

IN LIBRVM Pſalmorum, Ioannis Caluini Commentarius.

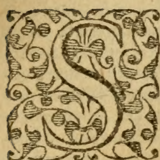
Thomas [illegible] me tenet.

Excudebat Nicolaus Barbirius
& Thomas Courteau.
M. D. LXIIII.

IOANNES CALVINVS

piis & ingenuis Lectoribus Salutem.

I tantum vtilitatis afferat Ecclesiæ Dei Commentariorum meorum lectio, quantum ego ex scriptione fructus percepi, nõ erit cur me suscepti laboris peniteat. Tametsi librum Psalmorum in hac tenui nostra schola exposueram ante tres annos, hac opera perfunctus, statueram nõ publicare latius quæ apud domesticos familiariter deposueram. Et prinsquam enarrationem aggrederer fratrum meorum rogatu, dixeram quod verum erat, me ideo supersedere quòd fidelissimus Ecclesiæ doctor Martinus Bucerus summa quam in hoc opere præstitit eruditione, diligentia, & fide id saltem consequutus erat, ne tantus esset operæ meæ vsus. Nec verò de VVolphangi Musculi commentariis, si iam tunc in lucem prodiissent, tacere fas fuisset, quando & hic sedulitate & industria non parum laudis, bonorum iudicio meritus est. Nondum ad finem operis perueneram, dum ecce nouis precibus solicitor, ne meditationes meas fideliter & dextrè, non absque magno labore exceptas, perire sinam. Ego in proposito manere: tantùm quod pridem in animo fuerat, promittere (ne genti nostræ in libro tam vtili deesset adiumentum) me scripturum aliquid Gallicè. Id dum tentare cogito, repente præter consilium instinctu nescio quo, periculum in Psalmo vno feci Latinæ enarrationis. Iam vbi successus voto respondens spem longè superabat, creuit animus: itaque idem in paucis aliquot tentare incipio. Hoc animaduerso familiares, acsi me tenerent obstrictum, audacius stimulare ne in cursu deficerem. Vna mihi fuit obtemperandi ratio, quæ me initio ad primam experientiam impulerat, nequando me repugnante vel inscio emergerent in publicum quæ ex meis sermonibus excepta fuerant. Is certè metus ad opus texendum magis me pertraxit, quam tulerit libera voluntas. Interea tamen in operis progressu certius intelligere cœpi quàm non superuacua esset lucubratio: ac priuato quoque meo exemplo expertus sum, me lectoribus non ita exercitatis commodum fore intelligendis Psalmis adiutorem. Quàm varias ac splendidas opes contineat hic thesaurus, verbis assequi difficile est: equidem quidquid dicturus sum, dignitate longè inferius fore scio. Sed quia præstat gustum aliquem tantæ vtilitatis vel tenuem dare lectoribus, quàm prorsus de ea tacere: breuiter attingere licebit quod rei magnitudo non patitur planè explicare. Librum hunc non abs re vocare soleo ἀνατομὴν omnium animæ partium: quando nullum in se affectum quisquam reperiet, cuius in hoc speculo non reluceat imago. Imò omnes hîc dolores, tristitias, metus, dubitationes, spes, curas, anxietates, turbulentos denique motus quibus iactari solent humanæ mentes, Spiritus sanctus ad viuum repræsentauit. Reliqua Scriptura continet quæ Deus seruis suis mandata iniunxit ad nos perferenda. Hîc verò Prophetæ ipsi cum Deo loquentes, quia interiores omnes sensus retegunt, quenque nostrum vocant aut trahunt ad proprium sui examẽ, nequid ex tot infirmitatibus quibus sumus obnoxii, tótque vitiis quibus sumus referti, occultum maneat. Rarus & singularis profectus, vbi excussis omnibus latebris, cor hypocrisi deterrima tabe abstersum in lucem producitur. Denique si inuocatio Dei maximum salutis nostræ præsidium est, quando non aliunde melior ac certior peti eius potest regula quàm ex hoc libro: vt quisque in eius intelligentia optimè profecerit, bonam cælestis doctrinæ partẽ erit assecutus. Seria precatio, ex necessitatis nostræ sensu primum, deinde ex promissionum fide nascitur. Hîc tã ad mala sua sentienda optimè expergefient lectores, quàm de quærendis remediis admonebuntur. Atque adeò quidquid ad nos animandos facere potest vbi orãdus est Deus, in hoc libro monstratur. Nec verò tantùm occurrunt promissiones: sed inte

Dei inuitationem & carnis impedimenta, nobis sæpe in medio statuitur qui se ad precandū accingit: vt si quando nos exagitent variæ dubitationes, luctari discamus, donec liber ad Deum animus assurgat. Neque id modò, sed per hæsitationes, metus, trepidationes, nitamur tamen ad orādum, donec solatii nos nō pœniteat. Sic enim statuendū est, quanuis ianuam precibus nostris præcludat diffidentia, non esse tamen cedendum quoties vacillant animi, vel inquietudine feruntur, donec ex suis certaminibus victrix emergat fides. Et multis in locis animaduertere licet, seruos Dei ita fluctuantes inter orandum, vt alternis vicibus ferè oppressi, palmam arduo conatu obtineant. Illic ab vna parte se prodit carnis infirmitas: ab altera verò se exerit vis fidei, si non tam strenua quàm optandum foret, parata saltē ad certandum, donec paulatim solidum robur acquirat. Quia tamen quæ ad rationem ritè precandi valent, toto opere sparsa reperientur, superuacua repetitione nō onerabo lectores, neque etiam morabor eorum progressum. Tantùm hoc in transcursu indicare operæpretium fuit, Præstari nobis hoc libro, quo nihil magis est optabile, non modò vt familiaris ad Deum pateat accessus, sed vt infirmitates quas pudor hominibus fateri prohibet, fas ac liberum sit coram eo explicare. Iam verò sacrificium laudum quod sibi pretiosissimum & suauissimi odoris esse pronuntiat Deus, quomodo ritè offerre oporteat, hîc etiam ad amussim præscribitur. Nusquā magis luculenta tum singularis erga Ecclesiam Dei beneficentiæ, tum omnium eius operum præconia leguntur, nusquam tot narrantur liberationes, vel tam splendidè ornantur paternæ erga nos ipsius prouidentiæ & curæ documenta: nusquam denique vel Dei laudandi plenior traditur ratio, vel ad præstandū hoc pietatis officium acrius stimulamur. Ad hæc quanuis præceptis, quæcunque ad vitam sanctè, piè, iusteque formandam valent, refertus sit liber, præcipuè tamen nos ad crucis tolerantiā instituet: quæ vera est obedientiæ probatio, vbi propriis affectibus valere iussis, Deo nos subiicimus, patimúrque eius arbitrio vitam nostram ita gubernari vt quæ nobis acerbissimæ sunt ærumnæ, quia ab ipso proficiscuntur, dulcescant. Postremò non generalia solùm recitantur bonitatis Dei encomia, quæ doceant in ipso solo acquiescendum, vt certum in omni necessitate ab eo auxilium piæ mentes expectent: sed gratuita peccatorum remissio, quæ sola & Deum nobis placat, & tranquilliam cum eo pacem nobis acquirit, sic commendatur, vt nihil prorsus desit ad scientiam æternæ salutis. Cæterum si labor à me in his commentariis sumptus lectoribus proderit, sciant mediocri certaminum (quibus me Dominus exercuit) experientia me non mediocriter fuisse adiutum, non modò vt accommodarem ad præsentē vsum quidquid licuerat doctrinæ colligere: sed vt ad cōsiliū scriptoris cuiusque psalmorū intelligendū familiarior pateret via. Et quū inter eos præcipuus sit Dauid, vt eius querimonias de intestinis Ecclesiæ malis plenius cognoscerem, mihi non parum profuit, eadem quæ ipse deplorat, aut similia perpessum esse à domesticis Ecclesiæ hostibus. Neque enim, quanuis ab eo longissimè distem, imò ad multas quibus excelluit, virtutes ægrè lentéque aspirans, contrariis vitiis adhuc laborem: siquid tamen mihi cum ipso commune est, conferre piget. Ergo quanuis inter legenda fidei, patientiæ, ardoris, zeli, integritatis documenta meritò innumeros mihi gemitus dissimilitudo expresserit: magnopere tamē profuit, quasi in speculo cernere tum vocationis meæ exordia, tum continuum functionis cursum: vt quidquid præstantissimus ille Rex ac Propheta pertulit, mihi ad imitationē fuisse propositū certius agnoscerem. Conditio quidem mea quanto sit inferior, dicere nihil attinet. Verùm sicuti ille à caulis ouium ad summam imperii dignitatem euectus est, ita me Deus ab obscuris tenuibúsque principiis extractum, hoc tam honorifico munere dignatus est, vt Euangelii præco essem ac minister. Theologiæ me pater tenellum adhuc puerum destinauerat. Sed quum videret legum scientiam passim augere suos cultores opibus, spes illa repente eum impulit ad mutandum consilium. Ita factum est, vt reuocatus à Philosophiæ studio, ad leges discendas traherer. quibus tametsi vt patris voluntati obsequerer, fidelem operam impendere

conatus

conatus sum, Deus tamen arcano prouidentiæ suæ fræno cursum meum aliò tandem reflexit. Ac primo quidem, quum superstitionibus Papatus magis pertinaciter addictus essem, quàm vt facile esset è tam profundo luto me extrahi, animum meum, qui pro ætate nimis obduruerat, subita cõuersione ad docilitatem subegit. Itaque aliquo veræ pietatis gustu imbutus, tanto proficiendi studio exarsi, vt reliqua studia quanuis non abiicerem, frigidius tamen sectarer. Necdũ elapsus erat annus, quũ omnes purioris doctrinæ cupidi ad me nouitiũ adhuc & tyronẽ discendi causa ventitabant. Ego qui natura subrusticus, vmbram & otium semper amaui, tunc latebras captare: quæ adeò concessæ non sunt, vt mihi secessus omnes instar publicæ scholæ essent. Denique dum hoc mihi vnum animo est, ignobile otium colere, Deus ita per varios flexus me circumegit, vt nusquam tamẽ quiescere permitteret, donec repugnante ingenio, in lucem pertractus sum. Eoque consilio relicta patria, in Germaniam concessi, vt in obscuro aliquo angulo abditus, quiete diu negata fruerer. Ecce autem quum incognitus Basileæ laterem, quia multis piis hominibus in Gallia exustis graue passim apud Germanos odium ignes illi excitauerãt, sparsi sunt eius restinguendi causa improbi & mendaces libelli, nõ alios tam crudeliter tractari quàm Anabaptistas, ac turbulentos homines, qui peruersis deliriis non religionem modò, sed totum ordinem politicum conuellerent. Ego hoc ab aulicis artificibus agi videns, non modò vt indigna sanguinis innoxii effusio, falsa sanctorum Martyrum infamia sepeliretur: sed vt posthac per cædes quaslibet absque vllius misericordia grassari liceret, silentium meum non posse à perfidia excusari censui, nisi me pro virili opponerẽ. Hæc mihi edendæ Institutionis causa fuit: primum vt ab iniusta contumelia vendicarem fratres meos, quorum mors pretiosa erat in conspectu Domini: deinde quum multis miseris eadem instarent supplicia, pro illis dolor saltem aliquis & solicitudo, exteras gentes tangeret. Neque enim densum hoc & laboriosum opus, quale nunc extat, sed breue duntaxat Enchiridion tunc in lucem prodiit. neque in alium finem, nisi vt testata esset eorum fides quos videbam ab impiis & perfidis adulatoribus scelerate proscindi. Porrò an propositum esset mihi famam aucupari, patuit ex breui discessu, præsertim quum nemo illic sciuerit me authorem esse. Quod etiam alibi semper dissimulaui, & in animo erat idem institutum prosequi, donec Geneuæ non tam consilio, vel hortatu, quàm formidabili Gulielmi Farelli obtestatione retentus sum, acsi Deus violentam mihi è cælo manum iniiceret. Quum rectum iter Argentoratum tendenti bella clausissent, hac celeriter transire statueram, vt non longior quàm vnius noctis mora in vrbe mihi foret. Paulo antè, huius optimi viri & Petri Vireti opera profligatus erat Papatus: sed res adhuc incõpositæ, & Vrbs in prauas & noxias factiones diuisa. Vnus homo, qui nunc turpi defectione iterum ad Papistas rediit, statim fecit vt innotescerem. Hic Farellus (vt incredibili zelo promouendi Euangelii flagrabat) statim ad me retinendum obnixè neruos omnes intendit. Et quum priuatis & occultis studiis me intelligeret esse deditum, vbi se vidit rogando nihil proficere, vsque ad execrationem descendit, vt Deus otio meo malediceret, si me à ferendis subsidiis in tanta necessitate subducerem. Quo terrore perculsus, susceptũ iter ita omisi, vt mihi & verecundiæ & timiditatis meæ cõscius, obeundo certo muneri fidem meam non obstringerem. Vix quatuor menses præterierant, quum nos ab vna parte aggressi sunt Anabaptistæ, ab altera, sceleratus quidam apostata, qui clandestinis quorundam procerum opibus fretus, multum negotii facessere nobis poterat. Interea seditiones domesticæ, & quidem aliæ super alias mirificè nos iactarunt. Ego qui natura timido, molli, & pusillo animo me esse fateor, inter prima rudimenta hos tã impetuosos fluctus excipere coactus sum: quibus etsi non succubui, me tamen non tanta sustinuit magnanimitas, quin turbulenta eiectione plusquam decebat lætatus sim. Atque hoc vocationis vinculo solutus & liber, statuerã priuatus quiescere, dum præstantissimus Christi minister Martinus Bucerus me iterum simili qua vsus fuerat Farellus, obsecratione ad no-

uam stationem retraxit. Ionæ itaque exemplo quod proposuerat territus, in docẽdi munere perrexi. Atque etiam quum semper essem mei similis, celebritatem fugitans, nescio quo modo ad Imperiales conuentus raptus sum, vbi vellẽ nollem necesse mihi fuit in conspectum multorum prodire. Postea quum Dominus Vrbis huius misertus, exitiales illas turbas sedasset, ac mirabili sua virtute dissipasset tam scelerata cõsilia, quàm sanguinarios conatus, mihi pristinæ stationis repetendæ præter animi votũ imposita fuit necessitas. Etsi enim maiori curæ erat huius Ecclesiæ salus, quàm vt eius causa mortem oppetere recusarem: mihi tamen multos excusationis colores suggerebat mea timiditas, cur nõ libenter humeros deintegro subiicerem oneri tam arduo. Vicit tandem officii religio ac fides vt gregi à quo auulsus fueram, me restituerem: quanto tamen cum mœrore, quantis lachrymis, & quanta anxietate, Dominus mihi optimus testis est, & multi pii homines, qui hac molestia liberatum me optassent, nisi idem metus quo vrgebar, constrictos simul mecum tenuisset. Ab eo tempore quàm variis certaminibus me exercuerit, & quibus experimentis probauerit si narrare velim, longa erit historia, Sed nequid inutili sermone lectoribus fastidii afferã, quod paulo antè attigi, breuiter nunc repeto, quum mihi suis vestigiis viam monstraret Dauid, non parum inde solatii me fuisse expertum. Nam sicuti sanctum illum Regem continuis bellis fatigarunt Philisthini & alii externi hostes, sed interior perfidorum hominum malitia & improbitas grauius vulnerauit: sic ego vndique lacessitus vix momentum vnum vel ab externis, vel ab intestinis pugnis quietum habui, Quum multa sæpius molitus sit Satan ad diruendum huius Ecclesiæ statum, eo vsque ventũ est, vt ego, qui imbellis sum ac meticulosus, mortiferos cõflictus opposito meo corpore, frangere coactus fuerim, Totis quinque annis, quum nimia potentia instructi essent peruersi homines, & pars etiam plebis eorum illecebris corrupta effrænem licentiam appeteret, pro disciplina tuenda nobis absque intermissione pugnandum fuit. Prophanis enim hominibus, cælestísque doctrinæ contemptoribus súsque dèque erat Ecclesiæ ruina, modò quam optabant potestatem adepti, pro libidine quiduis auderent. Multos etiam inedia & fames, quosdam inexplebilis ambitio, vel turpis quæstus cupiditas agebat in furorem. vt omnia miscendo, se potius nobiscum perdundarent, quàm manerẽt in ordine. Hoc tam longo temporis tractu vix quidquam ab illis omissum puto quod in Satanæ officina fabricari soleat. Nec tandem alius improbis eorum machinationibus potuit esse finis, quàm in ignominiosa eorum clade, quæ etiam triste mihi spectaculum præbuit. nam etsi quolibet supplicio digni erant, saluos tamen & incolumes florere mallebam: quod factum esset, nisi sanis consiliis fuissent prorsus immorigeri. Hoc quinquennii examen quanuis durum mihi ac molestum fuerit, non leuius me excruciabat eorum malignitas, qui virulentis calumniis me, ac meum ministerium oppugnare non desinunt. Etsi enim bonam partem maledicendi libido excæcat, vt impudentiam suam cum dedecore statim prodat, alios non ita tegit sua versutia quin ipsi quoque conuicti, probrosè iaceant: vbi tamen centies purgatus quis fuerit à crimine, absque vlla causa repeti, toleratu acerba est indignitas. Quia arcana Dei prouidentia mundũ gubernari assero, insurgunt proterui homines, ac Deum hoc modo fieri peccati authorem causantur. Futilis calumnia, & quæ nisi cupidos auditores nacta esset, facilè per se euanesceret. sed multorum animos vel inuidia & liuor, vel ingratitudo, vel prauitas occupat, vt à nullo quantumuis præpostero, atque etiam prodigioso mendacio abhorreant, Alii æternam Dei prædestinationem, quæ reprobos ab electis discernit, contendunt euertere: alii patrocinium liberi arbitrii suscipiunt. mox in eorum partes multos rapit non tam inscitia, quàm peruersum nescio quod studium. Atque has molestias si inferrent professi hostes, ferendum esset. Qui autem sub nomine fraterno delitescunt, nec modò vescuntur sacro Christi pane, sed eum quoque aliis ministrant: qui denique pleno ore gloriantur se Euãgelii esse præcones: eos tam nefaria bella moliri, quàm detesta-

bile

bile est? Hîc verò cum Dauide cõqueri optimo iure licet, Homo pacis meæ, & qui mecũ panẽ edebat, extulit contra me calcaneũ, Psal. 41.10. Itẽ, Psal 55.14, Vnanimis meus, & collega qui mecũ ad Templũ Dei pergebat, cum quo dulce communi cabi consiliũ, me hostiliter probris impetiuit, Alii de meis thesauris, alii de immẽsa potentia friuolos rumores spargunt: ab aliis iactantur meæ lautitiæ. scilicet qui tenui victu & plebeio vestitu cõtenti, nec à minimis etiã quibusque plus frugalitatis requirit quàm in eo spectatur, is nimiũ lautus habebitur. Potentiæ, cui inuident, vtinã ipsi essent successores. regnũ enim meũ mole qua obruor laborum æstimant. Me non esse pecuniosum si viuus quibusdã non persuadeo, mors tandem ostendet. Me quidem quia nihil plus quàm suppetit appeto, minime pauperem esse fateor. His figmentis quum nullus sit color, plausum tamen apud multos ideo obtinent, quia maior pars hoc vnũ tegendis suis flagitiis remediũ esse confidit, si albis nigra misceatur: atque hoc optimũ impunitatis & licentiæ cõpendiũ fore, si concidat seruorum Christi authoritas. Accedunt etiam placentarii scurræ, de quibus conqueritur Dauid, Psal. 35.16: nec mensarum liguritores solùm, sed quicunque potentum gratiam falsis delationibus venantur. Ad has iniurias vorandas pridem assuetus, quanuis propè occalluerim, fieri tamen non potest, vbi crescit proteruia quin amaris interdum punctionibus feriar. Nec satis erat à vicinis ita inhumaniter tractari, nisi à mari etiam glaciali nescio quæ intemperies hominum male feriatorum turmam contra me accenderet. Loquor adhuc de intestinis Ecclesiæ hostibus, qui Euangelium Christi magnifice iactantes, quia crassum de carnali Christi manducatione eorum commentum non amplector, plusquam hostili impetu in me feruntur: de quibus etiã cũ Dauide mihi testari licet, Dum pacẽ quæro, eos ad bellũ ruere, Psal. 120.7, Porrò in eo se prodit immanis omnium ingratitudo, quòd hominem, cui in defensione causæ cõmunis strenue laboranti suppetias ferre debebant, à lateribus & tergo adoriuntur. Certè si vel exiguo humanitatis sensu prædi ti forent, maxima quæque odia placare debuerat qui in me effuso impetu fertur Papistarum furor. Sed quando hæc Dauidis fuit conditio, vt de populo suo bene meritus, gratis tamen exosus multis esset, sicuti Psal. 69.5, queritur se soluisse quod non rapuerat: mihi non leui solatio fuit, dum gratuitis eorum odiis impetor quorum officiis subleuari me decebat; ad tale tàmque præclarum exemplar me formare. Atque etiam ad Psalmos intelligendos non paruo mihi adiumento fuit hæc peritia, ne velut in regione incognita peregrinarer. Et agnoscent lectores, nisi fallor, vbi intimos tam Dauidis, quàm aliorum sensus explico, non secus ac de rebus familiariter compertis disserere. Porrò quum fideliter studuerim huius thesauri communem piis omnibus vsum facere, etiam si non adeptus sum quod volebam, nonnihil tamen gratiæ meretur hic conatus. Neque tamen aliud postulo, nisi vt ex sua quisque vtilitate & fructu quem percipiet, æquus ac ingenuus sit laboris mei censor. Certè quod dixi, lectio ipsa clarè monstrabit, me vt placerem nequaquam quæsiisse, nisi quatenus prodessem. Itaque non modo simplex docendi ratio vbique a me seruata est, sed quo longius abesset omnis ostentatio a refutationibus vt plurimum abstinui, vbi liberior patebat plausibilis iactantiæ campus Neque vnquam contrarias sententias attigi, nisi vbi periculum erat ne tacendo. dubios ac perplexos relinquerem lectores. Nec me latet quanto suauiores multis sint illecebræ, ex multiplici congerie suggerere materiam ambitiosi splendoris: sed nihil pluris fuit, quam Ecclesiæ ædificationi consulere. Faxit Deus, qui mihi hunc animum dedit, vt successus etiam respondeat.

Geneuæ, X, Calendas Augusti. M. D. L V I I.

Gemma.

...y are most happy whoe addict them selves
...d imploye their whole studye and endevour
...rnestly and rather all other thinges to the
...tteyning of heavenly wisdome. for the knowledg
...e hend thereof the unstable [illegible]
of earthly wayne and transitory thinges
...pple they have gathered whole to the prais
of god. and in this world beatitud that
[illegible] in the begynnyng [illegible] shall
... shall [illegible] [illegible] [illegible] that do
...redly desyre to [illegible] in the Lawe
of god.

[illegible]

...ere is shewed also the [illegible]
[illegible] of the wicked and
contemners of the word of god of
[illegible] and true religion. their
[illegible] and withering [illegible]
likened to [illegible] [illegible]
and may well be compared to the
[illegible] [illegible]. So the wicked
ebbe and flowe, ryse and fall.
[illegible] [illegible] and [illegible]
their soules for povertie [illegible]
transitory truste of this world
[illegible] though they [illegible]
possesse [illegible] is so [illegible]
[illegible] they [illegible]
nothing [illegible] [illegible].

IN LIBRVM PSALmorum Iohannis Caluini commentarius.

ARGVMENTVM PSALMI I.

Siue Ezra, siue alius quispiam Psalmos in vnum volumen collegit, videtur operis initio Psalmum hunc locasse præfationis instar: quo pios omnes hortaretur ad Legis Dei meditationem. Summa autem est, fælices esse qui studium suum cælesti sapientiæ addicunt: profanis autem Dei contemptoribus, quamuis ad tempus se beatos putent, pessimum tandem exitium instare.

BEATVS vir qui non ambulat in consilio impiorum, & in via sceleratorum non insistit, & in cathedra derisorum non sedet:
2 Sed in Lege Domini desiderium eius, & in Lege eius meditatur die & nocte.

IOHANNIS CALVINI COMMENTARIVS.

1 *Beatus vir.* Hæc (vt nuper attigi) præcipua est sententia, bene semper fore piis Dei cultoribus qui assiduè in eius Lege proficere student. Quia enim à maiori parte mundi ridetur eorum simplicitas acsi operam luderent, hoc clypeo muniri vtile fuit, cũctos mortales sine Dei benedictione miseros esse: Deum verò nullis nisi doctrinæ suæ studiosis propitium esse. Cæterùm, quia semper tanta corruptio in mundo grassata est, vt ferè communis viuendi ratio nihil aliud esset quàm defectio à Lege Dei, antequam Propheta fœlices Legis discipulos esse pronuntiet, cauendũ esse præcipit ne eos abripiat vulgi impietas. Nam à malorum detestatione incipiẽs fieri non posse admonet vt cor suum quisquam applicet ad meditationem Diuinæ Legis, nisi ab impiorum societate se colligat, ac separet. Vtilis certè admonitio. videmus enim quàm inconsideratè in Satanæ laqueos se omnes proiiciant: saltem quàm pauci sibi caueant à vitiorum illecebris. Quare ne tam simus improuidi, hoc tenere necesse est, mundum exitialibus corruptelis refertum esse: vt primus ad rectè viuẽdum sit ingressus, renuntiare impiorum consuetudini, quæ nos alioqui sua labe inficeret. Quia autem priore loco Propheta cauere pios iussit à malis obstaculis, hunc quoque ordinem sequamur. Quòd beatos esse affirmat quibus nihil commune est cum impiis, vix communis sensus vel opinio admitteret. nam quum naturaliter fœlicitatem omnes appetant, videmus tamen quàm securè sibi indulgeant in peccatis: imò vt quisque pro sua libidine à iustitia longissimè recessit, quia votorum suorum compos est, beatus censetur. Contrà verò hîc Propheta docet, neminem ad Dei timorem & cultum, Legísque studium rite posse animari, donec statuerit, miseros esse omnes impios, & eodem implicitos fore exitio qui non procul ab eorum consortio discesserint. Sed quia

res eſt difficilis, impios quibus permiſti ſumus ita fugere, vt ſimus prorſus ab ipſis alieni, Propheta ad augendã exhortationis vehementiam, verborum congerie vtitur. Ac primò quidem ambulare vetat in eorum conſilio: deinde ſtare in via: poſtremò in cathedra ſedere. Summa quidem eſt, dandam eſſe operam ſeruis Dei vt ab illorum moribus in totum abhorreant. Sed quia aſtutè ſuas fallacias inſinuat Satan, ne quis incautus fallatur, oſtendit Propheta quomodo paulatim à recta via deflectere ſoleant homines. Neque enim primo ſtatim gradu ad ſuperbum vſque Dei contemptum procedunt: ſed poſtquam cœperunt malis conſiliis aurem præbere, longius ſubinde eos Satan abducit, donec in manifeſtam defectionem ruant. Ideo à *conſilio* incipit Propheta: quo nomine intelligo prauitatẽ quæ nondum palàm ſe exerit. Deinde nominat *viam*, quæ ſumitur pro viuendi ratione vel inſtituto. Tertiò ponit *cathedram*: qua voce metaphoricè deſignat conceptam ex continuo viuendi more duritiem. Eodem etiam referri debent tria verba, *ambulare inſiſtere*, & *ſedere*. Nam vbi quis ſponte poſt prauas concupiſcentias errauit, eũ inebriat peccandi conſuetudo, vt ſui oblitus, in malitia obdureſcat: quod Propheta vocat *in via inſiſtere*: Tandem ſequitur deſperata obſtinatio, quam ſeſſionis metaphora deſignat. An eadẽ ſit gradatio in vocibus חטאים רשעים, & לצים, viderint alii: mihi quidem non videtur, niſi ſaltem in poſtrema. *Deriſores* enim dicuntur, qui abiecto omni Dei timore, peccandi licentiam ex fiducia impunitatis arripiunt, & quaſi nunquam ſit reddenda ratio, ſecurè Dei iudicio illudunt. Quia tamen חטאים vocant Hebræi palàm ſceleratos, non malè iunguntur cum profeſſa viuendi ratione. Cæterùm, ſi Prophetæ ſeculo neceſſe fuit pios Dei cultores, vt vitam ſuam rectè componerent, ab impiorum cõſortio retrahi: quò hodie corruptior eſt mundus, eò magis ſolicitè, vt ab eius inquinamentis puri ſeruemur, fugienda nobis eſt noxia omnis ſocietas. Quanquam non tantùm ab impiis recedere fideles iubet Propheta, ne eos inficiat contagio, ſed huc vſque admonitio ſe extendit, ne ſibi quiſque impietatis ſit magiſter. fieri enim poteſt vt qui nihil labis contraxit ex malis exemplis, malos tamen ſponte imitando, eorum ſit ſimilis. In ſecundo verſu non ſimpliciter beatos pronuntiat (vt alibi) qui Deum timent, ſed pietatem deſignat per Legis ſtudium: quo docemur non aliter Deum rite coli, niſi quum obeditur verbo eius. Non ergo pro cuiuſque arbitrio fingenda religio eſt, ſed ex Dei verbo ſumẽda eſt pietatis regula. Quòd de Lege ſola hic loquitur, non perinde accipi debet acſi reliquæ Scripturæ nullus daretur locus: quin potius quum tota Scriptura nihil aliud fuerit quàm Legis expoſitio, ſub capite ipſo comprehenditur corpus. Legem ergo cum ſuis acceſsionibus Propheta commendat. nec verò aliter ſtaret quod nuper diximus, propoſitum ei fuiſſe ad Pſalmos quoque legendos hortari fideles. Quòd autem primò requirit vt *deſiderium piorum ſit in Lege Domini*, ex his verbis diſcamus, minimè Deo probari coactum vel ſeruilem cultum, nec alios eſſe idoneos Legis Diſcipulos, niſi qui hilari animo ad eam accedunt, & quos ita delectat eius doctrina, vt nihil potius ducant vel ſuauius quàm in ea proficere. Ex hoc Legis amore fluit aſsidua eius *meditatio*, quam mox ſubiicit Propheta. Fieri enim non poteſt quin ſe libenter in ea exerceãt quicunque vero eius amore tanguntur.

3 *Et erit tanquam arbor plantata ſuper riuos aquarum, quæ fructum ſuum dabit tempore ſuo: & cuius folium non defluet, & quicquid faciet ſecundabitur.*

Similitudine illuſtrat proximam ſententiam, & ſimul confirmat. nam quomodo fœlices cenſendi ſint qui Deum timent, oſtendit: quia ſcilicet nõ

ad mo-

ad momētum duntaxat fluxa inaníque lætitia fruantur, sed stabilis sit eorum conditio. Subest autem tacita antithesis inter vigorem arboris in loco irriguo plātatæ, & euanidam eius speciem, quæ tametsi pulchrè viret, tamen propter soli sterilitatem citò arescit. Nam de impiis videbimus Psalmo 37.35, interdum similes esse cedris Libani. Omni enim opum & honorum copia sic affluunt, vt nihil ad præsentem fœlicitatem desit: sed quantumuis in sublime erecti sint, longéque & latè ramos suos proiiciant, quia tamen sub terra nulla est radix, neque etiam humor suppetit vnde succum trahant, statim euanescit ac perit, vel marcescit totus eorum decor. Sola igitur Dei benedictio est quæ nos in prospero statu conseruat. Qui ex hac similitudine colligunt, fideles fructus suos tempestiuè proferre, quia prudenter discernunt quando bene agendum sit: argutè, meo iudicio, philosophantur, extra Prophetæ sensum. Nihil enim aliud voluit quàm perpetuò florere Dei filios, sempérque irrigari arcana Dei gratia, vt quicquid illis accidit, adiumento sit in salutem: quum impios rapiat subita tempestas, vel immodicus calor absumat. Quòd autem *fructum proferre* dicit *tempore suo*, hoc verbo iustam maturitatem exprimit: quia impii licet præcoces fructus ostentent, nihil tamen producunt nisi abortiuum.

4 Non sic impii, sed tanquam quisquiliæ quas proiicit ventus.

Poterat impios conferre arbori citò exarescenti, sicuti Ieremias 17.6, similes myricæ in deserto crescenti eos facit. Sed hac similitudine non contentus, longe contemptius eos deiicit: nempe quia non respicit lætam fortunam in qua ad breue tempus exultant: sed magis expendit quísnam demum eos exitus maneat. Sensus ergo est, Quanuis nunc fœliciter habeant impii, mox tamen quisquiliis similes fore: quia vbi Dominus eos ad inopiam redegerit, iræ suæ flatu huc & illuc dispellet. Porrò hac loquendi forma docet nos Spiritus sanctus, fidei oculis contemplari quod alioqui incredibile videri posset. Quanuis enim emineat impius instar proceræ arboris, statuere tamen oportet, paleam vel glumam fore simul ac eius altitudinem flatu suo deiicere volet Deus.

5 Propterea non consistent impii in iudicio, neque scelerati in concilio iustorum.

6 Quia nouit Iehoua viam iustorum, & iter impiorum peribit.

Quinto versu Propheta docet, fœlicis vitæ statum in recta conscientia fundatum esse: ideóque non esse mirum si ex fœlicitate quam sibi imaginati sunt impii, repente excidant. Subest autem species concessionis: acsi tacitè fateretur Propheta, impios quidem sibi placere, suósque triumphos agere quādiu res in mundo miscentur: sicuti latrones in syluis vel speluncis extra iudicis conspectum lasciuiunt: sed res nō semper ita fore confusas: vbi autem in legitimum ordinem reductæ fuerint, suas impiis istis delicias excussum iri, vt sentiant se ebrios fuisse, dum fœlices sibi visi sunt. Videmus nunc vt Propheta miseros esse impios asserat: quia fœlicitas interius sit conscientiæ bonum. Non negat, antequam cogantur ad examen, prosperè illis succedere omnia: sed fœlices esse negat, nisi solida eos & firma integritas sustineat. nā ex probatione iustorum vera demum integritas apparet. Porrò quanuis Dominus iudicium, quo iustos à reprobis discernit, quotidie exerceat, quia tamen id fit ex parte tantùm, altius oculos attollere conuenit, si cupimus consilium iustorum, cuius hic fit mentio, aspicere. Incipit quidem nunc deflue-

re impiorum pro speritas, quoties sui iudicii signa profert Deus. tunc enim expergefacti, velint nolint à cœtu iustorum se abdicari agnoscũt. Sed quia non semper hoc, neque in omnibus cõpletur, patienter expectandus est vltimæ reuelationis dies, quo segregabit Christus agnos ab hœdis. Quanquam tenendum est, generaliter miseriæ addici impios, quia intus sibi malè cõscii sunt: & quoties reddenda est vitæ ratio, tanquam expergefacti, somnium fuisse intelligunt, quòd sibi visi sunt extra seipsos fœlices. Cæterùm, quia res videntur fortuitò hîc versari, nec facile est in cõfusa permistione agnoscere quod dixerat Propheta, ideo nos ad aliud principium reuocat, Deum scilicet esse mundi iudicem. vnde sequitur, fieri non posse quin rectis & iustis bene sit, impiis autem pessimum exitium impendeat. Quanuis ergo in speciem nihil dei cultoribus prosit sua integritas, quia tamẽ proprium Dei munus est, ipsos tueri, & eorum saluti consulere, sub eius præsidio fœlices esse necesse est. Inde verò rursum colligere licet, quia certus est scelerum vltor, quanuis ad tempus dissimulet, tandem perditurum omnes impios. Quare ne fallat nos imaginaria eorum fœlicitas, in rebus turbatis semper nobis occurrat Dei prouidẽtia, cuius est statum mundi ad rectam normam componere.

ARGVMENTVM PSALMI II.

Gloriatur David regnum suum, quanuis ingenti hostium multitudine & valida potentia oppugnetur, fore tamen perpetuum: quia Dei suffultum est manu & virtute. Addit etiam, inuitis hostibus propagatum iri vsque ad vltimos terræ fines. I*deoque Reges & alios primores hortatur, vt deposita superbia, iugum à Deo impositum mansuetis animis suscipiant: quia frustra excutere nituntur. Cæterùm, hic typus vaticinium continet de futuro Christi regno.*

Psalmus II.

VT *quid tumultuantur gentes & populi fremunt inane?*

2 *Conuenerunt Reges terræ, & Principes congregati sunt simul contra Iehouam, & contra Christum eius.*

Disrumpamus vincula eorum, & proiiciamus à nobis iugum ipsorum.

Scimus quàm multi conspirauerint contra Dauidem, & conati sint obstare ne regnaret: à quibus sic terreri potuit secundum carnis sensum, vt spem regnãdi protinus abiiceret. Nec verò dubiũ est quin anxiè cum grauissimis tẽtationibus ei luctandum fuerit. Sed quia sibi probè conscius erat, se nihil temere tẽtasse, vt ambitio prauáque cupiditas plærosque ad res nouas impellit: quin potius certò persuasus esset, se, quum nihil tale appeteret, Diuinitus creatum esse Regem: alta fiducia contra totum mundum sese erexit, quemadmodũ his verbis magnificè tam Regibus, quàm eorum copiis insultat. Fatetur quidem sibi arduum esse certamen, quia nõ exiguam tantùm manus, sed integri populi cum Regibus in eum conspirent: sed deinde animosè iactat, frustra id fieri: quia bellum non cum homine mortali, sed cum Deo ipso suscipiunt. Porrò incertum est, loquatúrne tantùm de hostibus intestinis, an verò querimoniam suam ad exteros quoque extendat. Et certè quum in eum hostes vndique insurrexerint, & postquam turbas in populo composuit, suo etiam ordine infesti fuerint vicini: ego vtrosque libenter complector, tam Iudæos quàm Gẽtiles. Durum enim esset sub pluribus gentibus ac populis notari vnam gentem: itẽ de multis Regibus fieri sermonem, si in vnum Saulem respiceret. Adde, quòd figuræ complemento melius quadrat, diuersas hostium species coniungi: quia scimus Christo non modò cum domesticis hostibus, sed etiã cũ extraneis fuisse negotium: quia cõmunis fuit ad machinandam eius ruinam totius mundi conspiratio. Et Iudæi quidem in Christum, sicut in Dauidem, priores fuere

re cœperunt: deinde alias gentes eadem insania corripuit. Hec summa est, quamlibet robustis præsidiis valeant qui conantur eum euertere, irritos tamen esse eorum tumultus, & vana consilia. Populis motum & fremitum asignans, Regibus & Proceribus conuentum ad ineunda consilia, aptisime loquutus est. Interim significat, vbi diu multúmque cõsultauerint Reges, vbi populi effuderint suos impetus, omnes nihil profecturos. Sed notanda est fiduciæ ratio, quòd scilicet non temere vel priuato motu se ingesserit ad regnandum, sed tantùm Dei vocationem sequutus sit. Vnde colligit in sua persona Deum impeti: quia fieri non potest quin regni, cuius est author, se vindicem ostendat. Nam se titulo Mesiæ vel Christi insigniens, non nisi Dei auspiciis ac mãdato se regnare prædicat: quia allata per manum Samuelis vnctio, eum Regem ex priuato homine creauerit. Non putabant quidem hostes Dauidis se contra Deum ruere, imò hunc sibi esse animum fortiter negassent: non tamen abs re Dauid illis Deum opponit, quasi rectà contra eum suos impetus dirigant: quia regnum ab ipso erectum labefactare volentes, cæca ferocia in ipsum incurrunt. Nam si Deo sunt rebelles quicunque potestati ab eo ordinatæ resistũt id longè verius cõpetere debuit in sacrum illud regnum quod singulari priuilegio sancitum fuit. Sed iam ad figuræ substantiam venire operæpretium est. Quòd enim de Christo vaticinatus fuerit Dauid, hinc certò liquet, quòd sciebat regnum suum non nisi vmbratile esse. Atque vt ad Christum referre discamus quæcunque de se olim cecinit Dauid, tenendum est principium istud quod passim in omnibus Prophetis occurrit, Illum cum posteris non tam sua causa creatum fuisse Regẽ quàm vt Redemptoris imago foret. Tametsi autẽ hoc sæpius repetẽdum erit, in præsentia tamen breuiter monendi sunt lectores (quia temporale illud regnum velut arrha quædam veteri populo fuit æterni regni, quod demum in Christi persona verè stabilitum fuit) quæ de se pronuntiat Dauid non violenter vel allegoricè ad Christum torqueri, sed verè de eo prædicta esse. Nã si regni naturam expendimus, absurdũ foret, omisso fine vel scopo, subsistere in prima vmbra. Hic quidem prophetico spiritu describi Christi regnum, Apostoli nobis idonei sunt testes, qui videntes impios contra Christum conspirare, hac doctrina se ad precandum armant, Actorum 4.24. Sed ne quibus cauillis obnoxia sit fides nostra, ex omnibus Prophetis palàm cõstat, propriè in Christum cõpetere quæ testatus est Dauid de suo regno. Sit igitur hoc fixum, Quicunque Christi imperio se nõ subiiciunt, eos cum Deo bellare. Nam quum Deo placeat nos per Filii sui manum regere, frustra profitentur se eius imperium non abnuere qui parere ipsi Christo recusant. Vera enim est sententia, Quisquis non honorat Filium, neque Patrẽ honorat qui misit illum, Iohan. 5.23. Ac nostra magnopere interest, indiuiduam hanc coniunctionẽ tenere, quòd sicuti Dei maiestas in Filio vnigenito refulsit, non nisi in eius persona timeri & coli velit Pater. Iam ex hoc loco duplex consolatio elici potest. nam quoties mundum tumultuari continget, vt Christi regnum turbet vel moretur, si nobis occurrat in memoriã, impleri quod iam olim prædictum est, nulla nouitas nos percellet. Quinetiam quæ experti sunt Apostoli, cum præsentibus exemplis conferre valde proderit. Per se quidem tranquillum esset Christi regnum, vnde etiam vera pax mundo exoritur: sed fit hominum vitio & malitia vt nunquam sine turbis emergat. Quare nihil mirum est vel insolitum si tumultuetur mundus, simul ac erigitur Christo solium. Sequitur altera consolatio, quòd vbi suas vires in vnum contulerint impii, etiamsi immẽsa sua multitudine opibus & præsidiis confisi, non modò superbas blasphemias despument, sed cælum ipsum furiosè impetant: illis tamen insultare tutò possumus, hoc vno verbo freti, quòd Deum in cælis lacessunt. Quare dum videmus hostium copia & viribus Christum propè obrui, nobis in mentem veniat bellum ipsos Deo inferre, cui non præualebunt, ideóque irritum & inane fore quicquid moliri nõ cesant Disca-

mus prætereà hanc doctrinam ad totum Euangelii cursum extendere. Nam ad Christi personam non debere restringi, illa quam citaui Apostolorum precatio clarè testatur.

3 *Disrumpamus.* Prosopopœia est in qua Propheta loquentes suos hostes inducit, quo melius impium & sacrilegum eorum consilium exprimat: non quòd palàm Deo se rebelles esse professi fuerint: (quouis enim potius colore tegebant suam contumaciam, ac ferociter iactabant Deum à parte sua stare) sed quum illis penitus decretum esset per fas aut nefas deiicere ex regio iure Dauidem, quicquid ore proferrent, hæc tamen eorum fuit consultatio, quo modo possent regnum Diuinitus ordinatum euertere. Nec verò mihi dubium est quin suum imperium metaphoricè *vincula & iugum* in eorum persona appellans, fastum eorum obliquè perstringat. nam quasi de seruili & pudenda subiectione contemptim loquentes inducit: sicuti videmus omnes Christi hostes non minus indignè ferre si cogantur subesse eius imperio, quàm si extrema illis ignominia imponeretur.

4 *Qui habitat in cælis irridebit. Dominus subsannabit eos.*

5 *Tunc loquetur ad eos in ira sua, & in furore suo turbabit eos.*

6 *Ego verò vnxi Regem meum super Sion montem sanctum meum.*

Postquam & strepitum, consilia, & superbiam, apparatum & copias, viresque & conatus hostium retulit Dauid, his omnibus opponit Dei potentiam, quam illis fore contrariam inde colligit, quia eius decretum oppugnant. Quemadmodum autem nuper Reges terræ appellans, infirmum & caducum statum notabat: sic nunc rursum Deum nominans Cæli habitatorem, hoc elogio extollit eius potentiam: acsi diceret, illæsam & integram manere quicquid homines moliantur. Quantumuis enim sese efferant, nunquam pertingent in cælum vsque: imo dum cælum terræ miscere cogitant, saltant quasi locustæ, Dominus interea quietus è sublimi spectat vesanos eorum motus. Deo autem risum tribuit ob duas causas: Primùm vt sciamus non opus illi esse magnis præsidiis, vt compescat homines impiè tumultuantes, quasi res difficilis esset & laboriosa, sed hoc ludendo facturum quoties libuerit. Deinde significat non cessare Deum quandiu regnũ Filii sui turbari patitur, quia vel alibi sit occupatus, vel succurere non possit, vel Filii sui honorem negligat: sed consultò differre vindictam in maturum tempus donec illorum furorem ludibrio exposuerit. Teneamus ergo, si non statim manum suam exerat Deus contra impios, suum illi esse tempus ridendi: & quanquam nobis interea flendum sit, hæc tamen cogitatio doloris acerbitatem mitiget, imò etiam lachrymas abstergat, quòd Deus non dissimulat tanquã lentus vel debilis: sed quia vult ad tempus quieto contemptu hostium petulantiam frangere. Per aduerbium *tunc*, opportunum iudicii tempus notat: perinde acsi dixisset, postquam visus fuerit Dominus pro nihilo ducere impios eorum conatus qui se regno Filii eius opponunt, repente mutata vice ostendet nihil se grauius ferre tali audacia. Porrò sermonem Deo attribuit, non vt erudiat, hostes sed eorum dementiam tantùm conuincat. Imò *loquendi* verbo nihil aliud intelligit quàm demonstrationem cælestis iræ, quam impii non nisi experti sentiunt. Putabant hostes Dauidis sibi in eo perdendo minimum fore negotii, quòd ex ignobili tugurio profectus, temere aspirasset ad regnum. Prophetia & vnctio Samuelis illis instar fabulæ erat. Vbi verò tandem Deus, illis profligatis, Dauidẽ in regno locauit, non

tam lingua quàm manu loquutus est, vt palàm faceret se regni illius authorem esse. Discamus ergo hic de reali sermone agi, quum Dominus verbum nullum proferens, decretum tamen suum manifestat. Sic quoties iræ suæ documentis regnum Filii sui asserit contra impios, vtcunque taceat re ipsa, sonorè loquitur. Postea Dauid sub Dei persona clarius explicat quomodo hostes sui impiè contra Deum ipsum ruant: nempe quia ferre nequeant quem instituit Regem. Summa est, quantumuis proteruiant impii, sensuros tandem quid sit bellum cælo inferre. Est autem emphaticum pronomen *Ego*, quo significat Deus longius se ab hominibus terrenis distare, quàm vt suam vnius gloriam tota eorum multitudo vel minimùm obscuret. Quoties ergo formidabilis est nobis hominum potentia, veniat nobis in mẽtem quanto vnus Deus præponderet. Cæterùm, his verbis immutabile Dei decretum, quod fidem nostram inter turbulentas mundi procellas fulciat nobis proponitur: quia scilicet Deus regnum Filii sui cuius author est, haud dubiè tuebitur ad finẽ vsque. Ideò quicquid machinẽtur homines nobis hoc vnũ sufficiat, Dei vnctionem non posse ab ipsis deleri. *Montis Sion* disertè hîc fit mentio, non quòd primò illic vnctus fuerit Dauid, sed quia suo demum tempore solenni consecrationis ritu patefacta fuit oraculi veritas, & effectu sancita. Quanquã autem Dauid se & alios his verbis reuocauit ad Dei promissionem, simul tamẽ innuere voluit sacrum esse suum regnum, & à templo Dei inseparabile. Id porrò verius in Christi regnum competit, quod & spirituale esse scimus, & Sacerdotio coniunctum, & præcipuam Diuini cultus partem

7 *Narrabo decretum, Iehoua dixit ad me, Filius meus es, ego hodie genui te.*

8 *Postula à me, & dabo Gentes hæreditatem tuam, & possessionem tuam terminos terræ.*

7 *Narrabo, &c.* Vt ignorantiæ prætextum eripiat Dauid suis hostibus, præconis munus suscipit ad Dei edictum promulgandum, vel saltem profitetur se non venire sine certo & liquido vocationis suæ testimonio: ac si diceret, non temere se prodire in medium, vt regnum occupet, sed proferre Dei mandatum, sine quo temere se in illum honorem extulisset. Cæterùm, hoc in Christo verius impletum fuit: nec dubium est quin Dauid Spiritu prophetico in eum præcipuè respexerit. Nam hoc modo inexcusabiles redditi sunt omnes impii, quòd non miraculis solùm probauit Christus se legitima potestate à Deo fuisse instructum, sed hoc palàm quoque fecit Euangelii præconio. Imò hoc idem testimonium quotidie in toto orbe personat. Nam quanuis initio Apostoli Christum à Deo Patre creatum esse Regem testati sint, deinde post eos idem munus obierint doctores: quia tamen legatione omnes pro Christo ipso functi sunt, rectè & aptè sibi ipse vnus vendicat quicquid per eos egit. Ideo etiam Paulus Ephe. 2.17, eius personæ tribuit quod Euangelii ministri eius nomine egerunt. Veniens, inquit, annuntiauit pacem propinquis & longinquis. Atque hinc etiam melius sancitur Euangelii authoritas, quia licet ab aliis publicetur, Christi tamen vocari non desinit. Sic enim statuẽdum est, quoties ab hominibus Euangelium audimus, non tam ipsos, quàm eorum ore Christum loqui. Atqui hoc singulare beneficium est, quòd Christus, ne dubia sit nobis regni sui maiestas, propria voce nos ad se comiter inuitat. Quo magis cauẽdum est, ne quod promulgat edictum, impiè repudiemus. *Filius meus es.* Potuit quidem Dauid regii iuris intuitu censeri Dei filius, quemadmodum scimus, Principes, eo quòd præ aliis excellant, tam Deos quàm Dei filios vocari. Sed hîc Deus singulari elogio Dauidẽ ornans, eum non modò supra cunctos mortales, sed etiã supra Angelos extollit. Quod prudenter expendit Apostolus ad Hebr. 1.5, dum hoc nulli vnquã

Angelo fuisse dictum admonet. Quanuis enim Angelis inferior esset Dauid, quatenus tamen gestauit Christi personam, meritò illis longè præfertur. Sciamus ergo hic Dei filium non vnum quempiam ex multis, sed vnigenitum designari, vt solus in cælo & in terra emineat. Quòd autem Deus, se illum genuisse pronuntiat, referri debet ad hominum sensum, vel notitiam. Dauid enim genitus à Deo fuit, dum clarè apparuit eius electio. Itaque aduerbium *Hodie*, tempus illius demonstrationis notat: quia postquam innotuit creatum Diuinitus fuisse Regem, prodiit tanquam nuper ex Deo genitus: quia homini priuato tantus honor haberi non poterat. Eadem in Christo quoque relatio tenenda est. non enim genitus dicitur nisi quatenus Pater Filium suum esse testatus est. Scio locum hunc de æterna Christi generatione à multis fuisse expositum, qui & in aduerbio Hodie, argutè philosophati sunt, acsi perpetuum actum extra tempus notaret. Sed huius vaticinii fidelior ac magis idoneus interpres est Paulus, qui Actorum cap. 13. 33. ad illam quam dixi cælestis Christi gloriæ demonstrationem nos reuocat. Genitus ergo fuisse dicitur, non vt Filius Dei esse, quo ad se, inciperet, sed vt talis patefieret mundo. Denique hæc genitura non de mutuo Patris & Filii respectu intelligi debet: sed tantùm significat, eum qui fuerat ab initio absconditus in arcano Patris sinu, & obscurè deinde sub Lege adumbratus, ex quo prodiit cum claris insignibus, cognitum fuisse Dei Filium: sicuti etiam dicitur Iohan 1.14, Conspeximus gloriam eius tanquam vnigeniti Filii. Simul tamen memoria tenendum est quod docet Paulus ad Romanos capite 1, versu 4, fuisse declaratum Filium in potentia dum resurrexit à mortuis. Ideóque præcipuè in diem illum competit quod hîc dicitur. Quicquid sit, solenne & legitimum manifestationis tempus Spiritus sanctus hîc designat, sicuti infrà Psal. 118.24, Hæc dies quam fecit Dominus, exultemus & lætemur in ea.

8 *Postula à me.* Verum quidem est, rogatum fuisse à Christo Patrem, Ioannis capite decimoseptimo, versu quinto, vt ipsum gloria ornaret, quam apud eum possederat ab initio ante creationem mundi. simplicior tamen sensus est, quòd Pater Filio nihil negabit de propagando eius regno in vltimos vsque terræ fines. Sed in re noua inducitur Christus sese Patri cum precibus offerens, quò illustrior sit gratuita in hac parte Dei liberalitas, quòd Filium suum toti mundo præficere dignatus est. Etsi enim quatenus æternus est Sermo Dei, penes eum iure summũ imperium, & maiestas semper fuit, vt nulla accessione crescere potuerit: tamen exaltatus in carne fuit, in qua induerat serui formam. Quare non est hoc solius Deitatis elogium, sed ad totam Mediatoris personam extenditur: quia postquã exinanitus fuit Christus, datum illi fuit nomen quod est super omne nomen, vt coram eo flectatur omne genu, Philipp. 2.9. Quanquam autem scimus Dauidem præclaris victoriis potitum latè regnasse, vt multæ gentes illi tributariæ fuerint, minimè tamen completum in eo fuit quod hîc dicitur. Nam si cum aliis monarchiis eius regnum conferas, satis angustis finibus inclusum fuit. Ideo ne frustra atque etiam absurdè vaticinium hoc de immensa Regni amplitudine editum fuerit, ad Christum venire necesse est, qui solus mundum sibi subegit, ac suo imperio terras omnes & populos complexus est. Itaque hîc, vt pluribus aliis locis, Gentium vocatio prædicitur: ne vnius tantùm gentis Rex credatur qui à Deo mittendus est Redemptor. Quòd autem regnum hoc dissipatum, multis ruinis deforme mutilúmque cernimus, ex hominum malitia prouenit, quæ eos tam fœlici & optanda subiectione reddit indignos. Cæterùm quanuis impediat hominum ingratitudo ne perfectè floreat regnum Christi, non tamen huius prophetiæ effectum abolet: dum Christus dispersas reliquias vndique colligit, & in misera vastitate suos retinet sacro fidei vinculo coniunctos: vt non vnus duntaxat angulus, sed totus orbis eius imperio subiaceat. Adde etiam quòd vtcunque ferociant impii, eiusque dominationem repudiẽt: non tamen sua contumacia ius & potestatem ipsius redi-

gunt in nihilum: quò etiam pertinet quod proximé ſequitur.

9 *Conteres eos virga ferrea, quaſi vas figuli confringes eos.*

Hoc diſertè expreſſum eſt, vt ſciremus potentia inſtructum eſſe Chriſtum, qua inuitis quoque & reluctantibus imperet. Subindicat enim Dauid non omnes ſponte iugum ſubituros, ſed multos fore præfractos ac rebelles, quos tamen violenter domitos in ordinem coget. Regni quidem, de quo loquitur, ſpecies & decor in eo magis refulget, quòd voluntarius populus ad diẽ occurrit vt ſe morigerũ præbeat: ſed quia maior pars indocili ferocia ſeſe contra attollit, neceſſe fuit hoc quoque adiungi, Talibus obſtaculis ſuperiorem fore hunc Regem. Atque huius quidem bellicæ virtutis ſpecimen exhibere cœpit Deus in perſona Dauidis, à quo ſcimus hoſtes quamplurimos armis fuiſſe victos ac proſtratos: ſed in Chriſto plenior conſtat veritas, qui nõ gladio vel haſta, ſed Spiritu oris ſui impios ad interitum vſque percutit. Mirum tamen videri poſſet, quum Prophetæ alibi Chriſti manſuetudinem, clementiam, & facilitatem celebrent, hîc rigidum & auſterum, plenúmque terroris deſcribi. Sed quia ſeuera hæc ac formidabilis dominatio nõ niſi ad incutiendum hoſtibus metum poſita eſt: humanitati, qua ſuos Chriſtus blandè & ſuauiter fouet, minimè cõtraria eſt. Nam vt ſe placidis ouibus amabilem Paſtorem exhibet, ita feras beſtias neceſſe eſt ab eo durius tractari, vt earum truculentiam vel corrigat, vel compeſcat. Itaque Pſalmo 110.5, poſtquam laudata eſt piorum obedientia, ſimul potentia armatur Chriſtus, qua Reges & exercitus ſibi aduerſos in die iræ ſuæ perdat. Et certè vtrũque illi aptè tribuitur: quia à Patre miſſus eſt vt pauperes ac miſeros, ſalutis nuntio exhilaret, captiuos ſoluat, ægrotos ſanet, triſtes & afflictos ex mortis tenebris educat in lucem vitæ, Ieſa.61.1. Rurſum quia multi ſua ingratitudine eius in ſe vindictam prouocant, ad ſubigendam eorum duritiam quodammodo nouam perſonam induit. Sed quæritur quodnã ſit ferreum iſtud ſceptrum quod Chriſto in manum dedit Pater ad frangendos hoſtes. Reſpondeo pro armis omnibus Spiritum oris ſui ei ſufficere, ſicuti nuper ex Ieſaia citaui. Ergo vt digitum non moueat Chriſtus, loquendo ſatis validè fulminat contra hoſtes ſuos, & ſola virga labiorum eos in nihilum redigit. Quantumuis enim fremant, calcitrent, ac furioſo impetu reſiſtant: coguntur tandem iudicem ſuum ſentire, cui regium honorem negant. Denique variis modis conteruntur, donec fiant ſcabellum pedum eius. Quomodo Euãgelii doctrina ſceptrum ſit ferreum, colligere licet ex Paulo, 2. Corinthior. capite quarto, vbi docet eius miniſtros præditos eſſe armis ſpiritualibus vt deiiciant omnem altitudinem quæ ſe extollit aduerſus Chriſtum, &c. Fateor quidem etiam ipſos fideles mactari Deo in ſacrificium, vt eos ſua gratia viuificet: quia humiliari nos prius oportet, quàm Chriſtus nobis manum porrigat. Sed quia Chriſtus diſcipulos ſuos ad pœnitentiam ita erudit, vt illis nequaquam terribilis appareat: quin potius oſtenſo paſtoris pedo, triſtitiam eorum mox in gaudium vertat: adeò non vtitur ſceptro ferreo ad ipſos frangendos vt ſalutari manus ſuæ vmbra magis eos protegat, virtutéque fulciat. Quare non niſi in rebelles & incredulos competit fractura iſta, qui non pœnitentia ſubacti, ſed deſperatione oppreſsi Chriſto ſucumbunt. Cæterùm, quanquam non omnes voce compellat, quia tamẽ verbo ſuo denuntiat quæcunque in eos exercet iudicia, verè dicitur impium Spiritu oris ſui interficere, 2. Theſſ.2.8. Pulchra autem ſimilitudine ſtultã eorum ſuperbiam traducit. Quanuis enim duraſit & pluſquam lapidea eorum obſtinatio, vaſis tamẽ fictilibus magis fra

giles esse docet, quia tamen non statim conteri videmus quicunque Christo resistunt, imò sub ferreis eorum malleis Ecclesia infirma testæ similis est, pios omnes admonitos esse cōuenit, vt quotidiana Christi iudicia tāquā horribilis ruinæ, quæ manet omnes impios, præludia reputando, diem vltimum patienter expectent, quo ipsos aduentus sui flāma prorsus absumet. Interim sufficiat eū in medio hostium suorum dominari.

10 Et nunc Reges ad mentem redite, erudimini Iudices terræ.

11 Seruite Iehouæ in timore, exultate in tremore.

Postquam vltionem Dei proposuit Dauid tanquam iudicii eius præco: nūc Prophetæ ac doctoris partes suscipiens incredulos ad pœnitentiam hortatur, ne serò experiri cogantur non futiles, nec irritas fuisse minas. Nominatim verò Reges & Proceres alloquitur, qui non ita facile mansuescunt. Adde, quòd inanis sapientiæ fastus quo turgent, eos quid rectum sit discere non patitur. Porrò si ne ipsis quidem Regibus parcit Dauid, qui videntur legibus soluti, & exépti cōmuni ordine, multo magis ad vulgus hominum pertinet eius exhortatio, vt omnes à summo vsque ad infimum humiliet. Per aduerbium Nunc significat maturè illis esse resipiscendum: quia non semper eadem dabitur opportunitas. Interim subindicat adhuc se vtiliter eos monere, quia pœnitentiæ locus est si maturent. Quum eos iubet intelligentia esse præditos, obliquè falsam prudentiæ confidentiam in ipsis perstringit: acsi dixisset, Hoc rectè sapiendi initium esse, deposito fastu se addicere Christi imperio. Ergo quantumuis sibi placeant mundi principes in suo acumine, sciamus eos planè desipere donec fiant humiles Christi discipuli. Porrò intelligendi modum definit, eos Domino *seruire* iubens *in timore*. Nam quia altitudine sua confisi, se communi iure solutos somniant, hæc maximè superbia eos excæcat, vt ne Deo quidē subesse dignētur. Ergo donec ipsū timere didicerīt recta mēte priuatos esse admonet. Et certe quia eos induratsecuritas, vt obsequia sua Deo subtrahant, primùm cogendi sunt ad timorem, vt corrigatur eorum rebellio. Cæterùm, ne molesta illis sit hæc seruitus ad quam eos vocat, *Exultandi* verbo, suauem & optandam esse docet, quia materiam afferat veræ lætitiæ. Sed ne suo more lasciuiāt, & inanibus gaudiis ebrii, se beatos esse fingant dum inimici sunt Deo: iterum nomine *tremoris*, ad supplicem modestiámque submissionem eos hortatur. Est enim antithesis inter lætum & hilarem tranquillæ conscientiæ statum, dum fideles Deum quem reuerentur, sibi propitium esse gaudent: & effrænem petulantiam ad quam impios rapit Dei contemptus & obliuio. Subindicat igitur Propheta, quandiu intemperanter pro carnis libidine exultāt superbi, suo exitio eos ludere: hoc verò vnicū & salutare esse gaudiū, acquiescere in Dei metu & reuerētia.

12 Osculamini Filium nequando irascatur, & pereatis de via, quando exardebit breui ira eius: beati omnes qui confidunt in eo.

Clarius adhuc exprimit quémnam Deus timorem & cultum exigat. Nam sicuti regnare vult per manum Filii sui, & in eius persona gloriæ suæ notas & insignia insculpsit: hæc nostræ erga eum obedientiæ & pietatis legitima est probatio, reuerenter amplecti quem nobis Regem præfecit, secundum illud Iohan. 5. 23, Qui non honorat Filium neque Patrem honorat qui misit illum. Nam Osculi nomine, solenne honoris testimonium vel symbolum designat, quo subditi erga suum Regem defungi solebant. Summa est, Deum honore suo fraudari nisi in Christo colitur. Quanquam autem Hebraicum

nomen בר tam filium quàm electum significat: vtrouis tamen modo accipias, idem manebit sensus. Verè enim electus à Patre fuit Christus, cui data fuit omnis potestas, vt solus supra homines & Angelos emineat, qua de caussa etiam dicitur signatus esse à Deo, Ioan. 6.27, quia peculiaris in eum dignitas collata est, quæ ab omnibus creaturis eum eximat. Quòd Puerum vertunt alii Interpretes, durius est ac magis coactum: ego verò nomen Filii libenter retineo, quod superiori sententiæ respondet, vbi dictum fuit, Filius meus es, ego hodie genui te. Quod sequitur continuò post, Christi contemptoribus non impunè cessurum esse suum fastum, admonet: acsi dixisset, Quia non spernitur Christus absque Patris contumelia, qui eum sua gloria ornauit, tale sacrilegium Pater ipse inultum non sinet. Iam verò ne spe longioris moræ frustra se lactent, atque ex præsenti quiete sibi inanes faciant delicias, denuntiat iram eius breui momento exarsuram. Videmus enim si ad tempus conniueat Deus, & impios toleret, ex illius lenitate crescere ipsis audaciam: quia eius iudicium nisi ex carnis sensu & experientia non concipiunt. Scio particulā כמעט secus à quibusdam exponi, nempe simul ac ira Dei vel modicè exarserit, actum fore de reprobis: sed magis consentaneum est ad tempus referre, ne callum ex suo torpore obducant superbi, atque ex Dei patientia impunitatē sibi promittant. Porrò tametsi videtur causæ redditio esse, & aduerbium quod ponitur, sæpius apud Hebræos causale est: nolui tamen ab interpretatione magis recepta discedere. Placuit tamen reddere per aduerbium Quando, quod tam causam quàm tempus notat. *Perire de via* quidam exponunt Propter viam peruersam, vel sceleratam viuendi rationem. Alii resoluunt, Ne via vestra pereat, secundum illud Psal. 1.6, Via impiorum peribit. Mihi magis arridet diuersus sensus, quòd Dauid fore denuntiet, vt eos intercipiat subitus Dei furor dum se putabunt adhuc esse in medio stadio. Scimus enim vt Dei contemptores sibi in secunda fortuna blandiri soleant, & quasi in lato campo se iactent. Non abs re igitur minatur Propheta, quum dixerint, Pax & securitas, se procul distare à fine suo putantes, repentino interitu abreptum iri, 1. Thess. 5.3. Clausula Psalmi temperat quod prius de seueritate dictum fuit: quia promiscuè omnibus terrorem incuteret ferrea Christi virga, & igneus Dei furor, nisi addita esset hæc cosolatio. Postquam ergo de horribili, quod incredulis impendet, iudicio disseruit, nunc proposita gratiæ Dei dulcedine, fideles & pios eius cultores ad bene sperandum inuitat. Eundem quoque ordinem Paulus tenet, 2. Corin. 10.6. Nam vbi dixit in promptu sibi esse vindictam contra incredulos, continuò pòst addit, sermonem ad fideles dirigens, Postquam impleta fuerit vestra obedientia. Nunc tenemus Prophetæ consilium. Quia enim fideles rigorem, de quo meminit, ad se extendere poterant, asylum spei ipsis aperit, quò cōfugiant ab ira Dei: quem admodum & Ioel 2.32, postquam impios citauit ad horribile Dei tribunal, consolationem mox subiicit, Quisquis inuocauerit nomen Domini, saluum fore. Seorsum enim legenda mihi videtur exclamatio hæc, *Beati omnes qui confidunt in eo*. Quanuis autem tam ad Deū quàm ad Christum referri posit pronomen, melius tamen, meo iudicio, conuenit de Christo intelligi quem prius osculari iusserat.

ARGVMENTNM. PSALMI III.

Dauid Regno pulsus, licet vltima rerum omnium desperatio vrgeret, Deum tamen inuocat eiusque promissione se fulcit contra ingentes terrores, hostium ludibria crudeléque impetus, ipsam deniquе mortem, qua tunc se oculis ingerebat. Tandem sibi totique Ecclesiæ de fœlici exitu gratulatur. *Psalmus iii.*

Canticum Dauidis, quum fugeret à facie Absalom filii sui.

Quàm acerbus fuerit Dauidis mœror in cōspiratione domestica quæ ex proprii no-

filii perfidia exorta erat, cuique nostrũ ex naturæ sensu colligere promptum est. Iam quum hanc cladem sua culpa Diuinitus illatam sibi esse sciret, ob stuprum alienæ vxori oblatum, & fusum innoxium sanguinem, totus concidere potuit & anxietati succumbere, nisi Dei promissione erectus, vitam in morte sperasset. Porrò quia peccata sua non attingit, sciendum est alteram solùm prævaricationum suarum partem hoc Psalmo complexum esse. Quod de adulterio, & scelesta Vriæ proditione pœnam Deus sumebat, non dubium est grauibus dirisque animi tormentis initio fuisse constrictum. sed postquam humiliatus coram Deo animum collegit, certus de impetrata venia, Deum à sua parte securè statuit, quem sciebat regni sui semper fore præsidem. De filio autem totáque eius factione conquestus est: quia sciebat eos ad labefactandum Dei decretum impiè insurgere. Ita si quando Deus improbis & scelestis hominibus ad nos castigandos tanquam flagellis vtatur, causam primò expendere conuenit, nihil scilicet nos perpeti, quod non promeriti simus: vt hæc meditatio nos ad pœnitentiam erudiat. Verùm si Deus potius quam nos oppugnant hostes, cõtinuò pòst succedat hæc fiducia, eius præsidio nos fore saluos, cuius gratiam quæ nobis promissa est, spernunt illi, & conculcant.

2 *Domine, quàm multiplicati sunt oppressores mei: multi insurgunt contra me.*

3 *Multi dicunt animæ meæ, Non est salus ipsi in Deo. Selah.*

Docet Sacra historia non modò regia potestate exutum fuisse Dauidem, sed ab omnibus ferè desertum: vt totidem fere haberet hostes, quot subditos. Quanquam enim profugum comitati suntpauci quidam fideles amici, non tam eorum custodia, quã deserti latebris tutus euasit. Quare non mirum est, obiecta illa multitudine fuisse territum: quia nihil magis inopinatum accidere potuit, quàm tam subita defectio. Sed raræ fidei signum fuit, quòd tanto metu perculsus, querimoniam suam in Dei sinũ deponere ausus est. Et certè hoc vnicum sedandis nostris timoribus remedium est, quicquid nos curarum angit, in eum reiicere: sicuti vicissim qui se ab eo respici non putant, prostratos iacere necesse est. Deinde hostium suorum superbiam clarius & magis emphaticè exprimit, quòd sibi insultent tanquam perdito ac desperato. Significat autem inde illis creuisse audaciam, quia à Deo abiectum esse confiderent. Fortè etiam his verbis obliquè notatur eorum impietas, quòd pro nihilo ducerent Dei auxilium in Rege, quem elegerat, seruando. Atque hoc secundum magis probabile est. neque enim Ab salom Dei fauorem sibi pollicitus est, sed præterita eius ratione, victoriam ex suis viribus sperauit. Dauid ergo eum & reliquos ita loquẽtes consultò inducit, vt ostendat immani & barbaro Dei contemptu in furorem animari, acsi súsque déque ducerent quòd toties mirabiliter ereptus esset ex maximis periculis. Nam etsi impii dum insurgunt ad nos perdendos, non palàm eò insolentiæ prorumpunt vt Dei fauorem negent quicquam nobis profuturum: quia tamen vel fortunæ tribuunt omnia, vel vt quisque viribus pollet, eum statuunt fore victorẽ, & ideo per fas & nefas intrepidè ruunt, quòd illis perinde sit Deum habere iratum, vel propitium: hinc constat nihili ab eis æstimari illius gratiam & ludibrio haberi fideles, acsi nihil prodesset, sub Dei manu & custodia esse. Quòd vertunt quidam, Multi dicunt de anima mea, præsenti loco non quadrat. Nã etsi ל hoc sensu interdum capitur apud Hebræos, plus tamen aliquid exprimere nunc Dauid voluit, nempe sua præcordia quodammodo transfigi hostiũ ludibriis. Ergo Anima sedem affectuum mihi significat Atq; huic sẽtẽtiæ ex opposito respõdet quod alibi videbimus Ps.

35.3, Dic animæ meæ, Salus tua ego sum. Docet igitur suo exemplo Dauid, quãuis vna voce totus mundus nos ad desperationem impellat, Deum vnum potius audiendum esse, ac spem salutis ab eo promissæ semper esse intus fouendam: & quia animas nostras confodere tentant impii, precibus esse confirmandas. De voce Selah, non conueniunt inter se Interpretes. Quidam tradunt affirmationis notam esse, tantundémque valere ac Verè, aut Amen. Alii accipiunt pro Seculo. Sed quia סלל attollere significat, probabilis est eorum opinio qui hac voce eleuationem in cõcentu notari putant. Quanquam simul tenendum est, canendi modulos sententiæ aptatos fuisse, atque ita concentum cum re, vel subiecta materia (vt loquuntur) fuisse coniunctum. sicuti nũc postquam conquestus est Dauid spem suam probrose fuisse derisam, acsi nihil eum iuuaret à Deo protegi, in hac blasphemia insistit, quæ eius animum grauiter vulnerabat: sicuti paulò pòst, vbi sibi subiecit fiduciæ confirmationem, eandem vocem iterum repetet.

4 *Et tu Iehoua, clypeus es pro me, gloria mea, & exaltans caput meum.*

5 *Voce mea ad Dominum clamaui, & exaudiuit me de monte sanctitatis suæ. Selah.*

Copula in particulam aduersatiuam resolui debet, quia Dauid plenam fiduciæ vocem sacrilegæ hostium proteruiæ opponens, quicquid loquantur illi, se nihilominus in Dei verbum recumbere testatur. Porrò, certam spem liberationis prius ab eo fuisse conceptam hinc apparet, quòd nulla sit castigationis Dei manu inflictæ mentio. Quin potius Dei auxilio fretus, animose cum hostibus suis congreditur, qui legitimum Regem è solio deiicere volentes, impium & sceleratum bellum gerebant. Denique culpam suam ante confessus, non nisi præsentem causam expendit. Sic enim Dei seruos, vbi ab improbis vexantur, postquam de peccatis suis ingemuerint, & suppliciter confugerit ad Dei misericordiam, ad præsentis causæ intuitum oculos referre decet, vt non dubitent sibi indignè vexatis Deum fore adiutorem. Præsertim vbi per ipsorum molestias Dei veritas oppugnatur, hac fiducia magnificè in sublimè efferri decet, minimè dubium esse quin Deus promissionum suarũ fidem contra perfidos nebulones asserat. Nã alioqui videri posset Dauid hæc sibi falsò arrogare, quũ seipsum Dei gloria & auxilio nudasset. verũ quia persuasus est nõ prorsus se excidisse à gratia Dei, quin stet adhuc firma electio: ideo animum resumit ad bene sperandum. Ac primò quidem Deum clypeo comparans, se eius virtute munitum intelligit: hinc etiam colligit eundem esse suam gloriam: quia regiæ dignitatis qua ipsum dignatus erat, futurus sit assertor & custos. Hinc fiducia illa, vt capite erecto incedere audeat.

5 *Voce mea ad Dominum.* Declarat se nunquam ita fractum fuisse rebus aduersis, vel impiis ludibriis deiectum, quin sua vota ad Deum conuerteret. Atque hæc vera fuit fidei eius probatio, quòd eam precando exercuit inter ipsas angustias. Nihil enim minus consentaneum, quàm frænum rodendo gemitus nostros à Deo subducere, si eius promissionibus fidem habemus. Neque est in his verbis pleonasmos: sed disertè vocis suæ meminit Dauid, quo melius exprimeret, vtcunque obstreperent impii, se tamẽ minimè obmutuisse quin clarè sonaret in ore suo Dei nomen: quòd in tam graui duráque tentatione difficile fuit. Fieri etiam potest vt hanc precationis vocem opponat tumultuosis eorum clamoribus qui vel fortunam accusant, vel Deo maledicunt, vel sine modestia eiulant: denique confuso impetu profundunt doloris sui intemperiem. Sed mihi hoc præcipuè videtur notasse Dauid, inter hostium blasphemias, quibus tentabant fidem eius obruere, se non fuisse elinguem: quin po-

tius vocẽ ad Deum extulisse, quem impii fingebant ab eo aduersum. Addit non frustra se clamasse, vt ad eandem constãtiam pios omnes hortetur. Quòd dicit *è monte sanctitatis*, vel (quod idem valet) *è monte sancto*, non rectè à quibusdam de cælo exponitur. Fateor quidem cælum alibi sæpe vocari sanctum Dei palatium: sed hic non dubito quin Dauid respexerit ad Arcam fœderis, quæ iam in monte Sion locata erat. Disertè verò affirmat se illinc fuisse exauditũ, licet in desertum fugere coactus esset. Refert enim Sacra historia 2. Sam. 15. 24, quum Abiathar sacerdos Arcam à Leuitis portari iussisset, Dauidem hoc non fuisse passum. Atque in eo mira enituit sancti viri fides. Quia enim sciebat electum à Domino fuisse illud Arcæ domicilium, diuelli à sacro illo Diuinæ præsentiæ symbolo maluit, non secus ac propriis visceribus, quàm præter cæleste decretum aliquid nouare. Nunc gloriatur quanuis priuatus esset Arcæ conspectu, non tamen loci distãtia factum esse quin votis suis propinquus esset Deus. Quibus verbis significat, se mediam viam tenuisse, ne vel signum visibile contemneret, quod Dominus pro temporis ruditate instituerat: vel superstitiosè loco affixus, quicquam de gloria Dei carnale conciperet. Ita non temere voces in aerem euanidas sparsit, vt solent increduli, qui precantur etiam ipsi, sed quò debeant voces suas dirigere, incerti sunt. Dauid autem rectà se ad Tabernaculum conuertit, vnde promiserat Deus se propitium fore seruis suis. Hinc orandi fiducia, cui non defuit successus. Hodie quũ in Christo nobis sit exhibitum quod olim adumbrabãt Legis figuræ, multo familiarior nobis ad Deum accessus patet, modò ne à via scientes ac volentes erremus.

6 *Ego decubui, & soporatus sum: & euigilaui, quia Dominus sustentat me.*

7 *Non timebo à myriadibus populi qui vndique aduersum me posuerunt castra.*

Si retinemus præteritum in verbis tempus, miram & propè incredibilem animi constantiã Dauid prædicat, quòd inter multas mortes tam securus dormierit, acsi extra omne discrimen fuisset. Et certè quanuis inter sæuos curarum fluctus æstuauerit, illos tamen fide sedatos fuisse certum est, vt ipse quantumuis anxius in Deo quiesceret. Ita pii semper ab omni metu emergunt victores, sicuti impios qui in Deum non recumbunt, etiam in minimis periculis obruit desperatio. Quidam temporis enallagen esse putant, ideóque in tempore futuro reddunt, Iacebo & dormiã: quia mox futuri temporis verbum subiicitur, Dominus sustentabit me. Sed quia continuum actum hìc designat, in tribus primis verbis necesse esse nõ putaui mutare tempus. Sciendum tamen est, securitatem hanc non referri propriè ad tempus afflictionis, vel saltem non restringi: potius enim, meo iudicio, quantum bonum ex fide & precibus adeptus fuerit, Dauid commemorat, nempe pacem & tranquillum animi bene compositi statum. Hoc metaphoricè significat, se ordinariis vitæ actionibus securè perfunctum esse, dicẽs, Ego, inquit, in lecto non iacui peruigil & inquietus, sed placidè dormiui, quum anxiis & trepidis non contingat talis dormitio. Sed notemus Dauidem Dei præsidio, non autem suo stupore fuisse ita securum. Nam impios quoque sopitos tenet mentis ebrietas, dum se fœdus cum morte pepigisse somniant. At secus Dauid, qui nisi Dei virtute suffultus & ope protectus, quietem non habuit. Proximo versu inæstimabilẽ vim eius fiduciæ amplificat, quam ex Dei protectione cõcipiunt pii omnes. Nam vt immensa est Dei potentia, ita statuũt inuictam fore cõtra quoslibet impetus, furores, apparatus, & copias totius mũdi. Et sanè nisi hunc tribuimus Deo honorem, subinde concident nobis animi. Quare in periculis discamus non metiri humano modo Dei auxilium: sed quicquid obiectum fuerit terroris, ideo despicere

ſpicere, quia friuolum eſt quicquid aduerſus Deum moliuntur homines.

8 *Surge Domine, ſerua me Deus mi: quia percuſsiſti omnes inimicos meos in maxilla, dentes impiorum confregiſti:*

9 *Domino eſt ſalus ſuper populũ tuũ benedictio tua. Selah*

8 *Surge Domine.* Quia proximis verſibus gloriatus eſt Dauid de pacato ſtatu, videri poſſet nunc à Domino petere vt tota vita incolumis maneat: acſi dixiſſet, Domine quando abs te proſtrati ſunt hoſtes mei, hãc gratiam in finem vſque proſequere, & continua. Sed quia nouũ non eſt vt Dauid in Pſalmis permiſceat varios affectus, magis probabile videtur, poſtquã fiduciæ ſuæ mẽtionem inſeruit, ad eaſdem iterum preces redire. Seruari igitur petit, quia erit in præſenti diſcrimine. Quod ſequitur de hoſtibus percuſſis, bifariam exponi poteſt: vel vt precando in memoriam reuocet ſuperiores victorias, vel vt Dei auxilium expertus, & potitus ſuo voto gratiarum actionem ſubiugat. in quam ſententiam libenter inclino. Primùm igitur refert, ſe ad Dei opẽ fugiſſe in periculis, & ſalutẽ ab eo ſuppliciter precatũ. Deinde, ob eã allatã gratias agit: quo teſtatur liberationẽ ſe a Deo acceptã ferre

9 *Domino eſt ſalus.* Quia ל interdũ pro מן accipitur apud Hebræos, quidã non incõmode vertunt, A Domino eſt ſalus. Sequutus tamẽ ſum quod ſimplicius erat, penes Deum ſalutem conſtare. Quibus verbis non modò ſeruandi partes & laudem vni Deo vendicat, eius manum omnibus humanis ſubſidiis tacite opponens: ſed vt mille immineãt mortes, obſtare tamen Deo non poſſe quo minus ad ſeruandum ſufficiat: imò in promptu exerat nullo negotio quã ſemper apud ſe habet ſalutem. In fine Pſalmi affirmat Dauid non tam ſibi priuatim hoc fuiſſe datum, quàm toti populo, ne peſſum iret quæ in eius regno fundata erat communis Eccleſiæ ſalus. Agnoſcit ergo Dauid, ideo diſsipatam fuiſſe impiam coniurationem, quia Deo cura erat Eccleſiæ ſeruandæ. Colligimus tamen ex hoc loco, Eccleſiam à malis omnibus ſemper liberatum iri: quia Deus, cui ſuppetit ſeruandi facultas, ab ea gratiam ſuam & benedictionem nunquam ſubducet.

ARGVMENTVM PSALMI IIII.

Poſtquam Deum initio precatus eſt Dauid vt ſibi opem ferat, ſtatim ſermonem ad hoſtes conuertens, Dei promiſsione fretus tanquam victor triumphat. Itaque ſuo exemplo nos docet, quoties res aduerſæ vrgent, vel extremæ anguſtiæ premunt, meditandas eſſe promiſsiones Dei, quibus ſpes ſalutis oſtenditur vt hoc clypeo obiecto, omnes tentationum motus perrumpere liceat.

Pſalmus. IIII.

PRæfecto in neginoth canticum Dauidis.

Quo tempore compoſitus fuerit hic Pſalmus incertum eſt, niſi quòd ex contextu probabilis coniectura elicitur, tunc profugum fuiſſe & exulem. Ego itaque ad tempus refero, quo eum perſequebatur Saul. Et tamen ſi quis de altera fuga accipere malit ad quam eum compulit coniuratio Abſalom, non valde contendam. Sed quia paulò pòſt vno verbo notabit diuturnum ſibi fuiſſe certamen, melius conuenit quod priore loco adduxi. Scimus enim quàm variè iactatus fuerit antequam emergeret, ex quo infeſtus illi eſſe Saul cœpit. De vocibus quas hic verſus continet, hoc tantùm breuiter attingam: Quòd למנצח nonnulli vertunt In ſeculũ, quaſi ad ordinariam cantionem editus fuerit Pſalmus: tanquam coactum reiicio. Rectius ſentiũt alii מנצח vocari, qui præ aliis excellit & eminet. Sed quia de genere excellẽtiæ & dignitatis non inter omnes conuenit, nobis ſufficiat hac voce notari Præfectum cantorum. Nam Victoris nomen mihi non probatur: quia licet præſenti argumento reſpondeat, aliis tamen locis, vbi repeti videbimus, nullo modo conuenit. Neginoth ego à נגן deduco, quod ſignificat pulſare: ideoque nõ dubito inſtrumentũ fuiſſe muſicũ. Vnde ſequitur Pſalmũ nõ modò alta voce, ſed adhibitis quoque muſicis inſtrumentis fuiſſe

canendum, quæ regebat & moderabatur Præfectus ille cuius facta fuit mētio

2 *Dum clamo, responde mihi Deus iustitiæ meæ: in angustia dilatasti mihi, miserere mei, & audi precationem meam.*

His verbis probatur Dauidis fides, qui ad extrema redactus, & quidem longa malorum serie fere cōsumptus, mœrori tamen non succubuit: nec fractus fuit animo quin ad Deum liberatorem confugeret. Nam precando testatus est Dauid, sibi omnibus præsidiis nudato spem in Deo fuisse residuam. Porrò, *Deum iustitiæ suæ* appellat, acsi diceret iuris sui vindicem, quòd passim omnes eum damnarent, & hostium calumniis, peruersisque vulgi iudiciis oppressa esset eius innocentia. Idque diligenter notandum est. Nam quum nihil sit acerbius quàm nos immeritò damnari, & vnà cum iniusta vi perferre infamiam, id tamen quotidie sanctis accidit, vt scilicet bene agendo malè audiāt: sicque exerceri expedit, vt auersi ab omnibus mundi illecebris, ab vno Deo toti pendeant. Ergo iustitia pro bona causa capitur, cuius testem Deum constituens Dauid, conqueritur homines sibi maleuolos esse & iniquos: suóque exemplo nos docet, si quando non appareat coram mundo nostra integritas, non decere tamen nos animis frangi, quia in cælo est vindex noster. Dixerūt profani homines nullum esse virtuti melius theatrum conscientia. atqui hæc consolatio lōgè exuperat, quòd scimus nos in Dei & Angelorum cōspectu stare, dum iniustè homines nobis insultāt. Hac fortitudine præditum fuisse videmus Paulum 1. Corint. 4. 5. Nam quum apud Corinthios multi de eo sparsi essent sinistri rumores, ad Dei tribunal prouocat. Eadem fiducia Iesaias 50. 6, & sequētibus, quæcunque in ipsum probra iaciebant hostes, despicit. Quare hæc vna patientiæ nostræ fultura est, si nullus æquitati sit locus in mundo, in Deū respicere, eiúsque iudicio esse contētos. Obiici tamen potest quæstio, quum tota hominum puritas meræ sint apud Deū sordes, quomodo suam iustitiam in eius conspectum proferre audeant. Quod ad Dauidem spectat, facilis est solutio: quia non nisi hostiū suorum respectu, de sua iustitia gloriatur. sibi enim probè conscius erat, nihil se nisi ex Dei vocatione & mandato tentasse: ideóque non temere iuris sui patronum aduocat. Hinc colligimus, Dauidem, quo alacrius toti mundo Deum opponeret, hoc elogio ipsum ornasse. Quòd bis audiri postulat, in eo nobis & doloris vehementia, & precandi ardor exprimitur. Secundo etiam loco ostendit vnde impetrandi fiduciam concipiat, nempe ex Dei misericordia. Et certè quoties aliquid petimus, hinc initium facere conuenit, vt Dominus pro gratuita sua bonitate miseriis nostris succurrat.

Dilatasti mihi. Quidam putant Dauidem sibi promittere quod nondum erat expertus, & effectum gratiæ Dei spe sua anteuertere. Atqui, meo iudicio, pristina Dei beneficia potius cōmemorat, quibus se confirmet in posterum. Sic enim solent fideles reuocare in mentem quæ ad fidei cōfirmationem valent. Et multi posthac occurrent similes loci, vbi Dauid quò fidem suam erigat contra terrores & pericula, varias experientias colliget, quibus didicerat semper Deum suis adesse, nec eorum vota vnquam frustrari. Est autem metaphorica loquutio, qua significat sibi vndique obsesso & clauso patefactum fuisse exitum. *Angustiam*, de qua loquitur, non minus ad animum quàm ad rē ipsam puto referri. neque enim ferreus fuit Dauid, quin res aduersæ eum in miseras anxietates coniicerent.

3 *Filij viri, vsquequo gloria mea ad ignominiam, diligetis vanitatem, quæretis mendacium? Selah.*

4 *At scitote quòd selegit Iehoua benignum sibi, Iehoua exaudiet dum clamauero ad eum.*

Filii

3 *Filii viri.* Hunc suauissimū Dauidi fructū protulit sua precatio, quòd collecto animo potuit non modò repellere hostium suorum furorem, sed vltrò eos lacessere, ac intrepidè despicere quicquid machinabantur. Quare: et firma nobis constet fiducia, nonnisi iisdem armis instructos in arenam descēdere conuenit, quoties ab improbis impetimur. Summa autem est, quum Deus suo præsidio Dauidem tueri velit, frustra ad eum perdendum eniti cunctos mortales, quantumuis magnas alioqui ad nocendum vires afferant. *Filios* autem nō Adam vel hominis, sed *viri* appellans, obiter eorum arrogantiā perstringere videtur. Neque enim quibusdam Hebræis assentior, qui Proceres notari putant. Sed potius ironica est cōcessio, qua eorum insolentiā subsannat: quia nobiles & cordati sibi esse videbātur, quum tamen cæca duntaxat eos rabies ad nefarios conatus impelleret. In voce *Vsquequo*, damnatur praua eorum obstinatio. Significat enim Dauid non subito tantùm aliquo motu fuisse incitatos: sed penitus eorum cordibus infixum fuisse contumax nocendi studium. nisi enim eos recto sensu priuasset sua malitia, multis experimentis, quæ eos ab incepto desistere cogerent, probauerat Deus se Dauidis esse custodē. Quia autem illis propositum erat, probrosè deiicere quem in solium regium extulerat Deus: quærit quousque suam gloriam pergent in dedecus trahere. Notandum autem est quòd apud summos & infimos omni genere ignominiæ grauatus, gloriæ tamē sibi Diuinitus cōcessæ possessionem animosè retinet: nec dubitat quin eam tandem asserat Deus quibuscunque maculis indignè aspersa fuerit. *Diligetis vanitatem.* His verbis partim exprobrat hostibus peruersam libidinem qua videbat ipsos impelli, quanuis pium zelum falsò prætexerēt: partim eorum stultitiam deridet, quòd contra Deum pugnando, successum tamen sibi promittant. Et valde emphatica est obiurgatio. Nam impii quantūuis crassa malitia in omne scelus ruant, se tamen fallacibus blanditiis deludunt, ne quis eos sensus mordeat. Exclamat ergo Dauid, quanuis sponte excutiant & fucato colore ornent suam iniustitiam, nihil eos proficere. Et certe quāuis sibi blandiantur impii, vbi ad serium examen tracti fuerint, semper hoc constabit, ideo ipsos hallucinari, quia ab initio propositum est fallaciter agere. Cæterùm, ex hoc loco nobis sumendus est inuictæ constantiæ clypeus, quoties prudentia & astu superari nos videbimus ab improbis. Nam quibuscunque machinis nos impetant, si modò erimus nobis bene conscii, stabit Deus à parte nostra, aduersus quem nō præualebunt. Polleāt ingenio licet, suppetat illis facultas nos lædendi, in promptu sint rationes & subsidia, acutè omnia dispiciant: quicquid tamen excudēt mendacium erit ac vanitas.

4 *Scitote quòd selegit.* Confirmatio est superioris sententiæ. hanc enim sibi fiduciæ causam esse ostendit, quia Deo regni sui authore nititur. Et certè tunc demum licebit securè cōtra hostes nostros gloriari, si nobis certa erit Dei vocatio. Itaque Dauid minimè hic suas vires iactat, vel opes, vel exercitus, quibus sibi regnum acquisierit: sed quia Diuinitus electus est, eos sine profectu multa conari significat, quia sensuri sint Deum sibi aduersum, cuius potentiæ succumbent. Ac primò quidem dicit se à Deo fuisse segregatum: quo significat non hominum arbitrio, vel propria libidine, sed cælesti decreto esse eximium. Nā quum פלה Hebræis diuidere significet, hoc loco ad excellentiam refertur: acsi diceret, Vos nullum Regem admittitis, nisi vestris suffragiis electū, vel qui vobis adlubescit: atqui hoc proprium Dei munus est, quencunque voluerit, assumere. Per nomen *Benigni*, nō dubito quin ius regium sibi ex re ipsa vel effectu asserat, acsi notam vel insigne suæ vocationis proferret. Verè enim dictum fuit vetere prouerbio, Propriam dotem Regum esse clementiam. Deus autem quos honore dignatur, ne sint mortua idola, donis ad suum munus exequendum necessariis instruere solet. Nonnulli חסיד passiuè accipiunt nō pro beneficio, sed qui Dei fauore in solio locatus est. Sed quia nullum hu-

ius significationis exemplum mihi in Scriptura occurrit, communem sententiam sequi tutius iudico, quòd Deus regem elegerit qui verè suæ vocationi respódet, quia misericors est ac beneficus. Hinc colligit se exauditum iri quoties ad Deum clamauerit. Nam in eo præcipuè fidem suã probat Dominus, quòd opus suum non deserit, sed quos semel amplexus est, perpetuò tuetur. quo doceamur, intrepide ambulare in viis nostris: quia nũquam irritum erit quicquid fuerimus aggressi ex eius nutu. Hoc nobis fixum maneat, nunquam Dei auxilium defore sincerè in suo cursu pergentibus: sine qua consolatione singulis momentis fideles concidere necesse est.

5 *Contremiscite, & non peccabitis: loquimini in corde vestro super cubile vestrum, & tacete. Selah.*
6 *Sacrificate sacrificia iustitiæ, & sperate in* Domino.

5 *Contremiscite.* Nunc hostes suos ad resipiscentiam hortatur, si fortè adhuc sanabilis sit eorum insania. Primò autem contremiscere eos iubet, vel tumultuari: quo verbo eorum stuporem perstringit, quia Dei timore & viuo sensu vacui, præcipites ruant. Et certè hinc tantum audaciæ impiis omnibus, vt bellum cum Deo suscipere nõ dubitent, quia eos obdurat ebria securitas: & eorum socordiæ callum obducit voluntarius stupor, dum & seipsos & Deũ obliti, sequuntur quocunque impellit libido. Hanc eorum furori optimam fore medicinam dicit, ne amplius peccent, si à suo veterno expergefacti, moueri ac trepidare incipiant: acsi diceret, Simul atque torporem vestrum & indolentiam excusseritis, ita fiet vt resideat peccandi cupiditas. Ideo enim bonis ac simplicibus molesti sunt impii, tantásque turbas excitant, quia secum nimis sunt pacati. Postea admonet vt secum *in cubili loquantur*, hoc est, in otio, & quasi in alto recessu rationes subducant: quod opponitur intemperantiæ ipsorum feruori. Tandem silentium illis pracipit. Notandum verò est, huius silentii causam esse motum vel trepidationem cuius nuper meminit. Nam si quos ad peccandum abripuit phrenetica temeritas, hoc principium est reditus ad sanam mentem, se ex sopore expergefacere ad metum & terrorem. Sequitur deinde composita meditatio: tum voluunt ac reuoluunt quò se proiecerint. ita demum qui nihil prius non audebant, discunt modesti esse ac quieti, saltem vesanos suos impetus compescunt. *Loqui super cubile*, ex communi vsu & experiẽtia dictum est. Scimus enim, dum interdiu versamur inter homines, sensus magis distrahi: deinde sæpius perperam fieri iudicium ab externa specie: contrà solitudo nos magis attentos reddit. Deinde, non obstat pudor quin verè quisque sua vitia reputet. Subducit ergo Dauid hostes suos à testibus vel arbitris, quò se rectius ac simplicius examinent. Hæc autẽ exhortatio ad nos omnes spectat: quia nihil procliuius est quàm vt alii alios inani plausu decipiant, donec singuli in seipsos descendant, ac secum ipsi loquãtur. Paulus ad Ephes. cap. 4. 26, hunc locum citans, vel saltem alludens ad sententiam Dauidis, Græcam versionem sequutus est, Irascimini, & ne peccetis: prudenter tamen & concinnè ad suum propositum aptauit. Nam illic docet, quum vitiosè iracundiam suam profundant homines contra proximos, iustam in seipsis iræ materiã habere, vt à peccato abstineãt: ideóque iubet potius intus eos fremere, sibíque irasci. deinde nõ tã succensere in personas, quàm in vitia.

6 *Sacrificate* Plerique existimant Dauidem ad reddendum pœnitentiæ testimonium hostes suos hortari: & certè fateor in hunc finem mandata ex parte fuisse Sacrificia, vt populum stimularent ad vitæ nouitatem. Sed dum ego expendo quale hominum genus Dauidem oppugnauerit, non dubito quin eorum hypocrisin mordeat, & retundat fallacem iactantiam. Dauid

uid enim quum profugus in desertis, vel cauernis, vel montibus, vel in regionibus exteris erraret, videri alienus poterat ab Ecclesia Dei. Et certè vulgò eum putabant instar putridi membri à Sanctorum corpore resectum. Interim penes hostes erat Arca fœderis, illi Tēplum occupabant, primi erant in offerendis sacrificiis. Ergo eadem confidētia qua semper inflatos scimus fuisse hypocritas, sese contra Dauidem iactabant. Nec dubium est quin superbè Dei nomine abusi fuerint, quasi vnici eius cultores. Quemadmodum autem impiis exprobrat Ieremias, 7.4, templum Domini mendaciter ipsos obtendere: sic etiam Dauid Deum externis ceremoniis placari negat, quoniam requirat pura sacrificia. Subest enim tacita antithesis inter sacrificia iustitiæ, & omnes inanes & adulterinos ritus, in quibus sibi placent fucati Dei cultores. Summa igitur est, Iactatis Deum à vobis stare, quia vobis patet altare eius, vt illic vestras hostias cum magna pompa mactetis: me autem, quia à Sancta terra exulo, & à Templi accessu prohibeor; putatis à Deo negligi. Atqui longè aliter colendus est Deus, si velitis in eo sperare. nā impura vestra sacrificia quibus eius altare polluitis, nihil aliud quàm eius irā prouocant: tantùm abest vt reddant vobis propitium. Discamus igitur ex hoc loco, si nobis certamen sit cum veræ pietatis corruptoribus, quanuis plenis buccis eius nomen detonent, & se venditent externo eius cultu, posse eorum iactantiā tutò refelli: quia recta sacrificia non offerant. Sed interim simul cauendum est ne vana ostentatio pietatis præposteram confidentiam veræ spei loco in nobis foueat.

7 Multi dicunt, Quis ostendet nobis bonum? attolle super nos lumen vultus tui Iehoua.

8 Dedisti lætitiam in corde meo plusquam quo tempore frumentum eorum & vinum eorum multiplicata sunt.

7 *Multi dicunt* Quidam existimāt Dauidem hîc conqueri de crudeli hostium suorum malitia, quòd vitam suam cupidè appeterent. Ego autem non dubito quin Dauid vnicum votum quo ardebat, variis desideriis comparet, quibus totus ferè mundus huc illuc agitur. Nam quia principium hoc non tenent profani homines, Solos demum omni ex parte esse beatos quibus propitius est Deus: deinde, Peregrinādum esse in terra, vt spe & patientia contendāt ad meliorem vitā, in caducis bonis subsistūt. itaque modò illis prosperè sit secundū carnem, non magna Dei cura tanguntur. Quum ergo pecudum more hoc vel illud pro summa fœlicitate arripiant, meritò se ab illis Dauid separat, scopū sibi prorsus contrarium præfigens. Nec verò refello quod quibusdam placet, Dauidem conqueri de suis gregalibus, qui quum impares essent ferēdis ærumnis, præ tædio & ægritudine gemebant, quietem sibi optantes. Ego tamen latius extendere malo, vt Dauid vnico Dei fauore contentus, se nihil respicere vel morari testetur quid alii cupiant. Hæc autem comparatio non parum amplificat, dum fideles posthabitis bonis præsentibus, in Deo acquiescunt, nec quicquam pluris faciunt quàm illum sibi propitium sentire. Primùm ergo significat Dauid, desipere eos omnes qui sibi optantes lætam fortunam, non incipiunt à Dei gratia: ita enim fieri vt illos vagi errores circūagant. Deinde aliud vitium perstringit, quòd crassi & terreni homines carnis quieti & commodis addicti, in sola eorum fruitione subsidant. Vnde etiam fit vt fusque deque illis sit Deus, quasi eo non indigeant, dū suppetunt reliqua ex voto. Ipse verò contrà, vt aliis omnibus bonis careat, paternum Dei amorem sibi instar omnium esse testatur. Hæc igitur summa est, Tametsi cupidè præsentibus deliciis vel commodis vulgò inhient homines, ego tamen perfectā fœlicitatē nō alibi

quàm in Dei gratia ſtatuo. *Lumen vultus Dei* accipit pro ſerena facie, ſicuti rurſum videtur obſcura nobis & obnubila Dei facies, dum aliquod iræ ſignũ oſtendit. Pulchra autem metaphora dicitur *attolli* hoc lumen, dum in cordibus noſtris refulgens, fiduciam & ſpẽ generat. Neque enim ſufficeret à Deo nos amari, niſi ad nos perueniret amoris ſenſus: ſed corda noſtra Spiritu ſuo irradians, vero & ſolido gaudio nos exhilarat. Docet autem hic locus, quanuis affluat rerum omnium copia, miſeros tamen eſſe qui bus propoſitum non eſt, in Deo acquieſcere. Rurſum verò fideles, quanuis inter multas moleſtias vexentur, hoc vno verè beatos eſſe, quia illis refulget paterna Dei facies, quæ omnes tenebras illuminat, mortémque ipſam viuificat, vt ita dicam.

8 *Dediſti lætitiam.* Altera cõparatione vim ſui affectus melius exprimit atque illuſtrat, quòd ſcilicet bonũ illud quod optauerat, adeptus, minimè inuideat aliorum opulentiæ & deliciis, ſed præclarè contentus ſit ſua ſorte. Sũma eſt, pluris ſibi eſſe propitiũ Dei vultum, quam ſi horrea frumento referta, cellaſque vino plenas haberet. Quãquã autem in voce מעת, variant Interpretes, quia nonnulli vertunt A tempore, ac Dauidem intelligunt hoſtium ſuorum bonis fuiſſe lætatum: mihi tamen longè melius congruere videtur alter ſenſus, quòd ſcilicet ſe vno Dei fauore magis gaudere dicat, quàm terrenos homines dum bonis omnibus fruuntur, quorum deſiderio vt plurimum ardent. Dixerat enim, rebus proſperis intentos ac deditos Deum non magnopere curare: nunc verò addit, largo vini & frumenti prouentu non perinde eſſe lætos, vt ipſe eſt vnico Diuinæ bonitatis ſenſu. Atque hic verſus vtilem doctrinam cõtinet. videmus enim vt terreni homines, poſtquã ſpreta Dei gratia, totos ſe ingurgitarũt in caducas delicias, adeò non ſatiari, vt ipſa copia magis eorum cupiditates inflammet. ita fit vt in media ſaturitate, cæca inquietudo mentes eorum ſollicitet. Nunquam ergo tranquilla pax & ſolidum gaudium nobis obtinget, donec affulgeat Dei fauor. Etſi autem fideles ſua cõmoda ipſi quoque expetunt, præpoſtero tamen ardore ad ea non feruntur, quin patienter ſuſtineant illis priuari, modò ſe Deo curæ eſſe intelligant.

9 In pace ſimul dormiam & quieſcam: quia tu Iehoua ſolus ſeorſum in fiducia locaſti me.

Concludit ſe perinde ſecurum eſſe ac quietum, quia protegitur Dei manu, acſi omnibus mundi præſidiis vallatus eſſet. Scimus autẽ bonum hoc præ aliis eſſe optabile, nempe vacuum eſſe omni metu, nec torqueri vel angi vlla cura. Ideo cõfirmatio eſt proximæ ſententiæ, quòd gaudium de luce paterni Dei amoris conceptum, meritò aliis omnibus præferat: quia interior pax animi, quæcunque fingi poſſunt bona exuperet. Multi locum hunc ita exponunt, quòd ſperet Dauid hoſtes ſibi recõciliatũ iri vt cum illis placidè dormiat: quia dederat illi Deus, ſine moleſtia & nemine obturbante quieſcere. Meo tamen iudicio, hic aptior erit ſenſus, quòd ſeorſum non minus tranquillè aget, quàm in magna turma: quoniã ipſum Deus tuetur. Nam in particula, לבדד, ſubaudio כ ſimilitudinis notam. Nec placet quod יחדו quidam ad Deũ referunt, ita vertentes, Tu ſolus Domine in fiducia locaſti me, quia ſublata antitheſi inter duo aduerbia Simul & Seorſum, vel ſolitariè, multum gratiæ ex ſententia decedet. In ſumma, gloriatur ſibi ita ſufficere vnius Dei tutelam, vt ſub ea non minus ſecurè dormiat, licet omnibus humanis cuſtodiis nudatus, quàm ſi multas circum ſe excubias haberet, vel vndique munitus eſſet multis ſodalibus. Itaque eius exẽplo diſcamus hunc honorem Deo tribuere, quoties ab hominibus nihil defenſionis apparet, vt ſola eius manus inſtar ingentis exercitus in pace nos contineat

ARGVMENTVM PSALMI V.

Dauid grauiter iniuſta hoſtiũ ſæuitia oppreſſus, & plus adhuc maloꝝ metuens, Dei auxi-

auxilium implorat. Quo autem facilius impetret quod petit, postquam ex precandi ardore magnitudinem doloris sui ostendit, primo hostium suorum intolerabilem malitiam profert, quam à Deo relinqui inultam absurdum foret. Deinde fidem & patientiam suam, consolationem etiam inserit, quasi de prospero successu nihil dubitet. Tandem concludit, vbi liberatus fuerit, fructum gratiæ piis omnibus fore communem. *Psalmus V.*

PRæfecto super Nehiloth Canticum Dauidis.

Hebraicam vocem quidam, Hæreditates, alii, Exercitus vertunt. Priores hanc rationem afferunt suæ sententiæ, quòd Dauid pro salute duodecim Tribuum præcatus sit. Alteri verò, quia obsessus ab ingenti hominum multitudine, se contulerit ad Dei præsidium. atque ita particula Super, valebit Contra. Sed quia ænigmaticas istas inscriptiones non probo, libenter subscribo eorũ sententiæ, qui vel instrumentum, vel tonum musicum fuisse docent: de specie autem non admodum laboro.

2 *Verba mea ausculta Iehoua, intellige sermonem meũ.*

3 *Aduerte ad vocem clamoris mei, Rex meus, & Deus meus, quia ad te precabor.*

Non audeo certò statuere, vniúsne solùm temporis quas ab hostibus suis iniurias perpessus est, deploret hoc Psalmo Dauid: an verò generaliter de variis persequutionibus queratur, quibus diu vexatus fuit sub Saule. Eum etiam quidam ex Hebræis ad Absalom vsque extendunt, quia per viros dolosos & sanguinarios putant Doeg & Achitophel notari. Mihi tamen magis probabile videtur, quum Saule mortuo tranquillam regni possessionem adeptus foret Dauid, preces quas in suis ærumnis & periculis meditatus fuerat, scriptis mandasse. Iam vt verba tractemus, quòd rem vnam tribus modis exponit, hæc repetitio affectus vehementiam notat, & longam orandi perseuerantiã. Nec enim superflua congerie delectatus est, vt abs re profunderet diuersos loquendi modos: sed quemadmodũ seriò ad precandum intentus erat, multiplices suos gemitus repræsentauit. Significat ergo nec frigide, nec pauculis tantum verbis orasse, sed prout vrgebat vis doloris, se in deflendis apud Deũ suis malis fuisse anxium: & quia non statim apparebat exitus, in iisdem querimoniis repetendis fuisse asiduũ. Quòd autem disertis verbis vota non cõcipit, species est reticentiæ magis emphatica quàm si distinctè loquutus foret. Nam quid cupiat in corde suo premens, melius ostendit se intimos animi sui sensus coram Deo sic efferre, vt lingua ad loquendum non sufficiat. Vox etiam *Clamoris* pro clamosa vel sonora voce, ad notandum studii ardorem pertinet. Neque enim clamauit Dauid tanquam ad aures surdi, sed feruor doloris, interiorque anxietas in clamorẽ erupit. Etsi autẽ verbũ הגה (vnde nomen הגיג quo hîc vsus est Propheta) Hebræis tam clarè effari, quàm tacitè susurrare significat, videtur hæc secunda expositio melius præsenti loco congruere. Nam vbi verba sua in genere proposuit Dauid, ea videtur in obscuras querimonias & clamorem partiri. Sub priore autem membro notat coufusum strepitum qualis in Cantico Ezechiæ describitur, vbi vocem articulatam impedit dolor, Sicut grus & hirundo garriebam: gemebam instar columbæ. Porrò si quando vel ignaui sumus ad precandum, vel citò labascunt pii impetus, hinc stimuli ad nos pungendos petendi sunt. Deum quoque vocando *Regem suum* & *Deum suum*, quia acrius se ad bene sperandum incitauit: discamus hæc elogia in similem aptare vsum, nempe vt Deum nobis familiarem reddamus. In fine testatur, se nõ frænum rodere, vt solent increduli: sed ad Deum gemitus suos dirigere. Nã qui posthabito Deo, vel intus fremunt, vel apud homines querulantur, indigni sunt quos Deus ipse respiciat. Quidam vertunt, Quando ad te precor. sed mihi

videtur potius esse causæ redditio, in qua Dauidi propositum fuit, animum suum in fiduciam attollere, sumpto hoc generali principio, Quicunque Deum in suis malis inuocant, nunquam ab ipso repulsam pati.

4 *Iehoua manè audias vocem meam: manè disponam tibi & speculabor.*

Potest etiam hæc sententia in futuro tempore modi indicatiui legi. Ego tamē optantis potius esse sentio, quemadmodum reddidi. Postquam enim Deum rogauit vt suis votis annueret, nunc ad festinationem eum solicitat. Nam etsi non improbo, quòd quidam ipsum putant ad matutinas preces alludere, quæ in Templo quotidie Sacrificiis coniungi solebāt ex Legis præscripto: non tamen dubito quin longioris moræ tædio cōpulsus, salutem suam accelerari cupiat: acsi dixisset, Simul atq; expergiscar, hæc prima futura est mea cogitatio. Tu itaque Domine opem qua indigeo, ne longius differas: sed mox respondeas votis meis. *Disponere Deo* tantundem valere interpretor, ac rectà se ad eum applicare. Plerique, quasi ecliptica esset loquutio, subaudiunt Orationem. Sed potius (meo iudicio) testari voluit Dauid se minimè flecti huc vel illuc, ac distrahi, sed hunc ordinem sibi esse statutum vt ad Deum confugiat. Est autem tacita antithesis inter vagos & erroneos eorum discursus qui ad mundi auxilia circunspiciunt, vel pendēt ex suis cōsiliis, & rectum fidei ductum: quo fit vt pii omnes à vanis illecebris retracti, se ad vnum Deum conuertant. Nā ערך Hebræis ordinare vel disponere, interdum comparare vel aptare significat. Optimè autem conuenit sensus quòd profiteatur Dauid se minimè distractum iri per flexuosos circuitus, sed rectà se ad Deum venturum. *Speculandi* verbo tam spem & patientiam, quàm solicitudinem designat. Nam quum צפה apud Hebræos tam expectare quàm aspicere significet, non dubito quin dicere velit Dauid, postquam suas curas in Dei sinū deposuerit, se suspenso animo quasi in excubiis fore, donec re ipsa pateat fuisse à Deo exauditum. Etsi autem desiderio semper inquietudo aliqua subest: qui tamen speculatur, quam expetit Dei gratiam patienter eam expectat. Docet itaque hic locus friuolas esse preces, quibus non est spes annexa, quæ mentes velut in speculam euehat.

5 *Quia non* Deus *volens impietatem tu: non habitabit tecum malum.*

6 *Non stabunt insani coram oculis tuis: odisti omnes qui iniquitatem perpetrant.*

7 *Perdes qui loquuntur mendacium: virum sanguinarium & dolosum abominabitur Iehoua.*

Hic sibi Dauid ex hostium malitia & prauitate cōciliat Dei fauorem. Est quidem velut abrupta oratio, vt Sancti precando sæpe balbutiunt: verùm hæc balbuties Deo gratior est quàm omnes quantumuis nitidæ ac splendidæ Rhetorum figuræ. Porrò ad hunc scopum tendit Dauid, quum ad summum crudelitatis & perfidiæ venerint hostes sui, fieri non posse quin eos maturè Deus compescat. Ratiocinatur autem ab ipsius Dei natura. nam quum illi placeat iustitia & rectitudo, inde colligit, de improbis & sceleratis omnibus vindictam sumpturum. Qui enim fieri potest vt impune effugiant eius manum, quandoquidem iudex est mundi? Locus notatu apprimè dignus. Scimus enim quantopere nos consternet effrænis impiorum proteruia. nam quia Deus non statim eam cohibet, vel stupemus attoniti, vel desperatione concidimus. Atqui Dauid hinc potius fiduciæ materiā petit. Nā quò maiore licētia grassan-

grassantur hostes, eo alacrius Deum vindicem implorat, cuius officium est improbos omnes perdere, quia odio habet omne scelus. Discant ergo pii omnes, quoties illis certamen est cum vi, fraudibus, & iniustitia, ad Deum assurgere, vt se ad certam spem liberationis animent: sicuti etiam eos hortatur Paulus 2. ad Thess. 1. 5. Documentum, inquit est iudicii eius, quòd nunc crucem sufferts: quia iustum est apud Deum rependere iis qui vos affligunt, afflictionē: vobis autem qui affligimini, relaxationē nobiscum. Et certe alioqui non esset mundi iudex, nisi impiis omnibus apud eum merces sua esset reposita. Nunc tenemus huius doctrinæ vsum: nempe dū improbis lasciuientibus, nobis obrepit dubitatio an Deus curam nostri gerat: vt hunc clypeum opponere discamus, Deus, cui odio ac detestationi est omnis iniquitas, istos elabi inultos non sinet: licet verò ad tempus eos ferat, tandem conscendet tribunal, séque vindicem ostendet. Cæterùm hinc colligitur etiam vniuersalis doctrina, Deum, quanuis per Satanam & impios operetur, eorúmque malitia vtatur ad exequenda sua iudicia, non tamen esse peccati authorem, nec peccatum ei placere: quia semper iustus ei finis propositus est: vt meritò eos damnet ac puniat quos arcana sua prouidentia impellit quò visum est. Versu quinto רע quidā in masculino genere accipiunt pro Scelesto homine: sed ego malitiam potius intelligo. Simpliciter enim pronuntiat Dauid, nullum Deo consensum esse cū iniustitia. postea ad homines ipso, descendit, negans *insanos coram eius oculis staturos*. Est autem optima consequentia, Deo exosa est iniquitas: ergo de omnibus iniquis iustam vltionem sumet. Insanos vocat, more Scripturæ, qui cæca cupiditate ad peccandum ruunt. Nihil enim magis furiosum impiis qui abiecto Dei timore, nocendi libidine feruntur: imo nulla est amentia deterior, quam Dei contemptus, quo fit vt fas omne peruertant homines. Quanuis autem hoc sibi ad consolationem proponat Dauid, simul tamen inde elicitur vtilis eruditio ad timorem Dei: nam Spiritus Deum scelerum vltorem fore pronuntians, frænum nobis iniicit, ne spe impunitatis peccemus.

8 *Et ego in multitudine misericordiæ tuæ ingrediar domum tuam, adorabo in templo sancto tuo in timore tui.*

Copulam aduersatiue positā esse quidam putant, quasi Dauid se impiis comparans, Deum sibi propitium fore prædicet: sed expendant Lectores annon magis conueniat illatiuè accipere, hoc modo, Quum impios ferre nequeas Domine, ego igitur manu tua seruatus, solennes tibi pro liberatione accepta, gratias in templo tuo agam. Si prior expositio magis placeat, simpliciter suam erga Deum pietatem commendans Propheta, se ab eorum ordine disiungit, de quibus loquutus est. Sed videtur circunstantia loci poscere vt Deo gratiarum actionem promittat: nam quia hostes suos nuper Deo exosos esse dixerat, nūc concepta salutis fiducia, se ad gratitudinem inuitat. Veniam, inquit, ad Templum *in multitudine misericordiæ tuæ*: ac si diceret, quanuis nunc ferè perditus videri queat, se tamen Dei gratia saluum fore & incolumem. Docet itaque hic locus, quum nos vrgent extremæ tentationes, statuendam esse Dei gratiam ante oculos, vt inter summa quæque discrimina bene speremus. Adhæc quia caro gratiam Dei vel malignè extenuat, vel æstimat vulgari modo, discamus ingentem eius magnitudinē efferre, quæ sufficiat vincendis terroribus. Quanquā autem consilium Dauidis fuit, sibi certam salutem polliceri ex Dei misericordia: simul tamen ostendit, vbi fuerit seruatus, gratum se & memorem fore. Iam quia hypocritæ gratias agēdo, nihil aliud quàm nomē Dei profanant, vt sunt impuri & polluti: ideo se asserit venturum cum *Dei timore*, vt sincero & integro corde eum adoret. Cæterùm hinc colligere licet generalem doctrinam, donec suæ bonitatis gustū Deus nobis præbuerit, accessum nobis ad eum non patere: nec quēquā rite orare, nisi qui gratiam eius expertus, sibi propitiū fore statuit ac persuasus est. Adiūgitur tamē Dei timor, qui rectam piámque fiduciam à carnis securitate discernat.

9 *Iehoua deduc me in iustitia tua propter aduersarios meos: dirige coram facie mea viam tuam.*

10 *Quia non est in ore eorum rectitudo: intimum eorum prauitates, sepulchrum patens guttur eorum, linguis suis dolosè agunt.*

11 *Fac eos errare* Deus, *cadant à consiliis suis, in multitudine scelerum suorum disperde eos quia rebelles fuerunt tibi.*

9 *Iehoua deduc me.* Quidam ita exponunt, Ostẽde mihi quid rectum sit, & fac vt totus iustitiæ tuæ addictus sim, ídque propter aduersarios, quia periculum est ne Sancti malis & fraudulentis impiorum artibus impulsi, à recta via declinent. Pia quidem & vtilis sententia est: sed altera expositio aptior, vt Deus seruum suum per medias hostium insidias saluum deducat: & quum videbitur vndique captus & constrictus, exitum ei patefaciat. Dei ergo iustitia hoc loco (sicuti plurimis aliis) pro fide & clementia eius capitur, quam in tutandis fidelibus ostendit. Ideóque præpositio *In* tantundem valet ac Pro, vel secundum. Dauid enim Deum sibi itineris ducem esse optans, ex eius iustitia spem impetrandi sibi facit. acsi dixisset, Domine, quia iustus es, auxilio tuo me protegas, vt prauas hostium machinationes euadam. Idem sibi vult posterius membrum, vbi postulat *viam Dei coram facie sua dirigi.* Hoc est Diuinitus se eximi ab angustiis, quibus sic inclusus erat, vt secundum carnem nunquam se exiturum putaret. Sic autem fatetur se vitandis hostium insidiis parem non esse, nisi & prudentiam suppeditet Deus, & viam per inuia aperiat. Idem & nos eius exemplo facere conuenit: vt nobis diffisi, quum nos consilium deficiet, aut inualescet hostium improbitas, ad Deum properemus, in cuius manu sunt exitus mortis, vt alibi videbimus.

10 *Quia non est in ore eorum.* Easdẽ querimonias denuo repetit, quò maiore odio suos aduersarios apud Deum grauet: in se verò prouocet ipsius Dei misericordiam, qui iniustè oppressis opem se laturum promisit. Atque hoc notandum est, quò crudelius in nos sæuiunt hostes, vel magis sceleratè nos vexant, eò maiore fiducia gemitus nostros in cælum esse tollendos: quia Deus non patietur ad extremum vsque grassari eorum furorem: malitiam quoque & peruersos astus in lucem protrahet. Primo loco accusat eos perfidiæ, quòd nihil rectum aut sincerum loquantur: causam assignat, quòd intus referti sint iniquitate. Postea cõparat eos sepulchris, acsi diceret, voracissimos esse gurgites: quo notatur inexplebilis fundendi sanguinis cupiditas. Tandem eorum fallacias iterum recenset: vnde colligimus, non mediocribus iniuriis fuisse tentatũ, sed illi certamẽ fuisse cum hostibus deterrimis, quibus nulla erat vel humanitas vel moderatio. tam miserè oppressus, non modò continuat suas preces, sed ex statu confuso & desperato materiam sperandi petit. Quòd autem Paulus, Rom. 3. 13, locum hunc citans, ad totum genus humanum extendit, non facit præter mentem Spiritus. nam quum axioma istud pro confesso sumat, Sub Dauidis persona nobis describi Ecclesiam tam in Christo capite quàm in mẽbris: sequitur, in hostium numero censeri debere quicunque non regeniti sunt Dei Spiritu, siue exteri sint, siue domestici. Neque enim Dauid hoc loco vel Assyrios vel AEgyptios ad Dei tribunal vocat: sed Iudæos degeneres, qui in carne circuncisi, se ex sancta Abrahæ progenie esse gloriabantur. Non ergo detorquet Paulus hæc verba à genuino sensu, ea ad cunctos mortales accommodans: sed propriè asserit, ostensum fuisse à Dauide quales natura sint.

11 *Fac eos errare.* Quia אשם Hebræis, tã excindere vel perdere, quàm peccare, significat, & metaphoricè pro Errare vel hallucinari capitur, vterque sensus præsenti loco aptè quadrat: sed quia continuò pòst subiicit Dauid, *cadãt à suis consiliis*, non dubito quin hoc primum

primum votũ secundo affine sit ac simile. Duo itaque hæc simul coniungo, tanquam causam & effectum, vt Deus mente priuatos in errorem impellat: deinde vt eos sua cõsilia frustrentur. vnde enim fit vt impii frustra consultent, inconsideratè etiam ac sine iudicio ferantur, & turpiter impingant, nisi quia Dominus in astutia eos deprehendit? Intercipit eorum vafritiem, spiritu soporis & vertiginis eos inebriat, vt desipiant in rebus minimis. Ergo si nobis timemus ab insidiis & fraudibus hominum: & qui nobis nocere cupiunt, videmus sagaces & acutos esse: redeat nobis in memoriam hæc sententia, perpetuum esse Dei munus, stupore & amentia eos percutere qui ad peccandum sapiunt. Sic fiet vt nobis dormientibus quanuis astutas eorum machinationes Dominus flatu suo dissipet, ac tandem prostituat eos ludibrio. In summa, optat Dauid manum Dei iniici suis hostibus, ac prohiberi à prauis suis deliberationibus. Et certè necesse est, quum Satan fraudum omnium artifex, omnes nocendi modos impiis suggerat, quæ callidè excogitant, Diuinitus in nihilum redigi. Cadere à consiliis, intelligit, non assequi neque efficere quod statuerãt. Pœnam deinde illis imprecatur quam meriti sunt: quia dum homini innoxio iniquè & sceleste fuerũt infesti, *Deo* quoq; *rebelles fuerũt*. Hoc quidẽ minime cogitãt superbi, tãti esse miseros homunciones, vt lædatur Deus in ipsorum persona: neque enim ictus suos magis in cælum putant vibrari, quam si puluerem aut lutũ pedibus calcarent. At qui hanc inæstimabilem mercedem suis cultoribus Deus rependit, quòd in se recipit ipsorum causam. Quisquis ergo sibi recte cõscius erit, nec ab integritate deflexerit, idignè vexatus, non est quòd dubitet Deum instar clypei hostibus suis obiicere.

11 Et lætentur omnes sperantes in te, in æternum exultẽt: & protege eos, & oblectentur in te diligentes nomen tuum.
13 Quia tu benedices iusto Iehoua, beneuolentia quasi scuto circundabis eos.

12 *Et lætentur omnes.* Siue in futuro tempore, siue in modo optandi legantur hæc verba, non ita multum ad sensum interest. vtroque enim modo fixum manebit quod voluit Propheta: nempe si Dei manu liberetur, fructũ huius gratiæ piis omnibus fore communem: acsi dixisset, Domine, si mihi opem tuleris, non in me solo residebit tuum beneficium, sed patebit ad omnes tuos cultores: quia sic fiet vt magis confirmetur eorum fides. noménque tuum celebrent. ergo vt facilius liberationem à Domino impetret, eam à fine vel effectu commendat, quod piis omnibus maiorem fiduciam suggeret, eósque animabit ad laudẽ & gratiarum actionem Deo reddẽdã. Docet autem hic locus, nos Deo ingratos esse, nisi accommodamus in vsu nostrum quæcunque in proximos nostros confert beneficia: quibus testatur bonitatem suam communiter piis omnibus semper expositam fore, ideóque additur ratio lætitiæ, *quia* Dominus *eos protegit*. Nam quoties vni ex fidelibus sese beneficum ostendit, statuere debent (vt diximus) eundem erga se fore. Porrò docet hic locus non aliunde quàm ex Dei præsidio nasci verum gaudium: quia licet mille mortibus simus expositi, abundè nobis sufficere hoc debet, protegi nos Dei manu. Sed hoc fiet si nos inanes mundi vmbræ non decipiant, vt sub illis delitescamus. Hoc etiam notandum est, quòd in Deo sperantes, dicit *nomen eius diligere*. Nec enim fieri potest quin suauis sit Dei memoria, nósque solidè oblectet: imò rapiat in amorem sui postquam ipse nobis suæ bonitatis gustum præbuit. Sicuti rursum omnes increduli sepultum vellent Dei nomen, eiúsque memoriam cum horrore fugiunt.

13 *Quia tu benedices.* Confirmat superiorem sententiam, quòd scilicet ex sua persona commune documentum fidei sumpturi sint omnes Dei serui, quia ab vno exemplo iudicium de perpetua erga omnes pios gratia fieri velit. Atque iterum admonet nõ aliud esse legi-

rimum gaudium, nisi quod ex sensu paternæ Dei beneuolentiæ concipitur. *Benedicendi* verbum Hebræis (quum de hominibus fit sermo) bene precari significat: quum verò ad Deum refertur, tantundem valet ac bene fortunare (vt loquuntur) vel bonis omnibus cumulare. Nam quia efficax est fauor Dei, benedictio eius, bonorum omnium affluentiam ex se producit. Nomen *iusti*, non ad vnum hominem restringitur, sed indefinitè omnes Dei cultores significat. Cæterùm, iustos vocat Scriptura, non qui tales operum meritis censentur, sed qui ad iustitiam aspirāt: quia postquam Dominus eos fauore suo complexus est peccata non imputando, rectum studium pro iustitiæ perfectione illis fert acceptum. Eodē pertinet quod sequitur, *Coronabis eos gratuito fauore* vel beneplacito, *tanquam scuto*: intelligit enim probè fore vndique munitos fideles: quia nulla ex parte illis deerit gratia, quæ & inuictum est propugnaculum, & certam secum salutem adfert. Quanquam autem Coronandi verbum quo vtitur, sæpe ornatum vel decus Hebræis notat: quia tamen additur similitudo scuti, non dubito quin metaphoricè pro Munire vel circūdare sumatur. Sensus ergo est, quantumuis magna & varia pericula iustos obsideant, Deo tamen propitio saluos fore.

ARGVMENTVM PSALMI VI.

David manu Dei afflictus, quia se agnoscit iram Dei sua culpa prouocasse, vt leuationem impetret, peccatis suis veniam dari postulat: simúlque deplorat, si è medio tollatur, Dei laudandi facultatem sibi ablatum iri. Deinde recepta fiducia, Dei gratiam celebrat, sermonēque ad hostes conuertit, qui eius malis insultauerant. *Psalmus. VI.*

Præfecto in Neginoth, super octauam Canticum Dauidis.

Cantici nomen ostendit, Dauidē, postquam liberationem à malis que deplorat, adeptus fuerat, sui doloris affectus hoc Psalmo complexum esse. quale verò fuerit castigationis genus, incertum est. Nam qui restringunt ad morbum, rationem cur ita sentiant, satis firmam non adducunt. Insistunt in verbo אמלל, quod ægrotare quidem significat, sed metaphoricè hic accipi, magis probabile est. Obiiciunt, Ezeciam, vbi à morbo conualuit, de morte idem cecinisse. Atqui Psalmo 116, vbi nulla fit morbi mentio, eadem querimonia in persona totius Ecclesiæ legitur. Quanquam autem ex his verbis elicimus, Dauidem in vltimo discrimine versatum esse: fieri tamen potest vt alio afflictionis genere quàm corporis morbo laborauerit. Quare sumamus quod certius est, duram aliqua clade fuisse percussum, vel inflictam fuisse pœnam. quæ mortis tenebras vndique eius oculis offunderet. Illud quidem tenendum est, non eodem quo precatus est articulo Psalmum fuisse compositum: sed quas in periculis & tristitia preces conceperat, postea data relaxatione, in monumentum fuisse ab eo digestas: ideóque mœrorem cum quo aliquandiu luctatum fuisse certum est, cū posteriori lætitia cōiūgit. Quantum ad vocem *Octaua* spectat, quia alibi diximus נגינת organum musicum esse, nescio an conueniat citharam octo chordarum notari: Facilè igitur patior referri ad tonum, vt certum cantus discrimen designet. Quanquam in re obscura, & leuis etiā momenti, liberam cuique coniecturam relinquo.

2 *Iehoua ne in furore tuo arguas me, & ne in ira tua corripias me.*

Quamuis malum fortè ab hominibus inflictum esset, prudenter Dauid, sibi cū Deo negotium esse reputat. Malè enim in suis ærumnis proficiunt, quibus non statim occurrunt sua peccata, vt se iram Dei promeritos fuisse sentiant. Et tamen videmus quantus torpor omnes ferè occupet in hac parte. nam quum se miseros esse clamitent, ad manū ferientē vix centesimus quisque respicit. Quare vndecunque proueniant mala: discamus protinus sēsus nostros ad Deū referre, eūq; agnoscere iudicē, qui nos ad suū tribunal reos citat: quādo spōte nō anteuertimus eius iudiciū. Sed quia sæpe fit vt homines, dū cogūtur sētire iratū sibi esse Deum

Deũ,potius ad impias querimonias prosi liãt,quàm seipsos incusẽt,ac sua peccata: notãdũ est,Dauidẽ nõ simpliciter quicquid sustinet malorum Deo ascribere, sed fateri iustam rependi mercedem suis peccatis. Nõ enim expostulat cum Deo,quasi infestus sæuiat absque causa: sed arguendi & castigandi partes ei tribuens,tantùm optat pœnis statui modũ. quibus verbis declarat iustum esse scelerum vltorem. Cæterùm,vbi confessus est iure se corripi, summum ius vel rigorem deprecatur. Neque enim pœnam omnino refugit,quod iniquum esset,atque ei quoque noxiũ magis esset quàm vtile: sed tantùm iram Dei exhorret, quæ interitum peccatoribus minatur. Nam iræ & furori tacitè opponitur paterna & leuis castigatio: sicuti ex Ieremiæ verbis 10.24,patet, Castiga me,inquit,Domine: sed in iudicio, non in ira tua. Dicitur quidem irasci Deus peccatoribus,quoties illis pœnas infligit,sed impropriè: quia non modò aliquã gratiæ suæ dulcedinem aspergit, quæ dolorem mitiget,sed pœnas temperans, & clementer manum suam sustinens, se illis propitium esse demonstrat. Quia tamen necesse est, quoties scelerum vltor apparet, horrore nos percelli, non abs re Dauid,pro carnis sensu, iram & furorem eius metuit. Sensus ergo est, Ego quidem Domine dignum me fateor quem in nihilum redigas: sed quia ferẽdæ tuæ seueritati par non essem, ne me pro meritis tractes: quin potius ignoscas peccata, quibus iram tuam in me prouocaui. Nos verò quoties rebus aduersis prememur, discamus, exemplo Dauidis, ad hoc remedium confugere vt Deo recõciliemur: quia minimè sperandum est vt nobis bene sit ac prosperè, nisi ipso fauente. Vnde sequitur, nunquam defore malorum congeriem, donec peccata nobis remittat.

3 *Miserere mei Iehoua, quia infirmus sum: sana me Iehoua, quia territa sunt ossa mea.*

4 *Et anima mea territa est valde: & tu Iehoua vsquequo?*

3 *Miserere mei.* Quum Dei misericordiam implorat,hinc melius patet, iræ & furoris nominibus non sæuitiam vel immodicum rigorem, sed tantùm iudicium notasse,quale Deus in reprobos exercet,quibus clementer tanquam filiis non parcit. Nam si de iniusta pœnæ grauitate conquestus foret, nunc tãtùm subiiceret, Moderare tibi,ne delicti mensuram puniendo excedas. Ergo ad solam misericordiam se conferens, nihil se aliud optare ostendit, quàm ne secum iure agatur. Iam quo Deus ad ignoscendum magis propensus sit, se prope deficere testatur. Infirmum enim (vt prius admonui) non se vocat quia ægrotet,sed quia deiectus ac fractus sit. Quia autem hunc finem in pœnis sumẽdis Deo propositum esse scimus, vt nos humiliet, simul ac ferulis eius subacti sumus,eius misericordiæ aperta est ianua. Adde quòd quum proprium sit eius munus infirmos sanare, iacentes erigere, fulcire debiles, mortuis denique vitam restituere: hæc vna ratio ad petendam eius gratiam nobis sufficit, si malis succũbimus. Vbi verò spem salutis non alibi quam in sola Dei clementia sibi repositam esse testatus est, suámque deiectionem flebiliter in medium protulit: causæ subiicit suum effectum sanitatem à Deo petens. Atque hic ordo nobis tenendus est, vt quicquid petimus à Deo bonorum, sciamus ex fonte gratuitæ bonitatis fluere: & pœnis tunc demũ eximi,postquã nostri misertus est. *Quia territa sunt.* Cõfirmat quod nuper attigi, se ex malorum grauitate spem concipere leuationis: quia Deus ad opem miseris ferendam eò propitior est,quò magis vrgeri & ferè obrui cernit. Porrò terrorẽ attribuit ossibus, non quòd sensu prædita sint: sed quia ex vehementia doloris totũ corpus concutitur. Nec carnẽ nominat quæ tenerior est,sed Ossium nomine intelligit præcipuum robur suũ fuisse tremefactũ. Causã deinde assignat, animã suã valde territã esse dicẽs. Nam copula, meo iudicio,causalẽ particulam valet: acsi dictũ esset, Tã grauis est ac violẽta interior cordis anxietas, vt totũ corporis robur cõturbet. Nã animã ꝓ vita accipi, nihil

non probatur, neque etiam conuenit.

4 *Et tu Iehoua vsquequo?* Ecliptica oratio ad exprimendam doloris vehementiam facit, quæ non animos modò tenet constrictos, sed fauces etiam: vt sermonem in medio cursu absorbeat. Sēsus tamē hic in oratione abrupta ambiguus est. Quidam enim subaudiunt, Me affliges, vel corripere perges. Alii, quousque differes misericordiam tuā. Sed quæ proximè sequitur ratio, hunc secundum sensum magis probabilem esse ostendit: nempe dum optat Dauid se à Domino respici. Conqueritur ergo se nunc à Deo relictum esse, vel nullum haberi sui respectum, sicuti longe à nobis abesse videtur quoties eius auxilium vel gratia re ipsa non apparet. Hoc autem nobis pro sua indulgentia concedit Deus, vt ipsum accelerare optemus ad opem nobis ferendam: vbi de mora cō questi sumus, ne votum nostrum vel dolor vltra meta erumpat, permittendum esse Dei arbitrio, ne aliter maturet quàm visum fuerit.

5 *Conuertere Domine, eripe animam meam: saluum me fac propter misericordiam tuam.*

6 *Quia nulla in morte memoria tui: in sepulchro quis confitebitur tibi?*

5 *Conuertere Domine.* Sicuti absentiam Dei nuper defleuit, nunc postulat sibi dari signum eius præsentiæ. Nam in eo sita est nostra fœlicitas, si à Deo respicimur. Putamus autem à nobis alienum esse, nisi probet se habere curam nostri. Vltimo in discrimine versatum fuisse tunc Dauidem, ex his verbis colligimus, dum & animā suam eripi quasi ex mortis faucibus, & se in salutem restitui præcatur. Morbi tamen nulla fit mentio: ideòque de genere afflictionis iudicium suspendo. Cæterùm rursus confirmat Dauid quod secūdo versu attigerat de misericordia Dei: nempe liberationem se nō aliunde quàm ab ipsa sperare. Quare nunquam miseriis suis remedium inuenient homines, donec propria merita, quorum fiducia se decipiunt, obliti, ad gratuitam Dei bonitatem confugere didicerint.

6 *Quia nulla in morte.* Postquam omnia gratìs in nos contulit Deus, nihil vicissim exigit, nisi vt simus beneficiorum suorum memores. Ad hanc gratitudinem refertur quod dicit Dauid, nullam in morte fore Dei memoriam, in sepulchro nullam fore eius laudem. Nā intelligit, si fuerit eius gratia à morte seruatus, gratum se ac memorem fore. Deplorat autem hanc sibi facultatem ereptum iri, si fuerit è medio sublatus: quia amplius non versabitur inter homines, vt Dei nomen celebret. Porrò hinc perperam & inscitè quidam colligunt mortuos carere omni sensu, nec vllum in ipsis vigere: quia non nisi de mutua gratiæ Dei prædicatione agitur in qua se viui homines exercent. Scimus enim ideo nos in hac terra locatos esse vt vno consensu & ore Deum laudemus, húncque esse vitæ nostræ finem. Nunc quamuis mors finem afferat talibus præconiis, non tamen sequitur, fideles animas corporibus exutas priuari intelligētia, vel nullo tangi Dei affectu. Adde, quòd in morte ipsa Dei iudiciū apprehēderat Dauid: quòd eum obmutescere cogebat, quoad laudes Deo canendas. Nam quū sola Dei bonitas sensu percepta, os nobis ad eum celebrandum aperiat, vbi ablata est hilaritas, laudes quoque cessare necesse est. Quare nihil mirum si ira Dei, quæ nos terrore absorbet, laudes eius extinguere dicatur. Atque hinc soluitur altera quæstio, cur Dauid mortem tantopere exhorruerit, quasi extra mūdum nihil spei residuum foret. Docti viri, tres causas numerant cur Patres sub Lege tāto constricti fuerint mortis metu: nempe quòd gratia Dei nōdum Christi aduentu patefacta non nisi obscuræ promissiones tenuem futuræ vitæ gustū dabant. Deinde, quòd præsens vita, in qua se Deus Patrē declarat, per se sit optabilis. Tertiò, quòd anxii erant ne qua post suum discessum accideret in religione mutatio. Atqui mihi non satis solidæ videntur istæ rationes. neque enim semper idem timor Dauidis animum occupauit: vtpote qui satur dierum, animam in sinum Dei pla

eidè ſuo tempore depoſuit. Secũda autem ratio nobis hodie eſſet cum vetuſtis Patribus communis: quando magis illuſtribus documentis paternus Dei erga nos amor etiam in hac vita refulget. Ego verò (vt nuper dixi) in hac querimonia Dauidis aliud conſidero: nempe quòd Dei vltoris manum ſibi aduerſam inſtare ſentiens, metu obruitur, vt ferè obſtupeſcat. Idem & de Ezechia dicendum, quòd non ſimpliciter mortem, ſed iram Dei, & quidem non vulgarem, fuerit deprecatus, Ieſa. 38, 3.

7 Laboraui in gemitu meo, natare faciam per ſingulas noctes lectũ meum: lachrymis meis culcitram meã madefaciam.

8 Caligauit præ indignatione oculus meus: cõſenuit in perſequutoribus meis.

Quanquam hyperbolicæ ſunt loquutiones, non tamen poeticè amplificat Dauid ſuum mœrorem, ſed verè & ſimpliciter, quàm durus acerbúſque fuerit, declarat. Nam ſemper illud tenendum eſt, non fuiſſe corporalibus malis tam grauiter vulneratum, ſed quòd Deum ſibi infeſtum cogitans, quaſi apertos inferos cernebat: quæ triſtitia alias omnes ſuperat. Atque vt quiſque ſyncerè Deo addictus eſt, eius ira durius percellitur. Quo factum eſt vt ſancti rara aliàs fortitudine præditi, tenerrimam mollitiem hac in parte oſtenderint. Nec aliud nos impedit, quàm carnis noſtræ ſtupor, quo minus in nobis experiamur quod Dauid in ſe deſcribit. Qui verò mediocriter experti ſunt quid ſit certare cum formidine æternæ mortis, nullum in his verbis exceſſum reperient. Quare ſciamus Dauidem cõſcientiæ ſuæ terroribus afflictum, non vulgari modo ſeipſum cruciaſſe, ſed fere iacuiſſe exanimem. Quod ad verba ſpectat, oculum ſibi caligaſſe dicit: quia & animi dolor facilè ad oculos penetrat, & illinc ſe maximè profert. Quia verbum עתק pro quo reddidi Conſenui, interdum ſignificat recedere è ſuo loco: nonnulli exponunt, euanuiſſe vel fugiſſe oculorum aciem. Alii intelligunt, tumore, qui ex fletu naſcitur, abſconditos fuiſſe oculos. Mihi tamen primum illud ſimplicius viſum eſt, quòd queratur Dauid, quaſi ſenio deficere oculos. Quòd addit *per ſingulas noctes*, hinc colligimus quaſi longo dolore contabuiſſe, & tamen nunquam deſtitiſſe à precibus.

9 Diſcedite à me omnes operarij iniquitatis: quia audiuit Dominus vocem fletus mei.

10 Audiuit Dominus deprecationem meam, Dominus orationem meam ſuſcipiet.

11 Pudefiant & turbentur omnes inimici mei, retrocedãt & pudefiant repentè.

Poſtquam dolores ſuos & moleſtias exonerauit Dauid in ſinum Dei, nunc quodammodo induit nouam perſonã. Porrò, non dubium eſt quin diuturno langore confectus fuerit, antequam ad hanc fiduciam emergeret: quia nuper vidimus multas ab eo noctes in continuo fletu conſumptas fuiſſe. Nunc quò moleſtius ei fuit moræ tædium, alacrius ad canendum triumphum ſeſe excitat. Sermonem verò in aduerſarios dirigẽs ſignificat hanc non fuiſſe vltimam partem tentationis, quòd impii homines tanquam perdito & deſperato inſultabant. Scimus enim quàm inſolenter ſe efferat eorum ſuperbia & crudelitas contra Dei filios, vbi cruce oppreſſos vident. Et huc eos Satan impellit, vt ad deſperationẽ adigat fideles, dum ſpem ſuam ludibrio haberi vident. Cæterùm, docet hic locus gratiam Dei piis vnicã eſſe vitæ lucẽ: ſimulac aliquod iræ ſuæ

ſignum dedit Deus, non modò expaueſcere, ſed ferè demergi in tenebras mortis. rurſus vbi Deum propitium agnoſcant, vitam illis protinus reſtitui. Notādum autem quòd ter repetit Dauid, exauditas fuiſſe ſuas preces: quo teſtatur liberationem ſe Deo ferre acceptam: & in hac fiducia ſe confirmat, quòd non fruſtra ſe ad Deum contulerit. Atque ita ſtatuere oportet, ſi quem ex precibus noſtris fructum percipere volumus, non fuiſſe ſurdas Dei aures ad vota noſtra. Per vocem *fletus* non modò vehementiam & ardorem deſignat, ſed innuit ſe luctu & flebilibus querimoniis fuiſſe occupatum. Notāda quoque eſt confidentia & ſecuritas Dauidis, quam ſibi ex Dei fauore ſumit. Nā hinc docemur, nihil eſſe in toto mundo quod non deſpicere liceat, ſi perſuaſi ſumus nos à Deo amari. Et ſimul tenemus quid valeat paternus erga nos eius amor. Per aduerbium *repente* ſignificat, vbi deplorata videtur piorum ſalus, præter ſpem Diuinitus ipſos eripi. Nam dum res confuſas in lætum ſtatum ſubitò Deus conuertit, eò magis illuſtrat, & admirabilem reddit ſuam potentiam.

ARGVMENTVM PSALMI VII.

David iniqua calumnia grauatus, Deum ſibi patronum ac vindicem aduocat, eique tuendam commendat ſuam innocentiam. Ac primum quidem teſtatur ſe non malè conſcium ſibi eſſe. Deinde oſtendit magni referre ad Dei gloriam, vt iudicium contra impios exerceat. Tertiò, vt ſe ad fiduciam animet, Dei bonitatem & iuſtitiam ſecum reputat, & promiſſionem in medium proponit. Poſtremò quaſi voti compos, hoſtium ſuorum ſtultitiam & irritos conatus deridet: imò Dei auxilio fretus, ſibi promittit, quicquid machinati fuerint in eorum perniciem ceſſurum.

Pſalmus VII.

SIggaion Dauidis, quod cecinit Iehouæ ſuper verbis Chus filij Iemini.

De voce Siggaion non conſentiunt inter ſe Hebræi interpretes. Quidam enim pro muſico inſtrumento accipiunt. Aliis videtur eſſe concentus ad carmen modulandum. Alii putant initium fuiſſe tritæ cantilenæ, ad cuius modulos Pſalmum hunc Dauid cantari voluerit. Alii Hebraicum nomen Latinè oblectationem reddunt. Mihi ſecunda opinio videtur maximè probabilis, certā fuiſſe melodiæ, vel cantici ſpeciē: acſi quis vel Sapphicum, vel Phaleucium carmē dicat. Sed ego de re leuis momenti non contendo. Porrò, quòd Pſalmus fuiſſe compoſitus dicitur ſuper verbis Chus, mihi non placet (quod vulgò tamē receptum eſt) per Verba negotium intelligi. Fateor quidem Hebræis vſitatam eſſe loquendi formam, vt Verbum pro re vel cauſa ſumatur: ſed quia paulò pòſt exprimit Dauid falſi criminis inuidia ſe fuiſſe grauatum, non dubito quin de ipſa delatione vel calumnia hîc loquatur, cuius authorē, vel certè miniſtrū fuiſſe interpretor Chus, aliquē ex conſanguineis Saulis. Neque enim ſatis firma ratione mouentur quidā, vt Saulē obliquè ſub nomine alieno perſtringi dicant. A vero nomine ſecundum ipſos, ideo abſtinuit Dauid, vt regiæ dignitati parceret. Plurimū (fateor) apud ipſum valuit ſacræ vnctionis reuerētia. Sed quū alibi diſertè Saulē nominet, vbi nō minus acriter in eum inuehitur, nec minus atro carbone eū depingit, cur hîc potius eius nomē ſupprimeret? Meo itaque iudicio, hîc ſine figura proprio nomine exprimitur improbus delator, qui Dauidi odiū ex ficto crimine cōflauerat: ſiue à Rege fuerit ſubornatus, ſiue fauorē captās, vltro Dauidē calūniatus fuerit. Scimus enim Dauidē vulgò magna infamia flagraſſe, quaſi in Regē & ſocerum ſuum ingratus ac perfidus fuiſſet. Quanquam autem Saul ex familia Iemini fuit, nihil tamen abſurdi erit, ſi dicamus vnum ex eius cognatis Dauidem falſò accuſaſſe.

2 *Iehoua Deus mi, in te confido, ſerua me ab omnibus perſequentibus me, & libera me.*

3 *Ne fortè rapiat tãquam leo animam meam: discerpat, & non sit qui liberet.*

Initiò multos sibi hostes esse dicit: secundo autem versu vnum quempiam singulari numero designat. Et certè quũ omnium animi in eũ accensi forẽt, meritò ab omnibus suis persequutoribus eripi petiit. Sed quia impia Regis crudelitas, instar facis, cõtra hominem innoxium totius populi odia inflãmabat, meritò etiam peculiariter in ipsum, stylum cõuertit. Ita primo versu rẽ describit qualis erat: secundo autẽ versu fontem, vel causam mali ostendit. Porrò, quòd præfatur Deo se confisum esse, in hoc verbo magna subest emphasis. Est quidem præteriti tẽporis, ideóque propriè vertendũ esset, In te confisus sum: sed quia tẽpora verborum subinde mutantur apud Hebræos, malui vertere Confido: præsertim quum satis constet, cõtinuum (vt loquuntur) actum notari. Neque enim fiduciã iactat Dauid, à qua iã exciderit, sed quã constanter fouet in suis angustiis. Atque hæc vera est fidei nostræ probatio, quum rebus aduersis afflicti, in Deo tamen sperare non desinimus. Hinc etiã colligimus, clausam esse precibus nostris ianuam, nisi eam clauis fiduciæ aperiat. Nec superuacuum est, quòd Iehouã appellat Deum suum, sed hoc velut aggere opposito, tẽtationum fluctus repellit, ne fidem suam obruant. In secundo versu, leonis similitudine Saulis sæuitiam amplificat, quo propensior sit Deus ad opem ferendam: sicuti hoc sibi munus vendicat, miseras oues è faucibus luporum eripere.

4 *Iehoua Deus mi, si feci istud, si est iniquitas in manibus meis:*

5 *Si rependi pacem mecũ colenti, malum: & non eripui qui me affligebat sine causa:*

6 *Prosequatur inimicus animam meam, & comprehendat: & prosternat in terrã vitam meam, & gloriam meam in puluere detineat. Selah.*

4 *Iehoua Deus.* Hìc Dauid, vt sibi Deum conciliet, se iniustè & nullum ob crimen vexari testatur. Et quo plus vehementiæ habeat testimonium, imprecatione vtitur. Nam si quid deliquit, paratum se esse dicit ad subeundam noxã: imò sese ad grauissima quæque supplicia offert, nisi ab eo crimine prorsus immunis sit, cuius eum ferè conuictum omnes putabant. Quia autem non alia lege optat sibi à Deo succurri, nisi compertа fuerit sua integritas, docet nos suo exemplo, quoties ad Deum cõfugimus, dandam in primis esse operam vt probè nobis simus conscii de causæ nostræ iustitia. Magnã enim ei iniuriã facimus, si eum accersere velimus malæ causæ patronum. Pronomen *istud*, de re vulgò notа eum loqui significat. Vnde colligere licet, calumniam quæ à Chus profecta erat, lõgè latéque sparsam esse. Quum autem iniustis hominum præiudiciis damnatus, nihil remedii in terra cerneret, sese ad Dei tribunal recepit: ac satis habuit, coram cælesti iudice suã innocentiã asserere. quod pios omnes imitari decet, vt cõtra peruersos rumores vnico Dei iudicio contenti sint. Clarius deinde profitetur nullum à se commissum fuisse crimen. Tãdem duas species commemorat, quòd iniuriã nullam intulerit: quin potius studuerit hostes suos iuuare, à quibus tamen sine causa læsus fuerat. Sic autem resoluo quintum versum, Si quem in pace lacessiui, ac non potius suppetias tuli indignis qui me gratis persequebantur. Nã quum vulgò exosus foret Dauid, acsi regnandi cupiditas eum ad perfidã defectionem impulisset, & struendas Sauli insidias, cui obstricta erat eius fides: priore membro ab illa infamia se purgat. Ideo fortè Saulẽ vocat pacatũ sibi, quia tunc regio sanctus ac tutus esse de-

bebat, ne quid hostile in eúm tentare fas esset. Quanquã potest hoc nomẽ indefinite accipi: acsi dixisset, Nemo qui modestè se ab iniuria continuerit, ac se humaniter erga me gesserit, vere queretur se fuisse vllo meo maleficio offensum. Et tamen ita vulgò persuasi erant de Dauide, in media pace eum mouisse graues turbas, & causam dedisse bello. Vnde melius apparet, modò probetur Deo, in hac sola consolatione acquiescere. In secunda parte versus longius progreditur, nempe quòd non tantùm bonis amicus fuerit, sed etiam improbis: nec tantùm se cohibuerit ab omni vindicta, sed opem tulerit inimicis, à quibus graues iniurias perpessus erat. Et certe non admodum præclara virtus esset, bonos & placidos amore prosequi, nisi in malis quoque patienter ferendis moderatio & æquitas accederet. Vbi verò quispiam non modò acceptas iniurias retaliat, sed malum beneficentia vincere conatur, verum specimen Diuinæ virtutis exhibet. atque hoc modo vnum se ex filiis Dei esse demonstrat, quia non nisi à Spiritu adoptionis talis mãsuetudo procedit. Quod ad verba spectat, quia חלץ diuidere significat, quidam vt nihil subaudiant, ita exponunt hunc locum, Si ego me subduxi à persequutoribus quin suppetias illis ferrem. Receptior tamen est altera interpretatio, vt sit eripere vel eruere à periculo: quia separamus quæ volumus in tuto locare. Ita subaudienda erit negatio: quod in Psalmis non rarò fieri videbimus.

6 *Persequatur inimicus.* Magnum optimæ fiduciæ signum, quòd nullam quantumuis atrocis pœnæ speciem recusat Dauid, si in maleficio deprehensus fuerit. Talem conscientiam si possemus coram Deo afferre, promptior ad ferendum statim nobis auxilium esset eius manus. Sed quia sæpe fit, vt qui nos infestant, prouocati à nobis fuerint: vel quia offensi ardemus studio vindictæ, indigni sumus, quibus Deus succurrat: imò ianuã nostra intemperies precibus nostris claudit. Primò Dauid hostium libidini subiici paratus est, vt vitam suam comprehendant, & prosternant in terram: deinde prostitui eorum ludibrio, vt etiã mortuus æternæ ignominiæ subiaceat. Quãquã nomẽ כבוד quidam pro vita sumi volunt, vt ter idem repetat. Sed mihi plenior videtur fore sensus si referas ad memoriãs acsi dixisset, Non modò me hostis perdat, sed mortuum quoque afficiat probris omnibus, vt nomen meum in luto vel stercore habitet.

7 *Surge Iehoua in furore tuo, euehere in hostium meorum indignationibus, & euigila super me* ad *iudicium* quod *mandasti.*

8 *Et congregatio populorum circundabit te: & propter hanc in excelsum reuertere.*

9 *Iehoua iudicabit populos: iudica me ô Iehoua secundũ iustitiam meam, & secundum integritatem super me.*

7 *Surge Domine* Hostium suorũ indignationibus iram Dei opponit, atque idem nobis in simili rerum nostrarum statu agendum. Nam dum ardent impii, & ad nos perdendos furoris sui flammas proiiciunt, rogandus est Deus vt ipse quoque incalescat: hoc est, re ipsa ostendat non minus sibi esse zeli & potentiæ ad nos seruandos. Surgendi verbum metaphoricè sumitur pro Cõscendere tribunal, vel se accingere ad resistendum: quia dormire videtur Deus quandiu auxilium suum differt. Ideo rogat etiam paulò pòst Dauid vt expergiscatur: quia hoc instar obliuionis erat, miserum & oppressum omni ope destituere. In fine versus ostendit, se nihil petere nisi ex Dei præscripto. Atque hæc nobis in precibus tenenda est regula, vt vota nostra formemus ad eius

volun-

volūtatē, ſicuti etiam Iohānes admonet, 1.Ioh.5.14. Nec ſane aliter ex fide concipitur oratio, niſi dum in primis reſpicimus quid Deus præcipiat, ne temere vel fortuitò proſiliant animi noſtri ad appetendum pluſquam licet. Dauid ergo vt ritè precetur, in verbum Dei & promiſsionem recumbit: acſi diceret, Domine non me aliqua ambitio, vel ſtultus impetus, vel prauum deſiderium impellit vt inconſideratè petam quicquid carni meæ arridet: ſed mihi prælucet verbum tuum, cui ſecurè innitor Nam quum Deus vltrò ipſum vocaſſet ad ſpem regni, eiuſdem partes erant ſeruum, quem deligerat, tueri & aſſerere. Itaque perinde eſt acſi dixiſſet, Quùm ego priuata ſorte contentus eſſem, tibi placuit me Regem creare: nunc ergo tuum eſt cauſam hanc ſuſcipere contra Saulem & eius aſſeclas, qui tuum decretum euertere moliuntur, dum me oppugnant. Verbum עורה poſſet etiam tranſitiuè accipi pro Erigere, vel ſtabilire Dauidi ius ſuum. Summa tamē huc redit, quòd Dei vocatione fretus, manum ſibi ab eo porrigi cupit. Ideóque fidelibus cauendum eſt, ne has metas excedant, ſi Dei præſidium ſibi adeſſe cupiunt.

8 *Et congregatio populorum.* Quidā locum hunc ad populum Iſraeliticum reſtringunt, acſi promitteret Dauid, ſimulac in regni ſolium euectus foret, ſe operam daturum vt populus antea diſſipatus, iterum coaleſceret in purū Dei cultum. Nam ſub Saule vel neglecta fuerat religio, vel tanta ſcelerum licentia graſſata fuerat, vt pauci ad Deum reſpicerent. Ergo ſecundum illos Interpretes ſenſus eſt, Domine vbi Regem me conſtitueris, totus populus ex vaga confuſáque alienatione in viam redibit, vt agnoſcant omnes te in medio ſui præſidere, téque vt Regem vnicum adorent. Sed hoc potius communiter de multis populis dictum accipio. Fructū enim liberationis ſuæ hic commendat Dauid: quia longè latéque patebit eius fama: acſi dixiſſet, Domine regnum mihi aſſerendo, non priuatim modò beneficium hoc conferes in meam perſonam, ſed cōmune multis populis documentum erit iuſti tui iudicii, vt oculos conuertant ad tuum tribunal. Alludit enim Dauid ad coronam populi quæ Regem ſuum in ſolenni conuentu circundat. In eundem ſenſum continuò poſt ſubiicit, vt Deus qui ad tempus in ſilētio iacuit, in ſublimè ſe attollat, vt gloriam ſuam conſpicuam reddat non vni vel alteri, ſed totis populis. Subeſt enim tacita comparatio, etiamſi vnius hominis ratio habenda non ſit, eſſe tamē cōſentaneum vt Deus mundum in metu & reuerentia iudicii ſui contineat.

9 *Dominus iudicabit populos.* Pendet hæc ſentētia ex proximo verſu. Precatus fuerat Dauid vt Deus ſe populis iudicem oſtenderet: nunc ſumit hoc pro certo & confeſſo, proprium eſſe Dei munus iudicare populos. Nam futurū verbi tempus, vt in generalibus ſententiis, continuum actum denotat. Neque hîc de populo vno tantum loquitur, ſed cūctas gentes comprehendit. Nam quia Deum agnoſcit totius mundi iudicem, inde poſtea ratiocinatur, cauſæ ſuæ & iuris aſſertorem fore. Atque hoc nobis, quoties deſerti oppreſsique videmur, in memoriam redire debet, quia Dei eſt mundum gubernare, nequaquam poſſe fieri vt munere ſuo ſe abdicet: nihilo ſcilicet magis quàm vt abneget ſeipſum. Ex hoc fonte, quantumuis longa malorum ſeries nobis incumbat, fluet perennis conſolatio: quia tutò colligere licebit, tutādæ noſtræ innocētiæ illis fore curam. Abſurdum enim foret, eum qui multis populis præeſt, hominē vnū negligere. Neque enim idem quod terrenis iudicibus, illi contingit, vt in magnis & publicis negotiis occupatus, priuatas cauſas negligat. Porrò iterum ſuā integritatem in medium profert, ne videatur, ſicuti ſolent hypocritæ, falſò Dei nomen obtendere. Nam quia perſonas Deus non accipit, nonniſi ex cauſæ bonitate ſperandum eſt vt ſtet à parte noſtra, nobiſque faueat. Sed quæritur quomodo ſuam integritatem iactet coram Deo Dauid, qui alibi deprecatur eius iudicium. Solutio facilis eſt, quia hîc non agitur quomodo reſpondeat, ſi exigat ab eo Deus totius vitæ rationem: ſed ſe hoſtibus ſuis comparans, non fruſtra ſe eorum reſpectu iuſtum eſſe aſſerit. Vbi autem pro ſe quiſque Sancto-

rum in Dei iudicium prodit, longè diuersa est ratio: quia tunc vnicum illis asylum superest in misericordia Dei.

10 Cesset quaeso malitia impiorum, & dirigas iustum: qui probans corda & renes Deus iustus.
11 Clypeus meus super Deum, qui seruat rectos corde.
12 Deus iudicans iustum, & contemptorem Dei quotidie.

10 *Cesset quaeso.* Initiò precatur vt Deus impiorum malitiae modum & finem imponat. vnde sequitur, diuturnam non exigui temporis fuisse crucem. Aliis potius videtur dira esse imprecatio, qui verbum גמר transitiuè accipiunt pro Perdere vel consumere. Ita secundum eos optat Dauid, vt malum quod concipiunt impii, Deus in ipsorum capita retorqueat. Mihi tamen simplicius illud videtur, vt Dauid suis molestiis exitum dari postulet. idcóque votum à fine mox sequitur, vt Deus *iustum* vel *dirigat*, vel stabiliat. Nam vtrouis modo legas, parum interest. Sensus enim est, vt Deus iustos iniustè oppressos restituat & fulciat: vt constet eos Diuinitus in suo statu manere. *Quia probans corda.* Copula hoc loco non ineptè in causalem particulam resoluitur. Neque enim dubium est quin addita ratione precationem suam confirmet Dauid. Quanquam autem iam tertiò ostendit se bonae conscientiae testimonio fretum audacter accedere, plus tamen exprimit quàm antea, quòd non externis tantùm operibus integer extiterit, sed arcano etiam cordis affectu puritatem coluerit. Ac videtur fiduciam hanc, hostium suorum insolentiae opponere, à quibus probabile est tales calumniarum nebulas fuisse in vulgus sparsas, vt miserum hominem cogerent *cor & renes* suos Deo in examen offerre. Fieri etiam potest vt fucosos illis praetextus excutiat, quibus satis habebant, homines decipere. Ostendit enim licet theatri plausum tulerint, hoc nullius esse momenti: quia mox ad Dei tribunal venturi sint, vbi non de titulis, vel externo splendore operum, sed de cordis integritate erit cognitio.

11 *Clypeus meus.* Non mirum est quòd subinde precibus meditationes permiscet Dauid, quibus se ad fiduciam animet. Quantumuis enim alacriter ad Deum feramur, statim labascit, vel ad languorem inclinat ardor noster, nisi vires nouas colligat. Ergo vt eodem tenore preces suas continuet Dauid, sententias sibi ex communi pietatis doctrina suggerens, fidem suam fouet atque etiam excitat. Dicit autem, quia Deus *rectos corde seruat*, se eius praesidio satis munitum esse. Vnde sequitur, rectè sibi fuisse conscium. Quum autem non iustos simpliciter, sed rectos corde dicit, videtur ad interius illud cordis & renum examen respicere.

12 *Deus iudicans.* Alii legunt, Deus iudex iustus & Deus irascitur quotidie. Quanquam autem hunc quoque sensum verba admittunt, quia tamen in priore plenior est doctrina, libenter eam sequutus sum: sicuti & doctissimis quibusque magis probari video. adde quòd ad praesentem causam melius quadrat. Quia enim hoc suis maledictis adepti erant Saul & similes, vt Dauidem totus ferè populus damnaret, hac se vna spe pius vir sustentat, quòd Deus, rebus in mundo confusis, discernit tamen inter iustos & impios. Itaque à peruersis hominum iudiciis ad eum prouocat qui falli nunquam potest. Quaeritur tamen quomodo quotidianum iudicium Deo tribuat, quem videmus poenas in longum tempus saepe differre. Et certè Scriptura non abs re eius μακροθυμίαν praedicat. sed quanquam non statim iudicia sua exequitur, quia nullum tempus est, imò nullus dies praterit, quo non certis documentis probet, quae permista sunt in mundo, à se discerni: fixum hoc manet, nunquam eum ab officio suo cessare. Quisquis enim oculos attollet ad considerandum mundi regimen, clarè videbit, patientiam Dei longè à conniuentia differre: certè fideles de die in diem ad eum intrepidè confugient.

13 Nisi

13 Nisi conuersus fuerit, gladium suum acuet: arcum suũ tetendit, direxit illum:

14 Et ei parauit vasa mortis, sagittas suas persequentibus aptabit.

15 Ecce parturiet iniquitatem, & concepit prauitatem, & pariet mendacium.

13 *Nisi conuersus.* Hi tres versus duobus modis exponi solent. Quidam enim putant, si perrexerint hostes Dauidis in sua malitia, denuntiari vindictam quam meretur eorum obstinatio. ita in secundo membro nomen Dei subaudiunt: acsi dictum esset, Si non resipiscat hostis meus, sentiet tandẽ Deum suis armis instrũctum esse ad tuendam iustorum salutem. Si hoc modo accipias tertius versus erit causæ redditio: quia impii quum meras violentias concipiãt, parturiant iniquitatem, & fraudes pariant, rectà Deum impetunt, & ex professo in certamen prouocant. Sed rectius (meo iudicio) alii vno contextu legunt istos duos versus: quanquam ne illi in exprimenda mente Dauidis mihi satisfaciunt. Neque enim dubito quin Dauid horribiles hostium conatus referens, Dei gratiam hac descriptione magis illustret. Nã quum validis copiis & armorum apparatu muniti, furiose in eum irruerent, nihil nisi exitium sperãtes, quis nõ dixisset de ipso actum esse? Subest autem ironiæ species, dum sibi mortis formidinem ab ipsis proponit. Nam tantundem est acsi dixisset, Nisi animi propositũ mutauerit hostis meus, vel impetum suum ac vires aliò conuerterit, quis impediet quominus sub eius manu peream? Nam quum illi arma suppetant, cædem meam modis omnibus machinatur. Saulem verò propriè designat, ideóque dicit sagittas aptasse persequutoribus: quia multos ad manũ habebat satelites, qui operam suam libenter ad perdendum Dauidem locassent. Prophetæ igitur consilium fuit, ex periculi magnitudine ingentem Dei gratiam extollere. Conuersio hìc non pro resipiscentia, sed tãtùm pro diuersa voluntate accipitur: acsi dixisset, fuisse in arbitrio hostis, quicquid dictasset libido, perficere. Vnde melius apparet quàm admirabilis fuerit quæ repentè præter spem sequuta est mutatio. Quum dicit Saulem parasse arcui suo instrumẽta mortifera, significat nihil mediocre agitasse, sed illi fuisse decretũ lethaliter vulnerare quẽ petebat. דולקים Ardentes quidam vertunt, quia hæc quoque verbi significatio est apud Hæbræos: sed præsenti loco magis conuenit quod reddidi. Conqueritur autem Dauid sibi non ab vno tantùm homine fuisse timendum, sed à magna turba: quia Saul multos persequutores in hominem miserum & profugum armabat.

15 *Ecce parturiet.* Hactenus quàm formidabile instaret discrimen, exposuit Dauid: nunc superbos conatus Saulis cum magnifico apparatu deridens, irritos cecidisse prædicat. Aduerbio demonstrandi miraculum amplificat in re inopinata: Ecce, inquit, quum iniquitatem enixus fuerit, sicuti molestiam cõceperat, demum exiit inanis flatus ac vanitas: quia Deus praua eius consilia frustratus est. Iniquitas & molestia pro quibusuis iniuriis sumuntur, quas Saul Dauidi inferre cogitabat. Quanquam autem in verbis ordinem esse inuersum putant quidam Interpretes, quia parturire antè ponitur, quam concipere: ego tamen existimo gradus aptè fuisse distinctos, modò ita resoluas, Ecce iniquitatem parturiet, quia molestiam cõcepit. hoc est, sicuti pridem apud se meditatus est mihi perniciem, ita inferre conabitur. Postea addit peperisse mendacium, quia spe sua deceptus fuerat: quemadmodum Iesaias 26.18, dicit, ventum parere incredulos, quorum prauæ audaciæ nõ respõdet euentus. Quoties ergo videbimus impios de nobis perdẽdis cõsilia coquere, nobis in mẽtẽ

veniat ipsos sibi mentiri. Cæterùm patienter feramus, si vsque ad partum non appareat frustratio.

16 *Puteum fodit, & effodit eum: & cecidit in foueam quam fecit.*

17 *Conuertetur prauitas eius in caput eius, & super verticem eius violentia eius descendet.*

Hic Dauid non tantùm successu caruisse dicit impias machinationes, sed mirabili Dei prouidentia in cōtrarium finem versas esse. Id metaphoricè primùm canit, similitudinem putei & foueæ vsurpans: deinde sine figura idem simplicibus verbis pronuntiat, quòd scilicet iniquitas redierit in caput authoris. Non dubito autem quin prouerbialis fuerit apud Hæbræos loqirendi forma, quisquis puteum fodisset, in eum cadere: quū notare vellent dolosos homines insidiis suis ac fraudibus capi, vel necis artifices arte perire sua. Duplex autem est huius doctrinæ vsus. nā quibuscunque nocendi artibus polleant hostes nostri, sperandus est hic exitus quem Deus promittit, vt seipsos proprio gladio confodiant. neque enim hoc fortuitum est, sed malum quod innoxiis intendunt, Deus arcana manus suæ directione in eorum capita retorquet. Rursum si quando nos carnis libido ad lædēdos proximos, vel ad prauum aliquod facinus nos instigat, succurrat hæc Dei vltio, Qui foueam aliis parant, in eam deiici. Ita fiet vt quantū sibi quisque, suæque saluti cōsulere volet, ab omni se cohibeat iniuria.

18 *Celebrabo Iehouam secundum iustitiam eius: & canam nomini Iehouæ excelsi.*

Quia in hunc finem suos Deus liberat vt sacrificia laudis ei vicissim rependant, Dauid hìc pro accepta liberatione se gratum fore promittit: & simul cōfirmat quòd elapsus esset à morte, hoc minimè esse dubium vel obscurum Dei opus. Neque enim verè & ex animo salutis suæ laudem Deo ascriberet, nisi seriò persuasus esset, aliter se quàm humanitus fuisse seruatum. Quare non modò debitam suo liberatori gratitudinem promittit, sed summatim affirmat quod recensuit toto Psalmo, se vitam Dei gratiæ debere, quia nō passus esset sibi à Saule eripi. Iustitia Dei hoc loco pro fide accipitur quam seruis suis præstat in tuenda eorum vita. Neque enim iustitiā suam Deus intus absconditam tenet, sed eam profert in vsū nostrum, dum nos contra omnem iniustam vim defendit, ab oppressione liberat: & quanuis à scelestis hominibus oppugnemur, seruat tamen incolumes.

ARGVMENTVM PSALMI VIII.

Dauid paternam Dei erga humanum genus beneficentiam reputans, simplici gratiarum actione non contentus, in admirationem eius rapitur.

1 *PRæfecto super Haggithith canticum Dauidis.*

2 *Iehoua Domine noster, quàm admirabile est nomen tuū in tota terra, ad ponendum decus tuum supra cælos.*

An גתית musicum instrumentum significet, an modulationis speciē, an verò celebris ac noti carminis initium, ego incertum relinquo. Nam qui Psalmum

Psalmũ ita vocari putant, quòd in vrbe Gath fuerit compositus, coactam expositionem nimis procul accersunt. Ex tribus verò primis sententiis quam eligas, non magni interest. Quid verò contineat Psalmus ipse, & quorsum spectet, præcipuè videndum. Proponit quidem sibi Dauid ante oculos miram Dei virtutem & gloriam in toto mundi opificio & gubernatione: sed hanc partem leuiter tantùm perstringens, in consideratione summæ erga nos bonitatis insistit. Et certè quanquam in toto naturæ ordine amplissima occurrit celebrandi Dei materia, quia tamen propria experientia magis afficimur, non abs re ex professo specialem ergo humanum genus gratiam Dauid commendat: quia hoc est maximè illustre speculũ in quo perspicere licet eius gloriam. Mirum tamen est cur ab exclamatione incipiat, quum res ipsa prius narrari soleat, quàm extolli eius magnitudo. Atqui si tenemus quod alibi dicitur, non posse verbis exprimi Dei opera, nequaquã mirum videbitur, Dauidem hac loquendi forma se fateri narrationi imparem. Quia ergo Dauid inæstimabilem gratiam, qua Deus humanum genus dignatus est, secum expendens, sensus omnes suos absorberi sentit vel obrui, exclamat rem admiratione dignam esse, quia verbis concipi non potest. Adde, quòd Spiritus sanctus qui Dauidis linguam direxit, non dubium est quin communem hominum torporem in illius persona excitet, ne immensum Dei amorem, & innumera quibus fruuntur beneficia parce tantùm & frigidè suo more laudent: sed potius neruos omnes intendant ad hoc pietatis exercitium. Nam hoc epiphonema quo vsus est Dauid, declarat, vbi intenta ad hanc cogitationem fuerit tota humani ingenii facultas, longe infrà subsistere. Nomen Dei hîc positum esse interpretor pro celebri eius notitia, quatenus scilicet se nobis patefacit. nam arguta eorum speculatio mihi non placet, quibus nihil aliud est Dei nomen, quàm Deus ipse. Nam hoc ad opera aut virtutes ex quibus cognoscitur, potius quàm ad essentiam referri debet. Terram ergo admirabili Dei gloria plenã esse dicit, vt decus eius supra cælos conscendat. Rectè enim (meo iudicio) verbum תנה quidam accipiunt in machor, hoc est, infinitiuo modo, pro Locare. Nam in secũdo mẽbro amplificatio est: acsi dixisset minorem esse terram, quàm vt decus vel magnificam Dei formã cõtineat. Atque hoc modo אשר non erit relatiuum, sed expletiuam vel exegeticam particulam valebit.

3 *Ex ore infantium & lactentium fundasti robur propter aduersarios tuos, ad profligandum inimicum & vltorem.*

Iam in ipsum argumentum quod tractandum susceperat, ingreditur: nempe quòd Dei prouidentia, vt se proferat in humano genere, non adultam ætatem expectet, sed à prima vsque infantia clarè iam refulgeat quantum satis sit ad refellendos omnes impios, qui profano suo contemptu Dei nomen extinguere cuperent. Quòd quidem מפי tantundem ac בפי valere putant, absurdum est: quia emphasin qua vsus est Dauid, perperam diminuit. Sensus ergo est, Deum, vt prouidentiam suam commendet, non opus habere magna Rhetorum facundia, ac ne formato quidem sermone: quia mutas infantium linguas ad eam celebrandam satis promptas & disertas habeat. Quæritur tamen quo sensu pueros gloriæ Dei faciat præcones. Stultè (meo iudicio) philosophantur, qui hoc fieri putant, dum pueri articulatè incipiũt loqui, quia tunc quoque vis animæ intellectiua apparet. nam vt demus, paruulos ad septennium vsque vocari, quomodo à mamma pendere fingent, qui distinctè iam loquuntur? Nihilo melius conuenit allegoricè paruulos & lactentes sumi pro fidelibus, qui Dei Spiritu renati, nihil vetus sapiunt. Et quid attinet Dauidis verba torquere, quorum genuinus sensus tam aptè fluit? Paruulos & lactentes dicit satis validos esse patronos qui Dei prouidentiam asserant. Cur viris non mandat istas partes, nisi vt ostendat linguas

infantiles antequam verbum effari que ant, sonore tamen loqui quàm liberalis sit Deus erga genus humanum? Vnde enim statim ab vtero egressis alimentum præsto est, nisi quia Deus mirabiliter sanguinem in lac transformat? vnde etiam sugendi industria, nisi quia idem Deus arcano instinctu linguas eorum aptat? Ergo optima ratione Dauid quamuis cessent omnes viriles linguæ, os elingue infantium ad celebrandam, Dei laudem satis idoneum esse pronuntiat. Cæterùm quòd paruulos nō solùm testes vel præcones Dei gloriæ inducit, sed eorum ori attribuit firmum robur, magna energia nō caret. Perinde enim est ac si dixisset inuictos esse Dei milites, qui totum impiorum exercitum, si ad conflictum ventum fuerit, facilè dissipent ac proterant. Notandum enim est, contra quos infantibus munus iniungat tuendæ gloriæ Dei: nempe contra ferreos Dei contemptores, qui Gigantum more bellum cælis indicere non dubitant. Quum ergo Cyclopes isti furioso impetu conuellant, ac peruertant quicquid est pietatis in mundo, suáque duritie cælum ipsum perfringere conētur, Dauid per ludibrium in aciem puerorum ora educit, & satis validis armis instructa esse, ac fortitudine pollere dicit ad prosternendam eorum superbiā. Ideo mox subiicit, *propter aduersarios*. Neque enim forti potentia bellare necesse est Deo ad vincendos fideles, qui sponte vocem eius sequuntur, propensúmque obsequium exhibent simul ac digito signum dederit. Fateor quidem lucere Dei prouidentiam præsertim fidelium causa, quia soli oculati sunt ad eā spectandam. Verùm quia dociles se præbent, placidè ipsos Deus erudit: contra hostes verò proprie se armat, qui nunquam nisi coacti cedunt. Quidam *Fundandi* verbum nimis restricte accipiunt, quòd scilicet in ipso partu vel generatione hominis Deus gloriæ suæ fundamenta iaciat. Ego enim pro Stabilire positū esse non dubito, acsi dixisset Propheta, pro bellicosis & firmis copiis, puerorum ora Deo ad perdendos impios sufficere. *Ad profligandum*. In verbo להשבית variant Interpretes. Proprie est facere cessare. nam est in coniugatione Hiphil à neutro שבת, quod cessare significat. Sed metaphoricè plerunque sumitur pro Perdere vel redigere in nihilum: quia interitus finē affert. Alii vertunt, Vt compescas: quasi intelligeret Dauid silentium illis imponi, vt maledicere vel obstrepere desinant. Sed quia ad hostile prælium plena gratiæ allusio est in hoc loco (vt nuper exposui) mihi verbum militare placuit, Ad profligandum. Sed quæritur quomodo hostes suos profliget Deus, quorum sacrilega petulantia violenter contra omnia Diuinæ prouidentiæ exempla impingere non cessat. Respondeo, non profligari quòd ad modestiam cogātur: sed quia cum suis blasphemiis & canino latratu turpiter confusi iacēt. Summa est, à prima hominis generatione vel exortu ita conspicuum esse Diuinæ prouidentiæ fulgorem, vt infantes à matrum vberibus pendentes, eorum furorem prosternant: quia etiamsi centies crepent, frustra robur quod in illa debilitate se profert, subuertere nituntur. Quanquam autem in omnibus incredulis regnat vlciscendi libido, sicuti Deus filios suos mansuetudinis Spiritu regit: tamen pro loci præsentis circunstantia hoc epithetum Propheta Dei contemptoribus attribuit, qui non modò truculenti sunt in homines, sed vesana rabie ad Deum quoque oppugnandum ardent. Quod ad explicandam Prophetæ mentem attinet, iam defunctus sum fidi interpretis officio. Tantùm restat vnus scrupulus, quia videtur Christus Matt. capite 21.16, testimonium hoc aliò trahere, dum id ad pueros decennes accommodat. Sed facilis solutio est, Christum à maiori ad minus ratiocinari: nihil scilicet absurdi esse si Deus, qui pueros adhuc infantes gloriæ suæ vindices constituit, postquam ad septem annos & vltrà progressi sunt, præconium ex eorum linguis eliciat.

4 *Quando video cælos tuos, opera digitorum tuorum, lunam & stellas, quas concinnasti.*

5 Qui

5 *Quid est homo, quòd memor es eius, & filius hominis quia eum visitas?*

Quoniã particula כי apud Hebræos, tantundem sæpe valet ac Latinis Quia, & simpliciter affirmat, Græci ferè & Latini veteres seorsum legerunt quartum versum, acsi perfecta esset sententia: sed non dubium est quin sequenti conueniat. Itaque duos versus cõtexere necesse est. Rursum tamen Hebraicum illud כי, aduersatiuè exponi posset pro Quanuis, hoc sensu, Tametsi in cælesti machina incomparabilis Dei maiestas refulget, ac meritò in sui intuitu detinet hominum oculos: peculiari tamen modo gloriam eius in tam benigno, quo homines prosequitur, fauore spectari. nec sensus hic malè quadraret: sequi tamen libuit quod magis receptum erat. Cæterùm ad notandum Prophetæ consilium attentos Lectores esse conuenit, nẽpe quòd hac cõparatione ingentem Dei bonitatẽ amplificat: quia mirum sit cæli Creatorẽ, cuius tã sublimis gloria sursũ nos in sui admirationẽ rapit, eousque descendere vt curam generis humani suscipere dignetur. Atque hæc antithesis ex voce אנוש colligitur, quia hominem à fragilitate potius quàm virtute denominat. Videmus enim miseros homines in terra reptando, vilissimis quibusque creaturis esse permistos. meritò itaque despicere posset eos Deus nullóque loco ducere, si rationem haberet dignitatis. Ideo interrogatiuè eorum sortem extenuat Propheta, significans inde clarius perspici mirificam Dei bonitatem, quòd tantus opifex, cuius refulget in cælis maiestas, calamitosum hoc & nullius pretii animal, summa gloria ornare, & innumeris opibus locupletare velit. Neque enim, si in animo erat liberalitatem suam exercere, necesse ei fuit ex puluere & luto deligere homines, quos præferret aliis omnibus creaturis: quia suppetebat in cælis materia. Ergo quisquis non stupescit ad hoc miraculum, plusquam ingratus & stupidus est. huc spectat quòd cælos vocat Dei, & opera digitorum eius. Quî fit enim vt ab illa tam nobili & præclara opificii sui parte egressus, ad nos vermiculos se demittat, nisi vt bonitatẽ suam magis illustret? Vnde etiam colligimus nimis perperã Dei gratia eos abuti, qui ex sua præstantia superbiendi ansam arripiunt. Quasi verò aut eam adepti sint propria industria, aut merito eam possideant: ac non potius sua eos origo admoneat, alioqui & sordidis prorsúsque indignis esse collatã. Ergo quicquid in nobis honorificum cernimus, ad gratuitum Dei fauorem celebrandum, sensus nostros excitet. In fine quarti versus, pro eo quod alii vertunt Præparare vel fundare, reddere visum est Concinnare. videtur enim respicere Propheta ad pulcherrimum ordinem quo Deus stellarum positum tam aptè distinxit, & cursum moderatur. Deum memorem esse hominis, tantundem valet, ac paterno amore hominẽ complecti, tueri ac fouere sub fide sua: & prouidentiam suam ad eum vsque extendere. פקד quia omnes ferè Interpretes pro visitare accipiunt, nolui ab eis discedere, quũ sensus optimè cõgrueret. Quia tamẽ recordari interdũ significat, & iteratio eiusdẽ sentẽtiæ sub diuersis verbis freqüẽter in Psalmis occurrit, non incommodè ita vertetur, quasi dixisset, hoc mirum esse quòd Deus assiduè de hominibus cogitet

6 *Quia minuisti eum paululum à Deo, & gloria & decore coronasti eum.*

7 *Præfecisti eum operibus manuum tuarum: omnia posuisti sub pedibus eius.*

6 *Quia minuisti* Mihi dubium non fuit quin copula Hebraica כי in aduerbium causale mutãda fuerit: quasi positum esset, Nam certè. confirmat enim quod nuper dixit de immensa Dei gratia erga homines, quòd scilicet illis se propinquum & eorum memorem ostendat. Ac primò quidem tot decoribus ornatos esse dicit, vt eorum conditio, Diuina & cælesti gloria non lon-

gè sit inferior. Deinde externum in omnes creaturas imperium & ius commemorat. ex quo apparet in quàm altum dignitatis gradum eos Deus extulerit. Equidem non dubito quin præclaras dotes commendet, quæ declarant homines ad imaginem Dei formatos esse, & creatos ad spem beatæ vitæ & immortalis. Nam quòd ratione præditi sunt, qua discernant inter bonum & malum, quòd illis inditum est religionis semen, quòd mutua est inter eos communicatio, sacris quibusdam vinculis astricta, quòd inter eos viget honesti respectus & pudor, & legum moderatio: hæc non obscura sunt summæ & cælestis sapientiæ signa. Quare non immeritò exclamat Dauid, gloria & decore ornatum esse humanū genus. Coronari enim, metaphoricè hîc capitur, quasi dixisset vestitum esse & decoratum honoris insignibus, quæ non longè à Diuino fulgore absint. Quòd אלהים Græci verterunt Angelos, mihi non displicet. Certè nonmen hoc sæpe ad Angelos transferri notum est, & verba Dauidis perinde valere interpretor, acsi dixisset, parum abesse homines à Diuino & cælesti statu. Quia tamen magis genuina videtur altera versio, & in eam ferè Hebræi consentiunt, eam sequutus sum. Nec obstat quòd Apostolus ad Hebræos 2.7, Ab Angelis, posuit, non autem, A Deo: quia scimus quàm liberè sibi permiserint Apostoli citare Scripturæ locos: non quidem vt torquerent in alienum sensum, sed quia illis satis fuit digito monstrare, quod docebant, Dei oraculis esse sancitum. Quare modò de summa rei constaret, verba mutare, nulla illis fuit religio. In nodo altero soluendo plus est difficultatis. nam quum hîc de præstantia hominum disserat Propheta, & dicat eos ad Deum propè accedere, Apostolus ad Christi exinanitionem trahit. Primò videndum est quî conueniat, quod de toto genere humano dictum est, Christi personæ aptari. Deinde quomodo exponere liceat, Christum fuisse imminutum in morte sua, dum sine forma & decore, sub crucis probro & maledictione quasi deformis iacuit. Tametsi verò sufficeret ad primam quæstionem soluendam, quod quidam dicunt, aptam & congruam esse anagogen à membris ad caput: ego tamen vltrà progredior. quia non tantùm omnis creaturæ primogenitus est Christus, sed humani generis instaurator. nam quæ hîc recenset Dauid, propriè ad creationis initiū & integram naturam spectant. Porrò scimus Adæ lapsu totum humanum genus à natiua sua origine excidisse: quia & propè deleta fuit Dei imago, & exuti fuimus præcipuis donis quæ nos quasi semideos factura erant: denique ex summa excellentia ad tristem fœdámque inopiam redacti. Tali corruptione cessauit Dei liberalitas quā hîc Dauid prædicat: saltem vt in puro suo nitore minimè appareat. Quanuis enim non prorsus extincta fuerit, quantula tamen portio inter miseras ruinas cernitur? Sed quia rursus donorum omnium plenitudinem cælestis Pater in Filium suum contulit, vt ex hoc fonte hauriamus omnes: iure in eū primo gradu competit quicquid per ipsum nobis Deus largitur: imò ipse est viua Dei imago, ad quam nos reformari oportet: vnde reliqua omnia dependēt. Si quis excipiat, Dauidem prius rogasse, quidnam est homo, quia tam liberaliter Deus in animal contemptibile & nullius pretii fauorem suum effudit, talem non esse in Christo admirationis causam, qui non vnus quilibet est ex vulgo hominum, sed vnigenitus Dei filius, facilis solutio est, quod humanæ Christi naturæ datum est, esse gratuitū: imò hoc maximè illustre misericordiæ Dei speculum esse, quòd mortalis homo & filius Adæ, vnicus est Dei filius, & Dominus gloriæ, & Angelorum caput. Et simul notandum est quicquid donorum accepit, id eò magis gratuitum censeri, quia magis ad nos pertinet. Ergo præstantia eius & cælestis dignitas ad nos quoque extenditur, in quorum gratiam ea ditatus est. Quod de breui abiectione deinde tractat Apostolus, non est exegeticū, sed κατ' ἐπεξεργασίαν ad suū institutū deflectit quod alio sensu dictū fuerat. Neque enim dubitauit Paulus Rom. 10 6, hoc modo per amplificatio-

nem

recornare Mosis verba, vbi dicit, Quis ascendet in cælum, &c. Deut. 10.12. Non ergo tantùm spectauit Apostolus quid Dauid sensisset, verùm ad nomen *diminutionis & decoris* alludens, illam in morte Christi, hoc in resurrectione constituit. Eodem ferè accedit expositio illa Pauli, ad Ephesios capite 4.8, qua locũ Psalmi 68.19, non tam interpretatur, quàm pia deflexione ad Christi personam accommodat.

7 *Præfecisti eum.* Iam ad secundum illud quod nuper attigi, caput descendit: hinc scilicet constare quanto amore complexus fuerit Deus homines, & quanti eos fecerit, quum illis dominium contulit rerum omnium. Nam quum ipse nulla re indigeat, in illorum vsus destinauit omnem cæli & terræ opulentiam. Karus certè & incomparabilis honor, quòd mortalis homo vice Dei in mundo tanquam suo iure dominatur: & quocunque flectat oculos, videt nihil sibi ad beatam vitam deesse. Porrò quòd primæ ad Corin. 15.27, citatur hic locus, vbi de spirituali Christi regno agitur, si cui videtur ab hoc sensu nimis remotum: in promptu est responsio, nempe generale hoc esse, totum mundi ordinem ita esse compositum, vt hominum fœlicitati seruiat. Quomodo id vni Christo propriè conueniat, iam ostendi paulò antè. Hoc vidédũ modò restat, quàm longè pateat omnium subiectio. Certè siquid aduersum est hominibus in cælo vel in terra, iam collapsa est illa ordinis integritas. vnde sequitur humanum genus, postquam defectione Adæ dissipatum est, non modò hac tam præclara & honorifica sorte priuatum esse, ac priori dominio non potiri: sed captiuum teneri sub deformi pudendáque seruitute. Quanquam autem Christus legitimus est cæli & terræ hæres, per quem recuperant fideles quod ipsis in Adam ablatum fuerat, non tamẽ adhuc re ipsa plenam imperii sui possessionem adiit. Vnde colligit Apostolus hoc solidè completum non iri, donec abolita mors fuerit. Sic itaque ratiocinatur, Si Christo subiecta sunt omnia, nihil eius membris aduersum esse debet. Atqui videmus mortis tyrannidem adhuc grassari. Sequitur ergo manere spem melioris status. Hoc autem ab illo quod dixi principio manat, naturaliter in hunc finem conditum esse mundum, vt ad fœlicitatem hominis spectent singulæ eius partes tanquam ad suum scopum. Sic alibi probat, omnes nos ad Christi tribunal esse olim sistendos vltimo die, quia scriptum sit, Mihi flectetur omne genu. Subaudiẽda enim est minor propositio, multos adhuc superbè & contumaciter excutere iugũ & minimè ad genu flexionẽ esse propẽsos.

8 *Oues & boues vniuersos, atque etiã iumẽta agrestia*

9 *Volucres cælorum & pisces maris, quod perambulat semitas marium.*

10 *Iehoua Domine noster, quàm admirabile est nomen tuum in tota terra.*

Nondum penitus soluta videtur proxima quæstio, nam si expositiuè narrat hîc Propheta quomodo Deus omnia nobis subiecerit, talis subiectio ad præsentem terrenæ vitæ vsum restringitur. Respõdeo, Prophetam hîc non omnia complecti, de quibus loquutus erat: sed exemplum in parte vna duntaxat vel specie proferre. imò eam maximè partem elegit, quæ rudibus quoque & crassis satis conspicua est. Nemo enim tam hebeti vel tardo est ingenio, qui si aperiat oculos, non videat mirabili Dei prouidentia fieri vt equi & boues hominibus sua obsequia præbeant: vt ad eosdem vestiendos lanam producant oues, vt iisdem alimentum ex propria carne omne genus animalia suppeditent. Quo magis visibile est dominii huius documentum, quoties vel cibo vescimur, vel fruimur reliquis commodis, Diuinæ gratiæ sensu nos magis decet

afici. Non ergo simpliciter intelligit Dauid, omnibus Dei operibus præfectum esse hominem, quia se lana & pellibus vestiat, quia animalium carne vescatur, quia eorum laborem ad sua commoda applicet: sed tantùm demonstrat in hoc spectaculo dominium illud quo ipsum Deus ornauit. Huc autem spectat summa, Deum in homine creando specimen immensæ erga eum gratiæ & plus quam paterni amoris edidisse, quod meritò nos omnes reddere debeat attonitos. Iam quanuis hominis defectione cōditio illa ferè pessum ierit, manere tamen adhuc quasdam illius Diuinæ liberalitatis reliquias, quæ ad creandam nobis admirationem sufficiant. Sed quia in hac lugubri dissipatione non amplius refulget legitimus ille naturæ ordo, fideles tamen, quos Deus sub Christo capite ad se colligit, residua bonorum, quibus in Adam spoliati fuerant, parte sic potiri, vt ampla illis admirationis materia suppetat, quòd tam benignè ab eo tractentur. Etsi autem Dauid tantùm in temporalibus Dei beneficiis subsidit nostrum tamē est altius progredi, & inæstimabiles cælestis regni thesauros, quos in Christo explicuit, & quæcunque ad spiritualem vitam pertinent dona reputare, vt hæc consideratio corda nostra ad pietatis studium accendat. nec torpere nos sinat in celebrandis eius laudibus.

ARGVMENTVM PSALMI IX.

Dauid postquam recensuit superiores quas adeptus erat victorias, ac in eorum successu, Dei gratiam & virtutem magnificè extulit: nunc denuo surgentibus nouis hostibus & periculis implorat eiusdem Dei fidem quem prius Liberatorem erat expertus, eorúmque superbiam prosterni optat. *Psalmus. IX.*

Præfecto Almuth Laben, Canticum Dauidis.

Inscriptio hæc varie exponitur Nōnulli enim transferunt, Super morte Laben: & hunc præcipuum aliquem ex ducibus hostium fuisse volunt. Alii malunt, fictitium fuisse nomen: putántque in hoc Psalmo notari Goliath. Alii musicum fuisse instrumentum docent. Mihi vero rectius, vel saltem (vt in re obscura) magis probabile videtur, initium fuisse celebris carminis, ad cuius modulos compositus fuit Psalmus. Quod autem disputant Interpretes quam victoriam hîc prædicet Dauid, meo iudicio inane est. Primùm quod epinicium esse existimant, in quo simpliciter Deo gratias agat Dauid, contextus eorum errorem coarguit. Etsi enim maior pars in canendis Dei laudibus consumitur, tamen hoc totum ad precationem referri debet. nā vt animum suum ad fiduciam erigat, more suo commemorat quàm insigni Dei potentia ereptus ante fuisset ex vi & manu hostium. Quare absurdum est, gratiarum actionem, quam multas liberationes complecti voluit, ad victoriam vnam restringere.

2 *Celebrabo Iehouam in toto corde meo: narrabo omnia mirabilia tua.*

3 *Lætabor & exultabo in te, psallam nomini tuo ô Excelse.*

4 *Dum vertuntur inimici mei retorsum, concidunt & profligantur à facie tua.*

2 *Celebrabo Iehouam.* Ita præfatur vt Deum ad opem in præsentibus malis fe-

ferendam sibi conciliet. Nam quia Deus continuo tenore gratiam suam erga fideles prosequitur, quicquid in nos contulit, spem nostram in posterum tempus fouere debet. Est quidem in iis verbis gratitudinis professio, sed tamen se hac memoria simul animat Dauid ad bene sperandum: & hoc modo ianuam suæ præcationis aperit. Totum cor pro integro accipitur, vel sincero, quod opponitur duplici. Ita se non solùm à crassis hypocritis discernit, qui summis tantùm labris, absque interiore affectu, Deum laudant: sed quicquid præclarè hactenus gessit, se in solidum testatur agnoscere profectum à mera Dei gratia. Nam quamuis profanos quoque homines, vbi aliqua memorabili victoria potiti sunt, Deum sua laude fraudare pudeat, videmus tamen postquam vno verbo confessi sunt à Deo se fuisse adiutos, statim ad vanam iactantiam relabi: & sibi ipsis canere triumphos, acsi Deo nihil deberet. Deniq; nihil aliud quàm ludũt, quoties obtẽdũt Dei nomẽ suis rebus gestis quia post oblatum Deo libamen, sacrificant suis consiliis, industriæ, virtuti, copiis. ita enim sub vnius superbi Regis persona, cõmunis omnium ambitio scitè perstringitur à propheta Abacuc capite 1.16. Imò videmus veteres illos & famosos Duces, quũ suo nomine supplicationes decerni peterẽt, nihil minus quã falsorum deorum honorem curasse: sed tantùm fallaci titulo ad suam iactantiam fuisse abusos. Quare meritò Dauid filiis huius seculi se dissimilem esse affirmat. quorum fallaciam detegit praua illa partitio, dum eius laudi quam se Deo tribuere finxerant, maiorem ad se partem rapiunt nã certe hoc non est Deum laudare in toto corde, si vel minimum ex eius gloria delibat mortalis homo, quod sibi arroget: tantũ abest vt tolerabilis sit sacrilega eorum superbia, qui seipsos efferendo, gloriam eius, quantum in ipsis est obscurant. *Narrabo omnia mirabilia* Confirmat hoc membro quod prius dixi, non de vna tantùm victoria aut liberatione verba fieri: quia sibi in genere meditanda proponit Dauid quæ Deus in eius gratiam miracula ediderat. Porrò miracula appellat, non quæuis beneficia sibi Diuinitus præstita, sed liberationes illas magis insignes & memoratu dignas, in quibus cælestis potentiæ specimẽ lucebat. Nam etsi Dominus bonorum omnium author vult agnosci: quibusdam tamen donis clariores notas insculpit, quæ sensus nostros alioqui torpentes melius expergefaciunt. Ergo perinde est acsi testetur Dauid se non vulgari modo fuisse à Deo seruatum, sed conspicuã illic fuisse Dei virtutem, quia manum suam supra communem & vsitatum ordinem mirabiliter extulerit.

3 *Lætabor & exultabo.* En quomodo sincerè & absque fuco Deum celebrent fideles: nempe dum in seipsis minimè acquiescunt, nec eos inebriat stulta carnis confidentia, sed in Deo solo lætantur. quod nihil aliud est quàm lætitiæ materiam ex mera eius gratia petere, quoniam in ea consistat tota fœlicitas. Tenenda est enim antithesis inter gaudium quod ex seipsis captant homines, & quod in Deo quærunt. Ac quò melius exprimat Dauid, se nihil sibi facere reliquum quod ipsum vana delectatione detineat vel occupet, Exultandi verbum addit, quo significat plenum lætitiæ cumulum sibi in Deo omni ex parte constare, vt ne minima quidẽ gutta alibi quærenda sit. Iã memoria quoque repetere conuenit quod supra attigimus, Dauidem priora gratiæ Dei documenta sibi proponere, vt alacrius sua ad Deum vota concipiat. nam qui precationis suæ exordio sibi lætitiæ materiam in Deo suppetere affirmat, optima fiducia se præmunit.

4 *Dum vertuntur.* His verbis causam reddit, cur Dei laudes suscipiat canendas: quia scilicet se toties victorem non propria nec militum suorum virtute, sed gratuito Dei fauore fuisse agnoscat. Priore membro historicè narrat, hostes fuisse prostratos vel in fugã compulsos: postea ex fidei sensu adiungit hoc non accidisse humanitus vel fortuitò, sed quia Deus contra ipsos in acie steterit. Prudenter ergo

Dauid, quum hostes suos terga dare conspiceret, mentis oculos ad Deum extulit, vt sentiret non aliunde quam ex absconditо eius auxilio victoriam sibi manare. Et certè ipse vnus est qui Spiritu consilii regit simplices, rursúmque astutos dementat, stuporéque percutit: qui mollibus & pauidis inspirat fortitudinem, audacissimos verò quosque metu percellit: qui infirmos instruit nouo robore, robustos verò debilitat: qui manu imbelles sustentat, gladios verò à bellicosis defluere facit: denique qui prospe rum vel tristem pugnæ euentum quocunque vult, inclinat. Ergo quoties videbimus hostes nostros cadere, cauendum est ne sensus noster in hoc aspectu subsistat, sicuti profani homines videndo cæcutiunt: sed nobis occurrat hæc doctrina, quæ retro aguntur, profligari à facie Domini. Verba futuri temporis in præsens conuerti, quia Dauid Dei gratiam quæ illi pridem ostensa fuerat, sibi ante oculos iterum proponit.

5 Quia fecisti iudicium meum & causam meam: sedisti super solium iudex iustus.

6 Increpasti Gentes, profligasti impium. nomen eorum deleuisti in seculum & semper.

Vltrà progreditur hoc versu, sibi manum adiutricem à Deo fuisse porrectam quia iniustè affligebatur. Et certè videndum est vt militemus sub Dei auspiciis si cupimus eum nobis adesse. ideo appellat ipsum iudicem iustitiæ, vel iustum quod idem valet: acsi diceret, Deum egisse pro more suo & ratione perpetua, quoniam bonas causas soleat tuendas suscipere. Epithetum Iusti malui reddere in nominandi casu, quia sic magis emphatica est loquutio: acsi dixisset, Deum tandem suscepisse iudicis personam tribunálque conscendisse vt iudicis partes impleret. Ideóque ius & rectum à sua parte stetisse gloriatur, iuris sui & causæ Deum vindicem fuisse dicens. Quò etiam pertinet quod proximo versu sequitur, profligatum fuisse impium. Neque enim hostes prostratos videns, eorum cladi simpliciter insultat: sed eos iniustitiæ condemnans, dicit quas meriti erant pœnas, dedisse. Gentium nomine intelligit non paucos tantùm impios fuisse deletos, sed ingentes copias, & quidem ex diuersis partibus insurgētes. Hinc autē melius refulget Dei bonitas, quòd in vnius serui sui fauorē ne totis quidē populis pepercerit. Quod famā eorū dicit in seculum fuisse extinctam, sic accipe, quòd sine spe resurgendi excisi, & æternæ ignominiæ addicti fuerint Neque enim alioqui discernere liceret quomodo sepeliat Deus nomen impiorum cum ipsis, nisi quia pronuntiat memoriam iusti semper in benedictione fore, Prouer. 10.6.

7 Inimice, finitæ sunt vastitates in seculum, & vrbes destruxisti: periit memoria ipsorum cum ipsis.

8 Et Iehoua perpetuò sedet, solium suum ad iudicium parauit.

9 Et ipse iudicabit orbem in iustitia, iudicabit populos in rectitudine.

7 *Inimice, finitæ.* Variè exponitur septimus versus. Quidam enim literam ה, pro interrogationis nota accipiunt, acsi Dauid hostes suos compellās, quæreret sintne impletæ vastitates, sicuti ipsi statuerant omnia perdere. Nam verbum תמם nunc perficere, nunc finem imponere significat. Ita ironicè perstringeret Dauid stultam hostium confidentiam. Alii sine interrogatione magis apertam ironiam faciunt, putántque duplicem statum describi: quia Dauid priore loco hostes inducit sæuo impetu grassantes, & obstinatè pergentes

in sua sæuitia: vt videri posint nullum finem facturi, nisi penitus exciso Dauidis regno. Deinde e regione statuit Deū in solio sedentem, vt furiosos illos conatus reprimat. Si placeat hic sensus, copula ו in aduersatiuam particulam resoluenda erit, hoc modo, Tu quidem hostis nihil nisi cædes & vrbium ruinas spirabas: atqui demum se iudicē in cælo sedere Deus ostendit, qui res in terra turbatas componat. Aliis videtur Dauid gratias Deo agere, quòd quum impiis decretum esset omnia perdere, finem imposuerit eorum vastationibus. Coactius alii impletas vastitates exponunt, quòd Deus iusta vindicta, quæ in Dauidem machinati fuerant impii, in eorum capita verterit. Alii primùm Dauidem conqueri existimant, quòd Deus miserā populi sui disipationem tacitus diu tulerit: atque ita factum sit vt impii pro libidine omnia perderent: postea consolationis loco subiicere, Deum tamen præesse rebus humanis. Mihi non displicet, ironicè primò describi quàm formidabilis inter primos motus fuisset hostium potētia: deinde opponi Dei iudicium, quod illorum progressus repente præter spem abrupit. Scimus enim impios, quanuis non apertè abrogēt Deo imperium: tamen non minus audacter ad omnem scelerum licētiam ruere, quàm si compedibus vinctus esset. Similem ferè loquendi formam annotauimus Psalmo 7.13. Atque hæc cōparatio auxilii Diuinitus allati miraculum optimè illustrat, quòd nec impii sibi nocendi modum statuerint, nisi omnibus funditus deletis, & initiò visa fuerit instare vltima vastitas: rebus verò ita confusis tempestiuè apparuerit Deus. Ergo quoties nihil præter interitum nobis occurrit, meminerimus oculos coniicere ad cæleste solium, vnde rebus humanis prospicit Deus. Omnes enim tentationum conflictus hoc clypeo repellere conuenit: licet in mundo ad vltimam desperationem redacti simus, Deum nihilominus in cælo iudicem sedere. Imò quum disimulat, nec statim medetur malis nostris, fidei sensu apprehendere conuenit occultā eius prouidentiam. Primò dicit Deum perpetuò sedere: quo intelligit, quantumuis altè se efferat hominū violentia, & sine modo prorumpat eorum furor, Deum tamen nunquam ex sua sede posse detrahi: nec fieri posse vt se iudicis officio & potestate abdicet. quod secundo mēbro clarius exprimit dicit enim nō ideo tantùm regnare, vt sublimis emineat eius maiestas & gloria, sed vt mundum iustè gubernet.

9 *Et ipse iudicabit.* Sicuti nuper testatus est Dauid, Deum nō otiosa potentia esse præditum, vt deliciis indulgeat, sed vt in recta iustáque mundi gubernatione exerceat suum imperium: sic nunc huius doctrinæ vsum addit, quòd scilicet cælo inclusa non sit Dei virtus, sed se ad homines iuuandos patefaciat. Atque hæc vera theologia est, Deum non imaginari, cum Epicuro, vacantem otio vel deliciis, & qui se vno cō tentus, humanum genus negligat: sed in solio potentiæ & æquitatis locare, vt certò persuasi simus, etiamsi non statim succurrat iniuste oppresis, nunquā tamen eorum curam abiicere. Et certè ita statuendum est, quum disimulat, non deserere suas partes, sed exercere suorū patientiam: ideóque pacatis animis expectandum esse exitum. Pronomen demonstratiuum apud me pondus habet: acsi diceret, non posse hoc Deo eripi quin ipse mundum iudicet, suáque iudicia ad omnes populos extendat. Vnde sequitur, multo magis suorum fore iudicem. Et iudicia hæc recta esse pronuntiat Dauid, vt iniuste & crudeliter vexati, auxilium ab ipso certa spe petamus: quia quum populos in rectitudine iudicet, nec iniustas violentias semper impune grassari sinet, nec innocentiam ope sua fraudabit.

10 *Et erit Iehoua munimentum pauperi, protectio* op-portunis *temporibus in tribulatione.*

11 *Et sperabunt in te qui cognoscunt nomen tuum: quia nō derelinquis quærentes te Iehoua.*

11 *Psallite Iehouæ habitatori Sion, annuntiate inter populos gesta eius.*

13 *Quia requirens sanguinem, eius recordatus est, non est oblitus clamoris pauperum.*

10 *Et erit Iehoua.* Occurrit tentationi quæ duriter infirmos percellit, dũ se ac sui similes impiorum libidini vident expositos, silente Deo. Nam admonet, ideo suam opem differre, & in speciem relinquere suos fideles, vt laborantibus & afflictis magis opportunè tandem succurrat. vnde sequitur ipsum minime cessare in suo officio, siquã do bonos & innoxios ad inopiam redigi patitur, si in lachrymis & querimoniis eos exercet: quia hoc modo lucernam accendit, vt melius appareant sua iudicia. ideo etiam exprimit, præsidium suum tẽpestiuè in ipsa afflictione proferre: quo docemur eius prouidentiæ dandum esse spatium, vt tandem se in necessitate proferat. Quare si nihil nobis melius est quàm Dei manu protegi, paternúmque eius fauorem sentire, ne adeò molestum sit censeri coram mundo pauperes & miseros: sed dolorem nostrum leniat hæc consolatio, non procul abesse Deum, quem ad nos iuuandos ærumnæ nostræ accersunt. Quibusdam בצרה videtur esse simplex dictio, quæ Hebræis prohibitionem significat: hîc autẽ metaphoricè pro angustia accipiunt, dum quis in arctum coactus, nullum exitum inuenit. Magis tamen probabilis est eorum sententia, qui ב seruilem literam esse docent. dicitur itaque præsto esse Deus ad opportunitates, nempe dum pios vrget afflictio. Versu vndecimo fructum hunc cõsequi docet, quoties iustos liberat Dominus, vt ipsi & reliqui omnes in fiducia gratiæ eius magis ac magis proficiãt. nisi enim persuasum nobis sit, Deo curæ esse res humanas, continua inquietudine nos vexari necesse erit. sed quia plurimi ad Dei iudicia cæcutiũt, profectum hunc Dauid ad solos fideles restringit. & certè vbi nulla est pietas, nullus est operũ Dei sensus. Notãdum etiã quòd fidelibus tribuit notitiã Dei, quia hinc nascitur religio, quæ ignorãtia & stupore hominum extinguitur. Porrò, quãuis Dei nomẽ multi simpliciter pro Deo accipiunt, ego tamẽ (vt iã alibi dixi) amplius aliquid exprimi arbitror: nã quia occulta & incõprehẽsibilis est eius essentia, quatenus se nobis patefacit, maiestas eius in nomine statuitur. Sperãdi causam deinde exponit, quia Deus non deserit qui ipsum quærunt. Fit autẽ hoc duobus modis, vel inuocatione & precibus, vel studio sanctè rectéque viuẽdi. Et hoc quidẽ semper cũ illo cõiũctum est: sed quia hic de præsidio Dei agitur, in quo sita est piorũ salus, Quærere Deũ, interpretor, ad eius fidem confugere.

12 *Psallite Iehouæ.* Dauid nõ contentus priuata gratiarum actione, fideles ad consensum laudãdi Dei hortatur: nõ modò quia ad hoc pietatis officium alii alios incitare debent: sed quia liberationes, de quibus agitur, publico solẽníque præconio dignæ erãt. quod etiam secundo mẽbro clarius exprimitur, vbi eas annuntiari iubet inter populos. Sensus enim est, nõ satis pro sua dignitate celebrari, nisi sua fama totum orbẽ impleãt. Quanuis autem hoc esset quasi surdis canere: hac tamen loquẽdi forma testari voluit Dauid, magis angustos esse Iudææ fines quàm vt immensam illam laudem Dei amplitudinẽ possent capere. Deum *habitatorẽ Sionis* vocat, vt eũ à fictitiis omnibus Gentium idolis discernat. Est enim tacita cõparatio inter Deum illũ qui fœdus suum cum Abrahã & Israele pepigerat, & deos omnes qui passim in mundo temere colebãtur. Neque enim satis est, confusum Dei numen in pretio & honore esse, nisi vero & vnico Deo distinctè tribuitur suus cultus. Porrò, quia Deus locum illum delegerat vbi nomen suũ inuocaretur, meritò Dauid hoc illi quasi proprium domicilium assignat: non quòd ipsum fas sit loco includere, quẽ cæli cælorum nõ capiũt: sed quia promiserat illã fore suã requiẽ in seculum seculi, vt alibi videbimus. Neque enim Dauid suo arbitrio sedem illic Deo assignauerat, sed oraculo

culo edoctus erat, Deo ipsi placere, sicut à Mose sæpius prædictum erat. Quo etiã cõfirmatur quod prius dixi, Psalmũ hunc nõ fuisse cõpositum de cæde Goliath: quia nõ nisi sub finẽ regni Dauidis ex Dei mãdato, Arca fœderis Sionem trãslata fuit. Durũ enim & coactum est quod nõnulli cõiiciunt, de re futura spiritu prophetico Dauidẽ loquutum esse. Cæterùm videmus sanctos Patres, dum Sionẽ cõcurrerent ad offerẽda Deo sacrificia, nihil aggressos esse proprio motu: sed in fide Verbi fundatos suã obedientiam Deo probasse. Vnde sequitur, perperã obtendi eorum exemplum ad excusandos cultus quos sibi superstitiosi homines spõte fabricãt. Adde quòd tũc non satis fuit à verbo Dei pendere fideles, nisi externis symbolis adiuti, sursũ mẽtes attollerẽt, ipsúmque spiritualiter colerẽt. Vera quidẽ præsentiæ suæ signa exhibuit Deus in illo visibili Sanctuario, sed nõ vt populi sensus terrenis elementis alligaret: quin potius externa illa symbola, scalarum loco esse voluit, quibus in cælũ vsque assurgerẽt fideles. Nã ab initio Deus & Sacramẽta & externa omnia pietatis exercitia ad hunc finẽ retulit, vt populi sui ruditati cõsuleret. Itaque hic legitimus hodie est illorum vsus, si nos ad Deũ spiritualiter in cælesti gloria sua quærẽdũ adiuuãt: non autem occupant in mundo, vel retinẽt in carnis figmentis. qua de re posthac opportunior erit tractãdi locus. Sicuti autẽ olim Dominus, quum se incolam Sionis vocaret, solidã fiduciæ, quietis, & gaudii materiam populo suo dare voluit: nunc postquam egressa est Lex è Sion, & ex illo fonte ad nos fœdus gratiæ manauit: sciamus eum vbique præsidere in medio fidelium, qui eum purè & ritè ex præscripto verbi eius adorant.

13 *Quia requirens.* Nomen Sanguinum plurali numero hîc positum est: ideo relatiuum quod subiicitur, cõmodè eodem referemus. quia tamen Hebræis satis tritum est, ordinem antecedentis & relatiui inuertere, quidam de pauperibus exponunt hoc modo, Requirens sanguinem, recordatus est ipsorum: nempe pauperum de quibus paulò pòst loquitur. Quanquam autem ad summam rei parum interest vtrouis modo vertas: prior tamen sensus melius fluit. Est autem repetitio eius quod nuper dixerat, Dei virtutem in misericordia cum seruis suis iniustè afflictis præcipuè considerandam esse. Vnam enim operum Dei speciem ex multis tanquã apprimè memorabilem commendat, quòd scilicet pauperes à morte liberet: & si quando ipsos affligi sinit, deinde tamen illatas iniurias vlciscatur. Quanquam autem verba quibus vtitur, continuum actum designent: mihi tamen dubium non est quin Deum requirere innoxium sanguinem, & clamoris suorum memorem esse, ex illis, quæ retulit, exemplis agnosci velit. Atque iterum inculcat quod prius attigi, Deum non semper maturè, vt vellemus, occurrere iniuriis, neque inter ipsa initia frangere impiorum conatus: sed potius auxilium suum suspendere, vt irritus videri possit clamor noster: quod tenere operæpretium est. nam si Dei auxilium metimur sensu nostro, subinde nobis labascent animi, nec tandem guttam bonæ spei retinebimus. Vellemus (vt dixi) ipsum procul extenta manu anteuertere quas nobis parari videt molestias: ipse autem dissimulat, nec prohibet quo minus sanguis innoxius fundatur. sed hæc consolatio nos sustineat, quòd tandem re ipsa ostendet, pretiosum sibi fuisse sanguinem nostrum. Si quis obiiciat, serum esse Dei auxilium postquã malis omnibus defuncti simus: respondeo, ipsum non vltrà quiescere quàm nobis vtile est sub cruce humiliari. nec ideo vindictam auxilio præferre, quasi si non semper ad nos iuuandos voluntarius sit ac paratus: sed quia manifestandæ gratiæ non semper idoneum esse tempus agnoscit. Interim hoc singulare est non modò paterni eius erga nos amoris, sed & beatæ immortalitatis testimonium, quòd mortuos etiam curat. Nã si gratia sua nos semper præueniret, quis non affixus esset præsenti vitæ? Sed dum mortẽ nostram vlciscitur, hinc apparet coram ipso nos manere superstites. neque enim hominũ more colit eorum memoriam quos seruare viuos non potuit: sed re ipsa probat foueri in suo sinu & custodia qui videntur secundum carnem extincti. Hæc

ratio est cur dicat Dauid, ipsum recordari sanguinis, dum eum requirit: quia licet suos in ipso articulo ex impiorum gladiis non liberet, cædes tamē inultas non patitur. Eodem & posterius membrum spectat, *non obliuisci clamoris*: quia iicet ad suorum querimonias nō statim se attendere, effectu probet tandem à se obseruatas fuisse demonstrat. Clamoris verò discrie fit mentio, vt vota sua, gemitus, & preces ad Deum dirigant quicunque eum cupiunt sentire liberatorē aut vindicem.

14 *Miserere mei Iehoua, vide afflictionem meam ab iis qui me persequuntur, tu qui me exaltas è portis mortis:*

15 *Vt recitem omnes laudes tuas in portis filiæ Sion, exultem in salute tua.*

14 *Miserere mei* Hanc existimo secundam esse partem Psalmi. Aliis secus videtur, quòd scilicet Dauid vt plerunque solet, inter agēdas gratias simul etiam narret quid inter ipsas necessitatis angustias precatus sit: & fateor eiusmodi exempla passim occurrere. Sed dum omnes circunstantias propius expendo, in diuersam partem inclinare cogor: principiò scilicet collatas sibi gratias celebrasse, vt viam sibi ad orādum sterneret. nam Psalmus demum precatione claudetur. Non ergo hic obiter inserit quæ prius inter media pericula & curas vota conceperat: sed ex professo Dei opem implorat, petitque vt idē ille, quem sæpe liberatorem erat expertus, gratiæ suæ cursum cōtinuet. Ac fieri potest vt hostes iā aliquoties victi, collectis nouis viribus & animis, extrema tentauerint: vt sæpe videmus desperatos tumultuosius & maiore impetu furere. Certum quidem est, quum precatus est Dauid, oblatum fuisse illi maximum terrorē. neque enim abs re Deum suæ afflictionis testem aduocat. Notandum autem est, dum ad Dei misericordiam suppliciter confugit, æquo & modesto animo crucem sibi impositā ferre. Sed in primis notandum est epithetum quo Deum ornat, suum exaltatorem à portis mortis vocans. neque enim melius nomen occurrit pro Hebraico מרומם. Nam primò fidem suam ab experientia confirmat, quia sæpe ereptus fuerat è summis periculis: deinde salutē sibi promittit in ipsis mortis faucibus, quia cōsueuerit Deus nō tantū vsitatis modis seruos suos iuuare, eorúmque malis mederi, sed ipsos è sepulchro educere, postquam spes vitæ præcisa est. Portas enī mortis metaphoricè appellat vltima discrimina quæ interitum minantur, imò iam apertum sepulchrum ostentant. Ergo ne vel malorum præsentium grauitas, vel impēdentium metuš idem nostram absorbeat, vel preces nostras abrumpat: reuocemus in memoriā, non frustrà hoc Deo munus ascribi, quòd suos extollat è portis mortis.

15 *Vt recitem.* Quanquam simpliciter intelligit Dauid, per omnes cœtus, & vbicunque erit maxima populi frequentia, se Dei laudes celebraturum (quia tunc in portis solebant agere cōuentus) videtur tamen allusio esse ad portas mortis. acsi dixisset, postquam ereptus est à sepulchro, se daturum operam vt Dei gratiam in maxima luce testetur. Sed quia non sufficit, Dei laudes in linguis nostris sonare, nisi ex animo proficiscantur, additur interior lætitia. acsi dixisset, non alium in finem sibi in animo esse, præsenti vita frui, quàm vt gaudeat se à Deo seruatum esse. Sub Filiæ nomine, populum vel ciuitatem intelligi notum est, sed vrbem ipsam à præcipua parte denominat.

16 *Demersæ sunt gentes in foueam quam fecerunt: in rete quod absconderunt, captus est pes eorum.*

17 *Notus est Iehoua iudicium faciēdo: in opere manuum suarum illaqueatus est impius. Higaion Selah.*

Demer-

16 *Demersæ sunt.* Iam Dauid fiducia erectus, hostibus suis insultat. Ac primùm quidẽ metaphoricè dicit, propria eos astutia & insidiis fuisse irretitos. Deĩde hoc idẽ sine figura exprimit, quòd in suo scelere illaqueati fuerint. Hoc verò non fortuitò cecidisse, sed opus Dei & illustre iudicii eius specimen esse affirmat. Porrò nõ temere venatoribus vel aucupibus cõparat hostes suos. quanuis enim violentia & impetu sæpe grassentur impii, semper tamen fraudibus & obliquis artificiis patrem suum Satanam imitantur, qui mendacii pater est: itaque quicquid habent ingenii, ad malitiam & noxia consilia deflectunt. Quoties ergo dolosè perniciem nobis machinantur impii, veniat nobis in mẽtem, minimè nouum esse si Dei filiis retia & laquei tendantur. Simul autẽ consolatio hæc succurrat, quicquid tentent, euentum non esse in eorum manu, sed Deum illis aduersum fore: non modò vt eos frustretur, sed etiam vt deprehẽdat in prauis consiliis quæ sibi fabricant: omnésque eorum copias conuertat in ipsorum capita.

17 *Notus est Iehoua iudiciũ faciendo.* Sic ad verbum legitur, Cognitus Iehoua iudicium fecit: sed abrupta est oratio, quam obscuram reddit breuitas: ideóque duobus modis exponitur. Quidam enim exponunt, tum demum cognosci Deum, vbi pœnas de improbis exigit. Sed alter sensus melius quadrat, palàm esse & omnibus manifestũ, quoties impios illaqueat sua malitia, Deum iudicis partes implere. In summa, quoties contra illos retorquet Deus quascunque excogitant nocendi artes, iudicium eius magis illustre esse prædicat, quàm vt vel naturæ vel fortunæ adscribi queat. Nos verò, si quando Deus manus suæ virtutem clare exerat, discamus aperire oculos vt fidem nostram confirment iudicia quæ cõtra Ecclesiæ hostes exercet. Cur interposita sit vox *Higaion*, quæ propriè meditationem significat, non alia magis probabilis ratio mihi occurrit, quàm quòd pias mentes retinere voluit Dauid in meditandis Dei iudiciis. Eodem spectat vox *Selah*: quam alibi diximus sic cantum temperasse, vt ipsa modulatio rei & argumento cõgrueret.

18 Conuertentur impii in infernum: omnes gentes oblitæ Deum.

19 Quia non in æternum obliuioni erit pauper: spes humilium non vsque peribit.

18 *Conuertentur.* Multi in optatiuo transferunt Conuertantur, acsi esset imprecatio: sed potius (meo iudicio) se & alios omnes pios Dauid in posterum confirmat, quicquid conentur scelerati, ipsis infœliciter cessurum pronuntians. Conuertendi verbo alium quàm putent exitum eos manere significat. subest enim tacita antithesis inter altitudinem audaciæ & ruinã. Quia enim nullo Dei metu tenentur, sese efferunt supra nubes. Deinde quasi illis fœdus esset cum morte, (quemadmodum dicit Iesaias 28.15) multo superbius insolescunt. dum ipsos tam securè furere videmus, admonet Propheta præcipites amentia ferri vt tandem in sepulchrum decidãt, à quo putabant se longissimè distare. Hic ergo subita & inopinata mutatio nobis describitur, qua Deus, vbi visum est, res turbatas in ordinem restituit. Quoties ergo extra omne discrimen altè volitant impii, fideĩ oculis contemplemur quod illis paratum est sepulchrum: certóque persuasi simus, Dei manum, licet occulta sit, propè instare, quæ eorum cursum, quo cælum petebant, ad inferos momento retorqueat. Nomen Hebraicum שאולה quod dubiũ erat, per infernum reddere nõ dubitaui. Tametsi enim non displicet quòd alii vertunt Sepulchrum: certum tamen est, notari aliquid à Propheta vltra communem mortem. alioqui nihil de sceleratis diceret, quod non etiam promiscuè caderet in omnes fideles. Sicuti ergo nõ simpliciter de æterno interitu loquitur, ita etiam sub metaphora sepulchri, impios omnes perituros significat & exitialem illis fore suam confidentiam,

qua per omne nefas ad calcādam iustitiam & innoxios opprimendos conscendunt. Descendunt quidem & fideles in sepulchrum, sed non illo violento impulsu, qui eos sine spe exitus demergat. quin potius in sepulchro reconditi, spe tamen in cælo habitant.

19 *Quia non in finem.* Confirmatio est prioris sententiæ, quòd Deus non deseret in perpetuum inopes & afflictos. Quibus verbis significat, videri quidem posse ad tempus derelinqui. Quare sciamus nobis hac lege Dei auxilium promitti, vt tamen non præueniat nostras afflictiones: sed vbi nos diu cruce domuerit, tandem succurrat. Et de spe vel expectatione nominatim loquitur Dauid, vt nos ad preces hortetur. Ideo enim ad nostras ærūnas conniuet Deus, quia vult precibus nostris expergefieri. nam vbi vota nostra exaudit, quasi memor nostri esse incipiat, manum suam potentia instructā ad nos iuuandos porrigit. Sed iterum repetit Dauid non statim id fieri, ne desinamus bene sperare, quanuis non statim arrideat prosper euentus.

20 Surge Iehoua, ne roboretur homo: iudicentur Gentes in conspectu tuo.

21 Impone Iehoua terrorem ipsis, vt cognoscant Gentes quòd homo sint.

20 *Surge Iehoua.* Surgendi verbum non ad Deum, sed ad externam rei speciem & sensus nostros refertur. Quia nō sentitur Deus suorum liberator, nisi quum oculis nostris, velut pro tribunali sedens apparet. Ratio additur, quæ Deū ad vindicandas suorum iniurias inducat, *ne* scilicet *roboretur homo*: quia ipso surgente, omnem impiorum ferociam protinus concidere necesse est. Vnde enim fit vt improbi vel tam audacter insolescant, vel tantum valeant ad nocendū, nisi quia Deus quiescit, frænúmque laxat? Simul verò ac signum iudicii sui ostenderit, solo nutu compescet superbos eorum tumultus, viresque franget. Docemur autem hac precandi forma, quantumuis impotenter superbiant hostes nostri, tamen in manu Dei esse, nec plus posse, quàm illis permittit: nec dubium esse quin Deus, quoties volet, redditurus sit omnes eorum conatus vanos & irritos. Ideóque nomen Hominis ponit quod ab ærumnis deductum est, ac si quis Latinè diceret mortalem hominem, vel caducum. Porrò, Deus Gentes coram facie sua iudicare dicitur, quum eas quodammodo ad tribunal suum stare cogit. Scimus enim incredulos, donec violenter trahantur in conspectum Dei, tergum illi obuertere, vt iudicem suum nō cogitent.

21 *Impone Iehoua.* מורה Græcus Interpres legislatorem vertit: à ירה deducens, quod docere interdum significat. Sed circunstantia loci postulat vt pro metu vel terrore sumamus. ídque inter omnes sani iudicii Doctores conuenit. Porrò, videndum est de qua timoris specie loquatur. nam Deus communiter electos etiam suos timore subigit ad obsequium. Sed quia suum erga eos rigorem temperat, & simul emollit lapidea ipsorum corda, vt spōte & placidè se submittant, propriè nō dicitur eos metu cogere. Erga reprobos diuersum agendi modum tenet. quia enim inflexibilis est eorum durities, vt facilius sit eos frangi quàm corrigi, violenter indomitam ipsorum contumaciam subigit: non quòd resipiscant, sed quia, velint nolint, illis exprimitur suæ infirmitatis confessio. Quantumuis enim fremant, atque ebulliat ipsorum rabies, imò truculentia superent feras belluas: obiecto tamen Dei terrore, cum suo impetu sternuntur, atque etiam mole ruūt sua. Quòd quidā exponunt de Dauide, vt sub eius iugum Deus Gentes mittat, eiúsque imperio reddat tributarias, frigidū est ac coactū. Terror enim generaliter quæuis Dei flagella cōprehēdit, quibus retunditur corū contumacia, qui Deo nunquam parerent nisi inuiti. Sequitur deinde quorsum Gentes adigi opor-

oporteat, nempe vt se mortales homines cognoscāt. Quod etsi prima specie videtur leuis esse momenti, non vulgarem tamen doctrinam continet. Quid enim est homo, vt digitum à seipso mouere audeat? Atqui perinde exultat impiorum omnium licentia, acsi omnibus impedimentis soluti essent. Sibi quidē falsa imaginatione arrogant quicquid Dei proprium est: denique nunquam eò intemperantiæ ruerent, nisi illis ignota esset sua conditio. Non intelligit quidē Dauid eò vsque profecturos esse impios sub Dei ferulis, vt verè se & ex animo humilient: sed cognitio de qua loquitur, tantùm est experimentalis: acsi dixisset, Fac Domine, quando eos ignoratio sui in furorem præcipitat, vt reipsa sentiant vires suas stultæ confidentiæ esse impares, ac vbi eos frustratæ erunt vanæ spes, pudefacti iaceant. Hoc verò sæpe accidere potest, vt tamen non resipiscant, quibus ostensa est sua infirmitas: sed satis est cum ludibrio sacrilegā eorum audaciam traduci, vt re ipsa appareat ridiculam fuisse quam de sua virtute fiduciam præsumpserant. Quātum ad electos Dei spectat, aliter eos proficere conuenit, vt infirmitatis suæ sensu deiecti, sponte se omni fiducia exinaniant. hoc verò fiet si homines se meminerint. Scitè enim & prudenter ab Augustino dictum est, totam hominis humilitatem in sui notitia positam esse. Porrò quoniam omnibus ingenita est superbia, necesse est promiscuè omnib⁹ à Deo terrorem incuti, vt fideles modestiam discant: reprobi verò, licet cōscendere non desinant supra humanam sortem, cum dedecore retrocedant.

ARGVMENTVM PSALMI X.

Suo & piorum omnium nomine conqueritur Dauid, fraudes, rapinas, crudelem violētiam, omnéque iniustitiæ genus passim grassari in mundo: causámque assignat, quòd impii & scelerati homines læto & prospero rerum suarum successu ebrii, excusso Dei metu, sibi quiduis impune licere confidant. Itaque opem Dei implorat, vt remedium afferat extremis malis. Tandem spe liberationis se & alios fideles consolatur. Porrò hæc descriptio viuā publici status corrupti & peruersi imaginem quasi in speculo repræsentat. Quare vbi iniquitas instar diluuii exundat, ne fidem percellat tentationis nouitas, vt animum despondeāt filii Dei, oculos ad hoc speculum referre discant. Nam ad leuandum dolorem, plurimum valet hæc comparatio, nihil nobis hodie accidere quod non olim experta sit Ecclesia Dei: imò in eadem arena nos exerceri cum Dauide sanctisque aliis Patribus. Deinde monentur fideles, in rebus ita confusis quærendum esse Deum: quia nisi succurrendi partes tribuant Deo, nihil cæco fremitu & iactis in aerem querimoniis proficient. *Psalmus X.*

VT *quid Iehoua stas procul? conniues ad opportuna* tempora *in angustia?*

2 *In superbia impius persequitur pauperem, comprehendantur in astutiis quas cogitant.*

1 *Vt quid Iehoua.* Videmus vt Propheta desperatis malis remedium querens, statim ab initio Deum rectà compellet. Atque hec nobis tenenda est ratio, vt turbati & anxii solatium petamus ex Dei prouidentia: quia inter curarum nostrarum agitationes & æstus fixa manere debet hæc persuasio, propriū eius esse munus miseros & afflictos auxilio iuuare. Impropriè tamen & per anthropopathiam, Deum in loco remoto stare dicit, cuius oculos nihil fugit. Sed quia Dominus secum humano more agere nobis permittit, nihil absurdum continent istæ loqutiones, modò sciamus figuratè ad Deum trāsferri quod ex præsenti rerum intuitu sensus noster concipit. nā fieri quidē potest vt homo quispiā iustus iniuriā ante oculos suos pauperi factā nō cōpescat, quia deest facultas: id autem in Deum nō cōpetit, qui semper armatus est inuicta potentia: quare si

dissimulat,perinde est acsi procul se sub duceret. Verbum תעלים quod abscon dere significat,duobus modis exponitur. nam secundum quosdam,expostulat Dauid cum Deo,quòd se occultet,quasi res humanas cura sua non dignetur. Alii accipiũt pro claudere oculos: quod simplicius videtur. Porrò notandum est quanuis hîc queratur Dauid Deum longè abesse,de eius tamen præsentia certò fuisse persuasum. alioqui frustrà eũ aduocasset. Interrogatio autem qua vtitur huc tendit, Quid hoc sibi vult Domine,quum tuum sit mundum gubernare, & què virtute tua sustines,iustitia quoque moderari,vt non citius contra tantam impiorum audaciam te vindicem ostendas? Quanquam Dauid non tam expostulandi causa sic loquitur, quàm vt seipsum ad impetrandi fiduciam animet. Pro infirmitate quidem sensus sui minimè cõsentaneum esse dicit vt Deus ab officio suo tandiu cesset: non desinit tamen interea suum illi honorem deferre,& tantum molestiæ onus,quo grauatur,precibus in eius sinum deponit. Eodem pertinet quod sequitur, Ad opportunitates. Nam vt Deus singulis momentis manum suam non proferat: vbi tamen simplices & innoxios opprimi conspicit,non est amplius cessandi tempus. Agendi enim opportunitas breuiter definitur,quum versantur fideles in angustia. De qua loquendi forma diximus proximo Psalmo,versu decimo.

2 *In superbia.* Priusquam imprecationem concipiat contra impios,crimen eorum breuiter exponit,quòd scilicet miseros nõ alia de causa crudeliter vexẽt,nisi quia superbè eos despiciunt. Sæuitiam verò non parum amplificat hæc circunstantia,quòd humanitatis obliti,pauperibus & afflictis contumeliose insultent. Superba quidem semper est crudelitas,imò superbia omnium iniuriarum mater est: quia nisi quis fastu se efferret supra proximos,& plus æquo sibi arrogans,illos despiceret, nobis communis humanitas modestiæ & æquitatis legem præscribit. sed hîc exprimere voluit Dauid,impiis,quos accusat, non nisi altos & feroces spiritus in causa esse cur,non lacessiti,sæuiant contra miseros & inopes. Quisquis ergo iustè & sine noxa versari cum fratribus cupit,ne sibi placeat cum aliorum cõtumelia, sed animum suum superbiæ morbo in primis purgare studeat. דלק Hebræis tã pati quàm inferre persequutionem significat: ideo quibusdam magis placet in neutro genere accipere. Non malè etiã verti posset,pauperem ardere in superbia impii: quia hæc frequentior est verbi significatio. nam fastus impiorum miseros homines instar ignis deuorat.

3 *Quia* se *laudat impius super desiderio animæ suæ, & violentus* sibi *benedicit: spernit Iehouam.*

4 *Impius in altitudine naris suæ non exquirit, omnes eius versutiæ, non* Deus.

3 *Quia se laudat.* Varie exponitur hic versus Quidam in accusatiuo casu vertunt Impium & violentum: quia durum esse putant,verba transitiua absolutè posita esse. sed quum satis constet, frequenter apud Hebræos casum subaudiri,vbi eadem patientis & agentis est persona,commodior (meo iudicio) & aptior erit illa interpretatio quam sequutus sum: nempe quòd se impius laudet,vel glorietur super desiderio animæ suæ,sibique benedicat. Nunc quæritur quale sit istud animæ desiderium. Sic quidem ferè accipi solet,impios sibi blãdiri & applaudere,dum fortuna respondet eorum votis,& quicquid illis in mentem venit optare,consequuntur: sicuti paulò pòst subiiciet,prospero suo statu ad quiduis audendum abuti. Sed *desiderium animæ* hîc mihi libidinem & intemperantiam magis notat: vt sensus sit, suauiter eos sibi indulgere in prauis suis cupiditatibus,& contempto Dei iudicio,securè à reatu se absoluere. Pro quo Moses Deuteronomii capite vigesimonono,versu 19, dicit Benedicere animæ

mæ suæ super inuẽtionibus vel figmẽtis cordis. Dicet quidem paulò pòst Dauid impios sua prosperitate abuti, vt sibi delicias faciant: sed nunc grauius aliquid (meo iudicio) exprimit: quod scilicet laudem acquirant ex audacia, & in sceleribus suis glorientur: quæ securitas effrænis proteruiæ causa est. Itaque Laudandi & benedicendi verba eodem sensu posita interpretor: sicuti Impius & Violentus synonyma sunt, quod ad præsentem locum attinet: licet inter se differant tãquam genus & species. His conuenit quod proximè additur in fine versus, impios illos Deum spernere. Nã quòd aliqui Blasphemare vertunt, alii Ad iram prouocare, à contextu remotius est. quin potius Dauid supinæ illius indulgentiæ causam esse docet crassum Dei contemptum. Nam qui Deum fore iudicem reputat, ei terror obiicitur ne animæ suæ benedicere audeat, dum sibi malè conscius est.

4 *Impius in altitudine.* Vertunt alii, præ violentia iræ suæ, vel in superbia quam præ se fert, Deum non requirit impius. Sed partim sensum deprauant: partim extenuant quod exprimere voluit Dauid. Primò verbum Exquirendi absolutè positum, perperam restringitur, quum simpliciter intelligat Dauid, impios sine examine sibi quiduis permittere, vel non discernere inter fas & nefas: quia illis sua cupiditas pro lege est. imò tanquam legibus soluti, licitum sibi esse fingunt quicquid libuit. Principium rectè agendi in tota vita, inquisitio est: dum scilicet neque temere pro nostro ingenio, neque peruersæ carnis nostræ impetu rapimur. Studiũ verò inquirendi ex modestia nascitur, dum nobis Deum arbitrum & moderatorem præficimus, vt æquum est. Rectè ergo Propheta impios dicit, omni delectu posthabito, quicquid concupiscunt, securè aggredi: quia elati superbia nullam Deo iudicii potestatem relinquunt. אף non dubito hoc loco acceptum esse in proprio & natiuo sensu, non autem metaphoricè pro ira: quia fastuosi homines vultu quoque impudentiam suam produnt. In secundo membro durius eos vel saltem apertius accusat Propheta, quòd omnes eorum prauæ cogitationes ostendant nullum illis esse Deum. Quibus verbis intelligo, sacrilega audacia fas omne & ius peruertere, acsi nullus sederet in cælo Deus. Nam si quem esse Deum persuasi forent, comprimeret eos futuri iudicii metus. Non quòd distinctè negent esse Deũ, sed quia sua illum virtute spoliãt. idoli autem instar erit Deus, si otiosa essentia contentus, iudicis officio se abdicet. Deum itaque, quantum in se est, abolent quicunque mundum non subiiciunt eius prouidentiæ, vel ad eum regendum non sentiunt manum eius esse extentam. Neque verò sufficit frigidam de iudicio Dei notitiam concipere: quia is demum verus est prouidentiæ eius sensus, qui nos in eius reuerentia continet. Maior pars Interpretum generaliter hoc sumit, omnes impii hominis cogitationes tendere ad Deum negandum. Ego מזמות (vt sæpe aliàs) in malam partem accipi arbitror, pro astutis & iniquis cogitationibus: vt ille sit sẽsus quem notaui, quum impii nihil non machinari audeant, satis inde liquere, omnem Dei metum ex eorum cordibus esse deletum.

5 *Prosperantur viæ eius omni tempore: altitudo iudicia tua coram ipso. in omnes inimicos suos sufflat.*

6 *Dicit in corde suo, Non nutabo in generationem & generationem; quia non in malo.*

In principio versus non parum variant Interpretes. Græcus, quia putabat à radice חלל deduci futurũ יחילו, vertit, Inquinatæ sunt viæ eius. Atqui inter Hebræos satis conuenit esse à radice חול. Sed multi actiuè sumunt pro Terrorem incutere, vel molestiam afferre: acsi dictum esset, Viæ impii formidabiles sunt bonis, eósque excruciãt. Quidam etiam ad Deum referunt, quòd viæ eius veniant, hoc est succedant omni tempore: nimis tamen coactè, meo

iudicio, Sed quum in aliis Scripturæ locis idem valeat quòd prosperari, miror de loco præsenti inter doctos esse controuersiam, quum secundo membro mox clarè ostẽdat Propheta se de fœlici impiorum statu loqui, & continuo lætitiæ tenorè qui eos inebriat. Porrò non tantùm de ista fœlicitate conqueritur Propheta, sed eorum crimen inde exaggerat, quòd Dei benignitate se ad malitiam obdurent. Ideóque sic resoluo, Quoniam illis cõtinua prosperitas fluit, Deum sibi obstrictum esse somniant. ita fit vt procul à se repellant eius iudicia. Quòd si quis aduersetur, statim se flatu posse discutere confidunt. Tenemus nunc simplicem Prophetæ sensum, quòd scilicet Deo illudant impii, tolerantiæ eius prætextu: sicuti nequam ille Dionysius in secũda nauigatione iactabat deos sacrilegis fauere. Hinc fit vt Dei iudicia longissimè repellant. Nam quòd alta illis esse Dei iudicia, nonnulli tantundem valere putant, ac si diceret Propheta, nimis clementer ipsis ignosci: quemadmodum alibi conqueritur eximi à communibus miseriis: verbis non tam aptè conuenit, imò durum ac contortum esse apparet. Dicuntur ergo iudicia Dei, altitudo esse impiis, quia freti longa distantia, non modò sibi inducias in totam vitam, sed æternum cũ morte fœdus promittunt. Videmus enim vt tempus sibi prorogando, veternum sibi obducant: imò Deum cælo inclusum fingentes, quasi nihil sibi esset cum eo negotii, sese ad spem impunitatis cõfirment. Sicuti apud Iesaiam 22.13, Prophetarum minas suis sannis excipiunt, Edamus & bibamus, cras moriemur. Nam quum seuera denuntiatione vindictæ Dei populum terrerent Prophetæ, isti fabulas esse clamitabant. Ideóque acriter in eos inuehitur Deus, quòd se ad luctum, cinerem, & saccum vocante, ipsi ad citharam & epulas populum inuitauerint. Tandémque iusiurandum subiicit. Viuo ego si vnquã delebitur iniquitas hæc. Attollũt quidẽ fideles in sublime oculos, vt Dei iudicia suspiciant: sed non secus metuunt acsi iam capitibus suis instarent. Impii verò contrà, quamuis ea despiciant, ne tamẽ eorum metu vel cura turbentur, in cælum ablegant: sicut Epicurei Deum palàm negare non audentes, fingunt in otio deliciari. Ex illo stupore manat confidentia de qua loquitur Dauid, quòd solo flatu se perdituros non dubitant quicquid hostium extiterit. Nam verbum פוח quod illaqueare interdum significat, hic pro sufflare aptius sumitur. Eandem sententiam proximo versu confirmat, quòd statuant in cordibus suis se extra omne mutationis discrimen versari. Quantis autem superbas eiusmodi voces sæpe euomant, solum tamen prauæ arrogantiæ occultum vlcus, quod intus fouent, perstringit Dauid: ideóque non recitat quid ore loquantur, sed quid sibi in corde persuadeant. Quæritur tamen cur in aliis accuset Dauid quod de seipso toties profitetur. nam Dei præsidio fretus, periculis omnibus animosè insultat. Et certè filios Dei salutẽ suam in tuto locare conuenit, vt mundo centies ruente, stabiles se mansuros cogitent. At solutio facilis est, fideles sibi stabilitatem non alibi quàm in Deo promittere, & quidem talem vt se tamen omnibus procellis expositos esse nouerint, & patienter subiiciant. Longe verò duo hæc inter se differunt, Dei contemptorem, qui prospera fortuna hodie fruitur, humanæ conditionis obliuisci, vt sibi quietũ nidum falsa imaginatione supra nubes figat: rursus pium hominem, dum vitam suam de filo pendére, milléque mortibus obsessam esse reputat, seque ad ferendas quaslibet ærumnas offert, nec secus in mundo agit acsi in mari procelloso nauiget, solius tamen gratiæ Dei fiducia molestias & anxietates suas lenire ac solari. Dicit impius, Non mouebor, vel Non nutabo in perpetuum. quia scilicet roboris sui duritiem ad omnes impetus sustinendos satis validam esse putat. Dicit fidelis, Vt nutare mihi contingat, imò etiam cadere, subindéque in profundum demergi, non erit tamen exitialis ruina: quoniam supponet Deus manum suam. Hinc & altera quæstio soluitur. nam fideles in seipsis trepidi, ad gratiæ Dei asylum properè confugiunt: impii verò quamuis expauescant ad strepitum folii cadentis, & in continua inquietudine

dine versentur, callum tamen stuporis sibi obducunt, vel accersunt sibi insanam vertiginem, vt extra se positi mala sua non sentiant. Causæ redditio, quæ sequitur, *quia non in malo*, duos sensus recipit, vel quòd ex priori immunitate spem quieti & læti status concipiant impii, vel quòd se à communi hominum ordine, fallaci imaginatione, separent: Sicuti apud Iesaiam 28.15, dicunt, Quũ transibit tempestas, nos tamen minimè attinget.

7 *Execratione os eius plenum est, & fraudibus, & malitia: sub lingua eius, afflictio & iniquitas.*

8 *Sedebit in insidiis pagorum, in latebris occidet innocentem: oculi eius ad pauperem collimabunt.*

9 *Insidiabitur in abscondito, quasi leo in cubili suo: insidiabitur ad rapiendum pauperem: rapiet pauperem attrahendo eum in rete suum.*

10 *Atteret se, deiiciet: tum cadet, in fortitudinibus eius cætus afflictorum.*

7 *Execratione os, &c.* Huc tendunt quatuor isti versus, si Deus seruis suis succurrere velit, nunc opportunum adesse tempus: quia ad extremum vsque licentiæ proruperit impiorum licentia. Primò conqueritur, eorum linguas periuriis & fraudibus refertas esse, gestare vel occultare molestiã & iniurias: quia nihil cum ipsis negotii tractari queat nisi cum damno. אלה, quod maledictionem vertunt, non est verborum execratio quam in alios torqueant, sed potius deuotio proprii capitis: quia non dubitant sibi quiduis imprecari, quo melius fallant. Ideóque non malè à quibusdam vertitur Periurium. debet enim hoc nomen aliis duobus coniungi. Maledicunt ergo, quatenus ad fraudandum & nocendum expedit: hinc molestia & iniquitas, quia laqueos ex dolis, periuriis, & malitia contextos, sine suo incommodo simplices effugere nequeunt.

8 *Sedebit in insidiis.* Verba futuri temporis, quia continuum actum designant, consultò in aliud tempus mutare nolui: quia hic Hebraismus in alias quoque linguas manauit. Describit ergo Dauid quid facere soleant impii. Ac primò quidem latronibus eos comparat qui viarum augustias obsident, & latebras sibi deligunt, ex quibus incautos Viatores deprehendant, Dicit etiã oculos eorũ intẽtos esse, similitudine à iaculatoribus sũpta, qui collimãt, semiclausis oculis, vt rectius feriãt. Neq; verò hic de vulgo latronum sermo est: sed in magnos prædones stylum dirigit qui sub honoris titulis pompáque & splendore flagitia sua occultant. Ideo חצרים nonnulli vertunt palatia: quasi Dauid eos ex magnificis atriis spoliaria fecisse dicat, in quibus miseros homines iugulent. Ego verò vt allusionem esse concedam, continuum tamen similitudinis filum retineo: atque ita interpretor, non secus ac latrones villarum exitus obsident, ita istos, vbicunque sint suas insidias tendere. Proximo versu alia comparatione, eorum sæuitiã grauius exaggerat, dicens eos ad prædam inhiare nõ secus ac leones in suis lustris. æquare verò truculentãs bestias, maior est immanitas, quàm latronum more grassari. Notandum autem quòd fraudes & insidias semper violentiæ coniungit, vt clarius exprimat, modis omnibus miseros fore Dei filios, nisi cælesti auxilio iuuentur. Additur etiam altera similitudo quæ dolosas captiones sæuitia mistas clarius exprimat. Dicit enim eos rapere, sed in rete suum trahendo. quibus verbis intelligit, non modò aperta vi & impetu ipsos ruere, sed simul tendere quoque retia quibus decipiant. Hoc totum decimo

versu rursus inculcat, gestum ipsum quasi per hypotyposin oculis subiiciens. Atterunt se, inquit, & demittunt, ne scilicet truculentia sua procul terreāt: quia potius illecebris suis captare volunt quos non possunt nisi propiore accessu lædere. Videmus vt duo simul coniungat, aucupia vel decipulas: deinde subitam violentiam, quoties in illorum manus incidit præda. Nam secunda parte intelligit, sæuo impetu præter spem irruere, dum simplices vident suæ libidini esse obnoxios, acsi leo ex sua cubatione furiosè consurgeret ad prædam lacerandam. Sensus apertus est, vndique metuendos esse impios, quia suam crudelitatem dissimulant, donec plagis suis irretitos teneant quos vorare cupiunt. In verbis aliqua est obscuritas. Nam vbi vertimus Exercitum afflictorum, vox Hæbraica חלכאים quibusdam videtur esse quatuor literarum: rectius tamen sentiunt, qui docent esse compositam, & duas valere. Quanuis ergo verbum sit singularis numeri, collectiuè tamen per חלכאים magnam turbam designat Propheta, quæ affligiur ab vnoquoque istorum leonū. עצומים substantiuè reddidi Fortitudines: quia non dubium est, quin Propheta hoc nomine vngues & dentes leonis denotet, in quibus præcipuum est belluæ illius robur. Quia tamen propriè est nomen Toar, non malè conueniet per similitudinem vngues ipsos & dentes vocari robustos milites. Eodem verò sensus redit, licet fraudulenta demissione vires suas tegant, fore tamen illis in promptu quasi armatam satellitū turmam, vel vngues & dentes, simulac oblata fuerit nocendi occasio.

11 *Dixit in corde suo, oblitus est Deus: abscondit faciem suam ne videat in perpetuum.*

12 *Surge Iehoua Deus, attolle manum tuam, ne obliuiscaris pauperum.*

13 *Vt quid spernit impius Deum? dicit in corde suo, Non requires.*

11 *Dixit in corde.* Iterum fontem audaciæ notat: quòd scilicet impii ex Dei conniuentia impunitatem sibi promittant. Quia verò non palàm ore proferunt sacrilegam istam blasphemiam, Deum esse oblitum, & clausisse oculos ne vnquam videat, sed profundas sibi cogitationes abscondunt, vt Iesaias 29. 15, loquitur: Propheta eandem loquendi formam (quam prius) vsurpat, & mox tertiò repetet, impios sibi intus in cordibus dicere, res humanas à Deo minimè curari. Notandum autem quòd impii ex præsenti intuitu sic æstimant suam fortunam, vt Deum quodammodo sibi obstrictum imaginentur. Vnde fit vt in perpetuum securi sint, quia non reputant, post longam Dei tolerantiam grauius instare iudicium.

12 *Surge Iehoua.* Quanquam hoc morbo cōmuniter laborant cuncti mortales, vt Deum pro carnis suæ sensu, otiari vel iacere fingant, dum sua iudicia non exequitur: longum tamen discrimen est inter fideles & reprobos: quia hi errorem ex carnis infirmitate obiectum fouent, sibíque blanditias ex stupore cupidè accersunt, donec tandem impia pertinacia ad crassum Dei contemptum se obdurent. Illi autem priores statimè suis mentibus falsam imaginationem excutiunt: séque castigant & vltro reuocant ad sanam mentem. cuius rei illustre speculum nobis in hoc loco proponitur. Humanis enim loquendi formis Propheta eundem sibi errorem obrepsisse declarat, quem nuper in Dei contemptoribus damnauit. Sed maturè ad eum corrigendum occurrit, & iniecta manu secum luctatur: vel mentem suam cohibet, ne quid concipiat Dei iustitia & gloria alienum. Commune ergo tentationis semen omnibus est insitum, vt Deo manum suam & iudicium occultante, de eius prouidentia dubitare incipiant. sed longè differunt pii à reprobis: quia alii carnis sensum fide statim corrigūt: alii verò

in peruersa imaginatione sibi indulgẽt. Sic Dauid Surgendi verbo non tam Deum excitat, quàm euigilat ipse, vel se expergefacere conatur, vt aliud speret de auxilio Dei, quàm conspicit. Continet itaque hic versus vtilem doctrinam, quò magis supinæ ignorantiæ callum sibi impii obducunt, vt Deum res humanas non curare sibi persuadeant, nec scelerum fore vindicem: vt nos eò magis in contrariam partem nitamur. Imò nobis incitamento esse debet illorum impietas, vt acriter dubitationes repellamus, quas illi non modò admittunt, sed sibi data opera fabricant.

13 *Vt quid spernit.* Quanquam rationes Deo proferre superuacuum est, quibus eum persuadeamus: nobis tamẽ in precibus secum familiariter (non secus ac filius terrenum patrem alloquitur) agere permittit. Nam vsus precandi semper notandus est: vt scilicet Deus omnium nostrorum affectuum testis sit: non quòd alioqui ipsum lateant, sed quia, dum coram ipso effundimus corda nostra, tantundem leuantur curæ nostræ, & augescit impetrandi fiducia. Sic Dauid in præsentia sibi proponẽs quàm absurdum & intolerabile esset, Deum impune sperni ab impiis, inde spem remedii concepit. Idem verbum nunc repetitur, quo prius vsus fuerat: quod alii vertunt Prouocare, alii Blasphemare. Sed illa, quam prætuli, significatio haud dubiè aptior est contextui: quia vbi Deo eripitur potestas & munus iudicandi, contumeliosè ex suo solio detractus, quasi in ordinem cogitur. Porrò quum nuper conquestus esset, impios negare Deum, vel fingere, neglecta hominum cura, perpetuò dormientem, nunc eodem sensu dicit non requirere.

14 Vidisti, quoniam tu molestiam & vexationem consideras, vt ponas in manum tuam: super te relinquet pauper, orphano tu eris adiutor.

15 Contere brachium scelerati & improbi: quæres impietatem eius, non inuenies.

14 *Vidisti, quoniam, &c.* Hîc repente Dauid sancto zelo accensus, in arenam prodit: fidéque instructus, sacrilegas illas opiniones acriter repellit. cæterùm quia nihil apud homines proficere poterat, se ad Deum conuertit. Nam sicut impii proteruam scelerum licentiã sibi facere volẽtes, procul se à Deo subducunt, & peruerso mentis errore sibi fingunt longam distantiam: ita ex opposito fideles à vagis & erraticis opinionibus se colligere operæpretium est, & sursum erectis mentibus, Deum quasi præsentem alloqui. Meritò itaque Dauid, ne hominum blasphemiis succumbat, mentis suæ intuitum ab hominibus auertit. Additur ratio ad confirmationem huius sententiæ, quia Deus molestiam & vexationem consideret. Nam quia omnium iniuriarum cognitio Dei propria est, Dauid fieri non posse colligit, vt impiis per fas & nefas grassantibus, cæcutiat. Porrò à genere ad speciẽ vel hypothesim descendit: quod diligenter notandum est. Nihil enim facilius quàm generaliter fateri, mundum & res humanas Deo esse curæ: sed hãc doctrinam aptare ad quotidianos vsus, difficillimum. Et tamen friget quicquid de potentia & iustitia Dei Scriptura prædicat, nisi quisque sibi, prout necessitas tulerit, hoc ipsum accommodet. Discamus itaque exemplo Dauidis ratiocinari, quum Dei sit notare quicquid noxæ infertur bonis & simplicibus, ab eo considerari molestias nostras & dolores, etiam, dum ad tempus conniuet. Addit etiam, Deum non otiosa speculatione è cælo despicere quæ hic fiunt, sed suscipere iudicium. Nam ponere in manum nihil aliud est quàm seriò & cum effectu cognoscere. Sed nostrum est patienter quiescere, quandiu in manu Dei reposita erit vindicta, donec brachium suum ad opem ferendam extendat. Ideo mox sequitur, Super te relinquet pauper. Quibus verbis significat Dauid, dandum esse tempus Dei prouidentiæ, vt pii homines, dum miserè premuntur, suas curas in Dei sinum reiici-

ant: & postquam suam ei salutem commendauerint, non festinent in suis votis: sed exonerati respirent, donec ostendat re ipsa Deus opportunum esse agendi tempus. Deo igitur relinquit quisquis in eius fidem se ita confert, vt fidelem depositarium esse persuasus, maturum redemptionis tempus placide expectet. Quidam passiue legũt Relinquetur. Sed prior sensus rectior est, & cum ratione grammaticæ conuenit, nisi quòd defectiua est loquutio: quia non exprimitur quid relinquat. Sed hic defectus Hebræis tritus est, & in re ipsa nulla est obscuritas: non fore scilicet irritas preces omnium piorum. vbi se totos suáque negotia Deo commiserint. Nam duo hæc mẽbra cohærẽt, Super te relinquet pauper, orphano tu eris adiutor. Et pupillum metaphoricè nominat quem prius dixerat pauperem. Verbum autem præteriti temporis continuũ actum designat.

15 *Contere brachium*. Idem valet hæc loquendi forma, ac frangere potentiam. Non est autem simplex precatio: sed quia impotens hostium furor vt plurimum animos nostros percellit, acsi nullo obstaculo inhiberi posset, hanc fidei suæ fulturam supponit Dauid, ne terroribus succumbat, quod simulac Deo placuerit impios frangere, eos & quicquid machinantur, in nihilum rediget. Quare vt sensus clarior sit in hunc modum resoluenda est oratio, Domine, simulac tibi visum fuerit frangere brachium impii, momento efficies vt dispereat, & euanescant robusti impetus quibus ad nocendum effertur. Precatur quidem Dauid vt Deus auxiliũ suum & vindictam acceleret, sed interim hac se consolatione sustentat, quòd impii non lasciuiant nisi Dei permissu: quia in eius arbitrio est, vbi tribunal conscenderit, solo conspectu eos delere. Et certè non secus ac sol exoriens nebulas & vapores suo calore discutit, aerémque obscurum serenat: sic Deus, vbi manum suum exerit ad exequendas iudicis partes, quicquid in mundo turbulentum fuit ac confusum, restituit. *Sceleratum & improbum* augendi causa (meo iudicio) posuit: acsi dixisset, quantumuis in sua malitia & impietate insaniant improbi, Deo tamen promptum in manu esse remedium.

16 Iehoua Rex seculi & semper: perierunt gentes e terra eius.

17 Desiderium inopum exaudisti Iehoua: diriges cor eorum: audiet auris tua:

18 Vt iudices pupillum & pauperem, ne pergat amplius terrere homo è terra.

15 *Iehoua Rex seculi & semper.* Nunc Dauid, quasi votis suis potitus, in sanctam gratulationem insurgit. Nam quòd Deum appellat æternum Regem fiduciæ & lætitiæ testimonium est. Regis nomine, mundi gubernandi partes ei asserit: æternitas verò regni huc spectat, temporum angustiis perperam ipsum includi. Nam quia breuis est humanæ vitæ trãsitus, etiam qui maximis imperiis pollent mortales, seruos suos vt plurimum frustrantur: sicuti Psalmus 6.3, admonet, non esse fidendum in Principibus, vel filiis hominum, in quibus non est salus: quia exibit spiritus eorum, & reuertetur in terram suam: quia peribunt omnes eorum cogitationes. Sæpe enim vires eos deficiunt, & dum tardius se ad iuuandum accingunt, occasio illis effluit. Atqui de cælesti Rege magis honorifice sentiendum, quia si nõ statim exequitur sua iudicia, semper eadem penes ipsum & integra facultas manet: deinique non sibi priuatim, sed nobis in æternum & vsque regnat: ne quid illum impediat longior mora, quo minus opportunè ad opem mortuis vel desperatis ferendam manum extendat. *Perierunt gentes*. Sensus est, terram sanctam inquinamentis & sordibus, quibus polluta fuerat, purgatam demũ esse. Indigna enim erat illa profanatio, quũ terra in hæreditatem data populo Dei sanctísque eius cultoribus dicata, impios

& scelestos incolas aleret. Neque enim per Gentes, exteros nominat, sed hypocritas qui Dei nomine iniuste gloriabantur: sicuti hodie plerique titulo tenus Christiani locum in Ecclesiæ gremio occupant. Nec verò nouũ est Prophetis apostatas, qui à sanctis Patrum moribus desciuerant, probrose vocare gentes: nec tantùm incircuncisis conferri, sed etiam Chananæis qui maximè erant detestabiles. Pater tuus Chanaam mater tua Chittæa, Ezech. 16. 3. Alii similes loci sæpe occurrunt. Falsos ergo & adulterinos Abrahæ filios Gentium nomine infamãs, gratias Deo agit, quòd tales corruptelas expulerit è sua Ecclesia. Cæterùm hoc exemplo docemur, non esse nouum si hodiè quoque profani homines Ecclesiam Dei contaminant. Rogandus tamen est Deus vt domum suam citò repurget, nec sacrum suum templum porcis & canibus instar sterquilinii exponat.

17 *Desiderium inopum.* Confirmat his verbis Propheta quod nuper dixi: nempe dum hypocritæ in Ecclesia regnant, vel sua multitudine fideles obruunt, assiduè rogandum esse Deum vt eos exterminet. nam veros Dei cultores meritò angere & vrere debet tam fœda confusio. Et Spiritus sanctus hoc oraculo confirmat, quod olim Deus Patrum precibus concessit, nos hodie impetraturos, si modò erimus (vt decet) de Ecclesiæ liberatione soliciti. Quod sequitur, *Diriges cor eorum*, variè exponunt Interpretes. Tantundem quibusdam valet, ac dare votis successum. Aliis est Cor formare, ne quid petãt fideles, nisi quod rectum ac iustum est: sicuti Paulus docet Spiritum intus dictare gemitus inenarrabiles, Romanorum 8. 26. Vtraque fortè expositio nimis est restricta. Primò enim Dei gratiam in eo commendat Dauid, quia suos cultores in rebus turbatis sustinet, ne animos despondeant: fortitudine & patientia instruit, erigit in bonam spem, incitat etiam ad preces. Nam verbum כון non modò dirigere, sed stabilire significat. Est autem singulare Dei beneficium, dum in tentatione sensus nostros retinet, nec patitur aliò reflecti. Mox sequitur alterum membrum, non frustra dirigi piorum affectus, vt cum spe & patientia ad obsequium cõpositi, ad Deũ respiciant, ipsumque inuocent: quia Dei aures ad exaudiendos gemitus nequaquam surdæ erunt. Ita mutuus duplicis gratiæ consensus hic laudatur, quòd Deus cultores suos deficere, vel à fide excidere, vel precibus renuntiare non sinat, sed ad se reuocet, donec reipsa appareat spem eorum nõ vanam nec irritam fuisse. Posset non malè ita resolui oratio, Stabilies cor ipsorum, donec audiat auris tua.

18 *Vt iudices.* Proximam sententiam in specialem vsum accommodat, ne dubitent fideles vbi iniustè oppressi fuerint, Deum tandem fore vindicem qui ipsos liberet. Quibus verbis admonet fortiter durandum esse sub cruce & ærumnis: quia sæpe Dominus non antè seruis suis vult opitulari, quàm ad extrema redacti fuerint. Id quidẽ factu difficile est, quia cuperet quisque nostrum prorsus immunis esse à molestia: ideóque nisi Deus citò præueniat, lentus & segnis videtur. Verùm si locum dare cupimus eius auxilio, domandus est feruor noster, sedanda impatientia, mitigandi dolores, vsque dum miseriæ nostræ Dei gratiam prouocent. *Ne pergat amplius.* Iterum Dei potentiam ad frangendos impios commendat, vt inter tumultuosos eorum impetus firmum nobis maneat istud principium, Simul ac Domino visum fuerit, euanidum fore quicquid moliuntur. Verbum ערץ quidam in neutro genere accipiunt, vt sit sẽsus, Ne amplius mortalis homo timeat. Sed ratio postulat transitiuè exponi: nec absurdum est, impios, licet capita supra nubes extollant, vocari mortales, vel homines multis ærumnis obnoxios: quia obliquè hoc modo perstringitur vesana eorum audacia, dum suæ sortis obliti, atroces minas spirant, efflant horrendos terrores, perinde acsi eorũ libidini reprimendæ ne Deus quidem sufficeret. Particula etiam è *terra*, tacitam continet antithesin inter humile terræ domicilium, & cælorum altitudinem. Vnde enim ad oppugnandos Dei filios prodeunt? è terra scilicet, perinde acsi vermiculi è terræ fissuris emergerẽt. Atqui hoc modò Deũ ipsum

impetunt, qui è cælo auxilium seruis suis promittit.

ARGVMENTVM PSALMI XI.

Duæ sunt huius Psalmi partes: in priore refert Dauid quàm duros exceperit tentationum insultus. & quanta anxietate constrictus fuerit quo tempore eum persequebatur Saul. Deinde sibi de salute Diuinitus oblata gratulatur: Deique iustitiam in mundo regendo prædicat.

Psalmus. XI.

PRæfecto Psalmus Dauidis.

2 In Iehoua confido: quomodo dicitis animæ meæ, Mi-
grate in montem vestrum sicut auis?
3 Certè ecce impii tendent arcum, aptarunt sagittas su-
per neruum, vt iaculentur in occulto contra rectos corde.
4 Certè fundamenta destructa sunt: iustus quid fecit?

In Iehoua, &c. Omnes ferè Interpretes querimoniam esse putant, in qua Dauid populares suos accuset, quòd latebras vbique quæritans, nihil vsquam humanitatis inueniat. Et verum quidem est, quum huc & illuc erraret Saulis sæuitiam fugiens, nusquam tutum illi fuisse perfugium, saltem vbi diu quietus staret. Quare meritò cum sua gente expostulare potuit, quòd nullus hospitio profugum excipere dignatus esset. Sed ego altius eum respicere existimo. nam quum certatim omnes ad desperationē eum impellerent, necesse fuit pro carnis infirmitate nō leuiter eum percelli. sed fide munitus, intrepidè & constanter in Dei promissiones recubuit, vt tentationibus minimè cederet. Has spirituales luctas nunc commemorat, quibus inter vltima discrimina eum exercuit Deus. Itaque Psalmum (vt nuper admonui) in duo membra distinguere conuenit. Antequam enim Dei iustitiā in tuenda piorum salute celebret Dauid, se cum ipsa morte conflixisse exponit: & tamen fide rectáque conscientia adeptum esse victoriam. Initiò quoniā suadebant omnes vt relicta patria, in aliquod exilium se abderet, vt nulla spes vitæ residua ei fieret, nisi se abdicaret à promisso Regno, huic peruerso consilio suæ in Deo fiduciæ clypeum opponit. Sed antequam de re plura dicam, operæpretiū est verba interpretari. Verbum נודי quod vertimus migrare, scribitur in numero plurali: in singulari tamen legitur: quod corruptè fieri arbitror. Nam quia hoc sibi vni dictum refert Dauid, doctores Hebræi numerum pluralem non congruere putantes, ausi sunt aliter legere quàm scriptum erat. Quod inde clarius colligitur, quia nonnulli eorum, sensum literalem retinere volentes, anxiè se torquent cur Migrate potius dictum sit, quàm Migra: & tandem ad frigidam argutiam confugiūt, quasi fugæ authores compellent tam corpus quàm animam. Atqui in re non difficili tantopere laborare superuacuum fuit: quia certum est non dictum esse Dauidi vt solus fugeret, sed vnà cum suis comitibus, quos omnes idem periculum manebat. Quanuis ergo vnum Dauidem præ aliis aggressi sint, socios tamen complexi sunt, quorum & communis erat causa, & simile periculum. In eo etiam quod sequitur, variant Interpretes. multi vertunt, De monte vestro, acsi esset מהרכם & secundum eos est mutario personæ: quia dicendū erat, Transmigra è monte nostro. Sed hoc per se durum ac coactum est. Nihilo etiam melius conuenit quod ipsi volunt, Iudæam vocari montem. Alii legendum putant הר כמו צפור hoc est, in montem sicut auis, absque pronomine. Verùm si sequimur quod dixi, optimè fluet contextus, *Migrate in montē vestrum*, quia habitandi locus in patria non datur. Neque tamen existimo quépiam certum montem notari, sed ablegatum fuisse Dauidem in rupes desertas, quò illum sors duceret. Huius consilii authores damnans, testatur se Dei promissione fretum, ad tale exilium minime animum adiicere. Hæc

igitur

igitur fuit Dauidis conditio, vt in extrema necessitate eum omnes procul in loca deserta extruderent. Cæterùm, quia innuere videtur diffidentiæ hoc fore signum, si in fuga salutem statuat, quæritur ánnon licuerit ei fugere. Imò scimus variis exiliis subinde fuisse circumactum: in speluncis quoque interdum latitasse. Respondeo, quanuis instar trepidæ auiculæ fuerit instabilis, & per diuersos errores deflexerit ab hostium auxcupiis: tamen sic firmum in fide stetisse, vt se à populo Dei nunquam alienaret. Quãuis enim aliis esset desperatus, quasi putridum membrum, se tamen ab Ecclesiæ corpore nunquam disiunxit. Et certè vox illa Fugite, ad meram desperationem tendebat. Huic verò trepidationi cedere nõ debuit, vt de euentu incertus aufugeret. Et ideo expreßit, animæ suæ hoc fuisse dictum, significãs pectus suum penitus fuisse confixum probrosa illa reiectione: sicuti non aliò (vt dixi) dirigi videbat, quàm ad labefactãdam fidem suam. Summa est, qúum semper vixisset innoxius, vt decebat purum Dei cultorem, fuisse tamen æterno exilio addictum. Docet autem hic versus, quamlibet nos mundus exagitet, semper tamen in statione nostra manẽdum esse, ne à Dei promissionibus excidamus, vel ne ipsæ nobis excidant: atque, vt sursum & deorsum feramur, in fide nostra vocationis pedem esse figendum.

3 *Certè ecce impii.* Quidam hoc excusationis loco additum putant in eorũ persona qui iubebãt Dauidem fuga sibi consulere. Secundum alios expostulat Dauid cũ suis popularibus, qui mortem illi vndique intentatam videntes, hospitium tamen negabant. sed potius (meo iudicio) narrationem suam prosequitur. Consilium enim eius est, non modò pericula quibus obsessus fuit, sed mortem ipsam ante oculos ponere. Ideo dicit, quocunque se abdiderit, non posse tamen ex hostium manibus elabi. Porrò, tam miseri status descriptio oblatam à Deo postea salutem magis illustrat. Quantum ad verba spectat, quòd dicit intentos esse impios ad iaculãdum in occulto, quidam metaphoricè accipiunt, quia astutè & per insidias eum circumuenire tentabant. Mihi tamen simplicior sensus magis arridet, nihil esse tam absconditum, quò non penetrent hostium iacula: ideóque mortẽ in omnes cauernas sibi fore indiuiduã comitẽ.

4 *Certè fundamenta.* השתות quidam vertunt Retia: quo sensu alibi sæpe nomen hoc Scriptura vsurpat: & exponunt, dissipatas fuisse impias fraudes quibus Dauidem adorti fuerant impii. Quod si recipimus, vbi continuò pòst addit, Iustus quid operatus est? sensus erit, minimè sua opera vel industria factum esse vt saluus euaderet: quin potius quietum & quasi dormientem, Diuinitus ex retibus vel plagis hostiũ fuisse ereptum. Sed nomen Fundamenti cõtextui melius quadrat: quia referre pergit quibus angustiis fuerit constrictus, vt iam nihil saluum esset. Nondum tamen inter Interpretes de sensu conuenit. Quidam exponunt, nusquam esse locum figendi pedis: alii, fœdera in quibus debebat esse stabilitas, subinde à Saule rupta esse. Sunt etiam qui allegoricè intelligant, iustos Dei sacerdotes, qui erãt terræ fultura, è medio sublatos. Sed ego metaphoram ab ædificiis sumptam esse non dubito, quæ, dirutis fundamentis, tota concidere & pessum ire necesse est: vt queratur Dauid se coram mundo funditus euersum, vt nihil in suis fortunis saluum maneat. Postea iterum repetit se immeritò tam crudeliter plecti: ídque facit partim vt bonæ conscientiæ testimonio se in malis soletur: partim vt sibi ad spem liberationis transitum faciat. Nam inde ad fiduciam animatus fuit, quòd ex causæ bonitate cõciperet Deum à parte sua stare, sibíque fore propitium.

4 *Iehoua in palatio sanctitatis suæ, Iehoua in cælis solium eius: oculi eius videbunt, palpebræ eius considerabunt filios hominum.*

5 *Iehoua iustum probabit, impium verò & qui diligit ini-*

quitatem, odit anima eius.

4 *Iehoua in palatio.* Nunc sequitur illa quam dixi gloriatio. nam humanis auxiliis exclusus Dauid, ad Dei prouidentiam se confert. Insignis verò (vt alibi dixi) hæc fidei probatio est, quum tenebris vndique in mundo circundamur, lucē è cælo petere, quæ nos in spem salutis dirigat. Nam etsi fatentur omnes Diuinitus mundum regi: vbi tamen tristis rerum confusio caliginem obducit, pauci sunt quorum animis hæc persuasio firma penitus insideat. Atqui Dauidis exemplo sic nobis reputanda est Dei prouidentia, vt rebus perditis remediū ex eius iudicio speremus. Subest enim inter cælum & terram antithesis quia si in terreno & visibili rerum statu fixus stetisset Dauidis sensus, nullū exitum reperisset. Nunc verò quanuis in mundo prostrata iaceat omnis æquitas, perierit fides: Deum tamen integrū in cælo sedere cogitat, à quo speranda sit collapsi ordinis restitutio. Neque enī simpliciter dicit Deū habitare in cælo, sed regnare tanquam in palatio regio, & solium iudicii illic tenere. Et certè nō aliter iustus honor ei defertur, nisi quum hoc nobis certò persuasum est, miseris omnibus & iniustè oppressis sacrū esse asylum, eius tribunal. Quare dum in terra grassantur fraudes, doli, perfidia, crudelitas, violentiæ, & rapinæ, denique omnia iniustitiæ & scelerum tenebris permista sunt, præluceat tamen nobis fides ad conspiciēdum cæleste Dei solium: atque hic intuitus nobis ad tolerantiam sufficiat. Templum sanctitatis, vel sanctum quod sæpius pro Sione capitur) hîc haud dubiè cælum significat: quod etiam repetitio ostendit. Certum enim est idem bis dicere. *Oculi eius videbunt.* Ex proxima sentētia colligit, nihil Deum latere: ideóque facta hominum in rationem tādem cum ipso ventura. Nam si Deus in cælo regnat, & illic locatū est eius solium: sequitur, fieri non posse quin rebus humanis intentus sit, vt tandem iudicium suum exerceat. Nam Epicurus & similes, qui otiosum fingunt, potius sternunt illi cubile, quàm tribunal erigant. Hæc autem fidei gloria est, Deum mundi opificem minimè negligere ordinem à se conditum. Quāquam autem ad tempus iudicia suspendat, in solo tamen eius intuitu acquiescere nos decet: sicuti nunc Dauidem videmus vnico hoc solatio contentum esse, quòd Deus præsideat humano generi, & quæcunque in mundo geruntur, obseruet: quanuis non protinus appareat eius cognitio. Clarior etiam expositio mox additur, Deum inter iustos & iniustos discernere: & quidē vt minimè sit ignauus spectator. Probare enim iustum dicitur, & odio prosequi impios. Verbum בחן, quod probare vertimus, examen sæpe notat: sed hoc loco simplicius interpretor, Deum sic inquirere de vniuscuiusque causa, vt iustos ab impiis distinguat. Exosos autem ei esse dicit qui iniuriis & noxis student: quia sicuti mutuam inter homines consuetudinem instituit, eam vult à nobis illæsam coli. Ergo vt sanctum suum ordinem tueatur, improbis, qui aliis molesti sunt, hostem esse oportet. Iusto etiam Dei odio amor iniustitiæ opponitur, vt sciamus eos qui sibi in maleficiis placent, talibus blanditiis nihil proficere.

6 *Pluet super impios, laqueos, ignem, & sulphur, & ventum turbinum: pars calicis eorum.*

7 *Quia iustus Iehoua iustitias diligit, rectum probat facies eius.*

6 *Pluet super, &c.* Iam postremò constituit Dauid, licet paulisper cesset Deus ac differat, venturum tamē vltionis tēpus. Ita videmus gradatim eum ad spē fœlicis exitus conscendere, ne rerū omnium dissipatio fidē eius labefactet: quia Deo stabile manet in cælo tribunal, eius intuitu se sustinet. Deinde expendit quid requirat iudicis officium. vnde colligit facta hominum Dei oculos non effugere: & quanuis non statim pœnam exigat de maleficiis, odio tamen

men prosequi omnes improbos. Tandē subiicit, quum armatus sit Deus potentia, irritum vel inane non fore illud odium. Ita quantisper à pœnis quiescit Deus, agnitio iustitiæ eius, spem nostrā probe fouebit, donec effectu probet se nunquam à sua specula discessisse. Scitè autem quas Deus infligit pœnas, pluuiæ comparat. sicuti enim non sunt cōtinuæ pluuiæ, sed eas Dominus, quoties visum est, emittit: imò vbi maxima est serenitas, repentè grandinem aut violentum imbrem excitat: ita repentinam vindictam significat impiis instare, vt hilares & deliciis suis ebrii, momento pereant. Interea tamen verum est Dauidem ad Sodomæ & Gomorræ excidiū alludete. Sicuti enim Prophetæ, quum Dei gratiam electis promittere volunt, redemptionem semel factam commemorant: ita dum reprobos terrere volunt, minantur Sodomæ & Gomorræ exitium. nec abs re, quum in eo perpepetuum iræ Dei documētum extare admoneat Iudas in sua Epistola. Prudenter etiam & concinnè, antequam ad ignem & sulphur veniat, laqueos ponit. Scimus enim impios, quandiu illis parcit Deus, nihil metuere, sed proteruè exultare quasi in libero campo: deinde si quid aduersi impendet, effugia sibi cō minisci: denique semper illudere Deo, quasi deprehendi nequeant, donec laqueis suis constringat. Deus ergo vindictæ suæ exordium à laqueis facit, omnia impiis subterfugia præcludens: vbi autem irretitos & vinctos tenet, diris & horrendis modis in eos fulminat: sicuti igne cælesti Sodomam & vicinas vrbes consumpsit. Nomen זלעפות alii vertunt Incensiones vel ardores: alii Commotiones vel terrores: sed cōtextus, quam adduxi interpretationem, postulat: quia ventis procellosis mouetur tempestas, quam sequitur fulminatio. *Pars calicis eorum.* Hoc verbo testatur certa fore & rata Dei iudicia, vtcunque fallaci adulatione impii se deludant. Frequenter occurrit in Scripturis hæc metaphora. Quia enim nihil difficilius sibi persuadet caro, quàm clades & miserias, quæ fortuitæ videntur, Diuinitus iusto temperamento accidere, Deus personam patrisfamiliàs sibi induit, qui singulis distribuat suam mensuram vel demensum. Hoc itaque loco significat Dauid, repositam certò mercedem impiis, frustraque repugnaturos quum Dominus iræ suæ calicem bibendum porrexerit: nec verò paratum esse calicem quem guttatim delibent: sed quem sorbere totum cogantur, sicut illis denuntiat Propheta Ezech. 23. 34, Vsque ad fæcem hauries.

7 *Quia iustus Iehoua.* Nuper ab officio Dei ratiocinatus est, vindictam sumpturum de reprobis: nunc ab eius natura, bonis & rectis auxiliatorem fore colligit. Nam quia iustus est, consequēs esse ostendit vt iustitiam diligat. alioqui enim seipsum abnegaret. Frigida etiam speculatio esset, iustitiam in Deo inclusam concipere, nisi in mentem nobis veniret, Deum agnoscere quicquid suum est, atque huius rei specimen in mundi gubernatione edere. Quidam rē ipsam pro personis accipiūt, acsi dixisset, Homines iustitiarum: sed melius conuenit literalis sensus, Deo gratam esse rectitudinē, ideóque fauere bonis causis. vnde concludit, rectos homines ab eo aspici. Paulò antè dixerat alio sensu, Deū intueri filios hominum, nempe quia iudicaturus est de cuiusque vita: hîc verò rectos & simplices peculiari cura dignari significat, vt fide sua tueatur. Atque hæc clausula satis declarat quid toto Psalmo voluerit: nempe Dei præsidio saluos fore omnes qui eius gratiæ innixi, iustitiam sincerè colunt: ex quorū numero ipse vnus, adeóque præcipuus erat. Quāquā autē variè exponitur hoc postremum membrum, *Rectum probat facies eius*: genuinum tamen sensum esse non dubito, quòd Deus rectorum perpetuam rationem habeat, nec vnquam ab illis auertat oculos. Illud enim coactum est, Rectos visuros faciem Dei. Sed ego in refutandis aliis opinionibus non insisto.

ARGVMENTVM PSALMI XII.

Dauid perditum statum populi deplorans & extremam recti ordinis dissipationem, precatur, vt Deus suis maturè succurrat. Deinde vt se & omnes pios soletur,

postquam Dei promissionem retulit de ferendo suis auxilio, fidem eius & constantiam in seruandis promissis commendat. Vnde concludit tandē etiam in maximis corruptelis, piorum liberatorem fore. *Psalmus XII.*

PRæfecto super octauam Canticum Dauidis.
2 Serua Iehoua, quia defecit misericors, quia consumpti sunt veraces ex filiis hominum.
3 Fallaciam loquitur quisque cum socio suo, labijs blanditiarum in corde & corde loquuntur.

1 *Præfecto super oct.* De Octaua duæ sunt Interpretum sententiæ. quibusdam musicum est instrumentum: alii tonum esse malūt. Quia autem parum interest vtrūuis eligas, in hac re non adeò laboro. Quod initium carminis nonnulli fuisse diuinant, non adeò mihi probabile videtur. hoc quidem conuenit ad modulationem referri. Initiò conqueritur Dauid, terram sceleratis hominibus, & ad omne scelerum genus proiectis ita fuisse coopertam, vt nullum recti & æqui studium vigeret, nemo bonorum esset defensor: nulla denique humanitas vel fides amplius restaret. Credibile autem est tempus notari quo eum persequebatur Saul: quia tunc summi & infimi quique ad insontem & miserum hominem perdendum conspirauerant. Horrendum tamen dictu est, sic in populo electo euersam fuisse iustitiam, vt omnes vno consensu bonæ causæ infensi, ad sæuitiam & crudelitatem ferrentur. Neque enim hîc alienigenas accusat, sed hoc iniquitatis diluuium grassari in Ecclesia testatur. Quare ne hodie in tristi corruptissimi & prorsus confusi status aspectu animos despondeant fideles, ferendum patienter cogitent, si eadem sit sua conditio, quæ olim fuit Dauidis. Notandum verò quòd Deum hac de causa inclamat Dauid ad opem ferendam, quia nulla superest inter homines rectitudo: vt eius exēplo in summa desperatione ad Deum confugere discamus. Nam & hoc statuendum est, quò res magis in mundo confusæ sunt, Deo maximè opportunum esse seruandi tempus.

2 *Defecit misericors.* Querimoniā nonnulli esse putant de indigna cæde iustorum: acsi dixisset, quicunque æquitatem fidémque colebant, crudeliter à Saule fuisse occisos. Ego verò simplicius accipio, nihil amplius beneficentiæ aut veritatis esse residuum inter homines. Duabus autem vocibus expressit vnde constet vera iustitia. Quemadmodum enim duæ sunt iniustitiæ species, violentia & fraus: ita iustè viuitur, quū bona fide versantur inter se homines absque iniuria, & mutuam inter se societatem ritè fouent, quum neque leones sunt, neque vulpes. Quòd si tamen quæ hîc describitur confusio nos premat, cauendum est ne vlulemus cum lupis, vel communis scelerum licētia nos abripiat: sed potius ad exemplum Dauidis nos referamus.

3 *Fallaciam loquitur.* Partem illā iniustitiæ hoc versu notat quæ veritati contraria est. Dicit in eorum sermone nihil esse syncerum vel simplex, quia ad fallendum intenti sint. Modū postea definit, quia scilicet blanditiis quisque socium illaqueet. Fontem quoque & primam causam designat, quia corde duplici loquantur. Hæc verò cordis (vt ita loquar) duplicitas bilingues & flexiloquos homines reddit. Vnde & blanditias Hebræi חלקות à diuisione nominant. Nam vt integrum cor ingenuè expandunt quibus propositum est veraciter agere cum proximis: ita perfidi & fallaces partem affectus sui reconditam tenent, & simulationis fuco tegunt, vt nihil certi queat ex eorum sermone colligi. Sit ergo simplex sermo noster, vt character sit recti animi.

4 Excidat Iehoua omnia labia blanditiarum, linguam

magnifi

magnificentias loquentem.

5 *Qui dixerunt, Linguis nostris roborabimur: labia nostra penes nos sunt: quis noster Dominus est?*

Querelæ imprecationem annectit, vt Deus abscindat perfidas linguas. Quã quam verò dubium est optétne destrui perfidos homines, an priuari tantùm nocendi facultate: contextus tamen ad priorem sensum magis nos deducit, vt Deus quoquo modo aboleat pestem illam. Quòd autem præterita malitia tam ardenter in linguas virulentas inuehitur, hinc colligimus quanto ex his plus noxæ senserit: & certe gladiis ac telis omnibus magis exitiales sunt fraudes & calumniæ. Cæterùm ex secundo mẽbro clarius patet quales illæ fuerint adulationes quarum proximo versu facta fuit mentio. Quidam enim seruiliter & putidè adulantur, vt parati sint quiduis facere & pati: sed hîc diuersum genus Dauid notat, nempe qui blandiendo se tamen magnificè iactant, & captionibus audaciam permiscent. Non ergo de sordido & plebeio adulatorum grege loquitur, sed aulicos calumniatores perstringit, qui non modò suauiter se insinuant, sed grandiloqua mentiendi libidine obruunt miseros homines. Quod & sequenti versu melius confirmat. nam summa authoritate præditos esse oportet, qui in mendaciis sibi satis esse præsidii statuunt. Atque hic est summus impietatis cumulus, cum tali fiducia insurgere, vt improba verborum iactantia ius & fas omne peruertere nihil pudeat. perinde enim faciunt acsi apertè Deo ipsi prælium indicerent. Quòd quidam legunt, Linguas nostras roborabimus: etsi tolerabile est, minus tamen cum ratione grammatica conuenit propter additam literam ל. Deinde aptior est, hic sensus, linguis suis instructos quouis prorũpere: quemadmodum genus hoc hominum suis calumniis omnia deformans, solem tenebris tantùm non obducit.

6 *Propter vastationem inopum, propter gemitum pauperũ nunc exurgã, dicet Iehoua: ponã in salute quem illaqueat.*

7 *Eloquia Iehouæ eloquia pura: argentum fusum in eximio catino terræ, purgatum septies.*

6 *Propter vastationem.* Iam sibi materiam consolationis proponit Dauid, quòd non passurus sit Deus impios sine fine & modo ita grassari. Verùm vt se & alios in hac doctrina efficacius confirmet, Deum ipsum inducit loquentem. Est enim hoc magis emphaticum, vbi in medium prodit Deus, & ore suo liberatorem se miseris adesse pronuntiat. Subest etiam magna emphasis in aduerbio *nunc*, quo significat Deus salutem apud se nobis ita esse repositam, vt non statim eam proferat. se enim hactenus iacuisse dicit, donec suorum miseriis & clamoribus expergefactus fuerit. Ergo quoties iniuriæ hostium, rapinæ, & vastationes nihil nobis præter lachrymas & gemitus reliquum facient, meminerimus iam adesse tempus quo Deus ad iudicium surgere velit. Hæc eadem doctrina animos nostros ad tolerantiã formare debet, necmolestũ nobis sit inter miseros & inopes censeri, quorũ Deus se vindicem fore promittit. In secundo membro versus variant Interpretes. *Ponere in salute* nõnullis tãtundem valet ac salutem dare vel afferre, acsi ב superuacuum esset. sed potius iniuste oppresis restitutio in integrum promittitur. Sed quod sequitur, plus difficultatis in se continet. Verbum פוח nunc sufflare, nunc illaqueare, interdum etiam loqui significat. Qui pro Loquĩ hoc loco positum putãt, ipsi quoque inter se dissentiunt. Quidam vertunt, Loquetur sibi Deus, hoc est apud se decernet: quæ superuacua foret ac frigida repetitio, quia iam retulerat Dei decretum. Magis etiam coactum est, quòd alii ad quemlibet piorum referunt: quasi Dauid vicissim ipsos de fide & constantia Dei loquentes inducat. Nam huic verbo contexunt proximam sententiam, *Eloquia De-*

mini, &c. Magis probabilis aliorum opinio, qui decreto Dei, sermonem subiici volunt qui ad pios dirigitur. Neque enim satis foret, Deum apud se statuere quid facturus sit in salutem nostram, nisi recta nos & nominatim compellet. nam inde nobis spes salutis affulget, quum Deus voce sua ostendit se nobis fore propitium. Alloquitur quidẽ ipsos quoque incredulos, sed sine fructu, quia surdi sunt: sicuti etiam sine fructu liberaliter ipsos tractat, quia stupidi sunt, ac sine sensu, eius beneficia deuorant. Ego autem quia sub verbo יאמר promissiones commodè & aptè comprehendi posse video, ne idem bis dicatur, libenter illum quem posui sensum amplector, Deum se surrecturum dicere, vt in salutem restituat qui vndique hostium laqueis impliciti & capti videntur: acsi dictum esset, Quanuis inopes & miseros impii irretitos teneant quasi partam prædam, ego tamen eos locabo in tuto. Nec verò nouum est, demonstratiuum pronomẽ loco relatiui sumi. Siquis Sufflandi verbum malit, non valde repugno: nam hoc modò scitè impiorum superbiam perstringeret Dauid, qui solo flatu quiduis se posse confidunt, vt visum est Psalmo 9.

7 *Eloquia* Iehouæ. Nunc Deum in suis promissis certum, fidum, ac constantem esse prædicat. Hoc autem verbi Dei encomium frustra interponeret, nisi prius se & alios vocasset ad meditandas Dei promissiones in rebus aduersis. Itaque hæc series tenenda est, postquã retulit, Deum seruis suis spem propinquæ liberationis facere in vltimis angustiis, iam ad fidei & spei fulturã subiicere, nihil futiliter vel frustrandi causa à Deo promitti. Quanquam autem leue hoc in speciem videtur, si quis tamen propius & attẽtius expẽdat quàm propensa sint ad diffidentiam & impias dubitationes, hominum ingenia, facilè agnoscet quàm vtile sit fidem nostram hoc testimonio fulciri, quòd Deus fallax non sit, nec inanibus verbis nos lactet, nec immodicè vel potentiã vel bonitatem suam iactet: sed verbo offerat quod re ipsa præstare vult. Nemo quidem est qui non ex animo se idem sentire profiteatur quod tradit Dauid, Eloquia Domini pura esse: sed qui in vmbra & otio, verbi Dei fidem suis præconiis liberaliter extollunt, vbi ad serium conflictum ventum est etiam si palàm blasphemias in Deum euomere non audent: sæpe tamen malæ fidei eum insimulant. Simul enim ac opem suam differt, fidem eius requirimus: ac perinde obstrepimus, acsi nos fraudasset. Quanquam ergo nihil generali omnium consensu magis receptũ est quàm Deum esse veracem: pauci tamen solidè in rebus aduersis in hanc eius laudẽ subscribunt: ideóque magnopere expedit, ansam diffidentiæ nostræ præcidere: & quoties de fide promissionum Dei obrepit aliqua dubitatio, statim hunc clypeum opponere conuenit, sermones Dei esse puros. Similitudo argẽti quam subiicit, tantæ quidem rei dignitate & præstantia longè inferior est: sed optimè sensus nostri modulo respondet. Nã argentum si probè excoctum est, in legitimo pretio apud nos habetur. At Dei verbum cuius inæstimabile pretium est, non pari honore dignamur: ac vilior nobis est eius puritas, quàm corruptibilis metalli. Quinetiam bona pars scorias in suo cerebro fabricat, quibus nitorem qui in Dei verbo relucet, deformet vel obscuret. Multi vocem בעליל, quasi simplex esset, Dominum interpretãtur. secundum eos hic esset sensus, Verbum Dei instar esse argenti purissimi, quod exactè summáque arte & cura omni fæce purgatum est, non in vsum vulgarem, sed Principis terræ. Ego tamen aliis magis assentior, qui ב seruilem literam esse dicunt, & עליל nitidum vel bene politum vas, vel catinum esse docent.

8 *Tu Iehoua custodies eos, seruabis eum à generatione hac in æternum.*

9 *Circumcirca impii ambulant, dum exaltantur opprobrium filiis hominum.*

8 *Tu Iehoua custodies.* Quibusdam repeti videtur precatio, ideóque verba in optatiuo modo vertunt. Ego autem magis probo, Dauidem fiducia animatum, gloriari de certa piorum salute, cuius se fore custodem asserit Deus, qui nec fallere nec mentiri potest. Neque tamen eos penitus improbo, qui rursus precari sentiunt. ad sermones verò Dei impropriè hoc torquetur. Mihi certè dubium non est, Dauidem ad pauperes illos de quibus loquutus erat, redire. Quòd verò numerum mutat, Hebræis satis tritum est: nec ideò ambiguus sensus redditur. Idem ergo significant hæc duo, *Custodies eos*, & *seruabis eum*: nisi fortè secundo loco sub vnius hominis persona dicamus exprimi bonorum paucitatem: quod à ratione non discrepat: acsi dixisset, etiamsi vnus tantùm bonus in mundo superstes maneret, Dei tamē gratia & præsidio saluum fore. Sed quia Hebræi dum indefinitè loquuntur, subinde numerum mutant, liberum relinquo iudicium Lectoribus. Hoc quidē extra controuersiam est, per nomen Generationis, ingentem turbam impiorū & totum ferè populi corpus notari. Nā quum דור Hebræis tam homines qui eodem seculo viuunt, quàm spatium tēporis significet: hoc loco haud dubiè Dauid intelligit, non aliter saluos fore Dei seruos, quàm si Deus eos tueatur contra totius populi malitiam, & ab improbis peruersisque ætatis suæ hominib⁹ eos eripiat. Vnde colligimus adeò corruptū fuisse seculum, vt probrosè Dauid quasi in vnum fasciculum omnes ad vnum coniiciat. Porrò iterum memoria repetere conuenit quod prius dixi, hîc verba non fieri de exteris Gentibus, sed de Israelitis & electo populo. quod notatu dignum est, ne immensa impiorum multitudo nos exanimet, si quādo magna paleæ congeries appareat in area Domini: subtus verò pauca tantùm grana lateant. Deinde quantumuis exiguus sit bonorum numerus, fixa hæc hæreat in animis nostris persuasio, Deum fore eorum custodem, & quidem perpetuum. Nam ideo additur עולם, vt fiduciam nostram procul extendere discamus: quia non semel, neque ad vnum modò diem Deus opem à se sperare iubet, sed quandiu grassabitur hostium improbitas. Quo tamen simul monemur, non ad breue tempus duntaxat paratum nobis esse bellum, sed quotidie in acie standum esse. Quòd si occulta erit Dei custodia, patienter expectent fideles donec exurgat Deus: & quo maius diluuium exundat, sese in metu & solicitudine contineant.

9 *Circumcirca.* סביב Hebræis circuitum significat: ideo quidam allegoricè exponunt, impios occupare omnes exitus, vt bonos vndique obsideant. alii etiam subtilius, ambagibus & flexuosis artibus insidias obliquè tendere. Ego simplicem sensum esse arbitror, sic occupare totam terram, vt per omnes eius plagas vagentur: acsi diceret, quocunque vertantur oculi, ipsorum turmas hincinde occurrere. Proximo membro conqueritur, ipsorum tyrannide contumeliosè opprimi humanum genus: sitamen placet disiunctio. nam hic dissentiunt Interpretes: videtur tamen propius hoc accedere ad Prophetæ mentē. Quidam ita vertunt vno contextu, Impii passim volitant per circuitum, dum probra inter filios hominum, hoc est nihili homines, vel quisquiliæ exaltantur: quæ expositio non malè conuenit. Contingit enim vt plurimum, sicuti morbi à capite in membra defluunt, ita à principibus ad totum populum manare corruptelas. Quia tamē magis recepta est prior expositio, & doctissimi Grammatici זלות nomen singulare esse docent, ego illam sequutus sum: nō quòd posterior displiceat, sed quia alterutram eligere oportuit.

ARGVMENTVM PSALMI XIII.

Eiusdem ferè argumenti est hic Psalmus cum proximo. Dauid enim non solum extremis angustiis constrictus, sed oppressus longa ac multiplici malorum congerie, quod vnum reme diū ei supererat, Dei fidem implorat & auxilium. tandémque collecto animo, inter mortis terrores certam vitæ fiduciam ex Dei promissione concipit. *Psal. XIII.*

PRaefecto Canticum Dauidis. Vsquequo Iehoua, obliuisceris mei in aeternum? vsquequo abscondes faciem tuam à me?

2 *Vsquequo ponam consilia in anima mea? anxietatem? in corde meo quotidie? vsquequo exaltabitur inimicus meus super me?*

1 *Vsquequo Iehoua.* Verum quidẽ est, tanto passim odio ob falsas calumnias grauatum fuisse Dauidẽ, vt omnes ferè putarent Deum non minus ei esse infensum, quàm Saulem & reliquos hostes. Sed hic non tam ex aliorum opinione, quàm ex proprio sensu à Deo se negligi conqueritur: non quòd in eius animo extincta esset promissionum Dei fides, vel in eius gratiam non recumberet: sed quia fieri aliter non potest, vbi diu malis vrgemur, nec apparet vllum opis Diuinae signum quin se ingerat haec cogitatio, Deum nostri oblitum esse. Neque enim humano modo vel naturae sensu in nostris miseriis agnoscimus, Deo nostri esse curam: sed fide inuisibilem eius prouidentiam apprehendimus. Sic Dauid, quantum ex re ipsa aestimari poterat, sibi visus est à Deo deseri. Simul tamen, praeeunte fidei luce vsque ad Dei gratiam (quanuis esset abscondita) mẽtis oculis penetrauit. Itaque nihil vsquã bonae spei cernens, quàm longè se humani ingenii captus extendere poterat, dolore coactus, exclamat se non respici à Deo: hac tamen eadem querimonia testatur, fide se altius attolli, vt praeter carnis iudicium, salutem suam in Dei manu esse statuat. alioqui quomodo gemitus suos ad ipsum votáque dirigeret? Sic nobis cum tentationibus luctandũ est, vt in ipso cõflictu fides nobis dictet superanda esse mala quae nos ad desperationem solicitant: quemadmodũ Dauidem non prohibuit à quaerendo Deo carnis infirmitas, sed affectus in speciẽ contrarios optimè coniunxit. Porrò impropria loquutio est, *Quousque in aeternũ*: sed cui multo plus subest efficaciae, quã si vsitato loquendi more rogasset, Cur tandiu? Significat enim vt spem suam foueret, séque animaret ad patientiã, procul respexisse: ideóque non conqueri de malo paucorum dierum, quemadmodũ solent teneri & pusillanimes, qui tantùm cernunt ante pedes, & ad primum insultum statim succumbunt. Quare suo exemplo nos docet quàm lõgissimè extendere mentes nostras ne praesens dolor spem nobis praescindat.

2 *Vsquequo ponam.* Scimus in rebus aduersis homines aestuare, ac circunspicere huc & illuc ad quaerenda remedia: praesertim vbi se destitui vident, anxiè torquentur ac distrahuntur in varias partes: atque in magnis periculis solicitudo & metus subinde consilia mutare cogunt, vbi nulla certa occurrit ratio. Conqueritur ergo Dauid, dum hinc inde accersit consilia, tali cõgerie frustra se fatigari: dolorem quotidianum coniungens, fontem huius inquietudinis designat. Nã sicuti in morbis acutis cuperent aegroti ad singula momenta locum mutare: & quo acrius dolores vrgent, magis subiti sunt & feruidi ad nouos motus aut mutationes: sic vbi animos occupat dolor, raptantur miseri homines, ac illis leuius est sine profectu se cruciare, quam sedatis & quietis animis mala sua perpeti. Quanquam autem Dominus spiritum consilii fidelibus se daturum promittit, Ies. 19.20, non tamen semper ipsum in primo articulo suppeditat, sed quasi per flexuosas ambages ad tempus discurrere patitur, vel perplexos inter spinas haerere. יומם nonnulli pro toto die accipiunt: sed mihi potius notari videtur alia assiduitas, nempe quòd singulis diebus recurrat dolor. In fine versus aliud malum deplorat, quòd aduersarii audacius insultent, dum ipsum vident diuturno languore prorsus cõfici. Plurimũ autẽ in precibus valet haec ratio, quia Deo nihil minus est tolerabile ista crudeli insolẽtia, dũ hostes nõ solũ miseriis nostris pascũtur, sed quo nos magis deprimi vident, eo altius insurgunt.

3 *Respice*

3 *Respice, responde mihi Iehoua* Deus *meus: illumina oculos meos nequando dormiam in morte.*

4 *Nequando dicat inimicus meus, Praeualui contra eum: qui me affligunt, exultent si lapsus fuero.*

3 *Respice, responde.* Quoniam ideo videtur Deus non protinus auxiliũ suis ferre, quia eorum necessitates nõ respicit, priore loco petit Dauid vt respiciat Deus: secundò, vt succurrat. Neutrum quidem in Deo prius aut posterius est: sed iam prius dictum fuit, sæpiúsque erit posthac iterandum, Spiritum sanctũ precandi formas ad sensum nostrum data opera accommodare. Nisi persuasus fuisset Dauid se esse sub Dei oculis, nihil profuisset ad Deum clamare: sed hæc erat fidei cognitio. Interim donec re ipsa Deus ad opitulandum manum exerat, clausos esse eius oculos dictat carnis ratio. Cæterùm tantundem valet loquutio: acsi Dei misericordiam priore loco statueret: deinde adiungeret eius auxilium, quia tunc demum nos exaudit Deus, dum nostri misertus, ad nos iuuandos flectitur. Illuminare oculos, Hebræis tantundem valet ac dare spiritum vitalem. vitæ enim præcipuus vigor in oculis apparet. Hoc sensu dicit Solomon, Prou. 29. 13, tam miseri hominis, quàm rapacis oculos à Domino illuminari. Et quum Ionatas præ inedia deficeret, dicit Sacra historia caliginem fuisse offusam eius oculis: rursus postquam fauum mellis gustauit, lucem eius oculis fuisse redditam, 1. Sam. 14. 27. Similis fere metaphora est in verbo Dormiendi, quum ad mortem trahitur. Cæterùm in summa fatetur Dauid, nisi à Deo affulgeat lux vitæ, se mortis tenebris statim iri obrutum: ac se iam esse quasi exanimem, nisi Dominus vigorem inspiret. Hinc verò nobis vitæ fiducia, quòd licet mille mortes nobis intentet mundus, tamen est in manu Dei vitæ nostræ instauratio.

4 *Nequando dicat inimicus.* Iterum repetit quod de hostium superbia nuper dixerat: indignum scilicet esse, vt Deus seruum suum impiis ridendum propinet. Erant autem quasi in excubiis Dauidis hostes, vt ludibriis insectarentur eius ruinam. Atqui quum proprium Dei sit munus, compescere improborũ proteruiam, quoties in suis sceleribus gloriantur, meritò à tali iactantia arceri postulat Dauid. Sed notandum est, suæ integritatis probè fuisse consciũ, ac fretum etiam causæ æquitate: vt indignum esset atque absurdum deseri in periculo, & ab hostibus opprimi. Quare tũc demum cum eo nobis communis erit hæc precatio, si sub Dei imperio & auspiciis militamus, vt nos vincere hostes neque ant, quin de ipso Deo impios agant triumphos.

5 *Ego autem in bonitate tua confido: exultabit cor meum in salute tua: cantabo Domino, quia mihi benefecit.*

Tametsi nondum sentit Propheta quantum profecerit orando, spe tamen liberationis ex verbo Dei concepta fretus, spei clypeum tentationibus opponit, quarum terrore percelli poterat. Quanuis ergo duriter angatur ac multæ curæ ipsum ad desperationem solicitẽt, se tamen in fiducia gratiæ Dei & salutis staturum pronuntiat. Hac verò eadẽ fiducia præditos suffultósque esse conuenit pios omnes, vt in precibus rite perseuerent: vnde etiam colligimus quod prius admonui, fide apprehendi Dei gratiam, quæ carnis iudicio abscondita est. Quanquam autem ex diuersis verborum temporibus elicere diuersos sensus liceat: ego tamen non dubito quin testetur Dauid, se firmum stetisse in spe promissæ salutis, & staturum vsque in finem, quamlibet graue tentationum onus incumbat. Itaque in verbo Exultandi futurum tempus continuum actum designat: quod scilicet fidei gaudium nullus vnquã mœror ei excutiet. Ne-

tandum verò quòd Dei bonitatem ordine priorem ſtatuit, tanquam ſalutis cauſam. *Cantabo Domino.* Hoc poſtremum refero ad futurum tempus. Quanuis enim nondum votis ſuis potitus ſit, Deum tamen iam adeſſe liberatorem non dubitans, ad gratias agendas ſe obligat. Et ſanè ita nos ad precandum accingi decet, vt ſimul ad canendas Dei laudes parati ſimus: quod fieri non poteſt, niſi certò perſuaſi ſimus, vota noſtra non fore irrita. Quanuis enim non ſimus à dolore immunes, neceſſe tamen eſt vt emergat hæc fidei alacritas, quæ futuræ lætitiæ canticū nobis dictet: ſicuti Dauid ad celebrandā Dei gratiā prius ſe cōparat quàm appareat maiorū exit⁹. Verbū גמל quod alii Retribuere vertunt, non aliud hîc ſignificat, quam merum beneficium conferre, ſicuti & pluribus aliis locis. Qualis enim eſſet iſta gratiarum actio, Deum mercedem ſeruo ſuo debitam rependiſſe? quo inepta eorum & friuola argutia refellitur, qui ad probanda operum merita locum hunc detorquent. Denique ad canenda Dei beneficia, antequàm ea perceperit feſtinans, ſalutem quæ tūc procul remota erat, ſibi ante oculos ſtatuit.

ARGVMENTVM PSALMI. XIIII.

Principio impium Dei contemptum deſcribit, ad quem ſe totus ferè populus proiecerat: & quò plus grauitatis habeat querimonia, ſub Dei perſona eum indicat. Deinde ſpe remedii quod Diuinitus inſtare perſuaſus eſt, quanuis anxiè interim ſuſpiret, ſe & alios conſolatur.

Pſalmus XIIII.

PRæfecto Dauidis. *Dixit ſtultus in corde ſuo, Non eſt Deus. corruperunt, abominabile fecerunt opus: non eſt qui faciat bonum.*

Plerique ex Iudæis vaticinium in hoc Pſalmo editum eſſe volunt de futura gentis ſuæ oppreſsione: acſi Dauid in Spiritu Eccleſiam Dei ſub Gentium tyrannide afflictam defleret. Itaque quod hîc dicitur, ad præſentem ſuā diſsipationem referunt, acſi eſſent pretioſa illa Dei hæreditas quam deuorant feræ beſtiæ. Sed facilè apparet, dum gentis ſuæ dedecus tegere volunt, ad Gentes ſine ratione torquere quod de peruerſis Abrahæ filiis dictum eſt. Certè nullus Paulo Apoſtolo magis idoneus erit Interpres, qui ad populum legalem diſertè accōmodat, Rom. 3.19. Deinde vt nobis deſit illud teſtimoniū, contextus clarè demonſtrat domeſticos potius fidelium tyrannos & hoſtes, quàm exteros à Dauide notari. quod tenere noſtra magnopere refert. Scimus enim quàm duriter nos cruciet hæc tentatio, quum in media Eccleſia graſſari ſcelerum colluuiem, bonos & ſimplices iniuſtè affligi, improbos crudeliter pro ſua libidine dominari cernimus. Triſte enim hoc ſpectaculum nos ferè exanimat: quare exemplo, quod nobis Dauid proponit, nos muniri non parum vtile eſt, vt in deploratis Eccleſiæ ruinis fiducia liberationis nos ſuſtentet. Ego quidem non dubito confuſum & perditum Iudææ ſtatum hic deſcribi, quem inuexit Saul quum palàm furere cœpiſſet. tunc enim perinde ac extincta Dei memoria, pietas omnis difluxerat, nec maior vigebat inter homines integritas. *Dixit ſtultus.* Quum נבל Hebræis non ſtultum modo, ſed peruerſum quoque & nequam hominem ſignificet, non incommodè poſſet ita exponi in hoc loco: ego tamē quod magis receptum eſt, libenter ſequor, vt veſaniæ damnentur omnes profani homines, qui abiecto Dei metu, ſe ad iniuſtitiam proiiciunt. Neque enim vulgaris ſtultitiæ hoſtes ſuos inſimulat Dauid, ſed potius in eorū vecordiam, inſanámque duritiem inuehitur quos mundus valde ſapere iudicat. Nā qui maximè prudentes & conſulti tam ſibi quàm aliis videntur, eos vt plurimū videm⁹ fodere aſtutiæ latebras, vt Deū ſpernēdo ac ridēdo, ingenii ſui acumen exerceant. Primò itaque ſciendum eſt, quātumuis mundus verſutis & naſutis hominibus applaudat, qui ſibi quiduis

licentiæ indulgent,insaniæ tamen ipsos à Spiritu sancto damnari : quia nullus est magis brutus stupor, quàm Dei obliuio. Simul tamen notandum est vnde colligat eos exuisse omnem pietatis sensum:nempe quia ordinem omnem peruerterint,vt nullum maneat iusti ac iniusti discrimen, nulla honesti cura, nullum humanitatis studium. Non igitur de abscondito cordis affectu pronuntiat Dauid,nisi quatenus impii suo iudicio se produnt:acsi diceret, Qui fit vt homines isti adeò importunè lasciuiant, nulla sit recti vel æqui apud eos ratio, denique vt immaniter ruant in omne scelerum genus, nisi quia excusso pietatis sensu, omnem Dei memoriam,quantum in se est, ex animis suis delerunt? Nam quorum animis insidet aliqua religio,eos semper necesse est aliquo modestiæ fræno retineri,ne quiduis audeant.vnde sequitur,vbi suæ libidini absque pudore impii tam præfractè & audacter indulgent, exuisse Dei notitiam.Dicit autem eos in corde suo loqui:quia licet execrabilem hanc blasphemiam ore non euomant,effrænis tamen vitæ licentia clamat, corda ipsorũ omni pietate vacua, hanc sibi cantilenam suauiter canere.Non quòd subducta ratione,vel formatis (vt aiunt) syllogismis nullum esse Deum statuant (Deus enim sceleratissimos etiam quosque,vt magis sint inexcusabiles, arcanis conscientiæ punctionibus subinde exercet, vt suum numen & imperium agnoscere cogantur)sed ipsi quicquid rectæ notitiæ Deus instillat,partim suffocant sua malitia, partim adulterant. donec emortua iaceat religio. Quanuis enim non planè Deum esse negent, cælo tamẽ includunt iustitia & virtute sua spoliatum: quod est idolum loco Dei fingere.Nam perinde ac si nihil vnquã sibi futurum esset cum eo negotii,à singulis vitæ actionibus procul eum repellunt. Vbi autem detrahitur è solio suo Deus,vt iudex esse desinat, ad sũmum cumulum peruenit impietas: vt verissimè dictum sit à Dauide,qui securè omnium scelerum impunitatem sibi permittunt,in corde suo Deum negare.Cæterùm quia Psalmus 53,paucis mutatis verbis,nihil aliud quàm huius repetitionem continet,quid inter se differãt, suis locis monebo.Vbi hîc conqueritur Dauid,eos abominabile fecisse opus: illic pro opere ponitur iniquitas. Obseruent autem Lectores,non de vno vel altero opere Dauidẽ loqui,sed quẽadmodũ dixerat eos peruertisse, vel corrupisse omnem legitimum ordinem. ita nunc addit,totam vitam suam fœdasse, vt sit abominabilis:cuius rei probationẽ adducit,quia nullam inter se iustitiam colant,sed omnis beneficentiæ sint obliti.

2 *Iehoua è cælis prospexit super filios hominũ,vt videret an sit qui intelligat, qui requirat Deum.*

3 *Quisque recessit,simul putridi facti sunt: non est qui faciat bonum, ne vnus quidem.*

2 *Iehoua e cælis.* Hoc magis emphaticum est,Deum loquentem induci, quàm si sententiam tulisset Dauid in sua persona.Nam quum Deus in solio suo cognitor locatur, prodigiosum in modum stupidi sumus, nisi terrorem incutiat eius maiestas. Facit enim peccandi consuetudo vt obdurescant homines in suis peccatis, ac tanquam in densa caligine nihil discernant. Dauid ergo vt talibus blanditiis nihil eos proficere doceat,dum impunè regnant scelera in mundo,Deum è cælo testatur speculari & inquirere, vt ipsum non lateat quid inter homines agatur. Etsi autem nulla inquisitione opus est Deo, non tamen frustra terreni iudicis formam suscipit,vt pro modulo nostro paulatim arcanam eius prouidentiam apprehendamus, quæ statim sensu nostro concipi non potest. Atque vtinam huc vsque nos deducat hæc loquendi ratio, vt discamus nos citare ad Dei tribunal ac nobis torporem excutiat hæc sententia,dum sibi delicias mundus facit, ac reprobi sua vel socordia, vel hypocrisi, vel impudentia peccata sua sepeliunt,& cæcutiũt in temulẽta sua perul

cacia, Deum tamen è cælo prospicere. *An sit qui intelligat.* Quia hinc pendet bene & iustè viuendi ratio, vt luce intelligentiæ regamur, meritò Dauid initio Psalmi, stultitiam docuit esse omnium scelerum radicem. & hoc loco integritatis & rectæ vitæ exordium à sana mente facit. Sed quia perperam maior pars ingenium suum ad vafritiem applicat, continuò pòst Dauid veram intelligentiam definit vno verbo, nempe si quæritur Deus: quo significat non aliter probè vitam institui posse, nisi homines se totos Deo addicant. Quidã nimis restrictè accipiunt nomẽ משכיל quum in genere pronuntiet Dauid omni ratione & iudicio reprobos prorsus destitui. *Quisque recessit.* Verbum סר quidã Fœtere vertunt, vt proximo verbo respondeat, quod Hebræis est Putridum fieri. Sed nulla necessitas cogit duo verba eodem modo exponere, acsi idem bis dicatur. Imò melius conuenit, damnari homines impiæ defectionis, quia alienati sint, vel procul recesserint à Deo: postea notari fœtidam corruptelam in tota eorum vita: sicuti apostatæ nihil nisi putridum spirant. Et verbum Hebraicũ vbique ferè in hoc sensu capitur. Deinde Plasmo 53, ponitur verbũ סג quod idem valet. In summa, pronuntiat Dauid sic omnes vagis cupiditatibus fuisse abreptos, vt nihil in eorum vita sincerum vel integrum maneat. Hæc est vniuersalis defectio, quæ omnem pietatem extinguit. Porrò non partem aliquam duntaxat perstringit, sed omnes pariter in eundẽ coniicit reatũ. Hoc verò detestabile portentum fuit, omnes Abrahæ filios, qui in sacrũ Dei peculiũ electi erant, à primo ad vltimũ sic esse corruptos. Sed quæritur quomodo exceptionẽ tollat Dauid vt ne vnus quidẽ integer supersit: quũ tamẽ paulò pòst miseros & afflictos cõmoret in Deũ sperare. Deinde, si omnes impii erant, quisnam fuit ille Israel, cuius futuram redemptionem prædicat in fine Psalmi? Imò quum ipse vnus esset è corpore populi, cur saltem à reliquis se non excipit? Respondeo, Quia inuehitur in carnales Abrahæ filios, in eorum ordine exiguum semen, quod sibi Deus segregauerat, non censeri. Atque hæc ratio est cur Paulus ad Rom. 3.10, ad totum humanum genus extendat hanc sententiam. Quanquam enim Dauid confusam vastitatem, quæ sub Saule fuit, deplorat: minimè tamen dubium est ab eo tacitè conferri cum Dei filiis quicunque non sunt Spiritu regeniti, sed feruntur carnis suæ ingenio. Quidã ita soluũt, non vrgeri à Paulo testimoniũ Dauidis, quasi dixisset naturaliter vitiosos esse homines sed proponi hãc similitudinẽ, quòd Proceres electi populi scelerati fuerint: ne mirũ sit iniustitiã passim regnare in mundo. Verum nimis frigida solutio est: quia illic minimè disputat Paulus qualis sit maior pars hominum, sed quicunque suapte natura feruntur & aguntur. Notandum igitur est, quum se & exiguas piorum reliquias toti populo Dauid opponit, manifestum statui discrimen inter Dei filios, qui Spiritu eius reformati sunt, & omnes posteros Adæ, in quibus dominatur corruptio & prauitas. Vnde sequitur, nos omnes quum nascimur amẽtiam hanc quæ describitur à Dauide, & totius vitæ fœtorem afferre ex vtero, talésque manere donec arcana sua gratia nos Deus in nouas creaturas refingat.

4 *An non cognoscunt omnes operarii iniquitatis? comedẽtes populum meum, comedunt panem: Dominum non inuocãt.*

Interrogatio hæc addita est, quæ superiorẽ doctrinã amplificet. Namque quum dixisset Propheta, Deum è cælo facta hominum notare, ac deprehendisse omnes esse peruersos: nunc inducit cum admiratione clamantem, Quænam est ista dementia, quòd ferarum more absque vllo humanitatis sensu, in populum meum grassantur qui eum fouere & omnibus officiis prosequi debebant? Porrò hanc Deo tribuit personam, non quòd ei nouum quicquam sit vel inopinatum, sed quo eius indignationẽ magis exprimat. Sic & propheta Iesa. cap. 59. vers. 16, idem fere argumentum tractans, dicit etiam ipse, Deum vidisse & miratum

ratum esse quòd nemo intercederet. Tales quidem affectus in se Deus non suscipit, sed eorum induit formā ac similitudinem, quo maiori horrore nos percellat, dum scelerum nostrorum portentis se quodammodo turbari dicit. Nos verò, nisi plusquam saxei sumus, totos expauescere conuenit, quum Deus tale detestationis signum nobis proponit. Iam verò confirmat hic versus quod initio dixi, non de externis tyrannis, vel professis Ecclesiæ hostibus haberi sermonem, sed de proceribus ipsius populi, qui potentia & honore pollebant. Neque enim hoc aptè in homines à Dei cultu prorsus alienos competeret: quia nihil mirum esset, eos qui viuendi regulam non tenent, violenter prædari. Sed hac circunstantia non parum augetur indignitas, quòd ipsi pastores gregem crudeliter deuorāt: ac ne Dei quidem populo & hæreditati parcunt. Similis etiam querimonia legitur Michææ 3.1, Audite principes domus Israel, an non vestrum est scire iudicium? Rapitis verò pellem à populo meo, & carnem ab ossibus eius, &c. Si in Babylonios vel AEgyptios ita sæuirent qui Deum se colere profitentur, minimè tamen excusabilis esset eorum iniustitia: nisi sed dum sanguine & carne fidelium pascūtur non secus ac pane, hoc verò monstrum est, quod meritò tam Angelos, quā homines reddat attonitos. nam si gutta illis maneret sanæ mentis, retraheret eos à tanto furore. Necesse igitur est à diabolo esse excæcatos, vt nihil penitus sentiant, dum scientes & volentes tam atrociter excoriant ac deglutiunt populum Dei. Docet autem hic locus quantopere displiceat Deo & abominabilis sit crudelitas, quam aduersus pios exercent laruati pastores. In fine versus, vbi ipsos dicit Deum non inuocare, iterum fontem & causam designat tam effrænis iniustitiæ, quod scilicet nulla tangantur Dei reuerentia. Nam religio mutuæ inter nos æquitatis optima est magistra. vbi verò extinctum est eius studium, concidit etiam omnis iustitiæ respectus. Cæterùm Dei inuocatio, quia præcipuū est pietatis exercitium, non hîc solum sed pluribus Scripturæ locis totum Dei cultum per Synecdochen complectitur.

5 *Illic trepidarunt trepidatione, quia* Deus *in generatione iusta.*

6 *Consilium inopis probro afficitis, quòd Iehoua sit spes eius.*

5 *Illic trepidarunt.* Nunc Propheta se & reliquos fideles optima consolatione animat, quod Deus non deseret suos ad extremum vsque, quin tandem appareat eorum vindex. Aduerbium loci quidam ita exponunt quasi Deus in Sanctorum conspectu pœnas sumpturus sit de reprobis: quia in illos exercuerunt suam tyrannidem, sed potius exprimitur pœnæ, quam daturi sunt, certitudo, acsi eam digito monstraret. Quanquam ex Psalmo 53, colligere licet subitū quoque & inopinatum Dei iudicium notari. illic enim additur, Non est, vel, non fuit timor. Scio quidem membrum illud ab Interpretibus variè accipi. Quidam enim subaudiunt, nullum parem esse timorem: alii referunt ad cæcas perturbationes, quibus vexantur mentes impiæ. Nam & hoc Legis suæ transgressoribus tormentum Deus minatur, vt fugiant nemine persequente, Leuit. 26.17: & paueścant a strepitu folii cadentis: sicuti videmus ipsos esse suos carnifices, ac intus se cūtumultuari sine externo motu. Sed ego aliam esse Prophetæ mentem iudico: quòd scilicet rebus tranquillis & prosperis, repente in ipsos Deus fulminet. Nam vbi dixerint Pax & securitas, eorum capitibus subitum & incredibile exitium impendet, 1. Thess. 5.3. Ergo hac spe fideles erigit ac sustinet Propheta, quòd impii, dum se immunes putabunt ab omni periculo, imo securè triumphos suos agent, subita ruina perdentur. Additur ratio, quia Deus iustos suo patrocinio tueri velit. Porrò vt salutem eorū afferat, necesse est ipsum contra iniustos

& violentos eorum hostes è cælo fulmi nare. Est tamē in voce דור aliqua ambiguitas. nam quia Hebræis nomen hoc seculum, vel cursum humanæ vitæ interdum significat, posset hîc elici sensus, Quamuis Deus ad tempus dissimulet iniurias, ipsum tamen semper adesse suis seruis, suáque gratia eos per totam ætatem prosequi. Simplicius tamen videtur, Deum à parte iustorum stare: vt דור idem hoc loco valeat quòd interdum Latinis, Natio. Psal. 53.6, addit, Quoniam dissipauit Deus ossa obsidentis te, pudore afficies: quoniam Dominus reiecit eos. Quibus verbis clarius explicat Propheta quomodo iustis præsideat Deus: nempe dum eos eripit è mortis faucibus, ac si quis obsidione liberet qui in angustum redacti erant. Vnde sequitur, patienter nobis ferendam esse oppressionem, si cupimus Dei manu opportunè seruari. Ossa autem metaphoricè robur vel potentiā significant: quia non aliter satis pateret, Dei manu conteri impios, nisi opibus & copiis essent formidabiles. Hortatur deinde fideles ad sanctam gloriationem, ne dubitent reprobis instare probrosum interitum: quia scilicet Dominus ipsos reiecit, quo aduerso omnia infœliciter cedere necesse est. Quia מאס spernere interdum significat, quidam ita vertunt, Quia Deus spreuit eos: sed impropriè, meo iudicio. Magis quadraret, Cōtemptibiles eos reddidit, vel, probro & ignominiæ subiecit. Vnde sequitur nihil sibi quàm dedecus accersere, dum in sublime quasi Deo inuito contendunt.

6 *Consilium inopis.* Inuehitur in istos Gigantes quibus ludibrio est fidelium simplicitas, dum in suis miseriis Deum liberatorem quieti expectant. Et certè nihil carni videtur magis absurdum, quàm ad Deum confugere, dū malis nostris non succurrit: quia scilicet Deum ex præsenti gratiæ eius intuitu æstimat. Ideo increduli quoties malis obrui vident Dei filios inanem (vt ipsis quidem videtur) confidentiam illis exprobrant, sannísque suis exagitant hanc securitatem, quòd in Deum, à quo nihil sentiunt auxilii, recumbant. Itaque huic superbiæ insultans Dauid, hāc quoque exitii causam illis fore denuntiat, quòd stultitiæ damnent pauperes & miseros, quia freti Dei præsidio malis non succumbant. ac simul admonet nihil magis esse consultum, quàm à Domino pendere: atque hanc esse optimam prudentiam, quanuis simus afflicti, quiescere in salute ab eo promissa.

7 *Quis dabit ex Sion salutem Israel? vbi conuerterit Iehoua captiuitatē populi sui lætabitur Iacob, exultabit Israel.*

7 *Quis dabit.* Dauid proposita cōsolationis doctrina, iterum ad vota & gemitus redit. Quo docet, etiamsi diu languere nos Deus sinat, nō debere tamen nos tædio frangi, quin semper in ipso gloriemur: deinde hoc in diuturnis molestiis optimum esse solatium, vota subinde repetere. Porrò non respicit ad dextram vel sinistrā, vt ab vno Deo oculos deflectens, aliū liberatorē quærat: sed sciscitando quis dabit salutem, tantùm feruorē desiderii exprimit: acsi dixisset, Quando tandem Deus salutem suam proferet? nam addito Sionis nomine, spem suam in Deo fixam esse testatur. nam ille erat sacer locus vnde promiserat Deus se exauditurum seruorum suorum preces: illud erat domicilium Arcæ fœderis, quæ arrha & symbolum erat præsentiæ Dei. Non ergo dubitat quisnam futurus sit salutis autor: sed anxiè rogat quando tandem prodibit salus illa, non aliunde sperāda quā ab vno Deo. Quæritur tamē, si hæc precatio pertinet ad tempus Saulis, qui cōueniat Sionem nominari tanquam Dei sanctuarium. Si cui placeat, Spiritu prophetico fuisse prædictū à Dauide quod nondum palàm factum erat, non repugno. mihi tamen probabile videtur, postquam Arca fœderis in monte Sion locata erat, compositum fuisse hunc Psalmum. Scimus enim Dauidem, vt posteris consuleret, per otium æternæ memoriæ mandasse quæ longo ante tēpore acciderāt. Cæterùm quòd Israelē liberari cupit, hinc cognoscimus nō tā priuatim de se cogitasse, quàm de cōmuni Ecclesiæ salute fuisse solicitū. Quod eo diligentius notandū est, quia dum proprius

prius dolor vnumquenque occupat, ferè negligitur publica fratrum salus. Atqui singulos suis malis Deus admonet, vt curas suas ad totum Ecclesiæ corpus conuertant, quemadmodum Dauid secum Israelem cōplectitur. *vbi conuerterit.* Statuit his verbis Dauid, Deum minimè passurum vt sub perpetuo mœrore tabescāt fideles, sicut alibi dicitur, Psal. 126. 5, Qui seminant in lachrymis, in exultatione metent. Neque enim dubium est quin se & pios omnes rursus confirmet atque hortetur ad spē liberationis promissæ. Primò itaque dicit, Deum, licet, moram trahat, vel saltem non festinet pro nostro desiderio, vindicem tamen fore qui suos à captiuitate redimat. Deinde à lætiore exitu mitigat eorum dolorem, quia in gaudium tandem vertetur. Captiuitas porro cuius meminit, nō est Babylonica, vel dispersio inter prophanas Gentes, sed domestica potius oppressio quum tyrannicè in Ecclesia dominantur improbi. Quare docemur his verbis, dum tales bestiæ Dei gregem vastant ac disperdunt, vel superbè conculcant, ad Deū confugere, cuius proprium munus est ex dissipatione colligere suū Israelem. Ipsum verò *Captiuitatis* nomē docet, vbi impii pro sua libidine rectum ordinem peruertunt in medio Ecclesiæ sinu Babylonem esse vel AEgyptum, Quanuis autem sancti populi lætitiam Dauid in tempus liberationis differat, consolatio tamen hæc non modò ad tēperandum dolorem nostrum valere debet, sed etiam lætitia condiendum.

ARGVMENTVM PSALMI XV.

Docet hic Psalmus qua lege Deus sibi Iudæos in populum delegerit, suúmque sanctuarium locauerit in medio ipsorum: nempe vt iustè rectéque viuendo, se peculiarem & sacrum eius populum esse testentur. *Psalmus. XV.*

Canticum Dauidis.

IEhoua quis habitabit in tabernaculo tuo? quis requiescet in monte sanctitatis tuæ?

2 *Qui ambulat integer & facit iustitiam, & qui loquitur veritatem in corde suo.*

1 Domine quis &c. Quia nihil magis tritum est in mundo quàm falsò obtendere Dei nomen ídque sibi magna pars hominum securè indulget: consultò Dauid hominibus relictis Deum ipsum compellat, significans, cunctos mortales, si fallaci titulo abutantur, suis blāditiis nihil proficere, quia Deus semper manet sui similis: & quemadmodum fidelis est, ita mutuo fidem vult sibi præstari. Quanuis enim gratis adoptauerit Abraham, stipulatus tamen est vt viueret integer: atque hæc est generalis regula fœderis quod ab initio cum tota Ecclesia pepigit. Summa est frustra ab hypocritis, qui locum in templo Dei occupant, prætexi Dei nomen: quia neminem inter suos agnoscit, nisi qui iustitiam & rectitudinem colit tota vita. Videbat Dauid templum ingenti hominum multitudine refertum quæ eundem cultum profitebatur, séque externo ritu in Dei conspectum sistebat: ideo admirantis personam suscipit, & sermonem conuertit ad Deum, qui in confusa hominum mistura suos ab alienis discernit. Triplex autem est huius doctrinæ vsus. Primò enim si verè censeri cupimus inter Dei filios, admonet Spiritus sanctus vitæ integritate hoc esse probandum: quia non sufficiat cæremoniis Deum colere nisi rectè & innoxiè viuamus. Secundò quia sæpe contingit Ecclesiam Dei multis inquinamētis deformem cernere, nequis ad hoc scandalum impingat, discrimen ponitur inter perpetuos Ecclesiæ ciues, & inquilinos qui ad tempus sunt illis permisti. Valde necessaria admonitio, ne, si Dei templum multis sordibus infectum sit, fastidium & morositas nos ad defectionem impellant. Sordes intelligo, vitæ

impuræ & corruptæ vitia. Nam modo pura religio quo ad doctrinam & ritus vigeat, hominum delictis non ita nos offendi conuenit, vt propterea scindamus vnitatem, Atqui omnium tēporum experientia docet quàm grauis sit ista tentatio, Ecclesiam Dei, quæ abstersis omnibus maculis pura nitere debebat, multos impios hypocritas vel sceleratos homines in sinu suo fouere. Hæc olim Catharis, Nouatianis, & Donatistis fuit occasio vt à societate piorum desciscerēt. Et eadem hodie dissidia renouant Anabaptistæ: quia non putant verā esse Ecclesiam, quæ vitia tolerat. Verùm non frustra Christus Matt. 25.32, sibi munus vendicat segregandi agnos ab hœdis: quin potius admonet ferenda esse mala quæ corrigere non licet, donec maturum adueniat purgationis tempus. Simul tamen iubentur fideles, pro se quisque dare operam, vt à corruptelis purgetur Dei Ecclesia. Atque hic tertius est quem notaui, doctrinæ vsus. Quanquam enim non ante vltimum diem perfectè mundabitur sacra Dei area, dum Christus suo aduentu foras paleam eiiciet: hoc tamen facere nunc incipit Euangelii sui doctrina, quam ideo ventilabrū nominat. Quare minimè torpendum est in hac parte, sed acriter potius eniti cō uenit vt se in casta puráque disciplina contineant quicunque nomen Christo dederunt. Sed illud præcipue memoria tenendum est arceri iniustos omnes à Sanctuarii ingressu: & sacrilegam eorū audaciam damnari, dum sine vlla reuerentia prorumpunt in cœtum piorum. Tabernaculi meminit, quia nōdum extructum erat templum. Summa tamen est, non patere ad Deum accessum nisi puris eius cultoribus.

2 *Qui ambulat integer.* Notanda est tacita antithesis inter inanem tituli iactantiam, vel nudam professionem quæ cæremoniis constat: & hoc solidum pietatis testimonium, quod commendat Dauid. Quæri tamen posset, quum Dei cultus charitatis officia ordine præcedat, cur hîc nulla fidei ac precationum fiat mentio. nam certè istis notis decebat legitimos Dei filios ab hypocritis distingui. In promptu solutio est fidem Dei inuocationē, spiritualia sacrificia minimè à Dauide excludi: sed quia multis cæremoniis hypocritæ se vt plurimū venditant (quorum tamen impietatem coarguit vita exterior, dum pleni sunt fastu, crudelitate, violētia, fraudibus & rapinis dediti) vt in lucē trahātur quicunque tales sunt, veræ & sinceræ fidei probationem peti ex secunda Legis tabula. Nam vt quisque iustitiam & æquitatem cum proximis suis colit, re ipsa demonstrat se Deum timere. Non ergo politica iustitia contentus est Dauid, quasi satis sit hominibus reddere quod suum est, Deum verò fraudare iure suo liceat: sed probos Dei cultores designat à iustitiæ fructibus. Ac primo quidem loco sinceritatem requirit vt simpliciter & sine malo astu in negotiis versētur: deinde iustitiam, vt studeant proximis benefacere: neminem lædant, & abstineant ab omni noxa. Tertiò, fidem in suis sermonibus, nequid fallaciter vel captiosè loquantur. *Loqui in corde*, dura quidem & impropria est loquutio, sed quæ melius exprimit sensum Dauidis, quàm si dixisset, ex corde. Talem enim cordis & linguæ consensum & symphoniam notat, vt sermo sit viua latentis affectus effigies.

3 Qui non detrahit lingua sua, non infert socio suo malum, & opprobrium non tollit contra proximum suum.

Postquam breuiter complexus est Dauid, quibus dotibus præditos esse oporteat quicunque locum in Ecclesia tenere cupiunt, vitia quædam enumerat, à quibus puros esse conuenit. Ac primo quidem denuntiat, ne sint obtrectatores: deinde vt ab omni maleficio & iniuria sibi temperent: tertiò, ne calūnias & falsa probra suo patrocinio adiuuent. Reliqua deinde videbimus. Maledicentiam ergo Dauid, tanquam primum iniustitiæ caput quo læduntur proximi, statuit. Nam si nomen bonum multis diuitiis præcellit, Pro. 22.1, nulla grauior noxa inferri potest hominibus, quàm dum violatur eorum fama. Porrò non quodlibet conuitium hîc damnatur, sed obtrectandi morbus ac libido, quæ

ad

ad ſpargendas calumnias malignos homines incitat. Quanquam non dubium eſt quin Spiritus ſancti conſilium ſit, falſas omnes vel improbas criminationes damnare. Quod proximè ſequitur, debere à filiis Dei procul abeſſe omnem iniuſtitiã, latius patet: nequid ſcilicet damni fratribus ſuis inferant. Socios autem & proximos intelligit. non eos tantùm quibuſcum familiaris vſus vel neceſsitudo intercedit, ſed omnes etiam qui communi humanitatis vinculo deuincti ſunt, ac cõiuncti: idque facit augendæ inuidiæ cauſa, quo magis abhorreant fideles ab omni maleficio: quandoquidem ius humanæ ſocietatis violat quiſquis alteri nocet. In tertio membro non conſentiunt Interpretes. nam Leuare probrum quidam pro Comminiſci, accipiunt: quia improbi calumnias de nihilo ſuſcitant. ita eſſet repetitio eiuſdem ſententiæ, ne ſibi fideles lingua detrahere permittant. Sed ego aliud vitium reprehendi puto, nempe crudelitatem nimiam, qua ſiniſtros de proximis ſermones vel auide haurimus, vel temere admittimus: quibus ſupprimendis danda potius erat opera. Nam qui ficta mendacia repudiant, quaſi patiuntur in terram excidere: qui verò ſpargunt, & de manu in manum tradunt, nõ ineptè tollere dicũtur.

4 *Contemptus in oculis eius reiectus: qui verò timentes Dominum honorat, quum iurauerit ad damnum inferendum, non mutat.*

Prima pars huius verſus variè exponitur. Quidam ſenſum hunc eliciunt, quòd Dei cultores apud ſe contemptibiles ſint, nullóque in pretio. quem ſi recipimus, ſubaudienda erit copula, quam Dauid non exprimit. Ego præterquam quòd aſyntheton video durum eſſe, alia ratione adducor vt Dauidem aliud voluiſſe credam. Nam res duas inter ſe oppoſitas comparat, peruerſos & nihili homines deſpicere, iuſtos autem & pietatis ſtudioſos honore proſequi. Hæc duo membra vt inter ſe reſpondeant, non aliter poſſum quod de contemptu dicitur accipere, quàm impios à filiis Dei contemni, & referre quam merentur ignominiæ mercedem. Verum quidem eſt, fideles, quamuis magna cum laude viuant, non tamen efferri confidentia: quin potius ſibi diſplicere, quia ſentiũt quantum adhuc ad perfectionem ſibi deſit. Sed dum expendo quid poſtulet circunſtantia loci: non tam humilitatẽ vel modeſtiam laudari puto, quàm ingenuum & ſincerum iudicium, vbi neque improbis parcitur, & virtuti debitus habetur honor. Nam adulatio quæ vitia tegendo alit, nõ minus peſtiferum eſt quàm vulgare malum. Fateor quidẽ, ſi dominentur improbi, non ita ſpernendos eſſe quin illis pareamus quantum feret officii noſtri ratio: cauendum tamen eſt ne ſeruilis aſſentatio eodem nos cum ipſis reatu implicet. Nam qui eorum ſcelera nõ modò diſsimulat, ſed etiã honore dignatur, ſibi probari quãtum in ſe eſt, oſtendit. Ideo docet Paulus Epheſ. 5. 11, ſpeciem impiæ communicationis eſſe, vbi ſcelera non coarguimus. Et certè hoc nimis peruerſum eſt, in hominum fauorem obliquè Deo illudere: quod faciunt quicunque improbis gratificari ſtudent. Quanquam non tam perſonas reſpicit Dauid, quàm delicta ipſa. Nam qui honorifice coli impios videt, ac mundi applauſu obſtinatiores reddi in malitia, ſi cõſenſum ſpõte adiungat, quid aliud quàm regnum vitiis attribuit? Væ autem qui dicunt malum eſſe bonum, & tenebras lucem, inquit Ieſaias 5. 20. Cæterùm, quòd reiectos poſuit Dauid pro turpibus & flagitioſis, etiamſi in alto honoris gradu locati ſint, non debet aſperum videri, vel coactum. Nam ſi aruſpicibus & aliis profanis vatibus repulſos vocare licuit homines nequam & perditos, licet dignitate & opibus pollerent (quemadmodum author eſt Cicero De aruſpicum reſponſis) cur cæleſtis Interpres non probroſis annumeret quicunque reprobantur à Deo? Summa igitur eſt, filios Dei liberè iudicare de cuiuſque factis, neque gratia ad prauam aſſentationem

inflecti, vt improbos in sua malitia foueant. Non vulgaris etiam virtus est, quæ proximè sequitur, honore prosequi pios homines & iustos. Nam quia sæpe sunt quasi mundi catharmata, sæpe fit vt qui sunt illis amici, passim mundi odia in se excitent. Ergo maior pars bonorum amicitiam reiicit, & contemptos iacere patitur: quod fieri non potest sine graui & atroci Dei iniuria. Discamus ergo non à censu, vel pecunia, vel fluxis honoribus æstimare, sed pietatem habere in pretio. Et certè nemo ad pietatis studium vnquam animum adiiciet, nisi qui Dei seruos reuerebitur: sicuti vicissim eorum obseruantia ad imitationem quoque incitat. *Quum iurauerit ad damnum.* Optime quadraret Græca versio, nisi puncta obstarent: quibustametsi nunquam caruerunt Hebræi, credibile tamen est non semper scribendo ab illis fuisse expressa. Ego tamen receptam lectionem sequor. Sensus autem est, fideles potius iacturam facturos, quàm vt à fide discedant. Nulla enim fidei approbatio est, vbi quisque stat suis promissis, quatenus sibi commodum esse videt. atqui nihil magis tritum est, quàm ex leui aliquo damno prætextum captare ad pacta rescindenda, simul ac quidpiam alii aliis polliciti sunt. Seorsum expendunt singuli quid sibi vtile sit: &, si grauantur promissis stare, ingeniose excogitant longè plus dãni, quàm timendum sit. Honesta quidem excusatio videtur, vbi quis conqueritur iacturam se facturum nisi à pacto resiliat. Hinc tanta perfidiæ licentia inter homines, quòd se, fide data, non vltrà obstringi putant, quàm ferat cuiusque vtilitas. Dauid ergo ista leuitate damnata, aliam in promissis constantiam à filiis Dei requirit. Hìc iam oriuntur quæstiones, Si latroni promiseris redemptionis pretium, atque ita dimissus fueris, an præstanda sit fides. Deinde, siquis indignè fraudatus fuerit, an iusiurãdum rescindere liceat. Quod ad latronẽ spectat, qui pecuniam illi afferet, in aliud incurret vitium: quia communem humani generis hostem non sine publica pernicie sumptibus suis alet. Nec verò hanc necessitatem fidelibus imponit Dauid, sed tantùm priuatis commodis sua promissa, maximè si iuramento sancita sint, præferri iubet. Vbi quis dolo malo circunuentus iurauit, tanti debet esse nominis Dei sanctitas, vt damnum potius patienter sustineat, quàm violet iusiurandum: modò tamen priuatæ vtilitatis respectu non ducatur, fraudem sibi factam detegere licebit. nulla etiã ratio impediet quo minus cũ parte aduersa placide transigat. Perperam multi Hebræi Interpretes locum hunc ad vota restringunt: quasi hortetur Dauid fideles ad implenda vota, vbi promiserint se ieiunio affligere. Nihil enim magis remotum ab illius mente: quia nõ nisi de secunda Legis tabula & mutua inter homines rectitudine disserit.

5 *Pecuniam suam non ponit in fœnore, & munus super innocentem non accipit. qui facit hæc, nõ mouebitur in seculum.*

Hoc versu fidelibus Dauid præcipit ne vel fœnore grauent proximos suos, vel muneribus corrupti, iniustis causis faueant. Quod ad prius membrum spectat, quia videtur Dauid in genere & sine exceptione dãnare vsuras omnes, nomen ipsum passim detestabile fuit. Sed quum astuti homines sibi fabricassent speciosos titulos, hoc artificio elapsos se putantes, maiore licẽtia prædati sunt, quàm si palàm & apertè fœnerati essent. Atqui Deus sophisticè & fucosis coloribus minimè vult secum agi: sed rẽ ipsam simpliciter respicit. quare nulla deterior est fœneris species, quàm iniusta contrahendi ratio, vbi mutua æquitas nõ colitur. Sciamus ergo, cõtractus omnes quibus alter ex alterius damno lucrum iniquè captat, quocunque tandem nomine vestiantur, dãnari. Quæritur tamẽ an hoc loco habẽdæ sint omnes vsuræ. Si præcise dãnentur, periculũ est ne multi in eas angustias putantes se redactos, vt quocũque se vertant, vndique immineat peccatum, ipsa desperatione audaciores facti

facti, absque delectu se præcipitent. simul verò ac quidpiam concessum fuerit, multi sibi habenas laxabunt, fœnerandi licentiam sine modo putantes sibi factam esse. Primo itaque loco admonitos esse Lectores velim, ne ingeniosi sint ad captandos fraudandi colores: nec sibi fingant quicquam esse licitum, quod aliis graue & damnosum sit. Iam quod ad fœnus spectat, vix fieri potest vt inueniatur in mũdo fœnerator, qui non idem sit rapax & iniquo turpique quæstui deditus. Itaque non immeritò olim Cato in eodem fere gradu posuit fœnerari & hominem occidere: quia huic hominum generi propositum est, alienum sanguinem exugere. Est etiam valde indignum, dum singuli laboriose victum sibi acquirunt, dum se agricolæ quotidianis operis fatigant, opifices multum sudando aliis seruiũt, mercatores non modò se exercent laboribus, sed multa quoque incommoda & pericula subeunt, solos trapezitas sedendo vectigal ex omnium labore colligere. Ad hæc scimus, vt plurimum non eos qui diuites sunt, fœnore exhauriri: sed tenues homines, qui potius ieuandi erant. Quare non abs re Deus Leuit. 25. 25, fœnerari vetuit, rationem hanc addens, Si attenuatus fuerit populus meus, non grauabis eum vsura. Videmus finem Legis, ne crudeliter opprimantur pauperes, qui potius misericordia digni erant. Quanquam autem politica fuit Lex quam Deus peculiariter Iudæis tulit: communis tamen Gentium & ætatum omnium est ista æquitas, ne miseros homines & attritos deuoremus. Vnde sequitur, sub illicito fœnore non comprehendi lucrum, quod sine cuiuspiam iniuria facit qui mutuò dat pecuniam. Nomen etiam נשך quo vtitur Dauid, à mordendo deductum, satis ostendit, vsuras, quatenus furandi & prædandi licentiã secum trahunt, damnari. Ezechiel quidem 28. 4, quoduis augmentum videtur damnare: sed non dubium est quin ad iniustas & captiosas lucrandi artes respiciat, quibus diuites egenam plebẽ rodebant. Summa hæc sit, modò cordibus nostris insculpta sit, quam Christus Matth. 7. 12 præscribit, æquitatis regula, Quod quisque sibi fieri vult, vt proximis faciat, longa disputatione de vsuris minimè opus fore. Quod postea sequitur in contextu, propriè quidem ad iudices spectat, qui mercede conducti, ius & fas omne peruertunt: longius tamen extendi potest. quia sæpe contingit priuatos quoque homines lucro corrumpi, vt suum patrocinium malis causis accommodent. Tales igitur corruptelas, quibus à vero & recto abducimur, in genere complectitur Dauid. Quidam iudicum rapacitatem notari putant, dum redemptionis pretium extorquent ab innoxiis, quos gratis iuuare debuerant: sed diuersum esse sensum ex simili Ezechielis loco patet. *Qui facit hæc.* Hæc clausula rursus admonet, nõ omnes qui se ingerunt in sanctuarium, perpetuos esse ciues Hierosolymæ, sed cũ Ismaele (cui similes sunt) eiectum iri hypocritas, & quicunque sanctorum titulo mendaciter se venditant. Quod autem Psalmus 46 toti Ecclesiæ tribuit, ad vnumquenque fideliũ hîc Dauid accommodat. Ratio illic exprimitur, quia Deus in medio Ierosolymæ habitat. scimus autem à perfidis & improbis, qui ore tantùm & labiis fictè ad cũ accedunt, lõgè remotum esse.

ARGVMENTVM PSALMI XVI.

Initio Dauid se Dei tutelæ commendat: deinde ex meditatione beneficiorum eius ad gratias agendas se accendit. Et quanquam suo cultu nihil Deo commendet, se tamen ei vni addicit, & à superstitiosis alienum fore testatur. Causam quoque adducit, quia plena & solida sit fœlicitas, in vno Deo acquiescere, qui nihil suis deesse patitur.

Michtam Dauidis — *Psalmus XVI.*

De voce Michtam non conuenit etiã inter Hebræos Interpretes. Quidam à כתם deducunt, ac si esset aureum insigne. Alii putant initium esse carminis tunc celebris & noti. Aliis potius videtur esse modulationis species: quibus ego assentior. Sequitur mox,

CVstodi me Deus, in te confido.

Precatio, qua se in Dei fidem committit. Nec verò (vt alibi sæpe) Dei auxilium in aliquo certo periculo implorat, sed in totam vitam petit sibi esse custodem: sicuti non aliter quàm sub eius præsidio tuti sumus tum in vita, tum in morte. Quod de fiducia sequitur, tantundem valet acsi nobis ore Dauidis promitteret Spiritus sanctus, Deum ad opem nobis omnibus ferendam paratũ esse, modò certa fide & stabili in eum recumbamus. non alios verò in tutelam ab eo suscipi, nisi qui se ei ex animo cõmendant. Simul tamen monẽdi sumus, Dauidem, quibuscunque malorum procellis agitatus fuerit, stetisse hac fide subnixum.

2 *Dices Iehouæ, Dominus meus es, beneficentia mea non ad te.*

3 *Sanctis qui in terra sunt & præclaris, omnis voluntas mea in ipsis.*

2 *Dices Iehouæ.* Præfatur Dauid se nihil posse Deo conferre, non modò quia nulla re indigeat, sed quia ad eum suis obsequiis promerendum nulla suppetat facultas homini mortali. Interea tamen animum colligit: & quia gratam habet Deus nostram pietatem, se vnum ex cultoribus eius fore profitetur. Porrò, vt se ad hoc officium efficacius hortetur, animam suã compellat. Est enim verbum fœminini generis, quod non nisi in animam competit. Si cui magis placeat in tempore præterito legere, Dixisti, non reclamo: quia de continuo animi sui sensu disserit, acsi dixisset, Mihi quidem penitus infixum est ac persuasum, nihil vtilitatis vel fructus ad Deũ ex me redire: Sanctis tamen me adiungam socium, vt eum laudum sacrificiis simul colamus. Duo autem hic distinctè ponuntur, Deum iure suo posse omnia à nobis exigere, quos sibi tenet in solidum obstrictos. nam herile imperium ei tribuens Dauid, se & sua omnia eius esse prædicat. Postea inopiam suam fatetur. Quanquam hoc posterius membrum duobus modis exponunt Interpretes. Nam quia עליך verti potest, Super te, quidam sensum hunc eliciunt, Deum nullis nostris beneficiis onerari, vt quicquam nobis debeat: ac beneficẽtiæ nomen passiuè accipiunt, ac si Dauid assereret, quicquid sibi Diuinitus collatum est, non prouenire ex obligatione aliqua vel merito. Sententia tamẽ (meo iudicio) latius patet, quòd homines quantũuis sedulò se impendere Deo conentur, nihil tamen præstare queant: quia scilicet ad eum vsque non pertingat quicquid in manu nostra est: non modò quia ipse nullius rei indiget, se vno contentus, sed quia nos bonorum omnium vacui & egeni sumus: nec quicquam nobis suppetit, quo simus erga eũ liberales. Ex hac tamen doctrina sequitur illud quod prius attigi, Deum nullis meritis obstringi posse, vt sit hominibus debitor. Summa est, quum ad Deum accedimus, exuendam esse omnem confidentiam. Nam si quid penes nos esse fingimus, quia præcipuam honoris sui partem ei detrahimus, non mirum est si nos repudiet. Si verò nostra obsequia agnoscimus per se nihili esse, nullóque pretio digna, hæc humilitas quasi suffitus est boni odoris, qui illis gratiam conciliet.

3 *Sanctis qui in terra sunt.* Vno ferè consensu omnes accipiunt hunc locum, acsi subiiceret Dauid, vnum hũc Dei ritè colendi modum esse, si de sanctis eius seruis bene mereri studemus. & certè quia nulla nostra beneficia ad Deum perueniunt, fideles subrogat in suum locum, erga quos se exercet nostra charitas. Hic ergo legitim[9] est Dei cultus, quum homines inter se mutuò sunt benefici. Etsi autem ad indignos quoque extendere se charitas nostra debet (sicuti Pater cælestis solem suum oriri facit super bonos & malos, Matth. 5.45) meritò tamen Dauid sanctos aliis præ-

præfert,ac in gradu altiore locat. Ego verò licet hanc doctrinam sub verbis Dauidis comprehendi non negem,longius tamen eum progredi arbitror: nēpe quòd se applicabit ad pios Dei cultores,& illis socius erit,vel comes: sicuti omnes Dei filios fraternæ cõiunctionis nexu inter se deuinctos esse oportet, vt eodem affectu & studio Patrem suũ colant.Nunc videmus,Dauidem, postquã confessus est nihil se reperire quod Deo afferat,cui se totum debet,ideo ad Sanctos animum adiicere, quia Deus à cœtu fidelium in mundo celebrari velit,& in hunc finem eos adoptauerit,vt sub auspiciis suis & Spiritus sancti ductu vnanimes agant. Docet itaque hic locus,nullum gratius Deo sacrificium esse,quàm vbi seriò animum adiicimus ad societatem fidelium: vt sancto pietatis vinculo coniuncti, fraternam beneuolentiam colamus. Hæc est Sanctorum communicatio,quæ ipsos à profanis mundi pollutionibus separat,vt sacrum sint Dei peculium.Sanctos autem qui in terra sunt, diserte exprimit, quia Deus etiam in hoc mundo illustres gloriæ suæ notas extare vult,quibus nos ad se deducat.Ac ideo fideles imaginem eius gestant,vt nos suo exemplo incitent ad cælestis vitæ meditationẽ. Eadem causa præclaros vocat,vel magnificos,quia iustitia & sanctitate, in quibus relucet Spiritus eius claritas, nihil pretiosius esse nobis debet: sicuti proximus Psalmus præcepit in pretio habendos esse qui Deum timent. Quare summa attentione obseruandi sunt nobis sinceri Dei cultores, vt nihil pluris nobis sit quàm in eorum cœtu nos aggregare.quod ita demum fiet,si prudẽter reputemus quænam vera sit præstãtia & dignitas,nec vanus mundi splendor & fallaces pompæ oculos nobis perstringant.

4 *Multiplicabuntur eorum dolores qui offerunt alieno: non libabo libamina eorum de sanguine,nec tollam nomina eorum labiis meis.*

Iam rationem definit colendi cũ Sanctis fraterni consensus, pronuntians cum incredulis & superstitiosis nihil sibi fore commune. Neque enim aliter in vnum Ecclesiæ corpus coalescimus sub Deo,quàm dum abrumpimus omnes impios nexus, disiungimus nos ab idololatris,& ab omnibus inquinamentis,quæ purum Dei cultum corrumpũt ac vitiant, integri sumus ac immunes. Huc quidẽ certum est tendere Dauidis consilium,sed in verbis variant Interpretes.Nam עצבות quidam vertunt Idola,vt sensus sit,postquam semel falsos deos sibi comminisci stulti homines cœperunt,nullum esse insaniæ modum,donec immensam deorũ turbam accumulent. Sed quia nomen hoc in genere fœminino positum legitur, potius retineo Dolores vel molestias. quãquã multiplex adhuc potest esse sensus.Nõnullis videtur esse imprecatio,acsi Dauid sancto zelo accensus,iustæ Dei vindictæ superstitiosos addiceret. Alii (quibus libentius subscribo) non mutant futurum verbi tempus: sed mihi nõ videntur satis distinctè exprimere quales molestias designet Dauid. Dicunt quidem miseros homines noua assiduè figmẽta sibi accersere in quibus se anxie torqueant: verùm ego finem simul notari puto,quòd scilicet non modò sine profectu se macerent,sed etiam miserè & infœliciter satagãt in suam perniciem. Nam quò se longius abducat ab eorum consortio,hoc axioma sumit, Adeò nihil ipsos proficere vanis suis superstitionibus,vt strenuè laborãdo,grauioribus subinde malis se inuoluant. Quis enim euentus manet miseros homines,qui sponte se diabolo mancipãt, nisi vt eos spes sua frustretur? quemadmodum Deus conqueritur apud Ieremiam,Dereliquerunt me fontem aquæ viuæ,& foderunt sibi cisternas aridas, quæ rimis vndique perfluunt.In proximo etiam membro aliqua est ambiguitas.Verbum מהר Hebræis in coniugatione Cal,significat dotare vel dare: sed quia in coniugatione Hiphil,sæpius accipitur pro currere,vel festinare, multis placuit hæc posterior interpre-

tatio, quòd superstitiosi homines cupidè festinent post alienos deos. Et certè videmus illos tanquam furore percitos, præcipites ruere: atque hunc importunum ardorem Prophetæ illis sæpe exprobrant. Itaque mihi placeret hic sensus si eum communis linguæ vsus admitteret. Cæterùm, quia notant Grammatici alium similem locum non occurrere, alteram sententiam in versione sequutus sum. Hæc verò summa erit, dum substantiam suam profundunt ac dilapidant increduli, non modò perdere quæcunque idolis suis offerunt dona, sed iram Dei in se prouocando, nouis subinde molestiis se obruere. Fortè etiã ad communem Scripturæ doctrinam alludit Propheta, quòd idololatræ spiritualis cum vero Deo coniugii fidem violando, cum idolis paciscantur. Nam Ezechiel cap. 16. ver. 33, nõ abs re Iudæis exprobrat, quum amator scortum donis alliciat, ipsos mercedem obtulisse idolis quibus se prostituerent. Optimè tamen constat simplex sensus, dum falsos deos muneribus ornant increduli, non modò sumptum perdere, sed cumulare sibi alios atque alios dolores, quia infœlix tandem erit exitus. *Non libabo libamina.* Nonnulli sacrificia ex sanguine intelligunt vel cruenta vel ex rapinis parta. Sed quoniam Propheta hìc non inuehitur in homines crudeles & sanguinarios, sed in genere fictitios ac vitiosos cultus damnat: deinde nõ simpliciter sacrificia nominat, sed designat libandi ritum: minimè dubito quin tacitè legali ceremoniæ opponat sanguinis libamen. Scimus enim gustum sanguinis tam in victu communi quàm in sacrificiis, veteri populo fuisse vetitum, quo magis à cædibus & omni sæuitia abhorreret. Rursus testantur historiæ Gentes in suis sacrificiis sanguinem libare solitas. Pronuntiat ergo Dauid se non modò alienum fore à prauis erroribus, qui idololatras seducũt, sed in externa quoque professione sibi curæ fore ne vllum det signum consensus. Eodem spectat quod continuò pòst sequitur, Non sumam eorum nomina in labiis meis. Tanto enim odio & detestationi sibi fore idola dicit, vt ab eorum nominibus, tanquam à nefando sacrilegio, sibi caueat: non quòd fas nõ sit eorum nomina proferre, quæ subinde in Prophetis occurrunt, sed quia non aliter exprimere potuit Dauid summam detestationem, qua falsos deos persequi debent fideles. Quod etiam apparet in loquendi forma qua vtitur. relatiua enim tantùm ponens, idola ipsa subticet. Quare suo exemplo præcipit fidelibus non modò vt errores caueant ac impias opiniones, sed etiam vt ab omni consensus simulatione abstineant. Palàm enim est de externo cultu eum loqui, qui vel puræ vel peruersæ religionis testimonium est. Quòd si fidelibus fas non est vllo symbolo ostendere sibi cum superstitiosis esse consensum, nõ est quòd sibi indulgeant laruati Nicodemitæ friuolo isto prætextu, occultam se fidem intus fouere, dum se Papistarum sacrilegiis adiungunt. Sunt qui *alienos, & eorum nomina* de cultoribus falsorum deorum exponant: sed Dauid potius ipsos deos (meo iudicio) intelligit. Nam hic scopus est, Quanuis superstitionum colluuie referta sit terra, & increduli in ornãdis suis idolis sine modo prodigi sint: piis tamen & sanctis abominabile semper fore quicquid illi confingunt.

5 Iehoua pars portionis meæ & calicis mei, tu sustentas sortem meam,

6 Funes ceciderũt mihi in amœnis: vtique hæreditas pulchra est mihi.

5 *Iehoua pars, &c.* Clarius nunc sententiam suam explicat. causam enim ostendit cur se ab idololatris disiungẽs, in Ecclesia Dei manere velit: & societatem errorum cum detestatione fugiens, ad purum Dei cultũ aspiret: nẽpe quia in vno vero Deo acquiescat. Nã inde misera illa inquietudo, vt phrenetico impetu huc illuc discurrãt ac vagentur cæci homines, quia vera Dei

notitia priuati sunt. Nec certè fieri aliter potest quin sæpe vacillent quicunque non sunt in Deo fundati: & qui rectam fidem non tenent, intra cuius metas se contineant, quin eos abripiat errorum impetus. Cæterùm docet hic locus eos demum rite in vera pietate edoctos esse, quibus vnus Deus sufficit. Nam Dauid partem sortis suæ & hæreditatem vocando, & calicem, se eo vno ita contentum affirmat, vt nihil appetat extra ipsum, nec prauis desideriis titilletur. Discamus ergo, vbi se Deus nobis offert, ita eum amplecti, vt omnes salutis nostræ partes ac numeros in eo quæramus. nam ex hoc fonte omnes quæ vnquam in mundo grassatæ sunt superstitiones, manasse certum est, quia superstitiosis hominibus vnus Deus non satisfecit. Atqui non aliter à nobis possidetur, quàm si portio sit sortis nostræ, hoc est, si nos sibi in totum addictos teneat, ne vlla amplius infidelitatis cura nos solicitet. Ideo Iudæos apostatas accusans, quòd post idola discurrerent, Ipsi, ipsi, inquit, sint portio tua. Quibus verbis ostendit se idolis locum cedere, nisi in solidū nobis sufficiat. Ac tres quidē similitudines ponit Dauid. nam primùm hæreditati Deum cōparat: deinde calici: tertio vindicem possessionis facit. Alludit autē ad hæreditates, quas scimus inter Iudæos Diuinitus fuisse ita distributas, vt sua quenque sorte contētum esse Lex iuberet. Iam sub voce Calicis, vel hæreditarii fundi prouentus notatur, vel (per synecdochen) ordinarius victus: acsi dixisset, Deum & proprietate & fructu suum esse. Nec superuacua est tertia cōparatio: quia plerunque contingit à sua possessione depelli iustos dominos, quia nullus eos tuetur. Deus verò ita se nobis in hæreditatem dedit, vt eiusdem virtute salua nobis maneat fruitio. Parum enim iuuaret nos semel ipso potitos esse, nisi cōtra quotidianos diaboli impetus possessionē assereret. Quod exponunt quidam, Tu fūdus es in quo sita est mea portio, mihi frigidum videtur,

6 *Funes ceciderunt mihi.* Melius cōfirmat quod iam dixit proximo versu, nempe sedato ac tranquillo animo se in vno Deo acquiescere: imò ita gloriari, vt magnificè despiciat quicquid extra ipsum optabile sibi mundus fingit. Nam honorifico elogio Deum extollens, se quicquam amplius expetere negat. Cæterùm multiplex huius doctrinæ vsus est: quia non tantùm ab omnibus superstitionum figmentis retrahere nos debet, sed etiam ab omnibus carnis & mundi illecebris. Quoties ergo nobis obrepunt quæ nos ab vno Deo abducant, ex opposito hæc sentētia occurrat, Præclare nobiscum actum esse, quòd se nobis fruēdum dederit ille qui perfectam in se continet bonorum omnium summam. Sic fiet vt nobis semper iucunda sit ac suauis nostra conditio: quia nulla beatæ vitæ parte destituitur qui Deum possidet.

7 *Prædicabo Iehouam qui mihi dat consilium: etiam noctibus erudiunt me renes mei.*

Postremò fatetur Dauid hoc quoque mera Dei gratia sibi fuisse datum, vt in tanti boni possessionem fide veniret. Nihil enim prodesset, Deum se nobis liberaliter offerre, nisi fide eum reciperemus: quando reprobos & electos communiter ad se inuitat, sed priores sua ingratitudine tāto bono se fraudāt. Sciamus ergo vtrunque prouenire ex gratuito Dei dono, quòd ipse nostra est hæreditas, & eum fide possidemus. Hoc *consilium* est cuius Dauid meminit: interior scilicet Spiritus illuminatio, ne pro carnis nostræ cæcitate, salutem ad quam nos vocat, respuamus. Vnde colligimus, non minus inscitè quàm impiē gratiā Dei lacerari, vbi eius optio vel reiectio in libero hominis arbitrio statuitur. De externa verò doctrina hic nō agi, ex verbis clarè patet: quia dicit se nocte erudiri, dū remotus est à cōspectu hominū. Deinde quū hoc dicit fieri in renibus suis, non dubiū est quin arcanas inspirationes designet. Iā vbi dicit hoc fieri noctibus, obserua numerū pluralē. Dauid enim nō fidei modò initiū adscribit Deo, sed assiduè se in eius schola pficere agnoscit, quēadmodū necesse est mentis nostræ vanitatē tota vita corrigi, accendi clarius fidei lumen, & modis

omnibus nos ad spiritualem prudentiam altius prouehi.

8 Posui Iehouam coram me iugiter: quoniam à dextris meis est, non mouebor.

9 Propterea gaudet cor meum, lætatur lingua mea: etiam caro mea habitat confidenter.

8 *Posui Iehouam.* Iterum fidem suam prædicat. nam Deum in conspectu statuere, nihil aliud est quàm tenere suos omnes sensus ligatos, ne aliò diffluant. Necesse quidē est aliis quàm carnis oculis ipsum conspicere: quia rarò apparet, nisi supra mundum conscēdimus: sed fides tamen nos coercet, ne tergum ei obuertamus. Sensus ergo est, Dauidem sic intentum fuisse & affixū Dei prouidentiæ, vt certò persuasus esset, quoties instaret aliqua necessitas, illum sibi præsto fore ad opem ferendā. Addit etiam *iugiter*, vt sciamus constāter innixum fuisse Dei auxilio, vt variis certaminibus agitatum nullus metus aliò reflectere oculos cogeret. Atque ita nos à Deo pendere conuenit, vt certò statuamus, etiam quum longissimè abesse videtur, eum nobis propinquum esse. hic conspectus efficiet ne inanibus huius mundi spectris ludamur. *Quoniam à dextris meis est.* Hoc secundum membrum disiunctim lego. nam quod alii contexunt, Posui Dominum in conspectu meo, quia à dextris mihi est, frigidū videtur, & doctrinam multum extenuat: acsi diceret Dauid se experientia metiri Dei præsentiā: quod minimè decet. Meo itaque iudicio, plena fuit hæc sententia, quòd sibi Deum præ oculis statuerit, vt se in omnibus periculis ad eum reciperet. Nunc vt alacrior sit ad bene sperandum, quid valeat Dei auxilium & paterna cura, sibi proponit: nempe vt suos quibus adest, in firmo statu cōtineat. Securus ergo est ab omni discrimine, & sibi certam salutem promittit: quia Deum fidei oculis quasi præsentem intuetur. Porrò hoc loco euertitur Sorbonicum illud commentū, fideles de perseuerantia finali dubios esse: quia Dauid gratiæ Dei fiduciam in futurum tempus clarè extendit. Et certè misera esset conditio, in singula momenta trepidare, acsi de continuo gratiæ progressu nihil nobis extaret.

9 *Propterea gaudet cor meum.* Cōmendat hoc versu incomparabilem fidei fructum, cuius passim meminit Scriptura: nempe quòd nō modò tranquilli, sed læti etiam & hilares sub Dei præsidio degimus. Scimus præcipuum beatæ vitæ caput esse εὐθυμίαν, sicuti nihil infelicius est quàm inter varias curas & pauores æstuare. Atqui impii quantūuis spiritu vecordiæ aut stuporis se inebrient, nunquā tamen vera lætitia fruuntur, nec serena mentis quiete: quin potius turbidos motus intus sentiūt, qui subinde illos perturbant, ac excutiunt torporem. Denique nemini placidè gaudere contingit, nisi qui recumbere didicit in vnum Deum, suámque salutem in eius manu reponere. Quum ergo nos innumeræ perturbationes vndique obsideant, sciamus hoc vnicum esse remedium, oculos nostros ad Deum dirigere: nec modò animos nostros placabit fides, sed pleno etiam gaudio perfūdet. quanquam Dauid non tantùm se intus gaudere affirmat, sed linguam quoque suam, imò carnem huius gaudii participem facit. Et meritò, quia fideles nō modò in arcano cordis affectu spiritua le gaudium fouent, sed lingua etiā proferunt quatenus Deum salutis suæ custodem esse gloriantur. Nomen כבוד quod propriè gloriam significat, nō dubitò hîc pro lingua sumi, sicuti Genesis 49.6. nam alioqui trimembris partitio non quadraret. Quanuis autē corpus ab incommodis & molestiis immune non sit: quia tamen non solùm animas nostras, sed etiam corpora Deus tuetur, non temere Dauid carni suæ cōmune facit hoc beneficium, vt securè habitet.

10 Quia non deseres animam meam in sepulchro: nec

ponet

pones sanctum tuum vt videat foueam.

Pergit in explicatione superioris doctrinæ: ideo scilicet nihil sibi ad plenum lætitiæ cumulum deesse, quia ab interitu sibi non metuat. Vnde sequitur, neminē verè Deo fidere, nisi qui salutem sibi à Deo promissam ita apprehendit vt mortem despiciat. Porrò notandum est, Dauidem non de certa aliqua specie liberationis restrictè loqui (quemadmodum Psal.49.16, Redemit Deus animam meam è manu sepulchri, & aliis similibus) sed æternæ salutis fiduciam certò concipere, quæ anxietate & metu eum liberet: acsi dixisset paratum sibi semper fore exitum è sepulchro, ne in corruptione maneret. Nam Deus suos ab aliquo discrimine liberans, non nisi ad breue tempus vitam illis prorogat. Quantula verò & quàm ieiuna consolatio hæc esset, paulisper respirare, donec mors tandem sine spe salutis nos absorbeat? Hinc sequitur, Dauidem fuisse ita loquutū, eo quòd se attolleret supra communem generis humani sortē. Nam quando in omnes Adæ filios lata est sententia, quia puluis sunt, redituros in puluerem, Gen.3.19, eadem sine exceptione omnes manet conditio. Quare nisi in medium prodeat Christus, qui est primitiæ resurgentium, sub putredine semper iacebunt. Vnde meritò colligit Petrus, Acto.2.30, non potuisse Dauidem ita gloriari, nisi Spiritu prophetico, & in authorem vitæ sibi promissum respexisset, qui solus hoc priuilegio ornandus erat. Hoc tamen non obstat quin Dauid iure sibi immunitatem à morte promiserit: quia Christus non sibi priuatim resurgendo immortalitatē peperit, sed nobis omnibus. Quòd autem Petrus Actorum 2.30, & Paulus 13.33, in sola eius persona impletum fuisse hoc vaticinium contendunt, sic accipe, ipsum à sepulchri corruptione fuisse prorsus & solidè exemptum, vt mēbra sua gradatim, & pro cuiusque mensura in societatem suam vocet. Nam quum Dauidis cadauer in puluerem redactū sit, aptè colligunt Apostoli ipsum à corruptione non fuisse immunem. Eadem ratio ad fideles omnes pertinet, quorū nemo à putredine intactus, vitæ incorruptibilis fit particeps. Vnde sequitur, vitæ plenitudinem, quæ in capite solo residet, guttatim solùm vel per partes ad membra defluere. Posset tamen de Christo eadem ferè questio obiici (qui & ipse in sepulchrum descendit) sed quæ ad soluendum facilis est. Notanda est enim vtriusque vocis etymologia. Sepulchrū enim שאול vocatur, tanquam inexplebilis gurges qui omnia consumit: שחת verò à corruptione. quare non tam locus hîc notatur quàm qualitas: acsi dictum esset vitam Christi à sepulchri iure fore immunem, quia ne mortuum quidem eius corpus corruptioni erit obnoxium. Porrò sepulchrum Christi viuifico Spiritus eius odore scimus perfusum fuisse, vt ei ianua foret ad immortalem gloriam. Fateor veteres tam Græcos quàm Latinos interpretes hæc verba in diuersum sensum traxisse, quod anima Christi ex inferis reducta fuerit. sed præstat in genuina illa simplicitate manere, ne ridiculi simus Iudæis. deinde ne vna argutia plures alias gignens, nos in labyrinthum coniiciat. Certè in secundo membro minime dubium est fieri corporis mentionem: atqui scimus Dauidi nihil magis esse tritum quàm idem bis repetere. נפש autem licet Latinè Anima vertamus, Hebræis tamē nihil aliud est quàm vitalis spiritus, vel ipsa vita.

11 *Notam mihi facies viā vitæ: satietas lætitiarum in facie tua, iucunditates in dextera tua semper.*

Confirmat sententiam proximi versus, modúmque explicat quo Deus à mortis seruitute eum eximet, nempe quia eius ductu, certò ad vitam perueniet. Vnde iterū colligimus quod prius dixi, hîc fideles ab extraneis & reprobis discerni q o ad perpetuum statum. nam si quis ostensam viam vitæ Dauidi fuisse dicat, quia viuendi tempus prorogatum ei fuerit, merum erit cauillum.

Nimis enī extenuatur Dei gratia, si dicamus eū suis ad pauculos tantùm annos, vitæ esse ducem: quia hoc modo nihil à reprobis differrent, quibus commune est solis lumen. Quòd si hic peculiarem Dei gratiam, quia non nisi filios suos dignatur, commendat Dauid: hæc vitæ ostensio haud dubiè ad beatam immortalitatem extenditur, imò ille demum vitæ tenet viam, qui sic Deo coniunctus est, vt in ipso, non extra ipsum viuat. Postea subiicit, Deo propitio nihil ad plenum fœlicitatis cumulum deesse. Quanquam autem Dei facies, pro aspectu tā passiuo quàm actiuo potest accipi, ego tamen vtrunque simul complector: quia ad lætitiæ causam ordine præcedit paternus eius fauor, dum nos sereno vultu aspicit: neque tamen antè nos exhilarat, quàm vicissim amabilem eius vultum conspicimus. Quin etiam hoc membro disertè exprimere voluit Dauid ad quos pertineant deliciæ, quarum plena in manu Dei reposita est copia. Quî fit enim, quum penes Deum sint amœnitates quibus totum mundum repleat, vt tristis & mortifera caligo maiorem humani generis partem occupet, nisi quia non omnes peræquè Deus serenis & paternis oculis aspicit, neque etiam omnibus aperit oculos, vt non alibi quam in ipso gaudii materiam quærant? Porrò satietas fluxis mundi illecebris opponitur, quæ postquam aliquandiu luserunt miseros homines, ieiunos tandem & famelicos relinquunt. Quantumuis enim se in voluptates ingurgitent, fastidio tamen potius lāguent quàm satiantur: deinde tēporales deliciæ non secus ac somnia euanescunt. Testatur ergo Dauid, nusquam inueniri solidum gaudium in quo acquiescant hominum mentes, nisi in solo Deo: ideóque solos fideles qui vnica eius gratia contenti sunt, numeris omnibus beatos esse.

ARGVMENTVM PSALMI XVII.

Psalmus hic continet tristem querimonam de crudeli hostium superbia. Deinde testatur Dauid, præter meritum ita se inhumaniter vexari, quia nullam illis sæuiendi causam dederit. Simul Deum vindicem implorat, vt eius manu liberetur. Etsi autem inscriptio nullum tempus designat, probabile tamen est Dauidem hic de Saule & eius asseclis conqueri.

Psalmus XVII.

PRecatio Dauidis. *Audi Iehoua iustitiam, attende ad clamorem meum: ausculta precationem meam, quæ non est in labiis fraudulentis.*

2 *A præsentia vultus tui iudicium meum prodeat: oculi tui aspiciant rectitudines.*

Initiò, causæ suæ bonitatem in medium adducit, quia promisit Deus se minimè passurum vt innoxii opprimantur, quin tandem illis succurrat. Nam quòd Iustitiæ nomen quidam exponunt Precationem iustam, mihi frigidum videtur. Potius Dauid ex sua integritate fiduciam concipiens, inter se & hostes Deum statuit quasi arbitrum, vt de causa cognoscat. Alibi enim vidimus, vbi cum peruersis hominibus nobis negotium est, licere coram Deo innocentiam nostram testari. Sed quia non sufficeret fidelibus, sibi esse rectè conscios, precationem secundo loco adiungit. Sæpe enim continget, profanos quoque homines iure gloriari de bona causa: quia tamen non agnoscunt Diuinitus mundum gubernari, subsidunt in conscientiæ suæ theatro, (vt loquuntur) ac frænum rodentes, contumaciter magis quàm constanter ferunt iniurias, quia ex fide & inuocatione Dei nullum petunt solatium. At fideles non tantùm nituntur causæ suæ bonitate, sed eam Deo tuendam commendant: & quoties aliquid contingit aduersi, confugiunt ad eius auxilium. Hæc igitur ratio est contextus, vt Deus si Dauidem cognoscat iuste & sine

noxa officio fuisse perfunctum, ideóque iniquè vexari ab hostibus, eũ respiciat: præsertim quia fretus eius auxilio bene sperat, & interea syncerè ipsum precatur. Per *clamorem* & *precationem* idem significat: sed vox Clamoris & eiusdẽ sententiæ repetitio ad vehementiam notandã valent. Porrò quia hypocritæ se magnificè iactãt, & in fiduciæ signũ vocẽ tumultuose efferunt, negat Dauid se dolosè loqui, hoc est fumos obtendere tegendis suis delictis, sed ingenuè prodire in conspectum Dei. Ergo hac precandi forma Spiritus sanctus nos ad studium rectè viuendi instituit, vt si qui nobis infensi sint, gloriari liceat nos extra culpam esse. Deinde quoties improbi nos oppugnant, idem Spiritus ad præcandum nos inuitat: quia si quis bonæ conscientiæ testimonio fretus, preces negligat, Deum fraudat legitimo suo honore, iudicandi munus ei non deferens. Discamus præterea, vbi ad Deũ accedimus, fucosè agendum non esse: quia tota rhetoricæ nostræ gratia corã Deo mera est simplicitas.

2 *A præsentia vultus tui.* Ad verbum est, Ab ante faciem tuam, vel Coram facie tua: quibus verbis intelligit Dauid, nisi Deus exurgat vindex, ius suum calumniis obrutum latere, séque pro damnato haberi. Tacitè enim mendaciorum tenebris opponitur Dei cognitio: acsi dixisset se non alium expetere iudicem quàm Deum, nec fugere eius tribunal, quia & cor purum & bonam causam afferat. Eodem spectat quod mox subiicit de aspectu. Neque enim Deum cæcitatis insimulat: sed tantùm precatur vt re ipsa ostendat, minimè se conniuere ad hominum scelera, vel súsque déque habere miseros homines qui præter meritum malè tractantur. Iudicii nomen quidam nimis restrictè pro iure regni promissi accipiunt, acsi peteret se Dei manu in solio locari, quia & ab ipso Rex electus erat, & eius auspiciis ac nomine per manũ Samuelis vnctus. Sed nõ dubito quin multis ac variis iniuriis oppressus, in fidem ac patrociniũ Dei se conferat.

3 *Probasti cor meum, visitasti nocte: examinasti, non inuenies: cogitatio mea non transibit os meum.*

4 *Ad facta hominum, in verbo tuorum ego custodiui vias dissipatoris.*

3 *Probasti cor.* Quidam præteritum tempus in primis tribus verbis loco futuri positum existimant: rectius ac magis perspicuè ita resoluunt alii, Si cor meum probes, ac visites nocte, & penitus examines, non reperietur vlla fallacia. Cæterùm vt nihil mutetur, non malè sensus quadrabit hoc modo, Tu Domine qui arcanos omnes cordis mei sensus tenes, sicuti tuum est probare homines, optimè nosti me non esse duplicem, nec quicquam fraudis intus alere. Certè consilium Dauidis ambiguum non est. quia enim perperam falsa inuidia grauatus, nullam apud homines æquitatem impetrare poterat, prouocat ad Deum iudicem: sed ne temerè id faciat, serium examen sibi indicit, quia externa specie non fallatur Deus, cuius proprium est occultos cordis recessus excutere. Tempus noctis in Dei visitatione exprimit, quia vbi quis subductus est ab hominum oculis, clarius videt quæ alioqui laterent vitia: sicuti rursum hominum conspectus pudore vitia nostra obducit: acsi dixisset, Domine, quum noctis tenebræ conscientiam sublatis integumentis magis aperiãt, & tunc sine testibus & arbitris liberius se proferãt affectus, si eo articulo me examines, nihil in corde meo reperietur perfidiæ. Hinc colligimus quanta fuerit Dauidis synceritas, qui seipsũ intus colligẽs, tã intrepidè se Dei iudicio explorãdũ permittit. Nec verò se ab externis tãtùm criminibus purgat, sed etiam ab omni clandestina malitia: quod scilicet ingenuè præ se tulerit quæ agitabat in animo. Nam cogitare nostrum dicitur *os transgredi*, quum fallendi causa aliud versat animus, quàm lingua affirmet. quanquam זמתי potest in

malam partem accipi pro captiosis & fallacibus consiliis.

4 *Ad facta hominum.* Variè hūc versum exponunt Interpretes. Quidam enim ב pro Contra sumi putantes, vertunt: Ad facta hominum, quæ contra verbum tuum perpetrant. sed ego aliis potius assentior, qui hic rectum iudicium laudari dicunt, quod ad præscriptū verbi Dei exigitur. Sunt enim qui solertia præditi, sedulò quidem obseruant facta hominum, sed non secundum verbum Domini. Nondum tamen plenum huius loci sensum tenemus. adhuc enim videndum est quasnam *vias* dicat *dissipatoris.* Videtur quibusdam suos sodales notare, qui statim ad rapinas, prædonum more volassent, nisi eos compescuisset: vtpote qui ad vltima redacti, desperatione erant audaces. Scimus enim quàm acris sit stimulus necessitas. Verùm illa etiam expositio videtur mihi coacta: potius itaque ad hostes refero. Iam & in verbo Obseruandi, variant Interpretes. Quidā enim ita accipiunt, quasi Dauid se proteruis hominibus & per scelera grassantibus, strenuè opposuerit. Alii, quòd intentus fuerit ad discrimen recti & iniqui, vt sibi caueret à malis exemplis: quæ autem videret verbo Dei congruere, illa imitaretur. Atqui non dubito aliam fuisse Dauidis mētem, nempe quòd testari voluit, quantumuis eum improbi homines ad malum impellerent, se tamen retētum fuisse Dei verbo, ne vi & iniuriis certaret, vel malum pro malo rependeret. Dicit igitur, qualiacunque fuerint opera hominum, se ita semper addictum fuisse verbo Dei, & quasi ab ore eius pependisse, vt sibi licitū minimè putaret, quanuis esset prouocatus iniuriis, parem mercedem hostibus referre. Scimus quàm dura sit hæc tentatio, & ad vincendum difficilis, non respicere qualiter se nobiscum gerant homines, sed quid Deus vetet aut iubeat. Nam qui ad æquitatē propensi sunt, vt prodesse omnibus studeant, neminem verò lædere velint: vbi sunt lacessiti, prorumpunt cæco impetu ad vindictam: præsertim vbi videmus ius & fas omne peruerti, talis confusio nos excæcat, vt non dubitemus vlulare cum lupis. Ergo exemplo Dauidis, hæc nobis optima erit moderationis ratio, vbi nos suis maleficiis hostes ad nocendum stimulant, oculos in verbum Dei coniicere. Ita enim fiet vt nunquam cæcutiant mentes nostræ, quin sibi caueant à viis peruersis: quia Deus non tantùm præceptis suis affectus nostros frænabit, sed promissionibus quoque ad patiētiam erudiet. Neque enim tantùm nos vetando prohibet à maleficiis, sed vindicem nostrum se fore pronuntians, simul admonet vt demus locum iræ.

5 Sustenta gressus meos in semitis tuis, ne labantur plantæ meæ.

6 Ego inuocaui te, certè exaudies me Deus: inclina aurem tuam mihi, audi sermonem meum.

5 *Sustenta gressus.* Si Dei semitas accipimus pro Legis præceptis, sensus clarus erit, nempe quòd Dauid licet verè gloriatus sit se inter grauissimas tentationes constanter iustitiam coluisse puro animo, propriæ tamen infirmitatis sibi conscius Deo se regendum tradat, sibíque dari petat perseuerandi gratiam: acsi dixisset, Sicut hactenus te duce in recto cursu perrexi, ita in futurum tempus retine gressus meos, ne labantur. Et certè vt quisque maximè excellit, sibi à præcipitio metuere debet. Hæc enim Satanæ astutia est, ex virtute fabricare carnis confidentiam quæ torporem inducat. Quanquam autem hūc sensum non prorsus repudio: probabilius tamen mihi est, Dauidem hìc felicem à Domino successū precari: ac si dixisset, Domine quādo vides me integritati fuisse deditū, ita me guberna vt omnibus appareat te meum esse custodem, nec me sinas hostium libidine deiici. Ita per Vias Domini intelliget non doctrinam qua vita nostra regitur, sed virtutē qua nos fulcit, ac præsidium quo nos

nos cõseruat: nec tantùm ideo sic vocat, quòd omnes euentus in eius sint manu: sed quia vbi curam nostri habet, fluunt omnia nobis commodè. Quum addit, *ne labantur plantæ meæ*, significat singulis momẽtis multos casus aduersos instare, & periculum esse ne pereamus, nisi nos Dei manus sustineat.

6 *Ego inuocaui.* Verbum hoc præteriti temporis continuum actum designat, ideóque præsens tempus complectitur. Si particula כי hoc loco est causalis, sensus erit, Dauidem inde sumpsisse precandi fiduciam, quia fretus Dei promissione, vota sua nõ fore irrita sperabat. Nisi forte magis placeat mutare tempus verbi (sicuti quidam faciunt) hoc sensu, Orabo, quia expertus sum hactenus preces meas abs te fuisse exauditas. Ego tamen quod mihi visum est simplicius, elegi: Dauid enim, meo iudicio, hîc se bona spe ad Deum inuocandum hortatur & animat: acsi dixisset, Quum ego te inuocem, certè ô Deus, vota mea non spernes. Mox tamen postulat sibi concedi quod dixerat se sperare.

7 *Mirifica misericordias tuas seruator sperantium ab his qui se efferunt contra dexteram tuam.*

8 *Custodi vt pupillam filiam oculi, in vmbra alarum tuarum absconde me.*

9 *A facie impiorum qui me perdere conantur, inimicorum meorum qui in anima obsident me.*

7 *Mirifica misericordias.* Quoniam verbũ הפלה nunc admirabilem vel eximium reddere, nunc segregare significat, vterque sensus præsenti loco non malè conueniet. Nam (vt dicitur Psal. 31.20) bonitas Dei recondita est eius cultoribus instar peculiaris thesauri, vt eã opportunè depromat etiam in vltimo desperationis articulo. Ergo si vertere placeat, Segrega, sensus erit, vt Deus illam gratiæ speciem, qua solos electos dignatur, erga seruum suum Dauidem proferat. Nam quum promiscuè in discrimen coniiciat bonos & malos, diuerso exitu tandem probat se non confuse miscere paleam tritico, quia suos separatim colligit. Dauid tamen (meo iudicio) quia videbat nonnisi raro & insolito modo se posse liberari, ad mirificam Dei virtutem confugit. Nam qui putant eum optare vt Deus persequutoribus gratiam suam arceat, nimis violenter contextum torquent. Porrò hac circunstantia, periculi magnitudo exprimitur: quia alioqui satis fuisset vsitato & vulgari modo Dauidem iuuari, sicuti suos quotidie Deus fauore suo prosequi, & auxilio suo tueri solet. Coegit ergo eum grauissima anxietas miraculum in sua salute expetere. Elogium quo hic ornatur Deus, ad spem impetrandi facit. nam quum sibi Deus seruandi partes asserat quotquot in ipso confidunt, meritò Dauid qui vnus erat ex illorum numero, salutem promittere sibi potuit. Ergo quoties ad Deum accedimus, primũ nobis in mentem veniat, quia non frustrà vocatur Deus sperantium seruator, modo in eius gratiam recumbat fides nostra, minimè timendum esse quin paratus sit ad opem nobis ferendam. Quòd si clausæ sint omnes viæ, simul etiam in mentem veniat, penes ipsum esse incredibiles auxiliãdi modos qui eius potentiam melius illustrent. Cæterùm quia participium Sperantes, sine adiectione ponitur, quidam interpretes cum fine versus coniungunt, acsi inuersus esset verborum ordo. Sic ergo resoluunt, Seruator sperantium in dextera tua ab iis qui insurgunt. Sed quia hoc durum est, expositio verò quàm attuli, melius fluit, & magis est recepta, eam sequamur. Vno itaque complexu Deo tribuit suos tuẽdi & seruãdi munus cõtra omnes impios qui ad oppugnãdã eorũ salutem insurgunt. Dicuntur autem se efferre cõtra Dei manum, quia molestiã piis quos Deus seruandos suscepit, inferendo aperte bellum ei intentant. Atque hæc sententia doctrinam continet apprime vtilem, violari Deum in nostra perso-

na, quia se nostræ salutis custodem semel professus, quoties iniustè oppetimur, manum suam pro clypeo opponit. Atque huc spectãt duæ similitudines quas Dauid subiunxit de pupilla oculi & auium pullis. Nam quum Deus exprimere volens quantam curam suorum habeat, se gallinæ & aliis auibus similē faciat, quæ fouendis & tegendis suis pullis alas extendunt: ac pronuntiet sibi nō minus charos esse quàm est hominibus oculi pupilla, pars tenerrima corporis: sequitur, bellum contra ipsum moueri quoties ad lædendos fideles consurgitur. Nam quum hæc præcandi forma à Spiritu sancto dictata sit, promissionem in se continet. Incredibilis verò Dei bonitas, quòd se eousque demittit, & quodammodo transformat, vt fidem nostrã supra omnes carnis sensus extollat.

9 *A facie impiorum.* Iterum hostes suos accusans, gratiam Dei ab innocentiæ suæ commendatione sibi conciliat: simul tamen conqueritur de ipsorum sæuitia, quo Deus ad auxiliandum propensior sit. Dicit enim primò, vastandi & perdendi libidine ipsos ardere. Deinde addit se obsideri in anima: quo significat, non alio pretio quàm morte sua cō tentos fore. Itaque quò plus terroris nobis incutit hostium crudelitas, eò etiam magis precandi studium acuere debet. Quanquam autem monitore opus non habet Deus, hic tamen est precationis vsus & finis, vt fideles dum sua mala & solicitudines exonerant in Dei sinum, certò statuant suas necessitates ab ipso respici.

10 Adipe suo se clauserunt, ore suo loquuti sunt cum superbia.

11 In vestigiis nostris nunc circūdederunt me. oculos suos posuerunt ad deprimendum in terram.

12 Similitudo eius vt leonis expetit ad rapiendum, atque vt catuli leonis habitantis in occultis.

10 *Adipe suo.* Siquis vertere malit vt faciunt alii, Adipem suum clauserunt, eodem redibit sensus. Nam quòd Hebræi quidam exponunt, Adipe refertos, quia impeditum erat eorum guttur, caruisse libera voce, nimis dilutum est. Ego verò per vocem Adipis, fastū quo non secus ac pinguedine turgebant, notari existimo. Est autē concinna metaphora, pectus eorum ferocia non secus ac pinguedine fuisse obturatum. Neque tamen nego, conqueri Dauidem, opulentia & deliciis fuisse inflatos: sicuti impios videmus, quo pinguius saginantur, magis contumeliosè superbire: sed interius vitium hîc puto describi, quòd scilicet confidentia vndique stipati, se & ab omni humanitate subducūt. eius deinde signum in lingua extare dicit. Summa igitur est, intus superbia tumere: neque verò eam dissimulare, dum verborum ampullas proiiciunt. Nam in Ori, nomine hic non est pleonasmos, vt sæpe alibi: quia intelligit Dauid, palàm & plenis buccis efflare contumelias, quæ testes sunt eorum superbiæ.

11 *In vestigiis nostris.* Confirmat quod prius dixit de furiosa nocendi libidine, qua flagrabant hostes. dicit enim tam crudeliter fuisse intentos ad machinandum exitium, vt quòcunque deflecteret, non desinerent à tergo instare. Quum dicit Gressus nostros, haud dubiè suos comites complectitur, quanquam statim ad se vnum redit: nisi quis fortè alteram lectionem magis probet, quia nonnulli codices habent סבונו plurali numero. Sed in eo parū est momēti. simpliciter enim conqueritur Dauid, nisi Deus è cælo manum porrigat, iam sibi nullum effugium restare, quia simulac pedem mouit, insectãtur hostes, gressusque omnes obseruant. Per aduerbium temporis Nunc, significat non solùm in præsenti periculo se versari, sed singulis momentis, quancunque in partem se vertat, gressus suos ab ho-

hostibus insisti & vrgeri. Posterius mẽbrum ita exponunt quidam, acsi venatoribus hostes conferret Dauid, qui oculis in terram deiectis, taciti prædæ inhiant. Gestum ergo notari putant in oculis deorsum fixis. Et certè fraudulenti homines sæpe ita composito sũt vultu. rectius tamen intelligunt alii hac figura notari continuum & infatigabilem ardorem quo feruntur impii ad euertenda omnia. Ponere itaque oculos, nihil aliud erit quam applicare totũ suum acumen. & conatus intendere. Quod autem sequitur, Ad deiiciendum in terram tantundem valebit atque adprosternendum. Nam impii, quasi stante mundo sibi concidere necesse esset, totum humanum genus euersum cuperent: ideóque ad omnes prosternendos strenuè secomparant. Id similitudine amplificat proximus versus, vbi dicũtur similes esse leonibus & catulis leonũ. Tenẽda autẽ illa ratio est, quo insolentius cõtra nos sæuiũt impii, propiorẽ nobis esse Dei manũ vt eorum truculẽtiæ se opponat: cuius hæc propria laus est, feras & sanguinarias belluas compescere. Lustra, vel occultas latebras ideo nominat, quia hostes eius variis lædendi artibus pollebant: & facultas etiam ad manum erat, vt difficile esset resistere.

13 *Surge Iehoua, præueni faciem eius, prosterne eum: eripe animam meam ab impio, gladio tuo,*

14 *A viris manu tua Iehoua, à viris qui sunt à seculo: quorum portio est in vita, quorum ventrem imples bonis tuis reconditis: saturantur filii, & residuum suum dimittunt paruulis suis.*

Quò violentius premebatur Dauid subitum quoque Dei auxilium implorat: *faciem* enim pro rapido impetu accipit, ad quem arcendum summa festinatione opus erat. Quibus verbis docet Spiritus, vbi iam mors se propè ostentat, Deum præsentibus remediis esse instructum, quæ momento interponere poterit. Nec tantùm liberãdi partes tribuit Deo, sed ad impios conterendos simul armat potentia. Quanquã eorum deiectionẽ non optat, nisi quatenus humiliari necesse fuit, vt à maleficiis cessarent: quemadmodum ex sequenti membro colligimus, vbi iterum postulat animã suam eripi. facilè enim passus esset integros stare, nisi viribus suis iniustè & crudeliter abusi essent. Sciamus ergo Deum suis consulere, dum impios euertit, frangítque ipsorum robur: vt scilicet ab exitio liberet innoxias animas. Cæterùm quod Interpretes appositiuè legunt Ab impio, qui gladius tuus est: Itẽ, A viris qui sunt manus tua, mihi nõ probatur. Fateor quidem, vndecunque proueniant mala, nos Dei manu castigari, impiósque esse eius flagella, atque hoc aptissimum esse patientiæ argumẽtum: sed quia modus loquendi hoc loco esset asperior, deinde precationi non admodum quadraret, aliam expositionem libentius amplector: nempe vt Deus gladio suo ipsum eripiat, viros quorum nimis diuturna fuit potentia & fœlicitas, manu sua percutiat. Gladium enim Dei humanis subsidiis opponit: acsi diceret, nisi Deus prodeat ipse vindex, gladiúmque suũ exerat, nullam spẽ liberationis reliquam esse. Quod proximo versu sequitur, A viris manu tua Domine, à viris qui sunt à seculo: ita contexo, Domine vindica me tua manu, vel ope cælesti, à viris, à viris inquam, quorum tyrannis nimis diu viguit, & quos nimis diu in prosperitatis suæ fæcibus residere passus es. Hæc autem repetitio emphatica est: quia Dauid indignitate retentus, primò suspendit sententiam: deinde collecto spiritu, qua de re angatur, exponit. Cæterùm quia numero singulari nuper vsus fuerat, iam declarat complures sibi esse infestos, & quidem validos ac potentes: vt nulla nisi à Dei ope spes superfit. Particula A seculo, variè exponitur. Quidam vertunt, Tempo-

rales, acsi negaret Dauid eorum statum fore durabilem: quod minimè consentaneum videtur. Alii sic vocari putant qui penitus mundo sunt dediti, ac nihil nisi terrenum sapiunt. Itaque secundum eos, Dauid brutis animalibus hostes suos comparat: atque huc quoque referunt quod proximè sequitur, Partem eorum esse in vita: quia scilicet spiritu vacui, bonisque caducis affixi, supra mundum non conscēdunt. Portio enim cuiusque dicitur, in quo suam quisque fœlicitatem locat. Sed quum חלד Hebræis seculū, vel humanæ vitæ cursum significet, non dubito quin Dauid queratur hostes suos viguisse vltra iustum tempus. Nam vt tolerabilis sit ad exiguum tempus impiorum proteruia, eos tamen, dum contra Deum lasciuiunt, stabiles manere absurdum est. Atque hunc sensum confirmat præpositio מ qua exprimit Dauid, non à triduo duntaxat, vel nuper emersisse, sed iam à seculo durasse eorum fœlicitatem, quam momento euanescere oportuit. Nisi fortè à seculo eos denominet, quia rerum potiuntur inter homines, honoribus & copiis exultant: acsi in eorum tantùm gratiam conditus esset mundus. Quod verò dicit, portionem eorum esse in vita, sic interpretor, ab omnibus incommodis esse immunes, ac deliciis affluere, adeóque à communi sorte esse exemptos: sicut vicissim miseri hominis portio in morte esse dicitur. Hoc ergo minime consentaneum esse dicit, impios volitare lætos & alacres extra mortis metum, sibique quasi iure hæreditario vendicare quietam ac beatam vitam. Eodem spectat quod mox adiungit Dauid, Deum bonis suis abditis farcire eorum ventres: vt certè videmus eos non tantùm cōmuni luce, & spiritu, alimentis, & reliquis commoditatibus promiscuè frui, sed lautius sæpe ac splendidius tractari à Domino, acsi præ aliis delicatos filios in gremio foueret. Itaque abscondita Dei bona vocantur raræ & magis exquisitæ lautitiæ. Dura hæc tentatio est, si quis Dei fauorem à terrena fœlicitate æstimet. itaque non mirum est hac circunstantia vehementer fuisse turbatum. Sed meminerimus ex pia querimonia leuationem eum petere, non autem obstrepere Deo, vt nos quoque eius exemplo gemitus nostros discamus in cælum dirigere. Quidam subtilius exponunt, vocari abdita Dei bona, quæ impii ipsi cum stupore vorant, vel quia nō apparet ratio cur tam liberaliter sua bona Deus in ipsos profundat. Sed illa quam attuli expositio, vt simplex ac genuina est, alias per se satis refellit. Vltimus gradus est, quod continua successione diuitias suas ad filios & nepotes vsque transmittunt. Nam quū ex filiis Dei non sint, quibus promissa est hæc benedictio, sequitur in diem mactationis eos saginari, Ideóque finis querimoniæ est, vt maturè vindictā suā exerat Deus, quando tandiu abusi sunt eius indulgentia.

Ego in iustitia videbo faciem tuam: satiabor quum euigilauero effigie tua.

Postquam anxiè molestias quæ ipsum vrebant & torquebant, coram Deo exposuit, ne tentationum mole obruatur, alis fiduciæ se attollit in serenam trāquillitatem, in qua res legitimo suo ordine compositas videat. Nam hîc primùm tacita comparatio est inter statum bene ordinatum, vbi Deus suo iudicio restituet quæ nunc confusa sunt, & turbulentam caliginem, quæ tacente Deo faciémque suam occultante, mundum occupat. Nam Dauid inter illas quas retulit, afflictiones, videri poterat in æternas tenebras demersus: impii enim prospera fortuna, honoribus & diuitiis florentes, videntur Deo propinqui. Atqui Dauid superbæ ipsorum iactantiæ insultat: & quanuis in speciem procul à Deo sit reiectus, sibi tamen familiarem eius conspectum promittit. Pronomen *Ego* emphaticum est: acsi dixisset suas ærumnas & probra non fore obstaculo quominus ex paterno Dei amore plenam lætitiam rursum percipiat. Nam & hoc notandum est, hoc vno contentum esse ad summam beatitudinis, si Deum sibi propitium sentiat, quo aduerso impii frustra se fœlices imaginantur.

Dei

Dei enim conspectus nihil aliud est, quam paterni fauoris sensus, quo nos non modò exhilarat, abstersis nostris doloribus, sed in cælum vsque rapit. Iustitiæ nomine significat se bonæ conscientiæ mercede nequaquam frustratum iri. Quandiu enim cruce & miseriis suos humiliat Deus, mundus eorum simplicitati petulanter illudit, acsi temere & stultè puritati studerent. Cum hoc ludibrii genere Dauid nunc luctatur, sibíque repositum pietatis fructum esse asserit, modò ab obedientia iustitiæ Dei non discedat: quemadmodum Iesaias cap.3. ver.10, fideles hortatur vt se hac persuasione sustineant, Iusto bene erit. Neque tamen ideo salutis suæ causam ascribit operibus, quia non disputat quibus meritis recipiendus sit in Dei gratiam: sed tantùm hoc statuit, operā non perdere quicunque Deum colunt: quia vtcunque ad tempus faciem ab illis suā subducat, opportunè lucidum eius conspectum tandē restituit. *Satiabor.* Argutè quidam Interpretes magis quàm propriè ad vltimam resurrectionē hoc restringunt, ac si Dauid spem beatæ lætitiæ differret, ac desiderium suspenderet vsque in futuram vitam. Et satietas quidem hæc de qua loquitur, nō ante vltimum Christi aduentum suis omnibus numeris cōstabit, fateor: sed quia Sancti, vbi Deus amoris sui notitia eos irradiat, in hac luce acquiescunt, meritò hanc pacē Dauid, vel gaudium Spiritus, societatem vocat. Nam etsi impii sua abundantia crepent: quia tamen inexplebilis est eorum cupiditas, vel quia vento pascuntur, vel quia attoniti, bona sua non sentiunt, vel quia diris conscientiæ tormentis laborant, nunquam animis sunt sedatis & tranquillis, sed inter cæcas agitationes æstuant. Vna est igitur Dei gratia quæ nobis sufficit, ne intempestiuis desideriis huc illuc raptemur. Itaque non dubito quin Dauid ad inanes mundi lætitias alludat, quæ nihil quàm appetitus irritant: vt non alios solido gaudio frui ostendat, nisi quibus vnus Deus satisfacit. Quia autem ad verbum Hebraice dicit, Satiabor in euigilando faciem tuam, vel facie tua: nonnulli priorem sensum magis probātes, euigilare faciem Dei vel expergisci intelligunt, quum lumen gratiæ eius quod prius nebulis obductum erat, emergit. Verùm mihi aptius videtur, referre verbum Euigilandi ad Dauidem, vt tantundem valeat ac respirare à tristitia. Etsi enim stupore nunquam fuerat oppressus, fieri tamen non potuit quin post longam fatigationem quasi sopitus iaceret. Neque enim omnes conflictus tam animose sustinent ac repellūt Sancti, quin pro carnis infirmitate languescant ad tempus, vel tanquam offusis tenebris expauescant. hanc igitur perturbationem Dauid sopori comparat. Vbi autem iterum affulserit Dei fauor, se recepto vigore tranquillum fore dicit. Verè quidem dicit Paulus, 2. Corinth. 5.7, quandiu in mundo peregrinamur, per fidem incedere, non per aspectum: sed quia nihilominus effigiē Dei non tantùm in Euangelii speculo, sed in tot documentis gratiæ eius quotidie cernimus, se quisque à torpore excitet, vt nos satiet spiritualis fœlecitas, donec facie ad faciem se nobis fruendum exhibeat Deus.

ARGVMENTVM PSALMI XVIII.

Scimus per quas difficultates, & quàm ardua obstacula Dauid ad regnum peruenerit. nam vsque ad mortem Saulis exul & profugus, trepide vitam inter multas mortes protraxit. Deinde quum Deus iam eum sua manu in solio locasset, exceptus fuit intestinis discordiis: & quū potentior esset aduersa factio, parum sæpe abfuit ab interitu. Hostes verò externi eum ad senium vsque duriter exercuerunt. His malis, nisi Dei virtute adiutus, nunquam superior fuisset. Multas ergo & insignes victorias adeptus, non sibi (vt solent profani homines) triumphum canit: sed Deum illarum authorem iustis encomiis celebrat. Psalmus ergo hic initium est, quo magnificè Dauid tam in regno suo auspicando, quàm in tuendo eius statu admirabilem Dei gratiam extollit. Deinde ostendit in regno suo adumbratam fuisse regni Christi imaginem, vt statuant fideles, quantumuis inuito & reluctante toto mundo, Christum inuincibili Patris potentia semper fore victorem.

Psalmus XVIII.

PRæfecto, serui Iehouæ Dauidis, qui recitauit Iehouæ verba Cantici huius, die quo eum Iehoua eripuit è manu omnium hostium eius, & è manu Saulis.

Non parum ad rem facit temporis notatio, vt sciamus Dauidem rebus pacatis non luxuriasse in ebria lætitia: sicuti profani homines, vbi data est illis à malis relaxatio, excussa beneficiorum Dei memoria, vel se immergunt in crassas voluptates, vel cristas erigunt, vel iactantiæ suæ fumis Dei gloriam obscurant. Refert enim Sacra historia, quum iam ætate fere consumptus esset, defunctúsque omnibus molestiis quietus sederet, cecinisse hoc canticum Domino, 2. Sam. 22. capite. Conuenit etiam inscriptio hæc, quam non temere fuisse appositam, ex istis rationibus colligimus. Tempus verò designat, postquam eum Deus eripuerat ab omnibus inimicis, vt sciamus tunc prorsus tranquillã fuisse regni possessionem, & non semel, neque in vno tantùm hostium genere Deum illi opem tulisse, quum subinde renouarentur certamina, finis vnius belli, initium esset alterius: imò sæpe multiplices copiæ aduersus eum surgerent. Vix enim quisquam alius reperietur à mundo creato, quem tam variè exercuerit Deus. Sed quia eum crudelius quàm reliqui omnes, maioréque furore & pertinacia Saul persequutus fuerat: ideo diserte exprimitur eius nomen, quũ prius generalis facta esset omnium hostium mentio. Neque enim postremo loco ponitur quasi esset recentior, qui iam ante annos circiter triginta mortuus erat, à cuius morte complures exteros hostes debellauerat ipse Dauid, & coniurationem filii Absalom extinxerat. Quia ergo apprimè hanc esse memorabilem Dei gratiam nouerat, quòd per tot annos ab innumeris mortibus elapsus esset: imò quot fere dies sub regno Saulis transegerat, totidem se miraculis fuisse Diuinitus redemptũ, nõ sine causa præcipuè huius liberationis historiam celebrat. *Seruum Dei* se nominans, de sua vocatione haud dubiè testari voluit: acsi negaret se temere inuolasse in regnũ, sed tantùm Dei oraculo paruisse. Hæc autem in tot procellis maximè necessaria fultura: imò in naufragiis hic vnicus portus fuit, sibi de cælesti mãdato probè esse consciũ. Nihil enim in rebus aduersis homine miserius, si ingenii sui motu discrimen subiit. Optimo itaque cõsilio Dauid testatũ esse voluit, se neque ambitione fuisse impulsum ad hæc certamina, quibus grauiter perculsus fuit, neque malis artibus præter fas quicquã tentasse: sed præluxisse Dei mãdatum. Quod nobis cognitu nõ parum vtile est, ne immunitatẽ speremus ab omni molestia, vbi sequimur vocãtẽ Deũ: sed nos potius ad duram militiã paremus. Ergo Serui nomẽ ad publicũ munus hoc loco (vt sæpe alibi) refertur: sicuti quũ Prophetæ & Apostoli se Dei seruos vocãt. acsi diceret se non esse Regem à seipso creatũ, sed Diuinitus electũ. Interĩ digna obseruatu est eius modestia, quòd tot victoriis nobilis, tot gentium domitor, tanta dignitate & opulentia præditus, non alio quàm serui Dei elogio se insignit: acsi hoc omni mundi præstantia magis honorificum censeret, fideliter munus à Deo iniunctum obiisse.

2 *Et dixit, Diligam te Iehoua fortitudo mea.*

3 *Iehoua petra mea, munitio mea, & liberator meus: Deus meus, rupes mea, sperabo in eo clypeus meus, & cornu salutis meæ, refugium meum.*

2 *Et dixit.* Ego hîc vel syllabas, vel paucas voces curiosius non persequar, in quibus ab hoc Psalmo differt Canticum illud quod 2. Sam. refertur. Tãtùm si quod maioris momẽti occurret discrimen, suo loco perstringam: sicuti notabilis est huius sententiæ omissio, Diligam te Domine fortitudo mea. Porrò, quia verbum רחם non nisi in coniugatione Pihel Scriptura vsurpat

pre-

pro Diligere: hîc autẽ positũ est in cõiugatione Cal, Hebræi quidã interpretãtur Misericordiã quærere, acsi dixisset Dauid, Domine quãdo te misericordẽ sum toties expertus, perpetuò in tuas misericordias recumbã. atque hæc quidẽ expositio non male quadraret: nolui tamẽ ab altera magis recepta discedere. Notandum verò est, amorẽ Dei tãquã præcipuum pietatis caput hîc poni: quia nulla re melius colitur Deus. Fateor quidẽ Reuerentiæ nomine magis exprimi quem illi debemus cultum, vt in suo gradu emineat eius maiestas: sed quia nihil magis requirit quã vt omnes cordis nostri affectus possideat, nullum ei præstãtius sacrificium est, quàm vbi liberalis & spõtanei amoris vinculo nos sibi deuinctos tenet: sicuti vicissim nusquam melius, quàm in gratuita bonitate, eius gloria refulget. Ideo Moses Deut. 10. 12, summam Legis colligere volens, Nunc, inquit, Israel quid à te petit Dominus Deus, nisi vt ipsum diligas? Quanquam simul ostẽdit Dauid, se nõ ita affixum esse Dei beneficiis, vt in authorem sit ingratus. quod vitium omnibus seculis fuit nimium vulgare. Et hodie videmus vt maior pars mũdi, neglecto vel posthabito Deo, suauiter in eius donis se oblectet. Dauid autem ne in hanc ingratitudinem incidat, his verbis quasi nuncupat solẽne votum, Domine, quia tu fortitudo mea es, sincero amore tibi addictus ero.

3 *Dominus petra mea.* Quòd multa elogia congerit quibus Deum ornet, nõ est superuacuũ. Scimus enim quàm difficile sit mentes & corda hominum tenere Deo addicta. Nã vel Deum sibi nõ sufficere imaginantur, vt semper alibi subsidia requirant: vel primo quoque tẽtationis impulsu ab eius fiducia excidunt. Dauid ergo varios seruãdi modos Deo tribuẽs, modò eum habeat salutis suæ præsidem, satis superque se munitũ esse testatur: acsi diceret, non modò cõtra vnum discriminis genus tutos esse quos Deus auxilio suo vult tueri, sed omni ex parte ita septos esse valido præsidio, vt nullæ mortes metuẽdæ sint. Videmus ergo nõ modò gratitudinis caussa hîc celebrari Dei laudes, sed instrui firma & constanti fide animos, vt subinde ad Deum recurrant, quicquid acciderit: & certò persuasi sint multiplicẽ esse eius virtutem, prout varias nocendi species excogitant impii. Nec verò abs re (vt nuper admonui) in hac parte tam copiosus est Dauid. nam si nos vno modo adiuuerit Deus, simulac exorta est noua tempestas, non secus expauescimus acsi nũquam eius auxilium essemus experti. Et qui in vna molestia defensionem ab eo expectant, posteà malignè restringunt eius potentiam: perinde faciunt acsi quis in conflictum descẽdens, de pectore securus sit, quia thorace & clypeo munitus est: capiti verò metuat, quia caret galea. Ideo Dauid panoplian hîc suppeditat fidelibus, vt sentiant se ad nullos ictus esse expositos modò armati sint Dei virtute. Atque hunc consilii sui finem declarat quum dicit, *Sperabo in eo.* Quare discamus eius exemplo, quæcunque nos anxietates impetãt, obiicere hos Dei titulos: imò nostræ memoriæ insideant, vt quicquid timoris ingerat Satã, procul ab ingressu arceatur. Neque enim tantũ in malis præsentibus vacillamus, sed fingimus etiam nobis vana pericula in futurũ tempus, quæ frustrà nos cõturbent. 2. Sam 22. 3, pro *Deus meus rupes mea*, habetur Deus rupis meæ. Et post nomen *refugii*, habetur Arx mea, seruator meus, à violentia seruabis me: quæ pleniorem efficiunt sententiam, sed eodem spectant.

4 *Laudatum inuocabo Iehouam, & ab inimicis meis seruabor.*

5 *Circundederant me funes mortis, torrentes impietatis terruerant me.*

6 *Funes sepulchri circundederant me, praeuenerant me laquei mortis.*

7 *In angustia mea inuocaui Iehouam, & ad Deum meum clamaui: & audiuit de templo suo vocem meam, & clamor meus coram eo peruenit ad aures eius.*

4 *Laudatum inuocabo.* Quanquam inuocatio Dei (vt alibi dictum est) totum sæpe cultum comprehēdit, quia tamen hic sequitur precationis effectus, nō dubito quin hîc significet Conferre se in fidem Dei, & salutem ab eo petere. Atque hoc spei suæ testimoniū Dauid subiecit, quia Dei opem implorat in necessitate quisquis in eo sperat. pronūtiat igitur se saluum fore, & omniū hostium victorem, quia ad Deum confugiet. Vocat autem Deum laudatum, non modò quia dignus sit laude, vt omnes ferè exponunt: sed vt significet preces suas laudibus mistas fore. Sic enim videtur exigere loci circunstantia, quòd de superioribus beneficiis gratias agēs, eius opem nouis votis expetet. Et certè nisi qui gratiæ Dei memoria se eriget, nunquam liberé precabitur. Ideo Paulus Philip. 4. 6, hortatur fideles, vt in omni precatione cum gratiarum actione curas suas & petitiones deponant in sinum Dei. Adde quòd obstrepunt Deo, & cum eo expostulant quicunque laudem eius suis votis non coniungunt.

5 *Circundederant me.* Iam narrare incipit Dauid quàm certis & illustribus documentis expertus sit, manum Dei satis esse ad repellendum quoduis malorum genus validam & robustam. Nec mirum est, poeticè & splendido verborum ornatu amplificari quæ simplicius, & æquabili stylo describi poterant: nā Spiritus sanctus cum malignis & prauis hominum ingeniis certare volens, Dauidem hîc quasi hyperbolica facūdia instruxit, quæ ad consideranda Dei beneficia mundum expergefaceret. Vix vllum est tam palpabile Dei auxilium, quod non obscuret nostra malignitas. Ergo Dauid, vt efficacius sensus nostros penetret, salutem sibi Diuinitus allatā, in toto mundi opificio cōspicuam fuisse dicit. Hoc eius consilium tenendum est, ne putemus in stylo altiore modum excedere. Porrò, summa est, quum iam redactus esset in vltimas angustias, cōfugisse ad opem Dei, & mirabiliter fuisse seruatum. Quod ad verba attinet חובלים vocant Hebræi vel funes, vel dolores: vel etiam quoduis exitiale malū: quia hominem corrūpit, ac tēdit in eius interitū. Vt Psalmus respondeat Cantico, mihi non displicet pro contritione accipi, quia illic habetur משברי מות, quod nomē à cōterendo deductū est. Sed quia verbo Circundandi aptior erit metaphora sumpta à funibus vel laqueis, ac si dixisset se mortis periculis fuisse vndique implicitum: hāc interpretationem libenter sum amplexus. Quod sequitur de torrentibus, tantundē valet ac si dixisset, violēto impetu nō secus ac naufragio se fuisse obrutū. Cæterū, torrentes Belial vocat, quia in eum conspirauerant improbi homines ac peruersi. Nam apud Hebræos nomen illud latè patet. de etymologia nō consentiunt Interpretes. Cur Hieronymus verterit, absque iugo, nescio. Magis recepta opinio est, compositum esse ex בלי & יעל, quia non ascendunt impii, vel non proficiunt. Certè quoduis scelus detestabile hac voce designant Hebræi: vnde probabile est, Dauidē ad suos hostes respexisse, qui impiè & sceleste exitium ei machinabantur. Quanquam si quis Mortiferos torrentes exponere malit, non repugno. Proximo versu iterum repetit se corruptionibus vel funibus sepulchri fuisse obsessum. Quum idem sit Hebraicum nomen, placuit etiam hoc loco Funes vertere, non tantùm quia obsidendi verbo vtitur, vel Cingendi, sed quia mox eodem sensu (vt ego quidem arbitror) adiungit laqueos mortis. Hæc est periculi descriptio, quæ liberationis gloriam illustrat: quia quum in tantam desperationem coniectus esset Dauid, humanitus eripi non potuit.

7 *In angustia mea.* Quòd Dauid iam in gurgitem mortis ferè demersus, cor suum precibus in cælum extulit, præclarum raræ fidei testimonium fuit. Sciamus ergo tale speculum nobis statui ante oculos, ne qua malorum atrocitas

citas nos à precando deterreat. Quòd autem fructum hunc attulit precatio, hinc melius innotuit Diuinitus esse liberatum. Clamandi verbo ardorem (vt alibi diximus) veheménsque studiũ denotat. Deinde appellans Deum suum, se à crassis Dei contemptoribus vel hypocritis discernit, qui necessitate quidẽ coacti, cæleste numen confusè inuocãt: sed nec familiariter, nec puro corde ad Deum accedunt, de cuius paterna gratia nihil tenent. Vbi ergo prælucet fide, vt persuasi simus Deum nobis esse Patrem, tunc demum mutuæ communicationi aperta est ianua. Adde quòd Dauid Deum à parte sua statuens, hostibus suis aduersum facit, quod ad commendationẽ pietatis eius pertinet. Per nomen Templi hoc loco non Sanctuariũ (vt alibi sæpe) sed cælum intelligitur. Nam figura quam statim subiiciet, non posset sanctuario aptari. Sensus ergo est quum in mundo desertus esset, ac surdæ essent omnium hominum aures, Deum è cælo manum porrexisse.

8 *Tunc mouit se, & contremuit terra, & fundamẽta mõtium tumultuata sunt, & mouerunt se, quia iratus erat.*

9 *Ascendit fumus in nares eius, & ignis ex ore eius consumpsit: carbones succensi sunt ab eo.*

10 *Et inclinauit cælos, & descendit: & caligo sub pedibus eius.*

11 *Et equitauit super Cherub, & volauit: & delatus est super pennas venti.*

12 *Posuit tenebras latibulum suum, per circuitus eius, tabernaculum eius tenebrositas aquarum, nubes cælorum.*

8 *Tunc mouit se.* Quia non poterat Dauid pro dignitate satis attollere quod expertus erat Dei auxiliũ, imaginẽ eius in cælo & terra depingit: acsi diceret tam fuisse visibile, quam manifestæ sunt mutationes quæ cælo & terræ diuersam faciem induunt. Nam si æquabilis & idem semper flueret rerum tenor, non ita sensibilis esset Dei potẽtia. Vbi autem vel subito imbre, vel tonitru, vel procellis cælum transformat, necesse est qui prius torpebant, expergefieri: quia tam inopinatæ vices Dei præsentiam melius ostendunt. Sereno quidem & tranquillo cælo planè conspicua est Dei maiestas. sed quia sensus suos ad eã reputandam non erigunt homines donec propius descendat: Dauid vt nos efficacius tangat, repẽtinas quibus percelli solemus, mutationes enumerat, Deúmque inducit nunc vestitum obscura nube, nunc procellis turbantem, nũc præcipiti ventorum impetu secantem medium aera, nunc fulgurantem, nunc iaculantem grandines & fulmina. Summa huc redit, Deum illum qui omnes mundi partes sua virtute, quoties ita visum est, concutit, vbi Dauidi liberator adesse voluit, non minus apertè certísque indiciis apparuisse, quàm si virtutem suam sursum & deorsum in omnibus creaturis exeruisset. Primò dicit concussam fuisse terram, quia nihil est magis formidabile terræ motu. Pro Fundamentis montium, in Cantico habetur, Cælorum fundamenta, eodem tamen sensu, nihil scilicet tam stabile vel firmum fuisse in mundo quod non trepidauerit, ac loco motum fuerit. Neque tamen (vt iam præfatus sum) hoc historicè refert Dauid, sed istas similitudines adhibet, dubitationis tollendæ causa, propter hominum socordiam, qui Deum non apprehendunt nisi in externis signis. Quòd enim hæc palàm edita fuisse miracula quidam sentiunt, vix credibile est, quum in narranda eius vita Spiritus sanctus de his prorsus taceat. Nec vero hyperbolicus iste loquendi modus calumniis obnoxius esse potest, si nobis in mentem veniat nostra socordia: deinde etiam prauitas, sicuti nuper admonui. Dauid enim qui longè oculatior & magis perspicax fuit vulgo

hominum,quia apud tardos & hebetes simplici loquendi modo satis proficere non poterat, quam ipse fide & Spiritu senserat Dei potentiam, sub externis figuris describit. Certè minimè dubium est,præsentissimum Dei numen certius apprehensum fuisse à Dauide,quàm stupidum hominum vulgus in terræ motibus, procellis, fulminibus, tristi cælorum obductione,rapidis ventis Dei manum sentiat. Simul expendere conuenit quantumuis mirabiliter testatam fecisset Deus gratiam suam in Dauide seruando,multos tamen putasse vel sua industria, vel fortuitò, vel aliis naturalibus modis prosperè illi omnia cessisse. nam talis stupor vel malitia eum coegit vt creaturas omnes testes aduocaret. Prudenter etiam & rectè quidam obseruant, eum in hac tota descriptione ad communem Ecclesiæ redemptionem alludere. Nam quum tunc perpetuum documentum statuerit Deus, vnde colligerent fideles salutis suæ esse vindicem,quæcunque postea vel publicè,vel priuatim beneficia in populum suum contulit, primæ illius redemptionis quædam fuerunt velut appendices. Ideo aliis quoque locis vt auxilia populo Diuinitus præstita commendet,illud tam memorabile specimen quasi archetypum gratiæ Dei proponit. Et certè quum eum extorrem à patria multi ludibrio haberent,quasi abdicatum à Dei familia, multi fremerent regnum violenter fuisse ab eo raptum, optima fuit ratio cur suæ salutis præsidium sub communi populi liberatione includeret: acsi diceret se immeritò repudiari tanquam alienum quem Deus re ipsa probasset coram se nobile & eximium Ecclesiæ membrum censeri. Videmus enim vt Prophetæ, quoties spem salutis facere volunt populo, eum ad primum fœdus reuocent,quod miraculis illis in AEgypto,in transitu Maris rubri, & in monte Sinai editis sancitum fuerat. Terram irato Deo tremuisse dicit impiorum respectu. Sic enim sæpe loquitur Deus,se indignatione & zelo accensum pro asserenda fidelium salute arma induere.

Ascendit fumus אף Hebræis vel nasum vel nares propriè significat: sed quia metaphoricè interdũ pro iracundia capitur,quidam ita vertunt, Ascendit fumus in furore eius: meo iudicio parum appositè. Nebulas enim & vapores,quibus cælum obtenebrescit, Dauid crassiori fumo comparat, quem exhalant nares irati hominis. Atque hîc melius cognoscitur quàm formidabilis sit ira Dei,dũ flatu suo cælum obnubilat: solísque & stellarum omnium fulgorem nobis auferens, tenebris nos opprimit. Nec verò aliter quadraret quod proximè sequitur,ignem ex ore eius profectum consumere. significat enim Deũ absque maiore conatu,simulac flatum emiserit è naribus,& os aperuerit,ignem excitaturum,qui fumo suo totum mundum obscuret: deinde ardore deuoret. Nam quod addit, carbones esse succensos,ad distinctionem euanidæ flammæ valet. Inclinatio cælorum, tempus obnubilum designat. Nam vbi densi vapores medium aerem occupant,videntur nubes capitibus nostris incumbere: neque id solùm, sed Dei maiestas propiore accessu nobis horrorem incutit,& anxietate constringit,qui sereno cælo late effusi eramus in lætitiã. Cæterùm meminerimus sub cæli caligine iram Dei nobis depingi: quia sicuti pura luce iucunda Dei facies nos exhilarat: ita cælo turbido,quasi minacibus superciliis in nos rueret, frontem contrahere præ tristitia cogimur. Interea monemur nullam in cælo vel terra mutationem fieri,quæ Dei præsentiæ nõ sit testis.

11 *Et equitauit super Cherub.* Quemadmodum in nubibus & aeris contractione signum iræ Dei nobis depinxit, acsi fumum è naribus efflaret,ac minitabundus descenderet ad homines terribili virtutis suæ mole vrgendos. item in fulguribus & fulgetris ignem flammantem ab ore eius exire dixit: ita nũc super ventos & turbines equitãtem inducit,vt celeri cursu, vel pernici volatu potius totum orbem perlustret. Similis etiam descriptio Psalmo 104.3. habetur, vbi dicitur Deus vehi super alas ventorum,& illos quaquauersum vt celeres nuntios emittere. Cæterùm non simpliciter Deum facit ventorum moderatorem,& qui sua virtute eos impellat,sed simul

ſimul dicit equitare ſuper Cherub: vt ſciamus ipſos ventorum impetus eius mandato per Angelos gubernari. Scimus enim ſub figura Cherubim repræſentatos fuiſſe Angelos. Itaque non dubito quin Dauidis conſilium fuerit ad Arcam fœderis alludere. Sic enim Dei potentiam in naturæ miraculis hîc ſpectandam proponit, vt tamen à templo non recedat, vbi ſciebat peculiari modo Deũ ſe filiis Abrahæ patefeciſſe. Nõ igitur Deum mundi opificem ſolũmodo celebrat, ſed qui cum Iſraele fœdus pepigit, ſibíque in medio eius elegit ſacrũ domicilium. Poterat enim ſuo nomine vocare Angelos: ſed conſultò viſibile Arcæ ſymbolũ poſuit, vt fideles ad tēpli cultum animos referrent. Quod ſequitur de obſcuro Dei tentorio, repetitio eſt ſuperioris ſententiæ ſub aliis verbis: quòd ſcilicet Deus tenebris aerem obducens, homines quodammodo prohibeat à ſui conſpectu: perinde acſi Rex quiſpiam populo infenſus, in receſſum & latebras ſeſe abdat. Falluntur enim qui generaliter hunc verſum trahunt ad probandam arcanam Dei gloriam, acſi Dauid humanæ curioſitatis audaciam cohibere volens, Deum latere in tenebris diceret. Habitat quidem Deus lucem inacceſſam, fateor: ſed non dubito quin hæc loquutio ad loci præſentis circunſtantiam reſtringi debeat, eo quem attuli ſenſu.

13 Præ fulgore in conſpectu eius nubes eius tranſierunt, grando & carbones ignis.

14 Et intonuit in cælis Iehoua, excelſus edidit vocem ſuam, grando & carbones ignis.

15 Et miſit ſagittas ſuas, & diſſipauit eos: & fulgura multiplicauit, & conturbauit eos.

16 Et apparuerunt gurgites aquarũ, & retecta ſunt fundamenta orbis ab increpatione tua Iehoua, à flatu ſpiritus naris tuæ.

17 Miſit è ſublimi, aſſumpſit me eduxit me ex aquis magnis.

18 Eripuit me ab hoſte meo robuſto, & ab aduerſario meo: quoniam præ me roborati erant.

19 Præuenerant me in die cõfractionis meæ: & fuit Iehoua in firmamentum mihi.

20 Et eduxit me in latitudinem: eripuit me, quia mihi bene volebat.

13 *Præ fulgore &c.* Iterum redit ad fulgetra, quæ diſcuſsis nubibus cælũ aperiunt. ideóque dicit nubes Dei (hoc eſt, quas ſibi oppoſuerat in ſignum iræ vt luce vultus ſui priuaret homines) tranſiſſe præ fulgore eius, vel à fulgore. nam ſubitæ iſtæ mutationes vehementiore potentiæ Dei ſenſu nos afficiunt Addit, grandinem ſubſequutam eſſe cũ carbonibus ignis, nempe quũ ſcinduntur nubes tonitru, vel erumpunt fulmina, vel nubes ſe in grandinem reſoluunt.

14 *Et intonuit.* Idem aliis verbis inculcat, Deum è cælo tonuiſſe: ipſum verò tonitru appellat vocem Dei, ne putemus vel fortuitò, vel naturalibus cauſis gigni abſque cæleſti imperio. Vident quidem philoſophi medias vel inferiores cauſas, nempe vbi frigidi & humidi vapores ſiccis & calidis exhalationibus in ſublimè tendẽtibus viñ claudũt,

ex cōflictu atque etiam nubium fragore sonitum excitari: sed Dauid supra meteora spiritu conscēdens, Deū præsidem statuit, qui suo iussu penetret in abditas terræ venas, ac inde educat exhalationes: deinde in species distribuēs, per aerem spargat, conglomeret inde vapores, eósque cum raris & siccis caloribus in pugnam committat, quasi vocem ipse emitteret ex ore suo. Hanc repetitionem Canticum prosequitur: sensus tamen per omnia conuenit. Tenendum verò est quod prius dixi, Dauidē sub his figuris terribilem Dei potentiā nobis describere, quo gratiam eius in sua liberatione melius illustret. Et ipse mox consilium suum exponit, quum hostes suos scribit *fuisse dissipatos* sagittis Dei: acsi diceret, non manibus hominū vel gladiis fuisse prostratos, sed Deum in ipsos palàm fulminasse: non quòd rē ita fuisse gestam historicè afferat, sed quia rudes & maligni aliter adduci nō poterant vt Deum sentirent esse eius liberatorem: acsi diceret, Deum è cælo tonare negent, ac in toto naturæ ordine præsertim verò in mirandis vicibus potentiam eius aboleant quicunque non agnoscunt eius manu me fuisse seruatū. Quia autem fulgura Deus tanquam sagittas iaculatur, metaphoram priore loco posuit: deinde rem expressit suo nomine.

16 *Et apparuerunt.* Hoc versu haud dubiè ad miraculum in transitu Maris rubri editum alludit. quo consilio id fiat, prius admonui. Nam quia specialibus beneficiis, quæcunque olim Deus in singulos Abrahæ filios contulit, fœdus suum semel cum toto populo sancitum subinde reuocauit in memoriam, vt de cōtinua eius gratia certò persuasi essēt, atque vna liberatio specimen illis vel pignus esset perpetuæ salutis: Dauid opportunè auxilium sibi priuatim è cælis oblatum cum illa antiqua Ecclesiæ redemptione coniungit. Quia enim gratia illa quam sibi exhibitā fuisse prædicat, à prima redemptione non erat separāda, quum pars eius & appendix esset: quasi vno momento & miraculum siccati Maris rubri, & auxilium sibi præstitum intuetur. Summa est, Deum qui semel viam per Mare suis patefecit, & hac lege se vindicem eorum ostendit, vt confiderent sub eius custodia perpetuò se fore incolumes, iam rursus in vno homine seruando admirabilem suam virtutē exeruisse, vt antiquæ illius historiæ memoriam renouaret. Vnde melius liquet, Dauidem in his hyperbolis non poeticè fabulari, sed methodum fidelibus à Deo prescriptam tenere. Simul etiam notādā est illa ratio quæ ad amplificandam Dei gratiam eum coegit, quòd maior pars populi eā clausis oculis præteriret siue malitia, siue stupore. Nomen Hebraicum אפיקים, quod ego verti *gurgites*, propriè alueos significat: sed minimè ambiguum est quin hoc loco significet Dauid, ipsas aquarū scaturigines fuisse conspicuas, atque ita potuisse discerni vnde fluminibus ad continuum cursum inexhausta vis & copia aquarum suppetat.

17 *Misit è sublimi.* Hìc breuiter tā splendidæ narrationis finis ostenditur: nempe vt sciamus Dauidem ex profūdis abyssis nō propria industria, neque etiam hominū opibus emersisse, sed Dei manu fuisse extractum. Dicitur enim Deus è sublimi auxiliū mittere, vbi mirabiliter & modis insolitis nos seruat: atque ita hæc missio terrenis subsidiis opponitur, quibus perperā solemus mētes nostras affigere. Non improbo eorū sententiam qui de Angelis exponunt, latius tamen extendo: quia quibuscunque seruemur modis, Deus creaturas suas, quæ præsto sunt ad eius nutum, nobis destinat, eásque ad opem nobis ferendā accingit. Cæterùm licet è cælo proficiscatur quoduis auxilii genus, non immeritò Dauid manum sibi ab excelso fuisse porrectam affirmat, vt beneficiū hoc incredibile aliis magis cōmunibus κατ᾽ ἐξοχὴν præferat. est enim tacita cōparatio inter hanc virtutem insolitam & alios vulgares ac quotidianos iuuandi modos. Quòd se dicit ex aquis magnis fuisse Diuinitus eductum, metaphorica locutio est. hostium enim sæuitiam rapidis torrentibus similem faciens, quibus centies absorberi poterat, periculi magnitudinem clarius exprimit: acsi diceret se ex alto naufragio præter spem fuisse ereptum. Proximo versu rē ipsam absque figura simpliciter narrat; quòd sci-

ſcilicet liberatus fuerit ab hoſte robuſto, qui eum capitaliter oderat, ac perſequebatur. Nam inde commendat Dei potentiam, quòd nullæ hominum vires obſtiterint quo minus ſalutem in vltima deſperatione afferret. In fine verſus quia habetur particula כי apud Hebræos vt plurimum cauſalis, in hanc ferè ſententiam conueniunt Interpretes, Mihi Deus ex alto ſuccurrit, quia magis inualuerant hoſtes, quàm vt ſperandum quicquam eſſet ab hominibus. Vnde etiam colligitur vtilis doctrina, tūc maximè opportunum eſſe Deo tempus ad ſuos iuuandos, quū ſuſtinendis hoſtibus ſunt impares: imò fracti & afflicti, eorum violentiæ ſuccumbunt, non ſecus acſi naufragus, ſpe enatandi amiſſa, in profundum raperetur. Poſſet tamen etiam aduerſatiuè exponi, quanuis ſuperior eſſet hoſtis, Dauidem fuiſſe nihilominus ſeruatum.

19 *Praeuenerant me.* Aliis verbis confirmat proximam ſententiam, quia ſuffultus fuerit Dei auxilio, vbi iā nulla euaſio erat. Vndiq; enim ſe fuiſſe circunuentū refert: neque id vulgari obſidione, ſed vt hoſtes miſerum vrgendo affligerent. Ex qua circunſtantia melius apparet, non niſi Dei manu eductum fuiſſe in latitudinem. Vnde enim tā ſubita à morte in vitā reſtitutio, niſi quia Deus teſtari voluit penes ſe eſſe mortis exitus? Cauſam demum aſcribit non aliā fuiſſe quàm merum Dei beneplacitum, vt tota & ſolida laus penes ipſum reſideat. Beneplaciti verò meminit, ad vocationem ſuam reſpiciens. In hoc enim præcipuè incubuit, certamina quibus agitatus fuerat, non aliunde fuiſſe excitata, niſi quòd paruerat Deo vocanti, eiúſque oraculum obedienter amplexus fuerat. Ambitioſi enim & turbulenti homines, qui ſua cupiditate præcipites ad quiduis audendum feruntur, ſibique temere pericula accerſunt quanuis ſtrenuè & animoſè luctando ſæpe votis potiantur, infœliciter tamen ad extremum concidunt, quia indigni ſunt quos fulciat Deus, quum ipſi inſanas moles ſine vocationis fundamento in cælum efferant. In ſumma, teſtatur Dauid ſibi paratam ſemper fuiſſe opem Dei, quia non ſponte ſe ingeſſerat: ſed quum tenui fortuna contentus foret, libentérque in caulis ouium vel patris tugurio lateret, vnctus fuerat manu Samuelis: quod gratuitæ electionis Dei ſymbolum erat.

21 *Retribuit mihi Iehoua ſecundum iuſtitiam meam: ſecundum puritatem manuum mearum rependit mihi:*

22 *Quia cuſtodiui vias Iehouæ, & non impiè defeci à Deo meo.*

2 *Quia omnia iudicia eius coram me, & edicta eius à me non reieci:*

24 *Et fui integer cum eo, & cuſtodiui me ab iniquitate mea.*

25 *Et rependit Iehoua mihi ſecum iuſtitiam meam, ſecundum puritatem manuum mearum coram oculis eius.*

21 *Retribuit mihi.* Videri poſſet Dauid primo intuitu ſecū pugnare: nam qui nuper Dei beneplacito omnia accepta retulit, nunc ſibi iuſtam mercedem repenſam fuiſſe iactat. Verùm ſi tenemus in quem finem hæc ſuæ integritatis elogia ſubiungat Dei beneplacito, facilis erit vtriuſque ſententiæ conſenſus. Prius teſtatus eſt ſe non niſi Deo duce veniſſe in ſpem regni, neque hominum ſuffragiis fuiſſe euectum, vel proprio motu prorupiſſe: ſed quoniam ita Deo placuerat, nunc ſecundo loco addit, ſe fidele obſequiū præbuiſſe Deo vt nunquam ab eius nutu deflexerit. Vtrunque enim fuit neceſſarium, vt gratis Dauidem ſuo fauore præueniret Deus, ipſúmque Regē eligeret: Dauid

autem vicissim obedienter & pura conscietia regnum sibi Diuinitus oblatum susciperet: deinde quicquid tentarent impii ad labefactādam eius fidem, constanter teneret rectum vocationis suæ cursum. Nunc videmus adeò nihil esse dissidii inter duas istas sententias, vt aptissimè inter se respondeant. Dauid hîc Deum velut agonothetam statuit, cuius auspiciis & ductu productus fuerit ad obeunda certamina. hoc verò ab electione pendet, quia fauore suo eum complexus, Regem creauerat. Postea addit, se iniunctas sibi partes quo debuit obsequio ad finem vsque obiisse. Non mirum ergo si Deus athletam suū quem ipse vltro asciuerat, & quem videbat bona fide officio defunctum, præsidiò suo tutatus sit, atque etiam apertis miraculis testatus sit eius se esse vindicem. Nec verò hîc captandæ laudis causa inanem iactantiam effutiuit, sed per os eius vtilem nobis doctrinam dictare voluit Spiritus, nunquam defore nobis auxilium Dei, modò nobis cōstet vocationis nostræ ratio, nec quicquam iniussu eius tentemus. Interim quoque illud fixum maneat, Initium recti cursus esse, beneplacitum quo nos Deus adoptat, & vocationem qua nos vltro præuenit. Adhuc tamen restat vna quæstio. Nam si Deus mercedem iustitiæ rependit, videtur vt quisque promeritus est, ita in quenque esse liberalis. Respondeo, mercedis nomine non ostēdi quid Deus nobis debeat, ideòque perperam & falsò meritum vel operum dignitatē ex eo colligi. sic enim Deus iustus iudex cuique retribuit secundum sua opera, vt tamen omnes sibi teneat obnoxios, nemini uerò sit ipse astrictus. Ratio est non ea solùm quam Augustinus reddit, nullam eum iustitiam in nobis inuenire cui præmium reddat, nisi quam gratis donauit: sed etiam quia operum nostrorum maculis ignoscens, iniustitiam imputat quod iure respuere posset. Quòd si nihil operum nostrorum absque venia Deo placet, sequitur non meriti, sed indulgentiæ esse mercedem. Cæterùm hîc specialis notanda est ratio, neque enim hic Dauid quasi legitima iustitia fretus, coram Deo se ingerit: sed studium suum, quod Deo probari sciebat, contra impias hostium calumnias asserere volens, arbitrium defert ipsi Deo. Scimus enim quàm indignè falsa inuidia grauatus fuerit: neque verò tam eius fama probris istis impetebatur, quàm communis totius Ecclesiæ salus. Quanuis enim Saulem priuatus dolor in rabiem ageret, aliique omnes vt Regi nauarent operam, acriter & violento impetu contra Dauidem ruerent: minimè tamen dubium est, Satanæ impulsu regnum illud tātopere fuisse oppugnatum: quia in vnius hominis persona Deus spem publicæ salutis posuerat. Hæc ratio est cur tam solicitè & vehementer contendat Dauid in asserenda causæ suæ iustitia. Porrò vbi ad tribunal Dei cum hostibus suis litigat, non agitur de tota vita, sed de certa causa. Tenendus ergo est disceptationis status, quòd Dauidem scilicet multis criminibus onerabant. primùm defectionis & perfidiæ, quia à Rege & socero suo desciuerat: deinde latrocinii, acsi instar prædonis, regnū occupasset: seditionis etiam, quasi tranquillum regni statum turbasset: postremò crudelitatis & multorum scelerum, quasi causam dedisset cædibus, & multis illicitis artibus conspirationem suam prosequutus esset. Ipse autem coram Deo suam innocentiam tueri volens, affirmat se integrè & syncerè in hac causa fuisse versatum: quia neque aggressus sit quicquā præter Dei mandatum, & quicquid moliti sint hostes, se tamen intra suas metas continuerit. Hinc stultè infertur, Deum hominibus propitium esse prout dignos fauore suo iudicat: quia tantùm hic asseritur causæ bonitas contra improbos calumniatores: non autem in examen vocatur tota hominis vita, vt gratiam quis obtineat, iustúsque censeatur. In summa, Dauid ab effectu colligit, suam causam placuisse Deo, non quòd vna victoria perpetuum sit bonæ causæ signum: sed quia manifestis signis auxilii sui ostenderit Deus se stare à parte Dauidis.

22 *Quia custodiui.* De puritate manuum suarum loquutus erat: quia tamen videbat peruersa de se iudicia fieri, vias Domini se seruasse affirmans, prouocat quodammodo ad eius tribunal. Solent

Solent idem confidenter iactare hypopocritæ, imò nihil illis promptius est quàm per lusum obtendere sacrum Dei nomen: sed Dauid nihil in medium profert, quod non re ipsa compertum esset hominibus, si qua viguisset inter ipsos æquitas. Quare eius exemplo danda in primis opera est vt nobis bene cõscii simus. Accedat deinde hæc magnanimitas, vt spretis hominum falsis iudiciis, vindicem nostrum in cælo quæramus. Adit, se non impiè defecisse à Deo: quia semper ad metam vocationis suæ rectà tendebat, quanuis multa impii ad euertẽdã eius fidẽ machinarentur. Verbũ enim quo vtitur, nõ lapsum vnũ denotat, sed defectionem, quæ hominem à Deo prorsus alienat. Quanuis autem Dauid pro carnis infirmitate interdũ deliquerit: nunquam tamẽ recessit à studio pietatis, vel mandatam sibi militiam deseruit.

23 *Quoniam omnia iudicia.* Iam ostendit vnde illa rectè agendi inflexibilis constantia inter tot grauissimas tentationes: quia scilicet mentem suam retulerit ad Dei Legem. Sicuti enim nouos assiduè insultus nobis mouet Satan, ita etiam ad arma confugere necesse est. arma autem nobis suppeditat Diuinæ Legis meditatio. Discant igitur quibus cordi est integritas, se in verbi Dei studio quotidie exercere. simul enim ac negligitur doctrina, facilè socordia obrepit, & euanescit omnis Dei timor. Inter iudicia & edicta subtilius hîc non distinguo: si cui tamẽ libeat ponere discrimen, Iudicia ad secundam Legis tabulam referre conueniet: Statuta autem, quæ Hebræis חוקות vocantur, de cultu pietatis accipere. *Fui integer cum eo.* Verba hæc apud Dauidem omnia sunt futuri temporis: quia non de euanido aliquo actu gloriatur, sed de firma perseuerantia. Quod autem prius admonui, quia iniuste se Dauid damnari ab hominibus videbat, Deum sibi ferre iudicem, hinc clarius patet, quum dicit se fuisse integrum cum eo. Sic quidem de Sanctis aliquando Scriptura loquitur, vt eos ab hypocritis discernat, quibus satis est externam cæremoniæ laruã præferre: sed hoc loco Dauid ad refutãdos sinistros rumores securè Deũ appellat. Quod etiam cõfirmat repetitio quæ paulo post sequetur, Secundum munditiem manuum mearum coram oculis eius: in quibus verbis non obscura antithesis apparet inter Dei oculos & confusum vel malignum mundi intuitum: acsi diceret se iniquas calumnias nihil morari, modò coram Deo sit integer, cuius iudicium nulli maligni & præposteri affectus peruertunt. Porrò integritas quam sibi asserit, non perfectio est, sed sinceritas quæ simulationi opponitur. quod etiam ex proximo membro licet colligere, vbi dicit, *Custodiui me ab iniquitate mea.* Tacitè enim fatetur se nõ ita à vitiosis affectibus purum fuisse & immunem, quin sæpe hostium improbitas eum pungeret. Intestinum igitur ei bellum fuit cum multis tentationibus: quia (vt homo erat) fieri non potuit quin multas carnis punctiones sentiret. Sed hæc fuit virtutis eius probatio, manum sibi iniicere, & quicquid sciebat verbo Dei aduersum, cohibere. neque enim quisquam in pietatis studio perget, nisi qui sedulò se custodiet ab iniquitate sua.

26 Cum mansueto mansuetè ages, cum virò integro integrum te præstabis.

27 Cum puro purus eris, & cum peruerso peruersè ages.

28 Quia tu populum afflictum seruabis, & oculos superbos deiicies.

26 *Cum mansueto &c.* Eandem sententiam prosequitur. Dei enim gratiam, qua liberatus fuerat: suæ integritatis testem adducens, de cæcis & indignis hostium calumniis triumphũ agit. Fateor quidem hoc hypocritis quoque

solẽne esse. prosperi enim successus eos ita efferunt vt non modò contra Deum ferociter exultent. Sed quum illi Deo palàm illudant, vbi eos sua tolerantia ad pœnitentiam inuitat, improbæ eorum confidentiæ nihil affine habet hæc Dauidis gloriatio. Neque enim ex Dei indulgentia fucum induxit suis sceleribus, sed tot auxilia, quibus certò expertus erat sibi propitiũ esse Deũ, pro illustribus fauoris eius documẽtis iure sumpsit. Atque hoc discrimẽ tenendum est, quòd impii rebus prosperis ebrii, impudenter iactant se Deo placere cum tamen Deo posthabito, fortunæ potius sacrificent: fideles autem ex interiore conscientiæ sensu, Dei gratiã prædicant in rebus prosperis. Ita hoc loco Dauid propter causæ æquitatẽ se Diuinitus fuisse adiutum gloriatur. Primò enim ad contextũ accõmodãda est hæc sentẽtia, quòd Deus hominem innoxium toties à præsenti morte eripiens, benignum se erga benignos, & purum erga puros re ipsa probauerit. Deinde communem doctrinam elicere conuenit, Deum nunquam frustrari seruos suos, quin benignè eos tractet, si modò eius auxilium cum mansuetudine & patientia expectent. Sic dicebat Iacob, Gen. 30.33, Reuerti faciet ad me Deus iustitiam meam Finis est, vt bona spe fideles se ad colẽdam integritatem animent, quia ad vnunquẽque redibit iustitiæ suæ fructus. Posterius membrum, vbi dicitur peruersè agere Deus cum peruersis, licet asperius sit, nihil tamen absurdi continet: imò non sine optima ratione hunc loquendi modum Spiritus vsurpat, vt hypocritas & crassos Dei contẽptores à sua somnolẽtia expergefaciat. Videmus enim, vbi de seueris & tremẽdis Dei iudiciis concionatur Scriptura, vbi Deus ipse horribilem vindictam denuntiat, quàm securè hæc omnia transiliant. Hic ergo brutus & quasi prodigiosus stupor Deum cogit excudere nouas loquendi formas, & quasi alienam personam induere. Sic etiam Leuitici 26.21, Si mecum ambulabitis peruersè vel temere, ego vicissim contra vos peruersè vel fortuitò ambulabo. Acsi diceret, peruicaciam eorum in causa fore vt solitæ moderationis oblitus, quaquauersum in eos irruat. Hoc enim proficiunt tandem sua durite præfracti homines, vt Deus ad eos conterẽdos sese magis obduret, ac contra saxeos ferreus reddatur. Adde quod Spiritus sermonem ad impios dirigens, ex eorum sensu vtplurimum loquitur. Atqui vbi seriò Deus in ipsos fulminat, cæcis suis terroribus eum transfigurant, quia nihil in ipso concipiunt nisi sæuum, atrox, & immane. Iam videmus cur Dauid non simpliciter Deo tribuat iudicis nomen & officium, sed violento impetu armet: sicuti prouerbio dicitur, Malo nodo quærendum esse malum cuneum.

28 *Quia tu populum afflictum.* Hic versus continet speciem correctionis. quia enim experientia demonstrat sæpe duriter affligi mansuetos, & sinceros inuolui tristissimis molestiis, ne quis falsò dici putet Deum clementer agere cũ mansuetis, admonet Dauid finem esse expectandum: quia etsi nõ protinus accurrat Deus ad opem bonis ferendam, vbi tamen eorum patientiam aliquandiu exercuit, prostratos erigit, & desperatis salutem affert: vnde sequitur non nisi ab exitu æstimandum esse quomodo placidè & humaniter agat Deus cũ mansuetis, & purum se gerat cum puris. Nisi enĩ suspẽsos expectatione teneret fideles, propriũ eius non esset afflictos seruare. Atq; hoc nõ vulgare in rebus aduersis solatiũ est, cõsultò differri quod alioqui paratũ est Dei auxiliũ, vt afflicti seruemur. Nec verò nimis acerbæ nobis esse debent quas perferimus iniurias, quæ salutiferum Dei fauorem nobis conciliant. In secundo membro diuersa est lectio Cantici: vbi habetur, Oculi tui contra superbos ad deiiciẽdũ. Sed hæc varietas in sensu nihil mutat: nisi quod illic superbis Spirit⁹ sanctus magis apertè denuntiat, quũ ad ipsos euertendos aduigilet Deus, non posse ruinam effugere. Vtriusque verò loci hæc summa est, quò magis securi impii sibi indulgent, magisque proteruè miseros sub pedibus suis despiciunt, eò propiores esse exitio. Quoties ergo nobis crudeliter insultant, sciamus hoc tãtùm obstare, quo minus præfractam eorum con-

contumaciã retũdat Deus, quia nõdũ ad cumulũ vſque peruenit eorũ ſuperbia.

29 *Quia tu illuminabis lucernam meam Iehoua :* Deus *meus illuminabit tenebras meas.*

30 *Quia in te perrumpam cuneum turmæ, & in Deo meo tranſiliam murum.*

31 *Dei integra via eſt: ſermo Iehouæ excoctus, clypeus eſt omnibus confidentibus in ipſo.*

32 *Quoniam quis* Deus *præter Iehouam? & quis fortis præter Deum noſtrum?*

33 *Deus qui præcinxit me virtute, & poſuit integram viam meam.*

29 *Quia tu illuminabis* Paulò expreſſior eſt loquendi forma in Cantico, vbi Deus non lucernam dicitur accendere, ſed ipſe vocatur lucerna. ſenſus tamen eodem redit, nempe factum eſſe Dei gratia vt Dauid tenebris immerſus in lucem rediret. Neque enim ſimpliciter gratiæ ei aguntur quòd Dauidi præluxerit, ſed quòd illuſtrauerit eius tenebras. Itaque fatetur Dauid in eas anguſtias ſe redactũ, vt ſimilis eſſet perdito ac deſperato: res enim confuſas, tenebris comparat. Poteſt quidem hoc per anagogen ad ſpiritualem mentis illuminationem transferri: ſed interim ſpectandum quid agat Dauid, ne à genuino eius ſenſu recedamus. Quemadmodum autem agnoſcit ſe Dei fauore, non ſecus ac luce viuifica, fuiſſe recreatum, nos quoque eius exemplo ſtatuamus nullum rebus noſtris aduerſis exitum fore, niſi Deus caligine diſcuſſa, lucem lætitiæ nobis reſtituat. Interim ne moleſtum ſit per tenebras iter facere, modò lucernæ vices nobis præſtet Deus. Proximo verſu ſuas victorias Deo aſcribit quòd ipſo duce perfregerit cuneos hoſtium vel phalanges & vrbes munitas expugnauerit: ita videmus, quantumuis ſtrenuus eſſet bellator, eum tamen nihil ſibi arrogare. In temporibus verborum hoc ſemel teneant lectores, præteritum & futurum ſubinde in hoc Pſalmo promiſcuè vſurpari: non tãtùm quia diuerſas hiſtorias complectitur Dauid, ſed quia ſe ſtatuit velut in re præſenti, & continuum tenorem gratiæ Dei ſimul contexit.

31 *Dei integra via eſt.* Via Dei hîc non pro doctrina, ſed ratione agendi quam tenet erga ſuos, capitur. Senſus ergo eſt, Deum nunquam fruſtrari ſeruos ſuos, neque in ipſo articulo deſerere, ſicuti homines clientibus ſuis opem non ferunt niſi quatenus expedit: ſed bona fide tueri quos ſuſcepit in ſuam fidem. Cæterùm quia nobis cum Deo nihil eſſet negotii, niſi cum verbo ſuo nobis occurreret: ideo Dauid poſtquam aſſeruit, Deũ non fallaciter iuuare ſuos, ſimul addit, ſermonem eius eſſe purgatum. Sciamus, minimè eſſe dubitandum quin ſe Deus integrum effectu ipſo erga nos præſtet, quia pollicitus eſt fore ſalutis noſtræ cuſtodem: eius autem promiſſio certa eſt veritas. Porrò hic per Sermonem, non præcepta, ſed promiſſiones intelligi, ex proximo mẽbro colligitur, vbi dicit *clypeum eſſe confidẽtibus.* Videtur quidem vulgare hoc elogium, Sermonem Dei purum eſſe omni fraude & fallacia, inſtar argenti à ſcoria ſua purgati: ſed noſtra infidelitas facit vt Deus ſub hac ſimilitudine fidem ſuam magnificè commendet: quia nihil magis procliue eſt, quoties ſpei noſtræ euentus non reſpondet, quàm vt impiæ de verbo Dei dubitationes ſtatim nobis obrepant, Reliqua petant Lectores ex Pſalmo 12.

32 *Quoniam quis Deus.* Hîc Dauid vanis hominum figmentis inſultans, qui temere ſibi fabricant tutelares deos confirmat quod prius dixi, ſe nihil vn-

quam nisi Dei auspiciis & mandato fuisse aggressum. nam si progressus esset vltra vocationis metas, non licuisset tāta fiducia Deum in partes suas trahere. Quanquam autem vni verò Deo fictitios omnes opponit: simul tamen prosternit omnes vanas spes quibus mundus circumagitur, ne in Deo acquiescat Neque enim hîc de nudo Dei titulo agitur: sed pronuntiat Dauid, nihil aliunde auxilii quærendum esse, quia solus ipse potentia sit præditus. Consilium tamen eius quod notaui, tenendum est: quòd scilicet omnibus suis hostibus Deū tāquam ducem, sub quo militauit intrepidè opponens, se nihil libidinose vel mala conscientia tentasse affirmat.

33 *Deus qui præcinxit.* Metaphora est vel à balteo sumpta, vel ab ipsis renibus, in quibus Scriptura interdum vigorem aut robur locat. Perinde est igitur acsi diceret se virtute Dei fuisse fortē, qui alioqui futurus erat mollis & eneruis. Postea de successu ipso loquitur: quia non sufficeret animis promptos esse & alacres, viribus etiam pollere, nisi accederet fœlix euentus, quem profani homines vel à fortuna prouenire imaginantur: Dauid autem vni Deo ascribit. Nam *via* pro cursu actionum ponitur: acsi diceret, quicquid agressus est, Deū prosperè sua benedictione direxisse.

34 *Ponens pedes meos sicut ceruarum, & super excelsa mea statuit me.*

35 *Instituens manus meas ad prælium, & conteretur arcus chalybeus brachiis meis.*

36 *Et dedisti mihi scutum salutis tuæ, & dextera tua fulciuit me, & clementia tua auxit me.*

37 *Dilatasti gressus meos sub me, & non nutarunt tali mei.*

Quia multas arces occupauerat Dauid, quæ ob arduum & difficilem accessum inexpugnabiles creditæ fuerant, Dei gratiam hac in parte extollit. Nam *pedes sicut ceruarum* sibi datos fuisse dices, celeritatē insolitā notat, & quæ in homines naturaliter nō cōpetit. Sensus ergo est extraordinario modo fuisse Diuinitus adiutum, vt instar capreæ pernici cursu rupes inaccessas transcenderet. Vocat autem *excelsa sua* arces quibus victor iure belli potitus est: quia meritò gloriari potuit se nihil alienum occupare, quum se Diuinitus illuc vocatum sciret, Quum dicit *manus suas edoctas*, & formatas fuisse *ad prelium*, fatetur pugnandi dexteritatem sibi propria industria non fuisse partam, vel exercitatione & vsu: sed obtigisse singulari Dei dono. Etsi autem generaliter hoc verum est, vim & peritiam bellandi non nisi ab arcano Dei instinctu esse: continuò tamē pòst ostendit Dauid se præter communem & vsitatum hominum morem fuisse ad obeunda certamina fortitudine instructum: quia brachia eius ad frangendos arcus æneos satis valida fuerint. Nam vt fuerit homo neruosus, humilis tamē describitur eius statura: & ipsa similitudo aliquid humana virtute altius designat. Proximo versu se vna Dei gratia tutum & saluum fuisse prædicat. Nam sub *clypeo Diuinæ salutis* significat, nisi à Deo mirabiliter seruatus esset, ad multos lethales ictus se fuisse expositum, atque ita clypeus salutis Dei, tegumentis omnibus & armis quibus munitus erat, tacitè opponitur. Eius rei causam iterum refert ad gratuitam Dei bonitatem, qua dicit se auctum fuisse, vel magis ac magis prouectum. Augendi enim verbo continuos fauoris Dei progressus notat. Per dilatationem ingressus, intelligit viam sibi æquabilem per inuia fuisse patefactam. Subest enim antithesis inter latum spatium & angustias, ex quibus pedem mouere non licet. Sensus est, quum in extremam despera-

ſperationem coniectus eſſet, Diuinitus fuiſſe expeditum. Atque hæc ad corrigendam noſtram diffidentiam apprimè vtilis eſt admonitio. niſi enim nobis amœna ſit ante oculos planities in qua liberè exultet caro, trepidamus acſi nos terra deficeret. Teneamus ergo, non fruſtra munus hoc Deo aſcribi, vt vias noſtras dilatet ac complanet. Huius gratiæ effectum ſubiicit, quòd pedes ſui non nutarint, hoc eſt, nullo aduerſo caſu deiectus fuerit.

38 *Perſequar inimicos meos, & comprehendam eos nec reuertar donec conſumpſerim eos.*

39 *Afflixi eos, nec potuerunt ſurgere, ceciderunt ſub pedibus meis.*

40 *Et accinxiſti me fortitudine ad prælium: incuruaſti inimicos meos ſubtus me.*

41 *Et inimicorum meorum dediſti mihi ceruicem, & oſores meos perdidiſti ipſos.*

In hoc totus eſt Dauid vt ab effectu demonſtret, Deo ſe propitio in omnibus victoriis vſum eſſe: vnde ſequitur, rectam & iuſtam fuiſſe eius cauſam. Nã etſi impiis quoque & ſceleratis proſperos ſucceſſus interdum Deus concedit, exitu tamen oſtendit, ſe illis aduerſum fuiſſe & infenſum. Signa autem fauoris qualia patefecit erga Dauidem, ſoli eius ſerui ſentiunt: vt hoc modo teſtetur eos ſibi probari & gratos eſſe. Quanquam autem nimium militariter videtur loqui, dum pronuntiat ſe finem cædibus nõ facturum, niſi omnibus hoſtibus conſumptis: imò videtur manſuetudinem illam obliuiſci, quæ lucere debet in cunctis fidelibus, vt Patrem cæleſtem referant: quia tamen nihil tentabat præter Dei mandatum, & Spiritus eius fræno affectus ſuos regebat, ſciamus has non eſſe hominis ſanguinarii vel truculenti voces, ſed qui iudicium ſibi à Deo iniũctum fideliter exequitur. Et certè ſcimus tanta ingenii manſuetudine fuiſſe præditum, vt vel à gutta ſanguinis fundenda abhorruerit, niſi quatenus ferebat officii ratio & neceſſitas. Ergo tenenda eſt Dauidis vocatio: deĩde purus zelus, & ab omni carnis perturbatione vacuus. Notandum præterea eſt, hîc vocari hoſtes quorum indomabilis pertinacia talem Dei vindictam prouocauit. Nam quatenus ſuſtinuit Chriſti perſonam, non niſi de obſtinatis vltimam pœnam ſumpſit, qui humano imperio in ordinem cogi non poterant. res enim ipſa demonſtrat nihil ei magis cordi fuiſſe, quàm vt reſipiſcentibus parceret. Sicuti Chriſtus ad pœnitentiam comiter omnes inuitans, ferreo ſceptro conterit qui peruicaciter ad extremum reſiſtunt. Summa eſt, Dauidem, quum militaret ſub Dei auſpiciis, Rex ab ipſo electus, & nihil niſi ex iuſſu eius agendum ſuſcipiens, fuiſſe quoque Diuinitus adiutum vt inuictus ſtaret contra omnium hoſtium inſultus, imò ingentes & validiſsimas copias profligaret. Porrò ſub hoc typo ſciamus inuictum regni Chriſti ſtatum fuiſſe adumbratũ, vt Dei virtute fretus proſtratis ſuis hoſtibus emergat ſẽper ſuperior, Réxque maneat inuito mundo. Quum verò nobis communes ſint eius victoriæ, ſequitur, inexpugnabile nobis præſidium contra omnes diaboli conatus, omnes peccati machinas & carnis tentationes promitti. Quanuis itaque tranquillum regnum Chriſtus non niſi bellando obtineat, nobis ſatis ſit ad eius conſeruationem, ſemper paratam fore Dei manum. Profugus quidem ad tempus fuit Dauid, vt vitam ſuam ferarum cauernis vix tegeret: ſed Deus tandem terga hoſtium vertit, nec modò coniecit in fugam, ſed etiam profligandos tradidit. ita quanuis ad tempus immineant ceruicibus noſtris hoſtes, faciet tandem Deus vt non ſolùm terga nobis vertant, ſed ante oculos

nostros pereant vt digni sunt. Memores interim simus ad quam militiam nos Deus vocet, cum quo hominum genere confligere nos velit, & quibus armis instruat: vt nobis sufficiat, spirituali eius virtute diabolum, carnem, & peccatum sub pedibus nostris prosterni. Quibus autem gladium dedit, si modò sub Christo capite regnent, eos etiam tuebitur, nec iniustè opprimi sinet. Quod attinet ad verba, Interpretes ferè vno consensu vertunt, Dare hostes dorsum, pro In fugam coniicere, sed quia ערף propriè ceruicem Hebræis significat, non incommodus erit sensus, datam fuisse hostium ceruicem, quia Deus mactandos tradiderit.

42 Vociferabuntur, & nullus seruator: ad Iehouam, nec respondebit illis.

43 Et comminuam eos tanquam puluerem à facie venti: velut lutum platearum calcabo eos.

44 Eripies me è contentionibus populi: constitues me caput Gentium: populus quem non cognoui, seruient mihi.

45 Ad auditum auris obedient mihi: filij alienorum mentientur mihi.

46 Filij alienorum deficient, trepidabunt ex penetralibus suis.

42 *Vociferabuntur.* Mutatio temporis in verbo, contextum narrationis non abrumpit. sic itaque resolui debet, Quanuis ad Deum clamarent, reiectas fuisse eorum preces. Prosequitur verò quod prius dixerat, tandem exitu patefactum esse quàm falsò iactarēt hostes Dei nomen, qui se ab illis auersum ostendit. Verum quidem est, sic eos interdū prosperè agendo fuisse elatos, vt vulgò creditum fuerit Deum illis fauere, quum interea Dauid nocte & die clamando nihil proficeret: sed vbi serui sui patientiam satis exercuit Deus, illos spe vana deiecit ac frustratus est: imò nec preces eorum dignatus est audire. Tenemus nunc consilium Dauidis: quia enim diu perperam Dei nomine abusi fuerant impii, fallacem eorum iactantiam deridet. Porrò notandum est, de hypocritis qui nunquam sincero affectu Deum inuocant, haberi sermonem. nunquam enim fallet promissio, Deū propè esse omnibus qui eū in veritate quærūt, Psal. 145. 18. Nō ergo repudiatos fuisse hostes suos dicit Dauid, quū serio cordis affectu ad Deū cōfugerent, sed quum solita impudentia putarent eum sibi obstrictum ad sceleratos suos conatus iuuandos. Nam dum vota in vltima necessitate concipiunt impii, etsi pauore deiecti, metúque trementes, humilitatem præ se ferunt: non tamen mutant propositum vt resipiscant. Adde quòd illis audacia, & durities pro fide est, vel dubitando querimonias suas profundunt, magis vt Deo obstrepant, quàm vt suam fiduciā in eius sinu deponant. Cæterùm hinc colligēda est vtilis admonitio, quicunque miseris crudeliter iusultauerint, ac superbè reiecerint supplices, Deum etiam ad sua vota surdum sensuros. Proximo etiā versu docemur, postquam impios Deus abiecit, proiicere ad omnem contumeliā, & instar luti calcandos tradere. Neque enim tantùm denuntiat, superbis & crudelibus clausas fore suas aures, sed minatur etiam se facturum vt mercedem eadem mensura recipiant.

44 *Eripies me è contentionibus.* Summatim colligit Dauid se Dei auxilium modis omnibus expertum esse: nam & magnum ei discrimen ex domesticis turbis instabat, nisi mirabiliter sedatæ essent, ferocia populi in ordinem coacta. Hoc etiam secundum præter communem opinionem accidit, vt longè latéque victor, gentes vicinas prosterneret, quæ nuper totum ferè Israelem fre-

fregerant. Fuit enim illa incredibilis renouatio: quòd non modò populum clade affectum subitò restituit, sed tributarios sibi reddidit, à quibus pax impetrari nō poterat. Fuisset iam hoc præclarum, si populus accepta graui clade, incolumis stetisset, ac viribus iterum collectis recuperasset priorē statum: sed hoc longe præstantius beneficiū ex inspirato Deus contulit, vt subigeret suos victores. Vtrumque Dauid commemorat, quum tumultuaretur in eum populus, illos intestinos motus nō nisi Diuinitus esse compositos: deinde eiusdem Dei auspiciis & virtute, validis gentibus sub iugum redactis, propagatum fuisse imperium, quod debile & semifractum fuerat sub Saule. hinc patet, non minus intus & domi, quàm contra exteros hostes fuisse adiutum. Porrò, quum nobis in hoc typo Spiritus sanctus regnum Christi depingat: sciamus hunc tam erigendi quàm conseruandi eius esse modum, vt Deus non solùm exerto brachio pugnet contra professos hostes qui aliunde insurgunt, sed etiam domesticos tumultus & rixas compescat. Quod etiam in Christi persona palàm ostēsum fuit ab initio, quia primum ei obstaculum fuit ab insana gentis suæ contumacia: iam temporum omnium experientia ostendit, dissidia & contentiones, quibus Ecclesiam scindunt & lacerant hypocritæ, non minus noxia esse ad labefactandum Christi regnum, quàm violētos hostium conatus, nisi Deus manum suam opponeret. Ergo vt regnum filii sui promoueat ac tueatur, non modò externos hostes coram ipso prosternit, sed eum liberat à domesticis contentionibus. In Cantico aliud verbum habetur pro, In caput Gentium ponere, nempe תשמרני quod custodire significat, ideóque ad stabilem & diuturnam regni possessionem refertur. Scimus enim quàm difficile sit in officio retinere qui iugo nōdum assuefacti sunt. Ideóque nihil frequentius quàm imperia nuper parta nouis motibus concuti. Dauid autem in Cantico Deum pronuntiat dignitatis, quam ipso auspice adeptus erat vt Gētibus dominaretur, fuisse custodem.

44 *Populus quem non cognoui.* Totus hic cōtextus optimè cōfirmat quod nunc attigi, non restringi narrationem hanc ad Dauidis personam, sed vaticinium esse de futuro Christi regno. Potuit quidem gloriari Dauid, populos quorum mores & ingenia non penitus nouerat, sibi fuisse subiectos: sed quoscunque deuicit, non fuisse vel prorsus incognitos, vel tam procul dissitos, certum est. Quare tunc Deus non nisi sub obscura vmbra delineauit immensum Filii sui regnum, cuius amplitudo ab Ortu solis vsque ad Occasum patet, totúmque mundum occupat. Eodem etiā facit quod proximè sequitur, Ad solam famam obedient mihi. nam etsi nomen adeò celebre sibi conciliauerat Dauid ex victoriis, vt multi armis depositis vltro ad deditionem descenderēt: quia tamen armorum potentia illi quoque fracti fuerunt, quam sub oculis ipsorū infœliciter experti erant vicini, propriè non dicentur obsequium præstitisse ad solā famam. Verius hoc in Christum competit, qui verbo subigit sibi mundum, & ad solum auditum morigeros sibi reddit qui prius rebelles fuerant. Ergo quatenus Christi personam sustinuit Dauid, Deus Gentes remotas, & quæ prius Israeli, quo ad consuetudinem, fuerant incognitæ, eius imperio subiecit. Sed fuit illud præludium promissæ Christo dominationis, cuius fines ad vltimas vsque mūdi plagas oportuit extendi. Armis etiam & bellica virtute tantū nomē sibi Dauid peperit, vt multi ex hostibus metu fracti deditionem facerent. Sed ita sub typo ostensa fuit Gentium subiectio, quæ solo Euangelii præconio in ordinem coactæ sunt. Nā fidei obedientia, in qua fundatum est Christi imperium, ex auditu est, Rom. cap. 10. ver. 17.

46 *Filii alienorum.* Hoc loco describitur quod in nouis dominationibus vt plurimum accidere solet, vt scilicet victorem suppliciter adorent qui redacti sunt in potestatem: sed ficta & coacta humilitate, quia seruiliter non sponte parent. Nam quòd Mentiendi verbū quidam Interpretes aliò transferunt, quasi diceret vel inani spe delusos fuisse hostes, vel vt pœnam effugerent, mēdaciter negasse quicquā hostile se ma-

chinatos, non satis exprimere videtur Dauidis mentem. Quare generaliter, vt alibi (meo iudicio) pro seruiliter humiliari capitur. Nã verbum כחש quod Hebræis est mentiri, metaphoricè interdum tantundem valet atque humiliari, vel subiectionis iugum suscipere, ficto tamē & illiberali modo. Filios autem alieni vocat, vel alienorum, qui prius sui iuris prorsus ab Israele diuisi fuerant. Hoc verò videmus etiam in Christo impleri, ad quem multi supplices accedunt duplici & perfido animo: quos ideo aptè Spiritus alienigenas vocat: quia etsi electo populo permixti sunt, sincera tamen fide non coalescunt in idem corpus, vt Ecclesiæ filii censeri debeant. Verũ quidem est, cunctos Gētiles initio ex alienis fuisse ascitos: sed vbi induunt nouum affectum, qui prius erãt hospites & aduenæ, fiũt ciues Sanctorum, & domestici Dei. Quod additur continuò pòst, Filii alieni defluent, trepidabunt ex suis penetralibus, terrificum illud nomen de quo diximus, amplificat. Est enim hoc reuerētiæ nō vulgare signũ, qui latebris teguntur, altísque munitionib⁹ sunt inclusi, metu perculsos in lucē prodire. Porrò, sicuti hostes Dauidis ex suis penetralib⁹ extraxit timor, vt supplices occurrerēt: ita incredulos Euangelium timore perculsos ad præstandũ Christo obsequiũ cogit. Hæc enim (teste Paulo 2. Cor. 14. 24) vis est prophetiæ, vt conscientias arguens, & manifestãs occulta cordium, qui rebelles antè fuerant, metu prosternat, ad dandam Deo gloriam.

47 Viuat Iehoua, & benedictus fortis meus, & exaltetur Deus salutis meæ.

48 Deus qui dat vindictas mihi, & subigit populos sub me.

49 Liberator meus ab inimicis meis: etiam ab his qui cõtra me insurrexerant extulisti me, à viro violēto eruisti me.

50 Propterea celebrabo te in Gentibus Iehoua, & nomini tuo canam.

51 Magnificans salutes Regis sui, & præstans misericordiam Christo suo Dauidi & semini eius in perpetuum.

47 *Viuat* Iehoua. Si placet in optãdi modo legere, Viuat Deus: aspera erit loquutio, quam tamen sumpta ab hominibus translatio excusat, quibus moris est in hunc modum non tantùm benè precari, sed etiam honorifica acclamatione suos duces in sublime extollere. ita esset quasi triumphale elogium. Non male tamen quadrat simplex affirmatio qua Dauid pronuntiet Deum viuere, hoc est summa virtute esse præditum. Cæterùm, vita hæc ad Dei essentiã non restringitur, sed potius ex operibus æstimãda est quæ vitam eius nobis manifestant. Simul enim ac virtutem suam ab oculis nostris subduxit, euanescit etiã ex animis sensus ac notitia vitæ eius. Itaque viuere dicitur, quatenus claris potentiæ suæ documentis mũdum sua manu contineri demonstrat. Hãc Dei vitam quia experimento senserat Dauid, laudibus & gratiarum actione prosequitur. Nam si in præsenti modo legamus, Viuit Dominus, copula quæ sequitur, illationem valet: ideóque sic resoluenda est, Ergo benedictus sit fortis meus. Iam epitheto *fortis*, deinde Seruatoris, confirmat quod prius dixi, Deum non clàm viuere in seipso duntaxat, sed vigorem suum proferre in gubernatione totius mundi. צור enim transitiuè hîc ponitur pro eo qui robur confert.

48 *Deus qui dat vindictas.* Rursus acceptas Deo refert quas adeptus est victorias. sicut enim nunquam eas sperasset nisi fretus Dei auxilio: ita nũc eundem agnoscit vnicum authorem: ac ne defunctoriè laudis partem aspergere videatur, disertè repetit, nihil se habere nisi quod datũ est. Ac primò quidem

dem fatetur se virtute cælesti fuisse instructum, vt de hostibus quas meriti erant pœnas exigeret. Quia autem primo intuitu absurdum videri posset, à Deo armari fideles ad vindictam, tenenda est (vt prius admonui) Dauidis vocatio. Neque enim priuatus homo erat, sed pro regia potestate, iudicium quod exequutus est, Diuinitus ei iniūctum erat. Quisquis læsus est, si ad se vlciscendum prosilit, Dei partes occupat: itaque non sine sacrilega temeritate illatas sibi iniurias retaliant priuati homines: sed Deus qui se vindicem esse pronuntiat, Reges & Magistratus gladio armans, vltionum suarum ministros constituit. Itaque vindictas posuit Dauid pro iustis pœnis quas Dei mandato reposcere licuit: modò tamen ritè composito Spiritus zelo ageretur, non carnis impetu. Nisi enim ad vocationem talis moderatio accedat, frustrà iactabunt Reges sibi vltionem à Deo mandatam: quia non minus præposterum est, permisso gladio ad carnis libidinem abuti, quàm eum Dei iniussu arripere. Ecclesiæ sub Christi auspiciis militanti non alia quàm aduersus obstinatos vindicta permittitur. Iubemur beneficiis certare cum hostibus, pro eorum salute precari: ergo simul optanda illis est resipiscẽtia, & sanitas mentis, donec certò constet perditæ esse ac desperatæ malitiæ. interim resignāda est arbitrio Dei vindicta, ne ante tempus præcipites feramur. Deinde ex periculis & difficultatibus colligit se aliter non potuisse saluū euadere, nisi Dei manu seruatus esset. Huc enim pertinet eleuatio de qua loquitur, mirabiliter fuisse sublatum, ne victrici hostium violẽtiæ succumberet.

50 *Propterea celebrabo te.* Hoc versu docet beneficia Dei quæ retulit, nouo & insolito præconio digna esse, vt eorum fama ad Gentes vsque penetret. Subest enim tacita comparatio inter ordinarium Dei cultum quo tunc solebant fideles in templo defungi, & hanc gratiarum actionem quæ tam angustis finibus capi non poterat. Sensus est igitur, Domine non tantùm ex præscripto Legis ritu gratias tibi agam in cœtu fidelium: sed longius manabunt laudes tuæ, sicuti per totum orbem memorabilis est tua in me gratia. Cæterùm, hinc vaticinium de futuro Christi regno elicitur: quia nisi in societatem electi populi allectæ fuissent Gentes, frustra inter surdos & absurdæ cãtatæ fuissent laudes Dei. Quare scitè Paulus & appositè hoc testimonio probat non esse fortuitam Gentium vocationẽ, Rom. 15.9. Pluribus enim locis postea videbimus Dei laudibus sacrum domiciliū assignari in Ecclesia. Quare alibi quã in Iudæa nõ potuit ritè & cū fructu celebrari Dei nomen, donec perforatæ essent aures Gentibus: quod factū est vbi eas Deus per Euangelium asciuit.

51 *Magnificans salutes.* Versus hic à fine demonstrat cur tam liberaliter Deus egerit cum Dauide: quia scilicet eum vnxerat in Regem. Nã se Regem Dei vocando, se nec temere irrupisse, nec prauis factionibus obtrusum fuisse testatur, sed iure legitimo regnasse, quia sic Deo placuit. Id vnctionis symbolo probat: quia Deus, Samuelis manu eū vngendo, non secus ius regnãdi asseruit, quàm si manu sua palàm è cælo exerta in regio solio locasset. Hãc electionem continua salutum serie magnificè fuisse sancitam dicit: vnde sequitur, ex professo cū Deo bellare omnes quibus rata non est eius vocatio. Causam simul ascribit Dei clementiæ: vt sciamus in mero Dei beneplacito fundatum fuisse illud regnum. Iam ex clausula apertius constat quod prius dixi, Dauidẽ non tã historicè narrare mirificas & varias gratiæ Dei species quas in se expertus erat, quàm de perpetuo regni statu vaticinari. Ac notandum est, Seminis nomine non quoslibet posteros intelligi, sed peculiariter notari successorem illum cui se fore in patrem Deus pollicitus fuerat. Nam quū prædicta esset regni stabilitas, quandiu sol & luna in cælo fulgerent, 2. Samuel. cap. 7. ver. 12, necesse fuit ad eū descendere, qui Rex æternus non temporalis futurus erat. Itaque semen suum nobis commẽdat Dauid eximia illa promissione ornatum, quæ nec in Solomonem, nec in alium quempiam ex successoribus perfectè competit, sed in Filium Dei vnigenitum: sicuti Apostolus Hebr. capit. 1. vers. 4, hac dignitate ipsum

Angelis antecellere docet. Ita rectè proficiemus in hoc Psalmo, si vmbra nos ad corpus deducat.

ARGVMENTVM PSALMI XIX.

Dauid fideles ad considerandam Dei gloriam hortari volens, primò eius speculum in cælorum machina & exquisiti ordinis artificio proponit: deinde ad Legem nos reuocat, in qua magis familiariter se Deus patefecit electo populo. Itaque hanc peculiarem gratiam pluribus verbis prosequitur, Legis vsum commendans. Tandem Psalmum precatione claudit.

Psalmus XIX.

PRæfecto Canticum Dauidis. Cæli enarrant gloriam Dei, & opera manuum eius annuntiat expansio.

2 *Dies ad diem eructat sermonem, & nox ad noctem annuntiat scientiam.*

3 *Non sermo & nō verba, vbi non audiatur vox eorum.*

4 *In omnem terram exiuit scriptura ipsorū, & ad extremitatem orbis, sermones ipsorum: soli posuit tabernaculum in ipsis.*

5 *Et ipse tanquam sponsus egreditur è thalamo suo: exultat tanquam vir robustus ad currendum spatium.*

6 *Ab extremitate cælorum egressus eius, & circuitus eius super extrema eorum: nullúsque abscōditur à calore eius.*

1 *Cæli enarrant.* Dixi iam huius Psalmi duas esse partes, quarū in priore Dei gloriam celebrat Dauid ab operibus: in altera autem notitiam plenius in verbo relucentem prædicat. Quanquam autem non nisi cælorū meminit, non tamen dubium est quin sub nobilissima parte, & cuius excellentia magis conspicua est, totum mundi opificium per synecdochen designet. Nihil certè tam est obscurum vel contemptibile in minimis terræ angulis, in quo non aliqua virtutis & sapientiæ Dei nota cernatur: sed quia cælis insculpta est expresior imago, hos præcipuè Dauid elegit, quorum splendor nos ad totum mundum lustrandum dirigeret. Nam vbi quis ex cæli intuitu Deum agnouerit, non modò in terræ superficie, sed in minimis quibusque plantulis eius sapiētiam & virtutem reputare & mirari discet. Primo versu rem vnam suo more bis repetit. Cælos enim inducit tāquam testes ac præcones gloriæ Dei, personā mutæ creaturæ alienam attribuēs, quæ magis ingratitudinem exprobret hominibus, si tam clarum testimonium surdis auribus prætereūt. Efficacius enim mouet ac afficit hæc loquutio, quàm si dixisset cælos monstrare. Est quidē hoc magnum, in cælorum splendore oculis nostris offerri viuam Dei imaginem: sed quia sensus melius excitat sonoræ vocis prædicatio, vel certius saltem ac maiore cum profectu docet, quàm simplex conspectus cui nulla coniuncta est admonitio: notanda est huius figuræ emphasis, quòd cælos suo præconio Dei gloriam enarrare dicit. Repetitio quæ secundo membro additur, exegetica est. Exponit enim Dauid quomodo gloriam Dei cæli nobis prædicent: quia scilicet apertè testentur non se fortuitò conflatos esse, sed ab opifice præstantissimo mirabiliter conditos. Fieri enim nō potest quin ad ipsum vsque authorem nos attollat cælorum intuitus, ac mirabilis quæ illic apparet distinctio, ornatus,

ornatus, & splendor luculentum eius prouidentiæ testimonium reddant. Creationis quidem tempus & modum Scriptura explicat: sed etiam Deo tacente, cæli ipsi eius manibus se compositos fuisse clamitant: quod ipsum ad testandam eius gloriam abundè sufficit. Simul enim ac Deum agnoscimus mundi opificem, mentes nostras in admirationem immensæ eius bonitatis, sapientiæ & potentiæ rapi necesse est.

2 *Dies ad diem.* Quanquam subtilius intelligunt Philosophi quàm pulchrè distincti sint stellarum ordines, vt in tanta multitudine nihil sit cōfusum, huius tamen prouidentiæ Dei rudibus & illiteratis certius documentum est continua dierum successio. Dauid ergo hîc à cælis non descendit ad alias mundi partes, sed ab effectu magis sensibili & propinquo cōfirmat quod nuper dixit, in cælis non solùm splendere, imò etiam resonare Dei gloriam. Etsi autem variè exponi possunt verba, sensus tamen ferè idem manet. Nonnulli sic resoluunt, nullum diem præterfluere, quo non insigne aliquod documentum suæ virtutis Deus edat. Alii verò notari volunt doctrinæ incrementa, vt semper dies posterior noui aliquid afferat. Durius est quod intelligunt quidam, dies & noctes inter se colloqui, & de Conditoris sui gloria differere. Neque verò dubito quin Dauid ex ordinatis dierum & noctium vicibus, solis & lunæ stellarúmque cursum & reuolutionē mirabili Dei consilio temperari doceat. Siue autem Diem de die vertamus, siue Diem ad diem, parum interest: quia tantùm notatur concinna temporum series quam dierum & noctium successio efficit. Dies quidem vnus, si satis attenti essemus vt decebat, nobis idoneus esset gloriæ Dei testis: nox etiam vna idem officium præstaret. Sed quum videmus solem & lunam quotidie suo ambitu mundum complecti, interdiu solem supercapita nostra extare, lunam succedere vicibus, gradatim solem ascendere, & simul propius ad nos accedere, postea iter suum reflectere, vt à nobis paulatim recedat, hinc dierum vel noctium longitudinem confici, & hanc varietatem æquabili lege ita esse dispositam vt quotannis recurrat: hæc longè clarior testificatio est. Quare nō immeritò Dauid, quanuis Deus nullum verbum faciat, dierum tamen & noctiū tam bene aptatam seriem de gloria Dei magnificè cōcionari dicit: nec iam ignorantiæ prætextum reliquum esse hominibus, quia quum doctorum officio tam probè fungantur dies & noctes: satis scientiæ ex eorum magisterio consequi possint.

3 *Non sermo.* Duas ferè contrarias interpretationes recipit hic versus, quarum tamen vtraque est probabilis: quia ad verbum sic legitur, Non eloquium & non sermones, non auditur vox eorum. Quidam simul contexunt duos versus, acsi suspensa esset sententia vsque ad posterius membrum, *In omnem terram*, &c. Itaque secundum eos sensus est, quanuis muti sint cæli, nec loquendi facultate præditi, satis tamen alta & canora voce prædicare Dei gloriam. Sed si hoc voluit Dauid, quorsum attinebat ter repetere, non esse illis articulatum sermonem? frigida sanè esset rei notæ inculcatio. Altera igitur expositio, vt magis recepta est, ita melius congruere videtur. Nam in lingua Hebraica, quæ cōcisa est, sæpe aliquid subauditur: præsertim Hebræis tritum est relatiua omittere. Adde quòd tertia negatio בלי exceptionem magis denotat à mēbris prioribus: ac si dictum esset, non obstare linguarum discrepātiam quin vbique exaudiatur cælorum præconium. Facit enim linguarum dissonantia vt cesset mutua inter varias gentes communicatio: & qui facundissimus est in sua gente, inter exteros obmutescat, vel barbarus sit si loqui tentet. Imo si quis linguarum omnium notitia sit instructus, non poterit tamen Græcum simul & Latinum compellare: imò simulac sermonem ad hos vel illos cōuerterit, ab aliis intelligi desinet. Dauid ergo tacita comparatione amplificat huius testimonii efficaciam quod cæli Creatori suo reddunt: acsi diceret, quanuis inter se populi linguis differant, tamen ad omnes pariter docendos communem cælis sermonem esse: nec quicquam præter socordiam obstare quo minus alienissimi quique quasi ex

ore vnius doctoris proficiant.

4 *In omnem terram exiuit.* Hîc declarat quomodo cæli apud omnes populos sine discrimine promiscuè concionentur: nempe quia vbique terrarum intelligant homines cælos ad celebrandam Dei gloriã propositos esse testes. Cæterùm, quia nomẽ קו nunc lineam, nũc structuram Hebræis significat, quidam hunc sensum eliciunt, quòd cælorum architectura quasi lineatim ad regulam cõposita, longè latéque Dei gloriam prædicet. Sed quum metaphoricè cælestis machinæ splendorẽ Dauid hìc instar doctoris de gloria Dei concionãtem inducat, frigida esset ista loquutio, lineam cælorum exire in vltimos vsque terræ fines. Adde, quòd statim proximo membro verba vbique exaudiri subiicit. quid autem verbis affine cum specie ædificii? Quòd si vertamus Scripturam, hæc duo optimè conuenient, in cælis, tanquã in volumine omnibus cõspicuo, descriptam esse Dei gloriam, & simul inditam illis esse sonoram vocem quæ ad omnium aures perueniat. Atque ita monemur, visualem (vt ita loquar) esse sermonem illum, cuius facta prius fuit mentio. Oculis enim, non auribus loquuntur cæli: vt meritò eorum speciem tam distinctè ordinatam Scripturæ cõparet Dauid. Porrò, quòd nomen קו versum in scriptione significet, satis patet ex Iesaiæ 28.10, vbi Deꝰ Iudæos pueris nõdum satis per ætatem docilibus comparans, sic loquitur, Erit illis præceptum ad præceptum, præceptum ad præceptum, versus ad versum, versus ad versum, paulisper ibi, paulisper ibi. Itaque (meo iudicio) sensus est, gloriam Dei non obscuris literulis notatam, sed splendido charactere expressam esse, cuius lectio omnibus exposita sit ac facilis. Hactenus genuinum Prophetæ sensum exposui. Nã quòd pars ista Psalmi ad allegorias detorta fuit, nulla ratione factum esse lectores facilè agnoscent. Initiò monui, quod etiã ex cõtextu patet, antequã Dauid ad Legẽ veniat, Dei gloriã in mũdi opificio spectandam proponere. Nunc si ex cælis Apostolos, & ex sole Christum facimus, locum amplius non habebit illa partitio. adde quòd præpostera fuisset ratio, Legem in contextu Euangelio postponere. Sed quia nihil magis clarũ est quàm Dei notitiam hîc tractari, quæ in mundi speculo naturaliter omnibus offertur, à longiori disputatione supersedeo. Tantùm, quia ex Pauli verbis occasionem sumpserunt allegorici isti Interpretes, nodus hic soluendus erit. Paulus de Gentiũ vocatione disserens, principium illud sumit, Saluũ fore quisquis inuocauerit nomẽ Domini: deinde addit non posse inuocari, donec ex Euangelii doctrina cognitus fuerit. Cæterùm, quia Iudæi specie sacrilegii non carere ducebant, quòd Paulus salutis promissionem Gentibus vulgaret, quærit an non ipsi quoque audierint. Ac respondet, ex hoc loco apertam illis fuisse scholam in qua pietatẽ & Dei cultũ discerent, quia In omnem terram exiuit, &c. Verùm intempestiuè tunc Paulus dixisset Euangelii vocem ex ore Apostolorum fuisse in toto mundo auditã, quæ vixdũ ad paucos peruenerat. Certè illorum prædicatio nondum exierat in regiones longinquas, sed Iudææ finibus adhuc manebat inclusa. Porrò, eius consilium minimè ambiguum est: dicere enim voluit, iam anteactis seculis Deum patefecisse Gentibus suã gloriã, atque hoc amplioris doctrinæ fuisse præludium. Nam etsi ad tempus separata fuit electi populi conditio à Gentibus, mirum tamen videri non debuit quòd vtrisque tãdem Deus promiscuè se patefecit, quos pridem communiter ad se inuitauerat: sicuti alibi dicit, quo tempore passus est Deus Gentes errare per vias suas, non tamen se reliquisse ἀμάρτυρον, Act.14.16. Vnde colligimus, nimis crassè deceptos fuisse qui Paulũ à literali sensu discessisse finxerunt. Quod Lectores facilius etiãnum ex nostris in locum illum Commentariis intelligent. *Soli posuit tabernaculum.* Sicuti ex tota mundi machina cælos præcipuè elegit Dauid in quibus imaginem Dei spectandam proponeret, quia illic tanquã in sublimi theatro melius cõspicitur: ita nunc solem in altissimo gradu positum demonstrat, quia in eius fulgore luculẽtius se profert Dei maiestas. Nam etsi aliis planetis sunt etiam sui cursus & quasi stadia, & firmamentum

stellas

ſtellas omnes fixas in ſuam reuolutionẽ trahit: rudibus tamen & indoctis aſtrologiæ arcana Dauid fruſtra conatus eſſet tradere. Itaque ſatis habuit craſſo ſtylo ingratitudinis arguere totum mũdum, niſi ex ſolis conſpectu in pietate proficiat. Hæc ratio eſt cur dicat tentorium ei paratum eſſe: deinde egredi ipſum ab vna cæli extremitate, & tranſire celeriter in partem oppoſitam. Neque enim argutè inter Philoſophos de integro ſolis circuitu diſputat, ſed rudiſsimis quibuſque ſe accõmodans, intra ocularem experientiam ſe continet. Ideóque dimidiam curſus partem quæ ſub hemiſphærio noſtro non cernitur, ſubticet. Tria verò in ſole conſiderãda proponit, formæ ſplendorem ac præſtãtiam: deinde curſus celeritatem: tertiò incredibilem vim caloris. Dignitatem & ornatum ſimilitudine ſponſi cõmendat: addit deinde ſimilitudinem curſoris. Mira enim fuit olim eorum pernicitas qui vel quadrigis vel pedibus in ſtadio certabant: quæ etſi lõgiſsimè abfuit à celeritate ſolis, nihil tamen in communi hominum vſu inuenire potuit Dauid quod propius accederet. Quòd vegetatiuum calorem in tertio mẽbro notari quidam putant, mihi non probatur. Eſt quidem mirabile hoc Dei opus, & inſigne bonitatis ſpecimen, quòd vis ſolis in terram vſque penetrãs, ſua inſpiratione eam fœcundat: ſed quia dicit, neminem vel nihil abſcondi ab eius calore, de violento æſtu, quo tam homines quàm reliqua animantia, plantæ etiam & arbores torrentur, potius intelligo: quia viuificum calorem, quo nos vegetari ſẽtimus, effugere nullus cupit.

7 *Lex Domini perfecta, inſtaurans animam: teſtimonium Iehouæ fidele, erudiens in ſapientia paruulum.*

8 *Statuta Iehouæ recta, exhilarantia cor: præceptũ Domini purum illuminans oculos.*

9 *Timor Iehouæ ſincerus, permanens in ſeculum: iudicia Iehouæ veritas, iuſtificata ſimul.*

7 *Lex Domini &c.* Sequitur nunc pars ſecunda Pſalmi. Poſtquam enim totum humanũ genus oſtẽdit ſatis à mutis magiſtris doceri de vnico Deo, Iudæos nunc aggreditur, quibus magis Deus innotuerat per verbum ſuum. Nã quòd de ipſo teſtãtur cæli, nõ eò vſque deducit homines, vt veram pietatem perdiſcãt: ſed tantùm huc valet, vt reddantur inexcuſabiles. Verùm quidẽ eſt, niſi eſſemus nimis hebetes, eſſe in mundi theatro ſatis multa documenta quæ nos ad pietatem inuitent: ſed quia in luce clara cæcutimus, ſine verbi ſubſidio nihil nobis prodeſſet ſplendida iſta gloriæ Dei repræſentatio, licet ſonoræ concionis loco eſſe debeat. Itaque Deus quos ad ſalutem vocare ſtatuit, peculiari gratia dignatur: ſicuti olim, quamuis omnibus ſine exceptione teſtatus ſit ſe eſſe Deum, tamẽ Abrahæ filiis ſeorſum Legẽ dedit, quæ certiore & magis propinqua notitia eos imbueret. vnde ſequitur, Iudæos duplici vinculo ad Deũ colendum obſtrictos eſſe. Nam quum Gentes, quibus tantùm per mutas creaturas loquutus eſt Deus, nulla ignorantia excuſet, quanto minus tolerabilis eſt eorum ſtupor, qui vocem ex ſacro eius ore profectam audire negligunt? Hic ergo finis eſt vt ſe alacrius addicant Iudæi in Dei obſequium, quos ſanctiore vinculo ſibi deuinxit. Porrò ſub Legis nomine non tantùm intelligit regulam iuſtè viuendi vel decem præcepta: ſed comprehendit totum fœdus quo Deus populum illum à reliquo mundo diſtinxerat: ac totam Moſis doctrinam, cuius partes deĩde enumerat ſub vocibus Teſtimonii, Statutorum, & aliis. Neque enim elogia hæc, quibus Legem commẽdat, ſolis decem præceptis quadrarent, niſi accederet adoptio gratuita, & quæ ex ea dependent promiſſiones: denique totum illud doctrinæ corpus ex quo conſtat vera religio & pietas. Quantum ad voces Hebraicas, ideo curioſè in cuiuſque

ſignificatione tradenda nõ laboro, quia ex aliis locis colligere promptum eſt interdum confundi. עדות quidẽ generaliter pro cõuentione accipitur, qua Deus, vbi ſe in Deum fore pollicitus eſt Abrahæ filiis, viciſsim ab ipſis fidem & obedientiam ſtipulatur. Eſt igitur mutua inter Deum & populum pactio. פקודים quæ ego alios ſequutus, Statuta verti. quidam ad cæremonias reſtringunt, non rectè (meo iuditio) quia pro edictis in genere paſsim video accipi. Itaque מצות quod proximè ſequitur, ferè ſynonymum eſt. De aliis videbimus ſuo loco. Prima Legis commẽdatio eſt, quòd ſit integra vel perfecta: quo verbo ſignificat Dauid, ſiquis in Lege Dei rite ſit edoctus, ei ad perfectam ſapientiam nihil defore. Quamuis enim profanis ſcriptis aſperſæ ſint verè & vtiles ſententiæ, & Deus aliquam iuſtitiæ notitiã indiderit hominum animis, facit tamen naturæ corruptela ne qua inter homines reperiatur pura lux doctrinæ, ſed mutila quædam principia, & quidem implicita ignorantiæ tenebris. Vnde meritò Dauid laudem hanc vendicat Legi, quòd in ſe perfectam & abſolutam ſapientiam contineat. Quia animæ conuerſio quam paulò poſt ſubiicit, proculdubio pro inſtauratione ponitur, non dubitaui ita vertere. Sunt enim qui nimis argutè hîc philoſophãtur de pœnitentia & reformatione hominis. Fateor quidem non recreari animam Dei Lege, quin renouetur in iuſtitiam: ſed tenẽdus interea eſt ſimplex Dauidis ſenſus, quòd ſicut anima vegetat corpus, ſic etiam Lex vita ſit animæ. Dicit autem animam reſtitui, ad miſerum ſtatum alludens in quo omnes naſcimur. Etſi enim quædam primæ originis reliquiæ adhuc ſuperſunt, quia tamen nulla pars ab inquinamento & labe pura manet, ſic vitiata animæ cõditio parum à morte differt, prorſúſque ad mortem tẽdit. Itaque neceſſe eſt vt Deus adhibito Legis ſuæ remedio ſuccurrat: nõ quòd per ſe id præſtet Legis litera, vt poſtea fuſius dicetur: ſed quia Deus ad reſtituendas animas, vel bi ſui organo vtitur. Dũ vocat *teſtimonium Iehouæ fidele*, repetitio eſt proximæ ſententiæ, vt Legis integritas & fides aut veritas teſtimonii idem valeant: nẽpe vbi nos Dei verbo regendos tradimus, non eſſe errandi periculũ, quia certò hac via Dominus ſuos in ſalutem dirigit. Eruditio in ſapientia videtur adiecta eſſe tãquam inſtaurationis animæ principium. Nã quum præſtantiſsima animæ facultas ſit intelligentia, eam Dauid ex Lege petendam docet, quia naturaliter ea deſtituimur. Neque enim Paruulorum nomine vnã tantùm hominum ſpeciem deſignat, acſi alii per ſe ſatis ſaperẽt: ſed primò admonet, nullos recta intelligentia præditos eſſe, donec in Lege Dei profecerint. Simul etiam oſtendit quales Deus diſcipulos poſtulet: nempe qui ſtulteſcant apud ſe, & in puerorum ordinem deſcẽdant, ne impediat proprii ſenſus altitudo quominus Dei verbo ſe penitus dociles afferant.

8 *Statuta Iehouæ.* Quanquam nihil niſi vulgare dicere videtur, quum ſtatuta Domini recta vocat: ſiquis tamen antitheſim conſideret inter rectitudinem Legis & flexuoſas vias quibus ſe inuoluunt homines dum ſenſum proprium ſequũtur, hoc elogiũ non parui eſſe momẽti intelliget. Scimus quantopere ſibi quiſque addictus ſit, & quàm difficile ſit falſæ prudentiæ confidentiã ex animis noſtris reuellere. Emphatica igitur doctrina eſt, rite aliter nõ poſſe inſtitui vitã hominis, quàm ſi formetur ad Dei Legẽ, extra quam ſemper in tortuoſis ambagibus erratur. Addit ſecundò, *ſtatuta Dei exhilarare cor*: quia nulla alia eſt niſi bonæ conſcientiæ ſolida lætitia: qua tunc demum fruimur, vbi certò ſumus perſuaſi vitã noſtram Deo placere. Verè quidem pacis origo eſt ex fide quæ nos gratìs Deo reconciliat: ſed hinc etiam piis Dei cultoribus inæſtimabile gaudiũ oritur, quòd ſciunt non temere nec fruſtra ſe fatigari, quum Deũ vitæ ſuæ arbitrum & approbatorẽ habent. In ſumma, hæc hilaritas prauis omnibus illecebris & voluptatibus opponitur, quæ exitialiter miſeras animas ineſcant. acſi diceret Dauid, quicunque peccando ſe oblectant, multiplicem dolorum materiam ſibi accerſere, ſincerum verò gaudium Legis Dei ſtudio acquiri. In fine verſus, regulam Diuinæ Legis puram eſſe, & oculos illumi-

luminare tradens, subindicat perperam aliunde peti boni & mali discrimé, quia vitæ puritatem inquinet suis fæcibus quicquid ex se commiscuntur homines. Deinde cum toto suo acumine cæcos esse, & semper in tenebris errare, donec ad cælestis doctrinæ lucé conuertát oculos. Vnde sequitur nó alios rectè sapere nisi qui Deum sequuntur ducem & magistrum, & ad pacem quam verbo suo præ se fert, attenti sunt. Verùm hinc emergit non parua quæstio, quia hæc Legis encomia quæ referuntur à Dauide, Paulus funditus euertit. Quomodo enim hæc inter se conuenient, quòd Lex recreet animas, sit tamen mortua & exitialis litera: quòd corda exhilaret, spiritum tamen seruitutis afferens, incutiat terrorem: quòd illuminet oculos, velo tamen opposito lucem intus supprimat? Sed primò memoria tenendú est quod primò admonui, Dauidem non de nudis præceptis disserere, sed complecti totum fœdus quo sibi Deus Abrahæ filios in populum adoptauerat: itaque regulæ bene viuendi gratuitas salutis promissiones adiungit, imò Christum ipsum, in quo fundata erat adoptio. Paulus verò cui negotium erat cum peruersis Legis interpretibus, qui eam à gratia & Spiritu Christi separabant, nudum Mosis ministerium attingit. Porrò certum est, vbi Legem non viuificat Spiritus Christi, non inutilem modò, sed mortiferam quoque esse suis discipulis. Ná extra Christum, non nisi inexorabilis rigor in Lege viget, qui totum humanú genus iræ Dei & maledictioni subiicit. Deinde manet in nobis carnis rebellio, quæ Dei & Legis odium in nobis accendit: vnde manat tristis illa seruitus & horror. Hæc diuersa Legis acceptio facilè speciem dissidii in Dauidis & Pauli verbis conciliat, quia Pauli consilium est ostendere quid Lex seorsum (quatenus sine promissione gratiæ seuerè, quod debemus Deo, exigit) præstare nobis queat: Dauid totam Legis doctrinam commendat, cui Euangelium respondet: ideóque Christum sub ea includit.

9 *Timor Iehouæ sincerus.* Hîc per timorem intelligitur ratio colendi Dei: itaque actiuè sumitur hoc nomen, pro doctrina quæ nobis præscribit quomodo Deú timere oporteat. sic ení vt plurimú metuút homines Deú, vt falsos & vitiosos cultus excogitando, iram eius magis in se prouocent. Meritò igitur Dauid præpostera hominum studia obliquè damnans, obseruantiam Legis puram ab omni sorde esse affirmat. Addit *perpetuò stare*, acsi vocaret æternæ fœlicitatis thesaurum. Videmus enim vt cæco impetu mundus ad res euanidas feratur: quo fit vt inanem beatæ vitæ vmbram captando veram beatitudinem amittat. In secundo membro, Dei præcepta veritatis elogio insigniens, quicquid posthabita Lege ex arbitrio suo suscipiunt homines, vanitatis insimulat. Nec certè, melius nos ad studium amorémq; Legis incitare poterat quàm ista admonitione, eos omnes qui sibi extra Legem Dei capiunt viuendi consilium, seipsos fallere, merásque imposturas sectari. Falluntur autem (meo iudicio) qui iudicia tantùm de secúdæ tabulæ præceptis exponunt, quum Dauidi propositum sit fructum quem ex Dei Lege percipiunt fideles, variis loquendi modis celebrare. Quòd dicit *iustificata simul*, tantundem valet atque omnia sine exceptione ad vnum recta esse. Hoc elogio Legem Dei ab omnibus profanis doctrinis discernit, quia nihil maculæ aut vitii in ea deprehendatur, sed absoluta sit omnibus numeris.

10 Desiderabilia præ auro & obrizo multo, dulcia præ melle & succo fauorum.

11 Etiam seruus tuus in illis circumspectus redditur, & in eorum obseruatione retributio multa.

Legem Dei iam commendat tam à pretio, quàm à dulcedine. Pendet autem hoc elogium ex superioribus: quia tot ac tantæ vtilitates, quas nuper recésuit, meritò efficiunt vt auro & argento posthabitis, summi & vnici thesauri loco nobis sit cælestis doctrina. Pro *auro obrizo* quidam Gemmam vertunt: sed

hæc magis recepta interpretatio est de auro puro & probè recocto, quam & multi Scripturæ loci confirmant. Est autem nomen deductum à פזז quod roborare significat: vnde coniicere licet non certæ regionis aurum sic vocari, vt Ophir, sed artificio purgatum. Quin potius apparet ex Ieremiæ cap. 10. vers. 9, terram Vphaz inde nomen sumpsisse, quia auri nitidissimi fodinas haberet. Etymologia auri obrizi incerta est, nisi quòd Hieronymus diuinat quasi ophrizon ita dici, hoc est allatum ex terra Ophir. Summa est, non æstimari pro meritio Legem, nisi eam omnibus mundi diuitiis præferimus. Hæc autem æstimatio si apud nos obtineat, facilè nimia auri & argenti cupiditate animos nostros purgabit. Porrò ad hanc reuerentiam accedat etiam amor & delectatio necesse est, vt Lex nō modò ad obsequiū nos cogat, sed suauiter etiā illiciat: quod fieri non potest quin simul corrigantur carnis deliciæ, quibus nos inescari mirū non est, quādiu insipido gustu iustitiā Dei respuimus. Cæterùm hinc iterum colligere licet, non de nudis præceptis & mortua litera haberi sermonem: sed promissiones quibus offertur gratia, simul comprehendi: nam si Lex tantùm iubendo terreret, quomodo esset amabilis? Certè si à spe veniæ & Christi Spiritu separetur, tam procul abest à mellis dulcedine, vt sua potius amaritudine miseras animas interficiat.

11 *Etiam seruus tuus.* Quanquam hoc generaliter ad quoslibet pios extēdi potest, rectè tamen de ipso Dauide accipitur, vt testetur se proprio experimento probè tenere quicquid hactenus docuit. Et certè nemo de cælesti doctrina verè & seriò dissereret, nisi qui eam penitus animo infixam alit. Fatetur ergo Dauid se quicquid habet prudentiæ ad regendam & formandam vitam, ex Dei Lege adeptum esse. Quanuis tamen de se propriè loquatur, generalem in suo exemplo regulam proponit, si ratio vitæ bene instituendæ quæritur, vnam Dei Legem satis supérque sufficere: simulatque ab ea disceditur, multis erroribus obnoxiū esse cūrsum. Ac notandum est quòd Dauid ex abrupto sermonem ad Deum conuertens, eum sui dicti testem citat, quo certius persuadeat sincerè se & ex intimo affectu loqui. Quia verbum זהר tam docere quàm cauere significat, quidam hoc loco vertunt, Docetur, vel admonetur seruus tuus per Legis mandata. Sed quia plenior sententia est, circunspectum reddi vel cautum qui se Deo regendum tradit, mihi hæc versio magis placuit. Secundo membro declarat, quicunque se Deo addicunt ad seruandam quam præscribit iustitiam, minimè operam ludere, quia ampla illis merces apud eum reposita est. Porrò hæc quoque non vulgaris est commendatio Legis, quòd in ea Dominus nobiscum paciscitur, séque ad remunerandа nostra obsequia quodammodo obligat. Etsi enim iure suo à nobis exigit quicquid Lex continet: liberaliter tamē quam non debet mercedem, seruis suis promittit. Verum quidem est, irritas esse legales promissiones nostro vitio, quia longè à plena iustitia vel perfectissimus quisque abest: nulla autem hominibus speranda est operum merces, donec Legi in solidum satisfecerint. Ita hæc duo bene inter se conueniunt, vitam æternam operum mercedem fore, si quis Legem omni ex parte impleat: & tamen in Lege denuntiare maledictionem cūctis hominibus, quia totus mundus operum iustitia destituitur. Quod etiam mox ex proximo versu petebit. Postquam enim hoc Legis beneficium celebrauit Dauid, quod Dei cultoribus amplam mercedem offert, statim aliò sermonem transferens, exclamat, Delicta quis intelligit? vbi reos æternæ mortis pronuntians cunctos homines, quicquid ex operum meritis concipi potest fiduciæ in nihilum redigit. Si quis obiiciat, frustra Legem isto encomio ornari quod effectu caret, prompta responsio est: quia in fœdere adoptionis inclusa est gratuita peccatorum venia, ex qua dependet iustitiæ imputatio, fidelium operibus mercedem quanuis indebitam rependi. Nam quod in Lege Deus perfectis iustitiæ obseruatoribus promittit, fideles paterna eius indulgentia obtinent, dum illorum conatum & piū obsequendi studiū pro iustitiæ perfectione gratum habet.

12 Er-

12 *Errores quis intelliget? ab occultis meis munda me.*
13 *Etiam à superbiis contine seruum tuum, ne dominentur mihi: tunc integer ero, & mundabor à scelere multo.*
14 *Sint ad beneplacitum eloquia oris mei, & meditatio cordis mei coram te Iehoua, fortitudo mea & redẽptor meus.*

Hæc exclamatio ostendit quomodo Legis promissiones, quibus addita est conditio, accipere conueniat: nempe simulac in medium prodeũt, vt quisque vitam suam examinet, nec facta modò sua, sed cogitationes etiam exigat ad perfectam illam iustitiæ normam quæ in Lege traditur. Sic fiet vt ad vnum omnes, spe mercedis abscissa, ad Dei misericordiam confugere necesse habeãt. Neque enim reputare satis est quid Legis doctrina contineat, nisi etiam veniamus ad nostras personas in quibus reperietur defectus. Papistæ simulac audiunt, Qui fecerit hæc, viuet in ipsis, Leuit. 18. 5, securè operum suorum meritis æternam vitam alligant, acsi in eorum arbitrio esset Legem præstare, cuius omnes sumus transgressores non tantùm in vno apice, sed in singulis partib⁹. Ideóque Dauid quasi labyrintho obsessus, delictorum multitudine se obrui cũ admiratione fatetur. Hoc igitur primò tenendum, quia Legis iustitia destituimur in nostris personis: ideo etiam à spe mercedis quæ illic promittitur, excludi: deinde non vno aut altero delicto, sed innumeris nos coram Deo reos constringi: vt cum acerbissimo dolore deflenda sit nostra prauitas, quæ non tantùm Dei benedictione nos priuat, sed vitam conuertit in mortem: sicuti non dubium est quin Dauid, postquam Deum liberaliter præmiũ offerre dixerat omnibus qui Legem obseruant, horrore perculsus eruperit in hanc vocem. Per שגיאות vel errores, quidam minora delicta notari putant: verùm Dauid (meo iudicio) simpliciter dicere voluit, pluribus Satanæ fallaciis nos implicari, quàm vt quisque centesimam malorum suorum partem sentiat. Errore quidem & incogitantia sæpe delinquunt Sancti: sed contingit etiam Satanæ laqueis irretitos non perspicere crassa peccata. Vnde meritò errores in genere vocantur, quibus sibi præ stupore homines & carnis illecebris decepti indulgẽt. Se enim & alios ad Dei tribunal citãs, quamuis sibi conscii non sint, non tamen ideo absolui admonet, quia Deus longè acutius cernit quàm hominum conscientiæ, vt attentissimos quosque maior pars sui reatus fugiat. Confessioni subiicitur veniæ precatio. Mundandi enim verbum non ad regenerationis donum, sed ad gratuitam condonationem refertur. Nam Hæbræis נקה innocentem esse significat. Iam de erroribus quoque mentem suam clarius explicat, occulta peccata vocans, in quibus scilicet homines seipsos decipiunt, nec sponte modò & accersitis blanditiis, sed quia ad Dei iudicium non penetrant. Porrò ad nos iustificandos inanis est ignorantiæ prætextus, nec cæcutire quicquam prodest, quia in propria causa nemo idoneus est iudex. Itaque à Dei absolutione petenda mundities: Iam si in iudicium Dei venire necesse est quæ nos fugiunt errata, nisi venia deleantur, quomodo impune euadet qui arguente ipsum cõscientia, suus iudex esse cogitur? Iam memoria tenendum, non vno tantùm reatu nos teneri, sed obrui innumera colluuie. Nam quo diligentius in se quisque inquiret, fatebitur cum Dauide, nullum fore modum vel finem, si Dominus occulta mala nostra detegat: quia nemo comprehendit quot modis sit obnoxius. Vnde etiam apparet quàm supina hypocrisis dementauerit Papistas, quibus facile & expeditum negotium est semel quotannis omnia peccata in fasciculum colligere. Iubet decretum Lateranensis cõcilii confiteri semel in anno omnia peccata: nulla spes veniæ nisi sub conditione hac relinquitur. quisque in aurem sacerdotis demur-

murans,pulchrè ſe defungi exiſtimat, quaſi digitis ſupputare poſſet quæcunque toto anno peccata admiſit: quum ſeuero examine vix ad partem centeſimam ſancti perueniant,ideóque conſentiant in hanc vocem Dauidis, Errata quis intelliget?Nec valet exceptio,ſatis eſſe ſi faciant ſinguli quod in ſe eſt. Nam quum impoſſibile ſit præſtare quod Lex iubet,neceſſe eſt quiſquis ſerio timoris Dei ſenſu præditus eſt, deſperatione obrui, quandiu hac neceſſitate obſtringi ſe putat: qui autem hoc modo exonerant peccata, prorſus eſſe ſtupidos. Scio alios ſecus exponere,vt directione Spiritus ſui Dominus ab erroribus eum reuocet. Verùm ad veniã amplius refertur hæc precatio: ſicuti quæ mox ſequitur proximo verſu,opem ad ſuperãdas tentationes auxiliúmque Spiritus ſancti implorat. A *ſuperbiis*, inquit Dauid,*prohibe ſeruum tuum*: per Superbias intelligens apertas tranſgreſſiones,quibus adiuncta eſt contumacia. Prohibendi verbo ſignificat,quæ carnis eſt ad peccandum procliuitas, Sanctos etiam ſtatim diffluere, vel præcipites ferri, niſi ſua cuſtodia Deus eos arceat. Notandum enim quòd ſeruum Dei ſe nominans,fatetur tamen ſe opus habere fræno,ne contumaciter ad tranſgrediendam Dei Legem erumpat.nam etſi Dei Spiritu regenitus gemebat ſub vitiorum ſuorum onere, ſciebat tamen quanta ſit carnis peruicacia, & quàm facilè obrepat Dei obliuio:vnde naſcitur contemptus & impietas. Quod ſi à trãſgreſſionum periculo tutus non fuit Dauid, qui in Dei timore vſqueadeo profecerat, quomodo ſibi per liberum arbitrium moderabitur homo carnalis, in quo dominãtur innumeræ libidines? Diſcamus igitur, quanuis iam abnegatione noſtri domita ſit carnis laſciuia, nobis tamen metuere:quia niſi nos contineat Deus, furioſè ebulliet ſuperbia contra Deum. Atque hanc ſentteniam confirmat mox addita ratio, *ne dominẽtur mihi*.clarè enim hoc verbo affirmat, ſe non modò imparem fore ad reſiſtendum,niſi ſuccurrat Deus, ſed ſcelerum imperio ſe prorſus fore addictum. Docet ergo hic locus,non modò totum humanum genus naturaliter peccato mancipatum eſſe, ſed ipſos quoque fideles,niſi ad eos regendos aſſiduè inuigilet Deus, & in perſeuerantia confirmet, fore peccati mancipia. Altera etiã vtilis admonitio hic traditur, Nunquam pro impetranda venia orandum eſſe,quin ſimul petamus Dei virtute in poſterum nos armari, ne præualeant tentationes. Quanquam autem ſtimulis concupiſcentiæ punguntur, non tamen deſpondere animos conuenit, ſed rogandus eſt Deus vt nos cohibeat. Optaſſet quidem Dauid nullum in ſe vitioſum motum ſentire: ſed quia agnoſcit, donec exuerit corruptam naturam, ſe nunquam à peccati reliquiis fore immunem,ſe ad pugnandum Spiritus gratia inſtrui poſtulat, ne iniquitas victrix dominetur. In fine verſus duo notanda ſunt:nam quum affirmat Dauid ſe tunc integrum fore & purum à multò ſcelere,primò hunc honorem ſpirituali Dei præſidio tribuit,vt eo fretus,certam ſibi victoriam contra omnes Satanæ exercitus promittat. Deinde fatetur, niſi Diuinitus adiutus fuerit, ſe immenſa malorum turba & congerie oppreſſum iri. Neque enim ab vno tantùm vel altero ſcelere mundum ſe fore dicit, ſed à multis. Vnde ſequitur, ſimulac nos deſtituit gratia Dei, nullum fore peccati genus quo nos Satan nõ illaqueet. Hæc igitur Dauidis confeſſio, precandi ſolitudinem in nobis acuat,quia inter tot ac tam multiplices inſidias minimè torpendum eſt. Rurſum pia illa gloriatio in cordibus noſtris palmam obtineat, quamlibet multis & validis copiis nos oppugnet Satan,modò auxilietur nobis Deus,inuictos tamen fore,atque ita ſtaturos,vt nobis maneat incolumis integritas.

24 *Sint ad beneplacitum.* Expreſſius Dei gratia ad rectè ſanctéque viuendum muniri ſe poſtulat. Summa enim eſt, Vt non modò à tranſgreſſionibus eum Deus prohibeat, ne in externum actũ erũpãt, ſed vt linguã quoque & animum formet in obſequium Legis ſuæ. Scimus quàm difficile ſit etiã perfectiſſimis,verba & cogitationes ita frænare vt nihil Dei volũtati aduerſi,vel animo vel ore cõcipiãt: & tamen hæc interior puritas præcipuè à nobis

in Lege exigitur. Quò autem rarior est virtus, exacta hæc cordis & linguæ continentia, eò magis discamus quàm necessaria sit nobis Spiritus gubernatio ad vitam rectè probéque instituendam. Per nomen Beneplaciti, ostendit non aliam esse bene viuendi regulam, quàm si Deo placere ac se probare homines studeāt. Quòd in clausula vocatur Deus fortitudo & redemptor, ad impetrandi fiduciam valet.

ARGVMENTVM PSALMI XX.

Communis Ecclesiæ precatio pro Rege Israelis, vt ei Deus auxiliū in discrimine ferat: & pro statu Regni, vt eum tueatur incolumem, quia publicam salutem in se continet. Cui adiungitur promissio, Deum regni istius, cuius author est, fore præsidem, vt perpetuæ eius conseruationi inuigilet.

Psalmus XX.

PRæfecto Canticum Dauidis.

2 *Exaudiat te Iehoua, in die tribulationis protegat te nomen Dei Iacob.*

3 *Mittat auxilium tibi è Sanctuario, & è Sion sustineat te.*

Quanquam inscriptio ostendit Psalmum à Dauide fuisse compositum, nihil tamē absurdi est quòd de se in aliorum persona loquitur. Nam quum iniunctum ei esset Prophetæ munus, meritò fidelibus dictauit precandi formam, non tam imperio vel regio edicto seipsum commendans, quàm ex doctoris officio ostendens, ad totius Ecclesiæ studium & curam spectare, vt regnū quod erexit Deus, saluum maneat. Quòd verò multi Interpretes ad certum tempus precem hanc restringunt, mihi non probatur. Fieri potest vt prima occasio sumpta ex vno bello fuerit, siue contra Ammonitas, siue cōtra alios hostes. Cōsiliū tamē Spiritus sancti (meo iudicio) fuit, ordinariam precandi formam Ecclesiæ tradere, cuius vsum ex verbis fuisse colligimus quoties discrimen aliquod instabat. Cæterùm quanquam filiis suis in genere præcipit Deus pro Regibus orare, peculiaris tamen fuit huius regni & ab aliis omnibus distincta ratio: quia Deus populum suum non nisi per manū Dauidis & seminis eius gubernare & tueri statuerat. Præcipuè verò notandū est sub typo regni temporalis descriptum fuisse longè melius regimen, vnde pendebat plena Ecclesiæ lætitia & fœlicitas. Itaque, huc consultò respexit Dauid vt omnes Dei filios hortetur ad piā solicitudinem pro regno Christi gerendam, quæ nos ad continuas preces extimulet.

2 *Exaudiat te Iehoua.* Spiritus sanctus populū orantem inducens, vt Deus Regis votis respondeat, simul admonet Reges ipsos officii, vt in suis negotiis fidē Dei implorēt. Diē tribulationis nominās, à molestiis nō fore immunes ostēdit, ne animos despōdeāt siquādo eos periclitari cōtingat. Sūma est, quòd fideles, ne à capite corpus separetur, cōmunibus suffragiis preces Regis adiuuant. Quod nomen Dei pro Deo ipso ponitur, ratione non caret: nam quia nobis incomprehensibilis est Dei essentia, quatenus nobis patefacta est eius gratia & virtus, in eum sperare conuenit. Itaque ex nomine, inuocandi fiducia nascitur. Cupiūt ergo fideles Regē protegi Dei auxilio, cuius nomen inuocatur inter filios Iacob. Neque enim eorum opinioni assentior, qui putant mentionem Patriarchæ fieri, quem Deus non absimili modo ac seruum suū Dauidem exercuit. Potius existimo, vsitato Scripturæ more, populum electum hac voce intelligi: quia hæc quoque adoptionis pars erat, sub tutela Regis Diuinitus præfecti degere. Hinc tenenda est anagoge quam attigi. Quando enim Christus Rex noster pro æterni Sacerdotii ratione apud Deum intercedere non desinit, totum Ecclesiæ corpus eius precibus succinere conuenit: sicuti etiā nulla spes est nos exauditum iri, nisi ipso præeunte. Hæc verò non exigua leniendis nostris doloribus consolatio est, quòd nostras angustias, quoties affligimur, suas esse ducit, modò simul in men

tem veniat, animos in tribulatione colligere, quia hic Spiritus oraculo prædictum est, regnum Christi periculis & incommodis obnoxium fore.

3 *Mittat auxilium è Sanctuario.* Hoc est, auxilietur tibi è monte Sion, vbi Arcam fœderis locari iubens, domicilium sibi illic delegit. Nam quia non patitur carnis infirmitas vt in cælum vsque homines euolent, obuiam ipse prodit, & per externa fidei exercitia ostendit se illis propinquum. Sic Arca fœderis, præsentiæ eius pignus fuit populo veteri: & Sanctuarium, cæli imago. Sed quia Deus montem Sion designans, vbi perpetuò ipsum colerent fideles; regnum sacerdotio coniunxerat, hoc sacrum vinculum Dauid haud dubiè spectauit. Atq; hinc coniicio Psalmum hunc à Dauide iam sene sub extremum vitæ tempus fuisse compositum. Nam quòd propheticè quidã de Sione loquutũ putãt, priusquã in eo delecta esset Arcæ statio, coactum videtur, parúmque probabile.

4 *Recordetur omnis oblationis tuæ, & holocaustum tuum pingue reddat. Selah.*

5 *Det tibi secundum cor tuum, & omne consilium tuum impleat:*

6 *Vt exultemus in salute tua, & in nomine Dei nostri tropheum erigamus, vbi implebit Iehoua omnes petitiones tuas.*

4 *Recordetur, &c.* Verbum hoc pro attendere accipio, sicuti aliis pluribus locis: ita Obliuisci sæpe tantundem valet ac negligere, vel non dignari sua cura & intuitu. Summa est vt Deus re ipsa demõstret sibi accepta fuisse Regis sacrificia. Duæ quidẽ species ponuntur, Minha quæ ornandis omnibus victimis legitima erat accessio, & per se etiã offerebatur: deinde holocaustum: sed per synecdochẽ omnia sacrificia notare voluit Dauid: sicut etiam sub sacrificiis vota & preces complexus est. Scimus enim, quoties orabant Patres sub Lege, spem impetrandi fundatam in sacrificiis fuisse: sicuti etiam hodie non aliter gratæ orationes Deo nisi quatenus eas sui sacrificii odore Christus perfundit & sanctificat. Ergo solennes Regis preces, quæ victimis & oblationibus annexæ erant, cupiunt fideles valere ad prosperum successum. Quod etiam clarius ex proximo versu colligitur, vbi affectus & consilia Regis Deo commendant. Porrò quia absurdum esset à Deo petere vt morem gerat stultis prauísque desideriis, tenendum principium est, Regem hic describi non ambitioni suæ deditum, non flagrantem auaritia, non pro sua libidine quiduis appetẽtem, sed intentum muneri sibi iniuncto, publicæque saluti addictũ, vt nihil nisi Spiritus instinctu & præscripto oris Dei postulet.

6 *Vt exultemus.* Posset etiam duobus aliis modis hic versus exponi, sicuti quidam precationem contexunt acsi dictum esset, Fac Domine vt exultemus. Alii verò putant fideles officio precandi defunctos in bonam spem se erigere, imò certa spe erectos quodammodo iã triumphum agere: sicuti Dauid eiusmodi gratulationes precibus subinde permiscet, quibus ad continuandum crescat alacritas. Sed ego omnibus propius expensis, finem Diuinæ gratiæ vel fructum notari existimo, ideóque subaudiendã duxi particulam Vt. Nam fideles quò facilius Regi suo impetrent Dei fauorem, cõmunem lætitiam, & gratiarum actionem in medium proponunt: acsi dicerent, non pro capite vnius hominis se esse solicitos, sed de totius Ecclesiæ vtilitate. Cæterùm quod dicitur, *in salute tua*, etsi tam ad Deum quàm ad Regem potest referri, quia sæpe Dei salus vocatur quàm ipse confert: contextus tamen postulat de Rege magis intelligi. nã quia populus in Regis vmbra viuebat (sicuti dicit Iere. Thre. 4.20) ideo nũc testãtur fideles, eo saluo & florente se omnes hilares fore ac beatos. Interea vt suũ gaudium à profanis tripudiis distinguant, profitentur se vexillum erecturos in nomine Dei. Hebraicum verbum tantundem valet ac vexillare, si apud Latinos receptum foret. Sensus autem est

agni-

agnituros Dei gratiam fideles,vt eius triumphum celebrent.

7 *Nunc cognoui quòd seruauerit Iehoua vnctum suum:*
exaudiet illum è cælis Sanctuarii sui in fortitudinibus salutis
dexteræ suæ.
8 *Hi in curru,& hi in equis:nos autem nominis Iehouæ*
Dei nostri recordabimur.
9 *Hi incuruati sunt & ceciderunt:nos verò surreximus &*
erecti sumus.
10 *Iehoua serua: Rex exaudiat nos die quo inuocabimus.*

7 *Nunc cognoui.* Nunc sequitur gratulatio,in qua recitant fideles se expertos esse Dei bonitatem in tuenda Regis salute.Simul tamen annexa est fidei doctrina,quod Deus re ipsa ostenderit,sua virtute stare regnum Dauidis, quia in sua vocatione fundatum sit.Sensus ergo est certa experientia liquere, Deum custodem esse eius regni quod ipse instituit & cuius est autor.nam Messiæ epitetho in hūc finem ornatur Dauid vt statuant fideles legitimum esse & sacrum Regem quem Deus à se electum externa vnctione testatus fuerat. Quod ergo ex maximis periculis ereptus fuerat Dauid,hoc Dei gratiæ adscribunt fideles simúlque causā addūt, quia Deus suo præsidio tegere ac tutari voluerit quem iusserat vngi in Regem populi sui.Spem verò futuri temporis clarius adhuc confirmant altero membro, quòd Deus eum e cælo exaudiet. Retineo enim futurum verbi tempus : quia non dubito quin documentum quod iā exhibuerat Deus,extendant ad continuam regni confirmationem.Hìc verò iam alterius Sanctuarii mentio fit, nempe cælestis.Sicut enim Deus per Arcam fœderis ad populum descendere tunc dignatus est,quo familiarius innotesceret:sic etiam rursum mentes suorum ad se sursum trahere voluit,ne quid de ipso carnale vel terrenum conciperent: atque vt scirent toto mundo superiorē esse.Ita sub visibili & manu facto Sanctuario commendatur paterna Dei indulgentia,& familiaris vsus quem cum populo suo habet: sub Sanctuario autē cælorum,immensa potentia, imperium & maiestas. *In fortitudinibus salutis* tantundem valet acsi dixisset potentes salutes,vel potentias salutares. Itaque in ipsa loquutione est hypallage. Sēsus tamen huc reddit,Et pro sua admirabili virtute seruet Deus Regem suo mādato vnctū:quia Spiritus qui hanc precem dictauit,tot Satanæ furiosis conatibus videbat fore obnoxium , vt vulgari modo stare non posset. Nō tamen displicet altera expositio quā in margine notaui:nempe quòd fideles,vt se melius animent,sibi proponunt salutem dexteræ Dei esse in fortitudinibus, hoc est, satis validam ad superanda quæuis obstacula.

8 *In curru.* Hoc ad hostes Israelis nō restringo,vt alii Interpretes:sed potius fideles cum reliquo mundo cōferri arbitror.Hoc enim cunctis ferè mortalibus videmus esse ingenitum, vt quantis quisque opibus,potentia,vel militaribus copiis præditus est,tantum concipiat animi & fiduciæ.Testatur ergo populus Dei se nō vulgari hominū more spē locasse in armis vel bellico apparatu,sed tantùm in auxilio Dei.Quū autē hæc duo inter se opponit Spiritus , notandum est,simulac mentes nostras occupat carnis fiducia,Dei obliuionē quodammodo obducere.Fieri enim nō potest vt qui sua virtute confisus victoriā sibi promittit,in Deum respiciat. Ideo Recordandi verbo vtitur Propheta , vt ostendat fideles nonnisi vacuos omnibus impedimentis, ad Deū confugere. Porrò hæc Dei recordatio primū fideles,quibuslibet copiis polleant, retrahit tamē à vana cōfidētia, ne quid aliunde quàm ex mera Dei gratia expectent. Deīde si omnib⁹ subsidiis orbati sint ac

destituti, confirmat tamen vt intrepidè & constanter Deum inuocent. Sicuti rursum profani homines, vbi viribus pollent, superbia excæcati non dubitant securè Deum contemnere: ad inopiam verò redacti, miserè expauescunt. Denique nobis hic Dei memoriam commendat Spiritus, quæ tam in nuditate quàm in copiis vigorem suum retinens, vanas spes quibus inflari solet caro, subigat. Verbum נזכיר quia est in coniugatione Hiphil, transitiuè quidam exponunt, Recordari faciemus. Sed quia nouum non est neutraliter etiam accipi verba apud Hebræos, quæ propriè transitiua sunt, amplexus sum quod præsenti loco melius quadrabat.

9 *Hi incuruati sunt.* Probabile est hic tanquam digito monstrari Israelis hostes, qui Diuinitus prostrati fuerant, quum nihil minus futurũ putarent. Subest autem tacita antithesis inter ferociam qua ad tempus elati fuerant hostes, quum audacter irruerent ad omnia perdenda, & populi Dei oppressionem. Sicuti enim Surgere non nisi eorum est qui prius iacebant, ita Incuruari & Cadere propriè dicũtur quos prius sua securitas in sublime extulit. Ergo ab euentu docet Propheta, quanto satius sit spes omnes nostras ad Deum vnum applicare, quàm propriis viribus inniti.

10 *Iehoua serua.* Quidam vno contextu legunt, Iehoua serua Regem: fortè quia absurdum illis videtur ad Regem terrenum, quod Dei proprium est, trãsferri, vt scilicet inuocetur atque exaudiat. Verùm si in Christum, vt oportet, coniicimus oculos, non erit cur miremur Dauidi & eius successoribus, quatenus personam eius gestarunt, per similitudinem attribui quod in ipsum competit. Quia autem per eius manum nos regit Deus ac seruat, non aliunde speranda est salus. Sicut etiam fideles olim ad Regem suum, tanquam salutificæ Dei gratiæ ministrum, confugere solebant. Hinc illud Ieremiæ Thren. 4.23, quod prius citaui, Spiritus oris nostri Christus de quo diximus, In vmbra tua viuemus inter Gentes. Ideo etiam quoties restitutionem Ecclesiæ suæ promittit, Deus symbolum salutis proponit in regno. Nunc videmus non absque optima ratione fideles induci, auxilium à Rege petẽtes, cui in fidem & custodiam dati sũt, & qui Dei loco in capite eorum præsidet. Sicuti Micheas dicit 2.13, Transibit Rex coram ipsis, & Iehoua in capite eorum. Quibus verbis significat, Regem fore instar speculi, in quo affulgeat Dei imago. Redeo nunc ad præsentem locum. Ecliptica loquutio, quum dicitur, Serua Domine, maiorem continet emphasin, quàm si adiectum fuisset nomen: quia hoc modo ostendit Dauid, communiter ad totum Ecclesiæ corpus spectare salutem istam. Et Psal. 118.15, eadem verborum forma concipitur precatio, quam eandem esse certum est. Summa est, vt Deus Regem suum benedicendo, totius populi Seruator appareat. Deinde exprimitur salutis modus, vt Rex Dei virtute instructus sit ad liberandum populum, quoties eius opem implorauerint: quia non aliter quàm eius manu & opera promiserat Deus suos fore saluos. Hodie manifestato Christo discamus hunc honorem deferre, ne aliam salutem, nisi quam nobis à Patre afferet, speremus. Eius verò tunc demum futuri sumus participes, si omnes sub communi nostro capite in vnum corpus collecti, mutuam alii pro aliis curam geramus, non autem seorsum quisque sibi consulat.

ARGVMENTVM PSALMI XXI.

Psalmus hic publicam gratiarum actionem pro fœlici Regis statu continet. Eius autem & superioris similis ferè est ratio. nam sicuti illic dictata fuit communis precandi forma vt totus populus pro capitis sui salute esset solicitus: ita nunc ostenditur, incolumem Regis statum ad publicam lætitiam spectare: quia hoc modo Deus totum corpus seruare integrum volebat. Præcipuè verò Spiritus sanctus fidelium mentes in Christum direxit, qui Regni huius finis erat & perfectio. vt scirent, non aliter quàm sub capite Diuinitus ordinato se fore saluos.

Psalmus XXI.

PRæfecto canticum Dauidis. Iehoua in virtute tua lætabitur Rex, & in salute tua quàm exultabit valde?

2 Desi-

2 *Desiderium cordis eius dedisti ei, & quod protulit labiis suis non negasti. Selah.*

3 *Quoniam praeuenies eum benedictionibus boni: impones capiti eius coronam auream.*

1 *Iehoua in virtute.* Poterat Dauid priuatim gratias Deo agere pro victoriis & aliis insignibus donis quibus ornatus fuerat: sed testari propositum habuit, non modò se, Deo authore, regnare, sed etiam quicquid in eum Deus cõtulerat, in publicam omnium vtilitatem redire. Ac initiò quidem statuunt fideles ita Regem Dei auspiciis creatum esse Dauidem, vt eius tuendi curã Deus ipse susceperit. Itaque apparet Psalmũ in hunc quoque finem compositũ fuisse, vt sibi promitterent stabilem ac diuturnam fore hanc Dei gratiam: sicuti necesse erat, vt starent in firma fiducia, de Rege bene sperare, cuius cõspectus, Dei propitii & fauentis speculum erat. Sensus autem verborum est, Domine, virtute tua Regem sustinens, efficies vt per te saluus maneat atque ita salutẽ suã potentiæ tuæ ascribens, non vulgari modo in te lætetur. Robur enim & salutem haud dubiè pro valido & robusto auxilio posuit, significans Dei potentiam in Rege tuendo fore talem, vt eum ab omni periculo liberum & saluum præstaret. Secũdo versu notatur gaudii causa, quòd Regis vota exaudierit Deus, ac liberaliter dederit quæcunque optabat. nam hoc teneri, & penitus animis infixum esse, operæpretium fuit, prosperos omnes Dauidis successus totidem esse Dei beneficia, atque etiam documẽta legitimæ eius vocationis. Ac Dauid quidem his verbis significat se carnis desideriis vota non laxasse, vt profani homines libidinosè huc & illuc animos sine delectu applicant: sed ita frænasse suos affectus, vt nihil nisi æquũ & rectum expeteret. Etsi enim quibusdam vitiis (vt fert hominum infirmitas) laborauit, bis etiam turpiter lapsus est: continua tamen regni administratio talis fuit, vt facilè constaret Spiritum sanctum primas illic tenere. Sed quia Spiritu prophetico in Christũ maximè respexit, qui non sibi, sed in bonum nostrum regnat, & cuius vnicum votum ad salutem nostram tendit, hinc colligere licet vtilissimam doctrinam, minimè timendum esse quoties pro Ecclesia oramus, ne Deus preces nostras repudiet, quas non nisi præeunte cælesti nostro Rege concipimus.

2 *Quoniam praeuenies.* Mutatio tẽporis in verbis, rei contextum non abrumpit: itaque hanc sententiam libenter in tempus futurum transfero, sicuti Hebræis scimus satis tritam esse hanc enallagen. Porrò, qui Psalmum hunc restringunt ad vltimam victoriam quã de exteris Gentibus adeptus est Dauid, & coronam, cuius hîc fit mentio, Regis Ammon esse putant, quam celebrat Sacra historia: meo iudicio nimis extenuant quod de perpetua regni fœlicitate dictauit Spiritus sanctus. Nec verò mihi dubium est quin posteros suos vsque ad Christum complexus fuerit Dauid: atque ita assiduos gratiæ Dei progressus in seruando regno illo commẽdauerit. Neque enim de vno tãtùm homine dictum fuerat, Ero illi in Patrem, & ipse erit mihi in Filium, 2. Sam. 7. 14. sed oraculum illud à Solomone vsque ad Christum extẽdi debuit: sicuti optimus testis est Iesaias 9. 6, cõpletũ fuisse docens, quum Filius datus est vel exhibitus. Porrò, quum dicit, Præuenies, significat vltro Deum fore liberalem, & ad largiendum propensum, vt non modò rogatus annuat, sed etiam vota Regis anteuertens, omni bonorum genere præter spem eum cumulet. Per *benedictiones* intellige affluentiam vel largitatem. Quòd quidam Hebraicum טוב Bonitatem vertũt, mihi non placet: potius enim pro beneficentia vel gratuitis Dei muneribus & donis accipitur: acsi dictum esset, nihil Regi defore ad beatæ vitæ summam, quia Deus spõte cum multiplici bonorum copia ad locupletandum eum occurret. *Coronam* verò disertè nominat, quia regni erat insigne:

acsi dixisset, Deum eius Regis, quē ipse creauerat, fore custodem. Iam verò quum Propheta cidarim, postquam ad longum tempus iacuisset, reponendam in Christi capite testetur, colligimus hoc cantico erectas fuisse pias mentes in spem æterni regni, cuius vmbra tantùm vel obscura imago in filiis Dauidis proposita fuit. Quare hîc regni Christi perpetuitas asseritur, quia non hominum fauore vel suffragiis impositus fuerit solio, sed Deus è cælo caput eius corona ornauerit.

4 *Vitam petiit abs te, dedisti ei protractionem dierum in seculum & semper.*

5 *Magna gloria eius in salute tua, splendorem & decorem posuisti super eum.*

6 *Quia posuisti eum benedictiones in seculum, exhilarasti eum lætitia coram vultu tuo.*

4 *Vitam petiit.* Confirmat hic versus quod nuper attigi, Psalmum hūc ad vnius hominis personā minimè restringi. Quanuis enim prorogata fuerit Dauidis vita vsquedum senio cōfectus & satur dierum è terra migraret: breuius tamen fuit eius curriculum, quàm vt ad istam dierum longitudinē accesserit, quæ pluribus seculis constare dicitur. Imò si tempus à primordio regni Dauidis ad exilium Babylonicum supputes, non reperietur hæc longitudo in Dauidis successoribus. Quare non dubium est quin Regem æternum hîc cōprehendat Dauid. Subest autem hîc cōparatio inter obscurum & contēptibile, imò grauissimis periculis refertum, & desperationi affine regni principiū, deinde incredibilem illā gloriam quæ sequuta est, quum Deus regnum illud à communi ordine eximens, ferè supra cælos locauit. Neque enim vulgare est elogium, quādiu sol & luna in cælo fulgebunt, stabile fore regnum illud. Ergo Dauid se vitam petiisse commemorās, tacitè in quas sæpe angustias redactus fuerit notat: vt sit sensus, Domine, ex quo seruum tuum sacra vnctione ad spē regni vocasti, talis fuit eius conditio vt pro singulari beneficio duceret elabi è faucibus mortis: iam verò non solùm tua gratia saluus euasit, sed pollicitus etiam es cōtinuam per multa secula in eius posteris successionem. Atque hoc non parum amplificat Dei gratiam, quòd miserum hominem, feréque exanimem, quum trepidè mortem deprecaretur, inæstimabili hoc honore dignatus sit, vt regale sceptrū ad posteros in seculū vsque transmitteret. Quòd quidam exponunt, Dedisti ei vitam quā petebat, & quidē vt dies eius protraheres in seculum & perpetuò, frigidum est ac coactum. Tenenda est enim illa antithesis inter principiū regni infirmum & ignobile, & illud inopinatū decus quo Deus seruum suum ornauit, testem aduocans lunam, siquando semē eius deficeret. Simile in Christo quoque specimen editū fuit, quem Pater à contēptu, ignominia, morte, sepulchro, desperatione, in cæleste imperium extulit, vt sedeat perpetuò ad eius dexteram, futurus tandem Iudex mundi.

5 *Magna gloria eius.* Significat his verbis populus Regem suum, quia Dei manu protegitur & auxilio liberatur, magis illustrem fore quàm si vel tranquillè cū omnium plausu regnaret, vel hominum opibus & præsidio defensus esset, vel sua denique virtute & industria stetisset inuictus: quia inde clarius apparuit, non nisi Dei auspiciis & mandato dignitatem regiam adeptum esse. Hoc ergo Regibus profanis relinquunt fideles, vt se rebus suis gestis nobilitēt, famámque sibi cōparēt ex propria virtute, quia Diuinæ gratiæ approbationē pluris quàm omnes mundi triumphos faciunt. Interim tale sibi promittūt Dei auxilium quod Regi magnificè ornando sufficiat.

6 *Posuisti eum benedictiones.* Quidā simpliciter exponunt, Regē hūc à Deo electum

eiectum esse, in quem affatim gratias suas effundat. certum tamen est, plus aliquid hac loquēdi forma exprimi: nēpe tam vberem bonorum copiam affluere Regi, vt meritò Diuinæ beneficentiæ exemplar esse possit: vel etiam vt inter precandum vulgò futurum sit eius nomen celebre ad exemplum. Dicunt enim Hebræi poni in maledictionem qui sic redduntur detestabiles, & quibus tā horribilis infligitur Dei vindicta, vt imprecationibus & diris seruiat eorum nomen: ita vicissim dicitur in benedictionem poni, sub cuius nomine vota concipimus: quemadmodum si quis dicat, Deus te eodem fauore quo seruum suum Dauidem prosequatur. Ego tametsi interpretationem hanc nō reiicio, illa tamen sum contentus, quòd Rex omni genere bonorum abundans, præclarum sit liberalitatis Diuinæ exemplar. Quod proxime sequitur de lætitia, diligenter notandum est. non enim tantùm intelligit populus Deum Regi benefacturum, quia benigne & paterno oculo eū respiciet: sed hanc propriam designat gaudii causam, quòd Rex ipse Deum sibi propitium agnoscet. Neque enim sufficeret, Deum curā nostri gerere, nobísque prospicere, nisi vicissim nobis sereno suo vultu irradians, bonitatis suæ gustum præberet: quemadmodum Psalmo 3 vidimus, Multi dicunt, Quis ostendet nobis bonum? Illustra Domine faciē tuam super nos, & salui erimus. Et sanè hæc solida est fœlicitas, Deum nobis propitium sentire, vt quasi sub eius oculis habitemus.

7 *Quia Rex sperat in Iehoua, & in bonitate excelsi, non mutabit.*

8 *Inueniet manus tua omnes inimicos tuos, dextera tua inueniet osores tuos.*

9 *Pones eos tanquam in fornacē ignis in tempore iræ tuæ Iehoua: in ira sua opprimet eos & consumet eos ignis.*

10 *Fructum eorum è terra perdes, & semen eorum à filiis hominum.*

7 *Quia Rex sperat.* Hîc rursum gloriātur Sancti Regem suum fore stabilem, quia Deo innititur: & modum quoque exprimunt, nempe in spe, vel fiducia. Ego vno contextu totum versum lego, vt tātùm sit vnum principale verbum, Regem, quia spe fundatus erit in Deo eiúsque bonitate, ruinis quæ huius mundi Regna euertunt, non fore obnoxium. Porrò, quum antè dictum fuerit, quæcunque Regi suo tribuunt fideles, spectare ad totum Ecclesiæ corpus, cōmunis hîc offertur promissio, quæ nos inter varias mundi iactationes in tranquilla statione contineat. Quāuis enim tanquam in rota voluatur mundus, vnde fit vt repente decidant qui in summum culmen fuerant euecti: regnū tamen Iuda, & sub eius typo regnū Christi excipitur. Sed meminerimus hac demum firmitate subniti qui certa fide in Dei gremium se coniiciunt, eiúsque misericordia freti, salutem ei suam commendant. Nam & sperandi materia simul exprimitur, quòd Deus clementer suos foueat, quos gratuitò amplexus est.

8 *Inueniet manus tua.* Hactenus descripta fuit interior regni fœlicitas: nūc additur, sicuti necesse erat, inuictū cōtra hostes robur. perinde enim hoc valet acsi Rex hostium omniū victor prædicaretur. Dixi autē hoc membrū minimè esse superuacuum, quia non satis esset intus florere regnum, & pace, opibus, omníque bonorum copia refertum esse, nisi ab externa quoque violentia probè munitum foret. Atque hoc præsertim regno Christi conuenit, cui nūquam hostes desunt in mundo. Etsi enim non semper oppugnatur aperto marte, sed aliqua interdum relaxatio conceditur, malitiam tamen & nocendi libidinem nunquam exuunt Satanæ

ministri:ideóque euersionẽ regni Christi moliri nunquam desinunt. Bene autẽ habet quòd Rex noster, qui manum suã opponit ad nos protegendos, omnibus est superior. Porrò, quia verbũ מצא sufficere interdum significat, & hic in priore membro interiicitur ל, propter diuersam syntaxin verbum ipsum variè accipiũt quidam Interpretes: acsi dictũ esset, Manus tua omnibus inimicis sufficiet, dextera tua inueniet qui te oderunt. Ita gradatim ascenderet sentẽtia, Manus tua ad resistẽdum par erit, dextera tua hostes apprehendet, vt cladem non effugiant. Additur etiam horribilis vindictæ species, ex qua colligimus nõ de quibuslibet hîc fieri sermonem, sed de impiis & vesanis Dei contẽptoribus, qui contra vnigenitum eius Filium, Gigantum more insurgunt. ipsa enim pœnæ atrocitas sceleris grauitatem ostendit. Putant quidam Dauidem alludere ad supplicii genus quod eũ de Ammonitis sumpsisse refert Sacra historia: sed magis probabile est metaphoricè exponi horrendũ exitiũ quod omnes Christi aduersarios manet. Quanuis enim furore ardeant contra Ecclesiam, & sua sæuitia mundum inflamment: vbi tamẽ ad cumulum peruenerit eorum impietas, hæc illis merces reposita est apud Deũ, vt in suam fornacem cõiectos absumat. Primo autem membro Rex ipse vltor vocatur, deinde transfertur munus hoc ad Dei personam: tandem vltionis exequutio igni tribuitur. quæ tria optimè inter se conueniunt. Scimus enim Christo mandatum fuisse iudicium vt hostes suos in ignem æternum præcipitet: sed operæpretium fuit disertè exprimi, non hominis hoc, sed Dei esse iudicium. Nõ minus etiam vtile fuit extremã & terrificam vindictæ speciẽ exponi, quo expergefieret eorum torpor qui Dei minas alioqui securè cõtemnunt. Iam hoc idem ad piorum consolationem non parum valet: scimus enim quàm formidabilis sit impiorum crudelitas, cui facilè succũberet fides nostra, nisi ad Dei iudicium assurgeret. Tempus iræ admonet patienter ferendam esse crucem, donec exercere nos & humiliare Domino placuerit. Discamus ergo, si non statim potentiã suam exerit ad perdendos impios, spem nostram ad tempus illud extendere, quod cælestis Pater iudicio suo præfixit, & Rex noster terrifica sua virtute armatus, prodibit ad sumẽdam vltionem. Nunc enim quãdiu dissimulat, non oblitus est vel sui, vel nostri: sed ridet eorum amentiam qui impunè grassando, plus audaciæ in dies colligunt. Etsi autem nobis parum suauis est iste Dei risus, militia tamen nostra defungi nos oportet, donec adueniat vltionis dies, qui idem redemptionis annus erit, sicuti Iesaias cap. 34. vers. 8, loquitur. Cæterùm, non displicet, in postremo mẽbro, Christi hostibus denũtiari exitium quo Sodomam & Gomorrham olim Deus perdidit. Quia enim illud fuit præ aliis Diuini in omnes impios iudicii memorabile documentum, imò illa fuit visibilis imago æternæ gehẽnæ quæ reprobis parata est: frequenter in Scriptura occurrit hæc similitudo.

10 *Fructum eorum è terra.* Hac circunstantia amplificat Dauid iræ Dei magnitudinem, quia ad ipsos quoque filios peruagabitur. Est autem hoc satis tritum doctrinæ caput in Scriptura, Deum non modò de primis scelerum authoribus pœnam exigere, sed reiicere in sinum filiorum. Neque tamẽ dum ita vindictam suam persequitur in tertiam & quartam generationem, temere insontes scelestis inuoluit: sed quũ maledictum sit impiorum semen quod gratia sua priuauit, & omnes sint filii iræ vltimo exitio deuoti: non minus in filios quàm in patres iusta est eius seueritas. Quis enim litem intẽtet, si gratiam qua suos cõplectitur, ab indignis subducit? Vtroque enim modo quã sibi charũ sit ac pretiosum Christi regnum, demonstrat: quòd ad fidelium posteros misericordiam producit vsque ad mille generationes, & in reprobis residet ira eius vsque in tertiam & quartam generationem.

11 *Quia expanderunt super te malum, cogitauerũt super te fraudem quam non poterunt perficere.*

12 Quo-

12 *Quoniam pones eos tumulum, in funibus tuis praeparabis contra facies eorum.*

13 *Exaltare Iehoua in virtute tua, cantabimus & psallemus fortitudinem tuam.*

11 *Quia expanderunt.* Hoc versu pronuntiat David quale prædixit excidium impios esse promeritos: quia non homini solùm terreno molesti fuerint, sed impetum suæ superbiæ conuerterint in Deum ipsum. Quemadmodum enim Psalmo 2 dictum fuit, regnum illud in Dauidis persona, Dei mandato consecratum violare nemo potuit quin Deo nefarium ac sacrilegum bellum inferret: multo autem magis in oppugnatione regni Christi violatur Dei maiestas, qui nõ nisi per eius manum dominari vult in mundo. Porrò quia verbum נטה Hebræis nunc expandere, nunc diuertere significat, vtroque modo non incommodè verti potest: quòd scilicet impii quasi expansis retibus conati sint Dei potentiam sibi subiicere, vel eius opprimendæ causa malitiam suam deflexerint: quemadmodum siquis torrentem, cauata fossa, in locum aliquem deriuet. Dicit postea cogitasse fraudem, vel consilium quod effectu carebit. quibus verbis perstringit cæcam eorum audaciam, qui aduersus Deum bellando, quiduis tentare non dubitant.

12 *Pones eos tumulum.* Quia שכם Hebræis humerum propriè significat, quidam sensum illum retinent, acsi diceret capita ipsorum deiectum iri, vt in corporibus curuatis humeri emineant: ita secundum eos metaphoricè notatur futura hostium subiectio. Magis tamen altera expositio inter Hebræos quoque recepta est, quòd Deus in aliquem angulum retrusos à maleficiis arcebit. Nã שכם pro parte, vel regione, vel loco sæpe accipitur: sed quia paulò pòst Deum producit arcu instructum, vt sagittas suas in eorum faciem dirigat, non dubito quin metaphoram continuans, eos tumulo comparet vbi figi solet scopus, ita pulchrè sensus fluet, Tu Domine statues eos instar tumuli in quem sagittas tuas emittas. Semper autem in hoc est vt nos ad patientiam erudiat, donec ad suum finem Deus opportunè adducat impios.

13 *Exaltare Iehoua.* Tandem Psalmus precatione clauditur, quæ rursus confirmat regnum, cuius fit mentio, cũ Dei gloria sic coniunctum esse, vt illic reluceat eius potentia. Quanquam autem Deus in extollendo Dauide virtutem suam olim extulit: quod tamen hîc dicitur, nonnisi in Christo solidè impletum est: qui ita nobis præfectus est in Regem à Patre cælesti, vt idẽ sit Deus manifestatus in carne. Cæterùm vt reprobis meritò terrorem incutere debet Diuina eius virtus, ita nobis suauissimæ cõsolationis plena describitur, quæ nos ad gaudium, cantica, & gratiarum actiones incitet.

ARGVMENTVM PSALMI XXII.

David hoc Psalmo in eas angustias redactum se conqueritur, vt similis sit homini desperato. Postquam tamen mala quæ ipsum misere angebant recensuit, ex tentationum abysso emergens, animum colligit ad bene sperandum. Interim verò in sua persona typum Christi proponit, quem prophetico Spiritu sciebat deiici oportere miris & insolitis modis, antequam eum Pater extolleret. Ita Psalmus duobus membris illud Iesaiæ vaticinium explicat, E carcere & iudicio sublatus est: generationem eius quis enarrabit? Iesa. 53. 8. Psal. XXII.

P*Ræfecto, super ceruam auroræ canticum Dauidis.*

Quãquã hæc inscriptio obscura est, vt tamen in ea se plus æquo torquerent Interpretes, inde factum est quòd mysterium nescio quod sublimè in re parua quærebant. אילת quidam pro stella matutina, alii pro fortitudine ac-

cipi volunt: rectius tamen pro cerua accipitur. Iã quia prophetiã esse de Christo, Apostoli luculenti sunt testes: putarunt Veteres non satis magnificè ornari Christi dignitatem, nisi Ceruæ nomen allegorico sensu ad sacrificium trãsferrent. Idem tentarunt quibus magis placebat nomen Auroræ. sed quia in istis argutiis nihil solidi reperio, præstabit quod simplicius ac magis genuinũ est, eligere. Mihi certè credibile est initiũ fuisse cantilenæ vulgaris: nam quomodo alioqui inscriptio Psalmi argumẽto cõueniat, non video. Ex contextu autẽ apparet, Dauidem hîc non vnam modò persecutionem, sed quascunque sub Saule passus est, complexum esse: an verò rebus suis iam prosperis Psalmum hunc composuerit, incertum est: nisi quòd statuere licet quæ in mediis curis, anxietatibus, & mœroribus meditatus est, hîc describi.

2 *Deus meus, Deus meus, quare dereliquisti me, remotus à salute mea, verbis rugitus mei?*

3 *Deus meus, clamo per diem, & non exaudis: & nocte, nec silentium est mihi.*

2 *Deus meus, &c.* Primus versus duas notabiles sententias continet: quæ etsi in speciem videntur contrariæ, quotidie tamen piorum animis simul obrepunt. Quòd se à Deo relictum & abiectum dicit, querimonia videtur esse hominis desperati: quæ enim residua est fidei scintilla, vbi in Deo nihil auxilii sentitur? Et tamen quòd Deum suũ bis appellat, suósque gemitus in eius sinum deponit, non obscura est fidei confessio. Atqui hoc intestino conflictu pios exerceri necesse est, quoties fauoris sui signa Deus subducit, vt quocunque vertant oculos, nihil præter noctis tenebras occurrat. Atque hoc fidelibus accidere dico, vt secum luctando tam carnis infirmitatem prodant, quàm fidem testentur. Reprobos enim, quia diffidentiæ suæ indulgent, obruit sua anxietas, vt ad Dei gratiã fide nõ aspirent. Quòd autẽ se Dauid sustinuerit, neque à tẽtatione fuerit absorptus, ex verbis colligere promptum est: quia etsi eum grauiter vrgebat tristitia, non tamen in hanc vocem erupit, nisi strenuè resistendo, Deus meus, Deus meus. Idem quotidie quisque fidelium in se experitur, vt, pro carnis sensu, à Deo se reiectum & desertum existimet: fide tamen apprehendat absconditam gratiam. ita fit vt in eorum precibus contrarii affectus simul permixti sint ac impliciti. Fieri non potest quin Deum vel propitiũ vel aduersum carnis sensus ex præsenti rerum aspectu concipiat. Ergo vbi nos diu in mœrore iacere & quasi tabescere finit, perinde nos affici necesse est secundum carnem, acsi eum cepisset nostri obliuio. Vbi totam hominis mentem occupat talis anxietas, demergit in profunda incredulitate, vt ad remedium amplius non aspiret. Si verò ex opposito succurrat fides, idem ille qui ex re ipsa Deum sibi infensum vel alienum æstimat, in promissionis speculo latentem ac remotam eius gratiam conspicit. Inter hos duos affectus alternant hi, dum Satan obiectis iræ Dei signis, eos ad desperationẽ impellit, & præcipites agere molitur. Fides autem ad promissiones eos reuocans, patienter quiescere, & in Deum recumbere docet, quousque paternã faciem rursus proferat. Nunc tenemus ex quo fonte profecta sit tam hæc exclamatio, Deus meus, Deus meus, quàm querimonia quæ statim additur, *Vt quid me dereliquisti?* Nam quum doloris vehementia, & carnis infirmitas vocem hanc exprimeret, Ego à Deo relictus sum: ne oppressus succũberet, correctionem dictauit fides, vt Deum suum intrepidè vocaret, à quo se relictum putabat. Imò videmus priores dedisse partes fidei, quia antequam sibi permittat querimoniam proferre, occupandi causa, præfatur se nihilominus ad Deũ suũ cõfugere. Et sanè quia carnis affect⁹ simul ac ebulliũt, nõ facilè cohibẽtur, imò nos abripiunt vltra metas; maturè inter ipsa principia frænandi sunt. Itaque optimum ordinem tenuit Dauid, fide præueniens

tueniens dolorē suum, & pia inuocatione temperās quod postea de malorū suorū magnitudine deplorat. Si enim præcise dixisset, Cur Iehoua me deseris? visus esset acerba expostulatione fremere aduersus Deum: imò periculum erat ne qua immodica doloris amaritudo eius animum inficeret. nunc verò fidei repagulum sibi opponens, sensus omnes suos compescit, ne vltra iustum modum prosiliant. Nec superuacua est repetitio, dum bis Deum suum nominat: atque etiam paulò pòst tertiò inculcat idem elogium. Nam quia arduum est ac molestum cum hac tentationis specie certamen, vbi Deus quasi abiecta nostri cura, ad nostras miserias & gemitus conniuet, ideo in quærenda confirmatione enixius Dauid insistit. Neque enim primo statim congressu palmā obtinet fides, sed multis agitationibus exercita, victrix tandem emergit. Interea nō dico Dauidem tam animosum & infractū fuisse athletam, vt non vacillauerit eius fides. Quamlibet enim seriò conentur fideles, subacto carnis suæ sensu, totos se Deo addicere: aliqua tamen infirmitate semper laborant. Hinc illa claudicatio sancti Iacob, cuius mētio fit apud Mosen, Gen. 32. 24: quia licet superior fuerit in lucta, vitiosi tamē defectus notam gestauit. Talibus exemplis suos ad perseuerantiā animat Deus, ne infirmitatis sibi conscii, animos despondeant. Quare hæc nobis ratio tenēda est, quoties tumultuatur caro nostra, & quasi violentis procellis ad impatiētiam nos rapit, vt contrà nitamur, ad cohibendos eius impetus. Sic fiet vt duriter quidem iactemur, ex naufragio tamen semper emergat fides nostra. Cæterùm Dauidem non frustra verba, quibus fulciret fidem suam, iterasse, ex ipsa querimoniæ forma elicimus. Neque enim simpliciter pronuntiat se à Deo relictū, sed addit *remotum esse à salute sua*: quòd scilicet periclitari eum videns, nullū bonæ spei signum daret. Nam quū penes Deū sit iuuandi facultas, vbi salutem nostrā hostium libidini expositā videns, quiescit tamen perinde ac si nō curaret, quis non dicat manum suam retrahere ne nos liberet? Iam per *verba rugitus* significat non leuibus tormentis se fuisse cruciatum. Certè non ea fuit animi eius mollities, vt ob vulgare aliquod malū sæuos vlulatus ederet: ingentem ergo mœstitiam fuisse oportet, quæ homini mansueto & ad subeundas ærumnas infracto rugitus extorsit. Iam quum Christus in cruce pendens, inter vltimos spiritus eandem vocem ediderit, Mat. 27. 46, videndum est quî conueniat vnigenitum Dei Filium tanto doloris motu perculsum fuisse, vt se à Deo Patre relictum clamaret. Coegit hæc absurditas multos Interpretes ad captandum effugium. Itaque dixerunt Christum ex vulgi magis opinione quàm proprio sensu ita conquestum esse. Sed interea non viderunt se multum detrahere ex beneficio redemptionis, dum Christum à terroribus, quos peccatoribus incutit Dei iudicium, prorsus immunem fuisse fingūt. Inanis verò fuit hic metus, quòd veriti sunt Christum tanto dolori subiicere, ne eius gloriam minuerent. Nam quum clarè testetur Petrus Act. 2. 24, impossibile fuisse eum retineri à doloribus mortis, sequitur nō fuisse immunē ab illis, & penitus liberum. Et certè suscepta nostra persona, nostróque reatu, necesse habuit ad Dei tribunal se instar peccatoris sistere. Hinc horror ille & pauor qui ad deprecandam mortem eū coegit: non quia tam acerbum illi foret è vita migrare, sed quia ante oculos erat Dei maledictio quæ peccatoribus incūbit. Quòd si primo cōflictu elicitæ fuerunt sanguinis guttæ, vt opus fuerit consolatore Angelo, Luc. 22, 43. non mirum est si in vltimo agone cōfessus est tantum dolorem. Interea notādum est, sic humanos affectus passum esse Christum, vt carnis infirmitate lapsus non sit: quia naturæ integritas purum ab omni excessu eū præstabat. Tentationes ergo, quibus eum aggressus est Satan, sine vllo vulnere quod notam claudicationis relinqueret, vincere potuit. Minimè verò dubium est quin illo clamore palàm ostenderit Christus, quanuis hîc suas miserias deploret Dauid, Psalmum hunc tamen prophetico Spiritu de se fuisse compositum.

3 *Deus meus clamo.* Hoc versu lõgam mali durationem exprimit, quæ molestiam ac tædium augebat. Accessit etiam grauior tentatio, quòd clamando visus est operam ludere. Nam quum vnicum malis nostris remedium sit, Deum inuocare: si precibus nihil proficimus, quid amplius residuum est? Conqueritur ergo Deum ad sua vota quodammodo surdum esse. Quum in secundo membro dicit non dari sibi silentiũ, sensus est, nihil solatii eum sentire, quod eius animum tranquillet. Quãdiu enim eum vrgebat afflictio, animi inquietudine impulsus fuit ad clamandum. Atque hîc perspicitur fidei constantia, quã non fregit malorum diuturnitas. Hæc enim rite precandi regula est, vt qui visus est diu sine profectu aerem verberasse, non propterea desistat. Interim hoc fidelibus conceditur paterna Dei indulgentia, vt si voto suo frustrati ad tempus fuerint, suas anxietates in eius sinum exonerent.

4 *Tu autem sanctus, inhabitans laudes Israel.*

5 *In te sperauerunt Patres nostri, sperauerunt & liberasti eos.*

6 *Ad te clamauerunt, & seruati sunt: in te sperauerunt, & non sunt pudefacti.*

7 *At ego vermis, & non vir: opprobrium hominum, & cõtemptus populi.*

8 *Omnes videntes me, subsannant me: diducunt labium, mouent caput.*

9 *Deuoluit ad Iehouam, eripiat eum, liberet eum: quia ei bene vult.*

4 *Tu autem sanctus.* Copula quæ Hebraicè legitur, in aduersatiuam particulam haud dubiè resolui debet. Sunt qui putant æternum & immutabilem Dei statum opponi miseriis quas sentiebat Dauid. quibus non subscribo: quia simplicior & magis genuinus occurrit sensus, nempe quòd Deus se electo populo semper ostenderit propitium. Neque enim hîc agitur qualis sit in cælo, sed qualem se hominibus ostẽderit. Nunc quæritur, suámne querimoniam his verbis exaggeret Dauid, quòd solus ipse nihil à Deo impetret: an verò tanquam clypei obiectu tentationem repellat, dum sibi Deum proponit perpetuum suorum liberatorem. Ego vt fatear hoc ad doloris auxesin valere, nõ tamen dubito quin diffidentiæ remedium sibi accersat Dauid. Quia enim periculosa erat tentatio, videre se à Deo deseri, ne eam assidua meditatione aleret, mentem ad cõtinua documenta gratiæ Dei reflexit, ex quibus conciperet aliquod bonæ spei fomentũ. Non ergo tãtùm quærere voluit quî fieret vt Deus, qui clemẽter semper egerat cum populo suo, nunc miserum hominẽ, quasi naturæ suæ oblitus, omni solatio & ope destituat: sed clypeum etiam arripere, quo se tegeret contra ignita Satanæ tela. Deum vocat *sanctum* quia semper maneat sui similis. Dicit *inhabitare Laudes Israel*, quia beneficus erga electum populum, laudis materiam continuo gratiarũ tenore suppeditet. nisi enim bonitatis suæ gustũ præbeat Deus, nos obmutescere necesse est. Iàm quũ Dauid sit vnũ ex mẽbris, cõtra obstacula nititur, vt speret se in societatem corporis tandem receptum iri ad canendas Dei laudes.

5 *In te.* Redditio causæ est cur Deus inter laudes populi sedeat: quia scilicet ad fideles seruãdos manũ semper habuerit exertam. Dauid enim (vt nuper dixi) ætatum omnium exempla colligit, quibus se erigat & confirmet, certóque sibi persuadeat, quando neminem vnquã ex electo populo repudiauerit De⁹ se quoque

se quoque vnum fore ex eorum numero quibus salus in Dei manu reposita est. Ideo disertè commemorat se ex eorum progenie ortum esse qui exauditi fuerant, significans se eiusdem quam experti erant gratiæ hæredem esse. Respicit enim ad fœdus quo Deus Abrahæ genus sibi adoptauerat: quia parū esset tenere quæ Deus seruis suis exhibuit misericordiæ documenta, nisi se ad eorum ordinem quisque nostrum aggreget, sicuti Dauid in Dei Ecclesia se includit. Quòd ter repetit, Patres sperando salutem adeptos esse, non dubium est quin verecundè insinuet cōmunem sibi cum illis spem esse: qua fit vt promissionum effectus ad nos perueniat. Nam vt in vsum suum quis accommodet quæ Deus olim seruis suis præstitit beneficia, in promissiones gratuitas & fidem illis subnixam oculos dirigere conuenit. Porrò vt fiduciam hanc non fuisse frigidam vel emortuam demonstret, simul dicit eos *clamasse*. Se enim Deo fidere, impudenter mentitur quisquis in malis suis torpens, eius opem non implorat. Ergo ex precibus cognoscitur fidei veritas, sicuti bonitas arboris ex fructu. Interim notandum est, nō alias censeri coram Deo legitimas preces, nisi quæ ex fiducia manant, & cum ea sunt coniunctæ. Neque enim temere Dauid inter verba Sperandi medium clamorem locat.

7 *At ego vermis.* Non obmurmurat Deo, quasi indignè secum agatur, sed sortem suam deplorans, quo magis, Dei misericordiam prouocet, dicit se non haberi hominis loco. Videtur quidem primo intuitu, ad deiiciendum animum, imò ad fidem abolendam id spectare: sed ex contextu certò patebit ex opposito proferre quàm misera sit sua conditio, vt inde spem leuationis cōcipiat. Ergo ab impossibili arguit, fieri non posse quin tandem manum porrigat Deus afflictissimo & desperato. Nam si omnium qui mediocriter fuerunt vnquam afflicti, misertus est, quomodo seruum suum desereret in profundissima omnium malorum abysso demersum? Hoc modo quoties ingenti afflictionum mole obruimur, inde petēdum est sperādæ liberationis argumētum potius quàm desperationi nos dedamus. Quod si hunc præstātissimū suum seruum tam duriter exercuit Deus, & eò vsque deiecit vt locus ei non esset inter contemptissimos homines, ne molestum nobis sit eius exemplo humiliari. Quanquam in mentem nobis precipuè venire debet Filius Dei, in quo etiam hoc fuisse impletum scimus: sicuti Iesaiæ vaticinio testatū fuerat, Cōtemptus fuit, nec reputauimus eum: vir fuit dolorum, non forma ei, neque decor: vt quisque abscōderet abeo faciem suam, Ies. 53.3. Quibus verbis satis refellitur friuola eorum argutia, qui in Vermis nomine philosophati sunt, acsi singulare aliquod mysterium in Christi generatione notaret Dauid: ac non potius se infra homines deiectum fuisse & quasi ex animantium numero resectum diceret. Quòd autem huc se redigi passus est Dei Filius, imò ad inferos vsque descendit, adeò cæleste eius gloriā non obscurat, vt potius illustre speculum sit incomparabilis erga nos eius gratiæ.

8 *Omnes videntes me.* Est exegesis proximæ sententiæ. dixerat se infimis quibusque, & quasi populi quisquiliis esse probro: nunc quibus vulgò affectus fuisset probris recitat, nempe quod verborum probris non contenti, tum labia protrahendo, tum quatiendo capita, petulantiam in gestu ipso prodiderint. Nam quòd Aperire in labio, pro Conuitia proferre quidam exponunt, mihi congruere non videtur: ב enim superuacuum est, vt sæpe apud Hebræos. Itaque vertere placuit, *diducunt labium*, quia hic gestus est palàm & contumeliosè illudentium. Sed quod sequitur, longè atrocius fuit, quum obiicerent, Deum quem sibi Patrem professus fuerat, ab eo esse auersum. Scimus enim Dauidem, vbi se iniustè dānari in mundo videbat, huc confugere solitum, vt sibi bene conscius, Deum haberet in cælo vindicem. Nunc illi exprobrant omnes, inani iactantia temere gloriatum esse de auxilio Dei: Vbi est ille Deus, inquiunt, in quem recubuit? vbi ille amor quo confisus est? Nullum est Satanæ magis lethale telum ad vulnerandas animas, quàm dum promissio-

nes Dei in ludibrium vertendo, spē nobis excutere tentat. Quanquam non simpliciter irritas fuisse Dauidis preces, & fallacem quem iactabat Dei amorem dicunt: sed eum obliquè perstringunt tāquam hypocritam, qui falsò Dei nomē à quo alienus erat, obtenderet. Quàm acerba fuerit tentatio, quisque ex proprio sensu æstimare potest: sed remedio quo vsus est sincerum fiduciæ suæ affectum probauit: quia nisi Deum habuisset certum testem, nunquam ausus esset querimoniā hanc ad eum deferre. Quare danda opera est quoties hypocrisin nobis obiectant homines, vt interior cordis sinceritas apud Deum pro nobis respondeat. Atque hæc nobis sacra sit anchora, quoties mordacibus sannis fidem nobis excutere molitur Satan, Deū citare testem, vt suam in nobis tuendis iustitiam asserat: quando nulla fœdior blasphemia inuri potest eius nomini, quàm dicere, vana fiducia inflatos qui spem in eo reponunt, séque irrita opinione decipere qui se Deo charos esse persuasi sunt. Iā quum eodē telo appetitus fuerit Filius Dei, nihilo magis fidelibus, qui eius mēbra sunt, parcet Satan. Quare hoc clypeo munitos esse conuēnit, quāuis deplorati sint apud homines, si tamē curas suas in Deū coniiciant, nō fore irritas eorum preces. Verbo גל optimè exprimitur natura & vis fidei, quæ in Dei prouidentiam reclinās, curarum & molestiarum oneribus animos nostros leuat.

10 Certè tu eductor meus es ex vtero, fiducia mihi author super vbera matris meæ

11 Super te proiectus sum è vulua, de ventre matris meæ Deus meus es.

12 Ne procul discedas à me, quia tribulatio propinqua est, quia nemo auxilium ferens.

10 *Certè tu eductor meus.* Rursum nouam munitionem erigit Dauid, qua Satanæ machinas sustineat ac repellat. Colligit enim Dei beneficia, quibus pridem didicerat ipsum sibi esse Patrem. Imò antequam nasceretur, tale paterni amoris specimen sibi fuisse à Deo exhibitum refert, vt meritò mortis caligine oppressus, vitam ab ipso sperare audeat. Hanc enim prudentiam dictat Spiritus fidelibus, vt in rebus trepidis testimonia Diuinæ bonitatis colligant, quæ valeant ad fulciendam fidem. Sic enim statuendum est, quum Dei nunquam fatigetur liberalitas, nec eius diuitias exhauriat largitio, sicut à prima infantia Patrem eum experti sumus, talem ad vltimum vsque senium nobis fore. Quòd se fatetur manu Dei eductum *ex vtero*, & *super hubera matris* sibi datam esse fiduciæ materiam, sensus est, ita naturaliter in lucem prodire infantes, & lacte materno pasci, vt illic reluceat admirabilis Dei prouidentia. Vilescit quidem hoc miraculum assiduo vsu: verùm nisi ingratitudo stupore oculos nostros velaret, in sui admirationem nos raperent quotquot eduntur in mundo partus. Quid enim obstat quominus in suo fœtore centies putrescat fœtus, antequam instet nascendi maturitas, nisi quia Deus arcana & incomprehensibili virtute in sepulchro viuum custodit? Iam in lucem editus, quum sit obnoxius tot miseriis, digitum autem ad se iuuandum mouere nequeat, quomodo ad diem vnum viueret, nisi eum exciperet Deus paterno gremio fouendum? Meritò itaque dicitur infans super eum proiici: quia nisi teneros fœtus pascat, præsitq; omnibus nutricis officiis, in ipso nascendi articulo iam eos expectant centum mortes, quibus statim suffocarentur. Concludit tandem Deum suum fuisse. etsi enim ad bruta quoque animalia similis eius gratia in speciem ostenditur: Patrem tamen humano tantùm generi peculiariter se ostendit. Quanuis autem infantes non statim imbuat Deus sui notitia, dicitur tamen illis fiduciam dare: quia re ipsa ostendēs sibi curæ esse eorum vitam, ad se quodammodo eos reuocat sicuti alibi dicitur pullos coruorum qui eum inuocant, alere

alere, Psal. 147.9. Quum autem Deus ratione carentes ita præueniat, quæsitus & rogatus spem suorum minimè frustrabitur. quo etiam argumento luctatus est Dauid ad tentationem domandam.

12 *Ne procul discedas.* Alia ratione prouocat Dei misericordiam, quòd vrgeatur summis angustiis. Nec verò mihi dubiũ est quin sibi proposuerit quod passim Deo officium tribuit Scriptura, vt miseris succurrat, & paratior sit ad opem ferendam, quò res nostræ magis angustæ sunt. Ergo ipsa desperatio instar scalæ fuit, quæ eius mentem ad precandi affectum attolleret. Ita nos malorum sensus colligere debet sub alas Dei, vt auxilii sui præsentia solicitum se de salute nostra esse demonstret.

13 *Circundederunt me tauri validi, tauri Basan obsederunt me.*

14 *Aperuerũt super meos suũ, vt leo rapiens & rugiens.*

15 *Sicut aqua diffluxi, & dissoluta sũt omnia ossa mea: fuit cor meum instar ceræ, liquefactũ est in medio viscerũ meorum.*

16 *Aruit tanquam testa vigor meus, & lingua mea faucibus meis adhæret: & in puluerem mortis posuisti me.*

17 *Quia circundederunt me canes, cœtus malignantium circundederunt me: foderunt manus meas & pedes meos.*

13 *Circundederunt me &c.* Iam de hostiũ suorũ fæuitia & truculento furore conqueritur: ac primò quidem tauris, deinde leonibus, tertiò canibus eos comparat. Scimus, vbi accensa est taurorum ira, quàm terribili impetu ferantur: leo etiam infestum & humano generi formidabile animal: iam canibus quàm acris & infesta sit ad nocendum audacia, vbi in hominem irati insiliunt, notũ est. Sũma est, hostes Dauidis adeò fuisse sanguinarios & crudeles, vt feris belluis similes magis essent quàm hominibus. Non autem simpliciter vocat tauros, sed robustos. Nam quòd quidam רבים Multos transferunt, mihi non placet. Verùm quidem est, ingentibus copiis Dauidem fuisse oppugnatũ: sed ex secundo membro patet, de fortitudine, non de numero hic agi. *Tauros* enim *Basan* vocat quasi bene saginatos, ideóque proceros & fortes: quia montem illum scimus opimis & pinguibus pascuis fuisse nobilem.

15 *Sicut aqua diffluxi.* Hactenus dixit se à feris belluis obsessum, non procul à morte abfuisse, acsi singulis momentis vorandus esset: nunc interiorem quoque mœstitiam deplorat: vnde colligimus, ad pericula minimè fuisse stupidũ, nõ enim vulgarem metum fuisse oportet, quo propemodũ euanuit, quo dissoluta sunt eius ossa, & cor liquefactũ. Videmus ergo, Dauidem non instar immotæ rupis verberatum fuisse fluctibus, sed intus duris agitationibus fuisse perculsum: quibus sustinendis pro carnis infirmitate impar erat, nisi Spiritus virtute fuisset adiutus. Quomodo autem passiones istæ in Christum competant, nuper admonui. Nam vt verus erat homo, infirmitatibus carnis nostræ vere obnoxius fuit, citra corruptelam duntaxat. Integra enim naturæ puritas quæ in eo fuit, humanos affectus non abolet, sed moderatur tantùm ne excessu sint vitiosi. Dolorum itaque magnitudo sic eum debilitare potuit, vt composito tamen animo inter quæuis tormenta se Deo subiiceret. Nobis etsi idem non datur, qui & affectus turbulentos patimur, & eos nunquam ita cohibemus quin sua intemperie huc vel illuc nos impellant: exemplo tamen Dauidis animos colligere oportet, & infirmitate ferè exanimes ad Deum gemere, vt nos instauret.

16 *Aruit tanquam testa, &c. Vigorem* intelligit quem nobis suppeditat radicalis humor. Eodem pertinet quod adiungit linguã faucibus affixã esse. scimus enim immodico mœrore nõ modò absumi vitales spiritus, sed omnem ferè succum aduri. Postea dicit se addictum sepulchro esse, significans omnem sibi

ſpem vitæ ablatam. quo ſenſu etiam dicit Paulus, 2.Corin.1.9, ſe accepiſſe mortis iudicium. Hyperbolicè autem de ſe loquutus eſt Dauid, vt nos longius deduceret: quia horribile Chriſti cum morte certamē, quo elicitus fuit ſanguis pro ſudore, deſcenſus ad inferos, quo iram Dei peccatoribus debitam guſtauit, exinanitio denique ipſa nullis vulgaribus loquendi formis ſatis exprimi potuit. Iam de morte loquitur Dauid, vt ſolent perturbati homines, qui pauore attoniti, nihil præter puluerem & nihilū concipiunt. Quoties autem Sanctorum mentes occupat hæc caligo, permiſta ſemper eſt aliqua infidelitas quæ eos nō ſtatim ad lucē nouæ vitæ emergere patitur. In Chriſto autem mirabiliter duo hæc fuerunt coniuncta, terror ex Dei maledictione ſe ingerens, & patientia ex fide tranquillans omnes motus, vt ſub Dei imperio quieſcerent. Nos qui pari non ſumus virtute præditi, ſiquando nihil niſi interitum cernentes, attoniti ad tempus iacemus, paulatim tamen eniti oportet ad ſpem quæ mortuos viuificat.

17 *Foderunt manus meas.* Ad verbū habetur, Sicut leo manus meas. Quum verò in hanc lectionē hodie conueniant omnes libri Hebraici, à tāto cōſenſu recedere mihi religio eſſet, niſi ita cogeret ſententiæ ratio, & probabilis eſſet cōiectura, locum à Iudæis fraude eſſe corruptū, Certè non dubium eſt quin Græcus interpres literam ה legerit, vbi י nunc habetur. Quod enim garriunt Iudæi, de induſtria inuerſum fuiſſe literalem ſenſum, colore prorſus caret. Quid enim opus erat in re nō neceſſaria tā audacter ludere? In eos verò cadit nō leuis falſitatis ſuſpicio, quib⁹ vnicū ſtudiū eſt Ieſum crucifixū ſpoliare ſuis inſignibus, ne Chriſtus & Redēptor appareat. Si recipimus quod volunt, perplexus & valde obſcurus erit ſenſus. Primùm defectiua erit loquutio, ad quam ſupplendā repetendū eſſe dicunt Obſidendi verbū. Sed quid illud eſt, manus & pedes cingere? Nam ad has partes nihilo magis ſpectat obſidio, quàm ad totum hominem. Deprehenſi, ad deliras fabulas ſuo more confugiunt, leonem, vbi quiſpiam occurrit, circulū facere cauda antequā ad prædam ruat: vnde ſatis apparet, ratione eos deſtitui. Iam quum ſimilitudine leonis proximo verſu vſus fuerit, ſuperuacua nunc eſſet iteratio. Omitto quòd ex noſtris quidam obſeruant, nomen cū nota ſimilitudinis coniunctum, ferè aliter punctuari. Neque tamen ſubigendis Iudæis laboro, quorum indomita eſt ad rixandum pertinacia: tantùm breuiter oſtēdere volui quàm improbè ob diuerſam huius loci lectionē Chriſtianos exagitent. Nā quòd obiiciūt, ex Legis præſcripto neminem cōfixū fuiſſe clauis, in eo craſſā hiſtoriæ inſcitiā produnt: quia certū eſt Romanos multa ex patrio more in prouincias tranſtuliſſe. Si Dauidē obiiciāt nunquam fuiſſe cruci affixū, facilis ſolutio eſt, metaphoricè conqueſtū eſſe, non ſecus ſe conſtringi ab hoſtibus quàm qui perfoſſis manibus & pedibus ad lignum affigitur: quales etiam metaphoræ paulò pòſt occurrent.

18 *Numerabo oīa oſſa mea: ipſi aſpiciunt, & intuētur me.*

19 *Diuidunt ſibi indumenta mea, ſuper veſtem meam mittunt ſortem.*

20 *Et tu Iehoua, ne procul abſis: fortitudo mea, ad auxilium meum feſtina.*

21 *Eripe à gladio animā meam è manu canis vnicam meā.*

22 *Serua me ex ore leonis, & è cornibus vnicornium exaudias me.*

18 *Numerabo, &c.* עצמות dicuntur oſſa Hebræis à robore, ideo hoc nomen interdum vel ad amicos, quorum præſidio fortes ſumus: vel in defenſione, ad argumenta & rationes quæ cauſæ robora ſunt, transfertur. Ideo quidam ſic præſentem locum exprimunt, Rationes meas numerando nihil proficiam, quia

quia semel decretum est hostibus meis. per fas aut nefas, nullo æquitatis respectu, me perdere. Alii verò, Si colligam quæcunque ad me iuuandum facere videnrur auxilia, nihil proderũt. Sed quia expositio quæ magis recepta est, simplicior & magis genuina videtur, eam libentius amplector: nempe vt queratur Dauid, in corpore macie confecto ossa apparere: mox enim adiungit, hostes voluptatem capere ex tali spectaculo. Concinne autem fluit contextus, tam inexplebilem esse hostium sæuitiam, vt miserum hominem languore confectum, & quasi tabidum cernentes, oculos tamen tam tristi spectaculo pascãt. Quod proximo versu de vestibus sequitur, translatitium est. perinde enim est acsi dixisset fortuuas omnes suas in prædam esse expositas, vt solẽt victores vel spolia diripere, vel inter se sortiri quid cuique obtĩgat. Sua enim ornamẽta, opes suas & quæcunque possederat, vestibus cõparãs, cõqueritur, postquam illis spoliatus est, cum ludibrio inter hostes diuidi tanquam præmium victoriæ. quo magis augetur indignitas, quia nõ secus ac de homine mortuo triumphum agebant. Quòd autem literaliter (vt aiunt) & absque figura locum hunc citant Euangelistæ, in eo nihil est absurdi: nam quò certius sciremus, in hoc Psalmo Christum nobis prophetico Spiritu descriptum esse, eorum quæ adumbrata sunt in Dauide visibile complementum cælestis Pater in persona Filii sui extare voluit. Matthæus cap. 8.17, paraliticos, cæcos, & claudos suis morbis sanatos referens, hoc modo completum fuisse dicit Iesaiæ vaticinium, quòd Christus ad tollendas nostras infirmitates missus fuerit: quum tamen Propheta spiritualem illic medicũ nobis Filium Dei proponat. Sed vt ad credendum tardi sumus & difficiles, nihil mirum si pro nostra crassitie palpabilis demonstratio nobis fuit exhibita, quæ ad expergefaciendum stuporem nostrũ sufficeret.

20 *Et tu Iehoua.* Tenendum memoria est quicquid hactenus de se exposuit Dauid. Nam quum nihil ad miseriarum cumulum deesset, nec interim scintilla vlla micaret futuræ liberationis: quòd non solùm patienter durauit, sed ex desperationis abysso emersit ad Dei inuocationem, admirabile est fidei documentum. Notemus ergo, Dauidem suas lamentationes non fudisse tanquam vanas & irritas, vt sæpe ãxii homines temere proiiciũt suos gemitus: quia preces additæ satis demonstrant sperasse quẽ optabat exitum. Imo quum Deum nominat suam fortitudinem, in hoc epitheto clarius fiduciæ suæ testimonium reddit. Nõ enim dubitanter concipit sua vota, sed sibi promittit quod nondum videt auxilium. Per *gladium* per *manum canis*, per *os leonis*, & *cornua vnicornium* intelligitur præsens mortis periculum, & quidem multiplex. Vnde colligimus, quum in se prorsus deficeret à morte obsessus, stetisse tamen fortem in Domino, & vitæ spiritum semper in eius animo viguisse. Quòd *animam vnicam* pro chara & pretiosa quidam accipiunt, non conuenit: quia potius significat, inter tot mortes nihil sibi opis in toto mundo offerri, sicuti Psalmo 35.17, eodem sensu vnica anima ponitur pro solitaria, & quæ subsidiis omnibus destituitur: quod etiã ex Psalmo 25.16, clarius patebit, vbi pauperem & vnicum se vocans Dauid, haud dubiè amicis omnibus se orbatum, & à toto mũdo desertum cõqueritur. In fine 22 versus, vbi dicitur, Respõde mihi, vel Exaudi me à cornibus: quanquam loquutio Hebraica Latinis auribus nonnihil obscura est: sensus tamen non est ambiguus, quia tantũ causa pro effectu ponitur. Inde enim liberatio, quia nos Deus exaudit. Si roget quispiã quomodo hoc Christo aptari possit, quem Pater nõ eripuit à morte: respondeo vno verbo, fuisse potẽtius ereptũ, quàm si periculo occursũ foret: quãto scilicet plus est resurgere à morte, quã graui morbo sanari. Quare mors nõ obstitit quo minus testata sit demũ resurrectio, Christũ fuisse exauditũ

23 *Narrabo nomen tuum fratribus meis, in medio cœtus laudabo te.*

24 *Timentes Iehouam laudate ipsum, omne semen Iacob*

glorificate ipsum: & metuite ab eo omne semen Israel.

25 *Quia non spreuit, neque aduersatus est pauperem, neque abscondit faciem suam ab eo: & quum clamaret ad eum, audiuit.*

23 *Narrabo nomen tuũ, &c.* Dauid promittens, vbi liberatus fuerit, se non fore ingratum, confirmat quod prius dixi, se nunquam tentatione sic fuisse deiectum, quin se ad resistẽdum colligeret. Quomodo enim se ad sacrificium gratiarum actionis pararet, nisi ex præsumpta salutis fiducia? Nam vt demus Psalmum fuisse compositum postquam re ipsa obtinuit Dauid quod volebat, non tamen dubium est quin meditationes illo tempore à se conceptas posteà in carmẽ retulerit. Notãdũ verò quòd nõ vulgare gratitudinis symbolũ promittit: sed quale pro raris beneficiis Deus exigebat, nẽpe vt fideles in Sãctuariũ venirẽt, atque illic solenni ritu testatã facerent quam experti erant gratiam. Huc enim pertinet publica gratiarum actio, primùm vt se modis omnibus exerceant fideles in Dei cultu, & alii alios mutuò inuitent. Scimus autem incredibilem Dei potentiam, & quidem non vno genere miraculi in seruando Dauide refulsisse. Quare mirum non est, si ad profitendam suam pietatem solenni voto se obliget. Per *fratres* designat Israelitas, nõ solùm quia ex eodem genere orti erant, sed magis quia communis religio eos tanquam sacrum vinculum spirituali cognatione inter se deuinctos tenebat. Hunc versum Apostolus ad Hebræos 2.12, ad Christum accommodans, colligit eiusdem nobiscum naturæ fuisse participem nobísque vera carnis societate fuisse coniunctum, quos pro fratribus agnoscit, támque honorifico nomine dignatur. Dixi iam aliquoties (quod idem ex fine Psalmi euincere promptum erit) sub Dauidis typo Christum hîc nobis fuisse adumbratum: sciè ergo Apostolus & prudenter obseruat, sub hoc nomine sancitum nobis fuisse cum Christo ius fraternæ coniunctionis. Etsi autem competit hoc aliquatenus in totum genus humanum, vera tamen fruitio penes fideles solos residet. Qua ratione etiam Christus ore suo titulum hunc restringit ad discipulos, Vade, nũtia fratribus meis & Petro, Ascẽdo ad Patrẽ meũ & Patrẽ vestrũ, Iohã.20.17. Illã enim carnis cognationẽ, qua nos sibi sociauit, impii dissidio incredulitatis suæ abrumpũt, vt sua culpa alieni prorsus reddantur. Quemadmodum enim Dauid totum Abrahæ genus hac voce complexus, sermonem continuò pòst ad veros Dei cultores specialiter dirigit: ita Christus qui diruta maceria cunctis Gentibus adoptionem publicauerat, séque hoc modo obtulerat in fratrem, non aliòs quàm fideles in gradu fratrum retinet.

24 *Timentes Iehouam, &c.* Hîc rursum certius exprimitur ille quem dixi publicæ gratiarum actionis fructus: nempe inuitatio qua quisque pro se Ecclesiam ad Deum laudandum suo exemplo stimulat. recitat enim se in hunc finem in cœtu celebraturum nomen Dei, vt fratres suos ad idem agendum hortetur. Sed quia se in Ecclesiam vt plurimum ingerunt hypocritæ, & in area Domini palea tritico permista est, nominatim pios & Deum timentes compellat. Et certè quanuis pleno gutture Dei laudes impuri homines detonent, nihil aliud quam profanant sacrum eius nomen. Esset quidem optandus omnium mundi ordinum cõcentus: sed quia prima pars harmoniæ ex sincero cordis affectu fluit, nemo legitimus erit gloriæ Dei præco, nisi qui eum reuerẽter colet. Postea quidem nominat semen Iacob & Israel, ad communem populi vocationem respiciens: & certè per eum nõ stetisset quo minus omnes filii Abrahæ Deum vno ore laudarent: sed quia multos videbat degeneres Israelitas, ab illis veros & integros discernit: simúlque ostendit, non rite celebrari Dei nomen, nisi vbi viget interior pietas. Ideóque reuerentiam iterum coniungit Dei laudibus in sua exhortatione, Metuite, inquit, ab eo, quia lusoriũ est quicquid hac in parte ostẽtat hypocrita. Porrò metũ cõmẽdat, nõ qui absterreat fideles à Dei accessu, sed verè

rè humiliatos in eius Sanctuarium adducat, sicuti dictũ fuit Psal.5. Siquis miretur Dauidem hortari ad laudandũ Deũ quibus nuper hanc laudem dederat: prõpta est responsio, sanctissimos etiã quosque tam pleno Dei timore nunquam esse imbutos, quin opus habeant cõtinuis stimulis. Quare minimè superuacuum est quod timentes Deum iubet ab eo metuere, vt supplices coram eo se prosternant.

25 *Quia non spreuit.* Hæc mutua inter fideles communicatio vigere debet vt alii aliis gratulantes, gratias pro cuiusque salute communiter agãt: sicut etiam docet Paulus 2. ad Corinth. cap. 1.11, Vt ex multis personis, inquit, pro dono in nos collato per multos gratiæ agantur pro nobis. Cæterùm hæc Dauidis confessio in alterum quoque finem spectauit, vt eandem erga se Dei fore misericordiã singuli sperarent, Interea docemur his verbis, patienter ferendas esse afflictiones quandiu visum fuerit Domino ad inopiam redigere, tandem miserè oppressis succurrat.

26 A te laus mea in cœtu magno: vota mea reddam coram timentibus eum.

27 Comedent pauperes, & saturabuntur: laudabunt Iehouam qui quærunt eum, viuet cor vestrum perpetuò.

28 Recordabuntur, & conuertentur ad Iehouam cuncti fines terræ: & prosternẽt se corã facie eius omnes trib⁹ gẽtiũ.

29 Quia Iehouæ est regnũ, vt dominator sit in gentibus.

30 Comedent & adorabunt omnes pingues terræ: coram facie eius se inclinabunt omnes qui descendunt in puluerem, & qui animam suam non viuificat.

26 *A te laus mea.* Etsi alteram versionem non repudio, mihi tamen videtur Hebraica loquutio sensum hũc exigere, quòd Dauid canendi argumentum ex Deo petat. Itaque verbum subaudio, Proueniet, vel Profluet laus mea à te. Quod ideo dictum interpretor, vt salutem suam Dauid testetur se Deo in solidum acceptam ferre. Scimus enim quàm multi, laudandi Dei prætextu, suas & suorum laudes ebuccinent, & relicto Deo, hinc inde accersant materiã ad canendos suos triumphos. Porrò idem quod nuper attigerat repetit se publicè editurum gratitudinis suæ signa quibus alios ædificet, ídque non absque solenni pietatis exercitio, quod Lex mandabat. Nam in arduis negotiis, & vbi instabat aliquod discrimen, vouere solebant sacrificium pacificum, quod voto suo potiti soluebant. Ergo quum vnus esset ex Sanctorum numero Dauid, ad communem Ecclesiæ normam, vt decebat, se composuit, Hæc vota sunt quæ se nuncupasse inter extremas angustias significat, & ad quorum solutionem magno & alacri, fiduciæque pleno animo se accingit. Quanquam autem promiscuè coram omnibus cæremonia hac ipsum defungi oportuit: se tamen iterum cupere fatetur vt quicunque aderunt testes, puri sint cultores Dei. Ita quamuis in manu nostra non sit purgare Dei Ecclesiam, officii tamen nostri est puritatem optare. Papistæ verò locum hunc ad fictitia sua vota torquentes, magis insulsi sunt ac ridiculi, quàm vt longa refutatione opus sit. Quid enim simile puerilibus ineptiis, quibus pro sua imaginatione Deum placare tentant, cum hoc sancto gratitudinis testimonio, quod non modò Patribus dictauit pietatis sensus, sed Deus ipse præcepit Lege sua, ratúmque habuit? Imò qua fronte stultas & fœtidas suas superstitiones sacrificio omnium præstantissimo æquare audent, nempe gratiarum actionis? sicuti Scriptura ostendit præcipuam cultus Dei partem in eo sitam esse, vt testentur fideles Deum se agnoscere bonorũ omnium authorẽ.

27 *Comedẽt pauperes.* Respicit ad morẽ tũc receptum. solebant enim epulari in sacrificiis, vt satis notum est. Tale verò epulum promittit, quo exerceat

ſuam charitatem,ac probet. Ac ſanè ea demum grata ſuauíſque Deo oblatio eſt,cui annexa eſt humanitas & miſericordia:alioqui cæremoniæ quibus Dei cultum profitentur homines, cum toto ſuo ſplendore & pompa in fumum euaneſcunt. Quanquam non ſimpliciter (fateor) erogaturum ſe promittit pauperibus & famelicis vnde ipſos paſcat, ſed alia de cauſa dicit epuli fore participes: vt ſcilicet oblata conſolationis materia,reuigeſcat in eorum animis hilaritas. Nam quaſi in ſpeculo intuebantur Dei bonitatē miſeris omnibus expoſitam,quæ incredibili ſolatio leniret malorum omnium dolorem. Ideo addit *Laudabunt Iehouam qui quærunt eum*. Etſi enim ſaturitas ipſa ad gratias Deo agendas incitare debuit,non tamen dubium eſt finem ſacrificii notari: quod clarius etiamnum ex clauſula verſus liquet. Neque enim viuificandis in ſeculum cordibus prandium vnum ſufficere poterat, ſed ſpes de parato apud Deum auxilio concepta,quia liberationem vnius hominis cuncti fideles ad ſe meritò trahebant. Vnde ſequitur, ita celebratas fuiſſe Dei laudes in pacificis vt ſpem quoque ſuam illic exercuerint. Cæterùm quia hypocritis ſatis eſt mortua cæremonia defungi, hunc legitimū vſum ad veros & ſanctos Iſraelitas reſtringit. Hæc enim certa eſt pietatis nota,Deum quærere. Quòd ſi ſacris epulis in ſpiritualem vitam refecti fuerunt Patres ſub Lege, multo vberius hodie hæc vis ſe proferet in ſacra Chriſti cæna,modò verè & ex animo Dominum quærant quicunque ad eius participationem accedunt.

28 *Recordabuntur, &c.* Hic locus citra cōtrouerſiā oſtēdit, Dauidē in ſua perſona nō ſubſiſtere, ſed promiſſum Chriſtum deſcribere ſub typo:quia tūc notum principium eſſe debebat, Diuinitus creatum eſſeRegē,vt ſub vno capite populus in beatam vitam coaleſceret: quod ſolidè tandem in Chriſto cōpletū fuit. Fateor quidē magnū & celebre fuiſſe inter vicinas gentes nomen Dauidis: ſed quātula hæc fuit mundi portio? Adde quòd exteros quibus imperii ſui iugū impoſuit,nūquā adduxit ad purum Dei cultū. Quare multū abfuit coacta illa ſeruitus quæ terreno Regi profanas Gentes ſubiecit,à voluntario pietatis obſequio, quod ex diſſipatione ad Deum eas colligeret. Non vulgaris autem his verbis notatur mutatio,redituras eſſe ad Deum vbi probè eius gratiā agnouerint. Quinetiam ad ſacri epuli ſocietatem eas inuitans,in Eccleſiæ corpus manifeſte inſerit. Quòd verbū *Recordandi* quidam ad renouatam in Gentibus fidei lucem trahunt, acſi tunc illis ſubiiſſetDei memoria cuius oblitæ fuerant ad tempus: nimis argutum & remotum videtur. Conuerſio quidem vel reditus cuius fit mentio, ſignificat (fateor)impia defectione alienatas prius fuiſſe à Deo:ſed recordatio nō aliò ſpectat niſi quòd inſignibus Dei miraculis expergefactæ Gētes,ad purā religionē, à qua dilapſæ erāt, iterum ſe cōferent. Notādū autē eſt,cultū Dei ex eius notitia deduci:quia ſupplices ad eū adorādū vēturos dicit qui in meditatione operū Dei hucuſque profecerint,ne amplius ſuperbo cōtēptu cōtra ipſū laſciuiāt. Quē ſēſū expreſſius cōfirmat quæ mox additur ratio,*Iehouæ eſſe regnum,vt Gentibus imperet*. Nā quod alii interpretantur,non mirū eſſe ſi Gētes ad tribuēdū Deo honorem cogātur à quo creatæ ſunt, & cuius regūtur manu, licet cum ipſis vitæ fœdus nō pepigerit: ego tanquā frigidū repudio. Nec enim dubium eſt quin cōueniat hic locus cū aliis pluribus vaticiniis,quibus erigitur ſolium Dei in quo Chriſtus ad gubernādū orbē præſideat. Quāquam ergo promiſcuè ad totū orbē patet Dei prouidētia, ſciamus tunc verè dominari,vbi diſcuſſis tenebris & effuſa verbi ſui luce conſpicuus eminet. Talis apud Ieſaiā eſt regni eius deſcriptio, Iudicabit populos & arguet Gētes,Ieſa.2.4. Porrò quum orbē terrarum nō antè ſibi Deus ſubegerit,quàm dū Euāgelii prædicatione ſpōte ſe paſſi ſunt in ordinem cogi qui prius indomiti fuerāt, cōuerſionē hanc non niſi Chriſti ductu & auſpiciis factā eſſe,colligere licet. Siquis obiiciat,nunquā totū orbē fuiſſe cōuerſum:facilis ſolutio eſt,tēpus quo repēte per Euāgeliū paſſim innotuit Deus, cōferri cū veteri illo ſtatu, dum ſui notitiā Iudææ finibus incluſā tenuit. Scimus enim fulgetri

inſtar

instar celeriter Christũ ab ortu in occasum penetrasse, vt vndique Gentes in Ecclesiam accerseret.

30 *Comedent, & adorabunt.* Ne quis pro absurdo ducat, nunc pingues terræ admitti conuiuas ad epulũ quod nuper pauperibus tantùm destinare visus est: sciamus pauperibus ideo datum esse priorem locum, quia illis maximè proposita erat in exẽplo Dauidis consolatio. Secundo tamen loco diuites & beatos adiungi necesse fuit, ne putarent ab eiusdem gratiæ participatione se excludi. Quanuis enim ad quærendum doloris solatium eos non vrgeat præsentium malorum necessitas: remedio tamen opus habent, ne se inebrient deliciis, sed potius gaudium suum in cælo reponãt. Deinde quum ipsi quoque obnoxii sint variis incommodis, maledicta erit eorũ opulentia, si in terris mẽtes ipsorum detineat. Summa est, commune fore sacrificium hoc tam vegetis & pinguibus, quàm macilentis ac semimortuis: vt priores, deposita ferocia, corã Deo se humilient: alteri verò quãuis deiecti, animos spirituali gaudio attollant ad Deum bonorum omniũ authorem: sicuti vtrosque Iacobus admonet cap. I. vers. 10, Glorietur frater magnus & diues in humilitate sua: cõtemptus autem & ignobilis in sua altitudine. Quod si Deus sub Lege plenos famelicis, splẽdidos obscuris, fœlices miseris ita coniunxit, multo magis hodie sub Euangelio valere debet ista ratio. Quum ergo sibi diuites alibi victum offerri audiũt quàm in terrena abundãtia, discant ita sobriè libare quæ ad tẽporalem vsum largitus est Deus, ne illis insipidæ sint spirituales epulæ, vel ad eas nauseent præ fastidio. Quãdiu enim residebũt in suis fæcibus, nũquam eas pio desiderio appetent, vel oblectationem vllam capient ex gustu. Sicuti autẽ macerari pingues conuenit, vt Deo se pascendos offerant: ita famelicos exerta & intrepida fiducia animat Dauid, ne ipsos impediat sua inopia ab accessu: imò ipsos quoque mortuos ad epulandum inuitat, vt qui sunt despectissimi & ferè coram mundo fœtidi, se tamen ad sacram Dei mensam ingerere audeant. Mutatio numeri in fine versus sensum nonnihil obscurat: certũ tamen est Prophetam hoc velle, eiusdem gratiæ sibi fore socios qui iam vidẽtur in cinerem redacti, & in quibus nulla speratur à morte in vitam restitutio.

31 Semen seruiet ei, cẽsebitur Domino in generationem: veniẽt & narrabũt iustitiã eius populo qui nascetur, quia fecit.

Quò beneficii magnitudinem magis extollat, tale fore dicit, cuius nunquam ad posteros delẽda sit memoria: modũ tamen eius perpetuandæ exprimit, quia orbis conuersio de qua loquutus est, nõ momentanea tantùm erit, sed per continuas ætates propagabitur. Vnde iterũ colligimus, hîc non celebrari Dei gloriam quæ ex caduco & euanido rumore nata, ad Gentes peruenerit, sed qua suis radiis mundum illustrabit vsque in finem. Quare hic insigni elogio asseritur Ecclesiæ perpetuitas, non quòd semper floreat, vel æquabili tenore fluat eius successio: sed quia Deus nomen suum in mundo extingui nolens, semper aliquos suscitabit à quibus piè colatur. Iam tenendum est, semen hoc in quo custodiẽdus erat cultus Dei, fructum esse incorruptibilis seminis: quia non aliunde Ecclesiam suam gignit Deus & propagat nisi ex verbo. *Censeri Domino in generationem*, duobus modis exponitur. Quidã nomen Hebraicum דור pro ætatum successione accipiunt, alii pro generatione, quo sensu Latinis dicitur hominũ natio. Quia vterque sensus non malè quadrat, & in idem ferè recidũt, per me libera sit electio Lectoribus: nisi quòd mihi magis placere fateor, electum Dei populum & peculiarem gentem hac voce designari, quæ censeatur Dei hæreditas. Cæterùm, quia non legitur hîc essentiale nomen Dei Iehoua (vt paulò antè) sed Adonai, non improbo eorum sententiam quibus videtur disertè Christus Ecclesiæ præfici, vt in censum suum referat quotquot nomen Deo Patri dederint. Et verò quia cælestis Pater electos omnes Filio in fidem & custodiam

dedit, pro suis non agnoscit nisi qui ex illius grege fuerint. *Venient & narrabunt.* Confirmat quod antè dixi, quia patres beneficii notitiam ad filios quasi per manus trāsmittent, semper celebre fore eius nomen. Vnde & alterum illud colligitur, sola gratiæ Dei prædicatione fieri vt nunquam intereat Ecclesia. Simul cura & studium propagandæ veræ doctrinæ nobis iniūgitur, quo post mortem nostrā superstes maneat. Nam quū hoc piis omnibus commune tribuat officium Spiritus sanctus, operā dare instituēdis liberis vt noua soboles ad Deū colēdum succedat, summæ turpitudinis dānatur eorum ignauia quibus Dei memoriā æterno silētio obruere nulla religio est: vt per eos non stet quominus intercidat. *Iustitiæ* nomē hoc loco refertur ad fidē quā in suis seruandis præstat, cuius memorabile documentū fuit Dauidis liberatio: nam seruum suum à vi & iniuria improborum vindicās, iustum se probauit. Atque hinc colligere licet quā chara sit Deo nostra salus, quòd eā cū iustitiæ suæ laude coniungit. Si ergo in eo relucet Dei iustitia, quòd spem nostrā non frustratur, nō deserit nos in periculis, sed præsidio suo saluos & incolumes præstat: non magis metuendū est ne desit nobis, quū ita feret necessitas, quàm ne obliuiscatur sui. Cæterū, memi nerimus nō pro aliquo particulari auxilio, sed pro humani generis redēptione, cōfessionē laudis à nobis exigi. In summa, Spiritus sanct⁹ per os Dauidis præconiū resurrectionis Christi nobis cōmendat. In fine Psalmi quidā Interpretes particulam כי resoluunt in pronomē אשר, acsi dictum esset, Iustitiam quam fecit: plenior tamen loquutio est, Eo quòd iustitiæ specimen exhibuerit Deus, effectu vel re ipsa demonstrans se fidum esse suorum custodem,

ARGVMENTVM PSALMI XXIII.

Psalmus hic neque preces habet admistas, neque mala deplorat petendæ leuationis causā, sed meram gratiarum actionem continet. Vnde apparet eo tempore fuisse compositum, quo Dauid tranquillum regnum adeptus, prosperè & ex voto agebat. Ergo in rebus lætis & prosperis, ne similis sit profanis hominibus qui dum sibi videntur fortunati, sepulto Deo suauiter in delicias se immergunt, in ipso prosperi status authore se oblectat: nec tantùm agnoscit eius beneficio quietum nunc, ab omnibus incommodis molestiisque immunem se agere, sed eiusdē prouidentia vsque in finem beatum fore confidit: & quidem in eum finē vt se in puro eius cultu exerceat.

Psalmus XXIII.

Canticum Dauidis. Iehoua pastor meus, non destituar.
In pascuis herbosis accubare me facit: ad aquas leniter fluentes deducit me.
3 *Animam meā restituit: ducit me per vias iustitiæ, propter nomen suum.*
4 *Etiamsi ambulauero in valle vmbræ mortis, non timebo malum, quia tu mecum es: virga tua & pedum tuum, ipsa me consolantur.*

1 *Iehoua Pastor meus, &c.* Quum suis beneficiis tanquam paternæ suæ dulcedinis gustu Deus nos blandè ad se inuitet, nihil tamen magis procliue est quàm vt in pace & lætitia nobis obrepat eius obliuio: imò non tantū plurimos inebriat fœlicitas vt sine modo exultent, sed etiam ferociam parit, vt superbe proteruiant aduersus Deum. Itaque vix centesima pars, dum suis commodis fruitur, se temperanter continet in timore Dei. Quò diligentius obseruādum nobis est hoc exemplum Dauidis, qui in summo dignitatis gradu, in splēdore opū & honorum, in maxima opulentia, inter regales delicias non modò testatur se Dei esse memorem, sed ex eius beneficiis scalas sibi facit quibus ad eum

eum propius conscendat. Atque hoc modo non tantùm frænat carnis lasciuiam, sed se acrius stimulat ad gratitudinem & pietatis exercitia: quemadmodum ex clausula Psalmi patet, vbi se dicit habitaturum in domo Domini in lõgitudinem dierum. Sic & Psalmo 18, quo tempore plausus ei vbique dabantur, seruum Dei se vocando, quàm composito esset ad modestiam affectu, ostẽdit: simúlque suam gratitudinem celebrandis eius laudibus professus est. Porrò, sub pastoris similitudine, Dei erga se prouidentiam commendat: acsi dixisset, non secus habitã sui curam à Deo ipso, quàm pastor solicitus est de ouibus sibi commissis. Quòd autem frequenter in Scriptura, pastoris nomen Deus vsurpat, personámque induit, non vulgare est teneri in nos amoris signũ. Nam quum humilis & abiecta sit loquẽdi forma, singulariter erga nos affectus sit oportet, qui se nostra causa ita demittere non grauatur. mirum itaque nisi tam blanda & familiaris inuitatio ad eum nos alliciat, vt tutò & placidè sub eius custodia quiescamus. Sed notandũ est, non aliis Pastorem esse Deum, nisi qui & infirmitatis inopiæque suæ conscii, eius præsidio sentiunt se egere: & sponte in eius ouili manentes, ei se regendos tradunt. Dauid qui virtute & copiis præstabat, libenter tamen se ouem confessus est, vt Deum haberet Pastorem: quis ergo nostrum se ab hac necessitate eximet, quos omnes propria infirmitas conuincit plusquam esse miseros, nisi sub eius Pastoris tutelà degamus? Cæterùm, memoria tenere conuenit, in eo fœlicitatis summam constitui, si ad nos gubernandos extenta eius manus, si degamus sub eius vmbra, eiúsque prouidentia in salutem nostram inuigilet. Quare vt omnia nobis abundè suppetant, sciamus non aliunde nos beatos esse, nisi quia Deus in suo grege censere nos dignatur. Adde quòd tunc demum cum legitimo honore tribuitur officium Pastoris Deo, vbi persuasi sumus vnicam eius prouidentiam nobis sufficere. Nam sicut in summa abũdantia vacui sunt & famelici quorum Deus nõ est Pastor: ita certum est nobis, quos in curam suam suscepit, nihil ad plenã bonorum copiam defore. Ideo Dauid se à nullo defectu metuere pronuntiat, quia à Deo pascitur.

2 *In pascuis herbosis.* Quantum ad verba spectat, pascua vel campos herbæ, pro herbosis & pinguibus posuit. Quanquam sunt qui נאות vertunt Tuguria: quòd si magis placeat, sensus erit, paratum esse stabulũ in pascuis opimis, sub quo tegatur à solis æstu. Nam si in frigidis regionibus molestus est ouium gregi immodicus ardor, multò minus tolerabilis foret æstas in Iudæa sine stabulis: quò etiam videtur referri verbũ רבץ. *Aquas* quietum dixit, pro leniter fluentibus: quia ad ouium potum incommodi sunt rapidi torrentes, atque etiam vt plurimum noxii. Exponit autẽ Dauid hoc versu & sequentibus, particulam illam *Non destituar:* refert enim quàm liberaliter sibi prospectum sit, à similitudine qua vsus est non discedẽs. Summa tamen huc redit, nihil à cælesti Pastore fuisse omissum quo minus fœliciter degeret sub eius cura. Largam igitur abundantiam ad omnes vitæ vsus, paratis herbidis comparat, & aquis leniter fluentibus: vel etiam commoditatẽ tuguriis: quia nõ satis esset pabulo saturari, nisi aquarũ pot⁹ & vmbra stabuli in refrigeriũ accederet. Iã quia munus quoque boni pastoris est fouere suas oues, vel etiã infirmas refocillare, hoc à Deo beneficiũ se recipere prædicat Dauid. Nã *restitutio animæ* (vt vertimus) vel cõuersio (vt habetur ad verbum) tantũdem valet ac reficere, vel restaurare, quemadmodum Psalmo 19, dictum est. *Vias* autem *iustitiæ*, pro facilibus & planis posuit: nam quum in sua metaphora persistat, absurdum esset de Spiritus sancti directione accipere. Quemadmodũ ergo nuper dixit, quæcunque ad vitæ cõseruationem spectant, benignè sibi à Deo suppeditari: ita nunc addit, se protegi ab omni molestia. Summa est, Deũ nulla in parte fidelibus suis deesse, quia & eos sua virtute sustinet, vegetat, viuificat, & noxas omnes auertit, vt per vias æquabiles cõmodè incedant. Cæterùm, ne quid suæ dignitati arroget, tantæ liberalitatis causam Dei bonitati ascribit, hæc omnia præstare dicens *propter nomen suum.* Et certè quòd nos

ſibi in oues eligit, & nobis impendit paſtoris officia, prorſus gratuitum beneficium eſt: vt Pſalmo 65, videbimus.

4 *Etiamſi ambulauero.* Quia fideles, quamuis tutò ſub Dei manu habitēt, non tamen procul abſunt à multis periculis: imò quo melius ſentiant quàm ſibi neceſſaria ſit Dei protectio, communibus miſeriis ſubiacent obnoxii: nominatim hic commemorat Dauid, ſi quid aduerſi contigerit, ſe recumbere in Dei prouidentiam. Ita non promittit continuas delicias, ſed etiam ad varios euentus fortiter ſubeundos Dei auxilio ſe munit. Porrò, in metaphora perſiſtēs, quam Deus in gubernādis fidelibus curam adhibet, paſtoris baculo & pedo comparat, ea ſe ad vitæ tutelam contētum eſſe dicens. Quemadmodum enim ſi per vallem obſcuram oberret ouis, ſola paſtoris præſentia ab incurſu feratū aliiſque noxis tutam ipſam præſtat: ita nunc pronuntiat Dauid, quoties in aliquod diſcrimen inciderit, ſibi in paſtorali Dei cura ſatis fore præſidii. Iam videmus vt in proſpera lautaque fortuna nunquam oblitus fuerit ſe hominem eſſe, ſed tunc etiam quæ accidere poterāt aduerſa, maturè fuiſſe meditatū. Et certè hinc tanta nobis trepidatio vbi nos Deus cruce exercet, quòd quiſque vt placidè dormiat, carnis ſecuritate ſe inuoluit. Atqui ab hoc torporis ſomno lōgè differt fidei quies: imò quum rebus aduerſis fidem examinet Deus, ſequitur neminem verè fidere, niſi qui ad omnes vincendos metus inuicta conſtantia armatus eſt. Neque tamen ſe omni metu vacuum eſſe iactauit Dauid, ſed tantùm fore ſuperiorem, vt intrepidè quocūque deductus fuerit à paſtore ſuo, pergat: quod ex contextu melius patet. Primò dicit, *Non timebo malum*: ſed cauſam mox reddens, apertè fatetur ſe in baculi paſtoralis reſpectu quærere timoris remedium. Quorſum enim *conſolatio* iſta, niſi quia metus eum ſollicitat? Tenendū igitur eſt, quum Dauid animo apprehenderet quæ incidere poterant incommoda, non aliter fuiſſe tentationum victorem, niſi quia ſe in Dei curam reiecit: quod ipſum (licet obſcurius) hac etiam particula ante dixerat, Quia tu mecum es: neque enim Dei præſentiam requireret timoris vacuitas. Adde quòd non vulgaribus tantùm & quotidianis malis opponit Dei præſidiū, ſed qua mortis caligine mentes perturbant. Nam צלמות Grammaticis Hebræis videtur eſſe dictio compoſita, quaſi dicas lethalem vmbram. Alludit autem Dauid ad obſcuros receſſus aut ferarum cauernas: quò ſi quis acceſſerit, ſtatim primo ingreſſu occurret mortis terror. Nūc quando Deus in Filii vnigeniti perſona ſe nobis luculentius quam olim Patribus ſub Lege paſtorem exhibuit, non ſatis honoris tribuimus eius cuſtodiæ, niſi cōiectis in eā oculis calcamus omnes formidines.

5 Parabis in conſpectu meo menſam coram perſequutoribus meis, perunges oleo caput meum: calix meus exuberans.

6 Vtique bonum & clementia perſequentur me cunctis diebus vitæ meæ, & habitabo in domo Iehouæ in longitudinem dierum.

5 *Parabis.* Verba futuri temporis continuū actum hoc loco deſignāt. Dauid ergo iam ſine figura repetit quæ ſub paſtoris ſimilitudine hactenus narrauit de Dei beneficentia. dicit enim eius largitate ſibi ſuppetere quæcūque neceſſaria ſunt ad vitæ vſum. *Parare menſam* tantundē valet ac ſine moleſtia & difficultate victum largiri, perinde ac ſi pater filio cibum porrigeret. Atque beneficium hoc amplificat circumſtantia addita, quòd licet ſibi inuideāt multi maleuoli, perditúmque cupiant, imò Dei benedictione fraudare conentur: Deus tamen ipſe liberalem ſe ac beneficum præſtare non deſinat. Quod de *oleo* ſubiicit, pertinet ad morem tunc vſitatum: ſcimus enim tunc lautioribus conuiuiis adhibita fuiſſe vnguenta, vt nemo ſuos hoſpites vel conuiuas ſplendidè excipere videretur niſi vnguentis delibutos. Porrò, tam effuſa olei copia, quàm pleni-

plenitudo calicis,ad eam abundantiam referri debet quæ exuperat necessarios vsus.Est enim commendatio regalis illius opulentiæ,qua Sacra historia testatur eum fuisse non mediocriter ornatum. Quanquam autem nō omnes peræquè liberaliter tractantur,nemo tamen reperietur quem non Deus sua beneficentia obstringat : vt fateri necesse sit beneficum suis omnibus esse patrem: interea se quisque pro vberiore donorum copia ad gratitudinem incitet.Nā si malignus est qui in pane cibario paternam Dei prouidentiam non agnoscit,quanto minus tolerabilis erit eorum socordia, qui sine gustu Diuinæ bonitatis plena copia se ingurgitant?Dauid ergo suo exemplo diuites officii admonet,vt eò maiore animo prorumpāt ad gratiarum actionem, quò indulgentius ipsos Deus pascit. Cæterùm meminerimus,etiam quibus affluit largior copia,moderationem nihilominus tenendam esse,quàm si ad mediocrem & temperatum modò vsum facultas suppeteret.Nā quum plus satis ad luxuriem proni simus natura, non ideo profusus est Deus erga fideles, vt hunc in ipsis morbum irritet. Tenenda est enim omnibus illa Pauli regula, Phil.4.12,vt sciant non minus abundare quàm penuriam pati. Ne egestas nos deiiciat, tolerantia fulciri opus est:rursus ne vltra modum efferat largitas, cohiberi opus est temperantiæ fræno. Dominus etiam dum fideles locupletat,simul lasciuias carnis cupiditates restringit continentiæ spiritu, vt modum sponte sibi præscribāt ipsi nō quòd nefas sit diuitibus frui liberaliuspræsenti copia,quàm si restrictè cum illis Deus ageret, sed quia omnibus cauendum est (adeóque ipsis Regibus)ne deliciis & luxuria diffluant. Quanuis enim Dauid sibi plus iure permiserit, quàm si vnus quiuis fuisset è vulgo, aut si in tugurio paterno mansisset:sibi tamen moderatus est inter lautitias,vt eum pinguedo minimè saginaret:vnde factum est vt paratam sibi Diuinitus mensam ab hara discerneret.Hoc quóque notatu dignum est,quum ex prædiis,vectigalibus,alióque regni prouentu viueret Dauid,Deo tamen gratias egisse,acsi ex eius manu quotidie cibum perciperet. Vnde colligimus non fuisse opibus suis excæcatum,sed Deum semper statuisse patrē familias,qui cibum & potum ex suo penu depromptū opportunè distribueret.

6 *Vtique bonum & clementia.* Postquam gratias sibi à Deo collatas recensuit,nunc earum tenorem extendit vsque ad finem vitæ suæ. Vnde autē fiducia hæc, vt Dei beneficentiam & clementiam æternas sibi fore comites promittat, nisi ex promissione qua Deus sua erga fideles beneficia condire solet, ne insipido palato temere vorētur? Nā antea quum sibi diceret in mortis tenebris intentos fore oculos ad contēplādam Dei prouidentiam,satis testatus est se non pēdere à rebus externis,nec gratiam Dei carnis suæ sensu metiri:sed etiam vbi omnia terrena adiumenta deficient,sibi fidem manere in verbo Dei inclusam.Quanuis ergo eum experientia ad bene sperandum alliceret,præcipuè tamen promissionem amplexus est, qua suos Deus in posterum confirmat. Siquis obiiciat,temere hominem in hac caduca vita sibi æquabilem prosperæ fortunæ cursum promittere:respondeo, Dauidem non ita loquutum esse vt legē Deo imponeret,sed quantum fert mūdi conditio,Dei erga se beneficentiam sperasse qua contentus foret. Neque enim dicit calicem perpetuò fore plenū, vel caput delibutum vnguentis : sed in genere,quia infatigabilis est Dei bonitas,colligit sibi in finem vsque fore beneficū.*habitabo in domo Iehouæ.*Hac clausula apertè demonstrat, se in terrenis voluptatibus aut cōmodis minimè subsistere,sed scopum sibi in cælo figere ad quem omnia referat. Perinde enim est acsi dixisset se non viuere tantùm vt viuat,sed potius vt se exerceat in Dei timore & cultu,& in tota pietate in dies proficiat. Manifestum enim discrimen inter se&profanos homines statuit,quibus satis est ventrem suum lautè farciri: neque id modò,sed etiam tanti sibi esse significat Deo viuere, vt inde omnes carnis commoditates æstimet. Palàm affirmat,hunc se finem in omnibus quæ retulit Dei beneficiis spectasse,vt habitaret in domo Domini. Vnde sequitur, sublata huius boni fruitione eum pro

nibilo duxisse reliqua omnia:acsi dixisset, non aliter se oblectari terrenis cōmodis,nisi simul ex Dei grege esset: sicuti etiam alibi scribit, Beatum dicent, populum, cuius hæc sunt, beatus populus cuius Iehoua est Deus, Psal.144.15. Quorsum enim tantopere appeteret in templo versari, nisi vt sacrificia simul cum aliis offerret, aliísque fidei exercitiis proficeret ad meditationē cælestis vitæ? Certum igitur est,Dauidem præsentium bonorum adminiculis ad spem æternæ hæreditatis fuisse euectum: vnde colligimus, belluinos esse homines quibus proposita est alia fœlicitas quàm ad Deum accedere.

ARGVMENTVM PSALMI XXIIII.

Quum Deus totum humanum genus condiderit, & imperio suo contineat,gratiam qua electum populum dignatus est, hac comparatione amplificat David: nempe quod Sanctuarium instar domicilii erexit,vt habitaret inter filios Abrahæ:simúlque ostendit,quamuis Iudeis omnibus expositum esset Sanctuarium,non tamen quibuslibet Deum propinquum esse,sed veris tantùm pietatis cultoribus qui se à mundi sordibus purgarunt, vt sanctitati & iustitiæ se addicerent.Porrò,quia extructo templo,luculentius apparuit Dei gratia,eam splendido elogio commendat,quo alacrius fideles in eius colendi studio proficiant.

Psalmus XXIIII.

Canticum Dauidis. Iehouæ est terra & plenitudo eius,orbis,& qui habitant in eo.

2 *Quia ipse super maria fundauit eam, & super flumina disposuit eam.*

3 *Quis ascendet in montem Iehouæ? quis stabit in loco sanctitatis eius?*

4 *Mundus manibus,& purus corde, qui non extulit in vanum animam suam,& non iurauit in fraudem.*

1 *Iehouæ est terra.* Videbimus aliis compluribus locis conferri filios Abrahæ cum reliquo mundo: vt melius inde pateat gratuita Dei bonitas, quòd eos ex omnibus populis suo fauore amplexus est. Huc ergo tendit Psalmi exordium, Iudæos nihil habere à seipsis cur ad Deum propius quàm Gentes, vel magis familiariter accedant. Nam quum Deus sua prouidentia mundum in statu conseruet, peræquè ad omnes extenditur imperii eius potestas,vt meritò vbique colendus sit,sicuti omnibus sine exceptione paternam erga eos curam ostendit.Porrò,qnum Iudæos prætulerit aliis Gentibus, sacrum aliquod coniunctionis vinculum intercedere oportet, quod eos à profanis hominibus discernat. Hoc argumento ad sanctitatem eos inuitat & hortatur Dauid,quia æquum est quos sibi in filios Deus adoptauit, proprias notas gestare,ne prorsus exteris similes sint:non quòd ad Deum præueniendum eos incitet, vt sibi eius gratiam concilient : sed à fine electionis admonet, ratam demū & firmam honoris possessionē fore si ad piè rectéque viuendum aspirent. Frustrà enim seorsum collecti essent in peculium Dei,nisi sanctitati darēt operā. In summa,Deum totius mundi Regē esse prædicat, vt ipso naturæ iure cuncti mortales ad eius cultum sint obstricti.deinde commemorans cum exigua hominum parte pepigisse salutis fœdus, & erecto tabernaculo dedisse filiis Abrahæ præsentiæ suæ symbolum,vt certi essent ipsum in medio sui residere : cordis & manuum puritati dandam esse operam docet, si in sancta eius familia censeri cupiant. *Plenitudinis* nomine quanquam omnes copias, quibus ornata est terra, comprehendi fateor, & id probat etiā Pauli authoritas: non tamen

men dubito quin homines ipsos designet, qui maximè illustre sunt terræ ornamentum & decus. Nam si deficerent, non minus deformis esset vastitas & solitudo terræ, quàm si reliquis opibus eã Deus nudaret. Quorsum enim tam multiplices fructus, tanta abundantia & amœnitas, nisi vt vsus & commoditas perueniat ad homines? Itaque Dauid proximo membro mentem suam explicat, quòd de hominibus maxime loquatur. Nam quum idem soleat bis repetere, idem valent *terræ plenitudo* & *orbis habitatores*. Neque tamen nego, diuitias quibus in vsum hominum affluit, simul comprehendi. Ideo scitè Paulus 1. Cor. 10.26, quum de cibis disserit, hoc testimonio confirmat, nullum alimenti genus immundum esse, Quia Domini est terra & plenitudo eius.

2 *Quia ipse super maria.* Confirmat, iure sub Dei manu esse homines, vt eum vbique orbis Regem agnoscat, idque ab ipso creationis ordine: quia palàm in tota terræ superficie admirabilis Dei prouidentia reluceat. Sumit autem quod maximè conspicuum est eius rei documentum. Qui fit enim vt terra super aquas emineat, nisi quia Deus consultò hospitium parare hominibus voluit? Nam & Philosophi fatentur, quum aquæ elementum terra superius sit, fieri præter naturam vt vlla regio sicca & habitabilis maneat. Itaque hoc insigne miraculum magnificè extollitur Iob cap. 28.25, Quòd Deus violentos maris impetus compescat, ne statim terra obruta, succedat horribilis confusio. Nec etiam tacetur à Mose in historia creationis. postquam enim aquas narrauit ita effusas fuisse vt totam terram obtegerent: addit, speciali Dei mandato cessisse, vt spatium vacuum relinquerent animalibus postea creandis, Gene. 1.9. Hinc colligimus, antequam extarent homines, iam Deo curæ ipsos fuisse, quòd hospitium aliásque commoditates eis parauerit: nec prorsus reputasse alienos, quibus nõ minus benignè prospexit, quàm propriis liberis paterfamilias. Etsi autem non disputat philosophicè Dauid de terræ situ, vbi dicit super maria fundatam, sed populariter loquens, ad rudium captum se accommodat: non tamen ratione caret loquendi forma quæ sumpta est ab ipso conspectu. Terræ quidem elementum quatenus in ordine sphærico infimum locũ occupat, infra aquas subsidit: sed quum pars habitabilis aquis sit superior, vnde fieri dicemus vt stabilis maneat hæc distinctio, nisi quòd aquæ Diuinitus instar fundamenti substratæ sunt? Iam si ab ipsa mũdi origine paternam curam Deus ad totũ humanũ genus extendit, prærogatiua honoris qua cæteris præstãt Iudæi, ex gratuito dilectu nascitur.

3 *Quis ascendet.* Quòd erecto Sanctuario domicilium sibi inter Iudæos elegit Deus, meræ esse gratiæ, quia per se notum erat, tacitè hîc solùm notatur. Præcipuè verò Dauid in altero membro insistit, vt veros Israelitas à falsis discernat. nam inde argumẽtum sumit, vt Iudæos ad sanctam & rectam vitam hortetur, quia segregati sint à Deo in peculium. Quanuis enim reliqui homines quatenus ab ipso creati sunt, pertineant ad eius imperium: qui tamen locum in Ecclesia obtinet, propius ad eũ accedit. Ergo quoscũque admittit Deus in gregem suum, ipsa adoptione ad sanctitatẽ vocat. Porrò his verbis obliquè hypocritas perstringit Dauid, quibus nulla religio erat sacrum Dei nomen falsò obtendere, vt scimus ipsos inanibus tantùm titulis & externis insignibus efferri: imò data opera celebrat hanc singularem Dei gratiam, vt pro se quisque discat, nisi se ad purum Dei cultum sanctificet, ab accessu Sanctuarii arceri. Verum quidẽ est, impios & sceleratos frequentasse Tabernaculum, ideóque illis per Iesaiam 1.12, Deus exprobrat quod indignè terant pauimẽtum atrii sui: sed hîc disputat Dauid quibus iure ingressus pateat. Nam quum sacra sit Dei domus, si qui perperam illuc & præter fas irrumpunt, eorum corruptela & abusus nihil quàm pollutio est. Quia ergo legitimus nõ est eorum ascensus, Dauid eum pro nullo ducit: imò sub his verbis inclusa est grauis obiurgatio, quòd impuri homines dum ascendere audent in Sanctuarium, suis illud sordibus inquinent. Qua de re plura dixi Psal. 15. Cæterùm in secunda parte versus videtur perseuerantiam

notare: acsi dixisset, Quis ascendet in montem Sion, vt se in Dei conspectum sistat? קום Hebræis (fateor) surgere significat, sed pro Stare plerunque accipitur, vt visū fuit Psalmo primo. Quāquam autem repetitio est eiusdem rei, non tamen simplex est: sed finem ascēsus exprimens, auget, vt sepe alibi. Hæc summa est, vt cunque tempore Dauidis permisti in Ecclesia essent bonis mali: declarat tamen quàm friuola sit externa professio, nisi accedat interior veritas. nam quod de tabernaculo fœderis dicit, ad perpetuum Ecclesiæ regimen accommodare oportet.

4 *Mundus manibus.* Manuū & cordis puritate, & nominis Dei reuerentia totam pietatem complectitur, & vitam rectè compositam designat. Vera quidē puritas in corde sedem habet, sed fructus suos in operibus manuum profert. Ideóque scitè puro cordi adiūgitur totius vitæ mundities: quia ridiculè quis iactabit sibi integrum cor esse, nisi bonā radicem à fructibus demonstret: neque rursum sufficiet manus, pedes, & oculos ad iustam normam formare, nisi externam continentiam præcedat cordis puritas. Si cui absurdum videtur, priorem locum manibus tribui: facilis responsio est, sæpe effectus nominari ante suas causas: non quòd præeant ordine, sed quia interdum vtile est incipere à rebus magis notis. Vult ergo Dauid, Iudæos in Dei cōspectum afferre puras manus, & quidem ex corde non ficto. *Extollere*, vel assumere *animam*, nō dubito quin sumatur pro Iurare. Itaque exigitur à Dei cultoribus religio in iureiurando: & per synecdochen sub vna specie notatur fides in omni negotio ac integritas. Quòd autem de iuramentis sermo sit, ex particula exegetica quæ mox additur, colligere licet, vbi dicit, *neque iurauit ad fraudem.* Quia tamen duplex lectio est in voce Animæ, hoc est, legi potest, Animam meam, vel animam suam, propter punctum hirec: quidam Hebræi interpretes relatiuum primæ personæ de ipso Deo accipiunt: quod ego tanquam durum & coactū repudio. Est autē emphatica loquutio, quæ significat, animas suas quasi vades offerre Deo quicunque iurant. Nisi fortè magis placeat Tollere animā positum esse pro Applicare ad mēdaciū: quod in medio relinquo, quia ad sensum parum interest. Nascitur tamen hîc quæstio, cur fidem & Dei inuocationem ne verbo quidem attingat Dauid: sed quæ facilis est ad soluendum. Quia enim rarò contingit vt quis cum fratribus suis iustè & innoxiè se gerat, nisi verò Dei timore præditus vt solicitè ambulet in eius cōspectu, nō abs re pietatē ab his testimoniis æstimat Dauid. Qua ratione Christus vocat præcipua Legis, misericordiam, iudicium & fidem, Matth. 23. 23. Et charitas à Paulo dicitur nunc finis Legis, 1. Tim. 1. 5, nunc perfectionis vinculum, Col. 3. 14.

5 *Accipiet benedictionem à Iehoua, & iustitiam à Deo salutis suæ.*

6 *Hæc generatio quærentium eum, inquirentium faciem tuam Iacob. Selah.*

5 *Accipiet benedictionem.* Quo efficacius promoueat animos, pronuntiat, nihil esse optabilius, quàm cēseri in Dei grege & inter Ecclesiæ domesticos. Tenēda verò est antithesis inter veros Israelitas ac degeneres: nā quo sibi plus licentiæ indulgent improbi, eo confidētius nomen Dei obtendunt, acsi obstrictum sibi tenerent: quia iisdem ornati sunt symbolis quibus fideles. Itaque demonstratiuum pronomen *Hæc* in versu sequenti, pondere non caret: quia disertè excludit totam illam adulterinā gentē, quæ tantùm cæremoniarum larua superbiebat. Et nunc quū de benedictione loquitur, significat, nō omnes qui se titulo tenus pro Dei cultoribus venditāt, promissæ benedictionis fore participes, sed qui suæ vocationi ex animo respōdent. Cæterùm (vt iam diximus) hæc valde efficax est ad pietatem & probam vitam exhortatio, dum audiunt fideles se in iustitia colenda operam non ludere, quia certa benedictio apud

Deum reposita sit. *Iustitia* nomen duobus modis potest exponi, vel pro omnibus Dei beneficiis quibus se iustum esse probat ac bonæ fidei erga fideles: vel pro iustitiæ fructu. Mens quidem Dauidis minimè dubia est, sperandum non esse vt ad eos perueniat iustitiæ merces qui iniustè sacrum eius cultum profanant: rursus fieri non posse vt veros suos cultores frustretur Deus, quia proprium eius est beneficiis iustitiam suam testari.

6 *Hæc generatio.* Iam nuper monui hac demonstratione deleri ex catalogo seruorum Dei fictitios omnes Israelitas qui Circũcisione tantùm & pecudum sacrificiis freti, seipsos Deo offerre non curant: interim se temere ingerunt in Ecclesiam. Tales enim quanuis Dei studio se teneri simulent, templi accessu nihil aliud habent propositum quàm se longius subducere. Quia autem nihil magis tritum in ore omnium erat, quàm omnes esse sanctum semen, nomen Sanctæ generationis restrinxit ad puros Legis obseruatores: acsi dixisset, non omnes qui secundum carnem progeniti sunt ex Abraham, legitimos propterea filios esse. Verè quidem dicitur aliis pluribus locis, vt Psalmo 27 videbimus, eos faciem Dei quærere qui testandæ pietatis causa coram arca fœderis se in cæremoniis exercent: nempe si sincerus affectus illuc eos ducit. Sed quoniam hypocritis externa quædam Dei quærendi species communis est, quem tamen suis ambagibus fugitant: pronuntiat hoc loco Dauid, non verè quæri Deum, nisi præeunte sanctitatis & iustitiæ studio. Et quo plus energiæ habeat sententia, eam in secunda persona repetens, sermonem ad Deum conuertit. Perinde enim est acsi hypocritas qui pro nihilo ducunt coram mundo abuti Dei nomine, ad ipsius Dei tribunal citaret: significans, quicquid garriant apud homines, aliud fore Dei iudicium. Nomen *Iacob* collectiuè additum est ad eiusdem doctrinæ confirmationem: acsi dixisset, licet totum carnale semen Iacob à Gentibus distinguat Circuncisio, non aliter cognosci electum populum quàm Dei reuerentia & timore: sicut Christus dicebat, Hic est verus Israelita in quo dolus non est, Ioan. 1.47.

7 *Attollite portæ capita vestra, & eleuamini portæ æternæ & intrabit Rex gloriæ*

8 *Quis iste Rex gloriæ? Iehoua fortis & potens, Iehoua fortis imperio.*

9 *Attollite portæ capita vestra, attollite inquam portæ æternæ, & intrabit Rex gloriæ*

10 *Quisnam hic Rex gloriæ? Iehoua exercituum, ipse, Rex gloriæ.*

7 *Attollite portæ.* Quia nondum extabat magnificus ille templi splendor in quo plus fuit externæ dignitatis quàm in tabernaculo, Dauid hîc de futura eius structura concionatur: atque hoc modo fideles animat vt libentius, maioréque fiducia cæremoniis legalibus operam impendant. Fuit enim beneficium Dei non vulgare, quòd Deus visibili symbolo in medio ipsorum residebat, cælestéque suum domicilium volebat in terra conspici. Atque huius doctrinæ vsus inter nos quoque hodie vigere debet: quia inæstimabilis Dei gratia est, nos pro carnis nostræ infirmitate pietatis exercitiis sursum ad Deum attolli. Quorsum enim verbi prædicatio, Sacramenta, sacri ipsi conuentus, totúmque externum Ecclesiæ regimen, nisi vt nos Deo coniungant? Non abs re igitur Dauid cultum legalem tam celebri encomio commendat, quum se Deus in arca fœderis fidelibus offerret, certúmque pignus daret præsentis sui auxilii, quoties fuisset inuocatus. Etsi autem nõ habitat Deus in tẽplis manu factis, neque eum oblectant externæ pompa: quia tamen vtile fuit, & ita etiã placuit

Deo, rudem & quasi infantilem populum terrenis elementis ad Deum euehi, non dubitat hîc Dauid sumptuosum templi ædificium ad fidei confirmationem proponere, vt certò statuant Iudæi non esse illud inane theatrum: sed vbi Deum ex præscripto verbi eius rite colunt, stare se ante eius oculos, vt effectu propinquum sentiant. Summa igitur est Templum quod sibi Deus in monte Sion extrui iusserat quo maiori splendore vincebat Tabernaculum, eo magis illustre fore speculum gloriæ & potētiæ Dei inter Iudæos habitantis. Interea sicuti ipse ingenti Templi desiderio flagrabat, sic eundem ardorem in omniū piorum cordibus accendit, vt magis ac magis in Dei timore proficiant, legalibus rudimentis adiuti. *Portas* vocat *aeternas*, quarum diuturna stabilitas in verbo Dei fundata erat. Etsi enim materia & artificio excelluit templū illud, summa tamē præstantia in eo sita fuit, quòd eius ædificio insculpta erat promissio Dei, quā alibi videbimus, Hæc requies mea in seculum seculi, Psal.132.14. Cæterùm non dubito quin subaudienda sit Tabernaculi antithesis. Nam quum tabernaculo nunquam fixa fuisset sedes, sed variis hospitiis subinde exceptum quodāmodo peregrinaretur: vbi mons Sion electus est, firma cœpit esse Dei statio. Iam quia Christi aduentu visibilis illa vmbra euanuit, mirum non est in monte Sion templum non conspici, cuius amplitudo totum orbem occupat. Siquis obiiciat, tempore Babylonici exilii dirutas fuisse quas Solomon ædificauit portas: respondeo, in illa temporali ruina stetisse decretum Dei, cuius virtute paulò pòst sequuta est templi instauratio: quod perinde fuit acsi semper integrum durasset. Locum hunc inscitè corrupit Græcus interpres. Etsi enim ראשים Hebræi metaphoricè interdū vocant principes, relatiuū tamē annexum nō alium sensum admittit, quàm vt portæ capita sua attollant: alioqui dicendum esset, Principes vestri vel vestros. Ideo quòd quidam hoc loco Reges & Magistratus officii sui moneri volunt, vt patefaciant Deo ingressum, quanuis plausibile commentum est, à mente tamē & verbis Prophetæ remotum est. Quàm verò stultè ac turpiter hoc loco abusi sint Papistæ ad crassa ludibria quibus Christum ad inferos penetrantem inducunt, ex genuino verborum sensu plus satis patet. Hinc verò discamus sanctum Dei verbum sobriè reuerentérque tractare, ac Papistas detestari, qui in eo peruertendo nefariis suis sacrilegiis quasi impune ludunt.

8 *Quis est iste.* Huc spectant elogia quibus extollitur Dei virtus, vt sciāt Iudæi, non sedere otiosum in templo, sed vt præsto sit ad opem suis ferendā. Porrò magnam emphasin cōtinet tam interrogatio, quàm geminatio eiusdem sententiæ. Personam enim admirantis suscipit Propheta, quò efficacius doceat inexpugnabili virtute Deum venire instructum ad tuendam populi salutem, vt sub eius vmbra salui sint fideles. Iam verò dictum fuit, non habitasse Deum in Templo, acsi immensa eius essentia illic inclusa foret: sed illam virtutis & gratiæ fuisse præsentiam vt ferebat promissio per Mosem data, Vbi memoriam posuero nomini meo: veniā ad te, & benedicam tibi, Exod.20.24. Id sibi non frustra esse promissum, sed Deum verè in medio sui stare senserūt fideles, qui non superstitiosè quasi templo affixum quærebant, sed externo tēpli cultu adiuti, tendebant in cælum. Summa est, quoties Deum populus in templo inuocauerit, effectu ipso palàm fore quàm non inane sit vel lusorium præsentiæ Dei symbolum Arca fœderis, quia Deus potentem manum suam protegendæ fidelium saluti semper exeret. Repetitio autem admonet, fideles in hac meditatione non posse nimis esse assiduos vel sedulos. Iam quum Filius Dei carne indutus apparuit *Rex gloriæ*, & Iehoua exercituum, non vmbratili figura tantùm, sed verè templum suum ingressus est, vt in medio nostri habitet. Quare nihil obstat quo minus gloriemur nos eius virtute fore inuictos. Quanquam autem neque mons Siō hodie locus est Sanctuario dicatus, neque amplius Arca fœderis imago Dei est habitantis inter Cherubim: quatenus tamen communis nobis ratio est cum Patribus, vt verbi prædicatio & Sacramenta Deum nobis coniungant, hæc

adminicula reuerenter ampleꝺi conuenit, quia fieri non poteſt, ſi impio faſtu ſpernuntur quin Deus ſe tandem prorſus à nobis ſubducat.

ARGVMENTVM PSALMI XXV.

Pſalmus hic meditationes precibus miſtas continet. Dauid enim hoſtium ſæuitia duriter vexatus, vt opem à Deo impetret, primùm agnoſcit peccata ſua hoc modo iuſtè à Deo ipſo caſtigari: idcóque eorum veniam petit, quò Deum habeat propitium ac liberatorem. Deinde gratiam Spiritus ſancti implorat, qua fretus, inter varios tentationes ſe contineat ſub Dei timore. Meditationes verò pluribus locis inſerit, quibus vel ſe ad bene ſperandum ſtimulet, vel à mundi illecebris ſenſus ſuos ad Deum colligat. *Pſalmus XXV.*

D*Auidis. Ad te Iehoua animam meam leuaui.*
2 Deus mi, in te ſperaui: ne pudefiam, ne lætentur inimici mei de me.
3 Etiam omnes qui te expectãt non pudefient: pudefient qui perfidè agunt ſine cauſa.

1 *Ad te Iehoua.* Præfatur ſe non circumagi huc & illuc infidelium more, ſed ſpem ſuam & vota dirigere in vnum Deum. Nihil enim veræ & ſinceræ Dei inuocationi magis contrarium, quàm vacillando circunſpicere (ſicuti profani homines ſolent) an aliqua mũdi auxilia ſuccurrant. Interea verò Deũ omittere, vel non rectà ſe conferre in eius fidem & tutelam. Nam qui putant Dauidem teſtari ſe fuiſſe penitus Deo addictum, acſi in ſacrificium ſe obtuliſſet, non ſatis attendunt rationem cõtextus. Potius ad impetrandi fiduciam ſumit quod in precibus maximi eſt momenti, ſpem ſibi fuiſſe in Deo fixam, nec mundi illecebris fuiſſe impeditum vel retentum quominus liber & ſolutus ad Deum aſcenderet. Quare hæc ſit nobis rite orandi regula, non diſtrahi in ſpes varias & ancipites, nec in terrenis auxiliis ſubſiſtere: ſed Deo tribuere hunc honorem, vt ex intimo affectu vota noſtra ad Deum tollamus. Cæterùm in mutando verbi tempore alios Interpretes ſequutus ſum: quãquam per futurum tempus continuum actum deſignat.

2 *Deus mi, in te ſperaui.* Ex hoc verſu colligimus, quod deinde clarius patebit, Dauidi fuiſſe cum hominibus negotium: ſed quia perſuaſus erat, hoſtes ſuos eſſe quaſi Dei ferulas, meritò eius manu compeſci poſtulat, ne magis inſoleſcant. Sperandi verbo confirmat quod nuper dixit de animæ ad Deũ eleuatione. Nam vel ita modus exprimitur quo ſe fideles animæ ſurſum attollunt: vel fiducia & ſpes additur tanquam illius effectus cauſa. Et certè his alis è mundo ſublati ſurſum erigimur. Dauid ergo toto animi deſiderio ad Deum raptus fuit, quia promiſsionibus eius fretus ſalutem haud dubiam inde ſperabat. Deprecatio qua vtitur, ex communi Scripturæ doctrina ſumpta eſt, pudefieri nunquã poſſe quicunque in Deo ſperãt. Hæc etiam ratio ad prouocandã Dei miſericordiam notanda eſt, ne obnoxius ſit hoſtium ludibriis, quorum improbitas non magis pios animos vulnerat, quàm Deum ipſum laceſſit.

3 *Etiam omnes qui te expectant.* Si verba in optandi modum reſoluas, hoc verſu precationem ſuam continuat Dauid, & quod de ſe vno dixerat, communiter ad cunctos fideles extendit. Sed ego in diuerſam potius ſententiam inclino, vt Dauid fructum gratiæ Dei oſtendat, qui ex liberatione ſua proueniet. Pondus autem ſubeſt in particula Etiam. nam quia ſciebat multorum oculos in ſe eſſe cõiectos, nec obſcura erat eius in Deo fiducia, ſuum exemplũ longè patere intelligit: quia ſcilicet omnes Dei filios eriget, ac proſternet improborũ ferociam. Poſſet etiã alius eſſe ſenſus, acſi in fidei ſuæ cõfirmationẽ ſibi proponeret Dauid quod paſſim Deus promittit. Sed illa quã attuli interpretatio

mihi videtur aptissima esse: nã per scelestos qui perfidè agunt sine causa, non dubiũ est quin peculiariter hostes suos intelligat. Ergo vbi liberatus fuerit, docet nõ fore priuatum beneficium, cuius ad omnes perueniet fructus: sicuti fieri non poterat quin multorum labasceret fides, si fuisset à Deo relictus. In membro opposito ratiocinatur, si confusi iaceant improbi, ad Dei gloriam id spectare: quia eorum in rebus prosperis exultatio palàm Deo illudit, dum contempto eius iudicio audacius ad licentiam peccandi ruunt. Quod addit, *sine causa*, ad crimen amplificandum valet. Minus enim ferenda est eius prauitas, qui nulla iniuria lacessitus, vltro ad lædendos homines innoxios fertur.

4 *Vias tuas Iehoua fac me intelligere, semitas tuas doce me.*

5 *Dirige me in veritate tua, & doce me: quia tu Deus salutis meæ, te expectaui toto die.*

6 *Recordare miserationum tuarũ Iehoua, & bonitatum, quia fuerunt à seculo.*

7 *Transgressionum iuuentutis meæ, & inquitatum mearum ne memineris: secundum clementiam tuam recorderis mei tu propter bonitatem tuam, Iehoua.*

4 *Vias tuas.* Per vias Domini interdum significat Dauid lætos & salutares exitus, vt alibi visum fuit: sæpius verò intelligit sanctè iustéque viuendi regulam. Hîc, quia mox additur veritas, precationis summa est (meo iudicio) vt Deus seruum suum in fide promissionum suarum retineat, neque sinat huc vel illuc dilabi. Ita enim compositis ad patientiam animis, nihil perperam tentamus, si toti pendemus à Dei prouidentia. Non ergo simpliciter hoc loco postulat Dauid Spiritu Dei se regi, neà recto cursu deflectat: sed sibi patefieri quàm verax & fidelis sit Deus in suis promissis, vt quietus sub eius oculis degat. Si quis generalem esse sensum malit, acsi Dauid Deo se gubernãdum traderet, non valde repugno: quia tamẽ mihi probabile est, sub Veritatis nomine in proximo versu exponi quasnam vias & semitas vocet, ad præsentem circunstantiam votum hoc referre non dubito: quòd scilicet Dauid vel ab impatientia, vel à cupidine vindictæ, vel ab illicito quouis feruore metuens, promissiones Dei penitus cordi suo insculpi postulet. Diximus enim, quandiu viget in animis nostris hæc cogitatio, Deo nos curæ esse, domandis tentationibus optimum esse frænum. Quòd si tamen vias Dei & semitas pro doctrina accipere placeat, mihi semper illud fixum est, Dauidem ad cæcos impulsus respicere, qui nos rebus aduersis iactatos præcipitãt in lõgos errores, donec verbo Dei cohibiti fuerint vel sedati. Ita sensus est, Quicquid acciderit, ne vnquã permittas Domine, me excidere à viis tuis, vel contumacia, vel praua aliqua cupiditate abripi: sed potius pacatum me sub quieta obedientia cõtineat tua veritas. Quòd autem inculcat sibi patefieri vias, séque doceri in illis & dirigi, non superuacuum est. Nam quum sẽsus nostros obtenebrent res aduersæ, quàm difficile sit in illa caligine discernere quid sequi oporteat, vnumquenque docet propria experientia. Quòd si Dauidi tam eximio Prophetæ, tantáque luce intelligentiæ prædito hæc demonstratio necessaria fuit, quid nobis fiet, nisi Deus in afflictionibus nebulas discutiat, ne lucis suæ conspectum impediãt? Semper igitur petendum, quoties aliquà tentatio nos perturbat, vt nobis præluceat Dei veritas, ne peruersa cõsilia captãdo, per flexuosas ambages vagemur. Notãda est quæ additur causæ redditio. *Deũ enĩ salutis* suæ vocãdo, quæ iã ab eo perceperat beneficia, ad spẽ futuri tẽporis applicat, deinde fiduciam suam iterum repetit. Ita prius argumentum sumptũ est ab ipsius Dei natura, & quasi à pro-

à proprio officio: quia scilicet hac lege tuendam suscipit fidelium salutem, & eorum necessitatibus subuenit, vt eandē gratiam in finem vsque velit prosequi. Sed quia huic tantæ bonitati necesse est vt respondeat nostra fiducia, hanc quoque profert Dauid vna cum perseuerantiæ testimonio. Nam per *totum diem*, vel per omnes dies, significat se infatigabili constantia pependisse ab vno Deo. Atque hoc fidei proprium est, inter summas anxietates respicere in Deum: & quasi tacita quiete in promissum eius auxilium recumbere. Cæterùm vt memoria beneficiorum Dei spem nostram foueat ac sustineat, reputare discamus qualem se iam nobis exhibuerit: sicuti Dauid hanc sibi fulturam statuit, quòd Deum expertus sit salutis authorem.

6 *Recordare, &c.* Primò hinc apparet, Dauidem fuisse grauiter afflictum vt omni ferè misericordiæ Dei gustu priuatus foret. Perinde enim ad gratiæ suæ memoriam reuocat Deum, acsi eius esset oblitus: hæc igitur hominis non parum anxii & mœsti querimonia est. Cæterùm hinc colligimus, etiamsi ad tempus subtrahat Deus omne bonitatis signum, & ad mala nostra conniuens, tanquam alienos deserat, fortiter tamen luctandum esse, donec ex hac tentatione ad votum quod audimus, animus noster perrumpat: nempe vt Deus quasi ad pristinam suam consuetudinem reuersus, clementius nobiscum denuo agere incipiat. Neque enim hæc precandi forma locum habeat, nisi vbi faciem suam à nobis abscondit, séque vlla nostri cura tangi dissimulat. Porrò Dauid ad miserationes & bonitates confugiēs, nihil se de suis meritis spei præsumere testatur. Nam qui ex solo misericordiæ Dei fonte haurit, nihil in se reperit quod Deum ad remunerationem obstringat. Sed quia aditum claudebat interruptio, optimo remedio hoc obstaculum superat: quòd scilicet Deus qui natura misericors est, quanuis ad tempus suspendat manum suam: non tamen vel seipsum abneget, vel ingenitum sibi misericordiæ affectum exuat, qui deficere nihilo magis potest, quàm æterna eius essentia. Hæc nobis doctrina tenenda est, Deum ab initio fuisse misericordem vt si quando rigidus erga nos & inexorabilis appareat, non tamen sui dissimilem putemus vel propositum mutasse. Atque hinc colligimus in quem vsum passim Scriptura referat, eum omnibus seculis suos clementer respexisse. Fixum quippe hoc manere debet, quanuis Dei bonitas interdum lateat quasi sepulta, nunquam tamen extingui.

7 *Transgressionem inuentutis*. Quia peccata nostra maceriam opponunt inter nos & Deum, ne exaudiat vota nostra, vel manum ad nos iuuandos extendat, hoc impedimentum nunc tollit Dauid. Verum quidem est in genere, præposterè & frustra orare homines, nisi à peccatorū remissione exordiū faciant. Nulla enim spes obtinendæ gratiæ, nisi Deo propitio: quomodo autē nos amabit, nisi prius gratìs sibi reconciliet? Hic ergo (vt dixi) legitimus est orandi ordo, primo accessu petere vt peccata nobis condonet. Sed disertè hic confessus est Dauid, se non aliter quàm abolitis peccatis, gratiæ Dei fore participem. Ergo vt suæ bonitatis memor sit Deus, eum peccata nostra obliuisci necesse est, quorum conspectus fauorem eius à nobis auertit. Iam verò apertius confirmat quod prius dixi, quanuis iniustè in eum sæuirent improbi, se tamen acceptum ferre peccatis suis quicquid patiebatur. Quorsum enim ad Dei misericordiam confugiens, peccatis suis veniam dari posceret, nisi quia meritas se pœnas dare agnoscit? Prudēter ergo animum conuertit ad primam mali causam, vt verum remediū inueniat: atque ita suo exemplo nos docet, quū vrget nos externa aliqua afflictio, non modo rogandum esse Deū vt nos ad ea eripiat, sed vt peccata nostra deleat, quibus & iram eius & flagella prouocauimus. Alioqui imitabimur malos medicos, qui neglectis morborum causis, dolorem tantùm leniunt, & aduentitia tantùm fomenta adhibent ad curationem. Nec verò solummodo fatetur Dauid leuia delicta vt solent hypocritæ, qui defunctoriè vno verbo reatum fatentes, vel effugia quærunt, vel extenuant culpæ grauitatem: sed repetit ab ipsa pueritia quo r

modis iram Dei in se concitauerit. Nō enim quæ adolescēs peccata admisit ideo commemorat, quasi nullius recentis culpæ sibi sit conscius, sed quo maiori se reatu obstringat. Ac primùm quidem se non cœpisse nuper reputans, sed pridem peccata peccatis cumulasse, sub ipsa congerie quodammodo se incuruat. Deinde si Deus summo iure agere velit, nō hesterna modo, vel paucorū dierum delicta in iudicium ventura significat, sed quicquid à puero deliquit, posse nūc meritò imputari. Quoties ergo nos iræ suæ iudiciis terrebit Deus, non solùm in mentem nobis veniat postrema offensa, sed nouum pudorem nouósque gemitus afferant omnes anteactæ vitæ transgressiones. Porrò quò melius exprimat gratuitam se veniam petere, Deo nihil præter meram eius bonitatem obiicit. Dicit igitur, *Recorderis mei secundum clementiam tuam*: facit enim peccatorū obliuio vt nos Deus paternis oculis aspiciat. Huius autem aspectus nō aliam sibi causam proponit, nisi quia Deus bonus est: vnde sequitur, vt nos in gratiam recipiat, non nisi bonitate sua adduci. Quanquam vbi dicitur nostri recordari Deus secundum clementiam suam, subaudienda est antithesis inter duas recordationis species: nempe dum peccatores in ira sua visitat, vel quos cōtemnere aliquandiu visus est, suo fauore iterum dignatur.

8 *Bonus & rectus Iehoua: ideo docebit peccatores in via.*

9 *Diriget pauperes in iudicio, & docebit pauperes viam suam.*

10 *Omnes viæ Iehouæ clementia & veritas custodientibus fœdus eius, & testimonium eius.*

11 *Propter nomen tuum Iehoua, propitius sis iniquitati meæ, quia multa est.*

8 *Bonus & rectus.* Quasi à continuo precandi tenore paulisper desistens Dei bonitatem secum meditatur: quo se rursus magis accendat. Sentiunt enim fideles, nisi nouis subinde aculeis inter orandum se excitent, animos suos statim languescere: adeò rara & difficilis res est constans & indefessa attentio. Atque omnino vt fouendo igni materiam sæpius ingerere necesse est: ita studium orandi, ne torpescat & tandem deficiat, talibus adminiculis opus habet. Quare Dauid se ad perseuerantiam animare volens, seipsum alloquitur, Deúmque bonum & rectum esse affirmat, vt hac meditatione refectus, alacrior iterum surgat ad precandum. Notanda autem hæc consequentia est, Deum, quia bonus est & rectus, peccatoribus manū porrigere, vt eos in viam reducat. Nam Deo æquitatem tribuere qua tantùm erga dignos & bene meritos vtatur, frigida & ieiuna est imaginatio: & tamen non aliter vulgò Deum mundus bonum cognoscit. Vnde enim fit vt Dei misericordiam vix centesimus quisque ad se applicet, nisi quia eam ad dignos restringunt? Atqui hic dicitur rectitudinis suæ specimen edere, dum transgressores in via docet, quod tantundem valet atque vocare ad pœnitentiam, & instituere ad rectè viuendum. Et certè nisi ad inferos penetret Dei bonitas: neminem vnquā attinget. Fictitias suas præparationes iactent Papistæ: nos verò teneamus, nisi anteuertat Deus homines sua gratia, actum esse de omnibus. Hanc præuenientem (vt loquūtur) gratiam nunc commēdat Dauid: siue quum Deus ab initio nos vocans, regenerationis Spiritu corruptam naturā refingit: siue quū peccatis alienatos à defectione reducit. Nā quum peccatores dicantur quos Deus recipit in discipulos, sequitur, eius Spiritu renouari vt dociles & morigeri esse incipiāt.

9 *Diriget pauperes.* Hic de secunda gratia loquitur, quam Deus erga fideles suos exerit, postquam subacti adiugū ferendū, obedienter eius imperio se submittūt. Hæc verò docilitas nusquam repe-

reperietur, donec elat⁹ superbia animus indomitus fuerit. Quia עניים Hebræi pauperes vocant vel afflictos, & metaphoricè nomen hoc transferunt ad mãsuetos & humiles: mihi probabile est, Dauidem tam afflictiones quibus retũditur carnis ferocia, quã ipsam modestiæ virtutem complexum esse: acsi dixisset, Postquam humiliauit Deus, manu benignè porrecta, toto vitæ cursu eos deducit. Cæterùm quidam *iudicium* & *viam* Domini pro iusta & bene composita viuendi ratione accipiunt. Alii verò referunt ad Dei prouidentiam: quod rectius videtur, & ad contextum aptius, quia mox addit *omnes viæ Iehouæ, clemẽtia & veritas*. Sensus ergo est, qui verè in seipsis deiecti, se in Dei fidem contulerint, sensuros quàm bene filiis suis consulat. Ergo iudicium & via eius nihil aliud est quàm gubernatio, qua declarat se, vt optimum patrem decet, curare suorum salutem, vt oppressos subleuet, deiectos erigat, mœstos exhilaret ac soletur, miseris succurrat. Nunc tenemus quales sint gratiæ Dei erga nos progressus: nempe quòd primùm errãtes & palatos, imò profugos in viã reducit, compescit nostram contumaciã, & prius indomitos in obsequium iustitiæ suæ flectit. deinde quòd afflictos & laborantes non deserit, sed postquã eos cruce formauit ad humilitatem & modestiam, prouidum se in regenda eorũ vita patrem declarat.

10 *Omnes viæ Iehouæ.* Falluntur Interpretes qui veram & suauem Legis doctrinam in hoc versu dici putant, talémque reipsa sentiri ab eius cultoribus: acsi congrueret hic locus cum illo Christi dicto, Iugum meum suaue est, & onus meum leue. Matth. 11.30. Neque enim solum coacta est eiusmodi interpretatio sed facilè refelli potest ex multis similibus locis, vbi viæ Domini sumuntur passiuo sensu, pro paterna quam in suis tuendis & fouendis tenet, ratione: imò pro tota gubernatione qua res humanas temperat. Summa igitur est, sic Dominum agere cum suis fidelibus, vt omni ex parte propitium & veracem eum sentiant. Neque enim hîc narrat Dauid qualẽ promiscuè se Deus erga humanũ genus præstet, sed qualem ipsum experiantur eius filii. Vidimus enim Psalmo 18.26, præfractis durum esse & rigidum, atque vt clementer ignoscat, videmus tamen nullo dulcedinis eius sensu affici: tantum abest vt eius promissionibus innixi, plenam ab eo fœlicitatem expectent. Imò simulatque aliquid aduersi contigit, fremunt & indignantur, Deum crudelitatis insimulant, vel surdum esse suis precibus queruntur: in lætitia verò, eius conspectum fugitant. Quare non immeritò Dei clementiam & fidem quasi peculiarem thesaurum fidelibus designat: acsi diceret non esse timendum ne Deus nos frustretur, si manemus in suo fœdere. *Fœdus* & *Testimonium* idem valet, nisi quòd secundum exegeticè additum est. Comprehendit autem totam Legis doctrinam, in qua cum electo populo paciscitur.

11 *Propter nomen tuum Iehoua propitius, &c.* Quia copula interponitur, putant quidam hoc membrum eclipticè positum esse, vt verbum aliquod subaudiendum sit, deinde sententiam illam seorsum legunt, *Propitius sis iniquitati meæ.* Itaque secundum eos sensus esset, Domine licet fœdus tuum non exactè custodierim, ne tamen propterea desinas beneficum te erga me ostendere, ac ne tuam beneficentiam arceat mea iniquitas, eam mihi condona. Sed ego aliis potius assentior qui copulam (sicut aliis pluribus locis) superuacuam esse putãt, vt vno contextu cohæreat totus versus. In verbi etiam tempore dissentiunt Interpretes. quidam enim præteritum retinent acsi gratias Deo ageret Dauid ob remissum sibi peccatum. Sed verior est altera expositio, quæ etiam magis recepta est: Dauidem scilicet iterum ad misericordiæ Dei asylum confugere vt veniam obtineat. Nam ו est temporis conuersiuum: futurum verò optatiui loco sumitur. Porrò hunc versum ita cum præcedentibus coniungo, Quum secum meditatus esset Propheta, Deum beneficum & fidelem esse suis cultoribus, iam in se descendens, agnoscit nonnisi intercedente venia, posse in hoc numero se censeri, ideòque ad deprecationem se confert: sicuti

Pſalmo 19.13, vbi concionatus eſt de mercede quæ repoſita eſt fidelibus, vbi Legē ſeruauerint: repēte exclamat, De licta quis intelliget? Quanuis ergo non ignoret Dauid quàm liberaliter promittat Deus cuſtodientibus pactum ſuum quicquid ad beatā vitam pertinet, quia tamen ſimul videt quàm procul adhuc à perfecta Legis iuſtitia abſit, non ſubſiſtit in illa fiducia, ſed multis delictis, quorum ſibi conſci9 eſt remedium quærit. ita, vt Deus nos in ſeruis ſuis reputet, ſemper rogandus eſt vt paterna indulgentia infirmitates noſtras toleret: quia ſine gratuita remiſſione peccatorum nulla operum retributio ſperanda eſt. Cæterùm quò certi9 exprimat totū ſe à mera Dei gratia pēdere, diſertè ponit, Propter nomē tuum, ſignificans Deum quoties ignoſcit ſuis, non aliunde cauſam ſumere quàm à ſeipſo: ſicuti paulò antè dixit eodem ſenſu, Propter bonitatem tuā. Quanquam ipſa culpæ magnitudine coactus fuit ad implorandum Dei nomen: quia mox ſequitur confeſſio, quod magna ſit vel multa iniquitas (vtroque enim modo verti poteſt nomen רב) ac ſi dixiſſet, Magno quidem onere me premunt peccata, vt ipſa magnitudo vel grauitas ſpem veniæ præcidere mihi queat: ſed pluris eſt immenſa tui nominis gloria, Domine, quam vt me repudies.

22 *Quis eſt vir timens Iehouam? docebit eum in via quā eligat.*

13 *Anima eius in bono morabitur, & ſemen eius hæreditate poſſidebit terram.*

14 *Conſilium Iehouæ timentibus eum, vt notum faciat illis fœdus ſuum.*

15 *Oculi mei ſemper ad Iehouam, quia ipſe educet è reti pedes meos.*

12 *Quis eſt vir, &c.* Iterum ſecum meditando qualem ſe Deus ſeruis ſuis exhibeat, nouum vigorem colligit. Diximus enim, nihil magis eſſe procliue quàm vt flacceſcat precandi attentio, niſi promiſſionum Dei recordatio eam ſuſtentet. Interea dubium non eſt quin ſe partim accuſet Dauid, partim verò meliore ſpe concepta, ad Dei timorem hortetur. Primùm enim ſignificans, ideo recta intelligentia ſanóque iudicio deſtitui homines, quia Deo ſe cum reuerentia & timore regendos non offerunt: ſuæ ſocordiæ imputat, quòd obtenebrata mente poſt ſuas cupiditates vagatus ſit. rurſum verò ſi Deo ſe addicat & docilem præbeat, Spiritum ſāctum ſibi viæ ducem promittit. Videtur autem interrogatio notare eorū paucitatem qui Deū timent. Nam etſi promiſcuè omnes orant, & præ ſe ferunt aliquod pietatis ſtudium quotuſquiſque, ſe penitus excutit? imò ſuo torpori indulgent ferè omnes. Itaque rariſsimus eſt Dei timor: quo fit vt Spiritu conſilii & prudentiæ mundus vt plurimum priuetur. Quod quidam Interpretes in verbo *Eligat*, futurum tempus in præſens reſoluunt, acſi dictum eſſet, Deum monſtrare viam quam ipſe probat, & per quam vult homines incedere: mihi non placet. nam electio hæc (meo iudicio) potius ad vnumquēque refertur, acſi dictum eſſet, Modò nos ad Dei timorem ſimus compoſiti, ipſum non defore ſuo officio, quin Spiritu prudentiæ ad viam eligendam nos dirigat. Nam quum nobis inſtituenda eſt vitæ ratio, velut in biuio ſtamus, imò in ſingulis ferè actionibus hæremus ſuſpēſi & perplexi, niſi Deus nobis ad viam monſtrandam occurrat. Dicit ergo Dauid, Quāuis neſciat homines quid rectū ſit, & quid ipſos eligere oporteat: modò tamē pia docilitate ſe ad Deum ſequendum accingant, illum ſemper certum ac fidum ducē fore. Porrò quia hic timor Dei non eſt nobis ingenitus, temere hic quiſpiam ratiocinetur Deum ceſſare

donec sua præparatione se insinuet homines in eius gratiam, vt rectos eorum conatus adiuuet. Nam de prima hac gratia nuper concionatus est Dauid, quòd Deus transgressores doceat: nunc verò secundam addit, quòd regendos suscipiat qui iam domiti sunt ac mansuefacti, vt præeunte Spiritus luce teneant quid facto opus sit.

13 *Anima eius.* Si summa est hominis fœlicitas, nihil aggredi vel tentare nisi authore Deo, summū quoque & incomparabile beneficium est, illum habere vitæ ducem ne vnquam aberremus: sed adiūgitur accessionis vice terrena etiam benedictio, in qua prioris gratiæ fructus palā apparet: sicuti etiā docet Paulus, Pietati non solùm æternam salutem, sed quæ ad præsentē vitam spectant, etiam promitti, 1. Tim. 4. 8. Summa est, veros Dei cultores nō spiritualiter modò beatos esse, sed ab eo quoque benedici quod ad præsentis vitæ statum. Verum quidem est, non semper ex animi voto eos tractari, nec certo & æquabili modo fluere quas optarēt commoditates: imò sæpe quum impii deliciātur, molestiis & ærumnis vexari eos contingit. Sed sciendum est, quoties suam benedictionem Deus subducit, eos expergefieri vt se procul adhuc à perfecto Dei timore distare sentiant. Interea tamen quatenus expedit, sic fruuntur Dei beneficiis, vt præ hominibus profanis & Dei contemptoribus verè sint fœlices: quia in extrema inopia Deum tamē sibi esse præsentem persuasi, in hoc tuto consolationis portu quiescunt. Hoc certè verissimum est, ex vno fonte oriri omnes nostras miserias, quia cursum benedictionis Dei nostris peccatis abrūpimus, & tamen eius gratiam in hac tam confusa perturbatione lucere, vt Sanctorum conditio melior sit: quia etiamsi bonis non saturantur, paternum Dei fauorem assiduè gustant. atque huc libenter refero *animæ* nomen: quòd scilicet in percipiendis Dei donis nō sint insipidi, vt ad eos placandos longè plus valeat mediocritas, quàm impiis satisfaciat summa abūdantia. Ergo sua vt quisque sorte intus contentus est, & cum hilaritate patientiam & quietem colit, eius anima dicitur habitare in bono. Quòd quidam Interpretes istud Habitare ad tēpus mortis trahunt, argutum est magis quàm firmum: potius enim (vt dictū est) de terrenæ vitæ statu loquitur. Deinde amplificandi causa secundo loco addit, Posteros fidelium, terræ fore hæredes: vnde sequitur, Deum suo fauore eos prosequi. Vnde rursus colligimus mortem seruis Dei non esse interitum, nec extingui dum migrant ex hoc mundo, sed manere superstites. absurdum enim esset, Deum vita priuare in quorum gratiam aliis benefacit. Quatenus autem terræ hæreditas ad filios Sanctorū perueniat, vt alibi dictum fuit, tum fusius videbimus Psal. 37.

14 *Consilium Iehouæ.* Confirmat aliis verbis quod nuper dixerat, Deum omnibus piis Doctorem & Magistrum fore, & suo more bis idem repetit in eodem versu. Neque enim aliud est fœdus Dei quàm secretum vel consilium: sed nomine Secreti, doctrinæ excellentiam commendat, quæ nobis proposita est in Lege Dei. Vtcunque enim alto fastu profani homines Mosen & Prophetas despiciant, agnoscunt tamen fideles in eorum doctrina sibi cælorū arcana patefieri, quæ humanæ sapientiæ modum longè superant. Itaque quisquis in Lege ritè proficere cupit, reuerenter suspiciat quam continet doctrinam. Iam verò hic locus nos ad modestiam & humilitatem inuitat, ne freti proprio ingenio aut solertiæ nostræ confisi, perrumpere tētemus ad mysteria, quorum notitiam singulare esse Dei donū pronuntiat Dauid, Psal. 111. 10. Deinde quū timor Dei, ingressus esse dicatur ad rectam intelligentiam, quantum quisque in fide crescere cupit, progressus etiam in Dei timore faciat. Cæterùm, vbi viget pietas, periculum nō est ne in Deo quærendo operam ludamus. Arcanum quidem est Dei fœdus, humano captu altius: sed quum Deus non frustra quæri velit, quicunque ad eius cultum recto studio aspirant, Spiritus ductu peruenient ad cælestem sapientiam, quæ in eorum salutem destinata est. Obliquè autem literales discipulos Legis perstringit Dauid, qui falsò & inaniter fœderis Dei participes se iactabant. Etsi

enim voce sua promiscuè alloquitur Deus bonos & malos, nisi tamen adsit sincerus affectus, surdis canit: quemadmodum dicit Iesaias 28.11, Impiis Legem esse similem clauso & obsignato libro. Itaque mirum non est, puros Dei cultores quibus arcanum suum reserat, à sceleſtis vel hypocritis discerni. Hac verò spe sibi proposita Dauid fidenter ad Dei scholam accedens, & alios secū adducens, non obscurè ostēdit detestabile esse eorum figmentum, qui à Scripturæ non secus ac labyrinthi accessu totam plebem arcent: quasi verò non disertè ex quolibet ordine vocentur ad fœderis Dei notitiam quicunque eum ex corde timent.

15 *Oculi mei semper.* Hìc fidē suam eiúsque perseuerantiam non iactantiæ causa celebrat Dauid, sed vt impetrandi fiducia alacrior reddatur ad precandum. Nam quia omnibus qui in Deum respiciunt, data est promissio, spem eorum non fore irritam, nec posse pudefieri: sæpe se hoc clypeo Sancti muniunt. Interea suo exemplo legitimam precandi rationem aliis præscribit, vt scilicet defixos contineant in Deo suos sensus. Nam Oculorum nomine, quorū sensus acerrimus est, & totum hominē ad se rapit, omnes affectus notari rarum non est. Ratio quæ additur, spem desiderio esse coniunctam clarius ostendit: acsi dixisset se non dubitanter ac trepidè mentem suam coniicere in auxilium Dei, sed quia persuasus est sibi fore liberatorem: & pronomen *Ipse* emphaticum est: docet enim se non circunspectare huc & illuc, eorúmque more qui alternando varias sibi salutes confingunt, sed Deo vno contentum esse.

16 Respice ad me, miserere mei, quia vnicus sum & pauper.

17 Afflictiones cordis mei se dilatarunt, de angustiis educas me.

18 Vide afflictionem meam & laborem meum, & tolle omnia peccata mea.

19 Vide inimicos meos, quia multiplicati sunt, & odio violento oderunt me.

20 Custodi animam meam, & erue me ne pudefiam, quia speraui in te.

21 Integritas & rectitudo custodiant me, quia te expectaui.

22 Redime Deus Israelem ex omnibus tribulationibus eius.

16 *Respice ad me.* Quia nobis hoc dictat carnis sensus, Deum, nisi ab eo iuuemur, oblitum nostri esse: ordinē sequitur Dauid, quò nos ducit natura, rationem sui à Deo haberi petēs, acsi antè neglectus foret. Sic autem resoluo verba, Respice ad me vt miserearis mei. Causam enim salutis ponit Dei intuitum, cui deinde effectus subiicitur. quia simul ac nos dignatus fuerit Deus sua cura, manus etiam ad auxilium ferendum parata erit. deinde ad flectendū Deum miseriam suam proponit, vocans se *vnicum*, hoc est solitarium, deinde *Pauperem*. Nec vrrò dubium est quin ad promissiones alludat, quibus pronūtiat Deus se miseris & desperatis presto fore ad opem ferendam.

17 *Afflictiones cordis mei.* Fatetur hoc versu non modò externum sibi bellum esse cū hostibus & molestiis quas inferunt, sed intus etiam mœrore & angoribus se torqueri. Et notāda est loquutio qua significat tantam esse curarū cōgerim,

riem, vt omnes cordis sui partes occupet: queadmodum si violétæ aquæ lōgè latéque grassando, regionem aliquã obruerent. Quãdo autẽ totum cor Dauidis videmus anxietate fuisse possessum, non est quòd miremur si nos interdum sua mole tentationes deiiciant: sed cũ Dauide petamus vt nobis Deus quasi in desperationis articulo succurrat.

18 *Vide afflictionem meam.* Querimonias istas toties inculcans, satis ostẽdit non leuibus se malis fuisse tẽratum: quod sedulò notandum est, vt nobis quũ eodem exercebimur modo, suppetat ratio orandi. Tale enim speculum nobis Spiritus sanctus proponit, ne afflictionum multitudini vel oneri mentes nostræ succumbant. Sed vt malis suis leuationem obtineat, rursus petit remitti sibi peccata, sibi reuocans in memoriã quod paulò antè attigerat, se non aliter sperare Deum propitium, nisi gratuita venia reconciliatus esset. Et certè nimis stupidi sunt qui externa liberatione cõtenti, mala intestina non excutiunt, sed quantum in se est, cuperent obliuione sepulta esse. Ergo Dauid vt remedium inueniat suis molestiis, à peccatorum remissione incipit, quia Deo irato & infenso, omnia infœliciter nobis cedere necesse est: peccatis autem nostris meritò semper irascitur. Atque hæc regula tenenda est, quanuis ob diuersos fines Dominus suos cruce erudiat, quoties tamen affligimur, ad conscientiæ examen nos vocari, vt supplices reconciliationem cum Deo quæramus.

19 *Vide inimicos.* Hoc versu de hostiũ copia & crudelitate expostulat, quia eo propensior est Deus ad suos iuuandos, quo magis premũtur, & pro grauitate periculi potentius succurrit. *Odiũ* חמס, hoc est violẽtiæ, pro Crudeli & sanguinario capitur. Quia verò tantus erat hostium furor, vt placari non posset nisi Dauidis morte, custodẽ vitæ suæ Deum aduocat: vnde colligitur extrema illa quã dixi necessitas. Quod proximè sequitur, *ne pudefiam,* duplicẽ sensum admittit. Quidã futurum tẽpus retinent, acsi statueret Dauid se iam exauditũ esse, & in optato successu, spei mercedem sibi promitteret. Ego tamen in diuersam partem magis inclino, vt precationem suam continuet. Summa est, quando in Deum recumbit, ne eum spes de salute concepta frustretur: nullus enim ad serium precandi affectum efficacior stimulus quàm vbi testari licet, in ipso nos confidere. Quo magis rogãdus est Deus vt spem nobis augeat, si exigua est, torpentem excitet, nutantem stabiliat, debilem confirmet, erigat etiã collapsam.

21 *Integritas & rectitudo.* Quibusdam videtur simplex esse precatio, acsi Dauid se ab omni noxa immunem seruari postulet, quemadmodũ innoxiè se gessit, & abstinuit tam ab omni fraude quàm iniuria. Alii votũ duplicant, vt sibi purum & integrum cordis affectũ donari petat, ne scilicet ad vindictam, vel alia tuẽdæ vitæ suæ illicita media prosiliat: ita sensus esset, Domine, quanquã me caro ad quærẽda quælibet subsidia solicitet, hostes etiam sua importunitate huc me impellant, cohibe tamẽ prauos in me affectus, vt me in pura & integra æquitate contineam: atque æquitas & rectitudo tanquam duæ optimæ salutis custodes mihi sufficiãt. priorem tamen sensum magis amplector, quia mox adiungit suæ integritatis testimonium. Quisquis enim Deum expectat placido & mansueto spiritu, quiduis potius perferet, quàm vt sibi permittat, iniustitia cum hostibus certare. Itaque (meo iudicio) profitetur Dauid se ita rectè versatum esse inter homines, vt ipsum hostes immeritò lacessant. & quia sibi optimè conscius est, Deum implorat innocentiæ suæ vindicem. Sed quum iam tribus locis confessus sit, iure se castigari, mirum videri posit quòd nunc de sua integritate gloriatur. Alibi iam soluta fuit hæc quæstio, vbi diximus Sanctos, quantum ad se attinet, in Dei conspectum semper cũ veniæ deprecatione supplices prodire: hoc tamẽ non obstare quominus causæ suæ bonitatem coram Deo cõmemorent. Et tamen quòd se in Deo sperasse dicit, necessariò addi oportuit: quia vt nostri defensionem suscipiat Deus, non satis est ius & rectitudinem à pace nostra stare, nisi Dei promissionibus innixi, sub eius patrocinio tutelâque quiescimus. Ita sæpe contingit vt strenuis &

cordatis viris, dum ingenio suo freti, vel à fortuna pendentes, bonas causas defendũt, nõ tamẽ respõdeat successus. Ergo vt Deus nostræ integritatis vindex sit & protector, primùm colẽda est cum hostibus nostris iustitia & integritas, deinde cõmittẽda est Deo nostra salus.

22 *Redime Deus Israelem.* Hac clausula ostendit Dauid quale fuerit illud hostium genus de quibus cõquestus est. Intestinos enim fuisse credibile est, qui Dei populo, quasi malum visceribus inclusum, molesti erant. Nam & ex verbo Redimendi colligimus, dura seruitute oppressam tunc fuisse Ecclesiam. Itaque non dubito, Saulem, & qui tyrannicè cum eo dominabantur, in hoc Psalmo perstringi. Cæterùm, simul ostendit se non priuatim consulere suæ saluti, sed complecti communem totius populi statum: quemadmodum mutua inter sanctos societas postulat vt singuli publicis miseriis affecti, apud Deum vno consensu gemant. Hoc verò ad fidei confirmationẽ non parum valuit, quòd Dauid nihil se à toto fidelium corpore separatum habere cogitans, quas patiebatur iniurias, sibi cum omnibus piis duxit esse communes. sed illa etiã tenẽda ratio, vt dum sua quisque mala deplorat, simul etiam curas suas & vota extendat ad totam Ecclesiam.

ARGVMENTVM PSAL. XXVI.

Psalmus hic superiori ferè similis est. Propheta enim multis iniuriis oppressus, nec quicquam inueniens subsidii in mundo, implorat Dei fidem, vt causam hominis iniustè afflicti suscipere & innocentiam asserere velit. Et quoniam certamen erat illi cum hypocritis ad iudicium Dei prouocat, odiosè eos perstringens, quòd falsò Dei nomen obtenderent. Tandem quasi voti compos, sacrificium laudis pro liberatione promittit. *Psalmus XXVI.*

D*Auidis.* *Iudica me Iehoua, quia ego in integritate mea ambulaui, & in Iehoua speraui, non nutabo.*

2 *Proba me Iehoua, & tenta me, examina renes meos & cor meum.*

3 *Quia bonitas tua coram oculis meis: ideo ambulaui in veritate tua.*

4 *Non sedi cum hominibus vanitatis, & cum versutis non ingrediar.*

1 *Iudica me Ieh. &c.* Dixi iã Dauidem ad Dei iudicium confugere, quia nihil reperiebat æquitatis in hõminibus. Iudicare autem Hebræis dicitur qui causæ cognitionem suscipit. perinde igitur est ac si Dauid appellet Deum iuris sui vindicem. Nam quum ad tempus nos hostium iniuriis & petulantiæ exponit, videtur causam nostram negligere: vbi verò cohibet hostes nostros ne pro libidine grassentur ad nocendũ, re ipsa demonstrat sibi curæ esse defensionem iuris nostri. Itaque discamus exemplo Dauidis, vbi destituimur hominum præsidio, conferre nos ad Dei tribunal, & in eius protectione acquiescere. Quæ sequuntur, variè exponunt Interpretes. Quidam vno contextu legũt, Iudica me, quia ego in integritate mea ambulaui. Alii verò ad posterius membrum referunt, Quia ambulaui in mea integritate, ideo non nutabo. Ego verò libenter extendo ad vtrunque. Nã quia proprium Dei munus est bonas causas asserere ac tueri, eum sibi patronũ constituens, integritatis suæ & spei testem citat. vnde & fiduciam opis impetrãdæ concipit. Si tamẽ disiungere placet, magis probabile videtur, seorsum hãc sententiam legere, Iudica me Iehoua: deinde sequatur altera precatio, ne Deus nutare ipsum permittat: quia se innoxiè

& sincerè gessit, &c. Cæterùm in pronomine possessiuo notanda est emphasis, quam Interpretes malè prætereunt. Nõ enim simpliciter testatur se integrum fuisse, sed constanter perrexisse in recto cursu, nec deiectum fuisse à proposito, quamlibet violentis machinis impulsus fuerit. Scimus enim, vbi nos improbi inuadunt, si vi aut malis artibus nos obruant, quàm difficile sit eundem retinere animum. In eo enim ponitur spes victoriæ, si fortiter & strenuè arma armis & fraudes fraudibus opponimus. Atque hæc tentatio probos & moderatos homines vt plurimum percellit: qui alioqui rectè agendi studio tenentur, vt hostium importunitate coacti, à via deflectant. Itaque discamus exemplo Dauidis, etiam quum datur nocendi occasio, & quum hostes variis modis nos lacessunt & solicitant, firmi in gradu nostro manere, nec ab integritatis nostræ tenore sinamus nos vllo modo abduci.

2 *Proba me.* Quo se magis indignè & præter meritum calumniis premi videbat Dauid, accensus fuit doloris vehementia, vt intrepidè iustitiam suã asséreret: nec tantùm ab externis sceleribus se purgat, sed etiam de cordis sui rectitudine puróque affectu gloriatur: simul cum hostibus suis tacitè se comparat. Nam quia crassi erant hypocritæ superbè iactantes Dei nomen, hanc eorum impudentiam ac duritiem traducit coram Deo. Declárat verò hæc contestatio quàm bene sibi conscius fuerit, quum audet Dei iudicio omnes animæ suæ recessus examini subiicere. Notandum semper est, hostium improbitate fuisse coactũ vt se tam magnificè efferret. Nisi enim iniustè damnatus fuisset ab hominibus, suppliciter deprecatus fuisset tale examen. sciebat enim rectè agendi studium quo flagrabat, procul adhuc à summa perfectione abesse. Sed vbi se falsò grauari videt, hominum iniquitas eum animat vt ad Dei tribunal accedere non dubitet. Cæterùm quia sciebat externam innocentiæ speciem illic non magni esse momenti, sinceram cordis rectitudinẽ in medium profert. Nam quòd ita nonnulli distinguunt, vt *cor* superiores affectus significet, *renes* sensuales (vt loquuntur) & magis crassos, subtile est magis quàm firmum. Scimus enim Hebræos Renum nomine, quod maximè in hominibus reconditũ est, notare. Dauid ergo bene sibi conscius totum se Deo examinãdum offert: nõ vt securi homines, vel potius stupidi, qui sibi blandientes, suis deliciis fucum se Deo facturos putant. neque enim dubium est quin se probè & penitus excusserit antequam ita confidenter prodiret in conspectum Dei. Atque hoc in primis videndum est, si cupimus nos Deo probare, vt non modò abstinuerit ab iniuria qui iniustè læsus est, sed etiam persstiterit in recto affectu.

3 *Quia bonitas tua.* Potest vno contextu hic versus legi, & diuidi in duo membra: eodem tamen ferè sensu. Si contexere vno tenore placeat, vtrunque verbum principale erit, hoc modo, quia mihi bonitas tua, Domine, versata semper est ante oculos, & in fide tua quieui, prauas omnes cupiditates frænaui in animo meo, ne hostium malitia lacessitus, ad retaliandum impelleret. ita in hoc versu esset causæ redditio. Probabilis etiam est altera expositio, Quia bonitas tua mihi ante oculos fuit, ambulaui in veritate quam præcipis. Sed tunc superuacua esset copula: quod Hebræis satis vsitatum est. Etsi autem affinis est hæc sententia priori, sequi tamen malo quod à verbis minus remotum est. Quia enim rara & difficilis virtus est, non tantùm se cohibere à maleficiis, vbi omnia huc prouocant, sed à cordis integritate nõ deflectere: declarat Propheta quomodo inter tam arduas tentationes prosequutus sit rectũ cursum: nempe quia Dei bonitatem qua solicitè suos conseruat, ob oculos sibi proposuit, ne ad peruersas artes declinãs, illius patrocinio se priuaret: fidémque eius sequutus, animam suam in patientia possederit: quia certò persuasus erat fieri non posse vt Deus fideles suos deserat, qui in eum recumbunt. Et certè nisi Dei bonitate fretus, inter tot ac tam duros insultus pedem in colenda integritate non fixisset. Atqui hoc inter Dei filios & profanos homines notabile discrimen est: quod illi meliorem exitum à Domino sperantes, ab eius verbo pendent, neque inquietudi-

ne ad noxias artes feruntur: hi verò posteriores, quanuis bonas causas sustineant, quia tamen ignota est illis Dei prouidentia, raptantur huc & illuc, illicita consilia captant, cõfugiunt ad fraudes: denique nihil aliud habent propositum, quàm malum malo vincere. Vnde etiam miseri & tristes, interdum etiam tragici exitus: quia posthabita Dei gratia, tantùm ad versutias & calliditates intenti sunt. Summa est, Dauidem in seruanda iustitia constantem fuisse, quia Deum sibi ducem statuerat. Priore autem loco, mentionem facit Bonitatis: deinde addit *veritatem*, quia nonnisi ex promissionibus cognoscitur bonitas, quæ nos infracta animi magnitudine per omnes tentationes dirigat.

4 *Non sedi.* Iterum profitetur se longè fuisse dissimilem hostibus suis. Nam semper antithesis notanda est, quòd praui homines nocendo & lædendo, probitatis studium ei nunquam excusserint. Posset etiam hic versus cum superiore coniungi tanquam sententiæ complementum, quòd Dauid confisus Dei gratia, se ab impostoribus subduxerit. Sedendi autem & *ingrediendi* verbis, consilii participatio & operum societas notatur: sicuti Psalmo primo dictum est. Negat enim Dauid sibi cum vanis & fraudulentis hominibus fuisse quicquam commune. Et certè hoc optimum remedium est quod nos à consessu impiorum reuocet atque arceat, si oculos in Dei bonitatem defigimus: sicuti nunquam ad eorum vafritiem accedet qui in Dei fide ambulabit, eius prouidentiæ omnes euentus committens. Quos priore membro dicit *homines vanitatis*, eosdem נעלמים paulò pòst vocat: hoc est tectos & fallaciis implicitos. Nam inde simulandi vanitas, quòd homines versuti aliud habent in animo reconditum, quàm lingua ostendant. Hoc verò nomen ab עלם deduci absurdum est: nec ad rem pertinet eorum imposturas puerorum ludo conferri. Fateor quidem, quicunque fraudibus dediti sunt, subsãnatores esse: sed quorsum tam coacta expositio, quũ palàm sit fontem monstrari vnde prodeunt mendacia & fraudes? Ita scitè fides quæ in Dei promissiones intẽta est, flexuosis omnibus & prauis consiliis opponitur, quibus nos inuoluit incredulitas quoties Dei præsidio suum honorem non tribuimus. Docet enim suo exemplo Dauid, minimè timendum esse, ne impiis in prædam nos exponat nostra simplicitas, vbi promittit Deus nos sub manu sua tutos fore. Sua quidem etiam filiis Dei prudentia est, sed quæ longè à carnis astutia differt. sic enim duce & rectore Spiritu insidias præcauent, vt tamen sibi ad nullam vafritiem habenas laxent.

5 Odi cœtum transgressorum, & cum sceleratis non sedebo.

6 Lauabo in puritate manus meas, & circundabo altare tuum Iehoua:

7 Vt audire faciam vocem laudis, & enarrem omnia mirabilia tua.

5 *Odi cœtum.* Contestationem illã iterum repetit, quantopere scilicet ab impiis abhorreat. Prius negauit consuetudinem sibi cum illis fuisse: nunc apertius declarat, cum detestatione se fugisse illorum consortium: id enim exprimitur Odii nomine. Verum quidem est passim odio haberi improbos, sed quotusquisque se ab illis subducit, ne illorum mores imitetur? Dauid vtrunque ponit, sibi fuisse exosos illorum cœtus, séque cum illis non communicasse. vnde apparet, non tam cum personis quàm cum vitiis ei fuisse bellum. Aliam quoque moderationem ponit, se ita fugere improbos, vt tamen eorum odio

Ecclesiam Dei non deserat, neque se à societate Diuinitus mandata abdicet. In hac autem parte non leuiter à multis peccatur, qui dum vident malos bonis permistos esse, pollui se cōtagione existimant, nisi protinus discessionem fecerint à toto grege. Iam olim Donatistas & antea etiam Catharos ac Nouati discipulos ad noxia dissidia impulit hæc morositas. & nostro seculo Anabaptistæ eodem fastu diuortium à sanctis Ecclesiis fecerunt, quia videbant nō purgatas esse omni sorde, sicuti optandum fuerat. Imò quum Donatistæ pertinacius verbis insisterent, ridiculos se fecerunt in actione quadam. Indictus fuerat conuentus ad sedandas discordias. quum honoris causa sedere iussi essent à Tribuno, stare se dixerunt, quia nefas esset cum improbis sedere. tunc lepidè Augustinus excepit, Cur ergo ad nos intrare vobis religio non fuit? Vtrunque enim simul scriptum est, Ad malignos non ingrediar, & cum sceleratis non sedebo. Prudenter itaque Dauid zelum suum temperat, vt se ab impiis separans, non tamen desinat templum frequentare, quoad postulat Dei mādatum, & præscripta in Lege ratio. Certè dum cœtum improborum nominat, colligere licet, non exiguum fuisse eorum numerum. tūc igitur volitasse credibile est, quasi soli in populo Dei excellerēt, atque etiam dominarentur. hoc tamen non obstitit quominus Dauid ad sacrificia pro more accederet. Publicè quidem curandū est ne tali flagitio inquinetur Ecclesia: priuatim etiam pro se quisque eniti debet ne remissio & indulgentia vitiorum morbos foueat. Siquando tamen non viget ea seueritas, singulos fideles non impedit talis corruptio, quin piè & sanctè in Ecclesiæ societate maneant. Interea notādum quid Dauidem retinuerit, nempe sacrorum participatio.

6 *Lauabo in puritate.* Hîc se in communi sacrorum vsu à sceleratis separat, qui eundem profitebantur Dei cultū, séque magna pompa primos ingerebant, acsi penes eos esset templi dominium. Quum igitur hoc Dauid cum hypocritis haberet commune, quòd simul templum ingrediebantur, & altare circundarent: vt se probet verum Dei cultorem, non externis tantùm cæremoniis se defungi testatur, sed sincera pietate ad Deum colendum se venire. Neque enim dubium est quin ad solennem ablutionis ritum alludat, qui sub Lege in vsu fuit. Sed quum hypocritæ vera puritate neglecta, tantùm in aqua mūdiciem quærerent, hic crassa eorum superstitio perstringitur. volebat enim Deus symbolo illo homines suæ pollutionis admonitos ad pœnitentiam hortari. Adeò igitur externa lotio per se nihil profuit, vt hypocritas longius arceret à Dei accessu: ideo plus sordium & fœditatis ab illis lauando contrahi arguit Propheta, vbi suam ablutionem in puritate fore pronūtiat נקיון enim mundiciem cuiuslibet rei significat, indéque ad innocentiam transfertur: ita inane studium quo se fatigant hypocritæ, videmus rideri, vbi eorum lotionibus detrahitur puritas. Nos verò exemplo Dauidis, vtcunque in Ecclesia emineant improbi, templáque occupent eorum turmæ, sic colamus externam professionem fidei, ne falsò obtendamus externa symbola, veræ pietatis loco: deinde vt ab omni scelerum macula puri & vacui simus. Quia populo Altare attingere non licebat, *Circundandi* verbo vsus est Dauid.

7 *Vt audire faciam.* His verbis ostendit sacrificia se in legitimum vsum ac finem referre, à quo hypocritæ procul absunt. Quorsum enim pietatis exercitia instituerit Deus, minimè tenent, atque etiam parui pendunt: quia satis est simulationis pompam vel spectrum Deo obtrudere. Ergo Dauid spiritualem cultum a lusorio & ficto discernere volens, se ad celebrandum Dei nomen in templum venire affirmat. Est autem synecdoche in eius verbis, quia vnica tantùm species attingitur. Sacrificiis enim non tantùm mandata fuit gratiarum actio, sed etiam meditatio pœnitentiæ ac fidei. Sed quia vltimus finis est, vel saltem præcipuus respectus, vt cognitis Dei beneficiis celebretur eius bonitas, absurdum non fuit sub hac parte reliquas comprehendi. Sic etiam Psalmo 50.14, omnibus externis cæremoniis opponitur vnicum

laudis sacrificium, ac si in eo posita esset pietatis summa. Item Psalmo 116.12, Quid rependam Domino pro omnibus eius muneribus? Calicem salutum accipiam, & nomen Iehouæ inuocabo. Cæterùm quo melius illustret David rarā Dei potentiam, eiúsque beneficia splendidius extollat, vtitur *mirabiliū* nomine: ac si diceret non vulgari modo se fuisse à Deo adiutum.

8 Iehoua, dilexi habitaculum domus tuæ, & locum domicilij gloriæ tuæ.

9 Ne colligas cum impiis animam meam, & cum viris sanguinum vitam meam.

10 Quia in manibus eorum malitia, & dextra eorum plena est muneribus.

11 Ego autem in integritate mea ambulabo: redime me, & miserere mei.

8 *Iehoua, dilexi.* Confirmat hoc versu se non defunctoriè venire in templum, sed serio affectu. Nam profani homines, quamuis etiam ipsi ventitent ad sacros cœtus, latebras tamē hoc modo quærunt ad fugitandum Dei cōspectum: pii verò & integri homines non vanæ ostentationis causa frequentant tēplum, sed quia rectà aspirant ad quærendum Deum, libenter & cupidè quæ illic offert Deus adiumēta, ad suū vsum accommodant. ac vtilitas ista desideriū & amorem in eorum cordibus accendit. Ostendit autem hæc contestatio, Dauidem, quamlibet alios fide præcelleret, veritum tamen fuisse ne vulgaribus istis rudimentis, quæ Deus Ecclesiæ suæ tradiderat, eum priuaret tyrannica hostium violentia. Nam se communi disciplina & ordine opus habere vidēs, de retinenda templi possessione solicitè cōtendit. Vnde colligimus quàm prauum sit eorum fastidium qui tanquam superuacua contemnunt pietatis exercitia, quibus ne ipse quidem Dauid carere potuit. Fuit quidem alia eius temporis ratio, fateor, quum Lex adhuc instar pædagogi veterem populum seruiliter præ nobis regeret: hoc tamē nobis cōmune est, quòd adminiculis opus habet fidei nostræ infirmitas. Quū verò in hūc vsum destinauerit nobis Deus tam Sacramenta, quàm totum Ecclesiæ ordinem, væ eorum superbiæ qui securè trāsuolant quæ videmus sanctis Dei seruis tanto in pretio fuisse. מעון quidam deducūt ab oculo: atque ita Pulcritudinem vel aspectum vertunt: quod sequutus est Vetus interpres. Sed quia vbique ferè pro domicilio capitur, quod simplicius erat, retinere malui. Iam quòd Sanctuarium domus Dei vocatur, & locus domicilii gloriæ eius, scimus quàm frequenter in Scriptura occurrant huius generis locutiones, ad testandam Dei præsentiam: non quòd Deus vel in tentorio habitaret, vel etiam animos suorum terrenis symbolis affixos tenere vellet: sed quia necesse fuit fideles de præsenti Dei virtute commonefieri, ne se putarent frustra eum quærere, sicuti iam alibi dictum fuit. Cæterùm, vt inter nos habitet Dei gloria, viuam eius imaginem in Verbo & Sacramentis lucere oportet. Vnde sequitur, quæcunque cēsentur templa in Papatu, fœda potius esse Satanæ prostibula.

9 *Ne colligas.* Postquam de sua innocentia testatus est, ad precationem redit, Deum vindicem implorans. Videri quidem primo intuitu posset absurda precatio, ne Deus iustum eodem exitio cum sceleratis inuoluat: sed Deus pro paterna indulgētia tam liberas expostulationes suis permittit, vt precando suas ipsi anxietates corrigant. Dauid enim hoc votum concipiens, sibi ante oculos posuit iustum Dei iudicium, vt solicitudine ac metu se eximeret: quia à Deo nihil magis alienum sit, quam promiscuè bonos reprobis miscere. Nam quum אסף Hebræis nunc colligere

ligere nunc perdere significet, hoc loco positum esse interpretor pro Congerere in aceruum, sicuti in confusa strage fieri solet. Talis fuit Abrahæ obiectio Gen. cap.18.vers.25, Absit à te, vt iustum interficias cum impio, sitque eadem conditio iusti & impii. Sciamus ergo dictari à Spiritu sancto has precandi formas, vt certò persuasi sint fideles Deum nunc de cuiusque causa cognoscere, vt tandem æquum iudicium proferat. Pro Sceleratis ponit Sanguinarios in secundo membro, amplificans quod dixerat. Etsi enim non statim ad cædes vsque prorumpunt multi improbi, se tamen temporis successu ad sæuitiam obdurant. nec verò Satan quiescere eos sinit, quousque in cruenta facinora præcipitet.

10 *Quia in manibus eorum.* זמה Hebræis propriè interior dolus est ac machinatio. Sed hic non ineptè ad manus transfertur: quia exprimere voluit Dauid, impios, de quibus loquitur, non modò secum tacitè fraudes agitare, sed etiam manibus strenuè exequi quicquid malitiæ in animis concipiunt. Iam quum *dextras eorum* dicit *plenas esse muneribus*, hinc colligere licet non quoslibet è medio vulgo homines sed Proceres ipsos notari, in quos hoc genus corruptelæ competit. Nam etsi mercede conduci possunt gregarii & sordidi homines, scimus tamen munera iudicibus & aliis Proceribus, penes quos est potestas, offerri. Scimus etiam tunc pessimos homines rerum potitos esse: ideóque non esse mirū si queratur Dauid ius fuisse expositum nundinationi. Monemur autē hoc verbo fieri aliter nō posse quin se ad iniquitatem prostituāt qui muneribus delectantur. Nec certè frustra pronuntiat Deus excæcari donis oculos prudentum, & peruerti iustorum corda.

11 *Ego autem in integritate mea.* In hac repetitione notanda est circunstantia, quæ Dauidis iustitiam melius illustrat: quia scilicet inter tot tentationes constanter in via perrexit. Videbat plurimos muneribus repētè ditescere, vt hodie quicunque gubernacula tenent, breui tēporis spatio accumulant magnam vim opum, extruunt sumptuosa palatia, prædia longè latéque extendunt: quòd nullis illecebris ad æmulationem flexus fuit, documentum exhibuit raræ & heroicæ virtutis. Meritò igitur se affirmat quanuis illos mundus beatos duceret, non fuisse à solita integritate abductū: vt inde pateat plus tribuisse prouidentiæ Dei quàm malis artibus. ideo se redimi postulat, quia scilicet iniuriis oppressus, variisque modis tentatus, ab vno tamen Deo pependit, eum redemptorem sperans. Vnde etiam colligimus, duris augustiis tunc fuisse constrictū. Porrò hanc redemptionem ex Dei gratia tanquam ex proprio fonte deducit. causam verò effectui suo subiici prius vidimus.

12 Pes meus stetit in rectitudine, in cœtibus benedicam te Iehoua.

Duobus modis exponi potest hic versus. Putant enim quidam Dauidem his verbis asserere quam inter homines æquitatem coluerat: sed mihi magis placet, celebrari Dei gratiā simúlque gratitudinem promittit. Metaphoricè ergo dicit se fuisse seruatum incolumem. Quia verò sciebat se nonnisi Dei manu suffultum stetisse, ideo ad laudem & gratiarum actionem se accingit. Nec verò tantùm dicit se priuatim fore beneficii memorem, sed publicos etiam conuentus testes fore, quia ad exemplum interest, quam quisque expertus est Dei gratiam, palàm celebrari.

ARGVMENTVM PSALMI XXVII.

Hoc Psalmo vota & meditationes recitat Dauid, quibus se inter magna discrimina exercuerat. Nam gratiarum actio quam admiscet, compositum fuisse ostendit postquā liberatus fuerat Dauid. Et fieri potest vt quas diuersis meditationibus preces conceperat, simul commemoret. Videre autem hic licet quàm inuicta animi magnitudine sanctus vir

præditus fuerit, ad superandos grauissimos hostium insultus. Mira etiam eius pietas in hoc relucet, quòd neque optauit in alium finem viuere, quàm vt Deum coleret: neque vlla anxietate vel cura ab hoc proposito deflecti potuit. *Psalmus XXVII.*

DAuidis. Iehoua lux mea & salus mea, á quo timebo? Iehoua fortitudo vitæ meæ, à quo trepidabo?

2 Quum appropinquarent ad me maligni ad vorandam carnem meam, oppressores mei & hostes mei in me, corruerunt, & ceciderunt.

3 Si consistant aduersum me castra non timebit cor meum: si consurget in me prælium, in hoc ego confidam,

1 *Iehoua lux mea.* Sic quidem accipi potest hoc initium, vt Dauid iam Dei misericordiam expertus, testimonium gratitudinis suæ edat. Sed ego in diuersam potius sententiam inclino, quòd propositum sibi cum grauissimis tentationibus certamen videns, se præmuniat ac fiduciæ materiam colligat: sicuti necesse est Sanctos acriter secũ luctari, vt dubitationibus ad quas nimis propensa est caro, repulsis aut subactis, alacres & expediti ad orandum properent. Dauid ergo variis agitatus procellis, tandem seipsum colligit, & victricẽ aduersus curas quibus æstuauerat, vocẽ emittit, Deo propitio & fauente nihil esse metuendum. Huc etiam spectat verborum congeries, quòd Deum non modò lucem suam nominat, sed salutem quoque & vitæ suæ rupem vel robur. Nam hunc quasi triplicẽ clypeum variis terroribus opponere voluit, qui ad eos excipiendos sufficeret. Lucis autem nomine iucunditatem & beatæ vitæ summam notari, satis tritum est. Expositionis causa adiungit salutem esse ac robur vitæ: quia scilicet Dei ope tutus sit, & immunis seruetur à mortis tenebris. inde certè metus omnes oriri deprehendemus, quòd nimis chara sit nobis vita: eius verò non agnoscimus Deum custodem. Itaque nulla erit animis tranquillitas, donec persuasi erimus vitam nostram probè munitam esse, quia eam Dominus manu virtutéque sua tuetur. Interrogatio autem ostendit quantum Dei præsidio tribuat Dauid, quum securè cunctis hostibus & noxiis insultat. Et certè non aliter Deo iustus defertur honor, nisi dum eius ope freti, de certa salute gloriari audemus. Itaque Dauid quasi in trutina appendens quicquid potentiæ est in mundo & inferis, totũ hoc pluma leuius esse ducit, qua vnus Deus longè præponderet. Discamus ergo tanti facere Dei virtutem ad nos seruãdos, vt ad profligandos omnes metus præualeant: non quòd in hac carnis infirmitate à pauore semper intactæ sint fidelium mentes, sed quia statim recepto vigore, ex alta fiduciæ arce pericula omnia despicimus. Ideo trepidant qui nunquam gustarunt Dei gratiam, quia recumbere in ipsum nequeunt, quem sibi sæpe infensum concipiunt, vel saltem à se procul remotum. Verùm vbi nobis ante oculos versantur Dei promissiones, eiúsque gratiam offerunt, atrocem ei iniuriam facit nostra incredulitas, nisi imperterrito animo eum omnibus nostris hostibus audemus opponere. Quum ergo blandè nos ad se Deus inuitet, ac salutis nostræ fore præsidem asserat, vbi eius promissiones ãplexi sumus (quia persuasi sumus eum esse veracem) simul eius potentiam in sublime extollere conuenit, vt animos nostros in sui admirationem rapiat. Tenenda enim est ista comparatio, Quid ad Deum omnes creaturæ? Porrò hanc fiduciam longius extendere conuenit, vt omnes conscientiæ formidines discutiat: sicuti Paulus de æterna salute disserens, liberè exclamat, Si Deus pro nobis, quis contra nos? Rom. 8.31.

2 *Quum appropinquarent.* Cur hæc sententia reddatur in futuro tempore, sicuti faciũt nonnulli Interpretes, nul-

la est ratio. Cæterũ, vt retineamus præteritum tempus quo vsus est Propheta, duplex tamen adhuc sensus esse potest: vel vt Dauid celebret quam Dei beneficio adeptus erat victoriam: vel referat qualiter se ad bene sperandum animauerit in ipsa tentatione, priora scilicet Dei beneficia secum reputando: quæ posterior expositio magis arridet. Summa autem huc redit, non esse cur dubitet in posterum Dauid de auxilio Dei, quod antè expertus fuerat, quia ad fidei confirmationem nihil magis valet, quàm earum rerum recordatio, in quibus Deus clarũ tam gratiæ quàm veritatis & potentiæ specimen nobis edidit. Itaqua hunc versum & proximè sequentẽ simul connecto. In hoc enim priore Dauid in memoriã sibi reducit quas antè sub Dei auspiciis victorias tulerat. Inde verò concludit, quibuscunque obsessus fuerit copiis, & quicquid machinentur hostes, se intrepidè staturum. קרוב appropinquare significat: sed hîc refertur ad irruptionem quam fecerunt hostes Dauidis, quum eum vrgerent. Quòd alii Pugnare vertunt, frigidum est. Vocat autem eos peruersos vel malignos, testandæ suæ innocentiæ causa. Immanem verò truculentiam exprimit, eos ad vorandam carnem suam institisse, referens.

3 *Si consistant aduersum me.* Infert (sicut dixi) ex sua experientia, quicquid acciderit aduersi, bene sperandũ esse nec de potentia Dei iam vsu perspecta dubitandum. Id quidem primo versu testatus erat, sed probatione interposita, iterum repetit. *Castrorum* & *Exercitus* nomine complectitur Propheta quicquid formidabile est in mundo, ac si diceret. Quanuis conspirent cuncti mortales in suam perniciem, se eorum vires paruipendere: quia superior sit Dei virtus quam ipse à sua parte stare nouit. Porrò se pronuntians securum fore, nõ prorsus à metu se eximit: (quod magis stupori tribuendum esset, quàm virtuti) sed opponit fidei clypeum, ne obiectis terroribus cor suum succũbat. Particulam, *In hoc*, quidam trahunt ad sequentem versum, quòd se habitaturum in domo Dei confidat. sed potius ex superiori doctrina pendet. Tunc enim fructum suum opportuno tempore fides profert, quum in mediis periculis fortes & intrepidi stamus. Intelligit ergo Dauid, quia Dei præsidio innititur vbi ad rem ventum fuerit, spem suam inuictam fore.

4 *Vnum petii à Iehoua, hoc persequar, vt inhabitem in domo Iehouæ cunctis diebus vitæ meæ, ad conspiciendam pulchritudinem Iehouæ, visitandum templum eius.*

5 *Quia abscondet me in tugurio in die mali, occultabit me in secreto tentorii sui, in rupe exaltabit me.*

6 *Et nunc exaltabit caput meum super inimicos meos qui me obsident, & sacrificabo in tentorio eius sacrificia iubili, cantabo & psallam Iehouæ.*

4 *Vnum petii.* Quidam hoc ad vaticinium referũt de perpetuo regni statu, in quo non priuata modò Dauidis ipsius, sed totius populi fœlicitas sita erat: acsi diceret, se tam singulari gratiæ testimonio cõtentum, nihil aliud dies & noctes cogitasse. Mihi tamẽ simplicior videtur esse sensus, Quum patria extorrris, vxore spoliatus, cognatis orbatus, cunctis denique opibus priuatus foret: se tamen horum desiderio non ita fuisse anxium, prout ipsum vrebat ac cruciabat hæc molestia, quòd exularet à Sanctuario Dei, & sacrorum vsu careret. Subest igitur in voce Vnum, tacita antithesis, quia commodis omnibus posthabitis, intentus fuit Dauid ad cultũ Dei, vt minus acerbum esset, domus suæ accessu, quàm Sanctuarii prohiberi. Vno igitur contextu hæc legenda

funt, vnicè Dauidem optasse vt habitaret in templo Domini. Neque enim probabile est, obscurum aliquod votum notari quod supprimat, quum apertè clamet qua maximè cura angeretur. Constantiam deinde propositi adiungit, quòd non desinet has preces iterare: multos enim videmus magno impetu incitari, in quibus non modò successu temporis languescit ardor, sed momento ferè extinguitur. Ergo in hoc voto se tota vita perseueraturum affirmans, hac nota ab hypocritis se discernit. Videndum tamen est quænam ratio tantopere Dauidem stimulauerit: poterat certè extra templum Deum inuocare: quocunque etiam profugus migraret, secum ferebat eximiã Dei promissionem, vt externi ædificii conspectum morari non debuerit. videtur etiã nescio quid crassum imaginari de ipso Deo, acsi eum ligno & lapidib⁹ alliget. Verùm si prudenter expendimus verba, colligere prõptum erit, aliò ipsum spectasse, quàm ad præclare structuræ & quamlibet pretiosi ornatus cõspectũ. Loquitur quidem de templi pulchritudine, sed eam non tam in oculari specie locat, quàm in typo cælesti, qui Mosi fuit propositus, vt habetur Exo. 25. 40, Vide vt omnia facias iuxta exemplar quod tibi in monte ostensum fuit. Quia igitur non ad hominis arbitrium composita fuit templi forma, sed rerum spiritualium imago fuit, ad hunc finem oculos suos omnésque sẽsus direxit Propheta. Quo magis detestabilis est eorũ vesania qui locum hunc ad picturas & idola detorquent, quæ adeò inter templorum decora numerari nõ merentur, vt potius stercora sint & spurcitiæ quæ totam sacrorum puritatem inquinant. Videndum nunc an similiter affecti esse debeant fideles sub Christo. Etsi autem fateor longè nos à Patribus differre, quatenus tamen suos adhuc sub externo aliquo ordine Deus continet, terrenísque rudimentis ad se deducit, manere adhuc templis suum decorem, qui affectus votáque fidelium meritò ad se rapere debeat. Nã Verbum, Sacramẽta, preces publicæ, aliáq; huius generis adminicula reiici nequeunt absque impio Dei contemptu, qui illic velut in speculo vel imagine se nobis repræsentat.

5 *Quia abscondet me.* Hc sibi ipromittit non fore irritam suam precationem. Quanuis enim ad tempus visibili Sanctuario careat, non tamen dubitat, vbicunque sit, Dei manu se protectum iri. Alludit autem ad templum quod fidelibus symbolum erat præsentiæ Dei: acsi diceret, In concipiendo voto quod retulit, se minimè lusisse operam: quia quisquis Deum verè & sincero animo quæret, tutus latebit sub vmbra præsidii eius. Ita non inanem templi figuram esse testatur: quia illic alas suas quodammodo expandit Deus, vt fideles sub tutelam suam colligat. Vnde concludit, quia nihil magis in votis habet, quàm sub istas alas confugere, temporibus aduersis paratum sibi fore asylum in protectione Dei, quod *Rupis* similitudine inexpugnabile esse dicit. solebant enim arces olim munitionis causa in locis excelsis extrui. Quanquam autem nunc vndique cingatur ab hostibus, se tamen superiorem fore gloriatur. Loquutio quidẽ trita est in Scripturis, qui mœrore oppressi sunt, curuos incedere ac demisso vultu: contrà autem reddita lætitia, caput attollere. Sic. Psalmo 3. 4, loquutus est Dauid, Tu Domine exaltas caput meũ. Sed quia hîc obsidio ab altera parte ponitur, exprimere voluit se in illo Dei receptu sublimẽ fore, vt securè tela hostium despiciat, quibus alioqui fuisset confossus. Quòd verò in tales angustias redactus, quæ propinquam mortem minitabantur, se victorem fore confidit, insigne fidei suæ specimen præbet: quo docemur non metiri Dei auxilium externa specie, vel externo modo: sed media quoque in morte salutem sperare ex victrici eius manu.

6 *Et sacrificabo in tentorio.* Votum gratiarum actionis nuncupans, postquam ex discrimine ereptus fuerit, se iterum in spe liberationis confirmat. Scimus fideles solẽni ritu, vbi aliquod memorabile Dei beneficium experti erant vota soluisse sub Lege. Hîc ergo Dauid in suo exilio vbi prohibebatur à templi accessu, se iterum ad Altare venturum gloriatur, vt Deo laudem sacrificet. Videtur tamen sacram iubilationem

tem & cantica quibus se Deo gratias acturum profitetur, tacitè opponere profanis mundi triumphis.

7 Audi Iehoua vocem meam qua clamo, miserere mei, & responde mihi.

8 Tibi dixit cor meum, Quærite faciem meam, faciem tuā Iehoua quæram.

9 Ne abscondas faciem tuam à me, ne abiicias in ira seruum tuum: fortitudo mea fuisti, ne deseras me, & non derelinquas me Deus salutis meæ.

7 *Audi Iehoua.* Iterum ad preces reuertitur. Recitat autem quibus armis instructus fuerit ad eluctandas tentationes. *Clamandi* verbo vehementiam notat (vt alibi diximus) quo Deum ad opem ferendā citius flectat. Eodem etiā fine paulò pòst commemorat suam miseriam: quia quo magis premuntur fideles, ipsa necessitas Dei gratiam conciliat.

8 *Tibi dixi cor.* Fecit personæ mutatio in verbis, vt locum hunc variè exponerent Interpretes. Verùm quisquis propius expendet mentem Dauidis, videbit contextum optimè fluere. Quia enim nostrum non est temere irrumpere ad Deum, nisi prior ipse nos inuitet, initiò refert Dauid se fuisse meditatum quàm comiter & blandè suos Deus præueniat, dū ad faciem suam quærendam vltro hortatur. postea asserit, se alacritate concepta, venturum quò Deus vocat. In dictione לך ambiguus potest esse sensus, tantundem Hebræis valet ac Latinis, Tibi. Sed quia litera seruilis ל non rarò pro De sumitur, non malè vertetur, De te dixit cor meum: in quam partē maior pars Interpretum inclinat. Mihi tamen (vt ingenuè loquar) magis probatur, notari mutuum Prophetæ cum Deo colloquium. Dixi nuper fieri non posse vt quisquam fide assurgat ad Deum quærendum, donec eius inuitatione patefactus fuerit aditus: quemadmodum etiam alibi ostēdi Prophetæ testimonio, Dicam illis, Vos populus meus: & illi vicissim mihi, Tu Deus noster, Zach. 13.9. Iam ergo Dauid se hac claue ianuam sibi ad Deū quærendum fuisse apertam dicit: quia veluti Deo succinens, promissionem hanc in medium attulerit. & certè nisi hac præeunte symphonia, nemo inuocationis chorum ducet. Simul ergo ac Deū se liberaliter nobis offerre audimus, prompto animo respondeamus, Amen: eiúsque promissiones non secus repute mus nobiscum, acsi familiaris cum eo nobis sermo esset. Ita nihil opus est anxium artificium & lōgas ambages quærere, quibus se fideles in Dei gratiam insinuent: quando hæc præfatio facilem illis viam sternit, Quantumuis indigni simus quos excipias Domine, mandatum tamen tuum quo accedere nos iubes, satis animi nobis facit. Vox ergo Dei in animis nostris, non secus atque echo in concauis locis, resonare debet, vt ex mutuo concentu emergat inuocationis fiducia. *Faciem* pro auxilio vulgò exponūt: acsi dictum esset, Quærite me. Sed non dubito quin Dauid hîc quoque ad Sanctuarium alludens, manifestationis modum intelligat, quo se Deus aliquatenus visibilem reddebat. Quanquā enim de eo nihil crassum vel carnale imaginari fas est: quia tamen Arcam fœderis præsētiæ suæ tesseram esse voluit, nō absurdè passim vocatur eius facies. Verum quidem est peregrinari nos à Deo quandiu in mundo degimus, quia remota est fides ab aspectu: sed æquè verum est, in speculo & ænigmate Deū à nobis cerni, donec vltimo die palàm se nobis exhibeat. Quare non dubito sub hac voce notari adminicula quibus Deus nos ad se attollit, ex sua immensa gloria ad nos descendens, atque in terra nobis proponens imaginem cælestis suæ gloriæ. Cæterùm quia in vnius Dei ar-

bitrio est, se nobis conspiciendum præbere (quod facit in Verbo & Sacramentis) in hoc intuitu retineri oculos nostros decet: ne idem nobis contingat quod Papistis, qui Deum erraticis suis figmentis impiè transformant, dum ei pro libidine affingũt quascunque in suo cerebro pinxerunt imagines.

9 *Ne abscondas faciem.* Elegãter cõtinuat eãdẽ loquẽdi formã, licet diuerso sensu. Facies enim Dei ad sensibilẽ gratiæ eius & fauoris effectũ hic trãsfertur, acsi dictum esset, Fac Domine vt re ipsa experiar te mihi fuisse propinquum tuámque virtutem in salute mea palàm contempler. Tenenda enim est anagoge à verbo Dei ad experimentalem (vt loquuntur) gratiæ notitiam: quia vt Deus se nobis actu (vt vulgò dicunt) præsentem exhibeat, antè in verbo quærendus est. Quod sequitur *Ne abiicias in ira seruum tuum*, quidam Hebræi interpretes paulò coactius exponunt, ne seruum tuum occupari sinas in prauis mundi curis, quæ nihil sunt quàm ira & furor. Ego autem verbum נטה pro Auersari, vel remouere, libenter accipio, sicuti etiam multi vertunt. Probabilior est eorum sententia qui dicunt, Ne declinare ad iram facias seruum tuum: quia fieri non potest quin vbi à Deo ad extremum vsque quispiam deseritur, tumultuosè fremat, séque indignationis feruore præcipitet. Si quis Dauidem huic tentationi putet nunc obuiam ire, non repugno. meritò enim sibi ab impatientia timuit, quæ nos labefactat & deiicit è gradu. Ego tamen primam expositionem retineo, quam & duo verba quæ postea sequuntur, confirmant, atque ita in *Iræ* nomine tacita erit peccati confessio: quia Dauid licet agnoscat iure se à Deo posse deiici, iram eius deprecatur. Iam priora Dei beneficia in memoriam reuocando, sese ad spem impetrandi animat: & hoc argumento Deum ad opem suam continuandam inducit, ne mutilum opus suum deserat.

10 *Quando pater meus & mater mea deseruerint me, Iehoua colliget me.*

11 *Doce me Iehoua viam tuam, & deduc me per semitam rectitudinis, propter aduersarios meos.*

12 *Ne tradas me desiderio oppressorum meorum, quia surrexerunt in me testes mendaces, & proferens violentiam.*

10 *Quando pater, &c.* Quia ex Sacra historia patet, Isai, quatenus facultas tulit, filio suo Dauidi quod debebat officium præstitisse: allegoricè quidam hic proceres & consiliaros notari putãt: quod nullo modo conuenit. Et verò in hoc scrupulo frustra insistunt: quia hîc nõ conqueritur Dauid se inhumaniter à patre vel matre fuisse proditum: sed hac comparatione magis amplificat Dei gratiam, quòd semper sibi paratam sentiet, quamuis omni hominum auxilio destitui contingat. Etsi enim particula כי apud Hebræos vt plurimum est caussalis, sæpe tamen pro aduerbio temporis poni notum est. Voluit igitur exprimere Dauid quicquid beneuolentiæ, amoris, studii, curæ, officii inter homines inueniri potest, longè inferius esse paterna Dei misericordia, qua suos complectitur. Summus certè hominum amor in parentibus residet, qui non minus tenero affectu liberos quàm propria viscera diligunt. Atqui Deus nos altius euehit, pronuntians per Iesaiam, Etiamsi mater obliuiscatur fœtus sui, semper nostri se fore memorem, Iesa. 49.15. In hoc gradu eum collocat Dauid, vt ipse qui fons est omnis bonitatis, longè supra cũctos mortales emineat, qui natura maligni sunt ac restricti. Defectiua autem oratio est, qualis illa Iesaiæ 63.16, Abraham nesciuit nos, nec Israel nos agnouit, tu tamen pater noster es. Summa huc tendit, Quamuis naturaliter propensi sint terreni parentes ad prolem suam iuuandam, imò ardenter eius fouendæ curam suscipiant: tamen vbi extincta fuerit omnis in mundo pietas, Deum erga suos fideles patris simul &

matris officio functurum. Vnde sequitur, perperam à nobis æstimari Dei gratiam, nisi omnes carnis sensus fides nostra superet. centies enim continget euerti naturæ ordinem potius quàm vt Deus suis desit.

11 *Doce me viam tuam.* Putant multi Dauidem hîc à Deo postulare vt eius Spiritu regatur, ne cum hostibus improbè & scelerate agendo certet: quæ doctrina perutilis est, sed præsenti loco quadrare non videtur. Simplicius est (meo iudicio) Dauidem cupere manum sibi Diuinitus porrigi, tutóque deduci ad fœlicem exitum, quo hostium insidias & vim euadat. Viæ enim rectitudinem difficultatibus, obstaculis, salebris, & præcipitiis opponit: quibus superandis impar erat, nisi ducis partes ad eum regendum Deus susciperet. Cæterùm quisquis ita se Deo committere cupiet, primùm ab astutia & malis artibus abstineat necesse est. Neque enim sperandum vt obliquis & prauis consiliis Deus benedicat, qui non nisi simplicibus, & qui se in eius fidem conferunt, optabilem euentum promittit.

12 *Ne tradas me desiderio oppresso.* Nomen נפש, id est animæ siue desiderii tantundem valet ac si dixisset, Ne me permittas arbitrio vel libidini hostium. atque ita significat, cupidè inhiare ad se perdendum. Duobus enim modis suos Deus eripit, vel impiorum sæuitiam placando, vt mansuescant: vel vbi furore ardere sinit, manus eorum & violentiam compescendo, vt frustra nocere cupiant ac conentur. Adiungit deinde, tam calumniis falsisque delationibus, quàm vi aperta se oppugnari. *Proferre* enim *violentiam* eos dicit qui præter arma & cædes nihil iactant. Ita videmus sanctum virum vndique fuisse miserè oppressum. Neque enim eius integritas, quam scimus fuisse singularem, eum à virulentis calumniis eximere potuit. interim ab altera parte viribus & potentia obruebatur. Quare si quando impii in nos non tantùm minaciter & crudeli impetu surgant, sed etiam mendacii infament, vt videantur iure nobis infesti: veniat nobis in memoriam Dauidis exemplum, qui vtroque modo impetitus fuit. imò succurrat, Christum Dei filium non minus iniuriæ à linguis mendacibus, quàm à gladiis passum esse. Cæterum in solatium nobis dictata fuit hæc precatio, vt Deus innocentiam nostram asserat, & defensionis suæ clypeum opponat hostium truculentiæ.

13 *Nisi credidissem videre bonum Iehouæ in terra viuentium.*

14 *Expecta Iehouam, roborare, & confortabit cor tuum, & expecta Iehouam.*

13 *Nisi credidissem.* Satis conuenit inter Interpretes orationem esse defectiuam. Quidã tamen particulã לולא affirmandi causa positam esse putant, acsi species esset iurisiurandi, sicuti Hebræis tritum est ecliptice iurare. abrupto enim verborum contextu imprecationem subaudiũt, vel periurii pœnam. Plures tamen in diuersam sententiam descendunt, quòd Dauid sola fide se fuisse suffultum dicat: quia alioqui centies periisset. Hunc igitur sensum eliciunt, Nisi Dei promissione subnixus, certò statuissem me incolumem seruatum iri, stetissémque in hac fide: extinctus eram, nec apparebat vllum remedium. Quòd nonnulli terram viuorum ad cælestem hæreditatem referunt, coactum est, atque etiam ab vsu Scripturæ dissidet. Nam quum Ezechias conqueritur in suo Cantico, Isa. 38.11, spem sibi fuisse ablatam videndi Dei in terra viuorum præsentem vitam haud dubiè designat, quia mox sequitur: Non aspiciam hominem vltrà cum habitatoribus orbis. & similis loquendi forma alio loco nobis occurret. Credidit autem Dauid se adhuc fruiturum bonitate Dei in hoc mundo, quia omni gratiæ eius gustu ad tempus priuatus, nullam lucis scintillam aspicere poterat. Ergo ex mortis caligine sibi gratiæ Dei aspectũ promisit, & hac fide sustinuit suam vitam, quanuis secundum carnis

sensum deplorata esset ac perdita. Notandum tamē est, Dauidem non temere progressum esse vltrà quàm pollicitus esset Deus. Tametsi enim pietas promissiones habet non tantum futuræ vitæ, sed etiam præsentis, Dauid tamen nunquam hāc hypotesin sumere ausus esset, nisi speciali aliquo oraculo instructus. & certe promissus erat ei successor qui sēper in solio eius sederet. Meritò itaque se nunquam moriturum sperauit, nisi hoc completo. Quare nequis præpostera exempli eius imitatione, fidei metas transiliat, tenere cōuenit quid ipse proprium & à nobis separatum habuerit. In genere tamen nos omnes sperare oportet, quamuis non apertè nos liberet Deus, & fauorem suum visibili modo declaret, propitium tamen in hac quoque vita semper nobis fore.

15 *Expecta Iehouam.* Dubitari potest an à seipso Dauid sermonem ad alios conuertat, suóque exemplo eos hortetur ad fortitudinem & patientiæ constantiam, sicut in fine Psalmi 31.19, postquam de se priuatim loquutus est, transitum facit ad omnes pios. Sed quia hîc in singulari numero loquitur, nec vllā notam apponit vnde colligere liceat sermonem ad alios dirigere, mihi probabile est, eum sibi ipsi addere stimulos ad fiduciam, ne vnquam animo labascat. quia enim sibi infirmitatis erat cōscius, salutem verò suam nouerat, sub fidei custodia seruatā esse, opportune se in futurum tempus confirmat. Porrò sub verbo Expectādi se admonet de nouis exercitiis, crucémque sibi tolerādam proponit. Tūc enim Deum expectare dicimur, vbi subducta gratia sua languere nos sub ærumnis patitur. Dauid ergo vno certamine defunctus, ad alia obeunda se deintegro comparat. Quia autem nihil magis difficile est quam tribuere Deo hunc honorem, vt ab eo pendeamus quum se procul occultat, vel auxilium suum differt: ideò se Dauid ad robur colligendum incitat, acsi diceret, Si tibi obrepit trepidatio, si fidem tuam tentatio concutit, si carnis tuæ sensus fluctuat, ne succumbas: sed potius enitere infatigabili animi virtute. Cæterùm hinc discimus non contumacia fortes esse Dei filios, sed patientia vbi Deo suas animas placidè commendant: sicut dicit Iesaias 30.15, In spe & silentio erit fortitudo vestra. Iam quia ad tam arduos conatus sufficere nō poterat Dauid, robur sibi à Deo precarium accersit. Si tantùm dixisset, Viriliter age, visus esset in medium proferre liberi arbitrii sui motus. sed quum mox vice correctionis subiicit, Deum præsto adfore, qui robur suppeditet: satis clarè ostendit, quum strenuè laborant Sancti, aliena virtute pugnare. Neque enim, vt fingunt Papistæ, in primam aciem conatum suum emittit Dauid, postea Dei suppetias aduocat: sed vbi se ad officium hortatus est, quia viribus se destitui agnoscit, defectus remedium quærit in Spiritus gratia. Iam quia tota vita sciebat militandum esse, ac subinde emergere nouos conflictus, & sæpe in lōgum tempus extrahi Sāctorum molestias, iterum repetit quod dixerat de expectando Deo.

ARGVMENTVM PSALMI XXVIII.

Dauid postquam ope Domini ex ingentibus periculis ereptus fuerat, suo more primùm quæ inter angustias conceperat vota: deinde gratulationem & Dei laudes conscripsit, vt alios suo exemplo ad idem agendum adduceret. Probabile autem est de Saulis persequutionibus hic tractari.

Psalmus. XXVIII.

DAuidis. *Ad te Iehoua clamabo: fortitudo mea, ne taceas à me: fortè sileas à me, tunc assimilabor descendentibus in sepulchrum.*

2 *Audi vocem precationum mearum dum clamo ad te, dum tollo manus meas ad Sacrarium sanctitatis tuæ.*

3 Ad te

1 *Ad te Iehoua, &c.* Præfatur sibi receptum esse ad vnius Dei opem, quo tam de fide sua quàm de bona consciētia testetur. Etsi enim multis passim miseriis laborant homines, vix tamē centesimus quisque ad Deum confugit: sed maior pars vel frænum contumaciter arrodit, vel in aerem spargit inanes vlulatus, vel desperatione victa, malis succumbit: quia & omnes ferè sibi malè conscii sunt, neque vnquam gustarunt quid valeat Dei gratia, vt in eam respiciant. Deum robur suum vocādo, melius confirmat, non modò in vmbra & quiete se persuasum fuisse de auxilio Dei, sed eandem fidem in vltimis tentationibus adhuc fouere. Postea adiungit quanta necessitas vrgeat, mortuis se comparans: quanquam non modò exprimere voluit periculi magnitudinem, sed etiam simul professus est, quū salute indigeat, se non huc & illuc circunspicere: sed ita pēdére ab vno Deo, vt extra eius gratiā nullas spes sibi residuas faciat. Perinde enim est acsi dixisset, Nullus sum si à me discesseris: nisi tu vnus succurras, perii. Neque enim sufficeret, eum qui miserè affligitur, suas miserias sentire, nisi inopiæ suæ conuictus, ac diffisus mundi præsidiis, ad Deū vnum se colligeret. Sicut autem Scriptura Deum respondere dicit fidelibus, dum re ipsa ostendit eorum vota sibi curæ fuisse: ita sensibili ac præsenti eius auxilio opponitur *Silendi* verbum, vbi se preces audire dissimulat.

2 *Audi vocem precationum.* Repetitio hæc, anxietatis signum est. Precandi etiam ardor & vehementia ex *vocis* nomine & *clamandi* verbo colligitur. Significat enim se cura & metu perculsum, non frigidè precatum esse, sed flagrasse ingenti desiderio: vt qui doloris impetu compulsi clamorem attollunt. Secundo membro per synecdochē signo res notatur. Trita omnibus seculis fuit cæremonia, vt homines precandi causa manus sursum leuarēt. Gestum hūc profanis quoque & idololatris extorsit natura, vt visibili signo ad Deum vnum sensus suos dirigerent. Certum quidem est, maiorem partem, vbi cæremonia hac defungitur, in figmentis suis euanescere: sed tamen ipsa manuum leuatio, vbi abest hypocrisis & fallacia, piæ & veræ precationis est appendix. Non tamen Dauid hic se in cælum dicit manus tollere, sed ad Sanctuarium, vt scilicet illo subsidio adiutus, in cælum vsque facilius conscenderet. Neque enim tam crassus fuit, vel superstitiose affixus externo Sanctuario, quin sciret Deum spiritualiter quærendum esse: ac tunc demum ad ipsum accedere homines, dum relicto mundo, fide in cælestem gloriam penetrant. Nam quia fœderis Dei tessera erat Sanctuariū, promissæ gratiæ præsentiam Dauid illic nō secus ac in speculo intuebatur. Sicuti nunc fideles vt Deum sibi propinquū esse statuant, ad Christum rectà intendere conuenit, qui sub humili carnis habitu ad nos descendit, vt ad Patrem euehat. Sciamus ergo Dauidem non aliter in Sanctuario hæsisse, quàm vt promissione Dei subnixus, mundi elementa transcederet, in quibus tamen se ex Legis præscripto exercuit. דביר interior locus est Tabernaculi, vel adytum in quo locata erat Arca fœderis. Sic autem vocatur à responsis vel oraculis, quæ Deus inde ad testandā populo gratiæ suæ præsentiam edebat.

3 Ne trahas me cum impiis & cum operariis iniquitatis, qui pacem loquuntur cum proximis suis, quum in cordibus eorum sit malitia.

4 Da illis secundum opera ipsorum, & secundum malitiā facinorum suorum: secundum opus manuum suarum da illis, repende mercedem illis.

6 Quia non animaduertunt ad opera Iehouæ, & ad opus manuum eius, destruat eos, nec ædificet eos.

3 *Ne trahas me.* Summa est, Ne in causa dissimili Deus iustum cũ sceleratis promiscuè eodem exitio permisceat. Porrò, nõ dubium est quin hostes suos designans, suam integritatem obliquè asserat. Neque tamen in hũc modum precatus est, quasi Deum putaret nullo delectu habito, temere in homines sæuire, sed potius à natura Dei ratiocinatur sibi esse bene sperandũ, quia proprium eius sit pios à reprobis discernere, ac singulis rependere iustam mercedem. Per *operarios iniquitatis* intelligit homines in totũ sceleribus deditos. nam etsi interdum labantur filii Dei, vel aberrent, vel quouis modo delinquant: non tamen eos oblectant sua vitia: quin potius ad resipiscẽtiã eos solicitat Dei timor. Postea eorũ malitiam definit & amplificat, quòd amicitiæ simulatione perfidè bonos circũueniant, aliúdque lingua proferant, aliud occultum gerant in corde. Est autem tolerabilior aperta prauitas, quàm hæc vulpina astutia, quæ se ad nocendum blandè insinuat. Monemur autem hac sententia, Deo maximè esse detestabiles quicunque blanditiis, tanquã veneno, adoriuntur simplices & incautos.

4 *Da illis.* Postquam innocentiæ suæ rationem à Deo haberi petiit, cõtra hostes suos imprecatione fulminat. Cõgeries autem verborum ostendit, diu multúmque sub onere gemuisse, antequam ad expetendam hanc vindictam prorumperet. Nam eos non semel, nec exiguo tempore, neque in vno genere peccasse significat, sed eò progressos esse continuis maleficiis, vt prorsus intolerabilis esset eorum audacia. Scimus autem quàm molesta & grauis tentatio sit, cernere impios absque modo & fine grassantes: perinde acsi conniueat Deus ad eorum audaciam. Dauid ergo quasi diuturna tolerantia fessus, & sub mole fatiscens, postulat vt tandem compescat Deus hostium lasciuiam, qui pridẽ scelera sceleribus addere non cessabãt. Ita videmus in hoc versu nihil esse supernacuũ, vbi *operibus* adiũgit *facinorum malitiã*, & *opera manuum*: & quod meriti sint, rependi tertiò postulat. Adde, quòd eadem opera fiduciam suam testatur: quam iactantiam filiis Dei sæpe exprimunt hypocritæ, dum suis cauillis mundi iudicia eludunt. Videmus enim vt improbissimus quisque sua impunitate non contentus, vltro in crimen vocet innoxios: & lupus (vt est in prouerbio) agnos de aqua turbata accuset. Dauidem igitur hæc necessitas ad implorandam Dei fidem compulit. Hic rursum de cupiditate vindictæ, perplexa oritur quæstio, quam tamen paucis expediam, quia alibi tractata fuit. Ac primò certum est, si nos ad vindictam expetendam caro incitat, affectũ hunc coram Deo peruersum esse. Præterquã enim quòd Deus hostibus malum imprecari, priuatæ iniuriæ respectu, quenque nostrum vetat: fieri non potest quin affectus omnes qui ex odio nascuntur, sint turbulẽti. Non est igitur quòd Dauidis exemplum obtendant qui sua intemperie feruntur ad expetendã vindictam. Neque enim sanctus Propheta priuato dolore hic excandescit, vt hostes exitio deuoueat, sed deposito carnis affectu, de re ipsa iudicat. Quare vt impiis malè quis precetur, antè omnis perturbatio facessat necesse est. Deinde adhibenda est quoque prudentia, ne malorum quæ nos offendunt, indignitas ad inconsideratum zelum nos præcipitet: quod ipsis Christi discipulis accidit, dũ igne cælesti absumi cupiunt qui Magistro hospitium negauerant, Luc. capit. 9. vers. 54. Atque hoc quidem se facere obtendunt Eliæ exemplo: Christus tamen eos seuerè increpans, nescire dicit quo spiritu agantur. In primis tenenda est communis regula, vt nobis totius generis humani salus cordi sit ac curæ: ita fiet vt non modò locum demus misericordiæ Dei, sed etiam optemus reduci ad sanam mentem qui deuoto animo vi dentur in suam perniciem ruere. In summa, Dauid liber & vacuus omni præpostero impetu, præditus etiã Spiritu discretionis & iudicii, nõ tam suam quàm Dei causam hic egit: & hac precatione se & alios fideles admonuit, impios, quamuis ad tempus impunè proteruiant, venturos tandem ad cæleste tribunal.

5 *Quia non animaduertunt.* Hoc versu radicem impietatis detegit, improbos dicens ita esse audaces ad nocendum:

cendum: quia dum hominibus infestii sunt, nec ab vlla maleficii specie abstinent, non putant sibi cum Deo esse negotium. Etsi enim eos pungit conscientia, se tamen blanditiis demulcent, tandémque contumacia ad stuporem obdurant. Ac primò quidem rebus prosperis ebrii, Deum sibi amicum esse fingunt: bonos verò qui multis ærumnis oppressi sunt, ab eo non curari: denique fortuitò rotari mundum. ita sponte cæcutiunt in clara luce. Sic aduersarii Dauidis quum volentes ignorarent eũ Diuinitus creatum esse Regem, animos ad eum persequendum sumpserunt. Quare de hac eorum crassa ignorantia cõqueritur: sicuti eã generaliter omnibus impiis exprobrat Iesaias 5.20. Hæc porrò doctrina duplicem vsum continet, Quia non mediocre filiis Dei solatium est, ita persuasos esse dum iniquè vexãtur, Dei prouidentia vtiliter exerceri ad patientiam: & rebus in mũdo turbatis ac confusis, Deum sedere nihilominus in cælo moderatorem. Deinde ad subigendos carnis nostræ impetus aptissimum est hoc frænum, ne tanquam Andabatæ in tenebris certemus, acsi Deus res humanas non respiceret. Quare sedulò reputare discamus quæcunque Deus exercet iudicia, quæ totidem sunt iustitiæ eius in regendo humano genere documenta. Quòd si etiã omnia confuse misceri contingat, fidei oculos ad cõsiderãda occulta Dei iudicia in cælum attollere conuenit. Sed quum Deus etiã in magna caligine nunquam desinat proferre quædam suæ prouidentiæ signa, inexcusabilis socordia est ad ea nõ attendere. quam prauitatem exaggerat Propheta, iterum repetens *Opus manuũ Dei.* Innuit enim, reprobos secure pergendo, quicquid ad frænandum eorum furorem operum Dei occurrit, calcare. *Destruat eos, nec ædificet.* Quidam substantiui loco esse volunt quod in hoc versu præcessit: acsi dixisset, Belluinus hic furor eos destruet. sed potius subaudiendum est nomen Dei: atque ita optimè fluet contextus. Quia tamen verba sunt futuri temporis, potest ita exponi sententia: vt Dauid iam sibi promittat quem reprobis nuper optauit interitum: neque hunc sensum repudio: quãquam (meo iudicio) vota sua adhuc cõtinuat. Sic autem pessundari cupit impios, vt rursus nunquam emergant, vel recuperent priorem statum. Hoc enim sibi vult trita Hebræis figura, Destruat, & non ædificet: sicuti Malachias 1.cap. 4.ver. loquitur de Edom. Nos verò ne insanabili plaga feriamur, discamus expergefacere sensus nostros ad reputanda Dei opera, quæ nos ad timorem eius erudiant, contineant in patientia, & in pietate confirment.

6 Benedictus Iehoua, quia audiuit vocem deprecationum mearum.

7 Iehoua fortitudo mea, & clypeus meus: in ipso sperauit cor meum, & adiutus sum: ideo exultabit cor meum, & cantico meo celebrabo eum.

8 Iehoua fortitudo illis, & robur salutum Christi sui ipse.

6 *Benedictus Iehoua.* Hæc est secũda pars Psalmi, in qua Deo gratias agere incipit Propheta. hactenus enim vidimus quomodo se inter discrimina precando exercuerit: hac verò gratulatione docet non vanas fuisse preces: atque ita suo exemplo confirmat, Deum quoties verè & ex animo quæretur, præsto ad opem suis ferendam fore. Eandẽ sententiam proximo versu fusius declarat, Deum appellans fortitudinem suã & clypeum. Nam hinc se exauditum fuisse persuasus erat, quòd mirabiliter seruatus esset. Addit se fiduciæ suæ vel spei respectu fuisse adiutum: quia sæpe fit vt qui Deum inuocant, sua incredulitate respuant nihilominus eius gratiã. Tertiò dicit lætitiæ suæ cõiunctum fore testimonium gratitudinis. nã etsi ad Deum confugiunt impii & hypocritæ dum angustiis vrgentur, simul tamen ac elapsi sunt, liberatoris sui obliti

phrenetico tantum gaudio exultant. Summa igitur est, Dauidem non frustrà sperasse, quia re ipsa expertus fuerit Deum præsenti virtute instructum esse ad suos seruandos: atque hanc veri solidíque gaudii fuisse materiã, quòd Deũ sibi fuisse propitium sentiret. Vnde etiã se memorẽ & gratum fore promittit. & certè ideo Dominus hilaritate corda nostra perfundit, vt ora nobis ad canẽdas suas laudes aperiat.

8 *Iehoua fortitudo illis.* Exegeticè repetit quòd dixerat, Deum sibi fuisse robur: nempe quia suis copiis benedixerat. Vsus enim fuerat hominum manu & opera Dauid: vni tamen victoriã ascribit. Nam quum à Deo profectũ sciret quicquid humanitus auxilii obtigerat, prosperum etiam successum à gratuito eius fauore manasse: in illis etiam mediis intuitus est eius manum, acsi apertè se è cælo exereret. Et certè nimis indignum est vt media humana, (quæ nihil aliud sunt quàm instrumenta potentiæ Dei) eius gloriam obscurẽt: quo tamen vitio nihil est magis commune. Emphaticum verò est, quòd de militibus suis loquens, pronomine tantùm vtitur, acsi digito eos monstraret. Posterius membrum est causæ redditio. Se enim cum toto exercitu, victrici fortitudine Diuinitus armatum fuisse asserit, quia sub Dei auspiciis militabat. Hoc enim sibi vult *Christi* nomen: quia nisi Deus ipsum creasset Regem, & gratuita adoptione amplexus foret, non fuisset in eum propensior quàm in Saulem. Atque hoc modo solam Dei virtutem qua in regnum euectus fuerat, extollẽs, suæ industriæ aut virtuti nihil reliquum facit. Interea discamus, vt quisque legitimæ vocationis sibi conscius est, ita ad bene sperandum hac doctrina animari. Quanquam præcipuè tenẽdum est quod alibi attigimus, ex hoc fonte fluere quæcunque in nos Deus confert beneficia, quia gratis in Christo nos elegit, Et *salutes* plurali numero ponit, quia non semel, nec vno modo seruatus fuerat. Sensus est igitur, Ex quo Deus per manum Samuelis Dauidem vnxerat, nunquam ab eo inuãdo cessasse, sed innumeris modis fuisse eius liberatorem, donec opus gratiæ suæ in eo compleret.

9 *Serua populum tuum, & benedic hæreditati tuæ: pasce eos, & extolle eos vsque in perpetuum.*

Hac clausula non tam propriam, quàm totius Ecclesiæ salutem sibi fuisse curæ ostendit. imò priuatim sibi nec vixisse nec regnasse, sed in commune populi commodum. Probè enim tenebat, non alio fine se electum fuisse Regem. Atque in eo, filii Dei personam se gerere ostendit, quem dum Zacharias capit. 9. vers. 9, prædicit seruandum fore, haud dubiè nihil seorsum à membris ei promittit, sed vt salutis effectus ad totum eius corpus se diffundat. Interim legem terrenis Regibus suo exemplo præscribit, vt publicæ vtilitati addicti, non nisi populi causa salui esse cupiant. Sed quàm procul absint ab hoc affectu, dicere nihil attinet. Fastu enim excæcati, perinde reliquum mundum despiciunt, acsi ex communi hominum ordine eos eximeret suus splẽdor ac dignitas. Neque tamẽ mirum est, tam superbè & contumeliosè calcari hominum genus, quod magna ex parte à ferendo Christi iugo abhorret. Nos verò meminerimus Dauidem instar speculi esse, in quo continuum gratiarum suarum tenorem nobis Deus proponit. Tantùm videndum est vt paterno eius amori respondeat fidei nostræ obedientia, vt nos populum suum & hæreditatem agnoscat. Quanquam autem Pastoris nomine Scriptura Dauidẽ sæpe insignit: hoc tamen munus ipse Deo assignans, minimè idoneum se fatetur, nisi quatenus Dei minister est.

ARGVMENTVM PSALMI XXIX.

Vt coram Deo humiliet cunctos mortales à summis vsque ad infimos, celebrat formidabilem eius potentiam a variis naturæ miraculis: quibus non secus ad dandam ipsi Deo

gloriam

gloriam expergefieri nos dicit, acsi ipse sua voce imperium sibi assereret. Postquam verò superbos, qui non libenter cedunt, metu percussos non sine obiurgationis specie hortatus est, fideles suauiter ad voluntarium Dei cultum inuitat. *Psalmus XXIX.*

CAnticum Dauidis. Afferte Iehouæ, filij fortium: afferte Iehouæ gloriam & robur.

2 Afferte Iehouæ, gloriam nominis eius: adorate coram Iehoua in splendore Sanctuarij eius.

3 Vox Iehouæ super aquas, Deus gloriæ tonat, Iehoua super aquas magnas.

4 Vox Iehouæ in virtute, vox Iehouæ in decore.

1 *Afferte Iehouæ.* Tametsi consilium Dauidis fuit, ad Dei cultum & timorem adducere cūctos mortales: quia tamen proceres qui dignitate excellūt, difficilius est in ordinem cogere, eos disertè compellat. Græcum interpretem vocis affinitate deceptum fuisse, certum est, vt Filios arietum verteret. Ac de vocis quidem significatione inter se conueniunt omnes Hebræi: sed vbi ad rem ventum est, frigidis commentis peruertunt vel obscurant genuinū sensum. Quidam enim de Angelis, alii de stellis exponunt: alii verò proceres istos quorum fit mentio, sanctos Patres esse volunt. atqui fastum potius corrigere voluit Dauid, quo ebrii Principes mundi huius, cornua aduersus Deum erigūt. Atque hæc ratio est cur Deum terrifica voce per tonitrua, grandines, procellas, & fulmina, duros istos & præfractos Gigantes cogentem inducat, qui nisi metu perculsi, nullum cæleste numen reuereri sustinent. Videmus ergo cur ad filios potentum, aliis omissis, peculiariter sermonem conuertat: quia scilicet nihil eis magis tritum est, quàm altitudine sua ad sacrilegium abuti, dum sibi furiosè arrogant quicquid Dei proprium est: saltem vt modestè se Deo subiiciant, & suæ fragilitatis memores, recumbant in eius gratiam, quasi vi compelli necesse est. Ideo iubet afferre Deo robur, quia falsa imaginatione delusi, virtutem qua præditi sunt, sibi aliunde quàm è cælo, suppetere reputant. Summa est, vt fastu deposito, falsáque propriæ virtutis opinione, Deum glorificent, sicuti meretur. *Gloriam* enim *nominis eius*, vocat eā̃s maiestate dignam, qua eum proceres mundi fraudare solent. Repetitio quoque ostendit, vehementius vrgendos esse, vt illis iusta confessio extorqueatur. Per *splendorem Sanctuarii* non cælum, (vt quidam volunt) sed Tabernaculum fœderis intelligit, symbolis gloriæ Dei ornatum. sic enim liquebit ex contextu. Et consultò eius loci meminit Propheta, in quo se verus Deus patefecerat, vt ad purum eius cultum superstitionibus valere iussis, se conferant cuncti mortales. Neque enim sufficeret, confusè numen aliquod cæleste coli, nisi vnus & idem Deus colatur. quod fieri non potest, donec reuocatus fuerit mundus ab omnibus figmentis.

3 *Vox Iehouæ super aquas.* Nunc ea quæ nuper attigi, naturæ miracula commemorat: ac Dei quidem non minus potentiam quàm bonitatem poterat in operibus eius celebrare: deinde quum nihil sit in ordinario naturæ cursu, in tota cæli & terræ machina, quod nos ad Dei notitiam non inuitet, poterat (sicuti alibi Psal. 19. 1) solem & stellas, totúmque cælorum exercitum, terrámque cum sua opulentia in medium proferre. sed ea tantùm Dei opera eligit, quæ non solùm testantur orbem ab eo semel fuisse conditum, eiúsque imperio gubernari: sed torpentes quoque expergefaciunt, & quasi inuitos trahunt ad eum suppliciter adorandum. quod etiā fateri coactus est Horatius, non profanus modò poeta, sed Epicureus, & impurus Dei contemptor,

Parcus deorum cultor & infrequens,
Insanientis dum sapientiæ
Consultus erro, nunc retrorsum
Vela dare, atque iterare cursus
Cogor relictos. namque Diespiter
Igni corusco nubila diuidens,

M.i.

Plerunque per purum tonantes.
Egit equos, volucrémque currum,
Quo bruta tellus. & quæ sequuntur. Et experientia ipsa loquitur, qui audacissimè Deum contemnunt, ad tonitrua, procellas, & similes impetus maximè expauescere. Non abs re igitur Propheta nos ad species istas reuocat quæ barbaris & stupidis incutiunt aliquē Diuinitatis sensum, & quantumuis ignauos ac socordes excitant. Non dicit solem quotidie oriri, spargi eius radiis viuificam lucem, non dicit pluuiam leniter stillare, quæ suo succo terram fœcūdet: sed tonitrua, violentos imbres, & quæ terrifico motu mentes hominum percellunt, in testimonium adducit. Loquitur certè Deus in omnibus suis creaturis: sed eas voces nunc commemorat Propheta, quæ dura increpatione somnolentiam nostram vel potius veternū corrigant. Diximus enim, præcipuè ad eos spectare hunc sermonem, qui præfracta duritie omnem Dei notitiā, quātum in se est, repellunt. Et ipsæ loquēdi figuræ satis exprimunt, Dauidi fuisse propositum, terrore subigere contumaciam, quæ alioqui nō libenter cedit. Ter enim inculcat, vocem Dei in magnis & impetuosis imbribus audiri: & proximo versu addit, plenam virtutis & magnifici splendoris esse.

5 *Vox Iehouæ, confringens cedros, confringit inquā Iehoua cedros Libani.*

6 *Et exilire facit Libanum quasi vitulum, & Siriō quasi filium vnicornium.*

7 *Vox Iehouæ, excidens flammas ignis.*

8 *Vox Iehouæ contremiscere facit desertum: contremiscere facit Iehoua desertum Cades.*

5 *Vox* Ie*houæ confringens.* Videmus vt Propheta ad frangendam hominum duritiem, singulis verbis Deum formidabilem inducat. Ac videtur quidē obliquè superbis & vana confidentia turgidis amentiam exprobrare, quòd vocem Dei tonantem non audiant, quæ scindit aerem fulminibus, concutit excelsos montes, procerissimas quasque arbores prosternit ac deiicit. Quale enim portentū est, vbi omnes brutæ mundi partes coram Deo tremunt, solos homines sensu & ratione præditos nō moueri? Adde quòd, si ingenio & doctrina valent, sibi obstruendis auribus incantationes accersunt, ne ad eorum sensum vox Domini quantumuis sonora, penetret. Neque enim de causis inferioribus satis argutè sibi videntur disserere Philosophi, nisi longa distātia Deum à suis operibus separent. Diabolica autē hæc scientia est, quæ in naturæ contemplatione nos retinens, à Deo auertit. Si quis hominem cognoscere appetens, prætérita tota facie, intuitum in extremos tantùm vngues defigat, meritò ridebitur eius stultitia. atqui maiore amentia laborāt Philosophi, qui ex mediis & propinquis causis vela sibi contexunt, ne manum Dei palàm operantē agnoscere cogantur. *Cedros Libani* præcipuè commemorat, quia illic admodū proceræ & formosæ erant. Libani & montis Hermon, Item *deserti Cades* meminit, quia hæc loca Iudæis notiora erant. Metaphora verò planè poetica, & cui cōiūcta est hyperbole, vtitur, dicēs, *Libanū saltare ad vocē Dei quasi vitulū, Sirion* verò (qui idē est mōs Hermō) *instar vnicornis*, quod scimus pernicissimum esse animal. Alludit autem ad terrificū tonitruum fragorē, qui montes videtur à suis radicibus ferè conuellere. Similis est figura, vbi dicit, *Iehouā excidere flammas ignis*, dū scilicet exhalationes quasi eius malleo percussæ, in fulgetra & fulmina erumpunt. De his rebus acutissimè Aristoteles in Meteoris disputat, quantum ad propinquas causas, nisi quòd præcipuum caput omittit. Esset quidem vtilis & iucunda earum rerum inuestigatio, si nos vt decebat, manuduceret

duceret ad ipſum naturæ authorem: ſed vbi totidem obſtaculis nos moratur ac retardat, quot occurrunt mediæ cauſæ, nihil eſt magis præpoſterum. perinde enim eſt ac ſi quis in primis rudimentis tota vita ſubſiſtat. Denique hoc eſt ita diſcere, vt nihil vnquam ſcias. Vnum igitur laude dignum acumen eſt, vehiculis iſtis attolli in cælum vſque, vt non tantùm confuſus ſonitus aures noſtras feriat, ſed vox Domini ad pietatem erudiat. Quidam verbum יחיל, aliter exponunt, quòd *Deus parturire faciat deſertum Cades*, quia in populi tranſitu multa in eo miracula ædita fuerunt: quem ſenſum tanquam longè petitũ & nimis coactum repudio. Videtur enim potius alludere Dauid ad communem hominum ſenſum. nam quum per ſe horridæ ſint ſolitudines, plus illic terroris incutiunt tonitrua, grandines & procellæ: non diſplicet tamen, pro feris ipſis deſertũ accipi per ſynecdochen: atque ita proximus verſus, vbi ceruarum fit mẽtio, exegeticè additus erit.

9 Vox Iehouæ parturire facit ceruas, & retegit ſyluas, & in templo eius omnes dicunt laudem.

10 Iehoua diluuio præſidet, præſidet inquam Iehoua Rex in perpetuum.

11 Iehoua robur populo ſuo dabit, Iehoua benedicet populo ſuo in pace.

9 *Vox Iehouæ parturire facit.* Subeſt (vt diximus) tacita comparatio. Eſt enim plusquam abſurdum & monſtro ſimile, homines, Dei voce non affici, cuius vis tam efficaciter ſe exerit erga feras beſtias. Iam quidem fœda ingratitudo eſt, in toto naturæ ordine, nõ ſẽtire eius prouidentiam & imperium: ſed deteſtabilis eſt iſta ſocordia, raris ſaltem & inſolitis eius operibus, quæ feras beſtias ad obſequium cogunt, ipſos non doceri. Quòd *ceruas* potiſsimùm nominari quidam Interpretes exiſtimant ob difficilẽ partum, non diſplicet. Dicitur autẽ *vox Domini ſyluas detegere*, vel quia nullis integumentis arcetur quominus in abditiſsimos quoſque receſſus & cauernas penetret: vel quia fulmina, imbres, & procelloſi venti foliis decuſsis arbores denudant. Vterque enim ſenſus non malè conuenit. *In templo eius.* Quum vox Dei totum mundum impleat, ſéque diffundat in vltimas vſque plagas: eius tamen gloriam in ſola Eccleſia celebrari dicit Propheta: quia ſcilicet Deus illic non modò articulatè loquitur, ſed blandè etiam fideles ad ſe inuitat. Terrifica enim eius vox, quæ variis modis in aere tonat, ſic verberat hominum aures, & corda pulſat, vt tamen recedere quàm appropinquare malint. Omitto quòd bona pars ſurdis auribus ſonitum vocis Diuinæ in procellis, imbribus, tonitru, & fulminibus præterit. Quia ergo nõ eò vſque proficiunt homines in illa vniuerſali ſchola, vt ſe Deo ſubiiciãt: ſcitè Dauid ſpecialiter fideles dicit, laudes Dei in templo eius canere: vtpote qui familiariter edocti paterna eius voce, totos ſe addicunt in eius cultum & conſecrãt. Nemo enim rite gloriam Dei prædicat, niſi qui voluntarius eſt eius cultor. Ac poſſet hoc in modum querimoniæ accipi, vt Dauid accuſet totius mundi ſilentium: quia quum vbique vox eius perſonet, nuſquam prædicentur eius laudes niſi in vnico tẽplo. Videtur tamen piorum exemplo totum humanum genus hortari ad celebrandum Dei nomen, & conſultò templum ſtatuere quaſi auditorium gloriæ Dei: vt ſciremus, ad Deũ verè cognoſcendum & laudandum, alia voce opus eſſe, quàm per tonitrua, imbres & procellas in aere, montibus, & ſyluis auditur. niſi enim articulatè nos doceat, & quidẽ paterni amoris guſtum præbens, ad ſe blandè alliciat: muti ſemper iacebimus. Sola eſt igitur ſalutis doctrina quæ eius gratiam, totámque voluntatem nobis clarè patefaciens, corda noſtra exhilarat, oráque noſtra aperit ad canendas eius laudes. Itaque hinc eius laudãdi ratio diſcẽda eſt: & certè videmus, nullũ tũc in toto orbe, excepta Iu

dæa, fuiſſe pietatis lumē: imò Philoſophi qui viſi ſunt ad Dei notitiā propius accedere, nihil prorſus afferunt quod eū verè glorificet. Quicquid enī de religione diſſerunt, nō modo frigidum eſt, ſed ferè inſipidum. Ergo in ſolo eius verbo lucet veritas, quæ nos ad pietatem adducat.

10 *Iehoua diluuio præſidet.* Quidam Dauidem ad illam memorabilem Dei vindictam alludere putant, quum ſemel orbem terrarum ſubmerſit: quia tunc teſtatum fecit omnibus ſeculis ſe hominum eſſe iudicem. Quibus etſi ex parte aſſentior, ſententiam tamen longius extendo. Idem enim, meo iudicio, argumentum proſequitur Dauid, admonens, ipſas quoque inūdationes quæ terræ interitum minantur, ſic tēperari Dei prouidentia, vt ipſum gubernacula ſemper tenere appareat. Ergo inter alia potētiæ Dei documenta hoc commemorat Dauid, etiam quum maxima aeris intēperie videntur elementa ſimul inter ſe miſceri & confundi, Deum tamen è ſolio ſuo cæleſti regere ac moderari iſtas perturbationes. Ideo exegeticè addit, Deum perpetuò ſedere Regem.

11 *Iehoua robur populo ſuo dabit.* Redit ad ſuperiorem ſententiam, Deum ſcilicet, quanuis promiſcuè virtutē ſuam viſibilem exhibeat toti mūdo, peculiari tamen modo erga electum populū exerere: imò longè aliter quàm ſuprà, nunc eum deſcribit, qui ſcilicet non metu & formidine proſternat quos alloquitur, ſed potius ſuſtentet, foueat ac confirmet. Roboris nomen totum ſtatum cōtinet. itaque quicquid ad tuendam vitam fidelium pertinet, à ſola Dei gratia pendere ſignificat. Id amplificat Benedicendi verbo. Dicitur enim benedicere Deus in pace quos tam liberaliter ac benignè tractat, vt nihil ad proſperum vitæ curſum, plenámque fœlicitatē deſit. Hinc ergo diſcamus ſic reuereri Dei imperium, vt tamen ab eo proſpera omnia ſperemus: & quātum ipſe valet immenſa potentia, certò perſuaſi ſimus, inuicto præſidio nos munitos eſſe.

ARGVMENTVM PSALMI XXX.

Dauid ex magno aliquo diſcrimine liberatus, non ſolùm ipſe priuatim Deo gratias agit, ſed ſanctos omnes ad hoc officium inuitat ſimul & hortatur. Deinde fatetur, quia ſibi in rebus proſperis nimis ſecurè blanditus fuerat, confidentiam ſuam meritò correctam fuiſſe. Tertiò, poſtquam breuiter mœrorem ſuum expoſuit, ad gratiarum actionem iterum reuertitur.

Pſalmus XXX.

PSalmus cantici dedicationis domus Dauid.

2 Exaltabo te Iehoua, quia extuliſti me, neque exhilaraſti inimicos meos de me.

3 Iehoua Deus mi, clamaui ad te, & ſanaſti me.

4 Iehoua, aſcendere feciſti è ſepulcro animam meam, viuificaſti me à deſcendentibus in foueam.

Dubitant Interpretes à Dauide ne compoſitus fuerit hic Pſalmus, an author eius fuerit quiſpiam ex prophetis poſtquam ab exilio Babylonico reuerſi ſunt Iudæi. Domus enim templum illis ſignificat. Sed quum inſcriptio diſertè nomen Dauidis exprimat, magis videtur probabile, de priuatis ædibus haberi ſermonem. Porrò quòd diuinant quidam, Dauidem, quum palatium dedicare vellet, graui morbo fuiſſe correptū, ſolida ratione non nititur: quin potius coniicere ex Sacra hiſtoria licet, ſimulac palatium ſuum ædificauit, tranquillè & commodè illic habitaſſe. Dicebat enim Prophetæ Nathan, pudendum ſibi eſſe quòd quieſceret ipſe in domo cedrina, Arca verò fœderis ſub pellibus iaceret. Deinde ad morbū reſtringere quod hîc de periculo refertur, nulla ratio cogit. magis credibile eſt, quum extincto Abſalom, deletáque eius

eius factione, & composito exitiali illo motu, quasi postliminio in pristinum regni statum reuersus esset, hanc Dei gratiam celebrasse. Commemorat enim se ideo fuisse Dei manu castigatum, quia lætiore fortuna nimis exultãs & ferè ebrius, falsò & stultè æternã à reb9 aduersis immunitatẽ sibi promiserat. Porrò magnificã & regiã illã domũ, cuius paulò antè memini, iam incolere cœperat regno vixdum bene pacato. tunc igitur nondum humanæ fragilitatis obliuio obrepere potuit, quæ iram Dei prouocaret, periculúmque accerseret: quod ab vltimo interitu parũ abfuit. Quare absurdum non est, ob recuperatum priorẽ statum, hoc Psalmo celebrari Dei gratiam. Domum enim quæ incestis stupris Absalom, aliisque flagitiis polluta fuerat, iterum dedicare necesse fuit. & sub hoc nomine videtur notari restitutio tã in vitam quàm in regnum: acsi diceret hunc se hymnum cecinisse Deo, postquam rebus publicè compositis, domũ quoque suam solenni more dedicauit, vt in sua familia degeret. Cæterùm de hac legali cæremonia breuiter hoc notandum est, quia ad reputanda Dei beneficia segnes admodum & frigidi sumus: hoc genus exercitii veteri populo fuisse mandatum, vt agnosceret nullius rei vsum sine gratiarum actione purum & legitimum esse. Ergo sicut in primitiis prouentum totius anni Deo ferebant acceptum, sic etiam domos consecrãdo, Dei se inquilinos esse fatebantur, quia eos hospitio exciperet. Ideo si delectus ad bellum fiebat, hæc iusta vacationis causa fuit. Adde quòd hoc ritu simul admonebantur, tunc rite & ordine vnumquenque domo sua frui, si quoddam esset Dei Sacrarium, vbi vigeret pietas & syncerus eius cultus. Nunc quanuis cessauerint Legis figuræ, tenenda est tamen Pauli doctrina, Quæcunque Deus in vsum nostrum destinat fide & precibus demum sanctificari.

2 *Exaltabo te* Iehoua. Quia tanquã è sepulchro in auram vitalem sublatus fuerat, nomen Dei se exaltaturum promittit. Sicut enim Deus nos in profundo demersos, manu sua in altum erigit, sic vicissim nostrum est laudes eius ore & lingua efferre. Hostes quibus lætitiæ materiam non fuisse præbitam dicit, tã domesticos quàm exteros intelligere licet. Quanuis enim improbi & maleuoli seruili adulatione eum coluerint, occultum tamen odium fouebant, vt parati essent ad insultandũ, si oblata fuisset occasio. Secundo versu ratiocinatur se Dei gratia saluũ esse, quia in ipso mortis articulo vota sua ad Deum vnum direxerit, ac repente senserit non frustra se id fecisse. Nam hinc certius colligimus, Deum nobis salutis esse authorem vbi preces nostras exaudiuit. Cæterùm quia verbum רפא Hebræis significat *sanare*, hac ratione inducti sunt Interpretes vt ad morbum restringerent. Sed quia certum est, interdum sumi pro restituere, imò ad altare vel domum transferri, vbi instaurationis fit mentio: aptè hîc de qualibet liberatione exponere licebit. Neque enim tantùm in morbis periclitatur hominis vita, sed etiam aliis pluribus modis. & scimus hanc loquẽdi formam passim in Psalmis occurrere, quòd Dauidi reddita fuerit vita, quoties eum Dominus è graui summóque aliquo discrimine eripuit. Itaquè amplificandi causa mox subiicitur, *Ascẽdere fecisti è sepulchro animam meam*. neque enim gratiæ magnitudinẽ se verbis assequi putauit, nisi sepulchro & foueæ cõferret illius tẽporis caliginem, quo se in fugam trepidè coniicere coactus est, vt latebris vitam suã protegeret, donec sedata esset tumultus flamma. ergo tanquam rediuiuus, se mirabiliter à præsenti morte extractum fuisse prædicat. Et certè quanta rerum omnium desperatio miserè cum vrgeret, ex Sacra historia patet.

5 *Canite Iehouæ mansueti eius, & confitemini memoriæ sanctitatis eius.*

6 *Quia momentum in ira eius, vita in beneplacito eius: vespere morabitur fletus, & manè veniet exultatio.*

5 *Canite Iehouæ mansueti eius*. Quo suam gratitudinem melius testetur, Sanctos omnes ad canendas Dei laudes sibi socios aduocat, & ab vna specie transit ad totum genus. Quia enim præter spem seruatus, hoc exemplo de perpetua & immensa erga cunctos fideles Dei bonitate edoctus fuerat, in hanc exhortationem erumpit, qua commune totius Ecclesiæ salutem cum sua complectitur. Neque enim recitat tantùm qualem ipse Deū expertus fuerit, sed quàm liberaliter propensóque fauore suos omnes iuuare soleat. Denique vno documento admonitus, ad generalē doctrinam sensus suos refert. Quid valeat epithethum חסידים, quo sæpe fideles insignit Dauid, dictum est Psalmo 16. Cælestis enim adoptio eos ad beneficentiæ studium accēdere debet, quo Patris ingenium referant, qui solem suum oriri facit super bonos & malos, Mat. 5. 45. Nihil autem est quo propius ad Deum accedant homines, quàm beneficentia. *Memoria sanctitatis* in secundo membro versus, ad Tabernaculum referri potest acsi iuberet Dauid, omnes Dei filios prodire coram Arca fœderis, quæ memoriale erat præsentiæ Dei. Litera enim ל locum sæpe denotat. Libenter tamen eorum sententiæ subscribo, quibus Memoria tantundem valet ac Nomen. & certè suis operibus memorabilē se Deus reddit, vbi relucet gloriæ eius imago, cuius intuitu nos ad eum laudandum expergefieri conuenit.

6 *Quia momentum in ira*. Vitam momento opponi, extra controuersiam est, ideóque pro longa duratione, vel continuo diuturni temporis progressu accipi. Fatetur autem Dauid, si quando suos castigat Deus, non tantùm mitigare pœnarum rigorem, sed statim placari, & iræ suæ modum imponere: indulgentiam vero & fauorem prorogare in longum tempus. Ac generalem sententiam (vt dixi) proferre maluit, quàm speciatim de se loqui, vt intelligant pii omnes continuum hunc gratiæ tenorem ad se pertinere. hinc tamen colligimus quanta spiritus mansuetudine, & quàm prompto obsequio, Dei ferulis tergum subiecerit. Scimus, à primo ætatis flore toto ferè vitæ tractu, multiplici afflictionum congerie ita fuisse exercitatum, vt miser & ærumnosus præ omnib⁹ aliis censeri potuerit: Dei tamen bonitatem prædicans, se leuiter exiguo tempore, & quasi in transcursu rebus aduersis iactatum fuisse agnoscit. Porrò hinc tanta moderatio & æquitas, quòd pluris æstimauit Dei beneficia, & in cruce tolerandа magis se placidum præbuit quàm vulgò mundus soleat. Si prosperè nobis est, sine sensu voramus Dei beneficia. certè nobis per socordiam effluunt, simul verò ac triste aliquid & aduersum accidit, perinde conquerimus de eius rigore acsi nunquam benignè & clementer nobiscum egisset. Denique morositas nostra & tædium in dolore seculum ex momento facit: malignitas verò & ingratitudo gratiam Dei, quantumuis in nos prorogetur, momentaneam esse fingit. Sola igitur nostra prauitas impedit quominus reipsa sentiamus omnes iram Dei breuem esse, gratiam verò toto vitæ cursu in nos prorogari. Neque enim frustra toties pronuntiat se misericordem & propitium esse in mille generationes, longæ patientiæ, tardum ad iram, ad dandam veniam propensum & facilem: & quod dicit per Iesaiam, quia ad regnum Christi spectat, quotidie impleri necesse est, Ad momentum in ira mea afflixi te, sed misericordiis sempiternis te colligam, Iesa. 54. 7. Conditio nostra, fateor, tot miseriis in hoc mundo implicita est, tantáque varietate agitatur, vt nullus ferè dies sine molestia & dolore prætereat deinde inter tot dubios euentus fieri non potest quin assiduè anxii simus ac trepidi. Quocunque igitur se vertant homines, labyrinthus malorum eos circundat: sed quamlibet multis iræ suæ signis terreat Deus, atque humiliet fideles suos, dulcedinem tamen gratiæ suæ semper aspergit, quæ mœrorem temperet ac leniat. Ergo si iusta trutina examinent iram & *beneplacitum*, semper verum erit, illam esse momentaneam, hoc autem extendi vsque ad vitæ finem. quanquam vltrà progredi conuenit. perperam enim includitur Dei gratia intra huius caducæ vitæ fines. Ac omnino sic habendum, nullos, nisi qui cælestis vitæ gustu supra mundum feruntur, seriò hunc indefessum

&

& perpetuum gratiæ Dei cursum sentire; vt alacriter eius castigationes perferant. Itaque eò nos reuocat Paulus, 2.Cor.4.17, vt inuicta tolerantia confirmet. Momentanea leuitas afflictionis nostræ mirè supramodum æternum pōdus gloriæ parit, nobis non spectantibus quæ videntur, sed quæ sunt abscondita. Interea tenendum est, Deum suis nunquam tam graues vel diuturnas pœnas infligere, quin manum subinde retrahat & aliquo solatio condiat doloris acerbitatem. Ita quisquis ad vitæ cælestis meditationem erectus erit, nunquam afflictionibus, licet continuis, succumbet: & illis ingētes ac multiplices Dei gratias conferens, tantum his deferet honoris, vt bonitas centuplo iram præponderet. Secūdo membro figuratè eādem sententiam repetit. non intelligit simpliciter vnius noctis fore afflictionem: verùm si qua tanquam vespere aut in solis occasu caligo incubuerit, lucē paulò pòst exorituram, quæ tristes animos recreet. Huc tendit Dauidis consilium, nisi essemus nimium præcipites, Dominum, etiam vbi ad breue tempus nos malorum caligine obruere visus est, semper opportunè suggerere lætitiæ materiam, acsi post noctem surgeret aurora.

7 Ego autē dixerā in quiete mea, non mouebor perpetuò.

8 Iehoua, in beneplacito tuo stabilieras monti meo robur, abscondisti faciem tuam, fui perculsus.

9 Iehoua, ad te clamaui, & ad Dominum meum deprecatus sum.

10 Quæ vtilitas in sanguine meo vbi descendero in foueā? an celebrabit te puluis? an prædicabit veritatem tuam?

11 Exaudi Iehoua, & miserere mei, Iehoua sis mihi adiutor.

7 *Ego autem dixeram.* Hæc est cōfessio cuius antea memini, in qua se agnoscit iustè & meritò dedisse stultæ securitatis pœnam, quia scilicet conditionis suæ oblitus, nimium rebus prosperis se addixerat. *Quietis* enim nomine tranquillum & fœlicem Regni statum intelligit. Alii שלון vertunt Abūdantiam: quo sensu alibi sæpe accipitur: sed contextus melius quadrat nomen Quietis, acsi diceret, Vbi vndique arrisit fortuna, nec vnquam apparuit periculi vnde metuendum esset, mētem suam quasi sopore fuisse perfusam, vt sibi continuum fœlicitatis cursum promitteret. Hæc enim fiducia carnis, etiam Sanctis, dum in suis deliciis, tanquam in fæcibus, resident, subinde obrepit: ideo Ieremias 31.18, se indomito vitulo comparat antequam subigeretur à Domino, & assuefieret ad iugum. Etsi autē prima specie leue esse videtur hoc vitium, colligere tamen ex pœnis licet quantopere Deo displiceat: quod nobis mirum non erit, si reputemus ex qua radice nascatur, & quos rursum fructus ex se pariat. Quum enim innumeræ assiduè mortes nobis versentur ante oculos, & tot mutationum exempla nos ad timorem curámque solicitent, diabolica superbia fascinatos èsse oportet qui sibi persuadent vitam suam à communi totius mundi sorte immunem fore. vident confusa varietate misceri totam terram, & singulas eius partes quodammodo huc illuc versari. perinde acsi non essent ex hominum numero, imaginantur se fore semper stabiles, nec vllis mutationibus obnoxios. hinc carnis lasciuia, vt suis cupiditatibus licenter indulgeant: hinc fastus & crudelitas, hinc etiam precandi negligentia. Quomodo enim ad Deum confugerent, quos nullus stimulat vel mouet suæ necessitatis sensus? Est etiam Dei filiis sua pia securitas quæ turbulentis mundi procellis, tranquillos eorum animos tenet: sicuti Dauid etiam si

totum mundum quatefieri vidisset, Dei promissioni innixus, de regni sui perpetuitate bene sperare debuit. Sed fideles quamuis fidei suæ alis in sublime elati, res aduersas despiciant, quia tamen reputant communibus molestiis se esse obnoxios, comparant se ad tolerantiã, singulis horis intenti sunt ad excipiendos ictus: in ea militia ad quam se norunt destinatos, excusso torpore se exercẽt, trepidè se cõferunt in fidem Dei, nec se alibi tutos fore confidunt, quàm sub eius manu. Aliter Dauid, qui prosperi status illecebris captus, æternam sibi quietem ex proprio sensu magis quàm ex Dei verbo pollicitus est. Idẽ accidit & sancto Regi Ezechiæ, qui nuper afflictus graui morbo, simul ac bene & ex voto successit, carnis vanitate ad superbiam & ostentationem rapitur, 2.Paral.32.24. quo magis cauere nos docet, ne inter lætos successus blanditiis suis nos fascinet Satan. Quo igitur quisque benignius tractatur à Deo à talibus insidiis diligentius sibi caueat. Neque tamen credibile est, sic obtorpuisse Dauidem, vt Deo contempto, malis omnibus insultaret: sicuti multos Cyclopes videmus, dum suauiter in sua crapula demersi sunt, proteruè ridere omnia Dei iudicia. sed mollis quædam inertia mentem eius occupauerat, vt frigidior esset ad precandum, non penderet à Dei fauore, denique fluxæ & caducæ fœlicitati nimium confideret.

8 *Iehoua in beneplacito tuo.* Hoc versu notatur discrimen inter fiduciam quæ in verbo Dei fundata est, & carnis securitatem quæ ex arrogantia emergit. Neque enim fideles, dum in Deum recumbunt, segnes interea sunt ad precandum: quin potius sedulò reputantes quanta discriminum congerie cingantur, & quotquot humanæ fragilitatis exempla cernunt, his admoniti, ad Deũ suspirant. Hac igitur in parte deliquit Propheta, quòd anchoram suam figens in præsenti opulentia & pace, aut vela expandẽs ad secundos ventos, à gratuito Dei fauore non pependit, vt singulis momentis paratus esset, quicquid contulerat, in eius manum resignare. Notanda est enim anthitesis inter stabilitatem, cuius fiducia ex pace concipitur, & quæ locatur in gratuito Dei fauore. Quòd *stabilitum monti suo robur* fuisse dicit, quidam Interptetes de monte Sion exponunt. Alii accipiunt pro arce munita, quia olim solebant in montibus & locis editis propugnacula extrui. Ego sicuti metaphorice pro solida fultura nomen hoc accipio, ita libenter assentior, Prophetam ad montem Sion alludere. Stultitiam ergo suam accusat Dauid, quòd non reputauerit vt decebat, nihil in nido quem sibi fingebat, esse firmitatis, sed in solo Dei beneplacito. *Abscondisti faciem t.* Nunc fatetur, postquam priuatus est Dei donis, hoc quasi elleboro mentem suam à prauæ confidentiæ veterno fuisse purgatam. Mira certè & incredidilis ratio, quòd Deus abscondita facie sua, tanquam obductis tenebris, serui sui oculos illuminauit, qui in clara luce nihil videbant. Sed ita necesse est nos violenter concuti ad abigendas blanditias, quæ & fidem suffocant, & inuocationem Dei morantur, & dulci amentia nos prorsus obstupefaciunt. quòd si tali remedio opus habuit Dauid, non ea præditi sumus sanitate quin vtile nobis sit, pinguedinem securitatis, inopia abstergi. Itaque non est quòd miremur Deum subinde abscondere faciem suam, ad cuius intuitũ, dum serena affulget, perperam cæcutimus.

9 *Iehoua ad te.* Iam sequitur castigationis fructus, quòd Dauid in vtranque prius aurem dormiens, suámque pigritiam obliuione fouens, repente expauefactus clamare ad Deum incipit. Nam sicut ferrum, vbi diuturna quiete rubiginem contraxit, accommodari ad vllos vsus non potest, donec igne recoctum & malleo contusum fuerit: sic postquam semel præualuit carnis securitas, nemo se ad precandum alacriter accinget, nisi cruce maceratus, & probè subactus. Atque hæc præcipua est afflictionum vtilitas, dum miseriæ nostræ conscios ad expetendam Dei gratiam reuocant.

10 *Quæ vtilitas.* Nonnulli ita exponunt, Quid profuerit me vixisse, nisi eousque vitam meam proroges, donec cursum vocationis meæ absoluero? Verùm nimis restricta videtur esse sententia

tentia hæc.nec certè *Sanguis* hîc pro vita,sed pro morte ponitur : acsi diceret, Quem ex morte mea fructum elicies? Quod ex altero mẽbro certius colligere licet,vbi cadauer suum ad annuntiandas Dei laudes inutile fore conqueritur. Disertè tamẽ videtur facta esse *veritatis* mentio:quia consentaneum non erat Dauidem immatura morte è medio abripi,antequam præstaretDeus quod de futuro hærede promiserat.Nam quum mutua sit relatio inter Dei promissiones& fidem nostram, veritas quasi media est, qua Deus palàm ostendit se non ideo liberaliter verbis nobiscum agere,vt nos inani spe lactet ac demum frustretur. Porrò vt longiorem vitam obtineat,argumentum ducit à Dei laudibus,adquas celebrandas nati sumus et conditi : acsi diceret,Quorsum me creasti ô Deus , nisi vt toto vitæ meæ curriculo testis ac præco sim tuæ gratiæ ad illustrandum nomen tuum? atqui hoc studium mors mea abrumpet,quia extinctus ad æternum silentium redigar.Exoritur tamen quæstio:annon mors etiam fidelium,perinde ac vita,Deum glorificet.Sed Dauid non simpliciter loquutus est de morte, quia circunstantiam addidit quam tractaui Psalmo 6.Nam quia successorem illi Deus promiserat,hac spe præcisa non immeritò terruit eum frustratio, vt coact⁹ exclamaret,Quæ vtilitas in sãguine meo?Gloriæ enim Dei intererat, superstitem eum manere,donec voti sui compos fidei præstitæ ac completæ testimonium Deo redderet. In fine versus quærens an puluis confitebitur Deo, non prorsus eripit mortuis eius laudandi facultatem,vt Psalmo 6,exposui.Nã si fideles carnis onere grauati,in hoc tamen pietatis officio se exerceant, quomodo exuti & soluti corporis vinculis resides cessarent? Tenendum igitur est, Dauidem non tractare ex professo quid agant,vel in quo se exerceant mortui, sed tantùm respicere in quem finem viuamus in hoc mundo,nempe vt alii aliis vicissim gloriæDei simus præcones.hac meditatione defuncti vsque ad vltimam vitæ metam,in morte obmutescimus.

11 *Exaudi Iehoua.* Hac clausula priorem querimoniam temperat & corrigit.absurdum enim fuisset,quasi desperata salute,expostulare cum Deo , & in hoc fremitu desinere . Postquam ergo flebiliter rogauit quid morte sua Deus proficeret , se ad liberiorem precandi formam animat,& noua spe concepta implorat Dei misericordiam & auxilium.priori autem loco gratiam Dei statuit,vnde opem quàm flagitat , sperare debuit.

12 *Conuertisti luctum meum in tripudium mihi soluisti saccum meum,& cinxisti me lætitia,*

13 *Vt psallat tibi gloria & non sileat:Iehoua Deus mi, perpetuò celebrabo te.*

12 *Conuertisti.* Gratiarum actione a qua exorsus fuerat,Psalmum claudit. Nam quòd incolumis euasit,Dei opus& beneficium esse confirmat.deinde causam finalem adiungit,vt quod reliquum est vitæ,ad canendas Dei laudes impendat.Porrò sicuti fatetur Dauid se in malis non fuisse stupidum vel ferreum quin tristis & mœstus lugeret,ita ostendit, luctu ipso ad deprecandam iram Dei se fuisse deductum.Vtrunque maxime dignum est obseruatu , ne Stoicam duritiẽ fingamus in Sanctis,quæ omnẽ doloris sensum eis ademerit.deinde,vt sciamus,lugendo, pœnitentiam meditatos esse.hoc posterius *Sacci* nomine designat.Solenne enim fuit veteri populo saccum in luctu induere,& quidem non alia de causa,nisi vt reorum more, suppliciter in sordido habitu ad veniam impetrandam coram cœlesti iudice proderet.atque etiam scimus Orientales populos præ aliis ad ceremonias fuisse procliues.Iam tenemus,Dauidem,quanuis patienter se Deo subiiceret,non fuisse dolore vacuum.Sed videmus simul,

tristitiam eius fuisse sec[illegible]um Deum sicuti Paulus loquitur:qu[illegible] testandæ pœnitentiæ causa ad saccu[illegible]se contulit. *Tripudii* voce non intelligitur lasciua quæuis vel profana saltatio, sed grauis & sancta professio lætitiæ, qualem recitat Sacra historia, quum Dauid Arcam fœderis in locum suum deferret. Cæterùm si dandus est coniecturis locus, hinc etiam colligere licet, magnum hoc discrimen, de quo loquutus est Dauid, ad morbum aliquem perperam restringi. neque enim verisimile est, saccum induisse, quum lecto affixus iaceret. Non esset quidem per se hæc satis firma ratio, sed tamen in re dubia pondere non caret. Significat igitur Dauid, se deposita lugubri veste, à squalore & sordibus ad lætitiam fuisse reuersum : idque vnius Dei gratiæ ascribens, liberatorem suum fuisse testatur.

13 *Vt psallat tibi gloria.* Clarius exprimit hoc versu se agnoscere in quē finem Diuinitus à morte ereptus fuerit, sibique curæ futurum vt iustum gratitudinis officium Deo rependat. Gloriæ nomen alii ad corpus, alii ad animam aut superiores animæ sensus referunt. Quia autem non additur pronomen, alii vertere malunt in accusatiuo casu, & subaudiunt particulam Quisque, acsi diceret Propheta, beneficium hoc esse dignum quod publicis omnium præconiis celebretur. Sed quia coactæ sunt eiusmodi interpretationes, maneo in sententia quam posui. Nomē כבוד pro lingua interdum metaphoricè sumi certū est; & visum fuit Psalmo 16.9. Porrò quum Dauid mox adiiciat, *perpetuò celebrabo te*, contextus exigit vt peculiariter officium suum hîc commemoret. Sensus ergo est, Domine, quia me ideo seruatum agnosco vt laudes tuæ in lingua mea resonent, hanc tibi operam fideliter præstabo, & partibus meis ad mortem vsque defungar. *Psallere & non silere* apud Hebræos amplificat, acsi dictū esset, Ne lingua mea muta sit, vel debita laude fraudet Deum, sed potius se in eius gloriam consecret.

ARGVMENTVM PSALMI XXXI.

Dauid ex summo aliquo discrimine, vel etiam pluribus liberatus, primùm quas preces conceperit, obiectis sibi mortis terroribus, recitat. Deinde adiungit gratiarum actionem, eámque non vulgarem: quia in celebranda liberatione multis verbis insistit, piósque omnes ad bene sperandum hortatur, quia tam præclarum in se & memorabile bonitatis Dei exemplum videant.

Psalmus XXXI.

PRæfecto canticum Dauidis. In te Iehoua speraui, ne pudefiam in æternum, in iustitia tua libera me.

2 Inclina ad me aurem tuam, celeriter eripe me: sis mihi in rupem fortitudinis, in domum munitionum ad seruandum me.

3 Quia arx mea, & propugnaculum meum tu: & propter nomen tuum diriges me, & deduces me.

4 Erue me è reti quod absconderunt mihi, quia tu fortitudo mea.

1 *In te Domine.* Quòd putat quidam compositum fuisse Psalmum postquam Dauid ex deserto Maon præter spem incolumis euaserat, mihi non displicet: quanuis dubia tantum sit coniectura. certè vel maximum aliquod è suis periculis, vel plura etiam commemorat. Initiò autem qua precationis forma in suo cruciatu & anxietate vsus sit, refert in quibus verbis mirè ardentes affectus spirat. Fiduciæ argumentum sumit, quia sperauit in Domino, vel etiam confidat. verbū enim præteriti tēporis videtur cōtinuū actū notare. Tenebat enī prīcipiū

illud

fieri non posse vt spes quæ in Deum recumbit, nos frustretur. Interea nihil affert præter vnicam fidem, salutem sibi ideo tantum promittens, quia Dei ope & gratia saluum se fore credat. quia iā alibi exposita fuit hæc sententia, & sæpius recurret, satis est eā vno verbo attigisse. Vtinā sic in ea omnes se exerceāt, vt cū Dauide quoties ad Deū accedimus, præfari liceat, ex hoc fōte manare preces nostras, quia salutē nostrā in Dei manu repositam esse persuasi sumus. Particula *In æternum*, duobus modis exponi potest. quia enim gratiam suam interdum subducit Deus, non malè conueniet sensus, Quanuis nunc ope tua destituar, ne tamen ad finem vsque, vel perpetuò me abiicias. ita Dauid contra tentationes se patientia armare volens, temporalibus angustiis frustrationem opponeret. Si quis ita accipere malit, Quicquid acciderit malorum, vt semper ad opem ferendam præsto sit Deus, subindéque prout res postulabit, manum porrigat: hunc quoque sensum non repudio. Petit autem *liberari in iustitia Dei*, eo quòd Deus fidem seruis suis datam præstando, iustum se probet. Nimis argutè philosophantur qui Dauidem ad iustitiam quam Deus gratuitò suis largitur confugere dicunt, quia propria operum iustitia vacuus sit. Stultè verò alii, qui Deū pro iustitia sua seruare Sanctos putant: quia sic meriti sunt, vt æquum sit mercedem illis rependi. Nam ex frequenti Psalmorum vsu colligere promptum est, iustitiam Dei pro fide accipi, qua suos omnes tuetur, qui se eius præsidio tutelæque committunt. Ergo à natura Dei spem suam confirmat Dauid, quia seipsum abnegare nequeat.

2 *Inclina ad me aurem tuam.* Exprimunt hæc verba quanto ardore accensus fuerit animus Dauidis ad precandum. neque enim Rhetorum more orationis splendorem vel ornatum affectat, sed tantum affectus sui vehementiam aptis verborum figuris describit. In festinatione etiam ostenditur periculi magnitudo. acsi diceret, mox de vita sua actum fore, nisi Deus auxilium suum acceleret. *Arcis, propugnaculi & rupis* nominibus significat se hostibus suis imparem esse ad resistendum: ideóque vnicam spem restare in Dei præsidio.

5 *Quia arx mea.* Potest vno contextu legi hic versus, Quia tu mihi es instar arcis munitæ, propter nomen tuū dirigas me ac deducas toto vitæ cursu: atque ita copula (vt sepe alias) superuacua esset. Ego tamen in diuersum sensum inclino, quòd Dauid hac meditatione interposita, non modò ad studiū precandi, sed impetrandi quoque fiduciam animet. Scimus enim hoc illi esse familiare, precibus miscere quæ ad tollendā dubitationem, & certitudinem confirmandam valeant. Postquam ergo suam necessitatem exposuit, iam vt animum colligat & erigat, statuit certum fore voti sui successum. Prius dixerat, Sis mihi in rupem & propugnaculum: nūc addit, Certè tu es arx mea *& propugnaculum*: significans se non temere iactasse has voces: vt multa optare solent à Deo increduli, quos dubii euentus timor suspensos tenet. Hinc etiam alterum deducit, quòd perpetuò vitæ cursu Deum habiturus sit ducē ac gubernatorē. Ac duobus quidem verbis rem vnam designat, propter varios casus, (vt ego quidē interpretor) & inæquales vices quibus circumagitur hominum vita acsi dixisset, Siue per montes arduos reptandum, siue per salebras enitendum, siue inter spinas ambulandum sit, te mihi perpetuum ducem fore confido. Porrò quia semper vacillandi materiam in se reperient homines, disertè petit Dauid vt Deus nomen suum vel gloriam respiciat: sicuti non aliunde ad nos iuuandos propriè inducitur: atque ita tenendum est, Dei nomen quatenus meritis omnibus opponitur, vnicam salutis nostræ causam censeri. Proximo versu insidias & fraudes, quibus circunuentus fuerat ab hostibus, sub *retis* similitudine videtur notare. Scimus enim de eius morte inita sæpe fuisse cōsilia, quæ nullum effugium relinquerent: & quum magna astutia pollerent hostes, propter incredibile odium, acrius ad eum perdendū fuisse intentos, quàm vt sibi humanitus cauere potuerit. Hac de causa Deum appellat suam fortitudinem: acsi diceret, sufficere ad scindendos omnes laqueos quibus irretitos videt miseros homines.

5 *In manu tua commendabo spiritum meum, redemisti me Iehoua Deus veritatis.*

6 *Odio habui omnes obseruantes vanitates fallaces: ego autem in Iehoua speraui.*

7 *Exultabo & lætabor in bonitate tua: quia respexisti afflictionem meam: cognouisti in angustiis animam meam:*

8 *Et non conclusisti me in manu inimici: statuisti in latitudine pedes meos.*

5 *In manu tua.* Iterum fidem suã Deo proponit Dauid, ac testatur se tantum honoris tribuere Dei prouidentiæ, vt suas omnes curas in eam exoneret. Quisquis enim se committit in Dei manum & custodiam, non modò eum sibi fert arbitrum vitæ & mortis, sed placidè inter omnia pericula in eius præsidium recumbit. Verbo futuri temporis continuum actum haud dubiè designat. itaque in præsenti aptè vertitur. Notandum verò est, fieri non posse vt quis vitam suam Deo verè commendet, nisi qui mille mortibus se expositum reputans, illam vel de filo pendere sentit, vel ab euanido flatu nihil ferè differre. Sic Dauid in summa desperatione vnũ hoc sibi reliquum facit, vt Deo vitæ custode ac præside fretus, in cursu suo pergat. Mirum est autem, quum nos omnes tam multa solicitent, vix centesimum quenque huc vsque sapere, vt vitã suam in Dei manu deponat. Læti & securi in diem multi viuunt, acsi eorum conditio nidus esset tranquillus, & ab omni incommodo reconditus: simul verò ac metus aliquis obiectus est, prorsus eos exanimat anxietas. Ita fit vt nunquam se ad Deum referant: quia vel se decipiunt vanis illecebris, vel trepidatione perculsi, pauoréque attoniti, nullum paternæ eius solicitudinis gustum capiunt. Porrò quum nos varii curarum æstus exagitent, ac interdum etiam præcipites deiiciant, vel abripiant à recto officii cursu, vel saltem de gradu moueant: omnibus sedandis vnicum hoc remedium est, Deum, qui nobis author est vitæ, eundem quoque esse cõseruatorem: vnum hoc omnium onerum leuamen, ne mœrore oppressos desperatio absorbeat. Quando itaque Deus vitæ nostræ curam suscipere & gerere dignatur, quamuis subinde variæ mortes impendeant, discamus semper ad hoc asylum confugere: imò quo pluribus quisque periculis obnoxius est, in hac meditatione attentius se exerceat. hic denique nobis contra omnes insultus discriminum clypeus sit, contra omnes iactationes & procellas sit statio, Quanuis de salute nostra actum sit, Deum tamen fidum esse eius custodẽ: hinc deinde emergat precatio, vt eam Deus tuendam & asserendam suscipiat. Efficiet etiam hæc fiducia vt quisque se ad obeundum vocationis suæ munus prompto obsequio accingat, & constanter in trepidéque contendat semper ad metam. Vnde enim fit vt tam multi segnes sint ac resides, alii perfidè officium deserant, nisi quia nimium prouidi terrentur periculis & incommodis: nullum interea Dei prouidentiæ locum relinquunt. Denique quisquis in Dei præsidio nõ acquiescit, vt eius fidei & tutelæ vitam suam commendet, nondum quid sit viuere, bene didicit. Contrà verò quisquis Deum statuet vitæ custodem eam vel in media morte saluam fore non dubitabit. Neque enim vitam nostram ideo tantùm deponere oportet in manu Dei, vt illam in mundo superstitem conseruet: sed etiam vt ab interitu vindicet in ipsa morte, sicuti Christus exemplo suo docuit. Quemadmodum enim Dauid vitam sibi inter mortis discrimina prorogari optauit: sic Christus caducæ huius vitæ metam egressus est, vt in morte, spiritus saluus foret. Generalis ergo est ista precatio qua vitam suam Deo commendant fideles: primùm vt

vt eã manu sua protegat, quandiu periculis mũdi hui' obnoxia est: in morte verò, in qua nihil præter interitũ cernitur, arcana sua custodia seruet incolumem. Sic porrò statuendũ est, nec in vita, nec in morte à Deo nos vnquã deseri: quia quos præsidio suo saluos ad finem vsque deducit, tandem ad se recipit moriẽtes. Hic vnus est ex præcipuis Scripturæ locis ad corrigendam diffidentiã maximè idoneus: primùm ne se peruersis curis & molestiis vltra modũ torqueãt fideles: deinde, ne metu fracti, ab officio discedant, ne ad captandas vanas spes & fallacia subsidia defluant vel labantur, ne terroribus succumbant, ne denique mortem exhorreant: quæ licet carnis sit interitus, animas tamen non extinguit. Præcipuè verò ad superandas omnes tentationes valere hoc debet, quòd Christus animam suam moriens Patri commendans, omnes suorum animas custodiendas suscepit: ideo & Stephanus Act. 7. 59, eum custodem inuocat, Domine Iesu, suscipe Spiritum meũ, inquit. Cæterùm, quia anima sedes est vitæ, ideo pro vita accipi satis notum est. *Redemisti me.* Quòd præteritũ tempus quidam in fututum conuertunt, mihi nó videtur ratione fieri. nec enim dubito quin se ad fidendum animet Dauid, quæ iam expertus erat gratiæ Dei documenta, in memoriam reuocãs. Hoc enim non leuiter nos in posterum confirmat, vt certò persuasi simus, Deo vitã nostram fore curæ, si iam prius liberator noster fuerit. Atque huc pertinet epithetum, quo Deum insignit. Deum enim veracem vel fidelem nominat, quia eundem perpetuò futurum credat, qualis antea fuit. ita hoc vinculo precandi fiduciam & spem futuri auxilii cum superioribus beneficiis connectit, acsi diceret, Domine, tu qui similis tui semper manes, neque hominum more animum mutas, iam re ipsa testatus es te salutis meæ esse vindicem. nunc igitur in manu tua animam, cuius fuisti seruator, depono. Quod Dauid hìc de terrena vita pronuntiat, Paulus 2. Tim. 1. 12, ad æternam salutem transfert, Noui, inquit, cui crediderim, & quòd potens sit ad seruandum depositum. Et sanè quum ex liberatione temporali Dauid tantũ conceperit fiduciæ, plusquã maligni & ingrati sumus, nisi contra omnes Satanæ machinas inuicta fortitudine instruit redemptio Christi sanguine parta.

6 *Odio habui.* Quo melius exprimat, fidem suam in Deo penitus defixã esse, vitiosis affectibus, qui mentes nostras auertere à Deo solent, & quibus vt plurimum laborant increduli, purum se fuisse affirmat. Nam contrariorum antithesis (vt scimus) rem melius illustrat. Cæterùm, nomen הבל ad magicas artes restringi (vt faciunt quidam Interpretes) absurdum est. Fateor quidẽ talibus imposturis valde addictos fuisse Orientales, vt vulgare inter eos fuerit malum: sed quum innumeris fraudibus, hominum mentes illaqueet Satan, & totidem illecebris à Deo auertat, speciem vnam duntaxat notari à Propheta, nequaquam probabile est. Quascũque ergo vanas spes nobis fingimus, quæ nos à Dei fiducia retrahant, *vanitates* generaliter appellat Dauid, & quidem falsitatis vel mendacii: quia etsi ad tempus magnifica ostentatione nos pascũt, tãdẽ deludũt ac frustrãtur. Itaque testatur se abiectis vanitatibus, quas ad spes sibi fabricandas imaginari homines solent, in solum Deum recumbere. Quia verò nõ modò se quisque inebriat fallacibus mundi illecebris, sed alii alios decipiũt: disertè asserit Propheta sibi odio fuisse omnes qui se talibus mendaciis implicant: vt certè summopere nobis fugiendi sunt, nisi vltro velimus noxiis eorum captionibus irretiri. Secundum verò membrum coniunctim legendum est, *in Iehoua speraui*, quia & causam odii assignat, & simul testatur, nõ aliter spem suam homines Deo addicere, nisi ab omnibus auocamentis abhorreant.

7 *Exultabo* Hìc inseritur gratiarum actio: quanquam multi suspensam orationem esse malunt, ac Dauidem vo tum concipere, si fuerit è præsenti discrimine liberatus. Sed quia nulla conditio apponitur, magis in illam sententiam inclino, eum abrupto precãdi cõtextu sibi exitum promittere, de quo gratias meritò agat. nec verò mirum est, diuersos affectus in Psalmis misceri, in quibus tam suas tentationes quàm fidei luctas exposuit Dauid: deinde quũ

iam salutem adeptus cecinerit Dei laudes, interdum diuersa tempora complectitur: sicuti hîc dicit *respectam fuisse afflictionem suam* à Deo, per respectum allatæ sibi opis, effectum intelligens. & quo hoc melius confirmet, addit se non fuisse traditum in manus inimici: in quibus verbis tacita antithesis subest: quū esset vndique cōclusus duris angustiis, mirabiliter à Deo fuisse ereptum. Eodem etiam pertinet quod additur, pedes eius in latitudine fuisse positos: quia notatur subita & inopinata mutatio.

9 *Miserere mei Iehoua, quia tribulatio mihi: cōputruit præ ira oculus meus, anima mea, & venter meus.*

10 *Quia defecit præ dolore vita mea, & anni mei præ gemitu: concidit in ærumna mea virtus mea, & ossa mea computruerunt.*

11 *Propter omnes hostes meos fui opprobrium, etiā vicinis meis valde, & terror notis meis: & videntes me foris, recesserunt à me.*

12 *Obliuioni traditus sum sicut mortuus à corde, similis factus sum vasi confracto.*

13 *Quia audiui conuitium multorum: pauor circūquaque dum consultant simul contra me, & de capienda anima mea cogitant.*

9 *Miserere mei Iehoua.* Multis querimoniis amplificat miseriæ suæ, & doloris grauitatem, vt Deum ad succurrendum flectat: nō quòd rationibus ad eum persuadendum opus sit, sed quia fideles vt curas suas exonerent, familiariter secum agere patitur. Nam quo pluribus vrgentur malis, dum ea coram Deo deplorant, tantundem se erigūt ad spem auxilii impetrandi. Etsi autē hyperbolicæ videri possent loquutiones, Dauidi tamen propositum fuisse nō dubito, sensus suos in medium proferre. Primò dicit oculos suos, animam, & vētrem contabuisse mœrore. vnde apparet, nec leuiter, nec ad breue tēpus his malorum tormentis fuisse vexatum. Ea certè mansuetudine præditus erat, vt nō excādesceret exiguo impulsu, neque tristitiæ intēperantia se conficeret. Deinde ad mala toleranda pridem erat assuefactus. Ergo non nisi durissimè, imò incredibili modo afflictus, eovsque indignationis prorupit. Iam per vocem Iræ, ostendit non ita se in cōstantia ferreum, vel passionum expertē fuisse, quin prorumperet eius dolor ad nimiam vehementiam & ardorem. Vnde colligimus, Sanctis durum sæpe, & arduum fuisse cum suis passionibus certamen: nec eorum patientiam fuisse immunem à tristitia, sed anxiè luctando, hoc tandem esse adeptos, ne eos malorum cōgeries obrueret. Per *vitam* intelligunt quidā sensus vitales, quod etsi non prorsus reiicio, simpliciter tamen exponere placet, quòd mœrore cōsumptus, vitā suam annos effluere & deficere senserit. Atque his verbis iterū nō tā mollitiē suā, quàm malorum atrocitatem deplorat. etsi Dauidem minimè puduit infirmitatem suam, cui remedium quærebat, liberè fateri. Quòd dicit, *Robur suum concidisse sub ærumna*, quidam Interpretes malunt, Sub iniquitate, & עון, fateor, vtrunque Hebræis significat, imò sæpius delictum & culpam: sed quum pro pœna interdum sumatur, quod melius contextui congruere visum est, elegi. Quanquam autem verum est, quicquid vnquam malorum perpessus est Dauid, culpæ suæ ascribere solitum: quia tamen tantùm hîc recitans suas miserias, causam subticet, probabile est,

rem vnā pluribus modis suo more exprimere.

11 *Propter omnes hostes meos.* Alii vertunt, præ hostibus. & quia litera מ sæpe apud Hebræos comparatiuè accipitur, sensum hunc eliciunt, quòd amici & familiares Dauidis eum supra omnes eius hostes probrosum duxerunt. Sed aliud, meo iudicio, voluit: quum passim esset exosus, totúmque ferè populum in suam factionem traxissent hostes, infamia se apud amicos & propinquos flagrasse, sicuti commune iudicium quasi violenta tempestas, abripere animos nostros solet. ideo copulam ו amplificandi causa positā fuisse arbitror: quòd detestabilis fuerit Dauid, non alienis modò, quibus antè fuerat ignotus, sed præcipuis amicis. Addit etiam, quum procul aspicerent fugisse. Nam aduerbio *foris*, significat non fuisse dignatos miserum hominem propiore accessu: imò ne qua mali contagio ad ipsos pertingeret, omnem quanuis remotum conspectum fugisse: quòd sibi fraudi & dedecori fore ducerent, vllum ostendere amicitiæ signum.

12 *Obliuioni traditus sum.* Prosequitur eandem sententiam, séque non secus ex omnium memoria deletū fuisse conqueritur, acsi mortuus fuisset. Etsi enim quorundam post mortem viget memoria apud superstites, sæpius tamen contingit euanescere: quia nec quicquā est commercii, nec viui mortuos aliquo officii genere prósequi aut iuuare possunt. Idem confirmat similitudine vasis corrupti, qua extremus contemptus & deiectio notatur: acsi dixisset, nullo iam loco vel numero se dignum censeri. Addit postremò, se exagitatum vulgò fuisse multis probris, & perculsum fuisse terroribus. Quanquam mihi magis placeret רבים Magnos vertere, quàm Multos. Inde enim augetur indignitas, si primores, qui nō minus iudicio quàm authoritate pollent, nos traducunt & infamant, quasi sceleratos: quia apud plebeios instar est præiudicii, quicquid ab illis profectum est. Optimè ergo congruet sensus, à toto Procerum ordine contumeliosè damnatum fuisse Dauidem, vt eorum splendore oppressa fuerit afflicti hominis innocentia. quam sententiam confirmat quod continuò pòst adiungit, *Pauor circunquaque dum consultant simul.* Nam quum de iisdem loquatur, aptius in primores hoc competere certum est, quàm in obscurum vulgus. Porrò videmus, impios sic fraudulentis consiliis inter se conspirasse ad perdendum Dauidem, vt prius inuidiam ei conflauerint tanquam homini scelesto & reprobo. Sic etiam conuitiis eum lacerasse, vt proteruiam fuco grauitatis tegerent, de eius pernicie inter se consultando, acsi iam minimè ferendus esset. itaque non mirum est, tot ac tam acerbis tentationibus (sicut nuper visum fuit) vulneratum fuisse eius animum.

14 Ego tamen in te speraui, Iehoua, dixi, Deus meus es.

15 In manu tua sunt tempora mea, erue me è manu hostiū meorum, & à persequentibus me.

16 Lucere fac super seruum tuum faciem tuam, serua me in bonitate tua,

17 Iehoua, ne pudefiam, quia inuocaui te: pudefiant impij, sileant in sepulchro.

18 Obmutescāt labia mendacia, quæ loquuntur aduersus iustum durè in superbia & contumelia.

14 *Ego tamen in te, &c.* Hic ponitur copula ו, sed aduersatiuæ particulæ loco. Nā fidei suæ constantiam omnibus quas retulit, tentationum machinis opponens Dauid, negat se fuisse labefactatū, sed potius firmum stetisse in salute à Deo speranda: neque tamen ita se fuisse magnanimum prædicat quin

pro carnis infirmitate ferè oppressus iacuerit. Hæc enim quanuis in speciem contraria, simul coniungi debent, eum dolore cõtabuisse, vigoréque omni fuisse priuatum: & tamen bona spe suffultũ, vt à Dei inuocatione non desisteret. Sic ergo in tristitiæ dirorumque cruciatuum tenebris fuit demersus, vt occulta lux fidei intus fulgeret in eius corde: sic gemuit sub ingenti tentationum mole, vt animum tamen ad Deum inuocandũ colligeret. Ergo per multa obstacula enixus est vt ad hanc confessionem emergeret. Modum postea spei suæ definit, quòd scilicet secum ita reputauerit Deum sibi nunquam defore. sed loquutio notanda est, *Dixi, Deus meus es tu:* quo verbo significat ita statuisse penitus in animo suo, vt nullam contrà dubitationẽ admitteret. Donec enim præualuerit ista persuasio, vt sensus nostros occupet, semper incerti vacillabimus, Notandum tamen est, istud Dicere, nõ modò interius esse & arcanum, vt in corde potius quàm in lingua resonet: sed ad Deum ipsum quasi vnicum testẽ dirigi Nihil enim difficilius est, vbi fidẽ nostram deludi videmus à toto mundo, quàm sermonem ad Deum vnum dirigere, & acquiescere in hoc conscientiæ nostræ testimonio, quòd sit Deus noster. Atque hæc vera demum fidei probatio est, quamlibet violenti fluctus insurgãt, quamlibet etiam duri impetus nos concutiant, stabile hoc principium retinere, nos sub Dei esse tutela, & liberè cum ipso in hunc modum loqui, Tu Deus noster es.

15 *In manu tua.* Quo alacrius salutem suam Deo commendet, præfatur se eo custode fretum non imaginari fortuitos & cæcos euentus, quos vulgò metuũt homines. Perinde enim est acsi dixisset, Domine, penes te mortis ac vitæ meæ arbitrium est & potestas. quanquã non temere plurali numero vsum esse arbitror, sed vt casuum varietatem notaret, qua agitatur vita hominum. frigidè enim exponi videtur hoc nomen de vitæ termino: quia vel tempus suum vel dies suos Dauid in manu Dei esse simpliciter dixisset. Ego itaque non dubito quin varias reuolutiones cogitans, tótque discrimina quæ assiduè impendent, tot inopinatos euentus qui subinde accidunt, securè nihilominus recumbat in Dei prouidentiam: quia statuit eã moderatricem esse vriusque fortunæ, vt loquuntur. Videmus primò, vt non in genere tantùm vocet Deum mundi gubernatorem, sed vitam suam affirmet esse in eius manu: neque id simpliciter, sed quibuscunque versari modis contingat, inter omnes vicissitudines positam semper esse sub Dei manu: hinc precationẽ deducit, vt seruetur è manu hostium.

16 *Lucere fac super seruum tuum faciem tuam.* Diximus alibi, & postea videbimus pluribus locis, hanc loquẽdi formam ductam esse à communi hominum sensu, qui se à Deo non respici existimant, nisi re ipsa & effectu ostendat se gerere eorum curam. Nõ enim secus faciem eius obscurant afflictiones, ac nebulæ, solis splendore. Petit igitur Dauid, præsenti Dei auxilio sibi palàm fieri, ipsum sibi propitium esse ac fauentẽ: quod in afflictionum caligine cernere, non ita facile erat. Quanquam duobus modis faciem suam super nos illustrare dicitur: vel quum oculos aperit ad res nostras curãdas, vel quum fauorẽ suum nobis ostendit. Sunt quidem hæc duo simul coniuncta, imò alterum ex altero pẽdet: sed in priore loquutione, pro sensu carnis nostræ tribuitur Deo mutatio, quæ propriè in Deum non cõpetit. Secunda autem loquutio exprimit, nobis potius quàm Deo clausos esse vel hebetes oculos, quandiu videtur miserias nostras non curare. *Seruandi* verbo quid prius voluerit, explicat. quia autẽ nulla tunc extabat salutis ratio, ad eam sperandã proposita bonitate se animat.

17 *Iehoua, ne pudefiam* Prosequitur suam precationem, & quo plus spei concipiat, se hostibus suis opponit. quia bis absurdum fuisset, illos impunè elabi, quorum impietas iram Dei apertè prouocabat: innoxium verò hominem qui in Deum recubuerat, cum frustratione ludibrio exponi. Tenemus nunc quid valeat comparatio. Porrò, spei vel fiduciæ loco nunc inuocatio ponitur, & meritò: quia necesse est vt ad Deum cõfugiat, & vota sua clamorésque dirigat quisquis in eius prouidentia recumbit. *Silere in sepulchro*, tantundem valet, atque

quę impios morte compesci ne amplius noceant. Silentium verò tam dolosis & perfidis machinationibus quàm tumultuoso fastui opponitur. Ideo mox proximo versu addit, *Obmutescant labia mēdacii*: qua voce eum complecti interpretor tam vafritiem, fictos ad persuadendum colores & calumnias, quàm ventosam iactantiam. Dicit enim durū vel præfractum loqui contra iustos, idque in superbia & contemptu: quia tam audaces ad mentiendum reddebat hostes Dauidis peruersa elatio, quæ semper ferè contumeliam ex se parit: quia fieri vix potest quin alios contemptim despiciat quisquis arrogat sibi plus iusto.

19 *Quàm multa bonitas tua quam abscondisti timentibus te, exercuisti confidentibus in te, coram filiis hominum.*

20 *Abscondes eos in abscondito vultus tui, à superbiis viri occultabis eos in tugurio, à rixa linguarum.*

21 *Benedictus Iehoua, quia mirabilem reddidit bonitatē suam erga me in ciuitate munita.*

19 *Quàm magna bonitas* Hoc versu exclamat benignum erga suos cultores & beneficum esse Deum, suprà quàm sēsus noster capiat. Bonitas enim hîc pro affectu suo capitur. Interrogatio autem vehementia non caret: quia non simpliciter prædicat Dauid benignum esse Deum, sed in admirationem bonitatis quam expertus erat, rapitur. Neque enim dubium est quin pro sua experientia erumpat in hanc vocem, quia mirificè & inopinato modo ex suis malis liberatus fuerat. Itaque fideles suo exemplo iubet supra mentis suæ captum assurgere, vt longè plus sibi promittant & expectent à gratia Dei, quàm concipiat humana ratio. Bonitatem Dei cultoribus abscōditam esse dicit, quia peculiaris est eorum thesaurus. Etsi enim sese variis modis extendit ad profanos & indignos, ipsisque promiscuè est exposita: longè tamen vberius & luculentius se profert erga fideles: quia etiam soli omnibus Dei beneficiis fruuntur in salutem. Adde, quòd Deus, licet solē suū oriri faciat super bonos & malos, Mat, 5.45, imò se brutis quoque animalibus liberalem exhibeat: se tamen verè & in solidum Patrem non declarat nisi seruis suis. Quare non abs re abscondita dicitur fidelibus Dei bonitas, quos propius & magis familiariter fauore suo prosequi dignatur. Quidam subtilius bonitatem Dei absconditam intelligūt, quia Deus sæpe filios suos cruce & miseriis exercens, suam erga eos gratiam occultat, neque tamen eorum obliuiscitur. Probabilius tamen est, pro reposito thesauro sumi: nisi fortè ad piorum sensum id referre placeat: quia soli (vt dictum est) Diuinæ beneficentiæ fructum animis percipiunt: quum impios impediat brutus stupor, ne Deum agnoscant beneficum Patrem, dum se ingurgitant eius opibus. ita fit vt Dei bonitas omnes mundi partes impleat ac occupet, vulgò tamen ignota sit. Sed Prophetæ mētem certius aperiet antithesis inter fideles & extraneos. Sicut enim homo prouidus, ita erit in omnes liberalis, vt filios tamen vel domesticos non defraudet, nec prodigè largiendo exhauriat domum suam: ita Deus exteris benefaciens, filiis tamen seruare nouit quod in ipsos competit quasi hæreditario iure. Augustinus parum appositè his verbis probat, eos qui sine fide horrent iudicium Dei, non gustare eius bonitatem: & eius error clarius proximo membro refellitur, vt Dauid pronuntiat, ipsum Deum coram mundo hoc testatum facere, nempe inæstimabili bonitate se erga cultores suos esse præditum, vt eorum saluti prospiciat. Vnde colligimus non de æterna beatitudine, quæ pios in cœlis manet, hîc tractari, sed de auxiliis ac beneficiis quæ ad præsentis vitæ conseruationem pertinē: quæ adeò manifesta esse docet, vt profani quoque homines, oculati eorum testes esse cogantur. etsi enim omnia Dei opera clausis oculis præterit mundus, ac maximè pa

ternam eius erga Sanctos curam ignorat: certum tamen est, quotidie sic fulgere eius documenta, vt ne reprobos quidem lateat, nisi quatenus oblatam sibi lucem suffocant. Itaque verè pronunciat Dauid, Deum coram filiis hominũ exerere bonitatis suæ testimonia erga fideles, vt certò constet, non temere nec frustra eum coli.

20 *Abscondes eos in abscondito.* Gratiam Dei hac in parte specialiter commendat, quòd fideles ab omnibus noxis defendit ac tuetur. Nam quum assiduè & innumeris modis eorum salutem oppugnet Satan, eísque maior pars mundi infensa sit, multis discriminibus obnoxios esse necesse est. Itaque nisi eos sua manu Deus protegeret, ac subinde ad opem ferendam occurreret, miserrima esset eorum conditio. Alludit autem ad illam absconsionem cuius nuper meminit. quanquam primo intuitu durior esse videtur metaphora: aptissimè tamẽ exprimit, hoc vno tutos & saluos esse fideles, si Dominus eos respicit. Itaque magnificè hoc elogio extollitur prouidẽtiæ Dei virtus, quòd sola ad omne malorum genus repellendum sufficiat, ac radiis suis perstringat improborum omnium oculos, manúsque eneruet. Quibusdam alludere videtur Propheta ad Sanctuarium: quod etsi non reiicio, non satis tamen solidum arbitror. Dicit autem abscondi fideles à superbiis viri & rixis linguarum. quia nisi compescat Deus reprobos, scimus quàm furioso impetu contra bonos & simplices efferre se audeant: sed quamlibet effrænis sit eorum libido & insolentia, ne quid tamen bonis noceat, mirabiliter Deus ex fulgore aspectus sui vmbram opponit. Alii רכסים vertunt Conspirationes, alii Prauitates, sed nulla ratione. nec vero respondet etymologia: quia non ab eleuando deductum est. Superbiæ additur Contentio linguarum: quia etsi Dei filiis metuenda sit hostium crudelitas, supperat tamen virulenta eorum maledicẽtia: quod plus satis expertus est Dauid. Quum autem nobis meritò charior debeat esse integritas quàm vita nostra, discamus sic iustitiam colere, vt freti Dei patrocinio, falsas omnes calumnias spernamus: sempérque nobis in mentem veniat, hoc propriũ esse Dei munus, suos ab iniustis probris asserere.

21 *Benedictus Iehoua.* Generales quas posuit sententias, priuatim ad se accommodat, ac prædicat, in liberatione vitæ suæ mirificam fuisse Dei bonitatem. Quia verò de auxilio loquitur quod in rebus confusis & perditis repẽte & præter spem allatum erat, rectè sentiunt Interpretes, qui subaudiunt similitudinis notam, Quasi in vrbe munita. nam quum ad omnes ictus pateret Dauid, iniuriísque omnibus expositus foret, sibi in hac nuditate & inopia pluris fuisse Dei auxilium iactat, quàm vrbem bene munitam, vel inexpugnabile propugnaculum.

22 Ego autem dixeram in trepidatione mea, Proiectus sum à conspectu oculorum tuorum. vtique tamen exaudisti vocem deprecationum mearum, dum clamaui ad te.

23 Diligite Iehouam, omnes mansueti eius: fideles custodit Iehoua, & rependit abundè superbè se gerenti.

24 Fortiter vos gerite, & roborabit cor vestrum, omnes qui speratis in Iehoua.

22 *Et ego dixi.* Fatetur hoc versu Dauid se diffidentia sua promeritum fuisse vt desertus & abiectus à Deo periret. probrosum hoc quidem erat corã hominibus: sed quo melius illustret Dei gratiam, non dubitat vitii sui dedecus palàm facere. Eandem ferè confessionem repetet Psal. 116, Ego dixi in præcipitatione mea, Omnis homo mendax. Scio, חפז à quibusdam exponi pro fuga, quasi Dauid mortem fugitans, propterea quòd impar esset ad resistẽdum, hoc pauore fuerit percuss9. Sed ego ad animi perturbationẽ magis refero. Ita-

que siue Festinationē vertas, siue alio modo, intelligit, se quasi præcipitem fuisse abreptum, vt se putaret à Deo negligi. Opponitur autem hæc festinatio rationi sedatæ & compositæ: quia etsi metu perculsus fuit Dauid, non tamen succubuit, acsi fixa in eius mēte stetisset hæc persuasio. Scimus enim, sæpe terroribus inquietari fideles, & feruore impatientiæ, vel nimium celeribus votis quasi præcipites impelli: sed postea redire ad seipsos. Quòd autem hac tentatione nūquam excussa fuerit Dauidi fides ex cōtextu patet: quia mox addit exauditas fuisse suas preces. atqui extincta fide serium precandi affectum concipere non potuit. quare hic festinationis tantùm lapsus fuit. Quòd si sanctum Dei Prophetam, tantáque præstantia ornatum in desperationē rapere potuit præpostera cogitationis festinatio: quantopere nobis timendum est ne exitiali ruina animi nobis concidant? etsi autem ad amplificandam Dei gratiam pertinet hæc confessio, vt diximus: secūdo tamen membro satis demonstrat Dauid, fidem suam, quanuis concussa fuerit, nō fuisse tamen radicitus euulsam: quia precari interea non destitit. Ac sæpe hoc modo luctantur Sancti cum propria diffidentia, vt partim animos suos colligāt & efferant ad precandum. Nec obstat carnis infirmitas quominus etiam ferè deiecti, indefessos Deo athletas se præbeant. Quanquam autem tētationi Dauid strenuè repugnauerat, se tamen indignum fuisse agnoscit Dei gratia quā sua dubitatiòne quodammodo arcebat, Nam particula אכן, hoc loco aduersatiuè capitur: quòd scilicet præter meritum saluatus fuerit Dauid, quia cum eius infidelitate certauit immensa Dei bonitas. Quia tamen nota est affirmationis apud Hebræos, placuit reddere. Vtique tamen. Nec verò dubito quin variis eam tentationibus opponat, quibus animum eius huc illuc impulsum fuisse credibile est.

23 *Diligite Iehouam* Non hortatur hìc, meo iudicio, pios ad Dei timorem & reuerentiam, sicut multi volunt: sed tātùm eos ad fiduciā animat, acsi iuberet prorsus addictos esse Deo, spes omnes suas in eum coniicere, & in eo penitus acquiescere, ne aliò ferantur. vnde enim fit vt nos oblectent nostra figmenta, nisi quia non sapit nobis Deus, vt par erat: nec ei sensus omnes nostri adhærent? quare dilectio hæc, votorum omnium summam in se continet. Naturaliter bene & beatæ sibi esse cupiunt omnes: sed dum maior pars illecebris mundi capta, mendacia & imposturas diligit, vix centesimus quisque mentem ad Deum applicat. Sensum hunc confirmat quæ statim additur ratio. Mansuetos enim ad Deum amandum hortatur Propheta, quia veraces custodiat. perinde ergo est acsi contentos esse iuberet eius præsidio. Interim admonet, rectæ conscientiæ studendum esse, & integritatem colendam, quia Deus rectorum ac veracium se fore custodem promittit. Ex opposito pronuntiat, Superbis abundè rependere mercedem, ne, vbi videmus illis prosperè ad tempus succedere, praua æmulatio nos solicitet, vel certè nos frangat & exanimet eorum ferocitas, dum quiduis sibi licere putāt. Summa igitur est, Quanuis sibi plaudāt impii, dum impune in sceleribus suis grassantur, fideles autem in multis timoribus & periculis versentur: vos tamen Deo addicite, & recumbite in eius gratiam: quia veraces semper defendet, superbis verò quam meriti sunt mercedem rependet. In particula על יתר non cōsentiunt Interpretes. Superbiam quidam vertunt, hoc sensu, Deus pro superbia retribuet superbè agentibus. Alii exponunt, Ad cumulum, vel, ultra mēsuram, quia יתר Hebræis residuum significat, pro quo posuimus *abundè*. Nōnulli intelligunt, Vsque ad filios & nepotes, qui residui manebunt ex illorum semine. Cæterùm quia eadem vox pro Excellentia sæpius accipitur, non dubito quin Propheta facetè superbos perstringat, qui suam præstantiam sibi non modò clypei, sed inuictæ munitionis loco contra Deū esse fingūt. Quia ergo eos excæcat vel fascinat sua potestas, vt intēperanter ac sine modo abiectis & debilibus insultent: eleganter Propheta dicit, pro excellētia qua turgēt repositam illis esse mercedem.

24 *Fortiter vos gerite* Eodem pertinet hæc exhortatio. hæc enim constā-

tia de qua præcipit, in illo Dei amore fundata eſt: vbi toto corde quam promittit ſalutem, omnibus illecebris valere iuſsis, amplectimur. Neque tamen ſuperuacua eſt fortitudinis & conſtantiæ mentio, quia vbi quis in Deum recubuerit, ad multos Satanæ impetus ſuſtinendos ſe comparet atque armet neceſſe eſt. Primum ergo eſt, vt nos placidè in Dei fidem & tutelam tradamus. ac bonitatis eius guſtus ſenſus omnes noſtros retineat. Deinde vt firma conſtantia & infatigabili virtute inſtructi ſubinde ad noua prælia ſtemus accincti. Quia tamen nemo ſponte ſua ad pugnandum ſufficeret, Dauid Spiritū fortitudinis ſperare à Deo & petere nos iubet. quod notatu apprimè dignum eſt. Nam hinc colligimus, vbi nos affici admonet Spiritus Dei, non expēdere qualis ſit cuiuſque facultas, nec officiū ipſum propria hominum virtute metiri: ſed poti⁹ ad preces nos accēdere, vt defectū noſtrū ſolus, qui poteſt, De⁹ corrigat.

ARGVMENTVM PSALMI XXXII.

Dauid probe & ſeriò expertus quàm miſerum ſit Dei manum ſentire ob peccata infeſtam, exclamat, hoc ſummum & vnicum eſſe beatæ vitæ caput, ſi Deus hominem abſoluto reatu, ſibi gratuitò reconſiliet. Poſtquam verò de impetrata venia gratias egit, alios ſecū in huius fœlicitatis ſocietatem inuitat, eius obtinendæ modum ſuo exemplo præſcribens.

Pſalmus XXXII.

ERudiens Dauidis. Beati quibus remiſſa eſt iniquitas, quorum tecta eſt tranſgreſſio.

2 Beatus homo cui non imputat Iehoua iniquitatem, & in cuius ſpiritu non eſt dolus.

Inſcriptio guſtum aliquem argumenti præbet. Quidam putant nomen מַשְׂכִּיל, ex verſu 7 deſumptum eſſe: ſed rectius eſt, ex toto cōtextu fuiſſe Pſalmo impoſitum. Dauid enim poſt lōgos & horribiles cruciatus, quum Deus propoſitis iræ ſuæ ſignis, eū ſeuerè torqueret: tandem gratiam adeptus, documentum hoc ad ſuum & totius Eccleſiæ vſū accommodat, vt ſe alióſque erudiat in præcipuo ſalutis capite. Quia enim fieri non poteſt quin miſerè trepident cūcti mortales, donec certò perſuaſi ſint, Deum ſibi eſſe propitium, vel, quod deterius eſt, ſeipſos & Deū obliti, in mortifero ſtupore iaceant: non alibi quàm in gratuita peccatorum venia, ſitam eſſe fœlicitatem docet: quia nec quicquam miſerius ſit quàm Deum habere aduerſum, nec aliter nobis propitius ſit, quàm vbi paterna indulgētia peccatis noſtris ignoſcit.

1 *Beati quibus.* Tam ex ardēti cordis affectu, quàm ex ſeria meditatione erumpit in hanc exclamationem. Nam quum totus ferè mundus à Dei iudicio ſenſus ſuos auertens, mortiferam ſibi obliuionem inducat, falſiſque deliciis ſe inebriet: Dauid ſicuti iræ Dei metu fuerat perculſus, vt ad quærendam miſericordiam ſe conferret, alios etiam clara & ſonora voce expergefacit: pronuntians, eos demum beatos eſſe, quibus placatus eſt Deus, vt pro filiis agnoſcat, quibus meritò inimicus eſſet. Tametſi autem alios hypocriſis & ſuperbia excæcat, alios craſſus Dei contemptus, vt de quærenda venia minimè ſoliciti ſint: fatentur tamē omnes veniа ſibi opus eſſe: nec ſane quiſquam eſt quem non ad Dei tribunal accuſet propria conſcientia, multiſque ſtimulis pungat. Hanc igitur confeſsionem profanis quoque hominibus extorquet ipſa natura, Quia nemo perfectus eſt, neceſſariam omnibus eſſe veniam: ac tum demum præclarè nobiſcum agi, quum peccata Deus remittit. Sed interea multis caliginem obducit hypocriſis, multos demulcet peruerſa carnis ſecuritas, vt nullo aut frigido iræ Dei ſenſu tangantur. Et accedit duplex error, quòd peccata ſua omnes extenuant, nec centeſima ex parte reputant quàm ſint Deo obnoxii. Deinde friuo-

friuolas sibi expiationes fingunt, quibus se à noxa liberent, Deique gratiam redimant. Ita omnibus seculis passim inualuit hæc opinio, Quanuis singuli vitiis laborent, simul tamen ornatos esse meritis, quæ illis gratiam concilient coram Deo: deinde quãuis iram Dei prouocẽt suis delictis, in promptu esse piacula, & satisfactiones quibus se absoluant. Atque hæc Satanæ impostura cõmuniter in Papistis, Turcis, & Iudæis, aliísque gentibus regnat. Itaque quisquis non furiosa amentia abreptus fuerit in Papatu, sententiam hanc admittet, Miseros esse homines, nisi cum illis clementer agat Deus, peccata non imputando. Sed longius progressus est Dauid, totã hominũ vitã iræ & maledictioni Dei subiiciens, nisi quatenus mera gratia Deus ad se recipere dignatur: cuius rei Spiritus qui per Dauidem loquutus est, per os Pauli, Rom. 4. 6, certus nobis est interpres ac testis. Nisi vsus fuisset hoc testimonio Paulus, nunquam ad genuinam Prophetæ mentem penetrassent lectores: sicuti Papistæ licet cãtillent in templis suis, Beati quorum remissæ sunt iniquitates, tamen quasi vulgare aliquod leuísque momenti dictum prætereunt. Atque Paulo hæc plena est iustitiæ fidei definitio, acsi dixisset Propheta, tunc demum beatos esse homines quum Deo gratis reconciliati, pro iustis censentur. Hæc igitur beatitudo quam celebrat Dauid, omnibus hominum meritis in nihilum redactis, operum iustitiam euertit. Nam cõmentum partialis iustitiæ, quo se Papistæ & alii deludunt, futile est. quia ne inter eos quidem qui cælestis doctrinæ luce carent, quisquam reperietur tam væsanus, qui sibi perfectam iustitiam arroget: quod etiam testantur expiationes, lauacra, & alia placandi Dei remedia, quæ semper in vsu fuerũt cunctis gentibus. Sed interea suas virtutes perinde obtrudere Deo non dubitant, acsi magnam beatitudinis partẽ sibi ipsi acquirerent. Dauid autẽ longè alium ordinem præscribit, vt in quærenda fœlicitate omnes ab hoc principio incipiant, Non aliter sibi propitiũ fore Deum, quàm si gratis ignoscat: & fauore suo dignetur qui æterno interitu digni essent. ac meritò pronuntiat Dauid, sublata misericordia, miseros in solidũ & maledictos esse cunctos mortales: quia quũ naturaliter tantùm ad malum ferantur omnes, donec regeniti fuerint, totam eorum vitã Deo exosam & abominabilem esse certum est. Deinde etiam post regenerationem quum nullum hominis opus sine venia placere Deo queat, à spe salutis excludi necesse est. Certè nihil præter anxiam trepidationem illis restabit. Durum hoc Papistis videtur, Sanctorum opera, quia maculis aspersa sunt, mercede indigna esse. sed in eo crassam inscitiam produnt, quòd Dei iudicium cui obscurus est stellarum splendor, ex suo sensu æstimãt. Fixa igitur maneat doctrina hæc, Quia non aliter iusti coram Deo reputamur, nisi gratuita peccatorum remissione, hanc æternæ salutis esse ianuam: ideóque solos esse beatos qui in Dei misericordiam recumbunt. Tenenda enim est illa quam notaui, antithesis inter fideles, qui remissionem peccatorum amplexi, acquiescunt in mera Dei gratia, & reliquos omnes, qui ad gratiæ asylum confugere negligunt. Porrò quòd ter idem inculcat Dauid, non est superuacua repetitio. Per se quidẽ hoc satis clarum erat, beatum esse hominem cui remissa est iniquitas: sed quàm sit persuasu difficile, vt cordibus penitus infixum maneat, experientia ostendit. Maior pars (vt admonui) suis illecebris capta, quantum in se est, conscientiæ terrores, omnémque iræ Dei metum procul à se depellit. Quanquam autem Deũ sibi propitium appetunt, fugitant tamen magis eius conspectum, quàm ad eius gratiam ex animo sinceréque aspirent. Quos verò Deus verè expergefecit, vt tangantur viuo miseriæ suæ sensu, assidua inquietudo exagitat, vt difficile sit eorum animos pacare. Gustant quidẽ Dei misericordiã, & eam apprehẽdere conantur: sed subinde ad multos insultus vel expauescunt, vel nutant. His duabus de causis, pluribus verbis in testanda peccatorum remissione insistit, nempe vt sopitos excitet, securis solicitudinẽ iniiciat, torpentésque impellat. deinde vt trepidas & anxias mentes certa constantique fiducia tranquillet. Apud priores talis est huius doctrinæ vsus,

Quid facitis miseri? si vos vna & altera punctio non solicitat, si ad incutiendum terrorē nō sufficit qualiscūque peccatorum agnitio: quàm peruersum tamen est, immensa congerie obrutos, securè adhuc dormire? Apud debiles autem & trepidos non parum solatii & confirmationis continet hæc repetitio. nam quum subinde recurrant dubitationes, non satis esset vna in lucta superiores stare. Ergo ne inter varios motus quibus turbantur, desperatio eos absorbeat, Spiritus sanctus remissionem peccatorum pluribus verbis confirmat & sancit. Iam expendere conuenit quid valeant loquendi formæ. Certè remissio de qua hîc agitur, cū satisfactioinbus nō cōuenit. Deus enim leuādo, aut tollēdo, deīde tegēdo & nō imputādo pecca ta gratis ignoscit. Quare Papistæ satisfactiones suas, & supererogationis (vt vocant) opera ingerendo , beatitudine ista se priuant. Adde quòd Dauid verba hæc ad plenā veniā extēdit. Itaque in tempestiua hîc est pœnæ & culpæ distin ctio, qua Papistæ dimidiam tantùm ve niam faciunt. Nunc tandē videndū est ad quos pertineat hæc fœlicitas, quod ex circunstantia temporis colligere promptum est. Nam quum dicit Dauid, se vnica Dei misericordia beatum esse, nō erat ab Ecclesia alien9, imò præ aliis multis profeceratin timore cultúque Dei, & vitæ sanctitate, séque exercuerat in omnibus pietatis officiis. Post istos progressus ita eum exercuit Deus, vt proram & puppim salutis suæ in gra tuita cum Deo reconciliatione locaret. Nec verò frustra Zacharias in suo Can tico, Luc.1.77, hanc salutis scientiam vocat, tenere remissionem peccatorū. Ergo vt quisque sanctitate maximè excellit, se à iustitiæ perfectione adhuc longè abesse sentiat, ne alibi confidat quàm in mera Dei misericordia. Vnde apparet nimis crassè hallucinari qui in peccatorum remissione non nisi initiū iustitiæ esse putant. Nam quum se quotidie multis delictis obstringant fideles, nihil proderit viam semel adeptos esse, nisi eadem eos gratia vsque ad vltimam vitæ metam prosequatur. Siquis obiiciat, beatos alibi vocari qui timent Dominū, qui ambulant in viis eius, qui integri sunt corde, &c. facilis responsio est: quia nullibi reperietur perfectus Dei timor, Legis obseruatio, & cordis integritas, quicquid vbique Scriptura de beatitudine prædicat, quā in gratuito Dei fauore quo nos sibi reconciliat, esse fundatum.

2 *In cuius spiritu non est dolus.* Hac particula fideles discernit tā ab hypocritis quàm à stupidis contemptoribus quorum vtrisque nec curæ est ista fœlicitas, nec eius potiundæ ratio constare potest. Malè sibi conscii sunt scelerati, sibi tamen in suo fœtore placent: obstinant se ad impudentiam, minas ludibrio habent, vel saltem fallacibus blanditiis se inuoluunt, ne cogantur in Dei conspectum prodire. ergo quanuis vrantur miseriæ suæ sensu, vel cæcis tor mentis vexentur, peruersa tamen obli uione metum omnem Dei suffocant. Hy pocritæ, siquando eos mordet conscien tia, inanibus pharmacis leniunt dolorē: si eos Deus ad tribunal suum citat, laruas nescio quas pro defensione opponunt: nec vnquam integumentis carent quibus lucem è cordibus suis arcent. Hos omnes impedit interior dolus, ne fœlicitatem quærant in paterno Dei amore. Quin etiam multi eorum vel proteruiunt coram Deo, vel superba confidentia turgent, vt se beatos somnient quanuis aduerso Deo. Significat ergo Dauid, neminem antè gustare quid valeat peccatorum remissio, quàm ex eius corde abstersus fuerit dolus. Porrò quid intelligat per hoc nomen, ex his quæ dixi colligere licet. Quisquis ergo se nō examinat coram Deo, quin potius Dei iudiciū fugitans, vel abdit in tenebras, vel foliis obtegit: secum dolosè agit, & cum ipso Deo. Ita non mirum est, si ma lum non sentiens, medicinam respuit. Huius doli notandæ sunt duæ illæ quas tetigi species. Quanquam autem non ita obduruerunt multi, quin tangantur aliquo timore & gratiæ desiderio: sibi tamen interea indulgent, vel frigidè mouentur ad veniam quærendam. Hinc fit vt nondum capiant quàm inæstimabilis sit fœlicitas, Deum habere propitium. Talis fuit ad tempus Dauid, cui obrepsit dolosa securitas ad obtenebrādam eius mentē, ne ad huius fœlicitatis stu-

studium emergeret. Hoc eodem morbo laborãt sæpe Sancti. Quare si hac fœlicitate quũ nobis proponit Dauid frui cupimus, sedulò curandũ est ne Satã fallaciis corda nostra occupãs, miseriæ nostræ sensum nobis adimat, in qua tabescere necesse est quicunque subterfugia quæritant.

3 *Quando tacui contabuerunt ossa mea, & quum eiularem tota die.*

4 *Quia interdiu & noctu ingrauescebat super me manus tua, versus est in siccitates æstatis viror meus. Selah*

3 *Quando tacui.* Sententiam quam posuit, propria experientia confirmat quòd scilicet humiliatus Dei manu, senserit nihil esse miserius quàm ab eius gratia alienari: quibus verbis significat non posse doctrinã hanc rite percipi donec iræ suæ sensu nos Deus exercuerit. Nec verò de mediocri tantùm examine loquitur, sed extremo rigore se penitus subactum fuisse refert. Et certè mira est in hac parte carnis nostræ non modò pigritia, sed etiam durities. Itaque nisi violentis modis tracti, nunquam ad reconciliationem cum Deo quærendam iusto feruore properabimus. In summa, suo exemplo Propheta docet, tunc demũ nos capere quanta sit fœlicitas, Deũ habere propitiũ, vbi grauibus tentationũ luctis intus exercitati, probè sensimus quàm formidabilis sit ira Dei. Dicit autẽ, siue taceret, siue clamore ac rugitu exonerare tẽtaret suum dolorẽ, semper ossa sua senuisse: acsi diceret totum robur suum fuisse emarcidum. Vnde sequitur, quocunque se vertat peccator, & quoscunque induat affectus, non tamen leuare suum malum, nec quicquam proficere, donec cum Deo redierit in gratiam. Sæpe enim cõtingit, grauissima tristitia cõstringi qui frænum arrodunt, intúsque deuorant ac comprimunt suum dolorem: postea quasi subito furore abripi, & vim doloris eo maiore impetu erumpere, quo se diutius cohibuerunt. Silentii nomine nõ indolentiam vel stuporem designat, sed affectum qui medius est inter tolerantiã & contumaciam, vitio & virtuti affinis. Neque enim ossa eius quasi senio consumpta essent, nisi inter diros animi cruciatus: & tamen spei vel obedientiæ non fuit silentium, quod misero nihil solatii attulit.

4 *Quia interdiu.* Hoc versu clarius explicat vnde tantus mœror, quia scilicet Dei manum sensit infestam sibi esse. Hic enim malorum omnium cumulus est, vrgeri Dei manu, vt sentiat peccator sibi cũ eo iudice negotiũ esse cuius ira & seueritas præter æternã mortẽ innumeras mortes in se cõtinet. Hinc cõqueritur Dauid succũ suũ exaruisse, non modò quòd simpliciter reputaret sua mala, sed causam & fontem agnosceret. Tunc enim concidit totus hominũ vigor, vbi Deus iudex apparet, ac propositis iræ suæ signis eos humiliat ac prosternit. Tunc impletur illud Iesaiæ, 40.7, Exaruit herba & emarcuit flos, quia spiritus Domini sufflauit in eo. Dicit autem non vulgare fuisse castigationis genus, quo didicit verè irã Dei metuere, quia manus Domini noctes & dies ingrauescere non cessauit. Certè iam à puero ad Dei timorem tam arcano Spiritus instinctu, quàm doctrina formatus erat ad pietatem. Et tamen ad hanc sapientiam discendam adeò non satis fuerunt rudimenta quibus fuerat imbutus, vt tanquam nouitium in medio cursu erudiri necesse fuerit. Imò quum iam lõgo vsu assueuisset ad gemẽda sua peccata, deintegro ad diuturna exercitia retractus est. vnde colligere licet quàm serò resipiscãt homines, vbi semel lapsi sunt: atque etiam quàm sint ad parẽdũ tardi, donec subinde plagas suas ingeminet Deus, & cõtinuãdo augeat. Si quis roget de Dauide, an callũ obduxerat ad plagas, quas sciebat Diuinitus sibi infligi, responsio ex contextu petenda est, detentũ fuisse & cõstrictũ in perplexis doloribus, & lentis tormentis fuisse distractum, donec bene domitus mansuesceret: quod principium est quærendi remedii. Vnde iterũ colligimus, non

frustra iterari castigationes quibus in nos videtur Deus sæuire,nec frustra manum eius aggrauari, donec ferocia nostra succumbat,quam scimus esse indomitam, nisi durissimis plagis cogatur.

5 *Peccatum meum tibi notum feci,& iniquitatem meam non abscondi:dixi, Confitebor super me scelus meum Iehouæ: & tu remisisti noxam peccati mei.Selah.*

6 *Propterea orabit ad te omnis mansuetus tempore inueniendi:vtique in diluuio aquarum multarum ad eum non appropinquabunt.*

7 *Tu latibulum mihi, à tribulatione custodies me, canticis liberationis circundabis me.Selah.*

5 *Peccatum meum no.feci.* Iam exitum suæ miseriæ describit Propheta, vt eius fœlicitatis,de qua meminit, potiùs omnibus in promptu exposita sit ratio. Quum ergo infœliciter eũ angeret ac torqueret iræ Dei sensus, hæc vnica leuatio fuit,ingenuè se damnare coram Deo,& ad veniæ deprecationem suppliciter confugere. Non dicit autem simpliciter sibi in mentem venisse peccata.nam & Cain & Iudæ idem contigit,sed nullo profectu: quia dum sibi malè conscii sunt reprobi,non desinunt seipsos exedere, & fremere aduersus Deum:imò quanuis inuitos ad iudicium suum cogat,cuperent tamen se abscondere. Sed hîc longè diuersa peccati agnitio describitur, dum scilicet peccator sponte ad Deum se confert: quia spem salutis non in peruicacia vel hypocrisi, sed in veniæ deprecatione statuit.Hæc enim voluntaria cõfessio cum fide semper coniuncta est: quia alioqui latebras semper captabit peccator, quibus effugiat conspectum Dei.ac verba Dauidis aperte ostendunt, sincerè & ex animo prodiisse ante Dei oculos ne quid cælaret.Nam quum dicit se notum fecisse peccatum,nec abscondisse: posterius membrum more Hebraico ad amplificandum additur. Quare dubiũ non est quin Dauid coram Deo se sistens, sensus omnes suos effuderit. Scimus vt sua mala extenuent hypocritæ, vel fucos inducant,vel tergiuersando obscurent:denique nunquam ingenuè & pleno ore rectam confessionem afferant. Hac prauitate se fuisse implicitum negat Dauid, quia sine vlla simulatione patefecerit Deo quicquid eum premebat.quod etiam confirmat *Dicendi* verbo.Nam quum reprobi trahantur, perinde ac si iudex sceleratos in quæstionem ageret,consultò & propenso animi motu se venisse testatur. Nam istud dicere,nihil aliud est quàm secum deliberare:vnde sequitur, veniã sibi fuisse pollicitum à Dei misericordia, ne liberæ confessioni viam præcluderet terror.Particula *Super me*, vel contra me, significat omissos fuisse à Dauide omnes prætextus quibus bona pars hominum se exonerat,culpam aliò transferens,vel deriuans. Statuit ergo Dauid sese Dei iudicio penitus subiicere,proferréque suũ reatũ,vt apud sedamnatus veniam impetraret.*Et tu remisisti.* Membrũ hoc molestis & diris agitationibus opponitur, quibus se vexatum fuisse dixit antequam fide gratiam Dei apprehenderet.Cæterũ his verbis docet, quoties se peccator cum ingenua confessione offeret,reconciliationem cum Deo paratam fore:quia non sibi vni placabilem fuisse Deum recitat, sed communem in suo exemplo doctrinam tradit,ne dubitent qui laborant, sub onere sibi fore propitiũ,simulac rectà & voluntario affectu ad eũ se cõtulerint.Siquis hinc colligat,pœnitẽtiã igitur & cõfessionẽ causam esse obtinendæ gratiæ: solutio non difficilis est,Dauidẽ hîc nõ disserere de causa,sed modũ ostendere quo se Deo reconciliat peccator. Quanuis enim interueniat confessio, altius tamen penetrandum est, nempe quòd fides corda nostra aperiens & linguas, eadem quoque veniam impetret. Neque enim semper

ſemper quicquid neceſſariò requiritur inter cauſas numerare conuenit. Siquis rudius malit, veniam confeſsione ſua adeptus eſt Dauid, non quod eam actu ipſo loquendi promeritus fuerit, ſed quia fide directrice iudicem ſuum ſuppliciter deprecatus eſt. Porrò quum eadem inter nos hodie vigere debeat confitendi ratio quæ olim Patribus ſub Lege fuit, ſatis hoc loco refellitur tyrannicum Papæ edictum, quo nos à Deo ad ſuos ſacrificos ablegat.

6 *Propterea orabit.* Diſertè exprimit, quicquid hactenus propoſuit in ſua perſona, communiter ſpectare ad omnes Dei filios: quod ſedulo notandum eſt, quia ob diffidentiam nobis ingenitam maior pars ægrè & maligne Dei gratiam ad ſe admittit. Hinc etiam colligimus confeſsionis actum, vt loquuntur, veniam non fuiſſe promeritum, ſed fide magis & precibus: quia hunc potiundæ eiuſdem modum fidelibus præſcribit, vt ad orationem confugiant, quæ verum eſt fidei ſacrificium. Cæterùm diſcamus, in Dauide editum fuiſſe à Deo clementiæ ſpecimen, quod non tantùm ad nos omnes pertineat, ſed etiam oſtendat quomodo reconciliatio quærenda ſit. Quanquam autem vniuerſalis nota ad confirmationem cuiuſque piorum valet: ſimul tamen oſtendit, nemini ſpem ſalutis aliter fieri, quàm ſi coram Deo ſupplices ſe proſternant, quia eius miſericordia omnes ad vnum indigent. *Tẽpus inueniendi* quod mox ſubiicitur, quidam ad ſolennes & ſtatas precandi horas referunt. ſed rectius alii, meo iudicio, locum hunc comparant cum illo Ieſaiæ cap. 55. 6, Quærite Iehouam dum inueniri poteſt: inuocate eum dum propè eſt. Semper quidem tempeſtiuè quæritur Deus, quia ſingulis momentis egemus eius gratia & ipſe etiam vltro nobis occurrit: ſed quia nos ſegnities, vel etiam ſocordia impedit ab eo quærendo, hic Dauid articulos proprie deſignat quibus fideles ſua neceſſitas ſollicitat. Quòd hoc loco abuſi ſunt Papiſtæ, vt ſibi accerſerent e cælo patronos, indigna quidem refutatione eſt inſulſitas. hinc tamen perſpicere licet vel quàm ſceleratè corruperint totam Scripturam, vel quàm craſſa inſcitia in rebus apertis hallucinati fuerint. *In diluuio aquarum multarum.* Congruit hoc dictum cum illo Ioelis vaticinio, Quiſquis inuocauerit nomẽ Domini, ſaluus erit. Ioel, 2. 32. Sẽſus eſt, etiã ſi nos vndiq; circũdẽt profundi mortis gurgites, metuendum non eſſe ne nos abſorbeant: ſed tutos & incolumes fore, modò nobis fide receptus ſit ad Dei miſericordiam. Emphatica igitur circunſtantia eſt, in ipſa morte ſalutem certam fore fidelibus, modò ſe in aſylum gratiæ Dei conferant. Nam ſub Diluuii voce notantur quæuis diſcrimina, quibus vitãdis nulla ratio apparet. Tandem ad gratias agendas ſe conuertit. Quanquam autem paucis verbis celebrat Dei gratiam. ſubeſt tamen in hac breuitate multa energia. Nam primò alium ſalutis portum eſſe negat, quam Deum ipſum: deinde fidum ſibi inpoſterum fore cuſtodem promittit. libenter enim retineo futurum verbi tẽpus, quod alii nulla ratione in præteritum vertunt Neque tamen ſe immunem à tribulationibus fore putat, ſed illis Dei præſidium opponit. Poſtremò quicquid acciderit malorum, ſibi Deum liberatorem fore confirmat. Nam verbo *Circundandi* multiplices ac varias ſalutis ſpecies deſignat: acſi diceret, innumeris modis ſe Deo fore obſtrictum, vt vberrima hinc inde materia eius laudandi ſuppetat. Videmus interea vt ſuo more gratitudinis officium Deo offerat, pro auxilio cantica ereptionis ponens.

8 *Erudiam te, & docebo te in qua via ambules: conſulam ſuper te oculo meo.*

9 *Ne ſitis ſicut equus, ſicut mulus quibus non eſt intelligentia: camiſtro & freno maxillam eius conſtringes, ne calcitrent contra te.*

10 *Multi dolores impio: at ſperantem in Iehoua bonitas*

circundabit.

11 Lætamini in Iehoua, & exultate iusti, cantate omnes recti corde.

8 *Erudiam te.* Quo plus energiæ habeat exhortatio, sermonem ad singulos dirigit. Nam facilius in animos penetrat quod dicitur, vbi quisque peculiariter doctrinam ipsam ad se applicat. Porrò quum omnibus Dei filiis salutis via hic monstretur, summopere cauendũ est, ne ab ea vel minimũ quis deflectat. Discamus autem ex hoc loco, hac lege nos Deo reconciliari, vt quisque fratres suos eiusdem beneficii participes facere studeat, ac solicitudinem suam per oculi intuitum melius declarat. Interea tenendum est, quicunque de salute nostra soliciti sunt, eos nobis à Domino constitui viæ duces. Vnde apparet, quàm paternè nobis prospiciat.

9 *Ne sitis sicut equus.* Breuiter nunc sui cõsilii, quod se daturum præfatus est, summam exponit omnes enim ad placidam docilitatem hortatur: atque vt deposita contumacia mansuetudiuis spiritum induant. Prudenter autem de corrigenda duritie pios admonet: quia si attẽti essemus ad Dei ferulas, vt decebat, certatim quisque ad quærendam Dei gratiam properaret. nunc vnde tanta in omnibus tarditas, nisi quia vel stupidi sumus, vel etiam refractarii? Brutis autem animalibus præfractos omnes comparans Dauid pudorem illis incutit, & simul denuntiat, contra stimulos calcitrãdo, nihil proficere. Homines (inquit) equorum ferociã subigere norũt frænis, & lupatis: quid igitur Deũ putãt facturũ, vbi eos intractabiles expertus fuerit?

10 *Multi dolores impio.* Sine figura pronuntiat qualis rebelles & obstinatos maneat conditio. Prius dixerat Deum nõ carere frænis vel lupatis, quibus eorum proteruiam compescat: nunc addit nullum illorum miseriis finem vel modum fore donec prorsus consumpti fuerint. Quanuis ergo ad tempus nobis parcat Deus, terreat nos hæc denuntiatio, ne temporalis impunitas nos obduret: neque sic nos decipiat prosperitas cui Deus maledicit, quin reconditi isti dolores quos Deus reprobis omnibus minatur, nobis in mentem veniant. Sicut autem innumeris vindictis armatũ esse Deum cõtra reprobos dixit, rursum addit, Immensa bonitate instructum esse qua suos omnes subleuet. Summa est, nõ aliud esse malis nostris remedium, nisi vt humiliati sub Dei manu, salutem nostram in sola eius misericordia fundemus: eos verò qui in Deum recubuerint omnibus numeris beatos fore quia vndecunque eos oppugnet Satan, Dominus cum suo præsidio occurret.

11 *Lætamini in Iehoua.* Postquam Dauid veram fœlicitatem piis omnibus promptam & expositam esse docuit, nõ immeritò eos ad lætitiam hortatur. Iubet autem in Iehoua lætari, acsi diceret, nihil obstare quominus Deum sibi propitium esse statuant qui tam benignè & comiter ad reconciliationem se offert. Interea notemus hunc incomparabilem esse fidei fructum, quem etiam commendat Paulus, dum scilicet piorum consciẽtiæ tranquillæ & hilares pace & gaudio spirituali fruuntur. Nam vbicunque vigebit fides, eam sequetur hæc sancta gloriatio. Sed quia mundo sua impietas obstaculum est, ne ad huius gaudii participationem accedat: ideo solos iustos cõpellat Dauid, quos eosdẽ *rectos corde* nominat, vt sciamus externæ iustitiæ speciem quæ hominibus arridet, nihil esse coram Deo. Sed quomodo iustos vocat quorum tota fœlicitas in gratuita Dei clementia posita est, dum illis peccata non imputat? Respondeo non alios recipi in gratiam, nisi qui sibi in vitiis displicent, & ex animo resipiscunt: non quod pœnitentia sibi veniam acquirant sed quia à Spiritu regenerationis diuelli nunquam potest fides. Iam verò vbi se Deo addicere cœperunt, rectitudinẽ cordis illorum perinde acceptam habet acsi integra esset ac perfecta. neque enim solum hominem Deo reconciliat fides, sed quicquid in eo adhuc est imperfectum sanctificat, vt gratuita Dei indulgentia iustus sit, qui nullo merito tantum bonum acquirere sibi posset.

AR-

ARGVMENTVM PSALMI XXXIII.

David aut quisquis huius Psalmi fuit author, vt fideles ad laudandũ Deum incitet, argumentum proponit in generali eius prouidentia, qua sustinet, tuetur, ac gubernat totum mũdum. Deinde paternam erga electum populum eius curam celebrat: simul ostendens quàm necesse sit peculiari eius tutela pios foueri. *Psalmus XXXIII.*

EXultate iusti in Iehoua, rectis decora est laus.

2 *Celebrate Iehouam in cithara, in nablo & decachordo psallite illi.*

33 *Cantate ei canticum nouum, strenuè canite cum iubilatione:*

4 *Quia rectum verbum Iehouæ, & omnia opera eius in fide.*

1 *Exultate iusti in Iehoua.* Nominatim fideles vel iustos compellat, quia soli idonei sunt gloriæ Dei præcones. Neque enim increduli qui Dei bonitatem nunquam gustarunt, eum possunt ex animo laudare: & Deus nomẽ suum impuris eorum linguis attingi non vult. Sed ex contextu melius patebit cur hæc exhortatio solis fidelibus propriè conueniat. atque ita posterius membrum exponunt multi, rectis laudem congruere: quia si ad idem tentandum se accingũt impii, vel hypocritæ, id in Dei probrum & dedecus magis vergit quàm in laudem : imò nihil quàm sacrum eius nomen profanant. ac verè quidem hoc dicitur, quemadmodum iam admonui, Deum sibi consultò in hunc finem gratuita adoptione creare Ecclesiã in mundo, vt nomen suum ritè à legitimis testibus laudetur. Genuinus tamen sensus est, laudẽ rectis decoram esse, quia nihil sit potius in quo se exerceãt. Et certè quum assiduis beneficiis Deus celebrãdæ suæ gloriæ materiam ipsis præbeat, ac immensa (vt alibi vidimus) eius bonitas in proprium thesaurum ipsis sit reposita, eos de laudibus Dei silere turpe & absurdum foret. Huc autem summa redit, hoc præcipuum esse studium in quo iustos occupari deceat, vt iustitiã, bonitatem, & virtutem Dei, quarum notitiam animis infixam gerunt, prædicẽt apud homines. Vbi ego alios Interpretes sequutus, *decoram laudem* transtuli, aptè etiam legi posset Desiderabilem, ab אוה quod optare vel expetere significat. Et certè quum fideles tam suauiter alliciat Deus, totis animi votis ad laudes eius canendas eos ferri cõuenit. Notandum quòd vbi iustos posuit Propheta, nomine Rectitudinis, sub quo comprehenditur interior animi sinceritas, statim quæ vera sit iustitia definit.

2 *Celebrate Iehouam.* Non dubiũ est quin vehementiam & ardorem affectus in Deo laudando hoc versu exprimat, vbi in hunc vsum instrumenta musica applicari iubet. nihil enim vult à fidelibus omitti quod mentes sensúsque hominum ad canendas Dei laudes accendat. Etsi enim nonnisi articulata voce propriè celebratur Dei nomen, hæc tamen adminicula quibus se magis incitare fideles solent, non frustra addidit, præsertim quum ad veterem populum verba faceret. Discrimen nãque tenendum est, ne quicquid Iudæis olim præceptum fuit, promiscuè ad nos trahamus: nec verò mihi dubium est quin cymbala pulsare, canere ad citharam & nablum, totúmque illud musicæ genus, cuius mentio frequenter in Psalmis recurret, pars fuerit legalis pædagogiæ: loquor de solenni templi cultu. Nam & hodie si musicis instrumentis se exhilarẽt fideles, fateor hoc illis debere esse propositum, ne à Dei laudibus suam lætitiã separent: sed dum sacros suos cõuẽtus peragũt, nihilo magis ad canẽdas Dei laudes cõgruere arbitror musica

instrumenta, quàm si quis suffitus, lucernas, & similes Legis vmbras in vsum reuocet. Stultè itaque hoc, vt alia multa, à Iudæis mutuati sunt Papistæ. Homines externis pompis deditos oblectat ille strepitus: sed Deo magis placet quam nobis per Apostolum suum commendat simplicitas. Nam Paulus, 1. Cor. 14. 16, Deum in publico fidelium cœtu benedicere nonnisi lingua cognita permittit. Certè vox hominis, quantuis non vulgò intelligatur, mortuis omnibus organis præstat. Quid ergo de cantillatione dicendum, quæ tantùm inani sonitu aures verberat? Si quis obiiciat, musicam ad excitandos hominum animos plurimum valere: fateor id quidem, sed timendum semper est ne qua corruptela obrepat, quæ & purum vitiet Dei cultum, & homines superstitione illiget. Porrò quum de periculo nos disertè Spiritus sanctus admoneat per os Pauli, vltrà quàm illic docemur progredi, non modò incōsideratum zelum, sed impiam peruicaciam esse dico.

3 *Cantate ei canticum nouum* Quum de magnificis Dei operibus, ac de Ecclesiæ præsertim conseruatione postea disserat, nonmirum est de nouo cantico, hoc est raro & exquisito, eum præcipere. Nam quo propius & diligentius expendunt fideles Dei opera, altius etiam in eius laudes efferri æquum est. Iubet ergo meditari non vulgare canticum, quod tam splendidæ materiæ respondeat. Eodem pertinet secundum membrum, vt strenuè psallendo incumbant. Sic enim verbum בִּיטִה interpretor quod tamen alii ad modos concinnè aptandos referre malunt.

2 *Quia rectum verbum Iehouæ* Generalem (vt nuper dixi) Dei prouidentiam qua regitur totus mundus, initiò proponit. ac dicit, in toto operum suorum cursu Deum sic imperiū suum exercere, vt refulgeat vbique summa æquitas & fides. Verbum & opus quidam volunt esse synonyma: sed ego ita distinguo, vt verbum tantundem valeat ac cōsilium Dei, vel mandatum: opus verò sit eius effectus & executio. Fateor geminari eandē sententiā diuersis verbis, vt alibi passim: sed rara nō est in repetitionibus modica deflexio, vt idem variè & pluribus modis dicatur. Sūma est quicquid statuit Deus ac mandat, rectū est: quicquid opere ipso perficit, fidele, & verax. Interea notādum est, Verbum non accipi pro doctrina, sed pro mundi gubernandi ratione.

5 *Diligit iustitiam & iudicium: bonitate Iehouæ plena est terra.*

6 *Verbo Iehouæ cæli firmati sunt, & Spiritu oris eius omnis exercitus eorum.*

7 *Congregauit sicut cumulum aquas maris, posuit in thesauris abyssos.*

8 *Timeat à Iehoua omnis terra, ab ipso paueant omnes incolæ orbis.*

9 *Quia ipse dixit, & fuit: ipse mandauit, & stetit.*

5 *Diligit iustitiam & iudiciū.* Confirmatio est proximæ sententiæ, quia Deus scilicet natura iustitiam & æquitatem amet. Vnde sequitur, fieri non posse vt eum præposteri affectus, more hominum, ad praua consilia rapiāt. Videtur quidem primo intuitu hoc vulgare & friuolum esse Dei elogium, quia fatentur omnes Deum in suis operibus optimam æquitatis regulā tenere. Quorsum ergo (dicet quispiam) noui cantici, quasi in re inusitata, nuper facta est mentio? Sed primò plus satis constat quàm turpiter cæcutiat bona pars mundi ad Dei iustitiam, dum vel neglectim præterit innumera prouidentiæ eius documenta, vel etiā fortuitò accidere imaginatur. Accedit autē deterius vitiū, quòd nisi Deus votis nostris obsequitur, statim obstrepimus eius iustitiæ: ita postquam

quam hoc principium in ore omnium pro cõfeſſo volitauit, Deum iuſte omnia agere, vix centeſimus quiſque fixum in animo ſuo retinet. alioqui ſimulac prodiit hæc doctrina in medium, Deo ita placere, quiſque ſe eius arbitrio obedienter ſubiiceret. Nunc vbi in rebus aduerſis ægerrimè coguntur homines in ordinem, vt Deum agnoſcãt ac profiteantur iuſtum eſſe, in proſperis verò diffluunt & euaneſcunt: non mirum eſt ſi affirmet Propheta, Deo iuſtitiam eſſe cordi, vt rectum moderatorem eſſe perſuadeat. Itaque quiſquis hanc doctrinam penitus imbiberit, ſciat ſe multum profeciſſe. Alii exponunt, Deum amare in hominibus rectitudinem: quod verum quidem eſt, ſed à contextu remotum: quia hîc Spiritus ſancti conſilium eſt, contra impietatis venenum, quod in multorum cordibus reſidet, Dei gloriã aſſerere. In ſecunda parte verſus alterã virtutis ſpeciem in Deo commendat Propheta, quòd *plena ſit terra eius bonitate*. Etſi autem Dei iuſtitia ad celebrãdum eius nomen meritò ſtimulare nos debet, acrior tamẽ ſtimulus eſt eius bonitas: quia vt quiſque beneficum & miſericordem ipſum ſentit, magis ad eum colendum afficitur. Porrò, adhuc de omnibus Dei beneficiis ſermo habetur, quæ ſpargit in totum humanum genus: ea dicit Propheta, quocũque vertamus oculos paſsim occurrere.

6 *Verbo Iehouæ cæli firmati ſunt*. Quò nos ad reputanda Dei opera melius expergefaciat, ipſam mundi creationem nobis proponit. Donec enim agnitus fuerit Deus mundi Creator & opifex, quis credat ab eo curari res humanas, mũdíque ſtatum eius conſilio & manu gubernari? Mundi autem creatio ad Dei prouidentiam continua ſerie nos deducit: non quòd tam dextrè ratiocinentur omnes, vel tã recto iudicio præditi ſint, vt mundum ſtatuant eadem Dei virtute, quæ ſe in illo creãdo ſemel exeruit, hodie ſuſtineri: quin potius maior pars eũ è cælo otioſum ſpectare fingit quicquid in terris agitur. Sed aliter ritè nemo tenet mundum à Deo conditum, niſi perſuaſus quoque ſit, ab eodem foueri & conſeruari in ſuo ſtatu. Scitè igitur & aptè Propheta, vt nobis certitudinẽ infigat prouidentiæ Dei in continuo naturæ ordine, nos ad ipſam mundi originem reuocat. Porrò, nomen Cælorum ſynecdochice pro vniuerſa mundi machina poſuit: quia (vt alibi dictum eſt) eorum maximè conſpectu in admirationem rapimur. Ideo mox addit eorũ exercitũ: qua voce ſydera & ſtellas intelligit, vſitato Scripturæ more. nam ſi hoc ornatu carerent cæli, quodammodo vacui eſſent. Cælos autem dicens verbo Dei conditos, potẽtiam eius magis amplificat, quòd ſolo nutu cõtentus, neque accerſiuerit aliũde ſubſidia, neque etiã multum operæ vel laboris impenderit ad tam ſplendidum & nobile opificiũ. Quanquam autem verbum Dei & ſpiritum oris tam externis omnibus mediis, quàm laboris difficultati quæ in Deo fingi poſſet, oppoſuit Propheta: verè tamen & certò hinc colligitur, mundum per æternum Dei ſermonem, qui Filius eſt vnigenitus, fabricatum eſſe. Subtilius veteres hoc elogio vſi ſunt cõtra Sabellianos, vt æternam Spiritus Deitatem aſſererent. Atqui ex aliis locis patet, ac præſertim ex Ieſaiæ cap. 11. verſ. 4, ſpiritu oris notari ſermonem. illic enim de Chriſto dicitur, Percutiet terram virga oris ſui, & ſpiritu labiorũ interficiet impium. Sicut autem poteſtate & efficacia plenus ſermo allegoricè vocatur oris ſceptrum: ita alio fine poſtea dicitur halitus, ad diſcrimẽ notandum ſermonis Dei & inanis reſonãtiæ, quæ ex ore hominum prodit. Ergo in probanda Deitate Spiritus, hoc teſtimonio Sabellium vrgere non auderem. Quare nobis ſufficiat, Deum verbo ſuo ita cælos formaſſe, vt hinc probetur æterna Chriſti Diuinitas. Si quis obiiciat non fore diſtinctas Perſonas, ſi voces Verbi & Spiritus ſint ſynonymæ: reſpondeo non ſimpliciter ſpiritum hîc poni vt aliis locis, in quibus apertè à Verbo diſtinguitur, ſed figuratè ſpiritũ oris pro ipſa pronuntiatione ſumi, ac ſi dictum eſſet, Simulac halitum vocis ſuæ emiſit Deus, vel protulit verbo quid fieri vellet, cælos repente extitiſſe, & quidem incredibili ſtellarum copia & varietate inſtructos. Verum quidem eſt, ſimilitudinem hanc ab hominibus ſumptam eſſe: ſed alibi ſæpe docet Scriptu-

ra,æterno illo Sermone, qui vnigenitus Dei filius in carne apparuit, mundum fuiſſe creatum.

7 *Congregauit ſicut cumulum aquas maris.* Non omnia quæ de ſingulis mundi partibus dici poterãt, proſequitur, ſed breuiter ſub vna parte alias omnes deſignat. Cõmendat autẽ inſigne in mũdi ſuperficie, & dignũ notatu miraculum, quòd Deus elementũ aquæ fluidum & inſtabile, inſtar ſolidi acerui collectum ſuo arbitrio teneat. Fatẽtur enim Phyſici, & experiẽtia palàm clamat, aquas terra ſuperiores eſſe. quũ liquidæ ſint & diffluãt, qui fit vt ſe nõ effundãt ad terrã obruendã, & hæc quæ loco inferior eſt, ſicca emineat? Hîc certè perſpicimus, Deũ vt generis humani ſaluti cõſuleret, arcanis aggeribus aquas cohibuiſſe, & hodie tenere clauſas: & elegãter Propheta iuſſu Dei cõſiſtere pronũtiat acſi firmæ & ſolidæ materiæ aceruus foret. nec abs re hoc Diuinæ virtutis ſpecimen alibi commendat Spiritus, ſicuti Ieremiæ 5.22, & Iob 38.8. Secũda parte verſus videtur hoc ipſum repetere, ſed cum amplificatione: quia Deus non tantùm immenſam aquarum molẽ in mari compeſcat, ſed in ipſis quoque terræ viſceribus mira & incomprehenſibili virtute recondat. Nam quiſquis elementa inter ſe conferet, præter naturam fieri dicet, vt abyſsi vel immenſi gurgites aquarum ſubtus terram lateãt qui potius debuerant eam ſubmergere. atque hîc altera quoque Dei virtus refulget, quòd terram tot caui meatus & voragines non ſingulis momentis abſorbeant. Nam etſi caſmate interdum pereunt vrbes & agri, corpus tamen ipſum in ſuo gradu manet.

8 *Timeat à Iehoua omnis terra.* Cõcludit iuſtam eſſe cauſam cur reuerenter ſubiiciat ſe totus orbis imperio Dei, à quo ſuam habet originem, & à quo ſeruatur. Nã timere & metuere à Iehoua nihil aliud eſt quàm formidabilem eius poteſtatẽ ſuſcipere. Eſt autẽ hoc nimis craſsi ſtuporis, nõ intẽdere ad Dei præſentiam, à quo eſt noſtrũ eſſe, & in quo ſtatus noſter conſiſtit. vtrũque enim attingit Propheta, orbem fuiſſe ſimulac Deus loquutus eſt, & eius mandato aliquẽ habuiſſe ſtatum: quia non ſatis fuiſſet momento eius conditum, niſi ſuffultus Dei virtute ſtaret. Deus ergo non magno apparatu ad mundi creationem vſus eſt: ſed vt probaret immẽſam Verbi ſui potentiam, iuſsit vt imperiũ protinus eſſet opus. Cæterùm, verbum Mãdandi confirmat quod paulò antè diximus, ſermonem nihil aliud eſſe quàm nutum, & loqui nihil aliud quàm iubere: quod tamen ſic accipere conuenit, vt in hoc nutu vel mandato ſe proferat æterna Dei ſapientia.

10 Iehoua diſſipat conſilium Gentium, tollit cogitationes populorum.

11 Conſilium Iehouæ in æternum ſtabit, cogitationes cordis eius in ſeculum & ſeculum.

12 Beata gens cui Iehoua Deus eſt, populus quem elegit in hæreditatem ſibi.

10 *Iehoua diſsipat conſilium Gentium.* Poſtquam breuiter attigit mundi creationem, ad inſtitutum ſermonem redit, quotidianos ſcilicet euentus certos eſſe prouidentiæ Dei teſtes. Porrò, ne quis miretur, Deum hîc induci à Propheta quaſi hominibus aduerſum, qui diſsipet eorum conſilia potius quàm ſtabiliat, & ad proſperum ſucceſſum adducat, exẽplum elegit quod ad piorum conſolationem maximè valebat. Scimus enim quàm multa aſsiduè audeant homines, & præter ius & fas machinentur, vt ſuis artibus totum mundum peruertere conentur, vt ſe tyrannicè efferant ad calcãdos bonos & ſimplices. quid ergo nobis miſerius, ſi in tanta libidine permiſſa illis eſſet exequendi libertas? At vbi ex alto pronuntiat Deus, ſuarum eſſe partium, diſcutere quicquid decernunt, & in nihilum redigere quicquid deliberant: nihil obſtat quominus ipſis ferui-

dè

dè tumultuantibus, quietem colamus. Quare dicitur euertere Deus cõsilia hominum, nõ quòd eorum frustratione ex professo se oblectet, sed vt compescat eorum temeritatem: quia omnia protinus miscerẽt, si succederet ex voto: imò quia bellum cum Deo suscipere, contra æquitatem ruere, probos & innoxios vexare non desinunt, necesse est eorũ furori opponi Dei præsidiũ. Imò quia maior hominum pars cõtempta modestia, in confusam licentiam fertur, non de singulis tantùm hominibus, sed de totis populis loquitur Propheta, acsi diceret, Quãuis inter se cõspirent homines, magnisque copiis hoc vel illud aggredi deliberent, consilia tamen eorũ fore irrita: quia Deo non erit plus negotii in dissipanda ingenti multitudine, quàm in paucis cohibendis. Quãquam autem Deo propositum fuit, nos bona spe contra improborum audaciã munire, simul tamen cauendum esse admonet, ne quid nisi suo iussu & auspiciis tentemus.

11 *Consilium Iehouæ.* Immensam Dei potentiam sic extollit Propheta, vt in eius altitudine fidem nostram ædificet. neque enim consilium laudat quod nos in cælo absconditum procul suspicere & reuereri velit. sed quia passim testatur, sibi cordi esse iustitiam & rectitudinem, sibi curæ esse iustos & probos, sibi in animo esse opitulari suis cultoribus, dum iniustè premuntur: intelligit Propheta hoc stabile & ratum fore. ita declarat in quem finem Deus consilia Gentiũ dissipet, quia scilicet ad violandum omnem ordinem nullo delectu feruntur. Primùm ergo discamus, Dei cõsilium inspicere in verbi speculo: vbi verò statuerimus nihil eum promittere nisi quod præstare apud se decreuit, statim nobis occurrat hæc firmitas de qua disserit Propheta. Sed quia eius cursum innumeris obstaculis abrumpere multi contendunt, imò toti interdum populi: veniat quoque in mentem prior sentẽtia, Vbi multa agitauerint homines, in Dei manu & arbitrio esse dissipationẽ. In hac practica notitia fidem nostram haud dubiè exerceri voluit Spiritus: quia frigidum alioqui & fructu vacuum elogium hoc esset. Atqui vbi nobis propositum fuerit, Deum suos tueri velle, & eripere ex omnibus periculis quicũque eius nomen inuocant, quicquid moliantur in perniciem nostram impii, nos minimè terrebunt eorum studia & conatus: quia simulac Deus se opposuerit, nulla erit astutia quæ eius consilium eludat.

12 *Beata gens cui Iehoua, &c.* Aptè cohæret hic versus cum proximo: quia parum prodesset quod de perpetuitate consilii Dei dictum fuit, tenere, nisi ad nos pertineat. Ergo beatos esse exclamans Propheta quos Deus in tutelam suscepit, consilium cuius nuper meminit, non esse reconditum admonet, sed vigere & spectari in Ecclesiæ salute. Atque ita videmus, non eos qui frigidè speculanrur Dei potentiam, sed qui in suum præsentem vsum aptant, ritè demum agnoscere mundi gubernatorem. Porrò, quum beatitudinem nostram in eo locat, Si Iehoua sit Deus noster, fontem Diuini erga nos amoris designans, vno verbo complectitur quæcunque ad vitam fœliciter degendam expeti solent. Nam quòd salutis nostræ curam suscipere, fouere nos sub alis suis, necessitatibus prospicere, opem auxiliúmque in periculis ferre dignatur, hoc totũ ex eius adoptione pendet. Cæterũ, ne quis putaret, tantum bonum consequi homines proprio marte vel industria, nominatim ex fonte gratuitæ electionis fluere docet, quòd censemur in Dei populo. Verum quidem est, hac lege creator initiò fuisse homines in Adæ persona, vt omnes filii Dei essent: sed alienatio quæ ex peccato sequuta est, tanto bono nos priuauit. Ergo donec gratuitò nos adoptet Deus, miseri sumus naturaliter omnes, nec alia est fœlicitatis ianua, quàm vt mero beneplacito indignos eligat. Vnde apparet quàm insulsè corrũpant hunc locum qui ad homines transferũt quod Deo assignat Propheta: acsi eum sibi in hæreditatem eligerent. Fateor quidem, verum Deũ ab idolis fide discerni: sed tenendum est principiũ istud, Nihil cum eo nobis esse commune, nisi sua gratia nos præueniat.

13 *E cælis respexit Iehoua, vidit omnes filios Adam.*

14 *Ex habitaculo solij sui prospexit ad omnes incolas terræ.*

15 *Qui finxit simul corda eorum, qui intelligit omnia opera eorum.*

16 *Nõ seruatur Rex in multitudine exercitus, nec Gigas eripietur in multitudine roboris.*

17 *Fallax equus ad salutem, & in multitudine virtutis suæ non liberabit.*

13 *E cælis, &c.* Prosequitur eandẽ doctrinam, non versari scilicet fortuitò res humanas, sed Deum occulte dirigere quicquid agitur. Porrò, Dei intuitũ ideo commendat, vt nos vicissim fidei oculis inuisibilem eius prouidẽtiam aspicere discamus. Etsi enim ob oculos nobis assiduè versantur clara eius documenta, maior tamen pars hominum cæcutit, & pro sua cæcitate fortunã cæcã fabricat, imò quò vberius & pleniore copia suam bonitatem in nos effundit, minus ad eũ attollimus sensus nostros, sed præposterè in externa quæ circunstant media, fixi subsidunt. Hanc indignitatem castigat Propheta, quia nulla grauior Deo fieri potest iniuria, quàm vbi cælo otiosus includitur: quia perinde est acsi in sepulchro iaceret sepultus. qualis enim Dei vita, si nihil cernat, vel curet? Porrò, sub voce *Solii* à consequentibus ostendit quàm absurdus sit stupor, Deum sensu & intelligẽtia nudare. Significat enim, cælum non ad delicias, vt somniant Epicurei, otiosum esse palatium, sed Regiã è qua imperium suum per omnes mundi partes exerceat. Quòd si in cælorum sacrario sedem ad orbem regẽdum sibi locauit, sequitur, minimè negligere res terrenas, sed summa ratione & sapientia eas moderari.

15 *Qui finxit simul corda.* Videtur hoc data opera fuisse additum, quo sibi certò persuadeant fideles, vtcunque se astutiis, fraudibus, & clãdestinis artibus subducere à Dei conspectu conẽtur impii, & sibi cauernas effodere: Dei tamen oculos penetrare in istas tenebras. Ab ipsa autem creatione ratiocinatur, fieri non posse quin Deus ad rationem & iudicium consilia hominum factáque vocet. quia etsi flexuosos quisque recessus in animo suo occultat, vt mire alii ab aliis differant, ac in tanta varietate confusa sit caligo: Dei tamen oculos non perstringi neque offuscari, quin idoneus sit operis sui cognitor. Ergo per aduerbium Simul, non intelligit, vno temporis momento formata fuisse hominum corda, sed omnia ad vnum & sine exceptione formata esse, vt frustrà notitiam fictoris sui latere vel subterfugere conentur. Huc etiam spectare potest sententia, Homines erraticis cogitationũ suarum figmentis nõ minuere Dei imperium quominus arcana sua prouidẽtia temperet quæ putant fortuitò accidere. Videmus enim vt vanas spes sibi fabricando, Dei virtutem huc & illuc transferant, nec eius ope se putent egere, quandiu ad se tuendos mediis & adminiculis sunt instructi: ideóque sequitur, *Non seruatur Rex*, vt ostendat, vitã hominum non propria virtute, sed vnius Dei gratia stare incolumem. *Reges & Gigantes* potissimùm nominat, qui sorte communi exempti, sibi videntur extra telorum iactum esse. quòd si quid aduersi acciderit, facilem sibi exitũ promittunt. Denique virtutis suæ confidẽtia ebrii, vix se reputant mortales esse. hanc quoque superbiam magis obdurat stulta vulgi admiratio, dum ad eorum potentiam obstupescit. Quòd si neque Rex suis copiis, nec Gigas suo robore, simulac ventum est ad aliquod discrimen, saluus euadit: frustrà totum humanum genus, relicta Dei prouidentia, ad terrenas opes circunspicit. Vnde sequitur, nihil esse miserius tã fortibus quàm infirmis, donec in Dei præsidium recumbant.

cumbant. Proximo versu sub voce *Equi* quoduis auxilii genus per synecdochē designat:siquidem in genere sentit, qui terrenis mediis vitam suam probe munitam existimant, vt plurimum in ipso articulo destitui, & miserè delusos perire, vt hoc modo eorum stultitiā Deus coarguat. Verùm quidem est, nec frustra Reges armari gladio, nec superuacuum esse equorum vsum, nec quas Deus opes & copias ad tuendam hominum vitam suppeditat, esse inutiles: siquidem rectū quisque modum in vsu ipso teneret. sed quia maior pars quo pluribus cincta est munimentis, eo longius à Deo recedit, falsaque imaginatione portum ab omni molestia immunem sibi fingit: iure Deus hanc væsaniam frustratur. Hinc fit vt sæpe sine effectu effluāt Dei dona, quoniam ea mundus ab authore separans, eius quoque benedictione priuatur.

18 Ecce oculus Iehouæ super timentes eum, qui sperant in misericordia eius:

19 Vt eripiat à morte animas eorum, & viuificet eos in fame.

18 *Ecce oculus.* Postquam docuit, nihil sæpe prodesse quæcunque putātur ad tuendos homines optima esse præsidia, imò nihili esse, vbi in illis locatur salus: iam ex opposito demonstrat, fideles, quanuis neque magna potentia sint præditi, neque opibus abundent, vnica tamē Dei gratia satis esse tutos, & perpetuò saluos fore. Non parum illustrat Prophetæ mētem hæc cōparatio, quòd Reges & Gigantes nihil iuuet inexpugnabile suum robur: sanctos verò in fame & penuria Deus viuificet, acsi restituat vitam mortuis. Nunc melius tenemus quorsum Propheta totum mundi robur deiecerit, non vt prostrati iaceant homines scilicet, vel desperatione fracti marcescant, sed vt deposita omni superbia contrahant omnes suos sensus ad vnum Deum, & ab eius tutela vitam suam pendere statuant. Porrò oculum Dei ad seruandos suos cultores intentū esse dicens, plus exprimit, quàm si dixisset, ad eos sustinendos manum eius & virtutem sufficere: quia obrepere infirmis poterat dubitatio, an ad singulos eam extendere Deus vellet: nunc verò dum ipsum quasi in excubiis sedentem inducit, vt fidelibus prospiciat, non est cur quisque amplius trepidet, ac secum disceptet, de præsenti Dei auxilio certus, modò sub eius prouidentia quietus maneat. Hinc clarius elucet quàm verè prius dixerit beatum esse populum, cuius Iehoua est Deus, quia extra ipsum quicquid virtutis & opum suppetat, inane, fallax, & euanidum tādem erit. ipse autem solo intuitu fideles suos protegat, succurrat eorum inopiæ, famelicos pascat, mortique destinatos viuificet. Etsi autem Dei prouidentia fouetur totum humanum genus, scimus tamen eum paterna cura nonnisi suos filios peculiariter dignari, vt verè ab eo suas necessitates respici sentiant. Porrò quum sibi Deus in fame & morte prompta remedia ad seruandam piorum vitam esse asserat, monemur tunc eius prouidentiæ deferri iustum honorem, dum in extrema penuria animos non despondent fideles: quin potius è sepulchro spem sursum attollunt. quia Deus in hunc finem esurire suos ad tempus patitur, vt postea satiet: mortisque tenebras offūdit, vt vitæ lucem reddat. imò tunc demum fiduciam nostram solidè in eo locare incipimus, vbi mors ante oculos nobis versari cœpit, quia mundi subsidia, donec suæ vanitatis experimentum dederint, sensus nostros tenent implicitos, sibique addictos. Fideles duobus insignit titulis, quibus tota vitæ nostræ perfectio continetur. primùm enim est, vt Deū reuereter colamus, deinde vt intenti simus in eius gratiam. Et certè hypocritæ quanuis fidem plenis buccis iactent, nunquam tamen Dei bonitatem vel summis labris gustarunt, vt ab eo expectent quod sibi necesse est. Quòd autem in Dei cultum & reuerentiam se totos fideles dedunt, hic affectus ex fide nascitur: imò præcipua

hæc pars censetur legitimi cultus, quòd ab eius misericordia pendent.

20 *Anima nostra expectat Iehouam: auxilium nostrum, & scutum nostrum ipse est.*

21 *Certè in ipso lætabitur cor nostrum, quia in nomine sancto eius sperabimus.*

22 *Sit misericordia tua super nos, Iehoua, quemadmodum sperauimus in te.*

20 *Anima nostra.* Quicquid hactenus de prouidētia Dei, ac præsertim fideli, qua suos tuetur, custodia, disseruit, non tam à seipso protulit, quàm ex ore Spiritus sancti. Nunc verò in persona totius Ecclesiæ succinit, nihil esse meli⁹ quàm salutem nostram Deo committere. Ita videmus fructum superioris doctrinæ cunctis fidelibus proponi, vt securè excelsóque animo in paternā Dei curam se reiicere non dubitent. Nā hac de causa nihil priuatim de se Propheta testatur, sed sibi pios omnes adiungit in eiusdē fidei consensum. ac subest emphasis in voce Animæ: quia etsi Hebræis trita est loquutio, serium tamen affectum exprimit: acsi diceret fideles, se integro ac sincero corde respicere in Deum, quia *scuti & auxilii* loco sibi esse ducant.

21 *Certè in ipso lætabitur.* Quia particula כי quæ hic bis repetitur, variè sumitur apud Hebræos, duplex potest esse sensus. Nā si vtroque membro affirmatiuè exponimus, tā de sua lætitia, quā de spe gloriabuntur fideles. nec mihi displicet, vno contextu, distinctè tamen hæc duo referri, Certè Deus semper nostra lætitia erit, certè sacrum eius nomē instar arcis inuictæ nobis erit ad refugium. Vnde enim fit vt in Dei inuocatione constanter persistant fideles, nisi quia eius gratia contenti, in tristitia & mœrore retinent solatium istud quod eorum alacritatem sustineat? Probè igitur affirmant priore loco fideles cor suū lætari in Domino, quia nō vagātur post mundi illecebras, vt pro varia fortunæ inclinatione nutent ac vacillent, sed in gratuito & paterno Dei fauore totam beatæ vitæ summam includunt. Deinde secundò addunt, *se sperare in nomine sancto eius.* Si tamen particulam כי casualiter accipere libeat, non minus aptè & concinnè sensus fluet, Quia spes nostra in Deo defixa fuit, non deerit ipse suis partibus, quin perennem gaudii materiam suppeditet. Et certè experientia conuincit, mœrore obrui homines, & in curis, doloribus, & anxietate tabescere, vt mercedem suæ vanitatis reportent: quia nihil difficilius est quàm spes eorum vni Deo astringi, ne exultent in fallacibus suis blanditiis.

22 *Sit misericordia tua.* Clauditur tandem Psalmus precatione, quā Propheta piorum omnium nomine cōcipit, vt reipsa sentiant, nō frustra se Dei bonitate fuisse subnixos. Interea Spiritus hanc orandi regulam per os Prophetæ dictando, ianuā Dei gratiæ aperiri docuit, vbi non aliunde salus vel expetitur vel speratur. Suauissima interim consolatio hinc elicitur, modò ne spes nostra in medio cursu fatiscat, minimè timendum esse quin Deus suam erga nos misericordiam continuo tenore prosequatur vsque in finem.

ARGVMENTVM Psal. XXXIIII.

DAuidis, dum ipse mutauit vultum suum coram Abimelech, qui expulit eum, & abiit.

Dauid ob insignem liberationem gratias Deo agit: & hac occasione perpetuam Dei gratiam erga pios omnes celebrat, cósque tum ad fidem, tum ad pietatis studium hortatur, hanc vnā rationem vitæ fœliciter atque ex voto transigendæ esse affirmans, purè & innoxiè sub Dei cultu & timore versari

in mundo. Porrò ex titulo patet quodnam hic prædicet Dei beneficium. Nã quum ad Regem Achis tractus esset, 1. Sam. 27. 2, quem infestissimum omniũ hostem, excepto Saule, habebat, credibile non erat, impune dimissum iri. Ergo vnicus vitæ redimendæ modus fuit, salivæ spumis, toruo aspectu, & vultus deformitate insaniam fingere. Nec mirum: quia Achis certa spe victoriæ depulsus, quum iacturã suam & dedecus vni Dauidi ascriberet, feruebat implacabili in eum odio. Quòd ergo præter suam & omnium spem emissus fuit, memorabile gratia Dei specimen in eo æditum fuisse agnoscit, quod ad commune totius Ecclesiæ exemplũ pertineat. Quòd loco Achis ponitur *Abimelech*, probabile est, nomen hoc posterius fuisse in vulgari vsu apud Philisthinos, sicuti Reges suos Ægyptii vocarunt Pharaones: & Romani imperatores nomẽ Cæsarum mutuati sunt à Iulio qui primus tyrãnidem occupauerat. Et scimus multis ante natum Dauidem seculis Reges qui ætate Abrahæ dominati sunt in Gerar, sic fuisse vocatos. Quare mirum non est, de manu in manum transisse ad posteros hoc nomen, vt omnibus Regibus Palæsthinæ cõmune foret. Vox Hebraica טעם, pro qua *vultum* reddidi, quia gustum & intelligentiam quoque significat: posset hoc modo aptè exponi, quòd insipidus apparuerit. Verbum à quo deducitur, quum propriè gustare significet, transfertur ad rationẽ, intelligentiam & omnes sensus. Bene ergo conueniet Intelligentiæ nomẽ, quia Dauid se mente alienatũ finxit. sed quia ex sermone & vultu composito maximè homo cognoscitur, vt de ipso iudicium fiat, rectè verterunt alii, Dauidem mutasse vultum, quia hoc modo gustum & notitiam sui abstulit. Quanquam autem hoc artificio elapsus est Dauid, Diuinitus tamen se fuisse ereptum nõ dubitat: nec insaniæ simulationi tribuit salutis laudem: sed potius agnoscit, arcano Dei instinctu mitigatã fuisse hostis sæuitiã, vt qui rabie prius ardebat, ludibrio cõtentus fuerit. Et certè minimè sperandũ fuit vt Achis tam strenuum hominem, quem toti regno suo exitialem expertus erat, & à quo fuerat grauibus damnis affectus, contemptim expelleret. Nascitur etiam hîc quæstio an Spiritus sancti ductu vesaniam finxerit Dauid. Hec enim duo simul coniungere videtur, stultitiæ fictionem, & optabilem successum. Vnde coniicere licet, eundem Spiritum à quo dictatus fuit Psalmus Dauidi, ad fallendum Regem Achis authorem ac ducem fuisse. Respondeo, si Dominus ita suos interdum liberet vt aberrent ipsi in eligendis mediis, vel labantur, in eo nihil esse absurdi. Ergo liberatio, Dei opus fuit: vitium intermedium, quod culpa non vacauit, Dauidi ascribi debet. Sic Iacob benedictionẽ adeptus est Dei fauore & beneplacito, simul tamen admista fuit matris astutia, quam fuisse vitiosam constat. Continget ergo, aliquã actionem regi à Dei Spiritu, & tamen Sanctos qui eius organa sunt à recta linea deflectere: ideóque in excusando Dauide laborare superuacuum est: quin potius culpandus videtur, quòd vitam suam Deo simpliciter non committens se & gratiam Spiritus quo regebatur, ludibrio exposuerit apud impios. Etsi enim asserere nihil audeo, aliquod tamẽ infirmitatis signum in hoc mendacio apparet. Si quis excipiat, Dauidem celebrare Dei gratiã, quòd vultu & sermone mutato mortem effugerit: respondeo iterum, disertè circunstantiam exprimi à Dauide, quæ Dei gratiam magis illustret, quia non imputatus fuerit lapsus.

2 *Benedicam Iehouam omni tempore, semper laus eius in ore meo.*

3 *In Iehoua gloriabitur anima mea, audient humiles, & gaudebunt.*

4 *Magnificate Iehouam mecum, & exaltemus nomen eius simul.*

5 *Quæsiui Iehouam, & respondit mihi, & ex omni pauore*

meo eripuit me.

6 *Aspicient ad eũ, & confluẽt, & facies eorũ nõ pudefiẽt.*

7 *Iste pauper clamauit, & Iehoua audiuit, & ex omnibus angustiis seruauit eum.*

2 *Benedicam Iehouam.* Beneficii memorem se tota vita fore promittens, eius magnitudinem extollit. Etsi enim quotidie suos Deus iuuat, vt se in eius laudibus assiduè exerceant: certum tamen est, beneficiũ quod æterna memoria dignum vocatur, ab aliis vulgaribus distingui. Itaque Sanctis quidẽ hæc tenẽda est regula, vt quicquid in ipsos bonorum Deus contulit subinde in mentem reuocent: si quando tamen in illis seruandis splendidius exerat suam virtutem, eo maiore studio ad testandam suam gratitudinem eniti decet. Quòd si vnico beneficio nos sibi Deus vsque ad vitæ finem obstringit, vt nunquam fas sit à canẽdis eius laudibus cessare: quid vbi nos innumeris cumulat? Initio secũdi versus, laudẽ, quam prius in ore suo fore perennem dixerat, ex corde profecturam addit: vt ab inani linguæ sonitu quo se venditant multi hypocritæ, illam discernat. Sic enim personare Dei laudes in ore nostro debent, vt præeat semper interior animi affectus. Itaque hoc loco anima non spiritum vitalem, sed affectuum sedem significat. acsi diceret, sincero animo gloriandi materiam sibi in vno Deo fore, vt tantam salutem nulla vnquam obliuio obscuret. Altero membro fructum gratiarum actionis notat, quia scilicet inde bonam spem concipient afflicti & miseri homines. Nam ענוים Hebrei vocãt non quoslibet miseros, sed qui malis subacti & humiliati, nihil ferociæ spirant, sed demissi sunt ac supplices. Hos participes gaudii fore dicit non simpliciter pro charitatis affectu (vt quidam nimis frigide exponunt) sed quia in exẽplo Dauidis cõmune gratiæ documentũ à Deo ꝓpositũ esse persuasi, animos à mœrore sursũ erigent. Gaudiũ ergo ex spe oriturũ esse ꝓnũtiat: quia velut accepto salutis pignore alacriter se ad Deũ cõferẽt.

4 *Magnificate Iehouam.* Alterum fructum cõmemorat gratiarum actionis, quia alios scilicet exemplo suo ad idem pietatis officium impellet: imò pios omnes in societatem accersit, & inuitat, hortatúrque vt Deum vno cõsensu magnificè extollant. Itaque docemur, quoties vnicuique suorum opem Deus tulerit, nos incitari ad bene sperandum: & dum quisque accepta priuatim beneficia cõmemorat, publicè omnes simul ad Deum laudandum stimulari. Nam & in hunc finem palàm apud homines gratias Deo agimus, non tantùm vt gratitudinis nostræ sint testes, sed vt ipsi quoque sequantur nostrum exemplum.

5 *Quæsiui Iehouam.* Apertius iam & fusius explicat quod nuper attigerat de gaudio: ac primò suas preces auditas fuisse refert. Hoc ad pios omnes accõmodat, vt tam præclaro pignore cõfirmati, se ad precandum animẽt. Quid sit Deum quærere, ex proximo membro patet: nam alibi diuerso sensu capitur: tantundem enim valet atque animum adiicere, & studia sua applicare ad Deũ colendum, & intentos habere ad eum omnes sensus. hîc verò nihil aliud est quàm cõfugere ad eius opem, quia mox sequitur, Deum respondisse: propriè autem votis & precibus respondet. *Pauores* suos pro ipsis periculis quæ animũ eius metu perculerant, accipit, effectum scilicet pro causa. quanquam minimè dubium est quin se territum fuisse, & timoribus agitatum fateatur. Neque enim sedato animo sua discrimina quasi procul è sublimi despexit, sed diris curarũ tormentis vexatus, meritò potuit suos metus ac pauores narrare. imò plurali numero ostendit, se non vno tantùm modo fuisse expauefactum, sed huc illuc inter varias perturbationes se distractũ fuisse. Et certè ab vna parte se ad carnificinam adductum videbat. subire etiã poterat diuersus timor, ne cum Achis ad Saulem gratificandi causa mitteret, vt solent impii vltrò citróque lusus sibi facere ex Dei filiis. Iam quia semel proditus fuerat ac detectus, vix fieri potuit quin vndique, si fortè elapsus foret, insidias tenderent Saulis latrones. Sed

odium Achis quod ex morte Goliath & exercitus sui clade conceperat, multas formidines gignere potuit: quum & in promptu esset vltio, nec leui supplicio placabilis videri poterat crudelitas. Hoc diligenter notandum est, ne siquando terremur nostris periculis, nos à Dei inuocatione impediat nostra mollities: quia ne Dauid quidem heroica virtute inter alios excelluisse scimus, ferreo animo metus & trepidationes repulit, sed ipse quoque pauoribus vehementer concussus fuit.

6 *Aspiciens ad eum.* Iam admonui versum hunc & sequentem, cum proximo debere contexi. Suam enim experientiam retulit Dauid, quæ aliis exemplo futura erat, vt ad Deum rogandum intrepidè accederent. Nunc ergo venturos dicit, & quidem fœlici successu. Cæterùm quanquam in duobus primis verbis præteritum tempus Hebraicè ponitur: non tamen dubito quin sic resolui sententia debeat. Vbi ad eum aspexerint, & confluxerint, non pudefient eorum facies. Itaque per futurum tempus reddidi: quia non narrat Dauid quid gestum fuerit, sed gratiæ sibi exhibitæ fructum commendat. Scio particulam, Ad eum, à quibusdam referri ad Dauidē, quia & continuò pòst de se in tertia persona loquitur. rectius tamen de ipso Deo alii interpretes exponūt. Nō cōsentiunt etiā omnes in verbo נהרו quod nōnulli deduci putantes à radice אור vertunt Illuminari. Sed mihi genuina verbi significatio huic loco congruere visa est, acsi dixisset, Nunc speculum extabit, in quo liceat serenam & propitiam Dei faciem conspicere. Audebunt igitur posthac miseri homines sursum attollere oculos, & ad Deū quasi expediti accurrere, quia nulla amplius dubitatio eos tardabit, vel segnes reddet. Quòd si tamen magis arrideat Illumininandi verbum, sensus erit, Qui in tenebris antè torpebant, quasi exorta luce oculos ad Deum erigent: & qui pudore oppressi iacebant, nouam vultus alacritatem induent. Quia eodem recidit summa, minus contendo vtra interpretatio aptior sit.

7 *Iste pauper clamauit.* Pios omnes Dauid de se loquentes inducit, quo magis emphaticè exprimat quantum momenti ad eos animandos habeat suū exemplum. Pauper iste, inquiunt, clamauit: ergo pauperes omnes Deus ad clamandum inuitat. Nam in Dauide expendunt quæ ad communem piorum vsum pertinent: quia non magis eum exaudiuit Deus, quàm hodie exaudire vult & paratus est omnes miseros qui eadem fide gemitus suos, vota, & clamores ad ipsum dirigunt.

8 *Castrametatur Angelus Iehouæ in circuitu timentium eum, & eripiet eos.*

9 *Gustate & videte vt bonus sit Iehoua: beatus vir qui sperat in eo.*

10 *Timete Iehouam Sancti eius, quia nihil deest timentibus eum.*

11 *Catuli leonum destituti sunt & esurierunt: timentes autem Iehouam non indigebunt vllo bono.*

8 *Castrametatur, &c.* Nunc in genere Dauid concionatur de paterno Dei erga pios omnes fauore: simúlque docet in ipso satis ad seruandum esse virtutis, quia ad innumeros telorum iactus exposita est hominum vita: præsertim verò fideles, qui velut oues sunt in medio luporum, quasi multis mortibus obsessos, in singula momenta nouū aliquod discrimen solicitat. Ideo asserit Dauid, Angelorum præsidio Dei cultores protegi ac defendi. Huc quidem tendit, vt certò persuasi sint, fideles quanuis multis noxis obiecti sint, Deum tamen fidum esse vitæ suæ custodem. Sed quo magis eos in hac spe confirmet, non frustra simul addit, manu & opera Angelorū tueri quoscunque vult-

esse saluos. Sufficeret quidem Deo ad hoc præstandum sua vnius virtus: sed vt nostræ infirmitati indulgeat, Angelos adhibere ministros dignatur. neq; enim parum hoc valet ad fidei confirmationem, præsto semper esse ad Dei obsequiũ ingentes copias, quoties vult opem nobis ferre: imò Angelos, qui vocantur cælestes principatus & virtutes, quia hoc sibi munus iniunctum esse nouerunt. Meritò quidem vocatur Deus Ecclesiæ suæ murus & quoduis genus propugnaculi: sed auxilii sui præsentiã pro modulo ruditatis nostræ in Angelis suis explicat. Cæterùm quod de vno Angelo pronuntiat numero singulari, ad omnes extendere conuenit: quia vocantur simul omnes Spiritus ministratorii ad salutem nostram curandam, Heb. 1.14. & alibi Scriptura, 2. Reg. 6.15, psal. 91.11. luc 16.22, docet, plures singulis destinari Angelos, prout scilicet Domino visum est, nobisque vtile esse nouit. Summa hæc sit, quamlibet multi hostes nos oppugnẽt, multáque discrimina nos obsideant, Angelos tamen inuicta Dei potentia armatos excubare, & ab omni parte opponere suum auxilium, vt nos eripiant à malis omnibus.

9 *Gustate & videte.* Obliquè homines insimulat socordiæ quia Dei bonitatem, quæ notissima illis esse debuerat, non teneant. Verbo enim Gustandi insipidos esse arguit: & simul causam assignat, quòd sine gustu deglutiant Dei beneficia, vel maligno fastidio supprimãt. Tantùm ergo expergefieri eorũ sensus iubet, vel palatum afferri aliquo gustu præditum, vt Dei bonitas innotescat, imò perspicua sit. Ad verbum est, Gustate & videte, quia bonus: sed particula כי exegeticè capitur. Summa est, per Deum minimè stare quominus certis experimentis compertam habeant eius bonitatem fideles, quos hîc peculiariter Dauid compellat. vnde colligimus, ipsos quoque communi stuporis vitio laborare. Hanc doctrinãm cõfirmat promissio mox addita. Ideo enim *beatus est qui in eo sperat*, quia neminem gratiæ suæ cupidũ frustratur. Sed nobis sola incredulitas obstat quominus largé & munificè omni bonorum affluentia fruamur.

10 *Timete Iehouam.* Hîc fideles, vt ianuam aperiant Dei beneficiis, ad sanctitatem & iustitiam colendam hortatur. Scimus quomodo sibi vulgò prospicere soleant homines, vt quisque vel ad fraudes, vel ad rapinas vel ad iniustam violentiam declinet. fieri verò non potest quin fideles titillet æmulandi cupiditas, vt sibi permittant vlulare inter lupos: atque vt libenter abstineãt ab omni iniuria, publica tamen viuendi ratio quasi tempesttas eos abripit, séque interea necessitate excusari putant. His tentationibus frænum iniicit Dauid: ac omnia optimè cessura promittit, modò se in Dei timore contineant, quem omnibus iniquis artibus & cõsiliis opponit: quia maior pars stultitiæ damnat quicunque finplicitati student. quòd ita sibi ac suis commodis malè consulant. Quamuis ergo sibi metuant profani homines ab inopia, vnde eos carnis sensus ad quiduis tentandum solicitat: Dauid hic testatur Deo curæ esse fideles, ne vnquam ipsos egere sinat. Nullus, inquit, metus vel diffidentia vos abducat à recti studio: quia bonos & probos Deus nunquam destituit. Itaque hunc Deo honorẽ deferre iubet, vt plus ab eo vno expectẽt quàm impii ab illicitis suis artibus. Cæterùm quia effræni quodam feruore passim ebullit in mundo iniquitas, sanctos disertè alloquitur vt sibi caueant: quia apud promiscuam multitudinem nihil proficeret. Est enim hoc paradoxon, quum malorum lididini exposita sit bonorum & simplicium integritas, in hac tamen plus esse præsidii, quàm in omnibus peruersis remediis. Nec verò absurdum est sanctis qui iam sponte innocentiam colunt, præceptum hoc dari, ne recedant à Dei timore: quia scimus quàm procliue sit, dum nulla spes prosperè & beatè viuendi, nisi in mundi illecebris appareat, lucem pietatis obrui & extingui. Et aptissima comparatione doctrinã hanc illustrat, quòd Deus suis suppeditet quãtum satis est, ac eorum egestati succurrat, quum leones, qui truculentia superant omnes mundi prædones, tamen oberrẽt famelici. Cæterùm quod metaphoricè sub leonum nomine quidam violentos & rapaces notari putant, meo iudicio

iudicio nimis est argutum. Simpliciter enim asserit Dauid, qui sibi ab omni iniustitia tẽperãt, plus hoc modo profectu ros, quàm rapiendo & prædando: quia ipsi quoque leones feræque bestiæ ad prædam natæ, sæpe esuriant quum Dominus suos pascit. Potius ergo leones inedia & famæ dicit perituros, quàm vt necessario victu fraudet Deus rectos & simplices, qui sola eius benedictione contenti, non aliunde quàm ex eius manu alimenta quærunt. Quisquis verò ita in Deum reiiciet suas curas, sibique nutritium ac patrem fore statuet, quietus & placidus inter homines absque vlla noxa versabitur. Si quis obiiciat, bonos & probos sæpe penuria non esse immunes: respondeo, tempestiuè ad opẽ ferendã, vbi in vltimas angustias redacti sunt manum Dei extentam esse vt semper vltimus euentus demonstret non frustra quicquid opus est ad tolerandam vitam, ab ipso peti.

12 *Venite filii, audite me, timorem Iehouæ docebo vos.*

13 *Quisnam est vir cupiens vitam, amans dies quibus videat bonum?*

14 *Custodi linguam tuam à malo, & labium tuum ne loquatur dolosé.*

15 *Declina à malitia, & fac bonum: inquire pacem, & persequere illam.*

12 *Venite filii, &c.* Vehementius insistit ad cohortandos fideles, ne quicquam sibi vtilius esse putent, quàm iustè & innoxiè cum omnibus versari. Nã quia maior pars optimum prosperè & commodè agendi cõpendium esse imaginatur, si quisque vi, fraudibus, iniuriis, & aliis nocendi modis superior esse contendat, necessaria est huius doctrinæ repetitio. Cæterùm quia subactis animis opus est, filios appellans, blando hoc & amabili nomine prauos omnes affectus mitigat. Neque enim quisquam inter tot insultus quietus stabit, nisi qui mansuetudinis Spiritu formatus fuerit ad summam modestiam. Præfatur itaque Propheta, quam tradit viuendi legem, seruari & coli non posse, nisi à mãsuetis & morigeris. Eodẽ etiam spectat quod dicit, Venite: & attẽtos esse iubet, nempe vt deposita omni cõtumacia, sedatóque impetu & feruore, dociles se ac tractabiles præbeant. *Timorem Iehouæ* pro ipsa piè viuendi regula posuit: acsi dixisset, quum virtus & iustitia in omnium ore volitent: paucos tamen esse qui vitam probè & rite instituant: quia ignorant quid sit Deum colere.

13 *Quisnam est vir.* Non interrogat Propheta an quisquam ita sit affectus acsi sponte omnes miseriam sibi accerserent: scimus enim bene & fœliciter agendi commune omnibus esse votũ: sed in præposteris studiis cæcitatem & amentiam perstringit. Quòd quum strenuè omnes ad captãdum quod sibi vtile sit, cursitent, vix centesimus quisque in animum inducat pacem, tranquillúmque & optabilem vitæ statum iustitia & æquitate redimere. Suos ergo discipulos admonet Propheta, totum fere mũdum iustitia labi & errare, dum aliunde sibi beatam vitam promittit, quàm ex Dei benedictione, qua solos simplices & integros dignatur. Sed plus vehementiæ in se continet hæc exclamatio, vt melius expergefiant torpentes & sopiti animi: acsi dixisset, Quum omnes fœlicitatem appetant, qui fit vt ad eam obtinendam nemo ferè adiiciat animum? ac sibi potius quisque sua culpa varias molestias accersat?

14 *Custodi linguam tuam.* De rara virtute hic præcipit vt simus in sermonibus veraces & minimè astuti. Quanquam alii latius extendunt, putantes maledicentiam hoc priore membro damnari. Simplicius tamen ac rectius est intelligere quod secundo membro repetit, *ne dolosè* cum proximis *loquamur* vt verba nostra laquei sint ad circumueniendum. Quia autẽ nihil difficilius est

quàm ita moderari sermones nostros vt lingua purus sit mentis character: ideo sedulam custodiam exigit Dauid, ne ad fallẽdum eam diffluere sinamus.

15 *Declina à malitia.* Iubet vt filii Dei ab omni iniuria abstineant, seque exerceant ad beneficentiam. Vulgò citari solet hic versus acsi de duabus pœnitentiæ partibus cõcionatus esset Dauid. Nam hic primus est resipiscentiæ gradus, vt peccator vitia quibus addictus est, abiiciat, priorísque vitæ renuntiet: deinde mores suos formet ad iustitiam. Sed hic proprie quomodo versari cum proximis oporteat, docemur. Quia autem sæpe contingit vt qui in aliquam hominum partem liberalis est vel etiã prodigus, saltem suis officiis multos iuuat, fraudando & nocendo lædat alios: ab hac parte meritò incipit Dauid vt sibi à malo temperent qui Deo vitam suam probare cupiunt. Rursum quia plerique, si fraudem, aut vim, aut damnum nemini attulerint, probè se defunctos existimant, meritò adiunxit alterũ præceptum de beneficẽtia. neque enim suos Deus otiosos esse patitur, sed in commune suas operas conferre, vt alii aliorum commodis mutuò consulant ac studeant. Pacis fouẽdæ curam deinde cõmendat. Scimus autem humanitate & tolerantia foueri. sed quia sæpe negotium est cum morosis hominibus, vel præfractis, vel ingratis, vel quos minima quæque occasio ad pugnas inflammat: quia multi improbi nos subinde lacessunt, alii sua prauitate quantum in se est, bonorum animos à se alienant, alii videntur offensiones de industria captare: non simpliciter quærendam esse pacem docet, verùm siquando fugitare nos videbitur, ad eam persequendam constanter eniti iubet. Est quidem hic aliquis modus: quia vbi omnia tentauerint probi & modesti homines ad pacem redimendam, adeò non emollient, vel ad æquitatem flectent improborum animos, vt potius eorum acuant malitiam. Deinde eorum impietas nos sæpe cogit ad dissidia: imo dum ipsi Deum prouocant quasi bello apertè indicto, perfidia esset non repugnare. Sed hîc tantùm Dauid in priuatis negotiis vult nos mansuetos esse & faciles, & sedulò operam dare ne pax effluat, vtcunque eam retinere molestum sit ac incommodum.

16 *Oculi Iehouæ super iustos, & aures eius ad clamorem eorum.*

17 *Vultus Iehouæ super facientes malum, & deleat è terra memoriam eorum.*

18 *Clamauerunt, & Iehoua audiuit, & ex omnibus angustiis eorum liberauit eos.*

16 *Oculi Iehouæ.* Hæc optima patientiæ fultura, dum persuasi sumus, nos à Deo respici: atque vt quisque se in recti & æquitatis studio continet, illius præsidio tutum & incolumem fore. Ergo ne fideles mũdi libidini se expositos esse putent, dum innocentiæ dant operam, atque hic metus à via eos abducat: hortatur Dauid vt mentes referant ad Dei prouidẽtiam: nec dubitent eius alis se protegi. Dicit autem oculos Dei intentos ad custodiam iustorum, quo alacrius in sua integritate pergant boni & simplices. Interim ad vota & preces eos stimulat, siquando iniustè lacessat eos mundus. Nam aures Dei ad clamorem apertas esse dicens, admonet hoc opportunum esse remedium in omnibus ærumnis, vt Deum vltorem imploret qui præter ius & meritum affligitur. Pronuntiat etiam ex aduerso, quãuis interdum ad hominum scelera Deus in speciem conniueat: quia non statim pœnas exequitur, nihil tamen fugere eius conspectum. Dum sceleratis, inquit, peccandi audaciam addit impunitas, vigilat Deus vt in nihilum redigat eorum memoriam. & tale pœnæ genus consultò exprimit: quia impii non modò ad finem vsque vitæ beatos se fore

con-

confidunt,sed immortalitatem quoque sibi fingunt in mundo. Testimonium hoc scitè accommodat Petrus,1.Pet.5.10,ad mitigandos nostros dolores,& sedandam impatientiam ,quoties malorum proteruia transuersum nos impellit:quia ad moderationem seruandam nihil vtilius est quàm pendere ab auxilio Dei,& bona consciẽtia fretos ei deferre iudicium.Siquis obiiciat,longe aliud experiri bonos,qui diu multúmque vexati,nihil tandem auxilii sentiunt:respondeo,Deum neque palàm,neque semper eodem modo bonis succurrere. sed tamen ita temperare eorum miserias vt eos non deserat.Adde quòd etiam optimi Dei præsidio se defraudant,quia vix centesimus quisque innocentiam adeò pure colit,quin sua culpa aliquid mali sibi accersat.Deus autem simulac lapsi sunt,ne peccata in ipsis radices agant, statim eos castigat, & quidem durius quam reprobos,quibus indulget in exitium.Et tamen vtcunque res in mundo permistæ sint ac confusæ,sentient probi homines non frustra opem Dei contra vim & iniurias sibi esse promissam.

18 *Clamauerunt.* Significat quoties clamant audiri.Est enim continua doctrina,quia non refert quid semel aut iterum factum sit à Deo,sed quid perpetuò facere soleat. Est autem proximæ sententiæ confirmatio:vbi dixerat aures Dei patere ad clamorem iustorum: ac nunc effectu ipso demonstrat Deum surdum non esse,vbi nostras querimonias & gemitus ad eum deferimus. Cæterum Clamandi verbo admonet,quanuis Deus iustos tueatur,non tamen esse à rebus aduersis immunes.mirificè enim tẽperat suum in illis seruandis præsidium vt multis certaminibus eos exerceat. Hic etiam non leuis ad precandum stimulus nobis esse debet,quod liberatio non promittitur nisi Deum inuocantibus neque enim prouidentiam suam ita vult à piis reputari, vt otiosi torpeant: sed potius vt salutis suæ custodem esse persuasi,ad eum vota sua dirigant.

19 *Prope est Iehoua confractis corde,contritos spiritu seruabit.*

20 *Multa mala iusti,& ex omnibus illis liberabit eum Iehoua.*

21 *Custodit omnia ossa eius,vnum ex his non est fractum.*

22 *Occidet impium malitia,& odio habentes iustum perdentur.*

23 *Redimit Iehoua animam seruorum suorum, & non peribunt quicunque confidunt in eo.*

19 *Propè est.* Amplificat & longius extendit superiorem doctrinam,Deũ liberatorem suorum esse,quanuis ad vltima redacti,ægrè iam spiritum trahãt, Nam hæc dura est probatio, gratiam Dei vsque eò differri,& subduci à sensu nostro dum spiritus nos deficiat: imò hoc incredibile est paradoxón,vbi cordis languore confecti fideles ferè tabescunt, Deum illis esse propinquum.Sed ita clarius refulget eius virtus,dum è sepulchro nos attollit.Adde quòd fideles prorsus deiici & atteri conuenit,vt non nisi in Deo respirent.Vnde etiam colligimus,veræ tolerantiæ nihil esse magis aduersum,quàm altitudinem illam de qua garriunt Stoici: quia non prius verè humiliati censemur,quàm dum cordis afflictio coram Deo nos prosternit, vt iacentes erigat,Plena suauissimæ consolationis doctrina,Deum ne tunc quidem à nobis discedere,quum malorum congeries nos quasi exanimatos obruit.

20 *Multa mala iusti.* Præuenit cogitationes quæ vt plurimum mentibus nostris obrepunt,quí fieri possit vt iusti curæ sint Deo,qui assiduè tot aduersis fluctibus iactantur.Quorsum enim Dei

protectio, nisi vt placido otio fruanrur qui vitam quietam agunt? & quid magis absurdum quàm tumultuose vexari qui nemini facessunt negotium? Ergo ne fidem prouidentiæ Dei nobis excutiant tentationes, quibus asiduè impetimur: tenenda est hæc admonitio, quãuis iustos Deus gubernet, illisque prospiciat, subiectos tamen & obnoxios esse multis miseriis: vt probati talibus experimentis specimen edant inuictæ suæ constantiæ, Deúmque liberatorem melius sentiant. Nam si liberi essent ac vacui omni molestia, torperet fides, cessaret Dei inuocatio, in cognita & sepulta lateret eorum pietas. Ergo variis documentis eos exerceri vtile est, ac præcipuè in hunc finem, vt agnoscant inter mortes innumeras se mirabiliter à Domino seruari. Fortuitum enim videri posset quod rarò contingeret: vbi autem nullo fine & modo alia atque alia mala recurrunt, si Dominus semper manum porrigat, non iam obscura est eius gratia. Dauid ergo quicquid malorum impendeat, fideles animis paratos esse iubet, quia nunquam eos Deus frustrabitur, cui non magis arduum est millies quàm semel à morte eripere. Quod addit de *ossibus* non parum ad amplificationem valet: vt sciamus, omni ex parte illæsos fore quos Deus tuendos suscepit. Deum ergo facturum pronuntiat ne vnum ex ossibus nostris frangatur. quo sensu dicit Christus, capillos capitis nostri numeratos esse, Luc. 12. 7.

22 *Occidet impium malitia.* Alii רעה pro miseria accipere malũt, vt sit sẽsus, impios miserè perituros, quia tandem malis succumbent. Sed altera interpretatio plenior, quòd eorum improbitas qua se munitos putant in eorum capita recidet. Sicut ergo prius docuit: nusquã meliꝰ esse præsidiũ quàm in recta & innoxia vita: ita nũc denũtiat quicquid peruersè aggressi fuerint impii, ipsis exitiale fore, quãuis aliunde nemo quicquã moueat. Secundo membro, hoc fieri in gratiam iustorum dicit, quòd impii sibi sunt propriæ mortis artifices. *Perdentur* inquit, *quicunque iustos odio habent.* Sit igitur hic nobis murus aheneus & inexpugnabilis, quanuis ingentes hostium copiæ nos circundent, non esse metuendas, quia iam exitio sunt deuotæ. Hoc idem iterum confirmat Dauid vltimo versu, quod Deus redẽptor sit seruorũ suorum. Nam quomodo inter tot discrimina vel momento vno salui essẽt, nisi Deꝰ manũ suã opponeret? Sed verbo *Redimendi* exprimitur seruandi modus, à quo valde caro abhorret. Prius enim morti addictos esse oportet, quàm Deus redemptor appareat. Vnde sequitur, eos gratiæ Dei ianuam præcludere qui nimis præcipites feruntur: ac nisi eorum festinationi respondeat, virtutem eius non apprehendunt. Cæterùm nequis seruos Dei à morali (vt loquuntur) vel philosophica virtute tantum æstimet: hac præcipua nota insignit Dauid, quòd in Deo ipso confidunt vnde etiam salus pendet.

ARGVMENTVM PSALMI XXXV.

Quandiu infestus Dauidi fuit Saul, vt semper in aulis Regum grassatur adulatio, proceres & quicunque tunc aliqua authoritate pollebant, certatim conspirauerant in perniciem hominis innoxii, deinde in odii sui & crudelitatis societatem promiscuum ferè vulgus traxerant. ita factum est vt summi quique & infimi implacabili in eum furore arderent. Sed quia maximam partem nouerat errore & stultitia inconsideratè impelli, eos tantùm sibi hostes propo⁀it qui sceleratè & destinata malitia obsequium suum Sauli venditabant. Contra hos Deum vindicem implorat. Ac primùm quidem, quia nullius mali sibi conscius erat, suam innocentiam coram Deo in medium profert: deinde quum præter meritum vexetur, Deum liberatorem implorat. Vbi de impia illorum sæuitia conquestus est, pœnam qua digni erant imprecatur. Quia autem oraculo & sacra vnctione fretus, meliorem exitum sperabat, gratitudinis suæ testimonia passim admiscet: atque hæc tandem est Psalmi clausula, postquã seruatus fuerit, tota vita Dei laudes celebraturum. *Psalmus XXXV.*

DAuidis. *Litiga Iehoua cum litigantibus mecum, prœliare cum prœliantibus mecum.*

2 Appre-

2 *Apprehende clypeum, & scutum, & surge in auxilium meum.*

3 *Exere lanceam, & obsiste ad occursum persequutoribus meis, dic animæ meæ, Salus tua ego sum.*

1 *Litiga* Iehoua. Quia non modò vitam Dauidis aperto marte impetebant hostes, sed calumniis & falsis delationibus molesti erant, vtriusque mali remedium postulat. Priori enim loco Deum aduocans causæ suæ patronum, significat, cum improbis & maledicis negotium sibi esse: deinde ad arma suscipienda eum incitans, se violenter opprimi ostendit. Etsi autem valde indignum est, sanctum virum qui de omnibus optimè semper meritus fuerat, neminem læserat, tã publice quàm priuatim dignus propter suam humanitatem & modestiam erat omnium fauore: non tamen hoc fuisse adeptum vt virulentas linguas effugeret: nobis tamẽ vtile est cognitu, & apprime ad exemplum prodest. Neque enim mirum aut nouum videri debet, si nos carpant ac mordeant homines maligni, qui ne Dauidi quidem pepercerunt. Sed vt nobis grauis acerbáque sit eorum iniuria, incomparabile solatium hinc offertur, quòd suum patrocinium Deus ipse falsis accusationibus opponit. Surgant ergo calumniatores, fictísque criminibus nos proscindant, modò cõtrà Deus partes defensoris agere ne grauetur. Secundo membro non dubium est, Dauidem precari vt Deus armatæ hostium violentiæ resistat. Summa est, quòd mendaciis obrutus, & crudelitate oppressus, nec quicquam reperiens auxilii in mundo, tam vitam suam quàm famam Deo tuendam commendat.

2 *Apprehende clypeum.* Impropriè hoc ad Deum transferri certum est, qui nec lancea, nec clypeo indiget, solo flatu vel nutu contentus ad hostes suos profligandos. Huiusmodi tamen figuras quæ primo intuitu asperæ videri possent, non abs re Spiritus sanctus vsurpat, quo certius pro sensus nostri ruditate præsentiam auxilii Domini infigat cordibus nostris. Nam quum se oculis nostris ingerant noxæ & pericula, vndique occurrant manifesti terrores, mors denique ipsa palam appareat: difficile est abscõditam & inuisibilem Dei virtutem cõcipere, quæ nos omni cura metúque liberet. Deorsum enim sensus nostri, vt crassi sunt & terrestres, feruntur. Ergo vt gradatim fides nostra ad cælestem Dei potentiam conscendat, inducitur hominum more gladio & clypeo instructus: sicuti & alibi quũ dicitur vir bellicosus, certum est nostræ infirmitati hoc concedi: quia non aliter pro suo modulo caperent mentes nostræ immẽsam illam virtutẽ, quæ omnes auxiliãdi formas in se continet, nec aliunde subsidia accersit. Sensus autem est, vt Deus arcana sua & intrinseca virtute armatus se vnum sufficere demonstret, cõtra omnes impiorum apparatus & copias. Nomen צנה quidam iaculum, aut aliud teli genus esse volunt: sed quia scutum propriè significat, vt vidimus Psal. 5, nõ video cur in alienum sensum torqueri hoc loco debeat. Nec verò absurdum est clypeo (vt alibi sæpe) scutum adiungi: & magis cõsentaneum erat, quoduis telum poni cum lancea, cuius proximo versu fit mentio. Incipit ergo Dauid ab armis defensoris, vt Deus hostium impetus sustineat ac repellat. Verbũ ריק quod est euaginare vel nudare, simpliciter pro depromere, vel exerere accipio. Verbum סגר quod transtuli *obsiste*, tantundem valet ac Claudere apud Hebræos: sed quum velit Dauid quasi interposito muro vel aggere, Dei obiectu prohiberi hostes ab accessu, sensum fideliter reddere mihi visus sũ: nisi quis malit Intercludere occursum, vel obstaculo morari: quæ omnia eodem redeũt. Nam eorum opinio qui nomen esse contendunt, nullo modo probabilis est.

3 *Dic animæ meæ.* Quidam exponũt, Arcana inspiratione mihi declarat: alii autem, Fac vt re ipsa sentiam salutem meam in manu tua esse. Equidem non dubito Dauidem optare penitus animo suo infixũ esse ac persuasũ quod

ex præsenti rerum intuitu statui non poterat, salutis suæ authorem esse Deum. Nam quæ nostra socordia est ac stupiditas, Deus sæpe dormientes ac nihil tale sentientes nos liberat. Quare emphatica loquutio est, qua sibi viuum gratiæ Dei sensum dari precatur, vt hoc clypeo armatus, quoslibet insult⁹ sustineat, & per omnia obstacula & angustias perrumpat. acsi diceret, Domine, quicquid se ad labefactandum cor meũ ingerat, firmum in hac fiducia me retine, salutẽ mihi apud te certò esse repositã, atq; vt me huc vel illuc impellant tentationes sensus meos ad te reuoca, vt salus tua omnibus periculis superior eniteat: imò perinde acsi vocem ore emitteres, intrepidè statuam, te propitio, me saluũ fore.

4 *Erubescant & pudefiant qui quærunt animam meam; vertantur retrorsum, & pudore afficiantur cogitantes malum meum.*

5 *Sint quasi palea coram vento, & Angelus Iehouæ impellat.*

6 *Sit via eorum caligo & lubricitates, & Angelus Iehouæ persequatur eos.*

7 *Quia sine causa absconderunt mihi foueam retis sui, sine causa foderunt foueam animæ meæ.*

4 *Erubescant & pudefiant.* Iam Deum contra hostes suos vltorem implorat: nec tantùm rogat vt frustretur ac irritos reddat eorum conatus, sed etiam vt mercedem quam meriti sunt, rependat. Primùm optat eos pudefieri, dum scilicet spe sua votóque deiecti fuerint longius deinde progreditur, vt similes sint paleæ vel quisquiliis qui sibi videntur altis radicibus bene firmati. Sicut autem vento agitantur quisquiliæ, ita inquietudinẽ illis optat ab arcano Angeli impulsu. Grauior est quæ sequitur imprecatio, vt quocunque pedem moueant, illis occurrant tenebræ & loca lubrica: ancipites autem & dubios Angelus Domini persequatur. In summa, quicquid tentent. & quocunque se vertant, cupit illis omnia consilia & conatus infœliciter cedere. Porrò quum eos ab Angelo impelli optat, colligimus ideo turbari impios, nemine persequente, quia spiritu vertiginis eos Deus percellit, & inquietudine distrahit, vt secũ ipsi tumultuentur. Idem clarius exprimit proximo versu, vt per caliginem & loca lubrica Angelus instabiles rapiat, vt neque consilium suppetat neque ratio, ac ne respirandi quidem detur tempus. Has partes Angelis mandari mirũ non est, per quorum manum iudicia sua Deus exequitur: etsi non minus de diabolis quàm de Angelis cælestibus ad Dei obsequium promptis locus exponi potest. Scimus enim diabolo permitti quam in reprobos exerceat tyrãnidem. vnde sæpe dicitur malus Dei spiritus Saulem inuasisse, 1. Sam. 18. 10. sed quia diaboli non nisi inuiti trahuntur ad exequenda Dei mandata, etiam vbi eorum opera Deus vtitur, Scriptura electos & sanctos Angelos quasi in superiore gradu ministros statuit. Exercet ergo Deus sua iudicia per angelos reprobos, sic tamen vt electos Angelos ipsis præficiat. Qua ratione etiam soli vocantur legitimi principatus, Ephes. 3. 10, Colo. 1. 16, & aliis similibus locis. Siquis obiiciat, non esse consentaneum vt Angeli qui ministri sunt gratiæ & salutis, datíque fidelibus custodes, contra reprobos sæuiant: solutio est in promptu, non posse excubare ad piorũ tutelam, quin simul ad bellandam instructi sint: nec posse suo auxilio eos protegere quin eorum hostibus infestos se opponant. Quãtum ad imprecationes spectat, tenendũ memoria est quod alibi dixi, Dauidem neque priuatam causam agere, nec temere effutire quicquid dictauit bilis, nec zelo inconsiderato adperniciem hostibus suis optandam ferri: sed duce

Spiritu

Spiritu moderata vota in reprobos cõcipere, à quibus procul absunt quicunque vindictæ cupiditate, vel odio, vel incomposito alio carnis motu aguntur.

7 *Quia sine causa.* Testatur se nõ frustra abuti Dei nomine, nec perperã sibi accersere patronum. profert enim suam innocentiam in medium, & se nulla sua culpa tam duriter affligi cõqueritur. quod diligenter notandum est, ne quis in Dei conspectum temere prosiliat, vel eum aduocet vindicem nisi bona conscientia fretus. Quum autem se insidiis & malis fraudibus impetitum fuisse dicit, in eo subest tacita integritatis suæ commendatio.

8 Veniat ei tumultus quẽ ignorat, & rete eius quod absondit, apprehendat eum, cum tumultu cadat in illud.

9 Et anima mea exultauit in Iehoua, lætabitur in salute eius.

10 Omnia ossa mea dicent, Iehoua, quis similis tibi, eripiẽs pauperem ab eo qui robustus est præ ipso, pauperem & miserum à direptore eius?

8 *Veniat ei tumultus.* Iterum precatur vt Deus in hostium capita retorqueat quã homini iusto & innoxio machinati erant perniciem. Mutatio numeri quàm trita sit Hebræis, satis notum est. Itaque quod hîc tanquam de vno homine dicitur, ad omnes in genere pertinet: nisi fortè magis placeat, Saulẽ vel alium quempiam ex proceribus notari. Sed quia hoc votum à capite ad totum corpus extendi certum est, in ea re parum est momenti Nomẽ שואה nunc tumultum, nunc cladem significat: ideo multi vertunt, Veniat illi perditio, aut vastitas, aut ruina. Sed alter sensus melius videtur congruere, quia paulò pòst subiicit, *Capiat eum rete suum: cadat in illud cum tumultu.* Certè quod alii reddunt, In cladem ipsam cadat, asperũ & coactum est. Optimè autem fluit sententia, quoniam securè in suis fæcibus quiescunt, & quasi procul essent ab omni telorum iactu, nihil metuunt: vt malũ inopinatum eos repente, quasi tempestas, obruat. Nihil enim minus illis credibile est, quàm suas artes, & astutias, prauáque studia, & quascunque bonis & simplicibus captiones intentant, ipsis authoribus exitio fore. Aptissimè itaque Dauid optat eos cadere in retia quæ tetenderunt, cum tumultu: hoc est, vt ad malum subitum expauescant: quia quò maiore licentia exultant homines propter spem impunitatis falsò conceptam, eò magis attonitos reddit improuisus terror. Interea mihi dubiũ non est quin Dauid cladẽ aliquã nouã & inusitatam denotet. Veniat ergo tumultus quẽ ignorat: hoc est, vbi pacẽ fallacib⁹ illecebris sibi promiserit, percellat eũ horror insolitus, & cum tumultuoso pauore sentiat se laqueis suis deprehensum.

9 *Et anima mea.* Alii in optatiuo legũt, *exultet* ac *lætetur.* Sed Dauid (meo iudicio) non tam vota continuat, quàm se Deo gratum fore promittit. quod melius ex proximo versu patet, vbi magnificè beneficium hoc extollens, eius memoriam omnibus corporis sui partibus celebraturum se dicit. Ergo quũ alii fortunæ tribuant quòd seruati sunt, alii suæ industriæ, pauci admodum integram Deo laudem reddãt: Dauid hîc se acceptæ gratiæ memorem fore asserit: Anima mea, inquit, nõ in liberatione sibi ignota, sed in Dei salute lætabitur. Sed amplificandi causa præconium gloriæ Dei ad ossa sua transfert, acsi linguæ officio non contentus, omnia corporis sui membra applicaret ad canendam Dei laudem. Etsi autem hyperbolicè loquitur, tamen sine fictione demõstrat eo studii feruore se esse præditum, vt neruos & ossa impendere cupiat ad testandam pietatem.

10 *Iehoua, quis similis tibi.* Clarius definit suum illud in salute Dei gaudiũ, nẽpe quòd vni Deo insolidum ascribet quam adeptus est salutem. Sic enim vulgò laudatur Deus inter homines, vt vix

decimam iuris ſui partem obtineat. Dauid autem ab aliis omnibus eum ſeparans, diſtinctè pronuntiat totam liberationis gloriam in eum ſolum competere. Et certè ita Deo quod ſuū eſt aſſeritur, quū ornatus ſua virtute, ſpes omnes noſtras ſibi addictas tenet. Quid enī attinet nomē Dei ſonare in ore noſtro, ſi eius potentiam & bonitatem pro arbitrio noſtro partimur? Piè ergo Dauid magnitudinem Dei hoc elogio commēdat, quòd vindex ſit pauperum, quòd inopes & afflictos eripiat à violentis prædonibus. acſi diceret, proprium eius officium eſſe opē ferre miſeris: quibus verbis docemur bonam ſpem in afflictionibus retinendam eſſe: quia non eſt cur animos noſtros debilitent hoſtium vires & copiæ, quantumuis præualeant, dum è cælo pronuntiat Deus, in hūc finē ſe regnare vt validis & fortibus reſiſtat. Quòd ſi gutta ſanæ mētis eſſet in filiis huius ſeculi qui potentiam ſuam ad nocendum, & debiles opprimendos effundunt, ſubſiſteret profectò eorum audacia, neque ad iram Dei prouocandam vltrà tenderent.

11 Surgunt teſtes violenti, quæ non noui quærunt ex me.
12 Rependunt mihi malum pro beneficentia in orbitatem
animæ meæ.
13 Mihi autem in ægrotatione eorum, indumentum meū
ſaccus: afflixi in ieiunio animam meam, & precatio mea ſuper
ſinum meum verſa eſt.
14 Quaſi ſocius, quaſi frater mihi eſſet, ambulaui, ſicut
lugens matrem pullatus humiliaui me.
15 Ipſi autem in claudicatione mea lætati ſunt, congrega-
ti ſunt, congregati ſunt, inquam, aduerſum me abiecti quos nō
noueram, ſciderunt labia, & non tacuerunt.

11 *Surgunt teſtes.* Futuro tempore deſignat quid diu paſſus ſit. Deplorat autē ſe calumniis ita fuiſſe oppreſſum, vt defenſioni locus non fuerit: quo nihil grauius & acerbius accidere poteſt ingenuis hominibus, ſibi que bene conſciis. Nec verò tantùm falſis criminibus ſe grauatum fuiſſe dicit, ſed audaciam ac proteruiam in teſtibus accuſat, quòd violēter ſurrexerint. Huc pertinet quod addit, *ſibi quæ neſciebat obiecta fuiſſe.* Non ergo fortunis tantùm ſpoliatus fuit Dauid, & in exilium indignè eiectus, ſed etiam iuris prætextu oneratus infamia & probris. In has anguſtias coniectus, rectà ſe ad Deum contulit, innocētiæ ſuæ vindicem ſperās. Ita filiis Dei ambulandum eſt per infamiam & bonam famam, & patienter ferēdæ calumniæ, donec eorum innocentiā Deus è cælo aſſerat. Nam quod olim prouerbio inter homines profanos iactatum fuit, Nullū pulchrius theatrum eſſe bona conſcientia: magnificè quidem in eo loquuti ſunt, ſed fieri nō poteſt vt quēpiam ſuſtineat conſcientiæ puritas niſi ad Deum confugiat.

12 *Rependunt mihi.* Rurſus hoſtiū malitiam exaggerat, quòd non modò inſontem, & nihil tale meritum improbè vexabant, ſed quòd multis magníſque beneficiis affecti, iniquiſsimā mercedem rependebant. Etſi autem hæc indignitas quo ad ſenſum carnis maximè vulnerat probos homines, videtúrque minimè tolerabilis: dici tamen non poteſt quantum hoc afferat ſolatii, vbi teſtari coram Deo licet, nos officiis omnibus perfunctos eſſe, quæ ad humanitatem flectere deberent hoſtium animos, ſed eos implacabili ſæuitia ad nocendum rapi. Deus enim barbarā hanc & feram ingratitudinem non ſinit inultam. Altera etiam circunſtantia melius exprimitur eorū crudelitas, quòd māſueti & placidi hominis animam orbare

re conati sunt, hoc est ita nudare & destituere, vt desperatione obrutum perderent. Postea quædam sua officia enumerat, quæ sanctiora quædam mutui amoris vincula esse debebant, si quis apud eos vigeret æquitatis sensus. Non dicit autem se pecunia, vel opibus eos iuuisse, vel fuisse aliis modis liberalem: quia fieri potest vt manu exporrecta restrictus interdum sit animus: sed veri & serii amoris certiores notas profert, quòd non secus indoluerit coram Deo, & anxius fuerit eorum malis, quàm si lugeret matris mortem: denique non aliter erga eos atque germanos fratres affectus fuerit. Quum iure ita sibi deuinctos teneret, quid hac ingratitudine fœdius, quòd rebus eius aduersis odii sui venenum in eum euomuerint? Quod ad verba spectat, *ægrotationem* metaphoricè accipio pro quouis incommodo vel tristitia. Significat enim Dauid quoties illis malè esset, socium se doloris fuisse. Huius rei testis fuit precatio, quam se in sinum fudisse narrat. Nam hic genuinus est sensus, quòd non ambitiosè vota sua coram hominibus iactauerit, vt multi longè plus ostentant quàm in animo lateat: sed tacitè secum & remotis arbitris precando testatus sit quàm sincerè & ex animo doleret. Sicut enim eos dicimus gaudere in sinu qui arcano & interiore sensu contenti sunt: ita etiam in sinu flere & precari aptè dicetur qui suas lachrymas & vota in aerem non spargit ad captandam hominum gratiam, sed contentus vno Deo teste, affectus suos apud se continet. Quanquam non nego hac loquendi forma notari precantis gestum: acsi diceret, capite demisso, & complicatis brachiis vt mœsti solent, corpus se curuasse ad orãdum. sed tenendum præcipuè eius consilium est, quòd in votis nihil fictum fuerit. Quòd aliis videtur esse obtestatio, & hunc sensum eliciunt, Domine, nisi illis prospera omnia optauerim, quicquid mali est, in meipsum vertatur: coactum est. Nihilo etiam plus coloris habet altera expositio, Quia pro ipsis orando, nihil profeci, fructus orationis ad me reuersus est. Propius ad mentem Prophetæ & verba hoc accederet, Non secus pro ipsis ac pro me oraui. Sed quod suprà attuli de arcano affectu, sanis lectoribus (vt spero) satisfaciet. *Saccum & ieiunium* tanquam precationis adminicula posuit. Etsi enim pransi quoque orant fideles, nec quotidie ieiunium sibi indicũnt orandi causa, nec saccum induere necessè habent quoties prodeũt in Dei conspectum: scimus tamen vbi maior aliqua vrgebat necessitas, adhibita fuisse hæc exercitia: in clade publica vel periculo saccũ omnes induebãt, & ieiunium omnibus commune erat, vt simpliciter reatum suum cõfessi, iram Dei placarent. Si quis priuatim affligebatur, iisdem luctus insignibus se ad precandi ardorem stimulabat. Tantundem ergo valuit saccus in Dauide, acsi reum se substitueret hostium loco, qui infesti ruebãt in eius perniciem. Porrò, vt saccum & cinerem numeremus inter ritus legales, hodie idem manet apud nos ieiunii vsus. Quare si nos Deus ostensis iræ suæ signis ad pœnitentiam inuitat, meminerimus non modò preces solito more fundendas esse, sed addendos etiã stimulos qui ad humilitatem nos solicitent. Dicit tandem non secus erga eos se fuisse versatum, acsi quisque eorum sibi fuisset frater.

15 *Ipsi autem in claudicatione.* Cur in voce Claudicationis laborent Interpretes non video. Diuinant quidam crus Dauidi fuisse luxatum: alii ex morbo claudicasse somniant. Sed si quis totum contextum expendat, nihil clarius est quàm notari casus aduersos, acsi dixisset, Simulac labascere me viderunt, & ruinæ propinquum, quasi facto cõcursu, simul conati sunt me prorsus euertere. Ergo hîc eadem ferè metaphora est, quæ nuper in voce Morbi. Fuit autem hoc nimis truculenti furoris, quum sæpe hostium suorum infortunio mansuescant homines, vt miseros odisse vel persequi desinant, veteres Dauidis amicos eius deiectione ad insultandi proteruiam accendi. Quanquam autem paucos initio designat, mox tamen promiscuum & ignobile vulgus adiungit augendæ indignitatis causa, non quòd peræquè accuset omnes, sed vt melius pateat quàm hostiliter fuerit oppugnatus. Credibile enim est, qui tunc rerum potiebantur

tur, faces ad excitandum commune incendium fuisse, vt certatim populus ad Dauidē perdendum manus tolleret. Bis autem repetit fuisse congregatos, ad no tandam pertinaciam. nisi forte ita resol uere libeat, Congregati sunt non modò quibus aliquis prætextus erat, sed vsque ad contemptissimos. נכים propriedícuntur flagellati vel percussi: sed rectè accipitur hoc nomen pro hominibus probrosis, vel contemptis. Quanquam nonnulli Interpretes à כאה deducūt, quod est dolore afficere, & actiuè exponunt, Dolorem inferētes: sed prior ille sensus melius congruit, Dauidem à sordida plebis fæce contumeliose fuisse tractatum. Particula *Non noui*, tam ad causam quàm ad personas referri potest. Ego tamen de personis interpretor, hoc sensu, Tantum abest vt queri possint aliqua iniuria se fuisse à me lacessitos, vt mihi prorsus sint ignoti. Simul autem inclusa erit querimonia, quòd populus nulla ratione insaniat, quando nullius sceleris sibi sit conscius Dauid, nec suspicari possit vnde tantum odium. In postrema quoque parte versus quanquam dissentiunt Interpretes, mihi verum & germanum sensum attulisse sufficiet. Ad verbum est, *Sciderunt, & non tacuerunt*. sed Scindendi verbo non dubium est metaphoricè notari oris apertionem acsi diceret, labiis distentis petulanter sua conuitia iactasse. Et quod addit, non tacuisse, repetitio est Hebræis trita ad vehementiam exprimēdam vel excessum: acsi diceret, maledictis nullū fuisse modum vel finē, dum pleno gutture improbi homines quicquid in buccam venit profundunt.

16 Inter perfidos subsannatores subcineritij panis, frendent super me dentibus suis.

17 Domine quousque videbis? eripe animam meam à tumultibus eorum, à leonibus vnicam meam.

18 Celebrabo te in cœtu magno, in populo multo laudabo te.

16 *Inter perfidos.* Vertunt alii Cū hypocritis: sed simpliciter, meo iudicio, narratur à Dauide cōspiratio hostium. Et summa est, inter homines dolosos & ad fallendum natos, deinde proiecti pu doris, vnum hoc assiduè agitari, quomo do miserum hominem perdant. Atque nunc redit ad duces & capita, ex quibus malum oriebatur: quia hoc elogium in magnam plebis partem quæ agebatur incōsiderato motu, non congrueret. Disertè igitur aulicos proceres, aliósque non absimiles accusat sæuitiæ, quòd velut rabidæ feræ dentibus contra se frēdant. Primò autem vocat perfidos vel sceleratos, quo facilius opem & auxiliū à Deo impetret, vt in vltima necessitate vocans: deinde *subsannatores* significat perfricta fronte, & omni verecūdia excussa proiectos esse ad quiduis audendum. De voce מעוג quæ proximè sequitur, non satis conuenit. propriè significat panem in foco sub cineribus coctum. Quidam tamen quia sensum appositum elicere non poterant, sumi putarunt pro garrula dicacitate vel sermone otioso. Alii longius recedere ausi sunt, quòd dicatur illis subsannatio esse loco panis, quia scilicet pascant se & oblectent sannis & ludibriis. Mihi propria nominis significatio videtur retinenda. Quanquam potest adhuc duplex esse sensus. quidam enim מעוג sumētes pro placenta, putant hîc perstringi liguritores, qui lautas & oppiparas mēsas aucupabantur: quales semper multi in aulis Principum circunuolitant. Aliis verò magis placet, seruiles & sordidos homines perstringi, qui minimo linguas suas ad maledicendum addicerēt: sicuti omnibus seculis reperti sunt qui frusto panis (vt loquuntur) linguas venales prostituerēt. Ego quum alios locos expendo, vbi Dauid ingenia moréсque ho stium suorum describit, in hanc coniecturam inclino, mensarios scurras notari, qui inter pocula de eius cæde disputabant. Conqueritur ergo inter delicias

cœnarum

cœnarum agitatos de sua nece sermones fuisse ab impiis, qui pudorem omnẽ abiecerant.

17 *Domine quousque videbis.* Particula quam vertimus Quousque, apud Hebræos ambigua est, Latinè significat quousque videbis, vt tacitus cesses. Sed æque quadrabit altera versio, Quando tandem post longam dissimulationem videre incipies? Cæterùm eodem redit summa. Conqueritur enim Dauid de longa tolerantia Dei, quòd nimis diu conniueat lasciuientibus impiis, vindictámque suspendat. Etsi autem Deus fideles iubet quietos expectare, dum ipse maturum ferendi auxilii tempus esse iudicet: permittit tamen vt moræ tædium quo vruntur, in precibus deplorent. Simul ostendit, se non importunè præcipitem ferri tali desiderio, sed quia vltimis angustiis cogitur. Nam & tumultuosè ipsos vitam suam impetere dicit, & *leonibus* cõparat, & *animam suam* vocat solitariam. Nam qui *Vnicam* accipiunt pro chara & pretiosa, non satis attentè reputant mentem Dauidis. Psal. 22.21, dictum fuit.

18 *Celebrabo te.* Rursus gratitudinem hoc versu promittit, quia nihil est quod rependant Deo fideles præter sacrificium laudis, vt Psal. 116.17, videbimus. Hoc etiam modo ad impetrandi fiduciam se animat, dum in mediis curarum & discriminum fluctibus, quasi iam voti compos, in gratiarum actionẽ erumpit. In quo illustre perspicitur inuictæ fortitudinis testimonium, quòd profugus & extorris, nudatus omni auxilio, denique in summa desperatione: tamen adhuc de laudanda Dei gratia cogitet, votaque nuncupet solennis sacrificii, ac si in mortis tenebris fulgeret liberatio. nec tantùm de priuata gratiarum actione loquitur, sed quam erepti ex maximis periculis, ex præscripto Legis edere solebant in cœtu publico. Quòd Populum fortem aut robustum alii vertunt, mihi non probatur. argutè excogitant, magna virtute præditam esse Ecclesiã: ideoque vocari populum fortem. Sed quum simpliciter Dauid frequentiam & multitudinem populi designet, quæ ad sacros conuentus agendos in Sanctuarium ascendere solebat: non dubito quin suo more bis idem repetens, post *magnam Ecclesiam*, subiiciat *populum multum*. Nam Hebrai cum nomen vtrunque significat.

19 Ne lætentur de me qui immeritò inimici mei sunt, neque oculis nictent qui sine causâ osores mei sunt.

20 Quia nõ loquuntur pacem, & super scissuras terræ verba fraudulenta concinant.

21 Diduxerunt cõtra me os suum, dixerunt, Ha, ha, vidit oculus noster.

22 Vidisti Iehoua, ne taceas, Domine ne procul absis à me.

23 Expergiscere & euigila ad iudicium meum, Deus mi, & Domine mi ad causam meam.

19 *Ne lætentur.* Quia ex ruina & interitu Dauidis tripudium captabant hostes, precatur ne tam improbo voto Deus indulgeat. Porrò vt Deum causæ suæ propitium habeat, iterum testatur, nulla sua culpa se illis exosum esse, sed mera prauitate impelli ad tam crudelem affectum. Magni enim interest, bonæ conscientiæ testimonium afferre coram Deo, vt sit ad nos iuuandos propẽsior. Nam quòd שקר quidam accipiunt pro fallaciter, acsi insidiosos hostes hac voce notaret Dauid, nimis argutè philosophantur: ac repetitio quæ mox sequitur, ostendit Dauidem conqueri de volũtario ipsorum odio, quòd homini amico & benemerito, nullà offensa prouocati, sponte infesti essent. קרץ hic accipitur pro nictare limis oculis per ludibrium: sicuti Psal. 22.8,

caput mouere, & diducere labia. Proximo versu rursus declarat sibi negotium esse cum implacabili hostium genere, & ad sæuitiam prorsus obstinato, quo plus fiduciæ de propinquo Dei auxilio concipiat. Sic enim statuere conuenit, quo durius vrgemur, eo certius sperandam esse liberationem. Dicit igitur nihil sonare præter tumultus & cædes. Posterius membrum nonnihil obscurũ est propter dubiam significationem nominis רִגְעֵי. nam quum eius radix, nunc Scindere, nunc Quiescere significet, quidam vertunt, Mansuetos terræ. Alii autem, Cum quietis terræ. ac intelligunt pingues & saturos qui placido otio fruũtur. Vtrique mihi videntur coactos sensus accersere. Nihilo etiam alii rectius exponunt, In cauernis vel locis abditis: ne scilicet praua & versuta eorum consilia pateant. Atqui aptissima metaphora, per *scissuras terræ*, intelligere licebit homines calamitosos, qui velut fracti sunt ac mutili. Dicit igitur Dauid, hostes suos simulac rupturam aliquam patere vident, toto conatu incumbere ad euersionem. Nam qui contra Dauidem integra & florente eius fortuna, ne mutire quidem vnquam ausi essent, labenti exitiũ machinari cœperunt: vt sciamus impios homines, seruili ingenio, & timidos vt plurimum esse, neque efferri ad ferociam nisi quum ex bonorum & simplicium ærũnis oblata est occasio. Eodẽ pertinet quòd continuò pòst distento ore clamantes inducit, Euge, Euge: & sibi cum plausu gratulantes, quòd Dauidem viderint prostratum iacere, atque ita læto spectaculo potiti sint.

22 *Vidisti Iehoua.* Subest antithesis inter hunc Dei aspectum, & illum priorem de quo sibi plaudebãt improbi: acsi diceret, Vos cupidi oculis hauritis meas miserias: atqui Deus quoque oculatus est ad notandam sceleratam eorum malitiam, qui tã crudeliter pascuntur alienis incommodis. Quanquam Dauid cũ illis non disceptat: quin potius rectà se ad Deum confert, & machinis illis quæ duriter eius animum quatefacere poterant, Dei prouidentiam instar valli opponit. Et certè hæc demum solida munitio est contra hostium ludibria, vbi illis omissis mentes nostras ad Deũ colligimus, & paterna erga nos cura eius freti, petimus vt re ipsa declaret sibi nõ incognitas esse molestias nostras: imò quo feruentius inhiare vident improbos ad nostram perniciem, celerius ad opitulandum accurrat. quod pluribus loquendi formis exprimit Dauid, Ne taceas, ne recedas à me, excitare, euigila. Has voces rite emittere potuit Dauid, qui iam persuasus erat, pauperes & afflictos à Deo respici, & obseruari omnes iniurias. Ergo vt rite composita sint vota nostra, fulgeat in cordibus nostris primùm necesse est fides prouidentiæ Dei: nec tantùm ordine præcedat omnes affectus, sed etiã tẽperet ac dirigat.

24 *Iudica me secundum iustitiam tuam Iehoua Deus mi, & ne lætentur de me.*

25 *Ne dicant in corde suo, Euge anima nostra: ne dicant, Perdidimus eum.*

26 *Pudefiant & erubescãt pariter qui lætantur malo meo, induantur pudore & ignominia qui se magnificant super me.*

27 *Iubilent & lætentur, quibus placet iustitia mea: & dicant semper, Magnificetur Iehoua qui diligit pacem serui sui.*

28 *Et lingua mea loquetur iustitiam tuam, quotidie laudem tuam.*

24 *Iudica me.* Confirmat proximã sententiam, vt Deus iuris sui patronus sit atque assertor. Nam quia ad tempus quasi neglectus iacuerat, iustitiam

Dei sibi proponit, quæ non patitur vt rectos & iustos ad extremum deserat. Quædam igitur obtestatio est, vt Deus quia iustus est, seruum suum in bona causa defendens, documentum edat suæ iustitiæ. Et certè vbi omni auxilio priuati exclusique videmur, nullum est vincendæ tentationi efficacius remediũ quàm Dei iustitiam non posse excidere, ex qua pendet nostra liberatio. Sic Paulus 2.Thess.1.6, vt fideles ad patiẽtiã hortetur, Iustum, inquit, est apud Deum rependere iis qui vos affligunt, afflictionem. Ac rursus Dei iustitiam appellat hac in parte, vt compescat hostium insolentiam. Nam quo superbius insultãt, eo Deus paratior est ad succurrendum. Graphicè autem depingit eorum ferociam, loquentes iterum inducens, vt ostendat, si pro libidine eorum succedat, nullum proteruiæ modũ facturos. Quia autem tanto magis in se prouocant Dei vindictam, quanto se magis efferunt, nõ immeritò Dauid hoc argumento spem suam erigit, precésque suas sancit & obsignat.

26 *Pudefiant & erubescant.* Hæc imprecatio alibi exposita iam fuit: nisi quòd notandum est, emphasim subesse in voce *Pariter* vel Simul. Nam & sibi bellum à magna turba motum fuisse ostendit, neque tamen se exanimari terrore quin statuat, simulac Deus manum sustulerit, omnes ad vnum posse vno ictu facilè prosterni. Quum dicuntur malum Dauidis appetere, in eo crudele odium apparet. Quòd autem se extollunt vel magnificant, signum est superbiæ. ergo vt Deo exosos reddat Dauid, contumelia & fastu plenos esse dicit. Iam quum à Spiritu sãcto dictata fuerit hæc precandi forma, superbos omnes haud dubiè manet exitus qualis hic prædicitur, vt cum pudore & ignominia retrorsum abeant.

27 *Iubilent & lætentur.* Commodè etiam hæc duo verba in futuro tempore vertere liceret, non minus quàm in optandi modo: sed quia in eo parum est momenti, in medio relinquo. Dauid enim à fructu commendat quam sibi optat liberationem à Deo: quia scilicet communis erit piis omnibus gaudii & bonæ spei materia, simúlque ad canendas Dei laudes ipsos excitabit. Fidelibus autem hunc affectum tribuit, quòd ius hominis innoxii saluum manere cupiant. Etsi enim vulgò magna inuidia flagrabat Dauid, quòd rudes & imperiti falsis rumoribus imbuti fuerant: certum tamen est aliquos fuisse in populo æquos & moderatos iudices, quibus dolebat sanctum & notæ probitatis hominem indignè & præter meritum obrui. Et certè hoc humanitas postulat, vt quoscunque iniustè cernimus affligi, si iuuandi ratio non suppetit, saltem fauore prosequamur. Magnificentia Dei videtur tacitè opponere impiorum fastui cuius nuper meminit. Quia enim omnia audendo, gloriam Dei quãtum in se est, obscurant: optima ratione votum hoc ex opposito concipiunt fideles, vt reluceat Dei maiestas, dum reipsa demonstrat seruorum suorum cura se tangi, sibíque cordi esse eorum pacem. Tãdem in Psalmi clausula repetit, quibus par est laudibus se Dei iustitiam celebraturum qua seruatus fuerit.

ARGVMENTVM PSALMI XXXVI.

Putant ferè omnes Dauidem hoc Psalmo in genere mirari Dei bonitatem, quòd fauore & clementia sua reprobos toleret, à quibus tamen impiè contẽnitur. Ego verò paulò aliter sentio sanctum Prophetam grauiter ab improbis & sceleratis vexatũ de eorũ prauitate conqueri: tum deinde confugere ad immensã Dei bonitatem, qua non solùm promiscuè cunctos mortales, sed peculiariter filios suos prosequitur, vt in hac fide respiret, quòd Deo propitio tandẽ liberabitur. quod patet ex clausula vbi se Dei præsidio saluum fore reputans, contra omnes impiorum insultus sese armat at munit. *Psalmus XXXVI.*

PRæfecto, Serui Iehouæ Dauidis.

2 Dicit impietas scelerato in medio cordis mei, nullus timor Dei coram oculis eius.

3 *Quia blanditur ſibi in oculis ſuis, donec iniquitas eius inueniatur ad odium.*

4 *Verba oris eius iniquitas & fraus: ceſſat intelligere vt benefaciat.*

5 *Iniquitatem cogitat ſuper cubili ſuo: inſiſtit in via non bona, malum non abominatur.*

2 *Dicit impietas.* Cur hîc tantùm & Pſalmo 18, ornetur Dauid titulo Serui Dei potius quàm alibi, incertum eſt, niſi quod in luctâ maximè omnium difficili ſuperior, inuictum ſe Dei athletã probauit. Scimus enim quàm rara ſit virtus, vbi impune graſſatur impietas, & caliginẽ nobis offundit, ſuſpicere fidei oculi Dei prouidentiã, quæ animis noſtris ad patientiam compoſitis, conſtãter nos in pietate retineat. Porrò verſum primùm variè exponunt Interpretes. Ad verbum eſt, Dictum tranſgreſſionis: vel dicit tranſgreſſio impio. Quia tamen ל interdum pro, ב ſumitur, vertunt quidam Impietas de ſcelerato loquitur in corde meo. acſi diceret Propheta ſe penitus ſẽtire ex ſceleribus quæ perpetrant impii, nullo ipſos tangi Dei timore. Sed quia à verborum proprietate diſcedere opus non eſt, ego aliis potius aſſentior, quòd ſcilicet Propheta dicat malitiã impii hominis quæ videtur latere incognita, clarè in corde ſuo loqui, ſeque certum eſſe teſtem quid ipſa ſuggerat. Ac primò quidem notandum eſt, nõ de externis ſceleribus loqui Prophetam, ſed penetrare ad fõtem ipſum: acſi diceret, Quamuis aſtuta ſimulatione tegant impii ſuam malitiam, mihi tamẽ ſatis comperta eſt, vt mihi videar eam loquentem audire. Verum quidem eſt, quia ruunt impii & prophani homines in omne ſcelerum genus acſi nulla vnquam reddenda eſſet ratio, tale ex eorũ vita iudicium poſſe ferri: ſed hoc expreſſum eſt, quòd interior ipſorum peruerſitas ſeruis Dei apertè ſe prodat. Loquitur autem Dauid nõ de quibuſlibet, ſed de perditis Dei contemptoribus. multi enim laſciuiunt in ſuis vitiis, quos tamen non occupat hic veſanus furor Sed vbi obduruit quiſpiam ad peccandum, tandem impietas hanc ei ſocordiam dictat, vt contempto Dei iudicio ſinè metu perrumpat quocunque libido impulerit. Itaque peccandi ſecuritas præſertim vbi accedit contemptus & ludibrium, quaſi Satanæ faſcinum eſt quod hominem deſperatum prodit. Etſi autẽ vera religio pias mẽtes continet in Dei timore, & impias cogitationes procul arcet: hoc tamen non obſtat quominus in corde ſuo perſpiciãt horribili furore agitari impios, dum nec Deum curant, nec iudicio eius tanguntur. *Nullus timor Dei.* Malarum ſuggeſtionum finem breuiter demonſtrat, nempe vt ſenſu boni & mali extincto vel ſuffocato, quiduis audeant, acſi non ſederet Deus in cælo iudex. Senſus ergo eſt, Sceleratum hominẽ alloquitur impietas in corde meo, eum ad extremam veſaniam ſolicitans, vt abiecto Dei metu, ſe ad peccandum proiiciat. hoc eſt, Non ſecus mihi notũ eſt quicquid volutãt impii in corde ſuo acſi Deus me teſtem & arbitrum locaſſet ad retegendam hypocriſim, qua deteſtabilem ſuam malitiam profundè ſepultã eſſe putant. Quòd ergo nulla Dei reuerentia impios cohibet à peccando, ex occulto iſto alloquio oritur, quo eos dementat ſua prauitas, vt brutorum animalium inſtar ſibi indulgeant. Quia oculi ſunt quaſi vitæ duces, & alios ſenſus motu ſuo huc vel illuc trahunt: ideò dicitur timor Dei eſſe ante oculos, quũ vitam hominum regit, ac quæcunque ſe vertunt, occurrens, obiectu ſuo libidines refrænat. Ergo contraria loquendi forma ſignificat Dauid, ſine Dei reſpectu licentioſè vagari impios, quia eos excæcauit ſua prauitas.

3 *Quia blanditur ſibi.* A fructibus vel ſignis oſtendit nullum vigere Dei timorem apud impios, quia in ſceleribus ita ſe oblectant: vt aliis omnibus execrabiles, foueant tamen ſuam pertinaciam

ciam, séque vltro ad pergendum obdurent. Primò dicit eos blanditiis alere sua vitia, ne sibi peccando displiceant. Sed quum addit, *donec inueniatur iniquitas ad odium*, his verbis notatur extrema obstinatio. sensus enim est, Dum sibi falsò adulantur, huc vsque progredi, vt eorum iniquitas sit omnibus execrabilis. Vertunt quidam, Vt ipse suam iniquitatem ad odium inueniat: ac intelligunt, intemperanter eos ruere, donec ex satietate obrepat fastidium. Nemo enim adeò nequam est quin sibi interdum displiceat. Sed prior ille sensus genuinus est, Impios, quanuis omnibus sint exosi, quia eorum iniquitas patefacta & deprehensa, bilem omnibus mouet: nulla displicētia tangi, quin potius sibi plaudere dum eos populus exsibilat, & scelestam eorum vitam exhorret. Hanc igitur amentiam in illis damnat Propheta, quòd eos non moueat scelerum suorum fœditas que omnes offendit: quia omne boni & mali discrimen quantum in se est, abolent, ac suæ conscientiæ stuporem inducunt, ne illos ad resipiscentiam stimulet. Attentè certè considerandus est hic stupor, quòd homines in sensum reprobum coniecti, dū in se prouocant omnium mortalium odia, malorum tamen suorum sensu priuati sunt.

4 *Verba oris eius.* Vtrunque membrum huius versus eodē referri potest, quòd scilicet mendaciis ludentes nullā intelligentiæ lucem admittant. Et certè hanc esse Dauidis mentem existimo, quia hîc non simpliciter impios accusat quòd dolis & captionibus alios circunueniant, sed potius quòd nihil in ipsis rectum sit, vel sincerum. Diximus iam antè, eum non agere de vitiosis hominibus in quibus manet aliquod Dei semen, sed de profanis contemptoribus qui suis peccatis sunt prorsus addicti. Dicit ergo, illis semper fallaces esse in ore prætextus, quibus sanam omnem doctrinam illudant. Postea addit, vltro supprimere omnem delectum boni & mali, quia meliores esse nolint. Scimus rationem ad bene agendum hominibus ducem esse. Eam ergo dicit reprobos fugitare, ne vitam suam in melius corrigere cogantur. Docemur autem his verbis, si quādo à via deflexim⁹, hoc vnicū esse remediū, aperire mētis oculos, vt boni & mali discrimē ab errore nos reuocet: contrà, vbi quis intelligentiam respuit, hoc desperationis signum esse. Proximo versu notatur interior malitia & profunda obstinatio. multos enim cōtinget, licet aliàs non pessimè affecti sint, labi & delinquere, quia repéte se offert occasio. Dauid autem reprobos, vbi subducti sunt ab hominum conspectu, consilia male agendi intus coquere dicit: atque ita quanuis nulla se illecebra obiiciat, nullum eos incitet malum exemplum, sibi ipsis esse scelerum authores ac magistros absque alieno impulsu. Porrò quū hac nota reprobos insigniat, quòd meditentur scelera super cubile suum: docentur fideles lōgè aliò sua studia conferre vbi soli sunt, nempe vt vitam suam examinando, malas cogitationes strenuè à se repellant. Additur deinde pertinacia, quòd in via obliqua & peruersa insistāt, hoc est scientes & volentes se ad peccandum obdurent. Tandem ratio additur, quia illis malum non displiceat. Voluntaria enim cæcitas eos præcipitat, vt sceleribus vltro se mancipent. Iam nobis occurrat antithesis inter reprobos & fideles. illi seipsos falsis adulationibus decipiunt: hi verò seueri in se sunt censores. illi laxis habenis in vitia rapiuntur: hi cohibentur fræno timoris Dei. illi cauillis obtegunt vel fucant sua delicta, & lucem in tenebras conuertunt: hi verò libēter agnoscunt se peccasse, & ingenua confessione ad pœnitentiam se hortātur. illi repudiant sanum omne iudicium: hi ad vitæ lucē emergere semper cupiūt. illi super cubile excogitant varios peccādi modos: hi sedulò intenti sunt ne sibi peccandi cupiditatem accersant. illi altè se demergunt in Dei contemptu: hi verò in malorum suorum displicentia libenter sese exercent.

6 *Iehoua, ad cælos misericordia tua, veritas tua vsque ad nubes.*

7 *Iustitia tua sicut montes Dei, iudicia tua abyssus magna: hominem & iumentum seruas Iehoua.*

8 *Quàm pretiosa bonitas tua Deus! itaque filii hominum in vmbra alarum tuarum confident.*

9 *Saturabuntur pinguedine domus tuæ, & fluuio deliciarum tuarum potabis eos.*

10 *Quia apud te est fons vitæ, & in lumine tuo videbitur lumen.*

6 *Iehoua, ad cælos, &c.* Putant Interpretes postquã exposuit Dauid quãta passim grassetur in mundo corruptio & peruersitas, occasione hinc sumpta prorumpere in admirationem incredibilis patientiæ Dei, quòd humanum genus tanta scelerum colluuie refertum, fauore & beneuolentia prosequi nõ desinat. Ego verò nuper dixi me paulò aliter sentire. Propheta enim vbi de summa hominum prauitate disseruit, ne ipse quoque tanquam diluuii impetu abreptus deficiat, seipsum colligit. Sic enim ferè damnamus impios, vt se in animos nostros insinuet contagio: ac vix centesimus quisque purum se & illibatum in vera pietate conseruat, postquã de aliorum malitia conquestus est. Sensus ergo est, Quanuis tristis & horrenda confusio appareat, quæ instar vasti gurgitis absorbere posset pias mentes, Dauidem nihilominus statuere mundũ plenum esse Dei bonitate ac iustitia; & optima æquitate cælum & terram ab ipso regi. Et certè quoties animos nostros concutit ac percellit mundi corruptio, cauendum est ne sensus noster subsistat in hominum malitia qui miscent omnia ac perturbant. Sed in hac turbulenta caligine occultam Dei prouidentiam suspicere conuenit. Cæterùm Dauid hic quatuor præcipuas Dei virtutes per synecdochen enumerat, significans in summa, inæstimabilem Dei virtutem ac potentiam cum pari iustitia reputandam nobis esse, licet mundum temere versari dictet carnis sensus, Bonitatem Dei vsque ad cælos esse dicens, altitudine cælos ipsos æquare intelligit. Eadem ratione adiungit veritatem eius pertingere vsque ad nubes. Porrò veritas hoc loco vel pro fide accipitur quam Deus in suis promissis præstat: vel pro iusto temperamento in quo liquida & minimè fallax rectitudo eius perspicitur. Sed complures alii loci ad promissiones referre cogunt, in quibus seruandis fideliter sibi constat Deus. Et sequitur etiam continuò pòst iustitiæ elogium, quam excelsis montibus comparat (scimus enim Hebræis Diuinũ vocari quicquid excellit) quia illic clarius refulget eius gloria. Postremò dicit, iudicia Dei magnis & profũdis abyssis similia esse: quibus verbis admonet, quocunque vertamus oculos, sursum & deorsum iusto Dei iudicio omnia disponi. Solet in diuersum sensum citari hic locus, quòd scilicet iudicia Dei captum nostrum longè superent, sint que magis abscondita quàm vt eorum ratio apprehendatur. nec ineptè huc aptatur similitudo abyssi. Latius tamẽ patere Dauidis verba colligitur ex contextu, nempe quantumuis magna scelerũ abyssus inter homines exũdet, terrámq; obruat, maiorẽ tamen esse prouidentiæ Dei abyssum, vt iustè omnia dispenset ac temperet. Quoties ergo in cæca & obscura iactatione vacillat fides nostra, veniat nobis in mentem, in tota mundi gubernatione iudicia Dei meritò conferri abysso quæ cælum & terram implet atque occupat, vt immẽsa sua amplitudine curas omnes nostras & molestias degluttiat. Quòd addit in fine versus, tã iumenta quã homines à Deo seruari: huc spectat, quum Deus ab bruta vsque animalia curam suam dignetur extendere, multo magis eum prospicere rebus humanis. Et sanè quoties de prouidentia Dei obrepit dubitatio, clypeum hunc opponere conuenit, Fieri non posse vt Deus qui pecoribus alimenta suppeditat

ditat,tuetúrque in suo statu,negligat humanum genus. Nam quod iumenta quidam de belluinis hominibus allegoricè exponunt, tanquam nimis coactum repudio.

8 *Quàm pretiosa est bonitas tua.* Quòd exponunt quidam pretiosam esse clementiam Dei, & pretiosos qui in ea confidunt hominum filios, à verbis remotum est. Nimis etiam argutè quidam, diis, hoc est Angelis & filiis hominum eximiam esse Dei clementiam. Et miror Rabbinos ita perperā sudare in fabricandis commētis, quum per se dilucidus sit Prophetæ sensus,nempe quia excellit & se magnificè profert Dei misericordia, ideo in vmbra eius confidere filios hominum. Nam quum eatenus Dei bonitatem laudauerit Dauid, quæ se in omnes creaturas diffundit, rectè (meo iudicio) sentiunt alii, hìc agi de peculiari fauore quo filios suos complectitur.Etsi enim communiter de filiis hominū videtur haberi sermo: quæ tamē mox sequuntur,propriè in solos fideles cōpetūt.Atque ita cōsulto nominat illustrandæ gratiæ Dei causa,quòd mortales ex Adam progenitos sub alas suas colligere nō grauetur: sicuti Psal.8.5, dictum est,Quid est homo quòd memor es eius: vel filius hominis quòd visitas eum? Nunc summam huius loci tenemus, Quamuis perditè luxuriēt in sceleribus impii, non tamen obstare hanc tentationem quominus fideles Dei bonitate freti,in paternam eius curam se coniiciant: cuius bonitatis gustum impiorum mentes,vt sunt insipidæ nunquam percipiunt, vt inde ad fidem deducti, sub vmbra alarum Dei quiescāt. *Alarum* similitudo satis in Scripturis trita est,qua Deus exprimit non aliter sua tutela nos foueri, quàm pullos sub matribus: atque ita familiariter & blandè ad se nos inuitat.

9 *Saturabuntur pinguedine* Non dubito quin pinguedinem domus Dei appellet bonorum affluentiam quæ nō omnibus promiscuè est proposita, sed reposita filiis qui totos se eius fidei cōmittunt. Quidam restringunt ad spirituales gratias: sed mihi videtur magis probabile, comprehendi omnia Dei beneficia,quæ tam ad præsentis vitæ vsum quàm ad æternam & cælestem beatitunem pertinent.nisi quòd notandum est, ita coniungi cum puro fidei sensu: quo fit vt rite & legitimè illis in salutem nōstram fruamur. Nam quum se ingurgitent impii bonorum Dei copia,saginatur quidem eorum caro perinde ac porcorum,sed anima eorum semper est famelica. Solos, (vt dixi) fideles satiat Dei liberalitas,quia illis pignus est paterni erga eos amoris. *Cibo & potu*,plena & perfecta notatur satietas: *fluuii* verò nomine,copiosa vbertas.

10 *Quia apud te fons est vitæ.* Confirmat proximam doctrinam, cuius tam vtilis est cognitio, vt nullis verbis exprimi queat. Nam quum impio abusu optima quæque Dei dona profanent increduli,nisi discrimē illud quod posui tenemus,præstaret nos centies inedia perire, quàm largiter Dei beneficentia pasci.Ergo quum minimè agnoscāt increduli se in Deo moueri, viuere, & esse: quin potius propria virtute stare imaginentur: hìc ex sensu piorum & quasi in eorum persona affirmat Dauid, fontem vitæ esse in Deo: quo significat nullam vitæ guttam extra ipsum posse inueniri, & quæ non fluat ex eius gratia. In metaphora *Luminis*, emphasis est expressior, luce carere homines, nisi quatenus eos Dominus irradiat.Quod si hoc de luce vitali verè prædicatur, quomodo ad vitæ cælestis intuitum erimus oculati, nisi Dei Spiritus nos illuminet? Nā tenendum est, sic naturaliter præditos esse homines intelligentia, vt lux in tenebris luceat, quam tenebræ non comprehendunt: quòd autem illuminātur, supernaturale esse donum. Interea soli fideles sentiunt,lucem se à Deo mutuari, ne in tenebris sepulti iaceant.

11 Extende misericordiam tuam ad eos qui te cognoscūt, & iustitiam tuam ad rectos corde.

12 Ne veniat in me pes superbiæ, & manus impiorum ne commoueat me.

13 Illic ceciderunt qui faciunt iniquitatem: impulsi sunt nec poterunt stare.

11 *Extende, &c.* Nunc se Dauid ad precandum conuertit. Primùm quidem in genere postulat vt Deus erga pios omnes misericordiam suam continuet: deinde priuatã causam suam agit, auxilium Dei contra hostes suos implorans. Porrò nimis pueriliter errant qui Deum protendere dicunt suam misericordiam, eo quòd supra cælos emineat. Nam vbi nuper ita loquutus est Dauid, non voluit (vt dictum est) illam cælo includere: sed simpliciter testatus est, vbique esse expansam. Hîc autem nihil aliud optat, nisi vt Deus suam misericordiam erga pios ad finem vsque prosequatur. Huic iustitiam annectit tanquam effectum suæ causæ. Diximus autẽ alibi, in eo lucere Dei iustitiã, quòd suorum patrocinium suscipit, eorum innocentiam tuetur, iniurias vlciscitur ac reprimit, & in asserenda eorum salute fidelem se probat. Hoc verò totum quũ gratuitò illis præstet, meritò à bonitate incipit Dauid, eámque ordine priorẽ locat, vt ex mera eius gratia pendere discamus. Iam notanda sunt epitheta quibus describit fideles, nempe quòd Deum cognoscant: deinde recti sint corde. Nam hinc colligimus, à Dei notitia oriri veram pietatem: & rursum fieri non posse quin lux fidei corda nostra ad rectitudinem formet. Interea tenendum est, tunc rite à nobis Deum cognosci, dũ ei suum honorem tribuimus, nempe vt in eum recumbat nostra fiducia.

12 *Ne veniat.* Precationem quam concepit (vt paulo antè admonui) ad suam personam accommodat, sed communiter pro omnibus Dei filiis votum concipiens, testari voluit se nihil sibi priuatim petere, sed tantùm optare Deum propitium, quia vnus sit ex piorum & rectorum numero qui ad Deum respiciunt. Pedem superbum & manum sceleratorum eodem sensu posuit. Nam quum impii in bonorum perniciem audacter ruant, pedes attollant ad eos calcandos, manus etiam ad quoduis facinus habeant paratas, rogat Dauid vt compescat tam ipsorum pedes quàm manus: atque ita fatetur se illorum insolentiæ & contumeliis ac violentiæ fore obnoxium, nisi maturè Deus succurrat.

13 *Illic ceciderunt.* Fiduciam ex voto suo colligit, non dubitans quod petiit se iam impetrasse. Atque ita videmus vt fidei certitudo Sanctos ad precandum dirigat. Cæterùm quò certius ad bene sperandum se animet, impiorum ruinam, licet adhuc sit abscondita, quasi digito ostendit. Neque enim superuacuum est aduerbium Illic: quia dum secunda fortuna superbiunt impii illis mundus plaudit: Dauid quasi è sublimi fidei specula procul aspicit eorũ interitum, nec minus securè de eo pronuntiat quàm si propè instaret. Cæterùm vt nobis constet eadem fiducia, meminerimus, perperam eos facere qui tẽporis articulos ex votorum suorum feruore definiunt: sed dandum esse locum prouidentiæ Dei, vt surgat in iudicium quando eius arbitrio opportunum fuerit tempus. Quum dicit esse *impulsos*, in lubrico eos agitari intelligit, vt minimè stabilis sit eorum fœlicitas. Tandem addit exitialem fore eorum casum, vt nunquam speranda sit restitutio.

ARGVMENTVM PSALMI XXXVII.

Psalmus hic quem inscriptio Dauidis esse ostendit, doctrinam continet apprimè vtilem. Nam quum fideles quandiu peregrinantur in mundo, res videant mirè confusas, nisi spe melioris exitus tristitiam suam solentur, subinde animos despondebunt. Quo quisque audacius Deum contemnit, séque prostituit ad omne scelus, eo videtur fœlicius agere. Nunc, dum prosperitas Diuini erga impios fauoris videtur signum esse, quid inde colligere licebit nisi vel fortuitò regi mundum, fortunámque dominari, vel nullum Deo esse bonorum & malorum discrimen? Contra hos tentationum insultus nos Dei Spiritus munit & confirmat in

hoc Psalmo. Nam vtcunque prosperè habeant ad tempus impii caducam & euanidam eorum fœlicitatem esse pronuntiat: ideoque miseros esse, & maledictam qua exultant lætitiam: pios autem & sanctos Dei cultores etiã in summis ærumnis beatos esse quia Deo curæ sunt: qui tempestiuè demum illis succurrit. Hoc quidem paradoxon est, a quo abhorret carnis sensus. Nam quia boni prolixè esuriunt, diu sub multis incommodis languent, probris & iniuriis saturantur, dum suos triumphos agunt scelerati & improbi, suisque deliciis se oblectant: cui non obrepat opinio, Deum res humanas non curare? Quo vtilior (vt nuper sum præfatus) est huius Psalmi doctrina, quæ sensus nostros à presenti intuitu auertens, iubet in Dei prouidentia tantisper quiescere, dum seruis suis manum porrigat, & rationem seuere ab impiis reposcat. tanquam furibus & sacrilegis qui paterna sua beneficentia fœde abusi sunt.

DAuidis. Ne succenseas ob malos, neque æmulatione tangaris ob facientes iniquitatem.

2 Quia sicut fœnum velociter succidentur, & tanquam herba virens marcescent.

3 Spera in Iehoua, & benefac: inhabita terram & pascere fideliter.

4 Et oblectare super Iehoua, & dabit tibi petitiones cordis tui.

5 Deuolue super Iehouam vias tuas, & confide in eo, & ipse efficiet.

6 Et educet quasi lucem iustitiam tuam, & iudicia tua quasi meridiem.

1 Ne *succenseas*. Hoc generale principium sumit Dauid, non esse cur filios Dei torqueat, vel anxios habeat impiorum læta conditio, in qua suauiter sibi placent, quia breui euanescet. Contrà quanuis ad tempus laborent fideles, talem esse eorum exitum vt meritò sua sorte contenti esse debeant. Pendet autem hoc totum à Dei prouidentia: quia nisi persuasi simus, iusto eius imperio mundum gubernari, statim vacillabunt & tandem concident mentes nostræ. Porrò duos vitiosos affectus cohibet Dauid qui tamen inter se plurimùm sunt affines, & quorum alter alterum gignit, Ne succenseant in reprobis fideles: deinde, ne praua æmulatio eos solicitet. Primùm enim dum vident impiis bene esse, quia colligere promptum esset, Deo non esse curæ res humanas, periculum est ne abiiciant Dei timorem & alienentur à fide. Altera tentatio sequitur, quia eos titillat exemplum, vt scelerum societate se inuoluant. Hæc germana est sententia, Nam quòd alii אל תתחר interpretetantur, Ne te misceas, coactũ est, ac refelli poterit ex contextu. nam certè versu octauo, vbi diserte furoris & iracundiæ fit mentio, absurdum esset, verbum hoc quod subiicitur eodem sensu & in eundem finem aliò trahere. Deinde optimum ordinem tenet Dauid: quia vbi indignationẽ nobis mouit impiorum prosperitas, mox lapsus ad æmulationem nimium procliuis est. Prius ergo cauendum admonet, ne mentes nostras irritet caduca vel potius imaginaria fœlicitas: deinde inuidia nos ad peccandum concitet. Additur secundo versu ratio, quia si hodie florent instar herbæ viridis, cras succisi exarescent. Non mirum est si hæc similitudo frequenter occurrat in Scripturis, quia valde apposita est. Videmus enim quàm emarcidus sit herbarum vigor, qui vel vnico venti flatu deiectus, vel solis æstu exustus, sponte concidit sine manu hominis. Atqui Dei iudicium instar falcis fore pro-

nuntiat Dauid ad eos excidendos, vt momento exareant.

3 *Spera in Iehoua.* Iam ad secundum membrum descendit, fidelibusquia sub Dei tutela sunt, bene & fœliciter cessura esse omnia. Cæterùm quia nihil melius vel optabilius est quàm foueri Dei præsidio, ad locandam in eo fiduciam, & simul ad colendam probitatem hortatur. Nec vero temere à fidei doctrina incipit: quia nihil difficilius quàm homines, dum circumaguntur in mundo, manere sedatis & compositis animis, nec vlla perturbatione quatefieri. Iam quia vident improbos ditescere malis artibus, crescere, & potentiam acquirere peccandi licentia: non minus difficele est in studio probitatis cõstanter stare. Adde quòd non satis est negligere quæ nimio ardore vulgò solent expeti. Nam ea præditi fuerunt animi altitudine quidam ex Philosophis, vt opes contemnerent iniustè partas, à fraudibus & rapinis abstinerent: quin etiam seuerè exagitarent vanum impiorum splendorem quem stultè vulgus miratur. sed fide vacui Deum fraudarunt suo honore. vnde factum est vt eos lateret vera fœlicitas. Sicut autem à fide facit exordiũ vt Deum ostendat bonorum omnium esse authorem, nec sperandos esse prosperos successus nisi ab vnica eius benedictione: ita notanda est probitatis eius coniunctio, quia rectè & innoxiè viuet, ac beneficentiæ studebit quisquis Dei fidei se commitet. *Inhabita terram.* Significantius loquitur quàm si promitteret iustos tutò habitaturos in terra. nã perinde est acsi eos in rem præsentem adducens, in possesione locaret. Cæterùm his verbis diuturnum fore illorum statum pronuntiat: quia etsi hospites & inquilini sunt in mundo, Dominus tamen sua manu eos protegit, vt securè quiescant. quod rursus confirmat proxima particula, *Pascere fideliter.* Nam Dei custodia, fretus, sine cura & anxietate quiescere ipsos iubet. Mirum est quòd tam variis expositionibus hunc locum torqueãt Interpretes ac lacerent. Quidam Pascendi verbum actiuè accipiunt: & aliis quidem Fidem pascere tantundem valet, atque Alere in cordibus Dei promissiones. Aliis videtur Dauid præcipere vt fide pascamus fratres nostros, purũ Dei verbũ quo spiritualiter aluntur animæ, illis ministrantes. Alii fidem accipiunt pro sinceritate, vt fidem pascere sit veraciter se gerere inter homines. Sed prorsus exigit loci circunstãtia, quod etiam patitur Hebraicæ linguæ proprietas, vt רעה passiuè sumatur. Huc etiã inclinat maior pars Interpretum, qui tamen postea inter se diffident. Quibusdam enim placet nos pasci fide, quum nobis Dei promissiones sufficiũt & quasi illis satiamur. Alii exponunt, Pasce te fructu fidei: quia Deus re ipsa ostendet, non frustra verbo suo habitam fuisse fidem. Alii resoluunt, Cibus tuus sit veritas, nec quicquam te magis oblectet quàm simpliciter & ingenuè cum proximis versari. Affinis est alia expositio, quanquam nonnihil differt, Ne viuas ex rapto, sed legitimo victu contentus sis. Certè in re perspicua sic hallucinatos esse doctos homines turpe ac pudendum est. Nisi enim data opera quenque ad quærendum nouum commentum impelleret sua ambitio, statim occurret germanus Prophetæ sensus, Inhabita terram, vt ea fruaris stabili quiete. אמונה enim non solùm Hebræis est veritas aut fides, sed etiam firma diuturnitas. Quis autem non videt, postquam iustis data erat terræ possessio, hoc posterius exegeticè fuisse additum?

4 *Et oblectare super Iehoua.* Hæc oblectatio vanis & fallacibus mundi illecebris opponitur, quæ profanos homines sic inebriant, vt spreta Dei benedictione non aliam somnient beatitudinem, quàm quæ ad momentum se ingerit eorum oculis. Atque hæc antithesis inter erratica & vesana gaudia quibus se mundus decipit, & veram quietem, in qua se continent fideles, diligenter notanda est: quia siue nobis arrideant omnia, siue nos Dominus infortuniis exerceat, semper retinendum est illud principium, Quia Deus portio nostra est, funiculum præclarè nobis cecidisse, sicuti Psal. 16. 5, vidimus. Quare huc sedulò reuocandi sunt assiduè animi, non aliter nobis bene esse nisi quatenus propitius est Deus, vt lætitia quã de paterno eius fauore concipimus, omnes mũdi voluptates superet. Præcepto

addi-

additur promissio, si vno Deo ita contenti erimus, ipsum quicquid optauerimus, liberaliter daturum. non quòd statim obtineāt fideles quicquid incōsideratè illis in mentem venerit: sicut neque vtile esset, Deum prauis cupiditatibus morem gerere: sed tantùm hoc voluit Dauid, si aliis post sua figmenta vagantibus, sistimus in solo Deo sensus nostros alia suo ordine accessura.

5 *Deuolue super* Iehouam. Clarius exprimit & confirmat proximam sententiam. Vt enim Deus votorū nos cōpotes faciat, curas nostras spe & patiētia in eum cōiicere oportet. Itaque hinc discimus quomodo inter molestias, discrimina & perturbationum fluctus trāquillis animis simus futuri. Vias pro negotiis omnibus accipi non dubium est. Itaque vias suas in Deum deuoluit qui actionum suarum euentum eius arbitrio resignans, & patienter expectans vtrāque fortunam, curas quibus angitur, & quicquid oneris eum premit, in eius sinum exonerat: quod Gallicè dicimus, *luy remettre ses affaires*. Ideo rursus in eum sperare iubet, significans, sola spe iustum tribui Deo honorem, vt vitā nostram moderetur: atque ita communi morbo quo ferè omnes laborant, medetur. Vnde enim fit vt reprobis inuideant filii Dei, sæpe æstuent aut vacillent, dolori intemperanter indulgeant, interdū etiā fremant ac tumultuentur, nisi quòd se immodicè curis implicant, & sibi nimis cupidè absque Deo prospicere volentes, quasi in abyssum se demergunt? saltem coaceruant sibi curarum molem cui tandem succumbere coguntur. Huic vitio occurrens Dauid, nos admonet, si volumus suscipere vitæ nostræ regimen consulere rebus nostris, acsi essemus tāto oneri ferendo, longè falli: ideóque vnum esse remedium, vt coniectis in Dei prouidentiam oculis, inde anxietatum omnium solatium petamus. Quisquis huic consilio parebit, ex horribili quo se frustra omnes fatigant, labyrintho emerget: quia vbi negotia nostra Deus regenda susceperit, nunquam deerit fœlix successus. Vnde enim fit vt nos deserat ac frustretur, nisi quia ei viā præcludimus, nimium sapere nobis volentes? Quare si eum agere permittimus, fungetur ipse suo officio, neque spē nostram eludet, sicuti iustè incredulitatem nostram punit.

6 *Educet quasi lumen.* Occupatio est, qua dubitationes præuenit quæ nos vt plurimum angunt dum nobis videmur Deum purè colendo, & cum proximis iustè agendo, operam ludere: imò dum nostra integritas vel improborum calumniis est exposita, vel nobis damnosa est apud homines, ideóque contemni à Deo creditur. Dauid ergo Deū passurum negat vt semper in tenebris lateat nostra iustitia, sed vindicem eius fore, vt conspicua fulgeat, dum scilicet mercedem rependet qualem optamus. Porrò ad noctē alludit, cuius tenebras aurora repente exoriens discutit: acsi diceret, Quoties indignè grauamur, & Deus sibi inocentiam nostram probari dissimulat, nō esse cur nos magis conturbet ista vicissitudo, quàm dum noctis tenebræ operiunt terram, quia diurnæ lucis expectatio spem nostram sustinet.

7 *Sile Iehouæ, & expecta eum, ne succenseas in eo qui prosperè dirigit viam suàm, in viro perpetrante scelera.*

8 *Desine ab ira, relinque furorem, ne succenseas vtique ad peccandum.*

9 *Quoniam improbi excidentur, expectantes autem Iehouam hæreditate possidebunt terram.*

10 *Adhuc paululum, & non erit impius: & attendes ad locum eius, nec inuenies.*

11 *Mansueti verò hæreditate possidebunt terram, & delectabuntur in multitudine pacis.*

7 *Sile Iehouæ, & expecta eum.* Prosequitur eandem doctrinam, nempe vt patienter & moderate feramus quicquid inquietare animos nostros solet. Nam inter tot certaminum agitationes patientia non vulgari opus est. Silentii verò metaphora (quæ frequẽter in Scripturis occurrit) aptissimè declarat fidei naturam. nam vt affectus nostri Deo obstrepunt, ita fides in placidum obsequium nos componens, tumultus omnes in cordibus nostris compescit. Hoc itaque verbo Dauid nos tumultuari vetat, sicuti faciunt increduli, vel cum fremitu nos opponere eius imperio, sed quietis animis cedere vt opus suum in silentio peragat. Porrò quia חול Hebræis nunc dolere, nunc expectare significat, quidam verbum התחולל accipiũt hoc loco pro temperate dolere, vel ferre patienter dolorẽ. Simplici⁹ etiã posset exponi pro dolere coram Deo, vt testis sit omnium nostrarum molestiarum: quia dum hærent increduli, magis obmurmurant contra ipsum, quam suas quærimonias coram eo proponant. quia tamen diuersus sensus magis receptus est, ego eum libenter amplector, quòd scilicet Dauid ad spem & tolerantiam nos hortetur. Nam Iesaias quoque cap. 30. 15, spem silentio coniungit eodem sensu. Postea repetit quod dixerat primo versu, Ne succenseas in homine cui prospere succedit, vel qui vias suas perducit ad optabilem successum, & in viro sceleratè se gerente, vel exequente consilia: quod secundum melius quadrat contextui. Fateor quidem nomen מזמות sæpius accipi in malam partem pro fraudibus & captionibus noxiis: sed quum זמם interdum generaliter cogitare significet, sensum hunc admittit lingua Hebraicæ proprietas, vt Facere consilia tantundem valeat atque perficere quod quis statuit. Gallice dicim⁹, *venir à bout de ses entreprises*. Videmus autem hæc duo connecti, vias suas ex animi voto disponere, vel secundare, & facere consilia. Durum enim hinc scandalum nobis obiicitur, vbi impiis arridet fortuna, acsi Deus impiorũ sceleribus faueret: imò in nobis tũc accẽditur indignatio. Itaque Dauid breui admonitione nõ cõtẽtus non prolixius in hac re insistit. Non enim superflua est verborum congeries quæ proximo versu sequitur, vbi iracundiæ frænum iniicit, furorem sedat, & indignationem mitigat. sed plura remedia, vt necesse est, ad morbum difficilem curatu adhibet. Atque hoc modo quàm irritabiles simus & propensi ad concipiẽdas offensas, admonet, nisi strenuè luctando, turbulentos nostros affectus in obsequium cogamus. Quantus autem non sine molestia & sudore carnis impetus subigant fideles, vbi eos ad impatientiam stimulat impiorum prosperitas, hæc tamẽ repetitio in lucta perseuerandum esse docet: quia sit constanter perstemus, non irriti tandem erunt nostri conatus. Vltimam particulam secus interpretor quàm reliqui: vertunt enim *saltem ad peccandum* acsi iuberet Dauid iram mitigare, ne ad nocendum prosiliat. Sed quum אך sæpe affirmet apud Hebræos, nõ dubito quin Dauid potius doceat fieri aliter non posse, nisi statim ac celeriter offensioni nostræ occurrimus, quin ad peccãdum nos impellat, sicuti in alio Psalmo dicitur, Abrumpet Deus funes impiorum, ne iusti manus suas ad iniquitatem extendant, Psal. 125. 3.

9 *Quoniam improbi excidentur.* Non abs re idem sæpius inculcat, lætam & secundam fortunam qua potiuntur impii, nihil esse aliud quàm laruam aut spectrum: quia primus intuitus sensus nostros occupat, ne ad exitum attendant, vnde iudicium fieri decet. Notanda autem est antithesis inter duo membra. Prius impios excisum iri pronuntians, significat virere & florere donec maturum adueniat excidii tempus. Deinde fidelibus terram hæreditario iure assignans, intelligit sic victuros, vt Dei benedictio eos ad mortem vsque prosequatur. Porrò à fine (vt paulo ante docui) æstimanda est hominum conditio. Ex epitheto etiam quod filiis Dei ascribit, colligimus dura militia eos exerceri, vt probetur eorum fides. Non enim pios vel iustos nominat, sed expectantes Iehouã. Quorsum autẽ ista expectatio, nisi sub crucis onere gemerent? Cæterũ terræ possessio quam filiis Dei promittit, non semper est oculis exposita, quia & peregrinos in ea vagari oportet, nec pa-

patitur Dominus sedē vsquā figere: quin potius circumagit vt alacrius ad cælestem quietem aspirent. Caro enim semper hic nidulari cupit. atqui nisi instabiles huc & illuc feramur, obrepit cæli ac æternæ hæreditatis obliuio. In hac tamen inquietudine non eripitur ista terræ possessio cuius meminit Dauid: quia & certò sciunt se legitimos esse mundi hæredes: vnde fit vt tranquilla conscientia pane suo vescātur: & quāuis inopia laborent, Deus tamen ipsorū necessitatibus in tempore succurrit. Postremò quanuis è mundo eos exterminare conentur impii, & indignos reputent qui hauriant communem aerem, Deus tamen extēta manu eos protegit. Denique sic eos virtute sua sustinet, vt securius in exilio viuant, quàm impii in suo nido cui affixi sunt. Ita hoc bonum quod celebrat Dauid, interius est ac occultum ex parte, quia non capit carnis nostræ stupor quid sit possidere terrā. Et tamen verè ac luculento effectu sentiunt fideles, non frustrà sibi illud promissum esse: quoniā iacta in Deum anchora vitā de die in diem placidè trāsigunt. Et Deus reipsa declarat vmbram manus suæ ad eos tuendos sufficere.

10 *Et adhuc paululū.* Confirmatio proximæ sententiæ. obiicere enim prōptum esset, longè alium mundi statum à nobis conspici, quàm prædicet Dauid, quia impii in suis deliciis exultant, fideles verò assiduo langore miserè tabescunt. Itaque à præcipiti iudicio nos reuocans, ad exiguum tempus quiescere nos iubet, dum radicitus illos Dominus euellat: gratiæ verò suæ efficaciam erga eos declaret. Hanc ergo prudentiam a fidelibus requirit, vt iudicium suum paulisper suspendāt, donec è cælo ostēdat Deus adesse tempus plenitudinis: atque ita non subsistant in singulis momentis, sed mentem extendant ad Dei prouidentiam. Quòd nunc pro expectātibus Iehouam, *Mansuetos* ponit, optima ratione nititur. Nisi enim quis statuat Deum mirabiliter suos tueri non secus atque oues inter lupos, vim vi repellere semper tentabit. Sola igitur spes mānsuetudinem ex se parit, quia frænando carnis impetus, feruorémque placando, ad æquitatem & tolerantiam erudit qui se Deo subiiciunt. Atque hinc videtur sumpsisse Christus quod habetur Matt. cap. 5. vers. 5. Etsi autem *pacis* nomen generaliter apud Hebræos sumitur pro omni prospero rerum successu, melius tamen huic loco conueniet alter sensus, quòd dum impii turbas sibi mouebūt, & Deus vndique ipsos terroribus implicabit, fideles se multa pace oblectabunt: nō quòd expertes sint omnis molestiæ, sed quia interior animi tranquillitas illos fulciet, vt momentaneum esse reputantes quicquid perturbationū sustinent, spe serenitatis promissæ interea lætentur.

12 Cogitat impius contra iustum, & fremit contra eum dentibus suis.

13 Dominus irridebit eū, quia videt quòd veniat dies eius.

14 Gladium educunt impii, & arcum suum tendunt, vt prosternant pauperem & egenum, vt mactent rectos via.

15 Gladius eorum intrabit in cor ipsorum, & arcus ipsorum frangetur.

12 *Cogitat impius contra iustū* Præuenit quod obiici poterat contra proximam sentētiam. Vbi enim serena quies & lætitia, quum improbi insaniant, & nihil non moliantur contra Dei filios? deinde quomodo in posterum bonam spem fouebūt qui vident multis se mortibus circundatos? Respondet igitur Dauid, quanuis eorum vita petatur variis periculis, quicquid tamen machinentur impii, tutos esse Dei ope, & præsidio, ac in perpetuum fore saluos. Ita cōsilium Dauidis est, timori nostro occurrere, ne impiorum malitia nos vltra modum terreat, acsi essemus eorum libidini expositi: fatetur autem eos tam

fraudibus instructos esse ad nocendum, quàm virulentia & rabie ardere, quum dicit eos consilia insidiose excudere & frendere dentibus. Sed hoc concesso, mox addit, irritos fore eorum conatus: quanquã frigidè videtur nostris doloribus mederi. Tantũ enim Deum ridentẽ inducit. quòd si curæ habet salutem nostram, cur non maturè ad resistendũ festinat, séque acriter opponit hostiũ nostrorum furori? Sed hæc iusta patientiæ nostræ probatio est, vt dictũ fuit Psal. 2.4, quòd Deus nõ statim armatus prodit ad impios profligandos, sed cõniuet ad tẽpus, manúmque suspendit. Quia autem sensus carnis tunc nimis lẽtum esse putat, & ex cessatione colligit, otio suo contentum negligere res humanas: non parũ efficax ista consolatio est, eum ridẽtem fide intueri: quia inde statuimus non stare in cælo ignauum, vel clausis oculis mũdi gubernationẽ fortunæ permittere, sed consultò cessare, quia inanẽ eorum stultitiam despicit. ac ne rursus obmurmuret caro, cur ridere malit Deus quàm vlcisci, ratio additur, quia videt propinquũ esse diẽ interitus. Vnde enim fit vt rerum indignitas nos conturbet, nisi quia vbi subitum remedium nõ apparet, de meliore statu desperamus? Qui autem videt carnificem exerto gladio stare à tergo scelerati hominis, iam vindictam non expetit, sed læto potius spectaculo fruitur. Ideo admonet Dauid, minimè consentaneum esse vt Deus nostro more succẽseat, qui impios videt exitio propinquos esse. Tacitè enim hîc Deus ab hominibus discernitur, qui inter res turbulẽtas cæcutiunt, neque præ anxietate & metu possunt ridere: quin potius moræ tædio fremunt & indignãtur. Atqui non satis est tenere aliã esse Dei rationẽ, nisi discamus patiẽter flere in Dei risu, vt lachrymæ nostræ sint obedientiæ sacrificium. Interim rogandus est vt nos suo lumine illustret: quia sic fiet vt fidei nostræ aspectus eiusdem risus nos faciat participes in media tristitia. Quidam aliò referunt duos istos versus, acsi diceret Dauid, Pios adeò fœliciter agere, vt ipsis inuideant mali. Sed facilè iam agnoscent lectores id minimè accedere ad Prophetæ mẽtem.

14 *Gladium educunt impii.* Nunc longius progreditur Dauid, quòd scilicet impii gladio & arcu armati, mortem filiis Dei minitentur: idque facit vt tentationes præueniat, quibus alioqui nos deiici necesse foret. Neque enim Dei promissiones in vmbra & quiete locum habent, sed in grauissimis pugnis. Ergo nunc docet, pace illa de qua paulò antè disseruit, minimè priuari iustos, quanuis præsentem illis mortem impii intentent. ac sic resolui debet oratio, Quanuis gladiũ exerant peccatores, & arcũ tendãt in perniciem iustorũ, quicquid tamen conantur, exitiale ipsis fore. Notandæ autem sunt loquutiones quibus exprimitur misera iustorum cõditio, donec ipsis tãdẽ succurrat Deus. Vocantur enim egeni & pauperes: deinde comparantur victimis, quia nulla ad vim hostium repellendam suppetit facultas, sed potius sub eorum pedibus oppressi iacent. Vnde sequitur, minimè fœlicitatem eis in hoc Psalmo promitti cuius æquabilis tenor semper appareat, sed in miseriis & afflictionibus spem illis læti exitus proponi quo se sustineant. Cæterùm quia malos quoque sæpe contingit sua culpa exosos esse, & duriter vexari, addit, *rectos via*, præter meritum affligi significans. Prius dixerat rectos corde: quo verbo laudata fuit interior cordis integritas: nunc verò probitatem in externis vitæ officiis commendat: atque ita ostendit non modò iniustè affligi, quia nullis maleficiis hostes suos prouocauerint: sed dum lacessuntur iniuriis, non deflectere tamen à rectitudine. Porrò non iam de risu Dei loquitur Dauid, sed vindictam impiis denuntiat, sicuti & Psalmo 2.4, vidimus, postquam dissimulando aliquandiu passus est Deus impios proteruire, deinde in ira sua loqui ad eos prosternendos. Summa autem est, adeò nihil profecturos, vt gladius quem strinxerant, rediturus sit in eorum viscera, & arcus conterendus.

16 *Melius pauxillum iusto quàm opulentia impiorum magnorum:*

17 Quia

17 *Quia brachia impiorum frangentur, sustentat autem iustos Iehoua.*

18 *Nouit Iehoua dies integrorum, & hæreditas eorum perpetua erit.*

19 *Non pudefient tempore aduerso, & in diebus famis saturabuntur.*

16 *Melius pauxillum iusto.* Versus hic sine vlla probabili causa variè exponitur. חמון quidem Hebræis nunc magnam hominum turbam, nūc rerum abundantiam significat: interdum etiam epitheton numeri pluralis cum substantiuo singularis numeri iungitur. Sed qui in hunc sensum trahunt verba Dauidis, paucos iustos impiorum multitudini præstare, apertè ea deprauant, ac totam sententiam corrumpunt. Non recipio etiam quod docent alii, exiguum quod possidet iustus, melius esse magna impiorum affluentia, nulla enim necessitas cogit contra grammaticæ rationem nomen רבים, quod multos vel magnos significat, torquere ad nomē חמון. Itaque non dubito quin Dauid tenuem vnius iusti hominis fortunam cum opibus & copiis multorum impiorum comparet. Quanquam epitheton רבים nō ineptè sumetur pro magnatibus, qui authoritate & potentia valēt. Dauidis certè consilium minimè obscurum est, quāuis impii excellant in mundo, referti sint magna abundantia, & suis opibus confidant: pauxillum tamen quod possidet iustus pluris esse quàm omnes illorum aceruos. Atque hinc colligimus, Dauidem non tam de externo statu disserere, quam de arcana benedictione Dei quæ verè iustos locupletat: quia etsi in diē victitent, è cælo tamen non secus ac manna pascuntur: quum impii semper esuriant, vel in sua abundantia sepulti putrescant. Quò etiā spectat quæ proximo versu additur ratio, quòd scilicet nulla sit in mundo stabilitas nisi suffulta Dei manu. atqui pronuntiat solos iustos à Deo fulciri: impiorum verò robur frangendum esse. Atque hîc iterum videmus vt rite & prudenter æstimetur vera fœlicitas, oculos in futurum tempus tollendos esse, imo dirigendos ad occultam Dei gratiam, & abscōdita iudicia: quia nisi fide persuasi simus Deum nos in sinu paterno fouere, semper nobis molesta erit nostra tenuitas: rursus nisi occurrat nobis ista brachiorum fractio, impiorum fortuna nobis in pretio erit. Quòd si penitus infixa erit cordibus hæc doctrina, vbi didicerint fideles in fulturam benedictionis Dei recumbere, non minus suauiter & iucundè pauxillo se oblectabunt, quàm fortiter altos opum cumulos, quibus gloriantur impii, quasi ex alto despicient. Interea monemur, quādiu propriis viribus nituntur, & suo robore insolenter se iactant impii, expectandum esse dum cōterat Deus ipsorum brachia. Nostræ autem infirmitatis hoc optimum esse solatium, quòd nos Deus ipse sustinet.

18 *Nouit Iehoua dies integrorum.* Non abs re toties inculcat Dauid, ideo beatos esse iustos quia eorum necessitatibus Deus prospicit. Videmus quàm propensa sint ad dubitationem hominū ingenia, & quàm eos torqueant superfluæ curæ, quibus finem & modum ponere nequeūt. Interea obrepit alterum vitium, dum volunt vltrà quàm liceat esse prouidi: & tamen acumine & industria polleant, subinde in capiendis consiliis labuntur. deinde successus eos non rarò destituit. Quare nihil vtilius est quàm assiduè nobis proponi Dei prouidentiam, quæ sola optimè nobis consulere potest. Hac ratione nunc dicit Dauid dies iustorum Deo esse cognitos, hoc est eum minimè latere quibus subiaceant periculis, & quibus subsidiis opus habeant. Huius autem doctrinæ vsus ad singulas mutationes aptandus est quæ nobis ruinam minantur. vtcunque enim versemur ac iactemur, atque ipsa varietas singulis momentis præsentem mortem ostentet, sufficere

nobis debet hæc consolatio, non solùm dies nostros à Deo numeratos esse, sed varios etiam casus qui nobis subeundi sunt, ei esse cognitos. Quum sic inuigilet Deus ad tuendam nostram salutem, in hac peregrinatione nõ secus animis quiescere nos conuenit, quàm in fundo hæreditario. Quoniam enim à Deo respicimur, inde colligit Dauid hæreditatem nostram esse perpetuam. Quum autem integros sic dicit protegi à Domino, nos ad sincerum probitatis studium hortatur: acsi cupimus sub Dei præsidio tuti latére, mansuetudinem colamus, facessatque à nobis diabolicũ illud prouerbium, Inter lupos vlulandum esse.

19 *Non pudefient tempore aduerso.* Docet etiam hic versus non promitti immunitatem fidelibus qualem expeteret caro, ab omnibus incommodis, sed liberationem: quæ etsi reipsa percipitur, non tamen gustatur nisi fide. Nã duo hæc cõiungere oportet, sicuti malis in hoc mundo permisti sunt fideles, ita famam & res aduersas vtrisque esse communes: vnum esse discrimen, quòd Deus suis in necessitate manum porrigens, impios deserit. Si quis obiiciat, malos sæpe tempore famis laute epulari, & largiter saginari, quum boni inedia laborent: respondeo, saturitatem cuius hic fit mentio, præcipuè in eo sitam esse, quòd quum tenuiter victitent fideles, imò ieiuni & steriles ad parcum victum suspirent, Deus tamen ipsos alit non secus acsi suppeteret lõgè vberior copia, quàm incredulis qui totum mundum sine satietate ingurgitant. Adde etiam, temporales istas benedictiones (vt alibi diximus) non semper esse cõspicuas, vt æquali modo fluant. Nam quanuis aperta sit Dei manus, ipsi sumus restricti, & nostra infidelitas non leue obstaculum est eius beneficentiæ. Iam quia statim difflueret caro nostra, restrictius nobiscũ agit Deus: & ne sua indulgentia nos corrumpat, parcè erogando quod alioqui plena copia largiri paratus esset, ad frugalitatem nos erudit. Certè quisquis expendet quàm simus omnes ad lasciuiã & delicias propensi, esuriem qua Deus exercet suos fideles, non mirabitur. Cæterùm, quanuis non suppeditet Deus quantum satis esset ad nos saturandos, nisi tamen nobis obstet nostra ingratitudo, in fame etiam & egestate sentiemus benignè & liberaliter ab ipso nos ali.

20 Quia impii peribunt, & inimici Iehouæ quasi pretiosum agnorum consumentur, in fumo consumentur.

21 Mutuatur impius, & non soluit: iustus autem miseretur & donat.

22 Quia benedicti eius hæreditate possidebunt terram, & maledicti eius excidentur.

20 *Quia impii peribunt.* Particulam causalem כי aduersatiuè positam interpretor: nisi fortè altius sententiam repetere placeat. Sed aptius cohærent ista antitheta, quòd iusti satientur in fame, impii autem etiam in media abundantia pereant: quia scilicet vbi sua copia confidunt, Deus occultis modis eos in nihilum redigit. Dei autem inimicos vocans, admonet eius vindicta iustè opprimi, quam suis sceleribus sibi accersunt. Quod dicit *consumi tanquã pretiosũ agnorum*, quidam de adipe accipiunt. Sed quum יקר præstantiam (vt alibi diximus) Hebræis significet, non dubito agnos selectiores, & eximiæ pinguedinis notari: quod optimè ad antithesin quadrat. Hinc enim discimus (quod etiam docet alter Propheta) saginari impios in diem mactationis, vt eorum interitus maturior sit, quo lautius fuerint tractati. *Consumi in fumo* tantundem valet ac breui euanescere, acsi dictum esset, nihil subesse in illis firmi vel solidi. Qui per nomen Pretii adipem intelligunt, ad fumum consumi interpretantur sicuti pinguedo liquefit, vel arescit. Sed vident lectores priorem sensum melius

melius congruere.

21 *Mutuatur impius.* Falluntur qui putant hic malæ fidei damnari impios, quòd fraudando alienum rapiant: rursus laudari in filiis Dei humanitatem, quòd parati sint ad leuandam fratrum inopiam. Potius enim Dei benedictionem erga pios commendat Propheta, & ex opposito testatur, impiis nunquam satis esse. Summa igitur est, Deum abundè largiri suis vnde sint erga alios benefici: impios autem semper esse famelicos, vt eos ad fraudes & rapinas cogat inopia. Et certè nisi oculis nostris obiectum esset stuporis & socordiæ velum, quotidie apparent huius rei documenta. Nam quantumuis abundent impii, facit tamen inexplebilis eorum cupiditas vt hinc inde quasi prædones rapiant, neque vnquam sint soluendo. interea suppeditat Deus filiis suis quod non modò sufficiat in mediocres vsus, sed vnde etiam alios iuuent. Equidem non nego reprehendi impios quòd intemperanter omnia vorando, suos creditores fraudent: laudari etiam iustos, quòd in rectum finem vtantur Dei beneficentia: sed consilium Prophetæ est docere quid valeat Dei benedictio. Atque hanc sententiam melius confirmat proximus versus, vbi discrimen statuitur in Dei benedictione vel maledictione. Ergo si quæritur vnde filiis Dei ad inopes iuuandos, & exercendam beneficentiam facultas: cur impii æs alienum assiduè contrahant, cuius solutio extorqueri nunquam potest: respondet Dauid illos esse benedictos à Domino, hos autem eius maledictione pessundari. Quòd actiuè quidam מברכיו exponunt Benedicentes iusto, coactum & absurdũ est. Summa enim est, neque à cælo neque à terra nobis prouenire quicquid ad tuendam vitam, & colenda humanitatis officia necessarium est, sed profluere à solo Dei fauore: si autem gratiam suam subducat, totius mundi affluentiã non posse nobis sufficere.

23 A Iehoua gressus viri diriguntur, & viam eius diliget.

24 Quum ceciderit, non collidetur: quia Iehoua supponit manum suam.

25 Puer fui, etiam senui, nec vidi iustum derelictum, ac semen eius quærens panem.

26 Quotidie miseretur, & dat mutuò, & semen eius ad benedictionem.

23 *A Iehoua gressus.* Quidam simul hæc duo connectunt, Dei gratia præparari gressus piorum, quòd scilicet non propria virtute sequãtur homines quod iustum est ac rectum, sed quatenus Spiritus Domini eos gubernat: vnde secũdum colligunt, Deum fauore prosequi & probare quod suum est. Sed Dauid simpliciter Diuinæ erga pios benedictionis elogia continuat, in quibus hoc meritò celebrandum est, quicquid instituunt, in fœlicẽ & optabilem successum dirigi. Sed notanda simul ratio est cur Deus secundet ac bene fortunet omnes euentus in cursu vitæ nostræ: nẽpe quia nihil tentamus quod non ei placeat. Nam copulam, particulæ caussalis loco in secundo membro positam esse interpretor, atque ita sentẽtiã resoluo, Quoniam Deo grata est piorum via, gressus ipsorum ad lætum finem adducit: vt sensus sit, Quia videt Deus fideles recta cõscientia agere, neque deflectere à via quàm præscripsit, ideo benedicit ipsorum studia. Et certè quum generaliter loquatur Propheta, certum tamen sit de solis fidelibus haberi sermonem: posterius membrum expositiuè accipere necesse est: ita *via* pro instituto & ratione viuendi ponitur: ac si diceret, nihil aliud esse propositum piis, nisi vt ad Dei vocationem vitam suam forment, ac sequantur quod ille mandat. Gressus autem ad externos euentus refero.

24 *Quum ceciderit.* Vulgò hic versus obtinuit locum prouerbii, si quando

iustus delinquat, lapsus eius non esse mortiferos. sed nihil hoc ad Dauidis mentem, qui de piorum fœlicitate concionatur. Simplex ergo doctrina est, vbi Deus seruos suos calamitatibus affligit, eas simul mitigare, vt non prorsus succumbant, sicut Paulus dicit 2. Corint. 4.9, deiici quidem ipsos, sed non perire: laborare, sed non destitui. Quidam non collidi iustos dicunt, quia non despondent animum, sed potius inuicta fortitudine sustinent quicquid oneris incumbit. Et certè fateor hanc esse causam cur non obruantur, quia propter mollitiem non succumbant oneribus. Latius tamen extendo verba, sic paterna Dei clementia temperari piorum ærumnas, vt sub mole non fathiscant, vel cadendo non ruant præcipites. Ex quibus verbis discimus, fideles quanuis Deum purè colant, & innocentiæ studeant, non tamen stabiles semper manere in eodem gradu, sed multis incommodis quatefieri & deiici: tantùm hoc inter eos & incredulos esse discrimē, quòd ruinæ lethales non sunt. Scimus enim etiāsi leuiter percutiat Deus reprobos, cedere illis in causam vltimi exitii. Vlterius progreditur Selomo dicens, Iustum septies vno die cadere, & toties surgere, Prouerb. 24.16: quibus verbis admonet, non raro affligi pios in vita, sed quotidianis exercitiis probari, neque tamen vnquam deseri à Domino. Breuiter etiā notandum est, leuissimum quenque casum ad nos conterendos satis fore, nisi Dominus manum supponeret.

25 *Puer fui, etiam senui.* Sensus verborum minimè ambiguus est, Dauidem quum ad senium vsque progressus esset non vidisse quenquam ex iustis, vel ex eorum posteris mendicare panem. sed ex re ipsa difficilis & perplexa quæstio nascitur: quia certum est multos iustos ad mendicitatem redactos esse. Quod autem de sua experientia prædicat Dauid, ad omnes ætates pertinet. Adde quòd ex Mose sententiam hanc hausit. nam mendicitas Deut. 25.4, inter Dei maledictiones censetur: & ab ea Dei cultores Lex illic disertè eximit. Quomodo igitur conueniet, neminem ex iustis mēdicum fuisse, quum Lazarum inter abiectissimos mendicos statuat Christus? Luc 16.20. Respondeo memoria tenendum esse quod prius attigi, in temporalibus Dei beneficiis non posse præfigi certum & æquabileē modum. Sunt enim multiplices causæ cur non peræquè suum erga omnes pios fauorem declaret Deus in mundo, quia alios castigat dum aliis parcit: quorundam occultos curat morbos, ab aliis abstinet, quia opus nom habent simili remedio: quorūdā patientiā examinat prout Spiritu fortitudinis instruxit: quosdā denique proponit in exemplū. Promiscuè autē omnes iræ suæ signis humiliat, vt talibus stimulis excitētur ad pœnitentiā. Denique variis afflictionibus ad celestis vitæ meditationem eos inuitat: neque tamē irritū est vel inane quod Lex pronūtiat, terrenis benedictionibus Deum seruos suos dignari, vt documenta sint sui erga eos fauoris. Fateor inquam non frustrà neque de nihilo promitti fidelibus copiam quæ ad victum sufficiat: modò addatur exceptio, quatenus scilicet expedire Deus nouerit: sic enim fiet vt refulgeat in communi hominum vita, Dei benedictio: & tamē inopia quidam fideles laborāt, quia ipsis vtile est. Quòd si ad mendicitatem redigi contingat quempiam ex fidelibus, sursum tollendæ sunt mentes ad beatam illam hæreditatem, vbi largè repēdet Deus quicquid fluxis suis benedictionibus nunc deest. Tenendum etiam alterum illud, si fideles communiter iisdem pœnis inuoluat, quibus impios vlciscitur, quum iisdem videat morbis implicitos, in eo nihil esse absurdi. Nam etsi vsque ad Dei contemptum non prosiliunt, neque addicti sunt sceleribus, neque etiam sibi placent, vel defixi sunt in suis vitiis: nō tamen soluti sunt omni reatu. Quare nō mirum est si temporalibus pœnis interdum subiaceant. Hoc interea verum est, Deum suis prospicere, vt sorte sua cōtenti, nulla re egeant, quia parcè victitando, liberaliter interim viuunt: sicuti dicit Paulus Philip. 4.12, Didici abūdare, didici & penuriam pati.

26 *Quotidie miseretur.* Repetit quod iam semel dixerat, Dei gratiam inexhaustum esse bonorum omniū fontem, ideóque dum se exerit erga fideles, nō modò ipsis suppetere quod satis sit

sit in priuatum vsum, sed vnde aliis largiantur. Quod addit de eorum *semine*, varie exponitur. quin de piorum filiis loquatur minimè dubium est, idque colligitur ex versu proximo: sed quòd illos ad *benedictionẽ* fore dicit, quidam sic accipiunt acsi dixisset, fore beneficentiæ Dei ministros: ita secũdum eos sensus esset, patrum imitatores fore in iuuandis pauperibus, & liberalitate erga omnes exercẽda. sed vereor ne hoc nimis sit argutum. Non recipio etiã quod docent alii, tam insignem fore erga filios piorum Dei gratiam, vt in formulam bonæ & faustæ precationis trahãtur. Fateor hanc loquendi formam pluribus locis ita accipi: sed hîc (meo iudicio) nihil aliud voluit Dauid quàm celebrare continuam fauoris Dei à patribus in filios seriem: acsi diceret, non extingui Dei benedictionem vbi iustus quispiam moritur, sed peruenire vsque ad eius filios. Et certè nulla est certior hæreditas in quam nobis succedant filii, quàm vbi illos nobiscum Deus paterno suo fauore complexus, benedictionis suæ consortes facit.

27 *Recede à malo, & fac bonum: & inhabita in seculum.*
28 *Quia Iehoua amat iudicium, & non derelinquit mãsuetos suos, in seculum custodientur: & semen impiorum excidetur.*
29 *Iusti hæreditate possidebunt terram, & habitabunt in seculum super eam.*

27 *Recede à malo.* Concludit hoc versu Dauid, vt fruamur hac fœlicitate cuius meminit, abstinendũ esse ab omni iniuria, colenda esse officia humanitatis, & beneficentiæ dandam operam. Quanquam autem sententia hæc minimè congruit cum sensu carnis, certum tamen est, totum genus humanum non aliam ob causam tot incõmodis ac molestiis inuolui, nisi quia pro se quisque iniuriis, fraudibus, rapinis & maleficiis deditus, Dei benedictionem respuit. Se ergo ipsos homines impediunt, quo minus agant fœliciter in mundo, & quisque lætus ac tranquillus quod suum est, possideat. Non temere igitur Dauid à superiori doctrina ad hanc exhortationem delabitur: quia si mansueti terram possident, vt quisque sibi bene esse optat, sic etiam debet ad probitatem & beneficentiam eniti. Notandum etiam est, hæc duo non sine ratione ab eo coniũgi, vt beneficentiæ studeãt fideles, & ab omni maleficio sibi temperent. Nam vt Psalmo 34 visum fuit, continget sæpe aliquem non modò humaniter se gerere erga certos homines, sed plena etiam manu de suo largiri, sed interim aliunde rapere ac prædari vnde suam liberalitatem ostentet. Ergo quisquis officia sua cupit Deo probari, sic bene mereri studeat de fratribus qui ope eius egebunt, ne vni succurrat cum alterius iactura, vel hunc illius mœstitia exhilaret. Atque his duobus verbis breuiter secundã Legis tabulã cõplexus est Dauid: primũ vt manus suas ab omni noxa puras cõtineant fideles, ac nemini præbeãt querimoniæ materiã: deinde ne sibi viuãt, ac priuatis cõmodis sint addicti, sed quoad suppetet facultas, in cõmune prodesse cupiãt. Diximus autem antehac, hãc Dei benedictionẽ quæ *iustis* promittitur, non semper æquali modo perspici, vt *terram inhabitent*: ac causam attulimus, quia vix vllum tãtæ integritatis exemplum reperiat Deus inter homines, quin sua culpa miserias sibi procreent qui sunt inter alios perfectissimi: ideo nihil mirum si Dominus suam benedictionem subducat, saltem aliqua ex parte: deinde scimus vt luxurient affectus carnis, nisi Dominus frænum iniiciat. Adde quòd ad meditationem cælestis vitæ nemo satis alacriter properat, nisi variis stimulis vrgeatur. Hinc fit vt possessio terræ, quam Dauid assignat filiis Dei, non semper sit pedum positio, quia multæ inquietudines eos perturbant. Neque tamen

fictitium est quod promittit: quanuis enim experientia communis nondum liquidò demonstret filios Dei hæredes esse terræ, sentimus tamen pro mensura nostræ fidei quid valeat Dei benedictio, quæ assiduè instar fontis inexhausti scaturit. Certè plusquam cæci sunt qui non vident præmium hoc iam rependi iustis hominibus, quòd Deus eos suo præsidio tuetur ac sustinet.

28 *Quia Iehoua amat.* Notanda est hæc confirmatio proximæ sentētiæ, quia sumitur ex altiore principio, nēpe, Deo placere iustitiam & rectitudinem. Quod videtur quidem esse mutilum, sed quia pro confesso sumit Dauid, quod piorū omnium cordibus infixum esse debet, mundum regi Dei prouidentia, optimè ratiocinatur. Primò itaque tenendum est, Deo curæ esse statum generis humani, nec agitari fortuitò, sed consilio eius dirigi, vt rerum omnium euentus suo arbitrio moderetur, manúque gubernet. Addendum secundò quod hic commemorat Dauid, placere Deo iustitiā. Inde sequitur, quisquis iustè & innoxiè versatus fuerit inter homines, beatum fore, quia Deo propitio, tandem illis bene succedere necesse est. Sed meminerimus promissionem de qua agitur, inde pendere, quòd Deus piorum custodiam suscepit, non vt eos semper foueat in vmbra & otio, sed vbi cruce exercuerit, tādem illis succurrat. Magnum enim his verbis pondus subest, quòd *non relinquet Deus mansuetos suos*. Perperam ergo interpretantur hunc Psalmū, qui Dei gratiam, qua suos fideles in hac vita prosequitur, à spe & patientia auellunt. imò ne iudicium repētè quis præcipitet, pias mentes suspendit Propheta, donec iudicium suum post mortem impiorum erga eorum posteros demonstret. Perinde enim hoc valet acsi iterum assereret, quanuis non statim appareat Dei iudicium, impios & sceleratos nihilo meliore esse loco, quia iusta eos pœna in filiis suis manet. Quòd si erga illos Dei maledictio non statim vim suam exerit, mirum non est si fauorem suum erga fideles occultum contineat.

29 *Iusti hæreditate possidebunt.* Non est superuacua huius doctrinæ repetitio, quam animis nostris insculpere admodum difficile est. Nam quum omnes fœlicitatem expetant, vix tamen centesimus quisque eam à Deo expectat: quin potius vt bene sibi consulant, quasi data opera certatim prouocant Dei vindictam, dum alii fraudibus & periuriis se contaminant, alii feruntur ad rapinas, alii genus omne sæuitiæ exercent, alii cædibus quoque & veneficiis grassantur. Quomodo autem perpetua habitatio intelligi debeat, nuper & iam antè aliquoties admonui, nempe quia inter motus turbulentos Deus tamē eos suis alis protegit: & quū nihil sit sub Luna stabile, quasi in tuto portu saluos præstat. Huc deinde accedit interior tranquillitas, quæ centum vitis præcellit: atque ita meritò pro incomparabili priuilegio censetur.

30 Os iusti loquetur sapientiam, & lingua eius proferet iudicium.

31 Lex Dei sui in corde eius: non nutabunt gressus eius.

32 Obseruat impius iustum, & quærit interficere ipsum.

33 Iehoua non relinquet ipsum in manu illius, nec damnabit eum quum iudicabitur.

30 *Os iusti loquetur sapientiam* Quia hypocritis solenne est, quicquid de iustis & rectis prædicat Spiritus Dei, securè ad suum cōmodum obtendere, definit Dauid quam à filiis suis Deus exigit iustitiā, ac eam in tria capita distinguit, quòd sermo eorū sincerus sit, quòd *Lex Dei* in eorū animis dominetur, quòd vitam rectè instituant. Primum membrū quidam aliter exponunt, quòd scilicet iusti aliis ad bene viuendum duces sint ac magistri: itaque disserere de sa-

de sapientia,& de iudicio loqui, tantundem illis valet ac pia doctrina formare alios & instituere in timore Dei. Quod tametsi non improbo, vereor tamen ne sit nimis restrictum. Sapientia enim & rectitudo tam profanis sermonibus & impuris,quibus Dei nomē impii delere conantur, quàm versutiis & fraudibus,omnéque genus insidiis, simúlque minis ac terroribus opponitur. Sensus ergo est,iustos honorificè & reuerenter Dei iustitiam extollere, vt se & alios in tota pietate erudiant:deinde tam in suis quam in aliorum negotiis, quod rectum est,sine fuco probare, nec sophisticè colorem inducere malis causis:denique nūquam à vero deflectere. Additur *cordis* integritas: quæ etsi ordine præcedit,non tamen absurdum est secundo loco eam poni:quia Scriptura in virtutibus aut vitiis recitandis non tam curiosè ordinem obseruat. Hinc porrò ista cordis integritas,si Lex Dei cordi insideat,quæ sola & optimam vitæ regulam præscribit,& frænat prauos omnes affectus & libidines, & animos ad iustitiæ studium format.Neque enim fieri potest vt quis constanter se addicat rectitudini,posthabito sui respectu fratribus se impendat, renuntiet auaritiæ, superbiam domet, & cum proprio ingenio bellum gerat, nisi timore Dei sit præditus.Sequitur tertium membrum, quod ad externa officia refertur. Putāt alii promissionem esse. Sed non dubito quin Dauid iustitiæ definitionem hucusque continuet. Sensus igitur est, quanuis multæ peccandi occasiones filios Dei solicitent, ac magna etiam hominum pars quantum in se est, prauitate sua eos à Dei timore abducat: quia tamen Lex Dei occupat & regit eorum corda,non vacillare,sed fixo gradu stare in proposito, vel certè rectum cursum tenere.

32 *Obseruat impius.* Clarius modum exprimit possidendæ terræ, quòd scilicet Deus fideles suos vndique hostibus obsessos tueatur. Vnde iterum colligimus,antehac nō fuisse illis promissum quietum statum,& ab omni molestia immune:neque enim congruerēt hæc inter se, fideles in paccata hæreditate vacare otio ac deliciis,& tamen quasi oues è faucibus luporum quotidie eripi.Interea continent hi duo versus raram consolationem, quòd inter varias noxas,salui tamen Dei auxilio euadēt. Præmonet ergo Dauid fideles, vbi hostes suos in excubiis sedere viderint,& captare omnes nocendi rationes, speculandam ex opposito esse quam pro suorum salute curā Deus gerit, & quas agit excubias,vt eos seruet incolumes. Fatetur quidem Dauid formidolosas per se esse insidias quibus impii nō modò fortunas bonorum appetunt,sed vitam,quia crudeliter in eorum exitium conspirant: iubet tamen nos infractis animis stare: quia Deus se vindicē fore promisit.Et notanda est circunstantia liberationis, quòd eam scilicet eousque differat dum iam mors imminet. Proximo membro monemur etiā, quanuis sedulò boni sibi ab omni inuidia caueant, conentur de omnibus benè mereri, fugiant omnes offensas & iurgia, fore tamen falsis accusationibus expositos. Neque enim pronuntiat Dauid, plaudente toto mundo, eorum virtutes celebratum iri iustis laudibus: sed vbi in iudicium tracti fuerint, & calumniis ferè oppressi, vt damnatis sint similes, contentos esse iubet Dei præsidio, qui tandem ab iniquis hominum iudiciis asseret eorum innocentiam. Siquis obiiciat multos ex filiis Dei postquam damnati fuerant,sæua & acerba morte fuisse multatos: respondeo, eorum tamen vindicem in cælis sedere.Nam quanuis ad crudelissimam mortem cum summa ignominia raptus fuerit Christus,ab illa tamen damnationis angustia sublatus est,(vt dicit Iesaias cap.53,8)& sic Deus agit quotidie cum eius membris. Siquis rursum excipiat,Dauidem hîc non de futura vita, sed de præsenti piorum statu concionari, repetenda est quam prius attuli,solutio,terrenas scilicet Dei benedictiones restringi ad eius consiliū atque ita quatenus expedire nouit,nunc supprimi vel in totum,vel ex parte,nūc conspicuas extare,non autem fluere æquabili modo. Continget ergo sanctos Martyres vbi damnati fuerint, morti etiam addici quasi à Deo relictos:quia ne ipsis quidem quicquam melius vel magis optabile est, quàm vt Dei glo-

riam morte sua illustrent. Neque tamẽ ipse idem qui impiis ad exercendam sæuitiam frænum laxat, assertor esse desinit iustitiæ suorum, quia coràm Angelis & tota Ecclesia sibi probari demonstrat, & se cognitorem fore ostendit: imò è tenebris in quibus demersi sunt, eos attollens, facit vt eorũ cineres suauissimum odorem spirent. Denique vbi passus fuerit Dominus indignis probris ipsos obrui, feret ipse sententiam, qua iustam eorum causam ab iniustis calumniis asserat.

34 Expecta Iehouã, & custodi viã eius, & exaltabit te, & hæreditate possideas terram: dum excidentur impii, videbis.

35 Vidi impium robustum, & se extendentem instar lauri viridis:

36 Et transiuit, & ecce non erat: & quæsiui locum eius neque inuentus est.

34 *Expecta Iehouam.* Iterum ad exhortationem redit Dauid, vt fideles freti Dei promisſionibus ac suffulti, nullis tentationibus se huc illuc per vias obliquas & peruersas trahendos permittant, sed maneant constantes in obsequio Dei. Primùm itaque ad spem & patientiam eos hortatur, acsi iuberet in rebus confusis intentos esse ad Deum, & quiscere donec faciem suam quam abscondit, denuo ostendat. Hinc nascitur istud alterum, ne deflectant à via Domini: vbicunque enim vigebunt spes & patientia, facilè mentes frænabunt ne ad quicquam illicitum prosiliãt Et certè quòd quisque malis artibus sua commoda procurat, hanc reperiemus esse causam. quia nemo in Deum recumbit: vel vbi mox fortuna non arridet, frustra integritatem coli putat. Porrò discamus ex hoc loco, si multi etiam ex probis & simplicibus vitam miserè in continuis laboribus trahunt, pœnam hanc meritò luere, quòd vix cẽtesimus quisq; Deũ patienter expectat, rectũq; cursũ prosequitur: tantũ abest vt certò statuãt propriũ illius esse min⁹, nõ modò ex stercore suos erigere, sed eruere etiã ex sepulchris. Nec verò Dauid *Exaltãdi* verbo abs re vsus est, vt sciam⁹ tũc demũ fidelius sæpe à Deo manũ porrigi vbi calamitatũ mole obruti videtur. Subiicit postea Dauid perituros *impios* corã oculis piorũ: quia nisi diuersus esset exitus, optimos quosque facilè ad peccandũ alliceret cõditio in qua ad tẽpus reprobi lætantur. Et sanè eiusmodi spectaculis nos quotidie Deus oblectaret si ad cernẽda eius iudicia oculati essemus. Et tamẽ quanuis totus mũdus cæcutiat, nõ desinit Deus sceleribus hominũ iustã mercedẽ repẽdere, nisi quòd occultiori b⁹ modis illa puniẽs, fructũ hũc quo nos priuat stupor noster, à nobis subducit.

35 *Vidi impiũ.* Propria experientia cõfirmat quod nuper dixi, quanuis impios inebriet sua fœlicitas, & admirationi sit apud omnes, caducã tamẽ esse & euanidã, ideóque nihil aliud quàm merũ figmentum. Ac priore quidem versu hoc nõ esse nouũ vel insolens dicit, si impius prospera fortuna elatus, se lõgè latéque extẽdat, & terrorẽ etiã incutiat simplicibus. Postea addit, momẽto euanescere illã magnitudinẽ quæ nõ sine admiratione spectata fuit. Quòd ad verba pertinet, עריץ tã fortis vel robustus, quàm formidabilis exponi potest, quia verbũ à quo deducitur, nũc terrere, nũc roborare significat. Participiũ מתערה quidã accipiũt pro viridi: sed potius tantũdẽ valet ac se disco operiẽs vel extẽdẽs, sicut arbores proceræ & patulæ ramos diffundũt. Nec verò dubito quin ferociã eorũ perstrĩgat Dauid, qui se intẽperãter efferũt. *Trãsire* secũdo versu positum est pro euanescere. atque ita admonet, paulisper sedendũ esse, dũ ex trãsitu appareat, nebulã duntaxat fuisse quicquid mundus in fortuna impiorum miratur.

37 Obserua integrum, hominem *& considera rectum: quia finis huius hominis, pax.*

38 Trãsgressores autẽ delebũtur simul, finis ĩpiorũ excidetur

39 *Salus verò iustorum à Iehoua, fortitudo eorum in tempore afflictionis.*

40 *Et auxiliabitur illis Iehoua, & eruet eos, eruet eos ab impiis: seruabit eos, quia sperant in eo.*

37 *Obserua integrum.* Hortatur Dauid fideles, vt attentius quæcunque occurrunt tam gratiæ Dei quàm iudicii exempla considerent. sed simul docet, perperam fieri iudicium ex proximo intuitu: quia nisi sedatis mentibus expectetur opportunitas quæ in Dei arbitrio posita est, sæpe extincta fide, simul affectus promissionum Dei peribit. Hæc ratio est cur requirat custodiã, & aspicere iubeat, quia dum sensus nostros occupat quæ semel oblata est oculis tentatio, nobis festinatio, hallucinandi causa est. Quòd siquis velut è specula oculos suos procul extendat, verè hoc dictum fuisse agnoscet, fine tandem discerni reprobos à iustis. Atque hæc sententia correctionis loco addita videtur, vt discamus iudicium suspendere, si non statim exequitur Deus quod hactenus docuit: etsi vota nostra nimis ebulliunt, statim occurrat hæc moderatio, nondum venisse finem, dandúmque Deo esse tempus quo res confusas in ordinem restituat. Quidã nomẽ אחרית de posteris accipiunt: sed male, quia tantùm in exitu discrimẽ ponit Dauid: quia Deus postquam seruos suos duriter exercuit, rebus eorum aduersis benedicens, impiorum lætitiam in luctum cõuertit.

39 *Salus iustorum à Iehoua.* Summa est, quicquid accidat, iustos tamen saluos fore, quia in manu Dei sunt, & nunquam potest eorum obliuisci. quod diligenter notandum est, vt afflictissimos hæc fiducia sustentet, quam à Deo sperant salutem, certam esse: quia æternus est Deus, suóque imperio mundum gubernat: sicut dicebat Christus Iohan. 10.29, Pater qui vos dedit mihi, maior omnibus est. Retinet autem Dauid principium illud, Quia Deo probatur iustitia, fieri non posse vt sinceros eius cultores deserat fraudétque suo auxilio. Itaque fideles in ipsum recumbere iubet, non solùm dum ex voto res procedunt, sed vbi premunt afflictiones. Quibus verbis docet, sufficere si modò virtutem suppeditat seruis suis Deus, ne angustiis constricti deficiant, vel sub grauibus miseriis gementes, oneri succumbant. Huc pertinet etiam quòd bis *Eruendi* verbum inculcat Dauid, vt se ad tentationes ferendas assuefaciant filii Dei: & si longius eos Deus extrahat, subinde in memoriam reuocent, vbi satis expertus fuerit eorum patientiam, demum liberatorem fore.

ARGVMENTVM PSALMI XXXVIII.

Dauid morbo aliquo (vt conicere licet) graui & acerbo laborãs, quia se a Domino castigari agnoscit, eius iram deprecatur. Quo autem Deum ad misericordiam melius flectat multis circunstantiis, mali sui atrocitatem deplorat, quas satius erit suo loco & ordine singulas notare.

Psalmus XXXVIII.

Canticum Dauidis ad reminiscendum.

2 *Iehoua, ne in furore tuo arguas me, & in ira tua corripias me.*

3 *Quia sagittæ tuæ descẽderunt in me, descendit super me manus tua.*

4 *Non est integritas in carne mea à facie iræ tuæ, neque pax ossibus meis à facie peccati mei.*

5 *Quia iniquitates meæ transcenderunt caput meum sicut onus graue aggrauatæ sunt præ me.*

6 *Putruerũt, contabuerũt liuores mei à facie stultitiæ meæ.*

Inscriptio ad argumentum refertur. Nã quòd initium vulgaris cantici quidam fuisse putant, sicuti in aliis Psalmis ascribi solet cãtilenæ exordium vnde petenda erat modulatio : frigidum est. Potius ergo Dauid ne statim efflueret castigatio qua defunctus erat, memoriale hoc tam sibi quàm aliis composuit. sciebat enim quàm facilè & citò nobis euanescant pœnæ Diuinitus inflictæ, quibus in totam vitam nos erudiri decebat: deinde memor erat suæ vocationis. Nam quum toti Ecclesiæ præfectus esset magister & doctor, quicquid in schola Dei priuatim didicerat in communem vsum aptare debuit, vt omnibus prodesset. Atque ita monemur vtile esse exrecitii genus, memoria sæpe repetere quas ob peccata nostra Deus pœnas exegit.

2 *Iehoua, ne in furore.* Quia sextus quoque Psalmus ab hoc versu incipit, vbi eum exposui: ne frustra Lectores onerem, nunc ero breuior. Non simpliciter pœnam sibi remitti postulat Dauid, sed tantùm vt rigorem iræ suæ moderetur. vnde colligimus Dauidem carnis suæ votis fræna non laxasse, sed precatum esse ex affectu pietatis rectè composito. Naturaliter enim optarent omnes sibi dari impune peccandi licẽtiam, Atqui Dauid seipsum cohibet, nec Dei indulgentiam sine modo extendit, sed contentus est pœnæ mitigatione. ac si diceret, Ego me tibi permitto castigandum: sed vide interea ne me durius tractes quàm sim ferendo, ac iudicium tuum ad infirmitatis meæ modum attẽperes, ne mali grauitas me prorsus obruat. Hæc (vt dixi) precatio ad pietatis normam composita fuit: quia nihil aliud continet quàm quod Deus omnibus suis filiis promittit. Iam verò notandum est, Dauidem non intus secum fremere, sed querimoniam suam proferre coram Deo: neque obstrependi causa, sed suppliciter cum ingenua confessione, deinde cum veniæ fiducia. *Iram & furorem* pro summo rigore posuit Dauid, & paternæ castigationi opposuit.

3 *Quia sagitta tua.* Ostendit summa necessitate se cogi ad petendam malis suis leuationẽ, nempe quòd oneris magnitudini succũbat. Hæc semper in precibus tenenda est regula, vt Dei promissiones nobis versentur ante oculos. Promisit autem Deus se pœnas de suis, non quas meriti sunt, sed quas ferre possunt, sumpturum. Hæc ratio est cur toties sancti suam infirmitatem commemorent, dum nimis grauiter premuntur. Prudẽter autem Dauid sagittas Dei, & *manum* vel plagam nominat quem patitur morbum: quia nisi persuasus esset, Diuinitus se affligi, ad petendum inde vulneris remedium, nunquam animum induxisset. Videmus vt cæcutiant ferè omnes in Dei iudiciis, ac fortuitos esse casus somnient: vix autem centesimus quisque manum Dei respiciat. Atqui Dauid in morbo, sicut in aliis rebus aduersis, manum Dei suis oculis proponit ad puniendа peccata armatam. Et sanè quisquis in mali sui sensu subsistit, nihil à pecudibus differt. Sed quũ nos de iudicio admoneant omnia eius flagella, hæc vera fidelium prudentia est, manum percutientis respicere, vt Propheta loquitur. Itaque pronomen emphaticum est, ac si dixisset non esse sibi cum homine mortali negotium, cuius manus sagittas pro virtutis suæ modo vibraret, sed Deũ longè alio impetu iaculari sua tela.

4 *Non est integritas.* Quòd alii Formam vertunt, non videtur tam aptum esse. Iam verò sequitur alterum membrũ in quo iustitiæ laudem Deo tribuit Dauid, sine quo prior notitia nihil aut minimum prodesset: imò interdum animos hominum exasperat, vt iram Dei magis prouocent, dum eum insimulant crudelitatis, & execrandas blasphemias in eũ euomunt. Quare nihil magis præposterum quàm imaginari nudam & absolutam (vt loquuntur) Dei potentiam, quæ eum iustitia sua spoliet. Ideo Dauid simulac Deum sibi infensum concépit, conuertitur ad sua peccata, quia iam antè statuit non esse tyrannum qui iniustè sæuiat, sed æquum iudicem qui nunquam irascitur nisi offensus. Ergo si velimus iustam Deo laudem tribuere, discamus exemplo Dauidis, iræ eius coniungere nostra peccata. Proximo versu conqueritur, sub ingenti mole ita se esse demersum vt prorsus deficiat: iterum tamen confirmat superiorem doctrinã, quòd Deũ meritò ita seue-

ſeuerum & formidabilem ſentiat. Etſi enim nomen עון pro pœna ſæpe ſumitur, ſcimus tamen id eſſe trãſlatitium. Neque etiam nego quin Dauid ad effectum trãſferat quod cauſæ proprium eſt, dum *iniquitates* vocat quas ſua culpa pœnas contraxit: diſertè tamen ſimul fateri vult imputandum eſſe ſuis peccatis quicquid malorũ ſuſtinet. Neque enim exemplo Cain cum Deo expoſtulat de immodica pœnæ atrocitate: dicebat ille, Maior eſt pœna mea quàm vt ſim ferendo: & quidem eadem voce עון illic vtitur Moſes Geneſ. 4.13, vt in verbis Dauidis & Cain ſit aliquid ſimile. Sed Dauidis conſilium longè diuerſum fuit. nam quum obreperent eius animo tentationes iſtæ, Quàm duriter te Deus tractat? certè quum nullã habeat tui leuandi rationem, vult te perditum & extinctum: non modò ſpernit tuos gemitus, ſed quo magis deiectum videt, violentius perſequitur: vt impiis iſtis figmentis aditum præcluderet: clypeum hunc oppoſuit, iuſto Dei iudicio ſe affligi. Nam & nuper aſcripſit peccatis ſuis totam iræ Dei grauitatem: & paulo poſt repetet, quicquid patitur, ſua amentia fuiſſe conflatum. Quanuis ergo ſua mala deplorans, videri poſſit in ſpeciẽ cum Deo litigare, hanc tamen modeſtiam retinet (quia Deus puniendo, modum non excedit) nihil præter deprecationem ſibi reſtare: quum impii quantumuis malè ſibi conſcii ſint, Deo tamẽ obmurmurent, non ſecus ac feræ indomitæ catenas quibus conſtringuntur, dentibus mordent.

6 *Putruerunt.* Mali diuturnitatem hoc verſu commemorat, quod leuationi impetrandæ valere debuit. Nam quum Dominus apud Ieſaiam 40.2, pronuntiat, impletam fuiſſe Eccleſiæ malitiam, & ſe pro peccatis duplicia ei rependiſſe: ſignificat, vbi ſatis exegit pœnarum, ſe maturè placari: imò ſi longius proſequutus fuerit ſuam vindictam, pro ſua clementia quaſi tædio affici, vt liberationem acceleret. ſicut alibi dicit, Examinaui te, ſed non inſtar argenti, ne te conſumerẽ, Iſa 48.10. Huc ergo ſpectat quòd de mali duratione cõqueritur Dauid, vt iuſtis pœnis perfunctus, tandem leuationem obtineat. Fuit autem hæc non leuis tentatio ſeruo Dei, continuò languore confectum, quaſi in malis ſuis putreſcere & in ſaniẽ liquefieri. In quo magis miranda eſt eius conſtantia, quæ non magis fracta fuit moræ longitudine, quàm immenſo malorum oneri ſuccubuit. Quòd porrò *ſtultitiã* noſtram loco peccati ponit, ad extenuandam culpam minimè pertinet: ſicut hypocritæ dum effugere reatum nequeunt, vt tamẽ excuſent dimidia ex parte, fucum ignorantiæ obtendunt, vel errore & incogitantia ſe lapſos eſſe tergiuerſantur: ſed ſecũdum Hebraicæ linguæ phraſin per Stultitiæ nomen ſe deſipuiſſe fatetur, quòd carnis libidini obſequutus fuerit aduerſus Deum. Et certè paſſim quantumuis atrocia ſcelera Spiritus deſignans, non ſubleuat reatum hominum, acſi leuibus tantùm delictis obſtricti eſſent. quin potius veſani eos furoris accuſat, quòd prauis deſideriis excæcati, contra opificem ſuum ruant. Itaque ſẽper cum ſtultitia vel amentia coniunctum eſt peccatum. Et hoc ſenſu Dauid de ſtultitia ſua loquitur: acſi diceret ſe fuiſſe mente alienatum, & inſtar pecudis abreptum, & circumactum bruto impetu, dum neglecto Deo ſuas cupiditates ſequutus eſt.

7 *Incuruatus ſum, humiliatus ſum valde, quotidie niger incedo:*

8 *Quoniam renes mei impleti ſunt combuſtione, nec eſt integritas in carne mea,*

9 *Colliſus ſum & contritus valde, rugiui à rugitu cordis mei.*

10 *Domine, coram te omne deſiderium meum, & gemitus meus àbs te non eſt abſconditus.*

11 *Cor meum circuiuit, deseruit me virtus mea, & lumen oculorum meorum, ipsum quoque non est mecum.*

7 *Incuruatus sum.* Descriptio hæc satis ostendit extremis doloribus oppressum fuisse sanctum virum, vt mirum sit sub tanta malorum congerie viguisse fidem quæ animum eius sursum attolleret. Porrò quum se curuatum fuisse dicit, videtur tacitè suam deiectionem opponere multorum peruicaciæ, qui nullis Dei flagellis humiliantur, quin potius duritie sua cum ipso luctantur. etsi enim malis suis cruciari necesse est, se tamen quodammodo obstupefaciunt. Hac ergo circunstantia Dauid cælestem suum iudicem ad misericordiam flectit, quod non fuerit vnus ex præfractis qui rigida ceruice stant erecti contra Dei manum: sed deiectus iacuerit: sicuti etiam pios omnes Apostolus hortatur vt se humilient sub robusta Dei manu, 1. Pet. 5. 6. Quare discamus non aliud leuandis malis nostris esse remedium, nisi vt deposita omni peruicacia eruemur sub Dei ferulis. Nomen קודר pro quo *nigrum* reddidi, alii pullatum vertunt, ac interpretantur de externo vestitu, cuius niger color semper insigne luctus fuit. Sed verior eorum sententia qui nigredinem cutis intelligunt. scimus enim vt macie & squalore homines deformet mœstitia. Ergo a signo, doloris magnitudinem ostendit Dauid, quòd natiuus color perierit in sua facie, & similis sit cadaueri iã arefacto. In proximo versu כסלים quidam vertunt Ilia. Magis tamen recepta opinio est, locum notari sub renibus qui vergit ad coxendices, vel medium inter femora & ilia, vbi creditur fuisse vlcus. In voce quoque נקלה variant Interpretes. Ego in versione eos sum sequutus qui primam verbi originẽ retinent. קלה enim Hebræis cõburere significat. Neque tamen malè alii pro fœditate accipiunt: quanquam ad vlcus restringere non placet, quia simplex, meo iudicio, sensus est, renes ardore corruptos esse, vel ilia, vel femora: aut certè fœtore scatere. Nam & vstionibus pars illa maximè obnoxia est, & illuc quoque vt plurimum defluunt putridi humores. Quod allegoricè exponunt quidam, Dauidem sibi visum fuisse fœtidum dum suam ignominiam expenderet, nimis coactum est. Quum addit se *debilitatum & contritum*, confirmatio est superioris sententiæ. Exprimere enim variis loquendi formis voluit quàm intolerabilis esset doloris vehementia. Nam quum parum virile existimetur erumpere in clamorem vel rugitum, Dauidem verò sciamus ad mala ferenda mollem non fuisse: sæuissimis tormentis cruciatum fuisse colligimus, quia lachrymis non contentus, vociferari etiam coactus fuerit. Etsi autem nomen נהמת quod rugitum vertimus, ab alio verbo deductum est quàm quo hic vsus est Dauid: sensus tamen clarus est, se tumultuoso cordis impetu compulsum fuisse ad clamorem.

10 *Domine coram te.* Hoc addit, non tam Dei respectu quàm vt se instrueret impetrandi fiducia, atque ita ad precandum animaret. Quanquam autem duplex potest esse sensus, vel quod Dauid statuat vota sua & gemitus exaudiri a Domino. vel quod testetur se curas suas & molestias deposuisse in sinũ Dei, vterque tamen sensus in eundem finem redit. Quandiu enim dubitant homines an gemitus sui ad Deum perueniant, misera consternatio huc & illuc eos exagitat mentésque eorum deuinctas tenet ac captiuas, ne ad Deum assurgãt. Hinc autem precandi alacritas nascitur, vbi persuasi sumus gemitus nostros non euanescere in medio aere, sed familiariter à Deo exaudiri. hoc igitur non mediocre solatium Dauidi esse potuit, non accedere dubio & trepido animo ad Deum: sed præsumpta hac quam diximus fiducia, sicut alibi loquitur, lachrymas suas repositas esse in vtre Dei, Psal. 56. 9. Nã vt nobis ad Deum pateat aditus, credendum est ipsum esse remuneratorem, vt dicit Apostolus ad Hebræos cap. 11. 6. Sed alterũ essũ potius amplector, quod Dauid referat se exonerasse mœrores suos in gremiũ Dei. Nã ideo nihil proficit maior pars hominũ, gemendo in suis doloribus, quia vota & suspiria ad Deũ nõ dirigit. Ergo Dauid vt intrepidè sibi promittat Deũ fore liberatorem, suarũ

anxie-

anxietatum testem semper & conscium fuisse dicit: quia neque frænum intus momorderit, neque querelas & vlulatus in aerem profuderit (vt solent increduli) sed coram Deo ipso exposuerit suos omnes affectus.

11 *Cor meum circuiuit.* Verbū quo vtitur Dauid, Peregrinari, aut Vagari significat. hic verò pro agitatione capitur, quam generat anxietas vbi destituimur consilio. prout enim vexantur inquietudine homines, ita se in omnes partes versant: atque ita circumagitur cor ipsorum, vel discurrit. Sed quum fides, vbi nos addicit Deo in obsequiū, sensus nostros eius verbo affixos teneat, obiici potest quæstio, quomodo cor Dauidis perculerit hic vagus error. Respondeo, quanuis suffultus Dei promissionibus in suo gradu consisteret, non fuisse tamen humanæ infirmitatis expertem. Nec certè fieri aliter potest quin simulatque incidimus in aliquod discrimen, caro nostra varios circuitus nobis ingerat, & ad captanda consilia distrahat in multos errores: hic firmissimus quisque labasceret, nisi sibi frænū iniiceret, quo retentus ac cohibitus fuit Dauid, nempe sensus omnes suos verbi Dei c ncellis inclusos tenens. Imò in precibus quietis plus satis experimur quàm erraticæ sint mentes nostræ, quas difficile est eodem tenore intentas ad finem vsque dirigere. Si hoc extra serium examen contingit, quid fiet in grauibus tempestatum procellis, quæ mille mortes ostentant, nullum exitum? Quare mirum non est si cor Dauidis abripuerint, vt inter æstus turbulentos variis agitationibus obnoxium fuerit. Addit se virtute fuisse priuatum, proinde acsi homini mortuo se conferret. Quod addit de *lumine oculorum*, quidam ita accipiunt, nihil fuisse residuum cōsilii vel prouidentiæ, adeò vndique vrgebat desperatio. Simplicior tamen sensus erit, ablatum ei fuisse vitale lumen quia illic præcipuus se exerit animæ vigor.

12 Amici mei & socij mei è regione plagæ meæ steterunt, & propinqui mei è loginquo steterunt.

13 Et laqueos tetenderunt qui quærebant animam meam: & qui captabant malum meum, loquuti sunt prauitates, & dolos quotidie meditantur.

14 Ego autem tanquam surdus non audio, & quasi mutus non aperiens os suum.

15 Et fui tanquam vir non audiens, & in cuius ore non sunt redargutiones.

12 *Amici mei & socii.* Alias circūstantias ad augendam mali grauitatem addit, quibus Deum ad misericordiam prouocet. Vna est, quòd apud homines nihil opis vel solatii reperiat. Nam *amicos eregione stare* dicens, intelligit cessare ab omni humanitatis officio. Id autem accidere potuit vel superbia, vel timore. Si contemptu se ab homine misero subduxerunt, crudeles erant ac superbi: si inuidiæ metu operam negarūt, timiditas fuit minimè excusabilis. Sed interim Dauidis calamitatem non parum exaggerat, quòd ne amici quidem & propinqui signū aliquod miserationis ostendere ausi sunt. Est autem ista acerbissima tentatio, vbi quis magna amicorum copia floruit, deinde ab omnib9 deseritur. Sequitur altera circunstantia, quòd hostes tēdiculas posuerint, loquuti sint in eius perniciem, & dolos inter se machinati sint. Summa est, Quum amici ignaui sedeant, hostes strenuè satagere, & acriter incumbere ad ipsum perdendum. *Quærere animam suam* dicit, quia vt capitales erāt hostes ac sanguinarii, mediocri damno non contenti, eius interitum feruidè expetebant. interim tamen non tam queritur vi & armis fuisse grassatos, quàm dolosas eorū con-

ſpirationes accuſat, quas metaphoricè primò deſignat per *laqueos*: deinde ſine figura addit, eos in perniciem ſuam loqui, & quaſi occultis ſuſurris inter ſe conſulere quomodo noceant. Iam quia certum eſt Dauidem non petere fucatam rhetoricam ex foro qua Deum ſibi conciliet, ſed potius argumenta ex Dei verbo ſumere: in vſum noſtrum aptandæ ſunt quas hîc ad fidei ſuæ confirmationem ſententias colligit. Si nos deficiunt omnia mundi præſidia, alii nos fraudant iuſtis officiis, alii nihil quàm cædem noſtram ſpirant: veniat nobis in mentem, non fruſtra hæc inter precandum Deo proponi, cuius propriũ eſt ſuccurrere miſeris, perfidè deſertos ac proditos in ſuam tutelã ſuſcipere, compeſcere improbos. nec modò reſiſtere eorum violentiæ, ſed aſtutis etiam conſiliis ire obuiam, fraudéſque eludere.

14 *Ego autem tanquam.* Duas ob cauſas muto & ſurdo ſe comparat. Nã primò ſignificat falſis & peruerſis iudiciis ita ſe obrutum, vt ne verbum quidem iuſtæ defenſionis cauſa facere liceat. deinde patientiam ſuam in mediũ profert coram Deo, quo magis eum ad miſericordiam inclinet. Talis enim mã ſuetudo non tantùm calamitoſis & innoxiis hominibus fauorem meritò conciliat, ſed veræ quoque pietatis ſignum eſt. Nam qui pendent è mundo, & tantùm hominum reſpectu aguntur, ſi iniurias ſuas vlciſci non poterunt, vociferando, quanta intemperie ferueat ipſorum animus, oſtendent. Ergo vt quis placidè & ſine tumultu petulantiam hoſtiũ, iniuſtos impetus, calumnias & fraudes perferat, eum neceſſe eſt in Deum recumbere. Cæterùm quiſquis ita ſtatuet, Deum eſſe ſuum vindicem, ſpem ſuam in ſilentio fouebit, eiúſque opem implorans, compeſcet ſuos affectus. Ideo Paulus Rom. 12. 1, concinne dicit tunc dari locum iræ, vbi coram mundo oppreſſi, acquieſcimus tamen in Deo ſicuti rurſum quiſquis frænum laxat ſuis paſſionibus, præripit quoad poteſt Deo vindictam, nec eius auxilio aditum concedit. Certum quidem eſt, Dauidem, ſi data eſſet audientia, paratum ad ſuam innocentiam tuendam fuiſſe: ſed quum nihil proficeret, imò quum videret excludi ſe ac prohiberi omni patrocinio, ſe in tolerantia continuit, cæleſtem iudicem expectans. Ergo ſe perinde tacuiſſe dicit ac ſi iam conuictus obmuteſceret. Eſt autem perquam difficile, vbi rectè nobis ſumus conſcii, patienter & clauſo ore ferre iniuſtam damnationem ac ſi nos deficerent omnes rationes, & nulla reſidua eſſet excuſatio.

16 *Quia ad te Iehoua expecto, tu reſpondebis Domine Deus mi:*

17 *Quia dixi, Ne fortè lætentur de me, in lapſu pedis mei aduerſum me ſe extulerunt.*

18 *Certè ego ad claudicationem paratus ſum, & dolor meus coram me eſt ſemper.*

19 *Certe iniquitatem meam annuntio, expaueſco à peccato meo.*

20 *Inimici autem mei roborantur & magnificantur qui mihi aduerſarii ſunt iniuſtè.*

21 *Et qui rependunt malum pro beneficentia, aduerſantur mihi, eò quòd ſequutus ſim bonum.*

16 *Quia ad te Iehoua* Hic fontem patientiæ demonſtrat Dauid, quòd ſcilicet Dei gratia confiſus, omnes mundi tentationes ſuperauit. Et certe nunquam ad lenitatem compoſitus erit hominis animus, neque etiam motus ſuo frænabit, donec in ſpei ſtatione reſidere didicerit. Simul etiam addit ſe aſſidua meditatione

ditatione spem suã aluisse ne deficeret. Atque hæc vnica est perseuerandi ratio, quum Dei promissionibus instructi, eum interpellamus. Imò fidem eius, & in seruandis promissis constantiam, ante oculos ponendo, nobis sumus ipsi pro eo sponsores. Itaque Paulus Rom. 5. 4, non abs re patientiam spei coniungit & consolationi. Repetitio autem verborũ ostendit, sanctum virum in ardua & difficili fuisse lucta: *Tu*, inquit, *Domine mi, Deus mi exaudies.* nempe quia Deo moram trahente, periculum erat ne vel tædio languesceret, vel in desperationem caderet, nisi hac duplici munitione opposita, cõstanter & intrepide pugnasset.

17 *Quia dixi*, *Ne fortè*. Hac quoque circunstantia fidem suam & precandi studium confirmat, Quòd si contigerit eum deseri, triumphum acturi sint hostes. Hæc autem indignitas non parui est apud Deum momenti, vt nobis opem ferat: quia improbi proteruè insultando, non modò bellum cum carne nostra gerunt, sed rectà oppugnãt fidem nostram, & labefactare conantur quicquid est in nobis pietatis. Quorsum enim tendunt eorum ludibria, nisi vt irritum & inane esse persuadeant quicquid pollicitus est Deus? Porrò mox addit, non frustrà se percelli hoc metu, quia iam expertus sit superbas eorum iactantias. Docemur autem hoc locò, eo plus spei cõcipere de propinquo Dei auxilio, quo crudelius insolescũt hostes nostri, vel iam rebus aduersis grauatos magnifico suo fastu calcarunt.

18 *Certe ego ad claudicationem.* Fecit hic versus vt putarent Interpretes Dauidem laborasse aliquo vlcere, ex quo timenda esset perpetua claudicatio. Sed quàm infirma sit hæc diuinatio, suprà Psalmo 35. 15, ostendi. Certè nulla maior ratio est cur Dauidem fingamus fuisse claudum, quàm Ieremiam, vbi dicit hostes suæ claudicationi inhiare, vel esse intentos, Ierem. 21. 10. Potius itaque metaphorica loquutio est, qua significat Dauid, nisi Deus celeriter succurrat, spem nullam sibi esse recuperãdi pristini status: sed ita esse afflictum, vt tota vita mutilus vel debilis incedat. Et expositionis loco sequitur, *dolorẽ sem per cum eo versari.* sensus enim est, vsque adeò vrgeri, vt ne ad momentum quidem aliquid relaxationis concedat obliuio. Vtroque membro fatetur Dauid malum suum esse incurabile, nisi remedium à Deo impetret: nec se ferendo esse parẽ, nisi ipsius Dei manu erectus & suffultus fuerit. Hinc fit vt sensus omnes suos, & vota ad vnum Deum colligat: quia simulatque ab eo deflexerit, præsentem ruinam cernat.

19 *Certè iniquitatem meam.* Comparatione amplificat quod nuper dixit de hostium fastu & probris. dicit enim, quum ipse in sordibus & squalore iaceat instar scelerati hominis, ipsos alacres & lætos volitare: imò cristas attollere, quia potentia & viribus polleant. Sed prius notare operæpretium est quo sensu dicat se peccatum annuntiare. Falluntur enim, meo iudicio, qui simpliciter hũc locũ accipiunt acsi petendæ veniæ causa reum se coram Deo profiteretur. Volunt illi nũc ferè idem repeti quod Psalmo 32. 5, vidimus, Peccatum meum tibi notum feci, iniquitatem meam non operui, &c. Atqui hoc loco non tam de sua pœnitentia loquitur, quam tristem & calamitosum suum statũ deplorat: ideóque peccatum & iniquitas pro afflictionibus sumuntur vel pœnis, quæ signa erant iræ Dei: acsi diceret, manum Dei sibi aduersam esse & infestam, vt ex miseriæ intuitu vulgò iudicet mundus hominem esse damnatum & reprobum. Quo clarior sit sensus, coniunctim duo isti versus legendi sunt: Ego iniquitatem meam annuntio, inimici autẽ mei viuunt: Paueo à peccato meo, illi autem roborantur. Neque tamen interea nego quin reputet quæ sustinet mala, sibi à peccatis prouenire. In hoc enim differunt pii homines à profanis, quòd rebus aduersis admoniti de suo reatu, suppliciter se sistunt ad Dei tribunal. Ergo à signis vel effectis causam æstimans, duo simul complectitur: quòd prostratus sub ingenti malorum congerie iaceat: deinde quòd hæc omnia mala iustæ sint castigationes. *Viuere* istud quod hostibus tribuit, tantundem valet ac florere rebus prosperis. Itaque addit *roborari*, & *augeri potentia.* Sic enim verbum רבב hoc loco interpretor,

quia Multiplicari impropriè diceret. Neque enim cóqueritur eorum numerum crescere, sed potius eos attollit, vt cum opibus simul maiorem audaciam colligant ad bonos & simplices opprimendos. Addit nullo suo merito ab illis se oppugnari, quo Deum magis propitium inueniat. Et certè vt nos suo fauore protegat Deus, semper dãda opera est ne quem lædamus, & ne cuiusquam in nos prouocemus odium: cuius sententiæ continuò pòst sequitur plenior cõfirmatio, quòd iniurias pro beneficiis rependerẽt. Quanquam his verbis vltrà progreditur Dauid, quòd scilicet nõ tãtùm ab omni maleficio abstinuerit, sed etiam de illis sit benemeritus. quo minus excusabilis est eorum rabies, quæ non modò sine causa eos ad nocendum impellit, sed neque vllis officiis mitigari potest. Magnopere quidem ingenuas mentes excruciat hæc indignitas, dum tam iniquam mercedem repẽdunt mali & peruersi homines. sed vbi succurrit hæc consolatio, hac ingratitudine non minus Deum offendi, quàm eos qui iniuriam sustinent: non est quod vltra modum turbentur. Ergo ad leniendum dolorẽ semper valeat hæc doctrina, Quoties iniuriis nos afficiunt improbi quibus studuimus benefacere, Deum fore certum iudicem. Summus gradus desperatæ malitiæ adiungitur, quòd exosum habuerint integritatis studium in Dauide. Nimis enim præposteros esse oportet, prauóque & contorto ingenio, quibus ita rectitudo displicet, vt data opera cum eius cultoribus bellum suscipiant. Est quidem ista grauis tentatio, quo sincerius ad Deum colendum pii incumbunt, eo sibi plures molestias accersere: sed abũdè illis sufficere debet hæc consolatio, quod nõ modò eos subleuat bona conscientia, sed Dei misericordiam erga se hac maximè de causa propensam esse norunt: qua fiducia freti, in Dei conspectum prodire audent: & quia communis est ei causa, vt eius patrocinium suscipiat familiariter rogare. Certè Dauid regulam suo exemplo cunctis fidelibus præscripsit, vt omnia mundi odia potius prouocẽt, quàm vt minimum declinent ab officio: neque hostes habere refugiant quos vident bono & omni iustitiæ aduersari.

22 *Ne derelinquas me Iehoua Deus mi, nec procul absis à me.*
23 *Festina ad auxilium meum Domine, salus mea.*

In hac clausula votorum suorũ caput, & totius precationis summam breuiter perstringit, vt scilicet ipsum ab hominibus desertum, & miserè omnibus modis afflictum Deus excipiat & erigat. Tribus autem loquendi formis vtitur: ne ipsum deserat, vel eius curam abiiciat Deus: ne remotus sit: sed opem suam acceleret. Persuasus quidem erat Dauid, Deum semper propinquum esse seruis suis, nec momento vno longius tardare quàm oportet: sed queadmodum alibi vidimus, nihil mirum si sancti dum curas suas & mœrores exonerant in gremium Dei, vota concipiãt ex carnis suæ sensu. Neque enim vel infirmitatem suam fateri pudet: vel quæ obrepunt dubitationes tegere expedit. Interea quanuis mora Dauidi secundũ carnem molesta esset, vno tamen verbo clarè demonstrat se non dubitãter precari quum Deum appellat salutem suã, vel salutis præsidem. Nam quòd alii, ad salutem vertunt, coactum est: potius enim Dauid machinis omnibus quibus impetitam fuisse eius fidem vidimus, murum hunc opponit, Indubiam sibi nihilominus in Deo salutem esse.

ARGVMENTVM PSALMI XXXIX.

Refert initio Dauid quanta doloris amarulentia ad querelas nimia intemperie ferventer impulsus fuerit. Fatetur enim quum ad tolerantiam & silentium se parasset, mœroris tamen vehementia prorupisse quò minimè volebat. Deinde expostulationes precibus mistas recitat

recitat, quæ summam animi perturbationem ostendunt: vt satis appareat, non vulgari conatu cum desperatione luctatum esse.

Psalmus XXXIX.

PRæfecto Iedutbun Canticum Dauidis.

2 Dixi, Custodiã vias meas: ne peccem in lingua mea, custodiam ad os meum capistrum dum stat impius coram me.

3 Obmutui silentio, tacui à bono, & dolor meus turbatus est.

4 Incaluit cor meum intra me, in meditatione mea exarsit ignis, loquutus sum lingua.

Satis notum est Ieduthun vnum fuisse ex Cãtoribus quos Sacra historia celebrat. Ideo mihi probabile est Psalmũ hunc datum præfecto cantorũ qui erat ex eius familia. Nam quòd ad modulationem quidam referunt, & initiũ fuisse putant alterius cantici, coactum est. Nihilo magis recipio quòd alii Dauidem hîc de morbo aliquo conqueri diuinãt: quia nisi vrgeat ratio, generales sententias ad vnam speciem restringere absurdum est. imò ex tam diro cruciatu quẽ describit, coniicere licet, vel multas afflictiones comprehendi, vel certè vnam ex omnibus grauissimam, & quæ in longum tempus protracta fuerit. Tenẽdum vero est, Dauidẽ hoc Psalmo non prædicare virtutem suam, quòd vota ad pietatis regulam cõposita coram Deo conceperit: sed potius infirmitatis suæ vitium fateri, quòd efferbuerit immodico dolore, & impetu raptus fuerit ad expostulandum.

2 *Dixi, Custodiam.* Hac circunstãtia amplificat Dauid doloris atrocitatẽ, quòd præter animi sui propositum in acerbissimas querelas proruperit. Sũma enim est, Quum animo ad patientiã composito silentium sibi imperasset, vi tamen doloris hoc consilium excussum fuisse, & voces extortas, ex quibus pateret, nimis intemperanter eum dolere. Dicendi verbo, notum est, sæpe non externum sermonẽ, sed quid animo quisque conceperit notari: ideoque interdũ additur In corde. Intelligit ergo Dauid se non ostentasse fortitudinem in hominum oculis, sed coram Deo fuisse longa meditatione probè munitum ad mala perferenda. Atque hæc sedulitas notanda est. Neque enim ad cauendum frustra tantopere intentus fuit: sed quia suæ fragilitatis conscius erat, deinde sciebat quàm multiplices insidias struere soleat Satan: circunspexit huc & illuc, & custodiam in omnes partes apposuit, ne à dextra vel sinistra furtim obrepens tentatio, in animum penetraret. Ergo clausi vndique erãt aditus, nisi ingenti doloris acerbitate violenter perrupta & auersa fuisset eius constantia. Iam quòd se *capistro os clausisse* dicit *ne loquendo peccaret*, non ita intelligere cõuenit quasi satis habuerit intus premere & vorare quicquid eũ angebat: (nihil enim quàm fucum faciunt qui vultu & sermone speciem mansuetudinis præbent, quum intus contumacia turgeant) sed quia lingua nihil est magis lubricum, testatur Dauid se tãto studio incubuisse ad frænandos affectus, vt ne verbum quidẽ ex ore efflueret quo proderet aliquam impatientiam. Et certè rara fortitudine præditum esse oportet quisquis verè & sincera deliberatione linguam suam continet, cuius tam procliuis est lapsus. Particulã quæ sequitur, *dum stat impius coram me*, sic ferè omnes accipiunt acsi mœrorem suum texisset Dauid, ne blasphemandi occasionem daret improbis, qui simulac filios Dei vident malis succumbere, petulãter insultant non sine ipsius ludibrio. Sed plus quiddam exprimere videtur *standi* verbo: nempe quòd impios rerum potiri videns, hanc indignitatem (quæ alioqui nõ parum bonos vrit & cruciat) tacitus perferre decreuerit. Non simpliciter ergo dicit se improborũ conspectu fuisse retentum, ne illis ridẽdum se propinaret: sed quum florerent pessimi homines, & superiores gradu alios

despicerent, sibi fixum fuisse in animo placidè quiescere. Certè clarè ostendit se fuisse obiectum sceleratis hominibus, vt liberũ gemitum edere nõ posset quin cederet in risum & fabulam. Iam quum Dauidi tam difficile fuerit linguam suã compescere, ne obmurmurando peccaret, discamus eius exemplo, quoties nos angunt molestiæ, ad moderandos nostros affectus acriter eniti, ne qua impia aduersus Deum obtrectatio nobis excidat.

3 *Obmutui silentio.* Iam ostendit non euanidum fuisse illud consiliũ cuius meminit, sed re ipsa testatum fecisse quam penitus cordi infixum esset. Dicit ergo se instar muti ad tempus tacuisse: quod insigne patientiæ documẽtum fuit. Itaque non vt solent leues homines, tacere proposuit, vt effectu careret voluntas, sed diu & constanter se ad patientiam exercuit: neque id silendo tantùm, sed prorsus obmutescendo acsi elinguis foret. Particulam *à bono*, sic exponunt quidam, quòd nõ modò nullam protulerit impiam vel temerariã vocem, sed in totum à loquendo abstinuerit. Alii putant siluisse à bono, quia miseriis obrutus, nihil vsquam solatii inuenerit, vel eum dolor prohibuerit à canendis Dei laudibus. Sed genuinus, meo iudicio, sensus est, Quanuis suppeteret iusta defensio, vel non deessent honesti expostulandi prætextus, vltrò tamen cessisse. Quanuis ergo aduersus improbos opponere liceret iustum innocentiæ suæ patrocinium, causam tamen suam deserere maluit, quàm sibi ad aliquam doloris intemperiem frænum laxare. Postea subiicit, vbi se aliquandiu ita constrinxit, tandem violentia doloris, perrupta fuisse claustra quæ linguæ suæ opposuerat. Quòd si Dauid tã strenuus athleta in medio cursu certaminis defecit, quanto magis similem lapsum metuere nobis necesse est? *Turbatum* verò *dolorem suum fuisse* dicit: quia magis accensus fuerit eius ardor ad tumultuandum, vt statim videbimus. Quidam Corruptum vertũt, acsi factus esset deterior, sicuti vulnus putredine vel tabe ingrauescit. sed hoc coactum est.

4 *Incaluit cor meum.* Nunc similitudine amplificat doloris magnitudinẽ, quòd dolor occultè suppressus, plus caloris conceperit, donec ardor ingens magis ac magis inualesceret. Atque hinc vtilem admonitionem colligere licet, nempe quo se quisque magis ad Dei obsequium comparat, totóque studio enititur ad patientiam, eo acrius pungi, quia totas suas vires ad eum oppugnãdum Satan exerit, qui stupidis nõ adeò molestus est. Itaque si quando in nobis ferueant magnæ vstiones, memoriã reuocandum erit certamen hoc Dauidis, ne animos despondeamus, vel saltẽ ne ad desperationem infirmitas nostra nos præcipitet. Siccæ & calidæ exhalationes quas sol æstate excitat, si nihil in medio aere obstaret, sursum absque tumultu ascenderent: nubes autem oppositæ dum liberum cursum impediunt, ipso conflictu tonitrua generant. Idem & piis cõtingit, quibus sursum ascendere in animo est. nam si ad vagas cogitationes transferrent animum, quasi liberi essent discursus: nunc dum se Deo addicere conantur ex carnis impedimentis exoritur repugnantia, Ideo quoties impetus suos emittet caro, & ignẽ in cordibus nostris accendet: sciamus nos eodem tentationis genere exerceri quod plurimum molestiæ Dauidi exhibuit. In fine versus fatetur se mali grauitate victum, stultas & temerarias voces profudisse. Nam in sua persona, humanæ infirmitatis speculum nobis ante oculos ponit, vt periculo admoniti, solicitè sub vmbram alarum Dei confugere discamus. Et quum dicit *lingua se loquutum esse*, non est pleonasmus, sed plenior delicti confessio, quòd scilicet in apertos clamores eruperit.

5 *Notum fac mihi Iehoua finem meum, & numerum dierum meorum, vt sciam cuius ego sim æui.*

6 *Ecce, instar palmorum posuisti dies meos, & æuum meũ acsi nihil esset coram te: certè tota vanitas, omnis homo dum*

consistit

consistit. Selah.

7 *Certè in vmbra obambulat vir, certè in vanum tumultuatur: coaceruant, & nesciunt quisnam colliget.*

5 *Notum fac.* Hinc apparet, perperam & vitioso excessu fuisse abreptũ, quia cum Deo expostulat, sicuti ex contextu clarius patebit. Miscebit quidem paulò post sanctas & rite compositas preces: sed hic indignè fert, quum fluidus sit & caducus homo, se non mitius tractari: cuiusmodi querelis sermones Iob ferè referti sunt. Non ergo sine stomacho & indignatione dicit, Quando tu Deus mecum tam seuerè agis, fac saltem vt sciam quantum mihi temporis præscripseris ad viuendum. atqui momentum est vita mea. Quid ergo sibi vult tantus rigor? & cur immẽsam malorum congeriem in caput meum accumulas, acsi multis seculis adhuc victurus essem? quid iuuat me natum esse, vt per continuam malorum seriem breuissimũ vitæ tempus miserè traducam? Ideo cõiunctim legi debet proximus versus, *Ecce posuisti dies meos instar palmorum.* Est autem quatuor digitorum mensura, quæ hîc pro exigua mensura sumitur. acsi diceret, vitam hominis subitò transuolare, & finem eius initio ferè esse contiguum. Vnde concludit cunctos mortales coram Deo meram esse vanitatẽ. Quãtum ad verba spectat, non postulat Dauid sibi ostendi vitæ breuitatem quasi esset incognita: sed ironiæ species est, acsi dixisset, Supputemus annorum numerum qui mihi adhuc residui sunt, an ad malorum quæ perfero compensationem sufficiẽt? חדל, quidam Mundanũ vertunt, alii Temporalem. Posterior interpretatio quadrare non potest, quia nondum palàm exprimit vitæ suæ breuitatem, sed ambiguè adhuc loquitur. Si nomen Mundani placeat, sensus erit, ostende an mihi vitam vsque ad mundi finem prorogare velis. Sed rectius, meo iudicio, est quod sequutus sum, & in voce potest esse metathesis ד & ל. Quanquam potest etiam propriè pro ætate, aut vitæ spacio accipi, vbi *æuum suum quasi nihilum coram* Deo esse dicit: quo magis ad misericordiam eum permoueat, suæ fragilitatis testem ipsum citat, significans eum minimè latere quàm euanida sit hominis vita. *Tota vanitas* vel *omnis*, tantundem valet acsi dixisset, in toto humano genere nihil esse præter meram vanitatem: hoc autem prædicat de hominibus vbi consistunt, hoc est dum in præcipuo suo vigore volunt aliquid censeri. Etsi autem has querimonias Dauidi expresſit mœror, notãdum tamen est, tunc demum sentire homines quàm nihil sint, dum premuntur rebus aduersis. Res enim secundæ eos inebriant, vt suæ sortis obliti & torpore stupidi, somnient immortalem statum in terra. Quanquam autem apprimè vtilis est fragilitatis nostræ notitia, cauendum tamen est ne prauo tædio nos ad indignationem stimulet. Verè Dauid & sapienter pronuntiat, etiam dum maximè excellere homo videtur, totum nihil aliud esse quàm bullam ex vanitate cõflatam: in eo solùm peccat, quòd ansam expostulandi cum Deo inde arripit. Sic ergo nobis misera nostra conditio displiceat, vt prostrati & supplices ad Dei misericordiam tollamus oculos: quod etiam mox facit Dauid seipsum corrigens. Neque enim subsistit in illa confusa lamentatione, sed fidei sensu transcendit ad cæleste solatium.

7 *Certè in vmbra.* Prosequitur eandem sententiam. Vmbræ enim nomine significat nihil esse in homine solidum, sed inanẽ (vt loquuntur) apparentiam. Tenebras quidam vertunt, vt sensus sit, vitam hominis euanescere antequam possit cognosci: sed simpliciter prædicat Dauid de singulis hominibus quod Paulus 1. Corin. 7. 31. ad totum mundũ extendit, nempe transire eius figuram. Atque ita negat firmum in illis esse statum, quia species virtutis quæ ad breue tempus apparet, mox effugiat. Quòd addit, frustra eos tumultuari, cumulus est vanitatis. acsi dixisset, videri in hoc natos homines, vt bis ridiculi sint, quia parum à spectris differant: & tamen stultis, imo insanis curis frustra se fatigent. Clarius autem exprimit eos desipere,

quod dũ se anxiè occupãt in coaceruãuandis opibus, illis in mentem non venit subita migratio. Quorsum enim se adeò macerarent, nisi quia imaginantur nihil sibi sufficere? Perinde enim sua inexplebili cupiditate omnes mundi copias ingurgitant, acsi centum seculis essent victuri. Porrò non eodem omnino sensu Dauid hominum auaritiam deridet, quo Solomo Eccles. 5.9: quia non tantùm de hæredibus loquitur, sed generaliter dicit eos satagere, quum tamẽ nesciant ad quẽ peruenturus sit fructus. vellent quidem sibi consulere: sed quæ demẽtia est infœliciter se torquere inanibus curis quæ nullum finem nec modum habeant? Feruidas enim & præcipites curas dãnat. quibus abrepti profani homines, cælum terræ miscent, dũ se mortales esse non reputant: tantum abest vt agnoscant vitam suam ad quatuor digitos restringi. Quanquam autẽ Dauid ex incomposito & turbato animi affectu hoc protulit, per se tamen vtilem doctrinam continet, nullum ad temperandas superuacuas curas melius remedium esse, quàm vt in mentem nobis veniat, vitæ nostræ curriculum quasi palmare esse.

8 Et nunc quid expecto Domine? spes mea ad te est.

9 Ex omnibus peccatis meis eripe me, opprobrium stulti ne statuas me.

10 Obmutui, non aperiam os meum, quia tu fecisti.

8 *Et nunc quid expecto?.* Postquam confessus est Dauid se animi feruore fuisse nimis turbatum, iam ad sanam & quietam mentem se recipit: vnde melius apparet quod prius admonui, Psalmum ex precibus rectè ordinatis & ex inconsideratis querelis esse compositum. Dixi autem Dauidem hic facere initium rite precandi. Idem interdũ sentiunt profani homines quod ipse confessus est: sed non eousque eos adducit propriæ vanitatis notitia, vt solidam fulturam in Deo quærant: imo seipsos sponte stupefaciunt, vt suauiter dormiant in sua vanitate. Cæterùm discamus ex hoc loco, neminem seriò ad Deum respicere, vt ab ipso pendeat vel spem in eo defigat, donec suæ fragilitatis cõuictus fuerit, adeóque in nihilum redactus. Pondus enim subest in aduerbio *nunc.* acsi dixisset, ex blanditiis quibus sopitæ hominum mentes tenentur, se iã expergefactum. Sed vltra hoc rudimentum progredi necesse est: quia non satis est trepidè quærere quid nobis agendũ sit, nisi occurrat nobis Deus in quem recumbat nostra expectatio. Quia ergo profanis hominibus prodest de suo nihilo ita conuinci, vt tamen in eo subsistant: discamus ad vlteriorem progressum eniti, vt Deus nos exanimes viuificet, sicuti proprium munus eius est, ex nihilo omnia creare: quia tũc homo vanitas esse desinit, & verè incipit aliquid esse, vbi Dei manu exceptus sursũ aspirat.

9 *Ex omnibus peccatis.* Pergit in cõtextu piæ sanctæque precationis. Neque enim iam rapitur doloris impetu, vt cum Deo expostulet, sed reum se coram Deo suppliciter statuens, ad misericordiam eius confugit: quia dum se à sceleribus eripi postulat, Deo iustitiæ laudem ascribens, miseriæ quam sustinet, culpam in se suscipit: neque vnius tantùm peccati se accusat, sed fatetur multiplici reatu se esse obstrictum. Atque hæc regula nobis tenenda est si leuationem in malis nostris quærimus, quia donec fons ipse exhaustus fuerit, nunquam mala ex malis fluere desinent. Certè mitigationem suorum malorum petebat Dauid: sed quia sperabat, simul ac recõciliatus esset Deo, futurum quoque vt scelerum pœnæ finem acciperent: tantùm petit sibi remitti peccata. Monemur autem exemplo Dauidis, non tantùm ab ærumnis quæ nobis molestæ sunt leuationem petere, sed incipere ab ipsa causa, vt Deus peccata nobis non imputet, sed aboleat nostrum reatum. Quod sequitur de *opprobrio stulti*, tam actiuè quàm passiuè exponi potest, hoc est ne Deus ipsum prostituat impiorum ludibriis, vel ne eodem probro, cui

addicti sunt impii, ipsum inuoluat. Quia vterque sensus nō malè cōueniet, libera fit Lectoribus optio. adde quòd נבל, non modò stultum, sed etiam cōtemptibilem ac nihili vel nequã significat. Certum quidem est, reprobos omnes intelligi quos Scriptura stultitiæ damnat: quia recta intelligentia priuati, furiosè in Dei cōtemptum feruntur.

10 *Obmutui, non aperiam os meum.* Hic iam se obiurgat Dauid, quòd non tenuerit silentium illud, quod antè vidimus doloris vehementia fuisse abruptũ. Ergo quòd se obmutuisse dicit, nō æquabilis & perpetuæ moderationis elogium est, sed vitii correctio, acsi impatientiam suam castigans, ita secum loquutus foret, Quid facis? nam silentium tibi iniunxeras: nunc autem obmurmuras & obstrepis Deo. quid autem hac tua audacia proficies? Continet autem hic locus valde vtilem doctrinam: quia nihil ad compescendos doloris impetus aptius est quàm vbi nobis in mentẽ venit, non cum homine mortali, sed cum Deo esse negotium, qui semper iustitiã suam contra omnes obstreperos hominum susurros, imò contra insanos clamores asseret. Vnde enim fit vt in tantã impatientiam ruat maior pars hominũ, nisi quia non reputat se cum Deo rixari? Ergo dum alii in fortunam reiiciunt, alii in homines, quicquid mali acciderit, alii varias causas sibi fingũt, vix autem centesimus quisque agnoscit Dei manum: liberè sibi in querimoniis indulgent. Contrà Dauid, vt prauos omnes & vitiosos excessus cohibeat, se ad Deum conuertit: & quia ab eo profectum sit quod patitur, sibi obmutescendum esse statuit. Iam quum Dauid extremis malis afflictus, quia Deum agnoscit eorum authorem, legem tacendi sibi imponat: hoc sciamus vnum esse ex præcipuis exercitiis fidei nostræ, humiliari sub forti Dei manu, & cum silentio acquiescere eius iudiciis. Cæterùm notandum est, tunc demum placidè & sedatis animis homines se Deo subiicere, vbi persuasi sunt, non solùm absoluta potentia facere quicquid libuerit, sed iustum esse iudicem. nam etsi impii se eius manu percuti sentiunt, quia tamen eum insimulãt sæuitiæ & tyrannidis, non desinunt horrendas in ipsum blasphemias euomere. Interea sic Dauid occulta Dei iudicia reuerenter suspicit & adorat, vt sola eius voluntate contentus, nefas esse ducat verbum contrà facere.

11 Aufer à me plagã tuam: à vulnere manus tuæ ego defeci.
12 In correptionibus propter iniquitatem castigas virum, & tabescere facis quasi tinea præstantiam eius: certè vanitas omnis homo. Selah.

11 *Aufer à me plagam.* Confirmat suam precationem Dauid, vt veniam adeptus, clementer tractetur. Neque tamen hæc oratio silentium illud, cuius nuper meminit, perturbat. quia vota nostra si ad Dei præscriptum formentur, minimè turbulenta sunt, vt irã Dei prouocent, sed ex fidei & patientiæ silentio manant. Verum quidem est, vbi quis ardenter Deum compellat, fieri nō posse quin permisceat suos affectus, querimonias profundat, & egerat immodicum ardorem. Sed videmus, Dauidem, qui tumultuosè nuper mala sua deflebat, nunc pacato animo expendere quid meritus sit, & veniã precari. Summa autem est, vt Deus pœnam quam inflixit, relaxet. Ratio additur, quia *deficiat à contentione manus eius.* Nihil excusationis affert ad leuandam culpam, sed infirmitati suæ parci cupit. Sicut autem priuatim se cōsumptum esse dicit, quia Dei manum sentiat sibi aduersam: mox quoque generalem sententiam addit, Si Deus summo iure nobiscum agere aggressus fuerit, nihil fore reliquum, nisi vt omnes eo irato deficiant. ac disertè ostendit se nō de quolibet homine vel de gregariis tantùm loqui: quia si viros castiget Deus, quicquid in ipsis pretiosum est, liquefaciet. Sũma est, neminẽ mortalium tanta virtute aut gloria excellere, quem ira Dei, si vehementius in eum exarserit, non sit protinus

in nihilum redactura: sed verba propius excutere conuenit. Neque enim Dauid simpliciter commemorat quàm formidabilis sit ira Dei: sed in omnibus pœnis exigendis iustitiam eius prædicat. Profanis etiam hominibus iudicia Dei interdum terrorem incutiunt, sed in furorem eos impellit sua cæcitas, vt nihilominus cum ipso litigent. Per *correptiones* intelligit seueras pœnas, quæ meris rigoris testes sunt ac iræ signa. Scimus enim Deum sæpe ferulis suis percutere fideles, vt puniendo, clementiæ & amoris gustum simul præbeat: nec solùm tēperet ipsas pœnas, sed solatii condimēto suaues reddat. hic ergo non de paterna castigatione concionatur Dauid, sed quam reprobis infligit, dum iudiciū quale meriti sunt, in eos tanquam inexorabilis iudex exercet: hoc rigore dicit cunctos mortales statim liquefieri, vel *tabescere*. Sed primo intuitu absurda videri posset comparatio Dei cum *tinea*. Quid enim affine habet vermiculo immensa Dei maiestas? Respondeo, aptissimè Dauidem hac similitudine fuisse vsum, vt sciamus, quanuis non palàm fulminet è cælo Deus, non aliter tamē occulta eius maledictione consumi reprobos, ac tinea cæco morsu pannū vel lignum absumit: & simul respicit ad excellentiam, quam dicit quasi putredine corrumpi, vbi Deus infestus est, sicuti pretiosissimas quasque vestes sua tabe conficit tinea. Hoc modo Scriptura varias similitudines ex optimis causis sumptas ad diuersos respectus aptare solet. Ezechias, Iesa. 38. 13, quum Deum similem facit leoni, refert hoc ad animi sui sensum, quia pauore exanimatus conciderat. Hic verò admonet Dauid, quanuis non perspiciat mundus horribilem Dei vindictam, reprobos tamen arcano eius morsu cōsumi. Opportunè verò iterum nunc repetitur sententia illa, quòd *omnis homo sit vanitas*, quia nunquam, nisi manu Dei prostrati, in nos descendimus, vt vanitatis nostræ cognitio omni fiducia nos exinaniat. Vnde enim fit vt sibi tam stultè placeant omnes, atque etiam applaudent, nisi quia sponte ad suas infirmitates cæcutiunt, quādiu illis parcit Deus? Vnum igitur remediū est purgandæ superbiæ, vbi territi iræ Dei sensu, nō modò sibi displicere, sed prorsus se deiicere incipiunt.

13 *Audi precationem meam Iehoua, & clamorem meum ausculta, ad lacrymas meas ne sileas, quia peregrinus ego corā te, inquilinus sicut omnes Patres mei.*

14 *Desine à me, vt roborer antequam abeam, & non sim.*

13 *Audi precationem meam.* Gradatim amplificat precandi vehementiam. Secundo enim loco *clamorem* ponit, tertio *lacrymas*. Neque tamen hæc gradatio est rhetorica, quæ ad ornatū & splēdorem verborum tantùm valeat: sed quemadmodum Dauid ex serio & intimo cordis affectu fleuit, nobis omnibus præscribit orandi legem. Quòd se *peregrinum & inquilinum* vocat, his vocibus iterum ostēdit quàm miserabilis sit sua conditio: & disertè addit, *coram Deo*: nō tantùm quòd à Deo peregrinantur homines quandiu in mundo habitant, sed eodem quo prius sensu dixit, Dies mei tanquam nihilum apud te: quia scilicet Deus absque monitore satis nouerit homines breue itineris spacium in terra conficere, vel exiguo tempore in ea manere tanquam inquilinos. Summa est, Deum è cælo videre quàm misera sit nostra conditio, nisi nos sua misericordia excipiat.

14 *Desine à me.* Ad verbum est, Claude à me: ideo quidam exponunt, Fac vt maceria sit inter nos interposita, ne manus tua ad me perueniat. Alii subaudiunt Oculos: sed quod ad rem ipsam parum interest: quia postulat Dauid sibi dari pauxillum relaxationis, dum vires recuperet, vel saltem respiret ante mortem. Cæterùm hæc clausula perturbationem carnis respicit: quia videtur expostulando, liberum moriendi tempus sibi petere, vt solent homines mœroris sui tædio cōfecti. Verè quidē agnoscit, nullam

nullam spem esse recuperandæ salutis donec ab ira supersedeat Deus: sed per peram inducias sibi tantùm ad morien dum dari postulat. Posset quidem excusari hoc votum: acsi dixisset, Domine quia si ita in me sæuire pergis, mihi necesse erit miserè perire: da saltem aliquod temporis momentum quo tranquillus animam meam in manus tuas deponam. Sed ex verbis facilè colligimus doloris amaritudine infectũ fuisse eius animũ, vt purã & fidei dulcedine cõditã precationẽ concipere non posset. Dicit enim, *antequam abeam, & non sim.* Quæ loquendi forma propè ad desperationem accedit: non quòd mortem Dauid putaret esse interitum, vel abiecta spe salutis, exitio se addiceret: sed quia dolore occupatus, animum suum non ita alacriter vt decebat, sursum attollit. Atque hæc sententia in querimoniis Iob non semel legitur. Sciendum igitur est, quanuis sedulò compesceret Dauid carnis suæ affectus, hîc tamẽ adhuc aliquid turbationis fuisse passum, vt modum excederet in dolore.

ARGVMENTVM PSALMI XL.

Dauid ex ingenti aliquo periculo liberatus, & fortè non vno, sed multis, gratiam Dei magnificè celebrat: & hac occasione in admirationem prouidentiæ Dei eu·hitur, quæ se extendit ad totum humanum genus. Deinde totum se Deo fore addictum profitetur, ac breuiter definit quomodo ritè colendus sit. Mox iterum ad gratiarum actionem redit, multisque elogiis prosequitur eius laudes. Tandem vbi conquestus est de suis hostibus, Psalmum noua precatione claudit. *Psalmus XL.*

PRæfecto Dauidis Canticum.

2 Expectando expectaui Iehouam, & inclinauit ad me, & audiuit clamorem meum:

3 Et extraxit me è puteo resonante, è luto cœnoso, & statuit super rupem pedes meos, firmauit gressus meos.

4 Et posuit in os meum canticum nouum, laudem Deo nostro: videbunt multi, & timebunt, & sperabunt in Iehoua.

2 *Expectando expect.* Exordium Psalmi est gratiarũ actio, qua Dauid nõ modò è periculo, sed ex præsenti morte se ereptum fuisse commemorat. Cur diuinent quidam de morbo, nulla ratio est: imò coniicere potius licet, multa pericula quibus defunctus erat, hîc cõplecti. Et certè non semel ad extremũ vsque de vita periclitatus est: vt meritò dicat exitiali se gurgite fuisse absorptum, & demersum in *luto cœnoso.* Fidei tamen suæ constantiã ostendit, quòd non desierit sperare in Deo, quãuis mali diuturnitas patientiã excutere posset. Neque enim simpliciter se expectasse dicit, sed repetitione significat diu se fuisse auxiũ. Ergo quo longius extracta fuit tentatio eo clarius enituit fidei documentum, vbi morem æquo & quieto animo pertulit. Summa igitur est, quum opem suam suspenderet Deus, non tamen Dauidis animum tædio elanguisse: postquam verò iustum patientiæ suæ specimen edidit, tandem fuisse exauditum. Porrò nobis, in eius exemplo vtilis doctrina proponitur, Quanuis non statim appareat Dei auxilium, quin potius data opera nos suspensos & anxios teneat, nõ tamen cedendum esse: quia fides nonnisi longa tolerantia solidè probatur. Animum etiam addere debet exitus quem prædicat: quia licet pro desiderii nostri feruore tardius succurrat Deus, multũ à frustratione distat eius quies vel dissimulatio. Nam si inuictum fidei robur nos sustineat, tandem aderit opportunum liberationis tempus.

3 *Et extraxit me.* Lacum desolationis quidam vertunt, quia verbũ שאה vnde nomen שאון descendit, tã per

dere aut vastare, quàm resonare significat. Sed aptior est allusio ad profundos gurgites vbi tumultuoso impetu aqua fertur. Nam metaphoricè ostendit, non longius se abfuisse à mortis periculo, quàm si in altum puteum, & violento aquarum feruore perstrepentẽ proiectus foret. Eodem spectat similitudo luti cœnosi, qua significat tenaciter se fuisse defixũ in suis malis, ex quibus non facilè esset eũ auelli. Subiicitur deinde subita & incredibilis mutatio, quæ magnitudinẽ gratiæ optimè illustrat, dum *pedes suos in rupe locatos fuisse* dicit, quum tot' antè aquis obrutus esset: grad⁹ suos vel stabilitos vel directos, qui prius non tantùm in lubrico vacillabãt, sed erãt in cœno defixi. Concludit, datũ sibi à Deo fuisse *in ore canticum nouum*: quo genere loquendi finem liberationis notat. Nã quocũq; modo opituletur nobis Deus, nihil vicissim compensationis exigit, nisi vt grati simus ac memores. Itaque quotquot beneficiis nos prosequitur, toties os nobis aperit ad celebrandum suum nomen. Quum ergo Deus liberaliter nobiscum agendo, ad canendas laudes suas inuitet, meritò reputat Dauid, quandoquidem tam mirabiliter fuit ereptus, suggestam sibi noui cantici materiam: & *nouum* ponit pro singulari & exquisito: sicuti genus liberationis non vulgare erat, sed æterna memoria dignum. Etsi enim nullum est tam leue Dei beneficium quod non magnificè prædicare deceat, quo tamen potentius manum suam exerit ad nos iuuandos, vehementius ad hoc pietatis exercitium nos accendi æquum est, vt cantica nostra, gratiæ magnitudini respondeant.

4 *Videbunt multi, & timebunt.* Auxilii quod expertus est fructũ latius extendit, quia scilicet multis commune erit documentum. Et certè quæ in vnumquenque fidelium beneficia confert Deus, testimonia esse vult suæ perpetuæ erga omnes bonitatis, vt alii aliorum exemplo edocti, eandem gratiam sibi expositam fore non dubitent. Quam quam autẽ primo intuitu minimè inter se congruere videntur *timere* & *sperare*, non tamen sine ratione ea simul coniunxit Dauid. Neque enim spem quisquam de gratia Dei concipiet, nisi qui prius imbutus fuerit eius reuerentia. Nam generaliter timorẽ accipio pro sensu pietatis, quem in nobis generat potentiæ, æquitatis & clementiæ eius agnitio. Valuit quidem iudicium Dei quod exercuit contra hostes Dauidis ad omnes terrendos: sed potius intelligit Dauid (meo iudicio) salute quã adeptus erat, multos expergefactum iri vt se Deo addicant. & reuerenter se contineant sub eius imperio, quia agnoscunt iustum mũdi iudicem. Iam verò quisquis ex animo se Dei imperio subiecit, spem cum reuerentia necessariò coniunget: præsertim vbi ante oculos versabitur gratiæ testimonium, quo Deus ipse communiter omnes ad se inuitat. Diximus enim Deum misericordem & beneficum erga alios ideo nobis proponi, vt statuamus eundem erga nos fore. Iam istud *videre* cuius meminit Dauid, non ad oculos tantùm, sed præcipuè ad mentis sensum refertur: quia etsi promiscuè viderunt omnes quod acciderat, multis tamen non venit in mentem agnoscere liberationem Dauidis, opus esse Dei. Quia ergo in considerandis Dei operibus tam multi cæcutiunt: scimus eos modò censeri oculatos, quibus datus est intelligentiæ Spiritus, vt non occupentur in euentis, sed occultam Dei manum fide perspiciant.

5 Beatus vir qui posuit Iehouã spem suam, & non respexit ad superbos & qui diuertunt ad mendacium.

6 Multa fecisti tu Iehoua Deus meus mirabilia tua: & cogitationes tuas super nos non licet ordinare ad te: narrabo & loquar, praeualent supra narrationem.

5 *Beatus vir qui.* Recitat qualem bene sperandi materiam sua liberatio piis omnibus datura sit: nẽpe, vt contẽptis omnibus mũdi illecebris, se totos

in eius

in eius fidem securè committāt: nec modò persuasi sint beatos esse qui in vno Deo sperant, sed omnes spes contrarias fallaces & maledictās fore. Nam ista persuasio non nascitur nobiscum: sed partim ex verbo Dei, partim ex operibus concipitur. quanquam solus operū Dei conspectus, vt nuper dixi, hanc lucem minime in nobis accenderet, nisi Deus verbo suo prælucens, beneuolentiam nobis suam ostenderet. Vbi autem se nobis propitium fore pollicitus est, certis etiam documentis bonitatē suam testatam faciens, quod ore protulit, manu obsignat. Itaque Dauid non abs re commemorat, quia ex profunda morte extractus est in vitam, fideles hoc experimento esse edoctos, quod naturaliter homines sibi nō facilè persuadent, beatum esse quisquis vno Deo contentus est. Porrò quia nos ingenii nostri vanitas ferè deorsum retrahit: & quum vltro ad fallacias simus omnes propensi, multis prauis exemplis tentamur: continuò pòst subiicit Dauid, beatum esse *qui non respicit ad superbos.* רהבים quidam vertunt Diuites, vel Magnates huius seculi: sed perperam (meo iudicio) quia coniunctim hæc duo ponuntur, Superbia & Abstractio ad mendacium. Respicere ergo ad magnates, nō significat quod illi imaginantur, ad eorū potentiam & opes se applicare, quasi inde penderet salus: sed tantundem valet atque eorum exemplo ad imitationē rapi. nam quum passim volitent superbi homines, qui Deo contempto, fœlicitatis summam in sua ambitione, in fraudibus in rapinis, in astutia locant: statim obrepit peruersa æmulatio, præsertim vbi illis pro voto succedit, vana spes ad idē tentandum nos solicitat. Quare prudenter & non sine magna necessitate Dauid, vt in pura vnius Dei fiducia sensus nostros contineat, à malis exemplis cauere præcipit, quæ nos ad defectionem vndique solicitant. Cæterùm quod dicit superbos *ad mendacium diuertere*, hoc modo stultam carnis confidentiam breuiter definit. quid enim aliud est eorum superbia, qui figmenta sua in Dei locum subrogant, quàm fallax illusio? Certè quisquis vel minimum sibi arrogat, vento stultæ opinionis inflatus, sibi in perniciem suam blauditur. In summa, piæ quæ in vnum Deum recumbit, fiduciæ opponitur superbia & vanitas: quia nec quicquam carni difficilius est quàm acquiescere in vno Deo: & mundus semper fastuosis hominibus refertus est, qui sibi in vanis illecebris placentes, piorum animos statim labefactarēt, nisi iniectum esset frænum hoc ad cohibēdas omnes erroneas & vagas opiniones.

6 *Multa fecisti.* Quanquam in verbis nōnihil dissentiunt Interpretes, satis tamen conuenit, Dauidem hic cum admiratione expēdere Dei prouidentiam, qua gubernat humanum genus. Ac primò quidem exclamat, *magna* vel *multa esse operum Dei miracula*: significans, Deum inæstimabili sapientia sic moderari res humanas, vt eius opera quæ assiduo vsu vilescunt, longè humanum captum superent. Ita videmus ab vna specie ad totum genus conscendere: ac si diceret, non hoc tantùm vno facto Deum probasse quam de humano genere paternam curam gerit, sed generaliter in singulis mundi partibus fulgere admirabilem eius prouidentiam. Deinde adiungit, *consilia Dei* in nobis curandis altiora esse ac magis recōdita quàm vt distinctè *ordinari possint.* Quidam exponunt particulam אלינו, super nos comparatiuè: acsi dictum esset, Dei consilia sensu nostro altiora esse. Sed Dauid potius, quàm Deus suscipere de nobis curam dignatur, commēdat. Quia autem hoc modo abrumpitur contextus, coguntur verbum ערוך secus accipere quàm transtuli, nempe quòd nullus æquari vel conferri Deo possit. Verùm vt à longa refutatione abstineam, hunc genuinum esse sensum prudens Lector mihi concedet, Deum incomprehensibili sapientia ita regere humanum genus, vt eius opera in suum & legitimum ordinem digerere nostrum non sit: quia sensus nostri priusquam in tantam altitudinem perueniant, sua tarditate deficiunt. Additur ad Deum, quia etsi ex parte reputamus quàm mirificè nobis Deus prospiciat, restringitur tamen hæc cognitio ad modulum nostrum: ideóque infra immensam Dei gloriā longè subsistit. Nam qui exponunt, Dei consilia

ad Deum non referri, quia maior pars casum & fortunam dominari imaginantur: quasi Dauid hominum ingratitudinem perstringeret qui Deum laude sua fraudant: : haud dubie falluntur. Nam mox subiiciens, vtcunque opera Dei referre conetur, se in media narratione deficere: satis ostendit, piam & sanctã meditationem in qua se exercent filii Dei, non vltra tenuem gustum conscendere. Tenemus nunc mentem Dauidis. nam de salute sibi Diuinitus allata præfatus, occasione inde sumpta, Dei prouidentiam in fouendis & tuendis hominibus generaliter prædicat. Est autem propositum fideles hortari ad considerandam Dei prouidentiam, ne in eam suas omnes curas reiicere dubitent. Quòd enim alii vel inquietudine æstuãt vel ad minimos quosque flatus trepidant, alii terrenis præsidiis se munire satagunt, ex doctrinæ huius inscitia oritur, quòd Deus res hominum suo arbitrio gubernet. Iam quia maior pars Dei prouidentiam suo sensu æstimans, eam malignè obscurat vel extenuat: prudenter Dauid eam in suo gradu locans, obstaculum hoc tollit. Quare huc spectat sententia, vt reuerenter suspiciant homines in operibus Dei quod sensu non comprehendunt, & quoties eos caro ad obstrependum solicitat, sese supra mũdum euehant. Dormire videtur Deus si cessat, nempe quia externis mediis eius manum alligantes, occultis modis agere non reputamus. Quare discamus ex hoc loco, quanuis nos fugiat operum eius ratio, semper in consiliis suis admirabilem esse. Cohæret autem hic versus cum proximo: quia nemo rite Deum sibi in solidam fiduciam proponit, nisi qui clausis oculis permittit se regẽdum eius arbitrio. Nec temere, quum hactenus in tertia persona loquutus esset, sermonem ad Deum nunc repentè conuertit, quo nos efficacius in hac sobrietate & molestia erudiat. Cæterùm quum negat distinctè opera Dei posse cognosci: non ideo nos vel notitia, vel inquisitione absterret: sed temeritatem nostram compescit, quæ in hac parte nimis alioqui exultat. Atque in hunc finem disertè exprimitur particula *ad te*, qua monemur, etiam siquis sedulò ad meditãda Dei opera sit intentus, tantùm fines vel circuitus attingere. Quanuis ergo procul à nobis distet tanta altitudo, dãda est tamen opera quoad in nobis erit vt per continuos profectus magis ac magis ad eam accedamus, sicuti etiam videmus manum à Deo nobis porrigi, vt hæc mirabilia, quorum minimè sumus capaces, quatenus expedit, nobis patefaciat. Nihil enĩ magis præposterũ, quàm appetere crassã inscitiã prouidẽtiæ Dei: quia nondum perfectè à nobis comprehenditur, sed tantùm ex parte gustatur: sicuti hodie videmus quosdam totis neruis ad eã obruendam non alio prætextu eniti, nisi quia intelligentiam nostrã superat. quasi verò æquum sit non plus Deo permittere, quàm nobis sensus carnis consentaneum esse dictet. Longè aliter Dauid, qui aciem suam immenso fulgore oppressam sentiens, fatetur mirabilia esse, quorum rationem non capit: neque interim abstinet ab omni eorum mentione, sed pro sua mensura ad piam meditationem incũbit. Vnde colligimus, quàm stulta sit & futilis ista cautio, quia ardua sunt consilia Dei, prorsus de illis tacendum esse. Atqui Dauid oneri succumbẽs, conscendere tamen nõ destitit, nec propterea obmutuit, quia ad narrandum impar esset: sed satis habuit fidem suam & sermonem admiratione claudere.

7 *Sacrificium & oblationem non amasti: aures aptasti mihi, holocaustum & piaculum non postulasti:*

8 *Tunc dixi, Ecce venio: in volumine libri scriptum est de me,*

9 *Vt faciam beneplacitum tuũ Deus meus: volui, & Lex tua in medio viscerum meorum.*

7 *Sacrificium & oblationem, &c.* Hic Dauid non modo sacrificium laudis, aut vitulos labiorum, sicut loquitur Oseas Propheta, sed testandæ gratitudinis suæ causa Deo se totum offert ac cōsecrat: acsi dixisset, se iam penitus addictum esse Deo, quia liberatus incredibili eius virtute, vitam ei bis debeat. Interea tamen de vero eius cultu differēs: ostendit non esse positum in externis cæremoniis, sed spiritualem potius esse. Itaque sensus est, non accedere ipsum cum externa tantùm pompa & legalibus figuris in conspectum Dei, sed integram cordis pietatem afferre. Scimus autem quum omnium animos occupet religio, vt nemo se palàm & in totum ab eius obsequio subducere audeat: magnā tamen partem flexuosis ambagibus diuertere. Quo fit vt perfunctorie Deū colendo, ferè ludant. Hac occasione Dauid, quisnam rationalis sit Dei cultus, memorat, vt se discernat ab hypocritis, qui ore solùm ad Deum appropinquāt, vel certè frigidis cæremoniis eū placare volunt. Venio nunc ad verba. Nō dubium est quin Dauid per quatuor species quas recenset, omnia Legis sacrificia designet. Quare summa est, Deum à suis cultoribus non exigere cæremonias, sed sincero cordis affectu, fide & vitæ sanctimonia contentum esse: neque oblectari visibili Sanctuario, altari, suffitu, victimis, luminaribus, vestitus splendore, externis ablutionibus. Vnde colligit, aliam sibi Dei colendi legē ac regulam tenendam esse: nempe vt ei se totum tradat. *Aures perforasti.* Quidam ad præceptum Legis quod Exod. 21.6 legitur, Dauidem putant alludere. Si quis enim seruus, quum tempus manumissionis aduenerat, libertatem negligeret, in publicum productus hoc coram populo dicebat: tum subula aurem perforabat herus, vt stigma esset perpetuæ seruitutis. Sed mihi videtur coacta argutia. Simplicius alii tantundem valere docent, atque Aptare in obsequium, neque enim vnam duntaxat aurem, sed vtranque nominat. Iam scimus natura surdos esse homines, quia hebetudine aures illis obstructæ sunt, donec eas perforet Deus. Ergo hac voce notatur docilitas, ad quam formamur Spiritus sancti gratia. Ego tamen hoc loquendi genus ad circunstantiam huius loci propius accō modo, Dauidem non fuisse graui & tardo auditu, sicuti vulgus hominum, vt in sacrificiis nihil nisi terrenum intelligeret: sed purgatas fuisse eius aures, vt melior esset Legis interpres, externósque omnes ritus ad spiritualem Dei cultum referret. Nam aurium perforationem quasi parenthesi includit, de sacrificiis ex professo tractans: vt aptè resolui possit oratio in hunc modum, Domine tu mihi aures aperuisti, vt dextrè agnoscam quorsum spectet quicquid mandasti de sacrificiis, nempe ea per se nihil afferre oblectationis: quia tu, qui Spiritus es, non moraris terrena hæc elementa, nec carne vel sanguine indiges: ideóque aliquid altius & præstantius requiri. Iam si quis obiiciat, sacrificia tamen ex Dei præcepto fuisse oblata: nuper dixi Dauidem hic spiritualem Dei cultū ab vmbratili distinguere. In hac verò comparatione, nihil mirum si sacrificia nullius momenti esse dicat, quia tantùm adminicula erant pietatis, tendebántque in alium finem. Cum ergo talibus rudimentis ad fidem & pœnitentiam populum suum exercuerit Deus: colligimus, sacrificiis coli nolle. Semper enim illud tenendum est, quicquid per se Deo non placet, sed propter aliud dūtaxat, si pro vero eius cultu censetur, repudiari.

8 *Tunc dixi, Ecce venio.* Aduerbio *tunc* significat non prius se idoneum fuisse discipulum, quàm Deus aures aperuisset: cæterùm vbi arcano Spiritus instinctu edoctus fuit, dicit se prompto & alacri fuisse animo ad parendum. Atque hîc optimè à seruili coactóque obsequio vera obedientia discernitur. Sciamus ergo, quicquid offerant homines Deo friuolum & putidum esse, nisi seipsos offerant: deinde hanc quoque oblationem nullius esse pretii, nisi voluntaria sit. Notanda enim sunt hæc verba, *Ecce venio.* Item, *Volui facere beneplacitum tuum.* Si quidem Hebraicum verbum חָפַצְתִּי, tantundem valet ac Complacuit mihi, vel Libenter acquieui. Notatur itaque tam promptitudo ad parendum, quàm liberalis affectus & per-

gendi constantia. acsi dixisset, liberè se prætulisse colendi Dei studium aliis omnibus curis & votis: nec sponte duntaxat se fuisse morigerum, sed firmo animi proposito se regulam piè viuēdi amplexum esse. Quod iterum tertio membro melius cōfirmat, *Legem Dei visceribus suis* infixam esse asserens. Nam hinc sequitur, quantumuis resplendeant hominum opera, nisi tamen ex viua cordis radice nascātur, meras esse laruas: deinde frustra in obseruationē Legis cōponi pedes & manus, & oculos, nisi à corde incipiat obsequiū. Cæterùm ex aliis Scripturæ locis notum est, proprium esse munus Spiritus sancti, Legem Dei cordibus nostris insculpere. Non agit quidem in nobis Deus tanquam in lapidibus, vt sine cordis nostri sensu vel intrinseco motu nos rapiat. sed quū naturaliter ingenita sit nobis voluntas, naturæ autem corruptione vitiata sit, vt semper ad peccandum inclinet: corrigit eā in melius, vt liberè appetamus iustitiam à qua toto affectu prius eramus auersi: atque hinc vera libertas, vbi corda nostra quæ prius mancipata erant peccato, Deus in obsequium suum format. *In volumine libri.* Quia Græcus interpres nomen Capitis posuerat, dum volunt quidā argutè philosophari, cum suis ineptis commentis ridiculi fuerunt. Atqui nominis Hebraici מגלת eadē est etymologia, quæ Voluminis apud Latinos, barbari rotulum dicerent. Sed videndum est quo sensu peculiariter sibi vendicet Dauid quod omnibus commune est ac promiscuum. Nam quum Lex cunctis hominibus præscribat sanctè viuendi rationem: non videtur in vnum hominem vel paucos competere quod hic dicitur. Respondeo, quanuis cōmuniter ad omnes pertineat literalis doctrina Legis, quia tamen per se mortua est, & nihil aliud quàm aerem verberat: Deum alio modo suos docere, & quatenus interior & efficax ista Spiritus doctrina, proprius est eorum thesaurus: in arcano Dei libro non nisi de ipsis scriptum est, vt Dei voluntatem compleant. Personat quidem vox Dei per totum orbem, vt inexcusabiles reddantur quicunque non obtemperant. sed tantùm in corda piorum penetrat, quibus in salutem destinata est. Sicuti ergo Imperator militum suorum nomina recipit, vt certus sit eorū muneris: sicuti magister suos discipulos in catalogū refert: ita Deus filios suos in libro vitæ descriptos habet, vt sub iugo suæ disciplinæ eos cōtineat. Restat scrupulus vnus: quia videtur Apostolus in Epistola ad Heb. 10. 5, violēter locū hunc torquere, dū ad Christū solùm restringit quod prædicatur de omnibus electis; & præcisè contendit abrogata esse Legis sacrificia, quæ tantùm per comparationem negat Dauid Deo grata esse: & Græci interpretis potius quàm Prophetæ verba recitans, plus colligit quàm Dauidi propositum fuerit docere. De Christi persona solutio facilis est: quia Dauid nō suo tantùm priuato nomine loquutus est, sed in genere quid conueniat omnibus Dei filiis, ostendit. Vbi autem in mediū prodit Ecclesiæ communitas, ad caput ipsum ascendere necesse est. Nec obstat quod paulò pòst, quæ sustinet mala, culpæ suæ imputat: quia minimè nouum est ad Christum impropriè vitia nostra transferri. De abrogatione legalis cultus ita respondeo, non ineptè ex Prophetæ verbis elici: neque enim hic locus aliis compluribus similis est, vbi sacrificia respuit Deus ac damnat, quæ ab hypocritis oblata, meritò ob eorum immunditiem sordebant: quia illic propter abusum & corruptelam damnat Deus externam speciem, quæ nihil aliud erat quàm inane figmentum: hic verò quum de se Propheta disserat, qui sincerus erat Dei cultor, & Deum sacrificiis oblectari neget: inde colligere promptum est spectasse in alium finem, & pueriliа fuisse rudimenta quæ veteri populo Deus ad tempus mandauerat. quòd si eorū veritas & substantia in Christo cōtinetur, certum est eius aduentu fuisse abolita. Dauidis quidem seculo adhuc vigebat eorum vsus, sed tamen admonet, perfectum Dei cultum absque sacrificiis constare suis omnibus numeris: & cæremonias quiddam esse aduentitium vel accidentale, vt loquuntur. idque obseruatu dignum est: vt sciamus, Deum, vbi figuras sustulit quas ad tempus præceperat, non tamen esse sui dissimilē, quia tātùm in his exercitiis hominū habuit rationē.

Quòd

Quòd autem Apostolus Græcum interpretem sequutus, vocem Corporis quæ apud Dauidem non habetur, ad suum propositum deflexit: in hac allusione nihil est absurdi. neq; enim ex professo mentem Dauidis sumit explicandam: sed quia prius dixerat, vnico Christi sacrificio alia omnia fuisse abolita: simul addit, corpus aptatum fuisse Christo cuius oblatione volūtatē Dei perficeret.

10 Annuntiaui iustitiam in cœtu magno: ecce labia mea non prohibebo, Iehoua tu nosti.

11 Iustitiam tuam non abscondi in medio cordis mei: veritatem tuam & salutem tuam prædicaui, non celaui bonitatem tuam & veritatem tuam in cœtu magno.

12 Tu Iehoua ne prohibeas miserationes tuas à me: bonitas tua & veritas tua semper custodiant me.

10 *Annuntiaui, &c.* Hic rursus Dauid gratitudinem suam in medium profert, non alio consilio nisi vt Deum prouocet ad continuū beneficentiæ cursum. Nam quum Deus, quoties se ostendit erga nos liberalem ad gratias agendas nos inuitet: hæc quoque vna ratio est cur sui similis esse pergat, dum nos videt gratos esse ac memores. Etsi autē priore loco, *iustitia* nomen simpliciter ponit: subaudienda tamē est iustitia Dei quæ paulò pòst exprimitur. Nec verò arcano tātùm affectu vel priuatim Deo se laudem dedisse affirmat, sed publicū eius se fuisse præconem in solenni conuentu: sicut tunc fideles hostiis pacificis solebāt testari suam pietatem, siqua insignis liberatio ipsis contigerat. Nam *cœtus magnus* de quo loquitur, non ad forensem vel profanum concursum refertur, sed legitimam Ecclesiam quam tunc scimus solitam congregari ad Sanctuarium. Ideo etiam dicit, se non occultasse in corde iustitiam Dei, quam celebrare palàm conuenit in mutuam ædificationem. Et certè quisquis eam intus supprimit, ipsum Dei nomen, quantum in se est, sepultum vellet. Atque huius rei testem appellat Deum, non tantùm vt se discernat ab hypocritis, qui plenis sæpe buccis resonant Dei laudes absque vllo affectu: sed quo certius testatum faciat, sedulò & ingenuè se operam dedisse narrandis Dei laudibus, sibíque curæ fuisse ne qua parte eum fraudaret. hæc autem asseueratio non leuis momenti rem tractari admonet. Etsi enim præconiis nostris nō indiget Deus, multis tamen de causis vult hanc inter nos mutuam exercitationem vigere.

11 *Iustitiam tuam non abscondi.* Notanda est nominum congeries, quæ ad idem notandum pertinet. Iustitiæ enim Dei coniungitur veritas, salus & misericordia. Quorsum, nisi vt pluribus elogiis Dei beneficium illustret? Notandum tamen est quomodo inter se differant: quia inde colligere licebit quàm rectè & aptè competant in liberationē de qua nunc tractatur. Si hæc quatuor in suum ordinem digerere placeat, *misericordia* tenebit primum gradum, qua sola adducitur Deus vt nos respicere dignetur. *Iustitia* est continua eius protectio, qua suos tuetur, & benignitas, qua ipsos fouet: sicuti iam alibi dictum est. Porrò ne quis cubitet, perpetuo tenore æquabilem fluere, additur *veritas*: quo nomine docemur, Deum sui manere similem, nec iuuando fatigari, nec vnquā manum suam retrahere. Quanquam simul tacita subest promissionum indicatio: quia nemo rite iustitiam Dei apprehendet, nisi qui in verbo, vbi offertur, eam amplexus fuerit. *Salus*, iustitiæ effectus est, quia Deus gratuitū suum fauorē erga suos prosequitur, assiduè opē ferendo, donec saluos in solidū præstiterit.

12 *Tu Iehoua ne prohibeas.* Clarius videmus quod nuper attigi, Dauidem loqui de sua gratitudine, vt Deum retineat propitiū: & os aperuisse ad canendas Dei laudes, vt nouas subinde gratias eliceret: quibus silētii nostri malignitas

vt plurimum ianuam claudit. Quare diligenter notanda est relatio, vbi Dauid se labia non clausisse dicit, vt vicissim Deus suas misericordias non obseret vel cohibeat. qua docemur, Dei bonitatem semper fore nobis promptam, imò instar fontis inexhausti erga nos diffluere, nisi eius cursum abrumperet nostra ingratitudo. *Miserationes* vel רחמין de quibus loquitur, parum à bonitate differunt: neque tamen de nihilo placuit Dauidi hæc varietas: sed quia aliter sibi satisfacere non poterat in gratia Dei extollenda: deinde quia fontem clementiæ vel bonitatis ostendi operæpretium fuit: nempe dum miseriis nostris mouetur ad opē nobis ferendā. Postea salutis suæ custodiam in Dei bonitate & fide locat, quia initiū vt paulò antè dixi) à gratuito Dei fauore facere necesse est, vt ad nos vsque perueniat eius liberalitas. Sed quia Deum nō antè nobis propitium concipimus quā nobis amoris sui fidem faciat, meritò constantia eius, & in seruandis promissis veritas annectitur.

13 *Quia circundederunt me mala vsque in immensum, comprehenderunt me iniquitates meæ vt videre non potuerim multiplicata sunt supra capillos capitis mei, cor meum deseruit me.*

14 *Placeat tibi Iehoua liberare me: Iehoua ad auxilium meum festina.*

15 *Pudefiant & erubescant simul qui quærunt animam meam ad perdendum eam auertantur retrorsum & pudefiant qui quærunt malum meum.*

16 *Disperdantur pro mercede pudoris sui qui dixerunt mihi, Euge euge.*

13 *Quia circundederunt.* Phrasis Hebraica plus exprimit quàm latinè redditur. Dicit enim עלי, super me: significans, nòn modò vndique se ad omne latus esse obsessum, sed capiti etiam suo malorum congeriem incumbere. Interea non conqueritur, vel immeritò, vel supra culpæ suæ modum se affligi: quin potius ingenuè fatetur rependi peccatis suis mercedem. Nam etsi עון (vt alibi sæpius vidimus) pœnam quoque significat, etymologia tamen spectanda est. Ergo quum Dauid quas sustinet pœnas fructus vel effectus iniquitatis vocet, sub est modesta confessio: vnde colligimus quanta mansuetudine & reuerentia, Dei iudiciis se submiserit, qui ingenti malorum congerie oppresſus, suas iniquitates ex opposito longè latéque extendit, ne Deum nimii rigoris insimulet. Iam dum videmus tam seuerè tractatum fuisse Dauidem, discamus etiam sub extremis malis gementes, iudicem nostrum suppliciter deprecari. Adde quod se nō fuisse stupidum vel lapideum ostendit, quum relictus vel desertus fuerit à corde suo. Perinde enim est acsi non modò fractum, sed exanimatum se iacuisse dicat. *Cordis* tamen defectum vel deliquiū intellige de carnis sensu: quia precandi constantia certo documento est, fidem nunquam penitus in eo fuisse extinctam sed quum inops consilii & virtute exinanitus secundum hominem esset, non abs re cor suum euanuisse dicit.

14 *Placeat tibi Iehoua.* Verbum quo vtitur Dauid, ex mero beneplacito velle significat. Ergo liberari cupit gratuita Dei misericordia. De festinatione alibi dictum est. Nam etsi tardante Deo contra tædium nobis luctandum est: pro sua tamen indulgentia hanc precandi formam concedit, vt pro voto nostro acceleret. Postea suo more inimicos ad Dei tribunal citās, ex eorum crudelitate & iniustis sceleratisque odiis fiduciam exorandi petit. Nam ita statuendū est, quo iniquius nobis molesti sunt hostes, ac infestius in nos sæuiunt: Deum ad nos iuuandos magis propensum fore.

re. Atque hæc non vulgaris consolatio est, cũ eorum improbitate certare Dei misericordiam, vt paratior sit ad ferendum auxilium, quo ardẽtius illi ad nocendum feruntur. Cæterùm, quo affectu istas imprecationes conceperit Dauid, iam aliquoties dictũ est: atque hîc memoria repetere conuenit, ne quis iracundiæ suæ fræna laxans, eius exemplũ prætexat. Semper enim damnabitur eorum κακόζηλια, qui carnis impetum pro Spiritus zelo ducem sequuntur. Quum ipsos *super mercede opprobrii sui perire* optat: sensus est, Sicuti hoc vnum spectarunt vt me ignominia opprimerent, & confuso ac perdito petulanter insultarent: ita similis confusio in eorum capita recidat. Nam secundo membro genus illud confusionis designat, falsos pæanas referens, quibus miserum & calamitosum hominem traduxerant. Porrò vt hinc docemur, vbi nos atrociter insectati fuerint hostes, paratã illis mercedem esse, vt in eorum capita quicquid machinati sunt, Deus retorqueat aut reuoluat: sic eadem doctrina moderationis frænum esse debet, vt nos humaniter cum proximis geramus.

17 Exultent & lætentur in te omnes inquirentes te: & dicant, Semper magnificetur Iehoua, qui diligunt salutem tuã.
18 Ego autem pauper & inops. Iehoua prospexit mihi: auxilium meum & liberator meus, tu Deus mi ne tardes.

17 *Exultent & lætentur* Alio argumento, quod etiam alibi sæpe vsurpat, vtitur ad impetrandam liberationem. non quòd ad Deum persuadendum rationes proferre opus sit, sed quia fidem nostram his fulturis confirmare vtile est. Quia ergo Deus communiter ab omnibus, non tantùm ab vno vel altero, vult agnosci misericors: quoties vnum ex suis aliquem liberat, commune beneficium præstat, quod simul fideles in se transferre debent, dum in vnius hominis persona spectant qualis erga omnes futurus sit Deus, qui sibi nõ est dissimilis. Ergo se nihil priuatim sibi petere ostendit, quod non ad totam Ecclesiam pertineat. Precatur vt Deus sanctos omnes exhilaret, vel communem ipsis præbeat gratulandi materiam, vt de eius auxilio certi alacriter ad ipsum se conferant. Vnde statuimus, Deum in singulis hominibus suæ erga nos bonitatis specimen edere. Quod etiam dicit amare Dei *salutem*, notatu dignum est: quia hinc colligimus, verè demum fidẽ nostram probari, si non aliunde quàm ab vno Deo seruari speramus aut cupimus. Nam qui sibi varias imaginantur salutes in hoc mundo, salutem quam à se peti Deus iubet, negligũt vel respuũt. Idem valet quod prius dixerat, Deum quærere: quia vt quis à Deo totus pendeat, & cupiat eius gratia saluus esse, necesse abiecta omni vana spe ad amplexandam eius virtutem adiicere omnes sensus. Hic rursus notanda sunt duo antitheta. Dixerat nuper, improbos quærere vitam suam: nunc fidelibus diuersum affectum tribuit, quòd Deum quærant. Illorum subsannationem retulerat, Euge, Euge: hos aliter loquentes inducit, vt *semper magnificetur* Deus.

19 *Ego autẽ pauper.* In hac clausula gratiarum actioni precationem miscet. quanquam fieri potest, vt votum inter angustias conceptum referat. Porrò, initium versus ita resolui potest, Quanquam miser essem & inops, Deus cogitauit de me. Quia enim vt quisque miser est, à mundo contemnitur, ita fingimus Deo non esse curæ: statuendũ est, miserias nostras non parere Deo fastidium, vt nobis consulere grauetur. Sic tamẽ potius legamus, Quum ego miser ac egenus essem, Dominus meam necessitatẽ respexit: vt hac circunstantia, Dei gratiam amplificet. Nam si mature nos Deus sua bonitate præueniens, non expectat dum nos res aduersæ vrgeant, nõ tam clarè apparet eius erga nos fauor. Hæc igitur comparatio non parum illustrat Dei gloriam in liberatione Dauidis, quòd homini despecto & ab omnibus reiecto, spéque & ope destituto manum porrigere dignatus sit. Iam si Dauidem huc inopiæ redigi oportuit,

non mirum si gregarii homines eodem sæpe modo humilientur,quo sentiant & seriò agnoscant Dei manu sé ex desperatione fuisse ereptos. Precationis simplex ac genuinus hic sensus est ,Domine auxilium meū es & liberator meus: ergo ne moreris.Quia enim dubio & vacillanti animo ad Deum accedere absurdum est, fiduciā ab experientia colligit suo more , sibíque persuadet, sibi minimè defore auxilium quo hactenus seruatus est.

ARGVMENTVM PSALMI XLI.

Quum Dauid manu Dei grauiter afflictus,iniquis se multorum iudiciis premi videret, acsi iam æterno exitio deuotus esset atque addictus:contra hanc tentationem spei consolatione se munit.Conqueritur interea partim de crudelitate , partim de perfidia hostium suorū. Et quanquam agnoscit de suis peccatis iustam sumi pœnam , eorum tamen malitiam accusat,quòd hominem bene meritum improbè vexarent.Postremo gratulationem attexit, quòd seruatus fuerit Dei gratia.

Psalmus X L I.

PRæfecto Canticum Dauidis.

2 Beatus qui prudenter iudicat super egenum : in die mala liberabit eum Iehoua.

3 Iehoua custodiet eum, & viuificabit eum : beatus erit in terra,& non trades eum desiderio hostium eius.

4 Iehoua fulciet eum super lectum doloris : omne stratum eius vertisti in infirmitate eius.

2 *Beatus qui prudenter,&c.* Vulgò multi Interpretes laudari putāt humanitatis officia, dum curæ sunt miseri homines & iuuantur. Sed rectius alii expendunt Dauidis cōsilium, quòd scilicet eorum æquitatem laudet,qui prudēter & moderatè iudicant de hominibus afflictis. Nec verò aliter accipi potest participium משכיל. Sed tenendum simul est cur Dauid beatos esse pronūtiet qui prudenter sanáque intelligentia æstimant Dei ferulas , dum seruos suos castigat. Diximus, certamen illi fuisse cum præposteris iudiciis : quia quū duriter eum vrgeret afflictio, putarunt multi perditum esse ac desperatum.Neque enim dubium est idem ei contigisse quod sancto Iob,quem amici seuerius à Deo tractari videntes,omnium sceleratissimum iudicant.Et sanè hoc nimis commune vitium est,vt maior pars hominum miseros exitio adiudicet. Nam sicuti diuitibus & aliis quibus prospera fortuna arridet, vulgus quoque hominum applaudit, Dei fauorem ex caduca fœlicitate æstimans : sic & miseris contumeliosè insultat, & temere Deo exosos esse imaginatur, quia illis non tam clementer parcit vt reprobis.Hæc malà & sinistrè iudicādi prauitas seculis omnibus regnauit. Clamitat passim Deus se pluribus de causis probare fideles rebus aduersis,nunc vt eos ad patientiam exerceat, nunc vt subigat vitiosos carnis affectus,nūc vt superfluas carnis cupiditates excoquat & purget, nunc vt eos humiliet , nunc vt aliis statuat in exemplum , nunc vt ad vitæ cælestis meditationem excitet. Sed nos vt plurimum absque discrimine præcipites ferimur , & quicunque sub cruce laborant , eos demergimus infra omnes abyssos(vt ita loquar) huius temeritatis frænandæ causa , dicit Dauid beatos esse qui non ita crudeliter sæuiunt peruersis iudiciis,sed prudenter discernunt inter plagam & plagam , adeóque malignum illum rigorem carni ingenitū, Spiritus prudētia temperant. Exēplum nuper in persona Iob proposui, quē dū amici extrema calamitate confectum aspiciunt,reprobum & deploratum esse non dubitant. Si in tale spectaculum incideret æquus & humanus arbiter ,prudentiam

dentiam adhiberet quam nunc laudat Dauid. Nos verò hoc Spiritus testimonio admoniti, cohibere discamus nimiã nostram festinationem. Prudenter autẽ iudicandum est de afflictis fratribus, vt de eorum salute bene speremus: ne si inclementer ante tempus à nobis damnati fuerint, hic iniustus rigor in capita nostra recidat. Præcipuè tamen notandum est quod suprà attigi, Dauidẽ malignis sæuísque iudiciis ferè obrutum, hac consolatione se armasse, ne tentationi succumberet. Discamus ergo & nos, si quando superbis hominum iudiciis fidem nostram labefactare molitur Satan, sensus nostros ad hanc prudentiã referre, ne desperatio nobis obrepat. Hic genuinus est præsentis doctrinæ vsus. *In die mala liberabit.* Quidam superiori membro coniungunt: & tolerabilis esset lectio, nisi hæc distinctio aptior foret, quam & accentus adiuuat. Certè hinc plenior elicitur doctrina, Dominum liberatorem fore pauperis in die aduerso. Putant nonnulli Dauidẽ bene precari dextris & moderatis hominibus. acsi diceret, Dominus, si quando illos contingat miserè affligi, vicissim rependat clementiæ mercedem. Alii sentiũt referri illorum verba, ex quibus eorum prudentia & rectitudo perspici queat. Falluntur tamen vtrique (meo iudicio) dum sententiam hanc optatiuè legunt. Siue autem in sua, siue in illorum persona loquatur Dauid, breuiter æquitatem commendat, quæ nobis seruanda est erga miseros: nempe quãuis ad tempus se Deus illis infensum ostendat, propitium tamen fore, vel lætior demum exitus appareat, quàm iudicium ferri queat ex præsenti intuitu. Videmus nunc quanto hoc vberius sit & magis emphaticum, sperari à Domino salutem, etiam in die malo. nam alioqui nullus ex dolore emergeret. Neque enim solùm hortatur fideles Spiritus sanctus, vt propensi sint ad mansuetudinem, quoties videt fratres suos affligi, sed remedium quoque ostendit leniendi doloris, quoties rebus aduersis concutitur fides nostra.

3 *Iehoua custodiet.* Prosequitur eãdẽ sententiam, quòd Dominus miserum hominẽ custodiet, quem crudeles & iniqui perditũ esse iactant. Semper autem repetenda est antithesis inter diẽ malũ & liberationis gratiam. Eodẽ sensu additur restitutio in vitam, & fœlicitas in terra. Significat enim Dauid, quãuis similis fuerit mortuo, sibi & piis omnibus spem vitæ non fuisse extinctam. Posset quidem videri absurdũ, quòd sibi beatam vitam in mundo promittit: quia malè nobiscum ageretur, nisi alibi melior nos conditio maneret. Sed quia de ipso multi desperauerant, disertè exprimit, se adhuc tamen fore superstitem, & quidem non sine manifestis gratiæ Dei signis. Quibus verbis spem melioris vitæ minimè excludit. Quod sequitur de *lecto dolorũ*, quosdam induxit ad diuinationẽ (meo iudicio) parũ firmã. Quod enim indefinitè de afflictione narratur, ad morbũ restringunt. Atqui minimè nouum est, qui mœsto sunt animo, coniicere se in lectulum, & decũbere, quia homines magis interdũ tristitia exanimat quam morbus. Certè probabile est grauiorẽ aliquam cladem tunc fuisse Dauidi inflictã, quæ signum esset non vulgaris iræ Dei. In secundo mẽbro versus subest aliqua obscuritas. Quidam enim *stratũ vertere* ita accipiunt, quasi Deus, vt refocillationem daret seruo suo, culcitram eius composuerit, vt ægrotis fieri solet quo mollius recumbant. Alii rectius (meo iudicio) versum dicũt esse lectũ, qui morbo destinatꝰ erat, vbi reddita fuit Dauidi sanitas: hoc sensu, quãuis nũc mœstus iaceat quẽ Dominus sub cruce erudit, breui tamẽ ab eiusdẽ Dei manu cõtĩget leuatio, qua vires recuperet.

5 *Ego dixi, Iehoua miserere mei, sana animã meam: quia peccaui tibi.*

6 *Inimici mei dixerunt malum de me, Quando morietur, & peribit nomen eius?*

7 *Quòd si venit ad visẽdũ, mendaciter loquitur, cor eius*

accumulat iniquitatem sibi: vbi egressus erit foras, loquetur.

5 *Ego dixi.* Ostendit hoc versu in suis malis se minimè captasse blanditias, sicuti maior pars sibi adulatur, & suos dolores vanis solatiis mulceri cupit. Et certè quisquis Spiritu Dei regitur, pœnis admonitus sponte sua peccata agnoscet, ac placidè fratrum suorũ correctiones suscipiet: imò eas præueniet voluntaria confessione. Porrò, hac nota discernit se Dauid à reprob s & desperatis, quòd suppliciter culpã deprecatus sit, séque cõtulerit ad Dei misericordiam. Petit quidem pœnam sibi laxari: sed altius orditur, nempe vt veniam adeptus reconcilietur Deo. Peruertũt enim ordinem, vt alibi diximus, qui externis malis remedium optantes, causam ipsam negligunt: perinde acsi quis febrim alendo, tantùm sitim restingui vellet. Ergo antequam de animæ sanitate verbum faciat, dicit, *Miserere mei*: cui debet coniungi quod paulò pòst sequitur, *quia peccaui tibi*. Deum enim meritò sibi offensum fatetur, nec aliter propitium fore quàm abolitis peccatis. Particulam כי in proprio & natiuo sensu accipio, non aduersatiuè, vt quidam volunt. Ergo sibi ignosci petit, quia peccauit. Hinc sanitas, quæ interponitur quasi misericordiæ effectus, quia confidit Dauid, impetrata venia se à calamitate leuatum iri.

6 *Inimici mei dixerunt.* Dicere pro imprecari hic ponitur. Hac verò indignitate ad misericordiam, vt alibi dictum fuit, Deum prouocat, qui ad opẽ miseris ferendam eò benignius inclinat, dum inclemẽter eos tractari videt. Atque ita suo exemplo nos ad fiduciam excitat & erigit, quia hostium nostrorũ sæuitia quo iniquior est, plus nobis fauoris apud Deum conciliat. Forma etiam imprecationis quàm crudele fuerit odium, testatur: quod non nisi interitu, & quidem probroso, placari potest. Cuperent enim vnà cum ipso memoriam eius deleri. Quod proximo versu sequitur, ad perfidos amicos spectat. Nã qui ex professo hostes erant, palàm eum insectabantur, idque proximè ostendit. Nunc contexit alteram querimoniam, multos ficto animo, acsi amici essent, accedere, qui tamen postea virus suum euomerent. Est autem hoc hostium genus magis timendum qui malitiam suã tegunt & fouent, séque insinuant ad nocendum. Postquam ergo de hostibus manifestis conquestus est, ad simulatos amicos descendit, quos dicit non alio fine venire, nisi vt *mendaciter loquantur*: interim fraudes in cordibus versare, adeóque clàm *sibi coaceruare iniquitatem*: perfidiam verò suam prodere, *vbi foras egressi sunt*.

8 *Simul aduersum me susurrant omnes osores mei, super me cogitant malum mihi,*

9 *Facinus Belial adhæret ei, & qui iacet, non addet vt resurgat.*

10 *Etiam homo pacis meæ in quo speraui, comedẽs panem meum, contra me extulit calcaneum.*

8 *Simul aduersum me, &c.* Generaliter nunc videtur vtrosque complecti, tam qui palàm & hostiliter tentabant eum opprimere, quàm qui sub amicitiæ prætextu dolosè & per insidias idem machinabantur. Dicit ergo de suo exitio sermones ab omnibus conferri, sicuti multis susurris improbi homines vltro citróque suas proditiones agitãt. Ideo addit *cogitandi* verbum, quo peruersas & sceleſtas eorum consultationes notat. Cæterùm, ex proximo versu patet, ideo sic conspirasse in eius perniciẽ, quòd reprobum hominem ducerent dignúmque mille mortibus. Atque hæc superba insultatio ex maligno illo iudicio oriebatur, cuius in principio Psalmi meminit. Dicunt ergo *facinus Belial* tenere eum conclusum & velut coarctare. Hoc enim propriè significat verbum יצוק

צוק Hebræis. Quanquam in versione sequutus sũ quod magis receptũ erat.

9 *Adhæret ei.* Quod alii reddunt, Fundet in eum, nimis coactum videtur. De voce Beliial diximus Psalmo 18. Quia autem Grammatici compositã esse volunt ex בלי & יעל, quod est Non ascendere, verbum *Beliial* hoc loco interpretor scelus inexpiabile, vel à quo non sit regressus: nisi fortè quis ad cladẽ ipsam referre malit, acsi diceret hostes, malo insanabili constringi. Quicquid sit, statuunt Deum prorsus infestum esse Dauidi, & fore implacabilem, quia tam attrociter eum puniat. Nam spẽ melioris fortunæ mox præcidunt hoc verbo, *non adiiciet vt resurgat.* Fuit autem hæc non leuis tentatio, quum sibi rectè conscius esset, sic præcipitari hominũ damnatione vsque ad vltionis inferos. sed ita placuit Deo seruum suum probare, vt cõtentus bona conscientia nullis hominũ probris cederet. Ac eius quoque exemplo nos docere voluit, alibi quàm in terra quærendam esse iustitiæ mercedem, quia videmus quam iniqua trutina sæpe mundus virtutes & vitia ponderet.

10 *Etiam homo pacis meæ.* Hãc quasi malorũ clausulam ponit Dauid, quòd in præcipuo amico, vel etiam pluribus eandem expertus sit perfidiam. Numeri enim mutatio satis vsitata est Hebræis, vt de pluribus loquantur quasi de vno. Ita sensus esset, non modò vulgus hominum, vel alieni quibuscũ mihi propior necessitudo nõ erat, sed præcipuus quisque ex amicis, imò ipsi familiares ac domestici, quos ad mensam & conuictũ meum admisi, contumeliose mihi insultant. Viros pacis Hebræi nominãt propinquos & affines. sed hoc sanctioris amicitiæ symbolum, *panem* Dauidis *comedere*: quia perinde valet acsi diceret, cõtubernalẽ. Quòd si quis decreto aliquo proditore accipere malit, non repugno. *efferre calcẽ* metaphoricè accipitur (meo iudicio) pro contumeliosè insurgere in hominem deiectum. Alii interpretantur insidias moliri: sed alter ille sensus aptior: quum viderent improbi homines Dauidem nutare, vel iam esse prostratũ, hac occasione fuisse abusos, vt eum obliquè & tamen simul proteruè impeterent, quod solenne est prauis & seruilibus naturis. Christus locum hunc citans Ioh. 13. 18, ad personam Iudæ accõmodat. Et certè sciendũ est, quanuis de se loquatur in hoc Psalmo Dauid, nõ tamẽ quasi priuatum hominẽ loqui, sed qui sustineat Christi personam, quia cõmune est totius Ecclesiæ exemplar: idque notatu dignum est, vt quisque nostrum ad eandem sortem obeundam se comparet. Nam sicut solidè in Christo impleri oportuit quod inchoatum erat in Dauide: ita quotidie in singulis eius mẽbris vsu venire necesse est, vt non tãtùm violenter & aperto Marte vexentur, sed etiam domesticos habeant proditores: sicuti Paulus non tantùm pugnas foris, sed intus quoque timores Ecclesiæ instare dicit.

11 *Et tu Iehoua miserere mei: erige me, & rependam illis.*

12 *In hoc cognoui quòd placuerim tibi, quia non iubilabit inimicus meus super me.*

13 *Et ego, in integritate mea sustentabis me, & stabilies me coram facie tua in perpetuum.*

14 *Benedictus Iehoua Deus Israel à seculo & vsque in seculum. Amen, & amen.*

11 *Et tu Iehoua.* Iterum ex hostium suorum iniusta crudelitate colligit precandi fiduciam. Subest autem antithesis inter Deũ & homines: acsi diceret, quando nihil in mundo subsidii vel opis restat, imò vbique fera immanitas grassatur, vel interior malitia, tu saltem Domine, misericordia tua subleues. atque hæc ratio miseris omnibus tenenda est, quos iniustè mundus persequitur, ne se tantùm in deflendis iniuriis occupent, sed Deo cõmendent suã causam: &

S.i.

quo magis eorum mẽtes percellere conatur Satan, húcque & illuc distrahere, eo attentius in vnum Deum eas colligant. Iterum verò suæ restitutionis causam ponit misericordiam Dei. Sed durum est quod sequitur de vindicta. Nam si nuper verè & ex animo confessus est, meritò se affligi, cur non aliis dat veniam, sicut sibi dari postulat? Hoc certè perperã esset abuti Dei gratia, vbi nos restituit, non imitari eius clementiam. Adde quòd non fuisset humilitatis vel modestiæ, adhuc in media morte spirare vindictam. Sed hîc duo tenenda sunt, Dauidem non fuisse quemlibet è vulgo, sed Regem Diuinitus potestate instructum: deinde non carnis impulsu, sed pro ratione officii pœnam hostibus denuntiare quam meriti sunt. Ergo si quisque promiscuè, dum se de hostibus vlciscitur, Dauidis exemplum obtendat, primò notandum est personæ discrimen, deinde vidẽdum vt idem in nobis regnet zelus, imò vt eodẽ regamur Spiritu. Dauid quum Rex esset, Dei vindictam iure suo exequi potuit: nobis manus sunt ligatæ. secundò vt Christi personam gessit, ita induit puros & sinceros affectus, vt non iracundiæ suæ morẽ gereret, sed Deo impẽderet fidelem operam. Denique eodem modò exercuit iustum Dei iudicium, quo nobis precari licet vt Dominus ipse pœnas sumat de impiis. Nam quia non sumus armati gladio, nostrum est ad cælestem iudicẽ confugere: sed composito animo rogandus est vt se vindicem nostrum ostendat & cauẽdum, ne excusso Spiritus fræno, vota nostra intemperanter exultent. Quod ad Dauidem spectat, sic tulit eius vocatio, vt cogeret in eius obsequium rebelles ac in puniendis omnibus sceleratis legitimus esset Dei minister.

12 *In hoc cognoui.* Iam ad gratiarum actionem descendit: nisi fortè mutato verbi tempore ita contexere placeat cum proximo versu, In hoc cognoscam te mihi propitium esse, si non fueris passus hostes meos triumphum agere. sed gratulatio melius conuenit. Postquam enim retulit suas preces, iam Deo liberationẽ suã ascribit, & prædicat hoc clarum & insigne esse eius beneficium. Quæri tamen potest, an hæc satis firma sit notitia Diuini in nos amoris, dum hostibus nostris triũphare non permittit. Cõtinget enim sæpè aliquẽ eripi ex periculo qui tamen propterea Deo gratus non erit. Adhæc beneplacitum Dei non ex nuda experientia, sed præcipuè ex verbo eius cognoscitur. Responsio facilis est, Dauidem nõ fidei fuisse expertem, sed in eius confirmationẽ amplexũ esse quæ Deus adminicula verbo suo postea addidit. Adde quod non communem tantùm fauorem quo prosequitur Deus omnes fideles, sed specialẽ gratiã qua electus fuerat in Regẽ, videtur notare: acsi dixisset, Iam Domine, magis ac magis cõfirmor in fide adoptionis qua me dignatus es, vt primogenitus essem inter Reges terræ. Hoc modò auxilium Dei quo leuatus fuera ab vna clade, ad totum regni statum extendit.

13 *Et ego in integritate mea.* Quidam exponunt, quia Dauid integritatem coluerit, porrectam illi fuisse manum à Deo. Sed hoc superiori sententiæ non admodum quadraret, vbi confessus est, meritò se plecti: & quanquam eius calamitas hostium insultationi erat obnoxia, nõ tamen verisimile est eos fuisse authores: ideo tempestiua non esset integritatis mentio in hunc finem: quia tunc Dominus respicere integritatem nostram dicitur, vbi ab hominum iniuriis nos vindicat. Quærẽdus itaque alius sensus. Et quidem integritas tã ad corpus quàm ad animam referri potest, Ego incolumis stabo, quia tu me sustentabis ac restitues. Videtur tamen lõgius extendere Dei gratiam, acsi non semel tantùm eius manu se adiutum diceret, sed quandiu prosperè vixit, salutẽ suam fuisse eius virtute suffultam. Si de pietate vel sincero affectu intelligere quis malit quod optimè conueniet, non gloriatur Dauid de vita anteacta: sed in ipso examine, quanuis Satan & improbi eius fidem labefactare conati sint, non tamen se fuisse alienatum à timore Dei narrat. Ergo patientiam suam hoc modo in medium proferret, quòd grauiter agitatus & concussus, nõ tamẽ à rectitudine desciuerit. Verùm si hæc sententia placeat, notandum est, continuo pòst adscribi Deo beneficium hoc, quòd steterit Dauid inuictus, & illos tentationum

tentationum impulsus fortiter sustinuerit: & in futurum tempus non de alia quàm manus Dei fultura eum sperare. Si de externo statu loquatur, contextus etiam bene fluet, Deum non antè finem gratiæ suæ facturum, quàm seruos suos in finem vsque saluos præstet. Dicitur autem *stabilire coram facie sua*, quos ita tuetur vt claris signis paternam erga eos curam demonstret: sicuti dicitur faciem abscondere, dum videtur suorum obliuisci. Confirmat & repetit vltimo versu gratiarum actionem quam nuper attigerat, & nominatim *Deum Israel* exprimens, fœdus cum Patribus percussũ sibi in animo penitus hærere testatur, quia ex hoc fonte manauerat liberatio. Duplex *Amen* ad vehementiam positum est, quo melius incitarentur omnes pii ad laudandum Deum.

ARGVMENTVM PSALMI XLII.

Primò ostendit Dauid, quum profugus erraret ob Saulis sæuitiam, nihil sibi fuisse acerbius quam prohiberi à Sanctuarii accessu, quòd Dei cultum terrenis omnibus cõmodis præferret. Deinde quàm difficilis cum desperatione sibi fuerit lucta, commemorat. Precem etiam & gratiæ Dei meditationem admiscet confirmandæ spei suæ causa. Postremò interius illud cum mœrore suo certamen repetit.

Psalmus XLIII.

PRæfecto erudiens filiis Coræ.

2 *Sicut ceruus clamat ad fontes aquarum, ita anima mea clamat ad te Deus.*

3 *Sitiuit anima mea ad Deum, ad Deum viuum: quando ingrediar vt appaream coram facie Dei?*

4 *Fuerunt mihi lacrymæ meæ panis die & nocte, quum dicitur mihi quotidie, Vbi est Deus tuus?*

1 *Filiis Core.* Quia non ascribitur nomen Dauidis, coniiciunt multi filios Coræ Psalmi esse authores: quod mihi nullo modo probatur. Nã quum in Dauidis persona sit compositus, quem Scimus Spiritu Prophetico excelluisse inter omnes alios, quis credet ei fuisse aliunde dictatum? Communis erat totius Ecclesiæ doctor, & insigne Spiritus organon: Leuitis, quorum pars erant filii Coræ, Psalmos alios canendos tradiderat, quid igitur opus fuisset eum precariò ab illis mutuari hanc operam, cui præstandæ lõgè superior erat? Mihi itaque probabile est, ideo nominari filios Coræ, quia fuit apud eos depositus thesauri loco, vt scimus ex cantoribus alios atque alios Psalmorum delectos fuisse custodes. Quòd supprimitur Dauidis mentio, nihil est in eo incommodi, quia idem videmus factum in aliis Psalmis, quorum tamen ipsum esse authorem certis coniecturis licet colligere. De voce מַשְׂכִּיל aliquid attigimus Psalmo 32. Fateor quidem nõ semper ascribi, quoties refert Dauid se Dei ferulis fuisse castigatum: hoc tamen notandum est, propriè in castigationes competere, quarũ finis est filios Dei erudire, vbi non satis ex doctrina proficiunt. De tempore etiam nõ prorsus conuenit. Volunt enim quidam Dauidem hic de clade sua conqueri, quum à filio Absalom esset expulsus. Ego verò bonis rationibus (nisi fallor) adductus, in contrariam sententiam magis inclino. Nam coniuratio Absalom statim sedata fuit, vt diu à Sanctuarii accessu Dauidem non impedierit. Atqui disertè diuturnum exilium hic deplorat, sub quo ferè contabuerit. Neque enim paucorum dierum mœrorem tertio versu describit. imò totus cõtextus palàm ostendet diu ipsum iacuisse in misero isto statu de quo loquitur. Quod obtendunt Arcã fœderis sub regno Saulis fuisse neglectã, vt non sit verisimile Dauidem tunc solennes choros duxisse, non adeò firmũ est. Quanquam

S.ii.

enim nonnisi defunctoriè Deum colebat Saul,noluit tamen profanus videri. Et Dauid ipse alibi ostendit sedulò,festis præsertim diebus, sacros conuentus frequentasse. Certè quod videbimus Psalmo 55,In domum Dei profecti sumus pariter vel vnanimes : ad tempus Saulis pertinet.

2 *Sicut ceruus clamat*. Hi duo versus nihil aliud continēt quàm Dauidem omnibus commodis, opibus, deliciis, honoribus denique prætulisse liberum Sanctuarii accessum,vt mandatis in Lege exercitiis fidem pietatémque suam aleret ac confirmaret. Nam quòd se *ad Deum viuū clamare* dicit, non simpliciter accipitur,pro flagrare Dei amore & desiderio:sed in mentem venire debet quomodo nos ad se inuitet Deus,&quibus adminiculis sursum attollat mentes nostras.Neque enim iubet rectà nos in cælum cōscendere,sed imbecillitati nostræ consulens,propius ad nos descendit.Clamauit igitur Dauid ad Deum, sibi viam clausam esse reputans,quia ab externo cultu erat exclusus: quod vinculum est sacræ cum Deo coniunctionis non quòd per se Deo nos cæremoniæ concilient,sed quia pietatis sunt exercitia,quibus carere non sustinet nostra infirmitas.Itaque à Sanctuario exulans Dauid,non aliter anxius est, quàm si à Deo ipso esset alienatus. Non destitit quidem interea preces suas in cælum dirigere,imò ad ipsum quoque Sanctuarium,sed infirmitatis suæ conscius, viā qua ad Deū perueniunt fideles,sibi clausam esse dolenter ferebat.Quo exemplo refellitur eorum arrogantia, qui media hæc securè prætereunt,imò superbè cōtemnunt,acsi in eorum arbitrio esset in cælum momentaneo volatu penetrare. quasi verò Dauidem zelo & alacritate animi superent. Neque tamen substitit in terrenis elemētis Propheta:sed quia sciebat alas sibi deesse quibus volaret, scalis vsus est,per quas ad Deum contenderet.Similitudo cerui,summū desiderii ardorem exprimit. Quod exponūt quidam fluuios expeti à ceruis, vt se ex lassitudine reficiant,nimis fortè restrictum est.Fateor quidem,si venator ceruum vrgeat & canes instent,occursu fluminis nouas vires colligere: sed scimus etiam certis anni temporibus ceruos incredibili ardore plusquam sitienter aquas expetere:quam sitim à Propheta notari arbitror:etsi ea de re non contendo.Posterior autem versus clarius demonstrat quod dixi,Dauidem non loqui simpliciter de præsentia Dei,sed cū circunstantia,quoniam sibi Tabernaculum, Altare, sacrificia ritúsque alios proponit, quibus testatus fuerat Deus se propinquum fore populo suo. atque ita fideles initium inde facere oportuit quum accedere ad Deum cuperent, nō vt illic manerent affixi, sed vt gloriam Dei,quæ per se abscōdita est,signis adiuti quærerent.Ergo vbi notas præsentiæ Dei in verbo vel signis habemus insculptas,dicere licet cum Dauide, illic extare Dei faciem,modò puros animos afferamus ad eum spiritualiter quærendum.Vbi autem Deum præsentem aliter imaginamur quàm se verbo & sacris signis patefecit,vel crassum aliquid terrenúmque concipimus de cælesti eius maiestate,fingimus meras laruas, quæ Dei gloriam deformāt,eiúsque veritatem conuertunt in mendacium.

4 *Fuerunt mihi lacrymæ*. Alium doloris aculeum refert, quo eius animū pungebant reprobi & maleuoli. Nec dubium est quin talibus flabellis vsus fuerit satan,quo eū grauius vreret,Quid tibi vis?nónne te à Deo reiectum esse vides? Nam certè in tabernaculo vult adorari,à cuius accessu arceris&exulas. Erant violenti impetus ad concutiendam sancti viri fidem,nisi rara Spiritus virtute suffultus acriter repugnasset.Apparet autem quàm serio affectu tactus fuerit.Continget enim nos sæpe moueri,vt tamen non abstrahamur à cibo & potu: sed vbi quis cibum sponte abiicit,lacrymis ita indulget vt se fraudet quotidiano victu, assiduus est in mœrore: non leuiter torqueri apparet.Dicit autem Dauid, non alibi se plus reperisse solatii quàm in lacrymis: itaque se illis fuisse deditum, non secus ac homines cibo oblectantur, séque reficiunt:idque quotidie,nō solùm ad breue tempus.Tenendum igitur est,quoties nobis insultant impii, & odiosè exprobrant Deum nobis esse aduersum, à Satana impelli,vt fidem nostram deiiciat:

idcóque

ideóque non esse locum deliciis vbi tã periculosum bellum nobis mouetur. Ac cedit etiã altera ratio, quòd impiis ludibrio est nomen Dei, quia non sine eius probro subsannant fidem nostram. Nisi ergo ferrei simus, grauissimo dolore nos vulnerari par est.

5 Hæc dum recordor, effundo super me animam meam; quia transibam in numero deducens eos vsque ad domum Dei, in voce exultationis & laudis, multitudinem tripudiantem.

6 Cur deiiceris anima mea & tumultuaris in me? expecta Deum, quia adhuc confitebor ei salutes vultus eius.

7 Deus mi, anima mea super me deiecta est dum recordor tui è terra Iordanis, & Hermonim à monte Mizar.

5 *Hæc dum recordor.* Hic versus propter temporum varietatem nonnihil obscurus est. Non tamen dubito quin genuinus sit sensus, Dauidem, quum memoria repeteret priorẽ statum, plus tristitiæ ex comparatione sensisse: recordatio, inquam, præteriti temporis ad mala eius augenda non parum momenti attulit, quòd nunc templo careat qui dux & antesignanus reliquis fuerat ad obeundos sacros cœtus. Scimus, qui à prima pueritia malis sunt assueti, callum contrahere, & ipsa malorum assiduitas generat in nobis quandam duritiem: quare nihil mirum si Dauid, qui non vnus è vulgo fuerat, sed nuper ordinem primum duxerat inter fideles, durius crucietur, se prorsus reiectum videns, ac ne infimum quidem sibi locum patere. Ita pronomen demonstratiuum *Hæc* cum proxima narratione contexo, nempe quòd recordatus fuerit Dauid se transire solitũ in numero piorũ & eos deducere ad domũ Dei. *Effundere animã* metaphoricè quidã exponunt pro mœrorem suum euomere: aliis tantũdẽ valet ac lætitia diffundi. Sed mihi potius videtur dicere, affectus suos fuisse liquefactos siue gaudio siue mœrore. Nã anima hominis quæ eum sustinet, quandiu collectũ tenet suũ vigorẽ, dissoluitur immodico affectu, & quasi euanescit. Dicitur ergo animam effundere qui sui cõpos non est, quin sensus sui dissipati effluant: ac si diceret Dauid, animũ suum præ tristitia liquescere ac deficere, dũ reputat vnde ceciderit. Si de gaudio exponere libeat, talis erit cõparatio. Mihi olim tã iucundum fuit ducere populi ordines ad Sãctuariũ, vt gaudio animus meus liquesceret, neque apud me esse: & si hoc idem bonũ mihi redditũ fuerit, eadem lætitia sensus meos rapiet. Ego tamen, quid mihi magis placeret, suprà exposui. Cæterùm nõ est quòd putemus Dauidẽ humano more fuisse obrutum tristitia, sed quia ex præsenti miseria iudicium fecit de ira Dei, piè seipsũ cruciauit, quòd sua culpa Deum in se prouocasset. Atque vt hoc omittã, videmus vnde conceptus fuerit dolor. Tot enim priuatis incõmodis grauatus, ob vnum Sãctuarium angitur, vt ostẽdat sibi mitius esse carere vita, quàm à Dei conspectu exulare. atque ita affectus nostros temperari cõuenit, nempe vt gaudium nostrum ad paternum Dei fauorẽ respiciat: doloris nostri causa sit, eum habere infestum. Nam hæc est secundũ Deũ tristitia, cuius meminit Paulus 2. Cor. 7. 10. Per *numerum*, qui סך Hebraicè dicitur, non dubito quin choros intellexerit Dauid: qui nõ confusè vel turmatim, sed per certos ordines gradiebantur, quum festis diebus ad Tabernaculum venirent.

6 *Cur deiiceris anima mea.* Hinc apparet Dauidẽ fortiter luctatũ esse cũ dolore, ne tentationi succũberet. Sed notemus, arduum & durũ ei fuisse certamẽ antequã victor emergeret: imò non vno tãtùm insultu vel prælio fuisse defunctum, sed sæpius retractum fuisse ad nouas pugnas. Nec mirum est tam gra-

uiter fuisse perculsum, quum nullum fauoris Dei signum occurreret. Porrò se nobis statuit Dauid quasi in duas partes diuisum. Quatenus enim fide in Dei promissiones recumbit, inuictæ fortitudinis Spiritu instructus contra affectus carnis suæ surgit, vt eos compescat: & simul castigat suam mollitiem. Quanquam autem bellum cum Satana & mũdo gerit, non tamen rectà vel apertè cum illis confligit, sed seipsum potius deligit antagonistam. Et certè hæc optima est vincendi satanæ ratio, non egredi extra nos, sed cum propriis affectibus suscipere intrinsecum certamen. Ac notandum est quod fatetur Dauid, animam suam fuisse deiectam. Nam dũ nostræ infirmitates quasi fluctus insurgunt, quia iam putamus actum de fide nostra, solo terrore victi, non audemus manus cõferere. Quoties igitur obrepet hæc ignauia, veniat nobis in mentem, hanc ordinariam esse piorum luctã, proprios affectus in ordinẽ cogere, ac præsertim bellum gerere cum diffidentia. Porrò duo vitia hic ponuntur, in speciẽ diuersa, quę tamẽ animos nostros simul occupant, deiectio & tumultus. Nã dum iacemus prostrati, simul tamẽ inquietudo ad fremitũ nos impellit. Vtriusque verò remediũ additur, nẽpe spes in Deũ quæ sola facit primùm vt consistãt animi nostri inter maximas tẽpesta tes, deinde vt patiẽter quiescãt. Postea vim & naturam spei optimè exprimit Dauid his verbis, *adhuc confitebor*: nempe vt mẽtes nostras ad gratiæ absconditæ intuitũ procul euehat. Hac enim voce *Adhuc*, fatetur os sibi in præsentia esse obstructũ ad canẽdas Dei laudes, quia licet vndiq; premamur angustiis spẽ suã nihilominus in lõgũ tempus extẽdit. Atque vt emergat ex præsẽti mœrore, sibi promittit quod nõ apparet: neque tamen quicquã temere imaginatur ex proprio sensu, sed fretus Dei promissionibus, nõ modò ad bene sperandũ se animat, sed sibi sponsor est certæ salutis. Neque enim aliter gratiæ Dei apud fratres nostros idonei erimus testes, quàm si eam primùm cordibus nostris testati erimus. Particula quæ sequitur, variè potest exponi. Maior pars Interpretum subaudit Propter, vt materiam vel causam gratiarum actionis designet. Quod ego libẽter recipio. Quanquã non malè cõueniet sensus, si seorsũ legamus, *salutes* esse *vultus* Dei: quia simul ac respicere suos dignatur, saluos præstat. Vultus enim Dei pró fauoris declaratione capitur, quia tũc serena eius facies refulget: sicuti eam obnubilant vel obscurant res aduersæ.

7 *Deus mi.* Si nihil subaudire placeat, cõstabit versus duabus distinctis sẽtẽtiis. Sic enim est ad verbũ, Deus mi, anima mea super me deiecta est, ideo memor ero tui, &c. Sed maior pars Interpretum על־כן exponit Propterea quòd, vt sit causæ redditio. Et certè optimè hoc quadrabit, quoties Dauid è terra Iordanis, in qua exul latebat, animũ ad Sãctuarii recordationẽ applicuit, magis auctũ fuisse eius mœrorem. Quòd si tamen placeat versũ distinguere: tenendum erit, Dauidẽ nõ vt dolorẽ suũ alat, Dei recordari in exilio, sed eius leniendi causa. Neque enim eos imitatus est qui nullum nisi in Dei obliuione solatium inueniunt: sed eius manu vulneratus, medicũ tamẽ agnouit. Ita tãtundẽ valebit oratio acsi dixisset, Quanquam nunc exulo à Tẽplo, & alienus à familia Dei videor, id tamẽ nõ obstabit quo minus ad eũ respiciã. vtcũque enim sacrificiis destituar quæ mihi vtilia essent, verbo tamen suo me non priuauit. Sed quia prior sẽsus magis receptus est, deinde expositionis vice additus videtur, præstabit ab eo non discedere. Animam ergo suã Dauid mœrore oppressam esse cõqueritur, quia se ab Ecclesia Dei eiectũ esse videat. Subest autẽ tacita antithesis: acsi diceret, neque vxoris, neque domus, neque vllorũ bonorũ desiderio æquè se torqueri, atque hac vna cura, quòd à Dei cultu prohiberi se videat. Hinc verò discendũ est, quãuis nos deficiãt adminicula quæ Deus ad fidei nostræ & pietatis ædificationẽ instituit, sedulò tamen acuendas esse mentes nostras, ne vnquam obrepat Dei obliuio. Sed hoc præcipuè notandum est: sicuti proximo versu vidimus, Dauidem instar fortis athletæ cum propriis affectibus certasse, ita nunc ostendi qua ratione constãter perstiterit: nempe quia ad Dei opem cõfugerit tanquam ad sacrũ asylum

asylũ. Et certè nisi nos ad precandũ soli citet promissionum Dei meditatio, ad nos sustinẽdos impar erit. Quomodo enim fieri potest, nisi virtutẽ Deus suppeditet, vt tot prauis cogitationibus simus superiores, quæ singulis momentis se ingerunt? Est enim hominis anima quasi officina Satanæ ad fabricandos mille desperationis modos. Quare meritò Dauid vbi secum luctatus est, mox se ad preces recipit, Deúmque sui doloris testem aduocat. Per *terram Iordanis* intelliligitur regio quæ Iudææ respectu transfluuialis erat: quod melius probatur ex nomine *Hermonim*. Sic enim plurali numero vocatur continuus tractus montis Hermon propter diuersa cacumina. & fortè numerum pluralem consultò posuit, quia eum huc illuc discurrere & vagari cogeret timor. *Mizar* exiguum multi interpretantur, & volunt obliquè conferri cum monte Sion; quasi Dauid collem alioqui paruum monti altissimo præferret. quod mihi videtur coactum.

8 *Abyssus ad abyssum clamat ad vocem canalium tuorũ: omnes fluctus tui & omnes illuuiones tuæ super me transierunt.*

9 *Die mandabit Iehoua bonitatem suam; & nocte canticum eius mecum, oratio ad Deum vitæ meæ.*

8 *Abyssus ad abyssum.* His verbis tam malorum grauitas, quàm congeries & diuturnitas exprimitur: acsi dixisset, non vno tantùm genere malorũ se premi, sed varia subinde recurrere, vt nullus sit finis nec modus. Primò *abyssi* nomine ostendit, tentationes quibus impetebatur, meritò posse gurgitibus conferri: postea de longa continuatione queritur, & quidem aptissima figura, quòd tentationes se procul inclament, & aliæ alias accersant. In secunda parte versus metaphoram prosequitur, quòd *omnes fluctus & inundationes Dei super* caput suum *transierunt*. Quibus verbis significat afflictionum mole se fuisse obrutum & quasi absorptum. Sed notandum est quòd sæuitiam Saulis & hostium, *Dei inundationes* appellat, vt meminerim⁹ semper in rebus aduersis nos humiliare sub forti Dei manu quæ nos affligit. Vltrà deinde progredi operæpretiũ est, si in nos violenter pluere velit Deus, simul ac suas cataractas aperuerit vel canales, nullũ finẽ malis nostris fore, donec placatus fuerit. Habet enĩ miras & incognitas rationes, quib⁹ nos persequatur. Ita vbi in nos ira eius efferbuerit, non vna modò erit abyssus ad nos deglutiendos, sed abyssus ad abyssum clamabit. Quoniam ea est hominum socordia, vt non satis metuant Dei minas quoties agitur de eius vindicta, veniat nobis hic versus in mentem.

9 *Die mandabit.* Quanquam verbum est futuri temporis, non nego posse in præteritum resolui, vt quidam faciunt, qui Dauidem putant superiora Dei beneficia colligere, vt de tristi & misero statu in quo angitur, vehementius expostulet: acsi dixisset, Quî fit vt Deus qui se mihi tam clementem antè exhibuit, nũc quasi mutato animo summum rigorẽ exerat? Sed quia nulla ratio cogit tempus verbi mutare, adeóque altera expositio contextui videtur aptior, eam sequamur. Equidem nõ repugno quin Dauid Dei beneficia quæ iam expertus fuerat, in fidei suæ subsidium adducat: existimo tamen eum sibi promittere in futurum tempus liberationẽ adhuc occultam: ideò de præterito vel futuro tempore nolim rixari, modò hoc fixũ maneat, Dauidẽ ita rationari, Cur nõ sperarem Deum mihi fore propitium, interdiu vt mihi occurrat eius bonitas, & nocte canticum lætitiæ mecũ cubet? Certè hãc cõsolationẽ mœrori opponit, quẽ ex horrendis quæ proximo versu retulit, iræ Dei signis, cõcipere poterat. *Oratio* cuius in fine meminit, non est hominis afflicti vel anxii, sed gratulationẽ cõplectitur, vbi Deus fauore suo nos exhilarãs, liberũ ad se accessũ reserat. Et ideo appellat *Deũ vitæ suæ*, quia ex hac notitia emergit alacritas cordis.

10 Dicam Deo rupi meæ, Quare oblitus es mei? quare pullatus incedo in oppressione hostis?

11 Occisio in ossibus meis, dum me probro afficiunt inimici mei, dicentes mihi quotidie, Vbi est Deus tuus?

12 Quare deiecta es anima mea? & quare tumultuaris in me? spera in Deum, quia adhuc confitebor ei salutes vultus mei, & Deus meus.

10 *Dicam Deo rupi meæ.* Si proximum versum legamus in tempore præterito, sensus erit, Quum se mihi Deus antea ostenderit tam beneficum, eo maiore fiducia precabor. nam audacẽ experientia me reddet. Si placeat futurum tempus, coniunget Dauid precationem meditationi quam ex fide cõceperat. Et certè quisquis sibi de paterno Dei fauore persuadet quod nuper dixit, etiam eius exemplo animosius precabitur. Nunc ergo talis erit sensus, Quia mihi polliceor Deum propitium, vt interdiu suam misericordiam mihi emittat, eámque continuet, vt nocte quoque suppetat canendi materia, liberius apud eum mala mea deflebo, Domine *rupes mea, quare oblitus es mei?* Cæterùm hac querela non intelligunt fideles se prorsus à Deo reiectos: quia nisi crederent sub eius cura & tutela se esse, frustra eum inuocarẽt: sed carnis suæ sensu ita loquuntur. Quare hæc obliuio refertur tam ad externam speciem quàm ad inquietudinem qua turbantur fideles secundum carnem, licet interea fide statuant se à Deo respici, nec surdas sibi fore eius aures.

11 *Occisio in ossibus.* Quanquam oratio verbis est perplexa, in summa tamen rei nulla est obscuritas. Asserit enim Dauid se non minori cum dolore fuisse vulneratum hostiũ probris, quàm si ossa perforassent. quia רצח occidere significat, sensum hunc in versione retinui. Neque tamen eorum improbo sententiam, qui vertunt, Gladiũ occisorium. Diuersa autem lectio est, quia quidam loco ב ponunt כ notam similitudinis. Ergo in re dubia malui literam prorsus omittere quæ sæpius superuacua est. Sed de re ipsa (vt dixi) planè liquet, nisi quòd Interpretes nõ satis expendunt sub voce *ossium* notari acerbitatem doloris, quæ maior sentitur ex ossiũ percussione, quàm si gladius per viscera vel flexibiles alias partes corpus transfodiat. Nec verò filiis Dei hæc similitudo hyperbolica videri debet: ac si quis Dauidem miratur tam molestè tulisse hostium subsannationem, ipse suũ stuporem prodit. Nam atrocius nihil accidere potest inter sæuissima quæque mala, quàm dum, vbi laceratur Dei maiestas, fidésque nostra lethaliter impetitur. Nota est Pauli doctrina de persequutione Ismael, Gal. 4. 19. etsi enim puerilis risus pro nihilo à multis ducitur, quia tamen eò tendebat vt lusorium esset fœdus Dei, sæuissima persequutio secundum iudicium Spiritus sancti censeri debet. Ideo non immeritò Dauid probra hostium suorum, quibus verbum Dei cum sua fide calcari videbat, gladio occisorio confert, qui per ossa & medullas penetrat. Atque vtinam discerent quicunque se iactant pro filiis Dei, priuatas suas iniurias æquius perferre: vbi autem fides eorum cum Dei contumelia oppugnatur, & Verbum etiam quod eos viuificat, in idem trahitur ludibriũ, hunc Dauidis zelum induere.

12 *Quare deiecta es anima mea?* Repetitio hæc admonet, non ita vno cõgressu Dauidem vicisse suas tẽtationes, quin ad idem certamen descendere coactus fuerit. Quo exemplo monemur quanuis eandẽ nobis molestiam facessat Satan, non tamen debere nos tædio frangi. Posterior pars versus vocẽ vnã diuersam habet à versu sexto, quum tamen reliqua omnia conueniant. Hic enim ponitur relatiuum primæ personæ, *Salutes vultus mei.* Nescitur autem an desit in hoc loco litera ו quæ tertiã personam constituit: quia tamen in hac quam retuli lectione, cõueniunt omnes codices, non absurdè Dauid vocare

Deum potuit, salutes vultus sui, quòd sperarer claram & certam liberationẽ acsi Deus visibili modo, salutis vindicem se offerret. Certum quidem est hoc loco appositiuè Deum vocari *salutem*, quia cõtinuo pòst sequitur, *& De⁹ meus*.

ARGVMENTVM PSALMI XLIII.

Psalmus hic proximo affinis est. Nam Dauid, quem probabile est eius authorem esse in iusta hostium violentia & tyrannide fugatus & expulsus á patria, Deum vindicem implorat, séque ad spem restitutionis hortatur. *Psalmus* XLIII.

IVdica me Deus, & discepta litem meam à gente non mansueta, à viro doloso & improbo eripe me.

2 *Quia tu* Deus *fortitudinis meæ: quare alienatus es à me? quare tristis incedo in oppressione hostis?*

3 *Mitte lucẽ tuã: & veritatẽ tuã: ipsæ dirigant me, deducant me ad montem sanctitatis tuæ, & ad tabernacula tũa.*

4 E*t ingrediar ad altare* Dei *ad Deum lætitiæ exultationis meæ, & celebrabo te in cithara* Deus Deus *meus.*

5 *Cur te deiicis anima mea, & quare tumultuaris in me? Spera in* Deo, *quia adhuc celebrabo eum salutem vultus mei & Deum meum.*

1 *Iudica me Deus.* Primò expostulat Dauid de hostium suorum sæuitia: paulo pòst tamen ostendet, nihil sibi tristius fuisse quam priuari Sanctuarii accessu. Est autem hoc bonæ conscientiæ signum, quòd Deo causæ suæ patrocinium commendat. Nam *iudicare* istud quod primo loco ponit, nihil aliud est quàm causam tuendam suscipere: & clarius deinde sensum suum exprimit per *disceptationem litis*. Hæc quidem summa voti fuit, eripi ab improbis & scelestis, à quibus indignè affligebatur. Sed quia miseris & innoxiis, qui præter meritum vexantur, auxilium suum promittit: Dauid primo loco se examinandum offert, vt cognita causæ bonitate & perspecta, tandem suppetias ferat. Sicuti autem suauissima hinc consolatio ad nos redit, quòd Deus causæ nostræ cognitor esse non grauetur: ita frustra sperabimus eũ fore iniuriarũ nostrarũ vltorem, nisi in medium prodeat nostra integritas, quæ fauorem nobis contra aduersarios conciliet. Per *gentem non mansuetam* intelligitur tota hostium factio, quæ inimicis erat ac humanitatis expers. Quod sequitur de *viro* doli & iniquitatis, ad Saulem quidem referri potest, sed videtur potius enallage esse numeri.

2 *Quia tu Deus fortitudinis.* Parum differt hic versus à decimo Psalmi superioris: idque magis in verbis quàm in re. Tentationi enim hunc clypeum opponens, quòd Dei virtutem sibi adesse expertus fuerit, queritur se mœstũ incedere, quia hostium libidini sit quasi expositus. Nam quia hoc pro certo & confesso sumebat, non plus hostibus esse potestatis ad inferendas sibi molestias, quàm Dominus permitteret: ideo tanquam de re absurda, quærit, quî fiat vt præualeãt hostes, quum ipse sub Dei fide sit ac tutela. Hinc verò animum colligit ad precandum, vt Deus gratiã suam iterum exerat, quam ad tempus visus est abscondere. Per *lucem* intelligitur fauor: quia sicuti res aduersæ non modò obscurant Dei faciem, sed cælum quoque nobis obnubilant: ita in Dei benedictione refulget læta serenitas: imò lux vitæ caliginẽ sub qua mœsti obruebamur, discutit. Atque hoc verbo significat, non aliunde cõtingere omnes mi-

ſerias,niſi quia Deus paterni amoris ſigna ſubducit.ſimul verò ac lætam ſere namque faciem oſtendere dignatur, liberationem & ſalutem emergere. *Veritatem* adiungit,quia lucem nonniſi ex Dei promiſſionibus ſperabat.Nam increduli,quanuis Deum ſibi propitium eſſe cupiant,non tamen ad eius lucem attollũt oculos:quia ſemper in terram procliue eſt hominis ingenium , niſi Dei verbo ſurſum erigatur.Hinc ergo Dauid fiduciam gratiæ Dei concipit , quia Deus, qui verax eſt ac fallere non poteſt , ſeruis ſuis ſe ad futurum ſit pollicitus.Itaque ſic reſoluenda eſt oratio,Emitte lucem tuam,quæ fidei tuæ mihi ſpecimen ſit ac documentum,vel quæ reipſa & effectu probet te fidum eſſe in promiſsis ac minimè fallacem.Etſi enim cognitio gratiæ Dei ex verbo petenda eſt,nec fides aliter ſtabilis erit niſi verbo nitatur, non vulgaris tamen verbi & fidei confirmatio eſt ipſa experientia, dum ad nos iuuandos manum extendit Deus. Iam quid maximè expetat,& quem ſibi proponat reſtitutionis ſcopum,exponit, *Dirigant me*(inquit) & *adducant ad montem* ſanctum tuum.Sicut enim præcipua mœroris cauſa erat,exulare à cœtu piorum, ſic etiam caput omnium bonorum fore ducit,ſi frui liceat pietatis exercitiis, Deúmque in Sanctuario colere. Tacitè quidem Dauid votum gratiarum actionis nuncupat, ſed minimè dubium eſt,his verbis notari quem ſpectabat liberationis finem,vt ſcilicet liber pateret reditus in Sanctuarium , vnde hoſtium tyrannide expulſus & profligatus erat. ìdque notatu digniſſimum eſt,quum vxore,fortunis , domo aliiſque commoditatibus ſpoliatus eſſet,templi ſemper deſiderio ſic æſtuaſſe,vt alia omnia ferè negligeret.Sed hoc breuiter nunc attingere mihi ſufficit,quia de tam pio affectu fuſius proximo Pſalmo diſſerui. Quæritur tamen quomodo montis Sion fiat mentio,qui non niſi poſt mortem Saulis deſignatus fuit ad Dei cultum . Cuius nodi non alia occurrit ſolutio,niſi quòd Dauid longo poſt tempore Pſalmum componens,quod aliàs in genere de Tabernaculo dicturus erat, ſimul ad reuelationem ſibi poſtea datam deflexerit. in quo nihil eſt abſurdi.

4 *Et ingrediar ad altare.* Solenne Deo ſacrificium promittit in memoriã liberationis.Neque enim de quotidiano tãtùm vel ordinario cultu loquitur.Sed *Altaris* nomine,vbi offerri ſolebãt pacifica,illud quod dixi gratitudinis ſignum exprimit : ideóque vocat *Deum lætitiæ* ſuæ,quia ex mœrore ad hilaritatem traductus hoc beneficium profiteri in animo habeat.Et *lætitiam* vocat *exultationis* vt liberationis gratiam ſplendidius cõmendet.Nam poſterior genitiuus epitheton valet:quo ſignificat non vulgari ſe gaudio fuiſſe perfuſum,vbi Deus eum præter ſpem reſtituit.De quinto verſu quia proximo Pſalmo quantum res poſtulabat,diſſerui , nunc dicere ſuperſedeo.

ARGVMENTVM PSALMI XLIIII.

Conſtat Pſalmus hic tribus præcipuis membris.Initiò enim commemorant fideles immenſam Dei miſericordiam erga populum ſuum,& tot documenta quibus paternum amorem teſtatus fuerat. Deinde queruntur Deum ſe propitium non iam ſentire,vt olim Patribus fuerat. Tertiò in medium proferunt fœdus cum Abraham percuſſum.quod ſe optima fide coluiſſe aſſerunt,quanuis duriter afflicti eſſent:& ſimul obiiciunt,non alia de cauſa crudeliter ſe vexari ,niſi quod in ſincero Dei cultu conſtanter permaneant. Subiicitur tandem precatio, ne Deus indignum ſuorum oppreſſionem negligat,præſertim quæ redundat in pietatis contumeliam.

P*Ræfecto filiorum Coræ,erudiens.*

Quis fuerit Pſalmi author incertum eſt,niſi quòd liquidò conſtat, à quouis potius quàm à Dauide fuiſſe compoſitum. Querimoniæ autem quas continet , propriè conueniunt in miſerum illud & calamitoſum tempus,quo graſſata eſt ſæuiſsima tyrannis Antiochi. niſi forte latius extendere libeat: quia poſt reditum ab exilio,nullum ferè tempus à duris moleſtiis vacuum fuit.

Certè

Certè ætati Dauidis, sub eius regno floruit Ecclesia, nõ quadraret tale argumẽtum. Fieri etiam potest vt in ipso exilio vnus quispiam ex Prophetis querimoniam hanc populo dictauerit. Quanquam simul notandum est, imaginem Ecclesiæ, qualis post Christum manifestatum futura erat, hîc depingi, Paulus enim Rom. 8.36, (vt suo loco iterum videbitur) non ita accipit, quasi illa fuerit vnius seculi conditio: sed admonet, iisdem ærumnis Christianos esse deuotos, nec aliud sperandum illis esse vsque ad finem mundi, quàm quòd in Iudæis ab exilio reuersis quasi præludium ostendit Deus. Apparuit quidem postea Christus Ecclesiæ Redemptor, sed non in eum finem, vt luxurietur caro in terra, sed potius vt sub cruce militemus vsque dum cælestis regni quies nos excipiat. Quid sibi velit nomen. משכיל, alibi dictum est. Nam etsi interdum lætis argumentis inscribitur, eius tamen vsus frequẽtior est, vbi agitur de rebus aduersis: quia hæc optima eruditionis species est, vbi Dominus ferociam nostram domando, sub iugum nos cogit.

2 *Deus auribus nostris audiuimus, Patres nostri narrarunt nobis opus quod fecisti in diebus ipsorum, diebus priscis.*
3 *Tu manu tua Gentes expulisti, & plantasti eos, contriuisti populos, & propagasti eos.*
4 *Quia non in gladio suo adepti sunt terram, & brachiũ suum non seruauit eos, sed dextera tua & brachium tuum & lumen vultus tui, quia beneuolus fuisti erga eos.*

2 *Deus auribus nostris.* Recensent Dei bonitatem, qua erga Patres olim vsus fuerat Deus, vt ipsa dissimilitudine ad clades suas leuandas eum prouocent. Præfantur autem, se nequaquam de rebus obscuris vel dubiis loqui, sed referre historias ab idoneis authoribus probè testatas. Nam quòd se *auribus* suis dicunt *audisse*, non est pleonasmos, sed emphaticè exprimunt, tam celebrẽ fuisse gratiæ Dei famam, vt sublata sit omnis dubitatio. Addunt, notitiam hãc ab oculatis testibus per manus fuisse traditam: non quòd Patres qui ex AEgypto redẽpti fuerant, post annos mille & quingentos exposuerint posteris Dei beneficia, sed quia cõtinua serie nõ tantùm prima liberatio, sed varia auxilia quæ subinde attulerat Deus populo suo de manu (quod aiunt) in manum vsque ad vltimam ætatem peruenerint. Quia ergo ex ore primæ generationis loquuti sunt qui post multa secula testes fuerunt ac præcones gratiæ Dei: meritò dicũt fideles, quod sibi narratum fuit à Patribus, compertum ipsis fuisse: quia cognitio vetustate non interciderat, sed vigebat propter continuam memoriam. Summa est, Deum non decem aut viginti annis beneficum fuisse erga Abrahæ filios, sed ex quo eos complexus fuerat, non cessasse à continuis gratiæ suæ documentis.

3 *Tu manu tua.* Expositio est proximi versus. Nondum enim disertè notauerat opus illud Dei, Patrum sermone celebratum. Nunc ergo addit Deum *expulisse manu* sua *Gentes*, vt in earum locum filios Abrahæ plantaret: malè illas multasse, vt propagaret eosdem Abrahæ filios. Veteres incolas terræ Chanaam comparat arboribus, quia longa possessione illic radices egerant. Subita igitur quæ contingit mutatio, perinde fuit ac siquis reuulsis arboribus in earum locũ alias substituat. Sed quia non satis fuisset populum vno die plantari: additur secunda metaphora, qua fideles factum Dei benedictione fuisse docent, vt electus populus augesceret: sicuti arbor temporis successu tam radicem quàm ramos longius emittens, magis confirmatur in loco quem occupat. Quorsum autem hanc Dei gratiam nunc prædicent fideles, notare operæpretium est, nam inde sæpe nobis oboritur despe

rationis materia, dum colligimus, nos à Deo esse repudiatos, quia non eadem quibus patres nostros dignatus est, beneficia erga nos prosequitur. Esset autem absurdum, fideles qui se ad precandum comparant, tali obstaculo fiduciam suã impedire. Ego certè verum esse fateor, quo magis in mentem nobis veniunt quæ Deus in alios contulit beneficia, eo maiore tristitia nos pungi, vbi rebus nostris aduersis non succurrit. Sed fides in alium finem nos dirigit, vt statuamus nos quoque tandem aliquid sensuros leuationis quia Deus sui similis manet. Nec dubium est quin hoc consilio fideles nunc reuocent in memoriam quæ Deus in Ecclesiæ suæ salutem olim egerat, vt se in meliorem spem erigant, sicuti visum fuit initio Psalmi 22. Neque enim subsistunt in nuda comparatione, quæ diuortium faceret inter eos qui Diuinitus fuerunt seruati, & qui nũc sub afflictionibus laborant & gemunt: quin potius vinculum sanctæ coniunctionis sibi proponunt in Dei fœdere, vt inde colligant ad se pertinere quicquid vnquam in Deo bonitatis experta est Ecclesia. Expostulant quidem primis verbis, quærentes quid sibi velit paterni fauoris interruptio: sed mox seipsos colligunt, quia succedit noua cogitatio de fide & constantia Dei, qui eos nõ minus quàm Patres adoptauit. Quanquam mirum non est, in animis piorum diuersos inter se affectus etiam precando confligere. Sed Spiritus sanctus immodicum dolorem sedando, querimonias omnes cum patientia & obediendi studio conciliat. Cæterùm quod dicunt redemptionem sibi narratam fuisse à Patribus: præcepto Legis respõdet, quo iubentur patres docere filios suos. Atque hodie idem onus sibi à Deo esse iniunctum meminerint fideles: quia doctrinam salutis deponit apud eos hac lege, vt ad posteros transmittant: & quantum in se est, studeant eius imperium prorogare, quo per continuas ætates vigeat eius cultus.

4 *Quoniam non in gladio.* Confirmat à contrariis quod nuper docuit. nã si proprio Marte & industria, terræ hæreditatem adepti non sunt, sequitur, aliena manu fuisse plantatos. Quanquam enim egressa est ex Ægypto magna multitudo hominum: tamen quum imbelles essent, & seruilibus tantùm operibus assueti, statim consumpti fuissent ab hostibus, qui & copiis & virtute longè præstabant. Denique claris signis tam sua infirmitas populo, quàm Dei virtus testata fuit: vt meritò fateri debuerint, terram non suo gladio partam fuisse, & salutem Dei manu sibi fuisse allatam. *Dextræ* autem coniungitur *brachium*, amplificandi causa: vt sciamus non vulgari modo fuisse seruatos. *Lumen vultus* hoc loco (vt alibi) pro fauoris declaratione capitur: quia sicuti Deus faciem suam oppositis miseriis quodammodo obnubilat & contrahit: sic rursum Israelitæ, quum eius virtute freti, hostes sine magna difficultate longè latéque prosternerẽt, serenam & lucidam eius faciem intuiti sunt, acsi palàm se illis propinquũ ostenderet. Notanda autem ratiocinatio est qua vtitur Propheta populum gratuito Dei dono, terræ esse hæredem, quia virtute sua eam minime acquisierit. Tũc enim demum tribuere Deo incipimus quod suum est, vbi expendimus quàm nihili sint vires nostræ. Et certè quod malignè sepeliunt vt plurimum Dei beneficia homines, non aliunde fit nisi quod falsa imaginatione aliquid sibi proprium arrogant. Quare hæc optima gratitudinis ratio, vbi stulta propriæ virtutis opinio euanuerit. Sequitur deinde illustrius gratiæ Dei elogium: vbi tota causa in Dei beneplacitum confertur. Neque enim aliquam in Abrahæ persona dignitatem Propheta fingit, vel in eius posteris aliqua merita fabricat, cur tam liberaliter cũ ipsis egerit Deus: sed totum ascribit Dei beneplacito, quod sumptũ videtur ex Mosis cõtestatione, Nõ quia plures essetis aliis gẽtibus vel præstãtiores, elegit vos Deus, sed quia dilexit Patres vestros, Deut. 4.37, Etsi autẽ specialis hîc fit mẽtio terræ Chanaã, generale tamẽ sumpsit principium Propheta, cur populum illum Deus in grege suo censere dignatus sit. Et certè hic fons & origo est Ecclesiæ, nempe gratuitus Dei amor: & quibuscũque beneficiis prosequitur Deus suã Ecclesiã, ex eodẽ fonte manat. Ideo quòd collecti sumus in Ecclesiam, quòd fo-

uemur ac protegimur Dei manu: causa non alibi quàm in Deo quærenda est. Nec verò hîc de communi Dei beneuolentia agitur, quæ se extendit ad totum humanum genus, sed distinguitur electus populus a reliquo mũdo, & discriminis causa ad merum Dei beneplacitum refertur.

5 Tu ipse Rex meus, Deus manda salutes Iacob:

6 In te aduersarios nostros cornu petiuimus: in nomine tuo calcauimus insurgentes contra nos.

7 Quia non in arcu meo sperabo, & gladius meus non seruabit me.

8 Certè seruasti nos ab hostibus nostris, & osores nostros pudefecisti:

9 In Deo laudabimus toto die, & nomini tuo in seculum confitebimur. Selah.

5 *Tu ipse Rex.* Hoc versu clarius exprimũt quod paulò antè attigi, nempe Dei bonitatem non solùm in liberando populo fuisse cõspicuam, sed per continuas ætates fluxisse: ideo dicit, *Tu ipse Rex meus.* Hoc enim valet (meo iudicio) demonstratiuum הוא: acsi Propheta lõgam beneficiorum Dei seriem in prima redemptione contexeret: vt appareat Deum qui semel Redemptor fuerat populi sui, non dissimilem fuisse erga posteros. Nisi fortè emphaticè positum sit asserendi causa, vt omnibus aliis exclusis & valere iussis, Deum vnũ salutis suæ præsidem celebrent. Hinc precationem quoque deducunt, vt Deus nouas salutes ordinet ac emittat populo suo. Nã quia innumeros seruandi modos in manu habet, *salutes* dicitur, quasi nũtios, quocũque visum fuerit destinare.

6 *In te aduersarios.* Exponit Propheta quomodo se Deus Regem populi ostenderit: tantum enim virtutis suppeditasse, vt cunctis hostibus essent formidabiles. Nam huc pertinet similitudo à tauris sumpta, plus quàm humano robore fuisse instructos, vt quicquid obuium esset, cornibus disiectum ac prostratum calcarent. *In Deo*, & *in nomine Dei*, idem valent, nisi quòd posterior loquutio significat, victorem ideo fuisse populum, quia sub Dei auspiciis militabat. Cæterùm, quod de Patribus nuper dixerant, nunc applicant ad seipsos: quia idem erat Ecclesiæ corpus, & consultò id faciunt ad colligendam fiduciã: quia si à Patribus se disiungerent, diuersa ratio cursum gratiæ Dei quodammodo interrumperet. Nunc vbi datum sibi esse fatentur quicquid in Patres Deus contulerat: securè petere licet vt continuet opus suũ. Porrò tenendũ est quod suprà admonui, hac ratione Deo in solidum ascribere suas victorias, quia nihil tale gladio vel arcu suo cõsequi poterant. Antithesis enim ista melius illustrat Dei gratiam, vbi reputamus quãta sit nostra inopia, & quàm nihil simus extra Deum. Iterum ergo repetunt, se Diuinitus fuisse seruatos, ab eodẽ Deo expulsos fuisse hostes & pudefactos.

9 *In Deo laudabimus.* Conclusio est primæ partis. Nam in summa agnoscũt tantam seculis omnibus fuisse Dei bonitatem erga filios Abrahæ, vt continua gratiarum actionis materia suppeteret. Perinde enim acsi adhuc in re præsenti forent, assiduam se Deo laudem debere agnoscunt: quia non vno seculo vel exiguo tempore, sed continuis ætatibus floruerint. nam quicquid fœliciter contigerat, acceptum referunt eius gratiæ. Et certè tunc demum ex rebus prosperis sancta & ritè composita lætitia cõcipitur, dum erumpit in laudes Dei. Ergo versum hunc meminerimus ad lætum illud tempus referri quo Deus populum suum fauore prosequebatur: deinde hîc fideles testari suam gratitudinem, dum omni falsa iactantia deposi-

ta fatentur ab vno Deo profectas esse omnes victorias, quibus in sublime elati fuerant, & vnica eius virtute se hactenus stetisse incolumes. Tertiò non semel vel iterum duntaxat sibi datam canendi fuisse causam, sed longo temporis successu varia paterni fauoris documenta sibi exhibita fuisse, vt meritò longa possessio spem eorum stabilite debuerit.

10 Veruntamen abominatus es & pudefecisti nos, & non egrederis cum exercitibus nostris.

11 Conuertisti nos retrorsum ab affligente, & osores nostri conculcauerunt sibi.

12 Dedisti nos quasi oues in cibum: & inter Gentes dispersisti nos.

13 Vendidisti populum tuum, nec inde diuitiæ, & non auxisti pretia ipsorum.

14 Posuisti nos opprobrium vicinis nostris, ludibrium & subsannationem his qui circum nos sunt.

15 Posuisti nos prouerbium in Gentibus, agitationem capitis in populis.

10 *Veruntamen abominatus.* Nunc sequitur expostulatio qua præsentes ærumnas & extremam calamitatem deplorant. Describitur autem mutatio, quæ non modò testatur Deum à solita beneuolentia destitisse, sed palàm esse aduersum populo suo & infestum. Primò queruntur, se per odium fuisse reiectos. Id enim propriè significat verbum זנחת, quod Abominari, cum aliis, vertimus. Quanquã si quis malit, Obliuisci, vel longè abesse, non reclamo. Addunt postea, se probro fuisse expositos: quia scilicet nudatis Dei præsidios infœliciter omnia succedere necesse fuit. Quòd etiam mox declarant, vbi dicunt, Deum iam *non egredi* quasi Ducem vel Antesignanũ, vbi ad bellandũ prodeũt. Postea longius extendunt suas querimonias, quòd Deus ipsos in fugam coniecerit, quòd in prædam & cibum exposuerit. Nam quia Sanctis hoc persuasum est, fortes & animosos esse homines quatenus eos Deus sustinet arcana sua virtute: statuunt, in fuga & trepidatione Diuinitus metum incuti, vt ratio & cor deserant miseros homines. Atque hæc sententia sumpta est ex Lege, Deut. 32. 30, vbi dicit Moses, Quomodo corã vno fugerent mille, vel duo fugarent decem millia, nisi quia Dominus tradidit nos, & conclusit in manum hostium? Quum ergo hoc fidelibus testatum foret: non imputant fortunæ quòd expauescunt ad hostium conspectum, in quos prius intrepidè fortes impetus facere soliti erãt: sed cælesti decreto fieri sentiunt vt agantur retrorsum. Et sicuti antea confessi sunt, fortitudinem suam priorem fuisse donum Dei, sic vicissim timiditatem à Deo sibi inflictam esse agnoscũt. Vbi autem ita Deus animos fregit, dicunt se patere hostium libidini. Sic enim interpretor particulã למו, quòd hostes pro arbitrio & sine vlla repugnãtia quasi suam prædam diripuerint. Eodem pertinet altera comparatio, vbi dicunt se datos fuisse *in cibum*. quo significat Propheta, iam ante prælium deuictos, ad satiandam hostium ingluuiem, vltro ante pedes iacuisse. Notandũ verò est, Deum fieri harum calamitatum authorem, non obstrependi causa, sed vt confidentius ab eadem manu quæ percussit & vulnerauit, remedium petãt fideles. Et certè fieri non potest vt qui fortunæ imputãt sua mala, seriò ad Deũ confugiant, vel ab eo auxilium expectẽt & salutem. Quare vt medeatur Deus nostris miseriis, statuere conuenit, non eas temere vel casu accidisse, sed eius manu esse inflictas. Vbi autem se proiectos

iectos hostibus fuisse dixerũt, simul addunt se dispersos fuisse inter Gentes, quæ dissipatio, cẽtum mortibus erat acerbior. Nam quum tota illius populi gloria & fœlicitas in eo posita esset, vt sub Deo vno & Rege vno collecti, vnũ essent corpus, misceri Gentibus quasi lacera membra, signum fuit extremæ maledictionis.

13 *Vendidisti populum.* Venditos se absque lucro fuisse dicentes, intelligunt se prostitutos quasi vilia & nihili mãcipia. Secundo etiam membro videntur ad morem licitandi alludere. Scimus enim vænales seruos non antè fuisse addictos emptoribus quã licitatio pretiũ auxisset. Intelligunt ergo, quia pro nihilo habiti fuerint, se fuisse proiectos, vt deterior esset sua conditio quàm omnium seruorum. Quòd autem se potius ad Deum conuertunt quàm ad hostes, de quorum superbia & crudelitate cõqueri iure poterãt, hinc discamus nihil melius nobis esse vel vtilius, quàm in rebus aduersis reputare Dei prouidentiam & iudicium. Etsi enim vbi nobis molesti sunt homines, cum diabolo qui eos instigat, nobis negotium est ad Deũ tamen ipsum conscendere necesse est, vt sciamus ab eo nos probari & examinari, siue vt nos castiget, siue vt patientiam nostram exerceat, siue vt vitiosos subigat carnis nostræ affectus, siue vt nos humiliet erudiátque ad nostri abnegationem. Iã quum audimus tam probrosè habitos fuisse qui sub Lege vixerunt Patres, non est cur nos vllæ contumeliæ deiiciant si quando huc nos Deus pertrahat. Neque enim Deus hîc simpliciter quẽlibet populum, sed suum vendidisse dicitur, acsi iam contemptibilis esset ei sua hæreditas. Ac idẽ hodie etiam licebit in precibus nostris conqueri, modò fidem nostram fulciat hoc exemplum, ne animos quantumuis afflicti despondeamus. Alio sensu dicit apud Iesaiam Deus populum à se venditum sine pretio, cap. 52. ver. 3, vt doceat nihil se in illis redimendis fore negotii quia fidem emptoribus non habeat obstrictam.

14 *Posuisti nos.* De vicinis loquitur quibus omnibus vel simultas, vel apertum odium erat cum populo Dei: ac sæpe quidem accidit, vt vicinitas quæ ad conciliandum mutuum amorem valere debebat, inuidiã, discordia & contentiones generet. Sed peculiaris fuit ratio in Iudæis qui omnibus inuitis terram occupauerant, & quorum religio apud alios quasi belli clascicũ erat. Erat etiam in multis peruersa æmulatio, vt Idumæis quibus Circuncisio inflabat animos, acsi Deum Abrahæ ipsi quoque colerent. Hæc verò maior fuit indignitas, subiici eorum ludibriis quibus propter verum Dei cultum exosi erant. Mali atrocitatem alia circunstãtia amplificãt fideles, quòd vndique hæc probra ingerãtur: quia toto circuitu obsessi erant ab hostibus, vt ne momentum quidem illis quietum foret à molestia, nisi mirabiliter fuissent à Deo protecti. Procedunt deinde lõgius, sed etiam inter Gentes procul dissitas communem fuisse fabulam. Quanquam nomen משל quod *prouerbium* vertunt, posset tam pro graui imprecatione quàm pro dicterio sumi: sensus tamen eodem redit, nullum fuisse sub cælo magis detestabilem populum: quia vulgò eius nomen cõtumeliæ causá inter prouerbiales figuras volitaret. Huc quoque spectat *concussio* vel *agitatio capitis*, de qua dictum fuit Psalmo 22. 8. Nec dubium est quin Dei vindictam, cuius mentio in Lege fiebat, fideles in se compleri animaduerterint. Nam quo melius se expergefacerent ad consideranda Dei iudicia, quicquid pœnarum de ipsis Deus exegit, cum eius minis conferre, curæ illis fuit. Lex autem, ista Gentium ludibria quæ commemorãt, ad verbum denuntiauerat. Et vbi dicit *in Gentibus & populis* emphatica est repetitio, quia minimè consentaneum erat vt profanæ Gentes populum à Deo electum suis blasphemiis proscinderent. Porrò, non abs re conquestos esse, vel vnus Ciceronis locus pro Flacco luculentè testatur, vbi profanus ille Rhetor pro sua superbia, non minus Deo, quàm Iudæis insultat, satis constare gentem esse diis inuisam, quæ tot cladibus subinde attrita, ad extremum miserrima seruitute oppressa erat.

16 Quotidie opprobrium meum coram me, & ignominia vultus mei obtexit me.

17 A voce exprobrantis & conuitiantis, à facie aduersarij & vltoris.

18 Totum hoc venit nobis, & non obliti sumus tui, nec perfidè egimus in fœdere tuo:

19 Non deflexit retro cor nostrum, nec declinauit gressus noster à semita tua.

20 Licet contriueris nos in loco draconum, & operueris nos vmbra mortis,

21 Si obliti sumus nomen Dei nostri, & expandimus manus nostras ad Deum alienum:

22 Annon Deus requiret hoc? quia ipse nouit abscondita cordis.

16 *Quotidie.* כל־היום longam durationem significat, sed potest accipi pro toto vel integro die à mane vsque ad vesperum, vel pro dierum recursu. Vtranuis expositionem eligas, summa est, nullum esse malorum finem. Quòd iterum mutatur numerus, nihil absurdi est, concipi totius Ecclesiæ sermonem quasi in persona vnius hominis. Sequitur postea cur pudore obruti vultum & oculos attollere non audeant: quia nulla datur à petulantia & hostium conuitiis respiratio. Nam si permissum fuisset in latebras se abdere, deuorassent vtcunque in silentio suas miserias: sed vulnus duplicatum est, quum proteruè illuderent hostes. Hunc ergo malorum cumulum sibi impositum esse deplorãt: quòd assiduè cogãtur probra & blasphemias audire. & hostes suos vocant vltores. quo nomine apud Hebræos truculentia & crudelitas notatur cum fastu coniuncta, sicuti diximus Psalmo 19.

18 *Totum hoc venit.* Quum prius Deo ascripserint quicquid patiebantur malorum, si nũc se immeritò affligi dicant, Deum insimulant iniustitiæ: ita iã non sancta esset precatio, imò sacrilega blasphemia. Sed notandum est, fideles, etiamsi in suis rebus aduersis apertas causas non perspiciant, manere tamen in hoc principio defixos, constare Deo rationem cur eos tam seuerè & duriter tractet. Simul tamen notare operæpretium est, hîc non de tempore præterito verba fieri, sed potius in medium proferri tolerantiam, quæ non vulgare pietatis signum erat, quum obedienter iugo Dei collum subiicerent. Videmus enim vt maior pars, nõ secus atque equi feroces calcitrant, aduersus Deum fremat, & peruicaciter insaniat. Quare nõ parum in vero Dei timore profecit qui se in afflictionibus continet sub pia custodia, ne qua impatientia transuersùm feratur. Nam & hypocritis facile est in rebus prosperis Deo benedicere: qui simulac rigidus apparet, in furorem erũpunt. Commemorant ergo fideles, quãuis tot malis à recto cursu abripi potuerint, se tamen non oblitos fuisse Dei, quin semper eum colerent, licet minus propitium ac clementẽ. Non ergo prædicant superiorum temporum virtutes, sed tantùm obiiciunt se inter medias afflictiones constanter retinuisse Dei *fœdus*. Et certè satis constat, longè antequã sæuiret Antiochus, populum multis corruptelis fuisse refertum, quæ Dei vindictam prouocarunt, vt iactari ab ipsis nõ debuerit quæ hîc laudatur integritas. Verum quidem est, vt paulò pòst videbimus, Deum illis pepercisse, vt ob eius nomen magis quàm propria delicta afflicti fuerint: sed hæc Dei indulgentia efficere non debuit vt se eximerẽt reatu.

tu. Tenendum igitur est, nihil aliud nũc, quàm suam patientiam in medium proferre, quia à Dei cultu inter graues & duras tentationes non defecerant. Primò autem negant se fuisse oblitos Dei, quia res aduersæ cælum quodammodo obnubilant, vt Dei memoria facilè nobis intercidat, acsi longè essemus ab eo diuisi. Addunt se non fuisse fallaces vel *perfidos in eius fœdere*, quia tunc maximè, vt dixi, retegitur hominum impietas, vbi præter animi sententiam vrgentur. Tertiò *cor* suum negant *retro* fuisse versum. Postremò *gressus suos non declinasse à Dei semitis*. Nam sicuti quotidie nos Deus inuitat, sic corda nostra semper ad eius vocationẽ intenta esse decet. Hinc sequitur viarum directio: quia externis operibus & tota vita testamur, *cor nostrũ* Deo syncerè addictum esse. Vbi posui *non declinauit gressus*, altera etiam à quibusdam affertur probabilis lectio, Declinare fecisti gressum nostrum. Nam & verbum תט transitiuè potest accipi, & nulla negatio ponitur. quãquam de sensu ab illis dissentio, quia locũ hunc cõparãt cum illo Iesaiæ, 63.17, Quare nos errare fecisti vt non ambulemus in viis tuis? Potius enim huc tendit querimonia, quoniam Deus manum suam ab illis subduxerit: miserè per deuia errasse. nam semitæ Dei non semper referuntur ad doctrinam, sed ad secundos & optabiles euentus.

20 *Licet contriueris nos*. Particula causalis כי vel in aduersatiuam resolui debet, vel in aduerbium tẽporis. Cohærent enim hi tres versus, & pendet sententia vsque ad illam clausulã, Quia ipse nouit abscondita cordis. Pluribus autem verbis recitant quod nuper vidimus: etiam si in profundum malorum fuerint demersi, stetisse tamen rectos in suo gradu. Porrò si expendimus in quas redacti fuerint angustias, non videbitur nobis hyperbolicum, quòd se dicunt vsque in abyssum fuisse contritos. Nam per *locum draconum* nõ intelligo deserta & solitudines, sed profundissimos gurgites maris, ideóque תנים potius de balenis interpretor, sicuti & pluribus aliis locis. atque hanc sententiam confirmat posterius membrum, vbi queruntur se fuisse opertos *vmbra mortis*: quod tantundem valet ac fuisse absorptos à morte ipsa. Sciamus autem in his verbis dictari nobis à Spiritu sancto precandi formam: ideóque inuictam fortitudinem nobis præcipi, quæ nos sub malorum omnium congerie sustẽtet, vt verè testari liceât, etiam in summa desperatione, nos sperasse in Deo, nullis tentationibus excussum nobis fuisse eius timorem, nulla denique mole afflictionũ fuisse fractos, quin semper in eum respexerimus. Sed locutiones quibus vtuntur propius notare operæpretium est. Nam vt ostendant se purum retinuisse Dei cultum, animis & manibus non nisi ad vnum Deum Israel se intentos fuisse asserunt. Neque enim satis fuisset confusam aliquam opinionem deitatis apud se fouere, nisi vera religio apud eos viguisset. Nam & qui Deo obmurmurant quanuis cogantur numẽ aliquod agnoscere, fabricant tamen sibi Deum pro arbitrio. Atque hoc diaboli artificium est, quia non statim potest è cordibus euellere omnem religionis sensum, mentes nostras concutere his machinis, quærẽdum esse alium Deum, vel quem hactenus coluimus, alio modo placandũ esse, vel aliunde quàm ex Lege & Euangelio petendam esse gratiæ eius certitudinem. Quum ergo inter malorum agitationes & fluctus, plusquam difficile sit rectè compositos in pura fide manere, sedulò tenenda est ista obtestatio, quòd sancti Patres miseriis omne genus cõfecti, non destiterint tamen recumbere in verum Deum. quod etiam clarius deinde in contextu exprimunt, *non expandimus manus nostras &c.* Quibus verbis significant se vno Deo cõtentos, nõ habuisse spes huc & illuc diuisas, neque circunspexisse vt alia subsidia quærerent. Vnde colligimus, quicunque animos suos distrahunt in spes varias, obliuisci veri Dei: cui non tribuimus suum honorem, nisi in eo solo acquiescimus. Et certè in legitimo eius cultu primum gradum obtinet fides, & quæ inde nascitur inuocatio: quia præcipua gloriæ suæ pars eieripitur, dũ extra eum quærimus vel minimam salutis nostræ partem. Meminerimus ergo, hoc verum esse pietatis examen, vbi in abyssos deiecti, oculos, spes, & vota dirigimus

in solum Deum. Quo conuincitur impietas Papatus, vbi postquam verbo tenus confessi sunt se credere vnum Deum, prostituunt eius gloriam ad creaturas. Etsi enim excusent, se ad Christophorũ & quos finxerunt sanctos confugere, vt illis patronis gratiam corám Deo inueniant, constat tamen in forma inuocandi nullum esse discrimen. Deinde etiãsi recipimus quod dicunt, friuola tamen excusatio est, patronos sibi quærere: quia non sufficiat Christus, imò sepultũ sit apud eos eius officium. Diligenter autem notanda est circunstantia huius loci. nam fideles se negant manus expandisse ad alios deos: quia vitium est nimis vulgare, si continua mala vigeant Deo posthabito, quærere alia remedia. quandiu nos blandè & suauiter fouet Deus, ad eum nos conferimus: sed vbi quid aduersi cõtingit, mox incipimus ambigere. Si veró vlterius premimur, imò si nullus est malorum finis, ipsa assiduita solicitat nos ad desperationẽ, desperatio generat peruersas fiducias. hinc nouorum deorum fabrica. De eleuatione manuum alibi dictum est.

22 *Annon Deus requiret.* Grauis est & seria obtestatio, dum audent Deũ suæ integritatis arbitrum statuere: vnde constat eos non egisse causam suam coram mundo, sed secum loquutos quasi ad Dei tribunal. confidentius etiam addunt nihil Deo esse absconditum. Vnde enim fit vt sæpe Deum testem citẽt hypocritæ, nisi quia dum fuco obtegunt suam prauitatem, se ex Dei iudicio elapsos esse putant: atque ita transfigurant Deũ, quasi suis fallaciis oculos eius perstringerent. Quoties ergo prodimus in conspectum Dei, veniat simul in mentem eius memoria, quoniam est cordiũ cognitor, vanis coloribus nihil apud eum profici.

23 *Certè propter te occidimur quotidie, æstimati sumus tanquam oues mactationis.*

24 *Exurge, quare obdormis Domine? euigila, ne obliuiscaris in finem.*

25 *Quare faciem tuam abscondis? obliuisceris miseriæ nostræ, & afflictionis nostræ?*

26 *Quoniam afflicta est ad puluerem anima nostra, adhæsit terræ venter noster.*

27 *Exurge in auxilium nobis, & redime nos propter bonitatem tuam*

23 *Certè propter te.* Alia ratione, Dei misericordiã sibi cõciliant fideles, quia non ob sua maleficia plectantur, sed tantùm propter Dei nomen infestos sibi habeant incredulos. Videtur quidẽ primo intuitu stulta esse querimonia. nam speciosior fuit illa responsio Socratis in obiurganda vxore, quum diceret, Satius esse insontem perire, quàm sua culpa. Imò cõsolatio quam proponit Christus, Matth. 5. 10, videtur longè ab his verbis differre, Beati qui persecutionem patiuntur propter iustitiam. Item Petrus Si quis propter nomen Christi patitur, hæc potius materia est lætitiæ & gratulationis, 1. Pet. 4. 14. Respondeo, Quãuis optimum sit doloris solatium, causam nobis esse coniunctam cum Christo: non tamen frustra nec perperam fideles Deo obiicere, indignè se eius causa affligi: quo se acrius vindicem opponat. quia æquum est, rationem ab ipso haberi suæ gloriæ, cui tunc insultant impii, dum proteruè sæuiunt cõtra eius cultores. Hinc verò clarius patet, quo tempore in exilio languebat populus, vel Antiochus vastabat Ecclesiam, compositum fuisse hunc Psalmum. quia tunc religio, afflictionum causa fuit. Nã Babylonios ad rabiem adigebat populi cõstantia: cũ viderent à victis & profligatis suas superstitiones adhuc damnari

nari: & tota Antiochi rabies ad extinguendum Dei nomen ferebatur. Augetur etiam indignitas, quòd impiorum libidinem adeo non compescit Deus, vt laxatis habenis assiduè in sua truculentia pergant. dicunt ergo se *quotidie occidi*, deinde non alio esse in pretio *quam oues mactationi* destinatas. Cæterùm memoria repetere conuenit quod suprà attigi, non ita fuisse puros ab omni noxa, quin Deus iustas de eorũ peccatis pœnas exigeret. sed pro sua incomparabili indulgentia sepultis peccatis, iniustis persecutionibus nos exponit: vt alacrius gloriemur nos crucẽ ferre cum Christo: vt beatæ Resurrectionis socii simus & consortes. Diximus autem non alia de causa furorem hostium tantopere accẽsum fuisse, nisi quia populus à Lege descisceret, & verum Dei cultum abiicere nollet. Iam aptanda est in vsum nostrũ doctrina: ac primò tenendum est illud, exemplo Patrum, placidè ferendas esse afflictiones, quibus sancienda est fidei nostræ confessio. deinde in profundissimis mortis tenebris constanter inuocandum esse Dei nomen, & in eius timore perstandum. Paulus tamen vltrà progreditur, ad Rom. 8.23, non tantùm exempli loco hoc recitans, sed depingi asserens perpetuam Ecclesiæ sortem. Sic ergo statuere conuenit, cælesti decreto iniunctam nobis esse perpetuam crucis ferendæ militiam, verum quidem est, interdum inducias vel relaxationẽ dari, quia infirmitati nostræ Deus parcit: sed quamuis non semper exerti sint contra nos gladii, quia tamẽ sumus Christi membra, ad societatem crucis paratos esse nos oportet. Ergo ne crucis acerbitas nos terreat: semper hæc Ecclesiæ conditio nobis versetur ante oculos, quatenus adoptati sumus in Chrsto, ad dictos esse mactationi. alioqui idem nobis continget quod videmus multis apostatis: nam quia viuẽdo assiduè mori, exponi ludibriis, momentum à metu vacuum non habere, nimis durum est ac miserum, eorum iudicio: vt se hac necessitate eximant, turpiter deserunt & abnegant Christum. Ergo ne tædium vel horror crucis à pietate nos auellat, sit hæc continua nostra meditatio, bibendum esse calicem quem nobis porrigit Deus, nec posse Christianum esse, nisi qui se in sacrificium Deo offert.

24 *Exurge, quare obdormis?* Iam postulant Sancti, vt Deus tandem ipsorum misertus, opem & remedium afferat. Quanquam autem hanc bulbutiem Deus in Sanctorum precibus tolerat, dum exurgere vel expergefieri optant: certò tamen persuasos esse conuenit, eum pro salute sua agere excubias. Neque enim Deum Epicuri fingere licet, qui se otio & deliciis oblectet. sed quia pro sensus nostri tarditate, non statim apprehendimus quam de nobis gerit curam, petunt fideles vt re ipsa demonstret, neque se obliuiosum neque segnem esse. Statuendum quidem est, à Deo nos respici, etiamsi dissimulet: quia tamen hæc persuasio fidei est, non carnis, contrarium illum sensum quem ex præsenti rei aspectu concipiunt, familiariter exonerant in sinum Dei: atque hoc modo purulentos affectus ex animis suis eiiciunt, quo deinde pura & liquida fides emergat. Si quis excipiat, orationem, qua nihil magis sacrum est, hoc modo pollui, dum peruersa carnis imaginatio cum ea miscetur: fateor id quidem: sed dum hac licentia vtimur quam Dominus permittit, sciamus eius indulgentia abstergi vitium hoc, ne preces nostras contaminet.

26 *Quoniam afflicta est.* Iterum deplorãt malorum suorum grauitatem, & se inusitato modo affligi, referunt: quo Deus ad auxilium ferendum sit propensior. nam hac metaphora, non tantùm se deiectos esse significant, sed terræ allisos & affixos, vt surgendi nulla sit facultas. *Animam* pro corpore quidam accipiunt, vt sit eiusdem sententiæ iteratio: sed malo pro parte vitali accipere. acsi dixissent, se in terram proiectos esse, & pronos iacere absque vlla spe surgendi: hîc querimoniæ precem subiiciunt, vt Deus *surgat in auxilium*. Interea *redimendi* verbo significant non vulgare se genus auxilii petere, quia aliter quàm redemptione seruari nequeãt. Neque tamẽ dubiũ est quin mẽtes eorũ in præcipuã redẽptionẽ intentæ fuerint, quæ riuos suos emittit, dũ nos quotidie variis modis redimit De⁹ ac liberat.

Etsi autem nuper piè gloriati sunt de fidei suæ constantia, vt tamen appareat merita non iactasse, hic non reposcunt quicquam mutuum, sed contenti sunt gratuita Dei bonitate, ad salutis suæ causam.

ARGVMENTVM PSALMI XLV.

Describitur & splendidis elogiis laudatur Solomonis gratia & decor, virtutes in regni administratione, potentia, diuitiæ. Præsertim verò quia vxorem alienigenam ex Ægypto duxerat, huic coniugio promittitur Dei benedictio, si modò, noua sponsa, amore gentis suæ valere iusso, totam se marito dedat. Intereà non dubium est quin sub hac effigie, maiestas, opulentia & propagatio Regni Christi, suis titulis ornetur: vt sciant fideles nihil sibi esse beatius, vel magis optabile quàm subesse Regis huius præstantissimi imperio.

Psalmus XLV.

PRæfecto super lilia filiorum Core, erudiens carmen amorum.

1 Sicuti Psalmum hûc de Solomone esse compositum certò constat, ita incertus est eius autor. Mihi probabile est, siue post eius mortẽ, siue eo adhuc superstite, vnũquẽpiã ex Prophetis vel piis doctoribus hoc argumẽtũ sumpsisse sibi tractandum, vt doceret, quicquid in Solomone spectatum fuerat, altius tendere. Porrò vocatur *carmen amorum*, non quia paternum Dei amorem in beneficiis quibus ornatus fuit Solomo, celebret, sicuti quidam volunt: sed quia gratulationem de læto & fœlici coniugio continet. ita genitiuus epitheton valebit, vt sit carmen amatorium. Vocatus quidem fuit Solomo ידידיה, quasi Deo dilectus, 2.Sam.12.25. sed contextus, meo iudicio, postulat ידידות referri ad mutuum amorem quo se complecti debent cõiuges. Sed quia amores interdum in sinistram partem inclinãt, imò coniugalis dilectio nunquam ita rite composita est, quin admixta sit aliqua intemperies carnis: ideo carmen simul vocatur משכיל, vt sciamus non agi de obscœnis vel minus pudicis amoribus, sed sub Solomonis figura sanctã & diuinam Christi cum Ecclesia coniunctionem nobis proponi. Reliquam partem inscriptionis variè torquent Interpretes. שושן propriè significat lilium: & Psalmus 60 singulari numero ita inscribitur: hîc autem, & Psalmo 80 pluralis numerus ponitur: quare verisimile est vel principium fuisse vulgaris cantici, vel organon musicum. Ego, vt de re non magni momenti, suspendo sententiam, quia sine iactura hoc vel illud sequi liberum erit.

2 *Ebullit cor meum verbum bonum. dicam ego opera mea de Rege. lingua mea, calamus scribæ velocis.*

3 *Pulcher es præ filiis hominum. diffusa est gratia in labiis tuis, propterea benedixit te Deus in æternum.*

4 *Accingere gladio tuo super femur tuum o fortis, decore & gloria.*

5 *Et decore tuo prosperare: equitas super verbum æquitatis, & mansuetudinis & iustitiæ: & docebit te terribilia dextera tua.*

6 *Sagittæ tuæ acutæ (vt populi sub te cadant) in corda inimicorum Regis.*

2 *Ebullit cor meum.* Præfatio satis ostendit non esse vulgare huius cantici argumentum: quia promittit, quisquis fuerit author, verba se facturum de rebus magnis & præclaris. Quum autem non soleat Spiritus buccas inflare ad spargendum inanem sonitum, colligere licet, hîc non disseri de caduco tantùm Regno, sed aliquid excellentius tractari. quorsum enim tam magnifica oratio pertinet, *cor* Prophetæ *ebullire*, vt laborem suum & operam narrandis Regis

gis laudibus impendat? Quanquam autem aliis magis placet Verbum emittere, altera tamen Verbi significatio melius congruere visa est, quam probat nomen ex hoc verbo deductũ מרחשת hoc est, sartago vbi friguntur placentæ: quod semel & iterum occurrit apud apud Mosen. acsi dixisset cor suum aliquid præclarum & memorabile spirare. Consensum deinde cordis & linguæ prædicat, vbi *linguam calamo scribæ celeris* & prompti comparat. Orditur autem ab encomio pulchritudinis: deinde addit eloquentiæ laudem. Porrò formæ elegãtia in Rege laudatur, nõ quòd per se decor oris, magni æstimari debeat, qui inter virtutes locum nullum obtinet: sed quia in ipso vultu sæpe reluceat generosa indoles: sicuti solo aspectu ostendere potuit Solomo se eximiis dotibus esse præditum. Non immeritò autem laudatur in Rege facundia: cuius partes sunt non modò consilio & authoritate populum regere, sed etiam rationibus & sermonis gratia allicere in obsequium: sicut veteres in ore Herculis aureas catenas finxerunt, quæ vulgus hominum auribus traherent. Atque hinc hodie cõuincitur Regum ignauia, qui suæ dignitati minimè consentaneum esse putant verba facere quibus flectantur subditi: imò barbaram tyrannidem eo produnt, quòd illis propositũ est cogere magis quàm persuadere: & mancipiis potius abuti, quàm æquitate & legibus gubernare docilem & morigerum populum. Cæterùm vt hæc dexteritas in Solomone spectata fuit, sic longè plenius deinde refulsit in Christo, cui doctrina pro sceptro est: sicuti paulo pòst fuse dicendum erit. Particula עלכן non ponitur illatiuè hoc loco, acsi Solomo propter formæ & eloquentiæ gratiam benedictus esset, quum vtrumque horum, Dei sit benedictio: sed potiꝰ causæ redditio est, cur Solomo his donis excelluerit. quia scilicet Deus eum benedixerat. Nam quod alii exponunt, Deus tibi ob præstantiam tuam benedicet, frigidum est ac coactum.

4 *Accingere gladio.* Hic tam à bellica fortitudine, quæ terrorem hostibus incutit, quàm à virtutibus, quæ reuerentiã apud subditos consiliant, laudatur Solomo. nam & suos tueri ac defendere Rex non poterit, nisi formidabilis sit hostibus: & parum erit, audacter bellare contra exteros, nisi interior regni status ad æquitatem & iustitiam compositus sit. Primò ergo dicit, gladium quo accinctus erit, insigne fore bellici roboris ad profligandos hostes: deinde etiam potentiæ, ne sit inter suos contemptibilis. simul adiungit, gloriam qua florebit, non euanidam fore, sicuti vana Regum ostentatio statim concidit: sed prosperos & diuturnos habituram successus. Secundò descendit ad virtutes, quæ in pace & tranquillo statu melius nitent: quas eleganti metaphora docet veras esse regni fulturas. Videtur quidem primo intuitu aspera locutio, *equitare super veritatem, mansuetudinem, & iustitiam*: sed quemadmodum dixi, aptissimè has virtutes vehiculis comparat, quæ Regem in sublime attollant: & eas opponi: non modò inanibus pompis, quibus se iactant terreni Reges, sed vitiis & corruptelis, quibus vt plurimum conantur authoritatem sibi acquirere. Dicit Solomo ipse in Prouerbiis, Iustitia & clementia stabiliri Regis thronum. Atqui dum volunt profani Reges potentiam suam efferre & munire, equi eorum & quadrigæ sunt ambitio, fastus, ferocia, crudelitas, exactiones, rapinæ, violentia: itaque non mirum si Deus sæpe ex ventosis vel putridis soliis eos deturbet. Quare hæc vera est ac solida Regnorum stabilitas, fidẽ & iustitiam colere, & clementia moderari suum imperium. Posterius membrum admonet, fœliciter cessurum quicquid Solomo tentabit, si temperamentum iustitiæ & mansuetudinis, bellicæ fortitudini adiungat. nam qui cæco & turbulento impetu feruntur Reges, etiã si ad momentum metu & pauore omnia repleant, mole statim sua concidunt. facit igitur iusta & æquabilis moderatio vt manus fortium tremendæ sint. Proximo versu redit ab bellicam potentiam, quum dicit *sagittas Regis acutas* fore, vt penetrent *in corda hostium*: quibus verbis significat tela in manu esse, quibus procul feriat hostes quicunque eius imperio repugnauerint. quo etiam sensu *populos* sub eo *sternendo* fore dicit: acsi diceret,

Quicunque ausi fuerint ad labefactandum Regni eius statum insurgere, misere perituros: quia ad frangendam omnium contumaciam satis erit præsidii in Regis manu.

7 Solium tuum Deus in seculum & vsque: sceptrum rectitudinis, sceptrum regni tui.

8 Diligis iustitiam, & odio habes impietatem: proptrea vnxit te Deus Deus tuus oleo lætitiæ præ cõsortibus tuis.

7 *Solium tuum.* Alias regias virtutes in Solomone commendat, quòd solium eius æternum sit: deinde quòd iusta rectáque gubernandi ratio. Nam quòd Iudæi locum hunc deprauãt, quasi ad Deum fieret sermo, nimis putidum est. Quòd etiam alii אלהים in genitiuo casu legunt, ratione caret, ac prodit eorum impudentiam, dum Scripturã turpiter lacerare non dubitant, ne Messiæ Diuinitatem cogantur fateri. Simplex autem & genuinus sensus est, Solomonem non tyrannicè dominari, vt plærosque Reges, sed rectis & æquis legibus, ideóque solium eius omnibus seculis fore stabile. Quanquam autem *Deus* vocatur, quia Regibus aliquam gloriæ suæ notam Deus insculpsit, non potuit tamen elogium hoc in homine mortali subsistere: quia nusquam legimus vel hominem vel Angelum hoc titulo ornatum esse absque vlla adiectione. Sic quidem plurali numero vocantur tam Angeli quàm Iudices, sed nemo vnus vocatur אלהים quin addatur aliqua restrictio: sicuti dum Moses constituitur in in Deum Pharaonis: Exod. 7.1, vnde colligere licet, canticũ hoc altius quàm ad vmbratile regnum spectare, vt mox videbimus. Proximo versu ponitur clarior definitio rectitudinis, quòd scilicet non minus seuerus sit iniquitatis vindex quàm assertor iustitiæ. Scimus enim quãtas dissipationes gignat impunitas & licentia, vbi Reges in puniendis sceleribus molles sunt & remissi: vnde illud vetus dicteriũ, Deterius esse viuere sub Prĩcipe sub quo licent omnia, quàm sub quo nihil licet. Nota est etiã Solomonis sententia, Prou. 17.15, Qui iustificat impium & condemnat iustum, vterque abominatio est Deo. Recta igitur moderatio his duobus membris constat, vt qui præsunt, seuere coerceant maleficia, & iustitiam strenue asserant: sicuti à Platone scitè & prudenter dictum est, politicum ordinem duabus partibus constare, præmiis, & pœnis. Quòd addit *vnctum fuisse præ sociis*, non ponitur tanquam effectus iustitiæ, sed potius causa est: quia inde recti & æqui studiũ Solomoni, quòd populo in Regem Diuinitus præfectus esset. Nam Deus ad honorem & imperium destinans, simul necessariis dotibus eum instruxit: itaque particula על-כן rursus hoc loco valet quia: acsi diceret, non mirum esse quòd Solomo tam præclarus sit iustitiæ cultor, quandoquidem electus est ex fratrum numero, qui Sacra vnctione Rex adoptaretur. Nam cælesti oraculo, antequam nasceretur, nuncupatus est regni successor: & postquam impositus est solio, regiis quoque virtutibus ornatus est. vnde sequitur, vnctionem ordine priorem fuisse iustitia, atque ita non posse eius causam censeri. *Oleum lætitiæ* vocatur ab effectu, quia Ecclesiæ fœlicitas & salus ex regno illo pendebat.

Huc vsque literalem sensum exposui: nunc Solomonis cum Christo comparatio, quam obiter attigi, paulo vberius nobis tractanda est. quanquam piis & modestis hominibus sufficiet, quod frequenti Scripturæ vsu notum est. Veteri populo in posteris Dauidis propositam fuisse Christi imaginem. quia tamen Iudæi & alii prophani homines non facilè veritati cedunt, ex contextu ipso breuiter colligere operæpretium est, non solidè nec perfectè in Solomonem competere partem eorum quæ hîc dicuntur. At tale sanè, vt initio admonui Prophetæ consilium fuit, à trepidatione reuocare pias mentes, quam incutere potuit tristis mutatio, quæ paulo pòst acci-

accidit. Promiſſa fuerat regni æternitas, quod vno homine mortuo collapſum eſt. Excipit igitur Propheta, Quãuis abſciſſa magna parte populi, in fines ãguſtos redactus fuerit Rehabeam, qui primus fuit tam ſplendidi & opulenti regni ſucceſſor, non eſſe tamẽ cur labaſcat Eccleſiæ fides: quia illic exhibita fuerit figura æterni regni quod adhuc ſperandum erat. Ac primùm quidẽ *Regis* nomen per excellentiam Solomoni tribuitur, vt ſciamus non de Rege quolibet haberi ſermonem, ſed memorabili illo Rege, cuius ſolium Deus ſtaturum promiſit, donec fulgeant in cælo Sol & Luna, Pſal. 72.5. Dauid certè Rex fuerat, & qui deinde ſequuti ſunt. Notatio igitur eſt in hac voce, acſi hunc vnum ex aliorum ordine delectum Spiritus ſanctus in ſummo gradu locaret. Iam bellicam fortitudinem in Solomone tantopere celebrari quî conueniet, qui & manſueto fuit ingenio, & tranquillum ſtatum adeptus, pacis artes tantùm coluit, nullum vnquam in bello edidit ſui ſpecimen? Sed nihil hoc teſtimonio clarius afferri poteſt, vbi aſſeritur Regni perpetuitas. Neque enim dubium eſt quin notetur oraculum cuius nuper memini, Donec Sol & Luna in cælo manebunt, ſtabit quoque ſolium Dauidis, Pſal. 72.5. Atqui hoc Iudæi etiam ipſi coguntur ad Meſſiam referre. Ergo Propheta quãuis de filio Dauidis ſermonem inchoauerit, ſpiritu tamen altius aſcendens, Regnum veri & perpetui Meſſiæ complexus eſt. Huc accedit nomen אלהים, quod etſi communiter ad Angelos & homines transfertur, ſimpliciter tamen in vnum hominem non quadrat. itaque non dubiũ eſt quin Diuina Chriſti maieſtas diſertè hîc notetur. Nunc deſcendo ad ſingulas partes, quas tamen obiter tantùm percurrã. Diximus carmẽ ita vocari *amatorium* vel *nuptiale*, vt ſancta eruditio primum locum obtineat, ne quos fingamus laſciuos amores vel terrenos. Eodem ſenſu ſciamus Chriſtum vocari *ſpecioſũ forma*, non quòd oris pulchritudine ſpectabilis fuerit, ſicuti craſſi homines ſomniant: ſed quia eximiis dotibus ornatus fuerit, quibus alios omnes ſupereminet. Neque enim nouum eſt, quod in Chriſto ſpirituale eſt, ſub terrenis figuris deſcribi. Regnum Chriſti opulentum fore dicitur: additur magnificus ſplendor, qualis in fœlici abundantia & magna potentia conſpicitur: adduntur etiam deliciæ. atqui nihil horum cõuenit Chriſti regno, quod alienum eſt à mundi pompis. ſed Prophetæ quum ſuã doctrinam accommodare vellent ad captum populi, non de illo ſecus ac de cultu Dei loquuti ſunt, quẽ adumbrant ſub Legalibus ceremoniis. Hanc analogiam ſi tenemus, nulla reſtabit huius loci obſcuritas. Iam quod Rex Diuinus, poſtquã laudatus eſt à facũdia, armatur etiam gladio: notatu dignum eſt. nam & oris facundia voluntarios ac dociles gubernat: & quia multi omnibus ſeculis rebelles fuerunt & immorigeri, ac futuri ſunt, neceſſe eſt omnes incredulos exitio ſuo ſentire, Chriſtum nõ veniſſe inermẽ. Ergo dum nos ſuauiter ad ſe inuitat, ſubeamus prompto obſequio eius iugũ, ne gladio & mortiferis ſagittis accinctus in nos ruat. Meritò quidem dicitur, in labiis eius diffuſam eſſe gratiam, quia Euangelium, vitæ odorem natura ſua ſpirat: verùm ſi præfracti ſimus, hæc gratia in terrorem vertetur: & Chriſtus ex ſalutis doctrina, gladium ſibi & ſagittas conflabit. Hinc etiam nobis ſuggeritur non parua conſolatio, ne multitudo & ſuperbia hoſtium Chriſti nos exanimet. Videmus quàm ſuperbè Papiſtæ Chriſtum repudient, quem ſibi iactant eſſe Regem: quàm prophano etiam contemptu maior pars mundi illudat: quàm petulanter Turcæ & Iudæi maledicant. Ergo in rebus tam confuſis occurrat nobis vaticinium hoc gladium & ſagitttas ſternendis & perdendis hoſtibus ſuppetere. Iterum breuiter hoc loco repetam quod antè attigi: vtcunque verſum hunc ſuis cauillis eludere Iudæi conentur, Solium tuum Deus in ſeculum ſeculi, ſatis tamen valere ad æternam Chriſti diuinitatem probãdam: quia dum nomen אלהים vel Angelis vel hominibus adſcribitur, ſimul addi ſolet nota aliqua quæ diſcernat eos à vero & vnico Deo: hîc autem ſimpliciter confertur in Chriſtum & abſque vlla exceptione. Iam verò notare operæpretium eſt, ſermonem

hic de Christo haberi, quatenus Deus est manifestatus in carne. Etsi enī Deus vocatur, quia Sermo est à Patre genitus ante secula, hic tamen statuitur in persona Mediatoris: vnde & paulo pòst Deo subiicitur. Et certè si ad Diuinam eius naturam restringas quod dicitur de æterno eius regno, peribit nobis inæstimabilis fructus, quem ex hac doctrina percipimus, quatenus caput est Ecclesiæ, & salutis nostræ custos ac præses, nō regnare ad tempus, sed æterno imperio potiri, quia hinc nobis solida tam in vita quàm in morte securitas. Clarè etiam ex proximo contextu patet, Christum nobis mediatorem proponi, quia vnctus à Deo suo dicitur, & quidem præ sociis. Id autem in æternum Dei Sermonem non competit, sed in Christum carne indutum, in qua & seruus Dei est, & frater noster.

9 *Myrrha & aloe, & casia omnibus vestimentis tuis ex palatiis eburneis vnde lætificauerunt te.*

10 *Filiæ Regum inter honorabiles tuas: astitit coniunx ad dexteram tuam in auro Ophir.*

11 *Audi filia, & vide & inclina aurem tuam: & obliuiscere populum tuum & domum patris tui.*

12 *Et amabit Rex decorem tuum: quia ipse dominus tuus, & adorabis eum.*

13 *Et filia Tyri cum munere: vultum tuum deprecabuntur diuites populi.*

9 *Myrrha & aloe.* Ego de vocibus anxiè non disputo, quia ne inter Hebræos quidem satis conuenit quid significet tertium nomen, nisi quòd ex similitudine coniicere licet esse casiam. Satis est quòd Propheta dicit vestes Regis, aromaticis & pretiosis odoribus esse perfusas. Solomonem verò describit prodeuntem ex eburneo palatio. vnde omnes ei gratulantur & applaudunt. Particulam enim מני non interpretor ex me, quia nullum tolerabilem sensum inde elicere liceret, sed refero ad palatia. Quanquam autem non in plebe modò, sed in Regibus quoque vitio non carent luxuria & superfluæ deliciæ: ab altera tamen parte cauenda est nimia austeritas, ne moderatum splendorem, qui eorum dignitati respondeat, prorsus damnemus, sicuti paulò pòst inducitur Regina sumptuosè & magnificè ornata. Interea tamen sciendum est, nō probatum fuisse Deo quicquid hic laudatur in Solomone. Atque vt de aliis taceam, Deo certè statim ab initio displicuit polygamia. Atqui inter benedictiones Dei ponuntur concubinæ. neque enim dubium est quin per *honorabiles* Propheta significet vxores quarum alibi fit mentio. Quanuis enim summum gradum teneret vxor AEgyptia, alias tamen quas Sacra historia in medio ordine ponit, liberaliter & honorificè tractatas fuisse apparet: quas ideo filias Regum vocat Propheta, quòd ex illis nōnullæ regio genere ortæ essent. Quo modo igitur polygamiam quam Deus in priuatis omnibus, nominatim verò in Regibus improbat, in Solomonis laudibus recenset Propheta? Certè colligere promptum est, dum vulgari more celebrantur Regis opulentia & gloria, non probari abusum: quia Prophetæ consilium non fuit, exemplum hominis in certamen cum Dei regula committere. Fuit quidem potentia, dignitas & splendor Solomonis, non vulgaris Dei benedictio: sed quā ipse (vt fieri solet) multis corruptelis vitiauit, dum sibi nō satis temperat, sed largiore copia ad carnis suæ licentiam abutitur. In summa, quàm liberaliter Deus rerum omnium abundantiam in Solomonem effuderit, hic narratur. Quòd autem sibi coa-

coaceruauit multas vxores,nec frugalem modum in splendore adhibuit,hoc est quasi accidentale.

11 *Audi filia.* De vxore AEgyptiaca,quam nuper dixit stare ad dextrum latus Regis,sermonem haberi nó dubito.Etsi autem Solomoni alienigenam ducere vxorem fas non fuit, meritò tamen hoc quoque numeratur inter Dei dona, quòd à Rege potentissimo quæsita fuerit illius affinitas. Iam verò quia ex Legis præscripto Iudæos oportuit dare operam, vt vxores ante congressum assuefacerent ad purum cultũ Dei,& superstitionibus exuerent, puellã ex profana gente natam,quæ per nouũ coniugium insita erat in Ecclesiæ corpus,Propheta à praua educatione reuocans,iubet deposita memoria patriæ & paternæ domus, induere aliud ingeniũ & alios mores.Alioqui enim periculum erat non modò ne priuatim foueret vitiosos cultus,quibus assueuerat, sed etiam ne publicè suo exemplo multos in societatem criminis traheret: quod postea contigit. hæc fuit exhortationis ratio,in qua vt authoritatem sibi conciliet,*filiæ* nomine vtitur,quod in persona cuiuslibet priuati hominis fuisset ineptum.Iam quo melius pateat quanti intersit nouam nuptam prorsus renouari, attentionẽ pluribus verbis exigit, *Audi, considera,& inclina aurem tuam.*Nam certè hîc vehementia & acribus stimulis opus est,vbi de abnegatione eorum omnium agitur,quæ natura vel consuetudine nobis placent. Admonet autem non esse cur filia Pharaonis ægrè patrẽ, cognatos, totámque AEgyptum deserat: quia ad sedandam absentiæ tristitiam præclara compensatio occurrat. Contentam enim tali marito esse iubet, vt patria libenter careat. Redeamus nunc ad Christum. ac primò meminerimus,quod spirituale est in eius Regno figurate nobis describi: sicuti propter hominum crassitiem coacti sunt Prophetæ similitudines mutuari à rebus terrenis.Si tenemus hanc loquendi rationem quæ passim trita est in Scripturis,non mirabimur quod Propheta de palatiis eburneis,auro, gemmis & aromatibus prædicat. significat enim fœlici bonorum omnium affluentia referturn fore. Quanquam autem donorum spiritualium, quibus Ecclesiam suam Deus locupletat,splendor & dignitas à mundo contemnitur,coram Deo tamen præstat omnibus mundi diuitiis:etsi necesse non est singula membra curiosè ad Christum aptari.quale est quod de multis vxoribus dicitur.Nam si plures fingantur Ecclesiæ, lacerabitur corporis Christi vnitas.Verum quidem est, sicuti quisque fidelium vocatur templum Dei, 1.Cor.3.17:ita quodammodo posse vocari Christi sponsam:sed propriè loquẽdo vnica est sponsa,quæ ex vniuerso piorum cœtu colligitur. Dicitur autem sedere ad latus Regis,non quòd peculiare aliquod imperium exerceat,sed quoniam in ea dominatur Christus.quo sensu vocatur nostra omnium mater,Gala. 4.26. Continet autem hic locus insigne vaticinium de futura Gentium vocatione:qua factum est vt filius Dei affinitatem cum alienis & hostibus suis contraxerit.Erat enim inter Deum & omnes incircuncisos populos hostile dissidium & maceria interposita,quæ illos ab electo Abrahæ genere discerneret:quia fœdus quod cum Abraham pepigerat Deus,Gentes à regno cælorum vsque ad Christi exhibitionem arcebat. Sacro itaque coniugio mundum dignatus est, non secus ac si olim Iudæus vxorem è Gente extera & profana sumpsisset.Porrò vt castam & integram sponsam Propheta Christo sistat,hortatur Ecclesiam ex Gentibus ascitam,vt prioris vitæ oblita,penitus se marito deuoueat. Et quia mutatio hæc qua transfigurantur in nouos homines,qui ex filiis Adæ filii Dei esse incipiunt,difficilis est,eam vehementius vrget Propheta. Nam hac verborum congerie,Audi, vide,inclina aurem,significat fideles non sine arduo & laborioso conatu seipsos cum pristina educatione exuere:quia apud propensos & voluntarios superuacua esset talis exhortatio.Et certè experientia ostendit quàm segnes ac tardi simus ad sequendum Deum. Verbo autem *videndi* meritò perstringitur nostra socordia, quia inde tam cæcus nostri amor, falsa opinio prudentiæ & virtutis. mundi illecebræ, arrogantia denique & fastus, quòd non reputamus quàm pretiosum

thesaurum Deus in Filio suo vnigenito nobis offerat. nisi obstaret hæc ingratitudo, molestum non esset, Pauli exemplo, ad Philip. capite tertio, versu octauo, quicquid miramur, pro stercore vel nihilo ducere, vt suis nos opibus Christus ditaret. Sicut autem *Filiæ* nomine nouã Ecclesiam blandè & suauiter demulcet: ita & præmio allicit, vt libenter in Christi gratiam, quicquid hactenus charum habuit spernat ac relinquat. Neque enim vulgare solatium est nos filio Dei in sũmis deliciis fore. vbi terrenum ingeniũ exuerimus. Interea discamus, nostri abnegationem sacræ cum Christo coniunctionis principium esse. Nam per *domum patris & populum*, haud dubiè corruptelas omnes intelligit Propheta, quas ex vtero afferimus, vel quas imbibimus mala consuetudine. imò sub hac loquutione complectitur quicquid ex seipsis habent homines: quia nulla naturæ pars integra est, vel à corruptione immunis. Notanda etiam est quæ additur ratio iustam & legitimam subiectionem excutere Ecclesiam, nisi Christo se addicat. Nam *adorandi* verbo non externa modo cæremonia, sed pius reuerentiæ & præstandi obsequii affectus per synecdochẽ notatur. Atque vtinam probè, vt par erat, expensa fuisset hæc admonitio: quia & Christi imperio melius paruisset Ecclesia, & hodie de eius authoritate non esset nobis tantum cum Papistis certamen, qui ecclesiam non satis honorificè haberi putant, nisi effræni licentia contra maritum exultet. Nam etsi summum imperium verbo tenus Christo concedunt, vt coram eo flectatur omne genu, quum tamen immensam in ferendis legibus potestatem Ecclesiæ arrogant, quid hoc aliud est quàm fræno soluere, vt sine modo lasciuiat? Omitto quòd scelerate titulum Ecclesiæ ad se rapiunt. sed hoc non ferendum sacrilegium est, Christi spoliis ipsam ornare. Est quidem hæc non parua dignitas, sedere ad dexteram Regis, sicuti non vulgaris honor est, piorum omnium censeri matrem, quæ sub disciplina sua eos contineat. sed ex innumeris Scripturæ testimoniis colligere promptum est, Christum Ecclesiam suam minimè extollere, vt de suo iure quicquam minuat vel abroget.

13 *Et filia Tyri.* Hæc pars est compensationis, qua Propheta mitigat vel potius abolet desiderium prioris fortunæ, quòd venient Tyrii supplices cum muneribus. Scimus autem quàm celebris fuerit fama Tyri olim: ideo summi honoris loco ponit, ex tam nobili & opulenta vrbe venturos ad summissionem præstandam. Etsi autem minutias omnes sectari vtile non est, vt in Ecclesia reperiamus quæcunque de vxore Solomonis hîc dicuntur, hodie tamen fructum aliquem gustamus huius vaticinii quum facit Deus vt nonnulli ex mundi proceribus, licet Christi iugum non suscipiant, Ecclesiam tamen sua humanitate foueant ac tueantur.

14 *Tota gloriosa filia Regis intrinsecus, ex vestibus auro intextis indumentum eius.*

15 *In vestibus acu pictis adducetur Regi: puellæ post eam proximæ eius adducentur tibi.*

16 *Adducentur in lætitiis & exultatione, ingredientur palatium Regis.*

17 *Pro patribus tuis erunt filii tui, constitues eos principes in tota terra.*

18 *Memorabile reddam nomen tuum in omni generatione & generatione: propterea celebrabunt te populi in seculum & vsque.*

Tota

14 *Tota gloriosa.* Duplex potest esse sensus, Reginam non modò quum in populi conspectum prodit, sed etiam vbi in cubiculo sedet, semper magnifice vestitam esse: vel splendorē ornatus non esse fucatum, ad fallēdos simpliciū oculos, sed ex solida opulētia constare. Fœlicē itaque Reginæ statū hac circūstātia āplificat Propheta, quòd nō tātū raræ ostētationis causa sūptuosas vestes habeat, sed ad quotidianū ornatū. Alii exponūt, totā gloriā eius in hoc sitā esse quòd eā Rex ad se familiariter inuitet. quia mox trāsitus in cubiculū describitur cum magno & splendido comitatu. Etsi autē pōpa hæc modū excedit, docet tamen interim Propheta, nō ita pretiose vestiri Ecclesiā, vt in se cōuertat vulgi oculos, sed tātùm in gratiā Regis. Iā quòd hodie Ecclesia spirituali decore conspicua nō est, in quo refulgeāt Christi diuitiæ, ingratitudini hominū imputādū est: qui vel sua segnitie liberalitatem Dei respuunt: vel postquā ditati erant, ad inopiam rediguntur.

17 *Pro patribus tuis erunt filii.* Hoc quoque ad regni præstātiā facit, quòd posteritas dignitate Patribus nō cedet, atque ita nō minuetur post mortē Solomonis nobilitas generis: quia filii qui ex eo nascētur, proauos omni virtutum excellētia æquabūt. Postea addit *Principes* fore *in tota terra*, tam latè propagato imperio, vt commodè in plurima regna distribui queat. Porrò vaticiniū de Christo hoc esse facilè colligitur: quia tātùm abest vt filii Solomonis propter regni āplitudinē prouincias inter se partiti sint, vt primus eius hæres exiguā tātùm partem retinuerit. Ita nemo ex legitimis successoribus ad eius potētiā accessit, sed omnes vnius tātùm tribus & dimidiæ domini, quasi in āgustias cōclusi fuerūt. Vbi autē ad Christū venitur, qui medius fuit inter veterē & nouam Ecclesiā, verè filios genuit, numero & præstātia patribus nō cedētes, quos orbi vniuerso præfecit. Etsi enim corā mundo crucis deformitas Ecclesiæ gloriam obscurat, si tamen reputamus quàm mirabiliter aucta, & quibus spiritualiū virtutum dotibus ornata fuerit, fatebimur, non immeritò celebrari eius gloriam. Notandum tamen est, principatum hunc, cuius mentio fit, non consistere in personis hominū, sed referri ad caput. nam passim dominatio & potestas quæ propria est capitis, & peculiariter soli Christo conuenit, transfertur ad membra. scimus enim, qui in Ecclesia maximè eminent, & eā gubernāt, Christi nomine non dominari, sed potius esse seruos: sed quia Euangelium suum apud eos deposuit Christus, quod regni eius sceptrum est, eius potestatem quodammodo exercent. Certè Christus per suos ministros sibi orbem subegit, ac totidem sibi erexit principatus quot fuerunt in diuersis regionibus collectæ Ecclesiæ.

18 *Memorabile reddam.* Nihilo hoc magis Solomoni congruit, qui turpi & nefanda defectione memoriam nominis sui fœdauit: nam quum superstitionum sordibus terram Deo sacram polluit, nōne se conspersit æterno dedecore & probro? Certè dignus fuit cuius nomen perpetua obliuio sepultum tegeret. Nihilo plus gloriæ promeritus est Rehabeam, qui stolida sua superbia bonam regni partem amisit. Ergo vt nobis constet elogii veritas, ad Christum transire necesse est, cuius memoria semper viget ac floret. nam etsi contemnitur à mundo, imò superbi homines sacrum eius nomē vel lacerant, vel contumeliosè deiiciunt manet tamen ei salua maiestas. Quanquam vndique emergunt hostes innumeri ad opprimendum eius regnum, coram eo tamen flecti incipit omne genu donec potestates omnes sibi contrarias sternat sub pedes suos. Nam furiosi Satanæ & totius mundi conatus extinguere non potuerūt Christi nomen, quin transmissum ad posteros, per singulas ætates gloriam suam obtineat: sicut hodie adhuc videmus linguis omnibus celebrari. Quanquam autem maior pars mundi sacrilegis blasphemiis illud proscindit, satis tamen est quòd Deus vbique præcones excitat qui Christi laudes syncerè personent. Interea nostrum est, sedulò dare operam ne vnquam intercidat memoria hæc quæ seculis omnibus superstes vigere debet in æternam hominum salutem.

ARGVMENTVM PSALMI XLVI.

Videtur gratiarum esse actio, potius pro certa liberatione, quàm pro continuo Dei auxilio, quo semper statum Ecclesiæ tutatus est. Colligere enim licet, quum ingenti metu perculsa esset Ierosolyma, & laboraret in summo discrimine, fuisse præter spem subita & mirabili Dei virtute seruatam. Ideo Propheta, quisquis fuerit Psalmi author, tam insigne Dei beneficium commendans, hortatur fideles vt se intrepidè in eius tutelam committant, nec dubitent, eo custode & salutis suæ vindice freti, contra omnes hostiles insultus, perpetuò se fore saluos: quia proprium eius munus sit omnes motus sedare.

PSALMVS XLVI.

PRæfecto filiorum Core, super Alamoth canticum.

2 Deus nobis protectio & robur, auxilium in tribulationibus inuenitur valde.

3 Propterea non timebimus dum mouebitur terra, & concident montes in cor maris.

1 *Super Alamoth.* In voce עלמות non consentiunt Interpretes: omissis tamen pluribus sententiis, duas tantùm referam: vel fuisse musicum instrumentũ, vel initium celebris & noti carminis: atque hæc posterior coniectura magis mihi probatur. Porrò quo tempore compositus fuerit Psalmus, incertum est, nisi forte quando repentè soluta fuit vrbis obsidio, grauissima clade in exercitu Sẽnacherib Diuinitus inflicta, 2. Reg. 19. 35. quod ego libenter recipio, quia cum toto contextu optimè conuenit. Certè memorabilem aliquam gratiam Dei celebrari patet, qualis illa fuit.

2 *Deus nobis protectio.* A generali sententia incipit, antequam ad speciem liberationis descendat. Præfatur enim, satis esse in Deo præsidii ad suos seruandos, illisque dare idoneam sperandi materiam. id enim propriè significat nomẽ מחסה. In secunda parte versus, verbum נמצא præteriti est temporis sed posset non incommodè restringi ad salutem semel allatam, sicut etiam alii vertunt, Inuentus est auxilium. sed quia *tribulationes*, in numero plurali adiungit Propheta, de continuo actu exponere placuit, quòd Deus se tempestiuè offerat quoties vrgent aliquæ afflictiones. Quanquam si de experimentis gratiæ Dei loquatur Propheta, præteritum tẽpus melius quadrabit. Prophetæ quidẽ consilium est, extollere Dei potentiam & bonitatem erga suos: promptum etiã auxilium laudare, ne in rebus aduersis aliò circunspiciant, sed vna eius protectione contenti sint. ideo disertè exprimit, talem esse Deum erga suos, vt sciat Ecclesia peculiariter se ab eo defendi. Nec verò dubium est quin hac voce electum populum ab alienis & profanis gẽtibus separet: atque ita commendet adoptionis priuilegium, quo Deus filios Abrahæ dignatus erat. Proinde quum dixi generalem esse sententiam, nolui promiscuè extendere ad quaslibet personas, sed ad omnia tempora: quia docet qualiter se Deus erga suos omnes gerere soleat. Sequitur deinde illatio, nullam esse fidelibus trepidãdi causam quum Deus semper ad eos liberandos paratus sit, & quidem inuicta potentia instructus. Ostendit autem Propheta quænam vera sit & legitima spei probatio, vbi scilicet rebus ita confusis, vt propemodum videatur cælum ruere, terra loco moueri, & montes à radicibus dehiscere, stamus tamen tranquillis & securis animis. Facile enim est magnam fiduciam præ se ferre quandiu periculũ nullum impendet: verùm si totius mundi concussio animos nostros labefactet, neque eorũ quietem perturbet, hinc facilè apparet, Dei potentiæ iustum honorem deferri. Porrò quum dicit, *Non timebimus*, pias mentes ab omni solicitudine vel metu non penitus eximit, acsi sensu carerent (stupor enim à fidei constantia longissimè abest) sed tantùm docet, qui

quicquid acciderit, nunquam eos terrore obrui, sed potius vires colligere quæ ad placandum terrorem sufficiant. *Terram mutari*, & *montes cadere in cor maris*, loquutiones sunt hyperbolicæ, sed quæ significãt totius orbis conuersionem. Nam quod nonnulli *cor maris*, de terra exponunt, mihi non probatur. Sed vt constet nobis plena doctrina, ad reliqua pergamus.

4 *Sonabunt & tumultuabuntur aquæ eius, concutientur montes in eleuatione eius. Selah.*

5 *Fluminis riuuli eius lætificabunt ciuitatem* Dei, *Sanctuarium tabernaculorum Excelsi.*

6 D*eus in medio eius, non mouebitur: adiuuabit eã* Deus *ad conspectum auroræ.*

4 *Sonabunt.* Cum hoc versu coniungi debet etiam posterior, quia implet sententiam, acsi dixisset, Quanuis tumultuentur & intumescant aquæ maris, ac violento suo impetu montes ipsos concutiant, inter horribiles turbas hilariter & placide quiescet Dei ciuitas, exiguis riuis contenta. Nam pronomen relatiuum superuacuum est ex cõmuni vsu linguæ Hebraicæ. Simpliciter enim dicere voluit Propheta, tenues riuos fluminis sanctæ vrbi planam lætitiæ materiam daturos, si fortè contingat totum mundum labascere. Iam nuper attigi quàm vtilem doctrinam contineat hic locus, nempe tunc demum ritè probari fidem nostram, vbi ad grauissimos conflictus ventum est, adeòque inferi ipsi videntur aperti vt nos absorbeant. Ita nobis depingitur fidei victoria, cõtra totum mundum, vbi scilicet è rebus confusis sic emergit, vt creaturis omnibus exitium minitantibus, omnes tamen metus superet. Non quòd rideant in periculis filii Dei, aut iocosè de morte garriant: sed quia promissum sibi à Deo auxilium pluris æstimant, quàm mala omnia quæ terrorem incutiunt. Præclara videtur Horatii sententia de viro iusto & sibi optimè conscio,

Si fractus illabatur orbis,
Impauidum ferient ruinæ:

Sed quia nunquam repertus est ille quẽ fingit, nihil aliud quàm nugatur. Hæc igitur animi magnitudo in solo Dei præsidio fundata est, vt verè iactare queant qui recumbunt in Deum, non modò se impauidos, sed etiam tutos & saluos fore quum ruinæ totum mundum obruent. Nominatim verò Propheta *Ciuitatem Dei lætam* fore dicit, quanuis non mare aliquod tumultuosum habeat quod opponat fluctibus illis quos retulit, sed tenuem duntaxat fluuium. alludit autem ad riuum fluentem ex Siloah qui præterfluebat Ierosolymam. Porrò, non dubito quin obliquè perstringat Propheta fallaces eorum confidentias, qui terrenis opibus muniti, extra iactum telorum se esse somniant. Nam qui sibi hinc inde anxiè accersunt inuicta mundi præsidia, videntur quidẽ hostes posse longè ab accessu arcere, non secus acsi vndique mari cincti essent, sed sæpe à suis munitionibus pessundari contingit: quemadmodum si tempestas insulam diluuio vastet ac euertat. Qui verò Dei tutelæ se committunt, quanuis secundum mundum, expositi sint omnibus iniuriis, nec satis muniti sint ad prohibendos insultus, quiescunt tamẽ securi. Hac de causa Iudæos reprehendit Iesaias 8.6, quòd spernentes aquas Siloah leniter fluentes, profundos & rapidos fluuios appetant. Est autem illic concinna antithesis inter riuulum Siloah ab vna parte, & Nilum ac Euphraten ab altera: quasi diceret, Deũ ab ipsis fraudari suo honore, quasi non prouiderit quum elegit vrbem Ierosolymam, quibus præsidiis ad eam tutandam opus foret. Ac probabile est, si Psalmus hic, post exercitum Sennacherib cæsum & profligatum, fuerit compositus, authorem eius consultò eãdem vsurpasse metaphoram: vt fideles in posterum, sine mundi opibus vnicam Dei gratiam sibi sufficere discerent. Eadem

quoque opera nos hodie ad hanc constantiam hortatur & animat Spiritus, vt contemptis eorum copiis qui magnificè contra nos superbiunt, inter omnes motus & turbas tranquilli stemus: nec pigeat nos vel pudeat nostræ nuditatis, modò ad nos seruandos extenta sit Dei manus. Ergo quanuis Dei auxilium tenuiter in speciem quasi per riuulos distillet, plus tranquillitatis nobis afferat, quàm si tota mundi potentia ad nos iuuandos simul coaceruata esset. Quum Ierosolymam vocat *Sanctuarium tabernaculorum Excelsi*, cōcinna allusio est ad statum illius temporis. quãuis enim per singulas tribus imperium suum Deus haberet, hanc tamen regiam sedem elegerat vnde totum populum regeret. Itaque quum per totam Iudæam diuisa essent tabernacula Excelsi, sub vnũ tamen Sanctuarium colligi oportuit, vt Deo subessent.

6 *Deus in medio eius.* Nunc ostendit vnde tanta Ecclesiæ securitas, quia scilicet Deus in medio eius residet. nam verbum, *mouebitur*, fœminini generis est, nec potest ad Deum referri, quasi futurus sit immobilis: sed ita resolui debet oratio, Nō mouebitur è statu suo sancta ciuitas: quia Deus illic residet. atque ad opem ferendam semper est paratus: *conspectus* enim *auroræ* tantundem valet acsi dixisset, quotidie simulac sol terris exoritur. Summa est, si cupimus Dei manu protegi, dandam in primis esse operam vt inter nos habitet: quia ex sola eius præsentia pendet spes salutis. Ipse autem non aliam ob causam inter nos habitat, nisi vt nos præstet incolumes. Cæterùm, quanuis non semper ad nos iuuandos festinet Deus pro votorũ nostrorum feruore, satis tamẽ opportunè nobis aderit, vt facilè appareat verum esse quod alibi dicitur, nunquam dormire, ac ne dormitare quidem Ecclesiæ custodem, Psalmo 121.4.

7 *Tumultuati sunt populi, mota sunt regna: dedit vocem suam, liquefacta est terra.*

8 *Iehoua exercituũ nobiscũ: arx nobis Deus Iacob. Selah.*

9 *Venite, considerate opera Iehouæ: quas posuerit solitudines in terra.*

10 *Cessare facit prælia vsque ad extremum terræ: confringit arcum, dissipat arma, currus exurit igni.*

11 *Quiescite & cognoscite quod ego sim Deus: exaltabor in gentibus, exaltabor in terra.*

12 *Iehoua exercituũ nobiscũ: arx nobis Deus Iacob. Selah.*

7 *Tumultuati sunt.* Quoniam Ecclesia Dei nunquam caret hostibus, & quidem nimium validis, deinde qui eã crudeliter & effræni intemperie oppugnant, Propheta nunc doctrinam quam posuit de inexpugnabili Dei tutela, ab experientia confirmat. deinde generalẽ consolationem elicit: quòd perpetuum sit Dei munus, compescere tumultus omnes ac sedare, & quòd satis robusta sit eius manus ad frangẽdos omnes hostium conatus. Posset, fateor, locus hic indefinitè accipi: quòd obnoxia quidem sit Dei Ciuitas multis tempestatibus, sed tamen Dei beneficio incolumis semper maneat: verùm magis probabile est, vt initio diximus, sermonem haberi de insigni aliqua liberatione, in qua Deus æternæ suæ in seruanda Ecclesia, virtutis & gratiæ specimen præbuerat. Refert igitur Propheta quid cō tigerit, nempe horribili apparatu hostes Ecclesiæ venisse ad eam perdẽdam, sed mox Dei voce fuisse quasi liquefactos. Atque hinc ad nos redit inæstimabilis consolatio, vbi audimus, quanuis totus mundus contra nos surgat, & vesano feruore omnia perturbet, posse momẽto redigi in nihilum, simulac Deus se nobis fauere ostenderit. Quanuis autem

vox Dei, imperium vel nutum significet, videtur tamen ad Dei promissiones alludere Propheta, quibus testatus est se fore Ecclesiæ custodem. Interim notanda est antithesis inter vocem Dei, & turbulentos regnorum motus.

8 *Iehoua exercituum.* Hoc versu docemur qualiter in visum nostrum accommodare liceat quæ passim de immensa Dei virtute prædicat Scriptura, nempe, si persuasi simus ex eorum nos esse numero, quos Deus paterno amore amplexus fouere velit. nã iterum adoptionem commendat, qua segregatus erat Israel à communi Gentium omniũ sorte: alioqui non nisi formidinem incuteret potentiæ Dei commemoratio. Hinc igitur gloriandi fiducia, quòd nos sibi in peculiarem populum delegit, vt virtutem suam ad nos seruãdos exerat. Qua ratione Propheta postquam *Deum exercituum* vocans, eius potentiam celebrauit, statim adiungit alterum epithetum, quo fœdus cum Abraham olim percussum confirmat: vt non dubitent eius posteri, ad quos promissæ gratiæ hæreditas pertinet, Deum sibi quoque fore propitium. Nam vt solidè quiescat fides nostra, in Deo simul hæc duo consideranda sunt: nẽpe immẽsa virtus, qua ad totum mundum subigendum instructus est: deinde paternus amor, quẽ verbo suo patefecit. Vbi autem hæc duo coniũcta sunt, nihil obstare potest quominus cunctis hostibus insultet fides nostra. neque enim dubiũ est, velítne opitulari nobis Deus, qui se hoc facturũ promisit. iã virtus ad id implendũ suppetit, quia Deus est exercituũ. Hinc colligimus miserè eos vagari in Scriptura, qui in aere suspensum relinquunt quicquid de potentia Dei prædicatur, nec statuunt sibi fore in Patrẽ, eo quòd sint ex grege eius, & adoptionis participes.

9 *Venite, considerate.* Videtur persequi historiam liberationis, qua testatus fuerat Deus, se optimum & fidelissimum esse protectorem Ecclesiæ suæ: vt inde petant fideles arma & vires superandis tentationibus quæcũque in posterũ emergent. Debent enim ante oculos nobis versari documẽta gratiæ Dei, quæ reipsa exhibuit in nobis seruandis, vt promissionum fidem in animis nostris sanciãt. Cæterùm, hac exhortatione tacite obiurgat eorum socordiã, qui Dei potentiam nõ æstimant quanti par erat: imò totum fere mundum ingratitudinis arguit. quia vix centesimus quisque satis sibi in Deo præsidii esse agnoscit: ita cæcutiunt omnes ad opera Dei, imò sponte claudunt oculos: quod ad ædificandam eorum fidem maximè valeret. Videmus vt multi fortunæ ascribant quod Dei prouidentiæ decebat ferre acceptum: alii imaginentur se propria industria adeptos esse quicquid Deus contulit: vel quicquid ab eo solo profectum est, transferant ad medias causas: alii prorsus stupeant. Quare nõ frustrà omnes accersit, & ad reputanda Dei opera hortatur: acsi diceret homines ideo non reponere in Deo spem salutis, quia vel ignaui sunt vel maligni in considerandis eius operibus. Quum verò sermonem dirigat promiscuè ad omnes, colligimus pios quoque torpere & frigere donec expergefiant. Porrò magnificè Dei virtutem in seruando electo populo extollit: quæ contemni solet, vel non expenditur pro merito, vbi vulgari more operatur. Vastitates ergo & alia miracula in medium proponit, quæ sensus hominum efficacius moueant. Quod proximè sequitur, *Cessare facit prælia*, si de speciali Dei auxilio accipere libeat, referri tamen ad hunc finem debet, vt idem in futurum tempus expectẽt fideles, quod iam experimento perspectum habent. Et sanè videtur Propheta, ex vno actu indefinitè ostendere quàm potenter Deus Ecclesiam suam defendere soleat. quanquã non semel accidit vt fractis animis, & arcu contrito, plaustrísque exustis, motus omnes per Iudæam Deus sedaret, belláque procul abigeret. ac consentaneum est, Prophetã occasione sumpta, Iudæis reuocasse in memoriam quàm sæpe Deus maximos hostium conatus fregisset. Certum quidem est, his epithetis Deum ornari, vt toto mundo tumultuante, pacem ab eo speremus.

11 *Quiescite & cognoscite.* Videtur iam sermonem peculiariter conuertere ad hostes populi Dei, qui nocẽdi libidini audacius indulgent. quia dum exhibent Sanctis molestias, bellum se Deo

inferre non cogitant. quia ergo negotiũ sibi tantùm cum hominibus esse putãtes, insolenter sine metu & pudore ruunt, eorum intemperiem hic refrænat Propheta: & quo plus vehementiæ habeat sermo, Deum ipsum loquentẽ inducit. Iubet autem primò quiescere, vt se Deum esse cognoscant. videmus enim, dum inconsideratè feruntur homines, nullum moderationi locũ esse: ideo non abs re Propheta quietem ab hostibus Ecclesiæ exigit, vt feruore placato sentire incipiant cum Deo se confligere. Similem ferè sententiam habuimus Psalmo 4.5, Cõtremiscite & ne peccetis: cogitate in cubilibus vestris, & silete. Summa est, vt mundus subactis domitísque turbulentis affectibus, Deo Israel, quam meretur gloriam tribuat: quòd si furere pergant, denuntiat virtutem suam non esse inclusam Iudææ finibus, sibíque non fore difficile brachiũ suum procul extendere ad Gentes, quo se vbique glorificet. Postea repetitur quod prius dictum fuerat, Deum ad seruãdam Ecclesiam quam adoptauit, satis supérque armis & viribus pollere.

ARGVMENTVM PSALMI XLVII.

Putant nonnulli, Psalmum hunc fuisse compositum quando dedicatum fuit Templum & arca fœderis in Sanctuario locata. sed quia parum firma est diuinatio, præstabit, nisi fallor, omissa illa circunstantia, expendere quid contineat, & in quem præcipuè vsum aptandus sit. Dubium quidem non est ad solennes conuentus fuisse destinatum: quod ex toto contextu colligere promptum est. imò fieri potest vt ante templum extructum quũ adhuc in tabernaculo quiesceret arca, Leuitis fuerit dictatus à Dauide. Quisquis autẽ fuerit author, hortatur non Israelitas modò, sed omnes populos ad purum vnius veri Dei cultum. Quanquam præcipuè gratiam qua Deus genus Abrahæ pro illo tempore dignatus erat, extollit: sicuti etiam ex fonte illo salus toti mundo oritura erat. Vaticinium tamen de futuro Christi regno continet: quia gloriam quæ tunc in vmbratili Sanctuario fulgebat, longè latéque conspicuam fore docet quando Deus ipse gratiæ suæ radios procul emittet, vt in societatem coalescant Reges & populi cum Abrahæ filiis. *Psalmus XLVI.*

PRæfecto, filiorum Coræ Canticum.

2 Omnes populi plaudite manu, iubilate Deo *in voce exultationis:*

3 Quia Iehoua excelsus, terribilis, Rex magnus super vniuersam terram.

4 Ordinauit populos sub nobis, & Gentes sub pedibus nostris.

5 Selegit nobis hæreditatem nostram, gloriam Iacob quẽ dilexit. Selah.

2 *Omnes populi plaudite.* Quòd populos iubet in signum lætitiæ & gratulationis plausum dare Deo, imò ad insolitum gaudium hortatur, cuius vehementia in externam exultationem erũpat, de eorum salute verba fieri certum est. Nam si Deus regnum inter Gentes formidabile erigeret, potius deiiceret omnium animos & desperatione obrueret, quàm daret tripudiandi materiam. Adde quòd non de vulgari Dei gratia concionatur, sed quæ totum orbem incredibili lætitia perfundens, omnium animos ad celebrandas Dei laudes extimulet. Ergo quod paulò pòst addit, redactos fuisse cunctos populos sub Israelis obsequium, necesse est non de seruili subiectione intelligere, sed quæ regnis omnibus potior esset magísque optabilis. Neque enim consentaneum foret, eos qui vi & metu coacti seruirent, præ gaudio exultare. Tributarii quidẽ Dauidi eiúsque filio Solomoni fuerunt populi complures: sic tamen vt fremerent, atque iniquis animis ferrent impositum sibi iugum: tãtùm abest vt læti

&

& hilares gratias agerent Deo. Ergo quum nulla fœlix sit & expetenda seruitus, nisi qua Deus, Christi filii sui auspiciis domat & subigit qui prius rebelles erant, sequitur, elogium hoc non competere nisi in Christi regnum: qui Rex excelsus ac terribilis non ideo vocatur, quòd tyrannica violētia expauefaciat miseros homines quibus imperat: sed quia eius maiestas quæ prius habita fuerat contemptui, ad frangendam totius mundi contumaciam sufficiet. Notandum enim est Spiritus sancti consilium, quum diu contumeliose tractati & oppressi fuissent Iudæi, ac variis subinde calamitatibus afflicti: tanto nunc illustriorem esse Dei beneficentiam erga eos, quia domitis vndecunque gentibus vicinis, florentissimum erat Dauidis regnum: interea verum esse quod monui, nempe in regnum Christi hoc competere, ex cōtextu verborum colligere prōptū est, vbi *Deus Rex terribilis & magnus vocatur super omnem terram.* Ergo non dubiū est quin his elogiis celebrata fuerit Dei gratia ad confirmandos piorum animos intermedio tempore: quo non tantùm collapsa erat populi Israelitici dignitas, sed extremis contumeliis oppressus, nullo Dei gratiæ gustu recreari poterat, nisi in solas promissiones recumberet. Scimus quàm lōga fuerit huius magnificæ potentiæ interruptio, à morte Solomonis vsque ad Christi aduentum. Erat hoc veluti chasma, quod absorbere posset pias mentes, nisi Dei verbo suffultæ essent. Ergo quum specimen huius regni, quod nunc prædicatur, à Deo fuisset editum sub Dauide, quāquam paulo pòst sequuta est tristis & ferè pudenda imminutio, deinde grauissimæ clades, & tandem exilium, & miserrima dispersio, quæ ab interitu parum distabat: Spiritus sanctus fideles ad continuandum plausum hortatus est, donec veniret promissus redemptor.

4 *Ordinauit.* Quod alii vertunt Subiicere, cum hac mea interpretatione cōuenit. paulo remotius est quod alii Ducere exponunt. alienum verò prorsus à mente Prophetæ, quòd verbum ידבר alii accipiunt pro perdere. Neque enim dubium est quin subiectio vtilis, læta, & optabilis notetur. si quis futurum verbi tempus retinere malit, mihi non displicet: quia tamen certum est sub typo celebrari futuram Dei gratiam, libenter amplexus sum quod magis probarunt alii Interpretes. Porrò quāuis hoc versu peculiariter gentiles suos hortetur Propheta ad gratitudinem, quòd per Dei gratiam cunctis populis dominarentur: certum tamen est, eos qui sub iugum redacti erant, in societatem gaudii coniungi ipsis Iudæis. Ergo quantū ab vmbra differt corpus, tantum discrimen fuit inter fictitium plausum, quem olim dederunt profanæ gētes Dauidi, & eum quo fideles Christum excipiunt: quia ex voluntario cordis obsequio manat. Et certè si post arcam in templum adductam nulla apparuisset sublimior veritas, quasi puerile erat ludicrum, in angusto illo domicilio Deum locari: sed vbi Dei maiestas quæ in tabernaculo habitauerat, toti mundo patefacta fuit, & cunctæ gētes sub eius imperium fuerunt redactæ, tunc enituit prærogatiua ista generis Abrahæ. Itaque his verbis regnū illud cuius meminerat Propheta, definit: subiectionem Gentium commemorans, vt electo populo parere non recusent. Neque enim de arcana prouidentia hic agitur, qua Deus totum mundum gubernat, sed de speciali potestate quam per verbum suum exercet. itaque vt propriè Rex vocetur, necesse est talem à suis agnosci. Quæritur tamen, dum suis auspiciis & cælesti potentia restituit Christus Ecclesiā, quo sensu dicātur populi subiecti esse Iudæis: quia scimus non aliter ritè compositum esse Ecclesiæ ordinem, nisi emineat vnicum caput, & fideles omnes à summo vsque ad infimum inter membra se contineāt: imò quum imperium suum erexit Christus in toto orbe, cōmunis esse cœpit cūctis Gentibus adoptio, quæ propria vnius populi antea fuerat. Hoc autē modo libertas omnibus simul data est, vt fraterno iure inter se cōiuncti, ad cælestem hæreditatem aspirent. Sed facilis est solutio: quando Gentibus impositum fuit Legis iugum, dominium adeptos esse Iudæos: quemadmodum Pastores iurisdictionē Spiritus verbo exercent. sic Ecclesia vocatur Regina, & piorum omnium mater: Galat. 4.26, quia apud

V.i.

eam deposita fuit cælestis doctrina, quæ instar sceptri est ad nos omnes subigendos. Quamuis ergo Iudæi, quo tempore in lucem emersit Christi regnum, miserè & probrosè profanis Gentibus seruierint, fuerintque veluti illarum mãcipia, verè tamen & meritò imperium illis tribuitur, quia Deus virgam virtutis suæ emisit è Sion. quum ipsi Legis essent custodes, munus eorum fuit eius authoritate Gentes frænare: quia non aliter sub Dei obsequium collectus fuit reliquus orbis, nisi dum homines Spiritu Dei renouati, vltrò se præbuerunt Iudæis dociles ac morigeros, séque passi sunt eorum magisterio regi. quemadmodum alibi dicitur, In illa die apprehendẽt septem viri fimbriam vnius Iudæi, ac dicent, Ambulabimus post Deũ vestrum, &c. Zach. 8. 23

5 *Selegit nobis hæreditatem.* Clarius celebrat Propheta peculiarem illam gratiam, qua dignatus fuerat Deus electum & sanctum genus Abrahæ. Sicuti enim, posthabito toto mundo, paucos homines & ignobiles sibi adoptauerat: ita illud tam insigne paterni amoris pignus segregari oportuit à communi beneficentia qua totum humanum genus prosequitur. Itaque emphaticum est Seligendi verbum. acsi diceret, Deum non egisse cum Abrahæ filiis, vt promiscuè solet cum aliis Gentibus, sed quasi hæreditario iure dignitatem contulisse qua reliquos omnes præcellant. quod idem cõtinuò pòst exprimit sub nomine *Gloriæ*. Ergo gratias Deo agere iubet Propheta, quòd in persona Iacob populum electum extulerit in summum honoris gradum: vt gloriari posset sortem suam ab aliis omnibus distinctam esse. Simul etiam docet factum id esse gratuito fauore Dei. nam relatiuum pronomen, causalis particulæ vice ponitur, acsi causam dignitatis & præstantiæ in Deo ipso statueret Propheta. Atque hæc regula tenẽda est, quoties laudatur Dei gratia erga Iudæos, quia Patres eorum dilexerit, merita omnia in nihilum redigi: iã quum tota sancti Patriarchæ dignitas ex mero Dei beneplacito pendeat, quis sibi proprium quicquam arrogare audeat? discamus ergo, quicquid nobis peculiariter confert Deus supra alios, paterno eius amori ascribere: quia nos sibi in gregem elegit. Colligimus etiã ex hoc loco, gratiam quã Deus erga electos suos exerit, non communiter ad omnes patére, sed priuilegium esse quo paucos à maiori numero discernit.

6 Ascendit Deus in iubilo, Iehoua in voce tubæ.
7 Psallite Deo, psallite, psallite Regi nostro, psallite.
8 Quia Rex vniuersæ terræ Deus, psallite intelligens.
9 Regnum obtinuit super Gentes, Deus sedet super solium sanctitatis suæ.
10 Principes populorum congregati sunt ad populũ Dei Abrahæ: quia Deo clypei terræ, valde exaltatus est.

6 *Ascendit Deus.* Allusio est ad veterem Legis ritum. nam quia ad celebrandos sacros conuentus adhiberi solebat tubarum clangor, dicit Propheta Deum ascendere, quum buccinæ ad extollendam eius potentiam hortantur populum & animant. Id enim tantundẽ valebat olim, acsi Rex magnifico splẽdore ad suos ingrediens, venerationem sibi conciliet. Interea non dubium est quin sub illa vmbratili cæremonia alium ascensum Propheta commẽdauerit: nempe dum Christus supra omnes cælos euectus mundi totius imperium adeptus est, & cælesti virtute instructus superbiam omnẽ & altitudinẽ subiugauit. Porrò memoria repetẽdũ est quod prius admonui, ad arcam transcribi *Iehouæ* nomen. quia tametsi illic non inclusa erat Dei essentia vel maiestas, nec virtus etiam alligata, non tamen inane erat præsentiæ Dei symbolum. Nam sicuti promiserat Deus se habitaturũ in medio populi, quãdiu eũ ex Legis præscripto

scripto Iudæi colerent: ita re ipsa monstrabat vere se illis adesse, nec frustra inuocari inter ipsos. verius tamen hoc in gloriæ manifestationem competit, quæ tandem refulsit in Christi persona. Sũma est quum canerent apud Iudæos buccinæ ex Legis præscripto, non euanuisse in aere sonitum illum, quia Deus qui in arca fœderis, præsentiæ suæ pignus ac tesserã dederat, verè præsideret in cœtu illo. Hinc exhortationis argumentum duxit Propheta, vt Deo psallant fideles: quia nõn sint id facturi fortuitò. sicut superstitiosi quum nihil habeant certi-nis, frustra eiulant corã suis idolis. Causam ergo fidelibus suppetere docet Propheta, cur alacriter laudes Dei personent: quia certò sciunt præsentem sibi adesse, acsi inter eos regale solium locasset. Cæterùm postquam vocauit Regem electi populi, continuò pòst dicit Regem esse totius terræ. atque hoc modo ius & honorem primogenituræ asserens Iudæis, Gentes deinde socias adiungit. His autem verbis significat Propheta longè nobilius fore Dei regnum aduentu Mesiæ, quàm sub Legis figuris, quia propagandum sit in vltimos terræ fines: ideo maioris vehementiæ causa, quinquies repetit verbum *Psallite*. In voce משכיל mutatio est numeri: nã omnes canendi peritos ad hoc exercitium inuitat. Sed quanuis loquatur de scientia artis musicæ, requirit tamen in canendis Dei laudibus veram intelligentiam, ne linguæ tantùm reboent, vt scimus fieri in Papatu. Requiritur ergo ad legitimum psallendi ritum scientia, ne vano clamore nomẽ Dei profanetur.

8 *Regnum obtinuit super gentes*. Quia verbum מלך, sub tempore præterito continuum actum designat, ideo vertimus Regnum obtinuit. Porrò quum toties repetat Propheta, Deum super Gẽtes regnare, colligere promptum est de nouo & prius inaudito regnandi modo haberi sermonem. Subaudienda enim est antithesis inter Legis tempus, quo Deus imperium suum continuerat intra Iudææ limites, & Christi aduentum quo illud ampliauit quàm longè latéque patet totus orbis. Quanquam autem Dei maiestas scintillis quibusdã enituit inter Gẽtes, quũ eas sibi tributarias fecit Dauid: non tamen propriè dixisset Propheta Deum inter illas regnasse, quia & eius cultum aspernabantur, & optassent extinctam prorsus esse Ecclesiam. quare vt constet vaticinii huius complementũ ad Christum venire necesse est. Quod additur secundo membro, *Deum sedere super solium sanctitatis suæ*, duplicem sensum recipit. Sæpe enim hac locutione tabernaculum vel templum intelligitur: interdum verò cælum significat. Si de tẽplo exponere libeat, sensus erit, Deũ sic præesse toti mundo, ac populos omnes sub imperio suo complecti, vt primaria tamen eius sedes Ierosolymæ maneat: sicuti etiam inde fluxit Euangelii doctrina, qua sibi Deus cunctos mortales subegit. De cælo tamen commodè accipere licebit, quòd Deus manũ suam exerens ad homines sub obsequium suũ cogendos, palàm ostendat, se ex solio cælesti dominari super homines: quia nisi propinquis & claris signis virtutem suam demonstret, mundi gubernator nõ agnoscitur.

10 *Principes populorum*. Exornat & amplificat pluribus verbis proximam sententiam. rursus enim definit qualiter sibi Deus regnum acquisierit super Gẽtes, dum scilicet qui prius alieni erant, in eundem fidei consensum coaluerunt cum Iudæis. Atque ita ex misera dissipatione in vnum corpus variæ Gentes collectæ sunt. nam quum illuxit Euangelii doctrina, non abduxit Iudæos à fœdere quod pridem Deus cum illis pepigerat, sed potius nos illis adiunxit. Quum ergo vocatio Gẽtium nihil aliud fuerit quàm insitio in familiam Abrahæ, meritò dicit Propheta, vndique fuisse congregatos extraneos ad illam gentẽ electam: vt talis accesio regnum Dei per omnes terræ plagas diffunderet. Qua ratione dicit Paulus, Ephes. 3. 6, vt hæreditatis æternæ participes essent Gentiles, factos fuisse Iudæis cõcorporeos. Quãquã autẽ abolitis cæremoniis, sublatus est intermedi⁹ paries, qui alios ab aliis separabat: verum tamen est, non aliter nos censeri inter Dei filios, nisi quia insiti sumus in genus Abrahæ. Nec de vulgo tantùm loquitur Propheta, sed ipsis quoque Principibus nil illad summam fœlicitatem potius fore

dicit, quàm vt se aggregent ad Iudæos, sicuti alibi videbimus, De Sion dicetur, Hic & ille in ea natus est, Psal.87.5. Porrò collectio futura dicitur ad populum Dei Abrahæ, vt sciamus nullam carnis dignitatem tribui Iudæis, quæ in ipsorum personis resideat, sed totã eorum præstantiam inde pendere, quia purus Dei cultus inter ipsos floreat, & emineat cælestis doctrina. Quare nihil hoc ad reiectitios Iudæos pertinet, quos sua incredulitas ab Ecclesia abdicauit. Sed quia radicis sanctæ, vt Paulus docet Rom.11.16, rami naturaliter sancti sunt, nõ obstitit maioris partis defectio, quin reliquiis maneret hic honor. Itaque cõsumptio illa quæ secundum Iesaiæ vaticinium exundauit in totam terrã, vocatur populus Dei Abrahæ, Iesa.10.23. Continet autem hic locus vtilem doctrinam, & eam duplicẽ. Primò enim hinc discimus, quicunque inter Dei filios numerari volunt, debere locum in Ecclesia quærere, vt fraternam vnitatem cum piis omnibus colant: deinde vnitatem Ecclesiæ non aliunde esse æstimandam, quàm ex sincero ad obsequium verbi Dei præstandum consensu, vt sit vnius ouilis vnus pastor. Monetur etiam, qui honore & opibus excellunt in mundo, deposita omni superbia libenter & modestè commune iugum subire, vt se obsequentes Ecclesiæ filios probent. Quod proximè sequitur, *Dei esse clypeos terræ*, multi de principibus intelligunt. Et fateor quidem metaphoram hanc frequẽter in Scriptura occurrere: deinde videtur hoc non malè quadrare ad contextum: acsi dixisset Propheta, in arbitrio Dei esse proceres mundi in Ecclesiam suam inserere, quia illis quoque dominetur. Sensus tamen simplicior est, quia mundus protegitur, seruatúrque ab vno Deo, iure tantam celsitudinem cum admiratione suspici, quæ ad tam arduã custodiam sufficit. Nam ideo clypeos plurali numero ponit, quia in variis & prope innumeris periculis, quæ assiduè singulis mundi partibus impendent, multiplicem Dei prouidentiam, tanquã multos clypeos, interuenire necesse est.

ARGVMENTVM PSALMI XLVIII.

Hoc Psalmo celebratur memorabilis quædam Ierosolymæ liberatio, quum in eius excidium conspirassent multi Reges. Vbi autem Propheta (quisquis fuerit author) Deo gratias egit, occasione inde sumpta, magnificis elogiis fœlicem eius vrbis statum extollit, quòd Deum habeat perpetuum salutis suæ custodem. Neque enim satis fuisset, pios sentire & agnoscere semel Dei manu se fuisse seruatos, nisi in posterum confiderent se Dei eiusdem præsidio saluos fore, quia in populum peculiarem adoptati essent. Ideo Propheta in eo præcipuè insistit, non frustra in monte Sion erectum esse Sanctuarium Dei, sed illic inuocari eius nomen, vt in populi sui salutem virtus eius conspicua appareat. Porrò ex argumento colligere licet, Psalmum post mortem Dauidis fuisse compositum. Fateor quidem Dauidi infestos fuisse quosdam exteros Reges, nec per eos stetisse quominus Ierosolymam funditus delerent: huc vsque tamen progressos fuisse non legimus, vt eam obsidione premerent, vt oportuerit admirabili Dei virtute reprimi illorum conatus. Potius credibile est notari tempus Regis Achaz, quo soluta repentè fuit obsidio in summa desperatione. Vel etiam tempus Iosaphat, & Asaph: quia tunc scimus non nisi cælesti auxilio Ierosolymam ab extrema clade mirabiliter seruatam fuisse. Hoc quidem pro certo tenendum est, specimen vnum Dei gratiæ proponi fidelibus, in quo agnoscant bene & fœliciter secum agi, quòd domicilium sibi elegerit Deus in monte Sion, vnde ipsis in salutem præsideat.

Psalmus XLVIII.

Canticum Psalmi filiorum Coræ.

MAgnus Iehoua & laudabilis valde, in ciuitate Dei nostri, in monte sanctitatis eius.

2 Pulcher situ gaudium totius terræ, mons Sion ad *latera Aquilonis, ciuitas Regis magni:*

3 *Deus in palatiis eius, notus est in præsidium.*

1 *Magnus Iehoua.* Antequam speciale illud quod attigi, gratiæ Dei exemplum commemoret Propheta, docet in genere beatā esse Ierosolymam quòd eius tuendæ curam Deus suscipere dignatus fuerit. Atque hoc modo Dei Ecclesiam à toto mundo separat: sicuti hoc inæstimabile beneficium est, quòd Deus ex toto genere humano exiguum numerum cōplectitur paterno fauore. Quāuis ergo in vniuersū mūdi gubernatione sapiētia eius, bonitas & iustitia sic refulgeāt, vt nulla pars vacua sit ab ei9 laude, sed vbiq; laudādi materia occurrat: in Ecclesiæ tamē protectione Dei gloriā nunc Propheta celebrat. *Magnū & laudabilem* esse dicit in Vrbe sancta, an non etiam in toto mundo? Certè, vt dixi, nullus est angulus tam reconditus, quò non penetrent eius sapientia, iustitia, bonitas & reliquæ virtutes: sed quia præcipuè vult eas in Ecclesia sua conspici, non temere hoc speculum nobis ante oculos ponit, in quo Deus magis ad viuum faciem suam exprimit ac repræsentat. Cæterùm *Montem sanctum* nominans, breuiter admonet quo iure Ierosolyma sit Dei ciuitas, nempe quia eius mandato arca fœderis illic erat locata: acsi diceret, Ierosolymam non proprio suo merito sublime esse theatrum, in quo Deus magnitudinem suam spectari velit: sed quia arca fœderis cælesti mandato illic in symbolum singularis gratiæ deposita fuerit.

2 *Pulcher situ.* In confirmationem proximæ sentētiæ, prædicat dotes quibus tunc excelluit mons Sion, quia in illis spectabilis fuit Dei gloria cuius nuper meminit. Etsi autem naturalis hæc fuit situs gratia quam Propheta primo loco recenset, significat tamen in ipsa vrbis specie insculptas ab initio fuisse notas Diuini fauoris, vt intuitus ipse ostenderet specialiter locum illum fuisse Diuinitus ornatum, vt aliquando in talem vsum consecraretur. Quanquam formosum & delectabilem locum non simpliciter vocari arbitror, quia parem in Iudæa non habuerit, quum satis constet alias vrbes tam fœcunditate quàm amœno prospectu, & aliis commoditatibus Ierosolymæ non cessisse: sed coniunctim, meo iudicio, vnà cum situ aduentitiam dignitatem complectitur, quæ ex Templo originem ducebat. Ergo quum laudari audimus vrbis pulchritudinem, veniat nobis in mentem spiritualis ille decor, qui post vaticinium de perpetua arcæ statione ad loci naturam accessit. De voce נוף non cōsentiunt Interpretes. Quidam pro eleuatione accipiunt, acsi dictum esset, in excelso & edito loco Ierosolymam sitam esse. Alii Clima vertunt, quia metaphoricè Hebræi climata vocant ramos, quòd in lōgum extendantur. Ego in re non magni momenti nolui tantopere esse curiosus. Tantùm elegi quod magis erat probabile, Regionem illam aspectu præ aliis iucundam & amœnam esse. Dubium autē est ponátne in in laudibus montis Sion quòd versus Aquilonem expositus fuerit, an ita resolui debeat oratio, Quanuis ad Septentrionem spectet mons Siō, hoc tamen de eius pulchritudine nihil diminuit. Quāquā prior sensus magis genuin9 videtur. Atque hoc quoq; elogiò montem ipsum insignit Iesaias, præstantiam etiam notare volens. Sic enim 14. 14, in persona Sennacherib loquitur, Ascendam super excelsa nubium, & sedebo super montem testimonii in lateribus Aquilonis. Vocat deinde *Gaudium totius terræ*, non tantùm quòd salubris esset regio illa propter aeris temperiem vt insulsè nugātur Iudæi, vel quòd proferret suaues & eximios fructus, qui exteris Gentibus possent afferre lætitiam, quod etiam frigidum est commentum: sed quia inde exoritura erat salus toti modo, sicuti inde vitæ lucem & cælestis gratiæ testimonium mutuatæ sunt omnes Gentes. Nam si extra Deum lætātur homines, exitialis tandem est exitus, risúsque conuertitur in stridorē dentiū. Christus autem è Sion cū euangelio suo apparuit, vt solido gaudio æternáq; fœlicitate mundū perfunderet. Quanquā autem Prophetæ ætate nondum ad exteros manauerat Euāgelii cognitio, meritò tamen hac loqutione vsus est, vt scirent Iudæi non aliunde petendam esse beatitudinem, quàm ex gratuito D:

fœdere quod in illo ſacrario depoſitum erat. Interea etiam prædixit quod nouiſsimo demum tempore impletum fuit Chriſti aduentu. Hinc autem diſcamus ad exhilarandas pias mentes, planè ſufficere vnicum Dei fauorem: ſicuti eo ſublato, neceſſe eſt cunctos mortales miſera inquietudine & triſtitia torqueri. Quòd continuò pòſt additur de *Ciuitate Regis magni*, in hunc finem tendit, mõtem Sion non modò ſanctum eſſe, ſed donatum tanto priuilegio, vt vrbem totam ſanctificet, quia ſedem ſibi Deus illic delegerat, vt cuncto populo dominaretur. Tertio verſu vbi dicit *Deum eſſe notũ in palatiis* Ieroſolymæ, rurſus dignitatẽ eius cõmẽdat à Dei præſidio, ſicuti Pſalmo 46.6, vidimus, Deus in medio eius, non mouebitur. Palatia verò diſertè expreſsit ad antitheſin, vt ſcirent Iudæi, quamuis Ciuitas ſancta validis turribus munita foret, ædéſque haberet ſplendidas & ſimiles propugnaculis, ſolo tamen Dei auxilio tutã eſſe. Proinde his verbis monẽtur fideles, quamuis in arcibus vel palatiis habitẽt, ſedulò cauẽdũ eſſe ne ſplendor ille vel altitudo potentiam Dei obruat. ſicuti profani homines terrenis opibus contenti, pro nihilo ducunt Deum habere cuſtodem. Porrò quia hæc nobis ingenita eſt prauitas, vt terrena opulentia oculos nobis perſtringens, Dei obliuionem inducat, ſumma attentione meditanda nobis eſt hæc doctrina, ne virtutis & gratiæ Dei notitiam obſcuret quicquid videtur in nobis eſſe pretio dignum: ſed in cunctis dotibus quibus ornati erimus, ſemper clarè fulgeat Dei gloria, vt ſtatuamus non alibi quàm in ipſo, nos beatos eſſe.

4 *Quia ecce Reges congregati ſunt, tranſierunt ſimul:*
5 *Ipſi viderunt, ſic admirati ſunt, trepidauerunt, præcipites acti ſunt.*
6 *Tremor apprehendit eos, illic dolor quaſi parturientis.*
7 *Per ventum Orientalem confringes naues Tharſis.*

4 *Quia ecce* Reges. Hîc ſpecialis illa quam dixi, liberatio attingitur. Refert enim Propheta, quum Reges ſimul congregati eſſent ad perdendam Ieroſolymam, impetus tamen eorum irritos trãſiſſe, nõ ſecus ac nebulæ euaneſcunt: imò dicit, ſolo aſpectu fuiſſe perditos, neque id vulgariter, quemadmodum mulier parturiens, ſubito dolore opprimitur. Etſi autem certò non liquet quam hiſtoriam commemoret Propheta, aptiſsimè tamen quæ hîc dicuntur, tam in tempus Achaz, quàm Ezechiæ vel Aſa conueniunt. fuit enim mirabile illud Dei opus, quum duo potentiſsimi Reges Syriæ & Iſrael, ingenti exercitu inſtructi, tanto metu perculiſſent Vrbẽ, vt Rex cum populo ferè exanimis iaceret, repentè frangi, & fruſtrari certa ſpe potiundæ vrbis. vnde & Ieſaias capite 7, verſu 4, per ludibrium titiones fumantes vocat: quum duæ quaſi faces accenſæ eſſent ad conſumendam incendio Iudæam. Nec minus ſtupendum fuit miraculum, innumeras copias Sennacherib nocte vna ſine hominum manu ab Angelo deleri, 2.Reg.19.35. Iam quum Rex AEthiopum collecta myriade ad oppugnandam Ieroſolymam veniſſet, memorabile fuit potentiæ Dei ſpecimen, tantum apparatum diiicere. Quicquid ſit, Iudæos claro documento expertos eſſe dicit, Deum fuiſſe Sanctæ vrbis cuſtodem, dum inuicto hoſtiũ robori, ſe oppoſuit. Ideo dicit fuiſſe *congregatos Reges*: quo verbo ſignificat initum fuiſſe fœdus in Eccleſiæ perniciem. Verbum *Tranſeundi* bifariam exponi poteſt: vel quòd copiæ ab illis collectæ, in nihilum redactæ fuerint: vel quòd ſimul & vno conſenſu, quaſi inſtructa acie expeditionem ſuſceperint. Et hoc ſecundum videtur contextui eſſe aptius: quia poſtea ſequitur ad conſpectum Vrbis ſtetiſſe attonitos. Quãquam licebit non incommodè hunc verſum accipere, quaſi amplificandi cauſa additum. Sed quia ad rei ſummam hoc non adeò facit, eligant Lectores vtrum magis placuerit. Cæterùm vbi dicit, *Miratos*

ratos fuisse Vrbe visa, trepidasse, actos fuisse præcipites, correptos dolore tanquam subiti partus, exornat quibuscunque potest elogiis miraculum quod exhibuit Deus in profligando tanto apparatu. Sic autē resolui debet oratio, simulac viderunt miratos esse. Notū est illud Cæsaris dicterium, Veni, vidi, vici, quo AEgyptiacæ victoriæ facilitatem notauit: Propheta hic contrà, impios dicit obstupuisse solo conspectu Vrbis, acsi Deus splendore gloriæ suæ eorū oculos hebetasset. Et particula כן translatiuè posita est, quasi ad rem digito monstrandam, sicuti paulò pòst sequitur eodem sensu aduerbium loci שם. Similitudo parturiētis ad exprimendam subitam mutationem pertinet. nam hac circunstantia luculentius enituit gratia Dei, quòd inopinato metu perculsi, subitò animis conciderint, & ex securo fastu acti fuerint præcipites. Monemur autem hoc loco, nihil noui hodie accidere si validis copiis oppugnetur Ecclesia, ac formidolosos impetus sustineat: quia sic Deus ab initio suos humiliare consueuit, quo admirabilem suam potentiam magis conspicuam reddat. Interea nobis occurrat, solum Dei nutum sufficere ad nos liberandos: atque, vt nobis obruendis vndiq; immineāt hostes, in eius arbitrio esse quoties placuerit, stupore percutere eorum animos, vt inter medios conatus momento deficiant. Atque hæc cogitatio mentes nostras, quasi iniecto fræno, compescat, ne huc & illuc circunspiciāt, ad humana media.

7 *Per ventum Orientalem.* Etsi hunc locum variè exponunt Interpretes, contenti simus genuino sensu, non secus afflictos & exitio demersos fuisse Ecclesiæ hostes, ac Deus subitis procellis naues Ciliciæ in mare profundum deiicit. Commemorat autem Dei potentiam quam exercere solet in magnis & violentis tempestatibus, acsi diceret, non esse mirum si Deus, qui confringit ventorū impetu robustas naues, hostes quoque suos virium suarum confidentia inflatos prostrauerit. Per *Mare Tharsis*, apud Hebræos Mediterraneum intelligitur, propter Ciliciā, quæ sic olī vocata fuit, etiā Iosepho teste: licet tandem nomen hoc ad vrbē vnā restrictum fuerit. Quia autem præcipua nauigatio Iudæis erat in Ciliciam, per synecdochen huic regioni tribuunt quod aliis remotioribus & minus notis commune erat.

8 Sicut audiuimus, sic vidimus in Vrbe Iehouæ exercituū, in Vrbe Dei nostri: Deus stabiliet eam vsque in perpetuum. Selah,

9 Expectauimus Deus misericordiam tuam in medio templi tui.

10 Sicuti nomen tuum Deus, sic laus tua super extrema terræ, iustitia plena est dextera tua.

8 *Sicut audiuimus.* Duplex sensus potest huic loco congruere: prior erit, si in persona fideliū dicat Propheta qualem Deus olim potentiam exeruerat in liberandis Patribus, prosequutum nunc fuisse erga nepotes & posteros. Audierant enim ex ore Patrum, & ex Sacris historiis didicerant, quàm clementer & paternè Deus Ecclesiā suam iuuisset: nūc se oculatos esse testes prædicant, quia reipsa eandem erga se misericordiam sint experti. Summa igitur esset, fideles non modò in Historiis habere bonitatis & potentiæ Dei testimonium, sed vsu & experientia sentire, adeoque perspicere oculis quod prius cognouerant ex auditione & relatu Patrum. Itaque Deū semper manere sui similem, qui vetusta gratiæ suæ exempla subinde assiduis documentis confirmet. Alter sensus paulò argutior est, optimè tamen quadrat, Deum scilicet re ipsa præstitisse quod pollicitus fuerat populo suo. acsi dicerent fideles, sibi ante oculos fuisse exhibitum quod prius tantùm auribus perceperant: quia vbi nudæ tantùm promissiones apparent, Dei gratia & salus in spe adhuc abscondita est, effectu autem conspicua redditur. Si hæc in-

terpretatio placeat, continet vberē doctrinam, nempe quòd Deus spem verbo suo datam minimè frustretur: nec magis liberaliter promittere soleat, quàm implere quod promisit. Vbi dicitur, *in vrbe*, ב accipitur loco מ vel ל, hoc est, de vrbe, vel quoad vrbem. Neque enim dicere voluit Propheta, Ierosolymæ, narratum fuisse fidelibus, Deu seruis suis opem esse laturum: sed Deū ab initio fidum vrbis suæ fuisse custodē, & semper talem fore. Et nominatim vrbis Dei fit mentio, quia non eandem promiscuè omnibus salutem promittit, sed populo electo & peculiari. Nomen *Iehouæ*, ad exprimendam Dei virtutem positū est: sed mox addunt fideles *suum esse Deum*, notandæ adoptionis causa, vt in eum sperare, & familiariter ad eum confugere audeant. Quòd verò in concilio Niceno secundo, hunc locum torserunt boni patres, vt probarent non sufficere doctrinam in templis, nisi ad confirmationem accederent picturæ & imagines: nimis pudenda fuit insulsitas & relatu indigna, nisi quòd vtile nobis est intelligere horrendum in modum percussos fuisse spiritu vertiginis & stuporis, quibus propositum erat Ecclesiā Dei corruptela illa inficere. Clausula versus, Ierosolymam à cunctis mundi vrbibus discernit, quæ suas habent vicissitudines, vt nonnisi ad tempus floreant. Quia autem status Ierosolymæ à Deo fūdatus est, inter varias mūdi conuersiones firmus permanet. Non mirum igitur si per continuam ætatum seriem, Deus vrbē à se electam tueatur, in qua nominis sui innocationē semper vult residere. Quòd autem abducto in exilium populo vrbs semel excisa fuit, cum hac sententia non pugnat. quia iam antè vaticinio Ieremiæ ostēsa fuerat restitutio, Iere. 27. 22, ideoque tunc maximè quàm stabile esset opus suum, probauit Deus. Nunc, postquam aduentu suo seculum renouauit Christus, quicquid olim de vrbe illa dictum fuit, ad spiritualē Ierosolymam pertinet, quæ per omnes mundi plagas dispersa est. Atq; hæc doctrina, quoties animis fluctuamur, succurrere nobis debet, quicquid discriminum immineat, salutem Ecclesiæ quam Deus stabiliuit, posse quidem grauiter concuti, sed nō ita labefactari vt cadat. Cæterùm verbum futuri temporis, in præteritum resolui potest, sed eodem sensu.

9 *Expectauimus.* Docet hic versus fideles fuisse Diuinitus seruatos, quia in summa rerum omnium perturbatione patienter quieuerint, donec tādem misertus ipsorum Deus opem afferret. Verbū enim Hebraicum דמה, quod est propriè silere, animi tranquillitatem notat. vnde colligimus fuisse periculis agitatos fideles, vt pro carnis sensu consternari possent vel expauescere. quemadmodum scimus homines in cōtinuo tumultu versari, & quasi cōtrariis fluctibus huc & illuc impelli, donec eorum mentes fides tranquillet, & ad silentium componat. Summa igitur est, fideles, quum miserè affligerentur, non fuisse tamen è gradu deiectos, quin recumberent in Dei auxilium: quin potius eius gratiæ patientia & spe ianuā patefecisse. Porrò hoc ad illustrandam Dei gratiam valuit, quòd quum ab eius expectatione pēderent, nō fuerint frustrati. Vnde etiam colligi potest vtilis admonitio, prohiberi à nobis Dei auxilium, quia diffidimus eius promissionibus, nec præ tumultu patimur ad nos vsque fluere gratiam, quæ silentibus est reposita. Sed quid sibi vult, *in medio templi*? an quòd illic tantùm spem suam aluerint fideles? quum autem quisque domum suam esset reuersus, sperare desierint? Imò certum est spem in templo conceptam domum retulisse, vt in ea constanter starent. Verùm quia promiserat Deus, locum illum vbi inuocaretur, sedem & domicilium virtutis & gratiæ suæ fore, nunc dicunt fideles se oraculo illo fretos, non dubitasse quin se Deus misericordem & propitium ostenderet, quia certum haberent præsentiæ eius insigne. Neque enim nostrum est ex proprio sensu imaginari, Deum fore nobis liberatorem, sed quatenus vltrò se nobis offert. Iam si vmbratile illud præsentiæ Dei symbolum sub Lege valere eousque debuit, vt vitam sperarent fideles in media morte: quū ad nos descēderit Christus, vt multò plenius nos Patri suo coniungeret, quanuis sursum ac deorsum misceatur mūd', iusta nobis

quiescendi causa est. Tantùm danda est opera, vt purus & integer apud nos vigeat Dei cultus, quo templum eius in medio nostri refulgeat.

10 *Sicuti nomen tuum.* Quidam hûc versum cum proxima sententia contexunt: acsi dictum esset, Domine, tu non frustra nomen tuum vis celebrari: quia simul suppeditas materiam laudis. Ita sensus erit, nomen Dei prædicari cum effectu, vel eius potentiam simul cùm promissionibus extare. Alii paulo argutius exponunt, opera Dei congruere cū nomine eius, quia vocetur אֵל à potentia, dum re ipsa demonstrat non temere hoc nomen sibi fuisse impositum, sed veram ac debitam laudem tribui. Prior expositio, sicuti minus coacta est, propius accedit ad verba & mentem Prophetæ, Deum scilicet operibus testari, se nō frustra coli apud Iudæos pro vero & vnico Deo. Sed dum particulam expendo quæ sequitur, *Super extrema terræ* Prophetam aliud velle existimo, nempe, quocunque peruenerit nominis Dei fama, cognituros homines ipsum esse summa laude dignum. subest enim his verbis tacita antithesis. Scimus tunc passim volitasse idolorum nomina per totum orbem. sed quantumuis celebres essent fictitii dii, iusta laude caruisse, quòd nullum illic extaret signum diuinitatis. Propheta autem hic contra, Domine, vbicunque auditum fuerit nomen tuum, cum solida laude coniunctum erit, vel secum proferet laudis materiam, quia intelliget totus mundus qualem te præstiteris electo populo. Eodem pertinet quod mox additur *Dexteram Dei plenam esse iustitia*, nempe quod auxilium suis ferendo, quasi porrecta manu, iustitiam suam palàm demonstret: nec vnum modo vel alterum specimen edat suæ iustitiæ, sed omnes numeros impleat. Porrò tenēdum est quod alibi diximus, Iustitiam Dei accipi pro fide quam in suis tuendis seruat. vnde inæstimabilis ad nos redit consolatio, quod in salute nostra curanda velit iustus agnosci. Iam tenemus Prophetæ mentem, nempe falsorum deorum nomen per ora hominū volitare, sine re & vera laude: aliam esse rationem in Deo Israel: quia quocunque perlata fuerit eius fama, intelligent omnes liberatorem esse populi sui, qui spem & vota suorum non frustratur, nec eos in discrimine deserit.

11 *Lætabitur mons Sion, exultabunt filiæ Iuda, propter iudicia tua.*

12 *Circundate Sion, & circuite eam, numerate turres eius*

13 *Adiicite cor vestrum ad murum eius, exaltate turres eius, vt narretis generationi posteræ.*

14 *Quia hic Deus, Deus noster in seculum & vsque: ipse deducet nos vsque ad mortem.*

11 *Lætabitur.* Nunc gratulationem suam absoluit, quòd Ierusalem & aliæ Iudææ vrbes, iustitiæ materiam habebunt, quia Deum verè senserunt vindicem suæ salutis. Nam *Iudicii* nomen ideo positum est, quòd Deus Ecclesiæ suæ causam suscipiens, eius oppressoribus se hostem professus sit, vt eorum ferociam compesceret. Deinde rursus Propheta situm & pulchritudinem Ierosolymæ commendat, acsi diceret, vrbem esse optime munitam & inexpugnabilem: quia aliqua ex parte in his externis notis fulgebat Dei benedictio. Quā quam memoria tenendum est quod prius dixit, Deum in eius palatiis conspici in arcem. Neque enim *turres* vel *murum* nunc commemorans, vult piorum mentes in illis subsistere, sed potius speculum proponit quod Dei faciem repræsentet. *Circundate* ergo *Sion*, inquit, hoc est, attentè circunspicite: *numerate turres, & studium vestrum applicate ad considerādum eius murum*: æstimate pro dignitate palatia eius. ita facilè constabit vrbem esse Diuinitus electam: quia longè supra alias omnes emineat. Nā in hoc totus est vt appareat qualitas illa & per-

sona qua Dominus Ierosolymam indueratea eam sibi in sacrarium & in domicilium populo suo erigens. Cæterùm Propheta finem notando, vt narretur posteris forma & splendor Vrbis sanctæ, tacitè innuere videtur venturum aliquando tempus quo non amplius poterit conspici, Quorsum enim narratio in re manifesta & ante oculos posita? quãquam ergo paulo ante dixit, vrbem illam perpetuò stabilitam esse, nunc per modum correctionis admonet qualis futura sit perpetuitas, nempe quæ ad renouationem duntaxat Ecclesiæ duret. Nos enim sumus illa posteritas ad quã pertinet ac dirigitur narratio. quia quæcunque veteri populo Deus beneficia contulit, nobis communia sunt: nõ quòd splendor ille externus, quo admirabilis fuit Ierosolyma, hodie inter nos emineat, sed quia spiritualibus donis non minus splendidè ornata fuit Ecclesia post exhibitũ Christũ, quàm olim muris & turribus instructa Ierusalem sub Legis vmbris. Verbum פסגו verti Exaltate, ad æstimationem præstantiæ referens. Nam quod alii exponunt Roborate, minus videtur esse consentaneum. sicui magis probetur aliorum interpretatio, Aspicite, non repugno.

14 *Quia hic Deus.* Hinc melius liquet non loquutum fuisse Prophetam de palatiis Ierusalem, vt illic defixi hærerent piorum oculi: sed vt se ad intuitũ gloriæ Dei attollerẽt. Nã quocũque se verterent, voluit Deus insculptas gratiæ suæ notas cerni, imò se agnosci quasi præsentẽ. Vnde colligimus, quicquid dignitatis vel præstantiæ in Ecclesia refulgeat, non aliter esse considerandũ, quàm vt nobis Deus occurrat, atque in suis donis celebretur. Porrò demonstratiuum pronomen זה minimè superuacuum est, sed vnicum Deum ab omnibus fictitiis adhibibita certitudine discernit. Quantumuis enim audacter Dei nomen vsurpent increduli, ac de religione garriant, siquis tamen propius inquirat, reperiet nihil subesse certi vel firmi: imò quicunque in vera fide fundati non sunt, necesse est in suis figmentis euanescere. Hoc itaque fidei proprium est, distinctam nobis Dei notitiam proponere, in qua non vacillemus: sicuti superstitio imaginarios & multiplices deos semper ingerit. Quo magis notanda est emphatica ista demonstratio, cui similis fere est ista Iesa. 25. 9, Ecce Deus noster hic: expectauimus eum, & saluabit nos: hic Iehouah, expectauimus eum. Acsi profiteantur fideles non esse sibi incertum Deum, vel quem confusa opinione apprehendant. sed cuius firma ipsis constet veritas. Prædicant autem fideles Deum perpetuò constantem fore in seruanda Ecclesia, vt se hortentur ac confirment ad pergendum in continuo fidei tenore. Quod proximè sequitur membrum, videtur exegeticum esse, *Deducet nos ad mortem.* Deum enim sibi hoc verbo æternum ducem ac custodem fore promittunt fideles. Quanquam non intelligunt se Dei gubernatione tãtùm in hac vita fore tutos, vt in media morte deserantur: sed crassè designãt quod dixi, vsque ad finem Deo curæ esse quicunque in ipsum recũbunt. Si עלמות coniunctim legere, vt sit simplex nomẽ & pro seculo accipere libeat, idem erit sensus. Alii Pueritiam interpretantur, hoc sensu, Sicuti ab exordio Ecclesiam suam fouere cœpit Deus, quemadmodũ pater filios à pueritia educat, ita perget in eodem cursu. Sed prior sentẽtia, meo iudicio, aptius fluit. AEque remotum est quod alii interpretantur, In abscõdito. Nisi fortè ex professo gubernationem Dei absconditam dixerit Propheta, vt eam non sensu carnis, sed fide æstimemus.

ARGVMENTVM PSALMI XLIX.

Quia vt plurimum contingit impios homines vel terrenis deliciis addictos, prosperé & fœliciter agere, veros autem Dei cultores vel rebus aduersis premi, vel sub miseriis suis languere: ne priores nimis in sua fortuna superbiant, alii verò despondeant animos, docet Propheta, quamuis bonis omnibus pro voto affluant profani homines, quandiu à Deo alieni sũt vmbratilem fœlicitatem in qua sibi placent, quæ instar somni euanescit, minimè expetendã esse: bonos autem, quamuis contumeliosè tractentur, vel affligantur multis malis, respici tamen à Deo, vt tandem ipsos liberet.

Psalmus. XLIX.

1 *Præ-*

PRæfecto filiorum Coræ Canticum.

2 Audite hoc omnes populi, auscultate omnes incolæ orbis.

3 Tã filii mortaliũ, quàm filii viri, simul diues & pauper.

4 Os meum loquetur sapientias: & meditatio cordis mei, intelligentiæ.

5 Inclinabo ad parabolam aurem meam: aperiam cum cithara ænigma meum.

2 *Audite hoc.* Quoniam Psalmus hic a quocunque fuerit compositus, vnũ ex præcipuis cælestis philosophiæ capitibus continet, non abs re tam splendidis verbis author præfatur, de rebus magnis & reconditis sibi fore sermonem, quo sibi attentionem conciliet. Putaret fortè quispiam prima specie, non nisi vulgare argumentum tractari, quia de breuitate huius vitæ differitur, & de vana fiducia qua seipsos plurimi inebriant, quorum vtrunque videtur satis esse notum. Finis autem est, vt probi & pietatis studiosi homines, quibus res sũt minus prosperæ in mundo, hac consolatione dolorem suum mitigent ac tædium leuent, sibi tandem melius fore, vbi Deus res confusas in ordinem restituet. Sed altius conscẽdit Propheta, vtcunque non statim Deus palam ostendat mundum sua prouidentia regi, patienter tamen expectandum esse exitũ, qui carnis sensu non percipitur. Hoc quidem Philosophi quoque ipsi præcipiunt, quanuis miserè vexemur in mundo, nullis tamen afflictionibus cedendũ esse. Deinde stultè sibi placere qui beati censentur, quia diuitiis, honoribus, & deliciis nihil sit magis euanidum: sed ad fontem ipsum non perueniunt: quia vbi optimè disputant de beata vita, contenti sola virtute, non constituunt Deum in medio, qui res humanas gubernet, vt in eum recumbere discant, quibus alioqui nihil præter desperationem apparet. Friget igitur philosophica de his rebus præceptio. Itaque Spiritus sanctus licet in medium proponat quæ experimento nota sunt, mox tamen altius conscendit, mundum scilicet Diuinitus regi, & dum improbi intemperanter exultant, boni autem contumeliosè calcantur, Deum semper in cælo iudicem sedere, vt opportunè reprobis delicias excutiat quibus se oblectant: suos autem cultores è profundis tenebris erutos, vero gaudio perfundat. Hinc verò petenda est solida consolatio in omnibus miseriis, quæ formidabili conspectu nos obruunt, nisi illuceat Dei facies. quia nisi persuasi simus ipsum habere salutis nostræ curam, nullum cernimus remedium nec finem. Hæc, vt dixi, ratio est cur Propheta nos attentius iubeat mẽtes & studia erigere ad suam doctrinam: quia de rebus præclaris & sublimibus verba facturus sit. duo tamen notantur in hoc versu: quòd scilicet doctrinæ quã proponit vtilitas, omnibus sit communis: deinde quòd omnes seria admonitione opus habeãt: quia nemo animum ad rectam considerationẽ, nisi expergefactus, erigat. Pro eo quod vertimus *incolas orbis*, quidam vertũt Habitatores tẽporis: quod tametsi præsenti argumento nõ malè conuenit asperius tamen est. nobis sufficiat cunctos mortales promiscuè vocari à Propheta, quia æquè ad omnes pertineat quod dicturus est. Per *filios Adam*, plebeios & ignobiles intelligit: per *Filios viri*, proceres ac nobiles, vel qui dignitate aliqua excellunt. Præfatur ergo, sũmos quosque & infimos, sine exceptione, sibi docendos esse: quia nemo eorũ sponte sapiat, quum tamen doctrinam proferre instituat quæ peræquè attingit totum humanum genus.

4 *Os meum loquetur.* Meritò his elogiis doctrinam suam Propheta cõmẽdat. Quanuis enim postea ab experientia coarguat hominum stultitiam, principium tamen docendi quod sumet, non cadit sub cõmunem sensum. quanquam hoc proœmio vtitur non solùm vt doctrinam suam vendicet à contẽptu, sed etiam vt mentes sopitas excitet: & quo id faciat efficacius, non alios modò hortatur ad studium discendi, sed profitetur se simul fore attentum. hoc autem modo constituit se vnum

ex discipulis,qui doctoris partes exequendo,proficere ipse quoque cupiat. Et certe ita omnes Dei Prophetas affectos esse conuenit, vt Deum libenter habeant communem magistrum cum reliquo populo, & vocem eius, quam ore suo perferat ad alios primi omnium excipiant. Cæterùm Prophetæ consilium fuit authoritatem & reuerentiam suæ doctrinæ asserere.quia non futiliter garriat de suis commentis, sed tantùm proferat quod didicit in schola Dei. hæc autem vnica est probè docendi ratio in Ecclesia Dei,vt qui aliis præfectus est magister,aurem ad discendum inclinet priusquam os aperiat ad loquendum,atque ita fideliter de manu in manum tradat quod à Domino accepit.Et certè sapientia non nascitur in hominis ingenio,sed è cælo petenda est:ideóque nemo prudenter & scitè in ædificationem Ecclesiæ vnquam loquetur,nisiqui Deo se prius docilem præbuerit.Quantum ad verba spectat, in tertio versu quidam vertunt Intelligentias:sed quia impropria & dura esset locutio,si dicatur cordis meditatio loqui,sequutus sum quod simplicius erat. In quinto versu nomē מָשָׁל quod *Parabolam* verti proprie similitudinem significat: sed sæpe ad graues sententias transfertur.quia si guris & translationibus vt plurimum ornantur Eodem fere sensu capitur nomē חִידָה, quod AEnigma vertūt: itaque Ezec.cap decimoseptimo versu secūdo duo verba & nomina simul iunguntur, חוּד חִידָה וּמְשׁוֹל מָשָׁל, hoc est, AEnigmatiza ænigmate, & paraboliza parabola.Fateor quidē illic notari allegoricū sermonem:sed iam dixi cur Hebræi ænigmata & similitudines vocent insignes & notatu dignas sententias.Nā *Aperiendi* vel retegendi verbo testatur Propheta sibi minimè esse propositum res de quibus acturus est,perplexis & obscuris ambagibus inuoluere.Et certè quanuis longè à sensu nostro remota sit cælestis doctrina propter suam sublimitatem,Spiritus sanctus ad captum nostrum sic temperauit sua oracula, vt tota Scriptura vtilis sit nobis ad ædificationem.vnde frustra ignorantiæ prætextus à multis captatur:quia nihil tam arduum est vel difficile,quod non rudibus & idiotis sit patefactum.Quòd mentionem *Citharæ* factam esse putant multi Interpretes, vt cantus suauitas & illecebra mitigaret si quid esset asperū,nescio an satis firmum sit. Mihi satis est, pro recepto more loquutum fuisse Prophetam,quia tunc solenne erat Psalmos ad citharam canere.

6 Cur timebo in diebus mali? iniquitas calcanei mei circūdabit me.

7 Confidunt super opulentia sua, & in multitudine diuitiarum gloriantur.

8 Frater non redimet redimendo: nullus dabit Deo pretium redemptionis eius.

9 Et pretiosa erit redemptio animæ eorum,& duratio in seculum:

10 Vt viuat amplius in perpetuū,nec videat sepulchrū,

6 *Curti nebo.* Iam in ipsam doctrinæ tractationem ingreditur Propheta, non debere filios Dei vltra modum turbari rebus aduersis,etiamsi proteruè eos vrgeant impii, & iam pro libidine vndique conclusos teneant:quia scilicet Dominus, quanuis dissimulet ac quiescat,non tamen dormit in cælo, sed iudicia sua in tempus opportunū differt ac suspendit.porrò interrogatio magis emphatica est, quam si simpliciter assereret se in rebus aduersis æquo & tranquillo animo fore. Secundo membro versus specialiter designat afflictiones quæ plus acerbitatis in se continent,& grauius vulnerant animos, dum scilicet improbi dominantur,& violentiam suam impunè exercent. ideo subaudiendum est aduerbium temporis, dū *iniquitas*,&c. Sunt quidā Interpretes qui alium

alium sensum eliciũt, Si timeam in diebus malis, & mihi nimis anxie prospiciam, sicut solent increduli: vbi tandem ad mortem ventum fuerit, iniquitates meæ tenebũt obsessum. Ita *calcaneũ* pro vitæ exitu accipiunt. sed hoc totum tãquam longè petitum repudio. Neque etiam video qua ratione alii ad cogitationes referãt: nullum enim exemplum huius metaphoræ alibi reperiri posse existimo. Plus coloris habet quod alii vertũt Insidiatores, quia verbum עקב significat decipere: acsi dixisset Propheta, Quãuis mihi tẽdãt insidias perfidi & astuti homines, nõ est tamen cur timeã. Sed ego absque figura accipere malo, Quãdo me obsidebit hostium iniquitas, qui vrgendõ quasi me supplantant. Sicuti etiam Gallicè dicimus, *Poursuiure iusques aux talons*. Fateor eũ de hostibus loqui, sed iniquas eorũ persequutiones calcaneo suo hærere dicit, quia potẽtia præualeant, & quasi talos pede prementes, immineant ad ipsum obruendum.

7 *Confidunt super opulentia*. Sequitur ratio cur non debeant filii Dei trepidare in rebus aduersis, ac multò minus succumbre, etiam dum videntur cõstringi sub hostium manu, vt eorũ violentiam vel fraudes effugere nequeant: nempe quia vmbratili potentia frustrà turgent, quæ statim euanescit. Ratiocinatur ergo Propheta, dum homines metuimus, vano & fallaci metu nos turbari: quia non reputamus qualis sit eorũ conditio: perinde acsi ab vmbra vel spectro quispiam sibi metuat. *Gloriantur* inquit, *in multitudine diuitiarum*: & nos stultè in eundem errorem abripimur, quia non reputamus quàm caduca sit & momentanea terrenæ huius vitæ conditio. Altius tamen respicit Propheta. neque enim tantùm ex re ipsa ostendit, falsò putari beatos qui deliciis, vel opibus, vel honore excellunt in mundo, sed ex eorum sensu, vel potius stupore miseros esse coarguit. Nam quum fœlicitas in eius sensu qui fruitur, sit posita, stultos & socordes, nemo fœlices esse dicet, quia intelligentia carent. Propheta autem profanos homines vesanos esse ostendit: quia confidere in sua opulentia, & in diuitiis gloriari, sertum amentiæ signum sit, vbi stulti homines non vident quod eorum oculis est expositum. Quotidie enim experiuntur, nullo pretio cuiusque vitam ab aliis posse redimi. vnde sequitur, non minus intelligentia priuatos esse quàm phreneticos. Si magis placeat vertere, Fratrem vir redimendo non redimet: idem manebit sensus, & phrasis Hebraica hoc patitur. Sunt qui אח pro vno accipiant. quod tametsi non reiicio, videtur tamen non tam aptè congruere. Quod postea dicitur, *Nemini esse pretium* quod Deo soluat pro alterius redemptione: huc pertinet, omnium vitam in vnius Dei manu & arbitrio esse: nec posse vlla pactione transigi, vt tempus prorogetur quoties Deo visum fuerit hunc vel illum euocare. Eandem sententiam confirmat sequenti versu, Quòd pretiosa sit eorum redemptio. Significat enim non modò raram esse, sed nusquam posse inueniri. sicut primo Samuelis, 3.1, dicitur, sub sacerdotio Heli rara fuisse oracula, quia tunc desierant visiones. Summa ergo est, non posse inter homines inueniri pretium quo sibi, vel aliis æternitatem in mundo redimant. Vbi nos vertimus, *Et duratio eorum in seculum*, alii חדל verbum esse putant, quod cessare interpretantur: acsi diceret Propheta, Nullum pretium tãti erit, vt locum habeat. Cessabit igitur perpetuò, quia nunquam ad suum effectũ perueniet. sed quia nomen חדל, vt Psalmo 39. 5, vidimus, præfixum vitæ tempus significat, visa est illa magis genuina interpretatio. Quum dicitur versu decimo, *vt adhuc viuat*, clarius exprimit Propheta, non solùm postquam mortui fuerint homines, non posse redimi, sed dum superstites adhuc agunt in mundo, non posse longius illis prorogari vitam. Docet enim, præfixum cuique esse viuendi finẽ, quem transilire nequeat: itaque dum in sua peruersa fiducia desipiunt profani homines, propinquos esse sepulchro, à quo frustrà se eximere tentabunt. Etsi autem non videtur ænigmaticè loqui Propheta, dum submisso & humili stylo populariter disserit, quia tamen quasi è sublimi Dei solio stuporem hominum hîc damnat, qui superbia excæcati obliuiscuntur se esse homines: quisquis rem ipsam expendet, fatebitur ænigmata

hîc proponi. Interea in verbis perſpicitur illa apertio cuius meminit, quia Deus articulatã doctrinã tradere vult, quæ ne rudiſsimos quidẽ idiotas lateat.

11 *Quia videbit vt ſapientes moriuntur, ſimul ſtultus & inſipiens peribunt, & relinquent alienis opulentiam ſuam.*

12 *Intimum eorum domus eorum in ſeculum, habitationes eorum in generationem & generationem, vocauerunt nomina ſua ſuper terras.*

13 *Et homo in excellentia non manebit, ſimilis factus eſt iumentis: intereunt.*

11 *Quia videbit.* Ego verſum nonum cum decimo cõiunctim lego, quia Prophetæ conſilium eſt, oſtendere quãta ſit eorum vecordia qui ſibi imaginãtur æternam in mundo vitam, ſtudiaque ſua applicant ad fabricandam ſibi in terra perpetuam ſedem, quum tamen aſſiduè videant diffluere cunctos mortales. Vulgari prouerbio dicitur, experiẽtiam eſſe magiſtram ſtultorũ: ergo pluſquam ſtulti ſunt, qui tot & tã claris exemplis conuicti, non reſipiſcunt, vt ſe mortales eſſe natos cogitent. Sic ergo cohærent verba Prophetæ, Quum videant cæci iſti Dei contemptores, mortem omnibus eſſe communem, & ſapiẽtes promiſcuè cum ſtultis mori: nõ deſinũt tamẽ æternũ ſibi in terra domiciliũ fingere. perinde enim vitam inſtituunt, acſi nunquam hinc migrandum foret. Videt igitur quiſque eorum quid aliis contingat, hoc eſt, ſine diſcrimine in eũdem interitum inuolui omnes, quorum diuerſa fuit conditio in terris: imò vident multorum opulentiam transferri ad alienos. Nam אחרים (quanuis ad quoſlibet ſucceſſores extendi poſsit hoc nomẽ, quod ſimpliciter tam alios quàm alienos ſignificat) legitimis vel ſuis hæredibus opponi arbitror: quia ſi hæredẽ quis relinquat ex ſuo ſemine, videtur in illius perſona quodammodo ſuperſtes. Vbi verò ad mortem accedit orbitas, nomen hominis penitus extinguitur. quo minus ſolatii eſt profanis hominibus, in quorum locum non ſuccedunt filii, qui perſonam eorum ſuſtineant. Sed adeò nihil proficiunt his documentis, vt nihil aliud in corde verſent, quàm æternam vitam in terra. Nam Hebraicum nomen קרב quum medium cuiuſque rei ſignificet, metaphoricè pro corde hominis vel inteſtinis capitur. Senſus itaque clarus eſt, quòd fictitia terrenæ vitæ perpetuitas intimos eorum ſenſus occupet. Argutior interpretatio ab aliis affertur. nam quia קרב interdũ ſumitur pro ſepulchro, rideri putant eorum ſtultitiã qui magnifica palatia ingenti ſumptu extruunt, in quibus habitet eorũ memoria poſt mortẽ, ſed hoc cõmẽtum nimis frigidũ eſt. Et quod cõtinuò poſt ſequitur, priorẽ ſententiam melius cõfirmat, nempe iſtos homines mundo deditos *vocare nomina ſua ſuper terras*, hoc eſt, magno conatu incumbere vt famã obtineant inter mortales. huc deberẽt tẽdere eorũ vota, vt nomen ipſorum ſcriptũ eſſet in libro vitæ, ac benedictũ coram Deo & Angelis, nunc perperã rapiuntur in contrarium affectum, vt famoſi ſint ſuper terram, & altè reſonent nomina ſua. Nam vocandi verbo, inanẽ ſonitũ obliquè deſignat Propheta, quo celebrantur profani homines. Quibuſdã magis placet diuerſus ſenſus, Indiderũt nomina ſua regionibus, vt gloriæ monumentum poſteris relinquerent. Sed non dubito hanc eſſe Prophetæ mentem, laborioſè ipſos eniti vt ſibi celebrem famam in terra comparent.

13 *Et homo in excellentia.* Poſtquam inſanas cogitationes deriſit, quibus ſe ſponte decipiunt increduli, nunc addit, quanuis ita ſibi placeant, inſtare tamen illis communem cum brutis pecudibus exitum. Etſi enim quo ad animos inter homines & bruta animalia magnum eſt diſcrimen, meritò tamen Propheta de præſentis vitæ ſtatu loquens, incredulos iumentis

iumentis similes in morte fore dicit. Neque enim opus erat disputare de futura vita, quia negotium erat cum filiis huius seculi qui ad illius spem non penetrant, nec animis aliam fœlicitatem concipiunt, quàm qua nūc fruuntur. Ergo eorum vecordiæ insultans, Vos quidem, inquit, quasi exempti cōmuni hominum sorte, cornua effertis supra nubes: sed mors vobis imminet quæ abolebit vestrām istam superbiam, vt nihil inter vos & asinos vel canes intersit. Nā quod subtilius ludunt nonnulli Interpretes, mihi non probatur, fieri homines iumentis similes quia non intelligunt ad quam præstantiam sint conditi, nempe dum animam illis Deus indidit quæ nūquam dormiet vel morietur. Nam mens Prophetæ satis perspicua est, frustrà sibi blandiri profanos homines propter caducam vitam, quia mox superueniet interitus, qui eos brutis pecudibus aggreget. Ac vltimo verbo seipsum declarat Propheta, cur comparet terrenos homines iumētis: quia scilicet exciduntur, vel pereunt. Quod alii subaudiunt relatiuum אשר, in eo parum est momēti.

14 Hæc via eorum stultitia ipsis, & posteri eorum ori ipsorum acquiescent. Selah.

15 Tanquam oues in sepulchro ponuntur, mors pascet eos & dominabuntur eis recti manè, & robur eorum vt veterascat: sepulchrum à domicilio eius.

16 Atqui Deus redimet animam meam è manu sepulchri, quia suscepit me.

14 *Hæc via.* Quia variè exponitur hic versus, antequam verum sensum profero, aliorum sententias breuiter perstringam. quia nomen כסל ilia interdum significat Hebræis, quidam argutè hoc loco pro adipe accipiunt: acsi dictum esset, Hæc cogitatio illis est instar adipis, qua sensus suos tegunt ac suffocant. Sed hoc asperius est quàm vt longa refutatione indigeat. Quidam sic distinguūt, Hæc via eorum quasi stultitia est: quasi diceret Propheta eos peruersè vitam instituere, quia sanæ mentis non sunt compotes. nec enim fieri posse vt adeò turpiter delirent homines, nisi carerent omni iudicio. Nam si qua intelligentiæ gutta essent præditi, an non reputarent quorsum creati sunt, mētésque in cælum arrigerent? sic illi. Ego autem Prophetā existimo simpliciter hoc velle, euentum tandem coarguere, mēte fuisse priuatos qui sic fœlicitatem suam in mundo locant: acsi diceret, detegi tādem cum magno dedecore eorum vesaniam qui in mundo subsidunt: & quāuis se rara prudentia pollere existiment, sibíque plaudant in suo acumine, patefieri tamen cum iusto ludibrio, quàm fuerint insipidi. Hoc autē consultò dicit Propheta, vt filiorum amentiam magis amplificet, qui Patrum exemplis edocti non resipiscunt. Quia autem hoc quoque posterius membrum variè torquetur ab Interpretibus, primò referam quid alii sentiant. Verbum רצה accipiunt pro ambulare, & nomen פי pro mensura: acsi dictū esset, filios secūdum Patrū rationē incedere vel progredi. atque ita literā ב in כ resoluunt notā similitudinis, quod Hebræis satis tritum est. Atque hic sensus, fateor, non adeò longè distat à verbis & sententia Prophetæ. Quod alii ad iumenta referūt, nimis est contortum. Sed rectius meo iudicio sentiunt alii, nomen *oris* pro institutis vel præceptis sumentes. deinde melius conuenit verbum רצה secundū cōmunem & magis receptū sensum accipere, vt cōsensum vel beneplacitum notet. ideo verti Acquiescere. Hoc autē vult Propheta, quum profanis hominibus vana sua confidentia cedat in stultitiam, vt meritò apud omnes sint ridiculi, prodigiosum esse in posteris furorē, qui ne tali quidem experimento admoniti, sapere incipiūt, sed se oblectāt

iisdem deliriis, idem sentiunt ac loquũtur quod Patres. Porrò, quũ velit Deus expendi sua iudicia in mundo, eos attẽtius decebat reputare quid actũ sit cum Patribus: nunc dum præteritis ac neglectis tam insignibus exemplis præcipites in eandem vanitatem ruunt, eo magis conuincitur bruta eorum amentia.

15 *Tanquam oues.* Similitudo valde apposita, descendere istos homines in sepulchrum, sicuti oues sub manu pastoris in suum ouile aggregantur. Nam vix superbo homini sufficit totus mundus: adeo vanis suis figmentis turgent singuli, vt ferè proprium sibi solem, aerem, terram seorsum appetant. Ab illo immẽso fastu quo se longè latéque extendunt, Propheta eos quasi oues coaceruat in sepulchrum, & morti pascendos tradit. Sensus ergo est, quum sibi primatum vsurpent inter homines, vẽturos tandem sub iugum mortis, vt serò discant de nihilo se fuisse gloriatos. Nam prostratos iacere sub tyrannide mortis, miserior est seruitus ac fœdior, quàm subesse quibuslibet hominum imperiis. Secundo membro ab hac tristi & infaustà sorte separat Propheta Dei filios: atque ita anticipat quod alioqui promptum fuisset obiicere: Tu quidem verè prædicas morituros esse qui in hoc mundo confidunt: sed quid noui affers? vel cur hominibus exprobras naturæ Legem, quum omnibus imposita sit ista necessitas? deinde quid mortalibus insultas? quasi non sis vnus ex numero. Huic obiectioni scitè occurrit Propheta, quasi diceret, Si mors esset totius hominis interitus, nihil dicerem noui: sed quia increduli meliore vita, ad quam conditi sumus omnes, indignè se priuãt, meritò & rectè eorum vecordiam insector. Nimis enim peruersum est, vt beati sint ad momentum, & quasi somnio abiicere spem & meditationẽ futuræ vitæ, séque abdicare cælesti gloria. Iam videmus quod initio dixi, longè differre huius Psalmi doctrinam à præceptis philosophicis. nam eleganter & facundè ridetur à Philosophis mundi ambitio, refelluntur stultæ hominum cupiditates, coarguitur etiam caduca hominum fragilitas: sed quod præcipuũ est, ab illis omittitur, nos, quia regimur Dei prouidentia, beatos esse: deinde felicem omnibus nostris malis fore exitum, quia nos manet æterna in cælo hæreditas. Nunc si quæratur quale futurũ sit rectorum dominium, expedita est responsio: quia reprobos omnes prosterni sub Christo Capite nostro oportet, vt sint scabellum pedum eius, hoc quoque ad omnia eius membra pertinere. Nam quod dicitur traditurus regnum Deo & Patri, hoc certè nõ faciet vt aboleat suam Ecclesiam, sed vt sit Deus omnia in omnibus. Ac in aduerbio temporis *manè*, apprime concinna est trãslatio. Nam quia nunc in tenebris versamur, vita hominis super terrã tacitæ cõparatur nocti vel somno, idque præsertim respectu infidelium, qui in terra quasi sopiti desident: imò tam confusa est rerum omnium caligo, vt piæ quoque mẽtes torpore obruantur, nisi quatenus per verbum suum Deus affulget. Certè nõ nisi per speculum & in ænigmate cernimus, ideóque aduentus Domini instar auroræ erit, qua tam electi quàm reprobi suo modo euigilẽt: priores scilicet, quia excussa tarditate & pigritia, discussis etiam nebulis, claro intuitu facie ad faciem Christum Solem iustitiæ, & in eo plenum vitæ fulgorem cernent: hi verò qui nunc prorsus cæcutiunt, à sua socordia excitati, cognoscere incipient nouam vitam cuius nullum gustum nunc percipiunt. Atque hæc admonitio non ideo tãtùm necessaria est, quia caro nostra semper nos deorsum trahit, & magna ex parte fidei lucem suffocat vel obscurat: sed quia profani homines ex continuo mundi circuitu colligũt nullam fore aliam vitam, quẽadmodum etiam Petrus admonet ridere eos spem Resurrectionis, quoniã ab initio continuus naturæ ordo fluxerit per tot secula, 2. Pett. 3. 4. Quare ne eorum petulantia nos conturbet, succurrat nobis hoc Prophetæ dictum, quanuis nunc demersus sit in tenebtis mundus, exoriturum subitò nouum manè, quod faciem veræ & æternæ vitæ nobis restituet. Sequitur postea, *robur eorum*, vel figura ad vetustatem, vel, *vt veterascat.* Nam vtroque modo exponitur nomen צורם. Si legamus Robur, optimè quadrabit sensus: valere istos opibus & potentia

tētia, ſed ad breue tempus, quia ſtatim marceſcunt & concidunt, imò potius liqueſiunt. Sed quia maiori conſenſu recepta eſt diuerſa ſentētia, libenter ſubſcribo, figuram eorum ad defectionem tendere. Sicut enim Paulus 1. Cor. 7.31, dicit, Præterire figuram huius mundi, ſignificans terreni ſtatus euanidam dūtaxat eſſe ſpeciem: ſic Propheta eleganter figuræ comparat gloriam inanem, & cui nulla ſubeſt ſoliditas. Quod ſequitur, nonnihil obſcurum eſt: quidam vertunt, Sepulchrum eſt domicilium illis: & tum ם faciunt literam formatiuam nominis. Sed verbis & menti Prophetæ melius congruit diuerſa interpretatio, ſepulchrum illos à domicilio ſuo manere. Nam mutatio numeri Hebræis familiaris eſt. intelligit autem Propheta, quamuis nunc in ſplendidis ædibus habitent, vbi videntur fixum ſibi habere nidum, breui tamen fore vt egredi cogantur, ac ſepulchrū eos excipiat. Fortè etiam tacitè alludit ad ambitioſos eorum tranſitus, quia nunquam in publicū prodeunt ſine magna pompa. negat igitur Propheta hoc illis fore perpetuū, quia tandem in ſepulchrum deſcendēt.

16 *Atqui Deus.* Poteſt etiam particula אך transferri Certè. Nam quod in genere dixit Propheta, iuſtos manè dominaturos, nunc in peculiarem vſum ſuum applicat, quo fidem ſuam certius ædificet. Eſt igitur quaſi appendix ſuperioris ſententiæ: dum ad ſuam perſonam accommodat Propheta quod nuper de iuſtis omnibus dixerat. *Manum* pro imperio & poteſtate accipi, ſatis notum eſt. nam quòd alii pro plaga accipi volunt, nimis eſt coactum. His autem verbis fatetur Propheta ſe quidem naturaliter morti eſſe obnoxium, ſed Deū fore vindicem ſuum & redemptorem. Porrò hîc præclarum habemus teſtimonium fidei, in qua vixerunt & mortui ſunt ſancti Patres ſub Lege. Videmus enim non ſubſtitiſſe eos in præſenti vita, ſed mentibus in cælum ſublatis cucurriſſe per hunc mundum, donec ſtadium ſuum peragerent. Nam ſi ſperaret Propheta ab vno vel altero periculo ſe eſſe redimendum: hoc etiam filiis huius ſeculi commune eſſet, quos ſæpe Deus ex magnis diſcriminibus eruit. Sperauit igitur vitam in morte, quia ſuperatis mundi tenebris, oculos ad illud manè dirigebat quod ſecum afferret æternum diem. Vnde etiam colligimus ſpirituales fuiſſe promiſsiones Legis, quibus freti ſancti Patres, ſponte & libenter peregrinati ſunt in mundo, vt in cæleſti hæreditate tandem quieſcerent. quo magis mirum eſt Sadducæos qui in Lege educati erant, eò ſtuporis delabi potuiſſe, vt animam hominis putarent nihil aliud eſſe quàm halitum. Pluſquā enim cæcus erit qui hunc locum tranſiliet ac ſi nulla in eo fieret cæleſtis vitæ mentio. Quomodo enim torquebitur quod proximo verſu de nouo & inſolito manè dixit? Certè quotidie exoritur Lucifer terris: ſed diem certum illic deſignat, quo Deus ipſe ſolis partes implebit, vt nos illuſtret gloriæ ſuæ conſpectu. Iam verò quum ſubiicit, certè *Deus animam meam redimet ab imperio ſepulchri*, nōne ſibi peculiare aliquid promittit, quod non cōpetit in reliquos homines? Quòd ſi redimi à morte priuilegium eſt ſolis Dei filiis datum, certò colligimus meliorem vitam ſperandam eſſe. Notare etiam operæpretium eſt quod prius attigi, rite nos demum proficere in Dei promiſsionibus, dum ſibi quiſque accommodat quod generaliter omnibus Deus offert. hanc rationem nunc tenet Propheta. Vnde enim de animæ ſuæ redemptione certus eſt, niſi quia futura eſt olim alia conditio piorum, quàm nunc in mundo appareat: ipſe autem ad Dei filios ſe aggregans, huius gratiæ ſe quoque participem eſſe ſtatuit. Quod poſtea ſubiicit, Hebraicè adverbum ſic legitur, *quia ſuſcipiet me.* Sed quidam cauſalem particulam כי in aduerbium temporis reſoluunt: & verbum לקח accipiūt pro tollere è medio: vt ſit ſenſus, Quando me Dominus ex hac vita ad ſe colliget, animam meam eruet ex poteſtate ſepulchri. Sed vereor ne hoc ſit nimis cōtortum. Rectius ſentiunt alii, futurum tempus loco præteriti poſitum eſſe, & propriā ſignificationē cauſalis particulæ retinent. Neque enim Prophetæ in ſeipſo quærenda fuit ſpes ſuæ reſurrectionis, ſed in gratuita Dei adoptione: quia eum amplexus ſuo fauore Deus fuerat, eúmque aſſumpſerat in ordinem ſuorū

Quanquam tempus verbi mutare necesse non est, sicui hæc sententia arrideat, Deus animæ meæ custodiam suscipiet in morte, ideo eam asseret ab interitu. Vnde enim fit vt de se vulgò actũ esse putent homines vbi in sepulchrum descenderint, nisi quia animas suas Dei tutelæ & fidei non commendant? quia nõ reputant eas, instar pretiosi depositi, saluas manere sub eius custodia? Ergo vtcunque in speciem euanescat hominis anima dum migrat à corpore, statuendum tamen est, colligi tanquam in Dei sinum, vt illic fideliter seruetur vsque ad diem resurrectionis

17 Ne timeas quum ditabitur vir, quum multiplicabitur gloria domus eius:

18 Quia non auferet omnia in morte, non descendet post eum gloria eius:

19 Quia animæ suæ in vita sua benedicet, & confitebuntur tibi quum benefeceris tibi.

20 Veniet ad ætatem patrum suorum, vsque in perpetuũ non videbit lucem.

21 Homo in excellentia, & non intelliget: similis factus est iumentis: interibunt.

17 *Ne timeas.* Eandem quam prius habuimus, sententiam repetit sub forma exhortationis, frustra scilicet terreri Dei filios hostium suorum diuitiis & potentia, nec esse cur illis inuideãt, quia instar vmbræ citò præterit caduca hæc fœlicitas: ac ne in terra subsidant animi nostri, finem vitæ vult semper nobis versari ante oculos. Sic enim fiet vt nos minimè obruat tædium miseriarũ, quibus nos in hoc breui curriculo exerceri oportet: deinde vt alto animo spernamus fallaces pompas, in quibus sibi tantopere plaudunt profani homines. Ne ergo eiusmodi spectaculis turbemur, prudenter nos Propheta ad mortis considerationem reuocat, quæ momento superueniens, fucato isto splendore exutos in sepulchrum deiiciet. Hoc enim significat his verbis, *nõ auferet omnia in morte.* vt præclarè agatur cum mortalibus, non posse tamen vltra vitæ finem, in eadem manere gloria. & hanc nuditatem proximo membro confirmat, quum dicit, *non descendet post eum gloria eius.* Quantumuis enim luctentur miseri homines, & quasi inuita natura aliquid post mortem gloriæ sibi asserere conẽtur, putredinem tamen & nuditatis probrum non effugiunt, quemadmodum scitè à poeta dictum est,

-mors sola fatetur
Quantula sint hominum corpuscula.

19 *Quia anima sua.* Versus hic variis modis torquetur. Quidam ita resoluunt verba, Animæ suæ debuerat benedicere in vita. Alii prius membrum ad incredulos referunt, secundum verò ad fideles qui Deum celebrant in omnibus suis beneficiis. Quidam etiam totum contextum de fidelibus accipiunt, sed perperam. Ego verò eos rectè sentire non dubito qui hîc quoque notari docent homines carnis deliciis addictos. Ac priore quidem membro dicit eos *animæ suæ benedicere*, quandiu in mũdo agunt: quòd suauiter se oblectent ac ingurgitent terrenis voluptatibus, securè denique sibi in belluina intemperantia indulgeant. sicuti à Christo describitur apud Lucam 12.19, diues ille, Epulare anima mea ad satietatem, &c. vel certè quòd non alibi quàm in mundo fœlicitatem expetant: quia nullo cælestis vitæ studio tangantur. Quòd alii Benefacere vertunt, mihi nõ placet. videtur enim mihi locus hic congruere cũ illo Mosis, Deuteronomii 29.19, Ne fortè errore quis seductus, animæ suæ benedicat. hoc est, ne sibi blandiatur quasi

quasi Deum impune contemneret. Ridetur enim hic eorum socordia qui se beatos somniantes, delicias sibi faciunt. In altero autem membro, personæ mutatio est, atque apostrophe ad voluptuarios istos homines qui se in mundo beatos esse somniant. Intelligit enim Propheta eos non proprio tantùm errore inflari dum semideos se esse putant, sed dementari fallaci mundi plausu: dum passim laudantur habentúrque in pretio, & vulgi opinione fœlices censentur, dum libidines suas explent posthabita cælestis vitæ cura.

20 *Veniet ad ætatem.* Iam admonet quàm fallaces sint illæ blanditiæ quibus se decipiunt increduli, & ab aliis etiam falluntur. Postquam, inquit, inebriati fuerint tam proprio errore quàm vulgi plausu, non tamen peruenient vltra patrum ætatem. Atque vt maximè sint longæui, non tamen fruentur perpetua luce. Alii paulò secus interpretantur, Venire ad patrum ætatem pro eo quod est in sepulchrum vna cum patribus colligi, sicuti mors vulgò dicitur, via vniuersæ carnis. Et paulo antè dixit Propheta turmatim aggregari in sepulchrum, quasi in ouile. Ita hunc volunt esse sensum, Quia in cælum non aspirant, sed iacent in mundo defixi & terræ putredine, venturos ad finem patrum. Ita secundum eos lumen perpetuò non videre, tantundem valet ac demergi in æternas tenebras, vel prorsus extingui. quia à Deo alienari longè deterius est omni interitu. Ego autem malo coniunctim legere, Quanuis se inanibus blanditiis deludant, non transibunt tamen metam cunctis mortalibus præfixam. Cæterùm quia ad summam rei parum interest, libera sit electio. Tantùm notandum est, si hæc posterior interpretatio magis probetur, quod sequitur de *luce* sic debere intelligi, luce vitali non potiri incredulos nisi ad breue tempus: quia simulac è mundo migrauerint, non alia vita illis superest. Monemur autem sedulò cauendum esse ne in hac vita nobis benedicamus, sed potius dandam operam, vt extra mundum egressi, ad cælestem benedictionem tuti feramur: nec minus etiam cauendum esse, ne vani hominum plausus nos abripiant. Hoc idem dixerunt profani homines

non si quid turbida Roma
Eleuet, accedas, examen vé improbum in illa
Castiges trutina: nec te quæsiueris extra.

Sed quia nobis ferè ingenitus est hic error, vanis adulationibus nimium credere, audienda est hæc Prophete admonitio.

21 *Homo in excellentia.* Quoniam prius videri poterat nimis contemptim loquutus esse de præsenti vita, quæ si per se æstimetur, singulare est Dei beneficium, speciem correctionis adhibet, vel sententiam prius à se dictam, vno interposito mitigat, quòd scilicet homines in iumenta degenerent, quia insipidè vorant quicquid bonorum illis largitur Deus, atque ita excellentiam qua Deus ipsos dignatus fuerat, quasi in nihilum redigũt. Inuehitur ergo Propheta in peruersũ abusum, vbi sine vllo pietatis gustu absorbẽt profani homines quicquid bonorum in eos Deus confert: præsertim verò vbi obstupescunt in caduca dignitate, quæ potius adminiculum esse debebat mentibus eorum sursum erigẽdis. Hanc ingratitudinem damnat Propheta, quòd indignè præstantiam suam corrumpant profani homines, & à recto vsu desciscendo, lucem conuertant in tenebras. vnde etiam colligimus nonnisi nostra culpa nos in mundo esse miseros: quia si bona nostra agnosceremus quibus nos prosequitur Deus, illísque rite vteremur, iam hîc emicarent quædam futuræ beatitudinis scintillæ. Sed honor hic corruptela nostra perit. Quãquam autem increduli quoque ipsi, quantisper in mundo viuunt, præcellunt brutis pecudibus, quia ratione & intelligentia præditi, notas adhuc aliquas imaginis Dei retinent: verè tamen a fine ipsô pronuntiat Propheta *iumentis* fore *similes*, quia inani sua gloria spoliati, in eundem cum pecudibus interitum cadent. Nam quòd superstites à morte erunt eorum animæ, id minimè obstabit quominus in æternum dedecus mors ipsos demergat.

ARGVMENTVM PSALMI L.

Quia semper hypocritis referta fuit Ecclesia, qui defunctoriè externis tantùm cæremoniis Deum sibi colendum fingerent præsertim quia apud Iudæos multi legales figuras, posthabita veritate, perperam sectati sunt atsi tantùm sacrificia & alios ritus Deus exigeret: crassum hunc errorem castigat Propheta: seuerèque denūtiat, impiè profanari Dei nomen, dum in cæremoniis locatur pietas: & spiritualem esse Dei cultum ostendit, cuius præcipuæ partes sint inuocatio & gratiarum actio. *Psalmus L.*

Canticum Asaph.

DEus deorum Iehoua loquutus est, & vocauit terram ab ortu solis vsque ad occasum:
2 E Sion perfectione pulchritudinis Deus resplenduit.
3 Veniet Deus noster, & nō silebit, ignis in conspectu eius
vorabit, & in circuitu eius turbo agitabitur valde.
4 Vocabit cælos supernè, & terram ad iudicandum populum suum.
5 Congregate mihi mansuetos meos, qui percutiunt fœdus meum super sacrificiis.

1 ***Deus deorum.*** Quanquam Psalmus inscribitur Asaph, nescitur tamen fueritne eius author: an verò, quū vnus esset ex præcipuis cantoribus, eum ex manu Dauidis susceperit. Sed quoniam in ea re parum est momenti, potius videamus quod ad rem magis pertinet. Multi putant hic describi renouationem Ecclesiæ: & hæc opinio passim obtinuit, huc spectasse Prophetæ consilium, vt Iudæos moneret, vmbratilem Legis cultum nonnisi temporalem esse, qui paulò pòst abrogandus esset. Hoc quidē verissimum est, Deum olim talibus rudimentis Iudæos quasi pueros, exercuisse, vsque dum adolesceret Ecclesia, & veniret tempus plenitudinis, vt Paulus vocat, Galat.4.4. sed nunc aliud quæritur dirigátne Propheta sermonem ad seculi sui homines: & legalis cultus abusum & corruptelam simpliciter damnet, an vaticinium edat de futuro Christi regno. Ex cōtextu verò facile patebit, Prophetam apud suos æquales fuisse Legis interpretē, vt doceret cæremonias, quo tempore vigebant, nullius per se esse momenti, sed referri potius in alium finem. Et quod obtenditur, Deum nunquā totum orbem vocasse, nisi quum Euangelium promulgatum fuit, quia Legis doctrina certum & peculiarem populū sibi collegit: nullo negotio refelli potest. Neque enim intelligit Propheta totum orbem aduocandum, vt communem doctrinam pariter audiant omnes Gentes, sed vt corā toto genere humano Deus causam suam cum Iudæis disceptet. Cōuenit enim hæc cōtestatio cum illa Mosis Deut.32.1. Audite cæli quæ loquar, audiat terra verba oris mei. Item, Deut. 30.19, Contestor hodie cælum & terram quòd tibi proposuerim viā vitæ & mortis. Cum illa etiam Iesaiæ, 1.2, Audite cæli & auscultet terra: quia Dominus loquutus est. Et hæc vehementia apud hypocritas necessaria fuit, vt excussis blanditiis seriò ad Dei iudicium attenderēt. Præsertim verò in hac causa necesse fuit grauius expergefieri Iudæos. Nam quum propensi sint homines ad externas laruas, Deum ex suo quoque ingenio metiuntur atque ita optimè se erga eum defunctos putant, vbi cæremoniis operam dederint. Ita Iudæis procliue fuit Legis figuras temere arripere, acsi earum obseruatione Deum rite placarent. & scimus de hac superstitione acerrimum semper fuisse certamen Prophetis, quia pessimi quique & impurissimi homines se pro veris Dei cultoribus audacter vēditabāt, si modò suā impietatē tegere possent fallaci aliqua

pietatis

pietatis specie. Quare nõ satis habuit Propheta simpliciter docere corrũpi & violari Dei cultum, vbi neglecta fide & puritate cordis, tantùm ad externos ritus intenti sunt homines: sed vt torporem excuteret ac fallacem fiduciam corrigeret, necessariò seueram hanc denuntiationem adhibuit. Quòd ergo Deum hîc Gentes omnes ad suum tribunal citantem inducit, non ita interpretor, quasi promiscuè toti mundo veræ & synceræ pietatis regulam tradat, & vndique Ecclesiam colligat in suum obsequium, sed vt hypocritæ suo more sibi adulari desinant. Nam ad eos pungendos hic non leuis fuit stimulus, testes improbæ suæ dissimulationis habere cũctos mortales, & spoliari larua illa pietatis qua se venditabant. Huc etiã pertinet, quòd Iehoua Deum deorum nominat, quia nisi iniecto serio terrore, nunquam Deo illudere desinunt. Quod etiam ex reliquo contextu melius patebit, vbi Dei maiestas formidabilis describitur: vt sentiant hypocritæ nihil se proficere puerilibus nugis, quia negotium sit cum tam seuero iudice. Sed ne quis obiiciat diuersum quicquam à Lege hîc tradi, & conuelli cultum à Mose præscriptum, nominatim exprimit Propheta, consentaneum cum Lege fore iudicium hoc, cuius est præco. Deum enim verba facere è *Sion*, tantundem valet ac Legis suæ authoritatem sancire. ideóque Prophetæ, quoties hac loquendi forma vtuntur, se Legis interpretes esse asserũt. Nam quia mons ille non hominum temeritate fuerat delectus, relationẽ habet ad Legem. Itaque nunc Propheta ansam disputandi præcidit Iudæis, quia Deus ipse non aliquo nouo iure reos faciat qui cordis impuritatẽ fucata specie tegunt, sed ex Lege sua per Mosen lata cum ipsis disceptet. *Sion* autem vocat *perfectionem decoris* honorifico nomine: quia Deus Sacrarium illud elegerat, vbi nomen suum inuocaretur, & illic eius imago in Legis doctrina fulgebat.

3 *Veniet Deus noster.* Quòd repetit venturum, ad confirmationem doctrinæ valet, vt vehementius concutiat torpentes animos: Veniet, inquit, nec silebit vsque in finem: ne eius patientia abuti pergatis. *Deus noster.* Duobus modis hoc potest exponi, vel quòd Propheta se veris Dei cultoribus, qui paucissimi erant numero, aggregans, se ex aduerso statuat, vt demonstret hypocritas falsò & inaniter iactare, Deum sibi esse communem cum sanctis Patribus. Verùm alter sensus mihi magis arridet, quòd Propheta, quasi vnus e populo, pronuntiet Deum illum cuius nomen obtendebant omnes filii Abrahæ, violati sui cultus fore vindicem. Veniet ergo Deus noster, quo nos gloriamur, Deus ille qui fœdus pepigit cum Abraham, idem ille qui per manum Mosis Legem nobis dedit. Quod de *igne* & *turbine* sequitur, tametsi ad expergefaciendos Iudæos positum est, vt tandem expauescere discant ad Dei iudiciũ, quod hactenus nimis securè spreuerunt: allusionem tamen continet ad horribile illud spectaculum quod Deus in monte Sinai exhibuit, Exod. 19. 16. Scimus enim tonitrua in toto aere sonuisse vnà cum tubis, cælum refertum fuisse fulguribus, flammam vndique ex monte micuisse: vt Deus populi animos ad reuerentiam Legis suæ subigeret. Itaque sensus est, Quemadmodum olim tremefecit Deus populum in Lege sua promulganda: ita nunc terrifica potentia armatum fore, vt crassum doctrinæ suæ abusum vlciscatur.

4 *Vocabit cælos.* Ex his verbis colligere promptum est quorsum prius dixerit vocandam esse terram. nunc enim idem repetens, Deo nonnisi cum Iudæis litem & iudicium fore affirmat, sed præsente toto mundo. quia scilicet solenne hoc & insolitum iudicium, longè ab ordinariis differet, quæ Deus quotidie exercet per suos Prophetas. Ergo ne semper in suis latebris desideant hypocritæ, causam illis Propheta agendam esse denuntiat coram Angelis & cunctis mortalibus, nec posse effugere quin trahantur ad tam celebrem conuentum. Quæri tamen potest cur reos citet Propheta pios Dei cultores, quum expostulatio, quàm mox subiiciet, nonnisi in fucatos & perfidos Iudæos competat. Respondeo hic Deum de tota sua Ecclesia loqui: & quanquam magna pars generis Abrahæ à pietate defecerat, respicere tamen ordinem à se institutum. Mã

suetos ergo vocat, non vt omnibus promiscuè reddat veræ pietatis testimonium, sed vt melius ad finem vocationis suæ attendant: ideóque species ironiæ subest quoad degeneres & simulatos Iudæos: quia obliquè mordentur, quòd professioni suæ minimè respondeant. Siquis subtilius exponere malit, Segregate mihi pauculos qui syncerè & ex animo me colunt, ab ista promiscua multitudine quæ nomen meum scelerate polluit, ne posthac fallaci externi cultus integumento se inuoluant: non repugno quin hoc Prophetæ consilio & causæ quam agit, bene conueniat. Nihil tamen absurdi erit, si dicamus, in Ecclesia corrupta, piis & integris, quanuis pauci residui essent, deferri tantum honoris, vt eorum respectu mixta ex bonis & malis turba sanctus Dei populus vocetur. Quod postea sequitur, in varios sensus trahunt Interpretes. Quidã enim *super sacrificia* putãt dici loco Præter: quasi Deus in veris cultoribus hoc laudet, quòd altius aliquid in suo fœdere requiri agnoscant quàm externas cæremonias, ideóque non subsistant interterenis vmbris. Putant alii directè opponi sacrificiis spiritualem Dei cultum: acsi dictum esset, Pro sacrificiis, vel illorum loco *fœdus meum* legitimo ritu sanciunt: quia syncerum cordis obsequium mihi consecrant. Atqui Propheta, meo iudicio, potius verum & genuinum vsum legalis cultus hîc commendat. Magni enim interfuit, probè cognosci quem in finẽ exigeret sacrificia in Lege. Propheta autem clarè hîc denuntiat nihil esse momenti in sacrificiis, nisi vt sint quasi sigilla, vel syngraphæ, vel alia adminicula ad sanciendũ Dei fœdus. Imò alludit ad morem passim receptum. nã vt maior esset fœderib⁹ religio & fides, scimus interpositis sacrificiis fuisse confirmata. Itaque Deus quo sanctius populum sibi obstringeret, atque vt firmum ratúmque esset suum fœdus, sacrificia instituit. Locus notatu dignus: ex quo apparet quinam apud Deum pro veris Ecclesiæ membris censeantur: nẽpe qui spiritu mansuetudinis præditi, æquitatem colunt cum fratribus, & oblatum ab ipso fœdus adoptionis syncero fidei obsequio confirmant. Quicunque ergo alium protexunt Dei cultum, & à pura cælestis doctrinæ sanctione deflectunt, vt millies plenis buccis se Dei esse Ecclesiam iactent, eos Spiritus sanctus ab Ecclesia Dei exterminat: quia non aliò spectent sacrificia & omnes cæremoniæ, quàm vt in nobis obsignetur pura Dei veritas. Vnde sequitur, ritus omnes qui non pendent ex Dei verbo, adulterinos esse, & cultum omnem qui illuc non refertur, nihil aliud esse quàm pietatis corruptelam.

6 *Et annuntiabunt cæli iustitiam eius, quia Deus iudex ipse. Selah.*

7 *Audi popule mi, & loquar tecum: tu Israel, & annuntiabo tibi, Deus Deus tuus sum ego.*

8 *Non super sacrificiis tuis arguam te, & holocausta tua coram me semper.*

9 *Non sumam è domo tua vitulum, è caulis tuis hircos:*

10 *Quia meæ sunt omnes bestiæ syluæ, animalia in montibus mille.*

11 *Noui omnem volucrem montium: & bestia agri penes me est.*

12 *Si esuriam, non dicam tibi: quoniam meus est orbis & plenitudo eius.*

13 *An comedam carnem taurorum, , & sanguinem hircorum bibam?*

6 *Annuntiabunt cæli.* Quia tantum erat stuporis in Iudæis, vt ludendo & ineptiendo se fingerent implere omnes iustitiæ numeros, minatur Propheta, quanuis nunc conniueat Deus, patefacturum iustitiam suam è cælo quæ refellat & exinaniat omnia eorum commenta. Putatisne, inquit, vestris fallaciis placari Deum, quibus habetur ludibrio? vtcunque nunc spargatis fumos istos, Deus tandem è cælo patefaciet suam iustitiam, asseret à prauis vestris figmentis: testes erunt cæli ipsi vestræ perfidiæ, quòd contempta vera sanctitate corruperitis syncerum Dei cultum: quia non amplius patietur Deus se vestro arbitrio transformari, acsi in rationem coram eo non veniret interior vestra malitia, quam friuolo prætextu nunc fucatis. Videmus iam apposité loquutū fuisse Prophetam pro causæ quam agit ratione. Nam vt fateantur homines Deum esse iudicem, quia tamen lusus deinde sibi fabricant, quibus transigant cum eo, obliquè iudicandi munus & potestatem ei abrogantes, à vanis eorum cauillis necesse est quam laturus est sententiam asseri.

7 *Audi popule mi, & loquar.* Postquam officio præconis functus est Propheta, & addidit etiam quæ meritò percellerent hominum mentes; Deum continuo tenore loquentem inducit atque vt iterum ostendat causam maximi ponderis tractari, attentionem excitat pluribus verbis. Nam Deus populum suum appellans, authoritatem verbo suo vendicat: deinde admonet non vulgarem sibi sermonem fore, sed ex postulandi sibi esse materiam, quòd à legibus pacti sui desciuerint. Vertunt quidā cōtestabor cōtra te. Sed ex cōmuni Scripturæ vsu colligim⁹ notari potius cōtestationē de mutuo iure, acsi Deus fœderis sui memoriā renouaret: ac solenni ritu, quod sibi ex pacto debetur, exigeret ab electo populo. Eadem ratione præfatur se Deū esse Israelis, vt Iudæos ad suū vnius arbitriū ac nutū reuocet: atq; emphatica est nominis Dei repetitio: acsi diceret, Dum me alligatis vestris figmentis, quantum distat hæc audacia & temeritas ab ea quæ mihi debetur reuerentia? Nam quū Deus sim, compescere omnem proteruiam debebat maiestas mea, vt ad vocem meam silere omnis caro. Inter vos autem quibus me patefeci in Deum, eo plus obsequii merebar.

8 *Non super sacrificiis.* Hic est causæ status, Deum sacrificia nihil morari, neque dignari vllo pretio si per se æstimentur. non quòd frustra sacrificauerint Iudæi, & absque vllo fructu: quia nimis absurdum foret, quicquam inutile fuisse à Deo præceptum. Sed quum Deus officia quædam simpliciter probet, pietatis verò exercitia, quatenus referuntur in legitimum finem, vbi signis nulla veritas coniuncta est, ea meritò repudiat Deus. Atque hæc loquēdi forma Prophetis trita est, vt diximus aliquoties, ac præsertim Psalmo 41. Quoniam ergo cæremoniæ si per se reputentur, nullius sunt momēti: negat Deus eas se flagitare acsi in illis occupari vellet seruos suos, quū tantùm sint spiritualis cultus adiumēta. Sic Iere. 7. 22, negat se quicquā mādasse de sacrificiis. Sic Propheta Mich. 6. 7, dicit, Nūquid abs te postulat Deus tuus vt immoles greges arietū aut in millib⁹ arietū beneplacitū eius? quin potius vt facias iudicium, diligas æquitatē, &c. Sic Oseas 6. 6. Misericordiam volo, & non sacrificium. Denique referti sunt Prophetæ hac doctrina: maximè apud Iesaiam insignes sunt loci, cap. 1. 12, & 58. 1, & 66. 3. Quāquam sæpe Deus vbi sacrificia ab impiis vitiata esse conqueritur, non modò fructu vacua esse pronuntiat & respuit, sed addit etiam, talibus corruptelis irā suam prouocari. Hæc autem distinctio tenēda est, vbi viget inter homines Dei institutio, & se in cæremoniis ad fidem suam alendam & confirmandam exercent, in parte veræ pietatis locari, cuius sūt adminicula. vbi autē nō modò sine fide eas hypocritæ obtrudūt, sed neglecta cordis munditie ad propitiandum Deū

fingunt esse piacula: non tantùm pro nihilo duci quasi friuolas nugas, sed grauiter damnari tanquam inquinamenta quæ Dei cultum profanant. Tenemus quid sibi Deus velit his verbis, Non arguam te ob sacrificia: quòd scilicet altius respiciat. Posterius membrum cômodè ita potest accipi, quòd holocausta ante Dei oculos ad satietatem, imò fastidium vsque versentur, quemadmodũ Iesaiæ 1.13, dicit nauseam sibi prouocari. Alii negationem subaudiunt, & contexunt cũ priore mẽbro, quòd Deus rationem exigere nolit de omissis sacrificiis, si Iudæi in illis non tam vt decebat, seduli fuerint. Probabilis tamen est eorum sententia, qui relatiuo interposito legunt, De sacrificiis quæ coram me iugiter. acsi dictum esset, Quanuis ex Legis præcepto assiduè holocausta mihi offerri conueniat, ego tamen de hoc neglectu litem vobis non mouebo.

9 *Non sumam è domo tua.* Duas adducit rationes cur sacrificia non curet, neque illis oblectetur. prior est, quòd etiam si vescatur sacrificiis, non tamen indigeat hominum opera, quoniam tota mundi plenitudo sit sub eius manu. altera est, quòd cibo & potu nihil opus habeat, quæ subsidia sunt humanæ infirmitatis. Priore igitur loco suam opulentiam profert Deus in medium, vt minimè opus sit quicquam ab hominibus mutuari: atque hanc doctrinæ partem prosequitur quatuor versibus. Deinde se disiungit ab hominibus, qui caducam vitam cibo & potu tolerant: quũ propria vita, quæ totum mundum viuificat, abundè contentus sit. Etsi autem nihil dicere videtur Propheta quod nõ palàm omnibus notum sit ac testatum, quia tamen ad carnalem Dei cultum natura tam sumus procliues vt Deum æstimemus ex nostro ingenio: hæc admonitio valde vtilis est, arcanámque sapientiam continet, vbi omnia conati fuerint homines, nihil tamen posse Deo commodare, sicuti Psalmo 16.2, vidimus, Beneficentia mea non ad te. Secundò Deum nihil in vsum poscere, sed quũ sua perfectione contentus sit, hominum vtilitatem quærere in omnibus præceptis. Eodẽ ferè tendit illud Iesaiæ cap. 66. vers. 2, Cælum sedes mea, terra scabellum pedum meorum. Quam igitur domum extruetis mihi, &c. Item, Nónne manus mea hæc omnia fecit? Quibus verbis se ab omni necessitate eximit, quia ipse sit æternus: mundus autẽ initiũ habuerit. Vnde sequitur, penes ipsum plenam esse αυταρκειαν, quia vt non suppetat aliarum rerum copia, sibi ipse sufficit.

14 Sacrifica Deo *laudem, & redde Excelso vota tua.*

15 Inuoca me in die afflictionis, eruã te & glorificabis me.

14 *Sacrifica Deo laudem.* Hæc secunda pars non parum lucis addit superiori doctrinæ. Nam si tãtùm sacrificiis nihil pretii esse dixisset, dubitari poterat cur sibi Deus offerri iussisset: nunc comparatio veri cultus illam obscuritatem tollit, quia inde colligitur non contemni à Deo sacrificia, si modò legitimus vsus accedat. Principium illud naturaliter omnium cordibus infixum est, nec potest excuti, Deum esse colendum. Quia verò omnium ingenio nihil magis repugnat, quàm purè & spiritualiter Deum colere, figmenta imaginari necesse est quibus vmbram aliquam obtendant. Quòd si intelligant se nihil proficere, manent tamen impliciti suis illis fallaciis: quia verentur, imò exhorrent, omnem Dei cultum abiicere. Ita donec regula probè & rite colendi Dei innotuerit, regnum semper obtinẽt cæremoniæ. Porrò in vocibus *laudis* & *precationis* est synecdoche, quia partem vnam duntaxat veri cultus attingit Propheta, quum iubet Deum agnoscere Authorem bonorũ omnium, & quam meretur laudem, ei tribuere, ne iure suo fraudetur: deinde ad eius fidem confugere, in eius sinum deponere omnes curas: nec alium expetere liberatorem in precibus, vt tandem pro accepta salute, ei gratiæ agantur. Fides enim & abnegatio nostri, & vitæ nouitas, & tolerantia crucis, vera sunt sacrificia

ficia quæ sibi placere Deus pronuntiat. Sed quia ex fide nascitur Dei inuocatio & cum patientia semper coniuncta est, carnis mortificationem secumtrahit, neque etiam potest constare vera gratitudo sine integro & sincero cordis affectu: non mirum est si sub hac specie totum genus complexus fuerit Propheta. Porrò vt doceat spiritualem esse Dei cultum, laudem Dei & inuocationem cæremoniis quibuslibet ac externæ pietatis professioni opponit. Nec verò ordinem inuertit à Dei laude incipiens. Videri quidem posset hæc ratio esse præpostera, quũ inuocatio gratiarũ actionẽ præcedat: sed quia hinc orãdi principiũ ducitur, quum ascribitur Deo iustus ac debitus honor, atque hæc etiam fidei rudimenta sunt, Deum quærere, tanquam vnicum bonorum omnium fontem, non temere Propheta laudem in primo gradu locauit. Adde, quum suis beneficiis nos etiam nondum natos præueniat, antequam ad opem eius implorandam nos vrgeat vlla necessitas, iam ei deberi gratitudinis testimonium. Denique si secum ex vtero afferrent homines rationem & iudicium, à sacrificio laudis eos incipere deceret. Quanquam hac in re nõ adeò anxiè sudandum est: quum satis Prophetæ fuerit pro vulgi captu crasse describere spiritualem Dei cultum sub laude, precibus, & gratiarum actione. Quod de *votis redendis* additur, allusio est ad veterem Legis ritum, sicuti & Psalmo 116. 3, Quid rependam Domino super omnibus quæ contulit mihi? Calicem salutis accipiam, & nomen Iehouæ inuocabo. Postulat in summa gratitudinem à filiis Dei: quam olim solebant testari solennibus sacrificiis. Sed quia locus apprimè obseruatu dignus est, fusius tractandum est hoc doctrinæ caput. Ac primò notandum est quod hîc traditur, Deum spiritualiter colendum esse, Iudæis nobiscum fuisse commune ab initio. Nam dum Christus probare vult non alium cultum Deo gratum esse, hac ratione nititur, Deum esse Spiritum, Iohan. 4.24. Atqui non cœpit demum esse Spiritus quum abrogauit ceremonias legales. Sequitur itaque, eodem quo nunc modo voluisse coli à Patribus. Quòd autem eos cæremoniis onerauit, hoc fecit pro temporis ratione, sicuti in abrogatione nobis consuluit. Cæterùm idem cultus quoad substãtiam, externa tantùm specie diuersus est, quòd Deus olim ad rudis & infirmi populi captum se attemperans, per cæremonias & eiusmodi rudimenta manum porrexit: nobiscum verò qui post Christi aduentum adoleuimus, simplicius agit: in ipso interim nulla mutatio. Nam quod blaterabant Manichæi mutatum fuisse Deum propter varium Ecclesiæ regimen: non minus putidum fuit cauillum quàm siquis mutabilem esse Deum garriat, quia non æquabilis est anni tenor, sed ver hyemi, & rursum veri æstas, sicut æstati autũnus per vices succedit. Iã quũ per se frigeãt ac ieiuni sint omnes externi ritus, & tantũ ad ædificandam fidem sint vtiles, vt purè inuocetur Deus: verè denuntiat Propheta frustra hypocritas satagere, qui inanes tantùm pompas ostentant. Siquis obiiciat, sacrificia perperam omitti, quorum vsus non fuit supervacuus sub Lege: solutio in promptu est, quum Propheta Iudæos ad metã vocat, vel scopum illis proponit, non tollere adiumenta, sed vitium duntaxat corrigere, quòd illis Iudæi tanquam obstaculis, à recta via abducerentur. Notandum autem quòd versu 15, primùm inuocatio præcipitur: deinde inseritur promissio, non fore irritas eorum preces qui ad Deum confugerint: tertium locum gratiarum actio occupat. Quum autem dicitur *in die afflictionis*, non ita restringitur hac temporis circunstantia officium orandi, quin quotidie & singulis momẽtis illud persequi debeant fideles. Ergo quanuis quieti simus, & immunes ab omni molestia, prosperè fluant nobis omnia, nec vllo incommodo premamur, minimè tamen a precibus cessandum: quia de nobis actum fore scimus si vel momento submoueat Deus suam gratiã. Sed quia rebus aduersis magis serium fidei nostræ examen agitur, non abs re tẽpus angustiæ exprimitur: acsi diceret Propheta, Deũ in omni necessitate quærendum esse, quia vnicus sit salutis portus. Iam quia ad Dei conspectum ferè trepidant homines, vel quòd immensa

eius gloria terrentur, vel quod propriæ indignitatis sensus eos deiicit, mox additur promissio quæ nos ad orandi fiduciã animet, atque etiam stimulet. Vbi autem pollicitus est Deus se votis nostris fore propitium, vicissim à nobis gratitudinem postulat. Porrò vbi audimus inuocationem quasi primas tenere in Dei cultu, si cupimus, nostram pietatem vero experimento testari, huncDeo honorem summo studio integrum & illibatum deferre conuenit. Quo fœdior ac magis detestabilis fuit corruptela quæ adhuc hodie grassatur in Papatu, Angelos & homines mortuos temere Deo miscere. Excusãt se quærere patronos quorum precibus apud Deum iuuentur. Sed primò satis constat quia non agnoscitur Christus mediator, in eius locum subrogari qui patroni vocantur. Deinde formæ precandi palàm conuincunt nullum Dei & cuiuslibet Sanctuli haberi discrimen, quoniam nullo adhibito delectu tantundem à Claudio, quantum à Deo postulãt: & Dominicã orationẽ adstatuã Catharinæ perinde effutiunt acsi Deo supplicarent. Nec verò Papistæ suo iudicio, mortuos inuocando quicquam Dei honori derogant, quia nullum statuunt eius cultum in precibus. Sic enim balbutiunt de adoratione latriæ, vt nihil inuocationi faciant residuum. Atqui si probè expendimus Prophetæ verba, colligere promptum erit collapsam esse totam pietatem, nisi inuocetur solus Deus. Siquis Papistas roget, An licuerit sacrificare hominibus mortuis: fortiter negabunt, & verè: atque hodie nefas esse concedunt, sacrificium offerre Petro vel Paulo, quia à tam crasso sacrilegio abhorret communis sensus. Atqui Deus inuocationem sui nominis præferens omnibus sacrificiis, annon palam demõstrat non posse absque summo piaculo inuocari mortuos homines? Vnde sequitur, Papistas quanuis millies genua flectant coram Deo, præcipuum tamen gloriæ suæ caput ei eripere, dum vota sua ad sanctos conuertunt. Quod autem expressa fit mentio afflictionis, non parũ solatii affert infirmis ac trepidis mentibus. Nam simulac signum gratiæ suæ Deus subducit, obrepit dubitatio an curam suscipere velit salutis nostræ, imò diffidentia nos solicitat. Contra verò Deus rebus aduersis quasi stimulis nos pungit ad se quærendum & inuocandũ. Hoc quoque diligenter notandum est, tunc preces nõstras ad regulam probè orandi formari, vbi nos præcepto suo inuitat Deus, & addita promissione ad fiduciam impetrandi animat. Quod locum hunc de votis reddendis, Papistæ ad quælibet vota trahunt, quibus temere & sine delectu permittunt sibi cum Deo ludere, nimis pueriliter ineptiunt. Certum est, vt nuper diximus, de solenni gratiarum actione agi: ipsi autem votis suis cum Deo paciscuntur ad se redimendos. Deinde in votis nuncupandis adeò non curant quid Deo probetur vt vouere non dubitent quæ palàm repugnent eius verbo.

16 *Impio autem dixit* Deus, *Quid tibi ad narrandum statuta mea vt sumas fœdus meum super labiis tuis?*

17 *Et tu odisti correctionẽ, & proiecisti verba mea post te.*

18 *Si videas furem, curres cum eo, & cum adulteris portio tua.*

19 *Os tuum emittis ad malum, & lingua tua nectit dolum.*

20 *Sedebis contra fratrem tuum, loqueris contra filios matres tuæ, statues probrum.*

16 *Impio autem.* Nunc apertius inuehitur in fucatos Dei cultores quorum tota religio erat ceremonias obiicere Deo, acsi fumum oculis eius aspergerẽt, vt scimus mundum libenter sub falsis vmbris delitescere. Hic ergo pronuntiat Deus, nihil apud se proficere qui impuro cordi & sceleratæ vitæ ceremonias obtendunt. Hæc sententia, quæ recipi debuerat communi omniũ consen-

consensu, ægerrimè & valde iniquis auribus apud Iudæos accepta fuit. Vno quidem verbo fatentur omnes, pollui Dei cultum nisi syncerè & ex animo colatur. profanis etiam Poetis extorta fuit hæc confessio: & scimus sceleſtos à sacrificiis & templorum ingressu fuisse prohibitos. Interim quod omnium cordibus insculptũ erat, suffocat hypocrisis, adeòque penitus obliterat, vt audeant impurissimi quique se ingerere in conspectũ Dei, quasi friuolis nugis eum sibi deuinctum tenerent. Itaque non sine summa necessitate toties doctrinam hanc inculcant Prophetæ: quo magis laborant impii in simulanda pietate, eo grauius sibi accersere iudicium talibus fallaciis. Imò vtcunque clamet Spiritus Dei sacrilegum esse nominis Dei abusum, sine vera fide & pœnitentia, externam pietatis speciem ostendere. Papistis diabolicus hic error excuti non potest, sufficere finalem intentionem (vt loquuntur) vt euanidæ nugæ Deo placeant. Fatentur quidem non mereri de condigno nisi qui sunt in statu gratiæ: sed hæc persuasio apud eos obtinet, valere ad præparationem nuda pietatis exercitia, quanuis absit cordis integritas. Ita si monachus ab impuro lecto surgens, os suum pollutum & fœtidum obtrudat Deo, & Psalmos sine vllo cordis affectu cantillet: si quis vel scortator, vel periurus, vel rapinis deditus, Missis, votiuis peregrinationibus, & similibus nugis scelera sua redimat: nolunt irritum esse laborem. Ex aduerso autem reclamat Deus, non modò operam perdere qui externa pietatis signa à fide & syncero cordis affectu disiungunt, sed sacrilegii reos esse, quia nomine suo perperam abutuntur. Atque hoc loco tritam obiectionem diluit Propheta & refutat, Quid? annon aliquo saltem loco admittet Deus quæ in eius honorem fiunt sacrificia? Ostendit enim meritò hoc illis in crimen imputari: quia Deo mentiuntur, quantum in se est, sacrúmque eius nomen indignè profanant. Improbam enim eorum audaciam coarguit his verbis, *Quid tibi vt statuta mea enarres*? hoc est, simules te vnum esse ex sancto populo, quasi ad te pertineat fœdus meum? Cæterùm, quum totam pietatis professionem hic repudiet Deus, quæ non prodit ex puro corde, quid de cæremoniis fiet, quæ infra verbi Dei prædicationem subsidunt?

17 *Et tu odisti correctionem.* Conuincit hypocritas suæ perfidiæ, quòd pietatem quam ore iactant, vita & operibus abnegent. Contemptum verò Dei hinc probat quòd nullam eius verbo reuerentiam deferant: hæc enim vera est timoris probatio, vbi nos verbo Dei subiicimus, & libenter amplectimur quicquid illic præcipit ac docet. Atqui huc semper tendit hominum hypocrisis vt longis & tortuosis ambagibus hanc obedientiam effugiant. Ideo fontem impietatis Propheta designat, vbi verbum Dei post tergũ proiici cõqueritur, & principium veri cultus statuit in fidei obedientia. Simul etiam huius peruicaciæ causam notat: quòd scilicet impuri homines non sustineant ferre Dei iugum. Libenter enim hanc gloriã concederent, quicquid ex ore eius prodit, verum esse & rectum. sed quia Deus loquendo in ordinem nos cogit, frænúmque iniicit ad cohibendos omnes carnis nostræ affectus, molestus est ac odiosus nobis eius sermo. Itaque ferocia nostra nos exasperat contra Dei verbum, quia correctionem non libenter suscipimus. nec fieri potest vt quis mansueto & docili animo Deum loquentem audiat, eiúsque verbo obtemperet, donec se regendum & corrigẽdum ei tradat. Postea fructus impietatis recenset Propheta, quòd hypocritæ furtis & adulteriis addicti, sacrum Dei nomen talibus flagitiis inuoluunt ac permiscent. Porrò species tantùm quasdam attingens, significat, præfractos omnes & immorigeros qui correctionem respuunt, quocunque tulerit libido, vel prouocauerint mala exempla cupidè & effræni licentia ruere. Ponit furta, deinde adulteria, tertiò calumnias & falsa probra. Verbum רוץ maior pars Interpretum pro currere accipit. quãquam alii deducunt à רצה vt sit consentire. Quantũ ad Prophetæ mentem, quia parũ interest vtrunuis legamus, & vtrunque est probabile, iudicium lectoribus in medio relinquo.

Quum dicit hypocritas *os suum mittere ad malum*, fortè non modò obtrectandi morbum perstringit, sed alios omnes noxios sermones: quia statim sequitur, *lingua tua concinnat dolos*. Scimus autem quàm variis nocendi lædendíque artibus instructæ sint mendaces & dolosæ linguæ. *Sedendi* verbo alludere videtur ad iudicia, acsi diceret, sub legitimæ censuræ prætextu fratres iniustè proscindere. quanquam potest de vulgari petulantia exponi, quia garruli homines sedendo suum otium in maledicentia consumunt. Sed mihi magis probatur atrocius illud crimen damnari, vbi scilicet in foro ipso, bonos & simplices calumniantur improbi, & falsa inuidia grauant. *Fratres & filios matrum* nominans, magis emphaticè exprimit quam crudelis sit eorum maledicentia: quia communis naturæ obliti, ne vterinis quidem fratribus parcunt.

21 *Hæc fecisti & tacui: existimasti quod essem futurus tui similis: coarguam te, & ordinabo coram oculis tuis.*

22 *Hoc nunc intelligite qui obliuiscimini Deum: ne rapiat & non sit qui eripiat.*

23 *Sacrificans laudem glorificabit me: & qui viam dispo nit, ei ostendam salutem Dei.*

21 *Hæc fecisti.* Quia hypocritæ, donec infestam sentiant Dei manum, in socordia se obdurant, nec vllis quamlibet seueris reprehensionibus facilè mouentur: ideo vehementius insistit Propheta, & denuntiat, quanuis ad tempus conniueat Deus, eos male & in suum exitium vanis adulationibus se mulcere: imò hoc ludibrium Dei grauissimè exagitat, quòd eum sceleribus fauere existiment. Neque enim atrociore contumelia potest afici, quàm dum iustitia sua spoliatur. Non quòd palam sic loquantur hypocritæ, sed quia praua imaginatione Deum transformant, vt sibi delicias faciant ex eius tolerantia. nam si seriò persuasi essent, Deum abominari scelera, necesse esset continua inquietudine ipsos torqueri. Ergo tam supina indulgentia ostendit ipsos Deo imponere falsas personas, nec modò detrahere iudicis munus, sed etiam fingere scelerum patronum & approbatorem. Simul etiam hypocritas obiurgat, quòd Dei lenitate & patientia tam perperam abutantur, vt spem impunitatis inde sibi faciant. Itaque denuntiat breui in apertā lucē trahendos esse, vt cernere oculis suis cogātur quæ à Dei oculis abscōdere conati sunt flagitia. Sic enim interpretor verbū *ordinare*, quòd Deus distincto ordine catalogum omnium scelerū proponet, quem (velint nolint) legere & agnoscere cogantur.

22 *Hoc nunc intelligite.* Hæc obiurgatio rursus demonstrat, vbi cum securis hypocritis negotium est, nisi acerrimis aculeis pungantur, doctrinam omnem contemptim eludere. sic tamen minatur Propheta & terret vt spem veniæ residuam faciat, modò festinēt. Sed ne tarditati indulgeāt, tam seueritatem iudicii Dei, quam celeritatem proponit: ac simul probrosè ingratitudinem obiicit, quòd Deum obliti sint. Hoc porrò in primis notabile est gratiæ Dei specimen, quòd sceleratis pietatis corruptoribus manum porrigit, quanuis eius cultum improbè violassent, quanuis sacrilega audacia risissent eius patientiam, & in crassa flagitia proiecti forēt. etsi, modò ad sanam mentem redeant, ostendit se illis fore propitium. Neque enim ad pœnitentiam homines inuitat, nisi spe reconciliationis proposita: vt alacriter ante eius conspectum prodire audeant. Hæc certè inæstimabilis est clementia: perfidos apostatas & fœdifragos qui desciuerant a doctrina pietatis in qua fuerant educati, rursus ad se inuitat, vt locum obtineant in Ecclesia. Et certè nihil hic dicitur quod nos magna ex parte non simus experti, quos Deus incredibili misericordia rursus in ouile suum

suum collegit, quum perfida defectio nos ab eo alienasset. Notandum simul quòd admonet Propheta nisi maturent ad Deum redire, qui ab eo desciuerunt, non semper apertam fore ianuam. Et sane cauendum semper est ne per ignauiam nobis effluat tempus beneplaciti, vt frustra deinde exemplo Esau, vlulemus, Genes.27.34. Huc enim pertinet comminatio, vbi rapuerit Deus, nullum fore liberatorem.

23 *Sacrificans laudem.* Iam tertiò inculcat Propheta, Deo nihil esse acceptius sacrificio laudis, quo nostram erga eum gratitudinem testamur. Nec superuacua est repetitio, ob duas causas. nam & beneficiorum Dei facilè nobis obrepit obliuio, imò etiam ex mille vix vnũ leuiter & defunctoriè gustamus. Deinde laudem Dei minime quo decebat pretio æstimamus. Nam quum præcipuum sit pietatis officium, in quo nos tota vita exerceri vult Deus, quasi vulgare aliquid ac friuolũ negligitur. Itaque pronuntiat, legitimũ Dei cultum, laudis sacrificio contineri. *Glorificandi* enim verbo significat Deus, rite demum ac verè hoc se modo coli, & tribui quàm postulat gloriam, vbi sua beneficia syncero gratóque animo celebrantur inter homines: alia verò sacrificia, quibus sedulò incumbunt hypocritæ, nihil se morari, nec in cultu reputare. Interea tenendum quoque est quod suprà attigi, sub Laude comprehendi tam fidem quàm inuocationem: sola enim experiẽtia nobis os aperit ad Deum laudandum. Atqui Dei bonitatem non sentimus nisi fide. Vnde sequitur, à posteriori vel ab effectu, totum spiritualem cultum hic notari: ideo paulò pòst generaliter requirit Propheta vt viam rectè instituant qui cupiunt sua obsequia probare Deo. Nam quòd *viam ponere*, quidam nihil aliud esse putant quàm peccata confiteri: alii autem interpretantur, tollere offendicula è medio, & viam sternere quam omnes sequantur, vtrunque videtur esse coactum. Ego autem non dubito quin rectam viam Propheta flexuosis eorum erroribus opponat, qui Deum se quærere simulant: atque ita significet, non nisi syncero corde & simplici rectitudine ad Deum accedi. *Salutem Dei* non accipio pro insigni & memorabili: (vt nonnulli volunt) sed Deum in tertia persona de se loquutum arbitror, vt clarius exprimeret, se patefacturum veris suis cultoribus, quam non frustrà censeri velit eorum seruator.

ARGVMENTVM PSALMI LI.

Inscriptio quã mox videbimus, ostẽdit qua de causa compositus fuerit hic Psalmus. nam quum post admissum grauissimũ scelus, diu in lethifero torpore iacuisset Dauid: postquam eum sua obiurgatione expergefecit Nathã non modò sibi seriò displicuit, & humiliatus est coram Deo, sed palàm apud omnes testari voluit suam pœnitentiam, eiusque monumentum ad posteros relinquere. Ac initio quidem, sceleris sui atrocitatem sibi proponens, vt se ad spem veniæ erigat, immensam Dei misericordiam variis elogiis magnificè extollit: & suppliciter fatetur non vno modo se reum esse, sed dignum multis mortibus: quo melius Dei misericordiam prouocet. Deinde quia æternam abdicationem meritus erat, vt meritò spoliandus esset omnibus Spiritus sancti donis, solicitè precatur in integrum restitui. Tandem si veniam impetrauerit, se gratum & memorem fore affirmat. Ad hæc ostendit totius Ecclesiæ referre vt à Deo exaudiatur. Et certè quia Deus apud ipsum gratiæ suæ fœdus deposuerat, videri potuit in vnius hominis persona, collapsa esse omnium salus.

Psalmus LI.

P*Ræfecto canticum* Dauidis,
2 *Quum venit ad eum Nathan Propheta postquam ingressus fuerat ad Bathseba.*

2 *Quum venit ad eum Nathan.* Cõsultò hic memoratur Prophetæ aduentus, ad stuporem Dauidis coarguẽdum: fuit enim hoc prodigio simile, quòd potuit tantus vir, tantáque Spiritus excellentia præditus, vltra annum torpere in suo vitio, acsi mente alienatus esset. Quis enim non diceret fuisse à Satana fascinatum, quòd sopita conscientia, Dei iudicium contempse-

rit, vel saltem neglexerit? hæc ergo vecordiæ nota crimen amplificat, quòd nulla punctione sponte tactus est, donec ad eum missus esset Propheta. Sed eadẽ ratio ad illustrandam Dei gratiam non parum valet, quòd vagum & errantem per manum sui Prophetæ ad se reducere conatur: quo pertinet repetitio eiusdẽ verbi Venire, in quo subest antithesis. Postquam venisset Dauid ad Bathseba, dicitur ad eum venisse Propheta Nathan. Atqui impuro illo accessu, longè à Deo recesserat: clarius ergo in eo enituit Dei bonitas, dum ad fugitiuum retrahendum, manũm suam procul extendit. Neque tamen putandum est, sic caruisse omni sensu, quin Deum in genere agnosceret mundi Iudicẽ: quotidie precaretur: nec modò se exerceret in eius cultu, sed vitam quoque & officia sua ad Legis normã exigere studeret. Sciamus ergo, non omni Dei timore fuisse penitus vacuum, sed excæcatum in vna specie, vt sensum iræ Dei peruersis blãditiis sopiret. Ita pietas eius quæ alioqui multas scintillas emittebat, hac in parte suffocata fuit. Porrò, quum sancto Prophetæ & præstantissimo Regi obrepserit tam bruta socordia, nemo est qui non ad eius exemplum expauescere debeat. Quod autem ad Prophetæ vocẽ statim perculsus est, ac deposita omni contumacia docilem se ac morigerum præbuit, hinc colligimus non fuisse extinctum in eius animo pietatis sensum: quia non tam facilè nec subitò erumperet in illam vocem, Peccaui Domino, quid faciam? 2. Sam. 12. 13, nisi retinuisset aliquod pietatis semen, licet abscõditum. Docemur autem hoc exemplo, nõ esse expectandum, vbi peccauimus, dum è cælo tonet Deus, sed placidè & libenter obtemperãdum esse eius Prophetis, quorum ore ad pœnitentiam nos inuitat.

3 *Miserere mei* Deus *secundum clementiam tuã secundũ multitudinem miserationum tuarum dele iniquitates meas.*

4 *Multiplica ad me lauandum à peccato meo, & à scelere meo munda me.*

3 *Miserere mei.* Iam præfatus sum Dauidem à precatione veniæ incipere: deinde nõ simpliciter & vno verbo petere vt Deus ignoscat, sed pro atrocitate criminis anxiè supplicare vt se Deus exorabilem præstet. Itaque postquam clementiæ meminit, addit *multitudinem miserationum*: eo quòd non vulgari misericordia indigeat, tanto reatu implicitus. Si tantùm optasset Deum sibi esse propitium, secundum clementiam vel bonitatem suam, hoc modò fuisset confessus se hominem esse perditum: sed dum scelera in medium proponens, disertè exprimit non posse aliter deleri quàm si Deus cum immensa miserationum copia succurrat, non parum exaggerat culpæ suæ grauitatem. Subest enim tacita antithesis multitudinis scelerum. Sed magis emphaticũ est quod continuò pòst sequitur, vt Deus *multiplicet lauare*: nam quòd הרבה quidam nomen esse putant, ab vsu loquendi paulò remotius est: quanquam eodẽ etiam rediret sensus, vt Deus abundè & cum multiplicatione lauet. Phrasin tamen illam quæ proprietati linguæ melius conuenit, libentius amplector. Interea minimè ambiguum est quin clarè asserat non leues esse suas sordes, vt modica lotione elui queant, sed tenaciter hærere, imò esse profundas, vt iteratis lotionibus ad eas purgandas opus sit: non quòd Deus ipse aliqua difficultate laboret in hominũ purgatione, sed quia peccator, quo se magis inquinatum sentit, magis seipsum incitare debet ad anxios & continuos gemitus, quo tandem è terroribus cõscientiæ emergat. Quod ad metaphoram pertinet, scimus frequẽter in Scripturis occurrere. Quia enim peccata, quasi sordes & immunditiæ, nos in Dei conspectu fœdant ac polluũt fœtidósque reddunt, eorum remissio aptè ablutio vocatur. Atque hæc doctrina tam ad commendationem gratiæ Dei, quàm ad peccati odium & detestationem valere debet. Nimis enim stupidi sunt quos horrore non percellit hæc loquutio.

5 Quia

5 *Quia peccata mea ego cognosco, & scelus meum coram me est semper.*

6 *Tibi, tibi soli peccaui, & malũ coram oculis tuis patraui, vt iustificeris in sermonibus tuis, mundus sis iudicando.*

7 *Ecce in iniquitate genitus sum, & in peccato concepit me mater mea.*

8 *Ecce veritatem dilexisti in intimis, & in occulto sapientiam mihi patefecisti.*

5 *Quia peccata.* Ostendit cur tã anxiè & ardenter in flagitanda venia insistat: quia scilicet non posit quietus manere donec reconciliatus sit Deo. Atque hoc modo testatur se nihil afferre simulationis: qualiter interdũ magno verborum splendore, gratiam Dei in remittendis peccatis ornant, qui tamen eam frigidè curant, quia nõ admodum eius iudicio tanguntur. Dauid ergo vt veniã impetret, non abs re dicit continuis se tormentis vexari, & inquietudine quam patitur, cogi ad hanc precandi vehementiam. Vnde colligimus, non alium reconciliationis modum esse, nisi dum nos propria conscientia vulnerat & affligit, & asidua inquietudine solicitat, donec propitiatus sit Deus, vt nos misericordia sua tranquillet. Tunc ergo seriò à Deo petimus vt nobis ignoscat, dum scelerum atrocitas oculis nostris se ingerens, horrorem simul incutit. Vnde sequitur quandiu sibi indulgẽt homines, magis in se accendere Dei vindictam, vt seuerius ipsos puniat. Ideo discamus, non modò ore nos damnare, sed rigidum & formidabile examẽ habere de peccatis nostris, si cupimus à Deo absolui. Neque enim Dauid se apud homines fateri peccata dicit, sed intus sentire, & quidẽ non sine diro cruciatu: quum hypocritæ à tergo securè proiiciant, vel praua obliuione sepeliãt quicquid vitiorum eos pungit. Ac iterũ notandus est in Peccatis pluralis numerus. Quanquam enim ex vno fonte omnia manabãt, multiplex tamen eius culpa erat, quòd adulterio adiunxerat perfidiã & crudelitatẽ: nec vnum hominem modò prodiderat vel paucos, sed totum exercitum, pro salute Ecclesiæ Dei pugnantem. Itaque non abs re in vno scelere multas species agnoscit.

9 *Tibi, tibi soli.* Sic quidam exponunt hæc verba, quòd Dauid, tametsi in homines deliquerat, non nisi Deum habuerit sceleris sui testem. Duplex enim iniuria quam Vriæ intulerat, hominibus erat incognita: quòd exercitum sibi militantem ad cædem & carnificinam non minus perfidè quàm crudeliter obiecerat, id quoque erat occultum. Scelera ergo in solum Deum admissa intelligũt, quorum nullus mortalium erat conscius. Alii secus interpretantur, quanuis offenderit Dauid homines, hoc tamen vno maximè cruciari, quòd violauerit Dei Legem. Sed ego tantundem valere arbitror hæc verba, acsi dixisset, Domine etiamsi me totus mundus absoluat, mihi tamen plusquam satis est, quòd te sentio iudicem meum, quòd me conscientia ad tribunal tuum citat & trahit: vt nihil proficiant hominum leuationes, si vel mihi parcant, vel adulandi causa extenuent scelus meum, vel blanditiis dolorem meum leniant. Significat ergo se oculos & sensus omnes habere defixos in Deum, ideóque non respicere quid sentiant vel loquantur homines. Quisquis autem sic premitur iudicii Dei grauitate, vel etiam obruitur, non opus habet alio accusatore, quia Deus vnus pro mille sufficit. Nec dubito quin Dauid, vt aulicas omnes delitias excluderet, ne se illis mulcendum præberet, totum se ad Dei iudiciũ reuocauerit: ac statuerit, quanuis nullus mortalium esset molestus, sibi plus satis fore cum Deo negotii. Atque hæc regula nobis tenenda est, si cupimus vero pœnitentiæ affectu imbui. Et sanè

quid nobis prodest hominum suffragiis absolui, vel conniuentia effugere reatũ, si conscientia nos coram Deo accusat? vel saltem Deus ipse nobis infestus est? Hæc autem vna est ratio, ne vanis imaginationibus ludamur, atque aptissimũ remedium, ingredi in nos ipsos, & sensus omnes ad Deum colligere, vt corã ipso expauescamus, ac metus iræ eius, delitias omnes nobis excutiat. Secundam partem versus, *vt iustificeris in sermonibus tuis*, quidam Interpretes violenter torquent, dum contexunt cum primo versu, acsi ad proximã sententiam referri non debeat. Atqui præterquam quòd abrumpunt verborum tenorem, non video quem tandem sensum possint elicere ex hac precandi forma, Miserere mei, vt purus sis in tuo iudicio. Paulus verò ad Romanos cap. 3. vers. 3, dubitationem omnem tollit, hominum iniquitatem, Dei iudicio opponens. Quid ergo, inquit: an si quidam ex Iudæis fuerunt increduli, iniustus erit Deus? absit: imò sit Deus verax, omnis autem homo mendax, sicut scriptum est, Vt iustificeris in sermonibus tuis, &c. Videmus enim huc aptari testimonium, quòd in hominum sceleribus semper reluceat Dei iustitia, & in mendaciis veritas. Porrò, vt sciamus quid sibi velit Dauid, & quorsum tendat, operæpretium est in memoriam reuocare fœdus quod pepigerat Deus cum ipso. Nam quum apud eum deposita esset salus mundi, promptum impiis erat calumniam hanc euomere, Si hic fuit Ecclesiæ columna, quid nunc miseris hominibus fiet, qui eius sanctitati innixi sunt? si hic erat instar solis vel luciferi, quomodo se ad inferos proiecit? post tã turpem eius lapsum, quomodo ab eius semine petenda esset spes salutis? Ergo quum videret prauis hominum iudiciis materiam captari oppugnandæ Dei iustitiæ, maturè occurrit, ac pronũtiat indignè transcribi vllam culpæ partem in Deum: se enim ita obnoxium teneri, vt Deus maneat integer, stet illæsa eius iustitia & veritas. Quanquam per sermones non intelligo promissiones, sicuti quibusdam placet, sed potius iudicium quod de ipso Dauide laturus erat Deus: nisi gratuita remissione deletus fuisset eius reatus cum culpa. Neque enim dubito quin suo more, idem bis repetat. Itaque Deum *iustificari in suis sermonibus*, & *iudicando purum esse*, vnum & idem significant. Sed quia videtur Paulus, Rom. 3. 4, tã vocẽ hãc, quã sententiã totius versus aliò inflectere, breuiter ostendam quomodo propriè eius instituto conueniat quod dicit Dauid. Hæc quidem verba citat, vt probet quanuis fœdifragi sint Iudæi, & à gratia sibi promissa exciderint, Deum tamen non esse mendacem: quod primo intuitu nõ videtur hinc posse colligi. Verùm si illa cuius memini, circunstãtia nobis in mẽtem veniat, facilè videbimus appositè adduci testimonium. Nam quum Rex & Propheta esset in Ecclesia cõspicuus, adeóque vt præcipua columna, non dubium est quin multorum animos concusserit eius ruina, imò fidem promissionum Dei labefactarit. Certè putassent multi, quia Deus hominem illum sibi tãta necessitudine cõiunxerat, partem aliquam culpæ sustinere. Huic calumniæ occurrit dicens, Domine quanuis me è cælo detractũ ad inferos præcipites, iacebo & succumbam: tu interea tribunal tuum tenebis vt dignus es, nec si tibi obtrectẽt homines, quicquam decedet tuæ iustitiæ. In hac tantùm parte à Prophetæ verbis discedit Paulus, quòd Græcum Interpretem sequutus, Iudicãdi verbum passiuè accipit: & pro Mundum esse, ponit vincere. Cæterùm, non adeo in recitandis verbis curiosos fuisse Apostolos quoties ex Lege & Prophetis testimonia adducũt, satis notũ est. Ideo sufficere nobis debet, quòd rectè hunc locum Paulus proposito suo accommodet. Atque hinc colligẽda est generalis doctrina, Quicquid reperietur culpæ in hominibus, residere in ipsis, vt Dei iustitia semper integram laudem retineat. Videmus enim quàm sacrilega sit mundi audacia ad obstrependum Deo, quoties pro carnis sensu & arbitrio non iudicat. Ergo vtcunque interdum, vbi de nihilo extollit Deus contemptissimos quosque: vel quos in sublime extulerat, finit ruere: in his iudiciis species aliqua repugnantiæ vel absurditatis nos conturbet: tamen hæc admonitio in sobria modestiáque reuerentia

nos

nos contineat, quicquid statuat iustum esse. Ideóque tam in operibus quam in dictis eius semper fulgere summã rectitudinem. Porrò aduerbium *vt*, vel Hebraicum למען, non tam est causale hoc loco quàm consequentiam notat. neque enim propriè Dauidis lapsu factum est vt Dei gloria in iudiciis emineret: sed quum peccando Dei iustitiã obscurent homines, dicit tandẽ ipsam sua virtute emergere, vt appareat illustrior: quia proprium Dei munus est, lucem educere ex tenebris.

7 *Ecce in iniquitate.* Iam non modò peccati vnius vel plurium etiam, sicut hactenus, se reum fatetur, sed altius conscendit se ab vtero matris nihil aliud attulisse quàm peccatum, & naturaliter se totum corruptum esse, & quasi vitiis delibutum. Ita sceleris vnius atrocitatem reputans, in hanc vsque cogitationem tractus est, Quòd natus peccato, nihil in se haberet sincerũ vel integrum. Et certè non aliter peccata nostra in solidum agnoscimus, nisi totũ ingenium nostrum damnemus corruptionis. Imò vnũquodque particulare delictum ad hanc generalem notitiam adducere nos debet, Meram prauitatẽ in omnibus animæ nostræ partibus regnare. Priusquam tamen vltra progrediar, de verbo יחמתני aliquid dicã. Hebræis ad verbum est, Calefecit se de me, à verbo יחם, vel חמם, quod significat calefacere. quia tamen loquutio illa durior est, scitè mitigant Interpretes metaphoram quum reddũt Concepit me. Mihi videtur Propheta significare velle, foueri nos & calefieri in peccato quandiu in visceribus matrum latemus. Redeo nũc ad rem ipsam, Dauidem vnius peccati agnitio ad lõgum totius vitæ examen trahit, donec in se nihil reperiat præter peccatum. neque tamen de naturæ suæ corruptione loquitur, sicut hypocritæ hoc velum obtendere solent ad tegendam suam culpam, Peccaui fateor, sed quid facerem? caro sum, nos ad vitia naturaliter propensi sumus. imò prauæ cupiditates nos sibi deuinctos & addictos tenent, vt prorsus humanum sit peccare. Tales latebras minimè captauit Dauid, quibus se à Dei iudicio subduceret: quin potius ad amplificandam malorum suorum grauitatem à peccato originali ducit exordium. acsi diceret non se hoc vel illo genere criminis nuper reatum contraxisse, sed iniquitate fuisse refertũ ab ipso vtero. Cæterùm hoc est illustre testimonium de peccato originali, quo Adam totum humanum genus implicuit. Et hinc etiam colligi potest recta eius definitio. Olim Pelagiani, quia absurdum ducebant nos omnes vnius hominis culpa esse perditos, nugati sunt peccatũ sola imitatione ex Adam profectum esse. Atqui Scriptura tã hoc loco quàm pluribus aliis, palàm asserit ingenitum nobis esse peccatum, vt intus resideat & infixa sit corruptela. neque enim parentes suos accusat Dauid, vel crimen in eos deriuat, sed se ad tribunal Dei sistens, vitiosum figmentum esse asserit, vt iam prius esset peccator quàm emergeret in lucem. Itaque nimis improbè Pelagius peccatum negauit, contagione manare in posteros, vt sit hæreditarium. Hodie Papistæ, tametsi non negãt vitiatam esse hominum naturam, sic tamen extenuant vt peccatum originale nihil ferè aliud sit, quàm praua ad peccatum inclinatio. Restringũt deinde ad inferiorem animæ partem & crassos appetitus. & quanuis experientia clarè ostendat corruptelam hanc in hominibus vsque ad vitæ finẽ grassari: negant tamen ex quo baptizati sumus peccatum esse. Atqui nisi constet peccato occupari omnes animæ partes, vim eius minimè tenemus. Proinde quisquis nõ fatetur mentẽ hominis penitus esse corruptam, & cor peruersum: non nisi particulam originalis peccati agnoscit. Et certè longè aliud sonant verba Dauidis, quàm balbutiant Papistæ, *fictum* scilicet *fuisse in peccato, & calefactum in malitia.* Neque enim de crassis libidinibus agitur, sed nullam sui partem eximens, peccatum naturaliter in se hærere dicit. Hîc iam mouetur quæstio, quomodo à parentibus peccatum transferatur in filios: quæ deinde aliã parit de traduce animæ, quia multi labem parẽtis ad filium peruenire negãt, nisi anima gignatur ex substantia animæ. Sed ne istos labyrinthos ingredi necesse sit, sufficiat tenere, Adam post suam defe-

ctionem spoliatum fuisse donis omnibus, quibus ornatus fuerat: ita quum extincta esset quæ prius in eo fulgebat ratio: & voluntas, quæ prius in Dei obsequium formata erat, contumax facta esset: tam mente quàm corde fuisse corruptum, & deinde genuisse filios sui similes. Si quis excipiat, corpora tãtùm ex corporibus creari, ideóque nihil animæ commune esse cum anima: solutio est, Quia Deus Adã non ornauerat Spiritus sui donis tãquam priuatum quemlibet hominem, sed in eius personam contulerat quod volebat commune esse toti humano generi, nos omnes in ipso à prima integritate excidisse.

8 *Ecce veritatem.* Confirmat hic versus quod nuper dixi, non captandi prætextus causa Dauidem ad tempus vsque conceptionis reatum suum traxisse, sed potius vt testatum faceret, iam ab infantia se fuisse æternæ morti obnoxium. Vnde sequitur totam eius vitam fuisse damnabilem. Adeo enim culpã in Deũ non transcribit (sicut impuri quidã canes cum eo expostulant, quòd non aliam indiderit naturam hominibus) vt potius eius iudicium, corruptelæ nostræ opponat: acsi diceret, Quoties prodimus in conspectum Dei, certam nobis damnationem instare: quia quum ad peccatũ nati simus, Deo ipsi placeat rectitudo & sinceritas, vnde necesse est nos ei esse exosos. Quanquam magis emphaticè loquitur, dum asserit non modò Deum requirere vt vita nostra composita sit ad aliquam iustitiæ formam, sed vt cor purum sit & bene purgatum omni fallacia. hac ratione dicit Deum sinceritatem velle in penetralibus: vel quod idẽ valet, non modò infensum esse externis peccatis, sed exigere sinceram cordis munditiem, vt occultas sordes abominetur. Proximo membro crimen adhuc exaggerat, quòd prætextum excusationis obtendere non liceat ab ignorantia: quandoquidem fuerat de officio suo diuinitus, quantum satis erat edoctus. Dictio בסתום à multis ita accipitur acsi diceret, arcana mysteria sibi patefacta esse. Ita secundum eos, *occultum* ponitur pro rebus ab humano sensu absconditis. Meo autem iudicio, obscuritas vel abscõsio de qua loquitur Dauid, nõ tã ad res ipsas, quàm ad mẽtem eius refertur. Hoc enim membrum proximo respondet. ideóque fatetur se non leuiter tantùm gustasse cæleste doctrinam, vel specie tenus se illa fuisse aspersum, sed infixã penitus fuisse cordi suo: quia Deus familiariter eum edocuerat, vt nihil prorsus vtile cognitu celaret. Itaque minus excusabilis erat Dauid, quia vera intelligẽtia tam præclarè instructus, tamen instar brutæ pecudis se proiecisset ad fœdam libidinem: deinde variè precando, tandem ferè obstupuerat. Videmus quorsum spectet Dauid: postquam enim confessus est sceleris sui atrocitatem, se totũ quasi ex peccato conflatum agnouit: & damnata sua natura, quo sibi plus horroris incuteret, proposuit sibi iudiciũ Dei, dixítque illic non magni momenti esse externã speciem, sed exactam sinceritatem requiri. Iam addit se non esse quemlibet è vulgo, vt in turbam se coniiciens, communi pœna defungi queat: sed quia decoratus esset eximiis Spiritus donis, se maiore culpa constringi. Nunc ad se quisque transferre discat hanc doctrinam, & sibi conscius vnius peccati, alia quoque reuocet in memoriam, vt se totum coram Deo prosternat. Deinde expendat quàm formidabile sit eius iudicium, & cum illius rectitudine suam vanitatem comparans, se prorsus obrui sentiat. Tandem addat hunc cumulum, si edoctus fuerit à Deo quasi vnus ex domesticis, eò se maiori damnationi esse obnoxium, quia suffocauit lucem Spiritus sancti, peruersus fuerit discipulus, & tot pretiosa dona quibus ornatus fuerat, pedibus calcauerit.

9 Expiabis me hyssopo & mundabor: lauabis me, & præ niue albescam.

10 Audire me fac lætitiam & gaudium: exultabunt ossa quæ contriuisti.

11 Abscondе

11 *Absconde faciem tuam à peccatis meis, & omnes iniquitates meas dele.*

9 *Expiabis me &c.* Prosequitur eãdem precationem. atque ista congeries sermonis, ostendit quàm solicitus fuerit de impetranda venia. *Hyssopi* verò nunc meminit, alludens ad legales cæremonias: non quòd fiduciam suam locaret in externo expiationis symbolo: sed quia sciebat nihil in Lege frustra esse mandatum. Nam quum sacrificia tunc sigilla essent gratiæ Dei, meritò illic testimonium reconciliationis suæ quæsiuit: sicut his adminiculis fidem nostrã fulcire decet quoties mentes nostræ vacillant. Hoc ergo simpliciter voluit Dauid, efficax & ratũ in se fore quod Deus populo suo testatus fuerat. Atque eadẽ nobis tenenda est hodie regula. Quanuis enim non alibi quàm in Christi sanguine quærenda sit expiatio, quia tamen nec oculis perspicitur, nec manibus palpatur spiritualis gratia, non possumus nisi externis signis adiuti, tranquillis animis statuere, Deum nobis esse propitium. Idem quod de hyssoppo diximus, in lotione quoque valeat. nam vmbratiles aspersiones quibus sub Lege vsi sunt Iudæi, testatæ sunt purgari nos ab omni immunditie, vt Deus placatos nos in gratiam recipiat. Porrò Spiritus sancti officium esse scimus, intus abluere conscientias nostras sanguine Christi, ne ab accessu Dei nos prohibeant sordes nostræ. Coniuncti etiam sunt duo versus, quorum finis est vt se Deus placatum esse ostendat. Quòd existimant quidam optari à Dauide nuntium lætitiæ, vt mittatur Propheta quispiam reconciliationis præco & testis, videtur nimis restrictum esse. potius nuntiũ lætitiæ indefinitè accipitur pro gratiæ testimonio. nam per *ossa contrita* intelligit se extremo mœrore fuisse afflictum, vt vigore exhausto & consumpto, propè deficeret. Itaque sibi meritò *gaudium* restitui postulat, quo animetur in nouam vitam. Hoc autem gaudium dicit auditu percipi, quia donec verbo Dei exhilaretur peccator vt animum colligat, frustra alia solatia sibi accerset. Hæc igitur vera est pacis & solidæ lætitiæ ratio acquiescere in Dei promissionibus. Nã vtcunque se ad tempus demulceant qui neglectis promissionibus, conscientiæ terrores pacare vel effugere conantur, certum est cæcis tormentis intus semper vri. Verùm vtcunque illi obtorpeant, quisquis seriò Dei timore tangitur, non aliud inquietudinis suæ remedium optabit quàm auditionem istam lætitiæ, dũ scilicet promittit Deus, abolito nostro reatu, se nobis esse propitium. Quanuis autem continuis miseriis laborent fideles quandiu in mundo peregrinantur, & inter varios metus, discrimina, molestias suspirent, solus tamen auditus lætitiæ ad mitigandos eorum dolores sufficit. sicuti gaudium spiritus à fide est inseparabile. Notanda est etiã hæc locutio, vbi Deus *abscondere* dicitur *faciẽ suam à peccatis*, dum ea remittit: nã exegeticè mox additur, *iniquitates meas dele.* Hinc autẽ intelligimus iustificari nos coram Deo, vbi voluntaria obliuione, peccata nostra delet: atque hanc esse nostram puritatem, dum gratuita venia nos dignatur. Cæterùm hîc repetendum quod prius dixi, Dauidem quum vnum à Deo postulat, nempe recipi in gratiam, non frustra congerere tot verba, sed exprimere quàm anxiè expetat quod sibi fecerat difficile impetratu. Et certè vbi quis defunctoriè tãtùm pro remissione peccatorum vota concipit, nondum didicit quàm horribilis sit Dei offensio: ideo beatos esse pronuntiat Solomo, qui seipsos terrent, Prou. 28. 14, quia scilicet tristitia quæ eos excruciat, ianuam ad verum gaudium aperit. Sed hîc quæritur, Quum iam ex ore Nathan prophetæ audisset Dauid ablatum esse suum peccatum, 2. Sam. 12. 13, cur non absolutionem hanc fuerit amplexus, vt placidè vero gaudio frueretur. nam fidem abrogare Prophetæ non potuit, quin Deo faceret iniuriam. Sicuti hodie non Angelos è cælo mittit Deus, sed hominum voce ad nos recreandos contentus est: sicuti dicit Christus, Quicquid remiserint in terra discipuli, remissũ fore in cælo, Iohan. 20. 23. Et Paulus 2. Cor. 5. 20, Euangelii

ministros docet legatione fungi ad recō ciliādos homines Deo. Videtur ergo signum infidelitatis fuisse in Dauide, quòd audita voce Nathan, perplexus & dubius nouam certitudinem adhuc querit. Duplex huius quæstionis afferri potest solutio. nam fieri potest vt non statim promiserit Nathan, placatum esse Deū. Neque enim nouum est contexi in Scriptura quæ simul tempore non cohærēt. Nec verò absurdum est, postquam seruum suum perculit Deus in illa anxietate, aliquandiu voluisse eum torquere, quo melius humiliaret. hoc modo referret Dauid quātopere territus fuerit, & quàm diros cruciatus pertulerit, vbi in peccati sui notitiā adductus fuit, antequam veniæ nuntium acciperet. Quanquam fidei naturæ minimè repugnat, qui iam de gratia Dei facti sunt certiores, ardenter tamē & solicitè in petenda venia insistere. Quare vtcunque Dauid iam leuatus esset parte aliqua mœroris, non destitit tamen nouas subinde punctiones sentire, quæ ad Dei miserirordiā suppliciter & timidè refugere ipsum cogerent. Etsi enim Deus veniam nobis promittens, liberaliter nos ad pacē inuitat, nostrum tamen est reputare quàm grauiter fuerit offensus, vt cordibus nostris insideat profundus dolor. Adde quòd exiguo nostræ fidei modulo, non statim recipimus illam quæ offertur gratiæ plenitudinem. Quare nihil mirum si Dauid angustiis cōstrictus, tertiò & quartò in petenda venia perstiterit, & sæpius in Dei conspectum se obtulerit, quo se plenius confirmaret. imò sic habendū est, non posse nos seriò precari vt Deus peccanti ignoscat, nisi iam fide concepimus, ipsum fore placabilem. Quis enim aperire os auderet, nisi de paterno eius fauore persuasus? Atqui semper initium precandi à petenda venia facere conuenit: vnde apparet non pugnare hæc duo inter se, vbi fide amplexi sumus Dei gratiam, precari tamen vt peccata nostra aboleat. Atque huc spectat precandi formula, quæ nobis à cælesti magistro tradita est, vbi ab exordio Deum vocantes Patrem, postea tamen addimus vt peccata remittat, Mat. 6.9. Quanuis enim Deus in solidū ignoscat, non admittit tamen fidei nostræ angustia tam effusam eius bonitatem: sed necesse est vt paulatim distillet. Ideóque hoc ad fidei nostræ captum refertur, quòd sæpius iteramus eandem precationem, quia licet non paulatim mitigegetur Deus, more hominum, lenti tamē sunt fidei nostræ progressus, qui ad plenam certitudinem nos deducunt. Iam verò admonet nomen *expiationis hyssopi & aspersionis*, quoties pro remisione peccatorum vota facimus, mentes nostras ad sacrificium erigendas esse quo Patrē Christus placauit. Neque enim sine sanguine, vt docet Apostolus, Hebr. 9.22, remittuntur peccata: & quod Deus sub figuris Legis testatus est veteri populo, plenius Christi aduentu manifestauit. Ergo vt gratiam impetret peccator, primò ad Christi sacrificium mentem suā conuertat, quo expiata sunt mundi peccata. deinde sacram Cœnam & Baptismum in fidei suæ confirmationem aduocet. quia minimè sperandum est vt Deus (qui iudex est mundi) redeat nobiscum in gratiam, nisi intercedente placationis pretio.

12 Cor mundum crea in me Deus, & spiritum rectum innoua in visceribus meis.

13 Ne proiicias me a facie tua, & Spiritum sanctitatis tuæ ne auferas á me.

14 Restitue mihi gaudium salutis tuæ, & Spiritu liberali sustentes me.

12 *Cor mundum.* Hactenus precatus est Dauid pro obtinenda peccatotorum venia: nunc se gratia Spiritus, qua priuatus erat, vel saltem dignus erat priuari, iterum donari postulat. Magni autē interest, duas istas precationes quas perperam docti quidam viri confundūt, distinguere. Ergo hactenus de gratuita

tuita peccatorum remissione egit, nunc transit ad vitæ nouitatem. Nam quia se dignum agnoscit qui spolietur omnibus Spiritus donis, imò sentit magna ex parte illis se esse exutum, meritò ad instaurationem aspirat: ac verbo *Creandi* significat, donec mirabiliter renouatus fuerit Dei virtute, se fore quasi inutilem truncum. quo elogio, pœnitentiæ donū. vt par est, commendat. Sophistæ, quanuis non negent opus nobis esse auxilio Spiritus, & fateri cogantur tam præeunte quàm subsequente gratia nos iuuari: Dei tamen gloriam extenuant vel obscurant, dum in medio gradu constituunt rationem hominis quæ eligat, & voluntatem in præbendo assensu. Atqui Dauid Creandi verbo magnificum & singulare Dei opus extollit in renouatione hominum, acsi deintegro nouas creaturas fingeret. Porrò quia iam præditus fuerat Spiritu illo, petit in se renouari. Creandi tamen verbo prius confessus est, siue ab initio nos regeneret Deus, siue lapsos in gradum restituat, quicquid est in nobis rectitudinis, gratuitum esse eius donū. Neque enim petit cor suum infirmum adiuuari, & spiritum debilem fulciri aliquo subsidio: sed fatetur nihil esse in corde suo rectū vel purum, donec aliunde proueniat. Vnde sequitur totum cor hominis, vbi in sua natura consideratur, contortum esse & peruersum: quia si vlla esset à natura rectitudo vel mundities, non hanc vocaret Dauid Spiritus donum, illam verò Dei creationem. Proximo versu idem votum prosequitur, & remissionē peccatorum cum Spiritus gubernatione connectit: sicuti hoc à gratuita reconciliatione pendet, Spiritu adoptionis nos regi: acsi Deus tanquam filios in sinu suo nos foueret. Quia ergo Spiritus sui participatione non dignatur nisi quos diligit, & in suis reputat: ideo Dauid, vt maneat in possessione Spiritus, sibi adoptionis gratiam manere saluam cupit. quia nisi locum obtineat inter Dei filios, nihil sibi amplius residuum fore videt. Porrò colligere ex his verbis licet, quanuis suffocata essent in eo Spiritus dona, non tamen fuisse in totum ablata. Et certè res ipsa ostēdit nō fuisse exinanitas dotes quibus antè pollebat. neque enim interea destitit præclarè Regis officio fungi, precibus & aliis pietatis exercitiis incūbere, vitámque suam formare ad Dei cultum. Quanuis ergo in vna parte stupefactus esset, non erat tamen coniectus in reprobum sensum. Et sane non tam facile & subitò expergefactus esset ad obiurgationē Prophetæ Nathan, nisi occultum timoris Dei semen latuisset in eius animo. Nam quod nuper *Spiritum innouari*, precatus est, restringi debet ad partem. Quæ doctrina vtilis est cognitu: quia docti quidam homines inconsideratè putant, si in peccatum mortale labantur electi, extingui in illis Dei Spiritum, & alienari à Deo: quum Petrus clarè affirmet: Verbum quo regeniti sumus, esse semen incorruptibile, 1. Pet. 1. 23. & Iohannes etiam doceat retineri electos ne prorsus excidant, 1. Iohan. 3. 19. Ergo quanuis interdum Deus eos abiiciat in speciem, non tamen ita exuit donis omnibus, quin tandem appareat non fuisse penitus abdicatos, etiam quo tempore in illis gratiæ signa non fulgebant. Si quis obiiciat, dubitāter loqui Dauidem, acsi priuari metueret Dei Spiritu: respondeo, Fideles quum peccarunt, meritò esse anxios, quia repudiarunt quantum in se est Dei gratiam: debere tamē in hoc articulo cōsistere, quia semē Dei incorruptibile est, gratiam qua præditi semel fuerunt, nunquam posse euanescere. Sic Dauid peccatum suum reputās timore perculsus fuit: ex opposito tamen statuit, quia vnus erat ex Dei filiis, quod sua culpa perdiderat, sibi adhuc manere.

14 *Restitue mihi*. Iterum repetit mœrori se fore addictum, donec pacem cum Deo fuerit adeptus. & certè nimis stupidi sunt qui Deo infenso quietem sibi indulgent. Docet ergo Dauid sibi nullam fore quietem donec affulgeat paternus Dei fauor. Secundum membrum eodem pertinet quò superiores duo versus, ne scilicet exuatur Spiritus sancti donis, sed maneat in illis integer. In verbis aliqua est ambiguitas: nam verbum תסמכני quidam Interpretes volunt esse tertiæ personæ, quia nomen רוח fœmininum est: itaque vertunt, Spiritus me stabiliat. Sed hæc di-

uersitas quoad sensum non magni est momenti. Plus est difficultatis in epithe to נדיבה : nam quum verbum נדב significet liberaliter agere, Hebræi κατ' ἐξοχὴν Principes appellant, נדיבים. Ideo docti homines existimant Dauidē hîc loqui de *Spiritu principali* vel regio: sicut etiam Græci ἡγεμονικὸν verterunt. competeret autem hæc precatio in personam Dauidis, cui necesse fuit, quum Rex creatus esset, heroica virtute excellere ad exequendum suum munus. Etsi autem hic sensus mihi non displicet: nec male quadrat, longius tamen hanc sententiam extēdo, quòd Dauid se peccati mancipium agnoscens, & reatu suo constrictus, ad liberum illum & vltroneum Spiritum aspiret, à quo ferè exciderat. Quia enim se peccato mancipauerat, illud inæstimabile libertatis donum non nisi singulari Dei gratia recuperare potuit.

15 *Docebo sceleratos vias tuas, & impii ad te cōuertētur.*
16 *Libera me à sanguinibus Deus Deus salutis meæ, & cantabit cum iubilo lingua mea iustitiam tuam.*
17 *Domine labia mea aperias, & os meum annuntiabit laudem tuam.*

15 *Docebo sceleratos.* Hîc se Deo gratum fore promittit, si fuerit exauditus: & fructum suæ gratitudinis commemorat, nempe se daturum operam vt suo exemplo alii resipiscant. Et certè non modò hoc præscribit charitatis regula, vt manum alii porrigant qui erecti sunt à Domino: sed huc etiam impellere eos debet pietatis studium & zelus gloriæ Dei vt omnes, quantum in se est, eiusdem gratiæ participes faciant. Iam suæ doctrinæ conuersionis effectum adiungens laboris sui profectum se sperare ostendit. Etsi enim surdis sæpe fabula canitur dum studemus in viam reuocare errantes: non tamen semper ludimus operā, quia Dominus verbo suo benedicit.

16 *Libera me.* Hinc apparet quàm non sibi blanditus sit Dauid, & quàm arduum sustinuerit certamen cum terroribus mortis, quòd toties ad petendam veniam recurrit. Quòd *sanguines* quidam pro iniusta cæde Vriæ accipiunt & cladeexercitus, cuius sibi conscius erat Dauid, mihi non probatur. Nam quia per Sanguines Hebræis quoduis scelus capitale significant, potius videtur, se mortis supplicio obuoxium facere, vt ostendat vnicam sibi spē restare in Dei misericordia. *Iustitia* autem Dei, quam se cum iubilo celebraturum dicit, pro bonitate accipitur. Neque enim iustitiæ elogium, vt vulgò putant, tribuitur Deo quòd rigidus sit ad exequendam vindictam, sed potius quòd in seruandis promissis & tuenda suorum salute fidelis sit, neque vnquam miseros homines frustretur quicunque eius opē implorāt. Cæterùm vbi dicit *Deus Deus salutis mea*, subest in hac repetitione emphasis aut vehementia: vnde etiam colligimus, trepide semper & cum anxio gemitu reputasse quid esset promeritus. Interim ita se inquietudine torqueri & desiderio flagrare demōstrat, vt tamē armis fidei sit instructus: quia salutē sibi in Deo repositam esse statuit. Eodem spectat proximus versus, vbi precatur labia sibi aperiri: quod tantundem valet ac præberi laudis materiā. Scio locum hunc ita solere exponi, quasi Dauid linguā suā dirigi optaret à Spiritu Dei, vt idoneus sit ad canendas eius laudes. & certè nisi Deus verba nobis suppeditet prorsus muti erimus. Sed aliud voluit Dauid, se nūc quodāmodo obmutescere, donec veniā adeptus, ad gratiarū actionē vocetur. Eodē mihi videtur sensu nunc sibi labia aperiri postulare, quo alibi prædicat datū sibi in ore fuisse cāticū nouū, Psal. 40. 4. Atque ita rursus gratū Deo se fore testatur, & beneficii memorem quia non alio fine in gratiam se recipi postulat, nisi vt apud omnes gratiæ Dei clamosus sit præco. Est enim loquutio emphatica *Os meum annuntiabit laudem tuam*: acsi promitteret, clara & sonora voce palàm se Deo gratias acturum.

18 *Quia non acceptum habebis sacrificium: etiamsi dem holocaustum, non placebit.*

19 *Sacrificia Dei spiritus afflictus, cor afflictum & contritum Deus non despicies.*

20 *Benefac in beneplacito tuo Siõ, ædifica muros Ierusalẽ.*

21 *Tunc accepta habebis sacrificia iustitiæ, holocaustum & oblationem: tunc ascendent super altare tuum vituli.*

18 *Quia non.* Hoc loco docet, quã uis nihil compensationis ad Deum afferat, se gratuita eius misericordia fretum, certò sperare illum sibi fore exorabilem. Ac primò quidem se inopem & vacuũ accedere fatetur, sed hoc obstaculũ nõ fore quo min9 impetret quod cupit, quia non moratur Deus sacrificia. Nec verò dubium est quin tacita comparatione crassum vulgi errorem perstringat, quem scimus, ferè omnibus seculis regnasse apud Iudæos. Nam quũ sacrificiis expiari peccata Lex doceret, vt operibus suis diffisi, satisfactionem ab vno Christo peterent: illi audacter acsi dato pretio redimerent se à iudicio Dei, cum sacrificiis prodibant. Præposterum hunc fastum à Dauide rideri certum est, quum sibi quicquam suppetere negat, quo Deum reconciliet, qui sacrificiis non oblectatur. Iubebat quidem Deus sibi offerri sacrificia, & Dauid cultum hunc minimè neglexit: non ergo simpliciter loquitur acsi respueret Deus quæ ex eius mandato offerebantur sacrificia, vel quispiam ea posset quasi superuacua omittere. imò nuper vidimus Dauidem cum toto piorum cœtu, Legis ceremoniis fuisse adiutum: sed finem tantùm spectauit, quia hypocritæ praua fiducia excæcat, Deũ se promereri fingebãt. Tametsi ergo se in sacrificiis sedulò exercuit: sicuti Deum sibi placabilem fore nemo confidet, nisi qui in medio sistet vnicum Christi sacrificium, quo expiata sunt mundi peccata: verè tamen & meritò nihil se compensationis afferre testatus est: quia gratuitam reconciliationem petebat. Neque enim, propriè loquendo, ex seipsis quicquam afferebant Iudæi, sacrificia mactando, sed potius à Christo mutuabantur quod cunctis mortalibus deest, redemptionis pretium: adeóque sacrificia Legis hominũ respectu, merè passiua erant.

19 *Sacrificia Dei.* Postquam sacrificiis detraxit propitiandi Dei virtutẽ, quam falsò affinxerant Iudæi, nunc dicit, Etiãsi nihil præter cór contritum & humiliatum afferat, hoc Deo abundè sufficere: quia vnum hoc exigat à peccatoribus vt deiecti & prostrati, misericordiam implorent. Neque frustra plurali numero vsus est, quo melius exprimeret pœnitentiæ sacrificium, pro omnibus vnum sufficere. Si dixisset boni odoris esse hoc sacrificii genus, promptum fuisset Iudæis cauillari, alias tamẽ esse species quæ non minus Deo placerent. Sicuti videmus hodie Papistas, sua opera Dei gratiæ miscere, ne gratuita sit peccatorum remissio. Consultò itaque Dauid, vt omnia satisfactionum commenta excluderet, vnicam spiritus deiectionẽ, quacunque Deus probat sacrificia, in se complecti asseruit. Et quum sacrificia Dei nominat, videtur obliquè mordere hypocritas, qui suo tantùm arbitrio sacrificia æstimant, dum ad propitiandum Deum valere imaginantur. Hic tamen exoritur difficilis quæstio: quia si afflictus spiritus pro omnibus sacrificiis cẽsetur coram Deo, sequetur, pœnitentia nos veniam consequi. quod si verum est, iam desinet esse gratuita. Respõdeo Dauidem hic non disserere quid pretii Deo persoluant homines, vel quo merito remissionem peccatorum obtineant. imò data opera spiritum afflictum, fictitiis compensationibus opponens, nuditatem hominum dirigere voluit: sicuti etiam non aliò tendit spiritus deiectio, quàm vt hominem exinaniat, vel in nihilum redigat. Neque enim fieri potest, vbi quid

reliquum nobis facimus, quin se animus noster in aliquam fiduciam tollat. Vnde sequitur, corde contrito iacere omnia merita, vt nihil mutuum afferant homines. Siquis excipiat, fidem præstantius esse sacrificium, & ad placandum Deum maioris efficaciæ: quia Christũ cum vera & solida placatione in mediũ producit. Primò tenendum est, non posse fidem ab hac humilitate de qua loquitur Dauid, separari. Etsi enim expauescant coram Deo impii, fouent tamẽ intus peruersam contumaciam, nec fremere vel obstrepere desinunt: & quamuis suam ferociam non palàm despument, cor tamẽ semper inflatus manet. Quum ergo spiritus afflictionis & cor contritum, hominem iræ Dei sensu vulneratum, vero timore & displicẽtia nõ modò subigant, sed verè mortificent, vt nullus sit apud se, sed totam suã salutem ex Dei misericordia petat: non mirum est si Deum hoc vno sacrificio contentum esse, Dauid pronuntiet: quia nec fidem disiungit, nec subtiliter numerat singulas pœnitentiæ partes, sed tantùm docet non aliter gratiam nos consequi apud Deum, quàm dum in nobis deiecti & confusi, in solam eius misericordiam recumbimus, dum supplices prodimus cũ ingenua nuditatis nostræ confessione: denique curui & fracti iacemus vt nos erigat.

20 *Benefac, &c.* Iam non pro se vno priuatim orat, sed totam Ecclesiam adiungit, neque immeritò: quia per eũ nõ steterat quominus concideret totum Christi regnum. Nam Rex in hunc finem vnctus vt Ecclesiam Dei colligeret, turpi defectione illam dissipauerat, vt timenda esset exitialis ruina. Quãuis ergo sua culpa euerterit Dei Ecclesiam quantum in se erat, petit tamen eã gratuita Dei misericordia restitui. Neque verò aliorum innocentiam allegat, sed tantùm innititur Dei beneplacito: acsi diceret, Ecclesiæ restaurationem vbi collapsa est, non aliunde quàm ex mera Dei gratia sperandam. Quanquã autem iam extructa erat Hierosolyma, pro eius tamen ædificatione adhuc precatur, quia nondum scilicet in suam perfectionem venerat, quum deesset præcipua pars. respexit enim Dauid ad oraculũ in quo pollicitus erat Deus fixã illic Arcæ fœderis stationẽ fore: deinde regiã sedem. Ideóque Templum nondũ conditum quasi tugurium erat. Cæterùm docet hic locus proprium esse Dei opus Ecclesiam ædificare, sicut alibi dicitur, Fundamenta eius in montibus sanctis, Psal. 87.1. neque enim Dauid externã duntaxat structuram respexit, sed animum præcipuè applicuit in spirituale Dei Sacrarium, quod hominum manu & industria erigi non potest. Verum quidem est, quantumuis lapidum & cementi congerant homines, nihil tamen suo labore profecturos in extruendis terrenis muris: sed peculiaris est Ecclesiæ erectio, quæ admirabili Dei virtute, in terris fundata, supra cælos attollitur. Adde quod non tantùm de vnius mensis vel anni ædificio hìc agitur, sed vt Deus statum Ecclesiæ suæ incolumem vsque ad Christi aduentum tueatur. Verùm quum Dauid initio Psalmi & toto contextu professus sit se esse perditum & desperatum, vnde nunc repente tanta audacia, vt totam Ecclesiam Deo commendare non dubitet? Quomodo enim alios omnes in cælum euehet, qui vix ex inferis emersit? Hìc certè videmus, simulac reconciliati sumus Deo, non tantùm liberam cuique pro salute sua precandi fiduciam permitti, sed nos etiam pro aliis admitti suffragatores: imò quod magis honorificum est, regni Christi gloriam, quæ magis pretiosa est quàm totius mundi salus, commendare licet.

21 *Tunc accepta habebis.* Hìc primo intuitu species aliqua repugnantiæ occurrit, sed quæ nullo negotio discutitur. Dixerat, nullius per se momenti esse sacrificia: nũc quatenus exercitia sunt fidei, & pœnitentiæ, & gratiarum actionis symbola, Deo grata fore dicit. *Sacrificia* autem *iustitiæ* disertè vocat, hoc est recta vel legitima, quæ rite ex Dei præscripto offerũtur. Qua etiã loquutione Psal. 4.6, vsus est, vanas eorum põpas deridens qui tantùm fallaci titulo superbiebant. Rursus verò se ad gratitudinem hortatur: & suo etiam exemplo pios omnes, vt voti compotes, non modò tacitè secum reputent Dei gratiam, sed in celebri etiam conuentu

præ-

prædicet. Ad nomen generale sacrificii duas species adiungit. Quanquam nonnulli כליל & עולה volunt synonyma esse: mihi tamen magis arridet eorum sententia qui prius nomen distinctè positum esse intelligunt pro Sacerdotum sacrificio, quia libatio illic comburebatur. Cæterùm, hac varietate significat David non aliter placere Deo legales omnes ritus, quàm dum referuntur ad iustum finem. Quòd totum hunc versum metaphoricè quidam accipiunt trahentes ad Christi regnum, nimis argutum est & coactum. Fateor *vitulos labiorum* vocari ab Hosea, cap. 14. 3, laudes quibus gratiæ agantur Deo: sed minimè obscurum est, cum puro affectu cordis hîc coniungi solennes cæremonias, quibus suam pietatem profitebantur sub Lege cultores Dei.

ARGVMENTVM PSALMI LII.

Quum occiso Achimelech & reliquis Sacerdotibus passim terror iniectus esset toti populo, ne quis Davidem iuvare auderet, ac Doeg ob prosperum impiæ delationis successum, triumphos suos ageret, sanctus vir nihilominus animum fide erigens, Psalmum hunc composuit: vbi improbi delatoris crudeli perfidiæ insultat, séque ad bene sperandum hortatur, quia Deus in cælo iustus iudex sedeat, tum ad opem seruis suis ferendam qui spes suas omnes in eum coniiciunt, tum ad vlciscendam eorum superbiam, qui eo contempto, quiduis sibi pro libidine indulgent.

PSALMVS LII.

PRæfecto, erudiens Davidis,

2 *Quum venisset Doeg idumæus, & nuntiasset Sauli, ac ei dixisset Davidem venisse in domum Achimelech.*

Quantũ attinet ad nomen משכיל iam antè diximus propriè solere Psalmis inscribi, vbi David se Dei manu castigatum fuisse commemorat, vel saltem aliquo afflictionis genere admonitum, vt proficeret tanquam sub magistri ferula. cuius rei exempla habuimus Psalmo 32, & 42. Diuersa Psalmi 45 ratio fuit, nempe vt scirent Lectores, in illo amatorio carmine nihil esse lasciuum, sed sacrum & spirituale Christi cum Ecclesia coniugium illic describi. Huic autem Psalmo & sequentibus conuenit eruditio ex correctione profecta. nec enim dubito quin significet David, se nõ vulgari modo fuisse tunc probatum & examinatum, vt totum se Deo resignare disceret. Nota verò est Historia, quũ profugus erraret David, venisse in Nob ad Achimelech Sacerdotem, & quum discrimen suum detegere non auderet, simulasse cum arcanis mandatis ad grauia quædam negotia se fuisse a Rege missum. ita & viaticum obtinuit, & gladiũ quo occiderat Goliath. Quum verò Doeg, qui Regiis pastoribus præfectus erat, impia delatione fauorem Salis venatus esset, tyranni rabiem non modo in vnum hominem innoxium, sed in omnes Sacerdotes accendit. Ita factum est vt omnes aditus præclusi essent misero exuli: quia tam formidabili sæuitiæ exẽplo territi erant omnes, ne vllum humanitatis officium præstarent. Iam quia Doeg hoc scelere elatus, ferocius se gerebat: & perfidiæ merces quam adeptus erat, instar stimuli poterat esse ad alios instigandos, quo certatim ruerent in Davidis perniciem: sanctus vir pia consolatione se in sublime erigens, sceleratam illius audaciam refutat.

3 *Quid gloriaris in malitia potens? bonitas Dei quotidie.*

4 *Prauitates computat lingua tua, quasi nouacula acuta fraudulenter agens.*

5 *Diligis malitiam præ bonitate, fallaciam potius loqui quàm iustitiam. Selah.*

6 Diligis omnia verba absconsionis lingua dolosa.

3 *Quid gloriaris.* Quum proditio ex voto cessisset scelerato homini Doeg grauis (vt dixi) & dura illa fuit tentatio ad percellendum Dauidis animũ. Itaque non dubito quin se ad luctam sancta hac gloriatione armauerit. ac primò quidem exaggerat crimẽ Doeg, quòd in potentia nefario scelere parta, exultet. Nec verò mirum est præfectum pastorum tam splendido titulo ornari, quia non fuit homo pecuarius, qui custodiendis gregibus operam locaret, sed cum authoritate ordinatus pastorum magister: quales fortè hodie sunt in aulis Regum, summi equisonum præfecti. Dicit igitur non esse cur sibi in sua magnitudine applaudat Doeg, quandiu ad crudelitatem & scelus ea perperam abutitur: imò cur superbiat de nouo fauore Regis, quem sibi acquisiuit impia calumnia: quia sola integritas, fidelis est potentiæ & dignitatis custos. Nulla autem vis tyrannica, nulla perfidia vel iniquitas diuturna. Secundò autem membro clarius exprimit vnde tanta impiis vecordia & cæcitas, vt excusso Dei metu, & extincto pudore, in malitia sibi placere audeant: nempe quia contemptos & humiles spernendo, quiduis in eos sibi licere fingunt: nam indignos esse putãt quorum Deus suscipiat curam. Imò Dei prouidentiam qua suos tuetur, pro nihilo ducentes, æternam sibi peccandi licẽtiam promittunt. Ex opposito Dauid sancta confidentia insurgit, superbis istis gigantibus exprobrans, quòd Dei bonitati nihil honoris deferãt. Cæterùm quia non semper æquali cursu fluit gratia Dei, quin potius videtur magnis obstaculis procul esse à nobis remota: contra hanc tentationem Dauid se munit, dicens eam singulis diebus vigere. Neque enim dubito quin significet, non obstare multas interruptiones quin Deus subinde bonitatis suæ documenta renouet. Hac quidem voce, quod antè expertus erat, se in posterum sperare ostendit: quia Deus suos iuuando, & eorũ miserias leuando non fatigetur: sed vt centies rebus aduersis affligi permittat, semper ad opem ferendam paratũ fore.

4 *Prauitates meditatur,* Non facit Dauid quod vulgò solent qui iniustè læsi sunt; neque enim conuitia euomit, vt se vlciscatur, sed hostem suum coram Deo accusans, spei materiam inde colligit. Nam quo insolentius proteruiunt mali, eo magis iram Dei ipsos accendere certum est. vnde optima consolatio ad nos redit, maturum instare liberationis tempus, dum se ad extrema quæque scelera proiiciunt qui salutem nostram iniustè oppugnant. Non recenset igitur Dauid hoc loco aduersarii probra, quibus eum infamet apud homines, sed Dei iudicium sibi ante oculos ponens, contra tam atroces quas passus erat iniurias, se ad bonam spem animat. porrò etsi crudelis & sanguinarius erat Doeg, hic arguitur præcipuè interior eius prauitas, quòd occulta delatione, per insidias & fraudem prodiderit innoxios Sacerdotes. & ideo comparat eius linguã nouaculæ acutæ, sicuti Psal. 120.2, Virulentæ omnes linguæ dicuntur similes esse sagittis acutis. Particulam *Faciens dolum,* multi ad nouaculam referunt, quia dolosè scindat, non autem aperto ictu vt gladius: atque hæc quidẽ est comparationis ratio. sed mihi syntaxis videtur fore aptior, si hoc epithetum iungatur Linguæ. Nomen בלע quod perditionem vertunt, quum sit etiã Hebræis absconsio, mihi sensus hic posterior magis placuit. Videtur enim alludere Dauid ad linguæ abstractionem, quæ est deglutiendi principium. Et concinna est metaphora, linguam Doeg appetere fraudulenta verba, quæ simplices & innoxios absorbeant. Porrò his versibus nihil aliud vult Dauid, quàm ab extrema & deplorata hostis sui iniustitia, spei confirmationem petere, quo certius liberationem à Deo expectet.

7 Etiam Deus perdet te in æternum, rapiet te, & euellet à tabernaculo, & eradicabit te è terra viuentium. Selah.

8 *Et videbunt iusti & timebunt , & super eum ridebunt,*

9 *Ecce vir qui non posuit Deum fortitudinem suam: & confisus est in multitudine diuitiarum suarum, & roboratus est in prauitate sua.*

7 *Etiam Deus perdet te.* Clarius ostendit quod nuper attigi, se in hunc finem exagitare crimen Doeg, quo maiore fiducia propinquum ei iudicium denuntiet: neque id tam illius terrendi causa, quàm ad spem suam erigēdam. Colligit ergo, Quanuis ad tempus cesset Deus, non passurum semper vt tam scelerata proditio inulta maneat. Quia autem nihil magis præfractum est impiis quandiu prospere habent: & quia se extra telorum iactum imaginantur, despiciunt ac subsannant omnia Dei iudicia: pios etiam terret illorum potentia, & dum firmis opibus munitos vident, ferè exanimantur. Pluribus verbis eandē sentētiam confirmat Propheta, vt quod difficile est creditu, melius sibi persuadeat. Hac ergo verborum congerie, Perdet te Deus, destruet, euellet, eradicabit, tollet è medio, superbi hominis securitati insultans Dauid, animum suum ad bene sperandum attollit, & timiditatem castigat: quasi diceret, Quamlibet profundas radices egerit Doeg ac validum sit eius robur, Deum ad eius euulsionem satis supérque potentem fore. Eodem pertinet quod dicit *à tabernaculo & terra viuorum*, quanuis tutò nidulentur impii, & in suo tabernaculo suauiter lateant, quia nihil aduersi putent posse illuc penetrare, & de perpetua vitæ possessione glorientur, subitò, vbi maturum venerit iræ Dei tempus, deiectum iri. Quanquā fieri potest, vt in voce Tabernaculi, alluserit ad personam Doeg: quia solebāt in tabernaculis habitare pastores.

8 *Et videbūt iusti & timebūt.* A fine etiā argumētatur, fieri nō posse vt quā meritus est pœnā effugiat Doeg: quia scilicet ideo sua iudicia exercet Deus, vt maiorē sibi reuerentiam apud fideles conciliet, atque eos exhilaret iustitiæ suæ documētis. Etsi enim reprobis quoque & Dei contemptoribus spectabile futurum erat exitium Doeg, duas tamen ob causas peculiariter eius intuitum ad solos iustos restringit. Nā in manifestis quoque Dei operibus cæcutiunt reprobi, vt mirum non sit in eius iudiciis nihil proficere: ideoque meritò iustos visuros dicit Dauid, quia oculati sunt. Accedit altera ratio, quòd Deus in suorum gratiā, vt quam pro tuenda eorum salute solicitudinem gerit, illis testetur, retundit impiorum ferociam, atque ita eorum dolores in gaudium conuertit. Itaque non mirum est si eos Dauid compellet testes, quibus tale spectaculum propriè exhibet Deus. Porrò Timor hoc loco non formidinem significat, quo sæpe homines consternant & expauefaciunt Dei vindictæ: sed pro læta & alacri reuerentia accipitur, dum agnoscunt fideles tanti se fieri coram Deo, vt causas eorum suscipiens, eorum hostibus se opponat. Quandiu enim expositi iniuriis non sentiunt Deum vindicem, multis dubitationibus æstuant, acsi eum nō attingeret cura regendi mundi, Experimēta autem iustitiæ eius, ad serium pietatis studium sopitas mentes excitant: atque hic timor, risum quem mox subiicit Dauid, minimè impedit: quia duo hæc optimè inter se conueniunt: vt se reuerenter Deo subiiciant fideles, quem iniustæ crudelitatis vltorem agnoscunt: & eum vidētes à parte sua stare, inæstimabile gaudium concipiant. quia dum se nobis coniungere dignatur in cōmune bellum, hæc societas potior est triumphis omnibus. Elegās paranomasia quæ est in verbis Hebraicis inter Videre & Timere, Latinè reddi non potest: qua notare voluit Propheta, intuitū de quo loquitur, non otiosum sed efficacē fore.

9 *Ecce vir.* Putant quidam hoc prouerbii loco in vulgus fuisse iactatū de superbia Doeg. Sed hoc videtur nimis restrictū: potius existimo exegesin

esse timoris & risus, quia voluit exprimere Dauid quomodo proficiāt in Dei iudiciis fideles. Nam impiorum frustratio eos admonet patiēter ferēdā esse superbiā, quæ suo impetu ruit: deinde eos quoque erudit ad modestiam, ne simili vanitate inflati, contra Deum & homines insolescant. Risuros ergo fideles de reproborum interitu asserit Dauid, non tantùm vt ipsis insultent, sed vt se quietos contineant sub Dei auxilio, & vale dicentes mundi illecebris, ei se libenter subiiciant. Quoties ergo nobis occurrunt eiusmodi exempla, Deus sensus nostros, qui ad vagandum nimis alioqui propensi sunt, ad se retrahit, vt eos solus possideat. Porrò aduerbium, Ecce, δεικτικῶς hic sumitur, acsi in theatrum produceret Dauid infœlicem exitum, qui superbos Dei contēptores manet: sicuti hæc non vulgaris prudentia est, ex vno documento colligere miseros esse omnes, ac pessimo exitio destinatos, qui alibi quàm in Deo spem suā constituunt. Cæterùm coniunctim legenda sunt hæc duo membra, *Non posuit Deum robur suum, & sperauit in multis diuitiis*: quia significat Dauid nunquā sincerè homines in Deum recumbere, donec propriæ inopiæ conscii, seipsos prorsus exinaniant. Quantisper enim imaginantur in se aliquid residere, fieri non potest vt ad Deum cōscendant: ita hoc perpetuum est, quantum sibi arrogant homines, tantundem Deo detrahere: & qui suis diuitiis confidunt, non ponere Deum robur suum. Et quod de vna specie hic pronuntiat Dauid, ad omnes extenditur: quoties in mundo & terrenis opibus subsidunt hominum mentes, totidem obstaculis prohiberi à quærendo Deo. Nomen הוה (quod Malitiā vertit bona pars Interpretum, quidam etiā pro pernicie actiue accipiunt) videtur hoc loco potius notare substātiam. Scimus enim Dauidi nihil esse magis familiare, quàm rem vnam repetere diuersis verbis. Ergo optimè fluit hic contextus, hominem qui diuitiis suis confidit, & roboratur in sua substantia, vel in suo esse (vt loquuntur) Deum fraudare iusto honore.

10 *Ego autem: sicut oliua frondosa in domo* Dei*: speraui in bonitate* Dei *in seculum & vsque.*

11 *Celebrabo te in seculum, quia fecisti: expectabo nomen tuum, quia bonum est coram mansuetis tuis.*

10 *Ego autem.* Postquam Dauid fidei & spei alis in sublime euectus, splēdorem opulentiæ Doeg, quo secundum carnis sensum fuisset obrutus, animosè despexit: exurgit etiam ipse ex suis miseriis. Et quāquā instar inutilis aeputri di trūci proiectus iacet, propter spē futuræ instaurationis, oliuæ se cōparat. Etcertè nulla ex interitu Doeg consolatio redire poterat ad Dauidem, nisi persuasus fuisset, sumptam fuisse diuinitus vindictam de hominis crudelitate quam aduersus innoxios exercuerat. Ergo Deū malorum quæ indignè perpessus fuerat vltorem esse reputans Dauid, quod reliquum est sibi promittit, vt collecto nouo vigore iterum floreat: simul tamen ostendit hoc prosperi status summum sibi fore caput, inter Dei cultores censeri & locum tenere, vt se in professione pietatis exerceat: sicut alibi vidimus acerbius ei fuisse exulare à Dei Sanctuario, quàm vxore, & bonis omnibus priuatum errare per ferarum speluncas. Quòd tacitam personæ Doeg antithesin quidam subesse volunt, quia fallaci prætextu, tanquam sedulus Dei cultor, speculādi causa ad Tabernaculum accesserit, ex remota coniectura petitum est. Potius tam ipsi Doeg quàm aliis suis hostibus se opponit Dauid, quòd licet nunc profugus a Terra sancta, Tabernaculi conspectu careat: se tamen restitutionem sperare, vbi euulsi fuerint hypocritæ, qui non modo locum illic occupant, sed Templo soli potiuntur, quod tamen inquinant & polluunt suis sordibus. Hic ergo memoria repetamus quod alibi dictum fuit, hunc viuendi finem semper nobis esse spectaudū, vt reputemur in grege Dei: & quia infirmitas nostra externis adminiculis indiget, singu-

gularis beneficii loco ducendum esse, dum sacros cõuentus, vbi fideles alii alios ad Deum colendum & inuocandũ incitant, frequentare licet. Adde quòd Deus, sicuti vnus est, ita vt vnum in se simus, communibus Sacramẽtis in spem beatæ æternitatis nos colligit, vnóque omnium ore nomen suum vult celebrari. Ergo Dauidis exemplo, fallaciis omnibus præferre discamus locum in Dei Ecclesia. Additur ratio cur futurus sit similis oleæ frondosæ, quia scilicet *sperauit in bonitate Dei.* causalẽ enim particulam subaudio: atque hoc modo antithesin quam nuper attigi prosequitur, quanuis hostes eius virerent, longéque extendérent suos ramos, procera etiam altitudine superbirent, radicem tamen eorum breui emarcidã fore, quia in Dei bonitate fixa non erat: itaque dum illi arescent, succum & vigorem sibi nunquam defore, quia spem suam in Deo reposuit. Porrò quia longo malorum tractu cõfici potuit, nisi fiduciæ suæ cõstantiam in lõgum tempus produceret, disertè exprimit se nõ præscripsisse Deo certum aliquod tempus, sed æternitatẽ spe sua fuisse complexum. Neque enim sperare *in seculum* potuit quin Deo permitteret liberã mortis & vitæ suæ potestatem. Vbi perspicimus quid legitimos Dei filios discernat ab hypocritis. nam quum vtrique in Ecclesia simul permixti sint, sicuti in area triticum paleæ mixtum est: alios tamen spes sua in perpetua statione confirmat, alios sua vanitas instar paleæ discutit.

11 *Celebrabo te.* Psalmum concludit hac gratiarum actione, qua se ex animo & sincerè defungi dicit, quia agnoscat hoc esse Dei opus, quod obseruatu dignum est. quia, vt maligni sunt homines, quanuis ore gratitudinem aliquam testentur, vix tamen centesimus quisque seriò Dei beneficia reputat & expendit, vt sentiat ipsum esse authorem. Statuit ergo Dauid, quòd elapsus fuerit è manu Doeg, quòd etiam non centies deinde perierit, id fieri nõ potuisse, nisi protectus esset Dei auxilio: nec se vno tantùm die gratum fore promittit, sed perpetuò vel tota vita. Et certè quum in aliis omnibus pietatis officiis Dei filios ad perseuerantiam eniti cõueniat, hac in parte maximè eos sibi instare necesse est: quia & facilè obrepit obliuio, & maior pars etiam dum se defunctam putat tridui laudibus, statim sepelit quod æterna memoria colendum erat. Postremò spem suam cum gratitudine coniunctam fore dicit. nam *expectare nomen* Dei, nihil aliud est, quàm patienter attendere ad eius gratiam, quanuis sit abscondita, & ab eius verbo pendere, quanuis effectus in longum tẽpus extrahatur. Et quo meliore animo id faciat, spem suam negat fore irritã, *quia bonum* sit Dei nomen coram fidelibus. Quidam neutraliter accipiunt, quòd bonum sit sperare, sicuti Psalmo 118.8. sed alter sensus, meo iudicio, simplicior est, quòd Deus fideles suos nunquam frustretur, quin suam bonitatem illis conspicuam exhibeat. Quanuis ergo incredulis odiosum sit Dei nomen, adeóque terrorem incutiat quoties insonat eorum auribus, quia expertes sunt eius bonitatis, dicit Dauid fideles semper cõtinuis experimẽtis sensisse quàm suaue & iucundũ sit Dei nomẽ. *Mãsuetos* autem vocari Dei filios, quia humanitate & beneficẽtia cæleste Patrẽ referre debeant, diximus Psalmo 16.3.

Psalmus LIII.

Quia Psalmus iste idem ferè est cum XIIII, illinc huius interpretatio petatur.

PRæfecto super Mahalath, erudiens Dauidis.

2 *Dixit stultus in corde suo, Non est Deus: corruperunt, abominabile fecerunt opus: non est qui faciat bonum.*

3 *Deus è celis prospexit super filios hominum, vt videret an sit qui intelligat, qui requirat Deum.*

4 *Quisque recessit, simul putridi facti sunt: non est qui*

faciat bonum, ne vnus quidem.

5 *Annon cognoscunt omnes operarij iniquitatis? comedentes populum meum, comedunt panem, Iehouã non inuocãt.*

6 *Illic trepidarunt trepidatione vbi non est trepidatio: quoniam dispersit Deus ossa castrametantis contra te: pudore affecisti, quoniam Deus spreuit eos.*

7 *Quis dabit ex Sion salutẽ Israel? vbi conuerterit Deus captiuitatem populi sui, lætabitur Iacob, exultabit Israel.*

ARGVMENTVM PSALMI LIIII.

Hoc Psalmo recitat Dauid quas apud Deum preces conceperit, dum se à Zyphæis proditum intelligens, in præsentissimum vitæ discrimen venisset: atque hoc modo inuictum fidei suæ robur ostendit, quòd morte ante oculos posita, Deum tamen inuocare non destiterit.

Psalmus LIIII.

P*Ræfecto in Neginoth, erudiens Dauidis,*

2 *Dum venerunt Zyphæi, & dixerunt Sauli, Annon Dauid latet apud nos?*

2 Dauidem sæpius quæsisse latebras in illa deserti parte quæ vicina erat Zyphæis, notum est ex Sacra historia. Bis verò ab accolis fuisse proditum apparet ex primi libri Samuelis cap. 23. 11, & 26. 1. Hanc temporis circunstantiam non abs re designat, vt sciamus nullis malis vnquam fuisse ita fractum, quin spe ad Deum assurgeret. Certè raræ & heroicæ fortitudinis specimen fuit, quũ hostilibus copiis vndique occlusus, quocunque pedem moueret, sibi videret occurrere exitium, non tamen desperatione obrui, sed ex profundis illis tenebris ad implorandam Dei opem emergere. Neque enim precari sic potuit, nisi persuasus foret, tam facile esse Deo, mortuum è sepulchro educere, quàm viuum & incolumem in statu suo teneri: quãdo nihil iam restabat, nisi vt animam in speluncæ latebris deponeret.

3 *Deus in nomine tuo serua me, & in virtute tua iudica me.*

4 *Deus audi precationẽ meã, ausculta ad sermones oris mei:*

5 *Quia alieni surrexerunt in me, & formidabiles quæsierunt animam meam: non posuerunt Deum in conspectu suo. Selah.*

3 ***Deus in nomine tuo.*** Quia scimus Dauidem tunc omnibus humanis opibus & subsidiis fuisse exutum, subaudienda est antithesis inter Nomen ac virtutem Dei, & inter media omnia (vt loquuntur) quibus iuuari solent homines. Etsi enim nihil est auxilii extra Deum, ordinarios tamen modos habet quibus exerat erga nos gratiam suam & virtutem. Vbi autem ita nos destituit, vt nihil auxilii sub cælo appareat, tunc per seipsum agit. Ergo Dauid, quum in creaturis nihil spei esset residuum, meritò ad sacrum hoc asylum confugit, vt sola Dei virtute contentus, miraculo se fore saluum confideret. Cæterùm, in secundo membro Deum vindicem aduocans, qui causam suam disceptet, hoc modo suam innocentiam asserit. Et sanè vt nos Deus tuendos suscipiat, danda in primis opera est vt probè & rectè nobis simus conscii: quia nihil magis

peruersum

peruersum est, quàm temere ad eum inuocandum prosilire, acsi malarum causarum esset patronus. Dauid igitur, causæ suæ bonitate, & probitatis cõscientia ad petẽdam salutem animatur. Neque enim dubitat, dum suam integritatem Dei iudicio examinandam proponit, eum sibi fore propitium, simúlque in vlciscenda hostium perfidia & crudelitate, seuerum fore Iudicem.

4 *Deus audi.* His verbis affectus sui vehementiam exprimit. Nec verò dubium est, quum tanta vrgeret necessitas, anxie & summo ardore precatum esse: quia fieri nõ potest quin ex animo æstuante verba prorumpant: ídque etiã proximo versu declarat, vbi conqueritur sibi cum barbaris feríſque hominibus esse negotium, quos nulla religio à scelerum audacia cohibet. neque id facit quòd monitore opus habeat Deus: sed metus & inquietudinis suæ causam referens, in illius sinum curas suas exonerat. Porrò siue solos Zyphæos, nomine *alienorum* intelligat, siue illis coniungat totum Saulis exercitum, mihi videtur immanem eorum barbariem ita perstringere. Multi putant vocari alienos, qui degeneres erãt filii Abrahæ, & abiecto pietatis studio desciuerant in profanas Gentium corruptelas. Et fateor Iudæos sæpe extraneos vocari à Prophetis, quia impiè & scelerate viuendo, ab Ecclesia Dei se abdicauerint. Sed huius loci mihi videtur diuersa esse ratio. nã quum vicinitas, hostes quoque ipsos ad aliquam humanitatem flectere soleat, Dauid vt eorum truculentiam amplificet, à quibus non minus violenter impetebatur, quàm quispiam ignotus, & fere natus in alio orbe, dicit Ab alienis in se impetum fieri: significãs belluino furore ruere. Quò etiam pertinet secundum epitheton, *formidabiles.* Nam qui Robustos vertunt, nimis extenuant atrocitatem rei. Sensus est igitur, hostes Dauidis abiecto omni humanitatis sensu, non secus ac rabiosas feras in eius perniciem ferri. Vnde mirum nõ est eum expauescere, vt trepidè sub Dei tutelam confugiat. *Quærere* verò *animam* dicuntur, quorum crudelitas nulla mediocri læsione contenta, satiari non potest nisi morte. Iam quo melius effrænem rabiem exprimat, nullum illis esse Dei respectum dicit: quia hoc solùm erat frænum quo poterant cohiberi, si venisset illis in mentẽ, sedere mundi Iudicem in cælo, ad cuius tribunal semel omnibus reddenda est vitæ ratio: excussa verò Dei memoria nullus erat moderationi locus.

6 Ecce Deus mihi auxiliator, Dominus inter fulcientes animam meam.

7 Rependet malum aduersariis meis, in veritate tua succide illos.

8 Voluntariè sacrificabo tibi, celebrabo nomen tuum Iehoua, quia bonum.

9 Quia ex omni angustia eruit me, & in aduersariis meis vidit oculus meus.

6 *Ecce Deus mihi adiutor.* Docet hic versus Dauidem non fortuitò vota in aerem iecisse, sed precatũ esse ex viuo fidei sensu. Et demonstratiuum aduerbiũ magnã emphasim continet. Quũ iã ne inter feras quidẽ tutò lateret, vbi ista Dei propinquitas? quum ferè in sepulchro demersum obrueret mortis caligo, quomodo Deum præsentem aspicere potuit, & quasi digito monstrare? quum trepidus in singula momenta interitum expectaret, quomodo de præsenti certóque Dei auxilio gloriari potuit? Ergo necesse fuit mira fidei virtute excellere, qua tot obstacula transcẽdens, ab ipsis inferis vsque ad Deum celeriter penetraret. Cæterũ, vbi Deũ inter defensores animæ suæ numerat,

non

non simpliciter intelligit vnum esse ex illis: quia parum tribueret honoris, eum locando in hominum gradu: ac præstaret nullam eius fieri mentionem, quàm ita in ordinem cogere. sed potius significat Deum stare ab eorum parte quibus curæ erat ipsius salus, qualis erat Ionathã, & similes. Quum verò illi & numero pauci essent, & debiles, & timidi, hac tamen fiducia se sustẽtat, quòd Deo præside, & directore futuri sint omnibus impiis fortiores. Forte etiam alludit ad suam nuditatem. Nam (quia omnium mortalium ope destituebatur) potest ita resolui locutio hæc, acsi dixisset, vnius Dei fulturã sibi pro innumeris sufficere.

7 *Rependet malum.* Quia verbum ישיב tantundem valet ac, Redire faciet, nõ modò videtur pœnam minari, sed speciem pœnæ simul notare: quòd Deus praua eorum consilia, malignas artes, & improbos conatus in eorum capita retorquebit. Etsi autem nõ improbo eorum sententiam qui optatiuè accipiunt verbum futuri temporis, magis tamen placet proprium sensum retinere, vt Dauid, quasi voti compos, securè quod precatus est expectet. Et sæpe videmus (quo acrius se stimulet ac perseuerandi studium erigat) eũ talibus sententiis interpositis precandi contextum abrumpere. quare nihil absurdi si votis suis sententiam hanc permisceat, Deum fore iustum vltorem, qui mercedem rependat impiis & sceleratis. Iam ad spei confirmationem hoc non parum valet, Deo *suam veritatem* produci in mediũ: quia nisi in tentationum procellis fixa maneret persuasio, Deum, qui salutis nostræ curam sibi vendicat, esse veracem, neque inanibus verbis suos lactare, quoties auxilium suum differt ac suspendit, labascerent mentes nostræ. Non temere igitur Dauid spem impetrandi in eo locat, quòd Deus nõ magis fidem suam abnegare potest, quàm seipsum.

8 *Voluntariè sacrificabo.* Suo more promittit se, vbi fuerit liberatus, gratiæ Dei memorem fore. Nec dubium est quin promittat, simulac data fuerit facultas, solennes se Deo gratias acturũ Etsi enim interiore affectu cõtentus est Deus, non debuit tamen Dauid ritus in Lege præscriptos negligere. Ergo sacrificiis accepti beneficii memoriam testatus est, vt ferebat commune piorum officium, vt suo quoque exemplo alios excitaret. Se verò hoc liberaliter facturum dicit, non modò quia pro suo arbitrio cuique liberum erat sacrificia gratiarum actionis offerre, sed quòd libẽter & alacri animo, periculo iam defunctus votum suum soluet. Scimus enim maiorem mundi partem, vbi aliqua necessitate constringitur, satis largè polliceri se fore in Dei obsequio: mox verò vbi quisque elapsus est, reuolui ad suum ingenium, Deique gratiam obliuisci. Dauid ergo spontanea sacrificia vouet, vt se ab hypocritis discernat, qui non nisi seruiliter & metu coacti, Deo se subiiciunt. Discamus itaque ex hoc loco, quoties prodimus in Dei conspectum, liberales afferre animos, si cultum nostrum cupimus ei probare. Posterius membrum cum vltimo versu ad tempus lætum & tranquillum referri debet. Quanuis enim totum Psalmum post liberationem composuerit, hactenus tamen recensuit qua precãdi forma vsus esset adhuc in ipso discrimine laborans: nunc omni anxietate solutus ac liber, nouam gratiarum actionem subiungit. ac fieri potest vt vno exemplo admonitus, plura Dei beneficia quæ diuersis temporibus erat expertus, quasi in fasciculum collegerit: ideóque generaliter pronuntiat *nomen Dei esse bonum, & se ereptum ab omni angustia.* Quid sibi velit istud Videre, alibi diximus Psalmo 35. Notat enim hæc locutio suauem & iucundum aspectum. Si quis autem roget an filiis Dei liceat, quum Deus scelera vlciscitur, tale spectaculum cupidè expetere, responsio facilis est, modò puri sint oculi, piè & sanctè oblectari iustitiæ Dei testimoniis: sed vbi praua aliqua libidine tanquam macula infecti sunt, in vitiosum & peruersum finem omnia trahere.

ARGVMENTVM PSALMI LV.

Etsi multi Interpretes Psalmum hunc ad conspirationem Absalom referunt, qua Dauid è regno pulsus trepidè in desertum profugit: magis tamen probabile est, quum à Saule redactus esset in extremas angustias, de iniusta

iniusta eius sæuitia conquestum coram Deo fuisse. Est enim lamentabilis precatio, magnóque affectuum feruore plena, in qua circunstantias omnes colligit, quæ Deum ad misericordiam moueant. Votis tamen conceptis, & exposito suo dolore animum ad spem liberationis erigit: & quasi iam adeptus quod optauit, gratia Dei prædicat.

PRæfecto in Neginoth, erudiens Dauidis.

2 Ausculta Deus precationem meam, & ne te abscondas ab oratione mea.

3 Attende ad me, & responde mihi: plangam in sermone meo, & tumultuabor.

4 A voce inimici coram afflictione impii: quia deuoluunt super me iniquitatem, in ira aduersantur mihi.

2 *Ausculta Deus.* Ex his verbis liquet, Dauidem, quum preces has concepit, constrictum fuisse summo dolore. Neque enim mediocre aliquod incommodum, aut vulgaris molestia animum sancti viri heroica virtute præditum tantopere percul.issent. Grauis ergo necessitas planctum & tumultum ei extorsit. Nam quòd verbum אריד quidã vertunt, Dominabor, contextui prorsus repugnat. neque enim iactat Dauid fortitudinem, qua sermoni suo imperet: sed calamitatem suam deplorans, vt se miserabilem faciat, dicit se compelli ad tumultuosos clamores. Quod deinde sequitur *à voce inimici*, tametsi bene cohæret cum proximo versu, potest tamen cum verbis illis contexi, Ausculta & ne te abscondas. nisi forte malis extendere ad totum contextum. Per *vocem* putant notari strepitum qualis solet esse in hominum turba: acsi dixisset hostem suum magnis copiis instructum venire. Sed ego minas potius intelligo: quia nõ dubium est quin Saul, vt cædem innoxii Prophetæ animo spirabat, sic etiam ore subinde creparet. Quod etiam *deuoluere iniquitatem* accipiunt pro onerare vel grauare falsis criminibus hominem insontem & nihil tale meritum, videtur nimis argutum esse, & à contextu dissentaneum. Cohæret cum hac locutione posterius membrum, *in ira aduersantur mihi.* Ergo deuoluere iniquitatem, meo iudicio, nihil aliud estquàm iniustè irruere in perniciẽ miseri hominis, & quiduis machinari ad eum opprimendum. Nisi forte distinguere sic placeat inter hæc duo membra, vt *in furore aduersari*, sit palàm & violenter grassari ad hominem perdendũ: *Deuoluere iniquitatem* sit fraudibus & insidiis pugnare. Ita און occulta malitia erit. *Afflictio impii* actiuè sumitur pro iniusta oppressione quàm infert. Atque impii nomine infamat hostem suum, non tam eius accusandi causa, quàm integritatis suæ testandæ. Nam hoc in persequutionibus, magnum solatium est, sibi bene esse cõscium, neque sua culpa, sed gratis prouocari: quia tũc quoque sperandum est leuamen à Domino, qui se miseris omnibus patronũ & defensorem fore pollicitus est.

5 Cor meum contremiscit intra me, & terrores mortis ceciderunt super me.

6 Timor & tremor venerunt in me, & operuit me horror.

7 Et dixi, Quis dabit mihi alas sicuti columbæ? volabo & requiescam.

8 Ecce elõgabo trãsmigrationẽ, quiescã in deserto. Selah.

9 Accelerabo liberationẽ mihi, à vẽto excitato à turbine.

5 *Cor meum.* Hinc iam clarius liquet quàm diros cruciatus pertulerit Dauid. Certè non effœminatus quispiã vel mollis loquitur: sed quia iam multa constantiæ documenta præbuerat. Nec tamen hîc tantùm de atrocibus hostiũ iniuriis cõqueritur, sed se opertum terroribus & obrutum, dicens, cor sibi

non esse saxeum fatetur. Hinc quidem colligitur certaminum magnitudo. Discendũ tamen simul est, vbi durius seruos suos exercet Deus, nullam esse tantam fortitudinem quæ non labascat. quum nobis bene est, quisque sibi videtur inuictus miles: sed vbi seriò & consertis manibus pugnandum est, palàm se prodit nostra infirmitas. Hac verò occasione Satan astutè nos ad desperationẽ sollicitat & impellit: acsi Deus, subducto Spiritus sui auxilio, se curam salutis nostræ abiicere ostenderet. Hoc igitur exemplum obseruatu dignum est, quòd Dauid circundatus ingenti malorum cõgerie, simul etiam intestinũ cum timoribus suis certamen habuerit, nec sine lucta & violento conatu emerserit ad inuocandum Dei nomen. Et *terrores* vocans *mortiferos*, ostendit, nisi suffultus esset virtute Dei, sibi protinus fuisse succumbendum.

7 *Quis dabit mihi.* His verbis non modò significat nullum sibi effugium patere, sed miserum statum suum deplorat, quòd nihil exilio melius appetere iam queat, non quale hominibus conceditur, sed perinde acsi columba procul in desertum aliquem angulum euolet. denique intelligit se nonnisi miraculo elabi posse. Deinde non fore locũ exilii inter homines, sed eò se redactum, vt deterior sit sua conditio quàm auiculæ cuiuslibet. Quòd *columbam* nominari quidam putant potius quàm alias aues, quia pernici volatu excellit: nescio an satis firmum sit. Lõgè ineptius est quod garriunt Iudæi, alam poni in singulari numero, quoniam vna tantùm ala volitent columbæ: cùm numeri mutatio passim trita sit in Scripturis. Hæc potius similitudinis ratio est, quòd Dauid effugere cupiat hostium suorum sæuitiam non secus ac columba, quæ meticulosa est & imbellis, accipitrem fugit. Vnde colligimus in quas angustias coniectus esset qui regni promissi oblitus, trepidè tantùm de ignominiosa fuga cogitet, ac relicta patria, extra hominum cõsuetudinẽ alicubi in deserto latére paratus sit. Atque huc pertinet quod addit, vt furori hostium cedat, se migrationẽ longinquam non recusare: nec se inducias quærere, vel tempus trahere, quẽadmodum solent quibus aliquid spei vel solatii adhuc residuum est. Voces autem sunt hominis desperati secundum carnis sensum. Vnde colligimus quàm diros cruciatus senserit quum paratus omnibus renũtiare, ne hoc quidem modo vitam redimeret. Itaque nõ mirum est in istis anxietatum tormentis cor eius lethali mœrore penitus fuisse vulneratum. סעה quidam Tempestuosum vertunt. & certè procellosus ventus hîc notatur quem excitat turbo. Sed quum dicitur motus à turbine, paraphrasis est impetuosi venti ac turbulenti qui ad celerẽ fugã cõpellit viatores, donec tectũ vel latebras reperiant.

10 *Perde Domine, diuide linguam ipsorum, quia vidi vexationem & rixam in vrbe.*

11 *Die & nocte circundant eam super muros eius, & labor & molestia in medio eius.*

12 *Prauitates in medio eius, & non discedit à plateis eius fraus & dolus.*

10 *Perde Domine.* Hic collecto animo rursus se ad Deum inuocandum conuertit: alioqui stultum fuisset, sine profectu querimonias in aerem spargere: sicuti profani homines hoc inani solatii genere non tam se exonerant quàm fatigant. Miscent quidem precibus suis sancti confusos vel inordinatos gemitus, sed tandem ad orandi fiduciam se reuocant. Quòd autem *linguam eorum scindi* vel diuidi optat, in eo videtur alludere ad pœnam Babyloniis inflictam. Summa est, vt Deus subitis dissidiis abrumpat impia consilia, & nefarias conspirationes dissipet. Sed memorabile illud specimen obliquè cõmemorat, quo semel testatus est Deus in suo arbitrio esse, mutuam inter sceleratos & improbos

bos communicationem tollendo, frangere eorum vires ac conatus. Sic quotidie peruersas factiones discindit, dum inter se committit Ecclesiæ hostes, vt alii aliis inuideant, laborent diffidentia, ferantur in contrarios affectus: & dum quisque dominari cupit, nec sustinet aliis cedere, seipsos vltrò eneruent. Porrò ad exorandi fiduciam, quanta sit hostium improbitas & malitia recenset. quia semper tenendum est principium illud, Quo insolentius ruunt homines ad peccandum, propius instare Dei vindictam quæ eorum furori occurrat. Ergo ex effræni hominum licentia propinquum sibi fore Dei auxilium colligit Dauid: quia Dei proprium est superbis resistere, humilibus autem dare gratiã, Iacob. 4.6. Primò affirmat se non temerè imprecari hostibus: quia expertus sit esse iniuriis, vexationibus, & molestiis deditos. De vrbe frustra, meo iudicio, laborãt interpretes, fueritne Ierosolyma an Ceila: quia videtur alio sensu nomen Vrbis posuisse Dauid, quòd scilicet passim & in publico regnaret nocendi lædendíque audacia. Subest enim tacita inter vrbem & occultos recessus antithesis: acsi dixisset, sine pudore inualuisse rixandi morẽ, & quotidiano vsu non secus esse receptum, ac cõmunes vrbis leges. Etsi verò metropolim regni notari probabile est, vel saltẽ in qua habitabat Saul, nihil tamen impedit quominus ad totũ populi statum communiter hoc extendere liceat. Teneo tamen quod iã dixi, nomen *vrbis* indefinitè esse positum, quo ostenderet Dauid non secus in publico grassari licentiã peccãdi, quàm latrones in syluarum latebris homines spoliant. Eodem pertinet quod sequitur in muris excubare hæc vitia. Nã quũ muris cingantur vrbes, vt à rapinis & violentis incursibus tutæ sint, inuersum naturæ ordinẽ deplorat Dauid, quòd loco munitionum, rixæ & oppresſiones vrbẽ circundant, vel per circuitũ occupant muros. De vocibus און & עמל, alibi dictum fuit. Fontem quoque designat, *prauitates in medio eius* habitare dicens, *dolum & fraudem in plateis regnare*. Fieri enim non potest, vbi fraudandi cupiditas, & improbæ peruersæque artes locũ obtinent, quin ad prædandum & rapiẽdum, ad vexandos simplices & quietos prosiliant qui se impune id facturos vident. Breuiter, politiæ bene compositæ, fœdam & detestabilem quæ sub Saule passim erat, ἀταξίαν opponit, acsi diceret, omnẽ illius iustitiam, omnẽ ordinẽ, omne recti honestíque studium exulare. Quod siue de vna tantùm vrbe, siue de pluribus dictũ sit, potẽti certè loco habendum est, in tam crassas corruptelas fuisse progressos, qui se iactabant sacrũ Dei populum, vt eorũ vrbes essent quasi latronum spoliaria. Interea tenendum est, vrbes ita vitiatas, & prauis moribus imbutas, non solùm imprecatione Dauidis, sed Spiritus sancti iudicio in æternum exitium deuoueri.

13 Certè non inimicus opprobrio me affecit, nam sustinuissem: non aduersarius magnificatus est super me, nam me abscõdissem ab eo.

14 Tu verò homo secundum ordinem meum, dux meus & familiaris meus:

15 Qui simul suauiter fruebamur secreto, in domum Dei ibamus in societate.

16 Sit mors exactrix super eos, descendant in sepulchrum viui: quia malitiæ in habitaculo eorum, in medio eorum.

13 *Certè non inimicus.* Exaggerat iniuriæ atrocitatem, eo quòd non solũ professi hostes molesti essent, sed etiã fucati & perfidi amici. crescit enim indignitas, vbi perniciem nobis moliũtur qui iuuare debuerant. Sed quia malè exponitur verbum נשא, acsi diceret Dauid se patienter laturũ fuisse si probrũ in-

tulisset apertus hostis: monendi sunt lectores, potius eum conqueri quòd sibi ab occultis insidiis cauere non potuerit. Ego enim repetitionem expendo, *tulissem, & abscondissem me*, vel delituissem. Ferre igitur hoc loco, non tolerare significat, sed potius ictum eleuando repellere: quod Gallicè dicimus, *l'eusse receu le coup*. Nam quum ad cauendos hostes intenti simus, perfidi homines ad lædendum facilius penetrant, simulatæ amicitiæ prætextu. Dicit igitur nō fuisse hostem, cuius ictum excipere poterat vel sustinere: non fuisse aduersarium, à cuius noxa deflectere poterat. Quod *magnificandi* verbum quidam accipiunt pro verbis insultare: meo iudicio nimis restrictum est. tantundem enim valet ac violenter se efferre, vel exurgere contra aliquem nocendi causa. Conqueritur in summa Dauid, se clandestinis artibus fuisse oppressum, quibus nullam defensionem opponere potuit. Quem verò hîc perstringat incertum est. Vt eorum sententiæ subscribam qui volunt esse Achitophel, adduci nequeo: quia totus contextus in persecutionem Absalom non competit. Quod alii putant proditorem aliquem notari ex vrbe Ceila, in medio relinquo. Quanquā nō minus probabile est, vnum ex aulicis proceribus accusari, cuius sancta cum Dauide coniunctio & familiaritas vulgò nota esset. Nisi fortè quis ad plures extēdere hoc malit: sicuti facile coniicere licet non vnum duntaxat fuisse fœdifragum, sed vt quisque honore pollebat, ne Regis gratiam amitteret, sancto Prophetæ fuisse infestum. Nihil ergo impedit quo minus primarios ex regia cohorte vna cum capite suo hîc compellet. Vbi autem videmus Dauidem non modò fuisse vi aperta oppugnatum, sed etiam maliciose proditum ab amicis, in eius persona nobis depingitur piorum omnium conditio, vt quisque nostrum ad subeundum hoc duplex certamen paratus sit. Non enim gladiis tantùm & cædibus Ecclesiam Dei Satan infestat, sed subornat etiam hostes domesticos qui eam per insidias & fraudes adoriātur. Quod genus hostiū, (vt dicit Bernard⁹) neque fugere neque fugare datur. Quisquis autē hic fuerit, primò Dauid eū vocat *hominē sui ordinis*. sic enim ערך interpretor, quia nomen æstimationis non conuenit: siue passiuè sumatur pro æqualitate, siue actiuè pro ipsius Dauidis iudicio, sicuti quidam vertunt, Tu eras æqualis meus: alii autem, Perinde fuisti à me reputatus atque alter ego. Hoc autem optimè quadrat quòd Dauid queratur, mutuæ societatis vinculum, quo Deus homines inter se copulat, fuisse abruptum. Sicuti enim eadem statio milites in castris consociat, ita in omnibus vitæ partibus æquum est vt necessitudo & communis vsus, commune etiam officium, amicitiam inter homines concilíet. Ergo quum ad munus aliquod duo simul vocantur, Deus eos quasi suis auspitiis coniungit, vt fraternè mutuo se iuuent. Crimen ergo proditoris hac circunstantia auget Dauid. sicuti etiā quū *ducem* suum vel præfectum nominat. Tertiò quum exprobrat quòd secretum communicauerint cum summa dulcedine. Postremò quòd simul celebrauerint sacros cōuentus. Nam רגש *ragbes* societatem hoc loco potius significat, (acsi diceret, se huic perfido amico fuisse proximum comitem) quàm ad turbæ strepitum referri debeat. Cæterùm hoc vltimo membro conqueritur proditum se fuisse ab eo homine, quo non solùm in terrenis negotiis, sed etiā in Dei cultu, socio atque etiam magistro vsus fuerat: quum tamen religio sacratissimum sit humanæ coniunctionis vinculū. Interea sciamus damnari à Spiritu sancto eos omnes qui sacra naturæ fœdera violant quibus erant inter se deuincti. Quædam est totius humani generis societas: sed quo quisque propius ad nos accedit, eo sanctiore vinculo nobis est coniunctus. Nam principium quod profanis hominibus incognitum fuit, nobis tenendum est, non fortuitò, sed Dei prouidentia fieri, vt vicinitas, cognatio, vocatio communis, homines ipsos inter se consociet. Sacratissimum autem est pietatis fœdus.

16 *Irruat mors.* Iam contra totam factionem inuehitur, neque tamen promiscuè sub hac imprecatione totū populū inuoluit, sed duces vel ātesignanos

qui nulla de causa ſceleſtè eum perſequebantur. Diximus autem alibi Dauidem non ita fuiſſe hoſtibus ſuis imprecatum cæco vel prauo affectu: quia non priuatam, ſed Dei cauſam agebat, & moderatorem habebat illius Spiritum. Non fuit igitur votum hoc vel turbidi & inconſiderati zeli, vel iracundiæ, ne quis ſibi exemplo Dauidis licere putet, ſimulac læſus fuerit, diras & maledictiones euomere: quia ſi nos agat vindictæ cupiditas, perperam ſanctum Prophetam æmulabimur, qui ſyncero & compoſito zelo hic Deum vindicem implorat contra reprobos qui iam æterno exitio deuoti erant. Quod verbũ ישׁי quidam vertũt condemnet, coactum eſt: ſicut etiam quod aliis placet, Mortem exactricem conſtituat. ego quod ſimplicius erat elegi. Libenter autem recipio quod annotant quidam, vbi optat viuos in ſepulchrum deſcendere ſuos hoſtes, alludere ad pœnam Coræ, Dathan, & Abirom, eorúmque factioni inflictam, Nume. 16. 31. etſi mihi videtur ideo ſubitum & inopinatum mortis genus ponere, quia ſua opulentia tutos ſe à morte fore putabant: acſi diceret Dauid, Domine, quoniã ſua potentia excæcati, nõ amplius reputant ſe eſſe ex ordine mortalium, fac vt terra viuos deglutiat: hoc eſt, nequid impediat quominus ad pœnã qua digni ſunt, cũ ſuo faſtu trahantur. Cauſæ redditio iterum oſtendit Dauidem non tam in perſonas hoſtium ſuorum ferri, quàm pœnam denuntiare improbis omnibus qui Eccleſiam iniuſtis moleſtiis affligunt: *Malitiæ*, inquit, *in tabernaculis ipſorum*. acſi diceret, Vbicunque domicilium ſibi eligant, illic habitare multas prauitates. Quod poſtea melius exprimit, dicens reſidere *in medio eorum*, quod tantundem valet atque intus ab ipſis foueri, ideóque indiuiduas eſſe comites, vel in eodem contubernio manere.

17 Ego ad Deum clamabo, & Iehoua ſeruabit me.

18 Veſpere, & manè, & meridie orabo & ſtrepitum edam: & audiet vocem meam.

19 Redemit in pacem animam meam à prælio quod mihi erat: quoniam in multis fuerunt mecum.

20 Audiet Deus, & affliget eos & qui ſedet ab initio. Selah. quia non ſunt mutationes in ipſis: & non timent Deum.

17 *Ego ad Deum clamabo.* Retineo futurum tempus in verbis. quia non tã refert quid egerit, quàm ſeipſum animat & hortatur tam ad precandi ſtudium, quàm ad ſpem & fiduciam. Quanuis ergo nullum effugium pateat, vt nihil propemodum à mortuo differret, profitetur tamen ſe finem precandi non facturum, & ſibi ſucceſſum promittit. Proximo verſu perſeuerantiam ſibi expreſsius iniungit. neque enim ſatis erat vno verbo dixiſſe, orabo: quia idem perfunctoriè faciunt multi qui mox fatiſcunt. Primò autem notatur aſsiduitas, deinde vehementia. Et quòd *manè*, *veſperum*, & *meridiem* nominat, colligere licet ſtatas fuiſſe piis horas ad precandum iſtis temporibus. Nam quum mane & veſperi quotidie ſacrificia offerebantur in templo, quiſque admonebatur priuatimque domi ſuæ eſſe orandum. Medium tempus aliis ſacrificiis deſtinatum erat. Iam quia ſumus æquo tardiores ad orandum niſi quiſque ſeipſum ſolicitet ac vrgeat, præcipuum hoc pietatis officium apud nos frigebit, adeóque obrepet precandi obliuio, niſi nos fræno aliquo retineamus. Deus ergo certas horas præfigens, infirmitati noſtræ mederi voluit: quæ eadem ratio transferri debet ad priuatas preces, ſicuti patet ex hoc loco: cui etiam reſpondet Danielis exemplum, 9. 3. Quanquam autem hodie abolita ſunt ſacrificia quia tamen ab ea pigritia quam talibus adminiculis expergefieri olim neceſſe fuit, non ſumus immunes, communis nobis cum Patribus eſt ratio, vt ſinguli noſtrum cer-

tas sibi horas præscribant, quas non patiantur sibi elabi absque precibus. In verbo *tumultuandi*, vt diximus, notatur feruor: quod tanquam summæ ægritudinis & valde anxii metus signum posuit Dauid. Neque enim sonitum vel clamorem edidit nisi quem anxietas animi vel mœstitia extorquebat. Testatur igitur nullos cruciatus vel dolores sibi fore obstaculo quominus suas querimonias ad Deum dirigat, & spem salutis fixam ac firmam foueat in corde suo: quia certò persuasus sit, vota sua à Deo exauditum iri.

19 *Redemit in pacem.* Qui duos superiores versus in tempore præterito legunt, videntur aliqua ratione niti, ac si Dauid hic probaret se fuisse exauditum, quia redemptus fuerit. sed hoc facilè diluitur, vel quòd de salute sua persuasus, glorietur se saluũ esse: vel quòd diuersas meditationes permisceat: sicuti scimus votis interdum adiungi narrationem euentus qui sequutus est. Postquam ergo narrauit suas preces, profectum quoque addit, vt pro liberatione gratias agat. Dicit autem se redemptũ fuisse in pacem, vel ad pacem: quia vltimo discrimine oppressus, eam nõ nisi singulari miraculo adeptus sit. Quod postea sequitur, *in multis fuerunt mecum*: duplicem sensum admittit. Quidam de hostibus exponunt: ac secundum eos, *mecum* tantundem valet ac contra me. Ita confirmatio esset redemptionis de qua nuper loquutus est: quòd ingenti hostium turba obsessus, nonnisi admirabili Dei gratia saluus euaserit. Alii de Angelis intelligere malunt, quos scimus turmatim pro nobis pugnare, vt castra locant in circuitu timentium Deum. Literam verò ב vt sæpe aliàs, superuacuã esse putãt, acsi dixisset simpliciter, multi fuerunt mecum. Atque hic posterior sensus doctrinam continet plenam consolationis, quòd Deus, licet alienis subsidiis non indigeat, infirmitatis tamen nostræ causa multis adiutoribus ad salutem nostram vtatur. Sed fortè aptius erit ad hostes referre, vt Dauid eorum multitudinem commemorans, liberatricem potentiam magis inde extollat.

20 *Audiet Deus.* Quia verbum ענה testificari interdum significat, sic quidam accipiunt, Deus ex aduerso testis contra eos exurget. Sed nescio an syntaxis patiatur: quia vbi de contestatione agitur, Hebræi addunt literam ב. Ego verò non dubito quin Dauid verbum hoc posuerit pro affligere, in ambiguitate tamen quasi ironicè ludens. nam vt plurimum ענה Hebræis significat respondere. Dixerat autem, *Audiet Deus*: quod ad suam personam haud dubiè refert. Nunc ergo addit se fuisse exauditum, vt Deus vindex exurgeret in hostibus eius affligendis. Simul Deũ epitheto ornat, ex quo non parum solatii piæ mentes sentiunt in rebus turbulentis ac confusis. Vnde enim tantus impatientiæ feruor qui nos præcipitat, nisi quia ad Dei æternitatem mẽtes nõ attollimus? Atqui nihil magis peruersum, quã mortales homines, qui singulis momentis instar vmbræ diffluunt, Deũ sensu suo metiri: quia hoc modo eum ab æterno solio detractum, variis mũdi inclinationibus subiiciunt. *Quia non mutationes.* Quia חלף tam excindere quàm mutare significat, quidam putant Dauidem conqueri quòd Deus nimis diu eorum interitum differat, qui subita pœna digni erãt. Sed quomodo hoc cõueniat non video. melius ergo alii *mutationes* vertunt. Quanquam hic quoque variant Interpretes. Quidã enim ita intelligũt, quòd nulla conuersio in melius sperãda sit, quia perdita sit eorum obstinatio adeòque sint addicti suæ malitiæ, vt ad pœnitentiam sint inflexibiles, ac natiua quædam crudelitas eorum animos occupet, ne ad misericordiam vel humanitatẽ vnquã inclinẽt. Rectius alii exponunt sub querimoniæ specie hoc dici, quòd continuo tenore fluat eorũ prosperitas, acsi non essent communibus incõmodis subiecti. Tãta verò Dei indulgẽtia eos corrũpi dicit, vt omnẽ metum exuant acsi immunes forẽt ab omnium hominũ sorte. Hoc modo copula Hebraica illationẽ valebit, Non sunt mutationes, ideoque nõ timẽt Deũ. Et certè quo diutius torpent in suis deliciis, in malitia quoque magis obdurescunt: & vbi dominatur superbia, quãdiu Dominus nobis parcit, nõ reuocamus in memoriã nos esse homines. Obliquè verò perstringit eorũ amẽtiã qui se imaginãtur quasi semideos, quia rebus aduersis non subiaceant vt reliqui. quantulum e-

rum humanæ vitæ curriculum est, si ad æternam Dei sessionem conferatur? Sedulò igitur cauendum ne rebus prosperis obrepat nobis securitas, quæ etiam contra Deum exultet.

21 *Misit manus suas in paces suas, violauit fœdus suum.*

22 *Lenia præ butyro verba oris eius, & cor eius prælium: dulces sunt sermones eius præ oleo, & ipsi iacula.*

23 *Proiice super Iehouam tuum dare, & ipse te pascet, non permittet in æternum nutationem iusto,*

24 *Tu Deus proiicies eos in puteum corruptionis: homines sanguinarii & dolosi non dimidiabunt dies suos: ego autem sperabo in te.*

21 *Misit manus.* Quoniam paulo pòst in plurali numero loquetur probabile est, antequam ad turbam descendat, perstringere authorem & caput impiæ conspirationis. Obiicit autem quòd bellum intulerit in media pace, atque hoc modo fidem violauerit. Quibus verbis eum perfidiæ accusat, quòd neque lacessitus iniuria, neque bello legitimè indicto, vim & arma ex inopinato intentauerit. Longè enim sceleratior est qui fœderatos suos sine causa adoritur, quàm qui suas iniurias apertè & ingenuè vindicat. Quod fusius deinde prosequitur, dicens butyrum & oleum esse in labris eius, quũ tamẽ præliũ sit in corde, & ipsi quoque sermones sint iacula. Tametsi enĩ nihil præter dulcedinẽ primo gustu saperẽt, occulta tamẽ virulentia nõ secus ac gladio vel spiculis vulnerabant: velut prouerbio dicitur, fallaces homines venenum melle illitum ore gerere. ac crudelitas ex corde manans illic quoque se exerebat. Porrò scimus Saulem sæpe blandis verbis omnia fuisse pollicitum: imò adulatum esse Dauidi, vt eum in suas nassas allice-ret. nec dubium quin eandem vafritiem sequuti sint aulici, Et certè hoc peculiare est certamen filiis Dei, vt illecebris deceptos astuti homines conentur in perniciem illaqueare. Sed interea Spiritus sanctus omnes obliquos astus damnans, præsertim fallaces blanditias, eos ad simplicitatem colendam hortatur.

23 *Proiice super Iehouam.* Quia verbum יהב Hebræis dare significat, ratio Grammaticæ postulat vt יהבך hoc loco vertatur *tuum dare* vel *donum*. & si autem maior pars Interpretum diuersum sensum probat, nullam tamen rationem affert cur verti debeat, Onus tuum. Nusquam enim verbum יהב pro onerare sumitur: & quòd nomen inde deductum, onus significet, nullo exemplo constat. Vnde apparet, quia illis dura & absurda erat loquutio, *proiice donum tuum super Iehouam*, necessitate compulsos sensum illum excogitasse. Pia quidem sentetia est, curas omnes & molestias quibus grauamur, in Dei sinum exonerandas esse, quia nullum ægris animis leuandis aliud remedium est quàm si in Dei prouidentiam recumbãt. Quia tamen nullũ occurrit, simile exẽplũ in Scripturis, libenter alterã sentẽtia amplector, quæ vtilem, & valde vberẽ in se doctrinam continet: siquidem dare nostrum accipimus passiuè pro beneficiis omnibus quæ nobis à Deo conferri expetimus. Huc itaque tẽdet hæc exhortatio vt curam eorũ omnium quæ nobis vsui sunt, Deo resignemus. Neque enim satis est Deo petere vt necessitatibus nostris succurrat, nisi etiam petitiones nostræ & vota in eius prouidentiam recumbant. Quia plærosque videmus tumultuosè precari: & dum sine modo laborant vel solliciti sunt, Deum ad suas leges velle adigere. Quare non frustra Dauid modestiam hanc in precibus commendat, vt fideles eorum quæ postulant curam remittant Deo, nec enim aliter corrigi potest nimiæ festinationis vitium, quàm si Dei arbitrio subiicimus quid nobis concedi oporteat. Qui verò exponunt, Agnosce Deum tibi hactenus tot bonorũ fuisse authorẽ, vt de

eius liberalitate adhuc sperare debeas: nimis longè recedunt à genuino sensu. Siue autem Dauid alios hortetur, siue seipsum compellet, parum interest. quāquam mihi probatur, suo exemplo communem piis omnibus doctrinam ipsum præscribere. Quod proxime subiiciet, *ipse te pascet*, optimè doctrinam illā confirmat quam exposui. Nam quia multis subsidiis indiget vita nostra, semper ferè sumus inquieti & fluctuamus. Dauid autem promittit Deum fore pastoris loco, qui necessitates nostras curæ habeat, nobisque suppeditet quæcūque vsus noster flagitabit. Addit postea non passurum vt iusti vnquam labantur: vel perpetuò nutent. Nam si מוט pro lapsu accipias, sensus erit, Stabiliet Deus semper iustum, ne in æternum labatur. quem sensum tametsi non improbo, magis tamen inclino in alterum. Videmus enim ad tempus nutare iustos: & dum agitantur huc & illuc quasi variis procellis, propè labascere. Quia autem nihil miserius est quàm ita inter continuos æstus versari, finem tandem fore promittit Dauid, quia Deus passurus non sit vt semper anxietatibus obnoxii sint, vel periculis & curis concutiantur, sed daturus sit tranquillum statum.

24 *Et tu Deus.* Iterum ad hostes suos redit, vt discrimen ostendat inter suum & illorum exitum. Nam quum ad tempus quasi victores exultent, pii autem iaceant proiecti sub eorum pedibus vnum hoc solatium restat, vt quietem sibi paratam esse confidant, qui trepidantes inter multa discrimina vix se sustinent: fide etiam speculentur quod hostibus suis impendet iudicium. Quod ad verba spectat, quia ponitur nomen *putei* & additur שחת quod sepulchrum significat: impropriè autem dictum esset, trahēdos esse in puteum sepulchri: ideo multi Interpretes etymologiam vocis Hebraicæ (deducitur enim à שחת, quod est corrumpere, vel perdere) potius sequuntur, ac vertunt, Foueam corruptionis. Quia ad summam rei parum interest vtrumuis eligas, in medio relinquo. significat enim Dauid, non temporalem modò cladem instare suis hostibus, sed æternum interitum. Atque ita eos à fidelibus discernit, qui & ipsi merguntur sæpe in profundas malorū foueas, ex quibus postea resurgunt: sed lethalem hostium suorum ruinam Dauid fore pronuntiat. quia Deus in sepulchrum eos deiiciet, vbi putrescent. *Viri sanguinarii.* Generali ratione confirmat quod dixit. Nam quum certa Dei vltio crudeles & dolosos omnes maneat, hostes suos (quorum sæuitiam & dolos erat expertus) illam effugere non posse colligit. Atqui reclamat experientia. Tyrannis enim nihil est magis sanguinarium, qui totum genus humanum pro sua libidine cædibus addicunt. Viuet autem tyrannus ad senectutem vsque qui trecenta hominum millia occiderit. & tales disertè notat Dauid, non autem vulgares sicarios. Respondeo, quamuis non ita subitò pœnas Deus semper exigat, multis tamen documentis planum fieri quod hîc dicitur. Satis autem est temporales pœnas vt plurimum conspici: nec præcisè exigendus est in illis æqualis modus, sicuti Psalmo 37 fusius disserui. Deinde vtcunque scelerati homines vitā longius producant, agere tamen trepidam & inquietam vitam, vt versentur in vmbra mortis, & propriè loquendo, vitā minimè viuere. Quum verò omni morte deterior sit vita quæ sic maledicta est à Domino, in rationem venire non meretur: præsertim vbi mala conscientia suis tormentis, tanquā sæuissimus carnifex, eos excruciat. Et certè si probè reputam⁹ quid sit iustum vitæ cursum peragere, non alii ad metā perueniunt, quàm qui Deo viuunt & moriuntur: quia illis solis tam mors quàm vita lucrum est. Atque hæc valde tempestiua est consolatio, quoties improbi vel gladio vel fraudibus nos oppūgnant, non diu victuros, quia quasi repentino turbine Deus ipsos abripiet: ac discutiet, tanquam nebulas, eorum conatus, quibus videntur totum mundum perdituri. Clausula quoque Psalmi admonet iudicium hoc non nisi fide & patientia cerni: quia Dauid salutis suæ custodiā in spe reponit. Vnde colligimus, non ita maturè è medio tolli impios, quin diuturnis iniuriis ad tædium vsque nos exerceant.

Argumentum

ARGVMENTVM PSALMI LVI.

Psalmus hic partim querimonias precibus miscet, partim dolorem mitigat gratiæ Dei meditatione. Nam auxilium Dei contra sæuitiam Saulis & hostium suorum implorans Dauid, de successu gloriatur: fieri tamen potest vt iam defunctus periculo istam gratiarum actionem addiderit. PSALMVS LVI.

PRæfecto super columba muta in remotis Dauidis Micthan quum apprehendissent eum Philistini in Gad.

1 Historia cuius meminit inscriptio habetur priore libro Samuelis, capite vicesimo primo. Nam quum nulla iam in latebris omnibus quies esset, coactus est tandem fugere ad regem Achis. Quã quam hîc se dicit fuisse comprehensum in itinere: & ex Sacra historia idem colligere licet, vbi dicit Achis, Ecce vidistis hominem insanum, vt quid introduxistis eum ad me? Et probabile est, fuisse suspectum acsi esset proditor, vel aliquid machinaretur. Etsi autem mortis discrimen stultitiæ dissimulatione effugit, hîc tamen satis declarat, se compositã mente constanter inuocasse Deum, vt fides sub illa infirmitate occulta, virtutem suam coram Deo exereret. Non fuit igitur talis animi perturbatio quæ eum ad illicita media præcipitem ageret: sed in re desperata astutum consiliũ excogitare coegit eum metus, vt vitæ suæ potius quàm dignitati consuleret. Quòd autẽ minus enituit eius magnanimitas apud homines, eo magis strenuè cum cæcis timoribus intus luctata est eius fides, sicuti ex Psalmo apparet. Quod autem dicit *super columba muta*, quidam initium tritæ cantilenæ fuisse putant. Aliis placet, Dauidem metaphoricè vocari columbam. & certè argumento optimè conuenit hoc epitheton. Eodem etiã pertinet, *in remotis*: quia hostium furore pulsus in hostilem terram, meritò conquestus est, se procul velut in deserta loca eiectum esse. Nam quod alii *palatium* vertunt, coactum est. De voce Micthan alibi dictum fuit. Quanquam autem nihil assero, vbi Hebræi quoque interpretes inter se dissentiunt: probabile tamen videtur, vt tunc dixi, speciem fuisse melodiæ, vel musicum instrumentum.

2 *Miserere mei Deus, quia deuorat me homo, quotidie oppugnans coarctat me.*

3 *Deuorant inimici quotidie, certè multi ad coarctandũ me excelse.*

4 *Quo die timui, ego in te speraui.*

5 *In Deo laudabo verbum eius: in Deo speraui, non timebo quid faciat caro mihi.*

2 *Miserere mei.* Incertum est de externísne hostibus, an domesticis loquatur. Certè quũ ad regem Achis deductus esset, quasi vnica erat ouis inter duas luporum turmas: quum esset Philisthinis capitaliter exosus, nec minus atrociter in eum sæuirent Gentiles. Porrò *hominem* singulari numero dicens, indefinitè conqueritur se nihil inter homines humanitatis reperire: acsi diceret, Domine iam vltima necessitas fidẽ auxiliúmque tuum flagitat: quia ad me vorandum totus mundus inhiat. nam statim plurali numero eandem sententiã repetit. Particula *quotidie* Sauli eiúsque factioni magis conuenit. Cæterũ miseriã suam deplorat Dauid, quia magna & potenti hostiũ multitudine prematur, & oppugnetur summa crudelitate. Quod ad verba spectat, quidam שאף exponunt Respicere. sed non dubito eleganti metaphora exprimi inexplebilẽ illã ra-

biem qua ad eum deglutiendum ardebant hostes. Verbum etiam לחם quod post alios reddidi per verbum oppugnare, etiam Hebræis comedere significat. ita esset continuatio metaphoræ. Sed quia pluribus locis priore sensu capitur, nolui mutare quod magis receptum erat. Hoc tantùm breuiter attingam, male sensum corrumpere qui secundo loco vertunt, Multi pugnantes mecum: acsi diceret, Angelos sibi esse sub. dio. abrũpunt enim querimoniam, quæ continua est toto versu.

4 *Quo die timui* Verba sunt futuri temporis, sed quæ in præteritum resolui debent. Confessio autẽ infirmitatis est in timore: sed cum exceptione, quod tamen non succubuerit timori. Quantumuis enim angerent eum pericula, negat tamen spem sibi fuisse excussam. Non iactat ergo heroicam animi altitudinem, qua securè contempserit omnes casus, sed confessus de suo metu, se tamen semper in spe gratiæ Dei perseuerasse dicit. Et certè hoc verum est fidei nostræ examen, vbi nos pro sensu carnis, timores solicitant, non tamen exturbant animos nostros è gradu. Videntur quidem timor & spes magis esse contrarii affectus, quàm vt in eodem corde habitent: sed experientia ostendit verè demum illic spem regnare vbi partem cordis occupat timor. Neque enim tranquillo animi statu spes exercetur, imò quasi sopita est: sed vim suam tunc demum exerit vbi animum curis deiectũ erigit, ægritudine turbatum sedat, formidine perculsum sustinet ac fulcit. Ac proinde hæc seria fuit probatio fidei in Dauide, quòd metuens non destitit sperare in Domino: ac periculi magnitudine anxius, animum tamen collegit, quòd Deum liberatorem fore confideret.

5 *In Deo laudabo.* Hoc versu animum sperando sibi creuisse docet: quod solet omnibus Dei seruis accidere, Nã etsi ægre in spe initiò consistunt, imò nõ sine arduo certamine timoribus oppressi in spem assurgunt: nitendo tamen vires colligunt ad emergendum, donec maiore fiducia, tanquam strenui athletæ ad insultus repellendos progressum faciant. Porrò *laudare* tantundem hic valet ac gloriari: ac si diceret, se victrice fiducia instructũ, iam certa spe exultare. Huius verò lætitiæ materiam statuit in Dei verbo, subindicans, vtcunque videri possit ab eo desertus, & quasi proditus, sibi tamen fidem datam sufficere, quia certò persuasus sit, esse veracem in suis promissis. Non desinam (inquit) gloriari in Deo: quia acquiescam in verbo eius. atque vt palàm non iuuet, imò subtrahat manum suam ab ope ferenda, cõtentus tamen ero vnico eius verbo. Hæc sententia memorabilis est. Videmusquales sint nostræ deliciæ & morositas, vbi Deus mox votis nostris non respondet. Nam etsi obstrepere non audemus, fremit tamen intus caro, quia præter nudas promissiones nihil appareat. Multum ergo profecit qui inter tentationes vnico Dei verbo fretus viriliter pergit in eius laude. Quod postea sequitur, primo intuitu videtur non magni esse momenti. Quis enim tam amens, vt hominum vires pluris ad nocendum æstimet, quam immensam Dei potentiam ad iuuandum? Sed prauæ huius & malignæ diffidentiæ, qua Dei potentiam sub creaturis deiicimus, quisque nostrum sibi nimis idoneus est testis. Itaque non vulgarem fidei profectum hîc expressit Dauid, sed ad spernendas hostium minas fortitudine instructum dicens. Atque hoc certaminis genere præcipuè se exercere debent pii omnes, vt Dei auxilium noxis omnibus præferendo, quicquid terroris est despiciant. Simulatque in nos insiliunt hostes, veniat nobis in mentem, eorum impetus contra Deum ipsũ irruere, acsi eo superiores esse contenderent. Iam quid magis indignum, quã in æquilibrio, vt loquuntur, furiosos istos conatus cum inuicta Dei virtute relinquere? Sicut enim fidem nostram labefactando, verbum Dei & auxilium quod promisit, euertere tentant: ita nisi statuimus Deum à parte nostra stantem, minimo digito vel solo flatu satis valere ad frãgendos eorum conatus, & copias dissipandas, obliquè eius potentiam extenuamus: imò nihilo plus ei deferimus, quàm homini mortali, qui tantum vni par, à duobus vincitur. Sed quæritur quo modo omnem infirmitatem sic repentè exuerit Dauid, vt qui nuper mortem horrebat, nunc intrepidè hostibus suis insultet

ſultet. Reſpondeo, hac fiducia non notari vacuitatem timoris, acſi extra telorũ iactum poſitus, ſuauiter rideret omnia diſcrimina: ſed quia adeo timori non cedebat, vt victor emergeret, ac oppoſito ſpei clypeo metus omnes repellens, munitus eſſet certa ſalute, meritò ſancta iactantia efferri, *In Deo ſperans non timebo.* Contemptim verò homines Carnem appellat, vt ſe de ſtulta eorum audacia commonefaciat, dum ſui obliti tam multa moliri non dubitant.

6 Quotidie verba mea conturbant me: ſupra me omnes cogitationes eorum ad malum.

7 Congregantur, occultant ſe, calcanea mea obſeruant, quia expetunt animam meam.

8 Super iniquitate euaſio ipſis: in ira populos deiicies De⁹.

9 Fugam meam tu in numerato habes: pone lachrymas meas in vtre tuo: annon in commentario tuo?

6 *Quotidie.* Priorem partem verſus varie diſtrahunt Interpretes. Quidã *verba mea* in caſu nominandi legunt, & rectè meo iudicio. Alii referunt hoc ad hoſtes Dauidis, ac ita vertunt, Calumniantur ſermones meos: vel, triſtitia me afficiunt propter ſermones meos. Sunt qui verbum יעצבון neutraliter accipiant, ac vertant, Moleſta ſunt verba mea. Sed quum עצב vt plurimũ Hebræis ſignificet triſtitia afficere, ac ſẽper in Pihel tranſitiuè ſumatur: nihil opus eſt à linguæ proprietate deflectere. Melius etiam fluit loquutio illa, Verba mea me afficiunt mœrore: quàm ſi ad hoſtes trahatur. Duplex igitur querimonia eſt, quòd Dauid ab vna parte nihil reperiat ſolatii, infœliciter etiam omnia ſibi cedere videat, triſtíque exitu euerti ſua conſilia: ex oppoſito autem conſpirent hoſtes ad eum perdendum, variáſque inſidias machinentur. Videtur quidem hoc, primo intuitu, minimè conſentaneum, quòd nuper ſe à metu liberum & ſolutum fore profeſſus, nunc ſeipſum triſtitiæ ſibi authorem eſſe dicat. ſed iam admonui, quamuis hoſtes ſuos deſpiceret ex fidei ſpecula, non tamen extra anxietatem fuiſſe & metum. Hic autem de tentationibus ſuis loquitur, quas fidei conſtantia vincebat, non tollebat. Dicit ergo ſe ratione & conſilio deſtitui, quia incommodè cedit quicquid concipit vel deliberat. Mali huius grauitatem auget, quòd hoſtes non ceſſant capita inter ſe conferre, & excudere varias artes in eius perniciẽ. Hoc idem proſequitur quum dicit *congregari.* nam cum vno aut altero habere negotium, tolerabile vtcunque eſſet: oppugnari verò vnum hominem à turba & exercitu, nimis durum. *Occultandi* verbo perſtringit aſtutias, vel clancularias artes quibus ſtudebant ex inopinato incautum opprimere. nã verbũ יצפינו ſecundum rationem Grammaticæ debebat in medio habere ו literam. ergo י putant eſſe quaſi notam Hiphil, vt exprimat, latebras in ſuis fallaciis captare hoſtes Dauidis, vt eum occultè circumueniant. Addit, quocunque ſe vertat illos acriter inſtare, & quodammodo talos premere, vt nulla ſit relaxatio. Cauſam eſſe dicit, implacabile odium: quia ſatiari aliter quàm eius morte nequeant.

8 *Super iniquitate.* Quidam initiũ verſus interrogatiuè legunt, An erit illis euaſio in prauitate? Sed quia nulla neceſsitas cogit ſenſum illum remotum accerſere, præſtat ſumere verba vt ſonant, Quamuis illis euaſio ſit in prauitate, tu populos tamen deiicies, ô Deus. Hoc autem ideo dicit, quia vbi impotenter & ſine obſtaculo graſſati ſunt in ſuis maleficiis impii, quaſi licentiam nacti, laſciuiunt: ſicuti videmus hodie Cyclopica audacia profanos homines inflari, quia ſibi videntur eſſe extra Dei manum. Nec verò impunitatem ſibi tantùm promittunt, ſed ſpes & opes ſuas locant in maleficiis: & quo audacius & furioſius ruere pergẽt, putant omnibus incõmodis ſibi

paratum esse remedium. Postquam hoc ex eorũ sensu protulit Dauid, statim retundit peruersam hanc confidentiam, prouocans ad Dei iudicium. Quanuis ita superbiant, inquit, vbi maturum aduenerit vindictæ tempus, tu Deus populos prosternes. Plurali autem numero vtitur, confirmandi animi sui causa, quia difficile erat, non expauescere ad tantam hostium turbam. Quoties ergo nos obruent hostium copiæ, veniat nobis in mentem, proprium esse Dei munus, non vnũ hominem duntaxat vel paucos, non populum modò vnum, sed totum mundũ deiicere.

9 *Fugam meam.* Abrupta est precatio. nam petere exorsus vt Deus lacrymas suas respiciat statim, quasi voti compos, pronuntiat, in libro Dei scriptas esse. Nisi forte hanc quoque interrogationem precatiuè accipere quispiam malit. videtur tamen sensus hic esse simplicior, Domine nihil opus est vt te pluribus verbis compellem: quia te sponte anteuertisse agnosco, vt præstares quod petendum erat. Sed præstat singula verba expendere. Fugam suam dicit numeratam esse Deo, quo se miserabilem faciat: quia longo iam tempore vagus & profugus errare non destiterat. Nec de vna tantùm fuga loquitur, sed mutatio est numeri. Quanquam videtur magis emphaticè numero singulari totam vitam suam erraticam notare, acsi vocaret continuam peregrinationem. Debebat igitur continua illa erratio fauorem ex misericordiã conciliare Dauidi, quod anxiè & ægrè per longos & perplexos circuitus vitã traxisset. Itaque lachrymas suas in vtre Dei recondi postulat. Solebant in vtribus seruare vinum & oleum. Itaque sensus est, Ne patiatur Deus lachrymas Dauidis in terram excidere, sed fidei custodiæ tanquam pretiosas conseruet. Porrò videmus Dauidem hic preces suas fundare in Dei prouidentia: quia gressus suorum prosequatur oculis suis. quẽadmodũ etiã Christus docet capillos capitis nostri numeratos esse corã Deo, Matt. 10. 30. Nisi enim persuasi simus, quicquid patimur molestiarum, venire in rationem coram Deo, nunquam in hanc precandi fiduciam animi nostri emergẽt, vt Deus in lagena recondat lachrymas nostras, vt earum conspectu ad opem nobis ferendam tandem flectatur. Mox verò se adeptum esse pronuntiat quod optauit. Malo enim (vt iam dixi) affirmatiuè hanc partem legere, vt se ad sperandam salutem hac consolatione muniat Dauid, quòd omnes suæ lachrymæ in Dei commentario descriptæ sint: quia scilicet earum memoria coram eo non deletur. Quòd si piorũ lachrymis Deus tantum honoris defert, certè multo minus sinet effluere sanguinem, quin singulas eius guttas numeret. Ossa ipsa & carnem exurant tyrannni, sanguis tamẽ sẽper manebit superstes ad clamãdã vindictam: quia nulla ætas delebit quod Deus in sua memoria descriptum habet.

10 *Tunc vertentur inimici mei retrorsum quo die clamauero: hoc noui, quòd* Deus *mecum.*

11 *In* Deo *laudabo verbum: in Iehoua laudabo verbum.*

12 *In* Deo *speraui: non timebo quid faciat mihi homo.*

10 *Tunc vertentur.* Alacrius victoriam suam iactat. nam quasi in re præsenti articulum temporis designat, quo vertendi sint inimici sui retrorsum. Quãquam autem nondum tam propinquam eorum ruinam cernebat, Dei tamen promissione fretus, ita notare potuit maturum tempus, quod adhuc patienter expectandum erat. In summa, quanuis non tantopere festinet Deus, nec eodẽ quo Dauid precatus est momento: hostes eius dissipet, statuit tamẽ sanctus vir preces suas non fore irritas: ac optimè declarat quomodo vel vnde certus sit de hostibus suis profligandis: nempe quia Deus nunquam frustratur suorum vota & preces. quia hoc penitus animo infixũ habet, patienter suspendit animi sui desiderium, vt effectũ placidè expectet. Cõtinet autẽ hic locus vtilẽ doctrinam, quia Dauid vt impetret quod postulat, nõ fortuitò vel dubitanter se orare dicit, sed afferre certã persuasionẽ, quod Deus vota sua propitius exaudiet. Porrò,

hac fide concepta, spernere non dubitat quicquid Satan cum omnibus impiis tentabit.

11 *In Deo laudabo.* Hîc non exprimitur relatiuum, vt paulò ante: sed tamen esse subaudiendum, ex illo priore loco colligitur. Repetitio verò non parum habet vehementiæ: acsi dictum esset, Quamuis Deus gratiæ suæ manifestationem differat, vt videri possit nihil præstãre, inanibus verbis Dauidẽ lactare: nõ tamen deiectum iri sancti viri animum, quin semper glorietur in Dei verbo. Et certè hoc est subscribere quòd Deus sit verax, Io.3.33, vbi ablato bonitatis & potentiæ eius sensu, verbo solidam gloriã tribuere non desinimus. Repetitio, vt dixi, tendit in hunc finem, Quamuis hodie visus à me fuerit Deus recedere, quia opem suam subduxit, in eius tamen verbo quiescam. Idẽ si cras cõtingat, & perẽdie, in eadẽ laude persistã. Ad hãc meditationẽ se assuefaciant fideles, vt inter tẽtationes firmã gloriã retineant, nudo Verbo contenti. nã etsi Deus illis multiplicem gloriandi materiã subinde in suis beneficiis suppeditat, vix tamẽ vnquã tres passus conficere licebit, nisi in solũ Verbum recũbere didicerint. Eodem pertinet alterius sententiæ repetitio, *In Deo speraui, &c.* Etsi enim fatẽtur omnes vnius Dei præsidio se fore satis tutos, experientia tamen ostendit, minimis quibusque agitationibus, ab eo nos abstrahi. Ergo cum Dauide assidue meditemur hanc doctrinã: quicquid intentent homines, quibuscũque polleant consiliis, aut viribus, quocunque apparatu sint instructi, si eos cõferimus cum Deo, non esse cur terreamur, quia euanescet quicquid alioqui in illis terribile est.

13 Super me Deus vota tua, soluam laudes tibi:
14 Quia liberasti animam meam à morte: annon pedes meos à præcipitio? vt ambulem coram Deo in luce viuorum.

13 *Super me.* Diximus initiò, quia iam discrimen euaserat Dauid dũ Psalmum hunc composuit, probabile esse, successu edoctum, attexuisse hanc gratiarum actionem. Interea tenendum est, in mediis afflictionibus ea semper fiducia animatum fuisse, vt paratus & accinctus esset ad gratias agendas. Dicit autem *vota Dei esse super se*, quia ad ea reddenda obstrictus sit: sicuti Latini dicunt voti se damnatos, dum adepti sunt quod sub voti nuncupatione petierant. Contrahitur enim obligatio, vbi polliciti sumus nos gratos fore, Deus autem precibus nostris annuit. Vota autẽ Dei intellige, acsi dicam pecuniam quæ in manu mea est, esse credi oris, quia ipse quoque sum in eius ære. Dauid ergo liberatus, salutem hanc à Deo profectam fatetur: ideóque votis quæ conceperat se oneratum dicit: quia cõditio iam impleta erat. De quibus autem votis loquatur, patet ex secunda parte versus. Quod ideo notandum est, ne quis incõsideratè cum Papistis, vota quælibet probari imaginetur. Dicit enim se redditurum laudes, vel laudum sacrificia. Nam hoc nomen quamuis laudes significet, ad sacrificia tamen, quatenus earum symbola erant, transfertur. Sciebat quidem Dauid, Deum sacrificia neque præcise & per se exigere, neque morari: sed quia Legi subiectus negligere sacras cæremonias non debuit, quæ toti populo mãdatæ erant, verisimile est de solenni testimonio loqui, quale solebãt reddere fideles quũ insigni aliquo Dei beneficio affecti essent.

14 *Quia liberasti.* Cõfirmat quod nuper dixi, se vitam suam Deo acceptã ferre, quia perierat, nisi mirabiliter seruatus foret. Nam quò dubitationẽ eximat, dicit non modò se à fraude, malitia, impetu & gladiis hostium fuisse seruatum, sed ab ipsa morte. Idem alia loquendi forma exprimit, Quum præceps rueret, se retentum esse Dei manu. מדחי enim quidam malè vertunt, A lapsu: quum potius violẽtum impulsum significet Dauid. In summa, colligit ex magnitudine periculi, se diuinitus fuisse seruatum. Atque id nobis agendum est, vbi nos eripuit Deus ex aliquo discrimine, vt meminerimus quantũ & quàm

formidabile fuerit. Sumus enim in ipsis malis plus satis meticulosi: sed postea simul cum metu euanescit gratiæ Dei memoria. *Ambulare in luce viuorum*, nihil aliud est quàm vitali solis luce frui. Sed particula interposita, *coram Deo*, discrimen notat inter fideles, quibus propositum est vitam suam referre ad Deum: & profanos homines, qui velut fugitiui, licentiosè oberrant: non quòd fugiant Dei oculos, sed quia tergũ ei obuertunt.

ARGVMENTVM PSALMI LVII.

Duæ sunt huius Psalmi partes: Priore enim suas anxietates exponit Dauid: atque vt necessitas ferebat, opem Dei implorat contra Saulem & reliquos hostes suos. Deinde liberationis spe concepta, ad soluendum Deo sacrificium se accingit.

Psalmus LVII.

PRæfecto ne perdas, Dauidis *Michtham, quum fugeret à facie Saul, in spelunca.*

2 *Miserere mei* Deus, *miserere mei: quoniam in te confidit anima mea, & in vmbra alarum tuarum sperabo, donec transeat iniquitas,*

3 *Clamabo ad* Deum *excelsum, ad* Deum *qui perficit erga me.*

4 *Mittet è cælo, & seruabit me ab opprobrio absorbentis me, mittet* Deus *clementiam suam & veritatem suam.*

1 *Dauidis Michtham.* Quia de voce Michtham nihil præter coniecturam afferri potest, posthac nihil attingam. Nihilo etiam certior ratio afferri potest, cur Psalmus inscriptus sit *Ne perdas*, ideóque, vt in re obscura & dubia, variant Interpretes. Quidam initiũ fuisse putant veteris cantilenæ. Alii vocem hanc Dauidi expressam fuisse putant, quum nullũ pateret effugium, O Deus ne perdas. Alii hac voce laudari putant Dauidis probitatem, qui Abisai in cædem Saulis ruentem, ab impetu reuocauit: quia etiam in Sacra historia hæc obiurgatio ponitur, *Ne perdas*. Sed quia antè precatus fuerat Dauid, quadrare non potest illa opinio. Ergo alterutrum ex illis duobus eligere conuenit: vel quòd ad numeros tritæ cantilenæ cõpositus fuerit Psalmus: vel quòd Dauid precationem subito metu sibi extortã, vt in re memorabili, breuiter hîc notare voluerit.

2 *Miserere mei.* Precatio duplicata ostendit Dauidem non leui mœrore, cura & metu fuisse constrictum. Sed ratio petendæ misericordiæ notanda est, quòd in Deo sperauerit. Quanquam emphasis etiam subest in nomine Animæ, acsi ex intimo cordis affectu se sperasse diceret: vel spem suam non esse volaticam, vt loquuntur, sed penitus altas radices egisse. Idem metaphoricè mox repetit, vmbram alarum Dei sibi integumento fore dicens. Quanquam enim verbum חסה interdum sperare significat, vt ego etiam verti: quia tamẽ etiã idem valet ac hospitari vel protegere, non displicet ita accipi hoc loco vbi mentio fit vmbræ alarum. Summa huc tendit, quando se totum commisit Dauid Dei tutelæ, vt nunc sentiat quod Psalmo 91.1, videbimus, Qui in protectione Dei habitant, tuto & excelso loco quiescere. Cæterùm, Dei custodiam vmbræ alarum conferri, alibi diximus: quia Deus vt nos familiarius ad se inuitet, dicit se instar gallinæ vel auis, alas expandere ad nos fouendos. quo minus excusabilis est nostra ingratitudo & prauitas, nisi ad tam blandam inuitationem celeriter accurrimus. Adde quòd spem suam non sine circunstantia fixam in Deo fore dicit, & sub vmbra alarum eius quieturam, sed quo tempore instar procellæ vel turbinis transibit iniquitas.

iniquitas. Nisi quis fortè nomen חנן malit Potentiam vertere. Quicquid sit, affirmat Dauid sibi fore in Deo refugium,& alas eius sibi fore loco integumenti quousque transierint omnes afflictionum procellæ. Et certè quamuis interdum nobis sereno & trãquillo cælo apricari liceat:quia tamẽ subitis procellis quotidie obnoxia est hæc vita, spes nostras in Deum contrahere conuenit,vt nos operiant alæ eius. Spei inuocationem subiicit: quia fieri non potest vt non preces suas ad Deum dirigant qui in eum confidunt. ideóque spẽ suam ab effectu probat Dauid, quia ad Deum in necessitate confugiet. Deum autem ornat insigni epitheto, nempe quòd erga se compleat quæcunque est pollicitus; vel quòd ad finẽ vsque perducere velit quod incœpit opus.Eodem enim sensu hic positum esse interpretor verbum גמר, quo legitur Psalmo 138. 8,quia eadem vtrobique ratio est.Atque hoc nobis occurrere debet ad fulciendam spei nostræ perseuerãtiam, Deum, quia opus manuum suarum non deserit, salutem fidelium numeris omnibus complere, & illis semper fore ducem, donec eos ad metam vsque perduxerit.Quòd alii vertunt, *ad Deum qui rependit mihi*, frigidum est. Melius quadraret,meo iudicio, *Ad Deum qui deficit erga me.* Aduersatiuè autem hoc modo resoluenda esset sententia, Licet nunc Deus me destituat, neque me exerta manu iuuet, clamabo nihilominus ad eum. Coactior sensus est, Clamabo ad Deum qui perficit, vel perfectè exequitur rigorem suum erga me. & contextus postulat potius ad Dei beneficia referri, vt semper nobis occurrat Dei constantia in prosequenda sua bonitate, quia opus manuum suarum inchoatum non deserit.

4 *Mittet è cælo.* Dixi iam sæpius, Dauidem pias meditationes inserere suis precibus vt ægrum animum soletur, quasi sibi repræsentans spei suæ fructũ. Ita nunc non secus acsi manum Dei præsentem cerneret,de eius auxilio gloriatur.Quum dicit, *Mittet è cælo*,quidam subaudiunt Angelos.mihi indefinita locutio melius videtur congruere: quòd scilicet non obscure,nec vulgari modo, sed potenter & euidenti miraculo proferet Deus quam facturus est salutem. Ergo hac voce magnificum & singulare liberationis genus Dauid se sperare intelligit.Atque ita cælum opponit terrenis mediis vel naturalibus. Quod sequitur, potest duobus modis exponi. Qui vertunt *ab opprobrio*, subaudiunt literam מ.Sed fortè non minus commodum esset appositiuè accipere, *Seruabit me in opprobrium deuorantis me.* Quanquã participium שאף pro expectante sumi possit:acsi dixisset Dauid, Hostes quidem mei cupidè inhiant meo exitio, & ex insidiis occasionem me perdendi captant: sed Deus cum ipsorum dedecore me eripiet.Pudorem enim & probrum incutere Deus impiis dicitur,dum spes eorum frustratur. Sicuti autẽ prius mirificam & planè cælestem sibi liberationem promisit Dauid, ita nunc se eam sperare dicit à Dei clementia & fide: eásque statuit tanquam auxiliares eius manus.

5 *Anima mea in medio leonum, iaceo inter ardentes, inter filios hominum: quibus dentes lancea sunt ac sagittæ,& lingua eorum gladius acutus.*

6 *Exaltare super cælos Deus: super omnẽ terrã gloria tua.*

7 *Rete parauerunt gressibus meis: incuruata est anima mea: foderunt coram me foueam,ceciderunt in eam. Selah.*

5 *Anima mea.* Describit rursus hostium suorum sæuitiam: quo Deum citius ad opem ferendam inclinet. Primùm comparat leonibus: deinde furore ardere dicit vel implacabili odio, & dentes eorum similes esse lanceæ & sagittis. Quod de lingua subiicit, aptè intelligi potest de virulentis calumniis. quæ altius penetrant ad vulnerandos innoxios quàm vlli gladii. Et sci-

mus Dauidi præcipuum fuisse certamē cum falsis criminibus quibus eum improbi grauabant. Quando autem sanctum virum ita crudeliter & variis modis oppugnatum fuisse audimus, ne molestum nobis sit in eandem arenam trahi: sed querimonias nostras coram Deo deferre sufficiat, cuius est fallaces linguas & sceleratas manus à noxa compescere. Ideo mox eum Dauid vindicē implorat. Etsi enim extra rem videtur esse hæc precatio, *Exaltare super cælos Deus, super terram gloria tua*, si tamen reputamus quanta sit impiorum proteruia, & quàm supinus fastus, vbi Deus ad iniurias conniuet, facilè iudicabimus non abs re hoc esse dictum: præsertim quia Saul & totus populus simul conspirauerant, Deum præclaro modo exurgere oportuit ad sternendam illam altitudinem. Atque hinc summa ad nos consolatio redit, dum se ostendit Deus nobis succurrere vt gloriæ suæ consulat. nam ei non minus quàm nobis insultant impii: ipse autem gloriæ suæ iacturam facere non vult, nec sacrū suum nomen eorum ludibriis prostituere. Postea iterum redit ad querimonias: & cùm antehac crudeliter se vexari dixerit, nunc sibi insidias & fraudes intendi deplorat. Incuruatam animam dicit, quemadmodum trepidi homines solent se contrahere: adeóque aues ipse dum sibi metuunt ab aucupio, non audent pennas mouere, sed humi prostratæ iacent. Alii vertunt, *incuruauit animam meam*. Sed alter sensus simplicior est, & verbum כפף neutraliter sæpe accipitur. Quanquam autem נפש Hebræis est fœmininum, alibi tamē quoque masculinis verbis iungitur.

8 *Paratum cor meum* Deus, *paratum cor meum: cantabo & psallam.*

9 *Exurge lingua mea, exurge nablum & cithara, excitabor diluculo.*

10 *Celebrabo te in populis* Domine, *psallam tibi in nationibus:*

11 *Quia magna ad cælos bonitas tua, & ad nubes veritas tua.*

12 *Exaltare super cælos* Deus, *super omnem terram gloria tua.*

8 *Paratum.* Quidam istud נכון exponunt Confirmatum est: & verbum hoc Hebræis tam stabilire quàm parare significat. Si placeat illa versio, sensus erit, Dauidem probè & diu meditatum esse quas nunc Deo soluit laudes. acsi diceret, Non repentè, quorundam more, ebullio in gratiarum actionem, sed firmo, & constanti animi proposito canendis Dei laudibus me addixi. Cæterùm, mihi altera expositio magis arridet, quòd se alacriter accedere dicat Dauid ad laudandum Deum. sicuti Gallicè dicimus, Ie *suis dispos, ou deliberé.* Quanquam autem prompta hæc voluntas vbi nascitur ex serio affectu, constātiam ferè comitem trahit, operæpretiū tamen fuit monere Lectores quid verbum Hebraicum valeat. Cor ergo paratum Dauid tam hypocritarum labris, quàm aliorum torpori opponit: acsi diceret, se syncero zelo accensum esse, segnitie discussa, & omnibus impedimentis valere iussis, se attentum esse ad voluntarium hoc sacrificium.

9 *Excitare lingua mea.* Poeticè exprimit Dauid vehementiam illam & ardorem cordis sui. Linguam enim suam, citharam & nablum aduocat, vt sibi præsto sint ad celebrādum Dei nomen. כבודי nō sine causa Linguā reddidi. Etsi enim sæpius pro gloria sumitur, ex multis tamen locis patet ad linguā quoque transferri, vt diximus Psalmo 16. Hanc verò significationem exegit contextus, vbi mox fit mentio nabli

&

& citharæ: acsi diceret Dauid, se tā asa voce quàm musicis instrumentis nomen Dei celebraturum. Primas quidem partes cordi dedit: sed adiungit oris confessionem: tertiò, adminicula adhibet, quæ studium magis accendant. Si verbum עירה transitiuè accipere libeat, perinde erit. Nam qui seriò expergefactus est ad laudandum Deum, nulla in parte cessat.

10 *Celebrabo te in populis.* Quia Gentes & populos gratitudinis suæ fore testes promittit Dauid, colligimus, in his afflictionibus gestasse Christi personā: ídque scire magnopere nostra refert, vt nobis conditio nostra ante oculos quasi in speculo versetur. Quòd autē his verbis respexerit in Christi regnum, Pauli authoritate primùm, Rom. 15. 9, deinde etiam clara ratione constat. Etsi enim cani possunt Dei laudes inter rupes & saxa, absurdum tamen esset dicere, narrabo surdis nomen Dei. vnde sequitur Gentes ad Dei notitiam fuisse vocandas, vt præconium hoc ad eas perueniret. Summatim deinde attingit quam sibi sumpturus sit canendi materiam, nempe quòd bonitas Dei & veritas totum mundum impleant. Diximus autem alibi, non abs re initium fieri à Dei bonitate, & deinde fidem eius coniungi: quia vt propensus sit Deus & liberalis ad promittendum, non aliunde quàm gratuita sua bonitate adducitur. Sed ne facilitas hæc putetur constantia carere, fidei & veritatis elogio sanciuntur omnes promissiones. In fine Psalmi ad preces iterum conuertitur, ne Deus sua tolerantia impiis augeat proteruiam hóc que modo suam gloriam obscuret. Nisi forte hîc, postquam vaticinium edidit de Gentium vocatione, votum etiam de ea acceleranda concipiat: acsi diceret, Domine nō modo in Iudæa potentiam tuam illustres innoxiis iuuandis, sed per totum mundum iudicia exerceas quibus imperium tibi asseras apud omnes populos.

ARGVMENTVM PSALMI LVIII.

Duæ sunt huius Psalmi partes: primò enim suam probitatem asserit Dauid contra hostium calumnias. Vbi vero conquestus est, indignè se perpeti graues iniurias ab hostibus, nec minus fraudibus & insidiis quàm crudelitate eorum se oppugnari: prouocat tandem ad Dei iudicium, illisque exitium precatur quale meriti sunt.

Psalmus LVIII.

P*Ræfecto, Ne perdas, Dauidis Michtham.*

2 *An verè congregatio iustitiam loquimini? recta iudicatis filij hominum?*

3 *Quin potius in corde malitias agitatis, in terra violentiam manus vestræ appendunt.*

4 *Alienati sunt impij à vulua, errauerunt ab vtero loquentes mendacium.*

5 *Venenum illis secundum similitudinem veneni serpentis, sicuti aspidis surdæ quæ obturat aurem suam,*

6 *Quæ non audit ad vocem incātantis magi, magicam exercentis scienter.*

2 *An verè congregatio.* Dauid hostes suos in errogatione vltro lacessens, ostendit quantum habeat fiduciæ in bona causa. Nam vbi audemus testimoniū petere à parte aduersa, ostendimus nihil esse in re ipsa dubitationis: quia si causa obscura esset, stultæ confidentiæ esset aduersarium citare testem. Dauid ergo bona consciētia fretus, liberè prodit in medium, & futiles calumnias quibus eum grauabant apud simplices, refutat, ídque proprio eorum iudicio. acsi

diceret, Ego vos testes habeo meæ innocentiæ, vos tamen fictis criminibus improbè me vexatis: quomodo vos non pudet innoxium ita gratis opprimere? Tenendum verò est quosnam Dauid accuset. Vocat eos congregationẽ, deinde *filios hominum*. Nam qui אלם putant epitheton esse iustitiæ, & vertunt Mutam, aberrant meo iudicio, à mente Dauidis. Cæterùm, de voce Cõgregationis non cõsentiunt Interpretes. Quidam odiose perstringi existimant hostes Dauidis, quòd suos haberent conuentus ineundis peruersis consiliis: sicut improbi sæpe ad noxas excogitandas capita inter se conferunt. Ego tamen aliis potius subscribo, qui honorificè, sed per concessionem, Saulis Consiliarios notari putant, qui in eius perniciem coibant quasi acturi de bono publico. Alii qui literam ב coniungunt cum voce אלם, ad eundem sensum accedunt. Sed quia commẽtum illud à verbis remotum est, præstat genuinam illam versionem retinere. Cœtum ergo illum compellat Dauid, quem sub specie legitimi consilii vocabat Saul ad insontem opprimendum. Fortè verò contemptim vocat filios hominũ, detrahens quod titulo tenus cõcesserat: quia potius latronum turba erant quàm iudicum conuentus. Nisi magis placeat, quum præualida manu se oppugnari videret Dauid, & omnes ferè vulgi animos in illam scelestam factionem propensos esse, tamẽ excelso animo despicere illam multitudinem. Docemur autem hoc loco, quanuis à toto mundo impetãtur serui Dei nullum terrorem illis obstare, modò sibi rectè conscii sint, quo minus tam Regibus ipsis & eorum consiliariis, quàm populi quisquiliis insultent. Nos verò discamus, Dauidis exemplo, quãuis totus mundus surdus sit, in bonam conscientiam recumbere, atque ita prouocare ad Dei tribunal. Augustinus qui Græcam tantùm versionẽ tenebat, argutè hîc disputat, hominibus rectum esse iudiciũ in generalibus principiis: sed vbi ad hypothesin ventum est, hallucinari: quia vitiosi affectus rectas notitias obscurant vel deprauant. Hoc quidẽ dictu plausibile est atque etiã vtile, sed nihil ad Dauidis mentem.

3 *Quin potius,* Postquam de crassa eorum impudentia conquestus est, iam eos aggreditur, quòd corde machinentur iniustitiã, & manibus exequantur. Itaque particulam אף verto Quin potius. quia non dubito, vbi falsas calumnias à se depulit Dauid, vlterius nunc progredi, & eorum crimina proferre in mediũ. Secũdum membrũ duobus modis verti potest: *Violentiam appenditis manibus vestris,* vel manus vestræ violentiam appẽdunt. Quia tamen non mutatur sensus, sequantur Lectores vtrũ volent. Quòd autẽ appendere dicit pro exercere, putant quidam hanc esse metaphoræ rationem, quòd isti Dauidem opprimerẽt sub æquitatis prætextu, acsi perfidus & contumax fuisset aduersus Regem, & publicæ quietis turbator. Nec dubiũ est quin suã tyrannidẽ fucauerint honestis titulis: vt hypocritæ, etiamsi nihil habeant coloris, obtendunt tamen semper aliquid. Sed quia verbum Hebraicum פלם latius patet, sumitúrque pro dirigere vel aptare, simplicior fortè sensus erit, eos ordinare vel dispo nere quas corde iniquitates conceperant. Particulam *in terra* tantũdem valere puto, ac palàm: vt hîc de effræni eorum licentia expostulet: quia non clanculum vel in obscuro angulo violentiã suam exercebant.

4 *Alienati sunt.* Eorum malitiam exaggerat, quòd non cœperint nuper ad peccandum se proiicere, sed nati sint ad prauitatem. Scimus enim plerosque non malo alioqui ingenio præditos, vel leuitate & libidinis impetu abripi, vel corrumpi malis exemplis, vel aliqua occasione se prostituere ad malũ. contrà autem pronuntiat Dauid, hostes suos malitia imbutos esse ab vtero: acsi diceret, perfidiam & crudelitatem cum ipsis natas esse. Etsi enim vitiosi omnes nascimur, & omnibus Adæ posteris ingenita est prauitas, vt nihil recti tentare possint quantisper suo ingenio feruntur: scimus tamen arcano Dei fræno retineri maiorem partem, ne se ad quoduis flagitium proiiciat. Ergo quanuis corruptio originalis peccati in toto humano genere grassetur, experientia tamen ostendit, quosdam esse verecundos & honestis moribus: alios mediocri

mediocri tantùm corruptela imbutos: alios verò naturæ adeò peruersæ, vt sint prorsus intolerabiles. Hanc igitur effænem malitiam quæ in communi hominum prauitate detestabilis est, Dauid in hostibus suis regnare affirmat: quasi diceret, sibi cum scelerum portẽtis esse negotium.

5 *Venenum illis.* Pergit in sua amplificatione: & quanquam sæuitia ardebant eius hostes, virulentiam tamen magis illis exprobrat, sicuti aliis locis vidimus. Nam quòd alii Furorem vertunt, aspidum similitudini non videtur congruere. Neque repugnat etymologia, quia nomen à calore deductum est. Scimus enim veneni genus esse quod frigore suo enecat: alterùm verò quod vredine & æstu consumit partes vitales. Sẽsus ergo est, hostes Dauidis venenata malitia ad nocendum æquè refertos esse ac serpentes. Veteratoriam deinde astutiam expresſius designat, similes esse dicens surdis aspidibus, quæ aures suas ad vocem incantantium claudunt: acsi diceret, non esse ex vulgo serpentum, sed vafritie superare callidisſimas quasque aspides, quæ sibi à magorum insidiis caueant. Si quis quærat, an igitur sit ars aliqua incantandi: Respõdeo, si nullæ essẽt incantationes, puerile & absurdum fore quod hîc dicitur. sumeret enim ex nihilo similitudinem: nisi fortè magis placeat ex communi vulgi errore locutum esse Dauidẽ. Videtur tamen innuere fascinis incantari serpentes: idque sine periculo fateri licet. Atque olim Marsi hac scientia pollere in Italia crediti sunt. Certè si nullæ essent incãtationes, frustra Lege Dei prohibitæ ac damnatæ essent, Deut. 18. 11. Neque tamen rationem vel artem esse concedo in fascinationibus, sed meris diaboli præstigiis hoc fieri, cuius imposturis Deus inter cæcos, hoc est incredulos, frænum laxat, suis autem, quibus per Verbum & spiritum suũ affulget, non ita illudere permittit. Si tamen ansam curiosis quæstionibus præcidere libeat, sequamur quod nuper attigi, Dauidem ex cõmuni errore similitudinem hanc esse mutuatum: acsi dixisset, nullam posse in serpentibus versutiam inueniri quæ non in hominibus istis regnet: etiam siquæ aspides aduersus incantationes astu suo munitæ sint, non magis tamen esse callidas.

7 *Deus contunde dentes ipsorum in ore eorum: maxillas leonum contunde Iehoua.*

8 *Diffluant sicut aqua, abeant sibi: extendant arcum suum acsi se confringerent.*

9 *Quemadmodum limax liquefactionis euanescat, abortiuum mulieris quod non videt solem.*

10 *Antequam sentiant ollæ vestræ rhamnum, sicut crudũ quasi turbo disperdat eum.*

7 *Deus contunde.* Iam descendit ad imprecationem, Deúmque vindicem appellat, sicut propriæ sunt eius partes impiorum violentiæ resistere, dum innoxiis molestiam facessunt. Sed hic ordo notandus est, quòd prius de hostiũ suorum malitia conquestus est Dauid, & bonam conscientiam in medium produxit, quàm Deum aduocet causæ suæ patronum aut iudicẽ: quia minimè sperandum est vt malas causas tuendas suscipiat. Petit autem hoc versu, vt Deus virtute sua frangat improbos, ac compescat nocendi rabiem qua flagrant. Nam per *dentes* significat non secus laniandi ac discerpendi esse cupidos ac feras bestias: quod secunda parte clarius exprimit, eos leonibus comparans. Vnde apparet quàm furiosè in eius perniciem ruerent. Proximo versu & aliis sequentibus eandem sententiam prosequitur, & aptisſimis similitudinibꝰ exornat. Primùm rogat vt eos diffluere faciat Deus aquarum instar, hoc est quàm citisſimè. Quo verbo non vulgarem fidem testatus est. Videbat ho-

ftes suos magnis copiis & opibus instructos: videbat altis radicibus inniti, & optimè fundatum esse eorum robur: denique videbat saxeis montibus esse similes: imò quum totus populus esset in sensus, multas rupes sibi videbat oppositas, quarum conspectus ingenti terrore deiicere poterat eius animū. Ergo Deū precari vt tantam duritiem liquefaciat, & diffluere faciat tam arduas moles, raræ spei & constantiæ fuit. res enim erat incredibilis, nisi Dei potentiam extulisset supra omnia mūdi obstacula. Sequitur altera similitudo, vt irriti eorum conatus abeant. sensus enim verborum est, Quum arcum suum intenderint, vt sagittæ frustrà concidant tanquam confractæ. Quia ergo implacabilis erat eorum crudelitas, postulat Dauid vt frustretur Deus ipsorum conatus. Porrò hoc votum concipere nō potuit, nisi inuicta fortitudine instructus, vt formidabiles hostium apparatus, Dei arbitrio subiiceret: imò ita precando, totam eorum potentiam sub Dei pedibus prosternit. Ergo hæc circunstantia notanda est, ne languescant preces nostræ, quanuis aptatæ iam sagittæ mortiferos ictus minentur.

9 *Quemadmodum limax.* Duæ istæ comparationes in eundem tendunt scopum quò prima, nempe vt celeriter tanquam res fluidæ aboleantur. Posset hoc videri ridiculum, robustissimos Gigantes cochleis vel limacibus conferri, nisi hunc honorem Deo tribueret Dauid, posse momento & absque negotio discutere ac redigere in nihilum quicquid in mundo insuperabile ducitur. Sed fidei oculis, Dei iudicia considerans, sperat, vires illas, quarum fiducia suas deliberationes in decem secula extendunt, statim posse dissolui. Videtur autem alludere ad subitos exortus impiorum. acsi diceret, repentinum interitum similem fore origini: ne facilibus incrementis frustra superbiant. Eadem est abortiui ratio: quia si reputamus quantum temporis inani fiducia deuorent, facilè statuemus, antequam viuere incipiant, quasi ab ipsis carceribus retrorsū trahi.

10 *Antequam sentiant.* In hoc versu partim ob voces ambiguas, partim ob perplexum contextum subest nonnulla obscuritas. quia סירות ollam & spinam significat, duplex sensus potest elici, Antequam adolescant spinæ vestræ in rhamnum, hoc est, crescant in maiorem altitudinem, & densiores fiant. Vel, antequam ollæ vestræ sentiant ignem ex spinis accensum. Si de ollis exponimus, *viuum* sumetur pro carne cruda, sicuti etiam nos vertimus. si autem pro spinis, sumetur pro immaturo vel tenero. Prophetæ tamen consilium minimè ambiguum est: nam festinationem vindictæ Dei his verbis denotat, ideóque precatur quasi turbine eos abripi: vel antequam adolescant in iustum robur, sicut spinæ in rhamnum durescunt: vel antequam maturescant, sicuti caro quæ in olla vel lebete coquitur. Hic tamen posterior sensus videtur melius fluere, vt ira Dei turbulento impetu abripiat impios quasi carnem incoctā, & quæ primū calorē nōdū sensit.

11 *Letabitur iustus quum viderit vindictam: manus suas lauabit in sanguine impij.*

12 *Et dicet homo, Atqui fructus est iusto, atqui est Deus iudicans in terra.*

11 *Lætabitur iustus.* Quanquā videtur affectum à pia mansuetudine longè remotum iustis tribuere: si tamē memoria tenemus quod alibi sæpius dixi, laudari à Dauide puros & bene compositos affectus, in eo nihil est absurdi, fideles duce & moderatore Spiritu sancto gaudium ex Dei iudiciis percipere. Vnde enim fit vt crudeliter vulgò gaudeāt homines inimicis suis pereuntibus, nisi quia turbidis passionibus odii, iracundiæ, & impatientiæ feruntur? vt vindictam intemperanter expetant? Ergo vbi dominatur caro, nihil rectum est vel syncerum. Qui verò Spiritus zelo iustæ Dei vindictæ animum suum conformat, non minus rectè gaudebit quoties pœnas Diuinitus impiis cernet infligi, quàm humaniter eorum conuersionem optabit, vt salui fiant.

Sicuti

Sicuti enim Deum sua misericordia nō impedit quominus tempestiuè seuerus sit iudex vbi nullus est resipiscentiæ locus: nec rursus seueritas eius clementiæ repugnat: sic etiam iusti iniurias placidè tolerando, hostes suos libenter in viam salutis reuocarent, & resipiscere mallent quàm perire. vbi tamē ad maturum vindictæ tempus eos adduxit sua obstinatio, iustam habent gaudendi materiam: quia hoc modo vitam suam Deo pretiosam esse agnoscunt. Sicuti ergo gemunt ac torquentur quādiu ad eorū afflictiones Deus conniuet: ita fieri non potest quin illis iucundum sit iustam sceleribus mercedem rependi.

12 *Et dicet homo.* Ex causa & fine gaudii, qualis hîc describitur, clarius apparet affectum hunc in Sanctis purum esse omni vitio. Quanquam videtur passim ad quosuis extendere quod prius tantùm de iustis dixerat. Sed quia confessio hæc non potest nisi fidelibus quadrare, qui verè oculati sunt, eos solos sub nomine hominis notari arbitror: cum hac tamen ratione, vt significet Dauid multos qui perculsi fuerant ac turbati, redituros ad tranquillam mentem. Quanuis ergo nonnisi filios Dei intelligat, meritò indefinitè loquitur quasi de multitudine: quia scimus quàm multos res in mundo confusæ & inordinatæ concutiant: qui rursus patefacta Dei iustitia, animos colligunt, vt passim mutentur iudicia vbi Deus manum suam è cælo exerit. Longè ergo latéque patebit hæc confessio, sicut etiā dicit Iesaias, 16.9, Vbi apparuerint iudicia tua ô Deus, iustitiam discent habitatores terræ. Quanuis autē particula אך interdum simpliciter affirmet apud Hebræos: quia tamen sæpius amplificat, non dubito quin hic subaudienda sit antithesis inter tētationem, qua premuntur infirmæ mentes quantisper Deus vindictam suam suspendit, & fiduciam quam ex eius iudiciis concipiunt. Aduersatiua igitur particula dubitationem illam repellunt, quæ ex dissimulatione & tolerantia Dei obrepere solet, acsi expergefacti soporē suū corrigerēt. Est autē hîc nō exiguus profectus ad pietatē, bene & penitus nobis esse persuasum, iustos solicitè in Dei timore ambulādo, nō ludere operā. Ideóque Ies. 3. 9, ad hanc sapientiā filios Dei eniti iubet, Dicite, Iusto bene erit, laborem manuum suarum comedet: quia nisi mox iustorum probitati respondeat fructus, ad diffidentiam lubrici ac proni sunt omnium animi, acsi Deus abiecta mundi cura otium in cælo coleret. Qua de re fusius tractabimus Psalmo 73. Rationem cur fructu suæ pietatis non careant filii Dei, adiungit, quia scilicet *Deus est iudex mundi.* fieri enim non potest, si Dei prouidentia regitur mundus, quin tandem discrimen apud se esse ostendat inter bonos & malos. Nomen *terræ* disertè exprimitur: quia profani homines fortunam putantes dominari in mūdo, imperium Dei cælo includunt.

ARGVMENTVM PSALMI LIX.

Inscriptio quæ mox sequetur, declarat qua occasione scriptus fuerit Psalmus, qui ferè proximo similis est. Priore enim loco, quo grauius iniustam hostium sæuitiam accuset, nullo suo merito sibi tam infestos esse affirmat. Conquestus autem de illorum iniquitate, implorat opem Dei: & postquam sanctis meditationibus ad bonam spem se animauit, de infausto illorum exitu vaticinatur. In fine promittit se liberationis fore memorem, vt Dei gratiam celebret.

Psalmus LIX.

PRæfecto, Ne perdas, Dauidis Michtam, quum misit Saul, & custodierunt domum, ad eum interficiendum.

2 Libera me ab inimicis meis Deus mi, ab insurgentibus in me attolle me

3 Libera me ab operariis iniquitatis, & à viris sanguinum serua me:

4 *Quia ecce insidiati sunt animæ meæ, congregati sunt aduersum me robusti: non peccatum meum, & non scelus meũ Iehoua.*

5 *Sine iniquitate cucurrerunt, & se instruxerunt. excitare in occursum meum & vide.*

6 *Et tu Iehoua Deus exercituum, Deus Israel expergiscere ad visitandas omnes gentes: ne miserearis omnium iniquè transgredientium. Selah.*

1 Nota est historia cuius hìc fit mẽtio. Certè quum militum turma obsessus domi suæ esset Dauid, (1. Sam. 19. 11) & omnes vrbis exitus tenerẽt missi à Saule custodes, nulla spes effugii aut vitæ residua erat. Tametsi autem vxoris astu elapsus est, non tamen alibi quàm in Dei misericordia salutem quæsiuit. Et certe quanuis fallendis patris militibus figmentum illud excogitauerit Michol, certum tamen est, pium virum nõ nisi mirabili Dei præsidio ereptum fuisse. Ergo *custodia domus* hic ponitur acsi dictum esset, conclusum tunc fuisse in mortis angustias. Missi enim fuerant à Saule, non qui viuum caperent, sed qui interficerent.

2 *Libera me.* Quo se magis ad Deũ inuocandum horretur, violentam hostiũ potentiam describit. *Surgendi* enim verbo non modò audaciam notat, vel strenuos ac feruidos impetus, sed vires quibus præualebant: & tamen in altum attolli rogat, vt superior sit ista quasi exundatione. Atque hæc loquutio notanda est ne dubitemus seruãdi modum in Dei manu esse, quantumuis supra capita nostra hostes emineant. Sequenti versu non modò se obrutum esse dicit, sed etiam expostulat de iniusta & scelesta hostium suorum crudelitate. Postea vtrunque complectitur, nempe se viribus destitui ad resistendũ, & tamẽ nulla sua culpa tam graues & duros insultus perpeti. Diximus autem alibi, imò sæpius repetiuimus, quo sibi melius conscii sunt fideles, eo plus ad quærendum Deum fiduciæ illis suppetere: quia liberior patet aditus, eo quòd communem sustineant cum Deo ipso causam. Nam quia Deus iustitiæ assertor est, ac bonarum causarum patronus, bellum cum eo suscipit quisquis innoxios aggreditur. Primò ergo queritur valida conspiratione se opprimi, & insidiis esse circunuentum. vnde sequitur nihil reliquum esse subsidii in mundo. Postea ad innocentiæ suæ testimonium descendit. Quanuis enim Deus, suos affligendo, eorum peccata castiget, meritò tamen Dauid, Saulis respectu, ab omni culpa se eximit, atque hoc modo integritatis suæ Deo iudicium defert, quæ peruersis calumniis apud homines succubuerat. Quicquid iactent, inquit, non reperietur in me scelus nec peccatum. Quanuis tamẽ bellãdi ratione careant, dicit eos *currere* vel satagere. quibus verbis intelligit nihil eos omittere ad extremam diligentiam: adeò scilicet in perniciem miseri hominis cupidè intentos esse.

5 *Excitare in occursum.* Alludit ad hostium festinationem, de qua loquutus est, ne minus sedulò Deus auxiliari maturet quàm illi ad perniciem incũbunt. Rursus tamen vt sibi fauorem cõciliet coram Deo, testem ac iudicem causæ suæ ipsum appellat. Porrò quum dicit *vide*, sensum carnis permiscet doctrinæ fidei. perìde enim acsi præteriisset Deus clausis oculis omnes iniurias vsque ad illum diem, rogat vt nunc incipiat videre: hoc pro ruditate humanæ mentis. Interea tamen videndi partes Deo tribuens, fide agnoscit nihil eius prouidentiæ esse absconditum. Quanquam notandum est, Dauidem humanitus ita balbutire, vt iam persuasus sit suas afflictiones simul cum integritate & hostium iniuriis Deo esse cognitas. Sed hac voce, totam rem Dei iudicio examinãdam proponit. Proximo versu eandem precationem vehementius prosequitur: ac primò Deum ornat nouis epithetis, vocans *Deum exercituũ & Deum Israelis*: quorum priore immensam eius potentiã

commendat, altero peculiarem quam de filiis suis, & tota Ecclesia gerit curã. Emphaticũ etiã est pronomen אתה quasi diceret non posse magis fieri vt Deus abiiciat iudicandi munus quàm vt seipsum abneget, vel exuat suam essẽtiam. Hortatur autem ad visitandas omnes gentes, non quod tam latè pateret causæ quam agit cognitio, sed ratiocinatur à maiori ad minus: quum ne profani quidem & extranei manum & vindictam Dei effugiant, certius & magis horribile iudicium instare hostibus intestinis, qui sub fraterno titulo piis molesti sunt, & ordinem diuinitus in Ecclesia sancitum conturbant. Quanquam ergo Dauidi bellum non erat cũ omnibus populis, Deũ ad omnes visitandos excitans, absurdum fore ostendit, si domesticos Ecclesiæ hostes impunè grassari sinat. Simul etiam contra tentationẽ luctatur, qua probabile est duriter fuisse agitatũ. premebatur enim nõ à quatuor vel quinq; improbis, sed ab ingẽti turba: contra tamẽ se attollit, propriũ Dei munus esse reputans non modò paucos in ordinem cogere, sed pœnas exigere de sceleribus totius mundi. Nam Dei iudicium ad vltimos vsque terræ fines extendens, ea multitudine terreri non debuit quæ exigua erat generis humani portio. Quanquam vt paulo pòst iterum videbimus, non incommodè potest hoc de Israelitis intelligi, qui in suas tribus quasi in populos, diuisi erant. Dei verò misericordiam ab iniquis transgressoribus prohibens, non dubium est quin reprobos tantùm notet, quorum deplorata erat iniquitas. Quanquam simul tenendum est quod antea attigimus tam priuato affectu fuisse exutum, quàm purgatum omni turbida intemperie. Præterquam ergo quòd exitio iam addictos esse nouit, de quibus tam seuerè loquitur, puro & composito Spiritus zelo, communem potius Ecclesiæ causam, quàm suam agit. Ideo non est cur eius exemplum obtendant quos ad crependa anathemata impellit priuatus dolor.

7 Reuertentur ad vesperum, strepitum edent vt canis, & circuibunt vrbem.

8 Ecce garrient ore suo, gladii in labiis ipsorum, quia Quis audiet?

9 Tu autem Iehoua ridebis eos, subsannabis omnes Gentes.

10 Fortitudinẽ eius ad te custodiã, quia Deus arx mea est.

7 *Reuertentur ad.* Comparat hostes suos famelicis & rabiosis canibus, quos fames ad varios circuitus sine fine instigat: atque hoc modo accusat inexplebilem eorum sæuitiam, quòd nocendi libidine ardentes, nullum satagendi faciant modum. Dicit enim ad vesperũ reuerti, non quòd reliquo tempore quiscerent, sed quia infatigabili studio pergerent in sua malitia, Si nihil toto die profecerint, inquit, vesper tamen adhuc cursitantes deprehendet. Aptè autẽ latratus similitudo conuenit ad formidabiles eorum insultus exprimendos. Sequenti versu eorum ferociam describit. *Garrire* enim, vel ebullire ore suo dicẽs, intelligit palàm & absque dissimulatione nefanda sua cosilia proferre. Nam etsi verbum נבע metaphoricè Hæbræi, loqui significat, quia tamen propriè tantundem valet ac scaturire, plus videtur notare quàm simpliciter loqui. Sensus quidem est, non modò clanculum agitare secreta consilia in perniciem hominis insontis, sed publicè & cum iactantia effutire quid animis conceperint. Ideo quod sequitur, *gladios esse in labiis eorum*, tantundem valet ac spirare meras cædes, vel totidem ad iugulandum miserum hominem euomere gladios, quot voces proferunt. Tandem subiicit eò licentiæ ipsos ruere, quia nullum dedecus inde metuant. Quanuis autem probabile sit Dauidem hic suo more perstringere vesanam impiorum socordiam, qui metus excutiendi causa, Deum in cælo dormire fingunt: meo tamen iudicio, conqueritur, eo securius agitare praua consilia, & quasi medio foro publicare, quia

in possessionem nocendi pridem venerint. Sic enim fascinauerant totum vulgus, & Dauidem suis calumniis deformauerant, vt nemo pro excusatione miseri hominis mutire auderet. Imò quo quisque atrocius in Regis gratiam persequebatur miserum hominem, eo maiore erat in pretio, quasi boni publici cordatus defensor.

9 *Tu autem Iehoua.* Contra hæc obstacula Dauid se nihilominus erigit ad meliorem fiduciam. Apposité autem *ridendi* similitudine vtitur, quo Dei potentiam altius extollat: quasi diceret, Vbi omnia machinati sunt impii, Deũ nullo negotio & quasi per iocum dissipare omnes eorum conatus. Quantisper enim conniuet Deus, gliscit eorum proteruia, & insolentius erumpit: quia non intelligunt, Deum, vbi otiari videtur, solo nutu iudicia sua exequi. Contemptim ergo dicit non opus esse magno apparatu: quia simul ac volet Deus pœnas sumere, ludendo eos in nihilum rediget. Grauiter autem hoc modo inuehitur in cæcum eorum furorem, quia vires suas intemperãter efferendo, Deum sopitum iacere fingant. Quod additur secundo membro de cunctis Gentibus, huc spectat, etiamsi numero æquarent totum mundum, ludibrio tamen fore cum suis opibus & copiis. Quanquam potest ita resolui, Sicuti tu subsannas omnes Gentes. Certum quidem est Dauidem eludere stultam hostium suorum iactantiam, qui multitudine sua freti nihil non audebant.

10 *Fortitudinem eius.* Fecit huius loci obscuritas, vt eum suis commentis variè flexerint Interpretes. Nulli tamẽ magis violenter torquent, quàm qui fingunt in relatiuo *eius*, esse personæ mutationem, acsi Dauid loquens de seipso, tertiam personam primæ loco poneret. Mouit fortè tam eos quàm Græcum interpretem ratio parum firma, quia postremo versu legitur, Fortitudinẽ meã tibi canam, vel Fortitudo mea tibi. Atqui vbi ventum illuc fuerit, satis liquebit quàm aptè ad se transferat Dauid quod prius de Saule dixerat. Dubium igitur non est quin relatiuum de Saule debeat intelligi. Quidam enim seorsum particulam hanc exponunt, Saulis esse fortitudinem: quia longe superior sit viribus, vt iam penes eum sit victoria. Alii sic coniungunt, Quanuis hodie sis illius fortitudo, ô Deus, quia eum sustines in regno ac tueris: ego tamen non desinam sperare dum me quoque in regium solium extollas, sicuti pollicitus es. Propius ad Prophetæ mentem accedunt qui vno contextu legentes Fortitudinem eius ad te custodiam, hunc eliciunt sensum, Quanuis hostis meus roboris sui fiducia intemperanter se iactet, ego tamen quietus manebo: quia scio, quicquid conetur, occulta tua prouidentia frænari. Et certè sic cogendi sunt in ordinẽ cuncti mortales, conatus eorũ & vires subiiciamus Dei arbitrio. Mihi tamen melius videtur congruere alia versio, Fortitudo mea ad te: custodiam. Sicuti etiam in fine Psalmi, non dubito quin nominandi casu vertendum sit, *Fortitudo mea ad te: canam.* Quod ad summam rei non admodum interest: quia Dauid in speculam fidei conscendit, vnde intrepidè violentos hostis sui impetus despiciat, statuens nihil posse nisi Dei permissu. Verùm si duo hæc separatim accipias, Fortitudo eius ad te, custodiam: sentẽtia erit dilucidior. Priore enim loco Dauid, potentiam Deo vendicans qua gubernet totum mundũ, hostem suum arcano fræno constringi, totúmque eius robur aliunde pendere colligit, vt ne digitum quidem mouere queat nisi annuente Deo. Postea subiicit se pacato & tranquillo animo fore, vt patiẽter quẽlibet euẽtũ expectet. Verbũ enĩ *custodiã* hîc tantundẽ valet, ac me cõtinebo: vel, tacit⁹ attẽdã quidnã Deo placeat. Atq; in cõiugatione niphal hoc sensu capitur Iesaiæ 7.4. Hîc quidẽ ponitur in cõiugatione cal. sed nihil impedit quominus vertam⁹, Tacitè obseruabo quẽcunque Deus euentum dare volet. Interea nõ displicet quod quidã annotant, Dauidẽ alludere ad custodes ob sidendæ domus suæ causa missos: acsi diceret, ex opposito sibi aliam esse custodiã, dum quieta mente & composita, quid facturus sit Deus speculatur.

11 *Deus clementiæ meæ præueniet me, Deus videre me*

faciet in aduersariis meis.

12 *Ne interimas eos, ne fortè obliuiscatur populus meus: vagari fac eos in virtute tua, & disiice eos clypeus noster* Domine.

13 *Peccatum oris eorum, sermo labiorum ipsorum: deprehendantur in superbia sua, & de execratione & mendacio verba faciant.*

11 *Deus clementiæ meæ.* Scribitur quidem hîc affixum tertiæ personæ, sed punctus apponitur qui primam personam notat. Græcus quidem interpres transtulit in tertia persona: & hoc testimonio sæpe Augustinus vtitur contra Pelagianos, vt probet Dei gratiam anteuertere omnia hominum merita: piè quidem, sed nimis argutè. sicuti etiam proximum versum sæpe adducit, vt retundat quicquid liberi arbitrii viribus arrogãt homines. Custodiam, inquit, ad te fortitudinem meam. hoc est, modestè & humiliter subiicere se Deo debent homines, quia nulla fortitudine præditi sunt nisi quam suppeditat. Dictu quidẽ plausibile est, fortitudinem suã ad Deũ custodire, qui sibi extra ipsum nihil virium tribuendo, ab vna eius virtute pẽdent. Sancta etiam & vtilis est doctrina: sed nobis sedulo cauendum est ne Scripturã torqueamus. Certè verbũ קדם nihil aliud hic significat quàm maturè occurrere. Nec aliud intelligit Dauid quàm promptum sibi fore auxilium Dei quo opportunè seruetur. Summa igitur est, Vtcunque cesset Deus, vel opẽ suã differat, in ipso tamen articulo aderit. Et certè nisi immodicus votorum nostrorum feruor præcipites nos ageret, satis perspecta nobis foret Dei sedulitas & festinatio ad nos iuuandos: sed dũ nimis properamus, videtur nobis tardare. Iã confirmandæ fidei suæ causa, Deũ appellat clementiæ suæ, quem sæpe misericordem expertus erat: superioris enim temporis documenta certam spem dabant similis in posterum gratiæ. Nã quòd actiuè quidam accipiunt, acsi laudem clementiæ sibi tribueret Dauid, frigidum & coactum est. trita est autem passiua locutio.

12 *Ne interimas eos.* Prudenter hoc sibi Dauid ad patientiæ materiam suggerit. Nisi extẽplo Deus ad nihilum redigat hostes nostros, fingimus elapsos esse ex Dei manu: & quamuis eos lenta & diuturna tabe paulatim conficiat, non reputamus pœnam de illis sumi. Quia igitur præposterè inhiant ferè omnes ad subitam hostium suorum perniciem, Dauid seipsum cohibens, Dei iudicium in leuioribus etiã malis sub quibus languent reprobi, expendit. Certum quidẽ est, nisi oculos nobis obstrueret socordia, in subita impiorum clade magis cõspicuam esse Dei vindictam: sed quia statim memoria nobis effluit, non frustra optat Dauid quotidie renouari idẽ spectaculum, vt iudicii Dei cognitio penitus cordibus infixa maneat. Quanquam, vt dixi, contra longioris moræ tædium hac doctrina se armat & munit, Deum consultò vltimam vltionem differre: ne si impios vno momẽto deleat, statim memoria extinguatur. Atque ita populi Israelitici ingratitudinem oblique perstringit, quòd tam malè in illustribus Dei iudiciis proficeret. Hic verò morbus hodie quoque nimis regnat in mundo, vt Dei iudicia quæ notiora sunt quàm vt clausis oculis præteriri queant, impia obliuione in tenebras mergantur: vt necesse sit quotidie in theatrum nos deduci, vbi Dei manum aspicere cogamur. Atque hoc nobis in mentem veniat, vbi Deus non statim contra impios fulminat, nec tollit eos de medio, sed sensim atterendo consumit. Rogat autem vt Deus *eos faciat vagari*: nempe vt homines malis & egestate afflicti, huc illuc oberrent, dum nusquam inueniunt dolori suo solatium. Quòd melius, exprimitur altero verbo *fac descendere*, vel disiice. Cupit enim ex honorifico gradu detractos, quasi ad pedes proiici, vt in sua miseria & probris continuum iræ Dei spectaculum exhibeant. Quod ergo nonnulli nomen חיל vertunt Exercitum, & accipiunt pro Dei popu-

lo: coactum est. Potius Dei virtutem appellat Dauid ad perdendos impios, quia terrenis opibus freti, putabant se esse inexpugnabiles. Porrò quo facilius impetret quod postulat, in fine versus ostendit se causam totius Ecclesiæ agere. Huc enim spectat pluralis numerus, *clypeus noster Domine*. Et certè quia diuinitus electus erat in Regem, in eius persona continebatur salus Ecclesiæ. Ideóque non priuatim ipse impetebatur, sed totus populus, cuius saluti hoc modo consulere Deus volebat. Eadem etiam fuit ratio cur patienter tulerit Deum moderari sua iudicia, vt in assidua eorum meditatione populum retineret.

13 *Peccatum oris.* Subaudiunt quidam Interpretes particulam causalem propter, vt cohæreat hæc sententia cum superiore versu. Et certè nō dubium est quin hic sit causæ redditio, cur æquum sit eos iactari, vt instabiles & inquieti semper vagentur. Optimè tamen conueniet abrupta & defectiua locutio: ac si diceret Dauid non opus esse longo examine, quia palàm se prodat eorum iniquitas in linguæ proteruia. Peccatū, inquit, eminet in eorum ore: quia plenis buccis superbiam & crudelitatem suam euomunt. Atque hunc sensum cōfirmat quod continuo pòst sequitur, *deprehendantur in superbia sua*. Nam fontem insolentiæ designat, quòd tam petulanter & sine pudore sua magniloquentia opprimerent innoxium. Specialiter deinde explicat quomodo scelera sua ore proferrent, eos dicens *verba facere de execratione & mendacio*. Quo verbo significat, nihil præter diras maledictiones crepare, totósque esse addictos fraudibus & calumniis. Qui passiuè accipiunt verbum ספר, ac interpretantur, In exemplum fore vindictæ Dei impios quibus certas & memorabiles eius notas insculpsit: longius videntur recedere à mente Dauidis.

14 *Cōsume, in furore cōsume, vt non sint: cognoscant quòd Deus dominator sit in Iacob, vsque ad fines terræ. Selah.*

15 *Et reuertentur ad vesperum: latrabunt vt canis, & circuibunt vrbem.*

16 *Ipsi vagabuntur ad comedendum: si non fuerint saturati, etiam pernoctabunt.*

17 *Ego vero cantabo fortitudinem tuam, laudabo manè clementiam tuam: quia fuisti arx mihi. & refugium in die tribulationis meæ.*

18 *Fortitudo mea ad te, psallam: quia* Deus *arx mea,* Deus *clementia meæ.*

14 *Consume.* Videtur sibi contrarius esse Dauid, dum nunc vltimum interitum imprecatur hostibus, quos prius nolebat tam citò interfici. Quorsum enim consumptio in furore, nisi vt repē te tollat è medio Deus qui perdendi sunt, non autem mediocres vel tardas de illis pœnas sumat? Sed non dubium est quin diuersum tempus notet. atque ita facilè tollitur dissidium, quòd in exemplum diu propositos, tandem vltimo exitio deuouet, vbi scilicet maturum aduenerit tempus. Scimus imperatoribus Romanis solenne fuisse, postquam captiuos ad diem triumphi seruatos per vrbem circunduxerant, vbi in Capitolium ventum erat, illos tradere in manus lictorum, vt statim iugularentur. Sic nunc precatur Dauid, vbi Deus impios ad tempus superstites reliquerit: donec celebrem de ipsis triumphum ageret, tā dem in exitium tradi. Iam hæc duo inter se optimè conueniunt, iudicia Dei nobis statui ante oculos longo tēporis successu, ne excidat eorū recordatio: & tamē vbi satis edoctus fuerit mūdus, infēso

so & aduerso Deo nihil reprobis superesse præter lentam tabem, maturè tunc ad suum exitium deduci, quo melius expergefaciat tale spectaculum pigras mentes vel leuioribus pœnis minus attentas. Ideo subiicit, *Vt cognoscant vsque ad vltimos fines terræ Deum in Iacob dominari*. Nam quòd alii copula interposita exponunt, Vt cognoscant Deum in Iacob & reliquis mundi plagis dominari: mihi non placet, ac sensum peruertit. Potius enim exquisitum supplicii genus notat Dauid, cuius fama ad remotissimas quoque Gentes perueniat, & cæcis ipsis ac profanis hominibus incutiat Dei metum. Nominatim verò imperiū Dei agnosci vult in Ecclesiæ gubernatione: quia valde absurdum videri poterat, res illic tam confusas esse vbi sibi Deus erexerat regium solium, vt sacrarium eius nihil à cauerna latronum differret.

15 *Et reuertentur.* Non ita multū refert siue in futuro tempore legamus hæc verba, siue resoluamus in tempus optatiuum, vt precationem suam continuet Dauid. Quanquam libenter in eam sententiam inclino, postquam Dauid votis suis finem imposuit, nunc spem concipere fœlicis successus quem optauerat. Est autem concinna allusio ad id quod prius dixerat de rabiosa eorum fame. Neque enim nunc eodem sensu verba quibus antè vsus fuerat repetit, sed ironicè dicit alio modo fore famelicos, & aliter quàm sperassent ipsis cessurum. prius conquestus est, instar canū latrare, nempe quia eos agebat inexplebilis nocendi cupiditas & furor: nunc verò improbos eorum conatus subsannans, dicit, vbi satagendo se toto die fatigauerint, frustratum iri suis votis. Itaque superiori querimoniæ opponitur hæc gratulatio de irrita & inani eorum diligentia. In fine versus 16, quidā particulam אם לא hoc est, si non, volunt iurisiurandi esse formulā. Sed quia nimis subtiliter deflectunt Prophetæ verba, eorum commento non assentior. Alii volunt bis repeti negationem, Si nō fuerint saturati, neque pernoctabūt. Sed hoc quoque videtur remotum esse. Simplex verò & genuinus sensus sponte occurrit, Quamuis non fuerint saturati, cogentur tamen ire cubitum. atque hac circunstantia magis augetur inediæ & famis incommoditas, quòd vbi sine profectu totum diem mendicando consumpserint, fessi tamen ieiunum & vacuum ventrem in lectum afferant.

17 *Ego vero cantabo.* Non modò intelligit his verbis sibi fore canendi materiam, sed iam se ad gratiarū actionem accingit. Ac primò liberationem suam fatetur magnificum fore virtutis Dei opus, deinde gratuitum beneficiū. Verum quidem est, Dauidem sine strepitu furtim vxoris solertia tunc elapsū esse ex hostium manibus: sed quia hoc stratagemate elusit Deus apparatum & copias Saulis, meritò dicitur exeruisse robur suum. Quanquam Dauid exēplo vno admonitus, videtur longius respexisse, atque ita complexus esse varia auxilia quæ subinde expertus est.

18 *Fortitudo mea ad te.* Clarius exprimit se acceptū Deo ferre quòd salu' est. Nā virtutis suæ laudē Deo resignās, nihil sibi facit reliquum. Prius dixerat fortitudinem hostis sui esse ad Deū: idē nunc de sua prædicat. Sed elegāter ambiguam locutionem diuerso sensu ponit. Nam Deus fortitudinem impiorum continet, vt cohibeat ac frænet, imò ostendat fallaces & nullas esse quas illi vires sibi arrogant. Interea suos fulciēs, robur illis suppeditat, ne vnquam deficiant. Antehac ergo gloriatus est se fore securum, quòd Saul arcana Dei prouidentia constrictus, ne ad leuandum quidem digitum idoneus foret. Nunc quantumuis ipse debilis sit, prædicat satis sibi virtutis esse in Deo: ideóque subiungit sibi iustam esse psallendi causam: sicuti Spiritus per os Iacobi 5.13, lætos & hilares ad psallendum inuitat. Quod alii legūt, Fortitudinem meam ad te canam: duriusculum esse Lectores vident. Itaque non dubito distincta esse hæc duo membra, sicuti antè attigi.

ARGVMENTVM PSALMI LX.

Dauid iam locatus in solio, & insignibus aliquot victoriis potitus, quæ ad stabiliendum regnum eius valere poterant, Dei gratiam prædicat & extollit: neque id testanda modò gratitudinis causa, sed vt residuum

populum, qui iugum subire adhuc recusabat, sibi conciliet, atque ita colligat lacerũ populi corpus. Postquam autem dixi: fulgere aperta benedictionis Dei signa, quæ testentur ipsum diuinitus electum esse Regem, præcipuè ad oraculum reuocat fideles, vt intelligant se coalescere Dei auspiciis, si vnctionem à Samuele factam consensu suo approbent. Simul etiam preces admiscet, vt perficiat Deus quod cœpit. *Psalmus LX.*

P*Ræfecto, super Susan eduth,* Dauidis *Michtham ad docendum,*

2 *Quum præliaretur contra Syrios Mesopotamiæ, & contra Syrios Soba, reuersúsque Ioab cecidisset Idumæos in valle Regis ad duodecim milia.*

1 *Præfecto &c.* De priore inscriptionis parte quia alibi dictum est, minus nunc laboro: nisi quòd iterum repeto *Susan edhut*, quod lilium testimonii vel pulchritudinis vertunt, mihi videri initium veteris cantilenæ. Quod postea additur, *ad docendum* vulgò huc referunt, quòd datus fuerit Psalmus Leuitis quẽ ediscerent. Sed alii hoc cõmentum meritò repudiant: quia peculiaris nota nõ quadraret in re Psalmis omnibus communi. Magis ergo probabile est notari doctrinæ genus, quod huic Psalmo conueniat. Conicere autem licet, quum Dauid tot præclaris victoriis ornatus, nondum tamen pacato regno frueretur, hac voce notasse finem sibi propositum, vt factionibus abolitis, qui ante rebelles fuerant, tot documentis victi, tunc saltẽ agnoscerent regem diuinitus creatum: acsi diceret, Saltem experientia doceat regnum meum Deo placere, quod multis benedictionibus nobilitat in oculis hominũ. Venio nũc ad circunstantiam historiæ & temporis. Hoc canticum dicitur esse quasi epinicion victoriæ quam adeptus est de Syriis, & aliis fœderatis gentibus. Hebræi, quia Mesopotamiam aliásque regiones censent in Syria, quã ipsi Aram nominant, postea in species distinguere coguntur: sicuti hoc loco ponitur Syria נהרים pro Mesopotamia quam ex Latinis quidam Græcos æmulati, Interamnem vocauerunt. Deinde ponitur Syria צובה, quam non absque ratione quidam Sophenem esse coniiciunt, quia ad ripam Euphratis adiacet. Dicitur autem 2. Samuelis capite 8. versu 3, Rohob rex Soba percussus à Dauide, quum profectus esset ad occupandum imperium Fluminis. Tertia etiam Syria Damasci illic ponitur, quæ Iudææ propior est, adeóque contigua. Aliis etiam Scripturæ locis Syria latius extenditur, & pro locorum diuersitate adduntur alia epitheta. Quum autem tunc Dauidi bellum à vicina quoque Syria illatum fuerit, & exercitum qui illinc ad iuuandos Ammonitas venerat, communiter profligauerit, exoritur hîc quæstio, cur tantùm incolas Mesopotamiæ & regionis Soba nominet. Mihi verisimile est, de lõginquis gẽtibus, quia plus formidinis incusserant, habitum fuisse sermonem: quia illustrius hoc fuit specimen gratiæ Dei, tam longe propagari Dauidis imperium. Ergo vicinis gentibus præteritis, longinquos & sola fama terribiles populos Dauid commemorat, quorũ strages propter nouitatem fere incredibilis erat. Quòd autem in Sacra historia viginti duo millia numerantur, quum inscriptio hæc nonnisi duodecim millia contineat: solutio facilis est. Illic enim dicitur Abisai profligasse copias, quarum strages hic ad fratrem eius Ioab refertur. Verùm simul notandum est, inter se partitos fuisse exercitum. Quum autem Abisai gradu honoris & authoritate inferior esset, mirum non est, quanuis communiter ambo hostes percusserint, laudem totius victoriæ summo duci tribui: sicuti etiam primo Samuelis capite decimo octauo, versu septimo Dauidi, cuius auspiciis res gesta est, totum hoc tribuitur. Interea probabile quoque est, in ipso prælii congressu occisum fuisse circiter dimidium numerum: alios autem dispersos, in fuga cæsos fuisse a Ioab.

3 *Deus repulisti nos, dissipasti nos: iratus es, reuertere ad nos.*

4 *Tremere fecisti terram, fecisti dehiscere. sana contritiones eius, quia concussa est.*

5 *Ostendisti populo tuo durum, potasti nos vino stuporis*

3 *Deus repulisti nos.* Incipit à precatione, quo se & alios meliusexcitet ad reputandam Dei gratiam. Interponitur enim comparatio, ex quo melius pateat Regnum Saulis à Deo fuisse reprobatum. Ergo de misera tristique dissipatione conquestus, precatur vt rebus in melius mutatis, propitium se Deus exhibeat populo suo. Nam quod putant quidã Dauidem loqui de suis afflictionibus, non adeò quadrat. Fateor quidẽ, antequam regno sit potitus, duriter fuisse probatum: sed quum se toti populo adiungat, ac deploret communes omnium miserias, mihi non dubium est quin per comparationem illustret gratiam Dei, quæ statim ab exordio regni eius nouo modo illuxerat. Hac igitur ratione deplorat graues & longas calamitates, quibus propè afflicta fuerat Ecclesia sub Saule. Atque hoc notatu dignum est, quum gentiles suos acerrimos & sæuissimos sensisset hostes, vbi nunc solio potitus est, obliuisci omnes illorum iniurias, quia suæ vocationis memor est: ideóque prodire in conspectum Dei quasi vnum ex populo. *Dissipationem* verò ponit quasi præcipuum malum: quia fractis vel attritis Saulis opibus, sic exposita hostibus terra erat in prædam, vt nemo domi suæ tutus lateret, sed omnes ad fugam & exilium essent parati. Postea hanc vastitatem iterum metaphoricè describit, dicens non minori deformitate affectam esse terram, quàm si *hiatu abrupta fuisset*. Neque enim terrã casmate diuulsam fuisse intelligit: sed ita collapsum fuisse vel deiectum populi statum, vt calamitas vbique conspiceretur qualis terræ motum & hiatum sequi solet. Ex quo enim à Deo Saul defecit, cœperunt res eius pessum ire, donec in totum ipse periit, & populum reliquit ferè perditum ac deploratum. Certè omnes tunc erant in summo metu ac trepidatione: hostibus autem ludibrio erat Abrahæ semen: nec iugum refugisset, si modò tolerabilis oblata esset seruitutis conditio. His signis ostendit Dauid alienatum fuisse Deum à Saule, ideóque fontem omniũ malorum detegit, Deum iratum fuisse dicens. Cæterùm, eundem qui percusit medicum nunc implorat, rogans vt sanet fracturas.

5 *Ostendisti.* Primò dicit populũ asperè tractatum fuisse: & statim malorum acerbitatem similitudine exaggerat, quòd inebriati fuerint vino soporis aut vertiginis. De nomine תרעלה ne Hebræi quidem Interpretes inter se conueniunt, quia multi transferunt Venenum. Sed facile est colligere Prophetam de venefica potione specialiter loqui, quæ mentes sensu & intelligentia priuat: acsi dixisset Iudæos malis fuisse obstupefactos. Voluit enim Dei maledictionem, quæ sub Saule grassata fuerat, illis ante oculos ponere: vt deposita peruicacia, solium à Deo reprobatum suis auxiliis fulcire desinerent.

6 *Dedisti timentibus te vexillum, ad vexillandum coram veritate. Selah.*

7 *Vt liberẽtur dilecti tui serua dextera tua, & exaudi me.*

8 *Deus loquutus est in sanctitate sua, lætabor: diuidam Sichem, & vallem Suchoth dimetiar*

9 *Meus Galaad, & meus Manassé, & Ephraim robur*

capitis mei: Iehuda Legislator meus.
10 *Moab olla lotionis meæ: super Edom proiiciam calceum meum: Palæsthina iubila super me.*

6 *Dedisti.* Quidam præteritum verbi tempus transferunt in optatiuum modum, vt continua sit precatio. Atqui Dauid potius gratulationem votis permiscens, admonet, in mutatione quæ contigerat, apparuisse clarum signũ fauoris Dei. Agit ergo Deo gratias totius populi nomine, quia vexillum erexerit ad recreandos animos, & colligendam dispersionem. Particulam quæ sequitur, *coram veritate*, frigidè, meo iudicio, & ieiunè accipiunt qui putant Deum Iudæis ideo propitium fuisse, quia veraces & integri deprehensi erant. Scimus enim proceres fuisse bis & ter perfidos, totum etiam vulgus cum suo capite fuisse fœdifragum: quia à primo ad vltimum omnes ad extinguendã Dei gratiam conspirauerant. Itaque non dubito quin significet Dauid exortam è tenebris fuisse Dei veritatem, vbi præter spem restitui subitò cœpit Ecclesia. quis enim non putasset irritas esse promissiones Dei in tanta desperatione? Dauide igitur in solium euecto, simul emersit Dei veritas quæ suffocata diu fuerat. Quãquam autem toti populo beneficiũ hoc præstitum fuit, Dauid tamen admonet Deum respexisse suos cultores, quãtumuis paucos numero, vt eorum saluti consuleret. Postea ad precationem iterum redit. Nisi fortè initium versus, *vt euadant dilecti tui*, cum superiore sententia contexere magis placeat: in quã partem ego libẽter inclino. nam in ipsa varietate Dauid magnitudinem gratiæ commendat, quòd Deus suos animauerit ad tollendum vexillum, qui prius sine spe effugii in extremas angustias redacti erant, vt certa instaret perditio, nisi mirabiliter erepti essent. Quos autem prius dixit timentes Dei, eosdem nunc vocat dilectos: qua voce subindicat non ita rependere Deum suis cultoribus mercedẽ, quin simul gratuitæ dilectionis respectũ ha[illegible]t. Quòd preces adiungit, co monen[illegible], quanuis in sublime Deus nos extulerit suis beneficiis, modestè tamen & humiliter semper rogandum esse vt opus suum prosequatur.

8 *Deus loquutus est.* Hactenus experimenta attigit, ex quibus perspici poterat nouus & iam aliquot annis insolitus Dei fauor: quia scilicet populum ex afflicto florentem reddiderat, & ita conuerterat fortunam, vt secunda victoria primam exciperet, secundam tertia. Nunc quod præcipuum erat, populi mẽtes reuocans ad promissioné, dicit Deũ ore suo testatum esse quod effectu postea sanciuit. Nam vtcunque Deus innumeris gratiæ suæ exemplis nos obruat, nulla tamen vigebit eorum notitia, nisi præfulgente verbo. Posset autem hoc tã in totius populi quàm in Dauidis persona legi. & certè Dauid, etiamsi seorsum loquatur, minimè tamen se ab vniuerso corpore separat, cui præfectus fuerat in caput. Iubet ergo populum, si non sufficiant documenta gratiæ Dei, animos ad hoc oraculum erigere, quo Rex fuerat destinatus cum præclaris elogiis. Ac Deum quidem locutum esse dicit *in sanctitate sua*: quod sicuti de Spiritu sancto accipi non placet, quia nimis argutum videtur commentum: ita nescio an de Sanctuario intelligere cõueniat. neque enim legimus responsum illic datũ fuisse Samueli. Rectius ergo erit retinere nomẽ Sanctitatis: quia vt rata esset oraculo fides, constantiam suam atque adeò efficaciam promissionis multis signis declarauerat. Quia ergo nullus erat dubitationi locus, epitheto insignit quod per os Samuelis pronuntiatum fuerat. Subiicit continuò pòst, se in hoc Dei verbo præcipuè acquiescere. Tametsi enim multas victorias adeptus erat, quæ proculdubio animum addiderant, se tamen plus lætitiæ cepisse significat ex vocali testimonio, quàm ex aliis omnibus signis. Et certè quanuis ad nos exhilarandos plurimum valere debeant omnia Dei beneficia, meritò tamen summum gradum obtinet fides, quæ & lethales omnes tristitias aboleat, & spirituali gaudio mortuos viuificet.

Porrò

Porrò non solùm priuatim se lætatum esse dicit, sed pios omnes accersit in societatem gaudii. Refert deinde oraculi summã, sed ita vt in ipsa narratione, fidei suæ certitudinem declaret. loquitur enim quasi de re sibi probè comperta & indubia: séque facturum gloriatur quod Deus promiserat. *Diuidam*, inquit, *Sichẽ & vallem Suchoth dimetiar*. Partes autẽ nominat quæ serò in eius potestatem venerunt: ac eo tempore Psalmus videtur esse compositus quo adhuc manebat eorum possessio penes filium Saulis. Quia ergo magnum de his regionibus certamen fuit Dauidi, quãuis serò, iugum tamen subituras esse dicit, quia Deus fidem suam interponere dignatus sit. Eadem ratio est *Galaad & Menassé*. Quantum ad Ephraim spectat, quoniam tribus illa maximè populosa fuit, meritò vocat robur capitis sui, hoc est principatus. Iam quo plus fidei oraculo cõciliet vetustas, tandem addit *Iehudah fore sibi ducem*: acsi diceret, non aliter ritè posse coalescere Abrahæ posteros, nisi colligãtur sub tribum Iehudah, vel ducem qui inde progenitus fuerit: quia sic olim prædictum fuit à Patriarcha Iacob. Nam ad vaticinium illud alludit quod refertur à Mose Gen. 49. 10, Non exibit sceptrũ de Iuda, &c. Et illic etiã ponitur nomen מחוקק quod Legislatorem vertunt. Hinc ergo constat nullam fore stabilitatem imperii, nisi resideat in tribu Iehuda, quia Deus ab initio non modò sic decreuit, sed pronuntiauit sibi placere. Porrò aptius hoc ad totum populum refertur quàm ad Dauidem, sicuti nuper admonui non tam priuato nomine loqui, quàm suscipere totius Ecclesiæ personam.

10 *Moab olla*. Transit iam ad alienigenas, quos longè discernit à suis popularibus. dominari enim eum oportuit filiis Abrahæ tanquam fratribus, non autem mancipiis: in profanos verò & incircuncisos permissum erat durius imperium, quo eos violenter subigeret. Neque tamen victoribus licebit tyrannidis prætextum hinc petere, vt gentes bello deuictas pro libine opprimãt: quia spectandum est Dei mandatum, in quo longè differunt à Dauide: qui non tantum regia potestate ornatus fuit, sed creatus à Deo vltor Ecclesiæ, præsertim aduersus implacabiles illos aduersarios qui humanitatis obliti, cognatis suis molesti esse non destiterant. Contẽptim Moabitas sibi peluim fore dicit ad pedes lauandos: quia scimus pedum lotionem fuisse in vsu communi Orientalibus. Eadem est ratio in proiectione calcei super Edom. Est enim hoc signum contumeliæ: quia sicuti sacro & electo populo superbè insultauerant, ita seruiliter erant tractandi. Quod sequitur de Palæsthina. ambiguum est. Quibusdam videtur esse ironica loquutio, quasi exprobret Dauid inanes iactantias Philisthinis: quia integris adhuc uiribus petulanter eum incessere solebãt. Et רוע non modò clamare iubilãdo significat, sed etiam tumultuari, vbi se ad prælium concitant milites. Alii simpliciter exponunt de seruili applausu: quia vtcũque præfractis animis iugum odissent, coacti tamen sunt victori suo adulari, sicuti Psalmo 18. 45, vidimus, Filii alienorum mentientur mihi.

11 *Quis deducet me in vrbem munitam? quis deducet me vsque ad Edom?*

12 *Annon tu Deus qui repuleras nos, & non egrediebaris* Deus *inter exercitus nostros?*

13 *Affer nobis auxilium à tribulatione, quia vana salus hominis.*

14 *In Deo faciemus virtutem, & ipse conculcabit aduersarios nostros.*

11 *Quis deducet me.* Iam per modũ occupationis vltrà progreditur, séque reliqua à Deo sperare dicis, donec captis hostium munitionibus, solidam victoriã adeptus sit. Nam quum adhuc multi acriter resisterent, videri potuit

ante tempus gloriari. Sed quia pollicitus est Deus æmulos omnes populos sub eius potestatem venturos & manum, quascunque adhuc difficultates vel discrimina restare cernat, Deo præeunte securè pergit tanquam ad successus indubios. Vrbem munitam quidã interpretãtur Raboth, quæ metropolis erat Moabitarum. Sed rectius alii heterosin numeri esse docent, ac Dauidem indefinitè loqui de hostium vrbibus, quarum receptaculo confisi, statuerant minimè cedere. Ipse autem Deum sibi ad illas expugnandas ducem fore prædicat, sicuti in acie victoriam contulit. Iterum verò comparatione gratiam amplificat, quæ effulserat sub eius regno, vt inde legitimam ac sanctam esse suam vocationẽ probet. Deus (inquit) qui nos antehac deseruerat, & passus fuerat infœliciter bellare, nunc patefaciet mihi vrbium portas, vt per cuncta hostium munitiones perrumpam.

13 *Affer nobis.* Iterum ad precationem redit: imò ab illa quam vidimus spei certitudine deducitur ad precandi studium. dicit autem, modò auxilietur Deus, vt non aliunde quidquã subsidii accedat, in sola eius manu plenam esse salutem. Sic enim ad verbum legitur, *& vana salus hominis.* acsi diceret, Domine sicuti nullo adiutore indiges quũ virtutem tuã exerere placet: ita simulac testatus fueris te nobis fauere, non erit cur humanam opem amplius expetamus: quia potentiæ tuæ fulgore omnes terrenæ opes euanescunt. Quia tamen omnium ferè consensu copula hîc in causalem particulam resoluitur, ego quoque hanc interpretationem libẽter admitto. Atque vtinam probè cordibus nostris insideret hæc sententia. Vnde enim fit vt totus ferè mundus semper vacillet, vel spes vanas concipiat ad se inflandum, neglecto Deo, nisi quòd nemo gustat salutem Dei, quæ vna sufficere debebat, quum extra eam quæcunque se ab hominibus offerunt auxilia, fallaces sint præstigiæ? Nam quòd salutem hominum, quæ nulla est, opponit Dei saluti, impropria est loquutio. nempe quia stultè varias salutes nobis in mundo imaginamur, per concessionem figmẽtis nostris tribuit rei nomen. Neque enim si quando vtitur Deus opera hominum in nobis seruandis, vel munus illis suũ resignat, vel eos ornat suis spoliis. Verè igitur ea quoque salus, Dei censetur, quã per homines administrat. Sed nihil aliud voluit Dauid, quàm fictitium esse quicquid aliunde quàm à solo Deo auxilii speratur. Hanc sententiam vltimo versu confirmat, quia nec quicquam possumus nisi eius virtute, & ipso iuuante inuicta fortitudine sumus instructi. Duobus enim membris constat quod dicit, *In Deo faciemus virtutem,* nempe simulac gratiam suam subduxerit Deus, concidere & effluere quicquid in hominibus creditur esse virtutis. rursum qui in solo Deo fortes sunt, perfecta virtute esse præditos, vt superandis cunctis difficultatibus pares sint ac idonei. Ac ne putetur dimidiam solùm fortiter agendi laudem Deo aspergere, totum opus in solidum ei postea vẽdicat, quum addit *conculcaturum hostes.* Quòd si contra homines pugnando, laudem agendi inter nos & Deum partiri fas non est: quanto minus tolerabile est sacrilegium, in salute promerẽda vires liberi arbitrii, Spiritus sancti gratiæ opponere, ac si æqualis esset concursus? Sua itaque superbia se præcipitant quicunque seorsum à Deo sibi arrogãt vel minimam guttam virtutis.

ARGVMENTVM PSALMI LXI.

Quanquam Psalmus hic à precatione incipit, vel saltem breuiter refert orationem à Dauide conceptam quum eum premeret grauis anxietas: maior tamen pars in Dei laudibus & gratiarum actione consumitur: quia prædicat se diuinitus ab ingenti periculo, qualecunque illud fuerit, liberatum fuisse & in solio regio stabilitũ.

Psalmus LXI.

PRæfecto super Neginoth Dauidis,

2 *Audi Deus clamorẽ meum, attende precationi meæ.*

3 *Ab extremo terræ ad te clamabo dum angitur cor meũ,*

in

in arcem quæ exaltatur supra me deduces me:

4 *Quia fuisti spes mihi, turris fortitudinis à facie inimici.*

5 *Habitabo in tabernaculo tuo in secula, tutus ero in abscondito alarum tuarum. Selah.*

2 *Audi Deus.* Tametsi non prorsus certum est quo tempore compositus fuerit hic Psalmus, coniectura tamen magis probabilis est, Dauidem aliquandiu potitum fuisse regno, dum in has de quibus loquitur, insidias incidit. Et ego libenter eorum subscribo sententiæ qui ad tempus conspirationis Absalom referunt: quia non potuit nisi profugus, ab extremis terræ finibus clamare, quod secundo versu dicit se facturũ. Iã in ipsa prece vehemẽtem affectum *clamoris* nomine designat: quia siue submisse conquestus sit apud Deum, siue altius vocem extulerit, interior tamen animi impetus & zeli ardor clamori meritò confertur. Repetitio quoque ostendit constanter perseuerasse in precibus. Atque hæc assiduitas exemplo nobis esse debet, ne fatigemur orando, quanuis non statim palàm faciat Deus se votis nostris fuisse propitium. Per *extremum terræ* non dubito quin locum exilii denotet, vt prohiberetur ab accessu Sãctuarii & Vrbis regiæ. Nam quod nonnulli allegoricè accipiunt, acsi diceret ex profunda abysso se orare: parum solidum mihi videtur. Iam quia postea se Regem nominat, quod nusquam dixisse legitur ante Saulis mortem, colligere promptum est notari tempus illud quo trepidè fugiens furorem filii Absalom in desertum Mahum & alios recessus se abdidit. Nam quia Deus montem Sion elegerat tam domicilio Arcæ fœderis, quàm Regis solio, dicit Dauid se eiectum esse in extremos terræ angulos, quia à præcipua & maximè optabili parte eiectus erat. Iam si Dauid sub vmbratili Legis cultu, quanuis à Sanctuario longè profugus esset, orare tamen non destitit, nulla erit hodie torporis nostri excusatio, nisi fide in cælum conscendimus, quæcunque obstacula nobis obiiciat Satan, quando nos ad se tam benignè Deus inuitat, & via patefacta est per Christi sanguinem. Ergo quibus ablata est Verbi prædicatio, & qui Sacramentis priuati, ab Ecclesia Dei exulant, Dauidis tamen exemplo discant, ab ipso deserto & longa distantia ad Deum clamare. Tristitiæ & mœroris postea meminit. Deinde adiungit, se ab omnibus refugiis fuisse exclusum, quo clarius in ipso exitu refulgeat Dei gratia. Quia verbum עטף Hebræis tegere interdum vel inuoluere significat, vertunt quidam hoc loco, *Dum voluitur cor meum:* acsi diceret iactari sursum & deorsum, vel æstuare. Verùm hæc expositio durior est. Rectius alii, Dum curis & molestiis inuoluitur vel obruitur cor meum. Ego quod simplicius erat sequi malui: quanquam metaphoram illam non repudio. Cæterum hac particula testatur sibi tristitiam non obstare quominus ad Deum confugiat. De externa tẽtatione nuper diximus, quum à Sanctuario procul remotus esset, distãtiam, quæ interposita erat, superasse, vt clamorem suum ad Deum dirigeret: nunc fatetur non fuisse sibi cor ferreũ, vel Stoica duritie obstupefactum contra dolores & molestias, sed intus quoque difficilem sibi fuisse luctam cum mœstitia & anxietate cordis. Ergo quo magis se cõstringi ægritudine vel cura sentiunt fideles, eo fortius eniti conuenit, vt hæc impedimenta perrumpant. Hæc verò summa est, vt Deus in tutũ asylũ, à quo videtur excludi, eum recipiat. Rupis enim vel *arcis* nomine securam protectionem intelligit: ab ea se dicit arceri, quia, nisi Dei manu erectus, gradũ promouere nequeat. Nam quum vndique circunspiceret, tuta omnia & tranquilla loca quodammodo in sublime attolli putabat, & accessum negare. Conqueritur ergo omnia auxilia sibi abripi, & à se procul alienari: sed interim quanuis nulla appareat liberationis ratio, se tamen non dubitat fore saluum, si modò Deus porrigere manum velit. Simplex itaque absque figura sensus est,

Quanuis mihi subtrahantur omnia auxilia, & totus mundus effugia omnia præcludat, tu Deus præter spem me eripies. Quæ doctrina apprime notatu digna est, vt discamus salutem, quæ à Deo speranda est, proprio carnis sensu non metiri, nec subsistere in mediis quæ occurrunt, sed Dei arbitrio permittere arcanos seruandi modos. Nam quisquis formam præscribere tentat, videtur data opera immensam Dei potentiam in arctum cogere.

4 *Quia fuisti spes mihi,* Vel superiora Dei beneficia confirmandæ fidei suæ causa in memoriam reuocat: vel sibi iam de præsenti liberatione gratulatur. Vtrunque enim probabile est. nam quum nihil nos ad bene sperandū melius animet, quàm recordatio cognitæ & perspectæ Dei gratiæ, in hac meditatione Dauid sæpe inter precandum se exercet. Quia tamen reliquum Psalmum in gratiarum actione consumit, absurdū non erit hinc exordium facere. Quanquam si placeat hic sensus, particula כי affirmatiua potius erit quàm causalis. Versu quidem proximè sequenti securè gloriatur sibi posthac locum semper fore in Sanctuario Dei. Nam quòd putant quidam adhuc eum profugum, & à patria extorrem, reditum sibi promittere, nescio an conueniat. magis enim videtur de restitutione lætari, quàm lōginquam consolationem doloris sedandi causa accersere: quod ex sequenti cōtextu melius patebit. Quanquam autem postliminio in suum palatium reuersus erat, Regiæ tamen dignitati, opibus, splendori, & deliciis cultum Dei præfert. Sicuti enim alibi ostendit, inter sæuissimas calamitates nullo dolore æquè se cruciari, quàm quòd pietatis exercitiis carebat: sic nunc ad fœlicitatē pluris æstimat, suppliciter coram altari iacere, quàm sedere in Regis solio. Cæterùm continuo pòst declarat se sub externis illis figuris non superstitiosè coluisse Deum, vt solebant crassi homines. sibi enim quietem eligit *sub vmbra alarum* Dei. Nam quum visibili Tabernaculo rude vulgus Deum affigeret, Dauid hoc symbolo admonitus, spiritualē fidei intuitum sursum extulit. Neque tamen inficior quin vbi de vmbra alarum loquitur, ad Cherubim alludat. Tantùm hoc nobis fixum maneat, Dauidem non fuisse retentum in mundi elementis, sed sursum fuisse euectum, vt spiritualiter Deum quæreret ac coleret.

6 Quia tu Deus audiuisti vota mea, dedisti hæreditatem timentibus nomen tuum.

7 Dies super dies Regis adiicies, anni eius sicut generatio & generatio.

8 Habitabit in seculum coram facie Dei: clementiam & veritatem para, custodient eum.

9 Sic canam nomini tuo in seculum, vt reddam vota mea quotidie.

6 *Quia tu Deus audiuisti.* Confirmat quod nuper dixit de quieta statione sub alis Dei. Inde enim subita lætitia, quòd Deus exauditis eius precibus tenebras in lucem verterat. In nomine *votorum* est synecdoche. nam quia precando vota nuncupauerat, sub vna parte totum intelligit. Summa est, quanuis prudenter colligendis viribus tempus sumpsisset, Sacerdotum etiam fauore, & strenui militum opera esset adiutus, statum tamen suum nonnisi certa & manifesta Dei virtute recuperasse. Si in nomine יראי esset litera ל, nulla esset ambiguitas quin generaliter diceret, Deum hæreditatē dedisse suis cultoribus. Nunc potest alter sensus non malè quadrare, datam fuisse Dauidi hæreditatem quæ manet omnes Dei cultores. Ego tamen generalem sententiam libentius amplector, Deum nunquam frustrari seruos suos, quin perfunctos certamini-

taminibus & molestiis, quibus exercet ac probat eorum fidem, æterna tandem fœlicitate donet. Obliquè enim stultam confidentiam ridet Dauid, qua exultāt impii in rebus prosperis, quantisper illis indulget Deus, vel parcit. Illa enim fœlicitas, in qua sibi placent, nonnisi imaginaria est, statímque euanescit. Dauid autem nomine *hæreditatis* seruos Dei non euanida prosperitate, sed solido firmóque gaudio frui docet: quia temporales vel momentaneæ afflictiones, quibus probantur, adiumenta sunt æternæ salutis. Gratias itaque agit Deo, quia nō ad triduum duntaxat exhilaret suos cultores, sed in certa & stabili vita eos confirmans, quasi hæreditarium illis fundum assignet. Et certè quum fide non possideant impii Dei beneficia, quasi ex rapto in diem viuunt. Vera autem & legitima bonorum fruitio penes solos Dei cultores residet.

7 *Dies super dies.* Non potest ad Dauidis personam restringi hæc gratulatio. Etsi enim prorogata fuit eius vita vsque ad vltimum senium, & pacato Regni statu, tradita etiam filio successione, satur dierum mortuus est: non tamē excessit vnius hominis ætatem: & maior etiam vitæ pars multis ærumnis, curis & doloribus miserè confecta fuit. Quare nō dubium est quin istam annorum seriem atque etiā ætatum ad Christum vsque continuet. diximus enim iam sæpius qualis fuerit illius Regni cōditio: nempe vt Deus populum vnū sub vno capite collectum tueretur: ac rursus ex dissipatione colligeret. Iam verò ad nos quoque pertinet ista successio, quia Christum non in se modò, sed in suis membris vsque ad finem mundi viuere oportet, sicut dicitur Iesaiæ 53.8, Generationem eius (vel ætatem) quis enarrabit? Quanuis enim variæ tempestates & procellæ, variíque hostium insultus quotidie multas ruinas Ecclesiæ minētur, denuntiat tamen Propheta seculis omnibus fore superstitem: Dauid verò vsque ad Christi ipsius aduentum continuam Regni propagationē prædicit.

8 *Habitabit in seculum.* Simplicior loquutio est, quàm quum nuper dicebat, Habitabo in tabernaculo. Se enim Dei protectione securum & tranquillum fore dicit, quia eum habebit vitæ suæ custodem. Neque enim dubium est quin per *Dei faciem* notetur prouidentia & paterna cura quam de suis suscipit. Et certè inter tot pericula quibus vndique obsidemur, ne ad momētum quidem staremus, nisi nos Dei oculus saluos præstaret. Hæc autem vera est beatæ vitæ stabilitas, vbi persuasi sumus diuinitus eam gubernari. Sequitur altera postulatio, vt Deus *clementiam & fidem decernat*, custodiendo & tuendo Regem: cuius potest duplex esse sensus. Quia enim humanitas & fides veræ sunt Regnorum fulturæ, nō absurdum esset, Dauidem sibi petere mansuetudinis vel clementiæ & integritatis spiritum, vt hoc modo in regno stabiliatur. Meo tamen iudicio probè conueniet alter sensus, vt Deus ad custodiendum Regem clemētia & veritate sua se accingat. Nā מנה non tantum parare, sed etiam præficere vel decernere significat: acsi dixisset Regni sui fidelem custodiā in sola Dei misericordia & fide includi. Interea verbo *parandi*, vel præcipiendi ostēdit Deo esse in promptu media quibus suos cōseruet. Tandem concludit se constanter & assiduè operam daturum canendis Dei laudibus ad vota sua soluenda. vbi iterum notāda est harmonia inter duas inuocationis Dei partes: quia Dauid nō minus in mediis periculis ad Dei opem confugit, quàm gratum se ostendit postquam liberatus fuerat.

ARGVMENTVM PSALMI LXII.

Psalmus hic magna ex parte meditationes continet, quibus Dauid se & alios ad spem in Deo locandā animat, & contra tentationum certamina armat & instruit. Quia verò nihil procliuius est quàm sensus nostros fallacibus mundi illecebris à Deo abstrahi, vt effluant & euanescant, acriter in hanc vanitatem inuehitur, vt se & alios in solo Deo contineat.

PRæfecto super Ieduthun Psalmus Dauidis.

2 *Veruntamen ad Deum silet anima mea, ab ipso salus mea.*

3 *Veruntamen ipse est rupes mea & salus mea, arx mea: non mouebor grauiter.*

Quia scitur Ieduthun vnum fuisse ex præcipuis cantoribus, putant quidam mandatas ei fuisse partes canendi huius Psalmi. Et certè Psalmo 39, probabile est notari cantorem ex illa familia. Sed hic diuersa videtur ratio, quia non dicitur Psalmus ipsi Ieduthun fuisse datus, sed super Ieduthun. Vnde nonnulli coniiciunt celebris cantilenæ fuisse initium. Cæterùm quia particula על tantundem sæpe valet atque latinum ad, vel propter, vel coram, vel apud: non malè quadrabit, Psalmum hunc fuisse depositum apud posteros Ieduthun. Hoc de inscriptione breuiter dictum sit. Si placeat versio quam posui, Psalmus ex abrupto incipiet, sicuti patheticæ sententiæ vt plurimum defectiuæ sunt: ac omnino tale initium est Psalmi 73. Nã, vt illic clarius videbitur, Propheta ex disceptationibus inter quas æstuauerat mentem suam colligens, acsi ansam contrariis rationibus præcideret, aduersatiuè pronuntiat, Deus tamen Israeli suo bonus est, Idem & de præsenti loco sentio. Scimus non ita compositas esse piorum mentes, quin sæpe alternis fluctuationibus iactari contingat. Dei quidem verbum placido silentio excipere cupiũt: &, si eos castigat, obmutescere: sed interim multi incompositi affectus tumultuando, fidei & patientiæ silentium perturbant: vnde fit vt ebulliant homines: nec minus sua impatientia molestiam & inquietudinem sib accersant, quàm Deo sint obstreperi. Particulam אך quia sæpe exclusiua est apud Hebræos, quidam vertunt Tantummodo: quia verò aliquando affirmat, alii reddunt per Vtique vel certè. Sed plenior sensus cõstat repugnantiam illam subaudiendo, à qua se violenter expedit Dauid, acsi captiuos tenens suos sensus, in obsequium cogeret. Quia igitur turbulentos in eo affectus excitauerat Satan, eúmque impulerat suis machinis ad aliquam intemperiem: nunc seipsum refrænans, statuit sibi *tacendum esse*: quo verbo intelligit patienter & sedato animo ferendam esse crucem. opponitur enim inquietudini, qua contra Deum insurgimus. denique silentium hoc nihil aliud est quàm composita subiectio, dum acquiescunt fideles in Dei promissionibus, locum dant eius verbo, imperio obtemperant, omnémque affectuũ strepitum in cordibus suis cohibent. דומיה quidam nomen formale esse putant. sed quia ad summam rei parum refert, non adeò laboro. Tertio versu iterũ אך aduersatiuè sumi sentio. Neque enim sufficit vno prælio vel congressu victores esse fideles in tentationibus, quia mox de integro nouas illis pugnas mouet Satan. Ergo Dauid, quanuis iam emerserit ex ipso gurgite, quia tamẽ nõ omnes difficultates euasit, secundò luctatur. Quinetiam hæc particula sexies in hoc Psalmo nobis occurret. Atque hæc ratio est cur Deum multis epithetis insigniat, vt totidem scilicet clypeis excipiat ac repellat Satanæ insultus. In fine versus, vbi dicit, *non labar*, vel nõ mouebor *grauiter*, subindicat fieri quidem posse vt prematur rebus aduersis, quia sciebat communibus incõmodis se esse obnoxium: sed sibi persuadet casus non fore mortiferos, quia Deus supponet manum suam. Postea simpliciter dicet absque adiectione *Non nutabo*, vel non labar: fortè quia orãdo profecerat, vt cõfidentius afflictiones despiceret. Quanquam potius videtur idem velle vtroque loco. Et certe quanuis ad tẽpus afflicti iaceant fideles, quia tamen nõ succumbunt quin saltem Deus eos attollat, hoc non est propriè cadere: imò quum Deus Spiritu suo eos sustentet, non est percelli nec labi.

4 *Quousque protrahetis insidias viro? occidemini vos omnes*

omnes quasi paries inclinatus, maceria impulsa.

5 Tamen de eleuatione eius consultant ad impellendum: diligunt mendacium, ore suo benedicunt, & in cordibus suis maledicunt. Selah.

6 Veruntamen ad Deum sile anima mea, quia ab ipso expectatio mea.

7 Veruntamen ipse rupes mea, & salus mea, arx mea, non labar.

4 *Quousque.* Verbum תהותתו putant quidam sumi pro cogitare vel machinari insidias. Alii interpretantur linguam protrahere in signum ludibrii. Alii vertunt, Irruere. Mihi videtur optimè quadrare, Quousque cogitabitis super virum? vel, peruersis cogitationibus non desinetis exitium viro machinari? Hostes enim suos insimulat obstinatæ malitiæ, quòd nullum non moueant lapidem ad nocẽdum, nouáque subinde exitia moliantur. Quo exemplo docemur, patienter ferendum esse quoties hostes nostri infatigabili sæuitia pergunt nefaria in perniciem nostram consilia inire: & Satan etiam noua subinde artificia illis suppeditat. Sed videndum quorsum spectet similitudo quæ mox additur. Quidam putant impios conferri *parieti inclinato*, qui assiduè minatur ruinam, sicuti illi in suis sceleribus ad singula momenta labascunt, donec ruant præcipites. Mihi potius aliò spectasse videtur Dauid. nam sicut paries malè coagmentatus ventrem proiicit, & ferè suam latitudinem externa specie duplicat, quum interior vacuitas in ruinam tendat: sic impii fastus sui vento turgentes, suarum consultationum terrorem dilatãt. Sed quemadmodum paries vitiosus, intúsque corruptus, subito impetu cadens, non modò seipsũ frangit propria mole, sed conterit in minutas partes, ita hostibus suis Dauid inexpectatam ruinam denũtiat, & qua prorsus conterantur. Nam quum גדר *gader* propriè quamlibet clausuram significet ex leui infirmáque materia compositã, additur tamen epitheton, impetuosi & violenti casus exprimendi causa. Significat ergo Dauid, quauuis in sublime erecti sint hostes sui, & ex largo fastuosóque pulmone atroces minas crepent, ruituros tamen subito & quidem præcipiti casu, instar parietis impulsi.

5 *Tamen de eleuatione eius.* Semper aduersatiuè interpretor particulã אך: quia sicut Dauid ab vna parte ædificat fidem suam, vt firma recumbat in gratiam Dei: ita sibi ex aduersa parte proponit hostiũ machinationes, superbiæ, crudelitatis, fraudum & audaciæ plenas: acsi diceret, Quanuis omnia conando, nihil aliud proficiant nisi quòd se impellunt præcipites, furore tamen correpti non desinunt semper noui aliquid intendere ad me deiiciendum. Obliquè verò subindicat nõ tã sibi quàm Deo bellũ inferri: sicut apud Poetas pingitur impietas sub Gigantũ persona. Neque enim satis animosi Dei hostes sibi videntur, nisi caput efferant supra nubes. Primùm Dauid in tertia persona sic de se loquitur, vt tamen diuinitus se exaltatum fuisse intelligat. Quanquam potest etiã commodè intelligi Dei ipsius eleuatio: summa tamen huc redit, impios toto conatu incumbere ad eum opprimẽdum quem Deus extulit, & in sua altitudine vult tueri. Sequitur autem, bellum eos suscipere cum Deo, qui opus eius euertere conantur. Huc pertinet secundum membrum, *diligere fallacias*: quia scilicet legitimam eius vocationem non ferentes, peruersa consilia quotidie excudere non cessabant, quæ in ipsorum capita reciderent. sicut etiam Psalmo 4. 3, dixit, Filii viri vsquequo gloria mea opproprio? diligitis vanitatem, quæritis mendacium? Selah. Quanquam potest etiam mendacii nomen referri ad occultas fraudes, quibus insidiosè adoriebantur sanctum virum: quia mox sequitur, *ore suo benedixisse, quum tamen*

in corde maledicerent. Vtcunque sit, contra omnem perfidiam, omnes fraudes & noxas hoc vno se munit Dauid, quòd in Dei fulturam recumbens, frustra omnibus aduersis machinis impetitur.

6 *Veruntamen ad Deum.* Videtur quædam esse repugnantiæ species. Nam quod antè animam suam fecisse iactauit, nunc hortatur vt faciat. Si iam Deo silebat eius anima, quorsum opus fuit nouum silentium indici, quasi tumultuaretur? Sed notandum est, nunquam ita bene pacatas esse mentes nostras quin sentiant cæcos motus: quemadmodum si mare commoueat leuis aura, non vt magno feruore surgant fluctus, sit tamen aliqua fluctuatio. Quum ergo non sine aliqua iactatione se contineant piorum mentes, non abs re Dauid animam suam, quæ iam quieta erat, conticescere iubet. acsi diceret, sibi magis ac magis proficiendum esse in hoc silentio, donec carne in totum subacta, compositus sit ad Dei obsequium. Deinde videmus vt sæpius ad nouam inquietudinem titillet Satan qui videntur optimè sedati. Vt autem sumus instabiles, & ad varios motus plus satis proni, opus est noua confirmatione. Quare ne miremur si Dauid animam suam quæ iam silentio assueta erat, rursus tacitam esse iubet: quia inter carnis impulsus nunquam perfectè quiescimus vt decebat. Et periculum est ne exorientibus subinde nouis Ventis, turbetur interior nostra tranquillitas: ideóque exemplo Dauidis, ad pergendum nos hortemur. Silentii sui causam ponit quia etsi non statim respondeat Deus, in eo tamen tutò speret. Nam *expectationem suam à Deo* esse dicit, quia suorum patientiam nunquam frustratur: Reposita (inquit) certa est merces silentio meo, ideóque me cohibebo, ne festinatio mea salutis meæ cursum perturbet.

8 Ad Deum salus mea, & gloria mea, rupes fortitudinis meæ, spes mea in Deo.

9 Sperate in eo omni tempore popule, effundite coram facie eius corda vestra: Deus spes nobis. Selah.

10 Veruntamen vanitas filii Adam, mendacium filii viri, in statera vt ascendant ipsi præ vanitate simul.

11 Ne confidatis in oppressione & præda, ne euanescatis: diuitiæ si affluant, cor ne apponite.

8 *Ad Deum salus mea.* Accumulat quicquid potest ad se retinendum: quia nihil infirmitati carnis nostræ procliuius est quàm dilabi ab vagos errores. Fatebimur vno verbo, non aliunde quàm ab ipsi petendam salutem esse: sed eius virtute diffisi, hinc inde cupiemus accersere subsidia quæ defectum suppleant. Quotquot ergo elogiis celebrat Dauid potentiam Dei ad seruandum, totidem fulturis ad constantiam se confirmat: totidem etiam frænis cōpescit carnis suæ leuitatem, nequam salutis suæ partem alibi quàm in Deo quærat. Postquam verò probè se animauit, sermonem conuertit ad alios, & ad certaminum societatem inuitat, que victoriæ & triumphi pariter sint consortes. *Populum* appellans, mihi dubium non est quin Iudæos designet: quia antequā Gentib⁹ illuxisset religio, & Dei notitia, nō alibi quàm in Iudæa vigere poterat spes, ac Dei inuocatio: & clarè electum populum à profanis Gentibus discernit: acsi diceret, indignum esse nisi se totos Deo addicant Abrahæ filii, quibus patefacta est eius gratia, & quos in suum patrocinium recepit. *Tempus* autem omne intelligit siue prosperum, siue aduersum, significans perperam eos facere qui ad minimam quanque inclinationem cedunt, ac declinant. Quanuis itaque afflictionibus suos probet Deus, fortiter in spe & tolerantia standum esse admonet Dauid. Nam hypocritæ, qui in rebus lætis Deo plaudentes, simulac cōtigit aliquid aduersi, animis deficiunt, non sine graui eius iniuria

iniuriæ ianuam præcludunt eius potentiæ. Dandus itaque honor est Deo, ne in grauissimis quibusque malis solari nos desinat hæc cogitatio, penes ipsum esse exitus mortis. Iam quia in angustias contrahuntur corda hominum rebus aduersis, & hoc vitio nihil aliud quàm seipsos exasperant contra Deum, mœrorémque suum augēt, optimum remediū adhibet Dauid, vt fideles curas suas in Deum exonerando, quodammodo *ante eius oculos corda sua effundant*. Quantisper enim obseratū est cor dolore, nunquam exeunt liberæ preces. Ergo ne obruant nos tentationum onera, hinc nobis leuatio petenda est, quòd ægritudini nostræ succurret Deus, modò ne in illius sinum eam reiicere negligamus. Porrò quum maligna quædam restrictio omnium ferè animos occupans, tandem in desperationem coniiciat, eo nobis vtilior est Dauidis admonitio. Nam quanuis omnes ad quærendos malis suis exitus nō minus solertes sint quàm seduli: quia tamen data opera subterfugiunt Dei cōspectum, meros sibi labyrinthos fabricant. In summa, Dauid morbum naturæ nostræ ingenitum corrigit, quia dolorem nostrum occultando, frænum intus rodere malumus quàm pias querimonias & preces apud Deum funden do, nos leuare. Vnde fit vt magis ac magis impliciti doloribus, mergamur in desperationem. Iam quod de se vno prædicauerat, extendit ad totum populum, saluum fore pronuntians sub Dei custodia.

10 *Veruntamen vanitas.* Si אך affirmatiuè accipere libeat pro Certè, vel vtique, erit superioris sententiæ con firmatio: & à repugnantibus ostendet Dauid, quū homines ipsa vanitate sint vaniores, nihil aliud restare, quàm vt spes omnes suas ad vnum Deum referant. Aptè tamen contextus fluet si dicamus, quia videbat Dauid sine profectu surdis se canere hanc doctrinam, quòd populus pro suo ingenio difflueret in spes fallaces, nunc præ indignatione exclamare. Atqui mera vanitas regnat in filiis hominū. Hoc modo damnaret cæcam hominum incredulitatem quibus satius est vanis illecebris se decipere, quàm inniti Dei promissionibus, quæ fallere nequeant. Porrò quia tantā vanitatem deprehendebat Dauid in electis Abrahæ filiis, pronunciat in genere totum humanum genus mendaciis esse deditū. Nam per aduerbium יחד significat cunctos sine exceptione appetere errandi causam. Iam verò vbi audimus non in paucis hominibus damnari hanc prauitatem, vt vanitate vaniores sint, sed in ipsa natura: quid residuū fieri dicemus rationi, & prudentiæ, ac libero arbitrio? Nec obstat quòd fideles hoc morbo purgat Deus: quia si regeneratione Spiritus in illis corrigitur mendacium & vanitas, sequitur natura fuisse mendaces. Etsi autem primus homo integer à Deo creatus est, suo tamē lapsu in hanc corruptionem nos traxit, vt prorsus obtenebratum sit quicquid lucis diuinitus nobis datum erat. Siquis obiiciat, residere tamen in hominibus non spernenda Dei dona, quibus inter omnes alias creaturas excellunt: solutio facilis est, Quanuis præclaris dotibus ornati sint homines, corrumpi tamen peccati labe, & euanescere in nihilum. Sola enim Dei cognitio facit vt suam præstantiam retineat quicquid donorum in nos contulit Deus: alioqui vitiantur peccati contagione, quæ nullam integritatis guttam in hominibus reliquit. vnde meritò exclamat Dauid cūctos mortales vanitatē esse ac nihilū.

11 *Ne confidatis.* Hìc admonet Dauid, non ante solidè confidere homines Deo, quàm exuerint fallaces omnes fiducias, quæ totidem sunt auocamenta. Itaque omnia impedimenta tolli iubet, & vitiis quæ Dei locum occupant, animos purgari. Quāquam autem species tantùm quasdam attingit, per synecdochen significat nunquam syncerè & absque fuco cor hominis Deo esse addictum, donec se contrariis omnibus fiduciis explicuerit. Per rapinas & prædam intelligere possumus tam ipsum rapiendi actum, quàm res malè & iniustè partas. Certum quidem est hac exhortatione reprimi libidinē audaciam, quæ mentes excæcat, vt licere putēt quicquid impune conceditur. In contextu etiam variant Interpretes. Quidam enim singulis nominibus sua verba attribuunt, hoc modo, Ne confidatis

in rapinis, ne euanescatis in præda: & si diuitiæ affluant, nolite cor adiicere. Alii cum vno verbo contexunt rapinas & prædam. Verbum autem euanescendi seorsum indefinitè legunt. Vtranuis syntaxin eligas, non multum ad summam rei interest: quia vbi væsanam audaciam, qua inflati sunt prædones, dãnauit Propheta, proprio eam nomine designat, quòd scilicet mera sit illusio, in qua euanescunt homines. Imò Propheta vno verbo pronũtiat, spes omnes quæ à Deo ad creaturas nos abstrahũt, lusorias esse ac mendaces, præsertim vbi malis & peruersis artibus ditescere appetimus. Postquam autem prauas cupiditates damnauit, in quibus palàm apparet scelus, subiicit continuo pòst, cauẽdũ etiam esse ne opes quanuis iustis modis partæ, nos teneant sibi affixos. Porrò *Cor adiicere ad diuitias*, non tantùm significat nimis cupidè ad eas inhiare, sed earũ fiducia perperã efferri, & altũ sapere, vt dicit Paulus Rom. capite 11. versu 20. Iam verò quàm non superuacua sit hæc admonitio, quotidiano vsu docemur. Nihil enim magis commune, quàm ferociam gigni ex abundantia: mentes verò fastu excæcatas non minus in Deũ proteruire, quàm insolescere effræni nocendi licentia. præsertim metuenda est furiosa illa cæcitas, ne cum Dei contumelia supercilium nimis altè tollat qui potentiæ suæ fiducia ebrius, suæ fragilitatis obliuiscitur.

12 *Semel loquutus est Deus, bis hoc audiui, quòd potestas sit Deo,*

13 *Et tibi Domine clementia. certè tu rependes cuique secumdum opus suum.*

12 *Semel loquutus.* Concludit non aliter posse abstrahi animos à vanitate quàm si penitus & constanter in Dei iudicium intenti sint. Quũ igitur huc & illuc ideo raptentur hominum mentes, aut saltem vacillent, quia ad varias mundi inclinationes alternant, tranquilla statio ostenditur à Dauide, vbi scilicet patienter acquiescimus in verbo Dei. Cæterùm quia ad Deum qui lucem habitat inaccessam, 1. Tim. 6. 16, nemo perueniet nisi fide directrice, Propheta verbum nobis proponit, quo testatur Deus mundũ se regere iusto imperio. Et quia magnopere interest nos in Verbi fide stabiliri, eius certitudinem commẽdat. Quanquam autem duobus modis contexi possunt verba, finis tamen est Deũ sibi probè constare, vt minimè timenda sit mutatio quum sermonem protulit. Multi ita legunt, Semel ac bis, vel altera vice loquutum esse Deum: vt repetitus sermo ad confirmationem valeat: acsi dixisset, Deum clarè suam potentiã & bonitatem semel atque iterum asseruisse, vt iam ambigere fas non sit. Et locus Iob 33. 14, non multũ videtur absimilis, quòd Deus semel & altera vice loquatur. eadem enim sunt verba nisi quòd copula interponitur. Sicui magis adlubescat altera distinctio, Semel loquutus est Deus, hoc bis audiui: fruatur suo sensu. Nam & circunstantiæ loci bene conuenit, & inde eliicitur vtilis doctrina, quia Deus vbi semel loquutus est sermonem, non retractat: nostrum esse, diu & prolixè meditari quicquid ex sacro eius ore profectum est. quasi dixisset Dauid, Deus verbo suo nos docet: quod instar perpetui & immutabilis decreti habẽdũ est: ego vero in verbo eius me sæpius exercui, ne temporis successu obreperet huius doctrinæ obliuio. Sed quia simplicior esse videtur altera loquutio, Semel & bis loquutum esse Deum, in illam facilè inclino. Interea tamen repudianda est eorum argutia, qui dicũt Semel loquutum esse in Lege, iterũ deinde in prophetis, quia nihil aliud voluit Dauid quàm hui⁹ doctrinæ authoritatẽ probè sancitã esse: sicuti firmius ac magis ratũ nobis esse solet quod sæpi⁹ promulgatur. Interea meminerimus, simul ac verbũ protulit De⁹, mox absque cõtrouersia acquiescendũ esse: sicuti impuri quidã canes doctrinã amplecti recusant quæ non sit probata tribus vel quatuor Scripturæ testimoniis. Nam & ita apud nos blaterare ausus est nebulo ille, qui gratuitam Dei electionem

& arcanam prouidentiam euertere tentabat. Neque enim Dauidi propositum fuit Deo legem imponere sæpius loquē di, sed dubitationem eximere eius doctrinæ, quæ disertis verbis, non ambiguis testata est. Dauid postea exemplo suo docet, pia attentione reuerenter excipiendum esse Dei sermonem, neque respuendum quo maior pars solet fastidio. Quia verò non promiscuè quælibet doctrinæ capita hic notat, contexere operæpretium est quod continuò pòst addit, Si cupimus firmis animis excipere tentationum fluctus, tribuendum esse Dei potentiæ & clementiæ suum honorem. quia nunquam à recta linea deflectet quisquis seriò persuasus erit, nihil contingere nisi Dei arbitrio, eúmque non minus clementia quàm imperio pollere. Postquam ergo honorificè Dauid de verbi Dei fide præfatus est, nunc dicit se edoctum esse de eius omnipotentia & bonitate. Quidam interpretantur instructum esse Deum potentia ad iuuandos fideles: simúlque sua clementia adduci vt velit. Rectius tamen, meo iudicio, alii distinguunt, robur esse Deo ad coercendos impios, quantumuis superbè exultent, imò satis robustum esse ad frangendam eorum duritiem: suos autem fouere & tueri, quia nunquam clementiæ suæ & bonitatis obliuiscitur. Quisquis autē ad hāc Dei potētiā & bonitatem, quas à Deo separare fas non est, sensus suos referet, inter sæuissimas quasque iactationes rectus & quietus stabit. vbi autem Deum exuimus sua virtute, vt vulgò fieri solet, æquum est nos vicissim præsidio isto nudari quod ad repellendas omnes tentationes sufficeret. Quia mundus otiosum Deum imaginatur, quomodo non ad minimos quosque motus trepidaret, qui ad cæcos fortunæ impetus se expositum esse putat? Hinc ergo tranquilla securitas, si mundū subiicientes Dei imperio, nos illi ac vitam nostram permittimus. A potentia autem incipere cōuenit, ne dubitemus tuto munimento protegi quicunque sub eius manu degunt: sed statim clementiam adiungi cōuenit, ne qua nos anxietas torqueat. Alioqui in animum subibit hæc disceptatio, Quid nobis prodest Dei imperio subesse mundum? an propterea nobis auxiliabitur qui indigni sumus eius cura? Non temere igitur Dauid robur & clementiam simul copulat: quia duabus istis alis ad Deum euehimur, & istis duabus fulturis solidè innitimur, ne vlla tentationum naufragia nos demergant. Hæc summa est, quoties terror aliquis obiicitur, veniat nobis in mentem Dei potentia, cui facilè ac promptum est discutere omnes noxas quantumuis sint formidabiles. vbi ita in animis nostris præualebit, facilè quicquid est saluti nostræ contrarium prosternet. Quid enim timendum, vbi idem Deus, qui nos sub vmbra alarum suarum colligit, solo nutu gubernat totum mundum? Satanam & omnes impios deuinctos tenet arcanis catenis? omnia denique omnium cōsilia, studia, & conatus moderatur? modò simul hoc fixum maneat, bonitatem eius piis omnibus, qui ab ipsa pendent, esse expositam. *Tu rependes.* Propius ad suum institutum accommodat quod dixit: nam Dei prouidentiæ ita mundum subesse pronūtiat, vt futurus sit iustus iudex. Hæc autem expectatio si in animis nostris vigeat, eos à fluctatione colliget sedabit omnē inpatiētiā: frænabit etiam omnē intēperiē, ne ad retaliādas iniurias prosiliant. Nam hoc fine ad Dei tribunal se & alios omnes citat ac sistit Dauid, vt in spe futuræ liberationis se confirmet, fortique animo despiciat temulentam eorum audaciam: quia fieri non potest quin veniant in rationē omnium opera coram Deo, qui nō magis cessabit ab officio iudicis, quàm abnegabit seipsum. Vnde sequitur, quamlibet multis iniuriis simus obnoxii, imò nos profani homines pro reiectamentis habeant, respici tamen nostras ærūnas à Deo, vt tempestiuè succurrat: quia suorum tolerantiam non frustrabitur. Quòd autem his sententiis probare contendūt Papistæ, nos operū meritis iustitiam & salutem consequi: quàm friuolum sit, alibi docuimus. Simulatque facta est operum mētio hoc arripiunt, acsi Deus tantum cuiusque merita æstimans, debitam mercedem rependeret. Atqui longè alio consilio Spiritus mercedem operibus promittit, nempe vt innocentiæ studeant, non autem superbiant sacrilega fiducia, quæ totam salutem à radice

euertit. Sic ergo iudicat Deus de operibus fidelium, vt eorum pretium & æstimatio primùm à gratuita peccatorum remissione pendeat, qua sibi reconciliat indignos: deinde à mera indulgentia, quæ mutilis ipsis & sordidis fauorẽ conciliat. Scimus enim nullum opus coram Deo prodire vel perfectum vel purum nulláque labe infectum. Vnde sequitur meræ esse liberalitatis, quòd mercedem inueniunt. Quum ergò Scriptura mercedem filiis Dei promittens, tantùm eos ad studium pietatis & iustitiæ incitet, quo alacrius Deo militent: nihil autem Dei ipsius misericordiæ derogent: nimis insulsè inferunt Papistæ mereri fideles quod illis rependitur. Quantum ad pœnas, nulla est dubitatio, quin eas meritò Legis suæ contemptoribus infligat Deus.

ARGVMENTVM PSALMI LXIII.

Psalmus hic non tam preces continet, quàm pias meditationes, quas sibi inter extremas molestias, anxietates, ac discrimina in solatium proposuit. Vota etiam admiscet, quæ obiectis terroribus anxius Deo nuncupauerat.

Psalmus LXIII.

C*Anticum* Dauidis, *quum ipse esset in deserto Iehuda.*

2 D*eus tu, Deus meus es, manè quæram te: sitiuit ad te anima mea, concupiuit te caro mea in terra squalida, & siticulosa sine aquis.*

3 *Sic in* Sanctuario *conspexi te ad videndum robur tuum & gloriam tuam.*

4 *Quia melior clementia tua quàm vita: labia mea laudabunt te.*

5 *Sic benedicam tibi in vita mea: in nomine tuo leuabo manus meas.*

1 *In deserto.* Per desertum Iehuda intelligi desertum Ziph, vbi Dauid diuo berrans latuit, minimè dubium est. Porrò quia fideliter recitat quomodo inter ipsa pericula fuerit affectus, colligimus nullis vnquã miseriis sic fuisse prostratum, quin sua vota in cælum attolleret: imò certa & constanti fide recumberet in Dei promissiones. Quod eo magis notandum est, vt in summis etiam doloribus ad Deum enitamur, quibus minimæ quæque tentationes omnẽ ferè eius notitiam excutiunt. Atqui Dauid non modò eum implorat, sed Deum suum esse statuit, ne dubitet suas curas in eius sinum coniicere, quum tamen desertus omni auxilio, in vasta & arida solitudine quodammodo tabesceret. Fides hæc qua persuasus erat Deum sibi propitium esse, & salutis suæ custodem, desiderium in eius corde accendit, vt assiduis votis & ardentibus expeteret quã sperabat gratiã. Quũ dicit *animã sua sitire & carnem concupiscere*, ad egestatẽ & penuriam alludit qua premebatur in deserto: quasi diceret, quanuis ieiunus & famelicus omnibus vitæ subsidiis indigeat, Deũ tamẽ sibi esse instar cibi & potus, vt illuc feratur sua esuries. Quòd animæ sitim, carni famem tribuit, non debet scrupulosè accipi ista partitio: quia simpliciter intelligit se anima & carne Deum appetere. Quanuis enim nullo appetitu per se mouetur corpus, tamen satis constat animæ affectus illuc vsque penetrare & diffundi.

3 *Sic in Sanctuario.* Confirmat quod nuper attigi, se, quum in deserto rerum omnium inops ageret, nunquam tamen Dei fuisse oblitum. Nam particulæ Sic, non leue pondus inest: acsi diceret, Quanuis in hac solitudine nihil nisi triste & horridum appareat, vt ipsa loci asperitas possit obtenebrare oculos: ego tamen in gloriæ & virtutis tuæ intuitu me exerceo, perinde acsi in Sanctuario essẽ. Quãdiu liberũ fuerat Dauidi in Sãctuariũ adire, cultũ illũ legalem minimè neglexerat: quia sciebat talibus adiumentis sibi esse opus. Nunc vbi prohibetur ab accessu, mentem suam ostendit non esse externis symbolis affixam: quia in spirituali Dei aspectu nihilo-

nihilominus se oblectat. Et simul etiam re ipsa demonstrat quàm bene profecerit in illis pietatis exercitiis quæ Dominus in Lege mandauerat. Crassi & superstitiosi homines, quantisper ante oculos versantur ceremoniæ, videntur zeli ardore in cælum ferri: sed vna cum spectaculi figura statim religio illis euanescit. Dauid autem, quanuis nunc priuatus sit ceremoniis, earum tamen memoriam retinet vt ad Deum aspiret ac nitatur. Quare discamus, eius exemplo, etiamsi nos externis omnibus gratiæ Dei symbolis spoliari contingat, inter medias quoque abyssos Deum fidei oculis aspiciendum nobis esse, ne tergum ei obuertamus simulac visibiles figuræ nobis ablatæ erunt. Sic tota vita spirituale lauacrum quod semel Christus nobis in Baptismo repræsentauit Eph. 5.26, Tit. 3.5, fixum in sensu nostro manere debet. Sic arcana Christi cum membris suis societas non modò in Cœnæ actione, sed semper occurrere nobis debet. Imò siqua vis tyrannica sacram Cœnam & alia pietatis subsidia nobis forte eripiat, cauendum tamen est ne se vnquam mentis nostræ oculi à Deo auertant. Quum dicit se *Conspicere ipsam ad videndum*, sedulam attentionem notat: acsi diceret, Studia mea ad hanc meditationem diligenter applico, vt mihi occurrat Dei gloria & virtus quarum imago in Sanctuario refulget.

4 *Quia melior clem.* Quanquam eorum sententiam non repudio qui vno contextu legunt hunc versum, prius tamen membrum, meo iudicio, cum superiore versu aptius cohæret. Mihi enim causam reddere videtur Dauid cur tantopere Deo fuerit addictus. Ac primò quidem notandum est, sub *vitæ* nomine comprehendi media omnia quibus statum suum tuentur homines. Quandiu enim videmur nobis probè muniti, in mentem non venit ad Dei misericordiã confugere. Denique nostrum esse, vt ita loquar, perstringit nobis oculos, ne cernamus sola Dei gratia nos subsistere. Quia ergo terrenis subsidiis suffulti, Deum ferè obliuiscimur, hîc asserit Dauid, melius nobis esse in ipsa morte subniti Dei misericordia, quàm in vitæ apparentia confidere. Frigidius ac dilutius alii exponunt, vitam nostram, quanuis pretiosa sit, postponi Dei misericordiæ: acsi diceret, omnibus bonis hoc vnum meritò præferri, quum Deus nobis est propitius. Atqui tenenda est antithesis inter incolumẽ statum in quem recumbunt homines & Dei misericordiam, quæ labentibus & mox perituris subuenit, & quæ ad supplendos (vt ita loquar) omnes defectus vnicum remediũ est. Quòd Augustinus in numero plurali argutè philosophatur, non satis firmum est. חיים Hebræi vitam nominant. Quia vitas legebat Augustinus putauit, prout quisque vel diuitiis inhiat, vel deditus est voluptatibus, vel delicias sectatur, vel honores appetit, vel ad ingluuiem suam proiectus est ita singulis tribui propriam vitam. His autem omnibus vitis vitam æternam opponit, quæ secundum ipsum metonymicè vocatur Dei misericordia: quia mera gratia nobis donatur, non acquiritur operum meritis. Atqui simplicior est, vt dixi, Prophetæ sensus, nihil esse si affluant homines omnibus bonis, si opibus floreant, omnibus denique modis ad vitæ securitatem muniti sint: quia præstat à sola Dei misericordia pendere, quàm in essẽtia nostra, omnibúsque eius fulturis fundari. Vnde sequitur, quanuis laborent in opia fideles, premãtur iniuriis, sub morbis lãgueãt, sitiãt ac esuriant, multis curis & doloribus angantur, nihil tamẽ obstare eorum fœlicitati, quia Deo propitio in solidum illis bene est. Rursum incredulos, quanuis totus illis mundus arrideat, miseros tamen esse, quia Deo aduerso ipsorum conditio maledicta est. Hinc colligit Dauid laudandum sibi esse Deum sicuti bonitatis eius cognitio os nobis aperit. Atque idem clarius proximo versu declarat, quum dicit *benedictur ũ in vita*. Quãquã aliqua est in verbis ambiguitas. Nã particula sic, liberationẽ notare potest. acsi diceret, iustã sibi Dei benedicendi causam esse, quia re ipsa expertus sit longè melius esse nobis viuificari ab ipso quã apud nos viuere. Potest etiã de calamitoso & afflicto Dauidis statu accipi: quia nuper dixit solitudinẽ deserti sibi non obstare quin ad

Deum respiciat. Vita etiam potest accipi tam de ipsa salute Diuinitus oblata, quàm de toto vitæ cursu. Ac videtur prior sensus, sicut vberiorem doctrinam cōtinet, ita melius congruere, hoc modo, Quia tuo beneficio saluus & incolumis superſum, alacrius tibi benedicam. Sic etiam alibi, Non moriar, sed viuam & narrabo opera Domini, Psal 118.17. Itē, Nō mortui laudabūt te Domine, neq; omnes qui descēdūt in sepulchrū: sed nos qui viuimus, benedicemus Domino &c. Psal. 115.17. Secunda parte versus per *eleuationem manuum* vota &, preces intelligit: acsi diceret se non modò gratias acturum, sed sumpturum quoque fiduciam precandi, & ita in Dei inuocatione assiduum fore. Et sanè Deus ipse liberaliter nobiscum agendo, non modò ad gratitudinem nos incitat, sed spē nostram confirmat in futurum tempus, ne de solido complemento gratiæ dubitemus, cuius initia sumus experti. Quidam Leuare manus in nomine Dei referunt ad plausum. Alii tantundem valere putant acsi diceret Dauid, se fretum Dei auxilio, intrepidè congressurum cum hostibus. Sed iam exposui quid mihi magis placeat.

6 Sicut adipe & pinguedine satiabitur anima mea, & labiis iubilationis laudabit os meum.

7 Certè memor ero tui super lectum meum: in vigiliis meditabor de te:

8 Quia fuisti auxilium mihi, & in vmbra alarum tuarū iubilabo.

9 Adhæsit anima mea post te, me sustinebit dextera tua.

6 *Tanquam adipe.* Est proximæ sententiæ confirmatio: quia Dauid metaphoricè sibi à Deo promittit vberrimam bonorum omnium copiam, quæ lætitiæ & iubilationis materiam præbeat. Etsi autem in otio & abundantia Psalmum hunc composuit, probabile tamen est, quum adhuc inops & famelicus erraret in deserto, satietatem hāc à qua procul aberat, sperasse. Atque hæc insignis est fidei probatio, quum Dei gratia, licet abscōdita, eminus perspicitur. Et hoc exemplum diligenter notandum est, ne animos despondeamus quoties lautè saturantur impii, imò se ingurgitant, & sine modo luxuriantur in sua copia: nos verò aridi & inopes esurimus. Nam Dauidem quoque potuit sua egestas ad desperationem impellere: sed quia sciebat proprium esse Dei munus, satiare animam famelicam, sperauit, eo propitio nihil sibi defore. Iam quia multis necessitatibus patientiam nostram Deus probare vult in hac vita, discamus, vsquedum adueniat tempus plenæ satietatis, patienter ferre nostras iniurias. Porrò notandum est, sub metaphora *adipis & pinguedinis* non intelligi saginam qualis cernitur in profanis hominibus, qui intemperanter luxuriando, ingluuiem suam replent: atque ita obruti quasi mente alienantur. modum enim satietatis statuit Dauid, vt tanto alacrius se accingat ad canēdas Dei laudes.

7 *Certè memor ero.* Posset etiam legi, Quando, vel Quoties memor ero tui, in vigiliis precabor. Sed quia conditionalis particula אם non solùm pro aduerbio temporis sumitur, sed quandoque etiam affirmat: nolui sine causa à recepto sensu recedere. Si affirmatiuè legas, idem valebunt Memorem esse, & Meditari: eritque eiusdem sententiæ repetitio. Sin magis placeat conditionalis particula, sensus erit, Quoties in mētem venerit Dei nomen, Dauidem libēter cogitaturum, & verba etiam facturum de eius beneficiis. Ponit autem noctis vigilias, quia vbi subducti sumus ab hominum conspectu, non modò recurrunt curæ, sed animus liberius se applicat ad has vel illas cogitationes. Sequitur causæ redditio, quia Dei auxilio seruatus fuerat. Talis autē experientia (vt sæpius iā dixi) non modò stimulare nos debet ad laudes Dei canendas, sed etiā ad inuocādū eius nomen, sicut dicitur Psal. 5. 8, In multitudine bonitatis

tuæ

tuæ ingrediar templum tuum. Secunda pars versus ad spem refertur, quòd scilicet exultabit Dauid, vel iubilando, triũphos suos aget sub vmbra alarum Dei: quia non minus securè læto & hilari animo quiescet sub præsidio Dei, quàm si esset extra omnem aleam.

9 *Adhæsit anima.* Quia verbum דבקה sæpe apprehendere vel persequi significat, præsertim vbi cum præpositione אחר construitur, non minus quadrabit hæc versio, Anima mea post te perget, vel cõtendet. Quòd si Adhærendi verbum magis placeat, vtroque tamen modo significat Dauid cor suum firma perseuerantia semper affixũ fore Deo. Hoc enim valet dictio אחריך, Quanuis longum ac difficile iter facere oporteat, multæque remoræ impediãt, imò quanuis Deus ipse procul discedat, Dauidem minimè defatigatum iri quin constanter pergat. Posterius membrum simpliciter posset accipi de illa, cuius prius meminit, liberatione: acsi diceret optimam sibi fulturam esse, ne deficiat Deum quærendo & sequendo, quia eius manu hactenus rectus & integer stetit. Ego tamen longius extendo quòd sibi donum constantiæ à Spiritu Dei promittat Dauid. Nimis enim magnifice iactasset, sibi ad extremum vsque in Deo persequendo vel amplexando constantem fore animi affectũ, nisi mox addita fuisset hæc correctio, cór eius ita firmum fore quatenus Dei manu sustinebitur.

10 *Et ipsi dum quærunt ad perdendum animam meam, ibunt in infimas partes terræ.*

11 *Deiicient eum in aciem gladii, pars vulpium erunt.*

12 *Rex autem lætabitur in* Deo, *& gloriabitur quisquis iurat per eum: quia obstruetur os loquentium mendacium.*

10 *Et ipsi dum quærunt.* Hîc iam securius Dauid, quasi potitus victoria, exultat. Quanquam autem Psalmũ composuit rebus suis pacatis, non dubium tamen est, quum adhuc è filo penderet eius vita, hæc eadem sperasse quæ postea cecinit. Summa est, Hostes, quanuis immineant eius capiti, breui tamẽ perituros: quia Deus præcipites deiiciet: neque modò tradet in exitium, sed efficiet vt insepulta iaceant eorum cadauera. Nam *partem vulpium esse*, tantundẽ valet atque à feris vorari & laniari. Sæpe autem pœnam hanc minatur Deus reprobis, vbi hostili gladio perierint, prædam fore lupis & canibus, quia sepulchri honore ipsos priuabit. Contingit quidem interdum idem optimis quibusque, sicuti temporales pœnas bonis & malis communes esse scimus: sed hoc est discrimen, quòd Deus seruorũ suorum ossa, etiam dum huc & illuc dissipata sunt, colligit, & reponit sub fideli custodia, ne quod ex illis pereat: in reprobis autem ossium dispersio, æterni interitus præludium est.

12 *Rex autem lætabitur in Deo.* Quia Deus non modò priuatim auxiliatus est Dauidi, sed in eius persona, totius Ecclesiæ saluti consuluit, meritò publicam lætitiam cum sua hic coniungit: sicuti etiam à capite pendebat totius corporis incolumitas. Ac pia magnanimitas notanda est, quòd multis mortibus obsessus, Regem tamen se vocare non dubitat: quia licet regno promisso non fruatur, eius tamen possessionem fide retinet. Lætitiã verò se in Deo capturum dicens, gratum se fore prædicat: sed extollit Dei gratiam, quia ad piorum omnium conseruationem pertineat. Diximus enim statum electi populi tunc non aliter potuisse esse saluũ quàm vigente & florente Dauidis regno. quia sub figura illa docere nos voluit Deus, totam nostram fœlicitatem & gloriam in Christo fundatam esse. Per eos *qui iurant in Dei nomine*, pios omnes eius cultores synecdochicè designat. Quia enim species est Diuini cultus, statuere eum testem ac iudicem, pietatis professio sæpe per iusiurandum intelligitur. non quòd Deus inter seruos suos censeat quicunque in ore habent

ſacrum eius nomen, quando & multi ſceleratè peierando, atroci eum contumelia afficiunt: alii etiam leuibus & friuolis iuramentis violant vel imminuunt eius maieſtatem: hypocritæ verò perperam eius nomine abutuntur: ſed Dauid non alios hîc deſignat niſi qui ſobriè & reuerenter per Dei nomen iurant, & quorum linguis reſpondēt corda. quod etiam ex antitheto melius liquet. Iurantibus enim per nomen Dei opponit *loquentes mendacia*: qua voce nō tantùm perfidos & doloſos homines perſtringit, ſed etiam qui ſacrilegis fallaciis Dei nomen profanant.

ARGVMENTVM PSALMI LXIIII.

Continet hic Pſalmus querimoniam precibus miſtam. Nam quo magis Deum ad miſericordiam inclinet Dauid, tam de iniuſta hoſtium ſuorum ſæuitia, quàm de inſidiis peruerſiſque machinationibus conqueritur. Tandem oculos ad Deum conuertens, ſibi de meliore exitu gratulatur. *Pſalmus LXIIII.*

P*Ræfecto Pſalmus* Dauidis.

2 *Audi* Deus *vocem meam in precatione mea: à terrore inimici cuſtodi vitam meam.*

3 *Abſconde me à conſilio malignorum, à cœtu operantiū iniquitatem.*

4 *Quoniam acuerunt quaſi gladium linguam ſuam, direxerunt ſagittam ſuam ſermonem amarum.*

5 *Ad iaculandum in occultis contra integrum: repentè iaculabuntur, nec timebunt.*

6 *Obfirmāt ſibi facinus impium, ſermonem conferunt de abſcondendis laqueis dicunt, Quis videbit eos?*

7 *Scrutati ſunt iniquitates, impleuerunt ſcrutinium ſcrutatum, & intimum cuiuſque, & cor profundum.*

2 *Audi Deus vocem meam in precatione mea.* Præfatur ſe orare feriò & ardenti affectu, & ſimul neceſsitatem oſtendit. Ardoris & vehementiæ ſignū eſt vocalis precatio. Mox ad anguſtias quibus vrgetur deſcendit, commemorans mortis terrores qui ingerebantur ab hoſtibus: deinde alias circunſtantias quibus gratiam ſibi conciliet. Deum enim vitæ ſuæ cuſtodem implorans, de ea ſe periclitari ſignificat. Secundo verſu dicit ſibi eſſe cum multis certamen, ideóque imparem eſſe ad ſuſtinendos eorum inſultus, niſi Deus ſuccurrat. Quanquam verborum ambiguitas ſenſum duplicem nobis parit. סוד enim quod arcanum ſignificat, quidam hìc accipiunt pro occultis machinationibus: alii verò pro cœtu conſultantium. Ego *conſilii* nomen, quod Latinis quoque dubium eſt, poſui. Secundo loco additur nomen רגשת quod aliquando ſtrepitum vel clamorem, aliquando conuentum hominum ſignificat. Deducitur autem à radice רגש quod eſt tumultuari. Si סוד pro clandeſtinis inſidiis accipere libeat, רגשת violentus erit impetus. Hoc modo Dauid protegi cuperet tam à fraudulenta malitia hoſtium, quàm à vi & armis, vbi meditati quomodo noceant, ad conſilia ſua exequenda proſiliunt. Simplicior tamen magíſque genuina eſt prior ſententia, Dauidem quo magis in ſe prouocet Dei miſericordiam, de multitudine hoſtium ſuorum conqueri. Interea teſtatur Dauid, quantumuis magna turba obruatur, ſibi ſufficere protectionem

nem

stem quā è cælo expetit. Causam quoque suam ab hostium malitia & improbitate commendat. nam quo vel iniquius, vel crudelius nobiscum agunt, eo certius statuere licet propitium nobis Deum fore.

4 *Quoniam acuerunt quasi gladium linguam suam.* Quanuis in eum capitaliter sæuirent hostes, eorum tamen virulentiam præcipuè accusat. Probabile autem est de falsis delationibus & calumniis eum loqui, quibus sciebat se immeritò grauari, totíque populo reddi inuisum. Comparat ergo linguas eorum gladiis: amarum & virulentum sermonem sagittis. Ex opposito suam probitatem asserit, eos iaculari dicens contra hominem rectum & innoxium. Hac igitur impetrandi fiducia se animauit, quòd sibi nullius culpæ conscius, indignè & perfidiosè à prauis & sceleltis hominibus impetebatur. Iam eos clàm & in occulto iaculari, teláque repente vibrare dicens, significat eos multiplici astutia pollere: nec modò acriter intentos esse ad nocendum, sedulóque vigilare, sed etiam ingeniosos esse ac solertes, vt citius transfodiant pectus incauti hominis, quàm suspicari queat sibi quicquam mali instare. Porrò quum audimus Dauidem, qui tam sanctè ac purè iustitiam coluerat, fuisse tamen sinistris criminationibus obnoxium: ne miremur si quando Deus nos qui longè à Dauidis integritate absumus, simili tētationis genere exerceat. Hoc verò vnicum erit solatium, ad Deum confugere, vt bonæ causæ patrociniū suscipiat. Adiungit aliam circunstantiam, quòd sine pudore & metu *sagittas veneno illitas ex ore suo vibrent.* Talis autem securitas, perditæ audaciæ signum est, vbi improbi centies deprehensi, obstinatè tamen pergunt: quia nec vllus Dei metus, nec hominum verecundia eos retinet quin se gladiatorio & desperato impetu proiiciant.

6 *Obfirmant sibi facinus impium: sermonem, &c.* Nunc de pertinacia & sceleratis conspirationibus hostiū suorum conqueritur. Postremò addit confidentiam, qua se ad quiduis audendum incitant. Porrò non dubium est quin plus illis addiderit animi infirmitas Dauidis, vt petulantius vexarent miserum & profugum hominem, quem videbant omni auxilio destitui. Postquā dixit esse insanabiles, & quos ad humanitatem flecti posse nulla spes sit: addit vltro citróque inter se colloqui quomodo per insidias illum perdant. Sequitur tandem ferocia, quoniam astus suos inuisibiles esse putent. Scimus enim quam securè improbi sua vafritie confisi, simplicibus insultent: quia putant centum rationes sibi semper in promptu fore tegendis scelerum suorum flagitiis. Particulam למו tam ad ipsos fraudū architectos, quàm ad laqueos & insidias commodè referre licet. Malo tamen de ipsis intelligere, quia superbia excæcati, audacter & licentiosè ruunt quocunque impellit libido: quia nulla eos Dei reuerentia, nullus hominum pudor cohibet. Proximo versu grauius exagitat eorum fraudes. Dicit igitur omnes nocendi artes fuisse pe contatos, vt nihil ad exactum scrutinium omiserint. *Scrutinii* verò nomine intelligit occultas nocendi artes. Et addit altos esse recessus malitiæ ipsorum. Nam per *cor profundum & penetralia* vel intimas partes, latebras intelligit, quibus improbi se inuoluunt. Quidam nomen איש indefinitè accipiunt hoc modo, Quicquid cōsilii & astutiæ inuenitur in mortalibus, hostes mei ad se colligunt. Sed quoad summam rei parum interest: quia tenere sufficit, non tantùm aperto marte, sed recondita etiam malitia hostes Dauidi machinatos fuisse perniciem: atque ad hoc instructos fuisse summa perspicacia, vt inopinatos nocendi modos quasi ex profundis tenebris eruerent.

8 *Et iaculabitur* in *eos* D*eus sagittam, repente erunt plagæ ipsorum.*

9 *Et impingere facient super seipsos linguam suam, &*

fugient qu'cunque viderint eos.

10 *Et videbunt omnes homines, & narrabunt opus Dei, & rem eius gestam intelligent.*

11 *Lætabitur iustus in Iehoua, & sperabit in eo, & gloriabuntur omnes recti corde.*

8 *Et iaculabitur in eos Deus.* Iam ad gratulationem exurgit Dauid, persuasus non irrita fore sua vota, imò iam exaudita esse à Deo. Etsi autem nōdum oculis conspicua erat Dei vindicta, Dauid tamen repentinam fore pronuntiat: in quo non vulgare profert fidei suæ documentum, quòd dum impios rebus prosperè fluentibus obdurari videt, atque ex conniuentia & silentio Dei impunitatem sibi promittere, non succumbit tamen tædio, sed animum suum suspendit, donec post longam tolerātiam subitò Deus appareat Iudex: sicuti emergere præter spem solet ac deprehendere impios, dum se elapsos putantes, sine modo proteruiunt. Itaque semper in diuturnis malis hoc nobis solatium occurrat, Deum pœnas quas de impiis sumpturus est, consultò differre, quo violentius in eos fulminet: quúmque dixerint, Pax & securitas, eos obruat repentino interitu, Iere. 8. 11.

9 *Et impingere facient super seipsos linguam suam.* Prosequitur eandem sententiam: quicquid veneni coquunt in suis consiliis, & lingua sua egerunt, fore tandem illis mortiferum. Idem alibi diuersa loquendi figura exprimit, Irretiētur suis laqueis, & cadent in foueam quam fecerunt, Psalmo 57. 7. Hæc enim iusta est merces, vt in eorum capita retorqueat Deus quicquid noxarum bonis & simplicibus intentant. Etsi autem huius iudicii permulta quotidie exempla Deus coram oculis nostris profert, nobis tamen res est difficilis creditu. Quo magis ad hanc meditationem incumbere nos decet, Deum excubare pro nobis, vt quicquid fraudum in nos excudunt improbi, conuertat in eorum perniciem, acsi data opera præmium tale captassent. In fine versus admonet notabile fore vindictæ genus, quia *fugient* vel trepidabunt *quicunque fuerint eius spectatores.* Nam quum cæcutientes hominum oculos præterfluant Dei iudicia, insignes notas extare necesse est vt ad metum & consternationem cogatur mundus.

10 *Et videbunt omnes homines.* Fructum qui ex Dei iudicio proueniet, plenius explicat, nempe quod nouo & insolito spectaculo expergefacti qui prius Dei prouidētiam pro nihilo ducebant, melius considerare incipiēt quod prius illis erat incognitum, vt etiam alii aliis narrent. Neque enim huius tam memorabilis gratiæ notitiam ad paucos restringit Dauid, sed dicit passim fore celebrem. Ideo ponit cunctos homines. Porrò quum verbum שכל in coniugatione hiphil tam neutraliter quàm actiuè sumatur: qui verbum neutrum esse volunt, hunc eliciunt sensum, Cogentur vulgò agnoscere homines diuinum hoc esse opus: atque vbi intellexerint, eius etiam erunt præcones. Sed quia vt plurimum solet Dauid rem vnam bis repetere, non malè conueniet transitiua significatio. Vltimo versu describitur vberior fructus, nempe liberationē hanc lætitiæ, spei & sanctæ gloriationis materiam fore piis omnibus: quia scilicet eundem erga se Deum fore colligent qualis apparuit erga seruum suum Dauidem. Notandum est *vocari rectos corde* quos paulò antè *iustos* dixerat: vt sciamus nullam Deo iustitiam probari, nisi quam ex se profert interior cordis sinceritas. Qua de re alibi fusius disserui.

ARGVMENTVM PSALMI LXV.

Psalmus hic mistus est ex precibus & gratiarum actione. Etsi autem inseritur vaticinium de commu- ntium fide: specialibus tamen elogiis describitur paternus Dei erga Ecclesiam fauor: & quæ inde fluuat be

nedictio-

meditationes. Et specialiter oratur Deus vt eandem quam experti fuerant Iudæi, liberalitatem continuet. Duplex autem memoratur Dei gratia: quòd terram suam potenter defenderit, & bonorum omnium opulentia ditauerit.

Psalmus LXV.

PRæfecto Dauidis Psalmus canticum.
2 *Te expectat laus Deus in Sion, & tibi reddetur votũ.*
3 *Exaudiens orationem, ad te omnis caro veniet.*
4 *Verba iniquitatum praualuerunt super me: scelera nostra tu expiabis.*

2 *Te expectat.* Ad verbum est, Tibi silet laus. sed verbum דומיה metaphoricè pro quiescere accipitur, ac deinde pro expectare. Sẽsus autem huc redit, Deum esse ita beneficum erga suos vt quotidie illis suppeditet nouam materiam laudis. Etsi enim se in totum mũdum diffundit eius liberalitas, peculiari tamen fauore Ecclesiam suam dignatur. Huc etiam accedit, quòd alii, vtcunque saturentur eius beneficiis, non tamen sentiunt vnde proueniant. ita in silentio absorbent ac consumunt quicquid bonorum largitur illis Deus. Nominatim tamen exprimere voluit Propheta, Dei bonitatẽ sic in Ecclesia fulgere, vt meritò illic prædicetur. Eodem pertinet alterum membrum, vbi de voti redditione agitur. sic enim gratitudinem promittit in populi nomine, vt tamen à posteriori significet semper nouum fore argumentum testandæ celebrandæque Dei bonitatis: quia non desinit suam Ecclesiam assiduo fauore prosequi. Cohæret etiam proximus versus, vbi Deus audire dicitur suorum preces. Causam ergo reddendi voti assignat, quia nunquã frustretur Deus seruos suos, dum ab illis inuocatur, sed propitius annuat eorũ votis. atque ita quod secundo loco positum est, ordine tamen prius est. Cæterũ hoc epitheton quo Deum insignit Dauid, doctrinam continet apprime vtilẽ, nunquam irritas fore nostras preces: quia eas repudiando Deus quodammodo naturam suam exueret. Neque enim recitat Dauid quid semel factum sit, sed perpetuo ornatu Deum vestit: acsi diceret, non magis fieri posse vt Deus surdus sit ad suorum vota, quàm vt seipsum abneget. Hoc si penitus insculptum erit cordibus nostris, proprium esse Deo & inseparabile exaudire preces, nunquã excutietur nobis orandi fiducia. Iam quum nunquam destituatur facultate iuuandi, lætum & prosperum successum indubie sperabimus. Nec minus notatu dignum est quod sequitur, ideo *carnem omnem ad Deũ venturam*: quia sicuti nemo coram Deo sistere se auderet, nisi persuasus esset eum sibi fore exorabilẽ, ita vbi sponte occurrit ac pronuntiat non frustra se inuocari, aperta est ianua vt certatim omnes ad eum confluant. Etsi enim hypocritæ & profani homines, dum necessitate vrgentur, vota in aerem fundunt: hoc tamen non est ad Deum vere accedere, vbi fidei certitudinem non afferunt ex Dei verbo conceptam, sed pendent ab expectatione fortuiti euentus. Præluceant ergo Dei promissiones necesse est, vt via ritè orandi pateat, quia illis sublatis, prohibemur à Dei accessu, sicuti hunc ordinem statuit Paulus ad Ephesios capite tertio, 12, vt quisquis accedere ad Deũ cupit, præditus sit fide per Christum, quæ eum ad fiduciam animet. Hinc colligimus, regulam precandi nullam esse in Papatu, vbi suspensis & dubiis animis semper Deum orant. Inæstimabile autem semper est priuilegium hoc quod per Euangelium consequimur, vt liber nobis ad Deum ingressus pateat. Omnem verò carnem generaliter nominãs Propheta, breuiter indicat, quod tunc singulare erat Iudæis, fore aliquando cunctis Gentibus commune. Atque ita vaticinium est de futuro Christi regno.

4 *Verba iniquitatum.* Non conqueritur populum falsis calumniis grauari, sed simpliciter fatetur iniquitates esse

obstaculo quominus Deus pro more facilem se & humanum Iudæis exhibeat. Conuenit autem hic locus cum illo Iesaiæ 59.1, Non est aggrauata auris Domini quominus audiat: sed iniquitates nostræ distantiam ponunt inter nos & ipsum. In summa, quòd Deus qui suos liberaliter iuuare solet, imò comiter & blandè ad se inuitat, manum suam ad tempus retrahit, huius mali culpam suis & populi peccatis imputat Dauid. Nam priore loco reatum suum agnoscit, quēadmodum Daniel capit. 9. vers. 5. sed mox totum populum sibi socium adiungit. Hanc verò sententiam inseruit Propheta, non vt se & alios prohiberet ab orandi fiducia, sed potius vt supra obstaculum emergeret, quod arceret cunctos mortales à Dei successu: nisi statuerent indignos quoque exaudiri. Probabile verò est præsenti aliquo iræ Dei signo perculsos fuisse tunc fideles, quia contra hanc tentationem luctatur Dauid. Porrò videmus in promptu ei fuisse remedium, quia ex opposito reputat proprium esse Dei munus dare veniam peccatis, eáque expiare. Ita hic quoque versus cum superiori contexi debet, atque aduersatiuè resolui, hoc modo, Quanuis iniquitates nostræ vt repulsam merentur, procul nos à conspectu tuo eiiciant: quia tamen te ad reconciliationem paratum ostendis, cursum precibus nostris non abrumpent. Docemur autem hoc loco, non aliter exorari Deum à nobis posse, nisi dum suppliciter veniam deprecamur nostris peccatis. Interea dubitandum non est quin gratuita peccatorum remissio Deum nobis conciliet. Quòd si paulisper gratiam suam submoueat: adeóque tergum nobis obuertat, Dauidis tamen exemplo ad spem expiationis erumpere conuenit. Quod singulari numero fatetur se peccatis obrutum, ratio afferri potest, quòd Rex quum esset, totum populum repræsentabat: vel quòd hac docendi forma, sicuti Daniel, singulos hortetur ad se priuatim examinandos, vt quisque propriam reatus cō fessionem afferat. Scimus enim hypocritas defunctoriè se inuoluere in communi catalogo, vt peccata sua occultent. Atqui Dauid non tantùm fictæ modestiæ causa, sed serio affectu à seipso exorsus, coram Deo reos omnes peragit.

5 Beatus quem elegeris, & propinquum feceris tibi: habitabit in atriis tuis: satiabimur bono domus tuæ Sanctuarii palatii tui.

6 Terribilia in iustitia respondebis nobis Deus *salutis nostræ, spes omnium finium terræ, & maris longinquitatum:*

7 Stabiliens montes virtute sua, accinctus fortitudine.

8 Compescens sonitum marium, & sonitum fluctuum eorū, & fremitum Gentium.

9 Et timebunt habitatores finium à signis tuis: exitus matutinos & vespertinos ouare facies.

5 *Beatus quem.* Quia nuper confessus fuerat populum suis peccatis dissidium à Deo fecisse, ideóque esse indignum qui exaudiatur: nunc in asylum confugit gratuiti Dei fauoris, sub quo inclusa est peccatorum remissio. Atque ita confirmat quod de expiatione dixit, ostendens qua causa Deum miseris peccatoribus propitiet: quia scilicet gratis paterno fauore immeritos complexus est. Nam venia qua nos quotidie prosequitur, ex adoptione pendet: sicuti etiam in ea fundatæ sunt preces nostræ. Quo enim iure in Dei conspectum prodire auderet peccator ad recōciliationem quærendā, nisi persuasus esset

esset hūc sibi esse patrem? Cæterùm hic non extendit gratiam Dei ad Gentes, sicuti paulo antè: sed pro ætatis suæ ratione loquitur. Solos enim Iudæos tunc in grege suo censebat Deus, solósque in Sanctuarium admittebat: nunc quia sublato discrimine Gentes cum illis promiscuè vocauit, omnibus ad eum familiariter accedere licet. Christus enim est pax nostra, qui propinquos & remotos coniunxit, Ephes. 2.14. Tenemus nunc quorsum tendat consilium Dauidis. Nā quia Ecclesiæ & electo populo promissa est remissio peccatorum, exclamat beatos esse quos Deus in gregem suum recipit, vt hoc incomparabili priuilegio fruantur. Porrò electionem non omnibus tunc communem fuisse docet: Iudæos hac prærogatiua extollens, quia eos Deus prætulerit reliquis gentibus. Nam si anteuerterent homines Dei gratiam, non resideret penes ipsum electio cuius potestas & ius ei tribuitur. Atqui non alio nomine præstabant Iudæi nisi quia eos peculiari gratia Deus fuerat dignatus. Nunc etsi rupta est maceria, vt Deus Gentes quoque simul vocet, Ephes. 2.14, constat tamen non omnes peræque vocari: & experientia, eorum inscitiam coarguit, qui communem omnibus sine delectu Dei gratiam esse garriunt. Quam enim causam imaginari licet cur Deus non omnes pariter ad se inuitet, nisi quia gratuita eius electio alios ab aliis discernit? Fides quidem, & inuocatio media sunt, quæ nobis concilient Dei gratiam, sed fons extra nos quærendus est. Beati quidem sumus in Deum sperando, amplexando eius promissiones: beati inquā sumus vbi Christo mediatore freti, statuimus illū nobis esse Patrem, votáque nostra ad eum dirigimus: sed vnde fides & inuocatio, nisi quia natura alienos gratia coniunxit? Quòd ergo nobis manum ad inferos vsque porrigere dignatus est, hinc propinquitas, non autem quòd sponte præuenerimus. Imò, propriè loquendo. postquam nos elegit, suum erga nos amorem vocatione testatur. Etsi autem Deus semen Abrahæ sibi in peculium segregauerat, vt circuncisio locum illis in templo daret: dubium tamen non est quin discrimen aliquod inter Iudæos ipsos statuat Dauid: quia neque omnes efficaciter ad se vocauerat Deus, neque iure omnes locum in templo occupabant. Alludit quidem Propheta ad externum Sanctuarium, Iudæos dicens electos esse, vt appropinquent Deo: sed memoria tenendum est quod Psalmo 15, & 24.3, vidimus, nō omnes legitimos fuisse Ecclesiæ ciues qui templi pauimentum terebant: quia præcipuè requiritur integritas cordis, & puritas manuum. Quare propinquos Deo fieri intellige, non qui externa tantùm specie locum obtinent in templo, sed qui sincera fide se offerunt in conspectum Dei. Iam hìc vocatio adiungitur electioni: nequis somniet oues perpetuò vagari, neque vnquam colligi in ouile, Nam hoc effectu se ostendit gratuita Dei adoptio, dum Spiritu eius duce, ad eius Sanctuarium accedimus. Fructum beatitudinis commendat Propheta, satiari dicens templi opulentia fideles. Nam quanuis accedant illuc quoque hypocritæ, vacui tamen & ieiuni domum redeunt, quantum attinet ad fruitionem spiritualium bonorum. Ac notanda est personæ mutatio, vbi Dauid ad fidelium numerum se aggregat: quia in seipso experimentum proponit satietatis, de qua loquitur. Cæterùm intellige satiari fideles nō vno momento, sed gradatim: quia etsi instillet Deus Spiritus sui dona, suos, tamen quatenus vtile est locupletat, donec adducat ad solidam perfectionem. Verum certè est illud Psalmi 103.5, Satiari Dei beneficentia os nostrum: sed etiam notandum quod alibi dicitur, Aperi os tuum, & implebo illud, Psal. 81. 11. Impediunt autem nostræ angustiæ, ne tantam nobis copiam bonorum ingerat Deus. sed prout restrictos videt, ita liberalitatem suam ad modulum nostrum attemperat. Bona Sanctuarii vocando, externa adminicula commendat quæ nos ad bonorum cælestium fruitionem deducunt. Etsi enim poterat olim Deus manum è cælo porrigere seruis suis, voluit tamen per Legis doctrinam, per sacrificia & alios ritus, externáque pietatis subsidia, satiare fideles animas: sicuti hodie quoque erga nos similibus mediis vtitur. Et quanquam in illis subsistere non conuenit, negligere tamen

fas non eſt.

6 *Terribilia in iuſtitia reſp.* Confirmat alio genere dicendi, non fruſtra ſe beatos vocaſſe, quibus Deus tẽplum ſuum aperuit, vt domi eius paſcantur. Dicit autem reſponſurum populo ſuo Deum in miraculis, vel ſignis terrificis: acſi diceret, Domine tu nos ſemper exaudies, vt mirificis liberationibus perinde virtus tua patefiat, atque olim dum egreſſi ſunt patres noſtri ex AEgypto. Eccleſiam enim ſemper Deus non vulgari vel ordinario modo, ſed terribili potentia ſeruauit. Atque hoc cognitu fuit vtile, vt in rebus perditis non tamẽ bene ſperare deſinerent filii Dei. Porrò vbi Dei ſalutem Iudæis deſtinauit, ſimul addit eſſe ſpem extremitatum terræ vſque ad vltimos mundi receſſus. Vnde ſequitur gratiam Dei ad Gentes quoque extendi.

7 *Stabiliens montes.* Per occaſionem attingit virtutem Dei, quæ in vniuerſa mundi fabrica conſpicitur. Nam illa ætate nouum erat Gentes eiuſdem cum Iudæis ſpei ſocias facere. Ideóque vt tollatur abſurditas, tempeſtiuè admonet Dauid fortitudinem Dei extare in cunctis mundi partibus. Montes autem potius quàm planas regiones nominat, quia in illa immenſa terræ congerie altíſque rupibus rarior apparet Dei potentia. In proximo verſu non conſentiunt Interpretes. nam in prima voce quidam ſubaudiunt notam ſimilitudinis hoc ſenſu, Deum compeſcere ſtrepitus hominum audacia excitatos, ſicuti compeſcit omnes maris ſtrepitus. Alii metaphoricam loquutionem eſſe volunt, quam deinde ſine figura exprimat Dauid. Ego autem ſimplicius Dauidem loquutum eſſe iudico: ac priore quidem membro documentum potentiæ Dei in mari proferre, altero autem in hominibus: acſi diceret, Deus ſedando fluctus ac tempeſtates maris, quanta ſit præditus fortitudine demonſtrat. Idem in hominibus ſpecimẽ exhibet, tumultus compeſcens ab illis excitatos.

9 *Et timebunt habitatores.* Non dubito quin ſigna Dei appellet opera eius inſignia & memoratu digna, quibus notas gloriæ ſuæ inſculpſit. Nihil eſt quidem tam minutum vel contemptibile in cælo vel terra, quod non repræſentet nobis Dei gloriã: ſed miraculis κατ᾽ ἐξοχὴν tribuitur hoc nomen, quia illic clarius refulget Dei maieſtas. Summa eſt, tam illuſtres fore Dei gratias erga Eccleſiã, vt ad reuerentiam & admirationẽ barbaras etiam gentes & longiſsimè remotas cogant. Poſterius membrum ita à quibuſdã accipitur, quum ſol manè exoritur, recreari eius luce homines: quum etiam viciſsim nocte fulgẽt luna & ſtellæ, leuari quam alioqui triſtitiam ex tenebris conciperent. Hoc modo ſubaudienda eſſet dictio Propter: acſi dixiſſet Propheta, Domine tam manè quàm veſperi exortu ſolis, lunæ & ſtellarum homines exhilaras. Sed quia verba, vt ſonant, continẽt aptum & vtilem ſenſum, mihi non placet aliunde accerſere quod ſententiam impleat. Dixerat Dauid ad extremos vſque terræ angulos venturũ timorem eſſe ex Dei miraculis. nunc idem de lætitia prædicat: acſi diceret, ab ortu vſque ad occaſum ſolis non formidabilem modò fore Deum, ſed gaudii quoque authorem.

10 *Viſitaſti terram & irrigaſti eam, copioſe ditaſti eam: riuus Dei plenus aquis: parabis frumentum eorum, quia ſic illam præparas.*

11 *Sulcos eius inebrias, deſcendere facis pluuiam in ſulcos eius, imbribus madefacis eam, germini eius benedicis.*

12 *Coronas annum beneficentia tua, & ſemitæ tuæ ſtillabunt pinguedinem.*

13 *Stillant super habitacula deserti, & exultatione colles accingentur.*

14 *Operiuntur pascua pecudibus, & valles operiuntur frumento, clamant, etiam canunt.*

10 *Visitasti terram. & irrigasti eam.* Verbum hoc & quæ sequuntur alia, designant continuum actum: ideóque commodè in præsenti tempore vertentur. In secundo verbo Interpretes variant: quia nonnulli à שוק deducunt, quod desiderare significat: alii à שקה quod est potum dare. Priores ita resoluũt, Domine postquã lõgo æstu & siccitate fecisti sitire terrã, demũ eã visitas. Melius tamẽ fluit altera interpretatio, De⁹ tu irrigatione terrã visitas. Et cõtext⁹ hoc modo melius cohæret: quia proximè sequitur, *tu ditas eam copiosè*: quod amplificandi causa additum esse patet. Dubitari tamen potest solámne Iudæam intelligat, an totũ orbem. Ego quanuis fatear hæc omnia verè de toto orbe prædicari, existimo tamen Dauidem propriè loqui de Iudæa, sicuti hactenus celebrauit peculiares Dei gratias erga Ecclesiam. Atque huic sententiæ astipulatur quod statim adiungit, *fluuium Dei*, vel riuum *plenum esse aquis*. Nam quòd fluuium Dei pro magno vel amplo quidam accipiunt, durum est ac coactum: & potius dixisset fluuios plurali numero. Opponit autem, meo iudicio, fluuiis naturalibus qui regiones suas fœcundant, tenuem & exiguum riuum Siloah: alludens ad locum illum Mosis, Deut. 11.10, Terra quam Deus tuus dabit tibi, non erit similis AEgypto, quam fœcundat Nili exundatio: sed terra hæc expectat pluuiam è cælo. Vel fortè metaphoricè appellat pluuiam ipsam, Dei fluuium. Certè hoc ad Iudæam restringi debet, sicuti etiam per pascua vel habitacula deserti intelligitur sicca & asperior regio, quam Scriptura vocat mõtanam. Cæterùm quanuis hîc celebretur Dei liberalitas familiarius nota electo populo: nostrum tamen est, vbicunque habitemus, diuitias bonitatis Dei in terræ prouentu & fertilitate agnoscere. Neque enim sua virtute multiplicem bonorum affluentiam generat, nisi quatenus eam Deus pascendis hominibus aptauit. Ideo scitè & concinnè Dauid parari dicit hominibus frumentum, quia sic parata est terra à Domino. Sensus autem est, opulentiam hanc prouenire ex terra, quia Deus instar optimi patrisfamilias hominibus prospicere volens, eam formauit vt alimenta suppeditet.

11 *Sulcos eius.* Quidam verba hæc resoluunt in modum optatiuũ, vt sit precatio. Atqui non dubito quin gratiarum actionem continuet Dauid, eo quòd terram pluuiis madefaciens ac saturans, fructificandi vim suggerat. Quibus verbis significat totum naturæ ordinem testimonium esse paterni ergo nos Dei amoris, quòd quotidiani victus nostri curam suscipere dignetur. Pluribus autem verbis inculcat hanc Dei gratiam, quam maior pars mundi impiè sceleratéque obscurat. Nam vt quisque perspicacior est in obseruandis naturalibus mediis, ita illis affixus manet, vt ad Deũ minimè conscendat. Debebat quidem philosophia, quo peniti⁹ excutit arcana Dei, propius nos ad ipsum adducere, nisi obstarent prauitas nostra & ingratitudo. Sed quia acutissimi quique pluuiæ originem in aere & elementis quærentes, oculos & sensus à Deo auertunt, magis nos expergefieri necesse fuit.

12 *Coronas annum ben.* Vertunt alii, Coronas annum beneficentiæ tuæ: quasi diceret Dauid, annos fertiles excellere singulari decore, acsi eos corona ornaret Deus: quemadmodum si abundantior solito sit messis, & copiosæ vindemiæ, hæc erit anni corona. Et certè fateor non æqualem Dei benedictionem in singulis annis fulgere: sed vt alii alios præcellant, nullus tamen ornatu suo prorsus caret. Ita simplex mihi videtur sensus, Dei beneficentiam per singulos annorũ circuitus cõspicuã esse. Postea sensum suum explicat, vbi dicit *semitas Dei stillare pinguedinem*, nubes

ita metaphoricè appellās,in quibus inequitat Deus, quemadmodum dicitur Psal.4.3. Quoniam igitur vbertas terræ ex ſucco & humore, humor ex pluuia, pluuia ex nubibus prouenit, eleganter nubes dicit pinguedinē ſtillare,& quòd ſint Dei ſemitæ,aut vehicula: acſi diceret, quocunque iter facit Deus, fluere ad eius pedes frugum copiam & vbertatem. Proximo verſu hanc gratiā amplificat, quòd pinguedo illa ſe ad incultas vſque regiones diffundat. *Deserta* quidem vocat nō aridas ſolitudines, in quibus nihil naſcatur, ſed loca minus culta,in quibus nō tanta hominū frequētia habitat: ſed tamē hinc melius refulget Dei benedictio, dum ſuper mōtium cacumina pinguedinē ſtillat. Poſtea ad valles & planas regiones deſcēdit,vt oſtēdat nullā eſſe terræ partē Dei opibus vacuā, qui a ei⁹ liberalitas ad locupletādū totū orbē ſufficit. Additur etiā cōmēdatio ab ipſa varietate,quòd *valles & loca demiſſa tā ouibus,quàm frumento veſtiātur*. Gaudiū rebus inanimatis impropriè tribuit: ſicuti etiam ridere dicūtur agri, quū ſua pulchritudinę exhilarāt hominū oculos. Mirū tamē eſt quòd iubilationi cātū adiūgat,interpoſita etiā particula אף quā ſcimus eſſe emphaticā: quum tamen minus ſit canere, quàm iubilare. Sed ego ad continuationē gaudii refero quod dicit, *etiam canent*, vt ſciamus nō vnius tantùm anni fore gaudium, ſed aſsiduos recurſus. Deinde ſcimus quàm trita ſit Hebræis ordinis inuerſio.

ARGVMENTVM PSALMI LXVI.

Quanquam fieri poteſt vt Propheta vnam præcipuè liberationem ſub perſona Eccleſiæ celebret, multiplices tamen gratias complectitur,quibus Deus electum populum perſequi non deſtitit. Sicuti autem miſeris & afflictis prædicat Diuinitus allatam fuiſſe ſalutē:ita conſolationis & patientiæ materiā ſuggerit, examinatos fuiſſe dicens inſtar argenti,quum tyrannidi hoſtium ſubiecti fuerunt. In fine videtur priuatim de ſe loqui, integritatis ſuæ documentum proferens, quòd fuerit à Deo exauditus qui impios & ſceleratos repudiat.

Pſal. LXVI.

PRæfecto Canticum pſalmi. Iubilate Deo omnis terra.
2 Canite gloriam nominis eius,ponitę gloriā laudem eius.
3 Dicite Deo, Quàm terribilis es in operibus tuis,in multitudine roboris tui mentientur tibi inimici tui.
4 Omnis terra adorabit te, & canent tibi, canent nomen tuum. Selah

1 *Iubilate.* Generalis eſt præfatio, quam mox ſequentur hypotheſes. Quia verò ſermonem ad totū orbem dirigit, non dubito quin vaticiniū ſit de futura regni Dei amplitudine, quæ Chriſti demū aduentu ſpectata fuit. Secundo verſu idem cum maiore vehementia confirmat, quo melius pigros alioqui & tardos extimulet ad Deum laudandum. Quid ſit *Canere gloriam nominis Dei*, obſcurum non eſt,nempe pro merito ac dignitate extollere ſacrum eius nomen, vt iuſtam & ſolidam gloriam obtineat. In ſecundo membro ſubeſt aliqua ambiguitas. Quidam enim ſub aliis verbis idem repeti putantes, vertunt, *Ponite gloriam laudis eius.* Ego autem aliis potius ſubſcribo, qui laudem vertunt in accuſatiuo caſu. Interea non placet quòd exponūt,non alibi eſſe gloriandū, quàm in Dei laudibus. Rectius & ſimplicius eſt, magnificè extollere Dei laudem,vt glorioſa ſit. Neque enim mediocri præconio contentus eſt Propheta, ſed vult Dei beneficia pro ſua amplitudine ſplēdidè prædicari.

3 *Dicite Deo.* Iam materiam ſuggerit cur velit Deū laudari. Quia autē ſolent plurimi frigidè apud alios de laudibus Dei diſſerere, vt efficacius ſenſus fideliū tangat Propheta, & expergefaciat, ſermonē ad Deum iubet dirigi: quia vbi quis eum ſine teſtibus & arbitris cōpellat,fictioni non eſſe locum videns,ſeriò quod in corde habent probè meditatū,in medium profert. Nihil enim melius ad Dei reuerentiam nos cogit, quàm vbi nos ſiſtimus coram eius facie.

facie. Atque vt hunc affectum magis accendat, hostes dicit *mentiri Deo ob multitudinem virtutis eius*. Nam si duri & præfracti, qui se libenter eius imperio subducerent, velint nolint coguntur se coram eo humiliare: quid fidelibus agendum est, quos non terroribus sibi subiicit, sed blandè ad se inuitat? Subest enim hæc tacita comparatio inter voluntarium cultum, quem præstant fideles, dulcedine gratiæ illecti: & seruilem coactámque subiectionem, ad quam increduli vi trahuntur. Hoc enim significat *mentiri*, fieri supplicem non alacri obsequio, neque liberè, sed quia necessitas extorquet: sicuti Psalmo 18.45. diximus. Nam quod alii exponunt, Agnoscent tādem hostes spe fallaci deceptos se fuisse: alii verò, Negabunt se quicquā hostile fuisse in te molitos: nimis remotum est à verbis ac mente Prophetæ. Quanquam autem multis modis Deo mentiuntur hypocritæ, nihil tamen hoc loco aliud voluit Propheta, quàm Dei robur hostibus quoque esse formidabile vt inuitos subigat.

4 *Omnis terra ador.* Quòd tam multus, est Propheta in hoc capite tractando, non est præter rationem. nam quum huic argumento impares sint omnes linguæ, videmus quàm parci & maligni sint homines, vt vix tenui & ieiuna laude aspergant Deum, ad quē celebrandum debuerant neruos omnes ac conatus intendere. Rursus autem vaticinatur Propheta, quanuis tunc soli Iudæi in suo angulo Deum colerent omnes tamen Gentes sub eius imperiū venturas. Neque verò nunc, sicuti nuper iugum subituros dicit, qui cuperent, si liberum esset, resistere: sed verum ac sincerum cultum exprimit. Psallent tibi, psallent nomini tuo. Est enim hoc præcipuum laudis sacrificium, vt habetur Psalmo 50.14.23, ac verum etiam testimonium pietatis.

5 Venite & videte opera Dei *terribilis opere super filios hominum.*

6 Conuertit mare in aridam: per fluuium transierunt pede: ibi lætati sumus in eo.

7 D*ominatur in fortitudine sua seculo, oculi eius super Gentes speculantur: defectores non exurgent sibi.* Selah.

8 Benedicite populi Deum nostrum, & resonate vocem laudis eius:

9 Qui posuit animas nostras in vitam, & nō dedit ad lapsum pedes nostros.

5 *venite.* Hic obliquè perstringit omnium ferè ignauiā, cuius culpa fraudatur Deus meritis laudibus. Vnde enim fit vt clausis oculis prætereat maior mundi pars Dei opera, nisi quia vix centesimus quisque ad eorum considerationem studium suum applicat? Stimulis ergo opus est, qui torpentes instigent. Similē ferè locum habuimus Psalmo 46.9, vnde huius loci explicationē petere licebit. Summa huc redit, quia homines videt Propheta vel occupari vanis negotiis, vel in peruersis & erraticis studiis vagari, hortatur vt se accingant ad videnda Dei opera: & hortando simul obiurgat tardos ac resides. Dicendo etiam, *videte*, perperam cæcutire admonet in re manifesta: quia nisi in aperto essent opera Dei, frustra conspici iuberet. Speciem quoque operū Dei ponit, ad quorum intuitum vult omnes esse attentos, nempe rationem quam tenet in gubernando humano genere. Hæc enim experimentalis (vt ita loquar) notitia magis afficit. Ideo Paulus Actorum cap.17. ver.27, postquam disseruit in genere de potentia Dei, sermonem huc restringit, iubétque vnumquenque in se descendere, quia illic Deum præsentem sentiet. Sic interpretor particulam istam *Deum esse admirabilem opere super filios hominum*: non quòd eminus

neat eius maiestas supra homines, sed quòd in tuendo ac conseruando eorum statu maximè admirabilis sit eius prouidētia, sicuti etiam Psalmo 40. 6, diximus. Ergo quamuis non longius circunspiciāt homines, in seipsis satis reperiēt causæ cur Deum reuereātur ac timeant. Tandem à conseruatione generis humani ad specialem Ecclesiæ curā transitum facit Propheta, commemorans electi populi redemptionē. In quo membro est synecdoche: quia minimè dubium est quin breuiter commonefaciat fideles de innumeris Dei beneficiis quibus postea sanciuit hanc liberationis gratiam. Quod etiam breuiter significat mox adiūgens, *ibi lætati sumus in eo*. Neque enim ad eū & alios posteros spectaret redēptionis lætitia, nisi quatenus cōtinui amoris pignus ac documētū à Deo editum foret erga totū Ecclesiæ corpus. Sed quia tūc suorum æternus apparuit seruator, ex hoc etiam fonte commune ad omnes pios gaudium profluxit.

7 *Dominatur*. עולם Hebræis nunc seculum est vel temporis perpetuitas, nunc ipsa mundi fabrica. atque hic posterior sensus contextui videtur melius quadrare, & receptior est, Deum fortitudine præditum esse qua sub imperio suo contineat totum orbem. Quò etiam refertur proximum membrum, *oculos eius speculari super Gentes*. Quamuis enim sub Lege propriam imperii sedē erexerat in Iudæa, sēper tamen prouidētia sua totum orbem complexus est: nec obstitit singulare illud priuilegium quo dignatus est filios Abrahæ fœderis respectu, quin ad reliquas etiam Gentes fouendas & alendas aspectum suum extenderit. Confirmat Deo curæ esse Gētes, quia illic etiam pœnas exigat de sceleratis ac reprobis. Ita nullam generis humani partem à Deo negligi probat ab effectu Propheta, quòd impios præcipites deiiciat. Etsi enim multa confuse in mundo miscentur, nunquam tamen sic in abdito latére patitur sua iudicia, quin signa quædam eorum, & quidem satis illustria, oculatis & attentis spectatoribus proponat.

8 *Benedicite populi*. Quanquam populos omnes communiter hortatur ad laudandum Deum: speciale tamen aliquod Dei auxilium commemorat quo restituta fuit salus Ecclesiæ. Ita innuere videtur, Gentes aliquando eius gratiæ fore paticipes, cuius tunc gustum electo populo Deus præbebat. Interea admonet insignem & memoratu dignā esse liberationem, cuius famam vbique vult resonare. Quanquam autem redditam Iudæis fuisse vitam prædicat (quo genere loquendi, non vulgariter adiutos fuisse docet) mox tamen ostendit, potius seruatos fuisse à periculo, quàm postliminio restitutos ab aliqua clade. Nam quum *à lapsu* dicat *seruatos fuisse pedes*, sequitur non cecidisse, sed maturè fuisse occursum vt firmi starent. Neque tamen ideo gratiam Dei extenuat Propheta quòd malum anteuerterit: sed fatetur fuisse viuificatos qui Dei beneficio seruati erant incolumes.

10 Quia probasti nos Deus, examinasti nos sicut examinatur argentum.

11 Deduxiste nos in laqueum, posuisti coarctationem in lumbis nostris.

12 Equitare fecisti hominem super capita nostra: venimus in ignem & aquam, & eduxisti nos in planitiem.

10 *Quia probasti nos*. Posset hoc per concessionem legi, interposita particula Quamuis: ita amplificaret Propheta Dei gratiam: quia populum liberauerit ex grauissimis malis. Quod tametsi libenter recipio: Propheta tamē simul alterum quoque finem spectasse arbitror, nēpe vt optimo solatio, quod ex ei⁹ verbis colligitur, piorum tristitiā leuaret. Nihil enim vtilius est quàm reputare nos affligi Dei manu quoties nos res aduersæ premūt: & quidem nō alio consilio nisi vt saluti nostræ consulat. Huc spectat probatio & examē de quib⁹

loquitur Propheta. Etsi autem suos instar argenti examinet Deus, vt purget eorum vitia, acsi igne excoqueret scorias: simul tamen intelligit documentũ fuisse captum eorum patientiæ. *Et argẽti similitudine* exprimere videtur fuisse ad viuum probatos, sicuti argentum nõ semel in ignem coniicitur. Etsi enim gratias Deo agunt fideles, quòd tãtùm probati fuerint afflictionibus, non prorsus consumpti: malorum tamen varietas & grauitas clare exprimitur non tantùm hoc verbo, sed toto contextu, vbi dicunt se in laqueum fuisse coniectos, redactos in vltimas angustias hominem fuisse impositum capitibus suis: denique per naufragium & incendium transiisse. Et quũ *lumbis suis coarctationem* vel catenam positam fuisse dicunt, aggrauant quod prius dixerant de laqueo. Sensus enim est non modò filis se fuisse irretitos, sed coarctatos duro & insoiubili vinculo. *Equitandi* etiam verbo intelligunt tyrãnos contumeliose & petulanter fuisse dominatos, & quasi iumentis fuisse abusos. Per *ignem & aquam* minimè dubium est intelligi multiplices ærumnas. ac sensus est, nullum fuisse afflictionis genus quo non exercuerit Deus suam Ecclesiam. Sicut autem duo hæc elementa ad fouendam hominis vitam plurimum valent, ita rursus ad extinguendam. Notandum autem primò est, quòd Propheta, quascunque iniurias perpessus erat populus hostium sæuitia, pro pœnis diuinitus inflictis recenset: ne existiment fideles eo sopito, vel aliud agente, tam duriter se fuisse vexatos: Ecclesiæ autem conditio veluti in speculo statuitur hîc nobis ante oculos: ne vbi contigerit ab igne in aquam nos raptari, & iactari huc & illuc, ipsa nouitas nos exanimet vel terreat. רויה propriè terram irriguã significat. Sed metaphoricè hîc pro læto & iucundo statu capitur, acsi in campis amœnis & fertilibus suauiter & liberaliter pascerentur fideles. Summa est, quanuis temporalibus pœnis duriter castiget suos Deus, semper tamen dare prosperum & lætabilem exitum. Falluntur enim meo iudicio qui ad possessionem terræ Chanaan restringunt: quia hîc non fit tantùm mentio deserti, sed omnium temporum ærumnas quibus humiliatus fuerat populus, comprehendit Propheta.

13 *Veniam in domum tuam cum holocaustis, soluam tibi vota mea,*

14 *Quæ protulerunt labia mea, & os meum loquutum est in afflictione mea*

15 *Holocausta pinguium offeram tibi cum suffitu arietum, faciam boues cum hircis. Selah.*

16 *Venite, audite, & narrabo omnibus timentibus* Deum *quæ fecerit animæ meæ.*

13 *Veniam in domum.* Quanquam hactenus totius Ecclesiæ personam sustinuit Propheta, magis tamen emphaticè nunc ex priuato animi sui sensu loquitur: & vehementius singulos ad pietatis officium incitat: quia vbi quisque seorsum ad gratias agendas probè animatus erit, symphoniam laudum in commune alacrius cõferent. Summa est, indignè supprimi Dei gloriam quoties in rebus aduersis nobis succurrit, nisi liberationem sequatur solennis gratiarum actio. Nec simpliciter gratitudinem promittit. Vota se in media afflictione nuncupasse dicens, fidei suæ constantiã ostendit. Nota est Iacobi exhortatio, 5.13, Oret qui angitur ac tristis est: qui lætus est, canat. Plerosque enim videmus, licet in prospera fortuna blandè fictis laudibus Deum mulceant, simul ac paulo durius vrgentur, vel tumultuosè contra eum fremere, vel fractos torpere. Atqui hæc vera est pietatis probatio, si quis inter summos dolores ad Deum suspiret, fideique & tolerãtiæ suæ perseuerantiam orando pro-

bet: deinde gratitudinem testetur. Nec abs re dicit se *labiis protulisse vota*, significans nunquam se ita mœrore fuisse cõstrictum, quin diserte preces concipiens profiteretur se in manu Dei salutem suã deponere. De votis quod alibi fusius tractatum fuit, breuiter repetendum est. Primò, nihil vnquam sanctos Patres vouisse Deo, nisi quod ei probari scirent. Deinde non vouisse in alium finem, nisi vt gratitudinis suæ testimonium redderẽt. Quare nimis insulse illorum exemplum obtendunt Papistæ non modò temerariis, sed etiam sacrilegis votis, dum primò futiliter obtrudunt Deo quicquid in buccam venit: deinde nihil sibi minus proponunt quàm rectum finem, & diabolica superbia de rebus sibi non concessis pascuntur.

15 *Holocausta pinguium.* Vel Dauidem, vel aliquem ex summis proceribus hic loqui oportet: quia vt tenuis fortunæ homines tam opima & splendida sacrificia offerrent facultas non sinebat. Probabile igitur est Dauidem Psalmi esse authorem, qui sumptum regalem facturum se denuntiat in sacrificiis. Scimus autem cur sibi tunc Deus victimas offerri iusserit pro gratiarum actione, nempe vt sciret populus sua immunditie pollui & vitiari Dei laudes, nisi aliũde sanctificentur. Nam vtcunque nobis sit propositum laudare Dei nomen, impuris tamen labiis ipsum profanamus, nisi quatenus se Christus semel hostiam obtulit vt nos & nostra omnia sanctificet. Ideòque docet Apostolus Heb. 10. 7 per ipsum placere laudes quas Deo referimus. Suffitum sui holocausti hic cõmendat Propheta, quum inde nonnisi grauis ac putidus odor in cælum ascenderit: sed quatenus figuræ erant Christi, arietes aliæque victimæ, suauiter coram Deo redolebant. Nunc abolitis legalibus figuris, manet nobis spiritualis veritas, quæ proximo versu melius exprimitur, vbi Propheta beneficiorum Dei præconem se fore denuntiat. Nam & sub Lege huc referri oportuit externas ceremonias: quia alioqui inutilis fuisset earum pompa. Præconium ergo gratiæ Dei, verum condimentum fuit ne insipida essent sacrificia. Quòd autem aduocat pios omnes, suo exemplo docet non satis gratos esse Deo nisi qui desiderio flagrant publicandæ quam experti sũt gratiæ, non modò vt incitentur omnes ad eum vno consensu laudandum, sed vt documentis gratiæ eius animentur ad fidem & spem. Quòd autem narrationem suam destinat solis Dei cultoribus ratio est, quia soli idonei sunt auditores: profanis autem & hypocritis tanquam surdis canitur.

7 *Ad ipsum ore meo clamaui, & exaltaui eum sub lingua mea.*

18 *Iniquitatẽ si respexi in corde meo, non audiet Domin⁹.*

19 *Vtique audiuit* De⁹; *attẽdit ad vocẽ precationis meæ.*

20 *Benedictus* Deus *qui non amouit precationem meam & misericordiam suam à me.*

17 *Ad ipsum.* Confirmat, se Dei auxilio saluum esse, quia eum precatus, ipso effectu senserit fuisse sibi propitium. Votorum enim fructus, gratiam Dei nõ parum illustrat, vt nobis sit certior. Iterum per *os & linguam*, sicuti paulò antè, precandi vehementiam & ardorem exprimit. Nisi orasset ex intimo cordis affectu, repudiatus quidem esset: sed linguam facit cordis comitem, vt sciamus non frigidè eum orasse. Quod nonnulli *sub lingua*, tantũdem valere putãt atque *in corde* absurdũ est. Sermo enim qui ex linguæ reflexu procedit, sublingua nasci dicitur: sicut alibi, Venenum aspidum sub labiis eorum, Psalmo decimo tertio, versu 3. *Exaltandi* verbo significat non alia honoris specie melius coli Deum, quàm vbi ab ipso expetitur salus. Vnde apparet in Papatu spoliari ipsum præcipua gloriæ suæ parte, vbi vel ad mortuos vel ad statuas distrahuntur hominum vota: & inuocatio Dei ferè pro nihilo ducitur. Sed interim legem purè & rectè orãdi subiicit Propheta, ne prætetita fide & pœnitentia, temere se quisque

que ad Deũ inuocandũ ingerat. Scimus, quoties in genere pronuntiat Scriptura inuocandum esse Deum, quàm audacter irrumpant hypocritæ & profani homines, séque permisceant fidelibus. Ergo Propheta vt talibus ludibriis ianuam præcludat, cordis integritatem requirit. Fateor quidem Prophetam his verbis suam innocentiam asserere, quẽadmodum sæpe Dauid probitatem suã reali, vt ita dicam, gratiæ Dei testimonio à calumniis asserit: sed consilium maximè fuit tradere suo exemplo communem regulam, vt discamus ad Deum puro corde accedere. Similis est locus ille Ioannis 9.31, Deus impios non exaudit. Verum quidem est nõ alios quàm peccatores audiri, quia omnibus ad vnum præscripta est forma vt peccata sibi remitti petant. Sed quamuis ingenuam reatus sui confessionem coram Deo afferant fideles, hoc tamen ipso iã peccatores esse desinunt, quia Deus supplices absoluit. Tenenda enim est Pauli admonitio, 2.Tim.2.19, Vt ab iniquitate discedat quisquis inuocat nomen Domini. Porrò *iniquitatem aspicere in corde*, non est esse sibi male conscium (quia videre sua vitia coguntur filii Dei vt sibi in illis displiceant: atque hæc cognitio pro summa virtute censeri meretur) sed intentum esse & addictum iniquitati. Quanquam ideo disertè cordis meminit Propheta, vt ostenderet non modò puras sibi esse manus, vel se coram hominibus esse innoxium, sed vt coram Deo sibi assereret veræ integritatis laudem. Nisi enim externæ vitæ respõdeat interior cordis veritas, sed recondita malitia lateat: quod splendebit coram hominibus, abomitatio erit coram Deo. Subiicit autem cum affirmatione, exauditas fuisse prece: vnde colligitur, nunquam fore spem nostram irritam, modò ex animo Deum quæramus.

20 *Benedictus.* Psalmum gratiarum actione claudit, vnde exorsus fuerat: & causam addit quòd repulsam non fuerit passus: figuratè enim dicitur Deus *orationem à se depellere*, siquem auxilio non dignetur, acsi tergum obuerteret. Fontem verò designat, quia non subduxerit Deus suam misericordiam. Neque enim aliud quã gratuitus eius fauor vel nobis eum reddit placabilem, vel pretium ac impetrandi gratiam conciliat precibus nostris, ne sint infructuosæ.

ARGVMENTVM PSALMI LXVII.

Precatio est pro fœlici Ecclesiæ statu, non solùm vt Deus in Iudæa eum tueatur incolumem, sed etiam vt noua & insolita propagatione augeat. vbi etiam breuiter differit de regno Dei, quod Christi aduentu in toto orbe erigendum erat.

Psalmus LXVII.

PRæfecto in Neguinoth, Psalmus canticum.

2 Deus misereatur nostri, & benedicat nobis: lucere faciat vultum suum in nobis. Selah.

3 Vt cognoscant in terra viam tuam, in omnibus gentibus salutem tuam.

4 Celebrent te populi Deus, celebrent te populi omnes:

5 Lætentur & exultent populi, quoniam iudicabis populos in æquitate, & populos in terra diriges. Selah.

6 Celebrent te populi Deus, celebrent te populi omnes:

7 Terra dedit prouentũ: benedicet nos Deus Deus noster.

8 Benedicet nos Deus, & timebũt eum omnes fines terræ.

2 *Deus misereatur.* Quanquam vaticinatur in hoc Psalmo Propheta de regno Christi, sub quo Dei adoptio cõmunis toti mũdo futura erat: Iudæis ta-

men peculiariter gratiam Dei precatur: ſicuti primogenitos fuiſſe ſcimus, Exod.4.28, vt meritò ab ipſis incipere debuerit quæ per cunctas gentes ſpargenda erat Dei benedictio. Quanquam autem in optatiuo modo reddidi totum hunc Pſalmum, quia in hunc ferè ſenſum conueniunt omnes Interpretes: non minus tamen commode in tempore futuro verba omnia vertere liceret, ſicuti Hebraicè leguntur: ita eſſet ſancta gratulatio ad fulciendas pias mentes, ne ambigerent de continuo fauoris Dei ſucceſſu, quin potius incrementa eius ſperarent. Quia tamen communi ferè conſenſu receptum eſt, Prophetam hic precari, mihi ſatis eſt lectores monuiſſe. Porrò quum ſermonem habeat non de extraneis, ſed de Eccleſia ipſa, & tamen quicquid bonorum in eam conferri optat, deriuet ex fonte gratiæ Dei: ſequitur, quandiu viuimus, non aliunde nos eſſe fœlices, affluere bonorum copia, denique proſpere agere, niſi quia gratuito nos amore proſequitur. Quod ſi verum eſt, quis eum præueniet ſuis meritis? Sub *vultus illuminatione* vtrunque videtur complecti: quia vbi & amoris ſui ſenſu cordibus noſtris inſpirat Deus & reipſa declarat ſe propitium eſſe, dicitur ſuper nos lucere ſerena eius facies ſicuti obnubilari dicitur, dum peccatis noſtris offenſus, conſcientias noſtras terret, ſignáque aufert ſui fauoris.

3 *Vt cognoſcant.* Hîc clarum eſt vaticinium de propagatione gratiæ Dei, qua factum eſt vt Gentes in vnum corpus cum ſemine Abrahæ coaleſcerent. Optat igitur Propheta conſpicuũ eſſe Dei fauorem in electo populo, vt Gentes ſuo fulgore in eiuſdem ſpei ſocietatem adducat. Per *viam* Dei intelligitur fœdus quo ſe patefecit veteri populo in Patrem, clarius deinde per Euãgelium, quo datus eſt vberior adoptionis Spiritus, vnde manat ſalus: ſicut etiã Chriſtus docet hanc eſſe vitam æternam, cognoſcere verum Deum, &c. Iohan.17.3

4 *Celebrent te.* Quia ſaluificæ Dei notitiæ cunctos populos dixit fore participes, nunc tantæ gratiæ præcones fore dicit, ſimulque ad gratitudinem hortatur. Et repetitio clarius exprimit ſermonem fieri de re noua & inſolita. Neque enim ſi conſueto more & ordine vſitato ſuam erga filios Abrahæ gratiam proſequutus eſſet Deus, tanta vehementia opus erat. Nam primò dicit, Celebrent te populi, celebrent te populi omnes, Deinde hanc exclamationẽ paulo pòſt iterat. Sed opportunè gaudium cum ſua cauſa medium inſeritur: quia verè & ſeriò laudari non poteſt Deus, niſi tranquillis & hilaribus animis, vbi Deo reconciliati gloriamur in certa ſpe ſalutis, & pax Dei exuperans omnem ſenſum, palmam obtinet in cordibus noſtris, Philip.4.7. Ipſa verò cauſæ redditio planè demonſtrat Gentium vocationem: quia Dei gubernatio cuius hic mentio fit non de generali imperio accipitur, ſed de Spirituali iuriſdictione quam in Eccleſia ſua exercet. Neque enim, propriè loquendo, alios Deus regendos ſuſcipit, niſi quos Legis ſuæ doctrina colligit in ſuum obſequium. Et nomen *æquitatis* diſertè exprimitur ad commendationẽ huius regiminis. Deinde eadem ferè verba leguntur apud Ieſaiam 11.4, & Michæam 4.3, vbi de ſpargenda per totum orbem ſalutis doctrina concionantur.

7 *Terra dedit fructum.* Poſtquam de præcipua Dei gratia loquutus eſt, addit Deum terrenis quoque benedictionibus proſequi quos amore ſuo dignatur, vt nihil prorſus, eo propitio, ad beatam & fœlicem vitam deſit. Tenendum verò memoria eſt quod antè diximus, quoties illum veterem populum ſuis beneficiis Deus ornauit, quaſi accenſa lampade præluxiſſe toti mundo, vt ad ſe quærendum Gentes alliceret. Ideo ſi liberaliter ſuppeditet Deus populo ſuo quicquid opus eſt, ex hac beneficentia, quaſi ex fonte, oriturum prædicat timorem Dei: quia ſcilicet omnes mundi fines eo libentius ſe eius imperio addicent, vbi experientia edocti fuerint tam benignum eſſe erga ſuos Patrem.

ARGVMENTVM PSALMI LXVIII.

Quamuis Dauidi propoſitum ſit in hoc Pſalmo, quas Dei gratia adeptus erat de hoſtibus victorias celebrare, initio tamen potentiam & bonitatem Dei in genere commendans, materiam eius laudandi proponit

in totius mundi gubernatione. Postea ad redemptionem electi populi descendit: cui etiam adiungit cursum paternæ Dei beneficentiæ, quam semper erga genus Abrahæ exerere dignatus est. Tandem argumentum quod ex professo suscepit, copiosè prosequitur, & splendidis elogiis memorabilem illam Dei virtutem prædicat, quam ipse priuatim fuerat expertus, & quæ simul toti populo fuerat conspicua. Vnde colligit, se Rege creato statum Ecclesiæ fuisse ritè compositum: vt Deus quasi erecto solio, tunc denuo regnare inciperet, qui antè visus fuerat procul recessisse. Nec verò dubium est quin magnificam Dei gloriam quæ in Christo demum apparuit, sub hoc typo delineet.

Psalmus LXVIII.

PRæfecto Dauidis Psalmus Canticum.

2 Exurget Deus, dispergentur inimici eius, & fugient qui oderunt eum à facie eius.

3 Sicut propellitur fumus, propelles: sicut liquescit cera à facie ignis, peribunt impii à facie Dei.

4 *Iusti autem lætabuntur, exultabunt à facie* Dei, *& gestient præ lætitia.*

5 *Canite* Deo, *psallite nomini eius, exaltate equitantem in nubibus in Iah nomine eius, & exultate coram facie eius.*

6 Pater pupillorum, & cognitor viduarum, Deus in habitaculo sanctitatis suæ.

7 Deus habitare faciens solitarios in familia, educens vinctos compedibus: at rebelles habitabunt in terra arida.

2 *Exurget Deus.* Hoc primo versu quasi præfatur Dauid de quibus rebus disserere velit in hoc Psalmo. Hæc summa est, Quanuis Deus ad tempus quiescat, impiis proteruè & crudeliter Ecclesiam affligentibus, tandem surgere vindicem: & satis esse præsidii fidelibus in eius auxilio simul ac manum suam contra impios exerit. Quòd sententiam hanc ex Mose Num. 10.35, sumptam fuisse putant Interpretes, libenter subscribo. Nec enim mihi dubium est quin Moses seculis omnibus dictauerit precandi formam: vt freti arca fœderis fideles, tanquam visibili præsentiæ Dei symbolo, se fore saluos cōfiderent. Hoc tantùm discrimen notandum est, quòd Moses Deum ipsum compellans precatur: Dauid autem re ipsa hoc quotidie impleri gloriatur & canit. Nam qui vertūt in modo hortādi, Exurgat Deus: non satis mihi vidétur ad eius consiliū attendere. Hæc enim summa est, Experientia verum cognosci quod semel docuit Moses: nempe Deum, simulac surrexerit, præditum esse satis valida potentia ad sternendos omnes hostes, ac profligandos. Quanquam hortandi modus mihi non adeò displicet, modò resoluas, vt dixi, acsi dixisset, Non opus esse magno apparatu vt Deus hostes suos perdat: quia in eius arbitrio est, simul ac digitum sustulerit, omnes dissipare. Interea tacitè subindicat, fieri Dei tolerantia, vt interdum præualeant hostes: & quantumuis insolescant, nihil posse nisi eius permissu: quia nondum est tempus surgendi. Hoc quoque suauissimæ consolationis plenum est, vocari *Dei hostes* quicunque eius Ecclesiā infestant: quia cùm nos susceperit tuēdos, non secus afficitur nostris iniuriis acsi violaretur sua ipsius maiestas. Pulchra etiam similitudine melius exprimit quàm facile Deo ac promptum sit omnes hostium nostrorum conatus discutere: nempe *sicut fumus vento discussus euan sit*, vel *cera liquescit coram igne.* Est autem hoc ferè incredibile, tam firmi roboris dissipationem fore momentaneam: sed Spiritus hoc modo nimiam carnis nostræ timiditatem corrigere voluit: acsi diceret, nō subesse hostibus nostris quam putamus firmitudi-

nem, sed quasi fumo hebetari nostros oculos: falli etiam nos in ipsa duritie, quia non reputamus solo Dei conspectu liquefieri montes ipsos.

4 *Iusti autem lætabuntur*. Hic explicat Dauid, præcipuè in salutem Ecclesiæ suæ, Deum formidabilẽ esse impiis. Et videtur lætitiam hanc obliquè opponere mœrori, quo diu sub Saule occupati fuerant animi piorum: acsi dixisset, Postquam humiliauit suos ad tempus Deus, afferre nouam gaudii lucem, ne semper sub tristitia demersi iaceant. Interea docet, tunc verè demum exhilarari pios, dum sibi propitium esse Deum cernunt, suámque ei salutem charam esse. Quanquam autem מפניו & לפניו Hebræis idem sæpe valent: hic tamen consultò distingui à Propheta existimo: quia fugiũt impii à facie Dei, quam exhorrent: iusti verò ad eandem faciem exultant, quia nihil illis optabilius quàm sentire propinquum sibi esse Deum. Vidimus autem Psalmo 18.26, vt Dei conspectus alios expauefaciat, alios verò suauiter exhilaret: quia sicuti mansuetus est erga mansuetos, ita cum præfractis præfractè agit. Plurium verborum congerie exprimit Propheta nõ mediocrem fore piorum lætitiam, sed quæ omnes eorum affectus in se rapiat & occupet.

5 *Canite Deo*. Iam hortari incipit fideles ad laudandum Deum: materiam tamen initiò in genere proponit, sicuti nuper attigi, quòd suo imperio & virtute contineat totum orbem: deinde quòd miseros quosque & contemptibiles fouere sua cura & patrocinio tueri dignetur. Hoc ergo elogium est in mẽsæ Dei potentiæ, quòd equitet super nubes, vel cælos, quia sequitur toto mũdo superiorem esse. Nam etsi hac loquẽdi forma admonet Spiritus sanctus nihil crassum vel terrestre concipiendũ esse de ipso, præcipuè tamen commendat summum imperium, vt nos ad reuerentiam adducat: acsi diceret, ita supereminere, vt laudes omnes infra ipsum subsidant. Nam vbi neruos omnes intenderimus, non comprehendemus certè cælum & terram, quæ tamen amplitudinẽ gloriæ Dei æquare nequeunt. Quod additur continuò pòst de *Ia nomine eius*, variè potest accipi. Scimus literam ב *beth* sæpe apud Hebræos superuacuam esse, ideo posset transferri, Ia est nomen eius. Vertunt alii, In Ia est nomen eius: ad verbum. quod mihi non displicet, tametsi *nomen* quoque in ablatiuo casu ponere malui. sed de verbis minus laborandum est, quia non est obscurum Dauidis consilium. Nam quia tunc vanis deorum figmentis superstitio repleuerat totum orbem, voluit vni Deo suum gradum asserere, acsi omnia idola facessere iuberet vbi in medium prodit Deus Israel. Sed quia non satis esset, supliciter coli Deum à fidelibus, quem impii quoque dum expauescunt & tremunt, reuereri coguntur, *lætos* & alacres accedere ad ipsum iubet: ideóque de mira eius bonitate paulò pòst concionatur, quòd ad *pupillos* vsque & *viduas* se demittere non grauetur: acsi diceret, Incomprehensibilem Dei gloriam non esse causam distantiæ, vt nos, quamlibet miseri simus, ac in sordibus demersi, despiciat. Nam viduas & pupillos nominans, haud dubiè per synecdochen complectitur quos mundus, quasi auxilio indignos, præterire solet. Nam vtplurimũ nostra officia ibi locamus vnde spes aliqua compensationis apparet. Deinde primum ferè locum occupat dignitas & splendor: vnde fit vt contempti iaceant pauperes. Quod sequitur, *Deum esse in habitaculo sanctitatis suæ*, siue ad cælum referas, siue ad templum, optimè præsenti argumento cõueniet. Neque enim cælo inclusus est Deus vt otium colat, sed potius solii instar est ei cælum vnde orbem iudicet. Iam quia domicilium sibi delegit inter homines, vnde familiariter eos ad se inuitat: nihil aptius erigere pauperum fiduciam potest, quàm vbi audiunt non procul quærendum esse. Proximo versu alias quoque species adiungit, quòd orbis & *solitariis* det copiosam sobolem, & *vinctos* soluat è compedibus. Postremo autem membro Dei iudicium impiis & profanis eius contemptoribus denuntiat, non modò ad incutiendum illis metum, sed ne eorum sorti inuideant fideles. Summa est, quocunque afflictionis genere premamur, in Dei manu esse solatium, quo dolores nostros leniat, & curas exoneret. Quanuis

uis autem impii ad tempus sibi placeāt, quicquid tamen nunc videtur illis maximè prosperum, tandem infœliciter illis cessurum esse. Nam *habitare in arido* significat quasi in desertum relegari, ne amplius paterna Dei beneuolentia, qua improbe abusi sunt, fruantur.

8 *Deus quum egrediebaris coram populo tuo, quum iter faciebas in deserto. Selah.*

9 *Terra mota est, etiam cæli stillarunt coram facie* Dei *huius*: Sinai *à facie* Dei Dei *Israel.*

10 *Pluuiam liberalem fluere facies* Deus *super hæreditatem tuam, & lassam tu instauras.*

11 *Congregatio tua habitabit in ea: parabis in bonitate tua pauperi* Deus.

8 *Deus quum egrediebaris.* Nunc Dei bonitatem propriè in Ecclesia residere prædicat, quam peculiariter in eũ finem delegit vt theatrum esset paternæ suæ solicitudinis. Hoc autem disertè additur à Propheta, vt quod antea dictũ est, filii Abrahæ propius ad se accõmodent: quia sunt ex electo populo. Porrò quia redemptio ex Aegypto præcipuũ & æternum erat amoris pignus, quo etiã sancita fuerat adoptio pridem in manu Abrahæ facta, eius historiam breuiter attingit. Summa huc tendit, Deum in illo memorabili exitu testatum esse omnibus seculis quantopere Ecclesiam suã diligeret. Quorsum enim tot miracula, terræ cælíque concussio, & montiũ tremor, nisi vt palàm fieret Dei virtutem cum salute populi coniunctam esse? Ideo partes ducis tribuit Deo, qui suis auspiciis populum deduxerit. Neque id solùm in traiectu maris Rubri, sed etiã quandiu in deserto vagati sunt Israelitæ. Porrò *terræ motum* intelligo non solùm in Legis promulgatione: sed quia in continuo itineris progressu sæpius mutatus est ordo naturæ, acsi elementa omnia trepidarent ad Dei conspectũ. Quia tamen præcipuè in monte Sinai terribilem suam potentiam ostendit Deus, quia & tonitrua audiebantur in cælo, & totus aer fulgetris plenus erat: disertè montẽ illũ nominat Propheta, in quo spectabilis fuit splẽdidius quàm alibi vsquam Dei maiestas. Pronomen demonstratiuum זה frigidè ad Sinai quidam referunt: quum potius Dauid gloriam Dei Israelis illustret. Nam simili figura Prophetæ non semel declarant, Deum qui colitur inter Abrahæ filios, non esse imaginarium: nec religionem quæ eius Lege tradita fuit, ambiguam esse. Sic Iesaias cap. 25. ver. 9. Hic hic Deus noster, seruabit nos. Ergo Dauid, quasi in præsentem Dei cõspectum suos adduceret, fidei certitudinem confirmat, distinguítque à dubiis Gentium erroribus: & simul obliquè perstringit mundi amentiam, qui Deum sibi in lignis & lapidibus auro & argento figurans, adeò non proficit in Dei notitia, vt in suis fallaciis longius euanescat.

10 *Pluuiam voluntatum.* Hic Dauid perpetuum gratiæ Dei cursum prædicat, ex quo terram sibi promissam ingressus est populus. Ipsa enim vocatur Dei hæreditas, quam assignauerat filiis suis. Alii Ecclesiam intelligunt, sed impropriè: quia paulò pòst subiiciet in ea habitare cœtum Dei. Meritò autẽ terra Chanaam nomen hoc obtinet, quæ hæreditario iure à Patre cælesti tradita fuerat. Porrò ex quo in ea locati sunt filii Abrahæ. Dauid cõmemorat nunquã Deũ cessasse ab optimi & indulgentissimi patrisfamiliâs officio: quia victus parandi causa, pluuiam semper excitauerit. Porrò quum נדבה (quod nomen hîc in genitiuo plurali vice epitheti ponitur) Hebræis spõtanea sit volũtas, vel mera liberalitas, libenter Interpretibus assentior qui ad gratuitum Dei beneplacitum referunt: acsi dixisset Dauid, Deũ semper alendi populi sui spõ-

te curam habuisse. Nam quòd alii pluuiam voluntatum, Optabilem vertunt, quam Gallicè dicimus *A plaisir*: alii mitem, vltróque fluentem sine impetu, quam Gallicè vocamus *pluye mouillãte*: nescio an conueniat. Sunt etiam qui largam & vberem pluuiam interpretatur. Sed iam quid mihi magis placeret, ostendi. Liberalitatis ergo suæ signũ exhibuit Deus, terram opportuna pluuia irrigans. Nec dubito quin ad Iudææ situm respexerit, cuius fœcunditas erat à rore vel pluuia cælesti. Eadem ratione dicit *lassitudine effœtam refici*. Additur ratio, quia illam Deus electo populo habitandam dederit: acsi diceret, Non alio respectu sic benedici, nisi quia sacrum est Ecclesiæ domicilium. Ac quo melius hanc beneficentiam agnoscant Iudæi, comparat eos *famelicis* qui in diẽ aluntur. Etsi enim lautè ad satietatem vsque adipe frumenti, vini copia, melle & oleo pascebat eos Deus, sic tamẽ gratiam suam temperauit, vt à se vno penderet eorum expectatio. Quod alii טובה pro copioso victu accipiunt, etsi non refello, potius tamen inclino in diuersum sensum, Deum nón alio quàm beneficentiæ suæ respectu induci, vt suis tam prouidè consulat.

12 *Dominus dabit sermonem annuntiatricibus exercitus magni.*

13 *Reges exercituum fugient, fugient: & habitatrix domus diuidet spolia*

14 *Si iaceatis inter ollas, penna columbæ opertæ argento, & posteriora eius in pallore auri.*

15 *Quum dissiparet Omnipotens Reges in ea, dealbabis in Salmon.*

12 *Dominus dabit.* Hìc etiam victorias commẽdat Dauid, quibus Deus virtutem suam in tuenda populi salute præclarè extulerat. Quum verò ipse profligatis hostibus terrram pacasset, ac ampliasset regni terminos, omnium stratagematum laudem in Deum trãscribit. Nam partes Dei esse asserẽs, carmen vel præconium triumphale dare, prosperos belli euẽtus in eius manu esse hac figura docet. Porrò, *annuntiatrices exercitus* dicit, quia receptum erat vetusto more, epinicia cani à mulieribus: sicuti Miriam soror Mosis cum mulierum choro Dei laudes ad tympanum celebrauit, Exod. 15. 20. & mulieres etiã citharistriæ Dauidis triumphum cecinerunt occiso Goliath, stratísque Philisthinis, 1. Sam. 18. 6. Cantici tamẽ nomine, vt nuper dixi, significat Dauid nõ nisi ab vno Deo proficisci victorias. Quanquam simul officii admonet fideles vt Dei beneficia qua decet gratitudine prædicent. Proximo versu docet: quamlibet magnis & validis copiis instructi prosiliãt hostes ad perdendã Ecclesiã, dissipatum tamen iri. Ac videtur muliebre canticũ referre: quãuis in eius persona non minus rectè accipere liceat. Hæc verò circunstantia non parum illustrat Dei gratiam, quòd fugati sint potentissimi Reges, quorum viribus longè impares fuissent Iudæi. Vnde enim factum est vt non modò irriti discesserint, sed etiam in longinquam fugã dispulsi, quibus facile erat terram obruere suis viribus, nisi quia defensorem se populi sui Deus mirabiliter opposuit? Et *fugiendi* verbum bis repetere videtur, quia sæpius hostium impetus cælesti auxilio fuerant repulsi. *Prædæ* verò magnitudinem hac circunstantia notat, quòd pars ad mulieres domi quietas perueniat: acsi diceret, Non solùm milites spoliis bene ornatos è prælio reuersos esse, sed præ ingenti opulentia imbelles quoque mulieres fuisse prædæ socias.

14 *Si iaceatis.* Quia Deum pro suo populo præliari solitum esse dixerat, nunc per medium correctionis addit, etiamsi fideles interdum contingat iacere

iacere in tenebris, Deum nihilominus in tempore prodire liberatorem. Nec dubium est quin oblique miserum illud & calamitosum tempus perstringat quo populus Dei sub Saule duriter fuerat afflictus: quia illustrior & magis notabilis fuit restitutio, quam repente populus è tenebris in lucem emersit. Quanquam longius patet doctrina: quia generaliter admonet, inter media afflictiones arcana & mirifica Dei virtute fideles quasi integros seruari, vel subitò restitui, vt nulla malorum signa appareant. vtrunque enim sensum verba admittunt, quòd *iacentes in fuligine* & tenebris, nitere tamen non desinant: vel quòd liberatio contractam ex malis nigredinem discutiat. Vtrumuis eligas, summa huc redit, nunquam afflictionibus vel consumi vel obrui fideles quin sua illis maneat incolumitas. Id autem concinna figura docet perinde esse acsi *columbæ* inter ollas vel lebetes nullam in alis nigredinem contraherent, sed retinerent natiuam pulchritudinem coloris. Vnde sequitur non semper iucunda serenitate frui Ecclesiam, sed ex tenebris erutam splendorem recuperare, acsi ab omni malo intacta foret.

15 *Quum dissiparit.* Quia verbum פרש extendere vel diuidere significat, posset etiam verti hic locus, Quum in triumpho traduceret. Melius tamen conuenit Dispersio: & fugæ cuius paulo antè meminit, respondet. Plus est obscuritatis in secundo membro, quia verbum תשלג, quidam ad Dei congregationem referunt: quasi diceret Dauid albedine fuisse speciosam. Secundæ tamen personæ etiam esse potest, hoc sensu, Deus tu eam dealbas non secus ac montem Salmō niuibus. Quia tamen ad rei summam nihil ferè interest, sequantur lectores vtrum malint. Hoc quidem mihi dubium non est, Dauidem prosequi quod nuper dixerat de candore argenti. Quanuis ergo in turbulento hostium insultu, caligine obtecta esset terra, dicit Dauid recuperasse suam albedinem, vt esset quasi niuei coloris sicut mons Salmon, quem fuisse niuosum satis constat. Alii putant esse nomen appellatiuum, & exponūt, Vmbra obscura. Sed præstat à recepta lectione non discedere. Interea mihi probabilis est allusio ad etymologiā nominis. nā quia צלם vmbrā significat, mōs Salmō dictus fuit quasi obscurus. Et aptissima erit similitudo, sicuti montem obscurū dealbāt niues, ita obscuritate abstersa resplenduisse candidam faciem terræ.

16 Mons Dei, mons Basan, mons celsitatum mōs Basan.
17 Vtquid exilitis mōtes celsitatum? mons in quo placuit Deo habitare: vtique habitabit Iehouah in perpetuum.
18 Currus Dei viginti millia millium Angelorum: Dominus in illis, Sinai in Sanctuario.

16 *Mons Dei.* Hic causam & principium tantæ Dei beneficentiæ notat, quòd montem Sion sibi in regiam & templum elegerit, vnde eius gratia in totum populum flueret. Quia verò Dauidi hæc promissio data fuerat, meritò inde se probat Regem legitimum & diuinitus ordinatum: quia hac dignitate & præstantia mons Sion erat ornatus. Fuerant enim res coniunctæ, Dauidem in regio solio ad gubernandum populum sedere, & Deo sacrum esse domicilium in monte illo. Duplex tamē potest esse verborum sensus: vel quòd mōtem Dei, monti Basan comparet tanquam similem: vel quòd opponat. Prior receptus est omnium ferè Interpretum consensu. quamlibet pinguis sit fertilitas montis Basan, Sionem tamen præcellere. Etsi autem ad summam rei parum refert, non minus tamen apta erit distinctio, si seorsum legamus, *Mons Dei*: deinde ex opposito, *mons Basan* cum sua celsitate iubeatur cedere sacro monti: acsi dixisset Dauid, Vnus est mons Dei, nempe quem sibi oraculo consecrauit. Quanuis autem mons Basan excelsus sit & nobilis sua pinguedine, veniat ta-

men cum reliquis montibus, non erit cur superbiant vel insultent: quia æquare non poterunt Sionem, quem Dominus suo beneplacito aliis omnibus prætulit. Si tamen vno contextu totum versum referas ad montem Sion, vocabitur mons excelsus & opimus: quia Dei benedictio qua Iudæi excellebant præ cunctis mortalibus, illinc manabat.

17 *Quare saltatis.* In hoc versu nihil est obscurum vel ambiguum. Postquam enim retulit Dauid montem vnicum Deo placuisse in toto orbe, cogit in ordinem altissimos quosque montes. Cæterùm quia in plurali numero nunc repetit quod nuper dixerat de monte Basan: hac ratione adducor vt primò montem Basan, deinde quicquid est altitudinis in mundo, Sioni existimē opponi. Porrò quum metaphoricè de montibus loquatur Dauid, simplex sensus ex hac figura debet elici, Regnū Christi, quod Deus in persona ipsius Dauidis auspicatus erat, longe excellere supra omnes mundi glorias. Interea non abs re ad retundendam mundi cōfidentiam insurgit Dauid: quia scimus vt contemptibile sit Christi regnum terrenis & profanis hominibus, qui delicii suis vel opibus addicti, ad spirituales Dei gratias cæcutiunt, Atque eo latius patet eius doctrinæ vtilitas, quo magis exultat caro inani superbia, simulac tenuis occasio data est. Nam si à superbia temperare sibi nequeūt quibus nulla est ratio, quomodo potentes & opulenti non sibi arrogabunt aliquid eminentia? Cæterùm quantumuis sibi applaudant, fideles tamen hac vna prærogatiua contentos esse decet, quòd Deo placuit habitare in medio ipsorum. Quandiu enim coniuncti sunt Deo, in quo solo residet plena eorum fœlicitas, non est cur eos suæ conditionis pœniteat.

18 *Currus Dei.* Quia malignè vt plurimum, nec iusto pretio æstimatur Dei præsentia, eam magnifico elogio commendat hìc Dauid. Nam, vt procliue nobis ad dubitationem ingenium est, quicquid occurrit discriminum in mūdo, in trutina sensus nostri virtutem Dei præponderat. Hinc trepidatio in minimis quibusque tentationibus: quia Deum exuimus immensa sua potentia, vel saltem eam nimis extenuamus. Ergo hunc morbum sanare volens Dauid, proponit in medium innumeras Angelorum copias quæ facilè discutiant omnia mundi impedimenta. Quanquam autem duas tantùm myriades nominat, tantundem valet loquutio acsi diceret, præsto esse in obsequium Dei ingentes exercitus ad salutem nostram tuēdam. quod abunde ad erigendos animos sufficere debet, quanuis centum mortes nobis minentur. Quòd adiungit *Deū esse in illis*, etiam ad cōmendationem præsentiæ Dei pertinet, acsi dixisset, nō magis exui posse Deum sua virtute quin sub se quasi inclusos teneat omnes Angelos, quàm separari à sua essentia. Quāquam interim simul admonet pluris esse vnum Deum quàm decem Angelorum mundos, vt ita loquar. Iam ne longa distantia, quam imaginari solemus inter nos & Deum, cursum fidei nostræ abrūpat, proponit nobis Sinai vbi palàm apparuit eius maiestas. vnde sequitur quiescere adhuc in suo Sanctuario. Quorsum enim se illic Deus mirabiliter patefecit, nisi vt ostenderet fœdus suum vinculū esse sacræ vnionis inter se & filios Abrahæ? sicuti etiam dicebat Moses, Deut. 30.12, Ne dixeris in corde tuo, Quis ascendet in cælum? quis descendet in abyssos? quis traiiciet mare? Propè est enim verbum in ore tuo, &c. Ergo sub nomine *Sinai*, significat Dauid, vt inuicto præsidio tuti simus, non aliunde quærēdam esse certitudinem præsentiæ Dei, quàm ex Lege & Prophetis.

19 *Ascendisti in altum, captiuam duxisti captiuitatem, accepisti dona in hominibus: atque etiam rebelles, vt inhabitet Iah Deus.*

20 *Benedictus* Deus *per singulos dies, onerabit nos* Deus *salute nostra. Selah.*

21 Deus *nobis,* Deus *in salutem, & Iehouæ* Domino *exitus*

mor:is

mortis.

22 *Certè Deus vulnerabit caput inimicorum suorum, verticem capilli eius qui ambulat in sceleribus suis.*

23 *Dixit Dominus, Ex Basan conuertam, conuertam è profundis maris.*

24 *Intingatur pes tuus in sanguine, lingua canum tuorum ex inimicis ab ipso.*

25 *Viderunt ingressus tuos Deus, ingressus Dei mei Regis mei in Sanctuario.*

19 *Ascendisti in altum.* Minimè dubium est, comparatione diuersi temporis illustrari nouam gratiam, quæ sub Saule sepulta, Dauide Regnum adepto, iterum illuxerat. Subest enim tacita antithesis inter iacere, & in sublimè attolli: acsi dixisset, in tristi populi dissipatione non apparuisse Dei gloriam, qualis olim conspicua fuerat. Regnum enim Saulis, sicuti à prauis & illicitis exordiis cœperat, maledici oportuit, donec sub Dauide gratiæ suæ lucem Deus restitueret: quo fœlici successu palàm factum est, Dauidem legitimis auspiciis regnare, quia Diuinitus electus erat. Etsi autem fortiter præliatus erat Dauid, victoriæ tamē laudem à se remouens, vni Deo vendicat. Nam hostes dicit ab eo fuisse captos, & tributum pendere coactos: rebelles etiam fracta ferocia tractos in subiectionem. Porrò quos hìc סוררים vocat, hoc est rebelles, vel præfractos, vel defectores, certum est ab aliis hostibus distingui, quos paulo antè dixerat captos fuisse. Quasi diceret nō modò sub iugum fuisse cōpulsos, qui viribus suis diffisi cesserunt, séque dédere maluerunt quàm pertinaciter resistere, sed etiā superbissimos quosque fuisse domitos. Finem deinde notat, *vt Deus inhabitet* in medio populi sui, suáque potentiæ beatos esse demonstret quicūque sub eius protectione delitescūt. Cæterùm, quia locum hunc Paulus subtiliꝰ ad Christum deflectit ad Ephesios capite 4. 8, videndum est quàm bene hoc cum mente Dauidis conueniat. Certè principium illud euerti nullo modo potest, Dauidem ea lege præfuisse veteri populo, vt sub figura illa Christus Rex æternus suum imperium inchoaret. Sēper enim tenenda est promissio æternæ successionis, quæ in Christi demum persona sancita fuit. Sicuti ergo per manū Dauidis virtutem suam asseruit Deus, vt in altum euectus, populum suum erigeret: ita in Filio suo vnigenito summā suam altitudinem monstrauit. Iam, vt inter se conueniant singula membra, Christus, antequam extolleretur seipsum exinaniuit, nō modò accepta serui forma, sed etiam humiliatus vsque ad mortem crucis. Ergo vt vmbra veritati respondeat, verè in Christi persona impletum esse dicit Paulus quod Dauid Psal. 22. 7, prædixerat, quia antequā ascenderet deiectus fuerat vsque ad infimas partes terræ, dum factus est opprobrium hominum, & contēptus plebis. Porrò ne ascensio ita restringatur ad corpus Christi, vis eius & fructus describitur, nempe quòd imperio suo cælum & terram subiecit. Nā qui prius indomiti erant hostes, eos coegit ad obsequium, sibíque fecit tributarios: sicuti huc tendit Euangelii doctrina, vt increduli, deposito carnis fastu & contumacia, se suáque omnia Christo dedant, & omnis altitudo in ordinem cogatur, captiui fiant sensus hominū & affectus. Quantum verò ad diabolos & omnes reprobos spectat, quos obstinata malitia semper ad defectionem instigat, eos arcana sua potentia constrictos tenet, ne pro sua rabie misceant & perdāt omnia. Hucusque optimè cohæret similitudo. Quòd autem Paulus dicit Christum dona dedisse hominibus, discedit quidem à verbis Dauidis, quia (vt se rudibꝰ

accommodet) Græcam versionē sequitur. sed in reipsa nihil est repugnantiæ. Nam vt hostium spoliis non se, sed populum suum ditauit: sic Christus locupletari non quæsiuit, quum nulla re indigeat, sed ornandæ Ecclesiæ suæ causa hostes sibi reddidit tributarios. Ergo respectu arcanæ inter caput & corpus societatis, vtrunque verè & propriè dicitur, Deum in carne manifestatum distribuisse suis quæ à captiuis accepit dona. Nec minus in Christum competit quod dicitur in fine versus, victorē fuisse Deum, vt inter nos habitet: quia non migrauit à nobis Christus vt procul quærendus sit, sed vt omnia impleat, quemadmodū etiā Paulus dicit, Ephes. 4.10. Nam & Deitatis suæ virtutem multo plenius in cælum ascendens exeruit: & quanuis secundum carnem in terra non versetur, carne tamen sua & sanguine animas nostras spiritualiter pascit: quia non obstat locorum distantia quominus caro eius verè sit nobis cibus, & sanguis eius verè sit potus.

20 *Benedictus Deus.* Sic temperat Dauid quæ de singularibus Dei auxiliis recenset elogia, vt nunquam tamē ab hoc scopo deflectat, Ecclesiam perpetua Dei custodia & defensione stare incolumem. Ideo nūc dicit, Benedictus sit Dominus quotidie. Et addit salutem ab eo sperandam cum omni bonorum copia. Verbum יעמס alii vertunt onerabit, alii portabit. sed in re nihil est discriminis. Itaque tenere sufficiat, cōtinuum liberalitatis tenorem fidelibus promitti: acsi diceret Dauid nunquam in cursu beneficentiæ suæ fatigari quin nouis subinde bonis populum suum cumulet. Fortè etiam emphaticè posita est litera ה, quæ sæpe demōstratiuum pronomen valet apud Hebræos: acsi digito ostenderet Deum, cui pios omnes inniti decet: sicuti etiam proximo versu, quum dicit, האל *nobis est* לנו, non videtur superuacua esse demonstratio. Cohæret autem istæ sententiæ: quia summa huc tendit, Deum Ecclesiæ suæ perpetuū esse liberatorem. Et quia nimium erraticæ sunt hominum mentes, frænum iniicitur quod sub vnico & certo Deo illas contineat. Quanquam autem omnibus exposita est salus Dei, meritò tamē ad electos restringitur priuilegium hoc, vt sentiant modis omnibus se à Deo seruari: quia reprobi sua ingratitudine vitam in mortem conuertunt. Nec abs re *salutes* posuit numero plurali, vt sciamus, quāuis nos obsideant innumeræ mortes, innumeros quoque seruandi modos Deo esse in promptu, vt hodie erepti, in crastinum bene speremus. Eodem refero posterius membrum vbi in arbitrio eius esse docet *exitus mortis*. Nam quod alii vertunt Exitus ad mortem, quasi intelligat Dauid promptum & facile esse Deo vlcisci & perdere suos hostes: mihi coactum videtur. Alter verò sensus optimè fluit, miras esse & varias & absconditas rationes Deo, quibus suos à morte in vitam excitet. Definit enim quomodo suorum sit Deus seruator: non quòd præueniat semper mortem ipsam, sed quia vbi passus est quodammodo absorberi, repètè dat mirabiles exitus. Idque eo magis notandum est, vt discamus, eius auxilium non metiri sensu proprio, sed in abyssos demersi, ad Dei manum spes nostras referamus, cuius proprium est viā per inuia patefacere.

22 *Certè Deus.* Quia vt Ecclesia hinc inde à validis & sæuis hostibus impetitur, assiduósque insultus sustinet, nō aliter seruari potest quàm forti & violenta defensione, Deum ad sternendos omnes impios terribili potentia armatum inducit Dauid. Quia verò eandem continuat doctrinam, potest particula אך illatiuè accipi: simplex tamē affirmatio sufficere visa est. Primò autē notandum est, vocari Dei hostes quicunque piis iniustè molesti sunt: ne dubitemus ipsum semper fore intermedium ad nos tuendos. Quàm verò solicitus sit de salute nostra, his loquendi formis optimè exprimitur, *Transfiget Deus caput inimicorum & verticem capilli.* acsi diceret lethaliter vulnerandos esse, vel plaga insanabili quicunque Ecclesiam Dei infestāt: præsertim verò vbi paulo pòst, Deum per multas strages ruentem describit.

23 *Dixit Dominus.* Ne victoriis suis profanum in morem lætetur Israelitæ, sed Deum agnoscant earum authorem, eos ad principia reuocat Dauid. atque etiam vt confidant se eius gratia

tia perpetuò fore saluos, reuocat in memoriam quomodo statim iam à prima origine quasi ex inferis emerserint eorum patres Dei manu victrice. Tantundem enim valet hæc sententia acsi dixisset, Non ideo eripuit semel Deus populum suum è gigantum manibus, & gurgitibus maris Rubri, vt eum nunc in similibus periculis deserat: sed quoties ita tulerit necessitas, præsto aderit liberator. Scimus enim tritum hunc Prophetis esse morem, quoties magnificè extollere volunt Dei gratiam, redemptionis historiam in medium proferre: vt ex ipsa salutis origine colligant fideles, eosdem fore in posterum progressus. Ac quo plus energiæ habeat oratio, Deum inducit loquentem. Asserit autẽ his verbis virtutem & munus excitandi à morte in vitam: quia populi egressus ex mari Rubro, & victoria contra bellicosos gigantes, quædam resurrectio fuit. Quod alii exponunt, Fugabo ex Basan hostes: stare non potest, & contextui repugnat: quia sequitur continuo pòst, Reducã ex profundis maris. Quod verò Deum *sanguine madidum* vel rubicundum inducit Dauid, accipi non debet quasi signũ sæuitiæ, sed quo melius sentiant fideles quàm sint ei chari & pretiosi, dum tantopere pro eorum salute excandescit. Nam & Dauidem ipsum scimus minimè truculento ingenio fuisse: sed quum puro & integro animo expenderet Dei iudicia, potuit sancto zelo in pernicie reproborum lætari. Atque etiam notandum est, ascribi Deo quod est totius Ecclesiæ commune: sicuti per manus suorum exequitur iustas contra reprobos vindictas. Quod in fine versus particulam *ab ipso*, quidam trahunt ad Regem hostium, alienum est à sensu Dauidis. Sensus ergo est, linguas canum sanguinem lambendo rubicundas fore: tantus erit passim cadauerum numerus.

25 *Viderunt.* Potest hic versus tã de præliis vel ductu bellorum, quàm de gratiarum actione intelligi. Scimus enim, quum aliqua nobilis victoria contigerat, fideles ordine solitos fuisse progredi, vt in templo pacificas victimas offerrent. Sunt igitur qui *Dei ingressus* ad cateruas populi referant in Sanctuarium confluentes. Mihi tamen non displicet Deo tribui summi ducis partes ad ordinandos & regendos exercitus. Nam quod paulo pòst sequitur *in Sanctuario*, concinna allusio est ad visibile præsentiæ Dei symbolum. Vnde enim factum est vt regendi populi curam susciperet Deus, & ad repellendos hostium impetus præiret, nisi quia pollicitus fuerat se ex Sanctuario auditurum suorum preces? Ergo perinde acsi ex illa sacrà sede prodiret, dicitur fuisse conspectus, ad populum fœlicibus auspiciis ducendum. Ideóque Dauid, appellans eum *Regem suum*, populi oculos à se auertit, ne regium nomen precariò apud hominem mortalem depositum, cælestem eminentiã summi capitis obscuret. Quãquam enim loquitur in persona toti' populi, se tamẽ è numero minimè eximit.

26 *Præcesserunt cantores, sequuti sunt psallentes, in medio puellæ tympanistriæ.*

27 *In congregationibus benedicite Deum, Dominum è fonte Israel.*

28 *Illic Beniamin paruulus dominator eorum, principes Iehuda in congregatione ipsorum, principes Zabulon, principes Nephtali.*

26 *Præcesserunt cantores.* Iam haud dubiè nõ de exercitu ad bellũ instructo sed de solenni populi conuentu loquitur, vbi in victoriæ gratulatione canendæ sunt Dei laudes. Quia autem palàm ostenderat Deus se fuisse bellorum ducem, meritò triumphus ei defertur. Distinctos igitur choros canendis Dei laudibus hic inducit, & nominatim ponit tympanistrias: quia tympana pulsare tunc moris fuit mulieribus quod hodie absurdum apud nos foret.

Quod postea sequitur, *ex fonte benedicite Deo*, quidā de corde accipiunt quia : scimus fictas laudes, quæ tantùm in labiis personant, coram Deo maledictas esse. Genuinus tamen hoc loco sensus vocis est, vt ad Deum laudandum conueniant quicunque originem ducūt à sancto Patriarcha Iacob. Etsi enim non omnes vocationi suæ respondebant, meritò tamen totum genus, quod erat Diuinitus electum, ad hoc pietatis officium inuitat. Si quis tamen malit Fontis vel Originis nomine hypocritas, qui se falsò gloriabantur esse Abrahæ filios quum essent degeneres, à probis & sanctis discerni, non repugno. Soli enim fidei imitatores inter legitimos filios censentur. Sed quum generaliter de sanctis populi conuenientibus loquatur, mirum est primo loco statui tribum Beniamin. Diuinant quidam Interpretes, quia propter viciniam, Dauidi præsto erāt Beniamitæ : duæ etiam tribus, Zebulon & Nephthali, quanuis locorum situ longè distarent, magis coniunctæ & amicæ erant: habitum illis fuisse hunc honorem. Alii per synecdochen per remotos & propinquos totum populum notari volunt. Sed quia potuit alia esse ratiò quæ nobis est incognita, satius est in medio relinquere: etsi probabiles coniecturas non repudio. Quòd Beniamin multi *paruulum* vocari putant propter hominum paucitatem, quia tribus illa propter scelus Gibeonitarum ferè extincta fuerat: non videtur quadrare: quia Dauid præcipuos laudum Dei præcones accersens probrum illud non memorasset. Cæterùm quum Prophetæ de familiis loquētes sæpe ad Patriarchas alludāt, nō mirū est, posteros Beniamin, patris sui respectu, qui minimus erat inter filios Iacob, vocari gentē paruulā: quanuis ante acceptā cladē nō adeò populosa fuerit. Vix etiam recipio quod magno cōsensu tradunt Interpretes, *dominatorem* vocari Beniamin, quia primus Rex Saul ex tribu illa oriundus erat, cuius memoriam importunè renouasset Dauid : quum ἀταξίας illius temporis vbique in Scriptura damnari scimus : & dominatio Saulis, Dauidis electione (quæ hic maximè celebratur) sepulta fuerit. Sed potius mihi verisimile est, respectu paucitatis ornari tribum illam dominationis elogio: acsi diceret, Beniamitas, quanuis neque magno numero, neque potentia excellerent, caput tamen vnum efficere. & hoc videtur aptè quadrare : nisi cui fortè magis placeat primarium aliquem ducē ex tribu illa fuisse, vt in duabus reliquis quas memorat: vel fortè totū populū, insignē in aliquo prælio nauasse operā. Quanuis autē honorifico elogio istas tribus ornet, reuocat tamen paulo pòst ad summum caput, Proceres Iehudah colligendis omnibus copiis præficiens. Subaudiunt aliqui copulam, Principes Iehudah, & congregatio ipsorum. Alii vertūt, Lapidationem. Sed illud primū, iudicio meo, rectius est, congregationem referri ad eam tribum sub cuius auspiciis militabat. Itaque primatus & imperii dignitas asseritur tribui Iehudah, penes quam ius cogendi populi fuit.

29 *Mandauit Deus tuus robur tuum: robora Deus quod operatus es in nobis.*

30 *E tēplo tuo super Ierusalē tibi offerent Reges munus.*

31 *Perde cœtum arundinis, congregationem taurorum cum vitulis populorum, calcantem in frustis argenti: dissipa populos qui bella volunt.*

29 *Mandauit Deus tuus.* Quia nihil procliuius est, quàm vt sibi arrogēt homines quod Deo acceptum ferre debebat: iterum inculcat Dauid, populum suum non fuisse proprio marte superiorem hostibus, sed virtutem è cælo fuisse subministratam. Deum enim authorem virtutis fuisse prædicat, quum strenuè prælıati sunt Israelitæ : & hoc modo ad gratitudinem eos hortatur : & arrogantiam corrigit, qua mundus vt plurimum Dei gratiam obscurat ac suffocat. Iam verò vt melius ad modestiam eos flectat, simul admonet eiusdem gra-

tiæ continuatione in posterum quoque opus esse. Vnde enim carnis superbia, nisi quòd inopiæ nostræ obliti, non confugimus supplices ad Deum, vt defectus nostros ipse suppleat? Interim docemur hoc loco, non satis esse si nos gratia sua præueniat Deus, nisi suo quoque auxilio in totam vitam nos sustineat. Nam si hoc verè de externa bellandi virtute dictum est, vbi cum carne & sanguine est negotium, longe verius in animas nostras competit. Ergo vbi cum Satana, peccato & mundo pugnandum est, singulis momentis concidere & deficere necesse erit, nisi nos Deus ad perseuerantiam confirmet. Tenendum igitur est, quicquid habemus virtutis, a solo Deo fluere, eiúsque mandato instillari: nec modò initium ab ipso esse, sed ipsam quoque perseuerantiam. Quod proximo versu sequitur, *E templo tuo*, cum eadem sententia cohæret. Ratio enim redditur cur sua virtute populum illum magis quàm alios instruere dignatus sit: quia scilicet virtutem suam volebat exerere è Sanctuario & Arca fœderis. Qua ratione etiam nuper expressit Dauid Deum esse populi Israelitici. Quia ergo non frustra iusserat Deus se in Sanctuario coli, vnde etiam pollicitus fuerat se propinquum fore populo ideo nunc dicitur è Templo mandasse suam virtutem, quia ex fœdere & promissionibus petenda erat gratiæ certitudo. Quod alii vertunt, In Ierusalem: frigidum est, ac Prophetæ sensum peruertit. Precatur enim virtutem e Sanctuario effundi super electum populum, qui sub nomine Regiæ vrbis per synecdochen comprehenditur. Quæritur tamen cur templi meminerit quod nondum extructum erat. Magis probabile est, templum vel palatium sumi pro tabernaculo, quàm fingere prolepsin, sicuti multis placet. Arcam verò fœderis iam tunc in Sione fuisse locatam certum est. Sicuti autem prius, quas adeptus erat victorias Deo adscripsit, ita nunc earum fructum vendicat. Dicit enim, Reges qui in ordinē coacti fuerint, nō sibi modò & successoribus fore tributarios, sed agnituros Deum victorem. quo magis decuit fideles ipsos laudis sacrificia sponte offerre Deo.

31 *Perde cœtum.* Vertunt quidam Increpa. Mihi tamen placet distinctio quam linguæ Hebraicæ peritissimi obseruant. Verbum hoc גער, vbi interponitur ב *beth*, sumi pro increpare: sed dum simpliciter construitur, pro perdere accipi. Nomen verò חיה pro bestia hîc accipi nullo modo conuenit. Certa quidē est Dauidis precatio, vt Deus populum suū peculiarē, perditis sanguinariis hostibus tueatur. Quòd vocat cœtum cannæ vel arundinis, non notatur hoc epitheto debilitas, sed genus armaturæ, acsi diceret lancearios. Nam quum in regionibus quibusdā arborescant calami, vel saltem ligneam firmitudinem contrahant solebant inde confici iacula. Scimus autem Orientales populos fuisse vtplurimum iaculatores in præliis. Vocat deinde *turbam* vel multitudinem *taurorum*, truculentiæ causa. Quanquam enim אבירים dicuntur Hæbreis robusti: quia tamen ad tauros transfertur hoc nomē, vt alibi vidimus, & continuò pòst subiicit Dauid *vitulos populorum*, non dubito quin metaphoricè perstringat hostium feritatem ac sæuitiam: vel saltem eorum vires extollens, fateatur Israelitas impares ad resistendū fore, nisi diuinitus adiutos. Proximum membrum ambiguitate non caret, *calcantem in frustis argenti.* רפס Hebræis calcare significat: sed quia in cōiugatione hithpael hic positū est, resolui debet ad verbum, Qui se calcare facit: quod de gloriatione vel iactātia quidā accipiunt. Alii eliciunt sensum prorsus contrarium, nempe quòd se humilient hostes, atque in signum subiectionis afferant frusta argenti. Sed quorsum peteret Dauid perdi & excidi hostes deuictos, qui fractis animis supplices tributū iam pendebāt? Respondent illi, Quamuis non palàm ferociant qui armis exuti sunt, non tamen ferociam deponere quin semper ad rebellandum parati sint, præsertim verò Ecclesiæ hostes: quia semper virulenta odia fouent quamuis ad tempus se contineant, simulac data est occasio, ebulliunt in nouum furorem. Sed quia nihil opus est sic torquere verba Dauidis, malui simpliciter accipere, quòd exultent

calcando frusta argenti. Et fieri potest vt fibulas argenti in calceis gestauerint, vt scimus in populis Orientalibus semper viguisse immodicum luxum. Certè quod proximè sequitur, illam de abiectione interpretationem non admittit, *dissipa populos qui delectantur praliis*: vbi ostendit sine causa expetere bella & tumultus: & quanuis nemo eos lacessat, vltrò tamen & cupidè quietos impetere. Cæterùm quum Dauid toties victor Deo, salutis suæ & totius populi defensionem commendet: hinc discamus minimè sperandum esse in hoc mūdo tranquillum Ecclesiæ statum: quia subinde alios atque alios hostes suscitat Satan: & Deus etiam hoc modo patientiam nostram exercet ac probat. Quòd autem comparat tauris & vitulis, dicítque *tellus oblectari*, his verbis ad mansuetudinē hortatur fideles, vt paratum inueniant auxilium in Deo. Nam quo petulantius ruunt hostes nostri, suæque libidini furiosius indulgent, eo propēsior erit Deus ad opem ferendam: quando proprium munus eius est, tauros & bellicosos gigantes compescere. Quum igitur præcatio hæc simul doceat Deum omnibus violentis, qui improba cupiditate ad nocendum feruntur, fore aduersum: quoties iniustè impetimur, si quietis animis confugimus ad opem Dei, speranda haud dubiè nobis est hostium nostrorum dissipatio.

32 Venient primates ex AEgypto, AEthiopia celeriter protendet manus suas ad Deum.

33 Regna terræ cantate Deo, psallite Domino. Selah.

34 Equitanti in cælis cælorum antiquitatis: ecce emittet in voce sua vocem vitutis.

35 Date robur Deo super Israel: magnificentia eius & robur in nubibus.

36 Terribilis es Deus à Sanctuariis tuis: Deus Israel ipse dabit robur & fortitudines populo: benedictus Deus.

32 *Venient primates.* Iterum ad gratulationem reuertitur, & cōfirmat quod paulò antè dixit, Reges ad soluēdū Deo tributum venturos. Quod nominatim de AEgyptiis & AEthiopibus testatur. Vnde colligimus vaticinium hoc ad Christi personam extendi, cuius tandē ductu iugū Dei subierūt AEgyptii & AEthiopes. Verbum תריץ quod nos vertimus Celeriter protendet, tantundē valet ac currere faciet. Sed metaphoræ asperitas mitiganda fuit. Cæterùm dubium est an promptitudinem obsequii notet, an verò intelligat suppliciter protensis ad Deum manibus veniam petituros: quia hic est precantium gestus. Sed quia vtroque modo exprimitur subiectio, satis est tenere consilium Dauidis, AEthiopiam & AEgyptum sub Dei potestatem venturas: neque eas modo, sed lōgè dissitas mūdi plagas. Ac iam longius progreditur quàm antea, dum *regna mundi cantate Deo* iubet. qua loquendi forma voluntarios Dei cultores fore pronuntiat qui prius eum contempserant. Sola enim Dei cognitio, vt alibi dictum est, linguas reserat ac soluit ad prædicandum Dei nomen. Ideóque hinc probatur Gentium vocatio, quòd Moses & Prophetæ eas ad offerendū laudis sacrificium accersant. Porrò nequis absurdum ducat, totum orbem colligi in cultum Dei, qui hactenus contentus fuerat populo vno, subiicit Dauid legitimum tamen ei esse imperium in omnes terræ partes, quia *equitat super omnes celos*: qua voce intelligit, quemadmodum initio huius Psalmi diximus, præesse cum summo imperio omnibus creaturis, totúmque orbē suo arbitrio moderari. Etsi autem hoc generaliter dictum, reuerentiam Dei maiestati conciliat, circunstantia tamen loci negligi non debet: quia Gentium mentionem faciens, quæ tunc extraneæ erant ab Ecclesia, Dei potentiam creationis iure ad

eas

tas extendit: acsi diceret, nihil esse mirum si Deus cælis insidens, cunctos terræ incolas complectitur. Ideo *cælos antiquitatis* vocat, vt sciamus statim à principio sub eius manu fuisse totum humanum genus. Hic verò clarius refulget Dei gloria, quòd quum immensa sit cælorum machina, tam rapidus motus, ac tam diuersæ reuolutiones inter se confligant, constet tamen optima symmetria & temperamentum, & hic tam concinnus & pulcher ordo tot seculis æquabili tenore continuatus fuerit. Videmus ergo vt cælorum antiquitas melius commendet mirabile Dei opificium. Postquam verò creationis meminit, statim descẽdit ad tonitrua, quæ per *robustam vocem* designat, sicut Psal. 29.4, vidimus. Quanquam loquutio bifariam resolui potest: vel quòd mandato suo tonitrua excitet, quæ violento sonitu cælum & terram concutiunt: vel quòd vocem suam in tonitru robustam edat. Fusius autem in eo, quem nuper citaui, loco, disserui, non abs re proponi nobis tonantem Deum, quia nihil ad incutiendum terrorem efficacius penetrat hominum mentes. Atque vt nostrã incogitantiam expergefaciat, vel potius socordiam corrigat, quasi in re præsenti nos sistens vtitur demonstratiua particula *Ecce*.

35 *Date robur.* Alludit ad proximam sententiam, vbi dixerat Deum robustam vocem edere. neque enim propriè loquendo, quicquam ei dare nostrum est. Sed quia iusto eum honore fraudamus, postquam eum horribili fragore tonantem induxit Dauid, iubet nos vicissim resonare eius laudes. Cæterùm ne euanescant Gentes solito more in suis commentis, reuocat eas ad Legis doctrinam qua se Deus patefecit: quasi diceret, à creatione mundi & gubernatione necessarios esse progressus ad eam doctrinam qua Deus familiariter ad homines accessit, ne perperã vagentur. Huc pertinet epitheton *Dei Israel*. Cæterùm non tantùm linguis vult prædicari Dei virtutem, sed ad fidem simul hortatur: quia tunc propriè tribuimus Deo robur suum, dum acquiescimus in solo eius præsidio. Ideo, postquam dixit, *virtutem eius esse in nubibus*, statim addit, *tremendum esse à suis Sanctuariis*, hoc est virtutem è templo suo exerere, quæ satis ad consternandos hostes valeat. Nam quod quidam de cælo & terra exponunt, non respondet contextui: quia mox sequitur, *Deum Israel dantrum fortitudines populo*. Vnde colligimus, de protectione Ecclesiæ Dei haberi sermonem. Sanctuaria autem dicit plurali numero, vt alibi vidimus: quia Tabernaculum in tres partes distinctũ erat. In summa, Arcam fœderis quasi fiduciæ signum proponit fidelibus, vt pro missione illa freti, Ego in medio vestri habito, Exod 25.8, & 29.45: tranquilli sub Dei alis quiescant, & intrepidè eum inuocent. Neque enim alio iure excelluit populus Israel, vt sub Dei custodia tutò delitesceret, nisi quia gratuito Dei fœdere electus erat in Dei peculium. Notandum verò quòd tremendas illas fortitudines quarum paulo ante meminit applicat nunc in Ecclesiæ salutem.

ARGVMENTVM PSALMI LXIX.

Psalmus hic vicesimo secundo affinis est. Nam initio conqueritur Dauid de atrocibus hostium suorum iniuriis & immani violentia: tamen se non ita turbari affirmat quin se patienter sub Dei præsidio continens, integritatem colere pergat. Imo pietatis causa, & quod in asserenda Dei gloria strenuus fuerit, omnes sibi infensos esse testatur. Postquam verò iterum conquestus est, se non minus contumeliosè quàm crudeliter ab hostibus opprimi, quam meriti sunt pœnam, illis imprecatur. In fine, quasi victor, exultans, solenne laudis sacrificium Deo promittit.

Psal. LXIX

PRæfecto super Sosanim Dauidis.

2 Serua me Deus, quia intrarunt aquæ vsque ad animã.

3 Demersus sum in lutum profunditatis, vbi non statio: veni in profunditates aquarũ, & fluctus aquæ inundauit me.

4 Defessus sum clamando, raucum factum est guttur meũ,

defecerunt oculi mei expectando ad Deum meum.
5 *Multiplicati sunt supra pilos capitis mei qui oderunt*
me gratis: aucti sunt qui me perdere cupiunt, aduersarii men
daces: quæ non rapui tunc exolui.
6 *Deus tu nosti insipientiam meam: & delicta mea non*
sunt à te abscondita.

1 *Super Sosanim.* De voce Sosanim alibi dictum est. Vt in re incerta & obscura libenter subscribo eorum coniecturæ qui initium cantilenæ fuisse existimant. Quanquam si quis malit pro instrumento musico accipere, non contendo. Friuola autem eorum diuinatio est qui Psalmum putant compositum fuisse verno tempore, dum florere incipiũt lilia. Porrò antequã vltrà progredimur notandum est, Dauidem non tam priuato nomine scripsisse hunc Psalmum, quàm in totius Ecclesiæ persona, quum gestaret capitis imaginẽ, sicuti ex cõtextu melius patebit. Et hoc notatu apprime dignum est, quo magis attenti simus ad hoc speculum, in quo nobis proponitur communis piorum omnium conditio. Cæterùm mihi probabile est, Dauidem non vnum modò persequutionis genus fuisse complexum, sed quicquid malorum multis annis perpessus fuerat.

2 *Serua me Deus, quia intrauerunt aquæ.* Sub aquarum figura describit extremis se malis ad desperationem vsque fuisse obrutum: & tamen scimus nõ mollem, nec fœmineo animo fuisse, quũ incredibili virtute superauerit horrendas tentationes. vnde colligimus quibus tunc angustiis oppressus fuerit. *Animam* frigidè meo iudicio pro vita accipiunt quidam: cor potius notari existimo. Quãuis enim quis in altum gurgitem deciderit, poterit tamen aliquantisper ore & naribus occlusis, aquas prohibere: sed tandem, quia sine spiratione non viuimus, coget suffocatio dare aquis ingressum vt ad cor vsque penetrent. Hoc sibi vult ista metaphora Dauid, non modò se aquis fuisse obrutum, sed eas quoque ingurgitasse. Deinde suas afflictiones comparat profundo luto, vbi plus est periculi: quia siquis in fundo cœni pedem figat, poterit se attollere: vt videmus multos ex aquis emergere cum impetu: qui autem luto adhæret, periit. Iam alias quoque addit circunstantias, *fluxu aquarum se fuisse inundatum*, quibus verbis tumultuosas fuisse suas iactationes significat.

4 *Defessus sum clamando.* Raræ & mirabilis patientiæ exemplum fuit, in tam deplorato statu Deum quærere. Cõqueritur autem Dauid, vsque ad raucedinem clamando absque profectu se fuisse defessum. Quo verbo non cessationẽ intelligit, quasi abiecerit studium precandi, postquam se nihil proficere videbat: sed potius infatigabilem perseuerantiam describit, sicuti per *exasperatũ guttur & deficientes oculos*. Certè neque ambitiosè clamorem suum extulit coram hominibus, neque raucedo hæc vno die contracta fuit. Videmus ergo, vtcunque deficerent corporales sensus, vigorem tamen fidei minimè fuisse extinctũ. Iam quum loquutus fuerit Dauid quasi ex ore Christi & ex ore piorũ omnium, quaten⁹ sũt Christi mẽbra, videri nobis absurdũ nõ debet siquãdo morte obrutis nulla apparet vitæ scintilla: imò dũ nobis parcit Deus, maturè ad hanc meditationẽ accingere nos discamus, vt in profundissimis quibusque malorum gurgitibus fides nos sustentet, imò ad Deum erigat: sicuti, teste Paulo, Rom. 8.39, nulla est vel altitudo, vel profunditas, quæ nos separare debeat ab immenso eius amore, qui abyssos omnes & inferos quoque absorbet.

5 *Multiplicati sunt supra pilos capitis mei.* Iam sine figura exprimit quod metaphoricè dixerat tam de luto quàm de violento aquarum fluxu. Nam quum instaret tanta hostium multitudo, iure sibi metuebat ab innumeris mortibus. Nec verò hyperbolicè dicit *plures fuisse pilis capitis sui*, quum toti populo exosus

ac detestabilis foret: quia omnibus persuasum erat, impiũ esse ac sceleratũ patriæ proditorem. Deinde scimus ex Sacra historia, quàm multis & validis copiis eum persequutus fuerit Saul. Capitale odium exprimit, dicens incumbere in suam perniciem, quia succisum cupiunt: & tamen asserit præter meritum se tam duriter affligi. quia חנם quod vertunt Gratis, tantundem valet ac nulla iniuria læsos, vel maleficio prouocatos cupidè ferri ad nocendum. Ideóque vocat hostes שקר hoc est mendaces: quibus scilicet nulla est bellandi ratio. Ergo eius exemplo danda nobis opera est, siquando affligimur, vt nos sustineat testimonium bonæ conscientiæ, ac liberè coram Deo profiteri liceat hostes nostros esse gratuitos. & quo magis difficile est ad hanc moderationem assuescere, eo magis eniti cõuenit. Inepta autem eorum mollities, quibus intolerabile videtur, iniquè affligi: scitè refellitur nobili illo Socratis responso. Nã quum vxor in carcere lamentaretur, eũ iniquè dãnatum esse, Quid ergo, inquit, an nocentem perire malles? Subiicit etiam Dauid, se non modò iniuriis fuisse afflictum, sed probra etiam & contumelias pertulisse, acsi multorum scelerum conuictus foret. quod homini ingenuo acerbius est, quam centum subire mortes. Multi enim ad mortem parati reperientur, qui ad ferendã infamiam pares non erunt. Dicit autem Dauid nõ modò suas fortunas fuisse à prædonibus raptas, sed se instar furis & raptoris mutilatum esse. Et certè quum ipsum spoliarẽt hostes, iudices se hominis scelerati esse iactabant: & scimus honorificè pro iudicibus fuisse habitos. Quare discamus hoc exemplo, non modo ad incommoda, molestias, mortem denique placidè ferendam nos parare, sed etiam ad ignominias & probra, siquando falsis calumniis grauari nos contingat. Imò quum ne Christus ipse quidẽ fons omnis iustitiæ & sanctitatis, à falsis calumniis immunis fuerit, cur nos exanimaret similis conditio, quando hoc verum probitatis est examen, constanter manere in iustitiæ colendæ studio? quanuis tam iniquum præmium à mundo reportemus.

6 *Deus tu nosti insipientiam meam.* Frustra laborat Augustinus quomodo in Christum hoc competere potuerit: & tandem in membra transfert quod de capite non fuisset propriè dictum. Ironica enim loquutio est, qua Dauid, iniquis hominum iudiciis oppressus, se ad Deũ confert, eúmque implorat vindicem. Hoc vero magis emphaticum est, quàm si palàm & sine figura dixisset, notam esse suam integritatem Deo: quia hoc modo hostes suos mordaciter perstringit, & quasi ex alto despicit eorum maledicta: quemadmodum & Ieremias loquitur, cap. 10, 7, Decepisti me Domine, & deceptus sum. Qui etiam locus violẽter à quibusdã indoctis exponitur, quasi se deceptum fuisse assereret: quum potius odiosè suos calumniatores exagitet: quia dum ipsum improbant, contumeliosi sint ac blasphemi in Deum ipsum. Sic etiam hoc loco Dauid, ne peruersis hominum iudiciis succumbat, Deum statuit causæ suæ iudicem: & quia sibi bene conscius est, pro nihilo ducit iniquas hominum sententias. Esset quidem optandũ, vt hominibus quoque probata esset nostra integritas: neque id tam nostra causa, quàm in fratrum ædificationem: sed vbi nos studuimus hominibus probare, si trahant in sinistram partem ac deprauent quicquid à nobis rectè fit ac dicitur, tenenda nobis est hæc magnanimitas, vt Dei vnius iudicio contenti, mundum & diabolos omnes spernamus. Neque enim fieri poterit quin subinde deficiant qui nimis bonæ famæ addicti erunt. Parati quidem semper simus ad satisfactionem: sed si negetur audientia, per infamiam non secus ac per bonam famam pergamus, sicuti Paulus 1. Corinthior. capite quarto versu quinto ad Dei iudicium intrepidè prouocat qui reuelabit abscondita tenebrarum.

7 *Ne erubescant in me qui te expectant* Domine, *Iehoua exercituum: ne pudefiant in me qui quærunt te,* Deus *Israel:*

9 *Quia propter te sustinui opprobrium, operuit ignominia faciem meam.*

10 *Extraneus fui fratribus meis, & alienus factus sum filiis matris meæ.*

11 *Quia Zelus domus tuæ comedit me: & opprobria exprobrantium tibi, ceciderunt super me.*

7 *Ne erubescant in me qui te expectāt Domine.* Commemorat Dauid se propositum esse in exemplar, vnde spei vel desperationis materiam pii omnes concipiant. Quanuis enim detestabilis esset toti populo, pauculi tamen restabant æqui & candidi testes innocentiæ eius: quum scirent illi iniustè eum grauari, & semper inniti Dei gratiæ: nec vllis frangi tentationbus quin firmus in pietatis cultu staret, ex tristi & infausto euentu nihil aliud colligere poterant quàm operam lusisse, piè Deum colendo. Sicuti enim, quoties auxiliatur seruis suis Deus, totidem sigillis suam erga nos gratiam confirmat: ita fieri aliter non potuit quin conciderent animis fideles, si Dauid fuisset in extrema necessitate desertus. Hoc periculum nunc Deo obiicit, non quòd vlla admonitione indigeat, sed quia familiariter secum agere nobis permittit. *Expectandi* verbum propriè ad spē refertur, sicuti *Deum quærere* ad preces. Atque hæc copula vtiliter docet fidem non esse ignauam, quia nos ad quærendum Deum solicitat.

8 *Quia propter te sustinui opprobrium.* Iam clarius exprimit quod ironicè dixerat, delicta sua non esse Deo abscondita. Imò longius progreditur, non modò præter ius & fas se affictari, sed communē sibi esse cūDeo ipso causam, quia nihil nisi ex eius mandato aggressus sit. Etsi enim alias causas habebat Saul, vel saltem alios prætextus: quia tamen hoc verissimum erat, creatam fuisse Dauidi inuidiam ex Dei vocatione, quia eum in Regem vnxerat: meritò testatur non proprio vllo scelere, sed quia Deo obsequutus sit, se omnium sententiis perperam damnari. Hinc verò non parum solatii capiunt fideles, vbi testari licet, nihil se præter legitimam Dei vocationem tentasse. Quod si ob fidei confessionem nobis infestus sit mundus (sicuti videmus nunquam acrius furere impios quàm vbi Dei verbum & pietatem oppugnāt) duplicatur nobis fiducia. Interea etiam admonet hic locus quàm prodigiosa sit hominum malitia, qui studiū gloriæ eius in dedecus conuertunt. Bene autem nobiscum agitur, quòd probra quibus nos onerant impii, non modò abstergit, sed etiam illustrat, vt superent omnes mundi triumphos. Hac etiam circunstantia amplificat suam querimoniam, quòd à suis consanguineis & propinquis fuerit inhumaniter reiectus. Vnde etiā docemur posthabito carnis & sāguinis respectu, sequendum esse Deum si pietatis causa, fratrum nostrorum offensas effugere non liceat.

10 *Qui Zelus.* Quanuis profiterentur Dauidis hostes sibi nihil minus esse in animo, quàm attingere sacrum Dei nomen, falsos tamen eorum prætextus refutans, confirmat se pro Deo certare: modúmque ostendit, quia zelo Ecclesiæ Dei ardeat. Quanquam non tantùm tractat de causa, sed dicit, quātumuis indignè tractetur, se tamen quasi oblitum sui induere sanctum affectum tuendæ Ecclesiæ, & simul gloriæ Dei. Hoc vt melius liqueat, notandum est, quanuis ore iactent omnes se Deo relinquere suam gloriam, vbi tamen ad Legem, ad regulam piè viuendi ventū est, Deo illudere: neque id modo, sed furiosè quoque impetere ipsum in suo verbo. Quasi verò in aere tantùm coli velit, ac non potius erexerit sibi solium inter homines, ex quo eos gubernet. Ideo Dauid Ecclesiam hìc substituit in Dei locum, non vt ad eam transferat quod illius proprium est, sed vt ostendat fabricari inane Dei nomen, vbi repudiatur vera pietatis regula cuius Ecclesia fidelis est custos. Adde quòd Dauidi certamē erat cum laruato & adulterino Dei populo.

populo. Tota enim ſecta Saulis venditabat ſe titulo Eccleſiæ: Dauidem verò apoſtatam, vel putridum membrum eſſe iactabat. Hac indignitate Dauid adeò non frangitur, vt libenter ſuſtineat inſultus omnes pro veræ Eccleſiæ defenſione. Interim negat ſe priuatis cõuitiis moueri: quia depoſita ſui cura tãtùm ob Eccleſiæ oppreſsionem anxius ac mœſtus ſit, imò dolore ardeat, & doloris ardore conſumatur. Eodem pertinet ſecundum membrum: quia ſe nihil à Deo ſeparatum habere ſignificat. Aliter quidem accipiunt nõnulli, Impios, quum irruere vellent in Dauidem, ſuos impetus vertiſſe in Deum, & ita ſuis blaſphemiis ſanctum virum obliquè pupugiſſe: quia ſciebãt nihil ei fore moleſtius ad ferendum. Sed hæc interpretatio nimis coacta eſt, ſicut & altera, Dauidem non ſecus fuiſſe ſupplicem quoties videbat Dei nomen probroſè lacerari, quàm ſi reus fuiſſet læſæ maieſtatis. Retineo igitur quod iam dixi, Dauidem, ſui oblitum, quicquid ſenſit doloris, hauſiſſe ex ſancto zelo, quo flagrabat quum videret ſacrum Dei nomen indignis contumeliis affici. Quo exemplo docemur, quum natura nimis teneri ſimus & delicati ad ferendã ignominiam, mutandum eſſe præpoſterum hunc affectum, vt magis nos excruciẽt probra quæ in Deum redundant. hîc enim & excandeſcere & fulminare oportet: priuata autem maledicta placidè vorare. Quoad enim didicerimus negligere propriam famam, nunquam in nobis accendetur verus zeli feruor, vt pro aſſerenda Dei gloria certemus. Porrò quum Dauid totius Eccleſiæ perſonam ſuſtinuerit, quicquid de ſe prædicat, impleri neceſſe fuit in ſummo capite. Ideóque non mirum eſt, locum hunc ab Euangeliſtis Chriſto aptari, Ioan. 2. 17. Eadẽ quoque ratione Paulus Rom. 15. 3. 5. 6, vbi ad Chriſti imitationem hortatur fideles, ſecundum membrum ad eos omnes extendit: vbi etiam admonet quàm latè pateat hæc doctrina, nẽpe vt Dei gloriæ prorſus addicti, in omnibus ſuis dictis & factis eam ſtudeant ſeruare incolumem, & attentè caueant ne ſua culpa obſcuretur. Iam verò quum Chriſtus, in quo refulget ſolida Dei maieſtas, non grauatus ſit ſe probris omnibus obiicere ad tuendum Patris nomẽ, quàm turpe nobis ac pudendum erit, eandem ſortem recuſare?

11 *Et fleui, in ieiunio anima mea, idque fuit in opprobrium mihi.*

12 *Et poſui veſtimentũ meũ ſaccũ, & fui illis in dicteriũ.*

13 *Fabulantur in me ſedentes in porta, &* ſum *cantilena bibentibus ſiceram.*

14 *Ego autem precatio mea ad te Iehoua, tempus beneplaciti Deus: in multitudine clementiæ tuæ reſponde mihi in veritate ſalutis tuæ.*

11 Et *fleui.* Hîc à ſignis vel effectis probat ſe puro & ritè compoſito zelo ſtuduiſſe gloriæ Dei, quòd ſcilicet non efferbuerit carnis intemperie: ſed potiùs ſuppliciter ſe demittẽdo, Deum elegerit mœroris ſui teſtem. quo magis conuincitur inflexibilis hoſtium eius contumacia. Sæpe contingit vt qui ſe animoſè opponũt pro gloria Dei, impios magis prouocent & exaſperent, quia contentioſè & ſine modeſtia dimicant: Dauid autem hîc teſtatur ſic temperatũ fuiſſe ſuum zelum, vt mollire debuerit vel ferream duritiem. Quanquam hæc circunſtantia oſtendit quantopere fuerit oppreſſus hoſtium ſuorum petulantia, vt ne mutire quidem liberum eſſet, nec aliud reſtaret, quàm lachrymis & mœrore Dei cauſam defendere. Sublata enim, vt ſcimus, loquendi erat libertas: imò atrocibus conuitiis repulſus fuiſſet damnati hominis ſermo. quo maioris conſtantiæ fuit, non deſiſtere à ſuo zelo, nec abiicere volũtarium illum

luctum, quem pietatis causa susceperat. Dicit ergo *se fleuisse, animam suam fuisse in ieiunio, seque sacco vestitum*, quæ luctus erant insignia Iudæis. Quum hoc totum in ludibria & dicteria ab illis conuersum fuerit, sequitur diabolico furore fuisse correptos. Et hoc exemplo muniri nos conuenit, ne similis hodie contumacia, qua hostes Euangelii diabolos se magis quàm homines produnt, nos exanimet. Danda interim opera est ne oleum addamus camino, sed imitemur Dauidem & Lot, quibus etsi impios reprehendere non licebat, animos tamen suos excruciarunt. Imò etiam vbi nos audire cogentur impii, optimum tamen sancti zeli condimentum erit modestia & humilitas. Qui Dauidem volunt reatum subiisse pro suis hostibus, hoc confirmant, quia saccum induerit. Sed simplicius accipio, quum videret res adeò confusas, subiisse voluntarium mœrorem, quo testatum faceret nihil sibi esse acerbius, quàm videre sacrum Dei nomen contumeliis expositum.

13 *Fabulantur in me sedentes in porta.* Si à vulgaribus tantùm scurris & quisquiliis hominum vexatus fuisset, hoc magis erat tolerabile (neque enim mirū est, sordidos homines, quibus nulla est honesti cura, se absque verecundia prostituere) sed quū Iudices ipsi in eādem se petulantiam, grauitatis obliti, proiiciunt, multum crescit indignitas. Ideo disertè cōqueritur Dauid, se, ipsis proceribus fuisse in prouerbium. Nam quòd *sedentes in porta* quidam de toto populo exponunt: primò frigidum est, deinde remotum à verbis Dauidis. etsi enim omnium ordinum erat conuentus in porta, soli tamen Iudices sedebant. Atque id confirmat secunda parte versus. quia per *bibentes siceram*, haud dubiè primores, qui opibus & dignitate pollebant, designat. Hæc verò summa fuit atrocitas, non modò gregarios homines exagitasse sanctum virum, sed ipsos iustitiæ præsides & Ecclesiæ antistites aliis fuisse antesignanos. Et quum idem hodie vsu veniat, non abs re hoc exemplar nobis ante oculos statuit Spiritus. In Papatu vt quisque honore excellit, quo strenuum se probet fidei catholicæ patronum, eo petulantius bacchatur contra Euangelium eiúsque ministros. Imò hic morbus in cunctis ferè Principibus grassatur: quia suam præstantiam non in virtute, sed effræni licentia constituunt. Probi autem Christi serui quo sunt apud eos loco? Certè hæc vna est, neque postrema ex eorum curis, iocose non modò in mensa, sed in suis soliis eos suis dicteriis proscindere, vt fidem abrogent. Generaliter etiam piis omnibus illudunt, & suauiter cantillant de eorum simplicitate, quasi pietatis causa temere se fatigent ac macerent.

14 *Ego autem.* Raræ fuit virtutis ne illa quidem duritie percelli, vt desponderet animum Dauid. Docet autē simul quo remedio se munierit contra graue scandalum. Nam quum suas facetias impii quasi machinas ingererent ad labefactandam eius fidem, dicit se precationem fudisse, qua insultus omnes repelleret: non dubium est quin apud homines obmutescere coactus fuerit. exclusus igitur à mundo, ad Deum se conuertit. Nunc quoque eodem modo, quanuis apud impios nihil proficiāt fideles, victores tamen stabunt, si seipsos contrahant ac colligant ad Deum orandum. Summa est, quum omnia expertus Dauid, laborem suum irritum videret, relictis hominibus, egisse cū solo Deo. Quod sequitur, *tempus beneplaciti Deus*, secus exponunt multi Interpretes, vno scilicet contextu legentes, *Ego Deum precatus sum tempore beneplaciti*, iuxta illud Iesaiæ 55. 6, Inuocate ipsum dum propèest. Alii sic resoluunt, Precatus sum vt veniret tempus beneplaciti, atque vt Deus mihi propitius esse inciperet. Ego autem potius existimo Dauidem referre quid tunc solatii conceperit, quia hoc secum meditatus est, Quanuis nunc tempus sit turbulentum, vbi nihil videor orando proficere, erunt tamen Dei beneplacito suæ vices. Sic & Habacuc 2.1, staturū se dicit super speculam. Eodem modo Iesaias 8.17, & Ieremias 14. 22, Expectabo Dominum, qui abscōdit faciem suam à Iacob. Hæc enim est vnica nobis vincendi ratio, dū spes nobis in tenebris illucet, ac beneplaciti expectatio nos sustinet. Postquā ita suam perseuerantiam Dauid fulciuit, statim adiungit, *Responde mihi in* multitu-

multitudine bonitatis tuæ, fiduciam iterum colligens ex Dei natura. Et bonitati adiungit *salutis veritatem*: acsi diceret, certo effectu probari semper Dei clementiam, dum suis in desperatione succurrit. Hinc autem fluxit precatio, quòd sensus suos ad Deum retrahens, ne ab impiis iactatus euanesceret, persuasus fuerit, discussis tenebris, fore aliquando serenum tempus beneplaciti.

15 *Erue me de luto vt non immergar, liberer ab aduersariis meis, & à profundis aquarum.*

16 *Ne inundet me fluctus aquarum, & ne deglutiat me profundum, & ne claudat super me puteus os suum.*

17 *Responde mihi Iehoua, quia bona clementia tua: in multitudine miserationum tuarum respice ad me.*

18 *Et ne abscondas faciem tuam à seruo tuo, quia afflictio mihi, festina, responde mihi.*

19 *Accede ad animam meam, redime eam, propter aduersarios meos libera me.*

15 *Erue me ex luto.* Eandem qua antè vsus est, similitudinem repetit, diuerso tamen modo. Prius dixerat se demersum, nunc rogat ne mergatur. Denique quæ sibi accidisse conquestus est, nunc deprecatur ne accidant. Sed hæc varietas facilè diluitur, quia initio ex suo sensu & experientia loquutus est: nunc autem ad exitum respiciens, spe liberationis in media morte viuit. Atque id clarius exprimit vltima particula, *ne claudat puteus os suum*: quod tantundem valet acsi dixisset, Ne me obruat, afflictionum moles, atque absorbeat à dolore. Obtestatio verò per Dei clementiam & miserationes, demonstrat quibus angustiis constrictus fuerit sanctus Propheta. Neque enim dubium est quin difficilem luctam sustinuerit dum arripit hæc arma. Et certè ardui negotii res est, statuere Deum nobis propitium dum irascitur, & propinquum esse dum remotus est. Ideo colligit Dauid quod huic diffidentiæ opponat: & Dei clementiam, ac magnas miserationes implorans, se ideo tantùm bene sperare ostendit, quia Deus sit misericors. Quod dicit, *Respice ad me*, tantundem valet acsi dixisset, Fac vt reipsa appareat me fuisse exauditum, dum scilicet mihi succurres. Proximo etiam versu idem agit. Subinde autem eadem iterando, tam acerbitatem doloris, quàm studii ardorem declarat. Petit ne faciem suam abscondat Deus, non quia sibi timeat à repulsa, sed quia fieri non potest quin anxietas huc & illuc miseros homines agitet. Quia autem peculiariter seruos suos ad se inuitat Deus, vnum se esse prædicat ex illorum numero. Neque enim (vt alibi admonui, & fusius postea dicendum erit) obsequia iactat quibus quicquam promeritus fuerit, sed potius gratuitæ Dei electioni innititur: nisi quòd simul pietatis suæ testimonium reddit, quia fideliter Deum coluerit à quo fuerat vocatus. De festinatione etiam alibi satis disserui.

19 *Accede ad animam meam.* Quanuis fide persuasus esset, Deum sibi esse propinquum, vt tamen ab effectis metiri solemus Dei præsentiam vel absentiam. Dauid hic ex carnis sensu tacitè conqueritur procul se abesse. Nam *appropinquandi* verbo intelligit nullam salutis suæ curã fuisse Deo: nempe quantũ ex re ipsa colligi poterat. Porrò Deum implorans vt appropinquet ad vitã suã, quã visus fuerat deserere, præclarum exhibet fidei suæ documentum:

imò quo crudelius vrgetur, eo magis cõfidit Deum sibi fore Redemptorem: sicuti alibi dictum fuit, principium hoc semper tenendum esse, Quia Deus superbis resistit, Iac. 4.6, quanuis ad tempus dissimulet: fieri tamen non posse quin tandem compescat eorum insolẽtiam qui sine modo resistunt.

20 *Tu nosti opprobrium meum & confusionem meam, & ignominiam meam: coram te omnes aduersarii mei.*

21 *Opprobrium fregit cor meum, & afflictus sum: & expectaui qui commiseraretur, & non erat consolatores, & non inueni.*

22 *Et posuerunt in escam meam fel, & in siti mea potauerunt me aceto.*

20 *Tu nosti opprobrium meum.* Cõfirmatio proximæ sentẽtiæ. Vnde enim fit vt maior pars, vbi impotenter ruere videt impios, ac instar diluuii grassari, animos despondeat, nisi quia putãt obnubilatum esse cælum, vt Deus nihil in terris videat? Ergo Dei prouidentiam hic nobis succurrere oportet, ne dubitemus auxilio nobis maturè venturum: quia neque oculos claudere potest ad nostras miserias, nec pati impunitam malorum licentiam, nisi seipsum abneget. In hoc ergo solatium recũbit Dauid, quòd Deum habeat doloris sui, metus, ægritudinum & curarum testẽ: quia scilicet mundi Iudicem & gubernatorem nihil latet. Nec verò in repetitione ignominiæ nimis verbosus est: quia tã grauibus tentationum machinis, quæ fortissimum animum labefactare poterant, firmam munitionẽ opponere necesse fuit. Nihil ingenuis & cordatis hominibus acerbius est ignominia. dum verò ea duplicatur,, imò plures simul aggestæ cumulum efficiunt: quàm singulari robore opus est ne obruamur? Nam moræ tædio facilè desperatio obrepit. Ergo ne oneri succumbat Dauid, colligit, tam multas afflictiones quibus grauatur, nõ esse Deo incognitas. Ignominiæ verò & probra tam ad externã speciem, quàm ad eius affectum aptè referentur: quia & passim fuisse derisum satis liquet, & fieri nõ potuit quin verecundiam vnà cum dolore tales sannæ incuterent. Eadem ratione subiicit, *notos esse hostes suos Deo*: ac si diceret, Domine, tu scis me instar ouis vnius circũdari à millibus luporum.

21 *Opprobrium fregit cor meum.* Clarius exprimit se non modò tristi desertionis specie fuisse pudefactum, sed mœrori propemodum cessisse, quum diu pudefactus iaceret. Vnde colligimus non sine lucta eum vicisse: nec ideo tam cõstanter sustinuisse tentationum fluctus, quòd eius animum non attingerent: sed quia duriter perculsus, non minori fortitudine restiterit. Addit aliam circunstantiam, destitui se omnibus humanitatis officiis: non esse qui condoleat, vel in quem exoneret suos dolores. nam verbum נוד quidam accipiunt pro narrare: quia dum querimonias nostras effundimus apud amicos, inde aliquid leuationis capimus. Hoc modo sibi conciliat Dei misericordiam, quia omnibus mundi auxiliis & solatiis priuatus est. Deinde rursum inculcat, nihil hostes suos ad extremam sæuitiam omittere. Quanquam autem metaphoricæ sunt loquutiones, *miscere fel*, aut venenum *cibo*, & *potui acetum*, sicuti apud Ieremiam, 11.19, mittere lignum in panem: Ioãnes tamen cap. 19. vers. 29, non frustrà impletam fuisse Scripturam memorat, vbi milites acetum Christo propinarunt in cruce: quia visibili signo repræsentari in Christo oportuit quam reprobi crudelitatem exercent in eius mẽbra. sicuti Psalmo 22.19, diximus, quum partitio vestium Christi facta fuit inter milites, non intempestiuè citari versum illum, Partiti sunt inter se vestes meas, & super vestitum meum iecerunt sortem: licet Dauid figuratè intelligat se fuisse

spoliatum

ſpoliatum, ſuáſque fortunas inſtar prædæ fuiſſe direptas. Tenendus tamen genuinus eſt ſenſus, ſancto Prophetæ nihil relaxationis fuiſſe datum: quemadmodum ſi homo miſerè alioqui afflictus, cibum quoque & potum amarulentia corruptum reperiat.

23 Sit menſa eorum coram ipſis in laqueum, & pacifica eorum in rete.

24 Obtenebrentur oculi eorum ne videant, & lumbos eorum ſemper fac tremiſcere.

25 Effunde ſuper eos iram tuam, & furor indignationis tuæ comprehendat eos.

26 Sit palatium eorum deſertum, in tabernaculis eorum non ſit habitans.

27 Quia quem tu percuſſiſti perſequuti ſunt, & ſuper dolorem vulneratorum tuorum numerarunt.

28 Adde iniquitatem ſuper iniquitatem eorum, & ne ingrediantur in iuſtitiam tuam.

29 Deleantur de libro viuentium, & cum iuſtis ne ſcribantur.

30 Ego autem pauper & dolens: ſalus tua exaltabit me.

23 *Sit menſa eorum coram ipſis in laqueum.* Sequuntur diræ imprecationes, in quibus tenendum eſt quod alibi docuimus, Dauidem non ſibi laxaſſe habenas, vt bilem ſuam profunderet (ſicuti maior pars hominum iniuriis affecta, dolori ſuo intemperanter indulget) ſed duce Spiritu ſancto iuſtum Dei iudiciũ imploraſſe cõtra reprobos: deinde non egiſſe priuatam cauſam, ſed ſancto gloriæ Dei zelo fuiſſe impulſum vt ad eius tribunal citaret impios. Vnde etiam factum eſt vt turbulenta paſſione minimè abreptus fuerit, ſicuti qui ſeipſos vlciſci cupiunt. Quum ergo Spiritus prudẽtiæ, rectitudinis & moderationis has imprecationes dictauerit Dauidi, non eſt cur eius exemplum obtendant qui vel ſuam iracundiam euomunt in quoſlibet: vel impatientia perperàm feruntur ad vindictam, vt neque intenti ſint in rectum finem, neque modum ſeruent. Prudentia enim opus eſt, quæ diſcernat inter reprobos, & qui adhuc ſunt ſanabiles: rectitudine, vt nemo priuatim ſibi ſit addictus: moderatione, quæ animos ad placidam tolerantiam componat. Hæc tria quum in Dauide fuiſſe minimè dubium ſit, quiſquis eum probè imitari cupiet, non temere cæco impetu proſiliat ad diras: deinde compeſcat turbidas animi ſui paſſiones: neque ſibi priuatim ſit addictus, ſed ſtudia ſua affectúſque ad quærendam Dei gloriam adiiciat. Denique, vt veri ſimus imitatores Dauidis, primùm induere Christi perſonã neceſſe eſt: ne idem quod olim diſcipulis obiecit, in nos hodie quoque torqueat, Neſcitis cuius Spirit⁹ ſitis, Luc 9.55. Iam quia conqueſtus fuerat Dauid, hoſtes poſuiſſe fel in cibum ſuum: nunc precatur vt menſa illis cedat in laqueũ: & quæ ad pacem ſunt, vertantur in rete: his verbis metaphoricè optans, vt quæcunque illis in vitam & proſperam commoditatem deſtinata erant, Deus conuertat in exitium. Vnde colligimus, ſicuti Deo propitio, quæ naturaliter & per ſe noxia eſſent, adiumento ſunt in bonum: ita eo infeſto, maledici quæcunque vtilia erant, vt totidem ſint nobis exitii cauſæ. Atque hæc Dei vltio non leuem metum incutere nobis debet, dũ Spiritus ſanctus pronunciat, reprobis

mortifera esse omnia vitæ adminicula, Tit.1.15, vt sol ipse sanitatē in alis suis portans, Malach.4.2, nō nisi pestiferum odorem illis spiret.

24 *Obtenebrētur oculi eorū ne videāt.* Quia duas hic præcipuè facultates notat, libēter eorū sentētiā amplector qui hanc volunt summam esse, Domine priua eos ratione, & intelligentia: deinde enerua eorum vires, vt prorsus inutiles sint ad omnē actionē. Scimus enim nihil rectè posse agi, nisi præluceat consiliū, simúlque ad exequendū accedat facultas. Iā quū Ecclesiæ hostibus immineat hæc maledictio, non est quod nos terreat impiorum vel malitia, vel rabies: quia in manu Dei est subitò eos percutere cæcitate, vt nihil videant, & lumbos confringere, vt iaceant confusi.

25 *Effunde super eos iram tuam.* Nō mirum est, Dauidem longius insistere in istas imprecationes: quia furiosos Ecclesiæ hostes, quibus metum iniicere voluit, scimus non facilè moueri. Ergo vt desistant à sua petulantia, vehementius contra eos insurgit. Cæterùm, fideles præcipuè respexit Dauid, qui malis oppresi, non alia fultura nituntur, nisi dū audiunt ex ore Dei, quàm horribilis maneat vltio ipsorum hostes, siquidem reprobi sunt. Nam sanabiles optasset Dauid pœnis corrigi, sed desperatos exitio suo deuouet: ne pœnam quæ illis decreta est, & quam merētur, effugiant. Proximo versu vltrà progreditur, nempe vt Deus ad posteros vsque iram suam effundat: sicuti non nouum est patrum scelera reiici in sinum filiorum. Nam sicuti Spiritus instinctu diras istas concepit Dauid, ita etiam sumpsit ex ipsa Lege, Exod.cap.20.ver.50, vbi pronūtiat Deus se pœnas de impiis contemptoribus sumpturum vsque ad tertiam & quartam generationem. Hoc modo maledici cupit eorum memoriam, vt ne mortuis quidem parcat Deus.

27 *Quia quem tu percussisti.* Crimen eorum profert, vt appareat dignissimos esse tam atrocibus pœnis. Quidā autem hunc versum ita exponunt, Domine, plagis tuis non contenti, sæuierūt in hominem miserum, qui iā manu tua vulneratus erat. Et certè quum humanitas opem afflictis afferre præcipiat, belluinam sæuitiem prodit quisquis insultat oppresis. Hanc sententiam alii refellunt, nescio an satis firmo argumento, quòd non propriè percussus fuerit Dauid manu Dei, quia toto Psalmo de violenta hostium libidine conquestus est. Argutum igitur sensum excogitant: ac si diceret, Hostes suos improbè finxisse sibi esse iustam causam, quia gloriabantur se Dei ministros ad pœnam de scelerato homine sumendam: sicuti vt plurimum impii, huius coloris obtentu, sibi quiduis impune contra miseros licere putant: sicut etiam alibi dicitur, Venite affligamus eum: Deus enim deseruit ipsum, &c. Psal.71.11. Ego autem potius vocari percussum existimo, quem Deus humiliare voluerit tāquam vnum ex filiis suis, vt in ipsa castigatione nota aliqua paterni amoris insculpta esset. *Vulneratos* autem *Dei* nominat eodem ferè sensu quo Iesaias capit.26.vers.19, mortuos Dei, nempe qui in ipsa morte sub Dei custodia manebant. Neque enim promiscuè ad omnes hoc extendi potest, sed ad fideles solos pertinet, quorū obedientiam Deus cruce examinat. Inde si arripiant impii occasionem maioris licentiæ, non mirū est ipsos grauius damnari. Propositis enim talibus exemplis, eos ita secum ratiocinari decebat, *Si* in viridi hoc fit, quid igitur in arido? Luc.cap.23.ver.31. Nunc quum magis obdurescant, apparet contemptu & odio pietatis cōtra filios Dei sic insolescere. Verbū יספרו quod verti solet Narrabunt, secus interpretor. significat enim propriè numerare: ideóque appositè transfertur ad augmentum, quòd scilicet mala malis addendo, ad summum vsque cumulū dolorem perduxerint.

28 *Adde iniquitatem.* Quia און Hebræis tam culpa interdum est, quàm iniquitas, sic à quibusdam vertitur hoc loco, vt Deus pœnas pœnis accumulet. Alii etiam longius trahunt, vt scelerati homines de horum sceleribus pœnas exigant. Atqui ex secundo membro satis liquet, id potius Dauidem precari, quod etiam communi ferè consensu receptum est, vt Deus impios Spiritu suo destituens, coniiciat in sensum reprobum, ne vnquam ad resipiscendum aspirent.

aspirent. Nam quod interpretantur quidam *venire in iustitiam*, pro absolui, videtur paulo dilutius quàm exprimat loquutio. Ideo sic resolui debent verba, Crescat magis ac magis eorum iniquitas, & à correctione abhorreant, vt cõstet prorsus alienatos esse à Deo, Hæc autem loquendi forma, quum Scripturæ sit familiaris, & subinde occurrat, non debet videri nobis aspera: & eam vitãdæ absurditatis causa inflectere, vt quidam faciunt, friuolũ est. Exponunt Deũ addere peccata peccatis, permittendo: & obtendunt hanc esse phrasin linguæ Hebraicæ: quod nemo Hebræus fatebitur. Nec verò cauillis istis opus est ad Deum excusandum: quia sufficit, dum reprobos excæcat, iustas ei causas esse: vt frustra obmurmurẽt homines vel litigẽt, quasi non peccarent nisi illius impulsu. Etsi enim excæcationis causæ interdum latent in arcano Dei consilio, sua tamẽ quenque cõscientia redarguit: & nostrũ est reuerenter adorare & mirari quæ sẽsum nostrum superant Dei mysteria. Neque enim abs re dictum est, iudicia eius profundam esse abyssum, Psal. 36.7 Certè quod ad præsentem locum spectat, vbi iudicia sua exequitur Deus, nimis præposterum esset eum inuoluere in partem culpæ. Summa est, iusta Dei vindicta impios demergi in profundum iniquitatis gurgitem, vt nunquam ad sanam mentẽ redeant: vt qui sordet, sordescat adhuc, Apoc. 22.11. Cæterùm *iustitiam Dei* non interpretor actiuè, qua donat suos electos, Spiritu suo eos regenerans: sed vitæ sanctitatem quæ ei probatur.

29 *Deleantur de libro viuentium.* Hæc vltima est imprecatio, & omnium maximè formidabilis, quæ tamen semper impœnitentiam & obstinatam duritiem de qua nuper loquutus est, sequitur, Postquam ergo spem resipiscentiæ illis abstulit, æternum quoque interitum denuntiat: quia perire necesse est quicunque in libro vitæ scripti non reperientur. Est quidem impropria loquutio, sed quæ ad nostrum modulum nõ malè accommodatur: quum liber vitæ nihil aliud sit, quàm æternum Dei consilium quo suos prædestinauit in salutem. Certum est nihil posse in eo mutari. Deinde scimus, qui adoptati sunt in spem salutis, eos ante conditum mundum fuisse scriptos, Ephes. 1.4. Sed quia incomprehensibilis est æterna Dei electio, respectu humani sensus scribi dicuntur quos Deus palàm & apertis signis populo suo accenset. Sic rursus eadem ratione delentur quos Deus palàm abdicat & exterminat è sua Ecclesia. Quia ergo Dauid manifestari cupit Dei vindictam, meritò hostium suorum reprobationem ad sensum nostrum accommodat: acsi diceret, Ne recenseas eos Deus in tuorum numero, vel ordine, nec colligantur cum tua Ecclesia, sed potius eos perdendo, declares abs te reiectos: & quanuis locum ad tempus occupent inter fideles, tandem eos reseca, vt appareat extraneos fuisse, quum domesticis permisti forent. Sicuti etiam dicit Ezec. 13.9, Non inueniantur in arcano catalogo populi mei. Interea verum manet illud Iohannis, 1.2.19, neminem qui verè fuit ex filiis Dei, vnquam deficere. Sed quia fastuosè iactant hypocritæ se in Ecclesia esse primos, eorum abdicatio hac similitudine aptè exprimitur, quum Spiritus pronuntiat eos deleri è libro vitæ. Porrò notandum est, *iustos* vocari secundo membro, omnes Dei electos: quia nõ ad immunditiẽ, vt Paulus dicit, 1. Thess. 4.7, sed ad sanctimoniam vocati sumus, vt possideat quisque vas suũ in honore, 1. Thessal. 4.4. Et nota est illa Pauli gradatio, ad Romanos capite 8.30, Quos elegit, eos vocat: quos vocauit, iustificat, &c.

30 *Ego autem pauper.* Ex hoc versu melius liquet quàm procul abfuerit à turgido & feroci affectu, sicuti qui suas vindictas impotenter despumant. Neque enim dubium est quin se cum sacrificio contriti & humiliati Spiritus Deo hic offerat, vt hac mansuetudine gratiam sibi conciliet. Ideo addit continuo pòst, *Salus tua exaltabit me.* Certè qui sua intemperie feruntur ad vindictam, adeò non sunt deiecti, vt se nimium extollant. Hic autẽ mutua ponitur relatio inter dolorẽ quo iacebat oppressus, & Dei auxiliũ quo se erectũ iri sperat. Interea quod alii ad desperationẽ trahebãt, causã salu

tis sibi fore pmittit. Posset eti ĩ aduersati ue resolui sentẽti a, Quãuis nũc afflictus mœream, salus tamen tua me exaltabit Mihi tamen certum est, Dauidem impetrandæ misericordiæ causa suam afflictionem in medium proferre. Nec tãtùm se erectum iri dicit, sed disertè ponit exaltationem, alludens ad arces in locis excelsis positas. Hoc enim propriè significat verbum שגב.

31 Laudabo nomen Dei in cantico, & magnificabo eum in laude.

32 Et placebit hoc Iehouæ præ boue iuuenco, qui profert cornua & vngulas.

33 Viderunt afflicti, & lætabuntur quærentes Deum: & viuet cor vestrum.

34 Quia audiuit ad afflictos Iehoua, & vinctos suos nõ despexit.

31 *Laudabo nomen Dei.* Hic iam alacriter exurgit, & certa spe liberationis fretus triumphum canit victoriæ. Quanquam enim Psalmum hunc discriminũ metu perfunctus, composuit, certum tamen est, quam anxie trepidaret, hæc eadem fuisse meditatum: quia gratiam, licet adhuc spe absconditã, certa fide apprehendebat. *Magnificari* autem dicitur Deus *laudibus nostris*, non quòd immensæ eius gloriæ quicquam accedat, sed quia inter homines extollitur eius nomen. Iam quo se melius confirmet Dauid, gratiarum actionem, quam reddere Deo parat, boni suauisque odoris sacrificium fore docet. Nullus enim ad gratitudinem acrior adhiberi potest stimulus, quàm vbi constat tantopere Deo placere hoc pietatis officium: sicuti nõ aliam bonorum omnium quæ nobis largitur, compensationem exigit, quam vt celebretur per nos nomen suũ. Quo minus excusabilis est eorum ignauia qui laudes eius silentio vel obliuione supprimunt. Quanuis autẽ nõ omiserit Dauid, neque neglexerit externa sacrificia quæ Lex mandabat, meritò tamen spiritualem cultum prætulit, qui omnium ceremoniarum finis erat. Qua de re plenius disseruimus Psalmo 50.8, & 14. Interim notanda est Dauidis modestia, quòd licet ad cæleste exemplar conscẽderet, non tamen grauatus est se demittere ad communem vsum Ecclesiæ, quasi vnus esset ex vulgo: vt ex figuris legalibus disceret quod postea Euangelio clarius patefactũ est, laudes Dei, quatenus ex ore nostro manant, impuras esse donec per Christum sanctificentur. Nunc verò plusquam stupida est eorum superstitio, qui externas rituum põpas, quæ sacrificio mortis Christi sunt abolitæ, in vsum adhuc reuocant, & vbi se fatigarunt nihil agendo, Deum putant ritè placatũ esse: quòd nihil aliud est quàm crassis velis obtegere legitimum hunc cultum, quẽ ceremoniis Diuinitus mandatis Dauid longè præferre nõ dubitat. Per *bouem iuuencum* intelligitur selectissimus: acsi diceret, nullum esse tam opimũ vel pretiosum sacrificiũ quod æquè placeat Deo atque gratiarum actio.

33 *Viderunt afflicti.* Fructum suæ liberationis aliis etiam communem fore docet, sicuti Psalmo 22.23, & 26, & pluribus aliis locis iam vidimus: ídque facit partim vt gratiam Dei apud fideles commendet, partim vt Deus ipse ad eum iuuandum sit propensior. Porrò non intelligit fideles tantum amicitiæ fraternæ causa hoc spectaculo lætos fore, sed quia in vnius hominis persona cõmune dabitur salutis pignus. qua etiam ratione afflictos vocat. Quicunque, inquit, Deum quærunt, quanuis malis sint afflicti, animos recipient meo exemplo. Hæc enim duo coniunctim sunt legẽda: quoniam non cohæreret sensus nisi hoc modo, exemplum Dauidis causam fore lætitiæ piis Dei cultoribus, dum suis afflictionibus remediũ quærẽt. Et meritò studiũ quærẽdi Dei cõiungit cũ afflictione: quia sub Dei ferulis nõ omnes ita pficiũt vt syncero fidei affectu ab eo salu-

tē petāt. In vltima parte vers⁹ mutatio est personæ, quæ tamē sensū minimè obscurat: imò hæc apostrophe quasi in re præsenti efficacius exprimit quod volebat Dauid. Nam eos compellans qui malis oppressi iacebant quasi exanimes, quādam effigiem resurrectionis ante oculos statuit: acsi diceret, Vobis ô mortui, restituetur nouus vigor. non quòd intereat fides in Dei filiis donec extinctam alienæ liberationis exemplū viuificet, sed quia suffocatum lumen denuo accenditur, vt quodammodo reuiuiscat. Modum continuo post definit, quòd scilicet commune sibi documētum gratiæ Dei in Dauide exhibitum persuasi, secure colligent respici inopes, & vinctos non despici. Videmus enim perinde accipere quod vni præstitum fuit ac si Deus reipsa monstrasset se miseris omnibus ad opitulandum præsto fore.

35 Laudēt eū cæli & terra maria, & quicquid reptat in eis.
36 Quia Deus seruabit Sion, & ædificabit vrbes Iehudæ, & habitabunt illic, & hæreditate obtinebunt eam.
37 Et semen seruorum eius hæreditario possidebunt eam: & qui diligunt nomen eius, manebunt in ea.

35 *Laudent eum.* Hinc certius colligere promptum est quod antè attigi, Dauidem in hoc Psalmo, totius Ecclesiæ fuisse interpretem, quia nunc in eam transfert quod de se peculiariter dixerat. Quòd autem elementa sensu carentia hortatur ad laudandum Deum, hac hyperbolica loquendi forma ostendit non satis seriò nos esse animatos ad canendas Dei laudes, quarum immensitas totum mundum superat, nisi ascendimus supra sensus nostros: præsertim verò hunc ardorem accendit in corde Dauidis, Ecclesiæ conseruatio. Nec verò dubium est quin Spiritu Prophetico complexus sit totum illud tempus quo Deus regnum & sacerdotium in veteri populo stare voluit. Orditur tamen ab ea instauratione quæ eius opera & manu repente post mortem Saulis illuxit, quum tristis dissipatio tam Diuini cultus interitum, quam terræ vastitatem minitaretur. Primò autem Sionem dicit saluā fore, quia Deus locum in quo volebat inuocari, tuebitur, nec cultum à se præscriptum aboleri sinet. Postea ab Arca fœderis & Sanctuario, benedictionem Dei ad totam terram extendit: quia in religione fundata erat populi fœlicitas. Cæterùm intelligit mutationē in melius, non fore momētaneā, sed fixo & stabili Dei præsidio semper incolumem fore populum. Ideo regni sui auspiciis verè sancitum esse docet quod toties Deus in Lege promiserat, perpetuò scilicet fore terræ illius hæredes. Quieta enim statio temporali hospitio opponitur: acsi diceret, iam erecto sacro solio venisse tempus quo filii Abrahæ absque migrationis timore fruantur quiete sibi promissa. Vltimo versu ad continuam ætatum seriem id extendit vt patres filiis, filii nepotibus acceptam possessionem de manu in manum tradant. Nam solida bonorum omnium perpetuitas Christo innititur, cuius figura erat Dauid. Interea tamen breuiter admonet, terræ demū hæredes fore qui legitimi erunt Abrahæ filii. Blanditias enim excuti oportuit hypocritis, qui freti sola generis origine, quū à fide Patrum desciuissent, terram hæreditario iure suam esse perperam iactabant. Quanuis autem terra illa vsque ad Christi aduentum electo populo data fuerit, meminerimus cælestis patriæ fuisse symbolum, ideóque verius hodie ac solidius impleri quod hic scribitur de Ecclesiæ protectione: quia timēdum non est ne excidat spiritualis templi ædificatio, in qua cælestis Dei virtus apparuit.

ARGVMENTVM PSALMI LXX.

Quia Psalmus hic pars est duntaxat quadragesimi, hoc fortè sibi vult inscriptio Ad reminiscendum: quia Dauid quinque istos versus aliunde sumptos in specialem aliquem vsum accommodauerit. Verba tantùm hîc referam: interpretatio ex suo loco petatur.

PRæfecto Dauidis, ad reminiscendum.

2 *Deus ad liberandum me, Iehoua ad auxilium meum festina.*

3 *Erubescant & pudefiant qui quærunt animam meã: cõuertantur retrorsum & pudefiant qui optant malum meum.*

* 4 *Perdantur super mercede pudoris sui qui dicunt mihi, Euge, euge.*

5 *Exultent & lætentur in te omnes qui te quærunt: & dicant: Semper magnificetur Deus, qui diligunt salutem tuam.*

6 *Ego autem pauper & inops, Deus festina ad me: auxilium meum & liberator meus es: tu Iehoua ne moreris.*

ARGVMENTVM PSALMI LXXI.

Dauid de sua in Deum fiducia præfatus, partim eum liberatorem implorat: partim conqueritur de superbia hostium suorum: partim fidei suæ confirmandæ causa, se ad testandam gratitudinem comparat & accingit

Psalmus LXXI.

IN te Iehoua confido, ne pudefiam in æternum.

2 *In iustitia tua eripe me, & libera me, inclina ad me aurem tuam, & serua me.*

3 *Sis mihi in rupem fortitudinis, in quam ingrediar semper: mandasti ad seruandum me, quia arx mea & propugnaculum meum tu es.*

4 *Deus mi libera me à manu impii, à manu improbi & violenti.*

1 *In te Iehoua.* Psalmũ hunc scriptũ fuisse putant de conspiratione Absalom: & quia senectutis suæ meminit Dauid, probabilis est coniectura. Iam quia nobis ad Deum accedentibus sola fides ianuã aperit, vt impetret Dauid quod postulat, testatur suo more se non concipere fictas preces, sed seriò ad Deum confugere: quia certò persuasus sit in eius manu repositam esse suam salutem. Nam qui circumagitur huc & illuc, & spes suas variè partitur, vel trepidè secum disputat, vel contumaciter respuit Dei auxilium, vel impatienter fremit ac tumultuatur: indignus est cui opituletur Deus. Particula autẽ לעולם in fine primi versus, duplicem sensum recipit, sicuti docui Psalmo 31.2. Nam vel tacita est antithesis inter præsentes ærũnas, & lætiorem exitum quem sperabat Dauid: acsi dixisset, Domine nunc quidem iaceo velut confusus, sed efficies vt aliquando liberer. Vel *non pudefieri in seculum*, tantundem valet ac nunquam pudefieri. Quia verò reliqua ferè conueniunt cum principio Psalmi 31, quicquid hîc sciẽs prætereo, inde petãt Lectores, quos cupio tædio subleuare. In hac particula, *ad quem veniam semper*, quæ illic non ponitur, breuiter petit Dauid, ita expositam sibi esse opem Dei, vt tutum receptum inueniat quoties periculi aliquid instabit. hoc est, Domine semper mihi apud te parata sit defensio: & quoties ad te confugiam, propitius occurras. Quod sequitur, *mandasti ad seruandum me*, quidam Interpretes resoluũt in tempus optatiuum: acsi Dauid peteret se committi Angelorum custodiæ. Sed melius est retinere præteritũ verbi tempus, vt se prioribus experimentis ad bene sperandũ animet. Ad Angelos etiam

etiam restringere necesse non est verbum Mandandi: quia etsi illorum opera vtitur Deus ad suos tuendos, quia tamē innumera media seruandi penes eum sunt, indefinitè accipio, Deum mandare de suorum salute quod decreuit, quoties fauorem suum palàm exerit aliquo signo, & nunc solo nutu, nunc per homines vel alias creaturas exequitur quod apud se statuit. Interea non dubito quin significet Dauid Deo sufficere suum imperium, quanuis aliunde subsidia non accersat: acsi diceret, satis ad nos seruandos authoritatis esse in solo Dei præcepto.

4 *Deus mi.* Quanquam singularis numerus ponitur, non tamen vnum modò hominē designat: quia credibile est totas hostiū copias, a quibus oppugnabatur complecti. Diximus autem alibi quātum hoc ad impetrādi fiduciam valeat, vbi nobis conscii sumus propriæ integritatis vt liberè coram Deo conqueri liceat, iniustè nos & sceleratè ab hostibus oppugnari. quia minimè dubitandum est quin causam nostrā Deus suscipiat, qui patronum se fore promisit iniustè oppressis.

5 Quia tu expectatio mea, Domine Iehouá, fiducia mea à pueritia mea.

6 Super te sustentatus sum ab vtero, à visceribus matris meæ tu extractor meus, in te laus mea semper.

7 Quasi prodigiū fui magis, & tu fiducia mea robusta.

8 Replebitur os meum laude tua, quotidie gloria tua.

5 *Quia tu.* Repetit quod paulo antè dixerat de fiducia: nisi fortè hanc sententiam ad rem magis quàm ad cordis affectum referre placeat, quasi diceret, ex beneficiis Dei, sibi materiam benè sperandi datam esse. Et certè nō simpliciter hîc refert, se in Deum sperasse, sed experientiam quoque simul coniungit: fatetúrque sibi iam puero exhibita fuisse gratiæ documenta, ex quibus discere potuerit, nonnisi in solo Deo recumbendum esse. Etsi autem ab affectu ipso realem, vt ita loquar, fidei causam designat, colligere tamen inde licet quàm efficax ad fouendam spem eius fuerit beneficiorum Dei recordatio. Cum hoc versu proximus etiā cohæret: nisi quòd longius progreditur Dauid. Celebrat enim non modò quæ à puæro expertus fuerat beneficia, sed quibus antequam in lucem ederetur, iam affectus fuerat. Ac similis ferè confessio habetur Psal.22.10, qua meritò prædicatur admirabilis Dei virtus, & inestimabilis bonitas in hominum generatione: cuius ratio, nisi ad eam essemus assueti, prorsus incredibilis foret. Nam si ad historiam diluuii obstupescimus, dū refert Moses Gen.8.13, in fœtida stercorum congerie Noe vixisse cum familia decem menses, quum vitalem spiritum trahere non liceret: cur non æquè mirabimur fœtum matris vtero inclusum vitam in sordibus degere, quæ semihoræ spatio robustissimos quosque suffocarent? Sed ita scilicet nobis vsu vilescunt Dei miracula. Spiritus autem non abs re ingratitudinem hanc castigat, tam memorabilem Dei gratiam in ortu nostro commendans. Iam quum edimur in lucem, quanuis mater officiū suum præstet, adsit obstetrix, multíque alii opitulentúr, nisi tamen Deus manum suam quodammodo supponens, susciperet nos in suum gremium, quid nobis fieret, & quæ spes esset prorogandæ vitæ? Imò exitus ab vtero, ingressus esset in mille mortes. Quare non abs re vocatur Deus *extractor ab vtero.* Cui etiam respōdet clausula versus, *in te laus mea semper.* Significat enim materiam laudandi Dei sibi continua serie fuisse suggestam.

7 *Quasi prodigium.* Transit nunc ad querimoniam, quòd propter ingentes miserias quibus opprimebatur, passim fuerit detestabilis. Etsi autem aliqua in speciem repugnantia est in his verbis, Dei beneficiis semper fuisse ornatum & prodigii loco habitum, quia miserè afflictus esset, vtilissimam tamen doctrinam elicimus, nulla calamitatum mole obrutū fuisse quem de bo-

nitate Dei gustum conceperat. Quanuis ergo se abominationi esse videret, non potuit tamen vllis tenebris extingui memoria bonorum, quæ ad fidem dirigendam, instar lampadis, erat in eius corde. *Portenti* verò nomine non vulgaris calamitas exprimitur. quia nisi insólito modo oppressus fuisset, non exhorruissent ad tantam deformitatem quibus non ignota erat misera hominum conditio. Quo magis laudabile specimē constantiæ fuit, non frangi nec debilitari pudore: sed, quo magis reiiciebatur à mundo, magis in Deum recumbere. Aduersatiuè enim resolui debet sententia, Quanuis instar prodigii execrati sint eū homines, Deo tamen subnixum fortiter stetisse. Si רבים vertere libeat Multos, sensus erit, vulgò notas & celebres fuisse miserias Dauidis: acsi in theatrū productus, populi oculos in se conuerteret. Melius tamen conueniet, meo iudicio, de Magnis vel proceribus intelligere. Hæc verò indignitas quamlibet fortes animos non leuiter percellit, si miserū hominē horrori habent qui vidētur prudētia & iudicio excellere, & qui authoritate præditi sunt. Mox quasi potitus voto suo, futuræ gratitudinis testimoniū addit. Et quo alacrius in bonam spem assurgat, plenis buccis se Dei laudes cantaturum promittit: neque id semel, sed infatigabili perseuerantia.

9 *Ne proiicias me tempore senectutis, secundum defectionem virtutis meæ ne deseras me.*

10 *Quia dixerunt inimici mei de me: & qui obseruant animam meam consultauerunt simul,*

11 *Dicendo, Deus dereliquit eum: persequimini, & comprehendetis eum: quia non eripiens.*

12 *Deus ne procul absis à me, Deus mi ad auxilium meū festina.*

13 *Pudefiant, deficiant aduersarii animæ meæ, operiantur probro & pudore quærentes malum meum.*

9 *Ne proiicias.* Quia nuper retulit, Deum susceptorem fuisse animæ suæ ab infantia, deinde etiam in pueritia nutritum, totóque vitæ curriculo fuisse salutis custodem: nunc senio confectus, in paternum eius gremium se reiicit. Nā quo nos magis deficiunt vires, sicut ipsa necessitas ad Deum quærendum nos solicitat, sic etiam speranda est eius ad nos iuuandos propensio. Summa est, Domine, qui me vegetum in flore ætatis sustinuisti, ne iam caducum & ferè emarcidum destituas: sed quo magis tua ope indigeo, te ad misericordiam flectat meus defectus. Ex hoc versu non temere coniiciunt Interpretes sermonem haberi in hoc Psalmo de coniuratione Absalom. Et certè horribile illud & tragicum spectaculum facere potuit vt non modò promiscuum vulgus, sed qui pollebant grauitate, quasi à monstro detestabili auerterent oculos, quū filius patrem regno expulsum per ipsa quoque deserta ad necem quæreret.

10 *Quia dixerunt inimici.* Alia etiā circunstantia Dei misericordiam sibi conciliat, quòd maiore licentia in ipsum sæuiant improbi dum existamant à Deo ipso reiectum ac proditum. Scimus enim pessimis etiam quibusque crescere animos & audaciam, vbi innoxios vexando, fingunt sibi nihil cum Deo esse negotii: quia non modò spes impunitatis eos confirmat, sed etiam de successu gloriantur vbi nihil ad cohibendā eorum libidinē obstaculi apparet. Porrò quod tunc Dauidi accidit, filiis Dei propè ordinariū est, vt nihil nō audeant contra ipsos improbi, dum sibi Diuinitus in prædam expositos esse fingunt. Quia enim Dei gratiam præsenti tantùm fortuna metiuntur, quoscunque affligi patitur, contemni, relinqui, & proiici ab eo putant. Hinc se ad quid-

uis

uis tentandum mutuò hortantur & acuunt, quia miseris nullus sit futurus vindex. Atqui proterua hæc eorum insultatio vicissim animos nostros debet erigere: quia Dei gloriæ interest re ipsa comprobari quod toties promittit, pauperibus & afflictis se opem laturum. Nec verò quòd sibi veniam à Deo promittunt impii, hæc stulta eorum imaginatio culpam extenuat: quin potius bis in Deum sunt contumeliosi, eripiendo quod ei maximè proprium est.

12 *Deus ne procul.* Quàm difficilis & aspera fuerit illa tentatio, quum Dauidem statuerent impii à Deo reiectum esse, vix satis potest exprimi. Neque enim vocem hanc inconsideratè spargebant: sed quum visi essent omnia prudenter expendere, quasi de re comperta ferebant sententiam. Ideóque heroicæ fortitudinis fuit superare peruersa eorum iudicia, vt Deum nihilominus sibi propitium esse consideret Dauid, & familiariter ad eum confugeret. Nec dubium est quin *Deum suum* appellans, grauem illum durúmque insultum hoc clypeo repellat. Auxilium verò Dei implorans, simul precatur vt pudefiant aduersarii, donec consumpti fuerint. Quanquã hæc verba in futuro tempore legere nõ erit absurdum: quia Dauid precatione sua defunctus, sæpe insurgere solet contra hostes, & quasi triumphum de ipsis agere. Sequutus tamen sum quod contextui melius quadrabat. Quia autem iã alibi exposui quomodo intelligi debeat hæc imprecatio, nunc repetere nihil opus est.

14 *Et ego semper sperabo, & adiiciam super omnem laudem tuam.*

15 *Os meum narrabit iustitiam tuam, quotidie salutem tuam, quia non cognoui numeros.*

16 *Incedam in fortitudinibus Domini Iehouæ: memorabo iustitiæ tuæ solius.*

14 *Et ego semper.* Iterum quasi victor emergens, grrtiarum actionem meditatur. Quanquam non dubium est quo tempore eius simplicitatem ludibrio habebant impii, inter illas angustias sic fuisse luctatum: quod colligimus ex verbo *sperandi*. Quanuis ergo neque malorum vllus se ostenderet exitus, & impii non desinerent superbè ridere eius fiduciam: sibi tamen in spe esse perseuerandum statuit: sicuti hæc vera est fidei probatio, attendere ad solam Dei promissionem, vt sola eius luce per densissimas afflictionum tenebras regatur. Hoc igitur sperare, cuius meminit Dauid, ex certaminibus quæ tunc sustinuit æstimandum est. Et se *additurum* pronuntians *super reliquas Dei laudes*, quàm securus sit de optabili exitu demonstrat. perinde enim est acsi diceret, Domine quia pridem ad tua beneficia assuefactus sum, non dubito quin noua accessio nouam quoque materiam mihi datura sit celebrandæ tuæ gratiæ. Clarius deinde exprimit quale laudis sacrificium Deo offerre instituat, assiduum iustitiæ & salutis eius præconem se fore affirmans. Sæpius verò antehac docui, non vocari Dei iustitiam qua cuique rependit quod suum est, sed fidem quam suis præstat in ipsis fouendis, tuendis, ac liberandis. Atque hinc nascitur inæstimabilis consolatio, dum salutem nostram audimus ita inniti Dei iustitiæ, vt eandẽ cum hac firmitudinem habeat. *Salutem Dei* actiuè sumi hoc loco satis notum est. eam iustitiæ adiungit tanquam causæ effectum: quia non aliunde persuasus erat se fore saluum, nisi quia iustus erat Deus, nec seipsum abnegare poterat. Iam quia toties, ac tam variis modis, támque mirabiliter seruatus fuerat, ideo continuum sibi studium fore dicit celebrandæ gratiæ Dei. Particulam כי aduersatiuè quidam resoluunt, Quanuis incomprehensibilis mihi sit Dei salus, vel captum meum excedat, ego tamen eam narrabo. Sed propria significatio aptius conuenit: quia nihil est quod magis accendere animos nostros debeat ad canendas Dei laudes, quàm vbi nos innumeris beneficiis prosequutus est. Nam vt ad specimen vnum vel alterum torpeãt, vt frigeant in exi-

guo numero: ipſa tamen immenſa multitudo torporem & frigus niſi corrigat, minimè excuſabilis eſt noſtra ingratitudo. Diſcamus ergo, nō leuiter & quaſi cum faſtidio guſtare Dei bonitatem, ſed ſenſus omnes noſtros extendere ad eius amplitudinē, vt nos in admirationē rapiat. Porrò mirum eſt quomodo in mentem venerit Græco interpreti vertere, Nō noui literaturam. Indignus error eſt notatu, niſi quòd olim fanatici homines, vt ſibi applauderent in ſua inſcitia, iactabant Dauidis exēplo ſpernendas eſſe omnes literas, & ſcientias liberales: ſicut hodie Anabaptiſtæ non alio prætextu ſe pro ſpiritualibus venditant, niſi quòd omnis ſcientiæ ſunt expertes.

16 *Incedam in fortitudinibus.* Cōmode etiam vertere licet, Ingrediar in fortitudines. atque hæc interpretatio non minus eſt probabilis. Sicuti enim in periculis animos noſtros occupat trepidatio & anxietas, quia ad reputādam Dei virtutem non ſatis ſumus attenti: ita vnicum leuandæ in malis anxietati remedium eſt, penetrare in Dei fortitudines, vt nos vndique muniāt. Sed quia optimè conuenit altera lectio quæ magis recepta eſt, diſcedere ab ea nolui. quanquam in ſenſu variant Interpretes. Quidam exponunt, Prodibo ad bellum fretus Dei virtute: quod meo iudicio, nimis reſtrictum eſt. Incedere enim tantundē valet ac manere in firmo ac perpetuo ſtatu. Etſi enim non ſine moleſtia nituntur fideles, neque alacriter volitāt, quin potius præ laſſitudine gemunt: quia tamen obſtacula & difficultates inuicta animi magnitudine ſuperant, neque retrocedunt, neque declinant à recta via, ſaltem deſperatione non concidunt, ideo dicūtur pergere, donec curſum abſoluerint. In ſūma, gloriatur Dauid ſe nunquam fruſtratum iri Dei auxilio, donec ad metam pertigerit. Quia autem nihil in hac tanta infirmitate difficilius vel rarius eſt, quàm perſeuerare, ſenſus omnes ſuos colligit ad vnā Dei iuſtitiam. Quòd enim ſe tantùm illius memorem fore dicit, huc ſpectat, ſe relictis omnibus prauis fiduciis, quibus totus ferè mundus circumagitur, in Dei protectione fore prorſus defixum, ne vagetur poſt ſuas imaginationes, vel huc & illuc abſtrahatur. Auguſtinus plus centies ad euertenda operum merita hoc teſtimonio vtitur, & plauſibiliter iuſtitiam quæ gratis à Deo donatur, meritoriæ hominum iuſtitiæ opponit. fatendum tamen eſt, in alienum ſenſum torqueri verba Dauidis, qui ſimpliciter intelligit neque conſilio proprio, neque induſtriæ, neque virtuti inniti, neque vllis opibus, vt ſecurè ſibi ſalutem promittat: ſed hoc vnum ſibi eſſe propoſitum, quia iuſtus eſt Deus, fieri non poſſe vt ab eo deſeratur. Iuſtitia enim Dei, vt nuper attigimus, non gratuitum illud donum quo ſibi reconciliat homines, vel regenerat in vitæ nouitatē, ſed fidem in ſeruandis promiſſis ſignificat, qua ſe æquum, & rectum, & veracē probare vult erga ſuos cultores. Solam verò Dei iuſtitiam ſibi in oculis & memoria fore dicit: quia niſi attentè ad eam reſtringimus ſenſus omnes noſtros, miras habet illecebras Satan quibus nos in vanitatem abducat. Simul enim ac variæ ſpes obrepſerint, nihil procliuius eſt quàm diffluere: & quiſquis Dei gratia non contentus, vel tantillum ſubſidii aliunde accerſet, documentum ſuo lapſu aliis præbebit quàm euanidæ ſint omnes mundi fulturæ quæ Dei auxilio miſcentur. Quòd ſi in externo vitæ ſtatu gradum aliter tenere nō potuit Dauid, quàm ſe, abdicatis omnibus aliis fiduciis, reiiciendo in Dei iuſtitiam: vbi de ſpirituali æternáque vita agitur, ſi vel minimum delapſi fuerimus à gratia Dei, qualis futura eſt noſtra firmitas? Negari igitur non poteſt quin partitio quam inter liberum arbitrium & Dei gratiam comminiſcuntur Papiſtæ, miſeras animas in ruinam præcipites agat.

17 *Deus docuiſti me à pueritia mea, & hucuſque annuntiabo mirabilia tua.*

18 *Et etiam vſque ad ſenectutem & canitiem, Deus, ne deſeras me, donec annūtiē robur tuū generationi, cūctis veniē*

tibus fortitudinem tuam.

19 *Et iustitia tua, Deus, vsque in excelsum: quia fecisti magnifica: Deus quis similis tibi?*

17 *Deus docuisti me.* Iterum recitat quantopere obstrictus sit Dei beneficiis, non modò vt se ad gratitudinē hortetur, sed vt spem suam continuet in futurum tempus, sicuti patebit ex proximo versu. Iam quum Deus tam verbo quàm factis nos doceat, secundam speciem hic notari certum est, quòd scilicet à pueritia vsque continuis experimētis didicerit Dauid, nihil melius esse quàm recumbere in vnum Deum. Porrò ne vnquam priuetur hac reali doctrina, testatur se in ea rite profecisse. Nam in hunc finem mirabilium Dei se præconem fore dicit, ne sua ingratitudine, beneficentiæ Dei cursum abrumpat. Hinc verò dependet ista precatio, ne in sua senectute excidat. Sic enim ratiocinatur, Quum te ab initio semper tam liberalem ostenderis, ô Deus, nunc quum me deficere vides, num manum porriges ad opitulandum? Atque omnino sic statuendum est, postquam nos adhuc infantes dignatus est amore suo Deus, pueros complexus est eodem fauore totóque vitæ curriculo benefacere non desiit, fieri non posse quin sibi ad extremum constet. Ideo particula גם illatiuè accipitur: acsi colligeret, Deum, cuius nunquam exhauritur bonitas, & qui mutabilis non est instar hominum, eundem erga senes fore qui fuit erga pueros. Alio deinde argumento precationē suam confirmat, quia si fatiscat in senio, simul etiam euanescet gratia Dei, qua hactenus fuit sustentatus. Nam si gratiā suam Deus tenui gustu libatam mox subducat nonnisi ad momentū vigebit eius memoria. Si verò pluribus suis beneficiis ornatos in extremo vitæ actu deserat, hoc etiam modo gratiam perdet eius liberalitas. Se ergo ad finem vsque iuuari Dauid postulat, vt posteris commendet æquabilē gratiæ Dei cursū, ac in morte ipsa testetur, Deū fideles qui ad eū cōfugiūt, nūquā frustrari Nā per *generationem & eos qui venturi sunt*, filios & nepotes intelligit, ad quos nō aliter potest gratiæ Dei memoria ꝓpagari, donec numeris omnib' absoluta, cursū suū cōpleuerit. *Robur & fortitudinem* tāqu effectus iustitiæ Dei recenset. Interim tamen his elogiis ornat liberationis modum, de qua sibi gratulatur. acsi diceret, exhibitum in eo fuisse raræ virtutis & potentiæ documentum.

19 *Et iustitia tua.* Alii hunc versum contexunt cum proximo, & verbū narrabo ἀπὸ τοῦ κοινοῦ repetētes, Iustitiæ nomē vertūt in accusatiuo casu. Sed quia in eo parum est momenti, non insisto. Pluribus quidem verbis idē quod prius dixerat, prosequitur Dauid. ac primò, iustitiam Dei in sublime dicit esse euectam: deinde magnificè operatum esse: tandémque præ admiratione exclamat, Quis similis tibi? Est autē hoc notatu dignū, iustitiā Dei, cuius propinqui nobis & conspicui sūt effectus, locari tamē in excelso, quia sensu nostro nō cōprehēditur. Nam dum eā nostro modulo metimur, minima quæque tētatio nos absorbet. Ergo, vt ei áditus ad nos seruādos pateat, ad concipiendā eius amplitudinem, sursum ac deorsū, lōgè & latè mētes nostras diffundi oportet. Eodē refertur secundum mēbrū de magnificis Dei operibus: quia si cognitæ eius virtuti tribuimus iustā ac debitā laudē, nūquam nos deficiet bene sperandi argumentū. Tandem eo vsque progredi oportet bonitatis Dei sensum, vt nos in admirationē rapiat. Sic enim fiet vt in Deo solo acquiescāt mētes nostræ, quæ huc & illuc subinde praua inquietudine feruntur. Nam siqua nobis ingeritur tētatio, protinus ex musca facimus elephantē: imò fabricamus altissimos mōtes, qui Dei manum à nobis arceāt. Interim Dei potentiā malignè restringimus. Huc ergo tendit exclamatio Dauidis, vt discamus fide perrumpere. & omnibus impedimentis præferre Dei potentiā, sicuti meretur. Nam etsi fatētur omnes verbo, nullū esse Deo similē, vix tamen cētesimus quisque penitus ac serio persuasus est, eum vnum ad seruandum sufficere.

20 *Quia videre me fecisti tribulationes magnas & malas; conuersus viuificabis me, & ex abyssis terræ conuersus extolles me.*

21 *Multiplicabis magnitudinem meam, & conuersus consolaberis me.*

22 *Etiam ego canam tibi in organo musico veritatem tuam* Deus meus, *psallam tibi in cithara Sancte Israel*

23 *Exultabunt labia mea dum psallam tibi, & anima mea quam redemisti.*

24 *Etiã lingua mea quotidie annũtiabit iustitiam tuã: quia pudefacti sunt, quia ignominia affecti sũt quærẽtes malũ meũ.*

20 *Quia videre me.* Scitur verbũ Videndi apud Hebræos transferri ad alios sensus: itaque mala sibi ostensa fuisse queritur David, quæ perpessus fuerat. Sicuti autem Deo fert acceptas suas liberationes: ita rursum nonnisi eius consilio & volũtate sibi quicquid pertulerat malorum fuisse inflictum agnoscit. Sed primò tenendum est eius cõsilium. nam vt comparatione illustret Dei gratiam recenset quàm duriter afflictus fuerit. Si prospera fortuna semper æquabiliter vsus esset, erat cur sibi gratularetur: sed non sensisset quid sit incredibili Dei virtute eripi ab interitu. Nam ad mortem vsque descendere necesse est vt Deus appareat Redemptor. Quia enim nascimur sine sensu & intelligentia, prima vitæ nostræ origo non satis clarè authorem ipsum nobis demonstrat: sed vbi in desperatione succurrit Deus, resurrectio ipsa nobis illustre est gratiæ eius speculum. Hoc modo Dei beneficium amplificat David, quòd demersus in profundam abyssum, eius tamen manu eductus in lucem emerserit. Neque solùm Dei beneficio se incolumem esse prædicat, sed dignitate fuisse auctum: quæ mutatio velut restitutionis cumulus fuit, perinde acsi ex inferis in cælum vsque euectus foret. Quòd tertiò repetit, Deum fuisse cõuersũ ad prouidẽtiæ eius cõmẽdationẽ spectat: acsi diceret, nihil sibi fortuitò accidisse aduersi: quia simul ac illuxit Dei fauor, mutatæ fuerint vices.

22 *Etiam ego* Prorumpit adhuc in gratiarũ actionẽ: quia intelligit in hũc finem tam liberaliter Deum suis opem ferre, vt celebretur eius bonitas. In nominibus *Nebel* & *Cithara* alludit ad morem tunc receptum. nec enim dubium est quin pars illa fuerit legalis pædagogiæ, & vmbratilis cultus, ad citharam & nablum canere Dei laudes. De publicis gratiarum actionibus loquor: quia etsi priuatim non vetamur interponere musica instrumenta, à templis tamen manifesto Spiritus sancti edicto arcentur, dũ Paulus 1. Cor. 14. 13, nonnisi cognita lingua benedicere vel orare permittit. *Veritatis* nomine intelligit, quum Diuinitus seruatus est, mercedem spei suæ fuisse redditam. Sunt enim res coniunctæ inseparabili nexu, promissiones Dei, & veritas in ipsis præstandis. Nisi autem pendeamus ex Dei verbo, insipida nobis erunt quæcunque beneficia conferet. Nũquam etiam vel ad preces, vel ad gratiarum actiones incitabimur, nisi eodem verbo prælucente. Quo magis detestabilis est diabolici hominis Serueti furor, qui precandi regulam peruerti docet si fides promissionibus alligatur. quasi verò nobis ad Deum accessus pateat, donec sua voce nos inuitet. Proximo versu melius exprimit se non simulatè, nec defunctoriè gratias acturum Deo: quia serio feruore ad hoc pietatis officium prosilitet. Figuris enĩ quibus vtitur breuiter intelligit nullum sibi maius oblectamentum fore, quàm in Deo laudando: atque ita obliquè profanam eorum lætitiam perstringit, qui posthabito Deo sibi in rebus prosperis gratulantur.

Eodem

Eodem quoque vltimus versus tendit, nullum scilicet suaue & optabile sibi fore gaudium, nisi coniunctum cum Dei laudibus, & hunc sibi iucundissimum fore fructum, celebrare laudibus suum Redemptorem.

ARGVMENTVM PSALMI LXXII.

David totius Ecclesiæ nomine, vota pro continuo regni sibi promissi successu concipiens, simul docet veram piorum fœlicitatem in eo esse positam, dum sub manu Regis Diuinitus electi reguntur. Psalmus LXXII.

Solomonis. Deus iudicia tua Regi da, & iustitiam tuam filio Regis.

2 Iudicabit populum tuum in iustitia, & pauperes tuos in iudicio.

3 Proferent montes pacem populo, & colles in iustitia.

4 Iudicabit pauperes populi, seruabit filios afflicti, & cōfringet calumniatorem.

5 Timebunt te cum sole, & coram luna generatio generationum.

6 Descendet sicut pluuia in herbam sectam, sicut imbres irrigantes terram.

1 *Solomonis.* Inscriptio Psalmi authorem non designat. nam quum disertè in fine dicatur hanc fuisse vltimam orationem Dauidis, magis probabile est Psalmum ab eo fuisse scriptū. Nisi fortè votum patris sui Solomo successor, quo notius esset ac magis in populo celebre, in numeros digessit. quod à verisimilitudine non abhorret. Sed quia ל Hebræis plura significat, resoluere licebit, carmen hoc fuisse in gratiam Solomonis compositum. Quod si recipimus, notandum tamen erit, sub vnius hominis persona comprehendi perpetuum regni statum. Cæterùm, omnibus probe expensis, in hāc coniecturam libenter inclino, quòd Dauid inter vltimos spiritus precatus fuerat, redactum fuisse in formam Psalmi à filio, vt æternæ memoriæ consecraretur. Nam hoc videtur vt de re maximè seria, consultò fuisse additum, vltimam esse Dauidis precationem: quo attentius fideles & maiori ardore cum memorabili sancti Regis voto sua ipsi quoque coniungerēt. Cæterùm, quia Solomo argumentum à patre sumptum poetico tantùm nitore ornauit, sit nobis Dauid præcipuus author. Qui simpliciter vaticinium esse volunt de regno Christi, videntur nimis violēter torquere verba. Deinde semper cauendū est ne Iudæis obstrepēdi detur occasio, acsi nobis propositum esset sophisticè ad Christum trahere quæ directè in eum non competunt. Sed quum Dauid Dei mandato vnctus in Regem, sciret hac lege se & posteros suos solium tenere, vt tandem potentias & imperium ad Christum perueniret: deinde in hoc regno ita contineri ad tempus terrenā populi salutem, vt ex vmbra illa præstantius tandem aliquid emergeret, nēpe spiritualis & æterna fœlicitas: meritò de huius regni perpetuitate ita fuit solicitus, tamque ardenter pro ea precatus est, vt inter extremos spiritus votum suum repetens, testatum esse voluerit, hanc ex omnibus suis curis summam esse. Nam quod de æterna dominatione hic habetur, non ad vnum hominem, vel paucos, imò ne ad viginti quidem secula restringi potest: sed notatur successio, quæ in Christo finem & solidum complementum habuit.

1 *Deus iudicia.* Quanquam Dauid apud quem deposita fuerat promissio, anxie sub mortem, filium qui regni successor futurus erat, Deo commendauit: non dubium tamen est quin dictauerit toti Ecclesiæ communem orandi for-

mam, tum vt singuli fideles non aliter sibi bene & fœliciter fore persuasi, quã sub vno capite, legitimum hunc ordinẽ colerent: tum vt ab illo vmbratili regno ad Christum vsque deducerentur. Summa autem est, vt Deus Regem à se electum Spiritu rectitudinis & prudentiæ instruat. Nam *iustitiæ* & *iudicii* nominibus formam gubernandi ritè compositam intelligit: eam tyrannicæ & effræni profanorum Regum licentiæ opponens, qui posthabito Deo, pro arbitrio suo dominantur. atque ita terrenis aliis Regibus sacrum Israelis Regem cælesti vnctione præditum distinguit. Quanquam interea colligimus ex eius verbis, nullum regimen posse in mũdo ritè constitui, nisi Dei auspiciis, & præeunte eius Spiritu. Nã si propria virtute satis instructi essent Reges, frustra aliũde precariò rogaret Dauid quod ipsis domi suppeteret. Nunc verò Dei iustitiã & eiusdem iudiciũ Regibus dari postulãs, nullos ad obeundum munus idoneos esse admonet, nisi quatenus Dei manu formãtur. Ideo apud Solomonẽ Prou. 8.15, clamat eius sapientia Reges per se regnare. Nec verò mirũ est, quũ res sit præstantissima ordo politicus, Deum velle agnosci eius authorẽ, sibíque omnem eius laudem vendicare. A genere tamen ad speciem descendere cõuenit: quia quum singulare Dei opus sit rectum in mundo principatũ erigere ac tueri: multo magis necesse fuit, in sacro illo regno, quod præ aliis elegerat, fouendo & conseruando peculiarẽ Spiritus sui gratiam proferre. Per *filiũ Regis* non dubium quin successores intelligat. Quanquã simul ad oraculũ respicit, De fructu ventris tui ponam super sedem tuam, Psal. 132.11. Atqui nulla in posteris Dauidis reperietur talis soliditas, donec ad Christum ventum fuerit. nam scimus, mortuo Solomone, collapsam fuisse regni dignitatẽ, ab eo tẽpore imminutas & accisas fuisse opes: donec populo in exilium traducto, & Rege probrosè occiso, funesta regni clades accidit. Nec verò post reditum talis fuit restitutio, quæ magnam spẽ faceret, donec tandem ex arido trunco Isai prodiit Christus. Ideóque inter Dauidis filios primum gradum tenet.

2 *Iudicabit populum tuum.* Quidam optatiuè legunt. Alii retinent futurum tempus, vt sit prophetia. sed rectius est aliquid medium subaudire. Quæcunque enim postea dicentur, manant ex illa Dei benedictione, si Rex ornatus fuerit iustitia & iudicio. Ita igitur resolui oratio debet, Guberna Deus Regem nostrũ vt iudicet. vel hoc modo, Vbi donatus fuerit tua iustitia, tunc vere iudicabit. Est enim donum longè præstantius, bene regere populũ, quàm vt è terra proueniat. Spirituale verò Christi regimẽ, quo omnia instaurantur in perfectũ ordinem, multò magis cæleste est donũ. Quanquam autem in genere de toto populo priore membro loquitur, nominatim adiungit *pauperes*, qui propter inopiam suam & infirmitatem alieno subsidio indigent, & quorum gratia Reges armati sunt gladio, vt iniustis eorũ oppressionibus succurrant. Hinc etiã nascitur pax, cuius fit mentio versu 3. Nã quum hoc nomen Hebræis non quietem modò, sed prosperos omnes successus denotet, Dauid populum tunc fœliciter habiturum docet, si formatus fuerit publicus status ad iustitiæ normam. *In prouentu* verò *pacis*, metaphora est à terræ fœcunditate sumpta, acsi dixisset nullum fore angulum fœlicitate vacuũ. Nam *montes* vtplurimum laborant sterilitate, vel saltem non abundant tanta frugum copia vt valles. Cæterùm, tam *pacis* quàm *iustitiæ* nomen cohæret vtrique membro, & bis repeti debet, acsi dixisset, In iustitia pacem diffusum iri per omnes terræ partes. Alii simpliciter legunt Iustitiam. sed ב non videtur esse superuacuum.

4 *Iudicabit pauperes.* Finem & fructum iustæ gubernationis prosequitur, & quod breuiter attigerat de afflictis populi, fusius explicat. Tenendum est verò illud principium, non aliter fieri vt se contineant Reges in iustitia & æquitate, nisi per Dei gratiam: quia vbi non præest è cælo Spiritus rectitudinis, omne imperium in tyrannidem & latrocinium vertitur. Quia autem pollicitus fuerat Deus sibi curæ fore pauperes & afflictos populi sui, vt obtineat Dauid quod pro Rege concipit votum, id in pauperum solatium tendere ostẽdit.

dit. Nulla quidem est apud Deum personarum acceptio: sed non abs re Deus tenues, qui iniuriis & violentiæ magis sunt obnoxii, præ aliis commendat. Tollantur enim leges & iudicia, quo quisque erit potẽtior, ad fratres suos quoque opprimendos præualebit. Qui ergo non nisi publica defensione tuti sunt, his Regem fore præsidio Dauid specialiter cõmemorat, vindicémque fore testatur vbi indignè violati fuerint. Porrò trita est loquendi forma Hebræis, filios afflicti pro afflictis dicere: sicuti Græci interdũ loquuntur, vt quum υἱὲς ἰατρῶν dicunt pro medicis. Quia verò in subleuandis & tuendis pauperibus partes obire Rex non potest quas ei assignat Dauid, quin authoritate & manu cõpescat improbos, non temere additur in fine versus, *violentos* vel prædones, vbi vigebit iustitia, *confractum iri*. Neque enim expectandum est dum vltrò cedant, sed gladio reprimendi sunt, ne lasciuiat eorum improbitas & audacia. Cordatum igitur Principem esse oportet, atque animosè paratum ad cohibendos improbos, vt mansueti & modesti ius suũ obtineant. Atque ita nemo ad regendum populum erit idoneus nisi qui didicerit seuerus esse vbi res ita postulat: quia fieri non potest quin sub molli & ignauo Principe, vel etiã nimis facili & remisso grassetur licentia. Ac verè olim dictum fuit, deterius esse sub Principe viuere cuius indulgentia omnia licẽt, quã sub tyranno vbi nulla est libertas.

5 T*imebunt te*. Si per apostrophẽ legas, poterit hoc ad Regem non incõmodè referri, hæc scilicet præcipua fore dignitatis insignia quæ reuerentiam ei apud subditos concilient, si ius cuique suum æquabiliter reddat: humanus sit ad iuuandos miseros, & ad domandam malorum audaciam seuerus. Sed melius conueniet sine mutatione personæ interpretari de ipso Deo. Quãquam enim inæstimabile bonum est, æquitatẽ mutuò coli inter homines, maiori tamen in pretio meretur esse Dei cultus. Ideóque piæ sanctæque gubernationis fructum non abs re Dauid commẽdat, quòd pietatem & timorem Dei secũ afferet. Ideóque Paulus 1. Tim. 2. 2, iubẽs orare pro Regibus, finem hunc disertè exprimit, vt tranquillam sub ipsis vitam degamus cum omni honestate & pietate. Quia ergo periculum est ne collapso ordine politico, dissipetur Religio ac pessum eat Dei cultus, postulat Dauid vt Deus nominis sui ac gloriæ respectũ habeat in Rege conseruando. Hoc eodẽ argumento & Reges admonet sui officii, & populum ad precandum stimulat: quia nihil præstantius est quàm ad procurandum Dei cultum votis omnibus eniti. Iam vbi ad Christum venitur, hoc longè verius in eum competit: quia non alibi quàm in eius regno fundata est vera pietas. Et certè Dei cultum vsque ad finem mundi protendens Dauid, obiter significat, se animo conscendere ad æternum illud regnum quod pollicitus fuerat Deus.

6 *Descendet*. Quanquam videtur asperior esse similitudo, concinnè tamẽ & scitè exprimit quantum vtilitatis in commune proueniat ex probo & legitimo regni statu. Scimus enim tõderi prata initio æstatis, vbi iam dominatur calor: ita nisi humorem nouum sugeret terra, ipsæ quoque radices propter terræ nuditatem arescerent. Docet ergo Dauid, non aliter Deum consulere Ecclesiæ suæ saluti, sub Regis manu eã protegendo, quàm irrigatione terram ab æstu defendit. Hoc verò præcipuè in Christo videmus impleri, qui arcanam gratiam stillando, facit Ecclesiam suam pullulare.

7 *Florebit in diebus eius iustus: & multitudo pacis, donec non sit luna.*

8 *Et dominabitur à mari vsque ad mare, & à flumine vsque ad terminos terræ.*

9 *Coram ipso procident incolæ deserti, & inimici eius puluerem lingent.*

10 Reges Tharsis & Insularum munus afferent: Reges Scheba & Seba donum adducent.

11 Et prosternent se coram eo omnes Reges, omnes Gentes seruient ei.

7 *Florebit.* Necesse non est sæpius repetere quod semel dixi, pendere has omnes sententias ex primo versu. Ergo vt floreat iustus, & prosperè habeat populus, precatus est Dauid, Regem ornari iustitia & iudicio. Solomonis quidem officium fuit iustos tueri: sed proprium Christi est iustos facere: quia non tantũ ius suum cuique reddit, sed Spiritu suo animos reformat. Et hoc modo iustitiã postliminio reducit, quæ alioqui exularet à mundo. Hanc sequitur Dei benedictio, qua suos omnes exhilarat, dum sub Rege Christo nihil sibi ad solidam fœlicitatem deesse vident. Si nomen *pacis* in proprio sensu & magis restricto accipere libeat, non repugno. Et certè ad summam beatæ vitæ nihil pace optabilius: quando inter bellicos tumultus nihil ferè iuuat rerum omnium abundantia, sed corrumpitur & perit. Quòd autẽ dies Regis prorogat vsque ad finem mundi, hinc melius liquet, Dauidem non modò comprehendere posteros suos qui terrenum solium occuparunt, sed conscendere ad Christum, qui à morte resurgens, cælestem sibi vitam ac gloriam acquisiuit, vt Ecclesiam suam sine fine moderetur.

8 *Et dominabitur.* Quia Dominus terram populo suo in hæreditatem promittens, hos quatuor limites assignauerat, Genes. 15. 18, significat Dauid, saluo & incolumi regno integram fore promissæ terræ possessionem: vt intelligant fideles non nisi florente regno, Dei benedictionem constare suis omnibus numeris. Dominaturum ergo pronuntiat à Mari rubro, vel sinu illo maris AEgyptiaci vsque ad mare Syriacum quod Palæstinæ vocant: deinde ab Euphrate vsque ad desertum magnum. Iã si quis excipiat, Non congruere tam angustos fines Christi imperio, quod propagari debuit ab ortu solis vsque ad occasum: solutio facilis est, Dauidem accommodare suo tempori: quia nondũ amplitudo illa clare patefacta erat. Exorsus est igitur ab ea descriptione quæ sub Lege & Prophetis nota & celebris erat: imò & Christus ipse regnum suum inde auspicatus est antequam penetraret in vltimas terræ plagas: sicuti Psalmo 110. 2. dicitur, Sceptrum virtutis tuæ emittet Dominus è Sion. Sed paulò pòst amplare fines incipit, transmarinos Reges fore etiam tributarios docens, sicuti incolas deserti, iugum subituros. Quantũ ad ציים non dubito quin hoc nomine designet qui versus Meridiem longius aberant à terra Chanaan. Et in genere statim addit Propheta, *hostes Regis terram osculaturos* in signum reuerentiæ. Scimus enim Orientales hac cæremonia fuisse vsos, ad quam Alexãder quoque Macedo post domitum Orientem suos cogere voluit, vnde ortæ sunt magnæ lites, quòd Macedones cõtumaciter respuerent tam seruile & sordidum obsequium. Sensus ergo est, Regẽ Diuinitus electum in Iehudah longè latéque hostium fore victorem, vt suppliciter eum venerentur.

10 *Reges Tharsis.* Prosequitur quod cœpit dicere de propagatione regni. Tharsis vocant Hebræi totam plagam quæ ad Ciliciam vergit. Ergo per *Insulas* totum maris Mediterranei tractum significat à Cilicia in Græciam vsque. Quia enim Iudæi cõtenti patriæ suæ commodis, non procul nauigabant vt aliæ Gentes: imò Deus eos data opera incluserat, ne se corrumperent externis moribus: hinc factũ est vt regiones, quibus oppositum erat mare, vocarent insulas. Fateor quidem Cyprum & Cretam, aliásque insulas comprehendi: sed hoc nomen patere dico ad omnes terras quæ vltra mare Mediterraneũ sitæ erant. Per מנחה & אשכר quoduis tributum aut vectigal intellige, nõ autem voluntarias oblationes: quia loquitur de hostibus deuictis, & de subiectionis testimonio. Quanquam videtur Scriptura, vt rem odiosam mitiget, consultò vti illis vocibus, acsi obliquè

subditos

subditos argueret, si vectigalibus fraudarent suos Reges Per שבא quidam volunt notari Arabiam,per סבא verò AEthiopiam.Quanquam probabilis est eorum coniectura qui priore voce intelligunt totam partem sinus Arabici quæ ad Africam inclinat: secunda verò quæ per ס scribitur,Sabæam,quæ fertilior erat magísque amœna regio.Quàm insulsè detortus fuerit hic locus sub Papatu,dicere nihil attinet. Cantillant enim versum hunc de Philosophis vel Magis qui ad Christum adorandum venerunt.Quasi verò ex Philosophis Reges subitò creare in eorum arbitrio fuerit.Deinde etiam mutare plagas mundi, vt ex Oriente Meridiem vel Occasum facerent.Proximo versu clarius exprimit totum orbem Christi imperio subiectum fore.Nam certè regnum Iehudah nunquam magis quàm sub Solomone floruit, atqui tunc nonnisi pauci Reges tributum pendebant, & quidem moderatum:deinde hac lege, vt liberis suis legibus viuerent.Dauid ergo à filio suo & nepotibus exorsus, Prophetico spiritu ad spirituale Christi regnum cõscendit.quòd apprime notatu dignũ est, vt sciamus non temere nos in spẽ æternæ salutis fuisse ascitos:sed quia iã cælestis Pater nos Filio suo destinauerat, hinc etiã colligimus,in Ecclesia & grege Christi esse Regibus locum:quos hîc Dauid non exarmat gladio, nec diademate spoliat,vt admittat in Ecclesiam, sed cum sua dignitate venturos esse dicit vt se coram Christo prosternant.

12 Quia eripiet pauperem clamantem,& inopem cui non est adiutor.

13 Miserebitur super egenum & pauperem, & animas pauperum seruabit.

14 A fraude & violentia redimet animas eorum: & pretiosus erit sanguis eorum in oculis eius.

15 Et viuet, & dabit ei de auro Seba: & orabit pro eo semper,quotidie benedicet eum.

12 *Quia eripiet.* Rursus testatur, regnum quod celebrat, minimè tyrannicum vel crudele fore: sicuti maior pars Regum neglecta communi salute, propriis commodis addicta est: vnde fit vt miseros populos inhumaniter premant.imò quo quisque magis est formidabilis, omniáque ingurgitat, eo præstantior habetur.Atqui si de toto genere humano prouerbii vice celebrata fuit sententia,nulla re magis ad Deum accedere mortales,quàm beneficentia: virtutem hanc in Regibus non fulgere, nimis absurdum est,quos sibi Deus propius coniunxit. Quare non abs re Dauid,vt Regem Diuinitus electum amabilem reddat,non modò iustitiæ & æquitatis custodem fore dicit, sed adeò humanum & misericordẽ, vt contemptissimis quibusque paratum sit in eo præsidium.quod in Regibus nimis rarum est,qui splendore suo excæcati, longè se à miseris subducunt: acsi cura hæc sua dignitate esset inferior & indigna. Atqui sanguinẽ plebeium, qui vilis esse solet,ac pro nihilo ferè duci,apud hunc Diuinum Regem summo in pretio fore Dauid prædicat. Constantia etiam & magnanimitas notatur in verbo *redimendi*:quia non satis esset,Regi non placere fraudes & rapinas,nisi se vindicem fortiter opponeret. Sub *fraude* verò & *violentia* omne maleficii genus complectitur:quia homo nocendo aut leo est, aut vulpes.Alii enim aperta vi grassantur:alii autem insidiose & occultis artibus ad iniquitatem obrepunt. Porrò scimus datum esse Christo summũ imperium in cælo & in terra, Matt.28.18, vt suos non modò protegat à temporalibus noxis,sed præcipuè ab omni Satanæ iniuria, donec omni molestia exemptos in æternam quietem colligat.

15 *Et viuet.* Quod nõnulli verbũ

hoc ad pauperes referunt, videtur coactum. Longa igitur vita, quæ non vltima est inter terrenas Dei benedictiones, Regem hunc donandum esse affirmat Dauid. Quæ postea sequuntur, indefinite legenda sunt: acsi dixisset, Dabitur ei aurum Arabicum, passímque concipiétur vota pro salute eius. Iterũ repetit quod de potentia dixerat: quia si Arabia pendat tributum, quanta opum congeries ex tot regionibus magis vicinis contrahetur? Etsi autem non regnat Christus ad aurum coaceruandum, figuratè tamen docere voluit Dauid, remotissimos quosque populos forè in officio, vt se ei totos suáque omnia addicant. Neque enim nouum est, spiritualis regni gloriã sub externo splendore delineari. Opulentissimum ergo fore Christi regnum prædixit Dauid, sed pro spirituali eius natura. Vnde apparet quàm sceleratè & nequiter hoc loco abusi sint Papistæ, vt ad se corraderent caducas mundi opes. Iam sub communibus populi votis quibus commendabitur salus Regis Deo, significat subditos forè voluntarios, vt nihil sibi optabilius esse ducant, quã eius imperio parere. Etsi autem iugum detrectant multi, hypocritæ etiam tacite apud se fremunt, &, si daretur optio, libenter abolerent Christi memoriã: verè tamen in omnes pios competit hic affectus, nõ modò quia terrenis quibusque Regibus officium hoc præstari iubet Scriptura, sed quia peculiari studio & cura tangi debent propagandi huius regni, in quo & relucet Dei maiestas, & eorũ salus ac fœlicitas inclusa est: ideóque videbimus Psal. 118, precandi formam toti Ecclesiæ dictari, vt Deus Regem hunc benedicat: nõ quòd indigeat suffragiis nostris Christus: sed hoc pietatis testimonium meritò exigit à suis cultoribus, quo etiam se exerceant ad postulandum regni Dei aduentum.

16 Erit palma tritici in terra in capite montium, concutietur sicut Libani fructus eius, & egredientur ex vrbe quasi planta terræ.

17 Erit nomen eius in seculum, coram sole propagabitur nomen eius, & benedicent se in eo omnes Gentes, & beatum prædicabunt illum.

18 Benedictus Iehoua Deus Deus Israel, faciens mirabilia solus.

19 Et benedictum nomen gloriæ eius in seculum, & repleatur gloria eius omnis terra: amen & amen.

20 Finiunt orationes Dauidis filij Isai.

16 *Erit palma.* Probabilis est eorum opinio quibus palma tantundẽ valet ac exigua portio. His autẽ duabus circũstãtiis rarã & insolitã fœcunditatẽ notari putãt, quòd vbi pauxillũ tritici, quantũ scilicet palma capere pòtest, seminatũ fuerit, & quidẽ in mõtiũ verticibus, qui vt plurimũ nõ adeò sunt feraces: vberrimũ tamẽ prouentũ fore, vt aristæ non aliter resonent quã arbores in Libano. Nescio tamẽ an adeò subtilis cõparatio inter sationẽ & messẽ, Dauidis verbis respondeat. Simplicius ergo accipere licebit, tantã fore copiã tritici in verticibus mõtiũ, vt metatur plena manu. Sub hac autẽ specie depingitur Dei benedictio: acsi dixisset Dauid, plenã fore bonorũ abũdantiã sub Rege Christo. Additur & propagatio sobolis: acsi diceret, non modò omni genere fructuũ fertilẽ terrã fore, sed vrbes quoque fore generandis hominibus fœcũdas. Nomen *Libani* malui reddere in casu genitiuo, quia durior est metonymia, quam alii relinquunt, nomen *montis* pro arboribus ponentes.

17 *Erit nomẽ eius.* Rursus iterat quod de huius regni perpetuitate prius asseruit.

Nec

Nec dubium est quin sedulò illud discernere voluerit a terrenis monarchiis, quæ vel statim euanescunt, vel ruunt tandem sua mole: certè suo interitu ostendunt,nihil esse in mũdo diuturnum & stabile. Quòd *nomen eius perpetuum* fore dicit,non ita debet accipi,quasi superstes futura sit mortui fama: vt profanos quoque homines sollicitat hæc ambitio,ne suum nomen vnà sepeliatur cum corpore:sed de regno loquẽs Propheta,nomen eius semper gloriosum & celebre fore dicit. Quod quidam exponunt לִפְנֵי שֶׁמֶשׁ acsi decus quod daturus erat Deus Regibus Iehuda, præferret solis splendori, contextui repugnat. Eodem enim sensu prius dixit, Cum sole, & coram luna. Nunc ergo postquam meminit seculi,exegeticè addit,*propagatum iri nomen coram sole*. Ad verbum est,filiabitur:quia sicuti sol quotidie oritur mundo, renouabitur huius Regis vigor, vt perpetua sit succesfio. Sic alibi videbimus solem & lunam eiusdem æternitatis vocari testes, Psal. 89.38. Vnde sequitur,non posse hoc intelligi de terreno imperio, quod in familia Dauidis non nisi ad breue tempus floruit: nec modò in tertio successore fuit emarcidum, sed tandem ignominiose etiam extinctum. Christi verò regnum etsi in terra sæpe labascit, vt totius mundi furiosis odiis impetitur, & concutitur grauissimis Satanæ machinis, mirabiliter tamen à Deo fulcitur, ne concidat. Quod sequitur, *In eo se benedicent Gentes*,duplicem sensum admittit. Sæpe enim ita loquuntur Hebræi dũ quispiam in exemplar benedictionis sumitur. sicuti in Dauide sibi benedicit, qui Deum sibi precatur non minus esse beneficum & liberalem, quàm Dauidi fuit: sicuti etiam rursum dicitur in Sodoma & Gomorrha maledicere, qui vrbium illarum nomina ad execrationem arripit. Si ergo in eundem sensum hæc duo verba posita sunt, benedicent se in illo,&,beatum dicent: benedicere sibi in Rege, tantundem valebit ac sibi eandem precari fortunam: quia omnibus admirationi erit eius fœlicitas. Si verò distinguere inter hæc duo verba placeat(quod nõ minus probabile est) benedicere in Rege,idem erit ac petere ab eo fœlicitatis suæ causam:quia nihil optabilius sibi esse videbunt Gentes, quàm leges ab eo suscipere.

18 *Benedictus.* Postquam suis successoribus bene precatus est Dauid, quia oraculo certior factus erat vota sua non fore irrita, effertur in Dei laudes. Nisi enim fidei oculis speculatus esset quæ hactenus vidimus,non tam libera & alacris fuisset eius exultatio. Quod dicit,*mirabilia facere Deum solum*, ad præsentem causam referri minimè dubium est: non modò vt regni excellentiam commendet,sed etiam seipsum & alios admoneat,opus fore ad eius cõseruationem mirifica & incredibili Dei virtute. Et certè per omnes ferè eius posteros nõ stetit quominus soliũ illud centies caderet,atque etiam absorberetur. Ne longius progrediar, nònne turpissima Solomonis defectio digna fuit exitiali ruina? Reliqui verò successores, exceptis Iosia, Ezechia, & Iosaphat, paucísque aliis, nònne certatim prolapsi sunt in deterius,& Dei maledictionem sic prouocarunt quasi dáta opera, vt mirum sit non statim fulminasse ad perdendam totam sobolem? Iam vt spiritu prophetico donatus erat Dauid, quia eum non latebat,Satanam Ecclesiæ saluti semper fore infestum,colligere potuit non sine magnis & arduis difficultatibus Dei gratiam,de qua nunc disserit,in sua gente fore æternam. Et certè euentus postea docuit quot miraculis sua promissa Deus impleuerit,siue reditũ à Babylonico exilio spectemus, siue incredibiles,quæ sequutæ sunt liberationes,donec Christus quasi surculus ab emortua stirpe prodiit. Hinc meritò precatur vt gloria nominis eius repleat totam terram,quando ad vltimos vsque mũdi fines ampliãdũ erat regnum illud. Atque vt serio affectu, imò ardore, his votis se pii omnes socios adiungant, additur confirmatio *Amen & amen*.

20 *Finiunt orationes.* Diximus hoc nõ frustra expressum fuisse à Solomone siquidem ipse poeticis numeris argumẽtum hoc ornauit, non modò ne patrem fraudaret debita laude, sed vt acrius stimularet Ecclesiam ad easdem fundendas preces,quas Dauid vsque ad vltimum spiritum continuauerat. Memi-

nerimus ergo, tam serio affectu, quàm indefessa assiduitate orandum esse Deũ vt sub manu Filii sui Ecclesiam tueatur. Et videtur nomen patris Isai reuocare memoriam originis, vt inde magis illustretur Dei gratia, quod hominẽ ignobilẽ ex pecudum stabulo, qui etiam minimus & contemptissimus erat inter fratres, in tam excelsum honoris gradũ extulerit vt Regẽ præficeret electo populo.

ARGVMENTVM PSALMI LXXIII.

Initio Dauid, vel quisquis sit author, quasi repugnante carnis suæ sensu, Dei iustitiam & bonitatem prædicat. Deinde fatetur, quum impios videret opibus florere, & suauiter deliciari, contumeliosè etiam Deo illudere, & inhumaniter vexare bonos & simplices: quo autem quisque integritatem maiore studio coleret, eo pluribus incommodis grauari: imò omnes Dei filios sub curis & doloribus quasi macie tabescere: Deum verò, quasi in cælis otiosus desideat, rebus tam confusis non mederi: se grauiter fuisse perculsum, vt propè curam religionis & Dei timorem abiiceret. Tertiò stultitiam suam coarguit, quòd ex præsenti rerum statu perperam festinauerit iudicium ferre: & tolerantia opus esse docet, ne fides in perturbationibus labascat. Tandem concludit, si quis arcanæ Dei prouidentiæ suos progressus concedat, in ipso fine clarum fore discrimen vnde appareat neque iustos suo præmio fraudari, neque impios effugere iudicis manum. *Psalmus LXXIII.*

PSalmus Asaph. Atqui bonus Israeli Deus rectis corde.
2 Quantum ad me, propemodum fluxerunt pedes mei,
quasi effusi sunt gressus mei.
3 Quia æmulatus sum in stultis, pacem impiorum videns.

De Psalmi authore non anxiè disputo. quanquam mihi verisimile est, quia eius canendi prouincia mandata fuerit ipsi Asaph, nomen eius poni, prætterito Dauidis nomine, sicuti res per se notæ sæpe taceri solẽt. Porrò quàm vtilis sit nobis huius doctrinæ meditatio, ex Prophetæ exemplo colligere promptum est, qui tametsi nõ vulgari modo exercitatus erat in vera pietate, vix tamen se retinuit in hac tam lubrica vacillatione: imò antequam ad sanam mẽtem rediret, ad brutum ferè stuporem collapsum se fuisse fatetur. Nos verò quàm tenuiter gustauerimus Dei prouidentiam, experientia demonstrat. Fatemur omnes mundum diuinitus regi: sed si cordibus nostris id verè esset infixum, longè alia esset fidei nostræ constantia ad superandas res aduersas. Nunc quum minima quæque occasio excutiat nobis hanc notitiam, apparet nondum seriò & verè nos fuisse persuasos. Ad hæc innumeris artificiis tenebras nobis obducit Satan: & in confusis mundi rebus tantũ est caliginis, vt difficile sit statuere, Deo curæ esse terram. Triumphos suos vt plurimum agunt impii: & quum data opera Dei vltionẽ prouocent, impunè vi dentur illudere dum illis parcit. Boni & simplices inopia confecti, multis incõmodis oppressi, vexati multis iniuriis, operti ignominia & probro, gemunt & suspirant: quo magis student prodesse omnibus, eo maiore licentia eorum tolerantia abuti improbi audent. Quem non sollicitet impia cogitatio, mundum fortuitò volvi? Certè mentes infidelium penitus occupat, quas Deus non illustrat suo Spiritu, vt ad æternam vitam se attollant: ideo dicit Solomo repleri corda hominum impietate, & Dei contẽtu quia promiscuè omnia eueniunt bonis & malis: quia scilicet res inordinatas non esse sub Dei manu existimant. Scimus quosdam fuisse ex philosophis qui Dei prouidentiam assererẽt. sed vsus docuit adhuc non fuisse seriò persuasos, vt rebus præter animi sententiam cadentibus, quod professi erant, apertè sint detestati. Cuius rei memorabile habemus in Bruto exemplum: nihil potest fingi animosius illo homine, & omnes eius æquales cõfessi sunt cordatissimũ esse hominẽ: atque, vt homo Stoicus, virtutẽ & prouidentiã Dei magnificè prædicabat: victus tamẽ ab Antonio, exclamat, quicquid de virtute credidit, esse meras nugas: & studium rectè viuendi lusorium esse, quia fortuna dominetur in rebus

bus humanis. Ita vir ille heroici pectoris,& qui speculum erat miræ constantiæ, virtuti renuntians, & sub eius nomine Deo maledicens, turpiter euanuit. Ita omnium impiorum iudicia huc & illuc conuertunt varii euentus. Et quomodo tam validis & violentis machinis resisterent profani homines, qui Dei Spiritu non sunt regeniti: quum singulari cælestis gratiæ subsidio opus sit, ne præualeat eadem tentatio in cordibus piorum, & contingat etiam ipsos interdum concussos labascere: sicuti Dauid nunc fatetur se parum abfuisse à lapsu? Sed nunc ad verba descendo.

1 *Atqui bonus.* Aduerbium אך quo vtitur, non affirmat simpliciter hoc loco, sed aduersatiuè capitur pro veruntamen. Quòd autem abruptum facit exordium, notare operæpretium est: antequam in hanc vocem erumperet Dauid, inter dubias & pugnantes sententias æstuasse. Nam vt strenuus athleta, seipsum exercuerat in pugnis difficilimis: postquam verò diu multúmque sudauit, discussis impiis imaginationibus, constituit Deum tamen seruis suis esse propitium, & salutis eorum fidum esse custodem. Ita subest antithesis inter prauas imaginationes quas suggesserat Satan, & hoc veræ pietatis testimonium quo nunc se confirmat: acsi malediceret carnis suæ sensui qui dubitationem admiserat de prouidentia Dei. Nunc tenemus quàm emphatica sit exclamatio: quia non ascendit Dauid suggestum vt disputet philosophico more, & concinno artificio sermonem contexat: sed quasi ex inferis emergeret, pleno spiritu iactare quam adeptus erat victoriam Nam vt suo exemplo doceat quàm arduum sit certamen, viscera sua quodammodo profert in medium, & plus aliquid vult intelligi quàm verbis exprimat. Summa est, quanuis in speciem negligat Deus suos cultores, fauore tamen suo eos semper complecti. nam specialiter Dei prouidentiam celebrat in regendis fidelibus: vt sciant nō modò cum aliis creaturis Diuinitus se gubernari, sed Deum in eorum salutem peculiari cura attendere, non secus ac paterfamilias solicitè curat suos domesticos. Tametsi ergo totum orbem moderetur, Ecclesiam tamen suam, quam tuendam suscepit, propiore intuitu dignatur. Hæc ratio est cur Propheta *Israeli* nominet: atq; etiam protinus hoc nomen restringat ad *rectos corde*: in quo est correctionis species. Multi enim qui superbè obtēdūt Israelis nomē, acsi præcipua essēt Ecclesiæ membra, Ismaelitæ sunt ac Edomitæ. Dauid ergo expungere volens è catalogo piorum degeneres Abrahæ filios, neminem agnoscit in Israele nisi purum & integrum Dei cultorem: acsi diceret, Quum Deum prædico Israeli suo bonum esse, non de omnibus intelligo, qui externa tantùm professione contenti, fallacem titulum præ se ferunt sed de spiritualibus Abrahæ filiis, qui se puro cordis affectu Deo consecrant. Quòd exponunt quidam, *Deum Israeli*, hoc est electo populo, *bonum esse*: deinde etiam alienigenis, qui modò veram rectitudinem colunt: frigidum est ac coactum. Teneamus ergo quod dixi. nam Dauid bonitatē Dei erga electū populū & Ecclesiā cōmendās, rescindere multos hypocritas coactus fuit qui desciuerant à Dei cultu: ideóque paterno Dei fauore erant indigni. Cæterùm his Prophetæ verbis respondet Christi dictum Ioan. 1.47, Hic est verus Israelita in quo dolus non est. Nam quia apud Iudæos extincto Dei timore, sola ferè manualis restabat Circuncisio, Christus legitimos Abrahæ filios à fucatis hac nota discernit, quòd dolo puri sint ac vacui. Et certè in Dei cultu primas partes obtinet interior cordis synceritas.

2 *Quantum ad me.* Ad verbum est, Et ego: quod emphaticè legi debet: quia intelligit Dauid, tentationes istas quæ in Deū sunt contumeliosæ, fidémque obruūt, non accidere tātùm plebeiis hominibus, vel qui leuiter tantùm aliquo pietatis gustu præditi sunt: sed sibi quoque fuisse communes, qui præ aliis in Dei schola proficere debuerat. Se igitur in exemplum proponens, eo magis excitare nos voluit & stimulare ad solicitum cauendi studium. Etsi autem non succubuit, se tamen parum à lapsu abfuisse dicens, admonet, omnibus instare cadendi periculum nisi eos forti manu Deus retineat. Postea explicat ip

sam tantationis speciem, quòd scilicet impios ex presenti fortuna fœlices æstimans, inuidia tactus fuerit. Grauis & noxia tentatio, vbi non modò tacitè cũ Deo litigamus, quòd res in ordinem nõ componat, sed etiam habenas nobis laxamus ad peccandi audaciam, dum nobis videmur id impune facturi. Celebre est illud Dionysii minoris dicteriũ quum spoliato templo prosperam nauigationem haberet, Videtísne deos, inquit, fauere sacrilegis? Ita eorum prosperitas peccandi est illecebra: quia fingimus Deo placere quibus tam suauiter indulget. Sic Dauidem pupugit prospera illorum conditio, acsi nihil melius foret quàm se adiungere sociũ. Impios verò, *stultos* vocans, vel insanos, non intelligit inscitia vel errore peccare, sed eorum vesaniam timori Dei opponit, qui est caput sapiẽtiæ. Quamlibet enim astuti sint impii, quia tamen principium recti iudicii non tenent, ad Dei arbitrium formandam esse vitam nostram, in sua cæcitate insaniunt.

4 *Quia non sunt ligamina ad mortem ipsorum, & pingue robur eorum.*

5 *In labore hominis non sunt, & cum homine non flagellantur.*

6 *Propterea circũdat instar torquis eos superbia, operuit eos amictus violentiæ.*

7 *Egressus est præ pinguedine oculus eorum, transierunt cogitationes cordis.*

8 *Diffluunt, & loquuntur in malitia rapinam, è sublimi loquuntur.*

9 *Posuerunt in cælum os suum, & lingua eorum perambulat in terra.*

4 *Quia non sunt ligamina.* Describit impiorum commoditates, quæ totidem sunt ad labefactandam piorum fidem machinæ. Et à prospera quidem valetudine incipit, quòd vegeti sint ac robusti, nec ægrè per continuos langores spiritum trahant. Quidam *ligamina ad mortem* accipiunt pro remoris. acsi dixisset eos repente mori in temporis articulo: neque luctari cum doloribus. sicut etiam in libro Iob, 21.13, terrena cẽsetur fœlicitas, vbi se oblectauerunt profani in suis lautitiis, in puncto ad sepulpulchrum descendere. Et Iulius Cæsar, pridie quàm occideretur, sibi εὐθανασίαν videri dixit, subitò & ex inopinato mori. Ergo secundum illos Interpretes conqueritur Dauid sine molestiis & ægritudine impios facili & æquabili cursu trãsire ad mortem. Sed eorum sentẽtiæ potius subscribo, qui coniunctim legunt hec duo membra, pingue esse robur eorum, & non esse ligamina ad mortẽ, eò quòd non trahantur ad mortem quasi captiui. Nã quia morbi vires nostras prosternunt, totidem sunt mortis nuntiũ, qui nos fragilitatis nostræ admonent. Ideo non frustra comparantur vinculis, quibus nos Deus ad iugum suũ astringit, ne vigor & robur ad petulantiam nos incitent. Secundo loco dicit impios læta quiete frui, & quasi priuilegio quodam immunes esse à miseriis, quibus obnoxium est totum genus humanum. Quanquam enim ipsos quoque inuoluunt communiter cum bonis afflictiones, & sua in eos iudicia sæpe Deus exercet: Deus tamen consultò nonnullos semper in theatro locat, examinandæ fidei nostræ causa, in quibus apparet exemptio à miseriis qualis hic describitur. Hæc autem grauis tentatio est, quum laboriosa sit & miseriis referta hominum vita, atque omni-

omnibus præscripta sit hæc lex ac ratio viuendi, Gen. 3. 19. cernere Dei contemptores in suis deliciis quiescere, acsi è mundo in cælestem aliquem nidum sublati forent.

6. *Propterea circundat.* Longius progreditur hæc querimonia, quod Deus, quum ipsos videat sua humanitate indignè & sceleratè abuti, eorum tamē ingratitudinem & contumaciam toleret. Vtitur autem similitudine vestitus vt eos ostendat in maleficiis gloriari. Verbum ענק à torque deducitur. Itaque impios dicit sua audacia & furore non secus gloriari acsi splendidè aureo torque ornati forent: violentiam illis esse pro amictu, quoniam in ea pulcherrimum decus esse existimant. Nā quòd שית nonnulli vertunt Nates, à contextu nimis est remotum. Ego itaque non dubito quin Dauid, postquam à capite vel collo incepit (nam verbum ענק etiam coronare significat) nunc vno verbo complecti voluerit totum vestitum. Summa autem est, excæcari impios sua fœlicitate, vt magis ac magis insolescant. Et aptè superbiam priore loco statuit: deinde violentiam addit comitem. Vnde enim fit vt rapiant ac prædentur vndecunque impii, tantúmque sæuitiæ exerceant, nisi quia pro nihilo ducunt omnes alios? quin potius sibi natum esse fingunt humanum genus. Ergo superbia omnis violentiæ mater.

7 *Egressus est præ pinguedine.* Subiicit non esse mirum si ita petulanter ferociunt impii, quum ipsa pinguedo & sagina ferè eiiciat eorum oculos. Verbum Egredi, quidam ita accipiunt, acsi oculi suffocati euanescerent è suo loco. Sed quia pinguedo facit vt promineant oculi, proprium sensum retinere malo. Quanquam sciendum est non de forma corporis loqui Dauidem, sed metaphoricè exprimere fastum quo inflantur impii ob nimiam saturitatem. Nam ita se ingurgitant in suam abundantiam, vt arrogantia deinde crepent. Bifariam etiam exponitur posterius membrum. Quidam per verbum עבר effrænem audaciam notari putant, quia se non contineant impii intra communem modum, sed erraticis suis cogitationibus nubes trāscendant: sicuti sæpe agitant quomodo occupare possint totum mundum: imò vellent sibi creari alios mundos: denique, vt sunt insatiabiles, vaga & effræni cupiditate transuolant cælum & terram. Atque hic sensus non malè quadraret, stultas eorum cogitationes nullo modo temperari, nullísque finibus cohiberi. Sed altera quoque interpretatio optime quadrat, prosperos eorum successus superare quicquid animo concipiunt. Et certè videmus quosdam plus adipisci quàm optarint, acsi ipsis dormientibus fortuna in eorum gratiam retia tenderet: sicuti lepidè hac forma pinxerunt Demetriū regem qui tot vrbibus potitus erat, homo alioqui neque industrius, neque vigilans, neque magni consilii. Si ita accipere libeat, exegeticè additum erit hoc membrum ad pinguedinem (cuius antè meminit) definiendam, quòd scilicet Deus supra vota & cogitationes, bonorum omnium copiam illis ingerat.

8 *Diffluunt.* Quidā verbū ימיקו transitiue accipiunt: sed quia grammatica ratio neutralem quoque sensum admittit, elegi quod contextui erat aptius quod scilicet homines se esse obliti, & dissoluta audacia pudorem omnem calcantes, suam improbitatem nō dissimulent: imò palàm glorientur de suis rapinis. Et certè videmus, impios, vbi aliquandiu votorum suorum fuerunt compotes, exuere omnem verecundiam, nec captare latebras ad peccādū, sed pleno ore suā turpitudinē efflare: Quid? an nō possum te spoliare omnibus fortunis, atque etiam iugulare? Possunt quidē hoc latrones: sed metu se occultant. Gigantes autē isti, vel Cyclopes, de quibus loquitur Dauid, nō modò se exleges esse fingunt, sed immemores suæ infirmitatis intēperanter despumant acsi nullū esset recti & iniqui descrimen. Quòd si tamē magis arrideat diuersa interpretatio mihi etiā nō displicet, impios scilicet oppressiones suas iactādo, formidinem incutere simplicibus & quietis. Nā quum se videant expositos eorū libidini, fieri non potest quin tremant, & quasi liquefiant, vbi vidēt tantū ipsis licere. Quòd dicit *loqui è sublimi,* tantundem valet ac

suas contumelias euomere in omnium capita. Sicut enim despicere apud Latinos & καταβλέπειν apud Græcos dicuntur superbi homines, qui neminem recto aspectu dignantur: sic Dauid ipsos è sublimi loquentes inducit: quia nullam sibi cum hominibus societatem esse putant. Proximo versu dicit tam in Deum quàm in homines esse contumeliosos: quia nihil illis est arduum, sed suo arbitrio subiiciunt cælū & terrā. Si quis ergo illis Dei potentiā obiiciat, audacter perrūpūt: ab hominibus nihil fini difficultatis fore putant: ita nullis obstaculis cedit magniloqua eorum lingua, quin totam terram perambulet. Quanquā autē videtur hyperbolica loquutio, si tamen expendimus quàm effrænis sit eorū proteruia, fatebimur Prophetā non aliud docere quàm experientia demonstrat.

10 Propterea reuertetur populus eius huc, & aquæ pleni calici sexprimentur illis.

11 Et dicunt, Quomodo intelligit Deus? *& an est scientia in Excelso?*

12 Ecce isti impii, & tranquilli in seculo, coaceruant diuitias.

13 Certè frustra mundaui cor meum, & laui quotidie manus meas:

14 Et fui flagellatus quotidie, & increpatio mea singulis matutinis.

10 *Propterea reuertetur.* Variè hanc sententiam torquent Interpretes: primò quia relatiuum sine antecedente ponitur, quidam indefinitè accipiunt de impiis, acsi dictū esset, Impios semper reuolui ad istā cogitationem: & *populum* accipiunt de magna caterua, quia nemo impius signum tollit quin secū trahat multos comites. Putāt ergo illi Prophetā dicere, turmatim multos confluere ad vnunquenque impium. Deinde in ipsorum aulis cōtentos esse aquæ potu: adeò illos fascinat peruersa imaginatio. Atqui multò rectior est sensus, qui etiam maiori consensu receptus est, populum Dei reuerti illuc. Nā quod הֲלֹם quidam accipiunt pro afflicto, coactū est. Nondū tamē satis cōstat quid Propheta velit. Quidā coniunctim legunt, Populū Dei huc reuerti, vt plenos calices hauriat aquæ mœroris. Ego verò versū hūc pēdere arbitror ex superiori sermone, vt sensus sit, multos qui habiti fuerāt in Dei populo, abripi hac tentatione, ac naufragio etiam absorberi. Neque enim videtur de electis loqui, sed tantùm notare laruatos Israelitas, qui locum in Ecclesia occupant. Hos ergo dicit in exitiū demergi, quia stulta æmulatione decepti, Deo & pietati valedicunt. Quanquā poterit etiam commodè hoc referri ad electos, quorum permultos adeò impetuosè exagitat ista tentatio vt se conuertant ad obliquos errores: non quòd sceleribus se addicant, sed quia non persistūt in firmo gradu. Sensus ergo erit, nō modò profanum vulgus, sed fideles ipsos, quibus propositum est Deum colere, impelli ad illicitam æmulationem. Quod postea sequitur, *aquàs pleno calice illis exprimi*, videtur esse causæ redditio, quia eos torquet mœstitia dum nullus apparet pietatis fructus. Nam aquis saturari, translatitiè positum est pro haurire immodicos dolores.

11 *Et dicunt.* Quod tradunt quidam Interpretes Prophetam redire ad impios, & referre eorum ludibria & blasphemias, quibus se ad peccandum instigant, mihi non probatur. Potius enim explicat Dauid quod proximo versu dixerat, fideles ad impia commenta delabi, vbi caduca impiorum fœlicitas oculos ipsis perstringit: nempe quia disputant sitne in Deo sciētia. Quantum ad profanos homines spectat, nimis inter eos vulgaris est hæc insania. Est quidem hoc carmen Ouidii, Sollicitor nullos

ctes esse putare deos: sed quia scimus à Poetis exprimi communes hominum sensus, professus est quasi in populi persona, simulatque aliquid aduersi contigit, effluere omnem Dei notitiam. Neque tantùm ambigunt sitne Deus, sed cũ eo disceptãt ac iurgãtur. Quid enim sibi vult illa vox, Nec Saturnius hæc oculis pater aspicit æquis, nisi quòd Ioui suo iniustitiam exprobrat mulier quæ ex animi sententia non tractatur? Ergo hoc inter incredulos nimis vulgare ac tritũ negare mundum curæ esse Deo. Sed hic refert Dauid, ipsos quoque fideles vacillare, non quòd prorumpant in istam blasphemiam, sed quia non possunt statim se cohibere vbi cessare videtur Deus in suo officio. Nota est illa expostulatio Ieremiæ, Iustus es Domine, & recta iudicia tua: interim venit in mentẽ litigare tecũ, quod via impiorũ prosperetur. Hinc apparet quomodo pias quoq; mẽtes pũgat dubitatio de prouidẽtia Dei: sed tamẽ nõ penitꝰ vulneret: quia præfatur Ieremias, Frænum hoc modo sibi iniicies. Neque tamen semper ita maturè præocupant Satanæ insidias, quin dubitando inquirant quomodo fieri possit vt Deus, si mundum respicit, rebus tam inordinatis non succurrat. Eorum qui impiè contra Deum blaterant: eius prouidentiam negando, sunt duo genera. Quidam enim palàm euomunt suas blasphemias, quòd Deus otio suo & deliciis cõtentus, fortunæ omne imperium permittat. Alii, quauuis taciti intus sorbeãt suas cogitationes, fremunt tamen nihilo minus, & Deum iniustitiæ vel torporis accusant, quòd conniueat ad scelera, pios negligat, sinátque omnia dissipari ac pessum ire. pii autem, antequam prauæ istæ & nefandæ cogitationes penetrent in eorum animos, sese exonerant in Dei sinum: neque aliud petunt quàm acquiescere in arcanis eius iudiciis, quorum ratio ipsos fugit. Sensus ergo huius loci est, non modò impios quum vident res in mundo turbulentas, fortunæ dare cæcum imperium: sed ipsos quoque fideles concuti, vt ambigant de prouidentia Dei: & mirabiliter retineri Dei manu, ne in hac abysso prorsus mergantur.

12 *Ecce isti.* Quasi per hypotyposin demonstrat qualis fuerit ista æmulatio quæ eius animum propè labefactauit, Ecce quum isti scelerati sint homines, quiescunt tamen beati in suis deliciis, & potentia eminẽt, neque id ad paucos dies, sed diuturno & quasi perpetuo cursu. Quid autem minus consentaneum, quàm liberaliter à Deo tractari quorum apud homines infamis est ac detestabilis improbitas? עולם perperam hîc pro mundo multi accipiunt: quia potius conqueritur Dauid de stabili & diuturna fœlicitate impiorum, quæ tædio moræ bonos conficit. Quum ergo sceleratos videat Dauid tam suauiter à Deo foueri, ad seipsum descendit: & quia sibi veræ probitatis conscius est, secum disceptat quid profuerit iustitiam colere, eo quòd miserè affligetur. Dicit enim se *quotidie flagellari*, & quoties sol exoritur aliquid incommodi sibi paratum esse, vt nullus sit miseriarum finis. Summa est, Certè frustra studui mundum habere cor & puras manus, quum me assiduas afflictiones maneant, & quasi excubias agant ad me excipiendum prima aurora. Hæc enim conditio ostendit nullam esse coram Deo innocentiæ mercedem: quia suos cultores paulo humanius tractaret. Porrò quia duabus partibus constat vera integritas piorum, nempe puritate cordis, & externa operum iustitia, vtranque partem Dauid sibi vendicat. Nos quoque, eius exemplo, discamus eas coniungere, ac incipere quidem à munditie cordis, deinde verò eam testari rectitudine & iustitia apud homines.

15 *Si dixero, Narrabo sic, Ecce generatio filiorum tuorum: transgressus sum*

16 *Et si applicui animum ad hoc sciendum, molestia id fuit in oculis meis.*

17 *Donec ingrediar in Sanctuaria Dei, intelligam nouissimum eorum.*

15 *Si dixero.* Quia Dauid cogitationes,quibus tentatus fuerat,peruersas esse videt,frænum sibi iniicit, suámque leuitatem coarguit quòd sibi ambigere permiserit.Etsi autem consilium Dauidis minimè obscurum est,in verbis subest aliquid perplexum. בגד significat transgredi,atque etiam fallere. Ideo vertunt quidam,Fefelli generationem: acsi dixisset,Fraudarem hoc modo spe sua filios tuos.Vertunt alii,Trāsgressus sum in generationem,hoc est, facerem iniuriam fidelibus.Sed quoniam verba Prophetæ sic habent,*ecce generatio filiorum tuorum :transgressus sum* : ex quibus optimus sensus elicitur, simpliciter ita interpretor,Si impiæ dubitationi assentiar,transgredior, quia ecce perdurant fideles in mundo,& semper populum aliquem tibi conseruas.Ita nihil subaudiēdum erit,& verbum בגדתי seorsum absque constructione legetur. Diximus autem alibi nomen דור propriè ad tēpus referri.Nunc clarè tenemus quid velit Dauid,quum sibi indulgeant profani homines in suis speculationibus, donec seipsos tandem obdurent,& excussoDei metu,simul abiiciant spem salutis: sanctus vir,ne in tale præcipitium ruat,seipsum compescit.*Narrare* hîc tantundē valet ac pronuntiare quod meditatus sis.itaque sensus est,Si iudicium quasi de re certa proferam,scelerata erit trāsgressio Quum ergo antè suspensus hæreret,nunc se grauiter peccasse agnoscit.Ratio interponitur,quia Deus populum aliquem in mundo superstitem tueatur.Et videtur demonstratiuam particulam *ecce*,repetere ex opposito, quia paulo antè dixerat, Ecce isti scelerati. Ecclesiam verò,quæ tam furiosè à Satana & innumeris hostium copiis impetitur,saluam manere, verè Diuinum miraculum est.

16 *Et applicui animum.* Verbum חשב quo vtitur,propriè supputare significat,interdum verò considerare vel expendere: sed adiectio sensum quem posui flagitat, quòd animum suum ad hoc sciendum applicuerit.Cæterùm quāuis transgressionis se damnauerit, nunc tamen fatetur se non fuisse explicitū ab ambagibus quæ eius animū distrahebāt donec ingressus est Sāctuaria Dei.Sūma enim verborum huc tendit;quanuis huc & illuc mentem suam verteret,ratiocinando tamen non potuisse assequi quomodo inter tantas perturbationes Deus mundum gubernet.Porrò de seipso loquens, admonet quousque perueniant homines vbi proprio sensu duce aguntur:nempe deficere sub molestia, quia nihil certum vel stabile reperiant. Nec enim dubium quin Sanctuaria opponat carnis rationi.Vnde sequitur, quicquid ex se homines sapiunt,friuolum esse & euanidum:quia sola docilitas illis prudentiæ loco est,dum à verbo Dei pendent.Neque verò de incredulis loquitur,qui sponte cæcutiunt, seipsos inuoluunt erroribus,scandala etiam cupidè arripiunt,quæ procul à Deo ipsos alienēt. Sed quum modestè non minus quàm sedulò incūberet ad piam inquisitionem, reuerenter etiam non minus quàm atentè suspiceret Dei iudicia,fatetur tamen se enanuisse.*molestia* enim tantundem valet ac inutilis labor vel irritus.Quisquis ergo naturaliter ratiocinando,de iudiciis Dei certior fieri volet,absque profectu se fatigabit:ideóque in superiorem gradum transire necesse est.Per *Dei Sāctuaria* quidam etiam ex Hebræis cæleste domicilium intelligunt,in quo habitant piæ animæ & Angeli:acsi dixisset, donec agnoscam non esse creatos homines hac lege,vt paulisper floreant ac delicientur in mundo, sed vt peregrinando aspirent in cælum. Et sanè de prouidentia Dei neminem fateor rectè iudicare,nisi qui supra terram conscendit:simplicius tamen ac magis genuinum erit Sanctuarii nomine intelligere cælestem doctrinam. Quia enim Lex reposita erat in Sanctuario,indepetenda erant oracula, & hæc vera erat discendi ratio,scitè Dauid *Ingredi Sanctuaria* posuit pro accedere ad Dei scholā.acsi diceret,Donec sit Deus mihi magister,& ex ei⁹ verbo discā quod alioquī mēs mea nō capit,in reputāda mūdi gubernatione deficio.Quū ergo audimus, homines nisi aliunde sapiāt quàm ex se ipsis nō esse idoneos ad cōsiderādū prouidentiæ Dei ordinem.quod iā erit nostrum sapere,nisi obedienter amplecti quod Deus tam verbo suo quàm Spiritu docet?Etsi enim Dauid Sanctuarii voce

ee ad externam illam docendi rationē alludit quam instituerat Deus in populo suo, arcanam tamen Spiritus illuminationem simul cum verbo complectitur. Per *finem illorum* vel nouissima, non intelligit vitæ exitum qui perspicitur ab omnibus: (quid enim opus fuisset in Sanctuaria Dei ingredi? (sed extenditur hic finis ad Dei iudicia, quibus palàm facit, quum dormire vulgò creditur, se in opportunū tempus pœnas differre quas promeriti sūt improbi. Hoc paulo fusius explicādum est. Si ex Deo qualis sit impiorum conditio discere cupimus: respondet, vbi paulisper floruerint subitò marcescere. Quòd si continuo cursu fluat illis fœlicitas vsque ad mortem, hoc tamen nihil est, quum eorum vita nihil sit. Quum ergo Deus impios omnes malè perituros pronuntiet, si apertam in hac vita vindictam de illis sumit, occurrat nobis Dei iudicium. Si autem nulla vltio in terra appareat, mentes nostras suspendere cōuenit: quia nondum aduenit finis vel nouissimus dies. Denique si in considerandis Dei operibus rite proficere cupimus, primùm rogandus est vt nobis aperiat oculos (quia nihil aliud quàm desipiunt qui à seipsis volunt esse oculati & perspicaces:) deinde authoritas verbo eius danda est.

18 Certè in lubricis posuisti eos, deiicies eos in desolationes.
19 Quomodo fuerunt in vastitatem quasi momento? perierunt, consumpti sunt ab horroribus.
20 Quasi somnium post expergefactum hominem: *Domine in suscitando imaginem eorum contemptibilem reddes.*

18 *Certè in lubricis.* Iam Dauid luctis perfunctus, quasi nouus homo esse incipit: & compositè loquitur quasi ex alta specula, sicuti hoc remedium in rebus turbatis Propheta Habacuc 2.1, suo exemplo nobis præscribit, Ascendam, inquit, super speculam meam. Ostendit ergo Dauid quantū prosit Deo appropinquare: Video, inquit, Domine quid agas. quanuis enim paulisper subsistant impii, in lubrico tamen agitantur, vt breui concidant. Vtrunque verbum præteriti temporis est: sed ponere in lubrico, de præsenti tempore capitur: acsi diceret ideo raptari in sublime vt casu grauiore ruant. Hoc quidem videtur etiam bonis commune esse, quia totus mundus lubricus est: sed quia è cælo pendēt fideles, imò fundati sunt in Dei virtute, quamlibet sint fragiles, & incerta eorum conditio, non dicuntur in lubrico stare. Quòd si nutent, vel etiam labantur, Dominus supposita manu nutantes confirmat, & lapsos erigit. Inde autem lubricitas impiorum, quòd in sua potentia quasi in glacie pedem figunt, séque vesana elatione ad præcipitium comparant. Neque enim imaginanda est nobis fortunæ rota, quæ temere omnia voluendo misceat: sed tenendum Dei consilium quod attingit Propheta, & quod piis omnibus dicit in Sanctuario patefieri, nempe occulta Dei prouidentia impelli. Qua de re Lectores, si volent, videant pulchrum Claudiani carmen libro primo contra Rufinum.

19 *Quomodo fuerunt.* Hæc admiratio non parum ad confirmationem proximæ sententiæ valet. nam sicuti torporem nobis adeóque stuporem inducit prosperitas impiorum, ita inopinata pernicies melius nos expergefacit, vt inquirere quisque cogatur quomodo factum sit quod omnes putabant fieri nō posse. Ergo quasi de re incredibili interrogat Propheta. Simul tamen admonet Deum sic quotidie operari, vt nobis iusta sit mirādi occasio, nisi oculi deessent Imò si fide eminus prospiceremus iudicia Dei, nihil nouū vel difficile creditu contingeret: quia admiratio ex socordia nascitur. Quod dicit impios *consumi à terroribus*, duplicem sensum admittit: vel quòd fulminet Deus contra eos insolitis modis qui propter nouitatem, formidinem incutiūt: vel quòd Deus, licet manum nō admoueat,

solo flatus sui horrore exanimet hostes suos, & in nihilum redigat: quum tamen secure despiciant omnia pericula, acsi essent extra telorum iactum, & fœdus haberēt cū morte. sicuti prius vidimus cū hac iactātia proteruiētes induci, Quis noster Dominus est? Psal. 12.5 Ego vt priorē sensum magis amplectar, hac ratione inducor, quòd Deus vbi nos adeò tardos ad considerãda iudicia sua videt, vt torporem nostrum corrigat violenta iudicia exercet, ac insolitis modis persequitur impios, acsi terram concuteret.

20 *Quasi somnium.* Hæc similitudo frequenter in Scriptura occurrit, sicuti Iesaias 29.7, hostes Ecclesiæ similes fore dicit nocturnæ visioni. Sed alios locos adducere longum esset, atque superuacuum. Aptissimè autem conuenit ad locum præsentem. Vnde enim tanta fortunæ impiorum admiratio, nisi quia sopor mentes nostras occupat? denique non secus fingimus beatos esse ac fœlices, quā somniando fabricamus regna quæ nunquam fuerunt. Nam qui verbo Dei illuminati vigilant, quamuis ante eorum oculos splendeant impii: contrario splendore qui longè superat, retinentur. Nos ergo expergefieri Propheta iubet, vt appareat meram vanitatem esse quicquid suscipimus in mundo: sicuti ipse nunc rediens ad sanam mentem, se prius somniasse ac delirasse agnoscit. Causa additur, quia Deus *imaginem eorum contemptibilem* & probrosam *reddet*. Hac autem voce perperam, meo iudicio, quidam intelligunt animam hominis, quia formata sit ad Dei imaginem: quū simpliciter externam pompam derideat Propheta, quæ oculos perstringens, simul effugit: quemadmodum & Psalmo 39.7, habuimus, Certè in imagine transit homo: quod tantundem valet ac fluere instar aquæ, cui nulla inest soliditas: vel potius instar figuræ, quæ in speculo refulgens, substantia tamen caret. Imago igitur hîc significat quod vulgò dicimus apparentiam. Atque ita oblique errorem nostrū coarguit Propheta, quia de nihilo nobis phantasmata concipimus. Particula בעיר propriè significat In vrbe: sed quia frigidè hoc dictum esset, multi prudenter tantundem valere iudicant atque בהעיר. quod etiam ex puncto cames colligitur. Ita vertendum est *in suscitando*, hoc est, vbi transierint somnia ista quæ nos deludunt. Id autem fit non modò quum Deus res turbatas in tolerabilem ordinem restituit, sed quum tenebris discussis, mentes quoque nostras serenat. Etsi autem nunquam res in mundo compositæ cernuntur vt optandum foret: quia Deus spei nostræ fouendæ causa perfectum statum differt vsquead diem vltimū iudicii: quoties tamen manum suam exerit contra impios, illucet quædam aurora, ne densior caligo nos sopore occupet. Trahūt hoc quidam ad vltimum iudicium: acsi dixisset Dauid pollere opibus & potentia impios in mundo, & confusam hanc noctem durare vsquedum suscitabit Deus mortuos. Etsi autem vtilis est doctrina, hic locum non habet, quia à contextu prorsus aliena est. Sicui magis placeat legere In vrbe, sensus erit, non obscuram fore Dei vindictam, quum fluxum impiorum decus subiiciet opprobrio: sed hoc palàm fore & conspicuum, quasi in frequenti vrbis foro. Sed melius cohæret Suscitandi verbum quod somniis opponitur.

21 *Quia excanduit cor meum, & renibus meis compunctus sum.*

22 *Et ego stultus, nec cognoui: quasi iumenta fui apud te.*

23 *Ego verò semper tecum, tenuisti manum dexterā meā.*

24 *Consilio tuo diriges me: & tandē in gloriā suscipies me.*

21 *Quia excanduit.* Iterum confessionem repetit quam prius ediderat, quòd scilicet prauæ æmulationis punctiones in animo sentiens, stomachosè litigauerit cum Deo. Bilem fermēto cōparat. Alii vertunt, aceto cor fuisse perfusum. Sed melius conuenit cor fuisse acidum, vel turgidum instar fermenti: sicut etiam apud Plautum mulier iracundia feruens, dicitur tota esse in fermēto.

Alii

Alii legunt, Compuncti sunt renes mei: & א in principio dictionis positum esse volunt loco ה, quod ad sensum parum interest. Scimus autem כליות (quo nomine Hebræi renes intelligunt) deduci à כלה quod est appetere, quia sedem cupiditatum ponunt in renibus. Perplexis itaque cogitationibus quasi spinis se fuisse confixum dicit. Vnde autem hæc tam acris indignatio Dauidi, antè diximus. Multi enim profani homines, quanuis cælesti prouidentia mūdum regi negent, nō tamen se magnopere discruciant, sed rident Fortunæ lusus. Quo autem magis persuasum est fidelibus, Deum esse mundi iudicē, eo magis excandescunt vbi non respōdet eorum votis. Mox verò seuerè se, vt par erat, castigans, stultum primò vocat: deinde accusat suam ignorantiā: tertiò dicit se bestiis fuisse similem. Si tantùm de sua inscitia confessus esset, quæri poterat vnde vitium vel defectus. Hoc igitur stultitiæ suæ ascribit, quam magis amplificat, comparans se brutis animalibus. Summa est, prauam illam æmulationem, cuius meminit, ex inscitia & errore natam esse: erroris verò culpā in ipso residere, quia mente alienatus desipuerit: neque id vulgari modo, sed ad brutum stuporem vsque. Etsi enim verum est quod antè diximus, homines de operibus Dei nunquam rectum iudiciū facere, quia in illis considerandis deficiunt omnes eorum sensus: meritò tamē Dauid culpam sibi imputat, quòd ab humano iudicio ad brutas pecudes desciuerit. Cæterùm, quoties non placebit nobis consilii Dei ratio in mūdi gubernatione, meminerimus id sensus nostri prauitate fieri. Particula עמך cōparatiuè hîc accipitur pro corā te. acsi dixisset, Domine, quanuis aliqua ratione excellere visus sim in mūdo, cælestis tamē sapientiæ tuæ respectu fui quasi iumētū. Nec abs re hāc particulā interposuit. vnde enim fit vt homines sua vanitas sic demulceat, nisi quia dum alius alium respicit, omnes sibi blandiūtur? Luscus enim sibi videtur quisque inter cæcos: saltem hoc vno contentus est, quòd alii nihilo magis sapiunt. Vbi autem ad Deum venitur, iacet ille, cui indormiebant communis error.

23 *Ego verò semper tecum.* Hic alio sensu dicit se fuisse cū Deo. gratias enim agit quòd in illa ruinæ procliuitate retentus ab eo fuerit ne prorsus excideret. Huius verò gratiæ magnitudinem illustrat confessio illa, quòd vesanus fuerit, & brutum animal. Bis enim ac ter dignus erat qui abiiceretur vbi fremere audebat contra Deum. Cæterùm, duobus modis apud Deum esse homines dicuntur, nempe vel sensu & cogitatione, dū persuasi sunt se agere sub illius oculis, eiúsque manu regi & virtute sustineri: vel dum illos palantes ac vagos Deus arcano fræno continet, nec in totum alienari patitur. Qui ergo se à Deo negligi fingit, nō est apud Deum, proprio sensu: sed occulta eius gratia apud eum manet, quia non deseritur. Denique propinquus est semper Deus electis suis: quia licet tergum obuertāt, eos tamen paterno semper intuitu prosequitur. Per apprehensionem dexteræ significat mirabili Dei virtute se fuisse retractum à profunda illa abysso in quā se proiiciunt reprobi. Quòd ergo se cohibuit Dauid ne prorumperet ad manifestas vsque blasphemias, ne obduresceret in errore, quòd, etiā seipsum stultitiæ damnauit, hoc Dei gratiæ fert acceptum, quòd porrecta dextra ipsum à præcipitio erexerit. Hinc verò perspicimus quàm pretiosa Deo sit salus nostra, quòd, dū procul ab ipso vagamur, solicite tamen nos respicit, manúmque extendit ad nos colligendos. Non debet quidem hoc obtendi in prætextum ignauiæ, sed tamen experientia docet, quum stupidi torpemus, nos Deo curæ esse, adeoque fugitiuis & erronibus propinquum esse. Et notanda est vis metaphoræ, quum *dextram apprehendere* dicitur. nulla enim tā leuis est tentatio qua non facilè nos deiiciat nisi diuinitus fulciamur. Quod ergo non succubimus etiā in grauissimis pugnis, nō aliūde est quā ex Spiritus sancti auxilio: non quòd splendidè semper in nobis exerat suam virtutem, quia sæpe eam perficit in nostra infirmitate: sed satis est quòd cæcis & nescientibus succurrit, labantes sustētat, imò etiam lapsos erigit.

24 *Consilio tuo.* Quoniam verba sunt futuri temporis, hunc genuinum

esse sensum existimo, Domine, postquã nunc tuo ductu in viam semel reductus sum, posthac etiam regere me perges, donec tandem in gloriam tuam suscipiar. Scimus enim Dauidi solenne esse, vbi gratias agit, concipere fiduciam in futurum tempus. Postquam ergo cõfessus est infirmitates suas, celebrauit quam expertus erat adiutricem Dei gratiam: nunc de eiusdem perseuerantia spem sibi facit. Directio cõsilii priore loco ponitur: quia etsi stultis & incõsideratis res interdum bene succedunt (quia nostris erroribus medetur Deus, & quæ malè tentata fuerant, in lætiorẽ exitum vertit) ordinaria tamen & plenior eius benedictio est dare suis prudentiam: & hoc in primis petendum, vt spiritu consilii & iudicii nos gubernet. Quisquis enim sua prudentia fretus, quicquam aggredi audebit, quia sibi arrogat quod Dei proprium est, cum hac sua temeritate pudefiet. Si enim Dauidi necesse fuit præeuntem habere Deum, quanto magis eodem duce nobis opus est? Consilio deinde adiungitur *gloria*, quæ, meo iudicio, ad æternam vitam restringi nõ debet, sicuti faciunt quidam: sed totum fœlicitatis nostræ cursum complectitur, à principio quod nunc cernitur in terra: vsque ad finem, quem speramus in cælo. Sibi ergo æternam gloriam à gratuito Dei fauore promittit Dauid, nõ tamẽ excludit benedictiones quibus in terra suos prosequitur, vt aliquam fœlicitatis partem iã delibẽt.

25 *Quis mihi in cælo? & tecum non optaui in terra.*

26 *Defecit caro mea & cor meum: robur cordis mei, & portio mea* Deus *in seculum.*

27 *Quia ecce, qui discedunt abs te, peribunt: perdidisti omnem fornicantem abs te.*

28 *Quantum ad me, appropinquare* Deo, *mihi bonum est: posui in* Domino *Iehoua spem meam, vt enarrem omnia opera tua.*

25 *Quis mihi in cælo?* Clarius demonstrat quantum profecerit in Sanctuario Dei: quia ipso vno contentus, quæcunque se præter ipsum offerũt, reiiciat. Est quidem aliis linguis aspera loquendi forma qua vtitur, sed Hebræis trita, dum interrogatio & affirmatio simul iunguntur. In sensu quidem nulla est ambiguitas, Dauidem præter Deum nihil in cælo vel in terra appetere, & illo excepto fœtere quæcunque homines ad se alliciunt. Et certè tunc demũ suam apud nos gloriam obtinet Deus, si huc & illuc nõ circunferimur, sed vnus ipse nobis sufficit. Quòd si vel minimã partem affectus nostri addicimus creaturis, eatenus Deum fraudamus debito honore. Et tamen hoc sacrilegio nihil magis vulgare fuit omnibus seculis, nec hodie est. Quotus enim quisque sensus suos in solo Deo inclusos tenet? Videmus quàm multos ei comites adiungat superstitio. quamuis enim fateantur Papistæ à Deo pendere omnia, innumera tamen sibi hinc inde subsidia accersunt. Alii superbia inflati, vel se vel alios homines socios Deo obtrudunt. quo diligentius notanda est hæc doctrina, nobis fas non esse quenquam appetere præter Deum. Quanquam autem *cæli* & *terræ* nominibus designat quicquid imaginari possunt homines, videtur tamen duas species distinctè notare. neminem ergo se præter Deum in cælo quærere dicens, repudiat omnes fictitios deos quibus cælum replet communis mundi error ac stultitia. Quòd negat se quenquam optare in terra: refero ad fallacias, quibus totus ferè mũdus se inebriat. Nam qui priore illo Satanæ artificio non falluntur, vt sibi falsos deos fabricent: vel arrogãtia se decipiunt, dum sua industria, aut virtute, aut prudentia confisi, vsurpãt quod Dei proprium est: vel se inescant fallacibus illecebris, dum recumbunt in hominum fauorem, vel suis opibus aliísque subsidiis nituntur. Hæc igitur vna est quærendi

rendi Dei ratio, vbi non abstrahimur per varios circuitus, & exuti omni superstitione & superbia, ad Deũ vnũ nos rectà conferimus. Nam particula hæc, *tecum neminem volui*, tantundem valet acsi dixisset, Quia te cognoui vnum mihi satis supérque esse, non raptor post varios appetitus, sed in te acquiesco. Porro vt Deo vno satiemur, operæpretium est cognoscere quam bonorum plenitudinem nobis offerat.

26 *Defecit caro mea.* Priorem partem versus ita quidam accipiunt, quòd præ desiderii ardore defecerit cor & caro Dauidis: atque ita testari putant quàm seriò ad Deum sensus suos applicuerit. Quanquam autem similis alibi loquutio occurret, videtur tamen alium sensum exigere quod cõtinuò pòst additur, *Fortitudo cordis mei Dominus.* Potius antithesin esse arbitror inter defectum quem in se Dauid sentiebat, & robur ei Diuinitus suggestũ: acsi diceret, Quanuis à Deo separatus nihil sim, omniáque mea in nihilum recidãt, veniẽs tamen ad eum, reperio illic plenam fortitudinem. Atque hoc apprime necessarium est, reputare quid simus sine Deo: quia nemo se prorsus in Deũ conijciet, nisi qui se deficere sentiens, de suis facultatibus desperat. Neque enim à Deo petimus nisi quod nobis intus deest. Atque hoc quidem fatentur omnes, & maior pars sufficere putat, si infirmitatẽ subleuet Deus, vel inopiæ suppetias ferat. Longè plenior est Dauidis cõfessio, dum suã (vt ita loquar) nullitatẽ corã Deo proponit. itaque meritò addit, *Deum esse portionẽ suã*: qua similitudine significat Scriptura sortem qua quisque contentus est. Quum ergo transfertur hoc ad Deum, sciamus hanc esse rationem, quia vnus ipse nobis abundè sufficiat, & in eo constet perfecta fœlicitas. Vnde sequitur, nos ingratos esse si aliò reflectimus animum, sicuti dictum est Psal. 16.4, vbi rationẽ metaphoræ clarius Dauid explicat. Quòd nugãtur quidã vocari Deum portionem nostrã quia anima ex eo sumpta sit: nescio vnde tã futilis argutia illis venerit in mentem, quæ non minus remota est à sententia Dauidis, quàm cælum à terra: & secum trahit Manichæorum delirium, quo fascinatus fuit Seruetus. Sed hoc vt plurimum contingit, homines in Scripturis non exercitatos, & non imbutos vera Theologia, licet periti sint linguæ Hebraicæ, hallucinari tamen in primis rudimentis. Porrò licet cordis nomine totam animam comprehendat, non tamẽ essentiam deficere intelligit, sed vires omnes concidere, quas non nisi ex Dei liberalitate precariò obtinet.

27 *Quia ecce qui.* A repugnantibus probat nihil esse melius, quam simpliciter acquiescere in vno Deo: quia simulac ab eo quispiam discesserit, horribilis ipsum interitus manet. Discedere autem sciamus omnes qui spes suas variè partiuntur ac dissipant. Eodem pertinet *fornicandi* verbum: quia pessimum adulterii genus est, cor nostrum diuidere, ne in solo Deo fixum maneat: quod facilius erit cognitu si definiatur spiritualis mentis nostræ castitas, quæ in fide, inuocatione Dei, cordis integritate, & verbi obedientia sita est. Quisquis ergo se verbo Dei non subiicit, vt bonorum omnium authorem vnicum sentiens, ab eo pendeat, se tradat ei regendum, ad eum semper confugiat, omnésque affectus ei addicat, similis est mulieri adulteræ, quæ relicto marito, alienis se prostituit. Perinde igitur est acsi Dauid omnes apostatas pronuntiet esse adulteros.

28 *Quantum ad me.* Ad verbũ, *Et ego.* Sed Dauid seorsum de se loquens, affirmat, quanuis totum mundum videat vagis erroribus à Deo alienari, se tamẽ sub Dei manu semper fore: Pereant, inquit, alii, si restringi non potest eorum libido quin ferantur post mundi fallacias: in hoc tamen proposito firmus manebo, vt sacram cum Deo coniunctionẽ colam. Appropinquandi modum continuò pòst subiicit, dum in eo fiducia nostra residet. Neque enĩ aliter nos Deus retinebit, nisi persuasi simus non aliter quàm eius gratia nos saluos stare. Notandus est autem hic locus, ne tòto mũdo ad incredulitatem labente, mala exempla nos abripiant ad communẽ licentiam: sed nos ad vnum Deum restringere discamus. In fine significat, postquam vni Deo se consecrauerit, nunquam sibi defore eius laudãdi materiã,

quia ſcilicet ſpem ſuorum nũquam fruſtratur. Vnde ſequitur, non alios Deo maledicere, vel obſtrepere, niſi qui ſpõte nebulas ſibi obducunt, ne perſpecta eius prouidentia, eius fidei tutelæque ſe permittant.

ARGVMENTVM PSALMI LXXIIII.

Queruntur ſancti de Eccleſiæ vaſtatione, quæ nomen Iſraelis propè ad interitum adduxerat. Etſi autẽ ex ſupplicibus votis apparet eos aſcribere peccatis ſuis quicquid ſuſtinent malorum: Deo tamen abiiciunt fœdus ſuum, quo genus Abrahæ ſibi adoptauit. Deinde in memoriam reuocant quàm potenter & magnificè virtutem ſuam exeruerit in liberanda Eccleſia: & ſpe inde concepta, precantur vt Deus opem & remedium tandẽ afferat rebus perditis & deploratis. *Pſalmus LXXIIII.*

ERudiens Aſaph. Vt quid Deus *repuliſti in perpetuum, fumabit ira tua in gregem paſcuorum tuòrum?*

2 *Recordare congregationis tuæ,* quam *pridem poſſediſti,* quam *redemiſti, virga hæreditatis tuæ, montis Sion huius in quo habitaſti.*

3 *Eleua percuſſiones tuas ad deſolationes perpetuas contra omnem maleficum hoſtem Sanctuario.*

4 *Rugierunt aduerſarii tui in medio Sanctuariorum tuorum, poſuerunt ſigna ſua ſigna.*

5 *Cognitus eſt quaſi elatus in ſublime, in perplexitate ligni ſecures.*

6 *Et nunc ſculpturas eius ſimul in bipenni & malleis confringunt.*

7 *Miſerunt in igne Sanctuaria tua ad terram, polluerunt domicilium nominis tui.*

8 *Dixerunt in corde ſuo, Populemur eos pariter. incenderunt omnia Tabernacula* Dei *in terra.*

1 *Erudiens Aſaph.* Inſcriptio מַשְׂכִּיל optimè argumento cõuenit. nam etſi rebus lætis interdum aptatur, ſicuti viſum eſt Pſalmo 45: vt plurimũ tamen admonet ſermonem haberi de iudiciis Dei quibus coguntur in ſeipſos deſcẽdere homines, ſuáque peccata examinare vt ſe coram Deo humilient: Pſalmum verò à Dauide non fuiſſe cõpoſitum, ex argumento colligere promptum eſt, quia non potuit ſua ætate talẽ Eccleſiæ diſsipationem & cladem deflere. Qui aliter ſentiũt, Spiritu Prophetico à Dauide fuiſſe prædictũ excuſant quod nondum euenerat. Sed quum Pſalmos complures probabile ſit poſt mortem Dauidis fuiſſe compoſitos à diuerſis authoribus: hunc vnum eſſe ex numero non dubito. De qua tamen calamitate hîc tractetur, non adeò certum eſt. Duæ ſunt ſententiæ. quidam enim ad vrbis & templi excidium referunt, quum populus traductus fuit Babylonem ſub Nabuchadneſer. Alii ad templi profanationem quæ ſub Antiocho contigit. Vtraque aliquid coloris habet: prior ſcilicet, quòd hic deplorant fideles ſe iam deſtitui ſignis ac Prophetis: quum ſatis conſtet floruiſſe multos Prophetas quũ abductus in exilium fuit populus. Rurſum quia paulò antè dicitur, exuſta fuiſſe Sanctuaria, deletas Scripturas, & nihil integri reliquum fuiſſe: non competit in Antiochi ſæuitiam ac tyrannidẽ.

Tametsi enim templum fœdè polluit Gentium superstitionibus, mansit tamē saluum ædificium, nec igni tunc flagrarunt ligna & lapides. Obtendunt quidā per Sanctuaria intelligi Synagogas, vbi non Hierosolymæ modò, sed in reliquis Iudææ vrbibus solebant haberi sacri conuentus. Fieri etiam potest vt fideles, templi horrendam vastationem cernentes, tam lugubri spectaculo admoniti, mentes etiam retulerint ad incendiū illud quo absumptum fuerat à Chaldæis atque duas clades simul complexi sint. Ita coniectura erit magis probabilis, ad tempus Antiochi spectare has querimonias, quia tunc Prophetis caruit Dei Ecclesia. Quanquam si magis ad exiliū Babylonicum referre placeat, huius nodi facilis erit solutio: quia licet tunc viuerent Ieremias, Ezechiel & Daniel, scimus tamen quasi vocationis suæ cursu perfunctos tacuisse ad tempus: donec sub diem liberationis rursus in lucem prodiit Daniel, qui exules ad reditum animaret. Quò respicere videtur Iesaias capite 40.1. in his verbis, Consolamini, consolamini populum meum, dicet Deus vester. Verbum enim futuri temporis, inductum fuisse Prophetis temporale silentium denotat.

1 *Vt quid Deus.* Si hæc querimonia scripta fuit in exilio Babylonico, quanuis annus septuagesimus redēptionis præscriptus fuisset à Ieremia, mirū tamen non est tam longæ moræ tædium plusquam acerbum fuisse, vt quotidie ingemiscerent, ac tam longum spatium instar perpetui seculi fuisse. Qui verò Antiochi crudelitatem perpessi sunt, quia nullum illis erat definitum tempus, meritò de perpetua Dei iracundia conqueri poterant: præsertim quū viderent sine spe solatii in dies augeri hostiū truculentiam, & res suas in deterius collabi. Multis enim aduersis bellis prius attriti, quæ subinde à vicinis oriebātur, ad vltimam ferè consumptionem tunc venerunt. Notandum autem est, quòd fideles à profanis gentibus vexati, oculos tamen ad Deum attollunt, acsi plagas omnes sola eius manus infligeret. Sciebant enim nonnisi infenso Deo, tantum licentiæ contra se permitti profanis gentibus. Ergo persuasi non esse sibi bellum cum carne & sanguine, sed iusto Dei iudicio se affligi, causam ipsam & fontem omnium malorum considerant, quòd Deus, quo propitio ante fœliciter vixerant, nunc eos abiecerit, neque censere amplius in grege suo dignetur. Nam verbum זנח reiicere ac detestari, interdum etiam se procul subducere significat: nec multum interest quocunque modo hic accipias. Summam hanc tenere sufficiat, quoties premimur rebus aduersis, non temere in nos iactari fortunæ tela, sed arcano Dei impulsu flagella hæc aut ferulas excitari, quibus peccata nostra castiget. Cæterùm *reiectio & ira* referri debent ad sensum carnis. Etsi enim, propriè loquendo, non irascitur Deus electis suis, quorum morbos afflictionibus quasi medicinis sanat: quia tamen sensus ipse pœnarum iram eius nos apprehendere cogit, per nomē Iræ, Spiritus de suo reatu admonet fideles. Vbi ergo Deus vindictam in nos suam exequitur, nostrum est reputare quid scimus meriti. Et quanquam nullū iracundiæ motum patitur Deus, per nos tamen non stetisse quominus peccatis nostris grauiter offensus in nos excandesceret. Iam verò vt sibi misericordiam concilient, confugiunt ad fœderis memoriam, quo fuerant in filios adoptati. *Gregem* enim *pascuorum Dei* se vocando, gratuitam electionem commendant, qua segregati fuerant à Gentibus. Quod etiam clarius exprimunt proximo versu.

2 *Recordare congregationis.* Peculium Dei se fuisse iactant, non suo merito, sed adoptionis gratia. Eodem pertinet antiquitas, quòd non venerint à paucis mensibus sub Dei imperium, sed hæreditaria fuerit successio. Nam quo pluribus seculis amorem suum prosecutus fuerat erga semen Abrahæ, eo melius stabilita fuit eorum fides. Recitant ergo, se abinitio fuisse Dei populum, nempe ex quo Deus inuiolabile fœdus cum Abraham pepigerat. Additur etiā redemptio qua sancita adoptio fuerat. neque enim verbo solùm, sed re ipsa tunc imperium asseruit Deus. Hæc Dei beneficia ad fiduciæ materiam sibi proponunt, & ipsi Deo authori commemorant, ne opus suum deserat. His etiā freti

continuò se vocant *virgam hæreditatis*, hoc est, hæreditatem quam sibi ipse dimensus est. Nam quia perticis sicut funiculis solebant agros terminare, alludit ad morem illum. Quanquam alii שבט Tribum malunt vertere. magis tamē placet illa metaphora: quòd Deus arcana designatione sui beneplaciti, quasi decempeda, Israelem sibi in proprium fundum distinxit à reliquis Gētibus. Postremo loco ponitur Templū, in quo Deus se habitaturum promiserat: nō quòd inclusa illic esset eius essentia, vt iam sæpius dictum est: sed quia fideles virtute & gratia illic propinquum & præsentem sibi esse sentiebant. Nunc tenemus vnde precandi fiduciam populus sumpserit, nempe ex gratuita Dei electione, promissionibus, & cultu sibi tradito.

3 *Eleua percussiones.* Vicissim hostibus imprecātur lethalem plagam, prout crudeliter sæuierunt in Sanctuarium Dei: acsi dicerent non sufficere mediocrem pœnam tam impio & sacrilego furori: perdendos ergo esse absque vlla spe sanationis, qui tam hostiliter cōtra Dei templum & populum egerunt: quia desperata sit eorum impietas. Porrò, quum hanc orandi formā dictauerit Spiritus, immensum erga nos Dei amorem inde colligimus, quòd iniurias nobis illatas tam seuerè velit vlcisci. Deinde quo in pretio habeat numinis sui cultū. cuius violationem ita persequitur. Quātum ad verba spectat, quidā פעמים transferunt pedes, aut gressus, atque hūc eliciunt sensum, Domine leuato gradu celeriter aduola ad percutiēdos hostes. Alii vertunt Malleos, quod aptè cōuenit. Mihi tamen religio non fuit sequi eorum sententiam qui ad percutiendi actum & ictus ipsos referunt. Posterius membrum à quibusdam aliter exponitur, quòd inimicus omnia corruperit in Sanctuario. Sed quia nusquam alibi occurrit hæc syntaxis, nolui à lectione probata & recepta discedere.

4 *Rugierunt.* Leonibus comparāt hostes, truculentiæ notandæ causa quam in ipsis Dei Sanctuariis exercuisse conqueruntur. Templum autem hoc loco malo intelligere, quàm Synagogas. nec enim absurdum est plurali numero vocari *Sanctuaria*, vt alibi sæpe, quia in tres partes diuisum erat. Quanquam si quis de Synogogis intelligere malit, nō contendo. Imò nulla ratio prohibet ad totam terram extendere quam sibi Deus consecrauerat. Sed illud magis emphaticum, hostium rabiem ita passim grassatam esse, vt ne templo quidē Dei pepercerint. Quòd dicit *posuisse signa sua*, ad notādam contumeliam pertinet, quòd scilicet erectis trophæis superbe triumphauerint de ipso Deo. Nā quod ad magicas diuinationes quidam trahunt (sicuti Nabuchadneser, Ezechiele teste, 21.21, auguria sua captauit) nimis est restrictum. Prior autem ille sensus optimè quadrat. Nam quisquis terram sanctam ingrediebatur, illic sciebat vigere peculiarem Dei cultum: & templum erat quasi insigne præsentiæ Dei, acsi extentis vexillis populum illum sub imperio suo teneret. His symbolis, quæ populum Dei separabant à profanis Gentibus, sacrilega signa ab hostibus in templum illata nunc Propheta opponit: ideóque nomen duplicans, auget indignitatem, quòd euersis pietatis insignibus, hostes alienas notas substituerint.

5 *Cognitus est.* Hac circunstantia iterum magis aggrauat Propheta barbaram & feram hostium crudelitatem, quòd ædificium tanto sumptu extructū, tanta elegantia splendoréque ornatum, tanta industria & arte expolitum immaniter dissipauerint. In verbis subest aliqua obscuritas: sensus tamen hic ferè obtinuit, Quum extruendum esset Templum, cæsores arborum fuisse celebres ac famosos. מביא quidam actiuè accipiunt, & exponunt, quasi offerrēt Deo sacrificia, fuisse illustres & cognitos. Et *perplexitas arborum* politis trabibus opponitur, vt melius pateat quàm exquisito artificio rudes arbores & asperas in tantam elegantiam formauerint. Vel, quod magis placet, significat Propheta in syluis densis ac perplexis delectum sedulò habitum fuisse, ne qua arbor nisi eximia cæderetur. Quid si ita accipias? in illa densitate cognitas & probè notatas fuisse arbores quibus admouenda erat securis. quasi iam in sublimi locatæ essent, & expositæ spectantium oculis.

oculis. Certè dubium non est quin hoc versu commendet materiæ præstantiã, quia sic delecta erat vt posset omnium oculos in se cõuertere, sicut initio proximi versus formam ipsam, quæ singulari artificio expolita erat, per sculpturas vel cælaturas intelligit. Nunc verò dicit Chaldæos nullo respectu in tam præclarum ædificiũ secures & malleos immittere, acsi in delenda tam magnifica structura, Dei gloriam pedibus calcare propositum fuisset. Postea de incendio templi conqueritur, quo prorsus deletum fuit, quum machinis nõnisi semirutum esset. Multi, quia videbant cõmodum sensum ex verbis nõ posse elici putarunt inuersum esse ordinem, ideo sic resoluunt, Miserunt ignem in Sanctuaria tua. Ego verò, quanuis repugnet accentus, non dubito genuinum esse sensum quem posui, quòd incendio ignis templum in terram proiectum fuerit. Atque hic versus melius confirmat, templum ob tres partes, Adytum scilicet interius, Sanctuarium quod mediũ erat, & Atrium, plurali numero vocari: quia mox sequitur, *domicilium nominis tui*. Ponitur autem *Dei* nomen, vt sciamus non fuisse illic comprehensam eius essentiã, sed virtute sua in templo habitasse. quo maiore fiducia illic à populo inuocaretur. Atque vt melius sæuitiæ atrocitatem exprimat Propheta, inducit eos vltro citróque se exhortantes, ne quis fieret vastationi modus. Quasi parum animati, inquit, essent ad nocendum, vnusquisque socio suo stimulos addit, vt sine exceptione vastent ac perdant totum Dei populum. Tandem dicit incensas fuisse omnes synagogas. Sic enim nomẽ מועדים libenter interpretor, quia generalis nota additur: & disertè exprimit Propheta Sanctuaria totius terræ. Frigidè enim exponunt quidam, quia cælesti Dei Sacrario nocere non poterant, aut vim afferre, in templum terrenum vel Synagogas vertisse suam rabiẽ. Simpliciter enim conqueritur Propheta, hostes ita fuisse intentos ad nomen Dei abolendum vt nullus angulus ab illis relictus fuerit integer. Nomen verò מועדים, quod de Sanctuario vt plurimum accipitur, non malè secundum etymologiam transfert ad ea loca vbi solebant agi sacri conuentus, non modò ad legendos & enarrandos Prophetas, sed etiam ad inuocandum Dei nomen: quasi diceret, nihil omissum fuisse ab impiis quo extinguerent Dei cultum in Iudæa.

9 Signa nostra non videmus, non est amplius Propheta, & non est nobiscum qui cognoscat vsquequo.

10 Vsquequo Deus exprobrabit aduersarius? cõtumelia afficiet hostis nomen tuum perpetuò?

11 Quousque conuertes manum tuam, & dexteram tuam? in medio sinus tui consume.

12 Deus autem Rex meus ab initio operans salutes in medio terræ.

9 *Signa nostra*. Grauitatem malorum exaggerant fideles, quia nihil ad eam leuandam suppetat solatii. Nã hoc vnum præcipuè ad erigendos piorum animos valet, vbi Deus spem reconciliationis affert, se in media ira misericordiæ memorem fore promittens. Signa quidam ad miracula restringunt, quibus olim testatus fuerat Deus populo quem affligebat, se adhuc fore propitium. Atqui potius queruntur fideles ablata sibi esse signa gratiæ, quòd Deus faciẽ suam quodãmodo abscõderit: acsi dicerent se tenebris esse obrutos, quia Deus pro more nõ affulgeat. queadmodũ vulgò dicimus signa dari vel amoris vel odii. In summa queruntur non modò nubilosum esse tempus & obscurum, sed se iacere in densis tenebrris, vt ne scintilla quidem lucis appareat. Quia autem præcipuum ex signis erat, à Prophetis futuram liberationem promitti, ideo

deplorat non esse amplius Prophetam qui finem aliquem malis præuideat. Vnde colligimus iniunctum fuisse consolationis munus Prophetis, vt spe misericordiæ, animos mœrore collapsos erigerent. Scimus quidem præcones fuisse ac testes iræ Dei, vt præfractos ac rebelles minis & terroribus ad pœnitentiam cogerent: verum si præcise denuntiassent vindictam Dei, nonnisi in exitium cessisset eorum doctrina, quæ tamen in populi salutem destinata erat. Ideo illis tribuitur prædictio exitus futuri: quia sub pœnis temporalibus proponitur paterna Dei castigatio, quæ tristitiam mitigat, quum perpetua ira miseros peccatores prorsus exanimet. Proinde nos quoque si materiam patientiæ & consolationis quærimus, vbi nos Deus castigat, discamus ad istam moderationem, qua nos Deus ad spem inuitat, oculos intendere: atque inde statuamus, Deum ita irasci vt non desinat tamen esse pater. Correctio verò quæ salutem affert, lætitiam continet dolori admistam. Ad hunc scopum doctrinam suam dirigere, Prophetis omnibus curæ fuit. Etsi enim seuerè ac duriter sæpe agunt, vt populi contumaciam metu subigant: vbi tamen prostratos homines vident: mox subiiciunt consolationem, quæ nulla esset sine spe futuræ liberationis. Obiicitur tamen quæstio, An Deus mitigare tristitiam volens in suis flagellis, annos & dies semper numerauerit. Respondeo, quanquam non semper tempora certò definierint Prophetæ, sæpius tamē propinquam salutem fuisse pollicitos: omnes verò loquutos fuisse de futura Ecclesiæ restitutione. Siquis rursum excipiat, perperam fecisse populum afflictum, quòd generales promissiones ad se non traheret, quas certum est communes fuisse omnibus seculis: respondeo. Quum Deus ad singulas afflictiones adiungere soleret redemptionis nuntium, vbi nunc nullus Propheta data opera missus apparet, non abs re populum cōqueri, signa gratiæ quibus assuetus erat, deficere. Fuit enim vsque ad Christi aduentum apprimè necessariū, singulis ætatibus renouari promissæ liberationis memoriam, vt in vnaquaque afflictione scirent fideles adhuc se à Deo respici.

10 *Quousque Deus.* Significant nullo se dolore magis cruciari, quàm dum vident nomen Dei expositum esse impiorū probris. Atque hac præcandi forma zelum asserendæ Dei gloriæ in cordibus nostris accendere voluit. Et certè quum naturaliter ad mala ferenda nimis delicati simus ac molles, hoc verū est pietatis experimentum, si nos magis vrit ac torquet Dei contumelia, quàm quicquid nos patimur. Non dubium est, sub sæuissimo tyrāno & barbara gēte multis modis derisos fuisse miseros Iudæos, nec vno ludibrii genere traductos. Atqui Propheta in persona totius Ecclesiæ loquens, probra illa, quæ in capita populi ingerebantur, nihili ferè ducit præ sacrilegis in Deum blasphemiis, iuxta illud, Psal. 69. 10, Opprobria exprobrātiū tibi ceciderunt super me. Dictio *perpetuò* iterum additur, quia diuturna impunitas ad audaciam obdurat impios, præsertim vbi Deo maledicunt, ipse autem dissimulat. Ideo continuò pòst subiicit, *Quousque Deus manum tuam conuertes?* Quanquam autem obscurum nō est quò tendat Propheta, in verbis tamen variāt Interpretes. Quòd quidam sub Manus nomine in priore membro, sinistrā intelligunt, friuolum est: quia potius per nomen Dextræ idem duplicat suo more. Quidam in fine versus verbum כלה vertunt prohibe. ac si diceret Propheta, Exere tandem manum tuam, quæ se nimis diu in sinu continuit. Sed illi sine colore ad coactum sensum confugiunt. Qui vertunt, consume, *medium sinus Dei* allegoricè accipiunt pro templo ipso: quod mihi non probatur. Multo rectius continuabitur interrogatio vsque ad vltimum verbum hoc modo, Quousque cō uertes manum tuam? nempe è medio sinus tui conuertes? Consume igitur impios istos, qui tam superbè te cōtemnūt. Licebit etiam hoc modo non incommodè accipere, Tametsi hostes, quia non tumultuaris, neque palàm attollis manū tuam, te residem & otiosum esse fingūt: fac vt reipsa sentiant tibi in solo nutu satis esse potentiæ ad eos perdendos, vtcunque digitum non moueas.

12 *Deus autem.* Miscent (vt alibi sæpe fieri vidimus) precibus suis meditationem: qua nouum fidei vigorem colligant

ligant, séque excitent ad precandi studium. Scimus enim quàm difficile sit supra omnes dubitationes assurgere, vt soluto & libero cursu intrepide orando pergamus. Hic ergo sibi in memoriam reuocant fideles documenta misericordiæ & virtutis Dei, quibus per continuas ætatum series testatus est se Regem esse electi populi. Docemur autem hoc exemplo, quia non sufficit vota labiis concipere, nisi ex fide oremus: animos semper reuocandos esse ad beneficia, quibus paternum suum amorē Deus erga nos sanciuit, & quæ electionis eius testimonia esse debent. Nam *Regis* nomen quod Deo tribuit Propheta, non ad solum imperium restringi patet: sed quia populum illum regendum susceperat vt saluum & incolumem præstaret. Quid valeat particula *ab initio*, iam diximus. Per *medium terræ* quidam Iudæam ideo notari putant, quòd sita esset in vmbilico mundi habitabilis. Atqui satis constat pro loco conspicuo sumi: sicuti quum Pharaoni dictum est, Cognoscat Deus in medio terræ, Exo. 8.22. Simplex itaque sensus est, multas salutes manifestas, fuisse exhibitas electo populo quasi in illustri theatro.

13 *Tu fregisti in virtute tua Mare: contriuisti capita draconum super aquas,*

14 *Tu confregisti caput Leuiathan, posuisti eum escam populo* tuo *in deserto.*

15 *Tu scidisti fontem & torrentem: tu siccasti fluuios validos.*

16 *Tuus est dies, etiam tua est nox: tu ordinasti lucem & Solem.*

17 *Tu fixisti omnes terminos terræ æstatem & hyemem tu formasti.*

13 *Tu fregisti.* Species quasdam salutum maxime memorabiles colligit Propheta. Quanquam omnes ad primā redemptionem pertinent, qua Deus populum suum ab AEgyptiaca tyrannide asseruit. Postea descendet ad generale elogium gratiæ Dei, quæ in totum orbem diffunditur. Ita à speciali gratia, qua Deus Ecclesiam suam dignatus est, transitum sibi facit ad beneuolentiam qua prosequitur totum humanum genus. Dicit primò Mare fregisse vel secuisse. Proximum membrum quidam annexum esse putant, quòd cetos & alios maximos pisces siccato mari Deus interfecerit. Ego tamen Pharaonem & eius exercitum metaphoricè notari arbitror: quia hæc ratio loquendi Prophetis valde trita est, præsertim vbi fit sermo de AEgyptiis, quorum terram alluit piscosum mare, Nilus verò præterfluit. *Leuiathan* ergo non abs re Pharao vocatur propter commoditates maris, quia illic regnum suum quasi balæna exerceat. Porrò quia hoc fine Deus potentiam suam in liberando populo tūc exeruit, vt speraret Ecclesia perpetuum salutis suæ fore custodem, non debuit hoc documentum ad ætatem vnam restringi. Ideóque meritò ad posteros aptatur, vt inde fidem suam confirment. Cæterum quanuis non omnia miracula recenseat quæ Deus in exitu populi edidit: per synecdochen tamen complectitur quicquid fusius narratur apud Mosen. Quod dicit Leuiathan cessisse in cibum Israelitis, & quidem in deserto, concinna allusio est ad Pharaonis interitum: acsi diceret, annonam fuisse tunc repositam, qua vesceretur populus: quia extinctis hostibus securitas non aliter ac cibus vitam protraxit. ac per desertum intelligit non Regiones maritimas, quāuis steriles sint & aridæ, sed solitudines procul à mari remotas. Sequenti versu prosequitur idem argumentum, vbi dicit *fontem scissum fuisse*, quum scilicet aqua è rupe elicita fuit.

Tandem addit, *ſiccatos fuiſſe fluuios validos*, quum ſcilicet reflexo curſu Iordanis, Deus tranſitum populo ſuo præbuit. Nā ratione caret quod nonnulli איתן proprium nomen eſſe volunt.

16 *Tuus eſt dies.* Deſcendit ad Dei beneficia, quæ communiter ad humanum genus patent, Poſtquam enim exordium fecit à ſpecialibus gratiis, quibus ſe Deus patrem electo populo oſtēdit, nunc opportunè commemorat cunctis mortalibus ipſum eſſe beneficum. His autem verbis ſignificat non fortuitò inter ſe ſuccedere noctes & dies certis vicibus, ſed Dei arbitrio præfixum fuiſſe hunc ordinē. & ratio additur, quia Deus Soli indiderit vim & munus illuminādæ terræ. Vbi enim lumen poſuit, Solem adiungit quaſi præcipuum eius vehiculum. In hoc ordine quum apertè refulgeat incomparabilis Dei bonitas erga mortales, non abs re Propheta fiduciæ materiam inde petit. Eodem ſpectat quod proximè ſequitur de finibus terræ diſtinctis, de mutuo hyemis & æſtatis recurſu. Dubium tamen eſt extremáſne orbis plagas intelligat, an verò ſpeciales terminos, quibus ſingulæ regiones diuiſæ ſunt. Etſi enim turbātur violentia hominum, dum inſatiabilis cupiditas & ambitio quicquid diſtinctionis in mundo eſt perrumpit, renitet tamē Dei ſingulare beneficiū, quòd ſingulis Gētibꝰ ſuā habitationē attribuit. Ego tamē fines potiꝰ intelligo, qui hominum libidine miſceri nequeunt, quod ſcilicet Deus terræ ſpatiū hominibus deſtinauerit quātū ad hoſpitiū ſufficeret. Iā hyemis & æſtatis vices clarè teſtātur quàm benignè Deus hominum neceſſitatibus proſpexerit. Vnde prudenter colligit Propheta, nihil minus eſſe conſentaneū, quàm vt erga gregem ſuum, & domeſticos, patris officium facere negligat.

18 Recordare huius, aduerſarius exprobrauit Iehoua: & populus nihili contumelia affecit nomen tuum.

19 Ne des beſtiæ animam turturis tuæ, congregationis pauperum tuorum ne obliuiſcaris in finem.

20 Reſpice ad fœdus: quia impletæ ſunt obſcuritates terræ habitaculis violentiæ.

12 Ne reuertatur miſer pudefactus: pauper & inops laudent nomen tuum.

22 Surge Deus, diſcepta diſceptationem tuam: recordare opprobrii tui quod à ſtulto infertur quotidie.

23 Ne obliuiſcaris vocis aduerſariorum tuorum: tumultus inſurgentium contra te aſcendit ſemper.

17 *Recordare eius.* Poſtquam vnà cum Dei potentia & virtute animos piorum extulit Propheta, nunc ad precationis ſuæ contextū reuertitur. ac primùm expoſtulat quòd hoſtes impune Deo maledicant. Loquutio autem emphatica eſt, quū dicit, Recordare huius: ſicuti etiam non leue crimen eſt, ſacrum Dei nomen ludibrio habere. Ex oppoſito dicit homines nihili aut veſanos ita petulanter probra ſua contra Deum iactare. נבל enim non modò ſtultum ſignificat, ſed etiam flagitioſum ac turpem. Quare meritò Propheta, Dei contemptores populū nequā vel nihili appellat.

19 *Ne des beſtiæ.* חיה interdum animam Hebræis ſignificat, & quidam ita interpretantur paulo pòſt hoc eodem verſu. Hîc certum eſt pro fera beſtia, vel pro multitudine accipi. Vtrouis modo ſumere placeat, aptiſsima erit comparatio inter animam imbellis timidæque auiculæ, & robuſtum exercitū, vel crudelem feram. Comparat enim Eccleſiam turturi: quia etſi in aliquo numero erant fideles, longè tamen impares

pares

pares erant suis hostibus: imò in prædã erant expositi Postea addit, *ne obliuisca ris animæ*, vel congregationis pauperũ tuorum. Repetitur enim nomen חית, ac gratia non caret quod propter ambiguitatem diuerso sensu positum est. Cõgregationẽ tamen vettere malui quàm animam: quia videtur orare Propheta vt contra ingentes hostium copias Deus pusillum suum gregem custodiat & tueatur. Quo autem magis ad misericordiã flectatur, ad fœderis memoriam eum reuocat Propheta: sicuti hoc perpetuum sanctis asylum fuit in summis periculis, salutem sperare, quia pepigerat Deus se fore illis in patrem. vnde etiam colligimus non alia fultura solidè niti preces nostras, nisi quia Deus gratuita electione nos sibi in populum adoptauit. Vnde etiam apparet quàm diabolicus fuerit furor impuri canis Serueti, qui nõ dubitat ineptum & stultum lusum vocare, quòd suas Deo promissiones inter precandum obiicimus. Ac iterum admonent fideles quàm dura ipsos necessitas vrgeat, quia scilicet vbique grassetur violentia & oppressio, acsi loca omnia essent spoliaria & cauernæ latronũ. *Oscuritates* autem *terræ* intelligit, quia vbi Deus faciem suam abscondere videtur, improbi sibi latebras ad quoduis scelus vbique esse putant.

21 *Ne reuertatur.* Istud reuerti, quia relationem habet ad Deum, tantundem valet ac vacuum discedere. Petunt igitur fideles ne repulsam passi pudefiant. Vocant autem se afflictos, pauperes, & inopes, quo sibi misericordiã cõcilient. Notandum tamen est, neque fictè ipsos loqui, neque hyperbolicè aggrauare suas miserias: sed tot cladibus fuisse deiectos, vt nihil opis in mundo residuum esset. Quo exẽplo monemur, vbi maximè deiecti sumus, egestati nostræ paratum esse remedium in Dei inuocatione.

22 *Surge Deus.* Iterum rogant fideles vt tribunal conscendat Deus. Surgere enim dicitur vbi post longam tolerantiam re ipsa ostendit se officii sui minimè oblitum. Porrò vt animosius causam hanc suscipiat, eum implorant iuris sui vindicem: acsi dicerent, Domine quia hîc res tua & negotium agitur, non est cessandi locus. Quomodo autem causa hæc sit Dei propria, simul declarant, quia stultorum opprobriis quotidie subiaceat. Quanquam נבל hîc iterum *homines nihili* vertere licebit. Mali atrocitatem amplificat circunstantia, quòd ludibrio vno non contenti, suas subsannationes assiduè continuant. Ideo concludunt, ne huius proteruiæ obliuiscatur Deus: quia non modò obloqui audent eius maiestati, sed ferociter & tumultuose blasphemias suas euomunt. Etsi autem obliquè id facere videntur, quia tamen Deum vilipendunt, ideo instar Gigantum cæco fastu contra Deum insurgere, & eorum altitudinem sine modo efferri dicit.

ARGVMENTVM PSALMI LXXV.

Communis est Ecclesiæ gratulatio, dum reputat solo Dei arbitrio gubernari mundum: se verò eius gratia & virtute sustineri. Qua fiducia superbis Dei contemptoribus insultat, quos vesana sua temeritas ad effrænem licentiam præcipites agit. *Psalmus LXXV.*

PRæfecto, Ne perdas, Psalmus Asaph, Canticum.

2 *Celebrabimus te* Deus, *celebrabimus, & propinquum nomen tuum: narrabunt mirabilia tua.*

3 *Quum assumpsero cœtum, ego recta iudicabo.*

4 *Dissoluta est terra & omnes incolæ eius, ego stabiliam columnas eius. Selah.*

5 *Dixi insanis, Ne insaniatis: & impiis, Ne attollatis cornu.*

6 *Ne attollatis in altum cornu vestrum: ne loquamini*

collo duro.

7 *Quia neque ab Oriente, neque ab Occasu, neque à Deserto sunt exaltationes;*

8 *Quia Deus iudex est: hic humiliat, & hic eleuat.*

1 *Repetitas.* De hac inscriptione dixi quantum satis erat Psalmo 57.1. De authore non admodum laboro. Siue fuerit Dauid, siue alius quispiam, statim ab initio Propheta se in gaudium & gratulationem effundit. Et repetitio emphatica est ad exprimendum studii amoremque in canendis Dei laudibus. Etsi autem verba sunt præteriti temporis, ratio tamẽ postulat in futurum tempus resolui: quod apud Hebræos satis tritũ est. Nisi forte commemoret Propheta, Deum olim ob beneficia quæ præstitit, laudatum fuisse in populo suo: vt hoc modo eum ad perseuerantiam inducat, vt sui similis esse pergens, subinde noua laudum argumenta suppeditet. Mutatio personæ in secundo membro quosdam Interpretes impulit ad subaudiendum pronomen relatiuum אשר. acsi dictũ esset, Domine celebrabimus te, & nomen tuum prope est iis qui narrant mirabilia tua. Ego autem non dubito quin Propheta indefinitè posuerit verbum *narrabunt*, & copulam vsurpauerit vice causalis copulæ, vt sæpe fieri solet. Sensus igitur hoc modo optimè fluet, Confitebimur tibi Deus, quia propinquum est nomen tuum: ideóque referentur mirabilia tua. Eosdem enim haud dubiè præcones fore dicit mirabilium Dei, quos dixerat celebraturos eius laudem. Et certè Deus, virtutem suam exerendo seruis suis os aperit ad enarranda sua opera. In summa, intelligit iustam laudandi Dei materiam suppetere: quia se ostendit præsto fore ad opem suis ferendam. *Nomen* Dei pro potentia sumi satis notum est: *præsentia* verò eius vel propinquitas censetur ab auxilio quod in necessitate offert seruis suis.

3 *Quum assumpsero,* יעד Hebræis locum vel diem condicere significat: nomen verò מועד ex eo deductum quo hîc vtitur Propheta, tam sacros conuentus quàm dies festos, cœtum etiam in Dei nomine collectũ significat. Porrò quum certum sit, Deum hîc loquentem induci, vterque sensus non malè quadrat, quòd Deus assumpto populo suo res dissipatas reuocaturus sit in legitimum ordinem: vel quòd opportunum iudicandi tempus sibi sumpturus sit. Nam populum suum ad tempus exponens hostium libidini, videtur eum negligere: quemadmodum si grex absque pastore dispersus vagetur. Remedium ergo promittere volens rebus confusis, meritò ab Ecclesiæ collectione incipit. Si tamẽ magis placeat de tẽpore intelligere, hac voce admonet Deus patienter ferendũ esse, dũ re ipsa declaret venisse maturũ tẽpus corrigẽdi vitiis: quia solus ipse annos & dies in potestate habeat, & optimè teneat articulos & momenta. Et certè huc magis inclino, Deum arbitrio suo subiicere quod libenter ad se homines raperent, nempe finẽ & modum malis præficere, & tempestiuè, quum visum fuerit, surgere ad suos liberandos. Quanquam prior etiam interpretatio de colligenda Ecclesia mihi satis arridet. Absurdum verò videri non debet neque asperum, hîc induci Dei personam, vt vicissim fidelium votis respondeat. Hæc enim hypotyposis multo efficacior est quàm si simpliciter dixisset Propheta Deum tandem fore tempore suo Ecclesiæ vindicem, vt dispersam & laceram colligat. Huc tẽdit verborum summa. Quanuis non statim opituletur suis Deus, nunquam tamen eorũ obliuisci, sed remediũ quod in promptu est, differre in tẽpus idoneũ. *Recta iudicare* tantundẽ valet atque res turbatas & incõpositas adducere in meliorẽ statũ: sicut dicit Paulus 2. Thess. 1. 6, consentaneum esse iustitiæ Dei, relaxationẽ dare afflictis: & qui innoxios affligunt, vicissĩ affligere. Deus ergo sui officii esse pronũtiat moderari res turbatas, & ad æquitatẽ cõponere, vt nos hæc expectatio in omnib⁹ miseriis sustineat ac soletur.

4 *Dissoluta est terra.* Hoc multi Interpretes propriè existimant competere in Christi personã, cuius aduẽtu cõcuti oportuit terrã cũ suis incolis: quia scimus in hoc regnare vt veterẽ hominẽ abo-

leat,& spirituale eius regnum incipere à carnis interitu:sic tamen vt deinde sequatur noui hominis instauratio. Quò etiam referunt secundam partem versus, *stabiliam columnas eius:* acsi Christus diceret, Simulatque in medium prodiero, terra cum suis incolis liquescet ac soluetur: sed mox eam firmis ac solidis fulturis stabiliam, quia electi Spiritu meo renouati, non amplius herbis vel emarcidis floribus erunt similes, sed præditi noua & insolita firmitudine. Atqui non puto hanc argutiam venisse Prophetæ in mẽtem. ideòque simpliciter interpretor, quanuis dissoluta sit terra, in Dei tamen manu esse eius fulturas Cohæret enim hic versus cum superiore. Confirmat enim Deum opportuno tẽpore æquum & rectum fore iudicem: quia facile ei sit, etiamsi tota mundi machina conciderit, reparare omnes eius ruinas. Interea non dubito quin respexerit Propheta ad ipsam rerum naturam. Quanuis enim locum infimum cælestis circunferentiæ occupet terra, quibus tamen fundamentis nititur, nisi quòd suspensa est in medio aere? Deinde quum tot aquæ penetrent per medias eius venas, annon ipsa quoque diffluerET, nisi arcana Dei virtute stabiliretur? Cæterùm Propheta ad naturam alludens, altius tamen conscendit: quanuis collapsus sit orbis, penes Deum esse dare nouam firmitatem.

5 *Dixi insanis.* Postquam sibi & aliis fidelibus Dei officium ante oculos statuit, nunc de impiis omnibus triumphat, quorum insaniam & cæcum furorem accusat: quia contempto Deo sese intemperanter efferant. Pendet autem sancta hæc iactantia, ex iudicio quod instare denuntiauit in persona Dei: quia dum fideles Deum expectant iudicem, breuíque affore persuasi sunt, inter medias oppressiones non desinunt gloriari Etsi enim furor ex impiorum insania ebulliens, fluctus ad eos mergendos proiicit, sufficit tamen Dei manu salutem suam protegi, cui facile est subigere omnem fastum, & compescere temerarios conatus. Nam contemptim derident fideles quicquid moliuntur impii atque agitant, desistere iubent ab insania, quia hoc modo significant frustra eos tumultuari, vt furiosos homines amentia huc & illuc impellit. Notandum est verò quòd superbiam facit audaciæ causam vel matrem, sicuti omnino verum est, non ita præcipitanter ruere homines, nisi quatenus excæcati superbia, sibi nimium arrogant. Quia verò morbus hic non facile euellitur ex cordibus hominum, secundò repetit, *ne attollant cornu suum in sublime*. Deinde ne præfractè loquantur. hoc enim per *collum pingue* vel durum intelligit: quia fastuosi homines rigida ceruice minas suas efflare solent. Alii vertunt, Ne loquamini duriter collo. Sed altera interpretatio verior.

7 *Quia neque ab Oriente.* Optimum corrigendæ superbiæ remedium, dum admonet Propheta, altitudinem non à terra esse, sed à solo Deo. hoc enim vt plurimum perstringit hominum oculos, vbi dextram & sinistram partẽ circunspiciunt, & vndique contrahunt opes & subsidia, quibus freti libidinem suam expleant. Quia ergo extra mundũ non egrediuntur, Propheta longè eos errare affirmat: quia altitudo & deiectio in sola Dei manu positæ sint. Videtur quidem cum experientia communi hoc pugnare, quòd maior pars mundi vel astutia sua, vel gratia & fauore populi, vel aliis terrenis mediis ad summos honorum gradus perueniat. Videtur etiam frigida esse causæ redditio, quòd Deus sit iudex. Respondeo, quanuis multi vel malis artibus, vel mundi adiumentis in altitudinem conscendãt, hoc tamen non accidere fortuitò: sed arcano Dei consilio sic attolli, vt mox quasi quisquilias vel paleam disiiciat. Iam non simpliciter iudicium Deo tribuit Propheta, sed quale illud sit definit: nempe vt hunc deiiciens, & illum exaltans, res humanas prout visum est ordinet. Dixi autem, hac ratione optimè humiliari sublimes animos, quia hinc profanis hominibus audendi licẽtia, quòd Deum cælo includunt, nec se arcana eius prouidentia frænari reputant. Denique abrogant Deo imperium vt libidini suæ vacuum & liberum cursum reperiant. Ergo vt sobriè & modestè in gradu nostro quiescere discamus, iudicium Dei vel gubernandi mun

di ordinem clarè definit, quòd penes eum sit ex hominibus attollere quos visum est, vel deiicere. Vnde sequitur, eos omnes qui expansis vanitatis suæ alis ad aliquam altitudinem temerè aspirãt, quantum in se est, Deo ius suum & potestatem eripere: ídque facilè apparet non modò ex temulentis consiliis, sed etiam sacrilega iactantia, Quis me impediet? quid mihi obstabit? Quasi verò Deo promptum non sit, solo nutu mille obstacula repentè obiicere ad frangendos eorum impetus. Sicuti autem prophani homines sua temeritate & peruersis consiliis Deum spoliare Regis honore conantur: ita quoties nimium ad illorum minas trepidamus, infidelitas nostra Dei imperium malignè restringit. simulac increpuit aliquis motus, non aliter expauescimus, quàm cælesti fulmine percussi. tanta consternatio satis declarat nondum nos probè tenere quid sit mundum à Deo gubernari. Puderet quidem nos eum spoliare titulo iudicis: imò omnium ferè animi horrerent ad hanc blasphemiam: sed vbi naturæ sensus hanc confessionem nobis extorsit, Deum esse mundi Iudicem, ac Regem, otiosum nescio quod imperium imaginamur, acsi humanum genus manu & consilio suo non regeret. Cæterùm qui principium hoc tenuerit, Deum statuere de cunctis mortalibus quod visum est, vt singulis fortunã ipse fingat, non subsistet in terrenis mediis. Vsus autem huius doctrinæ est, vt se fideles Deo totos subiiciant, nec fallaci confidentiæ vento se efferant. Vbi autem viderint impios proteruire, contemnere non dubitent stultam & vesanam eorum confidentiam. Quanquã autem summa est imperii potestas penes Deum, vocatur tamen Iudex, vt sciamus optima æquitate res humanas ipsũ moderari, Hinc fiet vt quisque ab omni iniuria & maleficio abstinens, iniustè læsus, ad Dei tribunal confugiat,

9 *Quia calix in manu Iehouæ, & vinum fæculentum: impletus est mistione, & effundet ex eo: vtique fæces eius exprimerit, bibent omnes scelerati terræ.*

10 *Ego verò annuntiabo in perpetuum, psallã Deo Iacob.*

11 *Et õnia cornua impiorũ cõfringã, exaltabũtur cornua iusti.*

9 *Quia calix.* Iudicium illud cuius nuper meminit, propius accommodat in vsum piorum. Deum enim regnare affirmat, ne qua iniquitas maneat inulta: sed vbi lasciuierint scelerati homines, eos ad pœnas quas meriti sunt, trahat. Vnde iterum colligimus qualiter reputanda sit nobis Dei prouidentia, nempe quæ singulas vitæ nostræ partes præsenti virtute moderetur. Dicit igitur calicem esse in Dei manu, quo sceleratos inebriet. חמר tam fæculentum quàm rubrũ significat. sed quia vinum rubrum apud Hebræos fortissimum & acutissimum erat, aptè conuenit hæc similitudo, vinum fumosi saporis esse in Dei manu, quo impios exitialiter inebriet. acsi diceret incredibilẽ vindictæ Dei celeritatem esse, sicut forte vinum citò & validè in cerebrum penetrans, vel furorem generat, vel febrim accendit. Dicit ergo vinum in calice Dei rubescere, sicut in Prouerb. dicitur, ca. 23. 1, Ne respicias vinũ quũ rubescit in vitro. Nec obstat quod paulo pòst adiungit *mistionem*: quia non malè inter se conueniunt hæc duo, vindicta Dei citò inebriari impios, & eam ebibere vsque ad fæcẽ donec intereãt. Nã qui nomen Mistionis aliò trahunt, quòd in calidis regionibus soleãt vinũ diluere, nimis dilutè loquuntur ipsi. Potius augẽdi causa hoc esset additũ, vt vino aromatico conferat Propheta vehementiã iræ Dei ac feruorem. Significat autem his figuris Propheta, non posse impios effugere quin sugendo ad vltimã vsque guttam, calicem ebibant à Deo propinatum.

10 *Ego vero annuntiabo.* Hæc Psalmi clausula ostendit fideles sibi gratulari quòd Deum in rebus suis aduersis liberatorem experti sint. Videtur enim propriam experientã notare in narratione & cãtico. Hinc etiã colligunt se Dei auxilio fracturos quicquid erit potentiæ in reprobis: se verò iustitia & æqui-

æquitate satis ad tuẽdã suã salutẽ fore instructos. Nam *exaltari cornua iusti* tantundem valet acsi dixissent, filios dei probè & innoxiè viuendo, plus sibi præsidii acquirere, quam si per omne scelus emergere studerent.

ARGVMENTVM PSALMI LXXVI.

Hic celebratur Dei gratia & veritas, quòd se vrbis Hierosolymæ custodem fore pollicitus, incredibili potentia eam aduersus bellicosos & valide instructos hostes defenderit. *Psalmus LXXVI.*

PRæfecto in Neguinoth, Psalmus Asaph canticum.
2 *Notus in Iudæa* Deus, *in Israel magnum nomen eius:*
3 *Et fuit in Salem tabernaculum eius, & habitatio eius in Sion.*
4 *Illic fregit sagittas arcus, clypeum, & gladium, & bellum Selah.*
5 *Illustris, tu terribilis præ montibus prædæ.*
6 *Spoliati sunt robusti corde, dormierunt somnum suum & non inuenerunt cuncti homines fortitudinis manus suas.*
7 *Ab increpatione tua* Deus Iacob, *sopiti sunt currus & equus.*

1 *Præfecto in Neguinoth.* Probabile est Psalmum hunc longè post mortem Dauidis fuisse compositum: ideóque putant nonnulli historiam liberationis describi quæ contigit sub rege Iosaphat contra Ammonitas. Ego autem in diuersam partem magis inclino. nam Assyrii duce Sennacherib, non modò Iudæam ingressi sunt, sed vrbem ipsam, regni caput, violenter aggressi: Et scimus quàm mirabiliter soluta fuerit obsidio: quum horribili clade per manum Angeli, Deus exercitum illum nocte vna deleuit, 2. Reg. 19.35. Vnde non abs re dicit Propheta Deum illic fregisse sagittas, gladios & clypeos. Hoc tamen præcipuè cognitu necessarium est, perpetuam Dei curam in tuenda quam elegit Ecclesia hic laudari, vt de eius protectione fideles gloriari non dubitent.

2 *Notus in Iudæa Deus.* Initio Psalmi admonet Propheta non humanitus esse factum vt hostes discesserint irriti, sed memorabili Dei auxilio. Vnde enim notitia Dei, & magnitudo nominis, de quibus loquitur, nisi quia Deus manum suam inusitato modo exeruit vt palàm constaret sub eius patrocinio & tutela esse vrbem & populum? Dicit igitur Propheta palàm apparuisse Dei gloriam, hostibus tali miraculo prostratis. Sequenti versu rationem assignat cur Assyriis profligatis, vrbem illam Deus asserere ac tueri dignatus sit: quia scilicet domicilium illic sibi delegerat in quo nomen suum inuocaretur. Summa est, non esse quòd sibi homines in hac vrbis liberatione quam describit, quicquam arrogent, quia magnificè innotuit Deus: & manum suam è cælo conspicuam protulit. Deinde nonnisi gratuitæ electionis suæ respectu adductum fuisse Deum vt se hostibus eius opposuerit. Iam quia illo documento testatus est quàm inuictũ sit suum robur in seruanda Ecclesia, fideles hic hortatur Propheta, vt sub vmbra eius securè quiescant. Nam si Deo pretiosum est nomen suum, non vulgare est fidei pignus, dum audimus ipsum virtutis suæ magnitudinem in Ecclesiæ suæ salute velle cognosci. Porrò quum Ecclesia insigne sit gloriæ Dei theatrum. sedulò semper cauendum est ne beneficia in eam collata, præcipuè quorum memoria vigere debet omnibus seculis, ingratitudo nostra obruat. Cæterùm quanuis nunc in tabernaculo visibili non colatur Deus, quia ta-

men per Christum in medio nostri & in nobis ipsis habitat, experiemur haud dubiè quoties opus fuerit, nos sub eius protectione saluos ac tutos esse. Nam si terrenum Sacrarium Hierosolymæ salutem attulit, non minorem hodie curam nostri geret quos in templa sibi eligere dignatus est in quibus per Spiritum suũ habitet. Simplex vrbis nomen hic ponitur, quod antiquum fuisse apparet ex capite Genesis 14.18. Quidam successu temporis compositum fuisse nomen existimant, quasi Iebusalem: quia nomen hoc postea medio tempore obtinuit, sicut patet ex Iudicum cap. 19.10, quòd eam incolerent ac tenerent Iebusæi. Rectior tamẽ est etymologia à verbo ירא quod est videre, quia dixerat Abraham, Deus sibi sacrificium videbit, Gen. 22.8.

4 *Illic confregit.* Definit qualis fuerit illa Dei notitia, nempe quũ admirabile virtutis suæ specimen in vrbe seruanda edidit. Porrò sub figuris describitur hostium profligatio, quia deiici aliter non poterant nisi armis spoliarentur. Dicit igitur *fractas fuisse sagittas, gladios & clypeos*, omnesque machinas bellicas: quia impiis erepta fuit vis nocendi. Quãquam autem telis integris cæsi & extincti fuerunt, non tamen male conuenit hæc metonymia. רשפים quidam vertunt cuspides. Proprie vertendum esset, ignes: sed rectius est pro sagittis accipi. Nam & aues metaphorice interdum sic vocantur propter celeritatem. Sagittis autem tribuitur volatus Psalmo 91.6. Iã addit Deum *& illustrem esse & terribilem præ montibus prædæ.* quo nomine violenta & prædatoria regna designat, sicut ab initio scimus, quo quisque plus valebat latrocinãdo, fines suos magis ampliasse. Magnos ergo illos Reges, qui sibi ampla dominia per vim & iniustas cædes acquisierant, comparat feris bestiis quæ viuunt ex rapto, & eorum regna syluosis montibus, quos bestiæ ad prædas assuetæ occupant. Quanuis ergo hostes Hierosolymæ violenter grassari soliti essent, Deum tamen supra omnes longè excellere Propheta affirmat, ne terroribus succumbant fideles.

9 *Spoliati sunt.* Alia loquendi forma extollitur Dei virtus in hostibus perdendis. Verbum quo vtitur deductum est à שלל, & א ponitur loco ה. Nam quòd alii Infatuatos vertunt, coactum est. Quanquam fateor tantundem valere ac si dixisset consilio & fortitudine fuisse priuatos. Sed tenenda est verbi proprietas. Eodem spectat quod additur secundo membro, viros *robustos non inuenisse manus suas*, hoc est, nihilo magis ad pugnandum fuisse idoneos, quàm si mutilæ & truncatæ fuissent eorum manus. Summa est, vires quibus gloriabantur fuisse prostratas. Eodem pertinet quod dicit *dormisse somnum suum*, hoc est, quum prius essent alacres & strenui, ignauia & torpore fuisse quasi sopitos. Spoliatos ergo dicit fuisse hostes heroica illa virtute quâ iactabãt, & quæ tãtũ dabat audaciæ, vt neq; mẽs, neq; cor, neque reliquæ partes officium suum fecerint. Quibus verbis admonet in manu Dei esse quicquid facultatis suppetere videtur hominibus, vt singulis momentis quam dedit prudentiam eripere queat, corda effœminare manus reddere imbelles, totúmque robur conterere. Ac consultò extollitur, tam animositas quàm potentia hostium, vt discant fideles ex opposito attollere Dei virtutem. Eandem sententiam rursus confirmat, dicens *sopitos fuisse currum & equum ab increpatione Dei*: ac si diceret, quicquid agilitatis erat in hostibus, solo Dei nutu fuisse deiectum. Ergo vt nos omnia subsidia destituant, sufficiat nobis vnicus Dei fauor, quando non opus habet magnis copiis ad repellendos totius mundi impetus, sed solo flatu discutere eos potest.

8 *Tu terribilis, tu, & quis consistet coram facie tua, ex quo ira tua?*

9 *E cælis audire fecisti iudicium: terra tremuit, & quieuit,*

10 *Quũ exurgeret ad iudiciũ Deus, ad seruandũ omnes*

mansuetos terræ. Selah.

11 *Certè indignatio hominum confitebitur tibi, residuum indignationum ligabis.*

12 *Vouete & reddite Iehouæ Deo vestro: quicunque in circuitu eius sunt, afferant munus terribili.*

13 *Videmiabit spiritū Principū, terribilis Regibus terræ.*

8 **Tu terribilis, tu.** Repetitio pronominis exclusiuam particulam in se cōtinet: acsi dixisset, quicquid est in mūdo potentiæ, facile efflari & concidere in nihilum vbi Deus in medium prodit: itaque meritò ipsum solum esse formidabilem. quod etiam confirmat comparatio mox addita. Significat enim, quāuis superbia crepent impii, Dei tamen conspectum minimè eis fore tolerabilem. Sed quia interdum dissimulat, videtúrque otiosus spectator, disertè exprimit Propheta, simulac irasci cœperit, omnibus impiis ruinā instare. Quāuis ergo ad tempus non modò consistant, sed etiam furore suo transcendāt nubes, expectandum esse admonet Propheta iræ tempus. Notemus etiā, terrorem hunc ita denuntiari impiis, vt suauiter ad Deum alliciat fideles.

9 *E cælis.* Cælorum nomine emphaticè exprimit illustrius fuisse Dei iudicium, quàm vt potuerit vel fortunæ vel hominum industriæ ascribi. Aliquādo enim iudicia sua obscurè exequitur, acsi è terra emergerent. quemadmodū si pium & cordatum suscitet Principē, sancta & legitima quæ vigebit gubernatio, iudicium Dei erit: sed non videbitur pleno fulgore è cælis oriri. quia ergo insolitum fuit hoc genus auxilii, peculiari elogio insignitur. Huc etiam pertinet *Auditus*: quia plus est clarè resonare tanquam aliquod tonitru Dei iudicia, & suo fragore omnium aures percellere, quàm si oculis cernerentur. Nec verò dubito quin ad concussionem illam alluserit Propheta, quæ homines metu attonitos reddit. Nam quod terram quieuisse dicit, ad impios propriè refertur, qui expauefacti palmam Deo concedunt, neque audent amplius suo more tumultuari. Quia ergo solo metu coguntur in ordinem, meritò silentii causam, timorem ponit: non quia spōte se contineant, sed quia Deus inuitos cōstringit. Summa est, vbi detonat è cælo Deus, cessare tumultus quos rebus confusis excitat impiorū proteruia. Simul tamē admonet quid proficiant sua peruicacia homines: quia fulminibus conteri necesse erit quicunque paternā Dei vocem cum strepitu contempserint.

10 *Quum exurgeret.* Nunc declarat quorsum iudicium illud: nempe vt specimē ederet Deus paterni erga pios omnes amoris. Deum ergo non ore, sed manu loquentem inducit, vt palàm ostendat quàm illi chara sit piorum salus. Surgendi verbo ad cessationē respicit, vnde tantū sibi licētiæ sumpserāt improbi. dicitur enim tribunal conscēdere, vbi claro effectu ostendit sibi curæ esse Ecclesiam. Huc enim tēdit Prophetæ consilium, non magis fieri posse vt Deus miseros & innoxios deserat, quā vt seipsum abneget. Notandum enim est, Deum vocari Iudicem, vt pauperibus iniustè oppressis succurrat. Nam *mansuetos terræ* vocat fideles, qui afflictionibus domiti, nihil altum spirant, sed suppliciter gemendo, crucis onus placidè tolerant. Hic enim optimus est afflictionum fructus, animos nostros ferocia purgatos, ad mansuetudinem ac modestiam flectere: quia inde certò colligimus, nos Dei clientes esse quibus opitulari velit.

11 *Certè indignatio.* Quidam intelligunt, hostes, vbi Deo succubuerint, victoriæ laudem ei daturos: quia fateri cogentur se fractos fuisse potenti eius manu. Alii subtiliorem sensum eliciunt, Dū impios suscitat Deus, & rabiem ipsorum impellit, magis hoc modo illustrare suam gloriam. sicuti Pharao in hoc fuisse excitatus dicitur, Exod. 18.4, Rom. 9.17. Etsi autem hic sensus con-

tinet vtilem doctrinam, quia tamen vereor ne sit nimis argutus, simpliciter accipio, Quanuis initio hostium furor omnia perturbans, quasi tenebras obducat, tandem cessurum in laudẽ Dei: quia euentu palàm fiet, quicquid moliantur, nihil tamen posse contra Deum. Posterior etiam pars versus bifariam potest accipi. quia enim verbum חגר cingere significat, quidam subaudiunt pronomen te, hoc sensu, Quanuis nõdum profligati sint omnes Ecclesiæ hostes, tu tamen Deus ad perdendos quicunque residui sunt, te accinges. Verùm simplicior est altera interpretatio, Quanuis non desinant hostes truculentiam spirare, tu tamen impedies ac constringes, ne exequantur suos conatus. Non malè etiam fortè quadraret, Tu colliges in fasciculũ, sicuti Gallicè dicimus *trousser*. Discamus ergo dũ obnubilant impii imperiũ Dei, patienter expectare, dum lætiore successu seipsum glorificet Deus, & cum ludibrio vesanam eorum audaciã conterat. Quòd si subinde emergãt noui motus, veniat nobis in mentẽ, proprium esse Dei munus reliquias indignationum constringere, ne se longius diffundant. Interea ne miremur subinde pullulare nouos furores, quia vsque ad finem mundi semper habebit Satã quos ad vexandos Dei filios instiget.

12 *Vouete* Iam ad gratitudinẽ fideles hortatur. Quia autem sub Lege pro singularibus Dei beneficiis vouebant sacrificia, quibus confitebantur salutem suam, Deo se acceptam ferre, ad hunc pietatis cultum eos reuocat Propheta. ac *reddendi* verbo constantiã designat, ne scilicet in subitam confessionem erumpant solùm, sed continuo tẽporis successu testentur penitus infixam esse cordibus suis liberationis memoriã. Præcipuum quidem est vt apud se reputent Deum esse salutis authorem: sed nõ superuacua est solennis pietatis professio, qua non modò se quisque ad officiũ stimulat, sed alii alios. Secundo membro videtur vicinas etiam Gentes alloqui: acsi diceret, speciem hanc gratiæ dignam esse quæ ab exteris & incircũcisis Gentibus celebretur. Mihi tamen aptius esse ad Prophetæ mentem videtur, compellari vel Leuitas, vel omnes Abrahæ posteros: quorum vtrique non abs re dicuntur *esse in Dei circuitu*: quia & tabernaculum in medio castrorum locatum erat quandiu in deserto peregrinati sunt Israelitæ, & statio arcæ delecta fuit in monte Sion, vt vndique illuc confluerent. Leuitis autem seruãdi templi partes mandatæ erant, vt in circuitu agerent excubias. Particulã למורא maior pars Interpretum ad Deũ refert: ita esset nomen toar. Quanquam *timoris* nomen pasiuè pro Deo ipso interdum sumitur. Si ad Gentiles & profanos homines referas, sensus erit, tributarios fore Deo: quia metu perterriti non audebunt amplius resistere. Sed magis probabile est, nomen hoc ad Deum transferri, quem Propheta iure metuendum esse dicit post illud tam nobile virtutis specimen editum.

13 *Vindemiabit.* Quia verbum בצר Hebræis nonnunquã roborare significat, quidam ita vertendum putant hoc loco. Sed quum duplicatio sit eiusdem sententiæ, non dubito priore mẽbro Prophetã intelligere Principibus auferri mentem & prudentiam: deinde in genere exprimi Deum illis esse terribilem, quia ex sua altitudine eos deiiciat præcipites. Quoniam autem principium rei bene gerendæ, sanum est consilium, quo sæpe indigent fideles, quia inter suas angustias perplexi hærent, dum impii in suis astutiis nimis sunt perspicaces: hîc Propheta in manu Dei esse pronuntiat spiritu priuare & excæcare qui videntur præ aliis acuti. Et quia maior ferè Principum numerus Ecclesiæ Dei infensus est, disertè exprimit Propheta satis esse in Deo terroris ad subigendos totius orbis Reges. Quòd tamẽ illis eripi ac vindemiari spiritum dicit, restringi debet ad tyrannos & prædones quos infatuat Deus: quia videt ingenium & consilia omnia ad nocendum applicare.

ARGVMENTVM PSALMI LXXVII.

Quisquis fuerit author Psalmi, videtur Spiritus per os eius communem precandi formam pro afflicta Ecclesia dictasse, vt in sæuissimis quibusque persecutionibus vota sua nihilominus in cælum dirigerent. Neque

enim

...um priuatus vnius personæ dolor, sed electi populi gemitus, & lamentatio hic exprimitur. Redemptionem verò semel factam prædicant fideles, quæ monimentum erat perpetuæ Dei gratiæ: vt hoc modo se animent, & melius confirment in studio precandi. *Psalmus LXXVII.*

PRæfecto super Ieduthun Psalmus Asaph.

2 *Vox mea ad* Deum, *& clamaui: vox mea ad* Deum, *& exaudiuit me.*

3 *In die afflictionis meæ Dominum quæsiui: manus mea nocte effusa est, & nõ cessauit: renuit consolationẽ anima mea.*

4 *Recordabor Dei, & inquietus ero: meditabor & mœrore opprimetur spiritus meus. Selah.*

5 *Tenuisti vigilias oculorum meorum: contritus sum, & non loquar.*

6 *Recensui dies antiquos, annos seculorum.*

7 *Recordabor carminis mei nocte: cum corde meo meditabor, & inuestigabit spiritus meus.*

2 *Vox mea ad Deum.* Non puto nudam esse querimoniam, sicuti sentiunt quidam Interpretes: quasi mirentur fideles, Deum, qui prius annuere solitus fuerat eorum votis, nunc surdum esse, & sine profectu inuocari. Mihi magis probabile est, vel de præsenti suo affectu Prophetam loqui: vel repetere memoria quàm propensum & facilem ad preces suas exaudiẽdas Deũ expertus esset. Ego autẽ libẽter huc inclino, Prophetã referre quanto mœrore torqueatur: ac meo iudicio, tã præterito quàm futuro verborum tempore continuum actũ designat. Primò autem narrat non se temere eiulasse in aerem, vt multi sine ratione intemperiem doloris effundunt. sed rectà se ad Deum sermonem vertisse quum necessitas clamorem exprimeret. Nam copula quæ adiungitur verbo Clamandi, in aduerbium temporis resolui debet. Dum clamaui, vox mea ad Deũ profecta est. Simul etiam ostendit non fuisse sibi excussam perseuerantiã, quãuis sæpius iterandi essent clamores. Quod continuò pòst additur, fidei confirmatio est. Copula enim, vt sæpe aliàs, vice aduerbii causalis ponitur. quasi diceret, Ego ad Deum clamo: quia mihi propitius & exorabilis esse solet. Proximo versu clarius exprimit quàm grauis & dura tunc fuerit Ecclesiæ oppressio. Quanquam in verbis nonnulla est ambiguitas. יד metaphoricè interdum significat vulnus: ideo hunc sensum eliciunt multi Interpretes, Vulnus meum diffluxit nocte, & non cessauit. hoc est, sanies non fuit exinanita vt sistatur fluxio. Atqui potius in genuino sensu *manum* accipio, quia verbum נגרה quo vtitur, non modò diffluere, sed etiã diffundi vel extendi significat. Iam quum se in die afflictionis Deum quæsisse, & manus suas ad eum extẽtas nocte fuisse dicit, hæc distributio denotat continuũ tempus: acsi diceret, infatigabili studio se ad preces fuisse intentum. Clausula versus aduersatiuè legi debet, Quanuis anima Prophetæ nullum solatiũ ad leniendos cruciatus inueniat, ipsum tamẽ manus ad Deum tendere. Atque ita cũ desperatione luctari nos decet, vt dolor licet insanabilis, ianuam tamen votis nostris minimè præcludat.

4 *Recordabor.* Pluribus verbis doloris sui vehementiam, & simul mali grauitatem exprimit. Nam quod vnicum erat remedium sedandæ mœstitiæ, sibi inquietudinis fuisse causam deplorat. Absurdum quidem videri posset, turbari Dei recordatione pias mentes: sed simpliciter intelligit Propheta, quanuis Dei recordatus sit, non tamẽ sanatã fuisse suam anxietatem. Fit quidem

ſæpe vt tormentum piis augeat Dei recordatio in rebus aduerſis, vbi ſcilicet iratum ſibi & infenſum concipiunt. Sed non intelligit Propheta cor ſuum nouis agitationibus perculſum fuiſſe quoties memor erat Dei: tantùm conqueritur nulla Dei conſolatione ſe fuiſſe pacatum. quæ grauiſsima eſt tentationis ſpecies. Incredulos diris tormentis cruciari mirum non eſt: quia quum à Deo recedere ſtudeant, iuſtas defectionis ſuæ pœnas luunt. Sed vbi Dei recordatio, vnde malis noſtris lenimen quærimus, animos noſtros non tranquillat, videtur nobiſcum ludere. Atqui docet hic locus, vtcunque fremitu, mœrore, tumultu pleni ſimus, inter hæc tamen obſtacula pergendum eſſe in Dei vocatione. Eodem pertinet proximus verſus, vbi dicit totas noctes ſe peruigiles duxiſſe, quòd Deus nihil relaxationis daret. Quia enim nox in plures vigilias ſolebat diſtribui, metaphoricè cuſtodias vocat aſsiduam ægritudinem, quæ ſomno locum non dabat. Sed quum paulò antè dixerit ſe clamoſa voce Deum precari, nunc taciturum ſe dicat, videtur ſpecies aliqua eſſe repugnantiæ. Hæc quæſtio iam Pſalmo 32.3, ſoluta fuit: vbi docuimus fideles mœrore oppreſſos non ſeruare æquabilem ſtatum, ſed nunc erumpere in gemitus & querimonias, nũc, quaſi præcluſæ eſſent fauces, obmuteſcere. Quare non mirum eſt ſi Propheta ſe malis fatetur ita fuiſſe oppreſſum & quaſi ſuffocatum, vt vocem non emitteret.

6 *Recenſui dies.* Non dubiũ eſt quin priſtinæ lætitiæ memoria dolorem ſuum mitigare conatus ſit, ſed profectũ tam ſubitò ſenſiſſe negat. Quanquã per *dies initii & annos ſeculorum* non modò breue vitæ ſuæ curriculum videtur notare, ſed plures ætates complecti. Et certè fideles, non modò quæ experti ſunt Dei beneficia, ſed quæcunque omnibus ſeculis in Eccleſiam ſuam contulit, ſibi in afflictionibus proponere & in animũ reuocare debent. Quanquã ex contextu colligere promptum eſt, quum ſuperiores Dei gratias in animum colligeret Propheta, à proprio experimento cœpiſſe. Neque enim dubito quin per *carmen ſuum* deſignet gratiarum actiones quibus ſe in rebus lætis & proſperis exercuerat. Etſi autem nullum eſt ſanãdis malis noſtris aptius remedium, ſicuti nuper dixi, Satan tamen aſtutè nobis ſæpe Dei beneficia ſuggerit, vt ſenſus ipſe priuationis acrius animos noſtros vulneret. Ideo veriſimile eſt acerbis punctionibus lancinatum fuiſſe Prophetam, dum anteacti temporis lætitiã cõferebat malis præſentibus. *Noctis* autem diſertè meminit, quæ plures curas & cogitationes generat, dum ſolitarii ſumus, ſubductíque ab hominum conſpectu. Idem valet quod mox additur *meditari cum corde*: hoc enim affert ſolitudo, vt ſe colligant homines, penitus ſeipſos excutiant, ac feriò remotis arbitris ſecum loquantur. Poſterius membrum verſus ſeptimi duplicem ſenſum admittit. Quia verbum חפש maſculinum eſt apud Hebræos, nomen verò רוח fœmininũ aliquando, quidam ſubaudiunt Dei nomen. acſi diceret, Domine nihil eſt tam abſconditum in corde meo, quò non penetraueris. Et ſanè propriè dicitur Deus ſcrutari hominis ſpiritum, quem expergefacit à torpore, viuiſque tormentis examinat: quia tunc excutiuntur latebræ omnes, & obſcuri receſſus, & in lucem protrahuntur affectus prius incogniti. Cæterùm, quia ratio Grammaticæ patitur ambiguum eſſe genus nominis, liberius alii vertunt, Inueſtigauit ſpiritus meus. Quam ſententiam, vt magis recepta eſt & longè melius fluit, libenter amplector. In illa igitur diſceptatione cuius meminit, ſcrutatus eſt quaſnã ob cauſas tantopere affligeretur: deinde quis tandem foret exitus malorum. Et certè vtilis eſt hæc meditatio, ad quam nos etiam Deus rebus aduerſis ſollicitat: quia eorum ſocordia qui ſub Dei flagellis obdureſcunt, nihil magis peruerſum eſt. Solùm tenendus eſt modus, ne dolor nos abſorbeat: deinde ſi omnia Dei iudicia perueſtigare tentemus, abyſſus nos obruat. Significat autem Propheta, quum hinc inde omnia colligeret, nihil ſolatii apparuiſſe ad placandum dolorem.

8 *An in ſecula repellet Dominus? nec adiiciet vltrà vt*

ſit

sit beneuolus.

9 *An desiit in æternum clementia eius? consumptum est oraculum in generationem & generationem?*

10 *An oblitus est misereri Deus? an clausit in ira misericordias suas? Selah.*

12 *Et dixi, Occidere meum anni dexteræ Excelsi.*

8 *An in secula.* Hæc fuit haud dubiè pars inquisitionum quas reuoluit in suo spiritu. Interea significat diuturno malorum tractu se propè fuisse confectum. Neque enim in hanc vocem prorupit nisi post longam tolerantiam, vt vix sperare auderet Deum aliquando fore propitium. Meritò autē secum Propheta disputauit annon beneuolus esse pergeret Deus: quia hac lege nos sua beneuolentia complectitur Deus, vt eā vsque in finem continuet. Porrò non præcisè expostulat, sed potius secū disceptans, ratiocinatur à natura Dei, fieri non posse quin prosequatur gratuitum suum fauorem erga pios, quibus semel patrē se exhibuit. Iam sicuti ex gratuito Dei beneplacito deduxit quasi ex fonte quæcunque ex eius manu beneficia percipiunt fideles, ita paulo pòst adiūgit bonitatem. acsi diceret, Quomodo cursum abrūperet Deus paterni fauoris qui naturam exuere non potest? Videmus ergo vt bonitatis Dei obiectu, tentationum insultus repellat. Dum quærit *an consumptum sit eloquium*, vel oraculū, significat omni se consolatione destitui, quia ad fidem fulciendam nulla occurrat promissio. Hæc autem est abyssus desperationis, vbi Deus promissiones suas quibus inclusa est salus nostra, è medio tollit. Siquis obiiciat, non potuisse Dei eloquio destitui, cui Lex erat præ manibus: respondeo pro temporis infirmitate speciales promissiones tunc fuisse necessarias. Ideo Psalmo 74.9, conquesti sunt fideles, se vsitata signa amplius nō videre, neque esse amplius Prophetam qui inter eos cognoscat. Si Dauid author fuerit huius Psalmi, scimus solitum fuisse in rebus dubiis & perplexis Deum consulere, dataque ei fuisse responsa. Si hæc in malis ablata illi fuit leuatio, iure deplorat sibi non occurrere sermonem quo fidem suam sustineat. Sin verò alius fuit author, congruit hæc querimonia medio temporis inter reditum ab exilio & Christi aduentum: quia tunc abruptus quodammodo Prophetiæ cursus fuit: & nullus fuit peculiari Spiritus dono instructus, qui collapsos animos erigeret, vel fulciret. Adde quòd interdū, quanuis offeratur nobis Dei sermo, non tamen ad nos vsque peruenit: quia angustiis constricti, nullam consolationis guttam admittimus. Sed ego priorem sensum amplector, quòd scilicet specialibus Prophetiis caruerit Ecclesia, quæ adhuc suspensa, à solo vmbrarum intuitu, opus habebat quotidianis fulturis. Quanquam hinc vtilis admonitio colligitur, non debere nos vltra modum turbari, siquando verbum suum Deus nobis subducat, sicuti exercet suos miris modis, vt imaginentur aliò conuerti totam Scripturam: & quanuis Deum audire loquentem cupiant, adduci tamen nequeunt vt in vsum suum applicent eius verba. Est quidem, vt dixi, hoc in primis triste & acerbum, non tamen debet precibus nostris aditum obstruere.

10 *An oblitus est.* Pergit adhuc in illa disceptatione Propheta, cuius tamē finis est non spem labefactare, sed potius erigere. Neque enim interrogat de re dubia: sed perinde est acsi diceret, An oblitus est Deus seipsum? vel mutauit naturam? quia Deus esse nō potest quin sit misericors. Fateor quidem non stetisse inconcussum, quasi ferreo esset pectore: sed quo durius impetebatur, eo magis in hanc doctrinam recubuit, sic coniunctam esse bonitatē cum Dei essētia, vt impossibile sit eum non esse misericordem. Ideo quoties in curis & doloribus dubitationes nobis obrepūt, discamus semper ad hunc scopum tendere, An Deus naturam suam exueret, vt nō sit misericors? Eodem spectat posterius membrum, *an clausit* vel prohibuit *mise-*

rationes suas in ira? Celebrē enim sanctis Patribus erat elogium illud, Deum lōgæ esse tolerantiæ, tardum ad iram, ad veniam propensum & exorabilem. Vnde etiam dictum illud sumpsit Habacuc in suo cantico, 1.2, In ira misericordiæ memor erit. Propheta igitur hîc colligit, castigationem quam sentit, non obstare quominus se Deus iterum placatus ad solitum benefaciendi morem conuertat: quia nonnisi ad momentum suis irascitur. Imò signa iræ suæ ostendens, tenerrimè diligit quos castigat. Manet quidem ira eius perpetuò super reprobos: sed Propheta vnum se inter eius filios numerans, & verba faciens de reliquis fidelibus, ab impossibili, meritò arguit temporalem iram Dei cursum misericordiæ non abscindere.

11 *Et dixi.* Variè exponitur hic locus. Quidam verbum חלותי deducunt ab חלה quod est occidere, & hūc eliciunt sensum, Prophetam malorum congerie obrutum, non posse aliud sentire, quàm se Diuinitus addictū esse vltimo exitio: acsi confessio esset desperationis. Alii ægrotare vel infirmari vertunt, quod est ad contextum longè aptius. Nondum tamen de sensu conuenit: quia secundum quosdam interpretes se hîc accusat & coarguit Propheta, quòd tam debili ac molli fuerit animo, nec se virilius opposuerit ad resistendū. Et tolerabilis esset hæc sententia: quia Sancti post suas vacillationes animum solent colligere. Ego tamen diuersum sensum potius amplector, vt dicat Propheta hunc morbum esse temporalem: atque ita morti obliquè compareat: sicuti Psalmo 118.18, dicitur, Castigans castigauit me Dominus, & morti non tradidit me. Item, Non moriar, sed viuam. Non dubito igitur quin se exoneret Propheta, statuens ad tempus duntaxat se deiici: ideóque patienter ferendam esse ægritudinem, quia lethalis non est. In secundo etiam membro dissentiunt Interpretes. Nam qui versum hunc cōtexunt cum superioribus, putant Prophetam ita initiò fuisse fractum vt de salute sua actū esse crederet: deinde per vices caput extulisse, sicuti naufragi ex aquis subinde emergunt. Porrò vocem hanc hortantis esse volūt, vt sibi in memoriam reuocet Propheta annos quibus propitium Deum expertus erat. Rectius tamen sic intelligimus, nō est quod teipsum vltro morti despondeas, quia tantùm laboras sanabili morbo. sic enim restituere solet Dei manus quos percussit. Neque enim repudio eorum sententiam qui שנות vertunt mutationes. nam quum שנה mutare vel iterare significet, שנות Hebræi vocant annos, à reuolutione, quia vertuntur in suos circulos. Vtrouis tamen modo accipere libeat, stabit illa quam dixi consolatio, quòd scilicet Propheta aliam vicissitudinem sibi promittens, morti se minimè deuoueat. Paulo aliter interpretantur qui alioqui accedunt: acsi diceret Propheta, Cur nunc seueritatem Dei nō toleres, cuius beneficentia suauiter antehac te fouit? sicuti Iob dicebat, 2.10, Si bona recepimus è manu Dei, mala etiam cur non feremus? Sed magis probabile est Prophetam respicere in futurum tempus: acsi diceret expectandos esse annos vel reuolutiones dextræ Excelsi, donec propitius affulgeat.

12 *Recordabor operum Dei: certè recordabor ab initio mirabilium tuorum.*

13 *Et meditabor in cunctis operibus tuis, & in factis tuis commentabor.*

14 *Deus in Sanctuario via tua: quis Deus magnus sicut Deus.*

15 *Tu Deus faciens mirabilia, scire fecisti in populis robur tuum.*

12 *Recordabor.* Iam animosius contra tentationes exurgit Propheta quæ ferè ad opprimendam eius fidem præualuerant. Nam recordatio hæc operum Dei ab ea cuius antè meminit, differt: quia tunc eminus intuebatur Dei beneficia, quæ lenire vel minuere dolorem nondum poterant. Hîc verò arripit quasi certa testimonia perpetuæ gratiæ: & ideo vehementiæ causa sententiam repetit, interposita etiam asseueratione. Nam particula כי hoc loco tantùm confirmat, vel amplificat. Ergo quasi victor exultat in memoria operũ Dei: quia certò persuasus est non alium fore quàm se ab initio ostendit. Secundo autem membro magnificè extollit quam in suis seruandis potentiam exeruit Deus. Ponit quidẽ *arcanũ* vel mirabile: sed mutato numero obscuritatẽ corrigere non dubitaui: sicuti etiam paulo pòst eodem numero singulari plura miracula notabit. Summa est, mirificam Dei virtutem qua semper vsus est in tuenda suorum salute, si modò probè à nobis expenditur, sufficere ad superandos omnes dolores. Hinc verò discamus, licet interdum operum Dei recordatio non satis afferat nobis solatii, luctandum tamen esse, ne tædio frangamur. quod diligenter notandum est. Optamus sẽper in dolore reperire quod acerbitatem mitiget: hæc autem est vnica ratio, curas nostras reiicere in Deũ. Atqui sæpe continget, Deum, quo propius accedit, in speciem augere nostra tormenta. Multi igitur, quando hac via nihil proficiunt, nihil sibi putant esse melius quàm Deum obliuisci. Ita verbũ eius fastidiunt, cuius auditu magis exacerbatur eorum tristitia quàm dulcescat: imò cupiunt Deum procul facessere qui ita exulcerat & inflammat ipsorũ dolores. Alii vt sepeliãt eius memoriam, totos se prophanis occupationibus addicunt. Longè aliter Propheta: qui etsi non statim profectum qualem optabat expertus est, non tamen Deum sibi ante oculos statuere destitit: prudenter hac cogitatione fidẽ suam sustinẽs. Quia Deus animum & ingenium non mutat, fieri non posse quin suis tandem appareat propitius. Discamus etiam, ad intuitum operum Dei aperire oculos, quorum præstantia propter hebetudinem nobis vilescit, quæ attentos in sui admirationẽ rapiet. Idem repetit versu duodecimo, se in hac meditatione fore assiduũ, donec legitimo tempore maturum eius fructũ percipiat. Nam quòd nihil nobis prosunt tot gratiæ Dei exempla, nec fidem nostrã ædificant, inde fit quia simulac ea gustare cœpimus, aliò nos abstrahit nostra leuitas, & in ipsis principiis euanescimus.

14 *Deus in sanctuario.* Qui בקדש vertunt, In sanctitate, id faciunt coacti: quia videtur frigida esse & ieiuna loquutio, Dei vias in Sanctuario esse. Sed quia hoc ratio Grammaticæ vix patitur, videndum est annon ex genuina nominis significatione vtilis elici queat doctrina. Quòd quidam abruptam exclamationẽ esse volunt, Deus qui es in Sanctuario, ô viæ tuæ! mihi non probatur: quia illi quoque violenter torquent Prophetæ verba. Vno igitur contextu legẽdum est hoc membrum, & nomen Sanctuarii vel pro cælo, vel pro templo capitur. Ego autem ad cælum referre malo, vt sensus sit, vias Dei altè supra mundum excellere, vt necesse sit conscendere supra omnes cælos, si cupimus eas verè cognoscere. Etsi enim aliqua ex parte nobis manifesta sunt Dei opera, notitia tamen hæc infra immensam eorũ altitudinem longè subsidit. Adde quòd ne minimo quidem gustu fruuntur nisi qui fide in cælum assurgunt, & tamẽ hoc semper extremum est, reuerenter suspicere absconditam Dei sapientiam & virtutem, quæ in operibus eius refulgẽs, captum tamen mentis nostræ longè excedit. Siquis excipiat, vias Dei, quæ diffusæ sunt per totum mundum, perperam cælo includi: facilis solutio est. Quanuis enim nullus sit terræ angulus vbi non specimen aliquod Deus exhibeat suæ virtutis, fugit tamen hominum oculos admirabilis operum eius ratio. Siquis de templo intelligere malit, similem ferè habuimus sententiam Psalmo 73. versu 16, Hæc stultitia & fatigatio spiritus, donec ingrediar Sanctuarium Dei. Et certè templum in quo se patefecit Deus, fuit quasi cælum terrestre. Tenemus quidem Prophetæ mentem: quia principio turbulentas querimonias effu-

derat, nunc pacato animo miratur & adorat sublimes vias Dei, suæque imbecillitatis conscius, se intra mensurã suam placidè & sobriè continet: nec sibi de arcanis Dei iudiciis iudicium facere permittit ex carnis sensu. Ideo mox exclamat, *Quis Deus magnus sicut Deus?* Qua comparatione non innuit plures esse deos, sed obliquè perstringit mundi demẽtiã, quòd vno Deo nõ contentus, cuius gloria sic conspicua est, plures sibi fabricet. Nam si puris oculis conspicerent homines Dei opera, in eo solo facilè acquiescerent.

15 *Tu Deus.* Confirmat eandem sententiam, magnitudinem Dei probãs ab operum miraculis. acsi diceret se non loqui de abscondita Dei essentia, quæ cælum & terram implet, sed de virtutis, sapientiæ, bonitatis, iustitiæ documentis, quæ palàm apparent, licet modum intelligentiæ nostræ excedant. Ad verbum est, Facies miraculum: sed numeri mutatio est, vt nuper dixi. Hinc verò colligimus, magis propinquã nobis esse Dei gloriam, & clarius perspici, quàm vt iusta sit ignorantiæ excusatio. Mirabiliter enim operatur Deus, vt ne profanas quidem gentes sua cæcitas excuset. Ideóque additur, *Fecisti scire in populis robur tuum.* Quod tametsi ad Ecclesiæ liberationem pertinet, ostendit tamen non posse contemni Dei gloriam sine sacrilegio, quam ipse clare & potenter inter Gentes asseruit.

16 *Redemisti in brachio populum tuum, filios Iacob & Ioseph Selah.*

17 *Viderunt te aquæ Deus, viderunt te aquæ: timuerunt, etiam contremuerunt abyssi.*

18 *Exundare aquas fecerunt nubes, vocem dederunt cæli: quinetiam sagittæ tuæ discurrunt.*

19 *Vox tonitrui tui in sphæra: illuxerunt fulgura orbi: tremuit, & concussa est terra.*

20 *In mari via tua, & semita tua in aquis magnis: & vestigia tua non sunt cognita.*

21 *Duxisti quasi oues populum tuum in manu Mosis & Aaron.*

16 *Redemisti.* Præ aliis omnibus Dei miraculis celebrat populi redemptionem, ad quam vbique Spiritus sanctus pios reuocat, vt spem salutis suæ foueant. Tunc verò robur Dei Gentibus fuisse patefactum, satis constat: quia etsi factum est Satanæ artificio vt multis fabulis corrupta fuerit historiæ veritas, hoc tamen imputandum est eorum malitiæ, qui oculati testes quum essent, spõte tenebras sibi obducere maluerũt. Qui enim factum est vt Mosen fingerent fuisse nescio quem magum, tótque portenta comminiscerentur quæ collegit Iosephus contra Appionem: nisi quòd data opera volebant obruere Dei potentiã? Propheta tamen hoc loco nõ tam propositum est Gentes ingratitudinis reas facere, quàm sibi & aliis Dei filiis suggerere bonæ spei materiam: quia tunc documentũ in omnia secula edidit Deus sui erga electos amoris. *Brachium* metaphoricè hic accipitur pro insigni & memorabili virtute: quia Deus non occultè & vulgari modo populum suum liberauit, sed quasi brachio extento. Filios Iacob & Ioseph nominans, causam assignat cur illos Deus in populo suo censuerit, nempe respectu fœderis quod cũ sanctis eorum Patribus pepigerat. Etsi autem duæ tribus quæ progenitæ fuerũt à duobus filiis Ioseph, communem originem trahebant à Iacob, honoris tamẽ causa nomen Ioseph exprimitur, cuius opera & beneficio incolume seruatum fuit totum semen Abrahæ.

17 *Vide-*

17 *Viderunt te aquæ.* Miracula quædã breuiter attingit, in quibus brachium suum Deus ostenderat. Figuratè autem dicit visum fuisse Deum ab aquis, quòd scilicet velut arcano instinctu motæ eius imperio paruerint ad dandum electo populo transitum. Neque enim vel Mare vel Iordanis sponte cedendo, naturam suam mutassent, nisi vtrunque tetigisset potentiæ Dei sensus: non quòd iudicio vel intelligentia cursum reflexerint, sed quia in illo recessu ostendit Deus mortua quoque elementa sibi ad reddendum obsequiũ præsto esse. Subest autem obliqua antithesis ad pungendum hominum stuporem, nisi Dei præsentiam, quæ aquis visibilis fuit, in liberatione populi agnoscant. Quod additur de *abyssis*, tantundem valet acsi dictum esset, non modò superficiem aquarum Dei cõspectu fuisse perculsam, sed vim eius ad profundissimos etiam gurgites penetrasse.

18 *Exundare fecerunt.* Quia nomen מים non potest in constructione accipi, verbum transitiuè positum esse non dubito: etsi ad summam rei parum interest. neque enim obscurus est Prophetæ sensus, Nõ mare ipsum modo & fluuium Iordanem Deo tribuisse meritum honorem, sed aquas etiam in nubibus pendentes: quia cælum tonitru concussum, largas pluuias effudit. Docere autem vult, quocunque homines vertant oculos, vbique sursum ac deorsum à cælis vsque ad abyssos in populi redemptione illustrem patere Dei gloriam. Porrò quam historiam designet, non satis certum est: nisi fortè quæ refertur Exodi cap. 9. 23, grandinem scilicet, tonitru & fulgetris mistum, horrendam cladem Ægyptiis intulisse. Nam & per *sagittas ambulantes* non dubium est quin metaphoricè fulmina significet. Cohæret versus proximus, vbi dicit *vocem tonitru* auditam fuisse in sphæra, illuxisse fulgura orbi vsque ad terræ concussionem. Summa huc tendit satis superque in exitu populi testatam fuisse Dei potentiam oculis & auribus, quum & cælum personuerit, & totus aer coruscauerit fulgore; & terra fuerit tremefacta.

20 *In mari viæ.* Aliis verbis iterum describit miraculum in mari siccato. Nam quod in Israelitas propriè cõpetit, ad Deum transfert, cuius auspiciis & ductu per aridũ maris Rubri sinũ trãsierunt illi. Prædicat autẽ, iter insolito modo fuisse patefactũ, quia nec hominũ industria exhaustum fuit mare, vel flumẽ aliò deriuatum: sed per medias aquas ambulauit populus, in quibus mox demersus fuit cũ suo exercitu Pharao: qua ratione dicit *vestigia Dei non fuisse cognita*, quia traiecto populo visitatum aquis cursum restituit. Finis additur, Ecclesiæ liberatio, quæ ad sperandam salutẽ optimi pignoris loco debuit esse piis omnibus. Populũ ouibus cõparãs, subindicat, nihil consilii, nihil virtutis in illo fuisse, nisi quòd Deus pastoris officio fũgi dignatus est, vt per mare & desertũ, aliáque obstacula gregem rerum omniũ inopem, & egenum abduceret in hæreditatem promissam. Id cõfirmat ex persona Mosis & Aaron. Etsi enim nobile & memoratu dignum fuit eorum ministerium: hac tamẽ circunstãtia non parũ illustrauit Deus suam potentiam, quòd duos homines obscuros & contemptos, superbissimi Regis furori & ingẽtibus copiis opposuit. Quid enim cõtra formidabilẽ tyrãnum & gentẽ bellicosam potuit virga exulis & profugi, & vox misери mãcipii? Eo igitur magis enituit Dei virt⁹, dũ in vasis illis testaceis ac fictilibus operata est. Quanquã non repugno quin ministros simul cõmendet, quibus tam honorificum munus Deus iniunxit.

ARGVMENTVM PSALMI LXXVIII.

Vt breui compendio multas res complectatur, notandum est duo præcipua esse Psalmi huius capita. Nam ab vna parte narrat Propheta quomodo sibi Ecclesiam Deus adoptauerit ex semine Abrahæ, quam suauiter ac benignè eam fouerit, quam mirificè ex Ægypto collegerit, quam variis beneficiis eam ipsius prosequutus: ac altera parte exprobrat quàm peruersè subinde & scelerate a Patre tam liberali desciuerint Iudæi, quos sibi tantopere obstrinxerat vt appareat inæstimabilis Dei bonitas, non solum in fonte ipso gratuitæ adoptionis, sed quia continuo tenore certare non desitit cum tam perfidæ & indomitæ gentis contumacia. Cæterùm gratiæ renouationem, & quasi electionem secundariam commemorat, vbi Deus ex tribu Iuda Dauidem elegit qui regno præesset.

ERudiens Asaph. Ausculta popule mi Legem meam: inclinate aures vestras ad verba oris mei.

2 *Aperiam in parabolam os meum: eloquar ænigmata à* tempore *antiquo.*

3 *Quæ audiuimus & cognouimus, & patres nostri narrarunt nobis,*

4 *Non occultabimus à filiis eorum in generationem posteram, narrantes laudes Iehouæ & fortitudinem eius, & mirabilia eius quæ fecit.*

5 *Et statuit testimoniũ in Iacob, & Legẽ posuit in Israel, quia mandauit Patribus nostris vt nota facerẽt ea filiis suis:*

6 *Vt cognoscat generatio postera, filii qui nascentur surgant, narrent filiis suis.*

1 *Ausculta.* Ex fine Psalmi coniectura, meo iudicio, probabilis sumi potest, fuisse scriptum longè post Dauidis mortem: quia illic celebratur regnum Diuinitus erectum in familia Dauidis. Deinde per contentionẽ opponitur tribus Ephraim, quæ dicitur fuisse repulsa. vnde apparet, decem tribus tunc fuisse alienatas à corpore reliquo. neq; enim frustra regnum Ephraim quasi adulterinũ, dedecore notatur. Cæterùm quisquis fuerit author, non inducit loquentem Deũ, vt quidã putant, sed in doctoris persona Iudæos compellat. Nec obstat quòd suum nominat populum, sicut & Legem suam: quia nouum nõ est Prophetis, nomen eius à quo missi sunt, mutuari, quo maior constet doctrinæ authoritas. Quæ verò apud ipsos deposita est veritas, ipsis non absre tribuitur. sic Paulus, Rom. 2. 16, gloriatur de suo Euangelio, nõ quod ipse fabricauerat, sed cuius præco erat ac testis. Nescio tamen an nomen תורה aptè Interpretes verterint Legem: quia videtur generalius esse, sicuti in altero membro patet, vbi *verba oris* eodem sensu ponit. Porrò si reputamus quàm segniter Deum audiãt qui etiam maximè profitentur se eius esse discipulos, fatebimur non frustrà hoc procemio vsum fuisse Prophetã. Nã alloquitur quidem indociles ac præfractos, qui Dei verbo se subiicere proterue recusant: sed quia in ipsis quoque fidelibus vt plurimum nimia est tarditas, nõ superuacua apud pigros fuit hæc exhortatio. Iam quo sibi plus attentionis conciliet, asserit magnis & arduis de rebus verba se facturũ. Nomẽ enim משל graues & insignes sententias Hebræis significat quales sunt parœmiæ, vel prouerbia, & apophthegmata. Quia igitur materia ipsa, si grauis & ponderosa est expergefacit hominum sensus, mera apophthegmata proferre sibi in animo esse testatur author Psalmi. חידות quæ, alios sequuti, Ænigmata vertimus, non tam pro obscuris sententiis, quàm argutis vel notatu dignis positum est. Neque enim ambagibus inuoluet suum canticum Propheta, sed dilucidè & explicatè differet tam de beneficiis Dei quàm de populi ingratitudine. Tantùm vt dixi, consilium eius est lectores acuere, vt attentius concionem hanc expendant. Citatur hic locus à Matthæo, cap. 23. vers. 35, & accommodatur ad Christi personam, vbi obscuris parabolis mẽtes populi tenet suspensas. Voluit enim hoc modo probare se eximiũ Dei Prophetam, quo maiore reuerentia exciperetur. In hac igitur parte quum similis Prophetæ fuerit, quia de sublimibus mysteriis concionatus est altiore dicendi forma, opposite transfertur ad eius personã quòd Propheta de se affirmat. Cæterùm si in Psalmo hoc relucet maiestas, quæ iure suo ad discendi studiũ

excitet Lectores & accendat, hinc colligimus quàm seria attentione Euangeliũ excipere nos conueniat, vbi cælestis sapiētiæ thesauros nobis aperit Christus.

3 *Quæ audiuimus.* Quòd præfatus de rebus magnis & absconditis se verba facturum, nunc subiicit, communem esse doctrinam, & per manus traditam: videtur nõnihil esse repugnantiæ. Nam si patres filiis narrare oportuit quæ hîc dicuntur, debuit familiariter nota esse doctrina toti populo, ac rudissimis quibusque idiotis. Vbi igitur ænigmata quorum nuper meminit? Respondeo, facilè hæc conciliari: quia tametsi Psalmus res vulgò notas contineat, splendido tamen ornatu eas illustrat, quo magis afficiat corda hominũ, sibique plus authoritatis acquirat. Interim notandũ est, quãtumuis excelsa sit verbi Dei maiestas, non tamen obstare quin perueniat eius vtilitas ad rudes quoque & paruulos: sicuti eos non frustrà Spiritus sanctus ad discendum inuitat. Quod diligenter notandum est. nam si Deus, ad captum hominum se accommodans, submissius loquitur, contemptui est humilis docendi ratio. Sin verò altius assurgens, reuerentiam Verbo suo comparat, obscuritas ad ignauiæ excusationem obtenditur. Quum his duobus vitiis mundus laboret, Spiritus sanctus stylum ita temperat, ne sublimitas doctrinæ etiam minimis sit recondita, si modò placidam docilitatem & serium proficiendi studium afferant. Prophetæ autem consilium est, omnem dictis suis dubitationem eximere, quia nihil nouum proferre instituat: sed res pridem optimè compertas, & sine controuersia receptas in Ecclesia. Ideo non modò *auditus* meminit, sed adiungit quoque *scientiam:* quia multa temere sparguntur quibus tamē non cõstat solida fides. Imò nihil magis commune, quàm fabulis repleri hominum aures. Non abs re igitur Propheta quæ audita esse dixerat, simul obsignat certo testimonio. Addit, Iudæos ita fuisse à Patribus edoctos: non quòd semper omni vitio careat quod est domesticum, sed quia maior est figmentis locus, siquid affertur ex regione longinqua. Præcipuè tamen notandum est, non quoslibet hîc notari patres, sed qui electi erant in peculiarem Dei populum, & apud quos deposita erat cælestis doctrina.

4 *Non occultabimus.* Verbum נכחד quidam accipiunt in niphal, ac vertunt, non esse celata: sed quia ratio Grammaticæ postulat aliter legi, sic resolue, Vt non celemus posteros nostros, sed quod traditum fuit nobis à maioribus, studeamus transmittere ad eorum nepotes. atque hoc modo tollitur omnis ignorantiæ prætextus, quia voluit hæc Deus per continuas ætatum series promulgari, vt per singulas familias de manu in manum transmissa, ad vltimos vsque peruenirent. Finis etiam ostenditur vt *celebrarent laudes Dei, & fortitudinem in miraculis editis.* Cæterùm quia consensus hominum ad plenam doctrinæ fidem non sufficeret, Propheta vltrà progreditur, Deum authorem faciens. Refert igitur, patres non suo arbitrio, sed Dei mandato imbuisse filios hac doctrina. Quod *statutum* & *Legem* quidam ad præsentem narrationem referunt, quòd Deus posuerit decretum in Iacob instar regulæ inuiolabilis, vt semper in ore omnium sonaret liberatio populi: nimis videtur restrictum. Itaque ad Legem scriptam extendo, quæ tamen ex parte in hoc data fuit, vt redemptionis memoria populum qui semel collectus fuerat, retineret sub Dei obsequio. Intelligit ergo Propheta Deum non modò potenti manu Iudæos sibi acquisisse, sed obsignasse suam gratiam, ne vnquam aboleretur eius notitia. Et certè quasi publicis tabulis consignata fuit, vbi per Legem scriptam sancitum fuit fœdus, vt scirent posteri Abrahæ se ab aliis gentibus fuisse segregatos. Nam tenere duntaxat nudam historiam rerum gestarum, res fuisset leuis momenti, nisi ad gratuitam adoptionem eiúsque fructum spectassent. Hoc igitur est decretum, vt patres Legis doctrina imbuti, quasi ex ore Dei, filiis commemorent, se non modò semel fuisse redemptos, sed collectos in vnum Ecclesiæ corpus, vt Deum liberatorē sanctè puréque omnibus seculis colerent. Particulam אשר exegeticè hoc loco positam esse non dubito, pro nempe. Ego reddidi per quia, quod idem valet.

Proximo versu confirmat quod dixit de perpetua doctrinæ successione. Nã hoc scire nostra magnopere interest, nõ vni tantùm seculo datam fuisse Legem, sed *quam patres ad filios transmitterent* quasi hæreditario iure, ne vnquam intercideret, sed superstes maneret vsque ad finem mundi. Hæc ratio est cur dicat Paulus, 1.Tim.3.15, Ecclesiam esse columnam & firmamentum veritatis: non quòd per se infirma sit, vel indigeat alienis subsidiis, sed quia per ministros eam Deus propagat, qui dum fideliter incumbunt in munus docendi, quodam modo suis humeris sustinent veritatem Admonet autem Propheta, dandam esse operam vt in obeundis docendi partibus alii aliis succederent. Quemadmodum igitur Lege nondum scripta, de Abraham dicitur, Gen.18.19, Instituet filios suos in viis, & mandatis & præceptis Domini: ita post eius mortem inlusta Patriarchis fuit eadem necessitas. Lege lata Sacerdotes præfecit Deus Ecclesiæ suæ, qui publici essent magistri & doctores. Hoc idẽ sub regno Christi esse obseruãdum testatus est per Iesaiam, 59.21, dicens, Ponam verbum meum in ore seminis tui, & seminis quod inde nascetur in perpetuum vsque. Peculiare tamen interea mandatum datur patribus, vt singuli suas familis sedulò erudiant: & promiscuè monentur omnes, operam hanc gratissimam esse Deo, si nomen eius transmittere studeant ad ætates futuras. Neque enim paucos tàntùm designat his verbis Propheta, Filii qui nascentur surgant: sed quotquot nascuntur, totidem vult præcones succrescere, quorum opera semper floreat ac vigeat pura religio.

7 *Vt ponant in Deo spem suam, neque obliuiscantur operum Dei, & vt mandata eius obseruent:*

8 *Et non sint sicut patres sui, generatio defectrix & exasperans, generatio quæ non direxit cor suum, & cuius spiritus fidelis non fuit erga Deum.*

9 *Filii Ephraim armati iaculantes arcu versi sunt in die prælii.*

10 *Non custodierunt fœdus* Dei, *& in Lege eius recusarunt ambulare.*

11 *Et obliti sunt operum eius, & mirabilium quæ ostendit illis.*

7 *Vt ponant.* Vsum doctrinæ notat: Primùm vt tam pretioso laboris sui fructu alacrius stimulentur patres ad filios docendos, vbi se & purum Dei cultum asserere, & filiorum saluti consulere vident: Deinde vt filii vicissim maiore desiderio accensi, festinent ad discendum, neque vagentur in friuolis speculationibus, sed ad rectum scopum colliment. Est enim illa infœlix & misera fatigatio, semper discere, vt nunquã ad scientiã veritatis peruenias, 2.Tim. 3.7, Ergo quum audimus quorsum Lex tradita sit, hinc colligere promptũ est quænã vera sit atque vtilis rite proficiẽdi ratio. Spem verò locat in summo gradu: deinde obseruationem mandatorũ exigit: medio autem loco statuit memoriam operum Dei, quæ ad fidei confirmationem valet, quasi diceret, hanc cælestis sapientiæ esse summam, vt populus Deo affixus syncera fide eum inuocet, atque, alendæ fiduciæ suæ causa, meditandis eius beneficiis se exerceat: deinde vt se purè addicat in eius obsequiũ Cæterùm hinc discamus legitimũ Dei cultum à fide incipere: quia præcipua honoris sui parte fraudatur si aliò transferimus spes nostras.

8 *Et non sint sicut.* Hac circunstantia melius admonet. quàm necessaria sit hæc cõcio, quòd scilicet procliues fint

Iudæi

Iudæi ad defectionem, nisi firmis vinculis retineantur. Nam pro confesso sumit nihilo meliore præditos esse ingenio quàm patres, quos dicit perfidos, rebelles, tortuosos, & immorigeros fuisse. Statim igitur diffluerent, nisi assiduis fulturis confirmarentur eorum corda. Imò quod Horatius de gente sua scribit, experientia demonstrat vbique verum esse, AEtas parentum peior auis, tulit Nos nequiores, mox daturos Progeniem vitiosiorem. Quid ergo fieret nisi succurreret Deus mundo ita in deterius labenti? Iam quum ex patrum malitia & prauitate doceat Propheta seueram disciplinā Iudæis necessariam esse, quæ à malis exemplis eos reuocet, hinc colligimus quā stultè sibi mundus persuadeat patrum imitationem instar esse Legis. Nec verò de quibuslibet populis hic agit Propheta, sed de sancto & electo genere Abrahæ: nec paucos tantùm perstringit, sed totam ferè gentem, in qua passim tā peruicacia, quàm obliuio gratiæ Dei & perfida simulatiò grassata fuit. Nec vnius tantum ætatis patres commemorat sed longam antiquitatem complectitur ne ex peccandi vetustate captetur defēsio. Quare delectus prudenter habendus est inter patres, quosnam imitari expediat. Et quia difficilè reuellitur præpostera illa patrum æmulatio, quorum reuerentia naturaliter ingenita est, pluribus verbis eorum scelera Propheta exaggerat, apostasiam, irritationem, perfidiam, & hypocrisin exprobrās: quæ etsi grauissima sint probra, modum tamē non excedere, ex contextu mox patebit Verbum הכין, vertūt alii stabilire: sed meo iudicio potius intelligit Propheta per obliquos recessus semper à Deo deflexisse. Verbū etiā נאמנה quidam accipiunt pro inniti: sed rectior est altera interpretatio, non fuisse constanter & bona fide addictos Deo, qui tamē iurauerant in eius nomen. Porrò quòd ex hoc loco colligunt Papistæ, esse in hominis arbitrio flectere cor, ac dirigere in vtranque partem, friuola est consequentia. Quanuis enim iure Propheta eos accuset qui cor suum non direxerunt: non tamē ex professo disserit quid è seipsis valeant. Etsi enim proprium Dei opus sit, intrinseco Spiritus motu conuertere ad se hominum corda, non tamen à culpa eximentur, vel pœnam effugient quos sua libido & prauitas aliò trahit. Cæterùm ex vitiis quæ hic notantur, discendum est qualiter à nobis coli Deus velit. Primò enim deposita peruicacia, iugum eius subeundum est: deinde induendus mansuetudinis spiritus, cordis affectus in Dei obsequium ordinandi, & sectanda rectitudo: & quidem non euanido feruore, sed syncera constantia.

9 *Filii Ephraim.* Exemplum illius infidelitatis proponit in filiis Ephraim Et quia non facilè simplici doctrina resipiscunt qui pertinaciter addicti sunt malo, ex pœnis à Deo inflictis probat filios Ephraim reprobos fuisse. Nam quum bellicosi essent, signum iræ Dei fuit, terga vertere in prælio. ac disertè exprimit *sagittandi* fuisse *peritos*: quia absurdius est metu fugari qui ad hostes eminus feriendos telis instructi sunt. vnde etiam apertius constat, Deum illis fuisse offensum, qui eos non modò destituerit auxilio suo, sed emollierit ipsorum corda. Quæritur cur filios Ephraim solos iam accuset, quum in genere nuper tribus omnes comprehenderit. Quidam Interpretes ad cladem referūt quæ à Githæis illata fuit quum ad recuperanda spolia obuiam filiis Ephraim progressi sunt. 1. Par. 7. 20. Quod nimis restrictum est. nam fieri potest vt regnū Israel, quo tempore compositus fuit Psalmus, collapsum & magna ex parte dirutum fuerit. Non malè igitur alii synecdochen esse sentiunt, & filios Ephraim accipiunt pro toto populo: nisi quòd inconsideratè prætereunt fuisse data opera nominatos, quia aliis fuerant defectionis authores, quum Iarobeam vitulos erexit. Memoria enim tenere conuenit quod diximus, circa finē non frustra conferri repulsam tribum Ephraim cum electione tribus Iehudah Ideòque nunc quoque de filiis Ephraim comparatiuè sermo habetur, vt veros Abrahæ filios admoneat eorum exemplo qui se ab Ecclesia abdicauerant, & se tamen iactabant inani Ecclesiæ titulo. Nā quū multitudine & opibus præstarēt ad fallēdos simplices nimiū valebat eorū authoritas qua nūc spoliat eos Pro-

pheta, Dei auxilio nudatos fuisse docẽs, Nam huc spectat causæ redditio, quòd *non custodierint fœdus Domini.* Fuit quidẽ aliis etiam crimen hoc commune, sed consultò vindictæ Dei exemplum protulit in tribu illa, quæ sua authoritate totum ferè populum corruperat. Quia ergo splendor ac dignitas Ephraim turpis apostasiæ vexillum fuerat, cauere voluit Propheta ne fallendis simplicibus larua illa adhuc maneret. Porrò non leuiter eos accusat, sed exprobrat perfidiam in totius Legis contemptu, & fœderis violatione. tametsi enim vtrunque nomen eodem sensu accipiat, *fœdus* priore loco ponens, satis ostendit se nõ solùm de regula bene viuendi agere, sed de toto cultu Dei, de fide promissionum & inuocatione, & pietatis doctrina, cuius fundamentum erat adoptio. Fœdifragos itaque nominat: quia promissionum fide exciderant, quibus Deus pepigerat se illis fore in patrem. Appositè tamen *Legem* postea adiungit, in qua velut in publicis tabulis consignatum fuerat fœdus. Auget criminis atrocitatem *renuendi* verbum, quo significat non fuisse solùm impetu quodã temere abreptos, vt leuitate, imperitia, vel errore peccarẽt, sed ex professo & deliberata peruicacia violasse sacrum Dei pactum. Fontem quoque tam fœdæ impietatis designat ingratitùdinem, quòd redemptionem æterna memoria dignam malignè sepelierint, ac pro nihilo duxerint. Fuit certè similis portento hæc socordia, discedere à Deo Israelitas, cui tot modis deuincti erant. nec fieri vllo modo poterat vt sic à Satana fascinarentur, nisi tot miraculorum obliti essent, quæ totidem erant ad eos sub metu Dei & obsequio retinendos vincula. Ac nequa excusatio supersit ad leuandam culpam, splendidiore elogio insignit opera illa: quasi diceret non fuisse vulgarem agendi modum, vt obrepere potuerit obliuio: sed Israelitas peruersè & nequiter clausisse oculos, ne gloriæ Dei intuitu retinerentur.

12 *Coram Patribus eorum egit mirabiliter in terra AEgypti in campo Soan.*

13 *Scidit mare & traduxit eos, & statuit aquas velut cumulum.*

14 *Et deduxit eos in nube interdiu, & omni nocte in splendore ignis.*

15 *Scidit rupes in deserto, & eos potare fecit in abyssis magnis:*

16 *Et eduxit fluenta è rupẽ, & descendere fecit aquas velut fluuios.*

12 *Coram patribus eorum.* Tametsi posteros adhuc in reatum trahit: commodè tamen simul incipit de primis gentis authoribus concionari: ac si diceret, iam à prima origine fuisse omnes prauo ingenio & rebelli. Quia tamen filios Ephraim dixerat prolapsos in apostasiam fuisse, quia mirabilium Dei obliti essent, sententiam hanc adhuc persequitur: interea, vt dixi, opportunè transitum sibi facit ad Patres in eundem reatum trahendos. primo loco miracula attingit in medio AEgypti sinu ante populi egressũ edita. Locũ verò celeberrimũ nominat illustrioris notitiæ causa. Postea ad Maris transitum descendit, vbi repetit quod alibi vidimus, mutatum esse naturæ ordinem, vt aquæ cursum suum sisterent, adeóque in firmos cumulos velut montes eleuarentur. Tertio loco narrat traiecto mari Rubro, Deum itineris fuisse ducem populo: & ne momentanea tantùm esset redemptio, porrecta manu continuasse suam gratiam. Nam quum difficile ac molestum esset per arida & sabulosa loca pergere, non vulgare beneficium fuit opposita nube protegi ab æstu solis. Quanquam fuit illud excellẽ-

tioris

ctoris gratiæ pignus,quòd ſcilicet Deus populum hunc ſub protectione ſua eſſe teſtatus eſt,donec in cæleſtem hæredita tem perueniret. Vnde etiã Paulus 1.Cor 10.2 in nube illa Baptiſmi ſpeciem fuiſſe docet,ſicuti in Maris tranſitu, cuius fructꝰ nõ in hac caduca vita incluſus eſt, ſed ad ſalutem vſque æternam pertinet.

15 *Scidit rupes.* Aliud paterni amoris ſymbolum producit quo Deus oſten dit quantæ ſibi curæ eſſet illius ſalus. Porro non dicitur ſimpliciter Deus po tum ſuppeditaſſe.ſed id feciſſe præter naturam.Oriuntur quidem interdum ex rupibus flumina,ſed rupes quam percuſſit Moſes,arida prorſus erat.vnde conſtat aqua illam non fuiſſe elicitam ex ſcaturigine aliqua,ſed erutam ex profundiſſimis abyſſis:quaſi diceret ex ipſo terræ centro.Itaque ſenſum Prophetæ aſſequuti non ſunt qui interpretantur,in profundis abyſſis potaſſe Iſraelitas, quoniam aquæ larga abundantia fluerent. Potius miraculum amplificat Moſes,quòd ex remotiſſimis venis aquas illas Deus fluere iuſſerit. Idem confirmat proximo verſu,fuiſſe amplũ & magnum flumen vbi nulla prius fuerat aquæ gutta.Nam ſi tenuis ſolum riuulus manaſset,poterat à profanis hominibus obſcurari Dei gratia: ſed vbi tãta copia aquarũ repẽtè erũpit quis nõ mutatũ potius videt naturæ curſũ quàm occultã ſub terris venam apertã fuiſse?

17 *Et adiecerunt adhuc ad peccandum contra eum, ad exaſperandum Excelſum in deſerto.*

18 *Et tentauerunt* Deum *in corde ſuo ad petendum cibum animæ ſuæ.*

19 *Et loquuti ſunt contra Deum, dixerunt, An poterit* Deus *parare menſam in deſerto?*

20 *En percuſſit rupem & fluxerunt aquæ,& flumina inundarunt. an etiam poterit panem dare? an parabit carnem populo ſuo,*

21 *Propterea audiuit Iehoua & indignatus eſt, & ignis accenſus eſt in Iacob,atque etiam ira aſcendit in Iſraelem:*

22 *Quia non crediderunt in Deo,& non ſperauerunt in ſalute eius.*

17 *Et adiecerunt.* Poſtquam breuiter expoſuit Propheta continua beneficiorum ſerie Deum palàm feciſse quã topere amaret Abrahæ filios,nunc addit poſtquam eos ſibi tam ſanctè obligauerat,pro ſuo more & ingenio ſceleratè in eum inſurrexiſse. Ac primò quidem eos accuſat,quòd mala malis pertinaciter addendo,eum exaſperauerint: dein de ſpeciem irritationis deſignat.*Exaſperandi* autem verbo ſignificat non leue fuiſſe delictum,ſed malitiam intolerabilem. Iam loci quoque circunſtantia exaggerat criminis magnitudinem,quò in ipſo deſerto,recenti adhuc liberationis memoria,vbi quotidie oculis ingerebantur ſigna præſentiæ Dei. vbi neceſsitas ipſa ad obſequium eos cogere debebat,ſuam intemperiem non cohibuerint. Quòd ergo coram ipſo Deo qui præſenti gloriæ ſuæ intuitu eos terrebat,qui tam benignè & ſuauiter eos ad ſe alliciebat:quum rerum omnium inopia ad eos cohibendos optimum remedium eſſet,petulanter tamen ſe geſſerint:prodigioſus certè fuit furor.

18 *Et tentauerunt.* Hæc fuit irritatio cuius meminit:non quòd cibum petere,ſi cogeret inedia,per ſe eſſet illicitum.quis enim vitio vertat ſi famelici Deum nutricium implorent? Sed in eo peccarunt,quòd cibo Diuinitus ſibi deſtinato non contenti,laxarunt ſuæ libidini habenas.Deus enim iam eos Mãna

pascere cœperat, vt mox iterum videbimus. Eius autem alimenti fastidio impulsi, nouos cibos appetunt, ac si respuerent Patris sui demensum. Hoc significat Propheta nomine *animæ petiisse cibum* non quòd esuries cogeret, sed quia eorum concupiscentiæ non sufficeret, cibo Diuinitus ordinato vesci. Hac ratione dicit eos tentasse Deum: quia vltra fines sibi à Deo præscriptos transilierint. Quisquis enim posthabito & neglecto Dei permissu, suæ intemperantiæ indulgens, plusquam fas est appetit: dicitur Deum tentare ac si eum vellet subiicere suo arbitrio, vel inquireret an plus possit quàm velit. Et certe quisquis Dei potentiam à voluntate separat, Deum ipsum, quantum in se est, discerpit. id autē faciunt qui experiri cupiunt an plus daturus sit, quàm petere concedat. ideóque ne carnis libido ad Deum tentandum nos sollicitet, discamus frænare nostra desideria, & modeste quiescere intra fines nobis præscriptos. Nam si libere exultet caro, pane quotidiano non contenti, subinde variis modis contra Deum tumultuabimur. Quia autem dixerat ipsos tentasse Deum in corde, addit non esse veritos palàm impuro & blasphemo ore proferre quam intus conceperant, impietatem. vnde melius apparuit cor eorum malitia & prauitate penitus fuisse occupatum. Sic enim concupiscentia peccatum concipit dum admittitur prauo consensu. Deinde peccatum ipsum longius prorumpit, sicuti videmus Israelitas ad sacrilegam lasciuiam progressos esse, dum interrogant de potentia Dei, ac si eam pro nihilo ducerent, nisi quatenus suæ libidini moram geret Per *mensam paratam* lautitias intelligit, quibus antè assueuerant in AEgypto. Neque enim eorum animos placabat vnus & simplex cibus, nisi multiplici copia & varietate se oblectarent. Quum dicit, *En Deus aquas profluere iussit, & cætera* non dubito quin amarulenta ironia mordeat ipsorum petulantiam. Neque enim verisimile est sic loquutuos esse, sed quasi ex eorum persona refert Propheta quæ sub eorum erant oculis.

21 *Audiuit Iehoua.* Istud audire Dei, tantundem valet ac legitima cognitio, similitudine à terrenis Iudicibus sumpta, qui nisi causa probè cognita punire sontes nequeunt. Sicuti ergo suos audire dicitur, quorū votis propitius succurrit: sic rursus audire dicitur blasphemias quæ iudiciū eius nō effugiūt. Cæterùm ne putetur iræ Dei atrocitas modū excedere, grauitatē sceleris iterum describit Propheta, quòd Deo nō crediderint, nec sperauerint in salute eius. Sumit autem pro confesso, promissiones illis fuisse datas, quibus acquiescere ipsos decebat nisi eos trāsuersos egisset importuna vesania. *Sperare in salute Dei* tantundem valet ac recumbere in paternam eius prouidentiam, vt sufficientia nostra penes eum tota resideat. Atque hinc colligimus nō modò quàm abominabilis Deo sit incredulitas, sed quænam vera sit fidei natura, & quos ex se fructus pariat. Vnde enim fit vt placide se Deo subiiciant homines, nisi quia persuasi salutē suam vnicè ei charam esse, daturum quoque statuunt quicquid expedierit, atque ita se permittunt eius arbitrio regēdos? Fides ergo, veræ pietatis radix est, quæ bona omnia ab vno Deo sperare & expetere docet, ac nos in eius obsequium format: sicuti semper Deo obstrepere & rebelles esse necesse est quicunque diffidunt. Huc spectat Prophetæ contextus, fidem falsò obtendere qui salutem ab eo non expectant: quia vbi Deo creditur, statim exoritur salutis fiducia, quæ bonorum omnium ei laudem tribuit.

23 *Mandauerat autem nubibus desuper, & ianuas cæli aperuerat.*

24 *Et pluerat super eos* Man *in cibum, & frumentum cælorum dederat illis.*

25 *Panem fortium comederat homo, cibum miserat ipsis ad saturitatem.*

25 *Mandauerat.* Qui putant miraculum hoc referri historico ordine, longè falluntur: quia potius hac comparatione asperius Israelitas vrget Propheta, quòd manna saturi non destiterint concupiscere quas sibi à Deo negari lautitias sciebant. Nam ter & quater fœda ingratitudo fuit, respuere cælestem cibum, qui eos Angelis quodammodo sociabat. Si quis in Gallia vel in Italia degens, ægrè ferat se non vesci AEgyptiaco pane, & vino Asiatico priuari, nonne Gigantum more cum Deo & natura bellum geret? In Israelitis minus excusabilis fuit intemperies, quibus non modò terrenos cibos ad satietatem suggerebat Deus, sed panem cælestem in alimentum dabat. Si passi fuissent longam inediam, decebat tamē modestius cibum à Deo petere: si furfure tantùm & quisquiliis victitassent, decebat eos agnoscere in deserto non vulgarem Dei gratiam: si verò tantùm datus fuisset cibarius panis, erat cur ingentes gratias agerent. Quid nunc, vbi Deus nouum alimenti genus creauit, quod è cælo quasi porrecta manu vbertim & copiosè suppeditat? Hæc ratio est cur *Man* vocetur *triticum cæli* & *panis fortium.* Quòd autem אבירים quidam pro cælis accipiunt, quanquam non repudio: minus tamen placet quàm de Angelis accipere, sicuti Chaldæus Interpres & post eum alii sumpserunt. Certum quidem est, magnificè ideò celebrari miraculum, quo magis detestabilis reddatur populi impietas: quia longè præstantius fuit Man è cælo pluere, quàm si satiati fuissent vel herbis vel fructibus, vel alio terræ prouentu. Alio sensu Paulus prioris ad Corinthios cap.10.ver.3. Man appellat spiritualem cibum, quia figura & symbolum erat Christi. Sed hîc Prophetæ consilium est, coarguere duplicem populi ingratitudinem, quòd non modò vulgares cibos, qui ex terra proueniunt, sed Angelicum panem contempserit. Tollendæ ambiguitatis causa tempus plusquam perfectum in verbis reddere malui: quo melius intelligerent Lectores in memoriam reduci quod antè gestum fuerat.

26 *Pergere fecit ventum Orientalem in cælis, & excitauit in virtute sua Austrum.*

27 *Et pluit super eos quasi puluerem carnem, & quasi arenam marium volucrem pennatam.*

28 *Et cadere fecit in medium castrorum eius per circuitum ad tabernacula eius.*

29 *Et comederunt, & saturati sunt valde, & desiderium eorum attulit ipsis.*

30 *Non alienati sunt à desiderio suo: adhuc cibus erat in ore ipsorum,*

31 *Quum ira* Dei *ascendit in eos, & occidit pingues eorum, & electos Israel prostrauit.*

26 *Pergere fecit.* Narrat Propheta Deum morem gessisse populo suo, non quòd obstreperum illud votum propitius exaudierit, sed vt effectu ipso probaret sibi in manu esse quod illi non crediderant. Vnde etiam patet quàm perperam carnem cum Manna coniungāt quidam Interpretes, quorum prorsus diuersa est ratio: quia in Manna patris officium præstabat Deus: carnibus repleuit ingluuiem eorum, vt ipsa ingurgitatio eos suffocaret. Etsi autem Deo non fuisset difficile coturnices creare in medio deserto, ventorum tamen impetu illuc aduehi voluit vt discerent Israelitæ elementa omnia parere eius im-

perio, nec obstaculo esse locorum distantiam quominus eius virtus statim ab Oriente in Occasum penetret. Clarum ergo virtutis, cui malignè detraxerant, experimentum habent increduli, vbi elementa omnia præsto sunt ad obsequium, & quicquid mandauit celeriter exequuntur. Porrò, non dubium est quin ventos pro situ castrorum excitauerit: quanuis promptum esset nullis mediis carnes in medium afferre. Dicit autem comedisse & fuisse saturatos, non tantùm vt sciamus copiam auium illis fuisse oblatam, qua largiter farcirent ventres suos: sed mera intemperantia fuisse impulsos ad petendas carnes, non autem solicitos fuisse de victu. Dixerat quidem prius Man illis datum fuisse ad satietatem, sed hîc luxuriam & voracitatẽ disertè perstringere voluit, in qua se prodidit effrænis eorum cupiditas. Quanquam autem alibi singularis priuilegii loco promittit Deus fidelibus se facturum quod optauerint: alio tamen modo hîc obsequutus dicitur peruersis impii populi votis: quia quod propitius negasset, iratus cõcessit. Quod exemplum notatu dignum est, ne queramur vota nostra arcano Dei consilio corrigi, dum intemperantius effluunt. Tunc enim verè exaudit, vbi non indulget stultis cupiditatibus, sed beneficentiam suam salutis nostræ modo attemperat. sicuti plus impiis largiendo, quàm ipsis vtile sit, nõ eos propriè exaudit, sed exitiali mole onerat, quæ ipsos in exitium præcipites agat. Id clarius exprimit continuò pòst subiiciens lethalem illis fuisse saginam illam, quasi vnà cum cibo flammam iræ Dei vorassent. *Non alienatos fuisse à desiderio suo*, tantundem valet, ac sua cupidine adhuc flagrasse. Si quis excipiat, hoc non congruere cum proxima sententia, vbi dictum fuerat comedisse ad satietatem, facilis est solutio. Scimus enim, nisi intra fines rationis & temperantiæ se contineant hominum animi, esse inexplebiles, ideóque saturitate non restingui praui appetitus ardorem. Quidam vertunt, non fuisse frustratos: alii, nondum habuisse cibum fastidio: quod posterius mentem Prophetæ non malè exprimit: sed à verbo זור remotum est. Duobus ergo verbis exprimere voluit Propheta præsentem oblectationem: quia vbi vindictam de illis sumpsit Deus, adhuc lasciuiebant in sua crapula. Cæterùm, *ira Dei* metaphoricè *ascendere* dicitur, dum repentè in iudicium consurgit: quia dissimulãs ad peccata, videtur quodammodo sopitus esse. Quanquam autem per singulos ordines grassata fuit pœna, *pingues* tamen & *electos* consultò Propheta nominat, vt clarius refulgeat Dei iudicium. Neque enim temere accidit, vt robustissimos quosque & eximio vigore præditos tabes conficeret. Deinde quia vtplurimũ homines fallit sua virtus, vt audacius proteruiant contra Deum, quia infirmitatis suæ immemores, quiduis sibi licere putant: ideo mirum non est durius in eos sæuiisse iram Dei.

32 In omnibus his peccauerunt adhuc, & non crediderunt mirabilibus eius:

33 Et consumpsit in vanitate dies eorum, & annos eorũ in festinatione.

34 Quum occideret eos, quærebant eum: reuersi sunt, & manè properabant ad Deum.

35 Et recordati sunt quòd Deus *rupes eorum, &* Deus *excelsus redemptor eorum.*

36 Et blanditi sunt ore suo, & lingua sua mẽtiti sunt ei:

37 Cor autem eorum non fuit rectum coram eo, & non fuerunt veraces in fœdere eius.

In

32 *In omnibus.* Vulgare prouerbium est, stultos plagis sapere, vnde sequitur prorsus esse desperatos qui sæpius à Deo castigati non resipiscũt. Talem contumaciā describit Propheta in Israelitis, quæ nullis flagellis corrigi potuerit. Hæc formidabilis erat Dei vindicta, tantā fortium virorum stragē cernere. Quòd ergo tali portēto cōmoti non sunt, eo conuincitur portentosa eorum durities. Quãquam per *mirabilia* nō solùm pœnā de qua nuper loquutus est intelligit, sed alia etiam signa cōprehendit quorum antè facta fuit mentio. Duplicis ergo malitiæ eos insimulat, quòd non modò fidē abrogauerint verbo Dei, sed etiam eius miracula contēpserint. Ideo subiicit auctas fuisse pœnas, sicuti per Mosen denuntiat ac minatur Deus septuplo durius se acturum cũ præfractis qui in sceleribus suis pergent. Cæterùm, quia de toto populo hîc loquitur, quasi diceret, sine exceptione omnes à minimo vsque ad maximum celeriter fuisse consumptos, probabili ratione referri hoc posset ad grauissimam illam pœnam quæ iureiurãdo sancita fuit, perituros omnes in deserto: duobus tantum exceptis, Iosue & Caleb: qui iam propinqui terræ Chanaan cursum retro flexerant. Quum ergo sibi clausissent ingressum, cecidit in deserto quadraginta annis immensa multitudo. *dies* priore loco ponit, deinde *annos*: ac si diceret Dei maledictione præcisum illis fuisse vitæ tempus, vt facilè constaret in medio cursu ipsos deficere. Consumpti ergo fuerunt *dies in vanitate*, quia euanuerunt instar fumi: *anni in festinatione*, quia celeri transitu fluxerunt. בהלה quidam vertunt terrorē, ego mallem Tumultum: quia haud dubiè significat Propheta tumultuariè abruptam illis fuisse vitam. Sed Festinationis nomen quod clarius erat, mutare nolui. Hæc autem iusta pertinaciæ fuit merces, vires quibus superbiebant, emarcidas reddere, vt celeriter instar vmbræ diffluerent.

34 *Quum occideret eos.* Hac circunstantia crimen auget: quia vbi scelerum conuicti, se iustas fatentur pœnas dare, non syncero autem animo supplices fiunt, imò praua simulatione Deum eludunt: minus excusabilis est eorum impietas. Si quis mente captus mala sua non sentiat, ignoscitur stupori: qui verò reatum agnoscere cogitur, sui tamen similis manet, vel fucata deprecatione functus, statim ad ingenium redit: hac perfidia se insanabilem esse demõstrat. Subindicat autem Propheta non vulgares vel obscuras fuisse pœnas, quibus gens illa tam obstinata ad quærendum Deum compulsa fuit: neque solùm refert scelerum fuisse conuictos, sed etiam redemptionis à qua exciderant, sensu & memoria fuisse tactos. Hoc modo melius tollitur ignorantiæ prætextus: acsi diceret non fuisse inconsideratè abreptos, vel deceptos errore, sed quasi data opera perfide agendo, in se prouocasse iram Dei: sicuti in hunc finē aperuit illis Deus oculos, vt perditam eorũ malitiam apertius detegeret, acsi hypocrisin & blanditias eorum discutiens, è suis latebris eos traheret in lucem. Perfidiam verò accusans Propheta, quia neque recto corde confessi fuerint culpam, neque verè gloriam redemptionis Deo tribuerint, dicit eos *ore blanditos & lingua mentitos fuisse*, non quòd nulla esset agnitio, sed quia oris confessio affectu carens, voluntaria non erat. quod notatu dignum est: quia hinc colligimus non modò crassam hypocrisin cauendam esse, vbi aliud apud homines profitetur lingua, quàm animus sentiat: sed simulationem quoque magis occultam, vbi metu coactus seruiliter blanditur Deo peccator, qui tamen libenter iudicium eius effugeret. Atqui maior pars hoc morbo exitialiter laborat: quia licet Dei maiestas aliquam illis reuerentiam extorqueat, cuperent tamē extinctam esse omnem lucem doctrinæ. Quare non satis est annuere verbo Dei, nisi accedat serius affectus, nec cor nostrũ duplex sit vel diuisum. Ideo simulationis causam & fontē Propheta notat, quòd non fuerint *stabiles ac veraces*. acsi diceret, mendacium & fallaciam coram Deo reputari, nisi quod ex pura cordis sinceritate profectum fuerit. Quia verò talis integritas passim requiritur, in Lege, tanquam fœdifragos accusat qui fœdus Dei non coluerint qua decebat fide. Mutua enim (vt alibi di-

ctum fuit) relatio inter fidem nostram & Dei fœdus tenenda est, vt huius veritati vicissim non fallax illius consensus respondeat.

38 Et ipse misericors expiauit iniquitatem, & non perdidit: & multiplicauit ad auertendam iram suam, & non excitauit omnem indignationem suam.

39 Et recordatus est quia caro sunt: spiritus transiens & non reuertens.

40 Quoties exacerbauerunt eum in deserto, mœrore affecerunt in solitudine?

41 Et reuersi sunt & tentauerunt Deum, *& sanctum Israelis circunscripserunt.*

38 *Et ipse misericors.* Quo melius pateat nulla ratione fuisse flexibiles vt redirent ad sanam mentem, nunc dicit multa eorum peccata Deum tolerasse: sed quoties veniã dedit, non minus impie eius indulgentia fuisse abusos, quàm præfracti fuerãt aduersus rigorem. Interea causam assignat cur non in totũ perierint. Etsi enim digni erant interitu, Deum tamen iram suam temperasse refert, vt maneret aliquod residuum semen. Ne quis ergo ex illis vindictæ exemplis colligeret, Deum summo iure egisse, Propheta hic admonet, mediocres, imò mites fuisse pœnas præ atrocitate criminum: quia Deus manum suã sustinuerit, non tam quid meriti essent respiciens, quàm locum dare volẽs suæ misericordiæ. Non est autem cur propterea imaginemur mutabilẽ esse Deũ, dum nunc asperius nos castigat, nunc comiter ad se allicit: quia pro incomparabili sua sapientia diuersis modis experitur num quæ sit spes sanãdi. Sed hinc crescit reatus, si neque seueritas eius nos corrigit, neque emollit clementia. Notandum autem est, quòd Deus pepercerit populo, causam ascribi eius misericordiæ, quæ naturaliter in ipso residet: vt sciamus non aliunde fuisse adductum vt tam propensus esset ac facilis ad dandam veniam. Porrò quia non semel neque vno modo ignouit Deus, dicit Propheta *expiasse iniquitatem*, *vt non perderet*: deinde quum sæpius esset prouocatus auertendæ iræ suæ non fecisse finem: postremò mitigasse pœnas, ne ipsa grauitate populum obruerent.

39 *Et recordatus est.* Nunc alterã causam adducit, quòd scilicet experiri noluerit Deus robur suum contra homines natura fluxos & euanidos. Loquutiones enim quas vsurpat, fragilitatem notant, qua miserabilis est hominum conditio. Carnem cum spiritu frequẽtius Scriptura committit per antithesin, non modò vbi per carnem intelligitur corrupta & vitiosa natura, per spiritum integritas, ad quam renascuntur filii Dei: sed etiam vbi homines caro vocantur, quia nihil in ipsis firmum sit vel solidum. sicuti apud Iesaiam 31.3, Aegyptus caro est, & nõ spiritus. Verùm hoc loco Propheta eodem sensu *carnem* & *spiritum* posuit: priori voce corruptioni & putredini obnoxios esse homines significans, altera verò flatum, vel nescio quid vmbratile. Quia enim continua defluxio homines ad interitum cõpellit, comparat eos vento ambulanti, & qui proprio motu concidit sine reditu. Peracto enim stadio non ordimur nouam vitam in terra, sicuti & Iob cap. 14.7, dicitur, Arbores quotannis renasci: & herbas vbi hyeme fuerint emortuæ, iterum virescere: hominem verò, postquã interierit, non recuperare vires. Nunc tenemus Prophetæ sensum, Deum pro sua misericordia tolerasse Iudæos, non quòd digni essent, sed quia caduca & fluxa eorum conditio veniam illis impetrauerit. Similem ferè sententiam habebimus Psalmo 103.14, vbi dicet Propheta, Deum nobis esse propitium, quia

videt

videt herbæ similes, statímque instar fœni arescere. Quòd si in nobis nihil præter miseriam reperit Deus quo flectatur ad misericordiam, sequitur nonnisi mera & gratuita bonitate induci vt nos sustineat. Cæterùm vbi negat Propheta, *reuerti* homines peracto cursu, minimè excludit spem futuræ resurrectionis. tantùm enim in seipsis considerat homines, ac de terreno eorum statu loquitur. Renouatio autem in cælestem vitam miraculum est longè altius natura. Eodem sensu alibi dicitur, Exit spiritus eius, & non reuertitur, Sap. 16.14. quia scilicet spem futuræ instaurationis ex vtero minimè afferunt homines, sed ex regenerationis gratia eius petenda est.

40 *Quoties exacerbauerunt* Confirmat proximam sententiam: quia scilicet immēsa scelerum congerie toties Deum prouocauerint in deserto, vt millies perire necesse fuerit, nisi millies propitius illis fuisset Deus. Interrogatio autem magis emphaticè exprimit, nullum fecisse peccandi modum. *Deserti* nomen, tam loci quàm temporis circunstantiam in se continet: acsi ingratitudinem argueret Propheta, quòd tam recentibus Dei beneficiis, imò quotidiano eorum aspectu non saltem retenti fuerint: deinde violentam intemperiem damnaret, quòd intra breue tempus tot peccata cumulauerint. Eodem sensu continuo pòst addit, iterato cursu tentasse Deum. Neque enim verbum *reuerti*, mutationem hic significat, sed continuam peccandi seriem. Pulchra autem metaphora exprimit quàm atroci contumelia Deum afficiant homines ipsum tentando. Verbum enim תוה quo vtitur, propriè signare vel describere significat. Sed docet, vbi pro sua libidine media Deo præscribere ausus est populus, fuisse quasi cancellis circundatum, & immensam eius potentiā infidelitatis angustiis fuisse conclusam. Et certè quoties in suo sensu homines subsistunt, perinde est acsi Deum metiri vellent suo modulo: quod nihil aliud est quàm eum ex solio suo detrahere. Nobis enim subiicietur eius maiestas, si ita nostro arbitrio in ordinem cogatur.

42 Non recordati sunt manus eius die quo redemit eos ab affligente,

43 Quando posuit in Ægypto signa sua, & prodigia sua in campo Soan:

44 Dum conuertit in sanguinem fluuios eorum, & fluenta eorum, ne biberent.

45 Misit in eos mistionem quæ vorauit eos, & ranam quæ perdidit eos.

46 Et dedit brucho fructum eorum, & laborem eorum locustis:

47 Et occidit grandine vitem ipsorum, & sycomoros ipsorum lapide grandinis.

48 Et tradidit grandini iumenta ipsorum, & pecora ipsorum lapidibus ignitis.

49 Misit in eos indignationem iræ suæ, furorem, iracundiam & afflictionem, immissionem angelorum malorum.

50 Direxit semitam iræ suæ: non prohibuit à morte animā ipsorum, & iumentum ipsorum in pestem conclusit.

51 *Et percussit omne primogenitum in AEgypto, principium virtutum in tabernaculis Cham.*

42 *Non recordati sunt.* Pergit in exprobratione, quia sola beneficiorum Dei memoria eos frænare poterat, nisi quæcunque experti fuerant, sponte & maligne essent obliti. Ex hac impia obliuione nascitur proteruia & omnis rebellio. *Manum Dei* pro virtute per metonymiã accipi satis notum est. Fuit autem in prima illa liberatione populi, nouo & insolito modo extenta Dei manus. quo magis detestabilis fuit populi impietas, in quã nũc inuehitur Propheta, pro nihilo ducere, vel statim sepelire quod nulla vetustate obsolescere debuerat. Iã aliquot commemorat potentiæ Dei exẽpla, quæ primò *signa* vocat, deinde *prodigia*: quo rursum perstringat fœdum populi stuporem. Quanquã autẽ rem vnam bis exprimit, in secundo tamen membro augmentum est: acsi diceret, inauditis modis incussum tunc fuisse terrorem, qui non debuit tam citò ex populi animis euanescere.

44 *Conuertit in sanguinem.* Non enumerat ordine miracula, quibus suam potentiam testatus est Deus in redimendo populo: quia satis habuit notas historias in memoriam reuocare quæ sufficerent ad detegendam populi malitiam & ingratitudinem. Neque etiam hic lõgius insistere opus est, quum Mosis historia clarius doceat quæ hîc breuiter recitantur. Hoc solùm teneãt Lectores, quanuis aliàs sæpius grandine aliisque corruptelis vltus fuerit Deus Gentium peccata, quicquid tunc accidit in AEgypto, fuisse extraordinarium, & nunquam antè auditum. ideo pluribus verbis tam memorabiles Dei vindictas exaggerat Propheta, quòd *miserit indignationem iræ suæ, iracundiam, furorem, & angustiam.* Huc enim spectat verborum congeries, vt sopitæ mentes expergefiant ad tam densa miracula, quorum & numerus & præstantia cæcis ipsis est palpabilis. Tãdem addit, Deum *iudicia hæc exercuisse per Angelos.* Etsi enim cælo & terræ certas imposuit leges suo arbitrio, & totum ordinem naturæ sic gubernat, vt singulis creaturis proprium sit munus suum, Angelos tamen quoties visum est, ministros adhibet ad exequenda sua imperia, non consuetis vel naturalibus mediis, sed arcana & nobis incomprehensibili virtute. Quòd diabolos quidam hîc notari putant, quia dicuntur angeli noxii, non refello: nisi quòd ratio qua nituntur, parum firma est. Dicunt enim, Sicuti per electos Angelos sua beneficia nobis Deus dispensat: ita etiam per reprobos iram suam exequi, acsi essent eius carnifices. Quod etsi ex parte verũ esse fateor, perpetuum tamen esse nego: quia in contrariam partem occurrunt plurima Scripturæ testimonia. Quis enim Assyrium edita ingenti strage in eius exercitu, ab Vrbis sanctæ obsidione repulit, 2. Reg. capite decimonono, ver. trigesimoquinto, nisi Angelus tunc datus Ecclesiæ præses? Sic & Angelus qui primogenita occidit, Exod. capite vndecimo, vers. quinto, non tantùm iræ Dei fuit minister & executor contra AEgyptios, sed etiam populi saluti consuluit. Rursum quum auari & sanguinarii Reges, vel potius latrones, cælum terræ miscerent, Daniel tamen capite decimo, vers. decimotertio pronuntiat, præfectos illis fuisse sanctos Angelos. Etsi autem probabile est reprobis Angelis addictos fuisse ac mancipatos AEgyptios, prout digni erant, noxios tamen simpliciter hîc accipere licebit ab effectu, quòd aduersis cladibus hostes populi Dei multauerint, vt eorum tyrannidem & sæuitiam reprimerent. Hoc enim modo tam cælestes electique Angeli, quàm cacodæmones, ministri noxarum verè censentur. sed diuersis modis. quia priores voluntariũ Deo obsequium præstant: alii verò quũ semper inhient ad nocendum, & totum orbem euersum cupiant, idonea sunt organa malis infligendis.

50 *Direxit semitam.* Secundò repetit, iram Dei instar violenti torrentis inundasse totam AEgyptum, ne quã excusationem ingrato populo relinquat, quòd

quòd tam præclaris gratiæ sibi præstitæ documentis non fuerit retentus sub Dei obsequio. Tandem attingit Propheta miraculum vltimo loco editum, quòd scilicet omnia Ægypti primogenita vna nocte per manum Angeli Deus interfecerit. Vocat autē secundum cōmunem & receptũ linguæ Hebraicæ vsum *primitias virtutis*. Nam quum ætatis decursu ad interitum declinent senes, quia tamen renouantur quodammodo in sobole, & vigorem in se collapsum recuperant, transfertur Virtutis nomen ad liberos. Eius autem principium dicuntur primogeniti, sicuti plenius exposui Gen. 49. 3. *Tabernacula Chā* vocat domos Ægypti, quia Misraï, qui nomē regioni imposuit, fuit filius Chā, Gen. 10. 6. Porrò gratuitum Dei amorem erga posteros Sem, Propheta hîc cōmendat, quòd eos prætulerit omnibus filiis Chā, quū tamē nulla propria dignitate excellerēt.

52 *Et transire fecit quasi oues populum suum, & deduxit quasi gregem in deserto.*

53 *Et deduxit in tuto, & nō timuerunt: & aduersarios eorum operuit mare.*

54 *Et adduxit eos ad terminum sanctitatis suæ montem hunc* quem *acquisiuit dextra eius.*

55 *Et expulit à facie eorum Gentes, & proiecit eas in sortem hæreditatis: & habitare fecit in tabernaculis ipsorum filios Israel.*

56 *Et tentauerunt, & exacerbauerunt Deum excelsum, & testimonia eius non custodierunt.*

57 *Et auersi sunt, & perfidè egerunt, sicut patres sui: reflexi sunt quasi arcus dolosus.*

58 *Et ad iracundiam prouocauerunt in excelsis suis: & in sculptilibus suis ad iram eum concitauerunt.*

52 *Et transire fecit.* Iterum paternum Dei fauorem celebrat erga electũ populum, quem (vt alibi diximus) gregi ouium cōparat, eo quòd nihil vel consilii vel opis ad se tutandum habuerit, nisi Deus pastoris munus ac partes suscipere dignatus foret. Hoc autem nō vulgare est amoris specimen, quòd Deus eousque descendere grauatus non est vt oues suas pasceret. Nec verò imbellis multitudo quicquam aduersus hostes robustos ac bellicosos poterat. Scimus enim ad tempus sordidis opificiis addictũ fuisse populum illum, quasi damnatus esset ad metalla vel lapicidinas. Dicit autem fuisse deductos sine metu: non quòd securè ipsi tranquillisque animis in Deum recubuerint, sed quia duce & custode salutis suæ Deo, non habuerint iustam timendi causam, nisi eos sua infidelitas ad trepidandum cōpulisset. Vnde obstreperæ illæ voces, Cur nos coniecit Deus in has angustias? annon erant sepulchra in Ægypto? Exod. 14. 11. Non ergo ad sensum populi refertur securitas, sed ad Dei præsidiũ, quo factum est, vt hostibus demersis, pacati in deserto quiescerent. Alia quoque Dei beneficia & simul alias transgressiones recitat, quæ magis produnt ingratitudinem populi, nempe quòd hæreditatē sibi promissā adepti, quasi Deo nihil deberēt, peruicaci semper ac intractabili fuerint ingenio. Clausula hæc fuit liberationis, locare eos in possessione terræ Chanaan, cuius se ingressu prohi-

buerant: nisi Deo fuisset decretum, superata eorum prauitate, numeris omnibus absoluere quod cœperat. Porrò terram ipsam nominat *Fines Sanctuarii Dei*: quòd eam populo suo Deus assignans, sibi etiam consecrauerat. Vnde turpius apparet flagitium populi, qui eadem inquinamenta illuc intulit, quibus olim polluta fuerat. Cuius enim fuit dementiæ, quum sciret populus Israel expulsos fuisse ob sua scelera veteres incolas, cum ipsis omni scelerum genere certare? acsi de industria propositum esset in se accersere quam in aliis perspexerat Dei vindictam. Quod postea addit *montem hunc*, non rectè, meo iudicio, quidam ad totam terram extendunt, quæ etsi montuosa erat, habuit tamen regiones planas & æquabiles, satis amplas & longas. Quare non dubito quin amplificandi causa montem Sion, vbi domicilium sibi & primam sedem elegerat Deus, honorificè addiderit. Fateor quidem synecdochen esse: modò teneant lectores locum disertè exprimi, ex quo, velut ex fonte, manabat totius terræ sanctitas. *Montem hunc dextra Dei vel possessum fuisse vel acquisitum* dicit: (nam verbum קנה vtrunque significat) ne se efferant Israelitæ quasi proprio marte terram acquisierint, vel eius possessione fruantur: sicuti Psalmo 44.4, dictum fuit: Quia non in gladio suo facti sunt hæredes terræ, nec brachium eorum seruauit eos: sed dextra tua, & brachium tuum, & lumen vultus tui, quia dilexisti nos. Et mox sequitur explicatio, *expulsas fuisse Gentes ac proiectas in sortem*: quibus verbis modum acquirendi definit Propheta: acsi diceret, Neque populum Israel adeò fuisse bellacem, neque gentes illas tam fuisse timidas, nisi parta fuisset victoria Dei auspicio ac virtute. Adde quòd legitima non fuisset possessio, nisi Deus spoliatis prioribus incolis, in ius & locum eorum succedere alienos voluisset.

56 *Et tenta erunt.* Hic iam exprobrat quòd tot beneficiis ornati, non desierint perfide se gerere: imò quum nouis subinde gratiis reuocarentur ad obsequium, sua contumacia iugum excusserint. Quid valeat *tentandi* verbum prius diximus. Sed addit Propheta generaliter *eos exacerbasse: quia fœdus eius non custodierint*. Hac autē postrema particula melius conuincitur aperta & crassa rebellio, quòd familiariter de officio suo edocti, recusauerint tamen Deo subesse. Nam & Legem vocat *testimonia*, quòd hac paciscendi formula Deus populū illū sibi deuinxerat, sicuti certis legibus inter se cōueniunt homines. Quāquā autē his verbis nou leuiter eos perstrinxit, apostasiam tamen & perfidiam illis postea obiiciens, cumulū reatus adiungit. Adoptauerat eos Deus sibi in populū: contēpto eius fauore, vltrò se abdicant. Collegerat eos sub alas suas: petulanter ad dissipationē ruunt. Pollicitus fuerat se illis fore patrem: recusant filii esse. Viam illis salutis mōstrauerat: sponte se in exitium errando proiiciūt. Concludit ergo Propheta, populū hunc omnibus seculis impium fuisse & sceleratum. Atque iterum notandum est, nullū damnari attrocius crimē in posteris, nisi quòd patribus nimiū fuerint similes: nequem decipiat peruersa imitatio, acsi iustæ excusationis esset clypeus. Aptissima deinde similitudine (qua etiam Oseas cap. 7.16, vtitur) eorum leuitatē exprimit. Nam sicuti falluntur iaculatores qui arcum malè firmum vel malè intēsum habent, vel obliquum & flexibilem, ita dicit *reflexum fuisse hunc populum*, & lubrica flexuosáque versutia elapsum, ne manu Dei regeretur.

58 *Prouocauerunt in excelsis.* Speciem defectionis profert, qua palàm testati sunt Israelitæ se fidem & obsequiū negare Deo. Satis enim & super admoniti fuerant, peruerti & cōtaminari Dei cultum, nisi ab eius Verbo penderent: nunc tota Lege posthabita, ad sua figmēta perrumpunt. Atque hos fructus semper producit Legis contemptus, vt crassis superstitionibus se addicant quisequi proprium sensum, quàm Deo se subiicere malunt. Duobus autem modis vitiatum fuisse Dei cultum conqueritur: primò, quòd Dei gloriam deformauerint, idola & sculptilia sibi fingendo: deinde, quòd ad Deum placandum extraneos & vetitos ritus excogitauerint.

59 *audi-*

59 *Audiuit Deus & iratus est, & execratus est valde Israelem.*

60 *Et deseruit habitationem* Siloh, *tabernaculum vbi habitauit inter homines.*

61 *Et dedit in captiuitatem robur suum, & pulchritudinem suam in manum affligentis.*

62 *Et inclusit in gladium populum suũ, & hæreditati suæ iratus est.*

63 *Electos eius vorauit ignis & virgines eius non sunt laudatæ.*

64 *Sacerdotes eius in gladio ceciderunt, & viduæ eius non luxerunt.*

65 *Et expergefactus est tanquam dormiens Dominus, tanquam fortis clamans præ vino.*

66 *Et percussit aduersarios suos retrò, opprobrium æternum posuit in ipsis.*

59 *Audiuit Deus.* Rursus ostendit Propheta, quum videret Deus se nihil tolerantia proficere, qua non sine ludibrio abutebatur populus ad peccandi licentiam, seueras de eo pœnas sumpsisse. Cæterùm similitudo quam sumit à iudicibus terrenis, frequenter occurrit in Scriptura. Audire enim dicitur Deus, non quòd inquisitione opus sit, sed quia non temere ad sua iudicia prosilit, ne quis putet esse præcipitem. Summa est, populum sua scelera sic continuasse, vt tandem clamor in cælum ascenderit: & ipsa pœnæ grauitas culpæ atrocitatem arguit. Postquam enim dixit Israelem, quem Deus tantopere dilexerat, fuisse abominationi, subiicit fuisse etiam orbatum & spoliatum præsentia Dei, quæ vnica erat eius fœlicitas, atque etiam in malis solatium. Fuit igitur hæc Israelis detestatio, quum Deus Arcam fœderis aliò abripi passus est, acsi ipse migrans à Iudæa, populo valediceret. Certum quidem est nõ fuisse Deum visibili symbolo affixum: sed quia hanc suæ cum populo coniunctionis tesseram dederat, illa ablata, se quoque discedere testatus est. Quia autẽ in Siloh diuturna fuit statio Arcæ, illícque capta fuit à Philistinis, 1. Sam. 4. 11, vocatur habitatio ipsius Dei. Sed modus habitandi paulo pòst eleganter exprimitur: nempe quia domicilium fuerit inter homines. Quanuis enim impleat Deus cælum & terrã, quia tamen ad immensam altitudinem non pertingimus, sua virtute & gratia ad nos descendens quoad expedit & modulus noster ferre potest, propínquum se nobis facit. Est autem valde emphatica loquutio Deum continuis populi sceleribus ita fuisse offensum, vt locũ quem vnum in terris delegerat, coactus sit deserere. Proximo versu idẽ prosequitur: *robur Dei* quo protecti ac defensi fuerãt Israelitæ, *tunc fuisse captiuũ*: nõ quòd alligata virtꝰ eius fuerit signo externo, sed quatenus antea se hostibus opposuerat gratiam qua tutatus erat populũ, quodã modo captiuam esse voluit. Neque tamen hoc refertur ad Philistinos, quasi Deo potiti fuerint: sed intelligit simpliciter Propheta spoliatos & nudatos fuisse Israelitas Dei præsidio, atque ita venisse in hostium potestatem: nõ secus ac duce capto, profligatur exercitus. Vocatur etiam Arca *pulchritudo Dei*: quia quum per se esset inuisibilis, formam illam induerat, vel speculum illud statuerat in quo posset cõspici. Quã quam autem dura est ac in speciem ab-

surda hyperbole, robur Dei fuisse captũ à Philisthinis, consultò tamen posita est ad scelus populi aggrauandum. Nam quum brachii sui potentiam ad populũ iuuandum magnificè proferre solitus esset, grauissimis sceleribus offensum esse oportuit, quum passus esset symbolum illud virtutis suæ violenter à profanis gentibus abripi. Quod autem de Siloh hic refertur, Ieremias, 7.12 ad omnes spectare docet qui vano præsentiæ Dei obtentu fallaciter superbiũt, Ire in Silo inquit, & videte quãtæ ignominiæ damnauerit Deus locum illum, vbi olim resplẽduit eius maiestas. Ideóque nisi syncerè, qua decet reuerentia Deum excipimus, dum familiariter ad nos accedit, timendum est ne idem nobis quod Siloitis cõtingat. Quo putidior est Papæ & suorũ iactantia, qui Romanã sedẽ hoc solo titulo extollũt quia Romæ olim floruerit Ecclesia. Quasi verò Christus qui verũ est Deitatis tẽplũ nõ fuerit natus in Bethlehẽ, educat9 in Nazareth: quasi in Capernaũ & Ierusalẽ nõ habitauerit, & concionatus sit: quarum vrbium vastitas horribile est iræ Dei theatrum,

62 *Inclusit in gladium.* Alias cladis partes quæ accepta fuit sub sacerdote Heli, commemorat. Arcæ discessu ostendit Deus subductam esse suam gratiam à populo. Id etiam effectu comprobatum est, quia quicquid floris fuit, absumpsit ira Dei, quam sub *ignis* nomin- Propheta metaphoricè designat. Hostili enim gladio perierunt electi Israel vsque ad triginta millia, 1.Sam.4.10, non autem incendio. Sed hoc modo vis repentina ad terrorem exprimitur: acsi diceret, citò fuisse voratos, vt flamma solent quisquiliæ. Stragem hanc alia figura confirmat, quòd virorum penuria virgines innuptæ manserint. Dicit enim *non fuisse laudatas*, quòd in nuptiis epithalamia canere solerent. Indignitatem auget, quòd *Sacerdotes ipsi* quos Deus peculiariter in suum patrocinium receperat, promiscuè cum aliis perierint. Quòd *viduas luxisse negat*, ita accipio, vel ante tempus mœrore fuisse extinctas: vel quum abductæ essent ab hostibus, prohibitas fuisse à luctu. His autem verbis in summa docere voluit, nihil residuũ fuisse ad extremã malorũ congeriem.

65 *Et expergefactus est.* Quidam hoc de Israelitis dictum esse volunt: alii de eorum hostibus. Si arrideat prior sensus, non mirum erit Israelitas vocari *Dei aduersarios*, sicuti apud Iesaiã cap. 1. vers. 24, Heus, ego me de hostibus meis vlciscar. Sensus autem erit, magno constitisse Israelitis, quòd ex Dei patientia plus licentiæ sumpserant: quia repentè expergefactus, maiore impetu in eos irruit. Sed quia Prophetas videmus ex Mose haurire suam doctrinam, verba etiam formare ad illud exemplar, non minus probabilis est eorum opinio qui de Philisthinis accipiunt: quia videtur hunc ordinem ex Mosis Cantico Deut. 32.27, mutuatus Propheta noster, vbi Deus non ita se pœnas exigere de populo suo pronuntiat, quin rursus compescat hostes suos. Nam quia vulgari prouerbio fertur, incertos esse bellorũ exitus: si nulla sequuta fuisset mutatio, poterat hæc pœna esse obscurior. Vbi autẽ afflictis Israelitis victores De9 sine hominũ manu, præter spem mundi, & consuetum vsum aggreditur, hinc melius apparet, nonnisi Diuinitus prostratos fuisse Israelitas. Interea admonet simul Propheta necessitate compulsum fuisse Deum ad sumendam duriorem pœnam: quia Philisthinos deinde castigans, fœdus suum, cuius videri oblitus poterat, præclarè asseruit. Quanquam enim quodammodo se Philisthinis ad tẽpus adiunxerat, noluit tamen prorsus amorem abiicere erga Abrahæ filios, ne irrita esset eius fides. Similitudo ebrii hominis, quamuis asperior, non abs re tamen posita est, quia accommodatur ad populi stuporem. Nam si pura fuisset ac defæcata mẽte, non ita se transformasset Deus, neque sumpsisset alienam personam. Eum ergo coegit populi ebrietas, hoc est socordia, vt se homini ebrio conferret: quod ipsis valde pudendum fuit. Quod ad Deum spectat, nihil eius gloriæ derogat similitudo. Videtur sopitus esse, nisi maturè remediũ adhibeat malis nostris. Vnde autem sopor, quum fortitudine Gigantes omnes superet? quibus facilè est preferre longas vigilias, & qui modico somno contenti sunt. Cessatio eius perinde accipitur à

tur à stupidis acsi attonitus esset ipse. Dicit autem subitam excitationem Dei magis turbulentam fore, quàm si primo momento manum suam extulisset: quemadmodum si Gigas temulentus, necdum exhalata crapula, repentè à somno surgat. Quòd dicit *retrò percussos fuisse hostes*, multi ad plagam Philisthinis inflictam, 1. Sam. 5.12, restringunt. Et cõuenit nomen *æternæ ignominiæ*, quia dolor ille in anis vlcerosis probrosus fuit. sed quum sensum simpliciorem admittant verba fuisse à tergo percussos, hoc ego in medio relinquo.

67 Et reprobauit tabernaculum Ioseph, & tribũ Ephraim non elegit,

68 Sed elegit tribum Iehuda, montem Sion quẽ dilexit:

69 Et extruxit quasi excelsa Sanctuarium eius, quasi terram quam fundauit in seculum.

70 Et elegit David seruum suum, & assumpsit eum è caulis ouium:

71 A tergo lactantiũ assumpsit eum, vt pasceret in Iacob populo suo, & in Israele hæredidate sua.

72 Et pauit eos in integritate cordis sui, & in prudentia manuum suarum deduxit eos.

67 *Et reprobauit.* Qui putant Israelitas nuper vocatos fuisse hostes Dei, contexunt hos versus acsi diceret Propheta incurabile fuisse quod illis vulnus Deus inflixit. Ego verò, qui in diuersam sententiam magis inclino, nempe vbi Deus duriter mulctauit Philisthinos, palàm fecisse non esse irritum fœdus suum cum populo, cuius tam seuerus erat vindex: potius interpretor correctionis vice hoc fuisse additum, acsi dixisset Propheta non fuisse placatum impiis defectoribus quin pœnarum reliquiæ extarent. Hæc igitur, meo iudicio, contextus ratio est, Quum à Philisthinis capta fuit Arca, Deum quodammodo fuisse sopitum, quia populi peccatis inebriatus fuerat, ne ad illum tuẽdum suo more excubias ageret: neque tamẽ diu obtorpuisse in somno, sed quũ gens profana eius gloriæ insultaret, tam atroci iniuria fuisse cõmotum, perinde acsi Gigas in media crapula expergefieret: neque tamen sic fuisse commotum in gentem profanam & incircuncisam, quin signa aliqua castigationis in scelesto & ingrato populo Israel vsque in finem extarent. Huc tendit reprobatio de qua nunc loquitur, priuatos fuisse Israelitas honoris priuilegio quo antè Deus ipsos ornauerat, dum arcam suam aliò transferri voluit. Duo igitur capita hic notanda sunt, quum turpi vlcere percussi sunt Philistini, claro documento apparuisse, nonnisi Deo volente Israelitas fuisse ab illis deuictos. Neque enim nouas vires recuperauit Deus, vel exercitum nouum collegit, vt paulopòst inuaderet victores, neque ad eam rem adiutus fuit alienis opibus. Alterum caput est, quanuis Deus manum exeruerit contra Philistinos, vt se aliqua fœderis sui memoria & electi populi cura adhuc tangi probaret, non tamen sic restituisse populum Israel, quin desertio Silo perpetuum iræ suæ monimentum foret. Reprobauit igitur tribum Ephraim non quòd eos abdicauerit in totum, vel absciderit à reliquo Ecclesiæ corpore, sed quia amplius noluit residere illic Arcam suam. Nam tribui Ephraim opponitur tribus Iehuda, vbi sibi domicilium postea elegit Deus. Hoc modo incipit ostendere Propheta, quum statio data fuit Arcæ fœderis in monte Sion, quodammodo renouatum fuisse populum: & dato reconciliationis symbolo, in gratiam vnde exciderat, postliminio rediisse. Israelitas enim, quum Deus eorũ culpa quodã

modo exulasset, ac captiuũ fuisset eius robur, hoc memoriali doceri vtile fuit sic displicuisse eorum scelera, vt præ fastidio prioris domicilii aspectum non ferret. Etsi autem post diuortium illud (quo magis solicitè sibi in posterum caueret populus) non fuit integra solidáque instauratio: non vulgaris tamen clementiæ fuit, Deum fixam Arcæ suæ sedem rursus deligere. Quòd autem in Gath, & Accaron, aliísque locis peregrinata est Arca post reditum, vsque dum miraculo mons Sion ostensus fuit, medii illius temporis non habetur ratio: quia Prophetæ consilium fuit tam pœnæ exemplum, quàm insperatam Dei gratiam memoriæ mandare. Tenendum etiam est quod sæpius repetitur apud Mosen, Vbi locum elegerit Deus tuus in quo inuoces eius nomen. Quia autem propter diuturnum hospitium Silo famam illam vulgò obtinuerat, vbi ad hostes traducta fuit Arca, in aliã spẽ erectæ fuerunt hominum mentes, donec cognita esset loci electio. Quã quam autem non reiectæ tunc fuerunt decem tribus, quibus & regnum & sacerdotium commune erat cum tribu Iehuda, postea tamen successu temporis eos abscidit sua defectio. Atque hæc ratio est cur odiose dicat Propheta reprobatam fuisse tribum Ephraim, nec electam fuisse tribum Ioseph vnde illa trahebat originem.

68 *Sed elegit tribum.* Nempe quia prætulit reliquo populo, Regem sibi ex ea deligens, quem Israelitis omnibus non minus quàm Iudæis præficeret. *Montem* verò *Sion* elegit, sedem in ea assignans suo Sanctuario. Porrò ne causa extra Deum quæratur, gratuita eius dilectione factum esse Propheta docet, vt mons Sion, posthabitis omnibus locis, tanta præstantia ornatus fuerit. Relatiuum enim, causalis aduerbii loco hîc ponitur: acsi dixisset, non in loci dignitate, sed in mero Dei beneplacito fundatum illic fuisse Dei Sanctuarium. Neque enim minus gratuita esse debuit posterior hæc restitutio, quàm prima adoptio populi, vbi Deus cum Abrahã fœdus suum pepigit, vel populum redemit ex AEgypto. *Dilectio* autem loci respectum habuit ad homines. vnde sequitur, mera Dei gratia & liberalitate semper ab initio collectam fuisse Ecclesiam: quia neque in hominibus reperiri vnquam potuit intrinseca dignitas, & res est pretiosior quàm vt pendeat à virtute hominum. Proximo versu nihil aliud intelligit Propheta quàm montem Siõ donatum fuisse insigni pulchritudine, quæ tamen ad cæleste exemplar referri debet. Neque enim vel in splendore ædificii, vel in cæremoniarum põpa occupari voluit Deus suorum mentes, sed attollere ad Christum, in quo exhibita fuit vmbrarum veritas. Ideo dicit *extructum fuisse Sanctuarium quasi excelsa*, hoc est conspicuum fuisse inter sublimes omnes montes, sicuti Iesaias 2.2, & Michæas 4.1, vbi vaticinãtur de noui & spirituali Templi instauratione, dicunt locandum esse in vertice montium, vt emineat supra omnes colles. Et scimus arces tunc fuisse in locis editis. Postea orbi vniuerso comparat montem Sion. Etsi enim singulas regiones vel concuti vel chasmate perire, vel motu aliquo violento turbari, vel aliquam mutationem subire contingit, corpus tamen ipsum terræ stabile firmúmque manet: quia altis radicibus nititur. Significat igitur Propheta non esse temporale ædificium de quo loquitur (qualiter sumptuosa Regum palatia aut vetustate cõcidunt, aut obnoxia sunt variis excidiis) sed fundatum esse vt stet integrum vsque ad mundi finem. Siquis excipiat, Templum illud à Chaldæis & Assyriis dirutum fuisse: facilis solutio est, nonnisi in Christo constare hanc soliditatem quam celebrat Propheta: quia si per se æstimetur vetus & vmbratile Sanctuarium, inane spectrum erit: sed quia Deus pignus esse voluit Christi venturi, meritò ei tribuitur perpetuitas: sicuti alibi dicitur fundamenta iecisse Deus in montibus sanctis, Psal. 87.1. Item Iesa. 14.32, Manu sua fundasse Sion. Item, Psal. 74.2, Residere in eo, vt nunquam labascat.

70 *Et elegit.* Facta mentione templi, ad regnũ quoque transit: quia hæc duo præcipua erant electionis & gratiæ Dei signa. sicuti etiam Christus vt plenam salutem afferret, Rex & Sacerdos nobis apparuit. Dauidem verò regem Diuinitus

Diuinitus creatum fuisse probat, quòd ab ouium caulis, & pecudum custodia in solium euectus fuerit. Nam Dei gratiam non parum illustrat hæc mutatio, quòd homo rusticus ex ignobili tugurio in Regem assumptus est. Hanc verò gratiam non restringit Propheta ad personam Dauidis: sed admonet quicquid est dignitatis in filiis Abrahæ, fluere ex fonte illo misericordiæ Dei. Tota enim populi gloria & fœlicitas continebatur in regno & sacerdotio: quorum vtrunque mero Dei beneplacito ascribit. Atque ideo exordium regni Christi humile & contemptibile esse oportuit, vt figuræ suæ conforme esset, ac palàm faceret Deus nullis externis adminiculis se vsum fuisse ad peragendam salutem nostram. Alia circunstantia Dei gratiam commendat, quòd Dauid ex pastore ouium factus est electi populi & hæreditatis Dei pastor. Etsi autem allusio est ad priorem Dauidis statum, docet tamen Spiritus sanctus quantum à tyrannis, prædonibus, & auaris exactoribus differant legitimi Reges, quos pastores esse conuenit. Postea addit, fideliter exequutum esse partes sibi iniunctas: quo etiam oblique perstringitur ingratitudo ac prauitas populi, qui non modò sanctum & inuiolabilē Dei ordinem labefactauit, sed excusso salutari iugo, se in miseram dissipationem proiecit. Quod sequitur de *prudentia manuum*, impropriè dictum videtur: significanter tamen exprimere voluit Propheta, Dauidem non modò fœlicē in suis actionibus fuisse, sed gubernatum Dei Spiritu, vt manus ad nullum opus temere proiiceret, sed dextrè sciēterque dirigeret quò vocabat fides & officium: atque ita in successu operum eius maior prudentiæ laus, quàm prosperitatis fulgeret.

ARGVMENTVM PSALMI LXXIX.

Querimonia est ac lamentatio Ecclesiæ grauiter afflictæ, in qua tametsi deplorant fideles miseras & indignas suas clades, & hostium accusant sæuitiam, se tamen meritò fatentur castigari, & supplices ad Dei misericordiam confugiunt, hac spe maximè freti, quòd suas calamitates vident cum Dei probro coniunctas esse, dum impii sacrum eius nomen oppressa Ecclesia blasphemant. *Psalmus LXXIX.*

PSalmus Asaph. Deus venerunt gentes in hæreditatem tuam, polluerunt Templum sanctitatis tuæ, posuerunt Ierusalem in aceruos.

2 Dederunt cadauera seruorum tuorum escam volatilibus cælorum, carnem mansuetorum tuorum bestiis terræ.

3 Fuderunt sanguinem eorum velut aquam in circuitu Ierusalem: & non fuit sepeliens.

4 Fuimus opprobrium vicinis nostris, subsannatio & derisio iis qui in circuitu nostro sunt.

1 *Deus venerunt.* Psalmus hîc inter alios clarè ostendit se longe post mortem Dauidis fuisse compositum. Quòd enim excusant quidam, Spiritu Prophetico prædictas fuisse Ecclesiæ clades, vt animarentur posteri ad crucem tolerandam, ratione caret. Neque enim ita in suis vaticiniis historicè loqui Prophetæ solent. Et quisquis integro iudicio contextum expendet, per se facile videbit tunc fuisse cōpositū quando vel exusto templo, & vrbē euersa ab Assyriis, tractus fuit in exilium populus: vel quum ab Antiocho templum fuit pollutum multis stragibus editis. Nam ad vtrunque tempus argumentum optimè quadrat. Sumamus igitur procēssso dictatā fuisse piis hanc querimoniam quum oppressa Ecclesia, res ad vltimā desperationem essent adductæ. Scimus enim quàm crudeliter sæuierint Assyrii Et siquis pro asserendo Dei cultu sub

tyrannide Antiochi mutire ausus fuisset. iugulum mactationi statim præbere necesse erat. Primò autem in persona fidelium conqueritur Propheta de templo polluto, & destructa vrbe: deinde secundo versu & tertio, sanctos promiscuè fuisse cæsos, & sine honore sepulchri proiecta eorum cadauera. Singula autem fere verba indignitatem exprimunt. Nam quum terram illam segregasset Deus populo suo, profanis gentibus, vt eam contumeliose calcarent, ac pro sua libidine totam disiicerent, prostitui minimè æquum fuit. Ergo quasi de peruerso naturæ ordine expostulat Propheta, Gentes venisse dicens in hæreditatem Dei. Templi autem euersio, de qua secundo loco agit, minus fuit tolerabilis, quia hoc modo extinguebatur Dei cultus in terra, & religio peribat. Addit, *Ierosolymam*, quæ regia erat Dei sedes, in *aceruos* fuisse *redactam*: qua voce notatur deformis ruina. Profanatio autem templi & Sanctæ vrbis euersio sicuti impio sacrilegio non carebant, ita meritò debebant contra hostes Dei vindictam prouocare: idcóque ab illis orditur Propheta. deinde secundo loco ad cædes piorum transit. Hac autem circumstantia maior notatur crudelitas, quòd non tantùm occiderint seruos Dei, sed insepulta eorum cadauera proiecerint bestiis & auibus in prædam. Religio autem quædam semper tenuit hominum animos, vt ne hostes quidem fraudarent sepulchri honore. vnde sequitur immanibus belluis esse similes quos delectat ista barbaries, videre mortuos lacerari. Ostendit etiam non fuisse grassatos vulgari hostium more: quòd humano sanguini nihilo magis pepercerint quàm aquæ. vnde colligitur cædendi auiditas. Quum autem addit *non fuisse qui sepeliret*, ad fratres & cognatos extenditur: acsi diceret tantum fuisse incussum horrorem, deinde obuios quosque passim ita fuisse trucidatos, vt nemo progredi auderet. Porrò, quum in hominum sepultura Deus aliquod testimonium extare voluerit vltimæ resurrectionis, Sanctos hoc iure post mortem spoliari, bis indignum fuit. Quæritur tamen, quum reprobis Deus hanc pœnam sæpe denuntiet, cur fideles suos passus sit vorari à bestiis. Tenendum est quod alibi diximus, temporales pœnas, quæ ad solam carnem pertinent, tam electis quàm reprobis esse communes. tantùm in exitu est discrimen, quia Deus in salutem fidelibus conuertit quod naturaliter signum iræ erat. Ac omnino de sepulchro quod de morte dicendum est. continget optimos quosque Dei seruos violenter occidi: quam pœnam sanguinariis & aliis Dei contemptoribus scimus sæpe infligi. Neque tamen ideo mors sanctorum, pretiosa in conspectu Dei esse desinit: sed vbi iniustè in carne opprimi passus est, vindicta ostendit quàm sibi chari fuerint. Sic vt iræ suæ notas etiam post mortem insculpat reprobis, priuat eos sepulcro: & ideo impio Regi minatur asini sepulturã, Iere. 22.19. Sed quum suos exponit simili probro, licet ad tempus credatur eos deserere, illis postea in adiumentum salutis conuertit: quia fides eorum hac tentatione probata nouam palmam sibi acquirit. Nam quod olim mortuos vngebant, nonnisi ad viuos & superstites spectabat hæc cæremonia, vt cernentes corpus in custodia reponi, spem vitæ melioris in cordibus suis fouerent. Quare sine iactura sepulchro priuantur fideles, dum fide hæc media adminicula transcendunt, vt ad beatam immortalitatem properent.

4 *Fuimus opprobrium.* Alia expostulatio ad prouocandam Dei misericordiam. Nã quo superbius insultãt nobis impii, eo propior redemptionis spes affulget: quia minimè Deo tolerabilis est eorum petulantia, dum tam licentiose effertur, præcipuè quum in sacrũ Dei nomen redundet contumelia: sicuti apud Iesaiã dicit cap. 37.22. Quem subsannant? & super quem concutiunt caput, virgo filia Sion? Et certè vicini qui partim apostatæ erãt, vel degeneres Abrahæ filii, partim verò professi religionis hostes, miserum populũ vexãdo non abstinebant à blasphemiis. Quare sciamus non de priuatis ludibriis hic conqueri fideles, sed quæ videbant obliquè in Deum & Legem eius congeri, sicuti rursus in fine Psalmi videbimus.

5 *Quousque Iehoua irasceris in perpetuum? ardebit ve-*

lut ignis Zelus tuus?

6 *Effunde iram tuam super gentes quæ te non nouerunt, & super regna quæ nomen tuum non inuocant:*

7 *Quia vorarunt Iacob, & habitationem eius vastarunt.*

8 *Ne recorderis erga nos iniquitatum priorum: festina, præueniant nos misericordiæ tuæ, quia afflicti sumus valde.*

9 *Succurre nobis Deus salutis nostræ propter gloriam nominis tui, & libera nos, & propitius esto peccatis nostris propter nomen tuum.*

5 *Quousque Iehoua.* Iam alibi admonui, duas istas voces Quousque & Perpetuò, dum simul iunguntur, diuturnam & longam malorum continuationem notare, cuius etiam nullus appa ret finis in posterum: sicuti Latinè dicimus Quousque tandem? Colligimus ergo, non primo vel secundo mense ex quo affligi cœpit Ecclesia, dictatam fuisse hanc querimoniam, sed quum tædio semifracti essent animi. Cæterùm fatentur hîc fideles, nonnisi irato Deo, tanta malorum congerie se obrui. nam quum persuasi sint nihil posse impios, quicquid machinentur, nisi quantū Deus permiserit: ex hoc principio facilè ratiocinantur, vbi tantùm licentiæ concedit profanis hostibus, iratum esse & infensum. Nec verò aliter se Dei auxilio saluos sperarent fore: quia eiusdem est compescere qui frænum laxat. præsertim verò vbi nos coarguit propria conscientia, quoties nos flagellis suis ferit Deus, ad manum eius attendere conuenit. Nec verò Deum iniustæ iræ insimulant, sed meritò se plecti agnoscunt. Etsi autem semper iustas in seruis suis causas reperiet Deus cur eos castiget, sæpe tamen pro sua indulgentia, eorum delictis parcens, alium in finem cruce eos exercet. sicuti probare voluit patientiā Iob, Martyres verò honorifica militia dignatus est. Sed populus hîc sponte ad Dei tribunal se citans, quas sustinet calamitates peccatis suis imputat. vnde probabilis coniectura sumi potest, tempore exilii Babylonici compositū fuisse Psalmum: quia sub Antiochi tyrannide diuersam fuisse precandi formam alibi vidimus, Nō recessimus à mandatis tuis, non desciuimus à fœdere tuo non deflecimus à te, nec defecimus à Lege tua, & tamen hæc omnia eueniunt nobis, Psal. 44. 18. non quòd obstreperent Deo fideles, sed quia sciebant alium Deo finem esse propositum, quàm peccata punire. Duris enim illis certaminibus ad palmā supernæ vocationis eos parabat.

6 *Effunde.* Videtur à regula charitatis alienum esse hoc votum: quia sic propriis malis singulos esse anxios conuenit, vt alios quoque secum leuari cupiant. Quare videntur perperam fideles incredulis optare exitium, pro quorum salute debebant potius esse soliciti. Sed tenendum est quod alibi diximus, vt rite quis hæc vota concipiat, induendum esse publicum affectum, ne eum priuatæ iniuriæ titillent, ne carnis impetu feratur contra hostes: sed sui oblitus, communem modò salutem Ecclesiæ respiciat ac curet. Deinde inuocandum esse prudentiæ & iudicii Spiritum, ne inconsideratus zelus precantem impellat. qua de re alibi fusius disseruimus. Adde quòd fideles non modò posthabita sui cura, toti Ecclesiæ hîc consulunt: sed præcipuè oculos intendunt ad Christū, vt desperatos eius hostes exitio deuoueant. Non ergo temere prorumpunt in hanc vocem, vt hos vel illos perdat Deus: nec Dei iudicium anticipāt, sed reprobis quale merentur iudiciū optātes, patiēter expectāt dū reprobos ab electis discernat cælestis Iudex. Hoc modo nō abiiciūt affectū charitatis: quia etsi cuperent omnes esse saluos sciunt tamen quosdam insanabiles esse Christi hostes, quos manet certus interitus. Quanquam nondum prorsus soluta est quæstio: quia dum proximo versu hostiū crudelitatē accusāt, vidētur appete

re vindictam. Sed tenendum est quod nuper dixi, non posse, in hunc modum precari nisi qui publicam personam induerint, & omisso sui respectu, curam susceperint totius Ecclesiæ: imò Christũ Ecclesiæ caput statuerint sibi ante oculos: postremò nisi qui præeũte Spiritu animos suos extulerint ad Dei iudicium, vt parati ad ignoscẽdũ, non hostes quoslibet, àquibus offẽsi sunt, sed solos reprobos morti addicãt. Nã qui, antequã spes resipiscentiæ sit ablata, ad pœnam festinant, eos præposteri zeli damnauit Christus hac voce, Nescitis cuius spiritus sitis, Luc. 9.55. Adde quòd non simpliciter impiis Ecclesiæ persequutoribus fideles perniciem hic optant: sed prout illis familiariter cum Deo agere conceditur, in hũc modũ ratiocinantur ab absurdo, Quî fit Domine, vt tam duriter nos affligas, super quos inuocatur nomẽ tuum: Gentibus autem profanis quæ te spernunt, indulgeas? Denique significãt alibi, satis amplam esse Deo materiam exercendæ iræ, quia non soli peccauerint in mundo. Etsi autem nostrum non est præscribere Deo legem, imò lex illa nobis patienter ferenda est, vt castigationes incipiant à domo eius, hæc tamẽ libertas ignoscitur fidelibus, vt postulent non deteriore saltem loco esse, quã increduli & Dei contemptores. Notandum autem, pro eodem sumi, *non agnoscere Deum, & nomen eius non inuocare.* Diuersis enim loquendi formis significat Propheta, nisi præcedat Dei cognitio, non posse ipsum inuocari: sicuti etiam Rom. 10.14, Paulus docet. Neque enim respondere nostrum est, Tu Deus noster donec anteuerterit dicẽdo, Vos estis populus meus, Osee 2.23. sed os nobis aperit dum ad se inuitat. Etsi autem inuocatio nominis Dei non restringitur ad solas preces (quia sæpe tantundem valet ac Gallis verbum *Reclamer*) summa tamen huc redit, nisi Dei notitia nos dirigat, non posse nos syncere profiteri veram pietatem. Tunc passim gloriabantur Gentes se Deum colere: sed quia verbo destituebantur, ac sua illis figmenta & falsæ imaginationes Dei loco erant, abominabile fuit quicquid tentarunt: sicut hodie in Papatu, quia non statuunt cæci cultores quid sit Deus, neq; ex ore eius sciscitantur quid probet, sed imaginarios sequuntur cultus, certum est repudiari ipsos à Deo: quia idola in eius locum subrogant.

8 *Ne recorderis*. Confirmant fideles quòd breuius & obscuriꝰ attigerant, iustas de suis peccatis pœnas exigi: quia ex reconciliatione petendum erat malorum leuamen. Hoc enim primum malis omnibus remedium est, vt nos Deus recipiat in gratiam: quia ipso irato prosperitas ipsa male & infœliciter nobis cedit. *Peccata antiqua*, intelligunt quidam quæ admissa sunt à Patribus. Alii autem eorũ qui precantur antiqua peccata vocari putant quæ pueri vel adolescentes admiserint, Ego verò latius patere arbitror: acsi non modò reatum vnius & alterius culpæ & eius recentis agnoscerent, sed se pridem multiplici reatu, eóque vetusto, cum Patribus fuisse implicitos. Ita longam pertinaciam fatentur in qua obdurüerant contra Deum. Et Propheticis obiurgationibus respondet confessio hæc. testatur enim Sacra historia suspensam fuisse exilii pœnam, donec expertus fuisset Deus incurabilem esse malitiam. Nec mirum est Patrum culpam filios deprecari, quum Lex pronuntiet, Deum reiicere patrum delicta in sinum filiorum, & vlcisci peccata in tertiam & quartam generationẽ. Notanda autem est antithesis inter verbum *festinandi* & *vetusta peccata*: quia si ad calculum vocasset Deus quicquid tribus vel quatuor seculis peccauerant Israelitæ, in longum tempus suspensa fuisset liberatio. Rogant igitur fideles vt abolitis prioribus offensis ad opem ferendam festinet. Iam quia in ipsis peccatis erat remora & obstaculum, non frustra addunt, vt *Dei misericordiæ celeriter accurrant*.

9 *Succurre nobis.* Iterum repetunt hoc versu fideles, quicquid afflictionum sustinent, prouenire ex ira Dei: nec aliud esse malis solatium, nisi vt Deum sibi propitient. Iam quia sibi multorum scelerum conscii erant, spem veniæ impetrandæ cõfirmant variis loquendi modis. Primò fauorem sibi conciliant hoc epitheto, dum vocant *Deum salutis suæ*: deinde se nihil à seipsis afferre testantur quod Dei misericordiã prouo

cet, ideóque suam ei gloriam duntaxat obiiciunt. Vnde colligimus non satisfactionibus vel vllis operum meritis, sed gratuita venia Deo reconciliari quicunque peccarunt. Tenēdum est etiā quod paulò antè attigi, & fusius explicui Psalmo 6: vbi nos Deus castigat, non modò ab externis pœnis leuamen esse optandum, sed in primis de placando Deo cogitandum esse: nec imitandos esse stultos ægrotos qui symptomata tantùm auferri sibi cupiunt, pro nihilo ducunt fontem & causam morbi. De verbo כפר quod reddunt Interpretes, Propitius esto, alibi dictum fuit. Propriè significat expiare, & sacrificiis aptatur: ideóque quoties Deum nobis reconciliare cupimus, in mētem veniat nobis mors Christi: quia non fit remissio absque sanguine. Hebr. 9.22.

10 Quare dicerent Gētes, Vbi est Deus eorum? nota fiat in Gentibus coram oculis nostris vindicta sanguinis seruorum tuorum qui effusus est.

11 Veniat coram facie tua gemitus vincti: secundū magnitudinem brachii tui residuos fac filios mortis:

12 Et repende vicinis nostris septuplum in sinum eorū, opprobrium eorum quod exprobrauerunt tibi Iehouah.

13 Et nos populus tuus, & oues pascuorum tuorum confitebimur tibi in seculum, in generationem & generationem narrantes laudem tuam.

10 *Quare dicerent.* Alio sensu nunc obiiciunt Deo fideles nomē suū. Nobis enim propter nomen suum ignoscit: quia quum sit misericors, & velit os nobis obstruere, vt solus iustus censeatur, gratis peccata nobis ignoscit. Nunc autem deprecantur fideles, ne Deus sacrum suum nomen blasphemiis ac maledictis impiorum subiiciat. Vnde etiā monemur, perperam nos precari, nisi salutis nostræ curam cum zelo gloriæ Dei indiuiduo nexu iungamus. Ex secundo membro eadem quæ nuper soluta est, quæstio exoritur. Etsi enim Deus vindicem nostrum se fore pronuntiet, non ideo tamen licet, quum læsi sumus, vltionem appetere. Sed meminerimus, non quibuslibet dictatam esse hanc precandi formam, vt priuatis suis passionibus indulgeant: sed vt duce & magistro Spiritu aduersus reprobos communem agāt causam Ecclesiæ. Ergo vt ritè precemur in hunc modum, primùm in nobis refulgeat Spiritus prudentia. Deinde compositus sit ac purus zelus, quem lutulenti carnis affectus perturbant. Tunc liquido zelo & sedato petere licebit vt Deus claris exemplis ostendat ante oculos nostros sibi pretiosam esse seruorum suorum vitā, quorum sanguinem vlciscitur. Neque enim hic volūt fideles expleri sanguine, acsi eum cupidè appeterent, sed tantùm expetunt fidei suæ cōfirmationem ex paterno Dei amore, qui in vlciscendis iniuriis appareret. Notādum præterea est vocari *seruos Dei*, qui tamē ob sua peccata iustè puniebātur: quia vtcunque nos castiget Deus, non ideo protinus abiicit, quin potiùs de salute nostra testatur se esse solicitum. Deinde scimus, vbi grassatur ira Dei in totum Ecclesiæ corpus, quia boni malis permisti sunt, communiter etiam affligi: sicuti Ezechiel, Ieremias, Daniel, & reliqui in exilium tracti sunt. Etsi enim non prorsus erant innoxii, certum tamē est non fuisse tantam cladem illatā populo eorum causa: sed potius in eorum persona spectaculum exhibitum fuisse impiis, quo magis tangerentur.

11 *Veniat coram.* Quia non dubito quin tunc exulauerit populus Dei, quum Spiritus hanc precationem dictauit, vinctos generalter nominat Propheta qui finibus Assyriæ & Chaldææ inclusi erant, vt capitale esset illinc mouere

pedem. *Filios* autem *mortis* nominat, quasi addictos vel destinatos morti, captiuitatis respectu. Quanquam absurdum non erit restringere ad paucos sententiam hanc, qui in arctiorem custodiam traditi erant. Hac autem voce significat Propheta fractos esse & verè humiliatos feroces illos spiritus qui prius contra Deum exultauerant. Et *magnitudinem brachii* Dei implorat, quia sine insigni miraculo sperari non poterat restitutio Ecclesiæ.

12 *Et repende.* Satis iam de vindicta dictum est: & hic clarius demonstrant fideles, non tam se moueri priuatis iniuriis, quàm pio zelo excandescere vbi proscindi vident sacrum Dei nomen. qui affectus si vigebit in animis nostris, facilè moderabitur carnis intemperiem, si autem accedat Spiritus prudentia, iusto Dei iudicio vota nostra rectè subscribent. Vltimo versu fructum suæ liberationis hunc fore prædicant, *vt Dei nomen celebretur*: sicuti minimè in alium finem nobis optanda est salus. Et ipse etiam gratis omnia nobis largitur, tantùm vt suam bonitatem illustret. Promittunt autem non exigui temporis gratitudinem, sed cuius memoria tradatur posteris, & per continuas ætates transeat de manu in manū. Notanda etiam circunstantia est, quòd dicit, *Nos populus tuus & oues pascuorum tuorum* Quia enim electa erat posteritas Abrahæ quæ nomen Dei celebraret, & laudes eius in Sion resonabant: extincto illo populo, quid futurum erat nisi vt intercideret nomen ipsum Dei? Nec dubium est quin respondeat hic locus vaticinio Iesaiæ capit.43.ver.21, Populum hunc mihi creaui, laudem meam narrabit.

ARGVMENTVM PSALMI LXXX.

Precatio est lamentabilis, vt Deus afflictæ suæ Ecclesiæ subueniat. Sed quo facilius spem rebus suis miseris impetrent fideles, eas comparant cum suis exordiis, in quibus refulsit singularis Dei gratia.

Psalmus LXXX.

PRæfecto super Sosannim Eduth, Psalmus Asaph.

2 Qui pascis Israel ausculta, qui ducis tanquam oues Ioseph, sedens inter Cherubim appare:

3 Coram Ephraim & Beniamin & Mnasse excita virtutem tuam, & veni in salutem nobis.

4 Deus conuerte nos, & lucere fac faciem tuam, & salui erimus.

Quanquam Psalmus hic proximo affinis est, mihi tamen videtur compositus esse in gratiam decem tribuum, postquam variis cladibus regnum illud atteri cœpit. Neque enim abs re fit expressa mentio Ioseph, Ephraim, & Mnasse. Excipiunt quidam Interpretes, Prophetam ad situm & ordinem castrorum alludere, qualis à Mose Num. capit.2.vers.18, describitur, quia ab vna parte progrediebantur Ephraim & Mnasse. Sed frigidū esset, prætērita tribu Iehuda, & vrbe quoque sancta, in mediū proferri Ioseph, Mnasse, Ephraim & Beniamin: nisi de regno Israel specialis fieret sermo. Si quis obiiciat, ex quo alienatæ sunt decem tribus à domo Dauidis, fuisse degeneres, & illic corruptū fuisse Dei cultum: respondeo, multos illic pios Dei cultores habitasse, qui non flexerant genu coram Baal, nec se ad communes superstitiones proiecerant. Ideóque in tribu Iehuda duritiem accusat Amos cap.6. vers.6, quòd illic nemo ingemiscebat super plaga Ioseph. Scimus etiam, in illa defectione missos fuisse Prophetas qui spem redemptionis facerent. Quanuis ergo omnes ferè essent apostatæ, residuum semen non neglexit Deus. Et quéadmodum prius futuris malis solatium in vaticiniis gratiæ suæ dederat, sic nunc preces dictando

do, confirmat fouétque in eadem spe, donec reipsa experiantur se non fuisse vanis promissionibus lactatos. Hinc tenemus quid duo isti Psalmi proximi inter se differant. Si cui non satisfaciat quod dico, electio maneat libera. quisquis tamen circunstantias omnes expendet, libenter (vt spero) mihi assentietur. In vocibus Sosannim & Eduth non insistam: quia Psalmo quadragesimoquinto retuli quid sentiant Interpretes: nec res tanti momēti est vt magnopere laborandum sit: deinde qui peritissimi sunt vetustatis, nihil afferunt præter coniecturas probabiles.

2 *Qui pascis Israel* Antequam Ephraim & Manasse nominet Propheta, ponit nomē Ioseph: cur potius quàm Iehuda, nisi quia seorsum de regno Israel, cuius potestas erat penes familiā & posteros Ioseph, verba erat facturus? Neque absurdum est, vt dixi, quum peculiares illis dati fuerint Prophetæ, postquam Dei flagellis percussi sunt, additam fuisse precationem qua Deus reliquias sibi colligeret. Cæterùm, ne sibi blandiantur in cultu adulterino, vocando Deum *sessorem Cherubim*, Propheta eos ad puram Legis doctrinam reuocat. Propitiatorium enim pignus erat præsentiæ Dei, vbi Deus se propinquum fore suis promiserat, vt eorum vota exaudiret. Formam hanc Diuinitus præscriptam, hominum arbitrio mutari fas non fuit. Monentur ergo Israelitæ ac iubentur redire ad primam originem, vt Deum propitium inueniant. Cæterùm, hoc epitheto mirus erga homines Dei amor exprimitur, quòd se quodammodo extenuat vt ad eos descendat, sedémque & domicilium sibi deligat in terra, vt habitet in medio ipsorum. Neque enim sedet ipse, sicuti loco non includitur quem cæli cælorum non capiunt: sed respectu hominum locatur inter duos Cherubim, ne fideles remotum à se fingendo, perplexi hæreant in accessu. Interea tenendum quod attigi, legitimam orandi regulam proponi Israelitis, ne in Dan & Bethel Deum à se fabricatū inuocent, sed superstitionibus valere iussis, vera fidei luce regantur, verbum Dei sequendo.

4 *Deus conuerte nos.* Hoc est, restitue. Petierant versu proximo vt virtutem suam erigeret Deus coram Ephraim & Manasse: nunc queruntur se proiectos, donec succurrat Deus, & miseræ dissipationi remediū afferat. Quidam verbum *conuertere*, aliter accipiunt, acsi peterent à Deo fideles, Spiritum regenerationis. Sed quia id nimis argutum est, contenti simus priore illo sensu, fideles malis afflictos ad Deum confugere, cuius proprium est vitam reddere mortuis. Iam sicuti fatentur malorum omniū hāc esse causam, quòd Deus offensus faciem absconderit: ita rursum plenam salutem ab vnico Dei fauore expectant. Hæc (inquiunt) vera erit nobis resurrectio, si modò facies tua nobis illuceat. acsi dicerent, se propitio & fauēte Deo beatos fore, sibíque omnia fœliciter cessura.

5 *Iehoua* Deus *exercituum quousque fumabis in oratione populi tui?*

6 *Cibasti nos pane lachrymarum, & propinasti in lachrymis copiam.*

7 *Posuisti nos rixā vicinis nostris, & inimici nostri subsannant apud se.*

8 *Deus exercituum conuerte nos, & fac lucere faciem tuā, & salui erimus.*

5 *Iehoua Deus.* Quum vltro promittat Deus & toties affirmet non irrita fore suorum vota, mirum est cur non obiiciant Sancti sibi esse implacabilem, vtcunque ad eum confugiant. Neque enim tātùm queruntur se nō exaudiri, sed

Deum fumare vbi inuocatur: acsi data opera hoc pietatis officium respueret. Vbi igitur illa promissio Iesa. 65. 24, Antequam clamauerint, ego exaudiam? Sed quia Deus auxilium suum differẽs, suorum patiẽtiam exercet, ex sensu carnis dicit Propheta eum esse surdum ad preces: non quòd in hac opinione precantes subsistere conueniat: (viam enim sibi præcluderent:) sed quanuis eos contrario fidei sensu eniti & penetrare in cælum oporteat, vbi occultam salutem cernant, Deus tamen permittit, quò exonerent animos suos, curas, solicitudinẽ dolores & metus quibus anguntur, in medium proferre. Videtur autem tacita esse allusio inter fumum iræ Dei, & suffitum qui Sacrificiis adhibebatur sub Lege. Quum enim híc ad purgandum cælum valeret, queruntur diuerso fumo tenebras offundi, ne ad Deum perueniant sui gemitus.

6 *Cibasti nos.* Magnitudinem doloris, & longum etiam malorum tractum his loquendi modis exprimunt: acsi dicerent se confectos fuisse tristitia vsque ad summam satietatem. Postea addunt, se *in contentionem vicinis fuisse datos*, quod bifariam potest intelligi, vel quòd rixati cum ipsis vicini fuerint: vel quòd victoriã adepti, contenderent de præda, vt fieri solet dum quisque spolia ad se rapere appetit. Prior tamen sensus videtur melius quadrare, vt querantur totidem sibi hostes fuisse, quot vicinos, quum tamen mutuæ beneuolentiæ vinculum debeat esse ipsa vicinitas. Eodem pertinet secundum membrum, *ridere apud se*, hoc est, de rebus aduersis vltro & citro per iocum & ludibrium inter se fabulari. Cæterùm, hoc Dei iudicio ascribunt, in cuius manu est flectere hominum animos, vt hoc modo se ad pœnitentiam hortentur. Quũ verò eiusdem hodie reatus simus nobis conscii, non mirum est si nihilo etiam melior est nostra conditio. Sed quũ formam hanc precandi fere desperatis Spiritus sanctus dictauerit, spes nobis & libertas suggeritur ne ab inuocatione peccata nostra nos prohibeant. Nec dubium est quin ad superandum obstaculum iterum repetatur quod prius dictũ erat. neque enim inanem battologiam dictare suis voluit Deus, sed vt malis grauati, audacter nihilominus assurgerent, hæc fultura sæpius illis oblata fuit, sicuti tertiò repetitur in Psalmi clausula.

9 Vitem ex AEgypto transtulisti, expulisti Gentes, & plantasti eam.

10 Expurgasti coram ea, radicasti radices eius, & impleuit terram.

11 Operti sunt montes vmbra eius, & palmites eius cedri Dei.

12 Emisit malleolos suos vsque ad Mare, & vsque ad Fluuium propagines suas.

13 Cur diruisti sepem eius, & discerpserunt eam omnes transeuntes per viam?

14 Vastauit eam aper è sylua, & fera agri depasta est eã.

9 *Vitem ex AEgypto.* Vitis similitudine Propheta commendat singularem Dei gratiam qua redemptum populum dignatus est: quod ad spem impetrandi non parum habuit efficaciæ. Quis enim nostrum in Dei conspectum prosilire audeat, donec præueniat nos ipse? Inuitat autem nos tam beneficiis quàm verbo: atque hoc consilio nunc ei obiicitur sua liberalitas, ne inchoatum deserat opus manuum suarum. Quanquam autem sine verbo frigerent apud nos Dei beneficia, vbi tamen ad verbi testimonium accedit experientia, non vulgariter

vulgariter nos animat. Et redemptio cuius nunc meminit Propheta, fœdere Dei vestita fuit: quia annis antè quadringentis Abrahæ eam Deus pepigerat. Sūma huc redit, indignū esse vt Deus vitē manu sua plantatam, & exquisitè cultā, à feris bestiis nunc lacerari sinat. Neque enim tridui vel exigui temporis erat Dei fœdus, sed filios Abrahæ sibi adoptauerat quos perpetuò tueretur. Vitis autem nomine significat Propheta quanto in pretio populus hic corā Deo fuerit, quem non modò instar hæreditarii fundi sibi esse voluit, sed, sicuti vitis supra reliquas possessiones excellit, peculiari honore dignatus est. Quòd dicit *terram fuisse purgatam*, metaphoricè repetit quod prius sine figura dixerat, Gētes fuisse expulsas, vt vacuus esset locus electo populo. Nisi fortè ad continuas fossiones alludat quibus vites, ne degenerent, purgandæ sunt: vt significet Deū functum esse agricolæ partibus erga suum populum, quia non destiterit pòst plantationem in eo fouendo & conseruando operam impendere. Nam quòd continuo pòst addit *radicatas fuisse radices*, de prima satione nō debet intelligi, sed de propagatione, quæ vna est culturæ species. Vnde sequitur opertos fuisse montes vmbra eius: quia tota regio, licet montuosa esset, incolis referta fuit: in tantam multitudinem creuit populus ille. Ideóque palmites comparat *cedris Dei*, hoc est pulcherrimis, vel eximiis quibusque: quo illustrior reddatur Dei benedictio. Mare & Euphratem scimus terminos promissæ hæreditatis fuisse Diuinitus præfixos.

13 *Cur diruisti.* Applicatio est similitudini: quia nihil minus consentaneum est, quàm Deum vitem à se plantatam, feris bestiis euellendam tradere. Id quidem se facturum sæpius minatur ac denuntiat per Prophetas: sed in eum finem, vt populi ingratitudo magis reddatur detestabilis, quæ prodigiosum illud pœnæ genus extorsit. Interea nō abs re ex tam præclara Dei beneficentia fiduciam concipere iussi sunt fideles: saltem vt in ipsa euulsione sperarent curæ se futuros Deo, qui opus manuum suarū nunquam deserit. Etsi enim ad vastitatē redactus fuit populus, insanabilis suæ peruicaciæ culpa, paucis tamen palmitibus seruatis, vitem suam deinde restituit Deus. Hæc quidem deprecatio toti populo fuit proposita, qua horrendæ dissipationi occurreret. Cæterùm quia pauci simi Deo verè supplices facti sunt, vt iram eius restinguerent, satis fuit illos ab interitu eripi, vt noua deinde vitis exurgeret. Porrò antithesis illis augetur indignitas, dum ab vna parte Deus vinitor statuitur: ab altera autem non modò quicunque transeunt, sed apri quoque syluestres, aliæque feræ bestiæ. Verbum כרסם quidam accipiunt pro ventrem farcire: quæ significatio nisi paulò esset ab vsu remotior, præsenti loco aptè quadraret.

15 *Deus exercituum reuertere obsecro, inspice è cælis, & vide, & visita vitem hanc,*

16 *Et hortum quem plantauit dextera tua, & super filium* quem *confirmasti tibi:*

17 *Combusta est igne, excisa est: ab increpatione vultus tui pereunt.*

18 *Sit manus tua super virum dexteræ tuæ, super filium hominis* quem *confirmasti tibi.*

19 *Et non recedemus abs te: viuificabis nos, & nomen tuum inuocabimus.*

20 *Iehoua Deus exercituum conuerte nos: fac lucere faciē tuam, & salui erimus.*

15 *Deus exercituum.* His verbis docere voluit Propheta, quanuis ad tẽpus faciem suam occultet Deus, imò speciem alienationis præbeat, tentationi minimè cedendum esse: quia, modò cum certa spe veniæ quæratur, quos abiicere visus est, placatus in gratiam recipiet. Etsi autem hæc summa fuit populi dignitas, censeri Dei vineam: dum tamen hoc respectu Deum sibi conciliant fideles, nihil afferunt proprium, sed tantùm postulant ne deficiat in medio liberalitatis cursu. Particulam *è cælis*, non dubito fuisse interpositam, ne fidem suam procul extendere fideles dubitarent, quanuis ab ipsis longè distaret Deus à quo recesserant: deinde si nullus liberationis modus apparebat in terra, vt in cælum suspicerent. Quantum attinet ad vocem כנה, libenter recipio quod nonnulli vertunt, locum paratum. Quia tamen aliis videtur permutatio literæ ג in כ, vt hortum significet, libera maneat electio. Certum quidem est, metaphoram esse priori affinẽ, qua notatur singularis Dei in ornando populo liberalitas. *Virum* quoque *dextræ* appellat palmitem manu Dei cõsitum.

17 *Combusta est igne.* Clades populi iam clarius exprimit. Dixerat vitem Dei bestiis fuisse expositam ad direptionem. Longè autem durius est, incendio cõsumi, eradicari, & perire. Etsi autem perfidè desciuerant à pietate Israelitæ, erant tamen adhuc Ecclesiæ portio, vt dictum fuit. Quare hoc tristi eorum exemplo monemur quàm seueris pœnis digna sit nostra ingratitudo, præsertim vbi accedit contumacia, vt minis & obiurgationibus nihil Deus apud nos proficiat. Simul autem discamus, vbi passim ardet ira Dei, inter medias tamen incendii flammas, dolores nostros in Dei sinum reiicere, qui mirabiliter Ecclesiam suam ab interitu suscitat. Paratus quidem esset non modò continuo tenore prosequi suum erga nos fauorem, sed magis ac magis nos locupletare, nisi obstaret nostra prauitas: sed quia fieri non potest quin tot sceleribus succenseat, hoc inæstimabilis clementiæ est, vbi ignis à nobis accensus longè lateque grassatus est, eo restincto aliquam Ecclesiæ partem residuam seruare. vel vt magis propriè loquar, excitare ab ipsis cineribus populum qui nomen suum inuocet. Iterum repetit Propheta non vi & armis hostium, sed increpatione vultus Dei Ecclesiam periisse: quia nunquam speranda est pœnarum mitigatio, nisi verè persuasi simus manu Dei iustè nobis infligi. Et hoc resipiscẽtiæ signũ fuit, ad manũ percutientis respicere, sicuti alibi dicitur, Ie. 9. 13.

18 *Sit manus tua super virum.* Precationem qua vsus fuerat sub figura vineæ, simplicibus verbis repetit, vt manu sua Deus protegat *virum dexteræ suæ & hominem quem sibi roborauit.* Incertum est autem, de solo Rege, an de populo ipso loquatur. Nam etsi Iarobeam vnctus fuit in Regem, non tamen legitimo iure honorem illum adeptus est: nec quenquã ex successoribus ita Deus probauit, quin semper & ius & potestas regni maneret penes posteros Dauidis. Neque enim, vt Psal. 78. 67, vidimus, elegit Deus tribum Ephraim: imò inuiolabili eius decreto sceptrum datum fuerat familiæ Iuda, sicuti continet vaticinium Iacob, Gen. 49. 10. Ergo impia ruptura fuit, quum maior pars populi desciuit ad Ierobeam. Solui tamen potest hic nodus, quia etsi peruersum fuit regni principiũ, sicut dicitur apud Hoseam 13. 11, Dedi vobis Regem in furore meo: tolerantia deinde probatum fuit: & vnctio testata est, ratum Deo fuisse quod perperam tumultu populi gestum fuerat. Potuit igitur populus Israel Regem suum dicere à Deo creatum & stabilitum, qui in remedium dissipationis additus fuerat filiis Dauidis. Etsi enim dissidio illo collapsus est status populi, fultura tamen illa, arcano Dei consilio, supposita fuit ne concideret. Sed ego libenter totum Ecclesiæ corpus complector. Nec temere singulari numero vsus est Propheta, quum vellet Deus populũ illum instar esse vnius hominis. qua etiam ratione Paulus Gal. 3. 16, in vno semine insistit. Diffluxerant enim Ismael, Esau & alii, quum Deus redemit ac collegit semen Abrahæ. Ita *Filius hominis* vocabitur populus quem sibi adoptauerat Deus, vt esset quasi vnus homo: quia tamen vnitas hæc pendebat à capite, non displicet Regem diserte

certè notari quatenus retinebat maiorem populi partem, ne exitiali ruina periret. Cæterùm hîc rursus propheta nonnisi prioribus Dei beneficiis innititur ad conciliandum eius fauorem: acsi diceret, Domine, quia tuum est perficere quod cœpisti, Regem abs te nobis datũ custodias. Tandem promittunt fideles se Deo gratos fore, si exauditi fuerint: neque id tantùm sacrificio laudis, sed tota vita. Nam *inuocatio nominis Dei* pro vitulis labiorum accipitur. Sed totius vitæ consensum declarat vbi dicit, *non recedemus à te.* Quanquam sic contexi potest hic versus, Domine etiam in rebus nostris deploratis manebimus sub tuo obsequio, neque malorum acerbitas ad defectionem nos impellet. Tua autem gratia & virtute restituti, celebrabimus nomen tuum. De vltimo versu quẽ tertiò inculcat Propheta, superuacuum esset plura dicere.

ARGVMENTVM PSALMI LXXXI.

Duæ sunt huius Psalmi partes. nam quisquis fuerit author, populum hortatur vt redemptus Dei manu, & in regnum sacerdotale ac peculiarem Ecclesiam electus, inæstimabilis huius gratiæ memor, redemptorem suum tam laudibus quàm sancta vita piè colat. Deinde sequitur exprobratio ingratitudinis in Dei persona, quod scilicet blandè & comiter populum hunc ad se inuitans, nihil profecerit quin iugum Legis pertinaciter respueret.

Psalmus LXXXI.

PRæfecto super Githith Asaph.

2 *Exultate Deo fortitudini nostræ, iubilate Deo Iacob:*

3 *Sumite canticum & proferte tympanum, citharam iucunditatum cum nablo:*

4 *Clangite cithara in nouilunio, tempore statuto ad diem sacrificij nostri:*

5 *Quia statutum Israeli hoc, iudicium Deo Iacob.*

6 *Testimonium in Ioseph posuit hoc, quum egressus est super terram AEgypti: labium quod nesciebam audiui.*

7 *Amoui ab onere humerum eius: manus eius ab ollis recesserunt.*

8 *In tribulatione clamasti, & eripui te, respondi tibi in occulto tonitrui: probaui te super aquas Meriba. Selah.*

2 *Exultate Deo.* Hunc Psalmum probabile est festis diebus, quibus solẽnes suos conuentus agebant Iudæi, fuisse destinatum. Nam à principio ostendit non fuisse ordinem illum Diuinitus mandatum, vt surdi & muti ad tabernaculum starent (quia Deus neque otio neque frigidis ac inanibus cæremoniis colitur) sed vt talibus exercitiis fidei vnitatem inter se fouerent, profiterentur suam pietatem, & se animarent ad continuos eius progressus, suáque studia cõiungerent ad laudandũ Deum: denique vt in sacro fœdere retinerentur, quo sibi Deus eos adoptauerat. Quũ verò hic fuerit dierũ festorũ vsus sub Lege, colligere etiã licet, quoties hodie cõueniũt fideles, debere finem hunc esse propositũ, vt se exerceant in vera pietate, Dei beneficia in memoriã reuocent, proficiant in eius verbo, fideíque suæ cõsensũ testẽtur. Friuolis enĩ ac inutilibus cæremoniis ludunt homines cùm Deo, nisi in primis vigeat doctrina fidei, quæ ad inuocationem eos incitet: nisi etiã beneficiorũ recordatio suggerat laudum materiam: imò mera est profanatio nominis Dei, dũ extincta doctrina luce, externo tantùm cultu defungitur populus: ideò Propheta non solùm fideles iubet

Kk.ii.

ad tabernaculum concurrere, sed de fine quoque admonet, vt illic renouetur memoria gratuiti fœderis, vnde augescat fides eorum & pietas, vt celebrentur Dei beneficia, quæ animos ad gratiarum actionem stimulent. Quantum ad tympanũ, citharam, & nablum attinet, diximus alibi, & postea dicendum erit, Leuitas non abs re musicis instrumentis vsos fuisse sub Lege: quia tenerum adhuc & pueris similem populum Deus talibus rudimentis docere voluit vsque ad Christi aduentum. Nunc vbi Euangelii claritas, discussis vmbris Legalibus, cultum Dei magis simplicem nobis commendat, stultè ac perperam imitaremur quod Propheta nonnisi ætati suæ præcepit. Vnde apparet Papistas hoc ad se transferendo, simias fuisse. Sub *nouilunio* per synecdochẽ alias quoque ferias designat. Quanquam autem quotidie offerebantur Sacrificia, *dies* tamen *Sacrificii* per excellẽtiam nominat, quibus se ex Legis præscripto sistebant fideles ad tabernaculum.

5 *Quia statutum.* Quò efficacior sit exhortatio, legem hanc impositam esse docet populo Dei, qua sanciatur æternum fœdus. Quia autẽ in fœderibus mutua est conuentio: dicit hoc statutum datum fuisse Israeli, & Deum sibi hoc iu pepigisse. עדות quidam deriuant à verbo עדה quod significat ornare: & vertũt Decus, vel ornamẽtũ Ioseph. sed descendit potius à עוד & cõtextus flagitat pro testimonio vel pactione accipi. Cæterùm in nomine *Ioseph* respexit Propheta ad primam originem, quum post mortem Iacob distinctæ fuerunt familiæ. Nam quia nondum ad Iehudam perneneratt tunc primatus, Ruben verò gradu primogeniti exciderat, meritò excelluit posteritas Ioseph ob memoriã beneficii: quia fratrũ suorum totiúsque gentis pater & nutritius fuerat. Cæterùm fœderis sanctitatem speciali nota commendat Propheta, quia Deus populum sibi acquisierat, dum hunc honorẽ sibi deferri stipulatus est: acsi diceret, redemptum fuisse hac lege populum, vt statis diebus ad renouandã gratiæ memoriam conflueret. Verbum *quum egressus est*, tam Deo, quàm populo conuenit, Trita enim est loquutio, Deum coram populo suo egredi, sicut pastor gregem, vel dux exercitum præcedit. Præpositio *Super*, quibusdam videtur notare altiorem Iudææ situm: quia ascendunt qui illuc veniunt ex Ægypto. Ego autem simpliciter interpretor populum, præeunte Deo, liberè peruagatum fuisse per terram Ægypti, quia fractis ac pauefactis incolis datus est transitus. Gratiam liberationis amplificat, dicens in persona totius populi, se fuisse ex profunda barbarie ereptum. nihil enim molestius est, quàm *peregrinari* apud Gentem cum qua nulla sit linguæ communicatio, quæ præcipuum est societatis vinculũ. Quia enim lingua est velut character mentis ac speculum, non secus ac syluestres feræ, inuicem alieni sunt qui carẽt linguæ vsu. Et Iesaias, 33.19, quum vult durissimũ supplicium minari pronuntiat venturos hostes profundis labiis, & confuso gutturæ. Itaque eo præstantius Dei beneficium populus agnoscit, quòd ab Ægyptiis ereptus fuerit, quorum linguam non intelligebat.

7 *Amoui ab onere.* Hîc iam Deus quibus & quantis beneficiis sibi deuinxerit populum Israel commemorat. Nã quò asperior fuerat seruitus vnde erepti fuerant, eo optabilior & magis pretiosa fuit libertas. Quum ergo Propheta refert curuatos fuisse sub onere, & figulinæ addictos, aliísque seruilibus, & duris operis, contrarios status inter se comparans, magis illustrat redemptionis gratiam. Nunc ab illis ad nos anagoge tenenda est: quia vbi non tantum ab onere lateritio subduxit Deus humeros nostros, nec tantùm manus nostras à fornacibus remouit, sed ex miserrima Satanæ tyrannide redemptos, ab inferis eduxit: multo sanctior est nostra obligatio quàm veteris populi. Eandem sententiam prosequitur sequenti versu. Dicit Deus se tulisse suppetias quum *in angustiis clamarent.* Quod ego libenter de precibus intelligo. Nam etsi interdum contingit, eos qui ad vltimam necessitatem redacti sunt, cõfuso clamore deflere suas miserias: quia tamẽ in afflicto populo aliquæ, manebant pietatis scintillæ, neque affluxerat ex cordibus promissio Patribus data, non dubito eorũ preces ad Deum fuisse conuersas. Nam

& qui nihil tale meditatum habens, si tamen vrgeat maior aliqua necessitas, arcano naturæ instinctu ad Deum feruntur. Quo magis credibile est, promissionem illis fuisse magistram, vt ad Deũ respicerent. Quia verò nemo Deum verè implorat nisi auxilium ab eo sperans, melius conuincere debuit Israelitas clamor ille, vt redemptionem, oblatam, soli Deo ascriberent. *Arcanum tonitrui* quidã exponũt nimis argutè, meo iudicio, tonitru quod occultauerit gemitus populi, ne AEgyptios magis exacerbarent. Simpliciter intelligo, arcano & admirabili modo exauditum populum, & tamen edita palàm fuisse signa ex quibus colligerent Israelitæ, Diuinitus se iuuari. Quamuis ergo non apparuerit Dei facies, tonitru tamen notabile fuit latentis eius præsentiæ indicium. Iam quo pluris gratiam hanc æstimet Israelitæ, oblique illis Deus exprobrat indignis fuisse præstitam: quia maligni ac peruersi ingenii experimentum dederint apud aquas Meriba. Num. capite 14. vers. 34. Acsi diceret, quum palàm tunc innotuerit vestra impietas, certè nulla à me habita fuit dignitatis vestræ ratio. Nõ minus autẽ in nos cõpetit, hæc obiurgatio quàm in Israelitas: quia non solùm quum afflicti essemus sub Satanæ tyrannide, Deus nostros gemitus audiuit, sed antequam nati essemus, redemptionis pretium nobis statuit in Filio vnigenito. Deinde quũ inimici essemus per Euangelium nobis & Spiritum illucens, ad gratiæ suæ participationẽ nos vocauit: & tamen nõ desinimus ei subinde obstrepere, imò ferociter contra eum tumultuari.

9 *Audi popule mi, & cõtestabor te: Israel si audieris me.*
10 *Ne sit in te deus extraneus, & ne adores deũ alienũ.*
11 *Ego Iehoua Deus tuus, qui te eduxi è terra AEgypti: dilata os tuum, & implebo illud.*
12 *Et non audiuit populus meus vocem meam & Israel renuit me.*
13 *Et dimisi eos in cogitatione cordis eorum, ambulabunt in consiliis suis.*

9 *Audi popule mi.* Quo melius animos permoueat Propheta, Deum induit persona doctoris, eúmque familiariter in medio cœtu loquentem inducit: vt intelligat populus inutiles ac lusorios esse conuentus omnes, vbi vox Dei ad fidem & pietatem incitans non resonat. Sed præstat verba expendere. Præfatio hæc breuiter docet, non rite nec purè coli festos dies nisi attenti sint fideles ad Dei vocem: quia vt manus, pedes, oculos, séque totos illi consecrent in obsequium, necesse est ab auribus incipere. atque ita ostendit nullos se agnoscere cultores, nisi qui discipuli sint. *Contestandi* verbo significat se pacisci solenni more, quo maior constet verbis authoritas. Quod postea sequitur, *Israel si audieris me*, puto abruptè esse positum, vt in orationibus patheticis, defectus maiorem vehementiam exprimit. Alii contexunt cum versu sequenti, Israel si me audieris nõ erit in te Deus extraneus. Sed ego vocẽ desiderantis esse arbitror. Quanquam obliquè significat Deus præfracto populo se diffidere, & vix sperare morigerum fore, vel docilem. Præcipuum deinde fœderis caput, & fere summam totam proponit, vt solus ipse emineat. Si cui tamen magis ita resoluere placeat, Israel quum me audieris, nihil est quod æquè abs te postulem, vel exigam, nisi vt me vno contentus, alienos deos tibi non accersas: hanc sententiam non improbo. Certè hac voce confirmat Deus quod toties a sibi inculcat in Lege & Prophetis, se zelotypum esse, vt socium honoris non admittat. Sed interea simul admonet, principiũ veri cultus incipere ab obediẽtia. Diuersa est apud Mosen series, Exo. 20. 2.4, & Deuteron. cap. 5. vers. 6. 8. nam vbi præfatus est Deus se esse Deum Israelis, prohibet ne sibi fabricent no-

uos deos. Hîc autem prohibitio priorē locum obtinet: deinde additur causæ redditio, quòd abundè sufficere debeat Deus ille qui sibi populum acquisiuit. Fortè etiam præparationis vice initiò hoc posuit, vt populum à superstitionibus abduceret, quas prius euelli ac purgari necesse est, quàm radices in nobis agat vera pietas.

11 *Dilata os tuum.* Sicuti prius redemptionem populi cōmemorans, frænum iniecit Deus quo suos clientes obsequio adstrictos teneret: sibi in futurū tempus bonorum omnium copiam suppetere denuntiat vnde expleat populi esuriem. Notandæ verò sunt tres istæ rationes, quibus in se vno Deus continet Israelitas, ac perperam impiéque facere ostendit si ad deos extraneos declinent. Nam voce *Iehouæ*, se Deum natura esse asserens, negat in arbitrio hominum esse fingere nouos deos. ac emphaticum est pronomen *ego*. Quanuis enim prætexerent AEgyptii, se Deum colere cæli & terræ opificem, mendacii eos palàm coarguebat contemptus Dei Israel: à quo simulac discedunt homines, eius spoliis ornant sua figmenta, quoscunque obtendant colores. Vbi se Iehouam asseruit, Deitatem suam effectu & experimento probat: quia eius clarum specimen exhibuerit in redimendo populo: præsertim quia tunc fidem Patribus datam præstitit. Virtus enim quæ tunc spectata fuit, non seorsum debuit æstimari: quia pendebat à fœdere quod olim cum Abraham pepigerat idem ille Deus, qui probata sua veritate non minus quàm potentia, debitam sibi laudem asseruit. Tertiò iam se in posterum offert, hoc sensu, modò pergat Israel in fide, se eundem fore erga filios qualē experti sunt patres, quia exhausta non sit sua liberalitas. Nam verbo *dilatandi*, obliquè perstringit angustias quæ beneficentiæ eius viam obstruunt acsi diceret, culpam penuriæ residere in populo, quia bonorum quibus indiget, capax non sit: imò incredulitatis suæ obstaculo arceat ac repellat quæ vltrò fluerent beneficia. Nec solùm iubet os aperire, sed gratiæ suæ abundantiam splendidius commendat: significās quantumuis se longè ac latè extendant nostra desideria, nihil defore ad plenam satietatem. Vnde sequitur, parcè & tenuiter stillare in nos cælestes gratias, quia os nimis angustum est. alios verò ieiunos esse & inanes, quia os prorsus claudunt. nam maior pars vel fastidio, vel superbia, vel furore respuit quicquid è cælo bonorum offertur: alii quanuis non in totum reiiciant, vix tamen exiguas guttas admittunt, quia sic restricta est eorum fides vt effusam copiam impediat. Hinc verò nimis clarè detegitur mundi prauitas, quòd neque Deum cognitum amplecti, neque in eo acquiescere sustinet. etsi enim externo adorationis signo coli se Deus hîc postulat, nō tamē moratur nudū nomē, quia eius maiestas in duabus vel tribus syllabis sita nō est: sed rē potius spectat, ne aliò diffluāt spes nostræ: vel laus iustitiæ, salutis & bonorum omniū transferatur. Hoc enim nomine Deitatem sibi vendicat, quòd sibi plena bonorum suppetat vbertas ad nos satiandos & explendos.

12 *Et non audiuit.* Nunc queritur Deus, quum Israelitas comiter ad se alliciat, blandam tamen hanc imitationem sperni: imò quum pridem cœperit eos hortari, semper aures fuisse clausas Verbo suo. Neque enim de vnius tantùm diei cōtumacia expostulat, sed populum statim ab initio stupidum ac præfractum fuisse intelligit, & in eadē obstinatione pergere. Hæc verò prodigiosa malitia est, Deo, vbi paratus est nobiscū ferè æquabili lege pacisci, claudere accessum, & audientiā negare. Ac ne culpā, ignorātiæ obtentu, extenuent, addit se ex professo & deliberato contēptu fuisse reiectum. Vnde apparet fascinatas à diabolo fuisse eorum mentes. Hinc pronuntiat factum esse vt eos dimiserit in duritia cordis eorum: vel, vt alii vertūt, in cogitatione. שרר enim vnde hoc nomen deductū est, vmbilicū propriè significat. Vnde apta est translatio ad cogitationes cordibus implicitas vel etiam ad duritiem quæ medium cor occupat. Quia tamen scimus in Psalmis rem vnam bis solere repeti, prætuli nomen Cogitationis, quia mox sequitur, Ambulabunt post sua cōsilia. Cæterùm his verbis iustam se pœnam sumpsisse testatur de populo, dum sana eum doctrina

ctrina spolians, in reprobum sensum proiecit. Sicuti enim Verbo suo nos regens, quasi fræno cohibet, ne post errores vagemur: ita Prophetas suos auferens Iudæis, peruersis eorum consiliis habenas laxauit, vt sibi errandi essent duces. Atque hoc grauissimum est vindictæ genus & signum horrēdæ desperationis, quū ad nostram proteruiam dissimulans ac silens, correctionis medicinam non adhibet. Quandiu enim nos obiurgat, & ad tribunal suum citando, metu iudicii nos terret, simul inuitat quoque ad pœnitentiam: vbi autē operam se rixando videt ludere, nec quicquam proficere suas admonitiones, tacēdo declarat se curam abiicere salutis nostræ. Nihil ergo magis timēdū, quàm ita emancipari homines à Deo vt lasciuientes in suis consiliis, à Satana trahantur. Quanquam potest hoc latius exponi, Deum tædio fatigatum non curasse de retinendo populo, qui perdita sua malitia spem omnem profectus absciderat. Stulte verò inferunt ex hoc loco quidam, æqualiter distribui omnibus Dei gratiam, donec repudiata fuerit. Nam & tunc singulari priuilegio Deus solos Abrahæ filios, posthabito toto orbe, ad se vocare dignatus est. Hodie fateor sublatum esse discrimen, vt legatio Euangelii, qua se Deus mundo reconciliat, communis sit omnibus: videmus tamen vt certis in locis excitet Deus pios Doctores. Quanquam non sola vox externa sufficeret, nisi efficaciter ad se traheret quos vocauit. Cæterùm quia docet hic locus nullam esse magis exitialem pestem, quàm propriis consiliis regi, nihil aliud superest nisi vt prudentia carnis valere iussa, Spiritū sequamur ducē.

14 *O si populus meus audisset me, Israel in viis meis ambulasset!*

15 *Breui inimicos eorum humiliassem, & super aduersarios eorum vertissem manum meam.*

16 *Osores Iehouæ mentiti fuissent illi, & fuisset tempus ipsorum in seculum:*

17 *Et pauissem illos adipe frumenti, & melle satiassem te è petra.*

14 *O si populus meus.* Iterum honorifico elogio probrum & dedecus populi melius detegit: quia duplex fuit flagitium, quum vocatione essent populus Dei, nihil ab alienissimis differre: sicuti apud Iesaiam, 1.3, cōqueritur, Bos cognouit possessorem suum, asinus præsepe domini sui: populus autem meus nō intelligit. Quia dictio לו apud Hebræos non est conditionalis, sed optatiua, non dubito quin Deus instar gementis exclamet miserum esse hunc populum, qui saluti suæ optimè consuli sponte recusauerit. Patris enim suscipiēs personā, vbi remediis omnibus tentatis, filios deploratos esse videt, voces emittit dolentis, veluti cum suspirio & gemitu. non quòd obnoxius sit humanis passionibus, sed quia aliter suum erga nos amorē exprimere non potest. Ac videtur Propheta locum hunc mutuatus ex Cantico Mosis, Deut. 32.29. vbi iisdem ferè verbis deplorat populi peruicaciā. Est autem hìc tacita exprobratio, vt sciant Iudæi nonnisi per suam malitiam stetisse quominus optimè haberet. Siquis obiiciat, frustra & sine ratione Deū conqueri, quando in eius arbitrio fuit flectere duras populi ceruices: nunc quādo facere non libuit, non esse cur se homini dolenti compararet: Respondeo, iuste id fieri nostra causa, ne infœlicitatis nostræ culpam alibi quàm in nobis quæramus. Sed hìc cauendum ne res diuersas misceamus, & quæ non minus inter se distant, quàm cælum à terra. Deus enim ad nos descendens per verbū suū, & sine exceptione inuitans omnes, neminem frustratur. Quicunque enim veniunt, admissi, sentiunt non abs re se fuisse vocatos. Interim ex fonte arcanæ electionis manat hoc discrimen, vt

in paucorum corda verbum penetret, aliorum aures verberet duntaxat. Neque tamen absurdum est eum flebiliter conqueri de nostra amentia vbi non paremus. Sicuti enim verbo externo nos inuitans, patrem exhibet: cur non etiam patris imaginem referret in hac forma querimoniæ? Verè enim apud Ezechielem 18 32. pronuntiat se nolle mortem peccatoris, modò ex toto contextu candide & non contentiosè petatur eius dicti interpretatio. Non vult mortem: quomodo? nempe quia vult omnes ad se conuerti. Satis verò constat non esse hanc conuersionem in libero hominum arbitrio, donec ex cordibus lapideis Deus carnea reddiderit: imò renouatio hæc (vt scitè Augustinus docet) ipsa creatione præstantior est. Quid autem obstat quominus pariter omnium corda flectat Deus ac formet in obsequium? Hîc ergo tenenda est modestia ac sobrietas, ne in arcanum eius iudicium perrumpere tentemus: sed nobis sufficiat voluntas in verbo patefacta. Eorum enim salutem velle meritò censetur ad quos dirigitur vox ista, Iesa. 21, 12. Venite ad me, & conuertimini. Secundo membro definit Propheta quid sit Deum audire. Neque enim satis esset annuere loquenti Deo: quia facilè concedunt hypocritæ, verum esse quod ex ore Dei proficiscitur, perinde acsi aures flecteret asinus. Propheta autem non aliter Deum audiri significat, nisi nos eius imperio subiicimus.

15 *Breui inimicos.* Hîc admonet, quascunque perpessi fuerant clades Israelitæ, imputandas esse eorum peccatis: quia non aliis viribus pugnarunt hostes, quàm quibus è cælo instructi erant. Promiserat Deus suis auspiciis electum populum fore omnium hostium victorem: ne quis eum malæ fidei insimulet, affirmat se id facturum fuisse nisi prohibitus esset populi peccatis. Nec dubium est quin tacitè admoneat eos de prioribus victoriis, quas non proprio marte, sed eius ductu adepti fuerant. Nunc se non modò cohiberi dicit eorum culpa, vt à defensione ipsorum abstineat, sed etiam improbitate cogi, vt hostibus omissis, in ipsos irruat armata manu. Eandem sententiam prosequitur quum dicit hostes suppliciter iugum fuisse subituros, nisi illos ad licētiā armasset Israelitarū impietas, dū excusso iugo cōtra Deū lasciuiunt. *Hostes Iehouæ* nominans, perstringit Israelitas, quòd abrupto fœderis vinculo, se à Deo disiūxerint, ne bellū statim pro ipsis contra hostes communes susciperet. Quemadmodum enim terreni Principes si à sociis fraudētur, descēdūt ad inducias cū reliquis hostibus: & hoc pacto se vlciscūtur de periuris & fœdifragis: ita significat Deus se hostibus suis pepercisse: quia perfidè & scelerate à populo Israel deceptus erat. Cur enim manifestos hostes sinit inultos esse, & in asserenda sua gloria ad tempus cessat, nisi quòd rebelli & immorigero populo illos opponit, à quibus subigatur? Quid sibi velit verbum כחש, alibi diximus. Subindicat autem Propheta non aliam cum reprobis sperandā esse pacem, nisi quatenus eorum rabiem constringit Deus occultis catenis, sicuti leo ferrea cauea inclusus, manet semper leo, sed cohibetur ne laniet ac discerpat qui quinque tantùm vel sex pedibus ab eo distant: sic impii, licet in nostram perniciem inhient, exequi tamen quod cuperent nequeūt: imò eorū ferociā humiliat Deus, vt māsuetudinē simulēt. Summa est, culpa Israelitarum fieri vt præualeant contra eos hostes, & petulanter insultēt, qui filiis Dei morigeris & obsequentibus supplices erant futuri. T*empus* quoque *perpetuum* ad promissiones referri debet, sicuti copia tritici & mellis ad satietatē vsque: testatus enim fuerat Deus se fore illis protectorem & custodem ad finem vsque. Mutatio igitur tam subita quæ cōtigerat, odiosè illis obiicitur, quòd data opera suam fœlicitatem protinus abiecerint. Idem & de terræ fertilitate dicendum. Quî fit enim vt esuriant in ea terra vbi Deus tritici & mellis abundantiā illis pollicit⁹ fuerat, nisi quia Dei benedictio eorū culpa exaruit? *Adipē frumenti* metaphoricè vocat similagīnē, nisi quis pro optimo tritico accipere malit. *Mel ex petra* quidam hyperbolicè accipiunt: acsi dictum foret, potius mel fluxisse ex ipsis rupibus, quàm non saturasset Deus hunc populum. Sed quum appareat ex Sacra historia, mel in cauis

vis rupibus passim fuisse repertum quandiu florebat Dei benedictio, simplex sensus est tenorem gratiæ Dei continuum & æquabilem futurum fuisse, nisi malitia & sceleribus populi abruptus esset.

ARGVMENTVM PSALMI LXXXII.

Quia Reges & quicunque potestate praditi sunt, immensam sibi licentiam, fastu excacati, vt plurimum indulgeant: denuntiat reddendam esse rationem summo Iudici qui omnem mundi celsitudinem supereminet. Postquam autem officii & conditionis sua eos admonuit, surdis se videns canere, Deum vindicem implorat.

Psalmus LXXXII.

PSalmus Asaph. Deus sedet in cœtu *Dei, in medio deorum iudicabit.*

2 *Vsquequo iudicabitis iniquitatem, & facies impiorum sumetis? Selah.*

3 *Iudicate pauperem & pupillum, inopem & egenum iustificate.*

4 *Eripite pauperem & afflictum, è manu impiorum liberate.*

1 *Deus sedet in cœtu Dei.* Hoc valde indignum est, quum certos homines velit Deus humano generi præesse, in commune bonum eos non agnoscere in quem finem excellant, neque etiam cuius beneficio locati sint in tam excelso gradu, sed contempta omni æquitate, libidinose dominari. Suo enim splendore hebetantur vt totum orbem sibi natum esse putent. Adde quòd suæ altitudini minimè consentaneum esse ducunt, regi moderatis consiliis: & quũ iam sua dementia plus æquo insaniant, quærunt tamen adulatores qui blandiantur & applaudant eorum vitiis. Hanc superbiam vt corrigat Propheta, principiò negat sic occupari solia & tribunalia ab hominibus quin Deus retineat summum gradum: sicut etiam voluit Deus profani & impuri Poetæ ore hoc esse testatum, Regum timendorum in proprios greges, Reges in ipsos imperium est Iouis, Clari Giganteo triumpho, Cuncta supercilio mouentis. Ergo ne plus æquo sibi arrogent mundi proceres, Propheta hîc Deo solium erigit vnde omnes iudicet, ac cogat in ordinem, quod valde necessarium est. Etsi enim regnare se fatentur per Dei gratiam, & cæremoniis Deum colunt, infatuat tamen eos sua magnitudo, vt falsa imaginatione Deum à cœtu suo procul expellant. neque enim rationi & legibus subesse sustinent. Hanc vesaniam, qua fascinati sunt mundi Principes ridere consilium Prophetæ fuit: quòd Deo locum in cœtu suo non relinquunt. Et quo melius refellat ebriam confidentiam qua inebriati sunt mundi Principes, ordinem politicum appellat *cœtum Dei*: quia vtcunque refulgeat eius gloria in singulis mundi partibus, præcipuum tamen lumen hac in parte emittit, dum legitima gubernatio inter mortales viget. Tritum quidem Hebræis esse fateor, quicquid eximium est ornare Dei epitheto: sed videtur hîc pro circunstantia loci, Principum ordinem Diuinum vocare Propheta, in quo resplendet peculiaris Dei maiestas: sicuti coniugium appellat Solomo pactũ Dei, Prouer. 2.17, quòd polleat singulari quadam sanctitate. In secundo membro parum interest quo ad summã rei, legamusne In medio deorum: an Iudicat deos in medio: nisi quòd melius fluit cõtextus prior, Quantumuis se extollant mundi Proceres, non tamen imminuere ius Dei quominus primatum inter ipsos teneat, sibique gubernationem asserat. Cæterum hîc nomen *Deorum*, sicuti paulò pòst, & aliis locis pro

Iudicibus sumitur, quibus specialem gloriæ notàm insculpsit Deus. Nam ad Angelos trahere, rigidum est commentum.

2 *Vsquequo iudicabitis.* Multi existimant describi iudicii modum: sed mihi potius videtur Propheta, vt obiurgationi viã pararet, ita præfatus esse. Quã uis capita Reges attollant supra nubes, viuere tamen ipsos quoque hac lege, vt regantur sub Dei manu: ideóque sua ferocia temere luctari, ne rationi cedant. Etsi enim deterrimi sunt tyranni, scelestóque sacrilegio occupant locum illum: siquis tamen Dei seruus contra ipsos hiscere audeat, quasi fieret ipsis magna iniuria, obtendunt sacrum Dei nomen. Ita dum se fingunt communi Lege exemptos, ac solutos, doctrinam eiúsque ministros ablegant ad plebem. Denique nullum esse imperium putant nisi vbi exultat effrænis libido. Atqui principio hoc posito, Deum inter ipsos gubernare, iã patefactus est aliquis doctrinæ aditus. Ergo Propheta vbi sibi authoritatem peperit, liberè inuehitur in Principes, & crassissimum vitium castigat, dum se venales iniustis pauperum vexatoribus prostituunt, & mercede redempti peruertunt omnem æquitatem. *Impios* autẽ disertè exprimit, quia probi homines nũquam studebunt corrumpere iudicia. Ad hæc furor quidam diabolicus proceres mundi dementat, vt plus improbis vltro deferant, quàm innoxiis & simplicibus. Fingamus impios cessare, neque adulatione, neque fraudibus, neque pecunia, neque alio artificio sibi acquirere fauorem, qui tamen dominantur, vt plurimũ in malam partem magis propensi erunt. Hæc ratio est cur exprobret Propheta impios plus reperire fauoris, quàm bonos & integros.

3 *Iudicate.* Breuiter admonet Propheta quibus documentis probare conueniat iustum & moderatum imperium nempe si ius suum miseris & afflictis tribuant. Est quidem in verbis synecdoche, quia certum est obstrictam esse omnibus eorum fidem: sed non abs re dicit Propheta miseris hominibus & oppressis datos esse patronos, quia & alieno auxilio indigent, nec alibi reperient quam vbi auaritia ambitio, aliæque corruptelæ cessant. Ideo autem gladium gestant Iudices ad improbos cohibendos ne in furiosa hominum intemperie vis præualeat: & quo quisque potétior est, eo audacior sit ad premendos infirmos. Itaque rarò cõfugiunt diuites ad opem Magistratuum, nisi forte dum inter se litigant. Nunc tenemus cur pauperes & egenos præcipuè commẽdet Propheta: quia non secus ac medicis ægroti, Magĩstratuum præsidio indigent qui diuitũ sæuitiæ & iniuriis sunt obnoxii. Hoc si Regibus & aliis Iudicibus solidè persuasum esset, se tutores pauperibus esse datos, vt se iniuriis opponant, compescántque omnem iniustam violentiam, vigeret vbique summa rectitudo. Nam quisquis pauperes tueri dignabitur, non flectetur huc illuc gratia, sed quod iustum est, tantùm respiciet. Hoc etiam colligimus ex Prophetæ verbis, Quamuis nemo flagitet opem Principum, ignauiæ tamen coram Deo damnari, nisi spõte succurrant. Falsò enim colorem hũc prætendunt, vbi manifestè grassatur iniquitas, gemitus & querimoniæ passim resonant, se mederi non posse malis donec rogati fuerint. Quia igitur per se satis clamat oppressio, si Iudex in alta specula sedens conniuet, dissimulationem hanc impunè non cessuram Propheta denuntiat.

5 *Non cognoscunt, neque intelligunt, in tenebris ambulant,* quamuis *moueantur omnia fundamenta terræ.*

6 *Ego dixi, Dii estis, & filii Excelsi vos omnes.*

7 *Certè sicut homo moriemini: & sicut quilibet, Principes cadetis.*

8 *Surge Deus iudica terram, quia tu hæreditabis in cunctis Gentibus.*

Non cognoscunt. Postquam officii admonuit Principes, conqueritur se nihil proficere, quia stupidi sunt, nec admittunt sanam doctrinam: imò vt concutiatur totus orbis, securi manent in sua socordia. Nam hinc maximè coarguit & vrget eorum demētiam, quòd, si videant cælum terræ misceri, non tamen moueantur, acsi nulla eos tangeret cura generis humani, cuius tamen specialiter delecti sunt custodes. Dixi autem paulo antè, quid maximè eos priuet intelligentia quia scilicet cæcutiunt in suo fulgore: & quum ferociter excutiāt omne iugum, nulla religio ad modestiā eos flectit. Nam hoc sanæ mentis & prudentiæ initium est, tribuere Deo suum honorem, vt nos Verbi sui fræno contineat. Postremum hoc membrum, *moueantur fundamenta terræ*, plærique ferè omnes aliò torquent, acsi inter mundi calamitates hanc esse maximam diceret Propheta, vbi Principes officio non funguntur: quia status terræ, hoc est hominum conditio, huic fundamento innititur, si iustitia vigeat. Sensus ergo est secundum eos, labefactari orbem iniusta Principum tyrannide. Ego, quanquam sensum hunc non refello, potius tamen arbitror, vt iam attigi, damnari prodigiosum stuporem in Iudicibus, qui rebus horrendum in modum confusis & ipsa terræ concussione non mouentur.

6 *Ego dixi.* Concessio est, qua tamen ostendit Propheta, nihil peruersis Iudicibus præsidii fore in sacra persona quam illis Deus imposuit. Quanquā autem non inducit eos loquentes, tantundem valet hæc exceptio acsi dixisset, Si clipei loco obiicitis vestram dignitatem, nihil vobis proderit hæc gloriatio: imò vos deluditis stulta confidentia, quia Deus vos sibi vicarios constituens, se proprio imperio non spoliauit. Deinde voluit fragilitatis vestræ esse memores, vt solicitè & cum timore munus vobis iniunctum exequamini. Potest hoc etiam accipi in Dei persona quòd vnà cum principatu nomen illis suū detulerit. Ac videtur hoc congruere cum Christi dicto: vocari Deos ad quos Dei sermo factus est. Cōmodè tamē etiā verti potest, Fateor vos esse Deos, & filios Excelsi. In re ipsa parū est discriminis, quia hos tātùm vult Propheta, nō excusari honoris prætextu Iudices, vt scelerum pœnam effugiant: quia hac lege præfecti sunt mundo vt olim ipsi quoque rationis reddendæ causa ad tribunal cæleste compareant: ideóque nonnisi temporali dignitate esse præditos, quæ vna cum mundi figura effluet. Quo sensu continuo pòst addit, *Atqui sicut homines moriemini.* Acsi diceret, quum instructi sint potestate ad regendum mundum, non exuisse tamen naturā vt mortales esse desinerent. Posterior pars versus malè ab aliis vertitur, meo iudicio, Quasi vnus Principum cadetis. Putant autem illis denuntiari violentam mortem: sicut ille dicit, Ad generum Cereris sine cæde & sanguine pauci Descendunt Reges, & sicca morte tyranni. Sed quia illud coactum est ac remotum non dubito Principes obscuris & gregariis hominibus conferri. Vnus enim, quemlibet è vulgo significat. Itaque licet homines se esse obliti, fallaci perpetuitatis confidentia se inebrient, ad promiscuam mortem trahendos esse dicit. Christus calumniam refutare volens qua eum grauabant Pharisæi, testimonio hoc vsus est, Iohan. 10, 35. Si vocat (inquit) Scriptura Deos ad quos Dei mandatum peruenit, annon longè dignior est hoc titulo quem Pater signauit Deus? Cæterùm his verbis non se cōstituit in ordine Iudicum, sed ratiocinatur à minori ad maius: Si transferur Dei nomen ad eius officiarios, (vt vocant), longè magis competere in Filium vnigenitum, qui Patris personam sustinet, in quo relucet eius maiestas, totáque Deitatis plenitudo habitat.

8 *Surge Deus.* Cur Psalmus hic precatione claudatur, initio dixi. Propheta enim se nihil proficere videns monendo & obiurgando, quia principes superbia inflati omnem æquitatis doctrinam respuunt: se ad Deum conuertit, & compescendæ eorum insolentiæ vindicem implorat. Hoc autem modo Spiritus sanctus solatiū nobis præscribit quoties libidinosè nos vexāt tyrāni. Etsi enim nullū in terris frænū cohibēdæ eorū licētiæ occurrit, suspicere tamē in cælū cōuenit, atque inde remediū petere: quia nō frustra Deus partes iudicandi orbis sibi vēdicat. Ideóq; rogād⁹ est vt res cōfusas ad rationē legitimā cōponat

Quæ mox sequitur ratio quibusdam videtur esse vaticinium de regno Christi, quo Deus cunctas gentes sub potestatem suam redegit. Ego autem latius extendo: Deo in cunctis gentibus obediētiam iure deberi, iúsque dominandi perperam & iniustè ei eripi à tyrannis, dum posthabito eius mādato, fas & nefas permiscēt. Itaque rogādus est vt mūdū rite ordinando, imperium suum recuperet.

ARGVMENTVM PSALMI LXXXIII.

Implorat Dei opem Propheta contra Ecclesiæ hostes: atque vt facilius impetret, commemorat quàm multæ gentes simul conspirauerint, & quidem eo consilio, vt deleto populo Israel, Ecclesiæ Dei nomen extinguant. Interim vt se & alios maiore fiducia ad studium precandi stimulet, propositis in medium pluribus exemplis, quàm potenter solitus sit Deus seruis suis opitulari ostendit. *Psalmus LXXXIII.*

CAnticum Psalmus Asaph.
2 *Deus ne taceas apud te, ne sileas & ne quiescas Deus.*
3 *Quia ecce inimici tui tumultuantur, & qui te oderunt extulerunt caput.*
4 *Super populum tuum callidè excogitarunt consilium, & consultauerunt aduersus absconditos tuos.*
5 *Dixerunt, Venite & excidamus eos à gente, & ne sit in memoria nomen Israel amplius.*

2 *Deus ne taceas.* Quod multorum consensu receptum est, Psalmum hunc compositum fuisse tempore Regis Iosaphat, mihi etiam probatur: quia scimus quantam pius ille Rex belli molem sustinuerit contra multiplices hostium copias. Quanquam enim præcipui belli authores erant Ammonitæ & Moabitæ, subsidia tamen contraxerant nonmodò ex Syria, sed etiā ex lōginquis regionibus, quæ multitudine ferè obruerant totam Iudæam. Quoniam ergo hîc refertur longus hostium catalogus, qui inter se conspirauerant ad perdendum Dei populum, probabilis est coniectura, Psalmum tunc fuisse dictatum. nam & Sacra historia refert vnum ex Leuitis pollicitum fuisse Regi victoriam spiritu Prophetico, & leuitas cecinisse coram Domino. Quia autem fieri non potuit quin totus populus cum sancto Rege in tantis periculis magnopere esset obnoxius, plena vehementiæ & solicitudinis hîc continetur precatio. Atque huc spectat repetitio quæ occurrit statim in primo versu, *ne taceas apud te, ne sileas, ne quiescas* acsi dicerent fideles, si auxiliari sibi velit Deus, nunquam id tempestiuè factu-rum nisi celeriter festinet. Quanquam autem nostrum est patienter quiescere, siquando Deus auxilium suum differat, infirmitati tamen nostræ concedit festinationem hanc optare. Vbi verti, Ne sileas apud te, ad verbum est, Ne sileas tibi: quod per phrasticè resoluūt quidā, ne taceas in propria causa: quod tāquā nimis argutū omisi. Tātūdē verò loquutio hæc valet acsi dictum esset, Ne te intus contineas. Potest autem esse superuacua particula, sicut aliis pluribus locis.

3 *Quia ecce inimici.* Hic necessitas exprimitur, quòd tam vi & impetu hostium, quàm astutis consiliis premantur fideles, vt nullum mortis effugium pateat. *Tumultuari & efferre caput* dicens intelligit fretos sua potentia insolenter se gerere. Sicuti autem talis ferocia pios animos valde labefactat: ita vnica leuatio est, de ipsa apud Deum conqueri, cuius perpetuum munus est superbos compescere. Ideóque Sancti vt plurimum, vbi Dei suppetias implorant, obiicere solent hostium suorum proteruiā. Ac notandū est, vocari Dei hostes quicūque Ecclesiā infestant: quia hæc non vulgaris fiduciæ materia est, communes nobiscū Deo hostes esse. Hoc autem ex gratuito eius pacto manat, quo pollicitus

est

est se fore aduersarium omnibus hostibus nostris : & meritò, quia ex quo nos amplexus est in suã tutelam, oppugnari non potest salus nostra, quin simul violetur eius maiestas. Interea pax nobis cum omnibus coléda est quoad licebit: studendúmque probitati, vt securè corã Deo gloriari liceat iniuriam nobis fieri quum præter meritum lacessimur. Iã vtcunque ad superbiam & violentos impetus hostium accedat etiam hostiũ calliditas, danda est tamẽ sua Deo gloria: vt eius subsidio contenti simus. Sicuti enim frãgere solet superbos qui rabiem suam despumant, ita etiam astutos deprehendere in sua astutia. Porrò ne hostium insidiis & captionibus putemus nos esse expositos, opportunè suggerit nobis Propheta plenum consolationis & spei epitheton, vocans nos Dei *absconditos*. Nam quòd quidam in contrariam partem trahunt, quia non appareat Dei auxiliũ quo protegimur, sicuti alibi vita fidelium vocatur abscondita, Col. 3.3, nimis coactũ est, & prorsus remotũ tam à mente quàm à verbis Prophetæ. Simpliciter enim docet latere nos sub vmbra alarum Dei. quia etsi videmur patere & obnoxii esse impiorum libidini, occulta Dei virtute seruamur. Ideóque alibi dicitur, Abscondes me in abdito tabernaculi tui, Psal. 27.5. Simul tamen notandum est, non alios occultari sub Dei custodia, nisi qui suis viribus diffisi, trepidi ad Deum cõfugiunt. nam qui persuasi se ad resistendum pares fore, audacter concurrunt, & quasi metu soluti lasciuiunt, tandem dabunt nuditatis suæ pœnas. Ideoque nihil tutius est quàm sub Dei vmbra delitescere, dum propriæ imbecillitatis conscii, salutem nostram in eius sinum coniicimus.

5 *Dixerunt, Venite.* Augetur hac circunstãtia indignitas, quòd in animo habuerint impii Ecclesiã radicitus excidere. Potest quidem hoc restringi ad Ammonitas & Moabitas, qui flabella fuerunt aliis excitandis. Sed quia eorum impulsu Agareni, Syrii, & reliqui non dissimili odio & furore perciti ad perdendum Dei populum arma sumpserunt, commodè hanc vocem omnibus tribuemus, quia scilicet inita pactione certatim irruerint, aliíque alios hortati sint ad delendum regnum Iuda. Causa autem tam crudelis odii præcipua fuit, quòd Satan Dei Ecclesiam extinguere semper conatus est: ideóque suos omnes ad furorem impellere non destitit. *Excidere à gente* significat funditus eradicare, ne sit amplius gens aut populus. quod clarius patet ex secundo membro, *Ne memoretur posthac nomen Israel.* Atque hæc circunstantia valuit ad prouocandam Dei misericordiã, quòd bellum hoc non sit susceptum communi more, vt victi & subacti venirent in hostium potestatem, sed ad vltimum vsque exitium progressa sit sæuitia. Perinde autem fuit acsi conati essent euertere Dei consilium in quo fundata est Ecclesiæ perpetuitas.

6 Quia consultauerunt corde simul, aduersus te fœdus pepigerunt

7 Tabernacula Edom, & Ismaelitæ, Moab & Hagareni,

8 Gebal, & Ammon, & Amalec, Philisthiim, cum habitatoribus Tyri.

9 Etiam Assur sociatus est illis : fuerunt brachium filiis Lot. Selah.

6 *Quia consultauerunt.* Hic multiplices copias recenset, quæ iunctis viribus machinabantur Ecclesiæ Dei ruinam. Quum ergo tam valida factione incumberẽt multæ gentes in perniciem infirmi regni, necesse fuit maturè subleuari admirabili Dei auxilio, quibus nulla ad se tuendos facultas erat. Et tamen in tanta illa desperatione, erupit sancto Regi Asa vox illa verè heroica, 2. Par. cap. 14. vers. 11, Non est dificile Deo succurrere siue aduersus magnum, siue exiguum exercitum : nec impediet nostra paucitas, quominus ab ingenti mul-

titudine nos eripiat. Idem ſcilicet Spiritus qui inuicta illa fortitudine inſtruxit pium Regem, Pſalmum hunc toti Eccleſiæ dictauit, vt ſe intrepidè ad opem Dei conferret: Ac hodie quoque nobis verba præit ne Dei inuocationi ianuam præcludat vllũ diſcrimen. Nã vt in nos conſpiret totus mundus, murus hic aheneus oppoſitus eſt ad defenſionem regni Chriſti, Vt quid tumultuãtur Gentes,&c. Pſal.2. ver.1. Nec verò mediocriter nobis prodeſt,in hoc exemplo quaſi in ſpeculo,cernere quid ab initio Eccleſiæ Dei contigerit, ne hodie nos eadem vel ſimilis conditio nimium percellat, dum totus mundus nobis eſt infeſtus. Videmus enim vt diabolico furore totum orbem in nos inflammet Papa. Itaque quocunque vertamus oculos, totidem infeſti ad nos delendos exercitus occurrent. ſed vbi ſtatuerimus, nihil nobis accidere noui, veteri Eccleſiæ fato confirmabimur ad tolerãtiam, donec virtutem ſuam repentè Deus exerat, quæ ſola ad diſsipandos omnes mundi conatus ſufficiet. Porrò ne ambigerent fideles an ſibi paratum eſſet è cælo auxilium, clarè affirmat Propheta, bellum cum Deo ſuſcipere quicunque Eccleſiam infeſtant, quæ ſuſtinetur eius patrocinio. Scimus enim qua lege pronuntiet ſe nobis fore auxiliatorem, Qui tangit vos,(inquit)tangit pupillam oculi mei,Zach.cap.2. ver.8. Et quod dictũ fuit alio Pſalmo de Patriarchis, ad omnes fideles extenditur, Ne tangatis Chriſtos meos: & ne ſitis moleſti Prophetis meis,Pſal.105.15. Nam vnctionem qua nos ſignauit, vult eſſe clypei loco, qui nos ſaluos & incolumes præſtet. Quanquam igitur non intulerãt ex profeſſo bellum Deo qui hîc numerantur populi: quia tamen vbi Deus iniuſtè ſuos impeti videt, medium ſe conſtituit ad ſuſtinendos inſultus: meritò dicit Propheta, omnes illos fœdus pepigiſſe contra Deum. Sicuti hodie Papiſtæ quum de nobis perdendis conſilia agitant, ſiquis roget an fortiores Deo ſint futuri, protinus excipient, ſibi non eſſe in animo Gigantum more cælum inuadere. ſed quia pronũtiat Deus quoties iniuſtè lædimur, ſe quoque violari, ex fidei ſpecula longè nos proſpcere conuenit quod ipſi tandem effectu ipſo ſentient. *Conſultare corde*, quidam exponunt, ſtrenuè & magno ſtudio deliberare. ſicuti Fieri ex animo dicimus quod fit ſerio ardentíque affectu. Sed potius hac voce recõditos aſtus notare voluit Propheta, de quibus paulò antè conqueſtus eſt. *Tentoria Edom.* quidam Interpretes ad bellicum apparatum referũt, ac ſi diceret Propheta, veniſſe bene inſtructos cum tentoriis ad protrahendum bellum: ſed videtur potius alludere ad gentium illarum morem, qnia ſub tabernaculis degebant. Quanquam hyperbolica eſt locutio: acſi diceret, tuguria illorum ſuis locis fuiſſe euulſa, tanta erat bellandi cupiditas. De ſingulis autem gentibus curioſè non diſſero, quia maior pars frequenti Scripturæ vſu ſatis nota eſt. Quòd autem dicit *Aſſur* cum aliis *fuiſſe brachium filiis Lot*, hinc certè non parum augetur indignitas. Nephariæ crudelitatis fuiſſet, exteris Gẽtibus ſuppetias ferre contra ſuos cognatos: nunc quũ claſsicũ primi canunt, & vltro accerſunt Aſſyrios & reliquos, perdendis ſuis fratribus, nónne meritò deteſtabilis eſt tam barbara feritas? Nam vt Ioſephus ipſe commemorat, ſine noxa & maleficio per eorum fines tranſierant Iſraelitæ: quia Dei mandato ſanguini ſuo pepercerant. Quum ergo viderent Moabitæ & Ammonitæ vigere apud fratres ſuos ſanguinis memoriam, nónne mutuò etiam colenda ipſis erat humanitas, ne quid hoſtile tentarent? ſed hoc quoque Eccleſiæ quaſi fatale eſt, nõ modò ab externis hoſtibus impeti, ſed plus moleſtiarum ab adulterinis fratribus ſufferre. Sicuti hodie nulli importunius in nos inſaniunt quàm degeneres Chriſtiani.

10 *Fac illis ſicut Madianiti, ſicut* Siſaræ, *ſicut Iabin, in torrente Ciſon:*

11 *Perierunt in Endor, fuerunt ſtercus terræ.*

12 *Pone eos, Principes eorum ſicut Oreb, & ſicuti Zeb, &*

ſicuti

ficuti Zeba & ficuti Salmuna, omnes Principes eorum:
13 *Qui dixerunt, Hæreditate possideamus nobis habitacula Dei.*

10 *Fac illis.* Postquam de grauissimis suis oppressionibus conquesti sunt fideles, quo propensior esset Deus ad opem ferendam, nunc in memoriam reuocant quàm sæpe desperatis populi sui rebus remedium attulerit. Vnde colligere promptum fuit, Deum consultò auxilium suum differre, dum premuntur eius serui, vt mirabiliter in vltima necessitate perditis succurrat. Duas autem historias miscet Propheta, quia debuit vno contextu prosequi, *Fac illis sicut Madianitis in torrente Cison.* Inserit autẽ cladẽ Iabin & Sisaræ, sed in distinctione non multum fuit momenti, quia satis habebat sibi & reliquis fidelibus suggerere quæ Deus olim in liberando populo sæpius ediderat miracula. Summa enim huc tendit, Deum, qui toties profligatis hostibus, pauidas oues suas è faucibus luporum eripuit, non destitui nũc eadem virtute. Scimus quàm mirificè populo per manum Gedeonis opitulatus sit, Iudic. 6. Videri enim potuit merũ ludibrium, quòd cum validissimo exercitu congredi ausus fuerit Gedeon, non nisi trecentos milites secũ ducens, præsertim qui seruitio assueti, solo dominatorum aspectu terreri poterant. Atqui factum est vt Madianitæ mutuis vulneribus conciderent. Eadem Dei gratia in cæde Sisaræ & Regis Iabin refulsit, Iudicum 4: nam auspiciis mulieris ambo sunt profligati à Barach, qui ingentibus eorum copiis exiguam manum opponere ausus est. Dux etiam ipse Sisara non fortiter in prælio occubuit, sed quũ in latebras fugisset, muliebri manu percussus est. Ergo ne fideles terrore occupati desperent, tempestiuè sibi obiiciũt hæc liberationis exempla, quibus testatus fuerat Deus satis in se vno residere potentiæ ad suos tuendos, quoties humanis opibus destituti, ad eum confugerent. Porrò ex illo incredibili & insolito modo liberationum, colligebant Deũ mirificum esse artificẽ in Ecclesia sua seruanda, vt in solo eius flatu, confiderent sibi esse satis præsidii ad hostes sternendos. Neque hoc tantùm loco refertur in hunc finem Madianitarũ strages: sed Iesaias cap. 9. ver. 4, etiam eadẽ ratione futuram Ecclesiæ restitutionem confirmat. Quod dicit *fuisse stercus terra,* bifariam exponitur, vel quòd in terra putrefacti sint, vel calcati sint instar sterquilinii. atque hic posterior sensus melius quadrat, licet priorem nõ repudiem. Cur dicat *periisse in Endor,* non satis liquet. Legitur hoc nomen Iosue ca. 17. ver. 11. Et probabile est illic deletũ fuisse exercitum Regis Iabin. Quod enim appellatiuè quidam accipiunt Endor, quasi dictum esset palàm & oculari strage, mihi non placet.

13 *Qui dixerunt.* Iterum accusat profanos homines sacrilegii, quòd prædatoria licẽtia inuolẽt in ipsam Dei hæreditatẽ. Certũ quidẽ est, nõ hoc verbis præ se tulisse, sed quũ Deum spernerẽt, quem sciebãt coli in populo Israel, meritò hoc crimine eos onerat, quòd Deũ hæreditate sua spoliare conati sint. Nec verò dubium est quin cõuitiis exagitauerĩt verũ Deũ, vt suis figmẽtis inebriati, sacrum eius numen pro nihilo ducebãt. Atque vt abstinuerint à crassis blasphemiis, quicquid tamen molestiæ infertur piis, redundat in Dei contumeliã, qui in suam clientelã eos recepit. Subest etiam huic loquendi formæ nõ parua consolatio, dum Iudæam Propheta nuncupat *habitacula Dei*: quia hac lege se nobis coniunxit vt perpetuam quietẽ & domiciliũ inter nos habeat: imò non secus charam & pretiosam habeat Ecclesiam, quàm paterfamilias optimas possessiones.

14 *Deus mi pone eos tanquam globum, tanquam stipulã cor in vento.*
15 *Sicut ignis inflammat syluam, & sicut flamma accen-*

dit montes.

16 *Sic persequaris eos in tempestate tua, & turbine tuo terreas eos.*

17 *Imple facies eorum ignominia, vt quærant nomen tuum Iehoua.*

18 *Pudefiant & terreantur vsque & vsque, & confundantur & pereant:*

19 *Et sciant quòd tu sis nomen tuum Iehouah, solus tu excelsus super omnem terram.*

14 *Deus mi.* Quia intolerabilis est impiorum superbia dum ad perdendam Ecclesiam se accingũt, rogat Deũ Propheta vt eos pudefaciat, quando aliter corrigi eorum insolentia nequit, donec confusi & turpiter frustrati iaceant. Quod hoc modo futurũ Propheta dicit *vt quærant nomen Dei*, de vera conuersione, meo iudicio, intelligi non debet. Primus quidem, fateor, hic gradus est ad resipiscendum. vbi homines flagellis humiliati, vltrò se demittunt: sed Propheta simpliciter coactam & seruilem subiectionem notat, qualis fuit Pharaonis. sæpe enim contingit, impios malis subactos dare gloriam Deo ad momentum. Sed quia paulò pòst phrenetica rursus amentia feruntur, hinc satis detegitur hypocrisis, séque prodit quæ in eorum cordibus latebat ferocia. Vult ergo plagis impios cogi vt inuiti Deum agnoscant: vt saltem eorum furor qui ex impunitate prorumpit, constrictus ac inclusus teneatur. Idque melius apparet ex proximo versu, vbi palàm æternum illis interitum precatur. quod minimè quadraret si daretur pœnitentiæ locus. Nec abs re tot voces accumulat Propheta, partim quia, vt sunt indomabiles reprobi, quanuis sæpius castigati sint, colligunt tamen subinde nouas vires, & nouos spiritus: partim quia nihil apud nos persuasu magis est difficile, quàm breui perituros qui læti in summa prosperitate exultant. Id autem fit quia non satis apprehendimus quàm formidabilis maneat Dei vindicta Ecclesiæ oppressores.

19 *Et sciant quòd tu.* Nunc quoque de salutifica Dei notitia non agit, sed quam reprobis extorquet violenta Dei manus. Quanquam non simpliciter dicit cogniturος aliquem esse Deum, sed speciale ponit notitiæ genus, quòd profani homines, quibus antea contemptui fuit vera religio, tandem sensuri sint vnicum esse Deum illum qui se in Lege patefecit, & in Iudæa colitur. Interim tamen notitiam duntaxat euanidam, radicéque & viuo sensu carentẽ designat: quia nec seriò, nec libenter se Deo subiiciunt reprobi, qui vel ad fictum obsequium inuiti trahũtur, vel, quatenus eos compescit, non audent in apertum furorem erumpere. Hæc igitur est experimentalis notitia, quæ ad cor vsque non penetrat, sed vi & necessitate exprimitur. Est autem emphaticum pronomen אתה, quia subest comparatio inter Deum Israelis & alios omnes fictitios: acsi dixisset Propheta, Domine fac vt sentiant, quæ sibi fabricati sunt idola, nihil esse. Et certè quantunuis refugiant lucem Dei contemptores, & nunc sibi obducant nebulas, nunc se immergant profundis tenebris, Deus tamẽ eos persequitur, & trahit ad sui notitiam, quam cuperent ignorantia sepelire. Quia autẽ promiscuè & indignè transfert mundus ad sua figmenta sacrũ Dei nomen, hanc profanationem simul corrigit Propheta quum addit, *Nomen tuum Iehouah*: acsi diceret, verè in eum solum competere essentiam, aut verè esse quod dicitur: quia vtcunque eius gloriam dilacerent increduli, ipse tamen integer manet. Sẽper tenenda est illa quam dixi antithesis. Nulla enim fuit tam barbara natio quæ non coleret deitatem aliquam: sed vnaquæque regio proprios fingebat sibi deos.

deos. Et quanuis Moabitæ, Idumæi, & reliqui concederent aliquid potestatis Deo Israel, eam tamen putabant Iudææ finibus esse inclusam: sicuti Rex Syriæ vocabat Deum montium, 1. Reg. 20. 23. Præpostera hæc gloriæ Dei partitio vno verbo refellitur, ac euertitur quicquid tūc in mūdo superstitionū fuit quū vni Deo Israel tam essentia, quàm nomen suum asseritur: quia nisi aboleantur omnia Gentium idola, non obtinebit solus Iehouæ nomen: ideóque additur, *Tu solus excelsus super terram.* quod diligenter notandum est: superstitiosis enim vtplurimū satis est, relinquere Deo suum nomen, hoc est duas vel tres syllabas, quum interea virtutem eius discerpant. quasi verò inani titulo contineatur eius maiestas. Sciamus ergo non aliter Deum excellere inter homines, nisi dum imperio suo potitur, nec quicquam opponitur ad obscurandam eius gloriam.

ARGVMENTVM PSALMI LXXXIIII.

Conqueritur sibi nihil esse molestius quàm arceri à Tabernaculi accessu, & à cœtu piorum exulare, in quo Deus inuocabatur: & nihil piorum desiderio obstare posse quominus ad Deum quærendum constanter perrumpant. Tandem restitui postulant, iterum testatur pluris sibi esse diem vnum agere in Tabernaculo Dei, quàm diu vitam prorogare inter incredulos. *Psalmus LXXXIIII.*

PRæfecto super Githith, filiorum Coræ Psalmus.

2 *Quàm dilecta tabernacula tua Iehoua exercituum!*

3 *Concupiscit atque etiam deficit anima mea post atria Iehouæ: cor meum & caro mea exultant ad Deum viuum.*

4 *Etiam passer inuenit sibi domum, & hirundo nidum sibi, vbi reponat pullos suos, o altaria tua Iehouah exercituum Rex meus & Deus meus.*

5 *Beati qui habitant in domo tua, semper laudabunt te. Selah.*

1 *Præfecto.* Etsi non inscribitur nomen Dauidis, quia tamen argumentum conuenit eius personæ, probabile est eū fuisse authorem. Nam quòd putant quidam à filiis Coræ eius nomine fuisse cōpositum, hac ratione satis (vt arbitror) refellitur, quòd ætate sua Dauid Prophetiæ dono magis excelluerit quàm vt mandaret partes istas Leuitis. Vna tātùm obstat difficultas, quòd meminit montis Sion, ad quem non antè aducta fuit Arca fœderis quàm ipse potitus est tranquillo regno. Atqui ab eo tempore semel tantùm ab breue tempus priuatus fuit Arcæ conspectu, quum filium suum fugeret. Verba autem sonant tūc iactatum fuisse per varia & lōga exilia. Verùm si reputamus Dauidem longo pòst tempore Psalmis complexum esse quæ sub Saule perpessus fuerat, non mirabimur montem Sion ab eo simul nominari. De voce Githith alibi dictum est, Psalmo octauo.

2 *Quam dilecta.* Conqueritur Dauid sibi negari in Ecclesia Dei locum vt fidem suam profiteatur, proficiat in pietate, séque exerceat in Dei cultu. Nam qui Tabernacula Dei regnum cæleste esse volunt, quasi ingemiscat se hospitē esse in mundo: non satis attendunt ad præsentem eius necessitatem. Sciebat non frustra sacros conuentus Diuinitus fuisse præscriptos, quia talibus adiumētis opus habent fideles quandiu peregrinantur in mūdo. Erat etiam sibi propriæ infirmitatis conscius, non ignorās quantum ab Angelica perfectione distaret. Quare non immeritò deplorat se destitui mediis illis quorum vsus satis notus est piis. Nam haud dubiè rectum externi ordinis finem spectauit: quia similis non erat hypocritis, qui dum solennes conuentus magna pompa frequentant, licet videantur toti feruere, mera tamen ostentatione defungi volunt erga Deum. In hoc certè crasso fig-

mento minimè occupatus fuit Dauid, sed liberum Sanctuarii ingressum tãtoperè optauit, vt sincerè & spirituali modo Deum illic coleret. Exclamatio, ardentis affectus signum est, quem plenius secũdo versu explicat. Vnde colligimus nimium esse stupidos qui ordinẽ à Deo mandatum, quasi possent proprio marte in cælum conscendere, securè negligunt. Dixi in secundo versu non vulgarem desiderii ardorem exprimi, quia quum כסף significet vehementer expetere, non contentus hoc verbo, adiungit *animam suam deficere post atria Dei*: quod tantundem valet atque euanescere, quum immodico affectu extra nos rapimur. Atria autem posuit: quia quum Sacerdos non esset, non vltrà progredi licuit. Scimus enim Sanctuarium interius solis Sacerdotibus fuisse apertum. Tandem exprimit desiderium hoc diffundi vsque ad corpus, quod scilicet externo gestu se in ore, oculis & manibus proferret. Dicit autem *ad Deum viuum*, nõ quòd angusto tentorio inclusus esset Deus: sed quia scalis sibi sciebat esse opus per quas in cælum cõscenderet. visibile verò Sanctuarium vice scalarum esse: quia ad cæleste exemplar pias mentes dirigebat. Et certè quando ad Dei altitudinem nos carnis tarditas assurgere non patitur, frustrà nos ad se vocaret, nisi etiam descenderet ad nos vicissim: vel saltem interpositis mediis, manus quodammodo ad nos sursum tollendos extenderet.

4 *Etiam passer*. Versum hunc quidam vno contextu legunt: acsi diceret Propheta, aues prope altaria nidulari. vnde melius apparet quàm iniqua sit eius conditio qui procul inde prohibetur. Et huic sententiæ videtur suffragari particula את, quæ accusatiuo casui vt plurimum iungitur. Sed quia interdum etiam seruit exclamationibus, non dubito quin Propheta mediũ orationis cursum abrumpens, exclamet, sibi conspectu altaris nihil fore gratius. Primùm ergo Dauid passeribus se & hirundinibus comparans, miseriam suam amplificat: quia indignum est ab hæreditate sibi promissa expelli Abrahæ filios, quũ auiculæ nidos alicubi reperiant. Quanuis autem nactus quandoque esset commodum hospitium, imò liceret apud incredulos cum aliqua dignitate manere, visus tamen est sibi quodãmodo exul à toto orbe quantisper ad Sanctuarium non patebat accessus. Nam certè hic nobis est viuendi finis vt in Dei cultu exerceamur. Porrò quanuis non ritè colatur nisi spirituali modo, subsidiis tamen vti opus est quæ non abs re nobis destinauit. Hæc ratio est cur in hanc vocem erumpat Dauid, *o altaria tua Domine*. Nã quia obiicere promptum erat, multos esse angulos in mundo vbi tutò quiesceret, imò multos esse hospites qui libenter eum exciperent, atque ita sine causa tumultuari: respondet, se malle toti mundo renũtiare, quàm priuari sacro Tabernaculo: nullum locum sibi iucundũ esse procul à Dei altaribus, imò nullum vsquam domicilium extra Terram sanctã sibi placere. Atque huc pertinẽt epithetа quæ Deo tribuit, Rex meus & Deus meus: significat enim molestam & acerbã esse vitam, quia exulet à regno Dei: acsi diceret, etiamsi me certatim omnes inuitent quandiu à finibus tuis excludor, quum Rex meus sis, quid me iuuaret in mundo agere? iam quum Deus meus sis, quorsum viuo, nisi vt ad te aspirem? Vbi autem me reiicis, cur non omnia hospitia asperner quamlibet suauiter carni meæ arrideant?

5 *Beati qui habitãt*. Hìc clarius definit rectũ & legitimũ Sãctuarii vsum: atque ita se discernit ab hypocritis, qui & ipsi ad cæremonias externas sedulò accurrunt, sed pietate vacui. Veros autem Dei cultores testatur Dauid afferre laudis sacrificiũ, quod à fide separari non potest. Neque enim ex animo Deũ laudabit nisi qui acquiescẽs in eius gratia, spirituali pace & gaudio fruitur.

6 *Beatus homo cui robur in te, semitæ in corde eorum.*

7 *Transeuntes in valle fletus fontem ponent, etiam cisternas operiet pluuia.*

8 *Venient è virtute in virtutẽ, videbitur Deus deorũ in Siõ.*

6 *Beatus.* Iterum docet, Sanctuarium se non expetere tantùm vt pascat oculos, sed vt in fide proficiat. Est enim hic non vulgaris profectus, recumbere toto animo in Deum, quod fieri nõ potest nisi deiecto omni fastu, & animis verè humiliatis. Atqui hanc sibi quærendi Dei rationem statuit, vt precariò mutuetur ab eo virtutē qua se destitui sentit. Quod mox sequitur *semitas esse in corde ipsorum*, quidam vno contextu ita exponunt, fœlices esse qui viam sequuntur à Deo præscriptã: quia nihil magis perniciosum est, quàm sapere ex proprio sēsu. Nec verò frustra de Lege pronũtiatum est, Hæc est via, ambulate in ea, Iesa 30.21. Verum igitur est, peruersis erroribus circumagi homines vbi vel tãtillum à verbo Dei deflexerũt. Sed melius hoc restringitur ad præsentem circunstantiam, fœlices esse qui Deum sibi cupiunt esse vitæ moderatorem, ideóque ad eum accedere cupiunt. Neque enim (vt dictum est) moratur Deus externas cæremonias, sed regere vult ac sibi subiicere quos ad Tabernaculum suum inuitat. Quisquis ergo didicit quanta sit fœlicitas, Deo inniti, studia huc sua & omnes sensus applicabit, vt ad Deum celeriter properet.

7 *Transeuntes in valle.* Intelligit nihil posse cordatis strenuísque Dei cultoribus obstare quin ad Sanctuariũ festinent. Atque hac loquendi forma confirmat quod prius dixit, nihil magis esse optabile quàm exerceri quotidie in Dei cultu: quando nullæ difficultates, nulla obstacula, piorum desideria morari poterunt quin alacriter per arida deserta concurrant ad celebrandos sacros conuentus. Quoniã בכא significat flere: ה verò & א literæ sunt affines, quarum mutua est transmutatio, vertunt multi, vallem fletus. Probabilis est tamen eorum opinio qui Morum vertunt. Quanquam dubiũ non est notari steriles & ieiunas solitudines, per quas molestũ est iter facere: quia ad viaticũ nihil est magis necessarium potu. Piorum ergo cõstantiã probare voluit Dauid, quia aquæ penuria, ob quam deficiunt viatores, non impediet quominus per valles arenosas ad Deũ quærendum properent. Quibus verbis coarguitur eorũ ignauia, quibus graue est quicquam subire incommodi dum proficiendum est in Dei cultu. Suum otium & deliciæ eos oblectant. itaque modò pedem mouere necesse non sit, libenter se profitebuntur Dei cultores: sed liberum doctrinæ & Sacramentorum vsum ne pilo quidem rediment. Videmus quàm multos nidis suis affixos teneat hæc socordia, vt nulla commoditate fraudari se sustineant, etiam vbi ad preces publicas, ad audiendã salutis doctrinã, ad sacra mysteria participãda vocãtur: videm⁹ alios dormire, alios operam dare lucro, alios implicitos esse profanis negotiis, alios etiam ludere. Vnde mirum non est, qui procul absunt, & qui sine facultatum dispendio frui nequeunt istis salutis adminiculis, domi resides manere. Atqui ne in suis lautitiis sibi placeant, pronuntiat Dauid, quibus cordi est pietas, & qui seriò Deum colunt, eos pergere non modò per mollem & lætam viam, sub vmbra, & per delectabiles vias, sed etiam per aspera deserta: & potius sibi facturos cisternas maximo labore, quàm regionis siccitas eorum iter impediat. Idem & proximo versu repetit: quia enim ex Legis præscripto, postquam Arca fœderis in montem Sion translata fuerat, illic erant sacri conuentus: dicit fideles certatim illuc venturos. Nomen חיל rarò significat turmam, sæpius autem potentiam vel robur. Ideo ad communem linguæ vsum aptius erit vertere, *Venient è virtute in virtutem*: acsi diceret, fideles collectis subinde viribus ascendere ad montem Sion, nec lassitudine vlla tardari, donec conspiciãt Dei faciem. Sicui tamen magis placeat Turma, sensus erit, non paucos modò venturos, sed permultas cateruas. Porrò quomodo apparuerit olim Deus in templo seruis suis, alibi dictum est, ac præsertim Psal. 27.4.5. Etsi enim nulla illic visibilis erat Dei imago, quia tamen Arca fœderis symbolum erat eius præsentiæ, experti sunt fideles hoc se adminiculo vtiliter iuuari vt ad Deum accederent.

9 *Iehoua* Deus *exercituum audi precationẽ meã, ausculta*

Deus Iacob. Selah.

10 *Clypeus noster aspice Deus, & intuere faciẽ Christi tui.*

11 *Quia melior est dies* vnus *in atriis tuis, quàm mille: elegi limen tenere in domo Dei mei, potius quàm habitare in tabernaculis impietatis.*

12 *Quia sol & clypeus Iehoua Deus, gratiam & gloriam dabit Iehoua, nõ claudet bonum ambulantibus in rectitudine.*

13 *Iehoua exercituum, beatus homo qui confidit in te.*

9 *Iehoua Deus.* Quia stultè & sine profectu profani homines se macerant & torquent in suis desideriis, prudenter Dauid sua vota ad Deum conuertit. Atque hinc etiam etiam apparet nõ fuisse ambitiosis iactantiis deditum: sicuti mirum ardorem præ se ferunt multi hypocritæ, quos intus frigere testis est Deus. Primò autem generaliter audiri postulat: deinde quia videri poterat ab Ecclesia resectus, huic tentationi occurrit. se aggregans & colligens cum omnibus piis sub Dei præsidium. Nisi enim Ecclesiæ fuisset membrum, non poterat communiter quasi in omnium persona dicere, *Clypeus noster*. Mox etiam altius conscẽdit, regiã vnctionẽ, qua Deus per manũ Samuelis, 1. Sam. 16. 12, eum dignatus fuerat, in medium proferens. Emphatica enim est loquutio, quam multi Interpretes nimis frigidè transmittunt, *Aspice in faciem Christi tui*. Nam Dei fauorem hinc sibi promittit, quia eius mandato vnctus fuerat in Regem. Quia verò sciebat regnum suum non nisi esse vmbratile, non dubium est quin sibi gratiam conciliare studuerit obiecto Mediatore, cuius personam gerebat: acsi dixisset, Quamuis indignus sim quem tu restituas, hoc tamen meretur vnctio qua me typum fecisti vnici Redemptoris. Quibus verbis docemur, non aliter nobis propitiari Deum, quàm vbi Christus in medium prodit, cuius aspectu discutiuntur omnes vitiorum nostrorum nebulæ.

11 *Quia melior est dies.* Quum maior pars mundi sine ratione viuere appetat, nec aliud habeat in votis quàm sibi vitam prorogari: testatur hîc Dauid non modò propositum sibi esse viuendi finem vt Deum colat, sed sibi pluris esse diem vnum, quem impendere licebit in cultum Dei, quàm longum tempus transigere inter homines profanos à quibus exulat religio. Quia verò solis Sacerdotibus fas erat Templum ingredi, disertè exprimit Dauid, modò subsidere in atrio liceat, hac sorte contentum se fore. Nam סף postem vel limen domus significat. Porrò comparatio ista multum amplificat, quum se *malle* dicit *in ipsis Tẽpli foribus subsistere, quàm occupare tabernacula impietatis*: quasi diceret, se in vulgarem & ignobilem locum malle reiici, modò censeatur in Dei populo, quàm primarium gradum tenere inter impios. Rarum certè pietatis exemplum. Quanuis enim multi locum sibi in Ecclesia esse cupiant, sic tamen præualet ambitio, vt paucissimis sufficiat in communi numero manere. Omnes enim ferè abripit vesana altius conscendendi cupiditas, vt quieta illis non sit statio nisi emineant.

12 *Quia sol & clypeus.* Solis comparatio huc tendit, quemadmodum sol luce sua mundum viuificat, fouet, atque hilarat, ita sereno Dei aspectu recreari fideles: imò non aliter viuere & spirare, nisi quatenus illis Deus affulget. Clypei nomine intelligit Propheta, salutẽ nostram, quæ alioqui innumeris periculis exposita esset, eius defensione protegi: quia non satis esset, viuificum nobis esse Dei fauorem, nisi inter tot discrimina virtutem quoque suam ad nos tuendos opponeret. Quòd postea sequitur, *gratiã & gloriam dabit*, ita posset accipi, quos Deus in hoc mundo sua gratia ornauit, tandem in regno suo, cælesti gloria coronare. Sed quia vereor ne arguta sit illa distinctio, præstabit, meo iudicio, ita resoluere sententiam, Postquam fauore

suo

suo complexus fuerit Deus fideles, extollet eos in summam dignitatem, nec desinet eos suis donis locupletare. Quod etiam confirmat proximo membro, *non prohibebit bonum ambulantibus in rectitudine*: acsi diceret, nunquam exhauriri Dei beneficētiam quin assiduè fluat. Interea colligimus ex iis verbis, quicquid est in nobis præstantiæ, manare ex mera Dei gratia. Simul Dei cultoribus propriam notam ascribit, quòd eorum vita ad integritatem sit cōposita. Quòd exclamat in fine Psalmi *beatos esse qui in Deo confidunt*, videtur referri ad exilii tempus. Prius dixerat beatos esse qui habitant in atriis Dei: nunc quauuis hoc bono ad tempus caruerit, se tamen negat prorsus fuisse miserum: quia optimo solatio fretus, Dei gratiam procul intuitus sit. Atque hoc exemplum notatu dignum est. quandiu enim priuamur Dei beneficiis, angi quidem tristitia & gemere necesse est: sed ne doloris sensus nos absorbeat, statuere conuenit, inter ipsas miserias nos fide & patientia beatos esse.

ARGVMENTVM PSALMI LXXXV.

Quia fideles ab exilio Babylonico reuersos nouis incommodis atque etiam cladibus Deus afflixerat, primò liberationem commemorant, ne opus gratiæ suæ deserat imperfectum. Deinde queruntur de longo malorum suorum tractu. Tertiò, spe & fiducia erecti, de promissa sibi fœlicitate gloriantur: quia restitutio in patriam, cum regno Christi annexa erat, vnde sperabant omnem bonorum affluentiam. Psalmus LXXXV

Præfecto filiorum Coræ Psalmus.

2 *Beneuolus fuisti Iehoua terræ tuæ, reduxisti captiuitatem Iacob:*

3 *Abstulisti iniquitatem populi tui, operuisti omnia peccata eorum. Selah.*

4 *Auertisti omnem iram tuam, reuocasti ab excandescentia furorem tuum.*

5 *Conuerte nos Deus salutis nostræ, & remitte iram tuam erga nos.*

2 *Beneuolus fuisti.* Qui verba hæc in futurum tempus conuertunt, vidētur mihi Prophetæ sensum corrumpere. Probabile est, populo dira Antiochi tyrannide afflicto Psalmum fuisse dictatum: ideóque ex redemptione spes nouæ & continuæ gratiæ in posterum suggeritur: quia hoc modo testatus fuerat Deus nullis peccatis extingui posse fœderis sui memoriam, quin exorabilis esset erga filios Abrahæ. Nisi enim tantam Dei bonitatem prius essent experti, mole afflictionum, præsertim tā diuturna, obrui necesse fuit. Porrò quòd redempti fuerint, causam statuunt in gratuito Dei amore quo terram suam prosequutus est, quia ipsam elegerat. Vnde sequitur continuum fuisse huius beneplaciti cursum: vnde etiam precandi fiduciam sibi cōparant fideles, quia Deus electionis suæ memor, terræ suæ propitius fuerit. Diximus autem alibi, nulla re nos melius animari ad precandū, quàm vbi recordamur superiores Dei gratias: quia rebus aduersis statim succumberet fides nostra & corda nostra suffocaret anxietas, nisi prioris tēporis experientia Deum seruis suis exorabilem esse, & semper, vbi postulat necessitas, opitulari doceret: præsertim vbi eadem manet continuandæ gratiæ ratio. Ita prudenter ad fideles sui temporis accommodat Propheta quæ olim Deus beneficia ipsorum Patribus contulerat: quia vtrique in spem eiusdem hæreditatis vocati erant.

3 *Abstulisti iniquitatem populi tui.* Quia metum & anxietatem poterant afferre fidelibus sua peccata, hanc quoque dubitationem tollit Propheta, quo-

niam Dominus populum suum redimendo, insigne gratuitæ veniæ specimen ediderit. Fontem prius ostenderat gratuitum Dei beneplatitum: sed postquam interuenerant offensæ, quibus alienauerat se populus à Deo, remediũ hoc succurrere oportuit. Nam ablatam fuisse iniquitatem dicens, non intelligit correctos fuisse, & à suis peccatis purgatos fideles, sicuti Deus Spiritu regenerationis eos sanctificans, peccata verè tollit: sed statim explicat quid voluerit. Summa est, Deum Iudæis fuisse reconciliatum, peccata non imputando. *Tegere* enim *peccata* dicitur Deus quæ sepelit, ne in iudicium veniant: sicuti plenius dictum est Psalmo 32.1. Ergo quum populi sui scelera exilio castigasset, restituere eos in patriam volens, abolito reatu obstaculum sustulit. Nam ex culpæ remissione pendet etiam pœnarum relaxatio. Quo refellitur Sophistarum commentum, quod magni mysterii loco iactitant, retineri à Deo pœnã, licet culpã ignoscat: quum vbique prædicet, in hunc finem se ignoscere, vt placatus pœnas simul mitiget: idque rursũ confirmat Propheta proximo versu, vbi dicit exorabilem fuisse Deum populo suo, vt manum suam ab eo castigando retraheret. Quid hic obganniẽt Sophistæ, qui Deum fore iustum negant, nisi remissa culpa, pro sua seueritate pœnas exigat? Nã culpæ veniam consequitur hic effectus, vt sua benedictione testetur Deus se iam non esse offensum.

5 *Conuerte nos Deus salutis n.* Iam ad præsentem vsum accommodant fideles quod antea retulerant de paterna eius indulgentia erga populum redemptũ. *Deum* autem *salutis* vocant à quo petunt restitui, vt in rebus deploratis, ac perditis, spem tamen hanc foueant, se Dei virtute saluos fore. Nam etsi visibilem bene sperandi materiam oculis nostris non offerat, statuere tamen conuenit, salutem in manu eius, esse absconditam, & eius manifestandæ, quoties placuerit, promptum & expeditum esse modum. Quia verò calamitatum omnium causa & origo est ira Dei, eam nunc quoque deprecantur fideles. Atque hic ordo sedulò notandus est, quia, vt teneri sumus ac molles ad ferenda mala, simulac minimo digito ferire nos cœperit Deus, flebiliter quidem petimus vt nobis parcat: sed quod præcipuum est omittimus, vt nos à reatu absoluat: quia non libenter ad nos examinandos descendimus.

6 *An perpetuò irasceris erga nos? protrahes iram tuam in seculum & seculum?*

7 *Annon tu conuersus viuificabis nos, & populus tuus lætabitur in te?*

8 *Ostende nobis Iehoua misericordiam tuam, & salutem tuam da nobis.*

9 *Audiam quid loquatur Deus Iehoua: certè loquetur pacem ad populum suum, & ad mansuetos suos, & non redibunt ad stultitiam.*

6 *An perpetuò.* Deplorant hoc loco malorum diuturnitatem, & ratiocinãtur à natura Dei, qualis in Lege describitur, nempe quòd tardus sit ad iram, longæque patientiæ, ad veniam propensus & facilis: sicuti etiam alibi vidimus, Iram eius momento euanescere, misericordiam durare perpetuò, Psal. 130, 6. Sic enim inter precandum, promissiones Dei meditari conuenit, quæ nobis verba suppeditent. Etsi autem videntur quodammodo expostulare acsi aliũ se Deus ostenderet: dubium tamen non est, cum tentatione fortiter luctando, spem leuationis quæsiisse ex Dei natura. acsi principium hoc sumerent, fieri non posse vt Deus perpetuò irasceretur Interea colligimus, vsque ad tædium malis fuisse grauatos, dum ita orarunt vt ferendo iam propemodum essent defessi

fessi. Quare discamus, vtcunque non statim palàm nobiscum Deus in gratiã redeat, non esse tamen cessandum à continuo precandi studio. Siquis obiiciat vanum igitur esse quòd Deus iram suam breuem fore promisit. Certè si peccata nostra expẽdimus, breuis sẽper est. quòd si nobis occurrat æternus misericordiæ eius tenor, momentaneam esse fatebimur. Nam quia subinde relabitur caro nostra ad lasciuiam, variis correctionibus penitus subigi necesse est. Eodem sensu quærunt *annon se Deus conuertet ad eos viuificandos*. Quia enim vigebat in eorũ cordibus principium hoc, pœnas quibus filios suos castigat Deus, esse temporales, hinc fiduciam colligunt, Deum quanuis nunc meritò sit infensus & auersus, fore sibi exorabilem, vt mortuos in vitam suscitet, luctúmque conuertat in lætitiam. *Viuificandi* enim verbo se mortuis propè similes queruntur, vel malis exanimes. Dum verò lætandi materiam sibi promittunt, nunc se intelligunt mœrore propè esse confectos.

8 *Ostende nobis.* Eadem in his verbis subest antithesis: quia misericordiam sibi petentes ostendi & salutem dari, fatentur omni vtriusque gustu se esse priuatos. Quum autem talis fuerit olim sanctorum conditio, discamus, etiam extremis malis afflicti & perditi, ad Deum tamen confugere. Scitè verò misericordia priore in gradu locatur: deinde subiicitur salus quam illa ex se generat & profert: quia nõ aliunde inducitur Deus vt sit seruator, nisi quia misericors est. Vnde sequitur, quicũque sua merita obiiciunt Deo ad impetrandum eius fauorem, saluti viam claudere.

9 *Audiam.* Hic suo exemplo totum Ecclesiæ corpus ad quietam & placidam tolerantiam hortatur. Nam quia efferbuerat quadam vehementia, quasi fræno se cohibet, sicuti semper in votis nostris quamlibet piis & sanctis, cauendum est ne liberius exultent. Nam vbi quis suæ infirmitati indulget, facilè abripitur immodico feruore vltra metas. Hac ratione silentium nunc sibi & aliis indicit Propheta, vt Deum patienter expectent. His autem verbis ostendit se composito animo & quasi tacitum manere, quia persuasus sit Ecclesiam curæ esse Deo: quia si dominari putasset fortunam in mundo, & cæco impetu rotari humanum genus, non ascriberet Deo iubendi partes. *Loqui* enim hoc loco tantundem valet ac præcipere, vel mandare: acsi diceret, quia confidit, in manu Dei esse remediũ præsentibus malis, tranquillum se fore, donec opportunũ liberandæ Ecclesiæ tempus aduenerit. Sicut ergo contra Deum tumultuatur passionũm nostrarum intemperies, ita patientia species est silentii, quo se sub eius imperio continent piæ mentes. Secundo membro colligit lætiorem fore Ecclesiæ statum: quia quũ Dei sit præcipere in rebus humanis, fieri non potest quin Ecclesiæ quam diligit, bene consulat. *Pacis* nomine alibi diximus Hebræis fœlicem rerum successum notari. Ideo summa est, Ecclesiam, Dei beneficio prosperè habituram. Cæterùm *loquendi* verbo subindicat se attentum fore ad promissiones. Simplicius enim loqui de prouidentia Dei poterat, Spectabo quid facturus sit Deus: sed quoniam beneficia quibus Ecclesiã prosequitur, ex promissionibus fluunt, os potius quàm manum posuit: & simul ostendit patientiã ex tranquillo fidei auditu pendere. Quòd ad populũ Dei addit *mansuetos eius*, hac nota discernit inter verum & titularem (vt ita loquar) Dei populum: quia quum hypocritæ omnia Ecclesiæ priuilegia superbè sibi arrogent, eorum iactantiam refutari operæpretium est, vt agnoscant iure se excludi à Dei promissionibus. *Et nõ redibunt.* Ita resolui solet hæc particula, Ne redeãt ad stultitiã, acsi fructũ beneficentiæ Dei adiũgeret. Nã quia fideles suos Deus benignè tractãdo allicit, vt sub eius obsequio se cõtineant, Propheta (vt ipsi quidẽ sentiũt) ad stultitiã redituros negat: quia instar fræni erit Dei bonitas ad ipsos retinẽdos. Quanquã autẽ tolerabilis est illa interpretatio, aptius tamẽ, meo iudicio, referetur ad totũ cõplexũ: vt sit summa, Postquã satis correxerit Deus Ecclesiam suam, propitium tandẽ fore: vt Sancti pœnis eruditi, melius sibi in posterum caueant. Causam enim ostendit cur gratiam suam Deus suspẽdat ac differat. Sicuti enim medicus ægrotum, quanuis iam leuatus sit aliqua

ex parte, retinet sub sua disciplina donec planè cõualuerit, & sublata morbi materia collegerit firmas vires, quia libe rum victum statim permittere noxium esset: sic Deus, quia videt non vno die nos bene & penitus curari à vitiis, suas castigationes extrahit: quia alioqui procliuis esset relapsus. Ergo Propheta dolorem, quo fideles opprimeret malorum diuturnitas, hoc solatio mitigat, consultò Deum plus pœnarum quàm vellent, ab ipsis exigere, vt seriò resipiscant, ac cautiores in futurum red dantur.

10 *Certè propinqua est timentibus eum salus ipsius, vt inhabitet gloria in terra nostra.*

11 *Misericordia & veritas occurrent inter se, iustitia & pax osculabuntur.*

12 *Veritas è terra germinabit, iustitia è cælo prospiciet.*

13 *Etiam Iehoua dabit bonum, & terra nostra dabit prouentum suum.*

14 *Iustitia corã eo ambulabit, & ponet in via gressus suos.*

10 *Certè propinqua est.* Confirmat proximam sentẽtiam: & quamuis in speciem longè à populo suo remotus esset Deus, sibi tamen & aliis Dei cultoribus spem propinquæ liberationis facit, quia occultè respiciat Deus quos palàm negligere videtur. Quòd si particulam אך, aduersatiuè accipere libeat, vt sæpius sumitur apud Hebræos, plenior erit sententia. Quia enim nuper dixerat Deũ longius in suis castigandis pergere, dum ad nouum lapsum nimis propensos videt: ne molesta esset ipsa tarditas, correctionem hanc adhibuit, etiam dum tardius apparet salus eius, propinquam tamen esse. *Gloriam*, cuius meminit in secunda parte versus, vastitati opponi certum est, quæ quum signum esset horribilis iræ Dei, terram ignominiæ & probri damnabat. His ergo verbis se & alios fideles hortatur Propheta ad pœnitentiam, tam grauiter hostium tyrannide non sine contumelia oppressos fuisse admonens: quia suis peccatis Dei salutem longè repulerint.

11 *Misericordia & veritas.* Verba quidem sunt præteriti temporis, sed quæ in futurum resolui contextus postulat. Libenter autem amplector quod multorum consensu receptum est, vaticinium hoc ad Christi vsque regnum extendi. Nec verò dubium est quin fideles, vbi speranda erat Ecclesiæ restitutio, præsertim ex quo reuersi erant Babylone, oculos sustulerint ad Christum. Interim consilium Prophetæ est, ostendere quàm liberaliter agat Deus cum sua Ecclesia vbi reconciliatus est. dicit enim hos fructus emergere, vt misericordia & veritas *mutuò sibi occurrant, iustitia & pax sese amplexentur.* Ex his verbis elicit Augustinus pulcherrimam sententiam, plenámque suauissimæ consolationis, nempe misericordiam Dei principium esse & fontem omnium promissionum: hinc prodire iustitiam, quæ per Euangelium nobis offertur: ex eadem nasci pacem, quam fide consequimur, vbi Deus nos gratis iustificat. *Iustitiam* porrò intelligit *è cælo prospicere*, quia gratuitum est Dei donum, non autem acquiritur operum meritis. Venire igitur è cælo, quia inter homines non reperietur, qui eius sunt inopes & vacui. Interea *veritatem è terra germinare* exponit, quia effectu ipso fidelem se Deus comprobat, implendo quod promisit. Sed quia nobis potius quærenda est soliditas quàm argutiæ, contenti simus genuino Prophetæ sensu, regnum Christi nobile fore misericordia, veritate, pace & iustitia. Quia verò non hominum laudes prædicat, sed cõmendat quam prius à solo Deo sperauit & precatus est gratiã, statuendum est omnia hæc bona à Deo fluere. Et per synecdochen his quatuor vocibus notatur vera fœlicitas. nã vbi impunè grassatur crudelitas, extincta est

&a est fides, oppressa sub pedibus iacet iustitia, confuso tumultu omnia miscentur: nónne præstaret mundum esse prorsus abolitum? Vnde sequitur, nihil esse magis ad beatam vitam optabile, quàm vt vigeant & principatum teneant quatuor istæ virtutes: sicuti similibus ferè elogiis alibi ornatũ fuit Christi regnũ. Siquis tamen misericordiam & fidem Dei intelligere malit, non repugno. certè è *terra germinare fidẽ, & iustitiam è celo prospicere*, tantundem valet acsi dixisset vtranque fore sursum & deorsum vbique diffusam, vt cælum & terram impleant. Neque enim seorsum illis aliquid diuersum tribuere voluit, sed communiter de illis asserere, nullum fore terræ angulum vbi non floreant.

13 *Etiam Iehoua.* Quòd hunc versum allegoricè quidam accipiunt de prouentu spiritualium bonorum, non conuenit cum particula גם, qua mihi notare videtur Propheta plenum eius fœlicitatis cumulum de qua loquutus fuerat. Ponitur ergo hîc *terre fructus* quasi præstantioris beneficentiæ accessio. Quanquam enim præcipua Ecclesiæ fœlicitas quatuor illis quæ retulit donis continetur, non tamen negligenda est externi victus commoditas, modò in suo gradu subsidat. Siquis obiiciat, perperam cum spirituali Christi regno misceri vberem terræ prouentum, facilis responsio est, nihil esse absurdi, si Deus spiritualiter fideles benedicens, paterni quoque amoris gustum aliquem in externis beneficiis præbeat: quando (teste etiam Paulo 1.Tim.4.8) pietas nõ futuræ modò vitæ, sed etiam præsentis promissiones habet. Sed notandum est, sic restringi caducæ huius vitæ commoda, ne terrenis blãditiis indormiant fideles. Ideóque in terra gustare eos dixi duntaxat paternum Dei amorem, non autem opulentia satiari. Porrò hic versus docet non modò semel vim & gratiam fœcunditatis esse terræ inditam, vt alimenta nobis suggerat (sicuti fingunt profani homines, Deũ in prima creatione singulis elementis mandasse suas partes: nũc verò otiosum sedere) sed quotannis arcana Dei virtute fœcundari, prout suam bonitatem vult nobis testatam esse.

14 *Iustitia coram eo.* Quòd iustitiã quidam pro iusto homine accipiũt, asperum est. Continet quidem hic sensus vtilem doctrinam, Iustus coram Deo ambulabit, & actiones suas componet ad rectitudinem. sed quia nulla necessitas cogit Iustitiæ vocem tam violenter torquere, sumamus quod rectius ac simplicius est, ordinem sub Christi regno tã bene fore compositum, vt iustitia corã Deo ambulet ac occupet omnes vias. hoc modo videtur iterum reuocare fideles ad præcipuam fœlicitatem: quia vtcunque suppeditet seruis suis Deus liberalem victum, non decet tamen illic esse affixos. Et certè in hoc differimus à brutis pecudibus, quòd non saginat nos Deus, nec ventres nostros refercit vt mũdo fruamur, sed altius nos deducit. Quòd dicit *ambulaturam* coram Deo, significat Dei ordinatione fieri vt iustitia cursum suũ habeat: quod est *ponere gressus in via:* sicut ex opposito conqueritur Iesaias, 59 14, æquitatem non posse ingredi, quoniam arcetur publico.

ARGVMENTVM PSALMI LXXXVI.

Psalmus hic preces sanctis ad fidem alendam & confirmandam meditationibus, deinde etiam laudibus & gratiarum actioni mistas continet. Nam quia pro carnis sensu difficilis erat exitus ab angustiis quibus Dauid premebatur, immensam Dei bonitatem & potentiam opponit. Nec verò tantùm postulat se ab hostibus liberari, sed cor suum formari ad Dei timorem, & in eo constanter stabiliri. *Psalmus LXXXVI.*

PRecatio Dauidis. *Inclina Iehoua aurem tuam, responde mihi: quia pauper & inops ego.*

2 Custodi animam meam, quia ego mansuetus sum: serua tu Deus mi seruum tuum sperantem in te.

3 Miserere mei Iehoua, quia ad te clamo quotidie:

4 *Lætifica animam serui tui, quia ad te Domine animam meam leuo:*

5 *Quoniam tu Domine bonus & propitius, multus clementia erga omnes qui te inuocant.*

6 *Ausculta Iehoua precationem meam, attende ad vocem deprecationum mearum.*

7 *In die tribulationis meæ clamabo ad te, quia respondebis mihi.*

1 *Inclina.* Quanquam nec inscriptio docet, nec ex contextu certò licet colligere de quibus periculis hîc queratur Dauid: credibile tamen est, quando eum persequebatur Saul, meditatũ fuisse quæ postea hîc descripsit quum in pace data esset melior opportunitas Porrò non abs re miserias suas Deo allegat quæ fauorem impetrent: quando naturæ nihil magis proprium est quàm succurrere miseris: & quo quisque durius premitur, & destituitur humanis auxiliis, benignius eum iuuare. Quare, ne in sũmis afflictionibus animos nostros obruat desperatio, succurrat hæc fultura, pauperibus & miseris dictatam esse hanc precationem à Spiritu sancto.

2 *Custodi animam meam.* Duas alias causas recenset, quibus sibi conciliet Dei auxilium: suam erga proximos humanitatẽ: deinde spem quam in Deo reposuit. Quanquam autem priore mẽbro dignitatem aliquam videtur obtendere, nihil tamen minus arguit propositum, quàm Deum obstringere vllis meritis: sed huc tendit *clementiæ* mentio vt maiore odio grauet hostes suos, qui innoxium hominem, adeóque benemeritum, nõ minus indignè quàm inhumaniter vexabant. Quum ergo pronuntiet Deus, se tam bonis causis, quàm probis iustitiæ cultoribus fore patronum, Dauid non abs re beneficentiam se coluisse testatur: vnde appareat iniquam referre ab hostibus mercedem qui gratis erga misericordem sunt crudeles. Sed quia non sufficeret iustè & humaniter in mundo versari, adiungitur etiam *fiducia in Deum recumbens*, quæ mater est pietatis. Scimus quosdam ea fuisse integritate præditos, vt laudem summæ æquitatis obtinuerint apud homines: sicuti gloriabatur Aristides, se nulli dedisse causam luctus. Sed quia illi cum suarũ virtutum præstantia, vel ambitione referti erant, vel superbia inflati, vt sibi magis quàm Deo confiderent, non mirum est vanitatis suæ pœnam dedisse: sicuti profanas historias legendo, stultè miramur qui factum sit vt improborum multitudini exposuerit Deus honestos, graues & temperantes viros: quum propria virtute freti, Dei gratiã sacrilego fastu cõtempserint. Nam quum idoli loco illis esset sua virtus, ad Deum oculos attollere dignati non sunt. Itaque quãuis nobis simus bene conscii, & Deus nostræ innocentiæ optimus sit testis, si tamẽ cupimus eum nobis adesse, spes nostras & curas in eum reiicere necesse est. Siquis obiiciat, hoc modo ianuam claudi peccatoribus: respondeo, Quum ad se innoxios Deus inuitat, non protinus omnes arcere qui ob sua delicta plectũtur: quia illis ad manum est deprecatio. Cæterùm si nos iniustè lacessunt quos nunquam læsimus, duplicatur fiducia.

3 *Miserere mei.* Iterum ad Dei misericordiam confugit. Nam verbũ חנן Hebræis tantundem valet ac gratificari: perinde acsi diceret, se nihil afferre proprii meriti, sed suppliciter à mera Dei gratia petere liberationem. Iam quòd se *quotidie clamare* dicit, testimonium est spei ac fiduciæ, de qua paulo antè dictũ est. Clamandi verbo, vehemẽtiã notari, sæpius iam monuimus. Quãquam enim non semper sonora voce preces concipiunt Sancti, occulti tamen eorum gemitus altè resonant, & ex eorum cordibus penetrãt vsque ad cælũ. Perseuerãtiam quoq; simul adiũgit, vt sciam⁹ nõ fuisse fractũ primo vel secũdo insultu, sed infatigabili studio cõtinuasse preces. Proximo

timo versu magis specialiter exprimit quē in finē optauerit Deū sibi esse misericordem: nempe vt mœrore suo eximatur. Secundo autem membro declarat nihil fictionis in suo clamore esse, quia animam suam ad Deum attollat, quæ præcipua est ritè orandi ratio,

5 *Quoniam tu Iehoua.* A natura Dei confirmat totam superiorem doctrinam, quia frustra ad Deum confugerent miseri, & votis in cælum assurgerent, nisi persuasi essent fidum esse remuneratorem omnibus qui eum inuocant. Huc nunc incumbit Dauid, Deum beneficum esse & exorabilem, vt pro magnitudine suæ clementiæ repudiare nequeat quicunque eius opē implorant. Quòd Deū vocat *placabilem*, species est bonitatis. Neq; enim sufficeret in genere esse bonū nisi etiā peccatoribus ignosceret, quod intelligitur per vocē סלח. Quāquam autem multitudinem clementiæ Dei commendat, mox tamen elogium illud restringit ad fideles qui ipsum inuocant: vt sciamus meritò in suis malis perire, qui neglecto Deo, frænum contumaciter arrodunt. Simul tamen dicit *omnes*, vt sine exceptione à minimo vsque ad maximum quilibet audeat se ad Dei misericordiam conferre.

6 *Ausculta Iehoua.* Hoc versu & proximo quum ardenter vota iteret, ostendit, non leui dolore se fuisse constrictum, nec mediocri etiam cura æstuasse Atque hoc exemplo docemur, nimis frigidos esse vel euanidos, qui prece vna defuncti, nisi mox annuat Deus, fatiscunt. Nec verò inanis est repetitio qua paulatim fideles exonerant in Deum suas curas: éstque boni odoris sacrificiū coram Deo hæc importunitas. Quum dicit, *Exaudies me Deus quum clamauero in die tribulationis*, in suum peculiarem vsum applicat quod nuper dixit, Deum omnibus ipsum inuocantibus esse propitium & facilem.

8 Non est sicut tu inter deos Domine, & nullus secundum opera tua.

9 Omnes gentes quas fecisti, venient & adorabunt coram facie tua Domine, & gloriam dabunt nomini tuo:

10 Quia magnus tu, & faciens mirabilia tu Deus solus.

11 Ostende mihi Iehoua vias tuas, ambulabo in veritate tua, vnias cor meum ad timendum nomen tuum.

8 *Non est sicut tu.* Vel iam voti compos erumpit in gratiarum actionem vel animum & nouas vires ad præcandum colligit: quod posterius magis arridet, nisi fortè vtrunque cōplecti libeat. Quòd nomen אלהים quidam de Angelis accipiunt, acsi eos conferret Dauid cum summo Deo, non videtur huic loco satis quadrare. neque enim Angelos, quasi minores deos, cogit in ordinē, vt cedāt Dei virtuti: sed omnes fictitios deos, in quibus increduli subesse aliquid auxilii putabant, contemptim deridet, quia operibus minimè probent se deos esse. Nam si virtutem operandi secundū plus & minus distribueret, nō assereret Deo in solidum quod suum est. Negat igitur re ipsa & effectu quicquam Diuinum in ipsis deprehendi. Iam ad opera nos reuocans, satis ostendit friuolis tantùm nugis ludere qui subtiliter philosophantur de arcana Dei essentia: manifestas verò notas prætereunt, in quibus refulget eius maiestas. Ergo quum ad Dei altitudinem non perueniant sensus nostri, prudenter Dauid operum testimonio contentus, cōmentitios esse omnes deos pronuntiat qui virtutem nullā exerunt. Si quis obiiciat, Deum absurdè conferri cum inanibus figmentis: facilis solutio est, accommodari sermonem ad vulgi inscitiam: quia scimus quàm audacter supra cælos attollant superstitiosi falsa cerebri sui cōmenta. Ac optimè Dauid insultat eorū amētiæ, quòd sibi deos fabricent absque vllo testimonio.

9 *Omnes Gentes.* Si cui hoc placeat restringere ad præsentem causam, per

me sit liberum. Et certè quam ipse Dauid gratiam expertus erat, sæpe amplificat talibus incomiis. Commode tamen extendere licebit ad generalem Dei potentiam. Siue autem de gratia priuatim sibi collata, siue de operibus Dei in genere differat, tenendum est quod alibi diximus, quoties pietatis consensum in Gentibus prædicat, respicere ad regnũ Christi: ante cuius aduentum primodia tantùm quædam libauit manifestationis suæ gloriæ, quæ tandem Euangelii voce sparsa fuit per totum orbem. Nec verò Dauidem latebat futura Gentium vocatio: sed quia propter nouitatem hoc dictu asperum erat inter Iudæos, venturas Gentes vt promiscue Deum colerẽt cũ filiis Abrahæ, ac sublato discrimine futuras cælestis doctrinæ participes: mitigandi causa dicit, Gentes quoque esse à *Deo creatas*: vt minimè absurdum videri debeat, si ipsæ quoque illuminatæ fictorem & opificem suum demum agnoscant. Ac iterum proximo versu causam illam repetit: nempe Dei gloriam ex *magnitudine operum* cognosci: quæ vera est discendæ pietatis ratio. Quanuis enim semper carnis superbia in cælum transuolare cupiat: quia tamen in tam lõga inuestigatione deficiunt sensus nostri, nihil vtilius nobis est quàm pro infirmitatis nostræ modulo, in operum suorum testimoniis Deum quærere. Quare discamus sensus nostros expergefacere ad reputanda Dei opera: superbos autem sinamus in suis ambagibus vagari, quarum finis semper erit inextricabilis abyssus. Cæterùm ne huius modestiæ nos pigeat, magnificè prædicat Dauid Dei opera *mirabilium* nomine, quanuis cæcis & insipidis hominibus sordescant. Hoc interim principium diligenter notandum est, nonnisi in vnum Deum competere Deitatis gloriam: quia non alibi reperietur vel sapientia, vel potentia, vel iustitia, & quicquid Diuinum in admirãdis eius operibus refulget. Vnde sequitur, Papistas veram Deitatem quantum in se est abnegare, quum Deũ fraudantes suis virtutibus, nudum ferè nomen ei relinquunt.

11 *Ostende mihi.* Altius nunc conscendit Dauid, vt spiritu sanæ intelligẽtiæ regatur ad sanctè viuendũ & spiritu fortitudinis in hoc studio confirmetur. *Vias* autem Dei tacitè opponit consiliis omnibus quæ ex carnis sensu capere poterat: quia Deo se subiiciens, eúmque implorans ducem, fatetur non alium esse rectè viuendi modum, quàm vbi præit, nos verò sequimur: atque ita in errorem abduci quicunque vel minimum deflectunt à Lege, vt sapiant ex proprio cerebro. Idque melius confirmat, continuò pòst addens, *Ambulabo in veritate tua.* Damnat enim vanitatis & mendacii quicũque hãc veritatis regulã nõ tenẽt. Iã nõ optat doceri in viis Dei, quasi prius expers fuisset omnis doctrinæ: sed quòd sciret se adhuc implicitum esse multis ignorantiæ nebulis, ad profectum maiorem aspirat. Notandum quoque est, eum non de externa tantùm docendi ratione loqui, sed quũ Legem haberet præ manibus, interius Spiritus sancti lumen petere, ne inutiliter in discenda litera laboret: sicut alibi dicit, Aperi oculos meos & considerabo mirabilia in Lege tua, Psal. 119.18. Quòd si tantus Propheta, & tanta Spiritus amplitudine donatus, suã tamen ignorantiam ex animo fatetur, quantæ amentiæ erit non sentire quid nobis desit, vt tenuitatis nostræ cognitio ad vlteriorẽ progressũ nos stimulet? Et certè quo quisque magis profecit in doctrina pietatis, eo melius sentit procul se à scopo distare. Secundò addendũ est, non sufficere lectionem vel auditum nisi intus nos Deus Spiritu suo illuminet. Adhæc, cor suũ formari in Dei obsequium, & in eo constanter stabiliri postulat: quia sicuti mens nostra luce indiget, sic volũtas rectitudine. Alii vertũt, Lætifica cor meum: acsi verbum esset à radice חדה. Sed potius est à יחד quod vnire significat: qui sensus optimè conuenit præsenti loco. Subest enim antithesis, quæ non satis fuit, vt par erat, obseruata, inter firmum propositum, quo adhæret cor hominis Deo vbi à Spiritu regitur: & inquietudinem qua æstuat, húcque & illuc rapitur, quandiu fluctuat inter suos affectus. Postquam ergo quid rectum sit didicerint fideles, accedat firmus consensus necesse est, ne in prauas cupiditates cor ebulliat. Ideóque aptissima est in verbo *vniendi* metaphora, ex qua colli-

ligimus turbulentum esse cor hominis, distrahi, & quasi dissipari in varias partes, donec Deus ad se collectum in firmo & æquabili obedientiæ tenore retineat. Hinc etiam patet quid per se liberum arbitrium valeat. Nam quum sint duæ eius facultates, vtraque se destitui fatetur Dauid, lumen Spiritus sancti cæcitati mentis suæ opponens: & cordis rectitudinem affirmans merum esse Dei donum.

12 Celebrabo te Domine *Deus mi in toto corde meo, & glorificabo nomen tuum perpetuò:*

13 Quia clementia tua magna fuit super me, & liberasti animam meam è sepulchro inferiori.

14 Deus, *superbi surrexerunt contra me, & cœtus robustorum quæsierunt animam meam: & non statuerunt te in conspectu suo.*

15 Et tu Domine *Deus misericors, & propēsus ad gratiā: procul ab ira, & multus clementia & veritate:*

16 Respice ad me, & miserere mei, da robur tuum seruo tuo, & serua filium ancillæ tuæ.

17 Fac mecum signum ad beneficentiam, & videbunt aduersarii mei, & pudefient, quia tu Iehoua auxiliatus es mihi, & consolatus es me.

12 *Celebrabo te.* Promittit Deo gratitudinem postquam beneficum Patrem modis omnibus expertus fuerit. Sicuti autem cor suum vniri Deo petiit ad eum timendum, ita non tantùm ore vel lingua se laudum eius fore præconem dicit, sed ex serio cordis affectu, idque constanter. Causam deinde subiicit, quia Deus in ipso liberando rarum & memorabile misericordiæ suæ specimen ediderat. Hāc verò gratiæ magnitudinem quo melius illustret, *sepulchrum inferius* nominat discrimen illud vnde ereptus fuerat: acsi diceret, non vna vel simplici morte se fuisse detentum, sed demersum in profundissimo sepulchro, vt manum à Deo mirabiliter porrigi oportuerit. Nunc quum Christi gratia erepti simus ex altiore mortis abysso, minimè excusabilis nostra ingratitudo erit, nisi se quisque pro virili in hac liberatione prædicanda exerceat. Nam si Dei *nomen* tantopere extulit Dauid propter vitam ad breue tempus prorogatā, quas laudes meretur incōparabilis ista redemptio, qua traducti sumus ab inferis ad cælum? Quòd Papistæ hinc Purgatorium suum elicere contendunt, acsi esset infernus superior: nimis putidum est nec refutatione indiget.

14 *Deus, superbi.* Legūt alii זרים quod alienos significat. Et certè hac voce Scriptura immanem sæpe barbariem notat, acsi diceret crudeles. Ego tamen quod receptius erat sequi malui. Nam quum זדים Hebræi superbos vocēt, credibile est, propter similitudinem, ד mutatum fuisse in ר: & melius hoc modo fluet contextus, quia eodem sensu continuò pòst appellat *robustos*, qui violento impetu & ferocia ruebant ad perdendum: sicuti scimus, vbi regnat superbia, nihil esse moderationis. Exprimit autem absque figura quod nuper dixit de sepulchro: quia quum agnus esset in medio luporum, mox absorptus fuisset, nisi miraculo eum Deus eripuisset quasi ex media morte. Extremā sæuitiæ intemperiem designat quum dicit nullum habuisse Dei respectū: quia nisi nos refrænet Dei timor, & iudicii eius sensus, prodigiosus est libidinis nostræ furor ad quiduis audendum. Porrò in Dei misericordia his malis remedium quærit.

Nam quum statim delabitur ad hæc elogia, *Tu Domine Deus mi, misericors &c.* perinde est ac si diceret, contra audaciã & rabiẽ impiorum satis esse nobis præsidii in Dei bonitate, clementia, & fide. Fieri etiam potest, quum sentiret impios esse Dei flagella, vt ad sedandum immodicum terrorem, Dei misericordiam sibi proposuerit. Hoc enim verum est atque vnicum solatium, quanuis nos Deus castiget, non tamen misericordiæ suæ obliuisci. Porrò satis notum est, desumptam esse sentẽtiam hanc ex Exodi cap. 34. ver. 6, vbi maximè insignis est naturæ Dei descriptio. Primò vocatur misericors: inde sequitur *propensio ad gratiam*, dum scilicet malis nostris compatitur. Additur tertiò *eius tolerantia*, quia non excandescit simulac læsus est, sed pro sua indulgentia ignoscit. Tandẽ dicitur *multus clementia & veritate*: quibus verbis intelligo assiduè beneficum esse & veracem. Quanuis autem non minus laudabilis sit eius seueritas, quàm clementia: quia tamen non nisi peruicacia nostra seuerus est, quasi ad exigẽdas pœnas cogatur, Scriptura naturaliter clementẽ & propitium prædicans, quasi accidentale esse significat si quando seuerus ac rigidus est. Impropriè quidẽ & crassè loquor, sed tamen huc tendit elogium, quo describitur natura Dei, Deum sic natura propitium esse & facilem ad dandam veniam, vt dissimulet, pœnásque differat, nec vnquam nisi malitia nostra coactus, ad vindictam se accingat. Diximus autem alibi cur Dei clementiæ iungatur veritas. Nam quia etiam qui maximè sunt benigni, cuperent interdum retractare si quid polliciti sunt, quia suæ facilitatis eos pœnitet: nos qui perperã metiri Deum solemus nostra vlna, diffidimus de eius promissionibus. Ergo Deus se dissimilẽ hominibus esse pronuntiat, quia nõ minus sibi constat largè præstando quicquid pollicitus est, quàm liberaliter promittit.

16 *Respice ad me.* Clarius ad præsentem vsum accommodat quod dixit de clemẽtia & bonitate Dei. Nam quia misericors est Deus, ei salutem suã curæ fore confidit. Postea sequitur verbũ חנן, quod gratificari significat, refertúrque ad gratuitum auxilium. Tandẽ concludit se non nisi precaria Dei virtute fore saluũ: quo fatetur se intus deficere. *Seruum & filium ancillæ* se vocãdo, non sua obsequia iactat, sed ex lõga origine, & diuturno cursu gratiæ Dei plus conciliat fauoris: acsi diceret, se ab vtero matris domesticum esse Dei seruum, ac vernam. qua de re iam alibi diximus. Vltimo autem versu iterum confirmat se fuisse à Deo quasi derelictum. Neque enim sibi signum aliquod gratiæ dari optaret, nisi vndique ad desperationem fuisset impulsus, & ad probandã eius patientiam absconditus fuisset Dei fauor. Hoc autem non vulgaris constantiæ experimentum fuit, cum hac tentatione luctari, vt lucem in tenebris cernere non desineret. *Hostes* autem ideo *pudefieri* cupit, quòd simplicitatem eius ludibriis suis ac sannis vexabant, quasi stultè in Deum sperasset.

ARGVMENTVM PSALMI LXXXVII.

Quum piorum animos debilitare posset misera tristisque Ecclesiæ conditio qualis ab exilio Babylonico fuit, hic miram & incredibilẽ eius instaurationem promittit Spiritus sanctus, vt nihil sit magis optabile quàm censeri in eius membris.

Psalmus LXXXVII.

Filiorum Coræ Psalmus Canticum. Fundamenta eius in montibus sanctis.

2 *Diligit Iehoua portas Sion præ omnibus tabernaculis Iacob.*

3 *Gloriosa dicta sunt de te ciuitas Dei. Selah.*

Quum bene est filiis huius seculi, videmus quantopere sua illis placeat cõditio, & quàm magnificè cum superbo Ecclesiæ contemptu eam extollant: ac ne malis quidem domiti, huius suæ ebriæ confidentiæ obliuiscuntur. Interea

securè ab illis despicitur religio & Dei cultus: quia deliciis, opibus, & honoris splendore contenti, sibi videntur absque Deo esse fœlices. Iam verò sæpe fit vt eos Dominus omni bonorum genere saginet, iustas tandem & maturas de ipsorum ingratitudine pœnas sumpturus. Ecclesiam verò suam variis & grauibus ærumnis præmat, vel saltē cōtineat in obscuro & humili statu, vt sibi misera posſit videri, certe despectui sit obnoxia. Ergo ne fideles decipiat euanida ista species, aliò reuocari operæpretium est, vt statuāt verū esse quod docet Psalmus 33. 12, Beatum esse populum cui Dominus est Deus. Sit igitur Psalmi huius summa, Vnam Dei Ecclesiam supra omnia mundi regna & politias excellere, quia Deum habet salutis suæ præsidē, eiúsque imperio gubernatur. Primùm, vt inter violentos motus & horribiles procellas, quibus subinde cōcutitur orbis terrarum, salua maneat. Secūdò, idque præcipuè, vt eiusdem Dei præsidio mirabiliter seruata, tādem ad palmam supernæ vocationis post longam militiā perueniat. hoc singulare Dei beneficiū est, ac simul insigne miraculum, quòd inter tam varias regnorum terræ conuersiones, Ecclesiam suam per continuos ætatum successus propagans, ab interitu vindicat, vt sola in mundo perpetua sit. Verū quia sæpe dū affluūt increduli diuitiis, florēt opibus & potentia, miseram Ecclesiam inter plurima discrimina iactari, imò innumeris naufragiis propemodum obrui constat: in eo præsertim statuenda est eius fœlicitas, quòd æternum statum in cælo repositum habeat. Iam ad Psalmum intelligendum non parum facit temporis, quo compositus fuit, circunstantia. nam etsi ab exilio Babylonico reuersus erat populus, collecta Dei Ecclesia rursus in vnū corpus ex longa dissipatione coaluerat, stabat templum & altare, restitutus erat Dei cultus: quia tamen ex ingēti multitudine exigua tātùm portio hominum restabat, Ecclesiæ conditio obscura erat & ignobilis: atque id quod erat residuum, ab hostibus quotidie atterebatur: templum antiquo suo splendore longè inferius erat: fidelibus vix vlla suppetebat in posterū bene sperādi materia. Certè vt in pristinum statum, vnde exciderant, se vnquam attollerēt, fieri non posse videbatur. Quare periculum erat ne & acceptæ cladis memoria, & præsentium calamitatum mole oppressi labascerent, ac tandem desperatione conciderent piorum animi. Tā grauibus ærumnis ne succumbant, Dominus in hoc Psalmo non tantùm recuperaturos promittit quod amiserant. sed in spem incomparabilis gloriæ eos erigit, secundum illud Aggæi vaticinium, cap. 2. vers. 10, Maior erit secundi templi quàm prioris gloria. Nūc postremò restat, vt in vsum quoque nostrum aptare Psalmum hunc discamus. Tantum apud pios eius seculi homines valere debuit hæc consolatio, vt rebus suis afflictis non modò erecti starēt, sed è sepulchro pertingerēt ad cælum. Hodie, quū sciamus, quicquid prædixerat Spiritus, completum fuisse, plusquam ingrati sumus, nisi Patrum experimentum verbis accedens, fidem nostram magis confirmet. Neque enim satis pro dignitate exprimi potest quàm spledidè Christus aduentu suo, Ecclesiam ornauerit. Tunc enim vera religio quæ in angustiis Iudææ prius clausa erat, per totum orbem diffusa fuit. Tunc Deus qui ab vna familia cognitus fuerat, diuersis omnium gētium linguis cœpit inuocari. Tunc mundus qui innumeris superstitionum errorúmque sectis miserè laceratus fuerat, in sanctam fidei vnitatem coaluit. Tunc certatim omnes Iudæis se aggregarunt, à quibus abhorruerant: Reges terræ & populi in Christi obsequium sponte se dediderunt: lupi & leones in agnos cōuersi sunt: dona Spiritus in fideles effusa. omnem mundi gloriam, quæuis decora, diuitias omnes longè præcellerent ipsum Ecclesiæ corpus ex regionibus procul inter se remotis mirabiliter collectum & auctum & conseruatum fuit: Euangelii propagatio breui tempore incredibilis cum profectu peræquè insigni coniuncta. Ergo si Ecclesiæ nobilitas nunquam fuisset hoc vaticinio celebrata, ipsam tamen verè cæleste esse Dei regnum, præclara & incomparabilis aurei illius seculi conditio palàm demonstrat. Cæterùm, fideles tunc quoque oportuit in æstimanda Ecclesiæ

præſtãtia, altius ſapere carnis ſenſu. Nã quo tempore maximè floruit, nõ purpura, auro & gemmis, ſed Martyrum ſanguine fulgebat. Spiritu diues, egena nihilominus inópſque terreſtrium bonorũ erat: ſanctitate coram Deo & Angelis nobilis & conſpicua, mundo tamen deſpicabilis erat. Multi externi & profeſſi hoſtes aut crudeliter ſæuiebant, aut obliquis artibus peſsima quæque in eã moliebantur: intus verò timores & inſidiæ. Denique ſub Chriſti cruce adhuc latebat veneranda quidem ſed ſpiritualis eius dignitas. Quare tũc quoque tẽpeſtiua fuit quæ hoc Pſalmo habetur cõſolatio, vt fideles ad perfectiorem Eccleſiæ ſtatum animis aſſurgerent: noſtra autem ratio diuerſa eſt. Factum eſt proinde patrum noſtrorũ culpa, vt præclara illa Eccleſiæ ſpecies ſub impiorũ pedibus ſqualida & deformis iacuerit. Et hodie peccatis noſtris oppreſſa ſub miſera vaſtatione, ſub diaboli mũdique ludibriis, ſub tyrannorum ſæuitia, ſub indignis hoſtium calumniis gemit: vt filiis ſeculi, qui ſibi bene eſſe cupiũt, nihil minus ſit optabile, quàm cenſeri in Dei populo. Quo melius perſpicitur huius Pſalmi vtilitas, & ſimul quàm neceſſaria ſit aſsidua eius meditatio. Inſcriptio nõ tã authores deſignat, quàm præfectos muſicæ ad canendum Pſalmum. Quãquam fieri poteſt vt quiſpiã ex illa progenie Leuita eum compoſuerit.

1 *Fundamenta eius in mont.* Quum relatiuum ſit maſculinum, falluntur, meo iudicio, qui de Ieroſolyma accipiunt, quaſi fundata eſſe dicatur *in montibus ſanctis*. Nec me latet quomodo hoc excuſent nonnulli docti homines, nomen ſcilicet populi ſubaudiendum eſſe, tametſi de vrbe primaria habetur ſermo. Sed quàm coacta ſit expoſitio, me tacẽte omnes vident. Hebræis quibuſdã nihil magis probabile viſum eſt quàm ad Pſalmum referre. atque ita metaphoricè fundamenta de themate exponunt: quia diſſerat de vrbe ſancta Ieruſalem quæ in montibus ſita erat. Ac demiror in re tam facili & expoſita fuiſſe deceptos. nam quum Hebræis tritum ſit, relatiuum ſine antecedente ponere, loquutio illis dura videri non debuit. Paulò pòſt autem ſequitur nomen Dei. Scimus autem paſsim dici fundatam eſſe ab ipſo Hieroſolymam. Quòd mõtes quidam intelligunt Moria & Siõ (quæ duo erant cacumina montis bicipitis) nimis coactum eſt. Potius quum mõtuoſa eſſet regio, plures vicinos mõtes & contiguos qui Hieroſolymam cingebant, notauit Propheta: ſicuti alibi videbimus, Ieruſalem montes in circuitu eius, Pſal. 124. 2. Ergo ſimplex & genuinus eſt ſenſus, quòd Deus elegerit ſanctos montes, in quibus vrbẽ ſuam fundaret. nam paulò pòſt in contextu ſequitur, Excelſus ipſe ſtabiliet eam. Eſt quidem & aliarum vrbium conditor: ſed de nulla alia vrbe dictum legitur, Hæc requies mea in ſeculum, hìc habitabo, quia elegi eam, Pſal. 132. 14. Tenendum eſt ſemper diſcrimen, quòd quum aliæ vrbes externæ modò politiæ cauſa, auſpiciis Dei & virtute conditæ forent, Hieroſolyma peculiare erat eius ſacrarium, ſedéſque Regia. Eodem modo etiam Ieſaias loquitur, cap. 14. 32. Quinetiam quum tota Iudæa à Deo ſacra eſſet, dicitur tamen vrbem hanc ſibi aliis reiectis, ſumpſiſſe in qua regnaret. Neque enim de terrena politia hìc agitur, ſed de regimine ſpirituali, quia nuſquã tunc alibi pura religio, & legitimus Dei cultus, & pietatis doctrina, quàm Hieroſolymæ vigebãt. Quod exprimitur ſecundo verſu, *Diligit Dominus portas Sion præ omnibus habitaculis Iacob*: hinc docemur totam ſanctæ vrbis præſtantiam à gratuita Dei electione pẽdere. cui reſpõdet quod Pſal. 78. 60, habetur, Deum repudiaſſe Silo, tribum Ephraim, tabernaculũ Ioſeph, vt in Sione habitaret, quam dilexit. Ergo cauſam notat Propheta cur locum vnum aliis prætulerit Deus: & cauſam ſtatuit non in loci dignitate, ſed gratuito Dei amore. Quare ſi quæritur vnde aut cur excellat Hieroſolyma, ſufficiat breuis reſponſio, quia ſic Deo placuit. Atque hoc Diuini amoris fuit principium: finis autem, vt certus eſſet aliquis locus, in quo ad fouendam fidei vnitatẽ cõſiſteret vera religio vſque ad Chriſti aduentum, & vnde poſtea in omnes mũdi plagas manaret. Proinde hoc elogio Propheta Hieroſolymam commendat quòd Deum habeat architectũ & præſidem. Deinde quicquid præ aliis locis excel-

excellentiæ habet, Dei gratiæ & adoptioni adſcribit. Quòd *Sionem* pro Ieroſolyma, & *portas* pro toto vrbis complexu poſuit, duplex eſt ſynecdoche.

3 *Glorioſa dicuntur.* Ad verbum eſt, Quod in te dicitur, ſunt res glorioſæ. Spectandum eſt Prophetæ conſilium, vel potius quò ſpectet Dei ſpiritus per os Prophetæ ipſius loquens. Quum humilis ac deſpecta eſſet totius populi cõditio, multi & graues vndique aduerſarii inſtarẽt, paucis animus ſuppeteret ad vincenda obſtacula, quotidie noua aliqua mutatio præter ſpem exoriretur, & periculum eſſet ne res in deterius paulatim collapſæ, tandem peſſum irent: vix vlla Sanctæ vrbis inſtauratio ſperari poterat. Ne deſperatione victa ſuccumbẽt corda fidelium, idonea fultura ſupponitur, quòd aliter de futuro eius ſtatu loquutus ſit Dominus. neque enim dubiũ eſt quin à præſenti rerum aſpectu reuocentur ad promiſsiones, quæ ſpẽ dabãt incredibilis gloriæ. Ergo quamuis nihil magnopere lætum appareat, filios tamẽ Dei iubet Propheta Verbo erectos, quaſi in ſpecula ſtare, vt patienter expectẽt quæ promiſſa ſunt. Hoc modo admonebantur fideles: primùm vt ad vetera oracula attenderent, eáque memoria repeterent, præſertim quæ apud Ieſaiam leguntur a capite 40, vſque ad finem libri: deinde vt aures præberent Dei ſeruis, qui tunc de regno Chriſti concionabantur. vnde ſequitur, rectum de Eccleſiæ fœlicitate iudicium non poſſe fieri, niſi dum eam ex Dei verbo æſtimamus.

4 *Memorabo Rahab & Babel inter cognitores meos: ecce Philiſthini & Tyrus cum AEthiopia, hic natus eſt ibi.*
5 *Et de Sion dicetur, Vir & vir natus eſt in ea, & Excelſus ipſe ſtabiliet eam.*
6 *Dominus recenſebit ſcribendo populos, Hic natus eſt ibi. Selah.*

4 *Memorabo.* Nomen *Rahab* pro AEgypto in compluribus aliis Scripturæ locis ſumitur: & huic optime quadrat ea ſignificatio. cõſilium enim Prophetæ eſt ſcribere magnificam illã Eccleſiæ amplitudinem, quæ adhuc in ſpe abſcondita erat. Dicit igitur, eos qui prius infeſti hoſtes fuerant, vel prorſus alieni, non tantùm familiares amicos fore, ſed inſerendos in vnum corpus vt cenſeantur Hieroſolymæ ciues. Priore membro dicit, Memorabo AEgyptum & Babylonẽ inter meos domeſticos. Secundò addit, Philiſtini, Tyrii & AEthiopes, quibus hactenus tantùm fuit diſſidium cum populo Dei, nunc perinde cõſentiẽt acſi eſſent indigenæ. Præclara Eccleſiæ dignitas, quòd vndique ad eam aggregabuntur qui eam ſpernebant: & qui eam cupiebant exciſam ac perditam, ſummi honoris loco ducent, ciues eius eſſe & haberi. ſponte omnes patriæ ſuæ renuntiabunt in qua prius ſuperbiebant. vndecunque ergo nati ſint, ſiue ex Palæſthina, ſiue ex AEthiopia, ſiue Tyro, profitebuntur ſe Vrbis ſanctæ eſſe ciues. Hebræi hũc locum ita exponunt, pauciſſimos ex aliis gentibus prodituros, qui ingenio aut virtute præſtent: ſed in Iſraele magnum fore prouentum. Vix, inquiunt, ſinguli apud Tyrios, AEgyptios, AEthiopes, & quoſuis alios, extabunt laude digni homines vt ſiquis talis ſit, digito monſtrari queat ob raritatem: ſed in Sion *vir & vir naſcetur*, hoc eſt magna erit talium copia. Chriſtiani ferè vno conſenſu ad Chriſtum referunt, ac exiſtimant reddi cauſam cur inter Hieroſolymæ ciues numerandi ſint qui hactenus extranei fuerãt, adeóque infenſi hoſtes: quia ſcilicet illic naſcetur Chriſtus, cuius officium eſt homines diſſipatos, quaſi lacera membra, in fidei vnitatem & ſpem vitæ æternæ colligere. Prior interpretatio quum ſit prorſus coacta, refutatione nõ indiget. Deinde ſatis liquet, Iudæos ſtolida ambitione inductos, quaſi data opera torquere hunc locum. Quod afferunt Chriſtiani, quanquam propter argutiam primo intuitu plauſibile eſt, nihil tamẽ habet ſolidi: & clara ſunt Prophetæ verba, cuiuſcunque gentis ſint homines, libenter patriæ ſuæ renuntia-

turos, vt in catalogo populi electi scribantur. *Natos* enim non ponit pro indigenis, sed pro ciuibus. Quod postea subiicitur, *Excelsus stabiliet eam*, non minus propriè vertetur, Ordinabit: quia scilicet verbo suo Deus Ecclesiam specialiter gubernat.

5 *Et de Sion dicetur.* Continuat eandē sententiam, quòd ex diuersis mundi partibus colligentur noui ciues in Ecclesiam Dei. Quanquam alia figura vtitur, quòd alienigenæ reputabuntur in sacro populo, perinde acsi originem à Patre Abraham ducerent. Dixerat proximo versu, Chaldæi & Ægyptii ad Ecclesiæ domesticos accedent: Æthiopes, palæsthini & Tyrii, nomina dabunt inter eius filios, nunc confirmationis vice addit, ingentem nouæ sobolis turbam fore, vt numeroso populo referta sit ciuitas, quæ ad tempus deserta, postea etiam exiguo hominum numero semiplena fuerat. Idem quòd breuiter promittitur, pluribus verbis describit Iesaias, 54. 1, Lauda sterilis, quæ non pariebas: quia plures filii erunt desertæ, quàm quæ marito coniuncta est. dilata locum tentorii tui, extende funiculos, & clauos consolida, &c. Item, Filii tui è lōginquo venièt, leua per circuitum oculos tuos, omnes isti congregabuntur tibi. Capite autem 44. 5, eadē ferè loquutio extat, vel saltē quæ proximè ad istam accedit quæ hìc habetur, Iste dicet, Domini sum: ille vocabit in nomine Israel. scribet hic sua manu, Ego Domini: ille ex nomine Israel se cognominabit. Neque abs re *nascendi* verbo significat Propheta ex grege populi Dei fore Ægyptios, Chaldæos, & similes. nam etsi natura geniti non erant ex Sione, sed adoptione inserendi in sancti populi corpus: quia tamē ipse in Ecclesiam transitus secunda est natiuitas, optimè conuenit ista loquutio. nam & ea Lege Christus sibi fideles despondet, vt populum suum obliuiscātur, & domum patris sui, Psal. 45. 11, & formati ac regeniti semine incorruptibili in nouas creaturas, tam Dei, quàm Ecclesiæ filii esse incipiant, Gal. 4. 19. Et certè non aliter renascimur in cælestem vitam, quàm per Ecclesiæ ministerium. Interea tenendum est discrimē quod ponit Apostolus inter terrenam Ierusalem, quæ vt serua est, in subiectionem generat: & supernā, quæ ingenuos filios per Euāgelium parit. Secunda parte versus exprimitur lōga diuturnitas. sæpe enim contingit vt quo citius in eximiā altitudinē emergunt vrbes, breuior sit prospe ri status duratio, ne putetur in eum modum caduca Ecclesiæ fœlicitas, Propheta eius firmitudinē à Domino fore pronuntiat: acsi diceret, Non mirum est si nutent aliæ vrbes, variísque inclinationibus subinde sint obnoxiæ: quia vnà cū mūdo voluuntur, neque æternos habent custodes. At nouæ Ierusalē diuersa erit ratio, cuius perpetuitas in Dei virtute fundata, etiam cælo & terra ruentibus consistet.

6 *Dominus recensebit.* Intelligit Propheta tam celebre fore Sionis nomē, vt in ciuium eius numerum ac ordinem referri omnes cupidissimè ambiant. Loquitur enim de sorte maximè honorifica: acsi diceret, Quū Deus censum aget populorum quos præcipuo honore dignabitur, Sioni potius quàm Babyloni, aut aliis quibusuis vrbibus, adscribet. pluris enim erit ista nobilitas, inter ciues Sionis plebeiū locum tenere, quàm alibi vsquā primatum. Simul tamen admonet vnde alienis hominibus repentè tantus honor: nēpe ex Dei beneficio. Et certè qui Satanæ & peccati mācipia sūt, nunquā sibi propria industria ius supernæ ciuitatis acquirēt: solus est Dominus qui populos vt visum est, in suas classes distribuens, quum par sit hominum cōditio, alios ab aliis discernit. Descriptio cuius hìc fit mētio, ad vocationem pertinet. nam etsi filios suos ante cōditum mundum scripsit in libro vitæ, in suorū tamen catalogo tunc eos demum recēset quum regenitos adoptionis Spiritu, nota sua insignit.

7 *Et cantores sicut tibicines, omnes fontes mei in te.*

7 *Et cantores.* Partim concisa breuitas, partim ambiguitas vocis vnius orationem reddit obscuram. *Fontes* metaphoricè hìc sumi, extra controuersiam est: sed in explicanda metaphora variant Interpretes. Quidam spes interpre-

pretantur, quidã affectus, alii cogitationes. Libenter eorum sententiæ subscriberem qui modulationes vertunt, si pateretur hoc linguæ proprietas. quia autem id nimis remotum videri posset, quod rationi maximè consentaneum est amplector, aspectus notari: acsi dictum esset, Ego in te quasi defixis oculis semper intentus ero. nam & radix nominis oculum significat. Nunc videndum est quid sibi velit alterum illud membrum Cantores vt tibicines. abrupta quidem est loquutio, sed de cuius sensu inter omnes satis conuenit: tantam lætitiæ materiam fore, vt tam assa voce, quàm musicis instrumentis continuè resonent illic Dei laudes. Confirmat ergo quod prius dixit de magnifica Sionis instauratione: quia ex gaudii magnitudine, & multiplici laudum concentu, quanta eius futura sit fœlicitas demonstrat. Verùm interea finem describit donorum omnium quibus tam liberaliter Ecclesiam suam prosequitur Deus: vt scilicet hymnis & canticis suam erga eum gratitudinẽ testentur fideles. alii חוללים vertunt, qui saltant ad modulos vel tripudiant. Sed in eo parum est momenti, quũ hoc summatim tenere sufficiat, perpetuam scilicet symphoniam laudũ Dei in Ecclesia fore, vbi gratiæ suæ thesauros explicuerit, mutuásque fore canendi vices. Adde quòd Dei Ecclesiam singulari amore, cura, studio amplecti se demõstrat Propheta, vt suo exemplo ad eundem pios omnes affectum hortetur & accẽdat, iuxta illud, Psal. 137. 5, Obliuioni detur dextera mea, si nõ memor fuero tuî Ierusalem in principio lætitiæ meæ. Tũc enim demum in Ecclesia subsistunt omnes nostri affectus, dum à vagis vanísque distractionibus collecti, & posthabitis mundi honoribus, deliciis, opibus, pompis, vna spirituali regni Christi gloria contenti sunt.

ARGVMENTVM PSALMI LXXXVIII.

Quanquam Psalmus hic grauissimas lamentationes hominis miserrimè afflicti & ferè desperati cõtinet: simul tamen inuictam fidei suæ constantiam, contra mœrorem luctando, declarat Propheta, quòd ex profundis mortis tenebris Deum nihilominus redemptorem implorat.

Psalmus LXXXVIII.

CAnticum Psalmi filiorum Coræ, præfecto super Mahalath ad humiliandum, eruditiuum Heman Esraitæ.
2 Iehoua Deus salutis meæ, die clamo, nocte coram te.
3 Veniat in conspectum tuum precatio mea, inclina aurem tuam ad clamorem meum.
4 Quoniam saturata est malis anima mea, & vita mea inferno appropinquauit.
5 Reputatus sum cum descendentibus in sepulchrum: fui tanquam vir cui nulla virtus,
6 Inter mortuos liber, tanquam occisi iacentes in sepulchro, quorum non es memor amplius, & qui è manu tua abcissi sunt.

1 *Canticum Psalmi.* Heman cuius nomen hic inscribitur, eum esse probabile est cuius mentio fit in Sacra historia, 1. Reg. 4. 31, vbi dum laudatur prudentia Solomonis, confertur cum Etan, Heman, Chalchol & Darda. Ideóque mirum non est, hominem sapientiæ Spiritu præstantem, Psalmi huius authorẽ fuisse. Particulam על מחלת quidam appellatiuè vertunt, super infirmitate. Sed ex communi vsu probabile est vel musicum instrumentum notari vel initium cantilenæ. De aliis vocibus iam alibi satis dictũ est. Porrò tenere operæ pretiũ est, in vniꝰ hominis persona statui nobis ante oculos raræ afflictioni & simul

patientiæ ſpeculum. neque enim Deus ſeruum ſuum, quem tam præclaris dotibus ornauerat vt aliis eſſet exemplo, priuatim exercuit, ſed communem eruditionis materiam dare voluit omnibus ſuis. Quo etiam conſilio Heman velut theatrum conſcendens, tam ſuarum infirmitatum, quàm ſuæ fidei & cõſtantiæ teſtem facit Eccleſiã. Noſtra enim plurimum intereſt, nobilem Dei ſeruum, & eximiis Spiritus dotibus excellentem ſpectare tanta afflictionum mole obrutum, vt flebiliter deploret ſe nihil à mortuo diſtare: ne vel ærumnæ noſtræ, quantumuis graues, deſperatione nos opprimant: vel ſi quando nos ægritudo, cura, dolor, anxietas, & metus debilitat, ideo tamen deſpõdeamus animos, præſertim vbi videmus ſanctum Prophetã non ſine violento conatu ex profunda obſcuritate in lucem bonæ ſpei emergere. Quin potius ſtatuendum eſt, per os Heman à Spiritu Dei precandi formulã dictari qua deſperatos omnes inuitet.

2 *Iehoua Deus.* Notandũ eſt quod nuper attigi, quanuis ſimpliciter & citra hyperbolen recitet Propheta quos paſſus eſt anxietatum & dolorum cruciatus, dictaſſe tamen afflictis precãdi formam, ne ſub vllis malorum tormentis deficerent. Etſi autem pro malorum atrocitate ſtatim ebulliet in vehementes querimonias, breui tamen præfatione tempeſtiuè ſe munit: ne affectus ſui feruore abreptus, obſtrepat potius Deo, & expoſtulet, quàm ſuppliciter veniã deprecetur. Deum enim *ſalutis ſuæ* vocans, quaſi iniecto fræno, cohibet doloris intemperantiam, deſperationi ianuã claudit, ſéque ad crucis tolerantiam munit & comparat. Clamore & aſsiduitate oſtendit quàm ſeriò intentus fuerit ad orandum. Fieri quidem poteſt vt vocem non extulerit pleno gutture: ſed *clamãdi* verbo ad contentionem notandam non fruſtrà vſus eſt. Eodem ſpectat perſeuerantia, dum ſe *dies & noctes* continuaſſe dicit. Nec ſuperuacua etiam eſt particula *coram te*, quia etſi communiter omnes querulantur in dolore, multum tamen abeſt quin effundant coram Deo ſuos gemitus. imò maior pars latebras quærit, in quibus obmurmuret Deo, eiúſque ſeueritatem accuſet: alii clamores ſuos temere proiiciunt in aerem. Vnde colligimus, raræ virtutis eſſe, Deũ nobis ſtatuere ante oculos, ad quem vota noſtra dirigamus.

4 *Quoniam ſaturata eſt malis an.* His verbis Propheta magnitudinem ſui doloris excuſat: ac ſi diceret, ſe non mollitie vel deliciis adeò eſſe clamoſum: ſed ſi reputetur ſua conditio, immenſa malorum congerie ad lamentationem iuſtè impelli. Nec vnam tantùm mali ſpeciẽ profert, ſed alia aliis fuiſſe aggeſta, vt ad tædium vſque cor eius mœroribus refertum fuerit. Deinde in ſpecie exprimit vitam ſuam non procul abfuiſſe à ſepulchro. Sed hoc quoque proximo verſu magis exaggerat, vbi ſe quaſi exanimẽ fuiſſe conqueritur. Etſi enim ſpirabat inter viuos, multæ tamen mortes quæ vndique impendebant, totidem erant ſepulchra, quibus ſe mox deglutiẽdum putabat. Et nomen גבר quod à fortitudine dicitur, potius quàm hominis videtur poſuiſſe, quo melius teſtatum faceret tantam fuiſſe atrocitatem malorum quæ vel robuſtiſsimum quenque frangeret.

6 *Inter mortuos liber.* Plus quiddã & grauius vulgari morte exprimere voluit Propheta. Primò ſe liberum eſſe dicit inter mortuos, quòd inutilis eſſet ad omnia vitæ munera, & quaſi à mundo alienatus. Illa enim Auguſtini argutia nihil ad Prophetæ mentem, Chriſtum vocari liberum inter mortuos, quia ſingulari priuilegio victoriam adeptus eſt, ne mors in eum dominaretur. Potius enim dicit Propheta ſe præſentis vitæ militia perfunctũ, nullam animo curam amplius ſuſcipere, quia ſenſum omnem mala abſtulerint. Deinde *vulneratis* ſe comparans, peius ſecum agi deplorat, quàm ſi malis debilitatus, paulatim ad mortem deſcenderet: quia violentã mortẽ naturaliter magis horremus. Durius in ſpeciem eſt quod addit, ſe *obliuioni traditum eſſe à Deo, & abſciſſum ob eius manu.* vel cuſtodia: quum certum ſit, mortuos non minus quàm viuos ſub tutela Dei eſſe. Imò nebulo ille Balaã, cui propoſitum erat lucem conuertere in tenebras, coactus tamen fuit exclamare, Moriatur anima mea morte iuſtorum. Num. capite 23. verſu 10. Itaque poſſet

set videri sententia hæc profani hominis, Deũ nõ esse amplius memorẽ hominis mortui. Responsio dari potest, Prophetam ex vulgi sensu loqui, sicuti etiã Scriptura, quum de prouidentia Dei agitur, stylum accommodat ad visibilem mundi statum, quia ad futuram vitam, quæ abscondita est, nonnisi gradatim conscendimus. Existimo tamen Prophetam magis ex turbulento afflicti hominis sensu loquutum esse, quàm respexisse quid rudes & imperiti sentiant. Nec mirum est, hominem Spiritu Dei prædi tum, vbi præualuit mœror, quasi attonitum fuisse vt vocem parum consideratam emitteret. Quanuis enim seruis Dei in summis perturbationibus fides hæc infixa maneat, Deo curæ esse tam viuos quàm mortuos: sæpe tamen eorum mentes obnubilat dolor, vt non occurrat in re præsenti Dei prouidentia. Hoc inter querimonias Iob sæpius animaduertere licet, dum præoccupati sunt piorũ animi tristitia, non statim penetrare ad arcanam Dei prouidentiam, quam tamen probè meditati sunt, & insculpta in cordibus suis gestant. Ergo Propheta, quanuis persuasus esset mortuos quoq; esse sub tutela Dei inprimo tamẽ tristitiæ impetu non tam compositè loquutus est vt decebat: quia suffocatum erat lumen fidei, quod statim emicuit, vt videbimus. Et hoc notatu in primis vtile est, ne si tentationes nos debilitent, animos tamen despondeamus.

7 *Posuisti me in fouea infima, in tenebrosis, in profunditatibus.*

8 *Super me incubuit indignatio tua, & omnibus fluctibus tuis afflixisti me.*

9 *Remouisti notos meos à me, posuisti me abominationes illis: conclusus sum vt non egrediar.*

10 *Oculus meus dolet præ afflictione mea: inuoco te Iehoua quotidie, expando ad te manus meas.*

7 *Posuisti me.* Iam distinctius agnoscit, quicquid patitur malorum, ex Dei manu profectum esse. Nec verò quisquam seriò petendi remedii causa ad Deum confugiet, nisi qui iam persuasus erit, eius manu se percuti, nihil autem fortuitò contingere. Iam quo propius ad Deum accedit, notandũ est, magis exacerbari dolorem: quia Sanctis nihil magis horribile est Dei iudicio. Alii vertunt, *appropinquauit super me indignatio tua*, & sic interdũ accipitur verbum סמך. Sed circunstantia loci accipere cogit, vt pluribus aliis locis, pro circundare vel incumbere: quia vbi de homine in triplex sepulchrum demerso sermo habetur, illud appropinquare nimis esset frigidum. Contextui autẽ optimè respõdet versio quam sequutus sum, vt dicat Propheta se sustinere totã molem iræ Dei, quia eius fluctibus affligitur. Iam quum tã horribile diluuiũ Prophetã nõ impedierit quominus cor suũ & vota ad Deũ extolleret: discamus eius exemplo, in omnibus naufragiis nostris anchorã fidei & precũ in cælos iacere.

9 *Remouisti.* Quum humanis omnibus auxiliis orbatus esset Propheta, hoc quoque iræ Dei ascribit, in cuius arbitrio est flectere corda hominum ad humanitatem, vel eadẽ efferare. Quod notatu dignum est: quia nisi in memoriam succurrat, ideo nos destitui humanis mediis, quia Deus manũ suam subducit, tumultuamur sine fine & modo: & iure quidem conqueri licebit de hominum ingratitudine, vel sæuitia, quoties iustis officiis nos fraudabunt: sed hoc profectu carebit, nisi accedat hæc cognitio, quia Deus nobis offensus est, tollere quæ nobis destinauerat subsidia: sicuti promptum ei est quoties visum fuerit, conciliare nobis omnium animos vt manum porrigant. Addit etiam aliquid grauius, se fuisse detestabilem omnibus amicis: ac tandem concludit nullum suis mali patere exitum.

10 *Oculus meus.* Ne Prophetam

imaginemur fuisse ferreum, rursus inculcat sibi tam duras fuisse & molestas afflictiones, vt in vultu & oculis extarent mœstitiæ signa. vnde colligimus quantopere deiectus fuerit. Sed interea testatur se minime fuisse à Deo abstractum, vt multi secum tacite frementes, frænúmque rodētes, vt est in prouerbio, nihil minus sibi proponūt quàm suas curas in Deum exonerare, vt solatiū ab eo petāt. Quod de *manuum extensione* dicit, signum ponit pro re ipsa. Alibi autem diximus quorsum spectauerit hæc ceremonia, quæ seculis omnibus fuit in communi vsu.

11 *An mortuis facies miraculum? an mortui surgentes confitebuntur tibi? Selah.*

12 *An narrabitur in sepulchro clementia tua, veritas tua in interitu?*

13 *An cognoscetur in tenebris mirabile tuum: & iustitia tua, in terra obliuionis?*

14 *Ego autem ad te Iehoua clamaui, & manè oratio mea praueniet te.*

11 *An mortuis.* Significat his verbis, nisi celeriter festinet Deus ad opem ferendam, non venturum in tempore: quia vix tantillum à morte distet. ergo hunc esse extremum articulum, si Deus eum iuuare velit, quia posthac cessabit occasio. Quærit ergo quousque differre velit Deus, an vt mortuos miraculo excitet. Quanquam autem Propheta de vltima resurrectione non loquitur, quæ superior erit reliquis omnibus miraculis, excusari tamen non potest excessus, quia Deo tempus præscribere nostrum non est ferendi auxilii: quia iniuriam facimus eius potentiæ, nisi statuimus tam facile ei esse reddere vitam mortuis, quàm maturè occurrere, & anteuertere vltimum discrimen. Et certè talis semper fuit Sanctorum constantia quæ carnis infirmitatem aliqua in parte resiperet, vt etiam in ipsis virtutibus quod vitii admistum erat, necesse fuerit paterna Dei indulgentia tolerari. Dum quærit *an in sepulchro narrabitur Dei bonitas,* non intelligit mortuos carere sensu, sed prosequitur quod iam antè dixerat, magis opportunum esse auxiliandi tempus dum homines in periculis adhuc clamitant, quàm si mortuos è sepulchris excitet. Ratiocinatur autem ex cōmuni more, quia Deus solitus non esset mortuos è sepulchris testes ac præcones suæ bonitatis producere. Fidem Dei annectit clementiæ: quia quoties suorum liberator est Deus, se in promissionibus veracem fuisse confirmat. Porrò ad promittendū non aliunde, quàm mera sua bonitate inducitur. Quòd verò tam fidem quàm bonitatem, virtutem & iustitiam in terra obliuionis cognosci negat perperam trahunt homines fanatici ad crassum errorem, quasi morte abolerentur homines: quia tantùm differt de modo iuuandi ordinario: quia Deus mundum hunc instar theatri esse voluit, ad gratiam, qua prosequitur humanum genus, demonstrandam.

14 *Ego autem ad te.* Quamuis aliqua perturbatio fuerit in Prophetæ verbis, quam confessus sum vitiosam fuisse: hoc tamen raræ fidei & pietatis signum fuit, nunquam desistere à studio precandi. Nam hoc sensu dicit se *manè festinasse*: ne putemus lentè & frigidè fuisse cunctatum, donec cogeret vltima necessitas. Modestè autem his verbis admonet, non factum esse sua pigritia vt in diuturnis malis contabuerit, acsi Deum non quæsiisset. Atque exemplū hoc in primis est notabile, ne despondeamus animos, siquādo preces nostras, licet voluntarias & assiduas, contingat tamen profectu carere.

Vtquid

15 *Vtquid Iehoua repudiabis animam, abscondes faciem tuam à me?*

16 *Ego miser & moribundus à pueritia, tuli terrores tuos dubitando:*

17 *Super me transierunt furores tui, formidines tuæ exciderunt me:*

18 *Circundederunt me sicut aquæ quotidie, cinxerunt me simul.*

16 *Remouisti à me amicum & socium, familiares mei tenebræ.*

15 *Vt quid Iehoua.* Quanuis lamentationes istæ primo intuitu mœrorem absque vllo solatio præ se ferant, continent tamen in se tacitas preces. Neque enim superbè cum Deo litigat sed flebiliter malis suis exoptat remedium. atque hoc genus querimoniæ meritò inter gemitus inenarrabiles censeri debet, quorum meminit Paulus ad Romanos capite 8. versu 26. Nec verò si putasset Propheta se respui & abominationi esse, orando perseuerasset, verum carnis sensum, cui fortiter reluctabatur, hîc in medium proponit, vt re ipsa tandem, & manifesto effectu appareat, nō frustra eum orasse. Ergo quanuis hic Psalmus non claudatur gratiarum actione, sed in lamentabilem querimoniam desinat, acsi nullus restaret gratiæ locus, eo vtilior est ad nos in precandi officio retinendos: quia certè non destitit Propheta, gemitus hos in Dei sinum deponens, sperare quam non videbat salutem: quia non vocauit initio Deum salutis suæ, vt sibi postea nihil de eo promitteret. Cur verò se *moribundum à puero* fuisse dicat incertum est, nisi quòd probabiliter coniicere licet fuisse multis modis duriter examinatū acsi eius vita inter varias trepidationes ac metus è filo penderet. Vnde etiam colligimus, furores Dei & formidines, de quibus continuò pòst loquitur, non exigui tantùm fuisse temporis: idque exprimit per vocem *quotidie.* Iam quum nihil magis horribile sit, quàm Deum nobis infensum concipere, non abs re *diluuio* anxietatem suam comparat. hinc etiam *dubitatio*: quia fieri non potuit quin eius animum dira inquietudine iactaret iræ Dei sensus. Quæritur tamen quomodo fidei consentiat vacillatio. & certè vbi quis perplexus hæret ac dubius, imò huc & illuc agitatur, videtur absorpta esse fides. Sed experientia nos docet, fidem, dum fluctuatur in his agitationibus, subinde tamen resurgere ne mergatur. quòd siquando suffocatur foueri tamen absconditam, quia quantumuis insurgant procellæ, clypeum tamen illum opponit, Deum manere fidelem, vt suos nunquam frustretur, vel deserat.

ARGVMENTVM PSALMI LXXXIX.

Propheta quisquis fuerit Psalmi author, Deo supplicaturus pro afflicta Ecclesia, fœdus Dei quod cum Dauide pepigerat, sibi & reliquis ad bene sperandi materiam proponit. Commemorat deinde in genere Dei potentiam, quæ perspicitur in tota mundi gubernatione: adhæc ad redemptionis memoriam descendit, in qua Deus paterni sui erga electum populum amoris æternum specimen exhibuerat. Inde iterum ad fœdus cū Dauide percussum reuertitur, in quo pollicitus fuerat Deus se in Regis fauorem populo semper fore propicium. Tandem subiicit querimoniam, quòd Deus quasi pacti sui oblitus, Ecclesiam exponat impiorum libidini, nec in tristi vastitate quicquam opis vel solatii ostendat.

Psalmus LXXXIX.

ERuditiuum Ethan Ezraitæ. Clementias Iehoua in æternum cantabo, in ætatem & ætatem celebrabo veritatem tuã ore meo.

2 Quia dixi, Perpetuò clementia ædificabitur: cælos stabilies, veritas tua in illis.

3 Pepigi fœdus cum electo meo, iuraui Dauidi seruo meo,

4 Vsque in æternum stabiliam semen tuum, & ædificabo in ætatem & ætatem solium tuum. Selah.

1 *Eruditiuum Ethan.* Quisnam fuerit hic Ethan, cui ascribitur Psalmus, mihi non satis liquet. nam si vnum esse dicamus ex iis quatuor quibus ob sapientiæ præstantiam confertur Solomo, 1. Reg. 4. 31, non quadrabit in eius ætatem argumentum. Nisi fortè Solomoni superstes, tristem & funestam, quæ tunc accidit, dissipationem, quæ præludium erat ruinæ, defleat. Etsi enim populus in duas partes diuisus, stetit adhuc incolumis, quum tamen dissidium illud sancitam à Deo vnitatem abrumperet, quid potuit spei esse residuum? Adde quòd ab vno capite, a quo decem tribus impiè defecerant, pendebat salus totius corporis. Quàm horribile verò portentum fuit, statim post vnius hominis ætatem cernere regnũ illud, quod vsque ad finem mundi integrum florere debebat, misera laceratione deforme? Quis non putasset lusorium & inane fuisse oraculum illud, cuius fideles tam breui temporis spatio pessundata erat? Ergo si placet Ethan illum Psalmi fuisse authorem, licebit eius querimonias in tẽpus illud conferre, quo non modò labefactatum fuit Dauidis solium, sed maior pars populi se à Deo alienauit, fratrésque mutuis & intestinis discordiis se cõficere cœperũt. Ego certè in re dubia nihil video probabilius. Nam qui volũt Spiritu prophetico præmonitum fuisse populum de futuris cladibus, facilè refelluntur ab ipso contextu, vbi disertè scriptor, quisquis fuerit, mutationẽ deploret quæ prima contigit ex factione Iarobeam.

2 *Clementias Iehoua.* Tenendum est quod nuper attigi, exordiũ fieri à Dei laudibus & fœderis memoria, vt fideles contra graues tentationum machinas fidem suam stabiliant. Nam vbi nos ad precandum accingimus, si in ipso vestibulo occurrat desperatio, vi & impetu perrumpere necesse est, ne flaccescant animi, prorsúsque deficiant. Consilium ergo Prophetæ fuit, inter ipsa principia firmis & solidis fulturis munire piorum animos, vt Dei promissione freti, quæ ferè in speciem conciderat, repulsis omnibus tentationum machinis, quibus grauiter concutiebatur eorum fides, non dubitarent de regni instauratione bene sperare, & pro ea constanter precari. Etsi igitur ex tristi ruinæ spectaculo pro sensu carnis coniicere poterat Ethan se & reliquos fideles fuisse delusos, se tamen Dei misericordias quæ tunc erant absconditæ, celebraturum dicit. Quia verò non facile erat, Deum, quem seuerum & rigidum experiebatur, clementem agnoscere: vt hanc tentationem copia & varietas gratiæ Dei superet, sibi in plurali numero proponit bonitates.

3 *Quia dixi.* Rationem assignat cur Dei laudes continuet inter res aduersas, quia ne sic quidem desperet Deũ suis propitium fore, quãuis asperius eos castiget. Neque enim os quisquã liberè aperiet ad laudandum Deum, nisi qui certò persuasus erit, etiam dum suis irascitur, nunquam paternum affectũ exuere. Istud enim *dicere*, cuius meminit, tantundem valet atque infixum habere in animo: acsi diceret, quicquid hactenus acciderit, sibi tamen non fuisse excussam gratiæ Dei fiduciam in futurum tempus, séque in hoc proposito staturũ.

Notandum

Notandum verò est, non sine difficili certamine Prophetam fide amplexum esse Dei bonitatem, quæ tunc prorsus euanuerat vt discamus, siquando auferat nobis Deus omnia amoris signa, statuere tamẽ in cordibus nostris *æternum misericordiæ ædificium* de quo hîc agitur. qua metaphora significat Propheta, Dei misericordiam propagatum iri, vel continuam fore, donec ad finem suum vel complementum perueniat. In secundo membro aliquid subaudiendũ est: quia huc summa redit, non minus fore stabilitatis in Dei fide, quàm in ipsa cælorum consistentia, quæ æterna est, & ab omni mutatione immunis. Porrò cælos intelligo non modò visibiles, sed qui totam mundi architecturam superant: quia hic Dei veritas supra mundi elementa in cælesti regni Dei gloria locatur.

4 *Pepigi fœdus.* Quo se & omnes pios melius confirmet in fide oraculi, authoritatem accersit ex Dei persona, quem hîc loquentem inducit. Nam quia ex ore Dei pendere debet fides, plus põderis & energiæ huic loquendi formæ subest, dum in medium prodit ipse Deus, nósque propria voce inuitat. Vbi autem hoc modo nos præuenit, nullus iam est temeritati locus si familiariter ad eum accedimus: sicuti rursus nihil nobis sine verbo Dei imaginari fas est de eius gratia, vel nostro arbitrio sperare quod non est pollicitus. Iam promissio hac loquutione magis redditur authentica, vbi refert Deus iureiurando interposito, fœdus se cum Dauide seruo suo pepigisse. Nam quia solebant olim fœdera incidi in tabulas æneas, metaphoram sumptã ex more illo vsurpat. Duobus verò epithetis ornat ipsum Dauidem, vocans electum suũ, & seruum. Nã qui priorem titulum ad Abraham trahunt, non satis attendunt ad communẽ loquendi formam, qua bis idem repetitur. Iam electus Dei vocatur, quem Deus mero beneplacito, non modò posteris Saulis & tot viris insignibus, sed etiam fratribus suis prætulit. Ergo si quæritur fœderis causa vel origo, venire ad Dei electionem necesse est. *Serui* nomine quod continuò pòst sequitur, ne intelligas Dauidem quicquam suis obsequiis fuisse promeritum: sed regiæ dignitatis intuitu, vocatur Dei minister: quia non se temere ingessit, sed vocatione legitima fretus imperium sibi Diuinitus oblatũ recepit. Iam ex ipsa fœderis summa colligimus, Prophetam non frustra in vsum suum & totius populi illud accommodasse: quia non pepigit Deus priuatim cum Dauide, sed totum Ecclesiæ corpus in futuras ætates respexit. Etsi enim de Solomone & reliquis successoribus aliqua ex parte intelligi hoc debet, Stabiliam solium tuum in æternum: sciebat tamen Propheta, solidam perpetuitatem non posse nisi in Christo reperiri. Et certè Regem vnum creando, non vnius tantum familiæ Deus respectum habuerat, posthabito & neglecto populo cum quo fœdus antè pepigerat in manu Abrahæ, sed detulit imperium Dauidi eiúsque filiis, vt præessent in communem omnium salutem, donec Christi aduentu solium verè stabiliretur.

6 *Et celebrabunt cæli miraculum tuum Iehouah, etiam veritatem tuam in cœtu* Sanctorum*:*

7 *Quia quis in nubibus æquabitur Iehouæ, similis erit Iehouæ in filiis deorum?*

8 *Deus terribilis in cœtu Sanctorum valde, & metuendus super omnes qui in circuitu eius sunt.*

9 *Iehoua Deus exercituum quis sicut tu fortis* Deus? *& veritas tua per circuitus tuos.*

6 *Et celebrabunt cæli.* Propheta loquutus de fœdere Dei, sicuti fides exordium debet facere à verbo, nunc ad generale operum eius encomium descẽdit.

Quanquam notandum est, non alio fine disserere Prophetam de admirabili Dei potentia, nisi quo melius illustretur sanctitas fœderis. exclamat enim hunc esse Deũ qui iure colẽdus sit ac metuẽdus, cui sit habẽda fides: cuius virtuti secure inniti liceat. Itaque *miraculum* quod primo loco ponit, libẽter ad potẽtiã restringo quam exerit in conseruatione suæ Ecclesiæ. Verum quidem est cælos, admirabilis Dei potentiæ optimos esse testes ac præcones: sed ex contextu melius patebit ad eum quem dixi scopum elogia omnia referri. Nam rectè, meo iudicio, per cælos quidam interpretes Angelos intelligunt, quibus in salute Ecclesiæ cõmunis est lætitia & gratulatio: idque cõfirmat posterius membrum, vbi dicit *veritatem Dei in cœtu Sanctorum esse prædicandam*. Neque enim dubium est quin eandem sententiam hic continuet: & Veritatis nomine, insigniat præclaras liberationes quibus Deus fidem seruis suis datam præstiterat.

27 *Quia quis in nubibus.* Nunc magis illustrat Propheta quod dixit de mirabilibus Dei: ac emphaticè exclamat, Quis poterit Deo in nubibus conferri? Nubes autem vel cælum exprimit: quia mirum non est, in terra nihil inueniri quod ad Dei gloriam accedat. Nam et si excellit homo præ aliis animantibus, videmus tamen quàm misera sit abiectáque eius conditio: imò quam plena ignominiæ & probri. Vnde sequitur sub cælo nullam excellentiam Deo æmulam esse: sed dum in cælos conscendimus, admiratione rapti, fingimus deorum turbã quæ veram Deitatem abolet. Ac posterius membrũ exegeticum est, vbi negat Propheta inter filios deorum, quenquam esse vero & vnico Deo similem. Nam quòd per nubes vel cælos quidam intelligunt Solem, Lunam, & stellas, ipso contextu refellitur. Summa ergo est, etiam in cælis ipsis vnicum Deum eminere absque socio. Et Angelos quidem vocat filios deorum quia nec originem ex terra traxerunt, neque corruptibili corpore sunt vestiti: sed cælestes sunt spiritus Diuina prædíti gloria. Non quòd pars sint essentiæ Dei, sicuti somniant fanatici homines: sed quia in ipsis potentiam suam Deus exerit, hoc elogio eorum natura à nostra distinguitur. Summa est igitur, Quanuis in Angelis refulgeat maior dignitas quàm in aliis creaturis, quæ etiam in sui admiratione nos rapit: non tamen appropinquare Deo, vt sua eminentia eum obscurent, vel imperium obtineant cum eo commune. Quod diligenter notandum est: quia vtcunque Deus passim Angelos pronuntiet sibi esse ministros & paratos ad obsequium: mundus tamen vnico Deo non contentus, multas sibi Deitates fabricat Eodem pertinet proximus versus vbi dicit propheta *Deum esse formidabilem in cœtu Sanctorum*. Diabolicam enim illam superstitionem corrigit ad quam propensi sunt fere omnes, quum Angelos sine modo & ratione extollunt. Atqui si ipsi quoque Angeli trepidant & pauescunt coram Dei maiestate, quomodo non coguntur in ordinem vt solus Deus in solidum regnet? Porrò eos *in circuitu Dei* locans, intelligit instar satellitum circundare solium eius, præstó que sẽper adesse ad subeunda iussa. Postea denuo idem repetit, *Quis sicut tu fortis?* vt metu saltem territi, discamus non spoliare eum debito honore. Cæterum ne nimis nos absterreat, aliquid dulcedinis admiscet, *veritatem eius per omnes circuitus spectari* prædicans: acsi diceret, Deum semper constare suis promissis: & quicquid mutationum accidat, manere tamen à tergo & fronte, à dextra & sinistra veracem.

10 Tu dominaris superbiæ maris: dum attolluntur fluctus eius, compescis eos.

11 Tu afflixisti sicut vulneratum AEgyptum, in brachio fortitudinis tuæ dispersisti inimicos tuos.

12 Tui sunt cæli, etiam tua est terra, orbem & plenitudinem eius tu formasti.

12 *Aquilonem & Meridiem tu creasti: Thabor & Hermon in nomine tuo exultabunt.*

13 *Tibi brachium cum potentia: roborabis manum tuam, attolles dexteram tuam.*

15 *Iustitia & iudicium locus solii tui, clementia & veritas præcedent faciem tuam.*

10 *Tu dominaris.* Iam admonui, quæ hactenus generaliter Propheta disseruit de virtute Dei, referenda esse ad redemptionis miraculum, quod iam disertè celebrat. Quanquam enim quidam fluctus maris componi interpretantur, quia Deus non patitur submergi diluuio totum orbem: ego tamen coniunctim duos istos versus legens, Prophetam existimo de Rubro mari loqui, quod Deus compescuit vt transitum daret populo suo. Subiicit enim continuo pòst, totam *terram AEgypti instar hominis occisi fuisse prostratam.* Quibus verbis Dei gratiam in liberanda Ecclesia commendat. Neque enim dubium est quin sibi & aliis proposuerit paternum Dei amorem, quo liberius ad eum confugeret. sicuti Deum prædicans *brachio suo forti contriuisse hostes*, ab experimētali notitia colligit, quoties visū fuerit, idē sēperfacturū.

12 *Tui sunt cæli.* Tertiò repetit, Deum qui electi populi fuit liberator, imperio suo regere totum orbem. Nam ex creatione colligit Deum actualiter moderari quicquid in cælo & terra agitur: quia absurdum esset, cælos a Deo creatos, fortuitò nunc volui, & res vel hominum arbitrio, vel temerè & casu misceri in terra: quia proprium Dei est tueri & gubernare quicquid condidit: ne cum profanis hominibus imaginemur pulcherrimi huius theatri cōspectu otiosum frui. De *Meridie* & *Septentrione* loquens, item de montibus *Hermon* & *Thabor*, accommodat sermonem ad sensum rudis vulgi: quasi diceret, nullam esse mundi partem quæ non reuereatur opificem suum, atque obseruet. Proximū quoque versū simul contexo, quòd *brachium Dei instructum sit potentia, manus eius robore, & dextra eius summam celsitudinem obtineat.* Nam quod resoluunt quidam in optatiuum, Robores manum tuā & dextram attollas: remotius videtur à Prophetæ mente, qui simpliciter, ad pios omnes animandos, inæstimabilē Dei fortitudinem celebrat.

15 *Iustitia.* Plus etiam valent hæc elogia ad spei confirmationem, quam si in medium proposita esset sola Dei fortitudo. Et quoties fit Dei mentio, ad has præcipuè virtutes quæ fidem ædificant, mentes intendere conuenit: ne frustra euanescamus in argutis speculationibus: quibus dum se oblectant stulti homines non tenent quid sit Deus, Propheta igitur ad Regum insignia vel pompas alludens, dicit iudicium & iustitiam esse fulturam solii eius, vt conspicuus emineat: *Clementiam* verò & *veritatem* esse quasi apparitores. acsi diceret, loco purpuræ, vel diadematis, vel sceptri, his insignibus ornari Deum, quòd iustus sit, & æquus mundi iudex, misericors pater, & fidelis suorum protector. Nam quia terrenis Regibus non suppetit intrinseca dignitas, aliunde eam mutuantur: Deus autem qui se vno cōtētus, nullis adminiculis indiget, splēdorē imaginis suæ in iustitia, bonitate, & veritate sua nobis proponit.

16 *Beatus populus qui nouit iubilationem, Iehoua in splendore vultus tui ambulabunt.*

17 *In nomine tuo exultabunt quotidie, & in iustitia tua efferentur.*

18 *Quia gloria roboris eorum tu es, & in beneplacito tuo efferetur cornu nostrum.*

19 Quia Iehouæ clypeus noster, & Sancto Israelis Rex noster.

16 *Beatus populus.* Prosequitur quod de Ecclesia attigerat, non modò quia ad intuitum operum Dei cæcutiunt increduli, sed quia Prophetæ non aliud quàm piis bonam spem dare propositum est, vt secure in Deum recumbant, nullisque malis frangantur, quin eum intrepide inuocent. Beatos autem esse dicit quibus datum est in Deo lætari: quia etsi Dei liberalitate communiter pascantur cuncti mortales, non tamen sensus paternæ eius bonitatis ad omnes peruenit, vt sibi propitium esse persuasi de salute sibi gratulentur. Singulari itaque priuilegio dignatur suos electos, gustandam illis bonitatem suam præbēs vt ad gaudium & iubilationem colligāt animos. Et certe nihil miserius quàm incredulos bruto stupore calcare Dei beneficia, quibus se ingurgitant: quia eo fœdior est eorum ingratitudo, quo largius eos Deus saginat. Hæc igitur vera fœlicitas, Dei bonitatem concipere, quæ animos nostros gaudio occupans, ad laudes & gratiarum actionem incitet. Effectu deinde probat beatos esse qui læti & hilares Deum agnoscunt patrem: quia non modò fruuntur eius beneficiis, sed fauore eius freti, totum vitæ cursum trā quillis animis peragāt. Hoc enim valet *ambulare in lumine vultus eius*, dum persuasi sumus peculiariter ab eo salutem nostram curari. cúmque excubias agere pro salute nostra, acquiescere in prouidentia eius. Eodem pertinet *lætitia in nomine, & gloriatio in iustitia.* Summa enim est, satis & super in Deo reperire fideles quo exultent & glorientur. Per vocem *quotidie* notare videtur firmam & solidam continuationem: atque ita obliquè perstringere stultam eorum arrogantiam qui vento tantùm inflati, superbiendo in suis viribus, cornua in sublime tollunt. Nam vt malè sunt fundati, tandem concidere necesse est. Vnde sequitur, nullam esse veram magnanimitatem, nec vllam virtutem stare, nisi quæ vnius Dei gratiæ innititur: sicuti etiam magnificè Paulus Rom. 8. 31, se iactat, Si Deus pro nobis, quis præualebit contra nos? Et malis omnibus, tam præsentibus quàm futuris insultat.

18 *Quia gloria.* Confirmat eandem sententiam, quòd scilicet nunquam Deus fideles suos virtute destituat. *Gloriam* enim *virtutis eorum* vocans, significat eos ita semper fulciri præsenti Dei auxilio, vt meritò in ipso glorientur: vel quod idem valet, virtutem Dei in illis iuuandis ac sustinendis semper extare gloriosam. Quanquam interea monentur sui officii, vt quod stant salui & integri, laudem Deo referant. Quòd si verè de præsenti vita dictum est, longè magis in spiritualem animæ vitam competit. Iam quo melius commendet hanc Dei beneficentiam, simul docet à mero eius beneplacito pendere. Vnde sequitur, in solidum deuinctos & astrictos esse Deo, qui sola liberalitate & gratuita ad prosequendum suum auxilium inducitur.

19 *Quia Iehouæ.* Quia in Rege summum erat populi præsidium, specialiter admonet Propheta, hoc quoque Dei donum esse, quod à Rege ipso protegitur salus fidelium. Quanquam notandum est, Prophetam non ita fuisse defixum in temporali & caduco regno, quin finem simul expenderet, sicuti mox videbimus. Sciebat enim nonnisi Christi respectu fauorem Dei à capite in totum Ecclesiæ corpus defluere. Ac primò quidem metaphoricè Regem vocans *clypeum*, sicuti hanc figuram Scriptura sæpe vsurpat, eius tamen manu & opera nonnisi Diuinitus fatetur populum defendi. Ac idem secundo membro repetit, pronuntians Regem à Deo esse datum qui populum gubernet: ideóque defensionem quæ à rege prouenit, Dei beneficium esse. Iam meminerimus, quod de vmbratili regno dicitur, propriè quadrare in Christi personam, qui nobis datus est à Patre salutis custos, vt eius manu protegamur.

20 Tunc loquutus es in visione mansuetis tuis, & dixisti, Posui adiutorium super fortem, exaltaui electum è populo.

21 Inueni

21 Inueni David seruũ meũ, oleo sanctitatis meæ vnxi eũ.

22 Ideo manus mea stabilietur cum eo, vtique brachium meum roborabit eum.

23 Non erit exactor inimicus in eum, nec filius iniquitatis affliget eum.

24 Et conteram à facie eius oppressores eius, & qui oderunt eum percutiam.

20 *Tunc loquutus est.* Fusius iam explicat cur dixerit Regem electi populi e cælo datum esse ad publicæ salutis conseruationem: quia scilicet neque suffragiis hominum fuit electus, neque sumpsit ipse sibi tyrannidem, vel malis artibus obrepsit: sed quia Diuinitus electus erat publicæ salutis minister, sub eiusdem Dei auspiciis & ductu officio suo perfungi. Consilium enim Prophetæ est, vt paulò pòst clarius videbimus, Diuinum hunc Regem à reliquis omnibus discernere. Nam etsi verè docet Paulus Rom. 13.1, non esse potestatem nisi à Deo, longum tamẽ discrimen fuit inter Dauidem, & terrenos omnes Reges qui humanis mediis imperium adepti sunt. Deus enim seruo suo Dauidi sceptrum de manu (quod aiunt) in manũ tradiderat, eúmque sua authoritate locauerat in solio. Particula אָז, quæ propriè significat tunc, accipitur etiam pro olim. Sensus ergo est, quum alii nascantur Reges, qui hæreditario iure succedunt parentibus, alii creentur, alii vi & manu potentiam sibi acquirant: Deum huius regni esse authorẽ, quia voce sua Dauidem elegit. Etsi autem consilium suum patefecit Samueli: quia tamẽ plurali numero dicit Propheta, pluribus idẽ oraculum fuisse traditum, certò colligere licet plures fuisse testes adhibitos, qui vno consensu assererẽt Dauidẽ fuisse Diuinitus creatum Regẽ. Et certè quum tũc alii Prophetæ floruerint, probabile non esset de re tanta fuisse cælatos. Solus tamẽ nominatur Samuel, quia & præco fuit vaticinii, & minister vnctionis. Porrò quum vel per somnium, vel per visiones Prophetis tunc loquutus sit Deus, hic ponitur altera species. Sequitur deinde summa oraculi, quòd Deus auxilio *fortem* vel robustum instruxerit quem elegerat, vt regno præficeret. Fortis vocatur, non quòd propria fortitudine excelleret: (quando & exiguæ staturæ fuit, & inter fratres contemptibilis, vt eum Samuel quoque neglectim præteriret:) sed quia post electionẽ ornatus fuit noua virtute, & regiis aliis dotibus: sicuti quum Apostolos elegit Christus, non titulo duntaxat eos ornauit, sed simul contulit quæ ad munus exequendum erãt necessaria. Et eandem hodie Spiritus gratiam in suis Ministris exerit. Robur ergo Dauidis, cuius hic fit mentio, electionis effectus fuit. quia Deus Regem creando, virtute simul instruxit quæ ad populi conseruationem sufficeret. Quod etiam clarius apparet ex secundo membro, vbi origo notatur inuictæ huius fortitudinis, quia scilicet *electum* Deus è plebe *exaltarat*. Sũt enim voces omnes emphaticæ: quia quum pronuntiat Deus se exaltasse, intelligitur humilis & abiecta conditio, in qua obscurus latebat Dauid antequã manum Deus porrigeret. Eodem spectat quod addit. *è populo*. sensus enĩ est, Ignobilem tunc & ex infima plebe fuisse, & qui nihil eximium præ se ferret, quum vltimus esset in rustico tugurio, & inter pecuarios. In voce *electi* nos ad suum arbitrium reuocat Deus: acsi vetaret aliam causam inuestigare, quàm quòd ita placuit.

21 *Inueni David.* Confirmat eandẽ sententiam Propheta, nihil fuisse regiũ in Dauide, nisi quatenus anteuertit eum Deus sua gratia. Hoc enim exprimitur inueniendi verbo: acsi diceret Deus, gratis à se assumptum fuisse. ideóque *serui* nomen non meritum aliquod notat, sed ad vocationem refertur, acsi sanciret Deus sua authoritate eius imperium. quia si Deo probatur, legitimum esse,

dubium non eſt. Gratuita enim electio ſecundo membro iterum confirmatur: quia vnctio quam Dauid ipſe non quæſiuit propria induſtria, ſed præter ſpem adeptus eſt, honoris cauſa fuit. Quia ergo ſpõte & mero ſuo beneplacito Dauidi occurrit Deus, vt eũ manu Samuelis in Regem vngeret, meritò pronuntiat ſe illum inueniſſe. Poſtea adiungit ſe cuſtodem fore huius regni, cuius author eſt: ſicuti non ſolet inchoata ſua opera deſerere, ſed continuo progreſſu perducere ad ſuum finem.

23 *Non erit exactor.* Nominatim exprimit, quanuis hoſtibus non careat Dauid, præſto fore Dei virtutem ad eũ tuendum, ne iniuſta violentia prematur. Negat igitur Dauidem fore hoſtibus tributariũ: ſicuti qui bello deuictus eſt, cogitur ſubire iniquas victoris leges. Interim quòd hoſtes eius vocat *filios iniquitatis*, tacitè oſtendit innoxium fore dominationis genus, quod nemo abſque iniuria & ſcelere euertere tentabit. Summa eſt, Dauidem eiúſque poſteros Dei præſidio tutos fore, & probè munitos, ne hoſtium libidini ſint expoſiti. Iam quòd peſſundari regnum paſſus eſt Deus, vt Dauidis ſucceſſores exteris & profanis Regibus graue tributum pendere coacti ſint, cum hac promiſsione non pugnat: quia ſatis fuit, acciſis regni opibus, manere tamen radicem, vſque dum prodiret Chriſtus, in cuius demum manu ſtabile fuit regnum. Nam quum tantam Dei benedictionem tam Rex quàm populus impiè abiicerent, eorum culpa ſæpe concuſſum regnum fuit: deinde imminutum, & tandem collapſum, neque tamen deſtitit interea Deus, vt oraculum ſanciret de regni perpetuitate, cum illorum ingratitudine certando, ſpem aliquam fouere & tueri. Adde quòd, oſores & oppreſſores Dauidis nominando, admonet hoc ſolium non fore immune ab incõmodis & mõleſtiis: quia ſemper aliqui infeſti erunt, niſi ſe Deus opponat.

25 *Et veritas mea & clementia mea cum eo: & in nomine meo exaltabitur cornu eius.*

26 *Et ſtatuam in mari manum eius, & in fluminibus dexteram eius.*

27 *Ipſe clamabit ad me, Pater meus es, Deus meus, rupes ſalutis meæ.*

28 *Etiam ego primogenitum ponam eum, excelſum præ Regibus terræ.*

29 Et *in ſeculum ſeruabo illi miſericordiam meam, & fœdus meum firmum erit ei.*

30 *Et ſtatuam in perpetuum ſemẽ eius, & ſolium eius quaſi dies cælorum.*

25 *Et veritas mea.* Docet, continuum eius gratiæ quam initio Dauidi oſtendit, tenorem fore. tãtundem enim valent hæc verba acſi dixiſſet, vt ſe veracem præſtet, fore ſemper beneficum. Ita videmus nõ modò à principio Deũ exhibuiſſe bonitatis ſuæ ſpecimen in Dauide, ſed eandem clementiam fuiſſe proſequutum: quod ad totam Chriſti Eccleſiam ſpectat, vt in tóto ſalutis noſtræ curſu appareat Dei bonitas, non tantùm in veſtibulo, ſicuti nugantur Sophiſtæ. *Cornu Dauidis* hîc, vt ſæpe aliàs, pro gloria, dignitate & potentia ſumitur. Ideóque ſenſus eſt, Dei beneficio proſperum ſemper & florentem fore regni ſtatum. Additur mox amplitudo. Nam quia populus ſuis ſceleribus viam præcluſerat Dei benedictióni, reſtrictior fuerat eius hæreditas quàm ferebat promiſsio. Nunc pronũtiat Deus, ſub Dauide rurſus propagatum iri, vt totam regionem à Mari vſque ad Euphratem populus occupet. Vnde colligimus,

gimus, nõ nisi in Dauidis persona fuisse completum quod per Mosen Deus fuerat pollicitus. Per *fluuios* tam solum Euphratem intelligere licet, qui in multos alueos scinditur, quàm vicina etiam flumina à parte Syriæ.

27 *Ipse clamabit ad me.* Præcipuã Regis huius præstãtiam in eo fore memorat, quòd Filius Dei censebitur. Etsi autem quoscunque Deus constituit Reges, eodem honore dignatur: (sicut alibi vidimus, Ego dixi, Dii estis, & filii Excelsi omnes, Psal. 82.6) hic tamẽ singulare aliquid de sacro & à se electo Rege pronuntiat, & alio modo sibi filium fore intelligit. Et paulò pòst videbimus altiore in gradu locari quàm terrenos Reges, quanuis latius dominentur. Hæc igitur vnius tantùm Regis in mundo prærogatiua fuit, Filium Dei vocari. Alioqui non frigidè modò sed absurdè ratiocinatus esset Apostolus Heb. 1.4, Christum contendens superiorem esse Angelis, quia dictum est, Ero ei in Patrem, & ipse erit mihi in Filium. Ergo quanuis tam Angeli, quàm Reges quicunque regeniti sunt adoptionis Spiritu, filii, vocentur, eximitur tamen Dauid insigni prærogatiua à communi omnium ordine, quum Deus promittit sibi fore filium. Quod ex proximo versu clarius liquet, vbi *primogenitum* quoque appellat: quia emineat super omnes terræ Reges: qui honor tã omni humana dignitate, quàm Angelica excellentior est. Si quis obiiciat, Dauidẽ vnũ ex grege mortaliũ, non fuisse æqualem Angelis: solutio facilis est. Si in se reputetur, non posse in tam sublimem gradum iure efferri: sed quatenus Christi personam ad tempus sustinuit.

29 *In seculum.* Sæpius inculcat Deus hac lege erectum à se fuisse regnũ Dauidis, vt in finẽ vsque stabiliatur. Porrò *clementiam* priore loco ponens, deinde addens *fœdus*, causam fœderis designat: acsi vno verbo diceret esse gratuitũ: nec modò fundatũ esse in gratia, sed in eadẽ quoque perstare: quia huc redit summa verborum, Deum misericordem semper fore erga Dauidem, ne vnquam fœdus intereat. vnde sequitur, eius firmitatem in mero Dei beneplacito consistere. Proximo versu effectum suæ veritatis exprimit, quia semper manebit Dauidis posteritas in Regio solio. Nã quia sub cælo nihil est diuturnum, ideo Propheta per *dies cælorum* æternam durationem intelligit. Vnde sequitur, non posse cõstare huius vaticinii effectũ: donec ad Christũ ventum fuerit, in quo solo demum reperietur ista æternitas.

31 Si deseruerint filii eius legem meam, & in iudiciis meis non ambulauerint:

32 Si edicta mea profanauerint, & statuta mea non custodierint:

33 Tunc visitabo in virga transgressionem eorum, & in plagis iniquitatem eorum.

34 Sed clementiam meam non auferam ab eo, & non mẽtiar in veritate mea:

35 Non profanabo fœdus meum, & quod egressum est è labiis meis non mutabo.

36 Semel iuraui in sanctitate mea, Si Dauidi mentiar.

37 Semen eius in æternum stabit, & solium eius quasi Sol coram me.

38 Sicut Luna stabilietur in seculum, & testis in cælo fidelis. Selah.

31 *Si deseruerint.* Propheta vltrà progreditur. quãuis peccarent Dauidis posteri, Deum tamen pollicitum fuisse se illis fore placabilem, ne summo iure exigeret vindictam de eorum transgressionibus. Cæterùm, quo efficacior sit promissio, Deum semper loquentem inducit, acsi ex conceptis pacti verbis cum eo ageret. Fuit autem valde necessaria additio: quia nisi pro immensa sua indulgentia nobis Deus ignoscat, vt lubrici sumus, atque ad continuos lapsus procliues, nullum eius nobiscum fœdus ratum vel firmum erit. Quia ergo videbat Deus fieri aliter non posse quin posteri Dauidis, quantum in ipsis erat, sua culpa subinde exciderent à fœdere, exceptionem hanc remedii loco addidit. Cæterùm, quia vtile est hominibus, castigari Dei ferulis, non promittit Deus impunitatem qua alantur peccata, sed paternam moderationem in pœnis, vt vindictam summo iure non exigat. neque tamen leuibus solùm delictis promittit veniam, sed peccatis quoque atrocibus. Neque enim temere has loquendi formas vsurpat, *Legem relinquere, Profanare statuta, Non ambulare in iudiciis, Præcepta non seruare.* Neque temere *transgressionem* vel perfidiam & *iniquitatem* ponit. Ergo tolerantia Dei & lenitas, qua sibi recõciliat posteros Dauidis, vsque ad grauissima scelera extenditur. Ostẽdit porrò hic locus, dum cooptantur homines à Deo, non protinus exuere carnem suam cum vitiis: sicuti somniant fanatici homines, simulac inserimur in corpus Christi debere aboleri quicquid est in nobis corruptelæ. Vtinam quidem possemus repentè mutare ingenium, vt vigeret in nobis ista, quam requirunt, Angelica perfectio! Sed quoniam procul ab ea nos distare palàm est, quandiu circunferimus hanc carnem, diabolico illo figmento valere iusso, confugiamus omnes ad commune veniæ asylum. Nam certè de Ecclesiæ suæ domesticis Deus loquitur, vbi veniam eorum sceleribus promittens, reos fore defectionis pronuntiat. Iam quod hic dicitur, ad veterem populum restringere nõ modò insulsum est, sed prorsus impium. Primùm, illud quod iam sæpius visum est, pro confesso sumo, erectum fuisse vmbratile illud regnũ, in quo Mediatorem Deus Ecclesiæ suæ proponeret. idque nõ modò probatur Christi & Apostolorum testimoniis, sed ex re ipsa certò apertéque colligitur. Nam Christo remoto, vbi illa solii æternitas cuius fit mentio? Secundus enim Dauidis successor maxima imperii parte spoliatus, vix tribum vnam & dimidiam ex duodecim retinuit. Iam quot postea cladibus deforme fuit exiguum illud regnũ, donec tandem Rex totúsque populus cum summo dedecore & contumelia in exilium tracti sunt? Qualis verò solii dignitas fuit, quum Rex iugulatis in conspectu filiis, capitale subiit iudicium? 2.Reg.25.7. Quòd deinde precariò Iudæis habitare in patria licuit, hoc fuit sine regni honore & titulo. Itaque Ezechiel 21.27, ter pronuntiat peruersum fore diadema, donec veniat cuius erit. Sequitur ergo, in sola Christi persona residere perpetuum regni statũ. Et certè quid vel olim Iudæis cõmune fuisset cum Deo, vel hodie quoque nobis esset nisi ad gratiam conciliandam intercederet Mediator? Iã ergo qualitates regni de quibus diximus, ad nos aptãdæ sunt. Sicuti enim æternitas ad spẽ beatæ immortalitatis nos deducit, inuictum autem robur animos nostros tranquillat, & quicquid machinetur Satã, & quamlibet variæ mortes nos circundent, fidẽ nostram collabi non patitur: ita venia quæ promittitur, ad spirituale Christi regnum pertinet. sicuti etiam ex hoc loco æquè colligitur, salutem Ecclesiæ non nisi in Dei gratia & veritate consistere. Si quis obiiciat, nunquam deficere in totum qui regeniti sunt Dei Spiritu, quia semen incorruptibile in ipsis manet: id verissimum esse fateor. Nec verò vniuersalis defectio hîc notatur, vt nihil pietatis maneat residuum: sed quia interdum contingit fideles ita iugum excutere, vt videri possit suffocatus in illis Dei timor: ideo necesse fuit atrocibus quoque peccatis veniam promitti, ne eos desperatione obrueret talis quilibet lapsus. Sic Dauid ad tempus visus est in speciem orbatus Spiritu, quem sibi restitui postulat. Hæc causa est cur fœdis etiam & mortiferis trãsgressionibus spẽ veniæ Deus

relinquat

relinquat, ne qua nos scelerum grauitas arceat vel impediat à reconciliatione quærenda. Vnde etiã coarguitur nimia veterum seueritas, quibus iterum vel tertiò lapsos ad pœnitentiam admittere religio fuit. Etsi enim cauendum est ne vitiis habena laxet facilitas, nõ minus tamen est periculi in rigore immodico. Interea notãdum est, vbi Deus se transgressoribus fore propitium denuntiat, qui Legem suam violauerint, & mãdata profanauerint, consultò odiosas istas voces proferre, vt nos in vitiorum odiũ & detestationem adducat, non autem alliciat ad peccandum. Summa quidem hæc tenenda est, Quanuis non omni ex parte gratiæ Dei respondeant fideles, ideóque abdicatione digni sint, Deum tamen illis fore placabilem: quia coniuncta est cum fœdere, peccatorum remissio. Et certe quũ in Lege Deus plus exigat quam præstando simus, quicquid illic promittit, inefficax est atque irritum: vnde illud Pauli, Rom.4.14, Si ex Lege hæreditas, exinanita est fides, abolita promissio. Quò etiam respicit illud Ieremiæ 31.31, Feriam vobiscum fœdus, non quale pepigi cum patribus vestris, quod statim violarunt: sed hoc erit fœdus quod vobiscum paciscar, Leges meas inscribam cordibus eorum, & iniquitatibus eorum propitius ero. Cæterùm quia non adoptat nos Deus vt impune peccemus, interponitur hîc castigatio, qua ostendit Deus sibi odio esse peccata: & filios suos quid promeriti sint admonens, ad resipiscentiam inuitat & hortatur. Ergo inter indulgentiam quæ peccãdi est illecebra: & extremum rigorem, qui in exitium præcipitat, media est paterna castigatio, quæ vim obtinet medicinæ. Propheta verò hîc vaticinium illud attingit quod refertur 2. Samuelis capite 7.14, vbi Deus se more humano pœnas de fidelibus sumpturum dicit, vel quia ex amore nascitur patris iracundia in puniendis filiis, quia aliter malè consuleret eorum saluti: vel antithesis est inter ipsum & homines: acsi diceret, se remissum fore & lenem: quia si virtutem suam exerere velit, protinus vel solo digiti motu in nihilum nos redigeret. Ad hunc quidem scopum tendit vterque locus, quoties fidelium peccata Deus puniet, salubre fore temperamentum: ideoque ad hunc usum referre conuenit quicquid nobis infligit pœnarum, vt totidem sint medicinæ. Atque in hoc nimis turpiter hallucinati sunt Papistæ. nam quia illis incognitus erat verus castigationum finis ac fructus, Deum imaginati sunt de peccatoribus se vlcisci. vnde natæ sunt satisfactiones, & ex illis rursum indulgentiæ quibus se redimere tentarũt. Atqui Deo nihil aliud est propositum, quàm vitia suorum corrigere, vt bene purgatos sibi reconciliet: sicut docet Paulus 1.Cor.11.32, fideles corripi, ne cum hoc mundo damnentur. Ideóque manum suam suspendit, ne pœnarũ onere ipsos opprimat, ac infirmitati eorum parcit. Ita impletur hæc promissio, *Misericordiam eius* à fidelibus *non auferri*, dum irascitur: quia non desinit amare quos vult esse correctos in salutẽ. Quanquam notanda est in verbis, personæ mutatio. postquam enim dixit, Si filii eius reliquerint Legem meam, & quæ sequuntur: tandem subiicit, Nõ auferam misericordiam meam ab eo. Certè plurali numero debuerat eos nominare de quibus habitus fuit sermo: sed consultò videtur docuisse Propheta, nonnisi Christi respectu nos recõciliari Deo, & ex eo fonte petẽdam esse spem misericordiæ. Quod tandem sequitur, *non mentiar in veritate mea*, plus aliquid exprimit, quàm si dixisset, Deum in suis dictis fore veracem. Nam fieri poterit vt effectu careãt promissiones, Deus tamen fidelis maneat. Lex vera est ac sancta: quid tamen iuuat, salutẽ in ea nobis promitti, quam inde nemo consequitur? Ergo longius hoc loco Deus nos ducit, fœdus suum efficax ratúmque fore promittens, non modò quia ipse verax erit, sed quia retinebit suos fideles, ne vanitate sua diffluant.

35 *Non profanabo.* Quia non aliunde quàm ex verbo, vera misericordiæ Dei notitia potest concipi, iubet nos in fœdere suo penitus defixos esse. Nam quo præstantius ac magis inæstimabile beneficium, postquam semel adoptatĩ sumus, nunquam abiici, eo magis difficile est creditu. Et scimus quàm variæ subinde obrepere dubitationes soleant. Ne ergo anxiè & absque modo secum

disceptant fideles an Deum habeant sibi propitium, iubentur ad fœdus respicere, ac salutem illic sibi oblatam amplecti. Fidem ergo suam commendat Deus, vt nobis sufficiat sola promissio, neque alibi quæramus certitudinem salutis. Quia autem prius dixerat, Si filii Dauidis statuta mea profanauerint: ad profanationem illam nunc alludēs, negat se eundem mutuò fore erga illos: acsi diceret, Quanuis non in totum respondeant vocationi suæ fideles, vt par erat, se tamen non passurum vt fœdus eorum culpa dissipetur: quia in prōptu occurret remedium gratuitæ veniæ. Priorem enim sententiam prosequitur, Non mentiar in veritate mea: non modò se veracem ex parte sua (vt loquuntur) fore promittens, sed qualecunque obstaculum ingerant homines, ratum fore quod promisit: quia certabit cum eorum vitiis, vt bonitatis suæ effectus ad ipsos perueniat. Et certè quum Iudæi sua ingratitudine ac perfidia sese alienauerint à Deo, non tamen fuit abolitum fœdus quod innixum erat immobili eius constantiæ. Sic hodie quum peccata nostra vsque in cælos ascendant, Dei bonitas cælos transcendens, illis superior est.

36 *Semel iuraui.* Iureiurando nūc sancit Deus quod prius se retulit pollicitum fuisse Dauidi. vnde apparet, rem non leuis momenti fuisse: quia Deus nō frustrà sacrum suum nomen interponeret. Interea raræ indulgentiæ signum est, quòd dum nos ad diffidentiam propensos videt, tam humaniter occurrit. Quominus excusationis nobis restat, nisi promissionem tam probè sanciam indubia fide amplectimur, quum Deus, salutis nostræ studio, dum vult nos verbo suo addictos esse, nomini suo non parcat. Nisi enim sufficiat nobis simplex promissio, illud quasi pignoris vice substituit. Aduerbium *Semel*, significat iusiurandum esse irreuocabile, nec vllum esse inconstantiæ periculum. Dicit autem se iurasse per sanctitatem suam: quia nusquam inuenietur maior per quē iuret. Nam dum nos per ipsum iuramus, eum constituimus Iudicem, nobísque præficimus, sicuti natura præest. Sed loquutio magis est emphatica, *per Sanctitatem*, quam si diceret, per seipsum, non modò quia gloriam eius commendat, sed quia ad confirmationē fidei longè est aptior, dum fideles reuocat ad terrenum domicilium Dei quod sibi elegerat, ne procul quærēdus esset. Neque enim dubito quin Sāctuarium designet hoc nomine: neque tamen aliter quàm per seipsum iurat, quia templum in quo residet nominans, extra seipsum non egreditur, sed tantùm ruditati nostræ se accommodans, per sanctitatem suam iurat quæ in terra visibilis residet. Quod ad formam iurandi eclipticam attinet, alibi vidimus tritam fuisse Hebræis. Sic autem admonebantur, sobriè sumendū esse Dei nomen, ne temere & audacter iudiciū sibi accerserent: quia abruptus sermo & suspensus, instar fræni erat ad ipsos cohibendos. Nouum autem non est, Deum aliquid mutuari à communi hominum more.

37 *Semen eius.* Sequitur nunc promissio, ius regni semper mansurum penes posteros Dauidis. Duo enim simul coniungit, progeniem & solium. quibus verbis promittitur regni æternitas hac lege ne ad alienos vnqvam transeat. Citantur Sol & Luna testes: quia etsi subiaceant corruptioni, plus in se habent firmitatis quàm terra vel aer: quando elementa videmus cōtinuis mutationibus esse obnoxia. Quia ergo totum mundum sua agitatio assiduè permutat, conditio stabilior proponitur in Sole & Luna: ne regnum Dauidis æstimetur à cōmuni naturæ ordine. Iam quum sedes regia concussa fuerit sub Rehabeam, vt paulò antè diximus, postea verò diruta & euersa: sequitur non posse oraculum hoc restringi ad Dauidem. Neque enim Sol interdiu lucere, & Luna noctu desiit, quanuis extincta esset sine spe restitutionis externa regni dignitas. Ideo donec ad Christum ventum fuerit, videri fallax in suis promissis Deus posset. Verùm hic surculus, qui emersit ex trunco Isai, re ipsa ostendit fidem optimam his verbis constitisse.

39 *Tu autē abominatus es & repulisti, iratus es Messiæ tuo:*

40 Cessare

4 Cessare fecisti fœdus serui tui, profanasti ad terram diademа eius.

41 Dirupisti omnes muros eius, posuisti munitiones eius fracturam.

42 Prædati sunt eum omnes transeuntes viam: fuit opprobrium vicinis suis.

43 Extulisti dextram oppressorum eius, exhilarasti omnes aduersarios eius.

44 Etiam retudisti robur gladij eius, & non fecisti eum stare in prælio.

45 Deleuisti splendorem eius, & solium eius in terram detraxisti.

46 Minuisti dies iuuentutis eius, operuisti eum ignominia. Selah.

39 *Tu autem.* Hîc conqueritur Propheta, collapso regni statu, non extare fidem oraculi. non quòd Deũ mẽdacii insimulet, verùm vt curas suas & dolores familiariter reiiciat in eius sinum, vt nobis permittit secum familiariter agere. Nametsi vota nostra ad eius arbitrium formare conuenit, non tamen fines transgreditur qui suppliciter deplorat ablata sibi esse gratiæ & fauoris signa: modò ne spẽ abiiciat, vel cõtumaciter obmurmuret, sicuti postea videbimus. Subiicit testimonium placidæ obedientiæ, quo suas querimonias Propheta corrigit vel temperat quum in fine Psalmi Deũ benedicit. Itaque quisquis fuerit ille Rabbinus, qui fas negabat hũc Psalmum recitari, stulta & impia morositate damnauit quod Deus in filiis suis tolerat. Neque enim hæc expostulandi libertas qua vtitur Propheta, aliò tendit quàm vt se coram Deo exonerãs, dubitationi & impatientiæ resistat. Quũ autẽ dicit *abominatus es & repulisti*, siquis hoc vel exigere velit ad normam Græcæ Latinæ linguæ, erit ineptum: quia præcedit quod longè atrocius est, secundo loco additur quod est leuius. Sed quia Hebræi gradus nostros non seruant, nihil est in hoc ordine absurdi. In tertio verbo, causæ redditio est: quia Regẽ abiectũ esse significat Propheta, eo quòd iratus sit Deus. Quidam hostium ludibria hîc recitari putant, nempe vt effugiant offendiculum, quod Rabbinus ille ferre non potuit in hoc aspero loquẽdi genere. Sed notandum est, Prophetam ex communi sensu loqui, quanuis certò apud se statueret non posse reiici qui semel electus fuerat. Eodẽ pertinet quod sequitur de abolito fœdere. Neque enim leuitatis aut inconstantiæ Deum arguit: sed tantùm queritur, præclara illa quæ vidimus promissa, in speciem cõcidisse. Nam certè quoties interrogant fideles, Quousque tandem dormies? Item, Quousque obliuisceris nostri? Deo somnum, vel obliuionẽ nõ tribuunt: sed proferũt in medium quas sanguis & caro suggerunt tentationes, vt infirmitatem qua premuntur, maturè Deus subleuet. Itaque mirum non est, in horribili dissipatione Prophetã aliquid humanitus fuisse passum, vt diceret minimè cõspici quod Deus promiserat. Neque enim erat ferreæ mentis, vt omnia videns contraria verbo Dei, tristi illo confusóque spectaculo non tangeretur: sed liberè in Dei conspectum prodiens, remedium quærit ne absorbeatur mœrore. quod factum esset, si intus frænum rodendo, neglexisset hoc leuamen. Quod mox addit, de *proiecto in terram diademate*, non videtur competere in tempus Rehabeam: nisi forte laceratio regni, vocetur diadematis proiectio. Sed quæ postea

adduntur,nisi hyperbolicè accipias,necessariò referri debent ad maiorem cladē.Hoc si placeat,non erit author Psalmi Ethan,ille vnus ex quatuor sapientibus quorum fit mentio in Sacra historia 1.Reg.4.31.Quare in re dubia,libera sit cuique probabilis coniecturæ electio.

41 *Dirupisti.* Quanquam aliò causam transcribere promptum esset cur dirutæ essent,fractæque munitiones,piè tamen sanctéque Propheta Deū agnoscit authorem,quia principium illud retinet,non potuisse nisi eo irato,quod ipse erexerat regnum, libidine hominum dissipari.Postea metaphoricè deplorat expositum in prædam fuisse viatoribus, quemadmodum si ager vel hortus, dirutis maceriis,ad spoliationem pateat. Auget alia indignitate quod per se plus satis graue erat,dicēs *probro haberi passim à vicinis.* Neque enim dubium est quin profani homines in occasione tam plausibili proteruè insultauerint, Hiccine Diuinus est ille Rex Angelis excellentior,cuius solium cum sole & luna staturum erat?Porrò quum in Deum reciderent hæc maledicta,meritò Propheta deplorat contumeliosè rideri Mesiam, cuius dignitas cælesti vnctione sancita fuerat.Addit postea, Deum ab hostium parte stetisse:quia satis intelligit nō nisi volēte Deo,præualuisse hostes, dū alios *virtute instruit*,alios *effeminat*.Denique quotquot acciderant clades,totidē colligit signa esse alienationis Dei:quo propitio,totus mundus quicquid machinatus esset,sacri illius regni stabilitatem conuellere non poterat.Nam si dixisset hostes victoria esse potitos,verū id quidem erat,sed ad extollendam Dei potentiam obscurius: acsi homines Deo oppositi,propriis viribus violassent illius præsidium.Nunc verò secum expēdit,nonnisi irato Deo,tam miserè afflictum esse Regnum quod erexerat Deus.

46 *Minuisti dies.* Quidam ita resoluunt,Domine debilitasti Regem nostrum,vt emarcuerit in primo ætatis flore,& antequam adoleuisset in virum,senio confectus fuerit.Quæ interpretatio etsi probabilis est,vt tamen clarius nobis pateat mens Prophetæ, notandū est non de vno homine eum loqui,sed statum regni conferre vitæ humanæ. Huc ergo tendit querimonia,Deum fecisse vt Regnum senesceret,ac tandem deficeret antequam veniret ad iustam maturitatem:perinde acsi iuuenem, dum vigorē adhuc colligit,mors violenta ante tempus abripiat.Et concinna est ista similitudo: quia si respicitur promisio, vix dum planè effloruerat regnum, quū inter primos suos progressus,repēte graui ruina deformatum est,tandémque euanuit. Porrò memoria tenendum est quod diximus,dum expostulat Propheta euentum nō respondere Dei promissionibus,non tamen arguere Deum mēdacii,sed alio fine & consilio proferre hanc repugnantiam,vt fiduciam orandi ex Dei promissionibus colligat: quas quum obiiceret Deo, persuasus erat fieri aliter non posse quin se veracem ostenderet.Nam sicuti plerique,quia de profectu desperant, intus sorbent suum dolorem:ita fideles quo liberius Deum appellant de suis promissis, eo fortius luctantur cum diffidentia, & se ad bene sperandum animant.

47 *Vsquequo Iehouah absconditus eris perpetuò,ardebit tanquam ignis indignatio tua?*

48 *Recordare cuius æui ego sim:cur frustra creasses omnes filios hominum?*

49 *Quis vir viuet,& non videbit mortem, redimet animam suam è manu sepulchri? Selah.*

47 *Vsquequo.* Vbi conquestus est de indignis Ecclesiæ cladibus, iam se cōuertit ad preces. Vnde sequitur,quas hactenus profudit voces doloris, quāquam manabant ex carnis sensu, fuisse tamen cum fide coniunctas. Nam increduli

increduli tumultuando quanuis ad orandum prosiliant, nihil tamen petunt nisi simulate. Propheta verò preces annectens suis querelis, testatur nunquam sibi excussam fuisse promissionum Dei fidem. De hoc loquendi genere, Vsquequo semper, Psal. 79.5, dictum fuit, notare scilicet nimis diuturnos malorum successus. Porrò *quousque absconditus erit Deus* interrogans, subindicat omnia fore salua, simul ac serena eius facies apparuerit. Secundo autem membro iterũ commemorat cur Deus paterno aspectu electum populum nõ dignetur, quia scilicet offensus est. Vnde sequitur, mala omnia ex peccatis proficisci, quum sint irati Dei flagella. Cæterùm vbi confessus est Ecclesiam sua culpa tam duriter & misere affligi: vt Deum ad misericordiam flectat: proponit in medium vitæ humanæ breuitatem, in qua si nullum Diuinæ bonitatis gustum percipimus, videbimur frustra creati. Ergo vt summam teneamus, satius erit ab hoc membro incipere, Cur frustra creasses omnes filios hominum? Nam ex vero fõte sententiam hanc petunt fideles, quòd Deus homines ideo condiderit, & locauerit in mundo, vt se illis exhibeat patrem. Nam quum ad iumenta & brutas pecudes sese diffundat eius liberalitas, nos huius esse expertes, nimis absurdum esset, qui inter animantia excellimus. Si hic finis est creationis nostræ, præstaret nunquam nasci, quàm sub continuis doloribus tabescere. Huc accedit breue vitæ curriculum: quia nisi maturè acceleret Deus gustanda nobis præbere sua beneficia, in isto euanido transitu non erit opportunũ tempus. Nunc tenemus quid velit Propheta in hoc versu. Primò expendit, in hunc finem conditos esse mortales vt fruantur Dei beneficẽtia in mũdo. Vnde colligit, frustra nasci nisi se illis Deus patrem demonstret. Iam quia breuis est vitæ cursus, nisi benefacere festinet Deus, colligit non fore amplius locum vbi vita effluxerit. Sed primò videntur Sancti nimis licentiose præscribere tempus Deo. Deinde quanuis nos assiduis tormentis Deus excruciet dum in mundo peregrinamur, præpostere tamen inde infertur frustra nos esse conditos, quia melior in cælo vita nos manet, in cuius spem dum adoptamur, non mirum est si nunc abscondita sit in terris vita nostra. Respondeo, Dei concessione Sanctos hanc sibi licentiam sumere, vt Deum suis precibus ad festinationẽ incitent: modo simul iniiciant sibi modestiæ frænum, & cohibito feruore totos se eius arbitrio permittant. De secundo sic habendum est, si per cõtinuos cruciatus vita hæc nobis ægrè trahenda foret, verum quidem est, satis esse solatii ad ferendas miserias, si mentes in cælum tollimus: sed neque in tanta infirmitate id quisquam faciet, nisi in hac vita prægustauerit Dei bonitatem. Deinde notandum est, fidelium gemitus nõ debere ad perfectam regulã exigi, quia non oriuntur ex composito & tranquillo sensu, sed ex passionum vehementia turbulentũ aliquid trahunt. Fateor quidem, si quis metiatur Dei amorem ex præsenti statu, perperam eum facere: quia Deus quos diligit castigat, Hebr. 12.6. sed quia nunquam tam austerus est erga suos, quin gratiam suam re & experientia ipsis ostendat, semper hoc verum manet, vitam hominum inutilem esse, nisi in ea sentiãt Deum sibi esse patrem. Quòd verò ad secundum mẽbrum spectat, dictum alibi fuit, non fluere æquabili tenore preces nostras, sed interdum doloris intemperiem prodere. Ideóque mirum non est, dum piorũ sensus occupat & constrictos tenet immodicus dolor vel metus, si obrepit talis incogitantia, vt futuram vitam præ oculis non semper habeant. Putant multi hoc esse valde absurdum, si filii Dei prima quaque cogitatione non statim in cælum penetrent. Quasi verò non sæpe contingat intercedere crassas nebulas quæ aspectum nostrum impediant vel morentur. Aliud enim est, fidẽ hebetari, aliud prorsus extingui. Et sanè quisquis exercitatus est in Dei iudiciis & tentationũ militia, fatebitur non tam memorem esse spiritualis vitæ quàm decebat. Ergo quanuis hæc sententia deducta sit ex vero principio, vitiosum tamen excessum resipit. Vnde apparet, in precibus optimè compositis semper nobis opus esse venia: quia nisi infirmitati nostræ Deus ignoscat, semper aliquid nimium elabitur. Proximo versu cõfirmat quod

de breuitate humanæ vitæ dixi. Sũ ma est, clausam fore ianuam Dei gratiæ, nisi maturè occupet patrem se ostendere hominibus. Et ponit nomen גבר, quod deductum est à fortitudine, quò melius exprimat, neminem à mortis imperio immunem esse.

50 *Vbi misericordiæ tuæ priores* Domine? *iurasti* Dauidi *in veritate tua.*

51 *Recordare* Domine *opprobrii seruorum tuorum: sustinui in sinu meo omnia fortium populorum,*

52 *Quæ exprobrarunt inimici tui Iehoua, quæ exprobrarunt plantis Messiæ tui.*

53 *Benedictus Iehoua in æternum. Amen, & amen.*

50 *Vbi misericordiæ.* Colligit animos Propheta ex recordatione beneficiorũ Dei: acsi rationetur, Deum non posse sui esse dissimilem: ideóque non posse aboleri beneficentiam quam olim Patribus exhibuit. Posset hæc quidem comparatio debilitare animos piorum dum se minus clementer à Deo tractari vident: nisi alterum simul occurreret, Deũ neque mutari vnquam, neque in suæ liberalitatis cursu fatigari. Secundum membrum quidam Interpretes contexunt interposito relatiuo, Vbi misericordiæ quas iurasti? Quod libenter recipio: quia omisso relatiuo idem ferè manet sensus. Nam fidem oraculi Deus claris experimentis comprobauerat, ideóque tam promissionem quàm multiplices eius effectus obiiciunt fideles Deo. Dicunt autem *in veritate*, quo ad se confidentius trahant quicquid olim Deus præstiterat: quia communis est ratio, quum Deus qui semper sibi constat, iurauerit in omnes ætates se misericordem fore posteris Dauidis.

51 *Recordare Domine.* Rursus adducunt quod ad prouocandam Dei misericordiam non parum valebat, ludibrio se haberi ab impiis. Nam quo grauior est ista tentatio & molestior: rideri patientiam nostrã ab impiis, vt damnata Dei fide, nos in desperationẽ præcipitent, eo paratior est Deus ad opem ferendam, ne tentationi succumbant debiles animi. Neque enim simpliciter intelligit Propheta, contumelias hostium sibi esse intolerabiles, sed petulantiam hanc, qua fidei & patientiæ piorũ insultant, reprimendam esse à Deo, ne pudefiant in ipso sperantes. Hoc idem magis exaggerat secundo membro, quũ dicit omne probrorum genus se sustinuisse, à multis populis, vel magnis. nam רבים vtroque modo potest accipi. Porrò quum de seruis Dei communiter loquutus esset, non frustra numerum mutat, vt quisque fidelium magis seriò tangatur ad orandum. Particula etiam *in sinu* emphatica est, quasi diceret, impios non tantùm eminus iactare sua conuitia, sed vomere contra filios Dei, quæ ipsi patienter suo sinu excipere cogantur. Facit autẽ seculi nostri peruersitas vt nobis necessarius sit huius doctrinæ vsus: quia profanis & superbis Dei contẽptoribus referta est terra, qui nobis insultare non desinunt: & quũ Satan facundus sit talis rhetoricæ magister, materiam illis suggerunt Ecclesiæ calamitates. Quòd *sinum* accipiunt quidam pro arcano cordis affectu, nimis argutum videtur.

52 *Quæ exprobrarunt inimici.* Iam non dicit impios suis probris vexare filios Dei, sed Deum ipsum proscindere: quia hoc ad conciliandum fauorem longe efficacius est, Deũ rogare & hortari vt suam causam suscipiat, non modò quia vulneratur in Ecclesiæ suæ persona, sed quia contumeliæ omnes, quibus exagitatur fidei simplicitas, in eum redundant: sicut apud Iesaiam 37.22, dicit. Super quem caput concussit hostis tuus? & cui conuitiatus est, virgo filia Sion? Putabat quidẽ sceleratus ille latro Rapsaces miseris Iudæis se illudere, quos tenebat obsessos, & quos persuasus erat mox deditionẽ facturos: Deus tamen

tamen perinde accepit acsi eius blasphemiis rectà impetitus foret. Hac ratione etiam vocat hostes Dei, quia Ecclesiam hostiliter persequendo, Deum in cuius protectione est, violant. Quod ad secundum membrum pertinet, *plantas Christi* posuit pro aduētu, sicuti apud Iesa.52.7, Quàm pulchri sunt pedes annuntiantiū pacem? Nam etsi עקב interdum calcem significat, hoc tamen loco, sicuti alibi sæpe, propriè est planta, vel inferior pars pedis. Alii transferunt vestigium, eodem sensu. Certè dubiū non est quin per synecdochen pedes designet Propheta, & rursus metonymicè aduentum Messiæ intelligat. Quia enim videbant impii spe redemptionis Iudæos suspensos esse: & quia promissus erat liberator patienter quaslibet ærumnas ferre: probrosè ridebant eorum patientiam, acsi fabulosum esset quicquid de Christi aduentu testati fuerant Prophetæ. Nunc etsi exhibitus semel fuit mundo, quia tamen receptus in cælestem gloriam, videtur procul distare à nobis, & Ecclesiam suam deseruisse: subsannant spem nostram impuri canes, acsi mera esset frustratio.

53 *Benedictus Iehoua in æternū.* Miror cur nonnulli Interpretes versum hūc à librario fingant additū fuisse, quia contextui non respondet. Quasi verò nō æquè in clausula conueniat benedictio Dei, atque in exordio. Ergo mihi dubiū nō est, postquam liberè calamitates Ecclesiæ defleuit Propheta, vt doloris acerbitatem leniat, consultò erumpere in Dei laudem. De particula *Amen & amē* facilè assentior, distinguendi libri causa hîc, vt Psal.41.14, & 72.19.8, esse positam. Sed quisquis Psalmum composuit, hac gratulatione haud dubie in rebus tristissimis leuare statuit doloris magnitudinem, vt alacrius salutem speraret.

ARGVMENTVM PSALMI XC.

Quia Moses tam de breuitate & miseriis humanæ vitæ, quàm de pœnis Israelitico populo inflictis verba facturus erat, vt consolatione aliqua temperet quem ex communi naturæ lege, maximè verò ex propriis afflictionibus dolorem & metum concipere possent fideles, de peculiari gratia præfatur, qua Deus electum populum dignatus est. Recitat deinde paucis quàm misera sit hominum conditio si in mundo subsidant, præsertim vbi Deus ad tribunal suum reos citat. Postquam verò conquestus est filios quoque Abrahæ hanc seueritatem ad tempus esse expertos, vt mœrore propè consumpti fuerint, gratuito fauore Dei fretus quo illos sibi adoptauerat, precatur vt se rursus clementem, sicut olim, ac beneficum exhibeat vt in finem vsque prosequatur totum gratiæ suæ cursum.

Psalmus XC.

PRecatio Mosis viri Dei. Domine habitaculum tu fuisti nobis in generatione & generatione.

2 Antequam montes nascerentur, & formares terram & orbem, & à seculo vsque in seculum tu es Deus.

Dubium est compositúsne fuerit Psalmus hic à Mose, an verò ex precandi forma per manus ab eo tradita quispiam Prophetarum canticum aptauerit in vsum populi. Certè non abs re Mosi inscriptum esse probabile est: imò, quū iam eius ætate vigeret Psalmorum vsus, eum esse authorem non dubito. Qui verò inscriptionis rationem hanc esse volunt, quòd ab eius posteris cantatus fuerit, cur ad tam frigidum commentum confugiant non video: imò apertè eos refellit quod mox additur epitheton. Neque enim abs re Moses hic disertè nominatur *vir Dei*, sed honorifico titulo ornatur, qui authoritatem doctrinæ conciliet. Quòd si permittitur locus coniecturis, credibile est, quum iam instaret mortis tempus: vt diuturnum mœrorem sub quo ferè contabuerat populus, leniret, atque animos malorum cōgerie oppressos recrearet, precationem hanc dictasse. Etsi enim mirabilis in redēptione affulserat Dei bonitas, quæ sepultis prioribus ærumnis, lætitia eos repleret, scimus tamen eā paulò pòst illorū ingratitudine fuisse extinctam: ita per totos quadraginta

annos continuos languor in deserto eos attriuit. Opportune igitur tunc rogare Deum potuit Moses, vt secundū annos quibus populum suum affiixerat, clementer & benignè cum ipso ageret.

1 *Domine habitaculum tu fuisti nobis.* Filios Abrahæ singulari priuilegio separans à reliquo humano genere, gratiam adoptionis qua complexus fuerat illos Deus, commendat. Ac finis huius exordii est, vt Deus quam olim erga sanctos Patriarchas exeruit gratiam, nunc iterum renouet ac continuet erga eorum progeniem. Quod putant quidam interpretes Mosen ad tabernaculum alludere, quòd illic non secus conspicua esset Dei maiestas, acsi resideret in medio populi: mihi prorsus intempestiuum videtur. potius enim totum illud tempus complectitur quo peregrinati sunt Patres in terra Chanaan. Deinde quia nōdum per annos quadraginta steterat tabernaculum, minime quadraret tam longa duratio quæ hîc ponitur. Non ergo narrat qualē se Deus Israelitis præbuerit ex quo eos redemit, sed qualem seculis omnibus experti fuerint eorum Patres ab initio vsque. Apte autem, quū vagi & erratici semper fuerint, Deum habitationis loco illis fuisse docet. Quāuis enim instabilis sit omnium conditio in terra, scimus tamē Abraham eiúsque posteros præ aliis fuisse inquilinos & ferè exules. Quum ergo vagati sint in terra Chanaan vsquedum traducti sunt in AEgyptum, vbi etiam precariò in diem viuebant, necesse fuit stationē eos quærere sub vmbra Dei, sine qua vix cēseri poterant mundi incolæ, quum vbique semper fuerint exteri: deinde circunducti per varios circuitus. Quòd verò per omnes peregrinationes eos Dominus sustinuerit, ac protexerit etiam sua manu, quum inter feros & crudeles populos habitarent, & expositi essent eorum iniuriis, hanc gratiam insigni elogio extollit Moses, Deum profugis & per noua subinde hospitia vagantibus pro habitatione vel domicilio assignās. ac eam temporis longitudine amplificat, quia vltra quatuor secula non destitit illos tueri suo præsidio, vt sub alis eius manerent.

2 *Antequam montes.* Quum velit Moses sublime aliquod & reconditum mysterium proferre, videtur tamē ieiune & ferè pueriliter loqui. Quis enim nescit Deum esse mundo priorem? Verum quidem est hoc omnes fateri, sed interea vix centesimus quisque solidè persuasus est semper manere sui similem. Atqui confertur hîc Deus creaturis, quas scimus continuis inclinationibus esse obnoxias, vt nihil sit sub cælo firmū. præsertim quum humana vita nihil magis æstuosū sit, ne homines à suis iactationibus Deū æstimēt, locatur hîc in trāquillo statu. ita æternitas hæc de qua loquitur Moses, non ad essentiam modò refertur, sed ad prouidentiā qua mundum gubernat. Quanuis enim mundum subiiciat variis inclinationibus, ipse quietus manet: nec tantùm apud se, sed quia eum fideles experiuntur minime versatilem, sed constantem in sua potentia, veritate, iustitia, bonitate, qualis ab initio fuit. Non poterat quidem ante conditum mundū perspici æterna hæc ac immutabilis Dei constantia, quū nulli adhuc essent oculi testes: sed à posteriori colligitur: quia quū voluētur omnia variis agitationibus, retinet ipse suā naturam. Possèt etiam hic esse antithesis inter ipsum & omnes fictitios Gentium deos, quorum turba errore & stultitia hominum paulatim obrepsit. Sed iam exposui quorsum tendat Mosis cōsilium, perperam scilicet nos facere si Deum metimur nostro captu: sed superandam esse terram & cælum ipsum, quoties de ipso cogitamus.

3 *Conuertes hominem ad contritionem, & dices, Reuertimini filii Adam.*

4 *Quia mille anni in oculis tuis tanquam dies hesternus quando præteriit, & vigilia in nocte.*

5 *Inundasti eos, somnus erunt, manè quasi herba crescet.*

6 *Mane*

6 *Manè florebit & crescet: ad vesperum excidetur & arescet.*

7 *Quoniam deficimus in ira tua, & in furore tuo consternati sumus.*

8 *Posuisti iniquitates nostras in conspectu tuo, occulta peccata nostra ad lumen vultus tui,*

3 *Conuertes hominem.* Primùm commemorat quàm fragilis & caduca sit hominum vita, eiúsque ærumnas deplorat: non vt cum Deo expostulet, sed quo propensior sit ad misericordiam: sicuti alibi dicitur parcere mortalibus dum reputat eorum figmentum, recordatur puluerem & fœnum esse, Psal. 103.14. Comparat autem cursum vitæ nostræ gyro: quia Deus in terra nos locans, per breuem circuitum versat: vbi autem ad vltimum punctum venimus, ad se momento retrahit. Alii secus interpretantur, quòd Deus deducat homines vsque ad interitum, deinde in resurrectione instauret. Sed argutia hæc procul quæsita est, nec quadrat contextui. Ponitur ergo simplex definitio vitæ nostræ, quòd breuis quædam versatio sit in qua celeriter gyrum implemus cuius vltimus punctus meta est cursus nostri. Hæc autem cognitio melius ostendit quàm præclare agat Deus cum seruis suis, quum eos adoptat in peculiũ vt eos tandem in æternam hæreditatẽ colligat. nec frustra ex opposito addit *mille annos coram Deo esse quasi diem hesternum.* Etsi enim experientia verũ esse conuincit, homines, peracto gyro, statim è mundo abripi, non tamen animis nostris insidet fragilitatis huius notitia, quia supra mundũ non respicimus. Vnde enim tantus stupor, vt homines præsenti vitæ addicti, rationes suas ita componant acsi victuri essent ad duo annorum millia: nisi quia nihil altius concipiũt mente, quàm quod oculis se offert? Quisque se cum aliis comparando, longam sibi vitam fingit. Denique in hac hebetudine triginta annos vel etiam pauciores sibi pro æternitate statuunt: nec agnoscunt vitæ suæ breuitatẽ quandiu sensus eorum occupat mundus. Hæc ratio est cur nos expergefaciat Moses, ad cælestem Dei æternitatẽ mentes nostras attollens, sine qua non sentimus quàm euanida sit vita nostra. Nam imaginatio longi tẽporis sopori similis est, in quo torpemus omnes, donec cælestis vitæ meditatio inane hoc terreni status figmentum absorbeat. Porrò quia tantopere cæcutiunt homines, Deum illis iudicem statuit: acsi diceret, Domine si illã æternitatem ex qua specularis leues istos mundi circuitus, mente conciperẽt homines, pro nihilo ducerent præsentem vitam: sed quia non expendunt quæ sit vera diuturnitas, imò sponte oculos suos auertunt à cælo, ideo obstupescunt, & diem vnum reputant quasi centum annos. Hæc autem apostrophe valde emphatica est, quòd Moses socordiæ nostræ pertæsus, Deum compellat: acsi diceret, frustra se apud surdos verba facere, qui ne cõtinuo quidẽ vsu & experimento se caducos esse discunt. Citatur a Petro hæc sententia paulo in diuersum sensum, 2. Pet. 3. 8. neque tamen abusiuè quoniam aptè & scite ex Mosis testimonio deducit Petrus quod illic tractat. Vult Moses homines à crassis suis imaginationibus abstractos in cælum attollere. Petrus autem quid? Quia plerique, dum pro eorum voto non festinat Christus, moræ tædio spẽ resurrectionis abiiciunt, præposterum hunc feruorem optimo remedio corrigit. Videt homines diffluere & excidere a promissionibus Dei, quia videtur Christus nimium tardare. Vnde hoc nisi quia in terra subsistunt? Propriè igitur ad hoc vitium sanandum accommodat Mosis sententiã. Sicut enim delicias sibi faciunt increduli eo quòd mundo nimis affixi, cælestem æternitatem non gustant, ita ex eodem fonte oritur impatientia. Atque hinc colligimus verũ huius doctrinæ vsum. Vnde enim tantopere sumus anxii de vita nostra, vt nihil nobis sufficiat, & nobis ipsi molesti sumus, nisi quia perpe-

tuum nidum stultè nobis fingimus in mundo? Vnde etiam tanta morositas, vt flaccescant animi nostri in aduentus Christi expectatione, nisi quia in terra desident? Discamus ergo non iudicare ex carnis sensu, sed pendere è Dei iudicio: ideóque fide sursum feramur vsque ad cæleste eius solium, ex quo pronuntiat terrenam vitam nihil esse. Nec verò mille annos duntaxat ad diem vnum Moses restringit, sed ponit diem hesternum qui iam præteriit. Quicquid enim adhuc versatur ante oculos, mentes nostras retinet. Quod autem præteriit, minus afficit sui recordatione. Quantum ad nomen *vigiliæ* spectat, scimus veteres noctem in quatuor vigilias distribuere solitos, quarum singulæ ternis horis constabant. Extenuandi verò causa hæc similitudo addita est, mille annos coram Deo nihil differre à tribus horis nocturnis, in quibus vix sciunt homines vigilentne an dormiant.

5 *Inundasti eos.* Confirmat quod prius dixit, homines, dum in mundo peregrinantur, peragere momentaneum quendam circuitum. Nam inundandi verbum non restringo ad grauiores pœnas, sed mortem simpliciter in genere diluuio conferri arbitror. siquidem vbi pauxillum stetimus in mundo, mox cadimus in sepulchrum, & terra obruimur. Ita communis interitus propriè inundatio vocatur. Neque enim secus in ipso vitali flatu nos Dominus inundat, quàm qui pereunt naufragio absorpti: vt mors aptè dici queat inuisibile diluuium. Tunc verò palàm fieri dicit Moses somnum esse homines qui in suo curriculo mirum sibi vigorē arrogāt. Comparatio *herbæ* quæ additur, huc spectat, prodire manè homines, sicuti herba germinat, virere vel transire ad tempus exiguum, donec succisi arescant. Quia verba sunt singularis numeri, videntur melius contexi cum herbæ nomine. sed commodè etiam referri possunt ad vnumquenque hominem. Quia tamen ad rei summam parum interest, minus laboro. Assiduā porrò meditationem requirit hæc doctrina, quia etsi fatemur omnes, vita nostra nihil esse magis caducum, mox tamen quasi furioso impetu singuli ad fingendam terrenam immortalitatē rapimur. Nam quisquis se mortalem esse meminit, sibi moderatur, ne vltra modum satagat, sed properet ad metam. Quando autem nullum finem curis nostris ponimus, assiduis stimulis pungi nos oportet, ne pro tenui vitæ vmbra mille vitas nobis somniemus.

7 *Quia deficimus in ira tua.* Consultò meminit iræ Dei Moses, cuius sensu nisi tangantur homines, nunquam probè expendunt quod experientia fateri ipsos cogit, quàm citò peracta reuolutione diffluant. Quanquam Moses alia etiam ratione hæc duo simul coniunxit: quum homines natura adeo caduci sint & ferè vmbratiles, populum Israeliticum aduersa Dei manu fuisse afflictum, quia euanidæ nostræ fragilitati minus tolerabilis est ira Dei, quàm si mediocris aliqua virtus suppeteret. Cæterum vt demonstret, sibi minimè esse in animo hac querimonia Deo obstrepere, iram Dei, quantumuis fuisset terribilis, iustam tamen esse dicit, quia eam populus sua culpa prouocauerat. nam qui Dei manu percussi non humiliantur magis se obdurant. Ideo hæc vera proficiendi ratio atque etiam superbiæ domandæ, Deum sentire iustum iudicem. Ergo Moses vbi breuiter docuit, homines instar fumi natura euanescere, inde colligit non esse mirum si Deus exanimet ac consumat quos in ira sua persequitur. Notanda autem locutio est Deum, vbi iræ suæ signa profert, ponere ante oculos hominum peccata: quia inde sequitur, quicquid relaxationis nobis datur, Dei indulgentiæ meritò debere ascribi, qui peccata sepelit vt nobis parcat. עלומים quidā in secundo membro adulescentias vertunt: acsi dixisset Moses, reuocari in memoriam adulescentiæ delicta: quod nimis coactum est ac detortum. sic enim periret antithesis inter abscondita peccata & lumen vultus Dei, qua significat Moses, quandiu non affulget cum luce iudicii sui Deus, homines se in tenebras abdere, seque inuoluere multis fallaciis. Vbi autem Deus à subterfugiis eos retrahens, quibus conantur elabi, quæ per hypocrisin occultant peccata, oculis suis admouet, tunc metu & terrore subactos verè humiliari.

9 Quia

9 *Quia omnes dies nostri transierunt in indignatione tua: consumpsimus annos nostros velut cogitationem.*

10 *In diebus annorum nostrorum septuaginta anni: & , si in fortitudinibus, octoginta anni: & superbia eorum molestia & labor: quia præterit citò, & nos auolamus.*

9 *Omnes dies nostri.* Quanquam posset generalis confirmatio esse proximæ sententiæ, totum vitæ humanæ curriculum citò consumi simulac Deus iratus apparet: meo tamen iudicio, potius amplificat Moses quod prius dixit de rigore iræ Dei, & seuero examine in castigandis peccatis. Dicit enim non exigui modò temporis fuisse hunc terrorem, quem inflixit Deus populo suo, sed protractum esse vno tenore vsque ad mortem. Conqueritur ergo, Iudæos in continuis malis ferè contabuisse, quia iram suam Deus non remiserit nec mitigauerit. Ideòque non mirum est si annos fluxisse dicat instar *sermonis*, vbi ita perseueranter ira Dei incubuit.

10 *Iam diebus annorum.* Iterum ad generalem doctrinam redit, quàm fluxa sit hominum conditio, etiamsi Deus ad eos terrendos iram suam apertè non exerat. Quæ est, inquit, vitæ duratio? nempe, si numeremus omnes annos, perueniemus tandem in septuagesimum: vel si qui erunt magis vegeti ac viuaces, ad octogesimum vsque nos deducent. Dies autem annorum emphaticè posuit, quia dum in minutas partes distribuitur tempus, numerus ipse nos decipit, vt viuendi fiduciam nobis prorogemus. Has inanes blanditias refellere volens permittit hominibus colligere in paucis annis multa annorum millia. Simul tamen dicit, hunc magnum aceruum statim in nihilum redigi. Amplificẽt ergo, vt libuerit, homines vitæ suæ spatium, hoc prætextu quòd singuli anni trecentos sexagĩta quinque dies in se cõtineãt, certè terminus annorum breuis reperietur. Atqui ex longa dierum supputatione hæc tandem conficitur summa. Qui autem octogenarius est, ad sepulchrum festinat. Vixit Moses ipse longius, & alii forsan eius ætate: sed de communi ratione loquitur. tunc autem habiti sunt senes & ferè decrepiti qui ad annos octoginta peruenerant: vt non frustra dicat solis robustis id contingere. *Superbiam* accipit pro virtute vel præstantia, qua se magnificè iactant homines. Sensus autem est, antequam declinent homines ad senium, in medio tamen ætatis flore iam implicari multis molestiis, nec posse curas, tædia, dolores, metus, ægritudines, incommoda, & anxietates effugere, quibus obnoxia est vita mortalis. Cæterùm hoc ad totum vitæ curriculum refertur. Et certè si quis reputet qualis sit vitæ nostræ conditio ab infantia vsque ad sepulchrum, reperiet in singulis partibus molestias & labores. Nã עמל & און dum simul iunguntur, passiue sumuntur pro incommodis & afflictionibus: ac si dixisset Moses, laboriosam esse hominis vitam, multísque tormentis refertã, ídque dum maximè superbiunt. Ratio quã subiicit videtur non satis quadrare, *citò præterit & nos euolamus.* fieri enim potest vt fœlicitas, quæ breuis est, non tamen ideo nulla sit. Sed intelligit Moses stultè gloriari homines in sua excellentia: quia velint nolint coguntur in futurum tempus respicere. Atqui simulac oculos aperiunt, præcipiti volatu se ad mortem ferri & rapi vident: suam verò præstantiam singulis momentis euanescere.

11 *Quis cognoscit vim iræ tuæ? & secundum timorem tuũ ira tua.*

12 *Vt numeremus dies nostros sic scire fac, & adducemus cor ad sapientiam.*

13 *Reuertere Iehoua, quousque? placare super seruos tuos.*

11 *Quis cognoscit.* Iterum ad priuatas afflictiones, populi sermonē refert. Nam hac etiam occasione prius de cōmuni generis humani fragilitate & ærūnis conquestus est. Meritò autem exclamat inæstimabile esse iræ Dei robur: quia quantisper ipse manum suam subducit, homines non secus ac serui fugitiui, quos Domini conspectus amplius nō terret, petulanter exultant: nec aliter sub obsequium cogitur præfracta eorū natura, quàm vbi iudicii sui terrore eos Deus percellit. Sensus ergo est, quandiu se occultat Deus, irámque suam dissimulat, contumacia turgere homines, & violento impetu ruere: sed vbi sentire coguntur quàm sit ira eius formidabilis, ferociæ suæ oblitos recidere in nihilum Quod proximè sequitur *secundum timorem tuum ira tua*, solet ita exponi, Quo quisque magis Deū reueretur, eo solere durius tractari, & seuerius. Iudicium enim à domo Dei incipit, 1.Petri 4.17 & quum reprobos in sua pinguedine foueat, electos suos macerat continuis tribulationibus, denique castigat quos diligit, Hebræor. cap.12.6. Vera igitur & vtilis doctrina est, Deum suos cultores asperius tractare, quam reprobos: sed Mosē aliud hoc loco velle arbitror, nempe sola Dei reuerentia fieri vt verè & seriò sentiamus eius iram. Videmus enim reprobos, etiamsi duriter castigentur, vel frænum arrodere, vel calcitrare aduersus Deū, planéque furere, vel stare attonitos. quasi occaluerint ad mala omnia: tantum abest vt subigantur. Quāuis etiam tumultuentur ac clamitent, nō penetrat tamen ira Dei in eorum animos vt mitescat eorum ferocia. Piæ tātùm mentes ira Dei vulnerantur, nec fulmina expectant quibus reprobi opponunt duram & ferream ceruicem: sed Deo vel minimum digitū mouente, statim contremiscunt. Hanc existimo genuinam esse Prophetæ mentem. dixerat non posse satis cōprehendi humano ingenio quàm horribilis sit ira Dei. Videmus autē quāuis cælum & terram concutiat Deus, multos tamen Cyclopes ridere, & tam bruta esse ferocia, vt Deū fulminantē contemnant. Sed quia doctrinam tractat peculiarem filiis Dei, dicit in illis tenerrimum esse iræ Dei sensum, vt scilicet eius imperio se placide submittant. Quanuis enim impiis carnifex sit propria conscientia, quæ eos quiescere non sinit, ex cæco illo metu adeò non discunt mansuetudinem, vt contumacius obstrepant. Denique solis fidelibus sensibilis est ira Dei, qui domiti, se nihil esse agnoscunt, & cum vera humilitate totos se addicunt Deo. Hæc sapientia in reprobos homines non cadit, qui fastum quo inflati sunt, nequeunt deponere: quia sensu iræ eius non tanguntur, eo quòd neque ipsum timeant.

12 *Vt numeremus dies nostros.* Alii vertunt, Ad numerum dierum: sed eodem sensu. Nam quia videbat Moses, quod hactenus docuit, hominum ingenio non comprehendi, donec affulgeat Deus spiritu suo: iam ad precationem se conuertit. Videtur quidem primo intuitu ridicula esse precatio, Vt teneamus numerum annorum nostrorum. Quid enim? quum vix annum octogesimum attingāt robusti, an difficile est supputare tam paucos annos? discunt numeros pueri simulac balbutire incipiunt. nec verò arithmeticā à magistro discere opus est vt numerum centenarium digitis supputemus. Atqui eo fœdior & magis pudenda nostra socordia, quòd tam breue vitæ nostræ spatium nunquam comprehendimus. Nam qui optimus erit arithmeticus, & myriades myriadum distinctè ac subtiliter tenebit ac excutiet, non tamen poterit octoginta annos supputare in propria vita. Hoc certè prodigio simile est, homines extra seipsos metiri omnia interualla, cognoscere quot pedibus distet luna à centro terræ, quàm longis inter se spatiis planetæ diuidantur, denique omnes cæli & terræ dimēsiones tenere, quum in seipsis septuaginta annos non numerent. Videmus ergo quod rarissimæ prudentiæ est non frustra Mosē à Deo petere. Posterius quoque membrum apprime notatu dignum est, quo docet, nos tunc demum cor adiicere ad sapientiam, dum capimus vitæ humanæ breuitatem. Quæ enim maior amentia est quàm nulla proposita meta vagari? Soli autem fideles, quibus nota est inter hanc caducam vitam & beatam æternitatem, ad quam creati

sunt

sunt, distinctio, sciũt quò vitam dirigere oporteat. Ergo nemo composita mente vitam instituet, nisi qui cognito vitæ fine, hoc est morte ipsa, ad considerandũ videdi scopũ deductus fuerit, vt ad palmam supernæ vocationis pergat.

13 *Reuertere Iehoua.* Querimoniæ precationem subnectit, vt Deus, qui pridem graues à populo suo pœnas exigere non desierat, tandem ad lenitatẽ flectatur. Etsi enim quotidie multis modis gustum aliquem dabat amoris sui, exilium tamen à terra promissa, durissima erat afflictio, quo admonebantur, se bea ta illa hæreditate, quam Deus filiis suis destinauerat, esse indignos. Nam & horribile illud iusiurandum quo fulminauerat contra eos Deus, necesse fuit subinde illis venire in mentem, Non introibunt in requiem meam, sed putrescent eorum cadauera in deserto, Numer. 14. 23. 32. Nec dubito quin asperam illam seruitutem, quã perpessi erant in AEgypto, cõiungat cum erroribus deserti: ideóque non immeritò diuturnum languorẽ deplorat in particula *Quousque.* Sicuti tergum Deus obuertere, vel procul à nobis recedere dicitur, dum fauoris sui signa submouet: ita per reditum intelligitur gratiæ demonstratio. Quantum attinet ad verbum נחם, quia pœnitere significat, non male quadrat hic sensus, Pœniteat te super seruos tuos: quia ex communi Scripturæ vsu constat pœnitentiam Dei vocari, vbi discussa tristitia, gaudii materiam restituens, quasi mutatus apparet. Propius tamen videntur ad mentem Mosis accedere qui vertunt, Consolare te super seruos tuos. quia Deus suauiter nos fouendo, non secus ac pater in filiis suis se oblectat. Id verò nihil aliud est quàm placari, vel propitium esse, sicuti vertimus, quo planior esset sententia.

14 *Satia nos mane bonitate tua, & exultabimus, & lætabimur cunctis diebus nostris.*

15 *Exhilara nos secundum dies afflictionis nostræ, annos quibus vidimus malum.*

16 *Appareat erga seruos tuos opus tuum, & decor tuus super filios eorum.*

17 *Et sit pulchritudo* Domini Dei *nostri super nos, & opus manuum nostrarum dirige super nos, & opus manuum nostrarum dirige.*

16 *Appareat erga seruos tuos.* Quia Deus Ecclesiam suam deserens, quodammodo alienam personam induit, scitè Moses *proprium eius opus* nominat protectionis gratiam quam pollicitus fuerat filiis Abrahæ. Ergo quanuis in omnibus pœnarum exemplis, quibus perfidiam, ingratitudinem, contumaciã, libidinẽs, prauásque cupiditates populi vltus est, conspicuum fuerit eius opus, κατ᾽ ἐξοχὴν aliis omnibus potentiæ eius documentis illam tuendæ populi salutis curam præfert Moses qua maximè volebat innotescere. Hac ratione Paulus Rom. 9. 23, Dei bonitatẽ, gloriæ titulo specialiter insignit. Quanuis enim gloriam suam asserat, mundum iudicando, quia tamen nihil ei magis naturale est quàm beneficum se monstrare, ideo gloria eius in beneficiis excellere dicitur. Quod ad præsentem locum spectat, tantùm cœperat Deus populum suum liberare: restabat enim vt fruerentur terra Chanaan. Itaque nisi vltra desertum progressi essent, obscurata fuisset redemptio. Adde quòd ex promissione opus Dei æstimat Moses, ideóque plenum & suis numeris absolutum fore negat, nisi suã gratiam vsque in finẽ continuet. Quod etiam clarius exprimitur secundo membro, vbi non modò ætati suæ bene precatur, sed *generationi* quæ nondum nata erat: quia talis etiam erat forma fœderis, Gen. 17. 7, Ero Deus tuus & seminis tui. Cæterũ, hoc exẽplo monemur, in precibus nostris habẽdam

esse posteritatis curam: præsertim quia nobis promissa est Ecclesiæ perpetuitas vsque ad finem mundi, sicuti proximo Psalmo vidimus, in omnibus votis quibus commendamus eius salutem, complecti posteros nostros etiam qui nondum nati sunt, conuenit. Notandum præterea est *decoris & pulchritudinis* nomen. vnde colligimus quàm incomparabilis sit erga nos Dei amor. Quanuis enim suis donis nos ornans, nihil sibi acquirat: liberaliter tamen nobiscum agendo splendere vult, & decorem suum palàm facere: acsi forma eius obscura esset vbi nos sua beneficentia prosequi cessat. Sequitur deinde, *opus manuum nostrarũ dirige super nos*: quo significat Moses, nihil posse nos fœliciter aggredi vel tentare, nisi dum se ducem & authorem præbet Deus, & auspiciis suis nos regit. Vnde sequitur, suos profanis hominibus conatus & studia retrorsum cadere, quia Deum non sequendo, confusè & inordinate omnia peruertunt. Nec superuacua est particula עלינו. nam etsi in optimum finẽ dirigit Deus quicquid Satan & omnes reprobi moliuntur, specialis tamen est Ecclesiæ ratio, in qua pacatum imperium Deus exercet. Nam arcana sua prouidentia opus suũ extrà dirigit Deus erga reprobos, sed intus fideles suo Spiritu gubernat, ideóque propriè opus manuum ipsorum ordinat. Et repetitio docet continuum perseuerantiæ tenorem requiri in Dei gratia: quia non sufficeret ad dimidium vsque iter nos esse perductos, nisi totũ cursum compleat. Alii vertunt, confirma: qui sensus tolerabilis est. Sequutus tamen sum quod ad contextum aptius erat, nempe vt omnes piorum actiones Deus ordinet in finem prosperum.

ARGVMENTVM PSALMI XCI.

Docet piorum salutem curæ esse Deo, vt nunquam eos in periculis destituat. Itaque hortatur fideles, vt eius præsidio confisi, securè per omnia discrimina ambulent. Vtilissima doctrina: quia etsi de prouidentia Dei loquuntur omnes, fatenturque fidelium esse custodem, vix tamen centesimus quisque salutem suam eius fidei commendat.

Psalmus XCI.

HAbitans in abdito Excelsi, in vmbra Omnipotentis morabitur.
2 Dicam Iehouæ, Spes mea & arx mea Deus meus, sperabo in ipso.
3 Certè ipse liberabit te à laqueo aucupis, à peste noxia:
4 Alis suis proteget te, & sub pennis eius tutus eris, scutum & clypeus veritas eius.

1 *Habitans in abdito.* Hebræi quidam Interpretes vno contextu legunt tres primos versus, vt pendeat sententia vsque ad membrum illud, Certè eruet te è laqueo aucupis: atque ita exponũt, Qui habitat in refugio Excelsi, & in vmbra Dei commoratur, Illi dicam de Iehoua, quòd sit spes eius & propugnaculum, & Deus in quo acquiescere tutò liceat: Quoniã liberabit eum à laqueo, &c. Sed quàm coactus sit sensus ille, palàm est. Deinde qui ita sentiunt, friuola ratione mouentur: quia in primo versu idem bis repeti existimant, ideóque nullum sensum possunt elicere. in quo longè falluntur: res enim diuersas notat Propheta, quisquis sit Psalmi author, dicens eos qui absconditi latent sub Dei custodia, non esse telorum ictibus expositos, sed inhabitare tutum & quietum locum. Si quis ita loquatur, Qui Deum habet præsidem salutis suæ, ille quiescet sub vmbra Dei: in secundo mẽbro emphatica notatio erit, quia illic humanis auxiliis opponitur Dei potentia. Sic etiam Propheta hoc loco mansuros dicit sub vmbra Dei qui in abdito eius habitant: quia sentient tandem quid valeat eius protectio. Quũ ergo bona pars mundi quærat sibi varias latebras, atque vt se quisque obnoxios vident pluribus malis, circunspiciant huc & illuc:

docet, nusquam alibi tutam & inexpugnabilem salutis arcē esse, quàm in Dei præsidio. Itaque spes omnes quibus vt plurimum deludimur, opponit eorum securitati qui in Deum recumbunt. Eandem doctrinam secundo versu confirmat, simúlque ostendit, ex proprio sensu & fidei experiētia se loqui: quod valde necessariū est in doctore. Hæc enim vera demū est cognitio, quam per manus aliis tradere licet, dum proferimus non ex labiis tantùm, sed ex intimo corde quod nobis Deus patefecit. Ergo Propheta, ex intimo affectu quod nuper docuit profectum esse testatur. Quanquam autē litera ל sæpe accipitur pro DE, & hoc loco à plerisque ita vertitur: plus tamē efficaciæ habet quod reddidi. Neque enim simpliciter statuunt fideles Deum sibi fore loco arcis, sed eius promissionibus freti, familiariter eum compellant. Ita ex precādi fiducia confirmat quàm tuta sit sub vmbra Dei habitatio. Hæc enim sancta gloriatio maximus est fidei triumphus, dum intrepidè confugimus ad Deum, quicquid accidat: certóque persuasi sumus non tantùm vota nostra ab eo exaudiri, sed satis supérque auxilii nobis esse in eius manu. Tertio autem versu spem de qua loquutus erat, dicit nō fallacem vel irritam fore, quia Deus suorum perpetuus sit liberator. Neque enim dubito quin sermonem ad seipsum conuertat, séque hoc modo ad bene sperandum animet. Quidam *laqueum* ab *excidio* vel peste distinguunt, tanquam occultum malum à manifesto: acsi dixisset Propheta, Siue clàm occultis artibus insidietur nobis Satā, siue aperto Marte nos oppugnet, paratum fore Dei auxilium. quod mihi non displicet. Nam vt quispiam simplicius accipere verba malit, probabile tamen est notari quaslibet malorum species: vt sciamus nulla in parte nos periclitari quin Deus succurrat.

4 *Alis suis proteget te* Hæc similitudo, quam etiam alibi vsurpat Scriptura, miram Dei in tuenda salute nostra solicitudinem pulchrè depingit. Si in se reputatur Dei maiestas, certè nihil habebit affine vel gallinis vel aliis auibus, vt fouendis pullis alas extendat. Ipse verò vt infirmitati nostræ cōsulat, à cælesti sua gloria quodammodo descendere non grauatur, vt sub gallinæ imagine blandius nos inuitet. Nihil ergo est quod nos impediat à familiari eius accessu, quando ita comiter se demittit. Quanquam autem veritas Dei, quam *clypei & parmæ* loco fore dicit, pro fidelitate capitur, quia Deus nunquam suos in necessitate deserit: dubium tamen nō est quin ad Dei promissiones respiciat Propheta, sine quibus nemo in Dei sinum coniicere se auderet. Quia igitur sublato verbo gustare nō possemus hāc Dei bonitatem de qua disserit Propheta, ipsum testem eius producit. Sicuti autem nuper Deum arci comparans, tutos & saluos fore dixit qui in eo acquiescunt: ita nunc sub clypei similitudine intermedium fore docet, vt nos ab omni insultu defendat.

5 *Non timebis à terrore noctis, à sagitta quæ volabit per diem:*

6 *Ab exitio in tenebris grassante, à peste quæ in meridie vastat.*

7 *Cadent à latere tuo mille, & decem millia á dextris tuis: ad te non appropinquabit.*

8 *Vtique oculis tuis aspicies, & retributionem impiorum videbis.*

5 *Non timebis à terrore noctis, à sagitta, &c.* Fusius explicat Propheta quod paulò antè attigi, vndecunque molestiā facessat nobis Satā, & quocūque telorū genere nos impetat, si vnico Dei præsidio contenti erimus, nihil nociturum. Idque tenere operæpretium est, Quos Deus in tutelam suam suscepit, probè vndique esse munitos. Nam quum nihil difficilius sit quàm Deum

amplecti liberatorem, quanuis eousque quis profecerit: vbi tamẽ occurrunt tot mortes & noxæ quibus obruitur vita nostra, simul obrepit dubitatio quæ inquietudinem & trepidationem generat. Ideo non absre enumerat Propheta diuersas malorum species, ne vnam tantùm salutem à Deo sibi promittant fideles, sed innumeris tentationibus fortiter resistant. Nocturni pauoris ideo meminit, quia & tenebræ homines reddunt timidos, & nox pluribus incommodis obnoxia est: deinde si quid increpuit, fingimus nobis maiores metus. Sagittam interdiu volãtem potius elegit, meo iudicio, quàm aliud quoduis telũ, quia & longius vibratur, & propter celeritatem non facilè potest præcaueri. Secundo membro idem aliis verbis inculcat, nullum esse genus mali quod nõ repellat Deus auxilii sui clypeo.

7 *Cadent à latere tuo mille, &c.* Prosequitur eandem sententiã, quanuis eadem sit mortalium omnium conditio in speciem, singulari tamen priuilegio eximi fideles à propinquis malis, & quæ ferè eorum capitibus imminent. alioqui enim protinus in mentem hoc veniret, Quid? nónne tu vnus ex vulgo hominũ, quorum vita mille mortibus circundatur? Hãc dubitationem vt corrigat Propheta, disertè admonet, quanuis totus mundus ruinis misceatur, Deum tamen peculiari cura seruis suis consulere, ne promiscuè in turba pereant. Valde necessaria admonitio, Quãuis naturaliter cõmunibus incommodis subiecti simus, singulari tamen priuilegio nos eximi, vt semper in periculis tuti simus. Proximo versu non modò intelligit experiẽtiam fore magistram, quia re ipsa sentient fideles, & quasi oculis cernent salutem suam in Dei manu repositam esse: sed alio argumento confirmat hanc doctrinam, quòd scilicet Deus, qui iustus est mundi iudex, impios ac reprobos quo meriti sunt exitio plectẽs, suos tueatur. Quanuis ergo res sæpe in terra confusæ sint, in hac tamẽ obscura caligine dicit Propheta fideles palàm cognituros iudicia Dei, vnde colligant non frustrà in eum sperasse. Alloquitur autem oculatos & qui præditi sunt vera fidei luce, qui ad consideranda Dei iudicia sedulò excubant, qui etiam patienter & in silentio expectant tempus opportunum: quia maior pars iudicium præcipitãs, sua festinatione se conturbat. vnde fit vt sensus carnis ad Dei prouidentiam cæcutiat. Adde quòd sufficere nobis debet, si iudicia sua Deus ex maiori parte in diem plenæ reuelationis differens, aliquem tunc gustum præbeat.

9 *Quia tu Iehoua protectio mea, Excelsum posuisti refugium tuum.*

10 *Non occurret tibi malum, & plaga non appropinquabit tabernaculo tuo:*

11 *Quia Angelis suis mandauit de te, vt custodiant te in omnibus viis tuis.*

12 *Super manus portabunt te, ne offendas ad lapidem pedem tuum.*

9 *Quia tu Iehoua.* Multus est in cõmendanda Dei prouidentia: quia non nisi lentè & multis stimulis excitatur hominum segnities, vt relictis mundi fulturis quibus sunt affixi, rectà se in Deum conferant. Sicuti autem in hoc Psalmo subinde variat personas: ita in hoc versu primò Deum compellat: deinde iterum sermonem ad seipsum conuertit. Ac Deum quidem *protectionem* suam nominat, quo efficacius suo exemplo ad eum cogat reliquos fideles. Eadem ratione secum deinde loquitur, quo plus fidei faciat de interiore suo affectu. Nam hæc vera demum fidei probatio est, dum se quisque colligens, absque testibus animum suum examinat: quia vbi Deo vnico non contenti, ad homines reflectimus

reflectimus oculos, vix fieri potest quin se ambitio in fidei locum insinuet. Dicitur autem Deus censeri pro domicilio: quia sursum & deorsum nobis defensor est ab omnibus noxis, sicut & Psalmo 90.1. Potest autem coniunctim hic versus legi cum proximo, vt causæ redditio sit. sequitur enim, *Non occurret tibi malum.* Vnde autem arceantur malorum occursus, nisi quia sub Dei tutela quieti latemus? Verum quidem est, fidelibus quoque accidere multa incōmoda: sed intelligit Propheta Deum opponere manum suam contra violentos insultus, ne prorsus obruantur fideles. Deinde hāc custodiam ad totas piorum domos extendit: quia scimus Deum ipsum paterno fauore quo dignatur seruos suos, eorum etiam filios complecti, Nisi forte simplicius accipere libeat, qui Deum eligunt domicilii loco, in suis ædibus tutò habitaturos.

11 *Quia Angelis suis.* Hoc etiam consultò additum fuit à Propheta, vt obuiā iret nostræ infirmitati. vnde perspicimus quàm benignè nobis indulgeat, qui non tantùm ignosci diffidentiæ nostræ vitio, sed remedium adhibet: dū se pronuntiat fore loco arcis & clypei vmbram manus suæ offert, vocat se domicilium, alas denique ad nos fouēdos extendit. nisi tót & tam luculentæ promissiones nobis sufficiant, annon plusquam ingrati sumus? Si nos terret eius maiestas, gallinæ se comparat: si trepidamus ob hostium potētiam, vel nos exanimat discriminum multitudo, inuictā suam virtutem proponit, quæ absorbeat contrarias omnes potentias. Atqui vbi tot modis ad se nos allicere tētauit, quia videt tardè adhuc & cunctanter accedere, acsi non essemus vno eo contenti: adiungit etiam Angelos, & eos offert salutis custodes. Hoc certè est insigne indulgētiæ eius testimonium, quòd se validis copiis armatum esse pronuntians ad nos tuendos, diffidentiam nostram subleuat. nec modò singulis assignat vnum Angelum, sed cælestes suos exercitus de salute cuiusque fidelium iubet esse solicitos. Nam vnumquenque fidelium alloquitur Propheta, sicut etiā Psalmo 34.8, vidimus Angelos castrametari in circuitu timentium Deum. Vnde apparet falsum illud esse commentum, suū cuique Angelum singularem esse. Idque tenere maximè nostra intereit: sicuti certamen nobis est cum multis hostibus, ita multis custodibus nos esse instructos. si vnum mihi Angelum præsidii caput daret Deus, esset hoc quidem aliquid: sed dum audio salutis meæ curam multis mandari, plus momenti habet hæc promissio, sicuti Elisæus hac fiducia ingentes hostium copias spernebat, 2. Reg. 6. 16. Nec repugnant Scripturæ loci, qui videntur officia inter Angelos distribuere, vt singulis hominibus præsint. Constat enim Deum variè per Angelos operari, vt vnum pluribus populis præficiat, vni verò homini plures. Quomodo autem ad salutem nostram curandā inter se conspirent, nostrum non est nimis anxiè & scrupulosè disquirere: contenti simus hac Apostoli doctrina, quia nobis destinati sunt ministri, semper ad munus intentos esse. Nam quòd alibi præsto esse dicuntur ad Dei obsequium & exequenda iussa, Psal. 103.20, & 21, hoc quoque ad fidei nostræ confirmationem valet, quum ad nos tuendos eorum opera Deus vtatur. Quanquam autē de singulis Ecclesiæ membris agit Propheta, non temere hoc diabolus aptauit ad personam Christi. Nam vtcunque semper ei sit propositum peruertere & corrumpere veritatem Dei, in generalibus tamen principiis speciosum colorē adhibet, satisque acutus est theologus. Et sanè quum totum Adæ genus exulet à regno Dei, nihil cum Angelis est nobis commune, & illi nobiscum nihil habent negotii. Solus ergo Christus est qui sublato dissidio Angelos nobis conciliat, sicuti proprium eius est colligere quæ dissipata erant in cælo & in terra, vt ait Paulus ad Ephesios capite 1.10. Id sancto Patriarchæ Iacob ostēsum fuit sub figura scalæ, Ge. 28.12: & quia per Christum coalescimus in vnum corpus cum Angelis, dicebat ipse, Posthac videbitis cælos apertos, & Angeli ascendent ac descendent, Iohannis 1.51. Videmus ergò propriè in caput congruere quod eius beneficio ad omnia membra pertinet. Iam verò Propheta *vias omnes* plurali numero disertè ponit, quo distinctius exprimat, quocunque pergendum

sit, Angelos semper fore duces. Et certè videmus quàm flexuosus ac multiplex sit cursus vitæ nostræ, & quã multæ tempestates nos huc illuc subinde rapiant. Itaque oportuit singulis actionibus & cõciliis nominatim Angelos attribui duces, ut sciamus nobis præire siue ad dextram siue ad sinistram nos ferat necessitas. Interea probabile est, sub viarũ nomine commendari nobis modestiam, ne præcipiti iactu Deum tentemus, sed nos contineamus intra vocationis nostræ fines. Nã siquis se temerè proiiciat, & aggrediatur plusquam permittit Deus quasi vellet repugnante Deo supra nubes conscendere: non est quod sibi Angelos promittat suæ temeritatis ministros vel adiutores. Ac videtur astutè Satan particulam hanc obliterasse dũ Christum ad temerariam proiectionem impellere tentabat.

12 *Super manus.* Amplificat quod dixit de Angelorum custodia, acsi diceret, non solùm excubias agere ne quid mali nobis accidat, & paratos esse ad opem ferendã, sed etiã suis manibus fulcire gradus nostros, vt sine offensa cursum nostrum peragamus. Hoc quidẽ minimè apparet, in sublime attolli fideles qui sæpe anhelãt vel laborãt ambulãdo, sæpe impingũt vel labuntur, vix etiã & ægrè se trahunt: sed quia in tãta debilitate non solùm cadere singulis momentis cõtingeret, sed etiã diffluere, nisi nos mirabiliter fulciret Deus: meritò leuamen quod præstatur Angelorum opera tam magnificè Propheta cõmẽdat. Adde quòd superandis tã arduis obstaculis quæ nobis Satan opponit, minimè pares essemus, nisi nos Deus attolleret. Quisquis hæc duo inter se conferet, fluidam nostram infirmitatem, deinde spinas, salebras, saltus, asperitates viarum, angustias, præterea hebetudinem mentis nostræ, & Satanæ vafritiem in struendis insidiis: reperiet non esse hyperbolicum hoc elogium, sed fatebitur nõ posse nos tres passus ꝓgredi, nisi quodãmodo præter naturam Angeli nos in aere portent. Quòd autem sæpe impingimus, culpæ nostræ imputandum est, quia nos à capite nostro disiungimus. Quanquam autem propriæ infirmitatis conuinci nos vult Deus dum impingimus vel cadimus, quia tamen collidi non permittit, perinde est acsi manum suam supponeret.

13 Super leonem & aspidem ambulabis, conculcabis leunculum & draconem.

14 Quia in me acquieuit, liberabo eum: exaltabo eum, quia cognouit nomen meum.

15 Inuocabit me, & respondebo ei: cum ipso ero in tribulatione, eripiam eum & glorificabo eum.

16 Longitudine dierum satiabo eum, & ostendam ei salutem meam.

13 *Super leonem & aspidem &c.* Confirmat aliis verbis eandem sententiam. Lapidum nomine prius notauit obstacula omnia, quibus molitur Satan abrũpere salutis nostræ cursum. Iam per *aspidem, leonem, leunculum & draconem,* significat mortiferos casus quibus obnoxii sumus in mundo. Certè quandiu hîc peregrinamur, ambulandum nobis est inter sæuas feras, aut virulenta animalia. Quid ergo nobis fieret, nisi victoriam nobis promitteret Deus contra tot noxas, quæ assiduè nobis impendent? Quisquis ergo suas tentationes expendet, non mirabitur hyperbolica loquendi forma vsum fuisse Prophetam, vt fideles eximeret à trepidatione & metu: imò non dicet esse hyperbolen, quia verè his verbis respondet effectus. Nos quidem procul à telorum

iactu,

factu, videmur plusquam bellicosi, sed in minimis quibusque negotiis leones nobis & dracones fingimus, videmúrque nobis ad plures lanienas expositi. ideo sermonem ad sensum carnis nostræ attemperauit Propheta. Vbi aspidem Græci verterunt, Hebraicum nomen leonem significat: & in secundo membro repetitio est Hebræis vsitata: ideóque subtilius inter quatuor species distinguere nihil attinet, nisi quòd certum est per leones leunculos designari aperta & violenta mala: per aspides verò & dracones, occultas noxas, quibus insidiosè & exinopinato quasi ex serpentum latebris impetimur.

14 *Quia in me acquieuit.* Ne fastidiosi simus in tam prolixo sermone, tenendum memoria est quod dixi, Prophetam infirmitati nostræ hoc modo prospicere, quia nunquam satis constanter Dei prouidentiæ innitimur, vbi apparet discrimen aliquod. Hoc consilio nunc quoque Deum loquentem inducit Propheta, vt in eius personna confirmet quod prius docuit. Deus autem è cælo pronuntians, sub alarum suarum protectione nos fore saluos, tantùm spẽ à suis requirit. Nam verbum חשק (quod concupiscere vel amare significat, vel, vt vulgò loquuntur, beneplacitum suum capere) tantundem hîc valet ac suauiter recumbere in Deum eiúsque gratia oblectari. Promittit ergo se paratum fore ad ferendas nobis suppetias si ex animo eum quæramus. Admonet interea, vitam nostram semper in terra circundari variis mortibus, nisi ad nosq; seruandos ipse manum habeat intentam. Etsi autem sæpe etiam incredulis opitulatur: solis tamen fidelibus ita manum porrigit, vt sit in solidum & finem vsque eorum seruator. Aptè etiam spei & desiderio adiungitur cognitio nominis Dei. nam quòd huc & illuc circunspiciunt homines, & eos sua trepidatio diuersos trahit, inde fit quia illis incognita est Dei virtus: imò ne tenuiter quidem gustant quid sit Deus: quia eius loco somniant mortuum nescio quod idolum. Quum ergo vera nominis Dei cognitio fiduciam ex se & inuocationem pariat, nec ab aliis sincerè quæratur, nisi qui eius promissiones amplexi, iustum ei honorem tribuũt, scitè & propriè notitiam hanc propheta quasi spei fontem posuit. Ac melius patebit huius doctrinæ vtilitas, si reputamus quàm insulsè de fide balbutiant Papistæ. Nam vtcunque iubeant Deo penitus adhærere, verbum tamen sepeliunt quo aditum patefieri oportet ad ipsum quærendum. Quanquam autem *exaltare* nihil aliud est quàm tutum & incolumem præstare: hæc tamen metaphoræ ratio est, quòd Deus suos mirabiliter seruat dum eos in sublime propugnaculum attollit.

15 *Inuocauit me.* Expreßius demonstrat quid sibi voluerit per illud acquiescere in Deo, vel ei suum amorem & beneplacitum, vt loquuntur, adicere. Amor enim ille & desiderium quæ ex fide nascuntur, nos ad eum inuocandum adducunt. Vnde iterum patet quod nuper attigi, legitimam precandi rationem fundatam esse in Dei verbo: quia hîc nihil proprio arbitrio audendum est, sed quærendus est Deus quatenus nos inuitat. Interea discamus ex hoc contextu, non otiosam esse fidem, sed verè hoc examine probari, dum rectà ad Deum confugiunt, qui salutem ab eo expectant. Iterum verò docemur, fideles nunquam ab ærumnis & molestiis fore immunes: quia non mollem & delicatam vitam illis Deus promittit, sed eorum tribulationibus se opem laturum. *Glorificandi* verbo significat non temporale fore Dei auxilium, cuius hactenus meminit, sed vsque dum ad solidam fœlicitatem perueniant. Ornat quidem eos in mundo, & conspicuam reddit suam gloriam: sed nonnisi completo salutis eorum cursu, triumphandi materiam suppeditat. Quod autem de *longitudine dierum* vltimo versu promittit, videtur absurdũ esse, quia vt plurimũ cõtingit fideles celeriꝰ è mũdo migrare. Sed hîc repetere cõuenit quod alibi diximus, Dei benedictionesquæ ad hãc caducã vitã spectãt, non esse ꝑpetuas, neque æquali tenore fluere. Quãuis enim gustũ amoris sui præbeat in opibꝰ vel aliis cõmodis, nõ tamẽ sequitur, odio illi esse pauperes: quanuis sanitas corporis

& firma valetudo, eius beneficium sit, non propterea censebimus ægrotos & debiles ei esse exosos. In hoc genere est vitæ diuturnitas, qua satiaret Deus seruos omnes suos, nisi vtilius ipsis foret, maturè è mundo migrare. Interea exiguo vitæ spatio melius satiantur, quàm increduli decem seculis. Ita nemini vnquam profano continget satiari longitudine dierum: quia etiamsi mille annos continuēt, sunt inexplebiles, vitam ipsā ingurgitant: nec Dei bonitate, quæ sola animos tranquillat, vel ad momentum fruuntur. Vnde non immeritò Propheta singulari priuilegio fideles dicit vita satiari, quibus satis supérque sufficit maturum vocationis suæ cursum complere. Et sanè quum pluris longè sit æternitas dierum quàm diuturnitas: salus autē Dei terrenæ vitæ angustiis minimè inclusa sit: ad hanc præcipuè intentas esse decet pias mentes tam in morte quàm in vita. Consultò enim hanc quasi extremam clausulam omnibus Dei beneficiis adiecit Propheta, quòd salutem suam ostendat fidelibus postquam eos per totam vitam paterno fauore prosequutus fuerit.

ARGVMENTVM PSALMI XCII.

Continet exhortationem ad laudandum Deum: materiam verò in operibus eius proponit, in quibus præcipuè iustitiam eius in tuendis fidelibus, & in reprobis perdendis iudicium commendat. Qua doctrina omnes ad studium colendæ probitatis animat: & ne in crucis tolerantia deficiant, fœlicem malis omnibus exitum illis promittit. Rursum vt absterreat à sceleribus, denuntiat, omnes impios, vtcunque ad tempus floreant, breui perituros.

Psalmus XCII.

PSalmus Cantici ad diem Sabbathi.

2 *Bonum est cōfiteri Iehouæ, psallere nomini tuo Excelse,*

3 *Annuntiare manè bonitatem tuam, & veritatem tuam nocte,*

4 *Super psalterio, & super nablo, super higaiō cū cithara.*

5 *Quia exhilarasti me Iehoua in operibus tuis: in factis manuum tuarum exultabo.*

2 *Bonum est confiteri.* Non dubito quin Psalmum hunc cantare soliti fuerint die Sabbathi, sicuti fert inscriptio: & ex aliis locis apparet quosdam alios Psalmos propriè ad hunc vsum fuisse destinatos. Porrò quia ad verbum Hebraicè legitur, Bonum est ad cōfitendū, insistunt quidam Interpretes in litera ל, ac subaudiunt bonum esse, canendis Dei laudibus præfixum esse certum diē: acsi diceret Propheta vtilem esse hunc ordinem, quòd delectus fuerit vnus dies in quo se fideles celebrandis Dei operibus exerceant. Sed notum est literā ל nihil plurimùm aliud valere quàm vt sit nota מקור, hoc est infinitiui modi: Ideóque simplicior est sensus quem reddi. Cur verò hanc doctrinam Sabbatho accommodet Propheta, ratio in promptu est, quia non fuit dies ille sacer, quasi Deus otio hominū colatur, sed vt populus negotiis omnibus solutus, totum se conferret ad meditanda Dei opera. Nam, vt lubricæ sunt mentes nostræ, si distrahantur huc & illuc, facilè alienantur à Deo. Itaque vt seriò ad Dei laudes se applicēt, necesse est ab aliis omnibus curis expediri. Admonet igitur Propheta, Sabbathum non rectè coli feriando, quod nimis crassum esset: sed ordinatū esse vt celebretur Dei nomen. Hortantur autem à fructu: quia nihil nos acrius ad officium stimulat, quàm vbi sciamus nos operā non ludere, sed probari Deo quod agimus. Proximo versu materiam & argumentum suggerit laudandi Dei: acsi diceret, nolle Deum celebrari nomē suum à nobis de nihilo, vel ob solam magnitudinem & potentiam, sed ob *bonitatem & fidem*, quarum sensus & experientia tale studium sponte accendere in cordibus nostris debent. Quibus

verbis docet non modò dignũ esse qui laudetur, sed malignos esse & ingratos si cessamus in hac parte. Nam quum Dei fides & bonitas ad nos propriè dirigantur, nisi animos nostros alliciant & rapiant in eius laudes, inexcusabilis est nostra segnities. Sed quod iubet *annuntiari* bonitatem *manè*, & veritatem eius *per noctes*, videtur absurda esse distributio. nam si Deus perpetuò non per interualla beneficus est, cur exigua diei portio ad canendam hanc virtutem destinabitur? Idem & de altera parte dici potest, neque enim eius veritas tantùm noctu apparet. Sed alio sensu loquitur Propheta, si à primo mane incipimus laudare Deum, continuandas esse eius laudes ad vltimam noctis partem: quia hoc bonitas ipsius & fides merentur. Si verò initium fiat ab eius bonitate, proximè succedet veritas. Ita continuus erit vtriusque tenor, sicuti mutua est consensio. Propheta ergo alteram ab altera disiungere noluit, quum semper inter se cõiunctæ sint, sed tãtùm docere, nisi nos socordia nostra impediat, nunquam deesse argumentum laudandi Dei: nec verè defungi officio gratitudinis, nisi in eo sumus asidui, sicuti ipse bonitatem suam & fidem erga nos perpetuat. Quarto versu Leuitas, quibus iniunctum erat canendi munus, propriè compellat, vt musica etiam instrumenta adhibeant: non quia per se hoc necessarium foret, sed quia vtile erat rudimentum veteri populo. Neque enim citharam pulsari voluit Deus, acsi more hominum voluptatem caperet ex melodia: sed quia nõdum aduenerat maturæ ætatis tempus, Iudæos sub illis puerilibus elementis continuit. Finis autem erat, vt excusso torpore, alacrius se accingerent ad Deũ ex animo laudandũ. Tenendũ enim est, cultũ Dei nunquã in illis rebus externis fuisse sitũ, sed rudes, & infirmos adminiculis istis ad eum spiritualiter colendũ opus habuisse. Simul verò tenendum est discrimẽ veteris & noui populi: quia quũ exhibito Christo Ecclesia iam adoleuerit, Euãgelii lucẽ suffocant qui adhuc Ecclesiã inuoluunt veteribus vmbris. Vnde colligimus, Papistas musicis instrumẽtis nõ esse Patrũ imitatores, sed simias, qui vmbratili Legis cultu, cui finem attulit Euangelium, stultè adhuc oblectantur, qua de re iterũ aliis locis dicẽdum erit.

5 *Quia exhilarasti me.* Iterum admonet Propheta, diem Sabbathi non esse præscriptum vt ignaui sedeant homines, sed vt colligant omnes suos sensus ad meditanda Dei opera. Simul autem ostendit, eos demum legitimos & idoneos esse laudum Dei præcones, qui paternam erga se eius beneficentiam reputant ac sentiunt, vt liberaliter & lætis animis hoc pietatis officiũ suscipiãt. Sed admonet interim Propheta, si ritè expendimus Dei opera, illic conspicuã esse eius bonitatem & fidem, de quibus loquutus est: quia hinc demum lætitia, dum se nobis Patrem exhibet Deus, sibique charam & pretiosam esse testatur salutẽ nostram: sicuti hæc bruti torporis nobis causa est, quòd ad gustandũ finem operũ Dei insipidi sumus. Porrò quũ tota mundi machina sursum & deorsum clamitet beneficũ & veracẽ esse Deũ, prudenter ad hæc testimonia attendere discamus, vt nos sancta lætitia ad sacrum eius nomen celebrandum incitet.

6 *Quàm magnificata sunt opera tua Iehoua. valde profundæ factæ sunt cogitationes tuæ.*

7 *Vir stultus non cognoscet, neque insipiens intelliget ea.*

8 *Dum florent impii quasi herba, & germinant omnes operarii iniquitatis, vt pereant in perpetuum:*

9 *Et tu excelsus in seculum Iehoua.*

6 *Quàm magnificata.* Propheta de operibus Dei in genere loquutus, nunc ad speciem vnam descendit, nẽpe quòd Deus mundum iustitia sua gubernans, quanuis scelerum pœnas ad tẽpus differat, tandẽ ostendit se non cæcutire quam

tisper dissimulat: neque etiam, dum cruce seruos suos exercet, eorum salutem negligere. Hanc verò partem, meo iudicio, specialiter attingit, quia deformis cõfusio quæ in hominum vita grassatur, ordinem prouidentiæ Dei maximè obscurat. Videmus enim exultare impios acsi nullus esset in cælo iudex, sibi applaudere in sua fortuna: & dum illis parcit, hoc prætextu in maiorem licentiam ruere, acsi ex eius manu elapsi essent. Ad hanc tentationem accedit nostra socordia vel hebetudo, vt putemus Deum abiecta mundi cura otiari in cælo. Scimus rursum quanta sit in ferendis tribulationibus carnis nostræ mollities. Consultò igitur Propheta hanc partem delegit, in qua ostenderet Deũ excubare ad tutelam humani generis. Orditur autem ab exclamatione: quia nos præpostera intemperies conturbat, vt operum Dei ratio, quantumuis clarè fulgeat, nobis sit abscõdita. Hoc primò tenendum est, Prophetam hic non disserere de cæli & terræ opificio, nec de generali Dei prouidentia in mundi gubernatione: sed restringere sermonem ad iudicia quæ inter homines exercet. Exclamat autem magnifica hic esse Dei opera & profundas cogitationes, quia scilicet longè aliter administret humanum genus quàm ferat captus noster. Nam certè si in arbitrio nostro esset, libenter quisque inuerteret quem Deus tenet ordinem. Et quia id penes nos nõ est, obliquè cum eo expostulamus, quòd non magis festinet tam ad liberandos fideles, quàm ad reprobos vlciscendos. Nihil enim minus videtur consentaneum, quàm ipsum quiescere dum contra eum efferociunt, dum effræni audacia ad omne facinus grassantur, pro sua libidine vexant bonos & simplices: videtur hoc inquam non esse tolerabile, Deum exponere cultores suos iniuriis & violentiæ malorum, deinde frænum laxare fraudibus, mendaciis, rapinis, cædibus & omne genus iniquitati. Quid quòd veritatem suam latere in tenebris patitur, & sacrũ suum nomen probrosè calcari? Hæc est operum Dei magnificentia, hæc consilii profunditas quam miratur Propheta. Verum quidem est, tantam esse in mundi fabrica potentiæ & sapientiæ Dei altitudinem, vt sensus nostros longè superet: sed nominatim Propheta cohibere nos voluit ne obstrepamus Deo, dum aliter quàm pro animi nostri voto humanũ genus moderatur. Quod igitur à sensu communi abhorret reuerẽter suspicere nos iubet: quia Deus vt obsequiũ nostrum probet, arcana sua iudicia lõgè supra captũ nostrũ attollit.

7 *Vir stultus.* Diserte hoc addidit, vt culpã sciamus in nobis residere, quòd Dei iudiciis laudem suam nõ tribuimus. Quanuis enim profunda mysteria esse dixerit, nunc pronuntiat, stupori nostro & socordiæ esse imputandum quòd nobis non sint conspicua. Stultos autem vocat omnes incredulos, ac tacitè eos fidelibus opponit, quibus Deus per Verbum suum & Spiritum illucet. Nam peræque omnium mentes occupat hæc inscitia & cæcitas, donec cælesti gratia oculati reddamur. Ideóque rogandus est Deus vt oculos nostros bene purget ad meditanda sua opera. Interim à contemptu vindicat incomprehensibilem Dei sapientiam, stultitiæ & amentiæ damnans eos omnes qui fastidiosè eam reiiciunt: & à vulgi torpore fideles reuocat vt attentius considerandis operum Dei mysteriis incumbant.

8 *Dum florent impii.* Pulchra & concinna similitudine refellit ac deridet stultitiam hanc, quòd putamus impios, nisi statim cogantur in ordinem, quasi triumphũ de ipso Deo agere. Est autem in verbis concessio, quòd fatetur germinare & florere: sed notanda est quæ mox additur correctio, florere ad momentum instar herbæ: quia celeriter marcessit eorum fœlicitas, atque ita scandalum ad quod totus ferè mundus impingit, prudẽter tollit & abolet: quia nimis stultè putamus beatos esse quibus propinquus interitus impendet. florent quidem hodie, sed cras excidentur vt arescant. Alibi videmus, herbis conferri quæ nascuntur in culminibus tectorum, Psal. 129.6, quia dum illis deest soli pinguedo ex qua succum trahant, sponte pereunt. Sed Propheta nunc simplici similitudine contentus fuit, quòd prosperitas impiorum maturius exitium sibi accersat, non secus ac falcẽ, herbarũ maturitas. Ac antithesis

inter

inter breuem durationem & æternum exitium notanda est: acsi diceret, non resecari vt vere nouo iterum pullulet eorum radix, sicuti herbæ emortuæ vigorem colligunt, sed ad æternum exitium damnari. Quod autem Deum ex opposito dicit *Excelsum in cælo* sedere, quidã ita accipiunt acsi illi assereret potentiã ac munus regendi: ne quid putemus fortuitò accidere, dum rebus humanis præsidet tam æquus iudex ac moderator. Alii aliud afferũt. Sed mihi videtur Propheta stabilitatem solii Dei cõferre cũ versatili mundi agitatione: acsi diceret non æstimandum esse Deum ex mundo in quo nihil fixum est vel stabile: quia longè diuersa eius ratio sit qui terrenas mutationes ex alto quietus despicit: neque id modò vt Deum à creaturis discernat, quo gradũ sui honoris obtineat illius maiestas: sed vt nos quoque discamus supra nos & supra totũ mũdũ assurgere quoties de mirabili & arcana eius prouidẽtia agitur. quia turbidus est eorum aspectus qui in terra subsistunt. Ergo vt nobis appareant quæ in mundo non cernuntur Dei iudicia, Propheta sub voce Sublimitatis admonet Deũ nõ agere nostro arbitrio: sed prout fert eius æternitas. nos, quia breue est vitæ nostræ curriculum, quia vt plurimum non procedunt nostri conatus, variis scilicet obstaculis abrupti, quia non semper offertur occasio, præcipitanter ferimur, secundum assiduas mundi turbationes, fides etiam nostra turbatur ac labascit: Propheta Deum ante oculos nobis statuit in æterno & immutabili solio sedentem, vnde opportunè iudicia sua differt. Hoc ergo elogium non tantùm honoris causa ad Dei essentiam refertur, sed ad fidei nostræ fulturam: acsi dictum esset, quamuis in terra anxiè gemant fideles ac trepident, Deum tamen, qui custos est vitæ ipsorum, in sublimi manere & eos protegere virtute æterna.

10 *Quia ecce inimici tui Iehoua, quia ecce inimici tui peribunt: dissipabuntur omnes operarii iniquitatis.*

11 *Et attolles quasi vnicornis cornu meum: perfusus sum oleo viridi.*

12 *Et videbit oculus meus in oppressoribus meis: in iis qui insurgũt cõtra me, in iis qui me infestãt, audiẽt aures meæ.*

10 *Quia ecce inimici.* Infert ex proxima sententia, fieri nõ posse quin Deus inimicos suos tandem prosternat. Vnde clarius perspicimus quod nuper docui, non aliò spectare Prophetæ consilium, quàm vt fidem nostram armet contra omnia certamina: præsertim vt scandalum illud auertat, quum multi à recta via exturbantur, dum impiorum prosperitas Dei iudicium obnubilat. Sicut autem ardua & difficili lucta hic opus est, vehementer insistit Propheta in doctrinæ suæ cõfirmationẽ. Emphatica enim est tam demonstratio, quàm repetitio. Primò nõ minus securè pronũtiat perituros esse Dei hostes, acsi iam ante oculos esset eorum interitus, idque secundo confirmat. vnde colligimus quid ei profuerit fidei suæ intuitu penetrare vltra mundum, vt oculos ad cæleste Dei solium dirigeret. Itaque eius exemplo discamus, quoties fidem nostrã concutit impiorum prosperitas, in cælũ consurgere: quia mox fluet hæc doctrina, fieri non posse vt diu in prospero statu maneant eius hostes. Simul etiam definit Propheta quínam sint hostes Dei. Neque enim quenquam gratis odit, imò quatenus eius figmenta sunt homines, paterno eos amore cõplectitur. Sed quũ nihil eius naturæ magis aduersum sit quàm iniustitia, sceleratis omnibus irreconciliabile bellũ denuntiat. Atque hinc non vulgare solatium percipiunt fideles, dum exitii reproborum hæc illis causa redditur, quòd Deo exosos esse necesse est qui nõ potest seipsum abnegare. Et Propheta etiam paulò pòst declarat hunc sibi propositum fuisse finem, vt hac spe, mala omnia, dolores,

curas, anxietates & molestias leniret. Porrò sub *olei* figura designat se fruiturū Dei benedictionibus. & *oleum viride* nominat recens, quod emarcidum non est, nec vetustate obsoleuit. Notatu etiam dignum est, quòd propriè gratiam Dei piis omnibus communem in suum vsum accommodat. Hoc autem modo significat frigere generalem doctrinam nisi vnusque nostrum se vnum esse ex filiis Dei persuasus, ad eā participandam aspiret. Tandem, vtcunque molesti sint hostes, & nunc insidiis, nunc vi & impetu eum infestent, Deum sibi auxiliatorem promittit, vt in hac mundi militia infatigabili studio perseueret. Vnde etiā apparet quàm inconsideratè quidā Rabbini, Adam huius Psalmi authorem esse fingant. Quasi verò credibile sit posteros contra eum insurrexisse.

13 *Iustus quasi palma florebit, tanquam cedrus in Libano propagabitur.*

14 *Plantati in domo Iehouæ, in atriis Dei nostri florebūt.*

15 *Adhuc germinabūt, in senectute pingues & virides erūt:*

16 *Vt annuntient quòd rectus sit Iehoua, rupes mea, & non sit iniquitas in eo.*

13 *Iustus quasi palma.* Transit rursus ad communem doctrinam: quanuis ad tempus multis incōmodis suos exerceat Deus, molestiis subiiciat, & ærumnis affligat, vltimo tandem exitu ostendere se eorum non esse oblitum. Nec mirum est tam accuratè in hoc capite doctrinæ insistere Prophetam: quia nihil difficilius est quàm Sanctos, dum similes sunt mortuis, & vita eorum abscondita est, de instauratione bene sperare. Quòd in cedris fragrantiam boni odoris: in palmis, fructus dulcedinem notari quidam putant: nimis fortè subtile est. Simplicius est, quanuis ad tempus vel exaruerint vel etiā succisi fuerint, collecto nouo vigore ex integro surrecturos: vt nō minori præstātia & dignitate in Ecclesia Dei floreant, quàm pulcherrimæ arbores in monte Libano. Vnde autē illis crescendi vigor exprimit, *plantatos esse dicens in templo Dei*, non modò quia locum illic occupent (quod hypocritis etiam cōmune est) sed quia viuis radicibus actis, penitus illic sint defixi, vt Deo adhæreant. Quum de atriis loquitur, alludit ad formā templi, quia solis Sacerdotibus licebat ingredi Sanctuarium, plebs autem ex atrio adorabat. Vero itaque & interiore cordis affectu coniunctos esse Deo intelligit qui in eius domo plantati sunt: ideóque fluxam eorum fœlicitatem fore negat, quia non dependet à mundo. Neque enim dubium est quin radice in atriis Dei locata, istud florere ad spiritualem & æternam vitam extendat. Quo sēsu dicit *adhuc germinaturos*, & *in senectute*, quæ succum & natiuum humorem desiccat, *pingues fore*. Perinde enim est acsi eos à communi aliorum sorte eximeret: imò vitam eorum assereret à cōmuni naturæ lege. Ita Iesaias 65.20, de Ecclesiæ renouatione loquens, dicit in illo beato statu senem centum annorū similem fore puero: significans quanuis naturaliter ad interitum inclinet senectus, vt sit ferè semimortuus qui centesimum annū attigit, sub regno Christi initium seculi fore pueritiam, & viuendi initium. Quod non aliter impletur, nisi quia post mortem sumus in cælo superstites.

16 *Vt annuntient.* Clausula hæc apertissimè confirmat, in hoc totum esse Prophetam, vt in rebus turbulentis compositum animi statum retineant fideles: & quanuis se duriter & asperè tractari videant, reprobos verò potiri opibus ac imperiis, vegetos esse, affluere deliciis & honoribus: patientes expectent, dum opportunè discussis tenebris lucidū & distinctum ordinē Deus restituat. Nominatim dicit, ad annuntiandū *quod rectus sit*: quia nisi res mundi ad votum nostrum attemperet, caro nostra non solùm imaginatur mundum ab eo negligi, sed eum iniustitiæ insimulat,

acsi desereret suos cultores, scelerúmque licentiam permitteret. Quòd si iustitiam suam illustrat Deus, reprobos vlciscendo, certò statuere licet. quicquid fœlicitatis obtinent, pessimi exitii esse præludium. Et Propheta Deum appellans *rupem suam*, se rursus includit in eorum numero quibus Deus iustitiam suam in tuenda eorum salute manifestabit.

ARGVMENTVM PSALMI XCIII.

Initio celebrat immensam Dei gloriam. deinde addit fidelem esse, vt suos nunquam frustretur, qui promissiones eius amplexi, inter mundi procellas & iactationes, tranquillis animis salutem expectant.

Psalmus XCIII.

Iehoua regnauit, decorem induit, induit Iehoua fortitudinem, accinxit se: etiam firmauit orbem, non mouebitur.

2 *Stabile solium tuum, ex tunc à seculo tu es.*

1 *Iehoua regnauit.* Videmus quod nuper attigi, in Dei potentia nobis proponi fiduciæ materiam: quia hinc vt plurimum metus & trepidatio, dum sua virtute vt par erat non induimus Deum, malignéque eũ suo imperio spoliamus. Non audemus quidem palàm id facere, sed si probè de eius omnipotentia persuasi essemus, contra omnes tentationum insultus inuicta nobis fultura esset. Verbo fatentur omnes quod Propheta hîc docet, Deum regnare: sed quotusquisque hunc clypeum, vt decebat, contrariis mundi opibus opponit vt nihil metuat quantumuis formidabile? Hæc igitur gloria Dei est, suo arbitrio moderari humanum genus. *decorem & robur induere* dicitur, non quòd aliquid in eo aduentitium imaginari oporteat, sed vt re ipsa certísque experimentis demonstret admirabili iustitia & sapientia se fouere humanum genus. Porrò Deum mundi curam nunquam abiicere, ab ipsa creatione probat. Et certè solus mundi aspectus abunde ad testandam Dei prouidentiam nobis sufficere deberet. Cælum quotidie voluitur, & in mole tantæ magnitudinis nulla est concussio quæ æquabilem cursum in tanta celeritate perturbet. Sol quum in circuitu quotidiano semper diuersum iter teneat, quotannis in idem redit punctum. Planetæ in suis erroribus stationem tamen suam non deserunt. Terra quomodo in aere penderet, nisi Dei manu suffulta? Quomodo in tam præcipiti cælorum agitatione staret immobilis, nisi firmitudinem hãc à suo opifice haberet? Est igitur emphatica particula אף acsi latinè diceremus, & sanè.

2 *Stabile solium tuum.* Quod alii paratum vertunt, contextui non malè cõuenit, modò coniunctim legamus hæc duo membra, Domine quum tu sis à seculo, solium quoque tibi ab eo tempore erectum est. Nam quod interpretes simpliciter de æternitate Dei hoc dictum esse volunt, frigidum est. docet enim his verbis Prophetа, sicuti æterna Dei essentia est. ita semper imperio & maiestate fuisse præditum. Nam *solii* nomine per synecdochen, iustitiam & gubernandi munus designat: vt similitudines istæ ab hominibus sumptæ pro infirmitatis nostræ captu impropriè solent ad Deũ transferri. Hoc autem elogio crassa omnia commenta, quæ Dei potentiam vel abrogant vel extenuant, Propheta refellit: acsi diceret, non aliter fore Deum, nisi solio suo insideat, hoc est, simul teneat mundi gubernacula.

3 *Extulerunt flumina* Iehoua, *extulerunt flumina vocem suam, extollent flumina gurgites suos,*

4 *A vocibus aquarum magnarum terribiles fluctus maris, terribilis in excelso Iehoua.*

5 *Testimonia tua verificata sunt valde: domui tuæ decus*

sanctitas Iehoua in longitudinem dierum.

3 *Extulerunt flumina.* Variè Interpretes hunc versum exponunt. Aliqui metaphoricè notari putãt violẽtos hostium impetus qui surrexerant contra Ecclesiam, & Dei gratiam celebrari qui eos compescuerit. Alii simpliciter potius quàm figuratè accipere malũt. Quãuis terribiles sint magnarum aquarum strepitus, & eorum terrorem superent fluctus maris, Deum tamen in supremo gradu esse terribilem. Ego vt in comparationis argutia non insisto, non dubito quin Propheta quasi per hypotyposim Dei potentiam hic nobis exprimat: quasi diceret, quærendum non esse illustrius specimen potentiæ Dei vt nobis formidabilis sit eius maiestas, quàm in rapido fluminum decursu & maris tempestatibus. sicuti Psalmo 29.4, dictũ fuit in tonitru resonare terrificam Dei vocem. Summa est, Deum in fluminũ strepitu & tempestuosis maris fluctibus virtutem exerere, qua nos ad sui reuerentiam commoueat. Nunc si placeat comparatio, addendum erit, hoc quoque nihil esse vbi ad ipsam Dei maiestatẽ venitur, qualis est in cælo. Neque tamen repugno quin hic quoque sensus elici possit ex verbis, Quanuis mũdus hic variis modis concutiatur in speciem, non tamen minui Dei potentiam, quia terribili suo imperio perturbationes omnes facilè compescit.

5 *Testimonia tua.* Hactenus retulit Propheta quàm admirabilis sit Deus cum in mundi creatione, tum etiam in gubernatione generis humani. Nunc peculiare beneficiũ cõmemorat quo populum electum dignatus est, patefacta salutis doctrina. Ac primò quidem Legem Dei à certa fide & veritate commendat: sed quia thesaurus hic cunctis populis promiscuè expositus non erat, continuò pòst adiungit domum Dei ornatam esse splendore in perpetuũ. Quanuis ergo se Dei bonitas ad totum mundum extendat, hoc inæstimabile Dei beneficiũ meritò celebrat Propheta, quòd fœdus æternæ vitæ in Ecclesia sua deposuerit, vt illic cælestis sua gloria plenius fulgeret. Quidam נאוה pro desiderabili accipiunt: acsi dixisset Propheta, Templi decus esse pretiosum, sed ratio Grammaticæ aliud postulat. *Longitudine dierum* notatur perpetua successio, de qua etiã præclarè Iesa. 59. 21, Ecce posui verbum meum in ore tuo, in ore seminis tui, & seminis quod deinde sequetur, vt fideli custodia per multas ætates cælestis doctrina vigeat.

ARGVMENTVM PSALMI XCIIII.

Implorat auxilium Dei contra improbos & violentos qui tyrannicè & crudeliter Sanctos opprimebant. Nec dubium quin de oppressoribus domesticis loquatur: quorum iniqua dominatio non minus Sanctis molesta & infesta erat, quàm omnes Gentium iniuriæ.

Psalmus XCIIII.

DEus vltionum Iehoua Deus vltionum affulge.
Eleua te Iudex terræ, redde mercedem superbis.
3 *Vsquequo impii Iehoua, vsquequo impii exultabunt?*
4 *Effutiunt, loquuntur duriter, extollunt se omnes operarii iniquitatis:*
5 *Populum tuum Iehoua conterunt, & hæreditatem tuam affligunt.*
6 *Viduã & peregrinũ interficiũt, & pupillos occidunt.*

1 *Deus vltionum.* Certum est Iudæos malis vicinis cinctos fuisse, adeóque totidem fuisse acerrimos hostes qui eos vexare & fatigare non cessabãt. Sed quum impiis pro libidine dominantibus, interior afflictio durius eos vrgeret, meritò Deum inclamat Propheta vt tam exitiali malo remedium afferat. Loquutio satis trita est, *Deum apparere conspicuum* & in sublime efferri dum manifesto

nifesto effectu se vindicem demonstrat: quia tunc videtur tribunal conscendere vt pœnas exigat de sceleribus,& virtutem suam exerere mundo in ordinem cogendo. Atque id dicitur respectu nostri: quia non sentimus eum gerere curam nostri, nisi quatenus manum suam aperte & quasi visibili modo profert ad nos iuuandos. Quòd bis dicitur, *Deus vltionum*, deinde *Iudex terræ*, propriè spectant hæc epitheta ad præsentis causæ circunstantiam: acsi ipsum officii sui moneret Propheta his verbis, Domine tuū est vindictam sumere de sceleratis, & terrā iudicare. vides autē, dum impune grassatur eorū iniquitas, vt audacia proteruè insultet. Nō quòd vlla admonitione indigeat Deus qui nūquā torpet: quin potius dum lentè cunctari videtur, pro opportunitate sibi cognita, iudicia sua temperat. sed eius naturam hoc modo secum reputant fideles, quo se ad meliorem fiduciam animent & extimulent ad precandi vehementiam: quò etiam pertinet repetitio. Itaque quo petulantius lasciuient impii, semper occurrat nobis hæc doctrina, non posse tamen hoc auferri Deo quin mundi sit iudex ad exigendam de sceleribus vindictam. Et quāuis pro carnis nostræ sensu Deus tenebris inclusus lateat, hāc precādi formā quæ à Spiritu sancto dictatur, nō dubitemus arripere, vt scilicet tādē affulgeat.

3 *Vsquequo impii.* Feruorem suum hoc versu excusat Propheta. quia tempestiua sit festinatio, dum nullum superbiendi modum faciunt improbi. Quia igitur necessitas addere nobis debet animum, vt sciamus iustas preces exauditum iri, testatur hîc Propheta suam querimoniam non de nihilo vel leui de causa nasci, sed extorqueri sibi grauissimis iniuriis. Circunstantia etiā temporis ad augendam indignitatē valet, quòd longa Dei patientia obduruerant, atque ex duritie non peruicaciam contraxerant modò, sed impudentiam quoque: acsi eorum improbitati Deus faueret. Nam in aduerbio *vsquequo* bis repetito diuturna notatur impunitas: acsi dixisset, non incipere nunc demum impios: sed quum nimis diu fuerint tolerati, nullum facere peccandi modum. Iam quum olim tā tā in Ecclesia tyrānidē exercuerint improbi, nec statim adhibitū fuerit à Deo remediū: ne miremur si hodie quoque longis oppressionibus subiaceat Ecclesia nec putemus prorsus à Deo desertā, quāuis non protinus sanandis malis manum admoueat. *Exultandi* verbo lætitiā proteruiæ & iactantiæ plenam designat, quum impii longa prosperitate ebrii quiduis sibi licere confidunt.

4 *Effutiunt.* Clarius hoc idem exprimit, tanta scilicet ferocia turgere, vt gloriari in sceleribus non dubitent. Verbum נבע quod effutire vertimus, plus est quam loqui. Nam quum propriè ebullire significet, metaphoricè transfertur ad temerarios sermones. Videmus autē quò sua ambitio & superbia impios homines præcipitet, vt etiam cum magno suo probro & dedecore potentiā suā futiliter efferāt. minādo enim, nihil quā cædes, violentiam, & barbaram atrocitatem crepant. Istæ sunt ebullitiones de quibus loquitur Propheta, dū impii pudoris & modestiæ obliti, se quiduis pro libidine acturos iactare non dubitāt. Atque hæc est *durities sermonis*, quā neque ratio, neque timor, neque honesti respectus cohibet quin perrumpat quocūque tulerit effrænis licentia. Iā sicut hæc grauis tētatio fuit olim fidelibus, cernere in Ecclesia prorsus cōfusam dominationē: ita hodie docemur, quoties præposterè regitur Ecclesia, vel potius opprimitur nihil noui accidere: sed inuocandum esse Deum qui post longam dissimulationem, tandem seruis suis opitulari solet.

5 *Populum tuum.* Vbi de ebria & petulanti verborum iactantia loquutus est, facta quoque describit, quòd immaniter Dei Ecclesiam affligant. Si indignum est à profanis Regibus subditos suos iniustè premi, certe electum Dei populum, qui peculiaris est eius hæreditas, tyrannide conteri, multo minus est tolerabile. Iam meminerimus dictari hîc nobis precandi formam, quoties scelerati homines, ac præsertim hostes domestici, nobis & reliquis fidelibus molesti sunt. Nam quia non tātùm Deo curæ est nostra salus, quia homines sumus ab ipso conditi: sed etiā pretiosa, quia nos in peculio suo censet: siquid patimur iniuriæ, familiarius ad eum confugere licet. Sequitur altera amplificatio,

quòd ne *viduis quidem parcant*, *pupillos interficiāt ac peregrinos*. Atqui Deus postquam in genere præcepit vt iustitiam & æquitatem mutuò colamus, præcipuè tamen viduas & peregrinos & pupillos commendat: quia eo plus merentur humanitatis & misericordiæ, quo magis obnoxii sunt iniuriis. Quo magis se prodit impietas & Dei contemptus, vbi promiscuè in eos sæuiendo non modò violatur ius commune, sed priuilegium quod Deus ad tuendam eorum salutem ferre dignatus est. Itaque magis in se prouocant iram Dei qui crudeliter in illos insurgunt. Et certè pueris, quia se defendere nequeunt, ætas ipsa infirma præsidio est etiam aduersus canes & feras bestias. Quàm turpe est igitur & mõstruosum hominibus, vires suas contra eos experiri? Porrò quasi in speculo cernimus quā deformis tunc fuerit in Ecclesia vastitas. Erat Lex, erant iudicia Diuinitus instituta: videmus tamen vt horribili modo exundauerit omne genus scelerum. Ergo solicitè cauendum est nequid tale nobis vsuveniat: quòd si tamen contingat peregrinos iniustè vexari, raptari viduas in prædam, spoliari pupillos: rogandus est Deus vt eorum patrocinium suscipiat. sicuti exemplo suo Propheta nos ad leuandas eorum miserias hortatur.

7 Et dixerūt, Nō videbit Deus, nō cognoscet Deus Iacob.

8 Intelligite insipiētes in populo: & stulti quādo sapietis?

9 Qui plantauit aurem, an non audiet? an qui finxit oculum, non aspiciet?

10 Qui arguit gentes, an non corripiet? qui docet homines scientiam?

7 *Et dixerunt.* Quod dicit Propheta impios illudere Deo, acsi oculos ei oblinerent: non ita debet intelligi, quasi distinctè hoc concipiant in animis suis: sed quia perinde contemnunt eius iudicium, acsi nulla eum tangeret cura humani generis. Nam si penitus insculptū esset hominum cordibus, se Dei oculos non posse effugere, sufficeret frænum hoc ad cohibendam eorum vitam. Quum ergo hucusque prosiliant audaciæ ut hunc diripiant: illum spolient, alium deuorent: certum est in sua socordia esse demersos, acsi absconditi essent à Dei oculis. Certè tam supina securitas ostendit eos peccare acsi nunquam vocandi essent ad reddendam vitæ rationem. Quamuis ergo tam crassas blasphemias euomere non audeant, Deum esse rerum omnium ignarum, ac ferè similem trunco, iure tamen illis exprobrat Propheta quòd mundum existiment Dei prouidentia non regi: imò palàm ei Iudicis officium ac potestatem abrogent. quia si persuasi essent vt decet de eius prouidentia, simul tribuerent honorem qui reuerentiam ac metum incuteret. qua de re fusius alibi disseruimus. Consilium autem Prophetæ est, extremam & perditam nequitiam exprimere, dum scilicet abiecto Dei timore, quiduis sibi indulget peccator. Siquis profanus homo, qui nihil vnquam cælestis doctrinæ gustauerit, ita insultet, furor erit non ferendus: homines ergo qui à pueris educati fuerant in Legis doctrina, tam contemptim illudere vel fucum facere Deo, immane portentum fuit.

8 *Intelligite insipientes* Quum execranda in Deum blasphemia sit, eum Iudicis officio priuare: vehementius in eorum socordiam inuehitur Propheta, qui se illius iudicium subterfugere, imò fallere suis astutiis posse confidunt. Grauius est autē vocare *stultos in populo* quàm simpliciter stultos: eo quòd minus excusabilis sit talis amentia in filiis Abrahæ, de quibus dictum fuerat a Mose Deut. 4.7: Quis populus tam nobilis, qui deos sibi appropinquantes habeat, sicuti hodie Deus tuus ad te descendit? Hæc enim vestra est intelligentia coram cunctis Gentibus, & sapientia, Deum habere legislatorem. Nisi fortè ignominiosos in populo vocat, qui tamen primores erant, summúmque tenebant honoris gradum: acsi vocaret gregarios

gregarios. Nam superbos quos sua dignitas excæcat, ita in ordinem cogi vtile necesse est, vt sentiant non alio se loco censeri apud Deum, quàm promiscuè quoslibet è vulgo. Et certè videtur eos ad plebem relegare, vt sibi in sua altitudine placere desinant: nisi quòd ironicè eorum eminentiam perstringit: acsi diceret, hac maximè nota esse cõspicuos, quòd reliquos omnes stultitia superent. quam alia etiam ratione exaggerat, quòd in ea pertinaciter maneant. id enim valet interrogatio, *Quando tandem sapietis*? Videtur quidem, dum interrogat, *An non audiret Deus qui aures formauit*? frigidè asserere contra impios, Dei prouidentiam: quia nemo tã barbarus est qui Deo cognitionem planè detrahat: sed, quemadmodum nuper dixi, tam crassa audacia, in qua sibi indulget maior pars mundi, testis est, eos qui tam securè contra Deum irruunt, eius loco imaginari mortuum idolum. quia si seriò persuasi essent, ab eo sua facta aspici & notari, non minus saltem honoris ei deferrent quàm mortalibus, quorum metu & reuerentia à peccando prohibentur. Non abs re igitur Propheta ad excutiendum hunc torporem ratiocinatur à naturæ ordine, quum homines visu & auditu præditi sint: quia hæc illis facultas à Deo opifice collata est, fieri non posse vt quicquam eum lateat qui tam aures quàm oculos creauit.

10 *Qui arguit Gentes.* Argumentũ est à maiori ad minus, fieri non posse vt Deus qui totis populis non parcit, sed vlciscitur eorum peccata, paucos homines impunitos prætereat. Quanquam posset etiam esse Gentium comparatio cum Iudæis. Nam si Deus erga Gentes, Legis suæ ignaras, seueritatem exercet, digni sunt grauioribꝰ pœnis Iudæi quos Deus in sua schola familiariter edocuit. quia sicuti electo populo præsidet, ita æquum est illic clarius fulgere eius iustitiam. Ego tamen priorem sensum libentius amplector, quòd stultè impunitatem sibi promittant pauci homines, qui Deum vident publicas de cunctis Gentibus pœnas exigere. Restringunt hoc quidam ad insignes & memorabiles vindictas quæ in Scriptura legũtur: quales fuerunt quum Deus Sodomam igne cælesti & totum humanum genus diluuio perdidit, Gen. cap. 19, & 7. Sed simplicius accipere malo, nimis peruersam eorum contumaciam, qui populis pereuntibus saluos se fore confidunt. Quòd postea addit *ipsum docere homines scientiam*, ad perstringendam eorũ confidentiam valet qui ex Dei contemptu laudem acuminis vel astutiæ captant: sicuti Iesaias 26.13, vafros istos cõtemptores maledicit qui sibi cuniculos fodiunt quibus se abscondant à Dei oculis. Atque vtinam hoc morbo nũc quoque mundus non scateret. Sed videmus quibus integumentis tam aulici homines, quàm forenses suas mentes obtenebrent, vt sine vllo pudore subsannare Deum audeant. Vos scilicet, inquit, ingeniis vestris confisi, Deũ eludere tẽtatis: quasi vestrum sit eum priuare scientia, qui ex sua plenitudine exiguas tantùm particulas in mundum distillat.

11 Iehoua nouit cogitationes hominum quòd vanæ sint.

12 Beatus vir quẽ erudieris Deus, *& à Lege tua docueris:*

13 Ad præstandam ei quietem à diebus mali, dum fodiatur scelerato fouea.

11 *Iehoua nouit.* Rursus insultat hominum fallaciis, qui dum sibiipsis nebulas obducunt, sperãt se Dei oculos posse effugere. Ergo vt sibi inani hoc prætextu blandiri desinant, admonet, fumos istos momento discussum iri, vbi in Dei conspectum ventum fuerit. Vnde sequitur, eos nihil proficere, dũ è cælo Deus vanitatis condemnat quicquid astutè comminiscuntur. Nam eos ad tribunal Dei citando, retrahit ad propriæ conscientiæ examen. Vnde enim securitas, nisi quòd Deo tergum obuertunt: sepeliunt omne boni & mali discrimen, & quantũ in se est, exuunt omnem sensum? Dum ita se inaniter demulcent, denuntiat Propheta rideri à Deo tam pueriles ineptias. Nota est & celebris sententia: sed attendere operæpretium est ad cõsilium Prophetæ, quod multi negle-

ctim prætereũt, nempe impios, dum sibi latebras fabricant, seipsos decipere: quia Deum suavafritia fallere nequeũt. Quòd vertunt quidam, *ipsi sunt vanitas*, nimis coactum est. Loquutio enim est tam Hebraica quàm Græca, quæ sic resolui debet, Deus nouit hominum cogitationes esse vanas.

12 *Beatus vir.* Nunc ab obiurgatione Propheta ad consolationem tam sui quàm piorum omnium transit, quòd Deus ipsorum saluti consulat, dum ad tempus affligi finit. Doctrina apprimè vtilis in toto vitæ cursu, quin continua militia peragendus nobis est. Nam vt Deus infirmitati nostræ parcẽs, aliquid relaxationis concedat, vult tamen semper multis iniuriis esse expositos. Et videmus quanta sit impiorum petulantia. itaque miserrima esset sine hoc solatio nostra conditio, beatos esse quos Deus cruce exercet. vbi nos Deus sibi in populum collegit, videtur segregasse à reliquo mundo, vt iustitiam & æquitatem inter nos colendo, beata pace omnes fruamur. Atqui sæpe continget vt prætextu honorificæ potestatis, tyranni scelerate opprimãt Ecclesiam. ac talis fuit tentatio de qua hoc Psalmo conquestus est Propheta: quia non alios quàm domesticos hostes accusat, qui se populi iudices profitebantur. Hîc dictat carnis sensus, Si Deus nos respiceret, nũquam tãtã licẽtiam daturũ improbæ illorũ libidini. Sed reclamat ex opposito Propheta, aliunde sapiendum esse quàm ex proprio cerebro, & opus esse cælesti prudentia. Sic enim locum hunc interpretor, vt nos, dum vrgent res aduersæ, tranquillis animis stemus, & patienter expectemus Dei auxilium, non aliter fieri quàm si Dominus nos in schola sua erudiat. Fatetur enim Propheta non ita naturaliter sapere homines, vt per continuas afflictiones pacatis animis ad metam contendant, sed hanc sapiẽtiam Diuinitus illis conferri. Ideo exclamat beatos esse quos Deus Legis suæ doctrina assuefecit ad crucis tolerantiam, & quos etiam arcana Spiritus sui consolatione fulcit, ne rebus aduersis succumbant. Nam quòd primò dicit, *Beatus quẽ tu erudieris*, ad interius illuminationis donum extẽdo: sed mox addit Propheta sapientiam hanc, quam Deus nobis intus inspirat, simul in Lege proponi & patefieri. Quo elogio commẽdat externæ doctrinæ vsum: sicuti etiam dicit Paulus Rom. 15.4, Omnia scripta esse ad nostram doctrinam: vt per patientiã & consolationem Scripturarum spem habeamus. Iam videmus ex quo fonte haurienda sit patientia, nempe ex Dei oraculis, quæ dolores nostros mitigando, materiam fouendæ spei suppeditãt. In summa, consilium Prophetæ est, primùm fideles hortari ad patientiam, ne sub cruce animos despondeant, sed in quiete & silentio Deum expectent liberatorem: deinde eos monere vnde petenda sit hæc prudentia. quia enim caro nos assiduè solicitat ad desperationem, centies euanesceret spes nostra, nisi Diuinitus edocti, mala omnia sciremus nobis cessura in salutem. Interea testatur, veram consolationis materiam nobis in Lege Dei suppetere, vt nunquam desperet, vel frangatur, vel se miserum esse ducat quisquis ritè in ea profecerit. Nam hac nota veros discipulos Deus à fictitiis discernit, si ad crucem ferendã parati sint ac compositi, non obstrepãt nec tumultuentur, sed liberationẽ quieti sperent. Et sanè hæc vera est patientiæ ratio, non contumaciter resistere rebus aduersis (sicuti præfractam duritiẽ Stoici pro virtute laudarunt) sed nos libenter subiicere Deo, quia in eius gratiam recumbimus. Scitè igitur Propheta ab hoc fundamento incipit: vt discãt fideles se ideo affligi ad momentum, vt perfuncti sua militia, beatam quietem obtineant. Dicere poterat beatos esse qui ex Lege Dei æquo animo crucem tolerare didicerint: sed solatium posuit quo mitigantur animi, vt se Dei arbitrio placidè submittant. Nam vt quis in rebus aduersis lachrymas contineat & gemitus, si absque vlla spe frænum mordet, tantúmque tenet illa principia, Nos esse mortales, necessitati frustrà resistere, vel contra fatum niti, Fortunã esse cæcam: hæc peruicacia est magis quàm patientia: quia interim libenter aduersus Deum calcitraret qui fortitudinis prætextu mala sua despicit. Ad mansuetudinem verò sola hæc doctrina animos nostros subiget, Deum, vbi suos

suos vexationibus exponit, eorum quieti sic consulere. Vbi autē regnabit hæc persuasio, quietem parari fidelibus & refrigerium dum in æstu miseriarū versantur, ne cum mundo pereant, satis supérque ad leniendam quamlibet doloris acerbitatem valebit. Hoc modo *dies malos* vel mali intelligeret Propheta æternum interitum, qui reprobos omnes manet vbi illis ad tempus Deus pepercerit. Possent etiam sic exponi Prophetæ verba, Beatus qui inter afflictiones quietus & tranquillus esse didicerit. Ita notabitur interior tranquillitas, qua fruuntur fideles etiam inter medias procellas. atque hæc esset contextus ratio, Beatus est homo qui hucusque profecerit in Dei Lege, & sedato animo & composito omnes malorum insultus sustineat. Sed quia mox sequitur, *dum foditur impio sepulchrum*, vt opposita membra inter se respondeant, videtur eorū prudentiam laudare Propheta qui se in hunc finem à Deo affligi reputant vt salui sint ab interitu, & fœlici tandem exitu potiantur. Porrò hæc altera pars consolationis omnino addēda fuit: quia fieri non potest, vbi impii triumphant, nec eos Deus compescit, quin violētus doloris feruor in cordibus nostris ebulliat. Tempestiué igitur occurrit Propheta, admonens impios super terram relinqui, sicuti cadauer in cubiculo repositum manet, donec effosum sit sepulchrum. His autem verbis docet non posse aliter fideles constanter perstare, nisi speculam conscendant, sicuti loquitur Habacuc 2. 1, vnde procul cernant Dei iudicia. Videbunt impios terrenis deliciis potiri: nisi longius suam cogitationem extendant, præ indignatione deficient. Verùm si in mentem veniat, domos quæ viuis destinatæ sunt, ad exiguū tempus concedi mortuis, dum illis effoditur sepulchrum, ita & superstites manere qui tamen exitio iam sunt deuoti: hæc consolatio ad placādam tristitiam sufficiet.

14 *Certè non abiiciet Iehoua populum suum, & hæreditatem suam non derelinquet:*

15 *Quia ad iustitiam reuertetur iudicium, & post ipsum omnes recti corde.*

14 *Certè non abiiciet.* Clarius superiorem sententiam confirmat, fieri posse negans vt Deus populum abiiciat, quem velut sibi hæreditarium elegit. Atque hoc nobis sacrum asylū esse debet, quoties malis tentamur, nos tamen esse Dei populum, quia nos sibi gratis adoptauit: itaque charam ei esse & pretiosam salutem nostram: quia non frustrà pollicitus est se non secus Ecclesiæ suæ, ac propriæ hæreditatis, sedulum fore custodē. Vnde rursum colligimus, excidere & euanescere patientiam, nisi affulgeat gratiæ notitia ad pacandos omnes carnis tumultus.

15 *Quia ad iustitiam.* Quia in afflictionum tenebris non facile est cernere amorem illum quo Deus suos occulte prosequitur, alio argumento vtitur Propheta, nempe quòd post confusam perturbationem Deus tandē res in legitimū ordinē cōponet. Quia phrasis Prophetæ nōnihil obscura est: disiūctim quidā hæc duo legunt, Iustitia ad finem reuertetur: postea, *iudiciū reuertetur*. Sed hoc modo perperā torquēt ac dilacerāt contextū. Ego itaque perinde accipere nō dubito ac si dictum esset, iudiciū aptabitur vel conformabitur iustitiæ. Iudiciū porrò hic, sicut multis aliis locis, pro gubernatione accipitur, vel publico statu. Iam quia rebus in mundo turbatis videtur iniquum ac peruersum esse regimen, ideo promittit meliorem exitum. Nec tantū dicit redituros ad æquitatē homines qui prius inordinatè dominati fuerint, sed altius penetrat, Dominum tandē in restituenda Ecclesia iustitiam quam occultauerit patefacturū: non quòd eius prouidentia vnquam à recto ordine vel minimum deflectat, sed quia hominum respectu, nō semper apparet talis moderatio vel temperamentum vt conspicua sit illius iustitia: quæ iusta gubernatio dicitur vbi correcta est inæqualitas. Nā sicuti nocte vel

tempore nubilo lumen solis absconditum est, ita dum impii homines tyrannicè bonos vexant, & eorum libidini ac sceleribus laxãtur habenæ, inter nos & Dei prouidentiam interpositæ nebulæ lucẽ æquitatis obscurant, & ita quodammodo iudicium à iustitia distrahitur. Rebus autem in verum ordinem restitutis, optimus imperii & iustitiæ consensus in moderata æqualitate apparet. Fide quidem in rebus confusis iustitiam Dei, licet absconditam, apprehendere nos decet: sed hoc ad sensum & experientiam refertur, quòd tãquam sereno cælo fulgebit Dei iustitia. *Post eum omnes recti corde.* Vertunt aliqui, post eam iustitiam. sed quia nomen hoc accipitur pro æquali & ordinato regimine, quum Deus vindictam sumit de improbis & suos liberat: non videtur congruere illa expositio. malo igitur de ipso Deo intelligere, atque ita erit relatiuum sine antecedente. Neque enim Hebræis rarum est, vbi Dei fit mentio, nominis eius loco, ponere relatiuum. Sensus ergo est, iustos omnes, vbi Deus statum mundi composuerit, sumpturos animũ vt eũ alacrius sequãtur. Etsi enĩ etiã crucem ferẽdo, per ærũnas & afflictiones ad eũ aspirãt, vbi tamen sentiũt liberatorem, & talem conspiciunt eius manum, plenius ei sese addicunt.

16 *Quis surget mihi cum aduersantibus? quis se statuet mihi cum operariis iniquitatis?*

17 *Nisi Iehoua auxilio fuisset mihi, propemodum habitasset in silentio anima mea.*

18 *Si dixi, Lapsus est pes meus: bonitas tua Iehoua sustinuit me.*

19 *In multitudine cogitationum mearum, in medio mei cõsolationes tuæ exhilarant animam meam.*

16 *Quis surget.* Hic Propheta quasi per hypotyposin demonstrat quãtopere fuerit destitutus hominum auxilio. Nã quasi in re præsenti exclamat, *Quis stabit pro me?* vel, se opponet hostibus meis? ac sibi cõtinuò respõdet, Nisi Deus tulisset opem, actum de sua salute fuisse. Hoc verò ad amplificandam Dei gratiam valet, dum se prædicat miraculo ereptum fuisse ex morte: quia à toto mundo desertus erat. Quanuis enim homines, dum nobis manum porrigunt, ministri sint gratiæ Dei, vbi tamen oculis nostris occurrit inferius aliquod subsidium, non facilè agnoscimus manum Dei. Porrò *in silentio* dicitur *habitare vita*, dum mortui, sensu & vigore carentes, in sepulchris iacent. Itaque fatetur Propheta nullum sibi vitæ seruandæ fuisse remedium, nisi rectà manum suã Deus è cælo extendisset.

18 *Si dixi.* Confirmatio est proximæ sententiæ. nam quo Dei bonitatẽ & potentiam melius commendet, commemorat se non à mediocri aliquo periculo, sed quasi à morte præsenti fuisse seruatum. Sensus autem verborum est mortem ita versatam fuisse ante eius oculos, vt proprio iudicio esset deploratus, quemadmodum Paulus 2. Cor. 1.9, dicit se nũtium mortis in seipso accepisse, quum omni spe abscissa, vitæ renuntiauit. Quum autem Propheta, qui iam se morti addixerat, præter spem liberatus est, eo illustrius fuit Dei auxilium. Iam si *lapsum pedis* intelligimus de corporali tantùm morte, in desperatione Prophetæ nihil erit absurdi: quia Deus sæpe vitam in mundo suis prorogat, quanuis, omni spe viuẽdi ablata, ad migrandum parati sint. Quanquam fieri potest vt Propheta hoc suũ dicere ad carnis sensum restrigat: quod mihi magis est probabile. quia prius vidimus nunquam eum cessasse ab inuocatione Dei: vnde sequitur aliquid sperasse: idque clarius ex proximo versu colligitur, vbi refert suos dolores aliqua semper consolatione fuisse mitigatos. *Cogitationes* enim vocat anxias & perplexas

plexas curas, quibus fuisset obrutus, nisi Diuinitus adhibita fuisset aliqua consolatio. Docet igitur hic locus, Deum, pro magnitudine tristitiæ & mœroris, seruis suis in ipso articulo succurrere, vt dilatet eorum angustias, sicut Psal. 4.2, & 118.5, dicitur. Itaque quo magis ingrauescent mala nostra, speremus leniendis doloribus potentiorem fore eius gratiã. Quòd si pro carnis in-e curæ & firmitat ægritudines nos vrãt & excrucient, sufficiat nobis hoc remedium quod magnificè extollit Propheta. Nam fideles duplicem in animis suis affectum gerunt, quia ab vna parte anguntur, distrahuntur etiam in varios metus & curas: sed Deus arcanam illis letitiam inspirat, idque pro necessitatis modo, ne vllus malorum gurges quantumuis profundus ipsos absorbeat.

20 *An sociabitur tibi solium iniquitatum, artifex molestiæ loco iuris?*

21 *Coibunt super animam iusti, & sanguinem innocentis damnabunt.*

22 *Atqui fuit Iehoua mihi in arcem, & Deus meus in rupem fiduciæ meæ.*

23 *Et rependet super eos iniquitatem ipsorum, & in malitia eorum perdet eos, perdet eos Iehoua Deus noster.*

20 *An sociabitur.* Fiduciam rursus colligit à Dei natura: quia fieri non potest vt vel improbis faueat, vel consentiat impiis eorum machinationibus. Deo autem aduerso quomodo interitũ effugerent? Plus autem vehementiæ habet interrogatio, qua docet omnem iniquitatem Dei naturæ esse contrariam. *Solii* autem consultò meminit, quia non accusat vulgares sicarios, vel fures, quorum infamia passim nota sit, sed contra tyrannos inuehitur qui fallaci iuris prætextu opprimebant Ecclesiam. Dicit ergo, quamuis occupent solium quod Deo consecratum est, nihil tamen cum ipso cõmune habere, quatenus solium illud sceleribus suis polluunt ac contaminãt. Clarius se exponit altero membro, vbi prorsus à Deo alienos esse pronuntiat qui molestiam fabricãt loco iuris. חוק significat ius & decretum, vel statutum ordinem. Perstringit igitur Propheta improbos Iudices, qui per omne oppressionum genus grassando, simulabant tamen se tenere rectum officii cursum. Sic enim perfidi Iudices vt possessionẽ honesti & speciosi tituli retineant, varios colores accersunt ad tegenda suæ tyrannidis flagitia. Nunc tenemus quid Propheta velit, nempe quãuis honorificum sit solii nomen, vbi tamen corrumpitur hominum prauitate, suo pretio & honore excidere apud Deum, qui iniquitati suffragari non potest.

21 *Coibunt.* Quia verbũ גדד vel גוד copias vel manum colligere significat, non dubiũ est quin significet Propheta non sibi fieri negotium à gregariis hominibus, sed à ducibus populi qui rerum potiebantur. Exprimit etiam hoc verbo, se & reliquos fideles non ab vno vel altero priuato homine fuisse iniustè tractatos, sed à publico cœtu. Triste quidem, ac etiam turpe exemplum fuit, in legitimo conuentu ita regnare improbos, vt collegium Iudicum nihil aliud esset quàm latronum turba. Nam hoc bis indignũ est, vbi oppressi fuerint innoxii homines, simul cum iniuria probrum sustinere. Deinde quid minus consentaneum, quàm vt tota forensis ratio nihil aliud sit quàm scelesta conspiratio ad insontes damnãdos? Sed hoc exemplo nos hodie armari cõuenit, si tantum licentiæ permittat Deus impiis, vt prætextu iuris, in perniciem bonorũ & simplicium, tribunal conscendant. Quanuis ergo tolerabile non sit primo intuitu, insontes ab ipsis Iudicibus crudeliter vexari, atque etiam grauari ignominia: quia tamen vtraque tentatione seruos suos olim exercuit Deus, discamus non

solùm iniustam violentiam æquo animo ferre, sed indignas etiam calumnias, quibus præter meritum grauamur.

22 *Atqui fuit.* Concludit Propheta quanuis in tantas angustias redactus esset, sibi satis fuisse in Deo vno præsidii: quibus verbis iterum eius virtutem illustrat, quia solus tã validos conatus, tantas copias, tantúmque furorem subegerit. Non solùm autem dicit Deum sibi instar propugnaculi fuisse, ex quo despiceret omnes impetus, & vbi tutò delitesceret: sed vbi sibi gratulatus est de protectione Dei, hostibus quoque exitiũ denuntiat: quia proprium Dei munus est, quicquid molestiæ intentant bonis, retorquere in eorum capita. Si tantùm irriti & frustranei essent eorum conatus, in eo iam gustum aliquem iustitiæ suæ Deus præberet: sed dum cadũt ipsi in foueam quam parabant, & vbi insidiosè captant omnes vias ad bonos perdẽdos, pereunt in sua astutia: totúmque robur suum experti, se propriis gladiis conficiunt: tunc mirabile Dei iudicium melius apparet. Et quia id creditu difficile est, bis repetit, *perdet eos, perdet Deus noster.* Vbi etiam notare operæpretium est, fidelibus dari sperandi materiam, quum dicit Propheta, Deus noster. reducit enim in memoriam quod prius dixit, Deum hæreditatem suam non negligere, quam in fidem suam suscepit.

ARGVMENTVM PSALMI XCV.

Propheta, quisquis sit author Psalmi, Iudæos in solenni cœtu hortari volens ad laudandum Deum, duplicem materiam proponit: nempe quia mundum quem creauit, sua virtute sustineat: deinde quòd Ecclesiam sibi gratis adoptauerit. Sed quia in multorum labris resonabant ficta laudes, simul etiã hortatur vt sincerè ac seriò populus totum se Deo addicat, itáque testetur non frustrà se electum esse. Et quo omnem hypocrisin excutiat Patres ab initio dicit ingratos Deo & immorigeros fuisse: & pœnam horribilem illis inflictam refert, qua meritò terrere posteros debet, ne illorum peruicaciam sequantur. *Psalmus XCV.*

VEnite, exultemus Iehouæ, iubilemus rupi salutis nostræ:
2 *Præueniamus faciem eius cum laude, in canticis iubilemus ei:*
3 *Quia* Deus *magnus Iehoua, & Rex magnus super omnes deos,*
4 *Quia in manu eius fines terræ, & altitudines montium ipsius sunt.*
5 *Quia ipsius est mare, & ipse fecit illud, & aridam manus eius formauerunt.*

1 *Venite.* Quadrat hic Psalmus ad diẽ Sabbathi, quo scimus sacros conuentus peculiariter habitos ad celebrandum Dei nomen. Neque enim vnumquenque piorum hortatur ad Deũ priuatim laudandum, sed hoc fieri iubet in publico conuentu. Atque ita ostendit, non in mortuis cæremoniis situm esse externum Dei cultum, sed præcipuè in laudis sacrificio. Festinationẽ etiam requirit qua testẽtur fideles, officium hoc se alacriter obire. Nam verbum קדם quo vtitur, properare vel maturare significat. Præcipit ergo vt in Dei cõspectũ venire accelerẽt: quod operæpretiũ fuit in tãta segnitie quæ nobis ingenita est, vbi Deus ad gratias sibi agẽdas nos vocat. Sicut autem obliquè Propheta veteris populi ignauiam in canendis Deo laudibus perstrinxit: ita sciamus hodie quoque eodem stimulo nobis opus esse, quia non minor est in nobis ingratitudo. Nec parũ hoc valuit ad excitandũ populi studium, quum iuberet *in Dei conspectum prodire*: quia nihil magis optabile est quàm præsenti Deo sacrificium offerre quod sibi acceptum esse declarat. Tantundem enim valet hæc

loquutio acsi dixisset Deum coram adesse testem, ne se operam ludere putarent. Porrò qualis fuerit Dei præsentia in Sanctuario, alibi dixi.

3 *Quia Deus magnus.* His verbis admonet Propheta, suppetere vberem materiam laudandi Dei, vt mendacibus encomiis minimè indigeat, sicuti Regibus adulari solent rhetores. Primò Dei magnitudinem extollit, eum tacitè omnibus diis fictitiis opponens, quos sibi fabricauerant homines. Scimus semper in mundo magnam fuisse deorum turbã vnde illud Pauli 1. Cor. 8.5, Multos in terra nominari deos. Notanda est igitur antithesis inter Deum Israelis, & alios omnes quos sibi finxerat hominum libido. Siquis excipiat, idolum nihil esse, 1. Cor. 8.4: Respondeo, hac sententia Prophetam refellere vanos hominum errores, qui Deitates suo arbitrio stultè imaginantur. Quanquam ego sub hoc nomine Angelos libenter complector: acsi diceret, Deum ita excellere, vt longè emineat supra omnem cælestem gloriam & quicquid Diuinum est, non minus quàm supra omne terrenum figmentum. Angeli quidem dii non sunt: sed quia propius ad Deum accedũt, impropriè ad ipsos transfertur hoc nomẽ: maximè verò hominum respectu, qui immodica admiratione eos superstitiosè euehunt. Quòd si Dei vnius maiestas in ordinem cogit cælestes Angelos, quàm indignum est eius gloriæ obstare nihili figmenta? Huius deinde magnitudinis specimen in mundi opificio spectãdum proponit, quòd dicit *opus esse manuum Dei*, & eius imperio subesse. Atque hæc laus est generalis, quòd Deus conspicuã suam gloriam in mundi creatione reddidit, & quotidie in eius gubernatione vult agnosci. Nam quum dicit *in manu eius esse penetralia terræ*, intelligit eius prouidentia regi, ac imperio subesse. Alii, fines vertunt. sed potius abyssos notat: quas opponit altitudini montium.

6 Venite, adoremus, & procidamus, genu flectamus coram facie Iehouæ fictoris nostri:

7 Quia ipse Deus noster, & nos populus pascuorum eius, & grex manus eius: hodie si vocem eius audieritis.

6 *Venite adoremus.* Quia iam electum populum ad gratitudinem Propheta hortatur, quod gratuito Dei beneficio excellat supra omnes Gentes, vehementior est sermo: sicuti pleniorem laudis materiam nobis Deus suppeditat dum spirituali honore nos dignatur, & præter meritum anteponit cunctis mortalibus. Itaque tribus verbis rem vnam designat, vt scilicet filii Abrahæ se totos illi addicant. Verum quidem est, tanti momenti esse Dei cultum, de quo cõcionatur Propheta, vt omnes nostros conatus sibi meritò vendicet: sed notanda est circunstantia quòd scilicet paternum Dei fauorem cõmendet, quo Deus solos Abrahæ filios complexus erat, vt in spem spiritualis & æternæ vitæ eos adoptaret. Hoc quoque notandum est, non tantùm de cordis gratitudine hîc agi, sed simul requiri professionem externam pietatis. Hoc enim tribus verbis exprimitur, officio suo nõ defũgi fideles nisi palàm & genu flexione & aliis signis Deo se in sacrificium offerant. *Faciem Dei* eo quo nuper dixi sensu accipio, vt scilicet ante Arcam fœderis populus se prosternat: quia sermo de legali cultu habetur. Semper tamen addenda est exceptio, vt sublatis in cælum oculis, spiritualiter Deum colant fideles.

7 *Quia ipse Deus noster.* Quanuis in hunc finem creatum sit totum humanum genus, Ecclesia tamen non abs re vocatur Dei plantatio in eius laudem. Itaque meritò officium hoc specialiter ab electo populo exigit Propheta. Hæc ratio est cur admoneat filios Abrahæ de inæstimabili priuilegio quo ipsos dignatus fuerat quum eos in suam curam susciperet. Nam etsi quodammodo hoc ad totum humanũ genus posset extendi certum tamẽ est, Deum vocari Ecclesiæ suæ pastorem, non qualiter reliquos mortales promiscuè alit, sustinet ac gubernat: sed quia eam à toto mundo

distinxit,vt paterno sinu foueat. Vocatur ergo *populus pascuorum* quem Deus peculiari cura & tuetur, & prosequitur omni beneficiorum genere.Poterat quidem distinctius loqui, vocando *gregem pascuorum,& populum manus*:vel,si tantùm nomẽ Legis posuisset,cõtinua fluebat metaphora:sed nõ adeò curauit sermonis elegantiam, modò populum de inæstimabili adoptionis gratia moneret cuius finis erat vt sub Dei fide ac tutela degeret, boníſque omnibus frueretur *Grex manus* vocatur non tã quòd à Deo formatus sit,quàm eo quòd regitur eius manu.Gallicè dicimus *le troupeau de sa conduite*. Quanquam autem antithesis quam nonnulli obseruant, paulo fortè argutior est quàm ferat genuinus Prophetæ sensus,Deum scilicet pascendo populo intentum esse,nec vti conductitiis pastoribus: dubium tamen non est quin exprimere voluerit Propheta propinquum illum & familiarem gubernationis modum qui tunc in vno duntaxat populo refulsit. non quòd hominum operas Deus abiiceret, qui Sacerdotibus,Prophetis,Iudicibus,deinde etiam Regibus põpuli sui regimen mandauit: sed quia aliter in populo illo quàm generali prouidentia in reliquo mundo, pastoris,officium obiret. *hodie si vocem eius*. Secundum Hebræos conditio hæc opponitur ad proximam sententiã: acsi denuntiaret Propheta non aliter mãsurum esse populum in possessione suæ dignitatis ac priuilegii,nisi in Dei obedientia perstaret.Grecus interpres cum sequenti versu contexit,*Ne obduretis corda vestra*:quæ sententia optimè cohæret.Si tamen placet distinctio quam ponunt Hebræi,voluit exprimere Propheta,filios Abrahæ ideo esse gregem manus Dei,quia Deus Legem suam, quasi pedum,in medio eius erexerat, quo se pastorem ostenderet.Ita particula אם non erit propriè conditionalis, sed expositiua.Vel pro temporis aduerbio sumetur:acsi dictum esset,hanc esse discretionis notam inter Gentes & Iudæos, quia Deus ad hos vocem suam direxerat:sicut alibi dicitur,non ita fecisse reliquis nationibus,Psal.147.20. Dixerat autem prius Moses,Deut.4.6.7,Hæc est nobilitas vestra coram populis. quæ enim est natio sub cælo,quæ deos habeat ita appropinquantes sibi?Solent autem multa Prophetæ à Mose mutuari,vt satis notum est:ac emphaticè demonstrat Propheta in aduerbio *hodie*, Iudæos esse Dei populum,quum audiãt eius vocem: quia non procul quærendum sit testimonium,sed in re præsenti appareat,& sub oculis versetur.Iubet ergo in eo pastorem agnoscere,quòd vocẽ eius audiãt, quia singulari gratia factum est vt eos familiariter alloqui dignatus sit. Quod alii vertunt,Vtinam, & volunt esse aduerbium hortantis,vereor ne sit coactũ. Illud verò alterum concinnè fluit,quando vox Dei assiduè in auribus personat,nec semel tantùm Patribus ostendit pastoralis curæ,vel quotannis memoriale aliquod duntaxat præbet, sed continuat hoc munus,satis clarè patefieri electos esse Iudæos in gregem.

8 Ne obduretis cor vestrum sicut in Meriba, secundum diem Massa in deserto,

9 Quando tentauerunt me Patres vestri, probauerunt me, quum tamen vidissent opus meum.

10 Quadraginta annos litigaui cum generatione hac, & dixi, Populus, sũt errãs corde: & ipsi nõ cognouerũt vias meas.

11 Quare iuraui in ira mea, Si introibunt in requiẽ meã.

8 *Ne obduretis.* Quia duræ ceruicis erant,& difficiles ad obsequiũ,postquã Dei gratiã extulit ac celebrauit in officio pastoris:ita vicissim admonet vt docilitate & placida mansuetudine se gregem ouium eius esse probent.ac quo melius tangantur, Patrum contumaciã illis exprobrat. Quanquam autem nomen מריבה appellatiuum esse potest vt sit rixa vel contentio:quia tamẽ non dubium

dubium est quin ad historiam respiciat Propheta quæ narratur Exodi capite 17.2.7, malui ad locum referre: quod idem etiam in nomen מסה competit. Quia tamen in secundo membro additur nomen *deserti*, ad notandum tentationis locum: sicui magis placeat versio, *sicundum diem tentationis*, nolim contendere. Nec sanè in re tantula opus est nos esse nimis curiosos. nam quòd diuersa loca esse quidam volunt, non assentior. Pluribus deinde verbis duritiē populi explicat: & quo plus efficaciæ habeat sermo, Deum loquētem inducit. Porrò sub obduratione cordis nō dubium est quin Propheta quemlibet verbi Dei contemptum significet, quanuis multæ sint ac diuersæ species. Nam quum in medium proponitur, videmus ab aliis frigide audiri; & contemptim ab aliis fastidiosè respui, ab aliis superbè reiici, ab aliis etiam furiosè non sine probro & blasphemia proscindi. Quum ergo ex auditoribus alii sint ignaui, alii fastidiosi, alii derisores, alii insani & rabiosi: vitia hæc omnia vno verbo Propheta complectitur. Neque enim cor nostrum molle & flexibile ad Deum audiendum censebitur, nisi reuerenter promptóque ad obsequium affectu excipimus eius doctrinam. Quòd si nulla eius est apud nos authoritas, nihilo plus quàm homini mortali tribuimus: in quo se prodit cordis durities, siue tantùm ex socordia, siue ex fastu, siue ex rebellione procedat. Consultò autem odiosa voce vsus est, quo magis execrabilem redderet verbi contemptum: sicuti in Lege, sub Adulterii nomine, quamuis scortationem & impuras libidines damnat: sub nomine Homicidii, omne genus violentiæ & iniuriæ odia etiam & simultates. Ergo quisquis neglectim præterit verbū Dei, neque attentus est ad parendum, quanuis non sit apertè contumax, dicitur tamen esse corde lapideo. Ridiculi tamen sunt Papistæ, dum ex hoc loco liberum arbitrium astruere conantur. Primò notandum est corda omnium mortalium naturaliter lapidea esse: quia Scriptura Ezech. 36.26, quum de corde lapideo loquitur, non restringit vitiū ad paucos, sed in genere pronūtiat qualis sit hominum natura. Cæterùm quanuis ingenita sit nobis talis prauitas, quia tamen voluntaria est, neque sensu caremus, vt lapides: quisquis Dei verbo se regi non patitur, cor suum iam ante lapideum obdurat, ac proprio sensu conuincitur suæ cōtumaciæ. Neque tamen sequitur, mollitiem & cor in vtranque partem flexibile, esse in manu nostra: quia facit naturæ corruptio vt tota hominis voluntas ad malum inclinet, atque etiam feratur. Seipsum tamē quisque obdurat quoties Deo non obedit: quia malitiæ culpam non potest aliò transcribere.

9 *Quando tentauerunt me Patres vestri.* Oblique significat Propheta, sicuti prius attigi, Iudæos ab initio peruersi ingenii & propè indomiti fuisse. Vtile tamen ob duas rationes fuit, crimē Patrum filiis reuocari in memoriam. Scimus quàm procliuis in eorum imitatione sit lapsus. nam & licitū videtur quicquid inualuit, & vetustas semper aliquā reuerentiam sibi vendicat: & domestica exempla nos excæcant, vt sine delectu, loco virtutis arripiant posteri quicquid à maioribus profectum est. Itaque videmus quàm audacter in Papatu, Patrum authoritas verbo Dei opponi soleat. Adde quòd Iudæi, quibus mos erat gloriari in Patribus, facilius hac in parte decepti fuissēt. Ideoque nō abs re Propheta eos à Patribus suis abducit, quòd detestabilis fuerit eorum ingratitudo. Altera est ratio quam prius attigi, vt scirent necessariò se admoneri. Nam si nulla fuisset Patrum rebellio, excipere prōptum erat, Quorsum præcipis ne obduremus corda, quando hactenus genus nostrum docile ac morigerum fuit? Quū verò Patres eorū ab initio duri fuerint ac præfracti, Propheta non de nihilo se in hoc vitio corrigendo nunc insistere docet. Quæ sequūtur, possunt bifariam exponi. Nam quum tentare Deum, nihil aliud sit quàm prauo & illicito voto efferri ad quærendum virtutis eius experimentum: vno contextu legi posset, Tentauerunt me & probauerunt, quanuis iā opus meum vidissent. Et certè iusta hæc Dei querimonia fuit, quum tot documētis testatam præclarè fecisset suam potentiam apud eos, quæsisse tamen nouam probationem. Potest tamen *probandi* verbum aliter sumi, hoc modo,

Tentarunt me Patres vestri, quum ad tot mea beneficia cæcutientes, quæreret vbinam esset Deus. Probarunt igitur, hoc est, re ipsa experti sunt: quia non destiti apud eos præsentiæ meæ signa palàm exerere, adeóque viderunt opus meum. Vtrumuis sensum eligas, huc tendit consilium Prophetæ, minus excusabiles fuisse Iudæos, quòd Dei virtutem de qua tot experimentis edocti fuerant, quasi incognitam patefieri sibi cuperent. Quærendo cur illos Deus destitueret cibo & potu, etiamsi nullum antè signum datum esset, suam intemperiem prodebant. sed quum Deus exerta manu traxisset eos ex AEgypto, tótque luculentis testimoniis se illis propinquũ esse monstrasset, vbi dubitant de eius præsentia acsi antè fuisset absconditus, peruersa obliuio crimen auget. Itaque omnibus expensis, sic resoluere malo Prophetæ verba, Tẽtauerunt me Patres vestri, quum tamen satis superque probassent, hoc est sensissent veris & claris documentis me suum esse Deum, imò opera mea illis fuissent conspicua. Atque hæc doctrina æquè ad nos pertinet. nã quo melius testata nobis fuerit Dei gratia & virtus, si adhuc expetimus nouas eius probationes, eo deterior est nostra impietas. sicuti hodie videmus multos miracula flagitare, alios expostulare cum Deo, nisi eorum votis obtemperet. Quæritur tamen, cur Propheta, tot historiis præteritis, mentionem tantùm fecerit Meriba. Nam quum in ipso Maris transitu iam cœperint contra Deum tumultuari, neque vnquam ab eo die destiterint, crimen vnum exprobrans, videtur suo silentio eos à reliquis absoluere. Sed quum frequentes sint in Scripturis synecdochæ, nihil absurdi erit si dicamus sub vna specie plures notari. videtur tamen alia fuisse ratio cur hoc exemplum Propheta maximè eligeret: quia ex Mose promptum est colligere, hunc fuisse extremnm ingratitudinis & contumaciæ cumulum, vbi populus propter aquam rixatus est. Scio Interpretes aliter sentire: sic tamẽ res habet, tũc impleuisse omnes impietatis numeros, vt solus ille strepitus, quasi omnium actionum catastrophe, palàm ostenderit insanabilem esse eorum peruicaciam.

10 *Quadraginta annos.* Obstinatæ malitiæ crimen exaggerat Propheta, quòd Deus cum ea tandiu sit luctatus absque profectu. accidere enim interdum solet vt ebulliat aliqua proteruia, quæ momẽto postea considit. Deus autem totis quadraginta annis, sibi assidua fuisse cum populo iurgia conqueritur. vnde indomabilis prauitas colligi potest. Et *generationis* nomine vtitur in eundem finem. Nam דור seculum vel spatium humanæ vitæ significat. Ad vnius autem ætatis homines transfert: ac si diceret Propheta, quandiu vixerunt Israelitæ quos Deus liberauerat, non potuisse in obsequium subigi. Quidam verbum אקוט vertunt, Contemptui fui: Græcus interpres, προσώχθισα, Infensus fui, vel exacerbatus. sed Hebræi genuinum sensum tenent, quòd Deus litigando, continuum habuerit certamen. Quod notabile specimen fuit perditæ eorum obstinationis. Iudicium deinde suum profert: acsi diceret, Posquam tot modis suam impietatem prodiderãt, amentiam eorum plus satis fuisse cognitam. *Errorem* verò *cordis* non extenuandi causa ponit sed vecordes & insanos esse pronuntiat: acsi diceret, sibi negotiũ nõ esse cũ hominibus sensu vel intelligẽtia præditis sed potius, cũ bestiis. Additur ratio, quia ad tot Dei opera attẽti non fuerint, & præcipuè ad doctrinam. Nam sub voce דרך complectitur tã Legẽ & continuas admonitiones, quàm miracula quibus eos Deus erudierat. Mira igitur amentia fuit, quũ Dominus familiariter habitasset inmedio ipsorũ, ac tam verbo quàm operibus illustris fuisset eius gloria, clausis oculis omnia preteriisse. Hæc ratio est cur eorum torporem amentiæ damnet Propheta: quia in tanta luce quasi cæci errauerint.

11 *Quare iuraui.* Si relatiuum אשר in proprio sensu accipere libeat non repugno: sicuti etiam multi verterunt. Græcus interpres similitudinis notam esse putans, reddidit ὡς. illatio tamẽ visa est non malè quadrare. non quòd tũc demum priuati fuerint promissa hæreditate quum Deum tẽtassent: sed postquam de eorum obstinatione loquutus est Propheta in persona Dei, colligit, non frustra interposito inreiurãdo prohibitos

hibitos fuisse à terræ ingressu. Assiduo enim scelerum progressu satis supérque innotuit, quia corrigi nullo modo poterant, non temere fuisse abdicatos à requie Dei. Clarior enim erit sensus, si legas in tempore plus quàm perfecto, iurauerant. quia ante iurgium illud Deus iam illorum malitiam præuidens, eos ab hæreditate promissa excluserat. Quid autem valeat ecliptica hæc iurandi forma, alibi diximus. Cur etiam terra Chanaan vocetur eius requies, ex promissione petenda est ratio. Abraham enim & eius posteri in ea peregrinati fuerant, donec maturum possessionis tempus veniret, AEgyptus temporale hospitium & quasi exiliū fuerat. Quum ergo Deus iam ex pacto, Iudæos in terra Chanaan quasi in iusto patrimonio locare paratus esset, meritò vocat requiem suam. Quod tamen actiuè intelligitur: quia scilicet singulare eius beneficium erat, Iudæos illic tanquam in solo natali & quieto domicilio habitare. Hunc locum Apostoli in tertio & quarto capite ad Hebræos, cum Prophetæ verbis breuiter conferre operæpretium est. Quòd Græcam versionem sequitur Apostolus non debet videri absurdū. neque enim ex professo tractandum locū suscipit: sed tantùm insistit in aduerbio Hodie, & in nomine Quietis. Primò igitur docet nō restringi illud Hodie ad Legis tēpus, sed propriè aptari Euāgelio, in quo plenius loqui Deus cœpit. Doctrinæ autē perfectio plus attētionis iure postulat. Certè quū Deus loqui nō cessauerit, sed Christo patefacto quotidie nos ad se inuitet, vtendū est occasione vt eius voci obtemperemus. Secundo loco de requie subtilius disputat quàm ferant Prophetæ verba. Sumit enim hoc principium, Quum sub pœnæ denuntiatione inclusa sit tacita promissio, meliorem requiē populo Dei promitti, quàm in terra Chanaan. Postquam enim illuc ingressi fuerant Iudæi, Deus spem nouæ quietis Ecclesiæ suæ facit. Definit Apostolus nostri abuegationem esse qua fit vt Deo in nobis operante feriemur ab operibus nostris. Atque hac occasione vetus & Legale sabbathum quod vmbratile tantum erat, cum spirituali vitæ nouitate confert. Quum se *in ira iurasse* dicit, docet se propè ad hanc pœnam infligendam fuisse coactum: acsi diceret, Non fuit hæc leuis vel modica irritatio, sed detestabilis eorum peruersitas iram mihi accendit quæ simul extorsit iusiurandum.

ARGVMENTVM PSALMI XCVI.

Exhortatio est ad laudandum Deum, quæ non solum ad Iudæos dirigitur, sed ad omnes Gentes. Vnde colligimus, Psalmum hunc ad regnum Christi referri: quia donec patefactus fuit mundo, non alibi quàm in Iudæa inuocari potuit eius nomen: & tunc quoad hoc pietatis officium, Gentes mutæ erant ac surdæ. Interim non dubium est quin sub Lege fideles incitauerit Spiritus sanctus ad canendas Dei laudes, donec Christus omnes mundi angulos gloria sua illustrans, illuc vsque extenderet veræ doctrinæ lucem. Psalmus XCVI.

Cantate Iehouæ canticum nouum, cantate Iehouæ omnis terra.

2 Cantate Iehouæ, benedicite nomini eius, prædicate de die in diem salutem eius.

3 Narrate in gentibus gloriam eius, in omnibus populis mirabilia eius.

1 *Cantate* Iehouæ *canticum nouum.* Docet exordium quod dixi, Prophetā non solos Israelitas, sed promiscue totū orbem hortari ad testandam pietatem. Quod fieri non potuit donec per Euangelium Deus passim innotuit. Tenendū enim semper est illud Pauli Rom. 10. 14 Quomodo inuocabunt eum in quem, non crediderunt? Et quum idem alibi Gentium vocationem probet hoc testimonio, Laudate Gentes cum populo eius Rom. 15. 10, sequitur in laudum

concentu esse fidei societatem. Adde quòd non vulgare vel visitatum canticum sed nouum requirit Propheta. Vnde colligimus, sermonem haberi de insolita & extraordinaria Dei gratia. Quẽadmodum Iesaias 42.10, vbi de instauratione Ecclesiæ loquitur, quia incredibile erat miraculum, dicit, Cantate Domino canticum nouum. Admonet igitur Propheta venturum esse tẽpus quo Deus inopinato more regnum suum eriget. Clarius iterum exprimit participes fore omnes populos gratiæ Dei, iubens vbique prædicari eius salutem: & salutem hanc non esse caducam vel euanidam, sed perpetuò vigere confirmat: quia vult de die in diem celebrari.

3 *Narrate in Gentibus gloriam eius.* Aliis nominibus insignit salutem illam, nempe gloriæ & mirabilium: acsi diceret, gloriosam fore & admirabilem. quibus epithetis eam discernit ab antiquis liberationibus: vt certe nobilius tunc & præstãtius quàm antehac immẽsæ tũ bonitatis tum potẽtiæ suæ specimen Deus edidit, quum apparuit toti mũdo redemptor. Hæc verò salus, vt nuper attigi, Gẽtibus prædicari non potuit, si eius fuissent expertes. Monemur autem his verbis, non aliter nos pro merito redemptionem à Christo partam satis agnoscere, nisi ad incomparabile miraculũ, quod in ea resplendet, sensus nostros attollimus.

4 *Quia magnus Iehoua & laudabilis valde, terribilis ipse super omnes deos.*

5 *Quia omnes dii Gentium vanitates: Iehouah autem cælos fecit.*

6 *Fortitudo & decor coram eo, robur & decus in Sanctuario eius.*

4 *Quia magnus Iehouah.* Designat Deum illum, quem vult laudari, ne Gẽtes pro more in suis erroribus vagentur. Ergo vt totus mundus superstitiones abiiciat, séque conferat ad veram religionem, ostendit vnicum Deũ omni laude dignum esse. Atque hoc magni interest: quia nisi hoc fræno se cohibeãt homines, quo plus operæ impendent ad laudandum Deum, eo magis eum spoliabunt sua gloria. Itaque hic ordo tenendus est, ne temere Dei nomen profanemus: sicuti faciunt increduli, falsos deos ornando quos ipsi fabricarunt. Nomen Elohim, tam de Angelis quàm de idolis potest accipi, vt Psalmo 95.3, diximus. Sed ego in sententia quam illic dixi, maneo comprehendi, scilicet omne numen quod est vel censetur: quia Deus per Angelos irradíat totum mũdum, in illis refulgẽt Deitatis scintillæ. Iam homines dum idola fingunt, de nihilo sibi deos cõminiscuntur. Docet igitur Propheta perperam falli qui vel Angelis affingunt immodicã gloriã, vel suis idolis, quæ eos abducat à vero & vnico Deo. Diserte postea Gentium dementiã refutat, quia vanitas sit ac nihilũ quicquid Deũ appellant. Nam id Hebræis valet nomen אלילים quod cõtemptim ad idola transfertur. Summa est, quia nonnisi in vno mundi opifice vera est ac solida Deitas, friuolas esse & stultas religiones quæ purũ eius cultum corrumpunt. Quæritur tamen an censeri nihilum aut vanitas debeant Angeli: quia multi in eis decepti sunt, putantes deos esse. Respondeo, Angelis fieri iniuriam dum in eos transfertur Dei maiestas: neque tamen ideo redigi in nihilum eorum naturam, sed quicquid imaginarium illis affingitur, nihilum esse. Quanquam de crassis Gentium erroribus hîc tantum agitur quæ sibi deos audacter imaginatæ sunt. Antequam verò earum commenta Propheta refelleret, prudenter dixit Deum esse magnum & laudabilẽ: hoc est, sic excellere vt facilè infinitas gloriæ eius, quicquid de suis idolis somnient homines, absorbeat. Notanda est etiã Prophetæ fiducia, vbi neglecto mortalium omnium consensu, veri Dei gloriam strenuè asserit. Magnum tunc & arduũ certamen erat veris Dei

cultoribus

fultoribus contra tantam turbam & congeriem superstitionum qua refertus erat totus mundus. Verus enim Deus in Iudæa, quasi in obscuro recessu, latebat. Iuppiter vbique erat celeberrimus, tota Asia, Europa, & Africa personabat eius nomen. Quum vnaquæque regio peculiares haberet deos, alibi tamen quoque famam obtinebant: solus verus Deus honore suo carebat. Tametsi ergo conspirauerat totus mundus in mendacia, Propheta hic ex alto despicit quid sentiant vel suis suffragiis probent cuncti mortales: quia eorum vanitas nihil derogat vnius Dei gloriæ. Vnde sequitur, peruersè ex multitudinis consensu fieri de religione iudicium: quia si vel hominũ calculis statueretur religio, vel penderet Dei cultus ex nutu hominum, concideret hæc Prophetæ sententia. Ergo vtcũque innumeri homines in errorem consentiant, liberè clamemus post Spiritum sanctum, non posse eos minuere Dei gloriam: quia vt ipsi sunt vanitas, ita vanum est ac fallax quicquid ab ipsis prodit. Iam vbi magnitudinem Dei asseruit, eam simul confirmat: quoniam in mundi fabrica relucet eius imago. Nam quum proprium Dei sit, à seipso esse & sua virtute stare: sequitur commentitios esse omnes deos qui non sunt mundi opifices. Cælos autem per synecdochen posuit, quia illic magis conspicua est Dei potentia pro modo ornatus & pulchritudinis.

6 *Fortitudo & decor.* Quum הוד fortitudinem significet, nõ videtur mihi Interpretes probè considerasse rationẽ contextus dum gloriam vertunt: nam certè in secundo membro, eiusdem sententiæ repetitio est: illic autem dicitur, *fortitudo & gloria in eius Sanctuario*. His autem verbis significat nõ posse Deum rite cognosci quin resplendeat in ipso incomparabilis virtus & maiestas. Potentiam verò & robur priore loco nominat quasi materiam gloriæ. Et quia Deus per se inuisibilis est, fideles reuocat Propheta ad Sanctuarium, quòd symbolum fuisse præsentiæ eius, alibi vidimus. Quia enim mentis nostræ imbecillitas ad cæli altitudinem non conscendit, Propheta admonet nõ esse nobis obscuram eius gloriam, quia præsentiæ suæ insignia extare voluit in Templo, in sacrificiis, in Arca fœderis. Cæterùm quoties fit Dei mentio, discamus, gloriam hanc quæ in facie eius refulget animis nostris concipere: quia mortuã potius essentiam imaginantur, quàm viuam Deitatem, qui eius potentiam ab eo separant.

7 *Afferte Iehouæ congregationes populorum. afferte Iehouæ decus & robur.*

8 *Afferte Iehouæ decus nominis eius, tollite oblationem, & intrate in atria eius.*

9 *Adorate coram Iehouah in decore Sanctuarii, tremiscite à facie eius tota terra.*

7 *Afferte Iehouæ congregationes populorum.* Quum tunc Deum maneret laus in Sion, & locus ille sacer esset ad celebrandum Dei nomen, sola etiam Abrahæ posteritas sacerdotio ornata foret, non dubium est quin hic Propheta Ecclesiæ renouationem designet, quæ tandem contigit Christi aduentu. Est igitur antithesis inter veterem populum & Gentium familias, quæ tandem futuræ erant eiusdem adoptionis consortes. Porrò *afferre gloriam & fortitudinem*, tãtundem valet ac gloriam fortitudinis tribuere. Atque vt ostenderet nihil afferre homines de suo, sed Deum iusta laude impiè fraudare nisi eum celebrent, adiungit postea *gloriam nominis eius*, quo verbo significat non aliunde eum mutuari, sed penes eum residere quicquid laudis sibi tribui postulat. Gentes etiam diserte ad eundem cultum cum Iudæis Deo præstandum inuitat: non quòd externo ritu qui olim præscriptus in Lege fuit, nunc colendus sit a nobis Deus, sed vnam significat fore regulam vel formam pietatis in quam consentiunt omnes populi. Atqui nisi diruta fuisset maceria, fas non erat Gentibus communiter cum filiis Dei ingredi Sanctuarii atria. Clarum etiam vaticinium

est de futura Gentium vocatione, quæ aggregari in sacrum cœtum non poterant, donec purgata esset earum immundities. Erat quidem species vna tantum sacrificii Minhah: sed Propheta sub ea complectitur totum Dei cultum, quia hæc magis ordinaria erat pietatis professio. Patet autem ex hoc loco, sicut ex pluribus aliis, vbi de regno Christi agunt Prophetæ, sub ætatis suæ symbolis notare internum Dei cultum. Neque enim placentas sibi Deus offerri voluit post Christum exhibitum: sed perinde est acsi diceret Propheta, fores Templi quæ olim clausæ fuerant, apertum iri Gẽtibus. Quibus autem sacrificiis nunc coli Deus velit, Apostolus breuiter docet in epistola ad Hebræos. Quo minus ferendi sunt Papistæ dum hæc testimonia ad suam Missam vel alias nugas detorquent. Aptè interea colligere ex hoc loco licet, veros Dei cultores vacuos ad eius conspectum non accedere: sicuti iubemur, nos & nostra omnia offerendo in sacrificium rationalem ei cultum præstare, 1. Pet. 2. 2.

9 *Adorate coram Iehoua.* Prosequitur adhuc eandem sententiam. nam quòd olim Deus oblationes exegit à populo suo, non id fecit quòd hominum officiis indigeat, sed vt fidẽ suam profiterentur. Docet igitur Propheta quorsum pertineat oblatio cuius meminit, vt scilicet prosternant se coram Deo fideles, séque totos & quicquid habent, testentur eius esse. Ac iterum de Templi pulchritudine meminit, ostendere volens, Gentes cooptandas esse in nouum honorem, vt corpus vnum cum electo populo efficiant. Id verò quo tempore compositus fuit Psalmus, vulgò minimè credibile fuit, profanas Gentes promiscuè cum sancto genere Abrahæ admissum in Templum iri. Sed eo nobis testatior meritò esse debet nostra vocatio, quæ tunc monstri loco habita fuit: quia certò nobis constat nonnisi Diuinitus apertam nobis fuisse salutis ianuam. Pulchritudinis autem nomine templo reuerentiam conciliat Propheta, ne temere prosiliant homines in conspectum Dei, sed metum & humilitatem afferant. Eodem pertinet clausula versus, *Contremiscite à facie eius:* vt reputantes quanta sit Dei maiestas, suppliciter coram eo se incuruent. Neque tamen terrere voluit Dei cultores vt fugaret ab eius accessu: (quibus nihil dulcius vel iucundius esse debet quàm ipsum quærere) sed quia nos humiliari necesse est, vt verè & seriò Deum colamus. *Pulchritudo* autem vel decor *Sanctuarii* non in argento vel auro, non in pretiosa materia vel quadratis lapidibus, vel reliquo splẽdore & opulentia situs erat, sed in imagine cælestis prototypi qui Mosi ostensus fuerat in monte, Exod. 25. 9.

10 Dicite in Gentibus, Iehoua regnat. Vtique stabilietur orbis, non commouebitur: iudicabit populos in rectitudinibus.

11 Lætentur cæli, & exultet terra, tonet mare & plenitudo eius.

12 Exultet ager, & quicquid in eo est, simul iubilent omnes arbores syluæ

13 Coram Iehouah: quia venit, quia venit ad iudicandam terram: iudicabit orbem in iustitia, & populos in veritate sua.

10 *Dicite in Gentibus.* Iterum inculcat, non vigere Dei cultum nisi vbi ad regendum præsidet. Quandiu enim solium Dei fuit in angulo Iudææ, cultum eius verè profiteri nõ poterãt Gẽtes, quum imperio non paterẽt. Ergo regnum eius Propheta ad vltimas mundi plagas extendit, vt sub eius auspiciis in vnum coalescant qui prius fuerant dispersi. Et per verbũ *dicite* significat Deũ verbo suo & doctrina propagari velle regni sui fines. Notatu verò dignum est quod subiicit de *stabilitate orbis.* etsi enim scimus naturæ ordinem ab initio

Diuinitus

Diuinitus fuisse positū, eūdē sēper solem lunā & stellas resplenduisse in cælo, iisdem alimētis quibus fideles sustentatos fuisse incredulos, & eundē traxisse spiritum vitalē: tenendum est omnia esse confusa, & horribilem ἀταξίαν instar diluuii mūdum in tenebris demersū tenere quādiu impietas hominū animos occupat: quia extra Deū quid stabile esse potest? Nō immeritò igitur docet hic loc9 stabiliri orbem, vt amplius nō nutet, vbi rediguntur homines sub manum Dei. Vnde etiam discendum est, quanuis suū officium peragāt singulæ creaturæ, nihil tamen esse in mundo ordinatum, donec regiam sedem sibi Deus figat regendis hominibus. Quæ enim vastitas magis deformis est, quàm vbi creator ipse non agnoscitur? Iam vtcunque sibi placeant increduli, semper tamen fluctuari necesse est, & vitā eorū pēdere de filo, quia in Deo fundatus non est eorum status. Atque hic memoria repetere conuenit quod vidimus Psalmo 46. 6, Deus in medio vrbis sanctæ, ideo non commouebitur. Neque etiam displicet, quum adhuc omnia in Lege suspensa essent, oblique conferri cum illis præludiis plenum fœlicitatis statum qui sub Christo futurus erat. Postea regnū hoc, æquitatis plenum fore prædicit, sicuti Psalmo 46, versu sexto, vidimus, Virga rectitudinis virga regni tui. *Iudicandi* verbo quoduis regimen notatur apud Hebræos. Quòd si Deo hic regnandi modus est, vt vitam hominum ad æquitatem formet ac componat, primò colligere licet, vtcunque sibi placeant homines, omnia tamen esse tortuosa, donec eos Christus sibi subiiciat. Hæc autem rectitudo, non ad externas modò vitæ actiones refertur, sed est īterior cordis nouitas, quia pēdet à Spiritus regenēratione qua refingimur ad imaginē Dei.

11 *Lætentur cæli*. Quo melius amplificet magnitudinem gratiæ Dei, vbi cunctos homines dignatur sub manum suam colligere, ipsas quoque brutas creaturas, sicut arbores, terram, mare & cælos ad societatem lætitiæ inuitat. Neque enim metonymicè de Angelis vel hominibus loquitur, quia mutos quoque pisces resonare præ gaudio iubet. Hyperbolica igitur est loquutio, qua exprimit nihil esse magis optabile vel beatū, quàm sub Dei fide esse. Interea significat, Deum minimè regnare more tyrannico vel formidabili, sed plenam suauitatis & lætitiæ esse eius potestatem. Nā quòd expauescunt impii simul ac erigitur Dei solium, hoc illis accidentale est. Cæterum talis est hyperbolē quæ tamē ratione non caret: quia sicuti nunc omnia elementa parturiunt ac gemunt nobiscum, teste Paulo, Rom. 8. 22, quia propter nos obnoxia sunt corruptioni: ita non mirū est si ea exhilaret mundi instauratio ad quam anxiè aspirant. Ex hoc etiam loco quàm furiosa sit hominum lætitia colligimus vbi sine Deo lasciuiunt. In vltima clausula clarius docemur, quandiu abscondita est nobis Dei facies, nullam veri gaudii scintillam nobis micare. Exultant (inquit) à facie Dei, quia venit. Quòd si mare & terram occupat mœstitia donec appareat Dei aduentus: quid nobis futurum est, quibus propriè incumbit horribilis maledictio? Et quia res erat creditu difficilis, bis repetit Propheta, simúlque diffinit rectitudinē illam quā nuper attigerat, quòd scilicet Deus *iustitia sua & fide mūdū gubernabit*. Vnde sequitur, nonnisi luce iustitiæ Dei & veritatis, prauitatem & hypocrisim, quæ hominibus ingenitæ sunt, discuti ac purgari.

ARGVMENTVM PSALMI XCVII.

Hic quoque Psalmus describit regnum Dei quale sub Lege non extabat. vnde sequitur vaticinium esse de Christi regno quod per Euangelium repente illuxit. Cæterùm Propheta Deum amplitudine & gloria ornat quæ meritò ad humilitatem cogat cunctos mortales. Deinde vt amorem & gratiam conciliet Dei regno, admonet non aliò spectare, quàm in hominum salutem.

Psalmus XCVII.

IEhoua regnat, exultet terra, lætentur insulæ magnæ.

2 *Nubes & caligo in circuitu eius, iustitia & iudicium locus solii eius.*

3 *Ignis coram facie eius ambulabit, & exuret in circuitu inimicos suos.*

4 *Illuxerunt fulgura eius orbi, videbit ac tremiscet terra.*

5 *Montes tanquam cera fluxerunt à facie Iehouæ, à facie* Domini *totius terræ.*

1 *Iehoua regnat.* Homines ad lætitiam inuitans, satis declarat nunquam Deum regnare quin simul affulgeat salus & plena fœlicitas. Gaudium verò commune toti mundo faciens, adeóque transmarinis regionibus, significat regnum Dei quod tunc angustis Iudææ finibus erat inclusum, longè fore amplius, quia ad Gentes vsque propagabitur. Proximis quatuor versibus cælestem Dei gloriam suis insignibus exornans Propheta, ad eius reuerentiam subigere voluit cunctos mortales. Nam proponitur in hunc finem formidabilis eius maiestas, vt fastum & prauam carnis confidentiam sub se prosternat ac conterat. Scimus in conspectu nubili cæli plus esse terroris quàm serena luce: quia obscuritas sensus nostros contrahit. Itaque Prophetam non dubito incutere hoc symbolo terrorem, quo magis reuerenter Deum mundus exciperet. Alii subtilius exponunt, nubē esse in circuitu Dei, quæ temeritatem & audaciam humani ingenii compescat, ne in excutiendis eius mysteriis plus æquo sibi permittant qui nimium curiosi sunt. Etsi autem cōtinet sensus ille vtilem doctrinam, quia tamen argutiis non oblector, retineo illud consilium Prophetæ, quòd fuliginoso Dei conspectu percellere velit corda hominum, vt tremiscant. Quod etiam confirmat reliquus contextus, vbi dicit *ignem coram eo ambulare* qui hostes exuratt, fulgura eius concutere terrā, adeóque montes liquefacere. Siquis excipiat non conuenire hanc formidinem cum gaudio cuius nuper meminit: Respondeo primum, quanuis Deus solium suum erigendo, quantum in se est, beare omnes paratus sit, non omnes tamen beneficii capaces esse. Deinde tenendum est quod prius attigi, vtilem hanc admonitionem esse fidelibus, vt proiecta carnis altitudine, Deum suppliciter adorent. Solium verò eius in *Iustitia & iuditio* locans, regnum Dei à fructu quem indè percipimus, commendat: quia quum nihil miserius sit, quam sine iustitia & iudicio viuere, laudem hanc specialiter Deo vendicat Propheta, quòd regnando, æquitatem solus in mundo restituat vt certè exulat à nobis omnibus, donec Spiritu mansuetudinis Deus ab subeundum verbi sui iugum nos flectit ac domat. Sed quia magna pars hominū peruicaciter imperium Dei reiicit & excutit, cogitur Propheta pingere seueram Dei faciem: vt doceat non impune cessuram impiis præfractā suam malitiam. Quia autem, nisi Deum sibi appropinquantem reuerenter & placitè excipiāt homines, duplicatur eorum impietas: iure hæc vindictæ denuntiatio aptatur ad regnum Christi. Qui verò Deum in Filii sui vnigeniti persona contēnunt, dicit Propheta eos tandem velint nolint sensuros quàm tremenda sit eius maiestas. Hoc enim intelligit verbo *videndi*: quia dum vident impii frustra se conari, vesano impetu contra Deum quærere incipiunt subterfugia & latebras. Propheta autem hac hebetudine consequi posse negat vt se à Dei facie abscondant.

6 *Annuntiauerunt cæli iustitiam eius, & viderunt omnes populi gloriam eius.*

7 *Tude-*

7 *Pudefiant omnes serui sculptilis, qui gloriantur in figmentis: adorent coram eo omnes dii.*

8 *Audiuit & lætata est Sion, & exultauerunt filiæ Iuda propter iudicia tua Iehoua.*

6 *Annuntiauerunt cæli.* Tam illustrem fore Dei iustitiam affirmat, vt cæli quoque futuri sint eius præcones. Differt autem quod hic dicitur, ab illa sententia Psalmi 19.2, Cæli enarrant gloriam, &c. quia illic docet tantum Dauid in cælorum fabrica lucere imaginẽ sapientiæ & potẽtiæ Dei: acsi eas Deus vocali testimonio assereret: hic verò spiritualem iustitiam quam Deus manifestabit sub regno Christi, tãtam fore dicit vt cælos & terram impleat. Ac multum vehementiæ habet ista prosopopœia quum cælos de iustitia Dei loquentes inducit, acsi ad eos quoque penetrasset eius sensus.

7 *Pudefiant omnes.* Hic Propheta, sicuti proximo Psalmo, verum Deũ ab omnibus hominum figmentis apertè discernit, ne elogia quæ protulit, quisque ad commentitiam Deitatẽ rapiat. Facile admittimus Deum laudari: sed, vt ad superstitionem sumus procliues, vix centesimus quisque continet se in puro Dei cultu: sed simulac fit Dei mentio, labimur ad nostra deliria. Et quãuis quisque sibi fingat peculiarem deum, in tam confusa varietate nobis placemus. Hæc ratio est cur tam solicitè Prophetæ, dum homines hortantur ad Dei cultum, ne falsos deos adorẽt, simul designant quisnam sit verus Deus. Sed in ordine Prophetæ hoc quoque notatu dignum est, non aliter euanescere prauas superstitiones, nisi dum obtinet vera religio. Nam quia pro sensus sui tarditate ad verum Deum nõ perueniunt, necesse est eos in suis mendaciis errare: quæ sola Dei cognitio discutit ac purgat, non secus ac sol fulgore suo tenebras dispergit. Ingenita est hominibus religio aliqua: sed quia talis est non solùm imbecillitas mentis nostræ, sed etiam cæcitas ac stupor, vt conceptum Deitatis sensum statim deprauet: hinc fit vt religio initium sit omnium superstitionum: nõ id quidem sua natura, sed quia obtenebratæ sunt hominum mentes, vt verum Deum ab idolis non discernant. Simul autem ac innotuit Dei veritas, fugandis & procul abigendis superstitionibus satis est efficax. Nam si sol (vt diximus) quæcunque aerem offuscant impedimẽta absorbet, quid non efficiet ipse Dei conspectus? Non mirum igitur si Propheta de regno Dei præfatus, profanis Gentibus insultat, quæ in fictilibus gloriantur: sicuti Iesaias cap. 19. vers. 1, vbi de exortu lucis Euangelicæ loquitur, mox addit, Tunc cadent omnia sculptilia AEgypti. Porrò quum Dei cognitio homines latuerit, ne miremur si tam variæ superstitiones mundum ab initio occupauerint. Quæ eadem ratio nũc quoque valet. nam apud Turcas, Iudæos, & Papistas scimus extinctam esse veræ doctrinæ lucem. quare aliter fieri non potest quàm vt obstupefacti iaceãt in suis erroribus: quia impossibile est nisi agnito vero Deo, redire ad sanam mentem, vt eos errorum pœniteat. Nã Propheta in verbo *pudefiant*, significat tempus esse vt qui dediti fuerant superstitionibus, resipiscant, & se conferant ad verum vnius Dei cultum. Non quòd tangantur promiscuè omnes vera pœnitentia: (videmus enim hodie multos Lucianicos homines, excussis superstitionibus, meretriciam impudẽtiam induere) sed Dei cognitio fructum hunc ex se profert, vt homines damnatis erroribus, ad Deum se conuertant. Qui verò pertinaciter resistũt Deo, (sicuti hodie videmus multos in Papatu manere obstinatos) non tamen dubium est eos intus prosterni, vt cum sua contumacia confusi iaceant. Quum postea dicit, *Adorent coram eo omnes dii*, quanquam propriè in Angelos id competit, in quibus relucet aliqua Deitatis particula, potest tamen impropriè ad deos fictitios extendi: acsi dixisset, Quicquid habetur pro Deo, cedat, & se submittat, vt emineat Deus vnus. Atque hinc colligi potest vera definitio pietatis, quum scilicet verus Deus in solidũ colitur, & ita vnus eminet, vt nul

la creatura eius numē obscuret: ac nisi velimus inter nos pessundari verā pietatē, tenendū est hoc principiū, Ne qua creatura à nobis vltra modū euehatur.

8 *Audiuit & lætata est.* Quanquā prius commune gaudium fecerat toti mundo, nunc peculiariter electum populum appellat: primū quia ei oblatæ sunt gaudii primitiæ: deinde vt tollatur omnis æmulatio & inuidia. Quanuis ergo dixerit Gentes æquandas esse filiis Abrahæ, nunc addit, hac societate nihil decedere Iudæis: quin potius iustā esse lætitiæ causam, quòd Deus ex eorum fonte totum mundum irriget. Cæterū, Propheta de legitimis tantùm Abrahæ filiis loquitur, qui dupliciter gauisi sunt vbi Deus imperium suum & gloriā ab ortu solis vsque ad occasum extendit: primò quia tunc Deus promissam redemptionem in solidum exhibuit in Christo: deinde quòd Dei gloriā, quæ latuerat in Iudæa, viderunt vbique diffundi. Nec parua fuit fidei confirmatio quum Gentes secundum vaticinium se benedicerent in semine Abrahæ: & religio quæ exosa vel contempta fuerat, passim reciperetur. Sed cur potius audisse dicit quàm vidisse? Respōdeo, hoc verbo vsum fuisse Prophetam ob duas causas, nempe vt fideles antequam id completum esset, gaudium tamē ex spe iam conciperent: deinde significat longè latéque spargendam esse Euangelii gloriam, vt eam fama potius quàm intuitu cognituri sint Iudæi.

9 *Quia tu Iehoua excelsus super totam terram, valde exaltatus es supra omnes deos.*

10 *Qui diligitis Iehouam, odio habete malum: custodit animas mansuetorum suorum, è manu impiorum eripiet eos.*

11 *Lux seminata est iusto, & rectis corde lætitia.*

12 *Gaudete iusti in Iehoua, & celebrate memoriam sanctitatis eius.*

9 *Quia tu Iehoua* Quia iam alibi exposui verba, pluribus non insistam. Solùm notanda est comparatio inter Deum & Angelos ac quicquid eminet. Nam omnem altitudinem Propheta in ordinem ita cogit, vt penes vnum Deū resideat omnis maiestas. Id autem tūc plenius contigit, dum in Filio suo vnigenito apparuit Deus, qui viua est eius imago. Sicuti enim prius obscurior erat eius notitia, sic minus conspicua fuit exaltatio.

10 *Qui diligitis Iehouā.* Hic Dei cultores ad colendā integritatē hortatur, sicuti etiā Paulus 2. Tim. 2. 19, dicit, Discedat ab iniquitate quisquis inuocat nomē Domini. Probat igitur à natura Dei nullos ab eo agnosci vel censeri in numero seruorum suorum, nisi qui à malitia discedunt, vt se addicant rectitudini: quia quum sit fons omnis iustitiæ, omnem iniquitatem odio habeat necesse est: quia seipsum abnegare non potest. ideóque hac lege nos sibi deuinctos tenet, vt nobis dissidium sit cum omni iniustitia. Quia tamē hostium prauitas sæpe nos ad vindictam sollicitat, nec videmur salui posse euadere nisi malis artibus: vt his tentationibus occurrat Propheta, pronuntiat Deum esse suorū custodem. Nam qui sub Dei tutela se agere persuasi sunt, non certant cum improbis, neque retaliant acceptas iniurias, vicissim nocendo si læsi sunt, sed suā salutē fido eius protectori cōmendant. Ita frænum nobis iniicitur, ne molestum sit vel graue abstinere à malitia, & seruare puras manus, quanuis nos improbi lacessant, vbi Deus animas nostras in custodiam recipere dignatur.

11 *Lux seminata est iusto.* Confirmat proximam sententiā, ac simul obiectionem anticipat quæ contrà afferri poterat. Videmus enim sæpe iustos malè & indignè tractari acsi hostium libidini expositi forent. Respondet igitur Propheta, quanuis non statim suos liberet Deus, arcana tamen virtute tueri eorum salutē. Ac duplex est metaphora in priore membro versus. Nomine enim

lucis

lucis lætitiam designat vel prosperum successum (quæ loquendi ratio passim occurrit in Scriptura) sicuti res aduersæ conferuntur tenebris. Posterior metaphora in voce Sationis videtur aliquãto durior. Quidam dicunt seminari lætitiam iustis, quemadmodum semen, quum proiicitur in terram, emoritur vel latet aliquandiu occultum antequã germinet. Quam sententiã tametsi non improbo, nescio tamen an hic sensus simplicior sit, Quanuis iusti vix locum in mundo inueniant, saltem non audeant in publicum prodire, & quasi demersi lateant, Deus tamen eorum fœlicitatem instar seminis longè latéque disperget: vel lucem gaudii, quæ cõstricta est, producet. Secundum membrum versus, exegesis est prioris: *lætitiam* enim pro luce ponit, & *rectos corde* pro iustis. Atque hæc definitio iustitiæ notanda est, quòd scilicet non sit externa larua, sed sinceram cordis integritatem requirat, vt non sufficiat linguas, manus & pedes à maleficio continere, si cupimus coram Deo iusti censeri. Tandem vltimo versu pios hortatur ad gratitudinem, vt scilicet persuasi Deum esse suum liberatorẽ, eius gratiæ acceptam vitam suam referant: & quicquid acciderit, contenti sint eius præsidio.

ARGVMENTVM PSALMI XCVIII.

Affinis est hic Psalmus nonagesimosexto, nec modò simile est argumentum, sed in verbis etiam conueniunt. Summa est, vbi propagata fuerit Dei cognitio per totum orbem, magis quàm antehac conspicuam fore eius gloriam: tum quia Redemptore exhibito, plenior promissionibus generi Abrahæ datis effectus constabit: tum quia salus repente exorietur toti mundo: qua ratione iubet magnificè nomen Dei celebrari. Psalmus XCVIII.

Psalmus, Cantate Iehouæ canticum nouum, quia mirabilia fecit, salutem peperit ei dextera sua, & brachium sanctitatis eius.

2 Notam fecit Iehoua salutem suam, in oculis Gentium reuelauit iustitiam suam.

3 Recordatus est bonitatis suæ & veritatis erga domũ Israel: viderunt omnes fines terræ salutem Dei *nostri.*

1 *Cantate Iehouæ.* Diximus, his verbis notari exquisitam & non vulgarem gratiarum actionem. Quod etiam ex ratione mox addita patet, nẽpe quia Deus mirabiliter & incredibili modo salutem suam in medium protulerit. Nã de miraculis loquutus, ea specialiter ad summam vnam restringit, quòd Deus *salutem sibi acquisierit propria virtute.* Quibus verbis significat non humanis mediis, vel ordine consueto, sed inaudito hactenus modo seruatam fuisse Ecclesiam. Miraculum hoc pluribus verbis extollit Iesa. cap. 59.16, Respexit Deus an esset auxiliator: miratus est neminem esse qui intercederet. Itaque salutem sibi fecit brachio suo, & se iustitia sua firmauit. Vtroque loco brachium Dei ordinariis mediis opponitur: quæ tametsi nihil derogant potentiæ Dei, eius tamẽ aspectum quasi vela quædã obscurant. perinde est acsi dixisset Propheta, Non vtetur Deus vsitatis modis ad seruandum mũdũ, sed prodibit ipse in mediũ, vt appareat salutẽ hanc mirificum esse eius opus. Meritò igitur concludit, hanc admirabilem Dei bonitatem, & quæ incomprehensibilis est humanis ingeniis, summis laudibus prædicandam esse. Secundo versu idem clarius exponit, patefactam esse dicens *salutem & iustitiam eius Gentibus.* Quid enim minus sperari potuit, quàm in dẽsis illis tenebris ignorantiæ & cæcitatis, repente exorituram esse lucem: & in profunda iniquitatum abysso, iustitiæ locum fore? Quòd autem salus, quæ effectus est iustitiæ, priore loco ponitur, tametsi inuersus est ordo, id tamen rarum non est, nec absurdum videri debet, vbi de beneficiis Dei habitus est sermo, modũ qui ordine præcedit, explicationis causa adiũgi.

Porrò iustitia Dei ex qua manat salus hominum, non in eo sita est quasi illis rependat quod meriti sunt: sed specimē est bonitatis eius, gratiæ, & fidei, vt alibi dictum est.

3 *Recordatus est.* Postquam de generali reuelatione salutis loquutus est, peculiarem Dei gratiam erga electum populum proprio elogio commendat. Etsi enim Gentibus ac Iudæis communiter se Deus in patrem obtulit, à Iudæis tamē exorsus est, vt essent quasi primogeniti. Hæc enim Gentium gloria est, quòd cooptatæ sint ac insitæ in sanctā Abrahæ domum: & ex promissione Abrahæ facta, fluxerit communis totius mundi redemptio: sicuti etiā dicit Christus, Salus ex Iudæis est, Io. cap. 4. vers. 22. Quare meritò dicit Propheta, Deū in mundo redimendo, *fidei* quam dederat populo Israel, *recordatum esse*. Quibus etiam verbis docet, non alia causa inductum fuisse, nisi vt fideliter præstaret quod fuerat pollicitus. Ac quo melius exprimat promissionem non immeritis vel iustitia hominum fundatam esse, *bonitatem* priore loco nominat, deinde *fidem* adiungit quæ ex ea pendet. Summa est, Deum non exiisse extra se, vt loquuntur, sed causam reperisse in gratuita sua bonitate, & mero beneplacito quod pridem Abrahæ & eius posteris testatum fecerat. Recordandi autem verbum, ad sensum hominum refertur: quia diuturna suspensio, quædam obliuio videri poterat. Siquidem à die promissionis, vltra duo annorum millia præterierant antequam exhibitus fuerit Christus: & interim tot malis & cladibus subinde afflicti sunt fideles, vt mirū non sit anxiè gemuisse, acsi à spe videndæ & fruendæ redemptionis deiecti forent. Quod continuò pòst additur, *fines omnes terræ vidisse salutem* Dei, non tantùm ad commendationem spectat, acsi dixisset memorabile fore salutis genus, cuius fama ad vltimos vsque terræ fines perueniret: sed etiam significat, Gentes quæ prius suis deliriis fascinatæ fuerāt, fore eius participes.

4 *Exultate Iehouæ omnis terra, resonate, & exultate, & plaudite:*
5 *Psallite Iehouæ in cithara, in cithara & voce cantici:*
6 *In tubis & voce buccinæ psallite coram Rege Iehoua.*
7 *Resonet mare, & plenitudo eius: orbis, & qui habitant in eo.*
8 *Flumina plaudent manu, simul montes exultent:*
9 *Ad conspectum Iehouæ, quia venit ad iudicandā terram: iudicabit orbem in iustitia, & populos in rectitudinibus.*

4 *Exultate.* Repetit exhortationem qua initio vsus fuerat, quā ad Gētes dirigens, satis ostendit vnam fore Ecclesiā in toto mundo, vbi Deus diruta maceria, in eundem fidei consensum omnes colliget. In musicis instrumentis alludit haud dubiè ad temporis sui morem. Interea noluit Gentes cæremoniis legalibus obstringere. Cæterùm, in verborū repetitione vehemētia est: acsi dixisset, quālibet ardēter conentur homines celebrare mūdi redēptionē, nullas tamen laudes gratiæ magnitudini pares fore. Quod etiam ex sequētibus melius patet, vbi rebus inanimatis sensum tribuit. Sed quia totus hic contextus alibi expositus fuit, nunc pluribus dicendis supersedeo.

ARGVMENTVM PSALMI XCIX.

Psalmus hic à superioribus in vno differt, quòd regnum Dei & beatitudinem quæ inde consequitur, vltra Iudææ fines non extendit: sed potius ob adoptionis priuilegium, filios Abrahæ à reliquis Gentibus separans, illos peculiariter ad Deum laudandum extimulat.

Psalmus XCIX.

1 Iehoua

Iehoua regnat, contremiscant populi: habitans inter *Cherubim, moueatur terra.*

2 *Iehoua in Sion magnus, & excelsus ipse super omnes Gentes.*

3 *Confitebuntur nomini tuo magno, & terribili: sanctũ est.*

4 *Et robur Regis iudicium diligit: tu statuisti rectitudines, iudicium & iustitiam in Iacob tu fecisti.*

1 *Iehoua regnat.* Tantùm populos iubet contremiscere quos prius ad lætitiam vocabat. Nam quia vndique obsessi hostibus erant Iudæi, operæpretiũ fuit Dei potentiam apud ipsos extolli, vt scirent illius præsidio se contra omnium odia & furores semper tutos fore. Verbum רגז, vt alibi vidimus, nunc cõ tremiscere, nunc irasci Hebræis significat: denique refertur ad quemlibet motum, siue ex iracundia nascatur, siue ex timore. Itaque nunc intelligit Propheta, Deum in liberatione electi populi virtutem patefacturum quæ conturbet omnes Gentes, eásque tandem sensuras quantopere insanierint in suam perniciem. Dicitur enim regnare Deus, hominum respectu, dum se magnificis potentiæ documentis in sublime attollit: quia dum opem suam occultat, audacius proteruiunt increduli, acsi nullus esset.

2 *Iehoua in Sion.* Tenẽda est illa cuius memini, antithesis, Deũ esse magnum in Sion ad perdẽdos & in nihilũ redigẽdos Ecclesiæ suæ hostes. Quòd autẽ addit cõtinuò pòst *excelsũ esse super omnes populos*, nõ ita debet accipi quasi præsideat in eorum salutem, sed vt dissipet eorum consilia, conatus disturbet, totũ robur euertat. Iam quod de *celebrando Dei nomine* sequitur, non pertinet ad omnes gentes, sed tantùm, meo iudicio, gratitudinem à fidelibus requirit Propheta. Etsi enim confessionem extorquet Deus ab hostibus deuictis, quia tamen eius gloriæ obstrepere non desinunt, atque etiã blasphemias euomere, illis non congrueret quod dicit, Confitemini nomini Dei quia sanctum est. Fideles ergo propriè compellat, quos ad Dei nomen sponte celebrandũ cognitio sanctitatis eius incitat.

4 *Et robur Regis.* Posset esse comminatio ad hostes terrendos: acsi diceret Deum fortitudine armatum esse ad vlciscendas iniurias: quia iustitiam & æquitatem diligit. Sed malo hoc ad Ecclesiã referre, quòd scilicet ea lege subsit Dei imperio, vt iustitiam & integritatem colat. Nõ malè etiã quadraret alius sensus, nefas esse imaginari tyrannicum in Deo imperium: quia perpetuus consensus sit inter potentiam eius & rectitudinem. Sed dum expendo totum contextum, non dubito, vbi Deum in Regis solio locauit Propheta, qui de modo regnandi nunc disserat. Nã addit *statuisse rectitudines & æquitatem.* Quod tamen bifariam potest accipi, vel quòd Deus in Lege sua perfectam æquitatem populo suo mandauerit: vel quòd iustitiam suã & æquitatẽ semper approbauerit in fouendo & tuendo populo. Etsi autem verissimum est, in Dei operibus & iudiciis semper refulsisse summam iustitiam, videtur tamẽ probabilius de doctrina hoc intelligi, quòd Deus qui iustitiam amat imperii formã instituerit in populo Israel, quæ optima esset probè iustéque viuendi regula. Ita verbum *facere* impropriè sumetur pro mandare vel præcipere. Nisi forte hoc postremũ de ipsa Dei gubernatione seorsum accipere placeat, quod mihi non displicet. Nihil enim ad præstandum Deo obsequium magis animat fideles, vel in studio seruandæ Legis confirmat, quàm dũ re ipsa experiũtur Deo se esse curæ: & quam à suis iustitiam sermone requirit, factis mutuò præstare.

5 *Exaltate Iehouam Deum nostrum, & adorate ad scabellum pedum eius: sanctus est.*

6 *Moses & Aaron in Sacerdotibus eius, & Samuel inter inuocantes nomen eius, clamauerunt ad Iehouam, & ipse respondebit eis.*

7 *In columna nubis loquutus est ad eos, custodierunt testimonia eius, & statutum quod dedit illis.*

8 *Iehoua Deus noster, tu respondisti illis, Deus propitius fuisti illis, & vltor super opera eorum.*

9 *Exaltate Iehouam Deum nostrum, & adorate ad montẽ sanctitatis eius, quia sanctus Iehoua Deus noster.*

5 *Exaltate* Iehouam Deum. Exhortatio hæc ad solam Ecclesiam propriè dirigitur, vt Dei gratiam experta, eo se alacrius ad cultum pietatis addicat. Iudæos ergo ad Deum, qui tam præclarè illis opitulatus est, extollendum incitat, & iubet cultum in Lege mandatum offerre. Vocatur quidem sæpe alibi Templum, Dei sedes vel domicilium, vel requies, aut domus habitationis. Quòd autem hîc vocatur scabellum pedum eius, optima est huius metaphoræ ratio. voluit enim Deus ita habitare in medio populi, vt non teneret defixas mentes in externo Templo, & Arca fœderis, sed sursum potius attolleret. Ergo Domus vel habitationis nomen ad fiduciam valuit, quo familiariter pii omnes accedere ad Deum auderent, quem videbant vltrò sibi occurrere. Sed quia procliues sunt hominum animi ad superstitionem, vitium hoc corrigi oportuit, nequid de ipso Deo carnale vel terrenum conciperent, neque subsisterent in externis signis. Propheta ergo templum vocans scabellum pedum Dei, pios altius consurgere iubet: quia immensa sua gloria cælum & terram replet. Hoc tamen modo admonet, non alibi quàm in monte Sion legitimum Deo cultum præstari. Nam stylum ita temperat, vt pias mentes supra mundum attollens, nihil tamẽ deroget sanctitati Templi quatenus locum illum in terra vnicũ elegerat Deus vbi inuocaretur. Hinc videmus quàm frustra post Augustinũ, multi se torqueãt, quomodo iubeat Propheta adorari scabellum pedum Dei. Subtilis est Augustini responsio, Si ad Christum hominem respicimus, inquit, inuenta est ratio qua piè adoretur scabellum Dei. Corpus enim assumpsit ex terra, in quo vult adorari: neque tamen aliud quàm Deus adoratur in terra hac: quia & terra, Deitatis est habitaculum, & Deus ipse terra fieri dignatus est. Hoc totum dictu quidem plausibile est, sed nihil ad Prophetæ mentem, qui discrimen ponere volens inter legalem cultum (quem solum Deus probabat) & Gentium superstitiones, filios Abrahæ ad Templum tanquam ad vexillum euocat: vbi tamẽ spirituali modo colere Deum iubet, quia cælestem gloriam inhabitat. Nunc vmbris abolitis, fateor non aliter rite Deum coli, nisi vbi nos rectà ad Christum cõferimus, in quo habitat plenitudo Deitatis. Sed impropriè & absurdè scabellum quis vocaret: quia hac loquendi forma docere Propheta voluit, Deum visibili Templo minimè inclusum esse, sed quærendum esse supra omnes cælos, sicuti toto mundo superior est. Nimis putide verò hoc loco abusi sunt phrenetici Græcorum Episcopi in secunda Synodo Nicena, vt probarent Deum in statuis & picturis adorandum esse. Causæ redditio antithesin continet. nam Propheta nomẽ vnius Dei sanctificans, profanat omnia Gentium idola: acsi diceret, Quanuis suis idolis imaginariam sanctitatem arrogent Gentes, sunt tamen mera vanitas, abominatio, & sterquilinia fœtoris plena. Alii vertunt, quia sanctũ est. sed patebit ex fine Psalmi, Prophetæ fuisse consilium, hoc epitheto Deum ab omnibus idolis discernere.

6 *Moses & Aaron.* Hac nota cõmendat peculiarem gratiam qua Deus semen Abrahæ dignatus est, quòd inde sibi

sibi delegit Prophetas & Sacerdotes, qui ad sanciendum salutis fœdus quasi intermedii spōsores forent. Ac tres quidem nominat, qui primis temporibus excelluerunt. Moses enim ad populum Deo conciliandum fuit quasi stipulator: Aaron eodem functus est officio: postea Samuel eandem sustinuit personam. Neque tamen dubium est quin sub his tribus personis complexus sit totum populum cum quo Deus fœdus pepigerat. Sed nominatim hos recenset qui huius incomparabilis thesauri fuerant depositarii & custodes. Quòd Mosē dicit fuisse in Sacerdotibus, posset videri absurdum, quum eius filii tātùm fuerint inter vulgares Leuitas, nec ipse post Legem latam, summi Sacerdotii honorem vnquam vsurpauerit. Sed quia כהנים Hebræi primarios homines vocāt, quales sunt filii Regum: nihil impedit quominus Mosen hoc nomine insignierit Propheta, acsi dixisset vnum ex sacris Ecclesiæ proceribus. Deinde si ad primam originem respicimus, Moses certè, antequam Lex lata esset, summo Sacerdotio fuit præditus. Tenendum autē Prophetæ consilium est, quòd Deus nō modò adoptauerit genus Abrahæ: sed quo certior esset fides fœderis, quosdam voluerit esse Mediatores, quibus inuocandi sui nominis partes iniunxit. Nam *inuocatio* cuius meminit, non quælibet intelligenda est, sed sacerdotalis: nempe quia internuntii erant Diuinitus electi, qui totius populi nomine in Dei conspectum ptodirent, ac pro omnibus verba facerent. *Clamarunt ad, &c.* Apertius explicat quod iam dixi, Deum singularibus beneficiis ab initio prosequutum fuisse Abrahæ filios, ídque gratuiti tantùm fœderis respectu. Nam quotquot vnquam in Iudæos contulit beneficia, ex fonte illo manabant. Ideóque quotiès experti sunt Deū propitium, primæ illius gratiæ memoriam renouare illos oportuit. Disertè etiam visibile *columnæ nubis* symbolum commemorat Propheta, quo Deus testatam in omnes ætates suam præsentiam voluit: sicuti temporalibus signis vsus est Deus non modo in eorum gratiam quibus exhibita fuerunt, sed qui deinde sequuti sunt. Quanuis ergo Deus non semper columnam nubis obtulerit oculis veteris populi, quia tamen ea est hominum tarditas vt Dei præsentiam non sentiant nisi admoniti externis signis, Propheta meritò reuocat Iudæos ad memorabile hoc pignus: quia Deus Patribus in deserto palàm apparuerat, vt certò persuasi essent posteri, eum sibi quoque propinquum semper fore. Consultò autem addit illos seruasse testimonia Dei, vt alias ætates sub eodem obsequio contineat.

8 *Iehoua Deus noster.* Admonet fuisse exauditos, quia mutuus erat inter Dei gratiam & eorum pietatem consensus. Ergo sequitur, eorum exemplo posteros sic debere Deum inuocare, vt non modo eius nomen in supremis labris resonent, sed sincero affectu custodiant eius fœdus. Interea admonet, quòd Deus non tam benignè & largiter gloriam suam illustrat omnibus seculis, hominum culpa id accidere: quia posteritas vt plurimum à fide patrum vel desciscit, vel certè declinat. Nihil enim mirum, vbi refrigescit pietas in mundo Deum quoque manum suam subducere vel saltem non exerere tam illustri modo. *Deus propitius tu fuisti.* Quod antehac de Mose, Aaron & Samuele dixit, ad totum populum spectasse, ex his verbis clarius apparet. Et certè non sibi priuatim Sacerdotes ibi erant, sed in communem populi salutem. Quare Propheta non incommodè à tribus illis transitum facit ad reliquum populi corpus. Nam relatiua neque ad tres personas restringo, neque de iisdem hominibus præcisè interpretor, sed potius statum Ecclesiæ notari existimo, quòd scilicet Deus ad Sacerdotum suorum preces Iudæis fuerit propitius, & tamen seuerè animaduerterit in eorum peccata. Ab vna enim parte celebrat Dei gratiam, quum tam indulgenter populum illum fouerit, ac tam clementer pepercerit eius delictis. Ab altera autem parte commemorat tremenda exempla, quibus vltus est eorum ingratitudinem, vt posteri se ei obedienter subiicere discant. Semper enim tenendum est, quo liberalius nobiscum agit Deus, eo minus ferre vt ludibrio sit eius liberalitas. In clausula Psalmi sententiam repetit quam habuimus versu quinto:

ac pro scabello pedũ ponit *montem sanctitatis*: & quod propter breuitatem obscurius antè dixerat קדוש הוא, nũc plenius explicat, *Sanctus Iehoua Deus noster*. Vult enim, Deum non fortuitò coli ab Israelitis, (sicuti Gẽtium religio à sola opinione pendebat) sed eius cultum in fidei certitudine fundatum esse.

ARGVMENTVM PSALMI C.

Inscriptio vice argumenti sufficere nobis debet: deinde ipsa breuitas longiorem sermonem non postulat. Fideles autem propriè ad Deum laudandum inuitat, quòd eos sibi elegerit in populum, & in suam curam susceperit.

Psalmus C.

PSalmus ad laudandum. Exultate Iehouæ omnis terra.

2 *Seruite Iehouæ in lætitia, venite in conspectum eius in exultatione.*

3 *Cognoscite quòd Iehoua ipse est Deus, ipse fecit nos, & non ipsi nos, populus eius, & grex pascuorum eius.*

1 *Exultate.* Partem duntaxat cultus Dei attingit, quæ in reputandis eius beneficiis & gratiarum actione sita est. Quia autem promiscuè compellat totã terram, videtur Spiritu Prophetico ad tempus respexisse quo ex variis Gentibus colligenda erat Ecclesia. Iubet igitur in lætitia Deum coli: significans ita beneficum esse erga suos, vt largam gaudii materiam eis suppeditet. Quod melius tertio versu exprimit, vbi primò hominum audaciã castigat qui sibi & plures deos & multiplices eorũ cultus fingendo, perperam à vero Deo desciuerant. Quoniam ergo deorum turba obruit ac sepelit veram vnius Dei notitiã, eiúsque gloriam lacerat: meritò admonet Propheta cunctos mortales, vt ad sanam mentem reuersi, Deum suo honore spoliare desinant: & eorum amentiam coarguit, quòd non contenti vno Deo, in suis cogitationibus euanescant. Nam vtcunque verbo fateri cogantur omnes, esse aliquem Deum cæli & terræ opificem, mox tamen eius gloriam huc & illuc distrahũt. Atque hoc modo ipsa Diuinitas, quantum in ipsis est, redigitur in nihilum. Quum ergo res ardui negotii sit, retinere homines in puro Dei cultu, non abs re à consueta vanitate Propheta mundum reuocans, cognoscere iubet quòd Deus sit Deus. Tenenda enim est breuis eius notitiæ definitio, dum scilinet ei integrum relinquitur ius suum, nec opponitur vlla Deitas quæ eius nomen obscuret. In Papatu quidem relinquitur ei suum nomen: quia tamen eius gloria in duabus syllabis minimè inclusa est, certum est pro Deo non agnosci. Sciamus ergo non stare rectum Dei cultum donec correcta fuerit impia gloriæ eius profanatio quam superstitiones secum afferunt. Postea singulare eius beneficiũ prædicat, in quo reputando fideles præcipuè suam operam vult consumere. Videtur quidem hoc esse nimis vulgare, quòd *Deus nos fecerit*: sed vt taceam de communi ingratitudine, quòd vix centesimus quisque seriò vitam suam Deo acceptã refert, quanuis dũ vrgẽtur, non negent se de nihilo creatos esse, quisque tamen sibi Deus est, & seipsum adorat, dum arrogant omnes suis viribus quod Deus suum esse pronuntiat. Deinde tenendum est, Prophetam non de cõmuni creatione hîc agere, vt alibi diximus: sed de spirituali regeneratione qua imaginem suam in electis refingit. Solos ergo fideles hîc Propheta docet esse opus Dei, non quatenus in vtero formati sunt homines, sed quo sẽsu Paulus ad Ephes. 2.10, vocat eos το ποιημα Dei, quia conditi sunt ad bona opera quæ præparauit vt in illis ambulent. ídque ex contextu melius liquet. Nam vbi dicit nos esse populum eius & gregem pascuorũ eius, specialem certè gratiam notat, qua sibi Deus in peculium segregauit filios suos, vt eos tanquam sub alis foueat. Quod multo præstantius est quàm homines nasci,

nasci. Iam siquis glorietur, se factum esse hominem à seipso: quis non detestetur tam putidum sacrilegium? Nec verò tribuere terrenis patribus hoc licet, quòd nos propria virtute genuerint. quid enim efficeret putridum semen? Atque non dubitant maior pars spiritualis vitæ laudẽ ad se trahere. Quorsum enim tendunt liberi arbitrii præcones, nisi vt persuadeāt propria industria nos consequi vt filii Dei ex filiis Adæ fiamus? Atqui Propheta *populum Dei* nos vocando, gratuita eius bonitate nos spiritualiter regenitos esse docet. Per *gregem* verò *pascuorum* significat eadem gratia nobis saluum manere vsque ad finem quod semel datum est. Posset etiam secus legi, Fecit nos populum suũ, &c. sed quia nõ mutatur sensus, retinui quod magis receptum erat.

4 Ingredimini portas eius cum laude, atria eius cum exultatione: celebrate eum, benedicite nomini eius:
5 Quoniā bonus est Iehoua, in seculum misericordia eius, & vsque in generationem & generationem veritas eius.

4 *Ingredimini portas.* Clausula exordio ferè similis est, nisi quòd mentionem admiscet legalis cultus: quo tamẽ simpliciter admonet, non aliter rite defungi fideles in gratiis Deo agendis, nisi etiam in solenni pietatis professione se exerceant. Interea Templi nomine significat Deum nolle nisi ex Legis suæ præscripto coli. Porrò vt sciamus assiduam nobis præberi materiam laudandi Dei, dicit *misericordiam eius* manere *in secula, veritatem* quoque *eius perpetuā*. Quum ergo nobiscum ita agere non desinat, plusquam turpe nobis esset in soluendo laudis sacrificio defatigari. Cur veritatem adiungat misericordiæ, alibi diximus. Nam, vt sumus insipidi, misericordiam Dei, dum se palàm exhibet, ne palpando quidẽ sentimus, donec sacrũ os suum ad testandum nobis paternum amorem aperiat.

ARGVMENTVM PSALMI CI.

Dauid, quanquam nondum potiebatur regno, quia tamen Rex iam Diuinitus creatus erat, se et parat & accingit ad optimum gubernandi modum: neque solùm hac pia meditatione se ad præstandum regiũ munus extimulat: sed votum Deo nuncupans, fidelem se eius ministrum fore promittit, vt maturam impetret rei possessionem.

Psalmus CI.

DAuidis Psalmus. Clementiam & iudicium cantabo, tibi Iehoua psallam.
2 Prudenter agam in via perfecta, donec venias ad me: ambulabo in integritate cordis mei in medio domus meæ.
3 Non statuam coram oculis meis rem peruersam, opus declinantium odio habeo, non adhærebit mihi.
4 Cor prauum recedet à me, malum non cognoscam.
5 Detrahentem clàm proximo suo, hunc disperdam: elatũ oculis & largum corde, hunc ferre *non potero.*

1 *Clementiam.* Quod de cantu meminit, sic intelligant lectores, profiteri hoc Psalmo quod apud se meditatus erat, qualis scilicet Rex futurus esset simulac promissum solium foret adeptus. Cantare ergo clementiam & iudicium tantundem valet ac testari solenni verborum nuncupatione, se fore iustum & æquum Regem. Augustinus subtiliter accipit, quòd laudandus sit Deus siue homines seuerè puniat, siue misericordem se illis præstet. Sed Dauid hic nõ de ar-

canis Dei iudiciis, sed de legitima regni administratione concionatur, vt tã verbis quàm factis suæ vocationi respõdeat. Quũ dicit, *tibi Iehoua psallam*, Dei beneficio se agnoscit ad tam præclarum & honorificum munus esse destinatum: quia superbæ temeritatis fuisset vltro se ingerere. Non abs re autem regias virtutes duabus his partibus complectitur, clementia & iudicio: quia sicuti præcipuum Regis munus est, suum cuique ius reddere, ita solicitus erga suos amor & humanitas in eo requiritur. Nec abs re dicit Solomo, Clementia stabiliri solium, Prou. 16. 12.

2 *Prudenter agam.* Hîc significat Dauid probè se expendere quàm difficile sibi onus sit impositũ vbi Rex creatus est. Scimus, & experientia docet, omnes ferè Reges suo splendore esse ebrios: nec prouerbium illud temere olim in vsu fuit, Aut Regẽ, aut fatuũ oportuit nasci. Malè quidem interpretabantur, quia scilicet vt plurimum contingit eos qui rerum potiuntur, stultos esse & fatuos, Et certe notabilis est Dei vindicta, quòd bestiæ, & indigni qui censeantur in hominum numero, summa imperia vt plurimum occupent: sed quanuis Reges non nascantur stulti, eos tamen excæcat sua dignitas, nequid se debere cogitent suis subditis, vt se insolenter efferant, securè se demergant in suas delicias, tandémque sui obliuiscantur. Prudenter ergo se acturum, vel, quod idem valet, summopere attentum fore prædicat: quia rara virtus est, eum qui omnia potest, ita esse temperantem, vt nihil sibi licentiæ permittat. Qui ergo summo imperio præditus, non tentat malè agendo quid possit, sed seipsum frænat sua modestia, vera intelligentia præditus est. Denique testatur, se aliis Regibus nõ fore similem quos infatuat sua dignitas: sed pro magnitudine oneris curam se adhibiturum vt intelligenter munus suum impleat. Et notandum est quod prudentiam in *via perfecta*, siue rectitudine statuit. Vnde colligimus, secundum Deum minimè sapere tyrannos qui ingenium suum ad prauas astutias conferunt, nouas artes quotidie excudunt onerandis & grauandis subditis: denique nonnisi ad nocẽdum acuti sunt. Vt talis vafrities multis displiceat, certè hæc Regum censetur optima prudentia, & summis laudibus extollitur, si ad propagandos suos fines sint attenti, & exquisitis etiam artificiis policiant. Atqui non aliam sibi prudentiam appetit Dauid quam quæ sit integritas magistra. *Donec venias.* Duplex est lectio: quidam interrogatiue vertunt, Quando venies? acsi peteret Dauid non se differri in longiorem moram. Et certe iusta ei gemendi & expostulandi fuit ratio, quũ tandiu se inopia premi & misere per diuersa exilia iactari videret. Præstabat enim, vt antè homo pecuarius fuerat, ignobilẽ degere in tugurio patris, quàm in Regem vngi, vt à patria eiectus, in summo dedecore & odio ageret. Ego tamen sine interrogatione legere malo, vsquedum, vel quando. quod tamen ipsũ paulo aliter interpretor quàm plerique: nempe quòd Dauid quanuis adhuc maneat priuatus homo, necdum sibi promisso iure regio fruatur, sectari tamen interea integritatem non differet. Sensus ergo est, Domine, quanuis longius me suspensum teneas, ego nihilominus integritati studebo. Ita *medium domus suæ* palatio & publicis ædibus opponit: acsi diceret, intra priuatos parietes.

Non statuam coram oculis. Postquã professus est se in priuata vita probitatis & iustitiæ cultorem fore, sicuti etiam bonos Principes hinc auspicari decet: nunc addit, se in gerendo Principis officio hostem fore iniustitiæ & sceleribus. Rem enim *peruersam coram oculis ponere* tantumdem valet ac sibi proponere aliquid impiè agendum. Auersum igitur ab omni scelere se fore pronũtiat: vt certé nemo iustus & æquabilis erit iniustitiæ vltor, nisi qui ab ea penit' ex animo abhorret. Vnde sequitur, non præstare officium Reges, nisi puri sint ab omni prauo consensu. Quidam עשות simul contexunt, subaudientes literam ל, acsi dixisset, Non proponam mihi quicquam impiè agendum. vel, Nulla prauitas mihi adlubescet, vt eam exequar. Sed alter sensus probabilior est, quòd vbi testatus est Dauid se nihil iniquitatis coram oculis suis passurum, mox ad confirmationem addat, se inimicũ fore omnibus maleficiis. In postremo

ſtremo membro mutatio numeri eſt, ſi ad perſonas declinantium referas. Poteſt tamen de opere ipſo commodè exponi: acſi dixiſſet, nullis impiis defectionibus ſe fore affinem.

4 *Cor prauum.* Quòd prauum cor nonnulli de perfidis hominibus accipiunt, tanquam coactum repudio. Deinde cõtextus reclamat. nam quum expoſitiuè mox addiderit, *malum non cognoſcam*, priore mẽbro haud dubiè ſe immunẽ fore à perfidia & prauitate affirmat. Ac ſumma eſt Dauidẽ operã daturũ vt ſibi caueat ab omni maleficio: & quid ſit proximis iniuriã facere, neſciat.

5 *Detrahentem.* Hoc verſu clarius diſſerit de Regis officio, qui gladio armatus eſt ad coercendos improbos. Nã etſi meritò bonis omnibus diſplicẽt obtrectatio, ſuperbia, & alia vitia, non eſt tamẽ eorũ cuiuſque è medio tollere ſuperbos vel obtrectatores: quia non ſunt inſtructi publica poteſtate, ſed manꝰ habẽt ligatas. Atque hæc diſtinctio tenenda eſt, vt in modeſtia ſe contineant filii Dei, nec quiſquã vocationis ſuæ fines trãſiliat. Nam certè quandiu priuatus vixit Dauid, nunquam auſus fuiſſet hoc tentare: ſed ſolio impoſitus, gladium ſumpſit è manu Dei quem ad vlciſcenda maleficia exereret. Species autem quaſdã deſignat, vt per ſynecdochen ſignificet ſe omniũ ſcelerũ fore vindicem. Peſtis apprime noxia eſt, clancularia & furtiua detractio. perinde enim eſt acſi quis hominẽ per inſidias occidat: imò calumniator, non ſecus ac veneficus incautos opprimit. Atque hoc ſignum eſt peruerſæ & proditoriæ naturæ, ita lædere alterius famam vt non ſit defenſioni locus. Malũ ergo hoc quia nimis paſsim graſſatur, & tamen minimè eſt tolerabile in hominum vita, Dauid vlciſcendum ſuſcipit. Superbos deinde duabus loquendi formis notat. *Altos oculis* vocat, non quòd ſupercilia attollat quiſquis ſuperbus eſt: ſed quia vt plurimum elato vultu produnt ſuperbi animi ſui altitudinẽ. Vocat *latos corde* quia inflatos eſſe & turgidos neceſſe eſt qui ad res magnas aſpirant. Nihil enim illis ſatis eſt niſi deglutiãt totum mundum. Atque hinc colligimus, nõ vigere rectum ordinem, niſi Principes reprimendæ ſuperbiæ ſedulò inuigilent, quæ ſecum neceſſariò & ferociã & crudelitatẽ trahit, parit contumelias, rapinas, & quoduis iniuriæ genus. Ita fiet vt ſimplices & quieti homines, potentiarum libidini expoſiti ſint, niſi oppoſita Principum authoritas, eorum audaciam arceat. Iam quum velit Deus piis Regibus deteſtabilem eſſe ſuperbiam, certum eſt ei perinde exoſam eſſe: ideóque à filiis ſuis placidam manſuetudinem requirit, quia profeſſus eſt eorum omnium hoſtis qui emergere altius conantur quàm ferat ipſorum conditio.

6 *Oculi mei ad veraces terræ, vt habitent mecum: ambulans in via integra, hic miniſtrabit mihi.*

7 *Non habitabit in medio domus meæ faciens fraudem: loquens fallacias non ſtatuetur coram oculis meis.*

8 *In matutinis perdam omnes impios terræ, ad exterminandum ex vrbe Iehouæ omnes operarios iniquitatis.*

6 **Oculi mei.** Ponit aliam virtutem cordati principis, ſibi fore curæ dicens, vt familiares ſibi reddat veraces terræ, eorúmque vtatur opera, & vt integros habeat miniſtros. Quidã generaliter accipiunt hanc particulã *vt mecum habitent* hoc ſenſu, Non negligã bonos & innoxios: neque patiar iniuſtè vexari, ſed faciam vt tranquillo ſtatu mecum fruantur. Sed potius ſignificat ſibi delectum fore, ne promiſcuè aſſumat hos vel illos, ſed prudenter, qualis ſit quiſque, diſcernat, vt cõiunctiſsimos ſibi habeat qui integrè viuunt, eóſque publicis muneribus præficiat. Ac *veraces* primo loco ponit: quia etiamſi quis virtutibus excellat, niſi tamen fidei & integritati ſit deditus, nunquã rectè in iudiciis verſabitur. Hoc autem notatu dignum eſt, quia licet optimus ſit Princeps, niſi

tamen respondeant ministri, eius innocentia vix ad subditos perueniet. Nam quum ministri sint Principum manus, quicquid ille statuerit, scelerate peruertent si auari sint, vel fraudulenti, vel rapaces. quod plus satis experientia notum est. Maior quidem pars Regum, præteritis bonis & integris, imò procul valere iussis, data opera ministros appetunt sui similes, & ad tyrannidem suam appositos: sed in bonis & moderatis hæc quoque mollities apparet, vt pessimis consiliis regantur, & publica munera inconsideratè prostituant.

7 *Non habitabit.* Potest hic versus tam de aulicis omnibus qui publica iudicia exercent, exponi, quàm de ministris domesticis. Sed quum nuper in genere de omnibus officiariis loquutus sit, videtur nunc sermonem propriè habere de cohorte regia. Nam hinc omnes corruptelæ: si primarii Regum amici, & alii familiares qui eorum aures occupant, fallaces sint ac dolosi, suo exemplo quasi signum licentiæ attollent. Et fieri non potest vt qui domum suam temperanter non continet, tenendis populi gubernaculis sufficiat. Vilescit enim in publico authoritas quæ ne domi quidem gradum suum tenere potest.

8 *In matutinis.* Tandem concludit præcipuam curam se adhibiturū vt terram purget improbis & sceleratis hominibus. Dicit autem manè, quia si resides sint ac lenti Principes, non satis tempestiuè occurrēt sanandis malis. Principiis ergo obstandum: modò ne iracundiæ indulgeat iudex, vel se inconsideratè præcipitet. Plurali etiam numero notatur continua strenuitas: quia non satis esset Iudicem semel atque iterum pœnas de improbis seuerè & acriter exigere, nisi in hanc curam perseueranter intentus esset. Damnatur autem hac voce in Principibus segnities, vbi improbos videntes audacter ad peccandum ruere vel metu vel indulgentia diē de die trahunt. Meminerint ergo Reges & Magistratus se gladio armatos esse, vt Dei iudicia strenuè & maturè exequantur. Non potuit quidem Dauid purgare omnibus inquinamētis terram, quantumuis animosè in eā rem incumberet: sed tantum promittit se absque vllius personæ respectu seuerum fore iudicem ad tollendos omnes impios. Iudicibus autem sæpe obstat timiditas, ne satis viriliter malos proteruientes compescant. Quare necesse est esse præditos spiritu inuictæ magnitudinis, vt freti Dei auxilio, munus sibi iniunctum peragant Deinde ambitio & gratia flexibiles eos reddit ne æquabili tenore scelera vbi oportet puniāt. Hinc colligimus quantopere placeat Deo seueritas quæ modum non excedit: & quàm rursus nō probetur crudelis humanitas quæ improbis habenas laxat: sicuti nulla est maior peccādi illecebra quàm impunitas. Ideo tenendum illud Solomonis, Prou. 17.15, Qui iustificat impium & condemnat innocētem, vterque abominatio est Deo. Emphaticum etiam est quod addit *vt noxios exterminem è ciuitate Dei.* Nam si profanis etiam Regibus communiter mandata est scelerum vindicta, sciebat Dauid sanctiori vinculo se astringi, quum Ecclesiæ Dei præesset. Et certè qui tam honorificum locum obtinēt, nisi conatus omnes suos conferant ad purgandas sordes, quantū in se est polluunt Dei Sacrarium: nec solùm erga hominis infideliter se gerunt, bonorum salutem prodendo, sed etiā in Deum ipsum sunt sacrilegi. Iam quum regnum Dauidis obscura tantùm fuerit regni Christi imago, statuendus nobis est in medio Christus, qui etsi patitur multos hypocritas, quoniam tamen futurus est mundi iudex, vocabit tandem omnes ad rationem, & segregabit agnos ab hœdis. Quòd si videtur longiorem moram facere, cogitandum nobis est de aurora illa quæ repente exurget, vt sordibus purgatis vera puritas refulgeat.

ARGVMENTVM PSALMI CII.

Videtur hæc precatio fuisse dictata fidelibus quum in exilio Babylonico languerent. Primùm autem mœsti & supplices, de suis afflictionibus queruntur. Deinde Vrbis sanctæ & Templi restitutionē Deo commendant. Et quo maiore fiducia concipiant suas preces, promissiones Dei commemorant de fœlici tam Regni quam Sacerdotii renouatione: nec tantùm liberationem sibi promittunt ab exilio, sed etiam precantur

vt Deus

vt Deus Reges & populos sub obsequium suum cogat. Tandem interposita rursus breui querimonia de tristi & afflicto suo statu, solatium petunt ex Dei æternitate: quia seruos suos in spem meliorem adoptans, à communi hominum sorte segregauit.

Psalmus CII.

PRecatio afflicto, quando constrictus erit, & coram Iehoua effundet meditationem suam.

2 Iehoua audi precem meam: & clamor meus ad te veniat.

3 Ne abscondas faciem tuam à me in die afflictionis meæ: inclina ad me aurem tuam, in die quo clamo festina, responde mihi.

1 *Precatio.* Quisquis ex Prophetis fuerit author Psalmi, certum est eum dictasse precandi formam pro Templi & Vrbis reparatione. Quòd restringũt quidam ad tempus quo impediebatur à vicinis gentibus Templi ædificatio, mihi non placet: potius existimo ante reditũ populi, quum iam instaret promissæ redemptionis tempus, compositum fuisse Psalmum. Tunc enim cœperunt Prophetæ magis erigere piorum animos, iuxta illud vaticinium Iesaiæ 4.1, Consolamini, consolamini populum meum, dicet Deus vester. Consilium autẽ Prophetæ fuit non modò animare populum ad fiduciam, sed curam & solicitudinem iniicere pro Ecclesiæ salute. Inscriptio ostendit in quem vsum & finem destinatus fuerit Psalmus. Nam qui in præterito tempore vertunt, Oratio afflicto dum fuit constrictus, & effudit suam meditationem: videntur malè sensum reddere. Quin potius voluit eorum anxietati succurrere quorum videbat collapsos animos: acsi diceret, Quanuis eos cõstringat mœror & desperatio, esse tamẽ adhuc precandi locũ. Quidam verbum עטף vertunt, dum se abscondet: ac putant metaphoricè exprimi gestum precantis, dum præ mœrore faciem erigere non sustinens, quasi in sinum se reuoluit & implicat. Mihi autem videtur concinna esse allusio, dùm ab vna parte, angustiæ animi & constrictio ponuntur: ab altera autem, precationum effusio: vt sciamus adeò non claudi ianuam precibus nostris dum contracti dolore: lucem & conspectum hominum fugimus, vt tunc verè opportunum sit tempus orandi: quia hæc vnica curis nostris leuatio est, dum liberè corda nostra effundere licet coram Deo. Verbum quidẽ שיח sæpe capitur pro orare: sed quia significat meditari, nomen ex eo deductum hìc propriè est meditatio. Notandum est præterea, his verbis admonitos fuisse Israelitas quomodo animis compositos esse deceret dum conciperent hanc precandi formam, acsi diceret non aliis se eam præscribere nisi quos angebat Ecclesiæ clades.

2 *Iehoua audi.* Hæc vehementia iterum ostendit non dictata fuisse verba quæ securi & hilares effunderent. quod factum non fuisset absque crasso Dei ludibrio. Testãtur enim sic loquendo, se diros cruciatus perferre, & ardere ingenti desiderio obtinendæ leuationis. Quare hæc verba ore nemo resonare poterat, quin profanaret Dei nomen, nisi accederet serius animi affectus. Et circunstãtia quã dixi notanda est, nos à Spiritu sancto ita expergefieri dũ pro communi Ecclesiæ salute orandus est Deus. Nam quum priuatim sibi curam quisque gerat, vix centesimus quisque Ecclesiæ malis, vt par est, afficitur: quo magis stimulis opus est sicuti Prophetam videmus multa verborum congerie frigus & tarditatem corrigere. Cordis (fateor) partes essent linguam mouere & dirigere ad precandum: sed quia sæpe flaccescit, vel lentè & pigrè munus suum èxequitur, linguæ adminiculo opus habet. Est hìc igitur aliquid reciprocum: quia sicuti cor præire verba debet ac formare, sic & lingua ipsa cordis torpori opitulatur. Fieri quidem sæpe poterit vt fideles orent non tantùm seriò, sed etiam ardenter, nec tamen vlla vox

ab ore exeat: non tamen dubium est quin per clamorem intelligat Propheta vehementiam, ad quam erumpere cogit dolor.

3 *Ne abscondas.* Quòd rogant ne faciem suam abscondat Deus, non est superuacuum. Nam quum iam per annos septuaginta ferè contabuisset in exilio populus, auersus poterat videri Dei fauor. Sed in extrema afflictione iubentur tamen ad preces confugere tã quam ad vnicum remedium. Dicunt enim se clamare *in die afflictionis*, non vt solent hypocritæ, qui fremendo tumultuantur: sed quia se à Deo tunc vocari sentiunt. *Festina, responde.* Quia de his loqutionibus alibi fusius fuit dictum, nũc breuiter tenere sufficiat, Deum vbi per mittit nobis infirmitates proprias sine pudore coram se detegere, & ineptias nostras sustinet, plusquam indulgenter nobiscum agere. Certè coram eo queru lari vt pueri solent, eius maiestate mini mè dignum esset, nisi hanc licentiam vl trò concederet. Libenter vtor hoc nomi ne, vt sciant infirmi qui ad Deum acce dere trepidant, tam comiter se inuitari nequid à familiari accessu eos retardet.

4 *Quia consumpti sunt vt fumus dies mei, & ossa mea quasi focus exuta sunt.*

5 *Percussum est tanquam herba & aruit cor meum, quia oblitus sum comedere panem meum.*

6 *A voce gemitus mei adhæserunt ossa mea carni meæ.*

7 *Similis factus sum pelicano deserti, fui quasi bubo solitudinum.*

8 *Vigilaui, & fui quasi passer solitarius super tectum.*

4 *Quia consumpti sunt.* Sunt quidem hyperbolicæ loquutiones, sed quæ tamen verè exprimunt quàm grauiter pios animos sauciare debeat Ecclesiæ desolatio. Atque in hac parte seipsum quisque diligenter examinet. Nisi enim Ecclesiam præferimus aliis omnibus curis, indigni sumus qui censeamur inter eius membra. Et quoties occurrunt istæ loquendi formæ, sciamus nobis exprobrari nostram ignauiam, quia Ecclesiæ incommodis minus afficimur quàm decebat. Dies suos *fumo* comparat: ossa autem, foci lapidibus, quos temporis successu ignis tandem absumit. Per *ossa* verò intelligit quicquid est roboris in homine. Et certè nisi sensu carerent, fieri non potuit quin illud triste spectaculum iræ Dei siccaret eorum ossa, totúmque vigorem absumeret.

5 *Percussum est.* Sequitur tertia similitudo, vbi dicit cor suum instar herbæ percussæ esse emarcidum, ac prorsus aridum. Plus autem quiddam exprimere voluit Propheta, quàm si dixisset cor suum esse arefactum, & ossa ad siccitatem redacta: nempe sicut herba quum secatur, non amplius potest terræ succum haurire, nec retinere quem a radice vigorem trahebat, sic intelligit cor suum quasi euulsum vel resectum, naturalibus somẽtis destitui. *oblitus sum comedere.* Hoc est, tãtus fuit mœror, vt neglexerim ordinarium cibum. Edebant quidem in exilio fideles: & hoc fuisset impiæ desperationis signum, inedia se conficere: sed intelligit se mœrore constrictum respuisse omnia oblectamenta, vt etiam cibo & potu se fraudaret. Quanquam autem solitum victum omittunt fi deles, dum voluntario ieiunio iram Dei suppliciter deprecantur: non tamen de hac inediæ specie nunc loquitur Propheta, sed quam affert maior vis tristitiæ vna cum ciborum fastidio & tædio rerum omnium. Tandem addit corpus fuisse quasi tabidum, vt ossa cuti adhærescerent.

7 *Similis factus sum.* Pro nomine *pelicani*, alii onocrotalon, alii cucullum ponunt. pro bubone Græcus interpres nycticoracẽ reddidit. Sed quia aues sũt Iudæis quoque incognitæ, simpliciter tenere sufficiat, notari hoc versu funestas aues,

aues,quæ in latebrosis montibus ac desertis habitant, quarum adeò amœnus & suauis cantus non est,vt horrorem potius incutiat:acsi diceret, se ab hominum consuetudine remotum similem prope fuisse bestiæ syluestri.Et certè quãuis degerent fideles in regione culta & fertili,certum tamen est totam Chaldæam & Assyriam instar deserti illis fuisse,quum Templum & patria vnde eiecti erant, obstrictas teneret eorum mentes.Tertia similitudo à passere sumpta,luctum inquietudinis plenũ denotat Etsi enim צפור quamlibet auem significat,hic tamen non dubito pro passere accipi.Solitarium autem vocat, quia viduatus sit compare.Scimus autem auiculas illas tam impatienter viduitatem ferre,vt ferè luctum omnem superent.

9 *Quotidie exprobrarũt mihi inimici mei: & insanientes in me per me iurarunt.*

10 *Quia puluerem tanquam panem comedi, & potum meum cum fletu miscui.*

11 *A facie indignationis tuæ & iræ tuæ: quia extulisti me & proiecisti me.*

11 *Dies mei tanquam vmbra inclinata, & ego tanquam herba arui.*

9 *Quotidie.* Hac circunstantia sibi misericordiam conciliant fideles,quòd hostibus suis non tantùm sint ludibrio, sed etiam execrationi.De hac ergo indignitate conqueritur Propheta, quòd electo Dei populo impii tam probrosè insultent, vt etiam mutuentur ex eius cladibus iurandi formulam. Hoc autem fuit Iudæos sumere quasi insigne maledictionis exemplar. Hodie verò quum peræquè sibi fræna laxent impii ad petulantiam,discamus his armis nos munire,quæ hoc tentationis genus quamlibet asperum superent. Nam Spiritus sanctus hanc precandi formam dictando,testari voluit, Deum talibus contumeliis moueri vt suis succurrat, quemadmodum habetur apud Iesaiam 37.23, Quem probris affecisti?& cui conuitiatus es?contra quem exaltasti vocẽ?nempe contra Sanctum Israelis.Dixerat autẽ proximo antè versu Despexit te,filia Sion:super te concussit caput,filia Ierusalem.Hæc certè inæstimabilis est consolatio,proteruia hostium nostrorũ magis accendi Deum,vt se ad opem nobis ferendam accingat. Secundo membro crudelitatem hostium magis exprimit, *furere* eos dicens.Quum autem verbum הלל significet vt plurimum laudare, posset per antiphrasin sumi,Qui me vituperãt.Sed præstat sequi quod vsu magis receptum est. Quòd autem existimant quidam vocari insanos, qui suam amentiam prodebant,vt constaret re ipsa nihili esse homines, imò quasi facẽ & quisquilias,videtur nimis detortum. Sufficiat igitur sensus ille, quòd fideles sæuitiæ vel furiosi odii accusent maledicos.

10 *Quia puluerem.* Quidam inuersum esse ordinem putant,ac notam similitudinis כ præpositã nomini לחם debere præfigi nomini אפר: acsi dictũ esset,Ego in pane meo nihilo plus reperio saporis quam in puluerẽ. quia scilicet ciborum fastidium generet cordis mœstitia.Sed simplicius est,*puluerem comedisse loco panis*,qui humi prostrati iacerent,vt quasi terrã lingerent. Scimus enim solenne fuisse lugentibus,pronos in terra iacere.Quanquam aliud dicere voluit Propheta:nempe, quum cibum sumeret,non fuisse mensam appositam, sed panem sordidè fuisse in terra proiectum.Ergo in persona fideliũ dicit, se ita fuisse terræ affixũ, vt ne cibi quidẽ sumendi gratia inde surrexerit. Quò etiã spectat posterius membrũ,*potum cum fletu miscere*.Nã quum mœrorẽ cohibere paulisper soleant qui lugent,dum se reficiunt cibo, dicit Propheta nihil sibi fuisse intermissionis à luctu. Quidam in priore membro non legunt, Sicut

Panem,sed,in pane: & quum magna sit [a]ffinitas inter ב & ב, mihi magis pro[b]atur lectio illa, quia melius secundo membro respondet.

11 *A facie indignationis* Iam exprimit Propheta iustitiæ magnitudinē non simpliciter ex incommodis vel ærumnis ortam fuisse, sed ex pœnæ Diuinitus inflictæ sensu. Et certè nihil est quod tam grauiter nos vulnerare debeat,quàm vbi sentimus Deum nobis infensum.Huc ergo spectat Prophetæ sermo,Domine non tantùm quæ profanis hominibus venirent in mentem reputo, sed sensum potius meum conuerto ad iram tuam:quia nisi nobis aduersus esses potiremur hæreditate abs te data,vnde nos meritò furor tuus[f] expulit. Est autem vtilis admonitio, quum nos manu sua Deus percutit, non tantùm ad ictus ingemiscere,vt solent stupidi homines: sed præcipuè causam expendere, vt seriò humiliemur. Posterius membrum duplicem sensum admittit.quia enim in sublime attollimus quæ volumus durius ad terram allidere,posset violenta deiectio notari his verbis,Tu me alto & præcipiti iactu fortius contriuisti, quàm si è gradu deiectus forem. Sed videtur esse alia doloris amplificatio.quia enim nihil acerbius[a] est quàm ex beato statu detractos, in vltimas miserias coniici, Propheta hîc dolenter conqueritur priuatum fuisse Dei populum præclaris beneficiis quibus olim ornatus fuerat,vt ipsa beneficiorum Dei memoria,quæ ad solatium valere debuerat, magis exasperet dolorem.Nec verò hoc fuit ingratitudinis,trahere in materiā luctus præterita Dei beneficia,quum agnoscerent sua culpa ad miseram & fœdam nuditatem redactos se fuisse. Neque enim Deum oblectat mutatio, vt post breuē suæ bonitatis gustum nos statim frustretur:sed quemadmodum inexhausta est eius bonitas,sic perpetua in nos flueret eius benedictio,nisi eius cursum abrumperēt nostra peccata.Quòd ergo beneficiorum Dei recordatio dolores nostros lenire debet,id non obstat quominus magis nobis doleat ex alto cecidisse, dum apparet nos prouocasse iram Dei, vt benignam & beneficam manū à nobis retraheret. Sic dum reputamus, imaginem Dei quæ in Adam conspicua erat fuisse fulgorem cælestis gloriæ:ex opposito autem nobis occurrit pudenda fœditas,quam nobis in signum iræ suæ Deus inussit:fieri certè nequit quin acerbius nos vulneret ista comparatio. Ergo quoties Deus ornamentis quæ contulerat,nudatos quasi prostituit ad opprobrium,discamus ideo maiorem nobis esse lugendi causam, quia lucem culpa nostra conuertimus in tenebras.

12 *Dies mei tanquam vmbra.* Scimus dum sol capitibus nostris imminet, in ipso scilicet meridie, non perspici tam subitas mutationes vmbrarum: sed vbi vergere ad occasum incipit,singulis ferè momentis variant vmbræ.Hæc ratio est cur disertè *vmbram inclinantem* nominet.Etsi autem videtur hoc commune esse cunctis mortalibus quod in personam afflictæ Ecclesiæ Propheta confert:specialis tamē hæc ratio in calamitate exilii valuit.Verum quidem est, simulac vergimus ad senium,exiguo tempore nos collabi:sed id Propheta etiam in medio ætatis flore populo Dei accidisse conqueritur.Dierum enim nomine totum vitæ curriculum designat:acsi diceret exilium piis fuisse quasi solis occasum,ea quòd celeriter cōciderent.Tandem repetit similitudinem *herbæ arefactæ*,qua nuper vsus fuerat,significans vitam in exilio fuisse mœroribus implicitam,qui ipsum vitalem succum exurerent.nec mirum,quum centum mortibus deterior esset illa viuendi conditio nisi spe futuræ redemptionis suffulti fuissent.Etsi autem non fuerunt prorsus tentatione obruti:non tamen leuem tristitiam concipere oportuit quòd à Deo essent abdicati.

13 *Et tu Iehoua in perpetuum habitabis: & memoria tui in generationem & generationem.*

14 *Tu exurges, misereberis Sionis: quia tempus miserendi eius quia venit statutum tempus.*

15 Quia

15 *Quia diligunt serui tui lapides eius, & pulueris eius miserebuntur.*

13 *Et tu Iehoua.* Quòd Propheta se ad bonam spem erigere volens, sibi proponit æternum Dei statũ, videtur lõgè petita consolatio. Quid enim hoc ad nos, si Deus immutabilis, & semper idem in solio cælesti sedet, quando interim fragilis & caduca conditio ne ad momẽtum quidem stare nos sinit? Imò ex notitia beatæ quietis, qua Deus fruitur, melius apparet vitam nostram merum esse ludibrium. Sed Propheta in memoriam reuocãs promissiones, quibus testatus fuerat Deus sibi curæ fore Ecclesiam, ac præcipuè illud insigne fœderis caput, Exod 25. 8, Habitabo in medio vestri: sacro hoc & insolubili vinculo fretus, non dubitat pios in squalore iacentes, socios & consortes facere cælestis gloriæ quã Deus inhabitat. Atque huc quoque spectat nomẽ *memoriæ*. Quorsum enim nobis prodesset stare æternam Dei essentiam, nisi in cordibus nostris vigeret eius cognitio, quæ ex gratuito fœdere concepta, fiduciam mutuæ inter nos & ipsum coniunctionis generat? Sit igitur hæc summa, Tametsi fœno arido simus similes, concidamus singulis momentis, parùm distemus à morte, imò iam quasi in sepulchro habitemus: quia tamen fœdus nobiscum pepigit Deus, quo se promisit populi sui fore custodẽ, séque nobis coniunxit hac lege vt semper in medio nostri habitet, bene esse sperandum: & quanquam si in nobis subsistimus, nihil restat præter meram desperationem, erigendas esse mẽtes ad cæleste soliũ, vnde nobis Deus tandem manum porriget. Quisquis mediocriter exercitatus est in Scripturis, agnoscet hoc nobis esse agendũ quoties multæ mortes nos obsidẽt, nempe quum semper maneat Deus sui similis, ac ne vlla quidem obumbratio in eum cadat, nihil impedire quominus nos iuuet: atque id facturum, quia verbum habemus quo se nobis deuinxit, quia memoriam sui apud nos deposuit, quæ sanctam & inseparabilem societatem continet.

14 *Tu exurges.* Hæc illa est consequẽtia cuius memini, Deus æternus est, ergo *miserebitur Sionis.* AEternitas autem, in memoria aut verbo spectanda est, vbi se nobis obligans, salutis nostræ custodiam suscipit. Porrò quia non deest ei potentia, nec fieri potest vt seipsum abneget, timendum non est quin suo tẽpore impleat quod promisit. Diximus alibi *surgendi* verbum ad ipsam experiẽtiam referri quæ nobis apparet. Quãuis enim quiescat immutabilis, potentiam tamen exerens, suam altitudinẽ externo actu (vt loquuntur) demõstrat. Ac Propheta quidem vbi de instauratione Ecclesiæ agitur, eius causam sibi proponit Dei misericordiam: sed eam facit duplicem, ideóque diuersis verbis vtitur. Quod ad priorem misericordiæ speciẽ attinet, hæc eius ratio est. quia hîc nihil loci habent merita, nec aliunde adduci potest Deus vt Ecclesiã suam ædificet, causam sumit à gratuita sua bonitate. Deinde secundam misericordiam adiũgit, quæ promissionibus annexa erat, Tu ergo *misereberis, quia tempus iam adest beneplacito tuo præfixum.* Interea consilium Prophetæ fuit, euehere Dei misericordiam, vt scirent fideles in ea sola inclusam esse suam salutem. Sed iam vidẽdum est quodnam tempus intelligat. מועד enim Hebræis dies omnes statos vel condictos significat. Ergo non dubium est quin respiciat ad vaticiniũ Ieremiæ quod legitur capite 29. 12, & repetitur secundi libri Chronicorum vltimo cap. 10. Fideles enim ne in ipsa diuturnitate malorum deficerent, recũbere oportuit in spem illam, finem in exilio fuisse Diuinitus impositũ, ne duraret vltra septuaginta annos. Et videmus Danielem in hac cogitatione fuisse versatum, quum precari pro Ecclesiæ reparatione vellet, Dan. 9. 2. Hoc quoque modo nunc Prophetæ consiliũ fuit, quo se & alios animaret ad intrepidè orandum, celebre illud vaticinium Deo proferre, vt triste exilium finiret. Et sanè nisi in precibus semper nobis occurrãt Dei promissiones, vota quasi fumos in aerem iactamus. Simul notandum est, quanuis appropinquaret, vel iam impletum esset tempus redemptionis promissæ, Prophetam tamen nõ cessare

à precibus, ad quas nos Deus verbo suo sollicitat: quanuis etiam tempus esset conditum, sic Deum appellat Propheta de suo pacto, vt confugere ad meram eius bonitatem non desinat: quia promissiones quibus fidē suam obstringit, eius gratiam minime obscurant.

15 *Quia diligunt.* Hoc ad Cyrum & Darium restringi prorsus ineptū est: ac miror quosdam ex nostris tam frigido commento subscribere. Nā Rabbinos mirum nō est stultas argutias nimis cupidè venari. Scio alicubi impios vocari Dei seruos, Ierem. 25. 9, quia per eorum manum exequitur sua iudicia: imò fateor Cyrum nominatim dici electum Dei seruum, Iesa. 44. 28: sed neque eum neque Darium Spiritus sanctus tā honorifico titulo dignatus esset sine circunstantia. Deinde probabile est compositum fuisse Psalmum antequam edictum promulgassent de populi reditu. Ergo soli fideles in catalogo seruorum Dei simpliciter cēsentur: quia illis propositum est tota vita, Dei vocationi obsequi. Ego certè non dubito quin cōmuniter de tota Ecclesia loquatur: acsi diceret, non ab vno tantùm homine concipi hoc votum, sed totum Ecclesiæ corpus in eodem esse consensu. Nam quo Deū melius inclinet, pios omnes quotquot erā in mundo, suffragatores sibi aduocat. Et certè ad fiduciam augendam hoc non parum valet, quasi in vna persona preces ab omnibus simul concipi: sicuti Paulus secundæ ad Corinth. 1. 11. notat. Subest autem in verbis pondus, quia *lapides Sionis* vocat deformem materiam quæ supererat ex ruinis: vt significet non tantùm fuisse olim conspicuo illo Templi splendore captos fideles, quum posset non tantùm allicere oculos hominum, sed rapere in sui admirationem omnes sensus: sed quanuis subuersum sit Templum, & deformis tantùm vastitas illic appareat, fideles tamen in eius amore manere defixos, in putridis lapidibus & corrupto cæmento agnoscere Dei gloriam. Et certè quū Dei auspiciis conditum fuisset Templum, & reparatio eius ab eodem Deo promissa, non oportuit ab eius ruinis auelli piorum affectus. Intereane ipsos frangerent Gentium ludibria, in verbo Dei aliud speculari necesse fuit, quàm oculis cernerent. Nam quia locum sciebāt Deo sacrum esse: & rursus illic erigendum esse Templum, quanuis mutili & concisi lapides iacerent sine ordine, disiectáque esset inutilis materia: non abiiciunt fideles Templi reuerentiam. Ergo quo tristior est Ecclesiæ desolatio, eo minus alienari nos oportet ab eius amore. Quin potius hæc misericordia, gemitus & suspiria elicere nobis debet. quæ doctrina vtinam nostræ ætati non adeò conueniret. Nam etsi alicubi Deus habet sua templa, vbi viget purior eius cultus, si tamen oculos coniicimus in totum orbem, quia vbique calcatur verbum Dei, & innumeris profanationibus eius cultus fœdatur: certè sanctū eius templum tristibus ruinis vbique dilapsum est: imò Ecclesiolæ istæ in quibus Deus habitat, laceræ sunt ac dispersæ. Quid hæc tuguria ad splēdidum illud ædificium quod apud Iesaiam, Ezechielem & Zachariam describitur? Sed nulla desolatio obstare debet quominus amemus Ecclesiæ lapides & puluerem. Papistas sinamus in suis altaribus, magnis structuris, & aliis pompis superbire: quia totus ille profanus splēdor nihil aliud est quàm abominatio coram Deo & Angelis. veri autem tēpli sacræ sunt ruinæ.

16 *Et timebunt Gentes nomen Iehouæ, & omnes Reges terræ gloriam tuam.*

17 *Quia ædificauit Iehoua Sion, visus est in gloria sua.*

18 *Respexit ad precem solitarii, & non contempsit precem eorum.*

19 *Scribetur hoc ad generationem posteram, & populus creatus laudabit Deum.*

16 *Et timebunt.* Fructum liberationis describit Propheta, quòd inde illustris reddetur Dei gloria populis & ipsis Regibus. Quo tacitè significat, oppressa Ecclesia, simul Dei gloriam deiici. sicuti haud dubiè tunc derisui fuit impiis Deus Israel, acsi facultas eum deficeret ad opem suis ferendam. Dicit ergo Propheta, si Deus populum suum redemerit, fore hoc notabile potentiæ eius specimen, quòd Gentes cogat eum reuereri quem subsannant. *Deum* enim *visum esse in gloria sua* dicit, vbi Ecclesiã suam eduxit è mortis tenebris: sicuti de prima redemptione alibi canitur, Factus est tunc Iuda in sanctitatem eius, Israel fuit potestas eius, Psal. 114. 2. Ita hoc loco Deus populũ iterum sibi colligens qui dispersus fuerat, & quasi à morte suscitans Ecclesiam, apparuit in sua gloria. Atque hæc non vulgaris consolatio est, tantum esse Dei erga nos amorẽ, vt decus suũ in salute nostra fulgere velit. Quãuis autẽ inter medias afflictiones fidelibus abscõdita fuerit virtus Dei, eã tamẽ semper fidei oculis & in speculo promissionum intuiti sunt.

18 *Respexit.* Hoc notatu dignum est, precibus fidelium ascribi piorũ redemptionẽ. Quanuis enim non nisi mera clementia fuerit adductus Deus ad liberandam Ecclesiam, sicuti gratis pollicitus fuerat id se facturum: vt tamen stimulet fideles ad studium precandi, hoc idem quod sponte facturus est, eorũ votis se daturũ asserit. Neque hæc duo inter se pugnant, Deum gratuita misericordia seruare Ecclesiam, & in ea seruanda propitium esse suorũ votis: quia quum gratuitis promissionibus annexæ sint preces, harum effectus ex illis fluit. *Preces* autem *solitarii* exauditas fuisse dicens, non loquitur tantùm de vno homine, quia mox plurali numero vtetur: sed Iudæos omnes quandiu eiecti à patria exularunt in alieno solo, vocat *Solitarios*: quia vtcunque Assyria & Chaldæa regiones essent apprimè fertiles & amœnæ, non secus tamen illic vagati sunt miseri exules, quã in deserto vt alibi diximus. Cæterùm, vt tunc populus solitarius gemendo gratiã adeptus est, ita quanuis nunc dispersi sint fideles, nec legitimos habeant conuentus, Dominus tamen in hac vasta dissipatione eorum gemitus exaudiet, modò syncero fidei consensu simul aspirent ad restitutionẽ Ecclesiæ.

19 *Scribetur hoc.* Magis extollit redemptionis fructũ, quo se & alios omnes ad spẽ impetrandi animet. His autẽ verbis significat memorabile fore hoc Dei opus, cuius laus propaganda sit in multas ætates. Scimus enim multa esse laude digna, quorũ tamen memoria eua nescit: sed Propheta salutem Ecclesiæ pro qua rogat, à vulgaribus beneficiis discernit. *Scribendi* verbo significat historiam publico monumento dignam esse, vt transmittatur eius memoria ad posteros. Et subest cõcinna antithesis inter nouam populi creationẽ & præsentẽ interitũ, quã Interpretes malè prætereunt. Populo enim abdicato, extincta quodãmodo erat Ecclesia. Certè mortuũ videri poterat eius nomen, quum Iudæi profanis Gentibus permisti, nullum corpus efficerent. Itaque reditus quasi secunda fuit natiuitas: ideóque nõ abs re Propheta nouam creationem expectat: quia vtcũque perisset Ecclesia, persuasus erat Deum mirabili virtute facturũ esse vt deintegro rediuiua surgeret. Atque hic locus insignis est, nõ semper ita seruari Ecclesiã vt superstes appareat, sed vbi mortua videtur, repentè nouam creari, quoties ita Deo visum est. Nulla igitur desolatio hanc nobis spem adimat, sicuti semel Deus ex nihilo mundum condidit, ita proprium esse eius opus, Ecclesiam ex mortis tenebris eruere.

20 *Quia prospexit ex sublimi* loco *sanctitatis suæ, Iehoua è cælis in terram respexit,*

21 *Ad audiendũ gemitũ vincti, ad soluẽdos filios mortis:*

22 *Vt narretur in Siõ nomẽ Iehouæ, & laus eius ĩ Ierusalẽ,*

23 *Dũ colligẽtur populi simul, & regna vt seruiãt Iehouæ.*

20 *Quia prospexit.* Nunc Propheta redemptionem, ad quam anxie suspirat, perinde amplectitur acsi peracta esset. ac ne tantum Dei beneficium obscuret hominum malignitas, apertè & disertis verbis laudem suam Deo vendicat: sicuti etiam multis modis coactus fuit populus agnoscere Dei manũ. Nam multo antè quàm in exilium tractus foret, hæc clades fuerat prædicta, vt testatum esset Dei iudicium. Simul promissa fuerat liberatio, & tempus notatum vsque ad L X X. annos. Non potuit igitur hominum ingratitudo excogitare vel cōminisci alias causas reditus, quàm merã Dei bonitatẽ. Dicit ergo *Deum è cælo respexisse*, ne gratiæ & fauori Cyri Iudæi acceptam ferant salutem palàm è cælis profectam. *Sublimis* locus *Sanctuarii* tantundem hîc valet ac cælum. Nam sicuti Templum Psal. 26. 8, & 76. 3, habitatio Dei vocatur, respectu hominum: ita ne quid terrenum de ipso Deo imaginemur, domicilium sibi in cælo assignat: nō quòd inclusus sit cælo, sed vt supra mundum à nobis quæratur. Postea iterum repetit quod de precibus attigerat, vt iterũ excitet piorum corda ad orandum: deinde vbi liberati fuerint, sentiant fidei suæ hoc concessum, quòd promissionibus freti, sursum direxerint suos gemitus. *vinctos* autem dicit, quia etsi compedibus nexi non erant, captiuitas tamẽ eorum instar durissimi carceris erat. Imò paulo pòst dicit *morti fuisse destinatos*, vt tandem sentiant actum fuisse de sua salute, nisi extraordinaria Dei virtute à morte erepti essent.

22 *Vt narretur.* Hîc amplior & vberior quàm antehac celebratur redẽptionis fructus: quia non tantũ ad gratias Deo agẽdas in vnum coalescẽt Iudæi, sed in patriam reducti, secum etiam Reges & populos in fidei vnitatem & eundẽ Dei cultum colligent. Hoc verò tũc prorsus incredibile fuit, nō modò in Templo diruto & exciso breui resonaturas Dei laudes vt olim, sed venturos vndique populos, & Iudæis, qui tũc quasi putridum erant cadauer, aggregãdos ad Deum colendum. Ratione quidem hac vtitur Propheta ad spẽ reditus dãdam populo, quòd impossibile sit, locũ illum quem Deus sibi delegit, perpetuò deseri: sed nouam materiam laudandi Dei fore denuntiat, quia nomẽ Dei adorabitur ab omnibus populis: nec tantũ ex gente vna constabit Ecclesia, sed ex toto orbe. Quod scimus Christi auspiciis fuisse completum, sicuti etiã testatũ fuerat vaticinio sancti Iacob, Gen. 49. 10, Ad ipsum erit collectio Gentium. Sed quia Prophetis solenne est continuare liberationem ab exilio Babylonico vsque ad Christi aduentum, Propheta non partem vnam duntaxat arripit, sed perducit gratiam Dei vsque ad suum finem. Etsi autem necesse non fuit Ierosolymam ascendere quicunque ad Christum conuersi sunt, more tamẽ vsitato legalem cultum posuit tanquam symbolum veræ pietatis. Cæterùm, discamus ex hoc loco nunquam melius celebrari Dei nomen quàm dum propagatur religio & crescit Ecclesia, quæ ideo vocatur plantatio in laudem Dei, Iesa. cap. 61. ver. 3.

24 *Afflixit in via robur meum, coarctauit dies meos.*

25 Dixi, Deus *mi, ne tollas me in dimidio dierum meorũ: in generationem generationum anni tui.*

26 *Prius terram fundasti, & opus manuum tuarum cæli.*

27 *Ipsi peribunt, & tu permanebis, & omnes quasi vestimentum veterascent: quasi vestem mutabis eos, & mutabuntur.*

28 *Et tu idem, & anni tui non deficient.*

29 *Filii seruorum tuorum habitabunt, & semẽ eorum coram te stabilietur.*

24 *Afflixit in via.* Querimoniã hanc inſcite,meo iudicio,quidam ad tẽpus illud reſtringunt quo exhibitæ fuerunt Iudæis moleſtiæ, poſtquam data fuerat redeundi libertas. Potius in voce itineris aut viæ metaphora eſt . Nam quum meta veteris populi eſſet Chriſti exhibitio,iure afflictos ſe queruntur in medio ſtadii curſu. Atque ita Deo ſuam promiſſionem obiiciunt,quòd quum temere non cucurrerint, ſed ſequuti ſint eius fidem, in medio itinere attriti fuerint eius manu. Non expoſtulant quidem cum Deo,acſi ſpem eorum fruſtratus eſſet:ſed quia perſuaſi ſunt eum non agere fallaciter cũ ſuis cultoribus, hac querimonia ſe ad bene ſperandum confirmant. Eodem ſenſu addunt *dies ſuos fuiſſe conciſos*,vel in auguſtum redactos, quia ad tempus plenitudinis reſpiciunt, quod,niſi Chriſto patefacto, ſuſpenſum ſemper fuit: ideo ſequitur, *Ne perimas me in dimidio dierum meorum.* Nam ſpatium intermedium vſquedum apparuiſſet Chriſtus, dimidiæ vitæ comparant: quia matura Eccleſiæ ætas, Chriſti demum aduẽtu completa fuit,vt diximus. Etſi enim prædicta illla calamitas fuerat,ſic tamen ferebat natura fœderis,vt populum illum Deus ſub manu ſua protegeret ac tueretur:ideóque exiliũ violenta quædam ruptura fuit: quo maiore fiducia rogarunt pii ne ante tempus in medio itinere raperentur. Neque enim hoc modo finxerunt ſibi certũ vitæ ſpatium:ſed quia Deus gratis eos adoptãs, hac lege dederat vitæ initium vt eos ad Chriſti vſque aduentum foueret, iure licuit hanc promiſsionem in medium proferre:acſi dicerent, Domine tu vitã nobis pollicitus es non tridui, vel vnius menſis,vel paucorum annorum,ſed donec renouares totum orbem,& colligeres omnes populos ſub manu Chriſti tui. Quid ergo ſibi vult interitus in medio curſu? Quæ ſequitur ratio, videtur nihil ad præſentem cauſam facere. Nã etſi æternus eſt Deus,an ideo æterni erunt homines? Sed Pſal.90.2, diximus quomodo tempeſtiuè in medium vocetur Dei æternitas,vbi de ſalutis noſtræ fiducia agitur: quia Deus non modò in arcana ſua eſſentia vult æternus agnoſci,ſed etiã in verbo,ſicuti eſt apud Ieſa. 40.6,Omnis caro fœnum,& omnis gratia eius quaſi flos herbæ: Verbum autẽ Domini in æternum manet. Iam quia nos ſibi per verbum coniungit,quãtumuis diſtet fragilis noſtra conditio à cæleſti eius gloria: fides tamen noſtra ad beatum illum ſtatum penetrare debet, ex quo Deus miſerias noſtras reſpicit. Quanquam aliò quoque ſpectat comparatio inter æternam Dei vitam,&breue humanæ vitæ curriculum: hac etiã cauſa ad miſericordiam flectitur Deus, dũ videt quaſi momento tranſire homines, & mox euaneſcere: ſicuti fuſius mox exponitur.

26 *Prius fundaſti terram.* Amplificat quod prius dixit, nempe totum mundum,ſi conferatur cum Deo,euanidam eſſe figuram:paulo pòſt tamen Eccleſiam eximit ab hac communi ſorte, quia in verbo Dei fundata eſt, & eiuſdem verbi cuſtodia protegitur. Duo igitur membra ſunt, Quum cæli ipſi nihil ferè à fumo differant coram Deo, eam eſſe fragilitatem in humano genere quæ Dei miſericordiam prouocare debeat:Deinde, vtcunque nulla ſit cæli & terræ ſtabilitas,Eccleſiæ tamen ſalutem,quia ſuffulta eſt æterna Dei veritate,firmam perpetuò fore. Priore mẽbro docentur fideles, dum prodeunt in conſpectum Dei, ſuppliciter reputare quàm fluxa ſit & caduca ſua conditio, ne aliud quàm ſuam inanitatem afferãt. Primus enim ad conciliandã nobis gratiam gradus eſt hæc deiectio:ſicut etiam noſtris miſeriis ſe moueri affirmat Deus vt nobis ſit propitius. Huc optimè quadrat cælorum comparatio: quanta enim eſt eorum vetuſtas vitæ noſtræ reſpectu, quæ tam citò præterit, vel potius euolat?quot mortalium ætates fluxerunt,ex quo cæli continua agitatione naturam ſuam retinent?Deinde tam concinna & præclara fabrica ſe opus eſſe manuum Dei clamitat. Atqui neque antiquitas, neque tam pulcher ornatus cælos eximent ab interitu. Quid ergo nobis miſeris mortalibus fiet, qui vix dum nati morimur?quia nulla eſt vitæ noſtræ particula quæ non celeriter ad mortem inclinet. Quanquam non vno modo exponunt Interpretes *cælos perire.* Quidam ſimpliciter de mutatione intelligunt,

quæ species quædam erit interitus. Etsi enim non sunt redigendi in nihilum, ipsa tamen naturæ alteratio (vt ita loquar) absumet quod mortale est ac corruptibile: vt alii esse cæli incipiant ac noui. Secundum alios subaudienda est conditio, Si Deo ita placuerit: quia absurdum esse existimant, cælos corruptioni subiici. Sed primùm nulla necessitas cogit ascifcere particulam illam quæ magis impedit sensum quàm expediat. Deinde falsò cælis tribuunt immortalem statum, quos Paulus, non secus ac terrã aliásque creaturas, gemere & parturire dicit vsque ad diẽ redẽptionis, Rõ.8.22 eo quòd subiectæ sint corruptioni, non sponte vel natura, sed quia homo se præcipitans, totum mundum in eiusdem ruinæ societatem secũ traxit. Duo igitur tenenda sunt: verè nunc obnoxios esse cælos corruptioni propter hominis lapsum: & ita renouatum iri, vt meritò perituros dicat Propheta, quia non iidem erunt, sed alii. Summa est, quocunque vertamus oculos, donec ad Deum ventum fuerit, vbique nobis desperationem occurrere. Quid enim in nobis est nisi putredo? & quid sumus ipsi nisi mortis speculum? Iam quid aliud est totius mundi mutatio, nisi præsagium quoddam, imò præludium interitus? Si vniuersa mundi fabrica ad finẽ suum fertur, quid de de genere humano fiet? Si interituri sunt omnes populi, quænam erit in singulis hominibus stabilitas? Ergo non alibi quã in Deo solo quærẽda est stabilitas.

29 *Filii seruorum.* His verbis significat Propheta se non petere Ecclesiæ conseruationem quia sit pars generis humani, sed quia Deus extra mundi reuolutiones eam extulerit. Et certè hac lege nos sibi adoptat, vt foueat in sinu suo. Quare non est illatio lõgè petita, quòd inter innumeras procellas, quarũ singulæ abripere nos possent, firmã stationẽ Ecclesiæ sperat Propheta. Nam etsi nostra culpa alienati à Deo, simul quasi abscissi à fonte vitæ sumus: vbi tamen reconciliamur Deo, rursum in nos defluere incipit. Vnde sequitur, fideles, quia regeniti sunt semine incorruptibili, à morte fore superstites, quia Deus semper idem manet. Nam verbo *habitandi* firmam & æternam hæreditatem significat. dicit autem *coram facie Dei*, quia non secundum mundi respectum vel secundum communem rationem cæli & terræ firma est piorum salus, sed pro sancta coniunctione, quæ illis est cum Deo. *Semen & filios piorum* intelligit non quoslibet, quia multi ex carne geniti, sunt degeneres: sed qui à fide parentum non desciscunt. Disertè autem notata est successio, quia fœdus ad futuras ætates extenditur, vt iterum videbimus Psalmo proximo. Quòd si constanter seruamus vitæ thesaurum apud nos depositum, ne dubitemus, etiã si innumeræ mortes nos circunstent, anchoram fidei nostræ in cælo iacere: vt in Deo resideat salutis nostræ stabilitas.

ARGVMENTVM PSALMI CIII.

Hoc Psalmo docetur quisque piorum, pro se priuatim gratias Deo agere: deinde pro communi gratia, qua suos electos dignatus est, fœdus salutis in Lege sua pasciscendo, quo adoptionis suæ participes faceret. Præcipuè verò misericordiam commendat, qua Deus populum suum, licet grauibus pœnis dignum, sustinet ac tolerat: neque id, meriti vel dignitatis respectu, sed quia eius fragilitati indulget. Tandem generali laudum elogio Psalmus clauditur.

Psalmus CIII.

D*Auidis.* *Benedic anima mea Iehouæ, & omnia interiora mea nomini sancto eius.*

2 *Benedic anima mea Iehouæ, & ne obliuiscaris omnium munerum eius:*

3 *Qui propitius est omnibus iniquitatibus tuis, qui sanat omnes infirmitates tuas:*

4 Qui

4 *Qui redimit è sepulchro vitam tuam, qui te coronat clementia & miserationibus:*

5 *Qui satiat bono maxillas tuas, renouabitur tanquã aquilæ iuuenta tua.*

1 *Benedic anima.* Propheta seipsum ad gratitudinem stimulans, suo exemplo docet quid singulis agendum sit. Et certè segnities nostra hac in parte continuis stimulis opus habet: imò si ne Propheta quidem ipse, qui singulari ante alios zelo feruebat, immunis fuit ab hoc pigritiæ morbo, sicuti fatetur seipsum solicitans: quãto nobis hæc medicina magis necessaria est, qui proprii torporis plus satis sumus nobis conscii? Ergo Spiritus per os Prophetæ obliquè nobis exprobrat quòd non magis seduli simus ad laudandum Deum: simúlque remedium ostendit, vt quisque in seipsum descendens, tarditatem suam corrigat. Nam *animæ* nomine non contentus, quo haud dubiè sedem intelligentiæ & affectuum significat, intimas etiam eius partes disertè adiungit quasi mentem & cor suum, omnésque vtriusque facultates compellans. Qui verò ita seipsum alloquitur, quasi remotis arbitris coram Deo secum agit. Et repetitio ad emphasin valet: acsi tarditatem suam argueret.

2 *Ne obliuiscaris.* Hac particula admonet, Deum suis partibus non deesse quin suppeditet largam sui laudandi materiam, modò ne obstaret nobis propria ingratitudo. Ac primò quidem docet, ideo tam liberaliter nobiscum agere, vt per nos celebretur nomen suum: sed interim perstringit nostram vanitatem, quæ nos aliò quouis potius rapit. Quî fit enim vt in hoc præcipuo exercitio pietatis adeò torpeamus, nisi quòd immensa Dei beneficia, quæ palàm cælo & terræ apparent, fœda & impia obliuio in cordibus nostris sepelit? Nam si modò eorum vigeret memoria satis nos ad officium propensos fore docet Propheta, quum solùm obliuisci vetat.

3 *Qui propitius.* Nunc per species enumerat beneficia, in quibus reputandis nos nimis obliuiosos & socordes esse docuit. Nec temere ab hoc capite orditur, quòd Deus peccatis ignoscat: quia gratuita reconciliatio fons est vnde reliqua omnia scaturiunt. Etsi enim ad impios quoque se diffundit beneficentia Dei, adeò tamen ea non fruuntur, vt ne gustum quidem capiant. Omnium ergo bonorum quorum vera & solida fruitio ad nos peruenit, hoc initium est, quòd Deus peccata nostra gratis condonans & abolens, in gratiam nos recipit. Imò peccatorum remissio dum nobis Deum propitiat, simul etiam sanctificat quæcunque largitur nobis bona, vt in salutẽ cedant. Secundum membrum vel repetitio est eiusdem sententiæ, vel latius patet. Nam hi sunt gratuitæ veniæ effectus quòd Deus nos Spiritu suo gubernans, concupiscentias carnis mortificat, & nos purgat à vitiis, verámque piæ & rectæ vitæ sanitatem restituit. Qui verò intelligũt *sanari infirmitates* à Deo, quia vbi peccata remisit, simul nos à corporalibus morbis liberat: videntur nimis ieiunè restringere Prophetæ sensũ. Quare non dubito, medicinam de qua Propheta loquitur, spectare ad delendum reatum. deinde ad curanda vitia quæ nobis inhærent. quod fit Spiritu regenerationis. Siquis tertiũ addere velit, quòd Deus nobis placatus, etiam pœnas cõdonet, non repugno. Discamus interea ex hoc loco, donec cælestis medicus opem nobis ferat, nos non tantùm intus fouere multos morbos, sed etiam mortes.

4 *Qui redimit.* Clarius exprimit qualis sit nostra conditio antequam malis nostris Deus medeatur, nempe mortuos esse & sepulchro deuotos. Quo pluris æstimare conuenit Dei misericordiã, quia liberatio est à morte & interitu. Nam si initium spiritualis vitæ, resurrectio est à sepulchro: quid iã reliquũ erit

dit montes.

16 *Sic persequaris eos in tempestate tua, & turbine tuo terreas eos.*

17 *Imple facies eorum ignominia, vt quærant nomen tuum Iehoua.*

18 *Pudefiant & terreantur vsque & vsque, & confundantur & pereant:*

19 *Et sciant quòd tu sis nomen tuum Iehouah, solus tu excelsus super omnem terram.*

14 *Deus mi.* Quia intolerabilis est impiorum superbia dum ad perdendam Ecclesiam se accingũt, rogat Deũ Propheta vt eos pudefaciat, quando aliter corrigi eorum insolentia nequit, donec confusi & turpiter frustrati iaceant. Quod hoc modo futurũ Propheta dicit *vt quærant nomen Dei*, de vera conuersione, meo iudicio, intelligi non debet. Primus quidem, fateor, hic gradus est ad resipiscendum. vbi homines flagellis humiliati, vltrò se demittunt: sed Propheta simpliciter coactam & seruilem subiectionem notat, qualis fuit Pharaonis. sæpe enim contingit, impios malis subactos dare gloriam Deo ad momentum. Sed quia paulò pòst phrenetica rursus amentia feruntur, hinc satis detegitur hypocrisis, séque prodit quæ in eorum cordibus latebat ferocia. Vult ergo plagis impios cogi vt inuiti Deum agnoscant: vt saltem eorum furor qui ex impunitate prorumpit, constrictus ac inclusus teneatur. Idque melius apparet ex proximo versu, vbi palàm æternum illis interitum precatur. quod minimè quadraret si daretur pœnitentiæ locus. Nec abs re tot voces accumulat Propheta, partim quia, vt sunt indomabiles reprobi, quanuis sæpius castigati sint, colligunt tamen subinde nouas vires, & nouos spiritus: partim quia nihil apud nos persuasu magis est difficile, quàm breui perituros qui læti in summa prosperitate exultant. Id autem fit quia non satis apprehendimus quàm formidabilis maneat Dei vindicta Ecclesiæ oppressores.

19 *Et sciant quod tu.* Nunc quoque de salutifica Dei notitia non agit, sed quam reprobis extorquet violenta Dei manus. Quanquam non simpliciter dicit cogrituros aliquem esse Deum, sed speciale ponit notitiæ genus, quòd profani homines, quibus antea contemptui fuit vera religio, tandem sensuri sint vnicum esse Deum illum qui se in Lege patefecit, & in Iudæa colitur. Interim tamen notitiam duntaxat euanidam, radicéque & viuo sensu carentẽ designat: quia nec seriò, nec libenter se Deo subiiciunt reprobi, qui vel ad fictum obsequium inuiti trahũtur, vel, quatenus eos compescit, non audent in apertum furorem erumpere. Hæc igitur est experimentalis notitia, quæ ad cor vsque non penetrat, sed vi & necessitate exprimitur. Est autem emphaticum pronomen אתה, quia subest comparatio inter Deum Israelis & alios omnes fictitios: acsi dixisset Propheta, Domine fac vt sentiant, quæ sibi fabricati sunt idola, nihil esse. Et certè quantumuis refugiant lucem Dei contemptores, & nunc sibi obducant nebulas, nunc se immergant profundis tenebris, Deus tamẽ eos persequitur, & trahit ad sui notitiam, quam cuperent ignorantia sepelire. Quia autẽ promiscuè & indignè transfert mundus ad sua figmenta sacrũ Dei nomen, hanc profanationem simul corrigit Propheta quum addit, *Nomen tuum Iehouah*: acsi diceret, verè in eum solum competere essentiam, aut verè esse quod dicitur: quia vtcunque eius gloriam dilacerent increduli, ipse tamen integer manet. Sẽper tenenda est illa quam dixi antithesis. Nulla enim fuit tam barbara natio quæ non coleret deitatem aliquam: sed vnaquæque regio proprios fingebat sibi deos.

deos. Et quanuis Moabitæ, Idumæi, & reliqui concederent aliquid potestatis Deo Israel, eam tamen putabant Iudææ finibus esse inclusam: sicuti Rex Syriæ vocabat Deum montium, 1. Reg. 20. 23. Præpostera hæc gloriæ Dei partitio vno verbo refellitur, ac euertitur quicquid tūc in mūdo superstitionū fuit quū vni Deo Israel tam essentia, quàm nomen suum asseritur: quia nisi aboleantur omnia Gentium idola, non obtinebit solus Iehouæ nomen: ideóque additur, *Tu solus excelsus super terram.* quod diligenter notandum est: superstitiosis enim vt plurimū satis est, relinquere Deo suum nomen, hoc est duas vel tres syllabas, quum interea virtutem eius discerpant. quasi verò inani titulo contineatur eius maiestas. Sciamus ergo non aliter Deum excellere inter homines, nisi dum imperio suo potitur, nec quicquam opponitur ad obscurandam eius gloriam.

ARGVMENTVM PSALMI LXXXIIII.

Conqueritur sibi nihil esse molestius quàm arceri à Tabernaculi accessu, & à cœtu piorum exulare, in quo Deus inuocabatur: & nihil piorum desiderio obstare posse quominus ad Deum quærendum constanter perrumpant. Tandem restitui postulant, iterum testatur pluris sibi esse diem vnum agere in Tabernaculo Dei, quàm diu vitam prorogare inter incredulos. *Psalmus LXXXIIII.*

PRæfecto super Githith, filiorum Coræ Psalmus.

2 Quàm dilecta tabernacula tua Iehoua exercituum!

3 Concupiscit atque etiam deficit anima mea post atria Iehouæ: cor meum & caro mea exultant ad Deum viuum.

4 Etiam passer inuenit sibi domum, & hirundo nidum sibi, vbi reponat pullos suos, o altaria tua Iehouah exercituum Rex meus & Deus meus.

5 Beati qui habitant in domo tua, semper laudabunt te. Selah.

1 *Præfecto.* Etsi non inscribitur nomen Dauidis, quia tamen argumentum conuenit eius personæ, probabile est eū fuisse authorem. Nam quòd putant quidam à filiis Coræ eius nomine fuisse cōpositum, hac ratione satis (vt arbitror) refellitur, quòd ætate sua Dauid Prophetiæ dono magis excelluerit quàm vt mandaret partes istas Leuitis. Vna tātùm obstat difficultas, quòd meminit montis Sion, ad quem non antè aducta fuit Arca fœderis quàm ipse potitus est tranquillo regno. Atqui ab eo tempore semel tantùm ab breue tempus priuatus fuit Arcæ conspectu, quum filium suum fugeret. Verba autem sonant tūc iactatum fuisse per varia & lōga exilia. Verùm si reputamus Dauidem longo pòst tempore Psalmis complexum esse quæ sub Saule perpessus fuerat, non mirabimur montem Sion ab eo simul nominari. De voce Githith alibi dictum est, Psalmo octauo.

2 *Quam dilecta.* Conqueritur Dauid sibi negari in Ecclesia Dei locum vt fidem suam profiteatur, proficiat in pietate, séque exerceat in Dei cultu. Nam qui Tabernacula Dei regnum cæleste esse volunt, quasi ingemiscat se hospitē esse in mundo: non satis attendunt ad præsentem eius necessitatem. Sciebat non frustra sacros conuentus Diuinitus fuisse præscriptos, quia talibus adiumētis opus habent fideles quandiu peregrinantur in mūdo. Erat etiam sibi propriæ infirmitatis conscius, non ignorās quantum ab Angelica perfectione distaret. Quare non immeritò deplorat se destitui mediis illis quorum vsus satis notus est piis. Nam haud dubiè rectum externi ordinis finem spectauit: quia similis non erat hypocritis, qui dum solennes conuentus magna pompa frequentant, licet videantur toti feruere, mera tamen ostentatione defungi volunt erga Deum. In hoc certè crasso fig-

nonyma hæc opposuit, Deum esse misericordem: deinde gratificum, vt ita loquar: tertiò, humaniter & cum mansuetudine tolerantem hominum peccata: postremò multæ clementiæ & bonitatis.

9 *Non in perpetuũ rixabitur, & non in seculũ custodiet.*

10 *Non secundum peccata nostra fecit nobis, neque secũdum iniquitates nostras rependit super nos:*

11 *Quia secundum altitudinem cælorum super terram præualuit bonitas eius super timentes eum.*

12 *Sicuti procul distat Oriens ab Occidente, procul remouit à nobis peccata nostra.*

9 *Non in perpetuum.* Consequentiã ex superioribus Dei epithetis colligit Dauid, Deum, vbi offensus fuerit, fore tamen placabilem: quia natura semper ad ignoscendum propensus est. Hoc autem additu necessarium fuit: quia peccata nostra ianuam clauderent eius bonitati, nisi occurreret eius placandi ratio. Subindicat autem Dauid, Deum litem intendere peccatoribus, vt eos sensu reatus humiliet: mox tamen supersedere, vbi subactos videt ac supplices. Aliter Genesis 6.3, dicit, Non litigabit Spiritus meus amplius cum homine: nempe quia conuictis maleficiis, iam matura erat damnatio. Hîc autem Dauid perpetuò rixari negat: quia vt est exorabilis & facilis ad veniam, ius suũ non prosequitur. Atque huc pertinet secundum verbum quod phrasi Gallicæ respõdet, *Ie luy garde, Il me l'a gardé*, vbi de occulta vltione agitur, quẽ intus fouens qui iniuriis ignoscere non potest, nocendi occasionem expectat. Negat autem Dauid, Deum more hominum seruare iniurias, quia vltro ad reconciliationem descendit. Sciendum tamen est, promiscuè hoc non competere in totum humanum genus, sed esse Ecclesiæ priuilegium. Nam disertè apud Mosen Deut. 5.9, vocatur Deus formidabilis vltor, qui Patrum delicta reiicit in sinũ filiorum. Sed Dauid omissis incredulis quibus incumbit æterna & implacabilis ira Dei, docet quàm comiter indulgeat filiis suis: sicut etiam loquitur Deus ipse apud Iesa. 54.8, In momẽto castigaui te: miserationibus autẽ æternis te prosequar. Experimento deinde vel effectu probat quod dixit, quia nonnisi mira Dei tolerantia salui, hactenus steterant Israelitæ. perĩde acsi diceret, Examinet quisque nostrum vitam suam: quot modis prouocauimus iram Dei? imò assiduè prouocamus: ipse verò non modò sibi à pœnis temperat, sed benignè etiã alit quos meritò perdere poterat.

11 *Quia secundum altitudinem.* Similitudine confirmat, Deum fideles suos non vlcisci vt meriti sunt, sed clemẽtia sua cum eorum maleficiis certare. Porrò tantundem valet loquutio acsi immẽsam erga nos Dei misericodiam esse diceret. Verbum גבר siue neutraliter, siue transitiuè accipias, parum interest: quia vtroque modo immensitas misericordiæ mundi amplitudini confertur. Quia autem Dei misericordiæ ad nos vsque non pateret accessus, nisi sublato reatus obstaculo, continuò pòst addit, Deum tam procul abigere à nobis peccata, quàm longè distat Oriens ab Occasu. Summa est, longè latéque pro Orbis magnitudine effundi misericordiam Dei super fideles: ac, nequid impediat eius cursum, aboleri penitus eorum peccata. Confirmat autem quod nuper dixi, non generaliter se tractare qualis erga totum mundum sit Deus, sed qualem se fidelibus præstet. Vnde etiam apparet non hîc agi de misericordia qua nos initio sibi reconciliat, sed qua assiduè prosequitur quos paterno amore cõplexus est. vna enim species misericordiæ est qua nos à morte restituit in vitam, dum adhuc sumus ab eo alieni: altera, qua nos sustinet. quia euanesceret illa, nisi eam quotidiana venia sanciret. Vnde etiam colligimus quàm crassè ineptiant Papistæ, dum gratuitam peccatorum remissionem

missionem semel tantùm dari fingunt: postea autem iustitiam acquiri vel retineri eius possessionem operum meritis: quicquid culpæ contrahitur, satisfactionibus redimi. Videmus autem vt Dauid Dei misericordiam qua sibi nos reconciliat, peccata non imputando, non includat puncto temporis, sed extendat vsque ad vitæ finem. Non minus etiam validè refellit hic locus fanaticos, qui se & alios vesana perfectæ iustitiæ opinione fascinant, vt amplius non indigeant venia.

13 *Sicut misericors est pater erga filios, misericors fuit Iehoua erga timentes se.*

14 *Quia ipse cognoscit figmentũ nostrum, recordatus est quòd puluis sumus.*

15 *Homo quasi herbæ dies eius, quasi flos agri, sic floret.*

16 *Vbi ventus transierit super eum, tunc non erit, nec cognoscet eum amplius locus eius.*

13 *Sicut misericors.* Non tantùm similitudine explicat quod dixit, sed simul notat causam cur tam benignè ignoscat Deus, quia scilicet *pater* est. Gratuita igitur adoptio Deum peccatis nostris assiduè propitiat. Ideóque ex illo fonte spes veniæ petenda est. Iã quum nullus suo merito adoptatus fuerit, sequitur gratis remitti peccata. Scimus autem Deum terrenis patribus conferri, non quia similis sit, sed quia aliter incomparabilis erga nos eius amor exprimi non potest. Iam ne ad peccandi licentiã trahatur paterna Dei indulgentia, iterum repetit Dauid, nonnisi sinceris suis cultoribus ita esse propitium. Est quidem hoc non vulgaris tolerantiæ, quòd Solem suum oriri facit super bonos & malos, Matth.5.45: sed hîc agitur de gratuita imputatione iustitiæ, qua censemur Dei filii. Ea autem non aliis offertur nisi qui tã benefico patri se addicunt, & reuerenter subiiciunt eius verbo. Sed quia qualecũque pietatis studium longè à perfectione distat, vnica salútis fultura relinquitur in Dei bonitate.

14 *Quia ipse cognoscit.* Hîc Dauid in nihilum redigens quicquid sibi dignitatis arrogant homines, solùm miseriæ respectum esse asserit, qui Deum prouocat ad nos humaniter tolerandos. Quod diligenter rursus notandum est, nõ modò ad domãdã carnis superbiam, sed ne fiduciam nostram moretur vel impediat nostra indignitas. Nam quo miserior est ac magis despicabilis nostra conditio, propensior ad misericordiam erit Deus: siquidem vt nobis bene faciat, luto nostro & puluere contentus est. Eodẽ pertinet similitudo quæ mox sequitur, totam hominis præstantiam non secus ac floris caduci vno flatu marcescere. Impropriè quidem homo *florere* dicitur: sed quia obiici posset, eum tamen aliqua gratia pollere, Dauid per concessionem florere dicit instar herbæ, potius quàm fumũ vel vmbrã, ac rem nihili esse pronuntiat, sicuti iure poterat. Etsi enim quandiu viuimus in mundo, naturalibus donis sumus ornati, atque (vt reliqua taceam) in Deo sumus & mouemur Act.17.28: quia tamen nihil habemus nisi precarium, & quod in singulas horas auferri potest, pompa est vel figura quæ præterit. Proprie autem de vitæ breuitate hic agitur, cuius Deus rationem habet, clementer nobis ignoscendo: sicut alibi dicitur, Recordatus est quia caro sunt, spiritus transiens & non rediens, Psal.79.38. Siquis roget cur præterita mentione animæ quæ tamen potior est pars hominis, Dauid nos pronuntiet esse puluerem & lutum: Respondeo, hoc Deo sufficere ad nos clementer sustinẽdos, dum videt nostra vita nihil esse fragilius. Etsi autẽ anima, postquã migrauit ex ergastulo corporis, superstes manet: inse tamẽ nihil habet firmitudinis. Creata est vt corpus viuificet: sed nulla vitæ

gutta prædita est nisi quam Deus inspirat. Quòd si gratiā suam subducat Deus anima non aliter flatus erit, quàm corpus puluis: certè in toto homine nonnisi mera vanitas reperietur.

17 *At bonitas Iehouæ à seculo & vsque in seculum super timentes eum, & iustitia eius super filios filiorum,*

18 *Iis qui custodiunt fœdus eius, & memores sunt statutorum eius, vt faciant ea.*

17 *At bonitas.* Hoc tantùm facit hominibus residuum, vt in Dei misericordia subsistant: quia nimium desiperent fulturam in se quærendo. Postquā autem exinaniuit homines, opportunum solatium addit. Quanuis nulla sit in ipsis virtus intrinseca quæ non in fumum abeat, Deum tamen inexhaustum esse vitæ fontem qui eorum ariditati succurrat. Notanda est hæc antithesis. quosnam enim exuit omni virtute? nempe fideles qui regeniti sunt Dei Spiritu, veráque pietate eum colunt: nihil tamen relinquit vbi spes eorum subsidat, præter meram Dei bonitatem. Cæterùm quia æterna est Dei bonitas, non obstat fidelibus infirmitas quominus de æterna salute vsque ad finem & in morte ipsa glorientur. Neque enim eorum spē aliis temporum finibus includit Dauid, quàm Dei gratiam in qua fundata est. Bonitati subiicit *iustitiam*. qua voce iam sæpius diximus notari Dei præsidium quo suos tuetur ac conseruat. Deus ergo iustus est: non quia vnumquenque remunerat prout dignus fuerit, sed quia fideliter cum suis agit, eos manu sua protegēdo. Hanc verò iustitiam scitè Propheta inferiore gradu statuit tanquam effectū bonitatis. Eandem quoque super filios & nepotes propagari dicit, secundum illud, Deut. 7. 9, Deus misericors in mille generationes. Est autem hæc eximia amoris probatio, quòd non tantùm singulos in gratiam recipit, sed quasi hæreditario iure posteros associat, vt eiusdem sint adoptionis consortes. Quomodo enim nos abiiceret qui filios nostros & nepotes in tutelam suam recipiens, in eorum personis demonstrat quàm sibi pretiosa sit nostra salus? Cæterùm quia nihil magis proclive, quàm vt falso gratiæ Dei prætextu se deludant hypocritæ, vel filii degeneres perperam ad se rapiant quod patribus promissum est, iterum exceptio illa ponitur, Deum non aliis fore propitium nisi qui vicissim custodiunt eius fœdus, quod sua prauitate irritum reddunt increduli. Quod pro Dei timore, *custodia* vel obseruatio *fœderis* ponitur, notatu dignum est: quia hoc modo significat Dauid non alios esse veros Dei cultores nisi qui reuerenter obediunt eius verbo. Hinc longissimè absunt Papistæ, qui dum se putant æquare sanctitate Angelos ipsos, excutiunt tamē Dei iugum, non secus ac rabiosæ belluæ, pedibus calcando sacrum eius verbum. Hinc ergo probè Dauid æstimat pietatem hominum, si Dei verbo se subiiciant, præscriptámque ab eo regulam sequantur. Quia autem initium sumit fœdus à commendatione gratiæ, legitima eius custodia fidem in primis & inuocationem requirit. Nec superuacuum est quod addit, *Qui memores sunt statutorum eius*. quāuis enim assiduè Deus nos commonefaciat, statim ad mundi curas delabimur, obstrepunt multa auocamenta, multæ illecebræ soporem mentibus nostris inducunt. Ita doctrinæ lucem suffocat obliuio, nisi se identidem excitent fideles. Vigere autem hanc memoriam dicit Dauid, si in actione se exerceant homines: quia multis ad disserendum satis prompta est lingua, quibus nimis tardi sunt pedes, & manus ferè mortuæ.

19 *Iehoua in cælis stabiliuit solium suum, & regnum eius in omni dominatione.*

20 *Benedicite Iehouæ Angeli eius potentes virtute, qui*

facitis verbum eius, audiendo vocem verbi eius.

21 Benedicite Iehouæ omnes exercitus eius, ministri eius, qui facitis beneplacitum eius.

22 Benedicite Iehouæ omnia opera eius in omnibus locis dominationis eius: benedic anima mea Iehouæ.

19 *Iehoua in cælis.* Postquam retulit Dauid Dei beneficia, quibus tam singulos nostrum sibi obstringit, quàm totam Ecclesiam prosequitur, nunc in genere extollit immensam eius gloriam. Summa autem est, quoties Dei fit mentio, vt discant homines trãscendere totum mundum: quia superat eius maiestas omnes cælos: deinde vt discant potentiam eius non metiri humano modo, quia omnia imperia & dominationes sub se continet. Ac nequis putaret terrenas solũ creaturas cogi in ordinem, Angelos ipsos præcipuè compellat. Porrò eos in societatem laudandi Dei accersens, se & pios omnes admonet, nihil esse melius vel magis optabile quàm laudare Deum: quando nulla Angelis præstantior est exercitatio in qua se occupent. Certè Angeli magis volũtarii sunt ad hoc officium & alacres, quàm vt indigeant nostris stimulis. nos verò qua fronte hortandi partes nobis sumere audebimus, quorum tãta est segnities? Sed quãuis celeriter præcurrant Angeli, nos vix lentè sequamur: Dauid tamen nostra causa canendas Dei laudes illis cõmendat, vt eorum exemplo expergefaciat nostrum torporem. Interea notandum est eius consilium quod attigi, sermonem scilicet ad Angelos dirigere: vt sciamus non alium illis esse propositum summum finem, quàm extollendæ Dei gloriæ. Ideo ab vna parte eos *virtute* ornat: sed mox addit totos pendere à Dei nutu: *qui facitis* (inquit) verbum eius. acsi diceret, quantalibet virtute sint præditi, nihil esse illis magis honorificum quàm vt Deo pareant. nec tantùm dicit Angelos exequi Dei mandata, sed quo promptitudinem obsequii melius exprimat, dicit præstò semper esse ad capessenda eius iussa.

21 *Omnes exercitus eius.* Hac voce non stellas designat, vt quidam exponunt: sed continuat eandem sententiam. neque tamen superuacua est repetitio: quia per exercitus intelligit myriades myriadum, quæ astantes ad Dei tribunal, excipiunt omnes eius nutus. Ac vocat iterum *ministros qui faciunt eius beneplacitum*, vt sciamus non esse defixos in otiosa gloriæ Dei speculatione, sed quum nobis dati sint ministri & custodes, ad opus esse paratos. Pro voce verbi, nunc ponit *beneplacitum*, scitè vtrunque, & optima ratione. nam sol, & luna, & stellæ, quanuis obseruent leges à Deo præscriptas, quia tamen intelligentia carent, propriè non dicuntur verbo & voci eius parere. transfertur quidem interdũ ad mutas creaturas Obediendi verbum: sed metaphorice dicuntur *audire vocem Dei*, dum arcano naturæ instinctu obtemperant eius decretis. Propriè verò in Angelos hoc cõpetit, quibus propositum est Deo morem gerere, sicuti quid fieri velit ex sacro eius ore intelligunt. Iam beneplaciti nomen clarius lætum & hilare obsequium exprimit: acsi dixisset, Angelos non solũ Dei præceptis obsequentes esse, sed libenter & cum summa oblectatione excipere eius nutus, vt eius beneplacitis obtemperẽt. hoc enim valet nomen Hebraicum, vt alibi diximus.

22 *Omnia opera eius.* Tandem se ad omnes creaturas conuertit. quia licet voce & sensu careant, quodammodo tamen personare debent laudes Dei idque facit nostra causa, vt doceat, nullum cæli ac terræ angulum Dei laudibus vacuum esse. Minus enim excusationis nobis restat, dum omnia Dei opera opificem suum laudando, socordiam nobis exprobrant, nisi saltem eorum exemplum imitamur. *Omnia autem loca dominationis* discertè ponere videtur, quo feruentius operam suam huc impendãt fideles. Nam si in celebrandis Dei laudibus ne regiones quidem, vbi nulla vox eius auditur, mutæ esse debent, quomodo silere nobis fas erit, quibus os Deus aperit, sacra sua voce nos præueniens?

Tandem ostendit Dauid in quem finẽ recensuerit Dei beneficia,& imperium extulerit, nempe vt se magis ad eum laudandum animaret.

ARGVMENTVM PSALMI CIIII.

Differt hic Psalmus à proximo:quia neque de specialibus Dei beneficiis disserit quæ resident in Ecclesia,neque ad spem cælestis vitæ nos attollit:sed in mundi opificio & naturæ ordine viuam sapientiæ,potentiæ,& bonitatis Dei imaginem nobis depingens,ad eum laudandum nos hortatur,quatenus in hac caduca vita se nobis patrem exhibet.

Psalmus CIIII.

BEnedic anima mea Iehouæ:Iehoua Deus mi,magnificatus es valde,laudem & decorem induisti:

2 *Amictus luce sicut vestimento, extendens cælos quasi velum:*

3 *Contignans in aquis cœnacula sua,ponens nubes vehiculum suum,ambulans super alas venti:*

4 Faciẽs *angelos suos ventos,ministros suos ignẽ flãmeum.*

1 *Benedic anima mea.* Postquam se hortatus est ad Deum laudãdum,subiicit,argumentum suppetere, obliquè se & alios ingratitudinis damnans, si Dei laudes,quibus nihil debebat esse notius vel magis celebre, sepeliantur silentio. *Lucem* verò qua Deum *ornatum* esse dicit,comparans *vestimento*,significat, quãuis inuisibilis sit Deus, conspicuam tamen esse eius gloriam.Si de essentia eius agitur,habitat certè lucem inaccessam: sed dum irradiat totum mundũ suo fulgore,hæc vestis est in qua visibilis quodammodo nobis apparet qui in seipso erat absconditus. Atque hæc doctrina cognitu apprimè vtilis est.nam si conentur homines ascendere ad Dei altitudinem,quanuis nubes transuolent,deficere tamen in medio cursu necesse est. Et certè desipiũt qui Deum quærunt in nuda sua maiestate.Quare vt conspectu eius fruamur, prodeat in medium cum suo ornatu,hoc est, vertamus oculos ad pulcherrimam hanc mundi fabricam,in qua vult à nobis conspici, ne perperam in arcanæ essentiæ inuestigatione simus curiosi.Iam quum Deus se luce vestitum nobis offerat, non est cur ignauiæ suæ prætextum captent qui eius notitiã subterfugiũt,acsi in profũdis tenebris lateret.*Cælum* verò *velum* esse,non intelligit quo se occultet Deus, sed quo decoretur eius maiestas:acsi diceret regium esse tentorium.

3 *Contignãs in aquis.* Pluribus verbis explicat Dauid quod breuiter & figuratè dixerat de vestimento Dei. Huc tendit summa,non esse penetrandũ super cælos quærendi Dei causa, quia nobis occurrit in mundo,viuásque picturas oculis nostris passim ingerit.Porrò ne imaginemur aliquid in eo aduentitium, quasi creato mundo auctus fuerit:tenendum est,eum nostra causa vestem induere.Paulo durior videtur esse metaphora, quòd Deus cœnacula sua in aquis contignet: sed ex re incomprehensibili plus admirationis mouere voluit Propheta.Nisi enim trabes solidæ sint ac robustæ,ne mediocris quidem ædificii moles illis incumbet. Quòd ergo Deus aquas cælesti suo palatio supponit, quis nõ ad miraculum tam incredibile obstupescat? Stupori autem nostro non superuacuæ sunt tales hyperbolæ, quæ vix ad leuem vsque notitiam nos expergefaciunt.Quid sit *ambulare super alas ventorum*,ex sequenti versu melius liquet,vbi dicit ventos esse nuntios Dei. En quo modo in nubibus equitet Deus, & ventorum alis vehatur:quia scilicet ventos & nubes circumagit suo arbitrio,& qua vult celeritate huc illuc transmittẽs,præsentiam suæ virtutis demõstrat. His autem verbis admonet, non temerè ventos surgere, nec fortuito impetu oriri fulgura, sed Deum suo imperio regere & moderari quicquid est perturbationum in aere. Cuius doctrinæ duplex est fructus. nam siquando surgant noxii

venti

venti, Auster aerem inficiat. segetes exurat Aquilo: non arbores tantùm, sed ædificia prosternat: alii venti fruges terræ corrumpant: trepidandum est sub istis Dei flagellis. Rursum si Deus suaui aliquo vento temperet nimium calorē, si Aquilone purget aerem fæculentum, si Austris aridam terram humectet: hîc reputanda est eius bonitas. Cæterùm quia locum hunc Apostolus citat ad Hebræos cap. 1.7, & transfert ad Angelos, communi ferè consensu Græci & Latini Interpretes putarunt allegoricè Dauidem loqui. Sic quia Paulus locum ex Psalmo 19.5, citans, visus fuerat transferre ad Apostolos quod de cælis illic dicitur, totus Psalmus ad allegoriam inscite tractus est. Porrò Apostoli consiliū non fuit simpliciter exponere quid doceat hoc loco Propheta: sed quia Deus quasi in speculo nobis visibilis proponitur, meritò analogiam posuit Apostolus inter obsequium quod palàm & sensibili modo venti Deo præstant, & quod ipse ab Angelis recipit. Summa est, sicuti Deus ventis vtitur tanquam nuntiis, huc illuc conuertit, sedat & excitat quoties visum est, vt eorū ministerio declaret suam potentiam: sic Angelos esse creatos vt Dei iussa exequantur. Et certè malè proficimus in spectaculo totius naturæ, nisi fidei oculis speculamur spiritualem illam gloriam, cuius imago in mundo nobis apparet.

5 *Fundauit terram super bases suas, non nutabit in seculum & vsque.*

6 *Abysso quasi veste operuit eā, super mōtes stabūt aquæ.*

7 *Ab increpatione tua fugient, à voce tonitrui tui celeriter transibunt.*

8 *Ascendent montes, descendent valles ad locum quem fundasti eis.*

9 *Terminum posuisti, non præteribunt, nō reuertentur ad operiendam terram.*

5 ***Fundauit terram.*** Hîc in terræ stabilitate prædicat Dei gloriam. quomodo enim locum suum tenet immobilis, quum in medio aere pendeat, & solis aquis fulciatur? Non caret hoc ratione fateor, quia terra infimum locum occupans, vt est centrum mundi, naturaliter illic subsidit. sed in hoc quoque artificio relucet admirabilis Dei potentia. Deinde si aquæ supereminent, quia leuiores sunt, cur non ergo circulariter operiunt totam terram? Hîc certè non habent philosophi quod respondeant, nisi Dei prouidentia correctum fuisse naturæ ordinem, vt hospitium pateret hominibus. Nisi enim certo Dei consilio cohiberi aquas cōcedant, non modò malitiam suam produnt & ingratitudinē, sed inscitiam quoque, súntque prorsus barbari. Non abs re igitur inter Dei miracula Propheta cōmemorat quod incredibile nobis esset, nisi experientia conuinceret verum esse. Ac nimium maligni sumus, nisi hoc tā certo documento admoniti, discamus nihil in mundo esse firmum, nisi quatenus Dei manu fulcitur. Neque enim mundus habet à seipso originem: itaque non aliunde pendet totus naturæ ordo, quàm ex decreto Dei, quo indita est singulis elemētis sua proprietas. Nec tantùm hortatur nos Propheta ad gratias Deo agendas, sed in futurum tempus confirmat, ne trepidè & anxiè viuamus in mundo: sicuti necesse esset nisi testatus esset Deus se hominibus stationem dedisse in terra. Atque hoc singulare eius beneficium est, quod vult tranquillis animis nos in terra habitare: quia æternis eam fulturis stabiliuit Etsi enim sæpe cōtingit vrbes chasmate perire, corpus tamen ipsum terræ manet: imò quicquid motuum accidit, melius cōfirmat, terrā singulis momētis absorberi posse nisi arcana Dei virtute staret.

6 *Abysso tanquam veste.* Potest hoc duobus modis intelligi, vel quòd nunc

mare operiat terram quasi vestis: vel quòd initio, antequam aquas voce sua Deus in aceruum colligeret, abysso tecta fuerit terra. Videtur tamen illud melius quadrare Prophetæ verbis, nunc mare esse terræ integumentum. Nam in prima creatione abyssus non tam vestis erat quàm sepulchrum: quia nihil ab ornatu magis alienum est, quàm confusa illa vastitas & informe chaos. Hic ergo meo iudicio, laudatur mirabilis ista distinctio, quòd quum abyssus forma careat, sit tamen ornatus terræ. Quia videtur aliò ducere contextus, illuc magis inclinant Interpretes, tectam fuisse terram abysso antequam segregarentur aquæ. Sed facilè soluitur hic nodus, si futurum tempus, vbi dicit Propheta, *Super montes stabunt aquæ*, in potentialem modum resoluas, quod Hebræis satis tritũ est. Et certè non dubito, vbi dixit Propheta vestitam fuisse terrã aquis, exegeticè addere, Super montes starent aquæ nisi ab increpatione tua fugerent. Vnde enim fit vt emineant montes, valles subsidant, nisi quòd fixi sint aquis limites, ne reuerti queant ad terram mergendã? Videmus nunc contextum optime fluere, quòd mare, quum abyssus sit horrorẽ sua vastitate incutiens, speciosa tamen sit terræ vestis. Metaphoræ autem ratio est, quia extat aperta terræ superficies. Confirmat autem Propheta hoc non esse fortuitum. nisi enim aquas cohibeat Dei prouidentia, annon protinus se proiicient aquæ ad terram obruẽdam? Quænam restabit montium & vallium distinctio? Ergo Propheta non temere contendit, claro miraculo, non autem naturaliter fieri vt appareat aliqua terræ facies. Nam si habenas mari Deus laxaret, repente starent aquæ super mõtes. Nũc quia fugiunt ab obiurgatione Dei, feruntur in diuersam partem, *Obiurgationem* verò Dei & *vocem tonitrui* vocat terrificũ imperium quo Deus prohibet violentos maris impetus. Quanquam enim solo nutu hanc distinctionem posuit, & hodie tuetur: si tamen reputamus quàm tumultuose despumet maris feruor, non frustra dixit Propheta, violento Dei imperio compesci: sicuti & Ieremiæ 5.22, & Iob 28.25, Deus hac in parte suam potentiam magnificè commendat. *Ascensus montium & vallium descensus* poeticæ sunt figuræ, nisi Deus abyssum suis finibus includeret, nullum fore amplius discrimen inter montes & valles, quia totam terram ingurgitaret. Valet autem hæc diuersitas ad terræ pulchritudinem. Dicit vallibus fundatum esse locũ, quia in radicibus montium nihil esset solidi, sed illic dominaretur abyssus, nisi Deus vacua illic spatia esse quasi præter naturam iuberet.

9 *Terminum posuisti.* A perpetuo ordine melius amplificat quod posuit miraculum. Physici hoc fateri coguntur, & vnum est ex primis rudimentis, quum aqua circularis sit, & medium locum inter terram & aerem occupet, fieri cælesti prouidentia vt pars terræ sicca ad hominum habitationem emineat. Huius etiam rei clara est nautis demonstratio: imò si rudissimi idiotæ tantùm aperiant oculos, videbunt in mari excelsas aquarum moles lõgè supra terræ situm. Certe nulli aggeres, nulla etiam ferrea claustra facerent tam firmam consistentiã qualis in aquis natura fluidis cernitur. Sicuti autem nuper dixi, terræ motus & hiatus qui cladem afferunt certis locis, non euertere terræ statum, ita & de mari sciendum est, quum alicubi fines suos transilit, fixam tamen manere legem, vt vacua maneat terræ incolis habitatio. Mare Balticum ætate nostra longos agrorum tractus submersit, magnámque iacturam Flãdris intulit, & aliis vicinis gentibus. sed hoc speciali diluuio admoniti sumus quid fieret sublato Dei obstaculo. Quî enim factum est vt non simul absorpti simus, nisi quia Deus sæuũ illud elementum verbo suo continuit? Summa est, quanuis naturaliter possint aquæ terram tegere, hoc tamen non futurum: quia sicuti eterna est veritas, ita stabilis manet hic ordo quem Deus verbo suo sanciuit.

10 *Emittens fontes in conuallibus,* qui *inter montes ambulabunt,*

11 *Bibent*

11 *Bibent omnes bestiæ agri: frangent onagri sitim suam.*

12 *Iuxta eos volucris cæli habitabit, è medio ramorum dabunt vocem.*

13 *Irrigans montes è cœnaculis suis: è fructu operum tuorum satiabitur terra.*

14 *Germinare faciens herbam animali, & herbam in ministerium hominis, ad educendum panem e terra.*

15 *Et vinum exhilarat cor hominis, ad illustrandum faciem* eius *oleo: & panis cor hominis sustentat.*

20 *Emittens fontes.* Aliud tam virtutis quàm gratiæ Dei specimen describit, quòd fontes scaturire facit in montibus, qui per medias valles decurrant. Quanuis enim terræ siccitas nobis ad hospitium necessaria sit, nisi tamen suppeteret aqua ad potum, & terra aperiret suas venas, deficeret omne genus animalium. Hoc ergo temperamentum commendat Propheta, quòd terra quãuis arida sit, suo tamen liquore nos irrigat. נחלים alii vertunt torrentes aut flumina, sed rectius est quod posui. Quo etiam sensu cõtinuò pòst additur, *inter montes fluere*, quum tamen vix credibile sit ex rupibus & lapidosis locis posse oriri fontes. Quæritur tamen cur *animalia agri* potius dicat Propheta *sitim suam restinguere*, quàm homines, quorũ gratia conditus est mundus. Mihi non dubium est quin ad amplificãdam Dei gratiã ita loquutus sit Propheta, quòd suam curam ad bruta pecora extendere dignatur, imò vsque ad *onagros*: sub qua specie syluestres feras designat. Et Propheta consultò deserta loca commemorat, vt quisque nostrum deinde amœniores terræ partes & cultu aliquo nitidas cum illis comparet. Nã per vastas quoque solitudines decurrũt fluuii: illic feræ bestiæ aliqua Dei benedictione fruuntur: nec vlla est tam sterilis regio quæ non habeat sparsas arbores, vbi resonant auium cantus. Quum in locis illis squalidis appareant signa Diuinæ bonitatis & potentiæ, quantum admirationis meretur vberrima tot bonorum copia quæ in regionibus cultis & amœnis conspicitur? Certè vbi nõ modò flumen vnum decurrit, crescit herba pascendis feris, ex paucis arboribus audiuntur auium voces, sed multiplex bonorum copia, & varietas oculis nostris vbique se ingerit, plusquam brutus est stupor noster, nisi ad piam gloriæ Dei meditationem eo magis sumus intenti. Eandem sententiam prosequitur quum dicit Deum *irrigare montes è cœnaculis suis*. Hoc enim miraculum est non vulgare, quòd montes qui videntur perpetua siccitate damnati, & quodammodo in aere pendent, abundant tamen pascuis. Itaque meritò concludit Propheta, non aliunde prouenire hanc fœcunditatẽ, nisi quia Deus arcanus est agricola. Tribuit quidem impropriè laborẽ Deo, sed nõ sine ratione: quia Deus terram ex sua quiete benedicens, efficacius agit quàm si cuncti mortales assiduo labore se conficerent.

14 *Germinare faciens.* Iam ad homines descendit, quos Deus peculiari cura tanquam filios dignatur. Postquam ergo de brutis animalibus loquutus est, dicit segetem produci, & ex ea panẽ ad homines alendos. neque id modò, sed oleum quoque & vinum accedere: quæ duo non solùm ad necessitatem, sed ad lætitiã pertinẽt. Particulã לעבודת nonnulli de labore accipiunt quẽ agriculturæ impendunt homines. Nam quũ sponte & sine humana industria herbæ in montibus nascãtur, segetes & herbas satiuas hominum operam requirere & sudorem notum est. Ergo secundum eos sensus erit, Deum benedicere hominũ obsequio quod præstant in agrorũ cultu. Sed quoniam argutia hæc coarctior est, rectius sumetur hoc nomen pro seruitio, vt vulgò loquuntur. Nomen *panis*

ſi cui reſtrictè accipere libeat non repugno. quanquam probabile eſt reliquos cibos etiam comprehendi: tantùm mihi diſplicet eorum ſententia qui panem excludunt. Infirma autem eſt eorum ratio, quia paulò pòſt ſubiicitur alius panis vſus, quòd ſcilicet cor hominis confirmet: quia illic diuerſo modo res eadẽ exprimitur. Intelligit autem Propheta Deum producere herbam hominibus qua alantur, non modò quia victum in tritico terra ſuppeditat, ſed etiã in herbis & aliis fructibus: quia non vno tantùm genere alimenti paſcimur.

15 *Vinum lætificat.* His verbis admonet, Deum non modò proſpicere hominum neceſsitati, & largiri quantum ad ordinarios vitæ vſus ſufficiat: ſed pro ſua indulgentia liberalius eos tractare, dũ corda exhilarat vino & oleo. Nam certè aquæ potu contenta eſſet natura. ergo ex Dei largitate eſt vini acceſsio. Quod dicit *illuſtrari facies oleo*, variè exponitur. Nam quia triſtitia obnubilat faciem, quidam intelligunt nitere lætitia dum commoditate vini & olei fruuntur homines. Quidam argutius ad lucernas referunt: quod ratione caret. Alii literam מ comparatiuè accipiunt: ac ſi dictum eſſet, nitere magis hominum facies vino quàm ſi oleo perunctæ eſſent. Ego verò non dubito quin de vnguentis loquatur Propheta. hoc enim vult, Deum nõ modò erogare hominibus quod ſatis ſit ad frugalem vſum, ſed vlterius progredi, dum eorum deliciis indulget. Ac poſtremum membrum vbi dicit *panem cor hominis fulcire*, ſic interpretor, ſufficeret quidem homini panis ad vitam tolerandã, ſed Deus vinum & oleum de ſuperabundanti, vt aiunt, largitur. Non eſt igitur ſuperuacua repetitio de panis vſu, ſed ad commendationem gratiæ Dei poſita eſt, dũ molliter & lautè homines, tanquam pater indulgẽtiſsimus, filios educat. Ergo iterum dicit, quum Deus ſatis benignum ſe nutritium in pane præſtet, bis & ter in ipſis lautitiis eſſe liberalem. Cæterùm, quia nihil procliuius eſt quã Dei beneficentia ad luxum abuti, quo largior erga homines eſt Deus, eo magis cauendum eſt ne abundantiam quæ offertur, contaminet ſua intemperie, Ideo non abs re vetat Paulus Rom. 13. 14, curam carnis agere pro cõcupiſcentiis eius. Nullus enim erit modus ſi carni demus quantũ appetit. Et ſanè ſicuti benignè nobis Deus indulget, ſic legem temperantiæ ſtatuit, vt quiſque in ſua abundantia ſponte ſe reſtringat. Emittit boues & aſinos ad paſcua, qui ſua ſatietate contenti ſunt: nobis pluſquam opus ſit ſuppeditans, præſcribit certã moderationem, ne ſua beneficia nimis cupidè voremus, ac in largiore copia frugalitatem noſtrã examinat. Hæc autem legitima vtendi ratio, vt nos ſuſtẽtet victus, nõ opprimat. Mutua etiam communicatio quam Deus præcipit, optimũ eſt intemperantiæ frænum. Hac enim lege abundant diuites, vt fratrum ſuccurrant inopiæ. Certè quia Propheta ingluuiẽ hominum hîc cum Dei prouidentia nõ permiſcet, colligimus ex eius verbis vino licere vti non modò ad neceſsitatẽ, ſed ad lætitiam. ſed hæc lætitia ſobriè temperanda eſt: primùm ne ſui obliuiſcantur homines, ſenſus ſuos obruant, vires ſuffocent: ſed lætentur corã Deo ſuo, quemadmodum iubet Moſes, Leui. 23. 40: & cum gratitudine ſe ita exhilarent vt agiliores reddantur ad Dei obſequium. Qui hoc modo gaudebit, paratus quoque erit ad ferendam triſtitiam quoties ita viſum Deo fuerit. Tenenda enim eſt illa Pauli regula Philip. 4. 12. Didici abundare, didici & penuriã pati. Nam ſi quod immineat iræ Dei ſignũ, etiam qui circũfluet omni lautioris annonæ copia reſtrictus erit in ſuo victu: quia ſe ad ſaccum & cinerem vocari intelliget. Multò itaque magis à deliciis prohibetur quem ſua inopia cogit eſſe frugi ac ſobrium. Denique ſi alium cogat morbus à vino abſtinere, alius vapam tantùm habeat, alius nõ niſi aquã, contentus ſit quiſque ſua ſorte, ac ſe lætitia quam Dominus non concedit, libẽter & placidè abdicet. Idem & de oleo dicendum. Videmus vnguenta fuiſſe in vſu frequenti apud Iudæos, ſicuti apud reliquos Orientales. Alia eſt hodie noſtra ratio, quia magis ad medicinã ſeruantur vnguenta quàm ad delicias adhibeantur. Dicit tamen Propheta in hunc quoque vſum dari oleum vt ſe eo perfundant homines. Sed notandũ eſt, quia

quia plus satis ad voluptatem procliues sunt homines, ne ad luxuriā trahatur libertas, tēperantiæ legē non debere separari à Dei beneficentia. Et semper addēda est hæc exceptio, ne quis licentiā ex hac doctrina arripiat. Cæterùm, vbi sedulò admoniti fuerint homines de cupiditate frænanda, vtile est ipsis cognoscere, Deum permittere moderatas delicias vbi facultas suppetit. alioqui ne pane quidem & vino trāquilla consciētia vnquam vescentur: imò tandem de sapore aquæ scrupulum sibi iniicient: certè ad mensam nunquā accedent nisi trepidè. Interea maior pars mundi sine delectu in delicias se ingurgitabit: quia non expendet quid secundum Deum liceat: quia optima frugalitatis magistra nobis esse debet paterna Dei indulgentia.

16 *Satiabūtur arbores Iehouæ, cedri Libani quas plantauit:*
17 *Quia illic aues nidificāt, ciconia cuius abietes sūt domus.*
18 *Montes excelsi damis, rupes latibulum erinaceis.*

16 *Satiabuntur.* Rursum concionatur de generali Dei prouidentia in fouendis omnibus mundi partibus. ac primùm dicit, illa irrigatione de qua loquutus fuerat, saturari arbores, vt hospitium auibus præbeant. Postea dicit latebras etiam dari capreis syluestribus & cuniculis: vt appareat nullam mundi partem ab optimo Patre negligi, & nullam creaturam curæ eius esse expertem. Ab hominibus ergo ad arbores transit Propheta: acsi diceret, non esse mirum si Deus homines ad imaginem suam creatos tam liberaliter nutriat, quum ne ad arbores quidem curā suam extēdere grauetur. *Arbores Iehouæ* nominat proceras & quæ pulchritudine excellunt: quia in illis magis conspicua est Dei benedictio, vt vix succus vllus terræ sufficere posse videtur qui ad tantam altitudinem perueniat dum folia quotannis resumunt.

19 *Fecit lunā in stata tempora: sol cognouit occasum suum.*
20 *Ponis tenebras, & fit nox: in ea reptat oīs bestia syluæ.*
21 *Leones rugiūt ad prædā, & ad quærēdū à Deo cibū suū.*
22 *Orietur sol, colligētur, & ad sua domicilia accubabūt.*
23 *Egredietur homo ad opus suum & ad laborem suum vsque ad vesperum.*

19 *Fecit lunam* Descendit iam ad aliud elogium Diuinæ prouidētiæ, Deū scilicet ita disposuisse solis & lunæ cursum, vt aptissimè cohæreat alterna series. Adeò enim ordinem nō perturbat varietas in mutuis vicibus, vt facilè appareat non potuisse tempus melius distingui. Quum dicit lunam creatam esse in tempora stata, consentiunt Interpretes hoc debere intelligi de statis & præfixis diebus. Nam quum soleāt Hebræi supputare menses suos à luna, eā habēt directricem ad festos dies, & tam ad sacros quàm politicos conuentus. Ego tamen synecdochen subesse non dubito: acsi dixisset Propheta, lunam non modò dies à noctibus distinguere, sed etiā notare dies festos, describere annos & menses, denique accommodatam esse ad multiplices vsus: quia ex eius cursu petitur temporum distinctio. Quum dicit *solem cognoscere occasum suum*, non tantùm de quotidiano circuitu intelligo: sed quia gradatim nunc accedens propius ad nos, nunc recedens, suas stationes metiri nouerit, ex quibus æstatē, hyemem, ver & autumnum conficiat. *Reptare noctu* dicit *bestias syluæ*, quia timidè egrediuntur ex suis latebris. Quidam verbum רמש pro ambulare accipiunt: sed propria significatio nō male conuenit, quia etsi inedia sæpe feras adigit ad rabiem, captant tamen noctis tenebras: ideo propter hanc timiditatē dicuntur reptare.

21 *Leones rugiunt.* Tametsi leones si fames eos cogat, etiā media luce prodeunt & rugitum edunt, descripsit tamē

Propheta quid frequentius accidere soleat. dicit ergo leones interdiu progredi non audere, sed tenebris noctis fretos prosilire ad prædam. Atque hic mirabilis Dei prouidentia apparet, quòd tam formidolosum animal in antro se continet, vt liberior sit hominibus ambulatio. Quod autem maiore interdum licentia vagantur leones, id defectioni Adæ imputandum est, quæ illi dominiũ in feras bestias abstulit. Manent interea reliquiæ quædam pristinæ benedictionis Dei, quòd diurna luce quasi repagulis vel catenis Deus tot truculentas bestias continet. *Cibum à Deo quærere* dicens, nõ intelligit ad Dei curam se conferre acsi eum nutritium agnoscerent: sed rem ipsam designat, quòd scilicet mirabili ratione Deus bestiis tam voracibus alimentum prouideat.

22 *Orietur sol.* Prosequitur illam sententiam, sic distribui à Deo temporum vices, vt dies sit proprius hominis. Nisi enim tot feras nobis infestas cohiberet Deus, mox actum foret de genere humano. Quum ergo iam post lapsum hominis videri possint bestiæ in perniciẽ nostram natæ, & obuios quosque discerpant ac lanient: necesse est sæuitiam hanc Dei prouidentia clausam teneri. Eas autem vt recludat in antra sua, tantùm pro terrore lucem solis opponit. Gratiam hanc magis cõmendat Propheta à necessitate: quia nulla alioqui libertas esset hominibus versandi in labore vel negotiis. Quòd ergo luce protegitur homo contra vim & iniurias belluarum, in eo perspicitur incomparabilis Dei bonitas, qui humanis commodis tam paternè prospexit.

24 *Quàm magnificata sunt opera tua Iehoua! omnia in sapientia fecisti, impleta est terra opibus tuis.*

25 *Hoc mare magnum & spatiosum regionibus, illic reptile & non numerus, animalia pusilla cum magnis.*

26 *Illic naues ambulant, Leuiathan quem formasti vt ludat in eo.*

24 *Quàm magnificata.* Non enumerat Propheta integram operum Dei descriptionem, quod immensum foret: sed tantùm species quasdam attingit, vt accuratius apud se quisque reputet ac meditetur qua prouidentia Deus totum mundum & singulas eius partes gubernet. Itaque sermonem suum abrumpẽs, cum admiratione exclamat, *Quam magnificata sunt opera tua*: sicuti tunc demũ iustus honor tribuitur Deo, vbi stupore correpti fatemur linguas nostras & sensus omnes deficere. Quòd si exigua operum Dei portio nos obstupescere cogit, quantulus erit ingenii nostri modus vt solidam magnitudinem capiat? Primò autem dicit sapienter Deum omnia fecisse: deinde addit terram plenam ac refertã esse eius copiis. Porrò nomine *sapientiæ* non excludit potentiam, sed intelligit nihil in mundo esse confusum: quin potius summa ratione ordinatam esse tot rerum misturam, vt nihil vel addi, vel detrahi, vel corrigi queat. Hoc verò elogium prauis imaginationibus opponitur quæ nobis sæpe obrepunt, vbi nos in Dei operibus fugit eius consilium. Quasi verò stultitiæ nostræ obnoxius sit Deus, vt cogatur reprehensores ferre, qui in reputandis eius operibus cæcutiunt. Eodem quoque elogio vesaniam eorũ coarguit Propheta, qui mundum fortuitò conflatum esse somniant, sicuti Epicurus ex atomis nugatus est composita fuisse elementa. Quum autẽ plusquam brutum sit commentum illud, tam cõcinnam fabricam & inæstimabili ornatu distinctam, ex cæco atomorum concursu concretam fuisse, Propheta hîc nos Dei sapientiam & incredibile artificium quod refulget in tota mundi gubernatione, diligentius attendere iubet. Sub *opibus* comprehenditur bonitas Dei, & beneficentia. Neque enim sibi diues est, sed in bonum nostrum exuberat, ne quid in vsus nostros desit. Terram verò non esse tam fœcundã à seipsa vel locupletẽ, sed liberalitatis Dei ministram

ministram nobis testatum esse debet.

25 *Hoc mare magnum.* Postquam de terrenis gloriæ Dei testimoniis concionatus est, in mare quoque ascendit, docens illud nouum esse potentiæ Dei & sapientiæ speculum. Nam si mare piscibus vacuum esset, solo tamen amplitudinis conspectu iam esset admirabile, præsertim dum nunc ventis & tempestatibus intumescit, nunc sedatum residet. Iam nauigatio quanuis ab hominum industria profecta sit, pendet tamē ex Dei prouidentia, qui transitum hominibus per aquas concessit. Sed pisciū abundantia & varietas gloriam Dei nō parum amplificat in mari. *Balænam* tamen vel cetum præcipuè celebrat: quia solum hoc animal satis superque formidabilem Dei virtutem ante oculos exhibet. quare & de eo tam longus sermo in libro Iob texitur. Quia autē motus eius ingenti concussione non minus corda hominum quàm mare perturbat, Propheta hunc motū *lusus* nomine designat, respectu Dei: acsi diceret balænis datū esse cāpū illum in quo se exerceāt.

27 *Omnia ad te respiciunt, vt des escam eorum tempore suo.*

28 *Dabis illis, colligent: aperies manum tuam, satiabuntur bono.*

29 *Abscondes faciem tuam, terrebuntur: colliges spiritum eorum, deficient, & in puluerem suum reuertentur.*

30 *Emittes Spiritum tuum, creabuntur: & renouabis faciem terræ.*

27 *Omnia ad te.* Hîc rursus Propheta Deum nobis prouidum erga omne animalium genus patrem familias & nutritium describit. Prius dixerat fœnū creari in montibus vnde alantur iumenta: subministrari leonibus ipsis victū eiusdem Dei manu, quanuis ex rapto viuāt: nunc addita circunstantia miraculum illud Diuinæ beneficentiæ exprimit. Nā quum infinitæ propemodū sint animalium species, & in singulis tantus numerus, nullum tamen est quod nō indigeat quotidiano victu. hoc intelligit dicens *omnia respicere in Deum*: acsi diceret, non posse vel triduum manere in statu, nisi Deus quotidianæ eorum necessitati subueniens, singula reficeret. Huc pertinet tanta fructuum diuersitas: quia cōmodum & proprium quibusque cibum Deus attribuit ac destinat. Etsi autē ratione & iudicio non pollent bruta animalia, vt necessitati suæ remedium in Deo quærant, imò prona in terram ad pabulū ingurgitandū ferantur: propriè tamē loquutus est Propheta, respicere ad Deum dicens, quorum inediæ eius liberalitatem succurrere necesse est, ne mox deficiant. Nec superuacua est *temporis* notatio, quòd annonam animalibus reponit Deus, vt per totum anni circuitū reperiant vnde vescantur. Nā quum terra hyeme viscera sua claudat, quid fieret nisi victum curaret in longum tempus? Crescit ergo miraculum, quòd Deus statis temporibus terram fœcundam reddens, benedictionem suam in reliquum annum extendit, quanuis esuriem & famē minetur. Quid enim nobis miserius dum suas opes hyeme contrahit terra, nisi animos nostros foueret spes noui prouētus? Quo sensu apposite dicit Deū *manum suam aperire*. Nā si quotidie nasceretur triticum, obscurior esset Dei prouidentia. vbi autem arescit terra, perinde est acsi manū suam clauderet Deus. vnde sequitur, dum eam fœcundat, quasi exerta manu cibum è cælo nobis porrigere. Quòd si feris & brutis animalibus victum opportunè suppeditat, quo ad satietatem pascantur, nobis eius benedictio inexhaustū erit copiæ cornu, modò ne eam prohibeamus, infide-

litatis nostræ obstaculo.

29 *Abscondes faciem tuam,&c.* His verbis docet nos stare &cadere pro Dei nutu. Stamus enim quatenus nos sua virtute sustinet: simul autem ac viuificum spiritum subducit, cadimus. Vidit hoc etiam Plato, qui sæpius docet, propriè loquendo, vnum Deum esse, omnia autem in eo subsistere duntaxat. Nec dubito quin per illum profanum scriptorẽ expergefacere voluerit Deus cunctos mortales, vt sentirent aliunde se vitam mutuari. Ac primò terreri dicit, si Deus faciem suam abscondat: si spiritum eorum auferat, mori, & in puluerem redire. quibus verbis significat viuificos esse Dei oculos vbi nos respicere dignatur: & quãdiu relucet serena eius facies, vitã inspirare omnibus creaturis. Bis ergo inexcusabilis est nostra cæcitas, nisi in illam bonitatem, quæ totum mundũ viuificat, vicissim coniicimus oculos. Gradatim verò describit animalium interitum, vbi arcanum suum vigorem retrahit Deus, quo melius ex opposito continuam inspirationem commendet, qua vegetantur. Quanquam autem vltra progredi poterat, omnia scilicet in nihilum reditura esse, contentus tamen fuit hoc crasso & populari docendi modo, in putredinem concidere quicquid Diuinitus non fouetur. Dicit autem rursum quotidie mundũ *renouari*, quia *spiritum suum Deus emittit*. Et certè in noua animaliũ sobole assiduè cernimus nouam mundi creationem. Quòd verò spiritum, quem prius animalium esse dixit, nunc tribuit Deo, nihil in eo repugnantiæ est: Deus spiritum qui penes eum residet, emittit quò visũ est: simul ac emisit, omnia creãtur. hoc modo quod suum erat, nostrum facit. Cæterum hoc veteri Manichæorũ delirio nihil suffragatur, quod in deterius nostra ætate auxit impurus ille canis Seruetus. Dicebant Manichæi animam hominis particulam esse Diuini spiritus, & ex eius traduce nasci. hic nebulo dicere ausus est boues, asinos, & canes esse partes Diuinæ essentiæ. Manichæi saltem colorem hunc obtendebãt, quòd anima hominis formata esset ad Dei imaginem: sed idem ad porcos ac pecudes transferre, bis detestabile portẽtum est. Prophetæ autem nihil minus propositum fuit, quàm Dei spiritum partiri, vt essentialiter aliqua eius portio in singulis animantibus habitet. sed spiritum Dei vocauit, qui ab eo proficiscitur. Interea nostrum esse admonet, quia nobis in vitam datus est. Summa huc tendit, dum videmus quotidie mundũ deficere & renasci, in hoc speculo lucere nobis viuificam Dei virtutem. Quotquot enim animalium interitus accidunt, totidem sunt exempla nostræ nullitatis, vt ita loquar: dum alia subolescunt, quædã mundi renouatio nobis ostenditur. Quãdo itaque mundus quotidie interit & renascitur in suis partibus, hinc colligere promptum est, nonnisi arcana Dei virtute subsistere.

31 *Sit gloria Iehouæ in seculum: lætetur Iehoua in operibus suis.*

32 *Aspiciens terram, & contremiscet: si tetigerit montes, fumigabunt.*

33 *Canã Iehouæ in vita mea, psallam Deo meo quãdiu sum.*

34 *Gratus sit ei sermo meus, ego lætabor in Iehoua.*

35 *Deficiant scelerati è terra, & impij vsque dum esse desinant: benedic anima mea Iehouæ. Halelu Iah.*

31 *Sit gloria Iehouæ, &c.* Ostendit quorsum hactenus in Dei operibus celebrauerit eius potentiam, sapientiam, & bonitatem, nempe vt sensus hominum erigeret ad ipsum laudandum. Neque enim hic vulgaris honor est, quòd Deus mundum tam splendido ornatu in gratiam nostram instruxit, vt nõ solum pulchri huius theatri simus spectatores, sed multiplici bonorum copia & varietate, quæ in eo nobis sunt exposita, fruamur. Hæc gratitudo vnicæ cõpensationis lo-

ce est apud Deum, vbi debita eum laude prosequimur. Quod addit, *lætetur Iehoua in operibus in suis*, minimè superuacuū est. Cupit enim ordinem, quē ab initio Deus instituit, fluere in legitimo donorū eius vsu. Sicut enim eum pœnituit fecisse hominē, Gen. 6. 6, ita dū suam benedictionē inquinari videt nostris corruptelis, oblectationem ex ea capere desinit. Et certè confusæ perturbationes quæ accidunt vbi elementa in officio suo cessant, testantur displicentia & tædio Deū adduci vt æquabilem cursum suæ beneficentiæ abrumpat: non quòd in eum cadant eiusmodi passiones: sed personam optimi Patris induit, qui filiis blādè fouendis & liberaliter alendis se oblectat. Proximo versu ostendit statum mundi in illa Dei lætitia fundatū esse: quia nisi terram vegetet sereno paternóque affectu, simulac eam seuero oculo aspexerit, tremefaciet, montésque ipsos exuret.

33 *Canam Iehouæ, &c.* Præit aliis suo exemplo, & se toto vitæ cursu infatigabilem laudum Dei præconem fore denuntiat. Metā verò laudandi Dei in morte locat, non quòd Sancti, vbi in aliam vitam migrarunt, supersedeant ab hoc pietatis officio: sed quia in hunc finem sumus conditi, vt Dei nomen per nos in terra celebretur. Cæterū quia indignum se agnoscit qui tam pretiosū sacrificium Deo offerat, suppliciter rogat *vt gratæ sint quas Deo cantabit laudes*, licet ex pollutis labiis profectæ. Verum quidem est, nihil Deo magis placere vel probari, quàm laudum suarum prædicationem, sicuti nihil à nobis tantopere exigit. sed quia pollutio nostra contaminat quod erat natura sua sanctissimū, meritò ad Dei indulgentiā cōfugit Propheta, ne suis canticis grauetur locū dare. ideo docet Apostolus Heb. 10. 9, placere Deo sacrificia gratiarū actionis, quatenus per Christum offeruntur. Iam verò dum promiscuè fruuntur omnes Dei beneficiis, quia vix centesimus quisque respicit in ipsum authorem, subiicit etiā Propheta, *lætabor in Domino*, raram virtutem significans. quia nihil difficilius quàm ex erraticis gaudiis, quæ per cælū & terram euanescunt, mentem colligere vt se in Deo contineat.

35 *Deficiant scelerati è terra.* Pendet hæc imprecatio ab illa sententia, Lætetur Deus in operibus suis. Nam quia scelerati mundum suis sordibus inficiūt, hinc fit vt Deo minus iucunda sit ac ferè displiceat eius fabrica. Neque enim fieri potest quin eum offendat pollutio, quæ per omnes mundi partes dispersa, deprauat & corrumpit tam nobile eius opus. Ergo quia impii peruerso donorū Dei abusu faciunt vt quodāmodo degeneret mūdus, & desciscat à prima sua origine, meritò eos exterminari cupit Propheta vsque dum prorsus deficiant. Meminerimus ergo sic expendere Dei prouidentiam vt in eius obsequium addicti, beneficiis quæ in vsum nostrū sanctificat, ritè & purè vtamur. Deinde nobis doleat tā pretiosos thesauros impiè dissipari: ac nobis detestabile portentū sit, mortales non tātùm sui opificis obliuisci, sed quasi data opera conuertere in præposterum & indignum finem quicquid ipsis bonorum contulit.

ARGVMENTVM PSALMI CV.

Commendat singularem Dei gratiam, quòd sibi ex toto orbe gratis populum vnum adoptauit. Atque vt ostenderet se non titulo tenus cum Abraham & eius posteris fœdus pepigisse, postquam eos redemit, non destitit etiam innumeris beneficiis prosequi, idque in eum finem, vt qui redempti fuerant, vicissim sanctè obseruarent eius fœdus, séque totos ad syncerum eius cultum addicerent.

Psalmus CV.

CElebrate Iehouam, inuocate nomen eius, annuntiate in populis opera eius.

2 Canite ei, psallite ei, loquimini de omnibus mirabilibus eius.

3 Laudate in nomine sancto eius, lætetur cor quærentium Iehouam.

4 *Quærite Iehouam & fortitudinem eius, inquirite faciem eius iugiter.*

5 *Mementote mirabilium eius quæ fecit, prodigiorum eius & iudiciorum oris eius.*

1 *Celebrate Iehouam.* Non aliò spectat exordium hoc, nisi vt totam suã beatitudinem Abrahæ genus constituat in adoptione Dei gratuita. Etsi enim nõ spernendum bonum erat, creatos esse homines, paterna eius cura foueri in mundo, & alimenta ex eius manu percipere: longe tamẽ præstantior fuit hæc dignatio, electos esse in peculiarem Dei populum. Nam quum in Adam maledicta sit omnium mortalium origo sic distincta fuit conditio populi illius à reliquis Gentibus, vt gloriari posset se Deo sacrũ esse. Ideo Propheta ad huius gratiæ commendationem tot verba congerit. Neque enim disserit de tota mundi gubernatione, vt Psalmo proximo: sed paternum fauorem quo complexus est Deus Israelitas, prædicat. Nominat quidem indefinitè *opera eius & mirabilia*: sed vtrunque ad spirituale fœdus restringit, quo Ecclesiam selegit, quæ in terra cælestem vitam meditaretur. Neque enim mirabilia nunc vocat, quòd sol, luna & stellæ quotidie oriuntur vt mundum illustrent, quòd terra suis temporibus germinat, quòd bonorum omnium copia in alimentum suggeritur animãtibus, quòd humano generi liberaliter suppetũt tot commoditates: sed quòd ex perdita Adæ progenie exiguam partem sibi delegit, cui se patrem familiariter præstaret: ideóque iubet lætari in Dei nomine & *ipsum inuocare*: quo priuilegio sola Ecclesia excellit. Vnde sequitur, nonnisi ad fideles dirigi sermonem, quos Deus in fidem & custodiam suam suscipiens, voluit suo nomine gloriari.

4 *Quærite Iehouam.* Quanquam nuper hoc titulo insignierat fideles, quòd Deum quærant, eos tamen iam ad illius quærendi studium hortatur: neque abs re. nam verum quidem est, hac propriè nota discerni fideles à profanis hominibus, sed multum abest quin eum quo decebat feruore quærant: ideóque stimulis assiduè opus est, quibus, licet vltro currentes, incitẽtur. Neque enim hic vel erraticos homines, vel prorsus ignauos & terrenis fæcibus affixos ad Deum quærendum solicitat Propheta, sed qui prompto iam animo huc tendebãt: quia scilicet multis impedimentis eos tardari videt, ne satis accelerent suum cursum. Quamlibet ergo voluntarii simus, necessaria est nobis hæc incitatio quæ pigritiam nostram castiget. Quum dicit *robur eius & faciem eius*, non dubiũ est quin speciem manifestationis designet, qua tunc pro temporis ruditate fideles Deus ad se traxit. Scimus autem pluribus aliis locis Arcam fœderis tam robur quàm faciem Dei vocari solere: quia & his symbolis admonebatur populus, Deum sibi propinquum esse, & reipsa experiebatur eius virtutem. Itaque quo se magis familiarem exhibet Deus, ad eum quærẽdum alacriores esse animos iubet: vt certè adminicula quibus infirmitatem nostram Deus subleuat, studium nostrum accendere magis debent. Modestia etiã nobis cõmendatur, vt in quærendo Deo tarditatis nostræ memores, viam teneamus ab eo præscriptam, nec rudimenta fastidiamus, quibus nos ad se paulatim deducit. Additur etiam *iugiter*, nequis in hoc cursu defatigetur, vel stulta perfectionis opinione inflatus, externa pietatis subsidia negligat: quemadmodũ multi, vbi quatuor vel quinque pedes progressi sunt in Dei notitia, quasi Angelis superiores essent, à lege cõmuni se eximunt. Iterum iubet *recordari mirabilium Dei*, quæ in populi sui liberatione edidit: quia scimus illic virtutem suam nouis & inusitatis modis exeruisse. Per *iudicia oris* quidam Legem intelligunt. Sed quia hæc tria vno contextu lego, malo de signis exponere, quibus Pharaonis superbiam fregit Deus. Adhuc tamen de ratione loquutionis ambigitur. Quidam ob Mosis prædictionem, iudicia oris Dei vocari putant: quod probabile est. quanquàm simplicius posset accipi, in signis apparuisse incredibilem Dei potentiam: vnde colligere prom-

ptum

ptum esset ab eo esse profecta. Equidem Mosis ministerium non excludo quem Prophetam Deus excitauerat AEgyptiis, qui denuntians quod futurum erat, hoc ipso probaret non esse fortuitum. Meo tamen iudicio, Propheta ad ipsam miraculorum claritatem alludit: acsi diceret, Quamuis Deus verba non fecisset, re tamen ipsa patuisse eum esse populi sui vindicem.

6 *Semen Abrahæ serui eius, filii Iacob electi eius:*

7 *Ipse Iehoua Deus noster, in tota terra iudicia eius.*

8 *Recordatus est in seculum fœderis sui: verbi* quod *mandauit in mille generationes.*

9 *Quod pepigit cum Abraham, & iuramenti sui ad Isaac.*

10 *Et stabiliuit ipsi Iacob in decretum, Israeli in fœdus perpetuum,*

11 *Dicendo, Tibi dabo terram Chanaan, funiculum hæreditatis vestræ.*

6 *Semen Abrahæ.* Nomine compellat suam gentem, quam Deus (vt dictum est) speciali adoptione sibi deuinxerat. Fuit enim illud sanctius vinculum coniunctionis, mero Dei beneplacito præferri omnibus populis. Vocans autem filios Abrahæ, & filios Iacob admonet non adeptos fuisse tantum honorem proprio marte: sed quia progeniti erant ex sanctis Patribus. Quanquam simul asserit sanctitatem Patrum à sola Dei electione manare, non autem à natura. Vtrunque enim disertè exprimit, antequam nascerentur filii Abrahæ, iam fuisse hæredes fœderis, quia originem à sanctis Patribus traherent: deinde Patres ipsos nō sibi peperisse hoc iuris suo merito vel dignitate, sed gratis fuisse electos. nā ideo vocat Iacob *electum Dei.* Quanquā enim Abraham vocatur ipse quoque Dei seruus, Genes. 26. 24, quia purus fuit eius cultor, secundo tamē loco testatur Propheta non ab hominibus fuisse initium, sed à Deo solo, qui eos sibi in peculiū asciscere dignatus est. Infert ex hoc fœdere, quāuis imperiū Dei pateat per totum orbem, & vbique sua iudicia exerceat, esse tamen peculiarem Deum vni populo, sicut dicitur in Cantico Mosis, Deut. 32. 8. Quum diuideret Excelsus Gentes, quum distribueret populos, extendit funiculum in Iacob. Atque iterum docere voluit Propheta non excellere Israelitas quòd meliores essēt aliis, sed propter Dei beneplacitū. Nam si Dei iudicia se extendunt per omnes mundi plagas, æqualis est Gentium omnium conditio, earum respectu. Vnde sequitur discrimen in Dei amore esse, & fontem dignitatis esse gratuitum. Quanuis ergo Deus iure suo possideat totam terram, dicit populum vnum sibi sumpsisse in quo regnaret. Ad nos quoque hodie pertinet hæc admonitio. Nam si probe vocationē nostram expendimus, certè reperiemus non aliunde inductum fuisse Deum vt nos aliis præferret, sed mera sua gratia fuisse contentum.

8 *Recordatus est.* Nunc realem (vt vocant) fœderis effectum commendat: atque ex redēptione probat quòd prius dixit, Deum, quum æqualiter dominaretur cunctis Gentibus, vnum tamen genus Abrahæ suo fauore esse complexum. Nam qui factum est vt Deus in redimendo populo, brachii sui virtutem palàm tot miraculis illustrauerit, nisi vt fidem olim seruis suis datam præstaret? Constat igitur antiquum fœdus redemptionis fuisse causam: quia vt verax esset Deus in seruandis promissis, antè oportuit misericordem esse. Quia verò lon-

ga annorum series fluxerat inter promissionem & effectum, recordandi verbo vtitur Propheta: acsi diceret non obsolescere longo temporis tractu Dei promissiones, sed dum mundus credit eas esse extinctas, vel obliuione deletas vigere earum memoriam coram Deo, vt eas opportunè impleat. quod melius confirmat proximo membro, vbi symmetriam & consensum laudat inter formam pacti & effectum: Non ad diem vnum, inquit, vel paucos Deus pepigit cum Abraham, neque etiam vnius hominis vita finiuit fœdus suum, sed in mille vsque generationes promisit se Deum fore eius posteris. Ergo quanuis diu suspensum fuerit complementum, Deus tamen re ipsa ostendit vetustate non collabi vel effluere fidem suam. Porrò quia Abraham, quum permistus esset idololatris, primus vocatus est: ideo ab eius persona Propheta incipit. Sed postea in filii quoque & nepotis manu sancitum fuisse commemorat. Deposuit ergo Deus fœdus suum apud Abraham, & solenni iureiurando pepigit se fore Deū seminis eius. Sed quo certior constaret fides, repetere voluit erga Isaac & Iacob. facit enim talis propagatio vt altius hominum cordibus insideat Dei veritas: deinde vt notior sit ac magis celebris Dei gratia, repetitis vicibus sæpius testata. ideóque per gradus exprimitur quàm firma sit stabilitas illius fœderis. nam quod de singulis Patriarchis dicitur, peræque ad omnes pertinet. Dicit Propheta Deum iurasse ipsi Isaac: annon prius iurauerat Abrahæ? Hoc certè extra dubium est. Dicit *stabilitum fuisse erga* Iacob *decreti loco*, & in fœdus perpetuum. An quòd temporale vel caducum prius fuerit fœdus, & tunc naturam mutauerit? Hoc prorsus remotum est à Prophetæ consilio. Sed diuersis loquendi formis, plenam & solidam confirmationem asserit: vt si forte in vno homine obscura esset vocatio plus lucis accederet ex quo eius testimonium ad posteros transmiserat: quia hoc modo melius rata fuit eius fides. Hic rursus memoria repetere conuenit. Deum plusquam indulgēter nostræ infirmitati consulere, dum & iureiurando & repetito sermone nobis confirmat quod semel pollicitus est. Quo fœdior est nostra ingratitudo dū fidem abrogamus nō loquenti modò, sed etiā iuranti.

11 *Dicendo, Tibi dabo.* Quum hæc exigua fuerit portio gratiæ Patribus oblatæ, videtur Propheta nimis angustè includere Dei fœdus quod ad spem vsque æternæ hæreditatis patebat. Sed Propheta satis habuit per synecdochen monstrare præstitum fuisse ac completum quod Deus Patribus fuerat pollicitus. Huc enim tendit eius consilium eos non alio iure possidere terram Chanaan, nisi quòd ex Dei pacto legitima erat Abrahæ hæreditas. Certè siquis arrham contractus ostendat, non violat contractum. Itaque Propheta visibili symbolo probans Deū non frustra pepigisse cum seruis suis, nec spem eorum lusisse, alias gratiæ partes non tollit vel abolet. imò dum audiunt Israelitæ se iure hæreditario occupare terram, quia sint electus Dei populus, longius transcendere conuenit, vt priuilegia omnia, quibus eos ornare dignatus est, simul colligant. Atque hinc notādum est, dum aliqua in parte sua promissa erga nos complet Deus, malignos esse nos & ingratos, nisi in fidei nostræ confirmationem hæc experientia valeat. neque enim dubium est, quoties se patrem nobis exhibet Deus, quin verbi sui vim & efficaciam realiter, vt loquuntur, cordibus nostris obsignet. Quòd si terra Chanaan in cælum deducere Israelitas debuit, quia sciebant respectu fœderis in eam se fuisse adductos: longè plus momenti apud nos habere debet, quòd Deus Christum suum exhibuit, in quo omnes promissiones sunt Etiam & Amen, 2. Cor. 1. 20. Quum dicit, Tibi dabo *funiculum hæreditatis vestræ*, mutatio numeri ostendit cōmuniter Deū pepigisse cū toto populo, licet ad paucos homines verba faceret: sicut paulo antè videmus fuisse decretū, vel legē perpetuam. Etsi enim sancti Patriarchæ primarii fuerūt promissionis custodes, non tamen priuatim sibi amplexi sunt oblatam gratiam, sed vt posteris communis foret.

12 *Quum ipsi essent pauci numero admodum, & peregri-*

ni in ea:

13 Et obambularent è gente ad gentem, è regno ad populum alium:

14 Non permisit hominibus nocere illis, & corripuit pro ipsis Reges.

15 Ne tangatis christos meos, & Prophetas meos ne lædatis.

12 *Quum ipsi essent.* Hic enumerat Dei beneficia quibus sanctos Patres iã ab initio prosequutus est: vt appareat longe ante redemptionem non fuisse inane fœdus. Huc enim tendit narratio quam videbimus, ex quo Abraham in fidem suam recepit, mirabiliter eum fouisse: paternum quoque eius amorem & curã apparuisse in tuendis duobus aliis Patriarchis. Quanquam vbi dicit eos fuisse numero admodum paucos, non modò virtutem Dei hac circunstantia commendat, sed causam simul notat cur tã beneficus erga eos fuerit Deus. Hoc igitur primo loco tenendum est, ne sibi quicquam arrogent Iudæi, Prophetam disertè excipere Patres eorum iam tunc fauorem Dei expertos esse quum infirmi essent & contemptibiles, vagi, inopes & secundum carnem modis omnibus miseri. Sic etiam illis Moses exprobrat, Deut 7.7, Non elegit Deus patres tuos quòd plures essent numeroquam alii populi, vel in illis esset aliqua maior nobilitas: sed quia dilexit eos. In summa, neque multitudinis, neque vllius præstantiæ ratio habita fuit in electione huius populi. Vnica fuit domus Abrahæ, & quidem sterilis: Isaac ex duobus filiis alterum longè ablegare coactus est, alterum vidit resectum è sua familia: quanquam domus Iacob fuit fœcundior, erat tamen priuata. Deinde non modò ignobiles fuerunt & contempti, quum essent inquilini in alieno solo: sed fames etiã vel aliarum rerum penuria sæpius eos coegit locum mutare. quibus positis cõcidit humanæ dignitatis respectus: & clarè patet, quæcunque in eos contulit Deus beneficia, non fluxisse ex alio fonte quàm amoris eius. Causa autem amoris extra eum quærenda non est. Iã si tam solicitè commendat Spiritus sanctus Dei gratiam in terrenis beneficiis, quanto magis hoc tenendum est vbi de cælesti hæreditate habetur sermo? Quũ dicit *migrasse à Gente in Gentẽ*, hac circunstantia clarius demonstrat quam mirabilis fuerit Dei protectio in illis seruãdis. Si nidum aliquem quietũ reperissent, fuisset hæc commoditas notabile gratiæ Dei signum: sed quum exulauerint in diuersis locis, hinc inde cum magna inuidia reiecti fuerint, quemadmodum si vẽtus propellat quisquilias, multo clarius illic refulget Dei præsidium. Quum ergo vbique eorum vita e filo penderet, mutatio autem hospitii eos nouis subinde iniuriis redderet obnoxios, sola Dei virtus eos præstitit incolumes.

14 *Non permisit hominibus.* Scimus non duos vel tres Abrahæ & eius filiis fuisse aduersos, sed à totis populis exhibitas fuisse molestias. Quum ergo turmatim multi insurgerent alii post alios, Propheta indefinite dicit prohibitos à noxa fuisse homines. ponitur enim hic nomen אדם. Deinde amplificat Dei amorẽ erga seruos suos, quòd eorũ causa se Regibus opposuerit. nam quòd ne Regibus quidem Ægypti & Gerar pepercit Deus, hinc apparet quàm pretiosa ei fuerit Abrahæ & generis eius salus. Diximus enim nuper, nullius pretii vel existimationis fuisse sanctos Patres coram mundo: quo illustrius suam bonitatem Deus extulit, Regibus eos præferens. Iam videmus, Iudæos in Patrum persona fuisse humiliatos, ne qua dignitatis specie fingerent partam sibi fuisse gratiam coram Deo.

15 *Ne tangatis christos meos.* Longius nunc procedit, quum Deus bellum suscepit cum Regibus in fauorem seruorum suorum, non modò fuisse ab eo defensos, quemadmodum solet miseris

hominibus & iniustè oppressis succurrere: sed quia illos suo præsidio tuendos susceperat. Neque enim generali illa tãtùm ratione suos Deus protegit: sed quia iure gratuitæ adoptionis professus est se fore illorum vindicem. Hæc ratio est, cur nunc duobus elogiis sanctos Patriarchas insigniat Propheta, vocans Prophetas & vnctos Dei. Dixisset de aliis Deus, Ne tangatis homines innoxios, ne miseros lædatis, qui de vobis nihil tale meriti sunt: sed in Abraham & eius filiis aliam sibi ostendit defensionis causam esse. Vnctos vocat quos sibi sanctificauit in peculium. Eodem sensu vocat Prophetas: quo elogio ornatur etiam Abraham ipse, Genes. capite 20.7, quia scilicet non solùm Deus propius se illis patefecerat, sed quia cælestem doctrinã fideliter propagarunt, vt superstes eius memoria illis mortuis vigeret. Nondũ quidem vnctionis erat vsus, qualis post ea sub Lege fuit. sed quod Deus in legalibus cæremoniis postea ostendit, Propheta in Abraham reipsa fuisse testatur: sicuti Deus omnibus suis electis insculpit sanctificationis notam. Iam si tantum valuit interior Dei vnctio quo tempore ne Legis quidem figuras Deus prodiderat, quanto nunc maiore cura suos tuebitur, postquam in Filio suo vnigenito vnctionis plenitudinem exhibuit?

16 *Et vocauit famem super terram, omnem baculum panis contriuit.*

17 *Misit ante eos virum, in seruum venditus est Ioseph.*

18 *Afflixerunt in compede pedes eius, ferrum venit in animam eius:*

19 *Vsque ad tempus quo venit verbum eius: sermo Iehouæ examinauit eum.*

16 *Et vocauit famem.* Hîc nobilissimum specimen prouidentiæ Dei erga electum populum prædicat, quo tẽpore videri poterat irritum & deletum esse fœdus. Nam ad confirmationem, vt prius dictum fuit, addita fuerat arrhæ loco vel pignoris, hæreditas terræ Chanaan. Quum ergo descensus in AEgyptum qui domum Iacob priuabat Terræ conspectu, facere non potuit vt fœdus intercideret, illic melius refulsit Dei constãtia. Atqui Deus hac ipsa tentatione clarius ostendit quàm prouidus esset pater in tuendo genere Abrahæ. Sed præstat singulas partes expendere. Primò docet non fortuitam fuisse illam famẽ quæ Iacob expulit in AEgyptum. Tametsi autem de vna fame nunc agitur, statuendum tamen est in genere, non aliã esse cuiusuis penuriæ causam, nisi quòd Deus manum suam retrahens, alimenta subducit. Sed magis exprimitur Dei maledictio, quum dicitur vocata fuisse fames: quasi præsto fuerit ad Dei obsequium tanquam iræ eius ministra. quo monemur, famem & pestẽ, & alia flagella non temerè oriri, nec ferri cæco casu, sed Dei manu dirigi quò visum est, & parere eius arbitrio. Sequitur ratio vocandæ famis, nempe vbi Deus *frangit panis robur*. Aptissima autem est *baculi* metaphora, quia Diuinitus indita fuit pani vis & proprietas confirmandi hominis arcana fultura quæ nos sustineat. in ipso quasi baculus latet, quandiu Dominus hoc medio vires nostras vult reficî. Duobus autem modis conteritur hic baculus, vel quum aufert tritici copiã quæ sufficiat ad nos alendos: (atque ita videtur accipere Ezechiel, capite 4.16, Confringam baculum panis in Ierusalem, comedent in mensura & anxitate, bibent aquam cum pauore, ne scilicet deficiant:) vel quum sufflat Deus in panem ipsum, vt esuriem non tollat, sed maneãt famelici qui vorando satietatẽ quærunt. Et certè hoc secundum ferè ad terræ sterilitatem accedit, vt Deus à pane fulturam auferat: quia per se nõ viuificat panis (vt dicitur Deuteronomii cap. 8. versu 3.) sed intrinsecam virtutem mutuatur ex ore Dei.

17 Misit

27 *Misit ante vos.* Totus hic contextus quasi per hypotyposin ostendit, manu & consilio Dei fuisse gubernatum quicquid contigit in populo illo. Simplex narratio erat, famem venisse in terram, quum Ioseph à fratribus venditus, in AEgyptum delatus esset. Sed emphatice loquitur Propheta Dei consilio præmissum fuisse Ioseph qui domum patris sui aleret: vocatam deinde fuisse famẽ, tunc Dei prouidentia oblatũ fuisse præter spem remedium. Etsi autem hoc generaliter verum est in rebus humanis, peculiarem tamen regendæ Ecclesiæ curam commemorat Propheta. Recitat autem secundo loco quod temporis ordine prius est. Ideo in verbo *mittendi* tempus plusquam perfectum melius sensum exprimet: nempe antequam Deus terram Chanaan fame affligeret, remedium parasse seruo suo Iacob, & familiæ eius. Ioseph enim præmiserat quasi œconomum qui victum illis curaret. Ponit autem duo quasi contraria, vnde prouidentia Dei melius eluceat. Quomodo enim missus est Ioseph à Deo? nempe quum destinatus esset ad mortem. fortè accidit vt fratres vendere ipsum maluerint quàm relinquere in sepulchro. Ipsa igitur venditio si per se reputetur, quasi nubes interposita, obscurat & obtegit Dei prouidentiam. Vbi enim initum est consilium de eius cæde, quis sperasset fore nutritium paternæ domus? Pòst, genus mortis inuentum est minus crudele. sed in cisternam proiectus quomodo aliis succurrere poterat? Summa spes fuit, quòd tandem venditus, è cisterna emersit. Sed rursus parum abfuit quin tota vita putresceret in carcere. Quis putaret tam flexuosos circuitus regi Dei prouidentia? Ideo Propheta occurrit, dicens, respectu quidem hominum fuisse *venditum*, sed præmissum tamen fuisse Diuinitus. Locus hic notatu dignus est, quia optimè Dei prouidentiam asserit contra præposterum carnis nostræ stuporẽ. Quia enim subsistimus in mediis quæ nobis occurrunt, vel hominum consiliis ascribimus quicquid geritur, vel casu accidere putamus: ita nemo ferè ad Deum penetrat. Atqui venditio Ioseph hic non obtenditur quasi velũ quod Dei prouidentiam abscondat, sed potius tanquam insigne monumentum, quo docemur, vbi hoc vel illud moliti sunt homines, euentus esse in Dei manu: imò corda hominum huc & illuc arcano instinctu flectere, vt per eos vel inscios vel nolentes exequatur quod statuit. Sic dicebat Ioseph ipse fratribus, Gene. 45. 5, Vos non me vendidistis ipsi, sed Deus præmisit me vobis in patrem. Cæterùm ita Deus occulto fræno gubernat res humanas, & prauis consiliis vtitur in rectũ finem, vt tamen permista non sint eius iudicia hominum prauitati. Perperam conspirant fratres Ioseph in eius necem, iniustè etiam cum vendunt, culpa in ipsis residet. Deus per eorum manum prospicit tam ipsis, quàm patri Iacob, totique suæ Ecclesiæ. hoc sanctum consilium nihil sordis vel maculæ contrahit ex eorum malitia qui prorsus tendebãt in diuersum finem: sicut postea testatus est idem Ioseph, Gene. 50. 20, Vos quidem cogitastis de me malum, sed Deus in bonum conuertit.

18 *Afflixerunt.* Non frustra persequitur circuitum illum qui obnubilare poterat hominum mentes ne ad Dei cõsilium respicerent. Quid enim minus cõsentaneum, quàm per tam diuersas ambages Deum ad propositum sibi finem venire? Sed prouidentia Dei superatis tot obstaculis, multo illustrior emergit quàm si breui & facili compendio totũ negotium transigeret. Si primo statim aduentu Ioseph deductus esset ad Regẽ & AEgypto præfectus, facilis ad secundum actũ transitus erat. Sed vbi in carcerem abreptus, quasi extra hominum consuetudinem semimortuam vitam agit: deinde longo pòst tempore præter spem Regi innotescit, subita illa mutatio non vulgariter miraculum illustrat. Ergo hic circuitus quem recenset Propheta, ad rei summam non parum facit: decies mortuus est Ioseph antequam vẽderetur. Ergo toties Deus Ecclesiæ suæ curam habuit, patrem eius liberando. Vbi in AEgyptum delatus transfertur de manu in manum, donec in aliud sepulchrum descẽdat: annon hinc clarius apparet, Deum, vbi dormire in cælo videtur, maximè excubare pro suis? & melius progredi per varios istos flexus quàm si rectà pergeret, imò celeriter

curreret? Ideo dicit Propheta *afflictos fuisse in compede pedes eius*. quod tametsi à Mose non narratur, certum tamen est vt de re nota & vulgata loqui. Et certè multa per manus tradita fuerunt Iudæis, quorum nulla fit in Scriptura mẽtio. Satis etiam probabile est non fuisse traditum initiò in liberalem custodiam vt postea contigit: sed duriter oppressũ. Siue autem legamus animam eius venisse in ferrum, siue ferrum venisse in animam, sensus idem manet, sanctum virũ ita constrictum fuisse catenis acsi ferro addicta esset eius vita. Vnde sequitur nihilo magis sperandam fuisse vitã ab eo, quàm ab aliquo cadauere.

19 *Vsque ad tempus.* Hîc docet Propheta, quanuis secundum carnis sensum nimis cunctetur Deus, summã moderationem tenere, vt opportunè tandẽ compleat quod decreuit. *Verbum* hoc loco haud dubiè significat non doctrinam sed decretum cæleste. Quanquam autem relatiuum *eius* tam de ipso Deo quàm de Ioseph potest intelligi: hoc tamen secundum, mihi magis placet, donec scilicet patefieret exitus Ioseph, qui in Dei consilio latebat. Tenendum semper est, Prophetam reuocare hominum mentes à profana illa imaginatione, quòd fortuna temere verset res humanas. Quum enim nihil Ecclesiæ salute magis confusum fuerit quandiu habitus est Ioseph pro damnato, Propheta hic nos sursum attollit, & iubet reputare occultum verbum, cuius nondum opportuna vel matura erat manifestatio. Eodem modo interpretor quod sequitur *sermo Dei examinauit eum*. Nam de vaticinio exponere, vt faciunt multi, videtur nimis argutum. Quousque verò apparuit lætior euentus quem Deus occultum & suspensum diu tenuit, seriò examinata fuit patientia Ioseph. Et quod profani homines qui non agnoscunt Deum rebus humanis præesse, fatum appellant, Propheta magis proprio nomine insignit, dicẽs sermonem esse Dei & cuiusque verbum. Nec displicet quod Galli sua lingua vocant *destinee*. Stoici quum de fato disputant, vel potius balbutiunt, non modo spinosis anfractibus se inuoluunt & rem ipsam, sed verum principium: quia complexum causarũ fingentes, eripiunt Deo mundi gubernacula. Impium hoc figmentum est, causas inter se perplexas nectere, quibus alligatus sit ipse Deus. Fidem ergo nostram ad arcanum Dei consilium ascendere oportet, quo liberè omnia in suum finem dirigit. Interea docet etiam hic locus, finem piorum afflictionibus Diuinitus esse præfixum, donec probè examinati fuerint.

20 Misit Rex & soluit eum: Dominator populorum & liberauit eum.

21 Constituit eum dominum super domum suam, & dominatorem in cunctis opibus suis:

22 Ad vinciendum Principes suos in anima sua, & vt senes sapere doceret.

23 Et venit Israel in AEgyptum, & Iacob peregrinatus est in terra Cham.

24 Et auxit populum suum valde, multiplicauit eum præ oppressoribus eius.

20 *Misit Rex.* Liberationem Ioseph splendidis verbis exornat, quia in re tam incredibili maximè enituit rara Dei virtus. Quid enim magis insolitum, quàm Regem potentissimum, hominem exterum è carcere accersere, quem toti regno præficiat, & secundum à se gradum tenere iubeat? Quod autem dicit, *ad vinciendum principes*, vulgo exponunt delatum fuisse summum imperium ipsi Ioseph, vt pro sua voluntate coniiceret in carcerem etiam regni procéres. Alii, quia hoc asperius esse vident, deducunt verbũ לאסר à verbo יסר quod est

Erud

erudire vt ? mutetur in ℵ. Sed miror vtrosque metaphorā nō animaduertisse in hoc verbo: nēpe quòd Ioseph deuinctos suo arbitrio teneret primores AEgypti vel potestati suæ subiectos. Non agitur hìc de vinculis, sed de obstrictione vel nexu obsequii, quum ab eius nutu pēderent tam Principes quàm omnes reliqui. Et quum paulo pòst addit *vt senes sapere doceret*, ostendit Ioseph nō tyrannicè fuisse dominatum, sicuti difficile & rarum est in summa potestate nihil permittere suæ libidini: sed summis quibusque regulam fuisse, & exemplar optimè moderationis.

23 *Et venit Israel.* Non recitat totam historiam, neque opus fuit: tantùm ponit ante oculos Dei prouidentiam, quam vix centesimus quisque expendit dum legunt quod scriptum est a Mose. Dicit ergo, postquam præmissus fuit Ioseph qui patrem cum familia hospitio exciperet, tunc Iacob venisse in AEgyptum, rebus scilicet mirabiliter ordinatis vt in gente superbissima, quum omnes inedia tabescerent, reperiret panis copiam. Vnde apparet, tarditatem Dei quæ putatur, non aliò spectare, quàm vt optima occasione opus suum compleat.

24 *Et auxit.* Iam alia circunstantia laudatur singularis Dei fauor erga Ecclesiam, quòd populus ille breui temporis spatio præter communem modum auctus fuerit. Qua in parte enituit admirabilis Dei benedictio. quo putidior est quorundam canum latratus, dum populi multiplicationem, quæ a Mose refertur, proteruè subsannāt, quia si peret communem naturæ modum. Atqui si vsitato more creuisset populus, protinus exciperent nullum illic cerni Dei opus. Ita hoc vnum captant suis cauillis, vt Dei benedictionem aboleant. Nos verò qui scimus fas non esse potentiam Dei vel sensu nostro vel communi lege naturæ metiri, reuerenter hoc extraordinarium eius opus miremur. Quod postea sequitur, subobscurum est, præsertim si legamus roboratum fuisse populum. Neque enim notare tempus illud videtur Propheta quo quieti in prospero statu degebant Israelitæ: sed quo contumeliose vexati sunt tanquam mancipia. Possumus tamē hoc κατὰ πρόληψιν accipere de re futura. Nā proximo versu dicet Propheta AEgyptios mutatis animis cœpisse crudeliter in populum grassari. Quanuis ergo nondum palàm sæuirent in populum AEgyptii, dum & numero hominum & viribus inualescebat, persequutores tamen eos vocat Propheta. Quanquam certum est, dum seruiliter oppressus fuit populus, formidabilem hostibus suis fuisse: & Moses Exod. 1. 12, clarè affirmat sub tyrannide & iniustis oppressionibus conspicuam adhuc fuisse Dei benedictionem.

25 *Vertit cor eorum vt odio haberent populum suum & fraudulenter agerent cum seruis suis.*

26 *Misit Mosen seruum suum, Aaron quem elegit.*

27 *Posuerunt in illis verba signorum eius, & prodigia in terra Cham.*

28 *Misit tenebras, & obtenebrauit, & non fuerunt rebelles verbis eius.*

29 *Cōuertit aquas eorū in sāguinē, & occidit pisces eorū.*

30 *Produxit terra eorū ranas in cubiculis Regū ipsorū.*

25 *Vertit cor eorum.* Quòd AEgyptii ex beneuolis & humanis hospitibus sæui postea hostes facti sūt, hoc quoque Dei consilio assignat Propheta. Certum quidem est, prauo malignóque ingenio, fastu & auaritia fuisse illuc compulsos: sed non sine Dei prouidentia. qui modo incomprehensibili opus suum ita in reprobis peragit, vt lucem eliciat ex tenebris. Quia loquutio videtur quibusdam durior, passiuè exponunt, cōuersa fuisse corda. quod neque respondet,

cõtextui,& frigidum est. Videmus enim data opera Prophetæ esse propositum totam gubernationem Ecclesiæ subiicere Deo, vt nihil nisi ex eius voluntate contingat. Si autem hoc quasi duriusculum refugiunt teneræ quorundam aures, Spiritus sanctus alibi quoque securè pronuntiat, arcano instinctu impelli huc illuc corda hominum, Pro.21.1, vt nihil velint, vel faciant, nisi ex eius nutu. Quanta autem vesania est, nihil amplecti nisi quod arrideat rationi humanæ? Qualis erit verbi Dei authoritas, si non admittitur nisi quatenus adlubescit? Qui ergo hanc doctrinam respuunt, quia humano sensui minus grata est, inflati sunt peruersa arrogantia. Alii malignè calumniantur, non inscitia, vel errore, sed tantùm vt suscitent turbas in Ecclesia, vel odium nobis conflent apud imperitos. Sunt etiam quidam nimis timidi, qui pacis causa doctrinam hanc cuperent sepultam esse. iniqui certè moderatores. nam videmus hanc olim fuisse causam cur desciuerint Ecclesiæ scriptores à puro & genuino Euangelio, & deflexerint ad profanam philosophiam. Vnde enim nobis liberum arbitrium, vnde operum iustitia, nisi quòd veriti sunt boni Patres ne licentiam darent maledicis vel proteruis hominibus, si liberè profiterētur quod Scripturis proditũ est? Quòd nisi Deus quasi violenta manu coegisset Augustinum, similis prorsus fuisset aliis. Deus autem quasi malleo eum expoliens, correxit stultam illam prudentiam quæ contra Spiritum sanctum cristas erigit. Videmus quid afferat Spiritus sanctus, Ægyptios sic fuisse malos, vt corda eorum Deus verterit in odium populi sui. Eludunt mediatores, flexisse corda, quia passus fuerit: vel quum Ægyptii corda sua adiicerent ad tale odium, quasi per accidens vsus fuerit eorum malitia. quasi elinguis fuerit Spiritus, vt aliud pro alio proferret. Si videtur hoc prima specie absurdũ, sciamus non frustra Dei iudicia alibi inscrutabilia vocari, Ro.11.33, & abyssum profundam, Psal.36.7. Nisi enim infra eorum altitudinem subsideret sensus noster, nullus esset labyrinthus. Interea tenendum est, radicem malitiæ fuisse in ipsis AEgyptiis, vt culpa in Deum trāscribi nequeat. Dico sponte & intrinsecus malos fuisse, non alieno impulsu coactos. Quantum ad Deum spectat: etiamsi nō appareat ratio, voluntas Dei sufficere nobis debet. Sed causa etiam apparet, quæ iustitiam Dei ab omni calumnia vindicat. Cæterùm si modò hoc rudimẽtum imbiberimus, reuerenter acquiescẽdum esse verbo Dei, mysteria hæc quæ vel superbos vel nimis cautos offendunt, sine controuersia nobis sapient. Propheta deinde modum exprimit nocendi. neque enim palàm aggressi sunt AEgyptii populum Dei, vt eum conficerent, sed dolis & astutia paulatim opprimere tentarunt. nam Propheta verbum ex Mose ipso mutuatus est. Atque hoc diserte expressum est, ne putemus corda impiorũ libero cursu in perniciem nostram ferri. Hoc quidem sufficere nobis deberet, quicquid diabolus & impii in nos machinentur, Deum tamen ipsorum conatus reprimere. sed duplex est fidei confirmatio, vbi audimus eorum manus non solùm teneri ligatas, sed etiam corda & mentes, vt nequid consultent nisi quod Deo visum est.

26 *Misit Mosen.* Hîc quæ in populi redemptione notatu digna erant, Propheta breuiter perstringit. Si sponte passi fuissent AEgyptii populum exire neque Mosis opera, neque miraculis opus erat. Sic ergo liberationem illam Deus disposuit, vt negari nō possit ipsum fuisse authorem. Hoc sensu vocat Mosen seruum Domini, vt sciamus non à seipso fuisse electum, nec quicquam à seipso tentasse, sed quatenus Dei minister erat executum fuisse partes sibi iniunctas. Idem clarius exprimitur in persona Aaron, quũ dicitur fuisse electus. Quòd autem singulis tribuitur, ambobus pariter competit. ideóque sic resolui debet oratio, Deum misisse Mosen & Aarō ministros suos: non qui per se idonei forēt, vel qui vltro suũ obsequium detulērint, sed quia eos elegit. Atque hic locus docet, quicunque vtilē Ecclesiæ operam impendunt, non præparari suo proprio marte, vel industria formari, sed excitari Diuinitus. Moses homo fuit heroicæ virtutis: sed si per se æstimetur, nullus erat. Ideóque iubet Propheta vni Deo ascribi quicquid tam de illo quàm de

de Aarone memorabile refertur: ita quicquid conferunt homines in Ecclesiæ salutē, gratuitū esse Dei donū cōstat.

27 *Posuerunt in illis.* Primùm leuiter delibat Propheta quæ fusius & pluribus verbis narrātur à Mose: neque prosequitur continuam historiæ seriē: quia satis habuit ostendere liberationē illam Diuinum fuisse opus. Ac rursum distinguit inter Dei potentiam & ministerium Mosis & Aaron. Nam hos quidem *signa* dicit edidisse, sed à Deo profecta, vt cælestis virtus non obscurè apparuerit in eorum manu. Vnam deinde speciem commemorat, quæ tamen prima ordine non fuit, sed ex qua facilè colligitur, Deum fuisse redemptionis authorem, in qua tota naturæ ratio mutata fuit: quia nihil magis stupendum, quàm lucem in tenebras conuerti. Secundo membro commendat fidē Mosis & Aaron, quia strenue exequuti sint quicquid mandauerat Deus: acsi diceret, optimum fuisse consensum inter imperium Dei ipsius, & vtriusque ministri obsequium.

29 *Conuertit aquas* Quàm grauis fuerit hæc plaga AEgyptiis, hinc conjicere licet, quòd elementum aquæ vnū est ex duobus vitæ principiis. Clarius autem enituit Dei potentia, quòd quum irrigua sit illa regio, tamen siti exaruerint AEgyptii in aquæ abundātia. Postea dicit *productas fuisse ranas* quæ penetrauerunt vsque ad *Regum cubicula*, quo se palàm testatus est Deus miraculi esse authorem. Etsi enim tota AEgyptus scateret ranis, oportuit tamen Regum aulas esse immunes. Cæterùm *Reges* vocat, vel Primores regni, vel filios regios qui in spem regni educabātur: quia scimus tūc Regē vnū fuisse dominatum in AEgypto. Hinc verò discamus quā facilè Deus nec sine ludibrio in ordinē cogat qui superbiūt in carne. Neque enim sibi collegit exercitum vt cū AEgyptiis cōfligeret: neque statī armauit Angelos, vel è cælo fulminauit, sed produxit ranas, quæ fastū illius Gētis cōtumeliosè calcarēt, à qua scimus despectū fuisse totū orbē. Gloriosum illis fuisset, sub robustis hostibus cadere: nunc ranis cedere quantum est dedecus? Sed ita probare voluit Deus sibi non opus esse validis copiis ad impios perdendos, quia ludēdo id præstabit quoties volet.

31 *Dixit, & venit examen muscarum: pediculi in omni termino eorum.*

32 *Posuit pluuias eorum grandinem, ignem inflammātem in terra ipsorum.*

33 *Et percussit vites eorum, & ficulneas ipsorum: & cōtriuit arborem termini ipsorum.*

34 *Dixit, & venit locusta, & bruchus absque numero.*

35 *Et vorauit omnem herbam in terra ipsorum, & consumpsit fructum telluris ipsorum.*

36 *Et percussit omne primogenitum in terra ipsorū, principium omnis virtutis eorum.*

37 *Et eduxit eos cum argento & auro: & nullus in familiis eius fuit debilis.*

38 *Lætata est AEgyptus in egressu eorum, quia ceciderat timor eorum super illos.*

31 *Dixit & venit.* Dicendi verbo exprimit non fortuitò *muscas & pediculos* prodiisse. scimus autem verbum hoc prolatum fuisse ore Mosis: quia etsi per se Deus iubere poterat, Mosen interposuit quasi præconē. Cæterùm, nō minus

efficaciæ verbo suo dedit Deus, proferri iubens per hominem, quàm si è cælo tonasset ipse. Nam dum nihil effutit minister, sed quatenus Dei organum est, munus suum fideliter peragit, cum externa eius voce coniuncta est interior virtus Spiritus. Hîc verò rursus notandum est, muscis & pediculis subiectos fuisse AEgyptios, vt maiore probro Deus eorum contumaciam domaret. Vbi dicit Propheta *pluuias eorum versas in grandinem*, significat horribilem fuisse impetum grandinis qui naturæ tribui nõ posset. Probabile etiam est huic incommodo minus obnoxiam esse AEgyptum quàm alias regiones: imò nõ sæpe pluuiam recipit, sed Nilo irrigatur: quo magis AEgyptiis fuit insolitũ, terram eorum grandine percuti. *ignem* quoque interposuit Deus, quo plus incuteret terroris. Grando igitur procelloso turbini fuit permista, vt AEgyptii, qui ad alia miracula obduruerant, tamẽ expauefacti sentirent cum Deo sibi esse negotium.

34 *Venit locusta.* Hæc agrorum calamitas non potuit in fortunam conferri, quia & momento exortæ sunt locustæ, & absque numero, vt totam AEgyptum obruerent. Sed miraculum in verbo maximè conspicuum fuit: quia prædictio abstulit omnẽ dubitationem. Itaque disertè Propheta *bruchos & locustas* irrupisse dicit Deo iubente, acsi dato signo milites ad prælium currerent. Semper quidem hæc insecta, vbi nos infestant, & corrumpunt terræ fruges, Dei flagella sunt: sed Propheta extraordinarium Dei opus hîc notare voluit. Recitat tandem Propheta vltimum miraculum, quod proxima nocte ante populi egressum edidit Angelus, primogenita omnia occidendo. Hanc historiam vt alias superiores leuiter prætereo: quia & alibi vberius fuerunt tractatæ, & nunc Prophetæ consilium tenere sufficit. Quanquam repetitione hãc Dei virtutem amplificat, dicens *contritas fuisse primitias, & florem virtutis eorum.* Malè alii vertunt, Principium doloris. nam quia virile robur in generatione se prodit, principium virtutis vocant Hebræi primogenita, vt diximus Genes. 49. 3.

37 *Et eduxit eos.* Ex opposito cõmendat Dei gratiam, quæ populum electum ab omnibus plagis intactum & incolumẽ seruauit. Si promiscuè vtrique easdem sensissent plagas, minus notabilis fuisset Dei manus. Nunc dum ex tot cladibus nihil prorsus sentiunt incõmodi, hæc distinctio, quasi in tabula paternã Dei curam erga suos depingit. Hac ratione dicit nullum fuisse debilem, vel qui impingeret. nam verbum כשל vtrunque significat. Ego tamen simpliciter accipere malo, Quum AEgyptus ad interitum tenderet, populum Dei vegetum fuisse, & ab omni morbo immunẽ. Quum dicit, *eduxit eos*: postea, *in familiis eius*, mutatio est numeri Hebræis satis trita. Nam quod ad Deum quidam referunt, vereor vt nimis coactum sit.

38 *Lætata est AEgyptus.* Alia circunstantia Dei potentiã testatur, quòd libenter electum populum dimiserint AEgyptii, quum tamen nihil minus esset propositum. Nam quum centies perditos cuperent, se tamen putabant lupũ auribus tenere: ita vindictæ metus ad delendam populi memoriam eos reddebat magis obstinatos. Vnde sequitur occultum esse opus prouidentiæ Dei, quòd priorem affectum repentè exuũt. Eodem spectat quod dixit proximo versu, *eductos fuisse cum auro & argento.* Neque enim animus fuisset AEgyptiis se vltro spoliare ad eos ditandos quos cupidè vita priuassent. Fuit igitur hæc Dei liberalitas, in cuius manu & arbitrio sunt omnes mundi copiæ. Quum autem violenter eripere posset AEgyptiis quæ dederat, flexit eorum corda vt se vltrò nudarent. *Quia ceciderat timor eorum.* Passiuè accipitur. neque enim timebãt Israelitæ AEgyptios, sed terribiles erãt. Nec de vulgari timore loquitur Propheta. nam paulò antè eos instigauerat timor ad sæuitiam & tyrannidem. Sed quum ad eum vsque diem præfracta ferocia conati essent metum excutere, Deus repentè eos prostrauit. Quare nõ abs re inter Dei virtutes commemorat Propheta, quòd fregerit violentos impetus quibus antè feruebant AEgyptii, vt liberos dimitterent quos seruilibus operis atterere statuerant: quasi oues lupis formidolosas redderet.

39 *Extẽdit nubẽ ad tegumentũ, & ignẽ vt luceret nocte.*
40 *Et petiit & adduxit coturnices, & pane cælorum satiauit eos.*
41 *Aperuit rupem & fluxerunt aquæ, ambulauerunt in aridis* locis vt *fluuius.*
42 *Quia recordatus est verbi sanctitatis suæ ad Abraham seruum suum,*
43 *Et eduxit populũ suũ ĩ lætitia, in exultatiõe electos suos.*

39 *Extendit nubem.* Recenset quædam miracula, quibus gratiam suã Deus erga populum suum prosequutus est in deserto. Atque hanc seriem notare operæpretium est. nam ad illud incomparabile redemptionis opus accessit non vulgaris confirmatio, quum Deus se itineris ducem præstare non destitit. Ergo post Maris transitum nubem extendit interdiu, quæ populum protegeret ab æstu solis: noctu illuxit per columnã ignis, vt in tenebris lucidum eius præsentiæ signum extaret. Hæc certè perseuerãtia locuples perpetui amoris testis fuit, acsi palàm ostenderet Deus filios Abrahæ se adoptasse, vt in finem vsque sub custodia sua foueret. Quod de *coturnicibus* sequitur, alio fine recitat Propheta quàm alibi. Certũ est ascribi iræ Dei potius quàm beneficentiæ, delatã fuisse copiam coturnicum, vt se populus carnibus satiaret: sicuti etiã antè vidimus exprobrari. Sed nũc omissa eorum ingratitudine, Propheta continuam erga eos Dei indulgentiã celebrat. Nisi fortè *petendi* verbum accipere libeat in malam partem, quia nõ suppliciter Deum rogauit populus, sed sua intẽperie prosiliit ad obstrependum: imò proteruè cum Deo litigauit. Hoc modo amplificatio esset, quòd Deus iure suo cedens, prauæ etiam cupiditati morem gesserit. Quia tamẽ taceatur crimẽ, sinamus quod simplicius est, coaceruari Dei beneficia quibus redemptionem semel à se factã sanciuit. Sequitur deinde, *saturatos esse pane cælesti:* sic autẽ κατ' ἐξοχὴν Man vocatur, vt alibi vidimus. Nam quum naturale sit è terra nobis produci cibum quo vescimur, apertius tunc Deus porrexit manum Iudæis, vt eos è cælo pasceret. Iã quia non satis erat cibo refici famelicos, nisi & potum Deus suggereret, addit rupẽ fuisse apertã, & inde fluxisse aquas per loca arida vel desertũ.

42 *Quia recordatus est.* Iterum caussam designat cur tam benignè Deus cũ populo illo egerit, tamque humaniter eum tolerauerit, nempe vt fidei datæ staret: quia cum Abraham pepigerat se fore Deum seminis eius. Hoc autem nõ abs re summa cura traditum fuit à Prophetis, gratuitũ fœdus fontẽ esse ex quo fluxit redẽptio, & cõtinua salus populi: quia & melius inde innotuit Dei gratia quum nihil subitũ fieret, sed tantum impleret Deus quod quatuor antè seculis pollicitus fuerat. Præluxit ergo Deus verbo suo, ne obscura esset sua gratia & veritas. Ideo rursus Propheta inculcat, Deũ non fuisse noua caussa inductum vt populum redimeret, sed fidem & effectũ fœderis sui comprobasse: perinde acsi quis thesaurum erueret sub terra defossum. Nec dubium est quin longius fidẽ gentis suæ ducere voluerit Propheta, vt certò persuasi essent omnes posteri, quia tunc testatus erat Deus futuris seculis certam & solidam verbo suo veritatem constare, nõ alium fore quàm olim experti fuerant Patres. Ideo epitheto insignit verbum illud, quod mortuo Abraham semper viuam efficaciam retinuit. Nam cum Abrahã loquutus erat Deus: sed vis fœderis cum homine mortua nõ est, quin se Deus veracem erga posteros ostenderet.

43 *Et eduxit populum.* *Lætitiæ & exultationis* meminit, quo gratiæ magnitudinẽ altius extolleret. Neque enĩ hoc paruũ fuit, quum diris & atrocibus modis afflicti essent AEgyptii, tota regio plena esset lachrymis & vlulatu, singulæ etiam domus funestæ: populum qui

nuper mœſtus gemebat, imò iacebat ferè exanimis, alacrem & lætum exire. *Electos* autem Dei vocando, admonet non ſuo merito vel generis dignitate tam propitium illis fuiſſe Deum: ſed quia illos adoptauerat, vt nihil gloriæ fiat reſiduum hominibus, sed in ſolo Deo gloriari diſcant.

44 *Et dedit illis terras Gētium, & laborem Populorum in hæreditatem adepti ſunt:*

45 *Vt cuſtodiant decreta eius, & Legem eius ſeruent. Hallelu-Ia.*

44 *Et dedit illis.* Cauſam finalem profert cur Deus mirificam ſuam virtutem tot modis exeruerit in redimendo populo, cur non deſtiterit in deſerto fouere illum & tueri: cur terram, ſicuti ſpollicitus fuerat, fruendam illis tradiderit: nempe vt ſe totos dicarent & addicerent in eius cultum. Et certè hic electionis noſtræ finis eſt, quòd Deus populũ aliquem vult habere in terra à quo inuocetur & colatur. Porrò quo melius ad gratitudinem Iudæos incitet, gratiæ amplitudinem extollit, dicens longè latéque *occupaſſe terras Gentium*, & quicquid magno labore acquiſierant multi populi, iam quaſi hæreditario iure tenere. Numerus enim pluralis tam in terris quàm Gentibus beneficium Dei magis exornat. Iam glorificandi Dei modũ breuiter definit, *vt Legem cuſtodiant*: quia non ſatis eſſet linguis tantùm celebrare Dei gratiam, niſi accederent ſeria pietatis experimenta. Et quia fictitios omnes cultus Deus repudiat, vnica ſupereſt eius ritè colendi ratio in ſeruandis eius præceptis.

ARGVMENTVM PSALMI CVI.

Differt hic Pſalmus à ſuperiori, quia quum illic docuerit, Deum electo populo fuiſſe pluſquam beneficum Patrem, vt ſibi in futurum tempus acquireret puros cultores, nunc præclara illa beneficia fatetur malè locata fuiſſe: quia ſubinde iugum excuſſerint Iudæi, Dei gratia indignè abuſi fuerint, polluerint ſe multis inquinamentis, perfidè etiam deſciuerint ab eius verbo. Quanquam non tam obiurgatio eſt vel querimonia, quàm confeſſio ad deprecationem veniæ. Incipit enim Propheta à laudibus Dei, quo ſe & alios erigat in bonam fiduciã. Deinde votum concipit, vt Deus benedictionem ſuam erga genus Abrahæ continuet. Cæterùm, quia indignus erat populus cui poſt tot defectiones propitius adhuc eſſet Deus, poſtquam confeſſus eſt ab initio per continuas ætates, malitia, ingratitudine, ſuperbia, perfidia, & aliis vitiis ſemper irã Dei prouocaſſe, veniã tamẽ poſtulat.

Pſalmus CVI.

HAllelu-Ia. Celebrate Iehouam, quia bonus, quia in ſeculum clementia eius.

2 *Quis loquetur potentias Iehouæ, annuntiabit omnem laudem eius?*

3 *Beati qui cuſtodiunt iudicium, qui facit iuſtitiam omni tempore.*

4 *Memento mei Iehoua in beneplacito populi tui, viſita me in ſalute tua:*

5 *Vt videam beneficentiam electorum tuorum, vt læter in lætitia gentis tuæ, vt glorier cum hæreditate tua.*

1 *Celebrate.* Exhortatio quaſi inſcriptionis vice ponitur: non quòd Pſalmus ſolam gratiarum actionem, vel laudes Dei contineat, ſed vt reconciliationis fiduciã ex præteritis beneficiis colligat populus: atque ita Deum, quãuis

tunc

tunc offensus foret, placabilem speret fore. Ergo, Dei laudes canendo, reuocare in memoriam iubet quæ præsentiũ malorum lenire dolorem possent, & animos à desperatione erigere.

2 *Quis loquetur.* Potest hic versus duobus modis exponi. nã si coniunctim legas cum proxime sequenti, sensus erit non idoneos esse quoslibet laudum Dei præcones, quia impii & scelerati ore impuro nihil aliud quàm sacrum eius Nomen profanant, sicuti dicitur Psalmo 50. 16: atque ita huic sententiæ addita esset responsio, *Beati qui custodiunt iudicium.* Ego tamen iudico aliam esse Prophetæ mentem, neminem scilicet mortalium, vtcunque ad canendas Dei laudes studia omnia & conatus suos cõferat, tam splendido argumento parem fore, cuius immẽsitas sensus omnes nostros obruit. Quanquam non eo consilio in sublime attollit Dei potẽtias vt nos ab illis prædicandis deterreat: sed hac potius ratione nos stimulat vt supra vires nitamur. Nam si strenue currendo, longe tamen à perfectione semper distamus, quis iam pigritiæ locus restat? Optimum verò ad nos animandos solatium est, quòd scimus, vtcũque nos facultas deficiat, quas ex animo offerimus laudes Deo placere: tantùm ne frigeamus: quia nimis absurdum esset, qui ad decimam partem non perueniunt, hac occasione in centesima torpere.

3 *Beati qui custodiunt.* Hunc versum à superiori distinguo, sic tamen vt aliquo modo cohæreat. Postquam enim eam virtutum Dei immensitatem esse dixit Propheta, vt celebrandis earum laudibus impares sint omnes linguæ, nunc etiam addit, non placere Deo laudes quæ in ore tantùm resonent, nisi consentiant animi, imò in tota vita respondeat concentus. Breuis autem est veræ pietatis definitio, dum primò iubet custodiri *iudicium*, deinde fieri *iustitiam.* Neque enim dubito quin priore membro syncerum cordis affectum notet: postea descendat ad externa opera. Scimus enim vmbratilem esse iustitiam, nisi ex animo probitati quis studeat. Perseuerantiam quoque requirit, ne quis se defunctum putet nisi qui constanter & perpetuo tenore in studium rectè instituendique viuendi incũbit. Videmus enim multos proiicere quasdã spumas, alios virtutis quædam signa dare, sed æquabilem non tenere cursum.

4 *Memento mei.* His verbis declarat Propheta hoc sibi præcipuũ esse votum, vt Deus amorẽ quo Ecclesiam cõplexus est, ad ipsum extẽdat, vt hoc modo benedictionum omniũ fiat particeps quibus ab initio Deus dignatus est suos electos, & quas de die in diem cõtinuat. Quanquam non hoc sibi priuatim optat: sed communem totius Ecclesiæ nomine precationem cõcipit, vt fideles incitat suo exemplo ad idem petendũ *Memento,* inquit, *mei in beneplacito populi tui*, hoc est, fac vt gratuitus fauor quo populum tuũ dignatus es, ad me perueniat, ne disiungar ab Ecclesia, sed vnus censear ex tuorum numero. Nam beneplacitum populi passiue sumitur pro dilectione qua Deus electos gratis amplectitur. Quanquã per metonymiam transfert hanc vocẽ Propheta ad signa amoris Dei. Nam quòd gratiam suam Deus à re ipsa & experimentis probat, hoc ex fonte illo gratuito fluit. Porrò summam veræ fœlicitatis in eo statuit Propheta, si censeatur in Dei populo: quia hoc modo sentiet Deũ sibi esse propitium (quo nihil optabilius est) & eum quoque liberalẽ sentiet. Recordandi verbum ad circunstantiam tẽporis refertur: quia in fine videbimus in tristi & calamitoso populi statu compositum fuisse hũc Psalmum, vt fidelibus obrepere dubitatio posset se obliuioni esse traditos. Eodẽ spectat posterius mẽbrũ, *visita me in salute tua.* Visitare enim Deus videtur à quibus se in speciẽ subduxit: salus autem, est beneplaciti demõstratio. Contexit eandem sententiã versu proximo, *vt videam in beneficentia electorum tuorum.* Socius enim & cõsors eius beneficentiæ fieri cupit cuĩ semper experti sunt electi Dei. *Aspectus* enim pro fruitione capitur, vt satis notum est: vt Videre regnum Dei, Ioh 3.3, Videre bonũ & vitã, 1. Pet. 3. 10. Falluntur enim qui exponunt, Vt videam te electis benefacere: quando neque superior versus vnde hic dependet, sensum hunc admittit: & quæ sequuntur, expositionẽ quam attuli cõfirmãt, *Leter in lætitia populi tui, & glorier cum hæreditate tua.* Satis enim

constat Prophetam sibi bonorum omnium societatem optare cum electis, vt Deo vno contentus, beatè & fœliciter sub eius præsidio degat. Quanuis autẽ tunc misera esset Ecclesiæ conditio, in rebus tamen confusis hoc principium retinet Propheta, nihil esse melius quã censeri in grege & populo Dei: quia semper optimus fuerit pater suorum, & salutis eorum fidelis custos. Tantùm petit eodem se modo tractari quo Deus Ecclesiam suam semper tractare solitus est. Atque hoc vnum sibi sufficere testatur, non diuelli nec separari à communi Ecclesiæ sorte. Tacita interim querimonia subest, quòd Deus bonitatẽ suam tunc prohiberet ab Ecclesia afflicta, acsi eam abdicasset.

6 *Peccauimus cum Patribus nostris, iniquè egimus, scelerate nos gessimus.*

7 *Patres nostri in Ægypto non intellexerunt mirabilia tua: non recordati sunt multitudinis bonitatum tuarum: & rebelles fuerunt ad Mare, in Mari rubro.*

8 *Et seruauit eos propter nomen suum, vt notam faceret potentiam suam.*

9 *Et increpuit Mare rubrum, & exiccatum est: & ambulare fecit eos in abyssis sicut in deserto.*

10 *Et seruauit eos è manu hostis, & redemit eos è manu inimici.*

11 *Et operuerunt aquæ oppressores eorum, vnus ex illis nõ fuit residuus.*

6 *Peccauimus.* Hinc clarius patet, quanuis loquutus sit Propheta in persona vnius hominis, dictasse tamen Ecclesiæ communem formam orandi, quia iã totum corpus sibi adiungit. Cæterùm, hinc ad finem vsque Psalmi ex veteribus historiis colligit Patres suos maligno semper & improbo ingenio, peruersis moribus, rebelles, ingratos, & perfidos Deo fuisse: posteró sque nihilo meliores agnoscit: vt hac cõfessione edita, veniæ deprecatio locum obtineat. Quia ergo veniæ impetrandæ non antè sumus capaces, quàm peccata nostra damnauerimus, & stupor noster ianuã Dei gratiæ claudit: meritò Propheta in seuera & dura populi castigatione suppliciter reatum fatetur, ac, si Deus grauiores velit pœnas exigere, iure id factũrũ. Alia etiam de causa vtile fuit peccata sua Iudæis ante oculos poni: quia si nos Deus asperius castigat, mox fingimus promissiones eius excidisse. Sed vbi ex opposito monemur, mercedem nos referre quã peccatis nostris sumus promeriti, simul occurrunt promissiones quibus se propitium Deus offert, modò ex animo resipiscamus. Porrò tribus verbis scelerum atrocitatem exaggerat, ne leuiter (vt fieri solet) tangantur animi, sed penitus mœrore vulnerẽtur. Scimus enim homines vitiis suis teneri implicitos, & sibi parcere, donec ad serium examen cogantur: imò vbi Dominus eos in iudicium citat, defunctoriè tantùm vno verbo dicunt se peccasse. interea hypocrisis sopitos tenet animos. Non est igitur superuacua verborum congeries, quum dicit Propheta *populum peccando iniquè egisse*, prorsúsque impium fuisse & sceleratum. Et certè si quisque nostrum se examinet, facilè iudicabimus nõ minus nobis esse necessarium ad verã confessionem vrgeri: quia etsi nos absoluere non audemus, nemo tamen est qui nõ libenter captet latebras & effugia. Eadem ferè forma Daniel capite 9, sua & populi peccata condemnat. Et fieri potest vt author huius Psalmi illius exemplum sequutus sit. Discamus autem

nos

nos ab vtroque, hanc esse vnicam rationem placandi Dei, vbi seueri in nos censores sumus. Diligenter etiam notandũ est, sanctos istos Prophetas, licet nunquam à Dei timore & cultu desciuerãt, subire tamen communem reatum cum populo: neque id simulata modestia, sed quia sciebant multis corruptelis se fuisse infectos: vt fieri non potest, dum regnant vitia, & eorum colluuies exundat, quin aliqua etiam ad optimos serpat contagio. Neque enim se cum reliquis comparant, sed ad tribunal Dei prodeũtes, vident se non posse elabi. Tunc verò sic inualuerat impietas apud Iudæos, vt mirum non sit, etiam qui optimi erãt ac integerrimi, fuisse quasi vi tẽpestatis abreptos. Quo magis detestabilis est eorũ superbia qui se vix leuiter putant delinquere: imò diabolicam nescio quam perfectionem imaginantur, vt hodie faciũt quidam fanatici. Certè tenendum est, quanuis solicitè Daniel se continuerit sub timore Dei, quẽ etiam Spiritus sanctus vnum ex iustissimis fuisse pronuntiat, Ezec. 14. 14, non tamen fictè sua & populi peccata cum graui & seuera detestatione coram Deo fateri. Non fuerat quidem eodem quo vulgus hominum diluuio submersus, se tamen sciebat multas labes traxisse. Iam verò *Patres* non ideò adducit Propheta vt eorum prætextu culpam minuat: (sicuti hoc clypeo multi obiurgationes repellunt, se ita edoctos fuisse à patribus, prauam educationem in causa esse:) sed potius grauiori pœnæ se & gẽtiles suos esse obnoxios, quia ab initio vsque & quasi prima infantia exorsi, non destiterint nouis sceleribus iram Dei magis ac magis in se prouocare. Sic enim multiplici reatu patres vnà cum filiis inuoluit.

7 *Patres nostri.* Hic narrat quomodo populus statim ab exordio redẽptionis Deo ingratus fuerit, & se contumaciter in eum gesserit. Neque vnius modò temporis historiam narrabit, sed huc tendet totus sermo, nunquam à sua malitia populum destitisse, quanuis Deus incredibili bonitate contrà certaret. Vnde apparet quàm indomita fuerit & desperata gentis illius prauitas. Primò autem accusat populi dementiam, quæ causa fuit ingratitudinis. Neque enim stultitiæ nomine culpam extenuat, vt sæpe fieri solet: sed traducit fœdum & pudendum populi stuporem, quòd in rebus tam apertis cæcutierit. Erant enim eiusmodi opera Dei, quæ etiam à cæcis conspici deberent. Vnde igitur tam crassa ignorantia, nisi quòd ipsos dementauerat Satan, vt Dei miracula negligerent quæ lapides ipsos poterant mouere? Iam quum addit *non fuisse recordatos*, melius exprimit non fuisse excusabilem ignorantiam: imò supina magis socordia quàm inscitia eos fuisse cæcos. Causa enim ignorantiæ fuit, quòd sepelierunt quæ per se satis erant conspicua. Addit quàm subita fuerit obliuio: quod ad crimen augendum valet. fuit enim hoc prodigiosum, quòd ne conspectus quidem ipse eorum animos excitauerit. Hinc factum est vt vix dum egressi ex Ægypto, in ipso Maris transitu contra suum redemptorem proteruè insurrexerint. Certè nec annus nec seculum tam memorabiles virtutes debuerat ex eorum cordibus delere. Quantus igitur furor, quòd adhuc in re præsenti obstrepũt Deo, quasi hostibus eos iugulãdos prodiderit? Mare Suph Hebræi vocant sinũ illum quo traiectus est populus. Quidam vertunt caricosum: & סוף algam esse volunt. Qualiscunque autem sit etymologia, de loco ipso nulla dubitatio est. Probabile autem est, quia iuncis refertus erat tractus ille, ideo inditũ fuisse nomen.

8 *Et seruauit eos.* Subiicit Propheta quod ex proxima sententia colligere cuiuis promptum erat, Israelitas, non quia digni essẽt, fuisse seruatos, sed quia Deus suæ gloriæ consulere voluit. Ergone Deus sacrum suum Nomen prostitueret Gentium opprobriis, superato illo obstaculo, perrexit ad implendam quam cœperat redemptionem. Porrò antithesis inter *nomen Dei*, & hominum merita vel dignitatem notanda est: quia Deus seipsum respiciens, causam in nobis minimè reperit qua ad nos seruandos flectatur. Modum seruandi postea describit, in quo melius adhuc refulget inæstimabilis Dei bonitas, quæ in gratiam peruersi adeo populi naturæ ordinẽ mutauit. *Increpitum fuisse Mare* dicẽs, Dei potẽtiã prædicat, quòd solo imperio

vel nutu Mare siccauerit, aquas retrocedere iubens, vt liber transitus inter aduersas aquarum moles pateret. Atque vt miraculum extollat, similitudine vtitur, quam verisimile est ex Iesaia sumptam esse. dicit enim capite 63.13, Tu ambulare fecisti populũ tuum per abyssos quasi equum in deserto, vt nõ impingat. Intelligit autem hoc non sine mira Dei potẽtia factum esse, vt populus per Mare iter faceret, non secus atque in sicca planicie. Fieri quidẽ potest vt desertum in quo peregrinatus est populus, habuerit multas abyssos, iter fuerit *salebrosum*, multæ crepidines: sed non dubium est quin Dei potentiam in Maris transitu æstimet Propheta, & hac comparatione augeat, quòd per illud profundum Mare æquabilis fuerit via. Miraculum etiam confirmat vbi dicit *submersos fuisse hostes eorum*: quia vbi Mare liberum iter præbet Israelitis, operit & absorbet Ægyptios, *vt ne vnus quidem saluus euadat*, vnde hoc tam subitum discrimen, nisi quia Deus alios ab aliis distinxit.

12 *Et crediderunt verbis eius, cecinerunt laudem eius.*

13 *Festinarunt, obliti sunt operum eius, non expectauerunt ad consilium eius.*

14 *Et concupiuerunt concupiscentiam in deserto: & tentauerunt Deum in solitudine.*

15 *Et dedit illis petitionem eorum: & misit maciem in animam eorum.*

12 *Crediderunt.* Hoc in eorum laudem non ponitur, quòd crediderint verbis Dei, & cecinerint laudem eius: sed hinc duplicatur crimen, quòd conuicti tam insignibus documentis, mox tamẽ ad ingenium reuersi, quasi nihil vidissẽt, cœperunt contra Deum tumultuari. Hæc verò minimè excusabilis fuit impietas, momento sepelire præclara beneficia, quæ agnoscere coacti fuerant. Magnitudine ergo operum Dei, fidem & laudem illis quasi inuitis expressam fuisse dicit, vt crimen defectionis augeat: quia quũ subacta esset eorum durities, mox relapsi sunt ad suã infidelitatem. Exoritur tamen quæstio. nam quum vera fides, Verbi naturæ respondeat: sicuti Verbum semen est incorruptibile, sic illa nunquã extinguitur, quamuis suffocari cõtingat. Sed est temporalis quædam fides, vt à Marco vocatur cap. 4.17, quæ non tam ex Spiritu regenerationis, quàm ex mutabili aliquo affectu manat, ideóque euanescit. Quanquam ne voluntaria quidem fides hîc à Propheta laudatur, sed potius violenter extorta: quia scilicet velint nolint homines, potentiæ Dei sensu ad aliquam eius reuerentiam cogantur. Locus hic notandus est, ne sibi blandiantur qui semel Deo se subiecerint. sed hanc veræ fidei probationem esse discant, vbi sponte amplexi erunt Dei verbum, in hac obedientia constanter perstare. Atque vt populi leuitatẽ perstringat, dicit *festinasse*. Nam quod exponũt quidam, celeriter correpto itinere profectos fuisse ad locum Marah, nimis frigidè prætereunt emphaticã Prophetæ loquutionem, qua odiosè feruidum & præcipitem eorum errorem infamat, quòd tantùm ad momentum crediderint, & festinanter obliti sint operũ Dei. Tridui enim fuit illis iter à traiectu Maris vsque ad Marah: interim cœperunt obstrepere Deo quòd non reperirent aquas dulces. Interea notandum quod alibi vidimus, non alia de causa tam ingratos erga Deum esse homines, nisi quia spernunt eius beneficia: quorum si memoria animis nostris hæreret, fræni loco esset ad nos in eius timore retinendos. Speciem transgreßionis designat Propheta, quòd nõ suspẽderint vota sua ad tempus opportunum. Mira enim est cupiditatum nostrarũ intẽperies, vt vix diẽ vnum Deo concedat. nisi enim protinus nobis obsequitur, statim subit impatientia, & tandẽ desperatio. Hoc igitur crimen populi fuit nõ conücere curas suas in Deum, non placidè eũ inuocare,

& patienter expectare dum precibus annueret, sed tumultuoso impetu ruere acsi legem imponere Deo vellet. Ideo *consilii* nomine vtitur, festinationis crimen exaggerans, quòd homines Deo sapere non permittunt, neque pendent ab eius consilio vt decebat: sed volunt plus quàm liceat esse prouidi, & potius Deũ regere, quàm se permittere regẽdos illius arbitrio. Ergo ne Deum exasperemus, tenẽdum est hoc principium, vt sinamus Deũ nobis prospicere, quẽadmodum vtile esse nouit. Et certe fides propria sapiẽtia nos spolians, in spe & silentio nos continet, donec impleat Deus opus suum, quũ semper caro intempestiuè Dei consilium anticipet.

14 *Concupiuerunt.* Historicè prosequitur vitium, quod pro doctoris officio breuiter attigerat. Si quis ergo roget quomodo Dei consilium non expectauerint: respondet, quia suis concupiscentiis habenas laxarũt: quia hæc vnica est moderationis ratio, si Deus affectus nostros gubernet, corúmque sit arbiter, Quo nos magis eniti decet ad frænandas concupiscendi licentias, quæ naturaliter in nobis ebulliunt. Nam qui sibi appetere permittit plus quàm datur, apertè bellum Deo indicit: quia omnes carnis concupiscentiæ rectà feruntur cõtra Deum. *Tentare Deum* est non acquiescere Dei arbitrio, sed plus expetere quàm ipse dare velit. Quũ autem diuersis modis tentetur, genus vnũ hìc notat Propheta, quòd Deum excogitatis à se mediis astringere ausus est populus. atque ita cõtempto medio quod amplecti debuerat, sibi imaginatus est nouã Dei virtutem, Nisi nos Deus carnibus pascat, non putabimus esse Deum. Atqui alimentum suggerebat quòd sufficeret. Deus autem, quanuis non alligatus sit vllis mediis, vult tamen mediis à se ordinatis sensus nostros subiici. Exempli gratia, Quanuis nos possit absque pane alere, vult tamen hoc subsidio sustineri vitam nostram: quo neglecto si nouam rationem ei præscribimus, tentamus eius virtutem.

15 *Dedit petitionem.* Elegans est paronomasia in voce רזון. nam si pro ז legatur צ, erit beneplacitum. Ergo Propheta voce affini ad beneplacitũ alludens vel desideriũ, dicit *Deum misisse in animas eorum maciem*: significans morem quidem gessisse intẽperantiæ populi, sic tamen vt præter maciem nihil retulerint quibus fastidio erat Manna. Videtur etiam obliquè conferre in populum quod perspicimus quotidie in hominibus lautis & fastidiosis, præsertim vbi ventriculus, propter vitiosos humores, salubres cibos respuit: tales enim nonnisi quæ maximè noxia sunt appetunt. quo autem se magis ingurgitant, eo plus malæ habitudinis contrahitur: ita paulatim eos cibus ipse macerat. Videtur ergo Propheta vitiosum corporis affectũ ad animos transferre, & cõferre Iudæos hecticis, quibus nihil profuit largius comedere, imò nocuit propter atrophian. Ratio est, quia cibo quẽ improbè petierãt, Deus maledixerit, vt pœna trãsgressionis eos humiliaret. Quòd autem ne hoc quidem modo correcta fuit obstinatio, in eo se prodit maior prauitas. Dicitur vulgari prouerbio, Stultos accepto malo sapere. Ergo insanos & insanabiles fuisse oportet, qui ne coacti quidem resipuerunt.

16 *Et æmulati sũt Mosẽ in castris, Aarõ sanctũ Iehouæ.*

17 *Aperta est terra, & deglutiuit Dathan, & operuit super tabernaculum Abiram.*

18 *Et accensus est ignis in conuentu ipsorum, flamma exarsit super impios.*

19 *Fecerũt vitulũ in Horeb, & adorauerũt corã sculptili:*

20 *Et mutauerunt gloriam suam in similitudinem bouis comedentis fœnum.*

21 *Obliti sunt Dei seruatoris sui qui fecerat magnifica in AEgypto,*

22 *Miracula in terra Cham, terribilia ad mare Rubrum.*

16 *Et æmulati sunt.* Aliam transgreßionem breuiter attingit, sed in qua sibi & aliis materiam longæ meditationis proponat. Nam quòd populus diuersos peccandi modos subinde fabricans, ingeniosus fuerit ad prouocandum Deũ hoc nobis debet plus incutere horroris. Porrò quum dicit *æmulatos fuisse Mosen & Aaron*, significat diabolico suo fastu contra Deum fuisse elatos, vt iugum ab eo impositum excuterent: sicut etiam dicebat Moses, Num. 16. 11, Quid sumus ego & Aaron? Nam quum per eorum manus populũ regere Deus vellet, hanc gubernationis speciem non ferre, nihil aliud fuit quàm contumaciter resistere Dei imperio. Itaque sub verbo æmulandi subest magnum pondus, quòd dum blande & suauiter fouebat Deus Israelitas sub alis suis, sua tamen sorte non contenti, aduersus eum calcitrauerint. Quorsum ista intemperies nisi quòd Deum amplius non ferentes nutritium nubes ipsas transcendere cupiunt? Hoc sensu vocatur *Aaron sanctus Iehouæ*, vt sciamus nihil tam ei quàm Mosi fuisse à Deo separatũ. Nam sub vnius persona vtrique hoc elogium tribuitur: quo significat Propheta Diuinitus fuisse ad illud ministerium segregatos. Dathan igitur & Abiram delectum hunc labefactãdo, non cum hominibus, sed cum Deo bellum gerunt: quia quantum in se est profanant Sanctos Dei.

17 *Terra aperta est.* Ex pœnæ magnitudine cognosci potuit criminis atrocitas. Sed Prophetæ consilium fuit populi duritiẽ traducere, qui adeò plagis non fuit emendatus (quum tamen lapides quoque mouere debuerit tam horribilis Dei vindicta) vt petulantius insanierint. Fuit sanè horribile hoc portentum, quòd *terra viuos absorbuit Dathan & Abiram* cũ tota factione: quòd *ignis è cælo descendens eos consumpsit*: sicut dicebat Moses, Num. 16. 29, Si quid vulgare contigerit, ne credatis Deum qui in cælo regnat, vobis & mihi præfuisse: sed si hoc nouum accidat & insolitum vt dehiscat terra, credite saltem me à Deo fuisse missum. Quum verò suo furore abrepti Israelitæ tunc quoque in Deum tumultuati sint, deterrimum fuisse morbum apparet qui tam violento remedio corrigi non potuit. Et quum hypocritas quoque terreat Dei seueritas, fremere & iurgari cõtra Deum tam duriter percutiẽtem, prodigiosi furoris fuit. Si quæratur cur paucorum hominum crimen toti populo imputet Propheta, solutio facilis est: quia etsi duo tantùm præcipui fuerunt authores tumultus, qui ducentos & septuaginta sediosos homines secum traxerunt, populum tamen contagione fuisse infectum, ex fremitu & calumniis apparet. Pœna duces & antesignanos impiæ coniurationis transgressa non est: nempe quia eam mitigare voluit Deus, & vulgò hominum parcere, quod tamen nouitatis cupidum fuerat, vt omnibus intolerabiles essent Moses & Aaron.

19 *Fecerunt vitulum.* Hîc defectionem ponit omnium turpißimam, dum reiecto vero Dei cultu, vitulum sibi fabricarunt. Etsi autem propositum illis erat, Deũ hoc modo colere, brutũ tamẽ stuporẽ coarguit Propheta quòd, *adorauerint coram sculptili*: & Deum *sub figura bouis fœnum comedentis* repræsentauerint. Nam hinc colligit Propheta auferri Deo quod suum est, totámque eius gloriam profanari. Et sanè ita est. quanuis enim obtendant idololatræ colendi Dei zelum, simul tamen ac sibi figurant visibilem Deum, abnegato vero Deo idolũ sibi impiè fabricant. Sed flagitium grauius exprobrat quum dicit *in similitudinem bouis comedentis fœnum*: & ex opposito ponit *decus ipsorum*, vel gloriam. Nã quum Deus sua gloria eos decoraret, quantæ socordiæ fuit substituere in eius locum non modò bouem, sed mortuam bouis formam? quasi aliqua sit affinitas inter Deum, qui omnes alimentorum species procreat, & crassum animal quod fœno vescitur. Notandum igitur Prophetæ consiliũ, quia dũ homines in

mediocri

mediocri superstitione se non cõtinent, sed proiecto pudore saltant ad prodigiosos cultus, turpior est eorũ cæcitas, & magis detestabilis. Si Deum sibi repræsentasset populus sub hominis figura, id iam impium & sacrilegum erat. sed multò fœdior stupiditas, quòd boui Deum assimilant. Dum vitam sustinẽt homines cibo & potu, quia eius vsuram mutuantur à rebus mortuis, fatentur quàm fragilis sit sua conditio. Quanto igitur maiore contumelia afficitur Deus quum relegatur ad bestias? Iam comparatio de qua diximus, crimẽ exaggerat. Quale enim decus fuit sancto populo, mortuam bouis effigiem colere loco Dei? Atqui gloriam suam instar alarum Deus super filios Abrahæ extendere dignatus fuerat, vt eos summa præstantia ornaret. Ergo illi se nudando, turpitudinem suam exposuerunt Gentium omnium ludibriis. Ideo crimen illud idololatriæ describens Moses, nuditatis voce vtitur. Si quis excipiat, Arcam fœderis fuisse Dei imagnem. Respõdeo, symbolum illud datum fuisse Israelitis non in quo defigerẽt mẽtes suas, sed quo potius adiuuarentur ad spiritualem Dei cultũ.

21 *Obliti sunt.* Repetit secũdò Propheta, non inscitia sola errasse populũ, sed ingratitudine: quia iam satis superque se Deus patefecerat. Cæcis etiam ipsis sublata est excusatio: quia Deus in opificio cæli & terræ conspicuus apparet. Sed Israelitarum crimen longè atrocius, qui Deo valere iusso, postquam familiariter illis se communicauerat conuertunt se ad brutas superstitiones. Subest enim magna in his elogiis emphasis, quòd Deus, vt eorum esset seruator, incredibilem suam potentiam è cælis exeruerat. Si vulgare modò aliquod signũ dedisset suæ virtutis, debebat tamen attentio retinere populum in eius timore & cultu: nunc quum virtutes apprimè insignes fuerint, imò terribiles & insolitæ, populum clausis oculis ad idololatriam se proiicere, nimis indignum fuit. Nam illa Dei notitia, non secus ac solis fulgore caligo discutitur commenta omnia & prauos errores euanescere oportuit.

23 Et dixit vt perderet eos, nisi Moses electus eius stetisset in ruptura corã facie eius, ad euertendã irã eius, ne deleret.

24 Et repudiarunt terram desiderabilem: non crediderunt verbis eius.

25 Et tumultuati sunt in tentoriis suis, non audierunt vocem Iehouæ.

26 Et extulit manum suam ad eos ad dispergendum eos in deserto.

27 Et ad dispergendum semen eorum inter Gentes, & ad seminandum eos per terras.

23 *Et dixit.* His verbis docet Propheta, quum solis precibus cohibita fuerit Dei vltio, populum sensisse mirabiliter se exitio fuisse ereptum, cui iam propinquus erat: in quo se prodidit peruicax eius malitia, quãdo paulo pòst ad ingenium reuersus est. Quo exprimat grauem Dei offensam, dicit fecisse decretum de perdendis transgressoribus non quòd in Deum cadant passiones humanæ, vt ad momentum excandescat, deinde placatus mutet consilium. Deus enim in arcano suo consilio, ignoscere statuerat, sicuti fecit. Sed aliud decretum commemorat Propheta, quo Deus terrere populum voluit, vt agnita culpæ suæ grauitate humiliaretur. Hæc est pœnitentia cuius sæpe fit in Scripturis mentio, non quod Deus in seipso sit flexibilis: sed quia vt iræ suæ sensu nos seriò tangat, induere cogitur hominis personã: acsi Rex qui malefico dare veniã statuit, prius tamẽ eũ ad tribunal suũ sistat quo melius commẽdet suã

beneficium. Deus ergo arcanum suum consilium intus sibi retinens, decretum protulit quo populum ostendit æternæ mortis reatu esse obstrictum. Postea dicit *Mosem stetisse in ruptura*, significans sua intercessione obuiam iuisse Deo, ne eum extrema vltione perrumperet. Allusio autem est ad vrbium oppugnationes. nam si murus ariete vel alia machina dirutus fuerit, strenui milites obiectis suis corporibus rupturam claudũt. Itaque Ezechiel 13.5, pseudoprophetis obiicit quòd Mosi sint dissimiles qui suis blanditiis murum quasi stramineũ fingentes, se in die prœlii ad rupturam non opponant. Existimant quidam Interpretes alludere Prophetam ad diuulsionem quam populus abrupto Dei fœdere & sancta vnitate, fecerat. & eodem redit sensus: quia in ruptura hæc est metaphoræ ratio, quòd Deus populum fide sua protegens, erat ei loco muri & antemuralis. Rursum iratus irruebat quasi ad stragem, nisi Moses medius intercessisset.

24 *Et repudiarunt*. Hoc apertum indomitæ malitiæ signum fuit, postquã exitio addicti fuerant Iudæi, vix dum è tanto & tam præsenti periculo ereptos tumultuari contra Deum. Quænam autē tumultus causa? Fastidiũ Terræ sanctæ, qua nihil illis fuit optabilius. *Terra* autem *desiderii* tam hic quam pluribus aliis locis nõ abs re vocatur regio Chanaan, quæ illis destinata erat, in qua fouerentur paterno Dei sinu, & segregati à profanis Gẽtibus Deũ purè colerent: imò quæ cælestis hæreditatis arrha illis erat. Sacrum ergo illud domicilium electi populi respuere, quàm fœdæ ingratitudinis fuit? Adhæc fastidii causam notat Propheta, quòd *verbo Dei fuerint increduli*. Nam si Dei promissionem quã decebat fide amplexi essẽt, ingẽti terræ desiderio accensi, superassent omnia obstacula. nunc quia fidem derogant, non modò respuunt oblatam sibi hæreditatem, sed tumultum in castris miscẽt acsi arma induerent contra Deum.

26 *Et extulit*. Aliam Dei vindictã describit, cuius memoria insidere cordibus debuerat, vt metũ assiduè renouans, solicitudinem etiã incuteret. Nunc vbi nihil proficitur, cõstat insanabilem fuisse furorem eius gentis. Moderatus quidem sibi tunc est Deus ne semen eorum proiiceret in diuersas mũdi plagas: sed sola cõminatio superbiæ eorũ in ordinẽ cogẽdæ sufficere debuit, nisi fuissent intractabiles. *Manum extollere*, bifariã hîc potest accipi: quia sæpe in Scriptura leuare Deus manum suam dicitur ad sumendas pœnas: quia tamen receptũ ferè est omnium consensu, Prophetam de iureiurando loqui, libenter in hanc partem inclino. Fuit autem solennis manus leuandæ ritus quasi Deum è cælo accersērent: itaque ad Deum impropriè trãsfertur, qui sua altitudine omnia superat, nec iurare potest per maiorem, vt dicit Apostolus, Heb. 6.13. Verùm hoc vt multa alia, mutuatur à communi hominum more. Futura igitur erat horribilis dissipatio populi, nisi precibus Mosis retenta fuisset Terræ sanctæ possessio.

28 Et copulati sunt Baal-peor: & comederunt sacrificia mortuorum.

29 Et ad iracundiam prouocauerunt in operibus suis: & irruit in eos plaga.

30 Et stetit Phinees, & vindicauit: & cohibita est plaga.

31 Et imputatum est ei ad iustitiam in generationem & generationem vsque in seculum.

28 *Et copulati sunt*. Recitat, Iudæos tã horribili pœna denũtiata, statim tamen prolapsos fuisse ad nouam apostasiam. Putant quidam obliquè eos perstringi, quòd mulierũ illecebris decepti, ad superstitiones Madianiticas defecerint. Et certè hoc fuit consilium Balaam, vbi linguam suam à Deo constrictam vidit ne populo malediceret. Suasit enim Regi Balach prostituendas esse puellas

esse puellas quæ blāditiis suis populum ad nouos cultus pellicerēt, Num. 31. 16. Quoniam igitur idololatria cuius hic fit mentio, initium habuit ab adulterinis coniugiis, existimant quidam Interpretes Prophetam hac circunstantia duplicare populi crimen: quòd muliebri copula implicitus, alterum vinculum contraxerit cum Baal-peor. Vtcunque sit, inuehitur Propheta in suæ gentis perfidiam, quòd spirituale coniugium, à puro Dei cultu degenerās, violauerit. Scimus enim quum Deus vxoris loco Ecclesiam suam habeat, dum se idolis addicit, non minus turpiter fidem violare, quàm si mulier relicto marito se adulteris prostituat. Satis notum est Baal-peor Madianitarum fuisse idolum. Quæ verò sit nominis ratio, non satis conuenit. בעל certè tantundem valet ac patronus. Et quia פער aperire significat, vertunt quidā, Deum apertionis. & causam addunt, quod pudenda corā eo detegerent: quod non audeo pro certo recipere. Ac fieri potest vt sit nomen proprium loci, quēadmodum scimus idolis gētilia nomina sæpe imposita fuisse. Tenemus nunc Prophetæ sensum, Iudæos nefarium fecisse diuortium cum Deo, vt se polluerent societate Baal-peor. Turpitudinem magis exaggerat, dicens *comedisse sacrificia mortuorum*. Intelligit autem quæ idolis oblata fuerāt, quū prius soliti essent sacrificiis vesci quæ eos vniebant vero Deo, qui fons est vitæ inexhaustus: quo magis pudenda fuit mutatio, quū se nefando sacrilegio in mortem vltro addixerunt. Erat autem epulum, vt scimus, quasi cultus accessio. Itaque hoc consequebantur suis sacrificiis vt vero Deo valedicentes, mortuos sibi in coniugium accerserent: ideóque duplici dedecore eos onerat, quod nō tantùm genu flexerint coram Baal, & mactauerint hostias, sed epulati sint in sacrificiis.

29 *Et prouocauerunt.* Rursus narrat noua plaga fuisse admonitos: vt appareat Deum semper gloriæ suæ seuerū fuisse iudicem, populum castigando, sed absque profectu: quia nullis plagis correcti fuerint. Sicuti autem nuper dixit placatum fuisse Deum precibus Mosis, ita nunc dicit plagam fuisse repressam vel sanatam beneficio Phinees. Quidam verbum פלל vertunt orare: sed alter sensus contextui aptior est: quod iudicium exercens in scortatorē & scortum, zelo suo Dei vindictam anteuerterit. *Stetit* ergo, hoc est surrexit, vel se opposuit quum alii omnes dissoluta ignauia cessarent. Quum ergo vnius hominis beneficio sedatam fuisse plagam sentirent Iudæi, eo minus excusabilis fuit eorum peruicacia, quòd ne sic quidem peccandi finem fecerunt. Sciamus autē hæc omnia nobis dici. nam quum subinde nos castiget Deus, vel alienis exemplis ad pœnitentiam inuitet, quotusquisque sub eius ferulis proficit? Cæterùm notatu dignum est, plagam cessasse ex quo exequutus est iudicium Phinees: vt sciamus optimum hoc remedium esse extinguendo vindictæ Dei incendio, vbi peccator ipse vltrò iudicis partes ad se puniendum occupat, sicut dicit Paulus 2. Cor. 11. 31, Si nos iudicaremus, vtique non iudicaremur à Domino. Atque hæc summa dignatio est, dum nobis iudicium in manu permittit Deus, vt de peccatis nostris penas sumamus. Simul tamen notandum est, sedatam tunc fuisse plagam, vnius hominis pœna: quia tunc exhorruit populus suum flagitium cui assueuerat.

31 *Et imputatum.* Vnius hominis laude totum populi corpus infamat Propheta. Nam ex elogio quo Spiritus sanctus præclarum illud facinus Phinees ornare dignatur, colligimus quàm detestabilis fuerit populi fœditas. Neque enim penes eum solum resedit decus, sed nobilitas parta fuit eius familiæ in multas ætates. Itaque maioris ignominiæ causa toti populo opponitur vnus Phinees. Quæritur tamē quomodo probatus Deo fuerit priuati hominis zelus, qui præter vocationis modum, arrepto gladio iudiciū exercuit. Videtur enim incōsideratè id tētasse. Respōdeo, quosdā in Sāctis fuisse singulares & extraordinarios motus, qui ad cōmunē regulā exigi non debēt. Moses, quū AEgyptiū occidit, Exo. 2. 11, quāuis iā esset vocatus, quia tamē nōdū data ei erat gladii potestas arcano Dei instinctu adductū fuisse certū est vt hoc auderet. Talis fuit impulsus in Phinees. Nā etsi nemo putabat gladio Dei

esse armatum, ipse tamen potestatis Diuinitus concessæ probè sibi cõscius fuit. Atque ita notandum est, vsitatum vocandi modum & ordinem quo Deus vtitur non obstare quominus electos suos vbi visum est, arcano Spiritus motu gubernet. Sed restat difficilior quæstio: Quomodo imputatum fuerit ipsi Phinees vnum facinus in iustitiam. Paulus Rom. 4.2, sola fide iustificari homines probat quia scriptum est, Credidit Abraham Deo, & imputatum ei fuit ad iustitiam. Eodem verbo illic vtitur Moses. Nunc si contrà idem de operibus excipere liceat, non infirma tantùm erit Pauli ratio, sed friuola. Primò videndum est an Phinees vno opere iustitiam adeptus fuerit. Certè Lex, etiamsi iustificaret, nõ tamen singulis operibus salutẽ promittit, sed iustitiam locat in perfecta obseruatione omnium præceptorum. Restat ergo vt dicamus, ipsi Phinees imputatũ fuisse opus suum ad iustitiam: sicuti Deus opera fidelibus non intrinseco merito, sed gratis in iustitiam imputat. Nã quũ sola perfecta Legis obseruatio quæ nusquam reperitur, sit iustitia, mortales omnes confusos ad Dei tribunal iacere necesse est. Huc accedit quod singula opera, si vocentur ad examen, reperientur næuo aliquo aspersa. Superest igitur vnicum asylum in gratuita Dei misericordia. Porrò non solum ipsi iustitiam gratis fide consequimur, sed quemadmodũ lumen suum mutuatur Luna à Sole, ita eadem fides opera quoque nostra iustificat: quia abolitis vitiis iusta reputantur. Denique tam personis quàm operibus iustitiæ titulum, non dignitas, sed sola fides conciliat. Iam redeo ad Paulum: nõ tãtùm ex vna voce ratiocinatur nos gratis & sola fide iustificari: sed altiora principia sumit quæ iam attigi, iustitia destitui cunctos mortales, donec eos sibi Deus recõciliet per Christi sanguinem. Deinde medium obtinendæ veniæ & reconciliationis esse fidem: quia nusquam reperiatur operum iustitia. Quare meritò concludit sola fide nos iustificari. Huic verò iustitiæ subalterna est (vt loquuntur) operum iustitia: quæ nihil pretii merentur nisi ex mera indulgentia Dei, quatenus nos pro iustis reputat.

32 *Et prouocauerunt ad iracundiam super aquas iurgii, & malè cessit ipsi Mosi propter eos:*

33 *Quia exacerbauerunt spiritum eius, & loquutus est labiis suis.*

34 *Non perdiderunt populos de quibus mandauerat illis Iehoua:*

35 *Et cõmisti fuerunt Gentibus, & didicerũt opera eorũ.*

36 *Et seruierũt simulachris eorũ, & fuerũt illis in ruinã.*

37 *Et sacrificauerunt filios suos & filias suas dæmonibus.*

38 *Et effuderunt sanguinem innoxium, sanguinem filiorum suorum & filiarum suarum, quos sacrificauerunt sculptilibus Chanaan: & polluta est terra sanguinibus.*

39 *Et coinquinati sunt in operibus suis: & fornicati sunt in studiis suis.*

32 *Et prouocauerunt.* Nouum crimen recenset quòd litigauerint cum Deo ad aquas iurgii. vnde & locus nomẽ sortitus est. Quãuis enim rixa cõtra Mosẽ directè suscepta fuerit, erãt tamen in Deũ tumultuosi si causa rectè expenditur. Atque vt magis culpam exaggeret, dicit Mosen propter eos malè fuisse multatum. Hinc autem colligitur grauitas offensæ, quòd Deus ne electissimo qui-

quidem seruo suo pepercerit. Certum quidem est Mosen pœna illa fuisse dignum: sed si fontē culpæ quærimus, in illum redūdauit populi iniquitas. Quòd si priuatus fuit terræ ingressu Moses, quia alieno vitio præter animi sui sententiam abreptus fuit ad peccandum, quanto minus tolerabilis est populi impietas, qui data opera cum Deo rixatus est, & Mosen sua intemperie ad culpæ societatem pertraxit?

33 *Quia exacerbarunt.* מרה propriè est exacerbare: sed quia ponitur in coniugatione hiphil, transitiuè quidam accipiunt, quòd Mosen rebellare fecerit populus. quod mihi non displicet. Quanquam eorum sententiæ non subscribo qui particulam את volunt notam esse datiui casus, quasi dicatur Moses rebellis fuisse Spiritui Dei. Neque enim tam asperè de inconsiderato lapsu & errore loquutus esset Propheta. Illud autem quod prius retuli, optimè conuenit, quum tam seuerus fuerit Deus contra Mosen, qui populi furore quasi violenter ad peccandū adactus fuerat, præcipuos authores longè atrocius peccasse. Interea tamen docet Propheta, quanuis propter populum castigatus fueri. Moses, non tamen fuisse extra culpam: quia etsi eius impatientia à populi strepitu principium habuit, debebat tamen stare firmior. Subiicit *loquutum fuisse labiis suis*: quod ad Mosen refero. minus enim probabilis est eorum cōiectura qui exponunt denuntiatā fuisse disertis verbis pœnam. Potius enim exprimit, Spiritum Mosis tanta perturbatione fuisse impulsum vt Deo palàm obstreperet. Ideo significat Propheta, quum docili & mansueto ingenio esset Moses, malitia populi quasi flabello fuisse incitatum, vt ipse quoque turbulentè loquutus sit, An poterit vobis Deus aquam ex rupe educere? Nu.20.10. Tantùm enim indignationis iam conceperat apud se, vt placidè mandatum Dei non audiret.

3 *Non perdiderunt.* Errare mihi videtur qui pœnā simpliciter inflictā referri putāt: acsi exprobret Iudæis Propheta, eorū culpa factū esse ne populos perderēt, quia indigni fuerint pluribus victoriis. potius enim nouū crimen obiicit illis Propheta, quòd ignaui fuerint in profligādis Gētibus, imò in terra purganda morē Deo gerere detrectauerint. Iā ad summū cumulū peruenerat iniquitas Amorrhæorū, vt Deus non frustra vellet excisos, præsertim ne eorū societas contagiosa foret sancto populo. Deus enim terrā illam sibi in domicilium eligens, volebat sanctā & ab omni sorde purā esse. Populus ergo iniūctā sibi vindictā exequi recusans, se inquinamenta vltrò appetere ostendit. Ideo videmus quàm duriter excanduerit ob hunc torporē, Ecce, inquit, iusserā gladio interfici omnes istos populos: nunc quia non paruistis mihi, erunt vobis in spinas, cōfigent vtrinque latera vestra, cōpungent oculos vestros, &c. Num.33.55. Quanuis enim species clemētiæ fuerit nō omnes ad vnum occidere, nō tamē excusabilis est populus, qui iustā Dei vindictā negligit, & terrā inquinamentis relinquit obnoxiā. Idque notādum est, quia in vtranque partē sibi plus æquo indulgēt homines, quod nimis rigidi sunt vbi opus non est, & iudicia corrūpunt dissoluta mollitie. Pēdere igitur ab ore Dei nos oportet, ne in hanc vel illā partē perperā labamur. Nam si dānantur Israelitæ quod integris Gētibus pepercerint, quid de Iudicibus dicendum est qui dum erga paucos remissi sunt ac ignaui, in publicam perniciem habenas laxant sceleribus?

35 *Et commisti fuerunt.* Fructum præposteræ illius humanitatis describit, quod se implicuerint Gentium quibus pepercerant, inquinamentis. Si soli habitassent in terra, facilius erat retinere purum Dei cultum: nunc non mirum est si à vicinis pellecti degenerent: quia ad mala exempla nimium propensi sumus. Loquitur autē nunc de eorum posteris qui toties in deserto prouocauerant iram Dei. Atqui nihilo meliores patribus fuisse docet: quia gente renouata eadem infidelitas, contumacia, & ingratitudo grassata est. Porrò hæc mistura cum Gentibus, aperta erat reiectio gratiæ: quando hac lege eos adoptauerat Deus, vt segregati essent à profanis Gētibus, hāc sanctificationē promiscua cōmistione quantum in se est in nihilum redigunt. Quum addit *didicisse opera eorū*, admonet nihil esse pestilētius impiorum consuetudine: quia vt sumus ad vitia

procliues, fieri non potest vbi inter corruptelas versamur, quin mox latius serpat contagio. Quare hîc summa adhibẽda est sedulitas & cautio, ne impii, dum nobis sunt familiares, vitiosis suis moribus nos imbuant: ac præsertim vbi idololatriæ periculum est, ad quam vnunquenque suum ingenium inclinat. Quid igitur fiet vbi oleum camino addet aliena instigatio? Exprimit igitur Propheta Iudæos fuisse Gentium discipulos, vt se addicerent eorum superstitionibus. Vtitur autem *seruiendi* verbo, quo refellitur puerile Papistarum effugium, dum adoratione duliæ, non latriæ, se imagines colere excusant. Atqui si imaginibus seruire fas est, immeritò Propheta gentem suam accusat quòd seruierit diis alienis. Putida igitur est illa distinctio, Deum latria colẽdũ esse, imagines autẽ dulia. Repetit hoc illis *cecidisse in ruinã*, quo melius appareat, cõtẽptis Dei flagellis, pertinaciter in suis erroribus fuisse defixos.

37 *Et sacrificauerunt.* Speciem vnam superstitionis designat Propheta in qua prodigiosa populi cæcitas apparet, quòd non exhorruerint filios & filias suas mactare dæmonibus. Odiosum nomen data opera ponit, quo magis detestabile reddat crimen populi. Vnde colligimus quàm friuolus sit prætextus inconsiderati zeli. Nam quo plus feruoris in Iudæis fuit, eo sceleratiores fuisse cõuincit Propheta: quia vesania sua abrepti, ne propriis quidem filiis pepercerint. Certè siquid valeret bona intentio qualem fingunt idololatræ, dignum maxima laude fuisset opus, obliuisci omnes naturæ affectus in liberis mactandis. Sed vbi suo arbitrio feruntur homines quo magis satagunt, eo magis augent crimen. Quid enim dissimile fuit inter Abraham & istos quorum meminit Propheta: nisi quòd ille fidei obsequio ad filii immolationem se accinxit: hos autem vesanus zelus egit præcipites, vt deposito humanitatis affectu, in proprium sanguinem sæuirent?

38 *Et effuderunt.* Acrius adhuc inuehitur in illum furorem, quòd liberos suos mactando, terram polluerint fuso innoxio sanguine. Nam siquis obiiciat, laudari Abraham quod vnigenito suo non pepercerit: solutio facilis est, quia Deo paruit fidei puritate, omnem crudelitatis maculam fuisse deletam. Nam si obedientia præstantior est omnibus victimis, 1. Sam. 15. 22, pie & rectè agendi optima est regula: hoc autem horribile est vindictæ Dei signum dum superstitiosi suis tantùm figmentis dediti, obdurescunt ad brutam feritatem. Quoties Martyres vitam impendunt pro asserẽda veritate, suauis est huius sacrificii odor coram Deo: at quum Deo execrabili forma se exitio deuouent, nefandũ est sacrilegium. Non abs re igitur hac circunstantia populi crimen Propheta exaggerat, quòd peruersum cultum sequuta sit immanis sæuitia. Nec sine causa exprobrat terram ab illis fuisse pollutam, ex qua veteres incolas Deus profligari iusserat, vt peculiare aliquod haberet cultus sui domicilium. Bis ergo scelerati Israelitæ, qui non modò superstitionibus terram polluendo, sed etiam crudeli mactatione filiorum Deum iure suo fraudant, & quodãmodo frustrãtur.

39 *Et coinquinati.* Concludit nũc in genere, Iudæos modis omnibus fuisse coinquinatos vbi in Gẽtium mores prolapsi sunt: quia in hominum figmentis nihil est præter sordes. Nam *opera hominum* vocat fictitios omnes cultus, quos sine Dei mandato sibi excogitant: acsi diceret veram sanctitatem cultus Dei ex Verbo manare. quicquid ex seipsis ingerunt homines, & admiscent, profanũ esse, suóque fœtore inficere Dei cultum. Certè Israelitis propositum erat Deo seruire: sed hoc magno feruore adepti sunt vt spiritus sanctus pronuntiet, poltionũ suarũ fœtore & scortationib⁹ fuisse Deo abominabiles. quia hæc spiritualis est castitas, verbo Dei prorsꝰ adhærere.

40 Et exarsit ira Iehouæ in populum suum, & abominatus est hæreditatem suam:

41 Et tradidit illos in manus Gentium, & dominati sunt super eos inimici ipsorum:

42 *Et subiugarunt ipsos hostes ipsorum, & afflicti sunt sub manu ipsorum.*

43 *Multis vicibus liberauit eos, & ipsi exasperauerunt* eum *in consiliis suis, & oppressi sunt in iniquitate sua.*

44 *Et vidit quum essent in angustia, audiendo clamorem ipsorum,*

45 *Et recordatus est erga eos fœderis sui, & pœnituit eũ secundum magnitudinem clementiarum suarum.*

46 *Et dedit eos in misericordias coram omnibus qui captiuos abduxerant eos.*

40 *Et exarsit.* Pœnæ atrocitas cõfirmat quod nuper diximus, non fuisse leue delictum, quòd populus, Dei cultũ adulterare ausus est. Sed populus ipse eo magis insanabilem suam malitiam prodidit, quòd nec sic quidẽ ad veram pœnitentiam reuocatus est. Fuit certè hæc horribilis vindicta, quòd populus, qui sacra erat & electa hæreditas, expositus fuit Gentium libidini, quæ tamen diaboli mancipia erant. Tunc saltẽ sua scelera detestari debuit, quibus in illas extremas clades proiectus fuerat. ideo indignitatem auget Propheta, *subiugatos & afflictos ab hostibus* fuisse dicens: quo turpior fuit amẽtia, talibus probris non verè & ex animo humiliari sub potẽti Dei manu. Pridem enim admoniti fuerant à Mose, non fortuitò nec hostiũ virtute se in duram illam seruitutẽ esse coniectos: sed quia Diuinitus traditi erant, & quasi venundati. Fuit autem iustissima vltio, vexandos & opprimendos tyrannis tradi, qui Dei iugum recusauerunt: & subiici hostibus suis calcandos, qui non sustinuerant paterno Dei imperio regi.

43 *Multis vicibus.* Sicuti impia populi obstinatio prodita fuit, quia ne durissimis quidem flagellis potuit corrigi: ita nunc Propheta sceleratam duritiem ex opposito coarguit, quòd nullis beneficiis flexus est ad obsequiũ. Patet quidem inter afflictiones sub onere gemuisse: sed vbi Deus nõ modò pœnas mitigat, sed mirabiliter eos eripit, an excusabilis postea lapsus est? Meminerimus autẽ hîc in speculo nobis proponi totius humani generis ingeniũ: quia quũ Deus omnes ferè vtroque modo reducere in viam tentet, quotusquisque non manet idem? Quòd si nos vel flagellis suis contundat, vel bonitate emolliat, hoc tantùm momentaneum est: quia statim in eadem vitia reuoluimur, dico quantunuis sæpe vel pœnas iteret, vel indulgentiam. Quod ad Iudæos spectat, intolerabilis certè fuit vecordia & stupor, quòd post tot liberationes nõ cessarunt à suis defectionibus. Dicit enim Propheta eos nihilominus exasperasse Deum prauis suis figmentis. Postea repetit, iustam illis mercedem fuisse solutam, quia in sua iniquitate oppressi sint. Rursus verò cõmemorat exauditos fuisse eorum gemitus, quanuis tot malis essent dignissimi. Vnde colligimus infatigabili bonitate certasse cum ipsorum malitia. Cuius enĩ misericordiæ fuit attendere ad eorum clamorem, qui sanæ eius doctrinæ aures clauserant, surdi fuerant ad omnes obiurgationes & minas? Atqui ne hac quidem perseuerantia diabolicum eorum furorem sanauit.

45 *Et recordatus est.* Causam tãtæ humanitatis ac tolerantiæ assignat, quòd Deus fœderis sui memor fuerit: quo nõ tãtùm gratuita venia notatur, sed perstringitur peruersa eorum cæcitas, qui talibus remediis ad fœdus in quo salutem suam videbant positam esse, reducti non sunt. Præcipuè tamen ingratitudinem illis exprobrat, quòd quum digni essent excindi, non agnouerint se Dei clementia seruatos esse. Quod melius confirmat secũdo membro, Deum illis pepercisse *secundum magnitudinem suarum miserationum.* Nam quum necesse

fuerit, Deum explicare ingentes bonitatum suarum thesauros in illis redimẽdis, inde colligitur quid meriti fuerint. *Pœnitendi* verbo, nõ aliqua in Deo ipso mutatio, sed tantùm in pœnis ipsis notatur. Nam Deus pœnas mitigando, vel manum retrahendo ab exequendis suis iudiciis, videtur quodammodo mutare cõsilium. Itaque Scriptura ruditati nostræ se accommodans, ex sensu nostro loquitur.

49 *Dedit eos.* Sicuti nuper dixerat, traditos fuisse Iudæos in manus hostium, quia hostes sola ira Dei armauerat, vt illos sub iugum cogerent: ita nũc ab eodem Deo mãsuefactos dicit fuisse hostes, qui prius eius vindictam diris modis executi fuerunt. Quia ergo Dei manu reguntur corda hominum, vt vel ad sæuitiam inflammet, vel ad humanitatem flectat, quoties ita visum est, quãdiu exarsit ira eius in populum, hostes quoque ipsi implacabili odio accensi sunt: eo autem placato, non solùm extinctus fuit ignis ille qui ex fornace iudicii eius prodibat, sed crudelitas in misericordiam versa est. Incredibilis enim fuisset illa conuersio, vt hostes sæui & truculenti amore complecti & misericordia prosequi inciperent quos prius oderant, nisi Dei prouidentia, ex lupis facti fuissent agni.

47 *Serua nos Iehoua Deus noster: & collige nos ex Gentibus ad celebrandum nomen sanctitatis tuæ, ad gloriandum in laude tua.*

48 *Benedictus Iehoua Deus Israel à seculo & in seculũ: & dicat omnis populus Amen. Allelu-Ia.*

47 *Serua nos.* Apparet ex hac clausula compositum fuisse Psalmum sub misera & tristi populi dispersione. Et quanquam non extiterint post Aggæum & Malachiam insignes Prophetæ in populo illo, probabile est aliquos ex sacerdotibus Spiritu Prophetico fuisse præditos, qui saltem necessarias consolationes populo dictarent. Ego certè existimo, postquam tyrannide Antiochi dissipatus fuerat iterum populus, præsenti necessitati aptatam fuisse precandi formam, in qua populus, veteres historias repetendo, agnosceret innumeris modis prouocatã fuisse à patribus iram Dei, ex quo eos redemerat. Oportuit enim verè humiliari populum, ne Dei castigationi obstreperet. Quum verò indignis pepercisset Deus, spes veniæ in futurum tempus dabatur, si ex animo studerent eum sibi reconciliare: præsertim quia hìc celebratur memoria fœderis, cuius fiducia licebat Deum quanuis offensum inuocare. Quia autem Deus eos elegerat in populum peculiarem, petunt vt lacera membra restituat in vnum corpus, secundum vaticiniũ Mosis, Deut. 30. 4, Si disiectus fueris ad quatuor mundi plagas, inde ego te colligã. Quod tunc demum impletum fuit vbi multitudo huc & illuc dispersa, in fidei vnitatem coaluit. Etsi enim terrenum regnum, & politiam nunquam recuperauit populus ille, fœlicior tamen fuit hæc collectio, quòd in corpus Christi insiti, vbicunque agerent, sacro & spirituali fidei vinculo inter se & vnà cum Gentibus copulati sunt, vt Ecclesiã vnã in toto orbe diffusam facerent. Finẽ redẽptionis addunt, *vt celebrent Dei nomẽ*, séque exerceant in eius laudibus.

48 *Benedictus.* Hìc vota populi sic temperat, vt inter suos gemitus, calamitosi exules non desinant tamen Deo gratias agere. Quæ circunstantia diligẽter notanda est: quia vbi rebus aduersis premimur, vix centesimus quisque placidè ad Deũ accedit: sed fastidiosè precando, vel tumultuosè conquerendo, superbiam nostram prodimus. Atqui hæc vna erat exorandi Dei ratio, mansueto spiritu nos subiicere eius ferulis, crucẽ nobis impositam ferendo. Itaque non abs re Propheta afflictos exules ad Deum benedicendum hortatur, quãuis eos asperius castiget: quo etiam tendit hæc particula, *dicat populus Amen.* ac si omnes iuberet Dei laudibus subscribere, quanuis publicè & priuatim anxiis laboribus confecti iacerent.

ARGV-

ARGVMENTVM PSALMI CVII.

Docet primò res humanas non versari cæco fortunæ rotatu, sed in variis agitationibus, quas mundus casu accidere putat, reputanda esse Dei iudicia. Ideóque res aduersas, & quicquid calamitatum sustinent homines, naufragia, sterilitates, exilia, morbos, bellorum clades, totidem esse iræ Dei testimonia quibus homines ad tribunal suum reos citat. Prosperos autem & lætos successus, eius gratiæ debere adscribi, vt semper quam meretur laudem, vel humanissimi patris, vel iusti iudicis obtineat. Tandem inuehitur in profanos homines, qui in tam claris prouidentiæ Dei documentis cæcutiunt.

Psalmus CVII.

CElebrate Iehouam, quia bonus, quia in seculum clementia eius.

2 Dicant redempti Iehouæ, quos redemit è manu tribulantis,

3 Quos collegit ex terris, ab Oriente & occasu, à Septentrione & Meridie.

4 Errarunt à via in deserto in solitudine, vrbem habitationis non inuenerunt:

5 Famelici etiã sitibũdi, vt anima eorũ in ipsis deficeret.

6 Et clamauerunt ad Iehouam in angustia sua: ex tribulationibus eorum eripuit eos.

7 Et direxit eos via recta, vt venirẽt in vrbẽ habitatiõis.

8 Celebrent coram Iehoua clementiam suam, mirabilia eius coram filiis hominum:

9 Quia satiauit animam concupiscentem, & animam famelicam impleuit bono.

1 *Celebrate.* Versum hunc, quia initium erat proximi psalmi, exposuimus: & constat non solùm in vsu frequẽtissimo fuisse Iudæis, sed ita aliis cãticis intercalari solitum, vt dum chorus vnus prosequebatur psalmum aliquem, chorus oppositus alternis vicibus succineret, *Celebrate Iehouam quia bonus, &c.* Tritam ergo & celebrẽ sententiã generalis proœmii loco hîc posuit quisquis fuerit author. Deinde ad species descendit. Et primò ad gratitudinem hortatur qui ex longinqua & difficili peregrinatione, adeóque ex seruitute & vinculis domũ incolumes reuersi sunt. Tales autẽ vocat *redẽptos Dei*, quia per deserta & inuias solitudines vagãdo, sæpius à reditu exclusi essent, nisi Deus quasi porrecta manu, ducẽ se illis præbuisset. Quanquã nõ quoslibet viatores hic designat, sed qui vel hostili impetu, vel alia vi & necessitate in longinquas regiones expulsi, extrema quæquæ discrimina experti sunt: imò captiui fuerũt apud hostes, vel piratas, vel alios prædones. Admonet igitur, nõ casu fuisse iactatos, nec temere etiam in patriã relatos esse, sed eorũ errores gubernatos fuisse Dei prouidẽtia. Posset autẽ secundus hic versus cum primo cõtexi: acsi iuberet Propheta, quos alloquitur recitare celebre illud canticum. sed nõ minus cõmodè seorsum legetur, hoc modo, Redẽpti Iehouæ qui ex captiuitate postliminio reuersi sunt, prodeãt in mediũ, & suscipiãt ipsi suas partes in canẽdis Dei laudibus, ac enarrẽt quã in sua liberatione experti sunt Dei gratiã. Etsi autem id Iudæis ferè omnibus cõmune fuit, quibus longinquas profectiones suscipere cõtigerat: quia terram suã egredi vix poterãt quin vndique occurrerent vel asperæ viæ ac difficiles, plenæque variis periculis: nec tamen doctrina promiscuè pa-

tet ad totum genus humanum. Reducit autem illis in memoriam quàm sæpe à recto itinere abducti hospitio caruerint: quod frequenter contingit in locis incultis. imò si quis syluam ingreditur, nisi peritus sit itineris, poterit errando subinde præda esse leonum ac luporum. sed peculiariter eos designat qui deprehensi in locis desertis, etiam ob famem & sitim de vita periclitantur. Certum enim est, tales (nisi Dominus succurrat) tātū vnius horæ spatio à morte distare.

6 *Clamauerunt.* Verba præteriti temporis, continuum actum hic notāt, vt loquuntur Grammatici. Sensus est igitur, Qui errant in locis desertis, sæpe quia hospitium non inueniunt, fame & inedia premi: & quum eos spes deficit, clamare ad Deum. Certum quidem est, Deum multis laborantibus opem ferre, quanuis ad eum sua vota non dirigāt. Nec verò Prophetæ tam fuit propositū laudare piorum fidē, qui ex animo Deū quærunt, quàm describere communem naturæ affectum. Nam etsi multorum spes in Deo minimè defixa sit, vbi tamē vrget maior aliqua necessitas, arcano ductu ad Deum trahuntur. Atque hoc modo confessionem illis Deus extorquet, non aliunde quàm ab vno ipso salutem petendam esse: imò impios qui Deum alioqui in deliciis & quiete subsannant, Deus ad nominis sui inuocationem nolentes cogit. Fuit hoc ordinarium omnibus seculis, vt prophani homines, quibus religio pro fabula est, necessitate coacti ad Deum clamarēt. An id per iocum faciunt? imò arcano naturæ instinctu feruntur ad celebrandum Dei nomen, quod prius ludibrio habuerant. Quod ergo vt plurimum accidere solet, Propheta meo iudicio hîc narrat: homines quanuis pietate & fide vacuos, & qui optarēt nihil sibi esse cum Deo negotii, si grauiori in discrimine versentur, etiam sine certa meditatione, ad Deum inuocandum natura duce & magistra impelli. Quum autē in rebus dubiis vel deploratis ita ad Deum confugiant, eorum socordiā planè arguit hæc confessio, quod rebus trāquillis Deum negligant, quia ipsos inebriat sua prosperitas: & quanuis insitū sit eorum cordibus religionis semē, nūquam tamen sapere nisi malis coactos. sapere dico, vt meminerint aliquē esse in cælo Deum. Nec est quod obiiciat quispiam dicterium illud scurræ veteris. nam quum templum ingressus, tabulas à mercatoribus illic positas spectaret, quibus profitebantur se deorum beneficio ex naufragio ereptos esse, visus est facetè & salsè excipere. Atqui non numerantur eorum mortes qui submersi sunt, quorum innumera est turba. Fictitiis idolis potuit ille fortè sic illudere: sed quanuis centuplo plures mergantur in medio mari, quàm salui in portū euadant, hoc gloriam bonitatis nō obscurat, qui sic est misericors vt simul tamen exerceat sua iudicia. Sic de viatoribus per deserta palatis & vagantibus dicendum, si pereunt multi fame & siti, multi vorantur à feris, multi frigore intereunt: nempe totidem iudicii sui spectacula proponit Deus. Vnde colligimus idem omnibus instare, nisi vellet aliquam partem generis humani esse saluam: atque ita medius iudex testādæ misericordiæ suæ causa quosdā seruat, in aliis seueritatem suam ostendit. Meritò itaque subiicit Propheta, Dei manu reduci eos in viam, vt commodum hospitium inueniant: & ideo ad gratias agendas hortatur. Et quo melius confirmet Dei beneficium, misericordiæ cōiūgit Dei mirabilia, acsi diceret, In hac gratia magis conspicuam esse Dei gratiam, quàm vt latere debeat: & dum tacent qui ita liberati sunt, perfido silētio nō aliter suffocare Dei miracula, quàm si conentur lumen solis pedibus calcare. Quid enim aliud dicendum, quum naturæ sensus in discrimine ipso ad Deū nos rapiat, vbi statim eius obliuiscimur, quis negabit malitia & ingratitudine nostra eius gloriam obrui?

10 *Habitantes in tenebris & vmbra mortis, deuincti angustia & ferro:*

11 *Quia rebelles fuerunt verbis* Dei, *& consilium Excelsi spreuerunt:*

ſpreuerunt:
12 *Et humiliauit moleſtia cor ipſorum: afflicti ſunt & ne-*
mo adiutor.
13 *Clamauerunt ad Iehouam in anguſtia ſua: ex tribula-*
tionibus eorum liberauit eos.
14 *Eripuit eos ex tenebris, & vmbra mortis, & vincula*
eorum diſrupit.
15 *Celebrent coram Iehoua clementiam eius, & mirabilia*
eius coram filijs hominum:
16 *Quia contriuit portas æneas, & vectes ferreos cõfregit.*

10 *Habitantes in ten.* Alteram periculi ſpeciem commemorat Propheta, in qua Deus virtutẽ ſuam & gratiã liberandis hominibus palàm exerit. Vocat mundus, vt dixi, agitationes iſtas ludũ Fortunæ: & Dei prouidẽtiæ vix centeſimus quiſque locũ relinquit. Sed aliã prudentiã a nobis exigit Propheta, vt in omnibus rebus aduerſis reputemus Dei iudicia: in ipſo autem exitu bonitatẽ. neque enim vel caſu incidit quiſpiam in manus hoſtium, vel latronum: vel caſu ſeruatur. Sed tenẽdum eſt principium illud, afflictiones, Dei flagella eſſe: ideóque non alibi quàm in eius gratia eſſe remedium. Si quis à latronibus vel piratis captus nõ extemplò iuguletur, tantùm viuit in ſingula momẽta, & quidem ſine ſpe vitæ: itaque eius liberatio documẽtũ eſt gratiæ Dei, quæ eo clarius effulget, quo pauciores euadunt: tãtùm abeſt vt eius laudes extinguere debeant multi interitus. Quare eos omnes ingratitudinis damnat Propheta, qui tam mirabiliter erepti, paulo pòſt ſalutẽ ſibi præſtitam obliuione inducũt. Et quo eorum crimen melius arguat, iterum cõtra ipſos clamores eorum teſtes citat. Nam quũ in ſuis anguſtiis ſine fictione profeſsi ſint Deum eſſe ſuum liberatorem: qui fit vt in otio & pace notitia hæc euaneſcat?

11 *Quia rebelles.* Cauſam notando falſum illum errorẽ corrigit quòd fortuitò res aduerſæ contingant. Nam ſi reputantur Dei iudicia, caſui & fortunæ non relinquitur locus. Iam verò donec perſuaſi ſint homines ærũnas Diuinitus infligi, nunquã in animũ inducent ſalutẽ ab eo petere. Porrò cauſæ notatio huc nõ ſpectat, quaſi palàm in foro humano ſcelerati habeantur de quibus agit Propheta: ſed his verbis hortatur afflictos ad examen vitæ ſuæ habendum: & quamuis nemo eos accuſet, vt tamẽ in ſeipſos deſcendant, vbi ſemper reperiant malorum cauſam. Nec ſimpliciter eos peccaſſe dicit, ſed rebelles fuiſſe verbo Dei, quo ſignificat vnam eſſe bene viuendi regulam, ſequi quod Deus præcipit. Qui ergo ſic conuicti tenentur, ſi illis clamorem ad Deum extorquet vltima neceſſitas, nimis ſtupidi ſunt, niſi agnoſcant inopinatam liberationẽ à Deo eſſe. Nã oſtia chalybea & vectes ferreos nominat amplificandi beneficii cauſa: acſi diceret, vincula perpetuæ ſeruitutis ſoluta eſſe.

17 *Stulti propter viam tranſgreſſionis ſuæ, & propter ini-*
quitates ſuas cruciantur:
18 *Omnem eſcam abominatur anima eorum, & appropin-*
quant ad portas mortis.
19 *Tunc clamant ad Iehouam in tribulatione ſua: ex an-*
guſtiis ſuis ſeruat eos.

20 *Mittit verbum suum, & sanat eos, & eripit eos ex omnibus corruptionibus eorum.*

21 *Celebrent coram Iehoua misericordiam eius, & mirabilia eius apud filios hominum:*

22 *Et sacrificent sacrificia laudis, & prædicent opera eius cum exultatione.*

17 *Stulti, &c.* Descendit ad aliam castigationis speciem. Nam sicuti nuper dixit captiuos tradi in manus hominum qui se à Dei obsequio emancipant, ita nunc docet morbos Diuinitus infligi propter peccata. Vbi autem senserit peccator Dei ferulis se castigari, facilis inde transitus erit ad gratiæ notitiam. Stultos autem vocat qui inconsideratè concupiscentias suas sectando, perniciē sibi accersunt. non quòd ignorantia tantùm & errore delinquant, sed quia cæci affectus priuant eos recto iudicio, vt sibi pessimè consulant. Et sanè tenendum est semper illud principium, timorē Dei esse sapientiam. Vnde sequitur, amentia rapi & furore qui excutiunt Dei iugum vt se Diabolo mancipent ac peccato. Caput verò amentiæ Propheta *defectionem* ponit: deinde addit *iniquitates*. quia vbi quis semel à Deo recessit, raptari huc & illuc subinde necesse est, vt nō desinat aliud ex alio peccare. Non autem hîc de vulgaribus morbis disserit, sed qui lethales prorsus censentur: nec spem vitæ residuam faciunt: quo melius refulgeat liberationis gratia. Nam siquis incommoda valetudine sit leuatus, non ita probè in leui mutatione expēdet Dei manum, quæ se notabili & illustri modo exerit dū semimortuis restituit plenum vigorem. Dicit ergo seruari à multis corruptionibus perinde atque à multis mortibus. Atque huc quoque spectāt circunstantiæ istæ, dum dicit Propheta eos *appropinquare ad portas mortis*, & *omnē escam abominari*. Nam de clamore prius diximus, nempe homines in extremas angustias redactos, clamando fateri de salute sua actum esse nisi mirabiliter Deus succurrat.

20 *Mittit verbum.* Iterum ostendit Propheta se de exitialibus morbis agere qui propè exanimant homines, cū eos dicit liberari à perditionibus. Cæterùm opē Dei opponit omnibus humanis remediis: acsi diceret, sola Dei virtute eos reuiuiscere, quia medicū in terra inuenire impossibile erat. Modus quoque sanādi notandus est: quòd scilicet Deus solo nutu vel mādato morbos ōnes mortémque ipsā procul abigat. Neque enim hoc restringo ad fideles, vt faciūt plerique. Verū quidē est, nisi purgētur animæ Dei verbo, corporū sanationē leuis esse momēti. Sed Propheta, Dei clemētiam in reprobis quoque & ingratis vult considerari. Itaque sensus est, Sicuti morbi nō influūt casu in homines, vel tantū ex naturalibus causis proueniūt, sed tanquā Dei apparitores, ei⁹ imperiū exequūtur: ita eūdē ipsū qui percussit, sanare absque vllo negotio: quia sufficit præcipere quid fieri velit. Cæterùm vbi Prophetæ mētē tenuerimus, non malè deinde suo loco cōueniet anagoge. Si corporales morbi nōnisi Dei verbo vel imperio sanātur, multo minus animas restitui in vitā nisi per Verbū, & q̄dē fide apprehēsū.

22 *Et sacrificent.* Sētētiā hāc exegeticè addidit Propheta, quo melius exprimeret fraudari Deū iure suo, nisi hac in parte agnoscitur eius prouidētia. Natura dictat, Deo cultū aliquem deberi, & hoc fine magistro profani quoq; homines sētiūt. Et scimus ritū sacrificādi sēper in vsu fuisse apud omnes Gētes: nec dubiū est quī illo principio De⁹, vt aliquo pietatis sensu, retinere voluerit humanū genus. Illuc ergo stupidos vel nimis torpentes reuocat Propheta, vera hæc Sacrificia esse admonēs dū agnoscitur ei⁹ beneficētia. Neque tamē inficior quī alludat ad ceremonias Legales: sed quia promiscuè in toto mūdo religio sacrificiis colebatur, reos ingratitudinis peragit qui exempti ab aliquo periculo, silentio laudem Dei sepeliunt.

23 Qui

23 *Qui descendunt in mare nauibus, negotiantes in aquis magnis,*

24 *Ipsi vident opera Iehouæ, mirabilia eius in profundo.*

25 *Et dicit, & excitat spiritum procellæ, & in sublime attollit fluctus eius.*

26 *Ascendunt in cælos, descendunt in abyssos: anima eorum in malo dissoluitur.*

27 *Agitantur & nutant tanquam ebrius, & omnis intelligentia eorum absorbetur.*

28 *Et clamant ad Iehouam in angustia sua: & ex tribulationibus eorum educit eos.*

29 *Stare facit procellam in silentio, vt quiescant fluctus ipsorum.*

30 *Et lætentur quia sedati sunt: & deducit eos ad regionem voti eorum.*

31 *Celebrent coram Iehoua clementiam eius, & mirabilia eius apud filios hominum:*

32 *Et extollant eum in cœtu populi, & in conuentu senum laudent eum.*

23 *Qui descendunt.* Hîc in alia specie ostendit Propheta quantam humani generis curam Deus gerat, dum naufragos in portum adducit, non secus ac si è sepulchro in lucem eos attolleret. Quòd dicit homines nauigationi assuetos cernere in profundo mirabilia Dei, non interpretor generaliter de multiplici miraculorum copia quibus mare refertum est. Verum quidem est, tales esse idoneos testes operũ Dei, quia maior illic rerum incredibilium copia & varietas offertur quám in terra: sed ego ad sequentem contextum hoc restringo, quia videtur seipsum exponere Propheta, narrans quomodo Deus tempestates subitò excitet ac cõponat. Summa huc redit, Eos qui nauigãt, tempestatibus ad viuum probari, vt ipsa iactatio totidem ostentet mortes quot fluctus insurgunt. Sed magis graphicè Dei prouidentiam nobis depingit. vt enim sciamus nõ spõte mare tumultuari, consultò *dicendi* verbum vsurpat, significans Dei prouidentia & imperio ventos ad mare turbandum flare. Verum quidem est nautas ex naturalibus causis tempestates futuras coniicere, sed subitæ mutationes nonnisi ex occulto Dei iussu proueniunt. Non igitur historicè tantùm refert procellas ac turbines surgere: sed quia sustinet personam doctoris, ab ipsa causa incipit. Periculi deinde magnitudinem exprimit: imò quasi mortis imaginem depingit in tabula, quo melius in euẽtu lætiore Dei gratia refulgeat: *Surgunt*, inquit, *in cælum, descendunt in abyssos*: quasi diceret, sursum euolare, vt euanescat eorũ vita: postea præcipites deorsum ruere ac mergi. Adiungit etiam terrores, qui mentes illis concutiunt, imò auferunt: significans his verbis, quantumuis periti sint nautæ qui gubernandis nauibus præsunt, excidere tamen ab omni intelligentia. vnde sequitur, aliis adminiculis destitui, quorum nullus esset vsus, etiamsi ad manum suppeterent. Nã etsi armamenta colligunt, deiiciunt bolidẽ in profundum, flectunt huc vel illuc vela: sed omnibus tẽtatis, permittunt tandem se

ventis raptandos vbi ars defecit. Desperatio enim nihil relinquit cõsilii. Itaque vbi nihil apparet solatii in mũdo, superest vnus clamor, qui conuincit ipsos similes fuisse mortuis.

29 *Stare facit.* Diceret profanus homo historiam referens, ventos posuisse, & sedatos esse motus: sed Propheta in hac mutatione prouidentiam Dei cõmendat, significans non fieri humanitus vt tam repente cessent violenti illi impetus maris ac ventorum, quibus videtur labefactari mundi machinas. Quũ ergo horribili feruore mare ebulit, vt singulæ quasi guttæ inter se pugnent, vnde mox silentium & quies, nisi quòd vndas, quarum tam formidabilis erat collisio, Deus cohibet, nec secus stare facit aquas, quàm si conglaciatæ essent? Lætitiam opponit timoribus, vnde clarius pateat ingratitudo nisi memoriam tam præclaræ liberationis colãt. Neque enĩ magistro indigent postquam & discrimine ipso & serenitate reddita satis superque edocti sunt vitam suam sub Dei fuisse manu & custodia. Præterea genus beneficii esse docet, quod nõ modò priuatim agnosci vel narrari inter priuatos parietes, sed passim & per *celebres conuentus* meretur prædicari. Imò *senes* disertè ponit, significans quo quisque maiore pollebit prudentia, ita harum laudum magis idoneum fore auditorem & testem.

33 Ponit flumina in desertũ, & exitus aquarũ in siccitatẽ.

34 Terram fructiferam in salsuginem propter malitiam habitantium in ea.

35 Ponit desertum in stagnũ aquarum: & terram solitudinis in exitus aquarum.

36 Et facit illic habitare famelicos qui ordinant vrbem habitationis:

37 Et serunt agros, & plantant vineas, & edunt fructum prouentus.

38 Et benedicit eos, & multiplicantur valde: & animalia eorum non minuit.

39 Postea minuuntur, & deiiciuntur præ dolore, malo, & ægritudine:

40 Effundit contemptum in Principes, & errare facit eos in vastitate vbi non est via.

41 Et erigit afflictum à miseria, & statuit instar gregis familias.

33 *Ponit flumina in desertum.* Recenset mutationes quas fortunæ ascribi nimis absurdum esset. Continget enim fœcundas terras arescere, steriles verò induere nouam naturã. Vnde fit vt sterilescat vna regio, altera verò insolitam pinguedinem acquirat, nisi quia Deus contra illius incolas iudicia sua exercens, benedictionem ab illis suam tollit, hanc verò pascendis famelicis fœcundat? Quòd multæ Asiæ & Greciæ partes, quarũ olim famosa vbertas fuit, nũc iacent squalidæ, posset hominũ paucitati tribui. sed quum experientia doceat siccari quarundam terrarum pinguedinem, quum aliæ fructuosæ esse incipiãt, hîc certè Dei prouidentiam quam extollit Propheta, agnosci necesse est. Quanquam non sufficit tenere, Dei cõsilium dominari in his mutationibus, nisi accedat hoc secundum, quod etiã non omisit Propheta, terrã maledici propter suos incolas, vbi indigni sunt quos Deus liberaliter pascat. *Stagna & exitus aquarũ*

pro

pro agris vel regionibus irriguis posuit: quia continuus humor succum fructuosum suppeditat. In voce *salsuginis* est metaphora, quia nihil sale sterilius: vnde etiam illud Christi, Marc. 9.50, Sal si infatuatus fuerit, ad quid proderit amplius? ne ad sterilitatem quidem. Ideo quum aliquem locum damnare volebāt solitudinis, solebāt salē spargere. Ac fieri potest vt Propheta ad morē antiquū alluserit, dicens sale terram aspergi.

35 *Ponit desertum.* Hæc mutatio priori opposita, melius illustrat mirabilem Dei potentiam: quia siquid ex pristina fœcunditate agris decederet, dicerent profani homines quod olim vulgò iactatum fuit, terram post frequentes partus quasi effœtam quiescere. Sed vnde locis aridis noua pinguedo, vt videri possit mutatus aer cum natura terræ, nisi quòd Deus insigne suæ bonitatis specimen illic profert? Quare non abs re Propheta dicit cōuerti deserta in stagna aquarum, vt in locis vastis & incultis, vbi ne vnum quidem tugurium antè fuerat, surgant populosæ vrbes. Neque enim magis probabile est mutari terræ naturam, quàm cursum solis & astrorum. Quòd dicit *satiari famelicos*, duplicē sensum admittit, vel quod ipsi quoque famelici reperiant quod longæ inediæ medeatur: vel quòd miseris & vagis hominibus, quos penuria cogit nouum hospitium quærere, Deus liberaliter subueniat. Ego potius quod vt plurimum fieri solet, notari arbitror, nempe famelicos, quibus videtur mundus negare victum, & quos etiam patria sua euomit, quæ tamen mater erat, commodè locari in desertis, vt Dei benedictione illic augescant. Vbi reddidi *fructum & prouentum*, Hebræi multi grammatici duplicationem esse putant, ac subaudiunt copulam. Sed potius annuum fructum designat Propheta: acsi diceret, non semel nec paucis annis fructum in illis regionibus prouenire, sed fœcunditatem esse perpetuam, תבואת enim vocāt Hebræi fructus ornos, & quos terra quotannis affert. Quum dicit *nouos incolas terram serere*, subindicat nullum illic prius arationis vel culturæ fuisse vsum: ideóque regionem cuius agris data est insolita pinguedo, nouam faciem induere. Tandē addit nonnisi Dei benedictione fieri vt per cōtinuos progressus locupletētur quos nuper egestas & inopia premebat.

39 *Postea minuuntur.* Antequam ad rem venio, breuiter hoc de vocibus nō tandum est, עצר à quibusdam verti tyrannidem. & certe verbum עצר dominari significat. Sed quia metaphoricè pro angustia capitur, videtur hic sensus melius congruere. Duo alia nomina tā in casu nominatiuo quàm in genitiuo legi possunt. Mihi tamen magis arridet lectio ista, Ab angustia mali & dolore. Quod verò ad summam rei pertinet, sicuti antehac descripta nobis fuit quæ terris quoad fundos agrorum, contingit mutatio, ita nunc docemur non eodem semper in statu manere homines: quia & numero decrescunt, & bellis, vel intestinis seditionibus, vel aliis incommodis attriti decidunt ex suo gradu. Ergo siue pestis absumat eorum partem, siue ab hostibus cladem accipiant, siue cōficiant seipsos mutuis dissidiis, sæpe alternat eorum conditio. Vnde autē hoc, nisi quòd Deus gratiam suam subducit, quæ prius erat instar occultæ scaturiginis vnde fluebat prosperitas? Quum autem varii sint vrbium casus, speciem vnam exprimit Propheta præ aliis notabilem & conspicuam. Nam quia in priuatis & obscuris hominibus non ita expenditur manus Dei, Principes ipsos in theatrum producit, quorum nobilitas non patitur latere siquid illis contingit memoratu dignum. Videtur enim mundus in eorum gratiam creatus esse. Ergo dum eos præcipitāt Deus è gradu, magis expergefiunt hominum mentes ad considerandum Dei iudicium. Notāda autem loquutio est quum dicit *contēptū Diuinitùs effundi super Principes*, sicuti rursus quantisper tueri vult eos in statu reuerentiā ipsis conciliat. Nota est sententia Danielis, cap. 2. vers. 37, Terrorem tui ô Rex posuit Deus in ipsis auibus cæli & bestiis terræ. Et certè quanuis armati sint potentia Principes, nihil tamen maiori præsidio est, quā interior dignitas quæ illis Diuinitus insculpta est. Neque aliter ad triduum staret pagus vnus, quàm si occulto fræno contineret Deus omnium animos. Ergo vbi contemptibiles Deus Principes reddit,

necesse est summa quæque imperia labefactari. Atque hoc testantur historiæ, maximos Reges, qui formidabiles toti mūdo fuerant, postquam dignitate exuti sunt, ludibrio fuisse seruis suis. Sed quū prodigii loco censeri debeat hæc mutatio, facit stupor noster vt Dei prouidentia oculis nostris non occurrat. Postea ex opposito docet Propheta *abiectos & ignobiles extolli*, augeri familias: & qui nullo in pretio erant, opibus & dignitate repente florere. in quo Dei prouidentiam agnoscerent homines, nisi eos hebetaret sua prauitas.

42 Videbunt recti, & lætabuntur: & omnis iniquitas obstruet os suum.

43 Quis sapiens, vt obseruet hæc, & intelligent bonitates Iehouæ?

42 *Videbunt recti.* Cōcludit tandem Propheta, non excidere iustis tot documenta prouidentiæ Dei: sed quia fide oculati sunt, gaudere tali spectaculo: impios quoque confusos obmutescere. Nam alios ab aliis prudenter discernit: quia impii vtcunque agnoscere cogantur Deum mundi gubernatorem, cæcutiunt tamen vidēdo: nec aliter proficiunt aspectu, quàm quòd redduntur magis inexcusabiles: iusti autē non tantùm iudicio pollent, sed spōte etiam aperiunt oculos ad contemplandam Dei iustitiam, bonitatem, & sapientiam, séque oblectant earum notitia. Nam gaudium, voluntarii intuitus signū est. Quātū ad impios spectat, non intelligit Propheta seriò eos affici, vt verè sentiant Diuinitus regi mundum, sed teneri constrictos, vt non audeant negare Dei prouidentiam vt cuperent, vel saltem refutentur quoties oblatrant. nā etsi in propatulo sint ipsis Dei iudicia, excæcatæ tamen sunt eorum mentes, ne claram lucem cernant. Loquutio autem hæc plus habet vehementiæ quàm si dixisset obmutescere ipsos impios. Neque enim obstrepere ipsi desinunt: imò videmus quàm proteruè fidei nostræ insultēt, nec dubitent fœdas blasphemias in Deum euomere. Verissimum tamen est hoc Prophetæ dictum, *iniquitati os obstrui*, quia reipsa, quo petulantius ruunt, apertius conuincitur eorū improbitas. Porrò lætitia hæc cuius Propheta meminit inde manat, quia nihil ad fidem ædificandam aptius est, quàm prouidentiæ Dei cognitio: quoniam ea sublata non minus quisque apud se æstuabit, quàm mundum fortuitò versari finget. Proinde qui hanc doctrinæ partem euertere conantur, filios Dei vero gaudio priuantes, misera inquietudine torquēt animos, & ipsis inferos in hoc mūdo fabricant. Quod enim magis horribile tormentum quàm si anxii sine fine trepidemus? Atqui nulla quies, donec in Dei prouidentiam recumbere didicerimus. Cæterum ostendit hæc clausula, quum Deus promiscuè suam bonitatem exhibeat hominibus, paucos tamen ex innumera turba proficere. Vnde sequitur hortatum prius fuisse omnes ad celebrandam Dei bonitatem, quo palàm fieret multorum ingratitudo.

43 *Quis sapiens.* Significat tunc demum sapere homines vbi studium applicant ad considerationem operum Dei: desipere verò reliquos, & quantumuis callidi appareant, euanescere tamen in suo acumine, dum clausis oculis prætereunt lucem sibi oblatam. Interrogatione autē obliquè perstringit falsam persuasionem quæ vulgò in mundo grassatur, dum audacissimus quisque Dei contemptor se optimè sapere putat: acsi diceret, fatuos omnes deprehensum iri, qui hac in parte oculati nō sunt. Atque eo magis necessaria est hæc admonitio, quia videmus quosdam ex summis Philosophis adeò fuisse malignos, vt nulla in re magis laborauerint quàm in sepelienda Dei prouidentia: vel saltem in excudendis mediis causis, quibus se & alios, neglecto Deo, affigerent. Aristoteles tam ingenio quàm doctrina maximè excelluit: vt tamen profanus homo erat, prauíque animi, semper hoc habuit propositum vt Dei prouidētiam inuolueret multis vagis speculationibus:

imò

imò quicquid perspicaciæ in eum Deus contulerat, sacrilegus ille nebulo ad extinguendam omnem lucem applicuit. Propheta autem non modò Epicureos (quorum crassior fuit fatuitas) amentiæ damnat, sed admonet, in summis illis Philosophis magis detestabile fuisse cæcitatis portentum. *Custodiendi* verbo docet non sufficere siquis subitò apprehēdat Dei opera, sed sedula obseruatione esse opus quæ maturè concoquat hanc notitiam. Itaque continua meditatio requiritur, quæ illam penitus animis nostris insculpat. Mutatio numeri gratia non caret quum dicit Propheta, *Quis sapiens, & intelligent?* Nam primò tacitè conqueritur de eorū paucitate qui Dei iudicia obseruant: acsi diceret, quotusquisque reperietur verus spectator operū Dei? Posteà ostendit versari ante omnium oculos, vt nihil eos impediat præter suam malitiam. Cæterùm siquis roget cur Propheta, vbi de iudiciis Dei, & eius seueritate differuit, nunc tantùm clementias eius attingat: Respondeo, in Dei operibus semper excellere & quasi primatum tenere eius bonitatem, sicuti natura ad beneficentiā propensus est, qua etiam maximè ad se nos allicit.

Psalmus. CVIII.

Canticum Psalmi Dauidis.

2 *Paratum cor meū Deus, paratum cor meum: cantabo & psallam, etiam gloria mea.*

3 *Exurge nablum & cithara, excitabor diluculo:*

4 *Celebrabo te in populis Iehoua, & psallam tibi in nationibus.*

5 *Quia magna supra cælos bonitas tua, & ad nubes veritas tua.*

6 *Exaltare super cælos* Deus, *& super omnem terram gloria tua:*

7 *Vt liberētur dilecti tui serua dextera tua, & exaudi me.*

8 Deus *loquutus est in sanctitate sua, lætabor, diuidam Sechem, & vallem* Suchoth *dimetiar.*

9 *Meus Galaad, meus Mnasse, & Ephraim robur capitis mei: Iehuda legislator meus.*

10 *Moab olla lotionis meæ, super* Edom *proiiciam calceū meum: super Palesthina iubilabo.*

11 *Quis deducet me in vrbem munitam? quis deducet me vsque ad Edom?*

12 Annon *tu Deus* qui *repuleras nos, & non egrediebaris Deus inter exercitus nostros?*

13 *Affer nobis auxilium à tribulatione, quia vana salus hominis.*

14 *In Deo faciemus virtutem, & ipse conculcabit aduersarios nostros.*

Quoniam Psalmus CVIII partim ex LVII, partim ex LX compositus est, superuacuus esset labor, quæ illic diximus iterum repetere.

ARGVMENTVM PSALMI CIX.

Constat tribus præcipuis membris. Incipit à querimonia: deinde adiungitur catalogus multarum imprecationum: postea sequitur precatio cum testimonio gratitudinis. Etsi autem dubium non est quin de illatis sibi iniuriis conquestus sit Dauid: quia tamen aliam personam sustinuit, propriè, quicquid dicitur, in Christum Ecclesiæ caput competit: & in singulos fideles, quatenus sunt eius membra, vt iniustè ab hostibus vexati cælestis sui vindicis opem implorent.

Psamus CIX.

PRæfecto Dauidis Psalmus. Deus laudis meæ ne taceas:
2 Quia os impii & os fraudis super me aperta sunt, loquuti sunt mecum lingua doli:
3 Et verbis odii circumdederunt me, & præliati sunt mecum sine causa.
4 Pro dilectione mea aduersati sunt mihi, & ego ad precē.
5 Et posuerunt super me malum loco beneficentiæ, & odiū pro dilectione mea.

1 *Deus laudis meæ.* Testatur hoc exordio Dauid, neque alium se expetere integritatis suæ vindicem quam Deū, neque etiam alibi posse vsquam inueniri. Deum enim laudis suæ vocans, licet damnatus sit totius fere mundi iudiciis, suam tamen integritatem ei commendat. Quidam actiue accipiunt, acsi Dauid laudum Dei se præconem diceret. Sed eum sensum refellit circunstantia, quia videmus Dauidem iniustis & crudelibus odiis in mundo oppressum, ad Dei iudicium refugere. Ac subest tacita antithesis, quia vbi calumniæ præualēt, laudem suam & pretium nusquam alibi quàm apud Deum obtinet integritas. Sensus ergo est, Domine vtcunque habear pro homine deterrimo, & expositus sim totius mundi infamiæ, tu innocētiæ meæ vindex eris, ac proinde meꝰ laudator. Concinnè etiam respondet quod addit cōtinuò pòst, *ne taceas*: quia absurdum esset, vbi improborum calumniis obruimur, Deum innocentiæ nostræ testem silere. Iam memoria tenendum est quod dixi, de priuatis quas patiebatur iniuriis sic eum conqueri, vt in sua persona Christum & totū Ecclesiæ corpus repræsentet. Ergo quanuis omni probrorum genere nos onerent homines, discamus acquiescere in vnius Dei patrocinio. Neque enim puro animo quisquam Deo se committet nisi qui statuerit apud se spernenda esse mūdi probra, modò sibi bene conscius, Deum habeat causæ suæ patronum.

2 *Quia os impii.* Clarius exprimit Dauid se tam sollicitè implorare Dei opem: quia nulla inter homines reperiatur æquitas. Etsi autem credibile est, tumultuosè oppugnatum fuisse Dauidem, conqueritur tamen ora doli vel fraudis contra se fuisse aperta, séque linguis fallacibus fuisse circumuentum. vnde apparet eum specioso colore grauatū fuisse calumniis apud imperitos, vt criminis infamiam non effugeret.

3 *Et verbis odii.* Verbis hostilibus se fuisse obsessum deplorat, quum tamē nihil tale fuerit promeritus. Pulchra autem similitudine ostendit tantam fuisse virulentiæ copiam in linguis hostium, vt durius fuerit obsessus quàm à magno exercitu, & quidem nullo suo merito. Hæc belli species notanda est qua Deus filios suos vt plurimum exercet. Nam etsi eos vi aperta oppugnet Satan, vt tamen est pater mendacii, miris calumniarum artificiis eos deformare tētat, ac si essent fæces & excrementa mundi. Iam sicut in Christo fuit impletum quod adumbratum fuerat in Dauide: ita meminerimus impleri quotidie in fidelibus τὰ ὑστερήματα passionum Christi, Coloss. 1. 24, quia semel in se passus illos sibi consortes ac socios accersit.

4 Pro

4 *Pro dilectione mea.* Iam testatus fuerat hostes nulla iniuria lacessitos, sibi gratis & tantùm diabolico furore infestos esse. Idem nunc confirmat, se illis amicum fuisse dicens. Plus autem est diligere quàm abstinere ab omni maleficio. Atque hinc perspicimus quàm prodigiosi sint Satanæ impulsus, vbi mentes hominum sibi mancipatas tenet. Nihil enim naturæ minus consentaneum quàm odio prosequi & crudeliter infestare qui nos amant. Amori quoque adiungit beneficentiam: significans externis beneficiis se studuisse de illis bene mereri.

Et ego ad precem Quidam intelligũt quanuis hostes irruerent tanto furore, pro ipsis tamen precatum esse Dauidem: cui sententiæ respondet quod habuimus Psalmo 35.13. Mihi autem videtur simplicior esse sensus, quòd atrociter vexatus, non applicuerit animum ad illicita media, vt paria referret: sed contentus vnius Dei tutela, se ad eum contulerit. Atque hoc magnæ virtutis est, temperare suis affectibus hominem indignè læsum, quem iniuriæ ad vindictam sollicitant, vt tantùm prouocet ad Dei iudicium. Nam qui alioqui bene cum bonis agere cupiunt, si cum improbis negotiũ est, fas sibi esse putant retaliare iniurias & nemo est piorum qui non sentiat in se hoc tentationis genus. Atqui Spiritus sãctus frænum nobis iniicit: atque vt centies sua intemperie nos cogant hostes ad vindictæ desiderium, violentia tamẽ & fraude omni valere iussa, cõfugiẽdũ esse ad preces. Atque hoc suo exemplo præscribit Dauid, his armis pugnandum esse, si modò sub Dei auspiciis vincere cupimus. Similis locus est Psalmo sexagesimo nono, ver. 13, Loquebãtur cõtra me sedentes in porta, canticum fui bibentium siceram: ego verò precationem meam ad te Iehoua. Nam illic quoque ecliptica est loquendi forma. Porrò his verbis significat Dauid, quanuis totum mundum sibi aduersum experiretur, satis ad tranquillum animi statũ fuisse, coniicere suas curas in Deum. Iam quia non frustra has preces Dauidi Spiritus sanctus & piis omnibus dictauit, quisquis formam hanc sequetur, ne dubitet, prout contumeliosè viderit Deus ipsum vexari, ita ad opem ferendam propensum fore.

6 *Præfice super eum impium, & aduersarius stet ad dexteram eius.*

7 *Dum iudicatur, exeat impius, & oratio eius vertatur in peccatum.*

8 *Sint dies eius pauci: præfecturam eius accipiat alter.*

9 *Sint filii eius pupilli, & vxor eius vidua:*

10 *Et vagando vagentur filii eius, & mendicent, & quærant è locis suis vastatis.*

11 *Illaqueet exactor quæcunque sunt illi: & diripiant extranei laborem eius.*

6 *Præfice super eum.* Quum hactenus in plurali numero conquestus sit de magna turba, nunc quasi hominem vnum designat. Fieri tamen potest vt de singulis quasi de vno loquatur. Quanquam non minus probabile est, odiosius certum aliquem perstringi qui primatũ tenebat inter improbos. Nec displicet eorum coniectura qui referunt ad personam Doeg, quem scimus perfida defectione non solùm Dauidi, sed piis Sacerdotibus perniciem conflasse (scimus enim Psalmum hunc Iudæ aptari à Petro Act. 1.20) sed æquè, & forte melius quadrabit, hanc querimoniam de amico magis familiari intelligere. Iam quod ad imprecationes spectat, tenendum est quod alibi diximus, Dauidem, quoties diras istas vel maledictionis vota concepit, nec immodico carnis affectu fuisse cõmotũ, nec priuatam causam egisse nec zelo inconsiderato fuisse accensum

Hæc tria diligenter notanda ſunt. nam vt quiſque ſeipſum amat, ita ſuis commodis intentus,ſtatim proſilit ad vltionem:ideo vt ſibi quiſque priuatim addictus eſt,intemperanter ad curam priuatæ vtilitatis rapitur. Ex ſtudio priuati commodi oritur alterum vitium. nemo enim pœnam expetet de ſuis hoſtibus quia hoc rectũ & iuſtum ſit, ſed quia odio ſuo indulget. prætenditur quidem hic color,ſed intus ebulliens cupiditas, ſublata æquitatis memoria, animos excæcat. Vbi correcta fuerint hæc duo vitia,nempe priuatus noſtri reſpectus & intemperantia carnis, requiritur etiam tertia moderatio, vt cohibito ſtulti zeli feruore,ſpiritum ſequamur ducẽ. Nunc ſiquis præpoſtero zelo abreptus exemplum Dauidis obtendat,nihil proficiet. Nam quod Chriſtus reſpondit diſcipulis, meritò in eum competet, Neſcitis cuius ſpiritus ſitis, Luc.9.55. Quo magis deteſtabile ſacrilegium eſt quòd Pſalmum hunc Monachi profanant, & maximè Franciſcani. Res enim minimè occulta eſt, ſiquis hoſtem capitalem habeat quem velit perditum, conducere ex illis nebulonibus aliquem qui quotidie Pſalmum hunc recitet. Imò in regno Galliæ ſcio primariam quandam fœminam conductitios ex Franciſcanis habuiſſe,qui vnigenito filio hac forma imprecarentur. Sed iam redeo ad Dauidem,qui purus omni turbido affectu, vota ſua,præeunte Spiritu,protulit.quia impii,contẽpto Deo,ad perdendos bonos & ſimplices graſſando, iugũ omne excutiunt, vt nulla eos modeſtia retineat vel æquitas:digniſſimi ſũt hoc ſupplicio, vt impius ſuper eos dominetur: quia etiam per inſidias peſtẽ bonis machinantur,digniſſimi ſunt quibus ſubornet Deus aduerſarium, qui nunquam diſcedat ab eorum latere. Tãtùm à nimia feſtinatione caueant fideles dum orant, quin potius Dei gratiæ concedant locum:quia fieri poterit vt qui hodie nos capitaliter odit,cras amicus fiat.

7 *Dum iudicatur.* Alia imprecatio,vt in iudicium tractus, ſine vlla miſericordia plectatur: & quanuis ſuppliciter petat veniam,Iudex tamen inflexibilis maneat. Poſſet quidem hoc non incõmodè accipi de ipſius Dei iudicio: ſed quum humanis iudiciis rectè hoc conueniat,nolui à recepta ſententia recedere. Duo igitur membra ſunt,vt palàm fiant impiorum ſcelera,ne reliquus ſit abſolutioni locus: deinde vt omnis deprecatio repudietur. Exire ergo impium dicit à conſpectu iudicis, qui retectis & conuictis flagitiis, quam meritus eſt damnationis infamiam refert. Quantum ad Dei tribunal ſpectat, abſurdum etiam non eſſet precationẽ ſuã impiis verti in peccatum,quia omnia eorum ſacrificia abominationi eſſe ſcimus: atque vt ipſi polluti ſunt,ita fœtere quæ videntur in illis ſpecioſæ virtutes. Sed quia de terrenis Iudicibus contexus melius fluit,in hac parte non inſiſto.

8 *Sint dies eius pauci.* Quamlibet multis ærumnis referta ſit hæc,vita, ſcimus tamen benedictionis Dei ſymbolum eſſe ac teſtimonium: ſicuti Deus ſæpe in ſignum fauoris promittit vitam ſe prorogaturum hominibus:non quòd in ea ſubſiſtere conueniat, ſed quia paternus Dei amor in ea guſtatur,qui ad ſpẽ immortalis vitæ nos deducat. Ex oppoſito nunc vitæ breuitas in ſignum maledictionis ponitur. nam Deus ſceleſtos è terra quaſi violenter rapiens, indignos eſſe communi ſpiritu demonſtrat. Idem etiam dicendum eſt,quum eos honore abdicans,ex alto præcipitat. Verum quidem eſt hoc idem filiis Dei contingere, quia tam bonis quàm malis promiſcuæ ſunt temporales pœnæ:ſed nunquam adeò confuſa eſt permiſtio, quin manifeſta Dei iudicia & notatu digna interdũ appareant. Petrus hunc verſum citans primo Actorum cap.20, dicit oportuiſſe impleri in Iuda,quia hìc ſcriptũ eſt, Epiſcopatum eius accipiat alter. Sumit autem principium illud, Dauidẽ in Chriſti perſona loquutum eſſe. Quanuis ergo Hebraicum nomen פקודה, præfecturam generaliter ſignificet, aptè Petrus de Apoſtolatu Iudæ exponit. Ac credibilè eſt,malitia facere Hebræos interpretes, quòd alii hunc locum de vxore,alii de anima (quæ eſt pretioſum depoſitum in homine) alii de ſubſtantia exponunt. Quorſum enim attinet vocem per ſe claram & facilem ſic torqueri, niſi quia malignè in ea obſcuranda ſudant, ne locus appoſite citatus

latus videatur à Petro? Porrò docemur his verbis, non esse cur superbiant improbi dum regnant in mundo, quia tandem eos manet exitus quē Spiritus hîc denuntiat: & nobis etiam suggeritur optima patientiæ & cōsolationis materia, dum audimus, vtcunque in sublime nūc euecti sint, propinquam tamen abdicationem illis instare. Proximis duobus versibus ad vxorem quoque & liberos extēditur maledictio. & vxoris quidem viduitas, orbitásque filiorum ex illa vitæ breuitate pendent cuius nuper meminit Propheta. sed additur *mendicitas* & inopia rerum omnium. Vnde colligitur atrocitas criminis: quia mediocri delicto Spiritus sanctus non denuntiaret tam grauem ac seueram pœnam. Quum *exactoribus* Dauid eius bona deuouet atque addicit in prædam, hoc ad futuram inopiam filiorum refertur. Neque enim de ignobili & paupere quolibet loquitur, qui moriens nihil suis relinquit, sed de eo qui per fas & nefas sibi cumulauit vnde filios locupletaret, nisi raperet Deus ex eius manu male parta spolia.

12 Ne sit illi protrahens clementiam: & ne sit qui misereatur pupillorum eius.

13 Sit posteritas eius in exitium: in generatione altera deleatur nomen ipsum.

14 In memoriam reuocetur iniquitas patrum eius coram Iehoua, & scelus matris eius ne deleatur.

15 Sint coram Iehoua semper, & deleat è terra memoriam ipsorum.

16 Quia non recordatus est facere clementiam, & persequutus est virum miserum ac pauperem & afflictum corde vt interficeret.

12 *Ne sit illi protrahens.* Protrahere humanitatem vel clementiam, accipiunt Hebræi pro constanter benefacere: aliquando etiam pro misereri, vel ad humanitatem flecti, vbi longo temporis successu mitescit ira, & calamitas etiam animos emollit. Ideo sic quidam exponunt hunc locum, nequis etiam erga filios sit placabilis: quem sensum confirmat secunda pars versus. Quanquam ipsum quoque impium Dauid cum sobole cōplectitur, acsi diceret. Quamuis tabescat ipse diuturnis malis, & continuo tractu perueniat vsque ad filios calamitas, nequis tamen tangatur misericordia. Scimus autem vt plurimum accidere vt crudelibus etiam ingeniis longa miseria inimici vel sympathian extorqueat, vel obliuionem inducat odii & maleuolentiæ. Hîc autem Dauid hostem suum vnà cum progenie ita exósum & detestabilem esse cupit, vt nullis malis satietur totius populi odium sed omnes acsi ferreo essent corde, ad tale spectaculum obdurescant. Tenendum autem est, Dauidem non temere ferri priuato suo dolore, sed pronuntiare quasi ex ore Dei, quænam impiis repositæ sint pœnæ: sicut etiam inter Dei iudicia Lex hoc recenset, nempe eum obdurare corda, nequid misericordiæ inueniant qui sine modo fuerunt crudeles, Deut. 2. 30. Nam æquum est eandem illis mensuram rependi qua vsi fuerint erga alios.

13 *Sit posteritas eius.* Prosequitur quod nuper dicere incœpit, vt Deus patrum scelera reiiciat in sinum filiorum. Quòd iam pluralem numerum vsurpat, sic potest accipi, quia certamen ei fuit cum tota cohorte Saulis, non autem cū vno tantùm homine. Cæterùm quia semper in malis actionibus aliquos scimus esse duces & antesignanos, non mirum est eum ab vno homine ad plures conuerti, deinde ad ipsum eundē redire. Quanquam simplicius est ad pro-

geniē eius referri, quia nomē אחרית est collectiuum. Grauior est autem imprecatio quàm altera quæ præcessit. Accidit enim sæpe vt postea resurgat domus, quam repentiua calamitas euertit. Sed hic cupit Propheta in eam ruinam deiici impios, vt nunquam vires colligant ad recuperandum pristinum statū. Id enim est *nomen* eorum *deleri in generatione altera*, vel post finem seculi. Sicuti autem totas impiorum domos exitio denouet, vt illos Deus in suis posteris puniat, ita petit *in memoriam reuocari patris & matris scelera*, vt in cumulum damnationis accedant. est autem hoc ex communi Scripturæ doctrina sumptum: quia sicuti prorogat Deus misericordiam suam & continuat erga posteros, quia viget fœderis eius memoria in mille generationes: ita etiam peccata vlciscitur in tertiam & quartam generationem: non quod insontes promiscuè sceleratis inuoluat, sed quia reprobos priuando gratia & luce Spiritus sui, vasa iræ apparat, etiam antequam nascantur, ad interitum, Rom. 9. 21. Ab hac seueritate abhorret communis sensus: sed inde discendum est, iniuriam fieri arcanis & incomprehensibilibus Dei iudiciis, vbi ea modulo nostro metimur. Ergo hæc tam rigida denuntiatio horrore nos percellat qui mentes nostras humiliet ad reuerentiam. Quòd autem ad dictum Ezec. 18. 20, spectat, Non portabit filius iniquitatem patris, sed anima quæ peccauerit, ipsa morietur: scimus illic refelli iniustas populi querimonias qui se innoxiū iactabat, ideóque præter meritum affligi. Atqui vbi Deus vindictam persequitur à patribus vsque in filios, nullum illis relinquit defensionis locum: quia eodem impietatis fasciculo sunt omnes impliciti. Et iam diximus hoc esse vindictæ initium, quòd Deus spiritum suum tam à filiis quàm à patribus subducens, vtrosque Satanæ mancipat. Quæri posset, quum optet Propheta semper coram Deo versari peccatum, cur non etiam addat, Nomen eorum è cælo deleatur: sed tantùm cupiat excidere ac perire in mundo. Respondeo loquutum esse pro ratione suæ ætatis, qua nondum spirituales pœnæ tam liquido patefactæ erant: quia nondum aduenerat maturum plenæ reuelationis tempus. Deinde vult Dauid conspicuam extare Dei vindictam inter homines, vt sentiat totus mundus Deum esse iustum iudicem.

16 *Quia non recordatus est.* Iam docet, non abs re se hostibus pœnam adeò diram & atrocem imprecari: quia insatiabilis fuerit eorum immanitas, & persequuti sint non minus obstinato quàm crudeli furore miserum hominem, acsi canem mortuum impeterent. Nam & Philosophi sordidis & seruilibus ingeniis hoc tribuunt, sæuire contra miseros quibus nullæ sunt ad resistendum vires. nam æmulatio est inter pares. Ideóque Propheta malitiam hostium suorum amplificat, quòd persequuti sint *miserū & inopem*. Magis etiam emphaticum est quod addit, *afflictum corde*. Reperiuntur enim miseri qui tamen superbia turgere non desinunt. & quo minus ferendum est tale portentum, eo magis in se prouocant potentum iracundiam. Vbi autem accedit cordis deiectio, signum est extremæ sæuitiæ siquis adhuc insultet. quid enim hoc aliud est quā luctari cū vmbris? Porrò inexplebilis crudelitas notatur hoc verbo, quòd nō recordatus sit facere misericordiam. Significat enim nullis hominis innoxii & miseri cladibus fuisse mitigatum, vt saltem memor humanæ sortis feritatem suam exueret. Mutua ergo antithesis respondet inter talem contumaciam & inexorabile Dei iudicium. Iam quum Dauid non nisi Spiritus impulsu loquutus sit, perinde habenda est hæc imprecatio acsi Deus ipse è cælesti solio tonaret. Ita ab vna parte vindictam denuntiando, retundit in nobis ac compescit prauos omnes nocendi affectus: ab altera dolorem nostrum temperat adhibito solatio, quo patienter feramus iniurias. Impunè quidē ad tempus exultāt impii in sua libidine: sed hæc comminatio ostendit, Deum non frustra in tutelam suam recipere miseros: tantùm se sub mansuetudine contineant fideles, vt deiectio cordis eorum in Dei conspectum ascendat. Et quia nobis nondum datum est discernere electos à reprobis, discamus bene precari omnibus qui nobis molesti sunt, optare totius humani generis salutem, pró singulis etiam esse

solliciti. Interea hoc non impediet, si modò puri sint nobis & compositi animi, quin liberè prouocemus ad Dei iudiciũ, vt desperatos omnes malè perdat.

17 *Et dilexit maledictionem, & veniet ei: & non complacitum fuit ei in benedictione, & elongetur ab eo.*

18 *Et induatur maledictione quasi vestimẽto: & veniat, tanquam aqua, in penetralia eius: & sicut oleum in ossa eius.*

19 *Sit ei quasi pallium quo operiatur, & cingulum quo semper se accingat.*

20 *Hoc opus aduersantium mihi à Iehoua, & loquentibus malum super animam meam.*

17 *Et dilexit maledictionem.* Multus est Dauid in recitanda hostium suorum iniquitate, quo melius pateat, vbi in eos tam rigidus est, tantùm subscribere Dei iudicio. Nam hoc semper vidẽdum est, quoties ad Dei tribunal accedimus, vt certa & liquida causæ bonitas eum nobis concilier. Testatur ergo Dauid se bona cõscientia fretũ, Deo iudicium contra hostes suos deferre. Verba quidem sunt præteriti tẽporis, Venit ei maledictio, & benedictio elõgata est: sed quæ in modum optãdi resolui debent. Precatur enim adhuc Dauid retaliari hosti suo quæ aliis intulerat mala. Sicut ergo expers omnis beneficentiæ fuerat, imò quasi in deliciis habuerat maleficia: ita nunc obnoxium vult esse omne genus malis. Quidã maledictionẽ accipiunt pro imprecationibus ac diris: acsi dixisset, execrationibus esse deditũ, & nihil præter exitia vel infaustos & aduersos euentus spirare. quod etsi non repudio, libenter tamen extendo longius, Qui lædendo & nocẽdo abolere studuerit omnẽ benedictionem, bonorum autem & simpliciũ cladibus oblectatus fuerit. Duos sequentes versus multi Interpretes vertũt in præterito, *Indutus est maledictione*, &c. acsi diceret Dauid, hostem suum non minus cupidè appetere maledictionem quàm pretiosum ornamentum: vel, se ea inuoluere perinde ac vestimento, ossibúsque eius ac medullis penitus esse infixum hunc morbum. Alter tamen sensus simplicior est, vt maledictio adhæreat impio, instar pallii eum operiat, instar cinguli eum constringat, adeóque penetret in ossa eius. Semper autem tenere conuenit, Dauidem non agere priuatã causam, nec vnum esse quemlibet ex vulgo, ne quis temere in exẽplum trahat quod peculiari Spiritus instinctu hic dicit. Nec verò dubium est, quatenus erat ex communi ordine fidelium, quin regulã charitatis sequutus, optauerit omnes esse saluos: sed hic spiritum eius extulit Deus supra omnes respectus humanos, sicuti iracũdia & omni turbida passione eum exuit, vt sancta moderatione, & prudentia Spiritus, reprobum hominem ac perditũ deuoueret exitio. Quod exponunt quidam, Dilexit maledictionẽ, data opera in se prouocauit vindictam, acsi bellum Deo indicens, perniciem sibi accerseret, videtur coactũ esse. Quare potius tenenda est illa quam posui interpretatio, addictum sic fuisse prauitati & iniustitiæ, vt nihil recti vel humani ab eo exprimi potuerit. Interea notãdũ est, quicquid machinantur improbi, recidere tandẽ in ipsorum capita: & quo maiore licentia grassantur, sibi accersere quicquid aliis intentant, nõ secus ac Cæcias flando nubes accersit.

20 *Hoc opus.* Operæpretium significat vel mercedem: disertè autem exprimit *à Deo*, vt testetur sibi in cælesti vindice spem esse residuam, quanuis in terra nudatus sit & orbatus humanis subsidiis. Colligimus autem ex hoc versu, non temere ac futiliter hostibus suis maledixisse Dauidem, sed securè pronũtiasse quod dictabat Spiritus. Fateor equidem multos, dum talem fiduciam

prætexunt, ad petulantiam nihilominus & intemperiem ruere: sed Dauid quod puro fidei oculo cernebat, quieto etiam affectu protulit, (nempe quia pietatem ipse coleret ac Dei manu tegeretur) Mercedem hostibus suis esse repositam. Atque hinc colligimus non habuisse respectum ad homines, vt fluctuaret prout mundum sentiret propitium vel aduersum, sed in vnum Deum recubuisse. Et certè quisquis ab hominibus pendebit, ad minima quæquæ incommoda excidet. Itaque sancti viri exemplo, quanuis totus mundus nos destituat, mentes sursum erigere nos conuenit, & inde vindicem nostrum expectare. Si nos eripere velit per manum hominum, facilè reperiet ministros quibus vtatur: verùm si fidei nostræ probandæ causa terrenis omnibus auxiliis nos exuat, honore suo spoliandus non est, donec maturè appareat eius iudicium in quo patienter acquiescimus.

21 *Et tu Iehoua* Domine *mi, fac mecum propter nomen tuum: quia bona clementia tua, eripe me.*

22 *Quia pauper & inops ego sum, & cor meum vulneratum est intra me.*

23 *Sicut vmbra dum inclinat, perambulo: excussus sum quasi locusta.*

24 *Genua mea collapsa sunt præ ieiunio, & caro mea exaruit à pinguedine.*

25 *Ego autem factus sum opprobrium illis, dum vident me, concutiunt caput suum.*

26 *Adiuua me Iehoua* Deus *mi, saluum me fac secundum clementiam tuam.*

27 *Et cognoscent quòd manus tua hæc,* quòd *tu Iehoua feceris.*

21 *Et tu Iehoua Domine mi.* A querimoniis & hostium detestatione transit ad preces: imò postquam Deũ sibi proposuit liberatorẽ, videtur hac occasione se ad precãdum animasse: sicuti omnes piæ meditationes quibus Sancti fidẽ suã exercent & confirmant, ad inuocationẽ nominis Dei eos sollicitant. Cæterũ, nec vllum obsequiũ iactat quo promeritus sit auxilium Dei, nec sua dignitate nititur: sed vnicum sibi asylũ statuit in Dei clementia. Opposuit quidem hostibus suis integritatẽ cuius sibi conscius erat: quo magis pateret eorum iniquitas. sed de cõpensatione cum Deo nõ agit: quia altius principium tenet, omnia se debere gratuitæ Dei electioni, & ab ea pendere suã salutẽ. Atqui si quispiã gloriari potuit propria virtute & meritis, Dauid certè nõ fuisset vltimus. Adde quòd Christi & totius Ecclesiæ personam sustinuit. Vnde sequitur preces omnes diffluere, nisi in Dei clementia fundatæ sint. Specialis quidẽ Christi fuit ratio, qui sua iustitia Patrem nobis placauit: sed quia à Dei beneplacito pendebat quicquid habuit in hominis natura, suo exemplo ad hunc fontem nos deducere voluit. Nobis verò quid agendum est, quorum integerrimus fateri semper cogetur se multis peccatis esse oneratum? tantum abest vt Deum sibi vllo iure obstrictum teneat. Restat igitur hoc vnum, quia Deus natura beneficus est, suámque gratiam vult in salute nostra fulgere, quia bona est misericordia eius, vt nos tueatur. Ergo quoties ad Deũ accedimus, hæc duo tenenda sunt, opus quidem esse testimonio bonæ conscientiæ: sed nullam esse fingendam dignitatem quæ Deum nobis obstringat, nullũ meritum cui debeat mercedẽ. Nã si in

fluxæ

fluxæ huius & caducæ vitæ conseruatione nomen suum & bonitatem illustret Deus, vbi ad vitam cælestem & æternã venitur, quanto magis cessare debet omnis operum fiducia? Si tantùm mihi in terra vitam proroget ad breue tempus, hoc modo glorificat nomen suum, se bonum & vltrò beneficum esse ostendens. Quum ergo me ex tyrannide diaboli ereptum adoptat inter filios, Christi sanguine sordes meas purgat, regenerat Spiritu sancto, in corpus Filii sui me inserit, perducit ad cælestem vitam, certè quanto liberalius agit mecum, tanto minus fas est vllam partem laudis mihi vendicare. Ex opposito autem Dauid, quo sibi fauorem acquirat, miseriam & egestatem suam profert in medium: & quia nõ sufficeret externa afflictio, nisi sublata omni cõtumacia deiectus esset, iterũ repetit cor suũ vulneratũ esse. quo monemur Deũ non aliis fore medicum, nisi qui verè humiliati ad eum suspirãt, nec obstupescunt in suis malis.

23 *Sicut vmbra.* Duæ istæ similitudines aptissimæ sunt: ac de priore quidem aliquid diximus Psalmo 102. vers. 12, optimè scilicet hominem afflictum, & quasi semiexanimem conferri vmbræ vespertinæ. Nam dum sol exoritur, vel altè eminet, non tam facilè perspicitur continua vmbrarum mutatio: sed vbi ad occasum vergit, nullũ præterit momentum quo non vmbra ante oculos nostros volitet. Altera similitudine notatur etiam instabilis conditio. sicuti enim locustæ hincinde saltant, ita conqueritur Dauid sibi motoriam fuisse vitam, quum subinde instarent persequutores, nec vllum ei recessum quietum permitterent. sicut Psalmo 11. 1, dicit instar passeris, cui vndique tenduntur laquei ab aucupibus, se coactum fuisse migrare. In summa autem, deplorat miseram suam sortem, quòd nusquam tuta sit statio: imò nullus inter homines reliquus sit locus. Quum verò totius Ecclesiæ effigiẽ in hoc Psalmo nobis repræsentet, ne miremur si nos quoque Deus exagitat, & multa casuum varietate nobis torporem excutit: sicuti Paulus 1. Cor. 4. 11, se & alios vocat ἀστατοῦμενους, quod elogium aliquatenus cõpetit in omnes Dei filios.

24 *Genua mea.* Potest hoc accipi quasi mœroris signum, quòd Dauid, licet victus suppeteret, confecerit tamen se voluntaria inedia & ieiunio, non minus quàm precibus se addixerit. Potest etiam notari fastidium cibi & potus: quia tristibus ac mœstis scimus insipida esse alimenta, sicuti vita ipsa tædio est. Si quis ad inopiam referre malit, quia Dauid dum sæuitiam hostis fugiens, se abdit in cauernas ferarum, multam penuriam & esuriem passus est: fruatur ille suo sensu. Mihi tamen videtur hoc signo grauissimum luctum notare: quia mortẽ ante oculos cernẽs, aborruerit à cibo & potu. Eodem spectat quod proximè sequitur, *carnem exaruisse a pinguedine*: quia spiritus tristis exiccat ossa, Prouerb. 17. 22. Pinguedinem nonnulli exponunt de lautitiis: quasi diceret, se omni delicatiore victu fuisse priuatum. Simplicior tamẽ sensus est, maciẽ contraxisse ex dolore & inedia: quia succus deficeret. Auget indignitatem alia circunstantia, quòd *ludibrio sit omnibus*, sicuti etiam conquestus est Psalmo 22. 7. Triste verò & acerbũ est filiis Dei, maledictionẽ quã Deus Legis suæ trãsgressoribus denũtiat, sentire in sua capita cõuerti. Dicit enim Lex contemptoribus, Eris in opprobrium & cõcussionem capitis, Deut. 28. 37. Atque hoc genere tentationis impetitus fuit Dauid: nec tantùm se pro damnato habitum fuisse dicit, sed etiã petulãter derisum, non sine obliqua Dei subsannatione: sicuti solenne est impiis, dum prætextu afflictionũ nostrarum cristas erigunt, fidem simul nostram & pietatẽ incessere: quia Deus miseris non succurrit.

26 *Adiuua me.* Precationem suã iterat Propheta, sicuti necesse est eo maiore studio contẽdere & eniti, quo pluribus machinis nos oppugnat Satan. Quanuis enim persuasissimus Deum nobis esse propitium, vbi tamẽ moratur, & suis cauillis nos lacessunt impii, fieri non potest quin se insinuent ac subinde recurrant variæ dubitationes. Itaque non frustrà Dauid ad sustinendos tales insultus clypeum hunc sæpius opponit, Deum pro sua clementia suis in necessitate opem ferre. Petit autem, non vulgari modo, sed insigni Dei virtute

liberari, vt hostis confusus obmutescat. Scimus enim Deum obscurè interdum suis auxiliari: aliquando autem exerere palàm brachium suum, vt impii, licet claudant oculos, cogantur tamen Diuinum aliquid sentire. Nam sicuti Deo insultauerunt eius hostes, ita vicissim de illis triumphum agere cupit Dei nomine. Neque enim sibi laudem bellicæ virtutis acquirere studet, sed manifestari Dei potentiam, quæ omnem carnem humiliet. Quanquam hoc non solùm de exitu accipi, sed ad ipsam afflictionem extendi potest, præcipuè tamen salutem suam Dei gratiæ ascribi cupit: quia Dei manum tã Fortunæ, quàm humanis omnibus mediis opponens, vult Deum vnũ agnosci authorem. Quod diligenter notandũ est, quia etsi cupimus omnes Dei manu seruari, vix tamen centesimus quisque scopum illustrandæ Dei gloriæ sibi proponit. Atqui eam pluris esse nobis decebat, quàm propriam salutem: sicuti ordine præcellit. Iam qui impios ipsos cõuici optat, ne Dei manum ignorent, multo magis expendere debet quod in seipso experitur Dei auxilium. Nimis enim præposterum esset, obiicere aliis Dei manum, nisi eius cognitio animis nostris insideat.

28 Maledicent ipsi, & tu benedices: dum surrexerint, pudefient, & seruus tuus lætabitur.

29 Induentur aduersarij mei opprobrio, & operientur quasi veste erubescentia sua.

30 Laudabo Iehouam valde ore meo, & in medio magnorum celebrabo eum:

31 Eo quòd stet ad dexteram pauperis ad seruandum à condemnationibus animam eius.

28 *Maledicent ipsi.* Variant hîc Interpretes: quia totã sententiã in modum optandi resoluit quidã, Maledicãt ipsi, modò tu benedicas: surgant & induantur confusione. Alii retinent futurum tempus modi indicatiui, quibus ego libenter assentior. Quanquam si quis permissiuè accipere malit, nõ repugno. Falluntur tamen, meo iudicio, qui precationem esse volunt. Potius enim Dauid, post vota concepta, iam securus de fauore Dei gloriatur: Frustrà (inquit) maledicent mihi: quia tu Deus benedices. Hoc autem modo ostendit se minimè terreri hostium minis: quanuis linguæ virulentia non minus quàm gladio instructi sint ad nocendum. Discamus ergo exemplo Dauidis, ne corda nostra vnquam percellat hostium malitia, improbitas, audacia, robur, & furor, Deũ à parte nostra statuere, qui instar fumi discutiat omnes eorum conatus. Et certè tunc demum locus datur gratiæ Dei, vbi eius fulgore euanescit quicquid terroris obiectum nobis erat à mundo. Dauid ergo Dei fauore fretus, etiã in medio prælio epinicion sibi canit, intrepidè spernens quicquid moliti fuerant hostes: quia contra Dei benedictionem nõ præualebunt. Quod meliùs proximo mẽbro exprimitur, *Quantumuis insurrexerint, pudefient tamen.* Significat enim nõdum hostium intemperiem esse domitã, sed patitur eos furere ac proiicere suos impetus, modò ipse opposita Dei manu tegatur. Ita se & alios suo exemplo contra omnem mundi superbiam erigit ac confirmat, etiam dum superior videtur esse hostium nostrorũ improbitas. Hac spe finem tristitiæ sibi in futurum tempus promittit. Vnde colligimus, leniter & mansuetis animis ferendas esse afflictiones, donec adueniat maturum gaudii tempus. In eadem etiam gloriatione pergit sequenti versu: quia etsi magna insolentia efferri videt improbos, procul tamen extendens fidei intuitum, nõ dubitat quin Deus frustretur tãdem & eludat eorum conatus.

30 *Laudabo Iehouam valde ore meo.* Clarius ex hac clausula liquet quod nuper dixi, Dauidem sancta fidei gloriatione

tione lacessere hostes suos, potius quàm precari. Nam quasi votorum cōpos, ad gratitudinem se accingit. Quod autem dicit *ore meo*, non est in hac voce pleonasmos, sicuti falsò quidam putant: sed exprimit se publicè gratias Deo acturū acsi diceret, Non modò apud me, tacitò cordis affectu, vel priuatim sine testibus expendam quid Deus mihi contulerit, sed solenni laudis sacrificio palàm apud homines testabor quantū eius gratiæ debeam. Quo etiam sensu mox adiungit, *in cœtu magnorum*, vel multorum. Nam רבים vtroque modo verti potest. Ego tamen Magnos transferre malui: quia Dauid celebrem & honorificū procerum conuentū videtur notare. Certè gratum se fore Deo profitetur non in obscuro tantùm angulo, sed maxima populi frequentia, atque inter ipsos proceres. Etsi enim pectus linguā præire debet in celebrandis Dei laudibus, frigoris tamen signum est nisi lingua etiam comes accedat. Oris verò solùm meminit Dauid, quia hoc pro confesso sumebat, vanas & friuolas esse laudes quæ in hominum auribus resonant, nisi cor loquatur coram Deo. Ideóque ex intimo cordis affectu erumpit in externam cōfessionem: sicuti mutuæ ædificationis studium fideles ad hoc officium stimulare debet: alioqui legitimo honore fraudatur Deus. Formam quoque gratiarū actionis ponit, quòd *steterit Deus ad dexteram pauperis*. Significat autem, quo tempore visus fuerat Deus, eo neglecto & deserto, procul recessisse, semper tamē fuisse propinquum: vt præsto esset ad opem tempestiue ferendam. Nā certè egestas & afflictio Dauidis speciem quandam reiectionis præbebat: eo quod subduceret Deus vel occultaret suam gratiam. agnoscit tamen, Deum sibi, quanuis afflicto & pauperi, semper adfuisse. Desperationem clariùs exprimit, se à *iudicibus animæ suæ seruatum fuisse* dicens, quibus verbis, non modò significat cum potentissimis hostibus, nempe Rege ipso & proceribus regni, sibi fuisse negotium sed illos potentia sua confisos superbè, acsi de vita eius actum foret, tanquam canem mortuum spreuisse. Equidem nō dubito quin hîc queratur non modò sæuitia hostium se malè vexatum fuisse, sed probris & contumeliis traductum: quia scimus eorum iniquitate fuisse oppressū, qui dignitate præditi, falsum iudicii prætextum iactabant.

ARGVMENTVM PSALMI CX.

Celebratur æternum Christi tam Regnum quàm Sacerdotium. Ac primò quidem Dauid summum imperium Diuinitus Christo datum esse affirmat, cum inuicta potentia, qua cunctos hostes, vndecunque surgant, vel prosternat, vel cogat in obsequium. Deinde addit, fines huius regni longè lateque esse à Deo propagandos. Tertiò, Christum non minus Sacerdotis quàm Regis honore esse ornatum, & quidem solenni iureiurando. Postremò nouum fore Sacerdotii ordinem, cuius aduentus finem Leuitico, quod temporale fuit, imponat: perpetuum verò careat fine.

Psalmus CX.

Psalmus Dauidis. Dixit Iehoua Domino meo, Sede à dextris meis, donec ponam inimicos tuos scabellum pedibus tuis.

2 Sceptrum potentiæ tuæ emittet Iehoua è Sion: dominare in medio inimicorum tuorum.

3 Populus tuus cum voluntariis oblationibus in die exercitus tui, in pulcritudine sanctitatis, ex vtero ab aurora tibi ros adolescentiæ tuæ.

Quum de se compositum fuisse hūc Psalmum testetur Christus, non aliunde quidem nobis quàm ex eius ore petenda est certitudo: verùm vt cesset eius authoritas, atque etiam Apostoli testimonium, Psalmus ipse clamat se non aliam expositionem admittere. Nam vt nobis certamē sit cū peruicacissimis

quibusque Iudæis, firmis rationibus extorquebimus, neque in Dauidem, neque in alium quempiam, excepto solo Mediatore, cōpetere quæ hic dicuntur. Fateor quidē in Dauidis persona fuisse adumbratam effigiem regni Christi: sed neque de se, neque de vllis successoribus asserere potuit, Regem late dominaturum qui simul Sacerdos esset, non legalis: sed secūdum ordinem Melchisedec, & quidem æternus. Neque enim noua & insolita Sacerdotii dignitas erigi tunc potuit, nisi ablato à Leuitis honore. Nec verò in hominem mortalem competere potuit æternitas cuius hîc fit mentio: quia aliis præter hunc vnum, breui & fluxo vitæ curriculo statim honor finitur. Cæterùm, quia fusius hæc suo loco mox tractanda erunt, nunc paucis attigisse sufficiat.

1 *Dixit Iehoua.* Posset aliquatenus Dauidis personæ congruere quod hic dicitur: quia neque temere solium ipse conscendit, neque illuc penetrauit malis artibus: neque euectus fuit stultis suffragiis, sed Dei mandato regnauit. Imò de cunctis mundi Regibus meritò dici posset, Diuinitus locatos esse in suo solio: quia cælesti decreto distincti sunt mundi ordines, nec est potestas nisi à Deo, Rom. 13.1. Atqui Dauid regnū de quo nunc differit, ab aliis omnibus voluit distinguere, sicuti etiam peculiaris fuit eius ratio. Instruit quidē Deus potestate Reges, sed non sanctificantur sicut Dauid, vt eos sacra vnctio tanquam Christi vicarios insigniat. Vidimus quidē alibi vocari Deos, Psal. 82.1.6: quia & Dei placito locum occupant, & eius personam quodammodo sustinent: quia penes eū solum est omnis dominatio: sed illis deest sacra maiestas, qua excelluit Dauid, vt esset vnigeniti filii Dei imago. Adde quòd meritò prædicat sibi aliter datum fuisse regnum quàm aliis Regibus terrenis, qui tametsi præfantur se gratia Dei regnare, se tamen Dei manu sustineri minimè intus reputāt: quin potius vel propria industria se regnare fingunt, vel hæreditario iure, vel Fortunæ beneficio: ideóque ipsorum respectu vt plurimum legitima non est vocatio. Et quia acceptum illi nō referunt quod debent, propriè ad eos non dirigitur mandatum Dei. Dauid autem qui sibi probe conscius erat Diuinæ electionis, séque modestè cōtinuerat in priuato gradu, donec voce Dei regnare iussus esset, non abs re à communi grege se eximit: acsi diceret, Deum sibi esse regnandi authorē. Cæterùm, ne Dauidi quidē posse hoc omni ex parte aptari, patet ex Christi responso quod Matth. cap. 22.44, legitur. Nam quum Pharisæi Christum fore Dauidis filium dixissent, obiicit, Quomodo igitur à Dauide ipso vocatur Dominus? Nec est quod obstrepent Iudæi, cauillo vsum fuisse Christū, quia non suo nomine loquatur Dauid, sed populi. Hanc exceptionem refellere promptum est. quanuis enim fatendum sit, in communem vsum Ecclesiæ compositum fuisse Psalmum: quia tamen ipse quoque Dauid vnus fuit ex piorum numero, & membrum corporis sub capite, se inde eximere non potuit: imò non potuit canticum aliis dictare, quin sua etiam voce simul concinneret. Operæpretium quoque est aliud notare. principium enim vel axioma pro confesso sumit, quod tunc receptum erat, nempe Dauidem loquutum esse Spiritu Prophetico: atque ita de futuro Christi regno vaticinatum esse. Hoc posito, haud dubiè colligitur, ad Christū respicere qui postea manifestādus erat: quia summum est & vnicum Ecclesiæ caput. Vnde etiā sequitur, aliquid natura humana præstantius in Christo esse, cuius respectu vocatur Dauidis patris sui dominus. Quod melius cōfirmatur secūda parte versus. Etsi enim terreni Reges aliquatenus sedent ad dexterā Dei, cuius nomine præsident: hic tamen sublimius aliquid exprimitur, nempe Regē vnum peculiariter eligi qui secundum à Deo potentiæ & imperii gradum obtineat: cuius dignitatis exigua tantùm scintilla emicuit in Dauide, perfecta autem claritas enituit in Christo. Nam quum dextera Dei longè supra Angelos emineat, sequitur omnibus creaturis præferri qui illic locatur. Porrò, non dicemus Angelos, vt Dauidi subiicerentur, in ordinem fuisse coactos. Quid ergo superest, nisi vt Spiritu Prophetico supra cælestes Principatus in sublime tollatur Christi solium? Est autem

similitudo

similitudo ab hominibus sumpta: quia sicuti in mundo ad dextram Regis sedet qui est ab eo secundus: ita Filius per cuius manum Pater totum mundum regit, metaphoricè summo imperio ornatur per hanc sessionem. *Donec ponam.* Hîc affirmat Propheta, quanuis vndique ad turbandum Christi Regnum tumultuentur hostes, superiorem tamē fore omnibus obstaculis. Interea subindicat tranquillum non fore Christi regnū, donec multos & varios hostes subegerit. Ergo quanuis machinas admoueat totus mundus ad labefactandum Christi solium, dicit tamen Dauid staturum esse in sua firmitate: & quicunque contra insurrexerint, tandē sternendos. Teneamus ergo, quanuis innumeri hostes contra Filium Dei conspirent, ac regnū eius conentur euertere, nihil tamen profecturos: quia non præualebunt aduersus Dei immutabile decretum, quin potius immensa Dei virtute sternētur sub pedibus Christi. Iam quia ante diem nouissimum hæc prophetia non implebitur, necesse est vsque ad finem mundi à variis hostibus subinde oppugnari Christi regnum: sicuti paulo pòst iterum dicetur, *Dominare in medio inimicorum tuorum.* Iam verò particula *donec*, non significat quid futurum sit post vltimam stragem hostium Christi. Dicit quidē Paulus, 1. Cor. 15. 24, traditurum tunc Deo & Patri regnum quod accepit ex eius manu: sed his verbis non intelligit deposito imperio quasi priuatum hominē fore: tantùm regnandi modum designat, quòd scilicet Diuina eius maiestas magis conspicua erit. Cæterum de solis reprobis hic fit mentio, qui in suam perniciem cadunt sub Christi pedes: quia quū naturaliter Christo repugnet totum humanum genus, alios sic domat & humiliat in voluntarium obsequium, vt deinde attollat in societatem suæ gloriæ: alios autem prosternit, vt in ruina perpetuò iaceant.

2 *Sceptrum virtutis.* Non modò aliis verbis confirmat quod nuper dixit: sed addit hoc quoque amplius, longè latéque dominaturum esse Christum: quia Deus sceptrū eius procul extēdet. Quanquam autem Dauid multas ex vicinis gentibus sibi tributarias fecit, si tamen confertur aliis Monarchis eius regnum semper inclusum fuit angustis finibus. Subest autem antithesis, acsi dixisset, nō in monte Sion duntaxat Christum fore Regem, quia Deus amplitudinem eius in longinquas mundi plagas extendet. Atque ideo vocatur sceptrum potentiæ: quia hoc mirabile fuit, toto ferè mundo repugnāte propagari nihilominus Christi regnū. In summa, confirmat hîc Dauid piorum animos, ne ob vesanam eorum audaciam qui se efferent ad turbādum Christi regnum, atque inter formidabiles tumultus, labascant: quia ad tuēdam sacri huius solii gloriam inexpugnabilis Dei potentia se exeret. Quoties ergo agitamur inter varias perturbationes, discamus in hanc fulturam recumbere, quantumuis insaniat mundus, non esse tam longas ei manus vt Christum detrahat è Patris dextera. iam quia nō sibi regnat Christus, sed in salutem nostram: nos sub inuicti Regis custodia tutos & incolumes fore. Est quidem aspera hæc conditio, sed quia Deo visum est, vt nos continua militia exerceat, Christi regnum circūdare hostibus, paremus nos ad tolerantiam & mansuetudinem. Dei autem præsidio freti, intrepidè totius mundi furori insultemus. Hinc etiā eliciturGētium vocatio. nisi enim pronuntiasset Deus quod hîc audimus de amplitudine regni Christi, non essemus hodie ex eius populo: sed quia rupta maceria promulgatum fuit Euangelium, in corpus Ecclesiæ fuimus collecti: & virtus Christi ad nos protegendos ac tuēdos diffusa.

3 *Populus tuus.* Hîc regnum Christi tam à prompta & alacri obedientia subditi populi, quàm à multitudine celebrat. Nomen נדבות sæpe oblationes spontaneas significat: sed hoc loco sensus est, electum populum, & qui verè in Christi grege censetur, voluntarium fore, vt sponte & liberaliter ad parendum se offerat. Dicit autem, *in die exercitus*, hoc est quoties agentur solennes conuentus ac legitimi, vel Rex populum lustrare volet, quod Gallice dici posset, *Au iour des monstres.* Alii vertunt, In die virtutis: sed illa prior interpretatio melius quadrat, Vbi suos colligere volet

Xx.ii.

Christus, statim ad obsequium præsto fore, licet violento imperio non cogãtur. Deinde vt iterum confirmet Regnũ hoc Deo sacrum esse præ aliis, addit *pulcritudines* vel decora *sanctitatis*, acsi diceret, non venturos qui se Christo subiicient, quasi in conspectũ profani Regis, sed Dei ipsius: atque hunc scopum omnibus fore, vt Deo cultum exhibeant. *Ex vtero ab aurora*. Singulas huius loci interpretationes referre nihil attinet: quia vbi veram & genuinam protulero, in aliis refutandis multum operæ sumere nõ erit opus. Ego certè nõ dubito quin hîc Dei benedictionem in augendo Christi populo celebret Dauid: ideóque pueritiam, vel sobolem quæ nascetur, *rori* cõparat: quia crescet præter ordinarium modũ. Sicuti enim mirantur omnes terram irriguam esse, quum tamen defluxus roris non appareat, sed fallat spectantium oculos: ita Dauid sobolem incredibili numero nascituram Christo dicit, quæ totam terram operiat. *Ros* ergo *pueritiæ* vocatur iuuentus ipsa, quæ, instar roris, maiore copia defluit quàm vt numerari queat. Nã ילדות est nomen collectiuum. Siquis distinctius habere velit sensum verborum, ita resoluat. Ex vterò prodituram esse innumeram sobolem, sicuti ros ab aurora distillat. Porrò hoc non temerè fuisse prædictum, experientia ostendit: quia incredibile erat tantam multitudinẽ sub Christi imperium tàm exiguo tempore posse colligi, & quidem sola Euangelii voce, quum totus mundus furiosè repugnaret. Pueros autẽ vocari ex vtero progenitos, qui senes vel prouectæ ætatis ad Christum conuersi sunt, mirum non est: quia spiritualis regeneratio pios omnes similes facit infãtibus, sicut Petrus docet, 1. Petr. 2. 2. Sic apud Iesaiam 53. 10, dicitur Christus visurus semen longæuum: & sub eius Regno promittitur Ecclesiæ inæstimabilis fœcunditas. Hoc de ratione nominis. Certè ex mundi fæce, quæ tantum filios iræ continet, numerum aliquem licet exiguum colligi, miraculũ esset: duplex verò miraculum est, immẽsam ferè hominum multitudinem Christi Spiritu & Euangelio esse regenitam. Sed meminerimus, Deum hoc honore dignari electos suos, vt alacres ad iussa capescenda cõcurrant, solóque nutu regantur. Neque enim pro suis agnoscet Christus nisi qui libenter iugum subibũt, & signo dato sistent se in eius conspectum. Iam nequis se defunctum putet oculari obsequio, addendum est etiã illud alterum, Christum non externa põpa sed vera sanctitate velle coli, qualẽ in Dei conspectum afferri docet.

4 *Iurauit Iehoua, & non pœnitebit eum, Tu es sacerdos in seculum secundum rationem Melchisedec.*

4 Versus hic satis euincit non de alio quopiam haberi sermonẽ quàm de Christo. Nam quod Iudæi, vt vaticiniũ obscurent, כהן vertunt Principem: nimis dilutum est, adeóque friuolũ. Fateor כהנים vocari proceres, vel qui sunt ex cognatione regia. sed quid dignũ ipso Christo loquutus esset Dauid, proceris titulo ipsum insigniens, qui inferior est dignitate regia? Deinde quid hoc sibi vellet, principem esse æternum, & ex ratione Melchisedec? Ergo non dubium est quin singulare aliquid designet Spiritus, quod Regem hunc discernat ac separet ab aliis omnibus. Porrò notum est elogium quo ornatur Melchisedec apud Mosen Gene. 14. 18. Fateor quidem olim etiam in profanis Gẽtibus Reges sacerdotio functos esse: sed quia vnicum Deum ritè colebat Melchisedec, vocatur Sacerdos Dei altissimi. Deus autem in populo suo hæc officia misceri noluit. Itaque quum Rex Vzias, qui legitimus erat Dauidis successor, suffitũ Deo adolere tẽtasset, lepra fuit percussus, 2. Paralip. 26. 21. Fuit igitur diuersa ratio in progenie Dauidis quàm in Melchisedec. Et colligere promptũ est discrimen hoc notari, quòd in hoc nouo Rege, Sacerdotii religio cum diademate & solio coniuncta erit. Nam certè imperii maiestas non tanta fuit in obscuro regulo Melchisedec, vt eo solo respectu proponi debuerit in exẽplar. Nã Salem vnica eius sedes, ignobile tunc erat oppidulum vbi precariò regnabat

vt nihil in eo memorabile fuerit nisi Sacerdotii & Regni coniunctio. Profanos enim Reges ambitio impulit vt reuerentiæ captandæ causa honorem Sacerdotii ad se raperet. Melchisedec autem vtramque personam Dei mandato sustinuit. Nobis quidem abunde sufficere debet Apostoli authoritas, ne dubitemus Dauidem id sensisse: sed quamlibet peruicaciter contendant Iudæi, manifesta ratio euincit, clarius hic describi illum sanctitatis decorem cuius nuper facta fuit mentio: & certam ac insolitam notam apponi quæ Sacerdotii honore Christum attollat supra alios Reges, simúlque eius Sacerdotium discernat à Leuitico. Huc accedit Dei iusiurandum, qui certè sacrum nomen suum rebus leuiculis interponere non solet: imò vt nos suo exemplo ad sobriè & reuerenter iurandum instituat, nunquam iurat nisi graui & seria de causa. Si autem iurasset Deus Messiam fore ducem & gubernatorem populi sui, sicut fuit Melchisedec, insulsa esset nominis eius profanatio: nunc quũ appareat rarũ aliquid & eximium notari, colligere licet quanti sit ponderis Christi Sacerdotium quod Dei iureiurando sancitur. Et certe in hoc cardine vertitur salus nostra: quia nisi Christo mediatore freti, à Dei conspectu omnes arcemur. Quia verò nobis nihil magis necessarium precandi fiducia, Deus non modò ad se nos inuitat, sed interposito iureiurãdo, patronum nobis cõstituit qui gratiã cõciliet. Ideo qui sibi præcludũt ianuam, Deum insimulant mendacii, atque etiam periurii. Nec abs re contendit Apostolus, hoc modo abrogatum fuisse Leuiticum Sacerdotium, quia illo stante non iuraret Deus nouam fore rationem, nisi futura esset aliqua mutatio. Imò quũ promittit nouum Sacerdotem, non dubium est, aliis omnibus præferri, & qui receptũ morem aboleat. דברתי quidam vertunt, secundum verbum meum: quorum sententiam non prorsus repudio, nã hoc modo Dauid Sacerdotium Melchisedec in Dei vocatione & mandato fũdatum esse diceret. Sed quia י sæpe superuacuum est, simpliciter *rationem* vertere malui, sicuti etiam maior pars interpretũ huc inclinat. Cæterùm quia comparatio Christi cum Melchisedec plerosque ex vetustis Ecclesiæ scriptoribus fefellit, quid simile sit, ex Apostolo discendum est, vnde colligere promptũ erit quãta incogitantia hallucinati sint. Quid enim magis præposterum quàm negligere mysteria omnia de quibus Spiritus per os Apostoli disseruit: & quod ille omisit, vnum arripere? Nam solùm in pane & vino philosophantur, cuius oblatio secundum eos vtrique communis est. Atqui Abrahæ in viatico, panem & vinum obtulit Melchisedec, non autem in sacrificium Deo. Neque in sacra Cœna oblatio est panis & vini, sicut illi falsò putarunt: sed cõmunicatio inter fideles. Quòd verò ad præsentem locum spectat, præcipue in perpetuo Sacerdotio similitudo tenenda est: sicuti etiam particula לעולם admonet. Quemadmodum ergo Melchisedec quasi cælestis quidam homo describitur à Mose: ita nunc Dauid Christum ei cõparans, fine carere intelligit eius Sacerdotiũ. Vnde sequitur (quod etiã Apostolus disputat) quia morte nõ impeditur ab exequẽdo suo munere, nullũ ei esse successorem. Quo refutatur detestabile sacrilegium Papalis Missæ. nam vt Deum hominibus reconcilient Papæ Sacerdotes, eos Christo eripere necesse est honorem ei à Patre datum.

5 *Dominus ad dexteram tuam confregit in die iræ suæ Reges.*

6 *Iudicabit in Gentibus, implebit ruinis, confringet caput super terram magnam.*

7 *E torrente in via bibet, propterea exaltabit caput.*

5 *Dominus ad dexteram.* Hic terribilem Christi potentiam celebrat Dauid ad profligandos hostes: atque hoc modo confirmat, quanuis vndique infestis hostium turbis cingatur, non tamen fore obstaculo improbos illorum conatus quin Deus regem quem cõstituit defendat. Notanda est tamen particula

in die iræ: qua monemur, patienter ferendam esse nobis crucem, si Deus grassante hostium sæuitia & furore, ad tempus dissimulet: quia ipse nouit maturum & iustum vltionis tempus. Postea Christũ Gentibus incircuncisis præficit: acsi diceret, non modò electum esse Regem qui vni populo in Iudæa præsit: sed qui Gẽtes etiam remotas sub imperio suo contineat, sicuti dictũ fuit Psalmo 2.8. Porrò quia in omnibus terræ plagis, sicut intra Iudææ fines, multi rebelles & immorigeri futuri erant, de eorum quoque strage concionatur: acsi diceret, quicunque resistent Christo, cum sua duritie frangendos.

7 *E torrente.* Versum hunc nimis durè meo iudicio exponunt multi Interpretes, tantam fore cæsorum copiam, vt eorum sanguis fluat torrentis instar cuius potu satietur victor Christus. Nihilo rectius alii allegoricè pro ærumnis & doloribus accipiunt, acsi dictum esset, Christum in hac caduca vita obnoxiũ fore multis afflictionibus. Atqui potius similitudo est à strenuis & robustis ducibus sumpta, qui, dũ festinant ad hostes persequendos, non indulgent deliciis sed ad potũ cõtenti sunt obuiis quibusque fluminibus, & quidem in transcursu, vt stãtes sitim è flumine restinguãt. Nã & hoc modo Gedeon cordatos & bellicosos milites expertus est: quia ignauos esse colligẽs qui bibendi causa se curuabãt, domũ remisit, Iudicũ 7.5. Ego itaque non dubito quin figuratè tribuat Dauid militare robur Christo, negans sumpturum quietem potus causa, quia pergendo raptim è flumine potum hauriet. Quo elogio incutere voluit hostibus terrorem, vt sciant in hac festinatione sibi instare exitium. Siquis roget, Vbi igitur ille clementiæ & mansuetudinis spiritus, quo præditum fore alibi docet Scriptura? Iesa. 61.1. Respõdeo, sicuti erga oues mansuetus est pastor, lupis autem & furibus asper & formidabilis: ita Christum suauiter & placidè fouere qui se eius custodiæ cõmittunt: sed qui obstinata malitia excutiunt eius iugum, sensuros quàm horribili potentia instructus sit. Sicuti ergo vidimus Psalmo 2.9, sceptrum ferreum esse in eius manu, quo omnem mundi contumaciã conterat: sic etiam ad vlciscendos hostes suos sanguinarius dicitur. Quo attẽtius cauere nos oportet ne præfracto & intractabili ingenio iram eius prouocemus dum nos comiter inuitat.

ARGVMENTVM PSALMI CXI.

Inscriptio sit nobis vice argumenti. Cæterùm vt omnes ad Deum laudandum melius animet, exemplo ipse præit. Deinde breuiter varia eius beneficia recenset, quibus fideles suos olim affecit & assiduè prosequitur. Psalmus autem in ordinem alphabeti digestus est, sed ita vt singuli versus duas literas contineant. Initium primi versus est א: *sed in proximo hemistichio ponitur litera* ב. *Tantùm duo vltimi versus non sunt in hemistichia distincti, sed vterque ternas literas comprehendit. Quod tamen errore factum esse reperiet quisquis propius expendet contextum. nam si tres versus ex duobus quis faciat, aptissimè inter se cohærent sententiæ. itaque à librariis perperam neglecta fuit Prophetæ distinctio.*

Psalmus CXI.

HAlelu-Iah. א *Celebrabo Iehouam in toto corde,* ב *in congregatione iustorum & cœtu.*

2 ג *Magna opera Iehouæ,* ד *explorata cunctis cupientibus ea.*

3 ה *Pulchritudo & decor opus eius,* ו *& iustitia eius manet in seculum.*

4 ז *Memoriam fecit mirabilibus suis,* ח *clemens & misericors Iehoua.*

1 *Celebrabo Iehouam.* Ducem se aliis proponit Propheta ad canẽdas Dei laudes: quia hæc optima est ac in primis efficax exhortandi ratio. Duo autẽ sunt huius sententiæ membra, Prophetam ex animo ac syncero cordis affectu celebra-

celebraturum Dei laudes: deinde id publice facturum in cœtu piorum. Et meritò exordium facit à corde: quia Deum intus & sine fucо laudare præstat quàm ficto animo clamare, & tonare eius laudes pleno gutture. Cæterùm quisquis tacite apud se Deo gratus erit, simul in apertas voces erumpet: quia alioqui fraudatur Deus dimidia honoris sui parte. Deum ergo celebrare instituit Propheta, primùm toto corde, hoc est integro, non fucato. Neque enim se omni ex parte officio satisfacturum promittit, sed tantùm hypocritis se fore similem negat, qui frigide & corde duplici, imò fallaciter linguam tantùm exercent in canendis Dei laudibus. Atque hoc notandum est, nequem exanimet desperatio si cordis perfectionem non afferat qualis optāda foret: quia vtcunque mutilæ sint laudes nostræ, Deo tamen placere non desinunt. si modò nō simulate enitimur ad præstandum hunc pietatis cultum. Sequitur altera pars, vbi se profitetur laudum Dei fore præconem apud homines. Quanquā autem nomen סוד Hebræis cœtum arcanum significat: ego tamen duo synonyma hic poni existimo. Interea sicui subtilius accipere libeat, fruatur suo sensu. Dicit autem *in cætu iustorum*, quia in hunc maximè finem aguntur sacri conuentus, vt Deo laudem sacrificent sui cultores. sicuti Psal. 65. 1, dicitur, Te expectat Iehoua laus in Siō.

2 *Magna opera Iehouæ.* Nunc materiam laudādi Dei in eius operibus suppetere admonet, quæ tametsi generaliter nominat, mox tamen explicatione magis dilucida ad Ecclesiæ gubernationem restringet. Cæterùm quia magnitudo hæc operum Dei à paucis cognoscitur, vulgò autem fugit mortalium oculos, eius ignorantiam mundi socordiæ & ingratitudini imputat Propheta, quia pauci attendere dignantur quanta in ipsis sapientia, bonitas, iustitia, & virtus refulgeat. Quanquā in secunda parte versus variant Interpretes. Nonnulli enim vertunt, Exquisita omnibus desideriis eorū. Et certè חפץ beneplacitum Hebræis significat. Sed quia sensus ille durior est, rectius חפציהם adiectiuè sumetur pro studiosis vel desiderātibus. Quod ad participium *explorata* spectat, quanquam דרש Hebræis propriè est inuestigare, hic tamen opera Iehouæ vocātur דרושים quasi perspecta vel cōperta, sicuti Iesaiæ 65. 1, Inuentus sum ab iis qui me non quærebant. Nunc, vt ad Prophetæ mentē reuertar, quia pauci ad reputanda Dei opera studium suum applicant, hinc fieri docet Propheta vt maior pars in luce cæcutiat. Nam quum excellentiam operum Dei notā esse dicit omnibus eam cupientibus, nullos eius ignaros esse intelligit nisi qui oculos sponte claudunt, imò maligno contemptu suffocant oblatā lucem. Tenendus est tamen intelligentiæ modus, quia scimus tardiores esse ac magis debiles fideliū mentes quandiu in terra peregrinantur, quàm vt ad arcanam operū Dei altitudinem penetrent. Sed vtcunque incomprehensibilis sit sapientiæ, æquitatis, iustitiæ, virtutis, misericordiæ immensitas in Dei operibus, notitiam tamen delibant fideles quæ ad Deū glorificādum sufficiat. Tātùm à reuerētia incipere discamus, vt nobis sapiant opera Dei quæ apud reprobos scelerato fastidio vilescunt. Quia Græcus interpres vertit, Exquisita in omnes voluntates eius: Augustinus argutè philosophatur quomodo plures sint Dei voluntates vel saltē nobis appareāt. Ac vtilis quidē doctrina est, quòd is in Lege suā volūtatem manifestet De⁹, esse tamē arcanū aliud consilium, quo mirabiliter genus humanū gubernat: sed nihil ad præsentē locū.

3 *Pulcritudo.* Alii splendroē vertunt. Summa est, quicquid agit Deus plenum esse magnifica dignitate. Hoc autē decus & pulchritudinē secundo mēbro clarius definit: quia vbique conspicua est Dei iustitia. Neque enim potentiæ solùm & imperii specimen extare vult Deus in suis operibus, quod metu percelleret omnium animos, sed iustitiam spectandā exhibet, quæ sua dulcedine nos alliciat. Opponitur autem elogium hoc obstreperis impiorum calumniis, quibus gloriam operū Dei quātū in se est, scelerate deformant. proximo versu miracula specialiter cōmēdat, quibus virtutem suā Deus maximè exeruit. *Facere autem memoriam mirabilibus suis* tātūdē valet ac res memoratu dignas edere vel quarū fama nūquā intereat. Sicuti

autem nuper ad reputandam iustitiam nos hortatus est, ita nunc in miraculis præcipuè gratiam & misericordiam celebrat: idque eodem ferè sensu, quia ex fonte gratuiti amoris manat iustitia illa quam in suis conseruandis ostendit.

5 *Portionem dedit timentibus se: recordabitur in seculum fœderis sui.*

6 *Virtutem operum suorum annuntiauit populo suo, ad dandum illis hæreditatem Gentium.*

7 *Opera manuum eius veritas & iudicium: veracia omnia statuta eius.*

8 *Stabilita vsque in seculum, facta in veritate & rectitudine.*

5 *Portionem dedit timentibus se.* Quoniam Ecclesia speculum est gratiæ & iustitiæ Dei, ad eam Propheta nominatim accommodat quod de illis dixit. Nec verò propositum fuit de qualibet Dei iustitia disserere, sed quam erga electos suos peculiariter explicat. Nũc ergo adiũgit, Deũ curã habere populi sui, vt necessitatibus eius prospiciat טרף sæpius accipitur pro præda: vertũt alii Escam. Mihi nomen Portionis magis placuit: quo etiam sensu sumitur Prouerb.30.8, & 31.15: acsi diceret. Deũ populo suo dedisse quicquid opus erat, & hoc fuisse quasi liberale demensum. Scimus enim populũ Israel nõ sua industria, sed Dei benedictione fuisse ditatũ, acsi paterfamilias domesticis suis annonã victũmque diuideret. Secũdo mẽbro causam huius curæ & liberalitatis assignat, quia scilicet affectu probare voluerit fœdus suum non esse irritum vel inane. Atque hoc diligenter notandum est, sicuti olim fœderis gratuiti respectu tam benignè egit cum populo Israel, ita non aliunde fluere beneficia quibus nos prosequitur, nisi quia nos sibi adoptauit in populum. Porrò memoriã fœderis semper vigere dicit: quia nunquã fatigatur Deus, benignè suos tractando. Sicuti autem de die in diem ad extremum vsque continuat gratiæ suæ testimonia, sic fidem nostram, vt constantiæ eius respondeat, non fluxã esse oportet sed vitam & mortem transcendere. Proximus versus expositionis loco additus est, Deũ in danda Gentium hæreditate virtutẽ operũ suorũ manifestasse populo suo. Vtitur quidem verbo *annũtiandi*, sed realem prædicationem intelligit: quia Terræ sanctæ possessio non humanitus parta est, sed cælesti virtute multísque miraculis tradita: acsi palàm testatus esset Deus filiis Abrahæ quàm incomparabili potentia sit præditus. Huc etiam pertinet quòd multis gentibus populum opponit, qui certè, nisi fretus cælesti auxilio, nunquam præualuisset contra tot hostes.

7 *Opera manuum eius.* Priore versus parte, exclamat fidelem & rectum in suis operibus Deum cognosci: deinde eandem veritatem & rectitudinem in doctrina Legis commendat: acsi diceret, inter dicta & facta Dei pulcherrimum esse cõsensum, quia vbique verax iustúsque apparet. Etsi autẽ redemptio veteris populi, memorabile huius rei documentum fuit, non tamen dubito quin sub operum nomine continuam Ecclesiæ gubernationem complexus sit Propheta: quia non destitit Deus quotidie se probare & iustum & veracẽ, & hunc quasi infatigabilem cursum tenere. Quãquam autem inter homines plus esset manu quàm lingua aliquem cognosci iustum: quia tamen doctrina Legis, vita fuit & salus populi, non abs re Propheta pluribus verbis in hac secunda partè insistit, veracia esse omnia statuta dicẽs, perpetuò manere, ad summæ fidei & rectitudinis normam exactè esse composita. Et certè nisi sacro Legis vinculo populum sibi Deus copulasset, perquam tenuis fuisset redemptionis fructus, adeóque statim exaruisset gratia illa,

illa. Notemus ergo primatum hic tribui doctrinæ, quia æternum Dei amorem testando viuifica fuit.

9 *Redemptionem misit populo suo: mandauit in æternum fœdus suum: sanctum & terribile nomen eius.*

10 *Principium sapientiæ timor Iehouæ, intelligentia bona cunctis facientibus ea: laus eius manet perpetuò.*

9 *Redemptionem misit populo suo.* Repetit aliis verbis quod iã dixerat: quia initium salutis fuit redemptio, eã priore loco statuit: deinde adiungit confirmationem in Lege, qua factum est ne vnquam excideret Dei adoptio. Etsi enim fœdus olim Deus pepigerat cum Abraham, quæ etiã causa fuit redimendi populi: hoc tamen elogium ad Legẽ refertur, qua sancitum fœdus fuit ne vnquã efflueret. Summa huc redit, Deum non vno tantùm die beneficum fuisse patrem in liberando populo, sed gratiam suam Lege promulgata stabiliisse, vt spes vitæ æternæ semper in Ecclesia resideret. Porrò tenendum est quod alibi admonui, & fusius repetendnm erit Psalmo 119, vbi de Lege sermo habetur, nõ semper nuda præcepta arripi debere: quia Spirit9 sãctus maximè ad promissiones in Christo fundatas respicit, quibus Deus electum populum sibi colligens, in vitam æternam regenuit.

10 *Principium sapientiæ.* Postquam de beneficiis Dei concionatus est Propheta, & iustis elogiis Legem ornauit: nunc fideles ad ipsius Dei reuerentiam, Legísque seruandæ studium hortatur. Timorem Dei, principium vel caput sapientiæ vocando, eos omnes damnat amentiæ qui se Deo in obsequium non addicunt: acsi diceret, brutos esse omnes nec prima tenere rudimenta rectè sapiendi, qui Dei timore penitus imbuti non sunt, & vitam non componunt ad eius Legem. Quod diligenter notandum est. nam quum sapere passim appetant omnes, totus ferè mundus, contempto Deo, in praua astutia sibi placet. Quum ergo pessimi quique præ aliis sapere credantur, & hac fiducia turgentes contra Deum se obdurent, Propheta omnem mundi sapientiam sine Dei timore, fumum vel inane spectrum esse pronuntiat. Et certè quicunque viuendi finem non tenent, eos desipere & mente alienatos esse certum est. Atqui in hoc nati sumus & viuimus, v nos exerceamus in Dei cultu. nulla ergo deterior cæcitas, nullus magis brutus stupor, quàm vbi contempto Deo, studia nostra aliò conuertimus. quacunque enim vafritie polleãt homines profani, deest illis caput, hoc est vera pietas. Eodẽ pertinet quod mox additur, prudentiam bonam esse Dei mandata seruantibus. ac in epitheto טוב, subest magna emphasis: quia stultam persuasionem de qua diximus, Propheta refutans, tacitè eos perstringit qui præposterè acuti sunt, acsi diceret, Fateor vulgò prudentes æstimari qui bene consulunt rebus suis, qui foro seruiunt, qui astuti sunt ad retinendum mũdi fauorem: alios etiam decipiunt. Cæterùm vt hoc nomen illis concedam, inutilis ac peruersa est eorum prudentia: quia sanitas mentis in Legis obseruatione se prodit. Iamverò pro Dei timore, ponitur *obseruatio mãdatorum Dei:* quia licet promiscuè omnes ferè iactent se timere Deum, nihil tamen magis vulgare Legis contemptu. Meritò igitur hoc examine probari Dei timorem docet Propheta, si libenter iugum eius suscipimus, nósque regi patimur eius Verbo. Quosdam nomen Principii decepit, vt putarent timorem Dei vocari initium sapientiæ, quasi alphabetum, eo quòd ad veram pietatem homines præparet. sed hoc friuolum est, quũ alibi vocetur sapientia, Iob 28.28. Neque enim timor hic sicut in Canonica Iohannis, 1. Ioh. 4.18, pro tyrocinio vel rudimento pietatis capitur, sed totam pietatem vel Dei cultum comprehendit. Clausula Psalmi expositione non indiget. Tantùm enim hoc vult Propheta, vt intelligant fideles nihil sibi esse potius tota vita, quàm Deum celebrare.

ARGVMENTVM PSALMI CXII.

Quoniam maior pars mundi sibi ex maleficiis bene fore sperat atque ex rapinis, fraudibus, & iniuriis quibuslibet lucrum vulgò captatur, benedictiones Dei enumerat Propheta, quæ in puris Dei cultoribus spectantur vt sciamus studium piè iusteque viuendi optima mercede non carere. *Psalmus CXII.*

HAlelu-Ia. 1 Beatus vir qui timet Iehouam, in mandatis eius delectabitur valde.

2 Potens in terra erit semen eius: generatio rectorum benedicetur.

3 Opes & diuitiæ in domo eius: & iustitia eius manet in æternum.

1 *Beatus vir qui timet Iehouā.* Quanquam hortādi verbum præponitur, iam tamen admonui, altius tendere Prophetam quàm vt ad canendas Dei laudes incitet fideles. Nam quia hæc passim habetur fœlicitas, malis artibus vel iniuriis grassari ad nocendum: & quamuis interdum laudetur integritas, vix tamē centesimus quisque eam sequitur, dum se omnes fore miseros putant, nisi per fas & nefas ad se rapiant quicquid prædæ expositum erit: Propheta contrà, docet plus à paterno Dei fauore sperandum esse, quam ab omni genere noxarum: ac spe mercedis proposita, nos ad colendam æquitatem & beneficentiam reuocat. Ego autem verba sic resoluo, Beatur vir qui timet Dominum, ideóque oblectat in eius mādatis: vt secūdo mēbro definiat Propheta in quo positus sit Dei timor. Atque hæc additio valde necessaria fuit, sicut in fine proximi Psalmi attigimus: quia quum omnes securè Legem Dei despiciant, nihil tamen proclinius est quàm Dei timorem prætexere. Hæc improbitas optimè refellitur à Propheta, dum neminem agnoscit inter Dei cultores, nisi qui animum suum adiicit ad Legem seruandam. Nec emphasi caret verbum חפץ, quod tantundem valet ac complacitum habere, vt vulgò loquuntur. Nos vertimus *delectari*. nam voluntarium & alacre studium seruandæ Legis, à seruili & coacto obsequio distinguit Propheta: quia non satis est attendere ad Legem Dei, nisi eam libenter amplectimur, vt eius amor sua dulcedine omnes carnis illecebras superet. Itaque donec huc vsque progressus quis fuerit, vt Legis delectatio eum hilariter in officio contineat, non censebitur verus Legis obseruator. Nunc redeo ad totam sententiam. Propheta beatos esse affirmans Dei cultores, ex aduerso admonet pestiferam esse fallaciam qua se deludunt impii, fictitiam sibi beatitudinem ex maleficiis fingendo.

2 *Potens in terra.* Propheta, probandæ quam protulit sententiæ causa, gratiæ Dei testimonia enumerat, quibus remunerari solet suos cultores. Ac primò quidem dicit, non modò in eorum personis residere paternum Dei fauorem, sed extendi ad posteros: sicut etiam in Lege dicitur, Ego sum misericors in mille generationes erga eos qui me diligunt, & custodiunt mādata mea, Exod. 34. 6. Et Psalmo 103. 8. 9, aliisque locis, hoc doctrinæ caput attigimus, Sed quia multi perperam æquali modo metiri volunt temporales Dei gratias: tenendum est quod Psalmo 37. 25, docui, varie scilicet eas dispensari, prout Deo placet. Interdum fiet vt careat liberis optimus vir: atqui sterilitas per se censetur Dei maledictio. Sic multi ex Dei cultoribus premūtur egestate & inopia, morbis laborant, variis ærumnis miserè affliguntur. Tenenda est igitur generalis regula prout Deus singulis vtile esse nouit, nunc largius, nunc parcius erga suos esse beneficum: imò interdum fauoris sui signa abscondere, vt videri possit negligere prorsus suos. In hac tamen confusione semper apparet non frustra esse dictum *pios cum sua progenie benedici.* Nam quum improbis nihil aliud propositum sit quàm regnare

in mundo,& filios suos attollere supra nubes,vt plurimum vanas eorum spes frustratur Deus.Rursum quum fidelibus satis sit instituere filios suos in Dei timore,vt tenuiter victitent,Deus quasi porrecta manu,eos in sublime attollit. Adde quòd olim sub Lege magis dilucida fuit huius doctrinæ approbatio, quia rudem & infirmum populum terrenis benedictionibus paulatim ad spem meliorem deduci oportuit. Quanquam nisi nostra vitia obstaculo forent hodie quoque clarius fulgerent terrena erga nos Dei beneficia.Nam quod mox additur, *opes & diuitias fore in domibus rectorum*, non peræquè semper experientia verum esse demonstrat.quia sæpe contingit probos & sanctos homines esurire & frugali etiam victu destitui,nempe quia noxium illis esset liberalius à Deo tractari:quia multi ferendæ opulentiæ idonei non sunt.Interea notemus, gratiam quam celebrat Propheta,in eo maximè conspici, quòd sua mediocritate contenti sunt probi & simplices, quum nulla copia saturentur profani homines quanuis totum mundum absorbeant.Verum enim est vetus illud prouerbium, Tādeesse auaro quod habet:quàm quod non habet quia nihil possidet, sed tantùm possidetur à suis diuitiis Coniunctim etiam cum hoc membro legendum est quod postea sequitur *iustitiam bonorum manere perpetuo*.Atque hoc proprium est & certissimum discrimen quia etsi ad tempus farciunt impii domos suas magnis copiis,vno Dei flatu, sicut Dicit Propheta,repentè euanescet tota illa congeries,Agg. capite primo, versu nono, Et videmus quotidie in prædam exponi quæ rapinis vel fraudibus parta sunt:integritas autem fidelibus optima est,& fidelissima benedictionum Dei custos.

4 *Ortum est in tenebris lumen rectis:clemens, & misericors,& iustus.*

5 *Bonus vir miseretur & mutuo dat,metitur verba sua in rectitudine.*

6 *Certè in æternum non nutabit, in memoriam seculi erit iustus.*

7 *Ab auditu malo non timebit: stabilitum cor eius, quia confidit in Iehoua:*

8 *Suffultum cor eius,non timebit,donec videat in suis aduersariys.*

4 *Ortum est.* Siue neutraliter siue actiuè sumere placeat verbum זרח, eodem redibit sensus.Quanquam vtrouis modo accipias,duplicem adhuc sensum verba admittunt:vel quòd immunes seruet Deus iustos à communibus miseriis,acsi tenebris occupantibus totam terram,Sol luceret in aliquo angulo:vel quòd Deus serenitatem restituat seruis suis,quanuis ad tempus eorum animos tristitia obnubilet,sicuti dies nocti succedit.Si probetur posterior hæc expositio,per *tenebras* vel tempus nubilum ac pluuiosum,afflictiones intelligit Propheta, quibus seruos suos exercet Deus ad patientiam. Quanquam aptior videtur altera sententia,nēpe toto mundo in malis demerso, lucere Dei gratiā super fideles,vt sentiant, Deo propitio bene ac fœliciter sibi esse.Hoc modo rectè distinguitur eorū conditio à cōmuni hominū sorte.Nā improbi quanuis prosperis rebus exultent,quia tamen nō gustant paternum Dei amorem,cæcutiunt in luce:rebus autem aduersis, in tenebras mortales merguntur. certè nunquam illis est serena tranquillitas.Pii autem, quibus semper lucet Dei gratia, quanuis obnoxii sint communibus miseriis, nunquam tamen tenebris obruuntur : ideo non abs re dicitur, oriri lumen in tenebris.

Cæterùm si actiuè sumamus verbum חרז, melius vno tenore fluet verborũ syntaxis. Certè mihi dubium non est quin Deum his elogiis insigniat Propheta, *clemens, misericors, & iustus*. Itaque si in neutro genere legamus, Exortum est lumen, posterius membrum erit causæ redditio. Nam quod exponunt nonnulli, iustos & humanos non obtenebrare mundum, vt faciunt improbi & scelesti: neque ex luce dare fumum, sed ex fumo lucem: nimis detorquent Prophetæ verba.

5 *Bonus vir.* Hæc interpretatio cõmuni ferè consensu recepta est. Quanquam ego in alteram magis inclino, bene fore humanis & liberalibus: quia sic melius texetur Prophetæ oratio. Propositum enim est ostendere lõgè falli profanos homines dum prauis & illicitis artibus ad fœlicitatem aspirant: quia sola Dei gratia fons & causa sit bonorum omnium. Atque hoc modo subaudiendum erit relatiuum. Falli ergo admonet qui maligna tenacitate sæuisque exactionibus ditescere properant: quia fideles humanitate & beneficentia Dei gratiã velut canali ad se eliciunt. Nã טוב in genere masculino sæpe neutraliter capitur. *Mutuo dare* ponit tãquam misericordiæ fructum. Nam & fœnerator dat mutuo, sed vt miseros, fallaci iuuandi prætextu, exugat. Prosperum ergo successum promittit Deus verè liberalibus, qui misericordia adducti, pauperibus succurrunt, non autem vt tendant retia. דברים in fine versus pro negotiis accipio: sicuti & Dauid Kimhi, qui fidelissimus est inter Rabinos. Nam de sermone hoc prædicari, nimis esset frigidum, & simplicius loquutus esset Propheta. Hoc autem optimè conuenit, iustos sua negotia ratione & iudicio metiri, vt in re domestica neque prodigi neq; sordidi, vel nimiũ tenaces, sed sine luxuria modũ teneant. Deinde vt contrahendo, æquitatis regulam semper obseruent..

6 *Certè in æternum.* Potest etiam causalis particula in genuino suo sensu accipi, præsertim si in superiore versu legere placeat, Bene erit viro. prosperitatem enim illam de qua loquutus est, expressius designat, quòd scilicet Deus misericordes & humanos sustinet, ne agitetur inter mundi conuersiones. Deinde quòd eorum integritatem lucere facit, & ab iniustis calumniis vindicat. Dicuntur autem *non labascere*: quia etsi obnoxii sunt communibus incommodis, sæpe etiam videntur malorum oneri succumbere, manent tamen intus in suo gradu, & victrice patientia superant res omnes aduersas. Iam quanuis Deus assertor sit iustitiæ ipsorum, non effugiunt tamen improborum calumnias: sed satis est corã Deo & Angelis totóque piorũ theatro benedictam esse eorum memoriam.

7 *Ab auditu malo.* Posset videri confirmatio superioris sententiæ acsi dixisset Propheta, iustos à sinistra fama quam sibi reprobi culpa sua & vitiis cõtrahunt, esse immunes. Verùm ego potius intelligo iustos non esse incredulis similes, qui ad minimas quasque rumoris auras trepidant: sed quicquid periculorum nuntietur, placidos & quietos inniti paternæ Dei prouidentiæ. Vnde enim continua incredulis fluctuatio, nisi quòd Deo in cælis otium agente, fortunam ludos suos in terra agere putant? Ergo non mirum est ad strepitum folii cadentis percelli & concidere. Tali inquietudine fideles eximit Propheta, q ia non pendent ex rumoribus, neque metu impediuntur quin semper Deum inuocent. Verum quidem est, metuere quoque Dei filios, siquid impendet discrimi nis: quia si nulla eos malorum cura tangeret, stuporis esset, non constantiæ securitas. sed dum agnoscunt Deum vitæ suæ custodem, quanuis sollicitudine & metu non sint exuti, in suo tamen cursu pergendo, salutem suam Deo commendant, cuius arbitrio libenter se permittunt. Hæc iustorum est magnanimitas, qua formidolosos rumores, eos contemnere dicit Propheta. Porrò eius fulturam prudenter in Domino statuit: quia quum innumeræ mortes à dextris & sinistris nos obsideant, statim desperationẽ obrui necesse erit, nisi succurrat hæc fiducia , nos sub Dei custodia tutos esse . Recta igitur stabilitas est qualem definit Propheta , nempe si in Deo confidimus. Nam quòd se vana securitate inebriant profani homines, eo magis in se prouocant Dei fulmina: quia obliuiscuntur quàm fragilis sit huma-

humanæ vitæ conditio, suáque superbia stolidè se aduersus Deū efferunt. Itaque quū dixerint, Pax & securitas, repētinus superueniet interit⁹. 1. Thes. 5. 3. Fideles autem sic terret vel sollicitat malorum sensus, vt tamen non labefactet eorum animos: quia fidem non excutit, qua solla fortes sunt ac firmi. In summa, neque ferrei sunt neque stipites: sed fiducia quam in Deo locant, supra omnes anxietates se attollunt. Hoc modo mentes retinent pacatas & compositas, donec veniat maturum vltionis tempus contra reprobos.

9 *Dispersit, dedit pauperibus, iustitia eius perstat in seculum: cornu eius exaltabitur in gloria.*

10 *Impius videbit & irascetur, dentibus suis fremet & tabescet: desiderium impiorum peribit.*

9 *Dispersit.* Rursum affirmat fructu & mercede liberalitatis nunquam fraudari iustos. Ac primò quidem Spargendi verbo significat Propheta, non tenuiter eos & malignè erogare pauxillum aliquid, quemadmodum multi exigua stipe defungi volunt erga pauperes: sed copiosè largiri, quantum scilicet postulat vsus, & patitur corū facultas. fieri enim poterit vt liberali animo non suppetat rerum abundātia. Sed tātùm significat Propheta, restrictos non esse iustos quia parati sint ad spargendum. Deinde simul addit *pauperibus eos largiri*, significans non temere sua proiicere, sed adhibere prudentiam & delectum, vt necessitati subueniāt. Scimus à mundo sæpe laudari superuacuos & superfluos sumptus, qui fiunt vanæ ostētationis causa. itaque centuplo plus bonorū dilapidat luxus, vel ambitio, quàm moderata liberalitas dispenset. Propheta autem beneficentiæ laudem non in promiscua largitione sitam esse docet, sed vbi pauperum inopiæ succurritur, & consumitur pecunia in rectos vsus ac legitimos. Citatur hic locus à Paulo 2. ad Corinth. capite 9. vers. 9, vbi admonet Deo promptum esse vt nobis copiā suppeditet, vnde fluat æquali cursu liberalitas: quod optimè cum mente Prophetæ quadrat. Quod postea sequitur, *iustitiam* talis viri *manere perpetuo*, bifariam potest accipi. Quia enim virtutis nomē nō meretur impetus ille ambitionis qui profanos homines ad dissipandum incitat, nō malè cōueniet cōtinuum tenorē laudari à Propheta: sicuti prius dixit iustos metiri suas rationes in iudicio. Si quis tamen iustitiæ fructum interpretari malit, libenter assentiar. Et certè videtur esse eiusdem, quam nuper vidimus, sententiæ repetitio. Postea ostendit Propheta quomodo iustitiæ suæ laudē beneficiis Deus asserat, ac mercede non frustretur: quia scilicet *cornu eorum*, hoc est robur, vel prosperum statum, magis ac magis attollet.

10 *Impius videbit.* Sequitur antithesis qualem vidimus Psal. 2. 5, quæ magis illustrat Dei gratiā erga fideles. Intelligit autem Propheta, quāuis procul omnem pietatis sensum à se reiiciāt impii, ne Deum existiment rebus humanis præesse: sensuros tamē, velint nolint, iustos non frustrà se addicere Dei imperio ad colendam humanitatem. Quantūuis ergo se obdurent, mercedē quam repēdit Deus filiis suis, manifestā illis fore dicit, quæ ad stridorē dētiū cogat, & lēta inuidiæ tabe ipsos cōficiat. Tandem addit *impios frustratum iri suis cupiditatibus*. Nam quum sint inexplebiles & hoc vel illud subinde appetant, non minus tamē audax est eorum confidentia, quàm effrænis cupiditas. ita fit vt totū mundū stulta spe haurire nō dubitēt. Atqui docet Propheta ereptū illis iri à Deo quod putabāt in manu sua esse, vt inanes & famelici semper discedant.

ARGVMENTVM PSALMI CXIII.

In hoc etiam Psalmo materia laudandi Dei nobis ex eius prouidentia suggeritur, quòd quum cælos omnes celsitudine sua longè superet, oculos tamen in terram demittere ad curandum humanum genus dignetur. Porrò quia varietas quæ cernitur in terris, plerosque perturbat, disertè Propheta in subitis conuersionibus, quæ præter spem accidunt, considerandam admonet Dei prouidentiam: ne dubitemus omnia eius nutu & arbitrio gubernari.

Psalmus CXIII.

Halelu-Iah. Laudate serui Iehouæ, laudate nomen Iehouæ.

2 *Sit nomen Iehouæ benedictum ex nunc & vsque in seculum.*

3 *Ab ortu Solis vsque ad eius occasum laudabile nomen Iehouæ.*

4 *Excelsus supra omnes gentes Iehoua, supra cælos gloria eius.*

1 *Laudate serui.* Quanquam Psalmus argumentum continet cunctis mortalibus commune, peculiariter tamẽ fideles alloquitur Propheta: quia soli spiritualibus oculis præditi sunt ad cernẽdam Dei manum. Nec superuacua est duplicatio, si expendimus quàm frigidi sint ac pigri homines in hoc pietatis exercitio. Fatemur quidem omnes nos ad celebrandum Dei nomen creatos esse: sed interim iacet inter nos eius gloria. Ideóque meritò corrigitur tã praua segnities: & eadẽ opera nos stimulat Propheta ad infatigabile studium laudãdi Dei. Ergo repetita exhortatio tam ad perseuerantiam quàm ad ardorẽ referri debet. Si quis per seruos Dei malit Leuitas intelligere, quib⁹ sub Lege erãt mãdatæ partes canẽdi Deo, nõ admodũ repugno: modò ne excludat reliquos fideles, quibus Deus olim præfecit Leuitas duces ac magistros, vt sine exceptione celebraretur à populo suo. Nec certè alia ratione, vbi de laudibus Dei agitur, nominatim Leuitas Spiritus cõpellat, nisi vt suo exemplo præeãt aliis, totáque Ecclesia sancto concentu respõdeat. Nunc verò quum regale simus Sacerdotium, 1.Pet.2.9, & Zacharias cap. 14.21, testetur cõtemptissimos ex plebe quosque sub regno Christi fore Leuitas, nõ dubiũ est quin præteritis incredulis, qui muti sunt, nos ad cultum hunc Deo præstãdũ cõmuniter Propheta inuitet.

2 *Sit nomen.* Confirmat Propheta quod nuper attigi, continuandas esse toto vitæ cursu Dei laudes. Nã si seculis omnibus laudabile est Dei nomẽ, saltẽ tã breui tẽporis spatio, quo in mundo peregrinamur, sollicitè curandũ est vt nobis mortuis vigeat eius memoria. Proximo versu gloriã nominis Dei in omnes terræ plagas extendit: vnde sequitur, minime excusabilẽ esse nostrã ignauiam, nisi mutuò inter nos resonemus eius laudes. Etsi autẽ sub Lege non alibi quã in Iudæa ritè celebrari potuit Deus, quia non nisi electo populo innotuerat, digna tamen fuerunt eius opera totius mundi præconiis quæ fuerunt cũctis Gentibus patefacta. Eodem etiam spectat quod sequitur de *celsitudine* gloriæ Dei. quid enim magis indignũ, quã nos in ea extollenda parcos esse ac tardos, quum in sui admirationem sursum rapere debeat cunctas mentes? Nõ frustrà igitur tantopere extollit Dei nomẽ Propheta, sed vt sciamus nõ esse locum desidiæ, & sacrilegum esse silentium nisi ad ipsum laudibus celebrandum supra vires enitimur, ita vt affectus noster quodammodo cælos transcendat. Quòd *excelsum* dicit esse *supra omnes gentes*, subest tacita exprobratio ad damnandum electi populi torporem. nam quid magis absurdum, quàm oculatos gloriæ Dei testes cessare ab eius laudibus, quæ inter cæcos quoque refulget? Quãuis enim solos Iudæos Deus cælestis doctrinæ luce tunc dignatus esset, nunquam tamen destitui voluit testimonio, quemadmodum dicit Paulus in Actis, capite 14 17, & ad Romanos capite 1. vers. 10. Cæterùm, hæc sublimitas promulgato Euangelio melius perspecta fuit, quia tunc demum sub eius imperium collectus est orbis.

5 *Quis sicut Iehoua Deus noster, se exaltans ad habitandum.*

6 Se

6 *Se humilians ad videndum in cælis & in terra?*

7 *Attollēs è puluere inopem, è stercoribus erigit miserū:*

8 *Vt collocet eum cum Principibus, cum Principibus populi sui:*

9 *Habitare faciens sterilem in familia, matrem filiorum lætantem. Halelu-Iah.*

5 *Quis sicut.* Hic Propheta altitudinem gloriæ & potentiæ Dei cum immensa bonitate comparans, hinc laudes eius amplificat. non quòd Dei bonitas ab eius gloria separari queat: sed distinctio hæc ponitur hominum respectu, quibus per se formidabilis esset Dei maiestas, nisi comiter se demittens, amabili dulcedine nos alliceret. Summa igitur est, quamuis Deus supra cælos habitans, tanto interuallo à nobis distet, non tamen obstare hanc altitudinem quin se nobis propinquum exhibeat, & familiariter salutem nostram curet. Ac Propheta Deum supra cælos excelsum esse dicens, non solùm erga homines eius misericordiam commendat, quorum vilis est & abiecta conditio: sed admonet, ipsum cælestes quoque Angelos posse suo iure despicere, nisi quòd paterno amore adductus, ad eos sua cura amplexandos descendit. Quòd si Angelorum causa se humiliat, quid de hominibus dicēdum, qui in terris reptando, simul etiā innumeris sordibus tenentur impliciti? Si quis roget an non impleat Deus cælum & terram: facilis solutio est, nihil aliud tradi Prophetæ verbis, quàm ipsum posse pedibus calcare nobilissimas creaturas, imò propter longam distantiam posse eas negligere. In summa, discendum est, nō fieri nostra propinquitate vt curam nostri Deus gerat, sed quia vltro se demittit.

7 *Attollens.* Hic Propheta in variis conuersionibus quæ fortuitò credun tur accidere, prouidētiam Dei celebrat. Quòd ergo præter nostram opinionem res mutantur, hoc pēdere dicit ab vnius Dei arbitrio. Nam si idem & æquabilis esset cursus, iactarent omnes, naturam, naturam. nunc vicissitudo admonet dominari arcanum Dei consiliū. Atqui rebus insperatis attoniti, trāsferimus imaginationes nostras ad Fortunam. Quia ergo omni ex parte maligni sumus, Propheta in rebus insolitis iubet nos Dei prouidentiam mirari. Nā quum vel bubulci, vel alii despectissimi homines ad summa imperia emerserint, tam inopinata nouitate sensus nostros melius expergefieri æquum est. Nunc tenemus Prophetæ consilium. Nā poterat (sicut aliis locis) proponere cæli & terræ architecturam: sed quia in ordinario naturæ cursu cæcutiunt mētes nostræ, dicit in operibus insolitis magis conspicuam esse Dei manum. Miraculum etiam amplificat, quū dicit obscuros & sordidos homines non solùm ad quemlibet principatum euehi, sed vt in sacro populo emineant: quod maius est quam dominari in aliis terræ partibus. Status enim Ecclesiæ, præcipuum est & maximè speciosum theatrum, vbi Deus admirabilis suæ potentiæ, sapiētiæ & iustitiæ documenta profert ac explicat.

9 *Habitare faciens.* Aliud cōmemorat Dei opus, quod etsi non videtur tam memorabile, nō minus tamen afficit sensus nostros. Nam si mulier quæ diu fuit sterilis, repente concipiat numerosam sobolē, mirari cogimur, licet in quotidianis Dei operibus simus stupidi. הבית nō simpliciter pro ædificio capitur, sed pro ipsa familia, cōtinens pro cōtento, sicuti Græci οἶκον, Latini domū appellāt. Sēsus ergo est, quæ prius solitaria fuerat mulier, donari fœcunditate, vt domū liberis impleat. *Lætitiā* verò matribus tribuit, quia licet ad expetendas diuitias, vel honores, vel delicias, vel qualibet commoda, propendeant omnium animi, soboles tamen aliis omnibus præfertur. Quum ergo Deus non modò consuetum naturæ ordinem gubernet, sed mutet etiam rerum vices, in sublime euehēs qui iacebant contempti, & lau-

lieres steriles fœcundans: nisi ad considerandam eius manum attenti sumus, bis damnabilis est stupor noster.

ARGVMENTVM PSALMI CXIIII.

Breuis est redemptionis descriptio, qua Deus populum suum ex AEgypto in promissam hæreditatem deducens, memorabile seculis omnibus virtutis & gratiæ suæ specimen edidit. Finis autem est, vt filii Abrahæ Deo se totos addicant, qui gratuita adoptione eos complexus, sibi in sacrum & peculiarem populum esse voluit.

Psalmus CXIIII.

QVum egressus est Israel ex AEgypto, domus Iacob è populo barbaro:

2 *Fuit Iehuda in sanctificationẽ eius, Israel dominia eius.*

3 *Mare vidit & fugit, Iordanis cõuersus est retrorsum.*

4 *Montes exultauerunt vt arietes, colles sicut agni ouium.*

1 *Quum egressus est.* Quum exitus ille tam præclarum erga filios Abrahæ amoris Dei pignus & signum fuerit, non mirum est toties reuocari in memoriã. Initio autem admonet Propheta, non esse amplius sui iuris populum quem sibi Deus tam pretiosè acquisiuit. Nam quod nonnulli interpretãtur, tribum Iehuda tunc fuisse sanctificatam Deo, secundum illud Exod. 19. 6, 1. Petr. 2. 9, Vos estis gens sancta, & regnum sacerdotale: mihi à mente Prophetæ videtur remotum. Et quod continuò pòst additur, dubitationem eximit, Israelem tunc fuisse Dei imperio addictum. Nã eiusdem sententiæ sub diuersis verbis repetitio est: ac tribus quidem Iehuda propter excellentiam primatus reliquo populo præfertur. Quanquam minimè dubium est quin idem elogium quo specialiter ornatur, ad totũ populi corpus pertineat. Porrò dicitur sanctificari Deus hominum respectu: quia in se neque crescit neque minuitur. Et dicitur *Iehuda* fuisse *in eius sanctitatem, Israel in dominium*, quia tũc sancta eius maiestas, quæ prius obscura fuerat, in sui reuerentiam traxit quicunque tam incredibilis potentiæ fuerunt testes. Quòd si Deus populum suum redimendo, regnum sibi erexit, & venerationem peperit sacro suo nomini, excusabilis non est populi ignauia, nisi se in continua tanti beneficii meditatione exerceat.

3 *Mare vidit.* Non prosequitur quæcunque tunc edita fuerunt miracula, sed summatim attingit, Mare, licet mortuum sit elemẽtum, & sensu careat, metu tamen potentiæ Dei fuisse conterritum: idem fecisse **Iordanem & mõtes** ipsos *exultasse.* Quanquam autem poeticè describit Propheta Maris & Iordanis recessum, verba tamen rei modum non excedunt: ac Mare quidem opifici suo tale præstans obsequium, sanctificauit eius nomen: Iordanis sua subiectione ornauit eius imperium: montes contremiscendo testati sunt quàm sacra sibi esset illius maiestas. Sed nõ magis propositum est celebrare Dei potentiam, quàm paternam curam & studium seruandæ Ecclesiæ. Ideóque prudenter Israelem à Mari, Iordane & montibus separat: sicuti diuersa fuit ratio electi populi & mortuorum elementorum.

5 *Quid tibi Mare quòd fugisti? Iordanis,* quòd *conuersus es retrorsum?*

6 *Montes exultastis vt arietes, colles sicut agni ouium.*

7 *A facie* Domini *contremisce terra, à facie* Dei *Iacob:*

8 *Qui conuertit rupem in stagna aquarum, silicem in fontem aquarum.*

5 *Quid tibi mare.* Propheta hic populariter Mare, Iordanem, & montes interrogat, sicuti nuper sensum & reuerentiam potentiæ Dei illis tribuit. Atque his figuris acrius coarguit hominũ stuporem, nisi intelligentiam qua præditi sunt, ad cõsideranda Dei opera applicẽt. Aspectus etiam Maris de quo loquitur Propheta, ad dãnandã eorũ cæcitatẽ satis superque valebit Mare enim non potuit siccari, neque fluuius Iardan retro cursum flectere, nisi arcano instinctu, vt Deus obsequium cogeret. Cæterùm quanquam ad Mare, Iordanem & montes dirigitur sermo, potius tamen nos cõpellat Propheta, vt quisque nostrũ in se descendens, sedulò & attẽtè in hac consideratione insistat. Ideò quoties occurrunt hæc verba, respondeat quisque non posse ascribi tantam mutationem naturæ & inferioribus causis, sed hic palàm fulgere Dei manũ. Similitudo ab agnis & arietibus sumpta, videtur quidem à rei magnitudine lõgissimè abesse: sed consilium Prophetæ fuit rudissimè exprimere quàm incredibili modo suam illic virtutem Deus explicuerit. Nam quum in montibus quodãmodo fundata sit orbis stabilitas, quid cum arietibus vel agnis simile, vt huc & illuc saltando se agitent? Non ergo miraculũ extenuat Propheta, sed sub crasso genere dicẽdi rudibus ingeniis melius insculpit inopinata virtutis Dei signa.

7 *A facie Domini.* Vbi interrogãdo expergefecit hominum sensus, respõsionem subiicit: quàm multi in persona ipsius terræ accipiũt, quia י affixum esse putant verbi חולי. acsi diceret terra, Meũ est contremiscere à facie Domini. Sed hoc commentum stare non potest, quia mox subiicitur nomen Terræ. Rectius igitur alii י superuacuum esse docent, vt sæpe aliàs: atque hunc eliciunt sensum, Terrã cõtremiscere corã Domino suo æquum est ac decet. Sed quia à plærisque non male resoluitur verbum חולי in modũ imperandi, eos libenter sequutus sum. Probabile enim est, Prophetã rursus ad terram verba facere, quo magis ad viuũ afficiat hominũ animos. Sensus tamen eodem redit, acsi dixisset, Agedũ sic fieri oportuit vt terra à conspectu Regis sui contremisceret. ponitur enim nomen אדון, quod dominum vel herum significat. Postea tamen disertè adiungit nomen *Dei Iacob*, quo fictitios omnes Deos iubet procul facessere. Nam vt propensi sunt homines ad fallacias, semper timendum est ne idola substituant in veri Dei locum. Tandem aliud miraculum recẽset, quo Deus post transitum populi rursum in deserto suã virtutem magnificè extulit. Hoc autem modo admonet non vno tantùm die apparuisse Dei gloriã in exitu populi: sed cõtinuo temporis successu fuisse in aliis operibus conspicuam, sicuti quum ex arida *rupe* repente *fluuius eruperit*, Exod. 17.6. Verum quidẽ est scaturire fontes ex rupibus & locis lapidosis: sed ex sicca rupe aquam elicere, fuit certè præter naturæ ordinem. Porrò hic subtiliter disputandum non suscipiã quomodo lapis in aquã fuerit conuersus. & simplex est Prophetæ sensus, vbi prius siccitas erat ac durities, fluxisse aquas. Hinc tamẽ apparet quàm ridiculi sint Sophistæ transsubstãntiationẽ fingendo, vbi Scriptura hoc vel illud conuerti dicit. neque enim substãtia lapidis tũc mutata fuit in aquã: sed mirabiliter aquas Deus creauit quæ ex arida rupe fluerent.

ARGVMENTVM PSALMI CXV.

Psalmum hunc dictatum fuisse Ecclesiæ quum duriter afflicta esset, colligere promptum est. Orant autem fideles, quanuis indigni sint quos exaudiat Deus, se tamen liberari ne sacrum eius nomen sannis & opprobriis Gentium subiaceat. Deinde collectis animis insultant omnium vecordiæ qui idolis addicti sunt: & sancta iactãtia suam fœlicitatem efferunt, quòd sint à Deo cooptati: vnde etiam mutuò se ad gratitudinem hortantur

Psalmus CXV.

NOn nobis Iehoua, non nobis, sed nomini tuo da gloriam propter clementiam tuam, propter veritatem tuam.

2 *Ut quid dicent gentes, Vbi nunc Deus eorum?*

3 *Atqui Deus noster in cælo, omnia quæ voluit fecit.*

1 *Non nobis.* Quanquam de authore Psalmi certò non constat, neque etiam quando fuerit cōpositus, principiū tamen hoc demonstrat, fideles in rebus deploratis ad Deum confugere. Nō exprimunt autem disertis verbis quid velint, sed obliquè insinuant suam postulationem. Interea præfantur se non afferre in medium vlla merita, nec impetrādi fiduciā aliunde cōcipere, nisi quia ipsos liberādo, *Deus gloriæ suæ consulit:* quia res sint inseparabili nexu coniunctæ. Quamuis ergo repulsam mereantur, rogāt tamen ne Deus nomē suum Gentiū ludibriis prostituat. Suis quidē miseriis cupiunt solatium & opem afferri: sed quia nihil in se dignū reperiunt Dei fauore, ipsum appellant gloriæ suæ vindicem. Atque hoc notatu dignum est, quālibet indigni simus quos Deus respiciat, bene tamen sperandum esse, quia nomē suum glorificare vult nos seruādo, quos ea lege adoptauit vt nunquam deserat. Interea notādū, humilitatis & modestiæ causa nō cōqueri apertè de suis miseriis nec à salute sua incipere, sed potius à gloria Dei. Nā quū ipsa calamitas quædam esset species reiectionis, pudore cōfusi, non audebant palàm petere à Domino quod optabant: ideóque insinuatione vsi sunt, vt peccatoribus nihil gratiæ promeritis patrem se Deus præstaret gloriæ suæ intuitu. Quia autem non semel dictata fuit Ecclesiæ hæc precādi forma, quoties ad Deum accedimus, veniat nobis in mentem propria dignitate nos exuere, vt gratuita eius bonitas nos ad bene sperādum animet. Imò hîc etiam, quum iuuari petimus, scopus nobis esse debet, vt illustret nomen Dei liberatio quam adepti erimus. Ac verisimile est promissione admonitos sic orasse. Dixerat enim Deus exilii tempore, Nō propter vos, sed propter me hoc faciam, Iesa. 48.11. Nunc agnoscunt hoc sibi vnicum esse asylum, dum spes omnes aliæ deficiunt. Bis etiam hoc repetendo, melius ostendunt quàm probè sibi conscii sint suæ indignitatis: vt si contingat centies suas preces repudiari, litem mouere nequeant sua causa.

2 *Vt quid dicent.* Nunc exprimūt quomodo Ecclesiam seruando, Deus vindex gloriæ suæ sit futurus: quia si illam exitio permittat, impiis Gentium insultationibus obnoxium erit eius nomen. exertæ enim ad maledicendum erunt linguæ, nudatum esse potentia Deū Israel, qui suos clientes in vltima necessitate deserat. nō quòd tali admonitione indigeat ipse, sed potius vt ad sanctū illum zelum animos suos referant fideles, de quo alibi vidimus, Opprobria exprobrantium tibi, ceciderūt super me, Psal. 69.10, Neque enim rhetoricos colores persuadendi causa ficte inducunt, sed profitētur se ita solicitos esse de propria salute, vt pluris tamen æstiment Dei gloriam, sicuti meretur. Postea rationē assignant cur intersit Dei gloriæ ipsos seruari: quia scilicet fœdus pepigerat, quod impii iactassent abolitum esse & extinctū. Atque hoc modo & irritam Dei gratiam, & vanas promissiones esse dixissent. Deo itaque gratiā suam obiiciunt, deinde fidem, quarum vtranque manebant impiæ calumniæ, si populum quem æterno fœdere sibi deuinxerat & quem adoptauerat gratuita misericordia, frustratus esset. Nunc quum nos quoque Deus Euangelii sui participes faciens, in corpus Filii sui inserere dignatus sit, licebit idem in medium afferre.

3 *Atqui Deus noster.* Iam fideles sancta audacia se magis animāt ad precandum: quia scimus irritas esse nostras preces, si inter dubitationes fluctuamus. Si in eorum animos penetrasset illa blasphemia, futurū erat lethale vulnus. maturè igitur clypeum opponunt: atque ideo abrumpunt orationis filum. Mox suo loco secundum membrum tractabimus, vbi gentium idolis prauisque superstitionibus insultant. nunc singula verba huius sententiæ expendere operæpretium est. Deum in cælis locando, non includunt aliqua loci circunferentia, neque cancellos circundāt immēsæ eius essentiæ: sed negant finitā esse eius potentiam, vel alligatam humanis mediis: negant obnoxiam esse Fato vel Fortunæ: denique totum mundum subiiciunt eius imperio, vt superior

omnibus

omnibus obstaculis, libere quicquid visum est exequatur. Quod clarius exprimitur secundo membro *quæcunque vult facit.* Quomodo igitur in cælis Deus habitat? Quia subiectus est mundus eius arbitrio, vt nihil obstare queat quominus impleat quicquid decreuit. Est autē insignis doctrina, Deum facere quæcunque vult, modò aptetur in verum & legitimum vsum. Hæc admoneo, ne curiosi vel proterui homines licentiam sibi pro more arripiant transferendæ sanæ doctrinæ in phrenetica deliria. Et plus satis quotidie perspicimus hac in parte humani ingenii lasciuiam: quia plurimi de hoc mysterio, quod reuerenter in primis suspicere decebat, sine vllo pudore & modestia blaterant. Porrò vt ad nos redeat huius doctrinæ vtilitas, notare conuenit cur dicatur facere Deus quæcunque vult: nempe quòd Deo plena suppetat facultas ad tuendam Ecclesiæ suæ salutem: deinde quum omnes creaturas contineat sub manu sua, nullo obstaculo prohiberi quominus sua consilia perficiat. Quanquam ergo vident fideles præclusas sibi esse omnes salutis vias, colligunt tamen animos: quia Deus non solùm omnibus impedimentis superior est, sed ipsis etiam vtitur ad viam sibi sternendam. Interea simul hoc tenere necesse est, fieri omnia solius Dei decreto, nihil autem fortuitò contingere. tantùm de vsu doctrinæ præfari oportuit, vt se cohibeant mentes nostræ nequid imaginentur indignum Dei gloria, sicut solent erratici spiritus. Sumpto illo principio, ne pudeat nos ingenuè fateri, Deum sic æterno consilio moderari omnia vt nihil fiat nisi ipso volente & ordinante. ideo appositè & scitè Augustinus hoc testimonio probat, nō simplici Dei permissu accidere que videntur nobis absurda, sed nutu etiam & decreto. Nam si facit Deus noster quæcunque vult, cur permitteret fieri quæ non vult? Cur diabolum & omnes impios sibi repugnantes non coercet? Si medius fingitur inter actionem & passionē, vt toleret quæ fieri non vult: erit igitur otiosus in cælo, vt Epicurei sōniant. Quòd si fatemur Deum consilio præditum esse vt mundum, cuius est opifex, curet ac gubernet, nullámque negligat eius partem: inde sequetur, quicquid fit, ipso volente fieri. Qui obganiunt, Deum hoc modo fore malorum authorem, peruersi sunt dialectici. Nec verò si impuri sunt canes, latratu suo efficient vt mētitus sit propheta, vel Deo eripiant mūdi gubernationem. Si nihil fit nisi ex Dei consilio & decreto, videtur peccata non reprobare. Atqui habet arcanas suas causas & nobis incognitas, cur fieri velit quod faciunt peruersi homines, non tamen pro vitioso eorum affectu. Voluit Deus Ierosolymam excidi: volebat hoc idem Chaldæus, sed alio modo. ac tametsi Babylonios sæpius appellet milites suos conductitios, dicat excitatos suo sibilo, Iesa. 5. 26, imò gladium manus suæ: non tamen propterea dicemus fuisse eius socios: quia longè diuersum fuit consilium: vt in excidio Hierosolymæ refulgeat Dei iustitia, Chaldæos sua libido, auaritia, & crudelitas meritò cōdemnet. Quanuis ergo fieri velit Deus quicquid fit in mundo, non tamen quicquam mali vult fieri: quia etsi incomprehensibile nobis est eius consilium, optima tamen ei ratio semper cōstat. Quòd si nobis sufficit sola eius voluntas, vt certò persuasi simus, quāuis iudicia eius sint abyssus profunda, Psal. 36. 7: illic tamen regnare summam iustitiam: hæc inscitia longe doctior erit toto eorum acumine qui opera eius captu suo metiri audent. Iam & hoc rursus notādum est, si facit Deus quæcunque vult, ipsum fieri nolle quæcunque non fiunt. Quod in primis vtile cognitu est. sæpe enim, quū ad Ecclesiæ afflictiones conniuet Deus ac quiescit, quærimus cur sinat eam tabescere, cui succurrere in manu eius est. Auaritia, fraudes, perfidia, crudelitas, ambitio, superbia, libidines, ebrietas, omne denique genus corruptelæ hodie grassatur in mundo: quæ mox cessarent si Deo placeret adhibere remedium. Quare hoc nobis tolerātiæ frænum sit, dum videtur torpere Deus, vel facultate destitui ad opem ferendam, nolle tam subitò, quia morā & dilationē vtilem esse nouit: volentem certè sua dissimulatione ferre quæ momento corrigere posset, si libéret.

4 *Idola eorum, argentum & aurum, opus manuũ hominũ.*
5 *Os illis, & non loquentur: oculi illis, & non videbunt.*
6 *Aures illis, & non audient: nares illis, & non olfacient.*
7 *Manus illis, & non palpabunt: pedes illis, & non ambulabunt: non clamabunt gutture suo.*
8 *Similes illis erunt qui faciunt ea, quisquis confidit in ipsis.*

4 *Idola eorum.* Hæc antithesis in hunc finem referri debet, vt melius spẽ suam confirment pii, qua recumbunt in vnum Deum: quia extra ipsum quicquid diuinitatis concipiunt hominum mentes, stultum est ac delusorium figmentum. Nam certè totius mundi errorem & insaniam cognoscere non parum prodest ad veræ pietatis confirmationem, dum ex altera parte occurrit Deus, quẽ certò scimus esse terræ & cæli opificem nec frustra vel fortuito à nobis coli. Porrò quo fortius retundat impiorum petulantiam, qui Deum cum electo populo superbè despicere audebant, contemptim deridet fallaces eorum deos, primùm idola vocans, hoc est res nihili: deinde, quia conflati sint ex mortua materia, vigore & sensu carere arguens. Quid enim magis præposterum, quàm ab illis quicquam opis sperare: quando neque materia, ex qua fabricãtur: neque forma, quæ accedit ex manu hominum, vllam in se continent diuinitatis guttã, quæ reuerentiam illis conciliet? Interea tamen subindicat Propheta, pretium materiæ nihil dare præstantiæ idolis, vt pluris fieri mereantur. Ideóque aduersatiuè resolui potest oratio: quanuis aurea sint & argentea, non esse tamẽ deos quia sint opus manuum hominis. Nam si simpliciter materiam vilipẽdere propositum fuisset, potius vocasset lignum & lapidem: nunc verò auri tantùm & argenti meminit. Interea tamen Propheta nihil minus consentaneum esse admonet, quàm homines vel essentiam, vel formam, vel honorem etiam Deo conferre, quando ipsi precariò euanidũ spiritum trahunt. Vnde sequitur, stultè gloriari Gentes deorum suorum auxilio quibus originem dederunt. Nam vnde idolis principium, nisi ex hominum arbitrio? adest ad manum materia: liberum esset non modo pateram aut vas aliud fingere ex auro vel argento, sed matulam quoque: deum fingere magis libet. Quid magis ridiculum quàm mortuæ massæ accedere nouam deitatẽ? Salse etiam addit Propheta, quanuis membra suis simulachris forment Gentes, nõ posse vel motum aliquem vel visum dare. Eo itaque præclarius secum agi intelligunt fideles, quia indubiè stat verus & vnicus Deus ab eorum parte: quando constat Gentes omnes frustra superbire vmbrarum præsidio. Quanquam latius extendi debet hæc doctrina, quia inde generaliter colligimus, perperam Deũ quæri sub externis figuris, quæ nihil simile vel affine habent cælesti eius gloriæ. Nisi enim hæc sententia hodie teneretur, Gentibus in promptu fuisset exceptio, iniustè se damnari: quia etsi idola sibi in terris conflabãt, persuasi tamẽ erant Deũ in cælo esse. Neque enim Iouẽ putabant vel lapideũ esse, vel aureũ, vel fictilem, sed repræsentari sub his signis. Vnde enim loquutio illa, Supplicare ad deos, nisi quòd simulachra putabant esse quasi deorum personas? Non habent, inquit Cicero, Siculi deos, ad quos precentur. Barbarè hoc diceret, nisi hæc infixa fuisset opinio vulgi animis, deorum cælestium figuras sibi ante oculos versari in ære, vel argẽto, vel marmore. Sed quia deos sibi propiores putabant, quum ad simulachra accederent: meritò delirium hoc exagitat Propheta quòd deitatem includant corruptibilibus signis: quia à natura Dei alienum est, sub lapide, frusto marmoris, vel ligno & trunco, vel ære, vel argento habitare. Et hac ratione vocat Habacuc cap. 2. 8, magisterium falsitatis, crassam illam colendi Dei formã. Notanda præterea est

ista

ista insectatio, *Os illis, & nō loquentur*. Cur enim ad Deum confugimus, nisi quia vita nostra ab eo pendet, in eius manu est salus nostra, penes eum residet bonorum omnium copia & iuuandi facultas? Quid ergo absurdius quàm à simulachris petere quod illis deest, quum & motu & sensu careant?

8 *Similes illis.* Multis videtur esse imprecatio: itaque futurum tempus optandi modo vertunt, Similes fiant. Sed non minus rectè conuenit subsannatio, si affirmet Propheta idololatras non minus esse stupidos quàm si trunci essent vel lapides. Meritò autem tam acriter inuehitur in homines naturaliter ratione præditos, quòd seipsos abdicent omni ratione & iudicio, sensúque communi priuent. Nam qui à rebus mortuis vitam petunt, nonne quantum in se est extinguũt omne rationis lumẽ? Summa est, siqua esset gutta sanæ mentis, non tribuerent operibus manuum suarum deitatem, quibus sensum dare nequeũt. Et certè hoc vnum sufficit ad tollendum ignorantiæ prætextum, quòd præter naturæ rationem falsos deos sibi fabricant. Vnde sequitur, sponte claudere oculos, obducere sibi tenebras, séque ob stupefacere: quæ voluntaria cæcitas eos prorsus inexcusabiles reddit: ne obtendere liceat, errorem à pio zelo profectũ esse. Nec mihi dubium est quin Propheta titulum ac colorem ignorantiæ discutere voluerit: quia sponte obrutescunt homines. *Quisquis confidit.* Hinc clarius patet cur tantopere abominetur Deus simulachra: quia scilicet ferre nequit cultum sibi ereptum ad ea transferri. Nihil Deo magis proprium, quàm vt mundus agnoscat eum esse vnicum salutis authorem: quicquid opus est, petat ab eo solo & expectet. Ideòque spoliatur debito cultu, & quasi in nihilum redigitur eius maiestas, quoties alibi locatur fiducia. Sacrilegium hoc Propheta accusat, sicuti etiam multis locis zelotypiæ confertur Dei indignatio, quoties videt idola & commentitios deos suis spoliis ornari. Siquis statuam fingat ex marmore, vel ligno, vel ære, si conflet ex auro, vel argento non esset hoc per se tam execrabile: sed vbi Deum suis figmentis tentant affigere, & quasi ipsum elicere è cælo: in eius locum substituitur mera falsitas. Verum quidem est falsificari (vt ita loquar) Dei gloriam simul ac induitur forma corruptibili: (Cui similem me fecistis? clamat per Iesaiam, 40.25, & 46.5, & plena est Scriptura talibus testimoniis) duplicatur tamen contumelia vbi eius virtus, gratia, & potestas in idolis inclusa creditur. Quanquam morbi sunt ferè inseparabiles, idolis alligare suam fiduciam postquam fabricata fuerint. Vnde enim tam cupidè appetit mundus lapideos vel ligneos deos, vel fictiles, vel ex quauis terrena materia: nisi quia Deũ imaginantur à se remotum, donec aliquo vinculo cõstrictum teneant? Quia igitur nolunt Deum spiritualiter quærere, detractũ ex suo solio, mortuis elementis subiiciunt. Hinc fit vt preces dirigant ad simulachra, quia in illis putãt propinquas sibi esse Dei aures, oculos etiam, & manus. Dixi, vix posse duo hæc vitia disiungi, quin diuinum numen idolis arrogent quicunque eas fabricando, Dei veritatẽ conuertunt in mendacium. Prophetæ tamen consilium fuit, vt nuper admonui, præcipuum sacrilegium damnare: & quod maximè detestabile est quum dicit idolis *confidere* incredulos.

9 *Israel confide in Iehoua, auxilium eorũ; & clypeus eorum ipse.*

10 *Domus Aaron confidite in Iehoua, auxilium eorum & clypeus eorum ipse.*

11 *Qui timetis Iehouam confidite in Iehoua, auxilium eorum & clypeus eorum ipse.*

12 *Iehoua recordatus est nostri, benedicet, benedicet do-*

mui Iſrael, benedicet domui Aaron.

13 *Benedicet timẽtibus Iehouã, paruulis ſimul cũ magnis.*

14 *Adiiciet Iehoua ſuper vos, ſuper vos, & ſuper filios veſtros.*

15 *Benedicti vos à Iehoua qui fecit cælum & terram.*

9 *Iſrael confide.* Iterum ad illud doctrinæ caput reuertitur Propheta, non eſſe timendum veri Dei cultoribus, ne ipſos in neceſsitate deſerat vel fruſtretur: quia tam propenſus eſt ad curandã eorum ſalutem quàm potentia inſtructus. Cæterùm primo loco hortatur Propheta totum Iſraelem in genere ad fidendũ Deo: deinde nominatim cõpellat domum Aaron: tertiò ponit timentes Deum. cuius ordinis optima eſt ratio: quia Deus promiſcue adoptauerat totum populum, omnibus etiam expoſita erat eius gratia, vt deberent communiter in eo ſpes ſuas figere, quo ſenſu dicit Paulus, Act. 26. 7, duodecim tribus Iſrael expectare promiſſam redemptionem. Non abs re igitur Propheta totum Iſraelẽ initio complectitur. Rurſum tamen, quia peculiariter elegerat ſibi Deus Leuitas, præcipuè verò Sacerdotes ex domo Aaron, qui aliis præirẽt, eſſẽtque religionis antiſtites, plus ab ipſis quàm reliquo vulgo requirit: non quòd ſpecialis ſalus illis promiſſa eſſet, ſed quia æquum erat viam aliis ipſos monſtrare, ſicuti aditus in Sanctuarium patebat: acſi diceret Propheta, Vos filii Aaron, quos Deus religionis magiſtros populo ſuo eſſe voluit, eſtote aliis exemplũ fidei, quando ſingulari honore vos dignatus eſt, Sanctuarium ſuum vobis aperiens.

11 *Qui timetis Iehouam.* Non loquitur de alienigenis, vt falſò quidam putant, quaſi de Gentium vocatione eſſet vaticinium, quia enim filiis Iſrael & filiis Aaron eos adiungit, putant incircuncifos notari, qui nondum collecti erant in ouile. Sed eodem argumento colligere liceret Sacerdotes nõ eſſe ex genere Abrahæ, quia ſeorſum de illis facta eſt mentio. Quin potius ſi beſt correctio in his verbis, qua veros Dei cultores ab hypocritis, qui degeneres erãt Abrahæ filii, diſcernit. Quoniam ergo multi carnales Abrahæ filii deſciuerant à fide patris, promiſsionem ad eos reſtringit Propheta, qui eam fide amplexi ſyncerè Deum colebant. Atque ita nunc tenemus cur per tres iſtos gradus progreſſus fuerit: quemadmodum ſiquis hodie exhortationem dirigat, primò ad totum Eccleſiæ corpus, poſtea deſcendat ſpecialiter ad miniſtros & doctores, qui debent aliis eſſe anteſignani. Quia verò inani Eccleſiæ titulo fallaciter multi ſe venditãt, ideóque cẽſeri nõ merẽtur in germanis Dei filiis, diſtinctè nominat puros & nõ fucatos Dei cultores.

12 *Iehoua recordatus eſt.* Plerique verbum *benedicendi* in præterito tempore vertunt, acſi propoſita experientia temporum ſuperiorum fideles ad bene ſperandum incitet, hoc modo, Iam longo vſu didicimus quid valeat Dei noſtri fauor: quia nõ aliunde nobis & proſperitas, & bonorum omnium copia, & ſtabilis conditio. Sumit enim principiũ illud quod nobis omnibus perſuaſum eſſe debet, nos bene & fœliciter nunquam habere niſi quatenus Deus benedicit. Iam quia toties erepti fuerant Iſraelitæ ex multis periculis, toties in neceſsitate adiuti, tam liberaliter tractati, totidem erant clara gratiæ Dei erga ipſos documenta. Quia tamen nulla ratio cogit futurũ in verbis tẽpus mutare optimè etiã conueniet, fidelibus eandẽ promitti quã antè expertierant gratiam. ita ſenſus eſſet, Deus hactenus fœderis ſui memor, nos reſpexit: ergo eius benedictio, ſicuti cœpit, ad finem vſque in nos defluet. Eundem verò ordinẽ repetit, filiis Aaron ſuperiorem gradum tribuens in benedictione Dei, laruatos autem Iſraelitas ab ea excludẽs. Dicit *puſillos cum magnis*, hac circunſtantia magis commendans paternam Dei indulgentiam: quia ne viliſſimos quidem & contemptiſſimos negligat, qui modò ex animo eius fidem implorant. Iã quum nulla ſit perſonarum acceptio apud Deum, ne ab acceſſu nos abſterreat ignobilis & ab iecta-

fecta nostra conditio, quando tam comiter inuitat qui nullius videntur esse pretii. Repetitio etiam in verbo *benedicet*, assiduum gratiæ cursum designat. Si magis placeat tempus præteritum retinere, sensus erit, longa serie fluxisse Dei beneficentiam erga populum quæ certa esset perpetui amoris probatio. Et hunc sensum adiuuat proximus versus, vbi Deũ *multiplicaturum* dicit quæ hactenus beneficia contulerat. Quia enim fons est inexhaustus Dei liberalitas, nũquam desinit cursum suum tenere, quandiu suæ ingratitudinis obstaculo eã homines non arcent. Vnde sequitur, ad posteros quoque manare: quia Deus adoptionis sua gratiam & fructum in mille generationes propagat.

15 *Benedicti vos.* Proximo versu spem fecerat Propheta perpetuæ fœlicitatis: quia largiendo nunquam arescit immensa Dei facultas, & locupletare nunquam desinit quos semel fecit suæ beneficentiæ participes. Nunc confirmandæ huius doctrinæ causa, filios Abrahæ, commemorat selectos esse à reliquis Gentibus, vt hoc priuilegio freti, non dubitent totos se tam benigno & benefico patri addicere. Iam quia caro pro sua tarditate non apprehendit Dei potentiam, cuius cognitio nos sub Dei præsidio quietos & securos continet: Propheta *Cæli & terræ opificem* vocans, admonet minimè timendum esse ne ipse vnus ad nos tuendos sufficiat. Neque enim sic creauit Deus cælum & terram vt nunc sedeat otiosus in cælo, sed vt suo imperio moderetur quicquid semel condidit.

16 Cæli cæli Iehouæ: at terram dedit filiis hominum.

17 Non mortui laudabunt te *Deus, neque omnes qui descendunt in silentium:*

18 Nos autem benedicemus Deo ex nunc & vsque in seculum. Halelu-Iah.

16 *Cæli cæli Iehouæ.* Hic bonitatem Dei, paternúmque erga humanum genus amorem commendat Propheta, quòd, quum nulla re indigeat ipse, mundum tamen cum suis opibus in vsum hominum condiderit. Quorsum enim tãta bonorum varietate (quæ vbique se ingerit oculis nostris) referta est terra, nisi quia Deus, vt prouidus paterfamilias, necessitatibus nostris consuluit? Quotquot ergo commoditates hic percipimus, totidem sunt paternæ eius curæ testimonia. hoc Prophetæ consilium est, quod miror tam securè à plerisque interpretibus negligi. Summa est, Deum gloria suæ contentum, terram locupletasse copiis omnibus, nequid hominibus deesset, Deum autem omni terrena opulentia posse carere probat, quoniam inhabitat cælos. nam certe neque vinum, neque triticum illic nascitur, neque alia vitæ subsidia. vnde sequitur, Deo non esse opus quicquam extra se quærere. atque huc spectat duplicatio. Cæli cæli Deo sufficiunt: & quia nullis adminiculis indiget, ipse sibi est pro centum mundis. Restat igitur hoc secundũ, quicquid est in mundo opulentiæ, clamare alta voce quàm beneficus pater sit Deus erga homines. Quum verò de incomparabili ista Dei bonitate concionatus esset Spiritus sanctus, mirum est huius doctrinæ nullum fuisse gustum. Canebant sub Papatu, sicuti hodie faciunt Psalmum hunc in templis: sed an centesimus quisque expendit, Deum, omnia nobis largiendo, nihil sibi præter gratiarũ actionem residuum facere? Neque in eo tantùm se prodit mundi ingratitudo, sed fœdius ad crassam & nimis pudendam blasphemiam vulgò prorumpere ausi sunt perditi nebulones, quibus hic versus iocosi dicterii loco fuit, quũ Deum in cælo deliciari dicerent, nec curare res humanas. Et quum Propheta hic disertè exprimat, Deo, non alia in re vtilẽ esse mundum nisi vt paternæ erga homines eius solicitudini seruiat, verba Prophetæ in ludibrium torserunt porci isti & canes acsi propter longam distantiã homines non respiceret. Cogor hic memorabilẽ historiam referre. Accidit

nobis in diuersorio quodam cœnantibus profanus Dei contemptor sermones nostros de spe cælestis vitæ deridens, subinde ludibrium hoc euomeret, Cælum cæli Domino. illic repente correptus diris torminibus cœpit vociferari O Deus, O Deus. atque vt erat patulo gutture, boatu suo replebat totum cœnaculum. Ergo qui in eum seuere excãduerant, perrexi meo more, stomachosè denuntians vt tunc saltem sentiret non impunè Deo illudi. Vnus ex conuiuis qui hodie adhuc superstes est, homo probus & religiosus, sed tamen facetus, hac opportunitate in alium finem vsus est: Tú ne Deum inuocas? an philosophiæ tuæ oblitus es? cur nõ in suo cælo finis quiescere? Et quoties ille tonabat, O Deus, hic alter subsannãs regerebat, Vbi nunc est illud tuũ, Cælũ cæli Domino? Ac tũc quidẽ leuatus est: sed quod reliquũ fuit vitæ, in suis impuris sordibus transegit.

17 *Non mortui, &c.* Hic vltrà progreditur Propheta. Deúmque precatur vt hac saltẽ de causa Deus se placabilẽ exhibeat suæ Ecclesiæ, ne funditus intereat humanum genus: & sint qui nõ modo fruantur eius beneficentia, sed nomẽ etiam inuocent ac celebrent. Postquam enim peculiarẽ erga Israelitas Dei gratiam & deinde beneficentiam qua prosequitur totum genus hominum, laudauit Propheta: nunc ad Dei misericordiã cõfugit, vt populi sui peccatis ignoscat. Sumit autẽ principiũ illud, Quum profanæ gentes se ingurgitent Dei beneficiis, solùm genus Abrahæ ad canendas eius laudes esse electũ. acsi diceret, Domine quid fiet si nos perire sinas, nisi vt nomẽ tuum nobiscũ extinctũ sepeliatur? Sed hic exoritur quæstio: quia videtur priuare sensu omnes mortuos. atqui si animæ ex corporũ ergastulis egressæ, sunt superstites, alacrius tunc eas vigere certũ est. vnde sequitur, Deum à mortuis quoque laudari. Adde quòd domicilium hominibus in terra assignans, ita ipsos à Deo separat vt communem tantùm cum brutis animalibus relinquat vitam. Neque enim solis hominibus data est terra, sed bobus quoque, porcis, & canibus, leonibus & vrsis, imò & insectis quibuslibet. nulla enim musca est, nullus pediculus cui domiciliũ nõ præbeat terra. Primæ quæstionis facilis est solutio: quia in terra ideo locati sunt homines, vt vno quasi ore inter ipsos Dei laudes personent. Ad hanc symphoniã respexit Propheta, sicuti & Scriptura aliis pluribus locis, Non moriar, sed viuam, & narrabo opera Domini, Psal. 118. 17. Dicebat etiã pius Rex Ezechias, Iesa. 38. 19, Viuens viuens ipse confitebitur tibi. Dicebat etiã Ionas 2. 10, e ventre ceti eiectus, Immolabo, vota reddam Domino. Denique quia hic nobis viuendi finis est vt simus in terra præcones gloriæ Dei, non est autem talis inter mortuos communicatio & societas, vt mutuò laudes Dei inter se cõcinant: meritò Propheta partes laudandi Dei mortuis adimit. Hinc alterius quæstionis pendet solutio. dicit Propheta terrã hominibus esse datam, nempe vbi se exerceant in Dei cultu, donec fruantur æterna sua fœlicitate. Nã quum ad pecudes & feras perueniãt terræ opes, præcipuè tamen in vsum hominum creata esse omnia Spiritus pronuntiat, vt Deum inde Patrem agnoscant. Concludit tandẽ Propheta, Nisi Deus Ecclesiã cõseruet, inuersum iri totũ naturæ ordinẽ. quia irrita erit mũdi creatio, nisi sit aliquis populus qui Deũ inuocet. Inde colligit reliquias aliquas sẽper fore superstites. nec solùm promittit incolumem fore Ecclesiam, sed qui in hunc modum seruati fuerint, eos ad gratitudinem hortatur: imò se omnium nomine ad canendas Dei laudes obstringit. Nec verò de vnius tantùm seculi hominibus habetur sermo; sed de toto Ecclesiæ corpore. quod ideo propagat Deus per continuas ætatum series, vt testes semper ac præcones habeat suæ iustitiæ bonitatis, ac misericordiæ.

ARGVMENTVM PSALMI CXVI.

David ex summis periculis ereptus, quàm diros animi cruciatus & anxietates perpessus fuerit, deinde quàm mirabiliter à Deo seruatus fuerit, recitat. Nam ex ipsa desperatione clarius enituit Dei virtus in restituenda salute: quia spes omnes præcisæ erant, nisi Deus illi opem tulisset. Hoc modo se ad gratias agendas incitat, & fatetur nullum aliud suppetere compensationis genus pro innumeris beneficiis.

Psalmus CXVI.

Dilexi, quia exaudiet Iehouah vocem precationis meæ.
Quia inclinauit aurem suam mihi & in diebus meis inuocabo.
3 Circundederunt me laquei mortis & angustiæ sepulcri inuenerunt me: tribulationem & dolorem inueni.
4 Et in nomine Iehouæ inuocabo: obsecro Iehouah libera animam meam.

1 *Dilexi, quia &c.* Hic ab initio Dauid testatur se dulcedine bonitatis Dei illectũ, in ipso vno quiescere. Nam defectiua loquutio magis emphatica est, quæ exprimit nusquam sibi vel gaudium esse vel quietem nisi in vno Deo. Scimus enim, donec sibi Deus animas nostras penitus deuinciat, semper vagari post inanes illecebras, & inquietudine feruere. Hunc morbum in se curatum esse asserit Dauid, quia certè senserit Deum sibi esse propitium: & quia expertus est in solidum beatos esse quicunque Deum inuocant, nullis se deliciis ab eo abstractum iri prædicat. Istud ergo Dilexi, tantundem valet acsi negaret sibi quicquam suaue fore extra Deũ, vel delectabile. Vnde colligimus, malè proficere in experientia gratiæ Dei, qui ab eo exauditi, non se penitus ipsius fidei tradunt. Eodem & secundus versus pertinet, nisi quòd secunda pars sensum commodum admittit, de quo tacent interpretes. Nam quòd dicitur, *In diebus meis inuocabo*, sine controuersia ita exponunt. Ego, cui tam fœliciter antehac successit Deum orare, toto vitæ curriculo in hoc cursu pergam. Sed videndum est annon æquè conueniat, accipi *dies Dauidis* pro opportuno quærendæ opis tempore, quum scilicet angustiæ vrgerent. Neque futurum tempus moror in verbo אקרא, quia & primo versu verbum Exaudiet de tempore præterito haud dubiè capitur. tunc verò copula resoluenda esset in aduerbium temporis: quod Hebræis satis tritum est. Contextus autem hic optimè cohæret, Quia aurẽ mihi præbuit dum eum aduersis meis temporibus inuoco, adeóque in ipso articulo vltimæ necessitatis. Quòd sicui magis arrideat prior expositio, non contendam: quæ tamen sequuntur, magis videntur huic secundæ suffragari: quia exegeticè incipit referre Dauid quinam dies illi fuerint. Cæterùm vt gloriam Dei pro merito illustret, nullum sibi à morte exitum fuisse prædicat. quemadmodum siquis apud hostes manicis & compedibus ligatus, omni spe redemptionis priuetur. Fatetur ergo se morti fuisse mancipatum, se deprehensum ac captum fuisse, vt nulla euasio reliqua esset. Quemadmodum autem se mortis angustiis dicit fuisse constrictum, ita etiam addit se incidisse in tribulationes & dolores. Hîc verò iam confirmat quod nuper dixit, quũ videri posset procul à Deo reiectus, sibi hoc maximè opportunum fuisse tempus orandi.

5 Clemens Iehoua & iustus, & Deus noster misericors.
6 Custodiens simplices Iehoua: extenuatus sum & me seruauit.
7 Reuertere anima mea in requiem tuam, quia Iehoua rependit super te.
8 Quia eripuisti animam meam â morte, oculum meum à lachrymis, pedem meum à lapsu.
9 Ambulabo coram facie Iehouæ in terris viuorum.

5 *Clemens.* Iam illius dilectionis de qua meminit, fructus profert, Dei elogia sibi proponens, quæ ad fidem in eo retinendam valeant. Priimùm vocat clementem quia gratis ad auxiliandum propensus est. Hinc nascitur iustitia quē exerit ad suos tuēdos. Misericordia porrò adiungitur, sine qua indigni sumus quibus Deus succurrat. Et quia afflictiones quæ interueniunt, sæpe videntur iustitiæ præcludere ianuam, hinc sequitur, nihil suauius esse quàm acquiescere in eo solo, vt paternus eius fauor sensus omnes nostros contineat, nec aliò nos rapiat vlla oblectatio aut voluptas. Visum deinde clementiæ & iustitiæ Dei accommodat' *ad custodiendos simplices*, nēpe qui consilio destituti, sibi ipsis prospicecere nequeunt. Accipitur hoc nomen פתאים sæpe in malam partem pro inconsideratis & stultis, qui recto consilio non obtemperant. sed nunc simplices vocantur qui patent iniuriis, qui cauendis insidiis minimè sunt solertes, qui denique facilè circunueniuntur, quum filii huius seculi tam astu polleant, quā rationibus sint instructi ad se protegendos. Dauid ergo se fatetur instar pueri fuisse, qui sibi consulere nequiret, & ad repellenda discrimina quibus erat obnoxius, minimè idoneus esset. Ideo Græcus interpres non malè reddidit *ταπεινά*. Summa est, vbi neque prudentia, neque ratio miseris suppetit ad reperiēda effugia, Deum pro ipsis sapere, & arcanam prouidentiæ suæ custodiam opponere periculis omnibus quibus impetitur ipsorum salus. Tandem exemplum in se Dauid proponit, quòd redactus ad summam inopiam, integrum statum per Dei gratiam receperit.

7 *Reuertere anima.* Iam se ad colligendum animum hortatur: imò animam suam alloquens, tranquillam esse iubet: quia Deus se propitium exhibuerit. Quòd interpretes quidam sub *quietis* nomine Deum intelligunt, coactum est: potius enim pro tranquillo & bene composito animi statu accipitur. Fatetur enim Dauid se grauiter fuisse perculsum & iactatum inter multas agitationes. sicuti quisque nostrum sibi conscius est propriæ inquietudinis, vbi vndique mortis terrores impendent. Quanuis ergo rara fortitudine excelleret Dauid, mœroris tamen impulsu tumultuatus est: & interior concussio animum eius adeò turbauit vt meritò queratur se fuisse quiete sua priuatum. Nunc Dei gratiam sufficere dicit ad sedandas istas perturbationes. Quæritur tamen an sola experientia gratiæ Dei, metum & trepidationem in animis nostris sanet: quia se posthac tranquillum fore Dauid prædicat, quod subleuatus fuerit Dei auxilio. Si autem fideles non aliter quietem suam recuperant nisi quatenus se illis exhibet Deus liberatorem, quisnam erit fidei locus, & quæ vis promissionum? Nam hæc certè est fidei probatio, dum placidè & in silentio expectamus quæ Deus occultat fauoris sui signa. Fides autem vbicōque viget tranquillat cōscientias & mētes vt pax Dei quæ exuperat omnem sensum, illic obtineat palmam, sicut dicit Paulus Philip. 4. 7. Itaque pii, quanuis labascat totus mundus, resident in sua statione. Quid ergo sibi vult iste reditus ad quietem? Respondeo, quanuis sursum & deorsum versentur filii Dei, suam tamen illis fulturam manere in Dei verbo, ne prorsus excidant. Cæterùm, quanuis promissionibus Dei freti se reiiciant in eius prouidentiam, laborant nihilominus inquietudine & inter tentationum procellas miserè æstuant. Vbi autem succurrit Deus, non modò pax interior custodit eorum mentes, sed hilaritatis & lætitiæ materiam concipiunt ex manifesta eius gratia. De hac altera quietis specie nunc tractat Dauid, tempus esse dicens, quanuis in anima sua præualuerint tumultus, vt iam se placidè in Deo oblectet גמל impropriè vertunt repēdere, quū generaliter Hebræis tam conferre beneficium, quàm mercedem rependere significet: idque confirmat proximo versu animam suam à morte creptā esse dicēs, &c. Hæc igitur est retributio (vt ita loquar) quòd Deus a morte eū liberā, lachrymas absterserit ab eius oculis. Est autē inuersus ordo verborū: quia more nostro dicendum fuit potius, Eripuit pedes meos à lapsu, oculos meos à lachrymis: imò eripuit animā meā à morte. quia quod præcipuū

est solem⁹ extremo loco ponere. sed Hebræis hæc series verborũ minime absurda est: quæ sic resolui debet, Non tantũ asseruit me Deus à præsenti morte, sed liberalius egit mecũ, tristitiã mihi discutiẽs, & manũ mihi porrigẽs, ne impingerẽ. nã est amplificatio gratiæ Dei quod pene exanimem in vitam restituit.

9 *Ambulabo*. Hic Ambulare coram Deo, tãtũdẽ mihi valet atque agere sub eius cura. Hinc Dauid fore sperat vt sua incolumitate semper fruatur. nihil enim optabilius est quam Deo pro nobis excubias agẽte, vitã nostrã inclusã esse sub eius custodia. Itaque sicuti impiorũ securitas est, procul a Deo recedere: ita hoc vno pii se beatos æstimant, quod Deus totam eorum vitam dirigat. Victurum ergo se Dauid prædicat: quia Deum habeat vitæ suæ custodem. Nam quod addit *in terra viuorum* huc spectat, actum de nobis esse, & singulis fere momentis instare nouos interitus, si nostri obliuiscatur.

10 Credidi, quia loquar: ego afflictus sum valde.
11 Ego dixi in trepidatione mea, Omnis homo mendax.

10 *Credidi*. Iterum recitat quam magno in discrimine versatus sit quo melius eluceat liberationis miraculum. Sed præfatur se ex syncero animi sensu loqui, nec aliud ore proferre quam quod diu meditatum & probe concoctum habuerat. Hoc enim valet particula, Credidi quia loquar, verba ex serio animi affectu proficisci. Paulus, 2. ad Corinth. cap. 4. 13, locum hunc citans, Græcam versionem sequitur, Credidi, propterea loquutus sum. Sed quia alibi admonui Apostolis non fuisse propositum singulas voces aut syllabas referre, sufficiat Dauidis verba natiuo sensu propriè aptari ad causam quæ illic à Paulo tractatur. Postquã enim obliquè perstrinxit Corinthios, qui tanquam exẽpti cõmuni sorte hominũ, se supra nubes efferebant: Credidi, inquit propterea loquutus sum: qui semel excitauit Christum à mortuis, Christi quoque vitã ad nos vsque extendet: hoc est, ego credo, & ideo loquor. Inde colligit, stulta iactantia superbire Corinthios: quia non humiliter amplexentur Christi crucem quum eodem fidei Spiritu ipsos loqui deceat. Quamuis autem Hebræi quidam Interpretes particulam כי aduersatiuè accipiant, rectior tamen sensus est, quem etiam doctissimi probant, Non loquar nisi quod animo concepi. circunstantia enim loci hoc exigit, externam linguæ professionem cum vero cordis sensu cõgruere: sicut multi futiliter garriũt quod nunquam in animos eorum penetrauit. acsi diceret, Nequis putet me futiles iactare hyperbolas, quia loquor, verè credidi. Vnde colligitur vtilis doctrina, fidem non posse in cordibus mortuam latere quin emergat. Spiritus enim sacro vinculo fidem cordis hîc copulat cum externa confessione. quæ autẽ Deus coniunxit, homo ne separet. Itaque perfide totum Dei verbum corrumpunt simulatores, qui fidem libenter obruerent in tenebris. Sed meminerimus exigi à filiis Dei ordinem quem præscribit Dauid, vt ante credant quam lingua profiteantur. Cæterùm (vt dixi) de magnitudine periculi sui differit, quo salutem Diuinitus sibi oblatam magis illustret.

11 *Ego dixi in trepidatione mea*. Quidam nomen חפז pro festinatione vel fuga accipiunt: atque interpretãtur Dauidem, quum celeriter fugeret à facie Saulis, sic fuisse loquutum. Sed quia trepidationem metaphoricè significat, non dubito quin recitet Dauid se consternatum fuisse animo, vt quasi in præcipitio esset. Quum ergo mentis agitatio eum raptaret, fatetur se propemodum animo concidisse. In secunda parte versus etiam variant interpretes. Quidam Dauidem fateri putant se dubitasse de promissione sibi oblata per Prophetam Samuelem. Erat quidem ille testis idoneus: sed quum videret se Dauid patria expulsum, subinde in varias mortes incurrere, obrepere potuit tentatio, frustra & de nihilo fuisse vnctum à Samuele. Ergo secundum illos, sensus verborum est, Parum abfuit quin prorsus in fuga exciderem, & promissio mihi data euanesceret, imò putaui vana spe me fuisse deceptum. Alii contrarium sensũ

eiiciunt, Dauidem scilicet tentationis fuisse victorem, quòd quum astute mentem eius Satan ad desperationem attraheret, seipsum mox corripuerit, atque ansam præciderit suæ incredulitati, hoc modo, Quid agis miser, & quò te præcipitas? audésne obliquè Deo imputare mendacium? imò sit ille verax, tu autem vanus, mendax, ac perfidus. Ego verò generalius hanc doctrinam patere arbitror, quòd scilicet non sibi directè vaticinium hoc proposuerit Dauid: sed animo confusus, inconsiderate se implicuerit Satanæ laqueis, vt nihil firmi vsquã conciperet. Quanquam enim sæpe labascunt fideles vt densas tenebras illis obiicit Satan, vt ferè illis euanescat verbũ Dei: fundamentum tamen suum non relinquunt, neque Deum consultò incusãt mendacii: quin potius impiis cogitationibus frænum iniiciunt. Certe quum *dicendi* verbum Hebræis fixam persuasionem denotet, sicut Gallicè dicimus, l'*ay conclu ou resolu*: non potuit hæc tentatio ferire animum Dauidis, quin statim occurreret. Restat igitur quod dixi, Dauidem mente obtenebratum, momento illo in Deum non respexisse. Etsi enim non ex professo litigant, vel inquirunt fideles sitne Deus verax, neque hæc execranda blasphemia quasi formata (vt ita loquar) occupat eorum sensus: quin potius eam, quoties se insinuat, repellũt ac detestantur: contingit tamen interdũ ipsis vsqueadeo turbari, vt nihil cernant præter mendacium & vanitatem. Talis fuit in trepidatione sensus Dauidis & quidem confusus, acsi crassæ nebulæ aspectum lucis tollerent, Nihil certi est, nihil stabilis: quid credam? quid sperabo? quò confugiam? Atque ita secum non rarò disceptant fideles in hominibus nihil certum esse. nam velum est oppositum eorum oculis, quo prohibentur à conspectu lucis Dei, ideóque in terra subsidunt, donec supra cælos euecti, veritatem Dei rursus cernere incipiant. Consilium Dauidis est (vt nuper attigi) amplificare modis omnibus Dei gratiam. hac de causa de suis tentationibus verba faciens, se indignum fuisse fatetur quem Deus ope sua sublcuaret. debuerat enim se colligere, vt vaticinio innixus, supra omnem diffidentiam se attolleret. Hóc se fecisse negat, quòd mens cõfusa nihil præter vanitatem cerneret. Porrò quum tam horribili impulsu concussus fuerit, quid nobis fiet, nisi nos Deus fulciat ac retineat? Quod tamen non eò spectat vt dubii & incerti pendeant fideles, sed magis solicitè Deum inuocent. Sedulò autem ad certandum intenti simus: quia incredibiles sunt istæ luctæ donec ad rem ventum fuerit. Quãquam simul tenendum est, agitationem hanc quasi momentaneam fuisse in Dauide, quum scilicet elapsa vaticinii memoria, dubius oberraret.

12 Quid rependã Iehouæ? omnia beneficia eius super me.
13 Calicem salutum accipiam, & nomen Iehouæ inuocabo.
14 Vota mea Iehouæ reddam nunc corã toto populo eius.

12 *Quid rependam*. Iam cum admiratione exclamat se magis obrui immẽsa beneficiorum Dei mole, quàm vt referendæ gratiæ par esse queat. Emphatica enim interrogatio est, qua studium quidem sibi non deesse ostendit, sed rationem minimè suppetere. Quum ergo se non esse soluendo agnoscat, sumit quod residuum est, nempe vt Dei gratiã celebret quibuscunque potest laudibus. Cuperem (inquit) officio defungi: sed dum in omnes partes circunspicio, nihil vsquam inuenio compensationis. Quod ad verba spectat, particulam *Super me* quidam ita exponunt, quasi diceret Dauid residere in animo suo memoriã omnium beneficiorum quæ Deus in ipsum contulerat. Alii subaudiunt particulam PRO, sicuti etiam reddidit Græcus interpres. Sed melius quadrat distinctio post Iehouæ. Pòstquam enim se Deo remunerando imparem confessus est, imò nihil sibi occurrere quod repẽdat simul adiũgit, cõfirmãdi causa, nõ vna tantùm beneficii specie se esse obstrictũ, sed innumeris: acsi diceret, Quũ nullum sit beneficii genus quo non me Deus sibi deuinxerit, quomodo remunerãdi facultas mihi

mihi suppeteret? Quia ergo omnia præmia deficiunt, cõfugit ad gratiarum actionem: quæ vna solutio, Deo abundè sufficit. Admonet autẽ hoc Dauidis exemplum nõ leuiter aut defunctoriè reputanda esse Dei beneficia: quia si pro merito æstimãtur, ipsa cogitatio in admirationem rapere nos debet. Nemo enim est nostrum qui nõ onustus sit immensa beneficiorum Dei congerie: sed vanitas nostra, quæ animos nostros in erraticas speculationes abstrahit, huius doctrinæ obliuionem inducit, quæ tamẽ in assidua sui meditatione nos occupare debuerat. Ac eo plus laudis meretur Dei erga nos liberalitas, quòd nihil à nobis mutuum expectat, sicuti nec recipere potest: quia nec vlla re indiget, nos verò bonorum omnium inopes sumus ac vacui.

13 *Calicem salutum.* Alludit ad morem vsitatum sub Lege. nam quum solennes agerent Deo gratias, adhibebatur etiam epulum, vbi fiebat in signũ lætitiæ sacra libatio. Quia hoc symbolũ erat liberationis, Calicem salutum vocat. Et verbum *inuocandi* significat nomen Dei celebrare, quod idem clarius exprimit continuò pòst, vbi dicit se *redditurum vota sua in cœtu fidelium*: quia nõ alibi quàm in Sanctuario fas erat offerre sacrificia. Summa huc tendit, non esse magnopere laborandũ fidelibus quomodo se liberẽt, quia Deus satisfactiones non quærit quibus eos scit carere, sed nuda & simplici gratitudine cõtentus est. nam hæc iusta solutio est, fateri omnia illi nos debere. Quòd si Deus tã benignè & humaniter nobis indulget, eo magis detestabilis est nostra ignauia, nisi laudes saltem quas exigit, ei referimus. Et certè plusquam indigni sunt qui solis luce & vitali spiritu, ne dicam mundi totius diuitiis fruantur, qui authorem tam exiguo iure fraudant. Quanquam autem iam in vsu non sunt legales cæremoniæ, ideóque cessauit externa ista libatio cuius meminit Dauid viget tamen spiritualis cultus, de quo vidimus Psalmo 50.23, Sacrificium laudis glorificabit me. Interea meminerimus ritè Deum à nobis laudari, si non modò linguas, sed nos ipsos & quicquid in nobis est offerimus in sacrificium. nõ quòd vlla inde ad Deum redeat vtilitas, sed quia gratitudinem nostram hoc modo probari æquum est.

14 *Vota mea reddam.* Quum in mediis periculis vota nuncupauerit, in eo refulget pietatis constantia. Iam ostendit se minime esse oblitum, sicuti plerique, dum vrgentur manu Dei, eius quidem fidem implorant ad momentũ, sed memoriam acceptæ salutis mox sepeliunt. Atqui Spiritus de vero cultu disserens, non abs re duas istas partes inseparabili nexu coniungit, Inuoca me in die tribulationis: & liberatus, glorifica me, Psal. 50.15. Si cui absurdum esse videtur, fideles votorum nuncupatione pacisci cum Deo, vt sibi cõcilient fauorẽ: Respondeo non promittere ipsos laudis sacrificium, vt blanditiis ipsum instar hominis mortalis demulceant, vel vt sibi obstringant proposita mercede. nuper enim testatus est Dauid nihil se afferre compensationis. Votorum ergo finis & vsus est, primùm vt impetrandi fiduciam cordibus suis obsignent filii Dei: deinde vt se magis ad gratiarum actionem incitent. Nam certè vouendi libertas filiis Dei pro subleuãda eorum infirmitate conceditur: quia hoc modo ad eos descendit indulgentissimus Pater, ac secum permittit familiariter agi, modò in hunc quem dixi finem voueãt. Quicquid sit, nihil tentandum nisi ex eius permissu. Quo magis ridiculi sunt Papistæ, qui stulta quælibet absurdáque vota quæ sine iudicio effutire libuerit, defendunt hoc prætextu. quasi verò licita sit ebrietas, quia Deus nobis permittit comedere.

15 Pretiosa in oculis Iehouæ mors mansuetorum eius.

16 Agedum Iehoua, quia ego seruus tuus, ego seruus tuus filius ancillæ tuæ, dirupisti vincula mea:

17 Tibi sacrificabo hostiã laudis, & nomẽ Iehouæ inuocabo.

18 *Vota mea Iehouæ reddam nunc corã toto populo eius*
17 *In atriis domus Iehouæ, in medio tui Ierusalem. Hal-*
lelu Iah.

15 *Pretiosa.* Transit ad generalem doctrinam, pios curæ esse Deo, vt illis in necessitate opem ferat: quia pretiosa est coram eo ipsorum vita. Hoc autem clypeo munire se voluit contra mortis terrores qui sæpe ingerebantur, quum se mox absorbendum putaret. Nam dum ita Deo conniuente periclitamur, obrepit opinio, nos tanquam vilia mancipia negligi, vitámque nostram pro nihilo duci. Iam scimus, impios, dum vidẽt nos destitui omnibus præsidiis, eo audacius contra nos insolescere, acsi nulla esset vitæ aut mortis nostræ ratio. Eorũ ergo libidini opposuit Dauid hanc sententiam, pluris esse Deo suos cultores, quàm vt eos fortuitò in mortem proiiciat. Quanuis ergo ad tẽpus simus omnibus fortunæ & hominum iniuriis expositi, semper tamen occurrat hæc cõsolatio, Deum tandem palàm facturum quàm charas habeat animas nostras. Sicut hodie quum innoxius sanguis funditur, & atrociter insultant impii, acsi, Deo victo triumphos agerent, stet nobis firma hæc doctrina, mortem fideliũ, quæ sordida est coram hominibus, imò probrosa, in oculis Dei esse pretiosam, vt tandem vel mortuis manum porrigat: & horrendis exemplis demonstret quàm sibi inuisa sit eorum crudelitas qui iniustè bonos & simplices affligunt. Nam si lachrymas eorum in vtre nume ratas seruat, Psalmo 56. vers. 9, quomodo sanguinem euanescere sineret? Suo igitur tempore implebitur Iesaiæ vaticinium, vt terra sanguines suos detegat, Iesa. cap. 26. vers. 21. Cæterùm, vt locum demus gratiæ Dei, induamus mansuetudinis spiritum: sicuti Propheta fideles vocans mansuetos, ad ferendum crucis onus iubet colla placidè submittere, vt in patientia sua possideant animas suas, Luc. 21. 19.

16 *Agedum Iehoua.* Sicuti proximo versu gloriatus est, in sua persona editum fuisse à Deo specimen paterni fauoris quo fideles omnes prosequitur: ita nunc specialiter ad se accommodat generalem doctrinam, *vincula sua soluta esse* dicens: quia vnus fuerit ex numero seruorum Dei. *Vincula* autem nominat, quẽadmodum si quis pedibus & manibus ligatis trahatur à carnifice. Porrò liberationis suæ causam in eo statuens quòd seruus Dei fuerit, minimè iactat sua obsequia, sed potius animum refert ad gratuitam Dei electionem: quia minimè in nobis situm est facere nos Dei seruos, sed ex mera eius adoptione nobis cõtingit hæc dignitas. Ideóque Dauid non simpliciter asserit se fuisse Dei seruum, sed *filium ancillæ*: acsi diceret, se iã ab vtero, imò antequã nasceretur, id honoris fuisse adeptum. Ergo se cõmune omnibus speculum proponit qui se in Dei clientelam addixerint, vt nõ dubitent se eius patrocinio saluos fore.

17 *Tibi sacrificabo.* Iterum repetit quod dixerat de gratiarum actione, eáque publica: quoniam non arcano tantũ sensu coram Deo, sed externa quoque professione testanda est nobis pietas nostra apud homines. Etsi autem legalibus cæremoniis defunctus est Dauid cum reliquo populo, quia hæc exercitia sciebat non frustrà tunc mandari: verũtamen finẽ respexit, vt sacrificium laudis & vitulos labiorum præcipuè offerret. *Atria domus Dei* nominat, quia tunc vnicum erat altare, à quo discedere fas non erat: & volebat illic Deus celebrari sacros conuentus, vt mutua esset inter fideles ad cultum pietatis imitatio.

Psalmus CXVII

Laudate Iehouam omnes gentes, celebrate eum omnes populi:
2 *Quia confirmata est super nos clementia eius, & veritas Iehouæ in æternum. Halelu Iah.*

1 Laudate

1 *Laudate Iehouam.* Quia per os Prophetæ omnes gentes hortatur Spiritus ad canendam Dei misericordiam & veritatem, meritò colligit Paulus ad Romanos cap.15.11, hoc vaticinio prædictam fuisse totius mundi vocationem. Nam increduli, quamuis expertes non sint Dei misericordiæ, quia tamen eam non sentiunt, & simul incognita est illis eius veritas, quomodo ad eum laudandum se accingerent? Itaque frustrà ad Gentes profanas verba faceret Propheta, nisi simul cum filiis Abrahæ congregandæ essent in fidei vnitatem. nec est quod nasuti homines suis cauillis eludere conentur hanc Pauli rationē. Hortatur quidem alibi Spiritus, fateor, tam montes, quàm fluuios, arbores, pluuias, ventos, & tonitrua ad personandas Dei laudes: quia scilicet omnes creaturæ tacendo clamant suum esse opificem: sed alio modo laudatur ab hominibus qui intelligentia præditi sunt. Sicuti & addita causæ redditio ostendit, nēpe quia *misericordia Dei & veritas* materiā præbeant. Porrò non intelligit Propheta laudandum esse passim Deum à Gentibus, quia in angulo Iudææ hæc notitia resideat: sed quatenus diffusa erit per totum orbē. Primùm ergo laudari Deū iubet quòd bonitas eius aucta sit vel *cōfirmata* (גבר enim Hebræis vtrūque significat) deinde quia stabilis in æternum maneat eius veritas. Qui ergo bruto stupore prætereunt Dei bonitatem, qui cælestem eius doctrinam surdis auribus respuunt, quomodo parati essent ad canendas Dei laudes? Porrò *veritas Dei* hoc loco propriè ad testimonium gratiæ refertur. Poterit enim verax esse Deus, vt toti mundo minitetur exitium. sed ideo priore loco clemētiam posuit, vt fides eius paternæ beneuolentiæ testimonium continens, pias animas exhilaret. Non minus quidem laudis merētur potentia eius & iudicium: sed quia nunquam ad laudandum Deum rectè affecti erunt homines, nisi gustu bonitatis eius allecti, non abs re Propheta misericordiam & fidem delegit, quæ solæ mutis ora aperiunt. Porrò non dicitur æterna veritas, quasi misericordia, postquam viguit, ad momentum deinde euanescat: (nam eadem ratione exigua esset, respectu misericordiæ, quæ copiosa esse dicitur:) sed sensus est, sic vberē esse Dei misericordiā super nos, vt fluat continuo cursu, quia coniuncta est cum æterna eius veritate. Cæterùm, si legamus confirmatam esse clementiam, exemptus erit scrupulus: quia eodem constantiæ & firmitatis elogio ornabitur tā clemenria quàm veritas.

ARGVMENTVM PSALMI CXVIII.

Quocunque tempore compositus fuerit Psalmus hic, Dauid regiam potestatem adeptus, quia in communem Ecclesiæ salutem regnare se novit, filios omnes Abrahæ hortatur ad gratiam hanc reputandam. Pericula etiā commemorat, quorum magnitudo & varietas centies potuerit eum perdere, nisi mirabiliter opem Deus tulisset. Vnde colligere promptum est, neque sua ipsius industria, neque hominum fauore, neque humanis mediis ei patuisse regni solium Simul etiam docet, non temerè se neque illicitis artibus prorupisse ad rapiendum Saulis imperium, sed Diuinitus creatum esse Regem. Interea meminerimus, consilium Spiritus fuisse, sub imagine temporalis illius regni describere nobis æternum & spirituale Filii Dei regnū, sicuti eius personā gestabat Dauid.

Psalmus CXVIII.

CElebrate Iehouam quia bonus, quia in seculum clementia eius.

2 *Dicat nunc Israel quia in seculum clementia eius.*

3 *Dicat nunc domus Aaron quia in seculū clemētia eius.*

4 *Dicant nunc timentes Iehouam quia in seculum clementia eius.*

1 *Celebrate Iehouam.* Videmus Dauidē nō agere priuatim gratias Deo, sed populū clara voce hortari ad cōmune pietatis officium. Hoc autem facit, non modò quia dux & magister aliis erat ordinatus: sed quia Deus, eum creando

Regem, Ecclesiæ suæ afflictæ misertus fuerat. Ergo Israelitas ad prædicādam Dei gratiam hortatur, cuius fœlicibus auspiciis prodit salutis eorum instaurator. Generaliter quidē dicit initio, Deū esse bonum, & clementiam eius æternā: sed deinde eius bonitatis documentum in se profert, vt suo loco videbimus. Interea in memoriam reuocare conuenit quod proximo Psalmo admonui, argumentum laudandi Dei nobis proponi in eius misericordia, potius quàm in potentia & iudicio: quia si illic quoque refulget eius gloria, nunquam tamen alacres & voluntarii laudes eius canemus, donec suæ bonitatis dulcedine nos alliciat: sicut Psalmo 51. vers. 17, vidimus, aperiri ora fidelibus ad Deum laudandum vbi sentiunt eum liberatorem. Quòd autem solùm Israelem & filios Aaron alloquitur, id facit ætatis suæ respectu: quia adhuc in vna illa gente residebat adoptio. quanquam eūdem rursus ordinem sequitur quem tenuit Psalmo 116. Postquam enim filios Abrahæ, qui Dei electione segregati erant à Gentibus, hortatus est: item filios Aarō qui Sacerdotii iure aliis præcinere debebant: sermonem conuertit ad alios Dei cultores: quia multi laruati erant Israelitæ, qui tametsi in Ecclesia locum occupabant, ab ea nihilominus erant extranei. Nec obstat quòd hic Prophetico Spiritu disserat Dauid de futuro Christi regno: quia etsi ad Gentes extensum est, originem tamen & primitias habuit in populo electo.

5 *Ex angustia inuocaui Deum: respondit mihi in latitudine Deus.*

6 *Iehoua mecum, non timebo quid faciat mihi homo.*

7 *Iehoua mecum inter auxiliarios meos: & ego videbo in aduersariis meis.*

8 *Melius est sperare in Iehoua, quàm confidere in homine:*

9 *Melius est sperare in Iehoua quàm confidere in Principibus.*

5 *Ex angustia.* Specialis est doctrinæ quam vidimus, applicatio ad personam Dauidis, cui tamen annexa est totius Ecclesiæ gratulatio: cuius publicæ saluti Deus prospexerat, hominem vnum tuendo. Suo autem exemplo pios omnes confirmat, ne rebus aduersis animum despondeant. Et videtur consultò occurrere dubitationi, quæ statim obrepere solet, quoties prædicatur Dei bonitas, cur ergo sinat seruos suos tam duriter opprimi & laborare. Admonet igitur Dauid ne sic quidem excidere Dei misericordiam, quia paratum est malis nostris solatium & remedium in precibus. Circunstantia temporis quam exprimit, admonet, quo magis nos premūt res aduersæ, tunc verè opportunum esse orandi tempus: dum scilicet se ex angustiis precatum dicit, atque hoc modo in latitudinem fuisse eductum.

6 *Iehouah mecum.* Vnius Dei auxilio fretus, non paucis tantū hostibus, sed toti mundo insultat: acsi diceret, quia manu Dei protegitur, securè se & ex tuto despicere quicquid machinari poterunt homines. Et certè tūc demū tribuitur iustus honor Deo, quum præ ipso nihili ducitur tota mundi potentia. Hoc etiā modo perstringit omnium ferè incredulitatē, qui se vltrò cōsternant vanis terroribus. etsi enim tranquillum animi statum omnes expetunt, quia tamen impiè Deum fraudant virtutis suæ laude, eos tanto illo bono priuat sua ingratitudo. Nam si Dei arbitrio & potestati cuncta, vt decet, subiicerent, intrepidè ad superāda omnia incōmoda parati starent, quorum metu subinde expauescunt. Nunc quum Dei præsidio præferant noxios hominum conatus, digni sunt quos exagitet strepitus folii cadētis.

Hanc

Hanc prauitatem ſuo exemplo corrigere voluit Dauid, ſe Deo propitio cunctos mortales non metuere aſſerẽs: quia ſcilicet perſuaſus eſt, in eius arbitrio eſſe ſitum aduerſos omnes conatus diſcutere. Porrò ſi hoc canticum cecinit poſt liberationem, conſtat quàm bene profecerit in experientia gratiæ Dei. Ergo quoties nobis opem Deus tulerit, creſcat inde fiducia in poſterum, nec tam obliuioſi ſimus quin ſemper occurrat bonitas & virtus Dei in ipſa neceſſitate nobis perſpecta. Quanquam fieri poteſt vt hîc recitet quas inter media diſcrimina ſibi meditationes ſuggeſſit: alterum tamen illud magis probabile, poſtquam victoria potitus erat, de perpetuo Dei auxilio in futurum tempus gloriari. Quòd *auxiliatores* quidam accipiunt pro exigua manu quam ſibi conciliauerat Dauid, mihi videtur nimis dilutum. Frigidè enim Deum numeraret inter ſexcentos illos quos ſecum ducebat, quaſi vnus eſſet ex grege. Simplicius ergo interpretor, vocari Deum auxiliatorẽ, acſi diceret ſibi ſufficere, modò illum habeat à parte ſua ſtantem. Quanuis enim deſtitueretur humanis ſubſidiis, Deum cunctis hoſtibus opponere non dubitat.

8 *Melius eſt ſperare.* Videtur nihil niſi vulgare & tritum dicere. fatentur enim vno conſenſu omnes, vbi ad Dei & hominum comparationem venitur, longe pluris illum vnum debere fieri, ideoque nihil eſſe melius quàm recumbere in ſpem auxilii quod ſuis promittit. Et quidem hæc confeſſio reſonat in omnium ore. Interea vix centeſimus quiſque Deum vnum ſibi ſufficere perſuaſus eſt. Quare multum profecit qui vno Deo contentus, etiamſi nihil auxilii reperiat in terris, bene tamen ſperare non deſinit. Eſt autem impropria comparatio, quia in totum nefas eſt vel minimam ſpei noſtræ partem, quæ tota in Deo fixa eſſe debet, transferre ad homines. ſenſus tamen minime eſt ambiguus, rideri vanas ſpes hominum, quibus huc & illuc raptantur: & dum illis mundus arridet, præterito vel ſpreto Deo, criſtas erigunt. Putant nonnulli Dauidem odioſe ſuis hoſtibus obiicere quòd à Saulis fauore pendẽtes decepti fuerint. Sed hoc mihi videtur nimis reſtrictum: nec dubito quin Dauid exẽplum ſe piis omnibus proponat: quia amplam mercedem retulerat ſpei ſuæ, quũ ſoli Deo innixus, patienter tuliſſet ſe priuari omnibus humanis ſubſidiis. In ſecunda parte verſus, vbi *Principes* loco hominum ponit, amplificatio eſt, acſi diceret, non eos modò ſtultè errare qui plebeis hominibus ſpem ſuam addicunt, ſed qui ſummis etiam Regibus ſunt amici: quia ſemper tandem maledicta erit fiducia quæ in carne fundata eſt: Deo autem propitio mors quoque in vitã vertetur.

10 Omnes gentes circundederunt me, in nomine Iehouæ certè excidam eas.

11 Circundederunt me, etiam circundederunt me, in nomine Iehouæ certè excidam eas.

12 Circundederunt me ſicut apes, extinctæ ſunt vt ignis ſpinarum, in nomine Iehouæ certè excidam eas.

13 Impellendo impuliſti me vt caderem, & Iehoua adiuuit me.

14 Robur meum & canticum meum *Deus, & fuit mihi in ſalutem.*

10 *Omnes Gentes.* Cõmemorat his verſibus quàm mirabiliter ereptus fuerit, vt certò agnoſcant omnes, liberationem quæ humanitus contingere nõ potuit, verè fuiſſe Diuinam. repetit enim ſæpius, ſe fuiſſe obſeſſũ, neque id à paucis, ſed ab ingenti multitudine. Quum ergo totus populus iracundia & furore in eum ardens, eum teneret comprehenſum, vt nulla pateret euaſio, nulla

ſalus aliunde quàm è cælo prouenire potuit. Cæterùm, quòd Gentes omnes ſibi infeſtas fuiſſe conqueritur, hoc quidam referunt ad vicinos populos, à quibus vndique Dauidi fuiſſe periculū ſcimus. Meo tamen iudicio ſimpliciter intelligit totum mūdum ſibi fuiſſe aduerſum: qnia vnius Dei auxilium capitali & furioſo odio opponit quo eum proſequebantur tam populares quàm vicini, vt nullus angulus in terra tutus ei foret. Quanuis enim exercitus ex pluribus populis non fuerint collecti ad eum obſidendum: quia tamen nulla niſi in latebris ferarum quieta erat ſtatio, imò illinc quoque metu abigebatur, & quotquot obuii erant, totidem cernebat laqueos: non mirum eſt ſi dicat circundatum ſe fuiſſe ab omnibus populis. Ecliptica autem loquutio plus habet vehementiæ, quàm ſi dixiſſet ſe ſperaſſe in Deo, & hoc modo victoriam eſſe adeptum. Nam ſolum *Dei nomen* in medium proferens, ſe aliis copiis inſtructū fuiſſe negat, vt pereundum certò fuerit, niſi Deus vnus opem tuliſſet. Particulā כי affirmatiuè vertere placuit: ſed hoc ſenſu, Quanuis vndique ſim obſeſſus à mundo, tantùm mihi ſuccurrat Dei virtus, certè ea ſatis ſupérque valebit ad omnes hoſtes meos perdendos. Quòd toties inculcat *ſe circundatum fuiſſe*, in eo exprimitur pertinax & inexplebile odium. *Apum* verò ſimilitudine veſanum ardorem notat: quia etſi in illis animalibus non tantum eſt roboris, mira tamē eſt excandeſcentia: & dum cæco impetu irruunt, non parum iniiciunt terroris. Paulò pòſt tamen addit *extinctos fuiſſe tanquam ignem ſpinarum*, qui etſi magnum crepitum initio edit, & maiores proiicit flammas quàm ex ſolido ligno, mox tamen concidit. Summa eſt, hoſtes tumultuoſè aggreſſos eſſe Dauidem, ſed eorum violentiam momento collapſam eſſe. Itaque tertiò repetit, modò adſit Dei virtus, quicquid fuerit aduerſi, ſtatim ceſſurum.

13 *Impellendo.* Vel eſt heteroſis numeri: vel Saulem qui hoſtium caput erat, alloquitur. Cæterùm, in perſona vnius hominis, omnibus ſimul inſultat: ac ſe impulſum fuiſſe prædicans, fatetur quidem non propria ſe virtute ſtetiſſe, ſicuti qui pares ſunt ad reſiſtendum, firmo gradu contrarios impetus ſuſtinent: ſed hinc melius refulget Dei virtus, quòd ab ipſa ruina erectus fuerit. Ideo proximo verſu concludit *Deum eſſe robur ſuum & laudem*. Nam priore epitheto ſuam infirmitatē ingenuè agnoſcēs, vni Deo aſcribit quòd ſaluus manet. Iā vbi confeſſus eſt ſe in ſolo Deo fuiſſe fortem, quatenus ſcilicet ſuffultus eſt eius virtute, continuò pòſt addit *Deum eſſe laudem ſuam vel canticum*: quod nomen paſsiuè accipitur: acſi diceret, nullam in ſeipſo gloriandi materiam ſibi ſuppetere, ſed totam ſalutis ſuæ laudem reſidere in vno Deo. Quò etiam ſpectat verſus clauſula, vbi Deum ſibi in ſalutē fuiſſe prædicat.

15 *Vox exultationis & ſalutis in tabernaculis iuſtorum: dextera Iehouæ fecit virtutem,*

16 *Dextera Iehouæ exaltata eſt, dextera Iehouæ fecit virtutem.*

17 *Non moriar, imò viuam, & narrabo opera* Dei.

18 *Caſtigās caſtigauit me Deus, ſed morti nō tradidit me.*

19 *Aperite mihi portas iuſtitiæ, ingreſſus in eas celebrabo* Deum.

20 *Hæc porta Iehouæ, iuſti intrabunt in eam*

21 *Celebrabo te, quia exaudiſti me, & fuiſti mihi in ſalutem.*

15 *Vox exultationis.* Tale fuisse Dei beneficium asserit, pro quo non satis sit in obscuro recessu gratias agere: non modò quia illic insignis apparuerat Dei virtus & memoratu digna, sed quia fructus ad totam Ecclesiam rediturus erat. Quia ergo admirabilis erat liberatio, & communiter piis omnibus vtilis, publicam gratiarum actionē promittit Dauid: & eadem opera pios omnes hortatur ad sanctam hanc societatem. Præcipuè tamen hac circunstantia extollere voluit gratiæ Dei magnitudinem: & deinde ab ipso effectu ostendere non sibi priuatim oblatam fuisse salutem, sed in sua persona Ecclesiam fuisse seruatam. Hoc quidem exigit mutua inter fideles communicatio vt alii pro aliis vicissim Deo gratias agant: sed specialis, quam attigi, in Dauide fuit ratio, quem Deus mirabiliter ex multis mortibus ereptum, electo populo præfecerat. Notandum quòd vocem lætitiæ & gratulationis cum Dei laude coniungit: sicut fideles minimè gaudere decet sine gratiæ Dei sensu. Porrò *facere virtutem* tantundem valet ac magnificè exercere suam potentiam, cuius splendor palàm refulgeat. Sæpe enim occultè & sub specie infirmitatis Deus fideles suos liberat, vt sentiant quidem ipsi se manu eius fuisse ereptos, hoc autem aliis non sit perinde cognitum. sed Dauid præclarè testatum fuisse opus Dei asserit: vt minimè ambiguum sit vnde contigerit hæc salus. Eodem pertinet altera loquutio *Dexteram Dei fuisse exaltatam*, quia potenter agendo, & præter consuetum morem, Deus manum suam in sublime extulerat.

17 *Non moriar.* Loquitur Dauid quasi quispiam è sepulchro emergens. Nam qui dicit, non moriar fatetur se à morte, cui iam addictus erat, fuisse liberatum. Et certè per annos complures in summa desperatione vixerat, vt singulis momentis variæ mortes instarent, & exitus ab vna, ingressus esset in aliam. Se ergo non moriturum prædicat, quia vitam, à cuius spe exciderat, recuperauit. Cæterùm nobis toto vitæ curriculo cantilena hæc meditanda est, quorum vita abscondita est cum Christo in Deo, Coloss. 3. 3. Siqua datur interdum relaxatio, dicendum quidem erit cum Dauide, nos qui in morte conclusi eramus, emergere ad nouam vitam. sed tamen assidue per medias tenebras luctandum est: quia salus nostra quæ in spe reposita est, palàm cōspicua nobis esse nō potest. Secunda parte versus legitimum ostendit vitæ vsum, quia Deus vitam suis non prorogat vt saturentur cibo & potu, dormiant altum somnum, & fruantur terrenis omnibus commodis: sed vt celebrēt eius beneficia, quibus eos quotidie onerat: qua de re diximus Psalmo centesimo decimoquinto.

18 *Castigans.* Hîc agnoscit Dauid, quanuis eum iniuriosè hostes impeterēt, se tamen castigatum fuisse Dei ferulis per illorum manus: deinde hanc fuisse paternam castigationem, quia non inflixerit Deus mortiferas plagas, sed moderatus sit rigori suo. Videtur autem an teuertere peruersa iudicia, quibus odiosè premi se videbat: acsi mala omnia quæ perpessus fuerat, totidem essent reprobationis signa. Quod ergo calumniabātur reprobi, retorquet in contrariā partem, leniter se & paterno more fuisse correctum. Hoc primū est in rebus aduersis, vt sciamus nos humiliari Dei manu: accedat deinde alterum, hoc modo probari nostram obedientiam, nos expergefieri à nimio torpore, crucifigi veterem hominem, purgari sordes nostras, cogi nos sub Dei obsequium, & stimulari ad meditationem cælestis vitæ. Nā si hæc veniant nobis in mentē, nemo erit qui nō exhorreat fremere aduersus Deū, imò se potius quisque mansueto spiritu subiiciet. Et certè quòd frænum arrodimus, vel prorumpimus ad impatientiam inde contingit, quòd maior pars non reputat afflictiones esse Dei ferulas: alii verò paternam eius moderationem nō gustant. Quare hoc secundum membrū diligenter notandum est, clementer semper agere Deum cum suis, vt percutiendo sanet: non quòd semper appareat paterna eius indulgentia: sed exitus tādem demonstrat, adeò non fuisse exitiales plagas, vt medicinæ vice fuerint, quæ nos ad exiguum tempus debilitans sanatis nostris vitiis integrum vigorem nobis restitueret.

19 *Aperite.* Hîc zeli ardore

prorumpit Dauid ad testandam suam gratitudinem, dum sibi Templum aperiri iubet, quasi victimis in medium adductis. Atque iterum confirmat quod prius dixit, se publicè Deo gratias acturum in legitima piorum cœtu. Quanquã autem ex more Sacerdotes portas Tẽpli aperiebant populo, videtur tamẽ alludere Dauid ad diuturnum suum exilium. atque hanc coniecturam melius confirmat proximus versus. Quum ergo diu prohibitus esset ab accessu Sanctuarii, imò priuatus eius conspectu: nunc lætatur ac triumphat se admitti vt Deo sacrificet. Simul ostendit se venturum, non vt solebant hypocritæ, quibus Deus per Iesaiam 1.11, exprobrat quòd pauimentum suum frustra terant: sed se venturum cum sacrificio laudis. Iam quia sibi veræ pietatis conscius erat, æquum esse dicit, sibi & sui similibus patefieri Templi fores, ad quas accedere pridem ausus non fuerat. *Porta*, inquit, *est Iehouæ*: ergo iustis eam tandem aperiet. Summa huc tendit, quanuis extorris à templo & patria fuisset Dauid, nunc tã ipsum quã synceros omnes Dei cultores recuperare ius suum, statu regni in melius composito. Atque ita obliquè deflet Templi profanationem, quandiu sub tyrannide Saulis fuerat à profanis Dei contẽptoribus occupatum, ac si canibus & impuris animalibus stabulum esset. Quòd ergo Templum diu fuerat latronum cauerna, hæc indignitas perstringitur: nũc verò quum iustis pateat, vere sacram esse Dei domum asserit. Porrò quod cõtigit tempore Saulis, hodie cernitur, vt per summum nefas ac dedecus Sanctuarium Dei occupent sacrilegi eius hostes. Neque enim Antichristus esset Papa, nisi sederet in tẽplo Dei. Cæterùm quũ ille passim omnia templa fœdis pollutionibus in lupanaria conuerterit, studeamus quoad in nobis est, ea purgare, vt purè in illis colatur Deus. Vbi autem sacrum inter nos domicilium eligere dignatur, demus quam possumus operam arcendis inquinamentis & fœtidis mistturis quæ puritatem Ecclesiæ corrumpunt. Postea breuiter commemorat Dauid qua de re laudis sacrificium offerre Deo instituat: quia scilicet *seruatus fuerit* eius gratia.

22 *Lapidem reprobauerunt ædificantes, factus est in caput anguli.*

23 *A Iehoua factum est hoc, mirabile est in oculis nostris.*

24 *Hæc dies quã fecit Iehoua, exultemus & lætemur in ea.*

25 *Obsecro Iehoua serua, obsecro, obsecro, Iehoua, prosperum successum da obsecro.*

26 *Benedictus qui venit in nomine Iehouæ: benedicimus vobis è domo Iehouæ.*

22 *Lapidem.* Iam Dauid collecto animo calumniis insultat, quibus iniustè & præter meritum fuerat grauatus. Porrò quia durum erat præiudicium, à toto procerum consessu & omnibus qui gubernacula tenebãt damnatum esse, iamque inualuerat opinio, hominem sceleratum esse ac reprobum: hunc errorem consultò refutat, & contra præcipuos quosque innocentiam suam asserit. Nihil moror (inquit) quòd reiectus fuerim à maximis quibusque, quando reipsa apparuit Dei iudicio me fuisse electum. Concinna verò metaphora vtitur, lapidi se comparans: ipsos verò Ecclesiæ primores architectis. Poterat quidem absurdum videri, priuatos fuisse Dei Spiritu & sana mente regni proceres, penes quos residebat Ecclesiæ potestas: sed prauis & fallacibus eorum suffragiis opponit Dei gratiam, quòd decreto & manu Dei positus sit ad sustinẽdum totũ ædificium. In summa, docet sibi non obstare splẽdidos titulos, & præstantiam dignitatis qua superbiebant improbi: quia Dei vocatione subnixus, gloriam totius mundi iudiciis superiorẽ obtineat. Sed quia difficilis erat eius

rei persuasio, gratiam Dei pluribus verbis extollit, vt eius authoritate improbos omnes & obstreperos sermones cópescat. *A Domino*, inquit, *factum est*: perinde acsi diceret, Ite & litigate cũ Deo quicunque me è solio detrahere contenditis, quod ego non temere conscendi, vel humanis mediis, sed manifesta Dei virtute. Id autem probat, quia omnes quod factum est, quasi incredibile coguntur mirari. Vbi autem supra captum nostrum & mirabiliter operatur Deus, conspicua eius virtus nobis esse debet. Siquis aduersatiuè accipere malit, in hunc sensum, Quamuis homines in hoc Dei opere obstupescant, non debere tamen repudiari: fruatur suo sensu. Mihi certè probabile est, *miraculi* nomen à Dauide positum vt Deo cedat omnis carnis proteruia, nec quisquam amplius obstrepere audit. Porrò quomodo hæc in Christum propriè conueniant commodius differam, vbi ad 25 versum peruenerimus.

24 *Hæc dies.* Nunc faustum & fœlicem esse prædicat diem illum quo tandem receptus fuit in Regem, & vnctio Samuelis effectu sancita fuit. Etsi autem verum est, dies omnes peræque à Deo creatos esse, Dauid tamẽ κατ' ἐξοχὴν Diuinum appellat illum diem qui in salutem Ecclesiæ illuxerat post longas tenebras: quia ornatus erat insigni nota & ad posteros memorabili. Quia autem emerserat Ecclesia ex tam densa caligine, fideles ad lætitiam & gratulationem hortatur: idque cõsultò facit: quia multi adhuc ignorabant vel spernebãt Dei gratiam: alios verò tenebat peruersum studium Saulis, vt se Dauidis imperio ægrè summitterent.

25 *Obsecro Iehoua.* Quia נא sæpe aduerbium est temporis apud Hebræos multi hoc loco vertunt, Serua obsecro nunc. quia tamen sæpe rogantis quoque aduerbium est, sensum hunc elegi qui præsenti loco nõ malè quadrabat. Neque enim dubito quin Spiritus sanctus frequenti repetitione per os Prophetæ excitare in cordibus piorum voluerit raram vehementiam & ardorem precandi. quanquam siquis diuersum potius sensum eligat, facile patiar. Hoc quidẽ certum est, dictari electo populo precandi formam, vt fœlicem successum optet regno Dauidis. ex quo pendebat publica omnium salus. His autem verbis testatus est, cælestibus auspiciis se regnare: deinde indignos esse qui in Ecclesia locum occupent quicunque ad optandam regni sui fœlicitatem non consentiunt. Proximo versu adiungitur speciale votum, quod concipere debent fideles, nempe vt Deus, sicut Dauidem constituit gratiæ suæ ministrum, ita *benedicat*. Nam dicuntur *in nomine Domini venire*, quorum opera vtitur in populi sui salutem: sicuti Prophetæ & Doctores, quos ad colligendam Ecclesiã suam excitat: Duces & Præfecti, quos Spiritu suo instruit. Dauidis autem singularis fuit ratio, quatenus Christi figuram gestabat: quia sub ipso & successoribus voluit Deus populum suum degere vsque ad Christi aduentum. Posset etiam gratulationis esse elogium, quum dicitur, *Benedictus qui venit*. Sed quia mox subiicitur benedictio Sacerdotalis, potius in illam partem inclino, populum Dauidi precari Dei gratiam & fauorem. Iam quo votum hoc alacrius concipiãt fideles, & inde animentur ad amplexandum quem illis Deus Regem præficit, additur continuò past promissio in Sacerdotum persona, *Benedicimus vobis è domo Domini*. Sic autem pro officii sui ratione loquuntur quibus iniũctæ erant benedicendi partes: sicuti pluribus locis Moses docet, & præcipuè Numerorum 6.23. Sed non temere coniungunt cum prospero regni statu Ecclesiæ salutem: quin potius admonent, incolumem fore populum quandiu florebit regnum illud & benedictos fore omnes vna cum suo Rege: quia inseparabilis sit nexus inter caput & membra. Iam quia scimus, quũ Dauid Rex creatus est, iacta fuisse fundamenta æterni regni, quod tandẽ Christi aduentu patefactum fuit: & temporale illud solium, in quo sedebant posteri Dauidis, imaginem fuisse perpetui imperii quo donatus est Christus a Patre, vt plenam postetatem tam in cælo quam in terra obtineat: non dubium est quin fideles iubeat Propheta assiduis votis expetere lætos & fœlices spiritualis huius regni progressus. Oportuit autem qui sub veteribus figuris vixerunt,

pro Dauide & successoribus precari. Vbi verò collapsa fuit tota regni dignitas, oportuit maiore studio promissam instaurationem à Deo petere. Denique quicquid hîc dicitur, propriè in Christi personam competit: & quod in Dauide obscurè adumbratum fuerat, solidè in Christo ipso fuit exhibitum. Arcana fuit Dauidis electio: & quum Samuel eum in Regem vnxisset, reiectus fuit à Saule & cunctis populi Ducibus, omnésque eum abominabantur quasi centum mortibus dignum. Tanta igitur ignominia deformis, non visus est idoneus lapis cui daretur locus in ædificio. Eadem regni Christi fuerunt exordia, qui in Ecclesiæ redēptionem missus à Patre, nō solùm contemptus fuit à mundo, sed in odio & execratione habitus: nec modò apud vulgus ignobile, sed primos Ecclesiæ antistites. Quæri tamen posset quomodo architectos nominet Propheta qui nihil aliud machinabantur quàm totū Templi ædificium euertere: tantùm abest vt tueri studerēt. scimus enim quāto furore incubuerint Scribæ & Sacerdotes Christi tempore ad totius pietatis ruinam. Facilis solutio est, Dauidem ad eorum munus non autem studiū respicere. Quanquam enim euersor Ecclesiæ Dei fuit Saul cum suis consiliariis, vocationis tamen respectu architecti erant. Ita solet impiis Spiritus sanctus concedere honorificum nomen officii, donec eos Deus abdicet. Scimus quàm scelesti sæpe fuerint Sacerdotes in veteri populo: manebat tamen penes eos tituli honor & decus, donec e suo gradu deiecti essent. Sic loquitur Iesaias 42.19, Quis est cæcus, nisi seruus meus? & quis stupidus, nisi quem ego misi? Quanuis enim illis propositum esset totum ordinem labefactare, quia tamen in alium finē Diuinitus vocati erant, seruos Dei & ab eo missos vocat. Sic hodie vtcunque sibi Papa cum fœtido suo Clero titulum Sacerdotii vsurpet, nō tamen desinunt professi esse Christi hostes. Vnde sequitur, nihil minus quàm legitimos esse Dei ministros: atque hoc illis in grauius iudicium cedet, quòd gregem dissipando locum tamen occupant pastorum. Quanquam autem inter ipsos & Sacerdotes Leuiticos magnum est discrimen: quatenus tamen ordinaria potestas penes eos residet, titulū illis concedere nihil obest: modò ne hoc prætextu, tyrannidis suæ probrum obtegant. Nam si nudus titulus ad reuerentiam sufficeret, necesse fuisset Christum obmutescere, quum eius doctrinam respuerent Sacerdotes. Quin potius docet hic locus, pessimos interdum esse operarios quibus mādatum est regendæ Ecclesiæ officium. Architectos vocat Dauid in Spiritu, qui Filium Dei & salutem humani generis extinguere conati sunt, & à quibus adulteratus Dei cultus tota religio corrupta, & profanatū Dei Templū. Ergo si promiscuè audiri oportet, quasi legitimum pastorem, quicunque ordinaria potestate præditus est, taceat Christus: quia vtplurimum contingit deterrimos eius hostes delitescere sub pastorum larua. Videmus quàm valido & firmo clypeo nos instruat Spiritus contra inanes Cleri Papalis iactātias. Sint sane titulo architecti: sed si Christum reprobant, an eum nobis abnegare fas erit? Imò spretis & calcatis eorum placitis, veneremur hunc pretiosum lapidem, in quo salus nostra fundata est. Nam quòd dicitur *locatus in capite anguli*, his verbis intellige verum esse Ecclesiæ fundamentum, quod totam ædificii molem sustinet: quia in angulis precipua debet esse firmitas. Neque enim placet illa Augustini argutia, Christum angularem esse lapidem, quia Iudæos cum Gentibus cōiunxit, sicuti angulus medius est inter diuersos parietes. Postea inculcat Dauid (vt dixi) pluribus verbis, perperam æstimari Christi regnum ab hominum sensu vel suffragiis: quia inuito & repugnante mundo, mirabiliter erigitur arcana Dei virtute. Interea meminerimus, quod in Christi persona impletum fuit, spectare ad continuū regni eius cursum vsque ad finem mundi. Spreuerunt Christum Ecclesiæ antistites dum in terra versatus est: nunc Gigantum more bellantur cōtra Euangelium & Spiritū qui Petri & Pauli se successores nominant, quum prorsus sint Annæ & Caiaphæ. Atqui nō est quòd furiosa hæc rebellio nos cōturbet: sed suppliciter adoremus admirabilem eius potentiā, quæ peruersa

sa mundi iudicia euertit. Nam si rationem quam Deus in tuenda Ecclesia sua seruat, caperet ingenii nostri modulus, non fieret miraculi mentio. Vnde colligimus operandi modum esse incomprehensibilem, qui cogat omnes humanos sensus euanescere. Quæritur tamen an necesse sit Christum reprobari ab architectis. Atqui malè ageretur cum Ecclesia si nullos vnquam haberet pastores, nisi salutis suæ capitales inimicos. Deinde Paulus 1.Cor.3.10, se architectum nominans, docet hoc commune fuisse Apostolis omnibus officium. Respondeo igitur, non damnari perpetuæ cæcitatis quicunque dignitate pollēt in Ecclesia: sed Spiritum sanctum occurrere huic scandalo, quod alioqui plurimos morari solet, dum vident mundi splendore obrui Christi nomen. Quia ergo Deus, vt potentiam suam clarius illustret, laxat frænum Satanæ, vt qui authoritate & imperio sunt præditi, Christum respuant: hic Spiritus sanctus nos magno animo esse iubet, & peruersis eiusmodi iudiciis valere iussis, reuerenter quem Deus nobis Regem præficit suscipere. Scimus initio architectos Christum euertere conatos esse. Idem ætate nostra accidit: quia imperiū Christi modis omnibus euertere conati sunt quibus mandatum erat Ecclesiæ regimen, & hodie adhuc quascūque possunt admouent machinas. Sed si huius vaticinii memoria nobis succurrat, adeò nō labascet fides nostra, vt magis ac magis stabiliatur: quia inde melius cōstat non regnare Christum hominum arbitrio, vel muniri terrenis subsidiis, sicuti imperium non est adeptus humanis suffragiis. Interea si probè ædificant architecti, eo minus excusabilis erit eorum malitia qui non permittent aptari sacro ædificio. Cæterùm quoties hoc tentationis genere probabimur, semper in mentem veniat, minimè æquum esse gubernari Ecclesiam pro captu nostro. sed incognitum nobis esse eius regimen: quia quod fit miraculo, non potest à nobis comprehendi. Quod postea sequitur: *diem hunc factū esse à Deo*, admonet mortiferas tenebras grassari, donec per suū Euangelium illuceat sol iustitiæ Christus. Simul etiam monemur ascribi hoc opus Deo, nequid suæ industriæ arrogēt homines. Exhortatio ad gratulationem, quæ mox sequitur, huc spectat, ne cedamus hostium vesaniæ, quantumuis tumultuentur, ad excutiendum nobis gaudium quod Christus attulit. Nam quum tota nostra fœlicitas inde fluat, mirū non est, quanuis fremant ac indignentur omnes impii, nos ad gaudiū insuperabile attolli, quod omnes dolores & afflictionum quæ ferēdæ sunt acerbitatem prosternat. Precatio quæ sequitur, ante Christi aduentum, trita fuit in populo vsque ad ipsos pueros: sicuti hac voce exceptum fuisse Christum Euāgelistæ commemorant. Nec dubium est quin tunc Deus vaticiniū quod protulerat per os Dauidis, sancire voluerit: imò acclamatio illa palàm demonstrat publico consensu receptam fuisse interpretationem cui nunc obstrepunt & allatrant Iudæi: quò minus excusabilis est eorum peruicacia & improbitas. Nā stuporem non accuso, quum data opera ignorantiæ nebulas sibi & aliis offundant. Quòd autem in illa tristi vastitate ac deformibus ruinis, non cessauit tamē hæc precatio inter Iudæos, animos nobis hodie addere debet illorum perseuerantia. Nulla erat tunc regni dignitas, nullum solium, nullum nomen nisi apud Deum: rebus tamen perditis ac deploratis, retinuerunt precandi formam semel a Spiritu sancto dictatam. Hoc exemplo edocti, quamlibet miserè dissipata hodie sit Ecclesia, pro eius tamen restitutione fortiter orare pergamus. Præterea his verbis iterum docemur, non hominum industria vel promoueri vel fulciri Christi regnum, sed hoc vnius Dei esse opus: quia ad solam eius benedictionem confugere docentur fideles. Ipsa etiam verborum repetitio, quam emphaticam esse diximus, segnitiem nostram excitet: quo ardentius intenti simus ad hoc votum. Posset quidem ipse Deus sponte & absque vllius rogatu Filii sui regnum tam erigere quàm tueri sed non frustra hanc curam nobis mandauit: quia nihil est in quo se melius exerceant fideles, quam in expetenda eius gloria.

27 *Deus Iehoua, & illuxit nobis: ligate agnum funibus vsque ad cornua altaris.*

28 *Deus meus es, & celebrabo te: Deus meus, exaltabo te.*

29 *Celebrat Iehouam, quia bonus, quia in æternum clementia eius.*

27 *Deus Iehoua.* Confirmat quod prius dixit, Deum, Ecclesiæ suæ misertum, discussis tenebris, gratiæ lucem protulisse, vbi in solium conscendit Dauid: quia hoc redemptionis, quæ à Christo tandem speranda erat, fuit præludium. Repetit etiam, Deum huius tam inopinatæ salutis esse authorem, & esse actu ipso palàm probasse dicit, verè se Deum esse. Subest enim his verbis emphasis, Iehoua ipse est Deus fortis, quia lucem vitæ nobis restituit. Nam quia confuso Ecclesiæ statu fideles propemodum animos desponderant, impii verò imaginabantur actum esse de genere Abrahæ, Deus ipse quodammodo abscon ditus erat. Itaque ad gratiarum actionem rursus descendit. Et quia ex Legis præscripto, fideles non sine sacrificiis solennes Deo agebant gratias, iubet *ligari victimam ad cornua altaris.* Scimus enim, vt sedulus erat Legis obseruator Dauid, cæremonias à Deo mandatas minimè neglexisse. Quanquam præcipuum semper finem spectauit, vt rudimentis illis adiutus, spiritualem offerret Deo cultum. Nunc verbis legalibus abolitis, superest vt per Christū offeram⁹ gratiarū actiones Deo, quas ipse sua puritate sanctificat, ne ab hoc pietatis cultu sordibus carnis nostræ arceamur. Quòd verò mētē suā ad Dei laudes direxerit Dauid, clarius apparet ex sequēti versu, vbi promittit se celebraturū Dei nomen, quia Deum suum expertus fuerit: hoc est, re ipsa senserit salutem sibi in eius manu certam & paratā fuisse.

ARGVMENTVM PSALMI CXIX.

Quia de rebus variis in hoc Psalmo disseritur, difficile est breui summa exponere quid contineat: nisi quòd duo præcipui sunt scopi. Nam ad pietatis & sanctæ vitæ studium filios Dei hortatur Propheta: deinde regulam & modum veri cultus præscribit, vt se totos Legis doctrinæ addicant fideles. Sed quia promissiones subinde admiscet, quibus magis animet Dei cultores ad piè iusteque viuendum, querimonias etiam inserit de impio Legis contemptu, ne se malis exemplis profanent: varii denique transitus ab vno doctrinæ capite ad aliud occurrunt, nec continuo tenore certum aliquod argumentum prosequitur: satius erit singula suis locis excutere,

Psalmus CXIX.

א *BEati integri in via, ambulantes in Lege Iehouæ.*

2 א *Beati custodientes testimonia eius,* qui *toto corde exquirunt eum.*

3 א *Certè non operantur iniquitatem* qui *in viis eius ambulant.*

4 א *Tu mandasti statuta tua custodiri valde.*

5 א *Vtinā dirigantur viæ meæ ad custodiēda edicta tua.*

6 א *Tunc non pudefiam quum intentus fuero ad omnia mādata tua,*

7 א *Celebrabo te in rectitudine cordis, quum didicero iudicia iustitiæ tuæ.*

8 א *Edicta tua custodiā, ne me derelinquas vsque longè.*

Psalmum

Psalmũ hunc quidam Octonariũ nominant, quia per octonos quosque versus, prima dictio incipit ab eadem litera, secundum ordinem alphabeti. quod memoriæ iuuandæ causa factum esse, ex re ipsa colligitur. Continet enim doctrinam, cuius meditatio assidua esse debet inter filios Dei. Itaque vt molestia lectores Propheta leuaret, singulas quasque versuũ ogdoadas propriis literis à capite distinxit. quo subsidio pigris etiam & frigidis sublata fuit excusatio ignauiæ. Quanquam autem Latinis hominibus hoc leuamen commune est, tenere tamen hoc principium conuenit, doctrinam hic proponi in qua se exerceant omnes filii Dei, & quam memoriter discant, quo magis familiaris ac trita sit. De authore nihil assero, quia nec probabili coniectura elicere quisnã fuerit: nec Interpretum consensu quicquam certi constat. Quia tamen hac dote alios omnes antecelluit Dauid, mihi religio non erit, alicubi nomen eius ponere. De vocibus etiam quarum creberrima occurrit repetitio, aliquid præfari conuenit. De nomine תורה non loquar, quia tametsi à doctrina deductum est, passim pro Lege capitur. חקים statura, vel ritus Diuinitus præscriptos, quorum certa constet ratio, quidam Hebræi doctores esse tradunt. פקודים volũt esse præcepta, quæ ad naturæ æquitatẽ spectãt. משפטים certũ est esse mãdata, idque ex etymologia probatur. עדות accipiunt Hebræi pro doctrina Legis, sed cum certa notatione: vt sciamus illic cõprehendi quomodo Deus cum populo suo paciscatur. Cur præcepta Legis vocentur iudicia vel iustitiæ, satis notum est: nempe vt sciamus nihil à Deo præcipi nisi rectum & iustum. deinde non aliam hominibus perfectæ sanctitatis regulam esse quærendam, nisi vt vitam suam in Legis obsequium componant. Eodem ferè sensu vocantur viæ Domini, vt se ab omni errore tutũ certò sciat quisquis à Legis ductu non deflectit. Sed quũ חקים promiscuè vocentur quælibet Dei vel Regum edicta, פקודים etiam quum ex multis locis constet ad diuersas species extẽdi: refellitur tam argutum illud discrimen. Quòd verò ad Psalmũ hunc attinet, ex contextu patebit, omnia ferè esse synonyma. Vt Legi plus reuerentiæ concilet Propheta, variis eã elogiis insignit: eandem tamen doctrinam semper commendans. Nunc ad verba descendo.

1 *Beati integri.* Idem paradoxon nunc profertur quod initio libri vidimus. Nam quum beati esse naturaliter appetant cuncti mortales, adeò tamen recta via ad beatitudinẽ non aspirant, vt per innumeros errores consultò in suũ exitiũ errare malint. Quare tanta socordia & cæcitas meritò a Spiritu Dei coarguitur. Et verborum quidem clarus est sensus, nisi sua quenque cupiditas bruto impetu in cõtrariã partẽ raperet. Nã quia vt quisque longius à Deo recesserit se fœlicem fore imaginatur, quod de pietate & cultu Dei pronuntiat Spiritus, quasi fabulosum, omnes repudiant. Certe vix centesimus quisque hanc doctrinam amplectitur. *Via* hic ponitur pro vitæ instituto vel cursu: ita integros via dicit, quibus syncerum & æquabile studium est colendæ iustitiæ, & qui vitam suam ad hunc scopum destinant. Secundo membro clarius definit quænam ratio sit piè iustéque viuendi, nempe *ambulare in lege Dei*: quia siquis suo arbitrio currat, nihil aliud quàm vagabitur: atque vt ei totus mundus applaudat, se tamen absque profectu fatigabit. Posset tamen quæri an à spe fœlicitatis excludat Propheta quicunque non perfectè Deum colunt. atqui hoc modo soli Angeli fœlices essent, quia nusquam in terra reperietur perfecta Legis obseruatio. Solutio facilis est, Vbi integritas exigitur à filiis Dei, non tolli gratuitam veniam, qua sola consistit eorum salus. Sic ergo beati sunt Dei cultores, vt tamen ad misericordiam confugere necesse habeant: quia tantùm dimidia est eorum integritas. Hoc modo verè prædicantur fœlices qui Legem Dei fideliter obseruant: simul tamen illud impletur, Beatos esse quibus non imputat Deus peccata, Psal. 32. 2. Secundo versu eandem doctrinam melius confirmat, *beatos* vocans, non qui sibi sapiunt, vel sanctitatem sibi fingunt suo arbitrio, sed qui pacto, Dei & Legis doctrinæ addicti sunt. Cæterùm vt sciamus Deum oculari cultu minime contentum esse, syncerum quo-

que affectum cordis requirit. Et certè si solus Deus vitæ nostræ idoneus est iudex ac arbiter nō satis est pedibus & manibus obsequium præstare, nisi primùm locum teneat cordis veritas.

3 *Certè non operantur.* Etsi videtur nihil nisi vulgare tritúmque dicere, quod publico consensu passim receptū est, non peccare qui Deum sequuntur ducem: duas tamen ob causas necessaria est admonitio, vt scilicet discamus totā vitam permittere Deo regendam: dein de magis attenti simus ac solliciti ad audiendam eius doctrinam. Fatentur omnes extra errandi esse periculum quisquis Deo obtemperat: sed interim quisque ad suas ambages declinat. Nónne hæc libido vel audacia palàm conuincit pluris eos facere sua commenta quàm certàm Dei legem? Iam quoties lapsus est quispiam, nónne statim obiicitur in cogitantiæ prætextus? acsi nemo sciens & volens vnquam peccasset. Quasi vero non satis ad cauendum suggerat prudentiæ Lex Dei, quæ omnibus delictis remedium affert, quia vitiosas omnes cupiditates frænat. Itaque meritò denuntiat Propheta, quicunque in Lege Dei edocti sunt, carere ignorantiæ prætextu: quia sponte cæcutiunt. Si enim attenderent ad vocem Dei, probè contra omnes Satanæ insidias muniti essent. Iam vt timorem incutiat, dicit quarto versu Legis obseruationem *seuerè à Deo exigi*: vnde sequitur, eius contemptum non fore impunitum. Deum etiam secunda persona compellans, quasi iudicem ante oculos statuit.

5 *Vtinam dirigantur.* Quia verbum כון stabilire quoque interdum significat, posset videri Propheta sibi optare perseuerandi virtutem: malo tamen *dirigere*, quia etsi apertè nos instituit Deus in Lege sua, quæ tamen est mentis nostræ tarditas, quæ etiam cordis contumacia, necesse habemus in singula momenta eius Spiritu dirigi. Quare hoc sit caput omnium votorum, mentem expetere quæ nonnisi ex Lege Dei sapiat, & cor etiam docile ac morigerum. Postea subiicit, minimè timendum esse, siquis intentus sit ad seruandam Dei Legem, ne ipsum pœniteat vllius consilii vel actionis. Verbo *respiciendi* significat non esse dandum consiliis nostris locum, nec deliberandum ex carnis sensu quid agere conueniat: sed hoc semel statuendum esse, rectam viam tenere qui à Dei præceptis neque ad dextram neque ad sinistram declinant. Etsi autem non desinunt à maiori hominum parte damnari qui reuerenter attendunt ad eius Legem, eos Propheta *negat pudefieri*, quia sibi probè conscii sunt coram Deo & Angelis, & cælesti theatro abundè sunt contenti. nā si penderent à mundi opinione, subinde labascerent. Dicit autem *ad omnia præcepta*, quia inter tot Satanæ insidias, in tam crassis tenebris in tanta nostra hebetudine non vulgaris ad cauendum sedulitas requiritur, si omni ex parte culpam effugere cupimus. Quare danda opera est vt in singulis actionibus recurrat Legis memoria quæ nos à lapsu contineat.

7 *Celebrabo te.* Confirmat, singulare Dei beneficium esse siquis ritè in Lege profecerit. Gratiarum enim actio loco signi ponitur: acsi dixisset, Domine tu mihi incomparabile bonum præstiteris si me docueris in Lege tua. Vnde sequitur nihil esse in vita magis expetendum: atque vtinam id nobis bene & penitus persuasum esset. Nam dum sollicitè quærendo quicquid nobis vtile putamus, nullum prætermittimus carnis commodum: interea quod præcipuū erat negligimus. *Iudicia iustitiæ* tantundem valet ac præcepta quæ perfectam in se iustitiam continent. atque ita ab exacta doctrinæ perfectione Legē Dei Propheta commendat. Docemur præterea hoc versu, neminem syncero cordis affectu laudare Deum, nisi qui in eius schola huc vsque profecit vt vitam formet ad eius obsequium: quia nimis frigida simulatio est, Deum ore & lingua laudare, si vita nostra eum probro afficit. Meritò itaque Propheta fructum veræ pietatis hic ponit, Deum sine hypocrisi laudare.

8 *Edicta tua.* Testatur primùm, sibi esse in animo seruare Dei Legem: sed interim quia propriæ infirmitatis sibi conscius est, precem adiungit ne deseratur à gratia Dei. Quanquam istud *relinquere* bifariam exponi potest: vel quum Spiritum suum Deus subducit: vel quum

quum perinde rebus aduersis affligi suos patitur acsi ab illis remotus foret. Atque hæc posterior expositio melius conuenit, propter particulam mox additam *vsque valde*. Neque enim Propheta in totum fugit quin fides sua tentationibus probetur: sed si examen nimis diu extrahatur deficere metuit. itaque suæ infirmitati ignosci cupit. Sūma est, Tu vides Deus quo sim animo: sed quia homo sum, ne fauoris tui signa diutius à me abscondas, vel differas auxilium tuum quàm mihi expediat, ne me derelictum putans à recto pietatis studio desciscam.

9 ב *In quo purgabit adolescens viam suam? custodiendo secundum sermonem tuum.*

10 ב *In toto corde meo exquisiui te, ne me errare sinas à mandatis tuis.*

11 ב *In corde meo abscondi eloquium tuum, vt non peccem tibi.*

12 ב *Benedictus tu Iehoua, doce me edicta tua.*

13 ב *Labiis meis narraui omnia iudicia oris tui.*

14 ב *In via testimoniorum tuorum delectatus sum vt in omnibus diuitiis.*

15 ב *In statutis tuis meditabor, & considerabo semitas tuas.*

16 ב *In edictis tuis oblectabo me, non obliuiscar verborum tuorum.*

9 *In quo purgabit.* Repetit aliis verbis quod prius dixerat, nempe, vtcūque sibi blandiantur in suis factis homines, nihil tamen purum esse in eorum vita, donec se totos addixerint verbo Domini. Sed quo efficacius permoueat, disertè pueros vel adolescentes in exemplum adducit. Neque enim hos nominans, frænum adultis vel senibus laxat, quasi idonei sint ad regendam vitam, ac ipsis sua prudentia, legis instar sit. sed quia adolescentia homines locat in biuio, vt certum genus vitæ sibi deligant, significat, vbi quis vitam instituere cogitat, nullum consilium posse fideliter succedere, nisi Legem Dei magistram & ducem sibi proponat. Hoc modo simul ad mores suos citò vel maturè formandos Propheta homines solicitat, ne in longum tempus differant, sicuti & Solomo dicit Eccle. 12. 1, Memento Creatoris tui in iuuentute tua, antequam veniāt dies afflictionis, & anni qui sint tibi tædio. Et certe videmus, eos qui procrastinant obdurescere in suis vitiis, vt serò ad ea corrigenda virilem ætatem ingressi nitantur. Accedit altera ratio, quòd adolescentes in quibus magis ebulliunt libidines carnis, quasi duplici fræno opus habent: & quo minus in ipsis est temperantiæ, talem lasciuiam cohiberi necesse est. Itaque nō immeritò eos Propheta peculiariter hortatur ad studium Legis. Iam ducendum est argumentum à maiori ad minus, Nam si ad frænandos adolescentiæ impetus tam efficax est Lex Domini, vt puros & integros seruet quicunque ad eam respiciunt: minimè dubium est, vbi accesserit ætatis maturitas, & cupiditates deferbuerint, optimum fore remedium sanandis vitiis. Inde igitur tanta malorum colluuies in cōmuni vita, quòd sibi omnes in sua immunditie indulgent, vel plus suo ingenio tribuunt quā cælesti doctrinæ. Hæc enim vna est fidelis custodia, cauere nobis secundum Dei sermonem. sed alii, dū sapiūt ex proprio sensu, se proiiciunt in

Satanæ laqueos, alii autem flagitiosam vitam ignauia fouent.

10 *In toto corde.* Quamuis Propheta verè animum sibi rectum esse prædicet, ne tamen infirmitate labatur, implorat Dei auxilium. Neque tamen hic suã præparationẽ iactat quasi proprio motu Deum quærere cœperit: sed quam adeptus est gratiam celebrans, simul ad perseuerandi constantiam aspirat. Stultè ergo hunc locum & similes arripiunt Papistæ, quasi Sancti libero arbitrio anteuerterint gratiam Spiritus, & deinde eius subsidio adiuti fuerint. Neque enim hic inter se & Deum partitur Propheta: sed potius rogat vt Deus in finem vsque continuet opus suum, sicuti vbique docemur obiicere Deo sua beneficia, donec ea ad perfectionem adduxerit. Interim hæc legitima est precandi ratio, vt Dominus manum nobis porrigat, dum videt animis ita esse compositos vt nihil magis expetamus quam ritè agere. Sicut autem ad petendum donum perseuerantiæ, Deus nos fiducià erigit, vbi rectum affectũ cordibus nostris inspirat: sic etiam nos solicitat in futurum tempus ne securè torpeamus tanquam emeriti, sed petamus vt in singula momenta nos dirigat Spiritu prudentiæ, & Spiritu virtutis fulciat. Dauid enim hic suo exẽplo regulam nobis dictat, vt quisque se Diuinitus adiutum fuisse sentit, eo maiore cura & studio ad continuum eius auxilium implorandum impelli: quia nisi nos sua manu retineat, statim in errorẽ labimur: quod etiam clarius exprimitur verbo Hebraico תשגני, est enim trãsitiuum, quod tantundem valet ac in errorem inducere: non quòd ex verbi significatione intrinsecum Dei motũ probare contendam. sed vt teneant lectores quæ nostra est ad peccãdum propensio, simul ac manum laxarit Deus, protinus in errorem labi. Admonet etiam hic locus, quisquis vel tantillum declinat a mandatis Dei, extra viam errare.

11 *In corde meo.* Quia Psalmus hic in vsum priuatum compositus non fuit, quoties exemplum suum proponit Dauid, sciamus sub typo nobis præscribi quid sequendum sit. Hoc autem loco docet, tunc demum nos ad cauendas Satanæ insidias esse instructos, si Lex Dei penitus cordibus nostris sit infixa. nisi enim ita solidè corda nostra occupet, nullo negotio subinde excidemus. Nam sicuti qui tantum ex commentariis sapiunt nisi librum semper habeant præ oculis facilè produnt suam inscitiã: ita nisi imbiberimus Dei doctrinam & ea probè simus imbuti, facilè nos deprehendet Satan, suisque laqueis induet. Hæc igitur vera demum munitio est, non leuiter gustasse Legem Dei, vel legẽdo transuolasse, sed profundè eam recondere in animis nostris. Interea rursus monemur, quicquid sibi de sua prudentia homines persuadeant, omni tamen rectò iudicio destitui, nisi quatenus Deus illorum magister est.

12 *Benedictus tu.* Etsi hucusque profecerat Propheta, vt non tantùm vnus esset ex discipulis Dei, sed publicus Ecclesiæ doctor: quia tamen se & perfectissimos quosque in cursu esse agnoscit vsque ad vitæ finem, Spiritum intelligentiæ petere non desinit. Ac in genere quidem ostendit hic locus, quamuis Lex Dei sub oculis nostris versetur, non eo tamẽ acumine nos pollere vt lucem illic propositam cernamus, donec Spiritu iudicii nos Deus illuminet. Atque hinc fit vt multi cæcutiant in clara luce doctrinæ, quòd perspicacia sua confisi, arcanã Spiritus illuminationem negligunt. Secundò discamus, neminem mortaliũ tanta intelligentia pollere, quin semper incrementis indigeat: quia si Propheta cui Deus tam honorificum munus contulerat, profitetur adhuc se vnum esse ex discipulis: cuius socordiæ erit, nos qui longè adhuc ab eo distamus, ad profectũ nõ eniti? Adde quòd non propria merita ingerit, vt impetret quod postulat: sed Deum per suam gloriam obtestatur. Nam exordium hoc sumens, *Benedictus tu Iehoua* se inde exorandi fiduciã concipere declarat, quòd Deus ob immensam bonitatem, iustitiam, misericordiam omni laude dignus sit.

13 *Labiis meis.* Testatur hoc versu se non tantùm habuisse Legem Dei in corde suo inclusam, sed operam quoque

que

que dedisse vt multos condiscipulos adduceret in obsequiū Dei. Per se quidē frigidum esset de Lege Dei verba facere, sicut videmus hypocritas facundè garrire de tota pietatis doctrina, à qua tamen sunt alienissimi: sed quod Propheta nuper de cordis affectu professus est, ad linguā quoque nunc transfert. Et continuò pòst rursus confirmat, ex animo & absque fictione operam se impēdisse aliis docendis, dum se non minus oblectationis cepisse prædicat ex Dei doctrina quàm ex cunctis mundi opibus. Pium verò Legis amorem quo flagrabat, obliquè cōfert prauæ cupiditati quæ totum fere mundum occupat: acsi dixisset, Quum hominum mentes ad se rapiant diuitiæ, mihi non minus iucūdū fuit proficere in doctrina pietatis, quàm summa opulentia affluere.

15 *In præceptis tuis.* Tenendum est quod prius admonui, Prophetā hîc non efflare suas glorias, sed aliis proponere exemplar quod sequantur. Scimus quantum maior pars hominum terrenis curis addicta sit, vt nihil temporis & otii ad doctrinam Dei meditandam restet. Itaque vt frigus illud ac segnitiem corrigat, non frustrà commendat diligentiam & attentionem. Atque vt mundus non ita nos teneat implicitos, scimus tamen quàm facilè in quotidianis tentationibus nobis obrepat Legis Dei obliuio. Itaque non abs re ad continuā exercitationem nos hortatur Propheta, & huc studia omnia applicare nos iubet. Et quoniam erratica est hominum vita, quòd carnis cupiditatibus huc & illuc distrahi non desinunt, ideo se ad considerandas Dei *semitas* intentū fore dicit. Postea iterum repetit, hoc *studium summæ voluptati sibi fuisse*. donec enim hilariter & cum oblectatione animum suum quis adiiciat ad Legem Dei, frigide & nimis lentè in ea proficiet. Atque hoc rectè viuendi exordium est, vt Lex Dei suauitate nos sua alliciat. Hæc etiam vna ratio domādis vel sanandis carnis cupiditatibus. quid enim naturaliter nobis arridet nisi vitiosum? Itaque semper in illam partem feremur propensi, nisi contraria Legis oblectatio nos retrahat.

17 ג *Confer seruo tuo, viuam, & custodiā sermonem tuum.*
18 ג *Aperi oculos meos, & cōspiciā mirabilia ex Lege tua.*
19 ג *Peregrinus sū in terra, ne abscōdas à me mādata tua.*
20 ג *Confracta est anima mea præ desiderio ad iudicia tua in omni tempore.*
21 ג *Perdidisti superbos, maledicti qui declinant à mandatis tuis.*
22 ג *Aufer à me opprobrium & contemptum, quia testimonia tua custodiui.*
23 ג *Etiam sederunt Principes, in me loquuti sunt, seruus tuus meditatus est in edictis tuis.*
24 ג *Etiam testimonia tua oblectationes meæ, viri consilij mei.*

17 *Confer seruo tuo.* Verbum גמל quod retribuere vertunt, Hebræis non significat mutuam mercedem, sed tantundem sæpe valet atque conferre beneficium: sicuti ex Psalmo 116.7, & pluribus aliis locis patet. Hic quidem locus postulat de gratuito beneficio exponi. Duplex tamen adhuc posset esse sensus: Vel vt seorsum legatur, hoc modo, Præsta Deus te liberalem seruo tuo: ita viuam. vel, tunc me existimabo fœlicem. Vel vt tota sententia vno tenore fluat, Hoc confer seruo tuo Deus vt viuendo custodiam mandata tua. Si prior

lectio magis placet, testatur his verbis Propheta se absque Dei fauore similẽ esse mortuo: atque vt alia omnia suppetant, sibi nullã fore vitam, nisi Deum sibi propitium sentiat. Sed rectior est altera expositio, Prophetam hoc summi beneficii loco petere, vt viuendo se totum Deo addicat: quia statuat non aliam sibi esse viuendi causam, nisi vt se exerceat in Dei cultu. Itaque hæc duo simul cohærent, *viuam & custodiam sermonem tuum*: acsi diceret non aliam se vitam expetere nisi in qua se probet verum & fidum Dei cultorem. Sibi omnes vitam prorogari a Deo cupiunt, & certatim rapitur totus mundus ad hoc votum: interea quorsum viuendum sit vix centesimus quisque reputat. Vt nos ab hoc bruto affectu reuocet Propheta, legitimum vitæ finem præscribit. Interea docet, singulari Spiritus gratia fieri vt quis Dei Legem obseruet. Nam si putasset in libero suo arbitrio esse positũ ad custodiendam Dei Legem se accingere, simulata fuisset precatio. Quò proximè accedit secundi versus doctrina. Postquam enim confessus est Diuinitus hominibus conferri seruãdæ Legis virtutem, statim addit quenque nostrum cæcum esse donec mentis oculos idem Deus illuminet. Verum quidem est Deũ nobis lucere per verbum suum, sed intelligit Propheta, donec velum ex oculis nostris abstulerit, nos cæcutire in clara luce. Perinde ergo est acsi suam & totius humani generis cæcitatem Prophe ta defleret, dum sibi velatos & clausos oculos fatetur, ne cælestis doctrinæ lucẽ conspiciant, donec eos arcana Spiritus sui gratia Deus aperiat. Cæterùm, dum hoc sibi munus Deus vendicat, docet remedium in promptu esse, modò ne proprio acumine confisi, spernamus quam offert illuminationis gratiam. Discamus præterea, non ideo nos illuminari, vt contempto externo verbo, rapiamur ad arcanos afflatus: quemadmodum multi fanatici non aliter se putant spirituales nisi reiecto Dei verbo, sua deliria substituant. Atqui longè alium illuminationis vsum notat Propheta, vt ad cernendam viuificam lucem quam profert Deus verbo suo, nobis sufficiant oculi. Et *mirabilia* vocat Legis doctrinã, primùm vt ad suspiciendam eius altitudinem nos humiliet: deinde quo melius persuadeat nobis cælesti gratia opus esse ad intelligenda arcana quæ captum nostrum superant. Atque hinc colligimus, per nomen *Legis* non modò decem præcepta intelligi, sed fœdus æternæ salutis quod Deus pepigit, cum suis appendicibus. Et certe quum sciamus Christum, in quo absconditi sunt omnes thesauri scientiæ & sapientiæ, Coloss. capite 1. vers. 3, finem esse Legis, Romanorum capite 10. vers. 4: non mirum est si eam à sublimibus mysteriis commendat Propheta.

19 *Peregrinus sum.* Operæpretiũ est notare cur se inquilinum & hospitẽ dicat esse in mundo. Profanis enim & terrenis hominibus nihil aliud curæ est nisi vt commodè hîc viuant. Qui verò sciunt nobis currendum esse, & hæreditatem nobis in cælo repositam, non affixi sunt neque impliciti rebus caducis, sed aspirant quò vocantur. Sensus ergo est, Domine quum mihi per terram celeriter transire necesse sit, quid mihi fiet si doctrina Legis tuæ destituar? Hinc discamus vnde nos incipere oporteat vt alacriter ad Deũ pergamus. Porrò *abscondere* dicitur *Deus mandata sua*, quibus oculos non aperit: quia dum spiritualibus oculis non sunt præditi, videndo non vident, vt absconditum sit quod palàm versatur ante oculos. Atque vt demonstret Propheta se non defunctoriè ita precari, adiungit se totum Legis desiderio ardere. Nam quum dicit *animã suam confractam fuisse*, non vulgaris vehementia exprimitur. Quemadmodum enim si quis adeò cupide conferat in rẽ aliquam sensus suos vt ferè euanescant, dicetur intemperie sua consumptus: sic etiam Propheta animi sui vigorem ardenti Legis desiderio fractum vel exhaustum esse dicit. Et simul perseuerantiam notat, quum dicit *omni tempore*, quia interdum cõtinget magno impetu quẽpiam ad studium cælestis doctrinæ impelli, sed cuius euanidus erit feruor. Habenda igitur constantia est, ne tædio languescant animi.

21 *Perdidisti superbos.* Alii vertunt increpare: atque id significat Hebræis verbum גער, sed quum in regimine additur

additur litera ב *beth*. Nunc autē quum simpliciter dicat גערת זדים, secundum rationem Grammaticæ aptius cōuenit Perdendi verbum. Quanquam ad summam rei parum refert. consilium enim Prophetæ minime ambiguum est, se Dei iudiciis fuisse edoctum vt animū adiiceret ad studium Legis. Et certè nō expectandum est dum nos suis ferulis castiget Deus: sed dum impios & verbi sui contemptores vlciscitur, nimium sumus socordes nisi nos erudiant eius flagella. Ac profectò hæc singularis Dei clementia est, dum nobis parcit, procul terrorem incutere, vt intactos & à castigatione immunes ad se adducat. Nec temere superbos vocat omnes incredulos: quia sola fides est quæ nos humiliat, & omnis rebellio ex superbia nascitur. Quàm verò vtile sit attentè & sedulò Dei iudicia animaduertere, quibus talem fastum compescit, hinc colligimus. quandiu enim vident infirmi furiosè impios contra Deum insurgere, proteruè omne iugum excutere, & impune habere ludibrio totam pietatem: dubitare incipiunt an aliquis in cælo iudex Deus sedeat. Quamuis ergo ad tempus Deus conniueat, simul tamē atque aliquod exemplum edit, certò statuamus non frustra transgressoribus Legis suæ minatum esse Deum: atque ita in mentem veniat maledictos esse omnes qui ab eo recedunt. Cæterùm, notandum est *declinandi* verbo non quodlibe t delictum notari, sed effrænem licentiam, quæ ex impio Dei contemptu nascitur. Est quidem illa vniuersalis sententia, Maledictum esse quisquis non permanserit in omnibus quæ scripta sunt: Deuteron. capite 27. vers. 26: sed quia Deus paterna indulgentia tolerat qui per infirmitatis vitium claudicant, hic de iudiciis nominatim agitur quæ aduersus reprobos exercet. Illorum verò finem esse docet Iesaias capite 26. vers. 9, vt iustitiam discant habitatores terræ.

22 *Aufer à me.* Potest hic versus duobus modis intelligi. Scimus, quamlibet se filii Dei rectè gerant, multis tamen calumniis esse obnoxios. Itaque non frustrà postulant fideles vt Deus contra linguas virulentas synceræ, quā colunt, pietatis sit assertor. Nec malè conueniet hic sensus, Domine, quia mihi bene conscius sum, & tu mihi etiam veræ integritatis es testis, ne permittas vt improbi, falsa crimina in me congerendo, vitam meam infament. Sed plenior erit sententia si vno contextu legatur, Ne patiaris Deus impios ideo mihi illudere quia Legem tuam seruare studeo. Nam ab initio hæc impietas in mundo grassata est, vt Dei cultoribus probri loco obiecta fuerit sua simplicitas, & in ludibrium tracta. Sicuti hodie eadem ferè probra aduersus filios Dei volitant, quòd non contenti vsitata viuendi ratione, nimium sapere velint. Nam illud Iesaiæ capite octauo, vers. 18, nunc quoque impleri oportet, Ecce ego, & pueri mei quos dedisti mihi in portentum. vt filii Dei cum capite suo Christo apud profanos homines monstris sint similes: sicuti & Petrus testatur nos ab illis insaniæ damnari, quia eorum vias non sequimur, 1. Petri capite quarto vers. 4. Quia autem hæc contumelia in nomen Dei redundat, si ob purum Legis Dei studium habentur ludibrio: meritò Propheta subsannationes istas compesci postulat. Atque etiam ad hoc asylum nos suo exemplo Iesaias capite 22. vers. 22, confugere docet, quòd impiis in terra ferociter probra sua iactantibus, sedeat tamen in cælo iudex noster. Proximo versu clarius asserit Propheta, se non frustrà precatum esse vt eum Dominus à talibus probris assereret: quia non tantùm à plebe & hominum quisquiliis derisus fuerit, sed etiā ab ipsis proceribus qui sedebant tanquam iudices. Nam *sedendi* verbo significat non tantùm in suis cubiculis vel mensis perperam & inique loquutos esse, sed publice quoque & in ipso tribunali, vbi ius dicendum erat. Ideo vtitur particula גם, quæ tacita comparatione inter obscuros plebis susurros & superba istorum iudicia, amplificat rei indignitatem. Interea tamen quàm constanter perstiterit in studio pietatis videmus. Nam quia hoc artificio tentabat Satan eum ad desperationem impellere, remedium ex meditatione Legis Dei se quæsiisse dicit. Hic verò docemur non

esse nouum si mundi Iudices iniquè opprimant seruos Dei, & eorum pietati insultent Hanc contumeliam si effugere non potuit Dauid, cur hodie essemus immunes? Simul tamen discamus, nihil magis esse peruersum quàm pẽdere ab hominum iudiciis: quia necesse erat singulis momẽtis vacillare. Quare satis sit nos Deo probari, quãuis nos iniustè traducãt homines, nec modò vulgus ignobile, sed ipsi etiã Iudices à quibus speranda erat maior æquitas.

24 *Etiam testimonia tua.* Particula גם versum hunc cum superiore cõnectit. Hoc raræ fortitudinis exẽplum est, quum mundus perperam de nobis iudicat, nõ mutare propositum, nec fluctuari, sed persequi meditationem Diuinæ Legis. Nũc igitur docet Propheta quomodo hanc tentationem eluctatus fuerit: nempe, Testimonia tua (inquit) sunt lætitiæ meæ. hoc est, Quanuis acerba sit & molesta hominum iniquitas, dum mendaciter me accusant, sufficiunt tamen ad compensationem deliciæ Legis tuæ. Addit testimonia Dei esse *suos consiliarios*, qua loquendi forma significat se non acquiescere in proprio sensu, sed petere à verbo Dei consilium. Quod diligenter notandum est. videmus enim vt regendæ hominum vitæ præsideant cæci affectus. Auarus vnde petit consilium, nisi ex falso principio quod sibi imaginatus est, nihil scilicet melius esse diuitiis? Cur ambitiosi vnam altitudinem appetunt, nisi quia existimant nihil esse melius quàm tenere gradum honorificum in mundo? Nõ igitur mirum est tam miserè errare homines, qui se tam malis consiliariis regendos tradunt. Tunc autem & carnis nostræ & mundi imposturis clausus erit aditus, & contra omnes tentationum impetus stabimus inuicti, si nos verbum Dei gubernet: atque hæc nobis vnica sit prudentia, quicquid præscribit obedienter sequi.

25 ד *Adhæsit pulueri anima mea, viuifica me secundum verbum tuum.*

26 ד *Vias meas narraui, & respondisti mihi: doce me edicta tua.*

27 ד *Viam mandatorum tuorũ fac vt intelligam, & meditabor in mirabilibus tuis.*

28 ד *Stillat anima mea præ dolore, erige me secundum verbum tuum.*

29 ד *Viam falsitatis aufer à me, & Lege tua gratificare mihi.*

30 ד *Viam veritatis elegi, iuditia tua proposui.*

31 ד *Adhæsi testimoniis tuis Iehouah, ne pudefacias me.*

32 ד *Viam statutorum tuorum percurram, vbi dilataueris cor meum.*

25 *Adhæsit pulueri anima mea.* Significat se de vita non secus desperasse quam si affixus esset sepulchro. Quod notatu dignum est, ne tædeat nos vel pigeat, quoties ita visum fuerit Deo, per varias mortes transire. Suo autem exemplo docet, quum nihil occurrit præter mortem, spésque omnes videtur extinctæ, ad Deum nihilominus vota nostra dirigere, in cuius manu sunt exitus mortis, quemadmodum vidimus Psal. 68.21: & cuius proprium munus est vitã restituere mortuis. Cæterùm, quia hæc difficilis lucta est, ideo se & alios reuocat ad Dei promisiones. Nam quum dicit *secundum verbum tuum*, fatetur, si à Dei

Dei verbo recesserit, nullam spem manere sibi residuam. Verùm quia pollicitus est Deus vitam piorum in manu sua & tutela esse, quanuis sepulchro adhæreat, se tamen in vitæ fiduciam erigit.

26 *Vias meas narraui.* Priore mēbro testatur se absque fuco fuisse precatum, nec sequutum esse superbos homines qui prudentia sua, virtute, aut opibus freti, ad Deum non confugiunt. Vias enim suas Deo exponere dicitur, qui nihil tentare vel aggredi audet nisi eius auxilio, sed totus pendens ab eius prouidentia, sua omnia consilia eius arbitrio permittit, & quasi in eius sinum deponit affectus suos: idque syncere facit, non vt Hypocritæ, qui aliud lingua præ se ferunt, aliud in corde occultant. Addit etiam *se fuisse exauditum*: quod in spem futuri temporis non parum valebat. Secundo membro iterum testatur sibi nihil esse pluris quàm veram Legis intelligentiam consequi. Sunt enim nonnulli qui vota quidem sua Deo aperiūt, sed eum stultis suis cupiditatibus morigerum habere vellent. Ideò dicit Propheta nihil se magis cupere, quàm in *Dei statutis* rectè *doceri*. Quod & proximo versu confirmat, hanc sibi intelligētiam dari rursus postulans. Atque vtroque loco notandum est, quanuis oculis nostris Lex Dei sit exposita, nisi tamen accedat interior magister Dei Spiritus, non multum nos posse ex illius lectione consequi. Cæterùm vbi posui *Meditabor*, quidam Interpretes vertunt differā: & verbum שיחה tam ad sermonem quàm ad tacitas cogitationes refertur. Sed huic loco posterior significatio melius conuenit. Sic enim resoluo Prophetæ verba, vt mediter in mirabilibus tuis fac vt mandata tua intelligam. Scimus enim, donec mentes nostras Deus purgauerit vt veræ sapientiæ gustum percipiant, Legem eius esse nobis insipidā. Atque ex hoc fastidio nascitur ignauia, vt grauetur mundus ad Dei Legem reuerenter attendere, quia admirabilem sapientiam quæ illic recondita est non gustamus. quare non temere Propheta ianuam intelligentiæ dono sibi patefieri rogat. Hinc verò simul discendū esse prout donati sumus intelligentiæ Spiritu, reuerentiam Legis Dei & eius meditādæ studium debere in nobis crescere.

28 *Stillat anima mea præ dolore.* Quemadmodum paulo ante dixerat, animam suam pulueri esse affixam, ita nunc simili fere sensu diffluere præ dolore conqueritur. Quanquam sunt qui ad lachrymas putent eum alludere: acsi dixisset animam suam in lacrymas liquefieri. Verùm sensus est simplicior, vires diffluere instar aquarum. Et verbū quidem est futuri temporis, continuum tamen actū designat. Porrò extremi mœroris remedium hoc sibi statuit Propheta, si Deus manum porrigat. sicuti enim nuper quum exanimis esset, spem resurrectionis concepit ex Dei gratia: ita nunc ex eadem, noui & pleni vigoris restitutionem sperat, quanuis nunc euanuerit. Repetit particulam illam *secundum verbum*, quia absque verbo nobis frigeret Dei potētia. Atqui vbi nobis Deus occurrit, quanuis nos animus & vires deficiant, satis ad nos confirmandos valere debet eius promissio.

29 *Viam falsitatis auffer à me.* Quia sciebat quàm propensa sint ad vanitatē ac mendacium hominum ingenia, priore loco mentem suam purgari postulat, ne Satanæ imposturis implicita, in errorem labatur. Deinde vt sibi à mendaciis caueat, Legis doctrina muniri se petit. Quanquam varia est secundi membri interpretatio. Quidam enim ita vertunt, Fac vt Lex tua grata sit mihi. Et certè quia Lex carni, quam cogit in ordinem, odiosa est, meritò rogandus est Deus vt suauem & gratiosam nobis eam reddat. Alii exponunt, Miserere mei de Lege tua. acsi misericordiam deduceret Propheta ex proprio suo fonte: quia Deus in Lege sua fidelibus eā promisit. Vterque sensus mihi coactus videtur: ideo tertium libentius amplector, Legē tuā gratuitò mihi dona. Sed verbum חנני non potuit aliter transferri quàm *gratificare mihi*. crassè quidē & barbarè: sed mihi perinde fuit modò Prophetæ mētē certò tenerēt lectores. Iā summa nobis cōstat. quia enim nos occupat hebetudo, nihil procliuius est quàm vt se errores insinuent. Quare subinde in varias hallucinationes rapi continget,

nisi prudētiæ Spiritu nos Deus instruat. Modus autem exprimitur, vt nos instituat in Lege sua. Sed gratificandi verbum posuit acsi dixisset, Hoc quidem incomparabile beneficium est, quòd homines Lege tua dirigis: sed quia gratuita est tua liberalitas, petere non dubito vt me in huius boni fruitione admittere digneris. Iam si Propheta qui pridem Deum coluerat, nunc ad nouum profectum aspirans, non petit pleniorem gratiam meritis suis tanquam debitam rependi, sed fatetur hoc gratuitum esse Dei munus: concidit impium illud commentum quod in Papatu obtinuit, augmentum gratiæ meritis tanquam debitum retribui.

30 *Viam veritatis elegi.* Hoc versu & proximo se ita animatum fuisse asserit, vt nihil magis expeteret quàm sequi quod rectum & verum erat. Non temere hîc ponitur eligendi verbum. nam quod veteri prouerbio dictum est, Vitam hominum esse quasi in biuio, non modò ad generalem cursum, sed ad singulas actiones pertinet. Simul enim ac minimum aliquid suscipimus, huc & illuc distrahimur, & quasi tempestate abrepti miscemus varia consilia. Ideò Propheta, vt constanter in recta via pergeret, dicit sibi fixum ac decretum fuisse non relinquere veritatem. Hoc modo se non fuisse expertem tentationum significat: præualuisse tamen, quia animū addixerat studio seruandæ Legis. Eodem spectat posterius membrum, vbi dicit *proposita sibi fuisse Dei iudicia*. Neque enim firma esset electio, nisi se fideles in continuo Legis intuitu exerceant, neque vagandi licentiam permittāt oculis suis. Sequenti autem versu non modo pium hunc affectum prædicat, sed adiungit simul precationē, ne confusus impiorum ludibriis succumbat, dum Legi Dei totus est affixus. Idem verbum nunc repetit quo prius vsus est, vbi animam suam dicebat affixam esse pulueri: atque ita declarat se Legem Dei ita tenaciter esse amplexum vt ab ea auelli nequeat. Dum ergo pudefieri metuit, vel probris obrui: hinc colligimus, quo syncerius quisque se Deo addicit, magis prouocare impuras & virulentas linguas.

32 *Viam mandatorum tuorum.* Significat Propheta, vbi Deus alacritatē dederit, satis vegetum & alacrem se fore, adeóque constantem ne in medio stadio fatiscat. quibus verbis tacitè fatetur, donec corda hominum dilatauerit Deus, non modò fore ignauos, sed non posse pedem mouere vt ad bene agendum aspirent. Porrò vbi corda eorum Deus explicuit, non modò ad ambulandum, sed etiam ad currendum satis fore idoneos. Admonet interea, verā Legis obseruationem non in externis tantùm operibus sitam esse, sed requirere voluntarium obsequium, vt cor se quodammodo dilatet. non quòd se proprio motu ita comparet, sed quia vbi correcta est eius durities & contumacia, liberaliter se offert neque amplius suis angustiis constringitur. Docet postremò hic locus, vbi animos nostros in hanc latitudinem formauerit Deus, vires non defore: quia Deus vnà cum recto affectu facultatem quoque sufficiet, vt pedes ad currendum sint parati.

33 ה *Doce me Iehouah viam edictorum tuorum, & custodiam eam ad finem.*

34 ה *Fac me intelligere, & seruabo Legem tuam, & custodiam eam in toto corde.*

35 ה *Dirige me in via statutorum tuorum: quia in ea est beneplacitum meum.*

36 ה *Inclina cor meum ad testimonia tua, & non ad auaritiam.*

37 ה *Auerte oculos meos ne videant vanitatem: in via tua viuifica me.*

38 ה **Con-**

38 ח *Confirma seruo tuo eloquium tuum qui timori tuo* deditus est.

39 ח *Aufer opprobrium meum quod timui, quia iudicia tua bona.*

40 ח *Ecce concupiui ad mandata tua, in iustitia tua viuifica me.*

33 *Doce me Iehouah viam edictorum.* Adhuc repetit precationem qua iam sæpe vsus est in hoc Psalmo: quia magnopere nostra refert, tenere hoc in vita esse præcipuum vt nos Deus gubernet. Videmus enim vt maior pars quiduis potius cogitet quàm hoc sibi à Deo petēdum esse. Ideo votum hoc quod assiduè recurrere nobis debet, Spiritus sanctus inculcat: vt non modò qui nouitii sunt ac rudes tyrunculi, sed qui magnos progressus fecerunt, non desinant vltrà eniti. Et quia Spiritus intelligentiæ è cælo datur, arcano eius instinctu postulent se ad veram Legis scientiam deduci. Nam secundo membro ostendit Propheta de qua specie doctrinæ loquatur: nempe quæ efficax sit ad formandum cor hominis. Cæterùm vocem עקב duobus modis exponunt Interpretes. Quidam pro mercede, hoc sensu, Vbi probe edoctus fuero, non frustra eos laborare cognoscam qui se addicunt ad obseruantiam Legis tuæ. Ideóque propter mercedem mandata tua custodiam: quia nunquam frustraris cultores tuos. Alii vertunt, Ad finem vsque: quia quos Deus efficaciter docet, simul etiam confirmat ne fatigentur in medio itinere, sed absque lassitudine constanter ad metam pergant. Equidem non dubito quin de perseuerantiæ dono loquatur: sed expendant lectores annon simpliciter legi possit hic versus vt verba sonant. Neque enim præpositio IN exprimitur à Propheta, sed dicit, *Custodiam finem.* ita sensus esset, Domine mihi necesse est assiduè doceri, ne deficiam, sed semper intentus sim ad scopum meum. Tu enim hac lege in stadio tuo currere præcipis, vt mors demum sit meta. Hæc verò cōstantia in me non reperietur, nisi quotidie me doceas. atqui te duce semper ero in specula: nec oculos à fine meo vel scopo deflectam. Ego tamen in versione posui quod magis receptum erat.

34 *Fac me intelligere, & seruabo.* Primò admonet hanc esse verã prudentiam, si tantùm sapimus ex Lege Domini, vt nos sub eius timore & obsequio contineat. Hanc verò sibi Diuinitus conferri postulans, fatetur homines carnis sensu excæcatos, quouis potius tendere. Et certè longe à communi hominum opinione remotum est, studia omnia conferre ad seruandam Dei Legem. Eos enim demum sapere mundus existimat qui bene prospiciunt suis commodis, in negotiis terrenæ vitæ acuti sunt & versuti, astutia etiam pollent ad fallendos simplices. Contrà autem denuntiat Propheta, recta intelligentia destitui homines quandiu primatum nō obtinet Dei timor. Neque enim aliam sibi perspicaciam expetit, nisi vt discat totum se Deo regendum tradere. Fatetur etiam interim, hoc speciale esse Dei donum, non autem proprio marte vel industria acquiri. nam si idoneus sibi quisque magister foret, superuacua esset ista precatio. Porrò quia res non vulgaris est Legis obseruatio, duobus verbis vtitur: acsi diceret, Domine ardua res est ac difficilis Legem tuam exactè vt decet seruare, quæ mūditiem plus quàm humanam præscribit: sed ego cælestis Spiritus tui luce fretus, non deficiam. Clarior tamen erit sensus si verba sic resoluas, Da mihi intellectum vt seruem & toto corde custodiam. Totius autem cordis fit mentio vt sciamus procul abesse à Legis iustitia qui externos tantùm sensus in officio continent, vt nihil palàm designēt reprehensione dignum. quia Deus frænum maximè cordibus iniicit vt illic vigeat pura integritas, cuius deinde fructus in vita

appareant. Atque hæc spiritualis Legis obseruatio melius côuincit quam necesse sit nos Diuinitus ad eã formari.

35 *Dirige me in semita.* Quòd subinde hanc sententiam iterat Propheta, non est superuacuum: quia quum hominibus hic sit viuendi finis vt proficiant in schola Dei, videmus vt suis illecebris mundus eos huc & illuc trahat, ipsi etiam sibi innumera auocamenta fingant. Ac notandum est quod sequitur, hoc esse suum beneplacitum. Est enim hoc raræ virtutis, hominem sensus suos & affectus ita colligere, vt blanditiis omnibus quæ carnem titillant valere iussis, non alibi se oblectet quàm in Dei cultu. & tamen hanc palmam adeptus Propheta, sibi adhuc aliquid deesse videt. Nouum igitur Dei subsidium implorat, vt ad desiderium accedat plenus effectus, sicuti Paulus dicit Philip.2.13, Deum esse qui in nobis operatur & velle & exequi. Tenendum verò est, non hic gloriari de intrinseco naturæ suæ motu: sed quam accepit gratiam, proferre in medium, vt Deus opus quod inchoauit perficiat: acsi dixisset, Domine qui mihi animum dedisti, adde etiam vires. Iam nomen *beneplaciti*, carnis cupiditatibus tacitè opponitur quæ hominum corda suis illecebris deuincta tenent.

36 *Inclina cor meum.* Primo fatetur adeò morigerum non esse cor hominis Dei iustitiæ, vt potius in contrariam partem feratur. Nam si naturaliter & sponte propensi essemus ad Legis iustitiam, frustra dictum esset, Inclina cor meum. Sequitur ergo, corda nostra nihil nisi vitiosum concipere, & côtumaciæ esse dedita, donec ea in diuersã partem reflectat Deus. Notanda diligenter est hæc Prophetæ confessio, corruptam vsque adeo esse hominum naturam, vt quiduis potius quàm quod rectũ est appetat: donec manu Dei ad nouam docilitatem flectatur, vt proclinis ad bonum esse incipiat. Et altero membro ostendit Propheta quid impediat quominus ad iustitiæ studium aspirent homines: quia scilicet procliues sunt *in auaritiam.* Ac speciem pro genere per synecdochen ponitur. בצע quidem violenter agere significat, sicut concupiscere vel fraudare: sed nomen auaritiæ optimè côuenit, modò sciamus delectam esse hanc speciem à Propheta quæ radix est omnium malorum, 1.Tim.6.10, vt ostenderet nihil magis esse contrarium iustitiæ Dei. Interea monemur in genere, teneri nos prauis & vitiosis affectibus implicitos, vt abhorreãt corda nostra à studio Legis Dei, donec propensionem ad bonũ inspiret Deus.

37 *Auerte oculos meos.* Docemur his verbis sic occupari sensus omnes nostros vanitate, vt non mirum sit à recti studio esse alienos donec fuerint purgati & reformati: imò prauitatem quum dixit proximo versu regnare in hominũ cordibus, ad externos quoque sensus extendit: acsi diceret, morbum concupiscendi non in animis modò latere, sed diffusũ esse per omnes partes, vt neque oculi, neque aures, neque pedes, neque manus integram naturam retineant: denique nihil purum sit à corruptela. Et certe scimus labem originalis peccati non tantum residere in aliqua parte hominis, sed possidere totam animã & corpus. Nam si oculos speciali Dei gratia auerti necesse est à vanitate, sequitur, simulatque aperti fuerint, cupide incurrere in Satanæ fallacias quæ vbique se ingerunt. Si tantùm laqueos tendere Satã, nos autem ad cauendas eius imposturas prouidi essemus, nô propriè oculos Deus auerteret à vanitate: sed quia sponte dediti sunt malis illecebris, retrahi necesse est. Quoties ergo oculos aperimus, duas ianuas sciamus Diabolo esse apertas quibus in animã nostrã penetret nisi Spirit⁹ sui custodiã Deus opponat. Quod autem de oculis dicit, pertinet etiam ad alios sensus: quia hîc quoque synecdochica est locutio. Ac respôdet posterius membrum. quanquam enim alii diuersos sensus afferunt, hunc genuinum esse arbitror, Domine, quia maledicta est vita hominum quandiu suas facultates côferunt ad peccandum: fac vt quicquid est in me vigoris, nihil nisi iustitiam quam præscribis, spiret. Vt hoc melius pateat, tenere principium istud conuenit, Quòd oculi vident, quòd aures audiunt, pedes ambulant, manus palpant, pretiosa quidem dona esse Dei: excellentius etiam esse donum quòd iudicio &

& voluntate præditi sumus: sed interim nullum esse oculorum aspectum, nullos sensuum motus, nullam cogitationem, cui non adhæreat vitium & prauitas. Quum ita sit, meritò Propheta se totum Deo mortificandum offert, vt nouã vitam viuere incipiat.

38 *Confirma seruo tuo.* Hic breuiter notatur legitimus & vnicus precandi finis, vt promissionum Dei effectus ad nos perueniat. vnde sequitur, perperam facere qui habenas temere suis votis laxant. Videmus enim vt Propheta nihil petere vel optare sibi permittat nisi quod Deus promittere dignatus est. Et certè nimis importuna eorum audacia est qui ad Deum sine vlla verbi eius inuitatione perrumpunt: perinde acsi arbitrio suo vellent Deum subiicere. Notanda autem est quæ sequitur ratio, *Quia ad timorem tuum*: siquidem relatiuum אשר causalem particulã valet. Significat enim Propheta se non subsistere in terrenis cõmodis, vt solent profani homines: nec præposterè abuti promissionibus Dei ad captandas carnis delicias: sed timorem ac reuerentiam Dei sibi esse pro scopo. Et certè hæc optima impetrandi fiducia est, vbi vota nostra non seiungimus à Dei cultu, sed hoc vnũ expetimus vt in nobis regnet.

39 *Aufer opprobrium.* Non satis liquidò constat quodnam opprobrium designet. Quia multos calumniatores sciebat esse quasi in excubiis, vt si fortè eum deprehenderent in aliquo delicto, maledicendi occasio suppeteret: meritò incidere timuit in talem infamiam, idque sua culpa. Potuit etiã timere aliud probrum, quia sciebat improbos homines optimis quibusque proteruè maledicere, & rectè facta suis calumniis trahere in sinistram partem. Ratio additur, *quòd iudicia Dei bona sint*, vt Deus improbas linguas compescat quæ virus petulantiæ suæ exerunt contra homines innoxios, qui Dei ipsius Legem reuerenter obseruant. Si opprobrium quispiam accipere malit Dei respectu, non malè sensus quadrabit, hoc modo vt Propheta, cui satis erat vitam suã Deo probare, tantùm cupiat, vbi apparuerit ad eius tribunal, iudicium effugere hominis reprobi: perinde acsi magno & sublimi animo despiciat quicquid garriunt in mundo homines, modò stet integer in Dei cõspectu. Et certè hoc maximè probrũ timere Sãctos omnes decet ne cũ ignominia cadãt ad Dei tribunal.

40 *Ecce concupiui.* Iterum repetit quod nuper testatus erat, se præditum esse pio affectu, & sibi cordi esse rectitudinem: tantùm restare vt Deus opus quod inchoauit, absoluat. Si placet, hic sensus, tantundem valebit *in iustitia Dei viuificari* atque in via. Et certè iustitiæ nomẽ passim occurrit in hoc Psalmo pro Lege Dei, vel iustè viuendi regula. & hoc modo melius duo membra inter se cohærebunt, Domine hoc iam præclarum est gratiæ tuæ munus, quòd sanctum seruandæ Legis tuæ desideriũ mihi inspiraueris: sed hoc adhuc deest, vt eadem virtus se in tota vita mea exerat. Sed quoniam nomen iustitiæ ambiguum est, liberum erit lectoribus accipere: acsi dixisset, pro tua bonitate, qua soles vti erga omnes tuos, restitue me, tuere ac sustenta. Ego tamen quid magis placeret ostendi.

41 ו *Et veniant ad me misericordiæ tuæ Iehoua, salus tua secundum eloquium tuum.*

42 ו *Et respondebo probris me afficienti verbum, quia sperauerim in verbo tuo.*

43 ו *Et ne eripias ex ore meo verbum veritatis vsque valde: quia iudicia tua expecto.*

44 ו *Et custodiam Legem tuam semper in seculum & vsque.*

45 ו *Et ãbulabo in latitudine: quia statuta tua exquisiui:*

46 ℸ *Et loquar de testimoniis tuis coram Regibus, & non pudefiam:*

47 ℸ *Et oblectabo me in mandatis tuis quæ dilexi.*

48 ℸ *Et tollam manus ad statuta tua quæ dilexi, & meditabor in edictis tuis.*

41 *Et veniant ad me.* Non dubium est, quum *misericordias* Dei priore loco statuit, deinde *salutem* addit, quin causam effectui, vt postulat naturæ ordo, præferat. Atque hoc modo fatetur non aliter se fore saluum nisi mera Dei misericordia. Porrò dum gratuitam salutē sibi optat, promissioni simul innititur quemadmodum iam vidimus aliis locis. Secundo versu gloriatur se optima defensione contra hostium calumnias fore instructum, quia in Dei verbo sperauit. Quanquam futurum tempus licebit in optatiuum resoluere, vt multi faciunt: acsi dixisset, *Domine quia speraui in verbo tuo*, fac vt os mihi liberè apertū sit ad refutanda eorū maledicta, neque me obmutescere permittas dū falsa in me probra cōgerūt. Vtrouis modo accipere libeat, primū docemur, nunquā defore homines maledicos, qui filios Dei quantumuis innoxios insectari non desināt. Dubiū autē est de quo probri genere loquatur: quia non tantùm Dei filios impii aspergunt infamia, sed eorū fidei suis subsānationibus illudunt. Hūc secundū sensum, quia ad contextum aptior est: facilè amplector. Ludibriis enim suam spem in Deo opponit Dauid acsi dixisset, Erit quod falsis insultationibus respondeā: quia Deus sperātes in se non fraudat. Quòd si ad vtrunque extendere quis malit, non repugno. Porrò nō dicit simpliciter se in Deo sperasse, sed in eius verbo, quia verbum est sperandi materia. Notanda est etiam mutua inter *verbum* & *verbum* relatio: quia nisi Deus ex verbo suo aliud verbū nobis ad defensionem suppeditet, statim obruemur impiorum petulantia. Ergo si cupimus inuicti stare contra mundi insultus, fortitudinis principium hîc nobis ostenditur, nempe sperare in Dei verbo: quo dum fulti sumus, iubet nos Spiritus Dei virulentas impiorum blasphemias animosè contemnere. atque vt eas refutemus, verbo Spei adiungit verbum Confessionis.

43 *Ne auferas verbum.* Quæri posset cur *verbo veritatis* linguam potius instrui postulet quàm cor muniri. nā hoc ordine prius est, & maioris momenti. Quantulum enim iuuabit, promptas esse & disertas linguas, si corda fide vacua sint? Atqui vbi solida fides, vltro etiam sequitur lingua. Respondeo, Dauidem non ita de externa professione fuisse solicitum quin fidē cordis præferret. Sed quū apud Deum verba faciat, nihil mirū si tātùm de illa loquatur. sub qua tamē hanc cōprehendit: perinde acsi dixisset, Domine non modò cor meum fide sustineas, ne tentationibus obruar: sed fac etiam vt linguæ constet plena libertas, vt inter homines te intrepidè celebrem. Videmus vt loquendi fiduciā sibi dari postulans, à corde incipiat. Posset iterum hic quæri cur dicat *vsque valde.* quasi verò non metuat verbo veritatis destitui ad breue tempus. Atqui hoc valde absurdum esset, quum in singula momenta solicitos esse oporteat, ne vnquam inermes ac nudi deprehendamur. Solutio eius nodi à proprio experimento nobis petenda est. Nam in hac carnis infirmitate fieri vix potest quin trepident interdum robustissimi etiam quique, dum violentius eos impugnat Satan. Et quanquam fides non succumbit, labascere tamen sentimus. præsertim non tanta suppetit animi præsentia vt æqualis semper tenor in linguis constet, ac semper ad impiorum ludibria prompta sit responsio: quin potius vacillant ad breue tempus & trepidāt. Dauid ergo huius quæ se in omnibus prodit infirmitatis sibi conscius, precationem suam temperat hoc modo, Etiā si non semper in prōptu mihi sit quæ optanda esset loquendi fiducia, ne me permittas diu obmutescere. Quibus verbis tacitè fatetur Propheta se non fuisse tam

se tam constantem & animosum vt par erat, sed linguam suam metu fuisse quasi deuinctam. Hinc verò discendum est, non magis in arbitrio nostro esse ingenuè loquendi virtutem, quàm cordis affectus. Quatenus itaque linguas nostras gubernat Deus, promptæ sunt ad liberam confessionem. Simul ac spiritũ fortitudinis submouet, non modò languent corda, vel prostrata iacent, sed linguæ etiam conticescunt. Addit rationem, quòd *expectauerit ad Dei iudicia*. sic enim loquitur ad verbum. vnde colligimus nõ tantùm pro Legis præceptis iudicia accipi, sed hac voce etiam notari promissiones, quæ propriè expectationem nostram sustinent. Quòd enim nonnulli deducẽtes à radice חול, vertunt, Contremui ad iudicia tua: nescio an conueniat. Certè quòd iudicia interpretantur de pœnis, alienum est.

44 *Et custodiam.* Hic promittit non modò ad paucos dies se fore Legis studiosũ, sed vsque ad vitæ finem. Quod autem tria verba ponit eodem sensu, תמיד, עולם & עד, non superuacua est congeries: quia subindicat, nisi fortiter ad resistendum insistant fideles, variis subinde tentationibus posse illis excuti Dei timorem, vt à Legis studio desciscant. Ideo, quo paratior sit ad pugnam, difficultatem commemorat. Proximus versus optandi modo Legi posset: sequamur tamen quod magis receptum est, nẽpe Dauidem gloriari, quia Dei præcepta solicitè inquirat, viam sibi planam fore & expeditam: quod est *ambulare in latitudine*. Scimus enim plerunque vias hominum vel spinosas esse vel angustiis constrictas: quia ipsi sibi varia obstacula accersunt, vel ambagibus se implicant. Ita fit, dum nemo se Dei verbo subiicere & regendum tradere sustinet, vt huius arrogantiæ pœnã quisque luat: quia Deus vndique laqueos nobis tendit, foueas obiicit, vias abrumpit multis salebris, concludit denique in abyssos: & quo quisque astutior est eo magis anxiè laborat. Docet autem hic versus, siquis simpliciter Deo obtemperet, hanc ei mercedem rependi, vt quieto & securo animo iter faciat: quòd siquando occurrant angustiæ, inueniat tamen exitum. nam fideles, quãtumuis se Deo præbeãt dociles, contingit tamẽ interdũ hærere perplexos: sed tandẽ impletur illud Pauli, 2. Cor. 4. 8, Quamuis anxii laborent, non tamen manere constrictos: quia Dei est viam per inuia monstrare: imò quamuis anxiè premantur, ambulant nihilominus in latitudine. quia dubios euentus sic Deo committunt, vt eo duce non dubitent ex abyssis liberum sibi fore egressum.

46 *Et loquar de testimoniis tuis.* Videtur hîc securè sibi promittere quod antè precatus est. Postquã enĩ dixit, Ne auferas verbum, ex ore meo: nunc quasi voti compos exurgit, séque elinguem fore negat, etiamsi coram Regibus habẽdus sit sermo. Neque enim dubium est quin dicat, toto mundo obstante, sibi fore præsentẽ animum, vt ingenuè Dei gloriam asserat: sed Reges deligit qui præ aliis sunt formidabiles, fastúque suo Dei testibus ora claudunt. Sæpe quidem contingit, etiam infimis hominibus nos cedere. simul enim ac se quispiam opponit verbo Dei, timidè nos colligimus, & euanescit illa quam initio professi eramus libertas. Maximè tamen vbi ad Regum tribunalia vẽtum est, timiditas nostra se prodit. Hæc ratio est cur dicat Dauid, non modò contra ignobiles aduersarios se fortiter staturum, sed coram Regibus ipsis constantem & intrepidum se fore. Quibus verbis docemur, tunc demum nos rite profecisse in verbo Domini, si mentes nostræ, vbi eas mundus deiicere conabitur, contra humanos terrores munitæ: ne Regum quidem conspectum formident. Nam vano eorum splendore, Dei gloriam obrui, nimis indignum est.

47 *Et oblectabo me* Similem fere sententiam antè protulerat. Summa est, sic amplexũ esse amore præcepta Dei vt nihil suauius reperiat continua eorum meditatione. Nam oblectandi verbo exprimitur amoris vehementia. Eodem pertinet quod continuò pôst addit, *Tollam manus meas*. Nam quod extentis manibus captamus, cupidè à nobis appeti certum est. Itaque desiderii ardorem metaphoricè designat. Nam siquis gestu simulet talem affectum, in omnibus autem vitæ negotiis Legẽ Dei negligat, nimis putida erit hypocrisis.

Atque iterum confirmat, ſerium illum & ardentem affectum inde naſci, quòd iam Legis dulcedo animos noſtros ſibi deuinxit. Poſtremò dicit ſe *meditaturum in Dei teſtimoniis*, Neque enim dubito quin verbum שיח ad tacitam meditationem, in qua ſe exercent filii Dei referri debeat. quod etiam maior pars Interpetum agnoſcit..

46 ꝰ *Memento verbi ad ſeruum tuum, ſuper quo ſpem mihi dediſti.*

50 ꝰ *Hæc conſolatio mea in afflictione mea: quia ſermo tuus viuificat me.*

51 ꝰ *Superbi deriſerunt me plurimum: à Lege tua non declinaui.*

52 ꝰ *Recordatus ſum iudiciorũ tuorum à ſeculo Iehouah, & me conſolatus ſum.*

53 ꝰ *Terror inuaſit me propter impios derelinquentes Legem tuam.*

54 ꝰ *Cantiones fuerunt mihi edicta tua in domo peregrinationis meæ.*

55 ꝰ *Recordatus ſum nocte nominis tui Iehouah, & cuſtodio Legem tuam.*

56 ꝰ *Hoc factum eſt mihi, quia ſtatuta tua ſeruaui.*

49 *Recordare verbi.* Precatur vt Deus reipſa exhibeat quod pollicitus eſt. nam effectus demonſtrat Deum eſſe verborum ſuorum memorem. De promiſsionibus autem haberi ſermonem colligimus ex fine verſus, vbi datam ſibi ſperandi materiam dicit: quod non ſtaret niſi oblata fuiſſet gratia, Secundo autem verſu teſtatur, quanuis Deus eum adhuc ſuſpenſum teneret, ſe tamẽ in verbo requieuiſſe. Interim docet, ſe in moleſtiis & curis nõ captaſſe vana ſolatia, quemadmodum ſolet mundus, ad leuandas ſuas miſerias, huc & illuc circumſpicere: & ſiquæ illecebræ arrideãt dolores ſuos lenire talibus emplaſtris. Propheta autem ſe vnico Dei verbo dicit fuiſſe contentum: & quanuis alia omnia deficerent, ſe illic reperiſſe plenam vitam. Interim tacitè fatetur, niſi animum recipiat ex Dei verbo, ſe fore exanimem. Et certè quanuis profani homines ſæpe in ſuis miſeriis inflatos habeãt ſpiritus, vacui tamen ſunt interno animi vigore. Itaque non immeritò Propheta fideles hoc ſolo viuere & vigere in ſuis miſeriis dicit, quia *illis vitam inſpirat Dei verbum.* Quare ſi probè meditemur verbum Domini, etiam in media morte viuemus, nec erit vlla tam grauis triſtitia quæ non ſanetur iſto remedio. Quòd autem leuatione deſtituimur in malis noſtris, fit noſtra culpa, qui contẽpto vel poſthabito Dei verbo, vanis ſolatiis nos ipſos data opera fallimus.

51 *Superbi deriſerunt.* Exemplum hoc apprimè vtile eſt, vt diſcamus, quanuis impiorum ludibriis obnoxia ſit noſtra ſimplicitas, firma conſtantia refutandum eſſe eorum faſtum, ne vnquã nobis Legis Dei faſtidium obrepat. Pleroſque enim videmꝰ qui alioqui ad Dei timorẽ propẽſi eſſent, huic tẽtationi ſuccũbere. Iam terra profanis Dei cõtẽptoribus ſemper referta fuit: hodie verò ferè exundat. Quare niſi ad eorum ſannas obdureſcamus, nulla erit fidei noſtræ firmitas. Deſignat autem proprio nomine incredulos, dum *ſuperbos* vocat. Nam hæc ſapientia eſt infidelium, Deum contemnere, floccifacere eius iudicia, calcare pedibus totam pietatem, denique

vbique cæleste regnum conspuere. nec verò tam audacter ruerent, nisi excæcati essent superbia. Cæterùm ita resolui debent verba, Quanuis mihi superbi illuserint, non tamẽ deflexi à Lege tua. Notanda etiam particula est, *vsque valde*: quia significat, non semel aut vno die se fuisse exagitatum ab impiis, sed quotidie renouatum fuisse certamen. Vnde colligimus, licentiam maiorem inde sũpsisse impios, quòd numero præualerẽt: sicuti exiguus semper est piorum numerus qui reuerenter Deum colant. Quare vt maneamus integri, cum magna turba & colluuiæ luctandum est.

52 *Recordatus sum iudiciorum*. In hoc Psalmo Iudicia Dei ferè sumuntur pro statutis & decretis, acsi quis diceret rectitudines. Sed propter additam particulam *A seculo*, magis probabile est nunc ita vocari exempla quibus testatus est Deus se iustum esse mundi iudicẽ. Quorsum enim diceret Legem Dei fuisse à seculo? Posset quidem aliquo modo hoc excusari, quia rectitudo quæ illic ostenditur, non fabricata nuper, sed verè æterna est: quia nihil aliud est Lex scripta quàm testimonium Legis naturæ, quo Deus reducit nobis in memoriam quæ iam cordibus nostris sunt infixa. Sed ego libenter inclino in alterum sensum, quod recordatus fuerit Dauid iudicia Dei quibus probauit se perpetuam fixisse in mundo Legem. Atque hæc confirmatio valde necessaria nobis est: quia vbi apertè non perspicitur Dei manus, sæpe friget eius doctrina. Vbi autem vindictam Deus sumit de impiis, sancit quæ locutus fuerat. Vnde & pœnæ in Iure ciuili vocãtur sanctiones. Sed hoc verius competit in Dei iudicia, quibus confirmat Legis suæ authoritatem, acsi realis probatio ad verba accederet. Quum autem vetustissima quæque Dei iudicia se in memoriam reuocasse dicit, discamus ex hoc verbo, nostra ingratitudine vel socordia fieri quominus satis multa Dei iudicia ad fidei nostræ confirmationem occurrant. Nulla enim ætas præteriit qua non clara in hunc finem, documenta ediderit Deus: vt verè dici queat, continuo tenore fluxisse Dei iudicia per singulas ætates: sed ideo nos fugere quia non dignamur aperire oculos. Si quis obiiciat contrarium esse Dei iudiciis vt consolationem nobis afferãt quæ debebant terrorem incutere: responsio facilis est, iudiciis Dei terreri fideles quatenus illis ad carnis suæ mortificationem expedit: sed quatenus inde agnoscunt Deo curæ esse genus humanum, ampla consolationis materia sese offert Colligunt enim, vbi ad tempus lasciuierint impii, venturos tandem ad Dei tribunal: se verò, vbi patiẽter militauerint, sub tali suæ salutis præside haud dubiè fore saluos.

53 *Terror apprehendit me*. Versus hic duplicem sensum admittit: vel quòd grauiter vulneratus fuerit Propheta, Legem Dei violari cernens ab impiis: vel quòd eorum exitium exhorruerit. Nã quod alii Ardorem vertunt, non tam aptè fluit. Retineo igitur Horroris nomen, & zeli vehementiam notari existimo, quia non tantùm moleste tulerit Legis transgressiones, sed instar monstri detestatus fuerit sceleratam eorum audaciam quibus Lex Dei nullo in pretio erat. Notandum verò est, non esse nouũ scandali genus, si multi excusso iugo, contra Deum proteruiunt, idque notare operæpretium est, quia multi friuolam excusationem petunt ex temporis corruptela, acsi inter lupos vlulare fas sit. Atqui Dauidis etiam ætate videmus multos fuisse apostatas qui à pietate desciscerẽt: adeò tamen non cõcidisse, vel fractum esse, vt timor Dei sanctam potius iracundiam in eius animo accenderit. Quid ergo, si vndique nos obsideant mala exempla, agendum est, nisi vt quisque ad eorũ detestationem se extimulet Atque hîc inclusa est tacita antithesis inter fallaces blanditias dum licitum esse creditur quicquid vulgare est: & horrorem quo se Propheta correptum fuisse docet. Si se pro libidine contra Deum efferant impii, quia non euigilamus ad Dei iudicia, trahimus id in occasionem prauæ confidentiæ vel stuporis. contrà autem Propheta se horrore correptum dicit: quia Dei patientiam ab vna parte reputans, certò tamen persuasus erat fieri non posse quin tandem pœnas exigeret Deus.

54 *Cantica fuerunt mihi*. Alia loquendi forma repetit quod dixerat Le-

gem Dei sibi vnicam fuisse vel præcipuam oblectationem in vita. Cantus enim lætitiæ indicium est. Porrò quia Sancti in mundo peregrinantur, nec aliter censeri possunt filii Dei & cælorum hæredes quàm sit terræ sint hospites, per *domum peregrinationum* intelligi potest terrenæ vitæ cursus. Quanquam videtur specialis notari circunstantia, quòd Dauid exul à patria, non destiterit ex Lege Dei solamen petere suis malis, imò gaudium quod exilii mœrorem vinceret. Fuit enim hoc raræ virtutis specimen, quum careret templi conspectu, non posset ad sacrificia accedere, priuatus esset pietatis exercitiis, non tamen fuisse alienatum à Deo. Ergo domus peregrinationis ad amplificationem ponitur, quòd eiectus à patria, infixam in animo Dei Legem retinuerit: & quanuis posset eum deiicere exilii acerbitas, tamen Legem meditando, se ad hilaritatem erexerit.

55 *Recordatus sum nocte.* Coniunctim lego totum versum, quia secundum membrum ex priore dependet. significat enim Propheta se Dei recordatione ad seruandum Legem induci. nam hinc Legis contemptus, quia nemo ferè ad Deum respicit. Itaque Scriptura dum impietatem hominum dãnat, dicit oblitos esse Dei, Psal. 50.21, & 78.11, & 106.21. Contra Dauid vnicã Dei memoriam sufficere admonet ad nos in timore Dei & Legis obseruantia retinendos. Et certè quoties se mentibus nostris ingerit Dei maiestas, eius sensu nos humiliari necesse est: vt hæc cogitatio nos ad pietatem solicitet. Quanquam autem *noctis* verbo significat recordationem non vnius tantùm momenti, sed continuam: noctis tamen ideo disertè meminit, quia tunc obruuntur ferè omnium sensus. acsi dixisset, quum alii dormiunt, sibi in somno ipso Deum occurrere. Alia etiam ratione noctis tempus posuit, vt sciamus, quanuis nullus adesset testis vel monitor, imò tenebris esset tectus, non secus tamen attentum fuisse ad colendam Dei memoriam quam si in illustri theatro versatus foret.

56 *Hoc fuit mihi.* Non dubito Prophetam sub pronomine זאת complecti omnia Dei beneficia: sed quia coram Deo in rem præsentem venit, demonstratiuè loquitur. Itaque sub hac voce includitur tot bonorum quibus ornatus fuerat, recognitio. vel certè speciali aliqua liberatione commemorat probitati suæ testimonium fuisse Diuinitus redditum. Neque tamen iactat quicquam se fuisse promeritum: quemadmodum Pharisæi, quicquid tale occurrit in Scripturis, ad operum merita arripiunt. Atqui non aliud fuit Prophetæ consilium quã se opponere Dei contemptoribus qui prospera omnia vel arrogant suæ industriæ, vel fortunæ ascribunt, Dei prouidentiam tegunt impio silentio. Propheta igitur se & nos ad Deum reuocat, & admonet, quia Deus iustus iudex est, mercedem pietati apud Deum esse repositã. Forte etiã hac sancta iactãtia malignas impiorum calumnias retundit, quibus alibi vidimus duriter fuisse impetitum.

57 ח *Portio mea Iehouah dixi ad custodiẽdũ verba tua,*

58 ח Deprecatus *sum faciem tuam toto corde, miserere mei secundũm eloquium tuum.*

59 ח *Reputaui vias meas, & conuerti pedes meos ad testimonia tua.*

60 ח *Festinaui, & nõ distuli ad custodiendũ mãdata tua.*

61 ח *Funes impiorum apprehenderunt me, Legis tuæ non sum oblitus.*

62 ח *Media nocte surgam ad confitendum tibi super iudiciis iustitiæ tuæ.*

63 ח *Socius, ego omnibus qui te timent & qui custodiunt*

statuta tua.

64 ח *Misericordiæ tuæ Iehouah plena est terra, edicta tua doce me.*

57 *Portio mea.* Ambiguus est verborum sensus, quia & Iehouah in nominandi casu legi potest: & verbum *dixi* referri tam ad prius quàm ad posterius membrum. Hæc igitur erit vna lectio, Iehouah est portio mea, ideo decreui Legem tuam seruare. Altera, Deus qui portio mea es, decreui Legem tuam seruare. Tertia, Dixi vel statui Deum esse portionem meam ad custodiēdam eius Legem. Quarta, Dixi, vel statui, Domine hæc portio mea est seruare Legem tuam, & hanc ego amplector. Rectè quidem conuenit hæc sententia, quia Deus portio nostra est, id debere ad seruandā eius Legem animum nobis addere. Iam pluribus aliis locis visum est, Deum vocari hæreditatem fidelium, quia ad solidam eorum fœlicitatem ipse vnus sufficiat. Et certè quum sibi nos in peculium elegerit, æquum est vicissim in ipso solo nos acquiescere. Quòd si vno Deo contenti erimus, propensi quoque animi nostri erunt ad seruandam eius Legem: & carnis cupiditatibus valere iussis, hæc nobis summa erit oblectatio & firmum propositum. Quanquam autem hæc expositio, sicut dixi, nō malè cohæret, continétque vtilem doctrinam, proxima tamen illa quam mihi probari dixi, simplicior est, Statui apud me quòd hæc mihi optima sit hæreditas, seruare Dei Legem. Cui affine est illud Pauli dictū, 1. Timoth. 6. 6, Pietas optimus est quæstus. Comparat autem Dauid Legis obseruantiam omnibus fictitiis bonis quæ ad se hominum cupiditates rapiunt: acsi dixisset, Appetat quisque quod mens eius tulerit, & suis deliciis fruatur: nō erit quod aliis inuideā si mihi salua manebit hæc portio, vt me Dei verbo addicam.

58 *Precatus sum faciem tuam.* Testatur hoc versu Dauid se ab officio precandi non cessasse: quia sine precibus otiosa torperet fides. Quanquam autem loquendi genus quo vtitur, aliis linguis asperum esset, Hebræis tamen familiare illud colloquium exprimit ad quod Deus seruos suos admittit & inuitat dum in huius conspectum veniunt. Summam porrò votorum verbo vno perstringit, quòd implorauerit misericordiā Dei, cuius fiduciā ex verbo cōceperat. Primùm itaque notemus expergefieri nostram pigritiā, vt fidem nostram precibus exerceamus. Deinde hoc præcipuum esse orandi caput, vt Deus pro gratuita sua bonitate propitius nobis sit, respiciat nostras ærumnas, & inopiæ succurrat. Etsi enim Deus innumeris modis nos iuuat, necessitates etiam nostræ sunt innumeræ: vnum tamen hoc maximè & vnicè optandum, vt nostri misereatur, vnde reliqua fluunt. Tertiò ne incerta vota in aerem fundamus, discamus Deum in suis promissis proponi quasi voluntarium debitorem.

59 *Cogitaui.* Summa est, postquā attendit Propheta ad vitæ suæ rationē, sibi non aliud fuisse propositum quàm Legis doctrinam sequi. Quibus verbis obliquè significat ideo vltra metas vagari homines, & miserè dissipatos huc & illuc ferri, quia inconsideratè sibi indulgent. Acriter quidem inuigilat quisque: studiáque sua applicat quò inclinat animi libido, sed omnes in electione ipsa cæcutiunt: imò velut clausis oculis vel præcipitanter feruntur, vel per incuriam huc & illuc euanescunt. Certè nullus vias suas prudenter considerat: ideòque non abs re hoc rectè viuendi principium esse admonet Propheta, vt à socordia excitati, vias suas reputent & aliquando sobriè cogitent quid sit vitam instituere. Docet autem secundo loco, vbi quis seriò ad vitam regendam attentus fuerit nihil occurrere posse melius quam si sequatur quò Dominus vocat: Et certè nisi in sua incogitantia stuperent homines, certatim vno consensu Deum sibi vitæ ducem eligerent.

60 *Festinaui.* Quanquam verba sūt præteriti tēporis, continuū tamen actū notant. Narrat autem Propheta quanta promptitudine Deo se in obsequium obtulerit. Nam celeritas zeli feruorem significat. Quod deinde *se tardasse negat,*

ex vsu linguæ Hebraicæ amplificat quod de festinatione dixit. Nam sicut Hebræis loqui & non tacere tantundem valet ac liberè cordatéque & non dissimulanter dicere quod opus est: ita Festinare & non tardare dicitur qui absque cunctatione & mora celeriter currit. Quòd si nobis in mentem veniat nostra segnities, & ex alia parte tot remoræ quas Satan miscere non cessat, colligere licebit non frustrà hoc fuisse additum. Nam vt verè & ex animo quis Dei iustitiæ se addicere cupiat, scimus tamen quid dicat Paulus Rom. 7. 15. 18. 19, se non præstare quod vellet. Quamuis ergo nullum externum obstaculum nos moretur, tot tamen impedimentis intus sumus constricti, vt nihil difficilius sit quàm properare ad seruandam Dei Legem. Cæterùm tenendum est, Prophetam hic comparatiue loqui, eorum respectu qui magna vitæ parte procrastinant: nec modo cunctanter & lente accedunt ad Deum, sed deliberando subsidunt: vel se inter flexuosos anfractus impediunt ne accedant. Non ergo alacrior ad Deum colendum Propheta fuit quàm Paulus, sed tantùm his verbis ostendit, strenue luctando, expeditũ fuisse sibi cursum. Ac suo exẽplo docet friuolas esse excusationes quas nostræ ignauiæ vel ex mũdi obstaculis, vel ex nostra ipsorũ debilitate obtẽdimus.

61 *Cœtus impiorum.* Qui חבלי vertunt Dolores, nullũ genuinum sensum eliciunt, ac tam seipsos quàm Prophetæ verba torquent. Duæ ergo restãt lectiones, quarum vtraque est probabilis, Funes impiorum apprehenderunt me, vel, Cœtus impiorum spoliauerunt me. Vtrauis eligere placeat, testatur Propheta, quum graui tentationis machina pietatem eius concuteret Satan, constanter perstitisse in Legis Dei studio. Quanquam Funes bifariam accipi possunt, vel pro captiosis illecebris quibus eum in suam societatem implicare tentauerũt: vel pro fraudibus quas machinati erant in eius perniciem. Si prior sensus arridet, raram virtutem prædicat Dauid, Quòd quum visi fuissent impii eum suis laqueis induisse, sub custodia tamen Legis Dei se continuerit. Quia tamen maiore consensu receptũ est, verbum עוד tantundem valere ac spoliare vel prædari, sequamur hunc sensum, quòd Propheta turmatim ab impiis vexatus, deinde pro eorum libidine spoliatus ac direptus, stationem suam non deseruerit. Quod etiam summæ virtutis specimen fuit. nam extremis iniuriis expositi, nisi Deus succurrat, de eius prouidentia statim dubitare incipimus. Videtur omni fructu carere pietas: fingimus etiam liberum esse nobis ius vindictæ: inter hos fluctus facilè submergitur Legis Dei memoria. Propheta autem admonet hoc demum esse veræ pietatis signum, si æquabile manet Legis Dei studium, & eadem iustitiæ obseruantia, vbi in prædam impiis expositi, nullum Dei auxilium sentimus.

62 *Media nocte.* Docet hoc versu se non modò probasse & ex animo amplexum esse quicquid Lex Dei continet, sed gratitudinis etiam signum dedisse, quòd particeps esset tanti boni. Videtur quidem hoc vulgare esse. Deo subscribere Lege sua nos docenti. quis enim obstrepere audeat? Multum tamen abest quin Dei doctrinam omni ex parte iustam esse mundus prædicet. Primò, quæ carnis nostræ proteruia est, vellet quisque aliquid vel mutatum vel detractum. Deinde si detur optio, mallet homines arbitrio suo potius quàm Dei verbo regi. Denique tam humanæ rationi quàm cupiditatibus magnum est cũ Lege Dei dissidium. Non parum ergo profecit ille qui & obedienter amplectitur cælestem doctrinam: & suauiter in ea se oblectans, gratias Deo agit. Quanquam non simpliciter se Dei iustitiam celebrasse refert Propheta, sed media nocte se surrexisse dicens, ardorem sui desiderii exprimit, quia studiis & curis quæ nos à somno excitant, magnam vehementiam inesse oportet. Interim etiam admonet, procul ab omni ostentatione abfuisse quòd Legi Dei testimoniũ reddidit, quia secũ & absque testibus, illius iustitiã suis elogiis ornauit.

63 *Socius ego omnibus.* Non de fraterno tantùm consensu & amore loquitur, quem inter se mutuò colunt fideles: sed intelligit, quoties in aliquem inciderat qui Deũ timeret, se manũ porrexisse in signũ societatis: nec solũ fuisse vnũ ex numero & ordine seruorũ Dei, sed etiã

adiutorem. Et certè hic consensus in omnib⁹ piis requiritur, vt alii alios promoueant in timore Dei: ac videtur tacita subesse comparatio inter sanctã hãc conspirationem, in qua fideles Dei cultum & pietatem apud se fouent, & impios syncretismos qui passim regnant in mundo. Videmus enim vt aduersus Deum suas phalãges cõstituant profani homines, ac vltro citróque se adiuuent ad euertendũ Dei cultũ. quo magis incitari decet filios Dei ad colẽdã sanctã vnitatẽ. Fideles primùm à timore Dei, secundò à Legis obseruãtia cõmendat: quia & Dei timor radix est vel origo omnis iustitiæ: & tunc demum nos Deũ timere & reuereri apparet, vbi vitam ei nostram in obsequium dicamus.

64 *Misericordia tua.* Hîc Propheta Deum per immẽsam eius bonitatẽ quæ relucet in toto mundo, obtestatur, vt se cælestis sapientiæ thesauro dignetur. Quæ precatio valde emphatica est. Quòd igitur terrã dicit plenam esse misericordia Dei, species est obtestationis. Neque enim tãtùm in genere (vt alibi) prædicat Dei bonitatem, quòd nullam mundi partem suæ liberalitatis expertẽ relinquat, & eam exerceat non modò erga humanũ genus, sed ad bruta quoque animalia extendat. Quid ergo? nẽpe Dei misericordiam, quæ se in omnes creaturas diffundit, vna in re cupit erga se patefieri, vt in Lege Dei proficiat. Vnde colligimus, hoc intelligentiæ donum ei fuisse inæstimabilis thesauri loco. Quòd si hoc præcipuum Diuini fauoris signum est, donari Spiritu intelligentiæ: incredulitas nostra alienationem ab eo nostram prodit. Iam memoria repetere conuenit quod alibi diximus, nimis pudendam esse socordiam nostram, qui exiguo cælestis doctrinæ gustu contenti, profectum non magnopere curamus quum tam præclarus Ecclesiæ doctor cupide & ardenter semper ad discendum contenderit. Adhæc certum est non de externa doctrina hîc agi, sed de arcana mentis illustratione, quæ donum est Spiritus. Lex promiscuè omnibus erat exposita, sed videt Propheta, nisi illuminetur à Spiritu sancto, hoc non magnæ vtilitatis fore, ideóque efficaciter doceri petit.

65 ט Benignè fecisti cum seruo tuo Iehouah secundum verbum tuum.

66 ט Bonitatem gustus & scientiam doce me: quia mandatis tuis credidi.

67 ט Priusquam humiliarer ego erraui: at nunc sermonẽ tuum custodio.

68 ט Bonus tu & beneficus, doce me edicta tua.

69 ט Concinnauerunt super me mendacium superbi, ego toto corde custodiam edicta tua.

70 ט Impinguatum est sicut adeps cor eorum, ego Lege tua me oblecto.

71 ט Bonum mihi quòd afflictus sum vt discam edicta tua.

72 ט Bonũ mihi Lex oris tui super millia auri & argẽti.

65 *Benignè fecisti.* Ad verbum est, Bonum fecisti: quod generaliter quidã accipiunt quasi testetur Propheta se boni consulere quomodocunque à Deo tractetur: quia videat in salutem suam cedere. Verùm quia disertè fit mẽtio promissionis, non dubito quin Dei fidẽ in præstanda quam pollicitus est gratia, celebret: acsi dicat, reipsa vel effectu se expertum esse veracem esse Deum, nec verbis lactare seruos suos. Statuit igitur Dei promissiones in medium, quia inde ad nos manant omnia eius beneficia: nõ tanquã ex primo fonte, sed ex canal-

bus. Etsi enim gratuita Dei bonitas, vnica ei ad nos liberaliter tractandos causa est, nihil tamen ab eo sperare possumus donec per verbum suum nobis occurrat. Postquam autem cõfessus est Dauid, experientia sibi compertum esse quàm verax esset Deus in suis promissis, adiungit votum quale proximo versu habuimus, nẽpe vt crescat in recta intelligentia. quanquam paulo diuersis verbis vtitur. Ponit enim rectitudinem gustus & scientiam. Nam quum טעם gustare significet Hebræis, nomẽ ex eo deductum propriè capitur pro gustu. transfertur tamen ad mentem. Nec dubium est quin Dauid simul cum sciẽtia dari sibi postulet sanam discretionem & iudicium. Nam qui disiunctim legunt bonitatem & sensum, deprauant totam sententiã. Vt tamen nobis constet integra mens Prophetæ, addendum est posterius membrũ. Dicit se fidẽ habuisse Dei edictis, hoc est, libenter amplexum esse quicquid in Lege præscribitur: ita se docilem esse & morigerum affirmat. Quũ autem Spiritus sancti ductu ita ad obsequium Dei propẽsus foret, alterum donũ addi postulat, nẽpe sani gustus & intelligentiæ. Vnde colligimus duo hæc ad vitã ritè instituendã distinctè requiri, præditum esse recto affectu, & prudẽter intelligere. Quòd fidẽ iam habebat Propheta Dei mandatis, hæc certè reuerentia ex pio zelo oriebatur. sed ne inconsideratè aberret, non sine causa metuit. Discamus ergo, postquam corda nostra formauerit Deus in Legis suæ obsequium, simul petere ab eo prudentiam quæ zelum nostrum moderetur.

67 *priusquam humiliarer.* Quia verbum ענה loqui interdũ vel testificari significat quibusdam placet hæc lectio, Antequã meditarer in statutis tuis, ego errabam. Sed hoc nimis coactum videtur. Longius etiam alii recedunt, Quo tempore errauit Propheta, non fuisse quod Deo responderet. Nec verò refutandis istis commentis immoror, quia minimè ambiguum est Prophetæ consilium: nempe in sua persona communẽ humani generis vel lasciuiam vel contumaciam describit, quòd scilicet Deo nunquam obsequimur nisi ferulis coacti. Hoc quidem prodigii simile, quòd præfractè nos Deo subiicere abnuimus: sed tamẽ experiẽtia ostendit, vbi Deus nobis indulget, semper nos ad ferociam erumpere. Et certè quum in Dei Propheta contumaciam violenter corrigi oportuerit, multo magis hæc eruditio necessaria nobis est. Nam quum principium obedientiæ sit carnis mortificatio, quam naturaliter omnes refugiunt, non mirum est si variis afflictionibus Deus in ordinem nos cogat. imò quoniam subinde etiam vbi videtur domita, recalcitrat caro, non mirum est si nos Deus sæpius retrahit ad ferulas. Fit autem hoc diuersis modis: quia alios paupertate, alios ignominia, alios morbis, alios domestico incommodo, alios molestis & duris laboribus Deus humiliat: atque ita diuersis vitiis aptat sua remedia. Nunc tenemus quàm vtilem doctrinam contineat hæc confessio. De se quidem loquitur Propheta: sicut & Ieremias capite 31. versu 18, dicit se fuisse vitulum indomitum: sed lasciuiæ quæ nobis omnibus ingenita est, imaginem ante oculos nobis ponit. Nos verò nimis ingrati sumus, nisi fructus hic quem ex castigationibus percipimus, earum acerbitatem leniat vel temperet. Nihil enim nobis miserius quandiu sumus Deo rebelles. Atqui hæc vna ratio est, qua nos ad parendum flectat Deus ac mansuefaciat, dum nos ferulis suis erudit. Suo interim exemplo docet Propheta, saltem vbi duritiem nostram subigendo ostẽdit Deus, se velle nos habere discipulos, dandam esse operam vt mitescamus, & deposita ferocia, quod nobis imponit iugum, libenter feramus. Proximus versus expositione non indiget, quia eãdem ferè sententiam continet quam vltimus versus superioris Octonarii. Deum enim per suam bonitatem obsecrat, non vt augescat diuitiis & honoribus, non vt affluat deliciis, sed vt proficiat in Legis intelligentia. Nam quia vulgò totus ferè mundus Dei beneficentiam implorat, & liberaliter secum agere cupit, prout vnumquemque ad diuersa vota rapit carnis intemperies: Dauid abundè sufficere sibi testatur si vna hac in re, quam ferè omnes contemptim prætereunt, sentiat Deum esse liberalem.

69 Concin-

69 *Concinnauerunt super me.* Testatur, quum facta sua in malam partem improbi traherent, atque hoc artificio eum deiicere tentarent à studio recti, se tamen animum nunquam mutasse. Dura hæc tentatio est, quum innoxii rapimur ad probra & infamiam: neque tantùm conuitiis oppetimur, sed obducto etiam specioso colore vulgò nos inuidiæ exponunt scelesti homines. Videmus enim multos alioqui probos & ad rectè viuẽdum propensos, vbi tam indignã mercedem rependi sibi vident, vel collabi vel labascere. Quo magis notandum est Prophetæ exemplum, ne hominum malignitas vllo modo nos concutiat: atque vt in hominum conspectu, probitatis famam nobis eripiant, non tamen desinamus Dei timorem intus alere: nobísque sufficiat apud Dei tribunal lucere nostram pietatem, quãuis eam hominum calumniæ deforment. Quandiu enim pẽdebimus ab hominum iudiciis, subinde fluctuabimur, vt dictum est. Deinde quantumuis splendida sint nostra opera, scimus tamen non ventura corã Deo in rationẽ, si in illis mundi plausum spectemus. Quare oculos coniicere discamus ad cæleste illud theatrum, & sinistros sermones despicere. Fruantur sua mercede filii seculi: quia in cælo non in terris reposita est nobis corona. Temporalẽ infamiã libenter ferendo, laqueos expediamus quibus nos morari conatur Satan. Verbum טפל, quod alioqui cõiungere significat, hîc pro texere vel cõcinnare eleganti metaphora sumitur: quia non tantùm crassis probris per cõtumeliam grauatus fuit Propheta, sed crimina etiam in eum finxerunt nõ sine artificio & colore, vt videri posset nigerrimus. Quanuis autem non desierint illi telam hanc texere, perrupit tamen inuicta constantia, & obserato corde suo, Legem in fideli custodia retinuit. Nec sine causa *superbos* vocat: quia hinc coniicere licet, non ex vulgo fuisse homines, sed primarios, qui honoris & opum confidentia inflati, audacius in eũ insurgerent. Certè apertè demonstrat se illorum fastu non secus fuisse calcatum quàm si canis fuisset mortuus. Cui respondet quod statim sequitur proximo versu, *Cor eorum fuisse pinguefactum instar adipis.* quod vitium in Dei contemptoribus nimis vulgare est. Vnde enim fit vt optimis Dei seruis tã petulanter insultent scelesti homines, quos intus mordet cõscientia, nisi quòd crassities quædam occupat eorum corda, vt in sua obstinatione stupidi sint, vel etiam furiosi? Mira autem Prophetæ & summa laude digna magnanimitas, qui omnes suas delicias reposuit in Dei Lege: acsi diceret, hanc suam esse saginam, & se hoc cibo ad satietatem refici. quod fieri nõ potuit nisi cor eius à prauis deliciis vacuum & bene purgatum esset.

71 *Bonum mihi quod afflictus.* Confirmat quam suprà habuimus sententiam, se vtiliter subactum fuisse Dei ferulis, vt ad parendum mansuesceret. Quibus verbis fatetur se à praua contumacia, qua totum humanum genus laborat, nõ fuisse immunem: alioqui ficta esset ista vtilitas quam prædicat, nempe nõ aliter se fuisse docilẽ nisi quia humiliatus fuit. Sicuti nec quisquam nostrum vltro collum Deo submittit donec malleo naturæ duritiem emolliat. Fructum verò qui ex Dei castigationibns nobis prouenit, assiduè gustare operæpretium est, vt nobis dulcescant: atque ita in ordinẽ cogi nos sinamus qui tam obstreperi sumus & morosi. Postremus quoque versus nulla expositione indiget, quia sententiam continet in hoc Psalmo satis frequentem & per se dilucidam: quòd scilicet Legem Dei prætulerit omnibus mũdi diuitiis, quarum insana cupido maiorem hominum partem miserè demẽtat. Nec verò suis fortunis Legem Dei æquiparat, sed ingenti opulentia sibi pluris fuisse asserit.

73 ׳ *Manus tuæ fecerunt ne & formauerunt me: fac me intelligere, & discam mandata tua.*

74 ׳ *Timentes te videbũt me, & lætabuntur, quia ad verbum tuum expectaui.*

75 י *Cognoui, Iehoua, quòd iustitia* sint *iudicia tua: & in veritate humiliasti me.*

76 י *Sit quæso bonitas tua ad consolandum me secundum sermonem tuum ad seruum tuum.*

77 י *Veniant mihi misericordiæ tuæ, & viuam: quia Lex tua delectatio mea est.*

78 י *Pudefiant superbi, quia falsò peruerterunt me: ego meditabor in edictis tuis.*

79 י *Conuertantur ad me qui timent te, & nouerunt testimonia tua.*

80 י *Sit cor meum integrum in statutis tuis ne pudefiam.*

73 *Manus tuæ.* Quòd Propheta commemorat se Dei manu fuisse creatum, ad spem obtinendæ quam postulat gratiæ plurimum valet. Nā quum Dei simus figmentum & opus, nec motum vitalem dūtaxat, vt brutis animalibus, nobis contulerit, sed lucem quoque intelligentiæ & rationis addiderit: hinc precādi fiduciam colligere licet, vt nos in obedientiam Legis suæ dirigat. Neque tamen Deum tanquam sibi obstrictum appellat: sed quia opus à se inchoatum non deserit, tantùm implorat nouam gratiā qua Deus quod cœpit prosequatur. Nam & ideo Legis subsidio nobis opus est, quia corrupta est tota mentis nostræ integritas, vt non teneamus quid rectum sit, nisi aliunde edocti. Sed hinc etiam maior apparet cæcitas & stupor, quòd nihil prodest doctrina, donec animas nostras Deus reformet. Tenendum verò memoria est quod antè dixi, quoties ad discenda præcepta Dei sibi intelligentiam dari petit, se & cunctos mortales damnare cæcitatis, cuius vnicum remedium est Spiritus sancti illuminatio.

74 *Timentes te.* Vel cohæret hic versus proximo, vel latiùs extenditur ad alia quæuis Dei beneficia. Siue autē speciem vnam attingat, siue generaliter loquatur, beneficia Dei quibus ornatus fuerat, hoc elogio in sublime attollit, vt ad omnes Dei cultores commune perueniat gaudium. Neque enim solam lætitiæ causam facit quòd sperauerit in Domino, sed quòd ab eo insigniter seruatus, multisque beneficiis auctus, amplum spei suæ premium retulerit. Quia autē communiter seruos omnes suos ad sperandum inuitat Deus, quoties erga vnum quēlibet gratiæ suæ specimen edit, omnibus testatur se veracem esse in suis promissionibus: nec timēdum esse ne fraudet in se sperātes.

75 *Cognoui Iehoua.* Quanquam per *iudicia* in hoc Psalmo intelligūtur præcepta Legis, quia tamen Propheta continuò pòst addit iustè se fuisse castigatum, videtur nomen hoc accipere pro pœnis quibus Deus ad resipiscentiam homines solicitat. Nā duæ voces, צדק & אמונה sunt hic ferè synonymæ. Itaque priore membro fatetur generaliter Propheta Deum sic temperare iudicia sua, vt os impiis obstruat, si qui de sæuitia vel rigore querantur: ac tantam illic æquitatē lucere, vt fateri cogamur nihil esse melius quàm sic reuocari homines ad seipsos. Deinde exemplum in sua persona statuit. Nam & hypocritæ interdum iustitiæ laudem Deo tribuunt vbi alios castigat, nec seueritatem eius vnquam improbant modò sibi parcatur: at veræ pietatis est, non tam in aliorum peccatis quàm nostris acres & seueros esse censores. Et *cognitio* cuius Propheta meminit, testis est serii examinis: quia nisi probè expendisset suum reatum, non poterat certa experientia in suis afflictionibus apprehendere Dei iustitiam. Si quis in sensu vsitato iudicia accipere malit, talis erit ratio cōtextus, Scio Domine Legem tuam sanctam &

iustam

iustam esse: neque mihi ideo excidit hæc psuasio, quòd me seuerè afflixeris: quia hac quoque in parte rectitudinem perspicio, quæ verbi tui naturæ respondet.

76 *Sit quæso clementia.* Quamuis se iure humiliatum confessus sit, cupit tamen suam tristitiam aliquo solatio iuuari. Dei enim misericordiam, quasi necessarium malis suis remedium, implorat. Atque hoc modo ostendit nihil esse quòd dolorem abstergat fidelibus donec propitium sibi Deum sentiant. Porrò quum Deus in verbo misericordiam suam offerat, iam illic subest non leuis consolatio ad sanandos omnes dolores. Sed de actuali (vt ita loquar) misericordia nunc sermo est, vbi Deus reipsa quem pollicitus est fauorem declarat. Iam enim Propheta promissione Dei fretus, hilaritatem ex spe gratiæ in animo suo fouebat. Sed quia nisi liberator tandem appareat Deus, spes nostra nihil esset quàm mera frustratio: sibi impleri postulat quod Deus promisit: acsi diceret, Domine quãdo mihi pollicitus es te pro bonitate tua ad opem mihi ferendam paratum fore, nunc effectum verbi tui exhibeas. Iam verò tenendum est quod alibi admonui, nõ frustrà obiici Deo verbum suum: quia temere in eius conspectum prodirent mortales, nisi ipse viam vltrò patefaceret. Quum dicit, *Ad seruum tuum*, non vni sibi vendicat Dei misericordiam, acsi singulari oraculo sibi promissa foret: sed quod Deus toti Ecclesiæ promisit, pro fidei natura ad se accommodat. Nisi enim statuam me vnum esse ex eorum numero quos compellat Deus, vt ad me quoque pertineant eius promissiones, nunquam ad inuocationem animum erigam. Proximo versu idem ferè votum, licet verbis paululum mutatis, repetit ac confirmat. Quemadmodum enim nuper dixerat, non aliter quàm Dei misericordia mœrorem suum auferri & gaudium restitui posse: ita nunc vitam sibi fore negat donec reconciliatus Deo fuerit. atque ita se discernit à profanis hominibus quos non magnopere tangit hæc cura, imò qui Deo quoque infeso delicias sibi facere non desinunt. Clarè enim asserit, donec propitium sibi Deum esse agnoscat, se viuendo mortuum esse. Rursus verò simulatque illuxerit Dei misericordia, se restitutum iri à morte in vitã. Interea significat signis paternæ Dei gratiæ ad tempus se fuisse priuatũ: quia frustra venire optaret nisi procul abesset. Iam vt impetret quod precatur, dicit Legem Dei *suam oblectationem esse*. neque enim aliter sperare potuit, Deũ sibi fore misericordem. Adde quòd nemo verè sentit quid valeat Dei gratia, nisi qui summã fœlicitatis in hac vna statuẽs, miseros & maledictos esse non dubitat qui se ab eo disiungunt. quod ex Lege Propheta didicerat.

78 *Pudefiant superbi.* Iam sæpe vidimus futurum tempus, optatiui loco accipi apud Hebræos: non tamen malè quadraret sensus hoc modo, Quia mecũ peruerse egerunt superbi, & præter meritum molesti fuerunt, Dominus mercedem illis rependet. Quia tamen inter omnes fere interpretes conuenit precationem esse, ego in versione à communi cõsensu discedere nolui: præsertim quia sermo ad Deum ipsum dirigitur. Notãda autẽ ratio est cur Deum hostibus suis aduersarium fore confidat: quia scilicet scelestè & malitiosè ipsum oppugnauerant. Quidã שקר vertunt absque causa. sed videntur dimidiam tantum partẽ attingere: quia meo iudicio nomen hoc ad insidias & fraudes refertur, quibus conati fuerant scelesti homines Dauidẽ perdere. Vnde colligimus, rectà nos vocari ad Dei præsidium quoties iniuste affligimur: ac simul docemur, nõ esse cur nos exanimet eorũ insolentia: quia quãtumuis sibi arrogent, Dominus tamẽ fastum eorum retundet ac prosternet cum igominia: vt pudefacti, aliis exẽplo sint, nihil esse magis ridiculum quàm triumphos canere ante victoriam. In secundo mẽbro verbũ אשיחה non minus rectè exponi potest loquar, quàm meditabor: acsi diceret Propheta, vbi potitus victoria fuerit, se præconem fore gratiæ Dei. Loqui enim de statutis eius, tantundem valet atque ex Lege disserere quàm fidelis sit suorum custos Deus, quàm certus liberator, & quàm iustus vindex. Cohæret etiam proximus versus, vbi dicit quam adeptus fuerit salutem, piis omnibus cõmune fore documentũ. acsi diceret, Potuit ad tẽpus cõditio mea sicut

reprobis ferociā augebat, piorum animos deiicere: nunc verò collectis animis oculos ad lætum spectaculum conuertent. Porrò ex duabus notis quibus insignit fideles, discimus quæ sit vera pietatis natura. timorem Dei vel reuerentiam priore loco ponit: sed mox adiungit cælestis doctrinæ scientiam, vt sciamus res esse coniunctas. Nam vt aliquem Dei timorem præ se ferant superstitiosi, non nisi euanida est species. Deinde ludunt operam qui se fatigant in suis commentis: quia Deus non alia, nisi quæ ex suo mandato præstantur, obsequia in rationes suas referet. Vera igitur religio & cultus Dei ex fide oriuntur: vt nemo ritè Deo seruiat, nisi qui edoctus fuerit in eius schola.

80 *Sit cor meum integrum.* Quemadmodum paulò antè sibi optauerat dari sanam mentem, ita nunc pro syncero cordis affectu idem votum concipit. Scimus has esse præcipuas humanæ animæ facultates, quarum vtranque vitiatam & peruersam esse clarè ostendit qui & illuminari petit à Spiritu sancto mentem suam, & cor suum ad obedientiam Legis formari. quo planè refellitur quicquid de libero arbitrio garriunt Papistæ. Neque enim hîc tantùm orat Propheta, quia infirmā sit sua voluntas, Diuinitus adiuuari: sed in solidum prædicat cordis rectitudinem esse donum Spiritus. Ergo prout quisque in verbi Dei notitia profecit, in hac altera precatione se exerceat. Docemur præterea his verbis quænam vera sit Legis obseruatio. Nam mundi bona pars vbi defunctoriè vitam externo obsequio ad Dei Legem composuit, sibi nihil deesse putat. Hîc autem pronuntiat Spiritus Dei nullū placere Deo obsequium, nisi quod ex cordis integritate profectum sit. De voce תמים alibi diximus, opponi scilicet cor תמים id est integrum, duplici vel fucato: acsi diceret Propheta, verè se Deo addicere qui simulationis expertes, purum ei cor offerunt. Quum addit, *Ne pudefiam*, significat talem exitum manere superbos omnes qui posthabita eius gratia, propriis viribus nituntur, & hypocritas qui se pulchris coloribus ad tempus ostentant. Sensus ergo est, Nisi nos Deus Spiritu suo regat, & contineat in officio, vt cor nostrum in statutis eius syncerum sit, quanuis ad tempus lateat nostra ignominia, imò nos laudent ac mirentur homines, instare tamen probrum & ignominiam.

81 כ Defecit ad salutem tuam anima mea, ad verbum tuū expecto.

82 כ Defecerunt oculi mei ad sermonem tuum, dicendo, Quando consolaberis me?

83 כ Quia fui sicut vter in fumo, edicta tua nō sū oblitus.

84 כ Quot sunt dies serui tui? quando facies de persecutoribus meis iudicium?

85 כ Foderunt mihi superbi foueas, quod non est secundum Legem tuam.

86 כ Omnia mandata tua veritas: fallaciter me persequuntur, adiuua me.

87 כ Ferè consumpserunt me in terra, ego tamen non dereliqui statuta tua.

88 כ Secundū bonitatem tuam viuifica me, & custodiam testimonium oris tui.

81 *Defecit ad salutẽ tuam anima mea.* Intelligit Propheta, quamuis diuturno languore confectus, nullum miseriis suis finem videret, se tamen nulla molestia vel tædio fuisse fractum quominus semper à Deo penderet. Quod vt clarius fiat incipiendum est à secundo mẽbro: quod exegeticè additum esse patet. Illic enim asserit se in Deo sperare, quod fundamẽtum est. sed infatigabilem spei suæ cõstantiam exprimere volens, addit se deuorasse omnia tædia quibus alii succumbunt. Quosdam enim videmus satis auidè arripere Dei promissiones, sed paulo pòst euanescere eorum ardorem, vel saltem rebus aduersis extingui. Videtur quidem primo intuitu aliud sonare verbum כלה, quod est deficere vel consumi. Sed Propheta hoc loco, vt alibi, per defectionem intelligit tolerantiam, quæ omni vigore ablato, exanimes non deserit, ac eorum cordibus arcanos & inenarrabiles gemitus inspirat. Itaque hæc defectio deliciis opponitur, quæ lõgam morã nõ sustinent. Proximus versus affinis est, quia ad oculos transfert quod antè dixerat de anima. Hoc discrimẽ est, quòd pro salutis desiderio nũc sermonis desiderium ponit. Nam salus est in actu (vt loquuntur) quum sermo nos expectatione suspensos teneat. Sed quamuis Deus non statim palàm exhibeat quod promittit: quia tamen non alibi quàm in verbo salutem offert: nulla etiam alia est sperandi ratio quàm vbi in verbum recumbimus. Quia igitur verbum salutem ordine præcedit, imò speculum est in quo nobis manifestatur, meritò Propheta dum ad salutem suspirat, dicit se vsque ad oculorum defectum fuisse defixum in verbo. Hic verò mira & incredibilis patientiæ virtus in carnis infirmitate apparet, dum languidi & omni vigore destituti, salutem in Deo abscõditam quærimus. Tandem significat Propheta quàm non sine causa defecerit, nequis putet nimis mollem & fluidum fuisse. Nam ex Deo quærens *quando tandem eum consolabitur*, satis ostendit, diu fuisse quasi proiectum & desertum.

83 *Quia fui tanquam vter.* Particula כי posset etiam non malè resolui in aduerbium temporis quando, vt vno contextu legamus, Quando similis vtri arefacto fuit Propheta, non tamen fuisse oblitum Legis Dei. Consilium quidem eius minime obscurum est, nempe quamuis duro examine probatus, & ad viuum punctus fuerit, non tamen abductum fuisse à timore Dei. Comparatio autem vtris aut vesicæ huc spectat, continuo malorum æstu fuisse quasi torridum. Vnde colligimus, non mediocri mœrore tantum squalorem & maciem contraxisse vt ferè exaruerit. Quanquã videtur subesse notatio non modò duri sed etiam lenti cruciatus: sicuti fumus ex æstu proueniens, vesicas paulatim arefacit. Sciamus ergo longam fuisse dolorum seriem, quæ centies consumere Prophetam, idque diuturno languore, potuit, nisi suffultus fuisset Dei verbo. Atque hæc demum vera est pietatis experientia, dum afflictissimi non desinimus tamen Deo nos submittere.

84 *Quot sunt dies serui tui.* Quidam seorsum legunt hæc duo membra. acsi primùm generalis querimonia esset de breuitate humanæ vitæ, quales in Psalmis quædam occurrunt, frequentius verò in libro Iob: deinde secundum eos sequitur specialis precatio, vt de hostibus vindictam Deus sumat. Ego verò malo simul contexere, & vtrunque restringere ad Dauidis afflictiones: acsi dixisset, Domine quousque tibi decretum est seruum tuum subiicere impiorum libidini? & quando tandem eorum sæuitiæ & furori te oppones vindicem? Scriptura enim hoc sensu nomen Dierũ sæpe accipit, vt Dies AEgypti, Eze. 30.9, & dies Babylonis, & dies Hierosolymæ, Psal. 137.7, quod alibi dicitur Tẽpus visitationis, Iesa. 10.3. Plurali autem numero certum & præscriptum tempus designat, quod alibi comparat diebus mercenarii, Iob. 14.6, & Iesa. 16. 4. 14. Non ergo in genere caducam hominum vitam deplorat, sed de sua militia conqueritur, quam sua opinione nimis longã sustinuerat: ideòque nõ abs re finiri cupit. Etsi autẽ expostulet cum Deo de sua molestia, non tamen id facit contumaciter, vel obstrependi affectu: sed rogans quousque sibi necesse sit pati, modestè precatur ne Deus opem ferre dif-

ferat. Quòd verò eum ad vindictam suo voto solicitat, alibi vidimus quomodo hanc precem concipere licuerit: nempe quòd vindictam appeteret qualis proprie Deo conuenit. Certum est enim deposuisse vitiosos omnes carnis affectus vt puro & liquido zelo expeteret Dei iudicium. Etsi in genere hic tantùm optat, interposita Dei manu se ab iniuriis liberari: non autem exitio deuouet suos aduersarios. nam satis habet modò vindex appareat Deus.

85 *Foderunt mihi superbi foueas.* Conqueritur se fraudibus & vafritie hostium fuisse circunuentum: acsi diceret, non modò aperta vi & gladiis in perniciẽ suam fuisse grassatos, sed malitiosè & per insidias vel clandestinis artibus captasse quomodo eum perderent. Quòd addit *non fuisse secundum Legem Dei*, ad prouocandam misericordiam pertinet: quia eo propensior est Deus ad suos iuuandos, vbi vnà cum eorum salute violari Legẽ suam videt. Interea suæ innocentiæ testimonium reddit, quòd nihil tale de ipsis fuerit meritus, & quicquid machinati sint, patienter se continuerit. neque enim tentasset quod sciebat Legi Dei esse aduersum. Proximo versu iterum confirmat, quibuscunque modis vexatus fuerit, non fuisse variis cogitationibus distractũ: quia fretus Dei verbo, de eius ope non dubitauerit. Ac primò quidem refert quo clypeo ad excipiẽdos omnes insultus munitus fuerit: nempe quòd fœliciter sub Dei auspiciis militẽt fideles quia salus quam ex eius verbo sperant, minime dubia est. Hac ratione prædicat vera Dei esse mandata. quo elogio significat extra periculum esse qui in Dei verbum recumbunt, vt hæc fultura nos rectis animis sustineat. Secundo cõqueritur de hostium perfidia, vt suprà exposuit. Nã hîc repetitur nomẽ שקר. quo intelligit nullam ab illis habitam fuisse æquitatis rationem. Hinc & liberationis fiduciam cõcipit: quia propriũ Dei munus est pauperibus iniuste oppressis succurrere.

87 *Propemodum consumpserunt.* Paulo diuersis verbis repetit quod nuper dixerat, quantũuis duriter tentatus fuerit, se tamen in gradu suo stetisse: nempe quia pietatem non deseruit. Quanquã autem perfectis hoc semel esse dictum sufficeret, si tamen nobis in mentem veniat nostra imbecillitas, fatebimur non esse superuacuãm doctrinam. Nec verò extremis tantùm certaminibus concussi Legem Dei obliuiscimur, sed maior pars antequam manus conserat diffluit. Quo magis notandum est hoc mirabile Prophetæ robur, quòd ferè semimortuus, non tamen desierit assidua Legis meditatione animum suum focillare. Non frustra etiam inseruit hoc factum esse in terra. subest enim tacita cæli cõparatio: acsi diceret, Quum se vndique in terris ingererent mortis terrores, se mentem sursum extulisse: quia si fides in cælum pertingat, facile erit ex desperatione emergere. Vltimus etiam versus nihil nouum continet. Nam initio vitam suam Dauid in Dei misericordia locat, non solùm quia sibi humanæ fragilitatis erat conscius, sed quia multis mortibus quotidie se obiici videret, imò submota Dei virtute exanimis iaceret. Deinde vbi restitutus fuerit in vitam, se gratum fore promittit: neque id lingua modò, sed tota vita. Nam sicuti Dei auxilia, quibus nos à periculis liberat, totidẽ sunt nouæ vitæ: ita æquum est, quicquid temporis nobis prorogat, in eius cultum dicare. Quum Lex vocatur *testimonium oris Dei*, hoc elogio præclare asseritur eius authoritas.

89 ל In æternum Iehouah verbum tuum permanet in cælis.

90 ל In generationem & generationem veritas tua: firmasti terram, & consistit.

91 ל At iudicia tua perstant hucusque: quia omnia sunt serui tui.

92

92 ל *Nisi Lex tua delectationes meæ* fuissent, *tunc periissem in afflictione mea.*

93 ל *In seculum non obliuiscar statutorum tuorum, quia in illis viuificasti me.*

94 ל *Tuus sum ego, serua me: quia statuta tua quæsiui.*

95 ל *Me expectant impii ad perdendum me, testimonia tua considero.*

96 ל *In omni perfectione vidi finem: latum mandatum tuum valde.*

89 *In æternum* Iehouah. Hunc versũ ita plerique exponunt acsi Dauid hoc proferret documentum veritatis Dei, quia stabilis ac fixa sit cælorum conditio. Itaque secundũ eos sensus est, Deũ probari veracem, quia cæli manent in perpetuo statu. Alii etiam magis coactum sensum afferunt, quòd veritas Dei certior sit quàm sic ipse stat⁹ cælorũ. Atqui mihi videtur Propheta aliud prorsus velle. Quia enim nihil in terra firmum vel diuturnum cernimus, mentes nostras in cælum attollit, vt illic figant suam anchoram. Certe poterat Dauid (sicuti aliis pluribus locis) dicere, totum mundi ordinem de constantia verbi Dei testari: quod verissimum est. sed quia periculum erat ne suspensæ hærerent piorum animæ si veritatem proponeret in mundo, vbi variæ sunt agitationes, eam in cælis locans, domicilium attribuit nullis mutationibus obnoxium. Ergo ne quis verbum Dei ex intuitu tot reuolutionum æstimet, tacitè opponitur cælum terræ: acsi dictum esset, salutem nostram, quatenus inclusa est in verbo Dei, non esse versatilem, vt sunt omnes res terrenæ: sed stare in tuto & tranquillo portu. Idem Propheta Iesaiás 40.6, paulo diuersis verbis docet, Omnis caro fœnum, & omnis gloria eius tanquam flos agri. Nam Petro interprete, 1.Pet.1.24, significat salutis certitudinem in verbo esse quærendam: ideóque perperam facere qui in mundo subsidunt: quia verbi Dei firmitas, mundi naturam longe transcendit. Eandem sententiam repetit & confirmat sequenti versu. disertè enim admonet, quanuis ad momentum versentur fideles in terra quasi inquilini, & statim diffluant, vitam tamen eorum minimè caducam esse, quia ex incorruptibili semine sunt regeniti. Quanquam vltrà progreditur Propheta. nam sicuti prius fide nos iussit in cælum penetrare, quia in mundo nihil reperiemus vbi tuto quiescere liceat: ita nunc rursum ab experientia docet, quanuis voluatur mundus, claris tamen & insignibus Dei testimoniis in eo quoque fulgere Dei veritatem, vt stabilitas verbi non tantùm inclusa sit in cælo, sed ad nos vsque perueniat. Hac ratione additur, terram, sicuti à Deo fundata est, firmam manere: ac si diceret, Domine etiam in ipsa terra, quasi in speculo, visibilis nobis est verbi tui veritas: quia licet suspensa sit in medio mari, retinet tamen suum statũ. Hæc igitur duo inter se optimè conueniunt, verbi Dei constantiam ex statu terreno minimè æstimandam esse, quia subinde fluctuat, & instar vmbræ effluit: rursum tamen ingratos esse homines, nisi hanc eandem sententiam ex parte agnoscant in mundi opificio: quia terra, quæ alioqui momento vno nõ staret, firma tamẽ manet, quia fundata est verbo Dei. Iam non est cur obiiciat quispiam difficile esse Dei veritatem extra mundum quærere, quia nimis longè ab hominum sensu remota esset. Occurrit enim Propheta, quanuis in cælo habitet, signa tamen ante pedes nostros conspicua extare quæ nos pro modulo nostro, & ruditate ad perfectam eius notitiam paulatim attollant. Sic propheta ab vna parte hortatur nos vt fide superemus

totum mundum, vt verbo Dei cõstet iusta firmitas quæ fidem nostram fulciat: ab altera parte admonet nos minimè esse excusabiles nisi ex ipso terræ aspectu cognoscimus Dei veritatem, quum se ad pedes vsque nostros extendat. Priore membro reuocantur homines à vanitate sensus sui: altero subleuatur eorum infirmitas, vt quod in cælo plenius quærendum est, in terra degustent.

91 *At iudicia tua perstant.* Nomẽ היום quod ego, alios Interpretes sequutus, reddidi hucvsque, non malè verti posset quotidie, vel singulis quibusque diebus: sensu tamen non absimili. Intelligit enim Propheta, totius naturæ ordinem, solius Dei imperio vel decreto niti. Nam iudicia nominans, ad Legem ipsam alludit: acsi diceret, vbique fulgere rectitudinem illam quæ in Lege Dei patefacta est. Vnde sequitur nimis peruersos esse homines quum infidelitate sua, Dei fidem quantum in se est concutiunt & labefactant, in quam recumbunt omnes creaturæ: deinde quum sua contumacia violant Dei iustitiam, & vim præceptis abrogant, in quibus fundata est tota mundi firmitas. Quanquam autem dura est loquutio, omnia elementa esse Dei seruos, plus tamen exprimit quàm si dixisset omnia esse disposita ad præstandũ Deo obsequium. Quomodo enim aer, qui tam fluidus est, assiduè spirando nõ se cõsumeret, quomodo aquæ fluẽdo nõ deficerent, nisi arcanum audirent Dei imperium? Fide quidem percipimus mundũ stare Dei imperio: sed quicunque prædi ti sunt aliqua intelligentiæ gutta, ex claris documentis idem colligunt. Sit ergo hoc nobis penitus infixũ, arcana Dei virtute sic omnia foueri, vt in statu suo retinendo verbum eius vel mandatum audiant. Tenendus enim est semper Prophetæ scopus, veritatem Dei quæ in externis eius operibus refulget, per gradus nos altius deducere, vt indubia sit cælestis doctrinæ veritas.

92 *Nisi Lex tua.* Eandem ferè doctrinam continuat Propheta: quia sibi pereundum fuisse dicit, nisi malis suis ex Lege Dei solatium quæsisset. Aduerbium אז Hebræis significat *tunc*: sed quia de longo tempore interdum capitur, tantundem hìc valet ac pridem: nisi cui magis placeat emphaticam esse demonstrationem, acsi adhuc in re præsenti foret. Proprio autem experimento confirmat quod prius dixit, vt appareat non de rebus incognitis eum loqui, sed asserere quod re ipsa didicit ac expertus est, nullum scilicet aliud in rebus miseris solatium & remedium esse, nisi dum acquiescimus in verbo Dei, gratiámque illic oblatam & salutis nostræ testimonium amplectimur. Certum verò est, idem verbum quod nuper in cælo manere dixit, nunc celebrari. quia etsi in terra personet, penetret in aures nostras, cordibus insideat: retinet tamen cælestem naturam: quia sic ad nos descendit vt non subiaceat mundi inclinationibus. Declarat autem Propheta se afflictionum mole fuisse grauatum, quæ penitus obruere eum possit: solatium verò quod ex Lege recepit, in tãta desperatione sibi fuisse vitæ loco. Proximus versus gratiarum actionem continet. quia enim salutem attulerat Lex Domini, promittit, se nunquam fore eius immemorem. Simul tamen se & alios admonet quàm necesse sit in animo fouere Legis Dei memoriam: quia etsi viuificam esse experti sumus, facilè tamen obrepit eius obliuio, cuius postea iustam pœnam luimus dum nos sinit Deus in tristitia nostra tabescere.

94 *Tuus sum ego.* Primò hinc sumit precandi fiduciam, quòd sit in ære & peculio Dei, vt loquuntur. Deinde ab effectu probat se Dei esse, quia eius mandata custodiat. Cæterùm hoc non ita accipere conuenit quasi se quicquam promeritum iactaret, quemadmodum apud homines hæc solet adduci ratio ad impetrandum quod petimus, Ego te semper colui, studui honori tuo & commodis consulere, obsequia mea tibi fuerunt parata. Quin potius meram Dei gratiam in medium profert Dauid: quia nemo sibi propria industria tantum honoris àcquirit vt sit sub Dei clientela, sed ex gratuita eius adoptione manat. Deo itaque suum hìc beneficium obiicitur, ne incœptum opus

pus deserat. Nam quod dicit, studiosè mandatis Dei se intendere, hoc quoque ex vocatione pendet: quia non antè cœpit Dei mandatis studium suum adiicere, quàm esset vocatus & receptus in eius familiam. Quia autem à Domino postulat seruari, continuò pòst necessitatem exprimit, *se ab impiis ad interitum fuisse quæsitum* dicens. Vbi tamen simul pietatis suæ constantiam prædicat: quia mentem suam tunc ad Dei Legem applicuerit. quod notatu dignum est. nam qui sponte aliàs ad Deum sequendum propensi forent, concussi ab impiis, quò se vertere debeant nesciunt, vt facilè ad praua consilia labuntur. Quare magna virtus est, quanuis in perniciem nostram conspirent improbi, vt secundum carnem de vita periclitemur, tribuere tamen hoc honoris Deo, vt solis eius promissionibus simus contenti. *Intelligere* autem *ad Dei testimonia* hoc loco tantundem valet atque verbo Dei addicere mentes nostras, quòd nos contra omnes impetus fulciat, efficax sit ad sedandos metus, ab omnibus peruersis consiliis cohibeat.

96 *In omni perfectione.* Aliis verbis iterum commendat quod primo versu huius literæ docuit, nempe Dei verbum, quia supra caduca mundi elementa longe eminet, mutationi non esse obnoxium. Hic enim dicit nihil sub cælo tam perfectum esse, ac solidum, vel absolutum omni ex parte, quod tamen finem non habeat: solum Dei verbum sua amplitudine superare omnes terminos & metas. Quoniam verbum כלה tam consumere & finire, quàm perficere significat, quidam nomen תכלה pro mensura vel fine accipiunt. Sed ratio postulat de perfectione exponi, vt illustrior sit comparatio, & fidem verbi Dei melius amplificet. acsi dixisset Propheta, postquam omnia circunspexit, præsertim quæ exactissima perfectione excellunt, nihil tamen esse ad verbum Dei: quia aliis omnibus impendeat finis, verbo autem Dei semper cōstet sua æternitas. Vnde sequitur minimè timendum esse ne in medio cursu nos destituat. Nam huc pertinet nomen *latitudinis*: quia vt quis supra cælos euolet, descendat in profundissimas abyssos, transcurrat à dextra ad sinistram, non tamen perueniet longius quàm nos Dei veritas deducit. Restat vt hanc amplitudinem concipiant animi nostri: quod fiet vbi se in angustias mundi huius conIicere desierint.

97 מ Quàm dilexi Legem tuam toto die ipsa est meditatio mea.

98 מ Præ aduersariis meis sapientem me reddidisti à mādatis tuis: quoniam ea mihi in perpetuum.

99 מ Præ omnibus doctoribus meis prudētem me reddidisti: quia testimonia tua meditatio mea.

100 מ Præ senibus intellexi: quia statuta tua seruaui.

101 מ Ab omni semita mala prohibui pedes meos, vt custodiam sermonem tuum.

102 מ A iudiciis tuis non declinaui, quia tu docuisti me.

103 מ Quàm dulcia fuerunt faucibus meis eloquia tua supra mel ori meo.

104 מ A statutis tuis intellexi, propterea odi omnem semitam falsitatis.

97 *Quàm dilexi.* Non contentus simplici affirmatione, interrogatiuè exclamat se incredibili amore Legis Dei fuisse accensum: & probationem addit,

quòd assiduus fuerit in eius meditatione. Nam si quis Legem Dei sibi charam esse iactans, neglecto eius studio animū aliò conuertat, nimis crassam hypocrisim prodit: quia amor semper assiduam meditationem gignet, præsertim, qualis hic exprimitur a Propheta. Et certè nisi corda nostra in sui amorem inflammet Lex Dei ac rapiat, statim obrepent multæ illecebræ, quæ nos ad vanitatem traducant. Ergo amorem Legis hic cōmendat Propheta, qui sensus omnes nostros occupans, ianuam claudat & obseret fallaciis omnibus & corruptelis, ad quas nimium sumus alioqui procliues.

98 *Præ aduersariis meis.* Hic commemorat Propheta, se & hostibus suis & magistris & senibus fuisse doctiorem quia discipulus erat Legis Dei. Porrò aliter intelligit se intelligentia fuisse præditum supra hostes, quam supra doctores suos: illis enim fuit superior, quia nihil profecerint sua astutia & fraudibus, quum acumen suum in eius perniciem intenderent. Scimus enim vt impios sua malitia semper ad nocendum sollicitet. quia autem sæpe vafri sunt & captiosi, nisi insidiis & iisdem artibus certemus, timemus ne eorum dolis obnoxia sit nostra simplicitas. ideo gloriatur Propheta, satis sibi fuisse in Dei Lege præsidii, vt omnes laqueos effugeret. Quod verò *supra magistros doctrinam sibi vendicat*, videtur absurda esse comparatio: quia illi quoque didicerant ex verbo Dei quod vtile fuit cognitu. Sed non dubium est quin gratias agat Deo Propheta, quòd eorum progressus transcēderit à quibus rudimenta acceperat. Neque enim nouum est vt magistrum superet discipulus, prout cuique Deus mensuram intelligentiæ partitur. Scimus enim ita institui fideles hominum opera & labore, vt Diuinitus illi minentur. Atque hinc præstantia discipuli supra magistrum, quia deus quasi digito monstrare vult ita se vti hominum industria, vt præcipuus interim maneat doctor. Quare discamus nos ei regendos tradere, vt gloriari cum Dauide liceat, eius ductu nos vltra esse progressos quàm nos docere potuerit humana institutio. Idem & *de senibus* confirmationis vice addit. Ætas enim multum confert, vt qui natura tardi sunt ac rudes, eos longa experientia & vsus expoliat. Propheta autem dicit se ex Lege Dei prudentiam adeptum esse plusquam senilem. Summa est, quisquis se docilem præbuerit Deo sensúsque suos in eius verbo continuerit, ac sedulò se exercuerit in Lege meditanda, illic reperturum satis prudentiæ: vt sibi consulat contra hostium insidias, & circunspectus sit ad cauendas eorum fraudes: deinde vt ad totum vitæ cursum certare possit cum optimis quibusque magistris. Neque tamen prudentiam suam iactat Dauid, quo se coram mundo venditet: sed exemplo suo admonet, nihil nobis esse melius quàm discere ex ore Dei: quia perfectè demum sapiunt qui edocti sunt in eius schola. Commendatur etiam fidelibus sobrietas, ne aliunde sapere appetant quàm ex Dei verbo, ne ambitio vel curiositas ad vanam ostentationem eos titillet. Denique modestia & submissio omnibus præcipitur, nequis scientiam sibi arroget qua efferatur supra Dei Legem, sed vbi in medium prodit cælestis illa Sapientia, spōte se omnes, quantumuis intelligentes aut periti, in ordinem cogant. Quum dicit se seruasse Dei statuta, significat qualis fuerit illa meditatio, de qua diximus vt sciamus, non frigidè fuisse philosophatum, sed serio affectu fuisse addictum Dei præceptis.

101 *Ab omni semita mala.* Significat se bellum indixisse omnibus vitiis, vt se Deo in obsequium dederet. Vnde colligitur vtilis doctrina, nempe, vt Legem Dei seruemus, initio cauēdum esse ne gressus nostri in flexuosas semitas declinent. Nam in tam vitiosa natura, inter tot illecebras, in tanta mentis nostræ vanitate nihil procliuius est quàm in errorem abduci. Imò rarum miraculum est si rectum cursum in vita quis teneat. Summa itaque attentione opus est vt pedes suos à vagando fideles prohibeant. Proximo versu constantiam suam prædicat Dauid in studio seruandæ Legis. Dicit igitur, ex quo viuendi rationē à Deo accepit, se tenuisse rectum cursū. Iam quum tam lubrica sit via, & pedes tam infirmi, totùmque ingenium ad innumer-

numeros errores flexibile,non leui conatu ad nos retinendos opus est, ne deflectamus à iudiciis Dei. Sed notandum est quale doctrinæ genus designet. etsi enim promiscuè docentur omnes quibus proponitur Dei verbum, vix decimus quisque eius gustum capit: vix autem centesimus eo vsque proficit, vt ad extremum in recto cursu pergat. Peculiaris ergo hic docendi modus notatur, nempe quòd electos suos Deus intus ad se trahit: acsi diceret Propheta se arcano Spiritus instinctu in viam salutis fuisse adductum,& in eadem retentũ fuisse.

103 *Quàm dulcia.* Quod aliis verbis dixerat, iterum repetit, se dulcedine Legis Dei sic fuisse captum, vt non aliã oblectationem appeteret. Nam fieri quidem poterit vt tangatur quispiam aliquo reuerentiæ sensu: sed nemo alacriter Legem sequetur nisi qui hanc suauitatem conceperit, Deus autem non seruile obsequium à nobis exigit, sed vult hilariter ad se venire. Quæ ratio est vt Propheta toties in hoc Psalmo commẽdet verbi Dei dulcedinem. Siquis roget quomodo dicat Propheta tam suauiter se oblectatum fuisse Dei Lege, quæ (teste Paulo 1. Corin. 3. 9) nihil quàm formidinem incutit: facilis solutio est: Prophetam non loqui de mortua litera quæ lectores suos occidit, sed complecti totam Legis doctrinam, cuius præcipua pars est gratuitum salutis fœdus. Paulus Legem Euangelio comparans, tantùm attingit præcepta cum minis. atqui si tantùm præcipiat Deus,& maledictionem denuntiet, totum eius sermonẽ mortiferum esse certum est. Propheta autem Euangelium Legi non opponens, adoptionis gratiam quæ in Lege offertur, meritò melle sibi dulciorem esse asserit, hoc est nullas sibi delicias fuisse pares. Iam memoria repetendum est quod alibi dixi, Legem Dei nobis esse insipidam, vel saltem nunquam ita nobis dulcem esse vt à voluptatibus carnis nos reuocet donec cum proprio ingenio strenuè luctati simus, ad domandos qui in nobis regnant affectus carnis.

104 *A statutis tuis.* Videtur hic Propheta inuertere ordinẽ quem nuper posuit. dicebat enim se prohibuisse ab errore pedes vt seruaret Legẽ Dei. nunc diuersam rationẽ ponit, initium faciens à Legis obseruatione. Dicit enim se prius edoctum fuisse à verbo Domini, quàm vitia sua corrigeret. Duo tamen hæc non male inter se cõueniunt, quòd fideles sese ab erroribus colligant, vt vitam forment ad regulam verbi Dei: vbi autem iam progressi sunt, quatenus viget in ipsis Dei timor, maiori odio habere incipiant & acrius detestari omnia scelera. Et certe hoc bene viuendi exordium est, vt quisque se à vitiis purgare studeat: quo autem quisque melius profecit, maiore zelo ferueat in vitiis detestandis & fugiendis. Porrò docemur Prophetæ verbis, ideo homines passim inuolui mendaciis, prauisque erroribus irretiri, quia non verè ex Dei verbo sapiunt. Quum totus mundus desipiat, hoc errantibus subterfugium est, sibi à fallaciis cauere nimis esse difficile. atqui remedium in promptu erit si Prophetæ sequamur consilium, hoc est, si propriæ prudentiæ non innixi, intelligentiam petamus ex Dei verbo, vbi non tantùm ostẽdit quid rectum sit, sed munit etiam ac prouidos reddit contra omnes fallacias Satanæ & mundi imposturas. Atque vtinam hoc eorum animis qui se fideles hodie iactant, penitus esset infixum. neque enim tanta leuitate maior pars huc illuc subinde ad varios opinionum motus fluctuaret. Nos verò quum tam sedulò incumbat Satan ad spargendos errorum fumos, huic prudentiæ maiorem demus operam.

105 נ Lucerna pedi meo verbũ tuũ, & lumẽ semitæ meæ.

106 נ Iuraui, & stabiliã, ad seruãdũ iudicia iustitiæ tuæ.

107 נ Afflictus sum vsque valde Iehoua, viuifica me secundum verbum tuum.

108 נ Voluntaria oris mei tibi quæso placeant Iehoua, & iudicia tua doce me.

109 ℈ *Anima mea in manu mea semper, & Legem tuam non sum oblitus.*

110 ℈ *Posuerunt impii laqueum mihi, & à statutis tuis non erraui.*

111 ℈ *Hæreditatis loco habui testimonia tua in æternum: quia lætitia cordis mei sunt.*

112 ℈ *Inclinaui cor meum ad facienda edicta tua in perpetuum in finem.*

℈ 105 *Lucerna pedib.* Testatur hoc versu Propheta Legem Dei, sibi fuisse bene viuēdi magistram ac directricem, nobisque omnibus suo exemplo eandē præscribit normam. nam dum sequitur quisque quod visum est, incidimus in horribiles labyrinthos. Verùm vt certius teneamus eius mentem, notandum est, omnibus humanis consiliis opponi Dei verbum. Nā quicquid iudicat mundus rectum esse, hoc coram Deo sæpe obliquum ac peruersum est: cui non alia probatur vitæ institutio quàm quæ exigitur ad Legis suæ normam. Nec verò aliter dirigi potuit Dauid verbo Domini, quin prius renuntiasset carnis prudentiæ: sicuti hoc nostræ docilitatis principium est. Sed metaphora qua vtitur, plus aliquanto explicat: nempe, nisi præluceat Dei verbum, totam hominum vitā tenebris & caligine implicitam esse, vt nihil quàm miserè vagari queant. deinde vbi nos dociles subiicimus Legi Dei extra errandi esse periculum. Nam si ea esset verbi obscuritas de qua blatterant Papistæ, falso & mentito elogio ornatum esset à Propheta. Sciamus ergo certam lucem illic nobis monstrari, modò aperiamus oculos. Eandem sententiam clarius expressit Petrus, 2. Petr. 1.19, fideles laudans quòd attendant sermoni prophetico tanquā lucernæ in loco caliginoso ardenti. Iterum de sua constantia loquitur: & quemamodum nuper retulit se tota vita non deflexisse à Lege Dei, ita nunc agit de mentis suæ proposito. *Iurandi* verbo significat se fidē Deo obstrinxisse ne mutaret consilium. Nam hæc vera est seruandæ Legis ratio, ex animo suscipere & amplecti quod præcipit, & quidem æquabili tenore: ne ardor noster (vt sæpe fieri solet) statim languescat. Hæc eadem est legitima vouendi regula, offerre nos Deo, vitamque nostram dicare. Quæri tamen potest an non temeritatis damnandum sit Prophetæ iusiurandum, qui sibi longe plus sumere ausus est quàm ferat hominum facultas. quis enim par erit seruandæ Legi? Temere ergo nunc prosilit ad nuncupandum votum, qui rem impossibilem Deo promittit. Sed facilis responsio est, quoties aliquid Deo promittunt fideles, non respicere quid per se valeāt, sed inniti gratiæ Dei, cuius est præstare quod à nobis exigit, dum scilicet vires à Spiritu suo suppeditat. Cæterùm præter Spiritum non possunt quidquam vouere vbi Deo obsequendum est. neque enim vel ad cogitandum sumus idonei, vt inquit Paulus, 2. Cor. 3.5. Sed quia Deus manum nobis porrigens, iubet bono & alacri animo esse, & se nobis nunquam defore asserit, hinc illa fiducia iurandi. Nec verò vlla est temeritas, vbi promissionibus Dei confisi, quibus nos præuenit, vicissim nos ei offerimus in obsequium. Nondum tamen soluta est quæstio: quia vtcunque filii Dei per Spiritus gratiam emergant tentationum omnium victores, laborant tamen semper aliqua infirmitate. Sed notandum est, in votis & promissionibus fidelium non modò comprehendi pactum illud quo Deus se facturū recipit vt ambulemus in præceptis suis, Ezech. 11. 20. sed alterū quod simul additur de gratuita venia. Quare fidē de seruāda Lege pro gratiæ sibi datæ mēsura obstrinxit Dauid secūdū illud Prophetæ Psal. 103. 13, Parcam illis quemadmodum parcere solet pater filiis sibi seruientibus.

107 *Afflictus sū.* Docet hic versus Deum non ita molliter fouisse in sinu suo

suo Patres sub Lege.quin duris tētatiobus eos exercuerit.Neque enim leuiter & vulgari modo se afflictum fuisse dicit,sed supra modum:& viuificari postulans,indicat morti se propinquum fuisse.Simul tamen indicat quamuis à morte fuerit obsessus, se tamen non succubuisse, quia in Deum recubuerit. Quod diligenter notandum est. nam vt initio suppetat alacritas ad Deum inuocandum,si ingrauescit tentatio, flaccescunt animi:extremo autem metu extinguitur fiducia.Atqui Propheta gratiam Dei implorat,non qua seruetur integer in vita,sed qua vitam amissam recuperet.Obseruanda etiam est pars ista, *Secū dum verbum tuū*:quia frigebit inuocatio,imò nulla erit,nisi in mœrore & angustia promissio Dei fiduciā addat.Deni que nō patebit(vt alibi diximus)accessꝰ ad precādū,nisi hæc clauis ad manū sit.

108 *Voluntaria oris mei.* Potest hic versus tam vno contextu legi,quàm distingui in duo membra. Prior sensus esset,Suscipe sacrificia mea in hunc finem,vt me præcepta tua doceas. Si magis placeat distinctio diuersa, erunt precationes:vt sacrificia Deus grata habeat:deinde Prophetam instituat in doctrina Legis.Ego in priorem sententiā magis inclino.asserit enim Propheta(sicut alibi vidimus)sibi nihil fuisse potius quàm probè tenere Legis doctrinam: acsi diceret, Suscipe Domine pro tuo beneplacito quæ offero sacrificia:& quoniam hæc summa est votorum meorum vt in Lege tua rectè instituar,huius tam optati boni fac me compotem.Notandi autem sunt loci omnes,vbi aliis omnibus mundi beneficiis præfertur cælestis doctrinæ cognitio.Et certè quum æternæ salutis pignus in se contineat,pro incomparabili thesauro non abs re ducenda est.Longius tamen orditur Propheta,vt Deus cultum suum probare & suscipere dignetur.Per נדבות mihi dubium non est quin spontanea quæ vocabant sacrificia intelligat.Fateor quidem de votis & precibus eum propriè loqui. Sed quia ad propitiandum Deum solebant sacrificia offerre,vt cuiusque facultas ferebat,ad ritum illum legalem alludit:sicuti laudes Dei,vitulos labiorū appellat Oseas 14.3.Nā illa cæremonia testatum Deus voluit Patribus, nullas sibi preces nisi sacrificio coniunctas placere vt semper ad Mediatorem mentes suas conuerterent.Fatetur autem primo loco se indignū esse qui precibus quicquā impetret,nisi gratis ipsū exaudiat Deus. Deinde Deū sibi in hoc propitium esse optat,vt ritè proficiat in doctrina Legis Nam verbū רצה quo vtitur,significat mero beneplacito fauere.vnde sequitur nihil esse in precibus dignitatis,sed quoties annuit Deus, liberaliter hoc dare.

109 *Anima mea in manu.* Docet, nullis ærumnis,afflictionibus vel periculis se alienatum fuisse à Dei cultu & Legis obseruantia. Animam enim gestare in manu,tantundē valet ac de vita periclitari,vt anima sit quasi vento exposita.Sicuti Iob 13.14, dū tabescit in malis,& in singula momenta mortem expectat & metuit,conqueritur animam sibi esse in manu:acsi diceret, auulsam à suo domicilio,subiacere mortis imperio. Perperam igitur loquutio hæc ab indoctis torquetur in absurdum sensum:acsi diceret Propheta,in arbitrio suo esse vitæ suæ regimen.Quin potius hac circunstantia pietatem suam commēdat:quòd licet inter naufragia iactetur,& centum mortes versentur ante oculos,vt ne momento quidem securus quiescat,non tamen abiiciat studiū Legis Dei.Hic rursus notandum est quàm duris certaminibus probati fuerint Patres sub Lege,ne discrimina & metus nos absterreāt, vel tædio debilitent quominus animis nostris insideat Legis Dei memoria. Sententia proximi versus affinis est, quia propius designat Propheta quomodo vitam suam gestauerit in manu, nempe, quò vndique improborū insidiis cōclusus,spē ferè vitæ nullam cerneret.Diximus autem alibi quàm difficile sit, vbi suis captionibus perniciem nobis intentant hostes,non errare à viis Domini. nam & libido carnis ad retaliandū nos incitat:nec vllus tuendæ vitæ nostræ modus apparet,nisi certemus iisdem artibus quibus illi nos oppugnant: & fingimus nobis licitum esse vlulare inter lupos. quò magis meditanda nobis est hæc doctrina, dum nos impii circunueniunt, nihil esse melius quàm sequi quò Deus vocat, nec quicquam ni-

si ex eius mandato tentare.

111 *Hæreditatis loco.* Confirmat rursus sententiam illam quæ nimium repeti non potest, Legem Dei pluris sibi fuisse quam omnes mundi delicias, opes & copias. Dixi, non frustra toties hoc inculcari, quia videmus vt ferueant mundi libidines, quàm multiplici solicitudine singuli æstuent, dum innumera appetere non desinunt. interea vix centesimus quisque mediocriter aspirat ad studium Legis Dei. Ergo Propheta, vt suo exemplo nos extimulet, dicit testimonia Dei tantæ sibi voluptati esse, vt nihil pretiosius æstimet. Solus enim amor est qui pretium rebus conciliet. ideo vt Legem Dei qua decet reuerentia colamus, ab hac delectatione incipere conuenit. Porrò non mirum est testimonia Dei lætitiam afferre, quæ posthabitis & spretis aliis omnibus nos sibi deuinctos teneat. Quid enim suauius quàm nobis cælos aperiri, vt liberè in Dei conspectũ prodire liceat, dum nos sibi in filiòs adoptans, peccata gratis condonat? Quid optabilius quam audire ita nobis esse placatum, vt vitæ nostræ curam suscipiat? Hoc breuiter attingere visum est, ne miremur Dauidem tanta affectum fuisse lætitia ex Lege Dei. Similitudo autem *hæreditatis* frequenter occurrit in Scriptura: & hæreditarium vocatur quod summum gradum apud nos obtinet, vt parati simus reliquis omnibus carere, modò id vnum saluum maneat. Itaque significat Propheta, quæcunque adeptus fuerat bona, pro aduentitiis sibi esse, solùm cælestẽ doctrinam esse hæreditatis loco quia extra ipsam nihili omnia æstimet: vt libenter aliis relinquat diuitias, honores, commoda, delicias, modò possideat incomparabilem hunc thesaurum. non quòd in totum contemneret Dei beneficia quæ ad præsentis vitæ vsum spectant, sed quia ligatum non tenebant eius animum.

112 *Inclinaui cor meum.* Describit hoc versu probam Legis obseruantiam, dum scilicet hilariter & ex animo nos accingimus ad præstandum quod iubet: quia seruile & coactum obsequium à contumacia paruum differt. Propheta ergo vt breuiter definiat quid sit Deo seruire, non tantùm manus, oculos vel pedes se applicuisse dicit ad Legem seruãdam, sed cœpisse à cordis affectu. Quanquam pro verbo *inclinandi*, non malè etiam congrueret Extendere cor. sed sensum magis receptum teneo, quòd propenso studio ad seruandam Legem accesserit. Cæterùm hæc cordis inclinatio vagis cupiditatibus opponitur quæ contra Deum exultant, & nos quouis potius rapiũt, quàm inclinãt ad rectè agendũ. Quòd autem Papistæ ad probandum liberum arbitrium hoc gladio se armãt, nugatorium est. colligunt ex Prophetæ verbis: in potestate hominis esse, cor suũ flectere in vtranque partem. Sed facilis solutio est, Prophetam hîc non iactare quid propria virtute fecerit. nam idem nunc verbum repetit quod ante posuerat, quum diceret *Inclina cor meum*, &c. Si non fuit hæc simulata precatio, certè confessus est, proprium esse opus Spiritus sancti, corda nostra in bonum inclinare & formare. Sed minime nouum est nobis ascribi quod Deus in nobis agit. Clarũ est illud Pauli Ph. 2. 3, Deum esse qui in nobis velle operatur. Sed propheta cor se inclinasse dicens, nõ separat suũ conatum à gratia Spiritus, cuius instinctu alibi testatus est id totum peragi. Simul etiam constantiam pii sui affectus ab euanido aliorũ feruore discernit. Itaque dicit se de continuo vitæ cursu cogitasse, ne in via fatiscat, vel etiam retrocedat. Dictio עקב exegeticè meo iudicio addita est ad לעולם: atque id, vt sciremus fortiter ipsum fuisse luctatum cum obstaculis & difficultatibus, ne constantiam eius frangerent. Neque enim sine arduo conatu quisquam in puro Dei cultu perseuerat. Quod alii pro mercede accipiunt, videtur nimis remotum.

113 ס *Cogitationes* obliquas *odio habui, & Legem tuam dilexi.*

114 ס *Latibulum meum & clypeus meus tu, in verbo tuo speraui.*

115 ס *Declinate à me scelesti, & custodiam mandata Dei mei.*

116 ס *Sustenta me in sermone tuo, & viuam: & ne pudefacias me ab expectatione mea.*

117 ס *Confirma me, & saluus ero: & considerabo edicta tua iugiter.*

118 ס *Conculcasti omnes errantes ab edictis tuis, quia mendacium est dolus eorum.*

119 ס *Scorias cessare fecisti omnes impios terræ propterea dilexi testimonia tua.*

120 ס *Horruit à timore tui caro mea, & à iudiciis tuis timui.*

113 *Cogitationes obliquas.* Qui סעפים volunt esse nomen thoar, vertunt, Cogitantes mala: sed rectius pro ipsis cogitationibus sumitur, hócque vsu magis receptũ est. סעף propriè ramũ significat: sed metaphoricè ad cogitatiões aptatur: quæ ex corde profectæ, sicut rami ex trunco arboris, huc & illuc se extendunt. Quia autem minimè dubium est hoc loco sumi in malã partem, addidi epithetõ *obliquas*. atque hoc etiam requirit etymologia, sicuti rami arboris perplexi & impliciti transuersum feruntur, ita etiam per obliquos flexus confusè inter se misceri cogitationes. Nam quòd ex Hebræis quidã, Gentium leges intelligunt, quæ excisæ sunt tanquam rami à Lege Dei: argutũ quidem est, sed infirmum. Quod ergo simplicius est, retineo, Legi Dei, quæ sola recta est, opponi tortuosa cordis humani figmẽta, & quicquid ex peruerso sensu comminiscuntur impii. Et certè quisquis volet Legem Dei verè amplecti, in primis necesse erit vt prauis & vitiosis cogitationibus se abdicet, imò vt à proprio ingenio discedat. Nisi fortè magis arrideat altera metaphora, vt סעפים altas cogitationes significet, quia verbũ סעף pro extollere capitur. Scimus autem nullum esse gratius Deo sacrificiũ quàm obedientiam, vbi nihil sublime ex nobis sapimus: & docilitas nostra ab humilitate incipit. Quia tamẽ hæc quoque expositio videri posset longius petita, ab ea supersedeo. Sufficiat nobis quod dixi, nempe quia Deus nullos Legis suæ discipulos admittit nisi qui vacui sunt & bene purgati contrariis omnibus figmentis, quæ mentem corrumpunt, Prophetam hic testari se inimicũ esse obliquis cogitationibus, quæ homines huc & illuc distrahere solent.

114 *Latibulum meum & clypeus.* Sensus est, quia persuasus erat Propheta nõ aliter se tutum esse nisi quatenus sub alis Dei absconditus latebat, se eius promissionibus confisum nihil metuere. Et certè hoc primum est, vt statuant fideles, vitam suam inter tot discrimina non aliter quàm Dei præsidio saluam manere: vt deinde ad ipsum confugiãt, & verbo eius innixi, securè expectent quam promisit salutem. Verum quidem est fiduciã hanc ex verbo concipi, quòd Deus nobis sit pro asylo & clypeo: sed hæc mutua coniunctio tenẽda est, quòd vbi ex verbo didicimus tutum in Deo nobis latibulum esse, hanc doctrinam in animis nostris foueri & cõfirmari, dum sentimus quàm necessaria sit nobis Dei defensio. Cæterùm, quanuis eius potentia in spem salutis abundè nobis sufficere debeat, semper tamen verbum in medio statuere conuenit, ne tardante eius auxilio, fides concidat.

115 *Declinate à me.* Hunc quidem versum nonnulli ita exponunt acsi pronuntiet Dauid alacrius ac maiore studio fore se deditum seruandæ Legi, vbi ab ipso oppugnando improbi destiterint. Et certè vbi Deum sentimus nobis

fuisse liberatorem, plusquam stupidi sumus nisi notitia hæc studium eius colẽdi in nobis incitet. Nisi enim pro sensu vel experimento gratiæ Dei crescat in nobis pietas, turpem ingratitudinem prodimus. Vera igitur & vtilis est illa doctrina: sed aliud hoc loco Propheta voluit. Quia enim videbat quantum obstaculi impii nobis afferant, procul eos à se ablegat: vel potius sibi curæ fore testatur ne se illaqueet illorum consuetudine. Neque hoc tam sua causa dixit, quàm vt suo exemplo doceret, si cupimus inoffenso gradu pergere in via Domini, dandam in primis esse operam vt lõgissimè absimus à profanis & impiis, non locorum distantia, sed vsu & communicatione: quia fieri vix potest, si familiariter ad nos obrepant, quin sua cõtagione protinus nos corrumpant. denique nimis clarum est quàm exitialis sit malorum societas: atque hinc fit vt pauci ad finem vsque integri maneant, quia mundus refertus est corruptelis. In tanta autem naturæ nostræ infirmitate nihil procliuius est quàm infici, & pollutionem ex minimo contactu contrahere. Quare meritò Propheta vt sine offensa in Dei timore pergat, facessere à se iubet impios. Nam quisquis se eorum cõsuetudine se implicuerit, successu tandẽ tẽporis fiet vt se cum illis proiiciat ad contemptum Dei, & vitã dissolutã. Atque huic dicto respondet admonitio Pauli 2. Cor. 6.14, Ne iugum ducamus cum infidelibus. Quanquam autem non erat in arbitrio Prophetæ longè fugare impios, significat tamen his verbis, sibi nihil fore posthac cum illis commune. Emphaticè etiam *Deum suum* nominat, vt testetur eum vnum sibi esse pluris quàm cunctos mortales. Nam quia videbat passim grassari in terra scelerum colluuiem, diuortium fecit cum hominibus, vt se ad Deum colligeret. Atque hodie magnopere interest, ne mala exempla nos abripiant, Deum statuere à parte nostra, & in eo constanter manere, quia noster est.

116 *Sustenta me in sermone tuo.* Multi legunt, secundum sermonem tuum, vt ב sumatur loco כ notæ similitudinis: atque ita sensus esset, Sustenta me secundum fidem quã dedisti, vel prout mihi pollicitus es. Et certè quoties nobis manum porrigit Deus vt collapsos erigat, vel eadem manu nos fulcit, promissiones suas implet. Videtur tamen Propheta sibi postulare fidei cõstantiam, vt firmus in verbo maneat. Sicuti enim dicimur excidere à verbo Dei, excidendo ab eius fide, ita quantisper in eius fidem recumbimus, fultura nostra est. Quia verò sciebat Propheta non esse in homine tantum fortitudinis, perseuerantiam à Deo petit, tanquam singulare Spiritus donum. Ergo neque alibi reperietur vera stabilitas, quàm in verbo Dei: & nemo huic constanter inniti poterit, nisi Spiritus sancti virtute cõfirmatus. Ideo semper rogandus Deus vt nos in fide retineat qui solus eam inchoat & perficit. Porrò vitam in fide locans, merã fallaciam esse docet quicquid sibi promittũt homines extra verbum. Solus ergo Dominus verbo suo viuificat, sicut dicit Habacuc cap. 2.4, Iustus sua fide viuet. Nã vtriusque loci idem est sensus: quia postquam Habacuc stultam carnis confidentiam (qua vtplurimum inflati sunt homines) derisit, eo quòd in sublime se attollunt, vt violentius corruant: admonet solos fideles, quos sustinet verbum Dei, in tuto & solido stare. Si prior expositio placeat, secundum membrũ exegetice additum erit, *ne pudefacias me ab expectatione mea.* Nam eodem ferè recciderent ista duo, Prophetam Dei gratia secundum eius verbum incolumem seruari, & spei suæ fructum percipere. Videtur tamen, vbi perseuerandi constantiã sibi dari precatus est, nunc vltrà progredi, vt tandem reipsa exhibeat Deus quod promisit. Et certè sua cuique infirmitas testis est quàm multæ dubitationes nobis obrepant si post longam tolerantiam spei nostræ non respondet successus: quia videtur Deus nos frustrari. Eodem spectat proximus versus, nisi quòd verbi nulla fit expressa mentio. *Salus* enim loco vitæ ponitur. His quidẽ verbis significat Propheta, simulac gratiam suam Deus subduxerit, de salute sua actum fore: quòd si Diuinitus fuerit confirmatus, nihil sibi esse metuendum. Multi verbum שעה vertunt oblectabor: nec male quadrat sensus, quia licet optimũ bonitatis suæ gustum præbeat

nobis

nobis Deus in nudo verbo, vbi tamē accedit effectus, saporem illum nō parum auget, modò ne os Dei à manu perperā separemus. Hæc enim vera fidei prudentia est, in omnibus Dei beneficiis promißiones expēdere: quarum si nulla habetur ratio, perit nobis omnium bonorū vsus, imò sæpe exitialis est. Respiciendi tamen verbum mihi magis placet: quia vt quisque magis expertus est Dei auxilium, ita seipsum expergefacere debet ad considerādam cælestem doctrinam. Addit præterea se tota vita in hac meditatione fore aßiduum.

118 *Conculcasti omnes.* Conculcādi verbo intelligit Deum prosternere omnes Legis suæ contemptores, ac disiicere ex altitudine quam sibi abrogāt. Opponitur enim stultæ, aut potius vesanæ confidentiæ quā turgēt impii dum securè eludunt Dei iudicia: imò sese contra eum efferre non dubitant, acsi eius potētiæ non subiacerent. Et notandū est posterius membrum, quo docet Propheta impios nihil proficere suis astutiis: quin potius vel illaqueari, vel tandem sentire meras fuisse præstigias. Sensum inscitè deprauant qui copulam interiiciūt: acsi dixisset Propheta, mendacium & fraudem in ipsis esse. תרמית enim vafrum & fraudulentū cōsilium significat, pro quo sæpe cogitationē reddūt Interpretes. Sed hoc nomine non satis Hebraicæ vocis proprietas & vis exprimitur. intelligit enim Propheta, quantumuis illis sua calliditas placeat, eos tamē nihil aliud quàm sibi illudere ac mentiri. Et necesse fuit hoc addere, quia videmus quàm exitialiter bonā mundi partem inebrient vanæ suæ cogitationes, & quàm difficile sit creditu quod hîc pronuntiat Dauid, quo sibi videntur magis perspicaces, magis sibi imponere. Affinis est proximi versus sententia, vbi dicit *aboleri impios à superficie terræ quasi scoriam.* Inopinata enim mutatio hac similitudine describitur, quum imaginaria eorum gloria & fœlicitas in fumum abit. Cæterùm notandum est, nō statim vindictā Dei patefieri contra reprobos, vt pereant, vel è mundo exterminētur: sed quum Deus subinde eos tollendo, se iudicem mundi ostendat, terrámque purget, non mirum est si de eorum exitio ita loquatur Propheta. Verba enim apud Hebræos sæpe continuum actum designant. Sicut ergo Deus paulatim iudicia sua exequitur, & sæpe donec sua tolerantia abuti videt impios, pœnas suspendit: nostrum est vicißim expectationem nostram tenere suspensam, donec pœnæ grauitate tarditatem cōpenset, sicut ait profanus ille Scriptor. Satis constat subaudiendā esse similitudinis notā in nomine *scoriæ*: neque eorū sententiā improbo qui conferri scoriis putant improbos: quia dum permisti sunt fidelibus, quasi fæces, eorum puritatem inficiunt ac contaminant. Vbi autem reiecti sunt instar spumæ, melius nitet piorum mundities. Secundo loco addit Propheta, iudicia Dei profectu apud se nō caruisse: quia *magis diligere inceperit Legis doctrinam.* Et certè quoties Deus sublata manu ostendit mundum suo imperio gubernari, nimis peruersos esse oportet qui se eius præsidio non committunt. Quum verò vltro se per verbum offert, nimis stupidi sunt qui ad tantam gratiā amplexandam non properant. Contrà vbi longius conniuet ad scelera hominum, languescit pietatis studium, quo nos in verbi Dei amorem rapi decebat.

120 *Horruit à timore tui.* Videtur primo intuitu Propheta secum pugnare. nam quum nuper dixerit, Dei seueritate suauiter ad amanda eius testimonia se fuisse illectū, nunc se horrore correptum fuisse recitat. Sed quāuis duo isti affectus longe diuersi sint, si tamen expendimus quibus rudimētis nos Deus ad reuerentiam Legis suæ format, videbimus optimè congruere. Vt gratiam Dei expetamus, subigi nos metu oportet. Ergo quia timor, amoris initium est, testatur Propheta, serio Dei timore se fuisse expergefactum vt sollicitè sibi caueret. Nec verò mortificatio carnis res tam facilis est, vt ad eam quisque consentiat nisi violentis modis coactus: ideóque nihil mirum si Deus seruum suum pauore concusserit, vt ad reuerentiam sui flecteret. Porrò hæc non vulgaris prudentia est, expauescere coram Deo vbi iudicia sua exercet, quæ maior pars mundi clausis oculis præterit. Docemur ergo his Prophetæ verbis, attentius consideranda esse iudicia

Dei, vt non tantùm placidè nos erudiant, ſed percellant etiam horrore, qui ad veram vſque pœnitentiam nos adducat.

121 ע Feci iudicium & iuſtitiam: ne tradas me oppreſſoribus meis.

122 ע Sponde pro ſeruo tuo in bonum, ne opprimant me ſuperbi.

123 ע Oculi mei defecerunt ad ſalutem tuam & ad ſermonem iuſtitiæ tuæ.

124 ע Fac cum ſeruo tuo ſecundum bonitatem tuam, & edicta tua doce me.

125 ע Seruus tuus ſum, da mihi intelligentiam, vt diſcam teſtimonia tua.

126 ע Tempus ad faciendum Iehouæ, diſſipauerunt Legem tuam.

127 ע Propterea dilexi ſtatuta tua præ auro & auro obrizo.

128 ע Propterea omnia mandata tua *omnino recta duxi, omnem viam mendacij odio habui.*

121 *Feci iudicium.* Dei auxilium contra improbos qui moleſti erant, ſic Propheta implorat, vt ſimul teſtetur ſe immeritò ab illis vexari. Et certè ſi Deum cupimus ad opem nobis ferendã deſcendere, viciſsim occurrere ei nos nos decet cum bonæ conſcientiæ teſtimonio. Quia ergo vbique auxilium ſuũ miſeris promittit qui iniuſte premuntur, non ſuperuacua eſt hæc Prophetæ conteſtatio, quòd hoſtes ſuos non prouocauerit, ſed ſe abſtinuerit ab omni iniuria & maleficio, ac ne malum quidẽ malo rependere conatus fuerit. Se enim omni tempore iudicium feciſſe dicens, intelligit, quicquid machinati ſint improbi, ſe conſtãter coluiſſe integritatẽ, nec vnquam à iuſto & recto fuiſſe abductum. Similis ferè precatio eſt ſecundi verſus. ſic enim malo interpretari verbum ערוב, quàm cum aliis vertere, Oblecta ſeruum tuum bono, vel, fac vt bono delectetur ſeruus tuus. Secunda verſio hunc habet ſenſum, vt Deus beneficiis ſeruum ſuum exhilaret. Tertia verò vt animo eius inſpiret recti amorem ac deſiderium. Nam hæc vera eſt perfectio, quum nos iuſtitia & rectitudo oblectat. Ex fine verſus colligere licet Dauidem hic ſuppetias ſibi contra hoſtes petere. Itaque melius cõuenit *ſpondendi* verbum, acſi dixiſſet, Domine quũ in meam perniciem crudeliter ferantur ſuperbi, medium te interponas, acſi fideiuſſor meus eſſes. Quòd autem inter verbum & nomen litera ל non interponitur, durum videri non debet, quia ſæpe ſubauditur. Plena autem conſolationis loquutio eſt, Deum ſponſoris munus ad nos liberandos ſuſcipere. Metaphoricè enim dicitur fideiubere pro nobis, acſi numerata debita pecunia nexos ſolueret. Huc verò tendit precatio, ne impius contra nos pro libidine ſæuire permittat, ſed interueniat vindex ad nos ſeruandos. His autem verbis ſignificat Propheta, ſe fuiſſe in extremo diſcrimine, nec aliam ſpem ſibi relictam quàm in Dei auxilio.

123 *Oculi mei defecerunt.* Primò teſtatur ſe conflictatum fuiſſe cum duris moleſtiis, neque id exiguo tantùm tempore, ſed vt tædio & languore deficere potuerit. Rurſus tamen docet ſe in tam

longis

longis & molestis certaminibus nō fuisse tractum animo. Quid sit *deficere ad salutem*, suprà exposuimus: nempe etiamsi nullus finis appareat malorum, & vndique se desperatio ingerat, contra tentationem vsquè ad totius animæ deliquiū eniti. Si præteritum verbi tempus loco præsentis accipere libet, vt videtur hoc sensu positum, Propheta oculos suos deficere refert, nō quia fatiscant, sed quia vehementi attentione quasi hebetudinē contrahant, neque tamen desinant assiduè attendere ad Dei salutē. In summa, defectus perseuerantiam significat cum arduo conatu: & momentaneo eorū ardori opponitur qui statim languescunt, nisi Dominus respondeat eorum votis. Simul notatur acris vehemētia quæ sensus omnes propemodum consumat. Sub voce *salutis* non vnum auxilii genus tātùm complectitur, sed continuum gratiæ Dei cursum, donec in solidum saluos præstet suos fideles. Modum verò exprimit, quòd pependerit à verbo Dei. vbi duo notanda sunt, nēpe non aliter expectari salutē à Deo nisi quatenus eius promissionibus freti, in eius tutelā nos cōferimus. Deinde tūc demum tribui Deo salutis laudem, vbi spes nostra in verbo eius defixa perstat. Hac enim via quærēdus est: & quamuis suam virtutem occultet, in nudis eius promissionibus acquiescendū est. qua ratione *sermonem* appellat *iustum*, vt se in eius fide confirmet: quia Deus liberaliter promittendo, non vana opinione lactet suos.

124 *Fac cum seruo tuo.* Coniūctim legenda sunt duo membra, quia nō seorsum postulat Deum sibi esse beneficum, deinde magistrum & doctorē: sed potius eum obtestatur per bonitatem & misericordiam, qua vti solitus est erga omnes suos, vt ipsum erudiat in Lege sua. Finis ergo voti est, vt Deus Prophetam doceat in statutis suis: sed exordium facit à Dei misericordia, quo facilius impetret quod cupit. Sic ergo resolui debet oratio, Domine humaniter mecū age, ac tuam erga me bonitatem in hoc ostēde, vt me in præceptis tuis doceas. Et certè hîc tota nostra fœlicitas consistit, vt verè sapiamus ex verbo Domini. Hæc autem impetrandi vnica est fiducia, vt clementiam suā & bonitatē Deus erga nos exerat. Cōmendat igitur Propheta beneficii magnitudinem & præstantiā, dū sibi gratuitò præstari rogat. Porrò quā ardēter id optauerit, & quàm sedulò prosequutus sit hoc idē votū, ostendit repetitio quæ sequitur proximo versu, *fac me intelligere vt discam mandata tua*. Quibus etiā verbis clarius exprimit quomodo suos doceat Deus, nempe sana intelligentia illustrans eorū mētes quæ alioqui cæcæ essent. Parū enim prodesset Legē in auribus nostris sonare, vel scriptā oculis nostris proponi, & hominis voce enarrari, nisi correcto nostro stupore, intus nos Deus arcano Spiritus sui instinctu dociles redderet. Siquis autem putet Prophetā aliquid meriti Deo obiicere dum eius seruum se iactat, facilis est refutatio. Sicquidem vulgò imaginantur homines, dū sumus bene præparati, Deū addere nouam gratiā quam vocāt subsequentem. Atqui Propheta tantùm abest à iactanda sua dignitate, vt potius cōmemoret quātopere sit Deo astrictus. Neque enim in arbitrio cuiusquam hominis est, se creare Dei seruum, nec quisquam ex seipso afferet quod conciliet tātum honoris. Quum ergo probe teneret Propheta indignos esse cunctos mortales qui in hoc ordine censeri debeant, tantùm adducit in medium quā adeptus esset gratiā, vt Deus suo more perficiat quod cœpit. Sic etiam, Psa. 116. 16. Ego seruus tuus, & filius ancillæ tuæ. Vbi liquidò patet, non gloriari de suis obsequiis, sed tantùm referre se vnum esse ex Ecclesiæ membris.

126 *Tempus ad faciendum.* Propheta impiis & sceleratis imprecari volens quam meriti sunt vindictā, dicit iā maturū venisse tēpus, quia nimis proteruè cōtra Deum lasciuierint. Et generale verbum *faciendi* magis emphaticū est: perinde acsi dixisset, nimis lōgā videri posse Dei cessationē nisi munus Iudicis nūc cōpleat. Proprium enim opus Dei est cohibere impios, atque etiam seuerè vlcisci, dum videt prorsus esse desperatos. Siquis obiiciat, aliter precari quàm postulet charitatis ratio, Solutio in promptu est, sermonem nunc haberi de reprobis de quorū resipiscentia nihil speratur. Neque enim dubium est quin Spiritu prudentiæ gubernatum cor Prophetæ

fuerit. Adde quòd non conqueritur de priuatis incommodis, sed syncero rectóque zelo impellitur ad optandum Dei contemptoribus exitium. Neque enim aliud in medium proponit quàm Legis dissipationem, quo demõstrat nihil Dei cultu sibi pluris esse & nihil æquè pretiosum ac Legis obseruãtiã. Sæpius iam alibi monui, quoties nos mouent priuatæ iniuriæ, peruersum esse & turbulentum nostrum zelum. Ideo diligenter notandum est, non alia de caúsa natum fuisse Prophetæ dolorem quàm quòd ferre non posset violari Legem Dei. Summa autem est, vt rebus confusis & perditis Deus remedium afferat. Nunc restat vt discamus exemplo Dauidis quoties sceleribus referta est ac polluta terra, vt nulla sit amplius reuerentia Dei, eum implorare vt gloriæ suæ vindex appareat. Hic autem est doctrinæ vsus, vt spem nostram & patientiam sustineat quoties Deus iudicium suum diutius quàm vellemus suspendit. Propheta enim antequam sermonem ad Deum conuertat, principium hoc sibi sumit, quanuis ad tempus in speciem otietur Deus, nunquam officii sui obliuisci, sed differre iustis de causis sua iudicia, vt ea tempestiuè demum proferat.

127 *Propterea dilexi.* Non dubito quin versus hic cũ superiore cohæreat: nam alioqui illatiua particula sensu careret. Intelligo igitur pretiosam ei fuisse Dei Legem præ auro & gẽmis, quia penitus infixa esset eius animo hæc persuasio, Vtcunque ad tempus conniueat Deus, non tamen semper inultam fore, iusti & recti dissipationem. Imò quo videbat petulantius impios ruere, sancta indignatio vrendo eius animum, ad Legis amorem magis incitabat. Locus apprimè notabilis: scitur enim quid faciãt mala exempla, quia licitum sibi quisque putat quod vulgo fieri permittitur. vnde fit vt mala consuetudo quasi tempestas nos abripiat. Quo attentius meditandã est nobis hæc doctrina, dum sibi effrænẽ licẽtiã vsurpãt reprobi, fidei oculis consideranda esse Dei iudicia quæ ad amorẽ seruandæ Legis nos stimulẽt. Quòd si quãdo fuit huius doctrinæ vsus, hodie dãda nobis opera est ne totius ferè mundi scelerata conspiratio ad violandã Dei Legẽ nos inuoluat: sed quo se furiosius efferunt reprobi, magis in nobis crescat Legis reuerentia & dilectio.

128 *Propterea om. prac.* Pendet etiam hæc illatio ex eadẽ doctrina, quòd scilicet Propheta patienter Dei iudiciũ expectans, & ardenter simul implorans, eius Legi in omnibus & per omnia (vt loquũtur) subscripserit, eámque sine exceptione fuerit amplexus. Deinde quòd odio habuerit omnẽ viã fallacẽ. Ad verbũ est, *omnia pracepta omnium.* sed genitiuus ad res, non ad personas refertur acsi diceret, de quibuscũque rebus præcipiat Deus, sibi probari omnes quas statuit leges. Similis est loquutio apud Ezec. 44. 30, Omnes oblationes omniũ: nẽpe quãcũque speciẽ offerãt homines. Quod non frustra tam disertè Propheta expressit: quia nihil procliuius est quàm fastidire vel respuere quicquid nobis nõ adlubescit. In Lege Dei, ita vt quisque hoc vel illo vitio laboret, optaret cõtrariũ mãdatũ à Lege Dei expũctũ esse. Atqui nobis fas nõ est quicquam addere vel minuere: & quũ præcepta sua Deus sacro & inuiolabili nexu cõiũxerit, tolerabile nõ est vnius ab aliis diuortiũ. Videmus ergo Prophetã sancta zelotypia Legis cũ scelerata eorũ cõtumacia certasse qui eã spernebãt. Et certè quũ impios videmus tãta audacia Deo illudere, & nunc audacter insurgere, nũc verò peruertere singulas Legis partes: eo nos magis accendi cõuenit, & animosiores reddi ad veritatẽ Dei asserẽdã. Præcipuè verò extrema seculi nostri impietas postulat vt se in hoc studio exerceant fideles. nam certatim per ludibriũ, salutis doctrinam exagitant profani homines, sacrum Dei verbum suis subsannationibus contẽptibile reddere conantur, alii blasphemias suas vomere non desinũt. Quare perfidæ ignauiæ crimẽ effugere nõ possumus, nisi corda nostra zelo incalescant, & sancta æmulatio nos vrat. Neque enim tantùm dicit Propheta se penitus & sine exceptione Legem Dei probasse, sed addit *odio sibi fuisse omnem viam mendacii*, vel fallacem. Et certe seriò non subscribunt Dei præceptis nisi qui reiiciunt omnes calumnias quibus sanæ doctrinæ puritatem inficiunt vel obscurant

ſcurant reprobi. Per *viam mendacii* non dubium eſt quin Propheta intelligat quicquid alienum eſt à puritate Legis: acſi dixiſſet, deteſtabiles ſibi fuiſſe omnes corruptelas quæ Dei verbo repugnant.

129 פ Res mirabiles teſtimonia tua, ideo ſeruauit ea anima mea.

130 פ Ingreſſus ſermonum tuorum, lux intelligentiam cōferens paruulis.

131 פ Os meum aperui & reſpiraui, quia mandata tua dilexi.

132 פ Reſpice ad me, & miſerere mei ſecundum iudicium erga diligentes nomen tuum.

133 פ Greſſus meos dirige ſecundum eloquium tuum, & ne dominetur in me vlla iniquitas.

134 פ Redime me ab oppreſſione hominum, & ſeruabo præcepta tua.

135 פ Faciem tuam illuſtra erga ſeruum, & doce me edicta tua.

136 פ Riui aquarum fluxerunt ex oculis meis, quia non ſeruarunt Legem tuam.

129 R*es mirabiles.* Ita vertere placuit vitandæ amphibologiæ cauſa. Neque enim Propheta ſimpliciter intelligit admirabilem eſſe Legis doctrinam, ſed complecti alta & recondita myſteria. Dicit igitur, eo quòd videret in Lege Dei comprehendi ſublimem & admiratione dignam ſapientiam, ſe in eius reuerentiam fuiſſe adductum. Hoc autem diligenter notandum eſt, quia à maiori hominum parte Lex Dei faſtuoſe ſpernitur dum eius doctrinam probè nō guſtant, neque agnoſcunt Deum è ſublimi loqui, vt deiecta carnis ſuperbia, fidei ſenſu nos ſurſum attollat. Colligimus etiam ex hoc loco fieri nō poſſe vt quis Legem Dei ex animo ſeruet, niſi reuerēter eā ſuſpiciat: quia puræ & rectæ ſubiectionis initium eſt reuerentia. Ideo dixi pleroſque aſpernari Dei verbū, quia inferius eſſe putant ſuo acumine, imò audacius ſe ad ſacrilegum hunc contemptum multi proiiciunt, quo ſuum ingenium oſtentent. Cæterùm vt ſibi in illo faſtu placeant profani homines, verum tamen Prophetæ elogium eſt, comprehendi in Lege Dei myſteria quæ omnes humanos ſenſus longè ſuperent.

130 *Ingreſſus ſermonum.* Summa eſt tam perſpicuam eſſe doctrinæ lucem in verbo Dei, vt ſtatim primo intuitu illuminet. Nā פתח propriè quidem apertio eſt, ſed metaphoricè pro ianua capitur. Itaque vetus interpres nō malè vertit principium: modò ſciamus de primis rudimentis hîc agi. acſi dixiſſet Propheta, nō eos modò qui ad vnguē totam Legē didicerint, & qui in ea perfectè fuerint exercitati, perſpicuam illic lucem cernere, ſed qui tenuiter eam guſtauerint, & ſalutauerint (vt aiunt) à limine. Nunc ratiocinandū eſt à minori ad maius: nam ſi tyrones ac nouitii primo ingreſſu illuminari incipiunt, quid fiet vbi quis ad plenam ſcientiam admiſſus fuerit? Secundo mēbro melius ſeipſum explicat Propheta. Paruulos enim intelligit qui nec ingenio excellunt, nec inſtructi ſunt prudentia, imò indocti ſunt ac rudes, eos intelligentia donari affirmat ſimul ac Legis Dei elementa perceperint. Porrò hæc ſententia ad excitandum in nobis diſcendi ſtudiū acerrimus ſtimulus nobis eſſe debet, quū

audimus, etiam qui contemptibiles sunt idiotæ coram mundo, si modò animum adiiciant ad Legem Dei, prudentiam inde consequi quæ ad salutem æternam sufficiat. Etsi enim non omnibus datur venire ad summum gradum, huc vsque tamen communis piorum omnium est profectus, vt teneant certam vitæ regulam: ita nemo qui se docilem Deo præbuerit, operam ludet in eius schola quia in ipso vestibulo inæstimabilem fructũ percipiet. Interea monemur, vagari in tenebris eos omnes qui sensum propriũ sequuntur. Nã Dauid *paruulos illuminari* affirmans, significat tunc demũ idoneos Legis discipulos fore homines, vbi omni cõfidẽtia vacui, Deo se summiserint. Rideant verò Papistæ, vt faciunt, quòd Scripturam promiscuè ab omnibus legi volumus: Deus tamen non fallaciter per os Dauidis pronuntiat, doctrinæ suæ lucem idiotis expositam. Non ergo frustrabitur eorum studium qui suæ ruditatis conscii, humiliter se Deo subiicient.

131 *Os meum.* His verbis intelligit, se tanto Legis Dei amore flagrasse ac desiderio, vt assiduus fuerit in suspiriis. Aptissima enim metaphora vsus est similem famelicis, vel qui vehementissima siti ardent, se faciens: quia sicuti illi aperto ore & anxio anhelitu feruorẽ suum demõstrant, acsi totum aerem absorbere vellent, ita Propheta se continua inquietudine æstuasse dicit. Oris igitur apertio & attractio spiritus frigidè verbi Dei approbationi opponitur. Porrò hic docet Spiritus quo ardore expetenda sit cælestis doctrinæ cognitio. Vnde colligimus, quicũque male in Lege Dei proficiunt, ignauiæ suæ pœnas dare. Quanquam vnà cum ardore constantiam simul designat, quum se in continua respiratione fuisse dicit,

132 *Respice ad me.* Postulat hoc versu rationem sui haberi, quemadmodum solitus est Deus semper suos respicere. Nam מִשְׁפָּט hoc loco sicut aliis compluribus, communem regulam vel morem vsitatum significat. Deinde addit in quem finem respici cupiat, nempe vt leuetur à suis miseriis. Est igitur precatio hominis afflicti, qui dum videtur Dei auxilio destitui, neque aliud sentire potest quàm se à Deo negligi ac deseri, secum tamen expẽdit alienum hoc ab ipsius Dei natura & cõsuetudine esse. acsi diceret, Quanuis non appareat mihi signum vllum tui fauoris, imò conditio mea tã misera sit & perdita, vt pro sensu carnis existimem te mihi tergum vertisse: quia tamen innumeris documentis statim ab initio mundi ad hunc vsque diẽ testatus es te misericordẽ esse erga tuos cultores, secundũ hanc normã nũc similem erga me beneuolentiam ostende. Porrò hoc diligenter notandum est, Prophetam diu miseriis fuisse oppressũ sine aliqua specie leuationis: ne animos despondeant quibus nõ statim respõdet Deus. Simul tamen notandũ est, nõ alia quàm gratuitæ Dei bonitatis fiducia Prophetã hoc petere à Deo. Vnde colligim9 quanuis eximia sanctitate polleret, vnicũ tamen hoc fuisse eius asylũ. Quantũ ad nomen *iudicii* spectat, discamus exẽplo Prophetæ, ex variis experimentis agnoscere Dei naturã: vt certò nobis cõstet ipsum nobis esse propitium. Et certe nisi quotidiano vsu perspecta nobis esset eius gratia, quis nostrũ auderet ad eum accedere? Verùm nisi oculi nostri cæcutiãt, satis & super claris testimoniis fidẽ nostrã ædificat, ne dubitemus pios omnes ab eo respici. Tantùm danda est opera vt simus ex eorum numero qui nomen ipsius diligunt. Porrò hoc epiteto fideles designat: quia inter Dei cultores censeri non merentur qui eum seruiliter tãtùm metuunt. Obsequiũ enim liberale à nobis requirit, vt nihil nobis sit magis delectabile quàm sequi quò nos vocat. Quanquã simul tenendũ est, dilectionem hãc ex fide nasci. Imò Propheta summum fidei effectum hîc commendat, pios qui in Dei gratiam recumbunt, à profanis hominibus discernens, qui mundi illecebris dediti, nunquam in cælum attollunt mentes suas.

133 *Gressus meos dirige.* His verbis (vt sæpe aliàs) ostendit non aliam bene viuendi normam esse, quàm dum se homines in obsequium Legis Dei totos componunt. Sæpius enim iam hoc Psalmo vidimus, quandiu vagari sibi permittunt post sua figmenta, quantumuis anxiè laborẽt, Deũ respuere quicquid satagũt. Sed quemadmodũ declarat Propheta,

pheta, tunc demum rite formari hominum vitam vbi se penitus addicunt obsequio Dei: ita rursum fatetur, hoc minime in suo arbitrio vel potestate esse. Et certe Lex Dei quid rectũ sit nobis præscribens, nihilo nos reddet meliores: vnde & prædicatio externa confertur mortuæ literæ. Itaque Dauid probè in Lege edoctus, cor morigerum sibi dari postulat, vt ambulet in via sibi proposita. Hæc autem duo distinctè notanda sunt: liberaliter Deũ agere cũ hominibus dũ verbo & doctrina eos ad se inuitat: sed hoc totum frigere & carere profectu, donec Spiritu suo regat quos iam docuit. Quòd autem nõ simpliciter gressus suos dirigi postulat, sed in Dei sermone: hinc discamus non captasse arcanas reuelationes, verbo posthabito, sicuti multi fanatici solent: sed externam doctrinam cum Spiritus gratia coniunxisse: vt hæc solida est fidelium perfectio, dum cordibus eorum insculpit Deus quod voce ostendit rectum esse. Itaque nihil hoc commento magis insipidum, æstimari à Deo hominum vires quum illis præcipit quid eos velit facere: quia frustra personat in auribus nostris doctrina, nisi Dei Spiritus in corda efficaciter penetret. Fatetur enim Propheta frustra se legere vel audire Legem Dei, nisi arcano Spiritus motu vita sua regatur, vt in rectitudine illius doctrinæ ambulet. Secundo membro admonet quàm necessarium sit nobis in hoc voto assiduè exerceri: quia fatetur se peccati esse mãcipium donec sibi ad liberationem porrecta fuerit Dei manus. Dirige me (inquit) ne dominetur iniquitas. Ergo quandiu nobis permittimur, viget ac grassatur tyrannis Satanæ, vt nobis liberum non sit ab iniquitate nos eximere. Hæc verò vnica est piorũ libertas, gubernari à Dei Spiritu, ne iniquitati succumbant, quanuis duris & molestis certaminibus fatigentur.

134 *Redime me.* Propheta quid sibi cõtigerit referens, demonstrat suo exemplo pios omnes expositos esse rapinis & oppresſionibus, & quasi oues in faucibus luporũ versari, nisi Deus eos asseratur. Nã quũ paucisſimi Dei Spiritu regãtur, nõ mirũ est omne studiũ æquitatis à mũdo exulare, & omnes passim ruere in omne scelerũ genus, alios impelli sæuitia, alios fraudibus esse addictos. Quũ ergo iniuriis vndique oppressum se videret Propheta, ad Deum redemptorẽ se contulit. Nam hoc verbo significat, nisi mirabiliter seruetur, de sua salute actũ esse. Secundo mẽbro gratitudinẽ promittit: quia nihil etiam est quod nos melius confirmet in studio integritatis & iustitiæ, quàm dũ experimur pluris nobis esse Dei præsidium, omnibus quæ sibi profani homines accersere solent illicitis subsidiis. Docemur autem hoc loco, nõ certandum esse cũ improbis malitia, sed quantumuis iniustè & violenter nos oppugnent, vnica Dei redemptione debere esse cõtentos. Deinde quoties experti erimus in nobis liberandis Dei gratiã, debere nos hoc stimulo incitari ad colendã integritatẽ. neque enim nos redimit in aliũ finem nisi vt liberationi fructus in vita nostra appareant. Et nimis peruersi sumus nisi hæc experientia nobis sufficiat, qui perstant in sincero Dei timore, quanuis totum mundum habeãt aduersum, eius auxilio semper manere saluos.

135 *Faciem tuam.* Repetitur hoc versu precatio quam aliquoties vidimus. ostendit enĩ Propheta nihil sibi esse pluris, quàm probè Legẽ Dei intelligere. Nã dum præfatur vt Deus faciẽ suã super seruũ suum illustret, primò quidem paternum Dei fauorẽ sibi cõciliat (quia nihil nisi ab eo propitio sperãdum est) sed beneficii magnitudinẽ simul ostẽdit: acsi diceret, nullũ se documentũ amoris Dei magis expetere quàm vt ritè in eius Lege proficiat. Vnde colligimus quod nuper attigi, cœlestẽ doctrinã bonis omnibus ab eo præferri. Atque vtinam in animis nostris vigeret hic affectus! Sed quod tãtopere extollit Propheta, ferè ab omnibus negligitur. Siqui autem punguntur hoc desiderio, statim eos ad mũdi illecebras videmus relabi, vt paucisſimi posthabitis aliis omnibus votis, seriò cum Dauide ad Legis doctrinam aſpirent. Cæterùm quia hoc priuilegio nõ alios dignatur Deus nisi quos paterno amore cõplexus est, ab hac precãdi forma incipere cõuenit, vt faciẽ suã super nos lucere faciat. Quãquã loquutio hæc plus aliquid exprimit, quòd scilicet tunc

demum radiis gratiæ ſuæ fideles oble- ctat Deus, vbi vera Legis ſuæ intelligẽ- tia illuſtrat eorum mentes. Sæpe autem cõtingit ipſis quoque obnubilari in hac parte Dei faciem, dum genuino verbi ſui guſtu eos priuat.

136 *Riui aquarum.* Hîc non vulgari zelo gloriæ Dei ſe flagraſſe prædicat Dauid, quòd propter Legis contẽptum totus in lachrymas defluxerit. Nã licet hyperbolicè loquatur, verè tamen & ſimpliciter affirmat quo præditus fuerit affectu. ſicut etiam dicit, Pſalmo ſexageſimo nono, verſu decimo, Zelus domus tuæ comedit me. Et certè vbicunque regnat Dei Spiritus, hunc ardorẽ excitat qui pios animos vrat, dum vident pro nihilo duci ſummi Dei imperium. Neque enim ſatis eſt ſi quiſque noſtrum Deo placere ſtudeat, niſi etiam cupiat Legem eius ab omnibus haberi in pretio. Hoc modo ſanctus Lot, teſte Petro, animam ſuam cruciabat, quum videret ſcelerum omnium colluuiem Sodomæ regnare, 2. Pet. 2. 2. Porrò ſiquando tantum mœrorẽ expreſsit Dei filiis mundi impietas, eò vſque corruptelæ hodie prolapſi ſumus vt ter & quater ſtupidi ſint qui præſentem ſtatũ ſecuri & ſiccis oculis intuẽtur. Quantus enim mundi furor eſt in Deo contẽnendo & reſpuenda eius doctrina? Pauculi quidem ore profitentur eam ſe velle recipere, ſed vix decimus quiſque vita hoc confirmat. interea innumeri ad Satanæ & Papæ impoſturas rapiuntur. alii inſtar brutorum animalium torpẽt: multi Epicurei palàm ſubſannant quicquid eſt religionis. Siqua ergo ſupereſt in nobis pietatis gutta, non tantùm exiguæ lachrymæ ab oculis noſtris fluant, ſed pleni riui. Cæterùm ſi cupimus puri & ſinceri zeli ſignum dare, ſit hoc noſtri doloris initium, dum nos procul ad huc à perfecta Legis obſeruantia diſtare cernimus, imò prauas carnis concupiſcentias ſubinde contra Dei iuſtitiam inſurgere.

137 צ Iuſtus es Iehoua, & recta iudicia tua.

138 צ Mandaſti iuſtitiam in *teſtimoniis tuis, & veritatem valde.*

139 צ Succidit me Zelus meus, quia obliti ſunt verborum tuorum aduerſarii mei.

140 צ Purgatum eloquium vehementer, & ſeruus tuus dilexit illud.

141 צ Paruus ego & contemptus, præcepta tua non ſum oblitus.

142 צ Iuſtitia tua, iuſtitia in ſeculum, & Lex tua, veritas.

143 צ Tribulatio & anguſtia inuenerunt me, mandata tua oblectationes meæ.

144 צ Iuſtitia teſtimoniorum tuorum in ſecula: fac me intelligere, & viuam.

137 *Iuſtus es.* Tribuit Deo laudẽ iuſtitiæ, eámque in eius Lege agnoſcit. Nam quòd iudicia quidam intelligunt quæ Deus caſtigandis hominum peccatis exercet, non videtur tam aptè quadrare. Quia autem adiectiuum ישר ſingulari numero ponitur cum iudiciis, ſic reſolui debet oratio, nullum eſſe ex Dei iudiciis quod non rectum ſit. Si pro ſubſtantiuo accipere libet, idem ferè manebit ſenſus. Etſi autẽ iuſtum eſſe Deum fatentur omnes, plus tamen expreſsit Propheta quàm vulgus hominũ, imò totus mundus ſentiat: quia Deum nominans iuſtum, intelligit, ſimulatque ab eo diſceſſum eſt, nullam alibi poſſe inueniri

inueniri iustitiæ guttam. Vbi autem addit, huius iustitiæ specimen ac documétum in Lege conspici, Deum sua laude spoliari admonet nisi subscribimus omnibus eius præceptis. Eodem spectat sequens versus, Quòd Deus plenam & exactam in Lege sua iustitiam & veritatem tradiderit. Nam aduerbiū מאד melius cum nominibus cohæret quam cum verbo *mandasti*: quia scilicet Deo propositum fuit perfectam iustitiæ regulam illic ostendere. Atque his elogiis ornatur Legis doctrina, vt inde sapere discamus omnes, nec quis sibi aliam rectitudinem vel iustitiam fingat: sicuti libenter quisque sibi nouā iustitiæ ideam fingeret.

139 *Consumpsit me.* Loquitur de suis persecutoribus, à quibus multas ei molestias fuisse exhibitas certum est. Sed quamuis infesti essent ac crudeles, negat se tam priuatis iniuriis fuisse offensū quàm Legis Dei violatione: imò hoc dolore se fuisse consumptum, vt priuatis incommodis non moueretur. Exemplum apprimè vtile: sumus enim ad ferēdas iniurias nimis teneri: itaque simulac digito attingimur, incalescimus iracundia: frigide interea afficimur grauissimis quibusque Dei offensis. Quòd si vigeat in nobis Prophetæ zelus, ad aliam tristitiam rapiet in qua toti occupabimur. Causam huius zeli proximo versu notat, cælestis doctrinæ amorem. Nam eius contemptum indignè ferre vel seuerè damnare, nisi nos sui amore deuinctos teneat, mera est simulatio. Dicit autem, non temere, nec cæco vel inconsiderato affectu amare se Dei sermonem: quia instar auri vel argenti purus sit ac purgatus omni fæce & scoria. Hanc enim metaphoram in se continet participium צרופה, quæ tametsi videtur nihil nisi vulgare sonare, ab omnibus prauis & malignis iudiciis verbū Dei asserens, veram fidei obedientiam graphice exprimit. Nam quotusquisque vel diffidentia sua, vel morositate, vel fastu, vel mollitie non aspergit Dei sermonem aliqua macula? Quum ergo tam obstrepera sit caro, non vulgare est cælestis doctrinæ elogium auro bene recocto conferri, vt omni sorde pura eniteat. Cæterùm ad testimoniū fidem non parum valet quod ipsum Propheta proprio experimento confirmat. Ergo quo efficacius licentiam nostram cohibeat, quoties vitium aliquod imaginamur in Dei verbo, se ex animi sui sensu loqui pronuntiat: quia puritate ista cuius meminit, suauiter oblectetur.

141 *Paruus ego.* Sensus est quanuis inopia & multis miseriis probatus fuerit, constanter tamen perseuerasse in studio pietatis & Legis obseruantia. Nam ideo se contemptibilē fuisse Propheta refert, quia tantundem quisque laudis tribuit Deo, quantum saturatur eius beneficentia: & vix centesimus quisque reperietur qui ad Dei cultum animū applicet, nisi votis omnibus fruatur. Hic fit vt hypocritæ dū lautè saginātur, dum opes accumulāt, dū augētur potētia, valde sint liberales in laudādo Deo. Quòd si paulo asperius tractari cœperint, mox cessat benedictum illud Dei nomē. Quū igitur mercenarii fere sint homines in Deo colendo, discamus Prophetæ exemplo, veram pietatem esse gratuitam, vbi nō desinimus Deum benedicere quāuis rebus aduersis nos affligat, reddátque contemptibiles corā mundo. Et certe illa Christi exprobratio, Ioan. 6.26, diligenter notanda est, Quæritis me, nō quia vidistis signa, sed quia saturati estis panibus. Ergo ingenue & syncere Deū colunt qui in eius timore cōstantes manent, quanuis contemptibilis sit eorum conditio, denique in terra mercedē non quærunt: sed per æstum & frigus, egestatem, discrimina, contumelias & ludibria indefessi pergunt in militiæ suæ cursu.

142 *Iustitia tua.* Hic alio elogio commendat Legem Dei, quòd æterna sit iustitia & veritas: acsi diceret, alias omnes viuendi regulas, qualibet specie fulgeant, nihil habere præter euanidam vmbram. Neque enim dubium est quin Legis doctrinā obliquè conferat præceptis omnibus quæ vnquam tradita fuerunt, vt sub eius obsequium cogat omnes fideles, quia schola sit perfectæ sapientiæ. Nam vtcunque magis plausibile sit quòd argutè & subtiliter disserūt homines, nihil tamen subest firmi nec solidi. Firmitatem hanc sequenti versu probat ab vna specie, quòd tentationibus grauiter vexatus, perpetuum tamen

ſolatium inuenerit in Lege Dei. Atque hoc legitimum eſt profectus noſtri examen, quæcunque nos anguſtiæ conſtringant, conſolationem opponere ex Dei verbo, quæ triſtitiam omnem obliteret ex animis noſtris. Plus autem exprimit quàm nuper. illic enim tantùm dicebat ſe reuerenter coluiſſe Deum, quanuis duriter & aſperè tractatus, videri poſſet operam ludere. Nunc verò vbi angitur & cruciatur, dicit ſe in Lege Dei reperire ſuauiſsimam delectationé, quæ dolores omnes leniat, & eorum acerbitatem non modò temperet, ſed etiam quadam dulcedine condiat. Et certè vbi ad nos oblectandos non viget hic guſtus, nihil procliuius eſt quàm ab ſorberi triſtitia. Et notanda eſt loquutio qua docet Propheta: quanuis vndique obſeſſus ac deprehenſus eſſet, hoc ſibi ſatis efficax fuiſſe remedium, quòd conſolationem ex verbo Dei oblatam amplexus eſt. Porrò quia hoc in nuda præcepta non competeret, quæ adeò malis noſtris nõ medẽtur, vt potius anxietatẽ incutiant, certũ eſt ſub præceptis per ſynecdochen cõprehẽdi totam doctrinæ Legẽ: vbi Deus non tantum exigit quod rectum eſt, ſed electos ſuos ad ſpem æternæ ſalutis inuitans, ianuam plenæ fœlicitatis aperit: imò ſub Lege, & gratuita adoptio & omnes quæ inde fluunt promiſsiones continentur.

144 *Iuſtitia teſtimoniorum.* Repetit quod nuper dixerat, Iuſtitiam Dei longè diſsimilem eſſe humanis commẽtis quorum ſplendor euaneſcit, ſed perpetuò firmam ſtare. Bis autem hoc inculcat, quia etſi cogatur mundus iuſtitiæ laudem aſcribere Legi Dei, maior tamen pars rapitur ad ſuas ſpeculationes, vt nihil difficilius ſit quàm nos teneri adſtrictos ad ipſius Dei obſequiũ. Huc nunc tendit Dauid, iuſtitiam ſeculi vel perpetuam, non alibi comprehendi, & alibi fruſtra quæri quàm in Dei Lege. ideóque nunc ponitur clarior definitio iuſtitiæ, quæ nos intra Legis metas contineat. Poſterius membrum coniunctim lego, *Fac me intelligere.* quia etſi mentem ſuam à Deo illuminari optat Dauid, non tamen aliũ ſibi fingit intelligentiæ modum, quàm ſi in Lege ritè proficiat. Cæterùm hic docet non propriè viuere homines ſi careant cæleſti ſapientiæ luce. & certè quando in hunc finem minimè conditi ſunt homines vt cum porcis vel aſinis ventres ſuos farciant, ſed vt ſe exerceant in notitia & cultu Dei: vbi hinc degenerant, deterior eſt eorum vita mille mortibus. Dauid ergo profitetur hoc ſibi demum eſſe viuere, ſi non tantùm paſcatur cibo & potu, ac terrenis commodis fruatur, ſed aſpiret ad meliorem vitam. quod fieri non poteſt niſi fide directrice. Atque hæc valde vtilis eſt admonitio. etſi enĩ hoc paſsim vulgare ac tritũ eſt, hominẽ hac lege eſſe natum vt intelligendo bruta animalia præcellat, maior tamẽ pars quaſi data opera ſuffocat quicquid Dei lucis inſpirat mentibus. Omnes quidem acumen appetere fateor, ſed quotuſquiſque ad cælum aſpirat, & reputat initium ſapiẽtiæ eſſe Dei timorem? Quando itaque terrenis curis obruitur cæleſtis vitæ meditatio, nihil aliud quàm ſe in ſepulchrum demergunt homines, vt mundo viuentes, Deo moriantur. Quanquam (vt alibi diximus) vitæ nomine ſummã votorum ſuorum deſignat Propheta: ac ſi diceret, Domine quanuis ſim exanimis, hac vna gratia recreabor, ſi mentem meam cæleſtis doctrinæ notitia illuſtres.

145 ק *Clamaui in toto corde, reſponde mihi Iehoua, ſtatuta tua ſeruabo.*

146 ק *Inuocaui te, ſerua me, & cuſtodiã teſtimonia tua.*

147 ק *Præueni crepuſculum, & clamaui, ad verbum tuum ſuſpexi.*

148 ק *Præuenerunt oculi mei cuſtodias, ad meditandum in ſermone tuo.*

149 ק Vocem

149 ק *Vocem meam audi secundum clementiam tuam Iehoua, secundum iudicium tuum viuifica me.*

150 ק *Appropinquauerunt persecutores malitiæ, à Lege tua recesserunt.*

151 ק *Prope es tu Iehouah, & omnia mandata tua veritas.*

152 ק *Initio cognoui de testimoniis tuis, quod in seculum fundasti ea.*

145 *Clamaui in toto corde.* Potest vno contextu Legi hic versus, vt in fine ostẽdat quid clamandò postulauerit: ita sensus esset, quum flagraret summo desiderio seruandæ Legis, hac de re assiduè vota fecisse. Sed sequens versus aliter distinguere cogit hanc sententiam: quia non dubium est illic secundò repeti. Petit ergo a Deo exaudiri, & in signũ gratitudinis promittit se obseruaturum eius præcepta. Clamandi autem verbum indefinitè ponens, non exprimit quas cõceperit preces: sed tantùm docet, quum filii seculi huc & illuc distrahantur, se omnes cordis affectus dirigere ad vnũ Deum: quòd scilicet ab vno illo penderet. Porrò quia fateri cogitur mundus, Deum esse bonorum omnium authorẽ, ex illo principio fluunt multæ perfunctoriæ preces: ideo Dauid se integro corde precatum affirmat. Vbi autem votorum suorum compos fuerit factus, finem sibi proponit Dei gloriam: quia eo maiore studio se ad Deum colendum addicet. Nam etsi sacrificio laudis rite se coli pronuntiat Deus, Dauid tamen vt se ab hypocritis discernat, qui frigidis & fictis laudibus profanant Dei nomen, nõ abs re dicit se vita & operibus gratias acturum. Sequenti versu quanquam nihil nouum dicit, expressius tamen loquitur. ac primò quidem dicit se clamasse ad Deum: postea addit, ei se precibus commendasse suam salutem. quo significat, siue incolumis esset, siue quid instaret discriminis quod mortem minitaretur, semper in Deum recubuisse: quia non aliter se fore saluum persuasus erat, nisi quòd eum haberet salutis suæ custodem.

147 *Preueni crepusculum.* Impropriè hoc loco sic vertitur nomen Hebraicum נשף: quod potius significat summum mane antequam illuceat aurora. Sed quia Latini crepusculum à crepero deducunt, vt sit dubium tempus & medium inter lucem & tenebras, nolui in voce adeò esse scrupulosus: modo sciant lectores non notari vespertinum tempus ab occasu solis, sed tempus obscuræ lucis sub exortum auroræ. Maximam ergo festinationem exprimit Dauid, quo auroræ aduentum anteuerterit in suis precibus. Et *clamandi* verbo semper notatur vehementia: quia non tam ad sonitum vocis, quam ad contentionem animi refertur. Sed *festinationis* meminit, vt perseuerantiam melius commẽdet. dicit enim, quanuis ita promptus fuerit ad orandum, se tamen non fuisse statim fatigatum: vt increduli, nisi mox eorum votis annuat Deus, tumultuantur & cum eo expostulant. atque ita cum ardore desiderii, patientiam spei coniungens, veram precandi rationem ostendit. Sicut etiam Paulus Phlip. 4. 6, petitiones nostras apud Deum innotescere volens cum gratiarum actione, admonet turbulentos affectus inter precandum cohibendos esse: quia hic etiam precandi finis est, vt spem nostram alamus. Nec superuacua est verbi mentio: quia hoc tantùm fræno retinetur carnis nostræ intemperies, vbi nobis verbum Dei semper versatur ante oculos.

148 *Preuenerunt oculi.* Significat se ad meditandam Dei Legem magis sedulò fuisse attentum quam vigiles noctis ad excubias agendas. Alii verbum שוח pro disserere positum esse volunt: quod si recipimus, sensus erit, Prophetam non ostentationis causa, sed in fratrum salutem adeò fuisse docendi cupidum, vt nihil sibi otii daret. Sed huic loco melius conuenit verbum Meditandi, quia noctu verba facere de Lege Dei non fuisset tempestiuum: sed tunc secum tacitus reuocabat in memoriam quæ

prius didicerat, vt nulla pars noctis vacua esset à Legis meditatione.

149 *Vocē meā audi.* Primò declarat non aliam sibi fuisse fiduciam exorandi Dei, nisi quòd recumberet in gratuitam eius bonitatem. Quicquid enim Sancti orando in medium proferant, necesse est à mera Dei gratia incipere. nec alio sensu *Iudicia* nominat secundo mēbro. Quia enim bonitatem suam Deus verbo patefecit, inde petenda est eius certitudo. Ergo Propheta, quum sibi Dei misericordia opus esse cognosceret, recta se ad verbū contulit, vbi Deus blandè homines ad se inuitans, promittit gratiam suam omnibus promptam & expositam fore. Quare vt quis certò statuat Deum sibi misericordem fore, discat Prophetæ exemplo petere vt se præstet qualē pollicitus est fore. Quod alii Iudicia interpretantur morem vel consuetudinem (quia liberaliter cum suis omnibus agere soleat) tametsi non planè repudio, durum tamen & remotum esse arbitror. sensus autem quem attuli optimè fluit. Porrò *viuificari* optat, vt testetur se vel in media vita esse mortuum, nisi quatenus sustinetur Dei virtute. Et certè quisquis propriæ infirmitatis sibi probè conscius est, singulis momentis viuificari se petet, pro nihilo vitam suam ducens. Adde quòd ita seruum suum sæpe exercuit Deus, vt iure potuerit preces, quasi è sepulchro, mittere, vt restitueretur à morte in vitam.

150 *Appropinquauerunt persecutores.* Quia רודפים in constructione ponitur, non dubito quin זמה in genitiuo legendum sit: ita appropinquare interpretor ad nocendum. Et miror quid interpretes mouerit vt aliter verterent quàm ferat linguæ proprietas, Appropinquauerunt sceleri persecutores. vt taceam זמה potius sonare prauitatem vel malitiam, quàm scelus. Dicit ergo sibi instare qui malitiæ intenti sunt, & quidē ita irruere ad inferendā perniciem, vt procul remoti sint à Lege Dei, quia omne recti & æqui studium longè reiiciant. Fuisset autem miserrima Prophetæ conditio, cernere hostes suos excusso Dei timore & Legis reuerentia, capiti suo imminentes, nisi ex opposito propinquus fuisset Deus. sicuti continuò post subiicit. Atqui hac consolatione se erigit, quòd Deus suos vrgeri videns, maturè etiam ipse occurrit ad opem ferendam, sicuti Paulus dicit Phi. 4.5, Ne sitis soliciti, Dominus prope est moderatio vestra nota sit omnibus. Clausula versus huc spectat, Deum nūquam suos deserere vel frustrari in necessitate, quia verax est in promissis. Illic autem denuntiat sibi semper eorum salutem fore curæ. Ergo ne dubitemus paratam semper fore Dei manum ad repellendos hostium nostrorum impetus, nobis hoc fixum maneat, non frustra toties ipsum promittere in verbo suo se fore salutis nostræ custodem.

152 *Initio cognoui de testimoniis tuis.* Quod alii vertunt, Cognoui pridem de testimoniis tuis, tametsi non planè improbo, libentius tamen sensum quem posui, teneo: quòd non tantùm cognouerit Propheta æternam esse stabilitatem in Dei testimoniis, sed hanc quoque notitiam ex testimoniis hauserit. Nam quum Latinum DE exprimere volunt Hebræi, sæpius vtuntur particula מן vel מ. Dicit igitur se ex Dei testimoniis didicisse vel fuisse edoctum in æternum stabilia esse. Atque hoc primum est fidei caput, Non constare temporalem duntaxat fidem verbo Dei, sed immutabilem semper manere. Neque enim alioqui sub eo includere liceret spem æternæ salutis. Vt autē animis nostris insideat hæc firmitas, necessaria quidem est interior Spiritus reuelatio: quia donec verbi sui certitudinē intus obsignet Deus, subinde apud nos vacillabit eius fides. neque tamē abs re Propheta dicit se ex verbo didicisse: quia vbi per Spiritum suū illuxit Deus, facit etiam vt in verbi speculo reluceat sancta ista veritas quæ in æternum manet.

153 ר *Vide afflictionem meam, & erue me, quia Legem tuam non sum oblitus.*

154 ר *Discepta causam meam, & redime me, ad sermonem tuum viuifica me.*

155 ר *Procul ab impiis salus: quia statuta tua non quæsierunt.*

156 ר *Miserationes tuæ magnæ Iehoua, secundum iudicia tua viuifica me.*

157 ר *Multi persecutores mei & oppressores mei: à testimoniis tuis non recessi.*

158 ר *Vidi perfidos, & iurgatus sum, quia sermonem tuũ non custodierunt.*

159 ר *Vide quia mandata tua dilexi Iehoua, secundum clementiam tuam viuifica me.*

160 ר *Caput verbi tui veritas, & in seculum omne iudicium iustitiæ tuæ.*

153 *Vide afflictionem meam.* Docet suo exemplo, non esse abiiciendos animos pietatis cultoribus, si malam in mũdo mercedẽ referant. hæc enim eorũ est conditio vt militent in terra: ideóque minimè cõuenit rebus aduersis turbari, sed potius in hoc solatio acquiescere, quòd ad Deũ inuocãdũ ianua pateat. Neque tamẽ Propheta Legis seruãdæ studiũ iactat, quasi mutuam sibi mercedem à Deo rependi velit, sed tantùm vt osten dat se vnum esse ex Dei seruis, quemadmodum alibi de spe sua loquutus est. Quanquam propriè ad præsentem causam spectat hæc ratio. quia hoc raræ virtutis signum est, non abduci nos rebus aduersis à timore Dei, sed luctari cum tentationibus, vt eum quæramus dum videtur ex professo abigere. Sequenti versu, afflictionis speciem designat, quòd iniustè à malis & improbis vexetur. Ad verbum est, Litiga litem meam. quod tantundem valet ac suscipere patrocinium, vel causam tuendam suscipere, vel asserere ius oppressi. Primò Deum aduocans Propheta ad causæ suæ defensionem, iniquè se aut violentia, aut calumniis, aut fraudibus grauari ostendit & redemptorem quærens, se imparem esse docet ad resistendum, vel ita esse illaqueatum vt vna spes supersit in Dei liberatione. In secundo membro ל videtur accipi pro כ nota similitudinis qua paulo ante similem precandi formã posuit. Deinde quum se Dauid hic queratur quasi deuinctum ab hostibus teneri, nisi manu redemptoris vindicetur, meritò restitui in vitam postulat: quia similis est mortuo qui sic deiectus est. Aptè quoque additur, *secundum sermonem*: quia hinc nobis elucet spes vitæ, quòd se Deus verbo suo promittit fore liberatorem. Vnde Propheta ex tenebris ad lucem aspirans, verbo se sustentat & erigit. Sicui magis probetur diuersus sensus, nõ simpliciter petet Dauid sibi vitã dari, sed spiritualẽ, vt animetur ad fidẽ, timorem Dei, sanctéque viuendi studiũ.

155 *Procul ab impiis salus.* Quia persuasus erat Propheta, arcana Dei (qui iustus est iudex) prouidentia mundum regi, ex illo fonte hanc sententiã deducit, impios à salute procul remotos & salutem ab ipsis. vnde precandi fiducia nascitur: quia sicuti à verbi sui contemptoribus auersus est Deus, ita seruis suis opem ferre paratus est. Porrò notãdum est, quum hostes suos videret Propheta rebus prosperis efferri, animum fide contrà extulisse, vt certò statueret maledictas esse omnes eorum delicias, & ad exitium tendere. Ergo quoties ex voto impiis succedit vt lautè saginati, in sua pinguedine exultent, clypeum hunc quem Spiritus sanctus porrigit, ad nos muniendos arripere discamus, infœliciter tandem esse perituros, quia mandata Dei non exquirunt. vnde manat contraria doctrina, quanuis fideles, dum sincerè in timore Dei ambulant,

oues sint mactationi destinatæ, propè tamen esse eorum salutem, quæ occulta Dei custodia protegitur. atque in hunc sensum proximo versu addit Propheta multas esse Dei misericordias: acsi dicet, non alios fore saluos nisi qui ad Dei misericordiam confugiunt. Cæterùm quo maiore fiducia accedere audeat, nō tantùm dicit misericordem esse Deum, sed eius miserationes magnificè prædicat & extollit. Vnde colligimus, illis cōtentum fuisse, vt nullum subsidium ex suis meritis accerseret. Quanquam simul notandum est, non leuiter agitatum fuisse Prophetam multis tentationibus, dū illis hanc misericordiæ amplitudinem opponere coactus fuit. Siue autem magnas legamus, siue multas, parum interest. Quod sequitur, vt Deus eum *viuificet secundum iudicia sua*, de promissionibus interpretor. Nam quod alii pro more vel consuetudine accipiunt, iam antè ostendi non tam aptè congruere. Confirmat ergo rursus Propheta, nō aliter posse vitam à Deo vel sperari vel peti, nisi dū ex eius verbo spes cōcipitur: ideque sæpiusinculcat, quia sumus hac in parte admodum obliuiosi. Sed vt intrepide liceat quicquid gratiæ seruis suis promittit Deus, ad nos aptare, semper occurrat principium illud de multis vel magnis Dei misericordiis. Nam fingimus Deum promittere, quia debeat, vel promeriti simus, statim obrepet dubitatio quæ precibus ianuam claudet. Quòd si penitus nobis persuasum sit Deum nō alia causa ad salutem promittendam adduci nisi quia misericors est, non dubitabimus ad eum accedere: quia vltro se nobis obstrinxit.

157 *Multi persecutores.* Testatur, sicut alibi, quamuis fuerit prouocatus multis iniuriis, se tamen non deflexisse à recta via. quod specimen magnæ & singularis constantiæ esse admonui. Facile enim est rectè agere inter bonos: sed si nos improbi lacessunt, si alter nos oppugnat vi & manu, alter prædatur, alter fraudibus nos circunuenit, alter calumniis nos adoritur: difficile est perstare in nostra integritate, quin potius vlulare incipimus inter lupos. Adde quòd licentia quæ illis impune permittitur, violenta est machina ad labefactandam fidem nostram: quia Deus conniuendo, videtur nos in prædam exponere. Itaque Propheta per *Dei testimonia* non modò regulam benè & rectè viuendi intelligit, sed etiam promissiones: acsi diceret, Domine ego neque ab integritate discessi, quamuis occasio mihi daretur ab improbis: neque mihi excussa est gratiæ tuæ fiducia, quin patienter auxilium tuum expectauerim. Atque vtrunque necessarium est, quia vtcunque rectè agendo cum hostium suorum malitia certet qui iniuriis afficitur, & ab omni maleficio abstineat, nisi tamen totus pēdeat à Deo, non sufficiet hæc rectitudo ad salutem: non quòd se ita modestè quisquam gerat nisi qui in Deum recumbit, eumque liberatorem expectat: sed si hoc posset accidere, non satis in hac dimidia virtute esset momenti: quia salus Dei fidelibus qui eam serio fidei sensu implorant, recondita est. Quisquis autem Deum sibi liberatorem fore persuasus, animum suum eius promissionibus fulcit ac sustinet, malum etiam bono vincere studebit. Proximo versu vltra progreditur, sancto zelo se accensum fuisse prædicans quum videret Legem Dei cōtemni ab impiis. Quanquam in verbo vno non consentiunt Interpretes, quia אתקוטטה quidam a קוט deducunt, quod sæpe litigare significat, etiā in coniugatione hithpahal alii a קטט quod est excidere vel perimere. Priorem sensum, quia magis receptus est inter doctos, & optime conuenit, amplector. Propheta igitur tanto se Legis Dei zelo flagrasse docet vt impium eius ludibrium non posset ferre. Potest tamen verbo litigandi tam interior excandescentia notari, quam obiurgatio qua palam in Dei contemptores insurrexerit. Ideo quidam vertunt, exhorrui, vel tædio affectus sum. Et certè nemo ad contentionem descendet pro asserenda Dei gloria, nisi qui secum prius excanduerit, & animum suum cruciauerit: sicuti rursus sanctam hanc indignationem ferè sequitur actio transitiua. In summa, monemur exemplò Prophetæ, tam indignè ferendum esse verbi contemptum, vt animus noster incalescat vsque ad iurgia. Ac primò quidem intus nos pungat dolor: deinde vbi occasio

ſio tuierit, ſtrenuè eorum proteruiam & ſuperbiam reprimere conemur, nec dubitemus eorũ furorẽ in nos prouocare.

159 *Vide quia mandata.* Tenendũ eſt quod prius admonui, quoties ſancti apud Deum ſuam pietatem prædicant non ingerere merita quibus nitantur: ſed principium illud ſumunt, Deum qui ſuos cultores à profanis & ſceleratis diſcernit, propitium ipſis fore, quia ex animo eum quærunt. Adde quòd ſyncerus Legis Dei amor certũ eſt adoptionis ſignum, quum opus ſit Spiritus ſancti. Ergo Propheta, quãuis nihil ſibi arroget, meritò pietatem ſuam proponit in medium, vt certiorem impetrandi fiduciam ex Dei gratia quam expertus eſt concipiat. Interea docemur, veram Legis obſeruationem non niſi ex liberali amore naſci. Deus enim voluntaria ſacrificia quærit, & hoc rectè viuendi principium eſt (ſicut dicit Moſes Deut. 10.12) eum amare, Quid nũc abs te petit Deus tuus Iſrael, niſi vt ipſum diligas? Quod idem repetitur in ſumma Legis, Deut. 6.5, Diliges Dominum Deum tuum. Ac proinde Dauid Legem Dei non modò ſibi pretioſam eſſe antè dixit, ſed delectabilem. Sicuti autem in ſeruanda Lege à ſpontaneo obſequio incipere oportet, vt nihil nos magis delectet quàm Dei iuſtitia: ſic rurſus tenẽdum eſt, nõ niſi gratuitæ bonitatis Dei & paterni amoris ſenſu inclinari animos noſtros ad hunc affectum: quia nuda præcepta adeò non ſibi conciliant homines, vt potius abſterreãt. Ergo qui ex Legis doctrina guſtauerit Dei bonitatem, is demum ad eam amandam animum ſuum mutuò adiiciet. Quòd verò toties precem hanc iterat Propheta vt Deus ipſum viuificet, colligimus vitæ ſuæ fragilitatem probè fuiſſe ei cognitam: vt non aliter viuere homines duceret niſi quatenus ſingulis momentis vitam illis Deus inſpirat. Deinde probabile eſt fuiſſe à multis mortibus aſsiduè obſeſſum: quo magis ſollicitè ad vitæ fontem confugeret. Ac rurſus fidei ſuæ fundamentum iacit in Dei bonitate. vnde perſpicimus quàm procul à meritorum iactantia nuper abfuerit dum Legem Dei ſe amare præfatus eſt.

160 *Caput verbi tui.* Quanquam non obſcurum eſt Prophetæ conſilium, duplex tamen poteſt eſſe verborum ſenſus. Caput enim quidam ita interpretantur, quòd veritas Dei à primo ſtatim limine conſpicua refulgeat in eius verbo, vt meritò vocari queat principium. Atque hæc ſententia continet vtilem doctrinam, ſi mentis oculis præditi ſumus. ſimulac oculos coniicimus in cæleſtem doctrinam, occurrere nobis eius veritatem. Forſan tamen non minus rectè alii diſtinguunt, quòd ab initio conſtiterit verbo Dei certa fides, & permaneat vſque in finem. Optimè enim cohærent hæc duo membra, Deum ab initio fuiſſe veracem in verbo ſuo, & æquabili tenore ſui manere ſimilem. Quòd *iudicium* ad opera Dei referunt, non ad doctrinam, tametſi non refello, contextui tamen non reſpondet. Teneamus igitur hunc ſenſum, ex quo loqui cœpit Deus, ſemper fuiſſe fidelem in ſuis promiſsis, nec ſpem ſuorum vnquam fefeliſſe: & ita æquabilem fuiſſe huius veritatis curſum, vt ab initio vſque ad finem verax ſit & fidelis eius ſermo.

161 ש *Principes perſequuti ſunt me gratis, & à ſermone tuo expauit cor meum.*

162 ש *Delectatus ſum ego ſuper ſermonẽ tuo, ſicuti qui educit prædam multam.*

163 ש *Fraudem odio habui & deteſtatus ſum, Legem tuã dilexi.*

164 ש *Septies quotidie laudaui te ſuper iudiciis iuſtitiæ tuæ.*

165 ש *Pax multa diligentibus Legem tuam, & nullum illis offendiculum.*

166 ש *Expectaui ad salutem tuam Iehoua, & mandata tua feci.*

167 ש *Custodiuit anima mea testimonia tua, & dilexi ea valde.*

168 ש *Custodiui mandata tua & testimonia tua: quoniam omnes viæ meæ in conspectu tuo.*

161 *Principes persequuti sunt me gratis.* Refert in dura & graui tentatione se timore Dei fuisse retentum, vt nihil pio homine indignum tentare cuperet. Est enim procliuis ad desperationem lapsus, vbi Principes qui potẽtia armati sunt ad nos obruendos, infesti nobis sunt ac molesti. Accedit etiam indignitas, quòd quum debeant ad nos protegendos clypei esse, vires suas ad nocẽdum conuertunt. Imò dum ita è sublimi feriuntur miseri homines, manum Dei quodammodo sibi aduersam esse putãt. Fuit etiam Prophetæ specialis ratio dũ certamen haberet cum proceribus electi populi, quos in tam honorifico gradu Deus locauerat, vt columnæ essent Ecclesiæ. Quidam restrictius exponunt, quòd scilicet Dauid exhortationẽ Christi sequutus sit, quæ tametsi nõdum eius ore erat prolata, tamẽ piorum omnium cordibus infixa esse debuit, Nolite timere eos qui occidunt corpus: ostendam vobis à quo sit metuẽdum: Deũ timete, qui postquam corpus occiderit, animã potest mittere in gehennam ignis, Mat. 10.28. Ergo secundum illos sensus est, quòd nullis minis vel terroribus à timore Dei deiectus fuerit Propheta. Sed latius extendit hoc constantiæ suæ elogiũ. Nota est illa exhortatio Iesaiæ cap. 8. vers. 12, Ne expauescatis ad eorum terrores, sed Iehoua exercituum sit ipse timor vester & pauor vester. Generaliter illic ostendit Propheta quibus armis instructi fideles, omnes mundi impetus superent: nempe si Deum non modò reuereantur, sed etiam salutis suæ custodem semper fore confidant, vt reiiciant in eum omnes curas. Ita enim fiet vt contenti eius præsidio, non declinent ad quicquam machinandum. Sic etiam hoc loco Propheta, quanuis iniusta Principum violentia oppressus triste esset spectaculum, se tamen succubuisse negat, sed reputasse quid sibi liceret, nec æmulatum praua illorum studia, vt fraudem fraude & vim vi repelleret. Hoc est enim *metuere à verbo Domini*, quantum ad præsentem circunstantiam cohibere seipsum, nec quicquam illicitũ aggredi. Iam dixi aduerbium חנם vel gratis, ad amplificationem positum esse: quia tentatio eo durior fuit quòd hominem innoxium tyranni nulla de causa, sed tantùm praua libidine impeterent. Scimus enim ingenuas naturas facilius ad iracundiam abripi, dum impetitur qui neminem lacessiuit. Præclarum igitur fuit modestiæ specimen in Propheta, frænum sibi iniicere ex verbo Dei, ne maleficiis certaret, vel etiam ne impatientia victus, à sua vocatione deficeret. Itaque discamus quieti manere, quanuis tyrannice potestate sibi Diuinitus commissa abutantur Principes, ne tumultuando legitimum ordinem turbemus.

162 *Delectatus sum.* Scimus nullũ lucrum plus afferre lætitiæ, quàm dum victores spoliis hostium ditescunt: quia & cum lucro ipso coniuncta est gloria triumphi, & vtilitas repentè contingẽs magis delectat. Hæc ratio est cur cælestis doctrinæ notitiam quam adeptus erat, spoliis magis comparet Dauid, quã aliis opibus. his enim verbis præcipuam sibi ex Dei sermone lætitiam afferri significat, ad quam nullus quæstus quãlibet optabilis, accedat. Vnde colligimus sermone Dei quasi plenis deliciis & solida fœlicitate fuisse contentum: quod fieri non potuit quin à prauis cupiditatibus cor suum subduceret. Nec mirum si totam

si totam beatæ vitæ summam Dauid in verbo Dei statuit, vbi sciebat inclusum esse æternæ vitæ thesaurum, sibique gratuita adoptione offerri. Tertio versu huius ogdoadis melius declarat quod nuper attigi, se purgatum fuisse vitiosis affectibus, vt iustum honorem & pretium Legi deferret. Quia verò alibi eandem ferè sententiam habuimus, breuiter tantùm perstringam cur prius dicat Propheta sibi *odio fuisse fraudem*, quàm de Legis amore & studio loquatur. Quia enim scimus ingenitam esse hypocrisin omnium cordibus, & naturaliter propensos esse ad vanitatem & fallacias: strenuè in purgandis cordibus nostris laborandum est, vt illic regnet amor Legis. Quòd si initium rectè viuendi, & primum iustitiæ caput est, odium fraudis ac detestatio: sequitur nihil integritate esse præstantius. euanescunt enim omnes virtutes, nisi primum gradum illa teneat. Nec frustrà *odio* adiungitur *detestatio*, vt sciamus non sufficere vulgare fraudis odium, nisi ab ea filii Dei hostiliter abhorreant. Iam si Legis amor & fraudis odium res sunt coniunctæ, sequitur dolo & hypocrisi infectos esse quicunque in Dei schola edocti non sunt. Per aduerbium *septies*, intelligit Propheta se in celebrandis Dei laudibus assiduum vel frequētem fuisse. quemadmodum Prouerb. 24.16, dicitur iustus septies in die cadere, dum sæpius in varias tentationes incidit. Quia autem *iudicia Dei* passim sumuntur pro pœnis quas sceleribus irrogat, interdum etiam ad totam prouidētiam referuntur qua Deus mundum gubernat: quidam intelligunt laudatum fuisse Deum à Propheta, quòd iustitiam suam clarè probet tam in puniendis sceleribus quàm in tota mundi gubernatione. Sed aliis potius assentior qui ad doctrinam referunt: non quòd prior ille sensus mihi displiceat, sed quia in hoc Psalmo celebrandæ Legi Dei propriè insistat Propheta. Summa igitur est, quum in meditanda Lege Dei assiduus esset Dauid, tantam reperisse in ea iustitiæ & sapientiæ perfectionem, vt subinde in laudem & gratiarum actionē erumperit. Hæc porrò laudandi Dei sedulitas ostendit, Dauidem non modò reuerenter & honorificè loquutum fuisse de Lege Dei, sed pro incomparabili erga humanum genus beneficio eam duxisse. Neque enim laudem tantùm expressit admiratio, sed gratitudinis affectus: quia videbat nihil potuisse dari hominibus præstantius, quàm dum incorruptibili cælestis doctrinæ semine renouatur in beatam & æternam vitam. Atqui ex iis quibus thesaurum hunc Deus offert, vix centesimus quisque mediocre saltē studium adhibet ad gratias agendas. Tanta verò passim malignitas in mundo regnat, vt fastuose alii reiiciant cælestē doctrinam, alii respuant, alii oblatrent & fremant si quid non arridet.

165 *Pax multa diligentibus Legem tuā.* Si *pacis* nomen accipimus pro fœlici vitæ statu (sicut Hebræi sæpe hoc sensu vsurpant) *offendiculum* quoque vicissim pro rebus aduersis positum erit: acsi dictum esset, prosperum fore cursum diligentibus Legem Dei, & staturos in gradu, quanuis totus mundus ruat. Sed diuersa interpretatio peræquè conueniet, pacem illis multā esse, quia scilicet persuasi se Deo placere ac suam vitam, acquiescunt in bona conscientia. Scimus enim hanc εὐθυμίαν meritò cēseri primū beatæ vitæ caput, vbi Deo propitio trāquilli agimus, eiúsque paternus fauor in cordibus nostris relucet. Meritò autē hanc pacem docet Propheta nos consequi ex amore Legis: quia quisquis aliunde pendet, ad minimā quanque auram subinde trepidabit. Quòd si placet hic sensus, *offendiculum* in secundo membro significabit omnes animi perturbationes, quibus miserè laborant & æstuāt qui verbo Dei non innixi, vel sua libidine vel hominum arbitrio feruntur. Cæterùm, vtrouis modo sumamus duas istas voces, consilium Prophetæ manebit idem, miseros scilicet esse qui Deo addicti non sunt: quia etsi ad tempus sibi plaudant, multa illis impendent offendicula quæ repētè ipsos in contrariū agant. Ex nomine autem amoris colligimus non seruili obseruantia Legis acquiri hanc pacem, sed conciliari fide: quia Lex nulla nos dulcedine ad se alliciet, nisi Deū nobis exhibeat Patrē, & salutis æternæ certitudine animos tranquillet. Contrà autem, profanos omnes

& Dei cōtemptores iustè vlciſcitur ſua cōtumacia & prauitas: quia ſibi quiſque eorum eſt carnifex: & quo magis ferociunt contra verbum Dei, eo ſæuius torquentur, donec vltimam ſibi perniciem accerſant. Quanquam autem piis etiam ſuæ ſunt agitationes, interior tamen cōſolatio abſtergit omnem moleſtiam, vel erigit ad ſuperanda offendicula, vel ita leuat vt non ſuccumbant.

166 *Expectaui ad ſalutem tuam.* Sententiam hanc quæ in ore omnium volitat, non abs re ſæpius inculcat Propheta, quòd ſcilicet nihil facilius eſt quàm ſeruandi laudem & munus Deo tribuere: quum tamen nullum ferè in mundo occurrat firmæ ſpei exemplum, vbi cum tentationibus diutius luctandum eſt. Porrò ex ordine verborum colligimus, vt quis ſe contineat ſub Dei timore & Legis ſtudio, neceſſe primùm eſſe vt ſalutem in Deo quærat. Nam fide gratiæ ſublata, vel excuſſa patientia, huc illuc abrepti, pietatis obliuiſcimur. Itaque præcipua fidelium virtus eſt tolerantia crucis & mortificatio, qua ſe Deo placidè ſubiiciunt: quia ſi hypocritis nihil aduerſi contingat, videur ipſi quoque ad Deum colendum rectè animati. Iam aliæ ſunt rationes cur nos ad Dei ſalutē attentos eſſe oporteat ſi cupimus vitā noſtram rectè formare: quia ſi nos ſibi teneant deuinctos mundi illecebræ, ſtatim diffluemus. Et videmus ideo maiorem partem deficere, quia difficile eſt certò ſtatuere non aliter ſperādam eſſe ſalutem quàm ex gratia Dei. Quare vt perſeuerāter Deum colamus, præluceat nobis fides neceſſe eſt: deinde accedat comes patientia, quæ iuſtitiæ amorem in nobis foueat: nam hinc pergendi alacritas (vt diximus) ſi ſalutē noſtram in ſinu Dei abſconditam latere æquo animo patimur, nec dubitamus quāuis gratiam ſuam ab oculis noſtris ſubducat, fidum remuneratorem fore omnibus qui ipſum quærunt. Hanc doctrinā proximo verſu aliis verbis confirmat, ſe *ex animo cuſtodire* dicens *teſtimonia Dei*. Nā *animæ* nomine magis emphaticè exprimit, ſe penitus atque intimo cordis receſſu clauſam tenuiſſe Legis doctrinam. Huius tam ſedulæ cuſtodiæ cauſa eſt ſingularis amor quem ſubiicit. Nam qui neceſsitate & ſeruiliter Legi obſequitur, adeò eam arcano cordis domicilio cuſtodiendam non ſuſcipit, vt procul remotam cupiat.

168 *Cuſtodiui mandata tua.* Quod maiore vehementia prius dixit, nunc ſimplicius iterat, addita ratione. Quanquam non in toto complexu orationis eſt iſta breuitas, ſed in ſola voce *animæ*, quam nunc omittit. Interea *mandatis* adiungit *teſtimonia*, vt clarius oſtendat ſe non tantùm agere de regula bene viuendi, ſed complecti totum ſalutis fœdus. Et certè non potuit tam ſuauis & amabilis eſſe Legis doctrina, quia percipiat quid rectum ſit: niſi etiam præponeret gratuitum Dei fauorem. Ratio autem quā aſsignat Propheta, huc ſpectat, quoniam ſciebat Deo nihil eſſe occultum, id ſibi inſtar fræni fuiſſe ad colendam pietatem: quia niſi tāquam ſub oculis Dei viuimus, ſtatim nos huc & illuc abripit carnis laſciuia. Poteſt etiā eſſe hic ſenſus, quòd Deum ſtatuerit vitæ ſuæ arbitrum & iudicem, quia Scriptura *ambulare in Dei conſpectu* dicit qui omnes ſuas actiones ſponte ad eum referunt, & quaſi ab oculis hominum ſubducti, ſiſtunt ſe ad eius tribunal. Hoc modo ſignificat ſe operam dediſſe vt non modò purus eſſet omni culpa & reprehenſione apud homines, ſed integrū ac ſyncerum cor offerret Deo. Vtrūuis ſenſum eligas, teſtatur Propheta tunc demum rite ſeruari Dei Legem, vbi reputamus nobis negotium eſſe cum Deo cordium cognitore, & cuius oculis nihil eſt abſconditum. Poſſet etiam obteſtationis eſſe forma, acſi dixiſſet, Domine tu optimus es teſtis quàm fideliter Legem tuam ſeruauerim, quia nihil te latet. Sed videtur potius notaſſe hoc ſanctè viuendi principium, quòd vitā ſuam Deo cōſecrauerit, & ſemper in eius cōſpectum defixos habuerit ſuos ſenſus.

169 ת *Appropinquet clamor meus ad faciem tuam Iehoua, ſecundum verbum tuum da mihi intellectum.*

170 Veniat

170 ת *Veniat precatio mea in conspectum tuum, secundum sermonem tuum libera me.*

171 ת *Loquentur labia mea laudem, quum docueris me statuta tua.*

172 ת *Loquetur lingua mea sermonem tuum, quia omnia præcepta tua iustitia:*

173 ת *Sit manus tua ad auxiliandum mihi, quia mandata tua elegi.*

174 ת *Expetiui salutem tuam Iehoua, & Lex tua delectationes meæ.*

175 ת *Viuat anima mea, & laudet te, & iudicia tua subueniant mihi.*

176 ת *Erraui sicut ouis perdita: quære seruum tuum, quia statuta tua non sum oblitus.*

169 *Appropinquet clamor meus.* Repetit quod iam antè vidimus, nẽpe hoc sibi primum esse votum, & quod aliis posthabitis maximè vrgeat, vt proficiat in Lege Dei. Nam voce *clamoris* vehementiam designat: acsi diceret, hac se cura præcipue tangi, & hoc desiderio flagrare (sicuti æquũ est ac rectum) intelligentiæ lucem, qua præcellimus bruta animalia, & proximè ad Deũ accedimus, omnibus terrenis cõmodis præferri. Cæterùm particula *secundum sermonẽ tuum*, duplicem sensum admittit: & quidam ita exponunt quasi optaret Dauid mentẽ suam formari ad verbi Dei præscriptum, ne aliter sapiat quàm ex Legis doctrina. Nec malè congrueret hic sensus, nisi obstaret quod proximo versu sequitur, *secundum sermonem tuum eripe me.* Quia autem non dubito quin duæ istæ sententiæ inter se respondeant, quamuis illud magis sit plausibile, Dauidem precari vt ad Legis normam sapiat: potius in alterum sensum inclino, quòd se intelligentia donari postulet sicuti Deus fuerat pollicitus. Scimus autem, quum liberaliter omnia suis promittat, hoc meritò esse præcipuum, vt illuminati eius Spiritu, vera sanáque prudentia polleãt. Ac multiplex est huius doctrinæ vtilitas. Primò enim docemur, nihil esse magis expetendum quàm vt Deus nos luce sua dirigat: ne similes simus brutis pecudibus. Deinde hoc peculiare esse donum Spiritus sancti: quia frustra Dauid sibi precatus esset dari quod naturaliter esset ingenitũ, vel propria industria consequi liceret. Accedit tertiò quod de promissione dixi, ne dubitent fideles Deo se illuminandos offerre, qui pronuntiat se ducẽ fore cæcorũ, & qui paruulis & humilibus magister & doctor esse nõ recusat.

170 *Veniat precatio.* Postquam de recta intelligentia votum concepit, nũc Deum liberatorem implorat: quo fatetur se assidue in multis periculis versari, è quibus non aliter emergere queat nisi Deus porrigat è cælo manũ. Scimus quidẽ Prophetam, quoties instaret aliqua necessitas, inuocasse Dei opem, sed quia indefinite loquitur, nõ dubito quin generaliter vitam suam Dei tutelæ cõmendans, innumeris mortibus se inclusum teneri reputet, nisi Deus perpetuus sit liberator. Sed hoc inæstimabile solatium est, quòd in omni discrimine Deus auxilium suum nobis promptum ac paratum fore affirmat.

171 *Loquentur labia.* Nunc alia ratione quàm proximo versu ostendit quãti æstimauerit recipi à Deo inter discipulos, rectéque in eius schola proficere: nempe quia pleno ore ad gratias agendas prosiliet. Nam verbum נבע quo vtitur, metaphoricè deductũ est a scatu-

rigine fontium: ideóque nõ simpliciter loqui, sed copiosum sermonẽ profundere significat. Ergo sicut nuper voti sui ardorẽ precatione monstrauit, ita nunc gratulationem suam teneri fore dicit, nisi sibi esse optabilius quã probe in hunc finem calcari doctrina. Iterũ autẽ cõfirmat hãc vnicam perpetui esse regulam, si nos Dei verbo subiicimus, neque sequimur proprias imaginationes: deinde si Deus ipse sensus nostros aperit ac subigit in suum obsequium. Vtrunque enim hic commendat Propheta. quòd ab Deus Legem sua nobis proposuit, ex qua discendum est quicquid vtile est cognitu in salutem, idem etiam interior est magister. quia nõ sufficeret aures nostras externa voce percuti, nisi Deus mentes nostras illustraret Spiritu intelligentiæ, & duritiem nostram Spiritu docilitatis corrigeret. Porro sicut inutilis est doctorum opera donec efficax reddatur, ita etiã notandum est, qui verè sunt theodidacti, non abduci per arcanas reuelationes a Lege & Scriptura. sicut fanatici homines se in elementis subsidere putant, nisi verbum Dei fastuosè calcãdo, post sua figmẽta volitent. Quarto versu huius ogdoadis dicit, quum profecerit in Lege Dei, se aliis quoque instituẽdis operã daturum. Est quidẽ hic ordo tenẽdus, vt radicẽ agat in cordibus nostris doctrina antequam ad alios proferatur: debet tamen quisque pro fidei suæ mensura cõmunicare cũ fratribus quod accepit, ne sepeliatur doctrina, cuius fructum & vsum vult Deus in cõmunem Ecclesiæ ædificatione extare. Additur etiã ratio, qua pios omnes ad enarrandam Dei Legem solicitari conuenit; nempe quia hoc modo propagatur iustitia per totum mundum. Neque enim *iustitiæ* titulo præcepta Dei insigniens Propheta, simpliciter ea probat, sed obliquum insinuat donec emineat hæc regula ad regendum humanum genus, *tristi* & horrenda confusione plenum esse totum mundum. Iudicent tamen Lectores an non melius conueniat præsenti loco respondendi verbum, vel testificãdi, quod propriè significat Hebraicum תַּעַן. vt sensus sit, Lingua mea testimonium reddet, vel respondebit sermoni tuo: quòd non aliunde petenda sit vera cognitio iustitiæ. Sed tunc subaudienda est littera ל ad nomen אִמְרָתֶךָ.

173 *Sit manus tua.* Quia se addixit Legi doctrinæ, manum Dei sibi adiutricem esse postulat. Cæterum, his verbis declarat, assiduè opus habere Dei præsidio qui se eius verbo regendos tradunt. Et certè quo quisque syncerius probitati studet, eum pluribus modis infestat Satan: ac plures etiam aduersarii hinc inde molestiam exhibent. Atqui vbi videt Deus manere constantes in proposito qui semel doctrinam suam amplexi sunt, eo propensior est ad eos iuuandos. Et verbo *eligendi* expressit, sibi nihil obstaculo fuisse quominus se Legi Dei addiceret. Neque enim sine magno certamine quisquam animum adiicit ad Legis amorẽ, quum vnumquemque hinc illuc distrahant praui carnis affectus. Ergo electio hæc cuius fit mentio, ostendit non inscitia vel inconsiderato zelo Dei filios præcipuè expetere cælestẽ doctrinam: sed quum flexibiles sint more hominum, variosque sentiant carnis impulsus, animum consultò in Dei obsequium subigere.

174 *Expetiui salutem tuam.* Quanquã sibi omnes benè esse cupiunt, & nemo etiam planè repudiat Dei fauorem, votum tamen feliciter agendi adeò confusum est ac erraticum, vt vix centesimus quisque ad Deum aspiret. Nam quum alios rapiat sua ambitio, alios excupet auaritia, alios vrat libido, quo lõgius à Deo recedunt, eo sibi melius fore imaginantur: denique vt quisque saluus esse cupit, in quarẽdis hinc inde mediis iram Dei accersit. Et syntaxis Hebraica constantiam desiderii notat: quia ad verbum dicit *se expetiuisse salutem Dei.* Deinde modum exprimit salutis patienter expetendæ, vbi scilicet malis omnibus solatium & leuamẽ petimus ex Dei verbo. Nam quisquis promissæ gratiæ fiducia se non oblectat, ad leuissimos quosque insultus labascet. Prudenter igitur Propheta, ne sensum suum auerteret à speranda salute Dei, cum continuit in Legis doctrina.

175 *Viuat anima mea.* Quia verba sunt futuri temporis, sic resolui possit sentẽtia, Domine vbi mihi vitam contuleris, studebo me celebrandis tuis laudibus gratum

gratum ostendere. Si arrideat hic sensus erit gratulationis species, in qua Propheta, Dei promissionibus fretus, securè vitam suam saluam fore prædicat. Et certe quamuis abscondita sit vita nostra sub verbis mortis, gloriari tamen licet eam esse tutam, quia fidelis est eius custos: siquidem ex viuifica eius gratia quæ nobis offertur Dei verbo, fiducia hæc emergit. Quia tamen maior pars interpretū in optandi tempus hæc verba transfert, sequamur quod magis receptum est, nempe Dauidem vitam petendo sibi prorogari, finem simul ostendere cur viuere cupiat: nempe vt se exerceat in canendis Dei laudibus, sicuti Psalmo 115.18, dictum fuit, Nos qui superstites erimus, confitebimur Iehouæ. In secūdo mēbro *iudicia* de præceptis accipere durum esset, quibus propriè non competit auxilium ferre. Videtur ergo Propheta, quum se obnoxium sentiret innumeris malis (sicuti fideles in mūdo, propter effrænem improborum licentiam, quasi oues inter lupos habitant) Deum implorare vindicem, vt arcanæ suæ prouidentiæ fræno à noxa cohibeat omnes impios. Atque hæc valde vtilis est doctrina, vbi res sursum ac deorsum voluuntur in mūdo, & salus nostra inter varias procellas periclitatur, attollere oculos ad Dei iudicia, & ex illis remediū petere. Quia tamē in hoc Psalmo ferè ad Dei præcepta refertur hoc nomen, licebit etiā cōmodè ita interpretari hunc locū, vt Propheta munus & partes auxiliādi tribuat Dei verbo: quia nō vanis promissis nos lactat Deus, sed verbum suū, quoties opus est, præsenti manus suæ virtute confirmat ac sancit. Ita hoc insigne elogium erit ad cōmendandā verbi Dei efficaciā quum Prophēta Dei Legem in auxiliū suum accersit. Siquis etiam de Legis obseruatione exponere malit nō repugno: acsi diceret Propheta, Domine, præsidio sit mihi integritas quam colui, & studiū quod impendi seruandis tuis præceptis.

176 *Erraui sicut ouis perdita.* Non fatetur hic sua delicta, vt multi falsò existimant, acsi tractus esset in Satanæ decipulas: quia repugnat secundum mēbrum, vbi se negat oblitū esse Legis Dei. Ac friuola est solutio, quæ fuisse erraticā ante tempus vocationis, inde verò fuisse pietati deditum, vel errādo retentū fuisse pio aliquo affectu, ne prorsus Dei timorem abiiceret: quia vtroque membro tēpus idem notari certū est. Deinde colligere prōptum est, Prophetam aduersatiuè loqui, Quāuis errauerit instar ouis perditæ, nunquam tamen obliuionem Legis sibi fuisse inductā. Errasse igitur, meo iudicio, se dicit, quia vi & impetu hostiū profligatus, trepidè huc & illuc ad captandas latebras se cōtulerit. Certè Dauidē ita profugum fuisse scimus, vt nusquā inueniret quietum locum exilio. Quare aptissime in eum cōpeteret hæc similitudo, quòd fugatus ac dispulsus, nūquam tamen à Dei Lege deflexerit. Iam quia vbique eum persequebantur lupi, colligi à Deo precatur, sibique tutā ac tranquillam stationem dari, vt tādē vagari desinat. Hæc verò ad exorandi fiduciam optima fuit ratio, quòd multis iniuriis impulsus, nunquā à Dei timore defecerit. quod tamen ad cursum vitæ magis referri debet, quàm ad speciales actus, vt vocant. Etsi enim ad tempus in adulterio suo obstupuit, certū tamē est, in rebus aduersis pia tolerātia fuisse retētū, vt perseuerāter iustitiam coluerit.

ARGVMENTVM PSALMI CXX.

Si Dauidem credimus Psalmi authorem fuisse, quod probabile est, refert quàm anxiè precatus sit, quum Saulis sæuitiam fugiens, per varia exilia erraret. Maximè verò de prauis delatoribus conqueritur, qui falsis calumniis iniustè malè tale meritum grauabant. Sin verò diuersa coniectura magis placeat, simplex ac generalis querimonia erit de falsis delatoribus. Hic Psalmus & quatuordecim sequentes vocantur Graduum: qua ratione non conuenit etiam inter Hebræos doctores. Quidam fingunt quindecim fuisse gradus ad partem Templi viris destinatam, quum infra subsisterent mulieres. sed friuola est diuinatio: & scimus quantum licentiæ in rebus obscuris sibi permittant Iudæi ad quiduis fingendum. Alii Ascensionem interpretantur reditum ab exilio Babylonico. quod prorsus coactum est: quia palam est maiorem partem compositam vel a Dauide vel a Solomone: & coniicere promptum est ex ipso argumento, quoscunque composuit Dauid, in templo fuisse decantatos eo regnante. Alii ascensiones putant esse tonos in modulatione. Sunt qui dicant fuisse carminis initium. Etsi au-

rem de hac re, quæ leuis est momenti, non valde laboro, probabilis tamen coniectura est nomen ab altiore cantu fuisse impositum. Descendit enim à verbo עלה*, quod tantundem valet atque ascendere: ideóque distinctos modulationis gradus notari, libenter recipio.*

Psalmus CXX.

CAnticum graduum. Ad Iehouam in angustia mea clamaui, & respondit mihi.

2 *Iehoua libera animam meam à labio falsitatis, à lingua doli.*

3 *Quid dabit tibi, & quid addet tibi lingua doli?*

4 *Sagittæ robusti viri acutæ cum carbonibus iuniperorũ.*

1 *Ad Iehouam in angustia.* Non ascribitur quidem authoris nomen, sed totus verborum contextus Dauidem nobis repræsentat. Itaque licet nihil ausim pro certo asserere, huc tamen magis inclino, Psalmum fuisse ab eo cõpositum: neque absurdum (meo iudicio) erit perinde interpretari acsi nomen expressum foret. Hoc igitur cócesso, etsi Dauid hoc versu se a Domino exauditũ fuisse cõmemorans, gratias agit, præcipuũ tamẽ eius cõsilium fuit, sub forma querimoniæ referre quàm sceleratè & crudeliter in eius perniciẽ studia sua & conatus intenderint Saulis adulatores. Primò tamen de sua gratitudine præfatur, quòd nõ frustrà Deum inuocauerit: vt suo exẽplo alios ad precãdi fiduciã animet, præsertim vbi rebus aduersis premũtur. Quamuis enim singulis momentis Dei auxilio indigeant homines, nullũ tamen magis opportunum eius quærẽdi tẽpus, quàm dum vrget maius aliquod discrimen. Ideo notanda est circunstantia, fuisse exauditum, quum tribulatione coactus, in Dei fidem se contulit.

2 *Iehoua libera.* Iam speciem afflictionis designat, quòd scilicet fictis criminibus grauatus fuerit. Cæterùm hostes suos mendacii & falsitatis accusans, innocentiam suam asserit ab eorum calumniis. Huc itaque tendit expostulatio, quũ sibi nullius culpæ sit conscius, præter ius & fas se impeti ab improbis, trahíque in odium nullo suo merito. Porrò quum duobus modis probos & simplices viros oppugnent fallaces linguæ, vel dum eos circumueniunt dolis & captionibus, vel dum falsò infamãt: de secunda specie nunc Propheta expostulat. Quòd si tanta virtute præditus, & omni sinistra nota purus, remotúsque à crimine Propheta, probris tamẽ impetitus est: quid mirum si falsa hodie inuidia laborent filii Dei, & quum rectè agere studuerint, malè tamen audiant? Et certè quum diabolum habeãt hostẽ, eius mendaciis grauari necesse est: imò videmus ne Filio quidẽ Dei linguas maledicas pepercisse: quo æquius nos ferre decet si immeritò nos improbi traducunt: quia certum est cõmunem hic totius Ecclesiæ fortunam describi.

3 *Quid dabit tibi.* Exaggerat Propheta hostiũ suorum malitiã, quòd eos praua libido, etiam nulla vtilitate proposita, ad maledicendũ rapiat. Quanquã videtur longius progredi, postquam scilicet totum calumniarum suarum virus profuderint, irritos tamẽ fore, & profectu cárituros eorum conatus. Ergo quia Deus innocẽtiæ suorum assertor est, hac spe fretus Dauid, perinde ac triumphũ acturus de tota calumniatorũ turba, magno animo insurgit, exprobrãs nihil aliud quàm inane maledicendi studium prodere, quod Deus tandem in ipsorum capita retorquebit. Et hoc solatio lenit piorum omnium dolorẽ, vbi iniustè eorum famam proscindunt calumniatores, nihil profecturos: quia Dominus spem eorum frustrabitur.

4 *Sagitta robusti.* Malitiam eorũ qui simplices & innoxios suis calumniis infestant, alia ratione amplificat, quòd probra sua non secus iaculantur ac si quis sagitta proximum suum configeret: & eorum calumnias similes esse carbonibus iuniperi, qui efficacius penetrant, & magis exurunt quàm ex aliis lignis effecti. Summa est, Igneo ardore accensas esse & quasi lethali veneno

tinctas calumniatorũ linguas : ideóque minus esse excusabiles, quòd nulla mercede tam exitialiter lædere appetunt. Quia autem nihil hîc refert Propheta nisi quod expertus erat : si eum eiúsque similes configi mendaciorum iaculis & quasi carbonibus exuri oportuit, non est quod miremur in eundem quoque modum exerceri optimos quosque Dei seruos.

5 *Hei mihi quia peregrinatus sum in Mesech, habitaui inter tentoria* Kedar.

6 *Multum habitauit anima mea cum osore pacis.*

7 *Ego pacem: & dum loquor, ipsi ad bellum.*

5 *Hei mihi.* Conqueritur trahendam sibi fuisse moram cum peruersis hominibus: ac siquis miser in tristi exilio senescere cogatur. Scimus Mesechitas & Kedarenos fuisse populos Orientales, quorum priores originem traxerunt à Iaphet, vt docet Moses Gen. 10. 2: alteri verò ex filio Ismaelis fuerunt progeniti. Nam de Hetruscis accipere, prorsus absurdum est, & caret omni colore. Quidam Mesech volunt appellatiuum esse nomen: & quia משך trahere significat, Prophetam diuturnum exilium, quod sine fine prorogari videbat, deflere existimant. Sed quia continuò pòst addit Kedar (quo nomine Ismaelitas vocari certum est) non dubito quin per Mesech Arabes illis vicinos designet. Quòd siquis Mesechitas à peritia sagittandi nomen adeptos esse putet, non repugno : modò de hac re conueniat, Prophetam, acsi in terram prædonum relegatus esset, duræ ac molestæ habitationis tædium exprimere. Tenendum enim est, quanuis Arabes nominet metaphoricè de suis popularibus loqui: sicut alibi corruptos & degeneres Iudæos, Gentiles vocat. Sed hîc quo magis odiosè perstringeret hostes suos, cõsultò efferas & barbaras gentes elegit, quarum Iudæis nota erat immanis crudelitas. Docemur autem his verbis filiis Dei vix vllum acerbius malum contingere, quàm dum piè & innoxiè viuendo virulentas tamen calũnias effugere nequeunt. Et notãdum est, quum in patria ageret, fuisse inquilinum: quia nihil grauius esset prauorum hominum consuetudine. Nam inde colligimus, Deo, ex cuius Spiritu loquutus est, nihil magis esse detestabile, quàm falsas criminationes, quæ Dei Ecclesiam fœda vastitate deformant : vt nihil ferè à latronum speluncis vel locis ob barbaram feritatem infamibus differat. Iam si triste exilium est filiis Dei, vbi iniustis mẽdaciis obruitur bonorum integritas, quomodo libenter & sine acerbissimo mœrore moram traherent in eo loco vbi horrendis blasphemiis turpiter fœdatur sacrũ Dei nomẽ, & sacrilegis mendaciis obscuratur veritas? Exclamat Dauid, *Hei mihi*, quia apud adulterinos fratres indignã pietatis suæ mercedẽ reportet. Quũ igitur hodie in Papatu probris omnibus inquinata sit religio, quũ laceretur fides, quum lux in tenebras conuersa sit, Déique maiestas crassis ludibriis subiecta, certè in quibus vigebit pietatis sensus, non poterunt sine ingenti cruciatu in illis sordibus iacere.

6 *Multum habitauit anima mea.* Iam sine figura ostendit quos prius obliquè notauerit per Mesechitas & Kedarenos nempe laruatos & perfidos Israelitas qui desciuerãt à sanctis Patribus. *Osores* autẽ *pacis* esse dicit, quia bonis & insontibus vltro bellum inferant: sicuti addit continuò pòst sibi ad pacem quærendã animum fuisse propensum, imò se prorsus deditum fuisse paci, & omnia tentasse ad illos sibi conciliandos, nisi implacabilis eos crudelitas ad nocendum impelleret. Quum dicit, *Ego pax* vel pacem abrupta est loquutio, non tamen obscura, nullam ab ipso profectã iniuriã quæ odiis occasionem præbuerit: acsi diceret à parte sua fuisse pacem. Vltrà etiã procedit, se dedisse operam vt offensos mitigaret, atque ad concordiam adduceret. Nam *loqui* tantundem valet ac placidè offerre pacis conditiones, vel de reconciliatione agere. Vnde melius liquet quàm truculenta fuerit hostium Dauidis superbia, qui hominem de se bene meritum, & à quo nunquam læsi

fuerãt, ne alloquio quidem dignati sint. Docemur autem exemplo Dauidis, non sufficere si fideles abstineant ab iniuria, nisi etiam comiter allicere studeant, & ad beneuolentiam flectere. Quòd si respuitur eorum modestia & æquitas, patienter expectẽt dum vindex è cælo appareat. Meminerimus tamen ferendum esse moræ tædium, si non statim manum suã exerat Deus: sicuti videmus in hoc Psalmo Dauidem gratias de sua liberatione Deo agere, & tamen, quasi languore confectum, longam oppressionem deflere.

ARGVMENTVM PSALMI CXXI.

Psalmus hic vt fideles ad bene sperandum de auxilio Dei hortetur & ad eius tutelam confugere doceat, primò, quocunque vertamus oculos, pronuntiat nusquam alibi salutem reperiri posse: deinde insignibus elogiis paternam Dei curam ad tuendos fideles extollit. *Psalmus CXXI.*

Canticum graduum. Leuabo oculos meos ad montes, vnde veniet auxilium meum.

2 *Auxilium meum à Iehoua, qui fecit cælum & terram.*

1 *Leuabo oculos.* Videtur initio Propheta, quisquis sit, hominis incredu li personam suscipere. nam sicuti Deus benedictionibus suis præuenit fideles, sponteque illis occurrit, statim etiam ipsi rectà in eum cõiiciunt oculos. Quid ergo sibi vult vagus hic intuitus Prophetæ, dum oculos circunfert in diuersas partes, quasi eum fides ad Deum nõ dirigeret? Respondeo, nunquam piorum sensus ita occupari Dei verbo, quin primo impetu ferantur ad illecebras. præsertim vbi nos solicitant discrimina, vel duris tentationibus concutimur, fieri vix potest (vt sumus in terram procliues) quin obiectis illecebris moueamur donec sibi frænum iniiciant mentes nostræ, seque ad Deum colligant. Quanquam potest conditionaliter exponi oratio: acsi diceret Propheta, quicquid nobis in mentẽ veniat, spes omnes quæ ab vno Deo nos abstrahunt, esse euanidas & fallaces. hoc modo non diceret Propheta quid secum agat, vel quid sit facturus, sed tantùm eos operam ludere qui posthabito Deo, procul circunspiciunt, & remedia quæritant per longos & erraticos circuitus. Certum quidem est, eum in sua persona, morbum quo laborat totum hominum genus, proponere: minimè tamen absurdum erit, eum ex proprio sensu loquutum esse: quia hanc vanitatem nobis omnibus à natura scimus esse ingenitam, vt nictu aliquo perculsi, huc & illuc vertamus oculos, donec ab errorum ambagibus reductos, ad vnum Deum fides dirigat. nam in hoc tantùm ab incredulis differimus, quòd tametsi omnes ad recipiendas fallacias propensi & impostaris creduli simus, illos præstigiis suis fascinat Satã: Deus autem vitium naturæ nostræ corrigens, longius nos vagari non sinit. Prophetæ certè consilium minimè ambiguum est, etiamsi potentissima quæque mundi subsidia se nobis offerant, nihil tamen salutis extra Deum quærendum esse: imò, postquam diu se fatigauerint homines captandis hinc inde remediis, experimento tandem sensuros nihil esse certæ opis nisi in vno Deo. Nam per *montes*, quicquid in mundo sublime est vel præclarum, intelligit: acsi diceret, quanuis totus mundi splendor nobis arrideat, fauorẽ hunc pro nihilo ducendum esse. Coniunctim autem legi debent hi duo versus, Vbi oculos meos extulero ad montes, experiar demum, perperam & sine profectu errare, donec in vnum Deum fuerint defixi. Ac simul notandum est, non frustra hoc epitheto Deum ornari, quòd opifex sit cæli & terræ, quia tacitè perstringitur hominum ingratitudo, dum in eius virtute acquiescere nequeunt. Nam si solidè agnoscerent Creatorem, persuasi quoque essent (quia totus mundus in eius manu est, eiúsque arbitrio regitur) immensa virtute esse instructum: nunc, dum aliò eos rapit cæcus impetus, iure & imperio suo eum fraudant. Hoc modo accommodare ad præsentem causam epitheton oportet. Summa est, quũ simus natura plus iusto soliciti ad quærendum

rendum malis nostris leuamen & remedium, præsertim vbi imminet manifestum aliquod discrimen, perperam tamen discurrere per flexuosas ambages, ideóque cohibendos esse sensus nostros, ne aliò se quàm ad vnum Deum applicent. Nec malè (iudicio meo) sentiunt quidam, אל hic positum esse pro על, quod est super: vt sit sensus, quemlibet alte speculentur homines, nihil tamen extra Deum veræ salutis reperturos.

3 *Non dabit ad lapsum pedem tuum, non dormitabit custos tuus.*

4 *Ecce non dormitabit neque dormiet custos Israelis.*

5 *Iehoua custos tuus, Iehoua protectio tua ad manum dexteram tuam.*

3 *Non dabit* Hîc Propheta, vt fideles reuocet, vt ansam præcidat illecebris omnibus quæ solent pias mentes distrahere, quicquid à mundo expetere vel sperare solent profani homines, fidelibus in vno Deo suppetere & promptum esse prædicat: nec potentiam solum tribuit Deo, sed erga nos ita affectũ esse docet, vt saluos omni ex parte præstare velit. Quoties enim extollitur Dei potentia, mutus exceptio in ore est, posse quidem si velit, sed de eius consilio nos esse incertos. Ergo fidelibus proponitur Deus custos, vt secure in eius prouidentiam recumbant. Nam sicut ab Epicureis, qui fingunt nullam esse mundi curam Deo, omnis pietas extinguitur: ita qui confusè imaginantur mundum à Deo regi, nec statuunt vnumquenque piorum peculiari eius cura foueri, suspensos relinquunt animos, & continua inquietudine ipsi fluctuant. Certè nunquam vigebit seria Dei inuocatio, donec huius custodiæ certitudo penitus animis nostris infixa fuerit. Deum verò pronuntiat custodem nostrum esse vt nos sustentet. מוט Hebræis tam lapsus vel ruina, quàm trepidatio & nutatio vocatur. Etsi autem fideles contingit sæpe nutare, imò labascere: quia tamen sua virtute fulcit eos Deus, recti stare dicuntur. Quia autem inter tot pericula quæ singulis momentis impendent, difficile est à cura & metu nos eximere, simul testatur Propheta Deum agere perpetuas excubias.

4 *Ecce non dormitabit.* Vt singulos reuocet ad commune fœdus, Dei prouidentiam ad totum Ecclesiæ corpus extendit. nam vt quisque Deum sibi propitium fore confidat, à generali promissione incipere cõuenit. Esset autem absurda loquutio in aliis linguis, *Non dormitabit & non dormiet*: quia potius dicendum est, Non dormiet, imò non dormitabit: sed dum hunc ordinem inuertunt Hebræi, ratiocinãtur à maiori ad minus. Sensus ergo est, quia nunquam vel minimum dormitat Deus, minimè timendum esse nequid nobis contingat eo dormiẽte. Tenemus nunc Prophetæ consilium. nam vt singulis persuadeat Deum peculiarem eorum curam gerere, in medium profert quid toti populo sit pollicitus, Deúmque pronuntiat Ecclesiæ suæ esse custodem, vt ex hoc fonte singuli riuos ad se deriuent. Itaque quenque priuatim compellans, continuò post repetit, Deus *custos tuus*. ne scilicet dubitet quispiam, quod ad totum Israelem pertinet, in suum vsum applicare. Vocatur autẽ Deus *protectio ad dexterã*, vt sciamus nõ procul quærẽdũ esse Deum, sed præsto adesse, imò stare à latere nostro vt nos tueatur.

6 *Die sol non vret, neque luna noctu.*

7 *Iehoua custodiet te ab omni malo, custodiet animam tuam.*

8 *Iehoua exaudiet exitum tuum & egressum tuum ab hoc tempore & vsque in seculum.*

6 *Die sol non vret.* His loquendi formis fructum præsentiæ Dei commendat, ac per synecdochen sub specie vna fideles tutos ab omnibus rebus aduersis fore asserit, quia Dei manu proteguntur. Quanquam etiam subest metaphora, quia per nocturnum frigus & diurnum æstum Propheta quoduis incommodi genus designat. Sensus ergo est, quamuis humanæ vitæ miseriis promiscue subiaceant fideles, vmbram tamen Dei semper ad latus esse oppositam, ne quid noxæ inde sentiant. Quanquam nō tales promitti, delicias filiis Dei, vt immunes sint ab omni molestia, sed tantùm hoc solatio temperat eorum dolores, Deo propitio, ab omni exitiali noxa securos fore, sicuti proximis versibus clarius explicat, Deum ita ab omnibus malis fore suorum custodem, vt eorum vitā incolumē seruet. Atque hoc quidem generale est: postea descendit ad præcipuas vitæ partes.

8 *Iehoua custodiet exitum tuū.* Sēsus est, quicquid aggrediaris in tota vita, vel instituas, rectè & fœliciter cedet. Et si autem Deus seruorum suorum cōsilia Spiritu suo dirigit, hic tamen locus ad prosperos euentus magis referri videtur. Siquis tamen longius extendere malit, non reclamo: mihi sufficit quod sine controuersia certum est ac solidum amplecti, Deum seruis suis perpetuum fore ducem, vt manu porrecta, ab initio ad finē vsq; pro voto eos deducat. Iā notare operæpretium est, cur Propheta quod breuiter & vno verbo satis clarè expressit, toties repetat. videtur enim supervacua esse inculcatio. Cæterùm si expendimus quàm difficile sit nostram diffidētiam corrigere, colligere licebit non temerè insistere Prophetam in commendanda Dei prouidentia. Quotus enim quisque hunc Deo custodis honorem tribuit, vt securitatem inde concipiat, ac in periculis eū inuocet? Imò vbi videmur optimè gustasse quid valeat Dei protectio, simulac folium ceciderit ex arbore, trepidamus acsi nostri oblitus esset. Ergo quū tot prauis dubitationibus simus implicti, & tanta sit nostra ad diffidentiam propensio, admonet hic locus, si breuis sententia nobis non sufficiat, quicquid passim de prouidentia Dei in Scripturis occurrit, colligendum esse: donec penitus cordibus nostris insideat hoc doctrinæ caput Deum semper pro nobis excubias agere: vt vnico eius præsidio contenti, omnibus mundi figmentis valedicamus.

ARGVMENTVM PSALMI CXXII.

Hoc Psalmo sibi & toti Ecclesiæ gratulatur David, quòd tandem designata sit statio Arcæ fœderis, & locus electus à Deo vbi perpetuò inuocetur eius nomen. Deinde vt fideles hortetur atque animet ad cultum sanctuarij, breuiter commemorat hinc pendere fœlicem populi statum, quòd Deus regiam sedem delegerit Ierosolymæ vnde suos protegere, tueri & iuuare velit. *Psalmus CXXII.*

Canticum graduum Dauidis. Lætatus sum quum dixerūt mihi, In domum Iehouæ ibimus.
2 *Stantes erunt pedes nostri in atriis tuis Ierusalem,*
3 *Ierusalem ædificata vt ciuitas, coaptata in se simul.*

1 *Lætatus sum.* Sæpius dixerat Deus per Mosen, fore aliquando certum & stabilem locum suo Sanctuario: iam tamen vltra mille annos Arca Domini huc & illuc traducta fuerat, quasi peregrinaretur. Dauidi patefactus fuit mons Sion, vbi eam locari Deus volebat, & templum sibi extrui. Sicuti verò ipse oraculum summo gaudio amplexus est, ita se lætatum fuisse affirmat quòd accesserit totius populi consensus. Hæc circunstātia non satis expensa fuit, ideóque non bene verterunt Interpretes Lætatus sum cum dicēntibus mihi. Quanquā sensus tantū hoc modo redditur obscurior: quem prorsus corrumpit Græca versio & Latina vulgaris, vbi ponitur neutrum genus, Lætatus sum in his quæ dicta sunt mihi. Fateor quidem ad verbū esse, Lætatus sum in dicentibus mihi: sed literam ב *beth* resolui in aduerbium tēporis, nouum non est, idque postulat

stulat

stulat contextus. David enim se duplici gaudio affectum testatur: quòd oraculum, quo mons Sion ad solennem Dei cultum electus fuerat, exceptum esse videat communi populi obedientia. Quo exemplo monemur bis gaudendum esse vbi non modò vnumquemque nostrum Deus Spiritu suo in obsequium verbi sui format, sed alios quoque nobiscum adducit, vt simus omnes eiusdem fidei socii. Scimus quanta sit humani ingenii contumacia, vt semper ferè maior numerus obmurmuret quoties Deus loquitur. Itaque non parua nobis offertur gratulationis materia, vbi nobiscum omnes Deo subscribant. Qui vertunt, Cũ dicentibus mihi: hunc eiiciunt sensum, Delector eorum consortio qui me inuitant ad Dei cultum, & se mihi offerunt comites, vt simul adeamus Sanctuarium. Sed ex secundo versu clarius liquebit, gaudium de quo loquitur, inde fuisse conceptum, quia populum videbat propensa fidei obedientia consentire in cæleste oraculum de legitima & fixa sede Arcæ fœderis. nã mox sequitur

2 *Stantes erunt.* Præteritum quidem est verbi tempus, quod licebit commodè retinere: sed quia ad summã rei parum interest, mihi non fuit religio liberam optionem dare lectoribus. Nam communem piorum omnium vocem recitat Dauid, quòd pedem demum fixuri sint Hierosolymæ: quia illic Sanctuariũ residere volebat Deus, quod prius in varia hospitia subinde traductum fuerat. Tali verò Arcæ peregrinatione monebat Deus populum suum, non frustra se per Mosen dixisse quod nuper attigi. Ita quoties Arca fœderis ab vno loco in alterum delata fuit, ad certam stationem expetendam stimulauit Deus seruorum suorum vota. Porrò illa quam diximus, loci statio, non paruimomenti fuit: quia sicuti vagante Arca, fides populi suspensa fuit: sic postquam Deus elegit certũ domicilium, certius testatus est se æternum fore populi custodem. Non mirum igitur quòd fideles cum gratiarũ actione prædicent pedes suos iam fore stabiles in portis Ierusalem, qui prius discurrere solebant. Verũ quidẽ est diu Arcam habitasse in Silo: sed quia nihil de loco illo promiserat Deus, nulla potuit esse stabilitas. Rursus quia de monte Sion dictum erat (vt Psal. 132. 14, videbimus) Hæc requies mea in seculũ seculi: fideles in hoc verbo fundati, securè iactant, pedes suos in posterum fore quietos & firmos. Iam quum Christus, in quo habitat plenitudo Deitatis, Col. 2.9, & qui verus est nobis Immanuel, Iesa. 7.14, inter nos resideat, vberioris gaudii materiam nobis suppeditat. Quare ingrati sumus & stupidi, nisi in summum gaudium nos rapiat illa promissio, Ego vobiscum sum vsque ad consummationem seculi, Matth. 28.20, præsertim si eam publico consensu recipi videmus. Nam quod nuper citaui de requie Domini, in Christi demum persona impletum est: sicut constat ex capite Iesaiæ 11.10, Requies eius erit gloria. vbi Iesaias non de Christi sepultura loquitur, vt falsò putant Interpretes, sed de futura Ecclesiæ præstantia.

3 *Ierusalem ædificata.* Hic incipit Dauid celebrare laudes Hierosolymæ, ídque eo consilio vt populus constanter in obsequio maneat. Magni enim interfuit non abstrahi huc & illuc piorum mentes, sed manere defixas in ea vrbe quæ vinculum erat sacræ vnitatis. Et scimus hoc fuisse miseræ dissipationis initium, quum populus in duo corpora diuisus fuit. Quare nihil mirum si tanto studio locum Diuinitus electum Dauid commendet: quia sciebat inde pendere Ecclesiæ salutem si purè illic ex Legis præscripto Deum colerent filii Abrahæ: deinde si regiam sedem agnoscerent, quam illic suis auspiciis idem Deus erexerat. Quod dicit Ierusalem ædificatam esse instar vrbis, non tantùm ad muros, vel turres, vel fossas refertur, sed præcipuè ad ordinem politicum: etsi ad veterem statum alludere fateor. Salem quidem ab initio celebre fuerat oppidum: sed ex quo regni caput esse voluit Deus, faciem & quodammodo naturam mutauit: vt tunc demum verè inceperit nomen vrbis bene compositæ mereri. Videri posset hoc primo intuitu frigidum, Ierusalem vocari vrbem: sed notandum est quasi vnicam statui in tota terra, cui aliæ frustra sint æmulæ. Nã certè passus est Dauid alias vrbes manere in suo gradu, sed Ierusalem altius

extollit vt conſpicua emineat: ſicuti videmus Ieſaiam capite 2.2, loqui de monte Sion, quòd ſublimior erit aliis omnibus. Colliculum vt Propheta extollat, altiſſimos quoſque orbis montes in ordinem cogit, ne illius obſcurent gloriã. Sic etiam nunc Dauid Hieroſolymam dicit compoſitam eſſe tanquam vrbem, ne huc vel illuc circunſpiciant fideles, ſed vrbe Diuinitus electa contenti ſint: quia nuſquam reperient parem. Poſtquam autem iuſſit omnes alias vrbes ſubſidere, præſtantiam Hieroſolymæ paucis verbis oſtendit, quòd ſcilicet coadunata ſit, vel omnibus ſuis partibus aptè & concinne vnita. Quidam ſine figura hoc accipiunt, quòd ciues eius concordiam & pacẽ ſimul colant. Mihi tamen non diſplicet, per ſimilitudinem deſcribi pacatum vrbis ſtatum. Mutuam igitur coniunctionem, quæ viget inter ciues, & qua inter ſe cohærent, comparat ædificiis inter ſe pulchro artificio aptatis, vt nihil mutilum ſit, vel hiulcũ, vel diuulſum, ſed concinna vbique æqualitas. Cæterùm admonet Dauid non aliter ſtare incolumẽ Eccleſiam niſi vbi viget conſenſus, & fide ac charitate coagmentata ſanctam vnitatem colit.

4 *Illuc aſcenderunt tribus Dei in teſtimonium Iſraeli, ad celebrandum nomen Iehouæ.*

5 *Quia illic ſederunt ſolia ad iudicium, ſolia domus Dauid.*

4 *Illuc aſcenderunt.* Iam duobus elogiis ornat Dauid Hieroſolymam, quòd ſacer ſit & legitimus locus ad inuocandum Dei nomen: deinde regia ſit ſedes, vnde ius petendum eſt toti populo. Scimus his duobus membris contare totam ſalutem noſtram, quòd datus eſt nobis Chriſtus Sacerdos, & in Regẽ præfectus, qui nos gubernet. Id Deus ſub figuris oſtendit veteri populo. Sanctuarium enim fixum in monte Sionis, populi fidem cõtinuit in ſpirituali Chriſti ſacerdotio Regni etiam eius imago fuit ante oculos propoſita in Dauide. Dicit ergo priore loco venturas illuc Dei tribus, vel familias: mox deinde adiungit, fixum illic eſſe ſolium iudicii, in quo ſedeat ipſe cum ſuis poſteris. Scimus cur templum vnum duntaxat & vnum altare extare tunc voluerit Deus, ne ſcilicet populus in varias ſuperſtitiones diffflueret. Iã ergo Dauid prædicat hunc locum Dei voce ordinatum eſſe in quem vndique conueniant omnes Dei familiæ, vel duodecim tribus. Atque vt clarius exprimat quanti interſit purum & legitimum cultum ſeruari, dicit hoc eſſe in teſtimonium. Origo iſtius nominis eſt verbum עוד, quod teſtificari vel paciſci ſignificat. Notatur autem hic mutua teſtificatio vel conuentio inter Deum & populum: acſi diceret Propheta, non temere vẽturas illuc tribus, quia ſic ferat libido: ſed quia eas proprio ore Deus inuitet. Summa eſt igitur, ſacros conuentus qui Hieroſolymæ agentur, non fore inanes vel friuolos: quia de certo loco Deus cum populo ſuo pepigerit. Vnde colligimus, verum Dei templum non cenſeri niſi à doctrina. Quod ad tempus Dauidis ſpectat, quoniam adoptauerat Deus veterem populum, & volebat exerceri in externo nominis cultu, regulam præſcripſit à qua nefas fuit deflectere. Ita non ſtultè, vel inconſiderato zelo, vel cerebri ſui impetu tracti fuerant fideles in montem Sion, ſicuti homines ex proprio ſenſu innumeros cultus ſibi fingunt: ſed Dei mandato abducti, vt eum colerent in monte Sion. Quo verbo ſignificat alia omnia templa profana eſſe, & vitioſos cultus, quia Dei præſcripto non reſpõdeant. Poſtea finem huius pacti vel conuentionis addit, *vt celebretur nomen Dei*. Et ſanè ſicuti hic adoptionis noſtræ, ita omnium actionum finis eſt, bonorum omnium gloriam Deo tribuere.

5 *Quia illic ſederunt ſolia.* Intelligit ſolium regni Hieroſolymæ fixum eſſe vel locatũ, vel illic certam eſſe eius ſtationem. Scimus aliqua ſemper fuiſſe iudicia in populo: ſed quum prius fuiſſent ſuſpenſa & variè mutata, nouam gubernationem quæ perpetuo ordine flueret, inſtituit Deus in perſona Dauidis

quia

quia in eius locum posteros iussit succedere vsque ad Christi aduentum. Ergo sicuti de templo & sacerdotio nuper loquutus est: ita nunc regnum quod Deus erexit, firmum & stabile fore prædicat, vt discernat à reliquis mundi imperiis, quæ non modò temporalia sunt, sed etiam caduca. Atque hæc perpetuitas ab aliis Prophetis subinde confirmata fuit, & meritò vt scirent fideles non aliter Deum custodem fore salutis suæ, nisi sub tutela & præsidio Dauidis: atque ita si incolumes & salui manere cuperent, non crearent suo arbitrio nouos Reges, sed placidè sub illo genere regiminis degerent. Itaque emphatica repetitio est in nomine solii, Illic positum est solium (inquit) iudicii vel rectitudinis. Deinde solium domus Dauid: quia volebat Deus penes eius posteros manere ius & potestatem regnandi, donec patefieret in Christo solida æternitas.

6 Precamini pacem Ierusalē, prosperè sit diligentibus te.

7 Sit pax in munitione tua, prosperitas in turribus tuis.

8 Propter fratres meos & propinquos meos loquar nunc pacem in te.

9 Propter domum Iehouæ Dei nostri quæram bonum tibi.

6 *Precamini pacem Ierusalem.* Nūc hortatur Dauid omnes pios Dei cultores, vt vota concipiant pro fœlici sacræ vrbis statu. Et quo efficacius moueat, vicissim eis quoque Dei benedictionem promittit. Cur tantopere de salute illius vrbis solicitus fuerit, antea diximus, & mox iterum in fine Psalmi repetet: nempe quia in regno & sacerdotio inclusa erat totius Ecclesiæ salus. Iam verò quum necesse sit, collapsa cōmuni salute, vnumquenque nostrū miserè perire, non mirum si Dauid hanc curam & hoc studium omnibus Dei filiis commēdet. Itaque si ritè ordinare volumus preces nostras, hoc sit exordium, vt Dominus Ecclesiæ corpus conseruet. Quisquis autem priuatim sibi addictus, communem statum negligit, non solùm ostendit se vacuum esse vero pietatis sensu, sed frustra sibi bene optat, nec quicquam præposteris suis votis proficiet. Quò etiam spectat quæ mox additur promissio, *Prospere erit diligentibus te*. quod tamen membrum optatiuè legi potest, sed eodem ferè sensu. Quanquam autem verbum שלה in quiete vel pace agere significet, quia tamen pacis nomen generaliter pro læto & fœlici statu posuit, ita non dubito quin piis omnibus, quibus curæ erit Ecclesia, benedictionem Dei & vitam prosperam in genere denuntiet. Quæ sententia sæpius occurrit apud Iesaiam à 54 capite vsque ad finem. Porrò hinc colligimus à Deo maledici omnes qui Ecclesiā infestāt vel eius perniciē quouis genere noxæ machinantur.

7 *Sit pax in munitione tua.* Pacis nomen hoc etiam loco non aliud quàm prosperitatem significat. Est enim sententiæ geminatio in hoc versu: ideo ex secūdo membro colligitur prioris sensus. Atqui postea additur nomē שלוה quod interdum quidem Hebræis quietem significat, sed sæpius pro abundantia vel rebus prosperis capitur. Qua ratione adductus nomē בחילך transtuli, in munitione tua. Etsi enim non improbo quod alii fossam vel antemurale verterunt, munitio tamen turribus melius respondet. Summa est, quòd Dauid prosperitatem optat Ecclesiæ quàm lōgè patet per totum circuitum. Porrò notandum est, non ita optari prosperitatem externam, acsi non curaret Dauid quomodo intus habeat: sed ad mores alludens, optat sanctam vrbem omni ex parte Dei benedictione cinctam esse ac munitam.

8 *Propter fratres meos.* Duas causas enumerat cur tāgatur Ecclesiæ curæ, vt suo exemplo pios omnes ad eundem profectum prouocet. Videtur tamen sub esse tacita antithesis, quia apud improbos & malignos suspectus esse poterat, vel saltem obnoxius erat eorum calumniis: acsi in commendanda Ierusalē domestico potius commodo, quam publicæ vtilitati consuleret. Nequis obiiceret, astutè regnum suum hoc modo stabilire; testatur se non moueri priuato sui

respectu, sed totam Ecclesiam se animo amplecti. Loquar (inquit) de pace tua Ierusalem: non quia vel mihi vel meis vtile futurum est, sed quia prosperitas tua sese ad omnes Dei filios diffundet. Neque enim dubium est quin fideles omnes sub fratrum nomine designet. Additur postea secunda ratio, quia nisi stante Ierosolyma, non manebit integer Dei cultus, sed pessum ibit. Ergo si pretiosa est nobis fratrum salus, si cordi est religio, curanda simul est Ecclesiæ incolumitas quo ad in nobis erit. Vnde sequitur non minus crudeles esse quam impios quibus susque deque est Ecclesiæ status. nã si colũna & firmamẽtũ veritatis est Ecclesia, 1. Tim. 3. 15, eius interitu pietatéquoque extingui necesse est. Iam quomodo exitium corporis singula etiã membra non inuoluat? Docet præterea hic locus non inanem esse Ecclesiæ titulum, sed vbi viget pura religio, illic quærendam esse Ecclesiam. Vnde apparet quàm insipidi sunt Papistæ, qui profligata Euangelii doctrina, magnificè tamen Ecclesiæ nomine superbiunt.

ARGVMENTVM PSALMI CXXIII.

Hoc Psalmo fideles crudeli hostium tyrannide oppressi, Deum liberatorem implorant, quia non aliquàm in eius patrocinio spes residua sit.

Psalmus. CXXIII.

Canticum graduum. Ad te leuabo oculos meos qui habitas in cælis.

2 *Ecce sicut oculi seruorum ad manum dominorum suorum, sicut oculi ancillæ ad manum dominæ suæ, ita oculi nostri ad Iehouam Deum nostrum, donec misereatur nostri.*

3 *Miserere nostri Iehoua, miserere nostri, quia valde satiati sumus opprobrio.*

4 *Multum satiata est apud se anima nostra subsannatione diuitum, opprobrio superborum.*

1 *Ad te leuabo oculos meos.* Incertum est quando Psalmus hic, vel à quo etiam Propheta compositus fuerit. Dauidem certe authorem esse mihi probabile non est: quia vbi persequutiones quas passus est sub Saule, deplorat, aliquid de se priuatim interponere solet. Potius ergo arbitror, quum populus in exilio Babylonico degeret, vel quo tempore grassata est Antiochi sæuitia hanc precandi formam piis omnibus in commune dictatam esse ab aliquo Propheta. Quicquid sit, Spiritus sanctus, cuius instinctu Propheta precandi regulam populo tradidit, clara voce nos ad Deum inuitat, quoties non vnus & alter modò sed tota Ecclesia hostium suorum libidine iniustè & superbè vexatur. Diserte autem, meo iudicio, vocatur Deus *cælorum habitator*, non modò vt eius potentiæ deferant fideles quantũ oportet, sed vbi nihil spei reliquum est in terra: imò desperata eorum conditio instar sepulchri est, vel in labyrintho demersi sunt, vt cogitent Dei virtutem in cælo integram manere. Itaque subesse videtur antithesis inter turbulentum & confusum mundi statum, & regnum Dei cæleste ex quo omnia sic moderatur, vt omnes mundi agitationes, quoties ita visum est, tranquillet, perditis & desperatis succurrat, lucem restituat discussis tenebris, prostratos & deiectos erigat. Ac *leuandi* verbo id confirmat Propheta, vbi scilicet omnia nos in mundo deficient sursum tollendos esse oculos, vbi Deus similis sui perpetuò manet, vtcunque hominum furor omnia hic peruertat.

2 *Ecce sicut oculi seruorum.* Hæc similitudo apprime apta est ad præsentem causam: quia significat Propheta extra Dei tutelam nihil esse solatii fidelibus, inermes esse, & ad quãuis iniuriã expositos, non vires neque audaciam ad resi-

resistendum suppetere: denique eorum salutem pendere totam ab alieno auxilio. Scimus enim quam indignè olim tractati fuerint serui, & quibus expositi contumeliis: porrò ad vim repellēdam vix digitum mouere audebant. Omni ergo defensione priuatis restabat quod hic dicitur, vt se herili manu protegi peterent. Eadem etiam ratio ad *ancillas* pertinet. Pudenda quidem ac turpis fuit illa conditio, sed facit compēsatio quæ hic nobis proponitur, ne seruilis ignominiæ nos pudeat. Neque enim est cur ægrè feramus cōferri mancipiis, modò Deus sit patronus noster, vitæque nostræ defensionem suscipiat: qui nos consultò exarmat, & cunctis huius mundi opibus exuit, vt discamus vnica eius gratia contenti esse. Nam olim quia seruis gladium vel telum aliquod gestare capitale erat, & omnibus iniuriis obnoxii erant, eo animosius solebant domini se opponere si quis eos absque causa violauerat. Non dubium igitur, si Deus à sua tutela nos pendere videat, nec propriis opibus confidere, quin ad omnes quæ nobis illatæ fuerint molestias vindex occurrat. Certum tamen est tēpus hic propriè describi quo populus Dei ad extremam inopiam adeóque desperationem redactus erat. Manum pro auxilio poni, satis notum est.

3 *Miserere nostri Iehoua.* Prosequitur ac cōfirmat superiorem doctrinam. Dixerat piorum oculos, quia prorsus fracti & deiecti erant, ad Dei manum intentos esse: nūc addit satiatos esse opprobrio. vnde colligimus, impios non modò violenter grassatos esse ad quiduis audendū, sed per ludibriū quasi calcasse filios Dei. Et certè repetitio quæ vehemētiæ & ardoris signum est, simul ostendit nihil defuisse ad summas miserias. Iam vbi ad iniurias accedit subsannatio, nihil est quod ingenuas mentes magis vulneret. Ideo de hac maximè conqueritur Propheta, acsi esset malorū omnium cumulus. *Diuites & superbos* Ecclesiæ insultasse dicit, quia hoc vsu venire solet, vt qui eminent in mundo, populum Dei ex alto despiciant. Nam illis oculos perstringit honoris sui & potentiæ splendor, ne vllo pretio dignentur spirituale Dei regnum: imò quo prosperior arridet Fortuna impiis, eo magis increscit eorum superbia, & insolentius despumat. Docet tamen hic locus, nihil noui accidere si filiis huius seculi, qui opibus excellunt, contemptibilis sit Ecclesia. Et meritò eosdem vocat superbos, quos & diuites: quia abundantia ferociam parit. Cæterùm, quia vidimus iam olim coopertā probris fuisse Ecclesiam Dei, & per ludibrium digito ostensam, non est quod nos hodie exanimet mundi contemptus, vel fidem nostram labefactent impii dum suis dicteriis nos incessunt, imò & conuiciis proscindunt. Semper enim tenendum est quod hic refertur, satiatam fuisse animam non vnius tantùm hominis vel paucorum, sed totius Ecclesiæ, non modò impia violentia, crudelitate, fraudibus, & aliis maleficiis, sed etiam probro & subsannatione. Tenendum etiam est, quicquid est altitudinis in mundo & superbiæ hic contra Ecclesiam Dei statui, vt sit pro quisquiliis & stercore, quemadmodum dicit Paulus 1. Corint. capite 4. versu 13, dum idem hodie nobis vsu venit, sinamus impios turgere suo fastu donec crepent: atque hoc vno contenti simus, quòd Deus tamen nos pretiosos ducit. Ac verbo *satiandi*, præsertim dum emphaticè repetitur, expressit Propheta diuturnam oppressionem, quæ tædio & mœrore repleuerit piorum animos. Porrò quàm vtilis hodie sit hæc admonitio, prolixè disserere nihil attinet. Ecclesiam videmus destitu omni mundi præsidio, & iacere sub hostium pedibus, qui copiis omnibus abundant, & formidabili potentia instructi sunt. Papistas videmus securè insurgere, & pleno gutture profundere sua ludibria in nos, & totum Dei cultū. Nobis etiam permisti sunt & vbique volitant Epicurei homines, quibus derisui est nostra simplicitas. Multi etiam Cyclopes contumeliis nos obruunt: atque hæc indignitas, ex quo rursus emergere cœpit Euangelium, hucusque durauit. Quid ergo superest, nisi vt tenebris circūdati, vitæ lucem in cælo quæramus? & quanuis ad satietatem omni probrorum genere repleta sit anima nostra, famelicis tamen votis ad liberationem aspiret?

ARGVMENTVM PSALMI CXXIIII.

Quia ex summo discrimine Diuinitus liberata fuerat Ecclesia, fideles hortatur Dauid ad gratias agendas: atque hoc memorabili exemplo admonet, eorum salutem non nisi Dei gratia & virtute stare.

Psalmus CXXIIII.

CAnticum graduum Dauidis. Sine Iehoua qui fuit
pro nobis, dicat nunc Israel:
2 *Sine Iehoua qui fuit pro nobis, quum insurgerent con-*
tra nos homines,
3 *Tunc viuos deglutissent nos, quum excandesceret fu-*
ror eorum in nos:
4 *Tunc aquæ obruissent nos, torrens transisset super ani-*
mam nostram.
5 *Tunc transissent super animam nostram aquæ superbæ.*

1 *Sine Iehoua.* Quòd putant quidam Interpretes describi tristissimam Ecclesiæ cladem, quum reliquiæ populi Babylonem traductæ sunt, infirmũ est: quia persequutionibus quas sub Antiochi tyrãnide passa est Ecclesia, æquè cõueniunt quæ hic leguntur querimoniæ. Sed quũ Psalmus præferat nomẽ Dauidis, & historicè narret populum è summo periculo Diuinitus fuisse ereptũ, coacta est illa cõiectura, sub vaticinio describi quod nõdum contigerat. Prophetæ enim alio modo de rebus futuris disserere solẽt. Quare magis probabile est, Dauidem hic proponere notam historiam, fidelésque hortari vt secũ reputẽt quod iã reipsa experti erãt Dei auxiliũ. Nec verò ad tẽpus Dauidis restringere audeo quod hîc dicitur. Hoc quidẽ verũ est, gẽtes profanas sæpius ea potẽtia instructas bellũ populo mouisse, vt diluuio similis esset earũ impetus: sed quia nullã speciẽ designat, nõ vnũ (meo iudicio) liberationis genus, sed quascũque vnquam suppetias tulerat Deus Ecclesiæ suæ, hac gratiarum actione celebrat. Scimus autẽ variis tẽporibus sæpe Gentes insurrexisse cõtra Ecclesiã tam validis copiis, vt nihil ferè à morte illa distaret. Dubium ergo Ecclesiæ statum qualis ab initio fuerat, quasi in speculo proponit Dauid: vt discant fideles non propriis viribus stetisse, sed admirabili Dei gratia seruatam, séque ad Deum in periculis inuocandum assuefaciant.

2 *Sine Iehoua.* Bis eandem sententiam non frustrà inculcat. Quãdiu enim in discrimine versamur, timor noster modũ excedit: perfuncti verò, extenuamus mali nostri magnitudinem. Et Satã hoc artificio nobis illudit ad obscurandã Dei gratiam. Quoniam ergo vt plurimũ, postquam mirabiliter à Domino seruati sumus, varias nobis fingimus imaginationes, quæ memoriam gratiæ Dei obliterent, cõsultò Dauid populũ quasi attonitum inducens, in amplificãdo discrimine insistit. Quare sciamus his verbis frænum nobis iniici, quòd in meditandis nostris periculis nos retineat, ne ex animis nostris euanescat gratiæ Dei sensus. Communis versio nõ satis exprimit Dauidis mentem, Nisi Dominus fuisset pro nobis. pronũtiat enim Dauid, non aliter quam Dei auxilio potuisse seruari: & simul docet, auxiliũ illud certum & illustre fuisse. Duo igitur hic distinctè notanda sunt, præsto fuisse Dominum ad ferendam seruis suis opẽ, & ab eorũ parte stetisse: deinde nõ aliũde neque aliter potuisse saluos euadere, qui iã perditi erant. atque ita docemur tunc demum homines ascribere salutis suæ gloriam Deo, quum persuasi sunt eum sibi esse propitium, vt eos tueri velit, & incolumes præstare. Secundo mẽbro in sublime attollitur immensa Dei virtus, cuius specimen ediderat in populo liberando: vt sciamus non competere in homines talem seruandi modum. Per nomen אדם (quod dum est collectiuum, homines indefinitè significat)

videtur

videtur notare Dauid ingentē hoſtium numerum. acſi diceret, populo Dei non fuiſſe certamen duntaxat cū paucis hominibus, vel vna gente, ſed ferè à toto mundo fuiſſe oppugnatum: vt ſatis conſtat Iudæis infeſtum fuiſſe totū humanū genus. Quamq; dicit, *viuos deglutiſſent nos*, non modò exprimitur truculenta ſæuitia, ſed etiam virium imparitas. Primò igitur deſcribit quàm violenta fuerit aggreſsio: deinde quàm infirmæ ad reſiſtendum vires: quia gladiis opus non fuerit ad cædem, ſed abſque prælio & manu imbellem gregem vorare potuerint immanes illæ beſtiæ.

4 *Tunc aquæ obruiſſent nos.* Exornat eleganti metaphora formidabilē illum hoſtium impetū, diluuio cōparās, quod ſua exundatione quicquid obuium eſt abſorbet. & ſemper hominis expauefacti perſonam retinet. Aquas nominat, deinde *torrentem*, tertiò repetit *aquas impetuoſas* vel ſuperbas. Dicit *ſuper nos, ſuper animam noſtram*, acſi ex rei intuitu vellet terrorem incutere. Et certè tantundem valere debet patheticus hic ſermo atque hypotypoſis, quo melius ſentiant fideles ex quàm profundo gurgite erepti fuerint Dei manu. Nam ille demum ſalutem ſuam Deo fert acceptam, qui ſe antè liberationem perditum fuiſſe agnoſcit. Aduerbium *tunc*, vel deicticon eſt, acſi digito rem monſtraret: vel accipitur pro pridem. Quanquam præſenti loco prior ſignificatio magis conuenit.

6 *Benedictus Iehoua, qui non dedit nos in prædam dentibus eorum.*

7 *Anima noſtra, ſicut auis, erepta eſt è laqueo venantiū: laqueus diſſipatus eſt, & nos liberati ſumus.*

8 *Auxilium noſtrum in nomine Iehouæ, qui fecit cælum & terram.*

6 **Benedictus Iehoua.** Iam ad gratitudinem pios hortatur, & quaſi verba illis dictat: vbi etiam altera ſimilitudine oſtendit, actū de ipſis fuiſſe niſi Deus opem tuliſſet. Dicit enim non ſecus fuiſſe ereptos, quàm ſi quis *prædam ex dentibus* feræ & crudelis beſtiæ auferat. Eodem & tertia ſimilitudo pertinet, irretitos vndique fuiſſe, & implicitos hoſtiū captionibus, non ſecus atque *auicula* reticulo comprehenſæ ſub manu aucupis iacent. ereptos autem non aliter fuiſſe quàm ſiquis liberum exitum captis auibus concedat. Summa eſt, populum Dei imbellem, conſilii inopem, viribus deſtitutum, non modò cum truculentis ſæuiſque belluis negotium habuiſſe, ſed aucupiis etiā & fraudibus fuiſſe illaqueatum, vt tā conſilio quàm aperto marte hoſtibus longè inferior à multis mortibus obſideretur. Vnde colligere promptum eſt mirabiliter fuiſſe ſeruatum.

8 *Auxilium noſtrum à Iehoua.* Iam ad perpetuum Eccleſiæ ſtatum extēdit quod antè experti erant fideles. Sic enim hunc verſum interpretor, vt nō tātùm de vno beneficio gratias agat, ſed aſſerat nō aliter incolumē manere Eccleſiā, niſi quatenus Dei manu & tutela protegitur. Cōſilium autē eius eſt, filios Dei ad bonam ſpem animare, vt nō dubitent ſub Deo cuſtode vitam ſuam eſſe in tuto. Eſt autē notanda antitheſis inter Dei auxilium & alia media quibus perperā mundus cōfidit, ſicut Pſalm. 20.8, vidimus, Hi in curribus, illi in equis, nos autē in nomine Dei inuocabimus. vt fideles omni praua confidentia purgati & vacui ad vnum Dei præſidium ſe cōferant: eóque freti, ſecurè deſpiciāt quicquid Satan & totus mundus in eos machinantur. Etſi autem nomen Dei nihil aliud eſt quàm Deus ipſe, ſubeſt tamen aliqua notatio: quia quatenus gratiam ſuam verbo nobis patefecit, facilis ad eum acceſſus patet, vt non procul vel per flexuoſos circuitus quærendus ſit. Nec fruſtrà rurſus Deum inſignit epitheto Creatoris. Scimus enim qua inquietudine æſtuant mentes noſtræ donec in ſuum gradum extulerint Dei potentiā, vt toto mundo in ordinē coacto,

sola emineat: quod fieri non potest nisi statuamus omnia eius arbitrio subesse. Neque enim semel momento suam potentiam ostendit in mundi creatione, quã deinde subduceret: verùm assiduè eandem in illo gubernando demõstrat. Cæterùm, etsi liberaliter ac pleno ore fatentur omnes Deum cæli & terræ esse factoré, vt improbissimos etiam quosque pudeat hoc titulo ipsum nõ ornare: simul tamen atque obiectum est aliquid terroris, cõuincitur nostra incredulitas, quòd eius auxilium nullo ferè loco dignamur.

ARGVMENTVM PSALMI CXXV.

Quia fideles in hoc mundo profanis hominibus permisti, videntur ad omnes communis vitæ casus expositi: Propheta eos Hierosolymæ comparans, inuicto præsidio munitos esse docet. Quod si quando Deus improborum libidine vexari eos permittat, hortatur ad bene sperandum: interim tamen ne promiscuè, quod hic dicitur, ad se rapiant hypocritæ, inter veros & falsos Israelitas discernit. *Psalmus CXXV.*

Canticum graduum. Qui confidunt in Iehoua, sicut mons Sion non commouebitur, perpetuò residebit.

2 Ierusalem montes in circuitu eius, & Iehoua in circuitu populi sui ex nunc & vsque in seculum.

1 *Qui confidunt.* Differt hic Psalmus à superiore, quòd illic dictum fuit Ecclesiam Diuinitus neque humanis mediis fuisse seruatam: nunc autem docet Spiritus sanctus, in posterum tempus semper saluam fore ac tutam, quia inexpugnabili Dei virtute munita est. Quum autem sub situ vrbis Hierosolymæ describitur Ecclesia, Prophetæ consilium est singulos fideles hortari vt salutem communiter toti electo populo promissam, certò sibi persuadeant ad se spectare. Sed visibilẽ Ecclesiæ imaginẽ oculis proponens, eorum ruditati se accommodat qui pigritiæ carnis suæ retẽti, adhuc in terra subsidunt. Hoc igitur primò notandum est, si qui arcanũ Dei præsidium fidei sensu non satis capiãt, illis instar speculi proponi *montes*, quibus vndique cincta erat Hierosolyma, vt minime dubitent æquè ab omni periculo tutam esse Ecclesiam, ac si talibus propugnaculis & muris omni ex parte probè clausa foret. Iam verò vtile cognitu est quod nuper attigi, quoties Deus populum suum compellat, vocem ad singulos dirigere. Bona enim pars promissionum ad totum Ecclesiæ corpus extenditur: ita multi eas tanquam procul remotas eminus speculãtur, neque ad se aptare audent. Ideo tenenda est quæ hîc præscribitur ratio, vt ad se quisque accommodet quicquid Ecclesiæ suæ communiter Deus promittit. Porrò non temerè Hierosolymam Ecclesiæ picturam facit, quòd illic esset Dei Sãctuarium & Arca fœderis. Quod ad verba spectat, duobus modis exponi possunt. Quidam enim prius verbum לא ימוט non cõmouebitur, de Hierosolyma accipiunt: posterius autem ישב referunt ad ipsos fideles, vt sit mutatio numeri quæ Hebræis satis trita est. Et certè non incommodè sic vertetur sentẽtia, Qui confidunt in Domino, sicut mons Sion non commouebitur, in æternum habitabunt. vel, manebunt stabiles. Nam hoc sensu verbum residendi capitur. Nunc tenemus quid velit Propheta: Quamuis tot ac tam subitis mutationibus obnoxius sit mundus, vt in singula ferè momẽta nouam faciem induat, fideles autem aliis permisti sint, & communis vtrisque sit conditio: illorum tamen salutem inuicto Dei præsidio firmam stare. non quòd tranquilli habitent, sed quia sub Dei custodia frustrà impetitur eorum salus, saltem excidere nunquam poterunt etiam si labascant. Sed notemus requiri fidei constãtiam sub voce הבוטחים quæ Hebræis significat sperantes, vel qui expectant. Ergo quisquis manu Dei fulciri cupit, constanter in eam recumbat: quisquis ab ea cupit protegi, patienter sub ea quiescat. Nam quòd Deus sæpe nos in varias partes abripi, vel instar paleæ iactari patitur, id fit nostra leuitate,

dum

dum in aere volitare malumus, quàm in rupe auxilii eius mentes nostras figere. Similitudo quæ secundo versu ponitur, satis dilucida est, Quemadmodum in circuitu Hierosolymæ continui *montes* formam murorum repræsentant, ita Deum sua virtute circundare fideles, vt noxas omnes ab illis arceat. Frequenter occurrunt similes loquutiones, Deum populo suo murum & antemurale fore: sed vltra progreditur Dauid, vel quisquis fuerit Psalmi author, arcanum præsidium, quo suos tuetur Deus, sub montium figura demonstrans, vt rudes & infirmi quos adhuc in terra torpor suus retinet, montium conspectu adiuti, sursum animos attollant.

3 *Quia non quiescet sceptrum impiorum super sortem iustorum, ne extendant iusti ad iniquitatem manus suas.*

4 *Benefac Iehoua benignis & rectis in cordibus suis.*

5 *Qui autem diuertunt in prauitates suas, ambulare faciet Iehoua cum operariis iniquitatis: pax super Israelem.*

3 *Quia non quiescet.* Est quædam superioris sententiæ correctio. Dixerat in omnes partes extẽtam esse manũ Dei ad protegendam Ecclesiam. Quia verò libenter Dei promissiones hucusque tratrahimus ad nostrum cõmodũ, vt simus immunes ab omni molestia, monemur hic non obstare Dei tutelam quominus cruce & afflictionibus interdũ exerceamur, ideóque non esse cur sibi mollem & tranquillam vitam in terra promittant fideles: quia satis est non deseri vbi Dei auxilio indigẽt. Etsi enim tenerrimè eos diligit cælestis Pater, vult tamen cruce expergefieri, ne carnis suæ deliciis nimiũ indulgeant. Quare si amplectimur hanc doctrinam, quanuis impiorum tyrannide nos opprimi cõtingat, patienter tamen expectabimus dum eorum sceptrum confringat Deus, vel de manibus excutiat. Dura est tentatio, fateor, videre grassantes impios in hæreditate Domini, & fideles sub eorum pedibus iacẽtes: sed quia nõ sine iusta ratione ita Deus suos humiliat, petendum inde est solatium. Additur etiam ratio, ne *iusti* tentatione victi, *sese ad peccandum proiiciant.* quæ diligenter notanda est. Nam hinc colligimus ideo temperari à Deo res aduersas, quia infirmitati nostræ parcere vult. Quare etsi non tantum est in nobis fortitudinis & constantiæ vt vel momentum perstemus in officio: hæc sentẽtia nobis occurrat, curæ tamen fore Deo ne fracti malis deseramus pietatis cultum. Certè toto vitæ cursu absque vlla relaxatione nos affligeret, crux semper est nobis vtilis. Nam & quam indomita sit carnis nostræ contumacia videmus, & quàm feruidi subinde ebulliant eius impetus: imò vt inter ipsas afflictiones quibus in obsequium cogenda erat, non tamen desinat calcitrare. Quo magis necessaria est hæc admonitio, Dominu tẽpestiuè modum imponere tẽtationibus, quia videt nos impares esse ad resistendum. Nec verò Propheta tantum dicit esse periculum ne infirmi deficiant, sed ne iusti, qui verè & ex animo Deum colunt, & dediti sunt pie viuendi studio, succumbant ipsi quoque. Ergo vtcunque in cordibus nostris vigeat Dei timor, sciamus tamen non esse tanta fortitudine præditos vt sustineamus in finem vsque, nisi Dominus infirmitatis nostræ rationẽ habeat. Quòd si hoc de optimis quibusque athletis pronuntiat Spiritus sanctus, quid de tyronibus fiet, qui nõdũ ita sunt ad pugnandũ cõfirmati? Notanda etiam est loquutio, *ne extẽdant manus suas*: qua docet violentos esse tentationũ impetus, vt iustorum manus, quæ prius erant quasi deuinctæ, & quarũ motus cõpositi erant ad Dei arbitriũ, nunc quasi solutæ ad peccandi licentiam ferantur.

4 *Benefac Iehoua.* Quanquã Propheta certò iam piis omnibus pollicitus fuerat opportunum Dei auxilium, se tamen ad precationem conuertit, neque id frustra. Nam etsi nos sustentet fides: quia tamen interea vacillant carnis nostræ sensus, preces miscendæ sunt ac

confirmationem. Sequamur ergo hanc Prophetæ regulam, qui pios omnes ad fiduciam hortatus, simul ostendit non securè oscitandum esse quin ad Deum confugiant, & precibus ab eo flagitent quod ipse verbo suo iubet eos sperare. Et certè quia in afflictionum tenebris non perspicitur Dei auxilium, quin potius videtur coram Deo nullum esse iustorum & impiorum discrimen: hoc remedio vtendum est. Nec tantùm simpliciter rogat vt bonos benignè tractet Deus, sed bonitatē quoque definit, quæ manat ex syncero affectu. Neque enim filiis Dei sufficeret abstinere ab omni maleficio, nisi respondeat interior cordis integritas, imò nisi totam eorum vitam gubernet.

5 *Qui autem diuertunt*, Quia participium המטים est ex coniugatione Hiphil, secundum rationem Grammaticæ potius actiuè exponi deberet. sed quia non parum est verba in illa coniugatione neutraliter quoque accipi, probabilis est ista quam sequutus sum versio. Sed quia actiua significatio non minus aptè quadrat, libera sit electio. Sensus est, ne Deus ad eorū scelera semper cōniueat, qui se falsa professione iactantes, pro sua libidine vagātur, vel etiam simplices corrumpunt & secū trahunt ad peccādi licētiam. Neque enim dubium mihi est, de hypocritis haberi sermonē, quos impunitas temporalis ita obdurat, vt inter sanctissimos locum sibi arrogēt, quia ipsis Dominus indulget. Videmus non tātùm in mundo permistos esse bonos improbis, sed in ipsa quoque Dei area latere sub palea & quisquiliis triticū. In hoc dubio & cōfuso statu superbiūt mali, ac si essent ex optimis Dei cultoribus. Quare rogādus est Deus vt eos trahat in lucē, & cū operariis iniquitatis in iustas pœnas detrudat. Hinc sequitur pax ista quā optat super Israelē. Nō loquitur autē in genere de tota carnali progenie Abrahæ, sed potius optat purgari Dei Ecclesiā ab hypocritis qui locū in ea occupāt, donec manū suā Deus in iudiciū attollat. Ideo dixi hinc oriri Ecclesiæ pacē, dū iustā vindictam exercēs Deus cōtra fictitios & laruatos Israelitas qui eius viscera discerpunt ac lacerant, rectos corde colligit, ac sua benedictione paternum erga eos fauorem palàm demostrat.

ARGVMENTVM PSALMI CXXVI.

Psalmus hic tribus membris constat. Nam primò fideles ab exilio reuersos hortatur Propheta ad gratitudinem, & liberationis gratiam magnificè extollit: vt certò agnoscant, Diuinitus, non fortuito casu, vel hominum beneficio se in patriam reductos esse. Adiungitur deinde precatio, vt Deus opus suum quod cœpit absoluat. Tandem quanuis non statim oculis appareat plena restitutio, mitigat tamen moræ tædium. Atque vt nunc satio lacrymis respersa sit, affirmat tamen lætam fore messem.

Psalmus. CXXVI.

CAnticum graduum. Dum reduxit Iehoua captiuitatem Sion, facti sumus tanquam somniantes.

2 Iam implebitur risu os nostrum, & lingua nostra exultatione: iam dicent inter Gentes, Magnificè se gessit Iehoua ad agendum cum istis.

3 Magnificè Iehoua se gessit ad agendum nobiscum, facti sumus lætantes.

1 *Dum reduxit.* Quòd vaticinium quidam Interpretes hic esse volunt de futuro tempore, durum & coactum est. Ego certè Psalmum à reditu populi compositum esse non dubito: ideo verbum בשוב in præterito tempore reddere placuit. Quisquis autem vel ex Leuitis vel ex Prophetis fuerit author, modum Redemptionis magis fuisse mirificū dicit, quàm vt Fortunæ ascribi queat. vt hinc colligant fideles verè impletum fuisse Ieremiæ vaticinium, quod finem exilio ad septuaginta annos præfixerat, Iere. 25. 12, & 29. 10. Ac *somniandi* verbo rem incredibilē designās, locū ingratitudini nō restare admonet. Nā quoties

des vsitatis modis agit Deus, vt maligni sunt homines, ad obscurandam Dei gratiam cōminisci varias causas solent. Quia autem in populi reditu miraculū resplenduit quod absorbeat vel obstupefaciat omnes hominum sensus, cogit insigne Dei opus agnoscere. Hæc ratio est cur somnio cōparet populi redēptionem: acsi diceret, Certe adeo nulla mēs capiet tam incōparabile Dei beneficiū vt sola cogitatio nos in stuporem rapiat acsi somnium esset, non res gesta. Quanta igitur prauitas erit non agnoscere ipsum authorem? Porrò nō intelligit Propheta, fideles ita fuisse hebetes vt nō sētirēt se manu Dei redēptos, sed tantùm attonitos fuisse pro carnis sensu: ne tanquā de re vulgari apud se ratiocinantes Dei potentiam minoris quàm par erat facerent. Nomen שִׁיבַת liceret etiam vertere, vt quidā faciunt, reductionem: atque ita magis cōcinna analogia esset. Quia tamen ad sensum nihil ferè interest, satis est obiter admonitos esse lectores.

2 *Iam replebitur.* Aduerbium temporis אָז, ferè verti solet tunc. Sed quia verba futuri sunt tēporis, putaui nō ineptè transferri posse hoc modo, Iam replebitur, & iam dicent. Quanquā si recipimus quod tradunt Hebræi quidā doctores, hanc esse vim particulæ vt futurum tempus in præteritum cōuertat, bene cōueniet sententia. Prophetæ quidē cōsilium minimè obscurum est. populū enim reditu ita vult lætari, vt non sepeliat obliuione Dei gratiam. ideóque nō vulgarem lætitiam describit, sed quæ ita animos perfundit, vt cogat eos in gestu & voce modum excedere. Interea solidum hoc esse gaudium admonet in quo doceat filios Dei acquiescere, quòd concessus sit in patriam reditus. Nam sicuti nihil tunc miserius fuit quàm in exilio degere, vbi quodammodo abdicati erant ab hæreditate sibi Diuinitus promissa: sic nihil magis optabile illis esse debuit quàm restitui. Quum igitur reductio in patriam testimonium fuerit renouatæ Dei adoptionis, non mirum est si Propheta dicat repletū os fuisse risu & linguam exultatione. Eodem quoque gaudio nos hodie exultare conuenit vbi colligit Deus suam Ecclesiam, sicuti nimirum duri sumus & ferrei, nisi misera eius dissipatio, doloris & luctus nobis causa est. Lōgius deinde progreditur Propheta, miraculū hoc a cæcis conspectum fuisse dicens. Scimus enim tunc Gentes, cæcorum instar, in tenebris errasse quia nulla in ipsis fulgebat Dei cognitio: & tamen sic conspicua illic fuit Dei virtus, vt in apertam confessionem erumperent, *magnificè Deum egisse cum populo suo*. Quo magis pudenda fuit socordia inter Iudæos, nisi liberè & pleno ore celebrarent Dei gratiam, quæ tātū laudis apud incredulos obtinuerat. Et notāda est loquutio quæ emphaticè exprimit magnificam Dei potentiam in hac liberatione fuisse cognitam à Gentibus. Vnde & continuò pòst in sua & Ecclesiæ persona idem repetit: acsi diceret, saltem exeat a nobis confessio qualem Deus incredulis expressit. Quum subiicit *lætatos esse*, subest tacita antithesis inter nouum hoc gaudium & diuturnum mœrorem quo fuerāt constricti in suo exilio. Disertè autem predicat redditam fuisse lætitiā, quo melius expendat fideles quàm lugubris fuerit prior conditio.

4 *Reduc Iehoua captiuitatem nostram sicut riuos in Austro.*

5 *Seminantes in lachrymis, in exultatione metent*

6 *Vadens vadet ac flebit, portans pretium seminis: veniēs veniet in exultatione, portans manipulos suos.*

4 *Reduc Iehoua.* Secunda pars Psalmi, vt dixi, precationem continet, vt Deus residuos captiuos simul colligat. Atque hanc precandi formam Iudæis qui iam patria fruebantur, dictauit Spiritus sanctus, ne miseros fratres suos negligerent. Tametsi enim patefactus erat toti populo exitus, & data libertas, scimus tamen exiguum numerum, præ ingenti multitudine, huius be-

neficii fuisse participem. Quosdam enim metus retinuit, quosdam ignauia, quòd discrimina viderent instare quibus obeundis pares non erant: & malent in sordibus suis torpere, quàm suscipere itineris molestiam. Credibile etiam est, multos præsentem quietem & cõmoda æternæ saluti prætulisse. Certè impletũ fuit quod prædixerat Iesaias, Etiamsi populus æquaret arenam maris, reliquias tãtùm fore saluas. Quum ergo multi palam respuerent oblatum beneficium, & precaria libertas multis difficultatibus & obstaculis non careret, vt vix pauci cordatiores pedem mouere auderẽt: nõ mirum est si Propheta Ecclesiam adhuc pro reductione vota concipere iubeat. Iã simul notandum est qualis fuerit eorum status qui iam reuersi erant. Nã quũ occupata esset terra ab exteris, quos omnes habebant infestissimos & iuratos hostes, nõ secus in patria captiui erant quã inter Babylonios. Itaque duplici respectu necesse fuit Ecclesiam anxiè precari, vt Deus colligeret dispersos: nempe vt animum adderet timidis, torpentes excitaret, stupidis delicias excuteret, omnibus porrigeret directricẽ manum: deinde vt reducẽ populi manum locaret in libertate & otio. Similitudinis quæ additur, hũc sensum multi esse putãt. Hoc perinde fore gratum acsi aqua per desertum flueret. Scimus verò quàm graue & molestum sit in regione calida iter per siccas arenas facere. Auster verò pro deserto capitur: quia Meridionalis plaga ad latus Iudææ, vasta & ferè inhabitabilis erat. Mihi tamen rectius videtur, miraculi cõparatione Dei gratiam extolli, & magis augeri à Propheta: acsi diceret, Quamuis difficile sit reliquias dispersas coalescere in vnum corpus, esse tamẽ in Dei arbitrio non secus ac per desertum aridum riuos ducere. Interim ad mediũ iter alludit, sicuti ex regionũ situ patet. Ita nihil erit in verbis subaudiendum, quæ simpliciter hoc sonant, perinde acsi fluuius in regione sterili & arida decurreret. Et certè viam aperire populo qui velut in profunda abysso demersus erat, perinde fuit ac cursum aquis irriguis per desertum patefacere.

5 *Seminantes in lacrymis.* Hæc sententia (meo iudicio) non minus extendi in futurum tempus debet, quàm de præterito intelligi. Fuit Iudæis sua migratio sationis instar: quia vaticinio Ieremiæ animos eorum ad spem messis erexerat Deus: non tamen sine ingenti mœrore & cruciatu tracti fuerunt in longinquum exilium. Hoc ergo perinde fuit ac si tempore penuriæ miser agricola qui iam esurit, fraudare se ordinario victu cogatur, vt in annum futurum sibi prospiciat. quanquam autem hoc acerbum est, spe messis ad seminandum incitatur. Verùm ergo est, Iudæos, quum in exiliũ tracti sunt, non aliter fuisse tristes ac qui semen pretiosum tempore sterilitatis in terram spargit: postea verò sequutam esse lætam messem dum liberati sunt: quia Dominus tanquam in vberrimo prouentu hilaritatem ipsis restituit. Sed mihi videtur Propheta fideles in posterum quoque hortari ad patientiam. Necdum enim completa erat Ecclesiæ restitutio: imò ob duas causas (quas paulo antè recensui) patet tunc fuisse sationis tempus: quia etsi liberaliter Iudæos omnes inuitabat Regis edictum, pauci tamen ex multis, sensim & trepide per turmas reuersi sunt: deinde à vicinis iniquè ac duriter fuerunt excepti, & multum illis negotii exhibitum, vt æquè tolerabilis esset prior seruitus. Vnde colligimus ferẽdum adhuc illis fuisse: quia nondum aduenerat maturum tempus messis: ideoque non frustra eos hortatur Propheta vt strenue laborent, & pergant inter continuas molestias, neque fatiscant, donec melior appareat successus. Quãtum ad verba spectat, משך alii pretium vertunt, alii canistrum, aut vas seminarium. Hæc posterior versio ratione caret. Qui pretium interpretantur, locum adducunt ex libro Iob capite vigesimo octauo, versu decimooctauo, Pretium sapientiæ omnibus margaritis melius. Sed quum verbum משך vnde nomen hoc deducitur, extendere vel protrahere significet, fortè tam hîc quàm in illo altero loco commodius משך in proprio sensu poterit sumi. videtur enim Propheta illic non prõptum acumẽ, sed recõditã sapiẽtiã laudare: ita ꝓtractio sapiẽtiæ, hoc est ꝑpetuꝰ tenor,

propter

propter altas radices, dicetur melior margaritis. Ita hoc loco protractio seminis refertur ad ipsos agricolas, nempe vitam suam eos extendere vel prorogare dum seminant. Quòd si tamen magis placeat nomē pretii, sensus erit, angusta annona cum lachrymis semen terræ mandari, quia pretiosum ac carū est. Iam latius patet hæc doctrina. Scimus vitam nostram alibi sationi conferri. Sæpe autem continget vt seminandum sit in lachrymis. ideo alacritatem nostram frangat mœror, vel retardet, ad spem messis erigere animos decet. Cæterùm meminerimus, non omnes Iudæos qui tracti sunt Babylonem, seminasse: quia multi qui obduruerāt aduersus Deum & Prophetas, sicuti contempserant minas omnes, ita priuāti sunt spe reditus. quibus incubuit talis desperatio in suis miseriis consumpti sunt: quos autem sustinebat Dei promissio, quanuis in extrema inedia semen fortuitò iacerent in terram, spem messis in cordibus suis fouebant. Ergo vt presenti nostræ tristitiæ gaudium succedat, discamus ad exitum quem promittit Deus animos intendere. Ita experiemur, piis omnibus commune esse hoc vaticinium vt Deus non tantum abstergat lachrymas ab eorum oculis, sed corda inæstimabili gaudio perfundat.

ARGVMENTVM PSALMI CXXVII.

Ordinem mundi tam politicum quàm œconomicum, non hominum industria, sedulitate, consilio, sed sola Dei benedictione stare ostendit. Sobolem verò generis humani, singulare esse eius donum.

Psalmus CXXVII.

Canticum graduum Solomonis. *Nisi Iehoua ædificet domum, frustra laborant qui ædificant eam: nisi Iehoua custodiat vrbem, frustra vigilat custos.*

2 *Frustra vobis manè festinando surgere, tardare ad quietem, comedere panem dolorum: sic dabit dilecto suo somnum.*

1 *Nisi Iehoua.* Cur Psalmum hunc Iudæi à Solomone compositum esse negent, nulla est ratio: ל tantundem valere putant atque in gratiam Solomonis, quum tamen repugnet communis vsus. nam vbique talis inscriptio authorē designat. Quare importunè nouum commentum fabricant, quum optimè conueniat, Solomonem, qui in rebus politicis instructus fuit, prudentiæ Spiritu de rebus sibi notis & cōpertis disserere. Mundum autem duplici de causa, & hominum vitam Diuinitus gubernari asserit. Primò quicquid prosperè successerit hominibus, statim se prodit eorum ingratitudo, quòd sibi totum hoc ascribunt: ita fraudatur Deus iusto honore. Hoc tam peruersum vitium vt corrigat Solomo, pronuntiat nihil nobis fœliciter cedere, nisi quatenus actiones nostras Deus bene fortunat. Deinde propositum ei fuit stultam hominum cōfidentiā retundere, qui posthabito Deo prudentia tantùm sua aut viribus freti, quiduis aggredi audent. Ergo quod sibi temere arrogāt illis detrahēs, ad modestiā & Dei inuocationē hortatur. Porrò non repudiat hominū vel laborē, vel studia, vel consilia: quia virtus est laude digna, quæ officii nostri sunt sedulò curare. Neque enim Dominus vult nos similes esse truncis, vel ignauos iacere, sed in vsum applicari quicquid nobis contulit. Verum quidem est, maximam laborum partem fluere ex Dei maledictione: si tamen maneret primi status integritas, adhuc vellet Deus nos exerceri. sicuti videmus Adā locatū fuisse in horto vt eum excoleret. Quare Solomo vigilantiam quæ Deo probatur, minime damnat: neque etiam laborem, quē dum ex Dei mādato libenter suscipiūt homines, gratum ei sacrificium offerūt. Sed ne superbia excæcati, ad se rapiant quod proprium Dei est, satagendo nihil proficere admonet, nisi quatenus eorum laborem Dominus benedicit. Per *domum* non modò ligneam vel lapideā structuram intelligit, sed complectitur totum ordinem œconomicum. sicuti

paulo pòst per nomen *vrbis* non tantum ædificia vel cincturam murorum designat, sed cõmunem totius Reipublicæ statum. Est etiam in voce *ædificantis* & *custodis* synecdoche: quia generaliter pronuntiat, quicquid operæ, consilii & industriæ homines afferant ad tuendam familiam, vel conseruandam vrbem, irritum fore, nisi Dominus e cælo prosperos euentus ordinet. Iam memoria repetere conuenit quod nuper attigi, nempe quoniam tam cæca superbia occupat ferè hominum mentes, vt Deo contempto, suas facultates sine modo efferant, nihil vtilius esse quàm in ordinē cogi: vt sentiant, quicquid tentauerint, euanidũ fore, nisi profectus à mera gratia accedat. Philosophi quum disputāt de statu politico ingeniosè quidem omnia colligunt quæ ad rem facere videntur: causas & media erigendæ Reipublicæ acutè ostendunt: rursum vitia quibus corrumpi solet rectus status. denique summa dexteritate persequuntur quicquid in hac parte cognitu necessarium est: nisi quòd præcipuũ caput omittunt, nempe homines, quantumuis prudentia & virtute excellant, quicquid moliantur, nihil posse efficere nisi quatenus manum Deus porrigit, imò tanquam organis vtitur. Quis vnquam ex philosophis agnouit hominem politicum nihil aliud quàm organõ esse quod manu Dei dirigitur? Imò præcipuam fœlicis status causam locarunt in hominis virtute. Quum ita mortales sacrilega audacia insurgant ad condendas vrbes, & constituendum totius mundi statum, meritò Spiritus sanctus talem vesaniam coarguit. Sic ergo nos exerceamus, quisque pro facultatis suæ modo & officii ratione, vt interim laus omnis prosperi successus penes vnum Deum maneat. Nam & partitio quam fingunt multi, iniqua est, vt dimidiam laudis partem Deo relinquens, qui strenuè se gessit, alteram sibi vsurpet: sed vnam Dei benedictionem vigere in solidũ & regnare oportet. Quod si à mero Dei beneplacito conditio nostra terrena pendet, quibus alis in cælum vsque euolabimus? Si instituitur domus, vel eligitur certum vitæ genus, imò si feruntur Leges, & exercentur iudicia, hoc totum nihil aliud est quàm in terra reptare: & tamen nostros omnes conatus hic esse euanidos Spiritus sanctus pronuntiat. Quo minus tolerabilis est eorum dementia qui propriis viribus in cælum vsque penetrare contendunt. Porrò ex hac doctrina colligere licet, mirum non esse si hodie res in mundo turbatæ sint ac confusæ, si iudicia in vrbibus dissipata sint, si cõniuges vltro citroque se accusent, parentes de liberis querantur, omnes sortem suam deplorent. Quotus enim quisque in sua vocatione se ad Deũ conuertit, ac non potius inflatus arrogantia, sese perperam extollit? Iustè ergo Deus vbi honore suo fraudatur, tristem hanc mercedem rependit ingratis hominibus. Quòd si modestè se omnes Dei prouidentiæ subiicerent, haud dubiè refulgeret in singulis vitæ partibus tam pubiicè quàm priuatim hæc benedictio quam Solomo commendat. Verbum עמל quod laborare vertimus, nõ modo operam impendere significat, sed etiam vsque ad fatigationem & molestiam satagere. Dixi per *custodes* intelligi non solùm qui locantur in excubiis, sed omnes Magistratus & Iudices. Siquid est in ipsis vigilantiæ, cæleste donum est. Sed opus est rursus altera Dei vigilantia: quia nisi excubias ipse agat è cælo, nulla hominum perspicacia cauendis periculis sufficiet.

2 *Frustra vobis.* Iam plenius exprimit Solomo, homines se frustra cõficere laboribus, & macerare inedia, vt opes sibi acquirant: quia hoc quoque vnius Dei beneficium est. Et quo efficacius permoueat, vnumquēque hic compellat, Vobis (inquit) frustra est. Duo autem media enumerat quæ putantur ad opes colligendas plurimum valere. Nam qui labori non parcunt, sed noctes diesque consumunt rebus agendis, & tenuiter victitant ex suo labore, non mirum est si diuitias breui tempore accumulent. Atqui Solomo neque frugali vita, neque sedulitate quicquam proficI affirmat: non quòd vetet parsimoniam in victu colere, & mane surgere ad laborem obeundum: sed vt nos solicitet ad preces & inuocationē Dei: deinde gratitudinem commendet, in nihi um

nihilum redigit quæ Dei gratiam obscurãt. Tunc ergo rite auspicabimur si spes nostra à solo Deo pẽdeat, euẽtus etiam votis nostris respondebit. Quòd siquis Deo posthabito, alacriter festinet, præcipiti suo cursu pessum ibit. Ergo Prophetæ consilium non est, homines ad ignauiam traducere, vt tota vita nihil cogitẽt, sed torpeant ac indulgeãt suæ inertiæ. sed dum exequuntur quod sibi Diuinitus iniunctum est, semper tamen incipiant à precibus & Dei inuocatione, suosque labores ei benedicẽdos offerant. *Panis dolorum* duobus modis potest exponi: vel qui duro & anxio labore partus est: vel qui comeditur cum molestia: sicuti videmus parcos homines & tenaces vix panem gustare quin manum ex ore retrahant. Sed ad rẽ parum interest vtrũuis sensum eligas: quia simpliciter docemur, parcos homines etiã malignè geniũ fraudãdo nihil proficere. *Sic dabit dilecto suo.* Significat, Dei benedictionem de qua disseruit, in eius filiis ac seruis reipsa cõspici. Neque enim satis fuerit doctrinã illam tenere, inutile esse quicquid conantur homines, nisi accedat promissio, vt certa spe alacriter officio fungantur. Potest autem legi, Dabit dilecto somnum, vel, dabit per somnum, quæ scilicet frustra increduli proprio marte acquirere contendunt. Particula כן ad certitudinem posita est. nam quo melius persuadeat Solomo quod videtur incredibile & fabulosum, nempe Deum sine magna cura fidelibus victum suggerere, rem quasi digito demonstrat. Perinde quidem loquitur acsi Deus sua indulgentia seruorum suorũ desidiam aleret. Sed quia scimus hac lege creatos esse homines, vt se exerceant, & proximo Psalmo videbimus fœlices censeri Dei cultores dum laborem manum suarum comedunt: certum est *somni* nomine inertiam non intelligi, sed placidum laborem, cui se ex fidei obsequio addicunt fideles. Vnde enim tantus incredulis feruor, vt digitũ sine tumultu non moueant, hoc est quin se torqueãt superuacuis curis: nisi quia Dei prouidentiæ nihil tribuunt? Fideles verò etsi laboriosam agant vitam, compositi tamen & tranquillis animis Dei vocationi parent. ita eorum manus otiosæ non sunt, sed animi se continent in fidei silentio, acsi dormirent. Siquis rursus obiiciat, fideles sæpe æstuare diris curis, & dum premuntur rerum omnium inopia, ac destituuntur mediis omnibus, esse in crastinum anxios: Respondeo, si perfecta esset in Dei cultoribus fides & pietas, perspicuam fore Dei benedictionem cuius meminit Propheta. itaque quoties immodice torquentur, id contingere eorum vitio, quia in Dei prouidentiam nõ solide recumbũt. Addo etiam, magis seueram pœnam de ipsis exigi quàm de incredulis, quia ipsis vtile est inquietudine huc illuc ad tempus raptari, vt ad quietum hunc somnum perueniant. Interea tamen præualet Dei gratia, & in mediis tenebris semper emicat, quòd Dominus filios suos quasi per somnum alit.

3 *Ecce hæreditas Iehouæ, filii: merces, fructus ventris.*
4 *Sicut sagittæ in manu robusti, ita filii adulescentiæ.*
5 *Beatus vir qui impleuerit pharetram suam illis. non pudefient dum loquentur inimicis suis in porta.*

3 *Ecce hæreditas Iehouæ, filii.* Hic speciem vnam profert Solomo, in qua præcipuè agnosci vult quod hactenus in genere testatus est, vitam hominum à Deo gubernari. Nihil videtur magis naturale quam vt homines ex hominibus nascantur. Ita somniat maior pars postquam ab initio id statuit Deus, iam eo cessante, arcano naturæ instinctu sobolem gigni: imò qui aliquo pietatis sensu præditi sunt, quanuis Deum non negent humani generis patrem esse & authorem, non tamen agnoscunt ad hunc peculiarem delectum eius curam descendere, sed creari homines vniuersali quodam motu. Peruersum hunc errorem corrigere volens Solomo, filios nominat Dei hæreditatem: & fructum

vteri, eius munus. Nam Hæbraicum nomen שכר quod mercedem reddunt, significat quicquid beneficiorum in homines Deus confert, vt clare patet ex multis Scripturæ locis. Itaque sensus est, non fortuito casu obtingere liberos, sed vt Deo visum est singulis partem suam distribuere. Porrò quum bis idem repetat, hæreditas & merces idē valent: quia vtrūque vel fortunæ vel hominū vigori opponitur. vt quisque maxime vegetus est, idoneus videtur ad procreandā sobolē. Cōtrà pronuntiat Solomo, patres fieri quos Deus hoc honore dignatur. Porrò quia non semper numerosa soboles gaudium affert parentibus, additur secunda Dei gratia, dum liberos format, ornátque præclara indole & omni genere virtutum. Meritò disputat Aristoteles in Politicis an censeri πολυτεκνία in bonis debeat: idque negat, nisi accedat εὐγένεια, hoc est generositas vel naturæ probitas in ipsis liberis. Et certè multis orbitas vel sterilitas longè esset fœlicior, quàm luctuosa fœcunditas. Itaque non abs re Solomo, vt clarius illustret Dei beneficium εὐγένειαν ac generosam indolem celebrat in liberis. Videri quidem posset, similitudo, qua vtitur, paulò asperior, Quemadmodum armatur sagittarius arcu bene instructo, sic homines liberis suis muniri tanquam *arcu & pharetra*. Siquis tamen propius expendat, fatebitur eleganter hoc fuisse dictum. admonet enim, quodammodo esse exarmatos qui sobole carent. quid enī aliud est orbitas & solitudo? Nō vulgare autem est Dei donum, hominem renouari in sua progenie: quia nouum robur tunc Deus suppeditat, vt quasi secūdò viuere incipiat qui alioqui statim deficeret. Hæc doctrina apprime cognitu vtilis est. nam & brutorum animaliū fœcunditas vni Deo disertè ascribitur. Si Deus beneficium suum reputari vult, quòd vaccæ & oues & equæ concipiunt, quàm inexcusabilis erit hominum prauitas, vbi Deus honorifico patrum titulo eos ornat, gratiam hanc pro nihilo ducere? Adde quòd nisi homines liberos Diuinitus sibi dari reputent, cōtemptim & fastidiose eos alunt, sicut hæc cognitio optimus est alacritatis stimulus ad educandam sobolem. Iam qui sic beneficium reputat, libere & sedato animo expectabit dum gratiam suam continuet Deus: neque etiamsi exiguum patrimonium filiis relinquat, vltra modum anxius erit.

5 *Non pudefient dum loquentur*. Describit hic liberos qui iustitia & integritate præditi, non dubitent vitæ suæ rationem reddere, vt os maleuolis obstruant & calumniatoribus. Scimus in portis olim actos fuisse legitimos conuentus. Perinde ergo hîc de porta loquitur Solomo, acsi nunc quis Tribunal diceret, vel Curiam, vel Senatum. Ac notemus, præcipue innocentiam laudari in sobole, vt hanc gratiam suo pretio æstiment patres. Nuper liberos virtute & præclara natura ornatos sagittis similes fecerat: nequis hoc ad violentiam traheret, acsi latronum instar permitteret per fas & nefas grassari præsidium quod patribus suis afferre debent, disertè in virtute morúmque integritate statuit. Docet ergo optandos esse tales liberos qui non violenter opprimant miseros homines, præualeant astu & fraudibus, multas opes iniuste sibi accumulent, tyrannicam potentiam sibi acquirant, sed qui æquitatem colant, non recusent subesse legibus, parati sint ad vitæ suæ defensionem. Quanuis autem sub casta disciplina sedulò formare debeant patres suos liberos, meminerint tamen id se nonnisi mera & singulari Dei gratia posse consequi. Subindicat etiam Solomo, quātumuis probitati addicti simus, nunquam tamen defore nobis obtrectatores. quia si ab omni maledicto immunis esset integritas, nulla esset cum inimicis disceptatio.

ARGVMENTVM PSALMI CXXVIII.

Psalmus hic proximo affinis est, & quædam veluti appendix Nam Dei benedictionem, quam Solomo testatus est diffundi per totum humanum genus, in veris & syncereis eius cultoribus maximè illustrem esse praedicat.

Psalmus CXXVIII.

1 *Canticum graduum. Beatus vir timens Iehouam, ambulans in viis eius.*

2 *Laborem manuum tuarum dum comedes beatus eris, & bene erit tibi.*

3 *Vxor tua sicut vitis fructifera in lateribus domus tuæ: filii tui sicut plantæ oliuarum in circuitu mensæ tuæ.*

1 *Beatus vir.* Quia proximo Psalmo dictum est prosperum in omnibus negotiis totóque vitæ decursu euentum à sola Dei gratia sperandum esse: nunc admonet Propheta vt qui cupiunt benedictionis Dei esse participes, syncerè totos ei se addicant, quia cultores suos nunquam frustrabitur. Ac primus quidem versus summam continet. nam reliqui tantùm explicationis vice additi sunt. Est autem hoc paradoxon, cui vix centesimus quisque subscribet, beatos esse qui timēt Deum, præsertim in hac vita. Multi enim Epicurei passim volitant Dionysio similes, qui secunda nauigatione iactabat deos fauere sacrilegis. Infirmos etiam turbat & concutit malorum fœlicitas. Deinde sub ærūnis suis fatiscunt. atque vt non bene sit Dei contemptoribus, & tolerabilis sit bonorum conditio, maior tamen pars in reputanda Dei prouidentia vel cæcutit vel conniuet. Certe dicterium hoc pridem communi ferè omnium consensu receptum fuit, Optimum esse non nasci, proximum quàm citissimè aboleri. Denique vel totum humanum genus promiscuè miserum esse existimat sensus carnis: vel profanis & sceleratis hominibus magis propitiam esse fortunam quàm bonis. Ab hac autem sententia, vt fuse disserui Psalmo 37, penitus abhorret, beatos esse qui timent Dominum. quo magis in eius meditatione nos insistere cōuenit. Cæterùm quia obscura est hæc fœlicitas, vt eam capere possimus, primò tenenda est eius definitio quæ mox sequetur. Deinde sciendum est, à Dei protectione maximè pendere. Nam vt in aceruum congerat quæcūque ad beatam vitam facere videntur, nihil certè magis erit optabile quàm delitescere sub Dei præsidio. Quòd si bonū hoc, vt meretur, nostro iudicio reliquis omnibus præcellit, quisquis persuasus erit Deo mundum & res humanas curæ esse simul haud dubie statuet summum fœlicitatis caput esse quod hic ponitur. Sed antequam vltra progredior, notandum est, in secunda parte versus non abs re notam apponi quæ Dei cultores à contemptoribus discernit. Videmus vt improbissimi quique non minore fastu quā impudentia & ludibrio timorem Dei iactent. Itaque Propheta probationem in vita exigit, quia res sunt indiuiduæ timor Dei & Legis obseruatio: atque ex radice necesse est prodire fructus. colligimus præterea ex hoc loco, non aliter probari Deo vitam nostram nisi dum ad Legem eius formatur. Certè nulla est sine timore Dei religio. Ex illo autē Propheta deducit quod dixi, vt viuamus ad eius præscriptum & mandatum.

2 *Laborem manuum tuarum.* Quidam male (meo iudicio) sentētiam hāc discerpunt, seorsum legentes, Quia laborem manuum tuarum manducabis: deinde, Beatus eris, & bene tibi erit: vt hoc posterius membrum sit initium nouæ sententiæ. Equidem verum esse fateor quod afferunt, hanc Dei gratiam, quòd fideles labore suo fruentur, opponi maledictioni quam scimus toti generi humano fuisse inflictam. Sed optimè sensus fluet, si vno contextu legamus, beatos esse filios Dei laborem suum comedendo. alioqui frigida esset adeóque insulsa repetitio. Iam verò Propheta priorem doctrinam confirmans, breuiter admonet secus æstimandam fœlicitatem esse quàm facere soleat mundus, qui beatam vitam in otio, deliciis, honoribus & opum abundantia locat. Hic autem seruos Dei ad mediocritatem reuocat Propheta, quæ ferè ab omnibus respuitur. Quotusquisque enim, si detur optio, ex suo labore viuere appetet? imò quis pro singulari bono ducet? Simul ac in medium prodit fœlicitatis nomen, vt inexplebilis gurges est hominis cupiditas, statim quisque ad intemperiem erūpit. Ergo Propheta hoc vno contentos esse iubet, quod sub Deo nutritic cōmo-

de manuum suarum alentur, sicut dictũ fuit Psalmo 34.11, Leones esuriunt & sunt famelici: qui verò Deum inquirunt eos nihil boni deficiet. Meminerimus autem, Prophetam non de vltima fœlicitate loqui, quæ nec cibo vel potu constat, nec angustis caducæ vitæ finibus inclusa est: sed promittere etiam in hac peregrinatione vel terreno hospitio fidelibus fœlicem vitam quatenus patitur mundi conditio: quemadmodum dicit Paulus, pietati vtrunque promitti, vt scilicet Deus toto vitæ curriculo nostri curam gerat, 1.Tim.4.8, donec ad æternã gloriam tandem nos perducat. Valet etiam ad emphasim personæ mutatio: quia in tertia persona loquutus, sermonem ad singulos dirigit, hoc sensu, Non tantùm immortalis fœlicitas in cælo te manet, sed quantisper in mundo peregrinaris, Deus officium patrisfamilias præstare non desinet in te educando, vt tibi quotidianus victus suppetat ex eius manu, modò tenui sorte cõtentus sis.

3 *Vxor tua sicut vitis.* Iterum hic describitur benedictio Dei sub specie illa cuius proximè meminit Solomo, nẽpe quòd Deus fœcundos reddet suos cultores, vt numerosam sobolem generent. Maior quidem pars sobolem expetit, éstque id ferè à natura ingenitum: sed plerique datam fastidiunt: deinde pauperibus sæpe gratior est orbitas, quàm si turbam inopem relinquerent. Verùm vtcunque præposteris desideriis variè & inconstanter feratur mundus, hanc suam benedictionẽ Deus præfert omnibus diuitiis, ideóque & nobis in pretio habenda est. Siquis ergo vxorem habet vitæ sociam, commodis moribus, non minoris æstimet hanc benedictionem quàm Solomo, qui affirmat, Prou.19.14, nonnisi à Deo vxorem bonam dari. Siquis etiam pater sit magnæ sobolis, grato animo excipiat tam præclarum beneficium. Siquis obiiciat, Prophetam, sic loquendo, fideles carnis illecebris in terra morari, ne solutis & liberis animis in cælum aspirent: respondeo non esse mirum si Iudæis gustum gratiæ Dei paternique fauoris sub Lege proposuerit, quia tunc scimus pueris fuisse similes. Quanquam sic eum temperauit, vt ad cælestis vitæ meditationẽ conscenderent. Hodie quoque nobis, licet parcius, fauorem suum temporalibus beneficiis Deus testatũ facit quemadmodum nuper citauimus ex Paulo, 1.Tim.4.8, pietatem habere tam præsentis quàm futuræ vitæ promissiones. Sed hoc modo non iniicitur nobis remora vel impedimentum ne in cælum assurgant mentes nostræ, sed potius scalæ eriguntur quibus gradatim illuc conscendant. Meritò itaque Propheta fideles admonet, fructũ iã aliquẽ suæ integritatis percipere dũ illis victũ Deus suppeditat, eos fortunat in coniugio & prole, & ad curandam eorum vitam descendit. Sed eo consilio præsentem Dei gratiam commendat, quo alacrius ad æternam suam hæreditatem festinent. Quòd si non semper hæc fœlicitas piis contingat, sed interdum vxor vel molesta sit, vel superba, vel vitiosis moribus si liberi etiam dissoluti sint ac vagi, imò patris domum dedecore afficiãt: se ideo Dei benedictione fraudari agnoscant, quod eam sua culpa repulerint. Et sanè si quisque sua vitia reputet, fatebitur terrenis Dei beneficiis iustè se priuari.

4 *Ecce certè sic benedicetur vir timens Iehouam.*

5 *Benedicet tibi Iehoua è Sion, & videbis bonum Ierusalem omnibus diebus vitæ tuæ.*

6 *Et videbis filios filiorum tuorum, pacem super Israel.*

4 *Ecce certè sic.* Confirmat Propheta superiorem doctrinam, in externo quoque fluxæ huius vitæ statu fulgere Dei gratiam, quæ demonstret nos operam non perdere eum colendo. Quia tamen non tam clarè apparet pietatis merces, primò demonstratiua particula vtitur, *ecce*: deinde addit *certè*, sic enim interpretor particulam כי. Semper tamen memoria tenendum est quod prius attigi, sic promitti nobis in terra Dei benedictionem, ne sensus nostros occupet

se detineat: quia spem futuræ vitæ minime suffocari decet. Quo fit vt non semper potiamur æqualiter Dei beneficiis.
5 *Benedicet tibi.* Quidam precationem esse volunt, atque ita futurum tempus resoluunt in optatiuum. sed potius videtur contextus esse eiusdem doctrinæ: quia clarius nunc exprimit Propheta bonorum quæ retulit, Deum esse authorem. Etsi enim sæpe nobis ante oculos versantur eius dona, tamen eorum conspectum falsæ imaginationes obscurant. Quare superuacua hæc repetitio non fuit, à Deo benedici fideles quoties aliquid prosperi euenit. Dicit autem è *Sion* vt pios reuocet ad memoriam fœderis quod Deus cum ipsis pepigerat. nam familiariter promiserat se Legis obseruatoribus propitium fore atque hæc rudimenta pietatis à prima infantia imbiberant. Quare Propheta nihil se nouum vel prius inauditum afferre docet: quia pridem ex Lege didicerant temporalibus quoque beneficiis palam fieri, non frustra coli Deum, atque id re ipsa sensuros asserit. Sed quod addit *de bono Ierusalem*, piis legem præscribit, ne priuatim sibi tantùm consulant, vel propriis commodis sint addicti: quin potius vt præcipuum eorum votum sit videre florentem Dei Ecclesiam. Valde enim absurdum esset, neglecto corpore singula membra optare quod sibi vtile sit. Porrò quum nimis illuc cupide feramur, non temere Propheta studium publicæ salutis commendat, ac benedictiones domesticas sic permiscet communibus Ecclesiæ bonis, vt sciamus res esse coniunctas, & quas distrahere fas non sit.

ARGVMENTVM PSALMI CXXIX.

Docet primò hic Psalmus Deum hoc consilio Ecclesiam suam variis molestiis & vexationibus subiicere, vt se melius liberatorem eius ac vindicem probet. Ergo fidelibus in memoriam reuocat quam miserè seculis omnibus afflictus fuerit Dei populus & quàm mirabiliter seruatus vt ex illis documentis spem in futurum tempus colligat. Ideóque in secunda parte sub forma imprecationis docet, impiis omnibus qui Dei populum sine causa infestant, breui vltionem instare.

CAnticum graduum, Sæpe afflixerunt me à iuuentute mea dicat nunc Israel.

2 Sæpe afflixerunt me à iuuentute mea, nec tamen potuerunt contra me.

3 Super dorsum meum arauerunt aratores, protraxerunt sulcos suos.

4 Iehoua iustus confregit funes impiorum.

1 *Sæpe afflixerunt.* Probabile est Psalmum hūc fuisse compositum quum Ecclesia Dei in extremas angustias cōiecta, vel magno aliquo discrimine perculsa, vel tyrannide oppressa, parum ab interitu distabat. idque conicio ex aduerbio temporis *nunc*, quod mihi videtur emphaticum: acsi diceret Propheta, Dum sub tentationum mole ægrè fideles respirant, opportunum esse tempus quo secum reputent qualiter ab initio Deus & per continuam ætatum seriem populum suum exercuerit. Simul ac Deus hostium nostrorum libidini habenas laxauit, mœrore constricti, tantùm in præsenti malorum sensu occupamur, hinc nascitur desperatio: quia in mentem non venit, idem quoque patientiæ examen sumptum esse de Patribus, nec quicquam nobis accidere quod nō experti sint. Hoc ergo fidelibus optimū solatii genus, si oculos referant ad vetusta Ecclesiæ certamina, agnoscāt semper laborasse sub cruce, iniusta hostium violentia duriter fuisse vexatam. Iam mihi non occurrit melior coniectura quàm Psalmum fuisse compositum postquam ab exilio reuersus fuerat populus, & è suis vicinis graues multas acerbásque iniurias perpessus, tandē sub tyrannide Antiochi propemodum defecit. In illa igitur turbida caligine

Propheta fideles ad fortitudinem animat:nec paucos solum,sed sine exceptione totum corpus:iubetque,ad sustinendos tam duros insultus,hunc bonæ spei clypeum opponere,Ecclesiam Dei patiendo semper stetisse victricem. Ac singulis prope verbis subest pondus. *Dicat nunc Israel*, hoc est,secum vetera experimenta reputet,ex quibus colligere licebit Dei populum nunquam à crucis tolerantia fuisse immunem, fœlici tamen euentu variis afflictionibus fuisse semper probatum. De hostibus autē indefinitè loquendo, grauitatem exaggerat magis quàm si Assyrios vel AEgyptios nominasset. Certum enim genus non designans,mundum subindicat innumeris hostium copiis refertum esse,quos facile armat Satan ad bonorum perniciem, vt omni ex parte noua subinde bella emergant. Et certe satis testantur historiæ,non fuisse negotium populo Dei cū paucis hostibus,sed à toto ferè mundo oppugnatum:deinde non ab externis tā tùm hostibus,sed à domesticis exhibitas fuisse molestias. *Iuuentutis* nomine intelligit prima exordia, non tantùm quum Deus populum eduxit ex AEgypto, sed quum Abraham & Patriarchas laboriosa militia per totam fere vitam confecit. Quum verò immaniter exagitati essent in terra Chanaan,posteris AEgyptus deterior fuit habitatio,vbi non modò seruiliter,sed etiam probrosè fuerūt oppressi. In egressu scimus quanta difficultas.ab eo tempore si quid relaxationis datum est,non tamen diuturna quies fuit vsque ad regnum Dauidis. Quanquam autem tunc visa fuit beata eius cōditio,non multo pòst exortæ sunt turbæ atque etiam clades,quæ Dei populo exitium minitarentur. Exilio Babylonico parum abfuit quin sine vlla spe tanquā sepulcro abditi putrefierent. Post reditum vix breues induciæ ad respirandū datæ sunt. Certè ad internecionem sæpius fuerunt cæsi. Itaque non abs re dicuntur fuisse afflicti, nequis conciperet mediocri aliquo incommodo fuisse affectos.acsi Propheta ante oculos nobis statueret Dei populum quasi semimortuum,quem hostes sub pedibus suis prostratum calcare non dubitent. Quòd si ad nos venitur,horrendas persequutiones adiungere conueniet,quibus millies consumpta fuisset Ecclesia, nisi Deus quasi rediuiuam arcanis modis seruasset. Porrò nisi in malis nostris obstupescimus,huius infaustæ ætatis necessitas ad eiusdem doctrinæ meditationem nos cogit. Adhæc quum bis dixit, *Afflixerunt me, Afflixerunt me*, repetitio minime supernacua est,vt sciamus Dei populum non semel aut iterum bellasse, sed continuis exercitiis fuisse ad patientiam probatum. Dixerat cœpisse *à iuuentute*, significans à prima origine sic fuisse imbutum,vt assuesceret ad ferendam crucem:nunc addit quàm non abs re fuerit tam aspera educatio,quia per continuos progressus non destitit Deus malis eos subigere. Quòd si tam austera fuerunt pueritiæ rudimenta,nisi hodie, postquā in virilem ætatem Christi aduentu adoleuit Ecclesia,robur ad ferendum nobis suppetat,nimis pudenda erit nostra mollities. Consolatio autem in postremo verbo posita est,quòd hostes omnia experti,nunquam tamen votis suis potiti sint,quia spem & conatus eorum frustratus est Deus.

3 *Super dorsum meum.* Exornat apta similitudine quod dixit de grauibus Ecclesiæ pressuris. Nā Dei populum agro comparat per quem aratrum trahitur. Dicit protractos fuisse sulcos, vt à scissura & fossione nullus angulus fuerit immunis. His verbis ad viuum exprimit dorso Ecclesiæ semper infixam fuisse crucem,quæ longè & latè ipsam proscinderet. mox tamen additur eadem consolatio.sed sub figura,quòd Deus iustus *absciderit funes*. Ad aratrum enim alludit,quod scimus funibus alligari ad colla boū. Et aptissimè docet paratos quidem fuisse impios ad pergendum, quia nunquā fessa vel satiata fuisset eorum crudelitas:fuisse etiam armis instructos:sed modum fuisse inexpectatū quo Dominus eorū rabiē compescuit. perinde ac si quis funes & lora conscindēs,boues disiūgeret ab aratro. Hinc videmus qualis sit Ecclesiæ ratio. quia Deus iugū suū vult à nobis placidè suscipi,Spiritus sanctus non abs re comparat nos terræ arabili, quæ nihil opponere potest quin

tota

rota scindatur aratri tractu. Si quis argutus philosophari velit, dicere liceret arationem fieri vt ager seminatus tandem fructum referat. Sed Propheta (meo iudicio) simplicius concionatur de afflictionibus Ecclesiæ. Epitheton iusti, quo Deum Propheta insignit, ad circunstantiam causæ aptãdum est: acsi diceret, Quãuis ad tempus dissimulet Deus, nunquam tamen obliuisci suæ iustitiæ, quin det relaxationem miseris: sicut Paulus hanc rationem adducit in secunda sua epistola ad Thessalonicenses, cap. 1. 7. Atque hoc notatu apprimè dignum est, salutem Ecclesiæ necessariò coniunctam esse cum Dei iustitia. Prudẽter etiã Propheta admonet, ideo non præualuisse hostes, quia Deus eorũ conatus abrupit, nec passus est vltrà progredi quàm apud se decreuerat.

5 *Pudefient, & vertentur retrorsum omnes qui oderunt Sion.*

6 *Erunt sicut herba tectorum, quæ antequam exeat arescit:*

7 *De qua non impleuit manum suam messor, neque sinum suum manipulos colligens.*

8 *Neque dixerunt transeuntes, Benedictio Iehouæ super vos, benedicimus vobis in nomine Iehouæ.*

5 *Pudefient.* Siue hæc precatio sit, siue promissio in futurum tempus respicit Propheta. Et certe quum verba omnia sint futuri temporis, aptissimè conuenit sensus si ex præteritis colligat quid in finem vsque sperandum sit. Vtrouis modo accipias, docet Propheta non esse cur animum despondeant fideles, vbi vidẽt in sublime hostes suos attolli. Neque enim propter altiorẽ situm pluris est herba quæ in tectis nascitur, quàm seges quæ in humili fundo calcatur pedibus. Nam herbæ tectorum licet altè emineant super hominum capita, primùm sunt inutiles, deinde paulò pòst arescunt. Alii verbum שׁלף vertunt euellatur: acsi dictum esset, absque manu vel artificio hominis siccari. Sed quum propriè educi vel exire significet, intelligit (meo iudicio) Propheta, adeò non esse diuturnum vigorem, vt marcescant ac pereant in primo germine: quia nulla subest radix, nulla etiam terra quæ succum vel humorem suppeditet in alimentum. Quoties ergo nos terrebit hostium splendor, vel eminentia, veniat nobis in memoriam hæc comparatio, herbam in tectis nascentem esse sublimem, sed absque radice, ideoque non longæ durationis: sic istos, quo propius superbiæ suæ altitudine ad Solem accedunt, citius æstu consumptum iri, quia radice carẽt: quum sola humilitas vitam & vigorem a Deo hauriat vt nobis inspiret.

8 *De qua non impleuit.* Confirmat rursus, quantumuis exurgant impii, vel se efferant, manere tamẽ in herba, quia neque vnquam producunt bonam frugem, neque ad maturitatem perueniunt, sed mera apparentia (vt loquuntur) turgent. Vt hoc planum faciat, opponit eos herbis frugiferis, quæ ex vallibus & locis depressis alimenta hominibus producunt. Tandem omnium odio vel contemptu dignos esse dicit, quum publicis votis benedicantur segetes. Cæterùm, quum doctrinam hanc à communi vitæ vsu sumpserit Propheta, monemur simulac oculis nostris spes aliqua prouentus occurrit, rogandum esse Deum, in cuius manu est terræ fœcunditas, vt benedictionem suam pleno effectu confirmet. Et certè quum tot periculis obnoxii sint terræ fructus, mirum nisi necessitas ipsa nos ad orandum sollicitet. Adde quòd non de solis filiis Dei loquitur, qui vere ex eius verbo edocti sunt terram eius gratia esse fertilem: sed complectitur etiam homines pro-

sanos, quibus naturaliter ingenita est eadem notitia. Porrò si non modò habitabimus in Ecclesia Domini, sed studebimus censeri inter legitimos eius cives, intrepidè despicere licebit totam hostium nostrorum potentiam. quia etsi floreant ad tempus, sintque conspicui, sunt tamē herbæ steriles & maledictæ.

ARGVMENTVM PSALMI CXXX.

Siue priuatim suo nomine oret Propheta, siue Ecclesiæ totius personam sustineat, malis obrutus ardenti vehementia liberationem flagitat. Et quanquam se iustè castigari agnoscit Dei manu, se tamen & pios omnes ad bene sperandum hortatur. quia Deus suorum sit perpetuus redemptor, & in promptu suppetat ratio qua eos à morte eripiat.

Psalmus CXXX.

Canticum graduum. De profundis clamaui ad te Iehoua:

2 *Domine audi vocem meam, intentæ sint aures tuæ ad vocem precationum mearum.*

3 *Si iniquitates obserues* Deus, *Domine quis consistet?*

4 *Quia apud te est propitiatio vt timearis.*

1 *De profundis.* Notandū est quòd se velut ex profundo gurgite vocem emittere dicit Propheta, vtpote malis obrutus. Quia enim miseriæ quarum finis non apparet, desperationem ferè secum trahunt, nihil magis difficile quàm ex graui & alta mœstitia animos excitare ad precandum. Et mirum est, quum rebus lætis & tranquillis frigeant preces, quia tunc sensus nostros occupat securitas: malis quæ acuere nos debebant, magis torpere attonitos. Atqui Propheta ex molestiis, cura, periculis, mœrore, sub quibus demersus est, precandi fiduciam sumit. Anxietatem verò & studii ardorem exprimit tam voce *clamoris*, quàm repetitione quæ habetur secundo versu. Quo magis detestabilis est barbara Papistarum inscitia dum Psalmū hunc in vsum alienum trahentes, fœdè profanant. Quorsum enim demurmurāt eum pro mortuis, nisi quòd eos fascinauit Satan vt doctrinam apprimè vtilem suo sacrilegio extinguerent? Nam ex quo ad mortuas vmbras raptus fuit Psalmus, vulgò ferè creditum est nullum esse eius vsum inter viuos: atque ita mundo periit incomparabilis thesaurus.

3 *Si iniquitates obserues.* Hîc iam fatetur se iustas pœnas luere, quantūuis miserè afflictus sit. Porrò quum suo exemplo toti Ecclesiæ regulam dictet, nemo sine humili deprecatione in Dei conspectum se offerre audeat. præsertim vbi Dominus seuerè nos tractat, sciamus eandem quæ hîc editur confessionem à nobis exigi. Nam qui vel sibi blāditur, vel neglectu sua peccata sepelit, dignus est qui tabescat in suis miseriis: certè indignus est qui vel minimum leuationis à Deo impetret. Simul ergo ac iræ suæ signa profert Deus, etiam qui aliis omnium sanctissimus videtur, ad hanc vocē descendat, si iure nobiscum agere statuat Deus, vocétque ad tribunal suum, neminem mortalium posse consistere. Atque vt demus vnum hominem hîc precari, simul tamen pronuntiat de toto genere humano: acsi diceret, à primo vsque ad vltimum omnes filios Adæ, si reddenda sit vitæ ratio, perditos esse ac damnatos. Ergo sanctissimos etiam quosque hunc reatum subire necesse est, vt ad misericordiæ asylum confugiant. Nec tamen Propheta extenuandæ culpæ causa alios secum inuoluit: sicut hypocritæ, vbi non audēt prorsus se iudicio eximere, subterfugiū hoc sibi accersunt, An ego vel primus vel solus peccaui? atque ita dum se in turba miscent, dimidiam absolutionem se adeptos credunt. Propheta verò tale effugium minimè captauit: imò postquā se penitus excussit, eo grauiore pœna obstrictum esse fatetur, quòd ex toto genere humano ne vnus quidem æternum exitium effugere queat. acsi dixisset, Quisquis accedet in conspectum Dei, quamlibet rara sanctitate polleat, succumbet

cumbet tamen. quid igitur mecum fiet qui non vnus sum ex optimis? Hæc genuina est huius doctrinæ applicatio, vt quisque vitam suam seriò examinet ad perfectionem illam quæ nobis in Lege præscribitur. Sic fiet vt sine exceptione fateri cogatur cunctos mortales æterno interitu dignos esse: singuli verò se millies perditos esse agnoscant. Iam verò docet hic locus, quòd nullus propriis operibus stare queat, quicunque iusti reputantur coram Deo, venia & remissione iustos esse: alioqui euanescet omnis iustitia. Et Papistæ quidē fatētur defectū operum indulgentia suppleri: sed quia partialem somniant iustitiam, quæ homines sustineat coram Deo, lōgissimè aberrant à Prophetæ sensu, sicuti ex sequentibus clarius liquebit.

4 *Quia apud te est.* Versus hic longius nos deducit. nam etsi ore tenus fatentur omnes neminem esse in mundo quem Deus, si velit, æternæ morti non iure addicat: quotus quisque sibi persuadet quod nunc addit Propheta, gratiam qua indiget, sibi paratam fore? nam vel cum stupore indormiunt suis peccatis, vel fluctuantur inter varias dubitationes, & tandem desperationi succumbunt. Sine controuersia (vt dixi) valet illud axioma inter omnes, neminem extra noxam esse: claudit tamen oculos maior pars ad sua vitia, & in latebris ignorantiæ suæ securè desidet, nisi violenter excitetur. Vbi autem vrgentur Dei iudicio, trepidant, vel vsque ad desperationem torquentur. Quia igitur nemo Deum sibi propitium fore confidit, nulla est petendæ veniæ cura. Si quis serio iudicii Dei sensu expergefiat, pudore & metu humiliari necesse erit. Sed non sufficeret talis displicentia, nisi simul accedat fides, quæ deiectos timore animos ad petendam veniā erigat. Rectè ergo Dauid vt verum pœnitentiæ affectum induat, se primò ad Dei tribunal sistit: sed ne terrore confusus deficiat, mox spem veniæ adiungit. Et certè qui non vltra gradum hunc procedunt, vt se morte æterna dignos sentiant, eos videmus quasi phreneticos magno impetu contra Deum ruere. Ideo quo se & alios melius confirmet Propheta, pronuntiat non posse à Deo suam clementiam auelli vel separari. Acsi diceret, Simul ac de te cogito, occurrit etiam tua bonitas, vt non dubitem te mihi fore propitium, quia exuere naturam non potes: certóque persuasus sim te ideo misericordem esse quia Deus es. Sciamus autem non de confusa gratiæ Dei notitia hîc agi, sed vnde certò colligat peccator, simulac Deum quæsierit, paratam reconciliationem fore. Quare nō mirum si apud Papistas nulla viget firma Dei inuocatio, vbi sua merita, satisfactiones, & dignam (vt vocant) præparationem miscentes Dei gratiæ, de reconciliatione cum Deo suspensi dubiique semper disceptant. Ita fit vt orando nihil quàm suos dolores & cruciatus augeant, quemadmodum si quis lignum admoueat iam accēso igni. Vt autem orando quis proficiat, eum necesse est à gratuita peccatorum remissione incipere. Notanda est etiam finalis causa cur Deus ad ignoscendū propensus dicatur, & nunquam in medium prodire quin se placabilem seruis suis offerat: quia scilicet nulla maneret pietas in mundo, nullus Dei cultus sine impetrandæ veniæ fiducia. Hoc quoque principium ignorant Papistæ. Prolixè quidem concionantur de timore Dei, sed quia perplexas dubitatione tenent miseras animas, ædificant sine fundamento. Et certè hic primus Dei ritè colendi gradus est, sponte nos ei & liberali affectu subiicere. Nam quod de eleemosynis docet Paulus 2. Corinth. cap. 9. versu 7, ad omnes vitæ partes extenditur: Deum scilicet hilarem datorem amare. Porrò qui fiet vt se Deo quisquam alacriter offerat, nisi recumbat in eius gratiam, certóque persuasus sit sua obsequia placere? quin potius fugient omnes, atque horrebunt Dei conspectum. quòd si non tergum prorsus obuertant, captabunt tamen subterfugia. Denique sensus iudicii Dei absque spe veniæ, horrorem incutit, qui odium necessariò ex se generat. Non contemnit quidem Deum peccator, qui minas eius formidans, apud se angitur: sed tamen fugit. hoc verò ipsum fugere, mera est apostasia & rebellio. Vnde sequitur, Deum nunquam rectè coli absque notitia gratiæ eius. Tenen

da est etiam altera ratio quam attigi, nisi cõfidimus acceptum esse Deo quod ei offerimus, ignauia & torpore nos retineri. Quanquam enim increduli multum feruoris sepe ostentant (vt videmus Papistas laboriosè suis superstitionibus incumbere) quia tamẽ Deum sibi propitium esse non statuunt, nullum interea præstant spontaneum obsequium: quia nisi eos cogeret seruilis formido, mox erumperet horribilis contumacia, quæ metu suppressa latet.

5 *Expectaui Iehouam, expectauit anima mea, & in verbũ eius speraui.*

6 *Anima mea ad Dominum ante custodes manè, custodes manè.*

5 *Expectaui Iehouam.* Postquam Deum in genere miseris peccatoribus qui ad eum confugiunt, exorabilem testatus est, concludit se inde animari ad bene sperandum. Nam præteritum verborum tempus loco præsentis accipitur. Porrò quum per se emphatica sit repetitio, est etiam auxesis in voce *animæ*: acsi diceret, se in Deo sperare, & quidem intimo cordis affectu. Atque hinc etiam colligimus, non modò in hominum oculis fortem fuisse, sed arcano etiam sensu apud Deum quietem & patientiã fouisse: quæ optima est fidei probatio. quia vtcunque multos cohibeat ambitio ne aperte Deo obmurmurent, vel diffidentiam suam prodant, vix decimus quisque remotis arbitris vel testibus pacato animo Deum expectat. Addit continuò pòst, hanc patientiæ suæ fulturam esse, quia in Dei promissiones recumbat: quibus sublatis, Dei gratiam euanescere necesse est, atque ita mentes nostras concidere, & desperatione obrui. Cæterùm, vt verum spei nostræ documentum extet, solo Dei verbo contentos esse docet. Vbi verò quis verbum amplexus, salutem sibi à Deo promittet, fiducia hæc, expectationis vel patientiæ mater erit. Quanquam autem seipsum alloquitur confirmandæ fidei suæ causa, non tamen dubium est quin similem fiduciæ materiam suggerat omnibus Dei filiis: ac primò verbũ illis statuat vt inde toti pendeant. Deinde admonet euanidam esse fidem, nisi ad patientiam nos formet.

6 *Anima mea ad Dominum.* Hoc versu tam feruorẽ sui studii, quàm incõstantiam exprimit. Nam se *custodes* antecedere dicens, quàm sedulò & alacriter ad Deum aspiret, hac similitudine ostendit. Repetitio autem, constãtiæ testimonium est. quia nõ dubium est quin continuum actum vel tenorem, ideóque perseuerantiam designet. Vtrunque verò dignum est notatu: quia plus satis apparet quàm lentè ac frigidè ad Deum mentes nostræ cõtendant: deinde quàm facilè ad minimos quosque flatus nutẽt, atque etiam labantur. Porrò quia solebant vigiliæ in quatuor partes distribui, sic exponi potest hic locus, Quemadmodum nocturni custodes, qui vicibus excubias peragunt, intenti sunt ad auroram, ita Prophetam summa animi attentione ad Deum respexisse. Sed videtur simplicior esse sensus. Sicuti manè alios omnes præueniunt sua vigilantia, & omnium primi surgunt portarum custodes, vt ad suam stationem compareant, ita animum Prophetæ summa celeritate ad quærendum Deum properasse. Repetitio, sicuti iam admonui, docet, in illo intuitu stetisse defixum. quia semper cauendum est, si Dominus longius nos suspendit, ne more tædio feruor noster languescat.

7 Sed *speret Israel in Iehouam: quia apud Iehouam clementia. & multa apud eum redemptio.*

8 *Et ipse redimet Israelem ex omnibus iniquitatibus eius.*

7 Speret

7 *Speret Israel.* Postquam de se loquutus est Propheta, & commune in sua persona exemplum proposuit, iam ad totum Ecclesiæ corpus doctrinam accommodat. Notandum verò est vbi spem omnium piorum fundatã esse velit, nempe in Dei misericordia, ex qua nascitur redemptio. Priore membro fideles admonet, etiamsi dignitatem nullam afferant, neque merita, sufficere tamen ipsis, quod Deus sit misericors. Atque hæc inter fidem Ecclesiæ & gratuitam Dei bonitatem mutua relatio diligenter notanda est: vt sciamus, eos omnes qui meritis suis freti, Deum remuneratorem sibi fore confidunt, spẽ suam ad Scripturæ normam minimè componere. Ex hoc fonte *redemptionem* deducit: quia, vt populi sui redẽptor sit Deus non aliunde quàm sua misericordia mouetur. *Multum* verò esse dicit, vt se vel in vltima desperatione sustineant fideles, quia in manu Dei sint multæ & incredibiles seruandi viæ. Ac fieri potest vt afflictissimo Ecclesiæ statu compositus fuerit Psalmus, qui deiicere omnes posset, nisi immensa potentiæ Dei ad suos seruandos magnitudo illis opposita fuisset. Atque hic verus est præsentis doctrinæ vsus, vt in profundis gurgitibus demersi, non tamen dubitent exitum in manu Dei esse, qui rationes absconditas quoties erit opus inueniet. deinde statuant, quoties afflicta fuerit Ecclesia eum fore liberatorem. quò etiam spectat quæ mox sequitur clausula:

8 *Et ipse redimet Israelem.* Propius ad Ecclesiam applicat quod dixit. colligit enim, minimè dubium esse quin Deus, cui patent multiplices ad seruandum viæ, futurus sit redemptor populi quem elegit. Quibus verbis docet, vbi testata nobis est Dei adoptio, salutem quoque certam nobis esse. Crassius hoc modo exponere licebit Prophetæ mentem: Quum Dei sit perpetuum munus redimere, non sit autem promiscuè omnium redemptor, sed tantum electi populi, minimè timendum esse quin fideles ex malis omnibus emergant: quia alioqui cessaret Deus ab officio quod sibi vendicat. Atque iterum inculcat, modò ad reatum deprecandum supplex accedat Israel, peccata eius non fore obstaculo quominus Deus sit redemptor. Etsi enim עון sæpe pro pœna peccati ponitur, subest tamen culpæ notatio. Iam quoties pœnarum mitigationem Deus promittit, simul docet peccatis se fore placabilem: imò reconciliatione oblata spem veniæ facit peccatoribus. Secundum hunc sensum dicitur Ecclesiam suã redempturus, non ab exilio Babylonico vel à tyrannide & iniuriis hominum, vel à penuria, vel denique ab aliis incommodis, sed à peccatis quia donec hominibus quos affligit ignoscat, nulla speranda est liberatio. Quomodo igitur vel quo ordine petenda sit à malis omnibus liberatio, hinc discamus, nempe vt semper primum gradum teneat peccatorũ remissio, sine qua fœliciter nihil succedet. Nam qui pœnas tantùm excutere cupiunt, similes sunt deliris ægrotis, qui de morbo non solliciti, tantùm ad symptomata curanda intenti sunt. Ergo vt nos à miseriis liberet Deus, danda in primis opera est, vt abolitis peccatis redeamus cum ipso in gratiam: alioqui parum proderit, temporalem pœnam laxari: quia id reprobis etiam sæpe contingit: hæc autem est solida liberatio, vbi Deus abolitis peccatis, propitium se ostendit. Vnde etiam colligimus, minimè timendum esse, vbi veniam adepti erimus, quin humanitas Dei & clementia nobis parata sit & exposita: quia Redimere ab iniquitate, tantundem valet atque pœnis vel castigationibus modũ imponere. Quo refellitur peruersum commentum de satisfactionibus & Purgatorio, quasi Deus culpam condonans, pœnam retineat. Quòd siquis obiiciat, puniri interdum à Domino qui iam adepti sunt veniam: concedo, non semper eodem momento Deum fauoris sui signa ostendere hominibus, quo sibi eos reconciliat: sed quamuis eos erudiat in posterum, rigorem suum interea lenire. Id verò nihil ad satisfactiones pertinet quibus Papistæ fingunt se Deo afferre dimidiæ redemptionis pretium. Certè innumeris locis, vbi Deus externas benedictiones populo suo promittit, semper exordium facit à culpæ remissione. Quare nimis crassa inscitia est, non remitti pœnam donec operibus placatus sit. Iam quum Dei consilium sit, pœnis

ad obsequium cogere fideles, perperam hoc vltra mortem extenditur. Sed non mirum est Papistas tot profana somnia coaceruare, qui vnicum reconciliationis modum non tenent, nempe Deum non aliis propitium esse nisi qui expiationem suam quærunt in Christi sacrificio. Notandum autem quod dicit *ex cunctis iniquitatibus*, ne miseri peccatores, quamuis multiplici reatu se obstrictos sentiant, sperare tamen desinant propitium sibi Deum fore.

ARGVMENTVM PSALMI CXXXI.

Hic Dauid, vt populum animet ad strenuè militandum sub auspiciis suis, vel etiam ad obsequium sibi præstandum pios omnes hortetur atque inuitet, Deum pronuntiat semper ducem sibi fuisse, nec absque eius mandato & vocatione quicquam se fuisse aggressum.

Psalmus CXXXI.

Canticum graduum Dauidis. *Iehoua non est exaltatum cor meum, nec elati sunt oculi mei, nec ambulaui in* rebus *magnis & absconditis à me:*

1 *Iehoua non est exaltatum.* Quia Dei Ecclesiæ præerat Dauid, vt se legitimum probaret Regem, ac fideles sibi morigeros redderet, testari voluit nihil se ambitione vel superbia abreptũ tentasse: quin potius se quieta & placida modestia fuisse retẽtum, vt se Deo subiiceret. Quæ doctrina ideo apprime est vtilis, quòd nulla certior bene viuendi regula est, quàm dum quisque sorte Diuinitus sibi præscripta contentus, fortunam sibi non fingit, sed Dei vocationẽ placide expectat: neque plus expetit quàm licet: neque se præcipitanter ingerit: neque etiam ad magnitudinem effertur, sed in suo gradu libenter se continet. Porrò cor suum exaltatum fuisse negans, fontem omnis temeritatis & illicitæ audaciæ notat. Vnde enim fit vt suis cupiditatibus ita seruiant homines, vt volitent per medium aerem, vt omnia miscendo, mundum conturbent, vt denique sua audacia ferantur præcipites, nisi quia superbia turgẽt? Correcta verò altitudine cordis, moderationem omnes colent. Quod de *oculis* additur, perinde valet ac nullum superbiæ signũ in gestu aut vultu extitisse: sicut alibi in superbis damnantur alta supercilia. Etsi longius non inepte extendi hoc posset, quòd scilicet Dauid non modò cor suũ compescuerit, ne se ambitione efferret: sed oculis quoque frænum iniecerit, ne cordis altitudinis cupido se comites præberent. summa est, vnà cum corde omnes sensus ad modestiam fuisse submissos. Quod se *negat ambulasse in rebus magnis*, ad animum referri necesse est. Res certè præclaræ fuerunt, non modò fungi Prophetæ officio, sed Regia etiã dignitate esse ornatum: imò in sacro vnigeniti filii Dei solio sedere. Omitto alias excellentiæ partes, quibus eum Deus à vulgo hominum exemit. Verùm quia se continuit in hoc gradu, ne aliud appeteret quàm Deo & Ecclesiæ eius seruire, meritò asserit se non ambulasse in rebus magnis. Quanquam ne quis frustrà in verbo vno hæreat, particula quæ sequitur *supra me*, communiter rebus magnis & abscõditis vel mirabilibus aptanda est. Nõ ergo agitur quàm humilis vel excelsa fuerit Dauidis conditio: quia sufficit tenuisse modum, ne transiliret vocationis suæ metas. Neque enim fas sibi duxit vel pedem mouere, nisi quatenus Dei præcepto regebatur. Atque hic tenenda est antithesis inter Dauidis submissionẽ, & prauã eorũ temeritatẽ, qui posthabito Dei iussu se ingerunt vltra quàm par est, vel in alienas functiones inuoluant. nam vbi prælucet Dei vocatio, nihil nobis erit absconditum, vel magnum supra nos, præsertim si ad quoduis obsequium parati simus. quoscunque verò ambitio solicitat, necesse est in labyrintho vagari. Et sanè videmus vt magnificos istos conatus, in quibus fastuose se iactant filii sæculi, frustretur Deus. Per longos suos discursus obequitant, versant totum mundum suo arbitrio, & nihil intactum prætereunt: placent etiam sibi in suo acumine & industria. verùm vbi in magnum aceruum extulerunt sua consilia, repentè euertitur: quia nihil

hil inest solidum. Duobus autem diuersis vitiis laborant qui Deum præire volunt, sequi non sustinent. alii enim feruêter se præcipitant, acsi lapides ædificandi causa in cælum proiicerent. alii verò quamuis non palàm suam intemperiem prodant, sed lenti sint & quasi reptando in longum tempus prospiciant: quia tamen non minore arrogantia decernunt, contempto Deo, quid post decem & viginti annos facturi sint, acsi cælo & terræ dominarentur, lapides ædificii sui fûdandi causa iaciunt in profundum mare. Atqui, si Deus centum illis vitas proroget, nunquam ad superficiem perueniêt. Quòd si Deo se quis subiiciat, primùm nihil appetens, deinde se continens in suo modulo, cum Dauide planam & æquabilem viam tenebit.

2 *Si non posui & quietam tenui animam meam, sicut est ablactatus super matrem suam, sicut ablactatus super me anima mea.*

3 *Speret Israel in Iehouam ex nunc & vsque in seculum.*

2 **Si non posui.** Concinna similitudine hic melius explicat quid sibi voluerit, puero nuper ablactato se comparans. Sensus autem est, curis omnibus valere iussis, quæ ambitiosos homines inquietare solent, paruitatê amasse. Quia autem res est difficilis creditu, iureiurando confirmat: de cuius forma alibi dictum fuit. nam subaudienda est imprecatio quæ tacetur: vt discant homines iurando linguam suam cohibere, ne futiliter Dei nomen vsurpêt. Quod ad verba spectat, *ponere animam instar pueri*, est eam formare vt similis sit. Deinde ostêditur qua in re, nempe vt quiesceret in silentio. Est enim ירוממתי verbum quadratum à דום, quod transitiue accipitur pro cogere ad silentium. Porrò istud *quiescere* feruidis studiis opponitur quibus se multi & totum mundum tumultuosè perturbant. Infantis pueri similitudo alibi in vitio ponitur. Nã quû dicitur Iesaiæ 28.9, Quem docebo scientiam? abductos à lacte? auulsos ab vberibus? Propheta odiosè populi tarditatem perstringit, acsi nihilo esset ad discendû magis idoneus, quàm pueri nondum bimuli. Sed eadem ratione hîc laudatur simplicitas qua dicit Christus, Matt. 18.3, Nisi sitis puero huic similes, non poteritis ingredi in regnum Dei. Inde autem insanæ cupiditates, quòd homines vltrà quàm par sit, sapere & prouidi esse appetunt. Ideo addit Dauid, *anima mea super me* quieuit: nôquòd propriis viribus niteretur, sed quia animum nullis cupiditatibus agitatum placidè & suauiter in sinu fouebat. Notatur enim antithesis inter vagos & erraticos, imò violentos eorum motus, qui sorte sua non contenti, sese temere proiiciunt, & piorû modestiam qui in Dei vocatione tranquilli resident. Iam ex conclusione patet quorsum asserat Dauid, nihil se carnis impulsu fuisse aggressum. Iubet *Israelem sperare in Deo*. Certè abrupta esset oratio, nisi quia ad communem Ecclesiæ salutem magnopere interfuit, ipsum Diuinitus in solio regni locatum esse: quia hoc modo de promissa benedictione certi erant fideles. Atque hæc certe optima sperandi ratio, vbi sobriè & humiliter de nobis sentientes, nihil nisi de authore & approbatore cupimus vel audemus.

ARGVMENTVM PSALMI CXXXII.

Propheta quisquis sit Psalmi author, Deum in persona fidelium, de sua promissione appellat, ne Regnum vel templum intercidere vnquam sinat, sed vtrunque stabiliat ac tueatur. *Psalmus CXXXII.*

CAnticum graduum. Memento Iehoua Dauidis cum omni afflictione eius:

2 *Qui iurauit Iehouæ, vouit forti Iacob,*

3 *Si introiero in tabernaculum domus meæ, si ascendero*

super stratum lecti mei,

4 *Si dedero somnum oculis meis, palpebris meis dormitationem:*

5 *Donec inuenero locum Iehouæ, habitacula forti Iacob.*

1 *Memento Iehoua.* De authore Psalmi Interpretes non consentiunt: etsi minime dubium est vel Dauidem vel Solomonem esse. Nam in solenni dedicatione Templi, quum Solomo preces conciperet, Sacra historia quosdam versus ab eo pronũtiatos recitat: vnde probabilis coniectura elicitur iam tunc Psalmum in populo notum fuisse ac celebrẽ, vel Solomonem pauca verba in eum vsũ aptasse cui totum Psalmum destinauerat. Porrò quia Dauidi promissa fuerat Regni ac Templi perpetuitas, nomen eius proponitur in medium: quia etiam post eius mortem, superstes nihilominus vigebat Dei veritas. Ita meritò in hanc formam precari Ecclesia potuit, vt præstaret Deus quod seruo suo Dauidi pollicitus fuerat, non priuato eius nomine, sed in omnium piorum gratiam. Quo satis supérque refellitur Papistarũ stultitia, dum ex hoc loco mortuorum suffragiis nos iuuari cõtendũt. Quasi verò hîc patronum è sepulchro fideles sibi accersant qui apud Deum verba faciat. quin potius ex cõtextu patebit, fœdus tãtùm spectasse quod Deus cum Dauide pepigerat: quia sciebant hac lege apud vnũ hominem fuisse depositum, vt de manu (quod aiunt) in manũ ad omnes perueniret. *Afflictionis* autem vel humiliationis nõ abs re fit mentio. Nam quod quidam mansuetudinem vertunt, à ratione dissidet. Fateor 2. Chron. capite 6.42, poni חסדים hoc est clementias, vel bonitates, quod passiuè mihi positum videtur pro beneficiis quibus ornatus fuerat Dauid: hîc verò eorum sententiæ indubiè subscribo qui anxias curas intelligũt tótque difficultates & certamina quibus agitatus fuit Dauid, quantisper eũ Deus suspensum tenuit. Itaque summa est, Memento Deus quanta anxietate æstuauerit Dauid, quantis cum molestiis luctatus fuerit antequam potitus sit regno, quàm feruenter etiam & anxiè aspirauerit ad extruendum tibi Templum: quod tamen secundum tota vita adeptus non est. Et meritò sanè apud fideles periculis, laboribus, & suspiriis Dauidis obsignata fuit cælestis oraculi veritas: quia abundè testatus est quàm firmum certúmque duceret quod ex ore Dei profectum erat. Quòd in textu copulam interiiciunt, memento Dauidis & afflictionis, mihi non placet. nam particula את potius specialem respectum notat, vt in memoriam veniant Dauidis afflictiones, vel vt ipse in Dei conspectum prodeat cum suis afflictionibus, & secundum eas voti compos fiat.

2 *Qui iurauit Iehoua.* Inter afflictiones hanc numerat præcipuam, quòd Dauid de Arcæ statione perplexus seipsum cruciauerit. Iussus quidem à Mose pridem fuerat populus Deum colere in loco quem elegerat, Deut. capite 12.5. Sciebat Dauid maturum iam adesse tempus quo locus ille patefieret: & tamen dubius hærebat. quod non absque solicita expectatione fieri potuit: præsertim quum tanto cultus Dei studio flagraret, deinde ãgeretur de fixa Dei præsentia ad tuendum & regendum populum. Narrat autem iurasse, omnibus aliis posthabitis, sibi fore curæ ædificationẽ Templi. Quanquam in formula durior est ac seuerior obsecratio, acsi somno cibóque & aliis vitæ adminiculis renũtiet, donec locus Templo designatus fuerit. Atqui temere id & inconsiderato zelo facturus erat: quia nõ erat in eius arbitrio tempus Deo præfigere, multorũ verò dierum perferre inediam, vel multis noctibus peruigilem durare, non ferebat eius facultas. Adhæc quando dicemus nuncupatum ab eo fuisse votum? Scio quid respondeant ex Hebræis quidam, quum expauefactus Angeli conspectu cecidit, hoc iusiurandum fuisse ab eo conceptum. Fateor quidem paulo pòst monstratam ei fuisse aream: sed diuinatio est parum firma & prorsus coacta, restringere ad illum temporis articulum quod potius de longa meditatione intelligi debet. Porrò nihil erit absurdi, si dicamus loquendi genus esse hyperbolicum: nec referri hoc loco conceptã

deuo

deuotionis formulam, sed ita mitiganda esse verba, Ne vnquam vel domum ingrediar, vel spondam lecti mei conscēdam, quin me ista cura solicitet. Persuasus certò erat, sedē Sanctuarii & Regni statum res esse coniunctas: ideóque nihil mirum si neque Rex sibi visus fuerit, neque vllis vitæ commodis sibi frui trāquillè promiserit, donec certior de loco Templi factus esset. Quia tamē nihil certi habemus, vbi nos destituit Scripturæ testimonium: tantùm affero quod meo iudicio magis est probabile. Sensus autem hic non male quadrabit, siue domi habitet Dauid, siue in lecto iaceat, semper anxio & inquieto animo fore, donec edoctus de perpetua Arcæ habitatione fuerit. Quantum ad votum pertinet, ex hoc loco & similibus perperam colligunt Papistæ, quicquid absque delectu votorū effutiuerint, Deo probari. Nā sicuti Deo vouere quod sibi gratū fore pronuntiat, laudabile est: ita nimis vitiosa audacia est, dū carnis suæ sensu ad quiduis vouendū prosiliunt homines. Itaque spectandum quid probet, ne præcipuo iure suo fraudetur: quia apud eū potior est obediētia quàm victima.

6 Ecce audiuimus eam in Ephratha, inuenimus eam in campis syluæ.

7 Ingrediemur in habitationes eius, adorabimus ad scabellum pedum eius.

8 Surge Iehoua in requiem tuam, tu & Arca fortitudinis tuæ.

9 Sacerdotes tui induantur iustitia, & mansueti tui exultent.

6 *Ecce audiuimus eam in Ephratha.* Versus hic valde obscurus est, vt mirum non sit Interpretes in sensu eius quærendo se torquere. Primùm relatiuo generis fœminini nullum antecedens respondet. cogit ergo necessitas ad habitationem referre cuius antè meminit, licet in numero plurali. In voce Ephratha magis sudatur, vbi nunquam reposita fuit Arca fœderis. Si de tempore anteacto agitur, debuit potius nominari Silo. Sed quum extra controuersiam sit, nouum domicilium celebrari à Propheta, cur pro Sione Ephratha ponitur? Quidam friuolo commento se expediunt, binominem fuisse locum, & aream quæ ostensa fuit Dauidi, dictam quoque fuisse Ephratha, quòd locus esset fertilis. vnde & Hieronymus καρποφόριαν vertit. quanquam ne ipse quidem sibi vbique constat: quia dum alicubi allegoriis suis ludit, interpretatur furorem: quod absurdum est. Equidem non dubito quin à פרה quod est fructum ferre, deductū sit nomen: sicut & Bethlehem, quæ in ea regione sita erat, ob fœcunditatem dicta est domus panis. Sed de nomine loci frigida est diuinatio: itaque quærendum quod ad verisimilitudinem propius accedat. Primū nonnihil coloris haberet hæc expositio, Rumor vulgatus fuerat Arcam fœderis locandam esse in Ephratha, vnde oriundus erat Dauid. & certè credibile est, tā Arcæ, quàm Sanctuario locum in solo eius natali maxime idoneū visum esse. Nec mirum est si hæc opinio passim hinc inualuerit. Itaque auditus hic positus esset pro communi fama. Quòd si placeat, hic sensus tempus verbi esset plusquàm perfectum, Audieramus eam in Ephrata, inuenimus autem in syluis, hoc est, in loco non tam culto, neque amœno. Scimus enim Ierusalem montibus fuisse cinctam, nec partem illam terræ fuisse frugiferam, vt non abs re vocetur syluosa. Expendant etiā lectores an alter hic sensus male conueniat, vt si dicāt fideles se audiisse in Ephratha, quia Dominus sublimius aliquid de Ephratha pollicebatur, quàm de Sion. Etsi enim memorabile illud Michææ 5.2, vaticinium nondum editum fuerat, fieri tamen potest vt iam Deus aliquid magnificum & insigne de Bethlehem testatus foret. Audiuimus ergo de Bethle-

hem: sed quia locus ille adhuc in spe nobis est absconditus, interea colendus erit Deus in loco syluoso, donec promissionem, quam de Ephratha suspendit, impleat. Sed quia hæc interpretatio coacta est, eam vix audeo amplecti, certe pro genuina non commendo. Mihi simplicius videtur, nomẽ Ephratha potius de persona Dauidis quàm de loco accipere: acsi dixisset Propheta, Nunc tandem ex quo Regem Ephrathæum sibi Deus delegit, locum simul Arcæ fœderis fuisse destinatum. Ponitur autem primo loco auditus. quia non fuit in hominum arbitrio Sanctuarium Dei vsquam figere, donec patefacta esset Dei voluntas. Nec verò superuacua est gratulatio quòd tandem sub regno Dauidis nobile illud oraculum de æterna Templi statione allatum fuit. Interea ostendunt fideles se Arcam non locasse in hospitio fortuito, sed Diuinitus fuisse edoctos vbi Deus coli vellet, sicuti in legitimo cultu semper primatum tenet fides. quæ ipsa ex auditu nascitur. Cæterùm quanuis mons Sion nullis ferè dotibus excelleret, ostendunt tamen fideles nefas esse de loco eligendo disceptare: quia iam audierint quid Deo placeat.

7 *Ingredietur in habitationes eius.* Hic dictat communem exhortationis formam piis omnibus, qua se mutuò inuitent ad eum locum qui ab Angelo mõstratus fuerat. Et certè æquũ est, quo certius innotuerit Dei voluntas, eo nos ad obsequiũ alacriores reddi. Ergo quũ nunc probè teneat populus, locum à Deo fuisse electum, admonet Propheta iam non esse locum desidiæ, sed maiore studio properandũ esse: quia Deus certa quiete electa, familiarius ad se vocat. Quibus verbis damnat eorum omnium segnitiem, qui pro modo reuelationis etiam in zelo non proficiunt. Quòd *habitationes* plurali numero dici volunt, quia in Templo erat sanctuarium interius, deinde media pars, & tertiò atrium, nescio an tam argutè loquutus fuerit Psalmi author: non tamen repudio. Plus momẽti est in epitheto quod mox additur. nam Propheta Arcam fœderis *scabellum Dei* vocans, breuiter ostendit, immensam Dei essentiam non includi Sanctuario, sicuti crassi homines fingebant. Si enim tota externi templi maiestas nihil fuit quàm scabellum pedum, fideles ad cælos necesse fuit assurgere, vt Deum ipsum reuerenter suspicerent. Certè fas non fuit terrenum quicquam de eo imaginari. Dicitur quidem alibi Dei facies, Psal 27.8. nempe vt solida fidei certitudine populus ad symbolum Diuinitus sibi propositum intentus sit. Propheta autem hic distinctius de vtroque loquitur, quòd scilicet Deũ templo includere praua superstitio sit: neque tamen frustra externis symbolis Ecclesia vtatur, ne scilicet vel adminicula fidei suæ negligant, vel in ipsis nimiũ sint defixi. Etsi igitur in cælo & supra oẽs cælos habitat Deus, in eo tamẽ quæ rẽ do nõ cogimur sine adiumẽtis illuc vsque euolare: quia symbolũ præsẽtiæ suæ porrigens, pedes suos in terrã extendit, nobísque palpandos præbet. Nunc videmus quam vtiliter balbutiat Spiritus sanctus pro infirmitatis nostræ captu, vt nos à terrenis elementis in cælum euehat. Niceni verò Concilii secundi plusquàm bruta fuit cæcitas, dum ad probandum idololatriam, boni patercull locum hunc torquere ausi sunt, quasi verò Dauid vel Solomo statuas Deo erigere iubeat in quibus colatur. Nũc postquam abolitæ sunt figuræ legales, rite ad scabellum Dei adorant qui reuerenter eius verbo se subiiciunt, & sacramẽtis se exercent ad spiritualem eius cultum. Et quia sciunt Deum non simpliciter è cælo descendere, sed auferre pedes suos, gradatim ad ipsos ascẽdunt. Quia autem in Christo non modò quiescunt pedes Dei, sed tota essentiæ & gloriæ plenitudo residet, in ipso quærendus est Pater. Et certè ideo descendit vt nos sursum attolleret.

9 *Surge Iehoua in requiem tuam.* Est hic loquendi modus satis crassus, vt Deus, qui cælum & terram implet, veniat in nouum hospitium. sed iis elogiis externa quæ instituit Deus pietatis exercitia consultò ornantur, quo libentius illis operam impendant fideles. Nam si Deus nullo medio, interposito, rectà nos in cælum vocet, quia nobis horrorem incutit longa distantia, friget inuo-

innocationis studium. Itaque licet locum non mutet, propius tamen ad nos accedit. Sic olim ad populum suum descendit per Arcam fœderis, in qua visibilem extare voluit gratiæ & virtutis suæ præsentiam. Ideo secundum membrum exegeticè additū est, vt sciret fideles, Dei aduentum non aliter intelligi nisi quatenus virtutem suam in Arca conspicuam reddebat. Nam & hoc sensu vocatur *arca fortitudinis*: quia nō mortuum vel inane spectrum erat, sed reipsa monstrabat Deum Ecclesiæ suæ propinquum esse. Requies autē Dei vocatur mons Sion, quia nusquam alibi in posterum tempus coli Deus volebat, quemadmodum paulo pòst iterum repetam.

9 *Sacerdotes tui induantur iustitia.* Nunc in genere precatur pro fœlici Ecclesiæ statu quod ex proxima sententia dependet: quia non alium in finem habitat Deus in medio nostri, quàm vt bene & fœliciter nobis sit. Quidam magis optari putant vt vigeat purus Dei cultus: atque ita sanctitatem requiri in Sacerdotibus, vt etiam alludat Propheta ad sacras illorum vestes. Sed dum omnia simul inter se confero & propius expendo, potius inclino in diuersam sententiam: votum hic concipi vt Dei iustitia refulgeat in populo, sitque vice ornamenti in Sacerdotibus, deinde lætitiam afferat toti populo. ita iustitiam pro fructu iustitiæ accipio, & illam quidem non hominum, sed Dei interpretor. Sacerdotes priore loco statui mirum non est: quia scimus ita compositum fuisse Ecclesiæ ordinem, vt præ aliis excellerent. Suum tamen illis gradum assignans, non desinit communiter pro tota Ecclesia precari: acsi diceret, Fac Domine vt iustitiæ tuæ fulgor irradiet à Sacerdotibus in totum populum. Iustitia autem nos Deus vestire dicitur quum apparet liberator noster, tuetur nos sua virtute, & sic gubernat vt testetur se gerere curam nostri. Et certe *Exultatio* quam mox subiicit, designat beatam vitam. Quum hæc duo coniungat, sequitur, nomen iustitiæ non aliter quàm pro Dei tutela & gubernatione accipi. In eundem sensum paulo pòst sequetur, Sacerdotes tui induentur salute. Et Solomo in illa solenni precatione quam suprà attigi, iustitiæ non meminit, sed salutis tantùm. Cur חסידים vel mansueti Dei vocentur omnes fideles, sæpius dictum est: quia scilicet nulla est virtus qua propius ad Deum accedant mortales quàm beneficentia.

10 Propter Dauid seruum tuum ne auerseris faciem Christi tui

11 Iurauit Iehoua Dauid in veritate, nec se auertet ab ea, De fructu ventris tui ponam super solium tuum.

12 Si custodierint filij tui fœdus meum, & conuentiones meas quas docebo eos: etiam filij eorum vsque in seculum sedebunt super solium tuum.

10 *Propter Dauid seruum tuum.* Quidem principium huius versus cum proximo contexunt. quod tametsi non refello, facilè tamen perspicient lectores versum hunc vno contextu legendum. Porrò antequam mentē Prophetæ explico, sciendum est nimis argutè sensum hunc verbis affingi, Ne auertas faciem Christi tui, hoc est ne priues nos conspectu Redemptoris. Certò enim ex Solomonis precatione colligitur, potius rogare Deum vt se Regi propitium exhibeat. Sicuti quum 1. Reg. 2. 20, Solomonem filium suum rogat Bethsabe, eodē verbo vtitur: acsi diceret, Ne me reiicias à conspectu tuo. Tantundem igitur valet atque auersari. idque breuiter attingere operæpretium fuit: quia sententia illa, Ne auferas conspectu Redēptorē, vt est plausibilis, facilè imperitos alliceret. Atqui simpliciter hic rogatur Deus ne regis vota, quæ pro toto populo cōcipit, aspernetur vel repudiet. Petitur autē hic fauor vel gratia sub Dauidis nomine

non alia de causa nisi quia Deus cum eo fœdus pepigerat. Nam huius priuilegii respectu, non quasi vnus quilibet ex vulgari ordine reputandus fuit. Summa est, vt Deus promissionis suæ memor, erga Dauidis posteros fauorem suum prosequatur: quia & singulis Regibus dicta ta hic fuit precatio pro Ecclesia: sed fundamentum in persona Dauidis iactū fuit. Itaque iam tunc sub figura admoniti fuerunt fideles, Christum mediatorem fore qui pro toto corpore populi intercederet. Sed quia nondum carnem nostram induerat Christus, necdum etiam peracto Sacrificio cæleste Sanctuarium ingressus erat, interpositus fuit ad tempus vmbratilis mediator, qui exorandi fiduciam populo daret.

11 *Iurauit Iehoua Dauidi.* Iam clarius exprimit nihil se aliud respicere in Dauide quàm gratuitā Dei promissionem quæ apud eum deposita fuerat. Ac ne in eius fide vacillet, iureiurando sancitam fuisse dicit. Quantū ad verba spectat, dicit Deum iurasse veritatem, hoc est, nō fallaciter, sed bona fide: ideóque non esse timendum ne à promisso deflectat. Promittit autem Dauidi successorē ex eius semine: quia iam fere de continua successione desperauerat, nō quòd liberis careret, sed quia domi suæ videbat regnare exitiales turbas, eámque in testinis discordiis scissā esse, quæ totum genus facilè pessundarent. Quanquam autem designatus fuit Solomo, non dubium tamen est quin promissio ad continuā vsque seriē pateret. Quia autem non Dauidi priuatim, sed toti Ecclesiæ Deus hoc modo prospexerat, nūc iubētur fideles bono animo esse: quòd regnū inter eos Deus erexerit nō fluxū vel caducum, sed cuius sancta esset stabilitas. Atque vtile fuit tā Regē quàm populū de hac extraordinaria fultura moneri. Videmus enim quàm se insolēter efferāt terreni Reges: quia etsi ore fatentur Dei gratia se regnare, tamen in suo fastu euanescunt. Adde quòd vt plurimum violenter irrumpunt in solium vt rarò locum obtineat legitima vocatio. Itaque meritò à terrenis imperiis discernitur sacrum Dauidis regnum, quod in cælesti oraculo fundatum erat.

12 *Si custodierint filii tui fœdus meū.* Nunc apertius progreditur ad illam quam dixi seriē qua asseritur illius diuturnitas. Etsi autem in hoc mundo Regum filii parentibus hæreditario iure succedunt, certum est tamen regnum Dauidis singulari priuilegio eximi à cōmuni lege. quia disertè pronuntiat Deus semper exorituram sobolem quæ soliū regium obtineat: neque id vno vel altero seculo, sed sine fine. Nam etsi deletum fuit regnum illud, breui tamen secuta est restitutio, & in Christo stabilita eius perpetuitas. Hic tamen nascitur quæstio, An regni duratio hominū meritis nitatur. Nā cōditio sub qua paciscitur Deus, innuit nō aliter ratū fore Dei fœdus, quam si homines bona fide respondeant. Vnde sequitur, effectum gratiæ promissæ pendere ab eorum obedientia. Sed primo loco tenere conuenit, quatenus pollicitus est Deus se missurum redemptorem, à quo speranda esset salus, fœdus illud fuisse prorsus gratuitum: quia ex prima adoptione fluebat, quæ & ipsa gratuita fuit. Et certè non obstitit impia gentis perfidia quominus Deus exhibito Christo palam ostenderit se eorum meritis nihil tribuere. Ideo dicit Paulus, Rom. 3. 3, Si quidā eorum fuerunt increduli, an ideo exinanita est Dei veritas? significans Deum fauorem suum continuasse erga Iudæos, quia gratis eos elegerat. Et quū sæpius data opera visi sint eius promissiones in nihilum velle redigere, certasse tamē incredibili bonitate cum eorū malitia, atque ita factum esse vt superior emerserit eius veritas: quia non respexit quid meriti essent, sed in suo proposito firmus stetit. Nunc tenemus quatenus conditionale non fuerit illud fœdus: sed quia secum trahebat alias accessiones, ideo conditio fuit apposita, Si parueritis mandatis meis, ego vobis benedicam. Ab hac obedientia quia defeciuerant Iudæi, in exilium abducti sunt. Ac tunc visus est Deus fœdus suum irritum facere, vel profanare, vt alio loco vidimus. Dissipatio igitur illa, quædam fœderis ruptura fuit, sed ex parte duntaxat & in speciem. Clarius etiam hoc fiet si altius repetamus ex Sacra historia quid paulo post Dauidis mortem contigerit. Regnum

enim

enim collapsum fuit decem tribuum defectione, vt tantùm exigua portio restaret. Subinde nouis postea cladibus attritum fuit, donec tandem à radice euulsum periit. Etsi autem reditus ab exilio spem aliquam restitutionis præbuit, nullum tamen fuit tunc nomen regium, & in Zorobabel obscura dignitas, donec exurgerent Reges adulterini & degeneres. Quis nō diceret penitus abolitum fuisse fœdus Dei? Et tamen quia non aliunde prodiit Redemptor, firmum ratúmque stetisse ex effectu patet. Hoc sensu dicitur apud Prophetam Ezech. 21.26, de regio diademate, Tolle cidarim: transuersam, transuersam, transuersam ponam illam, donec veniat cuius est. Videtur certè Propheta, Dei chirographum conscindere, & renunciare pacto. Nam populi salus regno annexa erat, sicuti habetur in Threnis Ieremiæ, Christus Dominus noster in cuius spiritu nos spiramus. Quanquam autem Propheta cidarim tollendo, videtur fœdus abrumpere, mox tamen in secunda parte, quatenus gratuitum erat, æternum & inuiolabile fore ostendit. quia etsi ad tempus Iudæi se abdicauerint à Dei gratia, Redemptorem nihilominus promittit. Nam vt Deus ingratum populum vltus est, atque ita ostendit non frustra cōditionaliter se loquutum esse, demum Christi aduentu gratis præstitit quod gratis pollicitus erat, dum cidarim reposuit super Christi caput. Cæterùm vbi obseruantiam pacti sui tam seuerè exigit Deus, repudiatis hominum figmentis in pura verbi sui doctrina nos retinet.

13 *Quoniam elegit Iehoua* Sion, *dilexit eam in sedē sibi.*

14 *Hæc requies mea in æternum, hîc habitabo: quia dilexi eam.*

15 *Victum eius benedicens benedicam, pauperes eius saturabo pane.*

16 *Et Sacerdotes eius induam salute, & mansueti eius exultatione exultabunt.*

13 *Quoniam elegit* Iehoua *Sion.* Hîc Regnum cum Sacerdotio & spirituali cultu coniungens, expresśius confirmat nō fuisse electum humano arbitrio, sed in cælesti decreto fundatum. Hæc igitur connexio notanda est: quia Regni illius stabilitas non alibi quàm in Christo quærenda erat. atqui regnum Christi à Sacerdotio inseparabile est. Hinc videmus quorsum commemoret Sionem electam: quia Deus nihil seorsum de Regno statuit, sed voluit simul accedere Sanctuarium, vt vera esset imago futuri Mediatoris, qui secundum ordinem Melchisedec non modo Rex est, sed etiam Sacerdos. Vnde sequitur Regni & Tabernaculi statum res esse indiuiduas. Postea notatur electionis causa: nempe montem Sion non sua præstantia fuisse electum, vt etiā vidimus, Psal. 68.68. sed quia Domino ita placuit. Fauor enim vel beneplacitum Dei merito loci opponitur. Vnde rursus patet quod nuper attigimus, fœdus quod pepigit Deus cum Dauide, à meracius bonitate fuisse profectum.

14 *Hæc requies mea in æternum.* Eandem sententiam, quo plus authoritatis addat, in persona Dei repetit. Pronūtiat autem Deus non frustra sibi Templum extructum [illegible], quia manum suam è cælo extendens, reipsa & efficaciter ostēdet sibi gratum esse cultum quem mandauit. Nam requies & habitatio Dei, virtutis eius præsentiam hominum respectu significant. Ita *in Sion habitauit*, quia illic rite ex Legis præscripto eum inuocarūt fideles: neque etiam luserunt operam, quoniam votis eorum respondit. Et re ipsa palàm factum est, à Deo fuisse hoc promissum qui fallere nequit. quia etsi euersum fuit templum, deletū altare, totus legalis cultus cessauit: statim postliminio rediit gloria Dei & maiestas & vsque ad Christi aduentum sedem illic suā retinuit. Interim scimus quàm

improbè & sceleratè abusi fuerint Iudæi hoc oraculo, ac si Deus illis seruiliter addictus foret: vt hoc prætextu ausi fuerint superbè despicere Prophetas omnes, imò crudeliter persequi. Quare scite Lutherus hanc promissionem vocat cruentam: quia, vt solent hypocritæ ex sacro Dei nomine suis flagitiis facere operculum, quicquid scelerum obiectũ foret, obtrudere non dubitabant, nõ esse tamen penes Prophetas eripere quod Deus dederat. Nam templum spoliare Dei gloria, perinde illis erat ac mendacii eum arguere, vel inter eum & eius veritatem facere diuortium. Hac temulenta fiducia ad fundendum sine modo & sine innoxium sanguinem fuerunt impulsi. Et certè hodie si Romanus satan armatus esset tã honorifico titulo, quid non auderet? nulla est syllaba in Scripturis quæ colorem inducat eius tyrãnidi. Iam quum immani barbarie cum aperta Dei contumelia totam pietatem dissipet, videmus quàm promptum ferociter vel potius truculento fastu nomen Ecclesiæ ingerat. Quid ergo? abolebitur hierarchia, quam stare necesse est, nisi Christus perfidè sponsam suam deserat? Nobis verò prompta est exceptio, Ecclesiam non esse vni loco alligatam: & ex quo Dei maiestas ad vltimos vsque terræ fines innotuit, requiem Dei nonnisi in Christo & eius membris esse. Porrò æternitas ista Templi quam Propheta prædicat, dextrè intelligi debet. nam quia seculum in Christo renouatum fuit non dicemus vanas fuisse figuras, quarum vis & complementum in eo extitit. Siquis autem obiiciat, nominari montem Sion quasi æternum domicilium Dei: in promptu solutio est, vt vaticinio constet sua veritas, sufficere quòd nunc Christus aduentu suo montem illum dilatauerit vsque ad vltimos terræ fines.

15 *Victum eius benedicens.* Fuit illud summum caput beatæ vitæ, Deum habitare in medio populi sui: nunc adduntur signa paterni eius amoris, quod victum ordinarium curabit, & suggeret populo suo, succurret inopiæ, Sacerdotes ornabit salute, & pios omnes lætitia circundabit. Porrò nõ superuacua fuit hæc adiectio: quia non adeò sumus spirituales vt in cælos penetremus, nisi oculis nostris se offerat Dei benedictio. Hæc verò duplex in quotidiano victu obseruanda est, quòd scilicet terram fœcundat vt nobis frumentum, vinum & oleum suppeditet: deinde quòd terræ prouentus arcana virtute multiplicat, vt nobis in alimentum sufficiant. Hoc quidẽ loco specialem populi sui curam Deus sibi fore denuntiat, nequid desit ad eius alimenta: & quanuis non suppetat magna vbertas, se tamen facturum vt in penuria satientur pauperes. Non minus autem hoc loco notabilis est quam ridicula Papistarum inscitia, quæ clarè ostendit spiritu stuporis fuisse omnes percussos, vt sine iudicio ex stercore cibum facerent: quum in nomine victum duas literas non distinguerent, vidum legerunt: & quia vox adhuc mutila erat, putarunt legendum esse viduam. ita viduas crearunt ex victu: monstrum sane incredibile dictu, nisi adhuc in suis templis absque pudore eandem sonarent cantilenam. Sed sicuti Deus victui populi sui benedictionem promittit, sic eorum mẽtes maledicit & linguas, vt prodigiosis deliriis peruertant totum naturæ ordinem. Postea iterum confirmat quod de aliis Dei beneficiis prius dixit, nisi quòd pro iustitia salutem ponit: sed eodem sensu vt suprà exposui. Nam quòd *salutem* alii puritatem doctrinæ, & vitæ sanctimoniam dici volunt, nimis longè petitum est. quia simpliciter intelligit Propheta, Dei protectione incolumes fore ac beatos.

17 *Illic germinare faciam cornu Dauidi: paraui lucernã Christo meo.*

18 *Inimicos eius induam probro, & super eum florebit diadema eius.*

17 *Illic germinare faciam cornu Dauidi.* Redit ad statum regni cuius se præsidem ac custodem fore promiserat Deus Sed propius notanda est verborũ proprie-

prietas. Faciam, inquit, germinare cornu Dauidi. Certum & satis vulgare est Hebræis tantundem valere *cornu* ac robur & potentiam, vel præsidium: sed germinandi verbo tum contemptam regni originem, tum mirificas restitutiones Propheta denotat. Dauid ex ignobili tugurio & ouium stercoribus, quum inter pecuarii hominis filios minimus esset, in solium eductus, assiduis incrementis præter spem auctus est. Iam regnum sub Ieroboam ita resectum fuit, vt assiduè germinando steterit in mediocri aliquo gradu. Adhæc quot sequutæ sunt euulsiones, quæ totidem erant interitus præsagia, nisi subinde pullulasset nouum germen? Quid autem populo in exilium disperso futurum erat, nisi cornu fractum & contritum germinare Deus fecisset? Itaque Iesaias 6.12, non abs re Christum surculo comparat, qui non ex arbore procera, sed ex trunco nascitur. Et fortè ad hoc vaticinium alludit Zacharias, 6.12, Ecce vir, Germen nomen eius. quia scilicet post horrendam illam vastitatem non aliter restitui potuit Regia potestas. Alio sensu loquitur Dauid, 2. Samuelis 23.5, vbi continua regni incrementa sub hac voce cōmēdat. Nunc autem intelligit Propheta, quamuis interdum vel arescat vel frangatur cornu Dauidis, Deum tamen mirabiliter facturum vt nouus vigor succrescat. Eodem pertinet metaphora *lucernæ*, quæ frequenter alioqui occurrit: quia celebre in populo fuit hoc oraculum. Sensus autem est, quamuis obscura interdum vel fuligine infecta esset regni dignitas, fieri tamen nunquam potuisse vt vllæ clades eam penitus extinguerent. quia illic semper ardebat Dei lucerna, cuius lumē etsi eminus non erat conspicuum, fidelibus tamen certam salutem monstrabat. & Hierosolymæ quidem tunc micabant scintillæ ex lucerna, nunc sol iustitiæ Christus pleno fulgore orbem illustrat.

18 *Inimicos eius induam probro.* Sicut antè iustitia & salute vestiuit sacerdotes, ita nunc etiam probrum loco vestis induit Dauidis hostibus. Quia enim nō satis esset prosperè intus agere, nisi Deus ab externa vi & iniuria nos defenderet: nunc additur hæc secūda promissio in qua etiam clarius sæpe nobis relucet Dei fauor, quā dū omni bonorū genere nos in pace locupletat. Quanto enim magis nos afficiunt hostiū minæ & terrores, sensus etiam nostros expergefaciunt vt apprehendant Dei auxilium. monemur tamen hoc loco, nunquam sic in terris quietam fore Ecclesiam quin subinde infestetur à variis hostibus quos in illius perniciem excitare non desinit Satan. Sed bene est quòd audimus ex ore Dei, cum probro tandem & ignominia retrocessuros vbi frustra omnia machinati fuerint. Quod sequitur, variè torquent interpretes. nam quia verbum יציץ in coniugatione hiphil, aspicere interdum significat, quidam vertūt, Conspicietur in eo loco diadema Dauidis, vbi germinabit cornu. Quidam à ציץ deducunt quod est lamina: acsi dictum esset, coronam Regis aureis laminis splendidam fore. Sed rectius (meo iudicio) eodem sensu quo nuper loquutus est de germine, nunc floridum diadema fore pronuntiat. Sicuti ex opposito Iesaias cap. 28.1, coronam temulentiæ Ephraim comparat flori emarcido. Ita sensus erit, quamuis diadema posteris Dauidis futurum sit sæpe caducum in speciem, arcano tamen vigore renouatum iri, vt perpetuò floreat.

ARGVMENTVM PSALMI CXXXIII.

Gratulatio est de sancta populi concordia, ad quam mutuò fouendam fideles omnes incitat Propheta.

Psalmus CXXXIII.

CAnticum graduum Dauidis. Ecce quàm bonum & quàm decorum habitare fratres etiam simul.

2 Sicut oleum pretiosum super caput, quod descendit super barbam barbam Aaron, quod descendit super oram vestimentorum eius.

3 *Sicut ros Hermon qui descendit super montes Sion: quia illic mandauit Iehoua benedictionẽ, vitã in perpetuũ.*

1 *Ecce quàm bonum.* Non dubito quin Dauidis consilium fuerit hoc Psalmo gratias Deo agere pro reconciliatione totius populi, postquam ex longa & tristi dissipatione iterum coaluit, & singulos ad pacis alendæ studium hortari: quia in eius commendatione prolixè insistit, saltẽ quoad ferebat Psalmi breuitas. Non abs re autem magnificis elogiis Dei gratiam celebrat, quod populum miserè laceratum, in corpus vnum collegerit. Postquam enim regnum adeptus est, quia diu pro publico hoste habitus fuerat, adhuc maior pars ab ipso erat alienior: imò scimus capitali dissidio fuisse Iudæos inter se diuisos, vt nulla spes esse cõcordiæ nisi in alterius partis interitu. Fuit ergo mirabile & inexpectatum Dei opus ad concordiam descendere, & se mutuò amplecti qui tam acribus odiis certauerant. Hanc circunstantiam male prætereunt Interpretes, acsi Dauid generaliter & absque proprio intuitu consensum laudaret inter Dei cultores. Ac primò quidem aduerbium *Ecce*, valde emphaticum esse existimo, non modò quia res oculis subiicitur, sed quia subest tacita comparatio belli intestini, quo prope ad vastitatem redacti erant, cum læta & optabili pace. Amplificat ergo Dei gratiam, quia longa experientia Iudæos magis doceat quàm inæstimabile bonum sit vnitas, quia se intestinis discordiis ferè perdiderint, Quem sensum confirmat particula גם, quæ in fine versus ponitur. Deprauãt enim Prophetæ sensum Interpretes qui eam accipiunt copulæ loco, quum ad vehementiã non parum faciat: acsi dixisset, Nos qui fratres eramus natura, sic fuimus distracti, vt alii aliis magis inuisi essent quã exteris hostibus. nũc igitur quàm bonũ est fraternã illã vnitatem etiam animis colere. Interea non dubium est quin Spiritus sanctus fraternum consensum, qui vigere debet inter omnes Dei filios suis laudibus extollat, vt huc quisque applicet suum studium. Quòd si nos scindant odia, vel simultates distrahant, Dei quidem respectu manebimus fratres: sed quia frusta erimus laceri corporis non censebimur vnum. Itaque sicut in Deo Patre & Christo vnum sumus, ita mutuo consensu & fraterno amore sancienda inter nos vnitas. Si quando dederit Dominus vt Papistæ ex defectione ad piam concordiam redeant, his verbis licebit gratias Deo agere: interea quicũque se Deo placidè submittunt, eos amplecti decet. Quia verò assiduè turbulentos spiritus excitat Satan contrà nitamur, & sedulo retineamus quicunque se præstabunt dociles ac morigeros. Cæterùm præfractos omittere necesse est, quibuscum fraterna coniunctio coli non potest quin summum patrem abnegemus, à quo oritur omnis cognatio. Pax enim quam commendat Dauid, à legitimo capite incipere debet. quo satis refellitur Papistarum improbitas, qui nobis schismata & dissēsiones odiose exprobrant, acsi non satis à parte nostra testatum foret, non aliud nos quærere nisi vt nobiscum in Dei veritatem cõsentiant: quæ vnicum est sanctæ vnitatis vinculum.

2 *Sicut oleum pretiosum super caput.* Apertè confirmat Dauid quod nuper docui, veram scilicet fratrum coniunctionẽ initium habere à Deo, legitimũque eius finem esse vt purè Deũ omnes colant, vnóque consensu inuocent. Quorsum enim similitudinem mutuatur à sacro vnguento, nisi vt religio primũ semper gradum teneat? acsi diceret, insipidam fore pacem quam inter se colent homines, nisi cultus Dei odore perfusa sit. Nunc ergo tenemus, sic inter se coniungi homines mutuo amore, vt Deus omnes simul gubernet. Quibus verò hæc cõditio non placebit, cũ illis præstabit acriter dimicare, quam pacem redimere Dei contemptu. Hoc enim tenere conuenit, in Sacerdotis persona ostendi concordiam fluere à vero & puro Dei cultu. deinde per *barbam & extremas partes vestium*, notari, quã longè latéque patet Ecclesia, pacẽ quæ à capite Christo manat, diffũdi. Altera similitudo sũpta à *rore*, qui tã in montem *Hermõ* quàm *super Sion*

Sion distillat, ostendit piam concordiam non modò suauis esse odoris corā Deo, sed proferre etiam vtiles fructus: sicuti ros terram irrigando, succum & vigorē suppeditat. Scimus autem quid de Iudæa dicat Moses, non esse similem AEgypto quam fluuii exundatio fœcūdat, sed pluuiam quotidie è cælo expectare. Monuit ergo Dauid, ieiunam ac sterilē, miseram denique fore hominum vitam, nisi fraterno consensu foueatur. Montē verò Hermō pinguem & opimum fuisse cōstat, quia celebratur inter loca pascua. Præcipua verò montium vbertas ex rore cælesti: quod in monte Sion satis conspicuum erat. Postremò subiicit Dauid Deum benedictionem mandare vbi pax colitur, hoc est, læta bonorum abundantia testari quantopere sibi placeat, homines viuere vnanimes. Hanc sententiam aliis verbis imitatus est Paulus 2. Corinth. 13. 11, Philip. 4. 9, Pacē colite inter vos, & Deus pacis erit vobiscū. Studeamus ergo quantum in nobis erit, fraternæ concordiæ locum dare, vt Dei quoque benedictio apud nos resideat. Extētis etiam brachiis optemus amplecti qui à nobis dissident, si modò non abnuant in fidei vnitatem redire: si qui calcitrent, valere sinamus: quia nobis nulla, vt dictum est, nisi cum filiis Dei fraternitas.

ARGVMENTVM PSALMI CXXXIIII.

Exhortatio est ad laudandum Deum: quæ tametsi communis est piis omnibus, peculiariter tamen dirigitur ad Sacerdotes & Leuitas.

Psalmus CXXXIIII.

Canticum graduum. *Ecce benedicite Iehouam omnes serui Iehouæ, qui statis in domo Iehouæ per noctes.*

2 Tollite manus vestras ad Sanctuarium, & benedicite Iehouam.

3 Benedicat tibi Iehoua è Sion qui fecit cælū & terram.

1 *Ecce benedicite.* Putant quidā Interpretes vnà cum Leuitis alios quoque Dei cultores comprehendi: & certè fateor quosdam è populo, qui præ aliis zelo feruebāt, in templo pernoctasse (sicuti de Anna vidua legitur Luc. ca. 2. 37, quòd dies & noctes fuerit in precibus assidua) sed ex fine Psalmi patet, Prophetam non alios hortari quàm sacerdotes: quia formulam benedictionis dictat qua precentur pro communi salute. quod munus solis Sacerdotibus fuit iniunctum. Leuitas igitur ab officio cui addicti erant, seruos Dei vocari interpretor, vt sanè eorum maximè erat in templo pernoctare, idque per vices, sicuti docet Sacra historia Leu. 8. 35. Ideóque aduerbio demonstrandi quasi in rē præsentem eos adducit, quia decebat assiduo templi conspectu magis stimulari ad pietatis exercitia. Iam verò notandum est quo consilio Propheta tam sedulò eos incitet ad laudandum Deū. Nam vt nihil magis procliue est quàm cæremoniis abuti, multi ex Leuitis se officio defunctos putassent, si modò stetissent otiosi in templo: ita neglectus fuisset præcipuus finis. Ostendit ergo Propheta totum hoc fore ludicrum & nihili, quòd nocturnas excubias agunt Leuitæ pro Templi custodia, luminaria accendunt, Sacrificiis dant operam: nisi se exerceant in spirituali Dei cultu, & externos omnes ritus ad præcipuum illud Sacrificium referant, vt Dei laudes celebrentur. ac si diceret, Videtur hoc vobis laboriosum esse, quòd dum alii dormiunt in ædibus suis, vos statis in Templo peruigiles. atqui Deus aliū præstantiorem cultum exigit, vt scilicet laudes eius præcinatis toti populo. Secūdo versu cæremoniam adiungit quæ cum inuocatione Dei coniuncta est. Quorsum enim attollūt homines manus precādo, nisi vt animos suos ad Deū erigant? Itaque Propheta eorū torporē tacitè coarguit, qui in tēplo vel resides manebant, vel nugando & confabulādo corrumpebant purum Dei cultum.

3 *Benedicat tibi Iehoua.* Versus hic (meo iudicio) cogit Psalmum exponere de solis Sacerdotibus & Leuitis

quorum proprium ex Legis præscripto erat munus, populo benedicere Nume. 6.23. Postquam verò hortatus est ipsos Propheta ad benedicẽdum Deum, nũc secundas partes addit, vt populum benedicant in nomine Dei. Neque tamen hoc præceperat Deus vt aliis securè viuerẽt: (sicuti in Papatu, modò in templis cantillẽt Monachi, tota plebs Deũ ritè coli existimat) sed Deus Sacerdotes aliis præire voluit, vt quisque priuatim domi suæ imitaretur quod in templo fiebat. Populo autem benedicere, illis præceptum fuit, quatenus Christi personam gerebant. Porrò hæc duo nõ abs re distinctè ponuntur, vt Deus qui cæli & terræ creator est, etiam benedicat. Creatoris elogium ponitur notandæ potentiæ causa, vt nihil non à Deo sperare audeãt fideles. Quid enim aliud mundus est quàm immensæ eius virtutis speculum? vt nimiũ stupidi sint quibus non sufficit eum habere propitium, cuius imperio omnia subesse, & in cuius manu omnem opulentiam esse cernunt. Cæterùm, quia audito creatoris nomine, multi de accessu diffiderẽt, acsi procul quærendus esset Deus: ideo Propheta symbolum propinquitatis ante oculos statuit, vt familiariter & liberè ad eum accedere audeant, qui non minus comiter se ab eo inuitari intelligunt, quàm si paternum ipsis gremium porrigeret. Ergo ex cælorum intuitu potẽtiam Dei agnoscant: in domicilio Sion paternum amorem.

ARGVMENTVM PSALMI CXXXV.

Exhortatio est ad canendas Dei laudes, partim quia electum populum singulari gratia dignatus fuerat: partim quia eius potentia & gloria appareat in toto mundo. Additur etiam antithesis inter idola, quæ vana Deitatis figmenta sunt: & Deum Israelis qui certis, clarisque testimoniis verum se & vnicum Deum probauit: vt alacrius ad eum laudandum ferantur pii, eiusque imperio se addicant. *Psalmus CXXXV.*

HAlelu-Ia. Laudate nomen Iehouæ, laudate serui Iehouæ,

2 *Qui statis in domo Iehouæ, in atriis domus Dei nostri,*

3 *Laudate Deum, quia bonus Iehoua: canite nomini eius, quoniam suaue est:*

4 *Quia Iacob elegit sibi Deus, Israelem in peculiũ sibi.*

1 *Laudate nomen Iehouæ.* Quanquã inter huius Psalmi exordium, & superioris nullum ferè est in verbis discrimen, videri tamen posset nunc Propheta non solos Leuitas hortari, sed totum populum: quia causas laudandi Dei cõmemorat quæ apud pios omnes cõmuniter valere debẽt. Neque etiam de nocturnis excubiis & continua statione loquitur: sed quia proprium Sacerdotum munus fuit, in hoc pietatis exercitio reliquis præire, & quasi præcinere vel dictare Dei laudes, minimè absurdum erit eos vocari primo loco & stimulari ad suas partes. Et quisquis verba propius expendet, videbit populum secundo ordine adiungi Sacerdotibus. Nam compellat Propheta seruos Dei *stantes in templo eius*, deinde *in Atriis*: quum proximo Psalmo nulla facta fuerit Atrii mentio. Et videtur plurali numero posuisse Atria: quia Sacerdotibus quoque suum erat Atrium: deinde erat alterum commune totius populi, quem Lex Leuit. capite 16. versu 17, arcebat à Sanctuarii ingressu. Porrò ne doctrina hæc vel exhortatio ad laudes Dei tam frequenter repetita fastidium pariat, tenendum memoria est quod alibi diximus, nullum ei sacrificium magis placere, quàm dum gratitudinem nostram erga ipsum testamur, sicut etiam vidimus Psalmo 50. vers. 14, Sacrifica Deo laudem, & redde Excelso vota tua. Item Psalmo centesimodecimosexto, ver. 12, Quid rependam Deo pro omnibus eius beneficiis? Calicem salutum accipiam, & nomen Iehouæ inuocabo.

hæc diligenter notandi sunt loci qui spiritualem hunc cultum magnificè extollunt: ne præpostero Dei colendi studio, in nugis ludamus operam: sicuti maior pars hominum stultè excogitat & commiscetur ad Dei cultum, frustráque se fatigat omisso præcipuo capite. Ideo toties Spiritus sanctus inculcat verbum Laudare, ne vilescat apud nos vel frigeat hoc pietatis officium. Quanquam simul torporem nostrum obliquè perstringit: quia apud sedulos & voluntarios sufficeret parcior exhortatio. Finis tertii versus, vbi dicit, *quia suaue est*, duplicem sensum admittit: vel quòd suaue sit Dei nomen, sicuti priore membro dixerat Deum ipsum esse bonum: vel quia res suauis sit Deo canere. Quanquam נָעִים decorum & pulchrũ propriè significet: & hic generalis sensus melius conuenit.

4 *Quia Iacob.* Alias deinde rationes laudandi Dei colligit ex mundi gubernatione. sed quia non nisi à posteris Abrahæ tunc poterat laudari, quibus solis innotuerat, Propheta materiam illis proponit, quòd electi sint in populum peculiarem. Et certè incomparabile hoc bonum fuit, quo eos rapi & accendi decuit ad gratias agendas: solos fuisse adoptatos, præteritis cunctis Gentibus. Nam laudem electionis Deo ascribens Propheta, clarè admonet non excelluisse eos propria virtute, sed quia gratuito fauore eos cõplexus est Pater cælestis. Omnes quidem sibi promiscuè obstringit, Solẽ suum quotidie oriri faciens super bonos & malos, Matt. 5.45: sed tunc sanctiore vinculo sibi deuinxit filios Abrahæ: sicuti hodie quoscunque in gregem suum adoptat & inserit in corpus vnigeniti Filii sui.

5 *Quia ego cognoui quòd magnus Iehoua, & Deus noster præ omnibus diis.*

6 *Omnia quæ vult Iehoua facit in cælis & in terra, in mari & omnibus abyssis:*

7 *Ascendere faciens nubes ab extremo terræ, fulgura ad pluuiam facit, educens ventum ex locis suis absconditis.*

5 *Quia ego cognoui.* Ponitur generalis potentiæ descriptio: quo melius sciant Israelitæ, eundem quem colunt Deum, esse totius mundi opificem, omnia regere suo arbitrio, nec alium vsquã posse reperiri. Cæterùm, non dicit se magnitudinem Dei nouisse, vt alios excludat: sed potius ex suo sensu incitat omnes ad eandem attentionem, vt expergefacti cognoscant quod palam conspicuum est. Etsi enim Dei immensitatẽ nemo capit, gloria tamen eius, quatenus expedit, satis est nobis exposita, vt totus mundus careat ignorantiæ prætextu. Nam quisquis cæli & terræ conspectu fruitur, quomodo sine summo scelere authorem ipsum clausis oculis præteribit? Sed quo nos efficacius pungeret, suo exemplo ad notitiam gloriæ Dei inuitat: vel potius castigat stuporem nostrum, quòd non simus ad eam considerandam satis attenti. Ex secundo membro certius colligitius quod nuper attigi, hoc scilicet esse Prophetæ consiliũ, Israelitas retinere in vnius Dei cultu & timore: quia idem Deus qui fœdus suũ pepigerat cum eorum Patribus, cæli & terræ sit creator. Postquam enim Iehouam nominauit, statim addit esse Deum Israelis. Vnde sequitur, quicunque ab hoc Deo declinant, falsò prætendere Dei nomẽ: sicuti hodie Iudæi & Turcæ, quamuis Deum mundi creatorem se colere profiteantur, meras nugas agunt: quia vbi à Lege & Euangelio disceditur, quælibet pietatis iactantia, veri Dei est abnegatio. Itaque Propheta non abs re speciali titulo Deum vestit, vt se contineant Israelitæ in Legis doctrina. Si per אֱלֹהִים siccitios Gentium deos intelligas, erit concessio: quia impropriè Deũ vanis & nihili figmẽtis conferret. ac sensus erit, Dei magnitudini nemi sic excellere, vt in nihilum redigat quicquid Deitatis fingitur. Videtur tamen Angelos complecti, vt alibi

diximus: quia etsi in illis Diuinum aliquid emicat, quatenus cælestes sunt virtutes ac principatus: supereminet tamē Deus ipse, vt eos cogat in ordinem, ne magnitudinem suam obscurent.

6 *Omnia quæ vult Iehoua.* Hæc est immensa Dei magnitudo cuius meminit, quòd non semel tantùm condiderit cælum & terram, sed moderetur etiam omnia suo arbitrio. Nam qui Deum fatentur mundi creatorem, & sedere otiosum in cælo fingunt abiecta mundi cura, eum sua virtute impiè spoliant. atqui magnam hominum partem occupat crassum hoc commentum. Si quis roget an credant Deum dormire, negabunt quidem: sed dum imaginantur eū laxare fortunæ habenas, vmbratilē dūtaxat potentiam ei relinquunt, quæ esse actu suo careat, quum Scriptura doceat actualem esse: quia totus mundus eius arbitrio regitur. Nam Propheta disertè hîc affirmat, singulas mundi partes curæ esse Deo, vt nihil confuse vel fortuitò vnquam contingat. Putant vulgò Deum splendidè ornatum esse, dum nescio quid de vniuersali prouidentia balbutiunt. Atqui distinctio cæli, terræ & aquarum, particularem curam designat. Præcipuum tamen pondus inest in verbo חפץ. Pronuntiat Spiritus sanctus Deum facere quicquid placitum est. Confusa autem gubernatio, de qua vulgò garriunt, tantùm huc tendit, vt Deus incogitanter mundi ordinem cōtinuet. Ita hoc modo in nihilum redigitur eius voluntas. Nam si vult, suum habet consilium, certámque rationem. Vnde colligitur specialis eius prouidentia, quæ vim suam distribuit ad regendas singulas mundi partes: vt nihil fortuitò accidat, sed arcano suo consilio moderetur quæ videntur maximè fortuita. Etsi autem nostrum non est disquirere cur fieri velit quæ repugnant cum sensu nostro, nisi tamen velimus omnia pietatis elementa conuellere, firmum hoc manere debet, nihil accidere nisi quod statuit Deus ac decreuit. Ac si abscōdita nobis est eius voluntas, eam tamen, vt fontem omnis iustitiæ & rectitudinis, reuerenter suspicere cōuenit: quia nihil æquius est quàm vt summum gradū apud nos obtineat. Plura, si videbitur, petant Lectores ex Psalmo 115.

7 *Ascendere faciens.* Speciem vnā atque alteram attingit Propheta, vnde melius possit intelligi, nihil sponte moueri nisi quatenus Dei consilio & manu dirigitur. Quia igitur millesimam operum Dei partem comprehendere non potest sensus noster, pauca tantùm exempla hîc Propheta delibat, in quibus vult expēdi quod docuit de cælesti prouidentia. *Nubes dicit attolli ab extremis terræ partibus*, quia vapores è terra surgentes densius coaceruati, nubes tandē efficiunt. Quis verò futurum putaret vt vapores, quos ascendere eminus cōspicimus, mox cælum obscurent, & incumbant nostris capitibus? Hoc ergo insigne est documentum potentiæ Dei, exiguos vapores surgere, qui deinde totū aerem momento occupent. Addit Propheta quod nòn parum valet ad augendum miraculum, *fulgura pluuiæ misceri*: quæ res sunt prorsus cōtrariæ. Nisi hæc ignis & aquæ mistura vsu cognita esset, quis non diceret incredibile esse portentum? Eadem est ventorum ratio. nam etsi vētos naturaliter procreari certum est, & originem philosophi demonstrāt, mirabile tamen Dei opus est tā multiplex ventorum agitatio. Cæterùm, non modò prædicat Dei potentiam qualem philosophi concedunt, sed intelligit nullam pluuiæ guttam è cælo decidere nisi quam Deus certa dispensatione stillat. Fateantur omnes Deum esse pluuiæ authorem, tonitruum item & ventorum, quia hunc in natura ordinem semel posuit: verùm Propheta hîc vltrà progreditur, quoties pluit, non id fieri cæco naturæ instinctu: sed quia Deus ita decreuit, cuius est pro suo arbitrio cælum ex sereno reddere obnubilum, & caligine discussa puram lucem reddere.

8 Percussit primogenita AEgypti, ab homine vsque ad bestiam.

9 Misit signa & prodigia in medio tui AEgypte, in

Pharaone

Pharaone & in omnibus seruis eius,

10 Percussit gentes magnas, & occidit Reges fortes,

11 Sihon regem Amorrhæorum, & Og regem Basan, & omnia regna Chanaan.

12 Et dedit terram eorum hæreditatem, hæreditatem Israeli populo suo.

8 *Percussit primogenita.* Rursus de peculiaribus Dei beneficiis disserit, quibus Ecclesiam & electum populum sibi obligauerat. Nam quia sermonem dirigit ad solos fideles, in Dei laudibus hoc statuit præcipuum caput, quòd ex toto humano genere exiguum numerum adoptauerit. Deinde quòd in eorum gratiam magnis regnis & validis gentibus se opposuerit. Quæcunque enim edidit Deus miracula tam in Ægypto quàm in terra Chanaan: totidem fuerũt paterni eius erga electum populum amoris testimonia. Quòd autem primo loco ponit occisa Ægypti primogenita, non seruat historiæ ordinem, sed memorabile exemplum proponit, vnde appareat quàm pretiosa fuerit Deo salus Ecclesiæ suæ: cuius respectu, magno & opulento populo non pepercit. Summa est, in redemptione populi satis superque testatam fuisse Dei virtutem simul cum gratia.

10 *Percussit gentes magnas.* Descẽdit ad finem redemptionis. Neque enim populum suum eduxit Deus ex Ægypto, vt in vaga peregrinatione statim desereret, sed vt locaret in hæreditate promissã. Hîc ergo etiam conspicuum fuisse Dei fauorem Propheta docet, ac infatigabilem gratiæ perseuerantiam: quòd vbi semel manum porrexit filiis Abrahæ, eo vsque deduxit, perrexítque virtutem suam exerere, donec promissa terra fruerentur. Potentiam verò Dei extollit, quia nonnisi multis stragibus tranquilla contingit terræ possessio. Bonitatem verò Dei illustrat hæc circumstantia, quòd turmam ignobilẽ validis Regibus & Gentibus robustis prætulit. Sihon verò & Og duos Reges memorat, non quia fuerint omnium potentissimi, sed quia præcluso terræ aditu in primis erant formidabiles: præsertim quũ populus nondum ad bellandũ assuefactus foret. Cumulum verò beneficentiæ adiungit Propheta, quòd firmã terræ possessionẽ adepti sunt Israelitæ. Nõ minor est virtus quàm quærere, parta tueri, inquit ille. quum ergo infestissimis hostibus vndique cincti essent Israelitæ, in eo maxime eminuit Dei virtus, quòd neque deieti neque expulsi fuerint, quod centies accidere poterat, nisi in sua possessione fuissent stabiliti.

13 Iehoua, nomen tuum in seculum: Iehoua, memoria tui in generationem & generationem.

14 Quia iudicabit Iehoua populum suum, & super seruis suis pœnitentia ducetur.

13 *Iehoua.* Etsi multæ sunt rationes cur semper florere debeat in mundo nomen Dei: hic tamen propriè concionatur Propheta de æterna laude quã ex Ecclesiæ conseruatione meretur ac sibi acquirit: quia mox subiicitur causæ redditio, quòd Deus iudicabit populum suum. Et certè sicuti totus mundus theatrum est Diuinæ bonitatis, sapientiæ, iustitiæ, virtutis: pars tamen illustrior, instar orchestræ, est Ecclesia: & quo propius ad nos accedit Deus, suaque beneficia familiarius nobis communicat, in eorum meditatione nos attentius exer-

ceri conuenit. Porrò quum *iudicandi* verbum Hebræis omnes iuſti legitimique regiminis partes in ſe contineat, futurum tempus de continuo actu poſitum interpretor, vt frequenter ſolet: acſi dixiſſet Propheta, ſemper Deum præſidem fore & cuſtodem populi ſui: ideóque in tuto eſſe piorum ſalutem, quæ Deo curæ eſt. Niſi fortè conſultò futurum tempus notauit Propheta, vt diſcamus in afflictionibus ſpem noſtram ſuſpendere: & ſi quando videbitur à Deo negligi ac deſeri, ne tamẽ exanimemur: quia vtcunque opem ſuam ad tempus occultet, poſtquam ſuos ſatis humiliatos videt, vindicem opportunè ſe oſtendit. Neque diſplicet hic ſenſus, quia Prophetam alludere probabile eſt ad Moſis dictum, Deut. 32. 36, cuius etiam verba recitat. Nam dolorem quem ex Dei flagellis ſenſurus erat populus, Moſes lenire volens, Deum fore iudicem populi ſui denuntiat, vt miſerè afflictum ſubleuet ac tueatur. Id nũc ad perpetuũ Eccleſiæ vſum accommodat quiſquis fuerit author Pſalmi, Deum nunquam paſſurum docens vt penitus intereat Eccleſia, cuius abolitione Rex eſſe deſineret. Tempus autem verbi in præteritum mutare, acſi Deus populum ſuum vindicaſſet contra Ægyptios, frigidum commentum eſt, ac remotum à Moſis & Pſalmi huius contextu. quia verbum נחם Hebræis tam pœnitentia duci, quàm conſolationẽ accipere ſignificat. vtrouis modo accipias, optimè cõſtabit ſenſus. Nam quoties in gratiam redit Deus cum Eccleſia, quanuis nulla in eũ cadat mutatio, in re tamen ipſa apparet. Ergo penitentia dicetur affici, dum Eccleſiam, quam iratus iuſtis pœnis afflixerat, clementius tractare incipit. Conſolationem etiam accipere vel placare ſuper populo ſuo dicitur, dum fœderis ſui æterni memor, vbi eum ad momentũ caſtigauit perpetuis miſericordiis proſequitur: ſicut dicit apud Ieſaiam 54. 8. Sũma huc redit, temporalem eſſe iram Dei erga fideles: ac dum vlciſcitur eorum ſcelera, miſericordiæ ſuæ recordari in medio iræ curſu, ſicut docet Habacuc cap. 3. 2. atque ita pingitur nobis Deus ſub humana figura, quia induitur paterno affectu, dum filios ſuos, qui meritò abdicandi erant, reſtituit: quia non poteſt à viſceribus ſuis auelli. acſi diceret, Deum miſericordem eſſe fidelibus, quia filii ſunt: ipſe verò ſe orbare nolit. denique ideo eſſe placabilem, quia deliciæ eius ſunt, ſuauiter fouere quos pro filiis agnoſcit.

15 Simulachra Gentium, argentum & aurum, opus manuũ hominis.

16 Os illis, & non loquentur: oculi illis, & non videbunt.

17 Aures ipſis, & non audient: etiam non eſt ſpiritus in ore ipſorum.

18 Similes ſint illis qui faciunt ea, quiſquis cõſidit in illis.

19 Domus Iſrael benedicite Iehouæ, domus Aaron benedicite Iehouæ.

20 Domus Leui benedicite Iehouæ, timentes Iehouam benedicite Iehouæ.

21 Benedictus Iehoua è Sion, qui habitat in Ieruſalem. Halelu Ia.

15 *Simulachra.* Quia tota hæc pars Pſalmi expoſita alibi fuit, ſuperuacuum eſſet inſiſtere: & repetitio lectoribus moleſta eſſet. Conſilium ergo Prophetæ paucis tantùm verbis obiter perſtringam. Nam Gentium ſocordiam exagitans,

tans, quòd Deum non putarent sibi propinquum esse nisi ad idola confugerent, Israelitas admonet quàm præclarè cum ipsis actum fuerit: quo se attentius contineant in simplici & puro Dei cultu, & à profanis superstitionibus abhorreant. Tandem enim concludit, quo plus impendunt operæ idololatræ in colendis suis idolis, grauius sibi iudicium accersere. Nam certè falsorum deorum cultoribus tam horribilem vindictam denuntiat, vt ab eorum exemplo absterreantur quicunque edocti sunt in Lege Dei. Cæterùm quum Psalmus 115 ad sperandum hortetur, Propheta hîc Deũ benedicere iubet. Leuitas autem domui Aaron adiungit propter duos Sacerdotii ordines. Reliqua omnia conueniunt, nisi quòd vltimo versu Propheta hîc cum reliquo piorum cœtu ipse quoque Deum benedicit. Dicit autem è *Sione*, quia quum pollicitus esset Deus se illinc exauditurum suorum vota, ac odorem gratiæ suæ inde diffunderet, simul etiã laudum materiam suggerebat. Ratio etiam additur, quia *habitat in Ierusalem*: quod nihil crassum vel terrestre sonat, quasi tam angusto domicilio inclusus esset Deus: sed ad sensibilem eius gratiam referri debet. quia experientia docebat, quanuis cælum & terram impleat eius maiestas, virtute & gratia suis esse præsentem.

ARGVMENTVM PSALMI CXXXVI.

Admonet Propheta fraudari Deum iusto beneficiorum suorum fructu, nisi assidui sint fideles in canendis eius laudibus. Porro in singulis beneficiis misericordiam eius commendans, simul docet non rite laudari Deum nisi gratuitum esse agnoscimus quicquid in nos contulerit.

Psalmus. CXXXVI

Laudate Iehouam, quia bonus, quia in seculum clementia eius.

2 *Laudate Deum deorum, quia in seculum clementia eius.*

3 *Laudate Dominum dominorum, quia in seculum clementia eius.*

4 *Qui fecit mirabilia magna solus, quia in seculum clementia eius.*

5 *Qui fecit cælos intelligenter, quia in seculum clementia eius.*

6 *Qui extendit terram super aquas, quia in seculum clementia eius.*

7 *Qui fecit luminaria magna, quia in seculum clementia eius.*

8 *Solem ad præfecturam in die, quia in seculum clementia eius.*

9 *Lunam & stellas ad præfecturam in nocte, quia in seculum clementia eius.*

1 *Quia in seculum.* Videri posset inanis battologia, quòd breuibus & cõcisis sententiis particulam hanc toties inserit. verùm si feruntur, imò laudem & plausum referunt versus intercalares in profanis poetis, non debet videri absurda hæc repetitio, quæ in optima ratione fundata est. Nam etsi fateri coguntur omnes, bonorum omniũ fontem esse liberalitatem Dei, non ta-

men purè & in solidum agnoscitur gratuita eius bonitas: cui tamen summum gradũ semper attribuit Scriptura. Imò Paulus Rom.3.23, de ea loquens, gloriam Dei generaliter κατ' ἐξοχὴν nominat: acsi diceret, Deum, qui in cunctis suis operibus summam laudem meretur, vel se tamen præcipue glorificari in sua misericordia. Et ex Sacra historia colligere promptũ est, ex Dauidis præscripto inter canendum, morem hunc receptum fuisse vt alternis Leuitæ succinerent, Quia in æternum clementia eius. Nam & Solomo in templi dedicatione ritum hunc obseruauit, 2. Chronicorũ, 7.3.6. & Iosaphat in epinicio illo solenni, cuius mentio fit eiusdem libri capite 20.21. Priusquam verò ad recitationem operũ Dei veniat Propheta, summã eius Deitatem summúmque imperium commendat. non quòd propriè loquendo extra ipsũ vlla sit Deitatis scintilla: sed quia homines vbicunque partẽ aliquam gloriæ eius conspiciunt, Deitatem aliquam seorsum imaginantur, Deúmque ipsum perperam distrahunt in partes: neque hoc errore contenti, deos sibi ligneos & lapideos confingunt. Denique omnibus ingenita est hæc prauitas, vt se deorum varietate & turba oblectent. Ideo Propheta consultò videtur non modo in voce אֱלֹהִים, pluralem numerum vsurpasse, sed etiam in voce אֲדֹנִים. Sic enim est ad verbum, *Laudate Dominos dominorum*. acsi diceret perfectam omnis dominii plenitudinem in vno Deo inueniri.

4 *Qui fecit mirabilia.* Hoc nomine insignit omnia Dei opera à minimo vsque ad maximum: quo nos in eorum admirationem expergefaciat. quia propter socordiam nostram vilescunt: quũ tamen singulis insculptæ sint insignes notæ incredibilis tam sapientiæ quàm virtutis Dei. Deum autem fecisse & facere solùm quicquid admiratione dignum est, asserit: vt discamus non posse vel minimam laudis eius guttam aliò transferri absque intolerabili sacrilegio: quia si lustrauerimus cælũ & terram, nusquam reperiemus vllum Deitatis specimen, vt ei socium vel æmulum adiungere liceat. Postea Dei Sapientiam celebrat in vna specie, quòd scilicet tanto artificio *compositi sint cæli*, vt clamitent mirabiliter se tam pulchra distinctione fuisse ornatos. Inde ad *terrã* descendit: vt discamus hoc quoque præclarum & memorabile Dei opus magni facere, quia nudam & siccam terræ superficiem expandat super aquas. Nam quum elementis sphærica sit forma, naturaliter aquæ terram obtegerent, nisi cohiberentur suis claustris: quia Deus hospitium concedere voluit humano generi: atque hoc inter sua principia ponere coguntur Philosophi. Ergo terræ expansio, & vacuum hoc spatium quod aquis non obruitur, meritò censetur inter præcipua Dei miracula. Et simul Dei gratiæ ascribitur: quia nulla erat ratio cur aquas à suo situ depelleret, nisi quia pro immensa sua bonitate hominibus consultum esse voluit.

7 *Qui fecit luminaria.* Quum Moses duo luminaria magna vocet, Solem & lunam, non dubito quin hanc loquendi rationem sequutus sit Propheta. Ideo quod paulo pòst adiungit de stellis, quasi accessorium est. Etsi autem lunam alii planetæ magnitudine superant non abs re tamen vocatur secundum luminare manifesti effectus causa. Neque enim Spiritus sancti consilium fuit astrologiam docere: sed quum doctrinam proponeret rudissimis quibusque idiotis communem, populariter loqnutus est per Mosen, & Prophetas, nequis prætextu difficultatis subterfugeret. sicuti videmus nihil cupidius homines captare quàm ignorantiæ prætextum, si nimis sublime ac reconditum est quod trahitur. Etsi ergo Saturnus Luna maior est, quia tamen propter longiorem distantiam hoc non patet oculis, maluit Spiritus sanctus quodammodo balbutire, quam discendi viam precludere plebeis & indoctis. Eiusdem notæ est quod simul addit Propheta, Deum solis & Lunæ vices ordine partitum esse, vt illum *diei præficeret*, hanc verò nocti: non quòd potiantur vllo dominio, sed quia mirabilis in hac distributione Dei œconomia refulget. Et certè dum Sol interdiu suo fulgore terram illustrat, Luna verò & stellæ nocte, honorificum (vt ita loquar) obsequium Deo præstant.

10 *Qui*

10 *Qui percussit AEgyptios in primogenitis ipsorum, quia in seculum clementia eius.*

11 *Et eduxit Israelem è medio eorum, quia in seculũ clementia eius.*

12 *In manu forti & brachio extento, quia in seculum clementia eius.*

13 *Qui diuisit mare Rubrum in diuisiones, quia in seculũ clementia eius.*

14 *Et transire fecit Israelem per medium eius, quia in seculum clementia eius.*

15 *Et præcipitauit Pharaonem & exercitum eius in mare Rubrum, quia in seculum clementia eius.*

16 *Et deduxit populum suum per desertum, quia in seculum clementia eius.*

10 *Qui percussit AEgy. in primogenitis.* Literam ב alii vertunt cum primogenitis. Sed prior interpretatio melius fluere videtur. Cæterùm, nisi concionari placeat, superuacuum esset pluribus verbis hic morari lectores: quia nihil habetur quod non alibi tractatum fuerit. Verè autem dicit percussos fuisse AEgyptios in primogenitis, quia licet sæpius territi fuerint aliis plagis, non tamen destiterunt contumacia sua furere, donec hac vltima plaga domiti vel fracti Deo cesserunt. Quia verò propositum non erat ordine recensere singula miracula, summã vno verbo complexus est, populum è medio AEgypti forti manu & brachio extento eductum fuisse dicens. quia, vt erat vndique obsessus, nullum nisi in mirifica Dei virtute effugium patebat. *Brachii extenti* similitudo aptissima est: quia non solemus brachium extendere nisi quum arduum aliquid molimur. Itaque sensus est, Deũ in liberando populo non leui manu vsum esse, sed insolito modo exeruisse suam potentiam.

13 *Qui diuisit mare Rubrum.* De voce סוף alibi dictũ est. itaque mihi religio nó fuit vertere mare Rubrũ. Quia autẽ Propheta *diuisiones* nominat plurali numero, diuinant quidam ex Hebræis plures fuisse transitus: vt illis solẽne est de rebus incognitis nugari, totàmque Scripturam suis commentis adulterare. Etsi autem meritò ridentur tales ineptiæ, simul tamen eas detestari conuenit: quia minime dubium est, Rabbinos Satanæ astutia, huc fuisse inductos ad labefactandam Scripturæ fidẽ. Palàm & clarè asserit Moses vtrinque stetisse aquarum moles. vnde colligimus continuũ fuisse spatium. Sed quia turmatim populus transibat, non autem vnus post alium, propter viæ amplitudinem, in qua liberè progressi sunt viri & mulieres cum suis familiis, & iumentis: scitè Propheta diuisiones nominat, respectu hominum. quia hæc circunstantia, Dei gratiam non parum auxit, videre late siccatos gurgites, vt populo turmatim simul progredienti planũ esset iter. Hoc quoque ad gratiæ confirmationem valet, quòd paulo pòst submersus fuit Pharao: quia diuersitas ostẽdit non accidisse arcano aliquo naturæ motu, quòd alii perierint, alii traiecerint salui & incolumes. In hoc igitur discrimine conspicua fuit Dei misericordia ad populũ seruãdum. Quod vno verbo attingit, Deum *fuisse ducem populi sui in deserto*, longè patet. multis enim & variis miraculis opus fuit, vt in loco arido omnibúsque vitæ subsidiis carente annos quadraginta transigeret. Itaque in hunc locum decet conferre quæcunque Moses recenset bonitatis & potẽtiæ Dei testimonia:

quòd cibo cælesti aluerit famelicum populum, aquam ex rupe profluere iusserit, protexerit sub nube ab æstu Solis, signum dederit suæ præsentiæ in columna ignis, vestes seruauerit integras, vagos exules cum paruulis tutatus sit sub foliorũ tuguriis, & alia quæ lectoribus innumera occurrent.

17 *Qui percussit Reges magnos, quia in seculum clementia eius.*

18 *Et occidit Reges insignes, quia in seculum clementia eius.*

19 *Sihon regem Amorrhæorum, quia in seculum clementia eius.*

20 *Et Og regem Basan, quia in seculum clementia eius.*

21 *Et dedit terram eorum hæreditatem, quia in seculum clementia eius.*

22 *Hæreditatem Israeli seruo suo, quia in seculum clementia eius.*

23 *In humiliatione nostra memor fuit nostri, quia in seculum clementia eius.*

24 *Et eripuit nos ab oppressoribus nostris, quia in seculum clementia eius.*

25 *Qui dat escã omni carni, quia in seculũ clemẽtia eius.*

26 *Confitemini Deo cælorũ, quia in seculũ clemẽtia eius.*

23 *In humiliatione nostra memor fuit nostri.* Sex versus, qui ex proximo Psalmo sumpti sunt, non attingo. Alios etiam quia longa explicatione non indigent, succinctè percurram. Tantùm docet Propheta, quia Deus continua serie auxiliari populo suo non destitit, nullam ætatem eiusdem bonitatis quæ Patribus exhibita fuerat, fuisse expertem. Atque hoc notabilius fuit documentum gratiæ, succurrere calamitatibus populi ferè perditi, quàm æquabili tenore integrum fouere: quia ipsa necessitas oculos nobis aperit, & sensus excitat. Deinde quia quoties suos liberat Deus, sequitur eorum peccatis ignoscere. Tandem paternam Dei prouidentiam extendit promiscuè non modò ad totum humanum genus, sed ad cuncta animantia, vt mirum non sit, tam prouidum ac beneficum esse patrem erga electos suos, qui ne bobus quidem & asinis, coruis, & passeribus consulere grauatur. Quum ergo brutis animalibus longe præcellant homines, & ipsi longè inter se differant, non propria dignitate, sed adoptione, Dei, ratiocinatur à minori ad maius Propheta, non posse satis extolli incõparabilem Dei erga domesticos suos gratiam.

ARGVMENTVM PSALMI CXXXVII.

Quum in exilio Babylonico cessaret legitimus Dei cultus, Propheta totius Ecclesiæ personam suscipiens, conqueritur de hostium ludibriis quæ in sacrũ Dei nomen dirigebantur: & exulibus animosam vocem dictans, ipsos ad spem redemptionis erigit.

Psalmus CXXXVII.

SVper flumina Babylonis illic sedimus, etiam fleuimus dum recordamur tui Sion.

2 Super

2 *Super salices in medio eius suspendimus citharas nostras.*

3 *Tunc quæsierūt ex nobis qui ceperāt nos, verba cantici, & in suspensionibus nostris lætitiam, Canite nobis è cantico Sion.*

4 *Quomodo cantabimus canticū Iehouæ in terra aliena?*

1 *Super flumina Babylonis.* Diximus alibi nimis crassè falli eos qui Dauidem putant prophetico Spiritu populū de futuro exilio admonuisse: quia secus Prophetæ loqui solent de rebus futuris: hic autem disseritur de re nota & vsu comperta. Consilium verò Prophetæ quale sit, breuiter expediendum est. Tristis enim illa abdicatio facere potuit vt fides ac religio inter Iudæos euanesceret. Atque vt facilis est lapsus ad superstitiones & corruptelas, dum impiis sumus permisti, periculum fuit ne profanescerent inter Babylonios. Adhæc exilium, duraque seruitus, & quæ illic ferendæ erant indignitates, animos deiicere poterant fidelibus. Quisquis ergo fuerit Psalmi author, lamentationis formam dictat, vt gemendo & orando, spem salutis desperatæ foueāt. Quanquam alter quoque finis notandus est. hortatur enim eos ne in terra profana pietatem colere desinant, nec se polluant Gentium inquinamentis. Hac ratione filiis Edom vindictam imprecatur qualem erant meriti: & Babylonem, cuius caduca fœlicitas euanidum reddebat totum orbem, miseram esse exclamat, suóque exitio propinquam. Porrò quàm vtile, imò necessarium fuerit, fulciri pias animas ne deficerent, sola temporis diuturnitas satis docet. Procliue enim erat, assuescere pollutis Gentium moribus, nisi per annos septuaginta mira animi fortitudine fuissent præditi. Sedendi itaque verbo longum exilii tempus notat: acsi diceret, non modò abreptum fuisse populum à patriæ conspectu, sed quasi in sepulchro conclusum. Et demonstratio quoque in aduerbio loci שם emphatica est, qua in rem præsentem lectores adducit. Etsi autem regionis amœnitas, vt erat irrigua, tristitiam mulcere poterat, dicit tamen, fideles quandiu illic habitarunt fuisse in continuo fletu. Ideóque vtitur particula גם quæ ad augendum valet: acsi diceret, fideles in quibus vigebat purus Dei timor, non fuisse inebriatos deliciis Babylonicis, vt spernerent hæreditatē suam. Simul tamē ostendit neque obstupuisse in suis malis, quin sentirēt iustā Dei castigationē: nec contumaciter reluctatos esse Deo, quia fletus tā humilitatis & pœnitentiæ, quam mœroris signum fuit. Quod clarius patet ex recordatione Sion, qua significat non fuisse terrenis commodis addictos, sed potius intentos fuisse ad cultum Dei: Sanctuarium erexerat Deus instar vexilli in monte Sion, cuius intuitu continerentur in certa spe salutis. Quanuis ergo in regione suaui & fœcunda quæ illecebris molles animos corrumpere poterat, longiorem morem traherent fideles, lachrymas tamen, quæ citò arescere dicuntur, semper sibi ex oculis fluxisse dicit: quia prohibebātur à solito Dei cultu, & hæreditate sibi promissa videbant se iure priuari.

2 *Super salices in medio eius.* Deplorat interruptionem lætitiæ, cuius vsum præceperat Deus in Templo suo. Scimus enim iniunctas Leuitis fuisse canendi partes, vt ad hoc pietatis exercitium toti populo duces essent ac magistri. Siquis roget quorsum citharas portarint tā procul à patria, hoc quoque tam quam insigne & fidei & piæ zeli testimonium memorat Propheta: quum omnibus fortunis exuti essent Leuitæ, sollicite tamen seruasse citharas instar pretiosæ supellectilis, quas rursus suo tempore in priorem vsum aptarent. Et certè probabile est, veros Dei cultores reliquias Diuini cult⁹ in sūmo pretio duxisse, & illis custodiēdis sedulo dedisse ope

...nec veniret restitutionis tempus. Porro videtur per salices notare ...abiles fuisse ripas illas quæ ad ...gerium consitæ erant salicibus. Ne... igitur Propheta vllas vmbras, quanuis iucundæ essent, valuisse ad discutiendum mœrorem qui altius occupauerat piorum animos, quam vt profani solatii vel oblectationis quicquam admitterent. Certe ipsa loci commoditas, quum arborum vmbris obtecti ad ripas fluminum sederent, eos inuitare & allicere potuit vt arreptis citharis, dolorē suū canēdo lenirent: sed docet Propheta, grauius oppressos fuisse animos sensu iræ Dei quàm vt se vanis solatiis fallerent. Lōgius etiam progreditur, vero & sancto gaudio priuatos tunc fuisse. Nam etsi neque pium neque consultum erat, exacerbare suum dolorem, non mirum tamen est publica cantica vsque ad reditum distulisse, quum eos ferula Dei ad querimonias & luctum cogerent.

3 *Tunc qui fierunt à nobis.* Non dubium est, sub barbara illa tyrannide asperè & duriter tractatos fuisse Israelitas: summum tamen malorum cumulū fuisse intelligunt, quòd probrosè insultauerint victores atque etiam illuserint: quia non tam propositum erat vulnerare miseros exules, quam blasphemias in Deum iaculari. Neque enim sacra cantica audire Babyloniis libebat, neque etiam forte passi essent publicè apud se celebrari Dei nomen: sed ironica fuit loquutio, acsi probrosè iactarent Leuitas, qui prius solebant resonare sacra cantica, iam obmutuisse: quasi dicerent, An mortuus est Deus vester, cui antehac soliti estis canere? Nam si eum oblectat vestra musica, cur cessatis? Posterius mēbrū versus variè torquēt Interpretes. quidam enim nomē תּוֹלָלֵינוּ deducunt à verbo ילל quod est vlulare: ac vertunt, pro vlulatibus nostris lætitiam. Alii transferunt, suspensiones lætitiæ. Sunt qui participii vice accipiant, à verbo הָלַל quod est insanire: acsi dictum esset, Insanientes cōtra nos. Sed quū proximo versu verbū תּוֹלָלֵינוּ posuerit, radicem huius nominis pro suspendere, simplicior mihi visa est illa quam sequutus sum lectio.

4 *Quomodo cantabimus.* Hic contra superbam insultationem excelso & magnifico responso fideles instruit Propheta, quòd in terra polluta abstineant à canticis, sicuti a sacrificiis legalibus. Nam licet Iudæos putarent Chaldæi exilii loco affixos esse, Propheta *terram alienam* vocando, significat nonnisi ad tempus illic hospitari: præcipuè tamen significat indignam esse Chaldæam tanto honore vt illic personent Dei laudes. Certum quidem est, filios Dei, vbicunque viuerent, semper fuisse peregrinos in mundo: sed quia terra Chanaan sacra erat eius quies, meritò dicit Propheta exteros & inquilinos fuisse in aliis regionibus: atque hoc modo semper ad reditum paratos & accinctos esse iubet, tacitè confirmans Ieremiæ vaticinium, quo tempus exilii præfixum erat, Ierem. 25.11, & 29.10, ne patriæ vnquam obliuiscerentur. Interea constantia fideles animat, ne quibus minis territi se permisceant Babyloniis. sicuti hodie quanuis sub Papatu instet graue periculum fidelibus, nisi ad receptos mores se conforment, hoc tamen in terstitio ab omni impia simulatione eos Spiritus sanctus disiūgit. Nā Gallis, Italis, & Anglis, quibus cordi ac studio est syncera pietas, quādiu degūt sub illa tyrannide, patria sua verè aliena est regio. Quanquam inter nos & veterem populum aliquid est discriminis. tunc enim nonnisi vno in loco fas erat Deū colere: nunc vbicunque duo aut tres cō ueniunt in Christi nomine, Templum Dei est, modò ab omni idololatriæ professione disiuncti, se in puro Dei cultu contineant. Cæterùm noluit his verbis Propheta studium laudandi Dei prorsus extinguere, sed potius afflictas mentes hortari ad patientiā, donec restituta esset publica Dei colēdi libertas. acsi diceret, Orbati sumus Tēplo & Sacrificiis, expulsi à patria, vagamur in solo polluto. quid ergo restat nisi vt gemamus, ac nostræ abdicationis memores, suspiremus promissam redemptionem?

5 *Si oblitus fuero tui Ierusalem, obliuiscatur dextera mea.*

6 Adhæ-

6 *Adhæreat lingua mea palato meo, si non meminero tui: si non extulero Ierusalem super caput lætitiæ meæ.*

7 *Recordare Iehoua filiorum Edom, in die Ierusalem dicentium, Nudate, nudate vsque ad fundamentum in ea.*

8 *Filia Babylonis vastata: beatus qui rependet tibi retributionem tuam quam retribuisti nobis.*

9 *Beatus qui apprehendet & allidet paruulos tuos ad petram.*

5 *Si oblitus fuero tui.* Confirmatio est proximæ sententiæ: vnde etiam colligere promptum est quid sibi tunc voluerit. Testantur enim Dei cultores, & quidem adhibita imprecatione, memoriam sanctæ vrbis cordibus suis semper fore infixam, neque vnquã deletum iri quicquid acciderit. Quia autem de cantu & musicis instrumentis hic agitur, imprecationis formam inde concipit Propheta, vt *obliuiscatur manus* artis suæ, *lingua palato* vel faucibus *adhæreat*. Summa huc tendit, non debere priuatis incõmodis fideles ita tristari, quin grauius tangantur communi Ecclesiæ clade: quia æquum est, zelum domus Dei palmam tenere in cordibus nostris, vt supra omnes priuatos affectus emineat. Secundum membrum quidã sic interpretãtur, si non hoc mihi erit præcipuũ gaudium, videre rursus florentem statum Hierosolymæ. Alii, nunquam penetrabit in animum meum lætitia, donec me exhilaret Ecclesiæ restitutio. Sed Propheta, meo iudicio, vtrumque simul complectitur. Nec verò potest alterum ab altero diuelli: quia si Ierusalem extollimus ad caput lætitiæ nostræ, caput lætitiæ ipsius erit ex secundo prosperóque illius statu: quod non fiet nisi mœror ex eius malis conceptus, profanis omnibus gaudiis ianuam præcludat.

7 *Recordare Iehoua filiorum Edom.* Quum aliis quoque vicinis Gentibus, quæ in excidium Hierosolymæ conspirauerant, instaret vindicta, non dubium est quin per synecdochen eos omnes Propheta sub filiis Edom designet: vel quia odii crudelitate superauerant alios, vel quia minus tolerabilis erat eorum crudelitas in consanguineos & fratres. erant enim posteri Esau. & quũ populus Israel omnia hostiliter vastaret, Dei mandato pepercerat Idumæis, Deut. 2. 1. Nimis ergo cæca fuit immanitas, accersere Babylonios fratribus suis perdẽdis, vel suis flabellis corũ sæuitiã magis accendere. Sed notandum est, Prophetam hîc ad maledictiones & diras non temere prorumpere: sed Diuinum esse præconem confirmandis prioribus vaticiniis: Deus enim per Ezech. cap. 25. 13, & Ieremiam 49. 7, prædixerat de Idumæis pœnas se sumpturum. Et Abdias 11, rationem clarius exprimit, quæ respondet huic loco, nempe quia conspirauerant cum Babyloniis. Consilium verò Dei fuisse scimus, fulcire hoc solatio animos populi in tristissima clade: quia alioqui videri poterat irrita electio Iacob, si eius filii impunè à progenie Esau tam immaniter fuissent lacerati. Nunc Spiritus instinctu precatur Deum Propheta, vt reipsa ostendat nõ frustra hoc fuisse prædictum. Et quũ dicit, Recordare Iehoua, promissionis memoriam reuocat in animos piorum, vt Deum vindicem fore persuasi, exitũ patienter & moderatè expectent. Neque enim vindictam petere fas erat nisi quam promiserat Deus: & quidem aduersus reprobos & insanabiles. Nã aliis quantumuis infesti sint, optanda est sana mens, & resipiscentia. *Diem Ierusalem* vocat, vsitato Scripturæ more, tẽpus visitationis, cui finẽ Deus præfixerat.

8 *Filia Babylonis vastata.* Iam fidei oculis absconditum Dei iudicium inspicit Propheta, sicuti fidem scitè Apost. Heb. 11. 1, rerũ abscõditarũ aspectũ vocat. Quanuis ergo incredibile foret, tam potenti monarchiæ, qualis tunc erat Babylon, posse quicquam cõtingere aduersi, omnesque vulgò putarẽt inex-

pugnabile eſſe eius robur: cladem eius & interitum in verbi ſpeculo intuetur Propheta. Et idem facere iubet pios omnes, vt cæleſtibus oraculis freti, ſceleratæ vrbis ſuperbiam quaſi ex alto deſpiciant. Quòd ſi fiduciam & ſpem concipere diſcamus ex Dei promiſſionibus, quantumuis abiecti, poterimus tamen ex inferis attollere capita, & gloriari nos in extremis malis beatos eſſe, hoſtes vero noſtros exitio deuoto: modò affectus omnes noſtros ſua rectitudine temperet Dei ſpiritus. Porrò quum pronũtiat *beatos qui Babylonis vindictam rependent*, non intelligit Perſarum & Medorum obſequium placuiſſe Deo, quos ambitio & inexplebilis auaritia, deinde praua æmulatio ad bellum impulit: ſed quia bellum illud quaſi Dei auſpiciis geſtum eſt, optabilem ſucceſſum Propheta fore dicit. Quia enim ſtatuerat Deus pœnam ſumere de Babylone, benedixit Cyro, & Dario: ſicuti rurſũ Ier. 48.10, ſimili ratione maledictos pronũtiat qui facient opus Dei negligenter: hoc eſt, qui non ſtrenue operam Deo ſuam, vaſtando & perdendo, impendent, vbi conducti erunt ab eo carnifices. Etſi autem crudele videtur, dum optat teneros fœtus & adhuc innoxios ad lapides allidi & conteri: quia tamen non impulſu proprio loquitur, ſed verba petit ex ore Dei, nihil aliud quàm iuſti iudicii præconium eſt: ſicuti quum pronuntiat Dominus, qua quiſque menſura vſus fuerit erga alios, viciſſim ei remenſum iri, Mat. 7.2 Sed de Babylone ſpeciale vaticiniũ ediderat Ieſaias, 13.16, cui haud dubie ſuccinit nunc Propheta, Ecce Deus acuit ferrum, & intendit arcus, Medos & Perſas emittit, qui non expetent argentum & aurum, tantùm ſitient ſanguinem, &c.

ARGVMENTVM PSALMI CXXXVIII.

Dauid memoria repetens quàm præclarè ſemper adiutus eſſet à Deo, tam eius bonitatem quàm fidem expertus, his documentis primùm ſe ad gratitudinem incitat, & acuit: deinde in poſterum ſibi promittit eundem beneficentiæ curſum, quia Deus perpetuo ſibi conſtat. Quod ſi pericula ei contigerint, ſpem ſibi facit læti exitus.

DAuidis. *Celebrabo te in toto corde meo, coram* Diis *pſallam tibi.*

2 Adorabo te *ad templum ſanctitatis tuæ, & canam nomini tuo ſuper clementia tua & ſuper veritate tua: quia magnificaſti ſuper omnia nomen tuum, ſermone tuo.*

3 *In die* quo *clamaui* ad te *tunc exaudiſti me, multiplicaſti mihi in anima mea robur.*

4 *Celebrent te Iehoua omnes Reges terræ: quia audierunt verba oris tui,*

5 *Et canant in viis Iehouæ, quia magna eſt gloria Iehouæ.*

1 *Celebrabo te.* Sicuti memorandis Dei beneficiis ornatus fuerat Dauid, ita profitetur ſe non vulgari modo gratum fore. Sed quia hypocritæ ficta & inani reſonantia vitiant & contaminant hoc ſacrificium, ſimul addit non labiis modò ſed ſyncero corde gratias ſe Deo acturum. nam *totum cor* pro ſyncero accipi, & duplici opponi, vidimus Pſal. 12.3 Iam quia nomen אלהים nunc ad Reges, nunc ad Angelos tranſfertur, vtrunque præſenti loco non malè conueniet. Publicam gratiarum actionem promittit Dauid. Iam quia ſacer conuentus quaſi cæleſte theatrum eſt, ſcimus ornari Angelorum frequentia. & Cherubim ideo Arcam fœderis cingebant, vt ſcirẽt fideles ſibi adeſſe teſte Angelos quoties in ſanctuarium veniebãt colẽdi Dei cauſa. Quia verò primũ ordinem ducebant Principes, nõ erit abſurdũ de ipſis accipere quod hic dicitur: ſicuti & Pſal

mo 107.32, Celebrate Iehouā in seniorū conceſſu: hoc eſt celebri & honorifico, vt loquuntur. Quanquam mihi prior ſenſus magis arridet, eo quod fideles, quoties prodeunt in conſpectum Dei, quaſi ſegregati à mundo cælos conſcendunt, vt ſe coniungant Angelis. ſicuti Paulus de ordine & decoro ad Corinthios diſſerens, admonet vt in publico cœtu ſaltem Angelos reuereantur. Et Deus olim ſub figura Cherubim idem depingi voluit, vt viſibile præſentiæ ſuæ pignus, fidelibus daret. Et mox ſequitur explicatio, vbi dicit, *Adorabo ad templum ſanctitatis tuæ*. Significat enim non modò priuatim ſe gratum fore, ſed ex Legis mandato venturum ſe ad Sanctuarium, vt alios ad imitationem hortetur. Etſi enim ſpiritualiter Deum colebat, oculos tamen ad externa illa ſymbola conuertere oportuit quæ tunc vehicula piis erant ad tollendas ſurſum eorum mentes. Porrò materiam laudandi Dei ſibi proponit in eius miſericordia & veritate: quia etſi encomia etiam ſua meretur eius potentia & virtus, nihil tamen acrius ſtimulare nos debet ad celebrandum eius nomen, quàm gratuita bonitas: quia liberaliter nobiſcum agendo, os nobis ad canēdas ſuas laudes aperit. Cæterùm quia miſericordiā non guſtamus, vel ſaltem viuo animi ſenſu non apprehendimus abſque Verbo, additur fides aut veritas. Atque hæc copula, vt iam ſæpius admonui, diligenter notanda eſt: quia vtcunque effectis ſe beneficum Deus oſtendat, niſi tamen præluceat doctrina impediet ſtupor noſter ne eius bonitas in animos noſtros penetret. Hæc autem priore loco ſtatuitur, quando nō alia de cauſa veracem ſe Deus nobis preſtat niſi quia ſponte ſe nobis gratuita promiſſione obſtrinxit. Et certè in eo perſpicitur inæſtimabilis eius miſericordia, quòd à ſe alienos præuenit inæſtimabilis eius miſericordia, quòd à ſe alienos præuenit, & familiariter alloqui dignatur vt ad ſe inuitet. In fine verſus ſubaudiunt aliqui copulam in voce *ſermonis*, atque ita reddunt, Magnificaſti nomen tuum, & ſermonem tuum ſuper omnia: quod vt frigidum eſt, meritò à doctis Interpretibus repudiatur, qui tamē ipſi ad ſēſum nimis coactum (meo iudicio) confugiunt, ſic vertentes, Magnificaſti ſuper omni ſermone tuo nomen tuum. Ego verò non dubito quin Dauid prædicet nomen Dei ſua celſitudine ſupra omnia excellere: deinde ſpecialem modum deſigna, quo Deus nomē ſuum extulit, nempe quia veraciter præſtitit quod liberaliter promiſerat. Et certè quia pro ſtupore noſtro cæcutimus ad Dei beneficia, hæc optima eſt ad nos expergefaciendos ratio, dum ſua voce nos compellat Deus, & tandem eff ctu quā pollicitus eſt gratiā ſancit & obſignat.

3 *In die* quo *clamaui.* Quanuis ſæpe vota noſtra præueniat Deus & quaſi dormientibus occurrat, ideo tamen ſuos vt plurimum Spiritus ſui inſtinctu ſollicitat ad preces: quo melius illuſtret ſuam gratiam, dum agnoſcunt non fruſtra nec ſine profectu ſe oraſſe. Iure itaque Dauid non poſſe hoc videri fortuitum colligit, quòd emerſerit ex periculis: quia palam apparuerit exauditum fuiſſe ab eo. Hoc ergo vnum eſt, preces noſtras Dei gratiam propius nobis oſtendere. In ſecunda parte verſus nonnulli etiam copulam ſubaudiunt, Multiplicaſti me, & in anima mea robur. ſed ineptè: quum ſenſus verborum optimè fluat nihil addendo: ſiue legas quemadmodū prius verti, ſiue legere malis, Multiplicaſti me in anima mea robore. Summa eſt, quum debilitatus eſſet malis adeptum eſſe nouam animi fortitudinē. Niſi fortè magis placeat ſic reſoluere, Multiplicaſti me. hoc eſt, benedixiſti me, vnde in anima mea robur.

4 *Celebrent Iehouam.* His verbis docet, quàm expertus eſt gratiam, longè fore memorabilem, vt fama eius per totum orbem ſpargatur. Cæterùm Reges ipſos dicens audiſſe verba oris Dei, nō ſignificat rite eſſe edoctos in pietate vt inſeri debeant in Eccleſiæ corpus, ſed hoc vbique fore notum, non alia de cauſa mirabiliter ſeruatum fuiſſe à Deo niſi quòd eius mandato vnctus fuerat in Regem. Quanuis ergo in illo cæleſti oraculo non proficerent vicini Reges, valuit tamen ad commendationem gratiæ Dei, paſſim cognoſci ab omnibus Diuinitus ſe fuiſſe vocatum. Et certè quum per tot annos, quibus acerrimè eū ad necē perſequutus eſt Saul, ſemper iactauerit

se militare sub Dei vexillo, non potuit hoc esse obscurum Dei beneplacito & vocatione eum regnare. Tale ergo gratiæ Dei fuit documentum, quod profanis etiam Regibus aliquam confessionem exprimeret,

6 *Quia excelsus Iehoua, humilem tamen respiciet, & excelsus eminus agnoscet.*

7 *Si ambulauero in medio tribulationis, viuificabis me: super iram inimicorum meorum mittes manum tuam, & seruabit me dextera tua.*

8 *Iehoua rependet super me. Iehoua clementia tua in perpetuum: opera manuum tuarum non deseres.*

6 *Quia excelsus.* Hoc versu commendat Dei prouidentiam, qua totus mundus regitur. Est autem hoc apprime vtile cognitu, nõ negligi à Deo salutem nostram: quia etsi verum id esse fatentur omnes, trepidatio tamẽ in minimo quoque discrimine diffidentiam nostram refellit. quia quisquis solide persuasus erit paterna Dei cura se foueri, non tam facile expauescet. Etsi autem quidam excelsum interpretantur, acsi diceret Dauid Deum in cælesti solio sedere ad regendum totum orbem, aduersatiue tamen positum esse censeo. acsi diceret, non obstare Dei celsitudinem quominus humiles & abiectos respiciat in terra. Quod idem confirmat secundo membro, vbi dicit sublimem procul vel e longinquo intelligere. Alii גבה in accusatiuo casu legunt: qui etiã sensus non male quadrat: quasi diceret, Deum altos & superbos non dignari propinquo intuitu, sed contemptim despicere: quum paruulos & abiectos (qui videntur in speciem lõgius remoti) non secus ac sibi propinquos curet. Sunt etiam qui verbũ ידע vertant conterere: quasi dictũ esset Deũ humiles fouendo, conterere altos istos gigantes, qui sibi in sua prosperitate applaudunt. Sed quia vereor ne non tam argute loquutus sit Dauid, mihi sufficit simplex repetitio eiusdem sentẽtiæ, quãuis sublimis sit Deus, cognoscere tamen quæ fugere videntur eius curam. Sic vidimus Psalmo 113.5, Exaltat se Iehoua ad habitandum, se tamen humiliat ad videndum tam in cælo quàm in terra. Sũma est, Quanuis cælis omnibus superior sit Dei maiestas, non arceri tamen longo interuallo, quominus sua prouidẽtia ordinet totum orbem. Sublimis ergo Deus est, sed procul aspicit: vt necesse non habeat locum mutare, dum vult descendere ad gerendam nostri curam. Nos, contempti & ignobiles: sed nõ impedit misera nostra conditio quin Deus curam nostri suscipiat. Sic enim conuenit immensam eius gloriam, qua cælos omnes superat, cum admiratione suspicere, vt tamen non dubitemus quasi paterno eius sinu nos foueri. Et apposite contexit Dauid hæc duo membra. primùm, ne Dei maiestas abiecto terrore, sensum bonitatis eius & indulgentiæ tollat: deinde ne bonitas, qua se ad nos vsque demittere non grauatur minuat gloriæ eius reuerentiam.

7 *Si ambulauero* Hîc declarat Dauid quomodo sibi Deum fore seruatorẽ confidat: nempe qui mortuo restituat vitam, si opus sit. Qui locus notatu dignus est. nã vt delicata est caro, cuperet quisque nostrum extra telorum iactum securus degere. itaque nihil minus tolerabile quam certare cominus cum mortis metu. Imò simulac discrimen aliquod obiectum est, sine modo exhorrescimus acsi angustiæ nostræ omnes Dei salutes prohiberent. Atqui hæc vera fidei regula est, in mortis tenebris cernere vitæ lucem nec tantùm inniti Dei gratiæ, quæ nos ab omni incommodo eximat, sed quæ nos singulis momentis in media morte viuificet: sicuti suos variis afflictionibus humiliat, vt mirabiliter tueatur: atque ita non modò vitæ custos, sed etiam liberator appareat. Porrò quia semper in mundo hostes imminent fidelibus, pronuntiat Dauid, quicquid illi machinentur, se Dei au-

auxilio tutum fore. Hinc ergo spem vitæ sibi esse docet, quia extenta Dei manu protegitur, quã nouit inuictam esse, & omnium hostium victricem. Vnde sequitur, Deum ita exercere filios suos continua militia, vt alterum in sepulchro pedem habentes, trepide sub eius alas confugiant, vt tranquillitate fruantur. Quidam particulam אף non accipiunt pro ira, sed pro etiam: atque ita legunt, Extendes etiam super inimicos. Sequutus tamẽ sum quod erat receptius: quia & sensus planior est, nec quicquã habet coactum.

8 *Iehoua rependet.* Ambigua verbi גמר significatio sententiam quoque hanc dubiam facit. Significat interdum rependere, adeóque generaliter conferre: quia sæpe ad gratuita beneficia cõfertur. Sed quæ sequuntur in contextu verba, videntur diuersum sensum exigere. nam quum addatur ratio, Iehoua misericordia tua in seculum, opera manuum tuarum non deseres: melius cõuenit, Iehoua perficiet pro me, hoc est, perget ostendere sibi curæ esse salutem meam, & quod cœpit perducet ad vltimum vsque actum. Ergo quemadmodũ liberatus fuerat Dei misericordia, statuit hoc fore perpetuum: quia Deus naturam non mutat, nec bonitatem, qua præditus est, potest exuere. Et certè, vt nos bona spes in periculis sustineat, oculos in Dei bonitatem defigere necesse est, in qua fundata est salus nostra. Iam quum Deus, qui nullo iure nobis obstrictus est, vltro promittat nos sibi curæ futuros, optimè colligit Dauid, salutem suam non fore caducam nec temporalem: quia æterna est Dei bonitas. Et hãc sententiam confirmat aliis verbis, Fieri nõ posse vt Deus lassitudine, vel tædio (vt mortales solent) opus imperfectum abiiciat. Nam eodem sensu hoc pronuntiat Dauid, quo docet Paulus dona & vocationem Dei carere pœnitentia. Nam quum homines vel inconstantia aliò rapti, quod stulte aggressi sunt, leuiter relinquant: vel infirmitate cogantur omittere quod supra vires tentarũt: nihil tale in Deum competit. ideóque timendum non est ne spem nostram in medio cursu frustretur. Sola enim malitia & ingratitudo nostra infatigabilẽ & perpetuum gratiæ eius tenorem abrumpit. Ergo quod firma fide amplexi erimus, nunquam auferet Deus, vel nobis effluere sinet. Nec verò Dauid pronuntiat Deum perficere suorum salutẽ, vt ipsi torpori indulgeant: sed potius vt fidem suam confirmet, seque ad precandum acuat. Vnde enim piis sollicitudo & metus, nisi quia suæ fragilitatis conscii, ab vno Deo pendent? Interim solida certitudine recumbunt in eius gratiam: quia non dubitant quin perficere velit vsque in diem Christi quod cœpit: sicut idem Paulus admonet Philippensium capite primo, 6. Hic autem est doctrinæ vsus, vt quoties labimur vel fluctuamus, veniat nobis in mẽtem. Atqui operatus est in me Deus initiũ salutis. ergo vsque in finem prosequetur. Hinc mox cõfugiamus ad preces, ne ignauia nostra continuo gratiæ Dei riuo, cuius fons est inexhaustus, aditum claudat.

ARGVMENTVM PSALMI CXXXIX.

Dauid, vt sibi nebulas omnes, quibus se fallaciter maior pars mundi inuoluit, discutiens, hypocrisin purget ex corde, incomptis verbis disserit, nihil quanuis occultum Dei oculis latere: idque confirmat ex creatione hominis, quia si Deus in vtero matrum nobis figuram aptauit, & singulis membris attribuit vim suam & munus, fieri non potest quin omnes actiones nostræ versentur sub eius oculis. Postquam verò hac meditatione ad syncerũ Dei timorem se animauit, a profanis & sceleratis Dei contemptoribus alienissimum se esse testatur: atque huius integritatis, cuius sibi conscius est, fiducia Deum implorat, ne in medio vitæ cursu ab eo deseratur.

Psalmus CXXXIX.

PRæfecto, Dauidis Psalmus. Iehoua explorasti me, & cognoscis.

2 Tu cognouisti sedere meum & surgere meum, intelligis cogitationem meam procul.

3 Semitam meam & accubitum meum obsides, & omnes vias meas intelligis.

4 Quia nullus sermo in lingua mea: ecce Deus cognoscis totum.

5 Retro & antè coarctas me, & posuisti super me manum tuam.

6 Mirabilis facta est sciẽtia tua *supra me: exaltata est, nõ potero ad eam.*

1 *Iehoua explorasti me.* Præfatur Dauid se non venire in Dei cõspectum quia putet se quicquam proficere simulando: sicut hypocritæ, quasi velis obtẽtis, securè delicias sibi faciunt: sed quia persuasus sit, Deo nihil esse absconditũ, sensus omnes suos vltro detegere vt se examinandum permittat. Tuum est, inquit, ô Deus perspicere quid in me latet, nec quicquam te fugiet. Addit etiã circunstantias quibus significat nullam vitæ suæ partem Deo esse obscuram. Siue quiesco, inquit, siue ambulo, siue surgo: tu motus omnes meos obseruas. Porrò quum רע amicum vel socium significet, quidam Interpretes vertunt, Intelligis propinquitatem meam à lõge: quod multò aptiꝰ quadraret, si quod occurreret simile exemplum. Est enim continua allusio, quod procul remotum est, sub oculis tamen Dei versari quasi propinquum. Sed quia receptior est altera lectio, discedere ab ea ausus nõ sum. Sunt qui particulam מרחוק, transferant pridem: in qua significatione alibi quoque accipitur. acsi dictum esset, Domine quicquid animo concipio, antè tibi pridem compertum fuit. Sed illud alterum quod sequutus sum, magis placet, Deum non esse cælo inclusum, vt se otio oblectans (sicut Epicurei fingunt) res humanas negligat: sed quamuis longè ab eo peregrinemur, eum tamen non longè abesse. Quia verbum זרה nunc ventilare, nunc circundare significat, commodè etiam posset in tertio versu exponi, Tu ventilas ô Deus semitas meas. Trita enim metaphora est, ventilari quod ex tenebris erutum, in lucem profertur. Sequatur ergo quisque quod magis placuerit. Nam alter ille sensus quem posui, optimè respondet. In fine versus variant etiam Interpretes. Nam quia verbum סכן in coniugatione hiphil, sicuti hîc habetur, significat prospe rum reddere: putat quidam gratias agi Deo, quòd actionibus det fœlicem successum. sed quia Dauidi aliud propositum est quàm Dei benedictionem celebrare, significatio illa nihil ad præsentem locum. Non minus enim coactum est quod alii afferunt, Fecisti assuescere vias meas: quasi diceret beneficiũ Dei esse, quòd præditus sit consilio. Ego igitur, quãquã sit verbum hiphil, neutraliter accipere non dubito: hoc sensu, Domine tu assueuisti viis meis, vt tibi familiariter notæ essent.

4 *Quia nullus sermo.* Duplicem sensum admittunt hæc verba: ideo sic resoluunt quidam, Domine, antequam sermo in lingua mea nascatur, cognoscis quid dicturus sim. Alii autẽ, Quãuis verbum nullum proferam, sed silentio tegere coner mea consilia, nihil te prorsus latet. Quia ferè eodem redit vtraque versio, liberum sit hanc vel illam eligere. Summa est, Quum lingua vocetur inter nos character mentis, quia loquẽdo quisque cum proximis suis communicat: Deum, qui cordium est cognitor, nõ opus habere sermone. Et demõstratiua particula *ecce*, emphaticè addita est: acsi dixisset profundissimos mentis recessus adduci in rem præsentem. In quinto versu legunt multi, Retro & antè formasti me: sed quum צור coarctare sæpe significet, non dubito quin dicere voluerit Dauid, se omni ex parte circundatũ & conclusum teneri Dei conspectu, vt frustrà effugere conetur quocunque se vertat. Nam qui viam sibi obstructã esse

vides

Videt, reflectit gradum. Dauid autem se non minus à tergo, quam a fronte constrictum teneri dicit. Ac eodem pertinet secundum membrum, *Posuisti super me manum tuam.* frigide enim ad formationem alii trahunt quòd Deus, instar opificis, manum applicuerit ad opus suũ formandum: nec satis attendunt ad cõtextum. quare multo rectius est, Deum quasi iniecta manu cunctos mortales subiicere oculis suis, vt ne transuersam quidem lineam deflectere queant, nisi ipso conscio.

6 *Mirabilis facta est.* Particulam פלאי duobus modis accipere licet nempe quòd scientia Dei mirabilis sit: ex hominis creatione: sicuti veteri prouerbio vocarunt hominem μικρόκοσμον: quia vbi reputamus quanto artificio compositum sit corpus hominis, & quibus dotibus anima excellat, necesse est quasi attonitos rapi. Sed contextus diuersam sententiam exigit. Dauid enim prosequi volens quod hactenus dixit, exclamat, perperam & stulte facere qui metiri volunt Dei scientiam suo modulo, quum mirabiliter supra nos emineat. Quia enim vbi Dei fit mentio, multi ex suo ingenio iudicium ferunt: hæc temeritas meritò coarguenda fuit. Non plus Deo cognoscere vulgò permittunt, quã ipsi capiant. Dauid autem scientiã Dei fatetur sibi esse incomprehensibilem. quasi diceret nullis se verbis posse asse qui hoc ipsum de quo disserit, Deo scilicet nihil esse absconditum: quia huius scientiæ nullus sit modus, vel finis. Itaque nihil sibi esse residuum, nisi vt suæ imbecillitatis conscius, tantam altitudinem reuerenter suspiciat.

7 *Quò proficiscar à Spiritu tuo? & quò à facie tua fugiam?*

8 *Si ascendero in cælos, illic tu es: si iacuero in sepulchro, ecce tu.*

9 *Sumam alas auroræ vt habitem in extremis maris:*

10 *Etiam illuc manus tua deducet me, & tenebit me dextera tua.*

11 *Si dixero, Saltem tenebræ operient me: & nox lux pro me erit:*

12 *Etiam tenebræ non obtenebrabunt abs te, & nox quasi dies illuminabitur, & tenebræ sicut lux.*

7 *Quò proficiscar.* Prosequitur, meo iudicio, Dauid idem argumentum, nihil proficere suis subterfugiis homines dum conantur effugere Dei oculos. *Spiritus* non simpliciter pro virtute hîc ponitur, vt plerunque in Scripturis: sed pro mente & intelligentia. Nam quia in homine sedes intelligentiæ est spiritus, hoc ad Deum transfert, quod ex secunda parte clarius patet, vbi *facies* pro notitia vel conspectu ponitur. Sũma est, nõ posse Dauidẽ locum mutare quin Deus animaduertat: imò fugiẽtẽ persequatur suis oculis. Itaque ad probandam essentiæ Dei immensitatem male detortus fuit hic locus. quia etsi minime dubium est quin Dei maiestas cælum & terram impleat, aliud tamen voluit Dauid: quemcunque angulum latebris captaue rit, se manifestum fore Deo, cuius oculi cælum & inferos penetrent. Quamuis ergo supra cælos euolet, aut in vltimis abyssis lateat, dicit sursum & deorsum omnia esse Deo conspicua. In aliis auroræ vel luciferi pulchra est translatio, simul enim ac Sol terris exoritur, non secus ac celerrimo volatu splendorẽ suũ repente in omnes mundi plagas transmittit. Et eadẽ etiã Metaphora occurrit Malachiæ 3.2. Summa est, Etiamsi quis æquaret celeritate Solis radios, nullum tamen recessum ab eo posse inueniri, quin sẽper Dei ĩperio subiaceat. *Manus* enim hic vocatur potestas: acsi dixisset,

quoties se homines subducere tētabunt ab oculis Dei, in eius fore arbitrio mox retrahere fugitiuos.

12 *Si dixero.* Induit Dauid personam hominis ad omnes circuitus intēti, si qua fortè elabi queat ex suis angustiis. Postquam ergo fugas omnes confessus est sibi esse inutiles, iam de nouo remedio loquens, dicit, Si nulla mihi celeritas prodest quæ me extra Dei conspectum rapiat: saltem luce extincta venient tenebræ, quæ me ad tempus occultent, vt tantisper respirare liceat. Sed hoc quoque vanum fore dicit: quia non minus acutè cernat Deus in dēsissimis tenebris, quàm in meridie. Qui hæc duo membra separant, *Tenebræ operient me*, & *Nox lux pro me erit*) quasi diceret tenebras in lucem conuersum iri, vt ipse nihil videns, Dei tamen oculis appareat) meo iudicio falluntur: quia potius verba ex suo sensu contexens Dauid, intelligit, modò tegumentum aliquod inueniat, sibi fore aliquid licentiæ: quemadmodum furibus & syluestribus feris nox pro die est, quòd tunc liberius vagentur. Si ergo promisero mihi aliquas inducias, inquit, inter tenebras noctis, frustrabitur me opinio: quia tenebræ lucē tuam non obtenebrant. Et ex particula גם, colligimus membra sic debere aptari. Sicut autem superuacuus videtur hic sermo, nullum coram Deo discrimē esse inter lucem & tenebras, experientia satis coarguit, ægerrime summáque difficultate adduci homines vt nudi & aperti in Dei conspectum prodeant. Deum quidem omnia cognoscere fatemur omnes: sed quod nemo in controuersiā vocat, quisque apud se tacitè pro nihilo ducit: dum tam secure Deo illudimus, nec vlla eius reuerentia nos coercet, vt saltem locum hominis mortalis apud nos obtineat. Pudore enim retinemur, ne quis hominum conscius sit ac testis nostræ turpitudinis: Dei verò iudicium non secus contemnimus, acsi interposito velo, scelera nostra abscondita essent eius oculis. Hæc nostra stupiditas nisi acerrimè stimuletur, lucem nobis in densas tenebras subinde conuertet. Quare non abs re Dauid ad discutiendos vanitatis nostræ fumos tā prolixè insistit. Tantùm superest, dum nobis obrepit nimia securitas, vt quisque his stimulis se pungat & excitet.

13 Quia tu possedisti renes meos, operuisti me in vtero matris meæ.

14 Celebrabo te, eo quòd terribiliter mirificatus sum: mirabilia opera tua, & anima mea cognoscet valde.

15 Non est abscondita fortitudo mea abs te, quam fecisti in occulto. contextus fui in infimis partibus terræ.

16 Informe meum viderunt oculi tui, in libro tuo omnia scribentur, diebus formata sunt, & non vnum ex ipsis.

13 *Quia tu possedisti renes meos.* Quāquam videtur continuare eandem doctrinam, paulò tamen longius procedit, non mirum esse scilicet si ita in occultissimas quasque hominum cogitationes disquirat qui renum aut cordium fictor est. Dicit ergo in ipsis renibus positum esse Deo tribunal, ex quo iurisdictionē suam exerceat: nec mirum esse si eum non fallant flexuosi cordium nostrorum recessus, qui nos adhuc clausos matris vtero tam clarè intuitus est acsi essemus in media luce expositi. Nunc tenemus qua occasione Dauid ad creationē hominum nunc descendat. Eodem spectat proximus versus, in cuius verbis licet aliqua sit ambiguitas, sensus tamen facilis ac clarus est, mirabilibus modis Dauidem fuisse formatum, & qui meritò admirationem terrorémque incutiant: vnde cogitur in Dei laudes prorumpere. Inde enim tam secura carnis indulgentia, quia non satis expendimus quàm mirificè nos formauerit cælestis opifex. Deinde à specie transcendit Dauid ad genus, exclamās, quæcunque

funque oculis nostris occurrunt Dei opera, totidem miracula esse quæ mẽtes nostras ad se rapere debeant. Hæc enim (vt alibi diximus) iusta est operum Dei consideratio, quæ in admirationem desinit. Quòd autẽ addit *animam suam valde cognoscere* miracula, quæ tamen ingenii nostri captum excedunt, non aliò tendit, quàm modesta sobriáque diligẽtia se attentum fore & solertem, vt percepto gustu mirabilium Dei, immensam gloriæ altitudinem adoret. Non ergo hîc ponitur cognitio quæ sensibus nostris subiiciat quod Dauid sub miraculi nomine confessus est non posse cõprehendi (sicut philosophos inflat sua arrogantia vt nihil Deo occultum relinquant) sed tantùm pia attentio notatur, quæ nos ad reddendã Deo gloriam expergefaciat.

15 *Non est abscondita.* Pergit Dauid à creatione hominis ratiocinari, nihil Deo esse absconditum: & Deum ostendit longè præcellere summos quosque artifices, qui oculorum adminiculo indigent ad formandum suũ opus, quũ Deus in visceribus matris nostræ nos formauerit. Siue autem de ossibus loquatur, siue de fortitudine, ad summam rei parum interest. quanquam malim de osse accipere. Et deinde vterum matris *infimis terræ cauernis* & penetralibus comparat. Siquis artifex in obscuro aliquo antro absque lucis adiumento opus aliquod velit aggredi, vnde incipiet? quænam erit progrediendi ratio? & qualis perfectio operis? Atqui Deus nulla luce adiutus, opus omnium perfectissimum, nempe hominem in vtero matris format. Et verbum רקם, quod est contexere, ad amplificationem valet. Neque enim dubium est quin metaphoricè exprimere velit Dauid inæstimabile quod in figura corporis humani relucet artificium. Nam si tantùm vngues inspicimus, non poterit tamen quicquam illic mutari, quin mox ostendat incommoditas aliquid esse luxatum. quid ergo si excutiantur singulæ partes? Huius tam multiplicis variæque texturæ quis phrygio sua industria & acumine centesimam partem assequi poterit? Non mirum igitur si Deus homines in lucem editos tam exactè cognoscat, quos in matris vtero numeris omnibus absoluit.

16 *Informe meum viderunt oculi tui.* Quia ἔμβρυον, vbi in vtero concipitur, nõ statim formam induit, dicit hîc Dauid se iam tunc cognitum fuisse Deo quum adhuc informis massa esset, quam Græci τὸ κύημα vocant. Nam τὸ ἔμβρυον illis fœtus vocatur à conceptione vsque ad partum. Ratiocinatur autem à maiori ad minus Dauid: si antequam coaluisset in certam & distinctam formã, Deo cognitus fuit, multò minus posse nunc eius notitiam effugere. Dicit postea *in libro eius omnia esse scripta*, nempe totam rationem creationis Deo esse probè compertam. Nam quòd ad nomẽ libri, similitudo ab hominibus sumpta est, qui libris & commentariis ad memoriam iuuandam vtuntur. Itaque dicitur Deus habere in actis suis scripta quæcunque nouit: quia nullis adminiculis eius memoria indiget. In secundo membro nõ consentiunt Interpretes. Quidam enim יוםים legunt nominandi casu, quum dies formati sunt: & hunc eliciunt sensum, omnia ossa mea scripta erant in libro tuo, Deus, ab exordio mundi, quum primos dies creares: & tamen nullum reipsa extabat. Sed diuersa interpretatio magis est probabilis, nempe temporis successu formari singulas humani corporis partes. Neque enim simulac coalescit semen, apparet disposita aliqua species, vel membrorum proportio: sed progressu temporis digeritur, & aptatur massa illa in suam figuram. In altero etiam dissentiunt Interpretes. Nam quum in particula לא, sæpe contingat mutari literas ו & א, quidam ac si esset לו per ו, nempe relatiuum pronomen, sic exponunt. Quanquam paulatim aptatum fuerit corpus, tamen semper vnum & idem fuisse in libro Dei, qui spatio nõ indiget ad opus suum absoluendum. Verùm vt nihil mutetur, negatio non malè quadrat, nempe quum diebus siue paulatim creata sunt membra, nullum ex ipsis extitisse: quia scilicet nulla erat cõcinnitas, vel distinctio, sed informis globulus. Ita commẽdatio erit prouidentiæ Dei, eo quòd confusam illam putredinem in pulcherrimam figuram tractu temporis digerat,

17 *Et mihi quàm pretiosæ sunt cogitationes tuæ,* Deus, *quàm fortes summæ earum!*

18 *Si numerem eas, præ arena multiplicabuntur: expergefactus sum, & adhuc sum tecum.*

17 *Et mihi quàm pretiosæ.* Hìc quoque רעה cogitationem potius, quàm socium vel amicū significat, sicuti multi post Chaldæum Interpretem verterūt: acsi iam descenderet Propheta ad discernendos à reprobis fideles. Contextus enim postulat hic adhuc de incomparabili Dei prouidentia fieri sermonem. Repetit ergo quod prius dixerat, neque id præter rationem: quia tam præclara arcanæ Dei sapientiæ documenta, quæ in hominis creatione exhibet, totáque vitæ gubernatione vel negligi videmus, vel non æstimari suo pretio. Quòd quidam raras vertunt, nihil aliud quàm sensum obscurant. Vtitur eodem verbo Sacra historia, fateor, quum dicit tempore Eli rara fuisse oracula, 1. Sam. 3. 1. Sed quum pretiosa intelligat, retinere satius est quod omni ambiguitate caret. Sic autem appellat, quia non subiaceant hominum iudicio. Quo sensu mox adiungit *summas* vel collectiones *earum fortes* esse ac validas, nempe quia ad obruendas hominum mentes sufficiunt. Hæc autem exclamatio admonet, nisi tā insipidi essent homines, vel potius stupidi, perculsum iri arcanis Dei iudiciis, ne pro more audacter illudant, sed trepide & suppliciter se sistant ad eius tribunal. Idem & proximo versu confirmat, *si quis numerare tentet* arcana Dei consilia, eorum immensitatem superare arenas maris. Vnde sequitur, modulum nostrum millesimæ partis non esse capacem. Quod sequitur continuò pòst, *exurrexi, & adhuc tecum sum*, quamuis variè distrahant Interpretes, simpliciter ita accipere non dubito, quoties è somno suo expergiscitur Dauid, nouā materiam offerri ac suggeri meditandæ huius tam incredibilis sapientiæ Dei. Ergo quum dicit se exurgere, non debet hoc restringi ad diem vnum: sed quemadmodum confessus est immensa magnitudine sapientiæ Dei absorberi sensus suos: ita nunc addit, Dum quotidie expergefio, mihi nouum admirationis argumentum nascitur. Nūc tenemus genuinum Dauidis sensum, Deum scilicet ita præesse generi humano, vt eum nihil prorsus lateat, ne profundæ quidem cogitationes. Et quanquam multi bruta socordia se proiiciant in omne scelus, acsi nunquam venturi essent in Dei conspectum, frustrà tamen eos sibi cauernas fodere: quia velint nolint trahentur in lucem. Atque hanc doctrinam eo diligentius expendere conuenit, quia dum quisque manus & pedes suos respicit, sibíque placet in formæ elegantia, vix centesimus quisque fictoris sui memor est. Quòd si qui tamen Deo acceptam referant vitam suam, nemo tamen ad hoc præcipuum caput conscendit, audire, videre, & intelligere omnia qui aures finxit & oculos, & cor intelligentia præditum creauit.

19 *Si occideris, Deus, impium, tunc viri sanguinum declinate à me.*

20 *Qui loquuti sunt de te sceleratè, sumpserunt mendaciter aduersarii tui.*

21 *Annon osores tuos, Iehoua, odio habebo, & cum insurgentibus contra te litigabo?*

22 *Perfecto odio odi ipsos, fuerunt mihi in hostes.*

23 *Explora me Deus, & cognosce cor meum: examina me, & cognosce cogitationes meas.*

24 Et

24 *Et cognosce an via prauitatis in me sit, & deduc me in via seculi.*

19 *Si occideris Deus impium.* Quòd pendere quidam hunc versum à proximo existimant, coactum est. Optandi etiam modo accipere, vt volunt quidam, non placet, Vtinã, vel, ô si occidas Deus impium. Nihilo magis eorum sententiæ subscribo qui Dauidẽ gratulari sibi putant si è medio tollantur impii. Videtur enim mihi aliud magis velle, se considerandis Dei iudiciis operam daturum, vt proficiat in eius metu, & pietate, quoties pœnam sumpserit de reprobis. Et certè ipsos Deus statuit in exemplum, vt inflictæ illis pœnæ electos ab eorum societate reuocent. Etsi enim sponte ad cultum & timorẽ Dei propensus erat Dauid, opus tamen habuit, vt reliqui fideles fræno aliquo. sicuti etiam dicitur apud Iesaiam 26.9, vbi exercuerit Deus sua iudicia, iustitiam discent habitatores terræ. nempe vt se in Dei timore cõtineãt. Interea non dubito quin se Propheta sistat coram Deo integritatis suæ testis: ac si diceret, liberè & ingenuè se prodire ad Dei tribunal, quia non sit vnus ex sceleratis Dei contemptoribus, nec quicquam habeat cum ipsis negotii.

20 *Qui loquuti sunt de te.* Exprimit quò licentiæ prosiliant impii quantisper illis parcit Deus, nec eos premit vltrice manu. Nec enim statuunt modo quiduis sibi impune cessurum, sed manifestas in Iudicem ipsum blasphemias euomunt. Scelestè enim loquutos dicit: quia suam malitiam nullis coloribus fucauerint, sicuti linguas suas cõtinẽt quibus aliquis residuus est pudor: sed palàm præ se tulerint Dei contemptum. Secundum membrum, vbi dicit *sumpsisse fallaciter* nomen Dei, nimis restrictè quidã exponunt quòd abusi fuerint Dei nomine ad sua periuria. Propius ad similitudinem veri accedunt qui dicunt, sumere in vanum impios Dei nomen, dũ eum transfigurant in sua figmenta. Experientia enim docet, maiorem hominũ partem non sentire quid sit Deus, sed fabricare similem semimortuo. Vocatur quidem passim iudex mundi: sed mox euanescit illa confessio, quia iudicandi munus ei abdicant. hoc est sumere nomen Dei fallaciter, quia obscurant eius gloriam, eúmque quodammodo deformant. Sed quia non exprimitur nomen Dei, & verbum נשא in sublimè tollere significat, commodius (meo iudicio) sic interpretari licebit, quòd seipsos efferant ventoso & mendaci fastu. Atque hæc elatio, petulantiæ cuius meminit, semper fere coniuncta est. Vnde enim fit vt audeant virus proteruiæ suæ contra Deum euomere, nisi quia fastu temulenti non reputant ab vna parte se miseros esse homunciones, Deum verò sua potestate spoliant? Atque hac ratione vocat Dei aduersarios, quia quisquis supra legitimum gradum se effert, Gigantum more cum Deo bellatur.

21 *Annon osores tuos.* Pergit ostendere quantum in illa meditatione Dei profecerit, nempe quod se reuocans ad Dei tribunal, ac se non posse effugere eius manum cogitans, cuius oculi in vltimas abyssos penetrent, sibi piè sanctéque viuendi Legem indixerit. Nam Dei contẽptores sibi dicens fuisse odio, suã integritatem hoc elogio profitetur: non quòd purus fuerit ipse ab omni delicto, sed quòd pietati colendæ addictus, omnem impietatẽ ex animo detestatus sit. Neque enim satis in cordibus nostris viget pietatis studium, nisi ex se odium scelerũ generet, quale hìc prædicat Dauid. Deinde si in nobis ardet zelus ille domus Dei, cuius Psal. 69.10, meminit Dauid, inexcusabile est nostrum frigus, dũ scilicet tacitè patimur nõ modò violari eius iustitiam, sed sacrum eius nomẽ petulanter ab impiis calcari. Quod ad postremũ verbũ spectat, quũ קוט significet rixari, vel cõtendere, hic in cõiugatione hithpael eundẽ sensu retinet, nisi fortè aliquid expressius notet Dauid, se fuisse exasperatum, vt animũ suũ ad litigandũ acueret. Videmus ergo, Dauidẽ, neglectis totius mundi odiis, strenuè certasse pro asserenda Dei gloria, vt bellum cum omnibus impiis susciperet.

22 *Perfecto odio odi ipsos.* Ad verbum, perfectione odii. Confirmat eandẽ sententiam, tanti sibi fuisse Dei gloriã vt non sustinuerit quicquam habere cõ-

mune cum eius contemptoribus. Summa verò huc tendit, sibi nihil fuisse cõsensus cum operibus tenebrarum: quia quisquis ad scelera conniuet, eáque fouet suo silentio, perfidus est causæ Dei proditor, qui nobis omnibus iustitiæ suæ patrocinium cõmendat. Hoc autem exẽplo docemur fortibus altísque animis superãda esse omnia improborum odia, vbi pro Dei honore certandum est: potiúsque renuntiandum esse terrenis omnibus amicitiis, quàm blanditiis perperam foueamus eorum fauorem qui Dei odium cupidè in se accersunt. Atque hæc doctrina eo magis notãda est, quòd nos studium priuatæ salutis, honoris & commoditatum, adeò rapit, vt nulla certamina, simulac quispiam nos lædit, suscipere dubitemus: in asserenda Dei gloria plusquam meticulosi sumus & ignaui. Ergo vt quisque nostrum sibi addictus est suæque vtilitati consulit, non alia nos causa ad dissidia, rixas, contentiones & bella impellit, quàm vt proprias iniurias vlciscamur: vbi violatur Dei maiestas, nemo se commouet. Atqui zelum Dei in nobis vigere testatur hæc magnanimitas, vbi cum improbis & Dei contemptoribus bellum irreconciliabile gerere malumus, quàm in eorum gratiam alienari à Deo. Quanquam notandũ est, odium cuius meminit Propheta, nõ tam in personas quàm in vitia dirigi. Colẽda enim nobis est pax cum omnibus, quoad licet: amanda est etiam omnium salus: & si fieri potest, humanitate & omnibus officiis reuocandi sunt in viam. Quatenus tamen Dei sunt hostes, eorum furori nos acriter opponere conuenit.

23 *Explora me Deus.* Confirmat se non alia de causa inimicum fuisse Dei contemptoribus. nisi quia Deum purè ipse reuerebatur, & ab aliis eodem animo timeri optabat. Rara quidem fiducia præditum esse oportuit qui se Dei iudicio examinandum tam intrepidè offert. Sed quia probè sibi conscius erat synceræ pietatis, nõ temerè prosiliit cum hac securitate ad Dei tribunal: neque tamẽ immunem se profiteri voluit ab omni culpa, qui sub vitiorum suorum onere tristis gemebat. Et certum est Sanctos, quoties de sua integritate loquuntur, semper inniti gratuitæ veniæ. Cæterùm quia persuasi sunt, vtcunque infirmitate labantur, suam pietatem probari Deo, non mirum est si liberè se ab impiis separent. Etsi autem sibi cor non esse fictum & duplex affirmat, non tamen se omni reatu eximit, sed tantùm negat se prauitati esse addictum. Nomen enim עצב, non quodlibet delictum, sed dolorem & molestiam, vel prauitatem significat: interdum etiam metaphoricè pro idolo sumitur. Quod postremum non conuenit præsenti loco: quia Dauid nõ modo à superstitione, sed ab iniustitia tutum se fuisse testatur: sicut alibi dicitur, Iesa. 59. 7, in viis talium hominum esse molestiam & vastitatem. quia violenter per nefas omne grassantur. Alii ad malam conscientiam trahunt, quæ cæcis tormentis assiduè impios cruciat: quod est nimis coactum. Quicquid sit, simpliciter affirmat Dauid, se, quanuis homo esset vitiis obnoxius, non tamen fuisse iniquitati deditum.

24 *Et deduc me.* Quod nonnullis videtur esse imprecatio, acsi caput suum Dauid pœnæ deuoueat, nihil habet coloris. Fateor viam vniuersæ terræ quandoque accipi pro communi interitu: sed verbum *ducendi* beneficium magis designat quàm pœnam. Deinde nescio an vsquam mors vocetur *via seculi*. Ego igitur non dubito notari continuum vitæ humanæ cursum: acsi peteret Dauid Deũ sibi esse ducem stadii sui vsque ad metam. Nec me latet quid alii quidam sentiant: extendunt enim ad vitæ æternitatem. nec verò inficior comprehendi futuram vitam sub hoc complemento viæ: sed mihi sufficit tenere simplicem verborum sensum, vt Deus seruum suum cui semel manum porrexit, vsque ad finẽ gubernet, neque deserat in medio spatio.

ARGVMENTVM PSALMI CXL.

Conqueritur Dauid tam de implacabili sæuitia hostium suorum, quàm de insidiis & virulentis calumniis. Postea Dei fidem implorans, ac sibi propitium fore persuasus, se bona spe liberationis iustaque in hostes vindicta solatur.

Psalmus CXL.

1 *Præfecto*

PRæfecto Psalmus Dauidis.

2 *Eripe me Iehoua ab homine improbo, à viro iniuriarum custodi me.*

3 *Qui machinantur malitias in corde, quotidie congregant ad prælia. Selah*

4 *Acuerunt linguam suam quasi serpens: venenum aspidis sub labiis eorum.*

5 *Custodi me Iehoua à manibus impii: à viro iniuriarum custodi me, qui machinantur ad præcipitandum gressus meos.*

6 *Posuerũt superbi laqueum mihi: & funibus extẽderunt rete: ad viam semitæ decipulas posuerunt mihi. Selah.*

1 *Præfecto.* Psalmum hunc vt restringam ad Doeg, sicuti magna pars interpretum in hanc partem inclinat, adduci nequeo: quia ex contextu liquebit sermonem haberi de Saule, eiúsque consiliariis, qui Regem ipsum sponte plus satis furentem, non cessabant in sancti viri perniciem magis accendere. Porrò quum gestaret Christi figuram, nõ mirum est diaboli satellites tam atrociter in eum sæuiisse. Atque hæc ratio est cur tam duriter eorum rabiem perfidiámque exagitet. Cæterùm improbos & violentos nominans, significat nulla iniuria lacessitos, sponte & cupidè ad nocendum ruere. Suam igitur causam Deo commendat, quòd pacem cum ipsis coluerit, nulla in re eos læserit, sed iniustè persequuti sint nihil tale meritum. Atque eadem nobis ratio tenenda est, vt Deus contra vim & maleficia succurrat. Neque enim cõuitia euomit Dauid, vt solet fieri in iurgiis, sed hoc innocentiæ suæ testimonio sibi fauorem Dei cõciliat: quia fieri non potest quin probis & tranquillis hominibus semper opituletur.

3 *Qui machinantur malitias in corde.* Hic iam interiorem eorum malitiam accusat. Ac videmus non vnum modò hominem notari, quia nunc ad pluralẽ numerum transit (quod iam nobis satis familiare esse debet) vt à capite ad omnes improbitatis consortes & socios transitus fiat. Quanquam quæ hactenus dixit in numero singulari, indefinitè accipere licet, vt Grammatici loquuntur. Cõfirmat interea quod nuper attigi nulla sua culpa tam hostiliter se ab illis oppugnari. Itaque quo improbius nos vexabunt hostes, vel clandestinis artibus fraudulentius nos impetent, sciamus præsentaneum nobis remediũ promitti à Spiritu sancto, qui per os Dauidis hanc precandi formam dictauit. Secundum membrum tribus modis vertitur. ad verbum est, *qui congregant prælia*, & ita quidam accipiunt. Sed quia scimus Hebræos sæpe omittere præpositiones, non dubito quin significet eos falsis delationibus accendere omnium odia, atque ita esse belli tubas. Nam quod nõnulli verbum יגורו accipiũt pro coire, vel simul concurrere, videtur esse & remotum & frigidum. Postea exprimit quomodo iniustum bellum excitent, nempe peruersis calumniis: quia vi & manu opprimere non poterant probum hominem, & innoxium, donec calumniis esset obrutus.

5 *Custodi me Iehoua.* Querimoniis & accusationibus nunc iterum addit precationem. vnde melius constat quod attigi, tantùm implorare Deum vindicẽ. Est autem eiusdem sententiæ repetitio, mutatis quibusdam verbis: quia vbi dixerat, *eripe me*, dicit *custodi*: & pro *homine malo*, ponit *manus scelerati*. Vbi verò dixerat *cogitare malitias*, mutat *machinari* quomodo miserum & incautum hominem præcipitent. Quod etiã de fraudibus dixerat, metaphoricè repetit non sine vehementia. Dicit enim retia ad se illaqueandum vndique extenta esse, nisi Dominus succurrat. Etsi autem videntur primo intuitu obscuriores meta-

phoræ quàm simplex nudáque oratio, hæc tamē figura minimè obscurat quod prius dictum est, & plus energiæ in se continet. Iam ex nomine גאים, quod altos & superbos Hebræis significat, colligimus non agi de gregariis hominibus, sed qui authoritate præditi sperabant nihil sibi fore negotii in deiiciendo pauperculo homine. Itaque eius exemplo, quoties insolenter hostes nostri se efferent, discamus ad Deum confugere, cuius est retundere impiorum ferociam. Neque tamen intelligit, sola vi & audacia grassatos, quum de retibus & decipulis queratur: sed vtrunque coniungit, potentia sua confisos fraudes excogitasse quibus eum perderent.

7 *Dixi Iehouæ, Deus meus es: ausculta Iehoua voci deprecationis meæ.*

8 *Iehoua Domine mi, robur salutis meæ, posuisti tegumentum capiti meo in die armorum,*

9 *Ne permittas Iehoua desideria impii: cogitarunt, ne consummes, exaltabuntur. Selah.*

10 *Caput obsidentium me molestia labiorum eius operiat eum.*

11 *Cadant super eos carbones cum igne: præcipitabit eos in profunditates, non resurgent.*

7 *Dixi Iehouæ.* Docet his verbis sibi non nasci vota in labiis, sicut hypocritæ ostentationis causa clamose Deū inuocant: sed se orare seriò, & recondito fidei sensu. Donec enim verè quis statuerit se Dei gratia saluum fore, nulla erit syncera inuocatio. Pulchre autem hic exprimitur fidei natura, dum Propheta se ab hominum oculis subducens, Deum seorsum alloquitur: quia hic interior cordis recessus hypocrisin omnem excludit. Hæc igitur vera precandi regula est, non futiliter vocem attollere, sed ex fide intus concepta proferre nostras preces. Porrò Dauid vt penitus sibi persuadeat non frustra se à Deo salutem petere, sibi proponit quæ in ipsum Deus auxilia antè contulerat. Dicit igitur sibi fuisse instar clypei quoties periclitatus est. Vertunt quidam in tempore futuro, Operies caput meum in die prælii. Sed nō dubito quin commemoret Dauid se iam olim fuisse protectum manu Dei, fideíque confirmationem ab hac experientia colligat. Prodit enim non quasi nouitius & rudis tyro, sed miles variis certaminibus probè exercitatus. *Robur salutis* tantūdē valet ac salus nō vulgari fortitudine allata.

9 *Ne permittas.* Posset etiam non minus commodè verti, ne stabilias. quāquam sensus manebit idē: nēpe vt Deus impiorum libidinem frænādo, quicquid tentant & conantur, irritum reddat. Vnde colligimus, in eius arbitrio esse, quoties visum est, praua hominum consilia, spésque improbas frustrari, studia etiā frangere. Itaque quoties videmus non posse reuocari hostes ad sanam mentē, rogādus est vt quas diu coxerūt machinationes, momento dissipet atque euertat. In secūdo mēbro maior est ambiguitas: quia verbum פוק Hebræis nunc impingere vel cadere, nūc educere significat, non malè conuenit hæc versio, Ne perducat Deus ad effectum quæ impii consultant. Sed probabilis quoque eorū sententia est, qui concise legunt, cogitatio eius, non impinges, vt mimeticè referat Dauid quas spes sibi fabricent impii. Et simili propè forma alibi descripsit eorum superbiam, quòd Dei prouidentia valere iussa, omnes euentus pedibus suis subiiciant, acsi mūdum regerēt solo nutu. atque ita optimè quadrabit verbum *exaltabuntur*: quasi diceret, impios fastu suo inflatos supra nubes efferri: quia nihil sibi accidere posse aduersi imaginentur. Si magis placeat altera

altera lectio, iterum negatio repetenda erit, ne sinas Deus emergere in suum effectum quod impii consultant, ne exaltentur. Hoc quidem certum est, perstringi à Dauide securitatem hostium suorũ, quia Deum pro nihilo ducentes sibi ad quiduis audendum habenas laxent.

10 *Caput obsidentium.* Dubium est an sub voce Capitis principem aduersæ factionis notet: quia posset esse tam ordinis inuersio quàm mutatio numeri: hoc sensu, Recidat molestia quam sceleratis sermonibus mihi intentant, in capita ipsorum. Sed quia in priorem sententiam descendunt omnes ferè Interpretes, sequamur quod magis receptum est: nisi quòd Saulem potius notari existimo quam Doeg. Sequitur deinde communis imprecatio contra totam manum, vt *cadant super eos carbones*: vbi ad horribile Sodomæ & Gomorrhæ exitium alludere videtur. Et alibi vidimus proponi à Spiritu Dei hoc vindictæ Dei exemplum ad terrendos omnes reprobos: sicuti, teste Iuda, hoc æterno documento testatus est semel Deus se omnium impiorum fore iudicẽ. Quod sequitur, nonnulli sic vertunt, In ignem deiicies eos: quod est tolerabile. Sed quia ב *beth* sæpe nota est instrumenti apud Hebræos, posset etiam commodè reddi, Deiicias eos per ignem, vel, cum igne, sicuti Deus contra Sodomam & Gomorrham fulminauit. Optat autem submergi *in profundas abyssos*, vnde nunquam resurgant. Nam quum Deus, quos duriter percusit, sanare interdum soleat, spem veniæ reprobis Dauid præcidit. nẽpe quia videbat esse insanabiles. Nam si flexibiles fuissent ad resipiscentiam, ipse quoque vicissim fuisset ad misericordiam propensus.

12 Vir linguæ non stabilietur in terra, virum violentiæ noxa venabitur ad expulsiones.

13 Cognoui quòd faciet Iehoua iudicium pauperis, iudicium afflicti.

14 Vtique iusti celebrabunt nomen tuum, habitabunt recti coram facie tua.

12 *Vir linguæ.* Quod vertunt quidam Linguacem, nimis restrictum est. neque enim vel maledicũ, vel garrulum, vel futilem, & iactantiæ deditum intelligit: sed virulentum hominem, qui fraudibus & calumniis magis quàm aperto marte pugnat. Nam hoc sub altera specie ostendit, tam perfidiæ & astutiis quàm violentiæ deditos fuisse hostes suos: atque ita leonũ simul & vulpiũ fuisse similes: sicuti ante conquestus est, venenum aspidis aut viperæ esse sub labiis eorum. Cæterùm quum verba sint futuri temporis, maior pars Interpretum in optandi modum resoluit. quod tametsi non repudio, malui tamen retinere futurum tempus: quia non tam videtur precari Dauid, quàm animum erigere ad spem liberationis. Ergo siue insidiis obrepant hostes, siue palàm furorem suum prodant, remedium in manu Dei fore sibi promittit. Et concinna est similitudo venationis: quia sicuti venator, vbi vndique tetendit plagas suas, nullũ belluæ effugium relinquit: ita docet quantumuis tergiuersentur impii, non posse tamen elabi ex Dei iudicio. *Venatur* autem *eos malum in expulsione* quia impunitatem captando, magis se præcipitant in ruinam.

13 *Cognoui quòd.* Hîc iam haud dubiè Dauid, vt precationem suam obsignet, de prouidentia Dei & iudicio secum disserit: quia (sicuti iam dictum est) dubitanter orando nihil aliud quam opera luditur. Pronuntiat igitur quasi de re sibi certò nota & comperta, fieri non posse quin Deus afflictis tandem subueniat. Quia autem conniuet ad tempus probósque & simplices misere vexari patitur, prudenter Dauid huic tentationi opponit clypeum, facere hoc Deum consultò, vt afflictos subleuet, oppressósque restituat. Ideóque diserte exprimit *vindicem fore inopis & afflicti,* Hoc modo se & alios ad ærumnas patienter feren-

das animat, donec opportunum adueniat ferendi auxilii tempus. quasi diceret, Me nunc omnes miserum existimāt quia expositus impiorum libidini, non statim Dei manu restituor: me tamen desperatio non obruet: quia proprium Dei munus esse scio pauperum causam suscipere. Nam quod priuatim ad Dauidis personam hoc nonnulli restringunt, dilutum est. Hinc colligit iustos gratias Deo acturos, eiúsque auxilio semper fore incolumes. Nam particula אך, quæ sæpe aduersatiua est Hebræis hic simpliciter affirmat, vice tamen illationis ponitur. Quamuis ergo ad tempus obmutescant pii, & angustiis constricti, à Dei laudibus cessent: statuit tamen Dauid paulo pòst redditum iri quod ablatum fuerat, vt læti & alacres celebrent Dei gratiam. Et quia hoc in rebus maximè confusis difficile creditu erat, particulam *vtique* interposuit. Sic enim luctādo ad hanc fiduciā emergere nos decet, quantumuis miserè iaceant fideles, recuperata lætitia, breui celebraturos Dei nomen. Secundum membrum, causæ est redditio. Hanc enim Dei laudandi materiam *rectis* fore dicit, quia sentient salutis suæ curam esse Deo. Nam hoc est *habitare coram facie Dei*, foueri ac sustineri paterna eius cura.

ARGVMENTVM PSALMI CXLI.

Quæcunque necessitas ad hanc precandi formam Dauidem compulerit, vtcunque indignè & prater culpam graues iniurias sustineat, petit tamen animum suum Diuinitus frænari & regi, ne ad vlciscendi cupiditatem prosiliens, paria referat: atque ita maleficiis certet. Deinde vbi se ad tolerantiam composuit, Deum contra hostes suos vindicem implorat.

Psalmus CXLI.

Psalmus Dauidis Iehoua clamaui ad te, festina ad me, ausculta vocem meam dum ad te clamo.

2 *Dirigatur precatio mea quasi suffitus corā facie tua: eleuatio manuum mearum quasi sacrificium vespertinum.*

3 *Pone Iehoua custodiam ori meo, custodi super ostium labiorum meorum,*

4 *Ne inclines cor meum ad rem malam, ad patranda opera in impietate cum viris operantibus iniquitatem, ne comedam ex deliciis ipsorum.*

1 *Iehoua clamaui.* Ex hoc principio colligere licet, Dauidem, quum ita precatus est, non leui tentatione fuisse perculsum: quia & eadem vota iterat, & vehementer insistit in flagitando auxilio. Etsi autem non audeo tempus præscribere, non tamen displicet eorum coniectura qui Psalmum hunc de persequutionibus quas sub Saule passus est, compositum esse volunt. Iam Dauid suo exemplo ad Deum rectà quærendum nos inuitat, ne (sicuti homines profani solent) variis subsidiis accersendis occupati, à precandi studio cessemus. Clamare se ad Deum dicit, quum profani homines cælum, terram, homines, Fortunam, suáque omnia figmenta prius inclamēt. Quòd siquando ad Deū voces suas dirigant, obstrepunt tamen & obmurmurant: vt sit hoc potius vlulare quàm precari. Secundo versu non dubium est eum alludere ad legales ritus. Quia enim suffitu & sacrificiis tunc volebat Deus sanctificari preces fidelium, huic promissioni innititur Dauid. Quòd autem hinc coniiciunt quidam profugum tunc & extorrem fuisse à cœtu piorum, nescio an satis firmum sit. Secundum eos subest tacita antithesis hoc sensu, Quāuis prohibear ab accessu Sanctuarii vt appareā inter Dei cultores, quanuis à suffitu & solennibus sacrificiis excludar, ne tamē vota mea repudies ô Deus. Sed quia nulla ratio cogit tam restrictè accipere, contenti simus generali doctrina: quia his symbolis admonebātur fideles, non secus acceptas esse Deo preces suas quàm suauissimi odoris suffitum & optima sacrificia, Dauidem hinc fidei confirmationem petere. Etsi enim exter

nis

nis illis ceremoniis minimè affixi erant Patres, debuit tamen Dauid hæc adminicula in vsum suum aptare. Quia ergo secum reputat non temere adoleri quotidie suffitum in altari ex Dei mandato, nec frustra etiam offerri munus vespertinum, cum illo legali cultu preces suas coniungit. *Eleuatio manuum* haud dubie pro ipsa precatione sumitur. nam qui משאת hoc loco vertunt munus, obscurant imo corrumpunt genuinum Prophetæ sensum. Quam frigidè enim diceret? Munus meũ tibi placeat, sicut munus vespertinum. Iam quũ nomen hoc à נשא deductum, eleuatio sit Hebræis, optimè conuenit, orationem notari ab externo gestu. Et facilè consta Dauidem suo more idem bis repetere. Quorsum verò semper publico gentium omnium consensu receptum fuerit manus in cælum tollere inter precandum, alibi dictum fuit.

3 *Pone Iehoua* Quia effræni hostiũ suorum sæuitia & libidine concuti potuit Dauid, vt se minus temperanter gereret, Diuinitus se gubernari petit: nec modò manus suas cohiberi à vindicta, sed linguam quoque tam à maledictis, quam obstreperis vocibus. Nam & moderatissimis quibusque interdum contingit, si præter meritum læduntur, hostiũ suorum ingratitudine turbari, vt ad se vlciscendos prosiliant. Petit ergo Dauid linguam suam à Domino frænari, ne quod præposterum verbum effluat. Deinde cor suum retineri ab omnibus peruersis consiliis, ne iniurias retaliet. Quod postea sequitur, *ne comedam ex deliciis ipsorum*, metaphoricum est: acsi diceret, Ne eorum prosperitas ad prauam æmulationem me alliciat. Debent enim hæc tria coniunctim legi. Sed præstabit singula propius excutere. Quia nihil difficilius est quàm iniustè afflictos ita linguæ suæ moderari, vt placidè & cum silentio deuorent iniurias: non frustra optat Dauid claustris os suum & custodia obserari, adeóque ostium oris sui clausum teneri à Deo, sicuti ianitor ingressas obseruat. si quidem נצרה verbum est imperatiui modi potius quàm nomẽ. Secundò adiungit, *ne Deus cor ipsius inclinet ad rem malam.* דבר enim, vt sæpe aliàs, pro negotio hîc ponitur. Et mentem suam continuo pòst declarat, ne scilicet maleficiis certando, similis hostibus suis reddatur. Hoc Dauidis consilium si probè expendisset Monachus ille cuius mentio fit apud Eusebium, non tam insipidè silentio totius septennii putasset se perfunctum esse optimi discipuli partibus. Quum audiret, raræ esse virtutis linguam compescere, contulit se in remotam solitudinem: nec ad magistrum reuersus est nisi post septem annos. tũc verò rogatus de causa moræ, se meditatũ esse respondit quod didicerat ex hoc versu. Sed rogandus simul erat an nihil interea cogitasset. Cohærent enim inter se ista duo, taciturnum esse, & immunem à prauis cogitationibus. Atqui fieri potuit, vt tacendo, multas secum impias cogitationes agitauerit quod deterius est quam futiliter obloqui. Crassum hoc delirium breuiter attingere placuit, vt discerent lectores quid sit, posthabito scriptoris consilio, verbum vnum mutilatum arripere. Porrò Dauid tam sermones suos quam affectus Deo regendos commendans, fatetur non aliter quam arcana Spiritus moderatione & mentem & linguam in officio teneri: præsertim vbi ad intemperiem nos hostium petulantia impellit. Iam si lubrica est ac nimis volubilis lingua, nisi Deus quasi custos & excubitor eam contineat, non minus necesse est intus cohiberi turbulentos affectus. Qualis enim officina est cor hominis, & quam varia concilia singulis ferè momentis fabricat? Fatendum ergo est cum Dauide nisi Deus corda & linguas custodiat nullum fore modum prauis tam cogitationibus quam verbis: quia & linguæ modestia, singulare est Spiritus donum: & Satan nunquam multa suggerere desinet quæ nos facilè, imo cupidè amplectemur nisi se Deus opponat. Nec absurdũ videri debet si inclinet Deus ad res malas corda nostra, quæ sunt in eius manu, vt eius arbitrio huc illuc flectantur. Non quòd ad malas cupiditates nos ipse sollicitet: sed quia arcanis suis iudiciis, tradens Satanæ tyrannidi reprobos, & quidem efficaciter mancipãs, merito dicitur excæcare & obdurare. Interim culpa scelerum extra homines quærenda non est, in quibus residet con

cupiscentia: & quum naturaliter appetant bonum vel malum, non externo impulsu, sed spōte & proprio vitio ad malum inclinant. Vbi reddidi *ad patrandæ opera in pietate*, non malè quidā vertunt, Ad cogitandum cogitationes. Sed quia eodem recidit sensus, non adeo laboro. Per מנעמיהם (quod nomē vertimus delicias) iucunditatem intelligit qua se se oblectant impii quandiu pro sua indulgentia Deus ad eorum scelera conniuet. Sicuti autem audacius insolescūt, ita periculum est ne fideles eorum prosperitate decepti, simul etiam diffluant. Ideóque nōn abs re Dauid arcano Spiritus sancti fræno retineri postulat, ne epuletur ex eorum deliciis: hoc est, ne fallaci amœnitate sese ad peccandi licentiam inebriet, atque ita in peccatis voluptuetur.

5 Percutiat me iustus clemētia, & castiget me oleū pretiosū,
nō frāget caput meū: quia adhuc & oratio mea in malis eorū.
6 Deiecti sunt in loca saxosa Iudices eorum & audient
sermones meos: quia suaues sunt.
7 Sicuti qui frangit & secat in terra, dispersa sunt ossa
nostra ad os sepulchri.

5 *Percutiat me.* Quia dum impios inescat Satan suis illecebris, simul ipsi quoque alii aliis blandiendo, se mutuò decipiunt: affirmat hic Dauid multo sibi esse optabilius, castigationibus velut ferulis assidue expergefieri, quā falli inanibus blanditiis. Nam quia inter Dei contemptores non coarguitur qui hoc vel illo vitio infectus est, quisquis ad sanitatem aspirat, sedulò adiungere se probis hominibus debet, qui sanctis monitionibus restituant labentem, vel errantem in viam reuocent. Est quidem hoc carni minime iucundum, reprehendi quoties delinquimus: sed Dauid ad docilitatem & tolerantiam sic composuerat animum, vt nulla obiurgatio acerba foret, quam sciret à Spiritu mansuetudinis profectam esse. Quia tamen in verbis subest aliqua ambiguitas, videndum est quisnam sensus optimè conueniat. Nomen חסד commode resolui posset in aduerbium clementer: vel subaudiri præpositio I N. & in hanc sententiam descendit maior pars Interpretum, Instar optimi vnguenti Dauidi fore correctiones quæ spirabunt humanitatem & clementiam, vel ex placido beneuolóque animo nascentur. Si placeat hæc lectio, notandum erit Dauidem non tam ad externum obiurgationis modum quàm ad mansuetudinem cordis respicere. Etsi enim acriter excandescant iusti, & seuerè verbis errātes castigent, non tamen alio quàm fraterni amoris affectu mouentur. imò asperitas ipsa verè ex pia sollicitudine emergit, dum fratrum saluti metuunt. Clementer ergo se geret semper iustus, quanuis durior aut vehementior appareat: sicuti maleuoli, quanuis leuiter tantùm perstringant, sunt tamen inhumani. Denique hac nota Dauid obiurgationes à syncero amore profectas discernere voluit a conuitiis quæ ex odio vel inimicitiis prorumpunt, sicut dicit Solomo, Prou. 10. 12. Æquè tamen quadrat diuersa interpretatio quam posui, Corripiat me iustus, clementia erit: (vel, hoc deputabo in loco beneficii) corripiat me, & hoc mihi erit pretiosū vnguentū quod caput meū nō lædet. Hoc mēbrū secus alii exponūt, Oleū capitis ne frāgat caput meū: hoc est, ne me suis blādi tiis exitialiter demulceāt impii. Ita sub olei nomine notari volūt pestiferas adulationes, quibus nos in exitiū præcipitāt improbi, dum prætextu dulcedinis nos magis ac magis in profundā abyssū demergūt. Hoc modo plenior esset sententia, Dauidē non modò esse morigerū & docilē suscipiēdis correctionibus, sed etiā adulationes fugere non secus ac noxios Sirenū cātus. Et certè quanuis primo gustu suaue sit laudari, quisquis tamē aures assētionibus præbuerit, toto corde mox hauriet præsētissimū venenū. Cæterū discamus exēplo Dauidis excutere omnes

omnes blāditias, ad quas natura sumus nimiū propensi, & pervicaciā exuere: ne castigationes, quæ saluberrima sunt vitiis nostris remedia, respuamus. Adeò enim socordia perire magnam hominum partem iuuat, vt qui se damnare cogitur, cupiat tamen mundi suffragiis absolui. Quorsum hoc, nisi vt torporem conscientiæ obducens sponte se exitio deuoueat.

5 *Quia adhuc.* Tribus modis exponitur hoc membrum, Quidam sensum hūc eliciunt, Quia nihil magis procliue est quàm corrumpi malis exemplis, Dauidem hoc deprecari, ne in malitiam eorum declinet. Secundus sensus est, Quia Dauid eos quiduis improbè machinari videt, petere a Domino vt ab eorum malitia tutus seruetur. Tertii sic reddunt, Quando video esse desperatos, imprecor quod meriti sunt, vt se tandem contra eos exerat iusta Dei vltio. Contrarius sensus videri posset aptior, quòd obstinatio eorum non impediat tamen Dauidem quo minus illis bene precari pergat. Nam aduerbium *adhuc* emphaticè inseritur. Quid si etiam vaticinetur Dauid de infausto eorum exitu? acsi diceret, Quanuis nunc lasciuiant impii, vbi paulisper quieuerit ipse breui fore vt ipsorum misereseat. Et certè huc potius nos deducit verborum contextus. neque enim dicit, Adhuc oratio mea erit in malis ipsorum. sed videtur seorsum dicere, quia adhuc: quum interposita copula deinde adiungat, & oratio mea erit in malis ipsorum. Quia ergo timendum erat ne vnà cum illis euanesceret Dauid, prudenter animum suum suspendit. acsi diceret, Paulisper adhuc maneamus integri, & tandem horribili clade ferientur, quæ mihi & omnibus aliis Dei filiis extorqueat misericordiam.

6 *Deiecti sunt.* Consentiunt omnes fere Interpretes in mutando verbi modo. Præteritum enim tempus accipiunt loco futuri. deinde resoluunt in modum optatiuum, Deiiciantur. Mihi videtur dilucida fore mens Dauidis, si vertamus hoc modo, Vbi deiecti fuerint è rupibus vel in loca saxosa illorum iudices, tunc audient sermones meos, Certum quidē est, quia promiscuum vulgus errore & falsis delationibus captum contra se furere videbat Dauid, culpam reiicere in ipsos duces. Itaque vbi ablata illis fuerit dominatio, simplices ad sanā mētem redituros confidit. Metaphoricè autē hic ponitur deiectio e rupibus, vel in loca saxosa, respectu dignitatis in qua locati erant. Etsi autem non prorsus extra culpam fuerunt qui malos duces sequuti, piū & sanctum virum iniustè persequebantur: meritò tamen de eorum resipiscentia melius sperat: quòd tunc sapere incipient vbi Deus in ipsa capita vindictam exercuerit. Videmus enim plebē impetu magis quàm delectu hoc vel illud probare, cæcisque præiudiciis ferri in res pessimas: rursum vbi admonita fuerit, eadem facilitate cursum reflectere. Quanuis ergo credulitas semper vitiosa sit, neque stultitia excuset, monemur tamen exemplo Dauidis, optandū esse sanum consilium errantibus, vt verum & æquum patienter audeant.

7 *Sicut qui frangit.* Hic conqueritur Dauid hostes ad se interimendū nō vna & simplici morte fuisse contentos, quia ipse & comites lacerati fuerint antequam in sepulchrum proiicerentur. Quum ergo latrones iugulati hominis cadauer proiiciant integrum in foueam, crudelius se & comites tractos fuisse asserit Dauid: quia scilicet ossa ipsorum dispersa fuerint: quemadmodum frustulatim scindūtur ligna, & lapides, vel terra effoditur. Hinc sequitur, mirabiliter ereptum fuisse Dauidem ex multis mortibus, quemadmodum loquitur Paulus de se, 2. Corint. 1. 9. Vnde etiam spes nobis concipienda est vitæ & salutis, quanuis ossa nostra fracta & dissipata fuerint.

8 Quia ad te Iehoua, Domine mi, oculi mei, in te speraui: ne exinanias animam meam.

9 Custodi me à manibus laquei quem tetenderunt mihi, à retibus operantium iniquitatem,

10 *Cadant in retia eius impii simul, ego semper transibo.*

8 *Quia ad te.* Si tenemus quid valeat illa ossium dispersio, cuius nuper meminit, perinde accipienda est hæc precatio, acsi frusta discerpti & lacerati cadaueris ad Deum clamarent. Vnde colligimus quàm heroica fortitudine præditus fuerit Dauid, qui tam alta mole obrutus, non destitit tamen coniectos in Deum habere oculos. sicuti proprium fidei munus est dissipatos sensus colligere, qui subinde alias euanescerent. Quanuis ergo insigne Dei miraculum fuerit, dispersis ossibus seruare superstites: duplex fuit miraculum, animas retinere in solida constantia ne deficerent.

9 *Custodi me.* Fatetur se teneri inclusum hostium insidiis, nisi diuinitus liberetur. Deum tamen in his angustiis implorans, ostendit quantum tribuat eius gratiæ. sicut Psal. 68.21, dixit eius esse mortis exitus: quia liberationẽ Deus sæpe differt, quo tandem sit illustrior: deinde quod machinati sunt impii in eorũ capita retorquet. Quòd verò pronomen *eius*, ad Saulem quidam referunt. quasi diceret, Doeg & similes cadant in laqueos Saulis: videtur esse absurdum. Deum ergo tacito eius nomine designari arbitror. Prius dixerat, Custodi me Domine à plagis & laqueis impiorum: nunc laqueis quos tetenderant impii ad circumueniendos simplices, opponit Dei retia, qui solet deprehendere astutos in malitia quam fabricant. Et quia negotium erat cum ingenti multitudine, dicit, *Cadant simul*: quia nisi persuasus fuisset, in manu Dei esse quicquid copiarum coaceruant homines, nullo negotio prosternere, nulla spes erat effugii. Quod postea sequitur, duplicem sensum admittit. Vertunt multi, Ego perpetuò transibo. Sed potest esse inuersio ordinis, donec transeam. Hostes igitur suos irretiri optat, donec euadat ipse saluus.

ARGVMENTVM PSALMI CXLII.

Quum venisset Saul in speluncam in qua latebat Dauid, potuit sanctus vir in tanto discrimine vel obstupescere metu, vel consternatione impelli quo non licebat: sicuti qui de vita desperant, vel iacent similes attonitis, vel amentia huc illuc rapiuntur. Hoc autem Psalmo testatur Dauid se retinuisse compositum animum, vt in Deum certa fide recumbens, nihil illicitum tentaret, sed acquiesceret in votis & precibus.

Psalmus CXLII.

ERudiens Dauidis, quum esset in spelunca precatio.
2 *Voce mea ad Iehouam clamaui, voce mea ad Iehouam precatus sum.*
3 *Effundo coram facie eius meditationem meam, afflictionem meam coram facie eius narro.*
Quum se inuolueret super me spiritus meus, & tu cognouisti semitam meam: in via qua ambulaui posuerunt laqueũ mihi.
5 *Aspiciendo ad dexteram, & videndo, nemo fuit mihi cognitor, periit fuga à me, nullus requirens animam meam.*

2 *Voce mea.* Mira fuit præstãtia animi in Dauide, quòd neque pauore exanimatus est, neque iracundia percitus, se vltus est de hoste: quod facile erat: neque desperatione impulsus est ad eius necem: sed vota sua composito animo ad Deum direxit. Itaque non abs re posita est inscriptio ad circunstantiam notandam: nec abs re testatur ipse Dauid se Deo prorsus fuisse addictum. Quum vndique cinctus esset Saulis exercitu, qui factũ est vt se quasi sepulchro inclusum videns, manum tamen abstinuerit ab hoste implacabili: nisi quia precibus ad vincẽdas omnes tẽtationes se armauit? Huc spectat repetitio, qua sig-

significat perseueranter se orasse, vt contra omnes fluctus staret immobilis. Clarius etiam proximo versu exprimit se exonerasse suas curas in Dei sinum. nã effundere cogitationem, & tribulationẽ nuntiare, perplexis anxietatibus opponit, quas intuscoquunt miseri homines, & quibus se exurunt, dum malunt frænũ mordere quàm cõfugere ad Deum: vel insanis clamoribus quos in aerẽ proiiciunt alii, qui ex paterna Dei prouidentia nihil solatii concipiunt. Itaque summa est, neque vlulasse bruto impetu apud homines, neque cæcis tormentis animum suum cruciasse: sed dolores suos familiariter exposuisse coram Deo.

5 *Quum se inuolueret.* Quanquam hîc fatetur se anxio fuisse animo, confirmat tamen quod dixit de fidei suæ constantia. Concinna autem translatio est animi in se cõtorti & impliciti: quia vbi nullus in periculis exitus apparet, inter varias reuolutiones animus alternat, & cõsilia hinc inde accersendo plus molestiæ accumulat. Iam verò dicit, quanuis nulla constaret salutis ratio, Deum tamen semper sciuisse quomodo liberandus esset. Quidam hoc mẽbrum, Cognouisti semitam meam, secus accipiunt: acsi integritatis suæ Dauid testem faceret Deum. sed alterum illud quod attuli, rectius est: quum ipse animum suũ variis agitationibus sursum & deorsum versaret, & tamen inexplicabilis esset exitus, modum liberandi fuisse Deo cognitum. Quibus verbis docemur, quãuis post tentata omnia remedia, cõsilio destitui nos contingat, debere hoc nobis sufficere quòd Deus mala nostra non ignoret, ac nostri curã suscipere dignetur. sicuti dicebat Abraham Gen. 22.2, Dominus prouidebit. Hanc eandem regulam sequutus est Dauid, dũ mortis caligine obseptus, clausis oculis, regendũ se tradidit paternæ Dei prouidẽtiæ.

5 *Aspiciendo.* Confirmat se diros illos cruciatus nõ abs re perpessum esse, quum nec quicquam humanæ opis vel solatii sperandum esset, neque pateret vllum mortis effugium. Cæterùm, quum dicit aspiciendo *& videndo* non reperisse inter homines amicum, non significat se, præterito Deo, mentem circũegisse ad humana subsidia, sed quoad fas erat quæsiisse an vllus esset in terra adiutor. Si quis oblatus esset, haud dubiè sensisset esse ministrum gratiæ Dei: sed Deus hominum auxilio orbare eum voluit, quo mirabilius eum à morte eriperet. Requirere animam, in bonã partem hîc ponitur, pro eo quod est sollicitum esse de vita hominis tuenda.

6 *Clamaui ad te Iehoua, dixi, tu spes mea, portio mea in terra viuorum.*

7 *Intende ad clamorem meum, quia miseria laboro valde: libera me à persequutoribus meis, quia inualuerunt super me.*

8 *Erue è carcere animam meam, vt celebrem nomen tuũ: me coronabunt iusti, quia rependeris mihi.*

6 *Clamaui ad te.* Iam quo Deus magis opem suam acceleret, attenuatũ se Dauid queritur redactúmque ad extrema. & clamoris voce, vt alibi diximus, vehementiam notat. Tandem sibi redemptione opus esse dicit, quia captiuus teneatur. Nam quòd per carcerem quidam intelligunt speluncam, nimis restrictum est. Quod additur in fine, *coronabunt me iusti*, secus ab aliis vertitur, nempe expectabũt me. Retinui veram & natiuam significationem. Quanquam metaphoricè poni fateor pro circundare: acsi dixisset se fore omnibus spectaculo: quia omnes ad tam claram liberationem vndique conuertent oculos. Si cui magis placeat citra figuram legere, sensus erit, Non tantùm mihi gratulabuntur iusti, sed, victoriæ causa, capiti meo coronam imponent. Sunt etiã qui sic interpretentur, Conuenient ad gratulandum, & stabunt omni ex parte coronæ instar. Cæterùm, quia ad verbũ est, Coronabunt in me, quidam subaudiunt aliud pronomen, quòd scilicet iusti ad gloriam suam transferent beneficium

Dauidi collatum: quia Deus quoties vnum aliquem liberat ex suis, alios omnes ad eandem spem inuitans, corona donat. Simplicius tamen est quod posui gratiam hanc quasi in theatro, conspicuam omnibus fore, vt iustis celebre sit documentum, ad fulciendam eorum fidem. Nam verbum גמל Hebræis latius patet quàm rependere, & tantundē valet ac conferre beneficium, sicuti aliis locis diximus.

ARGVMENTVM PSALMI CXLIII.

Quanquam Dauidi negocium erat cum sceleratis hostibus, qui non minus iniustè quàm crudeliter eum premebant: quia tamen agnoscit hoc fieri iusto Dei iudicio, vt Deum sibi conciliet, suppliciter ad veniæ deprecationem confugit. Deinde vbi conquestus est de hostium sæuitia, & testatus est sibi nulla vnquam tristitia excussam fuisse Dei memoriam, tam restitui postulat, quàm Dei Spiritu gubernari: vt quod residuum est vitæ pietati addicat.

Psalmus CXLIII.

PSalmus Dauidis. *Iehoua audi precationem meam, ausculta ad orationem meam, in veritate tua responde mihi, in tua iustitia.*

2 Et ne intres in iudicium cum seruo tuo: quia non iustificabitur in conspectu tuo vllus viuens.

3 Quia persequutus est inimicus animam meam, prostrauit in terra vitam meam: locauit me in tenebricosis, sicut mortuos seculi.

1 *Iehoua audi.* Quum adeo dolenter & anxiè mala sua deploret Dauid, apparet extremam fuisse hostium sæuitiam. Ostendit autem præfatio non leui mœrore tactum fuisse. Cur iustitiā cum veritate coniungat alibi ratio exposita fuit. neque enim sub *iustitiæ* nomine imaginari oportet meritum ac mercedem, vt inscite nonnulli faciunt: sed iustitia Dei vocatur bonitas qua inducitur ad suos tuendos. Eodem & *veritas* spectat, quia optima est fidei probatio, nunquam eos deserere quibus se auxilio fore pollicitus est. Suos igitur iuuando, tam iustum quàm veracem se Deus ostendit: quia eorum spem non frustratur, deinde quia beneficētia specimen edit suæ naturæ. ideo ad precandi fiduciam Dauid meritò sibi vtrunque proponit.

2 *Et ne intres* Cur ad veniam petendam descendat, nuper admonui. Nam vndecunque proueniant res aduersæ, statuendum est, esse Dei flagella, quibus nos ad pœnitentiam sollicitat. Nā quum minimè oblectetur malis nostris, certum est peccata nostra causam dare cur nos asperius tractet. Itaque Dauid, tametsi cum improbis hominibus sit certamen, quorum respectu sibi erat optime conscius, reus tamen & supplex ingenuè coram Deo culpam fatetur. Atque hæc generalis regula tenēda est, si Deum nobis propitium esse cupimus, rogandum esse vt peccatis nostris ignoscat. Nam quum Dauidi vnicum asylum fuerit veniæ deprecatio, quis nostrum iustitia & integritate sua fretus, in Dei conspectum prodire audebit? Quanquam Dauid non tantùm suo exemplo præscribit fidelibus qualiter precari debeant, sed pronuntiat, neminē mortalium, si ad causam dicendam vocetur, iustum fore. Hic verò locus continet vberrimam doctrinam. docemur enim, sicuti nuper attigi, non aliter Deū nobis fore propitium quoties ad eum accedimus, nisi deposita iudicis persona, gratis peccata remittens, nos sibi reconciliet. Vnde sequitur, omnes hominum iustitias concidere, simulac ventum est ad eius tribunal. Id vno verbo quanuis omnes fateantur, vix tamen cētesimus quisque seriò agnoscit. Nam dum alii aliis mutuò indulgent, securè omnes subeunt Dei iudicium: acsi tam facile esset illis satisfacere, quàm absolui hominum suffragiis. Sed quo rem totam

ctam probè teneamus, primò notandum est quid sit iustificari. Locus autem hic clarè demonstrat, iustificari, qui iustus coram Deo reputatur ac censetur, vel quem iudex ipse cælestis tanquam innocentem absoluit. Iam ab hac innocétiæ laude cunctos mortales excludens Dauid, significat, si qua sit in Sanctis iustitia, non ita perfectam esse vt coram Deo stare queat: atque ita pronuntiat omnes obnoxios esse Deo, nec posse absolui nisi confessione iusti reatus. Certè poterat meritò iactare vnum se esse ex perfectissimis, si qui reperti essent in mundo: sciebat qualis fuisset Abrahæ integritas, & sanctorum Patrum: quum nec sibi nec illis parcat. vnum omnibus placandi Dei modum definit, vt ad eius misericordiam confugiant. Vnde colligimus quàm diabolicus furor eorū mentes occupet qui hodie adhuc de perfecta iustitia garriunt, vt è medio tollatur peccatorum remissio. Certè nunquam eo superbiæ prorumperent, nisi bruto Dei contemptu intus referti. Magnificè regenerationem extollunt, acsi in puritate vitæ consisteret totum Christi regnum. Sed quum præcipuum a terni fœderis caput aboleant de gratuita recōciliatione, quam quotidie quærere iubētur fideles, séque & alios inflent vesano & plusquam ebrio fastu, barbariem suam produnt. Sint ergo nobis detestabiles, sicuti libenter conspuerent in faciem Dei. Hoc tamen vnum nondum sufficit: quia fatentur etiam Papistæ, si Deus iudicis partes suscipiat in examinanda hominum vita, omnes subiacere iustæ damnationi. Et in hac parte saniores sunt, modestiores, & magis sobrii, quàm prodigiosi isti Cyclopes, de quibus loquutus sum. Sed quamuis non sibi arrogent in solidum iustitiam: dum tamē merita sua & satisfactiones obtrudunt, longè remoti sunt ab exēplo Dauidis. Defectum aliquem semper agnoscunt in suis operibus: ideóque vt gratiā obtineant, subsidium aduocant misericordiæ. Atqui inter hæc duo, quæ Scriptura inter se opponit, nihil est mediū, Iustificari operibus & Iustificari fide. Stulte ergo Papistæ tertiam comminiscuntur iustitiam, quam partim suis operibus acquirant, partim Deus pro sua indulgentia imputet. Et certe hic Dauid neminem mortalium corā Deo staturum affirmans, si opera in iudicium vocentur, non fingit duplicem illam iustitiam, sed recta nos ad hanc consequētiam vocat, Deum nobis fore propitiū quatenus est misericors. quia euanescit coram eo quicquid iustitiæ se afferre homines putabunt.

3 *Quia persequutus est.* Postquam confessus est Dauid iustas se pœnas luere pro peccatis: nunc ad hostes suos descendit, á quibus exordium facere præpostera fuisset ratio. Crudelitas autem ita exprimitur, quòd satiari nequeant nisi extincto sancto viro. imò se iam vita spoliatum dicit, nisi celeriter Deus succurrat. Non enim simpliciter se cōparat homini mortuo, sed putrido cadaueri: quia per *mortuos seculi* intelligit qui pridem sublati sunt è mundo. Atque his verbis docet, non modò in morbo lethali confidere Deum sibi fore medicum, sed quamuis longa obliuione sepulta esset vita sua, in Dei tamen manu esse resurrectionem qua cineres in vitam restituat.

4 *Et inuoluitur super me spiritus meus, in medio mei attonitum est cor meum.*

5 *Recordatus sum dierum antiquorū, meditatus sum in omnibus factis tuis in opere manuum tuarum meditatus sum.*

6 *Expandi manus meas ad te, anima mea sicut terra sine aqua tibi. Selah.*

7 *Festina, responde mihi Iehoua, deficit Spiritus meus: ne abscondas faciem tuam à me, quia similis ero descendentibus in foueam.*

4 *Et inuoluitur.* De externis calamitatibus loquutus, nunc fatetur animi sui infirmitatem. vnde colligimus non saxeam fuisse eius fortitudinē, sed quū mœrore obrutus esset secundum carnis sensum, sola fide & Spiritus gratia subnixum stetisse. Quo exemplo docemur, si quādo nos debilitent afflictiones, imò ferè exanimēt, non esse tamen à lucta desistendum: quia dabit tandem Deus emergere, modò inter suas anxietates cor nostrum ad eum aspiret. Et proximo versu commemorat Dauid sedulò se remedium quæsisse ad mitigandos dolores. Plerosque enim sponte se ignauiæ dedentes, succumbere mirum non est: quia ex recordatione gratiæ Dei vigorem colligere negligunt. Verum quidem est exacerbari interdum mala nostra, dum memoria repetimus quàm humaniter Deus nobiscum egerit: quia cōparatio, sensus nostros magis excitat & acuit. sed Dauid aliū scopum sibi præfixit, vt fiduciam ex veteris Dei beneficiis sumeret. Et certè optima est dolori leniendo ratio, quum propè deficimus, respicere ad antiqua Dei beneficia. Nec ea tantùm intelligit Dauid quæ ipse à puero expertus fuerat. nimis enim restrictè (meo iudicio) sic quidam interpretantur: quum vox קדם longius pateat. Itaque nō dubito quin priuatæ suæ experientiæ veteres historias adiunxerit, in quibus perpetuam Dei erga suos bonitatem intueri promptum erat. Et nos quoque eius exemplo discamus, nō tantùm expendere quæ in nos contulit Deus beneficia, sed reuocare in memoriam quoties opitulatus sit seruis suis, ídque totum aptare in vsus nostros. Quòd si non statim mitescat acerbitas doloris, postea tamē sequetur profectus. Nam vtcunque hîc queratur Dauid nō statim hoc solatio leuatas fuisse curas suas & molestias, perrexit tamen in sua meditatione, donec opportunè tandem fructus suos exereret. Verbum שוח, vt alibi diximus, tam lingua proloqui quàm animo voluere significat. Ideo vertunt quidam, disserui de operibus tuis. Sed quia verbum הגה significat etiam meditari, bis idē repeti arbitror, & quidem assiduitatis notandæ causa. Sæpe enim accidit vt leuiter gustatis Dei operibus, aliò mox transuolent mētes nostræ. vnde non mirum est si nulla firma consolatio insideat. Quare ne eua nescat cognitio, continua attentione iuuanda est.

6 *Expandi manus meas.* Hîc apparet meditationis vtilitas: quia animum Dauidis ad precandi studium erexit: sicuti necesse est, vbi seriò reputamus qualem se Deus semper ostenderit seruis suis, & qualem etiam sumus nos experti, dulcedine bonitatis eius mentes nostras rapi ad eum quærendum. Quanquam enim ex fide nascitur inuocatio: quatenus tamen fidem ipsam confirmant potentiæ & bonitatis Dei documenta, simul etiam optima sunt adminicula ad subleuādum languorem nostrū. Iam affectus sui ardorem pulchra similitudine declarat, *terræ siticulosæ animam suam* comparans. Videmus in summis caloribus terram dehiscere, acsi aperto ore potum è cælo appeteret. Significat ergo Dauid se desiderio feruentem ad Deum accedere, acsi vitalis humor eū deficeret. quod sequenti versu clarius exprimit. Hîc verò rursus se profert nō vulgare fidei specimen, quòd se deficere sentiens, sepulchróque propinquus, non tamen vacillanti animo huc & illuc circunspicit, sed manet in Deo solo defixus. Cæterùm, quanuis ei cum propria infirmitate dura & ardua fuerit lucta, defectio tamē spiritus, de qua loquitur, acrior ad incitandum precandi studiū stimulus fuit, quàm si Stoica cōtumacia suos metus, dolores, & ægritudines vicisset. Semper verò notandum est, vt se alliget vni Deo, omnes alias spes ex animo rescindere: deinde ipsam necessitatem sibi aptare instar vehiculi, quo ad Deum ascendat.

8 *Fac me audire manè clementiam tuam, quia in te speraui: ostende mihi viam qua ambulem, quia ad te leuaui animam meam.*

9 *Eripe me ex inimicis meis Iehoua, ad te occultaui.*

10 Doce

10 Doce me vt faciam voluntatem tuam, quia tu Deus meus: Spiritus tuus bonus deducat me in terram rectam.

11 Propter nomen tuum Iehoua viuificabis me, in iustitia tua educas ex angustia animam meam.

12 Et clementia tua dissipabis inimicos meos, & perdes omnes affligentes animam meam, quia ego seruus tuus.

8 *Fac me audire.* Hoc versu iterũ, postulat Dei gratiam sibi manifestari & quidem cum effectu. Quòd dicit, fac me audire, videtur impropria esse loquutio: quia sentitur potius Dei bonitas quam auditur. Sed quia percipere Dei beneficia parum nobis prodesset, nisi fidei gustu nobis saperent, meritò ab auditu incepit Dauid. Videmus enim vt illis se ingurgitent profani homines sine bonitatis sensu: quia ad verbum attenti non sunt, nec fides prælucet, quæ Deum ostẽdat esse patrem. Aduerbium *manè*, frigidè quidam restringunt ad sacrificia. Scimus enim quotidie bis sacrificia offerre solitos, matutinum & vespertinum. Alii subtilius accipiunt, quòd Deus mitius agens cum suis seruis, dicatur formare nouum diem. Alii metaphorã esse volũt, & notari prosperum lætúmque statum: sicut triste & calamitosum tẽpus sæpe notatur per tenebras. Sed miror in hac voce quæri extraneos sensus, qua simpliciter repetit quod prius dixerat *festina*. Manè ergo tantundem valet ac tempestiuè, vel celeriter. *Spem suam*, vt alibi sæpe, Deo obiicit, qua nobis Deum quodammodo obstringimus: sicuti liberaliter se nobis offerens, & promittens se in patrem fore, humano more nobiscum paciscitur. Hæc igitur est quædam obligationis species. Verùm hoc modo tantùm abest vt quicquam afferamus dignitatis vel meriti, vt spes nostra potius vacuitatis sit ac inopiæ testimoniũ. Quòd sibi patefieri viam petit qua ambulet, ad anxietates refertur. Significat enim se hærere quasi attonitum, vt pedẽ mouere nequeat, nisi aperto sibi Diuinitus exitu: quasi diceret, Domine, omnia animæ meæ desideria ad te ferũtur: ergo in rebus tã perplexis cõsiliũ mihi expedias.

9 *Eripe me ex inimicis meis.* Eodẽ ferè tendit hæc precatio: quia omnes ei exitus claudebat hostium importunitas. Porrò verbũ כִסִּתִי vertunt quidam sperare: propria significatio est tegere, à qua recedere nolui. Quidam tamen sic resoluunt, quòd Dauid expositum se videns mille mortibus, contulerit se sub tegumentum vmbræ Dei, ac sub tutela eius latuerit. Quæ expositio mihi videtur probabilis: certe magis eam amplector, quam alteram quæ propter argutiam nõnullis placet, Dauidẽ nõ esse vagatum huc & illuc, sed vno Deo teste cõtentũ, seorsum & occulte eũ inuocasse.

10 *Doce me vt faciam.* Altius iam conscendit. Neque enim tantùm postulat ab externis molestiis liberari, sed (quod præcipuum est) gubernari Dei Spiritu, vt neque ad dextram neque ad sinistram declinans, contineat se in vera rectitudine. Quod votum statim occurrere nobis debet quoties nos tentationes durius exagitant: quia nihil difficilius quam nos ita subiicere Deo, ne illicita remedia appetamus. Quũ ergo curæ, metus, ægritudines, tædia, dolores ad quiduis tentandum sæpe multos impellant, exemplo Dauidis frænum à Deo nobis iniici petamus, ne carnis impulsu feramur quò non oportet. Sed diligenter notanda est loquendi forma: quia non tantùm doceri cupit qualis sit Dei voluntas, sed doceri & formari ad obsequium, vt eam faciat. Prior enim docendi modus parũ esset efficax: quia vbi ostendit Deus quid rectum sit, non protinus sequimur quò vocat, donec affectus nostros ad se traxerit. Ideóque necesse est Deum nobis non mortua tantùm litera magistrum esse & doctorem, sed arcano Spiritus instinctu. imò tribus modis fungitur erga nos magistri officio: quia verbo suo nos docet: deinde Spiritu mentes illuminat: tertio cordibus nostris insculpit doctrinam, vt vero &

serio consensu obediamus. Nam & verbi auditus per se esset inutilis: nec sufficeret intelligentia, nisi accederet voluntarium cordis obsequium. Nec verò dicit, doce me vt possim facere, sicut Papistæ somniant in hoc tantùm valere Dei gratiam vt nos ad bonum flexibiles reddat, sed præsentem effectum statuit. Idem & proximo membro confirmat, quum dicit, Spiritus tuus bonus deducat me, &c. Ducem enim Spiritum Dei optat non modò quatenus illustrat mentes, sed efficaciter corda flectens, in consensum nos quasi manu ducit. Porrò circunstantia loci admonet, vbi certamen nobis est cum improbis, sedulò cauendum esse ne arripiant nos præposteri affectum: & quia nobis ad eos frænandos & cohibendos non suppetit ratio vel facultas, Spiritum Dei semper optandum esse ducem, qui eorum intemperiem subigat. Interea docemur generaliter quid valeat liberum arbitrium: cui hîc à Dauide eripitur recta electio, donec cor à Spiritu Dei formatum fuerit ad sanctam obedientiam. Et verbum *ducendi* confirmat quod nuper attigi, Dauidem non fingere mediam gratiam de qua balbutiunt Papistæ, quæ hominem relinquat suspensum: sed efficaciam longe maiorem exprimere, sicut etiam Paulus docet, Philip. 2. 13, Deus est qui operatur in vobis velle & perficere pro suo beneplacito. *Terram rectam* metaphorice accipio pro rectitudine: quia significat Dauid, simul ac deflectimus à Dei beneplacito, in errorem nos abduci. Iam epitheton *Spiritus*, tacitæ prauitati nobis ingenitæ opponitur: acsi dixisset Dauid, vitiosas esse & tortuosas omnes hominum cogitationes, donec Spiritus gratia correctæ fuerint ad veram regulam. Vnde sequitur, nihil nobis à sensu carnis integrum vel sanum dictari. Fateor quidem reprobos abripi spiritu Dei malo, quia Deus sua iudicia per diabolos exequitur. Sed hoc loco Dauidem tam subtiliter loquutum esse non arbitror: quin potius, damnata sua prauitate, bonitatis, iustitiæ & synceritatis laudem tribuisse Spiritui Dei. Iam quum dicit, *quia tu Deus meus*, ostendit nõ aliunde quàm ex gratuita adoptione & promissionibus se petere impetrandi fiduciã. Neque enim in arbitrio nostro est facere vt sit Deus noster, donec gratis nos preueniat.

11 *Propter nomen tuum.* Cõfirmat melius hoc verbo, non ex alio fonte, quàm mera liberalitate Dei, salutis fidem petere. nam siquid afferret proprium, non resideret in solo Deo causa. Atqui dicitur propter nomen suum nos iuuare, vbi nihil in nobis reperiẽs quod fauorem concilîet, sola sua bonitate inducitur. Et eodem pertinet *iustitiæ* nomen: quia Deus fidelium salutem materiam sibi constituit illustrandæ suæ iustitiæ, vt alibi diximus. Simul etiam repetit quod dixerat de ingenti afflictionum suarum magnitudine: quia viuificari petens, fatetur quodammodo se esse exanimem, vel morti addictum, nisi arcana quadam resurrectione eum restituat Deus, penes quem sunt exitus mortis, Psal. 68. 21.

12 *Et in clementia.* Hoc quoque versu rursus inculcat quod quater vel quinquies prius dixit, se vitam sperare ex mera Dei bonitate. Nam licet seuerus appareat Deus in perdendis impiis, quã de illis exiget vindictam testimonium paternæ erga se gratiæ fore affirmat Dauid. Et certe vt plurimum sibi mutuò occurrunt, Dei seueritas & misericordia: quia suis seruandis manum porrigere volens, iræ suæ fulmen contra eorum hostes exerit. Denique armatus prodit ad suos liberandos, sicuti apud Iesaiam cap. 63. 4, loquitur, Dies vindictæ in corde meo, & annus redemptionis meæ hic est. Porrò seruum Dei se nominans, nequaquam officia sua iactat: sed potius commendat Dei gratiam, cui hoc acceptum referri debuit. Neque enim proprio marte vel industria acquiritur hæc dignitas, vt censeamur inter Dei seruos, sed à gratuita eius electione pendet, qua nos in suorum numerum & ordinẽ, antequam nati sumus, accensere dignatur: sicuti idẽ Dauid alibi clarius exprimit, Ego seru⁹ tuus, seruus tuus sum, & filius ancillæ tuæ, Psal. 116. 16. Tantundem enim hoc valet acsi Dei se clientem faciens, eius patrocinio vitam suam permitteret.

AR

ARGVMENTVM PSALMI CXLIIII.

Psalmus hic, gratiarum actione & precibus mistus est: quia Dauid magnificè extollens donorum Dei, quibus ornatus fuerat, amplitudinem, siue quod cursum totius vitæ humanæ multis incommodis obnoxium videret, siue quia restabat multum negotii cum hominibus peruersis, vota simul facit vt Deus easdem gratias ad finem vsque prosequatur. Differt a Psalmo decimooctauo: quia illic pacato regno, rebusque prosperè fluentibus, tantùmmodo triumphat: hic verò aliquas sollicitudinis & metus notas aspergit: quia adhuc eum exercebant hostium reliquiæ.

Psalmus CXLIIII.

DAuidis. Benedictus Iehoua, fortitudo mea, qui docet manus meas ad prælium, digitos meos ad bellum.

2 Beneficentia mea, & munitio mea, arx mea, & liberator meus mihi, clypeus meus, & in ipso speraui, subiciens populum meum sub me.

3 Iehoua, quid est homo vt agnoscas eum? filius hominis, vt de eo cogites?

4 Homo vanitati similis, dies eius quasi vmbra prateriens.

1 *Benedictus Iehoua.* Facilè apparet, Dauidem, quum tam splendidis elogiis celebrauit Dei gratiam, non modò regno potitum fuisse sed insignes quoque victorias adeptum, Deum *robur suũ* appellans, fatetur, quicquid habet fortitudinis, Diuinitus sibi fuisse inditum: nõ modò quia ex pastore rustico factus erat strenuus bellator: sed etiã quia perseuerantia singulare erat Dei donum. Videtur autem melius quadrare nomen hoc quàm rupis: quia exegetice cõtinuò pòst addit se Dei magisterio formatum esse ad militiam. Nam certè his verbis agnoscit, quanuis militari esset animo, non tamen se fuisse natum ad bella gerenda, nisi nouus homo creatus esset. Quale enim rudimentum præbuit in Goliath? certè ridicula fuit illa aggressio, nisi quatenus arcana Dei virtute instructus, humanis adminiculis nõ indiguit.

2 *Beneficentia mea.* Dura est loquutio Latinis auribus in sensu passiuo, sicuti Hebræis accipitur: sicuti quum alibi Regem Dei se nominat: Psal. 18. 51, nõ quòd imperium exerceat in Deum, sed quia ab ipso creatus, & ordinatus erat. Quia ergo tot modis Deum expertus fuerat beneficum, bonitatem suam nominat, ab eo manare intelligẽs quicquid possidet bonorũ. Quæ sequitur verborum congeries, tametsi videri posit supercua, plurimum tamen ad fidei confirmationem valet. Scimus quàm lubricæ sint hominũ mẽtes: præsertim quàm facile excidant à fidei cõstantia, vbi incubuit grauior tempestas. Si igitur vno verbo Deus nobis opem promittat in hac infirmitate ad nos retinendos, non sufficiet: imò quamlibet multas fulturas adhibeat, non modo subinde multas vacillationes patimur, sed obrepit etiã gratiæ obliuio, quæ animos nostros propemodũ deiicit. Quare sciamus, Dauidẽ nõ testandæ modò gratitudinis suæ causa tot elogia colligere ad celebrandã Dei gratiam, sed vt pios vndique muniat contra omnes Satanæ mundíque insultus. Porrò non abs re in præcipuis Dei beneficiis recenset, quòd populum sub imperio suo cõtineat. Quòd עמי quidam pro עמים positum esse volunt, & vertunt populos: miror cur eos delectet tam coacta interpretatio, quum simpliciter intelligat Dauid, statum regni non tam suo consilio, virtute, artibus, & authoritate fuisse compositum, quàm arcana Dei gratia. Et apposite vsus est verbo רדד, quod extendere significat. Nã quòd quidã expansum populum intelligunt, quia lætus ac fœlix in otio sederet, lõgè petitũ videtur. Nihilo magis recipio quod alii volũt prostratũ fuisse quasi pedibus calcandum: quia violenta illa dominatio in electo populo, & sancta Dei hæreditate nõ tam fuisset optabilis.

Vbi autem libenter & sponte legibus obtemperat populus, placide se in ordinem quisque cogit, melius refulget Dei benedictio. Et concinnè, vt diximus, expansio vocatur talis æquabilitas, in qua nihil est turbulentũ, vel confusum. Post quam ergo Dauid quas adeptus erat victorias contra exteros, Deo ascripsit, simul etiam gratias agit de ordinato Regis statu. Et certè quum esset ignobilis, deinde falsis calumniis exosus, vix credibile fuit posse vnquam tranquillũ imperium consequi. Quòd ergo præter spem repente se populus dedidit, tam admirabilis mutatio præclarum fuit Dei opus.

3 *Iehoua quid est homo, &c.* Amplificat comparatione, Dei gratiam. Vbi enim tam præclarè secum esse actum narrauit, conuertit in se oculos, & exclamans rogat, Quisnam ego sum, ad quem Deus se demittere dignatur? Sermo quidem generalis est de toto genere humano: sed hæc circunstantia notanda est, quòd reputans quàm sordida sit & abiecta sua conditio, Dei gratiam magis commendat. Aliis locis producit in medium quæ priuatim ipsum humiliare poterant. sed nunc intra communem naturæ respectum se continet: imò quum excussa hominum natura, posset etiam alia referre, cur indigni sint Dei amore & cura: breuiter attingit fumo vel *vmbra* esse similes. Vnde sequitur, Deum bonitati suæ diuitias erga immeritos explicare. Monemur interea, quoties obrepit nostri obliuio vt nos putemus esse aliquid: sola vitæ breuitate retundi debere omnem arrogantiam & fastum. Nã quũ de hominum fragilitate disserit Scriptura, simul coniungit quæ necessariò annexa sunt. Nam quum momento euanescat vita nostra, quid reperietur in nobis firmum? Discendum præterea est, nunquam satis probè à nobis expendi Dei gratiam, nisi in mentem nobis veniat nostra conditio: quia tunc verè tribuitur Deo quod suum est, vbi agnoscimus indignis eum benefacere. Reliqua petant lectores ex Psalmo octauo, vbi similis fere habetur sententia.

5 *Iehoua inclina cælos tuos, & descende: tange montes, & fumabunt.*

6 *Fulmina fulmen, & dissipa eos: emitte sagittas tuas, & disperde eos.*

7 *Mitte manum tuam ab excelso, eripe me ex aquis magnis, è manu filiorum alieni.*

8 *Quia os eorum loquutum est fallaciam, & dextra eorũ dextra fraudis.*

5 *Iehoua inclina cælos tuos.* Vbi pro merito extulit superiores Dei gratias, petit vt ad regni conseruationem suppetias ferat pro necessitate præsenti. Sicut autem heroico animo gloriatus in Deo fuerat, eandem in precibus quoque magniloquentiã retinet, vt cælos inclinet, fumum eliciat ex montibus, aerem fulminando conturbet, sagittas iaculetur. quibus loquendi formis haud dubiè impedimenta omnia discutit, supra quæ emergere nobis difficile est, vt immensam Dei potentiam fide comprehendamus. Psalmo decimo octauo, quæ iam expertus erat Dei auxilia, iisdem ferè loquendi formis commendat, significans mirabiliter & insolitis modis se fuisse diuinitus seruatum. Etsi enim non semper tale aliquod signum apparuit quoties ei opitulatus est Deus, meritò tamen quæ præter spem contigerant, extollit supra communem naturæ vsum. Hîc verò aliud propositum fuit, nempe quum se multæ mortes ingererent, quæ possent desperatione obruere eius mentem, conciperet incredibilem Dei virtutem, cui omnia mundi obstacula cedere necesse est. Certè non frustra hyperbolicis istis loquutionibus euectus est, ne salutem suam includeret

humanis

humanis mediis: quia nihil magis præposterum tunc fuit, quàm Dei virtutem consuetis modis metiri.

7 *Mitte manũ tuam ab excelso.* Iam vno verbo intelligimus quorsum tendãt priores figuræ, nempe vt cessantibus terrenis subsidiis, manũ suam è cælo Deus exerat: quia periculi magnitudo poscebat inusitatum iuuandi morem. Ideo hostes suos *aquis magnis* & profundis comparat. Quod *alienos* vocat, non tam ad generis originem, quàm ad ingenium & mores refertur. Malè enim hoc ad incircuncisos trahitur, quum degeneres potius Iudæos perstringat Dauid, qui falsò gloriabantur in carne. Et paulo pòst significat non tam sibi cum exteris esse negotiũ, qui vi & armis ex professo pugnarent, quàm cum intestinis hostibus. Per *dextram falsitatis* quidã intelligunt temerarios conatus, quos sperabat Dauid frustratum iri. Alii restringunt ad solennem iurisiurandi ritum, acsi vocasset periuros. Alii exponunt, non minus exequi manibus peruersa consilia, quàm lingua mentiri. Sed quia in promissionibus recepti moris fuit, manus conserere, sicuti dicit Solomo, Prou. 11.21, & 16.5, Manus ad manum, non dubito quin significet perfidos, insidiosos, & fallaces. Optimè enim cohærent hæc duo inter se, lingua fallax, & manus fraudulenta: acsi dixisset, quicquid promittant, nihil tamen sperandum esse: quia tantùm fallendi causa blandè loquantur, & manus porrigant.

9 Deus canticum nouum cantabo tibi: in nablo, in psalterio psallam tibi:

10 Dans salutem Regibus, redimens Dauidem seruũ suum à gladio noxio.

11 Redime me, & eripe me è manu filiorum alieni, quorum os loquutum est fallaciam, & dextra eorum dextra fraudis.

9 *Deus canticum nouum cantabo tibi.* Iterum collecto animo se ad gratias agendas comparat, non dubitans quin Deus ad extremum vsque beneficia sua tueri velit. Diximus autem alibi per canticum nouum intelligi rarum & singulare. vnde sequitur, plus sperasse Dauidem, quàm caperet humana ratio: quia pro auxilii magnitudine promittit insolitum cantici genus, quod insigni epitheto à quotidianis sacrificiis separat. Quantum ad *Nablon & Psalterium*, diximus alibi fuisse hanc partem legalis pædagogiæ. Præcipuè verò notandum est cantici argumentum, quòd scilicet Deus Regum seruator Dauidem sua authoritate & mandato creatum & vnctum Regem, non modò tutatus sit, sed redemerit à gladio. Quòd videtur quibusdam tacita subesse antithesis inter Reges & plebeios, quasi diceret Dauid non modo gregarios homines diuinitus seruari, sed potentissimos etiam quosque, qui videntur propriis viribus satis superque esse tuti: nescio an satis firmũ sit. Mihi diuersa ratio magis probatur, quanuis totum humanũ genus Deus sustentet, peculiari tamen modo curã suã extendere ad tuendum ordinem politicum vnde pendet communis omnium salus. Perinde igitur est àcsi vocasset regnorum præsidem & custodem: quia quum odiosa res sit nomen imperii, nec libenter quisquam alteri pareat, nec quicquam magis naturæ contrarium sit quàm seruitus, singuli excusso iugó, certatim solia Regum euerterent, nisi tegerentur arcano Dei præsidio. Interea Dauid ab aliis Regibus se distinguit, sicuti alibi dictus est primogenitus Regum: Psal. 89.28, vel saltem in summo gradu se constituens, quia sacra vnctione præ aliis donatus fuerat, dicit excelluisse erga se Dei gratiam. Et honoris causa specialem serui Dei titulum sibi vendicat: quia etsi cuncti Reges, Dei sunt ministri & Cyrus κατ᾽ ἐξοχὴν apud Iesaiam 45.1, vocatur seruus Dei: quia tamen nemo vnquam profanus Dei vocationem agnouit, & tunc vnus in toto orbe erat Dauid legitima authoritate præditus, vt certa fide regnaret, meritò appo-

nitur hæc discriminis nota. Sub *gladio noxio* non dubito quin comprehendat pericula omnia quibus per tot annos defunctus fuerat, vt verè dici posset per varias mortes peruenisse ad solium, & inter mortes ipsas stabilitum fuisse in solio.

12 Quia filii nostri sicut plantæ, quæ creuerunt in adolescẽtia sua: filiæ nostræ sicut anguli politi in similitudinẽ palatii.
13 Recessus nostri pleni, exeuntes à specie in speciem: oues nostræ in millia fœcundæ, in decem millia in plateis nostris.
14 Boues nostri ad onus assueti, non ruptura, neque egressus, neque clamor in plateis nostris.
15 Beatus populus cui sic, beatus populus cuius est Iehoua Deus.

12 *Quia filii nostri sicut plantæ.* Hos tres vltimos versus quidam accipiunt in modo optandi. Alii Dauidem sibi gratulari putant, totique populo, quòd tunc fœliciter bonorum omne genus à Dei benedictione fluebat. Nec certè dubito quin Dauid cum gratiarum actione commemoret quàm liberaliter egisset Deus cum populo. Sed interea nõ malè cõuenit simul precari vt salua maneant Dei beneficia, quorum propè abruptus fuisset cursus per sceleratos homines, & hostes domesticos, nisi rebus turbatis & confusis diuinitus subuentum foret. Hic ergo finis est, ne sinat Deus tam splendidas benedictiones, quibus onerauit populũ, collabi & euanescere. Et primò quidem à liberis incipit, in quibus ὑγιεινῶς laudare volens masculos *plantis* cõparat *quæ in adolescentia creuerunt*: quia arbores nisi maturè grãdescant, dum adhuc teneræ sunt, vix vnquã acquirũt proceritatẽ. Pullas similes esse dicit *angulis benè & affabrè excisis*, vt speciosũ ædificiũ faciãt: quasi diceret elegãtia & splẽdore domũ ornare. Porrò sobolem generosam & bene moratã primo loco poni inter terrena Dei beneficia, mirum non est. qua de re alibi fusius disseruimus. Cæterùm quum loquatur Dauid in persona totius populi, suásque fortunas communibus permisceat, hinc colligimus minimè priuatis suis commodis fuisse addictum.

13 *Recessus nostri pleni, exeuntes.* Vertunt alii penuaria: quod non repudio. Sed quum nomen ab eadem radice deductum sit à qua, זוה, quod proximo versu habuimus, ad etymologiam melius congruere visum est quod verti, nempe recessus plenos esse. Participium מפיקים transitiue quidam accipiunt & vertunt producentes: sed eodem ferè redit sensus, quòd scilicet scaturiat omnis bonorum copia ex angulis omnibus. Porrò vbi dicitur מזן אל זן mihi potius videtur multiplex & distincta notari bonorum varietas, quàm quod quidam Interpretes volunt tam vberem prouentum affluere vt misceantur species, & ex immodica abundantia confusus aceruus fiat. Nihil enim opus est confugere ad duram illam hyperbolen: & verba diserte aliud sonant: quia si confusa fuisset congeries, dicendum simpliciter erat, זן זן. Summa igitur est, populum non solùm tritico, sed omni frugum genere ita esse locupletem, vt recessus omnes, quantum ad satietatem sufficit, quauis specie abundent.

14 *Boues nostri.* סבל Hebræis propriè est portare Vnde מסבלים quidam accipiunt pro robustis: quia nisi benè neruosi essent boues, non essent pars ad vecturam vel onus trahendum. Alii tamen oneratos pinguedine intelligunt. Qua de re non adeò laboro, quia ad summam rei non admodum interest. Potius hoc notatu dignum, hoc nomine laudari paternam Dei indulgẽtiam erga suos, quòd minimis quibusque eorũ commodis prospicere non grauatur. Ergo sicuti proximo versu, pecudum & ouium

ouium fœcunditatem ascripsit Dei gratiæ, ita nunc dicit ab eo saginari boues, vt sciamus nullam vitæ nostræ partem negligi. Quia verò parum prodesset affluere omni rerum copia, nisi ea frui liceret, subiicit Dei quoque beneficio quietum & tranquillum esse populum. Ac primò per *rupturam* non dubito hostiles incursus notari: quasi diceret, hostes non perrumpere violenter effractis portis vel muris. *Egressum* miror cur plerique accipiant pro exilio: acsi dixisset, non rapi nec trahi populum extra patriæ suæ fines. Simpliciter enim (meo iudicio) docere voluit opus non esse eruptione aliqua ad repellendos hostes, quum nemo vim aut molestiam inferat. Eodem pertinet *clamor in plateis* qui ex subito tumultu exoritur. Sensus ergo est, nulla inquietudine turbari vrbes: quia Deus hostes procul arceat.

15 *Beatus populus cui sic.* Concludit hoc modo, satis testatum esse & conspicuum erga suos Dei fauorem. Siquis obiiciat, nihil nisi crassum & terrenum spirare, quod de fœlicitate hominum æstimat ex caducis commodis: respondeo, hæc duo coniunctim legenda esse, beatos esse qui in sua abundātia Deum sibi propitium sentiunt: & sic eius gratiam degustant in benedictionibus caducis, vt de paterno eius amore persuasi, aspirent ad veram hæreditatem. Nec verò absurdè hoc dicitur, beatos esse quibus in hoc mundo Deus benedicet, modò ne in ipsa fruitione & vsu cæcutiant, vel socordes ac stupidi negligant authorem. Nam quòd nonnullis vitæ subsidiis destitui nos Deus patitur, hæc certè tam benigna eius prouidentia illustre rari amoris speculum est. Quid autem optabilius, quàm nos Deo curæ esse? præsertim vbi non ita insipidi animi sunt quin Deum colligant sibi esse patrem, qui tam liberaliter ab eo aluntur. nam ad hunc scopum referri debēt omnia. Et alioqui inedia statim consumi præstaret, quàm satiari brutorū animalium instar: nec tenere hoc præcipuū caput, beatos esse quos Deus in populū elegit. Interea notandum est, quamuis partem aliquam fœlicitatis gustandam nobis Deus in potu & cibo delibet, non ideo tamen miseros esse fideles qui per inopiam & egestatem ægrè vitam trahunt: quia defectum hunc, qualiscunque est, solatiis melioribus Deus supplet.

ARGVMENTVM PSALMI CXLV.

Propheta secum reputans admirabilem Dei sapientiam, bonitatem, iustitiam primùm in tota mundi gubernatione, præsertim verò tuendo, fouendo, & regendo genere humano, effertur ad celebrandas eius laudes. Postquam autem in genere elegia prouidentiæ eius recensuit, tandem descendit ad peculiarem gratiam qua dignatur suos fideles. *Psalmus. CXLV.*

Laus Dauidis. Extollam te Deus meus Rex, & benedicam nomini tuo in seculum & vsque.

2 *Quotidie benedicam tibi, & laudabo nomen tuum in seculum & vsque.*

3 *Magnus Iehoua, & laudabilis valde, & magnitudinis eius non est inuestigatio.*

4 *Generatio generationi laudabit opera tua, & potentiā tuam narrabunt.*

5 *Decorem gloriæ excellentiæ tuæ, & verba mirabilium tuorum meditabor:*

6 *Et fortitudinem terribilium tuorum dicent, & magnitudinem tuam narrabo.*

1 *Extollam te.* Non tantùm quid facturus sit narrat Dauid, sed tam se quàm alios incitat & hortatur ad hoc pietatis officium, vt sacrificia laudis quæ meretur, Deo simul omnes offerãt, Nam in hunc finem Deum humano generi tam beneficũ esse admonet, vt pia gratitudine colatur. Studij quoque perseuerãtiam commendat. nam quum sua beneficia continuet, minime æquum est nos in eo laudando fatigari. Itaque sicuti nouam subinde materiam laudum offert suis fidelibus, ita eos ad gratitudinem stimulat, vt toto vitæ cursu in ea se exerceant. Nam quum dicit *quotidie*, notatur assiduitas. Postea addit etiamsi plura secula victurus esset, *se in finem vsque id facturum.* Et repetitio ad notandam vehementiam non parum facit. Iam quum probabile sit, compositum fuisse Psalmum quo tempore florebat regnũ Dauidis, hæc circũstantia notatu digna est, quòd Deum *Regem* suum vocando, se & terrenos omnes Principes cogit in ordinem, nequa terrena altitudo obscuret Dei gloriam. Quod etiam melius confirmat proximo versu, vbi exclamans magnitudinem Dei immensam esse, admonet tunc rite demum à nobis Deum laudari quum ad immensitatem potentiæ eius quasi obstupescimus, vel rapimur in ecstasin. Ex illo deinde fonte admirationis pro modulo nostro manabunt iustæ laudes.

4 *Generatio gener.* Hìc in genere ostendit creatos esse in hũc finem cũctos mortales, & sustineri in vita vt studium suum impendant canendis Dei laudibus. Ac subest tacita antithesis inter æternum Dei nomen, & famæ immortalitatem, quam sibi magni viri rebus præclare gestis acquirere videntur. Etsi enim historiis celebrantur humanæ virtutes, Dei tamen lõgè diuersa est ratio qui memoriam operum suorum quotidie renouat, imò præsenti fructu eam fouet, vigereque facit in animis nostris ne vnquam intercidat. Hac ratione etiã *gloriosum* dicit *excellentiæ splendorem*, vel decus, vt se & alios in eius admirationem melius attollat. *Verba mirabilium* pro incomprehensibili operum Dei ratione accipio: quia totidem sunt miracula quæ sensus nostros absorbent. Atque hinc colligimus, Dei magnitudinẽ non latere in arcana eius essentia, de qua omissis operibus, qui subtiliter disputant, frigidè tantùm nugantur: quum vera religio non speculatiuam, sed practicam notitiam requirat. Postquam autem dixit *eloquar*, vel meditabor (verbum enim אשיחה vtroque modo posse accipi, alibi vidimus) sermonem ad alios transferens, significat semper aliquos fore in mundo, iustitiæ, & bonitatis Dei præcones: simúlque dignas esse virtutes Dei, quarum fama in omnium linguis vno cõsensu personet. Cæterùm vtcunque cessent alii, Deúmque legitimo honore fraudent, ostendit tamen se nihilominus in suas partes intentum fore, vt silentibus aliis strenuè decantet Dei laudes. Per *robur terribilium* idem repeti quidam existimant. Quanquam videntur specialiter notari quæ aduersus profanos contemptores Deus exercet iudicia.

7 *Memoriam magnitudinis bonitatis tuæ eloquentur, & iustitiam tuam cantabunt.*

8 *Propitius & misericors Iehoua, tardus ad iram, magnus clementia*

9 *Bonus Iehoua omnibus, & misericordiæ eius super omnia opera eius.*

10 *Celebrabunt te Iehoua omnia opera tua, & mansueti tui benedicent:*

11 *Gloriã regni tui dicent, & potentiã tuam loquentur:*

12 *Vt notas faciãt filiis hominũ potentias eius, & gloriã*

decoris

decoris regni eius.

13 Regnum tuum regnum omnium seculorum, & dominatio tua in omnem generationem & generationem.

7 *Memoriam magnitudinis.* Quia verbum נבע propriè scaturire significat, quum ad loquendum transfertur, quidam emphasim subesse volunt, vt sit non simpliciter loqui, sed plenis buccis effari sicuti copiosa aqua ex fonte profluit: & respõdet posterius verbũ ירננו quod clamare vel sonorè canere significat. Porrò celebrarè memoriam bonitatis Dei, tantũdé valet ac Dei bonitaté, sicuti proprio sensu & experientia nobis cognita est, in memoriam reuocare, vt eam celebremus. Nam vtcunque fateri cogamur, Deum in omnibus suis virtutibus laude esse dignum, nihil tamen magis nos afficit quam eius bonitas qua ad nos descendit, seque patrem exhibet Ideóque Dauid hac nos dulcedine allicit, vt sponte & alacriter feramur ad Deum laudandum: imò vt prorumpamus, sicutu sonat metaphora in priore verbo.

8 *Propitius & misericors.* Pluribus nunc verbis illustrat bonitatem illam, quòd Deus ad gratiam propensus sit. hoc enim propriè significat vox חנון. Deinde quòd miseriis nostris velut condolescens, libenter succurrat. Notãdum verò est, Dauidem sumpsisse hæc elogia ex celebri illo Mosis loco, Exodi 34.6. nec mirum est, quum Prophetæ ex fonte Legis hauserint suam doctrinam, visionem quæ illic refertur, summo illis in pretio fuisse: quia nusquam clarius vel familiarius exprimitur Dei natura. Ideòque Dauid breuiter notare volens quid nos maximè de ipso Deo scire oporteat verba illinc mutuatur. Est autem hæc pars non vltima gratiæ, quòd nos ad se talibus blanditiis Deus allicit. Nam si potentiam suam proferret in medium, terrore nos illa deiiceret magis quàm attolleret: sicuti Papistæ Deum formidabilẽ describunt, qui à conspectu suo omnes profliget quum recta eius notitia ad ipsum quærẽdum nos inuitet. Vnde quo quisque propius coniunctus est Deo melius in eius cognitione profecit. Iam si Deus non tantùm nobis vult gratificari vt ita loquar, sed miseriarum nostrarum sympathia tangi dicitur, vt sit nobis eo humanior, quo magis sumus miseri: cuius socordiæ esset non statim ad eum accurrere? Sed quia peccatis nostris bonitatẽ eius à nobis arcemus, nobísque obstruimus accessum: nisi hoc obstaculum superet Dei bonitas, frustra de eius gratia & misericordia dissererent Prophetæ. Ideo quod sequitur, necessariò addendum fuit: quia *magnus est clementia* peccatis eum ignoscere, & tolerare vitia hominum vt etiam indignis propitius sit. Etsi autem impios quoque patienter Deus sustinet, quia tamẽ percipiẽdæ veniæ capaces non sunt, peculiariter ad solos fideles dirigitur hæc doctrina, qui viuo fidei sensu Dei bonitatem percipiunt. Nam reprobis dicitur, Adquid vobis dies Domini? tenebræ dies ille, & non lux: afflictio, & non lætitia, Amos 5.18. Et videmus quàm duriter statim ab initio cõtra eos fulminet Propheta Nahum 1. 3. postquam enim elogia hæc ex Mose retulit, ne animos inde attollant, mox infert ex opposito, Deus rigidus est ac seuerus, terribilis & inexorabilis iudex. Restat ergo vt qui suis peccatis iram Dei prouocarunt, fauorem eius fide sibi reconcilient.

9 *Bonus Iehoua omnibus.* Latius patet hæc sententia quàm superior: quia hîc commemorat Dauid Deum non modò paterna indulgentia clementer ignoscere delictis, sed promiscuè beneficum esse erga omnes, sicuti oriri facit Solem suum super bonos & malos, Matth. 5.45 Quamuis ergo peccatorum remissio thesaurus sit clausus reprobis, non tamen Deum impedit ipsorum malitia & prauitas quominus in eos quoque suam bonitatem effundat Deus, sed quam sine sẽsu deuorant. Interea soli fideles norunt quid sit propitio Deo frui: sicuti alibi dicitur, Accedite ad eum & illuminamini & facies vestræ non pudefiẽt: gustate & videte quàm suauis sit Iehoua, Psal. 34.6.

Quòd paulo pòst dicitur *misericordia Dei se extendere ad omnia opera eius*, neque absurdum, neque durum videri debet. Nam quum peccata nostra totum mundũ inuoluant Dei maledictione, vbique locus est misericordiæ Dei, vt brutis etiam animalibus subueniat.

10 *Celebrabunt te Iehoua.* Concludit Dauid, quanuis multi impio silentio Dei laudes obruant, vbique tamen ipsas fulgere, sponteque occurrere & quasi resonare in mutis creaturis. Deinde speciale præconium attribuit fidelibus, qui & oculis præditi sunt ad consideranda Dei opera, & sciunt nihil esse potius quod agant, quàm vt se exerceant in prædicandis eius beneficiis. Quod mox additur *Gloriam regni tui dicent* ad solos fideles refero. Quanquam si quibus magis placeat generaliter ad omnes Dei creaturas trahere, non repugno. Sed distincta ratio docendi, cuius hic meminit Dauid nonnisi sanctis conuenit. Ideòque futurum tempus in verbis retineo, quòd alii resoluunt in modum optandi. Cæterùm sub *regni* voce significat Dauid huc tendere manifestationem operum Dei, vt totus orbis in ordinem coactus, eius imperio se subiiciat. Commendat verò regni præstantiam, vt sciant homines omnia esse peruersa & confusa, nisi emineat solus Deus. Posteà exclamat regnum hoc minimè caducum esse, vt sunt terrena omnia, sed firmum perpetuò stare. Atque vt hæc æternitas attentius reputetur, præ admiratione exclamans, sermonem ad Deum ipsum dirigit.

14 *Sustentans Iehoua omnes cadentes, & erigens omnes curuatos.*

15 *Oculi omnium ad te sperant, & tu das illis cibum ipsorum tempore suo.*

16 *Aperis manum tuam, & satias omne viuens beneplacito.*

14 *Sustentans Iehoua omnes.* Exempla quædam bonitatis & clementiæ Dei recenset ex quibus apparet Deum non dominari nisi in publicam salutem humani generis. Per *cadentes* & *curuatos* metaphoricè intelligit quicunque rebus aduersis oppressi mox succumberent nisi Deus manum ad eos fulciendos porrigeret. Summa est, Deum respicere hominum ærumnas, vt laborantibus succurrat. Vnde sequitur, dignum esse non modò quem reuerenter suspiciant cuncti mortales in cælo regnantem, sed cui regendos libenter & cupidè se permittant. Interea admonet, minimè frustratum iri quicunque solatium suis miseriis à Deo petent.

15 *Oculi omnium.* Documentum aliud bonitatis Dei profert Dauid, quòd cunctis animantibus victum suppeditans, patrem familias se illis exhibeat. Quidam Interpretes, adducti verbo *sperandi*, ad solos homines hoc restringunt ratione & intelligentia præditos, vt alimenta à cælesti Patre petant: quia bruta animalia visu tantùm & olfactu cibum quærunt. Verùm quanuis ingenita illis non sit ratio vt pendeant à Dei prouidentia, quia tamen necessitas ipsa arcano quodam instinctu ea ad cibum quærendum compellit, non abs re dicuntur in Deo sperare: sicuti alibi dicuntur eum inuocare pulli coruorum, Psal. centesimo quadragesimo septimo, vers. nono. Qui verò ad homines restringũt, ne hoc quidẽ modo effugiũt absurditatem: quia impii nihilo magis quàm boues & asini, ad paternam Dei curam attenti sunt. Quando igitur ita compositus est naturæ ordo, vt cuncta animalia ferantur ad suum opificem, non malè

lè conueniet affectum hîc pro re ipsa esse positum. Et proximo versu tollitur omnis ambiguitas, vbi dicitur omne animal saturari. Dicit autem illis dari *cibum suum & tempore suo*, quia varietas ipsa magis illustrat Dei prouidentiam, dum singulis diuersa est pascēdi ratio & variæ alimentorum species in varios vsus distributæ & aptatæ sunt. Qua ratione vocat Dauid cibos ipsorũ. Pronomē verò relatiuũ quod cũ tēpore cōiungitur, non est pluralis numeri: ideóque intelligi non potest de animalibus. Suum ergo tempus vocat opportunum, quia & hac in parte admirabilem suam dispensationem commendat Deus, quòd fœnisecio, messi, vindemiis ordinauit certum tempus, & ita digessit anni vices, vt nunc herbis, nunc fœno vel palea alantur pecudes, glandibus etiam, fructibúsque aliis. Nam si omnes eodem momento copias effunderet, valde incommoda esset perceptio. ideóque in annuo frugum & alimentorum prouentu non parum laudis meretur opportunitas.

16 *Aperis manum.* Concinna est hypotyposis. quia enim miram Dei bonitatem, quæ in pulcherrimo hoc naturæ ordine conspicua refulget, maior pars clausis oculis præterit, Deum porrecta manu cibum animalibus distribuentem inducit Dauid. In terra, vnde victus nobis prouenit, & naturalibus mediis perperam subsistimus. Hunc igitur errorem vt corrigat Dauid, apertam Dei manum ante oculos nostros pingit acsi in os cibum suggereret. In secundo membro nomen רצון quidam accipiunt pro desiderio: acsi dixisset, singulis animalium generibus victum pro voto suppetere. Et certè paulo pòst hoc sensu sumetur. Alii tamen referre ad Deum malunt quòd mera gratia & liberalitate pascat animalia: quia non sufficeret tenere, suppeditari nobis victum Diuinitus, nisi accederet hoc secundum membrum, Deum gratis esse liberalem nec vlla causa extrinseca moueri vt tā benignè cũctis animantibus prospiciat. Ita causa hîc posita erit pro effectu. Alimenta enim, effecta sunt huius beneplaciti, sicut χαρίσματα τῆς χάριτος. Quòd autem sæpe esuriunt & fame laborant tam homines quàm reliqua animalia, naturæ corruptelæ ascribi debet. Nam post Adæ lapsum, vitiis nostris sæpe labascit pulcherrimus ille naturæ ordo quem ab initio Deus instituerat: & tamen in mutilis reliquiis semper apparet ista Dei liberalitas quam prædicat Dauid: quia etiam in maxima frugum penuria nullus annus tam ieiunus est ac sterilis, quo non aperiat Deus manum suam.

17 Iustus Iehoua in omnibus viis suis & clemens in omnibus operibus suis,

18 Propinquus Iehoua omnibus inuocantibus eum, omnibus qui eum inuocant in veritate.

19 Desiderium timentium se faciet & clamorem eorum audiet & seruabit eos.

20 Custodit Iehoua omnes diligentes eum, & omnes sceleratos disperdet.

21 Laudem Iehouæ loquetur os meum: & benedicet omnis caro nomini sancto eius in perpetuum & vsque.

17 *Iustus Iehoua.* Iam non de sola Dei beneficentia differit, quòd victum cunctis animalibus quotidie subministret, sed alias etiam eius prouidentiæ partes complectitur: sicuti quòd castigat hominum peccata, compescit sceleratos: suorum quoque tolerantiam cruce examinat: denique iudiciis sæpe

nobis incognitis, temperat mundi gubernationem. Etsi autem vulgare hoc esse videtur elogium, quia in omnium ore volitat: raræ tamen sapientiæ est caput hoc tenere, Deum in omnibus operibus suis esse iustum: vt hæc laus integra semper rebus sursum ac deorsum conuersis, ei maneat in corde nostro. Postquam enim confessi sunt omnes Deum esse iustum, maior pars simulac affligitur, de nimio eius rigore expostulat: nisi protinus obtemperet votis, obstrepit: denique nihil magis vsitatum est quàm iustitiæ eius obloqui. Itaque non abs re iustitia hæc, quæ passim indigne laceratur malignis hominum iudiciis, contra tantam ingratitudinem asseritur: acsi diceret, Quantúuis mundus obstreperis suis vocibus obscuret Dei iustitiã, constare tamen, & illæsam semper manere. Et disertè exprimit *in omnibus viis, & in cunctis operibus*: quia frauda tur Deus iusta laude, nisi æquabilem in toto operum eius cursu iustitiæ tenorẽ agnoscimus. Atqui nihil difficilius est quàm in rebus aduersis, vbi vel nos deserere vel iniquè persequi videtur, compescere carnis affectus, ne aduersus Dei iudicia ebulliant: sicuti de imperatore Mauricio memorabilis refertur historia quum à perfido & scelesto proditore Phoca filios suos videret iugulari, mox & ipse ad cædem rapiẽdus: subinde clamasse, Iustus es Domine, & iusta iudicia tua. Ergo vt sæuissimis tentationibus clypeum hunc vir non malus opposuit, sic & nos discamus frænum mentibus nostris inijcere, vt semper suam laudẽ obtineat Dei iustitia. Quanquam vltrà progreditur Dauid, Deum, vbi rigidissimus apparet, adeò à crudelitate remotũesse, vt durissima quæque iudicia æquitate & clementia temperet,

18 *Propinquus Iehoua.* Hæc doctrina maximè est propria fidelium, quos singulari priuilegio Deus ad se inuitat, propitium se eorum votis fore promittens. Et certè otiosa, imò etiam mortua iaceret fides sine inuocatione, in qua se profert atque exerit adoptionis Spiritus, & qua testamur nobis certas ac ratas esse omnes eius promissiones. Summa igitur est, inæstimabilem Dei gratiam erga fideles in eo patere, quòd se illis patrem exhibet. Iam verò quia multæ nobis dubitationes obrepunt, quoties rogandus est Deus, atque ita vel trepidè accedimus, vel fracti, & examinati deficimus, vel metu languescit fides: ideo sine exceptione pronuntiat Dauid Deum omnibus qui ipsum inuocant, exorabilem esse. Cæterum quia maior pars mundi suis figmentis Dei inuocationem corrumpit ac profanat, altero membro vera precandi ratio præscribitur, nempe in veritate. Quũ frigidè ad Deum confugiãt homines, imò vel superbia turgẽtes vel indignatione, cũ eo inter precãdũ expostulẽt, querũtur tamẽ se nõ exaudiri. quasi verò inter precari & rixari, vel inter fidei testimoniũ & hypocrisim, nullũ sit discrimen. Maior pars sua infidelitate implicita, vix Deum in cælo esse cogitat: alii eum inde libenter excuterent: alii vellent sibi esse obnoxium: alii defunctoriè eius placandi modum aliquem quærunt. ita vulgaris mos precandi nihil aliud est quam friuola & inanis ceremonia. Et quum ad Deum in sua necessitate cursitet totus ferè mundus, vix decimus quisque affert fidei aut pœnitentiæ guttam. atqui præstaret sepultum relinquere Dei nomen, quàm talibus ludibriis subiicere. Ideo non frustra in precibus exigitur veritas, vt prodeat ex sincero corde. Porrò mendacii quod huic sinceritati cõtrarium est, variæ sunt species ac prope innumeræ: infidelitas, dubitatio, impatientia, murmur, ficta humilitas, vitiosæ cupiditates totidem sunt mendacia. Iam quia hæc non leuis momenti doctrina est, rursus eam exegeticè proximo versu confirmat Dauid. Atque hæc repetitio diligenter notanda est: quia adeò procliue nobis ad incredulitatem ingenium est, vt paucissimi statuãt se vocante Deo non frustra preces concipere. Hinc fit vt peruersa agitatio huc & illuc vagas mentes impellat: sicuti in Papatu sibi excogitarunt innumeros patronos, quia pro nihilo fere ducebant, Dei promissiones quibus nos ad se inuitat, indubia fide amplecti. Ergo vt latius pateant fores, hic Spiritus sanctus per os Dauidis inculcat Deum *morem gerere piorum omnium desideriis*. Quæ loquutio dici non potest quam efficaciter in animos nostros pene-

penetrare debeat. Quid enim est homo, vt eius voluntati se morigerum præbeat Deus: cuius altitudinem suspicere, & cuius imperio suppliciter parere nostrum est? atqui ad hanc legem vltrò se demittit vt nostris desideriis obtemperet. Quanquam fræno temperanda est hæc libertas. neque enim licentia quidquis appetẽdi permittitur, vt proterue quicquid libido tulerit, pii ab eo flagitent: sed antequam eorum vota se exauditurum affirmet Deus, eorum affectibus legẽ obedientiæ & modestiæ edicit, quemadmodum docet Iohãnes, Scimus quòd nihil nobis negabit, si quidem petierimus secundum eius voluntatem, 1. Iohan. 5. 14. Atque hac de causa formam precandi dictauit nobis Christus, Matth. 6. 10, Fiat voluntas tua: vt cãcellos nobis circundaret, ne præposterè Dei beneplacitis nostra præferamus, vel sine delectu petamus quicquid in buccam venerit. Iam disertè exprimens Dauid *timentes Deum*, timorem, reuerentiam & obsequium prius illis commendat, quã proponat Dei indulgentiam: ne sibi plus optare fas esse putent, quàm ille verbo suo probat & concedit. Quod additur de *clamore*, species est correctionis. Neque enim tam facilis semper apparet Deus, vt quod rogatus est, eodem momento præstet. Ideóque perseuerantia opus est in hoc fidei examine, vt vota confirmet clamor. Postrema etiam particula, *seruabit eos*, vice correctionis posita est: vt sciamus quatenus, & in quem finem impleat Deus suorum vota, nempe vt reipsa pateat fidum esse salutis eorum custodem.

20 *Custodit Iehoua.* Eandem doctrinam prosequitur, Deum seruis suis propinquum esse, vt in necessitate opẽ ferat: quia hic certus est effectus præsentiæ Dei, quicquid accidat discriminum, saluos tamen & incolumes eius gratia semper euadere. Quòd verò timoris loco nunc *dilectionem* ponit, notatu dignum est. hoc enim epitheto fideles insigniens, quòd Deum diligant, radicem veræ pietatis esse ostendit, voluntario affectu se Deo subiicere: quod ipsum, ex fide nascitur. Donec enim gratiæ suæ dulcedine nos Deus traxerit, nunquam sequetur placida hæc submissio. Quanquam fortè istud diligere, de quo loquitur Dauid, longius patet: quia non modò se Deo addicunt fideles, vt imperio pareant, sed quia sciunt nihil esse optabilius quàm ei coniungi, ad hãc fœlicitatem toto animo aspirant. Interea tamen dubium non est, veræ sanctitatis & iustitiæ præcipuum caput hic notari, sicuti & apud Mosen Deut. 10. 12, Et nunc Israel quid abs te petit Dominus Deus tuus, nisi vt ipsum diligas, &c. Hunc verò pietatis fructum, quòd tuti saluíque manemus sub Dei custodia, cõtrario membro Dauid amplificat: pronũtians iusta Dei vindicta male perituros omnes impios. Tandem vt primis vltima respondeant, iterum affirmat *se laudum Dei fore præconem*, & omnes suo exemplo ad hoc idem officium hortatur. Nã quod vertunt aliqui, omnis animãs benedicet: mihi non probatur. Quum Moses de diluuio loquens, omnẽ carnẽ in qua erat spiritus vitæ, interiisse dicit, fateor sub hac voce comprehẽdi bruta animalia: verùm vbicunque sine adiectione ponitur *caro*, nõ nisi ad homines refertur. Neque tamen hic Dauid quid facturi sint prædicat, sed quid facere debeant: acsi diceret, immensa & inexhausta Dei bonitate obstrictos teneri cunctos mortales ad Deum assiduè & iugiter laudandum.

ARGVMENTVM PSALMI CXLVI.

Postquam se & alios suo exemplo hortatus est Dauid ad canendas Dei laudes, morbum ferè omnibus ingenitum corrigit, ne spes suas huc illuc spargendo, se decipiant. Simul ostendit remedium, vt tota eorum spes in Deo sit defixa. Quo autem alacrius ad eum se conferant, quædam potentia & gratiæ eius testimonia breuiter attingit.

Psalmus. CXLVI.

HAlelu Ia, Lauda anima mea Iehouam.
2 *Laudabo Iehouam in vita mea, psallam Deo meo quandiu fuero.*

3 *Ne confidatis in Principibus, in filio hominis in quo nõ est salus:*

4 *Exibit spiritus eius, reuertetur in terram suam, in illa die peribunt cogitationes eius.*

5 *Beatus cui in auxilium est* Deus *Iacob, cuius spes est ad Iehouam* Deum *suum.*

1 *Halelu Ia.* Quinque vltimi Psalmi eadem, à qua incipiunt, voce clauduntur. Postquam autem generaliter iussit omnes laudare Deum, sermonem ad se, vel quod idem est, ad animã suam conuertit: nisi quòd sub nomine animæ sensus suos magis emphaticè compellat. Secũdo versu quasi ad præstandam officium accinctus, omnes animat suo exẽplo. Vnde colligimus nõ leuem & volaticum fuisse motum (qualiter multi pigritiem suam hac in parte accusant, sed mox in eam recidunt) sed firmum & constantem affectum, quẽ & sedulitas sequuta est, & effectus non fictum esse probauit. Videtur autem Dauid, quum sentiret impediri vel tardari Satanæ astutia pios conatus, prius stimulo adhibito feruorem suum incitasse, quàm aliis se ducem fore ac magistrum profiteretur. Nam quum verè & seriò animatus esset, id tamen præ se ferre noluit, nisi collecto maiori ardore. Quòd si Dauidi necesse fuit se ad laudandum Deum pungere, vbi cælestis vita cum nostri abnegatione meditanda est, quàm acriter ad rem tam arduã stimulandi sumus? Interea sciamus, ad hoc pietatis exercitium, cuius nunc fit mentio, nunquam nos fore satis impigros, nisi strenui simus exactores. Iam quia in hunc finem alit & sustinet suos Deus in mundo, vt toto vitæ cursu se in ipso laudando exerceant, meritò Dauid vsque ad finem vitæ hoc sibi agendum proponit.

3 *Ne confidatis.* Tempestiuè inseritur hæc sententia: quia hæc excutienda causa est hominibus, quòd mentes suas subinde inuoluunt multis figmentis, quo minus soluti & expediti prodeãt ad laudandum Deum. Ergo vt laudem suam Deus in solidum obtineat, corrigit atque abolet Dauid spes omnes peruersas ad quas sumus alioqui nimium propensi. Etsi autem consilium eius est, nos generaliter ab omnibus abstrahere, Principes nominat à quibus magis metuẽdum est quàm ab hominibus gregariis. Quid enim promitterent pauperculi, & alienæ opis indigi? Magnates verò & opulenti fallaciter nos suo splendore illectãt, quasi nihil melius sit quã latere sub eorũ vmbra. Quia verò ad eorum fortunã obstupescũt simplices, adiungit, potẽtissimum quenque ex mundi Principibus, esse tamen filium hominis. Quo satis stultitia nostra coarguitur, dũ eos colimus quasi semideos: sicuti etiam loquitur Iesaias 31.3, AEgyptius homo est, & non Deus: caro, & non spiritus. Vtcunque ergo viribus, pecunia, hominum manu, aliisque subsidiis instructi sint Principes: admonet tamen Dauid, perperam in homine mortali & caduco locari nostram fiduciam, & stultè salutẽ quæri vbi nõ reperietur. Quod ipsum melius explicat proximo versu, vbi memorat quàm breuis & fluxa sit hominũ vita. Etsi enim laxat Deus frænũ Principibus, vt quiduis machinãdo, cælũ quoque inuadant: migratio tamẽ animæ, quasi flatus aliquis trãsiret, consilia omnia & conatus repẽte euertit. Quia animæ domicilium est, corpus, non malè de ea intelligi poterit quod hîc dicitur. morte enĩ illã ad se Deus reuocat. simplicius tamẽ exponere licebit de flatu vitali: & contextui melius quadrabit, Simul ac spirare desierit homo cadauer fore putredini obnoxiũ. Vnde sequitur pẽdere ab euanido flatu qui cunque in hominibus confidũt. Et quum dicit *cogitationes* omnes *in illo die transire*, vel præterfluere, facetè hoc verbo perstringit vesaniam Principum, quibus nullus finis vel modus est sperandi & appetendi, vt cælum ipsum non secus ac montibus coaceruatis transcendant. sicuti freneticus ille Alexander Macedo quum

au

audiret plures esse mundos, defleuit se nondum vno potitum esse, paulò pòst autem sarcophago contentus fuit. Et experientia ipsa demonstrat ingentes esse labyrinthos, principum consilia. Ergo ne spes nostræ perperam illis implicentur, pronuntiat Dauid, in principibus quoque celerem & momentaneum fore vitæ tran tum, cum qua simul omnia eorum consilia euanescent.

5 *Beatus.* Quia non satis fuisset vitium reprehendere, remedium subiicit vnde pendet vera correctio: nempe tunc demum firmam & bene fundatam esse spem hominis, vbi soli Deo innititur. Huc vsque enim perueniunt interdum profani homines, vt desipere agnoscat quisquis spem in carne locat. Ideóque sæpe sibi succensent, quòd tam inconsideratò salutem expectauerint ab hominibus: sed interea omisso remedio, se ab errore non explicant. Propheta igitur, damnata vanitate, quam omnibus ingenitam esse diximus, prudenter attexit, beatos esse qui Deo confidunt. Eundem ordinem tenet Ieremias capite 17. 5.7, Maledictus qui confidit in homine, & ponit carnem brachium suum, &c. Deinde, Beatus vir cuius fiducia est Iehoua. Porrò *beatos* pronuntians *quibus in auxilium est Deus*, beatitudinem fideliū ad præsentem sensum nō restringit. acsi non aliter beati essent nisi dum palàm & reipsa Deus eorum auxiliator apparet: sed in eo fœlicitatem statuit, si verè persuasi sint se nō stare nisi Dei gratia. Iam *Deum Iacob* nominando, eum à falsorum deorum turba discernit quibus tum gloriabantur increduli: & meritò, quia vtcunque omnibus sit propositum, Deum quærere, vix tamen centesimus quisque rectam viam tenet. Sicuti autem verum Deum sua nota designat: sic ostendit non nisi certa adoptionis fide fieri vt quisque nostrum in eum recumbat. quia propitium nobis esse oportet, vt nobis paratū sit eius auxiliū.

6 Qui fecit cælum & terram, mare, & omnia quæ in illis sunt: qui custodit veritatem in perpetuum,

7 Ius reddens iniustè oppressis, dans panem famelicis, Iehoua soluens vinctos:

8 Iehoua illuminans cæcos, Iehoua erigens curuos, Iehoua diligens iustos.

9 Iehoua custodiens peregrinos, pupillum & viduā sublevat, & viam impiorum disperdet.

10 Regnabit Iehoua perpetuò Deus tuus Sion in generationem & generationem. Halelu-Ia.

6 *Qui fecit cælum.* His omnibus epithetis confirmat superiorem doctrinam. Etsi enim creationis mentionem facere, videtur primo intuitu remotū, aptissimè tamē cōuenit vt nobis succurrat Dei potentia quoties impendet aliquid periculi. Scimus enim quàm leuibus momentis nos ad diffidentiam Satan impellat: nos verò ad leuissimos quosque motus trepidè huc illuc agitamur. Atqui si reputamus Deum esse cæli & terræ opificem, huic ei honorē meritò tribuemus, In manu eius & arbitrio esse mundi quem creauit imperium. Est igitur in primo elogio cōmendatio potentiæ, quæ metus omnes nostros absorbere debet. Sed quia non sufficeret, auxiliari Deū nobis posse, nisi accederet promissio qua testetur se etiam velle, atque facturum, secundo loco prædicat Dauid fidelem esse *& veracem*, vt iam dubitationi nō supersit locus vbi nobis comperta est eius voluntas.

7 *Ius reddens.* Alias species enumerat tā potentiæ quàm bonitatis Dei, quæ totidem sint nobis bene sperandi argumenta. Ad hunc scopum tendunt omnia, opem Dei contemptissimis qui-

busque expositam fore ac paratã: ideóque obstaculo non fore nostras miserias quominus nos iuuet: imò hoc ferre eius naturã, vt pro cuiusque necessitate ad ferendam cuique opem propẽsus sit. Primò dicit *ius reddere oppressis*, vt nobis in mentem veniat, quanuis, secundũ carnis nostræ sensum conniueat ad nostras iniurias, non tamen prætermissurũ quod officii sui proprium est, vt improbos ad reddendam violentiæ suæ rationem trahat. In summa, quoniam vult Deus suorum patientiam cruce experiri, disertè hic afflictos alloquitur, ne ærumnis succumbant, & liberatorem placidè expectent, qui ideo tardius occurrit vt iustus mundi iudex appareat. Sequitur, ipsum *dare panem famelicis*. Vnde etiam colligimus, non ita liberaliter semper agere cum suis, vt plena copia saturentur, sed benedictionem suam interdum subducere, vt succurrat postquã ad esuriẽ ventum fuerit. Si dixisset Propheta largiter pasci fideles, & quasi saginari à Deo, quis non in fame vel inedia statim desponderet animum? Non abs re ergo longius extẽditur Dei gratia, vt esurientes pascat. Eodẽ etiã pertinent reliqua, Deum *vinctos soluere, & illuminare cæcos*. Quia enim subinde cõtingit fideles anxietate cõstringi, vel hominum tyrannide premi, vel redigi ad extrema, acsi durissimis ergastulis inclusi forent: ideo hanc consolationem proponi necesse fuit, Domino esse faciles exitus quoties in tales angustias redacti erimus. Illuminare cæcos tãtundẽ valet ac lucem dare ex tenebris. Itaque quoties destituimur consilio, perplexíque hæremus, confusi denique iacemus & attoniti, acsi incumberent mortis tenebræ: discamus Deum ornare hoc elogio, vt caligine discussa, nobis oculos aperiat. Sic quum *curuos erigere* dicitur, discamus colligere animum si quando sub onere gementes fatiscimus. Neque enim voluit solùm Deus hic celebrari laudes suas, sed cæcis, captiuis & afflictis manum quodãmodo ideo porrigit, vt curas suas & dolores in eum reiiciãt. Nec superuacuum est quod ter repetit nomẽ Iehouæ: quia hoc modo ad ipsum quærendum sollicitat & pungit homines, qui sæpe frænum rodendo, malunt putrescere in suis miseriis, quàm ad certum hoc asylum se conferre. Quod postremò dicitur Iehoua *iustos diligere*, videtur species esse correctionis. Constat enim plerosque, licet duriter premãtur, anxii suspirent, iaceant in tenebris, nihil tamen solatii à Deo sentire: nempe quia tunc quoque sua contumacia Deũ magis prouocant, ac vix centesimus quisque implorat eius gratiam, iustam ingratitudinis suæ mercedem reportant. Itaque non abs re Propheta quod generaliter dixerat, Deum miseris opitulari, nunc ad iustos restringit, vt syncero pietatis affectu ei se addicant qui eum experiri cupiunt liberatorem.

9 *Iehoua custodiens.* Sub peregrinis, pupillis & viduis, per synecdochen eos omnes Propheta complectitur quos deficiunt humana subsidia. Quia enim notis & propinquis quisque fauet, peregrinos scimus vtplurimum iniuriis esse obnoxios. Viduis & pupillis qui se defensores offerant ac vindices, non multi reperiuntur: quia videtur perdi opera, vbi spes nulla compensationis affulget. Ergo sub his exemplis docet Propheta, quacunque molestia grauemur, non nisi per nos stare quominus manu porrecta nos Deus eruat, qui tam suauiter ad se inuitat omnes miseros. Ex opposito impiis eius contemptoribus denuntiat omnia malè & infœliciter cessura. Diximus primo Psalmo, viæ nomine totum notari vitæ cursum. *Disperdet* igitur Deus *viam impiorum*, quia omnia eorum cõsilia, omnes actiones, quicquid tentarint vel aggressi fuerint, maledicet, vt nihil eis prosperè succedat. Quanuis ergo polleant consilio, imò callidi sint & astuti, facultas etiam bonorum omnium suppetat, omnes eorum spes Deus euertet. Nam sicuti manum suis porrigens, per quæuis obstacula, imò per inuia eos deducit: ita rursus apertam & planam viam reprobis abrumpet.

10 *Regnabit Iehoua.* Sermonem ideo ad Ecclesiam cõuertit, quo melius persuadeat piis omnibus re ipsa talem sensuros Deum qualem antehac descripsit. Porrò quum Deum vocat perpetuum Regem, simul tenendum est in quem finem regnet. Ac definitio ex superioribus elogiis petenda est. Vnde sequitur

quitur, tam in vita quàm in morte nos sub eius Regis custodia saluos fore, qui nonnisi in salutem nostram regnat. Si simpliciter dixisset, Iehouam regnare perpetuò, excipere promptum erat procul nos distare ab incomprehensibili eius gloria. Ideo disertè exprimit sacro fœdere deuinctū esse electo populo.

ARGVMENTVM PSALMI CXLVII.

Inuitat etiam hic Psalmus fideles ad Deum laudandum duabus de causis, quòd scilicet in generali mundi gubernatione, & singulis cæli & terræ partibus refulgeant eius potentia, bonitas, sapientia, & reliquæ virtutes: præsertim verò quòd Ecclesiam, quam gratis elegit peculiari gratia foueat & tueatur, collapsam etiam restituat, & dissipatam colligat.

Psalmus CXLVII.

LAudate Deum, quia bonum est psallere Deo nostro, quia iucundum, decora laus.

2 Ædificans Ierusalem Iehoua, dispersos Israelis congregabit:

3 Sanans contritos corde, & colligans dolores eorum.

4 Numerans multitudinem stellarum, singulis nomina imponens.

5 Magnus Dominus noster, & multus virtute, intelligentiæ eius non est numerus.

6 Subleuans miseros Iehoua, deiiciens impios vsque ad terram.

1 *Laudate Deum.* Quanquam beneficia hic commemorat quibus promiscuè totum genus humanum Deus prosequitur, non tamen dubium est, sermonem propriè ad fideles dirigi, qui soli oculati sunt operum Dei testes: quū incredulos, mentis cæcitas & stupor intelligentia priuet. Nec solùm disserit de cōmunibus Dei beneficiis, sed gratiā, quæ conspicua erat in populo electo, præcipuè commendat. Porrò vt se ad canendas Dei laudes alacrius accingat Ecclesia, hoc genus exercitii bonum, iucundū, & suaue esse dicit, obliquè perstringens omnium ferè prauitatem, quibus tædio est quælibet Dei mentio: summa autem voluptas, Deum & seipsos obliuisci, quo sibi liberius indulgeant. Ergo vt se oblectare discant homines in hoc pietatis exercitio, Propheta admonet *decorā* vel optabilem esse *laudem.* Nā vtroque modo potest accipi dictio נאוה.

2 *Ædificans.* Incipit à speciali gratia, qua Ecclesiam suam dignatus est Deus, dum & gentem vnam aliis posthabitis adoptare voluit, & certum locū eligere vbi inuocaretur. Nam quòd hîc vocatur Hierosolymæ conditor, nō tam ad externam formam & ædificium id refertur, quàm ad spiritualem Dei cultum. Trita autem metaphora est in *ædificii* vel templi nomine, vbi de Ecclesia agitur. Summa est, non humanitus ædificatam fuisse Ecclesiam, seu celesti Dei virtute: quia neque loci dignitas hoc effecit, vt Hierosolyma vnicum Dei esset in terris domicilium: neque tantum honorem consilio, industria, labore, vel opibus hominum adepta est, sed quia Deo placuit eam sibi cōsecrare. Verum quidem est, hominū opera & ministerio vsū fuisse quum illic sibi Sanctuarium erexit: sed ideo eius gratiam obscurari minimè æquum est, quæ sola vrbem sanctā à reliquis omnibus distinxit. Cæterùm hoc consilio Deum Ecclesiæ architectū & opificem nominat Propheta, vt sciamus eiusdem virtute eam manere in firmo statu, vel si collapsa sit restitui. Vnde etiam colligit, in eiusdem manu & arbitrio esse colligere dispersos. Hic enim miseros exules, qui huc & illuc disiecti erant, solari voluit Propheta, vt se ex dissipatione collectum iri sperarent.

quia Deus non frustrà eos sibi adoptauerat vt coalescerent in vnum corpus. Ergo quum Templum & Altare sibi Hierosolymæ erigi iussisset, illícque sedem suam fixisset, Iudæos à patria sua extorres ad bonam spem reditus Propheta hortatur, acsi diceret, non minus proprium esse Dei opus, dirutam & euersam Ecclesiā rursus instaurare, quàm initio fuit eius fundamenta iacere. Non ergo simpliciter propositum fuit Prophetæ, in primis Ecclesiæ exordiis laudare gratuitā Dei bonitatē: sed ab ipsa origine ratiocinari, Deum minimè passurum vt prorsus intercidat Ecclesia cuius semel fuit conditor, vt eā ad finē vsque tueatur: quia opus manuum suarum non deserit. Atque hæc cōsolatio hodie nobis occurrere debet in tā funesta Ecclesiæ laceratione, quæ passim cernitur, vt speremus electos omnes, qui insiti sunt in Christi corpus, quanuis miserè dispersi sint quasi lacera membra, collectum tamē iri in fidei vnitatem: & mutilum Ecclesiæ corpus, quod quotidie discerpitur, restituendū esse suæ integritati: quia opus suum prorsus intercidere Deus nō sinet. Proximo quoque versu eandem doctrinam continuat. huc enim respicit similitudo, Quamlibet grauibus morbis laboret, vel cōfecta sit Ecclesia, quamlibet multis vulneribus cōfossa sit, facilem & promptam sanationem Deo fore. Vnde apparet diuerso loquendi modo idem repeti: quanuis non semper floreat Ecclesiæ status, saluam tamen & incolumem semper fore, quia velut vlcerosum corpus Deus mirabiliter sanabit.

4 *Numerans multitudinem.* Quia incredibilis videri poterat collectio populi de qua disseruit Propheta, qui eā hoc versu confirmari putant, mouentur probabili ratione. Sic ergo contexunt Prophetæ verba, Quia difficilius nō est palatos & disiectos homines colligere, quàm numerare stellas in cælo, nō esse cur profugi & exules Israelitæ de reditu desperent: modò vno consensu se ad Deum, tanquam vnicum caput, conferant. Non minus etiam probabilis coniectura esset Prophetam alludere ad oraculum illud, Genes. 15. 5, Respice stellas cæli si numerare potes: sic erit semē tuum. Quia tamen de vniuerso naturæ ordine continuò pòst disserit Propheta, simplicius erit (meo iudicio) hunc quoque versum exponere de admirabili cæli opificio, in quo relucet incomparabilis Dei sapientia, dum varios, multiplices, ac flexuosos stellarum cursus ita moderatur, vt ne puncto quidem aberrent. Singulis attribuit certum ac distinctum munus, vt in tanta turba nihil sit confusum. Itaque meritò statim exclamat *Magnum esse Deum, & immensa tā virtutis quàm intelligentiæ.* Quo etiam docemur, nihil magis esse peruersum, quàm sensus nostri modulo Dei opera velle metiri, in quibus sæpe incomprehensibilem sapientiam ac potentiam exerit.

6 *Subleuans.* Hoc Dei elogium propriè ad spei nostræ confirmationem valet in rebus aduersis, ne in examine crucis animi nostri deficiant. Vnde etiā colligimus, quanuis sub Lege mollius fouendi essent Patres, non fuisse tamen expertes eius militiæ, in qua nos hodie Deus exercet, vt alibi quàm in mundo, veram requiem quæramus. Si ergo duriter afflictis obrepat dubitatio, vbinā sit auxilium illud quod Deus præsto nobis fore pollicitus est: veniat in mētem hæc sententia, nos ideo humiliari, vt Dei manu postea in sublime tollamur. Si quando etiam vbi deliciari videmus impios, vrat nos vel pungat æmulatio, occurrat quod hîc dicit Propheta, in sublime euehi, vt præcipites ruāt. Nam *prosternendos vsque ad terram* esse dicēs, non dubium est quin eorum superbiam obliquè perstringat, qua sese efferunt supra nubes acsi non essent ex hominum numero.

7 *Canite Iehouæ in laude, psallite Deo nostro in cithara:*

8 *Qui operit cælos nubibus, parat terræ pluuiam, germinare faciens herbam in montibus.*

9 *Qui dat iumento cibum suum, filiis coruorum qui ad*

eum

eum clamant.

10 *Non in fortitudine equi placebit ei, neque in cruribus viri oblectabitur.*

11 *Oblectatur Iehoua in iis qui ipsum timent, qui sperant in clementia eius.*

7 *Canite Iehouæ.* Iterum hortatur ad canendas Dei laudes, & simul admonet minime deesse materiam: quia noua subinde documenta potentiæ eius, bonitatis, & sapientiæ oculis nostris ingerunt. Primò dicit *operire cælos nubibus*, quæ mutatio expergefacere sensus nostros debet, nisi nimium stupidi essemus. Certè vtcunque in cælo fulgeant innumera Dei miracula, si tamen eadem semper maneret serenitas, non tam conspicua esset eius virtus, quàm vbi repente cælum obnubilans subducit Solis fulgorem, & quasi mundo nouam faciem induit. Postea admonet, hoc modo cunctis animalibus eum prospicere: quia & inde herbæ germinant, & succus terræ ad vbertatem suggeritur. Ita cũ potẽtiæ suæ documẽto, gratiæ paternique erga genus humanũ amoris specimen ante oculos Deus proponit: imò demonstrat, ne feras quidem & pecudes se negligere. Atque hoc notatu apprimè dignum est, non cadere pluuiæ guttam in terras nisi iubente Deo. Inueniunt quidem Philosophi pluuiæ originem in elementis. neque verò negandum est ex crassis vaporibus quos terra & mare exhalat, nubes creari: sed mediæ causæ, Dei prouidentiam obscurare non debent quin humorem terræ suppeditet gignẽdis frugibus necessarium. Denique sicut terra calore dehiscens, quodammodo sitim suam ore aperto declarat: sic etiam vicissim Deus pluendo, potum distillat. Posset quidem aliis occultis modis dare vigorem ne deficeret: sed irrigatio quasi oculare spectaculum est continuæ quam de nobis gerit, curæ.

9 *Qui dat iumento.* Clarius specie vna proposita explicat quod dixit, Deum scilicet victum cunctis animalibus curare. Quòd autem iumẽta potius & coruos quàm homines pasci dicit, hoc ad amplificationem valet. Certum quidem est, hominis causa mundũ esse creatum, suáque fertilitate & copia ornari: & quo propius ad Deum accedimus, eo magis suam erga nos beneficentiam illustrat. Verùm si ad bruta quoque animalia extendere non grauatur, hinc facile liquet nobis verè patrem esse ac nutritium. Ideo *coruos* nominat contemptissimum auium genus, vt doceat, Dei liberalitatem penetrare ad omnes mundi partes. Quòd autem *pullos coruorum dicit clamare ad Deum*, non dubium quidem est quin ad crocitum alludat. Interea tamen admonet fateri suam egestatem nisi Dominus è cælo alimẽta porrigat. Nam quòd fabulantur Iudæi deseri à pullis suos coruos simul ac exclusi sunt, & vermes nasci in corticibus arborum ad eos pascendos, hoc suo more faciunt: quia nulla illis religio vel pudor est quiduis sine colore comminisci quoties aliquid ambiguum occurrit. Nobis autẽ hoc sufficiat, totum naturæ ordinem sic temperari à Deo vt ne pullis quidem coruorum desit cibus, qui crocitando fatentur se esse famelicos, nec sibi esse inopiæ remedium nisi Deus succurrat.

10 *Non in fortitudine.* Postquam docuit Propheta nullam mundi partẽ vacuam esse beneficentia Dei, nominatim pronuntiat nullas suppetere vires hominibus, nisi quas è cælo ipse idem inspirat: idque consultò addit refellendæ superbiæ causa qua naturaliter inflati sunt ferè omnes, vt nitantur propria virtute. Sensus autem verborum est, veniat homo instructus suo robore, & adiumenta omnia afferat quibus pollere sibi videtur, fumus erit & mendacium: imò si vel minimum quidpiam sibi arroget, solo hoc obiectu impediet atque arcebit Dei gratiam qua sola stamus. Sub fortitudine equi, per synecdochen quodlibet præsidii genus designat. [illegible] quòd Deo per se displiceant quæ nobis largitur adminicula: sed quia nos est à praua eorum fiducia nos abstra[illegible]

quia nihil magis commune est simulac facultas aliqua nobis ad manum suppetit, quàm vesano fastu inebriari. Ideo tam hominum quàm equorum fortitudini opponit Dei timorem, & spem quæ in eius misericordia recumbit: acsi diceret, hanc præcipuè modestiam à nobis requiri, vt piè sanctéque Deum colendo, pendeamus ab eius gratia. Vnde colligimus non aliam fortitudinem damnari nisi quæ Deum honore suo fraudat.

12 Celebra Ierusalem Iehouam, lauda Deum tuum Sion:
13 Quia roborat vectes portarum tuarum, benedicit filijs tuis in medio tui.
14 Qui ponit fines tuos pacem, pinguedine frumenti satiat te.

12 *Celebra Ierusalem Iehouam*. Postquam in genere disseruit de beneficiis Dei, rursus sermonem ad fideles conuertit, quos solos antè diximus sano gustu præditos esse, vt cum vera gratitudine percipiant quæ mundus ingurgitat bona. Porrò totam Ecclesiam compellat sub nomine Ierusalem: quia illic sacros conuentus tunc agebant fideles, & quasi confluebant sub Dei vexillum. Quanquam autem paulo pòst de vniuersali mundi gubernatione iterum verba faciet, nunc Dei gratiam cómẽdat, quam nonnisi erga fideles suos exerit: nempe dum Ecclesiam suam defendit, benignè fouet, largiter bonis omnibus ditat, saluam denique ab omni noxa tranquillámque præstat. *Vectes enim portarum à Deo firmari* dicens, intelligit sanctã vrbem optimè Dei præsidio munitam esse vt sibi ab hostibus metuere non debeat. Eodem spectat altera quæ paulo pòst sequitur loquutio *cunctos eius fines portos esse pacẽ*, Diuinitus scilicet arceri hostes, nequid molestiæ ac turbarum facessant. Non quòd semper omni ex parte pacata sit Ecclesia, nullásque incursiones sustineat: sed quia manum suam Deus ad impetus repellendos manifestè opponit vt securè hostes in circuitu despiciat. nisi fortè latius extendere placeat nomen *pacis*: sicuti plerunque pro secundo & felici statu sumitur. Sed quia fit mentio finium, videtur prior ille sensus melius quadrare. Deinde adiungitur interior Dei benedictio, qua fit vt prosperè & beatè in ea ciues habitent: & simul largè ad satietatem vsque pascantur. non quòd semper filiis Dei suppetant lautitiæ, quæ eos corrumperent, vt nimis propensa est caro ad lasciuiam: sed quia in victu quotidiano clarius Dei liberalitatem perspiciunt quàm increduli, quos vel excæcat sua sagina, vel inopia misera solicitudine cruciat, vel etiam insatiabilis cupiditas semper vrit. Præsertim verò olim Patribus sub Lege paternus Dei fauor in victus abundantia patefactus est: quia talibus rudimentis altius tunc deduci oportuit.

15 Dum emittit eloquium suum terræ, valde celeriter currit sermo eius.
16 Qui dat niuem sicut lanam, pruinam quasi cinerem aspergit
17 Proiicit glaciem suam quasi frusta: coram frigore eius quis consistet?
18 Mittet sermonem suum, & liquefaciet ea: flabit spiritus eius, fluent aquæ.
19 Annuntiat sermones suos Iacob, edicta sua & iudicia sua Israeli.

20 Non

20 *Non fecit sic cuilibet genti, & iudicia non manifestauit illis. Halelu-Ia.*

15 *Dum emittit.* Rursus operum Dei, quæ in naturæ ordine passim refulgent, quasdam species attingit. Sed quia aeris & terræ mutationes, quæ testimonia esse debebāt potētiæ eius, mūdus fortuitò contingere imaginatur: antequam de niue, pruina & glacie Propheta differat, diserte exprimit, eius imperio & nutu terram regi. *Emissio* enim *sermonis* nihil aliud est quàm arcanus motus, quo omnia moderatur & temperat: quia nisi iubente ipso & ordinante, nulla in elementis esset agitatio: nec proprio instinctu huc vel illuc ferrentur, nisi præiret arcanum eiusdem mandatum. *Velociter* autem dicit *sermonem currere*: quia simulac ostēdit Deus quid fieri velit, præstò ad parendum concurrunt omnia. Quod principium nisi teneamus, quantumuis subtiliter excutiamus medias causas, tota nostra perspicacia euanescet. Sicuti Aristoteles in Meteoris acumen suum ita exercuit, vt de causis naturalibus exactissimè disputet: omittat tamen præcipuum hoc caput, in quo rudissimus quisque idiota, vera saltem pietate imbutus, eum superat. Nam plus quam insipidum esse oportet quem tam subitæ niues ac pruinæ de hac verbi Dei celeritate non docent. Itaque nisi velimus præposterè in operibus Dei philosophari, semper ab hoc principio incipere conuenit, singulas mundi partes ad Dei arbitrium intentas esse, vt totus naturæ cursus nihil aliud sit quàm prompta eorum quæ mandauit executio. Nam certè dum se aquæ conglaciāt, dum per aerem spargitur grando, dum pruinæ cælum obscurant, hinc apparet quàm efficaciter loquatur. Quòd si maior pars mundi ad hæc tot miracula obstupescit, frigoris asperitas qua obrigescunt corpora, nos Dei potentiam mirari cogat. Nam certè quum æstate nos torreat solis calor: deinde hyems succedens, omnia contrahat: mutatio hæc quæ extra vsū incredibilis esset, apertè clamitat aliquod regnare in cœli numē.

19 *Annuntiat se. mores suos Iacob.* Hìc alterius sermonis quàm paulo ante, fit mentio: quia aliter creaturis sensu carentibus præcipere dicitur Deus, quas arcana inclinatione tacitus in obsequium suum dirigit, quam hominibus intelligentia præditis, quos articulatè docet vt scientes & volentes sequantur quò ipse vocat. Etsi autem quæ prius recensuit beneficia non vulgari pretio digna sunt, hoc tamen longe præcellit, quòd in tradenda pietatis doctrina, quæ æternæ salutis thesaurus est, magistri officio erga electum populum fungi dignatur. Quantulum enim hoc prodesset caducis bonis affluere Ecclesiam, & ab hostium violentia defendi, si spes eius supra mundum non assurgeret? Hoc igitur summum gratiæ specimen est, cælestis vitæ lucem in verbo suo proponere. Ideóque non abs re, tanquam veræ & solidæ fœlicitatis cumulus hic apponitur. Hinc verò discamus, non modò reuerenter piáque obseruantia excipere Dei doctrinam, sed amāter quoque amplecti: quia nihil suauius vel optabilius fingi potest, quam Deū salutis nostræ curam suscipere, idque familiariter testari dum porrecta manu ad se nos ducit. Hic enim scopus est doctrinæ, vt in densis huius mundi tenebris, & inter tot flexuosos errores, quibus humanum genus vagum circum agit Satan, nobis prælucеat optimus pater, donec in cælestem hæreditatem colligamur. Notandum verò ascribi Deo partes quas eius mandato executi sunt Moses & Prophetæ: quia tunc demum pietatis doctrinæ iustus defertur honos, & pro suo merito æstimatur, vbi in Deum erigimus mentes: qui sic hominum vtimur opera, vt sibi interim summi vnici doctoris munus minime abroget. Ergo ab authoris persona hic sua asseritur verbo maiestas: & tandem gratiam illam cōparatione amplificat Propheta, *non ita reliquis Gentibus factum esse* admonens. Nam si quæritur causa cur populū vnū reliquis Deus prætulerit, certe ad fontem gratuitæ electionis præstantia ipsa nos deducet: quia reperiemus non propria virtute distare filios Israel à reliquo mundo, sed quia ipsos Deus reliquis præteritis adoptare dignatus est.

ARGVMENTVM PSALMI CXLVIII.

Quo melius & efficacius exprimat quàm laudabilis in suis operibus sit Deus, creaturas omnes sursum & deorsum ad canendas eius laudes aduocat. Quanuis enim incipiat ab Angelis, statim ad bruta animalia, mutáque elementa sermonem extendit: significans nullam esse mundi partem in qua non resonent Dei laudes: quia vbique Deus clarum & disertum testimonium potentiæ suæ, bonitati & sapientiæ reddit. Tandem ad homines delabitur, quos ipse legitimos laudum suarum præcones in hoc mundo constituit. Sed quia increduli sicuti ad consideranda Dei opera cæci sunt, ita etiam muti ad celebrandum eius nomen. Propheta in fine psalmi filios Israel quibus se propius Deus patefecit, quasi peculiares testes compellat.

Psalmus CXLVIII.

HAlelu-Ia. *Laudate Iehouam è cælis, laudate eum in excelsis.*

2 *Laudate eum omnes Angeli eius, laudate eum omnes exercitus eius.*

3 *Laudate eum Sol & Luna, laudate eum omnes stellæ lucidæ.*

4 *Laudate eum cæli cælorum, & aquæ supercælestes*

5 *Laudent nomen Iehouæ: quia ipse mandauit, & creata sunt.*

6 *Et statuit ea in perpetuum, in seculum: posuit illis edictum, & non præteribit.*

1 *Laudate Iehouam.* Videtur tam stellas quàm Angelos hic complecti, atque adeò cælum ipsum, aerem, & quicquid illic gignitur: quia continuo pòst sequitur partitio, vbi Angelos primò, deinde stellas & aquas cælestes hortatur. Quãtũ ad Angelos spectat, quia ideo cõditi sunt vt in hoc pietatis officio sint assidui, non mirũ est locari eos in primo ordine, vbi de laudibus Dei prædicandis agitur. Ideo in illa memorabili visione quæ Iesaiæ 6.3, refertur, clamant Cherubim, Sanctus, Sanctus, Sanctus Iehoua exercituum. Et pluribus aliis locis Scriptura Angelos Deum talibus elogiis celebrantes inducit. Quibus ergo stimulis indiget tãta alacritas? Quòd si incitandi forent, quid tamen minus consentaneum quàm nos qui tanta segnitie torpemus, suscipere hortandi partes? Ergo Dauid qui non modò Angelos zelo non æquabat, sed procul sequebatur, nequaquam idoneus illis esse hortator potuit. Sed neque tale fuit eius consilium: imò simpliciter testari voluit nihil sibi esse gratius, magis optabile, quàm pio cum electis Angelis consensu Deum laudare. Nec verò absurdum fuit, quo se alacrius accingeret ad celebrandas Dei laudes, Angelos qui spõte currebant, imò viã monstrabant, vocare socios. Eosdem in secunda parte versus vocat *Exercitus Dei*: quia semper ad excipienda Dei iussa præsto adsunt. Myriades enim myriadum (vt est apud Danielem 7.18) solium eius circundant. Transfertur hoc nomen etiam ad stellas, tum quia mirabili ordine distinctæ sunt, tum quòd incredibili celeritate exequuntur Dei mandata. Sed hîc eadem ratione Angeli dicuntur exercitus, qua alibi Principatus & potestates, Coloss. 1.16, quia per ipsorum manum virtutem suam Deus exerit.

3 *Laudate eum Sol & Luna.* Non suffragatur hic locus Platonis delirio, qui stellas finxit sensu & intelligentia pollere. Neque enim Propheta eas nũc in eodem locat gradu quem nuper attribuit Angelis, sed tantùm significat, vbique fulgere Dei gloriam, quasi laudes eius personarent clara voce. Quo etiam obliquè perstringitur hominũ ingratitudo: quia hanc melodiam audiet quisquis vel pauxillum attentus erit ad consideranda Dei opera. Sol enim tam fulgore suo, quàm calore, aliísque singularibus donis, an non opificem suum celebrat?

celebrat? Stellæ quum peragunt cursum suum, cælósque ornando terram illustrant, an non etiam ebuccinant Dei laudes? Quia autem nos surdi & stupidi sumus, meritò eos aduocat testes Propheta, vt tarditatem nostram corrigant. Iã quòd nominat *celos celorum*, ad Sphæras haud dubiè referri debet. Nam eclipses, aliíque aspectus palàm ostendunt tam stellas fixas superiores esse planetis quàm planetas ipsos diuersis orbibus sitos esse. Hanc artificii præstantiam non abs re commendat Propheta, cælos cælorum diserte exprimens: non quòd reipsa plures sint cæli, sed quia non potest satis magnificè extolli admirabilis Dei sapientia quam in cælis creandis adhibuit: Solem, Lunam, & stellas confusè non permiscens, sed singulis assignans proprium situm & domicilium, multiplices etiam cursus moderans. Iam quum sub nomine cælorum aerem comprehendat, vel saltem quicquid spatii est à media regione aeris sursum, pluuias vocat aquas supercælestes. Neque enĩ vlla ratio est cur fingãt quidã aquas residere super quatuor elemẽta. Et Propheta pluuiæ descẽsũ clarè notat quũ dicit aquas illas esse desup. Nimis etiã seruiliter literæ se astringũt qui imaginãtur quoddam in cælis mare, acsi illic semper aquæ resideant: quum sciamus Mosen & Prophetas, vt se accommodent ad rudissimi cuiusquæ captum, populariter solere loqui. Ideóque præposterum esset, quæ apud eos leguntur, ad Philosophiæ regulas exigere. sicuti hoc loco, quòd Deus aquas in aere suspensas teneat, hoc miraculum commendat Propheta: quia hoc videtur præter naturã esse vt in sublime conscendant: deinde quum fluidæ sint, tamen consistant in loco vacuo. Ideo Psal. 33.7, dictum fuit, teneri illic quasi vtribus inclusas. Interea formã loquendi mutuatus est Propheta à Mose, Gen. capite 1. vers. 2, qui dicit aquas fuisse distinctas ab aquis.

5 *Laudent nomen.* Quia de creaturis sensu carentibus verba facit, transit ad tertiam personam: vnde colligimus, hactenus in secunda persona loquutum esse, quo magis afficeret homines. Neque enim aliam exegit laudem, nisi ex qua discamus neque à seipsis ortas esse stellas, neque fortuitò pluuias creari: quia quum tam præclara potentiæ Dei documenta assiduè ante oculos nostros versentur, opificem fœdo stupore præterimus. Itaque emphaticum est pronomen *Ipse*: acsi diceret Propheta, non esse mundum æternum, sicuti somniant profani homines, neque ex atomis conflatum, sed Dei mandato repentè extitisse pulcherrimum hunc qui cernitur, ordinem. Porrò de creatione loquutus, addit quod magis obseruatu dignum est, præceptũ illis dedisse quod inuiolabile manet. Multi enim, licet concedant mundum Diuinitus creatum esse, postea tamen labuntur ad frigidas imaginationes, acsi nunc per se staret naturæ ordo, Deus verò in cælis dormiret. Meritò itaque Propheta hìc insistit cælestes creaturas non modò semel à Deo esse conditas, sed eiusdem arbitrio nunc moueri: nec tantùm semel illis inditam esse arcanam virtutem, sed dum funguntur suis partibus, impẽdere Deo suam operam ac ministerium ad destinatos vsus.

7 *Laudate Iehouam è terra dracones, & omnes abyssi:*

8 *Ignis & grando, nix & glacies, Spiritus procellæ faciens verbum eius.*

9 *Montes & omnes colles, arbor fructifera & omnes cedri.*

10 *Bestia & omne iumentum, reptile, & auis pennata.*

7 *Laudate.* Iam ad inferiores mundi partes descendit: quanquam iterum non satis exacto ordine quæ in aere gignuntur, vt fulgura, niuem, gelu & procellas, permiscet. debebant enim hæc potius in priori classe statui: sed ad communem hominum captum respexit. Summa huc tendit: quocunque vertamus oculos, vbique nobis occurrere potentiæ Dei testimonia. Et incipit à

cetis: quia quum mox adiungat *abyssos*, non dubito quin per תנינים marinos pisces intelligat, quales sunt balenæ. Nec verò absurdum est, ex mari quod tot miraculis refertum est, proferri laudum Dei materiam. Postea ad *grandines, niues & procellas* ascendit, quas dicit *facere verbum Dei*: quia neque cælum fortuitò obnubilatur, neque gutta pluuiæ ex nubibus decidit, neque tonitrua excitantur, sed arcano Dei arbitrio reguntur omnes istæ mutationes, siue terras irrigans testari velit hominibus bonitatis suæ dulcedinem: siue procellis, grandinibus aliisque incommodis castigare eorum peccata. Multiplicem enim vsum continet hæc doctrina, vt sciamus quoties impendet penuria, quamuis terra continuo æstu exusta arescat, in promptu Deo esse pluuiam, quæ simul ac annuerit Deus, siccitatem tollat. Si verò continuis imbribus putrescat in terra semen, vel non perueniant ad maturitatem fruges: tunc quoque petenda est à Deo serenitas. Iam si mentes nostras percellant tonitrua, Propheta admonet inuocandum esse Deum, cuius est sedare omnes motus, sicuti in nos iratus sua manu fulminat. Neque enim tam frigidè debet accipi hæc doctrina, acsi virtutem sibi ab initio inditam proferrent creaturæ, Deus autẽ se oblectaret in otio, sicuti balbutiunt profani homines: sed præcipuè tenendum est Deũ prospicere suis creaturis, nec quicquam nisi præsenti eius arbitrio moueri, sicuti Psalmo 104.4, vidimus ventos esse eius nuntios, & ministros eiusdem esse ignes vrentes.

11 *Reges terræ & omnes populi, Principes & omnes Iudices terræ:*

12 *Iuuenes atque etiam virgines, senes cum pueris*

13 *Laudent nomen Iehouæ: quia excelsum est nomen eius solum, laus eius supra terram & cælos.*

14 *Et exaltauit cornu populi sui: laus omnibus mansuetis eius, filiis Israel, populo qui propinquus est ei. Halelu-Ia.*

11 *Reges terræ.* Tandem ad homines vertit sermonem, quorum respectu præconium laudum Dei tam à terrenis quàm à cælestibus creaturis exigit. Et quia Reges ac proceres excæcat suæ dignitatis splendor, vt mundum sua causa conditum esse putantes, Deum superbè contemnant: peculiariter eos ad officium hortatur, & ab ipsis exordium faciens, eorum ingratitudinem coarguit, quòd præ aliis Deo obstricti, eum tamen debita laude fraudent. Nam certe quum ab ipsa origine æqualis sit generis humani conditio, quo quisque altius eminet, propiúsque ad Deũ accedit, sanctiore vinculo obstringitur ad prædicandã eius gratiam. Quo minus ferenda est ista malignitas, dum se à communi lege eximunt Reges & proceres, qui duces aliis & magistri esse debuerant. Vno quidem verbo hortari poterat cunctos mortales, sicuti etiam generaliter populos compellat: sed ter *Principes* repetens, significat, nisi vrgeantur, ad officium hoc pigros & tardos esse. Sequitur deinde sexuum & ætatum partitio, vt sine exceptione intelligant omnes, se creatos esse in hunc finem: ideóque promiscuè debere suas operas & studia coniungere. Quantum ad *senes* spectat, quo longius produxit Deus eorum vitam, eo magis exercitatos esse conuenit in canendis eius laudibus: illis tamẽ socios adiungit *iuuenes*: quia tametsi minus habent experientiæ ex longo vsu, excusabiles tamẽ nõ sũt, nisi in suo vigore sentiãt vim gratiæ Dei. Vbi loquitur de puellis aut *virginib⁹*, particula גם hoc est etiam, superuacua non est. amplificationis enim causa inseritur: acsi diceret ipsas quoque adolescẽtulas quæ nõ tã liberaliter docẽtur vt masculi quia vidẽtur ad domestica officia natæ, cessare tamen in officio nisi laudãdi Dei partes simul cum reliqua Ecclesia obeant. Vnde sequitur, à minimo vsque ad maximum communi

communi hac lege omnes obstringi.

14 *Et exultauit cornu.* Quia superiore Psalmo vidimus luculentius in Ecclesia spectari Dei virtutes quàm in vniuerso mundi opificio, ideo hanc clausulam apposuit Propheta, Dei manu protegi Ecclesiam, virtutéque armari contra cunctos hostes: vt in mediis periculis tutò tamen habitet. Per *cornu* satis notũ est robur vel dignitatem notari. Itaque nunc intelligit Propheta conspicuam esse Dei benedictionem in Ecclesia & electo populo, quia nonnisi eius virtute viget ac floret. Subest autẽ tacita cõparatio inter Ecclesiã Dei & omnes aduersas potestates, quia necesse est Dei præsidio muniri quæ vndique impetitur. Hinc colligit Propheta *laudem* esse *omnibus* Dei *mansuetis* quia scilicet pro singulari qua eos dignatur, gratia habent cur sibi gratulentur, noménque eius prædicent. Iam filios Israel vocans *populum Deo propinquum*, in memoriam reducit gratuitum fœdus quod cum Abraham Deus pepigerat. vnde enim ista propinquitas, nisi quòd obscurum & contemptum inquilinum Deus populis omnibus prætulit? Neque enim extra merum Dei amorem quærenda est dignitatis ratio. Quum autem peræquè ad Deum pertineat totus orbis, familiariter se patefecit filiis Israel, propinquósque sibi reddidit, qui non minus alieni erant quam totũ Adæ genus. Vnde illud Mosis Deut. 32.8. Quum discerneret Excelsus gentes, ac distribueret populos: extendit in Iacob funiculum suum. Causam ergo ostendit cur tam præclaris donis populũ vnum exiguum & contemptum ornauerit Deus, quia eum sibi adoptauit.

ARGVMENTVM PSALMI CXLIX.

Si Psalmum hunc cum superioribus & cum proximo qui vltimus erit conferre libeat, hoc solum est discrimen, quod antea ac peculiarem gratiam qua Deus Ecclesiam suam fouet ac tuetur generali prouidentia qua mundũ sustinet, permiscuit Propheta quisquis fuerit Psalmi Author: nunc tantùm de beneficiis differit quibus Ecclesiam suam prosequitur. Proximo autem Psalmo solùm in genere fiet potentiæ Dei mentio.

HAlelu Ia. Cantate Iehouæ canticum nouum: laus eius in cœtu mansuetorum.

Lætetur Israel in factore suo: filii Sion exultent in Rege suo:

3 *Laudent nomen eius in tibia, in tympano & cithara psallant ei.*

4 *Quia complacuit Iehouæ in populo suo: glorificabit pauperes in salutem.*

1 *Cantate.* Exordium hoc comprobat quod nuper dixi, hanc scilicet exhortationem restringi ad solos fideles: quia vberiorem laudis materiam illis suppeditat rara, qua priuatim eos prosequitur Deus, beneficentia. Ac probabilis coniectura est, eo tempore fuisse compositum quo exulabat populus, vel postquam reuersus est in patriam ab exilio Babylonico. Videbimus enim in contextu promitti restitutionẽ collapsi status. Meo autem iudicio, animum addere voluit fidelibus Propheta ad sperandam plenam redemptionem, cuius præludia repente & præter spem in exitu promisso extiterant. Nam quia non statim instaurata fuit Ecclesia, imò vix longo tẽporis progressu colligere potuit vigorẽ, hæc consolatio apprime vtilis fuit. Voluit etiam Spiritus sanctus futuris malis mederi: quia vix respirare cœperat Ecclesia quum variis incõmodis rursum vexata fuit: oppressa etiam dira tyrannide Antiochi, quam sequuta est horrẽda dissipatio. Quare non abs re ad sperandũ gratiæ Dei complementum pios animat Propheta, vt statuant, manu Dei se protectum iri, donec surgat tandem Messias, qui colligat totum Israelem. *Canticum* enim *nouum*, vt alibi vidimus, vul-

garibus opponitur,quibus quotidie cele brātur Dei laudes inter pios:ficuti hæc continua est eorum exercitatio. Vnde sequitur,de raro & insolito Dei beneficio haberi sermonem,quod insignem & exquisitam gratiarum actionem meritò sibi vendicat.Ac mihi videtur quisquis fuerit author Psalmi,ad illum Iesaiæ 42 10 locum alludere, Cantate Domino canticum nouum:vbi de futura Ecclesie restitutione & æterno Christi regno cōcionatur.Secundo membro subest promissio,aut vaticinium.Quāuis enim hortari pergat fideles ad mutuam laudum Dei symphoniam,fore tamē ostendit vt rursum coalescat Ecclesia in vnum corpus ad celebrandas insolenni conuentu Dei laudes. Scimus enim sic disiectos fuisse Israelitas,vt cessarent apud eos sacra cantica,sicut etiam alibi queruntur se fuisse cum ludibrio prouocatos ad canendum,Quomodo cantabimus cantica Iehouæ in terra aliena?Psal. 137.3. Hortatur ergo vt ex illa tristi dispersione rursus se ad habendos sacros cœtus comparent.

2 *Lætetur Israel.* In eodem argumento adhuc insistit,vt certò sibi persuadeant fideles,non frustra genus suum electum esse ex toto mundo, sed Deum semper memorem fore sui fœderis, ne concidant ac extinguantur quæ in illos collatæ erant gratiæ.Quanuis ergo ablata ad tempus illis esset hæreditas terræ Chanaan, quæ tessera erat adoptionis, Propheta Deum nominat eorum *factorem & Regem filiorum Sion*,vt in memoriam reuocent, quum fuerunt adoptati vt supra alias gentes excellerent, hanc speciem fuisse nouæ creationis.Ita Psalmo 95.6,vocantur Israelitæ opus manuum Dei,non tantùm quia ab ipso creati erant vt reliqui homines, sed quia eos refinxerat,&ornauerat noua dignitate,vt essent à toto genere humano segregati. Nomen *Regis* longius patet: quia admonet Propheta,non modò semel hunc populum fuisse à Deo formatum,sed in hunc finem vt perpetuo eius imperio regatur.Musica instrumēta quorum meminit,ad tēpus pædagogiæ pertinent:ne stulta æmulatione in vsum nostrum trahamus quod proprium fuit veteri populo.Confirmat autem Propheta quod nuper dixi, breui restituendos qui ad tempus aboliti fuerant, sacros cœtus,vbi Dei nomen legitimo ritu inuocent.

4 *Quia complacuit* De verbo רצה alibi vidimus :hic gratuitum fauorem exprimit.acsi diceret Propheta, Deum mero beneplacito adductum fuisse vt hunc sibi populum eligeret.Ex hoc fonte fluit quod additur secundo membro, Deum afflictis daturum nouum salutis decus. ענוים enim vocant Hebræi pauperes & afflictos:sed hoc nomen postea ad mansuetos transtulerunt: quia domari solet carnis superbia afflictionibus sicuti satietas ferociā parit. Opportuno igitur solatio mitigat Propheta præsentium malorū tristitiam,vt fideles ærumnis deiecti,spe tamen ad gloriam quæ nondum cernitur aspirent. Summa est: quia populum electum Deus amore cōplexus est,fieri non posse vt perpetuò in tantis miseriis deserat.

5 *Exultabūt mãsueti in gloria,iubilabūt in cubilibus suis.*

6 *Exaltationes Dei in gutture eorum,& gladius anceps in manu eorum:*

7 *Ad faciendam vindictam in Gentibus, castigationes in populis,*

8 *Ad vinciendos Reges eorum catenis & proceres eorum compedibus ferreis.*

9 *Ad faciendum in illis iudicium scriptum: decor hic omnibus mansuetis eius. Halelu-Ia.*

5 *Exultabunt.* Hîc lætitiam,iubilum & magnificam Dei exaltationem nominans, ab effectu clarius probat se non de vulgari Dei beneficio disserere:quia nisi mirabiliter seruatus fuisset populus,non erat causa tantæ lætitiæ, atque etiam triumphi.quibus etiam verbis admonet, non ideo reductum esse populum ab exilio vt statim iterum diffluat,sed vt floreat omni genere benedictionis.Atque ideo *cubilium* meminit, vt sub Dei protectione diuturnam requiem fideles sperarent. Instructos quoque armis & potentia fore denũtiat nõ modò ad hostes arcendos,sed etiam longè latéque profligandos, donec Reges & populos quibus prius fuerant obnoxii,ad obsequium cogant.*Gladios* autem *duplicis oris* vel *ancipites* intellige, qui vtrinque scindunt: quia tunc vulgò vna erat gladiis acies.

7 *Ad faciendam vindictam.* Hoc certè tam exilii tempore quàm post reditum incredibile prorsus erat. Nec vero ante Christi aduentum impletũ fuit. vtcunque enim Machabæi & eorum posteri vicinis Gentibus iugum imposuerint,fuit tamen hoc duntaxat vmbratile præludium, quod pias mentes aliò duceret.Sed quemadmodum Haggæus.2.10,tunc clamabat gloriam secundi tẽpli maiorem fore quàm prioris: ita hîc promittitur status fœlicior quàm omnibus seculis extitisset.Ergo quamlibet imminuti essent Iudæi,resque eorum accisæ,denuntiat Propheta cunctis Gentibus,quæ molestæ & infestæ fuerant,dominaturos.Ergo quum tributarii essent ac tantùm precariò habitarent Hierosolymæ,fide eos amplectioportuit quod videri poterat pro sensu carnis fabulosum,& animos attollere ad immensam Dei potentiam,quæ facilè omnia mundi obstacula superat.Vindictam de qua loquitur,intellige non quam ipsi Israelitæ priuati doloris impulsu sumpturi erant, sed Dei mandato : ne quis hinc colligat,nobis licere iniurias nostras vlcisci. Proximus versus, vbi *Regum* & *procerum* fit mentio, amplificationẽ cõtinet:quia si tantùm de populis & Gentibus loquutus esset,restringi hoc poterat ad ignobiles & gregarios. Hoc autem longè splendidius ,Reges quoque & alios primores catenis ad supplicium trahi.Porrò tenendum semper memoria est quod nuper attigi, donec apparuit Christus,nunquam dimidiam tanti splendoris partem conspectam fuisse. Nam etsi populi opes non parum auctæ fuerunt sub Machabæis, vix tamen hoc in rationẽ venire debet,nisi quatenus illo remedio labentem populum Deus sustinuit vsque ad Christi aduentum. Tenendum enim est vaticinium illud Iacob,Gen.49.10,Non exibit sceptrum è Iuda,donec veniat Silo.Atqui ex alia tribu oriundi erant Machabæi. Vnde sequitur, legitimum ordinem tunc fuisse dissipatum, nec posse magis in illis victoriis fundari fœlicem populi statum, quàm siquis ædificium in aere suspendat.Et videtur consultò Deus tunc imperium abstulisse à tribu Iuda, ne prosperitas illa inebriaret piorum animos: sicuti maior pars insignibus illis victoriis superbiens, veram & solidam redemptionem neglexit. Quum ergo de perfecta populi fœlicitate hic disserat Propheta, sequitur eum respicere ad Messiam,ne eius spes ac desiderium in cordibus piorum tam prosperis quàm aduersis rebus euanesceret.

9 *Ad faciendum.* Mitigat superiores sententias, quibus ad sæuitiam populum Dei armare visus est.Hoc verò prima specie absurdum erat, qui paulo antè vocati fuerant mansueti, nunc strictis gladiis emitti ad strages vbique edendas,fundendúmque humanum sanguinem.quid enim hoc cum mansuetudine affine habet? Sed vbi Deus ipse vindictæ est author, rectum iudicium est,non crudelitas. Itaque quum hîc fit mentio *iudicii scripti*, admonet Propheta Iudæos Dei mandato fuisse armatos ad libertatem, qua iniustè ab exteris & tyrannis priuati erant,vindicandam.atque ita non posse culpari, quòd executi sint iudicium scriptum . Frigidè enim exponitur hic locus vbi non tenetur hoc Prophetæ consilium, quòd scilicet Iudæos ad præceptum Dei reuocet, nequid suscipiant propria libidine, frænúmque iniiciant ad cohibendum eorum feruorem : acsi diceret , non aliam permitti vindictam filiis Dei nisi quæ vocationi respon-

deat: quia vbi quisque proprio impetu fertur, nullus est moderationi locus. Obiici etiam posset alia quæstio. nam sicuti Christus, Matth. 12. 20, venisse dicitur sine clamore & strepitu, vt calamum quassatum non confringat: ita eandem suis personam imponit. solutio tamen facilis est, Christum simul ferreo sceptro armari, quo rebelles omnes conterat: & Iesa. 63. 2, describi sanguinolentum, qui cæsis passim hostibus, cædendo tamen non fatigetur. Nec verò mirum est quum totus mundus plenus sit contumacia, clementiam quæ indignè respuitur, in seueritatem conuerti. Iam doctrina hæc sic in vsum nostrum probè accommodari poterit quod de gladio ancipiti dicitur, peculiariter competere in Iudæos, nobis propriè non aptari. quibus idem iuris hodie permissum non est, nisi quòd Principes & Magistratus gladio etiam Diuinitus sunt instructi ad puniendam omnem violentiam: sed specialis est vocatio. Quantum ad totum Ecclesiæ corpus spectat, alius nunc gladius nobis datur in manum, verbi scilicet, ac Spiritus, quo mactemus Deo in sacrificium qui prius fuerant hostes: vel etiam quo eos tradamus in æternum exitium nisi resipiscant. Nam quod de Christo vaticinatur Iesaias cap. 11. 4, ad omnia eius membra patet, Côficiet impium verbo oris sui, & spiritu labiorum suorum interficiet. Si inter has vocationis suæ metas placidè se contineant fideles, sentient tandem non frustra promissam illis esse vindictam de hostibus. Deus enim (vt nuper dixi) ad iudicium scriptum nos reuocans, tam animos nostros quam manus coercet, ne plus audeamus quàm ipse præcipit. In fine versus *decorem hunc omnibus Dei mansuetis fore* dicens, non solum nos hortatur ad pietatis studium, sed etiam solatium adhibet, ne putemus iacturæ fore nostram mansuetudinem ac patientiam, sicuti maior pars ideo ad ferociam ebullit, quia non putat se vitam suam posse aliter tueri, quàm vlulando cum lupis. Ergo quamuis fideles neque robusti sint instar Gigantum, nec digitum mouere audeant sine Dei iussu, animis etiam placidi sint, decorum tamen ac splendidum exitum omnibus eorum miseriis fore Propheta docet.

ARGVMENTVM PSALMI VLTIMI petatur ex proximo.

HAlelu-Ia. Laudate Deum in Sanctuario eius, laudate eum in firmamento potentiæ eius:

2 *Laudate eum in fortitudine eius, laudate eum pro multitudine magnitudinis eius.*

3 *Laudate eum in clangore buccinæ, laudate eum in nablo & cithara,*

4 *Laudate eum in tympano & tibia, laudate eum in chordis & organo.*

5 *Laudate eum in cymbalis sonitus, laudate eum in cymbalis iubilationis.*

6 *Quicquid spirat, laudet Deum. Halelu-Ia.*

1 *Laudate eum.* Psalmus hic in genere commendat spiritualem Dei cultum, qui laudum sacrificio constat. Per *Sanctuarium* minimè dubium est hoc loco cælum intelligi, sicut alibi sæpe. Secundum enim membrum exegeticum est, quia idem repetitur. Atqui pro Sanctuario potius רקיע, hoc est cæli expansio: cui additur epitheton *potentiæ*, quia illic relucet inæstimabilis Dei virtus, vt cælorum conspectu in illius admirationem nos rapi necesse sit. Nam quod exponunt quidam, Laudate vos Angeli Deum qui cælos incolitis, & vos homines

nes qui habitatis sub firmamento: coactum est ac remotum, quum Propheta quo melius homines expergefaciat, qui alioqui frigent in canendis Dei laudibus, iubeat oculos attollere in cæleste Sanctuarium. Denique vt iustam reuerentiam in mundo obtineat Dei maiestas, cum in cælesti solio præsidentem Propheta inducit: & eandem sententiã continuat secundo versu, potẽtiam Dei, eiúsque magnitudinem celebrãs, quam in cælo quasi in speculo proposuerat. Ergo si vere cupimus animos nostros accendi ad hoc pietatis exercitium, veniat nobis in mentem immensa Dei potentia & magnitudo, quæ facile nobis omnem torporem excutient. Etsi enim tantam immensitatem non capiunt mẽtes nostræ, solus tamen gustus seriò nos afficiet. Deus autem quas pro modulo nostro obtulerimus laudes nõ respuet.

3 *Laudate eum in clangore.* De Hebraicis vocibus quæ musica instrumẽta significant, noń laboro: tantùm meminerint Lectores, hic multas species referri quorum vsus viguit sub Legali cultu, quo melius exprimat, non posse minus sedulò satagere Dei filios in celebrandis Dei laudibus: acsi iuberet strenuè conferre ad hoc pietatis officium quicquid habent, & in eo penitus occupari. Nec etiam abs re Deus sub Lege olim exegit multiplices illos cantus, vt à vanis, imò peruersis oblectamentis quibus minimè cupidè dediti sunt homines, ad sanctam vtilémque lætitiã traducere suorum animos. Exultat enim mira licentia caro nostra, vt etiam portenta quædam sibi multi excogitent ad sese oblectandos, interim summa illis voluptas est Dei memoriam supprimere. Hæc prauitas non aliter corrigi potuit nisi Deus multis frænis atque assiduis exercitiis retineret infirmum & rudem populum. Ideo Propheta hortari fideles volens, vt totum suum gaudium in Dei laudes profundant, coaceruat quæcunque tunc in vsu erãt musica instrumenta, & admonet debere omnia consecrari in Dei cultum.

6 *Quicquid spirat.* Quia vox נשמה halitum vel flatum significat, & quicquid est animatum, vel spirat: ideo posse extendi sententia hæc ad omne genus animantium: sicut Psalmis superioribus vidimus, creaturis etiam sensu carentibus attribui præconiũ laudum Dei. Sed quemadmodum sub carnis nomine sæpe intelliguntur soli homines, ita minimè absurdum erit, sermonem ad homines dirigi, quia tametsi vitalem spiritum communem habent cum brutis animalibus, præ aliis tamen nomen spirantium sicut viuentium obtinent. Vt ita accipiam, hæc me ratio mouet: hactenus enim populum Legalibus cæremoniis assuetum hortatus Propheta ad canendas Dei laudes, sese ad totum humanum genus tandem conuertit: venturum tempus tacite ostendens quo vbique resonabunt eadem cantica quæ tunc non nisi in Iudæa audiebantur. Atque hoc vaticinio nos in eandem symphoniam Iudæis coniuncti fuimus, vt assiduis laudum sacrificiis colatur Deus inter nos, donec collecti in regnũ cæleste, cum electis Angelis canamus perpetuum halelu-Ia.

FINIS.

INDEX EORVM QVAE IN

his in Librum Psalmorum Commentariis exponuntur. Prior numerus Psalmum: alter verò, versum Psalmi ostendit.

A

E

fide-

G

inuoca-

Venti

Errata

20 In lege, Iehoua seorsum tetur particula ויהי subaudio כ similitudinis notam. Nec placet quod לכבד quidam

g

li	s	d
13	6	8
13	6	8
13	6	8
40	0	0

6	13	4
6	13	4
6	13	4
20	00	00

20

6	6	8
6	6	8
6	6	8
20	00	00

12	13	4
12	13	4
12	13	4
		0 0

